

SANCTI

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI,

OPERA OMNIA QVÆ EXTANT:

Partim aliquando virorum doctissimorum laboribus edita, partim nunc primùm exscripta, & ad chirographa exemplaria accuratiùs quàm antea emendata.

Per FRATREM IACOBVM DV BREVL *Monachum sancti Germani à Pratis.*

In Serie Librorum, quę sequitur pagina 16. notantur asterisco ea quæ huic, pręter cęteras, editioni accesserunt.

Indices autem Auctoritatum sacræ Scripturæ, Rerúmque ac verborum, ad calcem totius Operis habentur.

PARISIIS,

Apud MICHAELEM SONNIVM, via Iacobæa, sub Scuto Basiliensi.

M. DCI.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

R. IN CHRISTO PATRI AC D. DOMINO MARIANO DE MARTIMBOS COENOBIARCHÆ S. MICHAELIS IN EREMO, MECOENATI

suo, Frater Iacobus du Breul Monachus S. Germani à Pratis

S. P. D.

VM ad certam diem mensis Maij, anni Christianæ salutis 1579. Henricus 3. Christianissimus Francorum Rex, comitia clero Gallicano Lutetiæ indixisset, fuisſétque ad hoc opus cœnobium nostrum electum: huc conuenerunt viri ecclesiastici circiter sexaginta. Nimirum Reuerendissimus Cardinalis ac Illustrissimus Princeps, Carolus Borbonius, omnium coryphæus, Archipræsules tres, Episcopi octo, reliqui Abbates, aut aliqua dignitate in suis diœcesibus insignes: omnes autem ob raram scientiam, rerum experientiam, & (quod maius est) vitæ integritatem, ex omnibus magno iudicio absque fauore electi. Quorum ex numero (dignissime Archimandrita) cum domino Margarino de la Bigne, Theologo doctore Parisiensi, pro Rothomagensi prouincia, licet absens, delegatus fuisti. Quod certè maiori tibi cedit honori, quàm si præsens extitisses. Quispiam enim maleuolus, ex suo contorto nec iustæ mensuræ pede potuisset alios metiri, & dicere, aut præsentia perterritos, aut prece vel precio in hac parte corruptos, lapillum album, tui gratia, in vrnam misisse. Sed collega tuus, dum putat negotia Ecclesiæ citò terminari posse, vel horas succisiuas ad studendum sibi abundè datura, Rogatus à Michaele Sonnio Bibliopola famosissimo, suscepit curam emendandi opera sancti Isidori Hispalensis Episcopi. Quod absoluere minimè valuit, rebus Ecclesiæ iugiter intentus, & nihilominus in septimum diem Februarij sequentis anni productis. Huius autem Bibliopolæ filius, nomen, statum, candorémque morum parentis retinens, nec eo minus boni publici cupidus, me in cella delitescentē sæpe sollicitauit, vt quod alius per ocium absoluere non potuit (licet hoc in frontispicio & in epistola liminari ad auunculum suum, Cœnomanensem Decanum promittat) ipse consummarem. Quod Deo fauente, viréſque cùm animi tum corporis, per senilem ætatem fatiscentes sustentante, perfeci, collatis multis codicibus chirographis, & potissimùm vno V. C. Pauli Petauij, Senatus Parisiensis Consiliarij: altero Papirij Massoni, in eodem Senatu Aduocati, ex editis libris notissimi, & tertio viri probi Sebastiani Niuellij, omnium librariorum decani seu antiquioris. Libri autem duo de officiis Ecclesiasticis adeò corrupti, mendis & lacunis referti erant, vt nihil suprà. Sed hos ex veteri codice M. S. nostræ bibliothecæ, & alio Coloniæ, anno Christi 1568. apud Geruuinum Calenium, & hæredes Ioannis Quentel impresso emendauimus, & capita integra quæ deerant addidimus. Qui verò libri nostro la-

quisiti in hac editione de nouo prodeant, index operum indicabit. Locorum insuper sacræ scripturæ in textu productorum libros & capita ad marginem notauimus: vt ad ipsos fontes, quasi digito monstrato itinere, sedulus lector recurrat, videátque num quod quærit, contractiùs quàm decebat (vnde nata sit obscuritas) aut perperam citatum fuerit. Qui labor nunquam tanti æstimabitur, quanti mihi constitit: nec mihi tantùm, sed & meo fratri Hieronymo le Iuge, baculo senectutis meæ, quem in adiutorium adsciueram. Nam in quibusdam locis auctor non vulgari, sed septuaginta interpretum translatione vititur: túncque frustrà ad concordantias Bibliorum recurrissem.

IAM *tempus est, vt de ipsius S. Isidori parentibus, ortu, sanctitate vitæ, eruditione & obitu, quæ ab historicis Hispanorum didicimus, breuiter referamus. Bætica Hispaniæ regio, postea ab Vvandalis Vvandalicia, & nunc Andeluzia (cuius maxima portio est) dicta, ciuitatem Hispalim, hodie* Seuillam nuncupatam, tantæ amœnitatis, pulchritudinis & opulentiæ habet: vt vetus prouerbium fuerit, Hominibus quos Deus amat, Hispali domum largitur & victum. Spalis verò & Spalensis, suppressa prima syllaba, pro Hispalis & Hispalensis, in vetustissimis M.S. codicibus, atque etiam in aliis impressis passim legitur. Sic Græci Hispaniã Spaniam appellant. Quos Childebertus, secundus Francorũ Rex Christian⁹, in suo fundationis nostræ Basilicæ pragmatico, ante mille annos edito, imitatus est. Nam de S. Vincentio martyre loquens ait: Cuius nos Reliquias de Spania apportauimus. Igitur S. Isidorus Hispali natus est, patre Seueriano, Theodorici Ostrogothorum & Italiæ Regis filio, matre verò Theodora, inclyto Gothorum Regum sanguine prognata. Idémque de eo, quod de S. Ambrosio legitur: scilicet examen apum ipsi infanti visum in os ingredi & egredi, ac in cœlum vsque euolare, futuræ eius eloquentiæ præsagium. Quæ postea tanta fuit, vt auditores sæpe in stuporem verteret. Habuit fratres S. Leandrum Archiepiscopum Hispalensem, & S. Fulgentium, Episcopum primùm Astigitanum, deinde Carthaginensem, & sororem* Florentiam, sanctarum virginum monasteriis præfectam. Cæsar Baronius Cardinalis, tomo septimo annalium, sub anno Christi 569. addit Theodosiam, Leuuigildi (aliàs Leouigildi) Regis vxorem. Breuiarium Hispalense ponit insuper Iustinam Abbatissam, & Braulium siue Braulionem Cæsaraugustanum Episcopum. Sed Io. Vasæus in chronico, sub anno Domini 567. hanc eandem putat esse cum Florentia: hunc verò negat reliquorum fratrem. Defuncto Leandro die 27. Februarij, anni 603. (vt in martyrologio Romano notauit idem Baronius) in Archiepiscopum Hispalensem electus est Isidorus, non fraterno successionis iure suffectus, more eorum qui dicunt, Hæreditate possideamus sanctuarium Dei: nec verentur Regij vatis imprecationes eò loci subsequentes. Hanc autem electionem confirmauit S. Gregorius Papa, eique pallium dignitati congruens immò necessarium ad eius exequutionem, misit: vt habet officium eius peculiare, inter proprium Sanctorum Hispanorum, anno Domini 1597. Cæsaraugustæ impressum. Nec Archiepiscopum tantùm, sed etiam, Metropolitanum, Primatem, & Episcoporum summum, Rodericus Toletanus, Alfonsus à Carthagena, Vasæus, & Braulio eum fuisse confitentur. Quibus astipulatur* Baronius ita dicens: Diuersis fulsit miraculorum signis, primaria dignitate florens, & Romani Papæ in Hispania vices gerens. Lucas autem Tudensis talibus eum extollit encomiis.

« Decoratus extitit sanctitate, spiritu prophetiæ clarus, in eleemosynis largus, hospitalitate præcipuus, corde serenus, in sententia verax, in iudicio iustus, in prædicatione lætus, in lucrandis Deo animabus studiosus, in expositione scripturarum cautus, in consilio prouidus, in actu humilis, in mensa sobrius, in oratione deuotus, honestate clarus, semper pro Ecclesiæ & veritatis defensione mori paratus, & in omni bonitate conspicuus. Præterea Pater fuit clericorũ, doctor & sustẽtator monachorũ ac monialium, consolator mœrentium, tutamen pupillorum ac viduarum, attritor superborum, persecutor & malleus hæreticorum.

Quod postremum magna fiducia ab ineunte ætate præstitit. Nam (vt est in lectionibus festi illius) adhuc adolescens, hæresim Arianam (quæ gentem Gothorum Hispaniæ latissimè dominantem penitus iampridem inuaserat) tam constanter palàm arguebat: vt parum abfuerit, quin ab Arianis necaretur. Sed admonitus à Leandro, hunc sibi successorem fore præsagiente, indignationem temperauit. Contra eos vel quosuis alios hæreticos (teste S. Braulione, Archiepiscopo Toletano) librum scripsit, qui hodie desideratur. Quinetiam Æra 661.* id est, anno Domini 623. regni autem Sisebuti

Marginal notes:
* Sibilia, Turpino, Siuilia, Vasæo: Scilicet in V mutato. Quod familiare est Bæticis, vt alibi notauimus.
al. Florentinam.
Psal. 82.
* To. 7. Annal. sub anno Christi 636.
* Ita Rod. Tolet. lib. 2. cap. 17. Sed Vasæus ponit sub anno 618.

*Regis septimo, apud Hispalim, in secretario sanctæ Hierusalem concilium celebrauit aduersus Acephalos, hereticos scilicet, quorum primus auctor ignoratur: & Cyrum quendam Episcopum, istorum hæresim defendentem per veridica doctorum testimonia confutauit. Sicque per eum floruit alma fides. Quam eius successor longè dissimilis, corrumpere nisus est: vt his verbis declarat Tudensis. Successit (inquit) beatissimo Isidoro Theodiscus, natione Græcus, varietate linguarum doctus, exterius locutione nitidus, veriùs autem (vt exitus demonstrauit) sub ouina pelle lupus voracissimus. Nam libros quosdam Isidori de naturis rerum, & arte medicina, necnon de arte notoria, antequam in publicum venirent, corrupit, resecans vera, & inserens falsa: atque per quendam Arabem, nomine Auicennam, de Latino in Arabem transtulit. Erroneus quoque in articulis fidei comprobatus, per synodum Archiepiscopali dignitate degradatus est. Qui propterea ad Arabes transiit, & sectæ pseudoprophetæ Mahometi eo seculo exorti adhæsit. In cuius Theodisci detestationem, & ipsa quoque Hispalis Ecclesia (quæ vndecim suffraganeos Episcopos, in libro Theatri orbis nominatos, hactenus habuerat) Primatus, Archipræsulatus, & Metropolitani dignitatibus amissis, in ordinem redacta, & Toletanę subiecta est Ecclesię. Quæ sedis sublimioris degradatio quãdiu durauerit, non satis constat. Nam hodie in pristinum statum releuata, tres tantùm Præsules suffraganeos habet; Malacitanum, Gaditanum, & Fortunatarum insularum. Adeò difficile est, quod semel amiseris, ex toto recuperare. *Construxit S. Isidorus quædam monasteria & collegia: in quibus studiis sacris & diuinis eloquiis vacans, plurimos discipulos, qui ad eum confluebant, erudiuit. Inter quos fuit beatus Ildefonsus, Toletanæ Ecclesiæ postea Archiepiscopus. Fuit etiã ex eorum numero Redemptus Clercus, qui eius obitum qualem vidit recenset: asseritque contigisse pridie Kalendas Aprilis, Æra 674. id est anno Christi 636. Valeant ergo aliæ aliorum contrariæ opiniones: teste Plauto*, Pluris est oculatus testis vnus, quàm auriti decem. Relationem præfati Redempti habes infrà. Hactenus de sancto Isidoro.* NVNC *ad te conuertor domine mi: quo scias quæ causæ me mouerint, vt hunc laborem tuo nomini nuncuparem.*

Ex lectionibus festi S. Isidori.

In Truculento.

D. BERNARDVS *mellifluus ac mirè spiritualis doctor, vt nos Deo hominibúsque de acceptis beneficiis gratos, & ad maiora promerenda idoneos reddat, hæc duo sacræ scripturæ loca (Diligenter considera quæ tibi apponuntur. Et, Colligite fragmenta ne pereant) ita spiritualiter interpretatur. Disce in referendo gratiam non esse tardus aut segnis. Disce ad singula dona gratias agere. Diligenter considera, quæ tibi apponuntur: vt nulla videlicet Dei dona debita gratiarum actione frustrentur, non grandia, non mediocria, non pusilla. Denique iubemur colligere fragmenta ne pereant: id est, nec minima beneficia obliuisci. Nunquid non perit, quod donatur ingrato? Deinde quæ mala post se ingratitudo vehat, ostendit. Ingratitudo inimica est animæ, exinanitio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus vrens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiæ, fluenta gratiæ. Absit autem, vt beneficia quę abs te accepi, ex quo in tui notitiam per Reuerendissimum ac Illustrissimum Cardinalem Borbonium, seniorem, tuum Archipræsulem, meum verò primum Mecœnatem, deueni, obliuioni tradam. Absit vt nouem leprosos Euangelicos, corpore quidem sanatos, sed deteriorem ingratitudinis lepram secum reportantes, sequar. Absit vt pincernę Pharaonis in gradum pristinum restituti, & interim vatis sui Ioseph immemoris, vnquam sim imitator. Adhereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui: maximè apud eos, qui te ob nobilitatem generis, virtutum cumulum, & promeritarum dignitatum fastigium (quorum maxima turba) apprimè norunt. Sed quia gratitudo non modò verbis efferenda, sed etiam opere aliquo confirmanda est: en meos labores in emendando, ac primæuo nitori reddendo Isidoro consumptos tibi offero; obnixè deprecans, vt in his te constantem censorem geras, nec mei gratiâ quos deprehenderis errores perfunctoriè transeas: quin potius obelis confodias, genuinam lectionem restituens. Conabor saltem exemplar meum nouum ad incudem tuam reuocare ac reformare: nam alia iam distracta & vendita quis posset? Hoc si feceris, de te, quod D. Augustinus ad sanctum Hieronymum scribens, in pari adhortatione ex regio vate adsumit, proferam: Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.*

Prou. 25. Ioan. 6. Lucæ 17. Genes. 40. Psal. 136. To. 2. epist. 8. Psal. 140.

ALTERA *causa, quæ me ad id quod dictum est induxit, recordatio præfati Cardinalis fuit, qui nos*

ambos vnicè præ cæteris dilexit, & sua familiaritate in tantum vti voluit: vt sępe ad multam noctem vltro citróque habitis sermonibus nos retineret. Quod in me magis mirum cunctis videbatur: vt scilicet
4.Reg.4. tantus Archipræsul & Princeps, pauperrimo ac ignoranti monacho, quasi Elisæus puero, contracta celsitudine se coequaret. De te verò non ita: vtpote quem nouerant ob prudentiam, sapientiam, rerúmque ex-
Genes.41. Psal.104. pertientiam ab eo, sicut Ioseph à veteri Pharaone, iamiam constitutum dominum domus suę, & principem omnis possessionis suę. Quam prouinciam ita prouidè & modestè vsque ad eius obitum exercuisti: vt nullus esset cuiquam querelæ locus, sed omnia veluti in domo Salomonis, pacatè, tranquillè & ordinatè
Psal.30. fierent. Et quia, teste Psalmista, sortes nostræ in manibus Dei sunt: modóque lętę, modo tristes (prout ipse permittit) contingunt: quàm diuersæ sortes domini mei Principis, Cardinalis & Abbatis extiterint liceat breuiter commemorare: ita tamen vt de aduersis (pręter tempus quo cœperunt, & locum vbi per mortem desierunt) nihil proferam: ne moueam Camarinam,

Et patiar telis vulnera facta meis.

La Ferté Ioarre en Brie. Igitur Carolus noster anno Domini 1523. die 22. Decembris, hora vndecima matutina, in castro Firmitatis Iodarensis natus est: susceptorésque è sacro fonte habuit, fratrem suum maiorem, Antonium Borbonium, Henrici quarti nunc regnantis patrem, & dominum de Hames: Matronas autem virtute ac nobilitate insignes, D.D. de Pleumeson & de Torsy. Cui paternum nomen indiderunt. Nam pater eius Carolus dicebatur: Mater verò Francisca Alenconia, optimi Renati Ducis Alenconij & Marga-
Le Couuent des Cordelieres d'Argentan. ritę Lotharingę, Parthenonis Argentanij in Nortmania fundatricis, filia. Qui vbi excreuit, liberalibúsque studiis aptus visus est, ad Regale Campaniæ seu Nauarræ gymnasium Lutetianę ciuitatis, consodalem Carolum Lotharingum, posteà Archiepiscopum Rhemensem ac Cardinalem habiturus, mittitur. In cuius fauorem, lapsis aliquot annis rudioris Mineruæ, ad ædes eiusdem Archipresulatus Lutetię sitas migrant: fitque eis lectio de Iurisprudentia & de Theologia. Quarum scientiarum altera qualibet vix tota hominis etate quantumcumque longæua comprehenditur. Et tamen noster Borbonius biennio expleto ad aulam Regiam euocatur: eique pręter quasdam Abbatias iam obtentas, Episcopatus Niuernensis, in subsidium sumptuum vitę aulicę accedit. Quo relicto, fit Antistes Xanctonensis: & postea decedente Georgio de Ambasia, Legati nepote, Archiepiscopus Rothomagensis, anno scilicet domini 1549. in mense Augusto. Sequenti die decima Ianuarij diaconus Cardinalis, tituli sancti Xisti, à Paulo Papa tertio ordinatur. Deinde in presbyterum Cardinalem à Iulio Papa tertio promouetur: & defuncto Cardinali à Meudone cognominato, titulum eius, qui fuit sancti Grisogoni, alio dimisso, adsumit. Quem nunquam postea mutauit. Hunc Cardinalem Borbonium huc vsque appellauimus, licet hoc cognomen non vsurpauerit, ante patrui sui Ludouici à Borbonio Cardinalis & Archiepiscopi Senonensis obitum, qui in annum 1556. incidit: sed dicebatur Cardinalis Vindocinẽsis. Quem his laudibus exornat pius doctor Antonius Demochares, libro 2. de sacrificio Missę, cap. 20. Si aliquis in medium constituendus sit,
„ qui pro Missę defensione consistat his nostris temporibus, quis generosior Princeps, quis alacrior Dux,
„ quàm Carolus Vindocinensis Cardinalis Reuerendissimus producetur? Nonne solus hic plus auctorita-
„ te, nobilitate, doctrina, dignitate, bonis moribus, quàm vniuersa aduersariorum cohors prestat? Ad quod
„ probandum vnico exemplo ęterna memoria digno (quamquam & alia non desunt) contentus ero. Anno enim Christi 1575. die Sabbati, decima quarta Julij, aduesperascente iam luce, cùm esset Rothomagi, primores suorum ciuium eo quo solebat pio affectu monuit, ne amplius sinerent hęreticos conuenticula facere, & concionibus virulentis plebem inconstantem & lapsui pronam decipere, atque ex via salutis in viam perditionis transferre. Nihilominus die Dominica sequenti in quadam vrbis platea, ad tria ferè millia virorum (vt putabatur) conuenerunt, seductorem concionantem audituri. Quod vbi resciuit bonus pastor, linea pontificali, quasi lorica indutus, & prælata Cruce, ex ædibus sancti Andoeni, in quibus morabatur, hora septima matutina egressus est, paucos secum habens comites: nimirum D. Claudium de Sainctes Episcopum Ebroicensem, & tres aut quatuor Canonicos (quorum vnum te fuisse certò scimus) necnon ex nobilibus laicis, dominos à Rubeo prato, & Maineuillæ, paucósque alios. Cúmque putaretur ad suam basilicam pergere: reflexo itinere venit ad locum, vbi hæretici, & alij nouæ doctrinæ

curiosi erant congregati. Quos reuerendo vultu & habitu suo, non aliter quàm Iaddus Hierosolymorum summus Pontifex stola hyacintina & tiara Alexandrum magnum, ita terruit: vt ipse pseudoecclesiastes mox conticeret, eiúsque auditores attoniti starent, vim armorum metuentes. Quam ille magna auctoritate fieri cohibuit: eósque blandè affatus, vt in fide Catholica, Apostolica & Romana permanerent hortatus est, nec crederent pseudoprophetis, qui veniunt in vestimentis ouium, intus autem sunt lupi rapaces. Quot verba dedit, tot aculeos in cordibus adstantium confixit: quibus contriti & compuncti absque tumultu quisque in domum suam recesserunt. Neque vnquam ab hoc tempore auditum est, hæresim publicè Rothomagi prædicatam fuisse. De tanta animarum victoria gloriosus noster Borbonius, ad Ecclesiam properauit, & grates Deo auctori rependit: sæpe apud suos testatus, nunquam sibi iucundiorem illuxisse diem. Attende precor (quisquis hæc lecturus es) & considera, si non in multis Ioseph filio Iacob adsimiletur. Ioseph, filius accrescēs in Genesi nominatur, & ab aliis augmentū domini interpretatur. Quantum autē hic in profectū Ecclesiæ excreuerit, dictum est: quum ex Abbate Episcopus, ex Episcopo Archiepiscopus, & tandē Cardinalis fieret, Spartam quamcumque nactā exornans. Ioseph patriarcha, id est, Princeps Patrum fuit: nec minus iste, habens sub se Patres seu Episcopos suffraganeos sex, singulis elementis huius efficta vocis SACBLE significatos. Ioseph ad imperiū patris domo egressus, quæsiuit fratres suos in Dothaim, id est, in defectionē profectos: & hic ad fratres suos, qui à fide defecerant, audiebántque incantatorem, non obturatis in modum aspidis, sed apertis auribus, properauit: iisdémque propemodum verbis, quibus & Ioseph vsus, dixit. Pax vobis, ego sum, nolite expauescere: pro salute enim vestra misit me Dominus ad vos. Et hæc dicens non potuit ita se continere, quin aliquantulum lacrymis genas rigaret: quas tamen, vt minus suæ auctoritati & dignitati congruentes, occultè abstergebat. At qui eum comitabantur, longè copiosiores fundebant: cùm ob perspectam pietatem & charitatem tanti pastoris, tùm ob errantium ouium eius in viam salutis reductionem. Erántque istæ lacrymæ iucunditatis & lætitiæ, non doloris aut mœroris: Quales (proh dolor) mutatæ sortes vitæ eius, ab omnibus sincero affectu in eum propensis postea extorserunt. NAM anno Domini 1588. die 23. Decembris cœpit repleri amaritudinibus, & inebriari absinthio: quum irato & mandāte Rege Blesis retentus est, & postmodū per varias stationes ad Fontanetū Comitis, Pictauorum oppidulū deductus. In quo quidē viro (vt verbis Alfonsi à Carthagine vtar) satis cognoscere potuerunt qui viderūt, & etiam non videntes qui audierunt, quāti valoris mundana prosperitas sit: cùm ex summa prosperitate ad summam aduersitatem fortunæ rota frequenter ac velociter humanos successus reuoluat. Constantiam nihilominus & patientiam in aduersis vsque ad vitæ terminum nunquam amisit: & qui consolari à suis debuerat, ipsemet eos subtristes consolabatur, sæpe ista memorans: Non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Et, Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus? Itémque illud Machabæorum: Aduersi casus qui accidunt, non ad interitum, sed ad correptionem sunt generis nostri. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium. Obiit autem in eodem Fontaneti loco anno Christi 1590. die Mercurij, mensis Maij nona, circa horā diei nonam, ætatis suæ sexagesimum septimum annum agens, non veneno (vt quidam suspicati sunt) sed stranguria, quam calculus generabat, ac febre victus. Eram in vrbe Turonica à Reuerendissimo æquè & Illustrissimo Cardinali Vindocinensi, eius nepote, accersitus, quum huius mali nuncij baiulus aduenit: túncque defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea. Effusum est in terra iecur meum, præ contritione mortis mei Mecœnatis. Quot caterуæ hominum tota die ad eum visendum confluxerint impossibile est referre. Qui recedentes prædicabant eius bonitatem, clementiam & humanitatem, stupebántque eum à morte pulchriorem apparere. Ex hac infausta ciuitate, die 19. Iulij educitur: & (te fidissimo Achate cuncta disponente, eumq; mœsto animo cum suis domesticis deducente) castrum Gailloneum die 8. Augusti ingreditur. Cuius animam iam cælo frui, anteacta vita, expiata confessione peccata, deuotáque sacramentorum perceptio in ipso vitæ exitu, me credere faciunt. Si quid tamen residui est quod obsit, precor bone IESV, vt hoc sacratissimę tuæ passionis meritum eluat. In serie Archiepiscoporum Rothomagensium fuit, secundum Democharem, octogesimus primus, vel secundùm alios octo-

Iosephus lib. 11. antiq. cap. 8.

Matth. 7. c.

Genes. 49.

Genes. 45.

Thren. 3.

Rom. 8.

Iob. 2.

2. Mach. 6.

Thren. 2.

gesimus secundus: eámque sedem annis 41. tenuit. Ex eius liberalitate maior pars Bibliothecæ non communis, sed cellæ nostræ (quæ numero librorum, & excellentiâ auctorum à multis doctis commendatur) prodiit: nec dubium quin in immensum creuisset, si non tam citò hunc nobis Atropos sustulisset. Hanc tamen, quasi in eius locum succedens, nec minori me dilectione prosequens, iamiam aliquot libris prçter meritum auxisti. Cuius beneficij memor, non desino quotidie Deum omnium bonorum largitorem precari, vt te donis temporalibus & spiritualibus abundè remuneret, vitámque tuam ad multos annos producat. Mei quoque apud eum (integerrime Abbas, & duplici canicie ornatissime) memor esto, cùm in orationibus, tum in incruento altaris sacrificio: vt qui docuit me à iuuentute mea, & cuius mirabilia in Ecclesia cum fratribus nostris quotidie pronuncio, vsque in senectam & senium non me derelinquat. Vale, è monasterio nostro sancti Germani à Pratis, ad muros Lutetiæ Parisiorum erecto, anno Christi 1601. die 15. mensis Septembris.

Psal. 70.

Cliens tuus obsequentissimus

IACOBVS DV BREVL.

PRAENOTATIO LIBRORVM D. ISIDORI A BRAVLIONE CÆSARAVGVSTANO EPISCOPO EDITA.

ISIDORVS vir egregius, Hispalẽsis Ecclesiæ Episcopus, Leandri Episcopi successor & germanus, floruit à tẽpore Mauritij Imperatoris, & Reccaredi Regis: in quo quiddam sibi antiquitas vindicauit, immò nostrum tempus antiquitatis in eo scientiam imaginauit, vir in omni locutionis genere formatus, vt imperito doctóque secundum qualitatem sermonis existeret aptus, congrua verò opportunitate loci, incomparabili eloquentia clarus. Iam verò quantus sapientia fuerit, ex eius diuersis studiis & elaboratis opusculis perfacilè prudens lector intelligere poterit. Denique de iis quæ ad notitiam nostram venerunt, ista commemoraui. Edidit libros differentiarum duos: in quibus subtili discretione, ea quę confusè vsu proferuntur, sensu discreuit. Prooemiorũ librum vnũ, in quo quid quisque liber sanctę contineat scripturæ, breui subnotatione distinxit. De ortu & obitu Patrum librum vnum: in quo eorum gesta, dignitatem quoque & mortem eorum atque sepulturam sententiali breuitate subnotauit. Ad germanũ suum Fulgentium Episcopum Astigitanum Officiorum libros duos: in quibus originem officiorum, cur vnumquodque in Ecclesia Dei agatur, interprete suo stylo, non sine maiorum auctoritate elicuit. Synonimorum libros duos: in quibus ad consolationem animæ, & ad spem percipiendę venię: intercedente rationis exhortatione, erexit. De natura rerum, ad Sisebutum Regem librũ vnum: in quo tam de Ecclesiasticorum Doctorum, quàm etiam de Philosophorum indagine obscura quædam de elemẽtis absoluit. De numeris librum vnum: in quo Arithmeticam propter numeros Ecclesiasticis scripturis insertos ex parte tetigit disciplinam. De nominibus Legis, & Euangeliorum librum vnum: in quo ostendit, quid memoratæ personæ mysterialiter significent. De hæresibus librum vnum: in quo maiorum sequutus exempla, breuitate qua potuit diffusa collegit. Sententiarum libros tres, quos floribus ex libris Papæ Gregorij moralibus decorauit. Chronicorum à principio mundi vsque ad tempus suum, librum vnum, nimia breuitate collectum. Contra Iudæos postulante Florentina germana sua, proposito virgine, libros duos: in quibus omnia quæ fides Catholica credit, ex legis & Prophetarum testimoniis approbauit. De viris illustribus librum vnum, cui nos ista subiunximus. Monasticæ regulæ librum vnum: quem pro patriæ vsu, & inualidorum animis decentissimè temperauit. De origine Gothorum & regno Sueuorum, & etiam Vvandalorum historia, librum vnum. Quæstionum libros duos, quos qui legit, veterum tractatorum multam supellectilem recognoscit. Etymologiarum codicem nimia magnitudine, distinctum ab eo titulis non libris. Quem quia rogatu meo fecit, quamuis imperfectum ipse reliquerit, ego in viginti libros diuisi. Quod opus omnimodo Philosophiæ conueniens quisquis crebra meditatione perlegerit, non ignotus diuinarum humanarúmque rerum scientia meritò erit. Ibi redundans diuersarum artium elegantia: vbi quæcunque ferè sciri debentur, restricta collegit. Sunt & alia huius viri multa opuscula, & in Ecclesia Dei multo cum ornamento inscripta. Quem Deus post tot defectus Hispaniæ, nouissimis temporibus suscitans, credo ad restauranda antiquorum monumenta, ne vsquequaque rusticitate veterasceremus, quasi quandam apposuit* destinam. Cui non immeritò illud Philosophicum à nobis aptatur: Nos, inquit, in nostra

vrbe peregrinantes, errantésque tanquam hospites tui libri quasi domum reduxerunt: vt possimus aliquando qui & vbi essemus agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam publicámque disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarúmque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti. Quo verò flumine eloquentiæ, & quot iaculis diuinarum scripturarum seu Patrum testimoniis Acephalitarum hæresim confoderit, Synodalia gesta coram eo Hispali acta declarant. In qua contra Gregorium præfatæ hęresis Antistitem eam asseruit veritatem. Obiit temporibus Heraclij Imperatoris, & Christianissimi Chintilani Regis, sana doctrina præstantior cunctis, & copiosior operibus charitatis.

NOTATIO.

[a] Quasi quandam apposuit destinam.] *Ita omnino in vetusto codice. Quem locum alij non intelligentes, ex ingenio reposuerunt.* Quandam apposuit lucé destinare. *Vtitur ea voce Corippus poeta Afer, libro de laudib⁹ Iustini iunioris, nuper edito à doctissimo Ruyzio Azagrio.* Et Thomas Libycæ nutantis destina terræ.

Laudes sancti Isidori, & catalogum librorum eius, recenset etiam sanctus Ildefonsus Toletanus Episcopus libro de viris illustribus, cap. 9. qui habetur infrà, pag. 733.

EX SIGEBERTI GEMBLACENSIS LIBRO DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

ISIDORVS iunior Hispalensis Episcopus multa scripsit. Scripsit ad Braulionem Episcopum viginti libros Etymologiarum. Scripsit librum Procemiorum, de libris veteris & noui Testamenti: quos in canonem recipit Ecclesia Catholica. De Ecclesiasticis officiis ad Fulgentium. De ortu, vita & obitu sanctorum patrum, qui in scriptura laudibus efferuntur. Ad Orosium librum, de significationibus nominum. Ad Sisebutum, librum de Natura rerum. Scripsit & libros duos de differentiis verborum, siue de proprietate rerum. Librum sermonum. Librũ Ecclesiasticorum dogmatum. Scripsit Synonima: vbi inducuntur duę personę, vna hominis plangentis, altera rationis admonentis. Scripsit & lamentum pœnitentis, distinctum alphabeto, addita oratione. Scripsit de conflictu virtutum & vitiorum, librum vnum. De mysteriis Saluatoris, librum vnum. Totum vetus testamentum simpliciter exponendo percurrit. Scripsit & alia, seculari literaturę competentia, quę commemorare nihil ad nos.

EX LIBRO IOANNIS TRITHEMII DE SCRIPTORIBVS ECCLESIASTICIS.

ISIDORVS *iunior, Episcopus Hispalensis post Leandrum, vir in diuinis scripturis, & in secularibus literis nulli suo tempore secundus, ingenio subtilis, sensu clarus, eloquio compositus, carmine excellens & prosa, non minus sanctitate quàm doctrina insignis effulsit. Hic dicitur iunior, ad differentiam senioris Episcopi Cordubensis, vel alterius etiam, qui eum præcessit, Hispalensis Episcopi. Scripsit autem iste Isidorus iunior multa præclara opuscula: de quibus duntaxat reperi subiecta.*

AD Braulionem Episcopum Cęsaraugustanum Etymologiarum	lib.2.	*Disciplina à discendo.*
In Genesim allegoricè	lib.1.	*Historia sacræ legis.*
In Exodum	lib.1.	*Quædam mysteria.*
In Numeros	lib.1.	*Ideò hic liber vnus.*
In Leuiticum	lib.1.	*Sequens Leuiticus.*
In Deuteronomium	lib.1.	*Liber Deuteronomij.*
In Iosue	lib.1.	*Post mortem Mosis.*
In Iudicum	lib.1.	*Historia Iudicum.*
In Ruth	lib.1.	*Videamus nunc.*
In Regum	lib.4.	*Post librum Iudicum sequitur.*
In Paralipomenon	lib.2.	
In Esdram & Nehemiam	lib.3.	
In Tobiam	lib.1.	
In Iudith	lib.1.	
In Esther	lib.1.	
In Iob	lib.1.	
In Psalterium	lib.1.	
In Prouerbia Salomonis	lib.1.	
In Ecclesiasten	lib.1.	
In Cantica Canticorum	lib.1.	
In librum Sapientiæ	lib.1.	
In Ecclesiasticum	lib.1.	
In Esaiam	lib.1.	
In Ieremiam	lib.1.	
In Ezechielem	lib.1.	
In Danielem prophetam	lib.1.	
In duodecim Prophetas minores	lib.12.	
In Machabæorum	lib.2.	
In quatuor Euangelia	lib.4.	*Liber generationis, &c.*
In epistolas Pauli	lib.14.	
In Actus Apostolorum	lib.1.	
In Epistolas canonicas	lib.7.	
In Apocalypsin	lib.1.	
Interpretationis noui & veteris testamenti	lib. 2.	*Domino meo & Dei seruo.*
Procemiorum	lib.1.	*Quinque libri Mosis.*
Differentiarum	lib.1.	*Inter Deum & Dominum.*
De ortu & obitu Sanctorum	lib.1.	*Adam protoplastus*
Ad Sororem contra Iudæos	lib.2.	*Dominæ sanctæ Florentinæ sorori.*

Synonimorum vel soliloquiorum	lib.2.	*Venit nuper ad manus.*
De illustribus viris	lib.1.	*Osius Cordubensis.*
De summo bono siue de sententiis	lib.3.	*Summum bonum Deus.*
De origine Officiorum	lib.2.	*Ea quæ de officiis.*
De sancta Trinitate	lib.1.	
De officio Missæ	lib.1.	
De computo & natura rerum	lib.1.	
Sermonum	lib.1.	
Lamentum pœnitentis	lib.1.	
De Astronomia	lib.1.	*Domino & filio charissimo.*
Historiam siue Chronicam	lib.3.	
De Grammatica & vocabulis	lib.1.	
Allegoriarum	lib.1.	
De hæresibus	lib.1.	
De corpore & sanguine Domini	lib.1.	
Decretum canonum	lib.1.	
De proprietate rerum	lib.1.	
Ecclesiasticorum dogmatum	lib.1.	
De Cosinographia	lib.1.	
Mysteria sacræ Scripturæ	lib.1.	
Epistolarum ad diuersos	lib.1.	

Alia quoque multa scripsit, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub Heraclona Imperatore, filio Heraclij, anno Domini 630. temporibus Sisebuti Regis Gothorum in Hispania, & ob sanctissimam vitam & conuersationem suam catalogo Sanctorum insertus est. Cuius festum celebratur 18. Kalend. Februarij. Hactenus Trithemius.

OBITVS

OBITVS B. ISIDORI A REDEMPTO CLERCO RECENSITVS.

VISVM est mihi, vt tuæ Sanctitati breuiter exponerem, qualiter bonæ recordationis dominus meus Isidorus, Hispalensis Ecclesiæ Metropolitanus Episcopus pœnitentiam acceperit, suámque confessionem erga Deum, vel homines habuerit: vel quomodo de hoc seculo ad cælum migrarit, fideli prenotationis meæ stylo, tuæ dilectioni notescerem. Quæ res me primùm compulit pro hac sollicitudine, quã ex amore in eum offertis, vestræ Charitati gratias agere: deinde, quia vera supprimere nequeo, & quod de eo, pauca de multis, colligere potui, te oráte, dicere cogor. Dum finem suum, nescio qua sorte, iam prospiceret, & fatigatum corpus ægritudine assidua subtiliter animæ natura præuideret: tanta eleemosyna quotidianis diebus per sex penè menses, seu ampliùs, plusquam erat solitus, pauperibus ab eo est erogata: vt ab Oriente sole, vsque in vesperum, multis illis in accipiendam maneret substantiam. Post hæc vulnere percussus est: ita vt, dum febris in corpore conualesceret, & cibum reiiceret debilitatus stomachus, ad pœnitentiam conualeret: atque suos Coepiscopos, Ioannem scilicet, & Aparcium beatissimos mox adesse faceret præsentes. Et, dum à cellula sua ad basilicam sancti Vincentij Martyris adduceretur, cuncta agmina pauperum clericorum, religiosorum omnium, cunctarúmque huius ciuitatis plebium cum vocibus, & magno vlulatu eum susceperunt: vt si ferreum possideret quispiam pectus, solueretur mox in lacrymas, & lamentum totus. Et, dum in prædicti Martyris basilica, iuxta altaris cancellum in medio poneretur choro, mulierum turbas longiùs stare præcepit, vt in accipiendo ipse pœnitentiam, virorum tantùm, non illarum, circa eum cerneretur præsentia. Et, dum à prædictis sacerdotibus, ab vno cilicium, ab altero super se mitti exposceret cinerem: expandens manus ad cælum, ita exorsus est dicens: Tu Deus, qui nosti corda hominum, & publicano longè posito, dum pectus percuteret suum, dimitti peccata dignatus es: qui Lazarum dormientem de monumento post resolutionem carnis die quarta dignatus es resuscitare, & vt Abrahæ Patriarchæ sinus eum reciperet, voluisti, suscipe in hac hora confessionem meam, & peccata, quæ innumerabiliter contraxi, ab oculis aufer tuis: non reminiscaris mala mea, & iuuentutis delicta ne memineris. Tu, Domine, non posuisti pœnitentiam iustis, qui non peccauerunt tibi: sed mihi peccatori, qui peccaui super numerum arenæ maris. Non inueniat in me hostis antiquus, quod puniat. Tu scis, quia postquam infelix ad onus istud, potius quàm ad honorem, in hanc sanctam Ecclesiam indignè perueni, peccare nunquam finiui; sed, vt iniquè agerem, laboraui. Et, quia tu dixisti, in

Oratio S. Isidori morientis, ad Deũ.
Lucæ 18.
Ioan. 11.
Lucæ 15.

quacunque hora peccator à viis suis reuerterit, omnes iniquitates suas traderes obliuioni: huius præcepti memor sum tui. Clamo vtique cum spe, & fiducia ad te, cuius cælos aspicere non sum dignus præ multitudine peccatorum, quæ conuersantur in me. Adesto, & suscipe orationem meam, & mihi peccatori dona veniam postulatam. Quòd si cæli non

Iob. 15.

sunt mundi in conspectu tuo: quantò magis ego homo, qui bibi, quasi aquas, iniquitatem, & sumpsi, vt colostra, peccatum? His igitur consummatis, corpus & sanguinem Domini cum profundo gemitu cordis, indignum se iudicans, ab ipsis suscepit Pontificibus. Deinde eorundem sacerdotum, &, quicunque de clero erant, ciuium, cunctarúmque plebium veniam precabatur, dicens: Deprecor vos, sanctissimi domini mei sacerdotes, sanctámque congregationem clericorum, & populi: vt pro me infelici & pleno omni sorde peccati ad Dominum vestra porrigatur oratio: vt qui meo merito Dei non sum dignus impetrare clementiam, intercessu vestro merear consequi meorum veniam delictorum. Dimittite mihi, obsecro, indigno, quod in vnumquemque commisi vestrûm: si quem contempsi odio, si quem reieci impiè charitatis consortio, si quem maculaui consilio, si quem læsi irascendo: dimittite nunc petenti, immo & pœnitenti. Et, dum vna voce omnes pro eo indulgentiam postulassent, & vnicuique debiti sua vincula, vel chirographa condonassent: circunstantes iterum admonuit, dicens: Sanctissimi Domini mei Episcopi, & omnes, qui adsunt, rogo, & obsecro: vt charitatem inuicem vobis exhibeatis, non reddentes malum pro malo: nec velitis esse susurrones in populo. Non inueniat in vobis hostis antiquus, quod puniat: non reperiat à vobis relictum lupus rapax, quem auferat: sed potius ereptam ab ore lupi ouem pastor suis humeris congaudens reportet ad hanc caulem. Igitur post hanc confessionem, vel orationem, residuam egenis & pauperibus mox dari iussit pecuniam. Cui tandem fideli sit dubium, vt non statim, dimisso omni facinore, associaretur societatibus Angelorum? Interea se ab omnibus osculari studuit, dicens: Si ex toto corde dimiseritis ea, quæ in vos aduersa vel praua vsque hactenus intuli, dimittet vobis Creator omnipotens omnia delicta vestra: ita vt sacri fontis vnda, quam hodie deuotus est populus percepturus, sit vobis in remissionem peccatorum: & hoc osculum inter me, & vos maneat in testimonium futurorum. Completis his omnibus, ad cellulam reductus est: & post diem confessionis, vel pœnitentiæ quartum, pastoralem iugiter curam & finem suum consummauit in pace. Pridie nonas April. Luna XIX. Æra* DCLXXIV.

Dominicum corpus deuotè sumit.

Veniam petit ab omnibus, & rogat pro se orari.

Ad charitatem omnes hortatur.

Osculo omnes suscipit, in signum charitatis, quæ nũquam excidit.

* Id est anno Domini 636.

CONFIRMAT HANC REDEMPTI OPINIONEM DE ANNO TRANSITVS B. ISIDORI IOANNES GRIALVS, TALI nota ad prænotationem Braulionis superius recensitam subiuncta.

ISIDORVM mortuum sub Chintila Gotthorum Rege ait Braulio. Ex quo multorũ errores conuincuntur de anno mortis Isidori: in quo mirum est quàm varient inter se Hispani historici. Certißimè tamen aio mortuum anno Christi 636. Primùm quia Redemptus eius discipulus, obitum Isidori (quem præsens viderat) describens ait, mortuum Æra 674. Quem & inducit populum quatriduò ante mortem sic alloquentem: Ita sacri fontis vnda, quam hodie deuotus est populus percepturus, sit vobis in remissionem peccatorum. *Cum verò compertum sit ex omnibus Martyrologiis, Isidorum mortuum pridie nonas Aprilis, si Paschales Cyclos consulas, reperies planè isto anno 636. Pascha fuisse pridie Calendas Aprilis: & ita baptismum catechumenorum solennem quatriduò præcessisse mortem Isidori. Præterea si mortuus est sub Chintila, vt ait Braulio, necesse est anno primo Chintilæ mortuum. Nam Chintilam cœpisse regnare Æra 674. id est, Christi 636. cognoscitur ex Concilio quinto Toletano. Anno autem secundo Chintilæ videmus habitum sextum Concilium Toletanum. Cui iam non Isidorus (erat enim vita functus) sed Honoratus, Isidori successor interfuit. Itaque verè dictum ab Ildefonso cognoscimus floruisse Isidorum vsque ad Sisenandum Regem, nulla omnino facta mentione Chintilæ, qui Sisenandum sequutus est: nempè quòd ipso primo anno Chintilæ Isidorus decesserit. Verè quoque illud ab eodem Ildefonso dictum, præfuisse Isidorum Ecclesiæ Hispalensi ferè 40. annis: nempè quod omnino triginta septem anni fuerint ab anno 600. vsque ad 636. vt nunc supputamus.*

Attamen in proprio officio Sanctorum Hispanorum, Cæsaraugustæ anno Domini 1597. impresso (quod nos vidimus & legimus) dicitur B. Isidorus anno Christi 635. mortuus atque Hispali sepultus. Vnde postea translatus est in vrbem Legionem à Fernando primo, Castellæ simul & Legionis rege: qui hoc ab Eneto Sarraceno Hispali regnante magnis precibus & præmiis impetrauit. Cuius nomine templum ædificatum est Legione: vbi sepultus miraculis clarus colitur, magna populi religione. Hæc ibi.

In Victoriana quoque Lutetiæ Parisiorum bibliotheca, chirographis codicibus prædiuite, antiquißimus est liber in membranis scriptus, post mancam Turpini historiam, itinerarium quoddam ad sanctum Galleciæ Iacobum describens, & loca sacra quæ peregrini inuisere, deuotionis ergô, debeant, commemorans: in quo sic habetur,** Apud vrbem Legionensem, visitandum est corpus B. Isidori, Episcopi & confessoris, siue doctoris: qui regulam piissimam clericis ecclesiasticis instituit, & gentem Hispanicam suis doctrinis imbuit, totámque sanctam Ecclesiam codicibus florigeris decorauit.

* Notatur detoris BBB.5.

*fol. 290.

Nihilominus Arnoldus Vvion, ex Belga Duacensi monachus Casinensis, cap. 24. libri secundi Ligni vitæ (Lignum autem vitæ non aliud, quàm sanctum Benedictum, intelligas: ex quo tot rami quot sunt ordinis eius congregationes prodierunt) asserit, Beati Isidori sacrum corpus requiescere Bononiæ, in ecclesia Reuerendorum Patrum Celestinorum. At (vt coniicio) forma & quantitate capsæ seu loculi deceptus, ibi integrum corpus haberi credidit, vbi forsan nonnisi aliquot ossa, aut sacri cineres eius continentur.

Festum sancti Isidori (quod celebratur Hispali die quarta Aprilis) est duplex, omniáque fiunt de communi vnius Confessoris Pontificis & Doctoris, præter tres lectiones secũdi nocturni.

EX CONCILIO TOLETANO VIII. CAP. II.

NOSTRI *quoque seculi Doctor egregius, Ecclesiæ Catholicæ nouissimum decus, præcedentibus ætate postremus, doctrinæ comparatione non infimus, & (quod maius est) in seculorum fine doctißimus, atque cum reuerentia nominandus.*

INDEX LIBRORVM S. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI. EX QVIBVS EOS

qui nunc primùm prodeunt in lucem, notatus ad marginem asteriscus indicat.

INDEX
SENTENTIARVM QVAE EX ISIDORI LIBRIS IN CANONEM,
à Gratiano transcriptæ sunt.

Di. 34	Christiano non dicam plurimas.	De diff.vet.&no.Test.	1.lib.sent.c.22.argumentum est de differẽtia Testamentorũ, non inde tamen desumptus videri potest hic canõ, vt neque ex differentiarum lib.1.differ.28 de Voc. Gent. lib. 2. cap.13.
37	Ideò prohibetur christianis.	Sent.li.3.cap.13.sent.2.	
40	Sicut viri & mulieris.		
50	Domino sancto.	Ad Massanum Episc.	
63	Si in Plebib. Archipresbyter.		
76	Post Pascha autem.	Offic.lib.1.cap.42.	
81	Valet interdum.	Sent.li.2.cap.10.sen.7.	
caus.1.q.1.	Si quis per ignorantiam.		
11.q.3.	Cum excõmunicato nec orare.	Ex c.18.Reg.mon.Isid.	
ibidem	Pauper dum non habet.	Sent.li.3.c.58.sen.4&5	
ibidem	Qui peccantibus consentit.†		† Non solũ factor sed etiam conscius peccati obnoxius tenetur. Isidorus de Norma viuendi, ca.12.
ibidem	Si is qui præest, fecerit.		
20.q.1	Quicunque à Parentib.propriis.		
22.q.1	Non est contra Dei præceptum.	Sent.lib.2.c.31.sent.2.	
22.q.2	Omne genus mendacij.	Syno.lib.2.cap.10.	
22.q.4	In malis promissis.	Ibidem.	
22.q.4	Non est obseruandum.	Sen.li.2.ca.31.sent.10.	
22.q.4	Si quis præuentus fuerit.		
22.q.5	Quacunque arte verborum.	Sent.li.2.ca.31.sent.8.	
23.q.2	Iustum est bellum.	Etym.lib.18.cap.1.	
23.q.5	Principes seculi.†	Sen.li.3 toto ca. 53.	† Concil.Paris.li.1.c.2. Aquisgr.part.3.c.2. citant hunc Isidori canonem.
24.q.3	Quidam autem hæretici.	Etym.li.8 cap.5.	
27.q.2	Coniuges verius appellantur.	Etym.li.9.c.7.	
27.q.2	Raptus est illicitus.	Etym.li.5.cap.26.	
30.q.5	Fœminæ dum maritantur.	Offic.li.2.c.15.	
32.q.4	Liberi dicti sunt.	Etym.lib.9.cap.5.	
32.q.5	Non potest Corpus corrumpi.	Syno.lib.2.cap.1.	
32.q.5	Non mœchaberis.	Super Exo.cap.29.	
32.q.7	Non solùm de commissa fornicatione.	Sent.li.2.c.39.sent.17. & deinc.	
33.q.2	Hoc ipsum quod canonum.	Ad Massonem Epis.	
33.q.2	Quos Deus coniunxit.		
De pœnit. dist. 3.	Irrisor est, non pœnitens.	Sent.lib.2.cap.16.	
35.q.3	Sane consanguinitas.	Ex concilio Maticen.	
35.q.4	Consanguinitas dum sæpe.	Etym.lib.9.cap.6.	
35.q.5	Series consanguinitatis.		
35.q.5	Primo gradu.		
36.q.1	Raptus quoque.	Etym.lib.5.cap.26.	
cons.dist.2	Qui scelerate viuunt.	Sen.lib.1.c.24.Sent.7.	
cons.dist.4	Constat Baptisma.	Offic.lib.2.cap.24.	
ibidem	Romanus pontifex.		
ibidem	Paruuli alio profitente.	Offic.lib.2.cap.24.	
ibidem	Qui in maternis.	Sent.lib.1.ca.24.sent.5.	

QVINQVE sequentes epistolas ab aliis, quæ habentur infrà pagina 693. segregandas, atque hìc collocandas censuimus; quoniam nil ferè aliud loquuntur, nisi de libris etymologiarum à sancto Braulione diu expetitis, & tandem à beato Isidoro traditis: qui proximè sequuntur.

Domino meo & verè Domino Christique electo Isidoro Episcoporum summo, Braulio seruus inutilis sanctorum Dei.

O Pie domine, & virorum præstantissime, sera est inquisitio, & tardè data mihi scribēdi optio; quia peccatis meis ingruētibus non modò sterilitatis vel inopiæ malo, verùm etiam luis & hostilitatis, quominus inquirerem, horribili sum præpeditus incursu. Nunc autem & si mille necessitatibus, mille curis attritus post longum miseriæ tempus, veluti ab improbi soporis, vt ita dixerim, grauedine suscitatus, istius meæ suggestionis affatibus dependere præsumo salutis obsequium, & cordis & corporis humilitate prostratus, imprecans excellentissimam tuæ beatitudinis potestatem: vt peculiarem famulum, quē pio illo sacræ dignationis intuitu semper habuisti susceptum, vsque in finem habere iubeas commendatum. Nam & ego (Christus nouit) graui dolore discrucior, quod emenso tempore tam prolixo, vel nunc vestrum non mereor videre conspectum: sed spero in illum, qui non obliuiscitur misereri, nec repellit in finem, quia exaudiet precem pauperis, & vestro me miserum repræsentabit aspectui. Suggero sanè & omnimoda supplicatione deposco, vt librum Etymologiarum, quem iam fauente Domino, audiuimus consummatū, promissionis vestræ memores seruo vestro dirigere iubeatis: quia, vt mihi sum cōscius, magna ibi ex parte serui tui postulatione sudasti. Et ideò in me primùm existe munificus, sic in Sanctorum cœtibus, & felix habearis & primus. Gesta etiam synodi in qua Sintharius examinis vestri igni (etsi non purificatus, inuenitur tamen decoctus) quæso vt vestro instinctu à filio vestro domino Rege, nobis dirigantur citò. Nam & nostra eius sic flagitauit gloriam suggestio, quia multum in concilio pro inuestiganda opus est veritate. De cætero creatoris altissimi pietatem efflagito, vt coronam beatitudinis vestræ pro integritate fidei, & statu Ecclesiæ suæ longo tempore præcipiat conseruare, méque inter oblatrantia præsentis mundi varia, & innumerabilia discrimina munitum reddat tuæ intercessionis gratiâ, ac reconditum in gremium memoriæ tuæ, tutum ab omni tēpestate peccati oratu vestro efficiat Trinitas sacratissima. *Et manu sua.* Ego seruus Domini Braulio Isidoro: in Domino fruar te lucerna ardens, & non marcescens.

Domino meo & Dei seruo, Braulioni Episcopo, Isidorus.

QVia te incolumē cognoui, gratias Christo egi: & vtinam cuius cognoui salutē, in hoc corpore aspicerē & visionem. Quid autem mihi euenit pro peccatis meis, manifestabo: quia non fui dignus tua perlegere eloquia, statim vt accepi pittatium tuum, puer regius ad me venit, dedi cubiculario meo illud pittatium: & confestim ambulaui ad Principem, vt postea perlegerem, & rescriberem. Reuersus è palatio Regis non solùm scripta tua non inueni, sed etiam quidquid aliud in chartis fuit, periit. Et idcirco, scit Dominus, luxi meritum meum, quia non perlegi eloquium tuum, sed rogo vt quæcunque occasio venerit: rescribe mihi. Et gratiam verbi tui non auferas, vt quod ex meo delicto perdidi, iterum gratia tua recipiam. *Et manu sua.* Ora pro nobis beatissime domine.

Domino meo, & verè Domino Christique electo Isidoro Episcoporum summo, Braulio seruus inutilis sanctorum Dei.

SOlet repleri lætitia homo interior ac spiritualis, cū inquisitione fungitur amantis: ob id velle meum est, mi domine reuerentissime, nisi culparum maceria mearum obsistat, & benignè te inquisitionem meam amplecti, & querelarum calumniam patienter accipere. Vtrumque enim ago, & officium inquisitionis persoluo, & tibi contra te caussarum mearum necessitates dirigo, quod vt benignissimè tuo auditui admittas, in ingressu huius dictationis portúque prostratus peto à culmine vestri apostolatus: & quanquam vacillet calūniæ obiectio, vbi lacrymarū est intercessio, cū lacrymę nō sint signa calūniæ, tamē sint opto & lacrymabiles calūniæ, & calumniabiles lacrymæ. Sed vtrumque pro licentiosa amoris pręsumptione, nō autem pro arrogātiæ temeritate. Sed iam caussam exor-

ē iiij

diar. Septimum, ni fallor, annum tempora gyrant, ex quo me memini libros à te conditos Originum postulasse, & vario diuersóque modo præsentem vos me frustratũ esse, & absenti nihil inde vos rescripsisse, sed subtili dilatione modò necdum esse perfectos, modò necdum scriptos, modò meas litteras intercidisse, aliáque multa opponentes ad hanc vsque diem peruenimus, & sine petitionis effectu manemus. Ob hoc & ego vertam preces in querelam: vt, quod supplicatione nequiui, vel calumnia lacessẽdo valeam adipisci. Sæpe námque solet mendico prodesse vociferatio. Quocirca cur, quæso te, mi dominè, non tribuas quod rogaris? Vnum scias, non dimittam, quasi fingens me nolle negata. Sed quæram, & instanter quæram, quousque aut accipiam, aut eliciam piissimo Redemptore iubente: Quærite & inuenietis, & adiiciente: pulsate & aperietur vobis. Quæsiui & quæro, etiam pulso. Vnde & clamito, vt aperias. Nam huius argumenti me consolatur inuentio: quia qui contempsisti postulantem, exaudies fortè calumniantẽ. Hinc & ego scienti tua ingero, nec styli iactatione noui aliquid suggerere insipiens perfecto præsumo. Nec tamen erubesco imperitus disertissimo loqui, Apostolici memor præcepti, quo præciperis libenter sufferre insipientem. Quamobrem accipe clamores calumniæ. Cur rogo talentorum distributionẽ & cibariorum dispensationem tibi creditam hucusque retentas? Iam solue manum, impertire familiis, ne inopia pereant famis. Nosti, quid creditor veniens reposcat à te. Non minuetur tibi, quicquid dederis nobis. Memor esto, paruis panibus multitudinem satiatam, & superasse reliquias fragmẽtorum magnitudine panum. An putas donum tibi collatum pro te solummodò esse datum? Et vestrum est, & nostrum: commune est, non priuatum. Et quis dicere vel insanus præsumat, vt priuato tuo gaudeas, qui de communi tantùm inculpabiliter gaudere scias? Nam cùm Deus tibi œconomiam sui thesauri & diuitiarum, salutis, sapientiæ, & scientiæ tenere concesserit: cur larga manu non effundis, quod dando non minues? An cùm in membris superni capitis vnusquisque quod non accepit, sic in altero possideat, vt alteri, quod habet possidendum sciat: tu forsitan ideò nobis parcus existis, quia quod mutuò à nobis resumas, non inuenis? Sed si habenti das, tantillæ mercedis fructum reportas. Sin verò non habenti tribuis, præceptis Euangelicis satisfacis, vt reddatur tibi in retributione iustorum. Proinde & ego remordeor conscientia, eò quòd in me communicabile nihil boni sentiam, quoniam iubemur per charitatem seruire inuicem, & vnusquisque quã accepit gratiam in alterutrum illam administrare, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei: atque vnicuiq. sicut diuisit Deus mensuram fidei in vnam compagem membrorum, debeat eam cæteris partibus communicare: quia hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus diuidens singulis prout vult. Sed ad vnum ac peculiare subsidium, quod præmisi, recurro, ad importunitatem scilicet amicam amicitia destitutis, ac nulla membrorum honestorum gratia decoratis. Idcirco audi vocem meam tot interiacentibus terris. Redde, redde, quod debes. Nam seruus, seruus es Christi & Christianorum, vt illic sis maior omnium nostrũ, & quia nostri caussa tibi collatam præsentis gratiam, sitientibus animis scientiæque fame cruciatis impertiri non dedigneris. Non sum saltim pes, qui ad iniuncta discurrens possim aluo Ecclesiæ, membrorum scilicet iudici, obedientiæ discursu parere, nec principatui capitis imperanti obsequendo placere. Quin & si de inhonestioribus membris me esse sciam: sufficiat, quia quæ te constat à capite percepisse, per me est dignum egerere, nec te, me non egerere, quamuis minimum, Christi tamen sanguine redemptum. Nam nec dicit caput pedibus, non estis mihi necessarij, quoniam quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt, & quæ putantur ignobiliora esse, his honorem abundantiorẽ circundamus, & quæ inhonestiora sunt nostra, maiorem honestatem habẽt. Sic itaque creator noster ac dispensator cuncta dispensat, vt cùm in altero alteri dona diuina, quæ in se non percipit, possidenda tribuuntur, charitas cumuletur. Denique tunc bene multiformis gratia dispensatur: quãdo acceptum donum & eis, qui hoc non habent, creditur: quando propter eum, cui impenditur, datum putatur. Hoc Apostoli capitulũ à nobis in parte præmissum, optimè nouit prudẽtia charitatis vestræ huic rei cõgruere totũ, & quicquid summatim tetigi, te proculdubio nosse melius latet nullum. Itaque hoc solum superest, quod & magnopere peto, vt præstes postulata, & si non pro me, saltem pro ipsa charitate diuinitùs impertita. Pro qua iubemur & nosse & præstare omnia, & sine qua nihil sunt omnia. Sed & si qua superflua, si qua negligenter, si qua minus humiliter aut inutiliter potius effudi quàm dixi: cuncta quæso benignè suscipias, cuncta ignoscas, cuncta ores, vt Deus ignoscat. Ergo & hoc notesco, libros etymologiarum, quos à te domino meo posco, etsi detruncatos corrosósque iam à multos habe-

Matth.7.

2. Cor.11.

Matth.14.

1. Cor.12.

ri ſciam: Inde rogo vt eos mihi tranſcriptos, integros, emendatos, & bene coaptatos digneris mittere: ne raptus auiditate in peruerſum cogar vitia pro virtutibus ab aliis ſumere. Ego autem opto quamuis nullius egeas, & vltroneæ dicuntur putere merces, vt dignatio veſtræ benignitatis imperet nobis in id quod poſſumus & valemus, tantùm vt obſequio noſtro vtaris, immò charitate, quæ Deus eſt, perfruaris. His igitur expletis, erunt mihi quæſtiones de ſacris diuiníſque paginis, quarum mihi expoſitionem cordis veſtri lumen aperiret: ſi tamen & nobis iubes reſplendere, & diuinæ legis obſcura reſerare. Nec ſi iſta quæ peto percepero, de illis ſilebo: ſed viam reſeras capiendæ fiduciæ. Cùm in hac prima fronte non me confoderis, ſtimulis verecundiæ, & ignauiæ meæ locum dederis veniæ, quod quem diligebas, quamlibet immeritũ, non iuſſeris reprobare: quia ignominioſum valde videtur ac vile, ſi necdum ſatiatus quis charitate, ab eo quem amabat inuenitur ſecedere. Obſequio autem meæ ſeruitutis deponendo iura ſalutis, & quæſo pietatem ſanctiſſimæ veſtræ poteſtatis, vt pro me orare digneris: quatenus quotidie fluctuantem animã in malis, tuo interceſſu lucreris, & ad portum tranquillitatis æternæ deducas, erutam à miſeriis & à ſcandalis. Dulce mihi fuit diu ad te loqui, quaſi coràm poſitus vultum viderem tuæ faciei. ideò nec verboſitatem caui: & temeritatem fortaſſis incurri. Sed aut hoc aut aliud agere debui: tantùm vt quod noluiſti per humilitatem, ſaltem tribuas per tumultuantem improbitatem. Ecce quantum audaciæ dedit mihi gratia veſtræ beneuolentiæ. Et ideò ſi quid in hoc diſplicuerit, ſibi imputet: quæ tantum amat, vt timorem tollat.
1. Ioan. 4. Nam perfecta charitas foras mittit timorem. Speciali quoque gratia fretus ſpeciali domino, in quo vires ſanctæ Eccleſiæ conſiſtunt, ſuggero: vt quia Euſebius noſter Metropolitanus deceſſit, habeas miſericordiæ curam. Et hoc Filio tuo, noſtro Domino ſuggeras: vt vtilem illi loco præficiat, cuius doctrina & ſanctitas cæteris ſit vitæ forma. Hunc autem filium præſentem beatiſſimæ poteſtati veſtrę per omnia commendo: vt tam de his quæ hìc ſuggeſſimus, quàm etiam de his quę ſuprà queſti ſumus, eloquio veſtro per eum illuſtrari mereamur.

Domino meo & Dei ſeruo, Braulioni Epiſcopo, Iſidorus.

TVÆ ſanctitatis epiſtolæ me in vrbe Toletana inuenerunt. Nam permotus fuerã cauſa Concilij. Sed quamuis iuſſio Principis in itinere poſitum remeare me admonuiſſet: ego tamen quia propinquior eram præſentiæ ipſius quàm regreſſioni, malui potius curſum itineris non intercludere. Veni ad præſentiã Principis, inueni præſentem Diaconum tuũ: per eũ eloquia tua ſuſcipiẽs, amplexus ſum & legi. & de ſalute tua Deo gratias egi: deſiderio omni deſiderãs, quãuis debilis atque feſſus, fiduciã tamen habens per Chriſtũ in hac vita videndi te: quia ſpes non cõfunditur per charitatem, quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris. Codicem etymologiarum cum aliis codicibus de itinere tranſmiſi: & licet inemendatũ præ inualitudine, tamen tibi modò ad emendandum ſtatueram offerre, ſi ad deſtinatum Concilij locum perueniſſem. De conſtituẽdo autem Epiſcopo Tarraconenſi, non eam quam petiſti ſenſi ſententiam Regis: ſed tamẽ & ipſe adhuc vbi certiùs conuertat animum illi manet incertum. Peto autem, vt pro meis peccatis apud Dominũ exiſtere digneris interceſſor: vt impetratu tuo deleantur delicta mea, & remittantur facinora. *Item manu ſua.* Ora pro nobis beatiſſime domine, & egregie frater.

Domino meo, & Dei ſeruo Braulioni Epiſcopo Iſidorus.

EN tibi, ſicut pollicitus ſum, miſi opus de origine quarundam rerum, ex veteris lectionis recordatione collectum, atque ita in quibuſdam locis adnotatum, ſicut extat conſcriptum ſtylo maiorum.

INDEX CAPITVM IN LIBRIS ETYMOLOGIARVM.

LIBER PRIMVS.

De Grammatica.

LIBER II.

De Rhetorica, & Dialectica.

LIBER III.

De quatuor disciplinis Mathematicis.

Index Capitum.

LIBER IIII.

De Medicina.

LIBER V.

De legibus, & temporibus.

LIBER VI.

De libris, & officiis Ecclesiasticis.

LIBER VII.

De Deo, Angelis, & fidelium ordinibus.

LIBER VIII.

De Ecclesia, & sectis diuersis.

LIBER IX.

De linguis & societatibus.

LIBER X.

Vocum certarum Alphabetum.

LIBER XI.

De homine, & portentis.

LIBER XII.

De animalibus.

De

LIBER XIII.
De mundo, & partibus.

LIBER XIIII.
De terra, & partibus.

LIBER XV.
De ædificiis, & agris.

LIBER XVI.
De lapidibus, & metallis.

LIBER XVII.
De rebus rusticis.

LIBER XVIII.
De bello & ludis.

LIBER XIX.

De nauibus, ædificiis, & vestibus.

LIBER XX.

De penu, instrumentis rusticis, & domesticis.

Synonimorum Lib. II.

Liber de natura rerum.

Commentarij in vetus Testamentum.

IN GENESIM.

IN EXODVM.

IN LEVITICVM.

IN NVMEROS.

IN DEVTERONOMIVM.

IN IOSVE.

IN LIBRVM IVDICVM.

IN LIB. I. REGVM.

IN LIB. II. REGVM.

IN LIB. III. REGVM.

IN LIB. IIII. REGVM.

IN ESDRAM.

De Natiuitate Domini, Passione, & Resurrectione, regno atque iudicio.

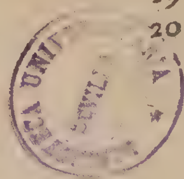
DE GENTIVM VOCATIONE.

De Ecclesiasticis officiis LIB. I.

LIBER II.

Sententiarum LIBER I.

LIBER II.

inuenerunt, vnde & Lucanus:

Phœnices primi (famæ si creditur) ausi
Mensuram rudibus vocem signare figuris.

Phœnices dicti à rubro mari, quod profluit in Syriam, qui Sidonem vrbem inibi condiderunt. Hinc est quòd & Phœniceo colore librorum capita describuntur, quia ab ipsis literæ initium habuerunt. Cathmus Agenoris filius Græcas literas à Phœnice in Græciam xvij. primus attulit: Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Φ. His Palamedes Troiano bello tres adiecit Η. Χ. Ω. Post quem Simonides miles similiter tres alias adiecit, Ξ. Θ. Ψ.

E

Y literam Pythagoras Samius ad exemplum vitæ humanæ primus formauit, cuius virgula subterior significat primam ætatem, incertam quippe, & quæ adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit. Biuium autem quod superest, ab adolescentia incipit: cuius dextera pars ardua est, sed ad vitam beatam tendens: sinistra facilior, sed ad labem interitúmque deducens. De qua sic ait Pers.

F

Et tibi quæ Samios deduxit littera ramos
Surgentem dextro monstrauit limite callem.

Quinque autem esse apud Græcos mysticas literas. prima y, quæ humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda θ, quæ mortem significat. Nam iudices eandem literam theta apponebant ad eorum nomina quos supplicio afficiebant. Et dicitur theta, ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est, à morte. Vnde & habet per medium telum, id est, mortis signum. De qua quidam sic ait:

G

O multum ante alias infelix littera theta.

Tertia T. figurā demonstrans dominicæ crucis. Vnde & Hebraicè signum interpretatur, de qua dictum est in Ezechiele * angelo: Transi per mediam Ierusalem, & signa thau in fronte virorum gementium & dolentium. Reliquas verò duas, summam & vltimam, sibi vendicat Christus. Ipse est enim principium & finis, dicens: Ego sum A & Ω. Concurrentibus enim in se inuicē A ad Ω vsque deuoluitur: & rursus Ω ad A replicatur: vt ostenderet in se Dominus initij decursum ad finem, & finis decursum ad initium.

al. per angelum.

H

Omnes autem literæ apud Græcos & verba componunt & numeros faciunt. Nam alpha litera apud eos * vocatur in numeris vnū. Vbi autem scribunt beta, vocantur duo. vbi scribunt gamma, vocantur in numeris ipsorum tria. vbi scribunt delta, vocantur quatuor, & sic omnes literæ apud eos numeros habent.

al. Græcos.

Latini autem numeros ad literas non computant, sed sola verba componunt, exceptis I. quæ vnum, & X. litera, quæ & in figura crucē significat, & in numero decem demonstrat.

De literis latinis, CAP. IV.

Latinas literas Carmentis nympha prima Italis tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus futura canebat. Cæterùm propriè vocata Nicostrata.

Literæ autem, aut sunt communes, aut liberales. Communes dicendæ, quia multi eis vtuntur in commune, vt in scribere & legere. Liberales, quia eas tantùm illi nouerunt, qui libros conscribunt; rectéque loquendi, dictandíque rationem nouerunt.

Literarum duplex modus est: diuiduntur enim principaliter in duas partes, in vocales & consonātes. Vocales sunt quæ directo hiatu faucium sine vlla collisione * variè emittūtur. Et dictæ vocales, quod per se vocem impleant, & per se syllabam faciant, nulla adhærente consonante. Consonantes sunt quæ diuerso motu linguæ vel impressione labiorum efficiuntur. Et dictæ consonantes, quia per se non sonant, sed iunctis vocalibus consonant. Hæ in duabus partibus diuiduntur: in semiuocalibus & in mutis. Semiuocales dictæ eo quod quiddam * semisonum de vocalibus habeant. Ab e quippe vocali incipiunt, & desinunt in naturalem sonum. vt f, l, m. Mutæ autem dictæ, quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremū vocalis detraxeris sonū, inclusum literæ, murmur sonabit, vt b, c, d. Vocales autem & semiuocales, & mutæ à veteribus sonæ & semisonæ & insonæ dictæ sunt.

al. vocis.

al. semis.

Inter vocales autem apud Grammaticos i, & v, varias habent significationes. nam modò vocales sunt, modo semiuocales, modo mediæ sunt. Vocales ideo sunt, quia solæ positæ syllabas faciunt, & aliis consonantibus coniunguntur. Consonantes habentur ideo quia interdum habent post se vocales in eisdem syllabis constitutas. vt Iuno, vates. & habentur pro consonantibus. Mediæ autem idcirco dicuntur, quoniam naturaliter solæ medium sonum habent, vt illius, vnius. Coniunctæ aliis pinguius sonant, vt Ianus, vanus. Solæ autem positæ aliter sonant, aliter iunctæ. I verò propterea interdum duplex dicitur, quia quotiescunque inter duas vocales inuenitur, pro duabus consonantibus habetur, vt Troia. Geminatur enim ibi sonus eius.

V quoque litera proinde interdum est nihil, quia alicubi nec consonans est, vt quis. Vocalis enim non est, quia i sequitur. consonans non est, quia q præcedit. ideóque quādo nec vocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadem & digamma à Græcis vocatur, quando sibimet aliísque vocalibus iungitur: quæ ideo digamma dicitur, quia duplex

Annotatio. Cur V digamma vocetur, ex pronuntiatione Germanica cōstat, qui V vt F pronūciat, quod duplici gāma constat.

eſt inſtar F literæ, quæ duplex gamma habet. ad cuius ſimilitudinem coniunctas vocales digamma appellari Grammatici voluerunt, vt votum, virgo.

Inter ſemiuocales quædam liquidæ dicuntur, quia interdum in vna ſyllaba poſtpoſitæ aliis conſonantibus deficiunt, & à metro excluduntur. ex quibus duæ apud Latinos liqueſcunt l & r. vt fragor, & flatus. Reliquæ m & n apud Græcos liqueſcũt: vt Mneſteus.

Decem & ſeptem autem Latinis literis vetus ſcriptura cõſtabat. Vnde & *Latinè nominantur illa ratione, ſcilicet vel quòd ab e vocali incipiunt, & in mutum ſonum deſinunt, vt ſunt ſemiuocales: vel quòd à ſuo ſono incipiunt, & in vocalem e deſinunt, vt ſunt mutæ.

al. legitime.

H autem litera pro ſola aſpiratione adiecta eſt poſtea. Vnde & à pleriſque aſpiratio putatur eſſe, non litera: quæ proinde aſpirationis nota dicitur, quia vocem eleuat. Aſpiratio enim eſt ſonus vberius * eleuatus, cui contraria eſt proſodia, ſonus æqualiter flexus.

al. elatus.

K literam * Saluſtius ludimagiſter poſtea Latinis adiecit, vt in ſono diſcrimen faceret duarum literarum c & q: quæ ideo ſuperuacua dicitur, quia exceptis Karta, Kalendis, ſuperflua iudicatur. per c enim vniuerſa exprimimus.

al. Saluius.

Q literam nec Græci reſonant, nec Hebræi: exceptis enim Latinis, nulla alia lingua hanc habet. Hæc prius non erat. Vnde & ipſa ſuperuacua eſt vocata, quia per c, cuncta veteres ſcripſerunt.

X litera vſque ad Auguſti tempora nondũ apud Latinos erat: ſed pro ea c & ſ ſcribebãt: vnde & duplex vocatur, quia pro c & ſ ponitur. vnde & ex eiſdem literis compoſitũ nomen habet.

A Græcis duas literas mutuauit Latinitas, y & z, propter nomina Græca. & hæ apud Romanos vſque ad Auguſti tempus non ſcribebantur. ſed pro z ſſ ponebant, vt hilariſſat. pro y verò i ſcribebant.

Vnicuique autem literæ tria accidunt, nomen, quomodo vocetur: Figura, quo charactere ſignetur: Poteſtas, quæ vocalis, quæ cõſonans habeatur. A quibuſdam & ordo adiicitur, quæ præcedat, quæ ſequatur: vt a prior ſit, ſequens b. A autem in omnibus gentibus ideo prior eſt litera, pro eo quod ipſa prior naſcentibus vocem aperiat. Nomina autem literarum gentes ex ſono propriæ linguæ dederunt notatis oris ſonis atque diſcretis. Nam poſtquam eas animaduerterunt, & nomina illis & figuras impoſuerunt: figuras autẽ partim ex placito, partim ex ſono literarum formauerunt: vt puta i & o, quarum vnius ſicut exilis ſonus eſt, ita tenuis virgula: alterius pin-

A guis ſonus, ſicut & plena figura. Poteſtatem autem natura, voluntas ordinem dedit.

Inter figuras literarum & apices veteres dixerunt, apicem dictum pro eo quod longè ſit à pedibus, ſed in cacumine literarum apponitur. Eſt enim linea iacens ſuper literam æqualiter ducta.

De Grammatica, CAP. V.

GRammatica, eſt ſciẽtia rectè loquendi, & origo & fundamentum liberalium artium. Hæc autem in diſciplinis poſt literas communes inuenta eſt, vt iam qui didicerant

B literas, per eam rectè loquendi rationẽ ſciant. Grammatica autem, à literis nomen accepit, γράμματα enim Græci literas vocant.

Ars verò dicta eſt quod artis præceptis, reguliſque conſiſtat. Alij dicunt à Græcis hoc tractum eſſe vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id eſt, à virtute, quam ſcientiam vocauerunt.

Oratio dicta eſt quaſi oris ratio: nam orare eſt loqui & dicere. Eſt autẽ oratio contextus verborum cum ſenſu. Contextus autem ſine ſenſu non eſt oratio; quia non eſt oris ratio. Oratio autem plena eſt ſenſu, voce & litera.

Diuiſiones autem grammaticæ artis à quibuſdam triginta dinumerantur & partes ora-

C tionis octo: vox articulata, litera, ſyllaba, pedes, accentus, poſituræ, notæ, orthographia, analogia, etymologia, gloſſæ, differẽtiæ, barbariſmi, ſolœciſmi, vitia, metaplaſmi, ſchemata, tropi, proſæ, metra, fabulæ, hiſtoriæ.

De Partibus orationis, CAP. VI.

PArtes orationis primus Ariſtoteles duas tradidit, nomen & verbum. deinde Donatus octo definiuit. ſed omnes ad illa duo principalia referuntur, hoc eſt, ad nomen & verbum, quæ ſignificant perſonam & actum. Reliquæ appendices ſunt, & ex his originem trahũt. Nam pronomen ex nomine naſcitur,

D cuius officio fungitur: vt Orator ille. Aduerbium de nomine naſcitur: vt doctus, doctè. Participium de nomine & verbo: vt lego, legens. Coniũctio verò & præpoſitio vel interiectio in complexum iſtarum cadunt. Ideo & nonnulli quinque partes definiunt: quia iſtæ ſuperfluæ ſunt.

De Nomine, CAP. VII.

NOmen dictum quaſi notamen, quòd nobis vocabulo ſuo res notas efficiat. Niſi enim nomen ſcieris, cognitio rerum perit. Propria nomina dicta ſunt, quia ſpecialia ſunt. Vnius enim tamen perſonam ſignificãt. Species propriorum nominum quatuor ſunt; prænomen, nomen, cognomen, agnomen. Prænomen dictum, eo quod nomini præpo-

natur vt Lucius, Quintus. Nomen vocatum quia notat genus, vt Cornelius, Cornelij enim omnes in eo genere vocantur. Cognomen, quia nomini coniungitur, vt Scipio. Agnomen verò, quaſi accedens nomen, vt Metellus Creticus, quia Cretam ſubegit. Extrinſecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomentum autem vulgò, eo quòd nomini cognitionis cauſa ſuperadditur, ſiue quòd cum nomine eſt.

Appellatiua nomina inde vocãtur, quia cõmunia ſunt, & multorum ſignificatione conſiſtunt. Hæc in viginti octo ſpecies diuidũtur, ex quibus, Corporalia dicta, quia vel vidẽtur, vel tanguntur, vt cælum, terra.

Incorporalia, quia carẽt corpore, vnde nec videri, neque tangi poſſunt, vt veritas, iuſtitia.

Generalia, quia multarum rerum ſunt, vt animal. nam & homo, & equus, & auis, animalia ſunt.

Specialia, quia partem demonſtrant, vt homo. Species enim animalium homo.

Principalia, quia primam poſitionem habent, nec aliunde naſcuntur, vt mons, fons.

Deriuatiua, eo quod ex alio nomine deducuntur, vt à monte montanus.

Diminutiua, quia minuuntur ſenſu: vt græculus, ſcholaſticulus.

Sono diminutiua, quia ſonãt ſicut diminutiua, ſed intellectu principalia ſunt, vt fabula, tabula.

Tota græca, quia ex toto græcè declinantur: vt Caliſto. Sic enim Græcus & Latinus dicit.

Tota latina, quia ex toto in latinum vertũtur, Græcus dicit Odyſſeus, Latinus Vlyſſes.

Media dicta, quia ex parte græca ſunt, & ex parte latina. Eadẽ & notha, quia corrumpunt vltimas ſyllabas manẽtibus prioribus, vt apud Grȩcos, Alexandros, Menandros: apud Latinos verò Alexander, Menander. dicta autem notha quemadmodũ nothus dicitur quiſquis de diſpari genere naſcitur.

Synonima, hoc eſt plurinomina: eo quod ſit in pluribus nominibus ſignificatio vna: vt terra, humus, tellus. Idem enim ſunt nomina.

Homonima, hoc eſt vninomina, eo quod ſit in vno nomine ſignificatio plurima: vt tumulus, nunc mons breuis eſt, nunc tumens tellus, nunc ſepulchrum. Eſt enim in vno nomine ſignificatio diuerſa.

Relatiua dicta, eo quòd ad aliam referantur perſonam: vt magiſter, pater, dominus. Illa autem quæ dicuntur ad aliquid aliter ſe habẽtia, à contraria ſignificatione dicta ſunt, vt dexter. Dici enim dexter non poterit, niſi ſiniſter fuerit.

Porrò qualitatis nomina ex eo dicta, quia

E per ea qualis quiſque ſit oſtenditur: vt ſapiẽs, formoſus, diues. Quantitatis, quia à menſura trahuntur: vt longus, breuis.

Patronymica dicuntur, eo quòd trahuntur à patribus: vt Titides, Tidei filius. Æneades Æneæ filius, quamuis & à maioribus & à matribus ducantur.

Thetica vel poſſeſſiua, à poſſeſſione dicuntur, vt Euandrius enſis.

Epitheta, quæ latinè adiectiua vel ſuppoſita appellãtur, eo quòd ad implendam ſui ſignificationem nominibus adiiciãtur: vt magnus, doctus. Adiice ea perſonis, vt magnus philoſophus, doctus homo, & plenus eſt ſenſus.

F Actualia ab actu deſcendunt: vt rex, dux, curſor, nutrix, orator.

Gentis à gẽte veniũt, vt Grȩcus, Romanus.

Patriȩ à patria deſcendunt, vt Athenienſis, Thebanus.

Loci à loco, vt ſuburbanus.

Verbalia dicuntur, quia de verbo naſcuntur, vt lector.

Participalia, quæ ſic ſonant ſicut participia: vt clemens, prudens.

Verbis ſimilia: à verbi ſimilitudine dicta, vt contẽplator. Nam & verbum eſt imperatiui modi, futuri temporis, & nomen, quia cõparationem recipit. Hæ autem omnes ſpecies, à nominum appellatione deſcendunt.

G Secunda pars, nominis comparatio. Comparatio dicta, quia ex alterius comparatione alterum præfert. Cuius gradus tres ſunt: poſitiuus, comparatiuus & ſuperlatiuus. Poſitiuus dictus, quia primus ponitur in comparationis gradu, vt doctus. Comparatiuus, ab eo quod comparatus poſitiuo, præfertur illi: vt doctior. plus enim doctior nouit quàm doctus. Superlatiuus, eo quòd comparatiuo ſuperferatur, vt doctiſſimus: plus enim ſcit quã doctior.

Genera dicta ſunt eo quòd generẽt: vt maſculinum, fœmininum. Cætera nomina non ſunt genera, ſed hoc nominum ratio & autoritas voluit. Neutrum dictum, quia nec hoc

H eſt, nec illud, ideſt, nec maſculinum nec fœmininum. Commune dictum, quod duobus generibus nomen vnum cõmunicat: vt hic & hæc canis. Cui contrarium eſt Epicœnum: quia vtrumque ſexum ſub vno genere enunciat, vt hic paſſer. Eſt enim incerti ſexus, quod nec natura nec oculis diſcernitur, ſed ſenſus tamen peritia. Omne genus dictum, quia cũctis generibus ſeruit, maſculino, & fœminino, neutro & communi.

Numenus dictus, quia per eum vel ſingularia vel pluralia nomina oſtenduntur.

Figura, quia vel ſimplicia vel cõpoſita ſunt.

Caſus à cadendo dicti. per eos enim inflexa

nomina variantur & cadunt. Nominatiuus casus dictus, quia per eundem aliquid nominamus, vt hic magister. Genitiuus, quia per eum genus cuiuscunque quærimus: vt huius magistri filius. vel * quod rem significamus: vt huius magistri. Datiuus, quia per eum alicui aliquid nos dare demonstramus: vt, da huic magistro. Accusatiuus, quia per eum aliquem accusamus: vt, accuso hunc magistrum. Vocatiuus, quia per eum aliquem vocamus: vt, ô magister. Ablatiuus, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus: vt, auferam à magistro. (al. quam.)

Hexaptota nomina dicta, quia per sex casus varietates habēt, vt est vnus. Pētaptota, quòd tantum in quinque casibus variantur, vt, doctus. Tetraptota, quod tantū in quatuor casibus declinantur, vt, latus. Triptota, quod tantum in tribus, vt, templum. Diptota, quod tantum in duobus, vt, Iupiter. Monaptota, quod vno tantum casu vtuntur, vt, frugi.

De Pronomine, Cap. VII.

PRonomen dictum, quia pro vice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum dum iteratur. Nam cùm dicimus, Virgilius scripsit Bucolica, addim⁹ pronomē ipse scripsit & Georgica. sic varietas significationis & fastidium tollit, & ornatū inducit.

Pronomina autem finita sunt, aut infinita. Finita pronomina dicta, eo quod definiunt certam personam: vt ego. me enim statim intelligis. Infinita dicuntur quia non sunt certæ personæ. De absentibus enim dicitur & incertis: vt quis, quæ, quod. Minus quàm finita appellantur, quia commemorationem faciūt notæ personæ, vt, ipse, iste. certū est enim de quo dicitur. Possessiua vocantur, eo quòd nos aliquid possidere ostendunt: nam cùm dico meus, tuus, definio aliquid meum esse vel tuum. Relatiua dicuntur, quia ad interrogationem referuntur, vt quis est? respondetur, is est. Demonstratiua, eo quod habent demonstrationis significationem. Aliquem enim præsentem his demonstramus: vt hic, hæc, hoc, quæ tria & articuli nominantur.

Articuli autem dicti, quod nominibus coarctantur, idest, colligātur, cùm dicimus, hic orator. Inter articulum autem & pronomen hoc interest, quod articulus tunc est, quando nomini iungitur, vt hic sapiens. Cùm verò non coniungitur, demonstratiuum pronomē est: vt, hic & hæc & hoc.

Omnia autem pronomina, aut primigenia aut deductiua sunt. Primigenia dicta sunt, quia aliunde originem non trahunt. Hæc viginti vnum sunt. Finita tria: ego, tu, ille. Infinita septem, quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus. Minus quàm finita sex: iste, ipse, hic, is, idē, sui. Possessiua quinque: meus tuus, suus, noster & vester. Reliqua autem deductiua dicuntur, quia ex illis deducta atque composita existunt: vt quispiam, aliquis, &c.

De Verbo, Cap. VIII.

VErbum dictum eo quòd verberato aëre sonet: vel quod hæc pars frequenter in oratione versetur. Sunt autem verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas inuicem loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat personam: ita verbum, dictum factúmque personæ. In persona verbi agentis & patientis significatio est. Nam scribo, personæ factum est. Item scribor non personæ factum indicat, sed eius à quo patitur.

Verborum genera duo sunt: Grammaticorum atque Rhetorum. Grammaticorum in tria cadunt tempora: instans, præteritum, & futurum. vt, facit, fecit, faciet. Rhetorum autem vniuersa oratio. Verba dicuntur, veluti, Verbis bonis nos cepit. verba bona habuit. Vbi non tantùm verba quę in tria cadūt tempora: sed vniuersa oratio est. Verborum species sunt: formæ, modi, coniugationes, & genera.

Formæ verborum inde dictæ, eo quòd nos ad vnamquamque rem informent. per has enim ostendimus quid agamus. Perfecta forma dicitur à perficiendo: vt lego. tunc enim dicendum est quando in pręsenti tempore legimus. Meditatiua dicta à meditantis sensu, vt lecturio, id est, legere meditor. Inchoatiua post meditationem ab inchoātis * iudicio: vt calesco. Frequentatiua à sæpius agendo, vt lectito. Formę enim sensum tenent: modi declinationem. Nam nescis quid sit declinatio, nisi prius didiceris quid sit sensus. (al. indicio.)

Modi dicti ab eo: quemadmodum sunt in suis significationibus. Indicatiuus modus dicitur: quia significationem indicandi habet, vt lego. Imperatiuus, quia sonum habet imperandi, vt lege. Optatiuus, quia per ipsum optamus aliquid agere, vt vtinam legerem. Coniunctiuus, quia ei coniungitur aliquid, vt locutio plena sit. Nam quando dicis, cùm clamem, pendet sensus: quòd si dicam, cùm clamem, quare putas quòd taceam? plenus est sensus. Infinitiuus dicitur, eo quod tempora definiens personā verbi non definit: vt clamare, clamasse. Cui si adiungas personā: clamare debeo, debes, debet, fit quasi finitū. Impersonalis dicitur, quia indiget persona nominis vel pronominis: vt, legitur, addis personam à me, à te, ab illo, & plenè sentitur. Sed infinitiuus modus persona tantùm verbi eget: Impersonalis verò vel pronominis per-

sona, vel nominis.

Coniugatio dicitur eo quòd per eam ad vnum sonum multa coniungũtur. Docet enim in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per imperitiam quis dicat legebo, pro legam. Harum prima & secunda mittunt futurum tempus in bo, & in bor: tertia in am, & in ar.

Genera verborum ideo dicta, quia gignũt. Nam actiuo adiicis r, & gignit passiuum. rursum passiuo adimis r, & parit actiuũ. Ipsa autem actiua dicuntur, quia agunt: vt verbero. Et passiua: quia patiuntur, vt verberor. Neutralia, quia nec agunt nec patiuntur, vt iaceo, sedeo. His si r literam adiicis, non sonant Latinè. Communia autem dicuntur, quia & agunt & patiuntur, vt amplector. Hæc similiter deposita r litera latina non sunt. Deponentia verò dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium à significatione passiua, quod exit in dus, vt gloriandus.

De Aduerbio, CAP. IX.

ADuerbium dictũ est eo quòd verbis accidat: vt puta, bene legi. Bene aduerbiũ est, legi verbum. Inde ergo dictum aduerbiũ quòd semper verbo iunctũ adimpletur. Verbum enim solum sensum implet, vt scribo. Aduerbium autem sine verbo non habet significationem plenam, vt hodie. adiicis illi verbum, hodie scribo. & iuncto verbo implesti sensum.

De Participio, CAP. X.

PArticipium dictum quòd nominis & verbi capiat partes, quasi participium. A nomine enim vẽdicat sibi genera & casus, à verbo tempora & significationes: ab vtroque numerum & figuram.

De Coniunctione, CAP. XI.

COniunctio dicta quòd sensus sententiásque coniungat. Hæc enim per se nihil valet: sed in copulatione sermonũ quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, vt Augustinus & Hieronymus: aut verba, vt scribit & legit. Vna autem vis omnium, siue copulent, siue disiungant. Copulatiuę autem cõiunctiones dictæ; eo quòd sensum vel personas coniungant: vt, ego & tu eamus ad forum ipsum: & sensum coniunxit. Disiunctiuæ dictæ, quia disiungunt res aut personas: vt, ego aut tu faciamus. Subiũctiuæ dicuntur, quia subiunguntur: vt, que. dicimus enim regique hominique Deoque: non dicimus, que regi, que homini, que Deo. Expletiuæ dictæ, quia explent propositam rem, vt puta, si hoc non vis, saltẽ illud fac. Communes nominantur: quia vbiuis * præponuntur & subiunguntur: vt, Igitur hoc faciam, hoc igitur faciam. Causales dicũtur à causa: eo quòd aliquid cogitent facere, vt puta, Occido illum, quia habet aurum: causa est. Rationales dicũtur à ratione, qua quisque vtitur in faciendo: vt, quomodo eum occidam ne agnoscar, veneno an ferro?

* al. ponuntur.

De Præpositionibus, CAP. XII.

PRępositio dicta, quòd nominibus pręponatur & verbis. Accusatiuæ autẽ & ablatiuæ præpositiones à casibus quibus seruiunt, dictæ. Loquelares verò, quia loquelis, id est, verbis semper cohærent, nec aliquid valent solæ positæ: vt di, dis. Coniunctæ verò verbis figuram faciunt, vt diduco, distraho.

De Interiectione, CAP. XIII.

INteriectio est vocata quia sermonibus interiecta, id est, interposita, affectum commoti animi exprimit: sicut cùm dicitur ab exultante, eya. à dolente, heu. ab irascente, hem. à timente, hei. Quæ voces quarumcũque linguarum propriæ sunt, nec in aliam linguam facilè transferuntur.

De Voce, CAP. XIV.

VOx est aër ictus sensibilis auditu quantũ in ipso est. Omnis vox aut est articulata aut confusa. Articulata est hominum: confusa animalium. Articulata est quæ scribi potest. Confusa quæ scribi non potest.

De Syllaba, CAP. XV.

SYllaba Græcè, Latinè conceptio dicitur siue complexio. Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν γράμματα, id est, à conceptione literarum. συλλαμβάνειν enim dicitur cõcipere. Vnde verè illa est syllaba quę ex pluribus nascitur literis. Nam vnã vocalẽ pro syllaba abusiuè, nõ propriè dicimus: quæ non tã syllaba dicenda est, quàm ratio temporum. Syllabæ autem aut breues, aut longæ, aut cõmunes sunt. Breues vocatæ, quia nunquam produci possunt. Longæ, quia semper producuntur: & nunquam corripi possunt. Communes autem quia pro scribentis arbitrio cũ necessitas cogit, & producuntur, & corripiũtur: lege Donatum. Ideo autem syllabæ longæ breuésque dicuntur, quia varias vocum moras aut dupla aut simpla spacia temporis habere videntur. Diphthongæ syllabæ Græco nomine dictæ quod in eis binę vocales iũgãtur. Ex his apud nos veras esse scimus quatuor, ae. oe. au. eu. Ei verò apud maiores tantummodo celebrata fuit. Syllaba autem apud metricos ideo semipes nominatur, quòd sit dimidius pes. Nam pes duabus constat sylla-

bis. Cùm ergo syllaba vna est, quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omniũ singulas formas aptissimas fecit, & ob id statua honoratus est.

De pedibus, CAP. XVI.

PEdes sunt qui certis syllabarum temporibus consistunt, nec à legitimo spacio vnquam recedunt. Pedes dicti eo quòd per ipsos metra ambulent. Nam sicut nos pedibus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes autem omnes cxxiiij. sunt. dissyllabi iiij. trisyllabi viij. tetrasyllabi xvj. pentasyllabi xxxij. hexasyllabi lxiiij. Vsque ad iiij. autem syllabas pedes dicuntur. reliquæ συζυγίαι vocantur. Ipsi autem pedes habent speciales causas nominum quare ita vocantur. Pyrrichius dictus est, quia hic assiduè vel in certamine vel in ludo puerili sæpius frequentabatur: siue ab igne appellatur, qui Græcè πῦρ dicitur, quia veluti ignis celeriter labitur. Spondæus dicitur, quia tractim sonat. Nam spondæus tractus quidam dicitur, id est sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantium. Vnde hi & qui tibiis canebant in sacris gẽtilium, spondiales nominabantur.

Trochæus verò ab eo dictus est, quòd celerem conuersionem faciat cantilenæ, & quasi rota velociter currat in metris. τρόχος enim Græcè rota dicitur.

Iambus dictus est quod ἰαμβίζειν Græci detrahere dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes inuectiones vel detractiones implere poëtæ sunt soliti. Dictum autem nomen ab eo quod velut venenum quodammodo maledicti aut liuoris infundat.

Tribrachus qui & Chorius appellatur, dictus, quia fit ex tribus breuibus.

Molossus dictus à saltatione Molossorum, quam exercuerunt armati.

Anapæstus Græcè dicitur repercussus. Græci enim ἀνάπαισιν repercussionem dicunt. Qui ideo dicitur repercussus, eo quòd repercutiatur à dactylo. Est enim illi contrarius.

Dactylus à digito dictus, quòd à longiore nodo inchoans in duas desinat breues. Sic & iste pes iuncturam vnam habet longã & duas breues. Vnde & manus oppansa palma dicitur, & pendentes digiti, dactyli.

Amphibrachus, quod in vtraque parte breuẽ habeat in medio lõga interiacente. βραχὺς enim breuis dicitur.

Amphimacrus dicitur, quòd duæ hinc inde longę habeãt in medio inclusam breuem. μακρὸς enim Græcè longus dicitur.

Bacchius appellatus est, eo quòd isto pede Bacchia, id est, Liberi sacra, celebrabantur.

Antibacchius vel Palimbacchius dictus, quia * tractus à Bacchio est.

*al. iteratus, vel vt in aliis exẽplaribus, contrarius.

A Proceleumaticus eo quòd sit ad celeuma canendum aptus.

Dispondæus autẽ & ditrochæus, & diiambus dictus, quòd geminis constent iambis, spondæis vel trochæis.

Antispastus, quòd sit ex contrariis syllabis, ex breui & longa, ex longa & breui.

Choriambus verò, quia ex hoc pede cõpositum carmen choris aptissimum sit.

Ionici sanè propter numerorũ inæqualem sonum dicti. habent enim binas longas syllabas, bináque breues.

Pæones autem à Pæone poëta suo inuentore vocati sunt. Constant ipsi ex vna longa & tribus breuibus: quæ longa iuxta nomina eorum variatim est constituta.

B Epitriti quatuor ex diuisione sua nomina acceperunt, & ideo Epitriti vocati, quòd semper tres longas habeãt syllabas & vnam breuem.

Syzygiæ autem sunt pentasyllabi & hexasyllabi pedes, dicti apud Græcos συζυγίαι, quasi quædam declinationes, sed hi non sunt pedes, sed appellantur pentasyllabi & hexasyllabi: quia vltra quinque & sex syllabas non procedunt: vnde non oportet in carmine has syllabas quodlibet excedere nomen, vt Carthaginensium, Hierosolymitanorum & Constantinopolitanorum.

C Accidunt vnicuique pedi arsis & thesis, id est eleuatio & positio vocis. Neque enim iter dirigere poterunt pedes, nisi alterna vice leuentur & deponantur, vt arma, ar eleuatio est, ma positio. In his duobus per diuisiónem pedes legitimi colliguntur. Æqua diuisio est quoties arsis & thesis æquali temporum diuisione ceduntur. Dupla quoties ex his vnum alterum duplo vincit. Sescupla verò est quoties vnum alterum sescuplo superat. In simpla enim eius parte vnum plus inuenitur: in dupla vno minus habetur. Sescuplum enim dimidium dicitur. Triplum est quando maior pars ter continet totum minus, id est, tria &

D vnum. Epitrita est quando minus continetur à maiore, & eius tertia pars. Ceduntur enim pedum membra vel per æqualitatem, vel per duplum, vel per sescuplum, vel per triplum, vel epitritum.

Partimur ergo inæquales hos pedes in

Pyrrichium		fuga
Spondæum		æstas
Dactylum		Menalus
Anapæstum		Erato
Dispondæum	vt	oratores
Proceleumaticum		auicula
Diiambum		propinquitas
Ditrochæum		cantilena
Antispastum		Salominus
Choriambum		armipotens.

Item in dupla partimur hos pedes.

Trochæum		meta
Iambum		parens
Molossum		Æneas
Tribrachum	vt	macula
Ionicum maiorem		Iunonius
Ionicum minorẽ		Diomedes.

Vnus verò tantum est qui tripla partitione diuiditur, quæ est maxima, atque ideo minime metris adest.

Tripla.

Amphibrachus	vt	carina.

Sescupli autem ij sunt.

Amphimacrus		insulæ
Bacchius		Achates
Antibacchius		natura
Pæon primus	vt	legitimus
Pæon secundus		colonia
Pæon tertius		Menedemus
Pæon quartus		celeritas.

Restant quos epitrita partitione diuidimus.

Epitritus primus		sacerdotes
Epitritus secundus	vt	conditores
Epitritus tertius		Demosthenes
Epitritus quartus		Fescenninus.

Sunt igitur æqui decem, dupli verò sex, triplus vnus, sescupli septem, epitriti quatuor.

NVmerus syllabarum in pedibus à duabus vsque ad sex protenditur, vlterius enim non procedit: quia ad vsque sex syllabas tenduntur pedes. Tempora in pedibus sunt, vt quanta vnusquisque pes habeat. Resolutio est pedũ, quãdo pro vna longa duæ breues ponuntur, aut pro duabus longis quatuor breues ponũtur: vt Virgil. *Sectáq; intexunt abiete costas.* Abiete nunc resolutio est spondæi in proceleumaticum: in qua resolutione semper episynalepha sequitur. Ex vna autem longa duæ breues fiunt: ex duabus autem breuibus longa nunquam fit. Findi autem solida possunt, solidari scissa non possunt. Figura est cuius nota syllabæ agnoscuntur. Vbi enim circuli partem inferiorem bis positam aspicis, pyrrichius est υυ vbi i geminum iacens, spondæus -ij-ij.

Nam nota breuis inferior semicirculus υ. nota longa j iacens -.

Metra pedibus accidunt, vt à trochæo trochaicum, à dactylo dactylicum, à iambo iambicum, de quibus paulò post dicendum est.

De accentibus, CAP. XVIII.

ACcentus, qui grecè prosodia dicitur, ex græco nomẽ accepit. Nam græcè πρὸς latinè ad. ᾠδὴ græcè, latinè cantus est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini enim habent & alia nomina. Nam accentus & tonos, & tenores dicunt, quia ibi sonus crescit & desinit. Accentus autem di-

E ctus, quod iuxta cantum sit, sicut aduerbium quia iuxta verbũ est. Acutus accentus dictus quod acuat & erigat syllabam. Grauis quòd deprimat & deponat. Est enim contrarius acuto circũflexus, quia de acuto & graui cõstat: incipiens enim ab acuto in grauem desinit: atque ita dum ascendit & descendit circumflexus efficitur. Acutus autem & circumflexus similes sunt, nam vtraque leuat syllabã, grauis contrarius est ambobus, nam semper deprimit syllabas cùm illi leuent, vt, Vnde venit Titan, & nox vbi sidera condit? vnde hic grauis est. minus enim sonat quàm acutus & circumflexus. Monosyllaba autem pars
F orationis si naturaliter breuis est, vt vir, aut positione longa, vt ars, acutum accentum habebit. Si verò naturaliter longa, vt res, circũflexum. Dissyllaba pars orationis, si priorem naturaliter longam habet, & vltimam breuẽ, circumflectitur, vt Musa, aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis si mediam breuem habet, vt tibia, tunc primam acuimus. Si verò naturaliter longam habet secundam, & vltimam breuem, vt Metellus, tunc mediam circumflectimus. Tetrasyllaba autem & pentasyllaba ratione trisyllabarum retinentur. Grauis accentus cum vno accentu poni potest in dictione vna: cum vtrisque nunquam, vt Catul-
G lus. In composita dictione vnus accentus est, vt armipotens, omnipotens. Accentus autem reperti sunt vel propter distinctionem: vt Viridíque in littore conspicitur sus, ne dicas vrsus. vel propter pronunciationem ne dicas meta breuiter, & non producta me. vel discernendæ ambiguitatis causa, vt ergo. Nam cùm producitur go, causam significat, cùm corripitur, coniunctionem.

De Figuris accentuum, CAP. XIX.

FIguræ accẽtuum decẽ sunt, quæ à Grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur.

Οξεῖα, id est acutus accentus, linea à sinistra
H parte in dexteram partẽ sursum ducta, fit ita ʹ.

Βαρεῖα, id est grauis, linea à summo sinistræ in dexteram deposita, fit ita \`.

Περισπωμένη, id est, circumflexus, linea de acuto & graui facta, exprimitur ita ^.

Μακρὸς autem, id est longa, virgula iacens est ita -.

Βραχὺς, id est breuis, pars est circuli inferior, iacens ita υ.

Ὑφὲν, id est coniunctio, quia duo verba cõiungit, subiecta virgula versui circumflexa, fit ita -υ-.

Diastole, id est distinctio, quæ è contrario separat, dextera pars circuli supposita versui, fit ita ,.

Apostrophos, pars item circuli dextera, & A ad summam literam apposita, fit ita' qua nota deesse ostenditur in sermone vltimas vocales, vt tribunal', pro tribunale.

Δασεῖα, quod interpretatur aspiratio, id est, vbi h litera poni debet, tali figura notatur ‘.

Ψυλὴ, quod interpretatur siccitas siue purũ, id est vbi h litera esse non debet, tali nota ostenditur ’.

Quorum duorum accentuum figuram Latini ex ipsa litera aspirationis fecerunt. Vnde si iungas has, facis eãdem aspirationis notam H, rursum si medium eius apicem scindis, δασεῖαν ⊣ & ψυλὴν ⊢ facis.

Depositura, Cap. XIX.

Positura est figura ad distinguendos sensus per cola & commata, & periodos. quæ dum ordine suo apponitur, sensum nobis lectionis ostendit. Dictæ autem posituræ vel quia punctis positis annotantur: vel quia ibi vox pro interuallo distinctionis deponitur. Has Græci θέσεις vocant, Latini posituras. Prima positura subdistinctio dicitur. eadẽ & κόμμα. Media distinctio sequens est. ipsa & κῶλον. Vltima distinctio quæ totam sententiam claudit ipsa est περίοδος: cuius vt diximus, partes sunt κῶλον & κόμμα: quarũ diuersitas pũctis diuerso loco positis demonstratur. Vbi enim in initio pronunciationis necdum plena pars sensus est, & tamen respirare oportet, fit comma, id est particula sensus punctúsque ad vnã literam ponitur, & vocatur subdistinctio, ab eo quod punctum subtus, id est, ad vnam literam accipit. vbi autem in sequẽtibus iam sentẽtia sensum præstat, sed adhuc aliquid superest de sententiæ plenitudine, fit colon, mediámque literam puncto notamus, & mediam distinctionẽ vocamus, quia punctum ad mediam literam ponimus. Vbi verò iam per gradus pronunciando plenam sententiæ clausulam facimus, fit periodus: punctúmque ad caput literæ ponimus, & vocatur distinctio, id est disiunctio: quia integrã separat sentẽtiam. Hoc quidem apud oratores. Cæterùm apud poëtas vbi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, quia ibi post scansionẽ præcisio verbi facta est. Vbi verò post duos pedes de parte orationis nihil superest, colon est. Totus autem versus periodus est.

De notis sententiarum, Cap. XX.

Præterea quædã sententiarum notæ apud celeberrimos auctores fuerunt, quásque antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus & historiis apposuerunt. Nota, est figura propria in literæ modum posita, ad demonstrandũ vnamquamque verbi sententiarúmque ac versuum rationem. Notæ autem versibus apponuntur numero xxvj. quæ sunt nominibus infrascriptis.

Asteriscus apponitur in iis quæ omissa sunt vt illucescant per eam notam quæ deesse videntur. Stella enim ἀστὴρ Græco sermone dicitur. à quo Asteriscus stellula est deriuatus. *

Obelus, id est virgula iacens apponitur in verbis vel sententiis superflue iteratis, siue in iis locis vbi lectio aliqua falsitate notata est vt quasi sagitta iugulet superuacua, atque falsa confodiat. Sagitta enim Græcè ὀβελὸς dicitur.

Obelus supernè appunctatus ponitur in iis de quibus dubitatur vtrum tolli debeant néc- B ne.

Limniscus, id est virgula inter geminos punctos iacens, apponitur in iis locis quæ sacræ scripturæ interprẽtes eodem sensu, sed diuersis sermonibus transtulerunt.

Antigraphus cum puncto apponitur, vbi in translationibus diuersus sensus habetur.

Asteriscus cum obelo: hac propriè Aristarchus vtebatur in iis versibus qui non suo loco positi erant. *—

Paragraphus ponitur ad separandas res à rebus quæ in connexu cõcurrunt, quemadmodũ in catalogo loca à locis, & regiones à regionibus, in agone præmia à præmiis, certamina à diuersis certaminibus separantur. Γ

C Positura est figura paragrapho contraria. ideo sic formata, quia sicut ille principia notat, ita ista fines à principiis separat.

Cryphia, circuli pars inferior cum puncto ponitur in iis locis vbi quæstio dubia & obscura aperiri vel solui non potuit.

Antisigma ponitur ad eos versus quorum ordo permutandus est, sicut & in antiquis auctoribus positum inuenitur.

Antisigma cum puncto ponitur in iis locis vbi in eodem sensu duplices versus sunt, & dubitatur qui potius eligendus sit.

D Diple, hanc scriptores nostri apponunt in libris ecclesiasticorum virorum ad separanda vel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum.

Diple περιεστιγμένη vel ὀβελισμένη, hanc primus Leogaras Syracusanus apposuit Homericis versib. ad separationem Olympi à cælo.

Diple περιεστιγμένη, id est cũ geminis pũctis. hanc antiqui in iis apponebant, quæ Zenodotus Ephesius non rectè adiecerat, aut detraxerat aut permutauerat, in iis & nostri ea vsi sunt.

Diple ὀβελισμένη interponitur ad separandas in comœdiis vel tragœdiis periodos.

Versa obelismene quoties strophe & antistrophus infertur.

Aduersa cum obelo ad ea ponitur quæ ad aliquid respiciunt, vt:

Nos ne tibi fluxas Frigiæ res vertere fundo
Conamur nos, an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit.——

Diple supernè obelata ponitur ad conditiones locorum ac temporum personarúmque mutatas.

Recta & aduersa superne obelata ponitur finita loco suo monade significante similem sequentem quoque esse.

Ceraunium ponitur quoties multi versus improbantur, nec per singulos obelantur, κέραυνος enim fulmen dicitur.

Κρίσιμον hæc sola ex voluntate vniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur.

PHIETRO, id est fortis vel frontes. hæc vbi aliquid obscuritatis est, ob sollicitudinem ponitur.

ANNOTAT.

Emẽdo Phi & Rho. Nota enim ex hisce duabus literis composita videtur. Cúmque ipse Isidorus hãc notam dicat solere poni ob sollicitudinem, equidẽ crediderim per hanc notam significari φροντέον, hoc est obscurum esse locum, ideóque diligẽtius de eo cogitandũ esse.

Anchora superior ponitur, vbi aliqua res magna omnino est.

Anchora inferior vbi aliquid vilissimè aut inconuenientius denunciatum est.

Κορωνὶς nota tantùm in fine libri apponitur.

Ἀλόγον nota quæ ad mendas adhibetur.

Fuerũt & aliæ librorum notæ pro agnoscẽdis iis quæ per extremitates paginarum exponuntur. vt vbi lector in liminari huiusmodi signum inuenerit, ad textum recurrens eiusdẽ sermonis vel versiculi, sciat esse expositionem cuius similem superiacentem notã inuenerit.

De notis vulgaribus, CAP. XXI.

VVlgares notas Ennius prim⁹ mille & cẽtum inuenit. Notarũ vsus erat, vt quicquid pro concione vel contentione, aut in iudiciis diceretur, librarij scriberent complures simul astantes, diuisis inter se partibus, quot quisque verba, & quo ordine exciperet. Romæ primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentatus est notas. sed tantum præpositionum. Post eum Tertius Persannius, Philargius, & Aquila libertus Mecænatis alius alias addiderunt. Deinde Seneca, contracto omnium digestóque & aucto numero, opus effecit in quinque millia. Notæ aut dictæ, eo quod verba vel syllabas præfixis characterib⁹ notent, & ad notitiam legentium reuocent, quas qui didicerunt propriè iam notarij appellantur.

E *De notis iuridicis,* CAP. XXII.

QVædam autem literæ in libris iuris verborum suorum notæ sunt, quo scriptio celebris breuior fiat. Scribebatur enim verbi gratia per B & F bonum factum. per s & c senatus consultum. per R & p. respublica. per p & r. populus Romanus. per d. & t. dumtaxat. per supinam m literam mulier. per p secundũ naturam pupillus. per P verso capite, pupilla. per vnum K Kaput. per duo KK iuncta, Kalumniæ Kausa. per i & e, iudex esto. per d & m. dolum malũ. Cuius generis plurimæ cõsimiles notæ in libris antiquis inueniũtur. Has iuris notas nouitij imperatores à codicibus le-F gũ abolendas sanxerunt: quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus literas, vt nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda & vitanda apertè demonstrent.

De notis militaribus, CAP. XXIII.

IN breuiculis quoque quibus militum nomina continebãtur, propria nota erat apud veteres, quæ inspiceretur, quanti ex militibus superessent, quantíque in bello cecidissent. T nota in capite versiculi posita superstitem designabat. o verò ad vniuscuiusque defuncti nomen apponebatur. Vnde & habet per medium telum. Id est mortis signũ. de qua Persius ait:

G *Et potis est nigrum vitio præfigere theta.*

Cùm autem pueritiam significare vellent, A litera vsi sunt: sicut mortem significabant cùm ponebant theta ad caput. In stipendiorũ quoque largitione propriæ erant notæ.

De notis literarum, CAP. XXIIII.

NOtas etiam literarũ inter se veteres faciebãt, vt si quid occultè inuicẽ scriptura significare vellent mutuo scriberent. testis est Brutus, qui vsus iis literis ea quæ actur⁹ erat, notabat, ignorantibus aliis quid sibi vellent eæ literæ. Cæsar quoque Augustus ad filium, cùm inquit, Innumerabilia incidũt assiduè quæ scribi ad alterutrum oportet, & esse H secreta: habeamus ergo inter nos notas si vis tales, vt cũ aliquid notis scribendum erit, pro vnaquaque litera scribamus sequentem hoc modo, pro a, b. pro b, c. & deinceps eadem ratione cæteras. pro z autẽ litera, redeundum erit ad duplex aa. Quidam etiam versis verbis scribebant.

De notis digitorum, CAP. XXV.

SVnt quædã & digitorũ notæ, sunt & oculorũ, quibus secum taciti procúlque distantes colloquuntur: sic mos est militaris, vt quoties consentiat exercitus, quia voce

non poteſt, manu promittat. alij quia voce A
non poſſunt, gladiorum motu ſalutant. Ennius de quadam impudica, Quaſi in choro pila ludens dotatim dat ſeſe, & communem facit. Alium tenet, alij adnutat, alibi manus eſt occupata, alij peruellit pedem, alij dat annulum ſpectandum, & à labris alium inuocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito literas. Et Salomon: Annuit oculo, terit pede, digito loquitur.

De Orthographia, CAP. XXVI.

ORthographia græcè, latinè recta ſcriptura interpretatur. ὀρθὴ enim græcè recta: γραφὴ ſcriptura dicitur: hæc diſciplina B
docet quemadmodum ſcribere debeamus. Nam ſicut ars tractat de partium declinatione, ita orthographia de ſcribendi peritia: vt puta ad, cùm eſt præpoſitio, d literam, cùm eſt coniunctio, t litteram accipit.

Haud, quando aduerbium eſt negandi d litera terminatur, & aſpiratur in capite. quando autem coniunctio diſiunctiua eſt, per t literam ſine aſpiratione ſcribitur.

Apud præpoſitio per d ſcribitur, ſicut ad. vt apud patrem. quoniam veteres ſæpe apud, pro ad, vſi ſunt, duabus ex iis mediis literis ſubtractis.

Interdum autem aliæ literæ in locum aliarum literarum rite ponuntur. B & p literis C
quædam cognatio eſt. Nam pro Pirrho dicimus Birrhum. C, & g quandam cognationem habent. Nam cùm dicimus centum & trecentos, poſtea dicimus quadringentos, g ponentes pro c. porrò inter c & q quædam cognatio eſt. nam huiuſce per c. cuiuſque per q ſcribimus. Cum autem præpoſitio per c ſcribenda eſt, ſi autẽ aduerbium fuerit, per q.

Dicimus enim quum lego. Deus per e ſolam: dæmon per æ diphthongum eſt notandus.

Equus quod eſt animal, per e ſcribendus. Æquus quod eſt iuſtus, per æ diphthongon eſt ſcribẽdus. Exul addita ſ debet ſcribi: quia D
exſul dicitur, qui extra ſolũ eſt. Exultat, melius ſine ſ litera ſcribitur. Nam cum ipſa x ex c & ſ conſtat, quomodo cùm in ea ſit ſ, rurſus ei additur alia?

Æquor per diphthongũ ſcribendum, quia non ab aqua, ſed ab æqualitate nomen eſt factum.

Forſitan per n in fine ſcribendum, quia integrum eius eſt, Fortè ſi tandem.

Fedus quod eſt deformis, per e ſolam ſcribendum: fœdus quod eſt pactum, cum œ diphthongo ſcribendum.

Formoſus ſine n ſcribitur: quia à forma vocatur.

Gnatus quod eſt filius, per g ſcribendum: quia facit generatus.

H, quæ aſpirationis nota eſt, in Latino tantùm vocalibus iungitur: vt honor, homo, humus. Aſpiratur autem & conſonantibus, ſed in Græcis & Hebræis nominibus. Heus autem & heu interiectiones per h ſcribẽdæ.

I literam inter duas vocales conſtitutam bis ſcribi quidam exiſtimabant, vt Troia Maia, ſed hoc ratio non permittit. Nunquam enim tres vocales in vna ſyllaba ſcribuntur. Sed I litera inter duas vocales conſtituta, pro dupla habetur.

Id, pronomen neutri generis per d ſcribitur, ab eo quod eſt is, ea, id: quia facit idem. Quòd ſi verbum eſt tertiæ perſonæ, per t notabitur, ab eo quod eſt eo, is, it: quia facit itur.

K literam antiqui præponebant quoties a ſequebatur, vt Kaput, * Kama, Kalamus. Nũc autem Kartago & Kalendæ per eandem tantùm ſcribuntur. Omnia autem Græca nomina qualicunque ſequente vocali per æ ſunt ſcribenda. (* al. Kanna.)

Lætus per æ diphthongum ſcribitur: quia lætitia à latitudine vocata eſt, cui contraria eſt triſtitia, quæ anguſtiam facit. L, autem litera interdum pro d, litera vtimur: vt latum pro datum, & calamitate pro cadamitate: à cadendo enim nomen aſſumpſit calamitas.

Maxumus, an maximus, & ſi quæ ſimilia ſunt, qualiter ſcribi debeant quæſitũ eſt. Varro tradidit Cæſarem per i huiuſmodi verba enunciare, & ſcribere ſolitum eſſe: inde propter auctoritatem tanti viri conſuetudinem factam, vt maximus, optimus, peſſimus, ſcribatur.

Malo per vnum l ſcribendum, quia magis eſt volo: Malle per duo ll, quia eſt magis velle: Volo, nolo per vnum l, velle & nolle per duo. Nolo enim non volo eſt: nolle, non velle.

Os ſi vultum aut oſſa ſignificat, per o ſolam ſcribendum eſt, ſi perſonam, h præponenda eſt.

Ora finium per o, hora, diei per h ſcribendum.

Onus ſi de onere venit per o ſolam ſcribendum: ſi de honore, cum h aſpiratione.

Præpoſitio, & præterea, per æ diphthongum ſcribendum.

Penè verò quod eſt coniunctio, per e.

Pœna, quod eſt ſupplicium, per œ.

Q litera tunc rectè præponitur, cùm illam ſtatim u litera ſequitur, & alia quælibet vna pluréſve vocales iunguntur, ita vt vna ſyllaba fiat. Cætera per c ſcribuntur.

Quæ, pronomen cum a ſcribendum:

que, coniunctio, ſine a.

Quid, per d literam ſcribitur cùm pronomen eſt, per t, cùm verbum: cuius poſitio prima eſt, queo, quis, quit: & in compoſitione nequeo, nequis, nequit.

Quod quando pronomen eſt, per d, ſcribendum: quando numerus, per t: quia totidem per t ſcribitur.

Quotidie per q ſcribendum, non per c, vt ſit quot diebus.

R litera, communionem habet cum ſ litera. Itaque apud antiquos honos, labos, arbos, dicebatur: nunc honor, labor, arbor.

Sat per t ſcribi oportet, quia integrum eius facit ſatis.

Sed per d oportet ſcribi. apud antiquos enim ſedum dicebatur, nos finales duas literas abſcidimus.

Tantus ſicut & quantus in medio m habebant. Quàm enim & tam. vnde & quantitas, quantus, tantus.

Væ interiectio cum a ſcribenda, Ve coniunctio, ſine a.

Chriſtus quia Græcum eſt per X, id eſt, Ch ſcribendum. ita Chriſma.

Y & Z literis ſola Græca nomina ſcribuntur. Nam cùm iuſtitia z literæ ſonum exprimat, tamen quia Latinum eſt, per t ſcribendum eſt. Sicut militia, malitia, nequitia, & cætera ſimilia.

In dubiis quoque verbis conſuetudo veterum erat, vt cum eadem litera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longæ ſyllabæ apicem apponebant. vt puta populus an arborem ſignificaret, an hominum multitudinem, apice diſtinguebatur. ſic & vbi literæ conſonantes geminabantur, Sicilicum ſuperponebant, vt ſella, ſerra, aſſeres. Veteres enim non duplicabant literas, ſed ſupra ſicilicos apponebant. qua nota admonebatur lector geminandam eſſe literam: & Sicilicus, quia in Sicilia inuentus eſt primo.

De Analogia, CAP. XXVII.

ANalogia Græcè, Latinè ſimilium comparatio, ſiue proportio nominatur. Cuius hæc vis eſt, vt quod dubium eſt, ad aliquod ſimile quod non eſt dubium referatur, vt incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio analogiæ colligitur, id eſt, qualitate, comparatione, genere, numero, figura, caſu, extremitatibus ſimilium ſyllabarum, & ſimilitudine temporum. Si quidem de iis vnum defuerit, iam non eſt analogia, id eſt, ſimilitudo: ſed eſt anomalia, id eſt, extra regulam, vt lupus & lepus, totum conuenit: ſed diſſentiunt caſu: facit enim lupi, leporis.

E Nam regulariter eſt, dum quæris vtrum trames maſculinum an fœmininum ſit, ſimilis eſt illi in omni declinatione limes: & erit maſculinum. Item funis ſi incerti generis eſſe credis, ſimilis eſt illi panis in declinatione, & erit maſculinum. Item ex comparatione poſitiuorum: vt ſi dicas, doctus, magnus, poſitiui ſunt & ſui ſimiles. Fit & per diminutionem, vt puta funem maſculinum eſſe funiculus oſtendit. ſicut marmor neutri generis eſſe, marmuſculum indicat. Nam quod genus in principalitate eſt, id eſſe ſolet in diminutione. ſed hoc non ſemper, vt piſtrinum piſtrilla. ſed ſcire debemus expoſitione, id eſt, primi-

F tiuo, declinationem, & ex diminutione genus colligere.

De Etymologia, CAP. XXVIII.

ETymologia eſt origo vocabulorũ, cùm vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Ariſtot. σύμϐολον, Cicero annotationem nominauit: quia nomina & verba rerum nota facit exemplo propoſito, vt puta flumen, quia fluendo creuit, à fluendo dictum. Cuius cognitio ſæpe vſum neceſſarium habet in interpretatione ſua. Nam cùm videris vnde ortum eſt nomen, citius vim eius intelligis. Omnis enim rei inſpectio etymologia cognita planior eſt. Non autem om-

G nia nomina à veteribus ſecundum naturam impoſita ſunt, ſed quædam & ſecundum placitum: ſicut & nos ſeruis & poſſeſſionibus interdum ſecundum quod placet noſtræ voluntati nomina damus. Hinc eſt quòd omnium nominum etymologiæ non reperiuntur, quia quædam non ſecundum qualitatem qua genita ſunt, ſed iuxta arbitrium humanæ voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiæ nominum, aut ex cauſa datæ, vt reges à rectè agendo: aut ex origine, vt homo quia ſit ex humo: aut ex contrariis, vt à lauando lutum, dum lutum non ſit mundum,

H & lucus, quia vmbra opacus, parum luceat. Quædam etiam facta ſunt ex nominum deriuatione, vt à prudentia prudens. quædam etiã ex vocibus, vt à garrulitate garrulus. quędam ex Græca etymologia orta & declinata ſunt in Latinum, vt ſylua, domus, Græcè ὕλη, δῶμα. Alia quoque ex nominibus locorum, vrbium vel fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diuerſarum gentium ſermone vocantur. Vnde & origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina incognita Latinis & Græcis.

De gloſſis, CAP. XXIX.

GLoſſa Græca interpretatione linguæ ſortitur nomen. Hanc Philoſophi aduerbium

uerbium

uerbium dicunt: quia vocem illam de cuius A qualitate requiritur, vno & singulari verbo designat. Quid enim illud sit in vno verbo positum declarat, vt Conticescere est tacere. Item, Latus haurit apertum: haurit, percutit. Item cùm terminum dicimus finem: aut populatas interpretamur esse vastatas, & omnino cum vnius verbi rem vno verbo manifestamus.

De differentiis, CAP. XXX.

DIfferentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem & de altero nominant. Hæc enim duo quadam inter se communione confusa, coniecta differentia secernũtur, per quam quid sit vtrumque cognoscitur: vt cùm quæritur, quid inter regem sit & tyrannum, adiecta differentia quid vterque sit definitur, vt Rex modestus & temperans, tyrannus verò crudelis. Inter hæc enim duo differẽtia cùm posita fuerit, quid sit vtrũque cognoscitur: sic & cætera.

De Barbarismo, CAP. XXXI.

BArbarismus est verbũ corrupta litera, vel sono enunciatũ: litera, vt floriet, dũ florebit dicere oporteat: sono, si pro media, prima syllaba producatur, vt, latebræ, tenebræ. Appellatus autẽ barbarismus à barbaris gẽtibus, dũ latinæ orationis integritatẽ nescirẽt: vnaquæque enim gẽs facta Romanorũ cum suis *operib⁹, vitia quoq; & verborũ & morũ Romã transmisit. Inter barbarismũ autẽ & barbarolexim hoc interest, quod barbarismus in verbo latino fit, dũ corrũpitur: quando autem barbara verba latinis eloquiis inseruntur, barbarolexis dicitur. Itẽ quãdo in prosa vitiũ fit sermonis, barbarismus vocatur, quãdo in metro, metaplasmus dicitur. Barbarismus autẽ fit scripto & pronunciatione. Scripto quatuor modis, si quis in verbo literã vel syllabã adiiciat, mutet, transmutet, vel minuat. Pronũciatione autẽ fit in tẽporibus, tonis, aspirationib⁹ & reliquis quæ sequũtur. Per tẽpora quippe fit barbarismus, si pro longa syllaba breuis ponatur, aut pro breui lõga, Per tonos, si accentus in alia syllaba cõmutetur. Per aspirationẽ, si adiiciatur h litera vbi nõ debet, aut detrahatur vbi esse oportet. Per hiatũ, quoties in pronũciatione scinditur versus antequã cõpleatur: siue quoties vocalis vocalem sequitur: vt, Musae Aonides. Fit barbarismus & per Motacismos, Iotacismos, & Labdacismos.

*al. opibus.

Motacismus est quoties m literam vocalis sequitur: vt, bonum aurum, iustum amicum, sed & hoc vitium aut suspẽsione m literæ, aut detractione vitamus.

Iotacismus est quoties in iota litera duplicatur sonus, vt, Troiia, Maiia: vbi earũ literarum adeò exilis erit pronunciatio, vt vnum iota non duo sonare videatur.

Labdacismus est, si pro vno l duo pronuncientur, vt Afri faciunt: sicut Colloquium pro conloquium: vel quoties vnum l exilius, duo largius proferimus, quod contra est: nã vnum largius, duo exilius proferre debemus.

Collisio est quoties nouissimæ syllabæ finis in alterius principio est, vt matertera.

De Solœcismo, CAP. XXXII.

SOlœcismus est plurimorũ verborũ inter se inconueniẽs cõpositio, sicut barbarismus vnius verbi corruptio. Verba enim non recta B lege cõiuncta solœcismus est: vt si quis dicat, inter nobis, pro inter nos: aut dare veniã sceleratorum, pro sceleratis. Dictus autẽ solœcismus à ciuibus Silicibus: qui ex vrbe Solœque, nũc Pompeiopolis appellatur, profecti, cùm apud Italos commorantes, suam & illorũ linguam vitiosè inconuenientérque confunderent, solœcismo nomen dederunt. Vnde & similiter loquentes, solœcismos facere dicũtur. Solœcismus autẽ apud Poëtas schema dicitur quoties in versu necessitate metri factus inuenitur: cùm autem non inuenitur necessitas, permanet solœcismi culpa. Solœcismus fit duobus modis, aut per partes orationis, aut C per accidẽtia partiũ orationis. Per partes orationis fit, si alteram partẽ pro altera ponamus, vt puta si præpositiones aduerbiis applicem⁹. Per accidentia fit, i. per ea quæ accidũt partibus orationis, vt puta per qualitates, genera, numeros, figuram, casus. Per ista igitur omnia fiunt solœcismi, sicut Donatus exposuit, fiunt præterea & plurimis modis. Nã Lucilius centum genera solœcismorũ dixit, quos omnes vitare potius quàm sequi debet, qui regulam rectè loquendi studet tenere.

De Vitiis, CAP. XXXIII.

VItia apud Grammaticos illa dicũtur quę in eloquio cauere debemus. Sũt autem D hęc, barbarismus, solœcismus, acyrologia, cacemphaton, & reliqua.

Barbarismus est corruptio verbi vnius: vt si tertiam syllabam quis producat in Ignoscere.

Solœcismus cõpositio vitiosa verborũ: vt si aliquis dicat, inter hominib. p inter homines.

Acyrologia nõ propria dictio, vt, Liceat sperare timenti. Proprium est autẽ timenti formidare, non sperare: & gramineo in campo. Proprium est graminosum dicere campum, non gramineum.

Cacemphatõ dictio obscœna vel incompositè sonãs. Obscœna, vt, His animum arrecti dictis. Incomposita, vt, Iuuat ire & Dorica

castra videre. Mala enim compositio fit ab ea syllaba incipere, qua superior finierat: sed & si alio modo quolibet incomposita dictio proferatur, cacemphaton dicitur.

Pleonasmos adiectio vnius verbi superuacua, vt in Virgilio: Hactenus aruorum cultus & sydera cæli. Neque enim alibi nisi in cælo sunt sidera.

Perissologia adiectio plurimorum verborũ superuacua, vt, viuat Ruben & non moriatur: dum non sit aliud viuere quàm non mori. Est in Esaia, Aure audietis. Et apud Ioan. Quod vidimus oculis nostris, dum non aliter videmus nisi oculis. Et, Locutus sum lingua mea.

Macrologia longiloquiũ, res nõ necessarias comprehẽdens, vt, Legati non impetrata pace retrò vnde venerant domum reuersi sunt.

Tautologia, i. eloquiũ iteratũ, vt, Si fata virũ seruãt, si vescitur aura ętherea, neq; adhuc crudelibus occupat vmbris. Totũ enim qđ repetitur vna res est, sed crebro sermone enũciata.

Eclipsis est defectus dictionis, in quo necessaria verba desunt, vt, Cui pharetra ex auro: deest enim, erat.

Tapinosis est humilitas, statum magnæ rei dictis infirmãs: vt, Apparent rari nãtes in gurgite vasto. Gurgitem posuit pro mari.

Kacosyntheton vitiosa compositio, vt, Versáque iuuencum Terga fatigamus hasta.

Amphibologia, ambigua dictio: quæ fit aut per casum accusatiuũ, vt illud respõsum Apollinis ad Pyrrhũ: Aio te Æacida Romanos vincere posse. In quo nõ est certum, quem in illo versu monstrauerit esse victorẽ. Fit & amphibologia per incertã distinctionẽ: vt, Bellũ ingens geret Italia. Incerta distinctio, vtrũ bellũ ingens, aut ingens Italia. Fit & per commune verbum, vt si quis dicat, criminatur Cato: vadatur Cicero: præstolatur Brutus: dedignatur Antonius, nec addat quem, vel à quo. Cato enim philosophus aliorũ crimina reprehẽdebat: Cicero defensor causarũ erat: vades enim dicũtur, qui legaliter causas agunt. Sed in hac ambiguitate nõ ostẽdit quẽ criminetur Cato, pro quo agat Cicero. Vadat enim, i. causam agit, & nõ dicit cuius. Fit & per homonymiã, quando vno nomine multa significantur: vt acies, & non addas aut ferri, aut oculorum, aut militum.

De Metaplasmis, Cap. XXXIIII.

Metaplasm⁹ græca lingua, latinè dicitur trãsformatio: qui fit in vno verbo propter metri necessitatem, & licentiam Poëtarum, cuius species hæ sunt.

Prothesis, appositio in principio verbi, vt gnato pro nato. Epenthesis appositio in medio, vt relliquias, pro reliquias: &, maneant in relligione nepotes, pro religione.

E Paragoge appositio in fine, vt admittier, pro admitti, & potestur, pro potest.

Aphæresis, abscissio de principio, vt temno, pro contemno.

Syncope, abscissio de medio, vt forsan, pro forsitan.

Apocope, abscissio de fine, vt sat pro satis.

Ectasis, productio contra naturam, vt, Italiã fato profugus, &, Exercet Diana choros.

Systole, correptio contra naturam. Aquosus Orion, &, Vrbémque Fidenam, cùm prima syllaba produci debeat.

Diæresis discissio vnius syllabæ in duas, vt, Diues pictai vestis, ꝓ pictæ, & aulai pro aulæ.

Episynalœphe, conglutinatio duarũ in vnã, F vt prende coronas, & ianva pro ianua.

Synalœphe, collisio vocaliũ adiuncta vocalibus: vt, Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur.

Eclipsis, collisio consonantium cum vocalibus: vt, Multum ille & terris iactatus & alto.

Antithesis, contraria positio literæ pro alia litera: impete pro impetu, & olli pro illi.

Metathesis, transpositio literæ, vt, Euandre pro Euander, Timbre pro Timber.

Inter barbarismum & figuras, hoc est latinã & perfectam elocutionem esse dicunt Metaplasmũ, qui in vno sermone, ratione sit vitiosus. Itẽ inter solœcismũ & schema, i. perfectã connexionẽ sermonũ, figura est, quæ fit contextu sermonũ ratione vitiosa. Ergo metaplasmi G & schemata media sunt: & discernũtur peritia & imperitia. Fiunt autem ad ornatum.

De Schematibus, Cap. XXXV.

Schemata, ex græco in latinum eloquiũ figurę interpretãtur, quæ fiunt in verbis vel sententiis per varias distinctionũ formas propter eloquij ornatũ. Hæc dũ multa sunt, apud Grammaticos, ista inueniuntur.

Prolepsis est præsumptio, vbi ea quæ sequi dicunt, anteponuntur: vt, Interea reges ingẽti mole Latinus. Debuit enim sic dicere: In- H terea reges ingenti mole, & statim adiicere quod sequitur. Procedunt castris: deinde dicere Latinus, &c. sed facta est pro ornamento pręsumptio rei, & qui sequi debuêre reges interpositi sunt in septem versibus, & postea additum est, Procedũt castris. Inde pręsumptio, quia anteposita sunt quæ sequi debuêre.

Zeugma est clausula, cùm plures sensus vno verbo clauduntur, quæ fit tribus modis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut in medio id verbum ponitur, quod sentẽtias iungit. In primo, vt, Vertitur œnophori fundus, sẽtẽtia nobis, in medio, vt, Græcia Sulpitio sorti data, Gallia Cottę. In postremo, vt, Nãque hoc tẽpore Obsequium amicos, veritas odiũ parit.

Hypozeuxis est figura superiori contraria, vbi in singulis sensibus propria vnicuiq; clausula est: vt, Regem adit, & regi memorat noménque genúsque.

Syllepsis est in dissimilibus clausulis, aut pluralis dictio singulari verbo finita, vt, Sociis & rege recepto: aut singularis dictio plurali verbo expleta, vt, Sunt nobis mitia poma, Castaneæ molles, & pressi copia lactis. Supra enim sũt dixit: hîc debuit dicere, Est pressi copia lactis. Fit autem Syllepsis non solùm per partes orationis, sed & per accidẽtia partib⁹ orationis. Nam vbi & pro multis vnus, & pro vno multi ponuntur, syllepsis est: pro multis vnus, vt est illud: Vterũque armato milite cõplent: cùm non vno, sed multis militibus. Item pro vno multi, vt in Euangelio, Latrones qui crucifixi erant cum eo improperabãt ei: vbi pro vno vterque inducitur blasphemasse.

Anadiplosis est, quãdo ab eodẽ verbo quo prior versus finiuit, sequẽs versus incipit, vt est illud, Certent & cignis vlulæ, sit Tityrus Orpheus, Orpheus in syluis, inter delfinas Oriõ.

Anaphora est repetitio eiusdem verbi per principia versuum plurimorũ, vt, Nos te Dardania incensa tua qui arma secuti, Nos tumidum sub te permensi classibus æquor.

Epanaphora est in vno versu per principia sensuũ eiusdem verbi repetitio, vt, Te nemus Angitiæ vitrea te Focinus vnda, Te liquidi fleuêre lacus.

Epizeuxis in vno sensu congeminatio verbi, vt, Sic sic iuuat ire sub vmbras.

Epanalepsis est sermonis in principio versus positi eiusdẽ in fine replicatio, vt est illud: Crescit amor nũmi quantũ ipsa pecunia crescit.

Paranomasia est in significatione diuersa dictio penè ipsa, vt illud, Abire an obire te conuenit, i. exulem fieri, an mori.

Schesis onomatõ, multitudo nominũ coniunctorum quodam ambitu copulata, vt Nubila, nix, grando, procellæ, fulmina, venti.

Paromaton est multitudo verborũ ex vna litera inchoantium, quale est apud Ennium, O tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. Sed hoc bene tẽperat Virgilius, dum nõ toto versu vtitur hac figura, vt Ennius, sed nũc in principio versus tantùm, vt est illud: Sæua sedens super arma. nunc in medio, vt, Quæque lacus latè liquidos, quęque aspera dumis. Nunc autẽ in fine, vt, Sola mihi tales casus Cassandra canebat.

Homoptotõ est, cùm plurima nomina per vnum casum denunciantur, vt est illud, Sed neque currentem, sed nec cognoscit eũtem, Tollẽtémq; manus saxũq; immane mouẽtẽ.

Homoteleutõ est, cũ vno modo verba plurima finiuntur, vt abiit, abcessit, euasit, erupit.

Polyptoton est cùm diuersis casibus sententia variatur, vt, Ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reuerti. Marci dona papè Marco spondẽte recusas. Marcus dixit ita est, assigna Marce tabellas.

Hirmos est sententia continuatæ orationis tenorem suum vsque ad vltimum seruans, vt, Est in secessu longo locus, insula portũ, & reliqua. Hinc enim in lõgum vadit sensus vsque ad illud, Desuper horrẽdis atrum nemus imminet vmbris.

Polysyntheton est dictio multis concatenata coniunctionibus, vt, Tectúmque, larémque, armáque, Amicleúmque canem.

Dialyton vel asynthetõ figura est, quę è cõtrario sine cõiunctionibus solutè ac simpliciter effertur, vt, Venimus, vidimus, placuit.

Antitheton est, vbi contraria contrariis opponuntur, & sententię pulchritudinẽ reddũt, vt illud, Frigida pugnabãt calidis, humẽtia siccis: mollia cũ duris: sine põdere, habẽtia põd⁹.

Hypallage est quotiescunq; per cõtrarium verba intelligũtur, vt, Dare classibus austros, cùm ventis naues demus, non nauibus vẽtos.

De Tropis, Cap. XXXVI.

TRopos Græco nomine Grammatici vocãt, qui latinè modi locutionũ interpretantur. Fiũt autem à propria significatione ad non propriam similitudinẽ. Quorũ omnium nomina difficillimũ est annotare, sed ex omnibus Donatus xiij. vsui tradẽdos conscripsit.

Metaphora est verbi alicuius vsurpata trãslatio, sicut dicimus, fluctuare segetes, gẽmare vites. dũ in iis rebus fluctus & gẽmas non inuenimus, in quibus hæc verba aliunde transferũtur: sed hæ atque aliæ tropicæ locutiones ad ea quæ intelligẽda sunt propterea figuratis amictibus obtegũtur, vt sensum legẽtis exerceãt, & ne nuda atq; in prõptu posita vilescãt. Fiunt autẽ metaphorę quatuor modis, ab animali ad animale, vt, Aligeros cõscẽdit equos. metaphoricè loquẽs miscuit quadrupedi alas auis, & quo cursu deserta petiuit, miscuit volatili cursum quadrupedis. Ab inanimali ad inanimale, vt, Põtum pinus arat, sulcũ premit alta carina. Miscuit vsum terrę aquis, dũ arare & sulcum premere ad terrã pertineat, non ad mare. Ab inanimali ad animale, vt florida iuuentus: miscuit flores inanimales, iuuentuti quæ animã habet. Ab animali ad inanimale, vt, Tu Neptune pater cui tẽpora cana crepãti Cincta salo resonãt, magnus cui perpete mẽto Profluit Oceanus, & flumina crinibus errãt. Mentum enim & tẽpora & crines non ad Oceanũ pertinent, sed ad homines. Sic & alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decentissimè decoris gratia transferuntur, vt

oratio perornetur. Metaphora autẽ aut partis vnius eſt, vt fluctuare ſegetes, nõ potes dicere ſegetare fluctus: aut antiſtropha eſt, id eſt reciproca, vt remigium alarum. Nam & alæ nauium & alarum remigia dicuntur.

Catachreſis, eſt alienæ rei nomen appoſitũ: & eo à metaphora differt, quòd illa, vocabulũ habenti largitur aliud: hæc quia non habet proprium, alieno vtitur: vt, Faciémque ſimillima lauro: &, Nunc vna ambæ iunctíſque feruntur Frontibus, & longa ſulcant vada ſalſa carina. Dum facies, & frons tantùm animaliũ & hominum ſint. Quod nomen ſi poëta non appoſuiſſet naui, quid proprium eidem parti diceret non haberet.

Metalepſis tropus à præcedente indicans quod ſequitur: Inque manus cartæ nodoſáq; venit arũdo. Nã per manum verba, per arundinem literæ ſignificatæ ſunt.

Metonymia eſt tranſnominatio ab alia ſignificatione ad aliam proximitatem tranſlata. Fit autem multis modis, aut enim per id quod continet, id quod continetur oſtendit, vt theatra plaudunt, prata mugiunt: dum illic homines plaudãt, hîc boues mugiant: aut cõtra per id quod continetur id quod continet, vt, Iam proximus ardet Vcalegon, dum non ille, ſed domus eius arderet. Item per inuentorem id quod inuentum eſt, vt Sine Cerere & Libero friget Venus. &, Commixtam Vulcanus mittit ad aſtra fauillam. Vult enim per Cererem, frumenti inuentricem intelligere panem: per Liberum inuentorem vitis, vinũ: per Venerem libidinẽ: per Vulcanum, ignẽ. At contra per inuentum inuentorem demõſtrat: vt vinum precamur, pro Libero qui vinum apud Grẹcos inuenit. Item per efficientem, id quod efficitur, ſicut pigrũ frigus, quòd pigros homines faciat: & timor pallidus, eo quòd pallidos homines reddat. At contra per id quod efficitur efficiẽs: vt, Iungit equos auri genitor, ſpumantiáque addit Fræna loris. Spumantia fræna dixit, cùm vtique non ipſa faciant ſpumas, ſed equus qui ea gerit ſpumis conſpergat infuſis.

Antonomaſia eſt pro nomine, i. vice nominis poſita, vt Maia genitus pro Mercurio: qui tropus fit tribus modis, ab animo, vt magnanimúſque Anchiſiades: à corpore, vt ipſe arduus: extrinſecus, vt, Infœlix puer atque impar congreſſus Achilli.

Epitheton ſuprapoſitum nomen: præponitur enim proprio nomini, vt Alma Ceres, obſcœníque canes, importunęque volucres. Inter antonomaſiam autem & epitheton hoc differt, quòd antonomaſia, pro vice nominis ponitur: epitheton autem nunquam ſine nomine eſt. Quibus duobus tropis vel vituperamus aliquem, vel oſtendimus, vel laudamus.

Synecdoche eſt conceptio: cùm à parte totum, vel à toto pars intelligitur. Eo enim & per ſpeciem genus, & per genus ſpecies demonſtratur: ſed ſpecies pars eſt, genus autem totum. A toto enim pars intelligitur: vt, Quũ multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus Tranſpontum fugat. Non enim totus annus eſt frigidus, ſed pars anni, id eſt hyems. At cõtra à parte totũ, vt, -Flãmas cum regia puppis Extulerat. Vbi nõ ſolùm puppis, ſed nauis: & non nauis, ſed qui in ea: & non omnis, ſed vnus flammas extulit.

Onomatopœia, nomẽ fictum ad imitandũ ſonum vocis confuſæ, vt ſtridor valuarũ, mugitus boum, balatus ouium.

Periphraſis eſt circumloquium, dum res vna plurimis verbis ſignificatur, vt auras vitales carpit. Significauit enim per copulationẽ verborum vnam rem, hoc eſt, viuit. Hic autẽ tropus geminus eſt: nam aut veritatem ſplendidè producit, aut fœditatem circuitu euitat. Veritatem ſplendidè producit, ſicut: Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras, Titoni croceum linquens aurora cubile. Vult enim dicere iam luceſcebat, aut dies ortꝰ erat. Fœditatem circuitu deuitat, ſicut: -Placitúmque petiuit Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem. Hoc enim circuitu euitat obſcœnitatem, & decenter oſtendit cõcubitum.

Hyperbaton eſt tranſcenſio, cùm verbum aut ſententia cõmutatur. Huius ſpecies quinque ſunt, Anaſtrophe, Hyſteron proteron, Parentheſis, Tmeſis, Syntheſis.

Anaſtrophe verborum ordo præpoſterus, vt, littora circum, pro circum littora.

Hyſteron proteron, ſententia ordine commutata: vt, Poſtquàm altos tetigit fluctus, & ad ęquora venit. Ante enim ad æquora venit, & ſic tetigit fluctus.

Parentheſis, vbi interponimus ſententiam noſtram, qua ex medio remota integer ſenſus perdurat, vt, Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem Paſſus amor) rapidum ad naues præmittit Achatem. Eſt enim ordo, Æneas rapidum præmittit Achatem: nam illud in medio parentheſis eſt.

Tmeſis eſt ſectio vnius nominis per interpoſitionem verborum: vt, Multum nebulæ circum Dea fudit amictum, pro circumfudit.

Syntheſis eſt, vbi ex omni parte confuſa ſunt verba, vt illud, --Iuuenes, fortiſſima fruſtra Pectora, ſi vobis audẽdi extrema cupido eſt Certa ſequi, quæ ſit rebus fortuna videtis. Exceſſere omnes aditis aríſque relictis, Dij quibus imperium hoc ſteterat, ſuccurritis vrbi Incenſæ, moriamur, & in media arma rua-

mus. Ordo talis est, Iuuenes fortissima pecto- A ra, frustra succurritis vrbi incensæ, quia excessere dij quibus hoc imperium steterat. Vnde si vobis cupido certa est me sequi, audentem extrema, ruam? in media arma & moriamur.

Hyperbole est excelsitas fidem excedens vltra quam credendum est: vt, sydera verberat vnda. &, Terram inter fluctus aperit. Hoc enim modo vltra fidem aliquid augetur, nec tamen à tramite significandæ veritatis erratur, quamuis verba quibus indicatur excedãt, vt voluntas loquentis non fallentis appareat: quo tropo non solùm augetur aliquid, sed & minuitur: augetur, vt, velocior aura: minuitur, vt, mollior pluma, durior saxo.

Allegoria est alieniloquium, aliud enim sonat, aliud intelligitur: vt, tres in littore ceruos Conspicit errãtes. Vbi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significãtur. Et in Bucolicis, Aurea mala decem misi, id est ad Augustum decem eglogas pastorum. Huius tropi plures sunt species, ex quibus eminent vij. Ironia, Antiphrasis, Ænigma, Charientismos, Parœmia, Sarcasmos, Astismos.

Ironia, est sententia per pronunciationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo callidè aut per accusationẽ, aut per insultationem aliquid dicitur. vt est illud: Vestras Eure domos, illa se iactet in aula Æolus, & clauso ventorũ carcere regnet. Et quomodo aula, si carcer est? Soluitur enim pronũciatione. Nam carcer pronunciatio est: iactet in aula, Ironia est, & totum per contrariam pronunciationem enũciatur per Ironię speciem, quæ laudando deridet.

Antiphrasis est sermo è contrario intelligẽdus: vt lucus, quia caret luce per nimiam nemorũ vmbram. & manes, id est mites & modesti, cùm sint terribiles & immanes. & Parcæ & Eumenides, id est, Furiæ, quod nulli parcant vel benefaciant. Hoc tropo & nani Athlantes, & cæci videntes, & vulgo Æthiopes argentei appellantur. Inter Ironiam autẽ & Antiphrasim hoc distat, quòd Ironia pronũciatione sola indicat quod intelligi vult, sicut cùm dicimus homini agenti male, Bonũ est quod facis. Antiphrasis verò nõ voce pronunciantis significat contrarium, sed iis tantũ verbis, quorum origo contraria est.

Ænigma est quæstio obscura, quæ difficilè intelligitur, nisi aperiatur: vt est illud, De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo: significans ex ore leonis fauum extractum. Inter allegoriam autem & ænigma hoc interest: quòd allegoria bis gemina est: & sub re alia aliud figuraliter indicat. Ænigma verò tantũ sensus obscurus est, & per quasdã imagines adumbratus est, vt: Quædam filia mater matris, & mater filiarum filiæ suæ.

Charientismos est tropus, quo dura dictu gratius proferuntur: vti cùm interrogantibus nobis, numquid nos quæsierit aliquis; respõdetur, bona fortuna. Vnde intelligitur, neminem nos quæsisse.

Parœmia est rebus & temporibus accommodatum prouerbium. Rebus, vt, Contra stimulum calces: dum significatur aduersis resistendum. Temporibus, vt, Lupus est in fabula. Aiunt enim rustici vocem hominẽ perdere, si eum prior lupus viderit. Vnde & subitò tacenti dicitur illud prouerbium, Lupus in fabula.

Sarcasmos est hostilis irrisio, cum amaritudine, vt Referes ergo hæc & nuntius B ibis Pelidæ genitori, illi mea tristia facta, Degenerémque Neoptolemum narrare memento. Huic contrarius est Astismus, id est, vrbanitas sine iracundia, vt id, Qui Bauium non odit, amet tua carmina Meui, Atque idẽ iungat vulpes & mulgeat hircos. id est, qui Bauium non odit, pro pœna ei contingat vt diligat Meuium. Fuerunt autem Meuius & Bauius poëtę pessimi, & inimici Virgilij. Qui hos ergo diligit, faciat quæ contra naturam sunt, id est, iungat vulpes & mulgeat hircos.

Ὁμοίωσις est, quæ Latinè interpretatur similitudo, per quam minus notæ rei per similitu- C dinem eius quæ magis nota est panditur demonstratio. Huius species sunt tres, icon, parabola, paradigma, id est comparatio, exemplum.

Icon est imago, cùm figuram rei ex simili genere conamur exprimere, vt, Omnia Mercurio similia, vocémque colorémque, Et crines flauos, & membra decora iuuentæ. Congrua enim est similitudo de specie, cuius persona inducitur.

Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus, vt, Qualis in aruis est ferè Lybię visus leo, cominus hostem consedit, vbi leoni Cæsarẽ comparauit, non ex suo, sed ex alieno genere D comparationem faciens.

Paradigma est exemplum dicti vel facti alicuius, aut ex simili, aut ex dissimili genere, conueniens ei, quam proponimus rei. ita, Tam fortiter periit apud Hipponam Scipio, quàm Vticæ Cato. Similitudo autem tribus modis fit, à pari, à maiore, à minore. A pari, Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est Seditio. à maiore ad minus, Qualiter expressum ventis per nubila fulmen. à minore ad maius, Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus, Threicia fretus cithara, fidibúsque canoris. quasi dicat, re parua & breui, id est, si ille cithara fretus, ego pietate.

De Prosa, CAP. XXXVII.

PRosa est producta oratio, & à lege metri soluta. Prosam enim antiqui productum dicebant & rectum. Vnde ait Varro, Apud Plautum prosis lectis significare rectis. vnde etiam quæ nõ est perflexa numero: sed recta, prosa oratio dicitur, in rectum producendo. Alij prosam aiunt dictam ab eo, quòd sit profusa, vel ab eo quòd spaciosius proruat & excurrat, nullo sibi termino præfinito. Præterea sciendum tam apud Græcos, quàm apud Latinos longè antiquiorem curam fuisse carminũ, quàm prosæ. Omnia enim prius versibus condebantur, prosæ autẽ studiũ serò viguit. Primus apud Gręcos Phærecides Syrus soluta oratione scripsit. apud Romanos autẽ Appius Cæcus aduersus Pirrhum solutam orationem primus exercuit. Iam ex hinc & cæteri prosam orationem condiderunt.

De Metris, CAP. XXXVIII.

MEtra vocata, quia certis pedum mẽsuris atque spaciis terminãtur, neque vltra dimensionem temporum constitutã procedunt. Mensura enim Græcè μέτρον dicitur.

Versus dicti ab eo, quòd pedibus in ordine suo dispositis, certo fine moderantur per articulos: qui cæsa & mẽbra nominantur. Qui ne longius prouoluerẽtur, quàm iudiciũ posset sustinere, modum statuit ratio vnde reuerteretur, & ab eo ipso versum vocatum dicunt quod reuertatur.

Huic adhæret rythmus, qui non est certo fine moderatᵘ: sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit: qui Latinè nihil aliud quàm numerus dicitur. de quo est illud, Numeros memini si verba tenerem.

Carmen vocatur quidquid pedibus continetur: cui datum nomen existimant, seu quod carptim pronunciaretur, vnde hodie lanam quam purgantes discerpunt, carminare dicimus: seu quòd qui illa canerent, carere mente existimabantur.

Metra vel à pedibus nuncupata, vel à rebus quæ scribuntur, vel ab inuentoribus, vel à frequentatoribus, vel à numero syllabarum.

A pedibus metra vocata, vt dactylica, iambica, trochaica. A trochęo enim trochaicum metrum nascitur, à dactylo dactylicum: sic & alia à suis pedibus. A numero verò exametrũ, pentametrum, trimetrum. Nam senarios versus nos ex numero pedũ vocamus. Hos Græci quia geminos ferunt, trimetros dicũt. Exametros autem latinos primum fecisse Ennius traditur, eósque longos vocat.

Ab inuentoribus metra vocata dicũtur, vt, Anacreonticum, Sapphicum, Archiloicum. Nam Anacreontica metra Anacreon Teius composuit. Sapphica, Sappho mulier edidit. E Archiloicum, Archilocus quidã scripsit. Colophonium, Colophonius quidam exercuit. Sotadeorũ quoque repertor est Sotades genere Cretensis. Simonidia quoque metra Simonides poëta lyricus composuit.

A frequentatoribus, vt Asclepiadea. Non enim ea Asclepius inuenit, sed proinde ita vocata sunt, quod eis idem frequẽtissimè & elegantissimè vsus sit.

A rebus quæ scribuntur, vt heroicum, elegiacum, bucolicum. Heroicum enim carmẽ dictum, quòd eo virorum fortium res & facta narrentur. Nam heroes appellantur viri quasi aërei & cælo digni propter sapientiam & fortitudinem: quod metrum authoritate F cætera metra præcedit, vnũ ex omnibus, tam maximis operibus aptum quàm paruis, suauitatis & dulcedinis æquè capax. Quibus virtutibus nomen solum obtinuit, vt heroicũ vocaretur ad memorandas scilicet heroum res, hoc est fortiũ. Nam & præ cæteris simplicissimum habetur, constátque duobus pedibus, dactylo & spondæo: ac sæpe penè vel ex hoc, vel ex illo, nisi quod temperãtius fit vtriusque mixtura, quàm si instruatur à singulis. Omnibus quoque metris prius est. Hoc primùm Moses in cantico Deuteronomij, longè ante Pherecidem & Homerũ cecinisse probatur. Vnde & apparet antiquius fuisse apud Hebræos studium carminum, quàm apud Gentiles. Siquidem & Iob Moysi temporibus ad- G æquatus hexametro versu dactylo spondæóque decurrit. Hoc apud Græcos Achatesius Milesius fertur primus composuisse: vel vt alij putant Pherecides Syrus. quod metrum ante Pomerũ Pythium dictum est: post Homerũ heroicũ nominatum. Pythium autem vocatũ volunt, eo quod hoc genere metri oracula Apollinis sint edita. Nam cùm in Parnasso monte Pythonem serpentẽ in vindictam matris sagittis insequeretur, accolę Delphici hoc illum metro hortati sunt, vt ait Terentianus.

Elegiacũ autem dictum, eo quod modulatio eiusdẽ carminis conueniat miseris. Terẽtianus hos elegos dicere solet: quod clausula talis tristibus, vt tradunt, aptior esset modis. H Hoc autem vix omnino constat à quo sit inuentum, nisi quia apud nos Ennius eo prior vsus est. Nam apud Gręcos sic adhuc lex grãmaticorũ pendet: vt sub iudice res * religata sit. Nam quidam eorum Colofonium quendam, quidam Archilocum authorem atque inuentorem volunt. *al. relegata*

Bucolicum, id est pastorale carmen, plerique Syracusis primum compositũ à pastoribus opinantur, nonnulli Lacedęmone. Namque transeunte in Thraciam Xerxe rege Persarum, cùm Spartanę virgines, sub hostili me-

tu neque egredi vrbem auderent, neque pōpam chorúmque agrestem Dianæ deæ pro more exercerent: turba pastorum ne religio periret, eundem inconditis cantibus celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum de maiore parte, quamuis opilionum caprariorúmque sermones in iis & cantica inserantur.

Hymnos primum Dauid propheta in laudem Dei composuisse, ac cecinisse manifestum est. Deinde apud Gentiles prima Mnemia Timotoe fecit in Apollinem & Musas, quæ fuit temporibus Ennij longe post Dauid. Hymni autem ex Græco in Latinum laudes interpretantur.

Epithalamia sunt carmina nubentium, quæ decantantur à scholasticis in honorem sponsi & sponsæ. Hæc primū Salomon edidit in laudem Ecclesiæ & Christi. Ex quo Gentiles sibi Epithalamium vendicarunt, & istius generis carmen assumptum hæsit. Quod genus primum à Gentilibus in scænis celebrabatur, postea tantùm in nuptiis hæsit. Vocatur autem epithalamium: eo quòd super thalamum decantetur.

Threnos, quod Latinè lamentum vocamus, primus Ieremias versu composuit super vrbē Hierusalem & populum, quando captiuus ductus est. Post hunc apud Græcos Simonides poëta Lyricus. Adhibebantur autem funeribus atque lamentis: similiter & nunc.

Epitaphium Græcè, Latinè supra tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit qui iam defuncti sunt. Scribuntur enim ibi vita & mores & ætas eorum.

Poësis dicitur Græco nomine opus multorum librorum: poëma vnius. Idilion paucorum versuum: distichon duorum: monostichon vnius.

Epigramma est titulus, quod in Latinum superscriptio interpretatur. Ἐπὶ enim super, γραμμὴ litera vel scriptio nominatur.

Epodon in poëmate clausula breuis est. Dictum autem epodon quòd adunatur ad speciem elegiaci, vbi præmisso vno longiori, alter breuior componitur, atque ita in singulis quibusque maioribus sequētes minores quasi clausulæ recinunt. Clausulas autem Lyrici appellant, quasi præcisos versus integris subiectos, vt est apud Horatium: Beatus ille qui procul negociis, deinde sequitur præcisus, Vt prisca gens mortalium: sic & deinceps alterni. quibus aliqua pars deest: & ipsi præcedentibus similes, sed minores.

Centones apud Grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homeri vel Vergilij ad propria opera more centenario, ex multis hincinde compositis in vnum sarciuntur corpus, ad facultatem cuiusque materiæ. Denique Proba vxor Adelfi centonem ex Virgilio de Fabrica mundi, & Euangeliis plenissimè expressit: materia composita secundum versus, & versibus secundum materiam concinnatis: sic quoque & quidam Pomponius ex eo demum poëmate inter cætera styli sui otia Tityrum in Christi honorem composuit: similiter & Æneidos.

De Fabula, Cap. XXXIX.

Fabulas poëtę à fando nominauerūt: quia non sunt res factæ, sed tantùm fando fictæ. Quæ ideo sunt inductæ: vt ficto mutorum animaliū inter se colloquio imago quædam vitæ hominum nosceretur. Has primus inuenisse traditur Alcmon Crotoniensis: appellantur Æsopicæ, quia is apud Frigiam in hac re pollebat. Sunt autem fabulæ aut Æsopicæ, aut Lybisticæ. Æsopicæ sunt, cùm animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quæ animam non habent: vt vrbes, arbores, montes, petræ, flumina. Lybisticæ autem dum hominum cum bestiis, aut bestiarum cum hominibus fingitur vocis esse commercium.

Fabulas poëtæ quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas, vt eas quas vulgo dicunt, vel quas Plautus & Terentius composuerunt. Ad naturam rerum fabulas fingunt, vt Vulcanus claudus, quia per naturam nunquam rectus est ignis, vt illa triformis bestia, prima leo, postrema draco, media ipsa chimera, id est caprea, ætates hominum per eam volentes distinguere, quarum ferox & hærens prima adolescentia, vt leo: dimidium vitæ tempus lucidissimum, vt caprea, eo quod acutissime videat, tunc fit senectus casibus inflexis, vt draco. Sic & Hippocentauri fabulam esse cōfictam, id est hominem equo mixtum, ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem, quia equum constat esse velocissimum. Ad mores, vt apud Horatium mus loquitur muri, mustella vulpeculæ, vt per narrationem fictā ad id quod agitur verax significatio referatur. Vnde & Æsopi tales fabulæ sunt ad morum finem relatæ, vel sicut in libro Iudicum ligna sibi regem requirunt, & loquuntur ad oliuam & ad ficum, & ad vitem & ad rubum, quod totum vtique ad mores fingitur, vt ad rem quæ intenditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione veniatur. Sic & Demosthenes orator fabula vsus est aduersus Philippum, qui cùm ab Atheniensibus postularet, vt sibi decem oratores darentur, & discederet, finxit ille hanc fabulam, qua dissuaderet:

dicens: lupos aliquando pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse, vt in amicitiam conuenirent, ea tamen conditione, vt canes in quibus erat causa iurgiorum, iure illis traderentur, annuisse pastores, & in spem securitatis dedisse canes, quos ouium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi adempta omni formidine, omne quod in gregibus illis erat, non pro satietate tantum, verumetiam pro libidine lacerauerunt. Philippum hoc quoque principes populi postulare, quo facilius posset opprimere spoliatam custodibus vrbem.

De Historia, Cap. XL.

Historia est narratio rei gestæ, per quam ea quæ in præterito facta sunt dinoscuntur. Dicta autem Græcè Historia, ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, vel à videre, vel cognoscere. Apud veteres enim nemo conscribebat Historiam, nisi is qui interfuisset & ea quæ scribenda essent vidisset. Melius enim oculis quæ fiunt deprehēdimus quā ea quæ auditione colligimus. Quæ enim videntur, sine mendacio proferuntur. Hæc disciplina ad Grammaticam pertinet: quia quicquid dignum memoria est, literis mandatur. Historiæ autem ideo monimēta dicuntur, quod memoriam tribuunt rerum gestarum. Series autem dicta per translationem à sertis florum inuicem comprehensorum.

De primis auctoribus Historiarum, Cap. XLI.

Historiam autem primus apud nos Moyses de initio mundi conscripsit. Apud Gentiles verò primus Dares Phrygius de Græcis & Troianis historiam edidit: quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt. Post Daretem autem in Græcia Herodotus primus historiographus habitus est. Post quem

E Phærecides claruit iis temporibus quibus Esdras legem conscripsit.

De vtilitate Historiæ, Cap. XLII.

Historiæ gentium non impediunt legentes in iis quæ vtilia dixerunt. Multi enim sapientes præterita hominum gesta ad institutionem præsentium historiis tradiderunt. Siquidem & per Historiam summa retrò temporum annorumque supputatio comprehenditur: & per consulum regúmque successum multa necessaria perscrutantur.

F

De generibus Historiæ, Cap. XLIII.

Genus Historiæ triplex est. Ephemeris nāque appellatur vnius diei digestio. hoc apud nos Diarium vocatur. Nam quod Latini diurnum, Græci Ephemerida dicunt.

Kalendaria appellantur, quæ in menses singulos digeruntur.

Annales, sunt res singulorum annorum. Quęcumque enim digna memoriæ domi militiæque, mari ac terræ per annos in commentariis acta sunt, ab anniuersariis gestis annales nominauerunt.

Historia autem multorum annorum vel tēporum est: cuius diligentia annui commen-
G tarij in libris delati sunt. Inter Historiam autem & Annales hoc interest: quòd historia est eorum temporum quæ vidimus: annales verò sunt annorum quos ætas nostra non nouit. Vnde Salustius ex historialibus, Eusebius & Hieronymus ex annalibus & historia constat. Inter Historiam, & argumentum, & fabulam interest. Nam Historiæ sunt res veræ, quæ factæ sunt. argumenta sunt quæ & si facta non sunt, fieri tamen possunt. fabulæ verò sunt, quæ nec facta sunt, nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, Liber secundus.

Capita secundi libri.

DE RHETORICA, CAPVT I.

RHetorica est bene dicendi scientia, in ciuilibus quæstionibus, ad persuadendũ iusta & bona, in rerum personarúmque negocio, & causa. Dicta autem Rhetorica Græca appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id est, à copia locutionis, ῥῆσις enim apud Græcos locutio dicitur, ῥήτωρ orator. Coniuncta est autem Grammaticæ arti Rhetorica. In Grammatica enim scientiam rectè loquendi discimus. In Rhetorica verò percipimus qualiter ea quę didicimus proferamus.

De inuentoribus Rhetoricæ artis, CAP. II.

HÆc autem disciplina à Græcis inuenta est, à Gorgia, Aristotele, Hermagora: & translata in Latinum, à Tullio videlicet & Titiano & Quintiliano, sed ita copiosè, ita variè vel pro scientia vel pro loquacitate verborum, vt eam lectori admirari in promptu sit,
C comprehendere impossibile. Nam membranis retentis, quasi accrescit memoriæ series dictionis, ac mox repositis recordatio omnis elabitur. Huius disciplinæ perfecta cognitio Oratorem facit.

De nomine Oratoris, & partibus Rhetoricæ. CAP. III.

ORator est igitur vir bonus dicendi peritus. Vir bonus consistit natura, moribus,
D vita, artibus. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia, quæ constat partibus quinque, Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronũciatione, & fine officij, quod est aliquid persuadere. Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit, natura, doctrina, vsu. Natura, ingenio: doctrina, scientia: vsus assiduitate. Hæc sunt enim quæ non solùm in Oratore, sed in vnoquoque homine artifice spectantur, vt aliquid efficiat.

De tribus generibus causarum, CAP. IV. A

GEnera causarum tria sunt, deliberatiuũ, demonstratiuum, iudiciale. Deliberatiuum genus est, in quo de quibuslibet vtilitatibus vitæ, quid aut debeat aut non debeat fieri tractatur. Demonstratiuum, in quo laudabilis persona aut reprehẽsibilis ostenditur. Iudiciale, in quo de ipsius personæ facto, aut pœnę aut præmij sententia datur. Dictum autem iudiciale, eo quòd iudicet hominem, & sententia sua ostendat, vtrum laudabilis præmio dignus sit, aut certè reus condemnari, liberaríve supplicio debeat. Deliberatiuũ genus vocatur eo quòd de vnaquaque in eo deliberatur. Huius genus duplex est, suasio & dissuasio, id est, de expectando & fugiendo, B id est, de faciendo & non faciendo. Suasoria autem in tribus locis diuiditur, honesto, vtili & possibili. Hęc differt aliquid à deliberatiua, quia suasoria eget altera persona, deliberatiua interdum & apud se agit. In suasoria autem duæ sunt, quæ plus valent: spes & metus. Demonstratiuum dictum quòd vnamquamque rem aut laudando aut vituperando demonstrat: quod genus duas habet species, laudem & vituperationem. Laudis ordo tribus temporibus distinguitur, ante ipsum, in ipsum, post ipsum. Ante ipsum, vt, -quæ te tam læta tulerunt Secula--. In ipsum, vt, O sola infan-
,, dos Troiæ miserata labores. Post ipsum, vt
,, In freta dum fluuij current, dum montibus C
,, vmbræ Lustrabunt, conuexa polus dum sy-
,, dera pascet: Semper honos noménque tuum
,, laudésque manebunt.

Pari ordine è contrario & in vituperatione hominis hæc forma seruanda est, ante hominem, in hominem, post hominem. Locus communis, locus Rhetoricus nullus est alius, nisi argumenti sedes. Hæc verò communitas ad inquisitionem pertinet, vt nunquam manducaui commune, etiam immundum. Locus communis ad demonstratiuum vituperationis genus pertinet: quod tamen ab eo in aliquo differt, nam vituperatio quæ contraria est laudi, specialiter ad certam facientis per- D sonam adhibetur. Communis verò locus generaliter in facti crimine præponitur: vnde & communis locus dicitur, quia absente persona non tantum in hominem, quantum in ipsum crimen exponitur. Omne enim vitium non in vno tantùm, sed etiam commune in plurimis inuenitur.

De gemino statu causarum, CAP. V.

STatus causarum apud Rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit, id est, constitutio. Græci enim statum à contentione ἴστασιν dicunt. Latini autem non solùm à pugna per quam expugnent propositionem aduersarij, sed quòd in eo pars vtraque consistat. Fit autem ex intẽtione & depulsione. Status autem causarum duo sunt, rationalis & legalis. De rationali oriuntur coniectura, finis, qualitas, translatio. De fine, iudicialis & negocialis. De iudiciali absolutiua & assumptiua. De assumptiua, concessio, remotio criminis, relatio criminis, compensatio. De concessione, purgatio & deprecatio. Coniecturalis status est, cùm factum quod alij obiicitur, ab alio pernegatur. Diffinitiuus status est, cùm id quod obiicitur non hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis diffinitionibus approbatur. Qualitas est dum qualis sit res quęritur: & quia de vi & genere negotij controuersia agitur, constitutio generalis appellatur. Trãslatio est, cùm causa pendet ab eo, quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oporteat. Translatiua constitutio est, quod actio translationis & commutationis indigere videtur. Iudicialis est, in qua æqui & recti natura & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit consideratur. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, fors autem aliquid defensionis assumit. Concessio est, cùm reus omnis nõ id quod factum est defendit, sed vt ignoscatur postulat: quod nos ad pœnitentes probauimus pertinere. Remotio criminis est, cùm id crimen quod infertur ab se & ab sua culpa, vi & potestate in alium reus dimouere conatur. Relatio criminis est: cùm ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria lacessitus sit. Cõparatio est, cum aliud aliquod alterius factum honestum aut vtile contenditur, quod vt fieret illud quod arguitur, dicitur esse commissum. Purgatio est, cùm factũ quidem conceditur, sed culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cùm & peccasse se, & consultu peccasse reus confitetur, & tamen vt ignoscatur postulat: quod genus perrarò potest accidere. Item ex legali statu hæc oriuntur, id est, scriptum & voluntas, leges contrariæ, ambiguitas, collectio siue ratiocinatio & diffinitio legalis. Scriptũ & voluntas est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. Legis contrariæ status est: quando inter se duæ leges aut plures discrepare videntur. Ambiguitas est, cùm id quod scriptũ est, duas aut plures res significare videtur. Collectio vel ratiocinatio est: quando ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est, inuenitur. Diffinitio legalis est cùm vis verbi quasi in diffini-

tiua constitutione in qua posita sit quæritur. A Status ergo tam rationales quàm legales à quibusdam certius xviij. connumerati sunt; cæterùm secundum Rhetoricos libros Tullij xix. reperiuntur propterea, quia translationem inter rationales principaliter affixit status. Inde se ipse etiam Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicauit.

De tripartita controuersia, CAP. VI.

TRipartita controuersia iuxta Ciceronem aut simplex est, aut iuncta. Et si iuncta erit considerandum est, vtrum ex pluribus quæstionibus iuncta sit, an ex aliqua comparatione. Controuersia simplex est, quæ absolutam B continet vnam quæstionem hoc modo: Corinthiis bellum indicimus, an non? Iuncta est ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur aut Carthaginensibus reddatur: an eò colonia deducatur? Ex comparatione, in qua per contentionem vtrum potius, aut quid potissimum quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quàm maximè contra Hannibalem positæ copiæ sint?

De quatuor partibus orationis, CAP. VII.

PArtes orationis in Rhetorica arte qua- C tuor sunt, Exordium, Narratio, Argumẽtatio, Conclusio. Harum prima auditoris animum prouocat. secunda res gestas explicat. tertia fidem assertionibus facit. quarta finem totius orationis complectitur. Inchoandum est itaque taliter, vt beneuolum, docilem vel attentum auditorem faciamus. beneuolum precando, docilem instruendo, attentum excitando. Narrandum est ita, vt breuiter atque apertè loquamur. Argumẽtandum ita, vt primùm nostra firmemus, dehinc aduersa confringamus. Concludendum est ita, vt concitemus animum audientis implere quæ dici- D mus.

De quinque modis causarum, CAP. VIII.

SPecies causarum sunt quinque, id est, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet animus auditoris. Admirabile est, quo attentus fit animus eorum qui audituri sunt. Humile est, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa honestatis & turpitudinis particeps, vt & beneuolentiam pariat & offensam. Obscurum est, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negociis causa cernitur implicata.

De Syllogismis, CAP. IX.

SYllogismus Græcè, Latinè argumentatio appellatur. Argumẽtatio autem dicta est, quasi argutæ mentis oratio, qua inuentum probabile exequimur. Syllogismus igitur est propositionis & assumptionis, confirmationísque extrema conclusio: aut ex ambigentis incertò, aut ex fiducia comprobantis. Cõstat enim tribus partibus, propositione, assumptione, conclusione. Propositione, vt puta, quod bonum est, turpem vsum * habere non potest. Consentit audiens, assumpsit ille: Pecunia turpem vsum habet. Concluditur, Ergo pecunia non est bonum. Syllogismis autem non solùm Rhetores, sed maximè Dialectici vtuntur, licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet, atque concludat: quæ, vt diximus, propriæ artis Dialecticæ atque Rhetoricæ sunt. Syllogismorum apud Rhetores principaliter genera duo sunt, inductio & ratiocinatio. Inductionis membra tria sunt, prima propositio: secunda illatio, quæ & assumptio dicitur: tertia conclusio. Inductio est, quæ rebus nõ dubiis captat assensionem eius cum quo instituta est: siue inter Philosophos, siue inter Rhetores, siue inter sermocinantes. Propositio inductionis est, quæ similitudines concedendæ rei necessario vnius inducit aut plurimorum. Illatio inductionis est, quæ & assumptio dicitur, quæ rem de qua contenditur, & cuius causa similitudines habitæ sunt, introducit. Conclusio inductionis est, quæ aut concessionem illationis confirmat: aut quid ex ea conficiatur declarat. Ratiocinatio est oratio, qua id, de quo quæstio, comprobatur.

* al. non habet.

Enthymema igitur Latinè interpretatur mẽtis conceptio, quam imperfectum syllogismum solent Artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus eius argumenti forma consistit, quando eo quod ad fidem pertinet faciẽdam vtitur syllogismorum lege præterita, vt est illud: Si tempestas vitanda est, non est igitur nauigandum. Ex sola enim propositione constat esse perfectum: vnde magis Rhetoribus quàm Dialecticis conuenire iudicatum est. Ratiocinationis duo sunt modi. Primus enthymema, qui est imperfectus syllogismus atque Rhetoricus. Secundus epichirema, qui est in rhetoricis latior syllogismus. Enthymematis membra sunt quinque, primum conuincibile, secundum ostentabile, tertium sententiale, quartum exemplabile: quintum collectiuum. Conuincibile est, quod euidenti ratione conuincit, sicut fecit Cicero pro Mil.

Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putaretis per vos reſtitui poſſe, nolletis. Oſtentabile eſt, quod certa rei demonſtratione conſtringit: ſicut Cicero in Catilina: Hic tamen viuit, imò viuit, & iam in ſenatum venit. Sententiale eſt, quod ſententia generalis adiicit: vt apud Terentium, Obſequium amicos, veritas odium parit. Exẽplabile eſt, quod alicuius exempli comparatione euentum ſimilem cõminatur: ſicut Cicero in Philippic. Te miror Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non pertimeſcere. Collectiuum eſt, cùm in vnum quæ argumenta ſunt, colliguntur, ſicut ait Cicer. pro Milone: Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela. Quem iure, quem loco, quem tempore non eſt auſus: hũc iniuria, alieno tempore, cum piaculo capitis non dubitauit occidere. Præterea ſecundum Victorinum enthymematis eſt altera diffinitio ex ſola propoſitione, ſicut iam dictum eſt: quæ ita conſtat, Si tempeſtas vitanda eſt, non eſt nauigatio requirenda. Ex ſola aſſumptione, vt eſt illud: Si inimicus eſt, occidit, inimicus autem eſt. Et quia illi deeſt concluſio, enthymema vocatur. Sequitur epichirema, deſcẽdens de ratiocinatione latior & executior rhetoricis ſyllogiſmis, latitudine diſtans & productione ſermonis à dialecticis ſyllogiſmis propter quod rhetoribus datur. Hic autẽ conſtat modis tribus, primus modus tripartitus eſt: ſecũdus quadripartitus: tertius quinquepartitus. Tripartitus epichirematis ſyllogiſmus eſt, qui conſtat membris tribus, id eſt, propoſitione, aſſumptione, cõcluſione. Quadripartitus eſt, qui conſtat ex membris quatuor: prima propoſitione, ſecunda aſſumptione, & vna propoſitionis ſiue aſſumptionis cõiunctione, tertia probatione & concluſione. Quinquepartitus eſt, qui conſtat ex membris quinque, id eſt, prima propoſitione: ſecunda eius probatione: tertia aſſumptione: quarta eius probatione: quinta concluſione. Hunc Cicero ita facit in arte rhetorica, Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt rectè partes alicuius generis cauſæ putari: eadem enim res alij genus, aliis pars eſſe poteſt. Idem genus & pars non poteſt, cętera quouſque ſyllogiſmi huius membra clauduntur.

De Lege, Cap. X.

LEx eſt conſtitutio populi, quam maiores natu cum plebibus ſanxerunt. Nam quod rex aut imperator edicit, conſtitutio vel edictum vocatur. Inſtitutio æquitatis duplex eſt, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legẽ autem & mores hoc intereſt, quòd lex ſcripta

E eſt: mos verò eſt vetuſtate probata conſuetudo, ſiue lex non ſcripta: nam lex à legendo vocata, quia ſcripta eſt. Mos autem longa cõſuetudo eſt de moribus tracta tantumdem. Cõſuetudo autem ius quoddam moribus inſtitutum, quod pro lege ſuſcipitur cùm deficit lex, nec ſcriptura aut ratione cõſiſtat: quãdo & legem ratio commendat. Porrò ſi ratione lex cõſiſtat, lex erit omne iam quod ratione conſtiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod diſciplinæ conueniat, quod ſaluti proficiat. Vocata autem conſuetudo, quia eſt in communi vſu. Omnis autem lex aut per-

F mittit aliquid, vt eſt illud, Vir fortis petat præmium. aut vetat, vt, Sacrarũ virginum nuptias nulli petere liceat: aut punit, vt, Qui cædem fecerit, capite plectatur. Factæ ſunt autem leges, vt earũ metu humana coërceatur audacia, tutáque ſit inter improbos innocentia: & in ipſis improbis formidato ſupplicio refrænetur nocendi facultas. Legis enim præmio aut pœna vita moderatur humana. Erit autem lex honeſta, iuſta, poſſibilis, ſecundum naturam, ſecundum conſuetudinem patriæ, loco temporíque conueniens, neceſſaria, vtilis, manifeſtáque, ne aliquid per obſcuritatem captionem contineat, nullo priuato commo-

G do, ſed pro communi ciuium vtilitate conſcripta.

De Sententia, Cap. XI.

SEntentia eſt dictum imperſonale, vt, Obſequium amicos, veritas odiũ parit. Hinc ſi perſona fuerit adiecta, i. iudicium, * chria erit: ita, offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo: Metrofanes promeruit gratiam Mithridatis obſequendo. Nam inter chriam & ſententiam hoc intereſt, quòd ſententia ſine perſona profertur, chria ſine perſona nunquam dicitur. Vnde ſi ſententiæ perſona adiiciatur, fit chria: ſi detrahatur, fit ſententia. (al. criſis.)

H

De Cataſceue & Anaſceue, Cap. XII.

CAtaſceue eſt confirmatio propoſitæ rei. Anaſceue autem contraria ſuperiori eſt. Reuincit enim non fuiſſe aut non eſſe quod natum, aut factum, aut dictum eſſe proponitur: vt ſi quis Chimeram neget fuiſſe, aut fuiſſe confirmet. Inter has & theſin hoc intereſt, quòd theſis quamuis & ipſa habeat diſputationem in vtramque partem, ſcilicet negandi & confirmandi, tamen incertæ rei quaſi quædam deliberatio vel coarctatio eſt. Cataſceue autem & anaſceue in his rebus quæ veriſimiles non ſunt, ſed pro veris ponuntur, plerunque verſantur. Anaſceues prima diuiſio eſt, inconueniens & mendacium. Inconuenientis ſpecies ſunt, quod inhoneſtum eſt, & quod inutile.

inutile. Item inhonestum tractatur, aut in dictis, aut in factis. In dictis, vt si quis indecora & non respondentia auctoritati dixisse dicatur: velut si aliquis infamet Catonem illum Censorium, * iuuentutem illam ad nequitiā & luxuriam coartatum. In factis, vt si quis abhorrens aliquid à sanctimonia & nomine suo fecisse dicatur, vt est fabula de adulterio Martis & Veneris. Mendacium autem tres habet species: incredibile, quod factum non esse credatur: vt adolescentem qui de Siculo littore ingrediētes Africam classes videret. Impossibile est, vt Clodius insidias Miloni fecerit, & idem occisus sit à Milone. Contrarium est, Nam si insidias fecit, occidit. Qui occisus est, non fecit insidias. Hęc distributio in contrarium, vt Clodius insidias fecit Miloni, & occidit, Confirmatio est. Reformata catasceue proderit. Oportebit tamē principia sic ordinare, vt aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus. Et id postremum in anasceue requiramus, ne quid aliud significare voluerint qui ista finxerunt: vt Scillam non marinam, sed maritimam fœminam: nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam & inhospitalem venientibus extitisse.

al. iuuentute illa.

A

De Prosopopœia, CAP. XIII.

PRosopopœia est cùm inanimalium rerū & persona & sermo fingitur: sicut Cicero in Catilina: Etenim si mecū patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior loqueretur, dicens, &c. Sic & montes, & flumina vel arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei, quæ non habet naturam loquendi quòd & tragœdis vsitatum est, & in orationibus frequentissimè inuenitur.

De Ethopœia, CAP. XIIII.

ETHopœiam verò illam vocamus, in qua hominis personam fingimus, pro exprimendis affectibus ætatis, studij, fortunæ, lætitiæ, sexus, mœroris, audaciæ. Nam cùm piratæ persona suscipitur, audax, abruta, temeraria erit oratio: cùm fœminę sermo simulatur, sexui conuenire debet oratio: iam verò adolescentis improuida: & senis, debilis: & militis fortis: & imperatoris, grauis: & parasiti suasibilis: & rustici, inculta: & philosophi, perornata, diuersa oratio dicenda est. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maximè cogitanda, quis loquatur, & apud quem, & de quo, & vbi, & quo tempore: quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si hæc consulta neglexerit.

De Generibus quæstionum, CAP. XV.

GEnera quæstionum duo sunt: quorum vnum est finitum, alterum infinitum. Finitum hypothesis Græcè, Latinè causa dicitur vbi cum certa persona controuersia est. Infinitum quod Græcè thesis, Latinè propositum nominatur. Hoc personam non habet certam, nec inest in aliqua certa circumstantia, id est, nec locus, nec tempus. In causa verò certa omnia sunt, vnde quasi pars causæ est propositum.

De Elocutione, CAP. XVI.

B

IAm verò in elocutionibus illo vti oportebit, vt res, locus, tempus, persona audientis efflagitat, ne profana religiosis, ne inuerecunda castis, ne leuia grauibus, ne lasciua seriis, ne ridicula tristibus misceantur. Latinè autem & perspicuè loquendum. Latinè autem loquitur, qui verba rerum vera & naturalia persequitur, nec à sermone atque cultu præsentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat: nisi id quoque suauiter & apertè dicere, ne id quidem tantùm: nisi id quod dicit & facere.

De trimodo dicendi genere, CAP. XVII.

C

DIcēda sunt quoque summissa leuiter, incitata grauiter, inflexa moderatè. Hoc est enim illud trimodū genus dicēdi, humilè, medium, grandiloquum. Cùm enim magna dicimus, granditer proferenda sunt: cùm parua subtiliter, cùm mediocria temperate. Nam in paruis causis nihil grande, nihil sublimè dicendum est, sed leni ac pedestri more loquēdum. In causis autem maioribus, vbi de Deo vel hominum salute referimus, plus magnificentiæ & fulgoris exhibendum. In temperatis verò causis vbi nihil agitur vt agat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrumque est moderatè dicendum: sed & quamuis de magnis rebus quisque dicat, nō tamē semper granditer docere debet, sed summissè cū docet, temperate cùm aliquid vel laudat vel vituperat: granditer cum ad conuersionem

D

auersos animos prouocat. Vtenda tamen verba in summisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia.

De colo, commate & periodo, CAP. XVIII.

COmponitur autem instruitúrque omnis oratio verbis, cōmate, colo & periodo. Comma particula est sententię. Colon membrum. Periodos ambitus vel circuitus. Fit autem ex coniunctione verborum comma, ex commate colon, ex colis periodos. Comma est iuncturæ finitio, vt puta, Et si vereor, iudices, ecce vnum comma: sequitur & aliud

comma, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere: & factum est colon, id est, membrum, quod intellectum sensui præstat, sed adhuc pendet oratio: sicque deinde ex pluribus membris fit periodos, id est, extremæ sententiæ clausula, ita veterem iudiciorum morem requirunt. Periodos autem longior esse non debet, quàm vt vno spiritu proferatur.

De vitiis literarum, & verborum, & sententiarum cauendis, Cap. XIX.

PRæterea purum & honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitiis, tã in literis quàm in verbis, quàm etiam in sententiis. In literis, vt iunctura apta & conueniens sit: & sic obseruandum, ne præcedentis F verbi extrema vocalis in eandem vocalẽ primam incidat verbi sequẽtis, vt fœminę Ægyptiæ: quæ structura melior sit, si consonantes vocalibus applicentur: triúmque consonantium, quæ in se incidentes stridere & quasi rixari videntur, vitanda iunctura est, id est, r, s, x, vt est ars studiorum, rex Xerxes, error Romuli. Fugienda est & consonans m, illisa vocalibus, vt verùm enim. Præterea carere debet oratio & omnibus vitiis, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.

De iuncturis verborum, Cap. XX.

IN verbis quoque cauenda sunt vitia, vt nõ impropria verba ponantur, quæ Gręci acy G rologiąm vocant. Amanda est ergo proprietas, sic tamen vt aliquando propter humilitatem sordidi aut spurci vocabuli translatis nominibus sit vtendum: non tamen longè accitis, sed vt veris proxima & cognata videantur. Fugienda etiam Hyperbata longiora, quæ fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt.

Ambiguitas quoque & vitium illud cauẽdum, cùm quidam * iactatione eloquentiæ ducti, quod vno aut duobus verbis significare poterant, interpositis inanibus vocibus lõga & circumplexa ambage concludũt, quod vitium Perissologia vocatur. Cui contrarium H vitium est breuitatis studio etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoque sicut in literis & verbis, ita & in sententiis vitia, quæ inter prima Grammaticorum studia cognoscuntur.

al. iactantia.

Sunt autem Cacemphaton, Tautologia, Ellipsis, Acyrologia, Macrologia, Perissologia, Pleonasmos, & his similia. At contra orationem extollit & exornat Energia, & Emphasis, quæ plus quiddam quàm dixerat, intelligi facit: vt si dicas, Ad gloriam Scipionis ascẽdet: & Virgilius, Demissum lapsi per funem. Cùm enim dicit lapsi, altitudinem E imaginis suggerit. Huic contraria virtus est, verbis minuere quæ natura sua magna sunt.

De figuris verborum & sententiarum, Cap. XXI.

AVgetur & ornatur oratio etiam figuris verborum ac sententiarum. Nam quia directa & perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam dicendi quàm audiendi creat: flectenda est & in alias versanda formas, vt & dicentem reficiat, & ornatior fiat, & iudicem diuerso vultu auditúque deflectat. De quibus plurimæ superius à Donato in schematibus artis Grammaticæ annotatæ sunt.

Vnde tantum illa hic interponi oportuit, quæ in poëmate, aut nunquam, aut difficulter fiunt, in oratione autem libera fiunt.

Anadiplosis est congeminatio verborum, vt, hic tamen viuit, imo viuit & iam in senatum venit.

Climax est gradatio cùm ab eo verbo quo sensus superior terminatur, inferior incipit: ac dehinc quasi per gradus dicendi ordo seruatur, vt est illud Affricani, Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas. Hanc figuram nonnulli cathenam appellant, propter quod aliud in alio quasi nectitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur. Fit autem hoc schema non solum in singulis verbis, sed etiam in contexione verborum, vt apud Gracchum, Pueritia tua adolescẽtię tuæ inhonestamentum fuit, adolescentia senectutis dedecoramentum, senectus reipublicæ flagitium. Sic & apud Scipionem: Vi atque gratis coactus cum illo spõsionem feci, facta sponsione ad iudicem adduxi, adductum primo cœtu damnaui, damnatum ex voluntate dimisi.

Antitheta, quæ Latinè contraposita appellantur, quæ dum ex aduerso ponuntur sentẽtiæ pulchritudinem faciunt, & in ornamento locutionis decentissima existunt, vt Cicero: Ex hac parte pudor expugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc cõtinentia, illinc libido: hinc denique æquitas, temperãtia, fortitudo, prudentia, & virtutes omnes certãt: cum iniquitate luxuria: ignauia cum temeritate, & cum vitiis omnib⁹: postremò copia cum egestate: bona ratio cum perdita: mens sana cum amẽtia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine ac prælio, huiusmodi locutionis ornamento liber Ecclesiasticus vsus est, dicens:

Contra malum bonum, & contra mortem A vita: sic contra pium peccator, & sic intuere in omnia opera altissimi, bina & bina, vnum contra vnum.

Synonymia est quoties in connexa oratione pluribus verbis vnam rem significamus, vt ait Cicero: Nihil agis, nihil moliris nihil cogitas. Item, Nō feram, non patiar, non sinam.

Epanados quam regressionem nostri vocant, Principium dignitatis erat penè par, nō par fortasse eorum quæ sequebantur.

Antapodosis, quoties media primis & vltimis conueniunt, vt ibi: Vestrum hoc factum reprehendo, Patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum: verùm, vt dixi, non meum, sed vestrum.

Paradiastole est, quoties id quod dicimus interpretatione discernimus, cùm te pro astuto sapientem appellas: pro inconsiderato fortem, pro inliberali diligentem.

Antanaclasis est quæ eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio cur mortem suam expectaret: respondente, Non expecto: imò peto, inquit, vt expectes.

Antimetabole est conuersio verborum, quę ordine mutato contrarium efficit sensum: Nō vt edam viuo, sed vt viuam edo. Et illud: Si consul Antonius, Brutus hostis: Si conseruator reipublicæ Brutus, hostis Antonius.

Exoche, Quis eos appellauit? Appius: quis produxit? Appius.

Nunc figuras sententiarum, quas operę pretium est cognoscere persequamur.

Sententia est dictum impersonale, vt Obsequium amicos, veritas odium parit. Huic si persona fuerit adiecta, chria erit ita: Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo. Nam inter chriam & sententiā hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententię persona adiiciatur, fit chria: si detrahatur, fit sententia.

Sententiarū species multæ sunt: aliæ enim indicatiuæ, aliæ pronūciatiuæ: vt, Nusquam tuta fides: aliæ imperatiuæ: vt, Vade, age nate voca zephiros, & labere pennis. Alię admiratiuæ: vt, tantæne animis cælestibus iræ?

Aliæ comparatiuę, vt est, Si vinco & pereo quid ibi me vincere pręstat? Alię superlatiuæ, quæ cum aliquo motu animi & indignatione promuntur, vt ibi: --Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames.

Aliæ interrogatiuæ: vt, -iuuenes quæ causa subegit Ignotas tentare vias? --Quod genus, vnde domus? pacémne huc fertis an arma?

Aliæ responsiuæ, vt illinc, istinc. Aliæ deprecatiuæ: vt, Eripe me his inuicte malis. Aliæ promissiuæ: vt, Parce metu Cytherea, manēt immota tuorum. Aliæ concessiuæ, quæ cum impulsione prohibeant: vt, Sequere Italiam ventis pete regna per vndas. quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua quę vetent latenter, vt, -ventis pete regna per vndas. Aliæ demonstratiuæ: vt, En, ecce. Aliæ optatiuæ: vt, O mihi præteritos referat si Iupiter annos.

Aliæ * derogatiuæ, vt nequaquam. al. negatiuæ

Aliæ quæ cum exclamatione proferuntur: vt Quis furor ô ciues pacem conuertit in arma? Et Cicero, O dij immortales, vbinam gentium sumus?

B Aliæ exhortatiuæ, cùm ad sententiam prouocamus: vt, Aude hospes contemnere opes.

Aliæ dehortatiuæ, cùm à contrario vitio peccatóque reducimus. Sunt & affirmatiuæ, vt, quidni, quippe.

Præceptiuæ: vt, Nudus ara, sere nudus, habebis frigore messes.

Vetatiuæ, vt, Néue inter vites corilum sere néue flagella Summa pete.

Negatiuæ, vt non, minimè. Sunt & miratiuæ, vt, Papè, viuere non licet, & fornicari libet?

Dolentis, vt, Heu mihi quòd nullis amor est sanabilis herbis.

C Flentis similitudinis sic: vt, Creta vt fertur quondam labyrinthus in alta.

Admonentis, irridentis, gementis, exhortatiuæ, consolatiuæ, commiserantis, quorum quot sunt genera vel figuræ, tot & in pronunciando voces.

Sunt & Amphidoxę, quarum pars honesta est, pars inhonesta: vt, non est tua tuta voluntas: Magna petis Phaeton.

Sunt & aliæ, procatalepsis: cùm id quod nobis obiici poterat, ante præsumimus ad diluē dum: vt, Si quis vestrûm, Iudices, aut eorum qui assunt fortè mirantur. Sunt & aporiæ, dubitatio simulantis nescire se quæ scit, aut quomodo dicatur.

D Kœnosis autem dicitur communicatio cōsilij cum iudicibus aut aduersariis, vt si dicas: Vos consulo iudices, aut vos aduersarij: quid me facere conuenit, aut quid vos facturi fueritis.

Paradoxon est cùm dicimus inopinatum aliquid accidisse, vt pro Flacco Cicer. Cuius laudis prædicator esse debuerit, eius periculi deprecatorem se esse factum.

Epitrope, id est, permissio, cùm aliquid ipsis iudicibus aut aduersariis permittimus existimanda: vt Caluus in Vaticinio, Perfrica frontem, & dic te digniorem qui prætor fieres quàm Catonem.

Parrhœsia est oratio libertatis & fiduciæ plena: vt ibi, Occidi non Spurium Melium, &c. Qua figura cautè vtendum est, vt Cicero: præmisit enim rationem.

Ethopœia est, cùm sermonem ex aliena persona inducimus, vt pro Cælio, Tullius facit Appium cæcum cum Clodio loquentem.

Energia est rerum gestarum aut quasi gestarum sub oculis inductio, de qua locuti iam sumus.

Metathesis est, quæ mittit animos iudicum in res præteritas aut futuras, hoc modo: Reuocate mentes ad spectaculum expugnatæ miseræ ciuitatis, & videre vos credite incendia, cædes, rapinas, direptiones, liberorũ corporum iniurias, captiuitates matronarũ, trucidationes senum. In futurum autem, anticipatio eorum quæ dicturus est aduersarius: vt Tullius pro Milone, cùm mittit animos iudicũ in eum reipublicæ statum, qui futurus est, etiamsi occiso Milone Clodius viueret.

Aposiopesis est, cùm id quod dicturi videbamur, silentio intercipimus, ita: Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

Epanalepsis est digressio, ita: Tulit calor me dicendi, & dignitas rerum paulò longius quàm volebam, sed redeo ad causam.

Anamnesis est, commemoratio eius rei quam oblitos fuisse nos fingimus.

Apaëtesis est cùm id quod in animos iudicum quasi deposueramus, opportunè reposcimus.

Ætiologia est, cùm proponimus aliquid, ciúsque causam & rationem reddimus.

Characterismus est descriptio figuræ alicuius expressa: vt, Omnia Mercurio similis vocémque colorem, Et crines, & flauos, & membra decora iuuenta.

Ἀθροισμὸς, cùm plures sensus breuiter expeditos in vnum locum coaceruat, & cum quadam festinatione decurrit: vt Cicero sic: Rempublicam, Quirites, vitámque omnium vestrûm, bona, fortunas, coniuges, liberósque vestros, &c.

Ironia est cùm per simulationem diuersum, quàm dicit, intelligi cupit. Fit autem, aut cùm laudamus eum quẽ vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Vtriusque exemplum erit: si dicas, Amatorem reipublicæ Catilinam, hostem reipublicæ Scipionem.

Diasyrmos, ea quæ magna sunt verbis minuit, aut minima extollit.

Hyphe est quoties in eodem sensu diutius immoramur, sic: Cui tandem pepercit? cuius amicitiæ fidem custodiuit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut accusauit aliquem, aut verberauit, aut prodidit?

E Epangelia est promissio, qua iudicem attentum facimus: pollicentes nos aliqua magna aut minima dicturos.

Prosopopœia est, cùm in animaliũ & persona & sermo fingitur. Cicero in Catilina: Etenim si mecum patria mea, quę mihi vita mea multò est charior loqueretur, dicens, &c.

Parathesis est cum quasi deponimus aliquid imperfectum apud memoriam iudicum repetituros nos dicentes cùm opportunum fuerit.

Peusis, id est, soliloquium, cùm ad interrogata ipsi nobis respondemus.

Synæresis est, cùm differimus aliquid petentes, vt aliud interim nos non permittant

F dicere.

De Dialectica, Cap. XXII.

Dialectica est disciplina ad discernendas rerum causas inuenta. Ipsa est Philosophiæ species, quæ Logica dicitur, id est, rationalis, diffiniendi, quærendi & disserendi potens. Docet enim in pluribus generibus quęstionum, quemadmodum disputando vera & falsa diiudicentur. Hanc quidam primi Philosophi in suis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis redegêre peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam huius doctrinæ argumenta produxit, & Dialecticam nuncupauit, pro eo quod in ea de dictis disputatur: nam λέξις dictio dicitur. Ideò

G autem post Rhetoricam disciplinam dialectica sequitur, quia in multis vtrique communia existunt.

De differentia Dialecticæ & Rhetoricæ artis, Cap. XXIII.

Dialecticam verò & Rhetoricam Varro in nouem disciplinarum libris, tali similitudine diffiniuit: Dialectica & Rhetorica est quod in manu hominis pugnus astrictus & palma distensa, illa verba contrahens, ista distendens. Dialectica quidem ad disseren-

H das res acutior: Rhetorica ad illa quæ nititur docenda facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit, ista iugiter procedit in forum. Illa requirit rarissimos studiosos, hæc autem frequenter & populos. Solent autem Philosophi antequàm ad isagogen veniant exponendam, diffinitionem Philosophiæ ostendere: quò facilius ea, quæ ad eam pertinent, demonstrentur.

De diffinitione Philosophiæ, Cap. XXIIII.

Philosophia est rerum humanarum diuinarúmque cognitio cum studio bene viuendi coniuncta. Hæc autem duabus ex re-

bus constare videtur, scientia & opinatione. Scientia est cùm res aliqua certa ratione percipitur: opinatio autem cùm adhuc incerta res latet, & nulla ratione firmata videtur, vtputa: Sol vtrum ne tantus quantus videtur, an maior sit quàm omnis terra, item luna globosa sit an concaua: & stellæ vtrum ne adhæreāt cælo an per aërem libero cursu ferantur: cælum ipsum qua magnitudine, qua materia cōstat, vtrum quietum & immobile sit: an incredibili celeritate voluatur, quāta sit terræ crassitudo: aut quibus fundamentis librata & suspensa permaneat. Ipsum autem nomen Philosophiæ latinè interpretatū, amorem sapiētiæ profitetur. Nam Græci φιλόν amicum, σοφίαν sapientiam dicunt. Philosophiæ species tripartita est: vna naturalis, quæ Græcè Physica appellatur, in qua de naturæ inquisitione disseritur: altera moralis, quæ Græcè Ethica dicitur, in qua de moribus agitur: tertia Rationalis, quæ græco vocabulo Logica appellatur, in qua disputatur quemadmodum in rerum causis vel vitæ moribus veritas ipsa quæratur. In Physica igitur causa quærendi, in Ethica ordo viuendi, in Logica ratio intelligendi versatur. Physicam apud Græcos primus perscrutatus est Thales Milesius, vnus ex septem sapientibus. Hic enim ante alios cæli causas atque vim rerum naturalium contemplata ratione suspexit, quam postmodum Plato in quatuor diffinitiones distribuit, scilicet Arithmeticam, Geometriam, Musicam & Astronomiam. Ethicam Socrates primus ad corrigendos componendósque mores instituit, atque omne studium eius ad bene viuendi disputationem perduxit: diuidens eam in quatuor virtutes, id est, prudentiam, iustitiam, fortitudinem & temperantiam. Prudentia est in rebus, qua discernūtur à bonis mala. Fortitudo, qua aduersa æquanimiter tolerantur. Temperantia, qua libido concupiscentiáque frænatur. Iustitia, qua rectè iudicando sua cuique distribuuntur. Logicā, quæ rationalis vocatur, Plato subiunxit, per quam discussis rerum morúmque causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, diuidēs eam in Dialecticam & Rhetoricam. Dicta autem Logica, id est, rationalis: λόγος enim apud Græcos & sermonem significat & rationem. In his quippe tribus generibus philosophiæ, etiam eloquia diuina consistunt. Nam aut de natura disputare solent, vt in Genesi & Ecclesiaste: aut de moribus, vt in Prouerbiis & in omnibus sparsim libris: aut de Logica, pro qua nostri Theologicam sibi vendicant, vt in Cantico canticorum, & Euangeliis. Itē aliqui doctorum Philosophiam in nomine & partibus suis ita diffinierunt. Philosophia est

A diuinarum humanarúmque rerum, in quantum homini possibile est, probabilis scientia. Aliter: Philosophia est ars artium, & disciplina disciplinarum. Rursus, Philosophia est meditatio mortis, quod magis cōuenit Christianis, qui seculi ambitione calcata, conuersatione disciplinabili, similitudine futurę patrię viuunt. Philosophia diuiditur in duas partes, prima in spectatiuam, secunda in actualem. Alij diffinierunt Philosophiæ rationē in duabus consistere partibus, quarum prior inspectatiua est, secunda actualis. Inspectatiua diuiditur in tribus modis, id est, prima in naturalem, secunda in doctrinalem, tertia in diuinalem. B Doctrinalis diuiditur in quatuor partes, id est, prima in Arithmeticam, secunda in Musicam, tertia in Geometriam, quarta in Astronomiam. Actualis diuiditur in tribus, id est, prima in moralem, secunda in dispensatiuam, tertia in ciuilem. Inspectatiua dicitur qua supergressi visibilia, de diuinis aliquid & cælestibus contemplamur, eáque mente solummodò inspicimus, quæ corporeum supergrediuntur obtutum. Naturalis dicitur, vbi vniuscuiusque rei natura discutitur, quia nihil generatur in vita: sed vnumquodque in iis vsibus deputatur, in quibus à creatore diffinitum est, nisi fortè cum voluntate Dei aliquod miraculum prouenire monstratur. Diuinalis dicitur, quando aut ineffabilem C naturam Dei: aut spiritales creaturas ex aliqua parte profundissima qualitate disserimus. Doctrinalis dicitur scientia, quæ abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas dicitur, quam intellectu à materia separantes, vel ab aliis accidentibus, vt est par, impar, vel ab huiuscemodi, in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, scilicet Arithmetica, Geometria, Musica & Astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Geometria est disciplina magnitudinis immobiliúmque formarum. Musica est disciplina quæ de numeris loquitur, qui ad aliquid sunt his qui inueniuntur in sonis. Astronomia D est disciplina, quæ cursus cælestium, syderúmque figuras contemplatur omnes, & habitudines stellarum circa se & circa terram indagabili ratione percurrit. Porrò actualis dicitur, quæ res propositas operationibus suis explicat: cuius partes sunt tres, moralis, dispensatiua & ciuilis. Moralis dicitur, per quam viuendi mos honestus appetitur, & instituta ad virtutem tendentia præparantur. Dispensatiua dicitur, cùm domesticarum rerum sapienter ordo disponitur. Ciuilis dicitur, per quam totius ciuitatis vtilitas administratur.

De Isagogis Porphirij, Cap. XXV.

POst philosophiæ diffinitiones, in quibus generaliter omnia continentur, nūc Isagogas Porphyrij expediamus. Isagoga quippe græcè, latinè introductio dicitur, eorum scilicet qui philosophiam incipiunt: continēs in se demonstrationem primarum rationum de qualibet re quid sit, suáque certa ac substātiali diffinitione declaratur. Nam posito primo genere, deinde species & alia quæ vicina esse possunt subiungimus, ac discretis communibus separamus, tamdiu interponentes differentias, quousque ad proprium de quo quærimus signata eius expressione perueniamus, vt puta: Homo est animal rationale, mortale, terrenum, bipes, risúsque capax. Genus animal cùm dictum est, substantia ipsius hominis declarata est. Est enim ad hominem genus animal, sed quia latè patebat, adiecta est species, terrenum: & iam exclusum est id quod aut æthereum aut humidum. Differentia verò, vt bipes, quæ propter animalia posita est, quæ multis pedibus innituntur. Item rationale, propter illa quæ ratione egeant: mortale autem propter id quod non angelus est. Postea discretis atque disclusis adiectum est proprium in parte postrema, risus capax: est enim solum hominis quod ridet: sic perfecta est omnis ex parte diffinitio, ad hominem declarandum. Cuius disciplinæ diffinitionem plenam existimarunt Aristoteles & Tullius ex genere & differentiis consistere. Quidam postea pleniores in docendo, eius perfectam substantialem diffinitionem in quinque partibus velut in membris suis diuiserunt. Quarum prima est de genere, secunda de specie, tertia de differentia, quarta de proprio, quinta de accidente. Genus vt animal. Est enim animal commune & generale omnium animam habentium. Species, vt homo. Est enim specialitas, qua separatur à cæteris animantibus. Differentia, vt rationale, mortale. His enim duobus differt homo à cæteris. Cùm enim dicitur rationale, discernitur ab irrationabilibus & mutis, quæ non habent rationē. Cùm mortale, discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, vt risibile. Homo est enim qui ridet, & hoc præter hominem nullius animalis est. Accidēs, vt color in corpore, doctrina in animo. Hæc enim temporum varietate & accedunt & mutantur: vt est ex omnibus his quinque partibus oratio plenæ sententiæ, ita: Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni maliq; capax: sic enim in omni oratione substātiali tamdiu interponere debemus species & doctrinas, quàm diu seclusis omnibus, quæ hoc idem possunt esse: E ad id perueniatur, vt proprietas iam certa teneatur. Isagogas autem ex Græco in latinum transtulit Victorinus orator, commentúmque eius quinque libris Boëtius edidit.

De Categoriis Aristotelis, Cap. XXVI.

SEquuntur Aristotelis categoriȩ, quȩ Latinè prȩdicamenta dicuntur: quibus per varias significationes omnis sermo conclusus est.

Instrumenta categoriarum sunt tria, scilicet prima æquiuoca, secunda vniuoca, tertia denominatiua. Æquiuoca sunt, quando multarum rerum nomen vnum est: sed non eadem diffinitio, vt leo. Nam quantum ad nomen pertinet, & verus & pictus & cȩlestis leo F dicitur. Quantum ad diffinitionem pertinet, aliter verus diffinitur, aliter pictus, & aliter cælestis.

Vniuoca sunt, quādo duarum aut plurimarum rerum vnum nomen est & diffinitio, vt vestis: nam & birrus & tunica nomen vestis possunt accipere & eius diffinitionem. Ergo hoc vniuocum in generibus esse intelligitur: quia & nomen & diffinitionem dant formis suis. Denominatiua & deriuatiua dicuntur quæcūque ab aliquo solo differentiæ casu secundum nomen habent, & appellationem: vt à bonitate bonus, à malitia malus.

Categoriarum autem species decem sunt, G scilicet Substantia, quantitas, qualitas, relatio, situs, locus, tempus, habitus, agere & pati.

Substantia est quæ propriè & principaliter substare dicitur, quæ neque de subiecto prædicatur: neq; in subiecto est, vt aliquis homo, aliquis equus. Secundæ autē substantiæ dicūtur, in quibus illæ quæ principaliter substātiæ primò dictæ insunt atque claudūtur: vt in homine Cicero. Quantitas est mensura, per quā aliquid vel magnum vel minus ostenditur, vt longus, breuis. Qualitas est: vt qualis sit orator, aut rusticus niger aut candidus. Relatio est, quæ refertur ad aliquid. Cùm enim dicitur filius, demonstratur & pater. Hæc relatiua H simul incipiunt: nam seruus & dominus vno tempore exordium nominis sumunt: nec aliquando inuenitur dominus prior seruo, nec seruus prior domino. Alterū enim alteri præesse non potest. Porrò situs à positione dictus est, vt quis aut stet, aut sedeat aut iaceat. Locus est vbi sit, in foro, in platea. Loci autē motus habet sex partes, dexterā & sinistram, ante & retrò, sursum & deorsum. Partes quoque istæ sex duo habent, longè & propè. Tempus: vt, hodie, heri. Habitus ab habēdo aliquid dictus, vt habere scientiam in mēte, virtutem in corpore: circa corpus vestimentum, & cætera quæ ad habendi modum designato à docto-

tribus numero comprehenduntur. Iam verò agere & pati ab agentis & patientis significatione consistunt. Nam scribo vocis actũ habet, cùm facientis rem indicat. Scribor patiẽtis est, quam pati se ostendit. In his enim nouem generibus, quorum exempli gratia quædam posita sunt, vel in ipso substãtiæ genere, quod est οὐσία, innumerabilia reperiuntur: nã & ea quæ intellectu capimus, id ad alterũ horum decem prædicamentorum sermone vulgamus. Plena enim sentẽtia de his ita est. Augustinus magnus prędicator, filius illius, stans in templo, hodie infulatus, prædicando fatigatur. οὐσία autem substantia est, id est, proprium, quæ cæteris subiacet, reliqua nouem accidentia sunt. Substantia autem dicitur ab eo, quod omnis res ad seipsam subsistit. Corpus enim subsistit, & ideo substantia est. Illa verò accidentia, quę in subsistente atque subiecto sunt, substantiæ non sunt, quia non subsistunt, sed mutantur, vt color vel forma. De subiecto autem & in subiecto quasi de ipso & in ipso. Vbi enim dicitur de subiecto, substantia est, quasi dicatur de substantia. Vbi autem dicitur in subiecto, accidentia sunt, id est, quæ accidunt in substantia, vt quantitas, qualitas vel figura. De subiecto igitur genera & species, in subiecto accidentia sunt. Ex his nouẽ accidentibus tria intra ousiam sunt, scilicet quantitas, qualitas & situs. Hæc enim sine ousia esse non possunt. Extra ousiam verò sunt locus, tempus & habitus: intra & extra ousiã sunt relatio, facere & pati. Appellatas autem categorias constat, quia non possunt nisi ex subiectis agnosci. Quis enim quid sit homo possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi ponat ante oculos, quasi subiectum nomini? Hoc opus Aristotelis intelligendum est, quoniam sicut dictum est, quicquid homo loquitur, inter decem prædicamenta habetur. Proficiet etiam ad libros intelligendos, qui sine rhetoribus & dialecticis apponuntur.

De Perihermeniis Aristotelis, CAP. XXVII.

SEquitur dehinc liber Perihermenias subtilissimus nimis, & per varias formas * iterationésque cautissimus, de quo dicitur: Aristoteles quando perihermenias scriptitabat, calamum in mente tingebat.

al. rationesque.

Omnis quippe res quæ vna est, & vno significatur sermone, aut per nomen significatur, aut per verbum, quæ duæ partes orationis interpretantur totum quicquid concepit mens ad eloquendum. Omnis enim elocutio conceptę rei mentis interpres est. Hanc Aristoteles vir in rerum expressione & faciendis sermonibus peritissimus, Perihermeniam nominat, quam Interpretationẽ nos appellamus,

A scilicet quòd res mente cõceptas prolatis sermonibus interpretatur per cataphasin & apophasin, id est, per affirmationem & negationem. Per affirmationem, vt homo currit: per negationem, vt homo non currit. In his itaq; perihermeniis, supradictus philosophus de septem speciebus tractat, id est, de Nomine, de Verbo, de Oratione, de Enunciatione, de Affirmatione, de Negatione, de Contradictione. Nomen est vox significatiua secundũ placitum: sine tempore, cuius nulla pars significatiua separata, vt Socrates. Verbũ est quod significat tempus, cuius pars nihil extra significat, sed semper eorum quæ de altero dicun- B tur notata, vt cogitat, disputat. Oratio est vox significatiua ad placitum, cuius partium aliquid separatum significatiuum est, vt Socrates disputat. Enunciatiua oratio est vox significatiua, de eo quod est aliquid vel non est, vt Socrates est, Socrates non est. Affirmatio est enunciatio alicuius de aliquo, vt Socrates est, negatio est alicuius ab aliquo, vt Socrates nõ est. Contradictio est affirmationis & negationis oppositio, vt Socrates disputat, Socrates non disputat. Vtilitas perihermeniarum hæc est, quòd ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Vnde & analytica pertractantur.

De Syllogismis dialecticis, CAP. XXVIII.

C SEquũtur dehinc dialectici syllogismi, vbi totius eius artis vtilitas & virtus ostẽditur: quorum conclusio plurimum adiuuat lectorem ad veritatem inuestigandam, tantùm vt absit ille error decipiendi aduersarium per sophismata falsarum conclusionum.

Formulæ categoricorum, i. prædicatiuorũ syllogismorum sunt tres. Primæ formulę modi sunt nouem.

Primus modus est, qui conducit, i. qui colligit ex vniuersalibus dedicatiuis, dedicatiuũ vniuersale directim: vt, Omne iustum honestum, omne honestũ bonum, ergo omne iustum bonum.

D Secundus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuo & abdicatiuo, abdicatiuum vniuersale directum: vt, Omne iustũ est honestum, nullum honestum turpe, ergo nullum iustum turpe.

Tertius modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari & vniuersali, dedicatiuũ particulare directum: vt, Quoddam iustum honestum, omne honestum vtile, ergo quoddã iustum vtile.

Quartus modus est, qui conducit ex particulari dedicatiua, & vniuersali abdicatiua, dedicatiuum particulare directum: vt, Quoddã honestum iustum, nullũ honestum turpe, ergo quoddam iustum non est turpe.

Quintus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuis particulare dedicatiuum per reflexionem: vt, Omne iustum honestum, omne honestum bonum, ergo quoddam bonum iustum.

Sextus modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiua & vniuersali abdicatiua, abdicatiuum vniuersale per reflexionem: vt, Omne iustum honestum, nullum honestum turpe, ergo nullum turpe iustum.

Septimus modus est, qui conducit ex particulari & vniuersali dedicatiuis, dedicatiuum particulare per reflexionem: vt, Quoddam iustum honestum, omne honestum vtile, igitur quoddam vtile iustum.

Octauus modus est, qui cōducit ex vniuersalibus, abdicatiuo & dedicatiuo, particulare abdicatiuum per reflexionem: vt, nullum turpe honestum, omne honestum iustum, ergo quoddam turpe non est iustum.

Nonus modus est, qui conducit ex vniuersali abdicatiuo & particulari dedicatiuo, dedicatiuum particulare per reflexionē: vt, nullum turpe honestū, quoddam honestum iustum, igitur quoddam iustum non est turpe.

Formulæ secundi modi sunt quatuor.

Primus modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuo & abdicatiuo, abdicatiuū vniuersale directim: vt, Omne iustum honestum, nihil turpe honestum, ergo nullum turpe iustum.

Secundus modus est, qui conducit ex vniuersalibus abdicatiuo & dedicatiuo, abdicatiuum vniuersale dictum: vt, Nullum turpe honestum, omne iustum honestum, ergo nullum turpe iustum.

Tertius modus est qui conducit ex particulari dedicatiuo & vniuersali abdicatiuo, particulare abdicatiuum directim: vt, Quoddam iustum honestum, nullum turpe honestum, igitur quoddam iustum non est turpe.

Quartus modus est, qui cōducit ex vniuersali dedicatiuo, & particulari abdicatiuo, abdicatiuum particulare directim: vt, Omne iustum est turpe, quoddam malum non est turpe, quoddam ergo malum non est iustum.

Formulæ tertij modi sunt sex.

Primus modus, qui conducit ex dedicatiuis vniuersalibus, dedicatiuum particulare tā directim quàm reflexim: vt, Omne iustū honestum, omne honestum iustum, omne iustū, bonum, quoddam ergo honestum bonum, quoddam bonum honestum.

Secundus modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari & vniuersali, dedicatiuum particulare directim: vt, Quoddam iustum honestum, omne iustum bonum, quoddam ergo honestum bonum.

Tertius modus est, qui conducit ex dedicatiuis vniuersali & particulari, dedicatiuum particulare directim: vt, Omne iustum honestum, quoddam iustum bonum, ergo quoddam honestum bonum.

Quartus modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiuo, & particulari abdicatiuo, abdicatiuum particulare directim: vt, Omne iustum honestum, nullum iustum malum, ergo quoddam honestum non est malum.

Quintus modus est, qui conducit ex dedicatiuo particulari & abdicatiuo vniuersali, abdicatiuum vniuersale directim: vt, Quoddam iustum honestum, nullum iustum malum, ergo quoddam iustum non est malum.

Sextus modus est, qui conducit ex dedicatiuo vniuersali, & abdicatiuo particulari, abdicatiuum particulare directim. vt, Omne iustum honestum: quoddā iustum non est malum: Ergo quoddam honestum non est malum. Has formulas categoricorum syllogismorum qui plenè nosse desiderat, librum legat qui inscribitur Perihermenias Apulei, & quæ subtilius sunt tractata cognoscet. Distincta enim atque considerata ad magnas intelligentiæ vias lectorem, præstante Domino, vtiliter introducunt. Nunc ad Hypotheticos syllogismos ordine sequenti veniamus. Modi syllogismorum Hypotheticorum qui fiunt cum aliqua conclusione sunt vj.

Primus modus est, Si dies est, lucet: Est autem dies: Ergo lucet.

Secundus modus est, Si dies est, lucet: Non autem lucet: Ergo non est dies.

Tertius modus est ita, Non est dies, ergo non lucet. atqui dies est, lucet igitur.

Quartus modus est ita: Aut dies est aut nox Vtique dies est: nox ergo non est.

Quintus modus est ita: Aut dies est aut nox Vtique nox non est, Igitur dies est.

Sextus modus est ita: Non est dies: Ergo non lucet: Dies autem est: Nox ergo non est.

Septimus modus est ita: Nō est dies & nox: Vtique nox non est: Ergo dies est. Modos autem syllogismorum Hypotheticorum si quis plenius nosse desiderat, librum legat Marij Victorini, qui inscribitur de Syllogismis hypotheticis. Hinc ad Dialecticas diffinitionum species accedamus, quæ tanta dignitate præcellunt, vt possint iudiciorum apertè manifestationes & quædam indicia dictionum ostendere.

De diuisione diffinitionum ex Marij Victorini libro abbreuiata, CAP. XXIX.

Diffinitio est Philosophorū, quæ in rebus exprimendis explicat quod res ipsa sit, qualis sit, & quemadmodum membris suis

constare debeat. Est enim oratio breuis vniuscuiusque naturam à communione diuisam propria significatione concludens. Diuisio diffinitionum in partes xiiij habetur. Prima species diffinitionis est. οὐσιώδης substantialis: quæ propriè & verè dicitur diffinitio, vt est: Homo est animal rationale, mortale, sensus disciplinæque capax. Hæc enim diffinitio per species & differentias descendens venit ad proprium & designat plenissimè quid sit homo. Secũda species diffinitionis est, quę Gręcè ἐννοηματικὴ dicitur, Latinè notio nũcupatur: quam notionẽ communi nõ proprio nomine possumus dicere. Hæc isto modo semper efficitur: Homo est quod rationali conceptione & exercitio præest animalibus cunctis. Non enim dixit quid sit homo, sed quid agat, quasi quodã signo in notitiã deuocato. Ista enim & reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur. & quia illa substantialis est, diffinitionum omnium obtinet principatũ. Tertia species diffinitionis est, quæ Gręcè ποιότης dicitur, Latinè qualitatiua vocatur, quia ex qualitate nomen accepit, pro eo quòd quale sit id quod quæritur, euidenter ostẽdit. Cuius exemplum tale est, Homo est qui ingenio valet, artibus pollet, & cognitione rerũ aut quod agere debet, eligit, aut animaduersione quid inutile sit contemnit. His enim qualitatibus expressus ac diffinitus est homo. Quarta species diffinitionis est, quæ Græcè ὑπογραφικὴ Latinè à Tullio descriptio nuncupatur: quę adhibita circuitione dictorũ factorúmque rem, quæ sit descriptione declarat. Quęritur enim, quid sit auarus, quid crudelis, quid luxuriosus, & vniuersa luxuriosi auari & crudelis natura describitur, vt si luxuriosum volumus diffinere, dicimus, Luxuriosus est victus non necessarij, sed sumptuosi & honoris appetẽs, in deliciis affluẽs, in libidine prõptus. Hæc & alia diffiniunt luxuriosum: sed per descriptionem diffiniũt. Quæ species diffinitionis Oratoribus magis apta est quã Dialecticis: quia latitudines habet, quę simili modo in bonis rebus ponitur & malis. Quinta species diffinitionis est, quã Gręcè κατ' ἀντίλεξιν Latinè aduerbium dicimus. Hæc vocem illã de cuius * re quæritur, alio sermone designat, vno & singulari, & quodammodo quid illud sit in vno verbo positũ, vno verbo aliud declarat. vt, Conticessere est tacere. Item cùm terminum dicimus finẽ: aut populatas interpretamur esse vastatas. Sexta species diffinitionis est, quã Græci κατὰ διαφορὰν nos per differẽtiã dicimus. Scriptores verò artiũ de eodem & de altero nominant: vt cùm quæritur, quid sit inter Regem & tyrrannum: adiecta differentia quid vterque sit diffinitur, id est, rex est modestus & temperans: tyrannus verò impius & immitis. Septima species diffinitionis est, quam Gręci κατ' μεταφορὰν Latini per trãslationẽ dicunt: vt Cic. in Top. Littus est, quia fluctus elidit. hoc variè tractari potest. Modo enim vt moneat, modò vt designet, modò vt laudet ac vituperet. Vt moneat, Nobilitas est virtutis, modorum apud posteros sarcina. Vt designet, Apex est ars corporis. Vt laudet, Adolescentia est flos ætatis. Vt vituperet, Diuitiæ sunt breuis vitę longum viaticum. Octaua species diffinitionis est, quã Græci κατ' ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου Latini per priuantiam contrarij eius quod diffinitur, dicunt: Bonum est, quod malum non est. Iustum est, quod iniustum nõ est, & his similia. Hoc autem genere diffinitionis vti debemus cùm contrarium est notum: vt, Si bonum est quod prodest cum honestate, id quod tale non est, malum est. Nona species diffinitionis est, quam Græci κατ' ὑποτύπωσιν, Latini per quandam imaginationem dicunt: vt, Æneas est Veneris & Anchisæ filius. Hæc semper in indiuiduis versatur, quæ Græci ἄτομα appellant. Decima species ipsius diffinitionis est, quam Græci κατ' ἐλλειπὲς πλήρους ὁμοίου γένους, Latini per indigentiam pleni ex eodem genere dicunt, vt si quæratur, Quid sit thesis? respondeatur, Cui vis deest, vt sit arsis. Vndecima species diffinitionis est, quam Græci κατ' ἀναλογίαν; Latini iuxta * rationem dicunt, vt si quæratur, Quid sit animal? respondeatur, vt homo. Rem enim quæsitam prædictum declarauit exemplum. Hoc est autem propriũ diffinitionis, quid sit illud quod quæritur declarare. Duodecima species diffinitionis est, quam Græci κατ' ἔπαινον vocant, id est, per laudem: vt Tullius pro Cluentio: Lex est mens & consilium, & animus, & sententia ciuitatis. Et aliter: Pax est tranquilla libertas. Fit & per vituperationem quam Græci ψόγον vocant: vt, Seruitus est postremum omnium malorum, non modò bello, sed morte quoque repellẽda. Tertia decima species diffinitionis est, quam Græci κατ' τὸ πρός τι, Latini ad aliquid vocant, vt est illud: Pater est, cui est filius: dominus est, cui est seruus. Quartadecima species diffinitionis est κατ' τὸν ὅρον, Latinè generalis. Cicero in rhetoricis: Genus est, quod plures amplectitur partes. Item pars est, quæ subest generi. Quintadecima species diffinitionis est, quam Græci κατ' αἰτιολογίαν, Latini secundum rei rationem vocant: vt, Dies est sol supra terras, nox est sol sub terris. Scire autẽ debemus prædictas species diffinitionum topicis meritò esse sociatas, quoniam inter quædam argumenta sunt positæ, & nõnullis locis commemorantur in Topicis. Nunc autem ad Topica veniamus.

al. notione.

al. proportionem.

quę sunt argumentorum sedes, fontes sensuũ, & origines dictionum.

De Topicis, CAP. XXX.

TOpica est disciplina inueniendorum argumentorum. Diuisio Topicorum siue locorũ, ex quibus argumenta ducuntur, triplex est. Nã alia in eo ipso de quo agitur hærent: alia quæ dicuntur effecta, quæ quodammodo ex rebus aliis tracta noscũtur: alia quæ assumuntur extrinsecus. Argumenta quæ in eo ipso de quo agitur, hærent in tribus diuisa sunt. Prima à toto, secunda à parte, tertia à nota.

Argumentum à toto, cùm diffinitio adhibetur ad id quod quęritur, sicut ait Cice. Gloria est laus rectè factorum, magnorúmque in republica fama meritorum.

A partibus est argumentum, cùm is qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse iure defendit.

A nota est argumentum, cùm sui nominis argumento aliquod dicitur, vt Cicer. Consulem, inquit, quærebam, quem in isto magali inuenire non poteram.

Effecta argumenta sunt, quæ quodammodo ex rebus aliis tracta noscũtur. Sunt autem numero quatuordecim, id est, primùm à cõiugatis argumẽtum est, cùm declinatur à nomine & fit verbum: vt Cicero Verrem dicit euertisse prouinciã: vel nomen à verbo, cùm latrocinari dicitur latro. Nomen est à nomine, Terentius: Inceptio est amentium, haud amantium: dummodò distat vnius appellationis postremitas, in alia vocis declinatione formata. Secundum argumentum à genere est, cùm de eodem genere sententia dicitur, vt Virgilius: Varium & mutabile semper fœmina. Tertium à specie argumẽtum est, cùm generali quæstioni fidem species facit: vt, At non sic Phrygius penetrat Lacedęmona pastor. A simili argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur: vt, Suggere tela mihi, non illum dextera frustra Torserit in Rutulos, steterítque in corpore Graiûm Iliacis campis. A differentia argumentum est, quando per differentiam aliqua separantur, vt Virgilius, Non Diomedis equos, nec currũ cernis Achillis. A contrariis argumentum dicitur, quando res discrepantes sibimet opponuntur: vt Virgilius, Mortali ne manu factæ, immortale carinæ Fas habeant, certúsque incerta pericula lustret Æneas. A consequentibus argumẽtum ducitur, quando positã rem aliquid ineuitabiliter consequitur, vt Virgil. Non ea vis animo, nec tanta superbia victis. Ab antecedentibus argumẽtum est, quando

E aliqua ex iis quæ prius gesta sunt, comprobãtur, vt Cicero pro Milone, Cùm non dubitauerit aperire quod cogitauerit, vos potestis dubitare quid fecerit? A repugnantibus argumentum est, quando illud quod obiicitur, aliqua contrarietate destruitur, vt Cicero: Is igitur non modò de tali periculo liberatus, sed honore amplissimo ditatus, domi te interficere voluisset? A coniugatis argumentum est, cũ probabiliter ostenditur quid sit ex re quaque venturum, vt Virgilius: Nos si pellant, nihil abfore credũt, Quin omnem Hesperiam sua sub iuga mittant.

F A causis argumentũ est quando consuetudine cõmuni res quæque tractatur, vt Terent. Ego non nihil veritus sum dudum abs te cauere: Ne faceres quod vulgus seruorum solet dolis vt me deluderes. Ab effectis argumentum est: cùm ex iis quæ facta sunt aliquid approbatur, vt Virgilius: Degeneres animos timor arguit. A comparatione argumentũ est, quãdo per collationem personarum siue causarũ, sententiæ ratio sub imputatione formatur, vt Virg. Tu potes Æneam manibus subducere Graiũ, Nos aliquid cõtra Rutulos iuuasse nefandũ est. Item argumẽta quæ ducũtur extrinsecus, quæ Græcè ἄτεχναι. artis ex-

G pertia vocãtur, vt est testimonium. Testimonium verò constat re: & diuiditur quinque modis, id est, primo ex persona. secundo ex naturæ auctoritate. tertio ex temporibus auctoritatum. quarto ex dictis factísque maiorũ, quinto ex tormẽtis. Terti⁹ ergo superior modus qui est ex temporibus, in octo species deriuatur. Prima ingenio, secunda opibus, tertia ætate, quarta fortuna, quinta arte, sexta vsu, septima necessitate, octaua concursione fortuitorum. Testimonium omne est quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona non qualiscunque est, quæ testimonij pondus habet ad faciendam fidem,

H sed morũ probitate debet esse laudabilis. Naturæ auctoritas est, quæ maxima virtute consistit. Testimonia multa sunt quæ afferunt auctoritatem, id est, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vsus, necessitas & concursio rerum fortuitarum. A dictis factísque maiorum petitur fides, cùm priscorum dicta factáque memorantur. A tormentis fides præbetur, post quæ nemo creditur velle mẽtiri. Ea verò quæ tractantur in tempore, quia suis nominibus plena sunt, diffinitione non indigent. Memoriæ quoque condendum est, Topica oratoribus, Dialecticis, poëtis, & iurisperitis cõmuniter quidem argumenta præstare: sed quando aliquid specialiter probant, ad Rhetores, poëtas, iurisperitósque pertinet, quando verò generaliter disputãt, ad philosophos pertine-

re manifestum est. Mirabile planè genus operis, in vnum potuisse colligi quicquid mobilitas ac varietas humanę mentis in sensibus exquirendis per diuersas causas poterat inuenire conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocunque se verterit, quascunque cogitationes intrauerit: in aliquid eorum quæ prædicta sunt necesse est vt cadat ingenium.

De Oppositis, Cap. XXXI.

Contrariorum genera quatuor sunt, quæ Aristoteles ἀντικείμενα id est, opposita vocat. Propter quod sibi velut ex aduerso videntur obsistere, vt contraria: nec tamen omnia quæ sibi opponuntur, contraria sunt, sed omnia cōtraria opposita sunt. Primum genus est contrariorum, quod iuxta Ciceronem diuersum vocatur, pro eo quòd tantum contraria sibi opponuntur, vt nō eorū sint quibus opponūtur vt sapiētia, stultitia. Quod genus in tres species diuiditur. Nā sunt quædam ex eis quę medium habēt: & sunt quædam quæ sine medio sunt: & quædam sunt quæ habent mediū, & tamen sine nomine sunt: nisi vtrumque cōtrariorum ei vocabulum creet. Candidum & nigrum medium habent, quia inter eos sæpe color pallidus vel fuscus inuenitur, sine medio sunt quoties vnum de duobus accidit, vt sanitas vel infirmitas. Horum nihil est mediū. Ea autem quorum media sine nomine sunt, vt felix, infelix, medium habent: videlicet, neque à toto felix, neq; in toto infelix. Secūdum genus est relatiuorum: quę ita sibi opponuntur, vt ad se conferantur, sicut duplum, simplum. Horum solum oppositorum genus ad se refertur. Non enim est maius, nisi referatur ad minus, & simplum nisi ad duplum: aut eius cui opponitur. Nam relatiuum rela- A tiuo ita opponitur: vt hoc ipsum quod opponitur, aut eius sit cui opponitur, aut ad id quocunque modo referatur. Dimidium enim opponitur duplo, eiúsque dupli medium est: sed ita illi opponitur, vt eius sit cui opponitur. Sic & paruum opponitur magno: ita vt ipsum paruum ad magnum cui opponitur, sit paruū. Nam quæ superiora dicūtur contraria ita sibi opponuntur: vt eorum nō sint quibus opponuntur, nec ad ea quocunque modo referantur. B Siquidem iniquitas iustitiæ ita contraria est, vt non eiusdem iustitię iniquitas sit, aut ad illam sit iniquitas. Tertium genus oppositorū est habitus vel orbatio. Quod genus Cicero priuationem vocat, qua ostendit aliquid quēpiam habuisse, vndę priuatus est. Cuius species sunt tres: quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, vt cæcitas & visio in oculis. In loco, vt cæcitatis & visionis in oculis locus est. C In tempore cōgruo, vt infantē non dicere, sine dentibus: eum cui dentes ætas adhuc parua negauit. Non enim priuatus dentibus, quos nondum habuit. Quartum verò genus ex cōfirmatione & negatione opponitur, vt Socrates disputat, Socrates non disputat. Hæc à superioribus ideo differunt, quòd illa sigillatim dici possunt, hæc nisi connexè dici non possunt. Quod genus quartū apud Dialecticos multum habet conflictū, & appellatur ab eis valde D oppositum: siquidem & tertium non recipit. Nam ex illis quędam habere tertium possunt, vt in contrariis, candidum & nigrum. Tertium eius nec candidum nec nigrum, sed fuscum vel pallidum. In relatiuis quoque, vt multa & pauca. Tertium eius, nec multa nec pauca, sed mediocria. In habitu vel orbatione, vt visio & cęcitas. Tertium eius, nec cæcitas nec visio, sed lippitudo. Hic ergo legit, nō legit: tertium nihil habet.

ISIDORI HISPALENSIS

ARCHIEPISCOPI; ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber tertius.

Præfatio lib. tertij de quatuor ſequentibus diſciplinis.

Mathematica Latinè dicitur doctrinalis ſcientia, quæ abſtractam conſiderat quantitatem. Abſtracta enim quantitas eſt, quam intellectu à materia ſeparantes vel ab aliis accidentibus, vt eſt, par, impar: vel ab aliis huiuſmodi in ſola ratiocinatione tractamus. Cuius ſpecies ſunt quatuor, id eſt, Arithmetica, Muſica, Geometria, & Aſtronomia. Arithmetica eſt diſciplina quantitatis numerabilis ſecundum ſe. Muſica, eſt diſciplina quæ de numeris loquitur, qui inueniuntur in ſonis. Geometria eſt diſciplina magnitudinis & formarum. Aſtronomia eſt diſciplina quæ curſus cæleſtium ſiderum atque figuras contemplatur, atque omnes habitudines ſtellarum. Quas diſciplinas deinceps paulò latius indicabimus, vt earum cauſæ competenter poſſint agnoſci.

Incipiunt capitula libri tertij.

DE VOCABVLO ARITHMETICÆ disciplinæ, CAP. I.

ARITHMETICA est disciplina numerorum. Græci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores secularium litterarum inter disciplinas mathematicas ideò primam esse voluerũt, quoniam ipsa vt sit, nulla alia indiget disciplina. Musica autem & Geometria & Astronomia quæ sequuntur, vt sint atque subsistant, istius egent auxilio.

De autoribus eius, CAP. II.

NVmeri disciplinã apud Græcos primũ Pythagoram autumãt conscripsisse: ac deinde à Nicomacho diffusius esse compositam, quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boëtius transtulerunt.

Quid sit numerus, & vnde dicatur, CAP. III.

NVmerus autẽ est multitudo ex vnitatibus cõstituta: nam vnum semen numeri esse, non numerum volunt.

Numero nummus nomen dedit, & à sui frequentatione vocabulum indidit. Vnus ex græco nomen trahit. Græci enim vnitatem μονάδα dicunt: sic duo, tria, quos illi δύο & τρία appellant. Quatuor verò à figura quadrata nomen sumpserũt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundũ placitũ voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex autem & septẽ à Græco veniunt. Multis enim nominibus quæ in græco aspirationem habent, nos pro aspiratione, s. litterã ponimus. Inde pro ἕξ sex pro ἑπτὰ septem, sicut pro herbillo herba, serpillum. Octo vero per translationem, sicut illi ὀκτὼ & nos octo: illi ἐννέα nos nouem: illi δέκα nos decem. Dicti autem decem à græca etymologia, eo quod ligent & coniungant infra iacentes numeros. Nam δεσμὸς, coniungere vel ligare apud eos dicitur: Porrò viginti dicti, quod sint decem bis geniti, v pro b litera posita. Triginta, quòd à ternario denario gignantur, sic vsque ad nonaginta. Cẽtum verò vocati à canto, quod est circulus, ducenti à duo & cẽtum, sic & reliqui vsque ad mille. Mille autem à multitudine, vnde & militia, quasi multicia: inde & milia, quæ Græci mutata litera scilicet r pro l, myriades vocant.

Quid præstent numeri, CAP. IIII.

RAtio numerorum contemnenda non est in multis enim sacrarum scripturarum B locis, quantum mysterium habeant, elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est omnia in mensura & numero & pondere fecisti. Senarius namque qui partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter & xl. dies: quibus Moyses, & Helias, & ipse dominus ieiunauerunt, sine numerorum cognitione non intelliguntur. Sic & alij in scripturis sanctis numeri existunt: quorum figuras non nisi huius artis scientia soluere possumus. Datũ est etiam nobis ex aliqua parte sub numerorum consistere disciplina: quãdo horas per C eam discimus, quando de mensium curriculo disputamus, quando anni spacium redeuntis agnoscimus. Per numerum siquidem, ne cõfundamur, instruimur. Tolle numerum in rebus omnibus, & omnia pereunt. Adime seculo computum, & cuncta ignorantiæ cæcatio complectitur, nec differre potest à cæteris animalibus, qui calculi nescit rationem.

De prima diuisione parium & imparium, CAP. V.

NVmerus diuiditur in paribus & imparibus. Par numer⁹ diuiditur in iis, pariter par, & pariter impar, & impariter par, & impariter impar. Impar numerus diuiditur in iis, D primum & simplum, secundum & cõpositum tertiũ mediocrem, qui quodammodo primus & incompositus est. Alio verò modo secũdus & compositus est. Numerus par est, qui in duabus æquis partibus diuidi potest, vt ij. iiij. viij. impar verò numer⁹ est, qui diuidi æquis partibus nequit, vno medio vel deficiẽte, vel superãte vt iij v. vij. ix. & sic de aliis. Pariter par numerus est, qui secundum parẽ numerũ pariter diuiditur, quousque ad indiuisibilem perueniat vnitatem: vt puta sexaginta quatuor habet medium xxxij. hic autem xvj. Sedecim verò, viij. octonarius iiij, quaternarius ij. binarius vnum, qui singularis indiuisibilis est. Pariter impar est, qui in partes æquas recipi

sectionem, sed partes eius mox indissecabiles permanent. vt vj. & x. & xij. triginta & quinquaginta. Mox enim vt hunc numerum diuiseris: incurris in numerum quem secare non possis. Impariter par numerus est, cuius partes etiam diuidi possunt: sed vsque ad vnitatem non perueniunt, vt xxiiij. Hi autem in medietatem diuisi, faciunt xij. rursumque in aliam medietatem, vj. deinde in aliam tres: & vltra diuisionem nō recipit sectio illa, sed ante vnitatem inuenitur terminus quem secare non possis. Impariter impar est, qui ab impari numero impariter mensuratur, vt xxv. xlix. qui dum sint impares numeri: ab imparibus etiā partibus diuiduntur, vt septies septem: quadragies nouies: & quinquies quini xxv. Imparium numerorum, alij simplices sunt, alij compositi, alij mediocres. Simplices sunt qui nullam aliam partem habēt nisi solam vnitatem, vt ternarius solam tertiam, & quinarius solam quintam, & septenarius solam septimā. His enim vna pars sola est. Cōpositi sunt qui nō solum vnitatem metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur: vt nouem, xv. xxj. & xxv. Dicimus enim ter ter nouem: & septies ter xxj. ter quini xv. & quinquies quini xxv. Mediocres numeri sunt, qui quodāmodo simplices & incompositi esse vidētur. Alio verò modo secundi & compositi. Verbi gratia, Nouem ad xxv. dum comparatus fuerit, primus est & incompositus: quia non habet communem numerum, nisi solum monadicum. xv, verò si comparatus fuerit, secundus est & compositus: quoniam inest illi communis numerus præter monadicum, id est ternarius numerus: quia nouem mēsurat ter terni, & quindecim ter quini. Item parium numerorū alij sunt superflui, alij diminuti, alij perfecti. Superflui sunt quorum partes simul ductę plenitudinem suam excedūt: vt puta duodenarius, habet enim partes quinque. Duodecimam, quod est vnum, sextam, quod duo: quartam quod tria: tertiam quod quatuor, dimidiam quod sex. vnum enim & duo & tria, & quatuor, & sex simul ductæ faciunt, xvj. & longe à duodenario excedunt: sic & alij similes plurimi, vt duodeuicesimus, & multi superflui tales. Diminuti numeri sunt qui partibus suis computati, minorem summam efficiunt: vt puta denarius, cuius partes sunt tres. Decima quod est vnum, quinta quod duo, dimidia quod quinque. Vnū enim & duo & quinque simul ductæ, octonarium faciunt, longe a denario minorem. Similis est huic octonarius vel alij plurimi: qui in partes redacti infra cōsistunt. Perfectus numerus est, qui suis partibus adimpletur, vt senarius, habet enim tres partes, sextam, tertiam & dimidiā.

E Sexta enim eius est vnum, tertia duo, dimidiā tres. Hæ partes in summam ductæ, id est, vnū & duo & tres simul eundē consummant, perficiúntque senarium. Sunt autem perfecti numeri inter denarium sex, inter centenarium xxviij. inter millenarium. CCCCxcvj.

De secunda diuisione totius numeri,

CAP. VI.

OMnis numerus aut secundum se cōsideratur, aut ad aliquid refertur. Iste qui est secundū se, diuiditur sic: Alij enim sunt æquales, vt duo: alij sunt inæquales, vt tres. Iste qui refertur ad aliquid diuiditur sic: Alij sunt maiores, vt duo, alij sunt minores vt vnum. Duo F enim ad vnum duplum. Maiores diuiduntur sic, multiplices, superparticulares, superpartientes, multiplices superparticulares, multiplices superpartiētes. Minores diuidūtur sic, submultiplices, subsuperparticulares, subsuperpartiētes submultiplices subsuperparticulares: submultiplices subsuperpartientes. Per se numerus est, qui sine relatione aliqua elicitur. vt j. ij. iij. iiij. v. vj. & cæteri similes. Ad aliquid est numerus qui relatiuè ad alios numeros comparatur. Verbi gratia, iiij. ad ij. dū cōparatus fuerit duplex dicitur & multiplex. sex ad iij. octo ad iiij. & iterū tres ad vnum triplex. sex ad ij. ix. ad tria &c. Æquales numeri dicuntur, qui secundum quantitatem ęquales sunt. Verbi gratia, duo ad ij. tria ad tria. x. G ad x. c ad c. Inæquales numeri sunt, qui ad inuicem comparati inęqualitatem demonstrāt, vt iij. ad ij. iiij ad iij. v ad iiij. x ad vj. & vniuersaliter maior minori aut minor maiori. huiuscemodi dum comparatus fuerit inæqualis dicitur. Maior numerus est qui habet in se illum minorem numerum, ad quem comparatur, & aliquid plus: vt, verbi gratia: quinarius numerus trinario numero fortior est, eo quòd quinarius numerus habet in se trinariū & alias partes eius duas, & reliqui tales. Minor numerus est qui continetur à maiore ad quem H comparatur cum aliqua parte sui vt ternarius ad quinarum continetur ab eo cum duabus partibus suis. Multiplex numerus est, qui habet in se illum minorem numerum bis aut ter aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia: duo ad vnum dum comparati fuerint, duplex est. iij ad vnum triplex. iiij ad vnum, quadruplex, & reliqui. Econtra & illi superiores qui continent intra se minores, appellātur duces, isti verò comites. submultiplex numerus est, qui inter multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia, Vnus à duobus bis continetur, à tribus ter, à quatuor quater, & ab aliis multipliciter. Superparticularis numerus est, dum fortior cō-

tinet inter ſe inferiorem numerum circa quẽ comparatur, ſimiliter & vnam partem eius. Verbi gratia, iij ad ij. dum comparati fuerint continent inter ſe duos & alium vnũ qui media pars eſt duorum. Quatuor ad iij. dum cõparati fuerint, continent in ſe iij & alium vnũ qui eſt tertia pars trium. Item quinque ad iiij dum comparati fuerint, habent in ſe quaternarium numerum, & alium vnum qui quarta pars eſſe dicitur quaternarij numeri, & cæteri tales. Superpartiens numerus eſt, qui in ſe inferiorem numerum totũ continet, & ſuper hoc alteras partes eius duas, aut iij. aut iiij aut v. aut alias. Verbi gratia v. ad iij, dum cõparati fuerint, habet in ſe quinarius numerus trinarium, & ſuper hoc alias partes eius duas vij ad iiij. dum comparati fuerint, habent in ſe quatuor, & alias tres partes eius, & vocatur ſupertripartiens quartas. Nouem ad v. dum comparati fuerint, habent in ſe quinque, & alias quatuor partes eius. Iſte dicitur ſupertripartiens quintus. Subſuperpartiens numerus eſt, qui continetur in numero ſuperpartienti cum aliquibus partibus ſuis duabus. aut tribus aut pluribus. Verbi gratia, Tria continẽtur à v. cum aliis duabus partibus ſuis: v, à ix, cũ iiii partibus ſuis. Subſuperparticularis numerus eſt minor, qui cõtinetur in fortiori numero cum aliqua parte ſua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta. Verbi gratia, Duo ad iij. iij ad iiij. iiij ad v. & cæteri ſimiles. Multiplex ſuperparticularis numerus eſt, qui dum comparatus fuerit ad numerum ſibi inferiorẽ continet in ſe totũ inferiorem numerum multipliciter, aut dupliciter, aut tripliciter, aut quadrupliciter cum aliqua parte eius. Verbi gratia, v ad duo dum comparati fuerint, continet in ſe bis bonos & vnam partẽ eius. Nouem ad iiij. dum comparati fuerint, continẽt in ſe bis quaternos octo, & vnam partem eius videlicet quæ eſt vnum. Submultiplex ſuperparticularis numerus eſt, qui dum comparatus ad inferiorem ſibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus eius. Verbi gratia, viij ad tria dum comparati fuerint, continent in ſe bis ternos, cum aliis duabus partibus eius. xiiij ad xij. dum comparati fuerint, continent in ſe bis ſenos cum aliis duabus partibus eius. xvj ad vij. dum comparati fuerint continent inter ſe bis viij, cum aliis tribus partibus eius. xxj ad ix. dum comparati fuerint, continent inter ſe bis ix cum aliis tribus partibus eius. Submultiplex ſuperpartionalis numerus eſt, qui dum ad fortiorem ſibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter, cum aliquibus partibus ſuis. Verbi gratia, iij. ad viij, continentur bis cum duabus partibus eius, iiij ad xi. continentur

A bis cum tribus partibus ſuis.

De tertia diuiſione totius numeri, Cap. VII.

NVmeri aut diſcreti ſunt, aut continẽtes. Iſte diuiditur ſic, linealis, vt vnus, duo. Superficioſi, vt tres. Ternarius enim primus latitudinem pandit. Solidi, vt octo. Is enim eſt primus cubus. Diſcretus numerus eſt, quia diſcretis monadibus continetur. Verbi gratia iij. iiij. v. vj. & reliqui. Continens numerus eſt qui cõiunctis monadibus continetur. Vt verbi gratia, Ternarius numerus in magnitudine intelligitur, id eſt linea aut ſpatiũ, aut B ſolidũ dicitur. Continens ſimiliter: vt quaternarius & quinarius numeri. Linealis numerus eſt qui inchoãs à monade linealiter deſcribitur vſque ad infinitũ. Vnde alpha ponitur pro deſignatione linearũ. quoniam hęc litera vnũ ſignificat apud Gręcos. iſta eſt figura linealis.

Superficialis numerus eſt, qui non ſolùm longitudine, ſed & latitudine continetur, vt trigonus, quadratus quinquangulus vel circulares numeri, & cæteri: qui ſemper in plano pede, id eſt ſuperficie continentur.

Circularis dum ſimiliter multiplicatus fuerit, à ſe inchoans ad ſe conuertitur. Verbi gratia, quinquies quini, vicies quinque. Solidus numerus eſt qui longitudine & altitudine cõtinetur, vt ſunt pyramides, qui in modum C flãmæ conſurgunt. Cubus ſunt teſſeræ. Sphæræ quibus eſt æqualis vndique rotunditas. Sphęricus autem numerus eſt, qui circulato numero multiplicatus à ſe inchoat, & in ſe conuertitur, & quinquies quini, vigintiquinque. Hic circulus dũ in ſeipſo multiplicatus fuerit: facit ſphæram, id eſt, quinquies xxv. Cxxv.

De differentia Arithmeticæ, Geometriæ, & Muſicæ, Cap. VIII.

INter Arithmeticam autem, & Geometriã, & Muſicã hoc intereſt, vt media inuenias. In Arithmetica primo ſic quæris. Coniungis extrema, & diuidis, & facis medium: vt puta fac extrema eſſe vj & xij. ſimul iũgis & faciũt D xviij. partiris media & facis ix. quod eſt analogicum arithmeticæ, vt medius, quot monadibus ſuperat primũ, iis ſuperetur ab extremo. Superant enim ix. vj. tribus monadibus, iis ſuperatur à xij. Secundum verò geometriam ita quæris. Extrema multiplicata tantum faciũt, quantum & media multiplicata, vt puta, vj & xij multiplicata facient ſeptuageſies dipondius, media, viij & ix. multiplicata tãtundem faciunt. Secundum muſicam ita: Qua parte ſuperat medius primum, eadem parte ſuperatur medius ab extremo, vt puta, vj & viij. duabus partibus media ſuperant: quæ duæ partes

tertia media viij. superantur ab vltima nona.

Quot numeri infiniti existunt, CAP. IX.

NVmeros autē infinitos esse certissimum est. quoniam in quocūque numero finē faciendum putaueris, id est, posse non dico vno addito augeri: sed quamlibet sit magnus, & quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorū non solum duplicari: verùm etiā multiplicari potest. Ita verò suis quisque numerus proprietatibus terminatur, vt nullus eorum par esse cuicunque alteri possit. Ergo & dispares inter se atque diuersi sunt, & singuli quique finiti sunt, & omnes infiniti sunt.

De Geometriæ inuentoribus, & vocabulo eius, CAP. X.

GEometria disciplina primùm ab Ægyptiis reperta dicitur, quia inundante Nilo, & omnibus possessionibus eius limo obductis, initium terræ diuidendæ per lineas & mensuras nomen arti dedit. Quæ deinde longius acumine sapientum producta, & maris, & cæli, & aëris spatia metitur. Nam prouocati * studiosi cœperunt post terræ dimensionem & cæli spatia quærere: quanto interuallo luna à terris, à luna sol ipse distaret, & vsque ad verticem cæli quanta se mensura distenderet, sicque interualla ipsa cæli, orbísque ambitum per numerum stadiorum ratione probabili distinxerunt. Sed quia ex terræ dimensione hæc disciplina cœpit, ex initio sui & nomen seruauit: nam geometria de terra & de mensura nuncupatur. Terra enim Græcè γῆ vocatur, μέτρον mensura. Huius disciplinæ ars continet in se lineamenta, interualla & magnitudines, & figuras, & in figuris dimensiones & numeros.

al. studio sic.

De quadripartita diuisione geometriæ, CAP. XI.

GEometriæ quadripartita diuisio est, in planū, in magnitudinē numerabilem, in magnitudinem rationabilem, & in figuras solidas. Planæ figuræ sunt quæ longitudine & latitudine continentur, quæ sunt iuxta Platonē numero quinque, Trigonus, tetragonus, pentagonus, hexagonus, heptagonus. Iā octonarius in-cubum, i. in solidam pergit figurā. Numerabilis magnitudo est, quæ numeris arithmeticæ diuidi potest. Magnitudines rationales sunt, quarum mensuram scire possumus: irrationales verò sunt, quarum mensuræ quātitas cognita non habetur.

De figuris geometriæ, CAP. XII.

FIguræ solidæ sunt, quæ longitudine & latitudine & altitudine continētur, vt est cu- E bus, cuius species sunt quinq; in plano. Quorum prima circulus est, plano pede figura plana, quę vocatur circumducta: cuius in medio punctus est, quo cuncta conuergunt, quod centrum Geometræ, Latini punctum circuli nuncupant.

Quadrilatera figura est plano pede quadrata quæ sub quatuor lineis rectis iacet.

Dianatheton grammaton, figura plana.

Orthogonium, id est rectangulum figura plana in plano pede. Est enim triangulum, & habet angulum rectum.

Isopleuros: figura est plana, recta & subtiliter constituta in solidum.

Sphæra est figura in rotūdum formata, partibus cunctis æqualis in solidum. F

Cubus est figura propria solida: quę longitudine & latitudine & altitudine continetur in solidum.

Cilindrus est figura quadrata, habens superius semicirculum in solidum.

Conon: figura quæ ab amplo in angustum finit, sicut orthogonium.

Piramis est figura, quæ in modum ignis ab amplo in acumen consurgit.

Ignis enim apud Grçcos πῦρ. appellatur. Sicut enim intra x omnis est numerus, ita intra circulum omnium figurarum cōcluditur ambitus. Prima autem figura huius artis punctus est, cuius pars nulla est. Secunda est linea pręter latitudinem. Lōgitudo recta linea est: quę G ex ęquo in suis pūctis iacet. Superficies verò, quòd longitudines & latitudines solas habet. Superficiei verò fines lineę sunt, quorum formæ ideò in superioribus x figuris positæ non sunt, quia inter eas inueniuntur.

De numeris Geometriæ, CAP. XIII.

NVmeros autem secundum Geometriā ita quæris: Extrema quippe eius multiplicata tantum faciunt, quantum & media multiplicata: vt puta, vj & xij multiplicata faciunt septuagies dipondo, media viij & ix multiplicata tantundem faciunt.

H *De Musica & eius nomine,* CAP. XIIII.

MVsica est peritia modulationis sono cantúque consistens: Et dicta Musica per deriuationem à Musis. Musæ autem appellatæ ἀπὸ τοῦ μῶσθαι, id est, à quærendo, quòd per eas sicut antiqui voluerunt vis carminum & vocis modulatio quęreretur. Quarum sonus quia sensibilis res est, præterfluit in præteritum tempus, imprimitúrque memoriæ. Inde à poëtis Iouis & Mineruæ filias Musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

De inuentoribus eius, CAP. XV.

MOyses dicit repertorẽ Musicę artis fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Caim ante diluuiũ. Gręci verò Pithagoram dicunt huius artis inuenisse primordia, ex malleorum sonitu & cordarũ extẽsione percussa. Alij Linum Thebeũ & Zetum & Amphiona in arte Musica primos claruisse ferunt. Post quos paulatim directa est præcipuè hæc disciplina & aucta multis modis. eratque tam turpe Musicam nescire, quàm literas. Interponebatur autem non modo sacris, sed & omnibus solennibus, omnibúsque lætis, vel tristioribus rebus. Vt enim in veneratione diuina hymni: ita in nuptiis Hymenæi, & in funeribus threni, & lamenta ad tibias canebantur. In cõuiuiis verò lyra vel cithara circunferebatur, & accubãtibus singulis ordinabatur conuiuiale genus canticorum.

Quid possit Musica, CAP. XVI.

ITaque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta: nihil enim est sine illa. Nam & ipse mũdus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, & cælum ipsum sub harmoniæ modulatione reuoluitur. Musica mouet affectus, prouocat in diuersum habitũ sensus. In pręliis quoque tubę concentus pugnãtes accẽdit, & quanto vehemẽtior fuerit clangor: tanto fit fortior ad certamen animus. Siquidem & remiges cãtus hortatur. ad tolerãdos quoque labores musica animum mulcet, & singulorum operũ fatigationem modulatio vocis solatur. Excitos quoq; animos musica sedat, sicut legitur de Dauid, qui à spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnõ & serpentes, volucres, atque delphinos ad auditum suæ modulationis musica prouocauit. Sed & quicquid loquimur vel intrinsecus venarum pulsibus cõmouemur, per musicos rythmos harmoniæ virtutibus probatur esse sociatum.

De tribus partibus musicæ, CAP. XVII.

MVsicę partes sũt tres, id est, harmonica, rythmica, metrica. Harmonica est quę discernit in sonis acutum & grauem. Rythmica est quæ requirit incursionem verborũ, vtrum bene sonus an malè cohæreat. Metrica est, quæ mensurã diuersorum metrorum probabili ratione cognoscit: vt verbi gratia, heroicum, iambicum, elegiacon, &c.

De triformi Musicæ diuisione, CAP. XVIII.

AD omnem autẽ sonũ qui materies cantilenarum est, triformem cõstat esse naturam. Prima est harmonica, quæ ex vocum cantibus constat. Secunda organica, quæ ex flatu consistit. Tertia rythmica, quæ impulsu digitorum numeros recipit. Nam aut voce editur sonus, sicut per fauces: aut flatu, sicut per tubam, vel tibiam: aut impulsu, sicut per citharam: aut per quodlibet aliud quod percutiendo sonorum est.

De prima diuisione musicæ quæ Harmonica dicitur, CAP. XIX.

PRima diuisio Musicæ quæ harmonica dicitur, id est, modulatio vocis, pertinet ad comœdos, tragœdos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Hæc ex animo & corpore motum facit, & ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quę in homine vox appellatur.

Vox est aër spiritu verberatus, vnde & verba sunt nuncupata. Propriè autem vox hominum est, seu irrationabilium animantium. Nam in aliis abusiuè non propriè sonitus vox vocatur: vt, Vox tubæ infremuit, fractásque ad littora voces. Nam proprium est vt littore resonent scopuli: &, At tuba terribilem sonitũ procul ære canoro. Harmonica est modulatio vocis & concordantia plurimorum sonorum, vel coaptatio.

Symphonia est modulationis temperamẽtum ex graui & acuto concordantibus sonis, siue in voce, siue in flatu, siue in pulsu. Per hãc quippe voces acutiores, grauioresque cõcordant ita vt quisquis ab ea dissonuerit, sensum auditoris offendat. Cuius cõtraria est diaphonia, i. voces discrepantes vel dissonæ.

Euphonia est suauitas vocis. Hæc & melos à suauitate & melle dicta.

Diastema est vocis spatium ex duobus vel pluribus sonis aptatum.

Diesis est spatium quoddam, & deductiones modulandi, atque vergentes de vno in alterum sonum.

Tonus est acuta enunciatio vocis: est enim harmonię differentia & quantitas, quæ in vocis accentu vel tenore consistit: cuius genera in quindecim partibus musici diuiserunt: ex quibus hyperlidius nouissimus & acutissim⁹: hypodorius omnium grauissimus est.

Cantus est inflexio vocis, nam sonus directus est, præcedit autem sonus cantum.

Arsis est vocis eleuatio, i. initium. Thesis vocis positio, hoc est finis.

Suaues voces sunt subtiles & spissæ, claræ atque acutæ. Perspicuę voces sunt quę lõgius protrahuntur, ita vt omnem impleant continuò locum, sicut clangor tubarum. Subtiles voces sunt quibus nõ est spiritus spissus, qua-

lis est infantium, vel mulierum, vel ægrotantium, sicut in neruis. Quæ enim subtilissimæ cordæ sunt, subtiles ac tenues sonos emittũt. Pingues sunt voces, quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. Acuta vox, tenuis, alta, sicut in chordis videmus. Dura vox est, quæ violenter emittit sonos, sicut tonitruũ sicut incudis sonus, quoties in durũ malleus percutit ferrum. Aspera vox est rauca, & quæ dispergitur per minutos & indissimiles pulsus. Cæca vox est, quæ mox vt emissa fuerit, conticescit, atque suffocata nequaquam longius producitur, sicut est in fictilibus. Vinnolata vox, est leuis & mollis atque flexibilis. Et vinnolata dicta à vinno, hoc est cincinno molliter flexo. Perfecta autem vox, est alta, suauis & clara. Alta, vt in sublimi sufficiat: Clara, vt aures impleat: suauis, vt animos audientium blandiat. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

De secunda diuisione quæ organica dicitur,
Cap. XX.

SEcunda diuisio organica est in iis quæ spiritu reflãte completa, in sonum vocis animantur: vt sunt tubæ, calami, fistulæ, organa, pandoria, & iis similia instrumenta.

Organum, vocabulum est generale vasorũ omnium musicorum. Hoc autem cui folles adhibentur, alio Græci nomine appellant. Vt autẽ organum dicatur, magis ea vulgaris est consuetudo Græcorum.

Tuba primùm à Tyrrhenis inuenta, de quibus Virgil. Tyrrhenúsque tubæ mugire per æthera clangor. Adhibebatur autem non solum in prœliis, sed & in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudij claritatem. Vnde & in Psalterio dicitur, Canite initio mensis tuba in die insigni solemnitatis vestræ. Præceptum enim fuerat Iudæis, vt initio nouæ lunæ tuba clangerent, quod etiam hucusque faciunt.

Tibias excogitatas in Phrygia ferunt, has quidem diu funeribus tãtùm adhibitas: mox & sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quòd primum de ceruinis tibiis cruribúsque hinnulorum fierent: deinde per abusionem ita cœptas vocari etiam, quæ non de cruribus ossibusq; essent: hinc & tibicẽ quasi tibiarum cantor.

Calamus nomẽ est arboris proprium, à calendo, i. fundendo voces vocatum.

Fistulam quidam putant à Mercurio inuẽtam: alij à Fauno quem Græci vocant Pana. Nonnulli eam ab Idi pastore Agrigentino ex Sicilia. Fistula autẽ dicta, ꝙ vocem emittat.

Sambuca in musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fragilis vnde & tibiæ componuntur.

E Pandorius ab inuẽtore vocatus: de quo Vir. Pan primus calamos cera coniungere plures Instituit, Pan curat oues, ouiúmque magistros. Fuit enim apud gẽtiles Deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptauit, & studiosa arte composuit.

De tertia diuisione quæ rythmica nuncupatur,
Cap. XXI.

TErtia est diuisio rythmica pertinens ad neruos & pulsus, cui dãtur species cithararum diuersarum, timpanum, & cimbalum, sistrum, acitabula ænea & argentea, vel alia quæ metallico rigore percussa reddunt cum suauitate tinnitum, & cætera huiusmodi.

F Citharæ ac psalterij repertor Tubal, vt prædictũ est, perhibetur. Iuxta opinionem autem Gręcorũ citharę vsus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma citharæ initio similis fuisse traditur pectori humano, quod veluti vox de pectore, ita ex ipsa cãtus ederetur, appellatáque eadem de causa. Nam pectus Dorica lingua κιθάρα vocatur. Paulatim autẽ plures eius species extiterunt, vt psalteria, lirę, barbita, phœnices & pectides, & quæ dicuntur Indicæ, & feriuntur à duobus simul. Item aliæ atque aliæ, & quadrata forma & trigonali.

Cordarũ etiam numerus multiplicatus est, & commutatum genus. Veteres autem citharam fidiculã, vel fidicen nominauerunt: quia tam concinũt inter se cordæ eius, quàm be-G nè cõueniunt inter quos fides sit. Antiquitus autem cithara septem cordis erat, vnde Virgilius, Septem discrimina vocum. Discrimina autem ideo, quod nulla corda vicinæ cordę similem vocẽ reddat. sed ideo septem cordæ, vel quia totam vocem implent: vel quod septem motibus sonat cælum.

Cordas autem dictas à corde: quia sicut pulsus est cordis in pectore, ita pulsus cordę in cithara. Has primus Mercurius excogitauit: idemque prior in neruos sonum strinxit.

Psalterium quod vulgo canticum dicitur, H à psallendo nominatum: quòd ad eius vocem chorus consonãdo respondeat. Est autem similitudo citharæ barbaricæ in modum Δ literæ: sed psalterij & citharæ hæc est differentia, quòd psalterium lignum illud concauum vnde sonus redditur superius habet, & deorsum feriuntur cordæ, & desuper sonant. Cithara autem è contra cõcauitatem ligni inferius habet. Psalterio autẽ Hebræi decachordo vsi sunt propter numerum decalogi legis.

Lira dicta à varietate vocum, quòd diuersos sonos efficiat. Lyram primum à Mercurio dicunt inuentam fuisse, hoc modo. Cùm regrediens Nilus in suos meatus varia in campis reliquisset animalia, relicta etiam testudo est,

quæ cũ esset putrefacta, & nerui eius remansissent extenti inter corium: percussa à Mercurio sonitum dedit, ad cuius speciem Mercurius liram fecit, & Orpheo tradidit, qui erat huius rei maximè studiosus. Vnde & æstimatur eadem arte non feras tantum, sed & saxa atque siluas cãtus modulatione applicuisse. Hãc musici propter studij amorem & carminis laudem, etiam inter sidera suarum fabularum commentis collocatam esse finxerunt.

Tympanum est pellis vel corium ligno ex vna parte extensum. Est enim pars media symphoniæ in similitudinem cribri. Timpanum autem dictum, quòd medium est. Vnde & margaritum medium timpanum dicitur, & ipsum vt symphonia ad virgulam percutitur.

Cymbala & acitabula quædam sunt, quæ percussa inuicem se tangũt & sonum faciunt. Dicta autem cymbala, quia cum ballematica simul percutiuntur. Ita enim Greci dicunt cimbala ballematica.

Sistrum ab inuentrice vocatum. Isis enim Ægyptiorum regina id genus inuenisse probatur. Iuuenalis, Isis & irato feriat mea lumina sistro. Inde & hoc mulieres percutiunt, quia inuentrix huius generis est mulier. Vnde & apud Amazonas sistro ad bellum fœminarum exercitus vocabatur.

Tintinnabulum de sono vocis nomen habet, sicut & plausus manuum, stridor valuarum.

Symphonia vulgo appellatur lignum cauũ ex vtraque parte: pelle extensa, quam virgulis hinc & inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia grauis & acuti suauissimus cantus.

De musicis numeris, CAP. XXII.

NVmeros autem secundum musicam ita quæris. Positis extremis, vt puta vi. & decies dipondius, vides quot monadibus superetur, vi. à xii. & vi monadibus dictis per quadratum, sexies seni faciunt xxxvi. Coniungis extrema illa, vi ad xii: simul efficiunt xviii. Partiris treties vj. per xviii. efficitur dipondius. Hos iungis cum summa minore scilicet, sexies, erunt viii. & erit medium inter vi & xii. Quapropter viii superant vi duabus monadibus, id est, tertia de sexies, & superantur viii. à xii. iiii. monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur. Sed hæc ratio quemadmodum in mundo est ex volubilitate circulorum: ita & in microcosmo in tantum præter vocem valet, vt sine ipsius perfectione etiam homo symphoniis carens non consistat. Eiusdem musicæ perfectione, etiam metra constant, in arsi & thesi, id est, eleuatione & positione.

De Astronomiæ nomine, CAP. XXIII.

AStronomia est astrorum lex, quę cursus siderum, ac figuras, & habitudines stellarum circa se, & circa terram indagabili ratione percurrit.

De inuentoribus eius, CAP. XXIIII.

AStronomiam primi Ægyptij inuenerunt. Astrologiam verò & natiuitatis obseruantiam Chaldæi primi docuerunt. Abraham autem instituisse Ægyptios astrologiã, Iosephus asseuerat. Græci autem, dicunt hãc artẽ ab Atlante prius excogitatam, ideóque dictus est sustinuisse cælum. Quisquis autem ille fuit motu cæli & ratione animæ excitatus per temporum vices, per astrorum *rotatus diffinitósque cursus, per interuallorum spatia moderata, considerauit dimensiones quasdam & numeros, quæ diffiniendo ac secernendo in ordinem nectens astrologiam reperit. *al. ratos.

De scriptoribus eius, CAP. XXV.

IN vtraque autem lingua diuersorum quidem sunt de astronomia scripta volumina: inter quos tamen Ptolemeus rex Alexandrię apud Græcos habetur præcipuus, hic etiam & canones instituit, quibus cursus astrorum inueniatur.

De differentia Astronomiæ & Astrologiæ, CAP. XXVI.

INter astronomiam autem & astrologiam aliquid differt. Nam astronomia conuersionem cæli ortus, obitus, motúsque siderum continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia verò partim naturalis, partim superstitiosa est. Naturalis dum exequitur solis & lunę cursus, vel stellarum, certásque temporum stationes. Superstitiosa verò est illa quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quíque etiam duodecim cæli signa per singula animæ vel corporis membra disponunt, siderúmque cursu necessitates hominum & mores prædicere conantur.

De Astronomiæ ratione, CAP. XXVII.

AStronomiæ ratio modis plurimis constat. Diffinit enim quid sit mundus, quid cælum, quid sphæræ situs & cursus, & quid axis cæli & poli, quæ sint climata cæli, qui cursus solis & lunæ atque astrorum, &c.

De mundo & eius nomine, CAP. XXVIII.

MVndus est hic, qui constat ex cælo & terra & mari, cunctísque sideribus. Qui

idcirco mundus est appellatus, quia semper in motu est: nulla enim requies eius elementis concessa est.

De forma mundi, CAP. XXIX.

FOrmatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem plagam, ita declinatur in australem. Caput autẽ eius & quasi facies, oriẽtalis regio est, vltima pars septentrionalis est.

De cælo & eius nomine, CAP. XXX.

CÆlum physici rotundum, volubile atque ardens esse dixerunt, vocatúmque hoc nomine, eo quòd tanquam vas cælatum impressas habeat figuras stellarum. Distinxit enim id Deus claris luminibus, & impleuit sole scilicet, & lunæ orbe fulgenti, & astrorũ micantium splendentibus signis adornatur. Hoc autẽ Græcè οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι id est, à videndo, eo quòd aër perspicuus sit, & ad speculandum purior.

De situ sphæræ cælestis, CAP. XXXI.

SPhæra cæli est species quædam in rotundum formata, cuius centrum terra est ex omnibus partibus æqualiter conclusa. Hanc sphæram nec principium habere dicunt, nec terminum, ideo quod in rotundum quasi circulus, vnde incipiat, vel vbi desinat non facilè comprehenditur. Philosophi autem, mundi septem cælos, id est, planetas globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innexos & velut insertos versari retro, & è contrario cæteris motibus suis ferri arbitrantur.

De motu eiusdem, CAP. XXXII.

SPhæræ motus duobus axibus voluitur quorum vnus est septẽtrionalis, qui numquam occidit: appellatúrque Borealis: alter Australis, qui numquam videtur, & Austronotus dicitur. His duobus polis moueri sphęram cæli dicunt, & cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente vsque ad occidentem circumire: septentrionibus breuiores giros iuxta cardinem peragentibus.

De cursu eiusdem sphæræ, CAP. XXXIII.

SPhæra cæli ab oriente & occidente semel in die & nocte vertitur xxiiii. horarum spaciis, quibus sol cursum suum supra terras & sub terra sua volubilitate concludit.

De celeritate cæli, CAP. XXXIIII.

TAnta celeritate cæli sphæra dicitur currere, vt nisi aduersus præcipitem eius

E cursum astra currerent, quæ eam remorarentur, mundi ruinam facerent.

De axe cæli, CAP. XXXV.

AXis est septentrionalis linea recta, quæ per mediam pilam sphæræ tendit. & dicta axis quòd in ea sphæra, vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

De cælestibus polis, CAP. XXXVI.

POli sunt circuli qui currũt per axem. Horum alter est Septentrionalis, qui nunquam occidit, appellatúrque Boreus: alter
F Australis, qui numquam videtur, Et Austronotus dicitur. & dicti poli, quòd sint axium cicli ex vsu plaustrorum, à poliendo scilicet nominati: sed polus Boreus semper videtur, Austronothus nunquam: quia dextra cæli altiora sunt, pressa Austri.

De cardinibus cæli, CAP. XXXVII.

CArdines cæli extremæ partes sunt axis. Et dicti cardines, eo quòd per eos vertitur cælum, vel quia sicut cor voluuntur.

De conuexis cæli, CAP. XXXVIII.

COnuexa autem cæli, extrema eius sunt.
G à curuitate dicta, vt est illud: Conuexum quoties claudit nox humida cælum. Conuexum enim curuum est quasi conuersum seu inclinatum, & ad modum circuli flexum.

De ianuis cæli, CAP. XXXIX.

IAnuæ cæli duæ sunt, oriens & occidens. Nam vna parte sol procedit, alia se recipit.

De gemina facie cæli, CAP. XL.

FAcies cæli vel caput, orientalis regio: vltima, septentrionalis. De quà Lucanus, Sic mundi pars ima iacet, quam zona niualis Perpetuæque premunt hiemes.

H *De quatuor partibus cæli,* CAP. XLI.

CLimata cæli, id est plagæ, vel partes quatuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, vnde aliquæ stellę oriuntur. Secunda occidentalis, vbi nobis aliquæ stellæ occidunt. Tertia, septentrionalis, vbi peruenit sol in diebus maioribus. Quarta Australis, vbi sol peruenit noctibus maioribus. Oriens autem ab exortu solis est nuncupatus. Occidens quòd diem faciat occidere & interire. Abscondit enim lumen mundo, & tenebras superinducit. Septentrio autem, à septem stellis axis vocatus, quæ in ipso reuolutæ rotantur. Hic propriè & vertex dicitur, eo quòd vertitur. Meridies autem vocatur, vel quòd ibi sol facit medium diem quasi medidies, vel

quia tunc purius micat æther. Merum enim purum dicitur. Sunt & alia vij. climata cæli quasi vii. lineæ ab oriente in occidentem, sub quibus & mores hominum dispares, atque animalia specialiter diuersa nascuntur: quæ vocata sunt à locis quibusdam famosis, quorum primum est Merois, secundum Somis vel Sienes, tertium catacorius, id est Aphrica, quartum Rhodus, quintum Hellespontus, sextum Mesopontus, septimum Boristhenes.

De hemisphæriis, Cap. XLII.

Hemisphærium dimidia pars sphæræ est. Hemisphærion supra terras est ea pars cæli, quæ à nobis tota videtur: Hemisphærion sub terra est, quæ videri non potest, quàm diu sub terra fuerit.

De quinque circulis cæli, Cap. XLIII.

Zonæ cæli quinque sunt: quarum distinctionibus quædam partes temperie sua incoluntur, quædam immanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quæ ideo & zonæ vel circuli appellantur, eo quòd in circumductione sphæræ existunt. Quorum primus circulus ideo Arcticus appellatur, eo quòd inter eum Arcturi signa inclusa prospiciuntur. Secundus circulus θερινός qui & tropicus dicitur, quia in eo circuiens sol Aquilonis finibus æstatem facit, & vltra eum circulum non transit, sed statim reuertitur, & inde tropicus appellatus. Tertius circulus himerinus, qui à latinis ideo æquinoctialis appellatur, eo quòd sol cùm ad eum orbem peruenerit æquinoctium facit. ἡμέρη enim latinè, dies dicitur atque nox: quo circulo dimidia sphæræ pars constituta perspicitur. Quartus circulus Antarcticus vocatus: eo quòd contrarius sit circulo quẽ Arcticum nominamus. Quintus circulus χειμερινός tropicus qui à Latinis hiemalis siue brumalis appellatur: ideo sol cùm ad eum circulum peruenerit, hiemẽ iis qui ad Aquilonem sunt facit, & æstatem iis qui in Austri partibus commorantur.

De circulo zodiaco, Cap. XLIIII.

Zodiacus autem circulus est, qui ex linearum quinque angulis & ex vna linea constat.

De candido circulo, Cap. XLV.

Lacteus circulus via est, quæ in sphæra videtur, à candore dicta, quia alba est. quam aliqui dicunt viam esse qua circuit sol, & ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

De magnitudine solis, Cap. XLVI.

Magnitudo solis fortior est terra, vnde & eodẽ momẽto quo oritur, & orienti A simul & occidenti æqualiter apparet. Quia verò tanquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet quantum sol distat à terris: quæ longitudo facit, vt paruus videatur nobis.

De magnitudine lunæ, Cap. XLVII.

Magnitudo quoque lunæ minor fertur esse quàm solis. Nam dum sol superior sit à luna, & tamen à nobis maior quàm luna videatur: iam si prope nos accessisset: multo maior quàm luna consp iceretur. Sicut autem fortior est sol terra, ita terra fortior est luna per aliquam quantitatem.

De natura solis, Cap. XLVIII. B

Sol dum igneus sit, præ nimio motu conuersionis suæ amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, & è contrario elemento virtutem luminis & caloris accipere. Vnde dicimus eum sępius madidum & rorantem.

De cursu solis, Cap. XLIX.

Solem per seipsum moueri, non cum mundo verti dicunt. Nam si fixus cælo maneret, omnes dies & noctes æquales existerent: sed cum alio loco cras occasurum: alio occidisse hesterno videmus; apparet eũ per seipsum moueri, non cum mundo verti. C spaciis enim inæqualibus orbes annuos cõficit propter temporũ mutationes. Oriens diem facit occidens noctem inducit. Nam vadens longius ad meridiem hyemem facit, vt hibernis humoribus ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem, æstatem reddit, vt fruges maturitate durentur, & quæ sunt in humidis incocta: feruefacta * mitescant. al. maturescant.

De defectu solis, Cap. L.

Sol oriens diem facit, occidens noctem inducit: nam dies est sol super terras, nox est sol sub terra. Ex ipso enim sunt horæ: ex D ipso dies, cùm ascenderit: ex ipso etiam nox, cùm occiderit: ex ipso menses & anni numerantur ex ipso vicissitudines fiunt temporum. Quando autem per meridiem currit, vicinior est terræ: quando verò iuxta septentrionem, sublimis attollitur. Cui ideo Deus diuersos cursus constituit, loca & tẽpora, ne dum semper eisdem moraretur locis: quotidiano vapore eius * vniuersa cõsumerentur, sicut Clemens ait: Cursus diuersos accipit quibus aëris temperies pro ratione tẽporum dispensatur, & ordo vicissitudinum * permutationumque seruatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat: vbi autem ad summum cæli venerit, æstiuos accendit calores: descen-

al. terra cõsumeretur, sed vj C.

al. mutationum motus accipit.

dens rursus autumno temperiem reddit. Vbi E verò ad inferiorem redit circulum: ex glaciali compage cæli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.

De itinere solis, CAP. LI.

SOl oriens per meridiem iter habet. qui postquam ad occasum venerit, & Oceano se * intinxerit per incognitas sub terra vias vadit, & rursus ad orientem recurrit.

al. iunxerit.

De lumine lunæ, CAP. LII.

LVnam quidam philosophi dicunt proprium lumen habere, globique eius vnã partem esse lucifluam, aliam verò obscuram, & paulatim se vertendo diuersas formas efficere. Alij è contrà aiunt, lunam non suum lumen habere: sed solis radiis illuminari. Vnde & eclipsim patitur: si inter ipsam & solem vmbra terræ interueniat. Sol enim longè ipsa superior est. Hinc euenit, vt quoniam sub illo est, parte superiore luceat, inferiore verò quam habet ad terras parte obscura sit. F

De formis lunæ, CAP. LIII.

PRima figura lunæ bicornis est. Secunda sectilis. Tertia dimidia. Quarta plena. Quinta iterum dimidia ex maiore. Sexta iterum sectilis. Septima bicornis.

Septima autem semis, & vicesimasecunda semis in suo ordine mediæ sunt: ceteræ autem proportionales sunt. G

De interlunio lunæ, CAP. LIIII.

INterlunium lunæ est tempus illud inter deficientem & nascentem lunam. Est autem trigesimus dies, quo luna non lucet. Quę ideo videri non potest, quia soli coniuncta obscuratur: sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

De cursu lunæ, CAP. LV.

LVna amissi ac recepti luminis vicibus menstrua spacia moderatur. Quæ ideò obliquo & non recto incedit cursu, vt sol: ne incidat in centrum terræ & frequenter patiatur eclipsim. Vicinus est enim circulus eius terræ. Crescens autem orientem cornibus spectat: decrescens, occidentem: merito, quia occasura & amissura est lumen. H

De vicinitate lunæ ad terras, CAP. LVI.

LVna terris vicinior est quàm sol. Inde & breuiori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter quod sol in diebus 365. ista per triginta dies percurrit. Vnde & antiqui menses in luna, annos autem in solis cursu posuerunt.

De eclipsi solis, CAP. LVII.

ECIipsis solis est quoties luna trigesima ad eandem lineam qua sol vehitur peruenit, eique se obiiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum illi orbis lunę opponitur.

De eclipsi lunæ, CAP. LVIII.

ECIipsis lunæ est quoties in vmbram terræ luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed à sole illuminari putatur, vnde & defectum patitur si inter ipsam & solem vmbra terræ interueniat. Patitur autem hoc decima quinta luna eousque, quamdiu cetrum atque vmbra obstantis terræ exeat, videátque solem, vel à sole videatur.

De differentia stellarum, siderum, & astrorum, CAP. LIX.

STellæ, & sidera, & astra inter se differunt. Nam stella est quælibet singularis. Sidera verò sunt stellis plurimis facta, vt Hyades, Pleiades. Astra autem sunt stellæ grandes, vt Orion Bootes. Sed hæc nomina scriptores confundunt, & astra pro stellis, & stellas pro sideribus ponunt.

De lumine stellarum, CAP. LX.

STellæ non habere proprium lumen, sed à sole illuminari dicuntur, sicut & luna.

De stellarum motu, CAP. LXI.

STellæ immobiles sunt, & cum cælo fixæ perpetuo motu feruntur, neque cadunt per diem, sed à solis splendore obscurantur.

De cursu stellarum, CAP. LXII.

SIdera autem feruntur, aut mouentur. Feruntur, quę cælo fixa sunt, & cum cęlo voluuntur. Mouentur verò quædam sicut planetæ, i. erraticæ, quæ cursus suos vagos certa tamen diffinitione conficiunt.

De vario cursu stellarum, CAP. LXIII.

STellæ dicuntur pro eo quòd per diuersos * orbes cælestium planetarum feruntur: nam quædam celerius exortæ, tardius occidunt: quædam tardius exortæ citius ad occasum perueniunt. Aliæ pariter oriuntur & non simul occidunt: omnes autem suo tempore ad suum cursum proprium reuertuntur. al. ordines

De interuallis stellarum, CAP. LXIIII.

STellæ inter se diuersis interuallis distant à terra, propterea dispari claritate magis minúsve nostris oculis apparent: nam multæ maiores sunt iis quas videmus conspicuas, sed longius positæ paruæ videntur à nobis.

De numero circulari stellarum, CAP. LXV.

NVmerus circularis stellarum est, per quem cognosci dicitur, in quanto tempore circulũ suum vnaquæque stella percurrat, siue per longitudinem, siue per latitudinem. Latitudo intelligitur per signiferum, longitudo per proprium excursum. Nam luna octo annis fertur explere circulum suum. Mercurius annis viginti, lucifer annis nouem, sol annis decem & nouem, vesper quindecim. Phaëton duodecim, Saturnus triginta. Quibus peractis ad reuersionem circuli sui iisdem signis & partibus reuertuntur. Quædam sidera radiis solis præpedita anomala fiunt, aut retrograda aut stationaria, iuxta quod & poëta meminit dicens: -Sol tempora diuidit æui: Mutat nocte diem, radiísque potentibus astra Ire vetat, cursúsque vagos ratione moratur.

De stellis planetis, CAP. LXVI.

QVædam stellæ ideò planetæ dicuntur, id est, errantes, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Vnde pro eo quod errant, retrogradæ dicuntur: vel anomalæ efficiuntur, id est, quando particulas addunt & detrahunt. Cæterùm quando tantum detrahunt retrogradæ dicuntur, stationem autem faciunt quando stant.

De præcedentia & antegradatione stellarum, CAP. LXVII.

PRæcedentia vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum consuetum agere videtur, & aliquid præter consuetudinem præcedit.

De remotione vel retrogradatione stellarum, CAP. LXVIII.

REmotio vel retrogradatio stellarum est, quando stella dum motum suum agit, simul & retrorsum moueri videtur. Ista omnia in absidis colliguntur.

De statu stellarum, CAP. LXIX.

STatus stellarum est, dum stella semper mouetur: tamen in aliquibus locis stare videtur.

De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt, CAP. LXX.

SOl appellatus eo quod solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus.

Luna dicta quasi Lucina, ablata media syllaba, de qua Virg. Casta faue Lucina. Sumpsit autem nomen per deriuationem à solis luce, eo quòd ab eo lumen accipiat, acceptúmque reddat.

A

Stellæ dictæ à stando, quia semper fixę stāt in cælo, nec cadunt. Nam quòd videmus de cælo stellas quasi labi, non sunt stellæ, sed igniculi ab æthere lapsi: qui fiunt dum ventus altiora petens ętheream ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellæ cadere non possunt: immobiles enim, (vt prædictum est) sunt, & cum cælo fixæ feruntur.

Sidera dicta eo quòd ea nauigantes considerando iter dirigunt ad cursus consilium, ne fallacibus vndis aut ventis aliò deducantur.

B

Quædam autem stellæ idcirco signa dicuntur, quia eas nautæ obseruant in gubernandis remigiis, contemplantes aciem fulgorémque eorum, quibus rebus status cæli futurus ostenditur, sed & omnes homines ea intendunt ad præuidendũ aëris qualitates per ęstatem & hiemem vernalémque temperiem. Ortu enim vel occasu suo, certis stationibus temporum qualitates significant.

Signorum primus Arctos qui in axe fixus, vij stellis in se reuolutis rotatur. nomē est gręcũ quod latinè Vrsa dicitur: quæ quòd in modum plaustri vertitur, nostri eam septentrionem dixerũt. Triones enim propriè sunt boues aratorii, dicti eo quòd terram terant. q. teriones. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit: quia in eo sunt.

C

Arctophylax dicitur, quod Arcton id est Helicem vrsam sequitur. Eundémque & Booten dixerant, eo quòd plaustro hæret: signũ multis spectabile stellis, inter quas Arcturus est, sidus post caudam maioris vrsæ positum in signo Bootis. Vnde & Arcturus dictus est, quasi ἄρκτου οὐρά quia Bootis præcordiis socia collocata est. Oritur autem autumnali tempore.

Orion astrum ante Tauri vestigia fulget: & dictus Orion ab vrina, id est, ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis obortus mare & terras aquis & tempestatibus turbat. Hunc Latini Iugulam vocant, quòd sit armatus, vt gladius, & stellarum luce terribilis atque clarissimus: in quo si hæc fulgeant omnia serenitas portenditur, si obscuratur huius acies, tempestas cernitur imminere.

D

Hyades dictæ ἀπὸ τοῦ ὕειν id est, à succo & à pluuiis. Nam pluuiæ græcè ὑετος dicũtur. Ortu quippe suo efficiunt pluuias. vnde & eas Latini suculas appellauerũt: quia quādo nascuntur pluuiarum signa monstrantur: de quibus Virgilius: Arcturum, pluuiásque Hyadas geminósque Triones. Sunt autem in fronte Tauri vii. & oriuntur tempore vernali. Pleia-

des à pluralitate dictæ. Sunt autem ſtellæ ſeptem ante genua Tauri, ex quibus ſex videntur nam latet vna. Has Latini Vergilias dicunt, à temporis ſignificatione, quòd Vere exoriuntur. Nam occaſu ſuo hyemem, ortu æſtatem primæque nauigationis tempus oſtendunt.

Canicula ſtella, quæ & Sirius dicitur, æſtiuis menſibus in medio centro cæli eſt: & dū ſol ad eam aſcenderit: coniuncta cum ſole duplicatur calor ipſius, & diſſoluuntur corpora, & vaporantur. Vnde & ex ipſa ſtella dies caniculares dicūtur: quando & moleſtæ ſunt purgationes. Canis autem vocatur propterea quòd corpora morbo afficiat: ſiue propter flammæ candorem, quod eiuſmodi ſit, vt præ cæteris lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoſcerent, Sirion appellaſſe.

Cometes ſtella dicta eſt, eò quòd comas luminis fundat ex ſe. Quod genus ſideris quādo apparuerit, aut peſtilentiam, aut famē, aut bella ſignificat. Cometæ autem Latinè crinitæ appellantur, quòd in modum criniū flammas ſpargunt, quas Stoici dicunt eſſe vltra xxx. quarum nomina & effectus quidam Aſtrologi ſcripſerunt.

Lucifer dictus, eò quòd inter omnia ſidera plus lucem ferat. Lucifer enim eſt vna ex planetis. Hæc propriè & iubar dicitur, eò quòd iubas lucis ex ſe fundat: ſed & ſplendor Solis & lunæ ac ſtellarum iubar vocatur: quòd in modum iubæ radij ipſorum extendantur.

Veſperus ſtella occidentalis, quam cognominatam perhibent ab Heſpero rege Hiſpaniæ. Eſt autem & ipſa ex quinque ſtellis planetis, noctem ducens & ſequens ſolem. Fertur autem quòd hæc ſtella oriens luciferum, occidens veſperum facit. de qua Statius: --& alterno deperditur * vnus in ortu. (al. humor.) Planetæ ſtellæ ſunt, quæ non ſunt fixæ in cælo, vt reliquæ, ſed in aëre feruntur. Dicti autem planetæ ἀπὸ τῆς πλάνης. i. ab errore. Nam interdum in Auſtrum, interdum in Septentrionem, plerumque contra mundum nonnumquam cum mundo feruntur.

Hos Romani nominibus deorum ſuorum ſcilic. Saturni, Lunæ, Iouis, Martis, Veneris & Mercurij ſacrauerunt. Decepti enim & decipere volentes, in eorum adulationem, qui ſibi aliquid ſecundum amorem præſtitiſſent, ſidera oſtendebant in cælo, dicentes, quòd illud ſidus eſſet Iouis, & illud Mercurij: & cōcepta eſt opinio vanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus cōfirmauit, Chriſtus euertit. Iam vero illa, quæ ab ipſis gentilibus ſigna dicuntur, in quibus & animantium imago de ſtellis formatur: vt, Aries, Taurus, libra & huiuſmodi alia, ij qui ſidera præuiderunt in nu- E merum ſtellarum ſpeciem corporis ſuperſtitioſa vanitate permoti finxerunt, ex cauſis quibuſdam deorum ſuorum & imagines & nomina conformantes.

Nam Arietem primum ſignum, cui vt libræ mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem, id eſt, Iouem vocauerunt: quia in eius capite, qui ſimulachra faciunt Arietis cornua fingunt. Quod ſignum Gentiles ideo inter ſigna primum conſtituerunt, quòd in menſe Martio, qui eſt anni principium, ſolem in ſigno illo curſum ſuum peragere dicunt, ſed & Taurum inter ſidera collocant, & ipſum F in honorem Iouis, eo quòd in bouem ſit fabuloſè conuerſus, quando Europam tranſuexit.

Caſtorem quoque & Pollucem poſt mortem inter notiſſima ſidera cōſtituerunt, quod ſignum Gemini dicitur.

Cancrum quoque inde dixerunt, eo quòd cùm ad id ſignum menſe Iunio ſol venerit, retrograditur in modum cācri, breuioréſque facit dies: hoc enim animal incertam habet partem primam: denique ad vtramque partem greſſum dirigit, ita vt prior pars ſit poſterior, & poſterior prior.

Leonem ingētem Hercules in Græcia oc- G cidit, & propter virtutem ſuam hunc inter duodecim ſigna conſtituit, hoc ſignum ſol cùm attigerit nimium calorem mundo reddit, & annuos flatus & æſtus facit maiores quàm in toto reliquo anno.

Virginis etiam ſignum idcirco intra aſtra collocauerunt, propter quod eiſdem diebus in quibus ſol per illud decurrit, terra exuſta ſolis ardore nihil pariat: eſt enim hoc tempus canicularium dierum.

Libram autem vocauerunt ab æqualitate menſis ipſius, quod octauo Kal. Octobris ſol per illud ſignum currens æquinoctium facit. Vnde & Lucanus:-* ad iuſtæ pondera libræ. (al. aduſ...)

H Scorpium quoque & ſagittarium propter fulgura menſis ipſius appellauerunt.

Sagittarius vir equinis cruribus deformatur, cui ſagittam & arcum adiūgunt, vt ex eo menſis ipſius fulmina demonſtrentur. Vnde & ſagittarius eſt vocatus.

Capricorni figuram ideo inter ſidera finxerunt propter capram Iouis nutricem, cuius poſteriorem partem corporis in effigiem piſcis ideo finxerunt, vt pluuias eiuſdem temporis deſignarent, quas ſolet idem menſis plerumque in extremis habere.

Porrò Aquarium & Piſces, ab imbribus tēporum vocauerunt, quod hyeme quando in his ſignis ſol vertitur, maiores pluuiæ profunduntur. Et miranda gentilium dementia, qui nō ſolùm piſces, ſed etiam arietes, & hircos & tauros,

& tauros, vrsas & canes, cancros, & scorpiones transtulerunt: nam & aquilam & cygnum propter Iouis fabulas inter cæli astra eius memoriæ causa collocauerunt.

Perseum quoque & vxorem eius Andromedam posteaquàm sunt mortui in cælum receptos esse crediderunt: ita vt imagines eorum stellis designarent, eorúmque appellare nominibus non erubescerent.

Aurigam etiam Ericthonium inter cæli astra collocauerunt, propter quod vidissent eum primum quadrigam iunxisse. Mirati sunt enim ingenium eius ad imitationem Solis accessisse: & propter hoc nomen eius post mortem inter sidera posuerunt. Sic Calisto, Lycaonis filia, dum ab Ioue compressa & fabulosè ab Iunone in vrsę fuisset speciem conuersa, quæ Græcè ἄρκτος appellatur, post interfectionem ipsius nomen eius Iouis cum filio in stellis Septētrionalibus transtulit, eámque Arcton: filium autem eius Arctophylaca ea appellauit. Sic lyra pro Mercurio in cælum locata. sic Centaurus Chiron propter quod nutrierat Æsculapium & Achillem, inter astra dinumeratus est. sed quolibet modo superstitiones hæ ab hominibus nuncupētur, sunt tamen sydera quæ Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere A tempora ordinauit. Horum igitur signorum obseruationes, vel geneses, vel cætera superstitiosa, quæ se ad cognitionem syderum coniungunt, id est, ad notitiam fatorum, quæ fidei nostræ sine dubitatione contraria sunt, sic ignorari debent à Christianis, vt nec scripta esse videantur, sed nonnulli syderum pulchritudine & claritate pellecti, in lapsus stellarum cæcatis mentibus corruerunt, ita vt per supputationes noxias, quæ mathesis dicitur, euentus rerum præscire conentur: quos non solùm Christianæ religionis doctores, sed etiam gentilium Plato, Aristoteles, atque alij rerum veritate commoti concordi sententia B damnauerunt: dicentes: Confusionem rerum potius de tali persuasione generari. Nam si genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premeretur, cur aut laudem mereantur boni, aut mali legum percipiant vltionem? Et quamuis ipsi non fuerint cælesti sapientiæ dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum meritò perculerunt. Ordo autem iste septem secularium disciplinarum ideo à Philosophis vsque ad astra perductus est, scilicet vt animos seculari sapientia implicatos à terrenis rebus abduceret, & in superna contemplatione collocaret.

I M

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber quartus.

Capita libri quarti.

DE MEDICINA, CAPVT I.

EDICINA est quæ corporis vel tuetur vel restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis & vulneribus. Ad hanc itaque pertinent, non ea tantùm quę ars eorum exhibet, qui propriè Medici nominantur, sed etiam cibus & potus, tegmen & regimen. Defensio denique omnis atque munitio qua sanum corpus nostrum aduersus externos ictus casúsque seruatur.

De nomine eius, CAP. II.

NOmen autem medicinę à modo, id est, temperamento impositum æstimatur, vt non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, mediocri autem gaudet: vnde & qui pigmenta & antidota satis vel assiduè biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis non salutem, sed periculum affert.

De inuentoribus medicinæ, CAP. III.

MEdicinę autem artis auctor ac repertor apud Græcos perhibetur Apollo. Hãc filius eius Æsculapius laude vel opere ampliauit. Sed postquàm fulminis ictu Æsculapius interiit, interdicta fertur medendi cura, & ars simul cum auctore defecit, latuítq; per annos pene quingentos vsque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc eam reuocauit ad lucem Hippocrates Asclepio patre genitus in insula Coo.

F

De tribus hæresibus medicorum, CAP. IIII.

ITaque tres viri totidem hæreses inuenerunt. Prima methodica inuēta est ab Apolline, quę remedia sectatur & carmina. Secunda Empyrica, i. experientissima, inuenta est ab Æsculapio, quę non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia Logica, i. rationabilis, inuēta ab Hippocrate. Iste enim G discussis ætatum, regionum, vel ægritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est. Empyrici ergo experientiam solam sectantur: Logici experientiæ rationem adiungunt: methodici nec elementorum rationem obseruant, nec tempora, nec ætates, nec causas, sed solas morborum substantias.

De quatuor humoribus, CAP. V.

SAnitas est integritas corporis, & temperantia naturæ ex calido & humido, quod H est sanguis: vnde & sanitas dicta est, quasi sanguinis status.

Morbi generali vocabulo omnes passiones corporis continētur, quod inde veteres morbū nominauerunt: vt ipsa appellatione, mortis, vim quæ ex ea nascitur demonstrent. Inter sanitatem autem & morbum media est curatio, quę nisi morbo congruat, non producit ad sanitatem. Morbi enim omnes ex quatuor nascuntur humoribus, i. ex sanguine & felle, melancholia & phlegmate. Ex ipsis enim re-

guntur sani, ex ipsis læduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturæ creuerint, ægritudines faciunt: sicut enim quatuor elementa, sic & quatuor humores, & vnusquisque humor suum elementum imitatur: sanguis aërem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma aquā. Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementa, quæ conseruant corpora nostra.

Sanguis ex græca etymologia vocabulum sumpsit, quòd ex eo corpus vegetetur, & sustentetur & viuat. Choleram Græci vocauerunt, quod vnius diei spatio terminetur: vnde & cholera, i. fellicula nominata est, hoc est fellis effusio: Græci enim fel χολὴν dicunt.

Melancholia dicta, eo quòd ex nigri sanguinis fece admixta sit abundātia fellis. Græci enim μέλαν nigrum vocant, fel autem χολὴν appellant.

Sanguis latinè vocatus quòd sit suauis: vnde & homines quibus dominatur sanguis dulces ac blandi sunt.

Phlegma autem dixerunt quòd sit frigida. Ex his quatuor humoribus reguntur sani: ex his læduntur infirmi. Dum enim amplius excursum naturæ creuerint ægritudines faciūt. Ex sanguine autem & felle acutæ passiones nascuntur, quas græci ὀξέα vocant. Ex phlegmate verò & melancholia veteres causæ procedunt, quas græci χρόνια dicunt.

De acutis morbis, Cap. VI.

Ὀξεῖα est acutus morbus, qui aut citò trāsit aut celerius interficit, vt pleurisis, phrenesis: ὀξὺ enim acutum apud Græcos & velocem significat. Χρόνια est prolixus corporis morbus qui multis temporibus remoratur, vt podagra, phtisis: χρόνος enim apud Græcos tempus dicitur. Quædam autem passiones ex propriis causis nomen acceperunt.

Febris à feruore dicta est: est enim abundantia caloris.

Φρένεσις appellata siue ab impedimento mētis, quia græci mētem φρένας vocant, seu quòd dentibus infrendant, nam frendere est dentes cōcutere. Est autem perturbatio cum exagitatione & dementia ex cholerica vi effecta.

Cardiace vocabulum à corde sumpsit, dum ex aliquo tumore aut dolore afficitur. Cor enim græci καρδίαν vocant. Est enim cordis passio cum formidabili metu.

Lethargus à somno vocata. Est enim oppressio cerebri cum obliuione & somno iugi, veluti stertentis.

Synanche à continentia spiritus & præfocatione dicta. Græci enim συνάγχειν continere dicunt: qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium præfocantur.

A Phlegmone est feruor stomachi cum extensione & dolore, siue φλεγμονὴ est inquietudo cum rubore, & dolore, & extensione, & duritia, & vastitate. Quæ cū cœperit fieri, inquietudo & febris consequitur. Vnde & dicta est φλεγμονὴ ἀπὸ τοῦ φλέγειν: sic enim sentitur & inde nomen accepit.

Pleuritis est dolor lateris acutus cum febre & sputo sanguinolento. Latus enim Græcè πλευρὰ dicitur, vnde & pleuritica passio nomen accepit.

Peripneumonia est pulmonis vitium cum dolore vehementi & suspirio: Græci enim pulmonem πνεύμονα vocant, inde & ægritudo B dicta est.

Apoplexia est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quòd ex lethali percussu repētinus casus fiat. Græci enim percussionem ἀπόπληξιν vocant.

Spasmus latinè contractio subita partiū aut neruorum cum dolore vehementi. Quā passionem à corde nominatam dixerunt, quia in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletione, aut ex inanitione.

Tetanus maior est contractio neruorum à ceruice ad dorsum.

Telum lateris dolor est, dictum est autem ita à medicis, quòd dolore corpus transuer- C beret, quasi gladius.

Ileos dolor intestinorum, vnde & ilia dicta sūt: Grecè enim ἰλεῖν obuoluere dicitur, quòd se intestina præ dolore inuoluant. Hi & torminosi dicuntur ab intestinorum tormento.

ὑδροφοβία, i. aquæ metus: græci enim ὕδωρ aquam vocant: φόβον timorem dicunt: vnde & Latini hunc morbum ob aquæ metum lymphaticum vocant. Fit autem vel ex canis rabidi morsu, aut ex* aëris spuma in terram proiecta, quam si homo vel bestia tetigerit, aut dementia repletur, aut in rabiem vertitur. *al. eius.*

D Carbunculus dictus, quòd in ortu suo rubens sit vt ignis, postea niger, vt carbo extinctus.

Pestilentia est contagium, quod dum vnū apprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur autem ex corrupto aëre, & in visceribus penetrando innititur. Hęc etsi plerunque per aërias potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fit: dicta autē pestilentia, quasi pastulentia, quòd veluti incendium depascat: Et toto descendit corpore pestis. Idem & contagium à contingendo, quia quem tetigerit, polluit. Ipsa & inguinia ab inguinum percussione. Eadem & lues à labe & luctu vocata, quæ tantopere acuta est, vt non habeat spacium temporis, quo aut vita

ſperetur aut mors, ſed repentinus languor ſi- E mul cum morte venit.

De Chronicis morbis, CAP. VII.

CHronica eſt prolixus morbus, qui multis tẽporibus remoratur, vt podagra, phtiſis: χρόνος enim apud græcos tempus dicitur.

Cephalea ex capite vocabulum habet: capitis enim paſſio eſt: græci enim caput κεφαλὴν vocant.

Scotoma ab accidente nomen ſumpſit, quod repentinas tenebras ingerat oculis cum vertigine capitis. Vertigo autem eſt, quotieſcunque ventus conſurgit, & terram in circuitu mouet. Sic & in vertice hominis arteriæ & venæ ventoſitatem ex reſoluta humectatio- F ne gignunt, & in oculis girum faciunt: vnde & vertigo nuncupata eſt.

Epilepſia vocabulum ſumpſit, quòd mentẽ apprehẽdens pariter etiam corpus poſſideat: græci enim apprehenſionẽ ἐπιληψίαν vocant. Fit autẽ ex melãcholico humore quoties exuberauerit, & ad cerebrũ aduerſus fuerit. Hæc paſſio & caduca vocatur, eo quòd cadẽs ęger ſpaſmũ patiatur. Hos etiam vulgus lunaticos vocat, quod per hũc curſum * comitetur eos inſania dæmonum. Eadem & laruatio, ipſe eſt & morbus comitialis, i. maior & diutinus quo caduci tenentur. Cuius tanta vis eſt, vt homo valens concidat ſpumétque. Comitialis autem dictus, quòd gentiles cùm comi- G tiorum die cuiquam accidiſſet, comitia dimittebantur. Erat autem apud Romanos comitiorum dies ſolennis in Kal. Ianuariis.

al. comitẽtur eos inſidiæ.

Mania ab inſania vel furore vocata. Nam Græcorum vetuſtas furorem μανίαν appellabat, ſiue à diuinatione, quia diuinare Græcè μαντεύειν dicitur.

Melancholia dicta eſt à nigro felle: Græci enim nigrum μέλαν vocant, fel autem χολὴν appellant. Epilepſia autem in phantaſia fit, melancholia in ratione, mania in memoria.

Typhi ſunt frigidæ febres, quæ abuſiuè typhi appellãtur ab herba quæ naſcitur in aqua, quę latinè forma atque ſtatus dicitur: eſt enim H acceſſionum reuolutio per ſtatuta temporum interualla.

Reuma græcè, latinè eruptio ſiue fluor appellatur.

Catarrus eſt fluor reumæ iugis ex naribus, quæ dum ad fauces venerit βρέγχος vocatur. dum ad thoracem vel pulmonem φθίσις dicitur.

Coriza eſt quoties infuſio capitis in oſſa venerit narium: & præfocationem fecerit cum ſternutatione, vnde & coriza nomẽ accepit.

Branchos eſt præfocatio faucium à frigido humore: Græci enim guttur βρέγχος dicunt, circa quod fauces ſunt, quos nos corruptè branchia dicimus.

Raucedo amputatio vocis. Hæc & arteriaſis vocatur, eo quòd vocem raucam & clauſam reddat ab arteriarum iniuriis.

Suſpirium nomen ſumpſit, quia inſpirationis difficultas eſt, quam Græci δύσπνοιαν dicunt, i. ſuffocationem.

Peripneumonia à pulmonibus nomen accepit. Eſt enim pulmonis tumor cum ſpumarum ſanguinearum effuſione.

Hæmoptyſis emiſſio ſanguinis per os: vnde & nomen accepit, αἷμα enim ſanguis dicitur.

Phtiſis eſt vlceratio & tumor in pulmonibus qui iuuenibus facilius euenire ſolet: φθίσις autem apud Gręcos dicta, quòd ſit totius corporis conſumptio.

Tuſſis græcè ab altitudine vocatur, quòd à profundo pectoris veniat, cuius contraria eſt ſuperior in faucibus vbi vua diſtillat.

Apoſtema à collectione nomen accepit: nam collectiones Græci apoſtemas vocant.

Εμπύησις dicta eſt apoſtema intrinſecus vel in latere, vel in ſtomacho cum dolore & febribus, & tuſſi, & abundantibus ſpumis & purulentiis.

ἡπατικὴ morbus à iecoris paſſione nomen accepit: Græci enim iecur ἧπαρ vocant.

Lienoſis à ſplene vocabulum ſumpſit, Gręci enim σπλὴν lien vocant.

Hydrops nomen ſumpſit ab aquoſo humore cutis: nam Græci ὕδωρ aquam vocauerunt, eſt enim humor ſubcutaneus cum inflatione turgente & anhelitu fœtido.

Nephritis à renium languore nomen accepit. Renes enim Græci νεφροὺς dicunt.

Paralyſis dicta à corporis impenſatione: facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte.

Cachexia nomen ſumpſit à corporis iniuria, vel malo habitu. καχεξίαν enim Græci malam vexationem vocauerunt. Fit autem hæc paſſio ex intemperantia ægrotantis, vel curatione medicaminis, aut poſt ęgritudinem tarda reſumptio.

Atrophia nomẽ accepit à diminutione corporis: nam græci nutrimẽti ceſſationẽ ἀτροφίαν dicunt. Eſt enim tenuitas corporis ex cauſis latentibus, & paulatim conualeſcentibus.

Sarcoma eſt ſuperfluum carnis incrementum, quo vltra modum corpora ſaginantur: Græci enim carnem σάρκα vocant.

ἰσχιάς vocata à parte corporis quam vexat. Nam vertibulorum oſſa quorum ſummitas illorum initio terminatur, Græci ἰσχία vocãt. Fit autem quoties deſcenderit in recta oſſa, & efficitur ibi glutinatio.

Podagram Græci à retentione pedum di-

cunt nominatam & à ferali dolore: siquidem omne quod immite fuerit abusiuè agreste vocamus.

Arthritis morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.

Calculus lapis est qui in vesica fit, vnde & nomen accepit. Gignitur autem ex materia phlegmatica.

Stranguria dicta est, eo quòd stringat vrinarum difficultatem.

Σατυρίασις iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum, dicta passio à Satyris.

Diarrhœa iugis vẽtris cursus sine vomitu.

Dysenteria est diuisio continuationis, i. vlceratio intestini. Δὺς enim difficultatẽ significat, ἔντερα intestina. Fit autem antecedente fluore, quam Græci Διάρροιαν vocant.

Lienteria dicta, quòd cibum tanquam per lineam intestina nullis obstantibus facit prolabi.

Colica passio nomen sumpsit ab intestino, quod Græci κῶλον appellant.

Ragades dicuntur, eò quòd fissuræ sint rugis collectæ circa orificium. Hę & hemorroides à sanguinis fluore dictæ. Græci enim sanguinem αἷμα dicunt.

De morbis qui in superficie corporis videntur,

CAP. VIII.

ALopecia est capillorum fluor circumscriptis pilis fuluis, aëris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine à similitudine animalis vulpeculæ quam Gręci ἀλώπεκα vocant.

Parotides sunt duritiæ vel collectiones, quę ex febribus vel aliquo alio nascuntur in auriũ vicinitates: vnde & παρώτιδες sunt appellatæ. ὦτα enim Græci auriculam dicunt.

Lentigo est vestigia macularum paruula in rotunditatem formata. à specie lenticulæ dicta.

Erisipelas est quam Latini sacrum ignem appellant, id est, execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie rubore flammeo cutes rubescunt. Tunc mutuo rubore quasi ab igne vicina inuaduntur loca, ita vt etiam febris excitetur.

Serpedo est rubor cutis cum pustularum extantia, & nomen sumpsit à serpendo, eò quòd serpat per membra.

Impetigo est sicca scabies: prominens à corpore cum asperitate & rotunditate formę. Hanc vulgus sarnam appellat.

Prurigo vocata à perurendo & ardendo.

Νυκτάλωπία est passio qua per diẽ visus patẽtibus oculis denegatur, & nocturnis irruẽtib⁹ tenebris redditur, aut versa vice (vt plerique volunt) die redditur, nocte negatur.

A

Verrucæ aliud sunt: Satyriasis aliud. Verrucæ singulatim sunt: satyriasis verò illa fortior, ac circa ipsam plures inueniuntur.

Scabies quoque & lepra vtraque passio asperitas cutis cum pruritu atque squammatione: sed scabies tenuis asperitas & squammatio est. Hinc denique nomen accepit, * quæ ita veluti purgamenta admittat. Nam scabies quasi squamies. al. quod velociter.

Lepra verò cutis asperitas squammosa lepidæ herbæ similis, vnde & nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem vertitur, nunc in alborem nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra dinoscitur: si variatim inter sanas cutis partes color diuersus appareat: aut si ita se vbique diffundat, vt omnia vnius coloris quamuis adulterini faciat.

B

Elephantiasis morbus dicitur ex similitudine elephanti: cuius naturaliter dura & aspera pellis, nomẽ morbo in hominibus dedit, quia corporis superficiem similem facit elephãtorum cuti, siue quia ingens passio est, sicut animal ipsum ex quo deriuatum ducit nomen.

Icteris Græci appellant à cuiusdam animalis nomine, quod sit coloris * fellei. Hũc morbum Latini arcuatum appellant ad similitudinẽ cęlestis arcus. Auriginẽ verò Varro appellari ait à colore auri. Regium autem morbum inde æstimant dictum, quòd vino bono & regalibus cibis citius curetur. id est nigri.

C

Cancer à similitudine maritimi animalis vocatum, vulnus sic medici dicunt nullis medicamentis sanabile. Aut ergo præcidi debet à corpore membrum vbi nascitur, vt aliquantulum viuat: tamẽ inde mortem quamlibet tardius affuturam.

Ordeolus est paruissima & purulenta collectio in capillis palpebrarũ constituta, in medio lata, & ex vtroque conducta, hordei granum similans: vnde & nomen accepit.

Furunculus est tumor in acutum surgens, dictus quòd ferueat, quasi feruunculus: vnde & Græcè ἄνθραξ dicitur, quòd sit ignitus.

D

Oscedo est, in qua infantum ora exulcerantur, dicta ex languore oscitantium.

Frenusculi vlcera circa rictum oris: similia his quæ fiunt iumentis asperitate frenorum.

Vlcus putredo ipsa: vulnus quod ferro fit quasi vi vlcus. Et vlcus quod olet quasi olcus.

Pustula est in superficie corporis turgida veluti collectio.

Papula est paruissima cutis erectio, circumscripta cum rubore: & ideo papula dicta, quasi * pupula sirimpia. al. pupilla.

Sanies dicta quòd ex sanguine nascitur, excitato enim calore vulneris, sanguis in saniem vertitur. Nã sanies non fit in quocunque loco

nisi vbi sanguis aduenerit, quia omne quod putrescit, nisi calidum & humidũ fuerit, quod est sanguis, putrefieri non potest. Sanies autem & tabes sibi differunt. Fluere enim sanie viuorum est, tabe mortuorum.

Cicatrix est obductio vulneris, naturalem colorem partibus seruans, dicta quòd obducat vulnera & obcæcat.

De remediis & medicaminibus, CAP. IX.

MEdicinæ curatio non est spernenda. Meminimus enim & Esaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandasse, & Paulus Apostolus Timotheo modicum vinum prodesse dixit. Curatio autem morborum tribus generibus constat, Pharmacia, quam Latini medicamina vocant. Chirurgia, quam Latini manuum operationem appellant, manus enim apud Græcos χεὶρ vocatur: diæta, quam Latini regulam appellant: est enim obseruatio legis & vitæ. Sunt enim omni curationi species tres: primum genus diæreticum: secundum pharmaceuticum: tertium chirurgicum. Dieta est obseruatio legis & vitę. Pharmaceutica est medicamentorum curatio. Chirurgia est ferramẽtorum incisio. nam ferro exciduntur quę medicamentorum non senserint medicinam. Antiquior autem medicina herbis tantùm ex succis erat. Talis n. medendi vsus cepit: deinde ferro & cæteris medicamentis.

Omnis autem curatio aut ex contrariis aut ex similibus adhibetur. Ex cõtrariis: vt frigidũ calido. vel siccum humido. sicut & in homine superbia sanari nõ potest, nisi humilitate sanetur. Ex similibus verò, sicut ligamentũ vel rotundo vulneri rotundum: vel oblongo oblongum apponitur. Ligatura enim ipsa nõ eadem membris & vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur. quæ duo etiam ipsa adiutoria nominibus suis significãt. Nam antidotum Græcè, Latinè ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinæ ratione curantur. At cõtrà ex simili vt πικρὰ, quod interpretatur amara: quia gustus eius amarus est. Ex conuenienti enim nomen accepit, quia amaritudo amaritudinem morbi soluere solet.

Omnia autẽ medicamenta ex propriis causis habent vocabula. Hiera enim dicta quasi diuina. Arteriaca, quòd apta sint gutturis meatui, & tumores faucium & arteriarum leniãt. Theriaca est antidotum serpẽtinum, quo venena pellũtur, vt pestis peste soluatur. Cathartica Græcè, Latinè purgatoria dicuntur.

Catapotia, eò quòd medicum potetur seu inglutiatur. Diamoron à succo mora nomen sumpsit, ex quo conficitur. sicut diacodion:

E quia ἐκ τῆς κωδείας, id est, ex papauere fit. sicut diaspermaton: quia ex seminibus componitur. Electuarium vocatum eò quòd molle sorbeatur. Trociscos dictus: quia in modum rotulæ deformatur. τρόχος enim Græcè rota dicitur. Colliria Latinum sonat, quòd vitia oculorum detergant. Epithema eo quòd supponatur, aliis adiutoriis præcedentibus. Cataplasma, eo quòd inductio sola fit. emplastrum eo quòd inducatur. Malagma eo quòd sine igne maceretur & comprehendatur. Enema Græcè, Latinè relaxatio dicitur. Pressaria dicta quòd intus initiantur.

Medicinam iumentorum Chiron quidam Græcus inuenit. inde pingitur dimidia parte F homo: dimidia equus. dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρίζεσθαι, quia chirurgus fuisse dicitur: vnde appellatus.

Criticos dies medici vocant, quibus vt credo ex iudicio infirmitatis illud nomen impositum est. quòd quasi iudicent hominem, & sententia sua aut puniant aut liberent.

De libris medicinalibus, CAP. X.

APhorismus est sermo breuis, integrum sensum propositæ rei scribens.

Prognostica præuisio ægritudinum, à prænoscendo vocata. Oportet enim medicum & præterita agnoscere, & præsentia scire, & futura præuidere.

G Dynamia, potentia herbarum & vis & possibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa δυνάμις dicitur. vnde & δυνάμεια nuncupatur, vbi eorum medicinæ scribuntur.

Botanicum herbarium dicitur, quòd ibi herbæ notentur.

De instrumentis Medicorum, CAP. XI.

ENchiridion dictum quòd manu astringatur, dum plurima contineat ferramenta. χεὶρ enim Græcè manus vocatur.

Phlebotomum ab incisione vocatum. Nã incisio Latinè Græcè τομὴ dicitur.

Similaria, angistrum. * Spatomeleguna H quæ à Latinis à similitudine cucurbitæ, à suspirio ventosa vocatur. Denique animata spiritu per igniculum, dehinc præciso corpori superposita omne quod inter cutem vel altius æstuat, siue humorem, siue sanguinem, vocat in superficiem * gliscere.

al. Spa... le, gun... lia ex... ria hab... guna a... guuia.

al. cist...

Pisa à pinsendis seminibus & terendis. Hinc & pigmenta eò quòd in pila & pilo aguntur quasi piligmenta. Est enim pila vas cõcauum & medicorum aptum vsui, in qua propriè ptisanæ * fieri & pigmenta concidi solent. Varro autem refert Pilumnium quendam in Italia fuisse, qui pinsendis prę fuit aruis: vnde & pilũni & pistores. Ab hoc ergo pilum & pilam in-

al. fer...

ucta quibus far pinsitur, & ex eius nomine ita appellata. Pilum autem est vnde contunditur quicquid in pila mittitur.

Mortarium, quod ibi iam semina in puluerem redacta & mortua condiantur.

Citicula est, in qua circunducta collyria resoluuntur, erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quàm resolui collyrium facit.

De odoribus & vnguentis,
CAP. XII.

ODor vocatus ab aëre.

Thymiama lingua Græca vocatur. quòd sit odorabile. Nã timos dicitur flos qui odorem refert. de quo Virgilius: -redolẽtque timo flagrantia mella.

Incensum dictũ: quia igne consumitur dum offertur.

Tetraidos formulæ incensi in lõgitudinem porrectæ, quæ fiunt ex quatuor pigmentis. Quatuor enim Græcè πέτλαρα formula εἶδος dicitur.

Stacte est incensum quod ex pressura manat, dictum à Græcis ἀπὸ τοῦ στάζειν, quod est manare & distilare.

Mirobalanum: quia fit ex glande odorata de quo Horatius: Et pressa tuis balanus capillis. Vnguẽtum verò est omne quod ex communi oleo cõfectum, aliarum specierum cõmixtione augetur, odoris iocunditatẽ sumẽs & longius redolens.

Vnguenta autem quædam dicuntur à locis vt telinum, cuius Iulius Cæsar meminit, dicens: Corpus suaui * telino vnguimus. Hoc conficiebatur in insula Delo, quæ est vna ex Cycladibus. Sunt & quędã ab inuentorũ nomine, vt amaracinum. Nam quidam tradunt regium quendam puerum Amaracum nomine quamplura vnguentorum genera ferentẽ casu prolapsum esse, & maiorem ex commixtione odorem creasse. Vnde nunc optima vnguenta amaracina dicũtur, sunt autem ex genere florum. Item quæ à materiæ suæ qualitate dicuntur, vt rosaceum à rosa: cyprinum à flore Cypri:* quę proinde & propriæ materię odorem referunt. Ex his quædam simplicia vnguenta sunt, quæ vna tãtum specie existũt, vnde & sui nominis referunt odoratum, vt anetinum: est enim syncerum ex oleo & aneto tantum. Composita autem sunt quæ pluribus admixtis fiunt: vnde & nominis sui odorẽ non habent: quia obtinentibus aliis quæ admiscentur, incertum odorem ducunt: vt cerotum, calesticum, marciatum.

al. telinio fortè delinio.

al. vnde &

De initio Medicinæ, CAP. XIII.

QVæritur à quibusdam, quare inter cæteras artes liberales ars Medicinæ non contineatur. Propterea, quia illæ singulares continent causas: ista verò omnium. Nam & Grammaticã medic⁹ scire iubetur, vt intelligere vel exponere possit quę legit. similiter & Rhetoricam, vt veracibus argumentis valeat diffinire quæ tractat. necnon & Dialecticam propter infirmitatum causas ratione adhibita perscrutendas atque curandas. Sic & Aritmeticam propter numerum horarũ in accessionibus, & periodis dierum: non aliter & Geometriam propter qualitates regionum, & locorum situs: in quibus doceat, quid quisque obseruare debeat. Porrò Musica incognita illi nõ erit, nam multa sunt quę in Gręcis hominibus per hanc disciplinam facta leguntur: sicut habetur de Dauid, qui à spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus Phreneticum quẽdam per symphoniã pristinæ sanitati restituit. Postremò & Astronomiam notam habebit, per quam contempletur rationem astrorum & mutationem temporum. nam sicut ait quidã medicorum, cum ipsorum qualitatibus & nostra corpora cõmutantur. hinc est quod Medicina secunda Philosophia dicitur. Vtraque enim disciplina totum sibi hominem vẽdicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,
Liber quintus.

Capita libri quinti.

G

De authoribus legum, CAP. I.

MOYSES genti Hebraicæ primus omnium diuinas leges sacris literis explicauit. Foroneus rex Græcis primus leges iudiciáque constituit. Mercurius Trismegistus primus leges Ægyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensibus H dedit. Lycurgus primus Lacedæmonis iura legum ex Apollinis authoritate cōfinxit. Numa Pompilius qui Romulo successit in regno, primus leges Romanis edidit: deinde cũ populus seditiosos magistratus ferre non posset, Decemviros legibus scribēdis creauit, qui leges ex libris Solonis in Latinum sermonem translatas xij. tabulis exposuerunt. Fuerunt autem hi Appius, Claudius, Genutius, Veterius, Iulius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romelius, Posthumius. Hi Decemviri legum conscribendarum electi sunt.

Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseuerauit: obtrectatorum metu: deinde Cæsar cepit id facere, sed antè interfectus est. Paulatim autem antiquæ leges vetustate atque incuria exoleuerunt: quarũ & si nullus iam vsus est: notitia tamen necessaria videtur.

Leges nouæ à Constantino Cæsare ceperunt & reliquis succedentibus: erántque permixtæ & inordinatæ. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani & Hermogeniani codicem factum constitutionum à Constantini temporibus, sub proprio cuiusque Imperatoris titulo disposuit, quem à suo nomine Theodosianum vocauit.

De legibus diuinis & humanis, CAP. II.

OMnes autem leges aut diuinæ sunt, aut humanæ. Diuinæ natura: humanæ mo- Dist. 1. Omnes le-ges.

ribus constant: ideóque hæc discrepant, quoniam aliæ aliis gentibus placent.

Fas lex diuina est: ius lex humana. Transire per agrum alienum fas est, ius non est.

Quid differunt inter se ius, leges, & mores, Cap. III.

Dist. 1. ius generale. IVs generale nomen est: lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum est: omne autem ius legibus & moribus constat.

J. eadẽ dist. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo: siue, lex non scripta. Nam lex à legẽdo vocata est: quia scripta est.

J. ea. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantum. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum: quod pro lege suscipitur, cùm deficit lex. nec differt scriptura an ratione consistat, quando & legem ratio commendat. Porrò si ratione lex constat lex erit omne iam quod ratione constiterit, duntaxat quòd religioni cõgruat: quòd disciplinæ conueniat: quòd saluti proficiat. vocata autem consuetudo, quia in communi est vsu.

Quid sit ius naturale, Cap. IIII.

J. ea. IVs naturale est, aut ciuile, aut gentium. Ius naturale est commune omnium nationum eò quod vbique instinctu naturę, non constitutione aliqua habeatur: vt viri & fœminę cõiunctio: liberorũ successio & educatio: communis omnium possessio: & omnium vna libertas, acquisitio eorũ, quæ cælo, terra, marique capiuntur. Item depositę rei vel commẽdatę pecuniæ restitutio: violentiæ per vim repulsio. Nã hoc aut si quid huic simile est, nũquam iniustum, sed naturale æquúmque habetur.

Quid sit ius ciuile, Cap. V.

J. eadem dist. IVs ciuile est, quod quisque populus vel ciuitas sibi propriũ, humana diuináque causa constituit.

Quid sit ius gentium, Cap. VI.

J. ea. IVs gentium est sedium occupatio, ędificatio, munitio, bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera pacis, indutiæ, legatorũ non violandorum religio, cõnubia inter alienigenas prohibita: & inde ius gentium, quòd eo iure omnes ferè gentes vtuntur.

Quid sit ius militare, Cap. VII.

J. ea. al. egressio. IVs militare est belli inferẽdi solennitas: fœderis faciendi nexus, signo dato * congressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio: item flagitij militaris disciplina, si locus deseratur: item stipendiorum modus: dignitatum gradus: præmiorum honor, veluti cùm corona vel torques donatur. Item prędę decisio: & pro personarum qualitatibus & laboribus iusta diuisio ac principis portio.

Quid sit ius publicum, Cap. VIII.

IVs publicum est in sacris & sacerdotibus & in magistratibus. J. ea.

Quid sit ius Quiritum, Cap. IX.

IVs quiritũ est propriè Romanorum, quòd nulli tenẽt nisi Quirites, id est, Romani tãquam de legitimis hæreditatibus, decretionibus: de tutelis: de vsucapione, quæ iura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorũ: & in * eisdem solis constituta. Constat autem Quiritum ius ex legibus & plebiscitis, cõstitutionibus principum & edictis, siue prudentium responsis. J. ea. al. eosdem solos.

Quid lex, Cap. X.

LEx est cõstitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerũt. Dist. 2. lex.

Quid scita plebium, Cap. XI.

SCita sunt quę * plebs tantum constituunt: & vocata scita, quòd ea plebs sciat, vel quòd sciscitatur & rogat vt fiat. al. plebes. Dist. 2. Plebiscita.

Quid senatus consultum, Cap. XII.

SEnatus consultum, est quod tantùm senatores populis consulendo decernunt. J. ea.

Quid constitutio & edictum, Cap. XIII.

COnstitutio vel edictum quod rex vel imperator constituit vel edicit. J. ea.

Quid responsa prudentium, Cap. XIIII.

REsponsa sunt quę iurisconsulti respõdere dicuntur consulẽtibus: vnde & respõsa Pauli dicta. fuerunt enim quidam prudentes & arbitri æquitatis, qui institutiones ciuilis iuris compositas ediderunt: quibus dissidentium lites contentionésque sopirent. J. ea.

De legibus consularibus & tribunitiis, Cap. XV.

QVædam etiam leges dicuntur ab iis qui condiderunt, vt consulares: tribunitiæ Iuliæ, Corneliæ. Nam & sub Octauiano Cæsare suffecti cõsules Papius & Pompeius legẽ tulerunt: quæ à nominibus eorum appellatur Papia & Pompeia, continẽs primùm præmia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus in extraneis testamento legaret, quàm vt quarta pars superesset hæredi- Dist. 2. Quædam.

bus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque legem condidit, quæ hactenus Aquilia vocatur.

De lege satyra, CAP. XVI.

j. ea. Satyra verò lex est, quæ de pluribus rebus simul loquitur, dicta à copia rerum, & quasi à facietate: vnde & satyram scribere est poëmata varia condere, vt Horatij, Iuuenalis & Persij.

De legibus Rhodiis, CAP. XVII.

j. ea. Rhodiæ leges naualium commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatę, in qua antiquitus mercatorum fuit vsus.

De priuilegiis, CAP. XVIII.

Dist. 3. Priuilegia. Priuilegia autem sunt leges priuatorum, quasi priuatę leges. Nam priuilegium inde dictum, quod in priuato feratur.

Quid possit lex, CAP. XIX.

j. ea. Omnis autem lex aut permittit aliquid, vt Vir fortis petat præmium: aut vetat, vt Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat: aut punit, vt Qui cædem fecerit capite plectatur: aut enim pręmio, aut pœna vita moderatur humana.

Quare facta sit lex, CAP. XX.

j. ea. Factæ sunt leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutáque sit inter improbos innocētia, & in ipsis improbis formidato supplicio, refrenetur nocendi facultas.

Qualis debeat fieri lex, CAP. XXI.

Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secūdum patriæ cōsuetudinem, loco temporíque conueniens, necessaria, vtilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione cōtineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

De causis, CAP. XXII.

Pragma Græcum est, quod Latinè causa dicitur: vnde & pragmatica negocia dicuntur, & actor causarum & negociorū pragmaticus nuncupatur.

De testibus, CAP. XXIII.

Testes sunt à quibus quæritur veritas in iudicio, quos quisque ante iudicium sibi placitis alligat: ne cui sit postea liberum aut dissimulare, aut subtrahere se: vnde & alligati appellantur. Item testes dicti, quòd testamento adhiberi solent: sicut signatores qui testamenta signant.

E

De instrumentis legalibus, CAP. XXIIII.

Voluntas generale nomen omnium legalium instrumentorum, quæ quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accepit.

Testamentum vocatum: quia nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest, nec sciri quod in eo scriptum sit: quia clausum & obsignatum est. & inde dictum testamentum: quia non valet nisi post testatoris monumentum: vnde Apostolus, Testamentum, inquit, in mortuis confirmatur. Testamentum sanè in scripturis sacris non hoc solū dicitur: quod
F non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum & placitum, testamentum vocabant: nam Laban & Iacob testamentum fecerunt, quod vtique etiam inter viuos valeret, & in Psalmis: Aduersum te testamētum disposuerunt, hoc est, pactum: & innumerabilia talia.

Tabulæ testamēti ideo appellatæ sunt, quia ante chartæ & membranarum vsum in tabulis dolatis non solùm testamentum, sed etiam epistolarū alloquia scribebantur: vnde & portitores earum tabularij vocantur.

Testamentum iuris ciuilis est quinque testium signis signatum, subscriptione firmatū.

Testamentum iuris prætorij est septem testium signis signatum: sed illud apud ciues fit, inde ciuile: istud apud pretores, inde iuris pre-
G torij. Testamentū autem signare, notare est, vt notum sit quod scriptum est.

Holagraphum testamentum est manu autoris totum conscriptum atque subscriptum: vnde & nomen accepit. Græci enim ὅλην totam, γραφὴν literam dicunt.

Irritum testamentū est, si is qui testatus est, capite diminutus est, aut si non ritè factū sit.

Inofficiosum testamentum est, quod frustra liberis exhæredatis, sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est.

Ruptum testamentū inde vocatur, eò quod
H nascēte posthumo neque exhæredato nominatim, neque hærede instituto disrumpitur.

Suppressum testamentum est, quod in fraudem hæredum vel legatariorum seu liberorū non est palam prolatum: quod si non latet, tamen si prædictis personis non proferatur, supprimi tamen videtur.

Nuncupatio est, quam in tabulis cerísque testator recitat, dicens: Hæc vt in his tabulis cerísque scripta sunt, ita videtur, ita dico, ita lego: itaque vos ciues Romani testimonium mihi perhibete, & hoc dicitur nuncupatio: nuncupare enim est in palam nominare & confirmare.

Ius liberorum est coniugum sine liberis

inuicem pro loco pignorum hæreditatis al- A terna conſcriptio.

Codicellũ, vt veteres aiunt, ſine dubio ab autore dictum, qui hoc ſcripturæ genus inſtituit. Eſt autẽ ſcriptura nulla indigẽs ſolẽnitate verborũ, ſed ſola teſtatoris voluntate qualicunque ſcripturæ ſignificatione expreſſa: cuius beneficio voluntatibus defunctorum eſſe conſtat ſubuentum propter legalium verborum difficultatem, aut certè propter neceſſitatem adhibendorum ſolenniũ: ita vt qui titulũ ſcribit eiuſdẽ ſcripturæ codicellum vocet: ſicut autem codicellus fit vice teſtamenti: ita epiſtola vice codicellorum.

Cretio eſt certus dierum numerus, in quo inſtitutus hæres aut accipit hæreditatem, aut B finito tempore cretionis excluditur, nec liberum eſt illi vltra capiendi hæreditates. Cretio autem appellata eſt quaſi decretio, id eſt, decernere vel conſtituere: vtputa, ille hæres eſto mihi: additur, cernitóque infra tot dies. Adeundarũ autẽ hæreditatũ cẽteſimus ſtatutus erat dies, quibus non eſſet cretio adiecta.

Fideicommiſſum dictum, vt fiat quod à defuncto cõmittitur. Nam fides dicta, eo quod fiat: quod tamen non in directis verbis, ſed precatiuis expoſcitur.

Pactum dicitur inter partes ex pace conueniens ſcriptura, legibus ac moribus comprobata: & dictum pactum quaſi ex pace factum, C ab eo quod eſt pango, vnde, & pepigit fœdus.

Placitum quoque ſimiliter ab eo quod placet. Alij dicunt pactum eſſe quod volens quis facit: placitum verò quo quiſquam nolens compellitur, veluti quando quiſquam paratus ſit in iudicio ad reſpondendum: quòd nemo poteſt dicere pactum, ſed placitum.

Mandatum dictum, quod olim in commiſſo negocio, alter alteri manum dabat.

Ratum verò quaſi rationabile & rectum: vnde & qui pollicetur dicit: Ratum eſſe profiteor, hoc eſt, firmum atque perpetuum: ritè autem eſſe non rectè, ſed ex more.

Chirographum, cautio vel ſcriptio duarum D inſtar chartarum. Græce enim manuſcriptũ, Latinè dicitur cautio.

Emptio & vẽditio eſt rerum commutatio atque contractus: ex conuenientia veniens.

Emptio autem dicta, quòd à me tibi ſit: vẽditio quaſi venundatio, id eſt, à nundinis.

Donatio eſt cuiuſlibet rei tranſactio. Dictam autem dicunt donationem, quaſi domi actionem: & dotem, quaſi do item. Præcedente enim in nuptiis donatione, dos ſequitur. Nam antiquus nuptiarũ erat ritus, quòd ſe maritus & vxor inuicem emebant, ne videretur ancilla vxor: ſicut habemus in iure. Inde eſt quod præcedente donatione viri, ſequitur dos vxoris.

Donatio vſufructuaria ideo dicitur: quia donator ex ea vſumfructũ adhuc retinet, ſeruato cui donatum eſt iure.

Donatio directa ideo nuncupatur: quia & iure & vſu ſtatim tranſit in alterum: nec vltra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

Conditiones, teſtium ſunt propriè: & dictæ conditiones à condicendo, quaſi condictiones: quia non ibi teſtis vnus iurat, ſed vel duo vel plures. Non enim in vnius ore, ſed in duorũ aut trium teſtium ſtat omne verbum. Item conditiones, quòd inter ſe conueniat ſermo teſtium, quaſi condictiones.

Stipulatio eſt quaſi promiſſio vel ſponſio: vnde & promiſſores ſtipulatores vocantur: dicta autem ſtipulatio à ſtipula. Veteres enim quando ſibi aliquid promittebant, ſtipulam tenentes frangebãt: quam iterum iungentes, ſponſiones ſuas agnoſcebant.

Sacramẽtum eſt pignus ſponſionis: vocatũ autem ſacramentum, quia violare quod quiſque promittit perfidiæ eſt.

De rebus, Cap. XXV.

HÆreditas eſt res quæ morte alicuius ad quempiã peruenit, vel legato teſtamento, vel poſſeſſione retenta. Dicta autem hæreditas à rebus additis, ſiue ab ære, quia qui poſſidet agrum & cenſum ſoluit, inde & res.

Res ſunt quæ in noſtro iure conſiſtunt.

Iura autẽ ſunt, quæ à nobis iuſtè poſſidentur, nec aliena ſunt.

Dicta autem res à rectè habendo, ius à iuſtè poſſidendo. Hoc enim iure poſſidetur quod iuſtè, hoc rectè quod benè. Quod autem malè poſſidetur alienum eſt. Malè autem poſſidet, qui vel ſuis malè vtitur, vel aliena præſumit. Poſſidet autem iuſtè, qui non * irritatur al. irretitur. cupiditate. Qui autẽ cupiditate tenetur, poſſeſſus eſt, non poſſeſſor.

Bona ſunt honeſtorum ſeu nobilium, quæ proinde bona dicuntur, vt non habeant turpẽ vſum, ſed ea homines ad res bonas vtantur.

Peculium propriè minorum eſt perſonarũ ſiue ſeruorum. Nam peculium eſt, quòd pater vel dominus filium ſuum vel ſeruum pro ſuo tractare * arbitrio patitur. Peculium autem à al. iure. pecudibus dictum, in quibus veterum cõſtabat vniuerſa ſubſtantia.

Bonorum poſſeſſio eſt ius poſſeſſionis, certo ordine certóque titulo acquiſita.

Inteſtata hæreditas eſt, quæ teſtamẽto ſcripta non eſt, aut ſi ſcripta ſit, iure tamẽ nequaquam eſt edita.

Caduca inde dicuntur, quia eius hæredes ceciderunt.

Familia herciſcunda, eſt diuiſio hereditatis

inter heredes. Herciscunda enim apud veteres diuisio nuncupatur. E

Communis diuisio est inter eos, quibus cõmunis res est: quæ actio iubet postulantibus iis arbitrum dari, cuius arbitratu res diuidantur.

Finium regendorum actio dicta, eo quòd per eam regantur fines * vtrique ne dissipentur; dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controuersia sit.

al.vtriusq;.

Locatio est res ad vsum data cum diffinitione mercedis.

Conductio est res in vsum accepta, cum constituta mercede.

Res credita est, quæ in obligatione ita deducta est, vt ex tempore quo res contrahebatur, certum sit eas deferri. F

Vsura est incremẽtum fœnoris, ab vsu æris crediti nuncupata.

Commodum est id quod nostri iuris est, & ad alios temporaliter translatum est * cõmodum temporis quamdiu apud eum sit, vnde & commodum dictum est.

al.commodo.

Precarium est dum prece creditor rogatus permittit debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, & ex eo fructus capere. Et dictum precarium, quia prece * additur: quasi precadium, r pro d litera commutata.

al.aditur.

Mutuũ appellatum est, quia id quod à me tibi datur, ex meo tuum fit.

Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem quis videtur, cùm aliquid metu furti, incendij, naufragij, apud alium custodiæ causa deponit. G

Interest autem in loquẽdi vsu inter pignus & arram. Nam pignus est quod datur propter rem creditam, quæ dum redditur statim pignus aufertur. Arra verò est primũ quod pro re bonæ fidei * contracta empta, ex parte datur, & postea completur. Est enim arra complenda, non auferenda, vnde qui habet arram non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem, & dicta arra à re pro qua traditur. Itẽ inter pignus & fiduciam & hypothecam hoc interest. H

al.cõtractu.

Pignus est enim quod propter rem creditã obligatur: cuius rei possessionem solam ad tẽpus consequitur creditor. Cæterùm dominiũ penes debitorem est.

Fiducia est cùm res aliqua sumendæ mutuæ pecuniæ gratia vel mancipatur, vel in iure creditur.

Hypotheca est, cùm res aliqua commodatur sine depositione pignoris, pacto vel cautione sola interueniente.

Momentum dictum à temporis breuitate, vt tam citò quàm statim saluo negotio reformetur, nec in vllam moram produci debeat quod repetitur: sicut nec vllũ spacium est momenti, cuius tam breuis est temporis pũctus, vt in aliquã moram nullo modo producatur.

Instrumentum est vnde aliquid construimus: vt calamus, ascia, culter.

Instructum, quod per instrumentum efficitur: vt baculus, codex, tabula.

Vsus, quo in re instructa vtimur: vt in baculo inniti: in codice legere, in tabula ludere: sed & ipse fructus agrorum, quia eo vtimur, vsus vocatur. Hæc sunt tria illa.

Vsusfructus autem vocatus, quia solo vsu habetur eius fructus, manente apud alium iure.

Vsucapio est adeptio dominij, per cõtinuationem iustæ possessionis, vel biennij, vel alicuius temporis.

Mancipatio dicta est, quia res manu capitur. Vnde oportet eum qui mancipium accipit, comprehendere idipsum, quod ei mancipio datur.

Cessio est propriè rei concessio, sicut est illud: Cedo iure propinquitatis. Cedere enim dicimus quasi cõcedere, & quæ propria sunt: nam aliena restituimus, non cedimus. Nam cedere propriè dicitur, qui contra veritatem alicuit consentit: vt Cicero, Cessit, inquit, amplissimi viri authoritati, vel potius paruit.

Interdictum est, quia à iudice non in perpetuum, sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur: salua propositione actionis eius.

Precium vocatum, eo quòd prius illud damus, vt pro eius vice rem quam appetimus possidere debeamus.

Cõmercium dictum à mercibus, quo nomine res vænales appellamus. Vnde mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui res vendere & emere solent.

Integri restitutio est causæ vel rei reparatio.

Causa redintegratur quæ vi potestatis expleta non est. Res redintegratur quæ vi potestatis ablata atque extorta est.

De criminibus in lege constitutis, CAP. XXVI.

CRimen à carẽdo nomen accepit, vt furtum, falsitas, &c. quæ non occidunt, sed infamant.

Facinus dictum à faciendo malum, quòd noceat alteri.

Flagitium à flagitando corruptelam libidinis, quòd noceat sibi. Hæc duo sunt genera omnium peccatorum.

Vis est virtus potestatis, per quam causa siue res vel aufertur vel extorquetur.

Vis priuata est si quisquam ante iudicium armatis

armatis hominibus, quemquam à ſuo deiecerit vel expugnauerit. A

Vis publica eſt, ſi quis ciuem ante populum vel iudicem vel regem appellantem necauerit, aut torſerit, ſiue verberauerit, vel vinxerit.

Dolus eſt mentis calliditas, ab eo quòd deludat: aliud enim agit & aliud ſimulat. Petronius aliter æſtimat, dicẽs: Quid eſt iudicis dolus? nimirum vbi aliquid factum eſt quod legi dolet: habetis dolum, accipite nunc malũ.

Calumnia eſt iurgium alienę litis: à caluẽdo, i. decipiendo dicta.

Falſitas appellata à fando aliud quàm verum eſt.

Iniuria eſt iniuſtitia, hinc eſt apud Comicos: Iniure ſequi: vel, Iniuria eſt qui audet aliquid contra ordinem iuris. B

Seditio dicitur diſſenſio ciuium, quod ſeorſum alij ad alios * cũt. Nam hi maximè turbatione rerum & tumultu gaudent.

al. ſæuiunt.

Sacrilegium propriè eſt ſacrarum rerum furtum, poſtea & in idolorum cultu hęſit hoc nomen.

Adulterium eſt illuſio alieni cõiugij, quod quia alter alterius torum cõmaculauit, adulterij nomen accepit.

Stuprum, i. raptus, propriè eſt illicitus coitus, à corrumpendo dictus, vnde & qui rapto potitur, ſtupro fruitur.

Homicidij vocabulum compoſitum eſt ex homine & cæde: qui enim cędem in hominẽ feciſſe compertus erat, homicidam veteres appellabant. C

Parricidij actio non ſolùm in eum dabatur qui parentem, id eſt, qui patrem vel matrem interemiſſet, ſed & in eum qui fratrem occiderat, & dictum parricidium quaſi parentis cædium.

Interneciei iudicium in eum dabatur, qui falſum teſtimonium fecerat, & ob id hominẽ occiderat. Accuſatorem eius poſſeſſio bonorum ſequebatur. Interneciei autem ſignificatio eſt, quaſi hominis quædam necatio: nam præpoſitionem Inter, ponebant antiqui pro E. Neuius: Mare interbibere. Et Plautus: Interluere mare, i. ebibere & eluere. D

Furtum eſt rei alienæ clandeſtina contrectio, à furuo, i. fuſco vocatum, quia in obſcuro fit. Furtum autem capitale crimen apud maiores fuit ante pœnam quadrupli.

Perſuaſio eſt rei alienæ manifeſta præſumptio. Furtum autem earundem rerum fit, quæ de loco in locum transferri poſſunt, perſuaſio autem & earum quæ transferuntur, & earum quæ immobiles ſunt.

Inficiatio eſt negatio debitę rei cùm à creditore depoſcitur. Item & * abiuratio, i. rei creditæ abnegatio.

al. obiuratio.

Ambitus iudicium in eum eſt, qui largiorẽ honorem capit & ambit, amiſſurus dignitatẽ quam munere inuadit.

Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniámque publicam interuertunt: nam à pecunia peculatus eſt dictus. Non autem ſic iudicatur furtum publicæ rei, ſicut rei priuatæ: nam ille ſic iudicatur vt ſacrilegus, quia fur eſt ſacrorum.

Repetundarum accuſatur, qui pecunias à ſociis cœpit. In hoc iudicio reus ſi ante moriatur, in bona eius iudicium redditur.

Inceſti iudicium in virgines ſacratas, ſiue in propinquas ſanguine, conſtitutum eſt: qui enim talibus miſcentur, inceſti, id eſt, incaſti habentur.

Maieſtatis reatu tenentur ij, qui regiã maieſtatem deſeruerunt, vel violauerunt, vel qui rempublicam prodiderunt, vel cum hoſtibus conſenſerunt.

Piaculum dictum quod expiari poteſt, cõmiſſa ſunt enim quæ erãt quoquo ordine expianda.

De pœnis in legibus conſtitutis,

CAP. XXVII.

DVpliciter malum appellatur, vnũ quod homo facit, alterũ quod patitur. Quod facit, peccatum eſt, quod patitur pœna. Malũ autem tunc plenum eſt, cùm & prǣteritum eſt, & impetit vel impendet, vt ſit dolor & metus.

Pœna dicta quod puniat. Eſt autem epithetum nomen, & ſine adiectione nõ habet plenũ ſenſum, adiicis pœna carceris, pœna exilij, pœna mortis, & imples ſenſum.

Supplicium propriè dicitur non quo quis punitur, ſed qui ita damnatur vt bona eius cõſecrentur & in publico redigantur: nam ſupplicia dicebantur ſupplicamẽta. Et ſuppliciũ dicitur de cuius dãnatione delibatur aliquid Deo, vnde & ſupplicare.

Octo genera pœnarum in legibus contineri Tullius ſcribit, ſcili. damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, ſeruitutem & mortem, his namque pœnis vindicatur omne perpetratum peccatum.

Damnum à diminutione rei vocatum.

Vincula à vinciendo, i. artando dicta, eo quòd conſtringant atque retineant, vel quia vi ligant colla.

Compedes dictæ, quia continent pedes.

Pedicæ ſunt laquei, quibus pedes illaqueãtur, dictæ à pedibus capiendis.

Catenæ autẽ quòd accipiendo tenẽt vtraque veſtigia, ne progrediantur. Item catenæ quòd ſe capiendo teneant plurimis nodis.

Manicæ ſunt vincula, quibus manus capiũtur, licet & manicæ tunicarum ſint.

Neruus eſt vinculum ferreum, quo pedes vel ceruices impediuntur.

Boya eſt torques dãnatorum, quaſi iugum
al. in boue. * boum: ex genere vinculorum eſt.

Carcer, in quo cuſtodiũtur noxij. Et dictus carcer, quòd eo homines coerceantur, includantúrque, quaſi arcens, ab arcendo ſcilicet. Locum autem in quo ſeruantur noxij carcerem dicimus numero tantùm ſingulari: vnde verò emittuntur quadrigæ carceres vocamus numero tantum plurali.

Verbera dicta: quia cùm agitantur, aërem verberant. Hinc flagra & plagæ & flagella: quia cum flatu & ſtrepitu in corpore ſonant. Nã plagæ quaſi flagæ, ſed plagæ & flagra primæ poſitionis ſunt: flagella autem per diminutionem dicta.

Anguilla eſt, qua coercentur in ſcholis pueri, quæ vulgò ſcutica dicitur.

Fuſtes ſunt, quibus pro criminibus iuuenes feriuntur, appellati quod præfixi in foſſis ſtent quos palos ruſtici vocant.

Vectes dicti, quòd manibus vectentur: vnde oſtia ſaxáque velluntur: ſed hi ad pœnas legum non pertinent.

Virgæ ſunt ſummitates frondium arborũque, dictæ quòd virides ſunt: vel quòd vim habeant arguẽdi: quæ ſi lenis fuerit, virga eſt, ſi certè nodoſa vel aculeata ſcorpio rectiſſimo nomine vocatur: quia arcuato vulnere in corpus infigitur.

Ictus propriè flagellorum ſunt ab agitando vocati.

Vngulæ dictæ, quòd effodiant: hæc & fidiculæ, quia iis rei in eculeo torquẽtur, vt fides inueniatur.

Eculeus autem dictus, quod extendatur.

Tormenta verò quod torquendo mentem inueniant.

al. latomia. Eſt & * lautumna ſupplicij genus ad verberandum aptum, inuentum à Tarquinio ſuperbo ad pœnas ſceleratorũ. Iſte enim prior latumnas, tormenta, fuſtes, metalla atque exilia adinuenit, & ipſe prior ex regibus exilium meruit.

Talio eſt ſimilitudo vindictæ, vt taliter quis patiatur: vt fecit. Hoc enim & natura & lege eſt inſtitutũ: vt lædentem ſimilis vindicta ſequatur. Vnde & illud eſt legis. Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Talio autem non ſolùm ad iniuriam referendam: ſed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Eſt enim communis ſermo & iniuriæ & beneficentiæ.

Ignominium dictum, eo quòd deſinat habere honeſtatis nomẽ, is qui in aliquo crimine deprehenditur. Dictum autem ignominiũ E quaſi ſine nomine: ſicut ignarus ſine ſcientia, ſicut ignobilis ſine nobilitate. Hoc quoque & infamium, quaſi ſine bona fama: fama autem dicta: quia fando, & loquendo peruagatur per traduces linguarum & aurium ſerpens. Eſt autem nomen & bonarum rerũ & malarum. Nam fama felicitatis interdum eſt, vt illud eſt, Illuſtris fama quod laus eſt: malarum, vt Virgilius: Fama malum quo non aliud velocius vllum. Famæ autem nomen certi locum non habet, quia plurimum mendax eſt, adiiciens multa, vel demutans de veritate: quæ tamdiu viuit quamdiu non probatur. At vbi probaueris, eſſe ceſſat, & exinde res nominatur: non fama.

F Exilium dictum quaſi extra ſolum. Nam exul dicitur qui extra ſolum eſt. Vnde poſtliminium redeuntibus hoc eſt de exilio reducendis, qui ſunt eiecti in iniuria, id eſt, extra limen patriæ. Diuiditur autem exilium in relegatis & deportatis.

Relegatus eſt quem bona ſua ſequũtur, deportatus quem non ſequuntur.

Proſcriptio exilij procul damnatio, quaſi porro ſcriptio. Item proſcriptus, quia palam ſcriptus.

Metallum eſt vbi exules deputantur ad eruendam venam, marmoráque ſecunda in cruſtis.

G Seruitus à ſeruando vocata, apud antiquos enim qui in bello à morte ſeruabantur, ſerui vocabantur. Hæc eſt ſola malorum omnium poſtrema, quæ liberis omni ſupplicio grauior eſt, nam vbi libertas periit, vnà ibi perierũt & omnia.

Mortium verò diuerſi caſus, ex quibus crux vel patibulum in quo homines appenſi cruciantur vel patiuntur, vnde & nomina habent.

Patibulum enim vulgo furca dicitur, quaſi ferens caput. ſuſpenſum enim & ſtrangulatũ hæc exanimat: ſed patibuli minor pœna, quã crucis. Nam patibulum appenſos ſtatim exanimat, crux autem ſuffixos diu cruciat, vnde
H & in Euangelio latronibus, vt morerentur, & de ligno ante ſabbatum deponerentur, crura confracta ſunt, quia ligno ſuſpenſi cito mori nõ poterãt. In ipſo quoque genere necis differt. Crudelius eſt enim in aqua ſpiritum torquentis extingui, ignibus vri, frigore & fame necari, canibus & beſtiis exponi. Nam ferro mori, ætas quoque maior optauit. Gladius enim ſine grauiori cruciatu cõpendioſa morte vitam finire nouit.

Culeus eſt parricidale vaſculum ab occulendo, i. claudendo dictum. Eſt autem vter ex corio factus, in quo parricidæ cum ſimia & gallo & ſerpente incluſi, in mare præcipitan-

tur: omnium autem iſtarum mortium genus animaduerſio nominatur. A

Animaduerſio eſt,quando iudex reum punit,& dicitur animaduertere, i. animum illuc vertere,intendere vtique ad puniendum reū, quia iudex eſt. Ideò autem Romani aquam & ignem interdicebant quibuſdam damnatis,quia aër & aqua cunctis patet,& omnibus data ſunt: vt illi non fruerentur, quod omnibus per naturam conceſſum eſt.

De Chronicæ vocabulo, Cap. XXVIII.

Chronica græcè dicitur quæ latinè temporum ſeries appellatur, B qualem apud Græcos Euſebius Cæſarienſis epiſcopus edidit, & Hieronymus presbiter in latinam linguam conuertit: χρόνος enim græcè, Latinè tempus interpretatur.

De momentis & horis, Cap. XXIX.

Tempora autem momentis,horis,diebus, mēſibus,annis,luſtris,ſeculis,ętatibus diuiduntur. Momentum eſt minimum atque anguſtiſſimum tēpus, à motu ſiderum dictū. Eſt enim extremitas horæ in breuibus interuallis, cùm ſol aliquid ſibi cedit atque ſuccedit. C Hora græcum eſt nomen, & tamen latinū ſonat. Ora enim finis eſt temporis,ſicut & orę ſunt fines maris,fluuiorū & veſtimentorum.

De diebus, Cap. XXX.

Dies eſt pręſentia ſolis,ſiue ſol ſuper terras: ſicut nox, ſol ſub terris. Vt enim dies aut nox ſit: cauſa eſt, aut ſuper terram ſol, aut ſub terris. Dies legitimus viginti quatuor horarū eſt,vſque dum dies & nox ſpatia ſui curſus ab oriente vſque ad alium orientalem ſolem cæli volubilitate concludat. Abuſiuè autem dies D vnus eſt ſpatium ab oriente ſole vſq; ad occidentem. Sunt autem diei ſpatia duo interdianum & nocturnum,& eſt dies quidem horarum viginti quatuor, ſpatium autem horarum duodecim. Vocatus autem dies à parte meliore: vnde & in vſu eſt,vt ſine commemoratione noctis,numerum dicamus dierum: ſicut & in lege diuina ſcriptum eſt: Factum eſt veſpere & mane dies vnus.

Dies ſecundum Ægyptios inchoat ab occaſu ſolis: ſecundum Perſas, ab ortu ſolis: ſecundum Athenienſes, à ſexta hora diei: ſecūdum Romanos à media nocte. Vnde & tunc gallicinium eſt, quorū vox diei oſtendit præconium,quando & meſonictius afflatus ſit.

Dies dicti à diis,quorum nomina Romani quibuſdā ſideribus ſacrauerūt. Primum enim diē à ſole appellauerunt,qui princeps eſt omnium ſiderum,ſicut & idem dies caput eſt cūctorum. Secundum à luna,quæ ſoli & ſplēdore & magnitudine proxima eſt, & ex eo mutuat lumen. Tertium à ſtella Martis, quę Veſper vocatur. Quartum à ſtella Mercurij, quā quidam candidum circulum dicunt. Quintū à ſtella Iouis,quam Phaëtontem aiunt. Sextū à Veneris ſtella,quā Luciferum aſſerunt: quia inter omnia ſidera plꝰ lucis habet. Septimū à ſtella Saturni,quæ ſexto cælo locata,xxx. annis fertur explere curſum ſuum. Proinde autē ex his ſeptem ſtellis nomina diebus gentiles dederūt,eo quòd per eoſdem aliquid ſibi effici æſtimarent dicentes habere à ſole ſpiritū, à luna corpus,à Mercurio ingeniū & linguā,à Venere voluptatem, à Marte ſanguinē,à Ioue temperantiam, à Saturno humorem: talis quippe extitit gentilium ſtultitia, qui ſibi finxerant tam ridiculoſa figmenta.

Apud Hebræos autem dies prima, vna ſabbati dicitur,quę apud nos dies dominicus eſt, quem gentiles ſoli dedicauerūt. Secūda ſabbati,ſecunda feria,quem ſeculares diem lunæ vocant. Tertia ſabbati,tertia feria, quē illi diē Martis vocant. Quarta ſabbati, quarta feria, qui Mercurij dies dicitur à paganis. Quinta ſabbati,quinta feria eſt, i. quintus à die dominica, qui apud Gentiles Iouis vocatur. Sexta ſabbati,ſexta feria eſt,quę apud eoſdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatū autē ſeptimus à dominico die eſt,quem gentiles Saturno dedicauerunt, & Saturni nominauerunt. Sabbatum autem ex Hebræo in latinum requies interpretatur, eo quòd Deus in eo requieuiſſet ab omnibus operibus ſuis. Melius autē in vocabulis dierū de ore chriſtiano ritꝰ loquēdi eccleſiaſticus procedit: tamen ſi quē fortè cōſuetudo traxerit, vt illud exeat ex ore quod improbat corde: intelligat illos omnes, de quorū nominibꝰ appellati ſunt hi dies homines fuiſſe, & propter beneficia quædam mortalia,quia plurimum potuerūt & inuenerunt in hoc ſeculo, delati ſunt eis ab amatoribus ſuis diuini honores,& in diebꝰ, & in ſideribus: ſed prius à nominibus hominū ſidera nuncupata,& à ſideribus dies ſunt appellati.

A fando autem feriæ nūcupatæ ſunt,quod in eis nobis ſit tēpus dictionis,id eſt,in diuino vel humano officio fari: ſed ex iis feſti dies hominum cauſa inſtituti ſunt: feriati, cauſa diuinorum ſacrorum.

Partes diei tres ſunt: mane,meridies & ſuprema.

Mane,lux matura & plena: nec iam crepuſculum. Et dictum mane à manu, manum

enim antiqui bonū dicebāt. Quid enim melius luce? Alij mane existimant vocari à manibus, id est à diis quorum conuersatio à luna ad terram est. Alij putant ab aëre: quia manus id est rarus est atque perspicuus.

Meridies dictus quasi medidies, hoc est medius dies, vel quia tunc purior dies est. Merū enim purū dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie, quando sol è medio cęlo rutilat, & omnem terram pari claritate illustrat.

Suprema est postrema pars diei, quando sol cursum suū in occasum vertit: dicta eo quod superest ad vltimam partem diei.

Serum vocatum à clausis seris, quando iam nox venit, vt vnusquisque somno tutior sit.

Hodie, quasi hoc die, & quotidie non cotidie, vt sit quot diebus.

Cras, quod est postea.

Hesternum est pridie: & dictum hesternū ab eo quod iam dies ipse sit à nobis extraneus & prætereundo alienus.

Pridie autem quasi priori die.

Perendie, id est per ante die vel in antecessu & prius.

De Nocte, Cap. XXXI.

Nox à nocēdo dicta, eo quod oculis noceat. Quę idcirco lunæ ac siderum lucē habet, ne indecora esset, & vt consolaretur omnes nocte operantes: & vt quibusdam animantibus quæ lucem solis ferre non possunt ad sufficientiam temperaretur. Noctis autem & diei alternatio propter vicissitudinem dormiendi & vigilandi effecta est, & vt operis diurni laborem noctis requies temperet. Noctē autem fieri dicunt, aut quia longo itinere lassatur sol, & cum ad vltimum cęli spatium peruenit elanguescit ac tabefactus efflat suos ignes: aut quia eadem vi sub terras cogitur, qua super terras pertulit lumen, & sic vmbra terræ noctem facit. Vnde & Virgilius, ---ruit Oceano nox, Inuoluēs vmbra magna terrámque polúmque. Noctis partes septem sunt, id est vesper, crepusculum, coticinium, intempestū, gallicinium, matutinum, diluculum.

Vesper à stella occidentali vocatur, quę solem occiduum sequitur & tenebras sequentes præcedit. De qua Virgilius, Ante diem clauso componet vesper Olimpo.

Tenebrę autē dictę, quod teneant vmbras.

Crepusculum est dubia lux. Nam creperū dubium dicimus, hoc est inter lucem & tenebras.

Conticinium est quando omnia silent. Cōticescere enim silere est.

Intempestum est medium & inactuosum noctis tempus: quando agi nihil potest & o-
E mnia sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos. Medium autem noctis actu caret. Ergo intempesta, inactuosa, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem dinoscitur tempus. vnde est, Intempestiuè venisti, ergo intempesta dicitur, quia caret tempore, id est actu.

Gallicinium propter gallos lucis prænuntios dictum.

Matutinum est inter abscessum tenebrarū, & auroræ aduentum: & dictum matutinum, quod hoc tempus inchoantes mane sit.

Diluculum quasi iam incipiens parua diei
F lux. Hæc & aurora quæ solem præcedit.

Est autem aurora diei clarescentis exordiū, & primus splendor aëris, qui Græce ἠὼς dicitur, quam nos per deriuationem auroram vocamus, quasi eo roram. Vnde est illud, Lætus Eois Eurus equis. &, Eoásque acies.

De Hebdomada, Cap. XXXII.

Hebdomada dicta à numero septem dierum quorum repetitione, & menses, & anni, & secula peraguntur. ἑπτὰ enim Græci septem dicunt. hanc nos septimanam vocamꝰ, quasi septem luces. Nam mane lux est.
G Octauus autem dies, id est primus, est ad quē reditur, & à quo rursus hebdomadis series orditur.

De mensibus, Cap. XXXIII.

Mensis nomen est Gręcum de lunæ nomine tractum. Luna enim μήνη Græco sermone vocatur. vnde & apud Hebræos menses legitimi, non ex solis circulo, sed ex lunę cursu enumerantur, quod est de noua ad nouam. Ægyptij autem primi propter lunæ velociorem cursum, & ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu diē mensis adinuenerunt: quo tardior solis motus
H facilius poterat comprehendi.

Ianuarius mensis à Iano dictus, cui fuit à gētilibus consecratus, vel quia limes & ianua sit anni. Vnde & bifrons idem Ianus pingitur: vt introitus anni & exitus demonstretur.

Februarius nūcupatur à Februo, id est Plutone cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarium diis superis, Februarium diis manibus Romani consecrauerunt. Ergo Februarius à februo, id est à Plutone, non à febre, id est ægritudine nominatur.

Martius appellatur propter Martē Romanæ gētis auctorem, vel quod eo tempore cūcta animantia ad marem agantur, & ad concumbendi voluptatem. Idem appellatur & mensis nouorum, quia anni initium mēsis est

Martius. Idem & Nouember ab indiciis scilicet germinum: quia in eo viridescentibus fructibus nouis transactorum probatur occasus.

Aprilis pro Venere dicitur quasi Afrodis. græce enim ἀφροδίτη Venus dicitur, vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem: quasi aperilis. Maius dictus à Maia matre Mercurij vel à maioribus natu: qui erant principes reipublicæ. Nam hunc mensem maioribus, sequentem verò minoribus Romani consecrauerunt.

Vnde & Iunius dicitur. Antè enim populus in centurias seniorum & iuniorũ diuisus erat.

Iulius verò & Augustus de honoribus hominum Iulij & Augusti Cæsarum nuncupati sunt. Nam prius Quintilis & sextilis vocabãtur: quintilis, quia quintus erat à Martio: quẽ principem anni testantur esse Romani, sextilis similiter quod sextus sit.

September nomen habet à numero & imbre quia septimus est à martio & imbres habet. Sic & october, nouẽber atque december ex numero & imbribus acceperunt vocabula: quem numerum decurrentem december finit, pro eo quod denarius numerus præcedentes numeros claudit.

Kalendas autem Nonas & idus propter festos dies Romani instituerunt, vel propter officia magistratuum. In iis enim diebus conueniebatur in vrbibus. Quidam autem Kalẽdas à colendo appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensium principia colebantur: sicut & apud hebræos. Idus autẽ plerique latinorũ ab edendo dictas putant: quod ij dies apud veteres epularum essent.

Nonæ à nundinis vocatæ. nundinæ enim sunt publicæ conuẽtiones, siue mercimonia.

De solstitiis & æquinoctiis, Cap. XXXIIII.

Solstitium dictum: quasi solis statiũ: quòd tunc sole stante crescant dies vel noctes. Æquinoctium appellatum quod tunc dies & nox horarum spatio æquali consistunt. Duo autem sunt solstitia, vnũ ęstiuum octauo Kalendarum iuliarum, de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos. aliud hiemale, octauo Kalendarum ianuariarum, quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde & hiemalis solstitij dies minimus, sicut a stiui maximus inuenitur. Item duo sunt æquinoctia, vnum vernale & aliud autumnale, quæ Græci ἰσημερίας vocant. Sunt autem hæc æquinoctia die octaua Kalendarum Aprilium & octauo Kalendarum octobrium, quia annus in duas partes tantum diuidebatur: hoc est in æstiuum & in hiemale solstitiũ A & in duo hemisphæria.

De temporibus anni, Cap. XXXV.

Tempora anni sunt quatuor: ver, ęstas, autumnus, & hiems. dicta sunt autem tempora à communionis temperamento, quod inuicem se humore, siccitate, calore & frigore tẽperent. Hæc & curricula dicuntur: quia non stant sed currunt.

Cõstat autẽ post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse diuisa. Quorum temporum talem veteres discretionem faciunt, vt primo mense B ver nouum dicatur, secundo adultum, tertio præceps. Sic & æstas in suis tribus mensibus, noua, adulta, & præceps. Item hyems noua, adulta, & præceps siue extrema. Vnde & illud. Extremæ sub casum hyemis. Ver autem dictum quod vireat. Tunc enim post hyemẽ vestitur tellus herbis, & in florem cũcta * prorumpunt. *al. rumpuntur.*

Æstas dicitur ab æstu, id est à calore. & æstas quasi vsta, id est exusta & arida. Nam calor aridus est.

Autumnus à tempestate vocatur: quando & folia arborum cadunt & omnia maturescunt.

Hyemem autem ratio hemisphærij nuncupauit. quia tunc breuiori sol voluitur circulo. C Vnde & hoc tẽpus bruma dicitur: quasi βραχεῖα ἡμέρα idest breuis, vel à cibo quod maior tunc sit vescendi appetitus. Edacitas enim Græcè bruma appellatur: vnde & imbrumati dicuntur quibus fastidium est ciborum. Hybernus autem inter hyemẽ & vernũ est quasi hyeuernus, qui plerũque à parte totam hyemem significat. Hæc tempora singulis etiam cæli partibus ascribuntur. Ver quippe orienti datur, quia tunc ex terris omnia oriuntur, æstas verò meridiano, eo quòd pars eius calore flagrantior sit. hyems Septẽtrioni, eo quòd frigoribus & perpetuo gelu torpeat. autũnus occiduo, propter quod graues morbos habet. D vnde & tunc folia arborum defluunt. Vt autem autumnus abundet morbis: facit hoc cõfinium frigoris & caloris, & compugnãtia inter se contrariorum aërum.

De annis, Cap. XXXVI.

Annus est solis anfractus: cũ peractis trecentis lxv. diebus ad eadem loca siderũ redit. Annus autem dictus, quia mensibus in se recurrẽtibus voluitur. Vnde & anulus quasi annuus, id est circulus, quod in se redeat. Virgilius, Atque in se sua per vestigia voluitur annus: Sic enim apud Ægyptios indica-

batur ante inuẽtas literas, picto dracone caudam ſuam mordente. quia in ſe recurrit. Alij annum dicunt, ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι id eſt ab innouatione: renouatur enim ſemper.

Tria ſunt autem tempora annorum. Aut enim lunaris annus eſt triginta dierum: aut ſolſtitialis qui xij cõtinet menſes: aut magnus omnibus planetis in eundem locum recurrẽtibus, qui fit poſt annos ſolſtitiales plurimos.

Era ſingulorum annorum conſtituta eſt à Cæſare Auguſto: quando primum cenſum exegit ac Romanum orbem deſcripſit. Dicta autem Era ex eo quod omnis orbis, ęs reddere profeſſus eſt reipublicæ.

De olimpiadibus & luſtris & iubileis,
CAP. XXXVII.

al. Elidiis. OLimpias apud gręcos cõſtituta apud Elidẽ Gręciæ ciuitatem.* Eliis agentibus agonem: & quinquennale certamen quatuor mediis annis vacantibus: & ob hoc Elidum certaminis tempus olimpiadem vocauerunt, quadriennio in vna olimpiade ſupputato.

Luſtrum vero eſt πεντετηρὶς id eſt quinquennium, quòd quinto anno dicitur condi propter olimpiadas à Romanis: adhuc enim conſules. adhuc era nondũ erant. Eſt enim quinquennale tempus. Ideo vero ſic vocatur: eo quod cęnſu per quinquennium in republica peracto, vrbs Roma luſtrabatur.

Iubileus interpretatur remiſſionis annus. Eſt enim Hebraicus & ſermo & numerus, qui ſeptenis annorum hebdomadibus, id eſt quadraginta nouem annis texitur, in quo clãgebatur tubis, & ad omnes reuertebatur antiqua poſſeſſio, debita abſoluebantur, confirmabantur libertates. Hunc numerum etiã in diebus pentecoſtes & ipſi celebramus poſt Domini reſurrectionem remiſſa culpa: & totius debiti chirographo euacuato, ab omni nexu liberi ſuſcipientes aduenientem in nos gratiam ſpiritus ſancti.

De ſeculis & ætatibus, CAP. XXXVIII.

SEcula generationibus conſtant, & inde ſecula quod ſe ſequãtur. Abeũtibus enim aliis, alia ſuccedunt. Hunc quidam quinquageſimum annum dicunt, quem Hebræi iubileum vocant. Ob hanc cauſam & ille Hebræ⁹ qui propter vxorem & liberos amat dominum ſuum, aure pertuſa, ſeruitio ſubiugatus, ſeruire iubetur in ſeculũ, hoc eſt vſque ad annũ quinquageſimũ. Ætas plerunque dicitur & pro vno anno, vt in annalibus, & pro ſeptem, vt hominis: & pro centum, & pro quouis tempore. Vnde & ætas tempus quod de multis ſeculis inſtruitur. Et dicta ætas quaſi æuitas, id eſt ſimilitudo æui. Nam æuum eſt ætas perpetua: cuius neque initium neque extremitas naſcitur: quod Græci αἰῶνας vocant: quod aliquando apud eos pro ſeculo, aliquando pro æterno ponitur. Vnde & apud latinos eſt deriuatum.

Ætas autem propriè duobus modis dicitur: aut enim hominis, ſicut infantia, iuuentus, ſenectus: aut mundi, cuius prima ætas eſt ab Adã vſque ad Noë. ſecũda à Noë vſq; ad Abraham. tertia ab Abraham vſque ad Dauid. quarta à Dauid vſque ad tranſmigrationem Iudæ in Babiloniam. quinta deinde ad aduentum Saluatoris à carne. ſexta quæ nunc agitur vſque quo mundus iſte finiatur. Quarum decurſus per generationes & regna ita inſpicitur.

De diſcretione temporum,
CAP. XXXIX.

PRima ętas cõtinet in exordio ſui creationem mundi. Primo enim die Deus in lucis nomine condidit angelos. ſecundo in firmamenti appellatione cælos. tertio in diſcretionis vocabulo ſpeciem aquarum & terræ. quarto luminaria cæli. quinto animantia ex aquis. ſexto animantia ex terra, & hominem, quem appellauit Adam.

ADam anno ccxxx. genuit Seth à quo filij Dei. ccxxx.
Seth anno ccv. genuit Enos: qui primus cępit inuocare nomen Domini. ccccxxxv.
Enos anno clxxxx. genuit Cain. Dcxxv.
Cain anno clxx. genuit Malaleel. Dccxcv.
Malaleel anno clxx. genuit Iareth. Dcccclx.
Iareth anno cẽteſimo lxij genuit Enoch qui tranſlatus eſt. Mcxxij.
Enoch anno lxv. genuit Matuſalem. Mcclxxxvij.
Matuſalem anno clxvij genuit Lamech. Mccccliiij.
Lamech anno clxxxviij genuit Noë. arca ædificatur. M Dcxlij.
Noë autem anno D c. factum eſt diluuium. IIMccxlij.

Secunda ætas.

SEm poſt diluuium ſecundo anno genuit Arfaxat, à quo Caldæi IIMccxliiij.
Arfaxat anno cxxxv. genuit Sala: à quo antiqui Samaritæ vel Indi fuerũt IIMccclxxix.
Sala anno cxxx. genuit Heber à quo Hebræi IIMDix.
Heber anno cxxxiiij. genuit Faleg. Turris ædificatur. IIMDcxliij.

Faleg anno cxxx. genuit Ragau. dii primum adorantur. IIM Dcclxxiii.

Ragau anno cxxxij. genuit Seruch. regnum inchoat Scytharum. IIM Dccccv.

Seruch anno cxxx. genuit Nachor. Regnum Ægyptiorum nascitur. IIIMxxxv.

Nachor an. lxxix. genuit Tharam. Regnum Assyriorũ & Siciniorũ exoritur. IIIMcxiiij.

Thara anno lxx. genuit Abraham.

Zoroastes magicã artẽ reperit. IIIMclxxxiij.

Tertia ætas.

ABraham an. centesimo genuit Isaac ex Sara libera. Nam prius & Ismaël à quo & Ismaëlitæ. IIIMcclxxxiiij.

Isaac an. sexagesimo genuit Iacob. Argiuorum regnum inchoat. IIIMcccxliiij.

Iacob an. xcj. genuit Ioseph.

Phoroneꝰ Gręcię leges dedit. IIIMccccxxxv

Ioseph ann. cv. vixit. Græcia segetes habere cæpit. IIIMDxlv.

Hebræorum seruitutis in Ægypto an. cxliiij. Atlas Astrologiam inuenit. IIIMDclxxxix.

Moyses ann. xl. rexit populum in heremo. Hebræi legem & literas habere ceperunt. IIIMDccxxix.

Iosue ann. xxvij. Erictonius in Troia quadrigam iunxit. IIIMDcclv.

Gothoniel ann. xl. Catmus literas Græcis dedit. IIIMDcxxv.

Aoth ann. lxxx. fabulæ fictæ sunt. IIIIMDccclxxv.

Debbora ann. xl. Apollo medicinæ artem inuenit & citaram reperit. IIIMDccccxvj.

Gedeon ann. xl. Mercurius liram * reperit & Orpheo tradidit. IIIMDccccclvj (al. condidit.)

Abimelech ann. tres: Chorus in Græcia inuentus est. IIIMDccccclix.

Tola ann. xxij. Priamus regnauit in Troia. IIIMDccccclxxxj.

Iair ann. xxij. Carmentis Latinas literas reperit. IIIIMiij.

Iephte ann. vj. Hercules se flammis iniecit. IIIIMix.

Esebon an. vij. Alexander Helenam rapuit. IIIIMxvj.

Lapdon ann. viij. Troia capta est & Æneas in Italiam venit. IIIIMxxiiij.

Sampson ann. xx. Ascanius Albam condidit ciuitatem: à qua Albani. IIIIMxliiij.

Heli sacerdos ann. xl. Arca testamenti capitur. IIIIMlxxxiiij.

Samuel & Saul ann. xl. Homerus fuisse putatur. IIIIMcxxviij.

Quarta ætas.

DAuid ann. quadrag. Cartago à Didone conditur. Gad, Nathan & Asaph prophetauerunt. IIII.Mclxiiij.

Salomon ann. xl. Templum Hierosolymis ædificatur. IIIIMcciiij.

Roboam ann. xvij. Regnum Israël & Iuda diuiditur. IIIIMccxxj.

Abia ann. tribus, sub quo Abimelech pontifex fuit. IIIIMccxxiiij.

Asa ann. xlj. Achias Amos Ieu, Iohel & Azarias prophetauerunt. IIIIMcclxv.

Iosaphat anno xxv. Prophetauit Helias & Helizeus, Abdias & Micheas. IIIIMccxc.

Ioran anno viiij. Prophetauit Helias & Helizeus. IIIIMccxcix.

Ochozias anno vno. Helias rapitur. IIIIMccxcix.

* Athalia anno vij. Ionadab sacerdos claruit IIIIMcccvj. (al. Gotholia.)

Ioas ann. xl. Zacharias propheta occiditur inter templum & altare. Helizeus moritur. IIIIMcccxlvj.

Amasias anno xxix. Carthago condita est. IIIIMccclxxv.

Ozias anno lij. Olimpias à græcis instituitur, Assiriorúmque regnum in Medos transfertur. IIIIMccccxxvij.

Ioathan ann. xvj. Remus & Romulus nascuntur. IIIIMccccxliij.

Achaz ann. xvi. Roma conditur. IIIIMccccLviiij.

Ezechias ann. xxix. Senatus Romæ fit. IIIIMccccclxxxviij.

Manasses ann. lv. Sibilla Samia claruit. IIIIMDxliij.

Amon ann. xiij. Census primum agitur. IIIIMDlv.

Iosias ann. xxxii. Thales philosophus agnoscitur. IIII.MDlxxxvij.

Ioachim an. xi. Nabuchodonosor Iudæam capit. IIIIMDxcviij.

Sedechias ann. xi. Templum Hierosolymis incensum. Sappho mulier diuerso poëmate claruit. IIIIMDcix.

Quinta ætas.

HEbræorum captiuitas ann. septuaginta. Iudith historia scribitur. IIIIMDclxxix.

Darius ann. xxxiiij. Iudæorum captiuitas soluitur. IIIIMDccxiij.

Xerxes ann. xx. Sophocles & Euripides, tragœdi celebrantur insignes. IIIIMDccxxxiij.

Artaxerxes ann. xl. Esdras incensam legem renouat. IIIIMDcclxxiij.

Darius qui & nothus ann. xix. Hæc ætas habuit Platonem primum rhetorem. IIII.MDccxcij.

Artaxerxes ann. xl. Heſter hiſtoria ſcribitur. IIIIMDcccxxxij.

Artaxerxes qui & Ochus ann. xxvj. Demoſthenes & Ariſtoteles prædicantur. IIIIMDccclviij.

Xerxes ann. iiij. Xenocrates illuſtris habetur. IIIIMDccclxij.

Darius ann. vj. Alexander Hieroſolymam cepit. IIIIMDccclxviij.

Alexander magnus ann. v. Aſiam obtinuit. IIIIMDccclxxiij.

Ptolomæus ann. xl. Machabæorum liber inchoat primus. IIIIMDcccxiij.

Philadelphus ann. xxxviij. Septuaginta interpretes agnoſcuntur. IIIIMDccccl j.

Euergetes ann. xxvj. Ieſus ſapientiæ librum componit. IIIIMDcccclxxvij.

Philopator ann. xvij. Machabæorum ſecundi libri hiſtoria componitur. IIIIMDccccxciiij.

Epiphanes ann. xxiiij. Romani græcos obtinuerunt. VMxix.

Philometor ann. xxxv. Scipio Africam vicit. VMliij.

Euergetes ann. xxiiij. Brutus Hiſpaniam ſubegit. VMlxxxij.

Soter ann. xvij. Thraces Romanis ſubiiciuntur. VMxcix.

Alexander ann. x. Siria Romanis ſubiecta eſt. VMcix.

Ptolemæus ann. viij. Rhetorica ars Romæ cepit. VMcxvij.

Dionyſius ann. xxx. Pompeius Iudæam capit. VMcxlvij.

Cleopatra ann. ij. Ægyptus Romanis ſubditur. VMcxlix.

Iulius Cæſar ann. v. Hic primus Monarchiam tenuit. VMcliiij.

Sexta ætas.

OCtauianus ann. lvj. Chriſtus naſcitur. VMccxx.

Tiberius ann. xxiij. Chriſtus crucifigitur. VMccxxiij.

Caius Caligula ann. iiij. Matthæus Euangelium ſcripſit. VMccxxxvij.

Claudius. ann. xiiij. Marcus Euangelium edidit. VMccli.

Nero ann. xiiij. Petrus & Paulus necantur. VMcclxv.

Veſpaſianus ann. x. Hieroſolyma à Tito ſubuertitur. VMcclxxv.

Titus ann. ij. Hic facundus & pius fuit. VMcclxxvij.

Domitianus ann. xvj. Ioannes in Pathmos relegatur. VMccxciij.

Nerua an. j. Ioãnes Epheſũ redit. VMcxciiij.

E Traianus ann. xviiij. Ioannes apoſtolus requieſcit. Vccccxiij.

Adrianus ann. xxj. Aquila interpres habetur. VMcccxxx.

Antoninus pius ann. xxij. Valentinus & Marcion agnoſcuntur. VMccclvj.

Antoninus verus ann. xix. Catafrigarum hęreſis oritur. VMccclxxv.

Commodus ann. xiij. Theodotion tertius interpres habetur. VMccclxxxviij.

Elius pertinax ann. j. Nihil habet hiſtoriæ. VMccclxxxviij.

Seuerus ann. xviij. Symmachus interpres quartus habetur. VMccccvij.

Antoninus Caracalla ann. vij. Quinta editio. Hieroſolymis inuenitur. VMccccxiij.

F Macrinus an. id eſt. Huius breuitas vitæ nihil geſtorum habetur. VMccccxv.

Aurelius Antoninus an. iiij. Sabellij hæreſis oritur. VMccccxix.

Alexander annis xiij. Origenes inſignis habetur. VMccccxxxij.

Maximus ann. iij. Iſte Germanos vicit. VMccccxxxv.

Gordianus ann. vj. Iſte de Parthis & Perſis triumphauit. VMccccxlj.

Philippus ann. vij. Hic primus Chriſtianus imperator fuit. VMccccxlviij.

Decius ann. j. Antonius monachus claruit. VMccccxlix.

Gallus ann. ij. Nouatus hæreſim condit. VMccccl j.

G Valerianus ann. xv. Ciprianus martyrio coronatur. VMcccclxvj.

Claudius ann. ij. iſte Gothos ab Illirico expulit. VMcccclxviij.

Aurelianus ann. v. Iſte Chriſtianos perſequitur. VMcccclxxiiij.

Tatius ann. j. Huius breuitas vitæ nihil habet hiſtoriæ. VMcccclxxv.

Probus ann. vj. Manichæorum hæreſis orta eſt. VMcccclxxxj.

Carus ann. ij. Iſte de Perſis triumphauit. VMcccclxxxiij.

H Diocletianus ann. xx. Iſte diuinis libris aduſtis martyria facit. VMDiij.

Galerius ann. ij. Huius breuitas vitæ nihil dignum hiſtoriæ contulit. VMDv.

Conſtantinus ann. xxx. Nicæna ſinodus congregatur. VMDxxxv.

Conſtantinus ann. xxiiij. Antropomorphitarum hæreſis oritur. VMDlviij.

Iulianus annis ij. Hic ex Chriſtiano paganus effectus eſt. VMDlxj.

* Iouinianus ann. j. Iſte iterum Chriſtianus effectus eſt. VMDlxj. al. Iou

Valentinianus ann. xiiij. Gothi hæretici efficiuntur. VMDlxxxvj.

Gratianus ann. vj. Priſcillianus agnoſcitur. VMDlxxxij.
Valentinianus ann. vij. Hieronymus in Bethleem prædicatur. VMDxc.
Theodoſius ann. iij. Ioannes Anachoreta claruit. VMDxcij.
Arcadius anno xiij. Ioannes Chryſoſtomus floruit. VMDcv.
Honorius anno xv. Auguſtinus epiſcopus claruit. VMDcxx.
Theodoſius anno xxvij. Neſtorius hæreſiarches extitit. VMDcxlvij.
Martianus anno vj. Chalcedonenſis ſynodus agitur. VMDcliij.
al. latrat. Leo maior anno xvj. Ægyptus errore Dioſcori *languet. VMDclxix.
Zenon anno xvij. Acephalorum hæreſis orta eſt. VMDclxxxvj.
Anaſtaſius anno xxvij. Fulgentius epiſcopus prædicatur. VMDccxiij.
Iuſtinus anno vij. Acephalorum hæreſis abdicatur. VMCccxxj.
Iuſtinianus xxix. anno. Vandali in Africa à Beliſario extinguuntur. VMDcclx.
Iuſtinus anno xj. Armenij fidem Chriſti ſuſcipiunt. VMDcclxxj.
Tiberius anno vij. Longobardi Italiam capiunt. VMDcclxxviij.
Mauritius anno xxj. Gothi catholici effecti ſunt. VMDccxcix.
Focas anno viij. Romani cæduntur à Perſis. VMDcccvj.

A *Eraclius anno xxvij. Reſiduum ſextæ ætatis tempus Deo ſoli eſt cognitum. Colligitur omne tempus ab exordio mundi vſque in præſentem annum decimum glorioſiſſimum principis, qui eſt Eraclius. VMDccclvij.

ANNOTATIO.

In aliis exemplaribus additum inuenio poſt Eraclius anno xxvij. hæc verba.

Huius quarto & quinto religioſiſſimi principis Siſebuti, in Hiſpania Iudæi baptizantur.

Quarum decurſus per generationes & regna: primus ex noſtris Iulianus Africanus ſub imperatore Marco Aurelio Antonino, ſimplicis hiſtoriæ ſtilo elicuit. Dehinc Euſebius epiſcopus Cæſarienſis: atque ſanctæ memoriæ Hieronymus presbiter, chronicorum canonem multiplicem ediderunt, hiſtoriam regnis ſimul & temporibus ordinatam. Dehinc alij atque alij, inter quos præcipuè Victor Turonenſis eccleſiæ epiſcopus recenſitis priorum hiſtoriis geſta ſequentium ætatum vſque ad conſulatum Iuſtini iunioris imperatoris expleuit. Horum nos temporum ſummam ab exordio mundi ad Augusti Heraclij imperatoris vel Sumptinali regis Gottorum: quanta potuimus breuitate notauimus tempora, adiacente è latere deſcendente linea temporum cuius indicio ſumma præterita ſeculi cognoſcatur.

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, Liber sextus.

Capita libri sexti.

F

LIBER SEXTVS.

De veteri & nouo testamento, CAP. I.

Vetus Testamentum ideo
dicitur, quia veniente no-
uo cessauit. de quo Apo-
stolus meminit, dicens:
Vetera transierunt, & ec-
ce omnia facta sunt noua.
Testamentũ autem nouũ
ideo nuncupatur, quia innouat. Non enim
illud discunt, nisi homines renouati ex vetu-
state per gratiam, & pertinentes iam ad testa-
mentum nouum, quod est regnum cælorum.

Hebræi autem vetus testamentum, Esdra
authore, iuxta numerum literarum suarum,
viginti duobus libris accipiunt: diuidẽtes eos
in tres ordines, legis scilicet, & prophetarum
& agiographorũ. Primus ordo legis in quin-
que libris accipitur, quorum primus est Bere-
sith, quod est Genesis. Secundus Veelle Se-
moth, quod est Exodus. Tertius Vaicra, quod
est Leuiticus. Quartus Vaiedabber, quod est
Numeri. Quintus Elle addebarim quod est
Deuteronomium. Hi sunt quinque lib. Moy-
si: quos Hebræi Thorat vocant, Latini legem
appellant. Propriè autem lex appellatur: quæ
per Moysen data est: Secundus est prophe-
tarum in quo continentur libri octo, quorum
primus Iosuæ Ben Nun: qui latinè Iesu Naue
dicitur, secundus Sophetim, quod est Iudi-
cum, tertius Samuel, qui est Regum primus,
quartus Malachim, qui est Regum secundus,
quintus Esaias, sextus Ieremias, septimus E-
zechiel, octauus Tarisra: qui dicitur duode-
cim prophetarum: qui libri quia pro breuita-
te adiuncti sunt, pro vno accipiuntur. Tertius
est ordo agiographorum, id est sancta scribẽ-
G tium: in quo sunt libri nouem: quorum pri-
mus Iob, secundus Psalterium, tertius Misle,
quod est Prouerbia Salomonis. quartus Co-
heleth: quod est Ecclesiastes, quintus Sir has-
sirim: quod est Cantica canticorum. sextus
Daniel. vij. Dibre haiamim quod est verba
dierum: hòc est Paralipomenõ: qui & Chro-
nicon: qui in duos libros diuiditur. apud græ-
cos & latinos, octauus Esdras: nonus Hester:
qui simul omnes v. viii. & ix. fiunt xxij. sicut
H superius comprehensi sunt. Quidam autem
Ruth & Rimoth, quod Latine dicitur La-
mentatio Ieremiæ agiographis adiciunt, &
xxiiij. volumina testamenti veteris faciunt,
iuxta vigintiquatuor seniores, qui ante con-
spectum Domini assistunt.

Quartus est apud nos ordo veteris testa-
menti, eorum librorum qui in canone He-
braico non sunt. Quorum primus Sapientiæ
liber est, secundus Ecclesiasticus. Tertius
Thobias. Quartus Iudith. Quintus & sextus

Machabæorum: quos licet Hebræi inter apocrypha separent, Ecclesia tamen Christi inter diuinos libros & honorat & prædicat.

In nouo autem testamento duo sunt ordines. primus Euangelicus, in quo sunt Matthæus, Marcus, Lucas & Ioannes. Secundus apostolicus: in quo sunt Paulus in quatuordecim epistolis. Petrus in duabus. Ioannes in tribus. Iacobus & Iudas in singulis. Actus apostolorum & Apocalypsis Ioannis.

Summa autem vtriusque testamenti trifariè distinguitur, id est, in historia, in moribus, in allegoria. Rursus ista tria multifariè diuiduntur, id est, quid à Deo, quid ab angelis vel hominibus gestum dictumque sit, quid à prophetis nuntiatum de Christo & corpore eius: quid de diabolo & membris eius: quid de veteri & nouo populo: quid de præsenti seculo & futuro regno atque iudicio.

De scriptoribus & vocabulis sanctorum librorum,

CAP. II.

VEteris testamenti secundum Hebræorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus Moyses diuinæ historiæ cosmographiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentateuchum nominatur.

Pentateuchum autem à quinque voluminibus dicitur, πέντε enim Græcè quinque, τεῦχος volumen vocatur.

Genesis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi & generatio seculi in eo contineatur.

Exodus verò exitum ab Ægypto vel egressum populi Israël digerit, & ex ea causa nomen accepit.

Leuiticus appellatur, eo quod Leuitarum ministeria & diuersitatẽ victimarum exequitur, totúsque in eo ordo leuiticus annotatur.

Numerorum liber vocatur, eo quod in eo egressæ de Ægypto tribui dinumerantur, & quadraginta duarum per heremum mansionum in eo descriptio continetur.

Deuteronomium græco sermone appellatur, quod Latinè interpretatur Secunda lex, id est repetitio & euangelicæ legis præfiguratio, quæ sic ea habet quæ priora sunt, vt tamẽ noua sint omnia, quæ in eo replicantur.

Iosue liber nomẽ accepit à Iesu filio Naue, cuius historiam continet, scriptorem verò eius eundem Iosue Hebræi asseuerant, in cuius textu post Iordanis transitum regna hostium subuertuntur, terra populo diuiditur, & per singulas vrbes, viculos, montes atque confinia ecclesiæ cœlestísque Hierusalem spiritualia regna præfigurantur.

Iudicum nominantur à principibus populi, qui præfuerunt in Israël post Moysen & Iosue antequam Dauid & cæteri reges existerent. Hunc librum & Ruth edidisse creditur Samuel. Liber Samuel eiusdem Samuelis natiuitatem & sacerdotium & gesta describit, idcirco & ab eo nomen accepit. Et quamuis hic liber Saul & Dauid historiam contineat, vtrique tamen ad Samuel referũtur, quia ipse vnxit Saul in regnum, ipse Dauid in regem futurum. Cuius libri primam partem conscripsit idem Samuel. sequentia verò eius vsque ad calcem scripsit Dauid.

Melachim proinde appellatur: eo quòd reges Iudæ & Israëliticæ gentis gestáque eorũ per ordinem digerat temporum. Melachim enim Hebraicè, Latinè Regum interpretatur. Hunc librum Ieremias primus in vnum volumen coëgit. Nam anteà sparsus erat per singulorum regum historias.

Paralipomenon Græcè dicitur, quod prætermissorum vel reliquorum nos dicere possumus, quia ea quæ in lege vel in regum libris vel omissa vel non plenè relata sunt, in isto summatim & breuiter explicantur.

Librum Iob quidam Moysen scripsisse arbitrantur: alij vnum ex prophetis: nonnulli verò eundem Iob post plagam suæ passionis scriptorem fuisse existimant, arbitrantes, vt qui certamina specialis pugnæ sustinuit, ipse narraret quas victorias expediuit. Principia autem & fines libri Iob apud Hebræos prosaica oratione cõtexta sunt: media autem ipsius ab eo loco in quo ait, Pereat dies in qua natus sum. vsque ad eum locum, Idcirco ego me reprehendo & ago pœnitentiam. omnia heroico metro discurrunt.

Psalmorum liber, græce psalterium, latinè organum dicitur. Vocatus autem liber psalmorum, quod vno propheta canente ad psalterium, Chorus consonando responderet. Titulus autem in psalmis hebraicus Thehilim, quod interpretatur Volumen hymnorũ. Auctores autem psalmorum sunt qui ponuntur in titulo, Moyses scilicet & Dauid & Salomon, Asaph, Ethan, Idithim & filij Core, Eman, & reliquorum quos Esdras vno volumine comprehendit. Omnes autem psalmos apud Hebræos metrico carmine constat esse compositos. Nam in more Romani Flacci, & Greci Pindari, nunc alij iambo currunt, nunc elegiaco personãt, nunc Sapphico nitent trimetro: vel tetrametro pede incedentes.

Salomon filius Dauid regis Israël iuxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit: quorum primus est Hebraicè Misle: quem Græci Parabolas, latini prouerbiorum nominant, eo quod in ipso sub comparatiua similitudine figuras verborum & imagines

veritatis ostenderit. Ipsam autem veritatem ad intelligendum legentibus reseruauit. Secundum librum Coheleth vocauit, qui Græcè Ecclesiastes dicitur, Latinè Concionator: eo quod sermo eius non specialiter ad vnum sicut in Prouerbiis, sed ad vniuersos generaliter dirigatur: docens omnia quæ in mundo cernimus caduca esse & breuia, & ob hoc minime appetenda.

Tertium librum Sir hassirim prænotauit: qui in Latinam linguam vertitur Cantica cãticorum: vbi per epithalamum carmen coniunctionem Christi & Ecclesiæ mysticè canit. Dictum autem Canticum canticorum: eo quod omnibus canticis præferatur: quæ in scripturis sacris habentur, sicut quædam in lege dicuntur sancta: quibus maiora sunt Sancta sanctorum.

Horum autem trium librorum carmina hexametris & pentametris versibus apud suos composita perhibentur, vt Iosephus & Hieronymus scribunt.

Esaias euangelista potius quàm propheta edidit librum suum: cuius omnis textus eloquentiæ prosa incedit. Canticum verò hexametro & pentametro versu discurrit. Hieremias similiter edidit librum suum cum Threnis suis: quos nos Laměta vocamus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur, in quibus quadruplex diuerso metro cõposuit alphabetum: quorum duo prima quasi sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos qui sibi nexi sunt & ab vna tantum litera incipiunt, heroicum comma cõcludunt. Tertium alphabetum trimetro conscriptum est, & à ternis literis iidem versus terni incipiunt. Quartum alphabetum simile primo & secundo habetur.

Ezechiel & Daniel à viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur, quorum Ezechiel principia & fines multis habet obscuritatibus inuoluta. Daniel verò claro sermone regna mundi pronũciat & tempus aduentus Christi manifestissima prædicatione annotat. Hi sunt quatuor prophetæ qui maiores vocantur, quia prolixa volumina condiderunt. Liber autem duodecim prophetarum auctorum suorum nominibus prænotatur, qui propterea dicuntur minores quia sermones eorum breues sunt. Vnde & connexi sibimet inuicem in vno volumine continentur: quorum nomina sunt: Osee, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, & Malachias.

Esdræ liber auctoris sui titulo prænotatur, in cuius textu eiusdem Esdræ Neemiæque sermones pariter continentur. Nec quemquam moueat, quod vnus Esdræ dicitur liber: quia secundus, tertius & quartus non habentur apud Hebræos, sed inter apocriphos deputantur.

Hester librum Esdras creditur conscripsisse, in quo eadem regina sub figura Ecclesiæ Dei populum à seruitute & morte eripuisse scribitur, atque interfecto Aman, qui interpretatur * iniquitas, diei celebritas in posteros mittitur. al. neq.

Liber Sapientiæ apud Hebræos nusquam est, vnde & ipse titulus græcam magis eloquentiam redolet. Hunc Iudæi Philonis esse affirmant, qui proinde Sapientiæ nominatur, quia in eo Christi aduentus qui est sapientia Patris, & passio eius euidenter exprimitur.

Librum autem Ecclesiasticum certissimè Iesus filius Sirach Hierosolymita nepos Iesu sacerdotis magni composuit, cuius meminit Zacharias, qui liber apud latinos propter eloquij similitudinem Salomonis titulo prænotatur, dictus autem Ecclesiasticus, eo quod de totius ecclesię disciplina religiosę conuersationis magna cura & ratione sit editus. Hic liber apud Hebræos reperitur, sed inter apocriphos habetur.

Iudith verò & Tobias siue Machabæorum libri, quibus auctoribus scripti sint, minimè constat. Habent autem vocabula ex eorum nominibus quorum gesta scribuntur.

Quatuor libros Euangeliorum quatuor Euangelistæ singulariter conscripserunt. Primus Matthæus cõscripsit Euangelium literis Hebraicis & sermonibus in Iudæa initians euangelizare ab humana Christi natiuitate dicens: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham: significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum: sicut promissum erat in prophetis per Spiritum sanctum. Secundus Marcus plenus spiritusancto scripsit Euangelium Christi eloquio græco in Italia secutus Petrum, vt discipulus. Is initium à spiritu prophetali fecit dicens, Vox clamantis in deserto, parate viam Domino: & reliqua, vt ostenderet Christum post assumptionem carnis Euangelium prædicasse in mundo. Ipse enim Christus & propheta dictus est, sicut scriptum est, Et prophetam in gentibus posui te. Tertius Lucas inter omnes euangelistas Græci sermonis eruditissimus, quippe vt medicus in Græcia Euangelium scripsit Theophilo Episcopo, initians à sacerdotali spiritu dicens: Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, vt manifestaret Christum post natiuitatem carnis & prædicationem Euangelij, hostiam fuisse effectum pro salute mundi. Ipse est enim sacerdos de quo dictum est in psalmis, Tu es sacerdos in æternum secundum

dum ordinē Melchiſedech. Vbi enim Chriſtus aduenit: ſacerdotium Iudæorum obmutuit: lex & prophetia ceſſauit. Quartus Ioannes ſcripſit Euangelium vltimus in Aſia, incipiens à Verbo, vt oſtenderet eundem ſaluatorem, qui pro nobis dignatus eſt naſci & pati: ipſum ante ſecula Dei Verbum eſſe: ipſum à cælo veniſſe, & poſt mortem iterum ad cælum remeaſſe.

Hi ſunt quatuor Euangeliſtæ quos per Ezechielē Spiritus ſanctus ſignificauit, in quatuor animalibus. Propterea autem quatuor animalia: quia per quatuor mundi partes, fides Chriſtianæ religionis eorum prædicatione diſſeminata eſt. Animalia autē dicta ſunt: quia propter animam hominis per eos prædicatur Euangelium Chriſti. Nam & oculis plena erant intus & foris, quoniam præuidētur ea Euangelia quæ dicta ſunt à prophetis, & quæ promiſerant in priori tempore. Crura autē eorum recta, quia nihil prauum in Euangeliis eſt. & alas ſenas tegentes crura & facies ſuas: reuelata ſunt enim quæ tegebantur in aduentu Chriſti.

Euangelium autē interpretatur bona annūciatio. Græcè enim εὖ bene ἀγγελία dicitur annunciatio. Vnde & angelus nuncius dicitur.

Paulus Apoſtolus ſuas ſcripſit epiſtolas quatuordecim, ex quibus nouem, ſeptem eccleſiis ſcripſit, reliquas diſcipulis ſuis Timotheo Tito, & Philemoni. Ad Hebræos autem epiſtola à pleriſque Latinis eius eſſe incerta eſt, propter diſſonantiam ſermonis. eandémque alij Barnabam conſcripſiſſe, alij à Clemente ſcriptam fuiſſe ſuſpicantur.

Petrus ſcripſit duas nominis ſui epiſtolas, quæ catholicæ ideo nominantur, quia non vni tantum populo vel ciuitati, ſed vniuerſis gentibus generaliter ſcriptæ ſunt.

Iacobus & Ioannes & Iudas ſuas ſcripſerunt epiſtolas.

Actus apoſtolorum primordia fidei Chriſtianæ in gentibus & naſcentis eccleſiæ hiſtoriam digerit. Actuum apoſtolorum ſcriptorem Lucam eſſe * affirmant euangeliſtam: in quo opere naſcentis Eccleſiæ infantia texitur, & apoſtolorum hiſtoria * continetur. Vnde & actus Apoſtolorum dicitur.

al. conſtat.

al. retinetur

Apocalypſim librum Ioannes Euangeliſta conſcripſit, eo tempore quo ob euangelij prædicationem in inſula Pathmos * traditur relegatus. Apocalypſis autem ex græco in latinū reuelatio interpretatur. Reuelatio enim dicitur manifeſtatio eorum quæ abſcondita erant. iuxta quod & ipſe Ioannes dicit, Apocalypſim Ieſu Chriſti quam dedit illi Deus palam facere ſeruis ſuis.

al. creditur.

Hi ſunt ſcriptores ſacrorum librorum, qui
A per Spiritum ſanctum loquentes ad eruditionem noſtram & præcepta viuendi, & credendi regulam conſcripſerunt.

Præter hæc & alia volumina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id eſt ſecreta, quia in dubium veniunt. Eſt enim eorum occulta origo, nec patet Patribus ex quibus vſque ad nos auctoritas veraciū ſcripturarum certiſſima & notiſſima ſucceſſione peruenit. In iis apocryphis & ſi inuenitur aliqua veritas, tamen propter multa falſa, nulla eſt in eis canonica auctoritas, quę rectè à prudentibus iudicantur non eſſe eorum credenda,
B quibus aſcribuntur. Nam multa & ſub nominibus prophetarum, & recentiora ſub nominibus apoſtolorum ab hæreticis proferuntur. quæ omnia ſub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota ſunt.

De bibliothecis, CAP. III.

BIbliotheca à græco nomen accepit, eo quod ibi recondantur libri. Nam βίβλιον librū θήκη repoſitionem interpretatur. Bibliothecā veteris teſtamēti Eſdras ſcriba poſt incenſam legē à Chaldæis, dum Iudæi regreſſi fuiſſent in Hieruſalem: diuino afflatus ſpiritu
C reparauit, cunctaque legis ac prophetarum volumina, quæ fuerunt à gentibus corrupta correxit, totúmque vetus teſtamentum in viginti duos libros conſtituit, vt tot libri eſſent in lege, quot & litteræ habebantur.

Apud Græcos autē bibliothecam primus inſtituiſſe Piſiſtratus creditur, Athenienſium tyrannus: quam deinceps ab Athenienſibus auctā Xerxes incenſis Athenis euexit in Perſas, lōgoque poſt tempore Seleucus Nicanor rurſus in Græciam retulit. Hinc ſtudium regibus vrbibúſque ceteris natum eſt comparandi volumina diuerſarum gentium, & per interpretes in Gręcam linguam vertendi. de-
D hinc magnus Alexander vel ſucceſſores eius inſtruēdis omnium librorū bibliothecis animum intenderunt, maximè Ptolemæus cognomento Philadelphus omnis literaturę ſagaciſſimus, cùm ſtudio bibliothecarum Piſiſtratum æmularetur, non ſolū ſcripturas, ſed etiam & diuinas literas in bibliothecam ſuam contulit. Nā ſeptuaginta millia librorum huius temporibus Alexandriæ inuenta ſunt.

Hic etiam & ab Eleazaro pontifice ſcripturas petens veteris Teſtamenti, in græcam vocem ex Hebraica lingua per ſeptuaginta interpretes transferre curauit: quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidem ſinguli in ſingulis cellulis ſeparati, ita omnia per Spiritum ſanctum interpretati ſunt, vt nihil in alicuius eorum codice inuentum eſſet,

quod in cæteris vel in verborum ordine diſ- E
creparet. Fuerunt & alij interpretes, qui ex Hebraica lingua in Græcum ſacra eloquia tranſtulerunt. ſicut Aquila, Symmachus & Theodotion. ſicut etiam & Vulgaris illa interpretatio, cuius autor non apparet: & ob hoc ſine nomine interpretis Quinta editio nuncupatur. Præterea ſextam & ſeptimā editionem Origenes miro labore reperit, & cum cæteris editionibus comparauit. Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus: ex Hebræo in latinum eloquium eaſdem ſcripturas conuertit, eloquenterque transfudit, cuius interpretatio merito cæteris antefertur. Nam eſt & verborum tenacior, & per- F
ſpicuitate ſententiæ clarior.

De eo qui primum Romam libros aduexit,

CAP. IIII.

Romæ primus librorum copiam aduexit Æmilius Paulus, Perſe Macedonum rege deuicto. deinde Lucullus è Pontica prȩda. Poſt hos Cæſar dedit Marco Varroni negocium cauſa maximè bibliothecæ conſtruendæ. Primum autem Romæ bibliothecas publicauit Pollio, Græcas ſimul atque Latinas, additis autorum imaginibus in atrio quod de manubiis magnificentiſſimum inſtruxerat.

Qui apud nos bibliothecas inſtituerunt,

CAP. V.

Apud nos quoque Pamphilus Martyr, cuius vitam Euſebius Cæſarienſis conſcripſit, Piſiſtratum in ſacræ bibliothecæ ſtudio adæquare primus contendit. Hic enim in bibliotheca ſua prope triginta voluminum millia habuit. Hieronymus quoque atque Gennadius eccleſiaſticos ſcriptores toto orbe quærentes ordine proſecuti ſunt, eorúmque ſtudia in vno voluminis indiculo comprehenderunt.

Qui multa ſcripſerunt, CAP. VI.

Marcus Terentius Varro apud Latinos innumerabiles libros ſcripſit. Apud græcos quoque * Caliretius miris attollitur laudibus: quod tantos libros ediderit, quantos quiſque noſtrum * aliena & ſcribere propria manu vix poſſit. De noſtris quoque apud Grȩcos Origenes in ſcripturarum labore tam græcos quàm latinos operum ſuorum numero ſuperauit. Denique Hieronymus ſex millia librorum eius ſe legiſſe fatetur. Horum tamen omnium ſtudia Auguſtinus ingenio vel ſcientia ſua vicit. Nam tanta ſcripſit, vt diebus ac noctibus non ſolum ſcribere libros eius quiſquam, ſed nec legere quidem poſſit.

al. Caſſiterus.

al nullatenus.

De generibus opuſculorum, CAP. VII.

Opuſculorum genera ſunt tria. Primum genus excerpta ſunt: quæ Græcè ſcholia nuncupantur, in quibus ea quæ videntur obſcura vel difficilia, ſummatim ac breuiter præſtringuntur.

Secundum genus, homeliæ ſunt, quas Latini verba appellant, quæ proferuntur in populis. Tertium, tomi: quos nos libros vel volumina nuncupamus. Homeliæ autē ad vulgus loquuntur: tomi verò, id eſt, libri maioris ſunt diſputationis. Dialogus eſt collatio duorum vel plurimorum, quā Latini ſermonem dicunt. Nā quos Græci dialogos vocant nos ſermones vocamus. Sermo autem dictus quia inter vtrumque ſeritur. Vnde & in Virgilio Multa inter ſe longo ſermone ſerebant. Tractatus, eſt vnius rei multiplex expoſitio, eo quod trahat ſenſum in multa, ſentiendo contractando ſecum.

Differt autē ſermo, tractatus, & verbū. Sermo enim altera eget perſona: tractatus ſpecialiter ad ſeipſum eſt: verbum autem ad omnes. Vnde & dicitur, Verbum fecit ad populum.

Commentaria dicta quaſi cum mente. Sunt enim interpretationes, vt commenta iuris: commenta euangelij. Nam quicquid breuiter componitur commētarium dicitur: quod verò elongatur expoſitio nominatur.

G Apologeticúm eſt excuſatio, in quo ſolent quidam accuſantibus reſpondere. In defenſione enim aut negatione ſola poſitum eſt, & eſt nomen Græcum.

Panagiricum eſt licentioſum & laſciuioſum genus dicendi in laudibus regum: in cuius compoſitione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum à Græcis exortum eſt: quorum leuitas inſtructa dicendi facultate & copia incredibili multas mendaciorum nebulas ſuſcitauit.

Faſtorum libri ſunt, in quibus reges vel conſules ſcribuntur, à faſcibus dicti, id eſt poteſtatibus. Vnde & Ouidii libri Faſtorum di- H
cuntur, quia de regibus & conſulibus editi ſunt.

Procœmium eſt initium dicendi. Sunt enim procœmia principia librorum, quæ ante cauſæ narrationem ad inſtruendum audientium aures coaptantur. Cuius nomen plerique latinitatis periti ſine trāſlatione poſuerunt. Hoc autem vocabulum apud nos interpretatum, præfatio nuncupatur, quaſi prælocutio.

Præcepta ſunt, quæ aut quid faciendum, aut quid non faciendum ſit docent. Quid faciendum, vt Dilige Deum tuum: & honora patrem tuum, & matrem tuam. Quid non faciendum, vt, Non mœchaberis, non furtum facies. Similiter & gentilium præcepta vel iu-

bent vel vetant. Iubent faciendum, vt Nudus ara sere nudus. Vetant, vt Neue inter vites corilum sere, neue flagella, Summa pete. Primus autē pręcepta apud Hebræos Moyses scripsit, apud Latinos Martius vates primus pręcepta cōposuit. Ex quibus est illud, Postremus dicas, primus taceas. Parabolæ & problemata nominibus suis indicant altius se perscrutari oportere. Parabola quippe alicuius rei similitudinē per se gerit, quod licet sit vocabulum Græcum, iam tamen pro Latino vsurpatur. Et notum est quòd in parabolis quæ dicuntur per rerum similitudines, rebus de quibus agitur comparantur.

Problemata autem quæ Latinè appellantur propositiones, quæstiones sunt habentes aliquid quod disputatione soluendum sit.

Quæstio aut est quæsitio cùm quæritur, an sit, aut quid sit, aut quale sit.

Argumentum verò dictum quasi argutum, vel quasi argutè inuentum, ad comprobandas res.

Epistolam propriè Græci vocant, quod interpretatur Latinè missa.

Ante cartę & membranarum vsum, in dolatis ex ligno codicellis epistolarum * colloquia scribebantur. Vnde & portitores earum tabellarios vocauerunt. al. eloquia.

De ceris, CAP. VIII.

CEræ literarum materies paruulorum nutrices. ipsę dāt ingenium pueris primordia sensus, quarum studium primi Græci tradidisse produntur: Græci enim & Tusci primum ferro in ceris scripserunt, posteà Romani iusserunt, ne graphium ferreum quis haberet. Vnde & apud scribas dicebatur, Ceram ferro ne cædito. Postea institutum est, vt in cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in satyra dicens, Vertamus vomerem in ceram mucroneque aremus Osseo-. Graphium autem græcè: Latinè scriptorium dicitur. Nam γραφὴ dicitur scriptura.

De cartis, CAP. IX.

CArtarum vsum primum Ægyptus ministrauit, cæptum apud Memphiticam vrbem. Memphis namque ciuitas Ægyptiorū est, vbi cartæ vsus inuentus est primum, sicut ait Lucanus, Conficitur bibula Memphitis carta papiro. Bibulam autem papirum dixit quod humorē bibat. Carta autem dicta, quod carptim papiri tegmen decerptum glutinatur. Cuius genera quàm plura sunt. Prima & præcipua Augustea regia maioris formæ in honorem Octauiani Augusti appellata. secūda Libiani ad honorem Libię prouinciæ. tertia hieratica dicta, eo quod ad sacros libros eligebatur, similis Augusteæ, sed subcolorata. Quarta Teneotica à loco Alexandriæ qui ita vocatur vbi fiebat. Quinta saltica ab oppido Salo. sexta Corneliana à Cornelio Gallo pręfecto Ægypti primum confecta. septima emporetica, quod ea merces inuoluuntur, cum sit scripturis minus idonea.

ANNOTAT.

Plinius lib. 13. cap. 12. primum genus cartæ tribuit Augusteæ: secundum Liuiæ, à coniuge Augusti. Tertium amphitheatricæ, quartum Saiticæ, quintum Tæniotica.

De pergamenis, CAP. X.

PErgameni reges cùm carta indigerent, membranas primo excogitauerunt. Vnde & pergamenarum nomen hucusque tradente posteritate sibi seruatum est. Hæc & membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahūtur. Fiebant autem primùm coloris lutei, id est crocei, postea verò Romæ candida membrana reperta sunt: quod apparuit inhabile esse: quòd & facile sordescant, aciemque legentiū lędant. cùm peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent, neque pauimenta alia quā * eucaristeo marmore, quòd auri fulgor hebetat. & * eucaristi viriditas reficiat oculos. Nam & qui nummulariam discunt: denariorum formis mirteos pannos subiiciunt, & gēmarum sculptores, scarabęorum terga quibus nihil est viridius subinde respiciunt, & pictores idem faciunt vt laborem visus eorum viriditate recreent. al. carysteo al. Carysti.

Membrana autem aut candida, aut lutea, aut purpurea sunt. Candida naturaliter existūt. Luteum membranum bicolor est: quod à cōfectore vna tingitur parte, id est crocatur, de quo Persius. Iam liber & positis bicolor membrana capillis. Purpurea vero inficiuntur colore purpureo: in quibus aurum & argentum liquescens, patescat in literis.

De libris conficiendis, CAP. XI.

QVædam * nomina librorum apud gentiles certis modulis conficiebantur. breuiore forma, carmina atque epistolæ. At verò historiæ maiore modulo scribebantur, & non solum in carta vel membranis: sed etiam & * momētis elephantinis textilibusque maluarum foliis atque palmarum. Cuius generis Cinna sic meminit. * Hęc tibi areteis multum inuigilata lucernis Carmina, quæ ignes nouimus aëres. Leuis in aridulo maluæ descripta libello Persica vexi munera nauicula. Circūcidi libros Siciliæ primum increbruit. Nam al. genera. *ita omnia exemp. sed legendum censeo,* in omentis.

initio pumicabantur. Vnde & ait Catullus. Cui dono lepidum nouum libellum Arido modo pumice expolitum.

ANNOTAT.

Vet. codices habent. Queis ignes nouimus aëreos. alii, quæ signis nouimus aëreis: & paulo post pro Persica. V. c. habet Prusiaca. alij Prusaica.

De librorum vocabulis, CAP. XII.

CODex multorum librorum est: liber vnius voluminis. Et dictus codex per translationem à corticibus arborum, seu vitium, quasi caudex: quòd in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat.

Volumen liber est à voluendo dictus: sicut F apud Hebræos volumina legis, volumina prophetarum.

Liber est interior tunica corticis quæ ligno cohæret: in qua antiqui scribebant. De quo Virgilius. Sic alta liber hæret in vlmo. Vnde & liber dicitur in quo scribimus. quia ante vsum cartę vel membranarum de libris arborum volumina fiebant, id est compaginabantur. Vnde & scriptores à libris arborum librarios vocauerunt.

De librariis & eorum instrumentis, CAP. XIII.

LIbrarios constat ante bibliopolas dictos. Librum enim Græci βιβλον vocant. Librarii autem, idem & antiquarii vocantur: G sed librarii sunt qui & noua & vetera scribũt: antiquarii qui tantummodo vetera, vnde & nomen sumpserunt.

A scribendo autem scriba nomen accepit: officium exprimens vocabuli qualitate.

Instrumenta scribæ, calamus & penna. Ex his enim verba paginis infiguntur: sed calamus arboris est, penna auis, cuius acumen diuiditur in duo: in toto corpore vnitate seruata. credo propter mysterium, vt in duobus apicibus vetus & nouum testamentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum sanguine passionis effusum.

Dictus autem calamus quod liquorem po- H nat. Vnde & apud nautas calare ponere dicitur.

Penna autem à pendendo vocata, id est, volando. Est enim, vt diximus, auium.

Folia autem librorum appellata: siue ex similitudine foliorum arborum: seu quia ex follibus fiunt, id est, ex pellibus quæ de occisis pecudibus detrahi solent: cuius partes paginę dicuntur, eò quòd sibi inuicem compingantur.

Versus autem vulgo vocati: quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primùm deducebant stilum: de- E inde conuertebantur ab inferiore & rursum ad dexteram versus: quos & hodie rustici * versus vocant. al. vorsus

Scheda est quod adhuc emendatur, & necdum in libris redactum est, & est nomen Gręcum, sicut & tomus.

De canonibus Euangeliorum, CAP. XIIII.

CAnones Euangeliorũ Ammonius Alexandriæ Episcopus primus excogitauit: quem postea Eusebius Cæsariẽsis secutus plenius composuit. Qui ideo facti sunt, vt per eos scire & inuenire possimus, qui reliquorum Euangelistarum similia aut propria dixerunt. Sunt autem numero decem, quorum primus continet numeros, in quibus quatuor eadem dixerunt: Matthæus, Marcus, Lucas & Ioannes. Secundus, in quibus tres, Matthæus, Lucas, Marcus. Tertius, in quibus tres, Matthæus, Lucas & Ioannes. Quartus, in quibus tres, Matthæus, Marcus, Ioannes. Quintus in quibus duo, Matthæus, Lucas. Sextus, in quibus duo, Matthæus, Marcus. Septimus, in quibus duo, Matthæus, Ioannes. Octauus, in quibus duo, Lucas, Marcus. Nonus, in quibus duo, Lucas, Ioannes. Decimus in quibus singuli eorum propria quædam dixerunt: quorum expositio hæc est. Per singulos enim Euangelistas numerus quidam capitulis affixus adiacet. quibus numeris subdita est * era quędam minio notata: quę indicat in quoto canone positus sit numerus, cui subiecta est * era. Verbi gratia: Si est * era prima, in primo canone: si secunda in secundo: si tertia in tertio, & sic per ordinem vsque ad decimũ peruenies. Si igitur aperto quolibet Euangelio placuerit scire qui reliquorum Euangelistarum similia dixerunt, assumes adiacentem numerum capituli: & requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique inuenies qui & quid dixerunt: & ita demum in corpore inquisita loca, quæ ex ipsis numeris indicantur per singula Euangelia de eisdem dixisse inuenies.

De canonibus Conciliorum, CAP. XV.

CAnon autem Gręcè, Latinè regula nuncupatur. Regula autem dicta, quòd rectè ducit, nec aliquando aliorsum trahit. Alij dixerunt regulam dictam vel quòd regat, vel quòd normam rectè viuendi præbeat: vel quia distortum prauumque corrigat.

Canones autem generalium conciliorum à temporibus Constantini cœperunt. In pręcedentibus namque annis persecutione feruente: docendarum plebium minimè dabatur facultas. Inde Christianitas in diuersas hæreses est scissa: quia non erat licentia episcopis in

vnum conuenire, nisi tempore supradicti Imperatoris. Ipse. n. dedit facultatem Christianis liberè congregari. Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Niceno de omni orbe terrarũ conuenientes: iuxta fidem Euangelicam & apostolicam secundum post Apostolos tradiderunt symbolum.

Inter cætera autem concilia quatuor esse scimus venerabiles synodos: quæ totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor euangelia, vel totidem paradisi flumina.

Harum prima Nicæna synodus trecentorum octodecim episcoporum Constantino Augusto imperante peracta est. In qua Arianæ perfidiæ condemnata blasphemia, quam de inæqualitate sanctæ Trinitatis idem Arius asserebat: consubstantialem Deo patri Deum filium eadem sancta synodus per symbolum definiuit.

Secunda synodus centum quinquaginta patrum sub Theodosio seniore Constantinopoli congregata est, quæ Macedonium, Spiritum sanctum Deum esse negantem, condẽnans, consubstantialem patri & filio spiritum sanctum demonstrauit, dans symboli formã, quam tota Græcorum & Latinorum confessio in Ecclesiis prædicat.

Tertia synodus Ephesina prima, ducentorum Episcoporũ sub iuniore Theodosio Augusto edita est, quę Nestorium duas personas in Christo asserentem iusto anathemate condemnauit: ostendens manere in duabus naturis, vnam Domini nostri Iesu Christi personam.

Quarta synodus Chalcedonensis sexcentorum triginta sacerdotum sub Martiano principe habita est, in qua Eutychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei & carnis vnã naturã pronunciantem, & eius defensorẽ Dioscorũ quondã Alexandrinum Episcopũ, & ipsum rursum Nestorium cum reliquis hęreticis vna Patrũ sententia prædamnauit prędicans eadem synodus Christum Dominum de virgine sic natum, vt in eo substantiam diuinæ & humanę cõfiteamur naturæ. Hę quatuor sunt synodi principales, fidei doctrinam plenissimè prędicantes: sed & si qua sunt concilia quę sancti patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc opere condita continentur.

Synodus autem ex Græco interpretatur comitatus vel cœtus.

Concilij autem nomen tractum est ex Romano more. Tempore enim quo causæ agebantur, conueniebant omnes in vnum, communique intentione tractabant. Vnde & cõcilium à communi intentione dictum. Nam cilia oculorum sunt. Vnde & considium, id est, consilium. d. in l. literam transeunte.

Cœtus verò conuentus est, vel congregatio, à coëundo, id est, conueniendo in vnum. Vnde & conuentus est nuncupatus: sicut à conuentu cœtus, vel concilium à societate multorum in vnum.

De cyclo Paschali, CAP. XVII.

PAschalem cyclũ Hippolytus Episcopus tẽporibus Alexãdri Imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi autores Eusebius Cæsariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus, atque Victorinus amplificatis eiusdem festiuitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt. cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexãdrinæ vrbis Episcopus in xcv. annos per quinquies decem nouies calculans, quoto * Kalendas vel luna debeat paschalis solẽnitas celebrari, summa breuitate notauit. al. Kaldie.

Cyclus autem vocatus, eò quòd in orbe digestus sit, & quasi in circulo dispositum ordinem complectatur annorum sine varietate, & sine vlla arte. Vnde factum est vt cuiusque materiæ carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc & * laterculum dictũ quòd ordinem habeant stratum annorum. al. latinè Cyclum.

Primus cyclus decemnouennalis.

		lunæ
B. Com. an. ij. idus	April.	xx
C. vj. kal.	April.	xvj
Em. xvj. kal.	Maij	xvij
C. vj. idus	April.	xx
B. C. ix. kal.	April.	xv
E. ij. idus	April.	xvj
C. ij. non.	April.	xix
E. viij. kal.	Maij	xx
B. C. v. idus	April.	xv
C. ij. kal.	April.	xviij
E. xij. kal.	Maij	xix
C. non.	April.	xv
B. C. v. kal.	April.	xvij
E. xvj. kal.	Maij	xvj
C. vj. idus.	April.	xxj
C. ix. kal.	April.	xvij
B. E. idus.	April.	xvij
C. ij. non.	April.	xx
E. viij. kal.	Maij	xxj

Secundus cyclus lunæ.

		lunæ.
C. v. idus	April.	xviij
B. ij. kal.	April.	xx
E. xij. kal.	Maij	xxj
C. non.	April.	xvij
C. v. kal.	April.	xx
B. E. xvj. kal.	Maij	xx

C.kal.	April.	xvj
E.xj.kal.	Maij	xvij
C.idus.	April.	xx
B.C.v.kal.	April.	xv
E.xv.kal.	Maij	xvj
C.v.idus	April.	xx
C.viij.kal.	April.	xv
B.E.idus	April.	xv
C.non.	April.	xviij
C.v.kal.	April.	xxj
E.iiij.idus	April.	xv
B.C.kal.	April.	xvij
E.xj.kal.	Maij	xviij

Tertius cyclus lunæ.

		lunæ
C.viij.idus	April.	xv
C.iiij.kal.	April.	xviij
B.xv.kal.	Maij	xviii
C.v.idus	April.	xxj
C.viij.kal.	April.	xvij
E.xviij.kal.	Maij	xviij
B.C.non.	April.	xx
E.vij.kal.	Maij	xxj
C.iiij.idus	April.	xvij
C.iiij.non.	April.	xx
B.E.xj.kal.	Maij	xx
C.viij.idus	April.	xvj
C.iiij.kal.	April.	xix
E.xiiij.kal.	Maij	xx
B.C.iiij.non.	April.	xv
C.viij.kal.	April.	xviij
E.xviij.kal.	April.	xviij
C.iij.kal.	Maij	xix
B.E.xiiij.kal.	April.	xv

Quartus cyclus lunæ.

		lunæ
C.iij.idus	April.	xix
C.vij.kal.	April.	xv.
E.xvij.kal.	Maij	xvj
B.C.viij.idus	April.	xviij
C.iiij.kal.	April.	xxj
E.iij.idus	April.	xv
C.iij.non.	April.	xviij
B.E.x.kal.	Maij	xviij
C.xviij.kal.	Maij	xxj
C.iij.kal.	April.	xvij
E.xiij.kal.	Maij	xviij
B.C.iiij.idus	April.	xx
C.vij.kal.	April.	xvj
E.xvij.kal.	Maij	xvij
C.vij.idus.	April.	xx
B.C.xj.kal.	April.	xv
E.iij.idus.	April.	xvj
C.iij.non.	April.	xix
E.ix.kal.	Maij	xx

Quintus cyclus lunæ.

		lunæ
B.C.vij.idus	April.	xvj
C.iij.kal.	April.	xix
E.xiij.kal.	Maij	xx
C.ij.non.	April.	xvj
B.C.vij.kal.	April.	xvij
E.xvij.kal.	Maij	xix
C.ij.kal.	April.	xv
E.xij.kal.	Maij	xvj
B.C.iij.idus	April.	xviij
C.iij.non.	April.	xxi
E.xvj.kal.	Maij	xv
C.vj.idus.	April.	xviij
B.C.iij.kal.	April.	xx
E.xiij.kal.	Maij	xxj
C.ij.non.	April.	xvij
C.vj.kal.	April.	xx
B.E.xvij.kal.	Maij	xx
C.ij.kal.	April.	xvj
E.xij.kal.	Maij	xvij

E

F

A Conditione mundi vsque ad hunc nouissimum cycli annum cōputantur anni VMdccccxx. post cuius expletionem ad primum exordium recurrendum. Antiquitus ecclesia pascha decima quarta luna cum Iudæis celebrabatur, quocunque die occurreret: quem ritum sancti Patres in Nicæna synodo prohibuerunt, constituentes nō solùm lunam paschalem & mensem inquirere, sed G etiam & diem resurrectionis dominicæ obseruare: & ob hoc pascha à decima quarta luna vsque ad vigesimam primam extenderunt ne dies dominicus omitteretur.

Paschæ autem vocabulum non Græcum, sed hebraicum est: nec à passione, quoniā πάσχειν græcè dicitur pati, sed à transitu hebræo verbo pascha appellatum est, eo quòd tūc populus Dei ex Ægypto transierit. Vnde & in Euangelio: Cùm vidisset, inquit Iesus, quòd venit eius hora vt transiret de mundo ad Patrem. Cuius nox ideo peruigil ducitur, propter aduētum regis ac domini nostri, vt tem- H pus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilātes inueniat: cuius noctis duplex ratio est: siue quòd in eadem tunc vitam recepit cùm passus est, siue quòd postea eadem hora qua resurrexerit, ad iudicandum venturus est. Eo autem modo agimus pascha, vt nō solùm mortem & resurrectionem Christi in memoriam reuocemus, sed etiam cætera quæ circa eum attestantur, ad sacramentorum significationem inspiciamus. Propter initiū enim nouæ vitæ, & propter nouum hominem, quem iubemur induere & exuere veterē: expurgamus vetus fermentum, vt simus noua cōspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitæ nouitatem primus mensis nouorum in anni mēsibus ce-

lebrationi paschali mysticè attributus est.

Quòd verò tertiæ hebdomadæ die pascha celebratur, i. qui dies occurrit à decima quinta luna vsque in vicesimam primam, hoc significat: qui in toto tempore seculi, quod septenario dierum numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentum * apparuit. Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia. Vbi iam manifestatum est sacramentũ prius occultum in prophetico ænigmate, ideo & propter hæc tria seculi tempora resurrectio domini triduana est. Quòd verò à quartadecima luna vsque ad vigesimam primam per dies septem paschalis dies quæritur: hoc fit propter ipsum numerum septenarium, quo vniuersitatis significatio sæpe figuratur, quæ etiam ipsi ecclesiæ tribuitur propter instar vniuersitatis, vnde & Ioannes Apostolus in Apoc. 7. scribit Ecclesiis. Ecclesia verò in ista adhuc mortalitate carnis constituta propter ipsam mutabilitatem, lunæ nomine significatur in scripturis.

al. aperuit.

Varia autem obseruantia opinionum paschalis festiuitatis interdum errorem gignit. Latini namque à tertio nonas Martij, vsque in tertio Nonas Aprilis primi mensis lunam inquirunt, & si decima quarta luna die dominico prouenerit, in alio die dominico pascha pertrahunt. Græci primi mensis lunam ab octauo idus Martias vsque in diem nonarum Aprilium obseruant, & si decima quarta luna die dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant. Huiusmodi igitur dissensio inter vtrosque paschalem regulam turbat.

Communis annus dicitur qui tantùm * lunationes, hoc est, dies 354. habet. Dictus autẽ communis, quia sæpè duo coniuncti incedunt, vt inuicem se in paschali solennitate sequantur: nam embolismus annus est semper solus.

al. lunas.

Embolismus annus est, qui tredecim menses lunares, i. 364. dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moysi diuinitùs reuelatus, in quo iubentur ij qui longius habitant in secundo mense pascha celebrare. Embolismus autem nomen græcum est, quod interpretatur latinè superaugmentum, eo quòd expleat numerum annorum communium, quibus vndecim lunares dies deesse cernuntur.

Embolismi autem anni & communes sic inueniuntur. Si enim à decima quarta luna paschæ præcedentis vsque ad decimã quartam sequentis 364. dies fuerint, embolismalis annus est: si 354. communis.

Bisextus est post annos quatuor vnus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis, i. duodecim horæ. At vbi A quarto anno assem compleuerit, bisextilem annum facit. Dictus autem bisextus, quia bis sexies ductus assem facit: quod est vnus dies, sicut quadrantem propter quater ductum, quod est bisextus: quem super dierum cursum in anno sol facit: siue quòd nequeat * annum subintroducere: nisi bisextæ nonas Mart. cõputaueris, hoc est & prima die sext. non. Martias, & addito bis sexto alio die sexta nonas Martias iteraueris. A sexto autem non. Martias, vsque in diem pridie Kalendas Ianuarias, in lunæ cursu bisextus apponitur, atque inde detrahitur.

al. annus subintrõduci.

Intercalares autem dies idcirco vocantur, quia interponuntur, vt ratio lunæ solísque cõueniat. Calare enim ponere dicitur; intercalare B interponere.

Epactas Græci vocant, Latini adiectiones annuas lunares, quæ per vndenarium numerum vsque ad tricenarium in se * resoluuntur. Quas ideo Ægyptij adiiciũt vt lunaris emensio rationi solis æquetur. Luna enim iuxta cursum suũ vigintinouẽ semis dies lucere dinoscitur, & fiunt in annum lunares dies cccliiij. remanent ad cursum anni solaris dies vndecim, quas Ægyptij adiiciunt. Vnde & adiectiones vocãtur: absque his non inuenies Lunam quota sit in quolibet anno & mense & die. Istæ epactæ semper xj. Kal. April. reperiũtur in eadem luna quę fuerit eo die. Continẽ C tur autem circulo decemnouẽnali: sed cùm ad xxix. epactas peruenerit, qui est circulus decemnouennalis iam sequenti anno nõ addes super viginti nouem, vndecim, vt decem annuncies detractis triginta, sed inde reuertêris vt vndecim pronuncies.

al. reuoluũtur.

De reliquis festiuitatibus,

CAP. XVIII.

FEstiuitas dicta à festis diebus, quasi festiditas, eò quòd in eis sola res diuina fit. Quibus contrarij sunt fasti, in quibus ius fatur, id est, dicitur. Solennitas à sacris dicitur, ita suscepta, vt mutari ob religionem non de D beat: à * solito, id est, firmo atque solido nominata.

al. absoluto.

Celebritas autem nominatur, quod nõ ibi terrena, sed cælestia tantùm agantur.

Pascha festiuitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius dictum est.

Pentecoste sicut & pascha apud Hebręos celebris dies est, quod post quinque decades paschæ celebratur: vnde & vocabulum sumpsit. πέντε enim Græcè quinque, in quo die secundum legem panes Propositionis de nouis frugibus offerebantur. Cuius figuram annus iubileus in testamẽto veteri gessit: quæ nunc iterum per figuram repromissionis æternam

requiem præfigurat.

Epiphania Græcè, Latinè apparitio siue manifestatio vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio apparuit Magis adorandus. Quod fuit figura primitiæ credentium gẽtium. Quo die & dominici baptismatis sacramentum, & permutatæ in vinum aquæ factorum per dominum signorum principia extiterunt. Duæ sunt autem epiphaniæ: prima, in qua natus Christus pastoribus Hebræorũ angelo nunciante apparuit: secunda, in qua ex gentium populis stella indice præsepis cunabula Magos adoraturos exhibuit.

Scenopegia solennitas Hebræorũ, de Grꝗco in Latinum, tabernaculorum dedicatio interpretatur: quæ celebrabatur à Iudęis in memoriam expeditionis, cùm ab Ægypto promoti in tabernaculis agebant, & ex eo scenopegia dicitur. σκηνὴ enim Græcè, Latinè tabernaculum dicitur. Quæ solennitas apud Hebræos Septembri mense celebrabatur.

Neomenia apud nos Kalendæ: apud Hebræos autem (quia secundum lunarem cursum menses supputantur) & Græcè μλιὴ luna appellatur: inde neomenia, id est, noua luna. Erant enim apud Hebræos ipsi dies Kalẽdarum ex legali institutione solennes: de quibus dicitur in Psalmo: Canite initio mẽsis tuba, in die insigni solennitatis vestræ.

Encęnia autem est noua templi dedicatio. Græcè enim καινὸν dicitur nouum. Quando enim aliquid nouum dedicatur, encænia dicitur. Hanc dedicationis templi solẽnitatem Iudæi Octobri mense colebant.

Dies palmarũ ideo dicitur, quia in eo Dominus & saluator noster, sicut Propheta cecinit, Hierusalem tendens asello sedisse perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo plebium obuiam ei clamauerunt: Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel. Vulgus autem ideo diẽ hunc Capitilauium vocant: quia tunc moris est, lauandi capita infantium, qui vngendi sunt: ne obseruatione quadragesimę sordidata, ad vnctionem accederent. hoc autem die symbolum * confitẽtibus traditur propter confinem Dominicæ paschæ solẽnitatem: vt qui iam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam confitentur agnoscant. al. competentibus.

Cœna Dominica dicta est, eò quòd in illo die Saluator pascha cum discipulis suis fecerit: quod & vsque hodie, sicut est traditum, celebratur, sanctúque in eo chrisma conficitur.

Sabbatum ab Hebræis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur: quod Deus in ipso, perfecto mundo, requieuisset. Siquidem & eo die requieuit in sepulchro Dominus, vt quietis illius mysterium confirmaret:

E quod Iudæis obseruandum in vmbra futuri præceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua eius figuram adimpleuit, obseruatio eius quieuit.

Dominicus dies proinde vocatur: quia in eo resurrectionis Domini nostri gaudiũ celebratur. Qui dies non Iudæis, sed Christianis in resurrectionem Domini declaratus est, & ex illo cepit habere festiuitatem suam. Illis enim solum celebrandum sabbatum traditũ est: quia erat ante requies mortuorum: resurrectio autem * illius erat, qui resurgens à mortuis non moreretur. Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, vt prꝗiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in fine, iam dies Dominicus, id est, octauus, qui & primus, celebrari cepit. al. nulliu F

De officiis, CAP. XIX.

OFficiorum plurima sunt genera: sed prꝗcipuũ illud quod in sacris diuinísque rebus habetur. Officium autem ab efficiendo dictum, quasi efficium: propter decorem sermonis, vna mutata litera, vel certè vt quisque illa agat, quæ nulli officiant, sed prosint omnibus.

Vespertinum officium est in noctis initio vocatum, à stella vespere quæ surgit oriente nocte.

Matutinum verò officium est, in lucis initio à stella lucifero appellatum, quæ inchoante manè oritur. Quorum duorum temporum significatione ostenditur, vt die ac nocte semper Deus laudetur. G

Missa tempore sacrificij est, quando catechumeni foras mittuntur, clamante leuita, Si quis catechumenus remansit, exeat foras: & inde missa: quia sacramentis altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur.

Chorus est multitudo in sacris * collectus & dictus chorus, quòd initio in modum coronę circa aras starent & ita psallerent. Alij chorũ dixerunt à concordia, quæ in charitate consistit, quia si charitatem non habeat, respondere conuenienter non potest. Cùm autẽ vnus canit græcè monodia, latinè * siciniũ dicitur: cùm verò duo canunt, bicinium appellatur: cùm multi, chorus. Nam chorea ludicrũ cantilenæ, vel saltationes * classium sunt. al. colle... & colle... H al. Succin... al. plausu...

Antiphona ex græco interpretatur vox reciproca, duobus scilic. choris alternatim psallentibus ordine commutato, siue de vno ad vnum: quod genus psallendi Græci inuenisse tradũtur. Respõsorios Itali tradiderũt: * quod carmen inde responsorios cãtus vocãt, quod alio desinente id alter respõdeat. Inter respõsorios autem & antiphonas hoc differt, quòd al. qnosi... de.

in responsoriis vnus versum dicit, in antiphonis autem versibus alternant chori.

Lectio dicitur, quia non cātatur vt psalmus vel hymnus, sed legitur tātùm. Illic enim modulatio, hîc sola pronunciatio quæritur.

Canticum est vox cantantis in lætitiam.

Psalmus autē dicitur, qui cantatur ad psalterium quo vsum esse prophetam Dauid in magno mysterio prodit historia. Hæc autem duo in quibusdam psalmorū titulis iuxta musicam artem alternatim sibi apponuntur. Nā canticum psalmi est id quod cùm organum modulatur, vox postea cantantis eloquitur. al. cantici. Psalmus verò * canticum quod humana vox præloquitur, ars organi modulantis imitatur. Psalmus enim à psalterio dicitur, vnde nec mos est ex alio opere eum componi.

Tres autem gradus sunt in cantando: primus succentoris, secundus incentoris, tertius accentoris.

Diapsalma hebræum verbum quidam esse volunt, quo significatur, semper, i. quòd illa quibus hoc interponitur sempiterna esse cōfirment. Quidam verò græcum verbum existimant, quo significatur interuallum psallendi, vt psalma sit quod psallitur: diapsalma verò interpositum in psallēdo silentium, vt quēadmodum sympsalma dicitur vocum copulatio in cantando, ita diapsalma disiunctio eal. distincta rum, vbi quædam requies * distinctæ cōtinuationis ostēditur. Vnde illud probabile est, nō coniungendas sententias in psallēdo, vbi diapsalma interposita fuerit, quia ideo interponitur, vt conuersio sensuum vel personarum esse noscatur.

Hymnus est canticum laudantiū, quod de græco in latinum interpretatur, pro eo, quòd sit carmē lætitiæ & laudis. Propriè autem hymni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sit laus & non sit Dei, nō est hymnus: si sit & laus & Dei laus & non cantetur, non est hymnus. Si ergo in laudem Dei dicitur, & cantatur, tunc est hymnus.

Cui contrarium est threnum, quod est lamenti carmen & funeris.

Alleluia duûm verborum interpretatio est, hoc est, laus Dei, & est hebrȩum. Ia enim vnū est de decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus vocatur.

Amen significat verè siue fideliter, quod & ipsum hebræum est. Quæ duo verba amē & alleluia nec Græcis, nec Latinis, nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre, vel alia lingua annunciare. Nam quamuis interpretari possint, propter sanctorum tamen auctoritatem seruata est ab Apostolis in iis propriæ linguȩ antiquitas. Tanto enim sacra sunt nomina, vt etiam Ioannes in Apocalypsi referat se spiritu reuelāte vidisse & audiuisse vocē cælestis exercitus tanquam vocem aquarum multarum & tonitruū validorum dicentium: amen & alleluia: ac per hoc sic oportet in terris vtraque dici sicut in cælo resonant.

Osanna in alterius linguæ interpretationē in toto transire non potest. Osi enim saluifica interpretatur: anna interiectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu. Integrè autem dicitur osianna, quod nos corrupta media vocali litera & elisa, dicimus osanna, sicut fit in versibus cùm scandimus. Litera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit. & dicitur Hebraicè Osanna, quod interpretatur saluifica: subaudiendo vel populū tuum, vel totum mundum.

Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. Fertum enim dicitur oblatio quæ alteri offertur, & sacrificatur à Pōtificibus, à quo offertorium nominatur, quasi propter fertum.

Oblatio vocatur, quia offertur.

Dona propriè Dei dicuntur, munera hominum.

Nam munera dicuntur obsequia quæ pauperes diuitibus loco munerū soluunt: ita munus homini datur, donum Deo: vnde etiam in templis donaria dicimus. Munera autē vocantur, quia manibus vel accipiuntur, vel dantur.

Duo autem sunt quȩ offeruntur, donum & sacrificium.

Donum dicitur quicquid argento auróque aut qualibet alia specie efficitur.

Sacrificium autem est victima & quȩcunque cremantur in ara, seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur, aut dedicatur aut cōsecratur. Quod dedicatur, dicendo datur: vnde & appellatur. Vnde & errant qui dedicationem consecrationem putant significare.

Immolatio ab antiquis dicta eo quòd in mole altaris posita victima cæderetur: vnde & mactatio post immolationē est. Nunc autē immolatio panis & calicis conuenit, libatio autem tantummodò calicis oblatio est. Hinc est illud: Et libauit de sanguine vuæ. sic & secularium quidam Poëtarum: Nunc, inquit, pateras libate Ioui. Libare enim propriè fundere est: sumptúmque nomē de Libero quodam qui in Græcia vsum reperit vitis.

Hostiæ apud veteres dicebantur sacrificia, quæ fiebant antequàm ad hostem pergerent.

Victimæ verò sacrificia, quæ post victoriā deuictis hostibus immolabantur: & erant victimæ maiora sacrificia quàm hostiæ. Alij victimam dictam putauerunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vincta ad aras ducebatur.

Holocaustum illud est, vbi totum igne cō-

ſumitur quod offertur. Antiqui enim cū maxima ſacrificia adminiſtrarent, ſolebant totas hoſtias in ſacrorū conſumere flamma, & ipſa erant holocauſtomata. ὅλον enim græcè, totū dicitur, καῦσις incenſio, & holocauſtum totum incenſum.

Cerimoniæ apud latinos dicūtur ſacra omnia, quæ apud Græcos Orgia vocantur. Propriè autem viſum eſt doctoribus à carendo appellari cerimonias, quaſi carimonias, eo ꝙ ea quæ in ſacris diuinis offeruntur, in ipſo vſu carerent homines, quod etiam nomen in vſu eſt litterarum ſanctarum. Alij cerimonias propriè in obſeruationibus Iudæorum credunt: abſtinentiam ſcilicet quarundam eſcarum ſecundum veterem legem, eo quòd obſeruātes careant his rebus, quibus ſe abſtinuerint.

Sacrificium dictum, quaſi ſacrum factum: quia prece myſtica cōſecratur, in memoriam pro nobis Dominicæ paſſionis: vnde hoc eo iubēte corpus Chriſti & ſanguinem dicimus, quòd dum ſit ex fructibus terræ, ſanctificatur, & fit ſacramentum, operante inuiſibiliter Spiritu Dei, cuius panis & calicis ſacramentū Græci Euchariſtiam dicūt, quod latinè bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore & ſanguine Chriſti?

Sacramentum eſt in aliqua celebratione, cùm res geſta ita ſit, vt aliquid ſignificare intelligatur, quod ſanctè accipiendum eſt. Sunt autem ſacramenta, baptiſmū & chriſma, corpus & ſanguis Chriſti, quæ ob id ſacramenta dicuntur, quia ſub tegumento corporalium rerum, virtus diuina ſecretius ſalutem eorundem ſacramentorum operatur, vnde & à ſecretis virtutibus vel ſacris ſacramenta dicuntur. Quæ ideò fructuosè penes Eccleſiā fiunt: quia ſanctus in ea manens ſpiritus, eorundem latenter ſacramentorum operatur effectum, vnde ſeu per bonos ſeu per malos miniſtros intra Dei eccleſiam diſpenſetur: tamen quia Spiritus ſanctus myſticè illa viuificat, quæ quondam Apoſtolico in tempore, viſibilibus apparebat operibus: nec bonorum meritis diſpenſatorū amplificantur hæc dona, nec malorum attenuantur: quia neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incremētum dat Deus: vnde & gręcè myſterium dicitur, quòd ſecretam & reconditam habeat diſpenſationem.

Baptiſmum Gręcè, Latinè tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo ſpiritu gratiæ in melius immutatur, & lōgè aliud quàm erat, efficitur. Prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus, in ipſa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum, vnde in Canticis ſcribitur Canticorū, Quæ eſt iſta quæ aſcendit dealbata? Cuius

E myſterium non aliter niſi ſub Trinitatis deſignatione, i. Patris & Filij & Spiritus ſancti cognominatione completur, dicente Domino ad Apoſtolos: Ite, docete omnes gētes baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Sicut enim in tribus teſtibus ſtat omne verbum, ita hoc ſacramentum confirmat ternarius numerus nominum diuinorū. Quod autem per aquam baptiſmum datur, hæc ratio eſt. Voluit enim Dominus vt res illa inuiſibilis, per congruens, ſed profectò cōtractabile & viſibile impēderetur elementū, ſuper quod etiam in principio ferebatur Spiritus ſanctus. Nam ſicut aquâ purgatur exterius corpus, ita latenter eius myſterio per Spi-
F ritum purificatur & animus. Cuius ſanctificatio ita eſt. Inuocato enim Deo deſcēdit Spiritus ſanctus de cælis, & medicatis aquis ſanctificat eos de ſemetipſo: & accipiunt vim purgationis, & in eis vt caro & anima delictis inquinata mundetur.

Chriſma Gręcè, Latinè vnctio nominatur, ex cuius nomine & Chriſtus dicitur, & homo poſt lauacrum ſanctificatur. Nam ſicut in baptiſmo peccatorum remiſſio datur, ita per vnctionem ſanctificatio ſpiritus adhibetur, & hoc de priſtina diſciplina, qua vngi in ſacerdotium & in regnum ſolebant, ex quo & Aaron à Moyſe vnctus eſt. Quæ dum carnaliter fit, ſpiritualiter proficit, quomodo & in ipſa baptiſmi gratia, viſibilis actus eſt quod in
G aqua mergimur, ſed ſpiritalis effectus, quod delictis mundamur. Hoc ſignificat illud vnguentū: quod peccatrix mulier ſuper pedes, & ea quæ dicitur nō fuiſſe peccatrix ſuper caput Ieſu fudiſſe ſcribitur.

Manus impoſitio ideo fit vt per benedictionē aduocatus inuitetur Spiritus ſanctus: tunc enim ille paracletus poſt mundata & benedicta corpora, libens à Patre deſcendit, & quaſi ſuper baptiſmi aquam tanquam ſuper priſtinam ſedem recognoſcēs quieſcit. Nam legitur quòd in principio aquis ſuperferebatur
H Spiritus ſanctus.

Exorciſmus Gręcè, Latinè coniuratio ſiue ſermo increpationis eſt aduerſus diabolum vt diſcedat: ſicut eſt illud in Zacharia, Et oſtendit mihi Ieſum ſacerdotem magnum ſtantē coram angelo Domini, & ſathā ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei, & dixit dominus ad ſathan, Increpet dominus in te ſathan, & increpet dominus in te qui elegit Hieruſalē. Hoc eſt exorciſmus, increpare & coniurare aduerſus diabolum, vnde ſciendum quòd nō creatura Dei in infantibus exorcizatur aut exſufflatur, ſed ille ſub quo ſunt omnes qui in peccato naſcuntur. Eſt enim princeps peccatorum.

Symbolum per linguam Græcam signum vel cognitio interpretatur. Discessuri enim apostoli ad euangelizandum in gentibus, hoc sibi prædicationis signum vel indiciũ posuerunt. Continet enim confessionem Trinitatis, & vnitatem Ecclesiæ, & omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei & spei nostræ non scribitur in charta & atramento, sed in tabulis cordis carnalibus.

Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, sicut exorare impetrare. Constat autem oratio loco & tempore. Loco, quia non vbique, cùm prohibeamur à Christo orare in publico: sed vbi opportunitas dederit: aut necessitas importauerit. Neque enim cõtra præceptum reputatur ab apostolis factũ, quia in carcere audiẽtibus custodibus orabant & canebant Deo. De tẽpore verò dictum est: Sine intermissione orate, sed hoc in singularibus. Nam est obseruatio quarundam horarum communium: quæ diei interspacia signant, tertia, sexta & nona: Similiter & noctis. sed ideo orandi hę horæ diuisę sunt: vt si fortè aliquo fuerimus opere detenti: ipsum nos ad officium tempus admoneat: quæ tempora in Scripturis inueniũtur. Primùm enim sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus. Petrus qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Idem etiam cum Iohanne hora nona templum adiit quando * claudum sanitate reformauit. Sed & Danielem legimus hæc tempora in oratione obseruasse: & vtique ex Israelis disciplina, vt ne minus quã ter in die adoremus. Debitores enim sumus trium personarum, Patris & Filij & Spiritus sancti, exceptis vtique & aliis legitimis orationibus, quæ sine vlla admonitione debentur in ingressu lucis ac noctis siue vigiliarum: sed & cibum non prius sumere, quàm interposita oratione debemus. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria: quia priora cælestia quàm terrena. Qui autem vult orationem suam volare ad Dominum: faciat illi duas alas, ieiunium & eleemosynam, & ascendet celeriter & exaudietur.

* al. paralyticum.

Ieiunium est parsimonia victus, abstinentiáque ciborum, cui nomen est inditum ex quadã parte viscerum tenui semper & vacua quod vulgò ieiunũ vocatur. Vnde ieiunij nomen creditur deriuatum: quod sui inedia viscera vacua & exinanita existũt. Ieiunium autem & statio dicitur. Statio autem de militari exemplo nomen accepit, pro eo quòd nulla lætitia obueniens castris stationem militum rescindat. Nam lætitia libentius: tristitia sollicitius administrat disciplinam. vnde & milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent. Discernunt autem quidã inter ieiunium & stationem. Nam ieiunium est indifferenter cuiuslibet diei abstinentia: non secundum legem, sed secundum propriã voluntatem. statio autem est obseruatio statutorum dierum vel temporum. dierum, vt quartæ feriæ & sextæ ieiunium ex veteri lege præceptum, de qua statione in Euangelio dixit ille, Ieiuno bis in sabbato, id est, quarta & sexta sabbati. Temporum autem quæ legalibus ac propheticis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt, vt ieiunium quarti, quinti, septimi, & decimi mensis, vel sicut in Euangelio dies illi, in quibus ablatus est spõsus, vel sicut obseruatio quadragesimæ, quæ in vniuerso orbe institutione apostolica obseruatur circa confinium Dominicæ passionis. His tertium genus quidam adiiciunt: quã Xerophagiam dicunt, abstinentiam scilicet humentium ciborũ. Vnde & nomen hoc datum, eo quòd siccis quidam escis vtantur.

Pœnitentia appellata, quasi punientia, eo quòd ipse homo in se puniat pœnitẽdo quod malè admisit: nam nihil aliud agunt quos veraciter pœnitet, nisi vt id quod malè fecerunt impunitum esse nòn sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille parcit, cuius altum iustúmque iudicium nullus contemptor euadet. Perfecta est autem pœnitentia, præterita deflere & futura non admittere. Hæc secũda in similitudinẽ fontis est, vt si fortè impugnãte diabolo aliquod peccatũ irrepserit, huius satisfactione purgetur.

Satisfactio autem est causas peccatorum & suggestiones excludere & vltra peccatum nõ iterare.

Reconciliatio verò est quæ post complementum pœnitentiæ adhibetur: nam sicut conciliamur Deo, quando primùm à gentilitate conuertimur: ita reconciliamur, quando post peccatum pœnitendo regredimur.

Exomologesis Græco vocabulo dicitur, quod Latinè confessio interpretatur, cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ. Aut dum quisque confitetur sua peccata ab eo indulgenda, cuius indeficiens est misericordia. Ex hoc ergo græco vocabulo exprimitur & frequẽtatur exomologesis, qua delictum nostrum Domino confitemur, non quidem vt ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est, sed confessio est rei scilicet eius quæ ignoratur professa cognitio. Vtile enim ac iocundũ quisquam esse existimauerat, rapere, adulterari, furari, sed vbi hæc æternæ damnationi obnoxia esse cognouit, cognitis iis confitetur errorem.

Confeſſio autem erroris, profeſſio eſt deſinendi: deſinendum ergo à peccatis, dum cōfeſſio eſt. Confeſſio autem antecedit, remiſſio ſequitur: cæterùm extra veniam eſt qui peccatum cognoſcit, nec cognitū cōfitetur. Itaque exomologeſis proſternendi & humiliādi hominis diſciplina eſt, habitu atque victu, ſacco & cineri incubare: corpus ſordibus obſcurare: animū mœroribus deiicere: illa quę peccauit triſti tractatione mutare.

Letanię autem græco nomine appellātur, quæ latinè dicūtur rogationes. Inter letanias verò & exomologeſin hoc differt, quòd exomologeſes pro ſola confeſſione peccatorum

E aguntur: letanię verò *dicuntur propter rogādum Dominum & impetrandum in aliquo miſericordiam eius. Sed nunc iam vtrumque vocabulum ſub vna ſignificatione habetur: nec diſtat vulgò vtrum letaniæ, an exomologeſis *dicantur. Supplicationis autem nomen quodammodo nunc ex gentilitate retinetur. Nam feriæ aut legitimæ erant apud eos, aut indictæ. Indictæ autem, quia paupertas antiqua Romanorum ex collatione ſacrificabat, aut certè de bonis damnatorum. Vnde ſupplicia dicuntur ſupplicationes quę fiebant de bonis paſſorum ſupplicia. Sacræ enim res de rebus execrandorum fiebant.

al. indicuntur.

al. indicitur.

F

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,
Liber ſeptimus.

Capita libri ſeptimi.

DE DEO, CAP. I.

EATISSIMVS Hieronymus vir eruditiſſimus & linguarum multarū peritus, Hebræorum nominum interpretationē primus in latinam linguam conuertit. Ex quibus pro breuitate prætermiſſis multis quædam huic operi adiectis interpretationibus interponenda ſtudui. Vocabulorum enim expoſitio ſatis indicat quid velint intelligi. Habent enim quædam ex propriis cauſis nominum rationem. In principio autē decem nomina ponimus, quibus apud Hebræos Deus vocatur.

Primum apud Hebræos Dei nomen El dicitur: quod alij Deum, alij etymologiam eius exprimētes, ἰσχυρὸς, i. fortem interpretati ſunt, ideo quòd nulla infirmitate premitur, ſed fortis eſt, & ſufficiens ad omnia perpetranda.

Secundum nomen Eloi eſt.

Tertium Eloë quod vtrumque in latinum Deus dicitur. Eſt autem nomen in latinum, ex gręca appellatione tranſlatum. Nam Deus græcè Θεὸς dicitur quaſi δέος, i. timor: vnde tractum eſt nomen Deus, quòd eum colentibus ſit timor. Deus autem propriè nomen eſt Trinitatis pertinens ad Patrem & Filium & Spiritum ſanctum. Ad quam Trinitatem etiam

H reliqua quæ in Deo infra ſunt poſita vocabula referuntur.

Quartū nomen Dei dicitur Sabaoth, quod vertitur in latinum, exercituum ſiue virtutū: de quo in pſalmo ab angelis dicitur: Quis eſt iſte rex gloriæ? Dominus virtutum. Sunt autē in huiuſmodi ordinatione virtutes multæ, vt angeli, archangeli, principatus & poteſtates, cunctíque cæleſtis militiæ ordines, quorū tamen ille dominus eſt. Omnes enim ſub ipſo ſunt, eiúſque dominatui ſubiacent.

Quintum nomen Elion, quod interpretatur in latinum excelſus, quia ſupra cælos eſt, ſicut ſcriptū eſt de eo: Excelſus dominus ſupra cælos gloria eius. Excelſus autem dictus, pro valde

pro valdè celsus. Ex enim pro valde ponitur, sicut eximius, quasi valde eminens.

Sextum nomen Eieie, i. qui est Deus. Deus enim sol⁹, quia ęternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentiæ nomen verè tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. Quærenti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere præcipiebat ad populum ex Ægypto liberandum: respōdet, Ego sum qui sum, & dices filiis Israël: Qui est, misit me ad vos, tanquam in eius cōparatione qui verè est, quia incommutabilis est: ea quæ commutabilia facta sunt, quasi nō sint. Quod enim dicitur fuit, non est: & quod dicitur erit, nondum est. Deus autem esse tātùm nouit, fuisse & futurum esse non nouit. Solus enim Pater cum Filio & Spiritu sancto veraciter est: cuius essentiæ comparatum esse nostrum, nō esse est. Vnde & in colloquio dicimus: Viuit Deus: quia * essentia vita viuit, quam mors non habet.

al. essentiæ.

Septimum Adonai, quod generaliter Dominus interpretatur, quod dominetur creaturæ cunctæ, vel quòd creatura omnis dominatui eius deseruiat. Dominus ergo & Deus, vel quòd dominetur omnibus, vel quòd timeatur à cunctis.

Octauum Ia, quod in Deo tantùm ponitur: quod etiam in alleluia in nouissima syllaba sonat.

Nonum Tetragrammatō, hoc est, quatuor literarū, quod propriè apud Hebræos in Deo ponitur, ioth, he, vau, he, id est, duabus ia, ia, quæ duplicata ineffabile illud & gloriosum nomen Dei efficiunt: dicitur autem ineffabilis, non quia dici nō potest, sed quia finiri sensu & intellectu humano nullatenus potest, & quia de eo nihil dignè dici potest, Ineffabilis est.

Decimum Saddai, id est, omnipotens. Vocatus autem omnipotens, eo quòd omnia potest, sed à faciendo quod vult, non à patiendo quod non vult. Quod si ei accideret nequaquam esset omnipotens: facit enim quicquid vult, & inde omnipotens. Dicuntur autem & alia quædam in Deum substantialiter nomina, vt immortalis, incorruptibilis, incommutabilis, æternus. Vnde & meritò cunctæ præponitur creaturæ.

Immortalis sicut de eo scriptum est, Qui solus habet immortalitatem: quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis mutabilitas non inconueniēter mortalis dicitur, secundum quam & anima mori dicitur: non quia in corpus vel in aliquam alteram substātiam mutatur & vertitur, sed in ipsa sua substantia quicquid alio modo nunc est, aut fuit, secūdum id quod destitit esse quod erat, mortalis vtique deprehenditur, ac per hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.

Incorruptibilis appellatur, quia corrumpi & dissolui non potest, nec diuidi. Quicquid enim capit diuisionem & interitum capit. Ille nec diuidi potest, nec interire: inde incorruptibilis est.

Incommutabilis est, quia semper manet & mutari nescit: nec proficit, quia perfectus est: nec deficit, quia æternus.

Æternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initiū neque finem. Hinc & sempiternus, eo quòd sit semper æternus. A quibusdam autem æternus ab æthere creditur dictus, quoniā cælum sedes eius habetur: vnde est illud, Cælum cæli Domino: & hæc ista quatuor vnum significant, nam vna eadémque res dicitur, siue dicatur æternus Deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis.

Inuisibilis, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectæ creaturæ eiusdémque corporeæ: nam nemo potest ipsam * maiestatem essentiæ Dei videre & viuere, sicut & dictum est Moysi. Vnde * & Ioānes in Epistola sua dicit: Deum nemo vidit vnquam. Res est enim inuisibilis, ideóque non oculo, sed corde quærendus est.

al. manifestationem.

al. vnde & Dominus in Euāgelio dicit.

Impassibilis est, quia nullis perturbationibus afficitur, quibus fragilitas humana succūbit. Non enim attingunt eum vllæ passiones, vt libido, iracundia, cupiditas, dolor, mœror, inuidia, &c. quibus humana mens turbatur. Sed cùm dicitur, Deus irasci, aut zelari, aut dolere, nostro vsu dicitur. Apud Deū enim perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est.

Simplex autem dicitur siue non amittendo quod habet: seu quia nō aliud est ipse, & aliud quod in ipso est, sicut in homine, cuius aliud est esse, aliud sapere. Nam & esse quis potest, & sapiens non esse: Deus autem habet essentiam, habet & sapientiam, sed quod habet, hoc & est, & omnia vnus est: ac proinde simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed quod est & quod in ipso est, essentialiter est, excepto quod relatiuè ad quamcunque personam est.

Summè bonus, quia incommutabilis est. Creatura verò bonum, sed non summum est: quia mutabilis est. Et dùm sit quidam bonū, non tamen esse potest & summum bonum.

Incorporeus autem vel incorporalis ideo dicitur Deus, vt spiritus credatur vel intelligatur esse, non corpus. Nam dum dicitur spiritus, eius significatur substantia.

Immensus, quia cuncta concludit, sed omnia intra eius omnipotentiam coartantur.

Perfectus dicitur, quia nihil ei possit adiici. Attamen de consummatione alicuius facti perfectio dicitur. Deus autem qui non est factus, quomodo est perfectus? Sed hoc vocabulum de vsu nostro sumpsit humana inopia sicut & reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est, vtcunque dici possit: quoniam de Deo nihil dignè humanus sermo dicit, sicut sunt & alia.

Creator dictus pro totius mundi rebus ab ipso creatis. nihil enim est quod non originẽ à Deo traxerit. Ipse & vnus, quia diuidi nõ potest, vel quia nihil esse aliud potest, quod tantundem capiat potestatis.

Hæc igitur quæ de Deo dicta sunt, ad totã pertinent Trinitatem propter vnam & coæternam substantiam, siue in Patre, siue in Filio eius vnigenito in forma Dei, siue in Spiritu sancto, qui vnus est spiritus Dei Patris & Filij eius vnigeniti.

Sunt autem & quædã vocabula ex vsu nostro ad Deum sumpta, de membris nostris, siue de inferioribus, & quia in propria natura inuisibilis & incorporeus est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species adscribuntur: vt more locutionis nostræ facilius seipsum insinuet: vt quia omnia videt, dicatur ocul9: propter quod audit omnia, dicatur auris: pro eo quod auertitur, ambulat: pro eo quod spectat, stat. Sic & in cæteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut & obliuiscens & memorans. Hinc est quod & Propheta dicit: Iurauit Dominus exercituum per animam suã: non quòd animam Deus habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Nam & facies Dei in scripturis sanctis nõ caro, sed diuina cognitio intelligitur, eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur.

Hoc enim in oratione dicitur Deo: Ostẽde nobis faciem tuam: ac si dicatur, Da nobis cognitionem tuã. Sic & vestigia Dei dicũtur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur: ad perfectum verò omnipotens reperietur, dum in futuro, facie ad faciem quibusque electis præsentabitur, vt ipsam speciem contemplentur: cuius nunc vestigia comprehendere conãtur, hoc est, quem videre per speculum dicũtur. Nam & situs, & habitus, & locus & tẽpus in Deum non propriè, sed per similitudinem translatiuè dicũtur, quippe sedere super Cherubin dicitur, quod est ad sitũ: &, Abyssus tanquam vestimentum amictus, quod est ad habitum. Et, Anni tui non deficient, quod ad tempus pertinet. Et, Si ascendero in cœlum tu ibi es, quod ad locũ manet. Nam & in Pro-

E pheta, Plaustri portantis fœnum species ad Deum ducitur. Et hæc omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiæ eius.

De Filio Dei, CAP. II.

MVltis etiam modis Christus appellari in scripturis inuenitur diuinis. Nam ipse Dei Patris vnigenitus filius dum esset æqualis Patri, propter salutem nostrã formam serui accepit. Proinde quædam nomina in illo ex diuinitatis substantia, quædam ex dispẽsatione susceptæ humanitatis assumpta sunt. Christus namque à chrismate est appellatus, hoc est, vnctus. Præceptum enim fuerat Iudæis, vt
F sacrum conficerent vnguẽtum, quo perungi possent ij qui vocabantur ad sacerdotium vel ad regnum: & sicut nunc regibus indumentũ purpuræ insigne est regiæ dignitatis: sic illis vnctio sacri vnguenti nomen ac potestatem regiã conferebat, & inde Christi dicti à chrismate, quod est vnctio. Nam chrisma Græcè, latinè vnctio nuncupatur: quæ etiam Domino nomen accommodauit facta spiritualis, quia spiritu vnctus est à Deo Patre, sicut dicitur in actibus Apostolorũ: Collecti sunt enim in hac ciuitate, aduersus sanctum filium tuũ, quẽ vnxisti: non vtique oleo visibili, sed gratiæ dono, quod visibili significatur vnguento.

Non est autem Saluatoris proprium nomẽ
G Christus, sed communis nuncupatio potestatis. dum enim dicitur Christus, cõmune nomen dignitatis est, dum Iesus Christus, proprium est vocabulũ Saluatoris. Christi enim nomen nusquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno vbi Christus prophetabatur, & vnde venturus erat.

Messias autem Hebraicè dicitur, Græcè Christus, Latina autem locutione vnctus.

Iesus hebraicè, græcè σωθὴρ, latinè autem salutaris, siue saluator interpretatur, pro eo quod cunctis gẽtibus salutifer venit. Etymologiam enim nominis huius etiam Euangelista significat dicens: Vocabitur nomen eius
H Iesus. id est, Saluator, quia ipse saluum faciet populum suum. Sicut enim Christus significat Regem, ita Iesus significat Saluatorem. Non itaque nos saluos facit quicunque Rex, sed Rex Saluator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat: sicut potuit quando voluit.

Emanuel ex hebræo in latinum significat, nobiscum Deus, scilicet, quia per virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, vt terrenis viã salutis ad cœlũ aperiret. Ad diuinitatis autem substantiam quæ pertinent, ista sunt, Dominus & Deus.

Deus autem dictus propter vnitã cum Pa-

tre substantiam.

Dominus autem propter seruientem creaturam.

Deus autem & homo, quia verbum & caro. Vnde & bis genitus dicitur, siue quia pater eum genuit sine matre in æternitate, siue quia mater sine patre in tempore.

Vnigenitus autem vocatur secundum diuinitatis excellentiam: quia sine fratribus primogenitus est secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiæ fratres habere dignatus est: quibus esset primogenitus.

Omousios Patri ab vnitate substātiæ appellatur. Substantia enim vel essentia græcè οὐσία dicitur ὅμος;* vnus. Vtrumq; igitur coniunctũ sonat vna substātia. Hoc autē vocatur omousion, quod est, Ego & Pater vnum sumus, hoc est, eiusdem cum patre substantiæ. Quod nomen etsi scriptum in sanctis literis non inueniatur, in assertione tamē totius Trinitatis defēditur: quia datur ratio vnde rectè dici ostēdatur: sicut & pater in illis libris nusquam Ingenitus legitur, sed tamen dicēdus esse atque credendus non dubitatur. Omousios similis substātiæ: quia qualis Deus, talis est & imago eius. Inuisibilis Deus & imago ei⁹ inuisibilis.

Rectius vna, i. con. dicitur enim coessentialis.

Principium, eo quòd ab ipso sint omnia, & quia ante eum nihil.

Finis, vel quia dignatus est in fine temporũ humiliter in carne nasci & mori: & iudicium nouissimum ipse suscipere, vel quia quicquid agimus ad illum referimus: & cùm ad eũ peruenerimus vltra quod quæramus non habebimus.

Os Dei est, quia verbum eius est. Nam sicut pro verbis quę per linguam fiũt sępe dicimus, illa & illa lingua, ita & pro Dei verbo os ponitur, quia mos est vt ore verba formentur.

Verbum autem ideo dicitur, quia per eum omnia condidit siue iussit.

Veritas, quia nō fallit, sed tribuit quod promisit.

Vita, quia creauit.

Imago Dei, propter parem similitudinem Patris.

Figura est, quia suscipiens formam serui, operum virtutúmque similitudinem, Patris in se imaginem atque immensam magnitudinem designauit.

Manus Dei est, quòd omnia per ipsum facta sunt. Hinc & dextera propter effectũ operis totius creaturæ, quę per ipsum formata est.

Brachium, quia ab ipso omnia continētur.

Virtus pro eo quòd omnem potestatem patris in semetipso habeat: & omnem cæli terræque creaturam gubernet, contineat atque regat.

A Sapientia pro eo quòd ipse reuelet mysteria scientiæ & arcana sapientiæ. Sed tamen cùm sit Pater & Filius & Spiritus sanctus sapientia & virtus & lux, propriè tamen iis nominibus Filius nuncupatur.

Splendor autem appellatur propter quod manifestat.

Lumen, quia illuminat.

Lux, quia ad veritatem contemplandã cordis oculos reserat.

Sol, quia illuminat omnes.

Oriens, quia luminis fons & illustrator est rerum, & quòd oriri nos faciat ad vitam æternam.

B Fons, quia rerũ omnium origo est, vel quòd satiat sitiētes. Ipse quoque A & Ω: alpha enim literam nulla præcedit: prima est enim literarum, sicut & Filius Dei: ipse enim se principiũ Iudæis interrogantibus esse respondit. Vnde & Ioannes in Apocalypsi, propriè ipsam literam ponens ait: Ego sum A & Ω, primus & nouissimus. Primus, quia ante eum nihil est: nouissimus, quia nouissimum iudicium ipse suscipiet.

Mediator, quia inter Deum & hominem medius constitutus est, vt hominem ad Deũ perduceret, vnde & illum Græci μεσίτην vocant.

C Paracletus, id est, aduocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem: sicut & de eo dicit Ioannes: Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. Paracletus autem græcum est, quod latinè dicitur aduocatus. Quod nomen & Filio & Spiritui sancto adscribitur, iuxta quod & Dominus in Euangelio ait: Rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis.

Intercessor autem ideo vocatur, quia pro culpa nostra remouenda curam gerit: & pro abluendis nostris criminibus curam impēdit.

D Sponsus, quia descendens è cælo, adhæsit Ecclesiæ, vt pace noui testamenti essent duo in carne vna.

Angelus dicitur propter annunciationem paternæ ac suæ voluntatis. Vnde & apud Prophetam magni consilij angelus legitur, dũ sit Deus & dominus angelorum.

Missus dicitur, eo quòd apparuit huic mũdo Verbum caro factum; vnde & idem dicit, Ego à Patre exiui, & veni in hunc mundum.

Homo autem dicitur, quia natus est.

Propheta, quia futura reuelauit.

Sacerdos, quia pro nobis hostiam se obtulit.

Pastor, quia custos.

Magister, quia ostensor.

Nazarenus verò à loco.

Nazaræus à merito, i. sanctus siue mundus,

quia peccatum non fecit.

Siquidem & de aliis inferioribus rebus nominũ species ad se trahit Christus, vt facilius intelligat.

Dicitur enim Panis, quia caro.

Vitis, quia sanguine ipsius redẽpti sumus.

Flos, quia electus.

Via, quia per ipsum ad Deum imus.

Ostium, quia per ipsum ad Deum ingredimur.

Mons, quia fortis.

Petra, quia firmitas est credentium.

Lapis angularis, vel quia duos parietes è diuerso de circumcisione & præputio veniẽtes in vnam fabricam Ecclesiæ iungit: vel quòd pacem in se angelis & hominibus facit.

Lapis offensionis, quia veniens humilis, offenderũt in eum increduli homines: & factus est petra scandali, sicut dicit Apostolus: Iudęis quidem scandalum.

Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est.

Sed & Christus agnus, pro innocentia.

Ouis, propter patientiam.

Aries, propter principatum.

Hœdus, propter similitudinem carnis peccati.

Vitulus, pro eo quòd pro nobis est immolatus.

Leo, pro regno & fortitudine.

Serpens, pro morte & sapientia.

Vermis, quia resurrexit.

Aquila, propter quod post resurrectionem ad astra remeauit. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur, qui vsque ad nostrarũ passionum, seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Qui cùm sit coæternus Dei Patris ante secula Filius, postquàm venit plenitudo temporis, propter salutẽ nostram formam serui accepit, & factus est Filius Dei, hominis filius. Inde quædam de illo in scripturis sanctis secundum formam Dei, quædam secundum formam serui dicuntur. Quorum exempli gratia duo quædam commemorantur, vt singula ad singula referantur. Secundũ formam Dei de seipso dixit: Ego & Pater vnũ sumus: secundum formam serui, Quoniam Pater maior me est. Homines autem minus intelligentes quid pro quo dicatur, ea quæ propter formam serui dicta sunt, volũt transferre ad formam Dei: & rursus ea quæ dicta sunt, vt ad se inuicem personæ referantur, volunt nomina esse naturæ atque substantiæ, & faciunt errorem in fide. Sic autem Dei filio coniuncta est humana natura, vt ex duabus substantiis fieret vna persona. Solus ergo homo pertulit crucem, sed propter vnitatẽ per-

E sonæ & De⁹ dicitur pertulisse. Hinc est quod scribitur: Si enim cognouissent, nũquam dominum glorię crucifixissent. Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suæ naturę permãsione, sed ex nostra susceptione.

De Spiritu sancto, CAP. III.

SPiritus sanctus ideo prędicatur Deus, quia ex Patre Filióque procedit, & substãtiam eorũ habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quàm quod ipse est Pater. Spiritus sanctus autem dictus secũdum id quod ad aliquid refertur spirans. Spirans vtique spiritu inspirans est, & ex eo appellatus spiritus

F est. Proprio autem modo quodam Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem & Filium quòd eorum spiritus sit. Nam & hoc nomen quod spiritus dicitur, non semper secundum id quod refertur ad aliquid: sed secundum id quod aliquã naturam significat, intelligitur. Omnis enim incorporea natura spiritus in scripturis sacris appellatur. Vnde nõ tãtum Patri & Filio, & Spiritui sancto, sed omni rationali creaturæ & animæ hoc vocabulũ cõgruit. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris & Filij sanctitas est. Nam cùm sit & Pater spiritus, & Filius spiritus, & Pater sanctus, & Filius sanctus: propriè tamẽ

G ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitas coëssentialis & consubstantialis amborum.

Spiritus sanctus ideo nõ dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filij suspicentur. Ideo non prædicatur ingenitus, ne duo Patres in ipsa Trinitate credantur. Procedens autem dicitur testimonio domini dicentis: Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed non potestis illa modò audire. Veniet autem Spiritus veritatis qui à Patre procedit & de meo accipiet, ille vobis indicabit omnia. Hic autem non solùm natura procedit, sed semper ad peragenda diuinitatis opera * indeficienter procedit. al. indeficienter

H Hoc autem interest inter nascẽtem Filium & procedentem Spiritum sanctum, quòd filius ex vno nascitur: Spirit⁹ sanctus ex vtroq; procedit: & ideo dicit Apostolus: Qui autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.

Spiritus sanctus ex opere etiam angelus intelligitur. dictum est enim de illo: Et quæ vẽtura sunt annunciabit vobis: & vtique angelus Græcè, Latinè nuncius interpretatur. Vnde & duo angeli apparuerunt Loth, in quibus dominus singulariter appellatur, quod intelligimus Filium & Spiritum sanctum: nam Pater nunquam legitur missus.

Spiritus sanctus quod dicitur paracletus, à consolatione dicitur. παράκλησις enim græcè,

Latinè consolatio appellatur. Christus enim eum apostolis lugentibus misit: postquam ab eorum oculis ipse in cælum ascendit. Consolator enim tristibus mittitur, secundum illam eiusdem domini sententiam, Beati lugentes, quoniam ipsi cõsolabuntur. Ipse etiam dixit: Tunc lugebunt filij sponsi, cùm ablatus ab eis fuerit sponsus. Item paracletus pro eo quòd consolationem præstet animabus, quæ gaudium temporale amittũt. Alij paracletum Latinè oratorem vel aduocatum interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit: Ipse docet, per ipsum datur sermo sapiẽtiæ: ab ipso sancta scriptura inspirata est.

Spiritus sanctus ideo septiformis nuncupatur, propter dona quę de * vnita eius plenitudine particulatim recipientes quique vt digni sunt consequi promerentur. Ipse enim spiritus sapientiæ & intellectus: spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis: spiritus timoris Domini.

al. vnitatis.

Spiritus autem principalis in Psalmo quinquagesimo legitur: vbi quia tertiò spiritus repetitur, nõnulli Trinitatẽ intellexerũt in Deo, quia scriptũ est: Deus spiritus est. Quod enim non est corpus, & tamẽ est: videtur restare vt spiritus sit. Intelligunt ergo ibi nonnulli Trinitatem significari: in spiritu principali Patrẽ: in Spiritu recto Filium: in Spiritu sancto, Spiritum sanctum.

Spiritus sanctus ideo donũ dicitur, eò quòd datur. A dando enim donum est nuncupatũ. Notissimum est enim dominum Iesum Christum cùm post resurrectionẽ à mortuis ascendisset in cælum, dedisse Spiritũ sanctum: quo credentes impleti, linguis omnium gentium loquebantur. In tantum autem donum Dei est: inquantum datur eis, qui per eum diligũt Deum. Apud se autem Deus est: apud nos autem, donum est, sed sempiternæ salutis Spiritus sanctus donum est, distribuẽs singulis gratiarum dona, prout vult. Nam & prophetias quibus vult impartit, & peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto nõ donantur.

Spiritus sanctus inde propriè charitas nuncupatur: vel quia naturaliter eos à quibus procedit, coniungit, & se vnum cum eis esse ostẽdit: vel quia in nobis id agit, vt in Deo maneamus, & ipse in nobis. vnde & in donis Dei nihil maius est charitate: & nullum maius est donum Dei quàm Spiritus sanctus.

Ipse est & gratia, quæ quia non meritis nostris, sed voluntate diuina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem vnicum Dei verbum propriè vocamus nomine sapientiæ cùm sit vniuersaliter & Spiritus sanctus & Pater ipse sapientia: ita Spiritus sanctus propriè nuncupatur vocabulo charitatis: cùm sit Pater & Filius vniuersaliter charitas.

Spiritus sanctus Digitus Dei esse in libris euangeliorum apertissimè declaratur. Cùm enim vnus euangelista dixisset: In digito Dei eiicio dæmonia, ali⁹ hoc idẽ ita dixit: In spiritu Dei eiicio dæmonia: vnde & digito Dei scripta lex est, data die quinquagesimo ab occisione agni: & die quinquagesimo à passione domini venit Spiritus sanctus. Ideo autem digitus Dei dicitur, vt eius operatoria virtus cũ patre & filio significetur. vnde & Paulus ait: Hæc omnia operatur vnus atque idem spiritus diuidẽs singulis prout vult. Sic autem per baptismũ in Christo morimur & renascimur: ita spiritu signamur, qui est digitus Dei & spirituale signaculum.

Spiritus sanctus idcirco in columbæ specie venisse scribitur, vt natura ei⁹ per auẽ simplicitatis & innocẽtiæ declaretur. vnde & dominus, Estote, inquit, simplices sicut columbæ. Hæc enim auis corporaliter ipso felle caret: habens tantùm innocentiam & amorem.

Spiritus sanctus inde nomine ignis appellatur, propter hoc quòd in actib⁹ apostolorum per diuisionem linguarum vt ignis apparuit, qui & insedit super vnumquemque eorum.

Propterea autem diuersarum linguarũ gratiam apostolis dedit, vt idonei efficerentur fidelium eruditione populorum.

Quod verò supra singulos sedisse memoratur, id causæ est, vt intelligatur per plures non fuisse diuisus, sed mansisse in singulis totus, sicut verè ignibus mos est. Hãc enim naturam habet ignis accensus: vt quanti ad eum, quanti ad crinẽ purpurei splendoris aspexerint: tãtis visum suæ lucis impertiat, tantis ministeriũ sui muneris tribuat, & nihilominus ipse in sua integritate permaneat.

Spiritus sanctus nomine aquæ appellatur in Euangelio, Domino clamante & dicente, Si quis sitit veniat ad me & bibat. Qui credit in me, flumina aquæ viuæ fluent de ventre eius. Euãgelista autem exposuit vnde diceret. Secutus enim ait. Hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua quæ significat spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est: aqua Spiritus sancti inuisibilis est. Ista abluit corpus, & significat quod fit in anima: per illum autẽ spiritum sanctum ipsa anima mundatur & saginatur.

Spiritus sanctus ideo vnctio dicitur, Ioanne apostolo testante, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Vnde & dominus oleo exultationis, hoc est Spiritu sancto legitur fuisse vnctus. sed

& Ioannes apoſtolus Spiritũ ſanctum vnctionem vocat dicens. Et vos inquit vnctionem quam accepiſtis ab eo permaneat in vobis, & non neceſſe habetis, vt aliquis doceat vos: ſed ſicut vnctio eius docet vos de omni re, ipſe enim Spiritus ſanctus vnctio eſt inuiſibilis.

De eadem Trinitate, CAP. IIII.

TRinitas appellatur, quòd fiat totum vnũ ex quibuſdam tribus, quaſi Triunitas, vt memoria, intelligentia, & voluntas, in quibus mens habet in ſe quandam imaginem diuinæ Trinitatis. Nam dum tria ſint, vnum ſunt: quia & ſingula in ſe manent, & omnia in omnibus. Pater igitur & Filius & Spiritus ſanct[9] Trinitas & vnitas. Idem enim vnum, idem & tria. In natura vnum, in perſonis tria. Vnum propter maieſtatis communionem, tria propter perſonarũ proprietatẽ. Nam alius pater, alius filius, alius Spiritus ſanctus: ſed alius quidem non aliud, quia pariter ſimplex, pariterque incommutabile bonum & coæternum. Pater ſolus, non eſt de alio: ideo ſolus appellatur ingenitus. Filius ſolus de patre eſt natus, ideo ſolus dicitur genitus. Spiritus ſanctus ſolus de patre & filio procedit: ideo ſol[9] amborum nuncupatur ſpiritus.

In hac Trinitate, alia ſunt appellatiua nomina, alia propria ſunt. Propria enim ſunt eſſentialia, vt Deus, dominus, omnipotens, incommutabilis, immortalis: Et inde propria, quia ipſam ſubſtantiam ſignificant, qua vnũ ſunt. Appellatiua verò pater & filius & Spiritus ſanctus, ingenitus, & genitus, & procedẽs. Eadem & relatiua: quia ad ſe inuicem referũtur. Cùm enim Deus dicitur, eſſentia eſt, quia ad ſeipſum dicitur. Cùm verò dicitur pater & filius & Spiritus ſanctus, relatiuè dicuntur, quia ad ſe inuicem referuntur. Nam pater nõ ad ſeipſum, ſed ad filium, relatiuè dicitur: quia eſt ei filius: ſic & filius relatiuè dicitur, quia eſt ei pater: ſic Spiritus ſanctus, quia eſt patris filiíque ſpiritus. His enim appellationibus hoc ſignificatur, quod ad ſe inuicem referuntur, non ipſa ſubſtantia qua vnum ſunt. Proinde Trinitas in relatiuis perſonarum nominibus eſt, deitas non triplicatur, ſed in ſingularitate eſt: quia ſi triplicatur, deorum inducimus pluralitatem.

Nomẽ autẽ deorum in angelis & ſanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non ſint merito æquales. De quibus pſalmus, Ego dixi Dij eſtis: De patre autem & Filio & Spiritu ſancto propter vnã & æqualem diuinitatem non nomen deorũ, ſed Dei eſſe oſtẽditur: ſicut ait Apoſtolus, Nobis tamen vnus Deus, vel ſicut voce diuina dicitur, Audi Iſrael, Dominus Deus tuus, Deus vnus eſt, vt

E ſcilicet Trinitas ſit, & vnus Dominus Deus ſit. Fides apud Græcos de Trinitate hoc modo eſt vna ὀυσία, ac ſi dicatur vna natura aut vna eſſentia. Tres hypoſtaſes, quod reſonat in Latinum vel tres ſubſtantias. Nam latinitas propriè non dicit de Deo niſi eſſentiam, ſubſtantiam verò non propriè dicit, ſed abuſiuè: quoniam verè ſubſtãtia apud Græcos perſona intelligitur non natura.

De Angelis, CAP. V.

ANgeli Grecè vocãtur, Hebraicè dicuntur malooth: Latinè verò nuncij interpretantur, ab eo quòd domini voluntatẽ populis nuncient. Angelorũ autẽ vocabulũ, F officij nomen eſt, non naturæ: ſemper enim ſpiritus ſunt, ſed cùm mittuntur vocantur angeli. Quibus ideo pictorum licentia pẽnas facit, vt celerem eorum in cũcta diſcurſum ſignificent, ſicut & iuxta fabulas poëtarũ venti pennas habere dicũtur, propter velocitatẽ ſcilicet. Vnde ſcriptura ſacra dicit: Qui ambulat ſuper pennas ventorum. Nouem autem ordines eſſe angelorum ſacræ ſcripturæ teſtantur, id eſt, angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, principatus, poteſtates, cherubin & ſeraphin: quorũ officiorum vocabula cur ita dicta ſint, interpretando exequimur. Angeli vocantur propter quod de cælis ad annũciandum hominibus mittũtur: angelus enim G græcè, latinè nuncius dicitur.

Archangeli græca lingua, latina ſummi nũcij interpretantur: qui enim parua vel minima annũciant angeli, qui verò ſumma, archãgeli nuncupantur. Archangeli dicti quòd primatũ teneant inter angelos: ἀρχὴ enim græcè latinè principatus interpretatur. Sunt enim duces & principes, ſub quorum ordine vnicuiq; angelorum officia deputata ſunt. Nam quia archangeli angelis præſunt, Zacharias propheta teſtatur dicens: Et ecce angelus qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occurſum eius, & dixit ad eum: Curre & loquere ad puerum iſtum, di- H cens: Abſque muro habitabitur Hieruſalem. Si enim in ipſis officiis angelorum nequaquã poteſtates ſuperiores inferiores diſponerent, nullo modo hoc quod homini diceret angelus ab angelo cognouiſſet. Quidam autem archangelorum priuatis nominibus appellãtur, vt per vocabula ipſa in opere ſuo quod valeant deſignetur.

Gabriel hebraicè in linguam noſtram vertitur Fortitudo Dei. Vbi enim potẽtia diuina vel fortitudo manifeſtatur, Gabriel mittitur. Vnde & eo tempore quo erat dominus naſciturus & triumphaturus de mundo Gabriel mittitur ad Mariam, vt illum annunciaret, qui

ad debellandas aëreas potestates humilis[ve-nire dignatus est.

Michaël interpretatur, quis vt Deus? Quando enim aliquid in mundo miræ virtutis fit, hic archangelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere quod facere præualet Deus.

Raphaël interpretatur curatio, vel medicina Dei: vbicunque enim curandi & medendi opus necessarium est, hic archangelus à Deo mittitur, & inde medicina Dei vocatur. Vnde & ad Tobiam idem archangelus missus oculis eius curationem adhibuit, & cæcitate detersa visum eius restituit: nominis enim interpretatione & angeli officium designatur.

Vriel interpretatur Ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum desuper, & implesse quod præceptum est.

Throni autem, & dominationes, & principatus, & potestates, & virtutes, quibus vniuersam cælestem societatem Apostolus complectitur, ordines angelorum & dignitates intelliguntur, & pro hac ipsa distributione officiorum alij throni, alij dominationes, alij principatus, alij potestates dicuntur, pro certis dignitatibus quibus inuicem distinguuntur.

al. quos. Virtutes angelicæ quædam ministeria perhibentur, per * quę signa & miracula in mundo fiunt, propter quod & virtutes dicuntur.

Potestates sunt, quibus virtutes aduersę subiectæ sunt, & inde potestatum nomine nuncupātur, quia magni spiritus eorum potestate coërcentur, ne tantum mundo noceant, quātum cupiunt.

Principatus sunt hi, qui angelorum agminibus præsunt. Qui pro eo quòd subditos angelos ad explendum ministerium diuinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alij qui administrant, alij qui assistunt, sicut per Danielem dicitur: Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei.

Dominationes sunt ij, qui etiam Virtutibus & Principatibus præeminent, qui pro eo quòd cæteris angelorum agminibus dominantur, Dominationes vocantur.

Throni sunt agmina angelorum, qui latino eloquio sedes dicuntur: & vocati Throni, quia illis conditor præsidet, & per eos iudicia sua decernit vel disponit.

Cherubin autem & ipsæ sublimes cælorum potestates, & angelica ministeria perhibētur: qui ex Hebræo in linguam nostram interpretantur scientiæ multitudo. Sunt autem * sublimiora agmina angelorum, qui pro eo quòd vicinius positi diuina scientia cæteris amplius pleni sunt, Cherubin, hoc est, plenitudo scien-

al. sublimiorum.

A tiæ appellantur. Ipsa sunt duo illa animalia super propitiatorium arcę ficta ex metallo, propter significandum angelorum præsentiam, in quorum medio ostenditur Deus.

Seraphin quoque similiter multitudo angelorum est, qui ex Hebręo in latinum ardentes vel incendentes interpretantur. Qui idcirco ardentes vocantur, quia inter eos & Deum nulli alij angeli consistunt: & ideò quanto vicinius coram Deo cōsistunt, tanto magis claritate diuini luminis inflammantur. Vnde & ipsi velant faciem & pedes sedentis in throno Dei, & idcirco cętera angelorum turba videre Dei essentiam plenè non valet, quoniam

B * Seraphin eam tegit. al. cherubin

Hæc igitur vocabula agminum angelorū ita sunt specialia ordinum singulorum, vt tamen sint ex parte communia omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorundam angelorum ordine specialiter designentur, tamen per Psalmistam, Qui sedes super Cherubin, dicitur. Sed ideo isti ordines angelorum priuatis nominibus appellantur: quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cùm sint omnibus communia, propria tamen hæc nomina suis ordinibus deputantur.

Vnicuique etiam, sicut prædictum est, propria officia sunt iniuncta: quæ eos promeruisse in mundi constat exordio. Nam quia angeli C & locis & hominibus præsunt, per prophetam testatur angelus dicens, Princeps regni Persarum restitit mihi. Vnde apparet, nullum esse locum cui angeli non præsint. Præsunt enim & auspiciis operum omnium.

Hic est ordo vel distinctio angelorum: qui post lapsum malorum in cælesti vigore steterunt. Nam postquam apostatę angeli ceciderunt, hi in perseuerantia æternæ beatitudinis solidati sunt. Vnde & post cæli creationem in principio repetitur, Fiat firmamentum, & vocatum est firmamentum cælum. nimirum ostendens: quod post ruinam angelorum ma-D lorum: hi qui permanserunt, firmitatem ęternæ perseuerantiæ consecuti sunt. nullo iam lapsu auersi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore & contemplatione manentes nihil, aliud dulce habent, nisi eum à quo creati sunt.

Quod autem duo Seraphim in Esaia leguntur, figuraliter veteris & noui testamenti significationem ostendunt. Faciem verò & pedes operiunt Dei, quia præterita ante mundum, & futura post mundum scire non possumus, sed media tantùm eorum testimonia contemplamur. Singuli senas alas habent, quia fabricam tantum mundi quæ in sex diebus facta est, in præsenti seculo nouimus.

Quod clamant ter ſanctus alter ad alterum, Trinitatis in vna diuinitate demonſtrant myſterium.

De hominibus qui quondam præſagio nomen acceperunt, CAP. VI.

PLerique primorum hominũ ex propriis cauſis originem nominum habent. Quibus ita propheticè indita ſunt vocabula: vt aut futuris aut præcedentibus eorum cauſis conueniant. In quibus tamen manente ſpiritali ſacramento, nunc tantum ad literam intellectum hiſtoriæ perſequimur. Vbi autem etymologiæ interpretationem non attingimus: ſolam ipſam etymologiam in latinum ponimus. Quod autem vnum nomen Hebraicum aliter atque aliter interpretatur: hoc ſecundum accentuum & literarum euenit diuerſitatem, vt in variis ſignificationibus nomina * computentur. (al. communtentur.)

Adam, ſicut beatus Hieronymus tradidit, homo ſiue terrenus: ſiue terra rubea interpretatur. Ex terra enim facta eſt caro, & humus hominis faciendi materies fuit.

Eua interpretatur vita: ſiue calamitas, ſiue, Væ vita: quia origo fuit naſcendi, calamitas: & Væ, quia per præuaricationem cauſa extitit moriendi. A cadendo enim nomen ſumpſit calamitas. Alij autem dicunt ob hoc etiam Euam vitam & calamitatem appellatam, quia ſæpe mulier viro cauſa ſalutis eſt, ſæpe calamitatis & mortis origo, quod eſt Væ.

Cain poſſeſſio interpretatur: vnde etymologiam ipſius exprimens pater eius ait: Cain, id eſt poſſedi hominem per Deum. Idem & lamentatio, eo quòd pro interfecto Abel interfectus ſit, & pœnam ſui ſceleris dederit.

Abel luctus interpretatur, quo nomine prȩfigurabatur occidendus. Idem & vanitas, quia citò ſolutus eſt atque ſubtractus.

Seth interpretatur reſurrectio, eo quòd poſt fratris interfectionem natus ſit: quaſi reſurrectionem fratris ex mortuis reſuſcitaret. Idem & poſitio, quia poſuit eum Deus pro Abel.

Enos iuxta propriæ linguæ varietatem, homo vel vir dicitur. Et congruè hoc vocabulũ habuit. De eo enim ſcriptum eſt. Tunc enim initium fuit inuocandi nomen domini, licet plerique Hebræorum arbitrentur, quod tunc primum in nomine domini, & ſimilitudine eius fabricata ſunt idola.

Enoch dedicatio. In ipſius enim nomine ciuitatem poſtea ædificauit Cain.

Cainam lamentatio vel poſſeſſio eorum: ſicut enim Cain poſſeſſio, ita deriuatum nomẽ quod eſt Cainam, facit poſſeſſio eorum.

Matuſalem interpretatur mortuus eſt. E Euidens eſt etymologia nominis. quidam enim cum patre tranſlatum fuiſſe, & diluuium prætériſſe putauerunt. Ob hoc ſignanter transfertur & mortuus eſt, vt oſtẽderetur nõ vixiſſe eum poſt diluuium: ſed in eodem catacliſmo fuiſſe defunctum. Soli enim octo homines in arca euaſerunt diluuium.

Lamech percutiens. Ipſe enim percuſſit & interfecit Cain: quod etiam ipſe poſtea perpetraſſe vxoribus confitetur.

Noë requies interpretatur, pro eo quòd ſub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuiũ. Vnde & pater eius vocans nomen eius Noë dixit, Iſte requieſcere nos faciet ab omnibus operibus noſtris.

F Sem dicitur nominatus, eo quòd nomen ex poſteritatis præſagio accepit. Ex ipſo enim patriarchæ & prophetæ & apoſtoli & * populi Dei, ex eius quoque ſtirpe & Chriſtus, cuius ab ortu ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen in gentibus. (al. populi)

Kam, calidus: quia ipſe ex præſagio futuri cognominatus eſt. Poſteritas enim eius eam terræ partem poſſedit, quæ vicino ſole calentior eſt. Vnde & Ægyptus vſque hodie Ægyptiorum lingua Kam dicitur.

Iafeth latitudo. Ex eo enim populus gentium naſcitur, & quia lata eſt ex gẽtibus multitudo credentium, ab eadem latitudine, Iafeth dictus eſt.

Kanaan filius Kam, interpretatur, motus G eorum. Quod quid eſt aliud niſi opus eorum? Pro motu enim patris, id eſt pro opere eius maledictus eſt.

Arfaxat ſanans depopulationem.

Chus Hebraicè æthiops interpretatur: à poſteritate ſui generis nomen ſortitus. Ab ipſo enim ſunt * propagati Æthiopes. (al. progeniti.)

Nembroth interpretatur tyrannus. Iſte enim prior arripuit inſuetam in populos tyrannidem, & ipſe aggreſſus eſt aduerſus Deum impietatis ædificare turrem.

Heber tranſitus. Etymologia eius myſtica H eſt, quod ab eius ſtirpe tranſiret dominus: nec perſeueraret in eis, tranſlata in gentibus gratia. Ex ipſo enim ſunt exorti Hebræi.

Faleg diuiſio, cui pater propterea tale nomen impoſuit, quia tunc natus eſt, quando per linguas terra diuiſa eſt.

Thara exploratio aſcenſionis.

Melchiſedech rex iuſtus. Rex, quia ipſe poſteà imperauit Salem. iuſtus, pro eo quod diſcernens ſacramenta legis & Euangelij: non pecudum victimas, ſed oblationem panis & calicis in ſacrificium obtulit.

Loth declinans. Factis enim Sodomorum non conſenſit, ſed eorum illicita carnis incendia declinauit.

Moab ex patre, & totum nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre.

Ammon cuius causa nomen redditur filius populi mei: sic deriuatur, vt ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. Ammi enim à quo dicti sunt Ammonitæ, vocatur populus meus.

Sarai interpretatur princeps mea, eo quòd esset vnius tantummodo domus materfamilias. Postea causa nominis * immutati ablata de fine litera dicitur Sara, id est princeps. Omnium quippe gentium futura princeps erat, sicut & dominus pollicitus fuerat Abraham: Dabo tibi ex Sara filium, & benedicam ei, & erit in gentes: sed & reges populorum erunt ex eo.

al. immutata.

Agar aduena vel conuersa. Fuit enim Ægyptia.

Cethura thymiama interpretatur.

Ismahel interpretatur auditio Dei. sic enim scriptum est: Et vocauit nomen eius Ismahel, quia exaudiuit eum Deus.

Esau trinomius est, & ex propriis causa variè nuncupatur. dicitur enim Esau, id est rufus ob coctionem rufæ lentis ita appellatus, cuius edulio primogenita perdidit. Edom, aut ob ruborem corporis dictus est, quod Latinè sanguineus dicitur. Seir verò quod fuerit hispidus, & pilosus: quoniam enim natus est totus sicut pellis pilosus erat. atque ideo tribus nominibus appellatur, Esau, id est rufus. Edon, id est sanguineus: Seir, id est pilosus: quia non habuit lenitatem.

Rebecca, patientia: siue quæ multum accepit.

Lia laboriosa vtique generando. Plurimos enim dolores quàm Rachel fœcunditate pariendi experta est.

Rachel interpretatur ouis, pro ea enim Iacob pauit oues Labam.

Zelfa os hians.

Bala inueterata.

Dina transfertur in causam. iurgii enim in Sichimis causa extitit.

Thamar amaritudo pro viris mortuis. Eadem & commutans. Mutauit enim se in habitum meretricis, quando cum socero suo concubuit.

Phares diuisio, ab eo quod diuiserit membranulam secūdarū diuersoris. Inde & Phares sortitus est nomen. Vnde & Pharisæi qui se quasi iustos à populo separabant, diuisi appellabantur.

Zara frater eius in cuius manu erat coccinum, interpretatur oriens, siue quia primus apparuit, siue quòd plurimi ex eo iusti nati sunt, vt in libro Paralipomenon continetur,

A Zara id est oriens appellatus est.

Iob in latinum vertitur dolens, & rectè: propter percussionem carnis & passiones dolorum. Calamitates enim suas nominis etymologia præfigurauit.

Pharao nomen est non hominis sed honoris: sicut & apud nos Augusti appellantur reges cùm propriis nominibus censeantur. Exprimitur autem in Latinum Pharao denegans eum, vtique Deum, siue dissipator eius. Populi enim Dei fuit afflictor.

Iamnes marinus, siue vbi est signum eius. Cessit & defecit signum eius coram signis Moysi, vnde & dixerunt Magi: Hic digitus Dei est.

B Mambres, mare pelliceum, siue mare in capite. Denique Moyses interpretatur sumptus ex aqua. Inuenit enim eum ad ripam fluminis expositum filia Pharaonis, quem colligens adoptauit filium sibi: vocauitque nomē eius Moyses, eo quod de aqua sumpsisset eū.

Aaron mons fortitudinis interpretatur, propter quod thuribulum accipiens in medio superstitum & interemptorum obuiam stetit, & ruinam mortis quasi quidam mons fortis exclusit.

Eleazar, Dei adiutorium.

Balac præcipitans siue deuorans.

Balaam vanus populus.

C Phinees ori parcens, transfixit enim pugione Zambri cum scorto Madianitide, & Domini furorem placauit, vt parceret.

Zambri stella lacessiens, vel amaricans. Propriè enim est nomen ab amaritudine vocatum, quod peccando amaricauerit populum.

Raab latitudo, vel fames, siue impetus.

Iosue interpretatur saluator. Ipse enim in figura Christi populum à deserto saluauit, & in terram repromissionis induxit.

Caleph quasi cor aut canis.

* Gothoniel tempus eius Deus, vel responsio Dei. al. Othoniel.

D Aoth, gloriosus.

Barach, fulgurans.

Debbora, apis vel loquax. Apis, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans aduersus Sisaram, quo perempto cecinit canticum: inde loquax.

Iahel, ascensio.

Gedeon, experimentum iniquitatis eorum. Frequentibus enim documentis informatus est quali præsagio contra hostes futuram victoriam expediret, ex quo futuro experimento etymologiam nominis sumpsit.

Abimelech, pater meus Rex.

Thola, vermiculus vel coccinum.

Iair, illuminans.

Iephte, aperiens vel apertus.
Esebon, cogitatio siue vinculum mœroris.
Abdo, seruus eius.
Samson sol eorum vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, & liberauit Israël de hostibus eorum.
Dalila, paupercula vel situla.
Booz, in fortitudine, siue in quo robur.
Noëmi, quem interpretari possumus consolatam, eo quòd marito & liberis peregrè mortuis, nurum Moabitidem in consolationem suam tenuit.
Ruth interpretatur festinans. Alienigena enim erat ex populo gentili, quæ relicta patria festinauit transire in terram Israël: dicens socrui suæ, Quocunque perrexeris pergam.
Anna, gratia eius interpretatur, quia dum esset prius sterilis natura: postremò Dei gratia fœcundata est.
Eli, Deus meus.
Ophni, discalciatus. Filius enim fuit Heli electus in ministerium sacerdotij, cuius amissionem suo expressit vocabulo. Apostolus enim ait, Calciati pedes in præparatione Euangelij pacis. Et Propheta: Quàm speciosi pedes qui annunciant pacem. Iste ergo discalciatus interpretatur, vt eius nomine veteris Testamenti sacerdotium à veteri populo significaretur ablatum.
Phinees frater Ophni, os mutum interpretatur, quo significatur sacerdotij veteris & doctrinæ silentium.
Samuel, nomen eius Deus.
Gessai, in sole sacrificium vel incensum.
Saül, petitio interpretatur: notum est enim quomodo Hebræorum populus cum sibi regem petierit, & accepit nomen non secundũ Deum, sed secundum suam voluntatem.
David manu fortis interpretatur, vtique quia fortissimus in præliis fuit. Ipse & desiderabilis in stirpe scilicet sua, de quo dixerat propheta: Veniet desideratus cunctis gentibus. Salomon tribus nominibus fuisse perhibetur. Primum vocabulum eius Salomon dicitur, i. pacificus, eo quòd in regno eius pax fuerit. Secundum nomen Idida, eo quòd fuerit dilectus & amabilis domino. Tertium vocabulum eius Coëleth, quod Græcè appellatur Ecclesiastes, Latinè Concionator, quod ad populum loqueretur.
Ionathas, columbæ donum.
Absalon, patris pax per antiphrasin, eo quòd bellum aduersus patrem gessisset, siue quod in ipso bello David placatus fuisse legitur filio: adeo vt etiam magno cum dolore extinctum plangeret.
Roboam latitudo populi, & ipsum per antiphrasin, quod decem tribubus ab eo separa-

E tis, duæ tantùm ei relictæ sint.
Abia, pater dominus, vel pater fuit.
Asa, tollens siue sustollens.
Iosaphat, Domini iudicium.
Ioram, qui est excelsus.
Achazias, apprehendens dominum.
Athalia, tempus domini.
Ioas, spirans vel domini robur.
Amasias, populum tollens.
Ozias, fortitudo domini.
Azarias, auxilium domini.
Ozias autem ipse est qui & Azarias duplici nomine. Ipse est qui illicitum sibi sacerdotium vendicare conatus, lepra in fronte percussus est.
F Ioathan, est perfectus. Pulchram etymologiam nominis habet: fecit enim rectum in conspectu Domini, & portam templi ædificauit excelsam.
Achaz, apprehendens.
Ezechias, fortis Dominus.
Manasses, obliuiosus. Per multa enim scelera & sacrilegia reliquerat & oblitus fuerat Domini.
Amon, fidelis vel honestus.
Iosias, vbi est incensum domini, propria etymologia nominis. Iste est enim qui simulachra combussit.
*Ioachaz, robustus. al. Ioathan combustus.
Ioachim, vbi est præparatio.
G Eliachim, Dei resurrectio.
Ieconias, præparatio Domini.
Sedechias, iustus Domini.
Ieroboam, iudicatio siue causa populi, vel, vt quidam aiunt, diuisio interpretatur, pro eo quod in regno eius diuisus sit populus Israël, & præcisus à regno stirpis David. Diuisionis enim populi causa iste extitit.
Zambri psalmus, vel canticum meum.
*Amri, crispans meus. al. Ambri.
Achab, frater patris.
Iezabel, fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem, sed melius vbi est sterquilinium. Præcipitatas enim deorsum comederunt carnes eius canes: sicut prædixerat Helias, Et erunt,
H inquit, carnes Iezabel, sicut stercus super faciem terræ.
Ochozias, apprehendens Deum.
Iehu, ipse, vel est.
Ioathan, robustus.
Sella, vmbra eius, vel petitio.
Manaem, consolans.
Phaceas, aperiens.
Nabuchodonosor, prophetiæ laguncula angustæ, siue prophetans istiusmodi signum per somnium scilicet futurorum quod vidisse narratur, & Daniel interpretatus est, siue sessio in agnitione angustiæ pro iis qui in ca-

ptiuitatem ab eo ducti sunt.

Zorobabel apud Hebræos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus. Zo, iste: ro, magister: babel propriè babylonium sonat: & efficitur nomen Zorobabel, iste magister de Babylone: in Babylone enim ortus est vbi & princeps gentis Iudææ extitit.

De Patriarchis, CAP. VII.

QVorundam patriarcharum etymologię notandæ sunt, vt sciamus quomodo suo vocabulo resonent. Nam plerique eorum ex causa propria nomina acceperunt. Patriarcha interpretatur patrum princeps. Αρχη enim Græcè principatus est.

Abram primum vocatus est pater videns populum, propter Israëlitas scilicet tantùm: postea appellatus est Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur, in nomine, sed subauditur, iuxta illud: Erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.

Isaac, ex risu nomen accepit. Riserat enim pater, quando ei promissus est admirans in gaudio. Risit & mater, quando per illos tres viros promissus est dubitās in gaudio. Ex hac ergo causa nomē accepit Isaac, interpretatur enim risus. Sciendum autem quòd quatuor in veteri testamēto absque vllo velamine nominibus suis antequàm nascerentur vocati sunt: Ismaël, Isaac, Salomon & Iosias. Lege scripturas.

Iacob supplantator interpretatur, siue quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit, siue quod postea deceperit fratrem arte. Vnde Esaü dixit: Iustè vocatum est nomen eius Iacob, supplantauit enim me ecce secundo.

Israël vir videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelum, & oriente lucifero benedictus est. Inde propter visionem Dei Israël appellatus est, sicut & ipse ait, Vidi dominum & salua facta est anima mea.

Ruben interpretatur visionis filius. Sic enim quando eum peperit Lia, vocauit nomē eius Ruben dicens, Quia vidit Deus humilitatem meam.

Simeon interpretatur auditio Dei. Sic enim dixit Lia quando eum peperit, Quia exaudiuit me Deus. Leui additus. Dixit enim Lia quando peperit eum non * ambigens de amore viri: Nunc mecum erit vir meus, quia peperi ei tres filios. (al. ambiens.)

Iudas confessio dicitur. Quando enim eum peperit Lia, laudem domino retulit dicens, Nunc super hoc confitebor domino, & ob

A id vocatus est Iudas. A confessione itaque nomen eius dictum est: quod est gratiarum actio.

Isachar interpretatur merces. Hoc autē ideo quia mandragoris filij Ruben introitum viri qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Vnde & dum natus est dixit Lia, Dedit Deus mercedem meam.

Zabulon interpretatur habitaculum. Sextum enim hunc filium genuerat Lia: propterea iam secura dixit, Habitabit mecum vir meus. Vnde & filius eius vocatus est habitaculum.

Nephtalim de * conuersatione siue comparatione: causa nominis eius est. Vnde & dixit Rachel, cùm eum peperisset ancilla eius Bala: Habitare me fecit Deus habitationem cum sorore mea. (al. conuersione.)

B

Dan interpretatur iudicium. Bala enim dū eum peperisset, dixit Rachel domina eius: Iudicauit me dominus, & exaudiens dedit mihi filium. Causam nominis expressit, vt ab eo quod iudicasset dominus: filio ancillæ iudicij nomen imponeret.

Gad ab euentu siue procinctu vocatus est. Quando enim eum peperit Zelpha: dixit domina eius Lia in fortuna, id est quod dicitur, in procinctu vel euentu.

Aser beatus dicitur, dum enim peperisset C eum Zelpha: dixit Lia, Beata ego, & beatificant me mulieres: & ab eo quòd beata dicatur: ex etymologia nominis Beatum vocauit.

Ioseph ab eo quòd sibi alium filium addi mater optauerat: vocauit augmentum. Hunc Pharao, Cephanet appellauit, quod Hebraicè absconditor repertorum sonat, pro eo quòd obscura somnia reuelauit, & sterilitatē prædixit. Tamen quia hoc nomen ab Ægyptio ponitur: ipsius linguæ deberet habere rationem. Interpretatur ergo Cephaneth Ægyptio sermone Saluator mundi, eo quòd orbem terræ ab imminente famis excidio ipse D liberaret.

Beniamin interpretatur filius dextræ quod est virtutis. Dextra enim interpretatur Iamin. Mater quippe eius moriens vocauerat nomē eius Benoni, id est, filius doloris mei. Pater hoc mutauit: filium dextræ nominans.

Manasses dictus ab eo quòd sit pater eius oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraicè vocatur obliuio.

Ephraim eo quod auxerit eum Deus, & ex hoc vocabulo in linguam nostram transfertur augmentum.

De Prophetis, CAP. VIII.

QVos gentilitas vates appellat, hos nostri prophetas vocāt, quasi præfatores, quia

porrò fantur & de futuris vera prædicũt. Qui E autem à nobis prophetæ, in veteri teſtamento videntes appellabantur: quia videbant ea quæ cæteri non videbant, & proſpiciebant ea, quæ in myſterio abſcondita erant. Hinc eſt quod ſcriptum eſt in Samuele, Eamus ad videntem. Hinc Eſaias, Vidi, inquit, Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum & eleuatum. Et Ezechiel, Aperti ſunt cæli & vidi viſiones Dei. Quorundam autem prophetarum nominum etymologiæ annotandæ ſunt. Vocabula enim eorum ſatis oſtendunt, quid in futuris factis dictiſque ſuis prænunciaſſent.

Helias interpretatur dominus Deus. Ex futuri ergo præſagio ſic vocatur. Nam dum altercaretur in ſacrificio cum quadringentis ſacerdotibus Baal, inuocato nomine domini deſcendit de cælo ignis ſuper holocauſtum. Quod cùm vidiſſet omnis populus, cecidit in faciem ſuam & ait: dominus ipſe eſt Deus. Ex hac ergo cauſa tale prius nomen accepit, pro eo quòd per eum poſteà cognouerit populus dominum Deum. Idem & fortis dominus interpretatur: vel propter quod interfecit eoſdem ſacerdotes, vel propter quod Achab aduerſitatem tolerauit.

Heliſæus domini ſalus interpretatur, vocabulum autem idem ex futuri præſagio ſuſcepit, denique & multas virtutes fecit, & famem pellens populum à morte ſaluauit.

Natham, dedit, ſiue dantis.

Iſaias, interpretatur ſaluator domini. Et meritò. Saluator eſt enim vniuerſarum gentium, eiúſque ſacramenta amplius quàm cæteri prædicat.

Ieremias excelſus domini, pro eo quòd dictum eſt ei: Conſtitui te ſuper gentes & regna.

Ezechiel, fortitudo Dei.

Daniel, iudicium Dei, ſiue quia in presbyterorum iudicio ſententiam diuinæ examinationis exhibuit, dum reperta eorum falſitate Suſannam ab interitu liberauit: ſiue quòd viſiones & ſomnia quibus per ſigna quædam & ænigmata futura monſtrabantur, ſagaci mente diſcernens aperuit. Hic & deſideriorum vir appellatus eſt, quia panem deſiderii non manducauit, & vinum concupiſcentiæ non bibit.

Ozee ſaluator aut ſaluans. Dum enim iram Dei in populum Iſrael ob crimen idololatriæ prophetaſſet: domui Iudæ ſalutem pronunciauit. Propter quod Ezechias rex Iuda, ſublatis idolis quæ præcedentes reges conſecrauerant, templum domini purgaſſe ac purificaſſe monſtratur.

Iohel dominus Deus, ſiue incipiens Deo, vel fuit Dei. Hoc enim eius vocabulum reſonatur, etymologia incerta.

Amos populus auulſus. Prophetia enim eius ad populum fuit Iſrael, quia iam auulſus erat à domino, & aureis vitulis ſeruiebat: ſiue auulſus à regno ſtirpis Dauid.

Naum germen ſiue conſolator. Increpat enim ciuitatem ſanguinum, & poſt euerſionẽ illius conſolatur Syon dicens: Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.

Abacuc amplexans, quia vel ex eo quod amabilis Domini fuit, vocatur amplexatio, vel quod in certamẽ cũ Deo cõgreditur, amplexantis, id eſt luctantis ſortitus eſt nomen. Nullus enim tã audaci voce auſus eſt Deũ ad F diſceptationem iuſtitiæ prouocare: cur in rebus humanis & mundi iſtius tanta rerum verſaretur iniquitas?

Micheas, quis hic, vel quis iſte? Comminatur enim Samariæ ob cauſam ſimulachrorum illo modo de quo Heliu dicit: Quis eſt iſte inuoluens ſententias?

Sophonias ſpeculum vel arcanum domini interpretatur: vtrumque ad prophetas conuenit. Ipſi enim ſciunt myſteria Dei. Vnde ad Ezechielem dicitur: Speculatorem te poſui domui Iſraël. Et alibi, Non faciet dominus quicquam, niſi reuelauerit ſeruis ſuis prophetis.

Abdias, ſeruus domini. Sicut enim Moyſes ſeruus domini & Apoſtolus ſeruus Chri- G ſti: ita iſte legatus ad gentes miſſus videt & prædicat quæ prophetali digna ſunt miniſterio & ſeruitute: inde ſeruus domini.

Ionas interpretatur columba ſiue dolens. Columba, pro gemitu quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter triſtitiã quam habuit de ſalute Niniuitarum: vel propter ederam ſubito areſcentem: cuius vmbraculo tegebatur contra ſolis ardorem. Ipſe eſt & Amathi Sareptanæ viduæ filius, vt Iudæi affirmant, quem reſuſcitauit Helias, matre poſtea ad eum dicente: Nunc cognoui quoniã H vir Dei es tu, & verbum domini in ore tuo verum eſt. Ob hanc cauſam ipſum puerũ Amathi vocatum. Amathi enim ex Hebræo in Latinam linguam veritas dicitur, & ex eo quòd verum Helias locutus eſt: ille qui ſuſcitatus eſt filius nuncupatus eſt veritatis.

Zacharias memoria Domini. Septuageſimo enim anno deſolationis templi completo, Zacharia prædicante memoratus eſt dominus populi ſui: iuſſuque Darij reuerſus eſt populus Dei, & reædificata eſt & vrbs & templum.

Aggæus in Latinum feſtiuus & lætus reſonat. Deſtructum enim templum ædificandum prophetat, & poſt luctum captiuitatis regreſſionis

ſionis lætitiam prædicat.

Malachias interpretatur angelus Domini, id eſt, nuncius. Quicquid enim loquebatur: quaſi à Domino eſſent mandata, ita credebantur, & inde ita nomen eius Septuaginta tranſtulerunt dicentes, Aſſumptio verbi domini ſuper Iſrael in manu angeli eius.

Eſdras adiutor.

Neemias conſolator à Domino. Quodam enim præſagio futurorum nomina iſta ſortiti ſunt. Fuerunt enim in adiutorium & conſolationem omni illi populo redeunti ad patriam. Nam & templum domini iidem reædificauerunt, & murorum & turrium opus ipſi reſtaurauerunt.

Ananias gratia Dei interpretatur. Idem & Sidrac lingua Chaldæa, quod interpretatur decorus meus.

Azarias auxilium domini. Idem & Abdenago, quod in Latinum vertitur, Seruiens taceo.

Miſahel, qui populus domini. ipſe & Miſac quod interpretatur riſus vel gaudium.

Azia frater meus.

Semeia audiens Dominum.

Aſab congregans.

Ethan, robuſtus, ſiue aſcenſus.

Idithum tranſiliens eos, ſiue ſaliens eos. Quoſdam enim inhærentes humo, curuatos in terram, & ea quæ in imo ſunt cogitantes, & in rebus tranſeuntibus ſpem ponentes tranſiliuit canendo iſte, qui vocatur tranſiliens.

Eman accipiens vel formido eorum.

Barachia benedictus dominus, vel benedictus domini.

Olda diſtrictio, ſiue diuerticulum.

Iudith laudans, vel confitens Domino.

Heſter abſconſa.

Zacharias memoria domini, ob hoc quia canit memoriale teſtamenti ſui ſancti.

Ioãnes domini gratia: eo quòd ſit limes prophetiæ, prænuncius gratiæ, ſiue initium baptiſmatis, per quod gratia miniſtratur.

Hi ſunt prophetæ veteris nouique teſtamenti, quorum finis Chriſtus, cui dicitur à Patre, Et prophetam in gentibus poſui te.

Prophetiæ autem genera ſunt ſeptem. Primum genus Ecſtaſis, quod eſt mentis exceſſus, ſicut vidit Petrus vas illud ſummiſſum de cælo in ſtupore mẽtis cum variis animalibus. Secundum genus viſio, ſicut apud Eſaiam dicentem, Vidi dominum ſedentem ſuper ſoliũ excelſum. Tertium genus Somnium, ſicut Iacob ſubnixam in cælum ſcalam dormiens vidit. Quartum genus per nubẽ, ſicut ad Moyſem & ad Iob poſt plagam loquitur Deus. Quintum genus Vox de cælo, ſicut ad Abraham ſonuit dicens: Ne iniicias manum tuam A ſuper puerum. Et ad Saulũ in via: Saule Saule quid me perſequeris? Sextum genus, accepta parabola, ſicut apud Salomonem in Prouerbiis, & apud Balaam cùm euocaretur à Balac. Septimum genus repletio ſancti ſpiritus, ſicut penè apud omnes prophetas.

Alia tria genera viſionũ dixerunt eſſe. Vnũ ſecundum oculos corporis, ſicut vidit Abraham tres viros ſub ilice Mambre: & Moyſes ignem in rubo: & diſcipuli trãsfiguratum dominum in monte, inter Moyſem, & Heliam, & cætera huiuſmodi. Alterum ſecundum ſpiritũ quo imaginamur ea quę per corpus ſentimus, ſicut vidit Petrus diſcum illum ſubmitti de cælo cum variis animalibus: & ſicut Eſaias B Deum in ſede altiſſima non corporaliter, ſed ſpiritaliter vidit. Non enim Deum forma corporea circumterminat: ſed quemadmodum figuratè, non propriè multa dicuntur: ita etiã figuratè multa monſtrantur. Tertium autem genus viſionis eſt, quod neque corporeis ſenſibus, neque vlla parte animæ qua corporaliũ rerum imagines capiuntur: ſed per intuitum mentis quo intellecta conſpicitur veritas: ſicut Daniel præditus mẽte vidit quod Balthaſar viderat corpore, ſine quo genere illa duo vel infructuoſa ſunt, vel etiã in errorem mittunt. Omnia tamen hæc genera Spiritus ſanctus moderatur.

Habere autem prophetiam non ſolùm bonus, ſed etiam malus poteſt: nam inuenimus C Saulem regem prophetaſſe. Perſequebatur enim ſanctum Dauid, & impletus Spiritu ſancto prophetare cœpit.

De Apoſtolis, Cap. IX.

Apoſtoli miſſi interpretantur: hoc enim eorum nomẽ indicat. Nam ſicut græcè ἄγγελοι, Latinè nuncij vocantur: ita græcè Apoſtoli, latinè miſſi appellantur. Ipſos enim miſit Chriſtus euangelizare per vniuerſum mundum: ita vt quidam Perſas Indóſque penetrarent, docentes gentes, & facientes in nomine Chriſti magna & incredibilia miracula, vt atteſtantibus ſignis & prodigiis crederetur D illis in iis quæ dicebant & viderant. Habent enim plerique eorum ex iis cauſas ſuorum vocabulorum.

Petrus, à petra nomen accepit, hoc eſt, à Chriſto ſuper quem fundata eſt eccleſia. Nõ enim à Petro petra, ſed Petrus à petra nomen ſortitus eſt, ſicut non Chriſtus à Chriſtiano, ſed Chriſtianus à Chriſto vocatur, ideoq; ait Dominus: Tu es Petrus, & ſuper hanc petrã, &c. quia dixerat Petrus: Tu es Chriſtus filius Dei viui: deinde ei Dominus, Super hanc petram, quam cõfeſſus es, ædificabo, inquit, eccleſiam meã. Petra enim erat Chriſtus, ſuper

quod fundamentum etiam ipse ędificatus est E Petrus.

Cephas dictus, eo quòd in capite sit constitutus Apostolorum: κεφαλὴ enim Græcè caput dicitur, & ipsum nomen in Petro Syrum est.

Simon Bar-iona in linguam nostram sonat filius columbæ, & est nomen Syrum pariter & Hebręū. Bar quippe Syra lingua filius, Iona hebraicè columba, vtroque sermone dicitur Bar-iona. Alij simpliciter accipiunt quod Simon, i. Petrus filius sit Ioannis, iuxta illam interrogationem: Simon Ioannis diligis me? & volunt scriptorum vitio deprauatum, vt pro Bar-ioanna, hoc est filius Ioannis, Bar-iona F scriptum sit, vna detracta syllaba. Ioanna autem interpretatur Domini gratia. Et fuisse cōstat Petrum trinomium: Petrum, Cepham, & Simon Bar-iona: Simon autem Hebraicè interpretatur * obediens. al. audiens.

Saulus Hebraïco sermone tentatio dictus, eo quòd prius in tentatione ecclesiæ sit versatus. Persecutor enim erat, & inde nomen habebat istud, quando persequebatur christianos. Postea mutato nomine de Saulo factus est Paulus, quod interpretatur mirabilis siue electus. Mirabilis, vel quia multa signa fecit, vel quia ab Oriente vsque ad Occasum euangelium Christi in omnibus gentibus prædicauit. Electus, sicut in actibus Apostolorum G Spiritus sanctus dicit: Segregate mihi Barnabam & Paulum ad opus ad quod elegi eos. Latino autem sermone Paulus à Modico dictus: vnde & ipse ait, Ego sum minimus Apostolorum omnium. Quando enim Saulus, superbus, elatus: quando Paulus, humilis & modicus. Ideò sic loquimur, paulo post videbo te, i. post modicum. Nam quia modicus factus est, ipse dicit: Ego enim sum nouissimus Apostolorum: &, Mihi minimo omnium sanctorum. Cephas autem & Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, vt essent etiam ipso nomine noui, sicut Abraham & Sara.

Andreas frater Petri carne, & cohæres gratiæ: secūdum Hebræam etymologiam interpretatur decorus, siue respōdens: sermone autem græco à viro virilis appellatur.

Ioannes, quodam vaticinio ex merito nomen accepit: interpretatur enim, in quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum cæteris Apostolis dilexit Iesus.

Iacobus Zebedæi à patre cognominatur, quem relinquēs, cum Ioanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt filij tonitrui, qui etiā Boanerges ex firmitate & magnitudine fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedæi, frater Ioannis, qui post ascensionem Domini ab Herode manifestatur occisus.

Iacobus Alphæi ob distinctionem prioris cognominatus, qui dicitur filius Zebedæi: sicut iste filius Alphæi: cognomentum igitur ambo à patre sumpserūt. Iste est Iacobus minor, qui in Euangelio frater Domini nominatur, quia Maria vxor Alphęi soror fuit matris Domini, quam Mariam Cleophe Ioannes euangelista cognominat, à patre siue à gentilitate familiæ, aut quacunque alia causa ei nomē imponens. Alphæus autem Hebræo sermone in latinum exponitur millesimus, siue doctus.

Philippus os lampadarum, vel os manuum.

Thomas abyssus vel geminus, vnde Græcè Didymus appellatur.

Bartholomæus, filius suspendentis aquas, vel filius suspendentis me. Syrum est non hebræum.

Matthæus in hebræo donatus exprimitur. Idem & appellatus Leui ex tribu à qua ortus fuit. In latino autem ex opere publicani nomen accepit, quia ex eis fuit electus, & in apostolatum translatus.

Simon Cananæus ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galilææ Cana, vbi aquas dominus mutauit in vinum: ipse est qui in alio euangelista scribitur Zelotes: Cana quippe zelus interpretatur.

Iudas Iacobi qui alibi vocatur Lebbeus, figuratum nomen habet à corde, quod nos diminutiuè corculum possumus appellare: ipse in alio Euangelista Thaddæus scribitur, quē ecclesiastica tradit historia missum Edessam ad Abgarum regem.

Iudas Iscariotes, vel à vico in quo ortus est, vel ex tribu Isachar vocabulum sumpsit, quodam præsagio futuri in condemnatione sui. Isachar enim interpretatur merces, vt significaretur precium proditoris, quo vendidit dominum sicut scriptum est: Et acceperūt mercedem meam, triginta argenteos, &c.

H Mathias qui inter apostolos sine cognomine solus habetur, interpretatur donat⁹, vt subaudiatur pro Iuda: ipse enim in locum eius electus est ab Apostolis, cùm pro duobus sors mitteretur.

Marcus, excelsus mandato, vtique propter Euangelium altissimi quod prædicauit.

Lucas ipse consurgens, siue eleuans, eò quòd eleuauerit per prædicationem Euangelium post alios.

Barnabas filius prophetæ vel consolationis.

De reliquis in Euangelio nominibus, CAP. X.

MAria illuminatrix siue stella maris: genuit enim lumen mundi. Sermone autem Syro Maria domina nuncupatur, & pulchrè, quia Dominum genuit.

Elisabeth Dei mei saturitas, vel * Domini mei iuramentum. .Dei.

Magdalena turris, Martha irritans vel prouocans: sermone autem Syro interpretatur dominans.

Nathanael donum Dei, quia dolus, i. simulatio dono Dei in eo non fuit.

Zebedæus donatus, siue fluens iste.

Zachæus iustus, siue iustificatus, siue iustificandus: Syrum est nomen non Hebræum.

Lazarus adiutus, eo quòd sit à morte resuscitatus.

Herodes, pelliceus, gloriosus.

Cayphas inuestigator aut sagax, aut vomens ore: iniquo enim ore suo iustum condemnauit, quamuis hoc mysterio prophetali annunciasset.

Pontius declinans concilium vtique Iudæorum: accepta enim aqua lauit manus suas dicens: Innocens ego sum à sanguine huius iusti.

Pilatus os malleatoris, quia dum Christum ore suo & iustificat & condemnat, more malleatoris * vtraque ferit. al. vtrinque.

Barraba filius magistri eorum, absque dubio Iudæorum magistri, qui est diabolus, homicidiorum autor, qui vsque hodie regnat in eis.

De Martyribus, CAP. XI.

MArtyres græca lingua Latinè testes dicuntur, vnde & testimonia Grecè martyria nuncupātur. Testes autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, & vsque ad mortem pro veritate certauerūt. Quia verò non testes (quod latinè vtique possumus,) sed græcè martyres appellamus, familiarius Ecclesiæ auribus hoc græcum verbum sonat, sicut multa greca nomina quæ pro latinis vtimur.

Martyrum primus in nouo testamento Stephanus fuit, qui sermone hebræo interpretatur norma, quod prior fuerit in ministerio ad imitationem fidelium: idem autem ex Græco sermone in latinum vertitur coronatus, & hoc propheticè, vt quod sequeretur in re vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret: passus est enim & quod vocabatur accepit. Stephanus enim corona dicitur, humiliter lapidatus, sed sublimiter coronatus.

Duo autem sunt martyrij genera, vnum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam multi hostis insidias tolerantes, & cunctis carnalibus desideriis resistentes, per hoc quod se omnipotenti Deo in corde mactauerunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiam si persecutionis tempus existeret, martyres esse potuerunt.

De Clericis, CAP. XII.

A CLerus & clericus hinc appellatur, quia Mathias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum. κλῆρος enim Græcè, sors vel hæreditas latinè dicitur. Propterea ergo dicti sunt clerici, quòd de sorte sunt Domini, vel quia Domini partem habent: generaliter autem clerici nuncupantur omnes qui in Ecclesia Christi deseruiunt, quorum gradus & nomina hæc sunt.

Ostiarius, Psalmista, Lector, Exorcista, Acolytus, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, Episcopus.

Ordo episcoporum quadripartitus est, i. in patriarchis, archiepiscopis, metropolitanis atque episcopis.

B Patriarcha græca lingua summus pater interpretatur, quia primum, i. apostolicum retinet locum, & ideo quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus & Alexandrinus.

Archiepiscopus græcè dicitur summus episcoporum: tenet enim vicem apostolicam, & præsidet tam metropolitanis quàm episcopis cæteris.

Metropolitani autem à mensura ciuitatum vocantur. Singulis enim prouinciis præeminent, quorum autoritati & doctrinæ ceteri sacerdotes subiecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet, sollicitudo enim totius prouinciæ ipsis episcopis commissa est.

C Omnes autem superius designati ordines vno eodémque vocabulo episcopi nominantur, sed ideo priuato nomine quidam vtuntur propter distinctionem potestatum, quam singulariter acceperunt.

Patriarcha patrum princeps: Αρχὸς enim princeps.

Archiepiscopus princeps episcoporum, sicut metropolitanus à mensura ciuitatum.

Episcopatus autem vocabulum inde dictū, quòd ille qui superefficitur, superintendat, curam scilicet gerens subditorum. σκοπεῖν enim græcè, Latinè intendere dicitur. Episcopi autem græcè, latinè speculatores interpretantur: nam speculator est præpositus in ecclesia, dictus eo quòd speculetur atque prospiciat populorum infra se positorum mores & vitam. D

Pontifex princeps sacerdotum est, quasi via sequentium: ipse & summus sacerdos, ipse & pontifex maximus nuncupatur: ipse enim efficit sacerdotes atque Leuitas, ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit: ipse quid vnusquisque facere debeat ostendit. Antea autem pontifices & reges erant: nam maiorum hæc erat consuetudo, vt rex esset etiam sacerdos * & pontifex. Vnde & Romani imperatores pontifices dicebantur. al. vel.

Vates à vi mentis appellatus, cuius significa- E tio multiplex est: nam modò sacerdotē, modò prophetam significat, modò poëtam.

Antistes sacerdos dictus ab eo quòd ante stat, primus est enim in ordine Ecclesiæ, & supra se nullum habet.

Sacerdos autem nomen habet compositū ex græco & Latino, quasi sacrum dans, sicut enim rex à regendo, ita sacerdos à sacrificando vocatus est: consecrat enim & sanctificat.

Sacerdotes gētilium flamines dicebantur. Hi in capite habebāt pileum in quo erat breuis virga desuper, habens lanæ aliquid. Quod cùm * pro æstu ferre non possent, filo tantùm capita religare cœperunt. Nam nudis eos penitus capitibus incedere nefas erat: vnde à filo quo vtebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Verùm festis diebus filo deposito, pileum imponebant pro sacerdotij eminentia. F

al. per æstū.

Presbyter græcè, latine senior interpretatur nō pro ætate vel decrepita senectute, sed propter honorem & dignitatem quam acceperunt, presbyteri nominantur: vnde & apud veteres idem episcopi, & presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis, hoc est ætatis. Ideo autem & presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut & episcopi, qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec chrismate frontem signant, nec paracletum spiritum dant, quod G solùm deberi episcopis lectio actuum Apostolorum demonstrat.

Leuitæ ex nomine autoris vocati: de Leui enim Leuitæ exorti sunt, à quibus in templo Dei mystici sacramenti * mysteria explebantur. Hi Græce diaconi, latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio: ita in diacono ministerij dispensatio habetur.

al. ministeria.

Hypodiaconi græce, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellātur, quia subiacent præceptis & officiis Leuitarum, qui in Esdra Nathanei appellantur, i. in humilitate domino seruientes. Oblationes enim in templo Dei à fidelibus ipsi suscipiunt, & Le- H uitis superponendas altaribus deferunt: hi apud Hebræos * Nathinnæi vocantur.

al. Nathanei.

Lectores à legendo, & psalmistæ à psalmis canendis vocati: illi enim prædicant populis quid sequantur: isti canunt vt excitent ad cōpunctionem animos audientium: licet & quidam lectores ita miseranter pronuncient, vt quosdam ad luctum lamentationémque cōpellant. Idem etiam pronunciatores vocātur, quod porrò annuncient: tanta enim & tā clara erit vox eorum, vt quamuis longe positorum aures adimpleant.

Cantor autem vocatus, quia vocem modulatur in cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines latine dicere potuerunt, præcentor & succentor.

Præcentor, qui vocem præmittit in cantu.

Succentor autem qui subsequenter canendo respondet.

Concentor autem dicitur qui consonat, qui autem non consonat, nec concinit, nec cantor, nec succentor erit.

Acolyti græce, Latine ceroferarij dicuntur, à deportandis cereis quando Euangelium legendum est, aut sacrificium offerendum. Tūc enim accenduntur luminaria ab eis & deportantur, non ad fugandas tenebras, dum sol eodem tempore rutilet, sed ad signū lætitiæ demonstrandum, vt sub typo luminis corporalis, illa lux ostendatur de qua in Euangelio legitur: Erat lux vera quæ illuminat, &c.

Exorcistæ ex Græco in Latinum adiuratores siue increpantes vocantur. Inuocant enim super catechumenos, vel super eos qui habēt spiritum immundum, nomen domini Iesu, adiurantes per eum, vt egrediatur ab eis.

Ostiarij, i. ianitores * qui in Esdra custodes templi dicūtur seruorum Salomonis filij, qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, vt non ingrederetur eum immundus in omni re: dicti autem ostiarij, quòd præsint ostiis templi. Ipsi enim tenentes clauem, omnia intus extráque custodiunt, atque inter bonos & malos * habentes iudicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

Hæc vsque ad dictio. Filij, in manuscripto codice non leguntur.

al. tenentes.

De Monachis, CAP. XIII.

Monachus græca etymologia vocatus, eo quòd sit singularis: μονὰς enim gręcè singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba, qui solus est? Plura autem sunt genera monachorum.

Cœnobitæ, quos nos In commune viuentes possumus appellare. Cœnobium enim plurimorum est.

Anachoritæ sunt, qui post cœnobialem vitam deserta petunt & soli habitāt per deserta: & ab eo ꝙ procul ab hominibꝰ recesserūt, tali nomine nuncupātur: sed anachoritæ Heliam & Ioannem, cœnobitę Apostolos imitantur.

Eremitæ ij sunt, qui & anachoritæ, ab hominum conspectu remoti: eremum & desertas solitudines appetentes. Nam * eremum dicitur quasi remotum.

[illegible] dicitur desertum.

Abba autem Syrum nomen, significat in latinum pater: quod Paulus Romanis scribēs exposuit dicens: in quo clamamus Abba pater: in vno nomine duabus vsus linguis. Dicit enim Abba Syro nomine patrem, & rursus latinè nominat, i. patrem.

De cæteris fidelium nominibus, CAP. XIIII.

CHristianus, quantum interpretatio ostēdit, de vnctione dicitur, siue de nomine autoris & creatoris. A Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut à Iuda Iudæi. De magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est.

Christiani autem olim à Iudæis quasi ob opprobrium Nazareni vocabātur, pro eo, quòd Dominus noster atque saluator à vico quodam Galileæ Nazaræus sit appellatus.

Non se autem glorietur Christianum qui nomen habet & facta non habet. Vbi autem nomen secutum fuerit opus, certissimè ille est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans sicut & ille ambulauit, à quo & nomen traxit.

Catholicus vniuersalis, siue generalis interpretatur: nā Græci vniuersale καθολικὸν vocant.

* Orthodoxus est rectè credens, & vt credit rectè viuens: ὀρθῶς enim græcè rectè dicitur. δόξα gloria: hoc est vir rectę gloriæ. Quo nomine non potest vocari qui aliter viuit quàm credit.

ὀρθὴ enim recta, δόξα opinionem siue sententiam significat.

Neophytus græcè, latinè nouellus & rudis, fidelis vel nuper renatus interpretari potest.

Catechumenus dictus pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamē baptismum percepit: nam κατηχούμενος græcè, auditor dicitur.

Competens vocatur qui post instructionem fidei competit gratiam Christi, inde & à petendo competens vocatur.

Laicus popularis: λαὸς enim Græcè populus dicitur.

Proselytus, i. aduena & circumcisus, qui miscebatur populo Dei. Græcum est.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber octauus.

Capita libri octaui.

De Ecclesia & Synagoga, CAP. I.

Ecclesia græcū est, quod in latinum vertitur conuocatio, propter quod omnes ad se conuocet. Catholica, vniuersalis quasi καθ' ὅλον, id est, secundum totum: non enim sicut conuenticula hæreticorum in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus approbat ad Ro. dicens: Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo: siue quod in vnitate cūctos cōiūgit credētes: hinc & vniuersitas ab vno cognominata est, propter quod in vnitatem colligitur. Vnde Dominus in Euangelio: Qui mecum non colligit, spargit. Cur autem ecclesia, cùm vna sit, à Ioanne septem scribūtur, nisi vt vna catholica septiformi plena spiritu designetur? sicut & de domino nouimus dixisse Salomonem, Sapientia ædificauit sibi domum & exscidit columnas vij. quæ tamen vij. vna esse non ambigitur, dicente Apostolo: Ecclesia Dei viui, quæ est columna & firmamentum veritatis.

Inchoauit autem Ecclesia à loco vbi venit de cælo spiritus sanctus, & impleuit vno loco sedentes.

Pro peregrinatione autem præsenti Ecclesia, Sion dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longitudine promissionem rerum cælestium speculetur: & idcirco Sion, id est, speculatio nomen accepit. Pro futura verò patriæ pace Hierusalem vocatur, nam Hierusalem visio pacis interpretatur. Ibi enim absorpta omni aduersitate, pacem qui est Christus, præsenti possidebit obtutu.

Synagoga græcè, latinè congregatio dicitur, quod proprium nomē Iudæorum populus tenuit. Ipsorum enim propriè synagoga dici solet, quamuis & Ecclesia dicta sit. Nostram verò apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed super Ecclesiam: siue discernendi causa, siue quod inter congregationem, vnde synagoga, & conuocationem, vnde Ecclesia nomen accepit, distet aliquid: quod scilicet & congregari pecora solent, quorum & greges proprie dicimus congregari. conuocari

autem magis est vtentium ratione, sicut sunt E homines.

De Religione & Fide, CAP. II.

DOgma à putando philosophi nominauerunt, id est, hoc puto esse verum, hoc puto esse bonum.

Religio appellata, quod per eam vni Deo religamus animas nostras ad cultum diuinũ vinculo seruiendi. Quod verbum compositum est à religendo, id est, eligendo, vt ita latinum videatur religio sicut eligio.

Tria sunt autem quæ in religionis cultu ad colendum Deum in hominibus perquiruntur, id est fides, spes, charitas. In fide quid credendum, in spe quid sperandum, in charitate F quid sit amandum.

Fides est, qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valeamus. Nam credere iam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen fidei inde est dictum, si omnino fiat id quod dictum est, aut promissum. Et inde fides vocata est ab eo quod fit illud quod inter vtrosque placitum est, quasi inter Deum & hominem, hinc & fœdus.

Spes vocata quod sit pes progrediẽdi, quasi est pes. Vnde contrarium desperatio, deest enim ibi pes, nullàque progrediendi facultas est, quia dum quisque punctũ amat, futuram gloriam non superat. Charitas græce, latine dilectio interpretatur, quod duo in se ligant. G Nam dilectio à duobus incipit, quod est amor Dei & proximi, de qua Apostolus, Plenitudo, inquit, legis, dilectio. Maior est autem hæc omnibus: quia qui diligit, & credit, & sperat. Qui autem non diligit, quamuis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis non dilectio, sed magis amor dici solet. dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus accipi solet.

De hæresi & schismate, CAP. III.

HÆresis græce ab electione vocatur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat, quod melius sibi esse videtur, vt philosophi H Peripatetici, Academici, Epicurei & Stoici, vel sicut alij qui peruersum dogma cogitantes, arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. Inde ergo hæresis dicta græca voce, ex interpretatione electionis qua quisque arbitrio suo ad instituenda siue ad suscipienda qualibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil nostro ex arbitrio inducere licet: sed nec eligere quod aliqui de arbitrio suo induxerint. Apostolos autem Dei habemus authores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationibus assignauerũt. Itaque etiamsi angelus de cælis aliter euangelizauerit, anathema vocabitur.

Secta autem à sequendo & tenendo nominata. Nam sectas dicimus habitus animorum ac instituta circa disciplinam vel propositum quem tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quàm cæteri.

Schisma à scissura animorum nomen accepit. Eodem enim cultu eodémque ritu credit vt cæteri, solo congregationis delectatur dissidio. Fit autem schisma cùm dicunt homines, Nos iusti sumus, nos sanctificamus immundos, & cætera similia.

Superstitio dicta eo quod sit superflua, aut *superstatuta obseruatio. Alij dicũt à senibus, quia multis annis superstites per ætatem delirant & errant superstitione quadam, nescientes quæ vetera colant, aut quæ veterum ignari asciscunt. Lucretius autem superstitionem dicit superstantium rerum, idest cælestium & diuinorum quæ super nos stant, sed male dicit. Hæreticorum autem dogmata, vt facilè possint agnosci, causas eorum vel nomina demonstrare oportuit. al. superinstituta.

De hæresibus Iudæorum, CAP. IIII.

IVdæi confessores interpretantur. Multos enim ex iis sequitur confessio, quos antea perfidia possidebat.

Hebræi transitores dicuntur: quo nomine admonentur vt de peioribus ad meliora transeant, & pristinos errores relinquant.

Pharisæi & Saducæi inter se contrarij sunt: nam Pharisæi ex hebræo in latinum interpretantur Diuisi, eo quòd traditionum & obseruationum suarum, quas illi δευτερώσεις vocant, iustitiam præferunt. vnde & diuisi vocantur à populo, quasi per iustitiam.

Saducęi interpretãtur iusti: vendicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem negãt, & animam interire cum corpore prædicant. Hi quinque tantùm libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia respuunt.

Esnei dicunt ipsum esse Christum, qui docuit illos omnem abstinentiam.

Morbonei dicunt ipsum esse Christum, qui docuit illos in omni re sabbatizare.

*Genistei dicti eo quòd de genere Abrahæ esse se gloriantur: nam cùm in Babyloniã venisset populus Dei, plerique relinquẽtes vxores suas, Babylonicis mulieribus adhæserunt: quidàm autem Israëliticis tantùm coniugiis contenti vel ex eis geniti, dum reuersi essent de Babylonia, diuiserunt se ab omni populo, & assumpserunt sibi hoc nomen iactantiæ. al. Genesta.

*Meristei appellati eo quòd separant scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis & aliis spiritibus illos prophetasse: μέρος enim græcè, latinè pars dicitur. al. Merestei.

Samaritæ dicti quòd legem solam custodiunt, nam Prophetas non recipiunt.

Hemerobaptistæ, eo quòd quotidie vestimenta sua & corpora lauent.

De hæresibus Christianorum,
CAP. V.

4.q.3. Quidam. QVidam etiã hæretici qui de ecclesia recesserunt ex nomine autorum suorum nuncupantur: quidam verò ex causis quas eligentes instituerunt.

Simoniani dicti à Simone magicę disciplinę perito, cui Petrus in actibus Apostolorum maledixit, pro eo quòd ab Apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset: hi dicunt creaturam non à Deo, sed à virtute quadam superna creatam.

Menandriani à Menandro magno discipulo Simonis nũcupati, qui mũdum non à Deo, sed ab angelis factum esse asseruit.

Basilidiani à Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum Iesum abnegauit.

Nicolaïtę dicti à Nicolao diacono ecclesię Hierosolymorum, qui cũ Stephano & cæteris cõstitutus est à Petro: qui propter pulchritudinem relinquens vxorem dixerat, vt qui vellet ea vteretur, versa est in stuprũ talis consuetudo, vt inuicẽ coniugia mutarentur: quos Ioannes in Apocalypsi improbat, dicens: Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaïtarum.

Gnostici propter excellentiam scientiæ se ita appellare voluerunt. Animam naturã Dei esse dicũt, bonum & malum Deum suis dogmatibus fingunt.

Carpocratiani à Carpocrate quodã vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse tantùm, & de vtroque sexu progenitum.

Cerinthiani à Cerintho quodam nuncupati. Hi inter cætera circumcisionem obseruãt, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prædicant: vnde & græcè Chiliastæ, latinè Milliastæ sunt appellati.

Nazaræi dicti qui dum Christum qui à vico Nazarænus est appellatus filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt.

Ophitæ à colubro nominati sunt. Coluber enim græcè ὄφις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradisum induxisse virtutis cognitionem.

Valentiniani à Valentino quodam Platonico sectatore vocati, qui αἰῶνας, id est, secula quædam in originem Dei creatoris induxit: Christum quoque de virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulã transisse asseruit.

Apellitæ, quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens Deum legis Israel, illũ igneum affirmans.

A Appellitæ quorum author Appelles, qui dixit Christum non Deum veritate, sed hominem in phantasia apparuisse.

Archontiaci à principibus appellantur, qui vniuersitatem quam Deus cõdidit, opera esse archangelorum defendunt.

Adamiani vocati, quòd Adæ imitentur nuditatem: vnde & nudi orant, & nudi inter se mares fœminæque conueniunt.

Caïniani proinde sic appellati, quoniã Cain adorant.

Sethiani nomen acceperunt à filio Adam, qui vocatus est Seth, dicentes eundem esse Christum.

B Melchisedechiani vocati pro eo, quòd Melchisedech sacerdotem Dei, non hominẽ fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur.

Angelici vocati, quia angelos colunt.

Apostolici hoc sibi nomen ideo præsumpserunt, quòd nihil possidentes proprium, nequaquã recipiant eos qui aliquid in hoc mundo vtuntur.

Cerdoniani à Cerdone quodam nominati, qui duo contraria principia asserunt.

Martionistæ à Martione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma secutus, alterum bonum, alterum iustum Deum asseruit, tãquam duo principia creatoris & bonitatis.

C Artoteritæ ab oblatione vocati. Panẽ enim & caseum offerunt: dicentes primis hominibus oblationẽ à fructibus terræ & à fructibus ouium fuisse celebratam.

Aquarij appellati, eo quòd aquam solam offerunt in calice sacramenti.

Seueriani à Seuero exorti, vinum non bibunt, vetus testamentum & resurrectionem non recipiunt.

Tatiani à Tatiano quodã vocati, qui & Encratitæ dicti, quia abominantur carnes.

Alogij vocantur tanquam sine Verbo: λόγος enim Græcè verbũ dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Ioannis euangelium & Apocalypsim.

D Cataphrygiis nomen prouincię* Cataphrygia dedit, quia ibi extiterunt authores eorum Montanus & Prisca & Maximilla: hi aduentum Spiritus sancti non in Apostolis, sed in se traditum asserunt. al. Frigia.

Cathari propter munditiam ita se nominauerunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant pœnitentibus veniam peccatorum: viduas si nupserint, tanquam adulteras damnãt: mundiores se cæteris prædicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quàm mundos vocarent.

Pauliani à Paulo Samosateno exorti sunt: qui dixit non semper fuisse Christũ, sed à Maria sumpsisse initium.

Hermogeniani ab Hermogene quodã vocati, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparauit, matrémque elementorum & deam asseruit, quos Apostolus improbat, elementis seruientes.

Manichæi à quodam Persa extiterunt, qui vocatus est Manes. Hic Manes duas naturas & substantias introduxit, i. bonam & malam, & animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum vetus respuit, nouum ex parte recipit.

Anomiani, i. latinè sine lege dicuntur.

Anthropomorphitę dicti pro eo, quod simplicitate rustica Deum habere humana membra quæ in diuinis libris scripta sunt, arbitrantur. Ἄνθρωπος enim græcè, latinè homo interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait: Spiritus est Deus: incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole cēsetur.

Heraclitæ ab Heraclio authore exorti: monachos tantùm recipiunt, coniugia respuunt, regna cælorum paruulos habere non credūt.

Nouatiani à Nouato Romæ vrbis presbytero exorti, qui aduersus Corneliū cathedrā pontificalem conatus inuadere hæresim instituit, nolens apostatas recipere, & rebaptizans baptizatos.

Montani hæretici dicti, quòd tempore persecutionis in montibus latuerunt, qua occasione à catholicæ ecclesiæ corpore se diuiserunt.

Ebionitæ ab Ebione dicti, siue à paupertate: Christum enim per * prophetam solumverum iustum putant effectum. Vnde competēter Ebionitæ pro paupertate intelligentię cōpellati sunt. Hi semiiudæi sunt, & ita tenent Euangelium, vt legem carnaliter seruent, aduersus quos Apostolus ad Galatas scribens inuehitur.

al. prophetata. al. profectum, quæ lectio verior est.

Fotiniani à Fotino Gallogræciæ Sirmiæ episcopo nuncupati, qui Ebionitarum hæresim suscitans, asseruit Christum à Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum.

Ætiani ab Ætio quodam nuncupati sunt: hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.

Ætiani ab Ætio quodam sunt vocati: iidēque Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico Ætij discipulo, ex cuius nomine magis innotuerunt, dissimilem Patri asserentes Filium & Filio Spiritum sanctum. Dicūt etiam nullū imputari peccatum in fide manentium.

Origeniani ab Origene authore exorti sunt, dicentes quòd non possit Filius videre Patrē, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, & pro diuersitate peccatorum de cælis vsque ad terras lapsas, diuersa corpora quasi vincula meruisse, eáque causa mundum factum fuisse.

E

Noëtani à quodam Noëto vocati, qui dicebat Christum eundem esse & Patrē & Spiritum sanctum: ipsámque Trinitatem in officiorum nominibus non in personis accipiūt. Vnde & Patripassiani vocantur, quia patrem passum aiunt.

Sabelliani ab eodem Noëto pullulasse dicuntur, cuius discipulum perhibent fuisse Sabelliū, ex cuius nomine maxime innotuerūt: vnde & Sabelliani vocati sunt. Hi vnam personam Patris & Filij & Spiritus sancti astruūt.

Ariani ab Ario Alexādrino presbytero orti sunt, qui coæternum patri filium non agnoscens, diuersas in Trinitate substātias asseruit: contra illud quod ait Dominus, dicēs: Ego & Pater vnum sumus.

F

Macedoniani à Macedonio Constantinopolitano Episcopo dicti sunt, negantes Deum esse Spiritum sanctum.

Apollinaristæ ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum corpus tantummodò sine anima suscepisse.

Antidicomaritæ appellati sunt, pro eo quòd Mariæ virginitati contradicunt, asserentes eā post Christum natum viro suo commixtam.

Metangismonitæ ideo tale nomen acceperunt, quia ἄγγος vas dicitur. Asserunt enim esse in Patre filium, tanquam vas minus inter vas maius.

G

Patriciani à quodā Patricio nuncupati sunt qui substantiā humanæ carnis à diabolo conditam dicunt.

Coliuthiani à quodam Coliutho nominati, qui dicunt, Deum non facere malum, contra illud quod scriptum est: Ego Dominus creās mala.

Floriani à Florino, qui econtrariò dicunt Deum creasse mala, contra id quod scriptum est: Fecit Deus omnia bona.

Donatistæ à Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totā pene Africam sua persuasione decepit: asserens minorē Patre filium, & minorem Filio Spiritum sanctum, & rebaptizans catholicos.

H

Bonosiani à Bonoso quodam Episcopo exorti produntur, qui Christum filium Dei adoptiuum non proprium asserunt.

Circumcelliones dicti, eo quòd agrestes sunt, quos Cotopitas vocant supradictæ hæresis habentes doctrinam. Hi amore martyrij semetipsos perimunt, vt violenter de hac vita discedentes martyres nominentur.

Priscillianistæ à Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum & Manichæorum, permixtum dogma composuit.

Luciferiani à Lucifero Sirmię episcopo, qui contra Episcopos catholicos, qui * Constātij

al. Constātio persequente.

persecutione perfidię Arianorũ consentientes erant, & postea correcti * redire in catholicam delegerunt, damnantes, siue quod crediderant, siue quod se credidisse simulauerãt, quos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis: hãc illi matris charitatem superbè accipiẽtes, cósque recipere nolentes à communione recesserunt, & cum ipso Lucifero authore suo, qui manè oriebatur cadere meruerunt.

*al. in catholicam redire delegerunt.

Iouinianistæ à Iouiniano quodam monacho dicti, asserentes nullam nuptiarum & virginum esse distantiam, nullúmque inter abstinẽtes & simpliciter epulãtes esse discrimẽ.

Eluidiani ab Eluidio nominati, qui dicunt post natum Christum, alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse.

Paterniani à Paterno quodam exorti, qui inferiores corporis partes à diabolo factas opinantur.

Arabici nuncupati, eo quòd in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in nouissimo die vtrũque resurgere.

Tertullianistæ dicti à Tertulliano presbytero Africanæ prouinciæ, ciuitatis Carthaginensis, animam immortalem esse, sed corpoream prædicantes, & animas hominum peccatorum post mortem in dæmones verti putantes.

τεσσαρεσκαιδεκαδῖται dicti, quòd xiiij. luna Pascha cum Iudęis obseruandum contendũt: nam τέσσαρες quatuor, δέκα decem significat.

Nyctages à somno nũcupati, quòd vigilias noctis respuant, superstitionem esse dicentes: iura temerare diuina, qui noctem ad requiem tribuit.

Pelagiani à Pelagio monacho exorti: hi liberum arbitrium diuinæ gratiæ anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda iussa diuina.

Nestoriani à Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam, non Dei, sed hominis tantummodò asseruit genitricem, vt aliam personam carnis, aliam faceret deitatis: neque vnum Christum in verbo Dei & carne credidit, sed separatim atque seiunctim alterum filium Dei, & alterũ hominis prædicauit.

Eutychiani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanã assumptionẽ negauit existere de duabus naturis, sed solam in eo asseruit diuinam naturã esse.

Acephali dicti, i. sine capite, quem sequuntur hæretici: nullus enim eorum reperitur author à quo exorti sint. Hi trium Chalcedonẽsium capitulorum impugnatores duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, & vnam in eius persona naturam prędicant.

Theodosiani & Gaianitæ, à Theodosio & Gaiano appellati, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi peruersi electione vno die sunt ordinati Episcopi. Hi errores Eutychetis & Dioscori sequentes, Chalcedonense conciliũ respuunt, ex duabus vnã in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitæ incorruptam contendunt.

Gnoïtæ & Tritheïtæ à Theodosianis exorti sunt, ex quibus Gnoïtæ ab ignorantia dicti, quia peruersitate à qua exorti sunt, id adiiciunt, quòd Christi diuinitas ignoret futura, quę sunt scripta de die & hora nouissima, non recordãtes Christi personam in Esaia loquẽtis: Dies iudicij in corde meo. Tritheïtæ verò vocati, quòd sicut tres personas in Trinitate: ita quoque tres astruunt deos esse, contra illud quod scriptum est: Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus vnus est.

Sunt & aliæ hæreses sine authore & sine nominibus: ex quibus aliæ triformem putant Deũ esse: aliæ Christi diuinitatem passibilem dicunt: aliæ Christi de patre natiuitati initiũ temporis dant: aliæ liberationem hominum apud inferos factam Christi descensionẽ non credunt: alię animam imaginem Dei negant: aliæ animas conuerti in dæmones & in quæcunque animalia existimant: aliæ de mundi statu dissentiunt: aliæ innumerabiles mundos opinantur: aliæ aquam Deo coæternã faciũt: aliæ nudis pedibus ambulant: aliæ cum hominibus non manducant.

Hæ sunt hęreses aduersus catholicã fidem exortæ, & ab apostolis & à sanctis patribus vel conciliis prædamnatæ: quæ dum in se multis erroribus diuisæ, inuicem sibi dissentiunt, cómuni tamen nomine aduersus ecclesiam Dei conspirant. Sed & quicunque aliter scripturã sacrã intelligit quàm sensus spiritus sancti flagitat, à quo conscripta est, licet de Ecclesia nõ recesserit, tamen hæreticus potest appellari.

De Philosophis gentium, Cap. VI.

Philosophi græca appellatione vocantur, qui latine amatores sapientiæ interpretãtur. Est enim philosophus qui diuinarum & humanarum rerum scientiam habet, & omnem bene viuendi tramitem tenet. Nomen philosophorum primum à Pythagora fertur exortum. Nam dum antea Græci veteres sophistas, id est, sapiẽtes aut doctores sapientiæ semetipsos iactantius nominarent, iste interrogatus, quid profiteretur; verecundo nomine philosophum, id est, amatorem sapientiæ se esse respõdit, quoniam sapientiam profiteri arrogantissimum videbatur. Ita deinceps po-

steris placuit, vt quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere, non nisi philosophus vocaretur. Iidem autem philosophi triplici genere diuidũtur, nã aut Physici sunt, aut Ethici, aut Logici.

Physici dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe φύσις græcè vocatur.

Ethici, quia de moribus disputant. Mos enim ἦθος apud Græcos appellatur.

Logici autem quia in naturis & moribus rationem adiungũt. Ratio enim græce λόγος dicitur. Diuisi sunt autem Ethici in hæresib⁹, suis, habentes quidam nomina ex authoribus, vt Platonici, Epicurei, Pythagorici, alij à locis conuenticulorum, & stationum suarum, vt Peripatetici, Stoici, Academici.

Platonici à Platone philosopho dicti. Hi enim animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt, & post multos annorum circulos in diuersa corpora redire animas dicunt.

Stoici à loco dicti. Porticus enim fuit Athenis, quam Pisianactia appellabant, in qua picta erant gesta sapiẽtium, atque virorum fortium historiæ. In hac porticu sapientes philosophabantur, ex qua & Stoici dicti sunt. Græcè enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus Zeno instituit. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum vniforme esse asserunt, dicentes sic, Ille tã nocens erit qui paleas furatus fuerit, quàm qui aurum: qui mergum occiderit, quàm qui equum. Non enim animal crimen, sed animus facit. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Animam quoque virtutem continentiæ esse negant: affectant gloriam æternã, cùm se fateantur non esse æternos.

Academici appellati à villa Platonis academia Athenarum, vbi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur: sed sicut fatendum est multa incerta & occulta esse, quæ Deus voluit excedere hominis intelligentiam: sic tamen plurima esse, quæ possint &* sensus penetratione comprehendi. Hanc sectam Archesilaus Cyrenaicus philosophus reperit: cuius sectator fuit Democritus, qui dixit tanquã in puteo alto, ita vt nullus fundus sit: ita in occulto iacere veritatem. (al. sensibus capi & ratione.)

Peripatetici à deãbulatione dicti, eo quod Aristoteles author eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam animæ esse æternam, de reliquo magna ex parte mortalem.

Cynici ab immunditia impudentiæ nũcupati. Contra humanam enim verecũdiam in propatulo coire cum cõiugibus eis mos erat: censentes licitum honestúmque esse palàm

E cũ vxoribus concũbere, quia coniugiũ iustũ est, publicè id prædicantes agendum esse, vt canes in vicis vel plateis. Vnde & à canibus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulũ noménque traxerunt.

Epicurei dicti ab Epicuro quodam philosopho amatore vanitatis non sapientię, quem etiam ipsi philosophi porcum nominauerunt: quasi * volutans in cœno carnali, voluptatem corporis summum bonum asserens, qui etiam dixit nulla prouidentia diuina instructum esse aut regi mundum, sed originẽ rerum atomis, i. insecabilibus ac solidis corporibus assignauit, quorum fortuitis concursionibus vniuersa nascantur & nata sint. Asse- (al. volutantem.)
F ruit tamen Deum nihil agere, omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse quàm corpus. Vnde & dixit: Non ero postea quàm mortuus fuero.

Gymnosophistæ nudi per opacas Indię solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantùm genitalibus tegmina. γυμνῶ enim eò dictũ est, quòd iuuenes nudi exercerentur in campo, vbi pudenda sola tantùm se operiunt: hi & à generando se cohibent.

Theologi autem idem sunt qui & Physici: dicti autem Theologi, quoniam in scripturis suis de Deo dixerunt: quorum varia constat opinio, quid Deus esset dum quærerẽt. Quidam enim corporeo sensu hunc visibilẽ mundum ex quatuor elementis Deum esse dixe-
G runt, vt Dionysius Stoicus. Alij verò spiritualiter intellexerunt mentẽ esse Deum: vt Thales Milesius. Quidam animum in omnibus commanentem, & lucidum, vt Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, vt Plato. Quidam mentem solutam, vt Cicero. Quidam & spiritum & mentem, vt * Maro. Inuentum enim solummodò Deũ non vt inuenerunt exposuerunt, quia euanuerunt in cogitationibus suis: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Platonici quidẽ Deum curatorem & arbitrum & iudicem as- (al. Varro.)
H serũt. Epicurei otiosum & inexercitatum. De mundo autem Platonici affirmant incorporalem. Stoici corporalem. Epicurus atomis. Pythagoras ex numeris. Heraclitus ex igne. Vnde & Varro ignem mundi animum dicit, proinde quòd in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Quàm vanissimè: Qui cùm est, inquit, in nobis, ipsi sumus: cùm exit, emorimur. Ergo & ignis cùm de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur. Hi philosophorum errores etiam apud ecclesiam induxerunt hæreses. Inde αἰῶνες & formæ nescio quæ inde apud Ariũ Trinitas nominis, & apud Valentinum, Platonicus furor. Inde Martionis Deus melior de tranquillita-

te, à Stoicis enim venerat, & vt anima interire dicatur, Epicurus obseruatur, & vt carnis resurrectio negetur, de vana omnium philosophorum schola sumitur, & vbi materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est, & vbi quid de igneo Deo legitur, Heraclitus interuenit. Eadem materia apud hæreticos & philosophos volutatur, idem & retractatus implicatur.

De Poëtis, Cap. VII.

Poëtæ vnde sint dicti, sic ait Tranquillus: Cùm primùm homines exuta feritate rationem vitæ habere cœpissent, séque ac deos suos nosse, cultum modicum, ac sermonem necessarium commenti sibi vtriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitauerunt. Igitur vt templa illis domibus pulchriora, & simulachra corporibus ampliora faciebãt: ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putauerunt, laudésque eorum & verbis illustrioribus & iocundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadã efficitur, quæ ποιότης dicitur, poëma vocitatum est, eiúsque fictores, poëtæ.

Vates à vi mentis appellatos Varro auctor est: vel à viendis carminibus, id est, flectendis, hoc est, modulandis: & proinde poëtæ latinè vates olim: & scripta eorum vaticinia dicebãtur, quòd vi quadam, & quasi vesania in scribendo cõmouerentur, vel quòd modis verba cõnecterent: Viere enim antiquis pro vincere ponentibus, etiam per furorem.

Diuini eodem erant nomine, quia & ipsi quoque pleraque versibus efferebant.

Lyrici poëtæ dicti ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, i. à varietate carminum. Vnde & lyra dicta.

Tragœdi dicti, quòd initio canentibus præmium erat hircus, quem Græci τράγον vocãt. Vnde & Horatius: Carmine qui tragico vilẽ certauit ob hircum.

Iam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem fictis.

Comœdi appellati siue à loco, quia circum pagos agebant, quos Græci κώμας vocant: siue à comessatione. Solebãt enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici priuatorum hominum prædicant acta: tragici verò res publicas & regũ historias: item tragicorũ argumenta ex rebus luctuosis sunt, comicorum ex rebus lætis.

Duo sunt autem genera comicorum, i. veteres & noui. Veteres, qui & ioco ridiculares extiterunt, vt Plautus, Actius, Terẽtius. Noui qui & Satyrici, à quibus generaliter vitia carpũtur, vt Flaccus, Persius, Iuuenalis, & alij: hi enim vniuersorum delicta corripiunt, nec ve-

A tabatur eis pessimum quemque describere, nec cuiuslibet peccata moresque reprehendere. Vnde & nudi pingũtur, eo quòd per eos vitia singula denudentur.

Satyrici autẽ dicti, siue quòd pleni sint omni facundia, siue à saturitate & copia. De pluribus enim simul rebus loquuntur, seu ab illa lance quæ plena diuersis frugum vel pomorũ generibus ad templa gẽtilium solebat deferri: aut à satyris nomen dictum, qui multa habent,* ea quæ per violentiam dicuntur. al. eáq; per vinolentiã distribuere dicuntur.

Quidam autem poëtæ Theologi dicti sunt, quoniam de diis carmina faciebant.

Officium autem poëtæ in eo est, vt ea quæ verè gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conuersa trans-
B ducat. Vnde & Lucanus ideo in numero poëtarũ non ponitur, quia videtur historias composuisse non poëma. Apud poëtas autem tres characteres sunt dicendi: vnus in quo tantùm poëta loquitur, vt est in libris Virgilij Georgicorum. Alius dramaticus, in quo nusquã poëta loquitur, vt est in Comœdiis & Tragœdiis. Tertius mixtus, vt est in Æneide. Nam Poëta illic & introductæ personæ loquuntur.

De Sibyllis, Cap. VIII.

Sibyllę generaliter dicuntur omnes fœminæ vates lingua Græca. Nam σιὸς Æolico
C sermone Deum, βουλὴ Græci mentem nuncupant, quasi Dei mentem. Proinde igitur, quia diuinam voluntatem hominibus interpretari solebant, Sibyllæ nominatæ sunt. sicut enim omnis vir prophetãs vel vates dicitur, vel propheta: ita omnis fœmina prophetans Sybilla vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli est.

Decem autem Sibyllæ à doctissimis auctoribus traduntur fuisse: quarum prima de Persis fuit: secunda Lybica: tertia Delphica in tẽplo Delphici Apollinis genita, quę ante Troiana bella vaticinata est: eiusq; plurimos versus operi suo Homerus inseruit: quarta Cimmeria in Italia: quinta Erythræa nomine Ero-
D phyla in Babylone orta, quę Gręcis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Troiam & Homerum mẽdacia scripturum. Dicta autem Erythræa, quia in eadem insula, eius inuenta sunt carmina, sexta Samia, quæ Samonota dicta est à Samo insula, vnde fuit cognominata; septima Cumana nomine Amalthea, quæ nouem libros attulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscripta. Ipsa est & Cumæa, de qua Virgilius: Vltima Cumæi venit iam carminis ætas. Dicta autem Cumana à ciuitate Cumis, quæ est in Campania, cuius sepulchrum in Sicilia adhuc manet. octaua Hellespontia in agro Troiano na-

ta, quę scribitur Solonis & Cyri fuisse temporibus. nona Phrygia, quæ vaticinata est Ancyræ. decima Tiburtina nomine Albunea. Quarum omnia carmina efferuntur, in quibus de Deo & de Christo, & gentibus multa scripsisse manifestissimè comprobantur. celebrior autem inter cæteras ac nobilior Erythræa perhibetur. E

De Magis, CAP. IX.

MAgorũ primus Zoroastes rex Bactrianorũ extitit, quem Ninus rex Assyriorum prælio interfecit, de quo Aristoteles scribit, quòd vicies centum millia versuum ab ipso condita indiciis voluminum eius declarentur. Hanc artem multa post secula Democritus ampliauit, quando & Hippocrates medicinæ disciplina effloruit. Apud Assyrios autẽ magicæ artes copiosæ sunt, testante Lucano, quis noscere * fibra Facta queat, quis prodat aues, quis fulgura cæli Seruet, & Assyria scrutetur sidera cura? Itaque hęc vanitas magicarum artium ex traditione angelorum malorũ in toto terrarum orbe plurimis seculis valuit. Per quandam scientiam futurorum & infernorũ, & inuocationes eorũ inuenta sunt aruspicia, augurationes, & ipsa quæ dicuntur oracula & necromantia. Nec mirum de magorũ præstigiis, quorum in tantum prodiêre maleficiorum artes, vt etiam Moysi simillimis signis resistęrent, vertentes virgas in dracones, aquas in sanguinem. (al. fabre.)

Fertur & quædam maga famosissima Circe quæ socios Vlyssis mutauit in bestias. Legitur & de sacrificio, quod Arcades Deo suo Lycæo immolabant, ex quo quicũque sumerent in bestiarum formas conuertebantur. Hinc apparet, non esse in totum dubium quod nobilis ille poëta scripsit de quadã fœmina, quæ magicis artib⁹ excellebat. Hæc, inquit, se carminibus promittit soluere mentes Quas velit, est aliis duras immittere curas, Sistere aquam fluuiis, & vertere sidera retrò, Nocturnósque ciet manes, mugire videbis Sub pedibus terram, & descendere mõtibus ornos. Quid plura? Si credere fas est, de Pythonissa, vt prophetæ Samuelis animam de inferni abditis euocaret, & viuorum præsentaret conspectibus, si tamen animam prophetæ fuisse credamus, & non aliquam phantasmaticam illusionem satanæ fallacia factam.

Prudẽtius quoque de Mercurio sic ait, Traditur extinctas sumpto moderamine virgę In lucem reuocasse animas.-Ast alios damnasse neci-. Et post paulùlum adiecit: Murmure nam magico tenues excire figuras, Atque sepulchrales scitè incãtare fauillas, Vita itidem spoliare alios ars noxia nouit.

Magi sunt qui vulgò malefici ob facinorũ magnitudinem nuncupantur. Hi & elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine vllo veneni haustu violentia tantùm carminis interimunt. Vnde & Lucanus: Mens hausti nulla sanie polluta veneni Incãtata perit-. Dæmonibus enim accitis audent ventilare: vt quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine vtuntur & victimis, & sæpe contingunt corpora mortuorum.

Necromantici sunt, quorum præcantationibus videntur resuscitati mortui diuinare, & ad interrogata respondere. Νεκρὸς enim græcè mortuus, μαντεία diuinatio nuncupatur, ad quos suscitandos, cadaueri sanguis adiicitur: F nam amare dæmones sanguinem dicũt: ideóque quoties necromãtia fit, cruor aqua miscetur, vt colore sanguinis facilius prouocentur.

Hydromãtij ab aqua dicti. Est enim hydromãtia in aquæ inspectione vmbras dæmonũ euocare, & imagines vel ludificationes eorũ videre, ibíque aliqua ab eis audire, vbi adhibito sanguine etiam inferos perhibentur sciscitari. Quod genus diuinationis à Persis dicitur allatum. Varro dicit diuinationis quatuor esse genera, terram, aquam, aërem & ignem. Hinc geomantiam, hydromantiam, aëromãtiam, pyromantiam dictam constat.

Diuini dicti, quasi Deo pleni: diuinitate enim se plenos * assimulãt, & astutia quadam (al. simulãt.) G fraudulenta hominibus futura coniectant.

Duo sunt autem genera diuinationis: ars & furor.

Incantatores dicti sunt, qui artẽ verbis peragunt.

Arioli vocati propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, & funesta sacrificia offerunt: iisque celebritatibus dæmonum responsa accipiunt.

Aruspices nuncupati, quasi horarum inspectatores: dies enim & horas in agendis negociis operibúsque custodiũt, & quid per singula tẽpora obseruare debeat homo, intendunt. Hi etiam exta pecudũ inspiciunt, & ex eis futura prædicunt.

H Augures verò sunt qui volatus auiũ & voces intendunt, aliáque signa rerum vel obseruationes improuisas hominibus occurrentes. iidem & auspices. Nam auspicia sunt quæ iter facientes obseruant.

Dicta sunt autẽ auspicia, quasi auium aspicia: & auguria, quasi auium garria, hoc est, auium voces & linguæ. Item augurium quasi auigerium quod aues gerunt.

Duo sunt autem genera auspiciorum: vnũ ad oculos: alterum ad aures pertinẽs. Ad oculos, scilicet volatus, ad aures, vox auium.

Pythones à Pythio Apolline dictę, quòd is auctor

auctor fuerit diuinandi.

Astrologi dicti, eò quòd in astris augurantur.

Genethliaci appellati propter natalium cõsiderationem dierum. Geneses enim hominum per duodecim cæli signa describunt, siderúmque cursu nascentium mores, actus & * cuẽtus prædicare conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitæ qui nascitur. Hi sunt qui vulgò Mathematici vocantur: cuius superstitionis genus Constellationes Latini vocant, id est, notationes siderum, quomodo se habeat cùm quisque nascitur. Primùm autem iidem stellarum interpretes magi nuncupabantur: sicut de his legitur qui Euangelio natum Christũ annunciauerunt. postea hoc nomine soli Mathematici. Cuius artis scientia vsque ad Euãgelium fuit concessa, vt Christo edito nemo exinde natiuitatem alicuius de cælo interpretaretur.

al. euenta.

Horoscopi dicti, quòd horas natiuitatis hominum speculantur dissimili & diuerso * fatu.

al. facto & fato.

Sortilegi sunt qui sub nomine fictæ religionis per quasdam quas sanctorum sortes vocant, diuinationis scientiam profitentur, aut quarumcunque scripturarum inspectione futura promittunt.

Salisatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quæcunque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperũ seu triste significare prædicunt. Ad hæc omnia pertinent & ligaturæ execrabilium remediorum, quæ ars medicorum condemnat: siue in præcantationibus siue in characteribus, vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis. In quibus omnibus ars dæmonum est ex quadam pestifera societate hominum & angelorum malorum exorta. Vnde cũcta vitanda sunt à Christiano, & omni penitus execratione repudiãda atque damnanda.

Auguria autem auium, Phryges primi inuenerunt.

Præstigium verò Mercurius primus dicitur inuenisse. Dictum autem præstigiũ, quòd perstringat aciem oculorum.

Aruspicinæ artẽ primus Etruscis tradidisse dicitur quidam * Stages. Hic ex horis aruspicinam dictauit, & postea non apparuit. Nam dicitur fabulosè arante quodam rustico subitò hũc ex glebis exiliuisse & aruspicinam dictasse, qua die & mortuus est. Quos libros Romani ex Etrusca lingua in propriam mutauerunt.

al. Tages. Sages. Strages.

De Paganis, Cap. X.

Pagani ex pagis Athenienſiũ dicti, vbi exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus &
A pagis gentiles lucos idolaque statuerunt, & à tali initio vocabulum pagani sortiti sunt.

Gentiles sunt, qui sine lege sunt, & nondũ crediderunt. dicti autem gentiles, quia ita sunt vt fuerũt geniti, id est, sicut in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis seruiẽtes: & nec dum regenerati. Proinde gentiles primitus nuncupabantur: ipsi dicuntur Græcè Ethnici: Ethnici enim ex Græco in Latinum interpretantur gentiles. ἔθνος enim græcè, gens dicitur. Post fidem autem non debẽt vocari gentes, siue gentiles, hi qui ex gentibus credunt: sicut post fidem dici iam nõ potest Iudæus, testante Paulo apostolo, & dicente iam Christianis: B Quoniam cùm gentes essetis, hoc est, infideles.

Apostatæ dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum cultum & sacrificiorũ contaminationes reuertuntur. Est autem nomen Græcum.

De diis gentium, Cap. XI.

Qvos autem pagani deos asserunt homines olim fuisse produntur: & pro vniuscuiusque vita vel meritis coli apud suos post mortem cœperunt, vt apud Ægyptum Isis: apud Cretam Iouis: apud Mauros Iuba: apud Latinos Faunus: apud Romanos Quirinus. Eodem quoque modo apud Athenas Minerua: apud Samum Iuno: apud Paphos C Venus: apud Lemnos Vulcanus: apud Naxos Liber: apud Delos Apollo. In quorum etiam laudibus accesserunt poëtæ, & compositis carminibus in cælum eos sustulerunt. Nam quorundam inuentiones artium cultu peperisse dicuntur, vt Esculapio medicina, Vulcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, vt Mercurius, quòd mercibus præest: Liber à libertate. Fuerunt etiam & quidam viri fortes aut vrbium cõditores, quibus mortuis homines, qui eos dilexerunt, simulachra finxerunt: vt haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium, sed paulatim hunc errorem persuadentibus dæmonibus, ita in posteris constat irrepsisse, vt quos illi pro sola nominis memoria honorauerũt, successores D deos existimarent atque colerent.

Simulacrorum vsus exortus est, cùm ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effigies, tanquam in cælum * receptæ, pro quibus se in terris dæmones colendi supposuerunt, & sibi sacrificari à deceptis & perditis persuaserunt. Simulacra autem à similitudine nuncupata, eò quòd manu artificis ex lapide aliáve materia eorum vultus imitantur, in quorum honorem finguntur. Ergo simulacra, vel pro eo quòd sunt similia, vel pro eo quòd simulata atque conficta,

al. receptor.

vnde & falsa sunt. Et notandum quòd Latinus sermo sit, & non Hebræus. Apud eos enim idolum siue simulacrum Ismaël dicitur. Iudæi dicunt quòd Ismaël primus simulacrum luto fecerit. Gentiles autem primum Prometheum simulacra hominũ de luto finxisse perhibent: ab eóque natam esse artem simulacra & statuas fingendi. Vnde & poëtæ ab eo homines primum factos esse confingũt figuratè propter effigies. Apud Græcos autẽ Cecrops sub quo primùm in arce oliua orta est, & Atheniensium vrbs ex Mineruæ appellatione nomen sortita est. Hic primus omnium Iouem appellauit, simulacra reperit, aras statuit, victimas immolauit, nequaquam istiusmodi rebus in Græcia vnquam visis.

Idololatria idolorũ seruitus siue cultura interpretatur. Nam λατρεία græcè, latinè seruitus dicitur, quæ quantum ad veram religionem attinet, nonnisi vni & soli Deo debetur. Hanc sicut impia superbia siue hominũ, siue dæmonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit, ita pia humilitas vel hominum vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat, & cui debetur ostendit. Idolum autem est simulacrum quod humana effigie factum & consecratum est, iuxta vocabuli interpretationem. εἶδος enim græcè formam sonat, & ab eo per diminutionem idolum deductũ, quod apud nos formulam facit. Igitur omnis forma vel formula idolũ se dici exposcit. Inde idololatria omnis circa idolum famulatus & seruitus. Quidam verò Latinè ignorantes, græcè imperitè dicunt, idolum ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturæ cultum diuini nominis inuexit.

Dæmonas à græcis dictos aiunt, quasi δαήμονας, id est, peritos ac rerum præscios. Præsciunt enim futura multa, vnde & solent responsa aliqua dare. Inest enim illis cognitio rerum plusquam infirmitati humanæ, partim subtilioris sensus acumine, partim experientia lõgissimę vitę, partim per Dei iussum angelica reuelatione. hi corporũ aereorum natura vigẽt. Ante transgressionem quidem cælestia corpora gerebant. Lapsi verò, in aereã qualitatem conuersi sunt, nec aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere * perpessi sunt, qui eis quasi carcer est vsque ad tẽpus iudicij. Hi sunt præuaricatores angeli, quorum princeps diabolus est. al. permissi.

Diabolus hebraicè dicitur deorsum fluẽs, quia quietus in cæli culmine stare contẽpsit: sed superbiæ pondere deorsum corruens cecidit. græcè verò diabolus criminator vocatur, vel quod crimina quæ ipse inlicit ad Deũ referat: vel quia electorum innocentiam criminibus accuset fictis: vnde & in Apocalypsi E voce angelica dicitur: Proiectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac nocte. Satanas in Latinum sonat aduersarius siue transgressor: ipse enim est aduersarius, qui est veritatis inimicus: & semper sanctorum virtutibus cõtraire nititur: ipse & transgressor, quia præuaricator effectus in veritate qua cõditus est, non stetit: idem & tentator, quia tentandam iustorum innocentiam postulat: sicut in Iob scribitur.

Antichristus appellatur, quod cõtra Christum venturus est, non quomodo quidam simplices intelligunt, Antichristum ideo dictum, quod ante Christum venturus sit, & F post eum veniat Christus. Non sic, sed antichristus græcè dicitur, quod est latinè contrarius Christo: ἀντὶ enim græcè in latinum contra significat. Christum enim se mentietur dũ venerit, & contra eum dimicabit, & aduersabitur sacramentis Christi, vt veritatis eius euangeliũ soluat. Nam & templum Hierosolymis reparare, & omnes veteris legis ceremonias restaurare tẽtabit: sed & ille Antichristus est qui negat esse Dominum Christum, contrarius enim Christo est: omnes enim qui exeunt de Ecclesia & ab vnitate fidei præciduntur, & ipsi Antichristi sunt.

Bel, idolũ Babylonicum est, quod interpretatur vetus: fuit enim hic Belus pater Nini G primus rex Assyriorum, quem quidam Saturnũ appellant, quod nomen & apud Assyrios & apud Afros postea cultum est, vnde & lingua Punica * Bal Deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel vocatur, quadam sacrorum suorum ratione, & Saturnus & sol. al. Baal.

Beelfegor interpretatur simulacrum ignominiæ: idolum enim fuit Moab cognomento Baal super montem Fegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum. Fuit enim de Lapsaco ciuitate Hellesponti, de qua pulsus est, & propter virilis membri magnitudinem in numerum deorum suorum cum Græci transtulerũt, & in nomine sacrauerunt hortorum, vnde & dicitur præesse hortis propter H eorum fœcunditatem.

Beelzebub idolum fuit Accaron, quod interpretatur vir muscarum: zebub autẽ musca vocatur. Spurcissimũ igitur idolum, ideò vir muscarũ vocatur, propter sordes idololatriæ, siue propter immunditiam.

Belial sine iugo, Belial hebraïcè bel dicitur, idolum Niniuitarum.

Behemoth ex hebræa voce in latinam linguam animal sonat, propter quod de excelsis ad terrena cecidit, & pro merito suo vt animal brutum effectus sit. Ipse est & Leuiathã, i. serpens de aquis, quia in huius seculi mari, volu-

bili versatur astutia. Leuiathan autem interpretatur additamentum eorum, quorum scilicet, nisi hominum: quibus in paradiso semel per culpam præuaricationis intulit mortem, & hanc vsque ad æternam mortem quotidie persuadendo * adducit vel extendit.

al. adicit.

Quædam autem nomina deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas conantur traducere: eáque in causis elementorum composita esse interpretantur, sed hoc à Poëtis totum fictum est, vt deos suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac dedecoris infamia plenos fuisse historiæ confitentur: omnino enim fingẽdi locus vacat, vbi veritas cessat.

Saturnus origo deorum & totius posteritatis à paganis designatur: hunc Latini à satu appellatum ferunt, quasi ad ipsum satio omniũ pertineat rerum, vel à temporis longitudine, quòd saturetur annis. Vnde eum Græci χρόνος nomen habere dicunt, i. tempus, quod filios suos fertur deuorasse, hoc est, annos, quos tẽpus produxerit in se reuoluit, vel eo quòd semina vnde oriuntur iterũ redeunt. Hunc cæli patris abscidisse genitalia dicunt, quia nihil in cælo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquiunt, propter agriculturam significandã, vel propter tempora & annos quòd in se redeant, vel propter sapientiam quod intus acuta sit. In aliquibus autem ciuitatibus Saturno liberos suos gentiles immolabant, quia Saturnum poëtę liberos suos deuorasse solitum tradiderunt.

Iouis fertur à iuuãdo dictus, & Iupiter quasi iuuãs pater, hoc est, omnibus præstans. Hũc & priuato titulo Iouem optimum dixerunt, dum fuisset incestus in suis: impudicus in extraneis, quem modò taurum fingunt propter Europæ raptum, fuit enim in naui cuius insigne erat taurus, modò Danaes per imbrem aureum appetisse concubitum, vbi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptam, modo in similitudinem aquilæ fuisse, propter quod puerum ad stuprum rapuerit: modo serpentem, quia reptauerit: & cygnum quia cantauerit. Et ideo non figuræ istæ sunt, sed * plana de veritate scelera, vnde turpe erat tales deos credi, quales homines esse non debeant.

al. planè.

Ianum dicunt quasi mundi vel cæli mensiũ ianuã: duas Iani facies faciunt, propter Orientẽ & Occidentẽ. Cum vero faciunt eum quadrifrõtem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elemẽta siue tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum non Deum faciunt.

Neptunum aquas mundi prędicant, & dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans.

A Vulcanum volunt ignem, & dictus Vulcanus quasi volans candor, vel quasi volicanus, quod per aerem volet. Ignis enim de nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eũ præcipitatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Idcirco autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aere nascuntur. Claudus autem dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquã est rectus ignis, sed quasi claudus eiusmodi speciem motúmque habet. Ideo autem in fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia sine igne nullum metalli genus fundi extendíque potest.

Pluton Græcè, Latinè Diespiter vel Ditis B pater, quem alij Orcum vocant, quasi receptorem mortium. Vnde & orca nuncupatur vas quod recipit aquas. Ipse & Græcè Charõ.

Liberum à liberamento appellatum volũt, quòd quasi mares in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur, quòd idẽ Liber muliebri & delicato corpore pingitur. Dicunt enim mulieres ei attributas, & vinum propter excitandam libidinem. Vnde & frons eius pampino cingitur: sed ideo coronam viteam & cornu habet, quia cùm gratè & moderatè vinum bibitur lætitiam præstat: cùm vltra modum, excitat lites: id est, quasi cornua dat. Idem autem & Lyæus ἀπὸ τοῦ λύειν, quòd multo vino membra soluan- C tur. Iste & Græcè Διόνυσος à monte Indiæ Niso, vbi dicitur esse nutritus. Cæterùm est Nisa ciuitas, in qua colitur idem & Liber, vnde Nisæus dictus est.

Mercurius sermonem interpretatur. Nam ideo Mercurius quasi medius currens dicitur appellatus, quòd sermo currat inter homines medius. Ideo & Ἑρμῆς Græcè, quod sermo vel interpretatio, quæ ad sermonem vtique pertinet ἑρμηνεία dicitur. Ideo & mercibus prę-esse, quia inter vendentes & ementes sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pennas, quia citius verba discurrunt. Vnde & velox & errans inducitur: alas enim eius in capite & in pedibus, significare volucrem fieri per D aera sermonem. Nuncium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enunciantur. Ideo autem hunc furti magistrũ dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet qua serpentes diuidit, id est venena. Nã bellantes ac dissidentes interpretum oratione sedantur: vnde & secundum Liuium legati pacis Caduceatores dicũtur. Sicut enim per feciales bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat.

Hermes autem græcè dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, Latinè interpres, qui ob virtutem multarúmque artium scientiam Trimegistus ter

maximus nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, hæc ratio dicitur, quòd inter omnia animalia canis sagacissimum genus & perspicax habeatur. E

Martem deum belli esse dicunt, & Martẽ appellatum: quia per viros pugnatur, vt sit Mars quasi mas: licet & tria sunt genera consuetudinum, sicut Scytharum: vbi & fœminæ & viri in pugnam eunt. Amazonum, vbi solæ fœminæ: Romanorum aliarúmque gentium, vbi soli mares. Item Martem dicunt quasi effectorem mortium. Nam à Marte mors nũcupatur. Vnde & adulterum dicũt, quia belligerentibus incertus est. Quòd verò nudo pectore stat, vt bello se quisque sine formidine cordis obiiciat. Mars autem * apud grecos Gradiuus dicitur, eò quod in bello gradum inferant qui pugnant, aut quod impigrè gradiantur. F

Hæc verba, apud Græcos, superuacua esse puto.

Apollinem quamuis diuinatorem & medicum vellent, ipsum tamen solem etiam dixerunt, quasi solum. Ipsum Titan, quasi vnũ ex Titanis, qui aduersum Iouem bellum nõ fecit. Ipsum Phœbum * quasi Ephebum hoc est, adolescentem. vnde & sol puer pingitur, eo quod quotidie oriatur, & noua luce nascatur. Pythium quoque eundem Apollinem vocari aiunt: à Pythone immensæ molis serpente: cuius non magis venena quàm magnitudo terrebat. Hunc Apollo sagittarũ ictibus sternẽs nominis quoq; spolia reportauit, vt Pythius vocaretur: vnde & ob insigne victoriæ Pythia sacra celebranda constituit. G

potius ἀπὸ τοῦ φοιβᾶν i. purgare.

Dianam quoque sororem eius similiter lunam & viarum præsidem aiunt. Vnde & virginem volunt, quòd via nihil pariat, & ideo ambo sagittas habere finguntur, quod duo sidera de cælo radios vsque ad terras emittunt: Dianam autẽ vocatam quasi Duanam, quod luna die ac nocte appareat. ipsam & Lucinã asseuerant, eò quòd luceat. Eandem & Triuiam quòd tribus fingatur figuris. De qua Virgilius: --Tria virginis ora Dianæ. quia eadem luna, eadem Diana, & eadem Proserpina vocatur. Sed cùm luna fingitur: -Sublustri splendet amictu. Cùm succincta iacit calamos, Latonia virgo est: Cùm subnixa sedet solio, Plutonia coniunx. Latonia autem Diana, eò quòd Latonis fuerit filia. H

Cererem, id est, terram à creandis frugibus asserunt dictam: appellantes eam nominibus plurimis. dicunt etiam eam & Opem, quòd opere melior fiat terra.

Proserpinam quòd ex ea proserpãt fruges.

Vestam quòd herbis vel variis vestita sit rebus, vel à vi sua stando. Eandem & Tellurem & Matrem magnam fingunt: turritam cum tympana & gallo & strepitu cymbalorũ. Matrem vocatam, quòd plurima pariat: magnam, quod cibum gignat: almam, quia vniuersa animalia fructibus suis alit. Est enim alimentorum nutrix terra. quod simulacrum eius cũ claui fingitur: quia tellus hyeme clauditur, vere aperitur, vt fruges nascãtur: quod tympanum habet, significari volunt orbem terræ. Quod curru vehitur, dicitur, quia ipsa est terra quæ pendet in aëre. Quòd sustinetur rotis: quia mundus rotatur & volubilis est. Quòd leones illi subiiciunt mansuetos, vt ostendant, nullum genus esse terræ tam ferũ, quod non subigi possit aut superari ab ea. Quod in capite turritã gestat coronam, ostẽditur superpositas terræ ciuitates, quasi insignitas turribus constare. Quod sedes finguntur circa eam, quia cùm omnia moueantur, ipsam non moueri. Quod Corybantes eius ministri cum strictis gladiis esse finguntur, vt significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod gallos huic Deæ vt seruirent fecerunt, significant qui semine indigeant, terrã sequi oportere. In eo quippe omnia reperiri. Quod se apud eam iactant, præcipitur, inquiunt, vt qui terram colunt ne sedeant, semper enim esse quod agant. Cymbalorum autem æreorum sonitus, ferramentorum crepitus in colendis agris: & ideo ære, quod terrã antiqui colebãt ære, prius quàm ferrum esset inuentum. Eandem Vestam & ignẽ esse perhibent: quia terram ignem habere non dubium est. vt ex Ætna Vulcanóque datur intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inuiolabile sit elementum, nihílque nasci possit ex eo: quippe qui omnia quæ arripuerit absumat. Ouidius in Fastis, Nec tu aliud Vestã quàm viuam intellige flammam, Natáque de flamma corpora nuda vides. propterea & virgines ei seruire dicuntur, eo quod sicut de virgine, ita nihil ex igne nascatur.

Iunonem dicunt quasi ianonem, id est, ianuam pro purgationibus fœminarũ, eo quod quasi portas matrum natorum pandat, id est, nubẽtium maritis. Sed hoc philosophi. Poëtæ autem Iunonem Iouis asserunt sororẽ & coniugem: ignẽ enim & aërem Iouem, aquã & terram Iunonem interpretantur. quorum duorum permixtione vniuersa gignuntur. Et sororem dicũt, quod mundi pars est. Coniugẽ quod * commixta corda tundit. vnde & Virg. Tum pater omnipotens fœcũdis imbribus æther Coniugis in gremium descendit--.

al. mistacordat.

Minerua apud Græcos ἀθήνη dicitur, * id est fœmina. Apud Latinos autem Mineruã vocatam quasi deam, & munus artium variarũ. Hanc enim inuentricem multorum ingeniorum perhibent, & inde eam artem & rationem interpretãtur, quia sine ratione nihil po-

potius quod ἀθηνᾶ, ... lactata n[on] sit.

test contineri. Quæ ratio, quia ex ſolo animo naſcitur, animúmque putant eſſe in capite, & in cerebro, ideo eam dicunt de capite Iouis eſſe natam, quia ſenſus ſapientis qui inuenit omnia in capite eſt. In cuius pectore ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic eſt omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac ſaxeos comprobat, quod & in antiquis Imperatorum ſtatuis cernimus in medio pectore loricæ, propter inſinuandam ſapiẽtiam & virtutem. hæc Minerua & Tritonia dicitur. Triton enim Africæ palus eſt, circa quam ferũt virginali apparuiſſe ętate: propter quod Tritonia nuncupata eſt. Vnde & tanto procliuius dea credita eſt quãtominus origo eius innotuit. Pallas autem dicta vel ab inſula Pallene in Thracia, in qua nutrita eſt: vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id eſt, ab haſtæ concuſſione, vel quod Pallantem gigantem occiderit.

al. viro. Venerem exinde dicunt nuncupatam, quod ſine * vi fœmina eſſe virgo non deſinat. Hanc græci ἀφροδίτην vocant propter ſpumã ſanguinis generantem. ἄφρος enim græcè ſpuma vocatur. Quod autem fingunt Iouem Saturno cælo patri genitalia abſcidiſſe, & ſãguinem fluxiſſe in mare, atque ex ſpuma maris concreta, Venus nata eſt: illud aiũt, quod per coitum ſalſi humoris ſubſtantia eſt: & inde ἀφροδίτην Venerẽ dici, quia coitus ſpuma eſt ſanguinis, quæ ex ſucco viſcerũ liquido ſalſóque conſtat. Ideo autem Venerem, Vulcani dicũt vxorem, quia Venereum officium non ſine calore cõſiſtit. vnde & frigidus in Venerẽ ſenior. Nam Saturnus dicitur Cælo patri virilia amputaſſe, quæ in mare cadẽtia Venerẽ creauerunt. Ideo fingitur, quia niſi humor de cælo in terram deſcenderit, nihil creatur.

Cupidinem vocatum ferunt propter amorẽ. Eſt enim dæmon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur: quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. Puer pingitur, quia ſtultus & irrationabilis amor. Sagittam & facẽ tenere fingitur. Sagittam, quia amor cor vulnerat: facem, quia inflammat.

Pan dicunt Græci, Latini Syluanum: deum ruſticorum, quem in naturæ ſimilitudinem formauerunt: vnde & Pan dictus eſt, id eſt, omne. Fingunt enim eum ex vniuerſali elementorum ſpecie. Habet enim cornua in ſimilitudinem radiorum ſolis & lunæ. Diſtinctam maculis habet pellem, propter cæli ſidera. Rubet eius facies, ad ſimilitudinem ætheris. Fiſtulam ſeptem calamorum geſtat, propter harmoniã cęli in qua ſeptem ſunt ſoni & ſeptẽ diſcrimina vocum. Villoſus eſt, quia tellus eſt cõueſtita & agitur ventis. Pars eius inferior fœda eſt, propter arbores & feras & pecudes. Caprinas vngulas habet, vt ſoliditatẽ

A terræ oſtendat, quem volunt rerum & totius naturæ deũ: vnde & Pan quaſi omnia dicunt.

Iſis lingua Ægyptiorum terra appellatur: quam Iſin volunt eſſe. Fuit enim Iſis regina Ægyptiorum Inachi regis filia, quæ de Græcia veniens Ægyptios literas docuit, & terras colere inſtituit, propter quod & terram eius nomine appellauerunt.

Serapis omnium maximus Ægyptiorum Deus. Ipſe eſt Apis rex Argiuorũ, qui nauibꝰ tranſuectus in Ægyptum, cùm ibidem mortuus fuiſſet. Serapis appellatus eſt, propterea quia arca in qua mortuus ponitur, quam Sarcophagum vocant, σορὸς græcè dicitur, & ibi B eum venerari ſepultum cœperunt, priuſquàm templum eius eſſet inſtructum, velut σορὸς: ſed Apis Sorapis primò, deinde vna litera cõmutata Serapis dictus eſt.

Apis fuit apud Ægyptios taurus Serapi cõſecratus, & ab eo ita cognominatus, quem Ægyptus ad inſtar numinis colebat, eo quòd de futuris daret quædam manifeſta ſigna: apparebat enim in Memphis. Quem centum antiſtites proſequebantur, & repentè velut lymphatici præcinebant: huius capitis imaginem ſibi in eremo * videri fecerunt. al. Iudæi.

Fauni à fando velut ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quòd voce non ſignis oſtendere viderentur futura. in lucis enim conſulebantur à paganis, & reſponſa illis non ſignis, ſed vocibus dabant.

C Geniũ dicunt quod quaſi vim habeat omnium rerum gignendarum, ſeu à gignendis liberis: vnde & geniales lecti dicebantur à gẽtibus, qui nouo marito ſternebantur.

Hæc & alia ſunt gentilium fabuloſa figmẽta, quę interpretata ſic habentur, vt ea non intellecta damnabiliter tamen adorent.

Fatum autem dicunt eſſe quicquid dij fantur, quidquid Iupiter fatur: à fando igitur fatum dicunt, i. à loquendo. Quòd niſi hoc nomen iam in alia re ſoleret intelligi, quo corda hominum nolumus inclinare, rationabiliter poſſemus à fando fatũ appellare. Non enim abnuere poſſumus eſſe ſcriptum in literis ſanctis: Semel locutus eſt Deus, duo hæc audiui, D &c. Quod enim dictum eſt, ſemel locutus eſt, intelligitur immobiliter, hoc eſt incommutabiliter eſt locutus, ſicut nouit incommutabiliter omnia quæ futura ſunt, & quæ ipſe facturus eſt.

Tria autem fata fingunt in colo & fuſo, digitiſque fila ex lana torquẽtibus, propter tria tempora: præteritũ, quod in fuſo iam netum atque inuolutum eſt: præſens, quod inter digitos nentis traiicitur: futurum, in lana quæ colo implicata eſt, & quod adhuc per digitos nentis ad fuſum tanquam præſens ad præteritum traiiciendum eſt.

Parcas dicunt κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quòd minimè parcāt. Quas tres esse voluerunt, vnā, quæ vitam hominis ordiatur: alteram, quæ contexat: tertiā quæ rumpat. Incipimus enim cùm nascimur: sumus, cùm viuimus: desinimus, cùm interimus.

Fortunam à fortuitis nomen habere dicūt, quasi deam quandam res humanas variis casibus & fortuitis illudentem: vnde & cæcam appellant, eo quòd passim in quoslibet incurrens sine vllo examine meritorum, & ad bonos & ad malos venit. Fatum autem à fortuna separant, & fortunam quasi sit in his quæ fortuitu veniūt, nulla palàm causa. Fatum verò appositum singulis & statutum aiunt.

Aiunt & tres furias fœminas crinitas serpētibus, propter tres * effectus, qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, vt nec famæ nec periculi sui respectum habere permittant. Ira quæ vindictam cupit, cupiditas quæ desiderat opes: libido quę appetit voluptates. Quæ ideo furiæ appellantur, quòd stimulis suis mentem feriant, & quietam esse non sinant.

al. affectus.

Nymphas deas aquarū putant, dictas à nubibus: nam ex nubibus aquæ, vnde deriuatū est. nymphas aquarum deas, quasi * numina lympharū. Ipsas autem dicunt & Musas, quas & nymphas, nec immeritò: nam aquæ motus musicen efficit. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. Nymphas quippe montium Oreades dicunt: syluarum, Dryades: fōtium Hamadryades: camporum, Naiades: maris, Nereïdes.

al. nomina.

Heroas dicunt à Iunone traxisse nomen, Græcè enim Iuno ἥρη appellatur. Et ideo nescio quis filius eius secundum Græcorum fabulam ἥρως fuit nuncupatus, hoc videlicet velut mysticum significāte fabula quòd aër Iunoni deputetur, vbi volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum, quasi ἀηρῶας, id est, viros aërios & cælo dignos propter sapientiam & fortitudinem.

E

Penates gentiles dicebāt omnes deos, quos domi colebant. Et penates dicti, quòd essent in penetralibus, i. in secretis. Hi dij quomodo vocabantur, vel quæ nomina habuerint ignoratur.

F

Manes dicunt deos mortuorum, quorum potestatem inter lunam & terram asserunt: à quibus & mane dictum existimant, quos putant ab aëre, qui manus, i. rarus est, manes dictos, siue quia latè manant per auras, siue quia mites sunt in manibus, cōtrario nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait eos κατ' ἀντίφρασιν dici manes, hoc est, mites ac modestos, cùm sint terribiles & immanes, vt Parcas, vt Eumenides.

G

Laruas ex hominibus factos dæmones aiūt qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur terrere paruulos, in angulis garrire tenebrosis.

Lamias quas fabulę tradūt infātes corripere ac laniare solitas, à laniando specialiter dictas.

Pilosi qui græcè * Panitæ, latinè incubi appellantur: siue iniui ab ineundo passim cum animalibus: vnde & incubi dicuntur ab incūbendo, hoc est stuprando. Sæpè enim improbi existunt etiam mulieribus, & earum peragunt concubitum, quas dæmones Galli Dusios nuncupant, quia assiduè hanc peragunt immunditiam. Quem autem vulgò incubonem vocant, hunc Romani Faunum ficarium dicunt: ad quem Horatius dicit, Faune Nympharum fugientium amator, Per meos fines & aprica rura, Lenis incedas.

πανίσκοι

H

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, Liber nonus.

Capita libri noni.

De linguis gentium, CAP. I.

LINGVARVM diuersitas exorta est in ædificatione turris post diluuium: nam prius quàm superbia turris illius in diuersos signorum sonos humanam diuideret societatem, vna omnium nationum lingua fuit, quę Hebræa vocatur, qua Patriarchæ & Prophetæ vsi sunt non solùm in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris: initio autem quot gentes, tot linguæ fuerunt, deinde plures gentes quàm lingue, quia ex vna lingua multæ gentes sunt exortæ.

Linguæ autem dictæ in hoc loco pro verbis, quæ per linguam fiunt, genere locutionis illo, quo is qui efficit per id quod efficitur nominatur: sicut os dici solet pro verbis, sicut manus pro literis.

Tres autem sunt linguæ sacræ, Hebræa, Græca, Latina, quæ toto orbe maximè excellunt. His enim tribus linguis super crucem Domini à Pilato fuit causa eius scripta. Vnde & propter obscuritatem sanctarum scripturarum harum trium linguarum cognitio necessaria est, vt ad alteram recurratur, si quam dubitationem nominis vel interpretationis sermo vnius linguæ attulerit.

Græca autem lingua inter cæteras gentium clarior habetur. Est enim latinis & omnibus linguis sonantior, cuius varietas in quinque partibus discernitur: quarum prima dicitur κοινὴ: i. mixta: siue communis, qua omnes vtuntur. Secunda Attica, videlicet Atheniensis, qua vsi sunt omnes Græciæ auctores. Tertia Dorica quam habent Ægyptij & Syri. Quarta Ionica. Quinta Æolica, qua se Æoles locutos dixerunt, & sunt in obseruatione grecæ linguæ eiusmodi certa discrimina: sermo enim eorum ita est dispartitus.

Latinas autem linguas quatuor esse quidã dixerunt, i. Priscam, Latinam, Romanam, Mixtam. Prisca est qua vetustissimi Italiæ sub Iano & Saturno sunt vsi incõdita, vt se habeãt carmina Saliorum. Latina, quam sub Latino & regibus Tusciæ cæteri in Latio sunt locuti, ex qua fuerunt duodecim tabulæ scriptæ. Romana quæ post reges exactos à populo Romano gesta est: * quam Nęuius, Plautus, Ennius, Virgilius poëtæ: ex oratoribus Græcus & Çicero vel cæteri * effuderunt. Mixta quæ post imperium latius promotum simul cum moribus & hominibus in Romanam ciuitatem irrupit: integritatem verbi per solœcismos & barbarismos corrumpens.

al. qua. *al. effulserunt.*

Omnes autem Orientis gentes in gutture liguam & verba collidunt: sicut Hebræi & Syri. Omnes Mediterraneæ gentes in palato sermones feriunt, sicut Græci & Asiani. Omnes Occidentis gentes verba in dentibus frangunt, sicut Itali & Hispani.

Syrus & Chaldæus, vicinus Hebræo est in sermone, consonans in plerisque & literarum sono. Quidam autem arbitrantur linguam ipsam esse Chaldæam, quia Abraham de Chaldæis fuit: quòd si hoc recipitur, quomodo in Daniele Hebræi pueri linguam quam nouerant doceri iubentur?

Omnem autem linguam vnuſquiſque hominum ſiue græcam, ſiue latinam, ſiue cæterarum gentium aut audiendo poteſt tenere, aut legendo, aut ex præceptore accipere. Cùm autem omnium linguarum ſcientia difficilis cuiquam ſit: nemo tamen tam deſidioſus eſt, vt in ſua gente poſitus ſuæ gentis linguam neſciat. Nam quid aliud putandus eſt niſi animalium brutorum deterior? Illa enim propriè vocis clamorem exprimunt: iſte deterior, qui propriæ linguæ caret notitia.

Cuiuſmodi autem lingua locutus eſt Deus in principio mundi cùm diceret: Fiat lux, difficile eſt inuenire: nondum enim erant linguæ. Item qua lingua inſonuit poſtea exterioribus hominum auribus, maximè ad primum hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter inſonuit vox dicentis Dei: Tu es filius meus dilectus, vbi à quibuſdam creditur illa lingua vna & ſola quæ fuit antequam eſſet linguarum diuerſitas: in diuerſis autem gentibus creditur quod eadem illis lingua Deus loquatur, qua ipſi homines vtuntur, vt ab eis intelligatur. Loquitur autem Deus hominibus non per ſubſtantiam inuiſibilem, ſed per creaturam corporalem, per quam & hominibus apparere voluit, quãdo locutus eſt. Dicit autem Apoſtolus: Si linguis hominum loquar & angelorũ. vbi quæritur: Qua lingua angeli loquantur, non quod angelorum aliquæ ſint linguę, ſed hoc per exaggerationem dicitur: item quæritur, qua lingua in futurum homines loquantur, nuſquam reperitur. Nam dicit Apoſtolus: Siue linguæ ceſſabunt: ideò autem prius de linguis ac deinde de gentibus poſuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguæ exortæ ſunt.

De gentium vocabulis, CAP. II.

GEns eſt multitudo ab vno principio orta, ſiue ab alia natione ſecundum propriam collectionem diſtincta: vt Græciæ, Aſiæ: hinc & gentilitas dicitur. Gens appellata propter generationem familiarum, i. à gignẽdo, ſicut natio à naſcendo. Gentes autem à quibus diuiſa eſt terra quindecim ſunt: de Iaphet triginta & vna: de Cham viginti ſeptem: de Sem quinque: quæ fiunt per ſeptuaginta tres, vel potius vt ratio declarat, ſeptuaginta duæ, totidémque linguæ, quæ terras eſſe cœperunt: quæque creſcendo prouincias & inſulas impleuerunt. Filij Sem quinque, ſingulariter gentes ſingulas procrearunt. Quorum primus Elam, à quo Elamitæ principes Perſidis: ſecundus Aſſur, à quo Aſſyriorum pullulauit imperium: tertius Arphaxat, à quo Chaldæorum gens exorta eſt: quartus Ludi, à quo Lydij: quintus Aram, à quo Syri, quorum metropolis fuit Damaſcus.

Filij Aram nepotes Sem quatuor Hus & Vl, & Gether & Meſa. Hus Traconitidis conditor, qui inter Palæſtinam & Cœloſyriam tenuit principatum: vnde fuit Iob ſecundum quod ſcriptum eſt: Vir erat in terra Hus nomine Iob: ſecundus Vl, à quo Armenij: tertius Gether, à quo Carmenij ſiue Carij: quartus Meſa, à quo ſunt ij qui vocantur Meones.

Poſteritas Arphaxat, filij Sem, Heber nepos Arphaxat, à quo Hebræi ſunt. Ietan filius Heber, à quo Indorum gens orta eſt. Sale filius Ietan, à quo Bactriani, licet eos alij Scytharum exules ſuſpicentur.

Iſmael filius Abraham, à quo Iſmaelitæ, qui nunc corrupto nomine Saraceni, quaſi à Sara, & Agareni ab Agar.

Nabaioth filius Iſmael, à quo Nabathæi, qui ab Euphrate in mare rubrum habitant.

Moab & Ammon filij Loth, à quibus Moabitæ & Ammonitæ.

Edon filius Eſau, à quo Idumæi. Hæ ſunt gentes, quæ de Sem ſtirpe deſcendunt, poſſidentes terram meridianam, ab ortu Solis vſque ad Phœnices.

Filij Cham quatuor, à quibus ortæ ſunt gentes hæ.

Chus à quo progeniti Æthiopes.

Meſraim à quo Ægyptij perhibentur exorti.

Phut à quo Lybij: vnde & Mauritaniæ fluuius vſque in præſens dicitur Phut, omniſque circa eum regio Phutenſis.

Chanaan, à quo Afri & Phœnices, & Chananæorum decem gentes.

Item ex nepotibus Cham filij Chus nepotes Cham ſex.

Filij Chus, Saba, Euilat, Sabata, Rema, Saba & * Cuſa. al. Zura.

Saba, à quo progeniti & appellati Sabæi, de quibus Virg.-ſolis eſt thurea virga Sabæis.

Euilat, à quo Getuli in parte remotioris Africæ eremo cohærentes.

Sabata, à quo Sabateni, qui nunc Aſtabari nominantur.

Rema verò & Saba & * Cuſa paulatim antiqua vocabula perdiderunt, & quæ nunc à veteribus habeant ignoratur. al. Zura.

Filij Rema, Saba & Dadan. Hic autem Saba per ſchin literam ſcribitur in Hebræo: ille autem ſuperior Saba per ſamech, à quo appellantur Sabæi. interpretatur autem nunc Saba Arabia.

Dadan, à quo gens eſt Æthiopiæ in occidentali plaga.

Filij Meſraim Labin, à quo Lybij, qui quondam Phuthei vocantur.

Cesloin, à quo Philistim, quos veteres ἀλλοφύλους, nos modò corruptè Palæstinos vocamus.

Cæteræ sex gentes ignotæ sunt, quæ bello Æthiopico subuersæ, vsque ad obliuionem præteritorum nominum peruenerunt.

Filij Chanaam vndecim, ex quo Chananæorum decem gentes, quorum terram iis expulsis Iudæi possederunt. Quorum primogenitus Sidon, à quo Sidones: vnde & vrbs eorum in Phœnice Sidon vocatur.

Secundus Eth, à quo Ethęi. Tertius Iebus, à quo Iebusæi, quorum fuit Hierusalē. Quartus Amorrhęus, à quo Amorrhęi. Quint⁹ Iergesæus, à quo Iergesæi. Sextus Euæus, à quo Euæi: ipsi sunt Gabaonitæ, à ciuitate eorum Gabaon, qui supplices venerunt ad Iosue. Septimus Arachæus qui Achas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm. Octauus Asceneus, à quo Asenei. Nonus Aradius, à quo Aradij, qui Aradum insulam possederunt angusto freto à Phœnicis littore separatam. Decimus Amareus, à quo Syriæ nobilis ciuitas quę vocatur Cœlis. Vndecimus Amatheus. Hæ sunt gentes de stirpe Cham, quæ à Sidone vsque ad Gaditanum fretum omnem meridianam partem tenent.

Item tribus filiorum Iaphet. Filij autem Iaphet septem nominantur: Gomer, ex quo Galatæ, i. galli.

Magog, à quo arbitrantur Scythas & Gothos traxisse originem.

Maday, à quo Medos existere putant.

Iauan, à quo Iones, qui & Græci: vnde & mare Ionium.

Tubal, à quo Iberi, qui & Hispani, licet quidam ex eo & Italos suspicentur.

Mosoch, ex quo Cappadoces sunt: vnde & vrbs apud eos vsque hodie Maleca dicitur.

Tyras, à quo Thraces, quorum non satis immutatum vocabulum est, quasi Traces.

Filij Gomer nepotis Iaphet. Ascanaz, à quo Sarmatæ quos Græci Reginos vocant.

Rifan, à quo Paphlagones.

Gotorna, à quo sunt Phryges.

Filij Iuuam Elisa, à quibus Græci Helisæi, qui vocantur Æolides: vnde & lingua quinta græcè Æolis appellatur.

Tarsis, à quo Silices, vt Iosephus arbitratur: vnde & metropolis ciuitas eorum Tarsis dicitur.

Cethim, à quo Cithei, i. Cyprij, à quibus hodiéque vrbs * Scythia nominatur. (al. Cithium)

Dodanim, à quo Rhodij.

Hæ sunt gentes de stirpe Iaphet, quæ à Tauro monte ad Aquilonem mediam partē Asiæ, & omnem Europam vsque ad Oceanum Britannicum possident, nomina & locis & gentibus relinquentes, de quibus postea immutata sunt plurima, cætera permanent vt fuerunt. Nam multarum gentium vocabula partim manserunt, ita vt hodiéque appareat vnde fuerant deriuata, sicut ex Assur Assyrij, ex Heber, Hebræi: partim verò temporis vetustate ita mutata sunt, vt vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes: nec omnium sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire. Nam quòd ex filio Cham qui vocabatur Mesraim, Ægyptij sunt exorti, nulla hoc resonat origo vocabuli, sicut nec Aethiopum qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plurima tamen gentium mutata, quàm manentia vocabula apparent: quibus postea nomina diuersa, diuersa dedit ratio. Namque Indi ab Indo flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit.

Seres à proprio oppido nomen sortiti sunt, gens ad Orientem sita, apud quos de arboribus lana contexitur: de quibus est illud, Ignoti facie, sed noti vellere Seres.

Gangaridæ populi sunt inter Assyrios Indósque inhabitantes circa Gangem fluuium: vnde etiam Gangaridæ nuncupati sunt.

Hircani dicti sunt à sylua Hircana, vbi sunt plurimæ tigres.

Bactriani Scythæ fuerunt, qui suorum factione à sedibus suis pulsi iuxta Bactron Oriētis fluuium consederunt, ex cuius vocabulo & nomen sortiti sunt. Huius gentis rex fuit Zoroastes inuentor magicæ artis.

Parthi quoque & ipsi à Scythis originem trahunt. Fuerunt enim eorum exsules, quod etiam vocabulo eorum manifestatur: nam Scythico sermone exules Parthi dicuntur. Hi similiter vt Bactriani domesticis seditionibus Scythia pulsi, solitudines iuxta Hircaniam primùm furtim occupauerunt, deinde pleraque finium etiam virtute obtinuerunt.

Assyrij ab Assur filio Sem vocati, gens potentissima, quæ ab Euphrate vsque ad Indorum fines omnem in medio tenuit regionem.

Medi à rege suo cognominati putantur: námque Iason Peliaci regis frater, à Peliæ filiis Thessalia pulsus est, cum Medea vxore sua cuius fuit priuignus Medus rex Atheniensiū: qui post mortem Iasonis Orientis plagam perdomuit, ibíque Mediam vrbem condidit, gentémque Medorum nomine suo appellauit. Sed inuenimus in Genesi quòd Madai auctor gentis Medorum fuit, à quo & cognominati, vt superius dictum est.

Persæ à Perseo rege sunt vocati, qui è Græcia in Asiam transiens, ibi barbaras gentes

graui diuturnóque bello perdomuit, nouissimè victor nomen subiectæ genti dedit. Persæ autem ante Cyrum ignobiles fuerunt, & nullius inter gentes loci habebantur. Medi semper potentissimi fuerunt. E

Casdæi qui nunc Chaldæi vocantur, à Caseth filio Nachor fratris Abrahæ cognominati sunt.

Sabæi dicti ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod est supplicare & venerari, quia diuinitatem per ipsorum thura veneramur: ipsi sunt & Arabes qui in montibus Arabiæ sunt, qui vocantur Libanus & Antilibanus vbi thura colliguntur.

Syri à Surim vocati perhibentur, qui fuit nepos Abraham ex Cethura, quos autem veteres Assyrios, nunc nos vocamus Syros, à parte totum appellantes.

Hebræi vocati sunt ab Heber, qui pronepos fuit Sem.

Israëlitæ verò ab Israël filio Isaac. Nam patriarcham Hebræorum constat fuisse Israël: à quo duodecim tribus Iudæorum Israëlis vocabulum sortiti sunt. Iudæis autem scissura decem tribuum nomina imposuit. Nam anteà Hebræi siue Israëlitæ nuncupabantur. Ex quo autem in duo regna populus Dei diuisus est: tunc duæ tribus quæ de stirpe Iuda reges habebant, Iudæorum nomen sortitæ sunt. Reliqua pars decem tribuum quæ in Samaria sibi regem constituit ob populi magnitudinem pristinum nomen retinuit Israël.

Samaritanorum gens sumpsit exordium ab Assyriis, qui transmigrati habitauerunt in Samaria: qui Latinè interpretantur custodes, eò quòd captiuato Israel isti in terra regionis eorum ad custodiam collocati sunt.

Phœnix Cathmi frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnauit, eósque populos ex suo nomine Phœnices, eámque prouinciam Phœniciam nuncupauit.

Sidones autem à ciuitate quæ vocatur Sidon traxisse vocabulum perhibentur.

Saraceni dicti, vel quia ex Sara genitos se prædicent: vel sicut gentiles aiunt, quòd ex origine Syrorum sint quasi Syriginæ. Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt & Ismaëlitæ, vt liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar à filio Ismaëlis. Ipsi Agareni ab Agar, qui vt diximus peruerso nomine Saraceni vocantur, quia ex Sara se genitos gloriantur.

Philistæi ipsi sunt Palæstini, quia p literam sermo Hebræus non habet: sed pro eo φ Græco vtuntur. Inde Philistæi pro Palæstinis dicuntur, ciuitate vtique sua. iidem & allophyli, id est alienigenæ. ob hoc quia semper fuerunt inimici Israel, & longe ab eorum genere & societate separati.

Chananei appellati de Chanaan filio Chã quorum terram Iudæi possederunt. Ex cuius origine fuit Emor pater Sichem, à quo Amorrei sunt nuncupati.

Aegyptij ab Aegypto quodam suo rege vocati sunt. Nam antea Aerij dicebantur. Interpretantur autem lingua Hebraica Aegyptij affligentes, eo quòd afflixerint Dei populum priusquam diuino auxilio liberarentur.

Armenius ex Thessalia vnus de numero ducum Iasonis qui ad Colchos profecti sunt: recollecta multitudine quæ amisso rege Iasone passim vagabatur, Armeniam condidit gentíque ex suo vocabulo nomen dedit. F

Limes est Persicus: qui Scythas ab eis diuidit, Scythia cognominata à quodam limite Scythiæ, à quo perhibentur vocati, gens antiquissima semper habita. Hi Parthos Bactrianósque, fœminæ autem eorum Amazonum regna condiderunt.

Massagetæ ex Scytharum origine sunt. Et dicti Massagetæ quasi graues, id est fortes getæ. Nam sic Liuius argentum graue dicit, id est massas. Hi sunt qui inter Scythas atque Albanos septemtrionalibus iugis inhabitant.

Amazones dictæ sunt, seu quod simul vixerent sine viris, quasi ἅμα ζῶσαι, siue quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum iactus impediretur, quasi ἄνευ μαζῶν.

G Nudabant enim quam adusserant mammam. Has Titianus vnimammas dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἄνευ μάζου id est sine mamma. Has iam non esse constat: quòd earum gentes partim ab Hercule, partim ab Achille, vel ab Alexandro vsque ad internitionem deletæ sunt.

In partibus Asiaticæ Scythiæ gentes quæ posteras se Iasonis credunt albo crine nascũtur ab assiduis niuibus, & ipsius capilli color genti nomen dedit, & inde dicuntur Albani.

H Horum glauca oculis, id est picta inest pupilla: adeo vt nocte plusquam die cernant. Albani autem vicini Amazonibus fuerunt.

Agnos antea Hunnos vocatos, postremo à rege suo * Abares appellatos dicunt, qui prius in vltima Mæotide inter glacialem Tanaim & Massagetarum immanes populos habitauerunt. Deinde pernicibus equis Caucasi rupibus feras gentes Alexãdri claustra * cohibente ruperunt: & orientem viginti annis tenuerunt captiuum, & ab Aegyptiis atque Aethiopibus annuum vectigal exegerunt.

al. Auaros

al. cohibentia.

Troianorum gens antea Dardana, à Dardano rege nominata. Nam Dardanus & Iasius fratres è Græcia profecti: ex iis Iasius ad Thraciam, Dardanus ad Phrygiam perue-

nit, ibíque primus regnauit. Post quem filius eius Ericthonius, deinde nepos eius Tros, à quo Troiani nuncupati sunt.

Galatæ Galli esse noscuntur, qui in auxiliũ à rege Bithiniæ euocati, regnum cum eo peracta victoria diuiserunt: sicque deinde græcis admixti, primum Gallogræci, nunc ex antiquo gallorum nomine Galatæ nuncupantur.

Græci antè Thessali à Thessalo, postea à Græco rege Græci sunt nuncupati. Nam Græci propriè Thessali sunt.

Lapithas autem gentem Thessaliæ fuisse aiunt, circa Penion amnem olim inhabitantem, à Lapitha Apollinis filia nuncupatos.

Sicionii Græci sunt nuncupati, à Sicionio rege. Hi primum Agialei vocabantur, à rege Agialio qui primus Sicioniis imperauit, à quo & Agialea ciuitas nuncupata est, quæ nunc Peloponesis à Pelope rege suo vocatur. Ipsi sunt & Arcades, ab Arcade rege Iouis & Calystæ filio dicti.

Danai à Danao rege vocati. Iidem & Argiui ab Argo conditore cognominati. Postquam autem rex Græcorum Apis mortuus est, huic filius Argus successit in regnum, & ex eo Argiui vocati sunt, qui etiam ab eis post obitum vt Deus haberi cœpit, templo & sacrificio honoratus.

Achæi qui & Achiui ab Achæo Iouis filio dicti.

Pelasgi nominati quia cum velis* pansis verno tempore aduenisse Italiam visi sunt, vt aues. (al. pelagi.)

Primo enim eos Varro* taliam appulisse commemorat. Græci verò Pelasgos à Ioue & Larissæ filio perhibent dictos. (al Italia expulsos esse.)

Myrmidones fuerunt Achiuis socij: Dolopes Pyrrhi. dicti autem Myrmidones propter astutiam, quasi μύρμηκες id est formicæ.

Eratostenes autem dicit dictos Myrmidones à Myrmidone duce Iouis &* Eurimedusæ filio. (al. Eurimosæ.)

Cecropi Atheniensium regi successit* Agranus, cuius filia Athis nomen & regioni & genti dedit. Et ex ea Attici cognominati qui sunt Athenienses. (al. Granus.)

Ion vir fortis ex suo nomine eosdem Athenienses vocauit Iones.

Macedones à nomine Macionis regis antea* Emaci nuncupati sunt: postea Macedones dicti à Macedone rege Deucalionis materno nepote. (al. Amasani, vel Amacani.)

Epyrrotæ à Pyrrho Achillis filio prius Piride dicto, postea verò à Pyrrho rege ad Italiam transire præsumpserunt.

Dorus Neptuni & Ellopis filius fuit, vnde Dori & originem & nomen ducunt. Sunt autem pars Græciæ gentis, ex quibus etiam cognominata est tertia lingua Græcorum quæ Dorica appellatur.

Lacedæmones à Lacedæmone Semelæ filio dicti. Hi diu perseuerantes in bello contra Messenios, veriti ne diuturnitate prælij* prolis spem perderent, præceperunt vt virgines eorum cum iuuenibus domi relictis concumberent, sicque ex promiscuo virginum & maritorum concubitu iuuenes de incertis parentibus nati sunt, & ex nota materni pudoris Spartani vocati sunt. Nam ipsos esse Spartanos quos & Lacedæmones. (al. spẽ prolis amittere.)

Thraces ex filio Iaphet qui vocatus est Tiras & orti & cognominati, vt superius dictum est, perhibentur: licet gentiles eos ex moribus ita dictos existiment, quod sint truces. Sæuissimi enim omnium gentium fuerunt, vnde & multa de eis fabulosa memorantur: quod captiuos diis suis litarent, & humanũ sanguinem in ossibus capitum* portare soliti sunt. De quibus Virgilius, Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum. quasi crudelium & auarorum. (al. potare.)

Istrorum gens originem à locis ducit, qui missi ad Argonautas persequendos, vt à Põto intrauerunt Istrum fluuium, à vocabulo amnis quo à mari recesserant, appellati sunt.

Romani à Romuli nomine nuncupati qui vrbem Romam condidit, gentíque & ciuitati nomen dedit. Hi ante à Saturno Saturnij, à Latino Latini vocati sunt. Nam Latinus Italiæ rex fuit, qui ex suo nomine Latinos appellauit, qui postea Romani nuncupati sunt. Hi & Quirites dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quod semper hasta vtebatur. quæ Sabinorum lingua quiris dicitur.

Italus quoque & Sabinus, & Sicanus fratres fuerunt, ex quibus nomina populis imposita & regionibus sunt. Nam ab Italo Itali, à Sabino Sabini, à Sicano Sicani, qui & Siculi cognominati sunt, iidem & Sicilienses.

Tusci Italiæ gens est à frequentia sacrorum, & thuris vocata, id est* ἀπὸ τοῦ θύειν. (θυάζειν)

Vmbri Italiæ genus est, sed Gallorum veterum propago, qui Apenninum montem incolunt. de quibus historiæ perhibent quod tempore aquosæ cladis imbribus superfuerint, & ob hoc ὀμβρίους græce nominatos.

Marsi gens Italiæ dicta à comite Liberi Marsia qui vsum illis vitium ostendit, & ob hoc illi statuam fecerunt: quam postea Romani victis Marsis tulerunt. Marsos autem Græci Tuscos vocant, quasi ὀφιόχους quod multos serpentes habeant, & ὄφις serpens dicatur. illęsos autem esse carminum maleficiis. inhabitant autem plagam Apennini montis simul cum Vmbris.

Gothi à Magog filio Iaphet nominati putantur, de similitudine vltimæ syllabæ, quos veteres magis Getas vel Gothos vocauerunt: gens fortis & potentissima, corporum mole ardua, armorum genere terribilis, de quibus Lucanus. Hinc Dacus premat inde Getes, occurrat Iberis.

Daci autem Gothorum soboles fuerunt, & dictos putant Dacos quasi Dagos, quia de Gothorum stirpe creati sunt. De quibus ille, Ibis Arctos procul vsque Dagos.

Bessi barbari fuerunt, qui à multitudine boum sic vocati creduntur. De quibus quidam, Qui colit terræ medio vel ille Diuitis multo boue pileatus Accola ripæ.

Gipedes pedestri prælio magis quàm equestri sunt vsi, & ex hac causa ita vocati.

Sarmatæ patentibus campis armati inequitabant prius quã eos Lentulus Danubio prohiberet, atque inde ob studium armorum Sarmatæ nuncupati existimantur.

Lanus fluuius fertur vltra Danubium, à quo Alani dicti sunt, sicut & populi habitantes iuxta Lemannum fluuium Alemani vocantur. De quibus Lucanus, Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno.

Longobardos vulgo ferunt nominatos à prolixa barba & nunquam tonsa.

al. Vandalicus. * Vandelicus amnis ab extremis Galliæ erumpens, iuxta quem fluuium habitasse, & ex eo traxisse nomen Vandali perhibentur.

Germanicæ gentes dictæ quod sint immania corpora, immanésque nationes sæuissimis duratæ frigoribus, qui mores ex ipso cæli rigore traxerunt, ferocis animi & semper indomiti, raptu venatúque viuentes. Horum plurimæ gentes variæ armis, discolores habitu, linguis dissonæ, & origine vocabulorum incertæ, vt * Tolerates, Samsi, Variquadi, Tungri, Marcomanni, Bruteri, Camasi, Blãgianæ, Tubantes, quorum immanitas barbariæ etiam in ipsis vocabulis horrorem quendam significat. (al. Olarates Amsiuari. & Samsi: Vari: Quadi. & Blandiani, & Ybantes.)

Sueui pars Germanorum fuerunt in fine Septentrionis, de quibus Lucanus, Fundit ab extremo flauos Aquilone Sueuos. Quorum fuisse centum pagos & populos multi tradiderunt. Dicti autem Sueui putantur à monte Sueuo, qui ab ortu initium Germaniæ facit, cuius loca incoluerunt.

Burgundiones quondam à Romanis subacta interiore Germania per castrorum limites positi à Tiberio Cæsare in magnam * coluerunt gentem, atque ita nomen ex locis sumpserunt: quia crebra per limites habitacula constituta: burgos vulgo vocant. Hi postea rebelles effecti Romanis: plusquam octoginta millia armatorum ripæ Rheni fluminis insederunt, & nomen gentis obtinuerunt. (al. Coaluerunt. & creuerunt. & conualuerunt.)

E

Saxonum gens in Oceani maris littoribus & paludibus inuiis sita, virtute atque agilitate habilis. Vnde & appellata, quod sit durum & validissimum genus hominum & præstans cæteris piraticis.

Franci à quodam proprio duce vocari putantur. Alii eos à feritate morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalísque ferocitas animorum.

Britones quidam Latinè nominatos suspicantur: eo quòd bruti sint, gens inter Oceanũ interfuso mari quasi extra orbem posita: de quibus Virgilius, Toto diuisos orbe Britannos.

F

Scoti propria lingua nomen habent à picto corpore, eo quod aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate annotentur.

Galli à candore corporis nuncupati sunt. γάλα enim græcè lac dicitur. Vnde & Sibylla sic eos appellat, cùm ait de iis, Tunc lactea colla Auro innectuntur. Secundum diuersitatem enim cæli, & facies hominum & colores & corporum quantitates & animorum diuersitates existunt. Inde Romanos graues, Græcos leues, Afros versipelles, Gallos natura feroces atque acriores ingenio peruidemus, quod natura climatum facit. Galli autem Senones antiquitus Xenones dicebantur, quod

G

Liberum hospitio recepissent, postea x in s literam commutata est.

Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenæum, à quo sunt cognominati Vaccei, de quibus creditur dixisse poëta: Latéque vagantes Vaccei. Hi Pyrinei iugis peramplam montis habitant solitudinem. Idem & Vascones quasi Vaccones c in s literam demutata. * quod genus Pompeius edomita Hispania, & ad triumphum venire festinans de Pyrinæi iugis deposuit & in vnum oppidum congregauit. Vnde & Conuenarum vrbs nomen accepit. (al. quos Cneus.)

Hispani ab Ibero amne primum Iberi, postea ab Hispalo Hispani cognominati sunt.

H

Gallicii à candore dicti finguntur, vnde & Galli. Reliquis enim Hispaniæ populis candidiores existunt. Hi græcam sibi originem asserunt. Vnde & naturali ingenio callent. Siquidem post finem Troiani belli Teucrum morte Aiacis fratris in visum patri Telamoni dum non reciperetur in regnum, Cyprum concessisse ferunt, ibique vrbem nomine antiquæ patriæ Salaminam condidisse, inde ad Galliciam profectus expositis sedibus ex loco nomen genti dedisse.

Astures gens Hispaniæ vocati eo quod circa * Isturam flumen * septem montibus siluísque crebris inhabitant. (al. Sturam. al. Septi.)

Cantabri

Cantabri gens Hispaniæ à vocabulo orbis, & Iberi amnis, cui insidunt, appellati. horum animus pertinax & magis ad latrocinandum & ad bellandum, vel ad perpetiendum verbera semper parati. A

Celtiberi ex Gallis Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio Celtiberia. Nam ex flumine Hispaniæ Ibero vbi consederant, & ex Gallis qui Celtici dicebantur, mixto vtroque vocabulo Celtiberi nuncupati sunt.

Afri appellati ab vno ex posteris Abrahæ, qui vocabatur Afer: qui dicitur duxisse aduersus Lybiam exercitum, & ibi victis hostibus consedisse, eiúsque posteros ex nomine atavi & Afros & Africam nuncupasse. B

Pœni autem Carthaginenses sunt à Phœnicibus nuncupati: qui cum Didone profecti sunt.

Tyrij verò à Tyria vrbe Phœnicum nuncupati, de qua profecti sunt, & in Africæ littus venerunt.

Getuli Getę dicuntur fuisse, qui ingenti agmine à locis suis nauibus conscendētes, loca Syrtium in Lybia occupauerunt: & quia ex Getis venerant, deriuato nomine Getuli cognominati sunt. Vnde & opinio est apud Gothos ab antiqua cognatione Mauros consanguinitate propinquos sibi vocare.

Africam autem initio habuere Lybies, deinde Afri, post hæc Getuli, postremùm Mauri & Numides. C

Mauri & Numidæ, vt Afri putant, sic sumpserunt exordium & vocabulum. Nam postquam in Hispania Hercules interiit: & exercitus eius cōpositus ex variis gētibus amisso duce passim sibi sedes quæreret, ex eo numero Medi & Persæ & Armeni nauibus in Africam trāsuecti proxima maris loca occupauere: sed Persę dum materiam in agris pro construendis domiciliis non inuenirent, & ignara lingua commercium prohiberet: per patētes agros & diuersas solitudines vagabantur, & à pabulationibus vagabundis semetipsos propria lingua Numides appellauerunt, id est sine oppido vagos & errātes. Medi autem cum Lybiis se miscuerunt: qui proximā Hispaniam inhabitabāt, quorum nomen paulatim Lybies corruperūt, barbara lingua Mauros propter Medos appellantes: licet Mauri ob colorē à Gręcis nominētur. Græci enim nigrum μαυρὸν vocant. Æstifero quippe calore afflati atri coloris speciem ducunt. D

Massilia ciuitas Africæ est, non longè ab Athlante & hortis Hesperidū: à qua ciuitate Massilij exorti sunt: quos nos corruptè Massulos vacamus, de quibus Virgilius, Hic mihi Massiliæ gentis monstrata sacerdos.

Gaulali gentes sunt à meridie vsque Oceanum Hesperium peruagantes. His nomen * Gauloen insula dedit quæ est iuxta Æthiopiam, vbi nec serpens nascitur, nec viuit. *al. Gauleon rectius, Gaulo.*

Garamātes populi Africæ propè Cyrenas inhabitantes, à Garamante rege Apollinis filio nominati, qui ibi ex suo nomine Garama oppidum cōdidit. Sunt autem proximę gentes Æthiopum, de quibus Virgilius, Extremi Garamantes. Extremi autem, quia sæui & à consortio humanitatis remoti.

Hesperij verò sunt qui circa Hispaniā cōmorantur. Nam Hispania Hesperia dicitur.

Æthiopes dicti à filio Cham qui vocatus est Chus, à quo originem trahūt. Chus enim Hebraicè Æthiops interpretatur. hi quondā ab Indo flumine cōnsurgentes, iuxta Ægyptum inter Nilum & Oceanum, in meridie sub ipsa solis vicinitate consederunt, quorum tres sunt populi, Hesperi, Garamātes & Indi: Hesperi sunt Occidentis, Garamantes Tripolis, Indi Orientis.

Tragoditæ gens Aethiopum: ideò nuncupati quòd tanta celeritate pollent, vt feras cursu pedum assequantur.

Pamphili * & hi in Aethiopia sunt: quibus esca est quicquid mandi potest & omnia fortuitu gignentia, vnde & appellati. *al. Pansigi. &, Pangij. forte Pamphagi.*

Ichthyophagi quòd venando in mari valeant, & piscibus tantū alantur. hi post Indos montanas regiones tenent, quas subactas Alexāder magnus piscibus vesci prohibuit.

Anthropophagi gens asperrima sub regione Siricum sita. qui quia humanis carnibus vescuntur, ideò anthropophagi nominātur. Itaque sicut his ita & ceteris gentibus per secula aut à regibus, aut à locis, aut à moribus: vel ex quibuslibet aliis causis immutata vocabula sunt: ita vt prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat.

Iam verò his qui Antipodæ dicuntur, eo quòd contrarij esse vestigiis nostris putātur: vt quasi sub terris positi aduersa pedibus nostris calcent vestigia, nulla ratione credēdum est: quia, nec soliditas patitur, nec centrum terræ, sed neque hoc vlla historiæ cognitione firmatur, sed hoc Poëtæ quasi ratiocinando coniectant.

Titanas autem quosdam in Græcia ferunt fuisse robustos & excellentes viribus populos: quos ferunt fabulæ ab irata contra deos terra ad eius vltionem creatos. Vnde & Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est ab vltione, quòd quasi vlciscendæ matris Terræ causa in deos armati existerent: quos fabulæ à Ioue bello fuisse superatos atque extinctos fingunt, propter quod è cælo iactis fulminibus interierunt.

De regnis & militiæ vocabulis.
Cap. III.

Regnum à regibus dictum. Nam sicut reges à regendo vocati: ita regnum à regibus.

Regnum vniuersæ nationes suis quæque habuere temporibus, vt Assyrij, Medi, Persæ, Ægyptij, Græci, quorum vices sors temporum ita volutauit, vt alterum ab altero solueretur. Inter omnia autem regna terrarũ duo regna cæteris gloriosiora traduntur, Assyriorum primò, deinde Romanorum, vt temporibus & locis inter se ordinata atq; distincta. Nam sicut illud prius & hoc posterius: ita illud in Oriente, & hoc in Occidente exortum F est: denique in illius fine huius initium confestim fuit. Regna cætera, cęterique reges velut appendices istorum habentur.

Reges à regendo: sicut enim sacerdos à sanctificando, ita & rex à regendo: non autẽ regit qui non corrigit. Rectè igitur faciẽdo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Vnde & apud veteres tale erat prouerbium: Rex eris si rectè facias, si non facias non eris.

Regiæ virtutes præcipuæ duæ, iustitia & pietas: plus autem in regibus laudatur pietas: nam iustitia per se seuera est.

Consules appellati à consulendo, sicut reges à regendo, & sicut leges à legendo: nam G cùm Romani regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia binósque consules sibi fecerunt. Nam fastus regius non beneuolentia consulentis, sed superbia dominãtis erat: hinc ergo Cõsules appellati, vel à consulendo ciuibus, vel à regendo cuncta consilio. Quos tamen ideò mutãdos per singulos annos instituerunt, vt nec insolens diu maneret, & moderatior citò succurreret. Inde autem duo pares quia vnus rem ciuilem, alter rem militarem administrabat. Regnauerunt autem annis 467.

Proconsules subiecti erant consulibus, & dicti proconsules eo quòd vice consulis fun- H gerẽtur, sicut procurator curatoris, i. actoris.

Exconsules autem dicti, quòd iam à consulatu exierint siue discesserint peracto vicis suæ anno.

Dictatores quinto anno post reges expulsos Romani sibi creauerunt, dũ gener Tarquinij ad iniuriam soceri vindicandam, ingentẽ aduersus Romã collegisset exercitum. Hi quinquennij tẽporis imperio vtebãtur: plus enim erant in honore quàm consules, qui annuas potestates tenebant. Et dicti dictatores quasi principes & præceptores: vnde & magistri populi nominabantur. Vnde & edicta dicuntur.

Cæsarum nomen à Iulio cœpit, qui bello E ciuili commoto primus Romanorum singularem obtinuit principatum. Cęsar autem dictus, quòd cæso mortuę matris suę vtero prolatus eductúsque fuerit: vel quòd cũ cæsarie natus sit, à quo & Imperatores sequẽtes Cæsares dicti, eo quòd comati essent. Qui enim exsecto vtero eximebantur, cæsones & Cæsares appellabantur.

Iulius autem dictus, quia ab Iulo Æneæ filio orignem duxit, vt confirmat Virgil. Iulius à magno demissum nomen Iulo.

Imperator autem nomen apud Romanos eorum tantùm fuit priùs, apud quos summa rei militaris consisteret, & ideò Imperatores dicti ab imperando exercitibus: sed dum diu duces titulis Imperatoriis fungerentur, Senatus censuit, vt Augusti Cæsaris hoc tantùm nomen esset, eo quòd is distingueretur à cæteris gentium regibus, quod & sequentes Cæsares hactenus vsurpauerunt. Solet enim fieri, vt primi regis nomen etiam reliqui possideant, sicut apud Albanos ex Siluij nomine omnes reges Albanorũ Siluij appellati sunt: sicut & apud Persas Arsacidæ: apud Ægyptios Ptolemęi: apud Atheniẽses Cecropidę.

Augustus ideò apud Romanos nomen imperij est, eo quòd olim augerent rempublicam amplificando. Quod nomen primò Senatus Octauiano Cæsari tradidit, vt quia auxerat terras, ipso nomine & titulo consecraretur. Dum autem idem Octauianus iam Cæsar & Imperator appellaretur vel Augustus; postea verò dum ludos spectaret, & pronunciatum esset illi à populo vt vocaretur & Dominus, statim manu vultúque auerso, indecoras adulationes repressit, & Domini appellationem vt homo declinauit, atque insequenti die omnem populum grauissimo * edicto corripuit, dominúmque se posthæc appellari ne à liberis quidem suis permisit. Fuit enim filius Actiæ, quæ nata est de sorore Iulij Cæsaris.

al. dicto

Reges autem ob hanc causam apud Græcos βασιλεῖς vocantur, quòd tanquam bases populum sustinẽt: vnde & bases coronas habent. Quantò enim quisque magis præponitur, tantò ampliùs pondere laborum grauatur.

Tyranni Græcè dicuntur iidem Latinè & reges: nam apud veteres inter regem & tyrannum nulla discretio erat: vt, Pax mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni.

Fortes enim reges tyranni vocabãtur: nam tiro fortis, de quibus Dominus loquitur: Per me reges regnant, & tyranni per me tenent terram. Iam postea in vsum accidit, tyrannos vocari pessimos atq; improbos reges * luxuriosæ dominationis cupiditatem & crudelis-

al. luxuriosos, dominationem cupiditate crudelissima.

ſimam dominationem in populis exercētes.

Princeps & dignitatis modo ſignificatur & ordinis, ſicut eſt illud Virgilianum: Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, pro, primus. Dictus autem princeps à capiendi ſignificatione, quòd primū capiat, ſicut municeps ab eo quòd munia capiat.

Dux dictus eo quòd ſit ductor exercitus: ſed non ſtatim quicūq; principes vel duces ſunt, etiam reges dici poſſunt. In bello verò melius ducem nominari conuenit quàm regem: nā hoc nomē exprimit in prælio ducentem: vnde Virg. ducis Euandri. Saluſt. Quo cupidius in ore ducis ſeſe quiſque bonum. Non dixit in* ore conſulis.

al. more.

Monarchæ ſunt qui ſingularem poſſident principatum, qualis fuit Alexāder apud Græcos, & Iulius apud Romanos. Hinc & monarchia dicitur. Μόνας quippe ſingularitas Græco nomine, ἀρχὴ principatus eſt.

Tetrarchæ ſunt quartam partem regni tenētes. Nam τέτταρα quatuor ſunt: qualis fuit apud Iudæam Philippus.

Patricij inde vocati ſunt pro eo quòd ſicut patres filiis, ita prouideant reipublicæ.

Præfecti dicti, quòd prætoria poteſtate præſint.

Prætores iidem qui & præfecti, quaſi præpoſitores.

Præſides verò dicti, qui alicuius loci tutelā præſidialiter tenent.

Tribuni vocati, quòd militibus ſiue plebibus iura tribuunt.

Chiliarchæ ſunt qui mille præſunt militibus, quos nos millenarios appellamus, & eſt nomen Græcum.

Cēturiones dicti eo quòd centum præſunt militibus, ſicut quinquagenarij qui ſunt in capite quinquaginta militū, ſicut decani ab eo quòd militibus decem præferuntur.

Miles dictus, quia mille erāt antè in numero vno, vel quia vnus eſt ex mille electus. Romulus autem primus ex populo milites ſumpſit & appellauit. Liber verò primus militiæ ordinem docuit.

Miles autē ordinarius dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius eſt qui per ordinem militat: nec adhuc aliquem conſecutus eſt gradum honoris. eſt enim gregarius, id eſt, humilis militiæ. Extraordinarius eſt: qui ob virtutem promouetur ex ordine.

Emeriti dicuntur veterani ſolutíque militia, qui iam in vſu prælij non ſunt, quia mereri militare dicitur, à ſtipēdiis ſcilicet quæ merentur. iidem & veterani dicuntur, quia iam in vſu prælij non ſunt: ſed poſt multos militiæ labores quietis ſuffragium conſequuntur.

Equeſtres milites dicti eo quòd equo *ſedeant. Item militat ille in equeſtri ordine.

al. inſideāt.

A

Tirones dicūtur fortes pueri quod ad militiam deligantur, atque armis gerendis habiles exiſtunt. Hi enim non ex ſola profeſſione natiuitatis: ſed ex aſpectu & valitudine corporis æſtimantur. Vnde & tirones dicti, qui antequā ſacramento probati fuerint, milites non ſunt. Romanæ autem militiæ fuit mos puberes primò exerceri armis. Nā decimoſexto anno tirones militabant, quo etiam ſolo ſub cuſtodibus agebant, de quibus Virgilius, Et primo flore iuuentus.

B

Seruos ſanè nunquam militaſſe conſtat, niſi ſeruitute depoſita, excepto Hānibalis tempore, cùm poſt Cannenſe prælium in tanta neceſſitate fuiſſent Romani, vt ne liberandorum quidem ſeruorum daretur facultas.

Deſertores vocati eo quòd deſertis militaribus officiis euagantur. Hi in alios numeros militiæ nomen dare prohibentur, ſed ſi non magni temporis culpam * contraxerint, cæſi numeris ſuis reſtituuntur. ſed & qui deſerunt exercitum ad hoſtes tranſeuntes, & ipſi deſertores vocantur.

al. conſtrīxerint.

Conſcripti milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo qui eos ducturus eſt: ſicut tranſcripti vocantur, cùm de alia in aliam legionem tranſeunt, & inde tranſcripti, quòd nomina dant vt tranſcribantur.

C

Optiones dicti quod ſint electi. Nam optare eligere eſt, ſicut eſt illud, Optauítq; locū regno, id eſt, elegit.

Excubitores dicuntur, pro eo quòd excubias ſemper agūt. Sunt enim ex numero militū & in porticibus excubant propter regalē cuſtodiam. Excubiæ autem diurnæ ſunt, vigiliæ nocturnæ, vnde & vigiles.

Velites erant apud Romanos genus militiæ, à volitando vocati. Lecti enim agilitate iuuenes cum armis ſuis poſt terga equitum conſedebant, & mox cùm ad hoſtes ventum eſſet, equis deſiliebant, & continuò pedites ipſi ex alia parte, equitibus per quos aducti fuerant dimicantibus, hoſtem perturbabant.

D

Ab his ergo velitibus elephanti quondam Hannibalis retrò acti cùm regi iam à ſuis nō poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necabantur.

Caſtra ſunt vbi miles ſteterit. dicta autem caſtra quaſi caſta, eo quòd illic caſtraretur libido. Nam nunquam iis intererat mulier.

Militia autem à militibus dicta, aut à multis: quaſi multitia, quaſi negocium multorū, aut à mole rerum quaſi molεtia.

Legio ſex milium armatorum eſt, ab electo vocata, quaſi lecti, id eſt, armis electi. propriè autem Macedonum phalanx, Gallorū caterua, noſtra legio dicitur.

Legio autē habet ſexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas.

Centuria eſt pars exercitus in centenos milites diuiſa. Vnde & qui iis præſunt centuriones dicuntur.

Succenturiati ſunt, non qui in prima, ſed in ſecunda centuria ſunt, quaſi ſub prima centuria, tamē ſtricti etiam ipſi & in ſpeculis poſiti in bello ſunt, vt ſi prima defecerit, iſti quos ſub * ſe diximus laborantibus primis ſubueniant. Vnde & ad inſidiandum ponitur ſuccenturiatus, quaſi armis doloſis inſtructus.

al. ſecunda.

Manipulus ducentorum eſt militum. Manipuli autem dicti ſunt milites, ſiue quia bellum primò manu incipiebant, ſiue quod antequam ſigna eſſent, manipulos ſibi, id eſt, faſciculos ſtipulæ, vel herbæ alicuius pro ſignis faciebāt, à quo ſigno manipulares milites cognominati ſunt. De quibus Lucanus, Conuocat armatos extemplo ad ſigna maniplos.

Turma triginta equites ſunt. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuerunt. De ſingulis enim centuriis decem dabantur, & fiebant turma.

Cohors quingentos milites habet.

Tria ſunt militiæ genera, ſacramentũ, euocatio, coniuratio.

Sacramentum, in quo poſt electionem iurat vnuſquiſque miles ſe non recedere à militia: niſi poſt completa ſtipendia, id eſt, militiæ tēpora, & hi ſunt qui habent plenam militiam. Nam vigintiquinque annis tenentur.

Euocatio, dum ad ſubitum bellum non ſolũ milites: ſed & cæteri euocantur. Vnde etiã conſul ſolebat dicere, Qui rempublicam ſaluam eſſe vult, me ſequatur.

Coniuratio, quæ fit tumultu, quando vicinum vrbis periculum ſingulos iurare non patitur: ſed repentè colligitur multitudo & tumultuoſa in ira conflatur. Hęc & tumultuatio dicitur.

In acie autem iſtæ ferè formæ ſunt. Exercitus, claſſis, nodus, cuneus, alæ, cornua, agmē: quæ formas & nomina ab ipſis rebus de quibus tranſlata ſunt imitantur.

Acies dicta, quòd ferro armata ſit & acumine gladiorum.

Exercitus multitudo, ex vno genere, ab exercitatione belli vocata.

Claſſes dictæ propter diuiſionem exercitus, qui poſtea manipuli dicti ſunt. Vnde & Virgilius, Claſſibus hic locus, hic acies certare ſolebant. Nam poſtea & claſſica nauiũ dicta.

Nodus propriè eſt denſa peditum multitudo, ſicut turma equitũ. Nodus autem dictus, pro difficultate, quòd vix poſſit reſolui.

Cuneus eſt collecta in vnum militũ multi-

E tudo. Vnde propter quod in vnum coit ipſa coitio in vnum, cuneus nominatus eſt, quaſi councus, eo quòd in vnum omnes cogũtur.

Alæ in exercitu triginta equites eſſe dicuntur. Alæ autem equites ob hoc dicti, quia tegunt pedites alarum vice.

Cornua vocantur extremitas exercitus, quòd intorta ſit.

Agmen dicitur cùm exercitus iter facit, ab agendo vocatum, id eſt, eundo. Plautus, Quò te agis? Ipſe eſt enim exercitus ambulans. Nã agmen dicitur quod in longitudine directũ eſt, quale ſolet eſſe cùm exercitus portis procedit: quicquid fuerit aliud, abuſiuè dicitur.

F

De ciuibus, CAP. IIII.

DE imperiis militiæq; vocabulis ex parte dictum eſt, deinceps ciuium nomina ſummatim ſubiungimus.

Ciues vocati quòd in vnum coeuntes viuãt, vt vita communis & ornatior fiat & tutior.

Domus vnius familiæ habitaculum eſt, ſicut vrbs vnius populi, ſicut orbis domicilium totius generis humani eſt. Eſt autem domus * genus familiæ, ſiue coniunctio viri & vxoris. Incipit autē à duobus, & eſt nomen Græcũ. Nam δώματα Græci tecta vocant. Nam familia eſt, liberi ex liberis legibus ſuſcepti, à femore.

al. genus, familia qui lectionē ma gis probo. N[…] domus & pro genere [...] pro familia accipitur.

G Genus autem à gignendo & progenerando dictum: aut à diffinitione certorum prognatorum, vt nationes, quæ propriis cognationibus terminatæ, gentes appellantur.

Populus eſt humanæ multitudinis, iuris cõſenſu, & cõcordi communione ſociatus. Populus autem eo diſtat à plebibus, quòd populus vniuerſi ciues ſunt, connumeratis ſenioribus ciuitatis. Plebs autem reliquum vulgus ſine ſenioribus ciuitatis. Popul⁹ ergo tota ciuitas: vulgus verò plebs eſt. Plebs autē dicta à pluralitate. maior eſt enim numerus minorum quàm ſeniorum. Populus verò à Græco

H dicitur, quaſi * πολίτων ἀθροισμὸς, id eſt, ciuium cœtus. Vnde & populus dictus eſt. Græcè autem populus dicitur λαὸς à lapidibus. Vulgus eſt paſſim inhabitans multitudo, quaſi quiſque quod vult.

Ex coniectura.

Tribus dicũtur tanquam curiæ & congregationes diſtinctæ populorum, & vocatæ tribus, ab eo quòd in principio Romani trifariè fuerunt à Romulo diſpertiti, in ſenatoribus, militibus, & plebibus. Quæ tamen tribus nunc multiplicatæ nomen priſtinum retinēt.

Senatui nomen ætas dedit, quòd ſeniores eſſent. Alij à ſinēdo dictos accipiunt ſenatores: ipſi enim agendi facultatem dabant.

Senatuſconſultus à conſulendo & tractando eſt dictus: quod ſic fit, vt conſulat & noce-

re non possit.

Patres autem, vt dicit Salustius à curæ similitudine vocati sunt. Nam sicut patres filios suos: ita illi rempublicam alebant.

Patres conscripti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset: nomina eorũ præsente populo in tabulas aureas contulit, atque inde patres conscripti vocati.

Primi ordines senatorum dicũtur illustres, secundi spectabiles, tertij clarissimi. Iam inferius quartum aliquod genus non est. Quãuis autẽ senatoria quisque origine esset, vsque ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorẽ senatoriæ dignitatis.

Censores apud Romanos veteres erãt. Erat enim censor, nomẽ dignitatis iudicialis. Cẽsere enim iudicare est. Item censores sunt patrimoniorum iudices, à censu æris appellati.

Iudices dicti quasi ius dicentes populo, siue quòd iure disceptent. Iure autem disputare, est iustè iudicare. Nõ est autem iudex, si non est iustitia in eo.

Præsides rectores sunt prouinciæ: dicti eo quòd præsunt.

Prætores autem quasi præceptores ciuitatis & principes. Idem & quæstores quasi quæsitores, eo quòd quæstionibus præsunt. Consilium enim & causa apud eos est.

Proceres sunt principes ciuium vel ciuitatis, quasi procedes, quòd ante omnes honore præcedant. Vnde & capita trabiũ, quæ eminent extra parietes * proces dicũtur, eo quòd primo procedant. Hinc autẽ ad primores facta translatio: quòd à cætera multitudine prominent. al. proceres

Tribuni dicti eo quod plebi iura vel opẽ tribuunt. Cõstituti sunt autem sexto anno post reges exactos. Dũ enim plebs à senatu & cõsulibus premeretur: tunc ipsi tribunos quasi proprios iudices & defẽsores creauit: qui eorum libertatẽ tuerentur, & eos aduersus iniuriam nobilitatis defenderent. Vnde & defensores dicti, eo quod sibi plebem commissam contra insolentiam improborum defendant.

At contra nunc quidam euersores: non defensores existunt.

Numerarij vocati sunt: qui publicum nummum ærariis inferunt.

Functi, ab eo quòd fungãtur honore & officio aliquo dicti. Hinc & defunctos mortuos dicimus, qui compleuerunt vitæ officia. nihil enim iam faciunt.

Municipes sunt in eodẽ municipio nati: ab officio munerũ dicti, eo quòd publica munia accipiũt. Munia enim officia sunt. vnde & immunes dicũtur, qui nullum gerunt officium.

Municipales originales ciues & in * locum officium gerentes. al. loco.

A Decuriones dicti, quòd sint de ordine curiæ. Officiũ enim curiæ administrant. Vnde non est decurio qui summam non intulit, vel curiam participauit.

Curiales autem idem & decuriones. Et dicti curiales, quia ciuilia munera procurant & exequuntur.

Principales magistratus & duumuirales curialium officiorum ordines sunt. Principales dicti quod præsint magistratibus.

* Magistratus verò quod maiores sint reliquis officiis. al. Magistrati.

Duumuirales autem qui super duos viros habent potestatem.

Tabellio vocat᷑ eo quod sit portator tabellarum. Idem exceptor, idem & scriba publicus, quia ea tantum quæ gestis publicantur scribit. B

Burgarij à burgis dicti, quia crebra per limites habitacula cõstituta burgos vulgò vocãt. Vnde & Burgundionum gentis nomẽ inhæsit: quos quondã subacta Germania, Romani per castra disposuerunt, atque ita ex locis nomen sumpserunt.

Collegiati dicuntur quod ex eorum collegio custodiisq; deputẽtur qui facinus aliquod commiserũt. Est enim sordidissimum genus hominum patre incerto progenitum.

Priuati sunt extranei ab officiis publicis. Est enim nomen magistratum habẽti contrariũ. & dicti priuati, quòd sint ab officiis curiæ absoluti. C

Mercenarij sunt, qui seruiũt accepta mercede. iidẽ & Barones Græco nomine, quod sint fortes in laboribus. βαρῦα enim dicitur grauis, quod sit fortis. Cui contrarius est leuis & infirmus.

Publicani appellantur conductores vectigalium fisci vel rerumpublicarum, siue quia vectigalia publica exigunt, vel quia per negocia seculi lucra sectantur. Vnde & cognominati sunt.

Villicus propriè villæ gubernator est. Vnde & à villa villicus nomen accepit. Interdum autem villicus non gubernationem villæ, sed dispensationẽ vniuersæ domus Tullio interpretante significat, quòd est vniuersarũ possessionum & villarum dispensator. D

Actores idem & curatores, ab agendo & curando vocati.

Procuratores verò, eo quòd vice curatoris fungũtur, quasi propter curatores: sicut proconsul pro consule.

Coloni sunt cultores aduenæ dicti à cultura agri. Sunt enim aliunde venientes atque alienũ agrum locatum * tenẽtes, ac debentes cõditionem genitali solo propter agri culturam sub dominio possessoris, pro eo quòd iis al. colentes

locatus est fundus. Coloni autē quatuor modis dicūtur. Nā Coloni aūt Romani sunt, aut coloni Latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruris priuati.

Inquilini vocati quasi incolentes aliena. Nō enim habent propriam sedem: sed in terra aliena inhabitant.

Differt autē inter inquilinum & aduenā. Inquilini enim sunt qui emigrant, & non perpetuo permanent. Aduenæ autē vel incolæ aduentitij perhibentur, sed permanentes: & inde incolæ, quia iam habitatores sunt, ab incolendo.

Indigenæ sunt inde geniti, & in eodem loco nati vbi inhabitant.

Incola autem non indigenam, sed aduenā indicat.

Peregrini dicti eo quòd ignorantur eorum parentes à quibus orti existunt: sunt enim de longinqua regione.

Vrbani vocabantur qui Romæ habitabant: qui verò in cæteris locis, oppidani. Nam* sola vrbs, Roma, cætera oppida.

al. sola Roma vrbs.

Famuli sunt ex propria seruorum familia orti.

Serui autem vocabulū inde traxerunt, quod hi qui iure belli possent occidi à victoribus, conseruabantur, & serui fiebant, à seruando scilicet serui appellati.

Ancillæ à sustentaculo vocatæ, ἄγκων enim Græcè cubitus dicitur, vnde & anconem dicimus.

Mancipium est quicquid manu capi, subdíque potest, vt homo, equus, ouis. Hæc enim animalia statim vt nata sunt,* mancipium esse putantur: nam & ea quæ in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipiū esse, quādo capi siue domari cœperint.

al. mācipia esse dicūtur

Ingenui dicti qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti. Vnde & eos Græci εὐγενεῖς vocant, quòd sint boni generis.

Libertus autē vocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo seruitutis addictus. Libertorū autem filij apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati: nunc verò libertinus aut à liberto factus, aut possessus.

Manumissus dicitur, quasi manu emissus. Apud veteres enim quando manu mittebāt, alapa percussos circumagebāt, & liberos cōfirmabant: vnde & manumissi dicti, eo quod de manu mitterentur.

Dedititij primùm à deditione sunt nuncupati. Deditio enim dicitur, quādo se victi aut vincendi hostes victoribus tradunt, quibus hæc origo nominis fuit. Dum quondā aduersus populum Romanum serui armis sumptis dimicassent, victi se dederunt, comprehensíque varia turpitudine affecti sunt. Ex his qui-

E dā postea à dominis manumissi propter suppliciorū notas quas manifestè perpessi sunt, ad dignitatem ciuium Romanorum non peruenerunt.

Latini ante Romā conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistolam libertatem sumētes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamēto aliquid capere, nec suos hęredes facere poterant, ciues Romani postea sub consulibus per testamenta in vrbe Romana effecti sunt. Dicti autem ciues Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum ciuium rediguntur. His primū aditus erat in vrbe Roma commorari, cæteris autem libertis prohibebatur, ne vel in vrbe Roma, vel intra septimum ab vrbe miliarium commanerent.

F

De affinitatibus & gradibus, CAP. V.

HÆredis nomē imposuit cēsus æris, soluit enim tributū auctoris. In hoc enim vocabulo prima successio est hæreditatis & generis, vt sunt filij & nepotes.

Prohæres est, qui loco hæredis fungitur, quasi pro hærede: est enim aut institutus aut substitutus.

Pater est à quo nascitur initiū generis: itaq; is paterfamiliâs vocitatur. Pater autē dictus eo quod patratione peracta filium procreet. Patratio enim est rei venereæ consummatio. Lucret. Et bene patra patrum.

G Genitores autem à gignendo, & parentes quasi parientes.

Iidem & creatores. Crementum enim est semen masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiūtur. Hinc creatores parentes dicuntur.

Mater dicitur quod exinde efficiatur aliquid: mater enim est quasi materia, nam pater causa est.

Paterfamiliâs autem dictus, quod omnibus in familia sua positis seruis tanquam pater filiis patria dilectione consulit, seruorúmque conditionē à filiorū affectu non discernit: sed quasi vnum membrū amplectitur: hinc enim
H exortum est nomen patrisfamiliâs. Qui autē iniquè dominantur in seruis, hoc se nomine nequaquam* reputent appellari.

al. putent.

Materfamiliâs inde vocatur, quia per quādam iuris solennitatem in familiā transit mariti. Tabulæ enim matrimoniales instrumenta emptionis suæ sunt. Aliâs sicut matrona est mater primi pueri, i. quasi mater nati, ita materfamiliâs illa est, quæ plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit.

Auus, patris pater est, ab æuo dictus, i. ab antiquitate.

Proauus, aui pater est, quasi prope auum.

Abauus proaui pater, iam longè ab auo.

Atauus abaui pater.

Tritauus atauj pater, quaſi tetrauus, i. quartus ſupra abauum. Sed tritauus vltimum cognationis nomen eſt. Familia autem oritur à patre: terminatur in tritauo.

Filius & filia à familia dicti, ipſi enim primi in ordine naſcentium exiſtũt: vnde & Cornelia familia ſtirps ipſa omnis à Cornelio orta.

Familia autem à femore. Femur enim genus *eſt & ſtirps oſtenditur. Nam familia pro ſeruis abuſiuè, non propriè dicitur. *al. eſſe ſtirpis.*

Stirps ex longa generis ſignificatione vocatur.

Gnatus dictus quaſi generatus. Vnde & per g ſcribitur.

Soboles eo quòd ſubſtitutio ſit generis. Quadripatritus eſt autem ordo filiorum ita. Vnigenitus, primogenit⁹, medius, nouiſſimus. Vnigenitus * quòd ſit vnicus, nec ante, nec poſt vllus. Primogenitus ante quem nullus. Medius, inter omnes. Nouiſſimus, poſt omnes. Idem & minimus à monade. Nouiſſimus autem propter quod nouus: quia cæteri præcedendo antiquiores exiſtunt. *al. poſt quẽ nullus.*

Quatuor etiam modis filij appellantur, natura, imitatione, adoptione, doctrina. Natura, veluti dicuntur filij Abrahæ Iudæi. Imitatione, vt ipſius Abrahæ fidem imitãtes ex gentibus, dicente Euangelio: Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahę, vel ſicut eoſdem Iudæos Dominus filios eſſe dicit diaboli, à quo non nominati, vel nati, ſed quem fuerant imitati. Adoptione quoque, quòd * humana conſuetudine nulli licet neſcire, vel ſicut nos Deo non natura ſed adoptione dicimus, Pater noſter qui es in cælis. Doctrina, ſicut Apoſtolus filios ſuos appellat eos quibus Euangelium prædicauit. *al. humanã conſuetudinem.*

Filij autem ideo in legibus liberi appellantur, vt iſto vocabulo ſecernantur à ſeruis: quia ſicut ſeruus in poteſtate domini: ſic filius in poteſtate eſt patris. Inter etiam filios fit emancipatio, vt ſit liber à patre: ſicut fit ſeruo manumiſſio, vt ſit liberatus à domino.

Item liberi dicti, quia ex libero ſunt matrimonio orti. Nam filij ex libero & ancilla ſeruilis cõditionis ſunt. Semper enim qui naſcitur deteriorem parentis ſtatum ſumit.

Naturales autẽ dicuntur ingenuarum concubinarum filij, quos ſola natura genuit non honeſtas coniugij: iidem & pueri à pube.

Adoptiuus filius eſt, qui aut patre iuſto, aut auo, aut proauo, cuius poteſtate per mancipationes eſt traditus in alienã poteſtatem, quia vtriuſque fert nomen, vt Flauius Aemilius, vel Scipio Paulus.

Gemini ſunt non duo tantùm ſimul nati, A ſed & plures. De geminis autem vno abortiuo, alter qui legitimè natus fuerit, Vopiſcus nominatur.

Poſthumus vocatur eo quòd poſt humationem patris naſcitur, id eſt poſt obitum. Iſte & defuncti nomẽ accepit. Sic enim lex voluit vt qui de * defuncto naſcitur, defuncti nomine appelletur. *al. poſt defunctum.*

Nothus dicitur qui de patre nobili & matre ignobili gignitur, ſicut ex concubina. Eſt autem hoc nomẽ Græcũ & in latinitate deficit.

Huic contrarius eſt ſpurius, qui de matre nobili & patre ignobili naſcitur. Item ſpurius B patre incerto matre vidua genitus, velut tantũ ſpurij filius, quia muliebrem naturam veteres ſpurium vocabant, velut ἀπὸ τοῦ σπόρου, hoc eſt ſeminis non patris nomine. Eoſdem & Fauonios appellabant, quia quædam animalia Fauonio ſpiritu hauſto * concipere exiſtimantur. Vnde & ij qui non ſunt de legitimo matrimonio, matrem potius quàm patrem ſequuntur. Latinè autem ſpurij quaſi extra puritatem, id eſt, quaſi immundi. *Ita repoſui loco eius quod prius erat, id eſt, Auſtro.*

Nepos eſt qui ex filio natus eſt, dictus autẽ nepos quaſi natus poſt. Primũ enim filius naſcitur, deinde nepos. Gradus enim ſubſtitutionis eſt. Hinc & poſteritas, quaſi poſtera ætas. Nepos autẽ vtriuſq; ſexus eſt. Nam vt neptis dicamus in iure eſt propter diſcretionem ſucceſſionis admiſſam.

C Pronepos eſt qui ex nepote conceptus natúſque eſt. Et dictus pronepos, quaſi natus porrò poſt. Ex hoc quoque gradu incipit vocari & progenies: quaſi porro poſt geniti. Nã filij & nepotes non ſunt progenies, quia non eſt in eis longa poſteritas. Sicut autem inferius longè editi progenies dicuntur, ita ſuperius proaui ataúique progenitores appellantur: quaſi porro generantes. Pronepos dictus quia prope nepotem.

Abnepos, quia ſeiungitur ab nepote. Eſt enim inter illum & nepotem pronepos.

Adnepos abnepotis filius.

D Trinepos adnepotis filius, quia poſt nepotem quartus in ordine eſt, quaſi tetranepos.

Minores autem non dicimus, niſi quoties graduum deficit nomẽ: vt puta filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi iſti gradus defecerint: merito iã dicimus minores, ſicut & maiores dicim⁹, poſt patris, aui, proaui, abaui, tritauíque vocabulum.

De agnatis & cognatis, CAP. VI.

Agnati dicti eo quod accedãt pro natis, dum deſunt filij. Qui ideo prius in gente agnoſcuntur, quia veniunt per virilis ſexus perſonas, veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius nepos, vel ex eo item patruus propinquitate cognationis.

Cognati dicti, quia sunt & ipsi propinquitate cognationis coniuncti. Qui inde post agnatos habētur, qui per fœminini sexus personas veniunt: nec sunt agnati, sed aliàs naturali iure cognati.

Proximus, propter proximitatem sanguinis appellatus.

Consanguinei vocati, eo quod ex vno sanguine, i. ex vno patris semine nati sunt: nam semen viri spuma est sanguinis ad instar aquæ in scopulos collisæ, quæ spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum quod in calice agitatum spumam albentem reddit.

Fratres dicti, eo quod sint ex eodem fructu, id est, ex eodem semine nati.

Germani verò de eadem genitrice manantes: non, vt multi dicunt, de eodem germine, qui tantùm fratres vocantur. Ergo fratres ex eodem fructu, germani ex eadem genitrice manantes.

Vterini vocati eo quod sint ex diuersis patribus, & vno vtero editi: nam vterus tantùm mulieris est.

Quatuor autem modis fratres dicuntur in diuinis scripturis, natura, gente, cognatione, affectu. Natura, vt Esaü & Iacobus, Andreas & Petrus, Iacobus & Ioannes. Gente, vt omnes Iudęi fratres inter se vocantur, vt in Deuteronomio: Si autem emeris fratrem tuum qui est Hebræus. Et Apostolus: Optabam, inquit, ego anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secūdum carnem, qui sunt Israëlitę. Porro cognatione fratres vocantur, qui sunt de vna familia, i. patria: quas Latini paternitates interpretantur, cùm ex vna radice multa generis turba diffunditur, vt in Genesi dixit Abraham ad Loth: Nō sit rixa inter me & te, & inter pastores tuos & pastores meos, quia omnes fratres nos sumus. Et certè Loth non erat frater Abrahæ, sed filius fratris eius Aran. Quarto modo affectu fratres dicti, qui in duo scinduntur, spiritale & commune. Spiritale, quo omnes Christiani fratres vocantur: vt, Ecce quàm bonum, & quàm iocundum habitare fratres in vnum. Item cōmune, cùm omnes homines ex vno patre nati pari inter nos germanitate coniungimur, scriptura loquente, Dicite iis qui oderunt vos, fratres nostri vos estis.

Germana ita intelligitur vt germanus eadem genitrice manans.

Soror autē vt frater: nam soror est ex eodem semine dicta, quòd sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur.

Fratrum filij patrueles dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt.

Consobrini verò vocati, qui aut ex sorore & fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi consororini.

Fratrueles autem matertera filij sunt.

Sobrini consobrinorum filij.

* Tius, Græcum nomen est.

Patruus frater patris est, quasi pater alius: vnde & decedente patre pupillum prior patruus suscipit, & quasi filium lege tuetur.

θεῖος enim patruum significat.

Auunculus est matris frater, cuius nomen formam diminutiui habere videtur, quia ab auo venire monstratur.

Amita est soror patris, quasi alia mater.

Matertera est soror matris, quasi altera mater.

Socer est qui filiam dedit.

Gener est qui filiam duxit: gener autem dictus, quod adsciscatur ad augendum genus.

Socer autem & socrus, quod generum vel nurum sibi associauit.

Vitricus autem qui vxorem ex alio viro filium aut filiam habentem duxit: & dictus vitricus quasi nouitricius, quòd à matre superducatur nouus.

Priuignus est qui ex alio patre natus est, & priuignus dici putatur, quasi priuigenus, quia prius genitus: vnde & vulgo ante natus.

Vocabula autem à gente hæc videntur declinata genitor, genitrix, agnati, agnatæ, cognati, cognatæ, progenitores, progenitrices, germani, germanæ.

In quibusdam exemplaribus hæc adiiciuntur.

Hæc consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens, vsque ad vltimum gradum subtraxerit, & propinquitas esse desierit: eam rursus lex matrimonij vinculo repetit, & quodāmodo reuocat fugientem. Ideo autem vsque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, vt sicut sex ætatibus mundi generatio & hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

De prædictis affinitatibus, CAP. VII.

AVctor mei generis pater mihi est, ego illi filius aut filia.

Patris mei pater, mihi auus est, ego illi nepos aut neptis.

Patris mei auus, mihi proauus est, ego illi pronepos aut proneptis.

Patris mei proauus, mihi abauus est, ego illi abnepos aut abneptis.

Patris mei abauus, mihi atauus est, ego illi adnepos aut adneptis.

Patris mei atauus, mihi tritauus est, ego illi trinepos aut trineptis.

De Patruis.

Patris mei frater mihi partuus est, ego illi fratris filius aut filia.

Patrui mei pater mihi pater magnus est, ego illi filij fratris filius aut filia.

Patrui mei auus mihi propatruus est, ego illi filij aut filiæ nepos aut neptis.

Patrui mei proauus mihi adpatruus est: ego illi nepotis aut neptis filius aut filia.

De Auunculis.

Matris meæ frater mihi auunculus est, ego illi sororis filius aut filia.

Auunculi mei pater mihi auunculus magnus est, ego illi filius sororis filius aut filia.

Auunculi mei auus mihi proauunculus est, ego illi filij nepos aut neptis.

Auunculi mei proauus mihi abauunculus est, ego illi neptis filius aut filia.

De Amitis.

Matris meæ soror mihi amita est, ego illi fratris filius aut filia.

Amitæ meæ mater mihi amita magna est, ego illi filiæ fratris filius aut filia.

Amitæ meæ auia mihi proamita est, ego illi neptis filius aut filiä.

Amitæ meæ proauia mihi abamita est: ego illi neptis, nepos, aut neptis.

De Materteris.

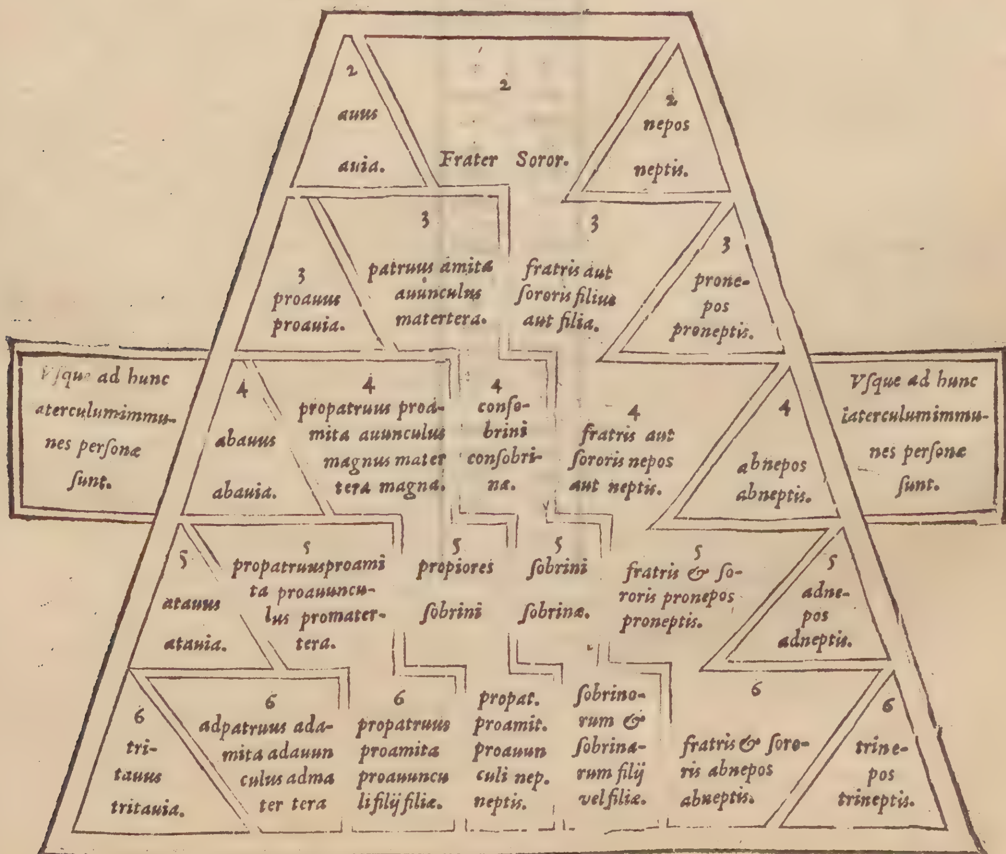
Matris meæ soror mihi matertera est, ego illi sororis filius aut filia.

Materteræ meæ soror mihi matertera magna est, ego illi sororis nepos aut neptis.

Auiæ meæ soror mihi abmatertera est, ego illi pronepos sororis aut pronepotis.

Proauiæ meæ soror mihi promatertera est, ego illi neptis filius aut filia.

Stemmata dicuntur ramusculi quos aduocati faciunt in genere cum gradus cognationum partiuntur, vtputa ille filius, ille pater, ille auus, ille agnatus, & cæteri quorum figuræ hæ sunt.

						tritauipater & mater. 7	tritauipater & m. 7						
					Tripatruus triamita. 7	Tritauus. 6	Tritauia. 6	triauunculus trimatertera. 7					
				adpatru' adamitæ filij. 7	adpatruus adamit. 6	Adauus. 5	Adauia. 5	adauunculus admatertera. 6	adauunculi admater filij. 7				
			abpatrui abamitæ nepotes. 7	abpatrui ab amitæ filij. 6	abpatruus abamita. 5	Abauus. 4	Abauia. 4	abauunculus abmatertera. 5	abauunc. abmatertera filij. 6	abauunculi abmatert. nepot. 7			
		ꝑpatrui proamitæ nepot. 7	ꝑpatrui ꝑamitæ pronepotes. 6	propatrui proamitæ filij. 5	propatruus proamita. 4	Proauus. 3	Proauia. 3	ꝑauunc. promatertera. 4	ꝑauunc. promatertere filij. 5	ꝑauunc. promatert. nepotes. 6	ꝑauunc. promatert. pronepot 7		
	ꝑpatruorū amitarumue pronepos. 7	ꝑpatruorū amitarumue nepot. 6	ꝑpatruorum amitarumue filij 5	propatruelis amitinus. 4	propatruus proamita magna. 2	Auus. 2	Auia. 2	auunculus matertera magna. 3	proprius sobrinus propria sobrina. 4	Sobrini Sobrinæ filij. 5	Sobrini Sobrinæ nepot. 6	Sobrini sobrinæ pronepotes. 7	
Fratris patrui amitinæ nepotes. 7	Patrui amitani pronepotes. 6	Patrui amitani nepotes. 5	Propatrui amitani filij. 4	Frater soror Patruel. amit. 3	Patruus amita. 2	PATER.	MATER.	Auunculus Matertera. 2	Consobrinus Consobrina. 3	Consobrini Consobrinæ filij. 4	Consobrini Consobrinæ nepot. 5	Consobrini Consob. Pronepotes. 6	Sobrini Sororis Trinepotes. 7
						1 filius 2 nepos. 3 pronepos. 4 abnepos. 5 adnepos. 6 trinepotis filij. 7 trinepotis nepos.	1 filia. 2 neptis. 3 proneptis. 4 abneptis. 5 adneptis. 6 trineptis filiæ. 7 trinepotis neptis.						

STEMMATA STIRPIS HVMANÆ.

Hæc consanguinitas dum se paulatiùs propaginum ordinibus dirimens, vsque ad vltimum gradum substraxerit, & propinquitas esse desierit, eam rursus lex hæc, matrimonij vinculo reperto, & quodam modo reuocat fugientem. Ideò vsque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, vt sicut sex ætatibus mundi generatio & hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

VOX FILII VTRIVSQVE SEXVS

Primus gradus rectus ad infra
Ex me geniti filij mei sunt
Ex filiis meis geniti mihi nepotes sunt
Ex nep. meis geniti pronep.
Ex pronep. meis geniti, abnep.
Ex abnep. meis geniti adnep. s.
Ex adnep. meis geniti, trinepotes

filius aut filia vel priores sobrini sunt
Patrui mag. amunc. matertera magna
ex quib. nasc. patr. mag. &
his superior. s prop. proam. prom.

Hi ex patre sunt patrueles, consobrini & consobrina
Ex patr. fr. & sorore nati consob. dicuntur
Ex consob. nati sob. vocatur
Ex sobrinis filij sobrinorum.

Patruus est frater patris 1. Gradus ex patre ad supra
Amita est soror patris
Patruus mag. est auipat. fr. amita mag. 1. auipar. sor.
propatru. est proa. patrui fr.
Proamita est proaui patrui sor.

Frater patris mei mihi patru⁹ est. Prim⁹ grad. ex trasuerso a patre ad infra
Soror patris mei mihi amita est.
2. gr. patrui & amita filij
3. g. patrui & amite nepo.
4. gra. patrui & amite pronep.
5. gr. patrui & amite abnepotes.
VI. grad. F. a cuius voce incipitur.

Genitores mei pater & mater mihi sunt. Prim⁹ gradus rectus ad sup.
Genitor patris et matris mee aui mihi sunt.
Gen. aui & auie proau. s.
gen. proau. & proau. abau. s.
gen. abaui & abau. mee tri. s.
genitor. atta. & atta. mea tris. sunt

Fra. matris mee mihi auunc. est. 1. gr. ex trasuerso a matre ad supra
Soror matris mee mihi matert. est.
2. g. auun. & materte filij
3. gr. auunc. & matert. nep.
4. gr. auunc. & matertere pronep.
5. gr. auunc. & matertere abnepot.
VI. Grad. F. a cuius voce incipitur.

Auunculus est frater matris 1. gradus ex trasuerso a matre ad supra
Matertera est soror matris.
Auunc. mag. auie mat. fr.
matert. mag. soror auie mat.
proauun. est proauie matert. frat.
promatert. est proauie matertere soror

Auunc. mei filij consobr. vocat. hi ex matre sunt sobrini consobrini & fratrueles
ex sob. geniti sobrinorum sobrin. ss. vocant.
ex consobr. nati sobr. vocat.
F. mater. mea ad me ger. sunt

f. est soror cum ex his sine filiis remanet alteri⁹ generationis dicitur
fr. aut sororis filij & filia, nepos, & neptis.
fr. aut sororis filij vel filia.
frat. aut sororis prone. pronep.
frat. aut sororis abnep. abnep.
Fratris aut sororis adnepo. adnep.

De Coniugiis, Cap. 8.

VIr sexum significat, non coniugium, nisi adieceris, vir eius.

Maritus verò etiam sine adiectione coniugem sonat, & à mare maritus, quasi mas. Est enim nomen primæ positionis, quod facit in diminutione masculus, in deriuatione maritus.

Sponsus à spondendo vocatus. Nam ante vsum tabellarũ matrimonij cautiones sibi inuicem emittebant, in quibus spondebant se inuicem consentire in iura matrimonij, & fideiussores dabant. Vnde & admissum est vt sponsum dicamus virum, à spondendo, & sponsam similiter. Cæterum propriè spondere velle est. Ergo sponsus non quia promittit, sed quia spondet & sponsores dat.

Arrabo dicta, quasi arra bona. Quod enim datur pro coniugio, bene datur, quia cõiugiũ bonũ est. Quod verò causa fornicationis aut adulterij, malum est, idcirco arrabo non est. Dicta autẽ arra à re pro qua traditur. Est autẽ arra non solùm sponsio coniugalis, sed etiam pro qualibet promissa re data vt compleatur.

Proci nuptiarum petitores à precando id est petendo dicti.

Pronuba dicta eo quòd nubentibus præest, quæque nubentem viro coniũgit, ipsa est & paranympha, nam nympha sponsa in nuptiis & nympha pro lauationis officio, quod ad nomen nubentis alluditur.

Coniuges appellati propter iugũ quod imponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim nubentes subiici solent propter futurã concordiam ne separentur. Coniuges autem verius appellantur à prima desponsationis fide, quamuis adhuc inter eos ignoretur cõiugalis concubitus, sicut Maria Ioseph coniunx vocatur, inter quos nec fuerat nec futura erat carnis vlla commixtio.

Nuptæ dictæ, quod vultus suos velent: trãslatum nomen à nubibus quibus tegitur cælũ. Vnde & nuptiæ dicuntur, quòd ibi primum nubentium capita velantur. Obnubere enim cooperire est.

Cuius contraria innuba hoc est innupta, quæ adhuc vultum suum non velat.

Vxores vocatæ, quasi vnxiores. Moris enim erat antiquitus vt nubentes puellæ simul venirent ad limen mariti, & postes antequam ingrederentur ornarent laneis vittis & oleo vngerent. Et inde vxores dictæ, quasi vnxiores, quæ ideò vetabantur limina calcare, quòd illic ianuæ & coeant & separentur.

Matrona est ea quę iam nupsit, & dicta matrona quasi mater nati, vel quia iã mater fieri potest, vnde & matrimoniũ dictum. Distin-
E guitur autẽ inter matronam, matrem, & matrẽfamilias. Nam matronæ, quia iam in matrimonium cõuenerunt: matres, quia genuerunt: matresfamiliæ, quia iam per quandam iuris sollemnitatem in familiam mariti transierunt.

Monogamus dictus, quia vni tãtum nupsit. μόνον enim apud Græcos vnum dicitur, γάμος, nuptiæ interpretantur.

Bigamus autẽ & trigamus à numero vxorum vocatus, quasi à duabus vel tribus* mulieribus.

Vidua vocata quòd cum viro * vno fuerit:
F nec circa consortiũ alterius viri post mortem primi coniugis adhæserit. Nã quæ alteri post mortem prioris viri nupserint, viduæ non dicuntur. Item vidua dicta quòd sola sit, nec circa consortium alterius viri coniugalia iura custodiat.

V.C. quasi duabus vel tribus maritus.
secundo non

Fratris vxor fratissa vocatur.

Mariti frater leuir dicitur.

Duorum inter se fratrum vxores ianitrices vocantur, quasi eandem ianuam terentes, vel per eandem ianuam iter habentes.

Viri soror glos appellatur.

Sororis vir speciale nomen non habet, nec vxoris frater.

Matrimonium est nobilium iusta conuen-
G tio & conditio.

Coniugium est legitimarum personarum inter se coeundi & copulãdi nuptiæ. Coniugium est dictum, quia coniũcti sunt, vel à iugo quo in nuptiis copulantur, ne resolui aut separari possint.

Connubium autem non à nupta, sed à nubendo formatum. Dicitur autem connubium cùm æquales in nuptias coeunt, vtputa ciues Romani, pari vtique dignitate. Connubium autem non est cùm ciuis Romanus cum Latina iungitur. Quotiens autem connubium non est, filij patrem non sequuntur.

H Hymenæus dicitur à quodam Hymenæo, qui priùs prosperè vsus est nuptiis, vel ἀπὸ τοῦ ὑμένος, quæ membranæ virginitatis est claustrum.

Contuberniũ est ad tempus coeundi conuentio, vnde & tabernaculum, quod modò huc, modò illuc præfigitur.

Repudiũ est quod sub testimonio testium vel præsenti vel absenti mittitur.

Diuortium est quotienscunque dissoluto matrimonio, alter eorum alteras nuptias sequitur. Diuortium autem dictum à flexu viarum, hoc est via in diuersa tendens.

Fribolum est cum eo animo separantur vt rursum ad se inuicẽ reuertãtur. Nã fribolum est velut quassę mentis & effluxę nec stabilis.

Propriè

Propriè autem fribola vocantur fictilia vasa inutilia.

A

Tres autem ob causas ducitur vxor: prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi, Et benedixit eos, dicens: Crescite & multiplicamini: secũda causa adiutorij, de qua ibi in Genesi dicitur: Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile: tertia causa incontinentiæ: vnde dicit Apostolus, vt qui se non continet, nubat.

In eligendo marito quatuor spectari solent, Virtus, genus, pulchritudo, sapientia. Ex his sapientia potentior est ad amoris effectum. Refert hæc quatuor Virgilius de Ænea, quòd his Dido impulsa est in amorem eius.

Pulchritudine, Quem sese ore ferens--.

Virtute, --Quàm forti pectore & armis.

Oratione, --Heu quibus ille iactatus fatis, quæ bella exhausta canebat.

Genere, Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.

Item in eligenda vxore, quatuor res impellunt hominem ad amorem: pulchritudo, genus, diuitiæ, mores. Melius tamen est si in ea mores quærantur, quàm pulchritudo. Nunc autem illæ quærũtur, quas aut diuitiæ aut forma, non quas probitas morum commendat.

Ideo autem fœminæ sub viri potestate consistunt, quia leuitate animi plerunque decipiuntur. Vnde & æquum erat eas viri auctoritate reprimi. Proinde & veteres voluerũt fœminas innuptas quamuis perfectæ ætatis essent, propter ipsam animi leuitatem, in tutela consistere.

B

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber decimus.

De quibusdam vocabulis nominum per Alphabetum distinctis.

ORIGO quorundã nominum, i. vnde veniant, non penè omnibus patet. Proinde quædam noscendi gratia operi interiecimus. Licet origo nominũ vnde veniat à philosophis cã teneat rationem, vt per denominationẽ homo ab humanitate, sapiẽs à sapientia nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens: tamẽ claret alia specialis in origine quorundam nominũ causa, sicut homo ab humo, vnde propriè est appellatus. Ex quibus exempli gratia quædam in hoc opere posuimus.

A

AEros vir fortis & sapiens.

Auctor ab augẽdo dictus. Auctorem etiam fœmineo genere dici non posse existimant. Nam quædam sunt, quæ in fœminino flecti non possunt, vt cursor.

Actor ab agendo.

Alumnus ab alendo vocatus: licet & qui alit, & qui alitur, alumnus dici potest, i. & qui nutrit, & qui nutritur: sed melius tamen qui *nutritur. al. nutrit.

C

Amicus per deriuationem, quasi animi custos: dictus autem propriè amicus ab amo, id est, catena charitatis, vnde & amici quòd teneant.

Amator turpitudinis, quia amore torquetur libidinis.

Amabilis autem, quod sit amore dignus.

Amasius, eo quod sit pronus ad amorem.

Astutus ab astu vocatus, qui est callidi & cauti nominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere.

Argutus, quia argumentum cito inuenit in loquendo.

Acer in vnamquamque formam vegetus ac nimius.

Alacer, à velocitate & cursu, quasi diceret aliger.

D

Armiger, quòd arma gerat.

Alacris, lætus, alacriter gestiens, & nullius rei nouitate turbatus.

Agilis ab agendo aliquid celeriter, sicut docilis.

Æmulus eiusdem rei studiosus, quasi imitator & amabilis: aliàs inimicus inuenitur.

Æquus est secundum naturam iustus dictus, ab æqualitate: hoc est ab eo quòd sit æqualis, vnde & æquitas appellata, ab æqualitate quadam scilicet.

Æquęuus ab eo quòd sit alteri æqualis æuo,

i. coætaneus.

Arrogans, eo quòd multum rogetur, & ille multum fastidiosus sit.

Audax propriè pro arrogante ponitur.

Animosus, eo quod sit animis & viribus plenus.

Animatus, quasi animo auctus, & quasi animo firmatus.

potius referendum est ad literã E elatus. * Ælatus pro eo quòd seipsum super mensuram suam eleuet, dum magnus sibi videtur de his quæ agit.

Attollens, quòd se eleuet & erigat.

Ambitiosus, quòd honores ambiat.

Auidus dictus ab auendo, auere enim cupere est. Hinc & auarus. * Nam quidam auarum esse dixerũt, progredi vltra quàm sufficit. *al. Nã quid est auarum esse?*

Auarus ex eo dictus, quòd sit auidus auri, & nunquam opibus expleatur, & quantum plus habuerit, tãtum plus cupiat: Flacci super hoc concordante sententia: qui ait, Semper auarus eget--. & Salustius, Quòd neque auaritia copia, neque inopia minuatur.

Amarus à sapore translatum nomen habet. Est enim insuauis, nec nouit quenquam ad consortium suum aliqua inuitare dulcedine.

Adulter violator maritalis pudoris, eo quod alterius thorum polluit.

Anceps huc illúcque fluctuans ac dubius istud aut illud capiat, & in qua parte declinet anxius.

Atrox, quod sit tetris moribus.

Abstemius à temeto, i. vino, quasi abstinẽs à vino.

Ablactatus, quod sit à lacte ablatus.

Æger, quod agatur infirmitate, vel tristitia ad tempus.

Ægrotus, quod sit æger frequẽtius, sicut iratus & iracundus.

Ærumnosus à rumine dictus, quod per inopiam miser factus esuriat & sitiat.

Auspex, eo quod auium auspicia intendat, sicut auceps, quòd aues capiat.

Astrosus ab astro dictus, quasi malo sidere natus.

potius legendum Enormis. * Ænormis, eo quod normam & mensuram excedat.

Abactor, est fur iumentorum & pecorum, quem vulgò abigeum vocant, ab abigendo scilicet.

Atratus & albatus ille à veste nigra, iste ab alba.

Aduena, eo quod aliunde adueniat.

Alienigena qui ex alia gente genitus est, & non ex ea vbi est. Item alienigena, quod alienæ regionis sit, & non eius vbi est.

Accola, eo quod aduenięns terram colat.

Agricola à colendo agro, sicut syluicola.

Assecla, eo quod sequatur aliquem lucri

E causa.

Assiduus dicebatur apud antiquos, qui assibus ad ærarium expensum conferendis præerat, & in negotiis quoque publicis frequens: vnde & per s, non per d scribendum est.

Apparitor nominatus, quod appareat & videatur, & præsto sit ad obsequium.

Attentus, vt aliquid audiens teneat.

Attonitus, veluti furore quodam instinctus atq; stupefactus: dictus autem attonitus à tonitrui strepitu, quasi tonitruo stupefactus & vicino fulgore, & à tactu proximus.

Allectus, quod sit palàm electus.

Abactus, quod sit ab actu remotus.

F Abortiuus, eo quod nõ oriatur, sed aboriatur & excidat.

Adoptiuus, quia est palàm adoptatus in filium.

Ambo ab eo quod est ἄμφω, nomen de gręco latinum factum, litera tertia demutata.

Alius de multis dicitur, alter verò de duobus dicitur.

Æquimanus appellatus, qui vtraque manu gladio incunctanter vtatur.

B

G Beatus dictus quasi bene auctus, scilicet ab habẽdo quod velit, & nihil patiẽdo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus beatus homo efficitur.

Bonus à venustate corporis creditur dictus: postea & ad animum translatum nomen est. Eum autem dicimus bonum, cui non præualet malum, cúmque optimum, qui peccat minimum.

Benignus est vir sponte ad benefaciendum paratus & dulcis alloquio: non autem multũ distat benignus à bono, quia & ipse ab benefaciẽdum videtur expositus. Sed in eo differt, quia potest bonus esse & tristior, & bene quidem facere & præstare quod poscitur, non tamen suauis esse nouit cõsortio. Benignus autem sua cunctos nouit inuitare dulcedine. H

Beneficus à benefaciendo alteri dictus: vnde & beneficentia vocatur, quę proximo prodest.

Beniuolus, quia bene vult. Non tamen dicimus beneuolus sicut nec maleuolus. Sæpe enim ex duabus partibus compositum nomẽ aut priorem aut sequentem literam corrumpit: nam beneuolentia absurdum sonat.

Blandus, dulcis & inuitans ad familiaritatem sui.

Brutus quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudentia. Vnde & ille Iunius Brutus ex sorore Tarquinij superbi genitus, cùm eundem casum timeret quem fra-

ter inciderat, qui ob diuitias & prudentiā ab auunculo fuerat occisus, vtilem temporis simulauit stultitiam. Vnde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Iunius.

Balbus à balando potius quàm loquendo dictus, verba enim non explicat. Inde & blesus, quia verba frangit.

Bucco garrulus, quòd cæteros oris loquacitate, non sensu exsuperet.

Biliosus, quòd semper sit tristis, ab humore nigro, qui bilis vocatur.

Baburrus, stultus, ineptus.

Biothanatus, quod est bis mortuus: θάνατος enim græco sermone mors dicitur.

C

CLarus à cęlo, quod splēdeat: vnde & clara dies, pro splendore cæli.

Celsus à cælo dictus, quod sit sublimis & altus, quasi cælestis.

Castus primùm à castratione nuncupatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari, qui perpetuam libidinis abstinentiā pollicebantur.

Cæles dictus, quia iter sibi facit ad cælum.

Cęlebs, connubij expers, qualia sunt nomina in cælo, quæ absque coniugibus sunt. Et cælebs dicitur, quasi cælo beatus.

Cælicola, eo quod cælum colat, est enim angelus.

Continens non solùm in castitate dicitur, sed & in cibo & potu: in ira quoque & vexatione mentis & detrahendi libidine. Et continens dicitur, quod se à multis malè abstineat.

Clemens, misericors ab eo quod eluat, id est, protegat & tueatur, sicut solet patronus clientem.

Concors à coniunctione cordis appellatus: nam sicut consors dicitur, qui sortem iungit, ita ille concors dicitur, qui corde iungitur.

Concionator, multitudinis allocutor.

Consolator, vnus allocutor: & inde dictus consolator, quod soli se applicat cui loquitur, & solitudinem leuat alloquio suo: hinc & solatium.

Consultus est qui consulitur, cui contrarius est inconsultus, qui non accipit consilium.

Constans dictus, quod vndique stat, nec in aliquam partem declinari potest.

Confidens, quòd sit in cunctis fiducia plenus. Vnde & Cecilius: Si cōfidentiam habes, confide omnia.

Cautus, à cauendo dictus.

Callidus, fraudulentus, quia celare nouit, & malè peritus.

Callidum autē veteres non pro astuto tantùm, sed etiam pro astutè docto ponebant: Hunc & versutum, ab eo quod animum citò

A vertat.

Cupidus à cupiendo multum, i. accipiendo vocatus.

Clamosus, quasi calamosus à calamo, scilicet quòd sonet.

Calumniator falsi criminis accusator, à caluendo, i. frustrando & decipiendo dictus.

Calculator, à calculis, i. lapillis minutis, quos antiqui in manu tenētes numeros componebant.

Compilator, qui aliena dicta suis permiscet, sicut solent pigmentarij in pila diuersa mixta contundere. Hoc scelere quondam accusabatur Mantuanus ille vates, cùm quosdā versus Homeri trāsferens suis permiscuit, & cùm
B compilator veterum ab æmulis diceretur, ille respondit. Magnarum esse virium clauā Herculi extorquere de manu.

Contumax ab eo quòd contemnat.

Chromaticus, quia nō cōfunditur, nec colorem mutat: græcè enim χρῶμα color vocatur.

Contumeliosus, quia velox est & tumet in verbis iniuriæ.

Contētiosus ab intentione vocatus, qui nō ratione aliqua, sed sola pertinacia vindicat.

Contemptibilis, vel quia contemptui habilis, vel quia contemptus & vilis, i. sine honore.

Crudelis, hoc est, crudus, quem Græci ὠμὸν appellant per trāslationem, quasi non coctus
C nec esui habilis: est enim asper & durus.

Carnifex, quòd carnem afficiat.

Cruciarius, eo quòd sit cruce dignus.

Collega à colligatione societatis & cōplexu amicitiæ dictus.

Coætaneus, quasi compar ætatis.

Complex, qui vno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad locum verò nunquam complicem dicimus.

Consors, eo quòd ad eum pars pertinet bonorum: nam sortem veteres pro parte ponebant. Consors ergo quòd sit communis sorte, sicut dissors dissimilis sorte.

Celer appellatus à celeritate, quia quod vsus exigit velocius facit.

D Confinalis ab eo quòd sit genere vel loco affinis.

Colonus à colonia, vel ab agro colendo dictus.

Curator quòd curam ferat pueris, qui adhuc eius ætatis sunt, vt negotia sua satis administrare non possint.

Cognitor à cognoscendo causam dictus.

Clientes prius colentes dicebantur, à colendis patronis.

Captus, captiuus dicitur quasi capite diminutus ingenuitatis, fortuna enim ab eo excidit, vnde & à viris peritis capite diminutus di-

citur. E

Columis à columna vocatus, eo quòd erectus & firmissimus sit.

Comptus à coma dictus, quòd sit formosus capillis, vel quia comam nutrit.

Calamistratus à calamistro, id est, acu ferreo in calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur, vt crispi sint: quem in cinere calefacere solent qui capillos crispant, vt calamistrati sint.

Corpulentus quòd sit corpore validus & lentis carnibus.

Crassus à sagina corporis à creando carnes.

Comesor à comedendo satis. Est enim gulæ ac ventri immoderatè deditus.

Caupo pessimus de vino aquam faciens. F

Candidus, canus dictus à candore, & candidus quasi candor datus. Studio enim accedit candor. Nam album vocari, naturæ est.

Clodus, curuus, crispus.

Cæcus appellatus quòd careat visu. Est enim luminibus amissis. Cæcus est qui vtroque oculo non videt.

Caducus à cadendo dictus, id est, lunaticus, eò quòd certo lunæ tempore patiatur.

al. confusione. Confusus à * confessione sceleris appellatus. Inde & confusio.

Conuulsus dicitur, cui sua, vi aliqua adimuntur. Vnde & conuulsa nauis, cuius eminentia vi tempestatis adimitur: vnde & Virgilius: Vix septem conuulsæ vndis, quasi mutilatæ.

Consumptus totus sumptus & deuoratus.

Conciliatrix ob societatem flagitiosæ consensionis dicta, eò quod intercurrat, alienumque nundinet corpus. Hanc etiam & lenonē vocant.

Circumforanus, qui aduocationum causa circum fora & conuentus vagatur.

al. Collegiatus. * Colligatus.

Carpentarius.

D

Dominus per deriuationē dictus, quòd domui præsit, & cunctæ familiæ dominetur.

Disertus, doctus à differendo dictus, dispositè enim differit.

Doctus à docendo, inde & doctor.

Docilis non quod sit doctus, sed quia doceri potest: est enim ingeniosus, & ad discendum aptus.

Discipulus à disciplina dictus: disciplina autem à discendo vocatur.

Dispensator vocatur, cui creditur administratio pecuniarum. Et ideo dispensator, quia prius qui dabant pecuniam, non numerabāt eam, sed appendebant.

Diues ab ære vocatus, vel diu vescens.

Decorus, perfectus, à decem dicitur.

Decēs, compositus, à numero decē dictus. Hinc & decorus & decibilis.

Directus, eò quòd in rectum vadit.

Dilectus à diligentia. Hæc sunt enim signa diligendi.

Delibutus, de oleo vnctus, vt athletæ solēt vel in * cereumate pueri. Hinc & delibutum gaudio, id est, perfusum vel plenum. al. certamine.

Delicatus, quòd sit deliciis pastus: viuens in epulis & nitore corporis.

Defessus, semper infirmus, quasi diu fessus.

Debilis, quòd per bilem factus sit fragilis. Bilis enim humor est afficiens corpus.

Decolor, quòd desit illi color.

Desperatus vulgò vocatur malus ac perditus, nec iam vllius prosperæ spei. Dicitur autem per similitudinem ægrorum, qui affecti & sine spe deponuntur. Consuetudo autē erat apud veteres, vt desperati ante ianuas suas collocarentur, vel vt extremum spiritum redderēt terræ, vel vt possent à transeuntibus fortè curari, qui aliquando simili laborauerāt morbo.

Degener aut ignobilis, aut quòd sit impari genere, aut si dum sit optimo genere natus, inhonestè tamen viuit.

Decrepitus, quòd morti sit propior, & quasi ad mortis tenebras * crepat: sicut crepusculum tempus noctis. Alij dicunt decrepitum, nō qui senectute auulsus est, sed qui iam crepare desierit, id est, loqui cessauerit. al. vertat. G

Depreciatus ab eo quòd sit vilis, nec aliquo precio dignus.

Dirus præparcus & teter, quasi diuina ira * in id actus. Nam dirum dicitur, quod diuina infertur ira. Aliàs dirus, magnus. al. inductus

Dehiscens valde hiscēs. Hic enim De augentis est, vt deamare, desiderare.

Despiciens, eo quod deorsum aspiciat, vel contemptui habeat.

Dolosus, insidiosus vel malignus, ab eo quod deludat. Vt enim decipiat, occultā malitiam blandis sermonibus ornat.

H Dubius, incertus, quasi duarum viarum.

Delator dictus, eò quòd detegat quod latebat.

Dilator, quia differt ad proferendum.

Desidiosus, tardus, piger, à desidēdo vocatus, id est, valde sedendo. Idem & residens à residendo: de, enim hìc augentis est.

Delirus, mente defectus per ætatem ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, vel quòd à recto ordine & quasi à lira aberret. Lira enim est arationis genus, cùm agricolæ facta semēte dirigunt sulcos, in quos omnis seges decurrit.

Demens idem qui amens, id est, sine men-

te, vel quod diminutionem habeat mentis.

Desipiens, eo quod minus sapere incipit, quàm solebat.

Damnatus & damnabilis, quorum prior iã addictus est, sequens potest addici.

Degulator, quod gulæ sit deditus.

E

ELoquens, profusus eloquio.

Exertus in loquendo expeditus. Exerere enim proferre vel expedire est.

Eruditus, quia non rudis, sed iam doctus.

Expertus, multum peritus. Ex, enim hîc pro valde ponitur.

Expers vero, qui est extra peritiam & intellectum.

Exornatus, valdè ornatus. Ex, enim pro valdè ponitur: sicut excelsus, quasi valdè celsus.

Eximius, quasi valdè eminens.

Efficax dictus, quia nullam difficultatẽ habet in qualibet re facienda: hinc & efficiens à faciendo dictus.

Exspes, quod sine spe.

Expers, quia extra partẽ, caruit enim parte.

Exsors, quia extra sortem est.

Exsul, quia extra solum situm est, quia trans solum missus, aut extra solum vagus. Nã exulare dicuntur qui extra solum eunt.

Extorris, quia extra terram suam est, quasi ex terris. Sed propriè extorris, cũ vi expulsus sit: & cum terrore solo patrio eiectus: & extorris, ex terra sua pulsus.

Exterris, extra terram: aut extra terminos suos, quia exterretur.

Exterminator, non ille qui vulgo dicitur ἐξόριστος, sed qui deiicit & expellit à terminis ciuitatis.

Exterminatus, ab eo quod sit extra terminos suos eiectus: sic & externus, eo quod sit alienæ terræ.

Egens & egenus, sine gente & sine genere, indigens.

Exiguus multum egens. Ex enim pro valdè ponitur.

Exilis, tenuis, quod possit quamuis per angustum exire.

Exesus, quasi percomesus. Est enim aridus, tenuis & exilis.

Exhaustus, quia consumptus est, & inanis effectus.

Exanguis, quod sit extra sanguinem.

Exanimis est mortuus. Exanimis autem & exanimus dicimus, sicut vnanimus & vnanimis: inermus, inermis, & hoc nostro arbitrio subiacet.

Exustus dicitur, de quo nihil superest, quasi valdè vstus. Ex enim pro valdè ponitur.

Exosus ab odio dictus: nam antiqui & odi

A dicebant & osus sum: hinc est exosus, quo vtimur, licet iam osus non dicamus.

Effractor, quod sit expugnator claustrorũ.

Exitiosus, eo quod multis exitio sit.

Executor, ab exequendo: idem & exactor.

Efferatus, mẽte ferina effectus, & vltra humanum modum excedens.

Effrenatus, ab eo quod sit præceps & pronus, & sine freno rationis.

Eunuchus græcum nomẽ est, quod est spado. Horum quidam coëunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent & emittũt, sed ad gignendum inanem atque inualidum.

Effœta, quod sit frequenti fœtu exhausta:
B partus enim eam assiduus debilem reddit.

F

FAcundus dictus, quia facilè fari possit.

Facetus, qui iocos & lusus gestis & factis commendat, à faciendo dictus.

Frugalis, à fruge nominatus, i. à fructu vel parsimonia, siue, vt alij volunt, à modestiæ tẽperantia.

Fœnerator qui pecuniam deponit apud debitorem, quasi fœnoris actor: nam fœnus pecunia est. Fœnerator autẽ latinè dicitur, & qui dat mutuum, & qui accipit.

Flamines, pontifices idolorum.

Felix dicitur, quæ felicitatem dat: felix qui
C accipit, & felix, per quem datur felicitas: vt felix tempus, felix locus.

Fidelis, pro eo quod fit ab eo id quod dicit vel promittit bonum.

Facilis à faciendo, nec tardus.

Firmus, vnde & formosus.

Fortis, quia fert aduersa, vel quęcũq; acciderint: siue à ferro, ꝙ sit durus, nec molliatur.

Formosus à forma dictus. Formũ enim veteres calidũ & feruens dixerunt. Feruor enim sanguinem mouet, sanguis pulchritudinem.

Fœdus nomen habet ab hirco & hœdo, f litera addita. Hũc veteres in graui significatione ponebant: vt, Sanguine fœdantẽ quos ipse sacrauerat ignes.

D Fragilis dictus, eo quòd facilè frangi possit.

Fessus, quasi fissus, nec iam integer salute: est autem generale. Dicimus enim fessus animo, vt Terẽt. Fessus valdè resedit: & fessus corpore, quod magis est proprium, & fessus rerum à casu venientium.

Fatigatus, quasi fatis agitatus.

Formidolosus à formo, i. sanguine dictus, cũ se à cute vel à pręcordio fugiens cõtrahit sanguis: nã timor sanguinẽ gelat, qui coactus gignit formidinem, vnde est illud, --gelidúsque coit formidine sanguis. Formidolosus autem cùm sit timidus, & timendum significat.

Fatuus ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, neque quod alij dicunt intelligit. Fatuos originem ducere quidam putant à miratoribus Fatuæ Fauni vxoris fatidicæ, eósque primùm Fatuos appellatos, quòd præter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius vsque ad amentiam.

Fautor ab eo quod faueat & consentiat.

Fictor appellatus à fingendo & componẽdo aliquid, sicut qui capillos mulierum linit & pertractat, vngit & nitidat.

Fallax quod fando, i. loquendo decipiat.

Feruidus, iracundus: ira enim inflammat.

Frendens, quòd minando frangat dentes & comprimat fremens.

Ferox, ab eo quòd feritatem exerceat, vt bestia.

Fur à furando vel furuo dictus est, i. à fusco. nam nocturno vtitur tempore.

Factiosum inter opprobria cùm seditiosum accipi volumus: cùm verò gratiosum ac potentem & quasi magnæ factionis.

Facinorosus à facti commisso nominatus: facit enim quod alteri noceat.

Flagitiosus, eo quod frequẽtius flagitet atque appetat libidinem.

Furcifer dicebatur olim, qui ob leue delictum cogebatur * à dominis, ignominiæ magis quàm supplicij causa, furcam circa viam ferre, prædicans peccatum suum, & monere cæteros ne quid simile peccarent. (al. ad nominis ignominiam.)

Futilis, vanus, superfluus, loquax: & est metaphora à vasis fictilibus, quæ cassa & rimosa non tenent ea quæ inieceris.

Fornicarius & Fornicatrix est, cuius corp⁹ publicũ & vulgare est. Hæc sub arcuatis prosternebatur, quę loca fornices dicuntur: vnde & fornicariæ. Virg. Atque aduerso fornice.

Fœcunda à fœtu dicta, quasi * fœtu abunda: est enim partu frequens. (al. fœtũda.)

Fœta, prægnans.

Flens, quasi lacrymis fluens.

Fugitiuus nemo rectè dicitur, nisi qui dominum fugit: nam si paruulus puer à nutrice vel à scholis discesserit, fugitiuus non est.

G

Gloriosus à frequẽtia claritatis dict⁹, pro c, g litera commutata. Gloriosus à laurea dictus, quæ datur victoribus.

Gnarus, sciens, cui contrarius est ignarus, nesciens.

Grauis, venerabilis: vnde & cõtemptibiles leues dicimus. Grauis pro consilio & constãtia dictus, quia non leui motu dissilit, sed fida constantiæ grauitate consistit.

Grandæuus, quòd sit grandis æuo.

Gratus, gratiam seruans: sed gratus tantùm animo, gratissimus & animo & corpore dicitur.

Gratificus, ab eo quòd gratis faciat bonum.

Gratiosus, quòd plus vnicuique quàm meretur, tribuit.

Garrulus propriè dicitur, qui vulgò verbosus appellatus accedente lætitia nec valens, nec volens tacere, sumptum nomen à graculis auibus, quę importuna loquacitate semper strepunt, nec vnquam quiescunt.

Ganeo, luxuriosus & tanquam in occultis locis & subterraneis, quæ ganea Græci vocãt.

Glutto, à gula, i. gulosus.

H

Humilis, quasi humo accliuis.

Honorabilis, quasi honore habilis, hoc est, aptus.

Honestus, quòd nihil habeat turpitudinis: nam quid honestas, nisi honor perpetuus, i. quasi honoris status?

Humanus, quòd habeat circa homines amorem & miserationis affectum: vnde humanitas dicta, qua nos inuicem tuemur.

Habilis, quòd sit ad habẽdum commodus atque aptus.

Honorosus plus est quàm honoratus, sicut scelerosus plus est quàm sceleratus.

Hirsutus ab eo quod sit hirtus & pilis horridus.

Hypocrita è græco sermone, in latinum simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palàm ostẽdit: ὑπὸ enim falsum, κρίσις iudicium interpretatur. Nomen autem hypocritæ tractum est à specie eorum, qui in spectaculis cõtecta facie incedunt, distinguẽtes vultum ceruleo minióque colore & cæteris pigmentis, habentes simulacrum oris lintea, gipsata & vario colore distincta nonnunquam, & collum & manus creta perungẽtes, vt ad personæ colorem peruenirent, & populum dum in ludis agerent, fallerent, modò in specie viri, modò in fœminę, modò tõsi, modò criniti anili & virginali cæteráque specie, ætate, sexúque diuerso, vt fallant populum dũ in ludis agunt. Quę species *argumenti translata est, in iis qui falso vultu incedũt, & simulant quod non sunt: nam hypocritæ dici non possunt, ex quo foras exierint. (Sumptum ex D. Augustino serm. 59. de tempore.) (al. ab argumentis.)

Humatus, quòd sit humo tectus, i. sepultus.

I

Ingeniosus dictus, quòd intus vim habeat gignendi quamlibet artem.

Inuentor dictus, quòd in ea quę quęrit, venit: vnde & ipsa quæ appellatur inuẽtio, si verbi originẽ retractemus, quid aliud resonat, nisi quia inuenire est in id venire quod quęritur?

Interpres, quòd inter partes medius sit dua-

rum linguarum dum transfert. Sed & qui inter Deum, quem interpretatur, & homines, quibus diuina indicat myſteria, interpres vocatur.

Iuridicus, quia legum iura dicit.

Indolis propriè eſt imago quædam futuræ virtutis.

Iuſtus dictus, quia iura cuſtodit & ſecundum legem viuit.

Innox quod non noceat.

Innocuus, cui nociuum non ſit, ſed apud veteres vtrunque indifferens eſt.

Hilaris græcum eſt nomen.

Iocundus eo quod ſit ſemper iocis aptus, & hilaritate ac frequentia ſicut iracundus.

Iocoſus, iocis vſus.

Inclytus græcum nomen eſt. Nam κλυτὸν græci glorioſum vocant.

Illuſtris nomen notitiæ eſt, quod clareat multis ſplendore generis, vel ſapientiæ, vel virtutis, cui contrarius eſt obſcurè natus.

Incolumis à columna nomen habet, quaſi erectus, fortis & ſtabilis.

Immarceſſibilis, incorruptus & ſempiternus, quod ſit ſine maceratione & languore.

Intemeratus, incorruptus & nulla temeritate violatus.

Infirmus, quia ſine forma.

Imbecillis, quaſi ſine baculo, fragilis & inconſtans.

Inanis, leuis.

Inconſtans, quia non eſt ſtabilis, & quod placet ei, rurſus diſplicet.

Iactans vel arrogans eſt, qui maiorum inſtitutis non acquieſcit: ſed propriam quandam viam iuſtitiæ & ſanctitatis inquirit.

Iracundus dictus, qui accenſo ſanguine in furorem compellitur. πῦρ enim flamma dicitur, & ira inflammat.

Incentor, ab eo quòd incendat atque inflammet.

Incentor, quia praua ſuggeſtione ad vitia cor aliorum ſuccendit, & perſuadendo inflammat.

Inexpiabilis, quòd nunquam expietur, nunquam purgetur.

Inlaudabilis, non quia laudatus non ſit, ſed quia laudari non meruit.

Iratus, ira actus.

Impius, quia ſine pietate religionis eſt.

Iniquus propriè dictus, quia nõ eſt æquus, ſed inæqualis. Inter impium autem & iniquum hoc diſtare nonnunquam ſolet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus eſt impius. Impius nanque pro infideli ponitur: & dictus impius, quòd ſit à pietate religionis alienus. Iniquus verò dicitur pro eo quod non eſt æquus, ſed prauis operibus

A maculatur, ne Chriſtianitatis nomine cenſeatur.

Inimicus, quia non eſt amicus, ſed aduerſarius. Duæ autem res inimicos faciunt: fraus & terror. Terror, quod timent. Fraudis malum, quod paſſi ſunt.

Inuidus dictus ab inuidendo felicitati alterius.

Inuidioſus eſt, qui ab alio patitur inuidiam.

Inuiſus, odioſus, ab inuidia & zelo dictus.

Inteſtabilis, cuius teſtimonium non valet, & quod dixerit, irritum improbatúmque ſit.

Infamis, non bonæ famæ.

Improbus dictus, quòd inſtat etiam prohi-

B benti.

Importunus: inquietus: quia non habet portum, id eſt quietem. Vnde & importuni quaſi in naufragium citò feruntur.

Infrenis eſt, qui frenis non regitur, vt Numidæ infreni.

Infrendens propriè eſt inter ſe comprimẽs dentes. Nam & frendere ſignificat dentibus frangere: vnde nefrendes infantes qui necdum dentes habent.

Ingluuioſus à gula & voracitate dictus.

Inglorioſus, quòd ſit ſine gloria, id eſt, ſine triumphis. Item inglorius, immemor gloriæ.

Informis, ingens, non quòd non habeat formam, ſed quòd vltra formam magnitudi-

C nem habeat.

Inueteratus, eò quòd ſit multi veteriſque vſus in malitia.

Immanis, quia non bonus, ſed crudelis & terribilis. Manum enim bonum dicitur. Vnde κατ' ἀντίφρασιν dij manes, minimè boni.

Immunis, minimè munificus, vt eſt in prouerbio veteri: Immunem ciues odere ſui. itẽ immunis, qui non facit munia, id eſt, officio non fungitur. Eſt enim omni priuilegio vacuus.

Indemnis, eò quòd ſine damno viuat, & ſine vlla culpa atque periculo.

Iners, ſine arte, & ob hoc ne operis qui-

D dem vllius.

Inermis, vel ſine armis, vel ſine viribus. Nã ſemper arma pro viribus accipiuntur.

Ignauus, ignarus viæ, id eſt, rationis & vitæ.

Ignarus, non gnarus, id eſt, inſcius vel ſine naribus. Olfeciſſe enim veteres, ſciſſe dicebant.

Ignarus autem duo ſignificat, vel qui ignorat, vel qui ignoratur.

Immemor, qui oblitus eſt: perdit enim memoriam.

Inſcius, quia ſine ſcientia eſt.

Idiota, imperitus. Græcum eſt.

Imperitus, ſine peritia.

In conſultus, ab eo quòd non accipiat con-

silium. Item inconsultus, quia est sine consilio & inscius rerum atque ignarus.

Ineptus, apto contrarius est, quasi inaptus.

Inops, qui sine terra est: opem enim terram intelligimus, quia opem fert fructificando. Alij inopem intelligunt non sepultum, inhumatum, * cui nec animam manè habenti surrexit tumulus.

al. cui nec absenti. *ego legendum arbitror,* cui nec animam debēti suppetit tumulus.

Ignobilis, eo quod sit ignotus & vilis & obscuri generis: cuius nec nomen quidem scitur.

Ircosus, quia sudore corporis fœtido putet.

Ignotus, ignobilis, vel ex improuisso veniens.

Improuisus dictus, eo quòd subito fit: & non porrò antè visus.

Index, proditor ab indicando.

Indigena vocatus, quòd inde genitus sit, id est in eodem loco natus.

Impudens, eò quòd ab eo pudor & pudicitia procul abest.

Impudicus à * pudore vocatus. * Pudorem enim fetorem dicunt.

al putore. al. Putorē.

Incestus, propter illicitam commixtionem vocatus, quasi incastus, sicut qui virginem sacram vel affinitatis suæ proximam stuprauerit.

Internecida est, qui falsum testamentum fecit, & ob id hominem occidit.

Inficiator, negator, quia non fatetur, sed contra veritatem mendacium nititur.

Impostor, interceptor propriè dicitur, qui inter duos de medio tollitur.

Insidiosus, quòd insidiatur. Nam propriè insidere est dolosè aliquem expectare. Vnde & insidiæ non nominatæ sunt.

Incincta, id est, sine cinctu: quia præcingi fortiter vterus permittit.

Inuestis, id est, sine veste: nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis virginitatis.

Iscurra vocatur, quia causa escæ quemlibet consectatur.

K

KAtholicus, vniuersalis: Græcum enim nomen est.

Kharus Græcum nomen est: sicut & kharitas. vnde & eucharistia sacrificium, id est, bona gratia.

L

LVculentus ab eo quod sit lingua clarus, & sermone splendidus.

Lector dicitur à legendo, id est, percurrendo. Vnde & nauis dicitur legere quicquid transit. Nam legit, transit, præterit, vt, -Crebris legimus freta concita terris. Item lector

E à colligēdo animo quæ legit, quasi collector: sicut illud, Qui legitis flores.

Loquax non est eloquens.

* Lætus à latitudine. al. Locus.

Locuples, quasi locis plenus, & possessionum plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius in libr. ij. de Republica: * multa quæ editione ouium & boum, quòd tunc res erat in pecoribus & in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi locupletes vocabantur.

al. multaque.

Liberalis dictus ab eo, quod libenter donet nec murmuret.

Largus, abundans, affluens.

Longus à linea dictus, propter quòd sit

F rectus.

Longæuus, quasi longi æui & temporis.

Longanimis siue magnanimus, eo quòd nullis passionibus perturbatur, sed ad vniuersa sustinenda patiens est. Cui contrarius est pusillanimis, angustus, & in nulla tribulatione subsistens, de quo scribitur: Pusillanimis vehementer insipiens.

Leuis ob inconstantiam vagationis appellatur, quia leui motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat.

Lubricus ab eo quòd labitur.

Labens interdum velox, vt, Labere nympha polo, &, Labere pennis. Cursu enim lapsus celerior est.

Latro insessor est viarum, à latendo dictus:

G melius autem latro est, quasi latero, qui à latere insidiatur viæ.

Lanista, gladiator, id est, carnifex Tusca lingua appellatus, à laniendo scilicet corpora.

Lacessitor per translationem dictus à canibus: vel à feris quæ solent lacerando prouocare.

Leno, conciliator stupri, eo quod mentes miserorum blandiat, & deliniendo seducat.

Libidinosus ab eo quod facit quod libet.

Libidinosus à Libero, qui puellarum corpore pingitur.

H Luxuriosus, solutus in voluptates: vnde & membra loco mota, luxa dicuntur.

Lasciuus, quod sit luxus. i. solutus & vanus.

Lymphaticus, quod aquam timeat, quem Græci ὑδροφόβον vocant. Lymphaticus propriè dicitur, qui vitium ex aqua contrahit: cuius vitium est huc atque illuc * currere, aut à * fluore aquæ sumpto vitio. Sed poëtæ iam hoc genus nominis pro furiosis vsurpant.

al. cursus al. furore.

Luridus, quod sit pallidus, à loro dictus, quod huiusmodi habeant cutem.

Leprosus à pruritu nimio ipsius scabiei dictus: vnde per p scribi dicitur.

Luscus quod lucem ex parte sciat: sicut luscíosus, qui vespere nihil videt. Luscos cocli-

tes legimus dictos: qui vnum oculum habuisse perhibentur.

al. lauatus. Lotus, *lautus, id est, mundus.

Lupa meretrix à rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros & apprehendat.

M

MIsericors à compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortitus est: & hinc appellata miseria, quod miserum cor faciat dolentis alienam miseriam. Non autem occurrit vbique hæc etymologia: nam est in Deo misericordia sine vlla cordis miseria.

Mactus, magis auctus gloria, & est nomen tractum à sacris. Quoties enim thus aut vinũ super victimam fundebatur, dicebant: mactus est taurus vino vel thure, hoc est, cumulata est hostia & magis aucta.

Munificus dictus, vel quia alicui munera multa dat: vel quia munus suum, i. officium quod debet adimplet: sic & munifex, quia munera fert.

Magnanimus ab eo quòd sit magni animi & magnæ virtutis. Cui contrarius pusillanimis.

Magnificus autem à magna faciendo vocabulum traxit.

Mansuetus, mitis vel domitus, quasi manu assuetus.

Modestus à modo dictus & temperie: nec plus quicquam nec minus agens.

Mitis, lenis & mansuetus & cedens improbitatibus, & ad sustinendam iniuriam tacens quasi mutus.

Mutus, quia vox eius non est sermo, nisi mugitus: vocalem enim spiritum per nares quasi mugiens emittit.

Memor, vel qui memoriam tenet, vel qui memoria tenetur.

Magister maior in statione: nam στηρὸν græcè statio dicitur.

Minister minor in statione, siue quia officium debitum manibus exequitur.

Maior, minor, minimus: à numero monadis, quòd post eum non sit alter.

Maximus aut meritis, aut ætate, aut honore, facundia, aut virtute, aut omnibus magis eximius.

Modicus, paruus, sed abusiuè. cæterum rationabilis.

Moderatus à modo scilicet & temperamento.

Mediocris, quod modicum illi sufficiat.

Miser propriè eo quòd omnem felicitatem amiserit, Secundum autem Ciceronem propriè mortuus, qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserunt vitã.

Miserabilis quod sit miseriæ habilis.

A Mœstus naturaliter tristis, non casu. Est enim à natura mentis & animi: vnde & mœstus.

Mendicus dictus, quia minus habet vnde vitam degat, siue quia mos erat apud antiquos os claudere egenum, & manum extendere, quasi manu dicere.

Mendax, quod mentem alterius fallat.

Malignus, quia malitiæ votum vel opus peragit.

Malus appellatus à nigro felle, quod græci μέλαν dicunt, vnde & melancholici appellantur homines qui ad conuersationem humanam refugiunt, & amicorum charorum suspecti sunt.

Malitiosus deterior malo, quia frequenter B malus: à malo autem peior dicitur, à bono melior.

Melior dictus quia mollior, non durus aut ferreus, nam melius quasi mollius.

Minax à facie oculorum quando furiose ardescunt, vt videns amplius pertimescat.

Minator est monitor, sed monitor dicitur cum prænunciat bona, minator cum prænunciat aduersa.

Mulctator eo quod blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio à mulso, id est, quod acceptum lenire solet fauces dolentis, aut oppletum sordibus stomachum.

C Metatores appellantur qui castra designant, à metiendo scilicet. Lucanus: Hesperios audax veniat metator in agros.

Mollis, quod vigorem sexus, eneruati corporis dedecore, & quasi mulier emolliatur.

Macer à macie: & macies à macia, eo quod immoderata libido macros faciat.

Mancus, manu ancus, vel manu cassus.

Moribundus, morienti similis, sicut vitabundus, viuenti similis. Quando enim dicimus, moriturus est, verè moriturus est: moribundus autem non verè, sed verè similis morienti est.

Meretrix dicta, eo quod precium libidinis mereatur. Inde & meritoriæ tabernæ: nam & D milites cùm stipendia accipiunt, mereri dicuntur.

Morio à morte vocatus, eo quod non vigeat intellectu.

Mulio dictus à mulis, eo quod præsidet eisdem vehiculis.

Manifestum dicitur, quod in manu est promptum.

N

NObilis non vilis, cuius & nomen & genus scitur.

Nubilis, ad nubendum habilis.

Nemo ab homine tractum est, idest, ne ho-

mo, quod est pro nullo.

Nullus autem, quasi ne vllus.

Nihili compositum est ex nil & hilo. Hilũ autem Varro ait, significare medullam eius ferulæ quam græci asphodelon vocant: & sic dici apud nos nihilum, quomodo apud græcos * oydetry.

forte οὐδὲ-γεῦ.

Nequam à malo plerique distinguunt: aliũ perniciosum: alium nugacem existimantes, vt ait Monatius: Hic adolescens nequam nõ malus, id est, nugax, non perniciosus. Alij cõfundunt: quasi vtrumque vnum idémque significet.

Nequaquam, eò quòd * nec quicquam sit, ex eo quod nihil sit veteres esse dictum voluerunt.

al nequicquam.

Neuter neque iste neque ille, quasi dicat nec vterque.

Nefarius, non dignus farre, quo primo cibi genere vita hominum sustentabatur.

Nefandus, id est, nec nominandus quidem.

Nuncius enim & qui nunciat & quod nunciatur, id est, ἄγγελος καὶ ἀγγελία: sed nuncius ipse homo genere masculino: id vero quod nunciat genere neutro, vt hoc nuncium, & hæc nuncia.

Nazaræus, idest sanctus Dei, Nazaræus olim dicebatur, qui sanctam comam nutriebat, & nihil contaminatum conspiciebat, abstinens se à vino omníque sicera, quæ mentem ab integra sanitate peruertit.

Nugas autem Hebræum nomen est. Ita enim in prophetis est expositum, vbi dicit Sophonias: Nugas, qui à lege recesserunt, vt nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matrem.

Nugigerulus appellatus ab eo quod sit garrulus turpis nuncius.

Negligens, quasi nec legens.

Nepos dictus à genere quodam scorpionũ, qui natos suos consumit, excepto eo qui dorso eius insederit: nam rursus ipse qui seruatus fuerit consumit patrem: vnde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt, nepotes dicuntur. Hinc quoque nepotatio pro luxuria ponitur, qua certè quæque res consumuntur.

Niger, quasi nubiger, quia non serenus, sed fusco coopertus est. Vnde & nubilum diem tetrum dicimus.

O

Imo rectæ sententiæ.

ORthodoxus * rectæ gloriæ.

Orator ab ore vocatus, à perorando nominatus, idest dicendo. nã orare dicere est.

Obaudiens, ab aure, eo quod audiat imperantem.

E Ospes, quòd inferat ostiis pedes.

Ospes facilis, apertus & ostio patens. vnde & ospitalis homo dicitur.

Osor inimicus, ab odio dictus: sicut amator ab amore, & est generis communis.

Odibilis, odio habilis.

Obsitus, obsessus, id est, vndique insidiis conuallatus.

Obscenus impuræ libidinis, à vitio obscuro dictus.

Obtunsus, hebetior & * obtusior, quasi ex omni parte tunsus. al. obtusior.

Obnixus, contranisus & conabundus.

Obnoxius, quia obligatus est nexibus culpæ.

F * Oblectator, quasi cum lacte & fraude, vt Terentius: Nisi me lactasses amantem. vnde & oblectare dictum est. al. Oblactator.

Obtrectator, malignus, & qui obstringillando officiendóque non sinat quempiam progredi & augescere.

Orbus, quòd liberos non habeat, quasi oculis amissis.

Opifex, quòd opus faciat aliquod.

Opilio, custos ouium, quasi ouilio.

P

PRudens, quasi porrò videns. perspicax enim est, & incertorum præuidet casus.

Patiens dictus à pauendo, pauere enim ferire est: percutitur enim & tolerat. G

Perfectus cui iam nihil adiici potest. Huic nomini apud Grammaticos comparatio non adiicitur, quia si dixeris, ille perfectior est, iste perfectus non erit.

Pulcher à specie cutis dictus, quod est rubens pellis: postea transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, vt: Os humerósque Deo similis--. aut in capillis, vt: Námque ipse decoram Cæsariem. aut in oculis vt, --lætos oculis afflarat honores. aut in candore, vt: Quale manus addunt ebori decus. aut in lineamentis, vt, Te multo plus figura & lineamenta hospitis delectabant. aut in proceritate, vt Turnus. H Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.

Pellex à pelliciendo.

Perspicax, splendidus, eo quod perluceat.

Perpetuus, perennis.

Perennis ab eo quod sit perpetuus annis.

Præsul vocatus, quia præest solicitudine.

Præpositus appellatus, eo quod sit subiectorum ac famulantium ordinator vel rector.

Patroni à patribus dicti sunt, quod huiusmodi affectum clientibus exhibeant, vt quasi patres illos regant.

Pædagogus, cui paruuli assignantur: Græcum nomen est, & est compositũ ab eo quod

Imo ἀπὸ τῆς ἀγωγῆς i. insti tutione. pueros * agat. i. doceat, & lasciuientem refrenet ætatem.

Præsens dictus, quod sit præ sensibus, id est coram oculis, qui sensus sunt corporis.

Prior, quod primus sit in ordine: & primus quasi præminens.

Primus, posterior, postremus.

Potens, rebus late patens: vnde & potestas quod pateat illi quaqua velit, & nemo intercludat, nullus obsistere valeat.

Præopimus, præ cæteris opibus copiosus.

Pecuniosos Tullius primum eos dictos refert, qui plurimam habuissent pecuniam, id est, pecora. Ita enim antiqui eos appellabant, paulatim autem per abusionem nomen ad aliud deuolutum est.

Peruicax propriè dicitur, qui in proposito suo ad victoriam perseuerat. Antiqui enim al. vigiam. * viciā dicebant, quam nos victoriam: credo al. vigia. quòd inde dicatur herba * vitia, id est, victorialis.

Pernix à pernitendo tractum est, id est, in conatibus perseuerando. Alij pernicem velocem intelligunt pedibus: Nam pernicitas pedum est, vt: Pernicibus ignea plantis. sicut celeritas pennarum est, vt: —Celerique fuga sub sidera lapsæ.

Piger, quasi pedibus æger. Est enim tardus ad incedendum: quod nomen per vsum transiit ad animum.

Pernox, peruigilans nocte, perseuerans.

Pertinax, impudenter tenens, quasi pertinens.

Petulans nunc quidem pro audace & improbo ponitur: olim autem acerbi flagitatores, & propriè argentariorum coactorū pueri, quod precia rerum crebrius & asperius exigebant: à petendo petulantes vocati sunt.

Procax propriè idem quod petax. Nam procari est petere: vnde & nuptiarum petitores proci dicuntur.

Prodigus, sumptuosus atque consumptor, qui omnia porro agit & quasi proiicit.

Profugus propriè dicitur qui procul à sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus.

Peregrinus longè à patria positus sicut alienigena.

Proiectus quasi longe & procul iactus, sicut & produxit, quasi porro illum duxit, & prouocauit, quasi porro illum vocauit.

Proiectus, quasi porro eiectus ac proiectatus: vnde, -Proiectáque saxa Pachyni, id est porro iactata.

Proscriptus cuius bona palam & apertè describuntur, boníque fisci agglomerantur.

Præscriptus ordinem significat, sicut & pręscriptiones apud Iurisconsultos.

Procinctus expeditus & armatus, vnde &

A In procinctu, id est cùm belli causa arma sumebant.

Præcinctus eo quod ante se ponat aliquid quo præcingitur. Vnde & de Domino dictū est, Præcinctus linteo, lauit pedes discipulorum suorum.

Prædo est qui populando alienam inuadit prouinciam. Prædo ab abigendo prædas dictus, & prædo qui prædam habet.

Prædator est cui de præda debetur aliquid.

Plagiator ἀπὸ τοῦ πλαγίου i. obliquo, quod nō certa via gradiatur, sed pelliciendo dolis.

Piratæ sunt prædones maritimi ab incendio nauium transeuntium quas capiebant dicti. B Nam πῦρ ignis est.

Pugillator, qui de manu in manum nummorum aliquid subtrahit.

Peculator pro eo quod sit pecuniæ publicæ defraudator.

Proditor pro eo quod detegit. Item proditor perditor: vt, Vnius ob iram Prodimur.

Perfidus quia fraudulentus est & sine fide, quasi perdens fidem.

Periurus, quia perpere iurat, id est male iurat. Periurus autem in verbo r non habet. Nā peiero & deiero dicimus.

Præuaricator malę fidei aduocatus, & qui vel in accusando nocitura, vel in defendendo profutura prætereat, aut inutiliter dubiéq; C ponat * mercedis gratia licet corruptus. Cicero, Quid enim tam præuarum, id est valide varum. al. mercede

Pellax dolosus & fallax, à pelle, id est vultu. Foris enim vt fallat arridet, sed nequitiam intus gerit.

Profanus quasi porro à fano. Sacris enim illi non licet interesse.

Patricida proprie dicitur interfector parētis, quamuis quidam veteres hunc parenticidam dixerint, qui hominem occiderat, quoniam parricidium & homicidium in quocunque intelligi possit, cùm sint homines hominibus pares.

D Persecutor non semper pro malo intelligitur, vnde, Persecutor, perfecte secutor.

Publicanus est qui vectigalia publica exigit, vel qui per publica negocia seculi lucra sectatur. vnde & cognominatus est.

Peccator pellicè id est meretrice vocatus quasi pellicator, quod nomen apud antiquos tantùm flagitiosum significabat, postea transiit hoc nomen in appellationem omnium * iniquorum. Peccator item à pectoris caterua cognominatus, pro eo quod inibi occulta delictorum conduntur. al. hominū.

Prostitutæ meretrices à prosedendo in meritoriis, vel in fornicibus.

Pellex apud Græcos proprie dicitur à La-

tinis concuba vel concubina. Dicta autem à fallacia id est versutia, sub dolositate vel mendacio.

Procuruus quasi per longum curuus.

Pauidus est quem vexat trepidatio mentis. habet enim cordis pulsationem, cordis motum. nam pauere ferire est, vnde & pauimentum.

Petræ autem & rupes à duritia saxorum nominantur.

Pusillanimis, pusillo animo.

Petulcus dictus ab appetendo, vnde etiam & meretrices petulcas vocamus.

Pisinnus à pusione dictus.

Productus, quasi porro ductus.

Pellicanus vir sanctus solitudini deditus.

Q

QVæstor à quærendo dictus, quasi quæsitor.

Questuosus querimoniosus.

Querulus quia querelam infert.

Quietus quod sit ipse sibi animo securus neminem tangens.

R

REligiosos ait Cicero à relegendo appellatos, qui retractant, & quasi relegunt ea quæ ad cultum diuinum pertineant. Hi sunt dicti religiosi ex relegendo, tanquam ex eligendo eligentes, ex diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes.

Ratiocinator dictus vir magnus, quia de omnibus rebus quas esse mirabiles constat possit reddere rationem.

Retractator repetitor, nam retractare, est repetere quod omiseras.

Resipiscens eo quod mentem quasi post insaniam recipiat, aut quia * resipit qui sapere desierat. Castigat enim seipsum dementiæ, & confirmat animum suum ad rectius viuendum cauens ne iterum corruat.

al. recipit.

Repentinus à repente. Repente autem & aduerbium & nomen potest esse.

Robustus fortis, validus, à fortitudine roboreæ arboris appellatus.

Rapidus, velox pedibus.

Raptor eo quod corruptor. Inde & rapta eo quod corrupta est.

Reus à re de qua obnoxius est, & reatus à reo est nuncupatus.

Reus maiestatis primùm dictus qui aduersus rempublicam aliquid egisset, aut quicunque hostibus consensisset. Dictus autem reus maiestatis, quia maius est lædere patriam quàm ciuem vnum. Postea autem & hi rei maiestatis dicti sunt, qui aduersus maiestatem principis egisse viderentur, vel qui leges inu-

E

tiles reipublicæ contulerant, vel vtiles abrogauerant.

Rixosus à rictu canino dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, & iurgio delectatur, & prouocat contendentem.

Rusticus dictus quod rus operetur, id est terram.

S

SApiēs dictus à sapore, quia sicut gustus aptus est ad discretionem saporis ciborum: sic sapiens ad dinoscentiam rerum atque causarum, quod vnumquodque dinoscat, atque sensu veritatem discernat. Cui contrarius est insipiēs, quod sit sine sapore, nec alicuius discretionis vel sensus.

F

Studiosus, quasi studiis curiosus.

Sanctus veteri consuetudine appellatus, eo quod hi qui purificari volebant, sanguine hostiæ tangebantur, & ex hoc sancti nomen acceperunt.

Sincerus, quasi sine corruptione. cui contrarius est insincerus, vitiatus, corruptus.

Supremus, summus, ab eo quod superemineat. Vnde & supremas partes dicimus.

Sublimis ab altitudine vocatus honoris. nam propriè sublime dicitur, quod in alto est, vt Sublimémque ferens ad sidera cæli.

Speciosus à specie vel aspectu: sic formosus à forma.

G

Solers quod sit sollicitus in arte & vtilis. Solers enim apud antiquos dicebatur, qui erat omni bona arte instructus. Terentius, Adolescentem solertem dabo.

Superstitiosos ait Cicero appellatos, qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent.

Solicitus quasi solers & citus atque inrequietus.

Sedulus familiare verbum Terentij: hoc est sine dolo, aliàs assiduus.

H

Sodales dicuntur, qui ad symbolum conuenire consueuerunt, quasi suadentes, aliàs quasi sedales. Ipsi & socii dicuntur propter periculi & operis societatem, quasi in vna caliga, & vno vestigio manentes.

Stultus hebetior corde, sicut quidam ait, Ego meipsum stultum esse existimo: fatuum esse non opinor, id est obtusis quidem sensibus, non tamen nullis. Stultus est, qui per stuporem non mouetur iniuria, sæuitiam enim perfert, nec vltus est, nec vlla ignominia commouetur ad dolorem.

Segnis, id est sine igne, ingenio carens. Se autem sine significat, vt Sedulus sine dolo.

Securus quasi sine cura, id est frigus, per quod inutiles accipimus.

Stupidus sæpius stupens.

Superbus

Superbus dictus, quia vult superuideri A quàm est: qui enim vult supergredi quod est, superbus est.

Susurro de sono locutionis appellatus, quia non in facie alicuius: sed in ore loquitur de altero detrahendo.

Seditiosus, qui dissentionem animorum facit & discordias gignit: quam Græci διάστασιν dicunt.

al. seuus. Seuerus quasi * satis verus, tenet enim sine pietate iustitiam.

Simulator dicitur à simulacro. Gestat enim similitudinem eius quod non est ipse.

Suasor decipiens, id est, in suam sortem trahens.

Scrupulosus animi minuti & asperi. Scrupo enim est arena durior.

Sacrilegus dicitur ab eo quod sacra legit, id est furatur.

Sicarius vocatur, qui ad perpetrandum scelus telis armatus est. Sica enim gladius est à secando vocatus.

al. fortè Secuus. * Sæuus sinister atque peruersus, à peruersitate. Est enim pessimi & crudelis animi.

Scenicus, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est.

Scorta quæ à Græcis σκύτεα vocabantur, quo defricantur pelles, quibus corruptela fit.

Spurcus, quòd sit impurus.

Scelerosus, sceleribus plenus, vt lapidosus locus & arenosus. Plus est autem scelerosus quàm sceleratus.

Sator, seminator, vel pater à semine.

Scurra, qui sectari solet quempiam cibi gratia. A sequendo ergo inde scurras constat appellatos. Idem assecla, à sequendo.

Satelles, quòd adhæreat alteri, siue à lateris custodia.

Suffectus, in loco alterius suppositus, quasi suffactus. Vnde & consulem suffectum dicimus eum, qui pro alio substituitur.

Secundus, quia secus pedes: & tractus est sermo à sequentibus seruis pedissequis. Vnde & secunda fortuna dicitur, quod secundum nos est, id est prope nos. Inde & res secundæ, id est prosperæ. Secundæ autem à sequendo D sunt dictæ.

Stipulator, promissor. Stipulari enim promittere est, ex verbis iurisperitorum.

Sanus à sanguine, quia sine pallore est.

Sospes salutis hospes.

Salus à sale nomen accepisse putatur.

Subtilis ab extenuatione dictus.

Sequester dicitur, qui certantibus medius interuenit, qui apud Græcos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent. Quod vocabulum à sequẽdo factum est, quòd eius qui electus sit, vtraque pars fidem sequatur.

Sessilis, quod non videtur stare: sed sedere.

Surdus à sordibus humoris aure conceptis. & quamuis multis casibus accedat, nomen tamen æger ex prædicto vitio retinet.

Siccus quòd sit * exsiccatus, siue per antiphrasin, quòd sit sine succo. al. exsuccatus.

Sepultus dictus, eo quod sit sine palpitatione vel sine pulsu, id est sine motu.

* Sagio ab exigendo dictus. al. Saio.

Sutor à suendis pellibus nominatur.

Subulcus porcorum pastor, sicut bubulcus à cura boum.

T

B TVtor qui pupillum tuetur, hoc est intuetur, de quo in consuetudine vulgari dicitur, Quid me mones? Et tutorem & pędagogum olim obrui.

Testes dicti quòd testamento adhiberi solent, sicut signatores, quod testamentum signent.

Tetricus mons in Sabinis asperrimus. Vnde & tristes homines tetricos dicimus.

Taciturnus in tacendo * diurnus. al. diuturnus.

Trutinator, examinator, ex iudicij libra perpendens recta, translatione à trutina, quæ est gemina ponderum * lancis. al. lanx vel lances.

Tristis, tenax, nummi cupidior quòd teneat. Interdum & pertinax.

C Truculentus, toruus, terribilis, eo quòd sit toruo vultu & turbulento aspectu, vt torua leæna, &, Cernimus astantes nequicquam lumine toruo.

Turbidus, terribilis.

Teter ab obscura tenebrosaque vita. Teterrimus pro fero nimium. Tetrum enim veteres pro fero dixerunt, vt Ennius, Tetrósque elephantes.

Terribilis, quia timorem habet & timetur.

Tergiuersator, quod animum quasi tergum vertat huc & illuc, nec facilè qualis sit intelligitur.

Temulentus à temeto, id est vino, dictus.

Timidus quod timeat diu, id est à sanguine, nam timor sanguinem gelat, quia coactus gignit timorem.

Turpis quod sit informis & torpeat.

V

VIr à virtute.

Vtilis ab vtendo bene sua, vel quod bene quid vti possit, sicut docilis quod doceri possit.

Verus à veritate, hinc & verax. Maior est veritas quàm verus, quia non est veritas à vero, sed verus à veritate descendit.

Veridicus, quia verum dicit, & veritatis assertor est.

Verecundus, quia verum factum erubescit.

Viridis, vi & succo plenus.
Venustus, pulcher, à venis, id est sanguine.
Viuens, id est viuus.
Varius, quasi non vnius viæ, sed incertæ mixtæque sententiæ.
Versutus, eo quòd eius mens in quolibet actu ad quamlibet fraudem facilè vertitur, vnde & versutia dicitur contorta sententia. Plautus, Versutior est quàm rota figularis.
Vilis à villa, nullius enim vrbanitatis est.
Versipellis eo quòd in diuersa vultum & mentem vertat. Inde & versutus & callidus.
Violentus, quia vim infert.
Vecors mali cordis & malæ conscientiæ.
Vagus, quasi sine via.
Vanus à Venere etymologiam trahit. Item F

E vanus, inanis, falsus, eo quòd sine memoria euanescat.
Vesanus * porro sanus. al. non probè sanus.
Vinolentus, qui & satis bibit & difficile inebriatur.
Vexatus, id est portatus, ab eo quod est veho, vexo, vecto, vt, Vexasse sit portasse.
Veneficus eo quòd venenum mortis causa parauit, aut præstitit, aut vendidit.
Vector quasi vehitor. Est autem vector & qui vehit & qui vehitur.
Venator, quasi venabulator, à venatione scilicet qua bestias premit. Quatuor autem sunt venatorum officia, Vestigatores, indagatores, alatores, & pressores.

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,
Liber vndecimus.

Capita libri vndecimi.

De homine & partibus eius, CAP. I.

NATVRA dicta est ab eo quod nasci aliquid faciat. Gignendi enim & faciendi potens est. Hanc quidam Deum esse dixerunt, à quo omnia creata sũt & existũt.

Genus à gignendo dictum, cui deriuatiuũ nomen à terra, ex qua omnia gignuntur, γῆ enim græcè terra dicitur.

Vita dicta propter vigorem, vel quod vim teneat nascendi atque crescendi. Vnde & arbores vitam habere dicuntur, quia gignuntur & crescunt.

Homo dictus, quia ex humo factus est, sicut dicitur in Genesi, Et creauit Deus hominem de limo terræ. Abusiue autem pronunciatur ex vtraque substantia totus homo, idest ex societate corporis & animæ. Nam propriè homo ab humo. Græci verò hominem ἄνθρωπον appellauerũt, eo quod sursum spectet subleuatus ab humo ad contemplationem artifi-

G cis sui. Quod Ouidius poëta designat cùm dicit, Pronáque cùm spectent animalia cætera terram, Os homini sublime dedit, cælúmque videre Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus. Qui ideo erectus cælum aspicit, vt Deum quærat, non vt terram intendat, veluti pecora quæ natura prona & ventri obedientia finxit.

Duplex est autem homo, interior & exterior. Interior homo anima, exterior homo corpus.

Anima autem à ventis nomen accepit, eo quod ventus sit. Vnde & ventus græcè ἄνεμος dicitur, quod ore trahentes aërem viuere videamur: sed apertissimè falsum est, quia multo prius gignitur anima quàm concipi ore aër H possit: quia iam in genitricis vtero viuit. Non est ergo aër anima, quod quidam putauerunt, qui non potuerunt incorpoream eius cogitare naturam.

Spiritum idem esse quod animam, Euangelista pronunciat dicens. Potestatem habeo ponendi animam meam, & rursus potestatem habeo sumendi eam. De hac quoque ipsa Domini anima passionis tempore memoratus Euangelista ita protulit dicens, Et inclinato capite emisit spiritũ. Quid est enim emittere spiritum, nisi quòd animam ponere? sed anima dicta propter quod viuit: spiritus autem vel pro speciali natura, vel pro eo quod

al. inſpiret. * ſpiret in corpore.

Item animum idem eſſe quod animam, ſed anima vitæ eſt, animus conſilij. Vnde dicunt Philoſophi etiam ſine animo vitam manere, & ſine mente animam durare. vnde & amentes, nam mentem vocari volunt vt ſciat: animum vt velit.

Mens autem vocata quod emineat in anima, vel quod meminit. Vnde & immemores amẽtes, quapropter non anima, ſed quod excellit in anima mens vocatur, tanquam caput eius vel oculus. Vnde & ipſe homo ſecundũ mentem imago Dei dicitur. Ita autem hæc omnia adiuncta ſunt animæ, vt vna res ſit. Pro efficientiis enim cauſarum diuerſa nomina ſortita eſt anima. Nam & memoria mens B eſt, vnde & immemores amentes. dum ergo viuificat corpus, anima eſt: dum ſcit, mens eſt: dum vult, animus eſt: dum recolit, memoria eſt: dum rectum iudicat, ratio eſt: dum ſpirat, ſpiritus eſt: dum aliquid ſentit, ſenſus eſt. Nam inde animus ſenſus dicitur pro iis quæ ſentit, vnde & ſententia nomen accepit.

Corpus dictum pro eo quod corruptum perit. Solubile enim atque mortale eſt, & aliquando ſoluendum.

Caro autem à creando eſt appellata.

Crementum enim ſemen eſt maſculi, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc & parentes creatores vocantur.

C Caro autem ex quatuor elementis compacta eſt. nam terra in carne eſt, aër in alitu, humor in ſanguine, ignis in calore vitali. Habẽt verò in nobis elementa ſuam quæque partẽ, quibus quid debetur compage reſoluta.

Caro autem & corpus diuerſa ſignificant. In carne ſemper corpus eſt, non ſemper in corpore caro. nam caro eſt quæ viuit, idem & corpus. Corpus quod non viuit, id eſt non caro. Nam corpus dicitur aut quod poſt vitã mortuum eſt, aut ſine vita eſt conditum. Interdum & cum vita corpus, & non caro, vt herba, & lignum.

Senſus corporis quinque ſunt, viſus, auditus, D odoratus, guſtus & tactus. Ex quibus duo aperiuntur, & clauduntur ſemper, duo patentes ſunt.

Senſus dicti, quia per eos anima ſubtiliſſimè totum corpus agitat vigore ſentiendi.

Vnde & præſentia nuncupantur, quod ſint præ ſenſibus, id eſt prę oculis, quæ præſto ſunt oculis.

Viſus eſt qui à Philoſophis humor vitreus appellatur. Viſum autem fieri quidam aſſeuerant, aut externa ætherea luce, aut interno ſpiritu lucido per tenues * venas à cerebro venĩẽtes, atque penetratis tunicis in aërem exeuntes, & tunc commixtione ſimilis materiæ (al. vias.)

D viſum dantes. Viſus dictus quod * viuacior ſit (al. viator.) cæteris ſenſibus, ac præſtantior ſiue velocior ampliúsque vigeat, quantum memoria inter cætera mentis officia. Vicinior eſt enim cerebro vnde omnia manant, ex quo fit, vt ea quæ ad alios pertinent ſenſus, videre dicamus, veluti cum dicimus: Vide quomodo ſonat, vide quomodo ſapit, ſic & cætera.

Auditus appellatus quod voces hauriat, hoc eſt aëre verberato ſonos ſuſcipiat.

Odoratus quaſi aëris odore * attractus. Tacto enim aëre ſentitur, ſic & olfactus quod odoribus afficiatur. (al. attactus.)

Guſtus à gutture dictus.

Tactus eo quod pertractet & tangat, & per omnia membra vigorem ſenſus aſpergat. Nã tactu probamus quicquid cæteris ſenſibus iudicare non poſſumus. duo autem tactus genera ſunt, nam aut extrinſecus venit quod feriat, aut intus in ipſo corpore oritur quod ſentiatur.

Vnicuique autem ſenſui propria natura data eſt. Nã quod videndum eſt, oculis capitur: quod audiendũ, auribus: mollia & dura tactu æſtimãtur, ſapor guſtu, odor naribus ducitur.

Prima pars corporis caput, datũque illi hoc nomen eo quod ſenſus omnes & nerui inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi cauſa oriatur. Ibi enim omnes ſenſus apparent. Vnde ipſius animæ quæ conſulit corpori quodammodo perſonam gerit.

Vertex eſt ea pars qua capilli capitis colliguntur, & in qua cæſaries vertitur, vnde & nuncupatur.

Caluaria ab oſſibus caluis dicta, per defectionem, & neutraliter pronunciatur.

Occipitium capitis pars poſterior, quaſi cõtra capitium, vel quod ſit capitis retrorſum.

Capilli vocati, quaſi capitis pili, facti vt & decorem præſtent & cerebrum aduerſus frigus muniant atque à ſole defendant.

Pili autem dicti à pelle qua prodeunt, ſicut & pilum dicitur à pila, vbi pigmentum contunditur.

Cæſaries à cædendo vocata, ideóque tantum virorum eſt. Virum enim tonſum eſſe decet, mulierem non decet.

Comæ ſunt propriè non cæſi capilli, & eſt Græcus ſermo. Nam comas Græci à ſecando nominant, vnde κυρεῖν tundere dicunt. Vnde & cirri vocantur, quod etiam idem Græci * mallonem vocant. (al. fortè μαλλοὺς.)

Crines propriè mulierum ſunt. Dicti autem crines eo quod vittis diſcernantur. Vnde & diſcriminalia dicuntur, à quibus diuiſi religantur.

Tempora ſunt quæ caluariæ dextra lęuáque ſubiacent. Quæ ideo ſic nuncupantur, quia

mouentur, ipsáque mobilitate quasi tempora quibusdam interuallis mutantur. E

Facies dicta ab effigie. ibi est enim facta tota figura hominis & vniuscuiusque personæ cognitio.

Vultus verò dictus, eo quod per eum voluntas ostenditur animi: secundum voluntatem enim in varios motus mutatur, vnde & differunt sibi vtraque: nam facies simpliciter accipitur de vniuscuiusque naturali aspectu. Vultus autem animorum qualitates significat.

Frons ab oculorum foraminibus nominata est. Hæc imago quædam animi mentis motum specie sua exprimit, dum vel læta vel tristis est. F

Oculi vocati, siue quia eos ciliorum tegmina occultant: ne qua incidentis iniuriæ offensione lædantur, siue quia lumen occultum habent, id est secretum, vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animæ existũt: in oculis enim omne mẽtis iudicium est, vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi autem idem & lumina. Et dicta lumina quod ex eis lumen manat, vel quod ex initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus acceptam visui præponendo refundant.

Pupilla est medius punctus oculi in quos vis est vidẽdi, vbi quia paruæ imagines nobis videntur, propterea pupillæ appellantur. Nã paruuli pupilli dicuntur. Hanc plerique * pupillam vocant: vocatur autem pupilla quòd sit pura atque impolluta, vt sunt puellæ. Physici dicunt easdẽ pupillas quas videmus in oculis, morituros ante triduum non habere, quibus non visis certa est desperatio. al. papulam

Circulus verò quo à pupilla partes albæ oculi separantur discreta nigredine corona dicitur, quòd rotunditate sui ornent ambitum pupillæ.

Voluos autem quidam appellant ipsos vertices oculorum ex similitudine valuarum.

Palpebræ sunt sinus oculorum, à palpitatione dictæ, quia super mouentur. Concurrunt enim inuicem, vt assiduo motu reficiãt obtutum. Munitæ sunt autem vallo capillorum, vt & apertis oculis si quid inciderit repellatur, & somno * cõniuentibus tanquã inuoluti quiescant latentes. In summitate autem palpebrarum locis quibus se vtræque clausæ contingunt extant admoti ordine seruato capilli, tutelam oculis ministrantes, ne irruente sorde facilè iniurias excipiant, & ex eo noceantur, vt pulueris vel cuiusquam crassioris materiæ arceant contactum, aut ipsum quoque aërem concidendo mitificent, quod tenuem atque serenum faciant visum. al. cohibentibus.

Lacrymas quidam à laceratione mentis putant dictas, alij existimant ideo quod Græci δακρύα vocant.

Cilia sunt tegmina quibus cooperiuntur oculi, & dicta cilia quod celent oculos, tegántque tuta custodia.

Supercilia dicta, quia superposita sunt ciliis, quæ idcirco pilis vestita sunt, vt oculis munimenta prætendant, & sudorem à capite defluentem depellãnt.

Intercilium verò est medium illud inter supercilia quod sine pilis est.

Genæ sunt inferiores oculorum partes, vnde barbæ inchoant: nam Græcè γένειον barbæ. Hinc & genæ quod inde incipiant gigni barbæ.

Malæ sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum suppositæ. Vocatæ autem malę siue quod infra oculos promineant in rotunditatem, quæ Græci μῆλα appellant, siue quod sint super maxillas.

Maxillæ per diminutionem à malis, sicut paxillus à palo, taxillus à talo.

Mandibulæ sunt maxillarum partes, ex quo & nomen factum.

Barbam veteres vocauerunt quod virorum sit, non mulierum.

G * Aurium inde dictum nomẽ à vocibus hauriendis, vnde & Virg. Vocémque his auribus hausi. Aut quia vocem ipsam Græci αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ aures, quasi audes nuncupatæ sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum sonum facit quo sensum excipiant audiendi. al. Auribus inditum.

* Pinnula summa pars auris ab acumine dicta. * Pinnum enim antiqui acutum dicebãt, vnde & bipennis & pinna. al. Pennula. al. Pennum & Penna.

Nares idcirco nominantur, quia per eas vel odor vel spiritus * narę non desinit, quia nos odore admonent, vt norimus aliquid & sciamus: vnde econtra inscij ac rudes ignari dicũtur. Olfecisse enim, veteres scisse dicebant. Ter. Ac non totis sex mensibus prius olfecissent quàm ille quicquam cœperit. al. Manare. H

Narium recta pars propter quod æqualiter sit in longitudine & rotunditate porrecta, columna vocatur: extremitas eius, pirula à formula pomi piri. Quæ vero dextra læuáque sunt, * pinnulæ ab alarum similitudine, medium autem interfinium. al. Pennulæ.

Os dictum quod per ipsum quasi per ostiũ & cibos intus mittimus, & spiritũ foris proiicimus, vel quia ibi ingrediuntur cibi, & inde egrediuntur sermones.

Labia à lambendo nominata, quod autem superius est, labium dicimus, quod inferius eo quod grossius sit, labrum. Alij virorum labra, mulierum labia dicunt.

Linguæ à lingendo cibum putat Varro nomen impositum. Alij quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim plectrum cordis, ita lingua illiditur dentibus & vocalem efficit sonum.

Dentes Græci ὀδόντας vocant, & inde in latinum nomen trahere videntur. Horum primi præcisores dicuntur, quia omne quod accipitur, ipsi prius incidunt. Sequentes canini vocantur, quorum duo in dextra maxilla, & duo in sinistra sunt. Et dicti canini, quia ad similitudinem caninorum existunt, & canis ex ipsis ossa frangit, sicut & homo, & quod non possunt priores præcidere, illis tradunt, vt cõfringant. Hos vulgus pro longitudine & rotunditate colomellos vocãt. Vltimi sunt molares, qui concisa à prioribus atque confracta subigunt & molunt, atque immassant, vnde & molares vocati sunt.

Dentium autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in viris plures, in fœminis pauciores existunt.

Gingiuæ, à gignendis dentibus nominatę. Factæ autem sunt etiam ad decorem dentiũ, ne nudi horrori potius, quàm ornamento existerent.

Palatum nostrum sicut cælum sursum est positum, & inde palatum à polo per deriuationem, sed & græci similiter palatum οὐρανὸν appellant, eo quòd pro sui concauitate cæli similitudinem habeat.

Fauces à fundendis vocibus nominatæ, vel quod per eas famur voces.

Arteriæ vocatæ siue quòd per eas à pulmone aër, hoc est spiritus fertur, seu quòd arctis, & angustis meatibus spiritum vitalem retineant, vnde vocis sonos emittunt: qui soni vno modo sonarent, nisi linguæ motus distantias vocis efficeret.

Toles gallica lingua dicuntur, quas vulgò per diminutionem tusillas vocant, quę in faucibus turgescere solent.

Mentum dictum quòd inde mandibulæ oriantur, vel quod ibi iungantur.

Gurgulio à gutture nomen trahit, cuius meatus ad os & nares pertendit: habens viam qua vox ad linguam transmittitur, vt possit verba collidere, vnde & garrire dicimus.

Rumen proximum gurgulioni, quo cibus & potio deuoratur. Hinc bestię quę cibos reuocant ac remandunt, ruminare dicuntur.

Sublinguium operculum gurgulionis, quasi parua lingua, quòd foramen linguæ recludit operitve.

Collum dictum, quod sit rigidum & rotundum, vt columna, baiulans caput & sustentãs, quasi capitolium, cuius anterior pars gula vocatur, posterior ceruix.

A Ceruix autem vocata, quòd per eam partẽ cerebrum ad medullam spinæ dirigitur, quasi cerebri via. Veteres autem plurali tantùm numero ceruices dicebant: primus Hortensius ceruicem singulariter dixit. Ceruix autẽ numero singulari membrum ipsum significat. Nam pluraliter contumaciam sæpe demonstrat. Cic. in Verr. Prætorem tu * accuses frangere ceruices. al. accusas frange.

Humeri dicti, quasi armi, ad distinctionem hominis à pecudibus mutis, vt hi humeros, illi armos habere dicuntur, nam propriè armi quadrupedum sunt.

Ala summi humeri pars posterior.

B Brachia à fortitudine nominata, βαρὺ enim Græcè, graue & forte significat. In brachiis, enim tori lacertorum sunt, & insigne musculorum robur existit. Hi sunt tori, i. musculi, & dicti tori, quòd illi viscera torta videantur.

Cubitus dictus, quòd ad cibos sumendos in ipso cubamus.

Vlna secũdum quosdam vtriusque manus extẽsio est, secũdum alios cubitus, quod magis verum est, quia græcè ὁ ὤλενος, cubitus dicitur.

Alæ subbrachia sunt appellatæ, eo quòd ex eis in modum alarum motus brachiorum inchoet, quas quidam ascillas vocant, quòd ex his brachia * cilluntur, id est, mouentur, vnde al. cillantur & oscilla dicta ab eo, quòd cillantur, i. mo-

C ueantur ora. Nam cillere est mouere. Hos quidam subhircos vocant, propter quod in plerisque hominibus hircorum fœtorem reddant.

Manus dicta, quòd sit totius corporis munus. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa operatur omnia, atque dispensat: per eam accipimus & damus. Abusiuè autem manus etiam ars vel artifex, vnde & manus precium dicimus.

Dextra vocatur à dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur, & hoc est illud apud Tullium, Fidem publicam iussu senatus dedi, i. dextram. Vnde & Apostolus dicit: Iacobus & Ioannes dex-

D tras dederunt mihi, & reliqua.

Læua, quòd aptior sit ad leuãdum. Sinistra autem vocata, quasi sine dextra, siue quòd rẽ fieri sinat. A sinendo enim sinistra est nuncupata.

Palma est manus expansis digitis, sicut contractis, pugnus.

Pugnus autem à pugillo dictus, sicut palma ab expansis palmæ ramis.

Digiti nuncupati, vel quòd decem sunt, vel quia decẽter iuncti existunt. Nam habent in se & numerum perfectum & ordinem decẽtissimum. Primus pollex vocatur, eo quòd in-

ter cæteros virtute polleat, & potestate. Secundus index & salutaris, seu demonstratorius, quia eo ferè salutamus atque ostẽdimus. Tertius impudicus, quod plerumque per eum probri insectatio exprimitur. Quartus anularis, eo quod in ipso anulus geritur: idem & medicinalis, quod eo trita collyria à medicis colliguntur. Quintus auricularis, pro eo quod eo aurem scalpimus. E

Vngulas ex græco vocamus: illi enim has ὄνυχας dicunt.

Truncus media pars corporis à collo vsque ad inguina. De quo Nigidius: Caput collo vehitur, truncus sustinetur coxis & genibus, cruribúsque.

Thorax à Græcis dicitur anterior pars trũci à collo vsque ad stomachum, quam nos dicimus arcam, eo quod ibi arcanum sit, i. secretum quo cæteri arceantur. Vnde & arca & ara dicta, quasi res secretæ, cuius eminentes pulpæ mamillæ dicuntur. Inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextra læuáque costæ. F

Pectus vocatum quod sit pexum inter eminentes mamillarum partes, vnde & pectinem dicimus, quod pexos capillos faciat.

Mamillæ vocatæ, quia rotundæ sunt, quasi malæ, per diminutionem scilicet.

Papillæ capita mammarum sunt, quas infantes sugentes comprehendunt. Et dictę papillæ quòd eas infantes quasi pappant dum lac sugunt, proinde mamilla est omnis eminentia vberis, papilla verò breue illud vnde lac trahitur. G

Vbera dicta, vel quia lacte vberta, vel quia vuida humore scilicet lactis in more vuarum plena.

Lac vim nominis à colore trahit, quòd sit albus liquor. λευκὸς enim græcè, album dicunt, cuius natura ex sanguine commutatur: nam post partum si quid sanguinis nondum fuerit vteri nutrimento consumptum: naturali meatu fluit in mammas, & earum virtute albescẽs lactis accipit qualitatem.

Cutis est quæ in corpore prima est appellata, quod ipsa corpori superposita incisionem prima patitur. Cutis enim græcè * incisio dicitur, eadem & pellis quòd externas iniurias corporis tegendo pellat, pluuiásque & ventos solísque ardores perferat. H

Alludit fortasse ad etymologiam δέρματος. Nam δέρμα dicitur ἀπὸ τοῦ δέρω, quod significat scindo vel cædo.

Pellis autem mox detracta: subacta iam corium dicitur.

Corium autem per deriuationem caro appellatur, quòd eo tegatur: sed hoc in brutis animalibus proprium est.

Pori corporis græco nomine appellantur, qui Latinè propriè spiramenta dicuntur, eo quòd per eos viuificus spiritus exterius ministretur.

Aruina est pinguedo cuti adhærens.

Pulpa est caro sine pinguedine, dicta quòd palpitet, resilit enim sæpe. Hanc plerique & viscum vocant, propter quod glutinosa sit.

Membra sunt partes corporis.

Artus quibus colligantur membra, ab artando dicti.

Nerui græca appellati deriuatione, quos illi νεῦρα vocant. Alij latinè vocatos neruos putant, eo quòd per artuum coniunctiones inuicem his inhæreant. Maximam autem virium substantiam neruos facere certissimum est. Nam quanto fuerint densiores, tanto propensius augescere firmitatem.

Artus enim dicti quòd colligati inuicem neruis artentur, i. stringantur, quorum diminutiua sunt articuli. Nam artus dicimus membra maiora, vt brachia, articulos minora membra vt digiti.

* Compagia capita sunt ossium: dicta eo quod sibi cõpacta neruis velut glutino quodam adhæreant. al. Cõpago

Ossa sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis robúrque subsistit. Ossa autem ab vsto dicta, propter quòd cremarentur ab antiquis, siue, vt alij putant, ab ore, quòd ibi pateant: nam vbique cute visceribúsque obtecta celantur.

Medullæ appellatæ, quòd madefaciant ossa, irrigant enim & confortant.

* Vertibulæ sunt summæ ossium partes nodis crassioribus conglobatæ: dictæ ita, eo quòd ad inflexionem membrorum illa vertantur. al. Vertibula.

Cartilagines, ossa mollia & sine medulla, quod genus auriculæ & narium discrimen & costarum extremitates habent, siue opercula ossium quæ mouentur. Et dictæ cartilagines, quòd leni attritu carent dolore dum * flectuntur. al. plectuntur.

Costas appellari quidam putant, quòd ab ipsis interiora custodiantur, vt tota mollicies ventris vallata * seruetur. al. saluetur

Latus quia iacentibus nobis latet. Est enim læua pars corporis, dextro autem lateri habilior motus est, * læua fortior, & oneri ferendo accommodatior. Vnde & læua nuncupata, quòd aptior sit ad leuãdũ aliquid & portãdũ. Ipsa enim gestat clypeum, ensem, pharetram, & reliqua onera, vt expedita sit dextera ad agendum. al. læuæ.

Dorsum est à ceruice vsque ad renes, dictum autem dorsum, quòd sit superficies durior corporis in modum saxi, fortis ad portandum & ad perpetiendum.

Terga, quia in ea supini iacemus in terra: quod solus homo potest: nam muta animalia tantùm aut in ventre, aut in latere iacent: vn-

de & in animalibus terga abusiuè dicuntur. A

Scapula à scandendo dicitur.

Interscapilium spacium quod inter scapulas est, vnde & nominatum.

Palæ sunt dorsi dextra læuáque eminentia membra, dicta quòd in luctando eas premimus, quod Græci παλαίειν dicunt.

Spina est iunctura dorsi, dicta eo quòd habeat radiolos acutos, cuius iuncturæ spondilia appellantur, propter partem cerebri quæ fertur per eos longo tractu ad cæteras corporis partes.

Sacra spina est ima perpetuæ spinæ quam Græci ἱερὸν ὀστοῦν vocant: quoniam primùm infante concepto nascitur, ideóque & hostia: id primùm à gentilibus diis suis dabatur, vnde & spina sacra dicitur. B

Renes ait Varro dictos, quòd riui ab his obscœni humoris nascantur. Nam venæ & medullæ tenuem liquorem desudant in renibus, qui liquor rursus à renibus calore Venereo resolutus decurrit.

Lumbi ob libidinis lasciuiam dicti, quia in viris causa corporeæ voluptatis in ipsis est, sicut in vmbilico mulieribus: vnde & ad Iob in exordio sermonis dictum est: Accinge sicut vir lumbos tuos: vt in iis esset resistendi præparatio, in quibus libidinis est vsitata dominandi occasio.

Vmbilicus est medius locus corporis, dictus quòd sit ibi vmbo iliorum: vnde & vmbo appellatur locus in medio clypei, à quo pendet. C Ex eo enim infans in vtero pendet, ex eo etiã & nutritur.

Ilium græco sermone appellatũ, quòd ibi obuoluamus nos. Græcè enim εἰλύειν obuoluere dicitur.

Clunes vocatæ, quòd sint iuxta colũ, quod est longa ω.

Nates, quòd in ipsis innitimur dum sedemus: vnde & cõglobata est in eis caro, ne prementi corporis mole ossa dolerent.

Genitalia corporis partes sunt, vt nomen ipsum docet: à gignenda sobole acceperunt vocabulum, quòd his procreatur & gignitur. Hęc & pudenda pro verecundia siue à pube. D Vnde & indumento operiuntur: dicuntur autem ista & inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra quæ in promptu locata sunt.

Idem & veretrum, quia viri est tantùm, siue quod ex eo virus emittitur: nam virus propriè dicitur humor fluens à natura viri.

Testiculi per diminutionem à testibus dicti, quorũ numerus incipit à duobus. Hi enim semen calamo ministrant, quòd ab spinæ medulla & renibus & lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi.

Viscus est pellis in qua testiculi sunt.

Posteriora verò vocata, quòd retro sunt & à vultu auersa, ne dum aluum purgamus inquinaremus aspectum.

Meatus inde appellatus, quia per eum meant, i. egeruntur stercora.

Fœmora dicta sunt, quòd ea parte à fœmina sexus viri discrepet: sunt autem ab inguinibus vsque ad genua.

Fœmina autem per deriuationem fœmorum partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhæremus: vnde & præliatores olim sub fœminibus equos amisisse dicebantur.

Costæ quasi coniunctæ axes: in ipsis enim fœmora mouentur, quorum concaua, vertebra vocantur, quia in eis capita fœmorũ vertuntur.

Suffragines, quia subtus franguntur, i. flectuntur, non supra sicut in brachiis.

Genua sunt cõmissiones fœmorum & crurum, & dicta genua, eo quòd in vtero sint genis opposita. Cohæret enim sibi ibi, & cognata sunt oculis lacrymarum indicibus & misericordiæ, nam à genis genua dicũtur: denique complicatum gigni formaríque hominẽ dicũt, ita vt genua sursum sint quibus oculi formantur, vt caui & reconditi fiant. Ennius, Atque genua cõprimit arta gena. Inde est quod homines dum ad genua se prosternũt statim lacrymantur. * Voluit enim eos natura vterum maternum rememorari, vbi quasi in tenebris consedebant, antequàm ad lucem peruenirent. al. cogit.

Crura dicta, quia in iis currimus, & gressum facimus. Sunt autem sub genibus vsque ad suras.

Tibiæ vocatæ quasi tubæ: sunt enim longitudine & specie similes.

Talus dictus à tolo: nam tolus est eminens rotunditas, vnde & fastigium templi rotundi tolus vocatur. Talus autem sub crure est, sub talo, calcanei.

Pedes ex græca etymologia nomen sortiti sunt: hos enim Græci πόδας dicunt, quia alternis motibus solo fixi incedunt.

Plantæ à planitie nuncupatæ, quia non rotundæ, vt in quadrupedibus, ne stare non possit bipes homo: sed planę atque lõgiores formatæ sunt, vt stabile corpus efficerent. Sunt autem plantæ anteriores partes, quæ etiam ex multis ossibus constant.

Calcis prima pars plantæ, à callo illi nomen impositum, quo terram calcamus, hinc & calcaneus.

Solum inferior pars pedis, dictum quia eo terræ vestigia imprimimus: sed & solum dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi solidũ.

vnde & terra solum, quòd cuncta sustineat, & E solum pedis, quod totam corporis molem portat.

Viscera non tantùm intestina dicimus, sed quicquid sub corio est, à visco quod est inter cutem & carnem. Item viscera vitalia, i. * circumfusa cordis loca, quasi viscora, eo quod ibi vita, i. anima continetur. Item viscera capita neruorum ex sanguine & neruis copulata. Eadem lacerti siue mures, quia sic in singulis membris cordis loco sunt, vt sit in media parte totius corporis cor: appellátúrque à nomine similium animaliũ sub terra delitescentium. Nam inde musculi à murium similitudine, iidem etiã & tori, quod illic viscera torta videantur.

al. circumflua.

Cor à græca appellatione deriuatũ, quod illi καρδίαν dicunt, siue à cura. In eo omnis sollicitudo, & scientiæ causa manet. Quod ideo pulmoni vicinũ est, vt cùm ira acceditur, pulmonis humore tẽperetur. Huius duæ arteriæ sunt, de quibus sinistra plus sanguinis habet, dextra plus spiritus: vnde & in dextro brachio pulsum inspicimus.

Pręcordia verò sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur, & dicta præcordia, eo quod ibi sit principium cordis & cogitationis.

Pulsus vocatus quod palpitet, cuius indicio aut infirmitatẽ intelligimus, aut salutem. Huius duplex est motus, aut simplex, aut compositus. Simplex est qui ex vno * saltu cõstat: cõpositus est qui ex pluribus motibus inordinatus & inæqualis existit, qui motus certa habẽt spacia, dactylicum percussum quamdiu sine vitio sunt. Si quando vero citatiores sunt, vt δορκαδίζοντες, aut leniores, vt μυρμίζοντες mortis signa sunt.

al. motu.

Venæ dictæ, eo quod viæ sint natantis sanguinis, atque riui per corpus omne diuisi, quibus vniuersa membra irrigantur.

Sanguis ex græca etymologia nomen duxit, quòd vegetetur, & sustentetur, & viuat. Sanguis autem est dum in corpore est, effusus verò cruor dicitur. Nam cruor vocatus, eo quòd effusus decurrit, vel ab eo quod currendo corruat. Alij autem cruorem interpretantur sanguinem corruptum qui emittitur. Alij aiunt vocatum sanguinem quòd suauis sit. Sanguis autem non est integer, nisi in iuuenibus. Nam dicunt Physici minui sanguinem per ætatẽ, vnde & in senibus tremor est. Propriè autẽ sanguis animæ possessio est: inde genas lacerare in luctu mulieres solent, vnde & purpureæ vestes & flores purpurei mortuis præbentur.

Pulmo ex græco trahit vocabulum. Græci enim pulmonem πνεύμονα vocant, eo quòd cordis flabellum sit, in quo πνεῦμα, i. spiritus inest, per quod & agitantur & mouentur, vnde & pulmones vocati sunt. Nam græcè πνεῦμα spiritus dicitur, qui flando & agitando aërem admittit & recipit, à quo mouentur pulmones, & palpitant, & adaperiendo se, vt flatum capiant, stringendo vt eiiciant. Est enim organum corporis.

Iecur nomen habet, eo quòd ignis ibi habeat sedem, qui in cerebro subuolat. Inde ad oculos, cæterósque sensus, & membra diffunditur, & calore suo ad se succum ex cibo tractum vertit in sanguinem, quem ad vsum pascendi nutriendíque singulis membris præbet. In iecore autem persistit voluptas & concupiscentia, iuxta eos, qui de Physicis disputant. F

Fibrę iecoris sunt extremitates, sicut extremæ partes foliorum in vitibus, siue quasi linguæ eminentes. Dictæ autẽ fibræ, quòd apud gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebãtur ab ariolis, quibus oblatis atque succensis responsa acciperent.

Splen dictus à supplemento, ex contraria parte iecoris ne vacua existerent, quem quidam etiam risus causa factum existimant: nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus. Quibus quatuor elemẽtis constantibus integrum est animal.

Fel appellatum quod sit folliculus gestans humorem qui vocatur bilis. G

Stomachus gręcè os vocatur, eo quòd ostiũ ventris sit, & cibum excipiat, atque in intestina transmittat.

Intestina dicuntur, eò quòd corporis interiore parte cohibentur, quæ idcirco lõgis nexibus in circulorum ordinata sunt modum, vt susceptas escas paulatim digerant, & superadditis cibis non impediantur.

Omentum * membranum quod continet intestinorum maiorẽ partem, quod ἐπίπλοον Græci vocant. al. membrana quæ.

Disseptum intestinum quod discernit ventrem & cætera intestina à pulmone vel corde.

Cęcum intestinum, quòd sit sine foramine & exitu, quod Gręci τυφλὸν ἔντερον dicunt. H

Ieiuna tenue intestinum, vnde & ieiunium dicitur.

Venter autẽ, & aluus, & vterus inter se differunt. Venter est qui acceptos cibos digerit, & apparet extrinsecus, pertingítque à pectore ad inguina, & dictus venter quod per totum corpus vitæ alimenta transmittat.

Aluus est quæ cibum recipit, & purgari solet. Sal. Simulans sibi aluum purgari. Et vocatur aluus quod abluatur, i. purgetur. Ex ipsa enim sordes stercorum defluunt.

Vterum solæ mulieres habent in quo con-

cipiunt, ad ſimilitudinem cauliculi. Tamē autores vterum pro vtriuſque ſexus ventre plerumque ponunt, nec Poëtæ tantummodò, ſed & cęteri. Vocatus autem vterus, quòd duplex ſit, & ab vtraque in duas ſe diuidit partes quæ in diuerſum diffuſæ ac * replexæ circumplicantur in modum cornuū arietis, vel quòd interius impleatur fœtu. Hinc & vter quod aliquid extrinſecus habuerit, vt membra & viſcera.

al. reflexæ.

Aqualiculus autem propriè porci eſt, hinc ad ventrem tranſlatio.

Matrix dicitur quòd fœtus in ea generetur, ſemen enim receptum confouet, confotum corporat, corporatum in membra diſtinguit.

Vulua vocata quaſi valua ventris, i. ianua, vel quòd ſemen recipiat, vel quod ex ea fœtus procedat.

Veſica quaſi vas aquæ, quia ſicut vas aqua, ita de renibus vrina collecta completur, & humore diſtenditur: cuius vſus in volucribus nō habetur.

Vrina autem dicta, ſiue quòd vrat, ſiue quòd ex renibus egeritur: cuius indicio & ſalus & ęgritudo futura mōſtratur. Qui humor vulgo lotium dicitur, quòd eo lota, i. mūda veſtimēta efficiantur.

al. iactum.

Semen eſt quod * iactu ſumitur, aut terra aut ab vtero ad gignēdum vel fructus vel fœtus. Eſt enim liquor ex cibi & corporis decoctione factus, ac diffuſus per venas atque medullas, qui inde deſudatus in modum ſentinæ concreſcit in renibus, eiectuſque per coïtum, & in vtero mulieris ſuſceptus calorem quodāmodo viſcerum, & menſtruali ſanguinis irrigatione formatur in corpore.

al. à circuitu.

Menſtrua ſuperuacuus mulierum ſanguis. Dicta autem mēſtrua * propter circuitum lunaris luminis, quo ſolet hoc venire profluuiū. Luna enim græcè μήνη dicitur, hæc & muliebria nuncupantur: nam mulier ſolum menſtruale eſt animal. Cuius cruoris contactu fruges non germinant, aceſcunt muſta, moriuntur herbæ, amittunt arbores fructus, rubigo ferrum corrumpit, nigreſcunt æramenta. Si qui canes inde ederint, in rabiem efferuntur. Glutinum aſphalti quod nec ferro, nec aquis diſſoluitur pollutum cruore ipſo ſponte diſpergitur. Poſt plurimos autem dies mēſtruos ideo ſemen non eſt germinabile, quia iam nō eſt menſtrualis ſanguis à quo perfuſum irrigetur. Tenue ſemen locis muliebribus non poteſt adhærere: labitur enim nec habet vim adhærendi. Similiter & craſſum vim non habet gignendi, quia muliebri ſanguini miſcere ſe non poteſt propter nimiam ſui ſpiſſitudinem. Hinc & ſteriles mares & fœminas dicunt fie-

A ri, vel per nimiam ſeminis vel ſanguinis craſſitudinem, vel propter nimiam raritatem.

Primùm autem aiunt cor hominis fingi, q̃ in eo ſit & vita hominis & ſapientia: deinde quadrageſimo die totū corpus expleri, quod ex abortionibus, vt fertur, collectum eſt. Alij fœtus à capite ſumere dicūt exordium: vnde & in auium fœtibus primum oculos fingi in ouis videmus.

Fœtus autem nominatus, quòd adhuc in vtero foueatur: cuius ſecundæ dicuntur folliculus, qui ſimul cum infante naſcitur, continétque eum: dictus ita, quia eum cùm editur, ſequitur.

B Naſci autem patribus ſimiles aiunt, ſi paternum ſemē validius ſit: matribus, ſi matris, hac ratione ſimiles exprimi vultus. Qui autem vtriuſque parentis figuram reddunt, æqualiter mixto paterno maternóque ſemine concipiuntur, auorum proauorum ſimiles fieri, quia ſicut in terra multa ſemina occulta, ita & in hominibus ſemina celantur, figuras parentum redditura: ex paterno autem ſemine puellas naſci, & ex materno pueros, quia omnis partus conſtat duplici ſemine, cuius pars maior cùm inualuerit, occupat ſimilitudinē ſexus.

In corpore noſtro quædam tantùm vtilitatis cauſa tacta ſunt, vt viſcera: quædam & vtilitatis & decoris, vt ſenſus in facie, & in corpore manus ac pedes, quorum membrorum & vtilitas magna eſt, & ſpecies decentiſſima. Quædam tantùm decoris, vt mamillæ in viris, & in vtroque ſexu vmbilicus. Quædam diſcretionis, vt in viris genitalia, barba prolixa, pectus amplum: in mulieribus leues genæ, & anguſtum pectus: ad concipiendos autem & portandos fœtus renes & latera dilatata. Quod ad hominem, & ad partes attinet corporis ex parte dictum eſt, nūc ætates eius ſubiungamus.

C

De ætatibus hominis, Cap. II.

D GRadus ætatis ſex ſunt, infantia, pueritia, adoleſcentia, iuuentus, grauitas, atque ſenectus.

Prima ætas infantia eſt pueri naſcentis ad lucem, quæ porrigitur in ſeptem annis.

Secunda ætas pueritia, i. pura, & necdū ad generandum apta, tendens vſque ad decimū quartum annum.

Tertia adoleſcentia ad gignendum adulta, quæ porrigitur vſque ad vigeſimum octauum annum.

Quarta iuuentus firmiſſima omnium ætatum finiens in quinquageſimo anno.

Quinta ætas ſenioris, i. grauitas, quæ eſt inclinatio à iuuentute in ſenectutem, nondum

senectus, sed iam nondum iuuentus, quia senioris ætas est quã Græci πρεσβύτην vocant. Nam senex apud Græcos non presbyter, sed γέρων dicitur. Quæ ætas à quinquagesimo anno incipiens septuagesimo terminatur.

Sexta ætas est senectus, quæ nullo annorũ tempore finitur, sed post illas quinque ætates quantumcunque vitæ est, senectuti deputatur.

Senium autem pars est vltima senectutis, dicta quòd sit terminus sextæ ætatis. In his ergo sex spaciis Philosophi vitam descripserunt humanam, in quibus mutatur & currit, & ad mortis terminum peruenit. Pergamus ergo breuiter per prædictos gradus ætatis etymologias earum in homine demonstrantes.

Infans dicitur homo primæ ætatis, dictus autem infans, quia adhuc fari nescit, i. loqui non potest: nondum enim bene ordinatis dẽtibus, minus est sermonis expressio.

Puer à puritate vocatus, quia purus est, & necdum lanuginem florémque genarum habens. Hi sunt ephebi, i. à Phœbo dicti, necdũ viri, sed adolescentuli leues.

Puer autem tribus modis dicitur, pro natiuitate, vt Esaias, Puer natus est nobis. Pro ętate, vt octennis, decennis. Vnde est illud: Iam puerile iugũ tenera ceruice regebat. Pro obsequio & fidei puritate, vt Dominus ad Prophetam, Puer meus es tu, noli timere, dum iã Ieremias longè pueritiæ excessisset annos.

Puella est paruula quasi pupilla: vnde & pupillos, non pro conditione, sed pro ætate puerili vocamus. Pupilli autẽ dicti, quasi sine oculis, hoc est à parentibus orbi. Hi autẽ verè pupilli dicuntur, quorum parentes ante discesserunt, quàm ab eis nomen acciperent. Cæteri orbi vocantur orphani, i. qui & pupilli: illud enim græcũ est, hoc latinum. Nam & in psalmo vbi legitur, Pupillo tu eris adiutor. græcus habet ὀρφάνω.

Puberes à pube, i. à pudendis corporis nuncupati, quòd hæc loca tunc primùm lanuginẽ ducũt. Quidam autem ex annis pubertatem existimant, i. eum puberem esse qui quatuordecim annos expleuerit, quamuis tardissimè pubescat. Certissimum autem puberem esse, qui & ex habitu corporis pubertatem ostendat, & generare iam possit.

Puerperæ sunt quę annis puerilibus pariũt. Vnde & Horat. Laudatur primo prole puerpera nato. Et dictæ puerperæ, vel quòd primo partu grauantur, vel quòd primùm pueros pariant.

Adolescens dictus, eo quòd sit ad gignendũ adultus, siue à crescere & augeri.

Iuuenis vocatus quòd iuuare posse incipiat, E vt in bubus iuuẽci, cùm à vitulis discesserint. Est enim iuuenis in ipso ætatis cremento positus, & ad auxilium paratus. Nam iuuare hominis est opus aliquid conferentis. Sicut autẽ triginta perfectæ ætatis est annus in hominibus, ita in pecudibus ac iumentis tertius robustissimus.

Vir nuncupatus quòd maior in eo vis est, quàm in fœminis. Vnde & virtus nomen accepit, siue quod vi agat fœminam.

Mulier verò à mollitie tãquam mollier, detracta litera, vel mutata appellata est mulier.

Vtrique enim fortitudine & imbecillitate animorum vel corporum separãtur. Sed ideo virtus maxima viri, mulieris minor, vt patiens F viro esset, scilicet ne fœminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum proruere. Dicitur igitur mulier secundum fœmineum sexum, non secũdum corruptionem integritatis, & hoc ex lingua sacræ scripturæ. Nam Eua statim facta de latere viri sui, nondum contacta à viro, mulier appellata est, dicẽte scriptura, Et formauit eã in mulierem.

Virgo à viridiore ætate dicta est, sicut virga & vitula. Aliàs ab incorruptione, quasi virago, quòd ignoret fœmineam passionem.

Virago vocata, quia vt vir agit, hoc est opera virilia facit, & masculini vigoris est. Antiqui enim fortes fœminas ita vocabant. Virgo autem non rectè virago dicitur si non viri of- G ficio fungatur. Mulier verò si virilia opera facit, rectè virago dicitur, vt Amazones. Quæ verò nũc fœmina, antiquitus vira vocabatur, sicut à seruo serua: sicut à famulo famula, ita à viro, vira. Hinc & virginis nomen quidam putant.

Fœmina verò à partibus femorum dicta, vbi sexus species à viro distinguitur. Alij græca etymologia fœminam ab ignea vi dictam putant, quia vehementer concupiscit. Libidinosiores enim viris fœminæ sunt, tam in mulieribus, quàm in animalibus. Vnde nimius H amor apud antiquos fœmineus vocabatur.

Senior est adhuc viridior. Ouidius in 6. lib. Senior,---inter iuuenémque senémque. Ter. Qui * viri iure sumus.

Adolescentior non vtique magis est adolescẽs * sed minus, vt senior: minus est * sene, vbi comparatiuus gradus minus significat à positiuo. Ergo senior non satis, sicut * iunior inter iuuenem & senem, sicut pauperior inter ditẽ & pauperem.

Senes autem dictos quidam putant à sensus diminutione, eo quòd iam præ vetustate desipiant. Nam Physici dicunt homines stultos esse frigidioris sanguinis, prudẽtes calidi. Vnde & senes in quibus iam friget, & pueri in-

fortè, ... diores. In quo... V. C. ... per Ad... scens s... tur, & ... liscentio... senis pr... nex. al. sene... al. iuue...

quibus needum calet, minus sapiunt: inde est A quod conuenit sibi infantum ætas & senum. Senes enim per nimiam ætatem delirãt, pueri per lasciuiam & infantiam ignorant quid agant. Senex autem tantùm masculini generis est, sicut anus fœminini: nam anus dicitur sola mulier. Anus autem appellata à multis annis quasi annosa. Nam si commune esset nomen, *cur diceret Terentius, senem mulierem? Hinc & vetula, quia vetusta. Sunt autem à sene senectus, ita ab anu anilitas nominata est.

al. cur non diceret.

Canities autem vocata à candore, quasi cãdicies. Vnde est illud, Florida iuuentus, lactea canities, prout diceret candida.

Senectus autẽ multa secum & bona affert B & mala. Bona, quia nos à potentissimis dominis liberet, voluptatibus imponit modum, libidinis frãgit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia. Mala autem, quia senium miserrimum est, debilitate & odio. Subeunt enim morbi tristísque senectus. Nã duo sunt quibus minuuntur corporis vires: senectus & morbus.

Mors dicta quod sit amara vel à Marte, qui est effector mortium: siue mors à morsu primi hominis * quo ille pomi esu mortẽ meruit.

al. qui vetitæ arboris pomum mordens mortẽ incurrit.

Tria sunt autem genera mortis, acerba, immatura, naturalis. Acerba infantium, immatura iuuenum, *matura, id est naturalis, senum.

al. merita.

Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur incertum est. Nam sicut ait Cæsar, C ab eo quod est morior in participio præteriti temporis in Tus exire debuit, per vnum scilicet u non per duo. Nam vbi geminata est litera nomen est non participium, vt fatuus, arduus. Conueniẽter itaque factum est vt quẽadmodum id quod significat, non potest agendo: ita & ipsum nomẽ non possit loquendo declinari. Omnis autem mortuus aut funus est aut cadauer.

Funus est si sepeliatur. Et dictũ funus à funibus accẽsis, quos ante feretrum papiris cera circumdatis ferebant.

Cadauer autem est si insepultum iacet. Nã D Cadauer nominatum à cadendo, quia iã stare non potest. Quod dum portatur, exequias dicimus: crematum, reliquias: conditum iam sepultum. Corpus autem à consuetudine dicitur, vt illud, Tum corpora luce carentum.

Defunctus vocatus, quia compleuit vitæ officium. Nam dicimus defunctos officio, qui officia debita compleuerunt, vnde & honoribus functos. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit vitæ depositus: siue quod sit diem functus.

Sepultus autem dictus, eo quod iam sine pulsu & palpitatione est, id est sine motu. Sepelire autem est cõdere corpus. Nam humare obruere dicimus, hoc est humum iniicere.

De Portentis, Cap. III.

Portenta esse ait Varro, quæ contra naturam nata videntur: sed non sunt contra naturam, quia diuina voluntate fiunt, cũ voluntas creatoris cuiusque conditæ rei natura sit. Vnde & ipsi gentiles Deum modo Naturam, modo Deum appellant. Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quã est nota natura. Portenta autem & ostenta mõstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere atque ostendere, mõstrare atque prædicere aliqua futura videntur. Nam portenta dicta perhibentur à portendendo, id est præostendendo. Ostenta autẽ, quod ostendere quicquam futurum videantur.

Prodigia, quòd porro dicant, id est futura prædicent.

Monstra verò à monitu dicta, quod aliquid significandum demonstrent, siue quod statim monstrent quid appareat, & hoc proprietatis est: abusione tamen scriptorum plerunque corrumpitur. Quædam autem portẽtorũ creationes in significationibus futuris constitutæ vidẽtur. Vult enim Deus interdũ ventura significare per aliqua nascentium noxia: sicut & per somnos, & per oracula, quibus præmoneat & significet quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem, quod plurimis etiam experimentis probatum est: *vt in temporibus Xerxis regis. Tũc quippe vulpes ex equa creata, dissolui regnum eius portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum est: quod superiores corporis partes hominis, sed mortuas habuerit, inferiores diuersarum bestiarum, sed viuentes: significasse repentinam regis interfectionem, superuixerant enim deteriora melioribus. Sed monstra quæ in significationibus dantur: non diu viuunt, sed continuo vt nata fuerint occidũt.

al. Xerxi quippe vulpes, &c.

Inter portentum & portentuosum differt. Nam portẽta sunt quæ transfigurantur, sicut fertur in Vmbria mulierem peperisse serpentem. Vnde Lucanus, Matrémque suus conterruit infans.

Portentuosa verò leuem sumunt mutationem. Exẽpli causa, cum sex digitis nati. Portenta igitur vel portentuosa existunt alia, magnitudine totius corporis vltra communem hominum modum, quantus fuit Tition in nouem iugeribus iacens, Homero testante: alia, paruitate totius corporis, vt Nani, vel quos Græci pygmæos vocant, eo quod sint statura cubitales. Alij magnitudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membro-

fortè σχιζοδόντες. rum partibus, vt bicipites & trimani vel * Scinodontes, quibus gemini procedunt dentes. Alij à defectu partium, in quibus altera pars plurimum deficit ab altera, vt manus à manu vel pes à pede. Alij à discisione, vt sine manu, aut capite generata: quos græci* sterisios vocant. fortè στερητικούς. Alia per numeria: quando solum caput, aut crus nascitur. Alia quæ in parte transfigurantur: sicut qui leonis habent vultum, vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, vt ex Pasiphae memorant genitum Minotaurũ quod Græci ἑτερομορφίαν vocant. Alia quæ ex omni parte transfigurantur in alienæ creationis portentum: vt ex muliere vitulum dicit historia generatum. Alia quæ sine transfiguratione mutationem habẽt locorum, vt oculos in pectore vel in fronte, aures supra tempora: vel sicut Aristoteles tradidit, quendam in sinistra parte iecur, in dextera parte splen habuisse. Alia secundum connaturationem, vt in alia manu digiti plures cõnaturati & cohærentes reperiuntur, in alia minus siue in pedibus. Alia secundum immaturam & intemperatam creationem, sicut ij qui dentati nascuntur, siue barbati, vel cani. Alia complexu plurimarum differentiarum, sicut illud quod prædiximus in Alexandro multiforme portentum. Alia commixtione generis, vt ἀνδρόγυνοι & ἑρμαφρόδιτοι vocantur. Hermafroditæ autem nuncupati, eo quòd eis vterque sexus appareat. ἑρμῆς quippe apud Græcos Mercurius est: ἀφροδίτη Venus nuncupatur: hi dextram mamillam virilem, sinistram muliebrem habẽtes vicissim coëundo, & gignũt, & pariunt.

Sicut autem in singulis gentibus quædam monstra sunt hominum, ita in vniuerso genere humano quædam monstra sunt gentium, vt Gigantes, Cynocephali, Cyclopes, &c.

Gigantes dicti iuxta græci sermonis etymologiam, qui eos γηγενεῖς existimant, i. terrigenas, eo quod fabulosè parens terra immensa mole & similes sibi genuerit: γῆ enim terra appellatur: γένος genus, licet & terræ filios vulgus vocet, quorum genus incertum est. Falsa autem opinantur quidam imperiti de scripturis sanctis, præuaricatores angelos cùm filiabus hominum ante diluuium concubuisse, & exinde natos Gigantes, id est, nimium grandes & fortes viros, de quibus terra completa est.

Cynocephali appellantur, eo quòd canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias, quàm homines confitetur: hi in India nascuntur.

Cyclopes quoque eadem India gignit, & dicti Cyclopes, eo quòd vnum oculũ in fronte media habere perhibentur. Hi & ἀγριοφα-E γῖται dicuntur, propter quod solas ferarũ carnes comedunt.

Lemnias in Lybia credunt truncos sine capite nasci, & os & oculos habere in pectore. Alios sine ceruicibus gigni, oculos habentes in humeris.

In vltimo autem Orientis monstruosæ gẽtiũ facies scribuntur. Aliæ sine naribus, æquali totius oris planitie, informes habentes vultus. Aliæ labro subteriori adeò prominenti, vt in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse, modico tantùm foramine calamis *venarum potum haurientes. al. auenæ pastus. Nonnulli sine linguis esse dicuntur, inuicem pro sermone vtentes nutu siue motu. F

Panotios apud Scythiã esse ferunt tam diffusa aurium magnitudine, vt omne corpus ex eis cõtegant: πᾶν enim græco sermone omne, ὦτα aures dicuntur.

Artabatitæ in Æthiopia proni, vt pecora ambulare dicuntur, quadragesimum æui annum nullus supergreditur.

Satyri homunciones sunt aduncis naribus, cornua in frontibus habent, & caprarũ pedibus similes, qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui etiã interrogatus Dei seruo respondisse fertur, dicens: Mortalis ego sum vnus ex accolis heremi, quos vario delusa errore gentilitas, Faunos Satyrósque colit. G Dicũtur quidam & syluestres homines, quos nonnulli Faunos ficarios vocant.

Sciopodũ gens fertur esse in Æthiopia singulis cruribus & celeritate mirabili: quos inde σκιόποδας Græci vocant, eo quòd per æstũ in terra resupini iacentes, pedum suorum magnitudine adumbrentur.

Antipodes in Lybia plantas versas habent post curra & octenos digitos in plantis.

ἱππόποδες in Scythia sunt, humanam formam & equinos pedes habentes.

In India ferunt esse gentem, quæ μακρόβιοι nuncupantur, duodecim pedum staturam habentes. Est & gens ibi statura cubitalis, quos H Græci à cubito Pygmæos vocant, de qua suprà diximus. Hi mõtana in die tenent, quibus est vicinus Oceanus.

Perhibent & in eadem India esse gentem fœminarum quæ quinquennes cõcipiunt, & octauum vitæ annum non excedunt.

Dicuntur autem & alia hominum fabulosa portenta quæ non sunt, sed ficta: & in causis rerum interpretantur, vt Gerionem Hispaniæ regem triplici forma proditum. Fuerũt enim tres fratres tantæ concordiæ, vt in tribus corporibus, quasi vna anima esset.

Gorgones quoque meretrices crinitas serpentibus fertur, quæ aspicientes se conuertebant in

bant in lapides, habentes vnum oculum quo inuicem vtebantur. Fuerunt autem tres sorores vuius pulchritudinis, quasi vnius oculi, quæ ita inspectores suos * stupescere faciebāt, vt vertere eos putarentur in lapides.

al. stupefaciebant.

Sirenas tres fingunt fuisse ex parte virgines ex parte volucres, habentes alas & vngulas: quarum vna voce, altera tibiis, tertia lyra canebat. Quæ illectos nauigantes suo cantu in naufragia trahebant. Secūdum veritatem autem meretrices fuerunt, quæ transeūtes, quoniam ad egestatem deducebant, iis fictæ sunt inferre naufragia. Alas autem habuisse & vngulas, quia amor & volat & vulnerat. Quæ inde in fluctibus commorasse dicuntur, quia fluctus Venerem creauerunt.

Scyllam quoque ferunt fœminam capitibus succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter fretum Siculi maris, in quo nauigantes verticibus in se concurrentium vndarum exterriti, latrare existimant vndas, quas sorbentis æstus vorago collidit.

Fingunt & monstra quædam irrationabiliū animantium, vt Cerberum inferorum canē tria capita habentem, significantes per eum tres ętates, per quas mors hominem deuorat, id est, infantiam, iuuentutem & senectutem. Quem quidam ideo dictū Cerberum putant quasi sit κρεόϐορος, id est, carnem vorans.

Dicunt & Hydram esse serpētem cum nouem capitibus, quæ Latine * scedra dicitur, quòd vno cæso tria capita excrescebant. Sed cōstat hydram locum fuisse euomentē aquas vastātem vicinam ciuitatem, in quo vno clauso meatu multi erumpebant. Quod Hercules vidēs, loca ipsa exussit, & sic aquę clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta est: huius mentionem facit Ambrosius in similitudinem hęresium, dicens: Hæresis enim velut quædam hydra fabularum, vulneribus suis creuit: & dum sæpe reciditur, pullulat, igni debita, incendióque peritura.

al. excedra.

Fingunt & Chimæram triformem bestiam, ore leonem, postremis partibus draconem, media capream. Quam quidam Physiologi

A non animal, sed Ciliciæ montem esse aiunt, quibusdam locis leones & capreas nutrientē, quibusdam ardentem, quibusdam plenū serpentibus. Hunc Bellorofontes habitabilem fecit, vnde Chimæram dicitur occidisse.

Centauris, id est, hominibus equo mixtis species vocabulum dedit, quos quidam fuisse equites Thessalorum dicūt, sed quòd discurrentes in bello velut vnum corpus equorum & hominum viderentur, inde Centauros fictos asseruerunt.

Porrò Monocentaurum nomen sumpsisse B ex tauro & homine, qualem bestiam dicunt fabulosè in Labyrintho inclusam fuisse. De qua Ouidius, Semibouémque virum, semiuirúmque bouem.

Onocētaurus autem vocatur, eo quod media pars hominis species, media asini esse dicatur, sicut & Hippocentauri quòd equorum hominúmque in eis natura coniuncta fuisse putatur.

De transformatis, Cap. IIII.

C

Scribuntur autem & quædam monstruosę hominum transformationes & commutationes in bestias, sicut de illa maga famosissima Circe, quæ socios quoque Vlyssis mutasse fertur in bestias, & de Arcadibus, qui sorte ducti, transnatabant quoddam stagnum, atque ibi conuertebantur in lupos. Nā & Diomedis socios in volucres fuisse conuersos, nō fabuloso mendacio, sed historica affirmatione cōfirmant. Sed & quidam asserunt Strigas ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia D figuræ sceleratorum mutātur, & siue magicis cantibus, siue herbarum veneficio, totis corporibus in feras trāseunt. Siquidem & per naturam pleraque mutationē recipiunt: & corrupta in diuersas species transformantur: sicut de vitulorum carnibus putridis apes: sicut de equis scarabei: de mulis locustæ: de cancris scorpiones. Ouidius: Cōcaua littorei si demas brachia cancri: Scorpius exibit, caudáque minabitur vnca.

I M

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, Liber duodecimus.

Capita libri duodecimi.

De pecoribus & iumentis, CAP. I.

MNIBVS animantibus Adam primus vocabula indidit, appellans vnicuique nomen ex præsenti institutione, iuxta conditionem naturæ cui seruiret. Gentes autem vnicuique animalium ex propria lingua dederunt vocabula. Non autem secundũ Latinam linguam atque Græcam, aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa imposuit Adã: sed illa lingua quæ ante diluuiũ omnium vna fuit, quæ Hebræa nuncupatur.

Latinè autem animalia siue animantia dicta, quòd animentur vita & moueantur spiritu.

Quadrupedia vocata, quia quatuor pedibus gradiuntur, quæ dum sint similia pecoribus, tamen sub cura humana non sunt, vt cerui, damæ, onagri, &c. sed neque bestiæ sunt, vt leones, neque iumenta, vt vsus hominum iuuare possint.

Pecus dicimus omne quod humana lingua & effigie caret. Propriè autem pecorum nomen iis animalibus accõmodari solet, quæ sunt aut ad vescendum apta, vt oues & sues: aut vsui hominum commoda: vt equi & boues. Differt autẽ inter pecora & pecudes, nã veteres communiter in significatione omniũ animalium pecora dixerunt. Pecudes autem tantùm illa animalia quę edũtur, quasi pecuedes. Generaliter autem animal pecus à pascẽdo vocatur.

Iumenta nomina inde traxerunt, quòd nostrum laborem vel onus suo adiutorio subuectando vel arando iuuent. Nam bos carpenta trahit, & durissimas terræ glebas vomere vertit. Equus & asinus portant onera, & hominũ
F in gradiendo laborem temperant. Vnde & iumenta appellantur ab eo quòd iuuent homines: sunt enim magnarum virium animalia.

Eadem quoque armenta, vel quòd sint apta armis, i. bello: vel quòd his in armis vtimur. Alij armenta tantùm boues intelligunt ab arando, quasi aramenta. Discretio est autem inter armenta & greges: nam armenta equorum & boum sunt, greges verò caprarum & ouium.

G Ouis molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum, ab oblatione dictum, eò quod apud veteres in initio non tauri, sed oues in sacrificio mactarentur. Ex iis quasdam bidẽtes vocant, eo quod inter octo dentes duos altiores vocant: quas maximè gentiles in sacrificiũ offerebant.

Veruex vel à viribus dictus, quod cæteris ouibus sit fortior, vel quod sit vir, i. masculus, vel quod vermem in capite habeat: quorum excitati pruritu, inuicem se concutiunt, & pugnantes cum magno impetu feriunt.
H

Aries vel ἀπὸ τοῦ ἄρεος, i. à * Marte vocatus: vnde apud nos in gregibus masculi mares dicuntur: siue quod hoc pecus à gentilibus primum aris est immolatũ. Aries quòd aris imponeretur. Vnde est illud: Aries mactatur ad aram. *al. mare*

Agnum quanquam & Græci vocent ἀπὸ τοῦ ἁγνος, quasi pium. Latini tamen ideo hoc

nomen habere putant, eo quod præ cæteris animantibus matrem agnoscat: adeo vt etiã si in magno grege errauerit, statim balatu recognoscat vocem parentis.

Hœdi ab edendo vocati: parui enim pinguissimi sunt, & saporis iocundi: vnde & edere, inde & edulium vocatur.

Hircus lasciuum animal & petulcũ & feruens semper ad coïtum, cuius oculi ad libidinem in transuersum aspiciunt, vnde & nomẽ traxit. Nam hirci sunt oculorum anguli secũdum Suetonium, cuius natura adeo calidissima est, vt adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri domare valet materia, solꝰ huius cruor dissoluat. Maiores hirci cinifij dicuntur à fluuio Cinife in Lybia, vbi grandes nascuntur.

Capros & capras à carpendis virgultis quidam dixerunt. Alij quòd captent aspera. Nõnulli à crepitu crurum, vnde eas* capreas vocitatas, quæ sunt capræ agrestes, quas Græci pro eo quod acutissimè videant, ἀπὸ τοῦ ὀξὺ δέρκεσθαι dorcadas appellauerunt. Morantur enim in excelsis mõtibus, & quamuis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt. Eædem autem & capreæ: eædem ibices, quasi auices, eo quod ad instar auium ardua & excelsa teneant, & in sublimibus inhabitent: ita vt de sublimitate vix humanis obtutibus pateant: vnde & meridiana pars ibices aues vocat, quæ Nili fluentis inhabitant. Hæc itaque animalia, vt diximus, in petris altissimis commorantur, vt si quando ferarum vel hominum aduersitatem persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese præcipitantes in suis se cornibus illæsa suscipiant.

al. creas.

Cerui dicti ἀπὸ τῶν κεράτων, i. à cornibus. κέρατα enim græcè cornua dicuntur. Hi serpentium inimici cùm se grauatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahũt de cauernis, & superata pernicie veneni eorum pabulo reparantur. Dictamnum herbã ipsi prodiderunt. Nam ea pasti excutiunt acceptas sagittas. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus acutè audiunt, summissis nihil. Siquando immensa flumina vel maria transnatant, capita clunibus præcedẽtium superponunt, sibíque inuicem succedẽtes nullum laborem ponderis sentiunt.

Τραγέλαφοι à Græcis nominati, qui dum eadem specie sint, vt cerui, villosos tamen habent armos, vt hirci, & menta portensis hirsuta barbis, qui non alibi sunt quã circa Phasidem.

Hinnuli filij sunt ceruorum, ab innuere dicti: quia ad nutum matris absconduntur.

Damula vocata, quod de manu effugiat: timidum animal & imbecille: de quo Mar- A tialis: Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum, Imbelles damæ, quid nisi præda sumus?

Lepus quasi leuipes, quia velociter currit. Vnde & Græcè pro cursu λάγως dicitur: velox est enim animal & satis timidum.

Cuniculi genus agrestium animalium, dicti quasi caniculi, eo quod canum indagine capiantur, vel excludantur ab speluncis.

Sus dicta, quod pascua subigat, id est, terra subacta escas inquirat.

Verres, quod grandes habeat vires.

Porcus, quasi spurcus. Ingurgitat enim se cœno, luto immergit, limo illinit. Horatius: B Et amica luto sus. hinc etiam spurcitia vel spurius nuncupatur.

Porcorum pilos setas vocamus, & setas à sue dictas: à quibus & sutores vocantur, quod ex setis suant, id est, consuant pelles.

Aper à feritate vocatus, ablata e litera, & subrogata p. Vnde & apud græcos σῦς ἄγριος id est, ferus dicitur. Omne enim quod ferum est & immite abusiuè agreste vocamus.

Iuuencus dictus, eo quod iuuare incipiat hominum vsus in * excolenda terra, vel quia apud gentiles Ioui semper vbique iuuencus immolabatur, nunquam taurus. Nam in victimis etiam ætas considerabatur.

al. colendo terram.

Taurus Græcum nomen est sicut & bos. Indicis tauris color fuluus est, volucris perni- C citas, pilis in contrarium versis, caput circũflectunt flexibilitate qua volunt, tergi duritia omne telum respuunt immiti feritate.

Bouem græci βοῦν dicũt. Hunc Latini trionem vocãt, eo quod terram terat, quasi terionem. Neuius: * Trionem hic moderatur rusticus. Cuius latitudo pellium à mento ad crura, palearia dicuntur, à pelle ipsa, quasi pellearia, ꝗ est generositatis in boue signũ. Boum in sociis eximia pietas. Nam alter alterum inquirit cum quo ducere collo aratra consueuit, & frequenti mugitu pium testatur affectum si fortè defecerit.

al. Trionũ hic moderator.

Vacca dicta, quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum: sicut leo leæ- D na, draco dracæna.

Vitulus & vitula, à viriditate vocati sunt, id est, ætate viridi, sicut virgo. Vitula autem parua est & nondum enixa. Nam enixa, iuuenca est aut vacca.

Bubali vocati per deriuationem, quod sint similes boum: adeo indomiti, vt præ feritate iugum ceruicibus non recipiant. Hos Africa procreat.

Vri agrestes boues sunt in Germania, habẽtes cornua intantum protensa, vt regiis mensis insigni capacitate ex eis gerulæ fiant.

Camelis causa nomẽ dedit, siue quod quã-

do onerantur, vt breuiores & humiles fiant, accumbant: quia græci χαμαὶ humile & breue dicunt: ſiue quia curuus eſt dorſo. * camor enim verbo græco curuum ſignificat. Hos licet & aliæ regiones mittant, ſed Arabia plurimos. Differunt autem ſibi. Nam Arabici bina tubera in dorſo habent: reliquarum regionum ſingula.

fortè καμπύλοι.

Dromeda genus eſt camelorum, minoris quidem ſtaturæ, ſed velocioris. Vnde & nomen habet. Nam δρόμος Græcè curſus velocitas appellatur. Centum & amplius miliaria vno die pergere ſolet. Quod animal ſicut bos & ouis & camelus ruminat.

Ruminatio autem dicta eſt à * rumine eminente gutturis parte: per quam dimiſſus cibus à certis animalibus reuocatur.

al. ruma.

Aſinus & aſellus à ſedendo dictus, quaſi * aſſed⁹: ſed hoc nomẽ quod magis equis cõueniebat, ideo hoc * animal ſumpſit, quia priuſquàm equos caperẽt homines, huic præſidere cœperunt. Animal quippe tardum & nulla ratione renitens, ſtatim vt voluit ſibi homo ſubſtrauit.

al. adſeddus

al. ab antiquis.

Onager interpretatur aſinus ferus, ὄνον quippe Græci aſinum vocant, ἄγριον ferum. Hos Africa habet magnos, i. indomitos, & in deſerto vagantes. Singuli autem fœminarũ gregibus præſunt. Naſcentibus maſculis celant, & teſticulos eorum morſu detruncant, quod tamen cauentes matres eos in ſecretis locis occultant.

Aſini Arcadici dicti, quòd ab Arcadia primùm vecti ſint magni & alti. Minor autem aſellus agro plus neceſſarius eſt, quia & laborem tolerat & negligentiam propemodum non recuſat.

Equi dicti, eo quòd quando quadrigis iungebantur, æquabantur, paréſque forma & ſimiles curſu copulabantur.

Caballus à cauendo dictus, propter quod gradiens vngula impreſſa terram concauet, quod reliqua animalia non habẽt: inde & ſonipes quod pedibus ſonat.

Viuacitas equorum multa, exultant enim in campis, odorantur bellũ, & excitantur ſonitu tubæ ad prælium: voce accenſi ad curſum prouocantur: dolent cùm victi fuerint, exultant cùm vicerint. Quidam hoſtes in bello ſentiunt, adeo vt aduerſarios morſu petant. Aliqui etiã proprios dominos recognoſcunt: obliti manſuetudinis, ſi mutentur, aliqui præter dominum nullum dorſo recipiunt. Interfectis vel morientibus dominis multi lacrymas effundunt. Solius equi eſt propter hominem lacrymari, & doloris affectum ſentire. Vnde & in centauris equorum & hominum natura permixta eſt. Solent enim ex equorũ mœſtitia vel alacritate euentum futurum dimicaturi colligere. Ætas longæua equis Perſicis, Vngaricis, Epiroticis ac Siculis, in annis vltra quinquaginta: breuior autẽ Hiſpanis ac Numidis & Gallicis, frequens opinio eſt.

In generoſis equis, vt aiunt veteres, quatuor ſpectantur: forma, pulchritudo, meritum, atque color. Forma vt ſit validum corpus & ſolidum robore, conueniens altitudo, latitudo, latus longum ſubſtrictius, maximæ & rotundæ clunes, pectus latè patens, corpus omne muſculorum denſitate nodoſum, pes ſiccus, & cornu concauo ſolidatus. Pulchritudo, vt ſit exiguum caput, & ſiccum, pelle prope oſſibus adhærente, aures breues & acutæ, oculi magni, nares patulæ, & erecta ceruix, coma denſa & cauda, vngularum ſoliditatis fixa rotunditas. Meritum, vt ſit animo audax, pedibus alacer, tremẽtibus membris, quod eſt indicium fortitudinis, quíque ex ſumma quiete facilè concitetur, vel excitata feſtinatione nõ difficilè teneatur. Motus autem equi in naribus intelligitur, virtus in membris trementibus. Color hic præcipuè ſpectandus: * badius, aureus, roſeus, mirteus, * ceruin⁹, giluus, glaucus, ſcutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badióque diſtinctus, reliquis varius color, vel cinereus deterrimus.

ἀπὸ τῶν βαΐων, hoc eſt, ramis palmarum, qui colorem ſpadiceum referũt & hodie Hiſpani hũc colorẽ Vayo vocant. Et vn Vayo, quem ſpadicei coloris vocant.

al. ceruinulus.

Badium autem antiqui vadium dicebant, quòd inter cętera animalia fortius vadat. Ipſe eſt & ſpadix, quem phœnicatum vocant: & dictus ſpadix à colore palmæ, quã Siculi ſpadicam vocant.

Glaucus verò eſt veluti pictos oculos habẽs, & quodam ſplendore perfuſos: nam glaucum veteres dicebant album.

Giluus autẽ melinus color eſt ſubalbidus.

Guttatus, albus nigris interuenientibus punctis.

Candidus autem & albus inuicem ſibi differunt. Nam albus cum quodam pallore eſt, candidus verò, niueus & pura luce perfuſus.

Canus dictus, quia ex candido colore & nigro eſt.

Scutulatus vocatus propter orbes quos habet candidos inter purpuras.

Varius, quòd vias habeat colorum impariũ. Qui autem albos tantùm pedes habent, * petali appellantur: qui frontem albam, * calidi.

* Ceruinus eſt, quem vulgo gauranem dicunt.

al. petuli. ſ. petelli.

al. candidi.

al. ceruinulus.

Æranem idem vulgus vocat, quòd in modum æreí ſit coloris.

Mirteus autem eſt preſſus in purpura.

Doſinus autem dictus, quod ſit color eius de aſino, idem & cinereus. Sunt autem hi de agreſti genere orti, quos equiferos dicimus, &

proinde ad vrbanam dignitatem transire non A possunt.

Mauron niger est. Nigrum enim Græci μαῦρον vocant.

Manus verò equus breuior est, quem vulgo brunitum vocant vel brunitium.

Veredos antiqui dixerunt, quòd veherent redas, i. ducerent, vel quod vias publicas currant, per quas & redas ire solitum erat.

Equorum tria sunt genera, vnum generosum, præliis & oneribus aptum: alterum vulgare atque gregarium ad vehendum, non ad equitandum aptum: tertium ex permixtione diuersi generis ortum, quod etiam bigenerũ dicitur, quia ex diuersis nascitur, vt mulus.

Mulus autem à græco tractum vocabulum B habet. Græcè enim quod iugo pistorum subactus, tardas molẽdo ducat in gyrum molas. Iudæi asserunt quod Ana abnepos Esau equarum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, vt mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Onagros quoque admissos esse ob hoc ad asinas: & ipsum istiusmodi reperisse concubitum, vt velocissimi ex his asini nascerentur. Industria quippe humana diuersum animal in coitu coëgit: sicque adulterina commixtione genus aliud reperit: sicut & Iacob contra naturam colorum similitudines procurauit. Nam tales fœtus oues illius concipiebant, quales C vmbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur. Denique & hoc ipsum in equarum gregibus fieri fertur, vt generosos obiiciant equos visibus concipientium, quo eorum similes concipere & creare possint. Nam & columbarum dilectores depictas ponũt pulcherrimas columbas eisdem locis, quibus illæ versantur, quo rapiente visu similes generent. Inde est quòd quidam grauidas mulieres iubent nullos intueri turpissimos animalium vultus, vt cynocephalos & simias, ne visibus occurrentes similes fœtus pariant. Hanc enim fœminarum dicunt esse naturam, vt quales prospexerint, D siue mente conceperint in extremo voluptatis æstu dum concipiunt, talem sobolem procreent. Etenim animal in vsu Venereo formas extrinsecus intus transmittit, eorumque satiata typis rapit species eorum in propriam qualitatem.

In animantibus bigenera dicuntur, quæ ex diuersis nascuntur, vt mulus ex equa & asino: burdo ex equo & asina: hibridæ ex apris & porcis: titirus ex oue & hirco:* musiño ex capra & ariete. Est autem dux gregis. al. Musineo

De Bestiis, CAP. II.

Bestiarum vocabulum propriè conuenit leonibus, tygribus, pardis, & vulpibus, canibúsque & simiis & cæteris quæ vel ore vel vnguibus sæuiunt, exceptis serpentibus. Bestiæ autem dictæ à vi qua sæuiunt.

Feræ appellatæ, quòd naturali vtantur libertate, & desiderio suo ferantur. Sunt autem liberæ earum voluptates, & huc atque illuc vagantur, & quò animus duxerit eò feruntur.

Leonis vocabulum ex Græca origine inflexum est in Latinum. græcè enim λέων vocatur. & est nomen nothum, quia ex parte corruptum. Leæna verò totum Græcum est sicut & dracæna. Vt autem leæna lea dicatur, vsurpatum est à Poëtis. Leo autem Græcè, Latinè rex interpretatur, eo quòd sit princeps omnium bestiarum. Cuius genus trifarium dicitur. E quibus breues ac iuba crispa, imbelles sunt: longi & coma simplici, acres. Animos eorum frons & cauda indicat. Virtus eorum in pectore, firmitas in capite. Septi autem à venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus, sed ignis magis. Cùm dormierint vigilant oculi: cùm ambulant cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inueniat. Cùm genuerint catulum, tribus diebus & tribus noctibus catulus dormire fertur: tunc deinde patris fremitu vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem. Circa hominem leonum natura est benigna, vt nisi læsi nequeant irasci. Patet enim eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis enim parcunt: captiuos obuios repatriare permittunt: hominem non nisi in magna fame interimũt. De quibus Lucretius.--Scymnique leonum, &c.

Tygris vocata propter* volucrem fugam. Ita enim nominant Persæ & Medi sagittam. Est enim bestia variis distincta maculis, virtute & velocitate mirabilis, ex cuius nomine flumen tygris appellatur, quòd is rapidissimus sit omnium fluuiorum. Has magis Hircania gignit. al. celerem, & velocem.

Panther dictus siue quod omnium animalium amicus sit, excepto dracone, siue quia & sui generis societate gaudet, & ad eandem similitudinem quicquid accipit reddit.

Πᾶν omne dicitur. Bestia est hæc minutis orbiculis superpicta, ita vt oculatis ex fuluo circulis, nigra vel alba distinguatur varietate. Hæc semel omnino parturit, cuius causæ ratio manifesta est. Nam cùm in vtero matris coaluere catuli, maturísque ad nascendum viribus pollent, oderunt temporum moras. Itaque oneratam fœtibus vuluam tanquam obstantem partui vnguibus lacerant, effundit illa partum, seu potius dimittit, dolore

cogente. Ita postea corruptis & cicatricosis E sedibus genitale semen infusum non erit acceptũ, sed irritum resilit. Nam Plinius dicit animalia cum acutis vnguibus frequenter parere non posse. Vitiantur enim intrinsecus se mouentibus catulis.

Pardus secundus post pãtherem est, genus varium & velocissimum, & præceps ad sanguinem. Saltu enim ad mortem ruit.

Leopardus ex adulterio leænę & pardi nascitur, & tertiam originem efficit, sicut & Plinius in naturali historia dicit, leonem cum parda, aut pardum cum leæna concumbere, & ex vtroque coitu degeneres partus creari, vt mulus ex equa & asino. F

Rinoceros à Græcis vocatus, Latinè interpretatur in nare cornu. Idem & monoceros, id est, vnicornis, eò quòd vnum cornu in media fronte habeat pedum quatuor: ita acutum & validum, vt quicquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nam & cum elephante sæpe certamen habet, & in ventre vulneratũ prosternit. Tantæ autem est fortitudinis, vt nulla venantium virtute capiatur: sed, sicut asserunt qui naturas animalium scripserunt, virgo puella præponitur, quæ venienti sinum aperit: in quo ille omni ferocitate deposita caput ponit: sicque soporatus velut inermis capitur.

Vide D. Greg. lib. 31. moral. cap. 13. Pierium in fine libri 2. hieroglyphicon. Pintum in cap. 45. Esaiæ. Pipinum ferm. 10. de secretis secretorum.

Elephantem Græci à magnitudine corporis vocatum putant, quòd formam montis præferat. Græcè enim mons * elisio dicitur. Apud Indos autẽ à voce barro vocatur. Vnde & vox eius barritus dicitur, & dentes eius ebur. Rostrum autem * promoscida dicitur, quo ille pabulum ori admouet, & est angui similis, vallo munitus eburneo. Hos boues * Lucanos vocabant antiqui Romani: boues, quia nullum animal grandius videbant: * Lucanos, quia in Lucania illos primus Pyrrhus in prælio obiecit Romanis. Nam hoc genus animãtis in rebus bellicis aptũ est. In eis enim Persæ & Indi ligneis turribus collocatis, tanquam de muro iaculis dimicant. Intellectu autem & memoria multa vigent. Gregatim incedunt: motu quo valent salutant homines: murem fugiunt: auersi coëunt, quando autẽ parturiunt, in aquis vel insulis dimittunt fœtus, propter dracones, quia inimici sunt & ab eis implicati necantur. Biennio autem portant fœtus, nec amplius quàm semel gignunt, nec plures, sed tantùm vnum. Viuunt autem annos trecentos. Apud solam Africam & Indiam elephanti prius nascebantur: nunc sola eos India gignit.

al. Elesio.
al. promuscida, & pro boscida.
al. Lucas.
al. Lucas.

Gryphes vocatur, quod sit animal pennatum & quadrupes. Hoc genus ferarũ in Hyperboreis montibus nascitur. omni parte corporis leones sunt: alis & facie aquilis similes, equis vehementer infesti. Nam & homines * viuos discerpunt. al. visos.

Cameleon non habet vnum colorem, sed diuersa varietate conspersus, vt pardus. Dictus autem ita, eo quod cameli similitudinẽ habet & leonis: huius cameleontis corpusculum ad colores quos videt facillima conuersione variatur, quod animalium aliorum non est ita ad conuersionem facilis corpulentia. Cameleon pardus dictus, quod dum sit vt pardus albis maculis superaspersus, collo equo similis, pedibus buballis, capite tamen camelo est similis: hunc Æthiopia gignit.

Lynx dictus, quia in luporũ genere numeratur: bestia maculis distincta terga, vt pardus, sed similis lupo. Vnde & ille λύκος, iste lynx. Huius vrinam conuerti in duritiam preciosi lapidis dicunt, qui ligurius appellatur, quod & ipsos lynces sentire, hoc documento probatur. Nam egestum liquorem arenis inquantum potuerint contegunt, inuidia quadam naturæ, ne talis egestio transeat in vsum humanũ. Lynces dicit Plinius secundus extra fœtum vnum non admittere.

Castores à castrando dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus, propter quod cùm præsenserint venatorem, ipsi G se castrant & morsibus vires suas amputant. De quibus Cicero in Scauriana, redimunt se à parte corporis, propter quod maximè expetuntur. Iuuenalis: --Qui se, Eunuchum ipse facit, cupiens euadere damnum Testiculi --. Ipsi sunt & Fibri, qui etiam Pontici canes vocantur.

Vrsus fertur dictus, quod ore suo formet fœtus, quasi orsus. Nam aiunt eos informes generare partus, & carnem quandam nasci, quam mater lambendo in membra componit. Vnde est illud: Sic format lingua fœtum cùm protulit vrsa. Sed hoc immaturitas partus facit, denique tricesimo die generat. Vnde euenit, vt præcipitata fœcũditas informis H procreetur. Vrsorum caput inualidum: vis maxima in brachiis & in lumbis. Vnde interdum erecti insistunt.

Lupus Græca deriuatione in linguam nostram transfertur. Lupos enim illi λύκȣς dicunt. λύκος autem græcè à morsibus appellatur, quòd rabie rapacitatis quæque inuenerit trucidet. Alij lupos vocatos aiunt, quasi * leopos, quòd quasi leoni, ita sit illi virtus in pedibus, vnde quicquid pede presserit, non viuit. Rapax autẽ bestia & cruoris appetẽs, de quo rustici aiunt, vocem hominem perdere, si eũ prior lupus viderit. Vnde & subito tacenti dicitur: Lupus in fabula. Certè si se prius visum senserit, deponit feritatis audaciam. Lupi to- al. leopes.

to anno non amplius quàm duodecim diebus coëunt, famem diu portant, & post longa ieiunia multum deuorant. Lupos Æthiopia mittit ceruice iubatos, & * tantum varios, vt nullum colorem dicant illis abesse. al. tanto.

Canis nomen Latinum, Græcam etymologiam videtur habere. Græcè enim κύων dicitur: licet eum quidam à canore latratus appellatum æstiment, eò quòd insonet, vnde & canere. Nihil autem sagacius canibus. Plus enim sensus cæteris animalibus habent. Námque soli sua nomina recognoscunt: dominos suos diligunt: dominorum tecta defendunt: pro domino suo se morti obiiciunt: voluntariè cum domino suo ad prædam currunt: corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum postremò naturæ est, extra homines esse non posse. In canibus duo sunt spectanda, aut fortitudo, aut velocitas.

Catuli abusiuè dicuntur quarumlibet bestiarum filij: nam catuli propriè canum sunt, per diminutionem distincti.

Lycisci autem dicuntur, vt ait Plinius, canes nati ex lupis & canibus, cùm inter se fortè miscentur. Solent & fœminæ canes noctu in syluis alligatæ admitti ad bestias tygres, à quibus insiliri & nasci ex eodem fœtu canes adeo acerrimos & fortes, vt in complexu leones prosternant.

Vulpes dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal, insidiisque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem, sicque descendentes quasi ad cadauer volucres rapit & deuorat.

Simiæ græcum est nomen, id est, pressis naribus. Vnde & Simias dicimus, quòd suppressis naribus sint, & facie fœda, rugis turpiter follicantibus, licet & capellarum sit pressum habere nasum. Alij simias latino arbitrantur sermone vocatas, eo quòd multa in eis similitudo humanæ rationis sentitur, sed falsum est. Hæ elementorum sagaces noua luna exultant, media & caua tristantur. Fœtus quos amant ante se gestant, neglecti circa matrem hærent. Harum genera quinque sunt, ex quibus cercopitheci caudas habent. Simia enim cum cauda est, quam quidam * cruda vocant. al. cruram, & clunam, & duram, & cluram.

Sfingæ villosæ sunt comis, mammis prominentibus, dociles ad feritatis obliuionem.

Cynocephali & ipsi similes simiis, sed facie admodum canis, vnde & nuncupati.

Satyri facie admodum grata & gesticulatis motibus inquieti.

Callitriches toto penè aspectu à cæteris distant: sunt enim in facie producta barba, & lata cauda. A

Leontophonos bestia modica, & ex eo ita vocata, quia capta exuritur: eiúsque cinere aspersæ carnes, & positæ per compita semitarum leones necant, si quantulumcunque ex illis sumpserint.

Histrix animal in Africa erinacij simile, vocatum à spinarum stridore, quas tergo laxatas emittit, vt canes insequentes vulneret.

Enhydros bestiola ex eo nuncupata, quòd in aquis versetur, & maximè in Nilo. Quæ si inuenerit dormientem crocodilum, volutat se in lutum primùm, & intrat per os eius in ventrem, & carpens omnia interiora eius, exit viua de visceribus crocodili, ipso mortuo: B hinc νέοσμον Græcè vocatus, eo quod odore suo & salubria ciborum & venenosa prodantur. De quo Dracontius ait: * Prædicit suillus vim cuiuscunque veneni. al. Præcidit.

Suillus autem à setis est nuncupatus. Hic etiam serpentes insequitur, qui cùm aduersus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maximè obseruat quasi minantem, ad quam cùm vim suam transfert, decepta corripitur.

Musio appellatus, quòd muribus infestus sit. Hunc vulgus * captum à captara vocant. Alij dicunt quòd captat, i. videt. Nam tanto acutè cernit, vt fulgore luminis noctis tenebras superet. Vnde & à Græcis venit catus, i. ingeniosus, * ἀπὸ τοῦ καίειν. C al. cattum. al. κάζεσθαι.

Furo à furuo dictus, vnde & fur. Tenebrosos enim & occultos cuniculos effodit, & eiicit prædam quam inuenerit.

Melo, quòd sit rotundissimo membro, vel quòd fauos petat, & assiduè mella captet.

De minutis animantibus, Cap. III.

Mus pusillum animal, græcum illi nomen est, quicquid verò ex eo trahit latinum fit. Alij dicunt mures, quòd ex humore terræ nascuntur. Nam mus terra, vnde & humus. His in plenilunio iecur crescit, sicut quædam maritima augentur, quæ rursus decrescente luna deficiunt. D

Sorex latinum est, eo quòd rodant & in modum serræ præcidant. Antiqui autem soricem, sauricem dicebant, sicut & clodum claudum.

Mustella dicta, quasi mus longus: nam telum à longitudine dictum. Hæc ingenio subdola, in domibus vbi nutrit catulos suos, trãsfert mutátque sedem. Serpentes etiam murésque persequitur: duo autem sunt genera mustellarum. Alterum enim syluestre est distans magnitudine, quod Græci ἰκτίδας vocant: alterum in domibus oberrans. Falso autem opinantur, qui dicunt mustellam ore cõcipere, aure effundere partum.

Musaraneum, cuius morsu aranea moritur. Est in Sardinia animal perexiguum, araneæ forma, quæ solifuga dicitur, eo quod diem fugiat. In metallis argentariis plurima est, occultò reptans, & per imprudentiam supersedentibus pestem facit.

Talpa ideo dicta, quod sit damnata cæcitate perpetua & tenebris. Est etenim absque oculis, semper quoque terram fodit, & humũ egerit, atque radices subter frugibus comedit, quam Græci ἀφάλακα vocant.

Glires dicti sunt, quia pingues eos efficit somnus. Nã gliscere dicimus crescere. Hyeme enim tota dormiunt & immobiles quasi mortui iacent, tempore æstiuo reuiuiscunt.

Ericius animal spinis coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod subrigit se quando spinis suis clauditur, quibus vndique protectus est contra insidias. Nam statim vt aliquid senserit, primum se subrigit: atque in globum conuersus, in sua arma se recolligit. Huius prudentia quædam est. Nam dum absciderit vuam de vite, supinus sese volutat super eam, & sic eam exhibet natis suis.

Grillus nomen à sono vocis habet. Hic retrò ambulat, terram terebrat, stridet noctibus: venatur eum formica circumligata capillo in cauernam eius coniecta, afflata prius puluere ne se abscondat. Ita formicæ complexibus trahitur.

Formica dicta, eo quod ferat micas farris, cuius solertia multa. Prouidet enim in futurum, & præparat æstate quod hyeme comedat. In messe autem eligit triticum: hordeum non tangit. Dum pluit * ei super frumentum, totum eiicit. Dicuntur in Æthiopia esse formicæ ad canis formam, quæ arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt ne quis auferat, captantésque ad necem persequuntur.

al. super eius.

Formicoleon, ob hoc vocatus, quia est vel formicarum leo, vel certè formica pariter & leo. Est enim animal paruum formicis satis infestum, quod se in puluere abscondit, & formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem leo & formica vocatur, quia aliis animalibus vt formica est: formicis autem vt leo est.

De serpentibus, CAP. IIII.

Anguis vocabulum omnium serpentiũ genus, quod plicari & contorqueri potest. Et inde anguis, quòd angulosus & nunquam sit rectus. Angues autem apud gentiles pro geniis lucorum erant habiti semper, vnde & Persius: Pinge duos angues, pueri sacer est lucus.

Colubrum constat ab eo dictum, quod colat vmbras, vel quod in lubricos tractus flexi-
E bus sinuosis labatur. Nam lubricum dicitur quicquid labitur dum tenetur, vt piscis & serpens.

Serpens autem nomen accepit, quia occultis accessibus serpit: non apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa autem quæ quatuor pedibus nituntur, sicut lacerti & stelliones, non serpentes sed reptilia sunt, quia ventre & pectore reptant. Quorum tot venena, quot genera: tot pernicies, quot species: tot dolores, quot colores habentur.

Draco maior cunctorum serpentium, siue omnium animantium super terram. Hunc Græci δράκοντα vocant. Vnde & deriuatum est in Latino vt diceretur drago, quia sæpe à
F speluncis abstractus fertur in aërem, concitaturque propter eum aër. Est autem cristatus, ore paruo, & arctis fistulis per quas trahit spiritum & linguam exerit. Vim autem non in dentibus sed in cauda habet, & verbere potius quàm rictu nocet, innoxius autem est à venenis: sed ideò huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem ligauerit, occidit. A quo nec elephas tutus est sui magnitudine corporis. Nam circa semitas delitescens per quas elephãti solito gradiuntur, crura eorum nodis illigat, ac suffocatos perimit. Gignitur autem in Æthiopia & India, in ipso incendio iugis æstus.

Basiliscus Græcè, Latinè interpretatur regulus, eò quòd rex serpentium sit, adeò vt eũ
G videntes fugiant, quia olfactu suo eos necat, nam & hominem, vel si aspiciat, interimit. Siquidem ad eius aspectum nulla auis volans illæsa transit, sed quamuis procul sit, eius ore combusta deuoratur. A mustelis tamen vincitur, quas illic homines inferunt cauernis in quibus delitescit. Itaque ea visa, fugit, quem illa persequitur & occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis, albis maculis lineatus.

H Reguli autem, sicut scorpiones, arentia quæque sectantur, & postquam ad aquas venerint, ibíque aliquem momorderint, ὑδροφόβους & lymphaticos faciunt.

Sibilus idem est qui & regulus. Sibilo enim occidit antequam mordeat vel exurat.

Vipera dicta, quod vi pariat. Nam cùm venter eius ad partum intumuerit, catuli non expectantes naturę maturam solutionem, sed corrosis eius lateribus vi erumpunt cum matris interitu. Lucanus, Viperei coëunt abrupto corpore nati. Fertur autem quòd masculus ore inserto viperæ semen expuat. Illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa, caput maris ore receptum præcidit: ita fit vt parens vterque pereat, masculus dum coit,

fœmina cùm parturit. Ex vipera autem pastelli fiunt, qui θηλακοὶ vocantur à Græcis.

Aspis vocata quòd morsu venena immittat & aspergat: ἰὸς enim Græci venenum dicũt, & inde aspis quod morsu venenato interimat. Huius diuersa genera & species, & dispares effectus ad nocendum: fertur enim aspis cùm cœperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus propriis euocat, vt eam de cauerna educat: illa autem cùm exire noluerit, vnam aurem ad terram premit, alteram cauda obturat & operit: atque ita voces illas magicas non audiens, non exit ad incantantem.

Dipsas genus est aspidis, quæ latinè situla dicitur, quia quem momorderit, siti perit.

Hypnalis genus aspidis dicta, quòd somno necat: hãc sibi Cleopatra apposuit, ac ita morte quasi somno soluta est.

Hemorrois aspis nuncupatur, eo quòd sanguinem sudet qui ab eo morsus fuerit: ita vt dissolutis venis, quicquid vitæ est per sanguinem euocet. Græcè enim sanguis αἷμα dicitur.

Prester aspis semper ore patenti & vaporãte currit. Cuius Poëta sic meminit: Oráque distendens auidus fumantia prester. Hic quẽ percusserit, distenditur, enormíque corpulentia necatur. Extuberatum enim putredo sequitur.

Seps, tabificus aspis, qui dum momorderit hominem, statim eum consumit: ita vt liquefiat totus in ore serpentis.

Cerastes serpens dictus, eo quòd in capite cornua habeat similia arietum. κέρατα enim Græci cornua vocant: sunt autem illi quadrigemina cornicula, quorum ostentatione, veluti esca, illiciens sollicitata animalia perimit. Totum enim corpus arenis tegit, nec vllum indicium sui præbet, nisi ex ea parte qua inuitatas aues vel animalia capit. Est enim flexuosus plus quàm alij serpentes, ita vt spinam non habere videatur.

Scitalis serpens vocatus, eo quòd tanta præfulget tergi varietate, vt notarum gratia retardet aspicientes: & quia reptando pigrior est, quos assequi non valet miraculo sui stupentes capit. Tanti autem feruoris est, vt etiam hyemis tempore exuuias corporis feruentis exponat. De quo Lucanus: Et scitale sparsis etiam nũc sola pruinis Exuuias positura suas.

Amphibæna dicta, eo quòd duo capita habeat: vnum in loco suo, alterum in cauda, currens ex vtroque capite, tractu corporis circulato. Hæc sola serpentium frigori se committit, prima omnium procedens. De qua Lucanus: Et grauis in geminum vergens caput Amphisibæna. Cuius oculi lucent veluti lucernæ.

A

Enhydris coluber in aqua viuens. Græci enim ὕδωρ aquam vocant.

Hydros aquatilis serpens, à quo icti obturgescunt, cuius quidam morbum Boam dicũt, eo quod fimo bouis remedietur.

Hydra draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude prouinciæ Arcadiæ, hæc latinè exedra dicitur, quòd vno cæso tria capita excrescant, sed hoc fabulosum est. Nam constat Hydram lacum fuisse euomentem aquas, vastantem vicinam ciuitatem, in quo vno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, & sic aquæ clausit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est.

B

Chelydros serpens, qui & chersydros dicitur, quia & in aquis & in terris moratur. Nam χέρσον dicunt Græci terram, ὕδωρ aquam: hic per quam labitur terram, fumare facit, quem sic Macer describit: Seu terga exspirant spumantia virus: Seu terram fumat, qua teter labitur anguis. Et Lucanus: Tractique via fumante chelydri. Semper enim directus ambulat. Nam si torserit se dum currit, statim crepat.

Natrix serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, veneno eum immiscet, de quo Lucanus, Et Natrix violator aquæ.

C

Cencris serpens inflexuosus, quæ semper iter rectum efficit. De quo Lucanus: Et semper recto lapsurus limite Cencris.

Parias serpens qui semper in cauda ambulat, & sulcum facere videtur. De quo idem Lucanus: Quo contemptus iter cauda sulcare Parias.

Boas anguis Italiæ immensa mole: persequitur greges armentorum & bubalos: & plurimo lacte* irriguis vberibus se innectit, & surgens interimit, atque inde à boum populatione Boas nomen accepit. al. Riguis ab vberibus.

Iaculus serpens volans. De quo Lucanus: Iaculique volucres. Exiliunt enim in arboribus, & dum aliquod animal obuium fuerit, iactant se super illud & perimunt: vnde & Iaculi dicti sunt. In Arabia autem serpentes sunt cum alis, quæ Sirenæ vocantur, quæ non solùm plus currunt equis, sed etiam volare dicuntur, quorum tantum virus est, vt morsum ante mors insequatur, quàm dolor.

D

*Obites dicta, quòd colorem arenæ habeat. De qua Poëta: Quàm paruis pictus maculis Teusanus Obites Concolor exustis atque indiscretus arenis Admotus. al. Ophelites.

Seps exigua serpens, quæ non solùm corpus, sed & ossa veneno consumit. Cuius Poëta sic meminit: Ossaque dissoluens cum cor-

pore tabificus Seps.

Dipsas serpens tantæ exiguitatis fertur, vt cùm calcatur non videatur. Cuius venenum ante extinguit quàm sentiatur, vt facies præuenta morte, nec tristitiam induat morituri. De quo Poëta: Signiferum iuuenem Tyrrheni sanguinis Aulum Torta caput retrò dipsas calcata momordit Vix dolor aut sensus dentis fuit.

al. Scalpiga. * Salpinga serpens est, quæ non videtur.

Cæcula dicta, eo quod parua sit, & non habeat oculos.

Centupeda à multitudine pedum dicta.

In tribus exemplaribus manuscriptis non legitur. * Brucus est, cuius penè totum corpus in ventre colligitur.

Lacertus reptilis genus est, vocatus ita, quod brachia habeat. Genera lacertorum plura, vt botrax, salamandria, saura, stellio.

Botrax dicta, quòd ranæ habeat faciem. Nam Græci ranam βότραχος vocant.

Salamandria vocata, quòd contra incendia valeat, cuius inter omnia venenata vis maxima est. Cætera enim singulos feriunt: hæc plurimos pariter interemit: nam si arbori irrepserit, omnia poma inficit veneno, & eos qui ea ederint, occidit, quæ etiam si in puteum cadat, vis veneni eius potantes interficit. Ista contra incendia repugnans, ignes sola animalium extinguit. Viuit enim in mediis flammis sine dolore & consumptione, & non solùm quia non vritur, sed extinguit incendium.

Saura lacertus, qui quando senescit, cæcãtur oculi eius, & intrat in foramen parietis aspicientis contra Orientem, & orto sole intendit & illuminatur.

Stellio de colore nomen habet inditum. est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum. De quo Ouidius: Aptúmque colori Nomen habet, variis stellatus corpore guttis. Hic autem scorpionibus adeo contrarius traditur, vt viso eo pauorem iis afferat & torporem. Sunt & alia genera serpentium, vt Admoditæ, Elephantiæ, Chamædracontes. Postremò quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes autem serpentes natura sua frigidæ sunt, nec percutiunt, nisi quando calescunt: nam quando sunt frigidæ, nullum tangunt. Vnde & venena eorum plus die quàm nocte nocent. Torpent enim noctis algore, & meritò, quia frigidi sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem corporis gelidæ pestes & natura frigidæ. Vnde & hyeme in nodos torquentur, æstate soluuntur. Inde est, quod dum quidquam serpentium veneno percutitur, primùm obstupescit: & postea vbi in illo calefactum ipsum virus exarserit, statim & hominem extinguit.

E Venenum autem dictum, eo quòd per venas vadit. Infusa enim pestis eius per venas vegetatione aucta discurrit & animam * extinguit. Vnde non potest venenum nocere, nisi hominis tetigerit sanguinem. Lucanus: Noxia serpentum est admixto sanguine pestis. Omne autem venenum frigidum est, & ideo anima quæ ignea est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quæ nobis & irrationabilibus animantibus videmus esse communia, viuacitate quadam sensus serpens excellit. Vnde & legitur in Genesi: Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terræ. Dicit autem Plinius: Si creditur, quòd serpentis caput etiam si cum duobus euaserit digitis, nihilominus viuit. Vnde & totum corpus obiicit pro capite, ferientibus. al. eximit, & exigit.

F Anguibus vniuersis hebes visus est. Raro in aduersum cõtuentur, nec frustra, cùm oculos non in fronte habeant, sed in temporibus, adeò vt citius audiant quàm aspiciant. Nullũ autem animal in tanta celeritate linguam mouet, vt serpens: adeò vt triplicem linguam habere videatur cùm vna sit. Serpentium vda sunt corpora, adeo vt quacunque eunt, viam humore designent. Vestigia serpentium talia sunt, vt cum pedibus carere videantur: costis tamen & squamarum nisibus crepant, quas à summo gutture vsque ad imam aluum parili modo dispositas habent. Squamis enim quasi vnguibus, costis quasi cruribus innituntur.

G Vnde si in qualibet corporis parte ab aluo vsque ad caput ictu caput aliquo collidatur: debilis reddita cursum habere non possit, quia vbicunque ictus ille inciderit, spinam soluit, per quam costarum pedes & motus corporis agebantur. Serpentes autem diu viuere dicũtur, adeo vt deposita vetere tunica, senectutem deponere, atque in iuuentutem redire perhibeantur.

Tunicæ serpentum exuuiæ nuncupãtur, eo quod iis quando senescunt sese exuunt, quibus exuti in iuuentutem redeunt. Dicuntur autem exuuiæ & induuiæ, quia exuuntur &

H induuntur. Pythagoras dicit de medullą hominis mortui quę in spina est, serpentem creari, quod etiam Ouidius in Metamorphos. libris commemorat, dicens: Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchro, Mutari credant humanas angue medullas. Quod si creditur, merito euenit, vt sicut per serpentem mors hominis, ita per hominis mortem serpens. Fertur autem quod serpens hominem nudum non sit ausus attingere.

De vermibus, CAP. V.

VErmis est animal quod plerumque de carne vel de ligno, vel de quacunque

re terrena sine vllo concubitu gignitur: licet nonnunquam & de ouis nascantur, vt scorpio. Sunt autem vermes aut terræ, aut aquæ, aut aëris, aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum.

Aranea vermis aëris, ab aëris nutrimento cognominata, quæ exiguo corpore longa fila deducit: & telæ semper intenta nunquam desinit laborare, perpetuum sustinens in suo labore suspendium.

Sanguisuga vermis aquatilis, dicta quia sanguinem sugit. Potantibus enim insidiatur, cumque illabitur faucibus, vel vbi vspiam adhæserit, sanguinẽ haurit: & cùm nimio cruore maduerit, id euomit quod hausit, vt recentiorem denuo sugat.

Scorpio vermis terrenus, qui potius vermibus ascribitur non serpentibus: animal armatum aculeo: & ex eo Græcè vocatum, quod cauda figat: atque arcuato vulnere diffundat venena. Proprium autem est scorpionis, quòd manus palmam non feriat.

Cantarida vermis terrenus, qui humano corpori statim vt fuerit applicatus sui adustione vesicas efficit plenas humore.

Multipes vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui contra ictum contractus in globum complicatur. Nascitur sub petris ex humore & terra.

Limax vermis limi dictus, quòd in limo, vel de limo nascatur, vnde & sordidus semper & immundus habetur.

Bombyx frondium vermis: ex cuius textura bombycinum conficitur. Appellatur autẽ hoc nomine ab eo quod euacuetur dum fila generat, & aër solus in eo remaneat.

Eruca frondium vermis oleribus vel pampinis inuoluta: ab erodendo dicta, cuius meminit Plautus, Imitatus nequam bestiam & maleficam inuolutam in pampino. Implicat se eadem: nec aduolat vt locusta, vt huc illucque discurrens, semipasta dimittat, sed permanet perituris frugibus & tardo lapsu pigrisque morsibus vniuersa consumit.

Teredonas Græci vocant lignorum vermes eò quòd terendo edant. Hos nos Termites dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur, quos tempore importuno cæsæ arbores gignunt.

Tinea vestimentorum vermis dicta, quòd teneat, & eousque insedeat quò erodat. Inde pertinax dicitur, eò quòd in eandem remidẽtidem vrgeat.

Vermes carnium, hemicraneus, lumbricus, ascaridæ, costi, pediculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, vsia, cimex.

Hemicraneus vermis capitis vocatur.

Lumbricus vermis intestinorum, dictus A quasi lumbicus, quia labitur, vel quod in lumbis sit.

Ascaridæ, costi.

Pediculi vermes cutis à pedibus dicti. Vnde & pediculosi dicuntur, quibus pediculi in corpore efferuescunt.

Pulices verò vocati sunt, quòd ex puluere magis nutriantur.

Tarmus vermis est lardi.

Ricinus vermis est canis, vocatus eo quod hæret in auribus canum. κύων enim Græce canis est.

Vsia vermis est porci, appellata quia vrit. Nam vbi momorderit, adeo locus ardet, vt B statim ibi vesicæ fiant.

Cimex de similitudine cuiusdam herbæ vocatus, cuius fetorem habet.

Propriè autem vermis in carne * putrefacta nascitur: tinea in vestimentis: eruca in olere: teredo in ligno: tarmus in lardo. al. Putre.

Vermis non vt serpens apertis passibus vel squamarum nisibus repit, quia non est illi spinæ rigor vt colubri, sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas motum explicat, sicque agitatus perlabitur.

De piscibus, Cap. VI.

C Pisces dicti, vnde & pecus, à pascendo scilicet.

Reptilia ideo dicuntur hæc quæ natant, eo quòd reptandi habeant speciem & naturam, quamuis se in profundum immergãt, tamen in natando repunt. Vnde & ait Dauid: Hoc mare magnum & spaciosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus.

Αμφίϐια sunt quædam genera piscium, dicta eo quòd ambulandi in terris vsum & natandi in aquis officium habeant. Αμφὶ etiam Græcè vtrumque dicitur. id est, quia in aquis & in terris viuunt, vt Phocæ, Crocodili, Hippopotami, hoc est equi fluuiales.

D Pecoribus autẽ & bestiis & volatilibus antè homines nomina imposuerunt, quàm piscibus, quia prius visa sunt & cognita. Piscium verò postea cognitis generibus nomina instituta sunt, aut ex similitudine terrestrium animalium, aut ex specie propria, siue moribus, seu colore, vel figura, aut sexu. Ex similitudine terrestrium, vt ranæ, leones, & vituli, & nigri meruli, & pauidi verso colore, collo & dorso picti, & turdi albo varij, & cætera quæ sibi iuxta species terrestrium animalium nomina vindicarunt. Ex moribus terrestrium, vt canes in mari à terrenis canibus nũcupati, quod mordeant. Et lupi, quod improba voracitate alios persequantur. A colore, vt vm-

bri, quia colore vmbræ sunt: & auratæ, quia in capite auri colorem habent: & varij à varietate, quos vulgo tructas vocat. A figura, vt orbis, quia rotundus est, totúsque in capite cōnstat, vt solia, quòd sit instar calciamentorum soliis. A sexu, vt * musculus, quòd sit balenæ masculus: eius enim coïtu concipere belua hæc perhibetur. Hinc & * musculi coclearum, quorum lacte concipiunt ostreæ.

al. masculus

al. masculi.

Balenæ autem sunt immensæ magnitudinis bestiæ, ab emittendo & fundendo aquas vocatæ. Cæteris enim bestiis maris altius iaciunt vndas: βάλλειν enim Græcè emittere dicitur.

Cete dicta τὸ κῆτος καὶ τὰ κήτη, hoc est ob immanitatem. Sunt enim ingētia genera beluarum æqualia montium corpora, quasi cetus excepit Ionam: cuius aluus tantæ magnitudinis fuit, vt instar obtineret inferni: dicente Propheta: Exaudiuit me de ventre inferni.

Equi marini, quòd prima parte equi sunt, postrema soluuntur in piscem.

Boccas dicunt etiam boues marinos, quasi boacas.

Cærulei à colore appellati: nam cæruleum est viride cum nigro, vt est mare.

Delphines certum habent vocabulum, quod voces hominum sequantur, vel quòd ad symphoniam gregatim conueniant: nihil in mari velocius istis, nam plerumque salientes, naues transuolant. Quando autem præludunt in fluctibus, & vndarum motibus saltu præcipiti feruntur, tempestates significare videntur: hi propriè Simones nominantur. Est & Delphinum genus in Nilo dorso serrato, qui crocodilos tenera ventrium secantes interimunt.

Porci marini, qui vulgo vocantur suilli, qui dum escam quærunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt.

Corui à cordis voce dicti, quia grunniunt pectore, suáque voce proditi capiuntur.

Thynni nomen græcum habent. Hi ingrediuntur veris tempore: intrant dextro latere, læuo exeunt. Hoc inde creduntur facere, quòd dextris oculis acutius videant, quàm sinistris.

Gladius dicitur, eo quòd rostro mucronato sit, & ob hoc naues perfossas mergit.

Serra nuncupata, quia serratam cristam habet, & subternatans nauem secat.

Scorpio dictus, quia lædit dum manu tollitur. Tradunt enim decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum congregari.

Aranea genus piscis, dictus quòd aure fe- E riat: habet enim stimulos, de quibus percutit.

Crocodilus à croceo colore dictus, gignitur in Nilo, animal quadrupes in terra, & in aquis valens, longitudine plerunque viginti cubitorum, dentium & vnguium immanitate armatum, tantaque cutis duritia, vt quamuis fortium ictus lapidum * tergo repercussus nō sentiat. Nocte in aquis, die in humo quiescit: oua in terra fouet: mascula & fœmina vices seruant. Hunc pisces quidam serratam habentes cristam tenera ventrium desecantes interimunt. Solus ex animalibus superiorem maxillam mouere dicitur.

al. repercutiat tergore

Hippopotamus vocatus, quòd sit equo similis dorso, iuba & hinnitu, rostro resupinato aprinis dentibus, cauda tortuosa, * vngulis binis, die in aquis commoratur: nocte segetes depascitur, & hunc Nilus gignit.

F

In V. C. non legitur.

Pagrum, quem Græci fagrum ideo nuncupant quòd duros dentes habeat, ita vt ostreis in mari alatur.

Dentrix pro multitudine & granditate dentium dictus.

Lepus à similitudine capitis nuncupatus.

Lupum, vt dictum est, auiditas appellauit, piscem in captura ingeniosum: denique rete circumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita conditus transire rete.

Mullus vocatus, quòd mollis atque tenerrimus, cuius cibo tradunt libidinem * inhiberi: oculorum autem aciem hebetari: homines verò à quibus sæpe pastus est, piscem olent. Mullus in vino necatus, hi qui inde biberint, tædium vini habent.

al. minui.

G

Mugilis nomen habet, quòd sit multum agilis: nam vbi dispositas senserit piscatorum insidias, confestim retrorsum rediens ita transilit rete, vt volare piscem videas.

Melanurus, eo quòd nigram caudam habeat, & nigras pennas, & in corpore lineas nigras: μέλαν enim Græci nigrum vocant.

Glaucus à colore dictus, eo quòd albus sit: Græci enim album λευκὸν dicunt. Hic æstate H rarò apparet nisi tantùm in nubilo.

Timallus ex flore nomen accepit. Timum quippe flos appellatur, nā dum sit specie gratus & sapore iocundus, tamen sicut flos flagrat, & corpore odores aspirat.

Escarus dictus, eo quòd solus escam ruminare perhibetur, denique alij pisces non ruminant: tradunt autem hunc ingeniosum etiam. Namque inclusum * vasis, non fronte erumpere, nec infestis * luminibus caput inserere, sed aduersum caudæ ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire: quē luctatum eius si fortè alius escarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus caudà adiuuare nisus erumpentis.

V. C. nassis
al. viminibus.

Sparus

Sparus à lancea missili accepit nomẽ, quòd eiusdem figuræ sit. Terrestria enim prius inuenta sunt, quàm marina: nam sparus est telũ rusticanum missile, à spargendo dictum.

Australis piscis, siue quia aquarum vndam suo ore suscipit: siue quia tunc hic piscis oritur, quo tempore tendere in occasum Pleiades cœperint.

Amio saxatilis dextra sinistraque lateribus virgis puniceis perpetuis, aliisque discoloribus designatur: dictus amio, quia non capitur nisi hamo.

Echeneis paruus & semipedalis pisciculus: nomen sumpsit, quòd nauem adhærendo retineat. Ruant licet venti, & sæuiant procellæ, nauis tamen quasi radicata in mari stare videtur, nec moueri, non retinendo, sed tantummodò adhærendo. Hunc Latini Moram appellauerunt, eo quod cogat stare nauigia.

Vranoscopus vocatur ab oculo quem in capite habet, à quo semper suprà intendit.

Milago nominatus, quia volat super aquã quoties autem cernitur extra aquam volitãs, tempestates mutari designat.

Squamatus dictus, quòd sit squamis acutis: vnde & eius cute lignum politur.

Ciuitas Syriæ quæ nũc Tyrus dicitur, olim Sarra vocabatur à pisce quodam qui illic abundat, quem lingua sua sar appellant: ex quo deriuatum est, huius similitudinis pisciculos sardas sardinásque vocari.

Halec pisciculus ad liquorem salsamentorum idoneus, vnde & nuncupatus.

Aforus pisciculus, qui propter exiguitatem hamo capi non potest.

Anguillæ similitudo anguis dedit nomen, origo eius ex limo. Vnde & quando capitur adeo lenis est, vt quanto fortius presseris, tantò citius elabatur. Ferunt autem & Orientis fluuium Gangem anguillas tricenis pedibus gignere. Anguillæ vino necatæ, qui ex eo biberint, tædium vini habent.

Draco marinus aculeos in branciis habet ad caudam spectantes, qui dum percusserit, quaqua ferit venenũ fundit, vnde & vocatus.

Muræнам Græci μύραιναν vocant, eo quòd complicet se in circulos. Hanc fœminini tantùm sexus esse tradunt & concipere à serpente, ob id à piscatoribus tanquam à serpente sibilo euocatur & capitur. Ictu autem fustis difficulter interimitur, ferula protinus: animam in cauda habere certum est. Nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari.

Gõgrus polypus, i. multipes: plurimos enim nexus habet. Iste ingeniosus hamum appetẽs brachiis complectitur, non morsu: nec prius dimittit, quàm escam circumroserit.

A Torpedo vocata, eo quòd corpus torpescere faciat, si eam quisquam viuentem tangat: Narrat Plinius Secũdus: Ex Indico mari torpedo etiam procul & èlonginquo, vel si hasta virgáque attingatur, quamuis prævalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces pedes alligari. Tanta enim vis eius est, vt etiam aura corporis sui afficiat membra.

Sepia dicitur, quia sępius interclusa facilius capitur. In coeũdo obscœnũ genus, ore enim concipit sicut vipera. Cuius atramenti tanta vis est, vt lucernæ additum, Æthiopes videri ablato priori lumine quidam tradunt.

Lulligo, tradunt in Oceano Mauritaniæ, B non procul à Lixo flumine tantam multitudinem lulliginum euocari ex aqua, vt etiam naues dimergere possint.

Conchæ & cochleæ hac ex causa vocatæ, quia deficiente luna cauantur, i. euacuantur. Omnium enim clausorum maris animalium atque concharum incremento lunę membra turgescunt, defectu euacuantur. Luna enim cùm in augmento fuerit, auget humorẽ: cùm verò in defectũ venerit, humores minuuntur: hoc enim Physici dicunt. Conchę autem primæ positionis nomen, cochleæ verò per diminutionem quasi conculæ.

Concharum multa genera sunt, inter quas & margaritiferæ, quæ celoë dicuntur, in quarum carne preciosus calculus solidatur. De C quibus tradunt ij qui de animantium scripsẽre naturis, eo quòd nocturno tempore littora appetunt, & ex cælesti rore margaritum concipiunt, vnde & celoë nominantur.

Murex cochlea est maris, dicta ab acumine & asperitate, quę alio nomine conchilium nominatur, propter quod circumcisa ferro lacrymas coloris purpurei emittat, ex quibus purpura tingitur, & inde ostrum appellatum, quòd hæc tinctura ex testæ humore elicitur.

Cancri vocantur, quia conchæ sunt crura habẽtes, inimica ostreis animalia: eorũ enim carnibus viuunt, miro ingenio. Nam quia valida testa eius aperiri nõ potest, explorat quãdo ostrea claustra testarum aperiat: tunc can- D cer latenter lapillum iniicit, atque impedita conclusione ostræ carnes erodit. Tradũt quidam à decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eũ locum coituros. Duo autem sunt genera cancrorum, fluuiales & marini.

Ostrea dicta est à testa, quibus mollities interior carnis munitur. Græci enim testam ὄστρακα vocant. Ostrea autem neutro, carnes eius fœminino dicuntur genere.

Musculi sunt, vt prædiximus, cocleæ, à quorum lacte concipiunt ostreæ, & dicti musculi quasi masculi.

Pelorides à Pelore promontorio Siciliæ, E vbi abundant cognominatæ sunt. Vnde Virgilius dicit: Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori.

Vngues à similitudine humanarum vnguium dictæ.

Testudo dictus, eò quod tegmine testæ sit adopertus in cameræ modum. Sunt autẽ quatuor genera, terrestres, maritimæ, lutariæ, id est in cœno & paludibus viuentes. Quartũ genus fluuiales, quæ in dulci aqua viuunt. Tradunt quidam, quod incredibile est, tardius ire nauigia, testudinis pedem dextrum vehentia.

Echinus à terrestri echino nomen traxit, quem vulgus Erycium vocat, cuius testa duplex, spinis aculeata in modum castanearum: quando adhuc opertæ de arboribus cadunt. Caro eius mollis & minio similis. F

Vris tribus modis dicitur, vt testudo, ac pelorus, & coclea: nam & quod edimus & vbi caro inest, vtrumque dicitur pelorus.

Ranæ à garrulitate vocatæ, eo quod circa genitales strepunt paludes, & sonos vocis importunis clamoribus reddunt. Ex iis quędam aquaticæ dicuntur, quædam palustres, quædam rubetæ, ob id quia in vepribus viuunt, grandiores cunctarum. Aliæ calamites vocãtur, quoniam inter arundines fruticésque viuunt, minimæ omnium & viridissimæ, mutæ & sine voce sunt. G

Agredulæ ranę paruę in sicco vel agris commorantes, vnde & nuncupatæ. Negant quidã canes latrare, quibus in offa rana viua fuerit data.

al. Sfungia. *Spongia à fingere, i. nitidare & extergere dicta. Afranius: Accedo ad te vt tibi ceruicẽ fingam linteo, i. extergam. Cicero: Et fingebatur sfungis sanguis, i. extergebatur. Animal autem esse docetur *cruore inhærente petris. (al. crure.) Vnde & dum abscinditur sanguinem remittit. Nam alia sunt viuentia in aquis & discurrunt, vt pisces, alia stant fixa, vt ostreæ, echini, sfungiæ. Ex his alias mares dici, eo quod tenues sunt fistulæ spissioresque: alias fœminas, quæ maioribus fistulis sunt ac perpetuis: alias duriores, quas Græci appellant τράγους, & nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui. Mollissimum genus earum penicilli vocantur, eo quod apertæ sint ad oculorum tumores, & ad extergendas lippitudines vtiles. Cãdidæ sfungiæ cura fiunt: per æstatem enim ad solem sternuntur, & sicut cera punica candorem bibunt. H

Animalium omnium in aquis viuentium nomina cxliiij. Plinius ait diuisa in generibus belluarum, serpentium communium terræ & aquæ: cancrorum, concharum, locustarum, peloridum, polyporum, solearum, lacertorũ, & lulliginum, & his similia, ex quibus multa quodam naturæ intellectu temporum suorũ ordinem cognoscunt, quædam verò in suis locis mutatione vagantur. In piscibus autem fœminis aliæ commixtione masculi concipiunt, & pariunt catulos, aliæ ponunt oua sua sine masculi *commixtione suscepta, quæ (al. susceptione cõcepta.) *idem insequens sui seminis iactu perfundũtur, (al. item in consequẽs.) & quæ hoc munere fuerint afflata fiunt generabilia, quę verò perfusa non fuerint, sterilia perseuerant, aut putrescunt.

De auibus, Cap. VII.

Vnum nomen auiũ, sed genus diuersum. Nam sicut specie sibi differunt, ita & naturæ diuersitate: nã aliæ simplices sunt, vt columbæ: aliæ astutæ, vt perdix: aliæ ad manum se subiiciunt, vt accipiter: aliæ reformidant, vt garamantes: aliæ hominum conuersatione delectantur, vt hirundo: aliæ in desertis secretam vitam diligunt, vt turtur: aliæ solo semine reperto pascuntur, vt anser: alię carnes edunt, & rapinis intendunt, vt miluus: aliæ *incolæ (al. incuriæ.) quæ manent in locis semper, vt strutio: aliæ aduentitiæ, quæ propriis temporibus reuertuntur, vt ciconię & hirundines: aliæ congregæ, i. gregatim volantes, vt sturni & coturnices: aliæ soliuagæ, i. solitariæ propter insidias deprædãdi, vt aquila, accipiter & quęcunque ita sunt: aliæ vocibus strepunt, vt hirundo: alię cantus edũt dulcissimos, vt cygnus & *merula: (al. merura.) aliæ verba & voces hominum imitantur, vt psitacus & pica. Sed & alia sicut genere, ita & moribus innumerabilia. Nam volucrum quot genera sint, inuenire quisquam non potest: neque enim omnes Indiæ & Æthiopiæ atque Scythiæ deserta penetrare potuit, qui eorum genus vel doctrinas nosset.

Aues dictæ, eo quòd vias certas non habeant: sed per auia quæque discurrant.

Alites quòd alis alta intendant, & ad sublimia remigio alarum conscendant.

Volucres à volando: nam vnde volare, inde & ambulare dicimus. Vola enim dicitur media pars pedis siue manus, & in auibus vola pars media alarum, quarum motu pennæ agitantur, inde & volucres.

Pulli dicuntur omnium auium nati, sed & animalium quadrupedum nati pulli dicũtur, & homo paruus, pullus. Recentes ergo nati pulli dicuntur, eo quod polluti sunt: vnde & vestis nigra pulla dicta est.

Alæ sunt in quibus pennæ per ordinem fixo volandi exhibent vsum. Vocatæ autem alæ, eo quòd iis aues complexos alant & foueant pullos.

Penna à pendendo, i. à volando dicta, vnde & pendere: volucres enim pennarum auxilio

mouentur, quando se aëri mandant.

Pluma quasi piluma: nam sicut pili in quadrupedum corpore, ita pluma in auibus.

Auium nomina multa à sono vocis constat esse composita, vt grus, coruus, cygnus, pauo, miluus, vlula, cuculus, gracculus, &c. varietas enim vocis eorum docuit homines quid nominarentur.

Aquila ab acumine oculorum vocata. Tanti enim contuitus esse dicitur, vt cùm super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus: de tāta sublimitate pisciculos natare videat, ac tormenti instar descendens raptam prædam pennis ad littus pertrahat. Nam & contra radium solis fertur obtutum non flectere, vnde & pullos suos vngue suspensos radiis solis obiicit, & quos viderit immobilem tenere aciem, vt dignos genere conseruat, si quos verò flectere obtutum, quasi degeneres abiicit.

Vultur à volatu tardo nominata putatur. Magnitudine quippe præpetes volatus non habet: harum quasdam dicunt concubitu nō misceri, & sine copula concipere & generare, natósque earum pene vsque ad centū annos procedere. Vultures autem sicut & aquilæ etiam vltra maria cadauera sentiunt: altius quippe volantes multa quæ montium obscuritate cælantur, ex alto illi conspiciunt.

forte Ἐεξ ὕπους.

* Gradipes apud Græcos vocatur auis, apud nos tarda, eo quòd graui volatu detenta: nequaquam, vt cæteræ volucres attollitur velocitate pennarum.

Grues verò nomen de propria voce sumpserunt, tali enim sono susurrant. Hæc autem dum properant, vnam sequuntur ordine literato. De quibus Lucanus, Et turbata perit dispersis litera pennis. Excelsa autē petunt, quo facilius videant quas petant terras. Castigat autem voce quæ cogit agmen. At vbi raucescit, succedit alia: nocte autem excubias diuidunt, & ordinem vigiliarum per vices faciūt, tenētes lapillos suspensis digitis, quibus somnos arceant, quod cauendum erit clamor indicat. Ætatem in illis color prodit, nam senectute nigrescunt.

Ciconiæ vocatæ à sono quo crepitant, quasi cicaniæ, quem sonum oris potius esse constat, quàm vocis, quia eum quatiente rostro faciunt. Hæ veris nunciæ, societatis comites, serpentium hostes, maria transuolant, in Asiā collecto agmine pergunt. Cornices duces eas præcedunt, & ipsæ quasi exercitus prosequūtur. Eximia illis circa filios pietas: nam adeo nidos impensius fouent, vt assiduo incubitu plumas exuant. Quantū autem temporis impenderint in fœtibus educandis, tantum & ipsæ inuicem à pullis suis aluntur.

A Olor auis est quam Græci κύκνον appellant. Olor autem dictus, quòd sit totus plumis albus: nullus enim meminit cygnum nigrum: ὅλος enim Græcè totum dicitur. Cygnus autē à canendo est appellatus, eò quòd carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideo autem suauiter eum canere dicunt, quia collum longum & inflexum habet, & necesse est eluctantem vocem per longum & inflexuosum iter varias reddere modulationes. Ferunt in Hyperboreis partibus præcinētibus citharœdis olores plurimos aduolare, aptéque admodum concinere. Olores autem latinū nomen est: nam Græcè cygni dicuntur. Nautæ verò sibi hanc bonam prognosiam facere di-

B cunt, sicut ait Æmilius. Cygnus in auspiciis semper lætissimus ales, Hunc optant nautæ, quia se non mergit in vndas.

Strutio græco nomine dicitur, quod animal in similitudine auis pēnas habere videtur, tamen de terra altius non eleuatur. Oua sua fouere negligit, sed proiecta tantummodo, fotu pulueris animantur.

Ardea vocata, quasi ardua, i. propter altos volatus. Lucanus, Quodque ausa volare Ardea. Formidat enim imbres, & super nubes euolat, vt procellas nubium sentire nō possit: cùm autem altius volauerit, significat tempestatem. hanc multi Tantalum nominant.

Phœnix auis Arabiæ, dicta quòd colorem

C phœniceum habeat, vel quòd sit in toto orbe singularis & vnica. Nam Arabes singularem & vnicam Phœnicem vocant. Hęc quingentis vltra annis viuens, dum se viderit senuisse: collectis aromatum virgultis, rogum sibi instruit, & cōuersa ad radium solis alarum plausu voluntarium sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit.

Cynomolgus & ipsa Arabiæ auis, proinde ita vocata, quod in excelsis nemoribus texit nidos ex fruticibus cinnami, & quoniam non possunt ibi conscendere homines propter ramorum altitudinem & fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt iaculis, ac sic cinnamia illa deponunt, & preciis amplioribus

D vendunt: eo quod cinnamum illud magis quàm alia mercatores probent.

Psitacus in Indiæ littoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo, grandi lingua & cæteris auibus latiore. Vnde & articulata verba exprimit, ita vt si eam non videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens, aue, vel χαῖρε: cætera nomina institutione discit. Hinc est illud: Psitacus à vobis aliorum nomina discam, Hoc didici per me dicere, Cæsar aue.

Halcyon pelagi volucris dicta, quasi ales oceanea, eo quòd hyeme in stagnis oceani ni-

dos faciat, pullósque educit, qua excubante fertur extento æquore pelagus silentibus vẽtis continua septem dierum tranquillitate mitescere, & eius fœtibus educandis obsequium ipsa rerum natura præbere.

Pellicanus auis Ægyptia habitans in solitudine Nili fluminis, vnde & nomen sumpsit: nam Canopus Ægyptus dicitur. Fertur, si verum est, eam occidere natos suos, eósque per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare, & aspersione sui sanguinis viuificare filios.

Stymphalidæ aues à Stymphadibus insulis appellatæ, vbi plurimum abundant, aduersus quas Hercules sagittis est vsus: sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes. Diomedias aues à sociis Diomedis appellatas, quos ferunt fabulæ in easdem volucres fuisse conuersos, forma fulicæ similes, magnitudine cignorum, colore candido, duris & grandibus rostris. Sunt autem circa Apuliam in insula Diomedia inter scopulos littorum & saxa volitantes, iudicant inter suos & aduenas. Nam si grecus est propius accedunt & blandiuntur: si alienigena, morsu impugnant & vulnerant, lacrymosis quasi vocibus dolentes vel suam mutationem, vel regis interitum. Nam Diomedes ab Illyriis interemptus est. Hæ aues Latinè Diomediæ dicuntur, Græci eas ἡρωΐδους dicunt.

Memnonides aues Ægyptiæ appellatæ à loco vbi Memnon periit. Nam cateruatim aduolare dicuntur ex Ægypto ad Ilium iuxta Memnonis sepulchrum, & proinde eas Ilienses Memnonias vocant. Quinto autem anno ad Ilium veniunt, & cum biduo circumuolauerint tertia die ineuntes pugnam vicissim se vnguibus rostrísque dilacerant.

Herciniæ aues dictę ab Hercinio saltu Germaniæ vbi nascuntur, quarum pennæ adeo per obscura emicant, vt quamuis nox obtenta densis tenebris sit, ad præsidium itineris dirigendi* latè interlucceant, cursúsque viæ pateat indicio plumarum fulgentium.

al. iactæ, & proiectæ.

Onocrotalon Græci vocant rostro longo. Quorum duo genera sunt: aliud aquatile, aliud solitudinis.

Ibis auis Nili fluminis, quę semetipsam purgat, rostro in anum aquam fundens. Hæc serpentium ouis vescitur, ex eis escam gratissimã nidis suis deportans.

Meropes, eosdem & gaulos, qui parentes suos recondere atque alere dicuntur.

Coredulus, genus volatilis est, quasi cor edens.

Monedula, quasi monetula quæ cùm aurum inuenit, aufert & occultat. Cic. pro Vale. Flac. Non plus aurum tibi quàm monedulæ committendum.

E Vespertilio pro tempore nomen accepit, eò quòd lucem fugiens, crepusculo vespertino circumuolat, præcipiti motu acta, & tenuissimis brachiorum membris suspensa: animal murium simile, non tam voce resonans, quàm stridore, specie quoque volatilis, simul & quadrupes, quod in aliis auibus reperiri non solet.

Luscinia auis inde nomen sumpsit, quod cantu suo significare solet diei surgentis exortum, quasi lucinia. Eadem & acredula, de qua Cicer. in Prognosticis: Et matutinos exercet acredula cantus.

Vlula auis ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, i. à planctu & luctu nominata: cùm enim clamat, aut fletum F imitatur aut gemitum: vnde & apud augures si lamentatur tristitiam, tacens ostendere fertur prosperitatem.

Bubo à sono vocis compositum nomen habet, auis feralis, onusta quidẽ plumis, sed graui semper detenta pigritia: in sepulchris diu noctúque versatur, & semper commoratur in cauernis: de qua Ouidius: Fœdaque fit volucris venturi nuntia luctus, Ignauus bubo dirum mortalibus omen. Denique apud augures malum portendere fertur: nam cùm in vrbe visa fuerit solitudinem significare dicunt.

Noctua dicitur pro eo quòd nocte circumuolat, & per diem non possit videre. Nam exorto splendore solis, visus illius hebetatur: hãc G autem insula Cretensis non habet, & si veniat aliunde statim moritur. Noctua autem non est bubo, nam bubo maior est.

Nicticorax ipsa est noctua, quia noctem amat: Est enim auis lucifuga, & solem videre non patitur.

Strix nocturna auis habens nomen de sono vocis: quãdo enim clamat, stridet: de quâ Lucanus: Quod trepidus Bubo, quod Strix nocturna queruntur. Hæc auis vulgo Amma dicitur, ab amando paruulos, vnde & lac prębere dicitur nascentibus.

Coruus siue corax nomen à sono gutturis habet, quòd voce coracinet. Fertur hæc auis, H quòd editis pullis escam plenè non præbeat, priusquàm in eis per pennarum nigredinem similitudinem proprij coloris agnoscat. Postquam verò eos tetros plumis aspexerit, in toto agnitos abundantius pascit. Hic prior in cadaueribus oculum petit.

Cornix annosa auis apud Latinos græco nomine appellatur, quam aiunt augures hominũ curas significationibus augere, insidiarum* vias monstrare, futura prædicere. Magnum nefas hęc credere, vt Deus consilia sua cornicibus mãdet. Huic inter multa auspicia tribuunt etiam pluuias portendere vocibus, vnde est illud, Tũc cornix plena pluuiã vocat

al. vices.

improba voce.

Graculus à garrulitate nuncupatus, non, vt quidam volunt, pro eo quod gregatim volent: cùm sit manifestum ex voce eum nuncupari. Est autem loquacissimum genus & vocibus importunum.

Picæ quasi poëticæ, quod verba in discrimine vocis exprimant, vt homo. Per ramos enim arborū pendulæ importuna garrulitate sonantes, & si linguas in sermone nequeunt explicare, sonum tamen humanæ vocis imitantur, de qua congruè quidam ait, Pica loquax certa dominum te voce saluto: Si me non videas, esse negabis auem.

Picus à Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quod ea in auspiciis vtebantur. Nam ferunt hanc quiddam habere diuinum, illo indicio, quod in quacunque arbore nidificauerit, clauus vel quicquid aliud fixum fuerit, diu hærere non possit, quin statim excidat, vbi illa insederit. Iste est picus martius, nam alia est pica.

Pauo nomen de sono vocis habet, cuius caro tam dura est, vt putredinem vix sentiat, nec facilè coquatur, de quo quidam sic ait. Miraris quoties gemmantes explicat alas, Si potes hunc sæuo tradere * iure coco. al. dure.

Phasianus à Phaside insula Græciæ vnde primum asportatus est, appellatus. Testatur id vetus distichon illud, Argiua primum sum transportata carina, Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

Gallus à castratione vocatus. Inter cęteras enim aues huic soli testiculi adimuntur. Veteres enim abscisos gallos vocabāt. sicut autē à leone leæna, & à dracone dracęna, ita à gallo gallina. Cuius membra ferunt quidam, si auro liquescenti misceantur, consumit.

Anas ab assiduitate natandi aptum nomen accepit. Ex quo genere quædam germanæ dicuntur, quòd plus cæteris nutriant.

Anseri nomen anas dedit per deriuationem vel à similitudine, vel quod & ipsa natandi frequentiam habeat. Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur. Nullum autem animal ita odorem hominis sentit, vt anser, vnde & clangore eius Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est. Vt refert Liuius lib. 5. Plutarch. in Camillo. Florus lib. 1. cap. 13.

Fulica dicta, quod caro eius leporinam sapiat. λάγως enim lepus dicitur, vnde & apud græcos λάγως dicitur. Est enim auis stagnensis, habens nidum in medio aquæ vel in petris quas aquæ circundant, maritimóque semper delectatur profundo. Quę dum tempestatem persenserit, fugiens in vado ludit.

Mergus ab assiduitate mergendi nomen habet. Sæpe autem dimisso in profundum capi-
A te aurarum signa sub fluctibus colligunt, & præuidentes æquoris tempestatem cùm clamore ad littora tendunt. Nam in pelago iam grauissimam esse tempestatem constat, cùm ad littora mergi confugerint.

Accipiter auis animo plus armata quàm vngulis, virtutem maiorem in minore corpore gestans. Hinc ab accipiendo, id est à capiēdo nomē sumpsit. Est enim auis rapiendis aliis auibus auida, ideóque vocatur accipiter, id est raptor, vnde & Paulus Apostolus. Sustinetis enim si quis vos accipit, vt enim diceret, si quis rapit, dixit si quis accipit. Fertur autem accipitres circa pullos suos impios esse. Nam dum viderint eos * posse tentare volatus, nullas eis præbent escas, sed verberant pennis & à nido præcipitant, atque à tenero compellunt ad prædam ne forte adulti pigrescant. al. post se.

B

Capus Itala lingua dicitur à capiendo. Hunc nostri falconem vocant, eo quod incuruis digitis sit.

Miluus mollis viribus & volatu, quasi mollis auis, vnde & nuncupatur, rapacissimus tamen, & semper domesticis auibus insidiatur.

Ossifragus vulgo appellatur auis quæ ossa ab alto dimittit, & frangit. Vnde & à frangendo ossa nomen accepit.

C Turtur de voce vocatur auis pudica, & semper in montium iugis, & in desertis solitudinibus commorans. Tecta enim hominum & cōuersationem fugit, & commoratur in siluis. Quæ etiam hyeme deplumata in trūcis arborum concauis habitare perhibetur. Cuius cōtrario columba hospitia humana diligit, domorum semper blanda inhabitatrix.

Columbæ dictæ, quod earū colla ad singulas conuersationes colores mutent, aues māsuetæ, & in hominum multitudine conuersantes ac sine felle, quas antiqui Venerias nuncupabant, eo quod nidos frequentent, & osculo amorem concipiant.

Palumbes, eo quod sint fartę, à pabulo quas vulgus titos vocant, auis casta, ex moribus
D appellatur, quòd comes sit castitatis. Nam dicitur quod amisso corporali consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam vltra requirat.

Perdix de voce nomen habet, auis dolosa atque immunda. Nam masculus in masculum consurgit & obliuiscitur sexum libido ipsa præceps. Adeo autem fraudulenta, vt alteri oua diripiens foueat, fraus fructum non habet, denique dum pulli propriæ vocem genitricis audierint naturali quodam instinctu, hanc quæ eos fouit relinquunt & ad eandem quæ genuit reuertuntur.

Coturnices à sono vocis dictæ, quas Græci ὄρτυγας vocant, eo quod primum visæ fuerint in Ortygia insula. Hæ adueniendi habent tempora. Nam æstate depulsa maria transmeant.

Ortigometra dicitur auis quæ gregem ducit, eam terræ propinquantẽ accipiter videns rapit, ac propterea cura est vniuersis ducem solicitare externi generis, per quam caueant prima discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenata, quam ob causam veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal sicut & homo caducum patitur morbum.

al. Opopã. * Vpupam Greci appellant, eo quod stercora humana consideret, & fetenti pascatur fimo, auis spurcissima, cristis extantibus, galeata, semper in sepulchris & humano stercore commorans. Cuius sanguine si se quisquã inunxerit, dormitum pergens dæmones suffocantes se videbit.

Tucos, quos Hispani cuculos vocant, à propria voce constat nominatos. Hi veniendi tempus habent miluorum scapulis suscepti, propter breues & paruos volatus ne per longa aëris spacia fatigati deficiant. Horum saliuæ cicadas gignunt, oua passeris nido reperta comedit & sua obiicit, quæ illæ suscepta & fouet & nutrit.

Passeres verò sunt minuta volatilia, ã paruitate vocata, vnde & pusilli & parui.

al. Merura. * Merula antiquitus medula vocabatur, eo quod moduletur. Alij Merulam vocatam aiunt, quia sola volat, quasi mera volans. Hæc cùm in omnibus locis nigra sit, in Achaia candida est.

Hirundo dicta quod cibos non sumat residens, sed in aëre capiat escas & edat, garrula auis, & per tortuosos orbes & flexuosos circuitus peruolans, & in nidis construendis educandísque fœtibus solertissima, habens etiam quiddam præscium, quod lapsura deserat, nec appetat culmina, aliis quoque auibus non impetitur, nec vnquã præda est, maria transuolat, ibíque hyeme commoratur.

Turdi à tarditate dicti, hyemis enim confinio se referunt.

Turdela quasi minor turdus, cuius stercore viscum generari putatur. Vnde & prouerbium apud antiquos erat, Malum sibi auem cacare.

Furfurio vocatus quòd prius farre in farinam redacto pasceretur.

Ficedulæ dictæ quod ficos magis edant. Quod panditur versiculo veteri illo, Cùm me ficus alat, cùm pascar dulcibus vuis, Cur potius nomen non dedit vua mihi?

Carduelis quod spinis & cardibus pascitur, vnde etiam apud Græcos ἀκάνθις dicta est ab E ἀκάνθοις, id est spinis quibus alitur.

Augures autem dicunt & in gestu, & in motu, & in volatu, & in voce auium signa esse constituta.

Oscines aues vocant quæ ore cantuque auspicium faciunt, vt coruus, cornix, picus.

Alites quæ volatu ostendere futura videntur, quæ si aduersæ sunt, inhibæ dicũtur, quod inhibeant, id est vetent: si prosperæ præpetes, & ideo præpetes, quia omnes aues priora petunt volantes.

Tertiam faciunt speciem auguriorum in auibus quam communem vocant, ex vtroque commixtam, id est cùm aues ex ore & F volatu auguria faciunt, sed fides non habet.

Omnium autem genera volucrum bis nascuntur. Primum enim oua gignuntur, inde calore materni corporis formantur, & animantur.

Oua autem dicta ab eo quod sint vuida. Vnde & vua eo quod intrinsecus humore sit plena. Nã humidũ est quod exterius humorẽ habet, vuidum quod interius. Quidam autẽ putant ouum græcã habere originẽ nominis. Isti autem dicunt ὠὰ v litera ablata. Oua autẽ quædam inani vento concipiuntur, sed non sunt generabilia nisi quæ fuerint concubitu masculino concepta, & seminali spiritu penetrata. Ouorum vim tantam dicunt, vt lignum G perfusum ouo non ardeat, ac ne vestis quidẽ contra aduratur. Admixta quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

De minutis volatilibus, CAP. VIII.

Apes dictæ, vel quod se pedibus inuicem alligent, vel pro eo quod sine pedibus nascãtur. Nam postea & pedes & pennas accipiunt. Hæ solertes in generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte componunt, ex variis floribus fauũ condunt, textísque ceris innumera prole castra replent, exercitum & reges habent, prælia mouent, fumum fugiunt, tumultu exasperantur. Has plerique experti sunt nasci de H boum cadaueribus. Nam pro his creandis, vitulorum occisorum carnes verberant, vt ex putrefacto cruore vermes nascantur, qui postea efficiuntur apes. Propriè autem apes vocantur ortæ de bobus, sicut crabrones de equis, fuci de mulis, vespæ de asinis.

* Castros Græci appellant, qui in extremis partibus fauorum maiores creantur, quos aliqui reges putant, dicti quòd castra ducant. al. Costros.

Fucus est maior ape, crabrone minor. Dictus autem fucus quod alienos labores edat, quasi * focus. Depascitur enim quod non laborauit. De quo Virgil. Ignauum fucos pecus à præsepibus arcet. al. Fagus.

Crabrones vocati à cabo, i. caballo, quòd ex his creentur: sicut autem crabrones nascuntur de equorum carnibus putridis, ita ex eis iterum sæpè nascuntur scarabæi, vnde & cognominati sunt.

Tauri vocantur scarabæi terrestres ricino similes.

Buprestis animal est in Italia paruũ: simillimum scarabæo, longipedum. Fallit inter herbas bouem maximè, vnde & nomen habet, deuoratúmque tacto felle ita inflammat vt rumpat.

Cicedula scarabæorum genus est, eo quòd gradiens vel volans lucet.

Blattæ à colore nuncupatę, siquidem & cõprehensæ manum tingunt, vnde & blatteum colorem dicunt. Hoc autem animal lucẽ videre non patitur, contrarium muscæ: nã musca lucipeta, & blatta lucifuga est: per noctem enim tantum ambulat.

Papiliones auiculæ sunt, quæ maximè abũdant florentibus maluis, quique vermiculos stercore suo faciunt nasci.

Locusta quòd pedibus sit longis, veluti hasta, vnde & eam Græci tam maritimã quàm A terrestrem hastago appellant.

Cicadæ ex cuculorum nascuntur sputo, hæ in Italia apud Rheginos multæ sunt, nec vsquam alibi.

Musca ex Græco venit, sicut & mus: hæ sicut & apes necatæ in aqua, aliquoties post vnius horæ spatium reuiuiscunt.

Cynomya Gręcè vocatur, i. musca canina. Nam κύων græcè canis vocatur.

Culex ab aculeo dictus, quòd sanguinẽ sugat: habet enim in ore fistulam, in modum stimuli, qua carnem terebrat, vt sanguinem bibat.

B Cyniphes muscæ minutissimæ sunt, sed aculeis permolestæ, quibus tertia plaga superbus populus Ægyptiorum cæsus est.

Oestrum animal armentis aculeis permolestum. Oestrum autem græcum est, quod Latinè asilus, vulgo tabanus vocatur.

Bibiones sunt qui in vino nascuntur, quos vulgo mustiones à musto appellant, vnde & Afranius, *Cùm me expectares fabulare incipis, ex ore in oculis tuis bibiones inuolant. al. Cum ad me spectas, &

Gurgulio dicitur, quia pene nihil aliud est nisi guttur.

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber decimustertius.

Capita libri decimitertij.

PRÆFATIVNCVLA IN LIBRVM SEQVENTEM.

IN hoc libello quasi in quadam breui tabula quasdam cæli causas, sitúsque terrarum & maris spacia annotauimus, vt in modico lector ea percurrat, & compendiosa breuitate etymologias eorum causásque cognoscat.

De Mundo, CAP. I.

VNDVS est cælũ, terra, mare & quæ in eis sunt opera Dei, de quo dicitur: Et mũdus per ipsum factus est. Mundus Latinè à Philosophis dicitur, quod in sempiterno motu sit, vt cęlum, sol, luna, aër, maria. Nulla enim requies eius elementis concessa est, ideoque semper in motu est. Vnde & animalia Varroni videntur elementa, quoniam per semetipsa inquit mouentur. Græci verò nomen mundo de ornamento accommodauerunt, propter diuersitatem elementorum & pulchritudinem siderum. Appellatur enim apud eos κόσμος quod significat ornamentum. Nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus.

Quatuor autem esse constat climata mundi, id est plagas, Orientẽ, Occidentẽ, Septentrionem & Meridiem.

Oriens ab exortu solis nuncupatus.

Occidens quod diem faciat occidere & interire. Abscondit enim lumen mundo & tenebras superinducit.

Septentrio autẽ à septem stellis axis vocatur, quæ in ipso reuolutæ rotatur. Hic propriè & vertex dicitur, eo quod vertitur sicut ait poëta, Vertitur interea cælum.

Meridies vel quia ibi sol faciat mediũ diem, quasi medidies, vel quia tunc purius micat æther. Merum enim purum dicitur.

Ianuæ cæli duæ sunt, Oriens & occasus, nã vna * porta sol procedit, alia se recipit. al. parte.

Cardines autem mundi duo, septentrio & meridies, in ipsis enim voluitur cælum.

De Atomis, CAP. II.

ATomos Philosophi vocant quasdam in mũdo corporũ partes tã minutissimas, vt nec visui pateant nec τομὴν id est sectionem recipiant, vnde & ἄτομοι dicti sunt. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare & huc atque illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulueres, qui infusi per fenestras radiis solis videntur, ex iis arbores & herbas & fruges omnes oriri, & ex iis ignem & aquã, & vniuersa gigni atque constare quidam Philosophi gentium putauerunt.

Sunt autem atomi aut in corpore, aut in tẽpore, aut in numero, aut in litera. In corpore, vt lapis. Diuides eum in partes & partes ipsas diuides in grana, veluti sunt arenę, rursumque ipsa arenæ grana diuide in minutissimum puluerem, donec si possis peruenias ad aliquam minutiã quæ iam non sit quæ diuidi vel secari possit. Hoc est atomus in corporibus: in tempore verò, sic intelligitur atomus. Annũ verbi gratia diuides in menses: menses, in hebdomadas: hebdomadas in dies: dies, in horas: adhuc partes horarum admittunt diuisionem quousque peruenias ad tantùm temporis pũctũ, & quandã momenti stillam, vt per nullã morulam produci possit, & ideo iã diuidi non potest, hoc est atomus tẽporis: in numeris, vt puta octo diuidũtur in quatuor, rursum quatuor in duo: deinde duo in vnum. Vnus autem atomus est, quia insecabilis est, sic & in litera. nam orationem diuidit in verba, verba autem in syllabas, syllabã autem in literas. Litera pars minima atomus est, nec diuidi potest. Atomus ergo est, quod diuidi non potest, vt punctus in geometria. Nam τομὴ Græcè sectio dicitur, ἄτομον quod secari nequit.

De elementis, CAP. III.

YΛlu Græci rerum quandam primam materiã dicũt: nullo prorsus modo formatã, sed omniũ corporalium formarum capacem, ex qua visibilia hæc elementa sunt. vnde & ex eius deriuatione vocabulum acceperunt. Hanc ὕλην Latini materiam appellauerunt, ideo quia omne informe vnde aliquid faciẽdũ est semper materia nuncupatur. Proinde & eam poëtæ syluam nominauerunt. Nec incongruè, quia materiæ syluarum sunt. Græci autẽ elementa στοιχεῖα nuncupant, eo quod sibi societatis concordia & communione quadam conueniant. Nam sic ea inter se naturali quadam ratione iuncta dicuntur, vt modo originem ab igne repetentes vsque ad terram: modo à terra vsque ad ignem, vt ignis quidem in aëra desinat, aër in aqua densetur, aqua in terram crassescat, rursusque terra diluatur in aquam; aqua rarescat in aërem, aër in ignem extenuetur. Quapropter omnia elementa omnibus constat inesse: sed vnumquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autẽ diuina prouidentia propriis animantibus distributa: nã cælum angelis, aërem volucribus, mare piscibus, terram hominibus, cæterisque animãtibus creator ipse impleuit.

De Cælo, CAP. IIII.

CÆlum vocatum est, eo quod tanquam cælatum vas: impressa lumina habeat stellarũ veluti signa. Nã cælatum dicitur vas quod signis eminẽtioribus refulget. distinxit enim eũ Deus claris luminibus, & impleuit: solis scilicet & lunæ orbe fulgenti, & astrorũ micantium splendentibus signis adornauit. Alias autem à superiori cælando. Hoc autem Græcè οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶν i. à videndo,

eo quod aër perspicuus sit, & ad speculandũ purior. Cælum autẽ in scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quod sit cursu siderũ & ratis legibus fixísque firmatum: interdum & cælum pro aëre accipitur, vbi venti & nubes, procellæ & turbines fiunt. Lucretius: Cęlum quod dicitur aër. Et Psalmus, Volucres cęli appellat: cùm manifestum sit aues in aëre volare: & nos in cõsuetudine hunc aerem cælum appellamus: nam cùm de sereno vel nubilo quærimus, aliquando dicimus: qualis est aer? aliquando, quale est cælum.

De partibus cæli, CAP. V.

Ether locus est in quo sydera sunt, & significat ignem qui à toto mundo in alterum separatus est. Sanè æther est ipsum elementum: αἴθρα verò splẽdor ætheris, & est sermo græcus.

Sphæra cæli dicta, eo quòd species eius in rotundum formata sit, sed & quicquid tale est à volubilitate sphæra à græcis dicitur, sicut & pilę quibus ludunt infantes. Nam Philosophi dicũt cælum in Sphæræ figuram vndique esse conuexum: omnibus partibus æquale, concludens terram in media mundi mole libratam. Hoc moueri dicunt, & motu eius sydera in eo fixa ab Oriente vsque ad Occidentem circuire, septentrionibus breuiores gyros iuxta cardinem peragentibus.

Axis est septentrionis linea recta, quæue per mediam pilam sphæræ tendit, & dictus axis, quòd in eo sphæra vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

Cardines extremæ partes sunt axis, & dicti cardines, eo quòd per eos vertitur cælum.

Poli sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est septentrionalis, qui nunquã occidit, appellatúrque Boreus: alter australis qui nunquam videtur, & austronotus dicitur, & dicti poli quòd sint axium* circuli ex vsu plaustrorum, à poliendo scilicet nominati, sed polus Boreus semper videtur, austronotus nunquam, quia dextra cæli altióra sunt, pressa Austri.

al. cicli.

Conuexa extrema cæli sunt, à curuitate dicta: nam conuexum curuum est & inclinatũ, & in modum circuli flexum.

Lacteus circulus via est quæ in sphæra videtur, à candore dicta, quia alba est: quam aliqui dicunt viam esse quam circuit sol, & ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

De circulis cæli, CAP. VI.

Habitatio ista cæli circulorum distincta zonis, quasdam partes tẽperie sua incolere permisit: quasdam negauit, enormitate frigoris aut caloris. Zonæ autem ipsæ quin-

A que sunt, quæ ideo zonæ vel circuli appellantur, eo quòd in circumductione sphæræ existunt. Quorum primus circulus ideo arcticus appellatur, eo quòd inter eum Arcturi signa inclusa perspiciuntur, quæ à nobis in vrsarum speciem ficta septentriones appellantur. Secundus circulus ex eo τροπικὸς θερινὸς dicitur, quia in eo circulo sol Aquilonis finibus æstatem faciens vltra eum circulum non transit: sed statim reuertitur, & inde tropicus appellatur. Tertius circulus ἰσημερινὸς, qui à latinis ideo æquinoctialis appellatur, eo quòd sol cùm ad eum orbem peruenerit, æquinoctiũ facit: ἡμέρα enim latinè dies dicitur atque nox

B quo circulo dimidia sphæræ pars constituta prospicitur. Quartus circulus antarcticus vocatur, eo quòd contrarius sit circulo quem arcticon nominamus. Quintus circulus χειμερινὸς τροπικὸς: qui à Latinis hyemalis siue brumalis appellatur, ideo quia cùm sol ad eum circulum peruenit, hyemem iis qui ad Aquilonem sunt facit, ęstatem autem iis qui in Austri partibus commorantur. Zodiacus autem circulus est, qui duodecim continet signa, ἀπὸ τῶν ζώων, i. animalibus, ita dictus.

De aëre & nube, CAP. VII.

Aer est inanitas plurimum habẽs admixtum raritatis quàm cętera elementa. De

C quo Virgilius, Longum per inane secutus. Aer dictus ἀπὸ τοῦ αἴρειν, ab eo quòd ferat terram, vel ab eo quod feratur. Hic autem partim ad cælestem, partim ad terrenam materiam pertinet: nam ille subtilis, vbi ventosi ac procellosi motus non possunt existere, ad cælestem pertinet partem, iste verò turbulentior, qui exhalationibus humidis corporescit, terræ deputatur, quíque ex se multas species reddit: nam commotus ventos facit, vehemẽtius concitatus, ignes & tonitrua: contractus, nubila: conspissatus, pluuiam: congelantibus nubibus niuem: turbulentius congelantibus densioribus nubibus, grandinem: distentus,

D serenum efficit: nam aerem densum nubem esse constat: nubem rarefactam & solutam, aerem.

Nubes dictæ ab obnubendo, i. operiendo cælum, vnde & nuptæ, quod vultus suos velent. vnde & Neptunus quod nubat, i. mare & terram tegat. Nubes autem aeris densitas facit. Venti enim aerem conglobant, nubémque faciunt, vnde est illud, Atque in nubem cogitur aer.

De tonitruo, CAP. VIII.

Tonitruum dictum quod sonus eius terreat, nam tonus, sonus. Qui ideo interdũ tam grauiter concutit omnia, ita vt cælum di-

scidisse videatur, quia cum procella vehemẽtissimi venti nubibus se repente immiserit: turbine inualescente, exitúmque quærente: nubem quam excauauit, impetu magno proscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur ad aures. Quod mirari quis non debet, cùm vesicula quamuis parua magnum tamen sonitum displosa emittat. Cum tonitruo autem simul & fulgura exprimit, sed illud celerius videtur, quia clarum est, hoc autem ad aures tardius peruenit. Lux autem quæ apparet ante tonitruum, alibi fulgor vocatur. Quæ, vt diximus, ideo ante videtur, quia clarum est lumẽ, tonitruum autem ad aures tardius peruenit.

De fulminibus, Cap. IX.

FVlgur & fulmen ictus cælestis iaculi à feriẽdo dicti: fulgere enim ferire est ac percutere. Fulmina autem collisa nubila faciunt: nam omnium rerum collisio ignem creat, vt in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum, vel in syluis arborum: simili modo in nubibus ignis, vnde & prius nubila sũt, deinde ignes. Ex vẽto autem & igne fulmina certum est in nubibus fieri & impulsu ventorum emitti: ideo autem fulminis ignem vim habere maiorem ad penetrandum, quia subtilioribus elementis factus est, quàm noster, id est, qui nobis in vsu est. Tria sunt autem eius nomina, fulgur, fulgor & fulmen. Fulgur, quia tangit: fulgor, quia incendit & vrit: fulmen quia findit: ideo & cum trinis radiis pinguntur.

De arcu & nubium effectibus, Cap. X.

ARcº cęlestis dictus à similitudine curuati arcus. Iris huic propriũ nomen est. Et dicitur Iris quasi aëris, id est quod per aerẽ ad terras descendit. Hic autem à sole resplendet dum cauæ nubes ex aduerso radium solis accipiunt, & arcus speciem fingunt, cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aer lucidus, & nubes caligantes irradiata ista varios creant colores.

Pluuiæ dictæ, quòd fluãt quasi fluuię. Nascuntur enim de terræ & maris anhelitu, quæ cùm altius eleuatæ fuerint, aut solis calore resolutæ, aut vt ventorum compressæ stillantur in terris.

Nimbus est densitas nubis intempesta & obscura, & inde nimbus à nube. Sunt autem nimbi repẽtinæ & præcipites pluuiæ: nã pluuias vocamus lentas & iuges quasi fluuias, vel quasi fluentes.

Imbres autem & ad nubes & ad pluuias pertinent, dicti à græco vocabubo quòd terrã inebrient ad germinandum. Ex his enim cũcta creantur, vnde & Lucretius, Ex igni terra

E atque anima nascuntur & imbri. Est autem nomen græcum.

Grando appellata, quòd forma eius granorum similitudinem habeat. Hæc autem ventorum rigore durantur in nube, ac solidantur in niuem, ruptóque aere soluuntur.

Nix à nube vnde venit.

Glacies à gelu & aqua quasi gelacies, i. gelata aqua.

Gelu autẽ quòd eo stringatur tellus, γῆ quippe terra dicitur. Tũc autem maiori gelu stringitur terra, cùm fuerit nox serena.

Pruina est matutini temporis frigus: quod inde pruinæ nomen accepit, quia sicut ignis vrit. πῦρ enim ignis. vrere verò & ad solem &

F ad frigº pertinet. Nã vno sermone duo diuersa significantur, pro eo quòd vnum effectum habent. Similis enim est vis & caloris & frigoris, vnde & vtraque saxa rumpunt. Nã & calor vrit, vt est, Vritur infœlix Dido. Item frigus vrit, vt est, Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Ros græcũ est, quod illi δρόσος dicunt. Alij ros putant dictum, quia rarus est non spissus, vt pluuia.

Nebula inde dicta, vnde & nubila, ab obnubendo, hoc est, operiendo terram, siue quòd nubes volens faciat. Exhalãt enim valles humidæ nebulas & fiunt nubes, inde nubilum, inde niues. Nebulæ autem ima petunt cùm serenitas est, summa cùm nubilum.

G Caligo vmbra est de spissitudine aeris effecta. Et dicta caligo, quod maximè aeris calore gignatur.

Tenebræ dicuntur quòd teneant vmbras. Nihil enim sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia tenebræ dicuntur: sicut silentium non aliqua res est sed vbi sonus non est, silentium dicitur, sic tenebræ non aliquid sunt: sed vbi lux non est, tenebræ dicuntur.

Vmbra est aer carens sole, dictum autem ꝙ fiat cùm solis obiicimur radiis. Est autem mobilis & certa, & ex solis circuitu, & ex motu

H ventorum. Namque quoties mouetur in sole, nobiscum moueri videtur: quia vbi quoquo loco à radiis solis obsistimus, proinde illi lumen auferimus: sicque ingredi nobiscum vmbra, & gestus nostros videtur imitari.

Lux ipsa substantia: lumen quod à luce manat, i. cãdor lucis, sed hoc confundũt autores.

De ventis, Cap. XI.

VEntus aer commotus & agitatus, & pro diuersis partibº cæli, nomina sortitur diuersa, dicitur autem ventus, quòd sit vehemẽs & violentus. Vis enim eius tanta est, vt non solùm saxa & arbores euellat, sed etiam cælum terrámque conturbet, maria cõmoueat.

Ventorũ quatuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab oriente Subsolanus, à meridie Auster, ab occidente Fauonius, à septẽtrione eiusdem nominis ventus aspirat habẽs geminos hinc inde ventorũ spiritus. Subsolanus à latere dextro Vulturnũ habet, à læuo Eurum. Auster à dextris Euroaustrũ, à sinistris Austroafricũ. Fauonius à parte dextra Africũ, à læua Corũ. Porro septẽtrio à dextris Circium, à sinistris Aquilonẽ. Hi duodecim venti mũdi globũ flatibus circũagunt. Quorũ nomina propriis ex causis signata sunt. Nã Subsolanus vẽtus, eo quod sub ortu solis nascatur. Eurus, eo quod ab Eoo flat, id est ab oriente. Est enim Subsolano coniunctus.

Vulturnus, quòd altè tonat: de quo Lucretius: Altitonans Vulturnus & Auster fulmine pollens.

Auster ab hauriendo aquas vocatus, vnde & crassum aerem facit & nubila nutrit. Hic græcè νότος appellatur, propter quod interdũ corrumpat aerem. Nam pestilentiam quæ ex corrupto aere nascitur, Auster flans in reliquas regiones transmittit: sed sicut Auster pestilentiã gignit, sic Aquilo repellit. Euroauster dictus, quod ex vna parte habeat Eurũ: ex altera Austrum.

Austroafricus: quod iunctus sit hinc inde Austro & Africo. Ipse & Libanotus, quod sit ei Libs hinc & inde Notus.

Zephirus græco nomine appellatus: eo quod flores & germina eius flatu viuificẽtur. Hic latinè Fauonius dicitur propter quod foueat quæ nascuntur. vnde est illud, Et Zephiro puris se gleba resoluit. Austro autem flores soluuntur, zephiro fiunt.

Africus à propria regione vocatus. In Africa enim initium flandi sumit.

Corus est qui ab occidẽte æstiuo flat, & vocatus Corus, quod ipse ventorũ circulũ claudat, & quasi chorũ faciat. Hic antea Caurus dictus, quem plerique Argesten dicũt, non vt imprudens vulgus Agreste.

Septentrio dictus, eo quòd à circulo septẽ stellarum consurgit: quæ vertente se mundo resupinato capite ferri videntur.

Circius dictus, eo quòd Coro sit iunctus. Hũc Hispani gallicũ vocãt, propter quod eis à parte *Galliciæ flat. al. Galliæ.

Aquilo dictus, eo quòd aquas stringat & nubes dissipet. Est enim gelidus ventus & siccus. Idem & Boreas: qui ab Hyperboreis mõtibus flat. Inde enim origo eiusdẽ vẽti est, vnde & frigidus. Natura enim omniũ septẽtrionalium ventorum frigida & sicca est: australium humida & calida.

Ex omnibus autẽ vẽtis duo cardinales sunt, Septentrio & Auster.

Etesiæ autẽ flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est, quod certo anni tempore flatus agere incipiunt. ἐνιαυτὸς enim Græcè, annus Latinè dicitur. Hæc autem cursum rectũ à Borea in Ægyptum ferunt: quibus Auer contrarius est.

Duo sunt autem extra hos vbique spiritus, magis quàm venti, aura & altanus.

Aura ab aere dicta, quasi aerea, quòd lenis sit motus aeris. Agitatus enim aer aurẽ facit, vnde & Lucretius, Aereas auras.

Altanus, qui in pelago est per deriuationem ab alto, id est mari vocatus. Nam altus est flatus in ripis quem diximus auram. Nam aura terræ est.

Turbo est volubilitas ventorum, & turbo dictus à terra quoties ventus consurgit, & terram in circuitum mittit.

Tempestas aut pro tempore dicitur, sicut vbique historiographi solent, dum dicunt, ea tempestate: aut ab statu cæli, quia magnitudine sui multis diebus oritur. Verno autem & autumnali tempore quàmmaximè fiunt tempestates: quando nec plena est æstas, nec plena hyems, vnde medium & confine vtriusque temporis ex coniunctione aerum contrariorũ efficiuntur tempestates.

Fragor à fractarum rerum nominatus est sonitu: quia sicca quæque & arida frangit facilè.

Procella ab eo quòd percellat, id est percutiat & euellat. Est enim vis venti cum pluuia. Procellæ enim aut de fulminibus aut de ventis fiunt. Nihil autem velocius ventis. vnde & propter celeritatem tam ventos quàm fulmina alata fingunt poetæ, vt * Alatis viribus Austri. al. Alitis Austri.

De Aquis, CAP. XII.

Aqua dicta quod superficies eius æqualis sit.

Hinc & æquor appellatum, quia æqualiter sursum est.

Duo autem sunt validissima vitæ humanæ elementa, ignis & aqua, vnde grauiter damnantur quibus ignis & aqua interdicitur.

Aquarum elementum cæteris omnibus imperat. Aquæ enim cælum temperant, terram fecundant, aerem exhalationibus suis incorporant, scandunt in sublime, & cælum sibi vendicant: quid enim mirabilius aquis in cælo stantibus? Parum sit in tantam peruenisse altitudinem, rapiunt & secum piscium examina, effusæ, omnium in terra nascentiũ causa fiunt. Fruges gignunt, arbores frutices herbásque producunt, sordes detergunt, peccata abluunt, potum cunctis animantibus tribuunt.

De diuersitate aquarum, CAP. XIII.

AQuarum naturæ multa est diuersitas: aliæ enim salis, aliæ nitri, aliæ aluminis, aliæ sulphuris, aliæ bituminis, aliȩ curam morborum adhibentes: nam iuxta Romam Albulæ aquæ vulneribus medentur.

In Italia fons Ciceron. oculorum vulnera curat.

In Æthiopia lacus est quo perfusa corpora à velut oleo nitescunt.

Zamæ fons in Africa canoras voces facit.

Ex Clitorio lacu Italiæ qui biberint, vini tædium habent.

al. Pli. Cea.

In * Chio insula fontem esse dicũt, quo hebetes fiunt.

F

In Bœotia duo fontes, alter memoriam: alter obliuionem affert.

Cizici fons, amorem Veneris tollit.

Bœotiȩ lacus furialis est, de quo qui biberit ardore libidinis exardescit.

In Campania sunt aquæ, quæ sterilitatem fœminarum, & virorum insaniam abolere dicuntur.

In Æthiopiæ fonte rubro qui biberit lymphaticus fit.

al. Lethnus Plin. Linũ vocat.

* Lechnus fons Arcadiæ abortus fieri non patitur.

G

In Sicilia fõtes sunt duo, quorum vnus sterilem fœcundat: alter fœcundam sterilẽ facit.

In Thessalia duo sunt flumina: ex vno bibẽtes ouẽs nigras fieri ferunt: ex altero albas, ex vtroque varias.

Clitumnus lacus in Vmbria maximos boues gignit.

Reatinis paludibus iumentorum vngulas indurari dicunt.

In Asphaltide lacu Iudææ nihil mergi potest quicquid animam habet.

al. Sidin. *Pli. lib. 31. cap. 2. In Africæ lacu Apuscidamo, &c. Pli. lib. 31. cap. 2. saxa egerere ait.* al. Pli. Arcadia.

In India * Siden vocatur stagnũ, in quo nihil innatat, sed omnia merguntur.

At contra in Alce lacu per Porcidamum omnia fluitant, nihil mergitur.

H

Marsidæ fons in Phrygia saxa * generat.

In Achaia * aqua profluit è saxis Stix appellata, quod illico portata interficit.

Celonum stagnũ Siciliæ tetro odore abigit proximantes.

al. humores noxios in humum.

Fons est in Africa circa templum Ammonis, qui * humoris nexibus humum stringit. Fauillas etiam in cespitem solidat.

Fons Iob in Idumæa quater in anno colorem mutare dicitur, i. puluerulentum, sanguineum, viridem & limpidum trinis mensibus in anno tenens ex his vnum colorem.

In Troglodytis lacus est, ter in die fit amarus, & deinde toties dulcis.

Fons Siloa ad radicẽ mõtis Sion, non iugi-

E

bus aquis, sed in certis horis diebúsq; ebullit.

In Iudęa quondam riuus sabbatis omnibus siccabatur.

In Sardinia fontes calidi oculis medentur, fures arguunt: nam cæcitate detegitur eorum facinus.

In Epiro esse ferunt fontẽ, in quo faces extinguuntur accensæ, & accẽduntur extinctæ.

Apud Garamantes fontem esse aiunt ita algentem die, vt non bibatur: ita ardentem nocte, vt non tangatur.

Iam verò in multis locis aquæ manant perpetim feruentes, tanta vi vt balnea calefaciãt. Quædam enim terræ sunt quæ multum sulphuris & aluminis habent: itaque cùm per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore contacta excandescit: nec talis ab origine effluit, sed permutatur dũ venit. Sulphur enim aluménque secum ferunt aquæ, vtramque materiam igne plenam, mirísque motibus incalescentem.

De maris nomine, CAP. XIIII.

MAre est aquarum generalis collectio. Omnis enim congregatio aquarum siue salsæ sint, siue dulces, abusiuè maria nuncupantur, iuxta illud: Et cõgregationes aquarũ vocauit maria. Propriè autẽ mare appellatum, eo quòd aquæ eius amaræ sint.

Æquor autẽ vocatum, quia æqualiter sursum est, & quamuis aquæ fluctuantes velut montes erigantur, sedatis rursus tempestatibus adæquãtur. Altitudo enim maris diuersa est, indiscreta tamen dorsi eius æqualitas: ideo autem mare incrementum non capere, cùm omnia flumina & omnes fontes recipiat, hæc causa est: partim, quòd influentes vndas ipsa magnitudo eius nõ sentiat, deinde quòd amara aqua dulce fluentum consumat, vel quòd ipsæ nubes multum aquarum ad se attrahant, siue quòd illam partim venti auferant, partim sol exsiccet, postremũ quòd per occulta quædam terræ foramina percolatur, & ad caput amnium fontésque reuolutum recurrat. Maris autem certum non esse colorem, sed pro qualitate ventorum mutari: nam modò flauũ est, modò luculentum, modò atrum.

De Oceano, CAP. XV.

OCeanum Gręci & Latini ideo nominãt & quòd in circuli modo ambiat orbem: siue à celeritate, eo quod ocyus currat: item quia vt cælum purpureo colore nitet. Oceanus quasi κυάνεος: iste est qui oras terrarum amplectitur, alternísque æstibus accedit atque recedit. Respirantibus enim in profundũ ventis aut remouet maria, aut resorbet. Quique à proximis regionibus diuersa vocabula sumpsit:

ſumpſit: vt Gallicus, Germanicus, Scythicus, Caſpius, Hircanus, Atlanticus, Gaditanus. Nam Gaditanum fretum à Gadibus dictum, vbi primò ab Oceano maris magni limē aperitur. Vnde & Hercules cùm Gadibus perueniſſet, columnas ibi poſuit, ſperans illic eſſe orbis terrarum finem.

De Mediterraneo mari, CAP. XVI.

MAre magnum eſt quod ab occaſu ex Oceano fluit, & in meridiē vergit, deinde ad Septentrionē tendit. Quod inde magnum appellatur, quia cætera maria in comparatione eius minora ſunt. Iſtud eſt & Mediterraneum, quia per mediā terram vſque ad Orientem perfunditur, Europam & Africam Aſiámque diſterminans. Cuius primæ partis ſinus, qui in Hiſpaniis perfunditur, Ibericus & Balearicus appellatur. Deinde Gallicus, quæ Narbonenſem prouinciam alluit. Mox Liguſticus, qui iuxta Genuam vrbem eſt proximus. Poſt hæc Tyrrhenus qui Italiam attingit, quem Græci Ionium, Itali inferum vocāt. Deinde Siculus, qui à Sicilia vſque ad Cretā vadit. Deinde Creticus, qui in Pamphiliam & Ægyptum pertendit. Inde Helleſpontus, qui in Septentrionem retorquēs, anfractibus magnis iuxta Græcias & Illyricum in anguſtias ſeptem ſtadiorum ſtringitur, quo Xerxes pōte nauibus facto in Græciam commeauit, ibi eſt Abydos. Inde diffuſus ab æquore patente rurſus ſtringitur & facit Propontidē, qui mox in quingentos paſſus coarctatur, fitque Boſphorus Thracius, quo Darius copias tranſportauit. Inde Ponticus ſinus ampliſſimus à tergo Mæotidis paludis, quod mare ex multitudine fluminum dulcius quàm cætera, nebuloſumque & breuius eſt, vnde & Ponticum vocatur, quòd ſit breuius, atque præter phocas & thynnos atq; delfinos, alias belluas maiores non patitur.

Sicut autem terra dum vna ſit, pro diuerſis locis variis appellatur vocabulis, ita & pro regionibus hoc mare magnum diuerſis nominibus nuncupatur: nam Ibericum & Aſiaticum à prouinciis dictū: ab inſulis, Balearicū, Siculum, Creticum, Cyprium, Ægæum, Carpatium: nam inter Tenedum & Chium, ſaxū eſt in mari potius quàm in inſula, quod vidētibus procul capræ ſimile creditur, quam αἶγα nuncupant, vnde & Ægæum mare eſt dictū, ſic & Carpatium mare inter Ægyptū & Rhodum ab inſula Carpatho illic poſita. A gentibus, Gallicum, Auſonium, Dalmaticum, Liguſticum. Ab oppidis Argolicum, Corinthiū, Tyrium, Adriaticum. Nam Adria quædā ciuitas Illyrico mari proxima fuit, quę Adriatico mari nomen dedit. A poſitione cæli, vt ſu-

A perum & inferū, quòd ſit oriens ſuperior, occidens inferior. Eſt autem Thuſcum & Adriaticum. A memoria regis, vt Ionium. Io quippe rex fuit Græciæ, vnde Iones Athenienſes. Hoc mare & Tyrrhenum dictum: ſiue quòd Thuſciam alluit, i. Tyrrhenum, ſiue à Tyrrhenis nautis qui ſe in hoc mari præcipitauerunt. Et ſciendum Ionium ſinum eſſe immenſum, ab Ionia vſque ad Siciliam, & huius partes eſſe Adriaticum, Achaïcum & Epiroticum. A moribus accolarum, alibi Euxinus, Axenos antea appellatus eſt. A caſibus hominum qui ceciderunt in mari, vt Helleſponticum, Icarū, Myrteum: nam Myrteū mare dictum à Myrtili lapſu, quòd illic ab Oenomao præcipita-
B tus ſit. Icarus vero Cretenſis, vt fabulæ ferunt, altiora petens, pennis ſolis calore ſolutis mari in quo cecidit nomē impoſuit. Erix⁹ quoque cum Helle ſorore ſua fugiens inſidias nouercales, conſcēdit nauem ſignum arietis habētem, qua liberatus eſt. Helles autē ſoror eius perpeſſa naufragium decidit in mari, & mortua Helleſponto mari dedit nomen. Ab ordine, fluenta Propontidis: nam dictum Propontum, quia pontum præuenit: idem & à tranſitu vel anguſtis meatibus boum Boſphorus. Ægyptium autem pelagus Aſiæ datur, Gallicum Europæ, Africum Lybiæ: his vt quæque proxima ſunt, venerunt in partes.

Pelagus autem eſt latitudo maris ſine litto-
C re & portu. Græco nomine ἀπὸ τοῦ πελαγίου, hoc eſt à latitudine dictum, vnde & plagia, eo quod ſint importuoſa.

De ſinibus maris, CAP. XVII.

SInus dicūtur maiores receſſus maris, vt in mari magno Ionius: in Oceano, Caſpius, Indicus, Perſicus, Arabicus, qui & mare rubrum, qui Oceano adſcribitur.

Rubrum autem mare vocatum, eo quòd ſit roſeis vndis infectum: non talem naturam habet, qualem videtur oſtendere, ſed vicinis litoribus vitiatur gurges atq; inficitur, quia omnis terra quæ circumſtat pelago rubra eſt, &
D ſanguineo colori proxima: ideóque inde minium acutiſſimum excerpitur, & alij colores quibus pictura variatur. Ergo cùm terra hanc habeat naturam, fluctibus ſubinde diluitur, & quicquid adhæſum eſt, in colorem cadit: ob hoc etiam in iis littoribus gemmæ rubræ inueniuntur. Lapillus enim huiuſmodi humo inuolutus cū inter arenas attritus eſt, & terræ colorē habet & maris: hoc mare in duos ſcinditur ſinus. Ex iis qui ab oriente eſt Perſicus appellatur, quia ora illius Perſæ inhabitāt. Alter verò Arabicus dicitur, quod ſit circa Arabiam.

De æstibus & fretis, CAP. XVIII.

AEstus ad Oceanum pertinet, fretum ad vtrũque mare:nã æst⁹ est maris accessus vel recessus, i. inquietudo, vnde & æstuaria per quæ mare vicissim tam accedit, quàm recedit.

Fretum autem appellatum, quòd ibi semper mare ferueat: nam fretum est angustum, & quasi feruens mare, ab vndarum feruore nominatum, vt Gaditanum vel Siculum:nã freta dicta Varro ait, quasi feruida, i. feruentia & motum feruoris habentia. Fretum Siciliæ quod Rhegiũ dicitur Salustius ex tali causa vocari scribit dicens: Italiæ olim Siciliã coniunctam fuisse, & dum esset vna tellus, mediũ spacium aut per humiditatem abruptum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde ῥήγιον nominatum, quia grçcè abruptum hoc nomine nuncupatur. Est autem arctissimum trium milium spacio Siciliam ab Italia diuidens, fabulosis infame mõstris, quibus hinc inde Scylla & Charybdis ostenditur.

Scyllam accolæ saxum mari imminens appellant, simile celebratæ formæ procul visentibus. Vnde & monstruosam speciem fabulæ illi dederunt, quasi formam hominis, capitibus succinctam caninis, quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere.

Charybdis dicta, quòd gurgitibus occultis naues absorbeat. Est enim mare verticosum, & inde ibi laniata naufragia, profundo emergunt. Ter autem in die erigit fluctus, & ter absorbet:nam accipit aquas, vt vomat: vomit, vt rursus accipiat.

Sirtes autem sunt arenosa in mari loca. Sirtes autem Salustius à tractu vocari dicit, quòd omnia ad se trahant, & appropinquantes vadoso mari hæreant. Hæ autem ad mare Ægyptium vicinæ sunt, & pariter admiscentur. Vada verò sunt per quæ in mari vel in fluminibus homines vel animalia pedibus vadunt: quæ Virgilius Breuia appellat, græci βραχέα.

De lacis & stagnis, CAP. XIX.

SVnt & quædam maria quæ non miscentur Oceani fluctibus aut mari magno, & dicũtur lacus & stagna.

Lacus est receptaculum in quo aqua retinetur, nec miscetur fluctibus: vt lacus Asphalti, lacus Benacus & Larius, & cæteri quos grçci λιμένας, i. stagna vocant. Nam fontes labuntur in fluuiis: flumina in freta discurrunt. Lacus stat in loco nec profluit: & dictus lacus quasi aquæ locus.

Lacus Asphaltites, idem & mare mortuum vocatum, propter quod nihil gignit viuum, nihil recipit ex genere viuẽtium. Nam neque

E pisces habet, neq; assuetas aquis & lætas mergendi vsu patitur aues: sed & quæcunque viuentia mergenda tentaueris: quacunque arte dimersa statim resiliunt: & quamuis vehemẽter illisa confestim excutiuntur, sed neque vẽtis mouetur resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur: neque nauigationis patiens est, quia omnia vita carẽtia in profundum merguntur: nec materiam vllam sustinet, nisi quæ bitumine illustratur. Lucernã accensam ferunt supernatare, extincto lumine demergi. Hoc & mare Salinarum dicitur, siue lacus Asphalti, i. bituminis: & est in Iudęa inter Hierico & Zoarán. Longitudo eius vsque ad Zoaras Arabię, dirigitur stadiis septin-
F gentis octoginta:latitudo stadiis cẽtum quinquaginta vsque ad vicinia Sodomorum.

Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade vocatus, quod quondam Herodes in honorem Tiberij Cæsaris condidit. Est autem in Iudæa omnibus lacis salubrior, & ad sanitatẽ corporum quodammodo efficacior.

Genesar lacus amplissimus in Iudæa longitudine centũ quadraginta extenditur stadiis: latitudine quadraginta diffunditur, crispantibus aquis:auram non ventis, sed de seipso sibi excreans. Vnde & Genesar dicitur græco vocabulo, quasi generans sibi auram: denique per diffusiora spacia lacus frequentibus auris spirantibus agitatur: vnde & purior haustus
G eius, & ad potandum dulcis & habilis.

Benacus lacus Italiæ in Venetia, de quo fluuius nascitur Mincius, qui lacus * magnitudine sui tempestates imitatur marinas. al. magnitudinis vi.

Lucrinus & Auernus lacus Cãpaniæ sunt. Lucrinus autem dictus, quia olim propter copiam piscium vectigalia magna præstabat. Auernus autem lacus vocatus, quia aues ibi superuolitare non possent. Nam antea syluarum densitate sic ambiebatur, vt exhalantis inde per angustias aquæ sulphureæ fœtor grauissimus superuolantes aues halitu suo necaret. Quam rem Augustus Cæsar intelligens, deiectis syluis ex pestilentibus amœna reddi-
H dit loca.

Lacus autem idem & stagnum, vbi immẽsa aqua conuenit: nam dictum est stagnum, ab eo quòd illic aqua stet, nec decurrat.

De abysso, CAP. XX.

ABysus profunditas aquarũ impenetrabilis:siue speluncæ aquarum latentium, de quibus fontes & flumina procedunt: vel quæ occultè subter eunt, vnde & abyssus dictus. Nam omnes aquas siue torrentes per occultas venas ad matricẽ abyssum reuertũtur.

Fluctus dicti quòd flatibus fiant. Vẽtorum enim impulsu agitatæ aquæ fluctuant.

Aqua est statiua & sine motu æqualis.

Vnda verò eminens liquor, qui semper in motu est, Lucretius, Aërias vndas, id est motus, & corpus illud quod refluctuat. Nam nec vnda per se aqua est, sed aqua in motu quodā & agitatione, quasi abeundo & redeundo vnda vocata.

Latex propriè liquor fontis est. Et dictus latex, quòd in venis terræ lateat.

Gutta est quæ stat, stilla, quæ cadit. Hinc & stillicidium, quasi stilla cadens. Stiria enim græcum est, id est gutta. inde fit diminutiuū vt dicimus stilla, dum autem stat aut pendet de tectis vel arboribus, quasi glutinosa est: dū ceciderit, stilla est.

Spuma dicta eo quòd spuatur, sordes enim sunt vndarum: vnde & mustum, & ea quæ coquuntur spuma purgantur. Hinc & sputū.

De fluminibus, Cap. XXI.

Fluuius est perennis aquarum decursus, à fluendo perpetim dictus. Propriè autem flumen ipsa aqua, fluuius cursus aquæ. Prius autem flumen quā fluuius, id est, prior aqua quàm decursus. Duo sunt fluminum genera: vnum torrens, alterum viuum. de quo Virgilius, - donec me flumine viuo Abluero.-

Torrens est aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens, quia pluuia crescit, siccitate torrescit, id est arescit. de quo Pacuuius, Flāmeo vapore torrens torret. Cui Græci ab hyeme nomen dederunt, nos ab æstate: illi à tempore quo succrescit, nos à tempore quo siccatur.

Amnis fluuius est nemore ac frondibus redimitus, & ex ipsa amœnitate amnis vocatur.

Decursus propriè finis cursus, siue aquarū sit, seu quarumlibet rerum.

Riui dicti, quòd deriuentur ad irrigandum, id est inducendum aquas in agris. Nā irrigare inducere est.

Gurges propriè locus altus in flumine.

Puteus est locus defossus ex quo hauritur aqua, à potatione dictus.

Fons caput aquæ est nascentis, quasi fundens aquas.

Quidam autem fluuiorū propriis ex causis nomina acceperunt, ex quibus nonnulli nominandi sunt qui in historiis celebres memorantur.

Geon fluuius de paradiso exiens atque vniuersam Æthiopiam cingens, vocatus hoc nomine quòd incremento suæ inundationis terram Ægypti irriget: γῆ enim Græcè, Latinè terrā significat. Hic apud Ægyptios Nilus vocatur, propter limum quem trahit, qui efficit fœcunditatem. Vnde & Nilus dictus est quasi νέαν ἰλύδα trahens. Nam antea Nilus

A Latinè Melo dicebatur. Apparet autem in Nilide lacu, de quo in meridiem versus excipitur ægypto, vbi Aquilonis flatibus repercussus aquis retroluctantibus intumescit, & inundationem Ægypti facit.

Ganges fluuius, quē Physon scriptura sacra nominat, exiens de paradiso pergit ad Indiæ regiones. Dictus autem Physon, id est, caterua, quia decem fluminibus magnis sibi adiunctis impletur & efficitur vnus. Ganges autem vocatus à Gangaro rege Indiæ. Fertur autem Nili modo exaltari, & super Orientis terras erumpere.

Tygris fluuius Mesopotamiæ de paradiso

B exurgens, & pergens contra Assyrios, & post multos circuitus in mare mortuum influens. Vocatur autem Tygris propter velocitatē instar bestiæ Tygridis, nimia pernicitate currentis.

Euphrates fluuius Mesopotamiæ de paradiso exurgens, copiosissimus gemmis, qui per mediam Babyloniam influit, hic à frugibus vel ab vbertate nomē accepit. Nam Hebraicè Euphrata fertilitas interpretatur: Mesopotamiam enim in quibusdam locis ita irrigat, sicut Nilus Alexandriam. Salustius autē autor certissimus asserit, Tygrim & Euphratem vno fonte manare in Armenia, qui per diuersa euntes longius diuidūtur spacio, medio derelicto multorum millium, quæ tamen terra,

C quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animaduertit, aliter de paradisi fluminibus intelligendum.

Indus fluuius oriētis, qui à rubro mari accipitur.

Hidaspes fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis orientis nomē accepit, qui nūc Hidaspes dicitur, de quo Lucanus: Vastis Indus aquis mixtum non sentit Hidaspen. Et, -- quà Medus Hidaspes Accedit pelago, Phœbi surgentis ab igne. Qui dum sit fluuius Persarū, dicitur tamē contra orientem decurrere.

Araris fluuius Germaniæ. De quo Virgilius, Aut ararim Parthus bibet, aut Germania Tygrim. Currit enim Tygris per Parthiam &

D Assyriam.

Bactrus fluuius orientis à rege Bactro vocatus fertur, à quo & Bactriani, & vrbs eorum.

Choaspis fluuius Persarum, vocatus eorum lingua quod miram aquæ dulcedinem habeat: adeo vt Persici reges quādiu inter ripas Persidis fuerūt, sibi ex eo pocula vendicarint. Ex hoc amne quidam Cygnum Ciliciæ fluuium deriuari existimant.

Araxis amnis Armeniæ: qui ab vno monte cum Euphrate diuersa specie oritur, dictus quod rapacitate cuncta prosternat. Vnde & cùm Alexander eum transgredi vellet ponte

fabricato, tanta vi inundauit vt pontem dirueret. Hic breuibus interuallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspiũ fertur in mare. E

Fluuius Syriæ qui vocatur Orontes iuxta Antiochiæ muros decurrens, qui à Solis ortu oriens non longe ab vrbe mari conditur, quẽ de originis suæ tractu orientem veteres Latinè appellauerunt. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus, & zephiris assiduè ibi spirantibus tota ciuitas momentis propè omnibus refrigeratur.

Iordanis Iudçæ fluuius, à duobus fontibus nominatus: quorum alter vocatur Ior, alter Dan. His igitur procul à se distantibus in vnũ alueum fœderatis, Iordanis deinceps appellatur. Nascitur autem sub Libano monte, & diuidit Iudæã & Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Iericho in mare Mortuum influit.

Eusis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se præcipitat mare. Vnde & nuncupatur.

Cydnus amnis Ciliciæ, à Tauro mõte progrediens, miram aquarum habens suauitatẽ & quicquid candidum est, Cydnum gentili lingua Syri dicunt. Vnde Cydnus amni huic nomen datum, quia tumet æstate quando niues soluũtur: reliquis anni temporibus tenuis est & quietus. G

Ilas fluuius Asiæ.

Pactolus fluuius Asiç, arenas aureas trahẽs, de quo Virgilius: -- Pactolúsque irrigat auro. quem pro aurato fluore alij Chrysoroam vocant.

Erinus fluuius Asiç, qui Smyrnæos secat cãpos, & ipse fluctibus aureis & arenis plenus, à quo Smyrna vocata est.

Mæander amnis Asiæ flexuosus, qui recurrentibus ripis inter Asiam & Ionium præcipitatur in sinum, qui Miletum diuidit & Prienen. Mæander autem vocatus, quod sit flexuosus & nunquam currat rectus. De quo Ouidius: Quique recuruatus ludit Mæander in vndis. H

Tanus fuit rex Scytharũ primus, à quo Tanais fertur fluuius nuncupatus, qui ex Riphçis syluis veniens, dirimit Europam ab Asia inter duas mundi partes medius currens, atque in Pontum fluens.

Inachus Achaiæ amnis, Argolicos irrigans campos, quem rex Inachus à se nominauit, qui exordium Argiuæ genti primus dedit. Ibi est & Erimantus ab Erimanto monte dimissus.

Padus Italiæ fluuius à iugis alpiũ fusus, ex tribus fontibus oritur, ex quibus vni vocabulum est Padus, qui diffusus in modum stagni amnem sinu dirigit, à quo & Padus est nuncupatus. Hic à Græcis Eridanus cognominatur, ab Eridano Solis filio, quem Phaëtontẽ dicunt, qui fulmine percussus in eodem fluuio deiectus est, & extinctus. Augetur autem ex ortu Canis liquescentibus niuibus, & cum accessione triginta fluminum circa Rauennã in Adriaticum mare defertur.

Tiberis Italiæ fluuius à Tiberino rege Albanorum dicitur appellatus, qui in hunc fluuiũ cecidit, & de exitu suo nomen dedit. Nã anteà Albola antiquum nomen à colore habuit, quòd niuibus albus sit. Ipse est autẽ Tibuis, qui & Tiberis, sed Tiberis in cotidiano F sermone: Tibris in versu dicitur.

Danubius Germaniæ fluuius vocari fertur à niuium copia, quibus magis augetur. Iste est qui in Europa plus omnibus famã habet. Idem & Ister, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat & nomen, & maiores sibi * ambigendo colligit vires. Oritur à germanicis iugis & occidentalibus partibus barbarorum pergens contra orientem: sexaginta in se fluuios recipit, septem ostiis in Pontum influit. al. ambiendo.

Rhodanus Galliæ fluuius ab oppido Rhodo cognominatus est, quem coloni Rhodiorum vocauerunt, qui rapido concitus cursu, Tyrrheni æquoris freta scindens, non modicum sæpe nauigantium facit periculum, dum inter se maris fluctus & amnis fluenta decertant.

Rhenus à Rhodani societate fertur vocatus: quoniam cum eodem ex vna * prouincia oritur. Est autẽ Germaniæ fluuius inter tres Europæ maximos fluuios computatus, qui à iugo alpium vsque in Oceani profunda cursus suos dirigit. al. mont.

Iberus amnis, qui quondam totius Hispaniæ nomen dedit.

Mineus fluuius Galliciæ nomen à colore pigmenti sumpsit, qui in eo plurimus inuenitur.

Durius à Græcis quasi Doricus cognominatus.

Tagum fluuium Carthago Hispaniæ nuncupauit, ex qua ortus procedit, fluuius arenis aureis copiosus, & ob hoc cæteris fluuiis Hispaniarum prælatus.

Betis fluuius, qui & Beticæ prouinciæ nomen dedit, de quo Martialis: Betis oliuifera crinem redimite corona, Aurea qui nitidis vellera tingis aquis. eò quòd ibi lanæ pulchro colore tinguntur. Betis autem dictus, eò quòd humili solo decurrat. βαθὺ enim græci humile vel mersum vocant. Quædam autem flumina in diluuio soluta mole terrarum præclusa sunt, quædam verò quæ non erant abyssi, tunc * præruptis meatibus eruperunt. al. ruptis

De diluuiis, CAP. XXII.

Diluuium dictũ quòd aquarum clade omnia quæ inundauerit deleat.

Primum diluuium extitit sub Noë, quãdo hominũ sceleribus offensus Omnipotẽs, toto orbe cõtecto, deletis cunctis, vnum spaciũ cæli fuit ac pelagi. Cuius hactenus indicium videmus in lapidibus, quos in remotis montibus conchis & ostreis concretos, sæpe etiam cauatos aquis visere solemus.

Secundum diluuium fuit in Achaia, Iacob patriarchæ, & Ogigi temporibus, qui Eleusinæ conditor & rex fuit, nomẽnque loco & tẽpori dedit.

Tertium diluuium in Thessalia Moysi vel Amphitryonis tẽporibus, qui tertius post Ce-
A cropem regnauit. Cuius temporibus aquarũ diluuies maiorem partem populorum Thessaliæ absumpsit, paucis per refugia montium liberatis: maximè in monte Parnaso, in cuius circuitu Deucalion tunc regno potiebatur: qui tunc ad se ratibus confugiẽtes susceptos, per gemina Parnasii iuga fouit & aluit. A quo propterea genus hominum Græcorum fabulæ ex lapidibus reparatum ferunt, propter hominum insitam cordis duritiam.

Sed & flumina cum insolitis aucta imbribus vltra consuetudinem, vel diuturnitatem, vel magnitudinem redundant, multáque prosternunt, & ipsa diluuium dicũtur. Sciendum autem flumina cùm super modum crescunt, non tãtùm ad præsens inferre damna, sed etiã
B & aliqua significare futura.

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,
Liber decimusquartus.

Capita libri decimiquarti.

De terra, CAP. I.

Terra est in media mundi regione posita, omnibus partibus cæli in modum centri æquali interuallo consistens, quę singulari numero totum orbem significat: plurali verò singulas partes, cui nomina diuersa dat ratio: nam terra dicta à superiori parte, qua teritur: humus ab inferiore vel humida terra, vt sub mari: tellus autem, quia fructus eius tollimus: hæc & Ops dicta, eo quod opem fert frugibus. Eadem & arua, ab arando & colendo vocata. Propriè autem terra ad distinctionem aquæ, arida nuncupatur: sicut Scriptura ait, Quia vocauerit Deus terram, aridam. Naturalis enim proprietas, siccitas est terræ: nam vt humida sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cuius motum alij dicunt ventum esse in concauis eius, qui motus eam mouet. Salustius, * Venti per concaua ter- [al. Ventis per caua terræ citatis.]
C ræ præcipitati rupti aliquot montes * tumulíque sedere. [al. tumidíque.] Alij aquam dicunt generalem in terris moueri, & eas simul concutere, sicut vas, vt dicit Lucretius. Alij σπογγοειδῆ eandem terram vocant, cuius plerunque latentes ruinæ superposita cuncta concutiunt. Terræ quoque hiatus aut motu aquæ inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de concauis terræ erumpentibus ventis.
D

De orbe, CAP. II.

Orbis à rotunditate circuli dictus, quia sicut rota est: vnde breuis etiã rotella orbiculus appellatur. Vndique enim Oceanus circumfluens eius in circulo ambit fines. Diuisus est autẽ trifariè: ex quibus vna pars Asia, altera Europa, tertia Africa, quæ & Lybia nũcupatur. Quas tres partes orbis veteres non æqualiter diuiserunt: nam Asia à meridie per orientem vsque ad septentrionem peruenit. Europa verò à septentrione vsque ad occidẽtem, atque inde Africa ab occidente vsque ad

meridiem. Vnde euidenter orbem dimidium duæ tenent Europa & Africa, alium verò dimidium sola Asia: sed ideo istæ duæ partes factæ sunt, quia inter vtramque ab Oceano mare magnum ingreditur, quòd eas intersecat. Quapropter si in duas partes orientis & occidentis orbem diuidas, Asia erit in vna, in altera verò Europa & Africa.

De Asia, CAP. III.

ASia ex nomine cuiusdã mulieris appellata, quæ apud antiquos imperiũ tenuit Orientis. Hæc in tertia orbis parte disposita, ab Oriente ortu Solis, à meridie Oceano, ab occiduo nostro mari finitur: à septentrione Mæotide lacu & Tanai fluuio terminatur: habet autẽ prouincias multas & regiones, quarum breuiter nomina & situs expediam: sumpto initio à paradiso.

Paradisus est locus in orientis partibus cõstitutus, cuius vocabulum ex græco in latinũ vertitur hortus: porrò hebraïcè Eden dicitur, quod in nostra lingua deliciæ interpretatur. Quod vtrumque iunctum facit hortum deliciarum: est enim omni genere ligni & pomiferarum arborum consitus, habens etiam lignũ vitæ: non ibi frigus, nõ æstas, sed perpetua aëris temperies. E cuius medio fons prorumpẽs totum nemus irrigat, diuiditúrque in quatuor nascentia flumina, cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est. Septus enim vndique romphea flamma, i. muro igneo accinctus, ita vt eius cum cælo penè iũgatur incendium. Cherubin quoque, i. angelorũ præsidium arcẽdis spiritibus malis super rõpheæ flagrantiam ordinatum est, vt homines flammæ, angelos verò malos angeli boni submoueant, ne cui carni vel spiritui transgressionis aditus paradisi pateat.

India vocata ab Indo flumine, quo ex parte occidẽtali clauditur: hæc à meridiano mari porrecta vsque ad ortum solis, & à septentrione vsque ad montem Caucasum peruenit, habẽns gentes multas & oppida, insulam quoq; Taprobanam è gemmis & elephantis refertam. Chrysen & Argyren auro argentóque fœcũdas, vtilem quoque arboribus foliis nũquam carentem. Habet & fluuios Gangen & Nidan & Hypanen illustrantes Indos. Terra Indię Fauonij spiritu saluberrima, in anno bis metit fruges: vice hyemis & ęstatis Etesias patitur. Gignit autẽ tincti coloris homines, elephantes ingentes, monoceron bestiam, psitacum auem, ebenum quoque lignũ, & cinnamomum, & piper, & calamum aromaticum. Mittit & ebur, lapides quoque preciosos, berillos, chrysoprasios & adamantem, carbũculos, lychnites, margaritas & vniones, quibus nobilium fœminarũ ardet ambitio. Vbi sunt & montes aurei, quos adire propter dracones & gryphas, & immensorum hominum monstra impossibile est.

Parthia ab Indiæ finibus vsque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter inuictam enim virtutem Parthorum, & Assyria & reliquę proximæ regiones* in eius nomẽ trãsierunt. Sunt enim ea Aracusia, Parthia, Assyria, Media & Persia: quæ regiones inuicem sibi coniunctę initium ab Indo flumine sumũt. Tigri clauduntur, locis montuosis & asperioribus sitæ, habentes fluuios Hydaspen & Arbem: sunt enim inter se finibus suis discretæ nomina à propriis authoribus ita trahentes.

* al. eius nomen traxerunt.

Aracusia ab oppido suo nuncupata.

Parthiam Parthi à Scythia venientes occupauerunt, eámque ex suo nomine vocauerũt: huius à meridie rubrum mare est, à septẽtrione Hircanũ salum, ab occidua solis plaga, Media. Regna in ea octodecim sunt, porrecta à Caspio littore vsque ad terras Scytharum.

Assyria vocata ab Assur filio Sem, qui eam regionem post diluuium primus incoluit: hæc ab ortu Indiam, à meridie Mediam tangit: ab occiduo, Tigrim: à septentrione montẽ Caucasum, vbi portæ Caspiæ sunt. In hac regione primus inuentus est vsus purpurę, inde primũ crinium & corporum vnguenta venerunt, ac odores quibus Romanorum atque Græcorũ effluxit luxuria.

Media & Persia à regibus Medo & Perso cognominatę, quę scilicet easdem prouincias bellãdo aggressi sunt. Ex quibus Media ab occasu trãsuersa Parthia regna amplectitur: à septẽtrione Armenia circumdatur, ab ortu Caspios videt, à meridie Persiã: hui⁹ terra Medicam arborẽ gignit, quã alia regio minimè parturit. Sunt autẽ Mediæ duæ, maior & minor.

Persida tendens ab ortu vsque ad Indos: ab occasu rubrum mare habet, ab aquilone verò Mediam tangit, ab austro Armeniã, quæ Persidæ annectitur, quibus est Susa oppidum nobilissimum. In Persia primùm orta est ars magica, ad quam Nembroth gigas post cõfusionem linguarũ abiit, ibíque Persas ignem colere docuit: nam omnes in illis partibus solẽ colunt, qui ipsorum lingua El dicitur.

Mesopotamia gręcam etymologiam possidet, quòd duobus fluuiis ambiatur. Nam ab oriente Tygrim habet, ab occiduo Euphratẽ: incipit autem à septentrione inter montem Taurum & Caucasum, cuius à meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldæa, nouissimè Arabia ἐυδαίμων.

Babylonię regionis caput Babylon vrbs est, à qua nuncupata, tam nobilis, vt Chaldæa & Assyria & Mesopotamia in eius nomen ali-

quando transierint.

Arabia appellata, id est, sacra. Hoc enim significare interpretatur, eo quòd sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Græci εὐδαίμονα, nostri beatam nominauerunt: in cuius saltibus & myrrha & cinnamomũ prouenit: ibi nascitur auis Phœnix, Sardonix gemma, ἱερὸς, Molochitas & Pæderos ibi inueniuntur. Ipsa est & Saba appellata, à filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Hæc autem angusto tractu ad orientem versus ad Persicum sinum extenditur cuius septentrionalis Chaldæa claudit. Occasum sinus Arabicus.

Syriam Syrus quidam perhibetur indigena à suo vocabulo nuncupasse. Hæc ab oriente, fluuio Euphrate, ab occasu, mari nostro & Ægypto terminatur, habens à septentrione Armeniam & Cappadociam: à meridie sinum Arabicum. Situs eius porrectus in immensam longitudinem: in lato angustior. Habet enim in se prouincias Commagenam, Phœniciam & Palæstinam: cuius pars est Iudæa absque Sarracenis, & Nabatheis. Commagena prima prouincia Syriæ à vocabulo Commagæ vrbis nuncupata, quæ quondam ibi metropolis habebatur. Huius est à septentrione Cappadocia: ab ortu Mesopotamia, à meridie Syria: ab occasu mare magnũ. Phœnix Cathmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus, apud Sydonem regnauit, eamque prouinciam ex nomine suo Phœniciam appellauit. Ipsa est vbi Tyrus est, ad quã Esaias loquitur. Habet autem ab oriente Arabiam, à meridie mare rubrum.

Palæstina prouincia Philistinam vrbem metropolim habuit, quæ nunc dicitur Ascalon: ex qua ciuitate omnis circa eam regio Palæstina est nuncupata. Huius ab oriẽte mare rubrum occurrit, à meridiano latere Iudæa excipitur, à septentrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab occasu Ægyptio limite terminatur.

Iudæa regio Palæstinæ ex nomine Iudæ appellata, ex cuius tribu reges habuit. Hæc prius Chanaan dicta est, à filio Cham, siue à decem Chananæorum gentibus, quibus expulsis eandem terram Iudęi possederunt. Initium longitudinis eius à vico Arfa vsque ad vicum Iuliadem porrigitur, in quo Iudęorum pariter & Tyriorum habitatio communis est. Latitudo autem eius à monte Libani vsque ad Tyberiadis lacum extenditur. In medio autem Iudæę ciuitas Hierosolyma est, quasi vmbilicus regionis terræ: variarum opum dives, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. Vnde secundum elementorum gratiam existimauerunt Iudæi eam promissam patribus terram fluentem lacte & melle, cùm hinc

A illis Deus resurrectionis prerogatiuam polliceretur.

Samaria regio Palæstinæ ab oppido quodam nomen accepit quod vocabatur Samaria, ciuitas quondam regalis in Israël, quæ nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur. Hæc regio inter Iudæam & Galilæam media iacet, incipiens à vico, cui nomen est Eleas, deficiens in terra Agrabat. Situs eius natura consimilis nec vllo differens à Iudæa.

Galilæa regio Palæstinæ vocata, quod gignat candidiores homines quàm Palæstina. Hæc autem duplex est, superior & inferior, sibi tamen connexæ, Syriæ & Phœniciæ ad-

B hærentes. Terra earum opima & ferax & fructibus satis fœcunda.

Pentapolis regio in confinio Arabiæ & Palæstinæ sita. Dicta à quinque ciuitatibus impiorum, quæ cælesti igne consumptæ sunt: terra amplius olim à Hierosolymis vberrima, nunc autem deserta atque exusta. Nam pro scelere incolarum de cælo descendit ignis, qui regionem illam in cineres æternos dissoluit. Cuius vmbra quædam & species in fauillis & arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, vt edendi desiderium gignant. Si carpas fatiscunt: ac resoluuntur in cinerem, fumumque exhalant, quasi adhuc

C ardeant.

Nabathea regio à Nabath filio Ismaël nũcupata. Iacet autẽ inter Iudæam & Arabiam & surgens ab Euphrate in mare rubrum porrigitur, & est pars Arabiæ.

Ægyptus quæ prius Ærea dicebatur, ab Ægypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Hæc ab oriente Syriæ ac mari rubro coniuncta, ab occasu Lybiam habet, à septentrione mare magnum, à meridie verò introrsus recedit, pertendens vsque ad Aethiopiam, regio cæli imbribus insueta & pluuiarum ignara. Nilus solus eam circumfluens irrigat, & inundatione sua fœcundat, vnde &

D ferax frugibus multam partem terrarum frumento alit, cæterorum quoque negociorum adeo copiosa, vt impleat necessariis mercibus omnem etiam orbem terrarum. Finis Aegypti Canopia à Canope Menelai gubernatore sepulto in ea insula, quæ Lybiæ principium & ostium Nili facit.

Seres oppidum orientis, à quo & genus sericum & regio nuncupata est. Hæc à Scytico Oceano & mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus fertilis frondibus, à quibus vellera decerpuntur, quę cæteris gentibus Seres ad vsum vestium vendunt.

Bactriæ regioni proprius amnis Bactrus vocabulũ dedit. Partes eius quę planę sunt *pro- al. pronis.

pansis iugis ambiuntur, quæ aduersæ sunt. Indi fluuij fontibus terminantur. Reliqua includit Ochus fluuius. Mittit Bactria fortissimos camelos nunquam atterentes pedes. E

Scythia sicut & Gothia à Magog filio Iaphet fertur cognominata: cuius terra olim ingens fuit, nam ab oriente India, à septentrione per paludes Mæotides inter Danubium & Oceanum vsque ad Germaniæ fines porrigebatur. Postea verò minor effecta, à dextra orientis parte qua Oceanus Syricus tenditur vsque ad mare Caspiũ, quod est ad occasum: dehinc à meridie vsque ad Caucasi iugum deducta est: cui subiacet Hircania, ab occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infœcunditatem latè vagantes. Ex quibus quædam agros incolunt, quædam portentuosæ ac truces carnibus humanis & eorũ sanguine viuunt. Scythiæ plures terræ sunt locupletes: inhabitabiles tamen plures, nam dũ in plerisque locis auro & gemmis affluant, gryphorum immanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis autem optimis hęc patria est. Cyaneus quoque lapis & crystallus purissimus Scythiæ est. Habet & flumina magna Oscoron, Phasiden atque Araxen.

Hircania dicta à sylua Hircana, quæ Scythiæ subiacet, habens ab oriente mare Caspium: à meridie Armeniam: à septentrione Albaniam: ab occasu Iberiam. Est autem sylua aspera, copiosa immanibus feris, tygribus, pantherisque ac pardis: de qua Virgil. Hircanæque admorunt vbera tygres.

Albania à colore populi nũcupata, eo quod albo crine nascantur, hæc ab oriente sub mari Caspio surgens, per ora Oceani septentrionalis vsque ad Mæotides paludes per deserta & inculta extenditur. Huic terræ canes ingẽtes sunt, tantęque feritatis, vt tauros premant, leones perimant.

Armenia nuncupata ab Armeo Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone collecta multitudine eius, quæ passim vagabatur, Armeniam cœpit, & ex suo nomine nuncupauit. Sita est inter Taurum & Caucasum à Cappadocia vsque ad Caspium mare protensa, habens à septentrione Ceraunios montes, ex cuius collibus Tygris nascitur: & in cuius montibus arca post diluuiũ resedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior & inferior, sicut duæ Pannoniæ.

Hiberia regio Asiæ est, prope Pontum Armeniæ iuncta: in hac herbæ tincturæ vtiles nascuntur.

Cappadociam vrbs propria nominauit: hęc in capite Syriæ sita, ab oriente Armeniam tangit: ab occasu, Asiam minorem: ab aquilone, mare Cimmericum, & Hemiscirios campos, quos habuêre Amazones: à meridie verò, Taurum montem, cui subiacet Cilicia & Isauria vsque ad Cilicum sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix equorum. Alis amnis per eam fluit, qui quondam Lydiæ regna disiunxit à Persis.

Asia minor ab Oriente Cappadocia cingitur: ab aliis partibus vndique mari circumdatur. Nam à septentrione pontum Euxinum habet, ab occasu Propontidem, à meridie Ægyptium mare. Habet prouincias Bithiniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam, Cariam Pamphiliam & Isauriam, Liciam atque Ciliciam.

Prima Asiæ minoris Bithinia in Ponti exordio ad solis orientis partem, aduersa Thraciæ iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Beritia dicta, deinde Migdonia, mox à Bithinio rege Bithinia nuncupata: ipsa est & maior Phrygia. Nicomedia vrbs in ea est, vbi Hannibal fugiens veneni haustu animam exhalauit. F

Galatia dicta à priscis Gallorum gentibus à quibus extitit occupata. Nam Galli in auxilium à rege Bithiniæ euocati, regnum cum eo peracta victoria diuiserũt: sicque deinde Gręcis admixti, primùm Gallogræci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatæ dicuntur, & eorum regio Galatia nuncupatur.

Phrygia dicta à Phrygia Europis filia. Hęc Dardania à Dardano Iouis filio dicta: de quo Homerus ait: Quem primùm genuit cælesti Iupiter arce. Hic enim profectus de Corintho ciuitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troiadis superiecta ab aquilonis parte Galatiæ, à meridiana, vicina est Lycaonię: ab oriente Lydiæ adhæret: ab occidente Hellespõto mari terminatur. Huius regio Troia est, quam ex suo nomine appellauit Tros Troianorum rex Ganimedis pater. Duę sunt autem Phrygiæ, maior & minor. Maior Phrygia Smirnam habet: minor vero Ilium, Lycaoniam. G

Cariam Hermus fluuius discernit à Phrygia. H

Lydia sedes antiqua regum, quam Pactoli vnda extulit in diuitias, torrẽtibus aureis: hęc antea Mæonia dicebatur, quæ dum pro breuitate duos fratres reges Lydum & Tyrrhenũ ferre nõ posset: hinc ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus loca Gallię occupauit, & Tyrrheniam nuncupauit. Lydia autem à Lydo regis fratre, qui in prouincia remãserat, cognominata est. Coniungitur ab occidente minori Phrygiæ: ab ortu Smirnã vrbem habet, quã Helles fluuius cingit, cuius campos Pactolus & Hermus circunfluunt, arenis aureis ditissimi.

Iſauria ex ſitu loci perhibetur cognominata, quòd vndique aurarum aperta flatibus pateat. Metropolim vrbem Seleuciam habet.

Cilicia à Cilice quodam nomen traxit, quē ortū Phœnice dicunt, & antiquiorē Ioue fuiſſe aſſerunt. Plurima iacet campis, recipiēs ab occiduo Lyciam, à meridie mare Perſicum, [al. Cydnus.] à tergo montis Tauri iuga. Hanc * Cygnus amnis interſecat, matrem vrbium habet Tar- [al. Corycus.] ſum. In ea & * Coriſcos oppidum eſt, vnde crocum plurimum & optimum venit: ſpira- [al. plus.] mine flagrantior, & colore * pulchrior auro.

Lycia nuncupata, quod ab oriente adiuncta Ciliciæ ſit. Nam habet ab ortu Ciliciam, ab occaſu & meridie mare, à ſeptentrione Cariam. Ibi eſt mons Chimera, qui nocturnis æſtibus ignem exhalat: ſicut in Sicilia Æthna [al. Veſulus] & * Veſeuus in Campania.

De Europa, CAP. IIII.

POſt Aſiam ad Europam ſtylus vertendus eſt. Europa quippe Agenoris regis Lybię filia fuit, quam Iouis ab Africa raptam Cretam aduexit, & tertiam partem orbis ex eius nomine appellauit. Iſte autē eſt Agenor Lybiæ filius, ex qua & Lybia, ideſt Africa fertur cognominata. Vnde apparet prius Lybiam accepiſſe vocabulum, poſtea Europam. Europa autem in tertiam partem orbis diuiſa, incipit à flumine Tanai, deſcendens ab occaſu per ſeptentrionalem oceanum vſque ad fines Hiſpanię, cuius pars orientalis & meridiana à Ponto conſurgens, tota mari magno coniungitur, & in inſulis Gadibus finitur. Prima Europæ regio Scythia inferior, quæ à Mæotidis paludibus incipiens, inter Danubiū & Oceanum ſeptētrionalem vſque ad Germaniam porrigitur: quæ terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, barbarica dicitur. Huius pars prima Alania eſt, quæ ad Mæotidas paludes pertingit. Poſt hanc Dacia, vbi & Gothia: deinde Germania, vbi plurimam partem Suevi incoluerunt.

Germania poſt Scythiam inferiorem à Danubio inter Rhenum fluuium Oceanúmque concluſa, cingitur à ſeptentrione & occaſu Oceano: ab ortu verò Danubio: à meridie Rheno flumine dirimitur: terra diues virium ac populis numeroſis & immanibus. Vnde & propter fœcunditatem gignendorum populorum, Germania dicta eſt. gignit aues hircinas, quarum pennæ noctu perlucent. Biſontes quoque feras & vrſos atque alces parturit. Mittit & gemmas, cryſtallum, & ſuccinum, [al. Callainā.] * callaicum quoque viridem, & ceraunium candidum. Duæ ſunt autem Germaniæ, ſuperior iuxta ſeptentrionalem Oceanum: infe- A rior circa Rhenum.

Prouincias autem quas Danubius à Barbarico ad mediterraneum mare ſecluſit: prima eſt Meſia, à meſſium prouētu vocata. Vnde eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Hæc autem ab oriente oſtiis Danubij iungitur, ab Euro verò, Thraciæ: à meridie Macedoniæ: ab occaſu Hiſtriæ copulatur. Poſt Meſiam autem Pannonia eſt. Inde Noricus ager frigidus, & parcius fructuoſus. Poſt quam Rheticus ferax frugibus, qui excipit galliam Belgicam.

Thraciæ Tyras Iaphet filius veniens nomē dediſſe perhibetur. Alij à ſæuitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab O- B riente Propontis & vrbs Conſtantinopolis oppoſita eſt: à ſeptentrione verò Iſter obtendit: à meridie verò Ægeo mari adhęret: ab occaſu Macedonia illi ſubiacet. Cuius regionē olim Beſſorum populus Maſſagetæ, Sarmatæ, Scythæ, & aliæ plurimæ nationes incoluerūt. Ampla eſt enim, ideóque plurimas continuit gentes, Ebrum fluuium Thracia fundit, qui etiam gentes barbarorum plurimas tangit.

Græcia à Græco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem prouincię Græcię vij. quarum prima ab occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas, inde Theſſalia, inde Macedonia, inde Achaia, C & duæ in mari Creta & Cyclades. Illyricum autem generaliter omnis Græcia eſt.

Dalmatiam à Delmi maxima eiuſdem prouinciæ ciuitate traxiſſe nomen exiſtimant. Adhæret ab oriente Macedoniæ: à ſeptentrione, Miſiæ: ab occaſu Hiſtria terminatur: à meridie verò Adriatico ſinu clauditur.

Epirus à Pyrrho Achillis filio cognominata: cuius pars Chaonia, quæ ante Moloſſia dicta eſt, à Moloſſo filio Pyrrhi, quem de Andromacha habuit. Sed poſtquam occiſus eſt Pyrrhus Oreſtis inſidiis, Andromacham Helenus ſuſcepit, tenuitque regnum priuigni qui ſucceſſerat patri, à quo Moloſſia dicta pars D Epiri, quam Helenus poſtea à fratre Chaone, quem in venatu per ignorātiam dicitur occidiſſe, Chaoniam nominauit, quaſi ad ſolatium fratris extincti.

Hellas dicta à rege Hellene Deucalionis & Pyrrhæ filio, à quo & prius Gręci Hellenes nuncupati à rege Hellenæ ſunt. Ipſa eſt & Attica terra Atta prius dicta. Nam Graius quidā Græciæ indigena fuit, ex cuius filia Attis nomine Attica terra vocata eſt. Hæc inter Macedoniam & Achaiam media iacet, Arcadiæ à ſeptentrionali parte cōiuncta. Ipſa eſt & vera Græcia, vbi fuit Athenienſis ciuitas mater liberalium literarum, & philoſophorū nutrix, qua nihil habuit Græcia clarius atque nobi-

lius. In ea est & Marathonius cāpus opinione E quondam prælij cruentissimus.

Hellades autem duę sunt prouinciæ, Bœotia & Peloponensis.

Bœotia autem dicta hac ex causa. Dum Cathmus Agenoris filius Europam sororem à Ioue raptam ex præcepto genitoris quæreret, nec reperiret, patris iram formidans exilium elegit. Nam bouis fortè conspectæ secutus vestigia, amplexus est sedem vbi recubauerat: sicque locū de nomine bouis Bœotiam nominauit: vbi & Thebas vrbem construxit, in qua olim ciuilia bella detonuerunt: & vbi nati sunt Apollo & Hercules maior ille Thebanus. Eadem est Aonia vocata, à fonte F quodam Apollini & Musis consecrato, qui in eadem Bœotia est.

Peloponensis secunda pars Helladis à Pelope regnata atque vocata.

Thessalia à Thessalo rege cognominata, quæ ad meridianam plagam Macedoniæ cōiuncta est, cuius à tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina & oppida, inter quæ præcipuè Thessalonica & Thebæ. Ibi est mōs Parnassus quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis, & origo Lapitharum fuit, de quibus fert, quòd hi primo equos frenis domuerunt: vnde & Centauri dicti sunt. In G Thessalia primùm solidi aurei facti sunt, domandorum quoque equorum vsus primum repertus est.

Macedoniæ in exordio ab Emathio rege Emathiæ nomē erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos postquā ibi accepit principatum, mutauit vocabulum, Macedoniámque à suo nomine dixit. Est autem cōfinis ab Oriente Ægæo mari: à Meridie Achaiæ: ab Occasu Dalmatiæ: à Septentrione Misiæ: patria Alexandri Magni, & regio aureis venis argentóque opima. Lapidem quem * peranitem vocant, ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice tantus attollitur, vt in cacumine eius nec nubes nec venti sentiantur. H

al. Peonitē.

Achaia ab Achæo rege & vrbs & prouincia appellata: hæc penè insula est. Nam absq; septentrionali parte qua Macedoniæ iungitur, vndique septa est mari. Ab Oriente enim habet Mirteum mare: ab Euro Creticum: à Meridie Ionium: ab Africo & occasu Cassiopas insulas: à sola septentrionali parte Macedoniæ vel Atticæ terræ adiungitur. huius caput est vrbs Corinthus Græciæ decus. Inachus est Achaiæ fluuius.

Arcadia sinus Achaiæ est, vt platani foliū, inter Ionium & Ægæum mare exposita, quā Arcas Iouis & Calistæ filius, Pelasgis in ditionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupauit. Ipsa est & Sicyonia à Sicyone rege, à quo & regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluuium magnum Erimantum: Asbeston quoque lapidem, qui semel accensus nunquam extinguitur. Candidissimæ etiam merulæ ibi nascuntur.

Pannonia ab Alpibus Appenninis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur: regio verò fortis & solida duobus satis acribus fluuiis Drabo Sabóque vallata. Coniungitur autem cū Norico & Rhetia, habens ab Oriente Misiam: ab Euro Istriam: ab Africo verò alpes Apenninas: ab occasu Galliam Belgicam: à Septentrione Danubij fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliámque secernit.

Istriam Ister amnis vocauit, qui eius terram influit: ipse est Danubius. Habet autem Istria à Septentrione Pannoniam.

Italia olim à græcis populis occupata, magna Græcia appellata est: deinde à regis nomine Saturnia, mox & Latium dicta, eo quòd idem Saturnus à Ioue sedibus suis pulsus ibi latuerit: postremò ab Italo Siculorū rege ibi regnante, Italia nuncupata est. Cuius situs lōgitudine amplius quàm latitudine à Circio in Eurum extēditur: à Meridie Tyrrheno mari: ab Aquilone Adriatico clauditur: ab Occiduo alpium iugis finitur: terra in rebus omnibus pulcherrima: solis fertilitate, pabuli vbertate gratissima. Habet lacus Benacum, Auernum, atque Lucrinum: fluuios, Eridanum & Tiberim, & tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas Sericen, Ligurium & corallium: Boam quoque serpentem, lyncem feram, & Diomedias aues. Italia autem & Hispania idcirco Hesperiæ dictæ, quòd Græci Hespero stella nauigent, & in Italia & in Hispania, duęque hac ratione discernuntur: aut enim Hesperiam solam dicis, & significas Italiam: aut addis vltimam, & significas Hispaniam, quia in fine Occidentis est.

Thuscia pars Italiæ, Vmbria verò pars Thusciæ. Thuscia autem à frequentia sacrorum & thuris vocata, ἀπὸ τῦ θυάζειν.

Vmbriam verò historiæ narrant, eo quòd tempore aquosæ cladis imbribus superfuerit. & ob hoc Vmbria græcè cognominata. Est enim in iugis Apennini montis sita, in parte Italiæ iuxta meridiem.

Hetruria pars Italiæ dicta, quòd eius fines tendebantur vsque ad ripam Tyberis, quasi ἕτερος ὅρος. Nam ἕτερος alter, ὅρος finis vocatur. Romæ enim finis antea vnam tantùm Tyberis ripā tenebat: alij Etruriam ab Etrusco principe putant. Item & Tyrrhenia à Tyrrheno Lidij fratre, qui ex sorte cum populi parte de Mæonia venit ad Italiam. Hęc est & Thuscia, sed Thusciam dicere non debemus, quia nus-

quam legimus. Thuscia autem à frequētia sacrificij & thuris dicta est ἀπὸ τοῦ θύειν: illic & aruspicinam dicunt esse repertam.

Apulia est vbi Brundusium situm est, quam Etholi secuti Diomedem ducem condiderunt.

Campania habet terras hyeme atque ęstate vernantes. Sol ibi mitis, temperies grata, aër purus & blandus.

Gallia à candore populi nuncupata est. γάλα enim Græcè lac dicitur. Mōtes enim & rigor cæli ab ea parte Solis ardorem excludūt, quo fit vt candor corporum non coloretur. Hanc ab oriente alpium iuga tuentur: ab occasu Oceanus includit, à meridie prærupta Pyrenæi, à septentrione Rheni fluenta atque Germania, cuius initium Belgica, finis Aquitania est, regio gleba vberi ac pabulosa ad vsū animantium apta, fluminibus quoque & fontibus irrigua, perfusa duobus magnis Rheno & Rhodano fluuiis.

Belgis autem ciuitas est Galliæ à qua Belgica prouincia dicta est.

Cisalpina, quia citra alpes.

Transalpina, id est trans alpes, contra Septentrionem.

Rhetia verò quòd sit iuxta Rhenum.

Aquitania autem ab obliquis aquis Ligeri fluminis appellata, quia ex plurima parte terminus eius est, eámque pene in orbe cingit.

Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata. Postea ab Hispano Hispania cognominata est. Ipsa est & vera Hesperia, ab Hesperia stella occidētali dicta. Sita est autem inter Africam & Galliam, à septentrione Pyrenæis montibus clausa, à reliquis partibus vndique mari conclusa, salubritate cæli æqualis, omnium frugum generibus fœcunda, gemmarum, metallorúmque copiis ditissima. Interfluunt eam flumina magna, Betis, Mineus, Iberus & Tagus aurum trahens vt Pactolus. Habet prouincias sex, Taraconensem, Carthaginensem, Lusitaniam, Galiciam, Beticā, & transfreta in regione Africæ Tingitaniam. Duæ sunt Hispaniæ. Citerior, quæ in septentrionali plaga à Pyrenæo vsque ad Carthaginem porrigitur: vlterior, quæ in meridiem à Celtiberis vsque ad Gaditanum fretum extēditur. Citerior autem & vlterior dicta, quasi citra & vltra: sed citra, quasi circa terras: & vltra, vel quod sit vltima, vel quod non sit post hanc vlla, hoc est alia terra.

De Lybia, Cap. V.

Lybia dicta, quòd inde Libs flat, hoc est, Africus. Alij aiūt Epaphum Iouis filium A qui Memphim in Ægypto condidit, ex Cassiota vxore procreasse filiam Lybiam, quæ postea, in Africa regnum possedit. Cuius ex nomine terra Lybia est appellata.

Africam autem nominatam quidam inde existimant, quasi apricam, quòd sit aperta cælo vel Soli, & sine horrore frigoris. Alij dicunt Africam appellari ab vno ex posteris Abrahę de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra meminimus. Incipit autem à finibus Ægypti pergens iuxta meridiem per Æthiopiā vsque ad Athlantem montem. A septentrionali verò parte, mediterraneo mari coniuncta clauditur, & in Gaditano freto finitur, B habens prouincias Libiam Cyrenensem, Pentapolim, Tripolim, Bizantium, Carthaginem, Numidiam, Mauritaniā Cæsariensem, Mauritaniam Tingitanam, & circa Solis ardorem Æthiopiam.

Libia Cyrenensis in parte Africæ prima est à Cyrene vrbe metropoli, quæ est in eius finibus nuncupata. Hinc ab oriente Ægyptus est, ab occasu Sirtes maiores & Troglodytæ, à septentrione mare Libicum: à meridie Æthiopia, & barbarorum variæ nationes, & solitudines inaccessibiles, quæ etiam basiliscos serpentes creant.

Pentapolis Græca lingua à quinque vrbibus nūcupata, id est, Berenice, Ceutria, Apo- C lonia, Ptolomais, ex quibus Ptolomais, & Berenice à regibus nominatę sunt. Est autem Pētapolis Libię Cyrenensi adiuncta, & eius finibus deputata.

Tripolitanam quoque prouinciam Græci lingua sua designāt de numero trium magnarum vrbium: *Occa, Tabracæ, Leptis magnæ: hæc habet ab oriente Sirtes maiores & Trogloditas, à septentrione mare Adriaticū: ab occasu Bizantium: à meridie Getulos & Garamantes vsque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes. al. Ocea.

*Bizanzena regio ex duabus nobilissimis vrbibus nomē sortita est, ex quibus vna Adru- D metus vocatur, altera Bizantiū. Hæc sub Tripoli est, patens passuum ducenta vel amplius millia, fœcūda oleis, & glebis ita præpinguis vt iacto ibi semine, incremento penè centesimo fruges renascantur. al. Bizacena

Zeugis vbi Carthago magna, ipsa est & vera Africa inter Bizantium & Numidiam sita, è septentrione mari Siculo iuncta, & à meridie vsque ad Getulorum regionem porrecta, cuius proxima quæque frugifera sunt: vlteriora autem bestiis & serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus.

Getulia autem Africæ pars mediterranea est.

Numidia ab incolis passim vagantibus sic E vocata, quod nullam certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertæ sedes & vagæ, Numidiæ dicuntur. Incipit autē à flumine * Amisiga, & Zeugitanum limitem definit, habens ab ortu Sirtes minores: à septētrione mare quod intendit Sardiniā: ab occasu Mauritaniam Sitifensem: à meridie Æthiopum gentes, regio campis præpinguis. Vbi autem syluestris est, feras educat: vbi iugis ardua, equos & onagros procreat: eximio etiam marmore prædicatur, quod Numidicum dicitur. Habet vrbes præcipuas Hipponem, Rhegiū & Susicadam.

al. Amsiga. *Plinius verò in Tingitania Ampsagam fluuium statuit.*

Mauritania vocata à colore populorum. Græci enim nigrū, μαῦρον vocant. Sicut enim Gallia à candore populi, ita Mauritania à nigredine nomen sortita est. Cuius prima prouincia Mauritania Sitifensis est, quæ Sitifi habet oppidum, à quo & vocabulum traxisse regio perhibetur.

Mauritania verò Cęsariensis coloniæ, Cæsariæ ciuitas fuit, & nomen prouinciæ ex ea datū. Vtræque igitur sibi coniunctę ab oriente Numidiam habent, à septentrione mare magnum, ab occasu flumen Maluam: à meridie mōtem Astrixim, qui discernit inter fœcundam terram & arenas iacentes vsque ad Oceanum.

Mauritania Tingitana à Tingi metropolitana huius prouinciæ ciuitate vocata. Hæc vltima Africæ exurgit à montibus vij. habens ab oriente flumen Maluam, à septentrione fretum Gaditanum: ab occiduo oceanū Athlanticum: à meridie *Gaulalum gentes vsque ad oceanum hesperiū pererrantes. regio gignens feras, simias, dracones, & struthiones. Olim etiam & elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit.

al. Gaulacū.

Garamantis regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cyrenensem & Aethiopiam, vbi est fons qui friget calore diei, & calet frigore noctis.

Aethiopia dicta à calore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim sideris prodit hominum color, est enim ibi iugis æstus. Nam quicquid eius est sub meridiano cardine est. Circa occiduum autem montuosa est, arenosa in medio, ad oriētalem verò plagam deserta: cuius situs ab occiduo Atlantis montis ad orientem vsque in Aegypti fines porrigitur: à meridie oceano: à septentrione Nilo flumine clauditur, plurimas habens gentes, diuerso vultu & mōstruosa specie horribiles. Ferarū quoque & serpentium referta est multitudine. Ibi quippe Rhinoceros bestia, & Camelopardus, Basiliscus, dracones ingentes ex quorum cerebro gemmæ extrahuntur. Iacinctus quoque & chrysoprassus ibi reperiūtur. Cinamomum ibi colligitur.

Duæ sunt autē Aethiopiæ, vna circa Solis ortum: altera circa occasum in Mauritania.

Extra tres autem partes orbis, quarta pars trans Oceanum interior est in meridie, quæ Solis ardore nobis incognita est, in cuius finibus antipodes fabulosè inhabitare produntur. Proxima autem Hispaniæ Mauritania est, deinde Numidia, inde regio Carthaginensis, post quæ, Getuliā accipimus, postea Aethiopiam: inde loca exusta Solis ardoribus.

Sciendum sanè quòd quædam prouinciæ primum de nomine auctoris appellatæ sunt: postea à prouincia gentis nomen est factum. F Nam ab Italo Italia, & rursus ab Italia Italus: & sic vtimur ipso nomine gentis, quomodo fuit ipsum nomen auctoris: vnde deriuatū est nomen prouincię. Ex quo accidit ex vno homine nominari, & ciuitatē & regionē & gentem. Prouinciæ autem ex causa vocabulū acceperunt. Principatus namque gentiū, qui ad alios reges pertinebant, cùm in ius suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones prouincias appellauerunt. Patria autē vocata, quod communis sit omnium, qui in ea nati sunt. Terram autem significari, vt prædiximus, elementum: terras vero singulas partes, vt Africa, Italia. Eadem & loca. Nam loca & terrę spacia in orbe terrarū, multas in se cōtinent prouincias, sicut in corpore locus est G pars vna multa in se continens mēbra: sicut & domus multa in se cōtinēs cubicula: sic terra & loca dicūtur terrarum spacia, quorū partes sunt prouinciæ, sicut in Asia, Phrygia: in Gallia, Rhetia: in Hispania, Betica. Nam Asia locus est: prouincia Asiæ Phrygia. Troya regio Phrygiæ: Ilium ciuitas Troyę. Item regiones partes sunt prouinciarū, quas vulgus conuentus vocat: sicut in Phrygia Troya, sicut in Gallicia Cantabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est cuius partes territoria sunt.

H Territorium autem vocatum, quasi tauriterium, tritum bobus & aratro. Antiqui enim solo ducto, possessionum & territoriorum limites designabant.

De insulis, CAP. VI.

INsulæ dictæ, quòd in salo sint, id est, in mari. Ex iis quoque notissimæ & maximæ, quas plurimi veterum solerti studio indagauerunt, notandæ sunt.

Britannia Oceani insula interfuso mari toto orbe diuisa, à vocabulo suæ gentis cognominata. Hæc aduersa Galliarum parte ad prospectum Hispaniæ sita est: circuitus eius quadragies

dragies octies ſeptuaginta quinque millia: multa & magna flumina in ea, fontes calidi, metallorum larga & varia copia. Gagates lapis ibi plurimus & margaritæ.

Thanatos inſula Oceani freto gallico à Britannia eſt, varia, tenuis, ſeparata, frumentariis campis & gleba vberi. Dicta autem Thanatos, à morte ſerpētum, quos dum ipſa neſciat, aſportata inde terra quoque gentium vecta ſit, angues illico perimit.

Thyle vltima inſula Oceani inter ſeptentrionalem & occidentalem plagam vltra Britanniam, à ſole nomen habens, quia in ea æſtiuum ſolſtitium ſol facit, & nullus vltra eam dies eſt: vnde & pigrum & concretum eſt eius mare.

Orchades inſulæ Oceani vltra Britanniam poſitæ numero octoginta tres, quarum duodecim deſertæ ſunt, tredecim coluntur.

Scotia eadem & Ibernia proxima Britāniæ inſula, ſpacio terrarum anguſtior, ſed ſitu fœcundior, hęc ab Africo in Boream porrigitur, cuius partes priores Iberiam & Cantabricum oceanum intendunt. Vnde & Ibernia dicta. Scotia autem quòd ab Scotorum gētibus colitur appellata. Illic nullus anguis, auis rara, apis nulla: adeo vt aduectos inde pulueres ſeu lapillos ſi quis alibi ſparſerit inter aluearia, examina fauos deſerant.

Gades inſula in fine Beticæ prouinciæ ſita, quæ dirimit Europam ab Africa, in qua Herculis columnę viſuntur, & vnde Tyrrheni maris faucibus oceani æſtus immittitur. Eſt autem à continenti terra centum viginti paſſibus diuiſa, quam Tyrij à rubro profecti mare occupantes in lingua ſua Gades, i. ſeptam nominauerunt, pro eo quòd circumſepta ſit mari. Naſcitur in ea arbor ſimilis palmæ, cuius gummi infectum vitrum Ceraunium gemmam reddit.

Fortunatæ inſulæ vocabulo ſuo ſignificant omnia ferè bona, quaſi fœlices & beatæ fructuum vbertate. * Sua enim aptè natura precioſarum poma ſyluarum parturiunt. Fortuitis vitibus iuga collium veſtiuntur: ad herbarum vicem meſſis & olus vulgo eſt: vnde gentilium error & ſecularia carmina Poëtarum propter ſoli fœcunditatem eaſdem eſſe paradiſum putauerunt. Sitę ſunt autem in oceano contra læuam Mauritaniæ occiduo proximæ & inter ſe interiecto mari diſcretæ.

al. Suapte nim.

Gorgodes inſulæ Oceani obuerſæ promontorio quod vocatur * Heſpuceras, quas incoluerunt Gorgones fœminæ aliti pernicitate, hirſuto & aſpero corpore, & ex iis inſulæ cognominatæ: diſtant autem continenti terra bidui nauigatione.

Pli. Heſ-periô ceras.

Heſperidū inſulæ vocatæ à ciuitate Heſpe-
A ride, quæ fuit in fine Mauritaniæ: ſunt enim vltra Gorgones ſitæ ſub Atlanteū littus in intimis maris ſinibus, in quarum hortis fingunt fabulæ draconem peruigilem aurea mala ſeruantem. Fertur ibi eſſe maris æſtuarium adeo ſinuoſis lateribus tortuoſum, vt viſentibus procul lapſus angueos imitetur.

Chryſe & Argire inſulæ in Indico Oceano ſitæ, adeo fœcundę copia metallorum, vt plerique eas auream ſuperficiem & argenteam habere prodiderint, vnde & vocabula ſortitæ ſunt.

Taprobana inſula Indiæ ſubiacens ad Eurum, ex quo Oceanus Indicus incipit, patens
B in longitudine octingentis ſeptuaginta quinque millibus paſſuum, in latitudine ſexcentis viginti quinque millibus ſtadiorum. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta & gēmis. Pars eius beſtiis & elephantis repleta eſt, partem verò homines tenent: in hac inſula dicunt in vno anno duas eſſe æſtates & duas hyemes, & bis locum vernare floribus.

Telos inſula eſt Indiæ, ferens omni tempore folia: hucuſque inſulæ Oceani.

Item inſulæ quæ ab Helleſponto vſque ad Gades in mari magno conſtitutæ ſunt.

Cyprus inſula à ciuitate Cypro quæ in ea eſt, nomen accepit: ipſa eſt & Paphos Veneri conſecrata in Carpathio mari, vicina Auſtro, famoſa quondam diuitiis, & maximè æris: ibi
C enim prima huius metalli inuentio & vtilitas fuit.

Creta inſula Græciæ pars eſt iungens cōtra Peloponenſem: hæc primùm à temperie cęli Macaroneſum, ſiue μακάρων νῆσος appellata eſt, deinde Creta dicta à Crete quodam indigena, quem aiunt vnum Cretarum fuiſſe à quibus Iupiter ibi abſconditus eſt enutritus. Eſt autem inſula Gręciæ inter ortum & occaſum longiſſimo tractu porrecta, à ſeptētrione Gręciæ æſtibus, ab Auſtro Ægyptiis vndis perfuſa. Fuit autem quondam centum vrbibus nobilis, vnde & hæc Hecatompolis dicta eſt. Prima etiam hæc inſula remis & ſagittis claruit: prima literis iura * finxit, equeſtres tur- (al. fixit)
D mas docuit. Studium muſicum ab idæis dactylis in ea cœptum: capris copioſa, ceruis eget, lupos & vulpes aliáque ferarū noxia nuſquam gignit, ſerpens ibi nullus, & noctua nulla, & ſi inueniatur ſtatim moritur. Larga eſt autem vitibus & arboribus. Dyctamnus herba in Creta naſcitur & Alimus, quę admorſa diurnam famem prohibet: phalangos autem venenatos gignit & lapidem qui Idęus dactylus dicitur.

Abydos inſula in Europa ſuper Helleſpontū poſita, anguſtior & periculoſo mari ſeparata, & ἄβυδος Græcè dicta, quòd introitus Helleſ-

ponti maris, in quo Xerxes pontem ex nauibus fecit, & in Græciam transiit. E

Coos insula adiacens prouinciæ Atticæ, in qua Hippocrates medicus natus est, quæ vt Varro testis est, arte lanificij prima in ornamento fœminarum inclaruit.

Cyclades insulæ antiquitus Græciæ fuerũt quas inde Cyclades autumant dictas, quòd licet spaciis longioribus à Delo proiectæ, in orbem tamen circa Delum sitæ sint. Nam orbem κύκλον Græci loquuntur. Quidam verò non quòd in orbem digestæ, sed propter scopulos, qui circa eandem sunt, dictas putant Cyclades. Hæ in Hellesponto inter Ægęum, & * Malelum mare constitutæ circundantur etiam pelago Mirteo. Sunt autem omnes numero quinquaginta tres, tendentes à Septentrione in meridiem millia quingenta: ab oriente in occasum millia ducenta: metropolis earum Rhodus. F

al. Mateli.

Delos insula in medio Cycladum sita. Et dicta Delos fertur, quòd post diluuium quod Ogygij temporibus notatur, cùm orbẽ multis mensibus continua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis Solis illuminata est, sortitáque ex eo nomen, quòd prima manifestata sit visibus. Nam δῆλον Græci manifestum dicunt. Ipsa est & Ortygia, eò quòd primùm ibi visæ sunt coturnices aues, quas Græci ὀρτυγὰς vocant. In hac insula Latona enixa est Apollinem & Dianam. Delos autem & ciuitas dicitur & insula. G

Rhodos Cycladum prima ab oriente, in qua rosæ capitolium dicitur esse inuentum, dum ibi ciuitas conderetur: ex quo & vrbs & insula Rhodos est appellata. In hac vrbe Solis Colossus fuit æreus lxx. cubitorum altitudine. Fuerunt & alij centum numero in eadem insula Colossi minores.

Tenedos vna ex Cycladibus ad septentrionem sita, in qua olim ciuitas à Tene quodam condita est. Vnde nomen vrbis illius, vel potius insulæ fuit. Nam Tenes iste infamatus, vel quòd cum nouerca sua concubuisset, fugiens in hanc insulam, vacuam cultoribus obtinuit. Vnde & Tenedos insula dicta est: sic Cicero, Tenen ipsum, cuius ex nomine Tenedos nominatur. H

Carpathos vna ex Cycladibus, à meridie posita contra Ægyptum, à qua Carpathium mare appellatum est, vocata propter celerem fructuũ maturitatem. Est enim inter Ægyptum & Rhodum. Ex hac insula dicuntur & Carpasiæ naues magnæ & spaciosæ.

Cytherea insula vna ex Cycladibus à parte occidua sita: cuius Porphyris antea nomen fuit. Citherea autem vocata, quòd ibi Venus orta sit.

Icaria insula vna de Cycladibus, quæ Icario mari nomen dedit. Hæc inter Samum & Miconium procurrentibus saxis inhospitalis est, & nullis finibus portuosa. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interiisse, & de exitu hominis impositum nomen loco.

Naxos insula à Dionysio dicta, quasi Dionaxos, quòd fertilitate vitium vincat cæteras: est autem à Delo nouemdecim millia passuũ separata, ex qua olim Iouis fertur aduersus Titanas fuisse profectus.

Melos ex numero Cycladum, vna omnium insularum rotundissima, vnde & nuncupata.

Historia dicit ex Iasone natum fuisse Philomelum & Plutum: ex Philomelo Pareantum genitum, qui de suo nomine Paron insulam & oppidum appellauit, prius autem Minoia, deinde Paros dicta. De qua Virgilius: Niueúmque Parũ. Gignit enim marmor cãdidissimum, quod Parium dicunt. Mittit & Sardan lapidem marmoribus quidem præstantiorem, & inter gemmas vilissimum.

Chios insula Syra lingua appellatur, eò quòd ibi mastix gignitur. Syri enim masticem cio vocant.

Samos insula est mari Ægęo vbi nata est Iuno: ex qua fuit Sibylla Samia, & Pythagoras Samius, à quo philosophiæ nomen inuentum est. in hac insula reperta prius fictilia vasa traduntur. Vnde & vasa Samia appellata sunt.

Sicilia à Sicano rege Sicaniæ cognominata est: deinde à Siculo Itali fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἄκρα id est, promontoria, Pelorum, Pachinum, & Lilibæum. Trinacria enim Græcũ est, quod Latinè, triquetra dicitur, quasi in tres quadras diuisa. hæc ab Italia exiguo freto discreta, Africum mare prospectans, terris frugifera, auro abundans: cauernis tamen & fistulis penetrabilis, ventísque & sulphure plena. Vnde & ibi Æthnæ montis extant incẽdia: in cuius freto Scylla est & Charybdis, quib⁹ nauigia aut absorbentur aut colliduntur. Fuit autem quondam patria Cyclopum, & postea nutrix tyrãnorum, frugum fertilis, ac primùm terris omnibus commissis seminibus aratro proscissa. Principem vrbium Syracusas habet: fontem Aretusam, & Alphæum fluuium magnorum generatorem equorum. In ea insula primùm est inuenta comœdia. Achaten lapidem ipsa primùm ex Achate flumine edidit. Parturit & mare eius corallum: gignit & sales Agrigẽtinos in igne solubiles, crepitãtes in aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum trium millium. Salustius autem dicit Italiæ coniunctam Siciliam fuisse: sed medium spatium impetu maris diuisum & per angustiam scissum.

Tapsum insula, stadiis decē à Sicilia remota iacens & planior, vnde & nuncupata. de qua Virgilius, --Tapsumque iacentem.

Æoliæ insulæ Siciliæ, appellatæ ab Æolo Hippotæ filio: quem poëtæ finxerunt regem fuisse ventorū, sed vt Varro dicit, rector fuit istarum insularum, & quia ex earum nebulis & fumo futuros prędicebat flatus ventorū, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Eædem insulæ & Vulcaniæ vocantur, quòd & ipsæ sicut Æthna ardeant. Sunt autem nouem habentes propria nomina, quarū primā Lyparus quidam Lyparen vocauit, qui eam ante Æolum rexit. Altera Hiera vocatur, quòd sit collibus eminentissimis, reliquæ verò, id est, Strongyle, Didyme, Ericusa, Phenicusa, Euonymos, Ericodes, Phæcicodes: quæ quoniam nocte ardent, Æoliæ siue Vulcaniæ dicuntur. Ex iis quædam ab initio non fuerunt, quædam postea mari editæ vsque nunc permanent.

Stœchades insulæ Massiliensium sexaginta millium spacio à continenti in fronte Narbonensis prouinciæ, quà Rhodanus fluuius in mare exit. Dictę autē Gręcè Stœchades, quasi opere in ordinem sint positæ.

Sardis Hercule procreatus cū magna multitudine à Lybia profectus Sardiniā occupauit: & ex suo vocabulo insulæ nomen dedit. Hæc in Africo mari facie vestigij humani, in oriente quàm occidente latior prominet: fermè paribus lateribus, quæ in meridiem & septentrionem vertunt, ex quo ante commercium à nauigantibus Græcorum ἴχνος appellata est. Terra patet in longitudine millia cxl. latitudine xl. In ea neque serpens gignitur, neque lupus, sed solifuga tantùm, animal exiguum, hominibus perniciosum. Venenum ibi quoque non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos & poëtas memorata, apiastro similis, quæ hominibus rictus contrahit, & quasi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes: furibus cæcitatem, si sacramento dato oculos *aquæ eius tetigerint. (al. aquis.)

Corsicæ insulæ exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quædam Corsa nomine Ligus mulier, cùm taurum ex grege, quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per interualla corpore aucto remeare videret: cupiens scire incognita sibi pabula, taurum à cæteris digredientem vsque ad insulam nauigio prosecuta est. Cuius regressu insulę infertilitatem cognoscētes Ligures, ratibus ibi profecti sunt eámque nomine mulieris auctoris & ducis appellauerunt. Hæc autem insula Græcè κύρνη dicitur, à Cyrno Herculis filio habitata, de qua Virgilius --Cyrnia Taxos. Diuiditur autem à Sardinia xx. millium freto, cincta Ligustici æquoris sinu ad prospectū Italiæ. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens lætissima pabula & lapidem, quem Catochiten Græci vocant.

*Ebolus insula Hispaniæ dicta: quod à zonis non procul sit, quasi ebozos. Nam lxx. stadiis ab ea distat. cuius terram serpentes fugiunt. Huic contraria est Colubraria, quæ referta est anguibus. (al. Ebosus. & Ebyssus. Plinius, Ebusus.)

Baleares insulæ Hispaniæ duæ sunt, Aphrosiades, & Gymnasides, maior & minor. Vnde & eas vulgus Maioricam & Minoricam nuncupant. In iis primùm insulis inuenta est funda qua lapides emittuntur, vnde & Baleares dictæ: βάλλειν enim Græcè emittere dicitur: vnde & ballista quasi missa, & fundibulum. Virgilius: -Balearis verbere fundæ.

De Promontoriis, Cap. VII.

Commune est insulis, vt promineant. vnde & loca earum promontoria dicuntur. Sic Salustius de Sardinia: In Oriente latio prominet quàm in Occidente.

Sigæum promontorium Asiæ, vbi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigæum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio à Laomedonte Troianorum rege, simulauit abscessum, & inde contra Troiam cū silentio venit, quod dicitur σιγὴ.

Maleum promontorium Gręciæ, quòd intrat mare, & per millia quinquaginta protenditur, vbi vnda ita sæua est, vt prosequi nauigantes videatur. Hoc autem promontorium à Maleo rege Argiuorum nomen accepit.

Pelorum promontorium Siciliæ respiciēs ad Aquilonem, secundum Salustium dictum à gubernatore Hannibalis illic sepulto.

Pachinum promontorium Siciliæ, Austrū spectans ab aëris crassitudine dictum. Nam παχὺς est pinguis & crassus. Austro enim perflatur.

Lilibæum promontorium Siciliæ, Solis occasum intēdens, vocatum ab eiusdem nomine ciuitatis, quæ ibi est sita.

Borio promontorium Numidiæ vocatum, eò quòd Aquilonem intendat. Hoc *Hippone regium postea dictum, pro eo quòd sit æquore interruptum. (al. Hippo-regiū, & ita Plinius.)

Calpis Hispaniæ promontorium.

De montibus cæterisque terræ vocabulis,
Cap. VIII.

Montes sunt tumores terrarum altissimi, dicti, quod sint eminentes. Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt qui opinione maximi celebrantur.

Mons Caucasus ab India vsque ad Taurum porrectus, pro gentium & linguarum varietate quoquo versum vadit, diuersis nominibus nuncupatur. Vbi autem ad orientem in excelsiorem cõsurgit sublimitatem: propter niuium candorem Caucasus nuncupatur. Nam orientali lingua Caucasum significat candidum: id est, niuibus densissimis candidantem. Vnde & eum Scythæ qui eidem monti iunguntur, Casim vocauerunt. * Casim enim apud eos candor siue nix dicitur.

al. Crau.

Mons Taurus à plerisque idem vocatur qui & Caucasus.

Libanus mons Phœnicum altissimus, cuius meminerũt prophetæ: dictus à thure, quia ibi colligitur, cuius ea pars quæ est super eum ad orientalem plagam respiciens, Antilibanus appellatur, id est, contra Libanum.

Ararath mons Armeniæ in quo arcam historiæ post diluuium resedisse testantur. Vnde & vsque hodie ibidem lignorum eius videntur vestigia.

Acroceraunij montes propter altitudinem & fulminum iactus vocati sunt. Græcè enim κέραυνος fulmen dicitur. Sunt autem inter Armeniam & Iberiam, incipientes à portis Caspiis vsque ad fontem Tigridis fluuij.

Hyperborei montes Scythiæ dicti, quòd supra, id est vltra eos flat Boreas.

Riphæi montes in capite Germaniæ sunt à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιφὴ Græcè impetus & ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν.

Olympus mons Macedoniæ nimium præcelsus, ita vt sub illo nubes esse dicantur. De quo Virgilius, —Nubes excessit Olympus. Dictus autem Olympus, quasi ὅλος λαμπρὸς, id est quasi cælum. Hic mons Macedoniam diuidit à Thracia.

Athos mons Macedoniæ, & ipse altior nubibus, tantóque sublimis, vt in Lemnum vmbra eius pertendat, quæ ab eo lxxvj. millibus separatur.

Parnasus mons est Thessaliæ, iuxta Bœotiam, qui gemino vertice est erectus in cælũ. Hic in duo finditur iuga Cirra & Nisa. vnde & nuncupatus, eo quòd in singulis iugis colebantur Apollo & Liber. Hæc iuga à duobus fratribus Cithæron & Helicon appellantur. Nam Helicon dictus ab Helicone fratre Cithæronis.

Item Ceraunij sunt montes Epiri, à crebris dicti fulminibus. Græcè enim fulmen κέραυνος dicitur.

Apenninus mons appellatus, quasi alpes * Pœninæ: quia Hannibal veniens ad Italiam easdem alpes aperuit, vnde & Virgilius, Alpes immittit apertas. Has enim Hannibal post bella Hispaniæ aceto rupit. Iuuenalis. Et

al. Peninæ.

E montem rupit aceto. Et inde loca ipsa quę rupit Apenninæ alpes vocantur.

Mons Æthna ex igne & sulphure dictus: vnde & Gehenna. Constat autem hunc ab ea parte qua Eurus & Africus flat, habere speluncas plenas sulphuris, & vsque ad mare deductas: quę speluncæ recipientes in se fluctus ventum creant, qui agitatus ignem gignit ex sulphure, vnde fit quòd videtur incendium.

Pyrenæus & ipse à crebris fulminum ignibus nuncupatus. Græcè enim ignis πῦρ vocatur. Iste est qui inter Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet.

Solurius à singularitate dicitur, quòd omnibus Hispaniæ montibus solus altior videatur, siue quòd oriente sole antè radius eius in eo quàm ipse cernatur. F

Calpes mons in vltimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Athlantis finem esse dicunt, de quo Lucanus, Hesperiam Calpẽ, summúmque impleuit Athlantem. Athlas Promethei frater fuit & rex Africæ, à quo astrologiæ artem prius dicunt excogitatam, ideóque dictus est sustinuisse cælum. Ob eruditionem igitur eius disciplinæ & scientiam cæli nomen eius in montem Africæ deriuatum est: qui nunc Athlas cognominatur, qui propter altitudinem suam quasi cæli machinam atque astra sustentare videtur. G

Alpes autem propriè montes Galliæ sunt, de quibus Virgilius, Aërias alpes. Et dicendo aërias, verbum expressit à verbo. Nam Gallorum lingua alpes montes alti vocantur. Hæ sunt enim quę Italię murorum exhibent vicẽ.

Colles sunt pręminentiora iuga montium, quasi colla.

Iuga autem montium ex eo appellata sunt: quòd propinquitate sui iungantur.

Tumulus est mons breuis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, vbi nulla memoria est.

Valles sunt humilia loca, quasi vulsa. Hinc & conualles, depressa loca terrarum inter montes. H

Campus est terrarum planities. Dictus autem campus quòd breuis sit pedibus, nec erectus vt montes: sed patens & spatio suo porrectus & iacens, vnde & Græcè πεδίον dicitur. Sumpsit autem nomẽ ex Gręca etymologia; χαμαὶ enim Græci humi dicunt.

Solum est omne quod sustinet, à soliditate dictum scilicet, vnde & de mari Virgilius ait, Subtrahiturque solum.

Saltus sunt vasta & syluestria loca, vbi arbores exiliunt in altum.

Fauces sunt angustorum locorum aditus

al. duos mõtes locata. inter* arduos montes loca angusta & breuia, dicta à faucium similitudine, quasi foces.

Confrages loca in qua vndique venti currunt, ac saxa frangunt, vt Neuius ait, In montes vbi venti frangebant locum.

Scabra sunt loca situ aspera, vnde & scabies dicitur, à corporis asperitate.

Lustra obscura latibula ferarum & luporum cubilia sunt, vnde & lupanaria lustra dicuntur, per contrarium videlicet, quia parum lustrantur.

Lucus est locus densis arboribus septus, soli lucem detrahens. Potest & à collucendo crebris luminibus dici, quæ ibi propter religionem gentilium, cultúmque fiebant.

Deserta vocata, quia non seruntur, & ideo quasi deseruntur: vt sunt loca syluarum & montium, contraria vberrimarum terrarum quæ sunt vberrimæ glebæ.

Deuia sunt loca secreta & abdita, quasi extra viam: ipsa sunt & inuia. Inde & auiaria secreta loca, & à via remota, aut tãtùm adibilia auibus: vnde est illud: Inculta rubent auiaria baccis.

Amœna loca Varro dicta ait, eo quod solũ amorẽ præstent, & ad se amanda alliciãt. Verri⁹ Flaccus, quòd sine munere sunt, nec quicquam in his officij, quasi amunia, hoc est sine fructu, vnde nullus fructus exsoluitur. Inde etiam nihil præstantes, immunes vocantur.

Aprica loca quę sole gaudent, quasi ἄνευ φρίκης i. sine frigore, siue quod sint aperto cælo.

Opaca verò loca quasi operta cælo, aprico contraria.

Lubricum dici constat locum ab eo quòd ibi quis labitur: & lubricum dicitur, non quod labitur, sed in quo labitur.

Æstiua sunt loca vmbrosa, quibus per ęstatem vitant pecora solis ardorem. Statius: Et vmbrosi patuêre æstiua Lycæi.

Naualia sunt loca vbi naues fabricantur. Hoc & textrinum vocatur.

Portus autem locus est ab accessu ventorũ remotus, vbi hyberna opponere solẽt. Et portus dictus à deportãdis commerciis: hunc veteres à baiulãdis mercibus baias vocabãt, illa declinatione à baia baias, vt à familia familias.

Litus est terra aquæ & mari vicina. Et dictũ litus, quia fluctu eliditur, vel quod aqua alluitur. Cic. in Top. Litus est quod fluctus allidit.

Circumluuium locus quem aqua circumluit. Alluuium consumptio riparum ex aquis.

Margo est pars cuiuslibet loci, vtputa maris, vnde & nomen accepit.

Maritima quasi maris intima.

Ostia ab ingressu & exitu fluminis dicta in mari.

Continens perpetua terra, nec vllo mari discreta: quem Græci ἤπειρον vocant.

De inferioribus terræ, Cap. IX.

Specus est fossa sub terra quæ prospici potest: σπηλαία Græcè, spelunca latinè.

Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quem Gręci χαρωνᾶα appellant, vel Acherontea. Etiam Varro spiraculum dicit huiuscemodi locum, & spiracula ex eo dicuntur loca, qua terra spiritum edit.

*Hiatus pręruptio terrę profunda, quasi hiatus: propriè autem hiatus est hominis oris apertio, translata à feris, quarum auiditas oris adapertione monstratur. al. iactus.

Profundum propriè, quasi cuius porro sit fundus: abusiuè autem profundum vel sursum vel deorsum dicitur: vt, Maria ac terras cælumque profundum.

Baratrum nimiæ altitudinis nomen est, & dictum baratrum quasi vorago atra, scilicet à profunditate.

Erebus inferorum profunditas atque processus.

Styx ἀπὸ τῆς στυγνότητος, i. à tristitia dicta, eo quòd tristes faciat, vel quòd tristitiam gignat.

Cocytus locus inferi. Cocytus autem nomen accepit Gręca interpretatione, à luctu & gemitu.

Tartarus vel quia illic omnia turbata sunt, ἀπὸ τοῦ ταράττειν, vel quod verius, ἀπὸ τῆς ῥίζεως i. à timore frigoris, quod est algere, scilicet quia luce soléque caret. Nam neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur, neque flatus qui eiusdem motibus incitãtur, sed perpetuus stupor: ταρταρίζειν enim horrere & tremere apud Græcos legitur. Illic enim erit fletus & stridor dentium.

Gehenna est locus ignis & sulphuris, quem putant ita nominatum à valle idolis consecrata, quæ est iuxta murum Hierusalem, repleta olim cadaueribus mortuorum. Ibi enim Hebræi filios suos immolabant dæmonibus, & appellabatur locus ipse Gehennon. Futuri ergo supplicij locus vbi peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse gehennam & ignis & frigoris in Iob legimus.

Infernus appellatur eo quod infra sit. Sicut autem secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia grauiora: ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora, vnde & in græca lingua origo nominis quo appellabatur inferus, ex eo quod nihil suaue habeat, resonare perhibetur: sicut autẽ cor animalis in medio eius est, ita & infernus in medio terræ esse perhibetur. Vnde & in Euangelio legimus, In corde terræ. Philosophi autem dicunt quòd inferi pro eo dicantur, quòd animæ hinc illinc ferantur.

I M

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber decimusquintus.

Capita libri decimiquinti.

De ciuitatibus, CAP. I.

DE authoribus conditarum vrbium plerumque dissentio inuenitur: adeò vt nec vrbis quidem Romę origo diligenter possit agnosci. Nam Salustius dicit. Vrbem Romam sicuti ego accepi condidere atq; habitauere in initio Troiani, & cum iis Aborigines. Alij dicunt ab Euandro, secundum quod Virgilius dicit: Tunc rex Euandrus Romanę conditor arcis. Alij à Romulo, vt Ennius. His nata auspiciis il a inclyta Roma. Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos nec commentatores varia dicentes imperitè condemnare debemus, quia antiquitas ipsa creauit errorem. Sanè quasdam de quibus aut sanctæ scripturæ, aut historiæ gentium certam originem referunt, paucis admodum verbis retexere oportet.

Primus ante diluuium Cain ciuitatem Enoch ex nomine filij sui in India condidit: quam vrbem sola multitudine suæ posteritatis impleuit.

Primus post diluuium Nembroth gigas Babylonem vrbem Mesopotamiæ fundauit. Hanc Semiramis regina Assyriorum ampliauit, murúmque vrbis bitumine & cocto late- F re fecit. Vocabulum autem sumpsit à confusione: eo quòd ibi confusę sint atque permixtæ linguæ ædificantium turrim.

Iudæi asserunt Sem filium Noe, quem dicunt Melchisedech, primum post diluuium in Syria condidisse vrbem Salem: in qua regnum fuit eiusdem Melchisedech. Hanc postea tenuerunt Iebusæi: ex quibus & sortita est vocabulum Iebus: sicque duobus nominibus copulatis, Iebus & Salem, vocata est Hierusalem, quæ postea à Solomone Hiero- G solyma quasi Ierosolomonia dicta est. Hæc & corruptè à poëtis Solima nuncupata est, & postea ab Ælio Adriano Elia vocitata est. Inde ipsa est & Sion, quæ Hebraicè speculatio interpretatur, eo quòd in sublimi constructa sit, & de longe venientia contempletur. Hierusalem autem pacifica in nostro sermone transfertur. Oppida nobilia, qui vel quæ constituerunt.

Dionysius, qui & Liber pater, cùm Indiam H victor perambulasset, Nisam vrbem ex suo nomine iuxta Indum fluuium condidit, & quinquaginta milibus hominum impleuit.

Medus autem Egæi filius Mediam construxit. vnde & regio eius Mediæ nomen sortita est.

Parsipolim vrbem caput Persici regni Perseus * Adię filius condidit famosissimam con- al. Andiæ. fertissimámque opibus, à quo & Persida dicta est.

Ctesiphontem quoque Parthi apud Parthiam condiderunt, in æmulationem Babyloniæ vrbis.

Susis oppidum Persidæ aiunt Memnonis fratrem constituisse. Dictum autẽ Susis quòd immineat Susæ fluuio. Ibi est regia Cyri, lapide candido & vario cum columnis aureis, & lacunaribus gemmísque distincta, continens etiam simulacrum cæli, stellis micãtibus præsignatum, & cætera humanis mentibus incredibilia.

Bactrum oppidum Bactriani condiderunt, ex proprio amne illud cognominantes, qui Bactrus vocatur.

Carra ciuitas Mesopotamiæ trans Edissam condita à Parthis, vbi quondam Romanus est cæsus exercitus, & Crassus dux captus.

Edissam vrbẽ Mesopotamiæ cõdidit Nembroth filius Chus postquam de Babylone migrauit, in qua & regnauit, quæ antè Iare cognominata est. Ipse construxit & * Calamie quæ postea verso nomine à Seleuco rege dicta est Seleucia. Philadelphiam vrbẽ Arabiæ condidit Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filij Loth.

al. calamos.

Seleucus vnus ex pueris Alexandri post mortem eiusdem Alexandri occupato regno oriẽtis vrbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine Antiochiam nuncupauit, & Syriç caput instituit. Ipse quoque Laodiciam & Seleuciam: ipse Apamiã & Edissam vrbem construxit.

Damascus Syriæ condita & nuncupata à Damasco dispẽsatore Abrahæ filio. Hæc antea in omni Syria tenuit principatum. Necdũ enim efflorebant ibi Antiochia, Laodicia, & Apamia: quas vrbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus. Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi hæredem dixerat, antequam esset illi promissus Isaac.

Gazam oppidum Palæstinæ condiderunt Euæi, in quã habitauerũt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza, eo quòd ibi Cambises rex Persarum thesauros suos posuit, cùm bellum Aegyptiis intulisset. Persatum enim lingua thesaurus Gaza nominatur.

Philistim vrbem condiderunt Allophili: ipsa est Ascalon, de qua superius memorauimus: nuncupata ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cain & filius Mesrain.

Dor vrbs fuit quõdam potentissima, & versa vice Stratonis turris: postea ab Herode rege Iudęæ in honorem Cæsaris Augusti Cæsarea nuncupata. In qua Cornelij domum Christi vidit ecclesia, & Philippi ædiculas, & cubiculum quatuor virginum prophetarum.

Ioppe oppidum Palęstinę maritimum. idem A Palęstini ædificauerunt, vbi saxum ostenditur quod vinculorum Andromede adhuc vestigia retinet: cuius beluæ forma eminẽtior elephantis fuit.

Iericho à Iebusæis condita traditur: à quibus & nomen traxisse perhibetur, hanc subuertit Iesus. Postquam instruxit aliam Ozam de Bethel ex tribu Effraim. Sed & hæc eo tẽpore quo Hierusalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam ciuium capta atque destructa est. post quam tertio ædificata est vrbs, quæ vsque hodie permanet.

Sichem Samarię vrbẽ, quę Latinè & Gręcè Sicima vocatur, ædificauit Emor, appellauítque eam nomine Sichem filij sui. Ipsa est nunc Neopolis ciuitas Samaritanorum.

B

Bethel vrbem Samariæ condiderunt Iebusæi: quæ prius vocabatur Luza, sed postquam dormiens ibi Iacob vidit scalam innitentem cælo, & dixit, Verè hæc domus Dei est & porta cæli: hac ex causa nomen locus accepit Bethel: id est domus Dei. Quando autem ibi ab Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethauen, id est domus idoli, quæ antea vocabatur domus Dei.

Bethleem Iuda ciuitas Dauid, quæ mundi genuit saluatorem, à Iebusæis condita fertur, & vocata primùm Effrata. Quando autem Iacob ibi pecora sua pauit, eidẽ loco Bethleẽ nomen quodam vaticinio futuro imposuit, quod domus panis interpretatur, propter eũ panem qui ibi de cælo descendit.

C

Ebron ciuitas Iudęæ, quæ quondam vocabatur Arbe, condita est à gigãtibus ante septẽ annos quàm ab eis Tanis vrbs Aegypti cõderetur. Ipsa est Arbe à numero ita vocata, quòd ibi tres patriarchæ sepulti sunt, & quartus Adam. Ipsa est & Mambre vocata: ex vno amico Abrahæ.

Samariã à qua omnis regio quæ circa eam fuit nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum construxit, vocaítque Samariam, id est custodiam, quam quando Israel transtulit, ibi cõstituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coæquauit. Quam postea Herodes à fundamentis instaurans, in honorẽ Augusti, Augustam, id est Sebastiam Græco sermone vocauit. Ibi siti sunt Helisæus & Abdias Prophetæ, & quo maior inter natos mulierum non fuit Baptista Ioannes.

D

Tiberiadem verò Herodes alius in Iudæa in nomine Tiberij Cæsaris condidit.

Tirus vrbs Phœnicum condita à Phœnicibus fuit. Hęc est ciuitas, ex qua aurũ regi Salomoni deferebatur, in qua optima purpura tingitur. Vnde & Tiria dicitur nobilis purpura.

Phœnices à Rubro mari profecti, Sidonem vrbem opulentissimam condiderunt: quam à

piscium copia Sidon appellauerunt. Nã piscẽ Phœnices Sidon vocant. Ipsi etiam Tyrum in Syria: ipsi Vticam in Africa, Hipponem, Leptim, aliásque vrbes in ora maritima condiderũt. Ipsi Thebas in Bœotia duce Cathmo: ipsi postremò in vltima orbis tendentes vrbem in oceano condiderunt, eámque lingua sua Gades nominauerunt. Nam mos erat antiquus Phœnicum gentis, cum multis simul mercandi causa à domo proficisci, & cum incolarum animos commercio rerum iis antè incognitarum sibi conciliassent: loca quæ condendis vrbibus idonea videbantur, capere. Ex iis profecta & Dido in littus Africæ vrbem condidit, & Carthadam nominauit, quòd Phœnica lingua exprimit ciuitatem nouam. mox sermone verso Carthago est dicta. hãc Scipio deleuit. Quæ autem nunc est, postea à Romanis est condita. Carthago autem antea Birsa, postea Tyrus dicta est, deinde Carthago.

Mẽphim ciuitatẽ Ægypti ædificauit Epaphus Iouis filius, cùm in secũda Ægypto regnaret. Hæc est vrbs in qua carta nascitur, vbi etiam optimi mathematici fuerunt. Nã hanc vrbẽ magicis artibus deditam, pristini vsque ad præsens tẽpus vestigia erroris ostendunt.

Tanis Metropolis Ægypti, vbi Pharao fuit & Moyses cuncta signa fecit, quæ in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibẽtur Titanes, id est gigantes, & ex suo nomine nuncupauerunt.

Heliopolis vrbs ægypti, quæ Latinè interpretatur solis ciuitas, sicut lxx. interpretes arbitrantur. ædificata est autem à filiis Israel in qua Phutifares sacerdos fuit, cuius meminit Ezechiel.

Vrbẽ Alexandrinã condidit Alexãder magnus, cuius & nomen detinet. Hanc enim idem in terminis regionis Africæ & ægypti constituit, & caput esse regionis ægypti iussit. Interiacet autem inter ægyptum & mare: quasi claustrum, importuosa. Hæc est vrbs ægypti, postea versa in Alexandriam.

Thebas Ægyptias condidit Cathmus, quę inter Ægyptias vrbes numero portarũ nobiliores habentur, ad quas commercia Arabes vndique subuehunt. Hinc regio Ægypti Thebais dicta est. Thebæ autẽ & Bœotiæ sunt & Ægyptiæ, vno tamen auctore sunt conditæ.

Ptolemais & Berenice à regibus Ægyptiis nominatæ, à quibus & ædificatæ fuerunt.

Cæsareã Cappadociæ Philippus in honorẽ Cæsaris ædificauit.

Tarsũ Ciliciæ Danaes proles Perseus ædificauit. de qua ciuitate Paulus Apostolus, Natus inquit Tarso Ciliciæ. Quidam etiã locus Indiæ Tarsus vocatur.

Seleuciam Isauriæ cõdidit Seleucus: qui & Antiochiam.

Ilus autẽ Apollinis filius in Phrygia Ilium condidit.

Amazones Ephesum in Asia construxerũt.

Theseus verò Smirnam construxit, quæ Homero poëtæ patria extitit, & Smirna vocata, quòd eius campos Ermus fluuius secat.

Dioscoriam Colchorũ vrbem Amphitus & Circius aurigæ Castoris & Pollucis fabricauerunt, ex eorum nomine eam cognominantes. Nam Castor & Pollux Græcè διόσκουροι appellantur,

Nicomedia à Nicomedo rege Bithiniæ ædificata est.

Bithinia condita à Phœnice, quæ primum Mirandina vocabatur.

Cõstantinopolim vrbẽ Thraciæ Constãtinus ex nomine suo instituit, solã Romæ meritis & potentia adæquatã. Hæc condita primũ à * Pausina rege Spartanorum, & vocata Bizantiũ, vel quod tantum pateat inter Adriaticum mare & Propontidem, vel quod sit receptaculum terræ marisque copiis. Vnde & eam Cõstantinus aptissimã cõdere iudicauit, vt receptaculũ sibi terra maríque fieret. Vnde & nunc Romani imperij sedes & totius caput est orientis: sicut & Roma occidentis. al. Posima.

Epirus Thraciæ condita est à Pyrrho & cognominata.

Athenas in Hellade Cecrops condidit, & ex suo nomine Cecropiam nominauit, hanc Amphiõ qui in Gręcia tertius post Cecropem regnauit, Mineruæ sacrauit, & nomen ciuitati Athenas dedit. Nã Minerua gręcè Ἀθήνη dicitur. vnde & Mineruam Græci inuentricem multarum artium asserunt, quia & literæ, & artes diuersorũ studiorum, & ipsa Philosophia veluti templum Athenas habuerunt.

Corinthum in Achaia condidit Corinthus Orestis filius. Hãc Græci Corintheam vocãt hoc est administrationem reipublicæ.

Thebas hoc Bœotiæ Cathmus veniens à Phœnicibus condidit. Thebis Ægyptiis prius ab eo constructis.

Mycenas Lacedæmonia cõdita à Lacedæmone Semele filio.

Sparta à Sparto filio Phoronei vocata: qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse Spartam, quam & Lacedæmoniã ciuitatẽ, atque inde Lacedæmonios Spartanos dici.

Achaia ab Achæo constructa.

Pelops qui apud Argos regnauit, Peloponẽsem vrbem condidit.

Cecrops in insula Rhodo, Rhodum ædificauit.

Carpatus Coum.

Aquos Tiphonis filius, Paphum.

Angæus Lycurgi filius, Samum.

Dardanus autem condidit Dardaniam.

Thessalonicam Thessalus Græci filius ædificauit, in qua etiam regnauit.

Brundusium construxerunt Græci. Brundusium autem dictum est græcè: quod brunda caput cerui dicatur: sic est enim vt & cornua videantur, & caput & lingua in positione ipsius ciuitatis.

In Italia autem à Iano Ianiculũ, à Saturno Saturnia atque Latiũ conditum, eo quod ibi fugiens latuisset, cognominatum.

Ab Hercule in campania Pompeia, qui victor ex Hispania pompam boum duxerat.

Æneas autem post excidium Troiæ in eãdem Italiam venieẽs, ab vxoris nomine Lauiniam condidit.

Ascanius verò relicto Lauiniæ nouercæ suæ regno, Albam longam ædificauit. Alba autẽ vocata propter colorem * suis, lõga, quia longum oppidum est, iuxta prolixitatem collis in quo positũ est. Ex hac etiam vrbe reges Albanorum appellari cœperunt.

al. sui.

Capuam Capis Siluius rex Albanorum cõstruxit, appellatam nomine conditoris, licet & sint qui dicant à capacitate eam Capuã dictam, quòd eius terra omnem vitæ fructum capiat: alij à locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput vrbium Campaniæ, inter tres maximas Romam, Carthaginémque numerata: ex qua & prouincia Italiæ Campania dicta est.

Romulus cùm interfecto apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum constituisset, in eum locum vbi nunc Roma est deuenit: ibíque sedes posuit, mœnia construxit, vrbémque ex nomine suo Romam vocauit. Hanc autem antè Euander dicitur condidisse, vt est illud. Tunc pater Euander Romanæ conditor arcis.

Ancus Martius ex filia Numæ Põpilij natus hic vrbem in exitu Tiberis condidit, quæ & peregrinas merces exciperet, & hostẽ moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellauit.

Galli quidam intestina discordia & assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes nouas quærentes Italiam profecti sunt: sedibusque propriis Thuscis expulsis, Mediolanum atque alias vrbes condiderunt. Vocatum autẽ Mediolanũ, ab eo quòd ibi sus in medio * lanea perhibetur inuenta.

al. media lanea.

Historiis placet à Mesappo Græco Mesapiæ datam originem, versa postmodum in nomen Calabriæ, quam in exordio * Oenotri frater Peucetius Peucetiam nominauerat.

al. Enotri.

Manto Tiresiæ filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam Mantuam condidisse. Est autem in Venetia quæ Gallia Cisalpina dicitur. Et Mantua dicta, quòd A manes tuetur.

Parthenopia à Parthenope virgine quadã illic sepulta, Parthenopia appellata: quod oppidum postea Augustus Neapolim esse maluit.

Ad promontorium Leucaten in quo Actu Apollinis templum fuit, bellum Augustus cõtra Antonium gessit. Quo victo, vrbem in Actiaco sinu condidit: quam à victoria Nicopolim appellauit.

Palantus Partheniorum dux Parthenios constituit.

Taras Neptuni filius fuit, à quo Tarentum ciuitas & condita & appellata est.

B Cùm Cyrus maritimas vrbes Græciæ occuparet, & Phocenses ab eo expugnati omnibus angustiis premerentur, iurauerunt vt profugerent quàm longissimè ab imperio Persarum, vbi ne nomen quidem eorum audirent: atque ita in vltimos Galliæ sinus nauibus profecti, armisque se aduersus Gallicam feritatem tuentes, Massiliam condiderunt, & ex nomine ducis nuncupauerũt. Hos Varro trilingues esse dicit: quòd & Græcè loquantur, & Latinè & Gallicè.

Narbonam & Arelatum & Pictauium coloni proprij condiderunt.

Burdegalim appellatam ferunt, quòd Murgos Gallos primum colonos habuerit: quibus C antea cultoribus impleta est.

Terraconem in Hispania Scipiones construxerunt: ideo caput est Terraconensis prouinciæ.

Cæsaraugusta Terraconẽsis Hispaniæ oppidum à Cæsare Augusto & situm & nominatum, loci amœnitate & deliciis præstantius ciuitatibus Hispaniæ cũctis, atque illustrius, florens sanctorum martyrum sepulturis.

Afri sub Hãnibale maritima Hispaniæ occupãtes, Carthaginẽ Spartariã construxerũt, quæ mox à Romanis capta & colonia facta, nomen etiã prouinciæ dedit. Nunc autẽ à Gothis subuersa atque in desolationẽ redacta est.

D Saguntum Græci ex insula Zacyntho profecti in Hispaniam condiderunt: quam Afri postea bello impetitam deleuerunt.

Emeritam Cæsar Augustus ædificauit, postquam Lusitaniam & quasdam Oceani insulas cepit: dans ei nomen ab eo quòd ibi milites veteranos constituisset. Nam emeriti dicuntur veterani, solutique à militia.

Vlyssipona ab Vlysse condita & nuncupata: quo loco, sicut historiographi dicunt, cælum à terra, & maria disiunguntur à terris.

Hispalim Cæsar Iulius condidit: quam ex suo nomine, & Romæ vrbis vocabulo Iuliam Romulam nuncupauit.

Hispalis autem à situ cognominata est, eo

quòd in ſolo paluſtri ſuffixis profundo palis locata ſit : ne lubrico atque inſtabili fundamento caderet.

Gades oppidum à Pœnis conditum:qui & Carthaginem Spartariam condiderunt.

Septa oppidum,à montibus ſeptem : qui à ſimilitudine fratres vocati Gaditano imminẽt freto.

Tingis ciuitatis & Lixis Anteus auctor eſt, quem Hercules fertur luctæ certamine ſuperatum interfeciſſe. Lix autem à Lixo flumine Mauritaniæ nuncupata, vbi antea regia fuit, & Sala quod immineat Salæ flumini.

Cæſaream Mauritaniæ oppidum Iuba rex Maurorum in honorem Cæſaris Auguſti cõdidit : quam ex eius nomine Cæſaream appellauit : ſicut Herodes aliam Cæſaream in Palæſtina,quæ nunc eſt vrbs clariſſima.

Icoſium Cæſarienſis Mauritaniæ oppidũ, Hercule illic tranſeunte,viginti à comitatu eius diſcedentes cõſtruxerunt.Hãc ne quis impoſito à ſe nomine priuatim gloriaretur , de cõdentiũ numero vrbi Icoſio nomẽ eſt datũ.

Cyrene regina fuit Lybiæ, quæ ex ſuo nomine ciuitatem Cyrenem condidit: ex qua & Lybiam Cyrenenſem vocauit.

De ædificiis publicis, Cap. II.

CIuitas eſt hominum multitudo ſocietatis vinculo adunata,dicta à ciuibus,id eſt ab ipſis incolis vrbis, pro eo quòd plurimorum conſciſcat & contineat vitas. Nam vrbs ipſa mœnia ſunt:ciuitas autem non ſaxa,ſed habitatores vocantur.

Tres autem ſunt ſocietates:familiarum, vrbium,gentium.

Vrbs vocata ab orbe, quod antiquæ ciuitates in orbe fiebant : vel ab vrbo parte aratri quo muri deſignabantur, vnde eſt illud. Optauítque locum regno & cõcludere ſulco. Locus enim futuræ ciuitatis ſulco deſignabatur , id eſt aratro. Cato. Qui vrbem, inquit, nouam condit, tauro & vacca aret , vbi arauerit, murũ faciat: vbi portam vult eſſe, aratrum ſuſtollat & portet, & portã vocet. Ideo autem vrbs aratro circundabatur,diſpari ſexu iuuencorum , propter commixtionem familiarum,& imaginem ferẽtis, fructumque reddentis.Vrbs autem aratro cõditur: aratro vertitur. Vnde Horatius. Imprimerétque muris hoſtile aratrum.

Oppidum quidam ab oppoſitione murorũ dixerunt: alij ab opibus recondẽdis: eo quòd ſit munitum,alij quod ſit in eo conuentus habitantium, & opem det mutuam contra hoſtem. Nam primum homines tanquam nudi & inermes,nec contra belluas præſidia habe- E bant,nec receptacula frigoris & caloris, nec ipſi inter ſe homines ab hominibus ſatis erant tuti. Tandem naturali ſolertia ſpeluncis ſyluestribuſque tegumentis tuguria ſibi & caſas virgultis arundinibuſque contexuerunt, quo eſſet vita tutior,ne iis qui nocere poſſent aditus eſſet. Hæc eſt origo oppidorum, quæ quod opem darent,idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine & mœnibus diſcrepat à vico & caſtello & pago.

Ciuitates autem aut coloniæ, aut municipia,aut vici,aut caſtella, aut pagi appellantur.

Ciuitas propriè dicitur quam non aduenę, ſed eodem innati ſolo condiderunt. Ideóque vrbes à propriis ciuibus conditæ, ciuitates nõ F coloniæ nuncupantur.

Colonia verò eſt quæ defectu indigenarũ nouis cultoribus adimpletur. Vnde & Colonia à cultu agri eſt dicta.

Municipium eſt quod manente ſtatu ciuitatis ius aliquod minoris aut maioris officij à principe impetrat. Dictum autẽ municipium à muniis,id eſt officiis, quòd tãtum munia id eſt tributa debita, vel munera reddant. Nam liberales & famoſiſſimæ cauſę, & quę ex principe proficiſcuntur , ibi non aguntur. Hæc enim ad dignitatem ciuitatum pertinent.

Vici & caſtella & pagi ij ſunt, qui nulla dignitate ciuitatis ornantur, ſed vulgari hominũ conuentu incoluntur, & propter paruitatem ſui , maioribus ciuitatibus attribuuntur. G

Vicus autem dictus à * vicinis tantum habitatoribus,vel quod vias habeat tantum ſine muris. Eſt autem ſine munitione murorum, licet & vici dicantur ipſæ habitationes vrbis. Dictus autem vicus: eo quòd ſit vice ciuitatis, vel quòd vias habeat tantùm ſine muris. *al. ab ipſis.*

Caſtrum antiqui dicebant oppidum loco altiſſimo ſitum, quaſi caſam altam : cuius pluralis numerus caſtra, diminutiuum caſtellum eſt: ſiue quòd caſtrabatur licentia inibi habitantium,ne paſſim * vaga hoſti pateret. *al. vagãtes hoſti parerent.*

H Pagi ſunt apta ædificiis loca, inter agros habitantibus. Hæc & conciliabula dicta, à conuentu & ſocietate multorum in vnum.

Competa ſunt vbi vſus eſt conuentus fieri ruſticorum,& dicta competa , quia multa loca in agris eodem competunt, & quò conuenitur à ruſticis.

Suburbana ſunt circumiecta ciuitatis ædificia,quaſi ſub vrbe.

Mœnia ſunt muri ciuitatis,dicti ab eo quòd muniant ciuitatẽ, quaſi munimenta ciuitatis, id eſt tutamenta.

Munium autem dictum, quaſi manu factũ: ſic & muri à munitione dicti, quaſi muniti : eo quòd muniant & tueantur interiora vrbis.

Mœnia autem duplicem habent significationem. Nam interdum mœnia abusiue dici solent omnia ædificia publica ciuitatis, vt, Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis. Propriè autem Mœnia sunt tantùm muri.

Murus autem turribus propugnaculisque ornatur.

Turres vocatæ quod teretes sint & longæ. Teres enim est aliud rotundum cum proceritate, vt columna. Nam quamuis quadratę aut latæ construantur, procul tamen videntibus rotundæ existimantur, ideò quia omne cuiusque anguli simulacrum per longum aëris spacium euanescit atque consumitur, & rotundum videtur.

Propugnacula pinnæ murorum sunt dicta, quia ex his propugnatur.

Promurale verò eo quòd sit pro munitione muri. Est enim murus proximus ante murum.

Porta dicitur, quia potest vel importari vel exportari aliquid. Propriè autem porta aut vrbis aut castrorũ vocitatur, sicut superius dictũ est. Vicus, vt prædictum est, ipsæ habitationes vrbis sunt, vnde & vicini dicti. Viæ ipsa spatia angusta quæ inter vicos sunt.

Plateæ perpetuæ ac latiores ciuitatum viæ sunt: iuxta proprietatem linguæ græcæ à latitudine nuncupatæ: πλάτος enim Græci latum dicunt.

al. Quintana. * Quintanæ pars plateæ quinta est, qua carpentum progredi potest.

Cloacæ dictæ quòd iis percolantur aquæ. Has primùm Romæ fecisse dicũt Tarquiniũ Priscum, vt quotiens pluuiarũ inundatio existeret, per eas aquæ extra ciuitatem emitterẽtur, ne maximis perpetuisque tempestatibus planitię vel fundamẽta vrbium strages aquarum subuerteret.

al. Imbulia quia subuolumina. *Imbuli, vel quia subuolumina sunt, vel quia sub iis ambulãt: sunt enim porticus hinc inde platearum.

Forus est exercendarum litium locus, à fando dictus, siue à Phoroneo rege, qui primus Græcis leges dedit. Hæc loca & prorostra vocantur, ideo quod ex bello Punico captis nauibus Carthaginensium, rostra ablata sunt, & in foro Romano præfixa, vt esset huius insigne victoriæ.

Curia dicitur, eo quod ibi cura per senatũ de cunctis administretur.

Prætorium eo quod ibi prætor sedeat ad discutiendum.

Gymnasium generalis est exercitiorum locus: tamen apud Athenas locus erat vbi discebatur philosophia, & sapientiæ exercebatur studium. Nam γυμνάσιον græcè vocatur, quod latinè exercitium dicitur, hoc est meditatio.

A Sed & balnea, & loca cursorum & athletarũ gymnasia sunt, eo quod illic omnes in suæ artis studio exercitentur.

Capitolium Romæ vocatum, eo quod fuerit Romanæ vrbis & religionis caput summũ. Alij aiunt, cùm Tarquinius Priscus Capitolij fundamenta Romæ aperiret, in loco fundamenti caput hominis literis Thuscis notatum inuenit, & proinde Capitolium appellauit.

Arces sunt partes vrbis excelsæ atque munitæ: nam quæcunque tutissima vrbium sunt, ab arcendo hostem arces vocãtur: vnde & arcus & arca.

Circum Romani dictum putant à circuitu equorũ, eo quod ibi circum metas equi currant.

B Theatrum autem à spectaculo nominatũ, ἀπὸ τῦ θεάσαι, quod in eo populus stans desuper atque spectans, ludos scenicos contemplaretur.

Amphitheatrum verò vocatum quod ex duobus sit theatris compositum: nam amphitheatrũ rotundum est, theatrum verò ex medio amphitheatri est, semicirculi figuram habens.

Labyrinthus est perplexis parietibus ædificium, qualis est apud Cretam à Dedalo factus, vbi fuerit Minotaurus inclusus; in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum inuenire non valet: cuius ædificij talis est situs, vt aperientibus fores tonitruum intus terribile audiatur. Descenditur cẽtenis vltra gradibus, intus simulachra & * monstriferæ effigies, in partes diuersas transitus innumeri per tenebras, & cętera ad errorem ingredientiũ facta, ita vt de tenebris eius ad lucem venire impossibile esse videatur. Quatuor sunt labyrinthi: primus Ægyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia, omnes ita cõstructi, vt dissoluere eos nec vlla secula quidem possint. al. monstrificæ.

C

Pharus turris est maxima, quam Græci & Latini in commune ab ipsius rei vsu Pharum appellauerunt, eo quod flammarum indicio longè videatur à nauigantibus, qualem Ptolemæus iuxta Alexãdriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno nauium cursui ignes ostendere, ad pronũtianda vada, portúsque introitus, ne decepti tenebris nauigãtes in scopulos incidant: nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus machinas ad prælucendi ministerium fabricatas, pharos dicunt: nam φῶς lux est, ὁρᾶν videre: vnde & lucifer græcè φώσφορος appellatur.

D

Cocleæ sunt altæ & rotũdæ turres, & dictæ cocleæ, quasi cycleæ, quòd in eis tãquam per circulum orbémque conscendatur; qualis est

Romæ 185. pedibus.

Thermæ appellatæ quod caleāt: græci enim θερμὸν calorem vocant.

Balneis verò nomen inditum à leuatione mœroris: nam Græci βαλανεῖον dixerunt quod anxietatem animi tollat. Hæc & gymnaſia dicuntur, quia ibi athletæ vncto corpore & perfricato manibus exercitantur: nam γυμνάσιον græcè, latinè exercitium dicitur, γύμνης verò nudus.

Apodyterium vbi lauãtium veſtimenta ponuntur, ab exuendo dictum: ἀποδύειν enim græcè exuere dicitur.

Propina græcus ſermo eſt, qui apud nos corruptè popina dicitur. Eſt autē locus iuxta balnea publica, vbi poſt lauacrum à fame & ſiti reficiuntur, vnde & propina & propinare dicitur: πεῖνα enim græcè famem ſignificat, eo quòd hic locus famem tollat.

Tabernę olim vocabātur ædiculæ plebeiorum paruæ & ſimplices in vicis, axibus & tabulis clauſæ, vnde & tabernariæ, quòd ibi ſoleant conſedere: dictæ autem tabernæ quòd ex tabulis ligneis erant conſtructæ: quæ nunc & ſi non ſpeciem, nomen tamen priſtinum retinent.

Macellum dictum, quòd ibi mactentur pecora, quæ mercantibus venundantur.

Mercatum autem à commercio nominatum: ibi enim res vendere vel emere ſolitum eſt, ſicut & telonium dicitur, vbi merces nauium & nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor ſedet, precium rebus impoſiturus, & voce à mercatoribus flagitans.

Carcer eſt à quo prohibentur exire, & dictus carcer à coërcendo. Hinc Frōto. Vt pergræcari potius amœnis locis, quàm coërceri carcere videretur.

De habitaculis, Cap. III.

HAbitatio ab habitando vocata, vt Habitare caſas.

Domus ex gręca appellatione vocata, nam δώματα Græci tecta dicunt. Eſt autem domus vnius familiæ habitatio, ſicut vrbs vnius populi, ſicut orbis, domicilium totius generis humani.

Omne ædificium antiqui ædem appellauerunt. Alij ædem ab ædendo quidem ſumpſiſſe nomen exiſtimant, dantes exemplum de Plauto: Si vocaſſem vos in ædem ad prandiū. Hinc & ædificium, eo quòd fuerit prius ad edendum factum.

Aula domus eſt regia, ſiue ſpatioſum habitaculum, porticibúſque quatuor concluſum.

Atriū magna ædes eſt, ſiue amplior & ſpa- E tioſa domus, & dictum eſt atriū, eo quòd addantur ei tres porticus extrinſecus. Alij atriū quaſi ab igne & ligno atrum dixerunt, atrum enim fit ex fumo.

Palatium à Palante principe Arcadum dictum, in cuius honore Arcades palanteū oppidum conſtruxerunt, & regiam in ipſius nomine conditam palatium vocauerunt.

Thalamum hac ex cauſa vocatum ferunt. Cùm enim raptæ fuiſſent à Romanis Sabinæ, ex quibus cùm vna ante alias ſpecie nobilis cum magna omnium admiratione raperetur, Talamoni duci eam oraculo reſponſum eſt dari, & quoniā hæ nuptiæ fœliciter ceſſerant, F inſtitutum eſt, vt in omnibus nuptiis thalami nomen iteretur. Ægyptij quoque lingua ſua loca in quibus nubentes ſuccedunt & incubant, thalamum nominant.

Cœnaculum dictum à communione veſcendi, vnde & cœnobium congregatio. Antiqui enim publicè & in commune veſcebātur, nec vllius conuiuium ſingulare erat, ne in occulto deliciæ luxuriam gignerent.

Triclinium eſt cœnaculum, à tribus lectulis diſcumbētium dictum: apud veteres enim in loco vbi conuiuij apparatus exponebatur, tres lectuli ſtrati erant, in quibus diſcumbentes epulabantur: κλίνη enim græcè lectus vel G accubitus dicitur, ex quo confectum eſt, vt triclinium diceretur.

Cella dicta quòd nos occultet & celet.

Cubiculum verò, quòd eo cubemus, ibíq; dormientes requieſcamus.

Cubile autem cubandi locus eſt.

Seceſſus, quòd ſit locus ſecretus, i. ſine acceſſu.

Diuerſorium dictum, eo quod ex diuerſis viis ibi conueniatur.

Hoſpitium ſermo græcus eſt, vbi quis ad tempus hoſpitali iure inhabitat, & iterum inde tranſiens migrat: inde & metatū, quia mutatur. Vnde & legitur, & Caſtra metati ſunt, H pro mutauerūt. Non enim illic permanet exercitus, ſed pertranſit.

Mœniana dicta ſunt quod maneamus. Mœnianus collega Craſſi in foro proiecit * materias, vt eſſent loca in quibus ſpectantes inſiſterent, quæ ex nomine eius mœniana appellata eſt. Hæc & ſolaria, quia patent ſoli: poſt hæc alij lapide, alij materia ædificare porticibus mœniana, & foribus & domibus adiecerunt. al. macerias.

Tabulata olim ligneæ domus fiebant: inde nomen permanet tabulatorum.

Apogeum eſt conſtructum ſub terris ædificium, quod nos antrum vel ſpeluncam dicimus.

Solarium quod ſoli & auris pateat, qualis fuit locus in quo Dauid Berſabeā lauantem aſpexit

aspexit & adamauit.

Cùm Hierosolymam Antiochus obsideret, Hircanus princeps Iudæorũ reserato Dauid sepulchro, tria millia auri talenta inde abstraxit, ex quib⁹ 300. Antiocho dedit, vt obsidionem relinqueret, atque vt facti inuidiã demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus Xenodochia, quibus aduentum susciperet pauperum & peregrinorum, vnde & vocabulum sumpsit. Nam ex græco in latinum ξενοδοχεῖον peregrinorum susceptio nuncupatur. Vbi autem ægrotantes de plateis colligũtur, νοσοκομεῖον græcè dicitur : in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum mẽbra fouentur.

De ædificiis sacris, Cap. IIII.

Sacra sunt loca, diuinis cultib⁹ instituta, vtpote ea in quibus altaria litantibus de more pontificibus consecrantur.

Sancta iuxta veteres exteriora templi sunt.

Sancta autem sanctorum locus templi secretior, ad quẽ nulli erat accessus, nisi tantùm sacerdoti. Dicta autem Sancta sanctorũ, quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sanctiorum comparatione sanctiora sunt, sicut Cantica canticorum, quia cantica vniuersa præcellunt. Sanctum autem à sanguine hostiæ nuncupatum: nihil enim sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostiæ sanguine esset consecratum aut conspersum : item sanctum quod extat esse sancitum. Sancire autem est confirmare & irrogatione pœnæ ab iniuria defendere, sic & leges sanctæ, & mores sancti esse dicuntur.

Propitiatorium oraculum inter duo Cherubin. Et dictum propitiatorium quasi propitiationis oratorium : propitiatio enim placatio est.

Oracula dicta eo quòd inde responsa redduntur, & oracula ab ore.

Penetralia secreta sunt oraculorum, & penetralia dicta ab eo quod est penitus, hoc est D penè intus.

Oratorium orationi tantùm est consecratum, in quo nemo aliud agere debet, nisi ad quod est factum, vnde nomen accepit.

Monasterium vnius monachi, i. solitarij habitatio.

Cœnobium ex græco & latino videtur esse compositum. Est enim habitaculũ plurimorũ in commune viuentium : κοινὸν enim Græcè commune dicitur.

Tẽpli nomen generale, pro locis enim quibuscunque magnis antiqui templa dicebant. Et templa dicta quasi tecta ampla. Sed & locus designatus ad orientem, à contemplatio-

A ne templum dicebatur. Cuius partes quatuor erant, antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans, vnde & quando templum construebant, orientem spectabant æquinoctialem, ita vt lineæ ab ortu ad occidentem missæ fierent partes cæli dextra sinistra æquales, vt qui consuleret ac deprecaretur rectum aspiceret orientem.

Fana dicta à Faunis quibus tẽpla error gentilium construebat, vnde consulentes dæmonum responsa audirent.

Delubra veteres dicebãt templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, &
B appellari delubra à diluendo. Ipsa nunc sunt ædes cum sacris fontibus in quibus fideles regenerati purificantur, & bene quodã præsagio delubra sunt appellata : sunt enim in ablutionem peccatorum. Fons autem in delubris locus regeneratorum est, in quo septem gradus in Spiritu sancti mysterio formantur, tres in descensu & tres in ascensu. Septimus verò is est qui & quartus, i. similis filio hominis : extinguens fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo plenitudo diuinitatis habitat corporaliter.

Basilicæ prius vocabantur regum habitacula, vnde & nomen habẽt: nam βασιλεὺς rex, & basilicæ regiæ habitationes. Nunc autem
C ideo diuina templa basilicæ nominãtur, quia ibi regi omnium Deo cultus & sacrificia offeruntur.

Martyrium locus martyrum græca deriuatione, eo quod in memoriam martyris sit cõstructum, vel quòd sepulchra sanctorum ibi sint martyrum.

Aram quidam vocatam dixerũt, quod incensæ ibi victimæ ardeant. Alij aras dicunt à precationibus, i. quas Græci ἄρας vocant, vnde contrà imprecatio satura dicitur. Alij volunt ab altitudine aras, sed malè.

Altare autem ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara.

Pulpitũ quòd in eo lector vel psalmista positus in publico conspici à populo possit, quo liberius audiatur.

Tribunal eo quod inde à sacerdote tribuãtur præcepta viuendi. Est enim locus in sublimi cõstitutus, vnde vniuersa exaudiri possint. Aliàs tribunal à tribubus denominatũ, quod ad illum tribus conuocentur.

Analogium dictum quod sermo inde prædicetur: nam λόγος græcè sermo dicitur, quod & ipsum altius situm est.

De repositoriis, Cap. V.

Sacrarium propriè est locus templi in quo sacra reponũtur, sicut donarium est in quo

collocantur oblata, sicut lectisternia dicũtur, vbi homines sedere consueuerunt: ab inferendis ergo & deportandis sacris, sacrarium nuncupatur.

Donaria verò eo quod ibi dona reponãtur, quæ in templis offerri consueuerunt.

Ærarium vocatum, quia prius æs signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in vsu erat auro argentóque nondum signato, ex quorũ metallis quamuis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen ærarij permansit ab eo metallo vnde pecunia initium sumpsit.

Armarium locus est vbi quaruncunque artium instrumenta ponuntur. Armamentariũ verò vbi tantùm tela armorum. Vnde Iuuenalis, Quicquid habent telorum armamentaria cæli. Dicta autem vtraque ab armis, i. brachiis quibus exercentur.

Bibliotheca est locus vbi reponuntur libri: βίϐλος enim græcè liber, θήκη repositorium dicitur.

Promptuariũ dictum eo quod inde necessaria victui promuntur, i. proferuntur.

Cellarium quòd in eo colligantur ministeria mensarum, vel quæ necessaria victui supersunt. Inter promptuarium autem & cellarium hoc interest, quòd cellarium est paucorũ dierũ, promptuarium verò temporis longi.

Apotheca autẽ vel horrea à græco, verbum ex verbo repositoria vel reconditoria dici possunt, eo quod in iis homines elaboratas fruges repõnunt. Vnde & ἐνθήκην græco sermone repositam rei copiosam substantiam appellamus.

De operariis, Cap. VI.

Ergasteriũ locus est vbi opus aliquod fit. græco enim sermone ἐργάζομαι operor significat.

Ergastula quoque & ipsa à græco vocabulo nuncupantur, vbi deputãtur noxij ad aliquod opus faciendum, vt solent gladiatores & exules qui marmora secant, & tamen vinculorũ custodiis alligati sunt.

Gynæcium Grçcè dictum, eo quod ibi conuentus fœminarum ad opus lanificij exercẽdum conueniat. Mulier enim græcè γυνὴ nuncupatur.

Pistrinũ quasi pilistrinum, quia pilo antea tundebant granum. Vnde & apud veteres nõ molitores, sed pistores dicti sunt quasi * finsores, à findendis granis frumenti, molæ enim nondum vsus erat, sed granum pilo tundebant: vnde Virgilius, Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

al. pinsores

Clibanus fornax à cliuo dictus, ab eo quod in erectione sit collectus. Cliuum enim ascẽ-

E sum dicimus siue flexuosum.

Furnus per deriuationẽ à farre dictus, quoniam panis ex eo factus ibi coquitur.

Torcular dictum, eo quod ibi vuæ calcentur, atque extortæ exprimantur.

Forus est locus vbi vua calcatur, dictus quod ibi feriatur vua, vel propter quod ibi teratur pedibus. Vnde & calcatoriũ dicitur: sed hoc nomen multa significat. Prima species fori, locus est in ciuitate ad exercendas nundinas relictus. Secunda, vbi magistratus iudicare solet. Tertia, quam supradiximus, quam calcatoriũ nominamus. Quarta, spacia plana in nauibus, de quibus Virgilius, --Laxátque foros.

Lacus dictus quod ibi decurrit frugũ liquor.

F

De aditibus, Cap. VII.

Ditus ab eundo dictus, per quem ingredimur & admittimur.

Vestibulũ est vel aditus domus priuatæ, vel spaciũ adiacens ædibus publicis. Et vestibulũ dictum, eo quòd vestiuntur fores, aut quòd aditum tecto vestiat, aut à stando.

Porticus quòd transitus sit magis quàm ad standum sita sit, quasi porta, & porticus eo quòd sit aperta.

Ianua à Iano quodã appellatur, cui gentiles omnem introitũ vel exitum sacrauerũt. Vnde Lucanus, Ferrea belligeri compescat limina Iani. Est autẽ primus domus ingressus: cæ-

G tera intra ianuam ostia vocantur. Generaliter quidẽ ostium est, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab obstando dictũ, siue ostium, quia ostendit aliquid intus. Alij aiunt ostium appellari, quia hostẽ moratur. Ibi enim aduersariis nos obiicimus, hinc & Ostia Tiberina, quia hostibus sunt opposita.

Fores & valuæ claustra sunt. Sed fores dicuntur quæ foras: valuæ, quæ intus reuoluuntur, & duplices complicabilesque sunt, sed generaliter vsus vocabula ista corrumpit.

Claustra ab eo quòd claudantur dicta.

H Fenestræ sunt quibus pars exterior angusta & interior diffusa est, quales in horreis videmus: dictæ, eo quod lucem fœnerentur. Lux enim græcè φῶς dicitur, vel quia per eas intus positus homo foras videt. Alij fenestram putant dictam eo quòd domui lucem ministrat, compositum nomen ex græco latinóque sermone. φῶς enim Græcè lux est.

Cardo est locus in quo ostium vertitur, & semper mouetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδίας, quod quasi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moueat. Vnde & prouerbiale est, In cardine rem esse.

Limina ostiorum dicta, eo quod transuersæ sunt, vt limes, & per ea sicut in agro aut

intro eatur, aut foris eatur.

Postes & antes quasi post & ante stantes. Et antes quia ante stãt, vel quia antea ad eas accedimus priusquam domum ingrediamur. Postes eo quod post ostium stent.

De partibus ædificiorum, Cap. VIII.

FVndamentũ dictum quòd fundus sit domui. Idem & cementum à cedendo dictum, quod crasso lapide surgat.

Paries nũcupatus, quia semper duo sunt pares, vel à fronte, vel à latere. Siue enim tetragonum siue hexagonum sit, qui se conspiciũt ex pari erunt. Aliter enim structura facta deformis est.

Parietinas dicimus quasi parietum ruinas. Sunt enim parietes stantes sine tecto & sine habitantibus.

Angulus quod duos parietes in vnum coniungat.

Culmina dicta sunt, quia apud antiquos tecta tegebantur culmo, vt nunc rustica. Hinc tecti summitas culmen dicitur.

Cameræ sunt volumina introrsum respicientia, appellatæ à curuo. χαμωτύλον enim græcè curuum est.

Laquearia sunt quæ cameram subtegũt & ornant, quæ & lacunaria dicuntur. Principaliter autem lacus dicitur, vt Lucilius, Resultãt ædésque lacúsque. Cuius diminutio lacunar facit, vt Horatius, Neque aureum mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarum, & per ἀντίστιχον laquearium facit.

Absida græco sermone, Latinè interpretatur lucida, eo quòd lumine accepto per arcũ resplendeat. Sed vtrum absidã an absidẽ dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguũ quidam doctorum existimant.

Testudo est camera templi obliqua. nam in modum testudinis veteres templorũ tecta faciebant, quæ ideo sic fiebant, vt cæli imaginem redderet, quod constat esse conuexum. Alij testudinem volunt esse locum in partem atrij aduersum venientibus.

Arcus dicti quod sint arta conclusione curuati, ipsi & fornices.

Pauimenta originẽ apud græcos habẽt elaborata arte picturæ, Litostrota paruulis crustis ac*tessellis tinctis in varios colores. vocata autem pauimenta, eo quòd pauiantur, id est cædantur. Vnde & pauor, quia cædit cor.

al. testellis.

Ostracus est pauimentũ testaceũ, eo quod fractis testis calce admixta feriatur. Testam enim græci ὄστρακα dicunt.

Compluuiũ dictum, quia aquæ partes quæ circa sunt eò conueniant.

A Tesselæ sunt è quibus domicilia sternuntur, à tesseris nominata, id est quadratis lapillis, per diminutionem.

Bases fulturæ sunt columnarũ, quæ à fundamẽto cõsurgunt, & superpositæ fabricæ sustinent pondus. Bases autem nomen petræ est fortissimæ Syro sermone.

Columnæ pro longitudine & rotunditate vocatæ: in quibus totius fabricæ pondus erigitur. Antiqua ratio columnarũ erat altitudinis, tertia pars latitudinis. Genera rotundarum quatuor, Doricæ, Ionicæ, Thuscanicę, Corinthiæ, mensura grossitudinis & altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quæ B vocantur Atticæ, quaternis angulis aut amplius, paribus laterum interuallis.

Capitolia dicta, quòd sint columnarum capita: sicut super collum, caput.

Epistilia sunt, quę super capitella columnarũ ponuntur, & est Græcum, id est supermissa.

Tegulæ quòd tegant ædes, & imbrices, quòd accipiant imbres.

Lateres & Laterculi, quòd lati formentur circumactis vndique quatuor tabulis.

Canalis ab eo quòd caua sit in modũ cãnę. Sanè canalem melius genere fœminino quã masculino proferimus.

Fistulæ aquarũ sunt dictæ, quòd aquas fundant, & emittant. Nam στέλλειν græcè mittere est. Formæ earum pro magnitudine aquæ & C capacitatis modo fiunt.

De munitionibus, Cap. IX.

MVnitum vel munimẽtum dictum, quia manu est factum.

Cohors vocata, vel quòd coartet cuncta quæ interius sunt, id est concludat, vel quod coerceat obiectu suo extraneos, & adire prohibeat.

Vallum est, quod mole terræ erigitur, vt custodia prætendatur: dictum autem vallum à vallis. Nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Et valli dicti, quod figantur & euellantur. Interualla spacia sunt inter capita D vallorum, id est stipitum quibus vallum fit, vnde & cætera quoque spacia dicuntur, à stipitibus scilicet.

Agger est cuiuslibet rei aceruatio, vnde fossæ aut valles possunt repleri. Agger propriè dicitur terra aggesta, quæ vallo facto propius ponitur, sed abusiuè & muros & munimenta omnia aggerem dicimus.

Maceriæ sunt parietes longi, quibus vineæ aliquæ clauduntur. Longum enim Græci μακρὸν dicunt.

* Formatum siue formatium in Africa vel Hispania parietes de terra appellant, quomo-

Hodie Hispani vocant Tapias.

do in forma circumdatis duabus vtrimque tabulis infertiuntur verius quã instruuntur. Æuis durant incorrupti, ventis, ignibus, omni cemento fortiores.

Sepes munimenta satorum sunt, vnde & appellatæ.

Caulæ munimenta ouium vel sepimenta ouilium. Est enim Græcum nomen c detracta. Nam Græci ἀυλὰς vocant animalium receptacula.

De tentoriis, CAP. X.

TAbernacula tẽtoria sunt militum quibus in itinere solis ardores tempestatésq; imbriũ frigorísque iniurias vitant. Dicta autem tabernacula, quod cortinæ distentæ funibus, tabulis * interstantibus appenderentur, quæ tentoria sustinerent. al. in terra stantibus.

Tentorium vocatum, quòd tendatur funibus & palis. vnde & hodie prætendere dicuntur.

Papiliones vocantur à similitudine paruuli animalis volantis, quod maximè abundat florentibus maluis. Hæ sunt auiculæ quæ lumine accenso conueniunt, & circa volitantes ab igne proximo interire coguntur.

De sepulchris, CAP. XI.

SEpulchrum à sepulto dictum. Prius autẽ quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitũ est legibus, ne fœtore ipso corpora viuentium contacta inficerentur. Monumentũ ideo nuncupatur, eo quod mentẽ moneat ad defuncti memoriã. Cum enim non videris monumentum: obliuisceris mortuum. Hoc est illud quod scriptum est, Excidit tãquam mortuus à corde. Cùm autem videris, monet mentem & ad memoriam te reducit, vt mortuum recorderis. Monumenta itaque & memoriæ, pro mentis admonitione dictæ.

Tumulus dictus quasi tumens tellus.

Sarcophagus græcum nomen est, eo quod ibi corpora assumantur, σάρξ enim Græcè, caro, φάγειν comedere dicitur.

Mausolea sunt sepulchra seu monumenta regum, à Mausoleo rege Ægyptiorum dicta. Nam eo defuncto vxor eius miræ magnitudinis & pulchritudinis sepulchrum extruxit, in tantum vt vsque hodie omnia monumenta preciosa ex eius nomine mausolea nuncupentur.

Pyra est genus sepulchrorum quadratũ & fastigiatum vltra omnem celsitudinem quæ fieri manu possit, vnde & mensuram vnã vmbrarum egressæ nullam habere vmbram dicuntur. Tali autem ædificio surgunt, vt à lato incipiant & in angusto finiantur, sicut ignis. Πῦρ enim dicitur ignis. has Ægyptus habet. Apud maiores enim, potentes aut sub montibus aut in montibus sepeliebantur. Inde tractum est, vt super cadauera aut pyramides fierent, aut ingentes columnæ collocarentur.

De ædificiis rusticis, CAP. XII.

CAsa est agreste habitaculum palis atque virgultis, arundinibúsque contextum, quibus possint homines tueri à vi frigoris, vel caloris iniuria.

Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium, siue propter ardorem solis & radios declinãdos, siue vt inde homines vel bestiolas, quæ insidiari solẽt natis frugibus, abigãt. Hãc rustici capannam vocant: quod vnum tantũ capiat.

* Tescua quidam putant esse tuguria, quædam loca prærupta & aspera. al. Tesqua.

Magalia ędificia Numidarum agrestiũ oblonga, incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinæ sint: siue rotunda in modũ furnorum. Et magalia dicta, quasi magaria, quia magar Punici nouam villam dicunt, vna litera commutata l pro r magaria, Tuguria.

De agris, CAP. XIII.

AGer Latinè appellari dicitur, eo quod in eo agatur aliquid. Alij agrum ex græco nominari manifestius credunt. Vnde & villa græcè χωράγρος dicitur.

Villa à vallo, i. aggere terræ nuncupata, quòd pro limite constitui solet.

Possessiones sunt agri latè patentes publici priuatíque: quos initio non mãcipatione, sed quisque vt potuit occupauit, atque possedit, vnde & nuncupati.

Fundus dictus, quod eo fundatur vel stabiliatur patrimonium. Fundus autem, & vrbanum ædificium & rusticum intelligendũ est.

Prædium, quod ex omnibus patrifamilias maxime præuidetur, id est apparet, quasi præuidium, vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, vt prædæ nomine habebant.

Omnis autem ager, vt Varro docet, quadrifarius diuiditur. Aut enim aruus est ager, idest, sationalis: aut consitus, idest, aptus arboribus: aut pascuus, qui herbis tantum, & animalibus vacat: aut florens, quod sunt horti apibus congruentes & floribus. Quod etiam Virg. in quatuor lib. Georg. secutus est.

Rura veteres incultos agros dicebant, idest

siluas & pascua, agrum verò qui colebatur. Nam rus est quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest. Vnde & rusticus nominatur. hæc agrestium prima & otiosa fœlicitas.

Seges ager est in quo seritur, vnde & Virg. Illa seges demũ votis respõdet auari Agricolę.

Compascuus ager dictus, qui à diuisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter vicinis.

Alluuius ager est, quem paulatim fluuius in agrum reddit.

Arcifinius ager dictus est, quia certis linearum mensuris continetur: sed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborum, vnde & in iis agris nihil subsiciuorum interuenit.

Noualis ager est primum proscissus, siue qui alternis annis vacat, nouandarum sibi virium causa. Noualia enim semel cum fructu erant, & semel vacua.

Squalidus ager quasi excolidus, eo quod iã à cultura exierit, sicut exconsul, quod à consulatu discesserit.

Vliginosus ager est semper vuidus. Nam vuidus dicitur, qui aliquando siccatur. Vligo enim humor terræ naturalis est, ab ea nunquam recedens.

Subsiciua sunt propriè quę de materia præcidens sutor quasi superuacua abiicit. Inde & subsiciui agri, quos in pertica diuisos recusant quasi steriles & palustres. Item subsiciua, quæ in diuisura agri non efficiunt centurias, idest, iugera cc.

Area dicitur tabularũ æqualitas. dicta autẽ area à planitie & æqualitate, vnde & ara. Alij aream vocatam dicunt, quod pro triturandis frugibus eradatur, vel quod non triturentur in ea nisi arida.

Pratum est cuius fœni copia armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo quod protinus sit paratum: nec magnum laborem culturæ desideret. Prata autem sunt quæ secari possunt.

Paludes dictæ à Pale pastorali dea, quod palea, idest pabula nutriat iumentorum. D

De finibus agrorum, CAP. XIIII.

Fines dicti, eo quod agri funiculis sunt diuisi. Mensurarum enim lineæ in terrarum partitione tenduntur, vt dimensionis æqualitas teneatur.

Limites appellati antiquo verbo transuersi. Nam transuersa omnia antiqui lima dicebant à quo & limina ostiorum per quæ foris & intus itur, & limites quod per eos foras in agros eatur. Hinc & limus vocabulum accepit, cingulum quo serui publici cingebantur obliqua

A purpura.

Termini dicti, quòd terræ mensuras distinguunt atque declarant. His enim testimonia finium intelliguntur, & agrorum intentio & certamen aufertur.

Limites maximi in agris sunt duo, cardo & decumanus. Cardo qui à septentrione directus à cardine cæli est: nam sine dubio cælum vertitur in septentrionali orbe. Decumanus est qui ab oriente in occidentem per transuersum dirigitur, qui pro eo quod formam X faciat, decumanus est vocatus. Ager enim bis diuisus figuram numeri denarij efficit.

Area ab arcendo vocata. Fines enim agri B custodit, eosque adire prohibet.

Trifinium dictum, eò quod trium possessionum fines astringit. Hinc & quadrifinium quod quatuor. Reliqui limites angustiores, & inter se distant imparibus interuallis & nominibus designatis.

De mensuris agrorum, CAP. XV.

Mensura est quicquid põdere, capacitate, longitudine, altitudine, animóque finitur. Maiores itaque orbẽ in partibus, partes in prouinciis, prouincias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeri- C bus, iugera in climatibus, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, pedes, palmos, vncias & digitos diuiserunt. Tanta enim fuit eorum solertia.

Digitus est minima pars agrestium mẽsurarum. Inde vncia habens digitos tres. Palmus autem quatuor habet digitos: pes sedecim digitos: passus pedes quinque: pertica passus duos, idest decem pedes.

Pertica autem à portando dicta, quasi portica. Omnes autem præcedentes mensuræ in corpore sunt, vt palmus, pes, passus, & reliqua: sola pertica portatur. Est enim decem pedum ad instar calami * in Ezechiele templum mẽsurantis.

Sed multo maior est calamus. Est enim sex cubitorum cũ palmo, teste D. Hieronymo, tomo 4. in cap. 42. Ezechielis Et glo. ord. in c. 48. eiusdem Prophetæ.

Actus est minimus, latitudine pedum quatuor, longitudine centum sexaginta.

Climata quoque vndique versum habent sexaginta pedes.

Actus quadratus vndique finitur pedibus centum viginti. Hunc Betici arapennem dicunt, ab arando scilicet.

Actus duplicatus iugerum facit, & ab eo quod est iunctum, iugeri nomen accepit.

Iugerum autem constat longitudine pedũ ducentorũ xl. latitudine centum viginti.

Actũ prouincię Beticę, rustici * agrũ vocãt. al. agnum.

Porcam iidem Betici triginta pedum latitudine & octoginta latitudine definiunt. Sed

al. Quod defossum est lyra. Galli. al. centenũ. al. pedes CL. quadratos Iustum candetum.

porca est quod in arando extat. * Lyra quod defossum est. At Galli cãdetum appellant in areis vrbanis spacium centum pedum, quasi * centetum. In agrestibus autẽ * pedum CL. quod aratores candecum vocant. Porro stadialis ager habet passus cxxv. i. pedes dcxxv. cuius mẽsura octies computata miliare facit, quod constat quinque millibus pedum.

al. nomen tamen non perdiderũt

Centuria autem ager est ducentorum iugerum, qui apud antiquos à centũ iugeribus vocabatur: sed postea duplicata est, noménque pristinum retinuit. In numero enim centuriæ multiplicatæ sunt, * nomen mutare non potuerunt.

De itineribus, Cap. XVI.

Mensuras viarum nos milliaria dicimus, Græci stadia, Galli leucas, Ægyptij signes, Persæ parasanges. Sunt autem propriè quæque spacia.

Milliarium mille passibus terminatur, & dictum milliarium, quasi mille adium, habens pedes quinque millia.

Leuca finitur passibus quingentis.

Stadium octaua pars milliariũ est, constãs passibus cxxv. Hoc primum Herculem statuisse dicunt, eúmque eo spacio determinasse, quod ipse sub vno spiritu cõfecisset: ac proinde stadium appellasset, quod in fine respirasset, simúlque stetisset.

Via est, qua potest ire vehiculũ, & via dicta à vehiculorum incursu. Nam duos actus capit, propter euntium & venientium vehiculorum occursum.

Omnis autẽ via aut publica est, aut priuata. Publica est quę in solo publico est, qua iter actus populo patet. Hæc autem ad mare, aut ad oppida pertinet. Priuata est quæ vicino municipio data est.

Strata dicta, quasi vulgi pedibus trita. Lucretius: Stratáque iam vulgi pedibus detrita viarum. Ipsa est & delapidata, id est, lapidibus strata. Primum autem Pœni dicuntur lapidibus vias strauisse, postea Romani eas per omnem penè orbem disposuerunt, propter rectitudinem itinerum, & ne plebs esset ociosa.

Agger est media stratæ eminentia, coaggeratis lapidibus strata, ab aggere, id est, coacervatione dicta, quam historici viam militarem dicunt, vt, Qualis sępe viæ deprensus in aggere serpens.

Iter vel itus est via, qua iri ab homine quaqua versum potest.

Iter autem & itiner diuersam habent significationem. Iter enim locus est transitu facilis: vnde & appellamus * itum. Itiner autem est itus longæ viæ, & ipse labor ambulandi, vt quo velis peruenias. al. aditum.

Semita itineris dimidium est, à semitu dicta. Semita autem hominum est: callis, ferarum & pecudum.

Callis est iter pecudum inter montes angustum & tritũ, à callo * pecudum vocatum siue callo pecudum perduratum. al. pedum.

Tramites sunt transuersa in agris itinera, siue recta via, dicti quod transmittant.

Diuortia sunt flexus viarum, hoc est, viæ in diuersa tendẽtes: eadem diuerticula sunt, hoc est, diuersæ ac diuisæ viæ: siue semitæ trãsuersæ, quæ sunt alteræ viæ.

Biuium, quia duplex est via.

Competa, quia plures in ea competunt vię, quasi triuiæ, quatriuiæ.

Ambitus inter vicinorum ædificia locus, duorum pedum & semipedis ad circumeundi facultatẽ relictus, & ab ambulando dictus.

Orbita vestigium carri, ab orbe rotæ dicta.

Porro actus quo pecus agi solet.

Cliuosum iter flexuosum.

Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quòd iis viæ præcurrentium inuestigentur, id est, cognoscantur.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber decimusſextus.

Capita libri decimiſexti.

De pulueribus & glebis terræ, CAP. I.

PVLVIS dictus, quòd vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec reſiſtit: nec ſtare nouit: ſicut ait Propheta: Tanquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ.

Limus vocatus, quòd leuis ſit.

Cœnum eſt vorago luti.

Cinis ex incendio dicitur, ab eo enim fit.

Fauilla, quòd per ignem effecta ſit. Nam φῶς ignis eſt.

Gleba, quòd globus ſit. Pulueris enim collectione compingitur, & in vno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba eſt, ſoluta puluis.

Labyna, eò quòd ambulantibus lapſum inferat, dicta per deriuationem à labe.

Lutum vocatum quidam per antiphraſim putant, quòd non ſit mundum: nam omne lotum mundum eſt.

Volutabra appellata, quòd ibi apri volutentur.

Vligo ſordes limi vel aquæ ſunt.

A Zabulum leuiſſimum terræ genus.

Argilla ab Argis vocata: apud quos primùm ex ea vaſa confecta ſunt.

Creta, ab inſula Creta, vbi melior eſt.

Creta, Cimolia candida eſt: à Cimæa Italiæ inſula dicta: quarum altera veſtimentorum precioſos colores emollit: & * confricato ſulphure quodam nitore exhilarat: altera gemmis nitorem præſtat. *al. cõtritos. al. contriſtatos.*

Creta argentaria & ipſa candida appellata, eò quòd nitorem argento reddat.

Terra Samia à Samo inſula dicta, glutinoſa & candida, & linguæ lenis, medicamentis
B & vaſculis neceſſaria.

Puluis Puteolanus in Puteolanis Italiæ colligitur collibus, opponitúrque ad ſuſtinẽda maria fluctuſque frangendos. Nam merſus aquis protinus lapis fit, vndíſque cotidie fortior effectus in ſaxum mutatur, ſicut argilla igne in lapidem vertitur.

Sulphur vocatum, quia igne accenditur. πῦρ enim ignis eſt. Nam vis eius in aquis feruentibus ſentitur, nec alia res facilius accenditur. Naſcitur in inſulis Æoliis inter Siciliam & Italiam, quas ardere dicunt. Inuenitur & in aliis locis effoſſum. Huius genera quatuor.

Primū istud Plin. vocat viuum.

*Vnum quod foditur transflucet & viret, quo solo ex omnibus medici vtuntur. Alterum quod appellant glebam, vsibus tantùm fullonum familiare. Tertium liquor est, vsus eius ad lanas *sulfindendas, quia candorem mollitiémque præstat. *Quartum ad licinia conficienda maximè aptum. Sulphuris tanta vis est, vt morbos comitiales deprehendat *nitore *impositis ignibus in calice vini, prunáque subdita circumferens exardescentibus repercusso pallorem dirum velut defunctorum effundit.

al. Sufficiēdas. al. Suffundendas. al. Nidore. al. Impositum.

ANNOTAT.

De Creta Cimolia Plin. lib. 35. cap. xvij. Veros autem & preciosos colores emollit Cimolia, & quodam nitore exhilarat contristatos sulphure. Antea enim dixerat suffiri sulphure & mox desquamari Cimolia.

** Plinius lib. 35. cap. 15. ita habet. Quarto autem ad ellychnia maximè conficienda. Cætero tanta vis est vt morbos comitiales deprehendat nidore, impositum igni. Lusit & Anaxilaus eo, candens in calice nouo, prunáque subdita circumferens, exardescentis repercussu pallorem dirum velut defunctorum offundente conuiuis.*

De glebis ex aqua, CAP. II.

BItumen in Iudæa de lacu Asphaltite emergit, cuius glebas supernatantes, nautæ scaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim à terra exæstuans. Spissantur autem vtraque & dēsitate coëunt, & vtraque Græci πισσάσφαλτον appellant. Natura eius ardens & igni cognata, & neque aqua neque ferro rumpitur, nisi solis muliebribus inquinamentis: vtilis ad compages nauium.

Alumen vocatum à lumine, quòd lumen coloribus præstat tinguendis. Est autem salsugo terræ, efficitúrque hyeme ex aqua & limo, & æstiuis solibus maturatur. Huius species duæ sunt, liquidum & spissum.

Sal quidam dictum putant, quòd in igne exiliat. Fugit enim ignem dum sit igneus, sed naturam sequitur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt. Alij sal à salo & sole vocatum existimant: nam aquis maris spontè gignitur, spuma in extremis littoribus vel scopulis derelicta & sole decocta. Sunt & lacus & flumina & putei è quibus hauritur. Dehinc in salinis ingestus Sole siccatur, sed & flumina densantur in sale amne, reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum *lunæ noctibus: nam in Cyrenea Ammoniacus sub arenis inuenitur. Sunt & montes natiui salis, in quibus ferro ceditur, vt lapis renascens maius: tantæ alicubi duritiæ, vt muros domósque massis salis faciant, sicut in Arabia.

al. Plinius habet, luna.

In natura quoque salis differentię sunt. Nam alibi suauis, alibi salsissimus: commune sal in igne crepitat. Tragasæum nec crepitat igne, nec exilit. Agrigentinum Siciliæ flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra naturam.

Sunt & colorum differentiæ: Memphiticus rufus est: in parte quadam Siciliæ purpureus, vbi Æthna mons est. Item in eadem Sicilia in Pachyno adeò splendidus & lucidus, vt imagines reddat. In Cappadocia crocinus effoditur.

Salis natura necessaria est ad omnem escā.

Pulmentis enim saporem dat: excitat auiditatem, & appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus, delectatio & summa hilaritas. Hinc & salis nomen accepisse putatur. Nihil enim vtilius sale & sole. Denique cornea videmus corpora nauticorum. Quinetiam pecudes, armenta & iumenta sale maximè prouocantur ad pastum: multum largiores lacte, multóque gratiores casei dote. Corpora etiam sal astringit, siccat & alligat. Defuncta etiam à putrescendi labe vindicat, vt durent.

Nitrum à loco sumpsit vocabulum. Nascitur enim in oppido vel regione Ægypti Nitria, ex quo & medicinæ fiunt & sordes corporum vestiúmque lauantur. Huius natura non multum à sale distat. Habet enim virtutem salis, & similiter oritur canescentibus *littoribus siccitate.

al. Plinius cōuallibus.

Aphronitrum Græcè, latinè spuma nitri est, de quo quidam ait. Rusticus es, nescis quid Græco nomine dicat. Spuma vocor nitri Græcus es aphronitrū. Colligitur autem in Asia, in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur, si minimè fuerit ponderosum & maximè *fricabile, colore penè purpureo.

al. friabile.

Chalcantum dictum, quia chalcidis est timum, id est, flos: vnde & apud Latinos aëris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus: olim in Hispaniæ puteis vel stagnis id genus aquæ habentibus, quam decoquebant, & in piscinas ligneas fundebant appendentes super eas restes, lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhærebat: sicque eiectum siccabatur diebus xxx. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquidè collectum dehinc diffusum in quosdam solidatur botros: fit & in scrobibus cauatis, quarum de lateribus decidentes guttæ coalescunt: fit & salis modo, ex flagrantissimo sole. Adeò autem constrictæ virtutis est, vt in leonū & vrsorum ora sparsum tantam vim habeat ad stringendum, vt nō valeant mordere.

In codice quodam manuscripto ante vocabulum Aphronitrum habentur hæc:

Nam sicut salem littore maris feruor conficit Solis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum vel ipsius maris feruor in littora vlteriora proiecerit: ita in Nitria, vbi æstate pluuiæ prolixiores tellurem infundunt, adurit sideris ardor tantus, qui ipsas pluuiales per latitudinem arenarum concoquat in petram: sali quidem vel glaciei aspectu simillimam, sed nihil rigidi rigoris, nil salsi saporis habentem; quæ tamen iuxta naturam salis in caumate durare atque nubiloso aëre fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenæ sumentes seruant, & vbi opus fuerit pro lumento vtuntur. Vnde Iudææ peccanti dicit propheta: Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbam Borith, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus. Crepitat autem in aqua, quomodo calx viua, & ipsa quidem disperit, sed aquam lauationi aptam reddit.

De lapidibus vulgaribus, CAP. III.

LApis à terra tanquam densior etiam vulgò discernitur. Lapis autem dictus, quòd lædat pedem. Lapis mollis est & sparsus.

Saxa hærent & à montibus exciduntur.

Petra Græcum est.

Silex est lapis durus, eò quòd exiliat ignis, ab eo dictus.

Scopulus à saxo eminenti, quasi à speculando dictus: siue à tegimento nauium, ἀπὸ τοῦ σκέπτειν.

Spelea Græcè, spelunca Latinè. Est autem rupis cauata.

Crepido extremitas saxi * abrupti: vnde & crepido vocata, quòd sit abrupti saxi altitudo: sicut hæret pede pes densus, vnde & vocatur. [al. abrupta.]

Cautes aspera saxa in mari, dictæ à cauendo, quasi cauatæ.

Murices petræ in littore similes muricibus viuis, acutissimæ & nauibus perniciosæ.

Icon saxum est, quod humanæ vocis sonum captans, etiam verba loquentium imitatur. εἰκὼν autem Græcè, Latinè imago vocatur, eo quòd ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis: licet hoc quidem & locorũ natura eueniat, ac plerumque conuallium.

Calculus est lapillus terræ admixtus, rotundus atque durissimus, & omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus, quòd sine molestia breuitate sui calcetur: cui contrarius est scrupus, lapillus minutus & asper: qui si inciderit in calciamentum nocet, & molestia est animo: vnde & molestiã animi dicimus scrupulum: hinc & scrupea saxa, id est, aspera.

Cos nomen accepit, quòd ferrum ad incidendum acuat. * Cos enim Græco sermone incisio nominatur. Ex his aliæ aquariæ sunt: aliæ oleo indigent in acuendo, sed oleum lenem aquariæ aciem acerrimam reddunt. [al. cotis forte. χόμμα.]

Pumex vocatur, eò quòd spumæ densitate concretus fiat, & est aridus, candore paruus, tantámque naturam refrigerandi habens, vt in vase missus, musta deferuere desinant.

Rudos artifices appellant lapides contusos & calci admixtos, quos in pauimentis faciendis superfundunt: vnde & rudera dicuntur.

Gipsum cognatum calci est, & est Græcum nomen: plura eius genera. Omnium autem optimum lapis specularis. Est enim signis ędificiorum & coronis gratissimus.

Calx viua dicta, quia dum sit tactu frigida, intus occultum * continet ignem. Vnde & perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arsesserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui: oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Vsus eius structuris fabricę necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius, nisi calce coniunctus. Calx è lapide albo & duro melior structuræ: ex molli, vtilis tectoriis. [al. gerat.]

Arena ab ariditate dicta, non adhærendo in fabricis, vt volunt quidam. Huius probatio, si manu impressa stridat: aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

De lapidibus insignioribus, CAP. IIII.

MAgnes lapis Indicus ab inuentore vocatus. Fuit autem in India ita primum repertus. Clauis crepidarum, baculíque cuspidi hærens cùm armenta idem Magnes pasceret: postea & passim inuentus. Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adiunctus eius fecerit raptum. Nam adeò apprehendit ferrum, vt catenam faciat anulorum. Vnde & eum vulgus ferrum viuum appellat.

Liquorem quoque vitri vt ferrum trahere creditur, cuius tanta vis est (vt refert beatissimus Augustinus) quod quidam eundem magnetem lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrúmque super argentum posuerit: deinde subtermouẽte manu cum lapide ferrum cursu desuper mouebatur. Vnde factum est, vt in templo quodam simulachrum ex ferro pendere in aëre videretur. Est quippe alius in Æthiopia magnes, qui ferrum non ambit, sed respuit.

Omnis autem magnes tanto melior est, quanto magis cæruleus.

Gagates lapis primùm inuentus est in Sici-

lia, gagatis fluminis fluore reiectus. Vnde & nominatus, licet in Britannia sit plurimus. Est autem niger, planus, lenis & ardens igni admotus, Fictilia ex eo * scripta non delentur: incensus serpentes fugat, dęmoniacos perdit, virginitatem deprehendit: mirum, quia accenditur aqua, oleo restinguitur. E

al. sculpta.

Asbeston Arcadiæ lapis, ferrei coloris, ab igne nomen sortitus, eo quod accensus semel nunquam extinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid humana ars molita est: quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum dicunt, ibíque candelabrum & in eo lucernam sub diuo sic ardentem, vt eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. F

Pyrites Persicus lapis fuluus aëris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis: quidam facile scintillas emittit: hic tenentis manum si vehementius prematur adurit: propter quod ab igne nomen accepit. Est alius Pyrites vulgaris, quem viuum lapidem appellant, qui ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quæ excipiuntur sulphure vel aliis fungis vel foliis, & dicto celerius præbet ignem. Hunc vulgus focarem petram vocat.

Selenites, latinè lunaris interpretatur, eo quod interiorem eius candorem cum luna crescere atque deficere aiunt. Gignitur in Perside. G

Dionysius lapis fuscus & rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita, quia si aquæ mixtus conteratur, vinum flagrat: & quod in illo mirum est, ebrietati resistit.

Thracius niger & sonorus, nascitur in flumine, cuius nomen est pontus in Equitia.

Phrygius lapis, ex loco traxit vocabulum. Nascitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter grauis. Est autem gleba pumicosa. Vritur antea vino perfusus, flatúsque follibus donec rubescat: ac rursus vino dulci * intinguitur, trinis vicibus, tinguendis tantum vestibus vtilis. H

al. extinguitur.

Syrius lapis à Syria, vbi reperitur, appellatur: hic integer fluctuari * traditur, comminutus mergi.

al. creditur.

Arabicus similis est ebori sine vlla macula. Hic defricatus ad * cutem, succum dimittit croco similem.

al. cotem.

Iudaïcus lapis albus est, atque in schemate grandis scripturis sub inuicem modulatus, quas Græci γράμματα appellant.

Samius à Samo insula, vbi reperitur, vocatus, & est grauis & candidus, poliendi aurum vtilis.

Memphitis vocatus à loco Ægypti, & est gemmantis naturæ. hic tritus, atque in iis quæ vrenda & secanda sunt ex aceto illinitus, ita obstupescere facit corpus, vt non sentiat cruciatum.

Sarcophagus lapis dictus, eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies assumuntur. σὰρξ enim Græcè caro dicitur, φάγειν comedere. Nascitur autem in Troade * fissilíque vena scinditur. Sūt & eiusdem generis in oriente saxa, quę etiam viuentibus alligata, erodunt corpora.

al. silicisque

Æmathites appellatus, eo quod * cute resolutus, in colorem veniat sanguinis. Est autem admodum liuidus. Est & ferrugineus. Nascitur in vltima Ægypto, Babylonia, & Hispania.

al. cote.

Androdamantus colore niger, pondere & duritia insignis, vnde & nomen traxit: præcipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum vel æs dicitur, quíque attritus vt hæmathites in colorem redigitur sanguinis.

Isciſtos inuenitur in vltima Hispania croco similis, cum leui fulgore, facile friabilis.

Amiantos appellatus à veteribus, eo quod si ex ipso vestis fuerit * contexta contra ignem resistat, & igni imposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat, & est scissi aluminis similis, veneficiis resistens omnibus, specialiter magorum.

al. cōtacta.

Batrachites similis est testæ laminosæ * scissibilis.

al. sed Isci similis.

Gallactites colore cinereus, gustu suauis, sed ideo sic vocatus, quòd quiddam de se lacteum attritus dimittat.

* Obsius lapis niger translucidus, & vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum vmbras reddēdas. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India & in Samo * Italiæ.

al. Obscius Plinio Obsidius dicitur.

al. insula.

* Mytridas lapis Euphratis sole repercussus coloribus micat variis.

Plinius Mytrax.

Æthites lapides reperiuntur in nidis aquilarum: aiunt binos inueniri, marem & fœminam: nec sine iis parere aquilas. Harum masculus durus similis gallæ, subrutilus, fœmineus verò pusillus ac mollis. Alligati, partus celeritatem faciunt, etiam à quibus vuluæ excidunt, nisi citò parturientibus auferantur.

Phengites Cappadociæ lapis, duritia marmoris candidus atque translucens, ex quo quondam templum constructum est à quodam rege foribus aureis, quibus clausis claritas intus diurna erat.

* Emites eboris similis, in quo Darium cōditum ferunt, Parioque similis candore & duritia, minus tamen ponderosus, qui Porus vocatur.

Ita V. C. Ego ex Plinio corrigo Chernites. l. 36. ca. 17.

Ostracites vocatus, quòd similitudinem testæ habeat, vsus eius est pro pumice.

* Melantes lapis dictus, eò quòd melleum

Plin. Melititem vocat li. 36. c. 39.

& dulcem succum emittat.

V.C. Hismi-nis. al. Hismi-ridius. *Ismirus lapis asper & indomitus, & omnia atterens: ex quo gemmæ teruntur.

Corrigo ex Plinio. Ostreæ. Chrysites colore similis *ocreæ: inuenitur in Ægypto.

al. Amites. *Amnites similis nitro, sed durior: gignitur in Ægypto & Arabia, qui nascitur in Æthiopia veluti viridis, sed lacteus, cùm resoluitur, remordens vehementer.

Coranus albus est, duriorque Pario.

al. Moloti. *Melotius veluti viridis & grandis inuenitur in Ægypto.

Tusculanus à loco Italiæ dictus, dissilire igne traditur.

al. Sabinus. *Sauinus lapis fuscus addito oleo etiam lucere fertur. Est & quidam viridis lapis vehementer igni resistens.

Sifnius mollis & candidus, excalefactus oleo nigrescit atque durescit.

Lapides quoque medicinalium mortariorum & pigmentorum vsibus apti. Edesius præcipuus & inde colaticus.

al. reniten-tes. Thebaicus quoque & basanites lapides vel ex sese *remittentes.

Specularis lapis vocatus est, quod vitri more transluceat: repertus primùm in Hispania citeriore & circa Segobricam vrbem. Inuenitur enim sub terra & effossus exciditur atque finditur in quamlibet tenues crustas.

De marmoribus, Cap. V.

Post lapidum genera veniamus ad marmora. Nam inter lapides & marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximij lapides, qui maculis & coloribus commendantur. Marmor sermo Græcus est à viriditate vocatus, & quamuis postea & alij colores inueniantur: nomen tamen pristinum à viriditate retinuerunt.

Marmorum colores & genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia è rupibus excidũtur, sed multa sub terra sparsa sunt pretiosissimi generis: sicut Lacedæmonium viride cunctis hilarius, repertum prius apud Lacedæmones, vnde & vocabulum traxit.

Ophites serpentium maculis simile est, vnde & vocabulum sumpsit, duo eius genera, molle candidum, nigrum durum.

Augusteum, & Tiberium in Ægypto Augusti & Tiberij primùm principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab Ophite, cùm illud, vt prædiximus, serpentium maculis sit simile, hæc maculas diuerso modo colligunt. Nã Augusteum vndatim est crispum in vertice, Tiberium sparsa non conuoluta canitie.

Purpurites ex Ægypto, est rubens, candidis interuenientibus punctis. Nominis eius A causa quòd rubeat vt purpura.

Basanites ferrei coloris sine duritia. Vnde & nomen ei datum est, inuentus in Ægypto & Æthiopia.

Alabastrites lapis candidus: *intertinctus variis coloribus: ex quo Euangelici illius vnguenti vasculum fuit. Cauent enim hunc ad vasa vnguentaria: quoniam optimè seruare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Ægyptias & Damascum Syriæ, cæteris candidior: probatissimus verò in India. al. interdistinctus. & interstinctus.

Parius candoris eximij, *Ligdinus cognomento. hic apud Paron insulam nascitur, vnde & Parius nũcupatus. Magnitudo eius quæ lances cateràsque non excedat. vnguentis & ipse aptus. al. lychnites.

B Coralliticus in Asia repertus, mensuram non vltra cubitos binos: candore proximo eboris ad quandam similitudinem è diuerso niger.

Alabandicus terræ suæ nomine nuncupatus, purpuræ aspectu similis. Iste in oriente igni liquatur, atque ad vsum vitri funditur.

Thebaicus *intertinctus aureis guttis inuenitur in parte Ægypti ascriptus *coticulis ad terenda collyria quadam vtilitate naturali conueniens. interstinctus. concolis.

Sienites circa Sienem vel Thebas nascitur: trabes ex eo fecêre reges.

C Marmora autem in officinis sunt, rupibus gignuntur, ex quibus istæ Sienites diuersi coloris maculis distinctus est, cuius primum vsum insulæ Cyclades dederunt.

Lesbius liuidior est paulo hoc, sed & ipse diuersi coloris maculas habens.

Corintheus Ammoniacæ guttæ similis cũ varietate diuersorum colorum, Corintho primùm repertus: ex eo columnæ ingentes limináque fiunt ac trabes.

Charisteum viride, optimum nomen ab aspectu habens, eo quod gratum sit iis qui gemmas sculpunt: eius enim viriditas reficit oculos.

D Numidicum marmor Numidia mittit, ad *cutem succum dimittit, croco similem: vnde & nomen accepit, non crustis, sed in massa & liminum vsu aptum. al. cotem.

Luculleum marmor nascitur in *Choo insula, cui Lucullus consul nomẽ dedit, qui delectatus illo primùm Romam inuexit, solúmque penè hoc marmor ab amatore nomen accepit. al. Chio.

Est & *Limensis τέφεια appellatus à colore cineris, cuius lapidis alligatio contra serpentes laudatur. al. lumensis.

Ebur à barro, id est, elephante dictum. Horatius: Quid tibi vis mulier nigris dignissima barris?

De gemmis, CAP. VI.

POst marmorum genera gemmæ sequuntur, quæ multum auro decorem tribuunt venustate colorum. Primordia earum à rupe Caucasi. Fabulæ ferunt, Prometheum primũ fragmentum saxi * eiusdem inclusisse ferro ac digito circundedisse: iisque initiis cepisse anulum atque gemmas.

al. eius.

Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, è quibus nos ea tantùm quę principalia sunt siue notissima annotabimus.

Gemmæ vocatæ, quòd instar gummi transluceant.

Preciosi lapides ideo, quia carè valent: siue vt à vilibus discerni possint, seu quòd rari sint. Omne enim quod rarum est, magnum & preciosum vocatur, sicut & in Samuëlis volumine legitur: Et sermo domini preciosus erat in Israël, hoc est, rarus.

De viridioribus gemmis, CAP. VII.

OMnium gemmarum virẽtium Smaragdus principatum habet, cui veteres tertiam post margaritas & vniones tribuunt dignitatem. Smaragdus à nimia viriditate dicitur. Omne enim satis viride * Smaragdum dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis maior hoc austeritas est. Nam herbas virentes frondésque exuperat, inficiens circa se viriditate repercussum aërem. Sculpentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cuius corpus si extentum fuerit, sicut speculum, ita imagines reddit. Quippe Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani. Colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone. Tunc enim tellure deoperta intermicant, quia iis ventis arenæ maximè mouẽtur. Tertium Ægyptij habent. Reliqui in metallis ærariis inueniuntur, sed vitiosi. Nam aut ære aut plumbo aut * lapillamentis vel salis similes notas habent.

al. amarum.

fortè capillamentis.

Smaragdi autem mero & viridi proficiunt oleo, quamuis natura imbuantur.

Chalcosmaragdus dicta, quòd viridis sit: & turbida,* aëris venis. Hęc in Ægypto vel Cypro insula nascitur.

al. hærens.

Prasius pro viridante colore dictus, sed vilis. Cuius alterũ genus sanguineis pũctis * abhorret. Tertium distinctum virgulis tribus candidis.

Emendo ex Plinio. obhorret.

Berillus in India gignitur, gentis suæ lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas formas, vt hebetudo coloris re-

E percussione angulorum excitetur. Aliter politus non habet fulgorem. Genera eius nouem.

Chrysoberillus dictus, eò quòd pallida eius viriditas in aureum colorem resplendeat, & hunc India mittit.

Chrysoprassus Indicus est, colore porri succum referens, aureis interuenientibus guttis, vnde & nomen accepit, quem quidam Berillorum generis iudicauerunt.

Iaspis de Græco in Latinum viridis gemma interpretatur. Est autem smaragdo subsimilis & crassi coloris. Species eius xvij. Volunt autem quidam Iaspidum gemmam, & gratiæ & tutelæ esse gestantibus, quod credere non F fidei sed superstitionis est.

Topazion ex virenti genere est omníque colore resplendens: inuenta primùm in Arabiæ insula, in qua Troglodytæ prædones fame & tempestate fessi cùm herbarum radices effoderent, eruerunt. Quæ insula postea quæsita nebulis cooperta tandem à nauigantibus inuenta est. Sed ob hoc locus & gemma nomen ex causa accepit. Nam τοπάζειν Troglodytarum lingua significationem habet quærendi. Est autem amplissima gemmarum, eadem sola nobilium, limam sentit, genera eius duo.

Callaica colore viridis, sed pallens & nimis crassa, nihil iocundius aurum decens, vnG de & appellata. Nascitur in India vel * Germania in rupibus gelidis, oculi modo extuberans.

Cor. ex Pli. Carmania.

Molochites spissius virens & crassior quàm smaragdus, à colore maluæ nomen accepit: in reddendis laudata signis. Nascitur in Arabia.

Heliotropium viridi colore & nubilo stellis puniceis superspersa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est. Nam deiecta in labris æneis * radio Solis mutat sanguineo repercusso. Extra aquam autem speculi modo Solem excipit, deprehendítque defectus eius, subeuntem lunam ostendens H Magorum impudentiæ. Manifestissimum in hoc quoque exemplum est, quòd admixta herba Heliotropio quibusdam additis * præcantationibus gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro & Africa, sed melior in Æthiopia.

al. precationibus.

Sagda gemma prasini coloris apud Chaldæos. Cuius tanta vis est, vt permeantes naues è profundo petat, & carinis ita tenaciter adhæreat, vt nisi abrasa parte ligni vix separetur.

Myrrhites dicta est, quòd in eo myrrhæ color est. Compressus autem vsque ad colorem nardi, spirat suauitatem aromatis. Reperitur in Arabia

in Arabia vel Ægypto myrrhæ coloris & odoris, vnde & nomen accepit.

Melichloros bicolor ex vna parte viridis: ex altera melli similis.

Choaspites à flumine Persarum dicta est, ex viriditate fulgoris aurei.

ANNOTAT.

V.C. radios Solis imitatur sanguineo repercussu.

Plinius. deiecta in vas aquæ, fulgorem Solis accedentem percussu sanguineo mutat.

V. C. & Plinius ita distinguunt, vt post ostendens sit periodus. Et deinde noua sententia, Magorum impudentiæ vel manifestissimum, &c.

De rubris gemmis, CAP. VIII.

Corallius gignitur in mari, forma ramosus, colore viridis & maximè rubens: *baccæ eius vel viȩ candidæ sub aqua & molles: detractæ confestim durantur & rubescũt, tactúque protinus lapidescunt. Itaque occupari euellíque retibus solet aut acri ferramento præcidi: qua de causa corallius vocitatur. Quantum autem apud nos margaritum Indicum preciosum est, tantum apud Indos corallium. Hunc magi fulminibus resistere affirmant, si creditur.

V.C. venæ eius candidæ.

Sardius dicta, eò quòd primùm reperta sit à Sardis: hæc rubrum habet colorem marmoribus prȩstans: sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinque.

Onyx appellata, quod habet in se permixtum candorem in similitudinem vnguis humanæ. Græci enim vnguem ὄνυχα dicunt. Hanc India & Arabia gignit, distant autem inuicem. Nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis: Arabica autem nigra est cum candidis zonis. Genera eius quinque.

Sardonix ex duûm nominum societate vocata est. Est enim ex onychis candore & Sardo. Cõstat autem tribus coloribus: subterius nigro, medio candida, superius mineo. Hæc sola in signando nihil ceræ euellit. Reperitur autem apud Indos & Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque.

Hæmathites rubore sanguineus ac propterea Hȩmathites vocatur, αἷμα quippe sanguis est. Gignitur in Æthiopia quidem, sed principalis in Arabia & in Africa inuenitur. De qua promittunt Magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias.

Succinus, quem appellant Græci ἤλεκτρον, fului cereíque coloris, fertur arboris succus esse, & ob id succinum appellari. Electrum autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Námq; Phaëtonte fulminis ictu interempto sorores eius luctu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem, & electrum appellatum quoniam sol vocitatus sit *electron plurimi poëtæ dixerunt. Constat autem non esse succum populi, sed pineæ arboris. Nam accensus tedæ nidore flagrat. Nascitur autem in insulis Oceani septētrionalis sicut gummi, densatúrque vt cristallum rigore vel tepore. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium fœminarum monilia. Vocari autem à quibusdam harpaga, eò quòd attritu digitorum accepta caloris anima folia paleásq; vestium fimbrias rapiat, sicut magnes ferrum. Quocumque autem modo libeat tingitur. Nam Anchusæ radice conchilióque inficitur.

V. C. Elector, ita & Plinius.

*Ligurius vocatus, quòd fiat ex vrina lyncis bestiæ tempore indurata. Est autem sicut & succinum fulua, attrahens spiritu folia propinquantia.

Corr. ex Pl. Lyncurius.

De purpureis, CAP. IX.

Inter purpureas gemmas principatũ Ametistus Indicus tenet. Ametistus purpureus est permixto violaceo colore, & quasi rosæ nitor, & leniter quasdam flammulas fundens. Alterum eius genus descēdit ad hyacinthos. Causam nominis eius afferunt, quia sit quiddam in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem *sculpturis facilis: genera eius quinque.

Plin. scalpturis.

Saphirus cȩruleus est cum purpura, habens pulueres aureos sparsos, apud Medos optimus, nusquam tamen perlucidus.

Hyacinthus ex nominis sui flore vocatur. Hic in Aethiopia inuenitur, cæruleum colorem habens. Optimus qui nec rarus est, nec densitate *obtusus, sed ex vtroque temperamento lucens purpuráque refulgens: hic autē non rutilat æqualiter, sed cum facie cæli mutatur. Sereno enim perspicuus est atque gratus, nubilo corā oculis euanescit, atque marcessit, in os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen inuictus. Nam adamante scribitur & signatur.

al. obtunsus

Hyacinthizon Indicus est Hyacinthum propè referens. Quidam autem eorum cristallis similes, capillamentis intercurrentibus obscurantur, ex quo etiam vitio nomen illorum est.

Ametistizō appellatur, quia eius extremus igniculus in ametisti violam exit.

Chelidonia ex hirundinum vocata colore, & duûm est generum, quarum vna ex altera parte purpurea, & altera purpurea nigris interuenientibus maculis.

Cyanea Scythiæ gemma cȩruleo coruscans nitore *purpura interdum & punctulis intermicantibus auratis puluisculis varians.

al. pũra.

Roditis rosea est, & ex eo nomen accepit.

De Candidis, CAP. X.

MArgarita prima candidarum gemmarum, quam inde margaritam aiunt vocatam, quòd in cōchulis maris hoc genus lapidū inueniatur. Inest enim in carne cochleæ calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus. Gignitur autem de cælesti rore, quem certo anni tempore conculæ hauriunt. Ex quibus margaritis quędam vniones vocantur: aptum nomen habentes, quod tantū vnus, nūquam duo vel plures simul reperiātur. Meliores autem cādidæ margaritæ, quàm quæ flauescūt. Illas enim aut iuuentus, aut matutini roris conceptio reddit candidas: has senectus vel vespertinus aër gignit obscuras.

Emendo ex Plinio Pæderos, quā eandē cum Opalo facit.

F *Pedorus secunda post margaritam candidarum gemmarum, de qua quæritur in quo colore numerari debeat, toties iactati per alienas pulchritudines nominis, adeò vt decoris prærogatiua *vocabulo facta sit.

Plin. in vocabulo.

Asterites candida est, inclusam lucem continens veluti stellam intus ambulantem, redditque Solis candidantes radios, vnde & nomen inuenit.

Galactites lactea est, quæ attrita reddit succum album ad *lacteum saporem, fœminis nutrientibus illigata fœcundat vbera. Infantium quoque collo suspensa saliuam facere fertur, in ore autem liquescere, & memoriam adimere. Mittunt eam Nilus & Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum Galactiten vocant.

al. lactis.

G

Pli. Galaxia

*Galatias grandinis & cādorem præfert & figuram, duritie quoque inuicta vt adamas: etiam in igne posita, manet suum frigus.

Solis gemma candida est, traxitque nomen, quòd ad Solis speciem in orbem fulgentes spargit radios.

Selenites translucet candido melleóq; fulgore, continens lunæ imaginem, quam iuxta cursum astri ipsius perhibent in dies singulos minui atque augeri. Nascitur in Perside.

Corr. ex Pli. Cynœdia.

*Cimedia inuenitur in cerebro piscis eiusdem nominis, candida & oblonga. Præsagire iis ferunt Magi signa tranquillitatis vel tempestatis.

Emendo ex Plin. Beliocukus.

H *Beloculus albicans pupillam cingit, nigra medio aureo fulgore lucētem, & propter speciem Assyriorum regi Belo dicatam, vnde & appellata.

Epimelas dicitur cùm in candida gemma supernè nigricat color, vnde & nomen habet.

Exebenus speciosa & candida, qua aurifices aurum poliunt.

De nigris, CAP. XI.

V. C. Agathes.

AChates reperta primùm in Sicilia iuxta flumē eiusdē nominis, posteà plurimis

E in terris. Est autem nigra habēs in medio circulos nigros & albos iunctos & variatos, similis Hæmathiti. Magi suffitu earum, si creditur, tempestates euertunt: flumina sistunt.

Ex Plinio emendo Absyctos. in indice verò Plinij corruptè legitur, Apersyctes.

*Absectos nigra & ponderosa distincta venis rubentibus. Hæc excalefacta igni septem diebus calorem tenet.

Ægyptilla nigra est radice, cærulea facie, ex Ægypto vbi inuenitur vocata.

al. Medea.

*Media nigra est à Medea illa fabulosa inuenta. Habet venas aërij coloris, sudorem reddit croci, saporem vini.

Veientibus Plin. Veiis.

Veientana Italica gemma est, à *Vegenis reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.

Em. ex Pli. Baroptis.

* Bariptos nigra est cum sanguineis & albis notis.

corr. ex Pli. Mesomelas.

*Meramelas nigra vena, quemlibet colorem secans per medium.

Veneris crinis nigerrimi nitoris, continens in se speciem rufi crinis.

cor. trichr.

Pli. candidā V. C. habet aeré. fortè legendum est, croceū.

*Tricuus ex Africa nigra est, sed tres succos reddit, ab radice nigrum est, medio sanguineum, è summo *ocreæ.

Dionysia nigro mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum flagrat, & odore suo ebrietati resistere putatur.

Pyritis nigra quidem, sed attritu digitos adurit.

De variis, CAP. XII.

corr. Panchus.

*SAngrus varius ex omnibus penè coloribus constans, vnde & nominatur.

al. Olea.

*Olca barbari nominis ex fuluo & nigro, viridíque & candido est.

corrigo ex Pli. Mitrax.

*Mitridax Sole percussa, coloribus micat variis. Gignitur in Perside.

Droselitus varius nominis causa: quia si ad ignem applicetur, velut sudorem mittit.

Opalus distinctus, diuersarū colore gemmarum. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis: ametisti fulgens purpura, smaragdi nitens viriditas, & cuncta pariter sub quadam varietate lucentia. Nomen habet ex patria. Sola enim eum parturit India.

Ponticæ à Ponto dicuntur, genere diuerso nunc sanguineis, nunc auratis guttis micātes, aliæ habentes stellas, aliæ longis colorum ductibus lineatæ.

corr. ex Pli. Hexecontalithos.

*Exocōtalibus in parua magnitudine multicolor, vnde & hoc nomen sibi adoptauit. Tam diuersis enim notis sparsus est, vt sexaginta gemmarum colores in paruo eius orbiculo deprehendātur. Nascitur autem in Lybia apud Troglodytas.

corr. ex Pli. Murrhina. Emendo ex Plin. Carmania.

*Murina apud Parthos gignitur, sed præcipua in*Germania, humorem sub terra pūtant calore densatum, vnde & nomē sumpsit. Va-

rietas eius in purpuram cādorémq; & ignem cum quibusdam colorum repercussionibus, quales in cælesti arcu spectantur. Cuius contraria causa crystallum facit, gelu concreto vehementiore.

A

De Cristallis, Cap. XIII.

Cristallus resplendens & aquosus colore traditur, quod nix sit glacie durata per annos. Vnde & nomen ei Græci dederunt. Gignitur autem in Asia & Cypro: maximè in Septentrionum alpibus, vbi nec æstate sol feruentissimus inuenitur. Ideo ipsa diuturna & annosa duritia reddit hanc speciem quæ cristallus dicitur. Hic oppositus radiis Solis adeò rapit flammā, vt aridis fungis vel foliis ignem præbeat. Vsus eius etiam ad pocula destinatur. Nihil autem aliud quàm frigidum pati potest.

B

Adamas Indicus lapis paruus & indecorus ferrugineum habens colorem & splendorem cristalli. Nunquam autem vltra magnitudinem nuclei auellani repertus. Hic nulli cedit materiæ, nec ferro, nec igni, nec vnquam incalescit, vnde & nomen Græca interpretatione, indomita vis accepit. Sed dum sit inuictus ferri ignísque contemptor, hircino rumpitur sanguine, recenti & calido maceratur, sicque multis ictibus ferri perfringitur. Cuius fragmentis sculptores pro gemmis insigniendis perforandísque vtuntur. Hic autem dissidet cum Magnete lapide, intantū vt iuxta positus, ferrum non patiatur * abstrahi Magneti, aut si admotus Magnes comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere: metus vanos expellere: maleficis resistere artibus. Genera eius sex.

C

al. abstrahere Magnetem.

Galatias grandinum & candorem & figuram adamantinæ duritiæ habet. Etiam in igne positus manet suum frigus.

Cerauniorum duo genera sunt. Vnū quem Carmania mittit cristallini similem, splendet tamen cæruleo, & si sub diuo positus fuerit, fulgorem rapit sidereū. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis littoribus gignit, cui color Pyropo rubenti, & qualitas vt ignis. Hæc aduersus vim fulgurum opitulari fertur si credimus. Dicta autem Ceraunia, quoniam alibi non inuenitur, quàm in loco fulminis ictui proximo. Græcè enim fulmen, κέραυνος dicitur.

D

Iris apud Arabiam in mari Rubro nascitur coloris cristallini, sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa Sole, species & colores arcus cælestis in proximos parietes * imitatur.

Pl. eiaculat.

Astrion ex India est, cristallo propinqua, in cuius cētro stella lucet fulgore lunę plenæ. Sumpsit autem nomen quòd astris opposita, fulgorem rapit ac * regit.

Emendo ex Pli. regerit.

* Electria quasi electoria. In ventriculis enim gallinaceis inuenitur, cristallina specie magnitudine fabæ. Hac in certaminibus inuictos fieri Magi volunt, si credimus.

Alectria quasi alectoria.

Enhydros ab aqua vocata. Exundat enim aquam, ita vt clausam in ea putes fontaneam scaturiginem.

Omnium ardentium gemmarum principatum carbunculus habet. Carbunculus autem dictus, quòd sit ignitus vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur. Lucet enim in tenebris, adeò vt flammas ad oculos vibret. Genera eius xij. sed præstantiores qui videntur fulgere, & velut ignem effundere. Carbūculus autem Græcè ἄνθραξ dicitur. Gignitur in Lybia apud Trogloditas.

Antracites vocatus, quòd sit & ipse coloris ignei, vt carbunculus, sed candida vena præcinctus, cuius proprium est quòd iactatus in ignem velut * inter mortuos extinguitur: at contrà aquis perfusus exardescit.

Ita cod. omnes: corrigo ex Pli. intermortuus.

* Sandarisus nascitur in India loco eiusdem nominis. Species eius, quòd veluti * intro lucido igne intus fulgent aureæ guttæ. Constat autem inter omnes quantus numerus stillarū accedit, tanto & precium accedere.

Corr. ex Pl. Sandactros V. C. intra lucidum ignem. Pli. in trāslucido stellantes.

* Lignis ex eodem genere ardentium est appellata à lucernarum flagrantia. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiorem carbunculum esse dixerunt. Huius duplex facies: vna quæ purpura radiat: altera quæ cocci rubore. A Sole excalefacta, aut digitorum attritu paleas & chartarum fila ad se rapere dicitur. * Sculpturis resistit, ac si quando sculpta fuerit, dum signa imprimit, quasi quodam * animali morsu partem ceræ temptat. Genera eius quatuor.

Plin. Lychnites.

Plin. scalpturæ.

ANNOTAT.

V. C. Animali morsu partem carpere tentat. al. partem ceræ retentat. Plin. partémque ceræ in signo tenent.

Carchedonius hoc quod & Lychnites facere dicitur, quanquam multum vilior prædictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, vt ferunt, diuino. Inuenitur ad repercussum lunæ plenæ. Omnia autem genera sculpturæ resistunt.

* Alabādina dicta ab Alabāda Asiæ regione cuius color ad Carchedoniū vadit, sed rarus.

Pli. Alabandica.

* Dracontites ex cerebro draconis eruitur, quæ nisi viuenti abscisa fuerit non * ingemmescit: vnde & eam Magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explo-

Plin. Draconites. al. ignescit. Plin. gemmescit.

t ij

rant draconum specus & spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum soporem, atque ita somno sopitis capita desecant & gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido. Vsu earum Orientis reges præcipuè gloriantur.

Chrysoprasius Æthiopicus est, quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus est, die aureus.

Plin. Phlegontis.

*Flogites ex Persida est, ostentans intra se quasi flammas æstuantes quæ non exeant.

Syrtites vocata quoniam in littore Syrtium inuenta primùm est in parte Lucaniæ. Color eius croceus: intus stellas continens elanguidas, sub nubilo renitentes.

Ermiscion inter gratissimas aspicitur, & ex igneo colore radians auro, portans secum in extremitatibus candidam lucem.

De Aureis, Cap. XIIII.

Svnt quædam gemmarum genera ex specie metallorum vel lapidum cognominata.

Chrysophis aurum tantùm videtur esse.

Chrysolitus auro similis est cum marini coloris similitudine, hunc Æthiopia gignit.

Chryselectrus similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu iocundus, rapacissimus ignium, & si iuxta fuerit celerrimè ardescens.

Plin. Pallida.

Chrysolampis ex auro & igne vocata. *Aurea est enim die, & nocte ignea: hanc Aethiopia gignit.

Ammochrysus arenis auro intermixtis nūc bractearum, nunc pulueris habet quadrulas. Gignitur in Perside.

Corr. ex Plinio Leucochrysos.

*Leocrisus colore aureo interueniente candida vena.

Plin. Melichrysos.

*Melectrisis dicta, quòd veluti per aurum sincerum, sic hæc gemma transluceat.

Chrysocolla gignitur in India, vbi formicæ eruunt aurum. Est autem auro similis & habet naturam Magnetis, nisi quod augere aurum traditur, vnde & nuncupatur.

Argirites similis argento, habens stigmata aurea.

Plin. quadrata, semper tessellis similis.

Androdamas argenti nitorem habet, & penè adamas, *quadrata semper tesseris. Magi putant nomen impositū ab eo quod animorū impetus vel iracundias domare & refrenare dicatur, si credimus. Gignitur in mari Rubro.

Chalcites aërij coloris est.

Plin. Chalcophonos.

*Calcofanus nigra est, sed lapidi illisa æris tinnitum reddit.

Balanites duo sunt genera, subuirides & Corinthij æris similitudine, mediam secante flammea vena.

Plin. litigio illata.

Sideritis à contemplatione ferri nihil dissonat. *In maleficiis quoque modo si infera- E tur discordias excitat.

Ideus dactylus ex insula Creta est, ferrei coloris, causa nominis eius, quia pollicem humanum exprimit.

Aethiopicus ferrei coloris est, qui dum teritur, succum emittit.

Plin. Zmilacis.

al. Proconnesio marmori, ita Plin.

*Similianicius in Euphratis alueo legitur *pro cōnexione marmoris similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.

Arabica ex patria dicta, aspectu eburnea est.

Plin. rutila.

al. si feruentem aquā, &c.

Hephæstitis speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quanquam *rutilet: experimētum eius *si feruenti aquæ addita statim refrigeret: aut si Soli opposita aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco. F

Ostracites lapidosus colore testaceo durior Alteria Achati similis, nisi quòd Achates politura pinguescit. Duriori tanta inest vis, vt aliæ gemmæ *sculpantur fragmentis eius.

al. scalpantur.

Glossopetra similis est linguæ humanæ, vnde & nomen sumpsit. Fertur autem deficiente luna cælo cadere, cui non modicam Magi tribuunt potestatem. Nam ex eo lunares motus excitari putant.

Sunt & quædam gemmarum genera cognominata ab animalibus.

Echites vipereas maculas exprimit.

al. Carcinias.

*Carcinæ marini cancri coloris est.

Scorpitis scorpionem & colore & effigiē refert.

G Myrmicites formicæ reptantis effigiem imitatur.

Taos pauoni est similis.

Hieracites accipitris coloris.

Aetites aquilæ.

Aegophthalmos, caprino oculo similis.

al. sanguīneo. Plin. sanguinea. V.C. candidò cingitur. ita & Plin.

Lycophthalmos quatuor est colorum, ex rutilo *sanguineum, in medio nigrum *candidus cingit vt luporum oculus.

Meconites papauer exprimit.

Sunt & quædam gemmæ quibus gentiles in superstitionibus quibusdam vtuntur.

al. Plin. Liparis.

*Liparia suffita, omnes bestias euocare tradunt.

al. Plin. Anāchitide in hydromātia.

*Anancitidæ in Necromantia dæmonum imagines euocare dicuntur. H

Plin. teneri. V.C. tenere pagani.

Synochitidæ vmbras inferorum euocatas *tenere dicuntur.

Chelonites oculus est Indicæ testudinis, varius & purpureus. Per hunc Magi impositum linguæ futura prænunciare fingunt.

Pli. Brōtia.

al. cadere.

*Bronia à capite testudinum, è tonitruis *cadi putatur, & restinguere fulminis ictus.

Hienia lapis in oculis hienæ bestiæ inuenitur, qui si sub lingua hominum subditus fuerit: futura eum præcinere dicunt.

Sed & corallius tempestati & grandini resistere fertur.

Pontica est gemma quædam liuore perlucida: habens * stellas rubras: interdum & aureas. Dicunt per eam interrogari dæmones & fugari.

al. stillas.

In quibusdam gemmarum generibus vera à falsis discernere magna difficultas est: quippe cùm inuentum sit * ex vero genere alterius in alia falsa transducere, vt Sardonices, * quæ trinis glutinantur gemmis, ita vt deprehendi non possint. Fingunt enim eas ex diuerso genere, nigro candido minióq; colore. Nam & pro lapide preciosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, & fallit oculos sub dolo quædam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simulatum & arguat: sic & alia alio atque alio modo. Neque enim est sine fraude vlla vita mortalium.

al. Plin. ex veris gẽmis in alterius generis falsas traducere.

V.C. qui è tritis. Plin. è ceraunijs.

Omnes autem non translucidas gemmas cæcas appellant, eò quòd densitate sua obscurentur.

De Vitro, CAP. XV.

Vitrum dictum, quòd visui perspicuitate transluceat. In aliis enim metallis quicquid intrinsecus continetur absconditur, in vitro verò quilibet liquor vel species qualis est interius, talis exterius declaratur, & quodãmodo clausus patet. Cuius origo hæc fuit. In parte Syriæ quæ Phœnice vocatur finitima Iudææ circa radicem montis Carmeli palus est, ex qua nascitur Belus amnis, quinque millium passuum spacio in mare fluens iuxta Ptolemaïdem: cuius arenæ de torrente C fluctu sordibus eluuntur. Hic fama est * pulsa naue mercatorum nitri, cùm sparsim per littus epulas pararent, nec essent pro attollendis vasis lapides, glebas nitri ex naue subdiderũt: quibus accensis permixta arena littoris, translucentes noui liquoris fluxisse riuos, & hanc fuisse originem vitri. Mox vt est ingeniosa solertia, non fuit contenta solo nitro, sed & aliis mixturis hanc artem * studuit. Leuibus enim aridísque lignis * concoquitur, adiecto * cupro ac nitro, continuísque fornacibus, vt æs liquatur massǽque fiunt. Postea ex massis rursus funditur in officinis, & aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Tinguitur etiam multis modis, ita vt hyacinthos saphirósque & virides imitetur & oniches vel aliarum gemmarum colores: neque est alia * speculis aptior materia vel picturæ accommodatior. Maximus tamen honor in candido vitro, * proximo in cristalli similitudine. Vnde & ad potandum argenti metalla & auri vitrum * repulit. Olim fiebat & in Italia, & per Gallias & Hispaniam arena alba & mollissima pila moláque terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus, nitri pondere & mensura: ac liquata in alias fornaces

Plin. appulsa.

al. fortè de est, perficere, aut aliquid huiusmodi.

al. coquitur

al. Cyprio, & ita Plin.

al. Plin. sequacior.

Plin. quam proxima.

al. pepulit.

A transfundebatur, quæ massa vocabatur * admonitrum, atque hæc recocta fiebat vitrum purum & candidum. In genere vitri & * obsianus lapis annumeratur. Est autem virens interdum & niger aliquando & translucidus, crassiore visu & in speculis parietum pro imagine vmbras reddente: gemmas ex eo multi faciunt. Hunc lapidem & in India, & in Italia, & ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. Fertur autem sub Tiberio Cæsare quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, vt flexibile esset & ductile. Qui dum admissus fuisset ad Cæsarem, porrexit phyalam Cęsari. Quam ille indignatus in pauimentum proiecit. Artifex autem sustulit phyalam de pauimento, quæ complicauerat se tanquam vas B æneum: deinde malleum de sinu protulit & phyalam correxit. Hoc facto Cæsar dixit artifici, Nunquid alius scit hanc condituram vitrorum? Postquam ille iurans negauit alterum hoc scire, iussit eum Cæsar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur: & omnium metallorum precia * abstraherentur. Reuera, quia si vasa vitrea non frangerentur, meliora essent quàm aurum & argentum.

al. ex Plinio ammonitrum.

Plin. Obsidianus.

Plin. detraherentur.

De Metallis, CAP. XVI.

Metallum dictum Græcè ἀπὸ τοῦ μεταλλᾶν, quòd natura eius ea sit, vt vbi vna vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem autem sunt genera metallorum: aurum, argentum, æs, electrum, stagnum, plumbum, & quod domat omnia ferrum.

De Auro, CAP. XVII.

Aurum ab aura dictum, id est, à splendore, quòd repercusso aëre plus fulgeat. Vnde & Virgilius: Discolor inde auri per ramos aura refulsit, hoc est, splendor auri. Naturale enim est vt metallorum splendor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc & aurarij dicti, quorum fulgor splendidos reddit.

Obrysum aurum dictum, quod obradiet, D splendore: est enim coloris optimi, quod Hebræi Ophax, Græci * cairon vocant.

Bractea dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βραχεῖν, quod est ἠχεῖν, id est, à crepitando.

fortè χαθαρὸν, ita ex coniectura posui.

Pecunia prius de pecudibus, & proprietatẽ habebat & nomen. De corio enim pecudum nũmi incidebãtur & signabãtur. Postea à Saturno æreus nummus inuentus est. Ipse enim signari nũmos & scribi constituit. Propterea & ærariũ Saturno à gentilibus consecratũ est. Alij vt superius, pecuniã à pecudibus appellauerunt: sicut à iuuando iumenta dicta sunt. Omne enim patrimonium apud antiquos peculium dicebatur à pecudibus, in quibus eorum cõstabat vniuersa substantia, vnde & pe-

cuarius dicebatur qui erat diues, modo verò E pecuniosus. Antiquissimi nondum auro argẽtóque inuẽto, ære vtebantur. Nam prius ærea pecunia in vsu hominum fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta, sed ab ea qua cepit nomen retinuit. Vnde & ærarium dictũ, quia prius æs tantum in vsu fuit, & ipsum solum recondebatur, auro argentóq; nondum signato, ex quorum metallis quamuis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen ærarij permãsit ab eo metallo, vnde initium sumpsit.

Thesaurus iuxta grecam proprietatem ἀπὸ τῆς θέσεως, à positione, hoc est, à reposito nominatur. Nam θέσις positio dicitur, & est nomen ex græco latinóq; sermone cõpositum. Nam θὲς græci repositũ dicunt, χρύσον aurum, quod F iunctum sonat repositum aurum.

Auraria nomen habet ab auro.

Tributa verò, eo quod antea per tribus singulas exigebantur: sicut nunc per singula territoria. Sic autem in tres partes diuisum fuisse Romanũ populum constat, vt qui prerant in singulis partibus Tribuni dicerentur. Vnde etiam sumptus, quos dabant populi, tributa nominauerunt.

Vectigalia sunt tributa, à vehendo dicta.

Stipendium à stipe pendenda nominatum. Antiqui enim appendere pecuniam soliti erant magis quàm annumerare.

Moneta appellata est quia monet, ne qua fraus in metallo vel pondere fiat.

Numisma est solidus aureus vel argenteus siue ereus, qui ideo numisma dicitur, quia nominibus principũ effigiebúsque signabatur. Primus nummus ἄργυρος nuncupabatur, quia quamplurimùm ex argento percutiebatur.

Numi autem à Numa Romanorum rege vocati sũt, qui eos primũ apud latinos imaginib⁹ notauit, & titulo nominis sui præscripsit.

Folles dicuntur à sacculo quo conduntur, à continente id quod cõtinetur appellatum.

In numismate tria quæruntur, metallum, figura, & pondus. Si ex iis aliquid defuerit, numisma non erit.

Tria autem sunt genera argenti, & auri, & æris: signatum, factum, infectum. Signatum est quod in nummis est: factum est quod in vasis & signis: infectũ quod in massis est, quod & graue dicitur, id est, massa. In notitiam autem formarum metalla ita venerunt. Dum enim * quacumque causa ardentes syluæ excoquerent terram, ex calefactis venis fudit riuos cuiuscumque structuræ. Siue igitur æs illud fuerat, siue aurum, cùm in loca terræ depressiora decurrerit, sumpsit figurã, in quam illud vel profluens riuus vel excipiens lacuna formauerat. Quarum rerum splendore capti homines, cùm ligatas attollerent massas, viderunt in ea terræ vestigia figurata, in quę excogitauerunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

al. quocunque casu.

De Argento, CAP. XVIII.

ARgentum non longe à græca appellatione distat. Hoc autem illi ἄργυρον vocant. Cùm mirum in modum illud dum candidum sit, impressum corpori lineas nigras reddit.

Argentum viuum dictum, quod *excindat materias, in quibus inijcitur: hoc & liquidũ, quia percurrit. Inuenitur specialiter in metallis, siue in argentariis fornacibus guttarum concretione tectis inhærens: sæpe etiam & in stercore vetustissimo cloacarũ vel puteorum limo. Fit etiam & ex minio imposito conchulæ ferreæ patena testea superposita, tum circumlito vasculo circumdantur carbones, sicque argentum viuum ex minio * stillat: sine hoc neque argentum, neque æs inaurari potest. Tantæ autem virtutis est, vt si super sextarium argenti viui centenarium saxum superponas, oneri statim resistat. Sin verò auri scrupulum, leuitatem eius raptim sinu recipit: ex quo intelligitur non pondus, sed naturã esse cui cedit. Seruatur autem melius in vitreis vasis, nam cæteras materias perforat. Potui autem datum interficit, ponderis causa.

al. excedat, fortè excidat. Ita Pli. excest & perrumpit vasa.

al. destillat.

Argenti purgamenta λιθάργυρος, quam nos spumam argenti appellamus. Fit autem ex G argento & plumbo.

De ære, CAP. XIX.

AEs à splendore aëris vocatum, sicut aurum & argẽtum. Apud antiquos autem prius æris quàm ferri cognitus vsus. Ære quippe prius scindebant terram: ære certamina belli gerebant, erátque in pretio magis: æs aurum verò & argẽtum propter inutilitatem reiiciebãtur. Nunc versa vice iacet æs, aurum summo cessit honori: Sic voluẽda ætas commutat tempora rerum. Et: Quod fuit in pretio, fit denique nullo in honore. Vsus æris H postea transiit in simulacris, in vasis, in ædificiorum structuris, maximè & ad perpetuitatem monimentorum, etiam publicæ in eis constitutiones scriptæ sunt.

Cyprium ęs in Cypro insula prius repertum, vnde & vocatum: factum ex lapide eroso, quam Cadmiam vocant, & est ductile, huic si addatur plumbum, colore purpureo fit.

Aurichalcum dictum, quod & splendorem auri & duritiam æris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina & Gręca. Æs enim sermone Græcorũ χάλκος vocatur. Fit autem ex ære & igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem.

Corintheum eſt omnium commixtio metallorũ quod caſus primũ miſcuit. Corintho cùm caperetur incenſa. Nam dum hanc ciuitatem Hãnibal cepiſſet: omnes ſtatuas æneas & aureas & argenteas in vnum rogum congeſſit & eas incendit. Ita ex hac cõmixtione fabri ſuſtulerũt & fecerũt parapſides. Sic Corinthia nata ſunt ex omnibus in vnũ, nec hoc nec illud. Vnde & vſque in hodiernum diem: ſiue ex ipſo, ſiue ex imitatione eius æs Corinthium vel Corinthia vaſa dicuntur. Huius tria genera, candidum vnum ad argenti nitorem accedens, alterum in quo ipſius auri fulua natura eſt: tertium in quo æqualis cunctorum temperies.

Coronarium ex ductili ære tenuatur in laminas: taurorúmque felle tinctum ſpeciem auri in coronis hiſtrionum præbet, vnde & appellatum.

Pyropum igneus color vocauit. Námque in ſingulas vncias æris additis auri ſcrupulis ſenis * prætenui bractea igneſcit, flammáſque imitatur, vnde & pyropum dicitur.

[* al. prætenui pyropi bractea.]

Regulare æs dicitur, quod ab aliis ductile appellatur: quale omne Cyprium eſt.

Ductile autẽ dicitur, eo quòd malleo producatur, ſicut contrà fuſile, quòd tantum funditur. Hoc & caldarium, quod tantùm funditur. Nam malleis fragile eſt. Siquidẽ omne æs diligẽtius purgatis igne vitiis excoctíſque regulare efficitur.

Campanum quoque inter omnia genera æris vocatur à Campania prouincia, quæ eſt in Italiæ partibus, vtẽſilibus & vaſis omnibus probatiſſimum.

Æs omne frigore magno melius funditur. Æs rubiginẽ celerius trahit, niſi oleo perungatur, ſeruari autẽ id optimè in liquida pice tradunt.

Inter omnia metalla æs viliſſimũ eſt, & maximæ poteſtatis, ideo & ænea limina, vnde & Virgili⁹, Hinc forib⁹ cardo ſtridebat ahenis. Origo æris Cadmia & Chalcitis. Purgamẽta æris Cadmia, & origo, & æris flos.

Cadmia gignitur in metallorũ æris atque argẽti fornacibus * inſidẽte nidore. Nãque vt ipſe lapis ex quo fit æs Cadmia vocatur: ſic rurſus in fornacibus exiſtit & nominis ſui originem recipit.

[* al. deſidẽte.]

Æris flos fit ſeu gignitur conflationibus, reſoluto atque liquato ære, ſuperfuſa frigida aqua. Repentina enim denſatione tanquam de ſucco reparatur flos.

Æruginem æs quoque creat. Nam laminæ æreæ ſuper vas aceti acerrimi fermẽtis ſuperpoſitæ, atque ita diſtillantibus, quod ex eo cecidit in ipſum acetum teritur & cribratur.

A

De Ferro, Cap. XX.

Errũ dictũ quòd farra, id eſt, ſemina frugũ terræ cõdat. Idem & chalybs à Chalybe flumine, vbi ferrũ optima acie tẽperatur. Vnde & abuſiuè dicitur chalybs ipſa materies, vt, Vulnificúſque chalybs.

Ferri vſus poſt alia metalla repertus eſt. Cuius poſtea verſa in opprobrium ſpecies. Nam vnde pri⁹ tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam denſis inter ſe cohærentibus & implicitis elementis quàm ferrũ: vnde ineſt illi duritia cũ frigore. Ferri autem metallũ penè vbique reperitur:

B

ſed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur. Seres enim hoc cũ veſtibus ſuis pellibúſque mittunt. Secunda Parthico, neque alia genera ferri ex mera acie tẽperãtur. Cæteris enim admiſcetur mollior complexus.

Differentia ferri plurima iuxta terræ genus. Nam aliud molle plumbóque vicinum, rotarum & clauorum vſibus aptum. Aliud fragile & eroſum, culturæ terræ conueniens. Aliud ſola breuitate placet, clauíſque caligariis, aliud rubiginem celerius ſentit. Stricturæ vocantur hæ omnes, quod nõ in aliis metallis: * à ſtringẽdo aptè vocabulo impoſito. Aquarum verò ſumma differentia eſt quibus ferrum candens immergitur quo vtilior fiat: ſicut Bilbilis in Hiſpania & tirraſona, Comus in Italia.

[* al. Plin. à ſtringenda acie.]

C

In acuẽdo ferro: oleo * delectatior fit acies, vnde & tenuiora ferramenta oleo reſtringi mos eſt: ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro ſanguis humanus ſeſe vlciſcitur. Cõtactum námque celerius rubiginem trahit. Cũ ferro magnes lapis concordiam habet. Sola enim hæc materia vim ab hoc lapide accipit retinétque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexãdriæ templũ concamerauit: * vnde & in eo ſimulacrum ferro in aëre pendere videretur. Ferrum accenſum igni niſi duretur ictibus, corrumpitur: rubẽs non eſt habile ad tundendũ, neque antequã

D

albeſcere incipiat, aceto vel alumine illitum ferrum, fit æris ſimile.

[* al. Plin. delicatior.]

[* al. vt in eo ſim, eius è ferro pendere in aere videretur.]

Purgamenta ferri, rubigo & ſcoria.

Rubigo eſt vitium rodens ferrum ipſum vel etiã ſegetes, quaſi rodigo mutata vna littera: hæc & ærugo ab erodẽdo. Nam ærugo vitiũ eſt ferri ab erodendo dicta, non ab æramẽto.

Scoria verò purgamẽta & ſordes ſunt quæ igne excoquũtur. Et dicta ſcoria, quia de ferro excutitur.

Rubigine autem caret ferrum, ſi ceruſſa & gypſo & liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, ſi eadem medulla ceruina, vel ceruſſa mixta roſaceo vngatur.

De Plumbo, CAP. XXI.

PLumbū dictū quòd ex eo primū pilis factis maris altitudo tentata est. Huius verò genera duo sunt, nigrum & candidū: sed melius candidū, quod prius in insulis Atlantici maris inuentum est. Siquidem & in Lusitania & in* Gallicia gignitur, sūma terra arenosa, & coloris nigri & ponderis grauis: interueniunt & minuti calculi, maximè torrentib⁹ siccatis, lauant eas arenas, & quod subsidit coquunt in fornacibus. Inueniūtur & in aurariis metallis aqua missa calculi nigri, & graues, & dum aurum colligitur cum eo remanent, postea separati conflantur & in plumbum album resoluuntur. Inde & eadem grauitas plumbi quæ auri.

al. Plin. Galæcia.

Nigrū plumbum circa Cantabriam abundat, cuius origo duplex est. Aut enim solùm ex sua vena prodit, aut cum argento nascitur mixtísque venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor stannū est, secundus argētum, quod remanet superaddita vena, rursúsque conflata, fit nigrum plumbum.

India neque plumbū neque æs habet, gemmis tantū & margaritis hæc permutat. Nigro plumbo fistulis laminísque vtimur. Laboriosius in Hispania & Gallia eruitur plumbum. Nam in Britannia summo terræ corio.

De Stanno, CAP. XXII.

STāni etymologia ἀπολωείζων, id est separās dicitur & secernens. Mixta enim & adulterata inter se per ignem metalla dissociat, & ab auro & argento æs plumbúmque secernit, alia quoque metalla ab igne defendit, & cum sit natura æris ferríque durissima, si absque stanno fuerit, vritur & crematur. Stannum illitum æreis vasis saporem facit gratiorem, & compescit virus æruginis. Specula etiā ex eo temperantur. Cerussa quoque ex eo sicut ex plumbo conficitur.

De Electro, CAP. XXIII.

ELectrum vocatum quod ad radium solis clarius auro argentóque reluceat. Sol enim à poëtis* electron vocatur. Defæcatius est enim hoc metallū omnibus metallis. Huius tria sunt genera. Vnum quod ex pini arboribus fluit, quod succinū dicitur. Alterum metallum, quod naturaliter inuenitur, & in precio habetur. Tertium quod fit de tribus partibus auri &* argenti vna. Quas partes etiam si naturam resoluas, inuenies. Vnde & nihil interest natum sit an factum: vtrumque enim eiusdem naturæ est. Electrum quod est naturale, eiusmodi natura est, vt in conuiuio & ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, & venenum prodat. Nā si eo infundas vene-

V.C. Elector, ita & Plin.

V.c. argenti & ærum.

E num, stridorem edit & colores varios in modum arcus cælestis emittit.

De Ponderibus, CAP. XXIIII.

POnderū ac mensurarū iuuat cognoscere modum. Nā omnia corporalia, sicut scriptum est, à summis vsque ad ima in mēsura & numero & pondere disposita sunt atque formata. Cunctis corporeis rebus pondus natura dedit. Suum regit omnia pondus.

Primus Moyses in heremo filiis Israel pondera & mensuras dedit. Primus Sidō Argiuus ponderum rationem in Græcia constituit, & licet alij antiquiores extiterint, iste hac arte experientior fuit.

F Pondus dictum, eo quòd in statera libratū pendeat, hinc & pensum. Abusiuè autē pondus libra vna est. Vnde etiam dipondiū dictū est quasi duo pondera, quod nomen adhuc in vsu retinetur.

Trutina est gemina ponderū lances æquali examine pendens, facta propter talēta & cētenaria appendenda, sicut momentana pro parua modicáque pecunia. Hæc & moneta vocata. Eadem & statera nomen ex numero habens, quod duabus lancibus & vno in mestio stilo librata æqualiter stet.

Examen est filum medium quo trutinæ statera regitur, & lances æquantur.* Vnde in lāceis amentum dicitur.

In v. c. deest.

G Campana à regione Italiæ nomen accepit, vbi primum eius vsus repertus est. Hæc duas lances non habet: sed virga est signata libris & * vnciis & vago pondere mensurata.

al. vncis.

Vnicuique autem pōderi certus est modus nominibus propriis designatus.

Calcus minima pars ponderis, quarta pars obuli est constans lentis geminis granis. Appellatur autem calcus, quòd sit paruulus, sicut & lapis calculus, qui adeo minimus est, vt sine molestia sui calcetur.

Siliqua vigesimaquarta pars solidi est, *ab arboris semine vocabulum tenens.

al. ab ar-re cuius men est.

H Cerates oboli pars media est siliquā habens vnam semis. Hunc latinitas semiobulū vocat: Cerates autem Græcè, Latinè siliqua cornuū interpretatur. Obulus siliquis tribus appenditur, habens cerates duos, calcos quatuor. Fiebat enim olim ex ære ad instar sagittæ. Vnde & nomē à Græcis accepit, hoc est sagitta.

Scrupulus sex siliquarum pondere constat. Hic apud Græcos drāma vocatur. Scrupulus autem dictus per diminutionē à lapillo breui qui scrupus vocatur.

Dragma octaua pars vnciæ est, & denarij pondus argenti tribus cōstans scrupulis, id est xviij. siliquis. Denarius autem à dādo dictus,

quia pro decem nummis imputatur. A

Solidus nũcupatur, quia nihil illi deesse videtur. Solidũ enim antiqui integrum dicebãt & totum. Ipse quoque nomisma vocatur, pro eo quod nominibus principũ effigiebúsque signetur. Ab initio verò vnũ nomisma vnus argenteus erat. Hoc enim ab Assyriis cœpit. Dicunt enim Iudæi, quòd Abraham in terrã Chanaan primus hanc aduexit formam. Solidus apud Latinos alio nomine sextula dicitur, quòd iis sex vncia compleatur. Hunc, vt diximus, vulgus aureũ solidum vocat, cuius tertiam partem ideò dixerunt tremissem: eo quod solidum faciat termissus.

Sextula bis assumpta duellam facit, ter posita staterem reddit.

Stater autem medietas vnciæ est, appẽdens aureos tres, vnde & vocatur stater quòd tribus solidis stet. Hic & semiuncia, quia semis habet de vncia. Hic & semissis, quia ponderis *semissem quasi semis assis.

semis est.

Quadrantem similiter Hebræi codrantem vocãt, & vocatur quadra, quòd vnciæ quartã partem appendant.

Sicel qui Latino sermone siclus corruptè appellatur: Hebræũ nomen est, habens apud eos vnciæ põdus. Apud Latinos autẽ & Græcos quarta pars vnciæ est, & stateris medietas dragmas appendens duas. Vnde cùm in literis diuinis legitur siclus, vncia est: cũ verò in gentilium libris, quarta pars vnciæ est.

Vncia dicta quod vniuersitatẽ minorũ põderum sua vnitate vinciat, id est, cõplectatur. Constat autem dragmis viij. id est, scrupulis xxiiij. Quod proinde legitimũ põdus habetur, quia numerus scrupulorũ eius horas diei noctísque metitur, vel quia librã efficit duodecies computatus XII. vnciis perficitur, & inde habetur perfecti ponderis genus: quia tot cõstat vnciis quot mensibus annus. Dicta autem libra quod sit libera, & cuncta inter se pondera prædicta concludat.

Mna in ponderibus centũ dragmis appenditur, & est nomen Græcum.

Talentum autem summum esse põdus perhibetur in Græcis. nam nihil est chalco minus, nihil talento maius. Cuius variũ apud diuersas gentes pondus habetur. Apud Romanos enim talentum est lxxij. librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait duo talenta esse CXLIIII. libras. Est autem triplex, id est, minor, medius, summus. Minor quinquaginta, medius lxxij. librarum, summus cxx. constat.

Centenarium numeri nomẽ est, eo quòd centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarij numeri Romani instituerunt.

De Mensuris, Cap. XXV.

Mensura est res aliqua modo suo vel tẽpore circũscripta. Hæc aut corporis est aut temporis. Corporis est, vt hominũ, lignorũ, & columnarum longitudo, vel breuitas. Sed & solẽ istum propriam sui orbis habere mensuram, quod Geometrici perscrutari audent. Temporis, vt horarum, dierum, & annorum. Vnde & metiri pedes horarum dicimus, hoc est mensurare.

Propriè autẽ mensura vocata, quod ea fruges metiuntur atque frumentũ, id est, humida & sicca, vt modius, vrna, & amphora.

Mensurarum pars minima cochlear, quod B est dimidia pars dragmæ, appendens siliquas nouem. Qui triplicatus conculam facit.

Cõcula dragma vna & dimidia adimpletur.

Cyathi pondus decem dragmis appẽditur, qui etiam à quibusdam* caulacus dicitur. al. causatus

Oxifalus fit si quinq; dragmæ addũtur ad x.

Acitabul⁹ quarta pars heminæ est, xij. dragmas appendens.

Cotula hemina est habẽs cyathos sex, quæ idcirco cotula vocatur, quia Græco sermone *cote incisio dicitur, & hemina sextarij in duo æqua inciditur, & cotulam facit. fortè κοπή.

Hemina autem appendit libram vnam, quæ geminata sextarium facit.

Sextarius duarũ librarũ est, qui bis assum- C ptus bilibris nominatur: assumptus quater, fit Græco nomine chœnix: quinquies cõplicatus quinarẽ siue gomor facit. Adiice sextum congium reddit. Nã congius sex metitur sextariis: à quo & sextarij nomen dederunt.

Congiũ autem à congiendo, id est, per augmentum crescẽdo vocatur. Vnde postea pecunia beneficij gratia dari cœpta, congiariũ appellatum est. Vnusquisque enim sui tẽporis imperator fauorem populi captans, adiiciebat vt largior videretur in donis.

Congiarium autem specialiter mensura est liquidorũ cuius & rem simul & nomẽ à Romanis impositum inuenimus.

D Metreta est mensura liquidorũ. Hæc à mensura accepit nomẽ. μέτρον enim mensuram dicũt Græci: & inde appellata *metreta, licet & vrna & amphora & reliqua huiusmodi nomina mensurarũ sint: tamẽ ista hoc nomẽ à denarij numeri perfectione accepit. al. metra.

Metrum ad omnem mensuram pertinet. μέτρον enim Græcè, Latinè mensura dicitur. Nam & cyathus mensura est, & amphora mensura est, & quicquid plus minúsue capit, mensura est. Sed ideò hoc nomen specialiter sibi assumpsit, quòd sit mensura perfecti numeri, id est, denarij.

Modius dict⁹ ab eo quòd sit suo modo per-

fectus. Est autem mensura librarum XLIII. E id est, sextariorũ xxij. Cuius numeri causa inde tracta est, eo quòd in principio Deus XXII. opera fecerit. Nam prima die vij. opera fecit, id est, materiam informem, angelos, lucem, cælos superiores, terram, aquam atque aërẽ. Secunda die firmamentum solum. Tertia die quatuor maria, semina, sationes atque plantaria. Quarta die tria, solem & lunam & stellas. Quinta die tria, pisces & reptilia aquarum, & volatilia. Sexta die quatuor, bestias, pecudes, reptilia terræ & hominem. Et facta sunt omnia xxij. genera in diebus sex. Et xxij. generationes sunt ab Adam vsque ad Iacob, ex cuius semine nascitur omnis gẽs Israel. Et xxij. F libri veteris Testamenti vsque ad Hester. Et xxij. litterarum sunt elementa quibus cõstat diuinæ legis doctrina. His igitur exẽplis modius xxij. sextariorum à Moyse secundum sacræ legis mensuram effectus est. Et quamuis diuersæ gentes huic mensuræ pondus vel adiiciant ignoranter vel detrahant: apud Hebræos constitutione diuina tali ratione seruatur. Modius enim à modo dictus. Hinc & modica, id est, moderata. Modicis enim modius nomen imposuit. Nam modica pro paruis abusiuè non propriè dicimus.

Satum genus est mensuræ iuxta morẽ prouinciæ Palæstinæ, vnum & dimidium modicum capiens. Cuius nomen ex Hebræo sermone tractum est. Satum enim apud eos nominatur sumptio, siue leuatio: eo quòd qui metitur, eandem mensuram sumat ac leuet. Est & aliud satum mensura sextariorum xxij. capax quasi modius. G

Batus vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quæ bath apud eos vel batha nominatur, capiens quinquaginta sextaria, quæ mensura, vna molæ vice proteritur.

Amphora vocata quòd hinc & inde leuetur. Hæc Græcè à figura sui dicitur: quòd eius ansæ geminatæ videantur aures imitari. Recipit autem vini vel aquæ pedem quadratũ, frumenti verò modios Italos tres. H

Cadus græca amphora est cõtinẽs vrnas tres

Vrna mensura est, quam quidam quartariũ dicunt. Propriè autem vrna vas est quod pro condendis defunctorum cineribus adhiberi solet, de quo poëta, Cælo tegitur qui non habet vrnam.

Medimna est mẽsura quinque modiorum. Medimna autẽ Latina lingua vocatur, id est, dimidia, eo quòd quinque modiis metiatur, qui est dimidius numerus à perfecto denario.

Artaba mensura est apud Ægyptios sextariorum lxxij. composita ex numero, propter lxxij. gentes vel linguas, quæ orbem impleuerunt.

Gomor xv. modiorum onus appendit.

Cor[9] xxx. modiis impletur. Hic ab Hebraico sermone descendit: qui vocatur cora similitudine collis. Cora enim Hebraicè colles appellantur. Coaceruati enim modij xxx. instar collis videntur, & onus cameli efficiunt.

De signis, CAP. XXVI.

Ponderis signa plerisque ignota sunt, & inde errorem legentibus faciũt. Quapropter formas eorum & characteres ita vt à veteribus signata sunt subiiciamus.

Zeta litera significat dimidium obolum.

Virgula æqualiter iacẽs & porrecta simpliciter significat obolum.

Geminata virgula duo oboli sunt.

T Latinum significat obolos tres.

F Latinum significat obolos quatuor.

E Latinum demonstrat obolos quinque.

Oboli verò sex propterea characterem nõ habẽt, quod in vna dragma sex veniãt, quod est pondus denarij argentei.

Heta litera significat siliquas viij. id est, tremissem.

N Latinum significat nomisma Græcum, id est solidum.

Iota adiuncta beta significat dimidium solidum.

Virgulæ duæ ex vno angulo à læua in dextrã se diuidentes, significant dragmam, quam etiam olcem appellant.

N Latinum adiũcto gamma Græco significat semiunciam.

Gamma autem Græcè literæ o Latinum in fine adiunctum, significat vnciam.

Lambda Græcum per medium sui i Latinũ adiectum, significat libram.

Kappa Græcum circa finem cornuum adiuncto y Græco significat cyathum.

Si verò o Latinum habuerit adiunctum, heminam demonstrat quam Græci cotylen vocant.

Xi Græcum si habuerit iunctum E Latinum significat sextarium.

Si verò o Latinum habuerit adiunctum, indicat acitabulum, quod Græci oxifalon vocant.

M Græcum superposito n, Latino, significat mna.

A Latinum in fine habens Lambda Græcum significat talentum.

Alpha Græcum in dextro brachio superiori o litera coniuncta chœnix est.

I M

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM,

LIBER XVII.

CAPITA LIBRI DECIMISEPTIMI.

De autoribus rerum rusticarum.
CAP. I.

Rerum rusticarum scribendi solertiam apud Græcos primus Hesiodus Bœotius humanis studiis contulit, deinde Democritus* magnus quoque Carthaginẽsis in xviij. voluminib⁹ studium agricolationis cõscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit, quam deinde Marcus Terentius expoliuit, mox Virgilius laude carminum extulit. Nec minus studium habuerunt postmodum Cornelius Celsus & Iulius Atticus, Æmilianus siue Columella, insignis orator, qui totũ corpus eiusdem disciplinæ complexus est. (al. Magus.)

Primum ad aratrum boues iunxisse ferunt quendam priuatum hominem & fulminatũ nomine Homogirum. Quidam autem Osirim dicunt esse artis huius inuentorem, quidam Triptolemum. Et hîc quæstio est, quomodo prima Ceres ferro in Græcia vertere terrã instituit, sed ferro qualicunque, nõ specialiter vomere aut aratro. Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine * Stercutus in Italia. Cui⁹ ara* apico dedicata est Romæ. Hic plura instrumenta agriculturæ reperit, primúsque agros firmauit. Eundem quidam Saturnum putauerunt: vt maiorẽ illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo splendidè sonaret, & dignitatem tituli compararet. (Plin. Stercutius. al. à Pico.)

De cultura agrorum. CAP. II.

Cvltura est qua frumẽta vel vina magno labore quærũtur, ab incolendo vocata. Diuitiæ enim antiquorum in iis duobus erãt bene pascere & bene arare. Cultura agri cinis aratio, intermissio, incensio stipularum, stercoratio, occatio, runcatio.

Cinis est incendium per quod ager inutilẽ humorem exudat.

Aratio dicta, quia de ære prius terræ culturam exercebant, antequã ferri fuisset vsus repertus. duplex est autẽ aratio, vernalis & autumnalis.

Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires recipit.

Stercoratio est lætaminis aspersio. Stercus autem vocatũ, vel quia sternitur in agris, vel quòd extergi oporteat quicquid sordium in ciuitate redundat. Idem & fimus est, qui per agros iacitur. Et dictus fimus quòd fiat imus, id est, stercus quod vulgò lætamẽ vocatur, eo quòd suo nutrimẽto læta faciat germina, reddátque pinguia arua & fœcunda.

Occatio est cùm rustici satione facta bubus dimissis grandes glebas cædũt & ligoni-

bus frangunt: & dicta occatio quasi obcæcatio, quòd operiat semina. Occare igitur est operire semina terra, vites vel arbores.

Runcatio est à terra herbas euellere. Nam rus terra est.

Sulcus, à sole vocatus, quòd proscissus solem capiat.

Veractum dicitur, quasi vere actum, id est, verno aratum.

Proscissio est aratio prima cùm adhuc durus est ager.

Satio dicta quasi seminis actio, vel quæ fit satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc cælo sereno faciendum est: non per imbres. Hinc est & illud Virgilianum, Nudus ara, sere nudus. Messis à metendo, id est, recidendo dicta.

Seges autem de semine dicta quòd iacimus, siue à sectione.

De Frumentis, CAP. III.

PRima Ceres cepit vti frugibus in Græcia & habere segetes translatis aliunde seminibus. Huius meminit Ouidius dicens, Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro, Prima dedit fruges alimentáque mitia terris.

Frumenta sunt propriè quæ aristas habent: fruges autem reliqua: frumēta autem vel fruges à frumendo, hoc est à vescendo dictę. Nā frumen dicitur summa pars gulæ.

Primitiæ propriè sunt quæ de frugibus pręcerpuntur.

Triticum vel à tritura dictum, quod purissimum horreo condatur, vel quia granum eius commolitur & teritur.

Far dicitur, eo quod initio frangeretur. Apud antiquos enim molarum vsus nōdum erat: sed frumētū in pila missum frangebant, & hoc erat genus molendi.

Adoreum tritici genus, quod idem vulgò semen dicitur.

Edor quondā appellatum ab edendo, quia primo eo vsi sunt homines, siue quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Vnde adorea sacrificia dicuntur.

Siligo genus tritici à selecto dictum. Nam in pane eius species præcipua est.

Trimense triticum ideò nuncupatum, quia satum post tres menses colligitur. Nam vbi propter aquam aliámue causam matura satio omissa est, præsidium ab hoc petitur.

Alica Græcum nomen est.

Alicastrum simile est alicæ, pondere & bonitate præcipuum.

Hordeum dictum, quòd præ cæteris generibus frumenti aridum antè fiat, vel quod spica eius * ordines habeat. Horum tria genera. Primum hexaticum vocatur, eo quod spica

V. c. sex ordines.

E eius sex ordines habeat, quod quidam cāterinum appellant, quoniam animalia melius quàm triticum pascit, & homines salubrius quàm malum triticum. Alterum distichō, eo quòd duos ordines habeat, hoc plerique calaticum vocant. Tertium trimense, quia dum cogit necessitas verno seminatur & celeriter colligitur.

* Scindula à diuisione vocata. Duplex enim est, scinditur, id est diuiditur. al. Scādula

Centenum appellatum, eo quòd in plerisque locis iactus seminis eius in incremētum frugis centesimum renascantur.

Hinc & milium à multitudine fructus vocatum.

F Panicium dictum, quòd in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panis vitium.

Pistum à pastu.

Sisamum Græcum nomen est.

Farrago dicta à farre. Est enim herba hordeacea adhuc viridis: necdum granis ad maturitatem turgentibus.

Spicam de maturis frugibus abusiuè dicimus. Nam propriè spica est, cùm per culmi folliculum, id est, extremum tumorem aristæ adhuc tenues in modum spiculi eminent.

Arista appellata, quòd prius ipsa arescat.

Culmus est ipse calamus spicæ qui à radici-

G bus nascitur. Et dictus culmus, quasi calamus.

Folliculus est theca frumenti, in qua granū seruatur interius. Hæc super spicam vallo instructa munimen prætendit, ne auium minorū morsibus spica suis fructibus exuatur, aut vestigiis proteratur.

Stipulæ sunt folia seu vaginæ, quibus culmus ambitur atque fulcitur: ne pondere frugis * curuetur qua ambiunt culmum. Et dicta stipula quasi vsta, & quasi vstipula. Stipula dicta ab vsto: collecta enim messe vritur propter culturam agri. Item stipula, vel quia pars eius vritur, pars interdum pro palea præ-

H ciditur.

al. curuentur quæ.

Palea à quibusdam vocari dicitur, quòd pala ventiletur, vt frumenta purgentur. Gētiles autem paleam à quadam Pale frugum inuentrice vocauerunt: quam Cererē esse volunt. De qua Virgilius, Te quoque magna Pales, & te memorande canemus. Item alij à pabulo nuncupatam dicunt paleam, quòd ea primùm sola in pascēdis animalibus pastus præbebatur. Cuius natura ex contrario tantùm est frigida, vt obrutas niues fluere non sinat: adeò calida, vt maturescere poma cōpellat.

De Leguminibus CAP. IIII.

LEgumina à legēdo dicta, quasi electa. Veteres enim meliora quæque legebant: siue

quòd

quòd manu legantur, neque sectionem requirant.

Leguminum plurima genera, ex quibus faba, lens, pisa, faselum, cicer, lupinum, gratiora in vsu hominum videntur.

Faba græca etymologia à vescendo vocabulum sumpsit, quasi faga. φάγειν enim græcè comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine vsi sunt. Huius species duæ, quarum altera communis, altera Ægyptia.

Faba fresa dicta, eo quòd eam homines frēdāt, id est frangant, id est molēdo cōminuant.

Lens vocata, quòd humida & lenta est, vel quòd adhæret humi.

Faselū autem & cicer græca nomina sunt, sed faselum vile genus leguminis, quia omne quod abundat vile est, hoc autem semē abundanter inuenitur.

Lupinum græcum & ipsum nomen est, de quo Virgilius, ---Tristésque lupini, quia vultum gustantis amaritudine contristant, vnde & illud præ amaritudine, nec vermis nec vllum animal comedit.

Medica, vicia, eruū, pabulorū optima sunt.

Medica dicta, quia à Medis translata est in Græciā, tempore quo eam Xerxes rex Persarum inuasit. Hæc semel seritur & decem annis permanet, ita vt quater vel sexies possit per annum recidi.

Vicia dicta, quod vix ad triplicē perueniat fructum: cùm alia legumina prouentū habeant fertilē, vnde & Virg. Et tenuis fœtus viciæ.

Pisa quòd ea pensabatur aliquid auri minutum.

Nam pis aurum dicitur.

Eruum à græco trahit vocabulum. Hoc enim illi ὄροβον dicunt, quod dum sit quibusdam pecoribus infestum, tauros tamen pingues efficit.

De vitibus, Cap. V.

Vitis plantationem primus Noë instituit, rudi adhuc seculo. Apud Græcos autem inuentorem vitis Liberum appellant. Vnde & eum gentiles post mortem deum esse voluerunt.

Vitis dicta, quòd vim habeat citius radicādi. Alij putant vites dictas, quòd inuicem se vittis innectant, viciniśque arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexibilis, quia quasi brachiis quibusdam quicquid comprehenderint stringunt.

Labrusca est vitis agrestis quæ in terræ marginibus nascitur. Vnde & labrusca dicta à labris & extremitatibus terræ.

Codex dictus, quasi caudex. Sic enim & veteres clodum pro claudo dicebant.

Sarmentum à serendo, quasi seramentum.

Mallcolus est nouellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatus ob similitudinem rei: quòd in ea parte qua deciditur ex veteri sarmento prominens vtrumque mallei speciem præbeat.

Spadones sunt surculi fruge carentes, ex ipsa appellatione, quòd sint inhabiles fructu & sterilitate affecti.

Sagittam rustici vocant nouissimam partē surculi: siue quia longius recessit à matre, & quasi prosiliuit: seu quia acuminis tenuitate teli speciem præfert.

Summitates vitium & fruticū flagella nuncupantur, eo quòd flatu agitentur.

Palmes vitis materia mollis, quia per nouella brachia emissus fructum affert. Nam ideò rustici partem vitis palmitem vocant. Palmes enim diminutiuū nomen est, quod nomē paragogum dicitur, quòd à palma deriuetur. Palma enim habet nomen* proprium, quod dicitur principale, ab eo quòd ex se deriuatum faciat. *al. πρωτότυπον*

Pampinus est folium cuius subsidio vitis à frigore vel ardore defenditur, atque aduersus omnem iniuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, vt & solem ad maturitatem fructus admittat & vmbram faciat. Et dictus pāpinus, quòd de palmite pendeat.

Caprioli dicti quòd capiant arbores, sunt enim cincinni siue vncinoli: quibus se innectere vites & suspēdere solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac turbines continere queant, & sine lapsu pediculorum fructus suos sustineant, ac sese vaga proceritate diffundant.

Corimbi sunt annuli qui proxima quæque ligant & comprehendunt: ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur.

Vuæ dictæ quod intrinsecus humore sunt plenæ, succiq́ue & pinguedinis. Nam humidum est, quod exterius humorem habet, vuidum quod interius.

Acinus botrus est.

Racemus est botrionis pars, & botrio græcum est.

Suburbanæ vuæ quædam dicuntur, quia fructus earum ad escam velut pomum in vrbibus venditur. Commendat enim eas & species & saporis iocunditas, ex quibus sunt præcoquæ, duracinæ, purpureæ, dactyli, Rhodiæ, Lybicæ, Cerauniæ, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cidonitæ.

Præcoquæ vocatæ, quod cito maturescant, & ante omnes sole coquantur. Has λάγως dicunt, quod currant ad maturitatem velociter vt lepus. Duracinæ autem per totam hiemē.

*Veniculæ & Numesianæ. *al. Venunculæ.*

Purpureæ à colore dicuntur.

Dactyli à longitudine.

Rhodiæ & Lybicæ à regionibus nuncupatæ sunt.

Cerauniæ verò quod rubeant velut ignis.

Stephanitæ à rotunditate.

Vnciariæ à magnitudine.

Genera autem vuarum quæ vino deseruiunt plurima. Ex quibus aminea dicta, quasi sine minio, id est sine rubore. Album enim vinum reddit, quæ cùm sint vnius nominis, non vnam speciẽ reddit. Amineæ enim duæ geminæ ab eo dictæ quod duplices vuas mittunt.

Aminea lagana, quia plus omnibus lanescit lanugine.

Rubiliana dicta, quia eius materia rubet.

Fecinia minuti acini & duræ cutis vuas habet, nobilitate Amineam sequitur, fœcunditate præcedit. Quam proinde Feciniã vocant, quod plus quàm cæteræ feces afferat.

Apianæ vinum dulce faciunt: quas nisi cito legas pluuiis & ventis, & maximè apibus infestantur, quarum deprædatione apianæ cognominatæ sunt.

Balanitę à magnitudine nomẽ sumpserũt. * Balanim etiam Græcè grande vocata.

fortasse ita legẽdum, est βάλανος enim græcè glandem significat.

Biturica à regione nomen sortita est, turbines & pluuias & calores fortissimè sustinens, nec in macra terra deficiens, huius meriti & basilisca est.

Argitis gręcula vitis generis albi, fertilis, vastam materiam, & breue, & latum folium mittens: cuius fructum nisi primo tempore colligas, aut ad terram decidet, aut humore putrescit.

Inerticula nigra est, quam Græci amaraciõ vocant, boni vini & lenis, à quo etiam nomen traxit, quòd iners in tentandis neruis habeatur, quamuis gustu non sit hebes.

Mareoticæ à regione Ægypti Mareotis dictæ, vnde prius venerunt, sunt enim & albæ & nigræ.

Elbolæ quas quidam varias appellant neque purpureę, neque nigræ: ab elbo colore ita dictæ, subalbi tamen musti. Elbum enim est inter nigrum candidúmque colore. Nam elbum nec album nec nigrum est.

Tertius locus vitium quæ sola fœcunditate commendantur, abundãtia copiosa, multúmque vini fluens.

Viticionia vuas magnas magis quàm multas habet: nomen autẽ inde hoc sumens quod multum vini fluat.

Syriaca, vel quia de Syria allata, vel quia nigra est.

Multa autem genera vitium sunt, quæ tamen mutatione loci, & qualitatem & nomen amittunt.

E

Vitibus inter cætera magis ista conueniunt, oblaqueatio, putatio, propaginatio, fossio.

Oblaqueare est circa codicem terram aperire & velut lacus efficere. Hoc aliqui excodicare appellant.

Putare est virgam ex vite superfluam resecare cum flagellis luxuriat. Putare enim dicitur purgare, id est amputare.

Traducere transducere. Propaginare verò flagellum vitis terræ submersum sternere, & quasi porro pangere. Hinc propagines ac propagare & protendere dicuntur.

Fodere verò est foueam facere, quasi fouere.

F

De arboribus, CAP. VI.

Arborum nomẽ siue herbarum ab aruis inflexũ creditur, eo quòd terris, fixis radicibus adhærent. Vtraque autem ideo sibi penè similia sunt, quia ex vno alterum gignitur. Nam dum sementem in terram ieceris, herba prius oritur, dehinc confota surgit in arborem, & infra paruum tempus quam herbam videras, arbustam suspicis.

Arbusta arbor nouella & tenera in qua insertio fieri potest, & dicta arbusta, quasi arboris hasta. Alij arbustum locum in quo arbores sunt volunt accipere, sicut salictum. Sic & virectum vbi virgulæ nouellæ & virentes.

G

Arbor autem & fructifera & sterilis, arbos autem non nisi fructifera. Genere autem fœminino arbores dicimus, poma vero neutro.

Frutex breuis est appellatus, quod terram fronde tegat: cuius plurale nomen fruteta arbor alta est.

Sylua vero spissum nemus & breue. Sylua dicta quasi xilua, quod ibi ligna cędantur. Nã græci ξύλον lignum dicunt. Multa enim latina nomina gręcam plerumque etymologiam recipiunt.

Nemus à numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola constituebant. Sunt enim nemora arbores maiores, vmbrosæ frondibus.

H

Lucus est dẽsitas arborum solo lucem detrahens, tropo per antiphrasin, eo quod nõ luceat, siue à luce quod in eo lucebant funalia vel cerei propter nemorum tenebras.

Saltus est dẽsitas arborum alta vocata hoc nomine: eo quod exiliat in altum, & in sublime consurgat.

Auiara secreta nemora dicta, quod ea aues frequentant.

Recidiua arborum sunt quæ aliis sectis repullulant. Alij recidiua à cædendo dicunt, quia post casum nascuntur. Alij à recidendo & repullulando dixerunt: ergo recidiuum vbi mors aut casus.

Insitio dicitur, cùm fisso trũco surculus fœcundæ arboris sterili inseritur, aut oculorum impositio, cum inciso cortice, libro alienæ arboris germen immittitur.

Plantæ sunt de arboribus: Plantaria vero quæ ex seminibus nata sunt cum radicibus, & à terra propria transferuntur.

Cespites frutices sunt, quasi cuspites vel quasi circa pedes.

Frondes quod ferant virgulta vel vmbras, sunt autem causa vmbrarum.

Oculi nodi sunt ex quibus frõdes exeunt.

Radix appellatur, quod quasi radiis quibusdam fixa terris, in profunda dimergitur. Nam Physici dicunt parem esse altitudinem radicum & arborum. Alij radicem à similitudine radiorum dictam putant, vel quia si eradatur non repullulat.

Truncus est statura arboris insistens radici.

Corticem veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quod corio lignum tegat.

Liber est corticis pars interior, dictus à liberato cortice id est ablato. Est autem medium quoddam inter lignum & corticem.

Rami sunt qui de trunco manant, sicut à ramusculis cætera.

Surculi à præcisione serræ nuncupati.

Virgultũ est, quod de radice pullulat, ramus qui de ipso robore arboris, virga quæ de ramis. Propriè autem Virgultum appellatur, quod ad radicẽ arboris nascitur, & quasi inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia ex virga tollitur. Virga à virtute dicitur, quòd vim in se multam habeat, vel à viriditate, vel quia pacis indicium est, quòd vim regat. Vnde hac vtuntur magi ad placandos inter se serpentes, & idcirco in ea hos sustinent illigatos. Hac etiam Philosophi & reges ac magistri & nũcij & legati vtuntur.

Flagella dicuntur, vt prædiximus, summæ arborum partes, ab eo quod crebros vẽtorum sustinent flatus.

Cimas vocatas dicunt quasi comas.

Folia græcè φύλλα dicuntur, inde est ad nos hoc nomen per deriuationem translatum.

Flores nominati, quòd cito defluant de arboribus, quasi fluores, quòd cito soluantur. In his duplex gratia, coloris & odoris. Austro enim flores soluuntur, Zephyro fiunt.

Germen dicimus surculum prægnantem, à gerendo: vnde & germinatio.

Fructus nomen accepit à frumine, id est eminente gutturis parte qua vescimur. Inde & fruges. Fructus autem propriè dicuntur agrorum & arborum, quibus vtique vtimur. In animalibus verò abusiuè & trãslatiuè vocamus fructum.

Poma dicta ab opimo, id est à copiæ vbertate. Matura dicuntur, quia apta sunt ad manducandum: sic & immatura, quia priusquam matura fiant, dura sunt ad manducandum.

Ligna dicta, quia incensa conuertuntur in lumen. Vnde & * licinium dicitur, quòd lumen det. al. luciniũ.

* Hastula à tollendo nuncupata, quasi abstula. fomes est hastula quæ ab arboribus excutitur, recisione aut hastulæ ambustæ, aut ligno cauata, à fungis nomine accepto, quòd ita capiat ignem. De quo Virgilius, Rapuitque in fomite flammam. *Ita hodie Hispani Hastillas vocant, quæ Græci χάρφη.*

Torris lignum adustum, quem vulgus titionem appellat extractũ ex foco, semiustum & extinctum.

Quisquiliæ stipulæ immixtæ surculis & foliis aridis. Sunt autem purgamenta terrarum.

Caries putredo lignorum, dictum hoc nomine, quòd eueniat lignis virtute carentibus.

De propriis nominibus arborum. Cap. VII.

Palma dicta, quia manus victricis ornatus est, vel quòd oppansis est ramis, in modũ palmę hominis. Est enim arbor insigne victorię, proceróque ac decoro virgulto, diuturnísque frondibus vestita, & folia sua sine vlla successione conseruans. Hanc Græci φοίνικον dicũt, quòd diu duret, ex nomine auis illius Arabiæ quæ multis annis viuere perhibetur. Quæ dum in multis locis nascatur: non in omnibus fructus perficit maturitatem. Frequenter autem in Ægypto & Syria. Fructus autem eius dactyli, à digitorum similitudine nuncupati sunt: quorum etiam & nomina variantur. Nam alij appellant palmulas, similes mirobalani. Alij Thebaici, qui & Nicolai. Alij nucales, quos Græci χαρειωτὰς vocant.

Laurus à verbo laudis dicta. Hac enim cũ laudibus victorum capita coronabãtur. Apud antiquos autem laudea nominabatur, postea d litera sublata & subrogata r dicta est laurus vt in auriculis quæ initio audiculæ dictæ sunt, & medidies, qui nunc meridies dicitur. Hanc arborem græci δάφνην vocant, quòd nunquã deponat viriditatem, inde illa potius victores coronantur. Sola quoque hæc arbor vulgo fulminari minimè creditur.

Malum à Græcis dictum, quòd sit fructus eius pomorum omnium rotundissimus. Vnde & hæc sunt vera mala, quæ vehementer rotunda sunt. Malum Matianum à loco vocatum, vnde prius aduectum est. Nam multæ arbores nomina ex prouinciis & ciuitatibus de quibus allatæ sunt acceperunt. Virgilius Amãtibus quid ex malo queri soleat ostendit.

Mala cidonia nomen sumpserunt ex oppido, quod est in insula Creta, de qua dicere solent Græci, vrbium Cretẽsium matrem Ci-

doniam: ex cuius pomo cidonitum conficitur. Fit quoque ex ea & vinum quo languentium desideria falluntur. Nam specie & gustu & odore cuiuslibet vini veteris imaginem repræsentat.

al. melimelum. * Malomellum à dulcedine appellatũ, quòd fructus eius mellis saporem habeat, vel quòd in melle seruetur, vnde & quidam: Si tibi Cecropio saturata cidonia melle Ponuntur, dicas: hæc melimella placent.

Malum punicum dicitur, eo quòd ex Punica regione sit genus eius translatum. Idem & malogranatum, eo quòd inter corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem malogranata est generis fœminini, pomum verò generis neutri. Flores malorum à græcis appellati sunt * quintinas: Latini caducum vocant. Agrestium autem malorum flores Græci βαλαύστιον appellauerunt, quorum alij albi, alij purpurei, alij rosei reperiuntur similes floribus mali punici. Negant medici mali punici cibo nostrã corpora nutriri: sed eo sic opinantur vtendum vt medicari potius non alere videatur.

Cor. κύτινοι.

Malum persicum, cuius breuis admodum vita concessa est, trium generum esse fertur, Duracenum, Armeniacum, & Persicũ. Duracenum nũcupatur pro eo quod pomũ eius in gustu * acorem referat. Armeniacũ dicitur, quòd primum genus ab Armenia sit aduectũ: Persicum vocatum, quòd eam arborẽ primus in Ægypto seuerit Perseus, à quo se oriundos Ptolemæi ferebant. Hæc in Perside fructum generat interfectoriũ, apud nos autẽ iocundũ ac suauem. Horum aliud præcox, aliud vocatur æstiuum.

al. aquorẽ.

Medica arbor cuius nomen etiã in carminibus Mantuanis inclaruit, asportata primum à Medis, vnde & vocabulũ sumpsit. Hãc græci κεδρόμηλον, Latini citriam vocant, quod pomũ eius ac folia cedri odorem referant. Malũ eius inimicum venenis, & hoc est quod idem poëta intelligi voluit, cùm tradat ex illa foueri animã. Hæc arbor omni penè tempore plena est pomis, quæ in ea partim acerba partim matura partim adhuc in flore sunt posita, quod in cæteris arboribus rarum est.

Mella quã Græci loton appellant quæ vulgo propter formã & colorem faba Syrica dicitur. Arbor enim est magna, fructum ferens comestibilem, maiorem pipere, gustu suauem, vnde & mella vocata est.

Coquimella quam Latini ob colorẽ primũ vocant, alij à multitudine enixi fructus nixam appellant. Cuius generis Damascena melior, à Damasco oppido vnde prius asportata est, dicta: cuius solum pomum stomacho mederi probatur: nam cætera noxia perhibentur.

E Hæc sola arbor gummi glutinosum, & compactiuum distillat, quo & medici & scriptores vtuntur.

Oleomella nascitur in Palmaria Syriæ ciuitate, ex eo ita appellata, quòd ex trunco oleum defluat in crassitudine mellis, saporis suauis.

Pomelida sorbo similis, mediocris arbor & flore cãdidulo, dicta quòd * dulcedine sit eius fructus & acuto sapore commixtus. Hæc arbor ætate durat exigua. al. dulc

Melofos arbor in Aphrica Punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, qui à loco Ammoniacus nominatur.

Mespila arbor spinosa, fructu similis malo-
F rum: sed paulò breuiore, vnde & appellata, quòd pilulæ formam habeant eius poma.

Pirus vocata videtur, quod in ignis speciem formata est. nam hoc genus pomi ab amplo incipit, & in angustum finit, sicut ignis. Pirus autem arbor, fructus eius pirũ est. Cuius multæ species, ex quibus Crustumia sunt pira ex parte rubẽtia, ab oppido Crustumio nominata. Poma piri iumentis imposita, vel si pauca vehementer onerosa dicuntur esse.

Cerasus à Ceraso vrbe Ponti vocata. Nam Lucullus cùm Cerasum ciuitatem Ponti delesset, hoc genus pomi inde aduexit, & à ciuitate cerasum appellauit. Arbor autem cerasus, pomum verò cerasum dicitur. Hoc etiã & ante Lucullũ erat in Italia, sed durum,
G vnde & cornum appellatum est. Est autẽ arbor apta hastilibus. Vnde & Virgilius, Bona bello cornus.

Ficus Latinè à fœcũditate vocatur. Feracior enim est cæteris arboribus. Nã ter quatérque per singulos annos generat fructũ, atque altero maturescente alter oboritur. Hinc & Caricæ à copia nominatæ. Ficus Ægyptia fœcundior fertur, cuius lignũ in aqua missum illicò mergitur, & cũ in limo aliquãdiu iacuerit, deinde in superficiẽ sustollitur versa vice naturæ quãdo madefactũ debuit humoris põdere residere. Antea athletæ ficis alebantur, priusquã
H eos Pythagoras exercitator ad carnis vsũ qui fortior cibus est, trãstulisset. A senibus quoque in alimentũ sumptæ sæpius ficus, rugas eorum feruntur distendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborẽ colligatos repente mãsuescere dicunt.

Caprificus appellata, eo quod parietes quibus innascitur carpitur. Rumpit enim & prodit ex latebris quibus concepta est. Alij putãt caprificum dictum, quod ficus arbor eius remedio fœcundetur.

Morus à Græcis vocata, quam Latini rubũ appellant, eo quod fructus vel virgulta eius rubent. Est enim morus syluestris fructus affe-

res, quibus in deserto pastorum fames vel penuria confouetur. Huius folia superposita serpenti, feruntur interimere eum.

Sicomorus sicut & morus sunt Græca nomina. Dicta autem sicomorus, quod sit foliis similis moro. Hanc Latini Celsam appellant ab altitudine, quia non est breuis vt morus.

Nux appellata, quod vmbra vel stillicidium foliorũ eius proximis arboribus noceat. Hanc alio nomine Latini iuglandem vocant, quasi Iouis glandem. Fuit enim hæc arbor consecrata Ioui, cuius pomum tantam vim habet, vt missa inter suspectos herbarũ vel fungorum cibos, quicquid in eis virulentum est* exudet, rapiat atque extinguat.

al. excludat

Nuces autem generaliter dicuntur omnia poma tecta corio duriori, vt pineæ, nuces, auellanæ, glandes, castaneæ, amygdalæ. Hinc & nuclei dicti, quod sint duro corio tecti. At contrà poma omnia mollia, mala dicta: sed cum adiectione terrarum in quibus antea nata sunt, vt Persica, Punica, Matina, Cidonia, &c.

Amygdala nomen Grǽcum est, quod Latinè nux longa vocatur. Hanc alij nucidam vocant, quasi minorem nucem. De qua Virgilius, Cùm se nux plurima syluis Induit in florem. Cunctis enim arboribus prior se flore vestit, & ad ferenda poma, arbusta sequentia præuenit.

Auellana ab Auellano Campaniæ oppido vbi abundant cognominatæ sunt. Hæc à græcis ponticæ appellantur, eo quod circa ponticum mare abundent.

Castaneam Latini à græco appellant vocabulo. Hanc enim Græci κάστανον vocant, propter quod fructus ei9 gemini in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt, qui dum eiiciuntur quasi castrantur. Hæc arbor semel vt excisa fuerit, tanquam sylua expullulare consueuit.

Ilex ab electo vocata. Huius enim arboris fructum homines primum ad victũ sibi elegerunt: vnde poëta, Mortales primum ructabant gutture glandem. Prius enim quàm frumenti vsus esset, antiqui homines glande vixerunt.

Suberies arbor ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur. Et ideo appellata suberies, eo quod fructus eius sues edunt: porcorũ enim sunt alimenta non hominum, & dicta suberies quasi subedies.

Fagus & esculus arbores glandiferę ideo vocatæ creduntur, quòd harum fructibus olim homines vixerunt: cibumque sumpserunt, escámque habuerunt. Nam esculus ab esca dicta, fagus verò à Græco vocabulum traxit. A φαγεῖν enim Græcè comedere dicitur.

*Silicon quam Latini corruptè siliquam vocant, ideo à Græcis tale nomen accepit, eo quòd ligni eius fructus dulcis. ξύλον quippe dicunt lignũ, γλυκὺ dulce. Huius arboris pomo succus expressus acacia à græcis dicitur.

al. Silicon, fortè ξυλόγλυκον.

Pistacia quod cortex pomi eius nardi pistici odorem referat.

Pinus arbor picea ab acumine foliorũ vocata. Pinum enim antiqui acutum nominabant. Pinum autem aliam pitin, aliam Græci πεύκην vocant, quam nos piceam dicimus, eo quod desudat picem. Nam & specie sibi differunt. In * Germaniæ autem insulis huius arboris lacryma gignit electrum. B Gutta enim defluens rigore vel tempore in soliditatē durescit, & gemmã facit de qualitate sua nomē accipiens, id est succinum: eo quod succus sit arboris. Pinus creditur prodesse cunctis quæ sub ea seruantur, sicut nux nocere omnibus.

al. fortè Carmaniæ.

Abies dicta, quòd præ cæteris arboribus lõge eat & in excelsum promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque leuis habetur. De qua Virgilius, Et casus abies visura marinos. quia ex ea naues fiunt. Hanc quidã Gallicum vocant propter candorem. Est autem sine nodo.

Cedrus quã Græci κέδρον vocant: quasi *ceomenes driosioron, id est arboris humor ardētis, cuius folia ad cypressi similitudinem respondent. C Lignum verò iocundi odoris est & diu durans: nec à tinea vnquam exterminatur. De qua Persius, Et cedro digna locutus. Scilicet propter durabilem perpetuitatem. Vnde & in templis propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius ligni resina cedria dicitur, quæ in conseruãdis libris adeo est vtilis, vt perliniti ex ea nec tineas patiantur nec tempore consenescant. Nascitur in Creta, Aphrica atque Syria.

Ex Cōiect. καιομένης δρυὸς ὀπὸς, tametsi ridicula est etymologia.

*Cypressus Græcè dicitur quod caput eius à rotunditate in acumen erigitur. Vnde & conon vocatur, id est alta rotunditas. Hinc & fructus eius conus, quia rotunditas eius talis est, vt conum imitetur. Vnde & coniferæ cyparissi dicuntur. D Huius lignũ cedro penè proximam habet virtutem. Tēplorum quoque trabibus aptum, impenetrabili soliditate nunquam oneri cedit: sed ea qua in principio fuerit firmitate perseuerat. Antiqui cypressi ramos prope rogũ constituere solebant, vt odorem cadauerum dum vrerentur * comprimerent iocunditate odoris sui.

al. κυπάρισσος.

al. opprimerent.

Iuniperus Græcè dicta: siue quod ab amplo in angustum finiat, vt ignis, siue quod conceptum diu teneat ignē: adeo vt si prunæ ex eius cinere fuerint opertæ, vsque ad annum perueniant. πῦρ enim apud Græcos ignis dicitur.

Iuniperus autem alia parua, alia magna est. E

Ebenus in India & Æthiopia nascitur, quæ cæsa durescit in lapidem. Cuius lignum nigrum est, & cortex leuis vt lauri, sed Indicum maculosum est in paruis distinctionibus albis ac fuluis. Æthiopicum verò, quod præstãtius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum leue & corneum. Est autem Mareotica palus in India vnde ebenus venit. Lucanus, Ebenus Mareotica, inquit. Ebenus autẽ crepundiis illigatur, vt infantem visũ nigra non terreant.

Platanus à latitudine foliorum dicta, vel quòd ipsa arbor patula sit & ampla. Nã πλά-τος Græci latum vocant. Expressit huius arboris Scriptura & nomen & formam dicens, Quasi platanus dilatata sum in plateis. Est autem tenerrimus foliis ac mollibus & vitium similis. F

al. præcanere.

Quercus siue quernus dicta, quod ea soliti erant dij gentiũ quærentibus responsa* dare, arbor multum annosa: sicut legitur de quercu Mambræ, sub qua habitauit Abrahã: quæ fertur vsque ad Constantis regis imperiũ per multa secula perdurasse. Huius fructus* glãdula appellatur. E quibus vna agrestis ὀμφα-κὶς dicta, parua forma, sed firmo corpore atque nodoso, quæ medicaminibus & incaustis adhibetur, altera βάλανος leuis ac lenis: ac nimium perforata. Lucernarum tantùm vsibus necessaria. G

al. Galla.

Fraxinus vocari fertur, quòd magis in asperis locis mõtanísque fragis nascatur. Hinc per deriuationem fraxinus, sicut à mõte mõtanus. De quo Ouidius, Et fraxinus vtilis hastis.

Taxus venenata arbor. Vnde & toxica venena exprimuntur. Ex hac arcus Parthi & aliæ gentes faciunt. Vnde & poëta, Istireos taxi torquentur in arcus. Istireos autem dicit Parthicos.

Acer coloribus impar.

Robur autem generaliter dicitur ex omni materia quicquid est firmissimum.

Alnus vocatur quòd alatur amne. Proximè enim aquę nascitur, nec facilè extra vndas viuit. Hinc & tenera & mollis, quia in humecto loco nutritur. H

Vlmus nomen accepit, quod vliginosis locis & humidis melius proficit. Nam in montanis & asperis minus læta est.

Larex cui hoc nomen à castello Laricino inditum est: ex qua tabulæ tegulis affixæ flammam repellunt, neque ex se carbonem ambustæ efficiunt.

Populus dicta, quod ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus duplex est. Nã altera est alba, altera nigra. Alba autem populus dicta, quia folia eius vna parte sunt alba, altera viridia. Hæc igitur bicolor habẽs quasi noctis & diei notas: quæ tẽpora ortu solis occasúque constant. Generat etiam resinam circa Eridanum fluuium, vel vt alij memorant in finibus Syriæ.

Tiliam dicunt vocatam, eò quod vtilis sit ad vsum telorum nitore & leuitate iaculandi. Est enim genus materiæ leuissimæ.

Salix dicta quòd celeriter saliat, hoc est velociter crescat, arbor lenta vitibus habilis vinciendis. Cuius seminis hanc dicunt esse naturam, vt si quis illud in poculo hauserit, liberis careat: sed & fœminas infœcundas efficit.

Populus autem & salix, & tilia molles materiæ sunt, & ad sculpturam aptæ.

Vimen vocatur, eo quod vim habeat multã viroris. Natura enim eius talis est, vt etiã si arefacta abluatur, virescat: deinde excisa atque in humo fixa, radicibus sese ipsa dimergat.

Miricæ quam Latini* tramaritiam vocãt: ex amaritudine nominata. Gustus enim eius nimis amarus est. Hæc arbor in solitudine & saxoso humo nascitur: ex qua etiam arbore maleficis artibus* mistra, id est odia concitari dicuntur.

al. tramariã

al. ministra odia, forte μίσεα id est odia, tametsi ridicula est etymologia.

Mirtus à mari dicta, eo quod magis litorea arbor sit. Vnde & Virgilius, Littora mirtetis lætissima, &, Amantes littora mirtæ. Hinc est quòd & à græcis μυρσίνη dicitur. Medicorum autem libri hãc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus plurimis.

Lẽtiscus, quod cuspis ipsius lẽtus sit & mollis. Nam lentum dicimus quicquid flexibile est: vnde & lentũ vimen & vites. Virgilius, Et lentæ vites: pro, flexibiles. Huius fructus oleũ desudat, cortex resinam, quæ mastix appellatur, cuius plurima & melior in Chio insula gignitur.

Terebintus arbor, græcum nomen, generãs resinam omnium resinarum præstantiorem.

Buxus Gręcũ est nomen à Latinis ex parte corruptum. πύξος enim appellatur apud eos arbor semper virẽs & lenitatẽ materiæ elementorum apicibus apta. Vnde & Scriptura, Scribe in buxo.

*Rodandarũ quod corruptè vulgo lorandeũ vocatur, quòd sit foliis lauri similibus, flore vt rosa, arbor venenata. Interficit enim animalia, & medetur serpentium vexationes.

fortè Rododaphne vel Rhododendron.

Herbitum vocauerunt pastores eo quod vice herbæ præbeatur pecoribus vbi desunt pascua.

Turbiscus, quod de vno cespite eius multa virgulta surgant quasi turba.

Stipa vocata propter quod ex eo stipentur tecta. Hinc & stipula per diminutionem.

Arundo dicta, quod cito arescat. Hanc veteres cannam vocauerunt, arundinem vero

postea Varro dixit. Sanè sciendum, quod latinum canna de lingua Hebræa sumptum est. Apud eos enim calamus canna dicitur.

Cicuta autem est, quod est inter cannarum nodos: dicta, quod lateat. In Indicis stagnis nasci arundines calamíque dicuntur, ex quorum radicibus expressum suauissimum succũ bibunt. vnde & Varro ait: Indica non * magnum in arbore crescit arundo. Illius & lentis premitur radicibus humor. Dulcia qui nequeant succo concedere mella.

al. magna.

Sambucus mollis & peruia arbor.

Rhamnus genus est rubi quam vulgo senticem vrsinam appellant, asperum nimis & spinosum.

Sentix dicta à situ, quod est terra inculta: in qua sentices spinęque nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam veprẽ dicebant, quod vi prendat.

Oleaster dictus quod sit foliis oliuæ similibus sed latioribus, arbor inculta atque siluestris: amara atque infructuosa. cui insertus oliuæ ramus vim mutat radicis & vertit eam in propriam qualitatem. Lacryma oleastri arboris duplex est. Alia enim gummi similat sine vllo qualitatis morsu, alia ammoniaci guttam ex stillatione collectam ac remordẽtem.

Oliua Græcè ἔλαιος dicitur, ex quo in latinum tractum est, vt oliua dicatur. Olea autem ipsa arbor est, fructus oliua, succus oleum. Est autem arbor pacis insigne, cuius fructus diuersis nominibus appellatur.

Orchades oliuæ Græca etymologia à similitudine testiculorum vocatæ, quos Græci ὄρχεις vocant.

Radiolæ pro eo quod oblongæ sunt in modum radiorum.

Paphæ à Papho insula dictæ, vnde prius allatæ sunt.

Lychniæ eo quod optimum dent lumen. Nam λύχνος lumen est. Vnde & lignum nomen accepit, quia aptum est flammis & luminibus.

Pausia quam corruptè rustici pusiam vocant, viridi oleo & suaui apta. Et dicta pausia quòd pauiatur, id est tundatur, vnde & pauimentum.

Syria dicta, pro eo quòd de Syria est allata, siue quia nigra est.

Crustumia idem & volemis dicta: eo quod volam compleat magnitudine, hoc est mediam manum: vnde & inuolare dicimus. Quidam autem volemum Gallica lingua bonum & magnum intelligunt: colymbades appellatæ.

Oleum autem ab olea nominatur. Nam vt diximus olea est arbor, vnde deriuatum fit oleum. Sed quod ex albis fuerit oliuis expres-

A sum vocatur Spanum, à Græcis ὀμφάκιον appellatum. Quod autem ex fuluis & nondum maturis fuerit expressum, Viride appellatur. Quod verò ex nimium maturis, Commune dicitur. Ex iis ad vsum vitæ primum est spanum, secundum viride, tertium commune.

Amurca olei pars aquosa ab emergendo dicta, id est quòd ab oleo se mergat & fæx eius sit. Hanc Græci amurcem vocant ex latina lingua trahentes vocabulum.

Gumen Græcum nomen est, hoc enim illi κόμμι dicunt.

Resinam Græci ῥητίνην vocant, ῥέων enim Græce dicitur quicquid manat. Est enim lacryma sudore exhalata lignorum, vt cerasi, lẽtisci, balsami, vel reliquarum arborum siue

B virgultorum quæ sudare produntur, sicut & odorata orientis ligna: sicut gutta balsami, ac ferularum vel fucinorum, cuius lacryma durescit in gemmam. Prima est resina terebintina omnium præstantior. Affertur autem ex Arabię partibus atque Iudæa & Syria, Cypro & Aphrica, ex insulis quoque Cycladibus. Secunda est lentiscina, quæ mastix vocatur: hæc ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis: quarum alia πιτυίνη, alia πευκίνη, alia liquida, alia arida: & afferuntur ex Tyrrhena Colophonia. Vnde etiam nomen Colophonia resina sumpsit.

Pix Græcum nomen est: quam ili πίσσαν

C vocant. Alij volunt ex pino picem vocari, hęc à Græcis appellatur * clodonia, nos ramalem dicere possumus, cui * probatio splendens lenis & munda.

al. colonia, fortè, cladonia.
al. natura probabilis.

Creandarum arborum naturaliter tria sunt genera: aut enim sua sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuitu iacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. Nam cætera vsus inuenit fauente natura.

Omnia poma Latinè neutri generis esse dicuntur: arbores autem fœminini sunt generis: exceptis paucis, vt hic oleaster, hoc siler, vt Virgilius, Molle siler. Item hoc buxum, licet & hæc buxus dicatur. Nam superfluam quidã volunt facere discretionem, vt hæc buxus de

D arbore dicamus: buxum verò de ligno composito.

De arboribus aromaticis, CAP. VIII.

AROmata sunt quæque fragrantis odoris quæ India vel Arabia mittit, siue aliæ regiones. Nomen autem aromata traxisse videntur: siue quòd aris imposita diuinis inuocationibus apta videantur, seu quòd sese aëri inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor nisi aër contactus?

Thus arbor Arabiæ immensa atque ramo-

sa lenissimi corticis, ramis ad aceris qualita- [E] tem. Amygdala modo succum aromaticum fundens album & masticatione velut in pulverem resolutum: & cùm frangitur, intus pingue est & igni appositum facile ardescens. Et appellatur apud nos masculum, eo quòd sit natura rotũdum in modum testiculorum. Reliquum planum pene scabrosum: minus optimum. Adulteratur autem admixta resina siue gummi, sed dinôscitur sua proprietate. Nam thus igni impositum ardescit, resina fumescit: gummi verò liquescit calefactum. Thus verò sine aspiratione à tundendo dicitur, quia dum gummi guttę ex arbore cadunt, in glebis miscentur: dum verò glebæ in puluerem redi- [F] guntur, thus carpitur & virgulis tunditur, & sic inde manibus tollitur. Hoc & Libanum vocatum à monte Arabiæ vbi Sabæi sunt. Nã mons eorum Libanus dicitur vbi thura colliguntur.

Myrrha Arabiæ arbor altitudinis quinque cubitorum, similis spinę, quam ἄκανθον dicunt, cuius gutta viridis atque amara, vnde & nomen accepit myrrha. Gutta eius sponte manans preciosior est, elicita corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmenta eius Arabes ignibus fouent: quorum fumo satis noxio nisi ad odorem storacis accurrant, plerumque insana- [G] biles morbos contrahunt. Myrrha autẽ Troglodyta ab insula Arabiæ dicta, vbi melior colligitur & purior.

Storax arbor Arabiæ, similis malo Cidonio, cuius virgulæ inter Caniculæ ortum cauernatim lacrymam fluunt. Distillatio eius in terram cadens munda nõ est, sed cum proprij corticis scrobe seruatur. Illa autem quæ virgis & calamis inhæserit, munda est & albida: dehinc fulua fit Solis causa, & ipsa storax calamites pinguis, resinosa, odoris iocundi, humecta & veluti mellosum liquorem emittens. Storax autem dicta, quòd sit gutta arboris profluens & congelata. Nam Græci styriam guttam dicunt, Gręcè autem στύραξ, La- [H] tinè storax dicitur.

Bidella Indiæ & Arabiæ arbor, cuius lacryma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, leuis, pinguis, æqualiter cerea, & quæ facile molliatur, neque ligno vel terrę commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est & nigra & maiori gleba. Adulteratur autem admixto gummi: qui non ita amarificat gustu.

Mastix arboris lentisci gutta est. Hæc granomastix dicta est, quia in modum granorum est. Melior autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris ceræ punicæ. Vnde & splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur autem interdum resina vel thure.

Piperis arbor nascitur in India, & in latere montis Caucasi, quod Soli obuersum est: foliis ad iuniperi similitudinẽ. Cuius syluas serpentes custodiunt, & serpentes igne fugantur: & inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam natura piperis alba est, cuius quidem diuersus est fructus. Nam quod immaturum est piper longum vocatur: quod incorruptum ab igne, piper album: quod verò cute rugosa & horrida fuerit, ex calore ignis trahit & colorem & nomen. Piper si leue est vetustum est, si graue est nouellum: vitanda est autem mercatorum fraus. Solent enim vetustissimo piperi humecto argenti spumam aspergere aut plumbum vt ponderosum fiat.

Aloa in India atque Arabia gignitur: arbor odoris suauissimi ac summi. Denique lignum ipsius, vice thymiamatum adoletur altaribus, vnde & nomen traxisse videtur.

Cinamomum dictum, quòd cortex eius in modum cannæ sit rotundus & gracilis. Gignitur in Indiæ & Æthiopiæ regionibus, frutice breui: duorum tantùm cubitorum: colore subnigro vel cinereo: tenuissimarum virgularum. Nam quod in crassitudinem extenditur despectui est, quod verò gracilius prouenerit, eximium. Quod cùm frangitur visibile spiramentum emittit: ad imaginem nebulæ vel pulueris.

Amomum vocatum, quod veluti odorem cinamomi referat. Nascitur in Syria & Armenia: frutex eius botrosum semen reddens sibi connexum, flore albo veluti violæ, foliis similibus brionię, odore etiam bono, somnos suauificat.

Cassia nascitur in Arabia: virga robusti corticis, & purpureis foliis, vt piperis. Est autem virtutis cinamomi similis, sed potentia inferior: vnde pro cinamomi vice duplex eius pondus in medicamentis admiscetur.

Calamus aromaticus à similitudine calami vsualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus, fuluus, fragrans suauitate spiritus. Qui cùm frangitur, in multas fit partes scissilis, simulans gustu cassiam cum leui acrimonia remordente.

Balsami arbor in Iudęa intra terminos tantum xx. iugerum erat. Posteaquam eandem regionem Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, foliis similis rutæ, sed albidioribus semperque manentibus. Arbor autem balsamum: lignum eius xylobalsamum dicitur: fructus siue semen carpobalsamum: succus opobalsamũ. Quod ideo cum adiectione significatur, eo quod percussus ferreis vngulis cortex ligni per cauernas eximij odoris guttam distillat. Cuius guttam adulterant admixto Cyprino

oleo vel melle. Sed sincera probatur à melle, si cum lacte coagulauerit: ab oleo, si instillata aqua aut admixta facile fuerit resoluta: præterea si laneæ vestes ex ipsa pollutæ non maculantur. Adulteratum quidem neque cum lacte coagulat, & vt oleum in aqua supernatat & vestem maculat. Balsama autem si pura fuerint, tantam vim habent, vt si Sol excanduerit, sustineri manu non possint.

De herbis aromaticis siue communibus,
CAP. IX.

EXtant & quarundam herbarum nomina, quæ ex aliqua causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium herbarum etymologiam inuenies. Nã pro locis mutantur etiam nomina.

Folium dictum, quod sine vlla radice innatans in Indiæ littoribus colligitur. Quod * ligno perforatum, siccãt Indi atque reponunt. Fertur autem paradisi esse herba gustu nardum referens. al.lino.

Nardus herba est spicosa, vnde & à Græcis ναρδόσταχυς appellata, quarum alia Indica, alia Syriaca vocatur, non quòd in Syria nascatur, sed quòd mons in quo inuenitur alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indica multiformis, sed melior Syriaca, leuis, fulua, comosa, spica parua, odorissima, * Cyprum simulans. Quòd si multum in ore tardauerit, linguam siccat. Nardus Celtica à regione galliæ nomen traxit. Nascitur enim sæpius in Liguriæ alpibus, & in Syria, frutice paruo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos eius tantùm propter odorem bonus. Tyrsi eius atque radiculæ vtiles probantur vsibus nostris. al. Cyperũ.

Costum radix herbæ est nascentis in India, Arabia & Syria, sed melius Arabicũ: est enim album & leue, suaue, iocundi odoris, Indicũ colore nigro, & leue vt ferula: Syriacum verò pondere graue, colore buxeo, odore acro, summum tamen album, leue, aridum, gustu incendens.

Crocus dictus ab oppido Ciliciæ, quod vocatur Coritium, quanquam & alibi nascatur, sed non tantum vel tale quale in Cilicia. Vnde & à potiore parte nomen accepit. Nam multæ res nomina sumpserunt à locis vbi plus prouenit, & aliquid melius. Optimum est autem quod fuerit recens, odoris boni, albedine parua, porrectæ longitudinis, integrum, & neque in fragmenta comminutum inspiratione, & cùm carpitur manus inficiens, & leuiter acre. Quòd si eiusmodi non fuerit, aut vetustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admixto crocomagmate. Augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adiicitur, & proditur, si puluerulentum reperitur, atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.

Crocomagma expressis aromatibus crocini vnguenti atque informato * redimine in pannusculos fit: & ideo sic applicatur. al.serimine.

Alarum nascitur in vmbrosis montibus, floribus Cassiæ similibus, inter quæ flos iuxta radicem purpureus, in quo semen continetur vuarum simile, radicibus pluribus atque tenuissimis & benè redolentibus, & est virtute similis nardo.

Fu nascitur in Ponto, foliis oleastro similibus.

* Quipparum à Græcis vocatur, quod habeat virtutem feruentem. Radix eius est iunci trianguli foliis porri similibus, radicibus nigris siue contiguis, in similitudinem oliuarum odorissimis atque acerrimis. Nascitur in paludibus atque variis locis. Traditur etiam alia species quippari, quæ in India nascitur, & appellatur lingua eorum zingiber. Emendò κύπειρος.

Iris Illyrica à similitudine Iris cælestis nomen accepit. Vnde & Latinis arcumen dicitur. Iris quòd flos eius coloris varietate eundẽ arcum cælestem imitetur. Illyrica autem dicitur, quia in Illyrico plurima & violentissima est: species eius foliis * gladioli similibus, radice aromatica, odoris boni. al.gladiolæ.

Acorum foliis viridibus, similibus radicibus, acerrimi odoris, sed iocũdi: propter quod & aromatica est.

Meu foliis pastinacæ similibus.

Cardamomum herba, quam vulgus Nasturgum vocat.

Schinos melius quod in Euphrate nascitur quàm quod in Arabia fuluum, multiflorum, purpureum, tenue, odoris rosei cùm manu fricatur, gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius flos σχινάνθος dicitur. Ανθος enim Græcè flos nuncupatur.

Timum appellatum, quod flos eius odorẽ refert. De quo Virgilius: Redolentque timo flagrantia mella.

Epitimum Græcum nomen quod Latinè dicitur flos timi. Nam flos Græcè timum vocatur. Est autem flos timbræ similis.

Samsucus est, quem Latini amaracum vocant. Cuius nominis vsum Virgilius etiam ad Venerem referens ait: Vbi mollis amaracus illum * Floribus aspirans molli complectitur vmbra. Apta est autem hæc herba vnguentis. Vnde & nomen traxit amaracus à puero cuiusdam regis: qui casu lapsus dum ferret vnguenta, nouum & gratissimum ex confusione odorem creauit. al. Foribus & dulci aspirans.

Hyacinthus herba est habens florem pur-

purpureum. Traxit autem nomen à puero quodā nobili, qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus, dedítque nomen herbæ puerilis funeris casus. Est autem radice & flore * violæ similis, pueros à pubertate retinens. al. volui.

Narcissus herba fabulosè impositum nomen habet à quodam puero, cuius membra in hunc florem transierunt, qui & nomen Narcissi in appellatione custodit, & decus pulchritudinis in candore retinet foliorum.

Rosa à specie floris nuncupata, quod rutilante colore rubeat.

Lilia lactei floris herba, vnde & nuncupata quasi lidia, cuius cùm candor sit in foliis, auri tamen species intus effulget.

Viola propter vim odoris nomen accepit. Huius genera sunt tria, purpureum, album, melinum.

Acanthus herba Ægyptia semper frondēs, spinis plena, flexibili virgulto. In cuius imitatione arte vestis ornatur, quæ acanthina dicitur, & acanthis dicta.

Hedera dicta, quod arboribus reptando adhæreat. De qua Virgil. Inter victrices hederam tibi serpere lauros. Alij hederā aiunt vocatam, quod hedis supra lactis abundantiam in esca à veteribus præbeatur. Hederæ, frigidę terrę indices sunt secundum Physicos. Nā antipharmacum ebrietatis est, si quis potus hedera coronetur.

Elleborum memorant Græci circa Elleborum quendam fluuium plurimum gigni, atque inde à Græcis appellari. Hoc Romani alio nomine veratrum dicunt, pro eo quòd sumptum, motam mentem in sanitatem reducit. Duo sunt autem genera, album & nigrum.

Acone portus est Bithiniæ, qui prouentu malorum graminum vsque adeo celebris est vt noxiam herbam aconita illinc nominem. Nam toxica venena ex eo dicta, quòd ex arboribus taxeis exprimantur: maximè apud Cantabriam.

Euphorbium dictum, quod eius succus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est, vt duris carnibus superadiecta citius coqui compellat. Nascitur in multis locis, sed maximè in Mauritania.

Laser herba nascitur in monte Oscobagi: vbi & Ganges fluuius oritur: cuius succus dictus primum lasir: quoniam manat in modū lactis: deinde vsu deriuante laser nominatum est. Hoc est à quibusdam opium Cyrenaicum appellatum, quoniam & apud Cyrenas nascitur.

Aloe herba amarissimi succi.

Panace herba fragrantis odoris, tyrso feru- E læ similis, ex quo profluit succus: qui opopanace dicitur, croceus & pinguis, odore grauis & amarissimus.

Galbanum est genus pigmenti albi, crescens in monte Amomo Syriæ. Aliàs succus est ferulæ.

Dycta est mons Cretæ, ex quo dictamnum herba nomen accepit, propter quam apud Virgilium cerua vulnerata saltus peragrat. Tantæ enim potentiæ est dictamnum vt ferrum à corpore expellat, sagittas excutiat: vnde & eius pabulo feræ percussę sagittas à corpore inhærentes eiiciunt. Hanc quidam Latinorum * poleium Martis dicunt, propter belli tela excutienda. al. polegiū.

F Mandragora dicta, quod habeat mala suaue olentia, in magnitudinem mali Matiani. Vnde & eam Latini malū terrę vocant. Hanc poëtæ ἀνθρωπόμορφον appellant, quod habeat radicem formam hominis simulantem. ἄνθρωπος enim Græcè, Latinè dicitur homo. Cuius cortex vino mixtus ad bibendū datur iis quorum corpus propter curam secandum est, vt soporati dolorem non sentiant. Huius species duæ. Fœmina, foliis lactucæ similibus, mala generans in similitudinem prunorum. Masculus verò folia betæ similia habet.

Papauer herba somnifera: de qua Virgilius, Lethæo perfusa papauera somno. Soporem enim languentibus facit. Eius alia est vsualis, G alia agrestis, ex qua fluit succus, quem opium vocant.

Colocynthis cucurbita agrestis & vehementer amara, quæ similiter vt cucurbita flagella per terram tēdit. Dicta autem colocynthis quòd sit fructu rotundo atque foliis vt cucumis vsualis.

Cętauriam Gręci vocant, quoniam à Chirone Centauro fertur reperta. Eadem & λιμνήσιος quia locis humectis nascitur. Eadem & fel terræ propter amaritudinem.

Glycyriza Gręcè ex eo dicta, quòd dulcem radicem habeat. γλυκὺ enim dulce Græci dicunt. Eadem ἄδιψος, quia sitientibus sitim H sedat.

Dracontea vocata, quod hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinémque draconis imitetur, vel quòd eam herbam vipera timeat.

Chelidonia ideo dicitur, vel quòd aduētū hirundinum videtur erumpere, vel quòd pullis hirundinum si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba mederi dicuntur.

Heliotropium nomē accepit primò, quòd æstiuo solstitio floreat, vel quòd Solis motibus folia circumacta cōuertat. Vnde & à Latinis solsequia nūcupatur. Nam & Sole oriēte flores suos aperit, item sero claudit, cùm

sol occubuerit. Ipsa est quam Latini intubum syluaticum vocant. Hæc & verrucaria, quod extinguat verrucas ex aqua potata, vel in cataplasmate posita abstergat.

Pentaphyllon à numero foliorum dicta, vnde eam Latini quinquefolium vocant; herba adeo munda vt purificationi & templis adhiberi à gentibus solita esset.

Hysopus herba purgandis pulmonibus apta. Vnde & in veteri testamento per Hysopi fasciculos aspergebantur sanguine qui mundari volebant. Nascitur in petris hærens saxo radicibus.

Reubarbarum siue reuponticum, illud quod trãs Danubium in solo barbarico: istud quod circa Ponticum colligitur nominatum est. Reu autem radix dicitur. Reubarbarum ergo quasi radix barbara. Reuponticum, quasi radix pontica.

Hyosquiamos à Græcis, à Latinis herba calicularis, quod caliculi eius in figuram cantarorum nascantur, vt est mali Punici, quorum ora serrata sunt, habentia intrinsecus semina papaueris similia. Hæc herba insana vocatur, quia eius vsus periculosus est. Denique si bibatur vel edatur insaniã facit, vel somni imaginem torpidam. Hanc vulgus milimindrum dicit: propter quod alienationem mentis inducit.

Saxifragia vocata, quòd semen eius petras in vesica frangat atque comminuat.

Gentiana nomen sumpsit vt medici memorãt ab inuẽtore, radicibus aristolochiæ similibus. Nascitur sub alpibus Galatię & Asię.

Satureia calida & propè ignita. Vnde illi & nomen inditum credunt, quòd pronos facit in Venerem. Satyrion dicta à Satyris, propter incendium libidinis, quam vulgus * stringum vocat: Venerem enim suscitat. Eadem & orchis, quod radix eius in modum testiculorum sit: quos Græci ὄρχεις vocant. Item & leporina, propter quod caulem mollem emittat.

al. stincum.

Vrtica vocata, quod tactus eius corpus adurat. Est enim igneæ omnino naturæ, & tactu perurit: vnde & pruriginem facit.

Artemisia herba Dianæ à gentilibus consecrata est, vnde & nuncupata. Græcè enim Diana ἄρτεμις dicitur.

Chamæmelon Græcè dicta, quod mali Matiani odorem habeat: sitque breuis, terræque vicina.

Chamædrys à Græcis appellatur, quod sit breuis, & per terram strata & minuta foliis paruissimis.

Pæon quidam medicus fuit, à quo Pæonia herba perhibetur inuenta, vt Homerus dicit. Hanc quidam glycysiden vocant, quod dulcis saporis, vel * pẽterobinam à numero granorum, vel vt alij dactylosam à digitorum similitudine. Nascitur in syluis.

Corrigo Pentorobõ

Buglossos à Græcis dicta, eo quod folia asperrima ad modum linguę bouis habeat. Quę mirum in modum ob sapiẽtiam nutriendam vino infundenda à veteribus memoratur. Conuiuij quoque hilaritatem prębere fertur, pro olere etiam sumitur.

Arnoglossos, id est, agni lingua, quę Romanis plantago dicitur, quod planta eius cito adhæreat terræ. Hac multi pro olere vescuntur.

Herpillus quæ apud nos serpillus vocatur. pro eo quod radices eius longe serpant. Eadẽ & matris animula, propter quod menstrua moueat.

Aristolochia dicitur, quod mulieribus fœtis optima sit. Nam superseßa post partũ, matricem beneficio vaporis expurgat. Huius herbæ genera sunt duo: quarum vna aristolochia rotunda dicitur, propter quod rotundam radicem habeat: altera aristolochia longa, quia longam radicem habet, cum ramis & foliis longioribus, quam etiam & dactylinam vocant, quòd sit radice robore digitali & longa.

Erigenon nomen à Græcis dicitur, quòd vere primo senescat. Vnde & eam Latini herbam senecionem vocant. Nascitur per macerias.

Psyllion dicta, quod semen pulicis simile habeat. Vnde eam Latini herbam pulicarem vocant.

Hierabotane ideo à Græcis hoc nomen accepit, quod remediis ac ligamentis hominum & purificationibus sacerdotum à gentilibus probaretur apta. Vnde & eam pontifices sagmen appellabant; quasi sancinem, & hæc verbena, quia pura.

Paliurus herba asperrima & spinosa pũgens & retinens: vulnerans appropinquantem sibi, & adunco dente comprehendens.

Strutius, quam quidam herbam lanariam vocant, eò quòd plerique lanam ex ea lauent. Nascitur in locis cultis.

Cimicia propter similitudinem cimicis. Vnde & eam Græci corionem vocauerunt. Nascitur in locis asperis atque cultis.

Marubium, quod Græci prasium dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur in campis.

* Pulegium apud Indos pipere preciosius est. Habet autem vim thermanticam, calefacit & deducit, extenuat & purgat & digerit. al. Poleium.

Absinthium Græcum nomen, cuius probabilius est, quod in Ponti regione nascitur: vnde & absinthium ponticum nominatur. Est amarum gustu, suaue odore, temperamentũ corpori præstans. cuius contusa folia auferen-

dis doloribus vel contuſioni corporum vtiliſ- E ſima comprobantur.

Symphyton Græcè dictum, eò quod tantam in radice virtutem habeat, vt fruſta carnis aſperſa in cacabo coagulet.

Polypodion, herba, cuius radix hiſpida atque crinita, vt eſt polypus: ex quo deriuatum vt polypodion diceretur. Naſcitur in teneris petrarum terris, ſiue quercubus vicinis.

Polios à Græcis, à Latinis Omnimorbia, quod multis morbis ſubueniat. Naſcitur in montibus & duris locis.

In quodam exemplari hæc præterea habentur.

De vna radice multas & tenues fibras mittit ſeminis plenas: in ſummitate habẽs quoſdam corimbos caneſcentes: odore graui & ſubdulci. Succus eius in aqua cocta à ſerpentibus percuſſos ſanat: ſparſa in domo vel incenſa omnes ſerpentes fugat.

Scammonia, quam Latini acridium vocãt, herba ſucci plena, quæ colligitur ſub cauata radice. Denique terram rotunda cauitate fodiunt: tum ſuppoſitis aut cochleis, aut nucis foliis excipitur ſuccus atque ſiccatus auſertur. Venit autem ſępius probabilior ex Myſia Aſiæ. Huic contrarius atque falſus ex Syria atque Iudæa.

* Daucus foliis fœniculis thyrſo bipalmis. G

Daucus herba, fœniculi ſimilis foliis thyrſo bipalmis.

Citocatia dicta, quod ventrem citò depurget, quã vulgus corruptè citocotiam vocant.

Lappa dicta quod habeat caulem ingentẽ per terram diſpoſitam. Hæc herba à Græcis φιλάνθρωπος vocatur, quod veſtibus hominum inhæreat ob aſperitatem ſui. Naſcitur iuxta muros.

Capillus Veneris vocatus, ſiue quod delapſos poſt alopeciã capillos recreat, vel quod capillorum fluores coërcet, vel quod ſit virgulis nigris lenibus cum ſplendore quaſi capilli. Naſcitur in aquoſis locis.

Rubia dicta quod radix eius ſit rubea, vnde & colorare lanas perhibetur. Eſt & vtilis puluis ex eius radice factus, ſiue in cibum ſumpt⁹, ſiue potui datus ad eos qui rabiẽ patiũtur. H

Anchuſa cuius radix contrita digitos inficit. Eſt enim colore ſanguineo, vnde etiam pictoribus ad purpuram efficiendam vſui eſt.

Chamæleon quę Latinè viſcarago vocatur, eo quod viſcum gignat, in quo hærent aues quæ propria voluntate deſcenderunt ad eſcã.

Cicuta propter quod in thyrſo geniculatos nodos habeat occultos vt canna: ſic dicitur foſſa cæca, quæ occulta eſt. Hæc potui data interficit. Hanc in carcere Socrates bibit & expirauit. Perſius dicit, --Sorbitio quem tollit dira cicutæ. Hæc dum hominibus venenum fit, capellas efficit pingues.

Trifolium eſt quod Græci τρίφυλλον vocant, quod ſit foliis trinis per ſingulas * annotationes. — *fortè, adnodationes.*

Flomos quam Latini herbam lucernalem vocãt, ab eo quod ad * luciniũ proficiat. Eadẽ & lucubros, quod lucem præbeat vmbris. — *al. lychnia.*

Pyretron Gręcè dicta quod habeat radicem incendioſam atque coaceruantem.

Althea malua agreſtis, ſiue maluæ viſcus, ſed althea, quod in altum ſurgit: & viſcus, quia glutinoſa eſt.

Origanum quod Latinè * colena interpretatur, propter quod infuſum coloret vinum. — *al. Colora. Plin. cunctá herbam Origano ſimilem facit ſapore.*

Titimallum vocabulum ſumpſit, quod foliorum comam ad radium ſolis circumacta F conuertat. Nam Græci ſolem πτάνα vocant, μάλλον comam ex quo confectum eſt, vt titimallon diceretur. Huius ſpecies ſeptem diuerſis locis naſcentes.

Strychnos, quæ Latinè herba ſalutaris vocatur, propter quod dolorem capitis & ſtomachi incendium mitigat. Eadem & vua lupina propter ſemen eius vuæ ſimile.

*Pilogonus, quam Latini herbam ſanguinariam vocant, propter quod miſſa in naribus ſanguinem moueat. — *Corr. Polygonon.*

Ambroſia, quam Latini apium ſyluaticum vocant. De qua Virgilius: Ambroſiæque comæ diuinum vertice odorem Spirauêre--.

Apiacum, quod flores eius apes maximè appetunt.

Roſmarinum, quam Latini ab effectu herbam ſalutarem vocant: cuius folia fœniculi ſunt ſimilia atque aſpera: & rotatim terræ proſtrata.

Mentha agreſtis, quam Græci καλαμίνθην, noſtri vulgo nepeta vocauerunt: maioris virtutis & vehemens in calore.

Genicularis herba ſubſternitur ob ſcorpionum vim repellendam.

Gladiolus, quòd ſit foliis gladij ſimilibus, cubitalis, floribus purpureis.

Agaricum radix viits albæ.

Aſphodelus, quam Latini à calore albutium vocant.

Squilla, quod nocens ſit: de qua ſuperſtitio gentilium dicit, quod ſi integra ad limen ſuſpendatur, omnia mala fugat.

Χαμαπίτυς à Græcis dicta, quòd terræ adhæreat, & odorem pini habeat. Hanc Latini cucurbitularem vocant, quod ex parte odorem cucurbitæ referat.

Staphyſagria naſcitur in locis amœnis.

Splenion dicta, quod ſplenem auferat, ſiue ſcolopandryos, eo quod folia ipſius ſcolopẽdro animali ſunt ſimilia. Naſcitur in humidis petris.

Vollus appellatus, quòd radix eius volubilis ſit & rotunda.

Sthœchas

Sthœchas in insulis Sthœchadibus nascitur, vnde & nuncupatur.

Cyclaminus Græcè dicta à quodam qui Κύκλος vocatus est, qui primus virtutem huius herbæ inuenit, siue quod talis herba habeat radicem rotundam. Græci enim κύκλον rotũdum vocant. Cuius radix aut succus si vino fuerit admixtus, ebrios facit. Nascitur in syluosis locis & agris.

Αμπελος λευκὴ siue brionia, quam Latini vitem albam vocant, vel à qualitate coloris, vel quòd eius radix contrita & corpori infricata teneriorem & candidiorem cutem reddat. Nam & succus baccarum eius lac vberibus siccis reddit.

Αμπελος μέλαινα id est, vitis nigra, eadẽque labrusca, folia hederę similia, in omnibus maior quàm ipsa vitis alba: baccas similiter habens, quæ baccæ immaturitate nigrescunt: vnde & vocabulum sumpsit.

Viticella verò herba à Latinis appellata, quòd sicut vitis quicquid proximum habuerit, apprehendat corimbis, quos annulos appellamus.

Buphthalmos florem habet croceum, oculo similem. Vnde à Græcis nomen accepit. Est autem caule molle, foliis coriandri similibus. Nascitur iuxta muros ciuitatum.

Flomos, quam Latini verbascum vocant, quarum altera est masculus, albidioribus foliis atque angustioribus: altera fœmina foliis latioribus atque nigris.

Ferula vocata à medulla. Nam illam Varro tradit esse ferulæ medullam, quam * appodelon Græci vocant. Nonnulli à feriendo ferulam dicunt. Hæc enim pueri & puellæ vapulare solent: huius succus galbanum est: papyrum dictum, quod igni & cereis est aptum: πῦρ enim Græci ignem dicunt.

al. opodelon.

Iuncus dicitur, eo quòd iunctis radicibus hæreat.

Scirpus à quo segetes teguntur sine nodo: de quo Ennius. Quærunt in scirpo soliti * quid dicere nodum. Et in prouerbio: Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit.

al. prædicere.

Fucus genus herbæ est, de qua tingitur vestis: dicta, quia mẽtitur alienum colorem: vnde & Virgilius: --Discet mentiri lana colores.

Alga nascitur in aquis stantibus. Ita denique nomen sumpsit ab algore aquæ: vel quod alliget pedes, quia crassa est foliis aquam ex parte superantibus.

Vlua & tiphus herbæ circa fontes & paludes stagnisque nascuntur. Ex quibus vlua, id est, alga mollis & quodammodo fungus, dicta ab vligine.

Tiphus verò quæ se ab aquis inflat. Vnde etiam ambitiosorum & sibi placentium ho- A minum tumor tiphus dicitur.

Carix acuta herba & durissima sparto similis, de qua Virgilius: --Et carice pastus acuta.

Spartus frutex virgosus sine foliis, ab asperitate vocatus. Volumina enim funium quæ ex eo fiunt, aspera sunt.

Gramen à situ potius dictum, quòd plurimorum agrorum sit. Vnde illud Græci ἀγρῶστιν vocauerunt: licet omnis herba gramen vocetur, ab eo quod germinetur: sicut robur omnis ligni * species & cutis, ab eo quod firmissima.

al. cutis & species.

Filix à singularitate folij dicta. Denique ex vna virgula altitudine cubitali vna scissa folia B gignit * resimplicata, velut pinna.

al. res implicata.

Zizania quod poëtæ semper infelix lolium dicunt, quod sit inutile & infœcundum.

Fœnum dictum, quod eo flamma nutritur. φῶς enim flamma est.

Manipulum dicimus fascem fœni. Et dictus manipulus, quod manum impleat.

De oleribus, Cap. X.

Hortus nominatur, quod semper ibi aliquid oriatur. Nam cùm alia terra semel in anno aliquid creet: ortus nunquam sine fructu est.

Olus ab alendo dictum, eo quod primùm homines ab oleribus alerẽtur, antequam fru- C ges & carnes ederent. Tantùm enim pomis arborum & oleribus alebantur, sicut animalia herbis.

Caulis est generaliter herbarum & olerum medius frutex: qui vulgo tyrsus dicitur, quod à terra sursum conscendat: ex quo deriuatum est, vt specialiter quoddam genus olerũ caulis diceretur, quia tyrsus ipsius amplius cæteris oleribus coalescit, id est, crescit. Est autem generale nomen. Omnis enim frutex caulis.

Cima dicitur quasi coma. Est enim summitas olerum vel arborum, in qua vigens virtus naturalis est.

D Malua ex parte Græco vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλάζειν, eo quòd molliendi aluum soluendíque naturam habeat. Cuius succo si quis se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius ex oleo trita & imposita scorpionibus, creduntur afferre torporem.

Pastinaca vocata, quòd radix eius præcipuus pastus sit hominis. Est enim odoratu iocunda, cibo delectabilis.

Rapa dicta à rapiendo, id est, comprehendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior, & folio tenui.

Napus à similitudine rapæ vocatus, nisi quod foliis latior & radicis gustu subacrior est. Nominis autem affinitas in vtrisque inde penè communis, quia vtrumque semen in al-

terum vicissim mutatur. Nam rapa in alio solo vt Æmilianus ait, per biennium mutatur in napum: alio vero napus transit in rapam. E

Napocaulis ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum fit sapore napo similis: non in radice, sed in tyrso conscendit vt caulis.

Sinapis appellatur ꝙ foliis sit similis napis.

Raphanum Græci, nos radicem vocamus, eo quod deorsum totus nititur, dum reliqua olera in summa magis prosiliant: cuius semine macerato quisquis manus infecerit, serpentes impunè tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum, apium, prosunt, sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Vnde & apud veteres ante alias epulas hoc solebant mensis apponere. F

Lactuca dicta est, quòd abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientes fœminas implet. Hęc & in viris Veneris vsum coërcet.

Lactuca agrestis est, quam sarraliam nominamus, eò quòd dorsum eius in modum serræ est.

Intubus Græcum nomen est. Et intubus quòd intus sit tofus.

Cepa vocatur, quia non aliud est, nisi tantùm caput. G

Ascalonia nũcupata ex vna vrbiũ Palęstinæ, quæ Ascalon dicitur, vnde prius aduecta est.

Allium dictum quòd oleat.

Vlpicũ appellatũ, quòd allij odorẽ habeat.

Faselos vocari aiunt à Phaselo insula Græciæ, vbi non procul mons Olympus est.

Porrum cuius duo genera sunt, capitatum & sectile. Capitatum melius, sectile paruulũ.

Beta apud nos oleris genus, apud Græcos littera est.

Blitum genus oleris, saporis euanidi, quasi vilis beta.

Cucumeres quòd sint interdum amari, qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur. H

Olus mollea triplex, brassica, olisatrum.

Nasturtium sapor appellauit, quòd acrimonia sui nasum torqueat.

Fungi, quod aridi ignem acceptum concipiant. φῶς enim ignis est, vnde & * esca vulgo dicitur, quod sit fomes ignis & nutrimentum. Alij dicũt fungos vocatos, quod sint ex eorũ genere quidã interẽptorij, vnde & defuncti.

al. hodie etiã Hispani fomitem igni accendendo aptum yesca vocant. Itali ipsum nomen Esca retinẽt.

Tubera tumor terræ prodit, eáque causa nomen illi dedit.

Volui appellati, quod sint volubiles & rotundi.

Asparagus, quod sit spinosa & aspera, & frutex eius ex quo gignitur.

Capparis à Græcis nomen sumpsisse videtur, quod habeat rotunda in summitatibus seminum capitella.

Arboraca, hoc est, lapsana.

Lapistrus lapatium. Hæc in cibo sumpta stomachum confortat, Venerem reprimit.

Carduus genus herbæ spinosæ. Huius natura mordax, & cum austera est, mollis. Frigidus & indigestus succus eius alopecias curat.

Eruca quasi vrica, quod ignitæ sit virtutis, & in cibo sæpe sumpta Veneris incendium moueat. Huius species duæ: quarum altera vsualis, altera agrestis, acrioris virtutis: vtraque tamen Veneris commouens vsum.

De odoratis oleribus, CAP. XI.

APium dictum, quod ex eo apex, id est, caput antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules autem hanc herbam primus capiti circumtulit. Nam nunc populum capite pręferebat: nunc oleastrum: nunc apiũ. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Eius generis sunt petroselinon, hipposelinon & oleoselinon.

Petroselinon vocatum, quod sit simile apio, & nascatur in petris montibúsque præruptis, quod nos petrapium dicere possumus. Σέλινον enim Græcè apium dicitur, sed est summum ac probabile Macedonicum: gustu suaue, & odore aromatico.

Hipposelinon, quod sit durum & austerũ.

Oleoselinon, quod mollius folio & caule tenerum.

Feniculum Latini vocant, quod eius tyrsi seu radicis succus acuat visum: cuius virtus traditur vt serpentes annuam senectutem eius gustu deponant. Hoc olus Græci μάραθρον vocant.

Liguritium à regione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria, odore aromatico & gustu acre.

Anneson, vt Græci dicunt, siue vt Latini anesum, herba omnibus cognita, acerrimè feruens.

Coriandrum ex Græco nomine sumptum, quod illi κόριον vocant. Cuius semen in dulci vino datum proniores reddit in Venerem, si supra modum dederis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro infici traditum est.

Ruta dicta, quod sit feruentissima. Cuius altera agrestis atque virtute acrior, sed vtraque feruentissima comprobatur. Hanc venenis repugnare mustelæ docent, quę dum cum serpente dimicauerint, cibo eius armantur.

Inula quam rustici* alant vocant, radice aromatica, odoris summi, leui acrimonia.

al. alam.

Menta, genus herbæ odoriferæ, huius genera vj.

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber decimusoctauus.

Capita libri decimioctaui.

De bellis, CAP. I.

PRimus bella intulit Ninus Assyriorum rex. Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanæ societatis fœdus irrumpens exercitus ducere, aliena vastare, liberos populos aut trucidare, aut subiicere, vniuersámque Asiam vsque ad Lybiæ fines noua seruitute perdomuit. Hinc etiam studuit orbis in mutuo sanguine grassari alterna cæde.

Quatuor autem sunt genera bellorum, id est iustum, iniustum, ciuile & plusquam ciuile. (E) Iustum bellum est, quod ex prædicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium causa. Iniustum bellum est quod de furore, non de legitima ratione initur. De quo in republica dicit Cicero: Illa iniusta bella sunt, quæ sunt sine causa suscepta. Nam extra vlciscendi aut propulsandorum hostium causam, bellum iustum geri nullum potest. Et hoc idem Tullius paruis interiectis subdidit: Nullum bellum iustum habetur, nisi denunciatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus. Ciuile bellum est inter ciues orta seditio & concitatio tumultus, sicut inter Syllam & Marium, qui bellum ciuile inuicem in vna gente gesserunt. Plusquàm ciuile bellum est, vbi non solum ciues concertant, sed & cognati: quale actum est inter Cæsarem & Pompeium: quando gener & socer inuicem dimicauerunt. Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicauit: & pater aduersus filium arma portauit. Lucanus: --In fratrem ceciderunt præmia fratris. Item, --Cui ceruix cæsa parentis

Cederet--.

Bella itaque dicuntur interna, externa, seruilia, socialia, piratica. Nam piratica bella sunt sparsa latronum manus per * maria myoparonibus, leuibus & fugacibus, non solùm nauium commeatus, sed etiã insulas prouinciásque vastantibus. (G) Quos primùm Cneus Pompeius post multam vastationem, quam terra maríque diu egerat, mira celeritate compressit ac superauit.

al. in alio V.C. agami.

Sicut autem bellum vocatur, quod contra hostes agitur: ita tumultus qui ciuili seditione concitatur. Nam seditio est dissensio ciuiũ dicta quòd seorsum alij ad alios eant. Alij ęstimãt dissensionem animorum seditionem vocari, quam Gręci διάςασιν vocant. Quo autem differat vtrumque Cicero docet: Potest enim, inquit, esse bellum vt tumultus non sit. Tumultus autem esse sine bello nõ potest. Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanto vt maior timor oriatur? (H) Vnde etiam dictus tumultus, quasi timor multus. Grauior autem est tumultus, quàm bellum. Nam, in bello * vocationes valent, in tumultu non valent.

al. vacationes.

Differt autem bellum, pugna & prælium. Nam bellum vniuersum dicitur, vt Punicum. Huius partes sunt pugnæ, vt Cannensis, Trimensis. Rursum in vna pugna sunt multa prælia. Aliud enim in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur est totum: pugna vnius diei: prælium pars pugnæ est.

Bellum antea duellum vocatum, eò quòd duæ sint partes dimicantium, vel quod alterũ faciat victorem, alterum victum. Postea * detracta littera d, & mutata u in b, dictum est bellum. Alij per antiphrasin putant bellum, quod sit horridum: vnde est illud, Bella horrida bella, cùm Bellum contrà sit pessimum.

al. V.C. mutata & detracta litera.

Prȩlia dicuntur à premendo, hostis hostem. Vnde & præla, ligna quibus vua premitur.

Pugna vocata, eo quod initio vsus fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis incipiebant. Vnde etiam pugna duorum est aliquando sine ferro. (F)

Quatuor autem in bello aguntur. Pugna, fuga, victoria, pax. Pacis vocabulum videtur à pacto sumptum. Posterius autem pax accipitur, fœdus primùm initur. Fœdus est pax, quæ fit inter dimicantes, vel fide, vel à fecialibus, id est, sacerdotibus dictum. Per ipsos enim fiebant fœdera, sicut per seculares bella. Alij fœdera dicta putãt à porca * fœde & crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei qui à pace resilisset. Virgilius: --Et cæsa fingebant fœdera porca. Fœderis partes induciæ. Et dictæ, quasi in dies ocia.

al. fœda.

De triumphis, Cap. II.

Omne regnum seculi huius bellis quæritur, victoriis propagatur. Victoria dicta, quod vi, id est, virtute adipiscitur. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere. Nam turpis est dolo quæsita victoria. Certa autem victoria est vel occisio hostis, vel exspoliatio, vel vtrũque. Non est autem iocunda victoria, quæ per immensa detrimenta contingit. Et hoc est quod laudat Salustius, duces victoriam incruento exercitu deportasse.

Pompa dicta est Græca significatione, ἀπὸ τοῦ πομπεύειν, hoc est, publicè ostentare. Prȩcedit autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen primum est victoriæ votum.

Trophæum dictum ἀπὸ τῆς τροπῆς, i. conuersione hostis & fuga. Nam ab eo quod hostem quis fugasset merebatur trophæum: quod occidisset triumphum, qui dictus est ἀπὸ τῆς θριάμβης, id est, ab exultatione. Plenæ enim victoriæ triumphus debetur: semiplenæ trophæum, quia nondum plenam est consecutus victoriam. Non enim obtinuit, sed fugauit exercitum. Hæc tamen nomina scriptores confundunt. Tranquillus autem triumphum Latinè dicit potius appellatum, quod is qui triumphans vrbem ingrederetur, tri-

partito iudicio honoraretur. Nam primùm de triumpho duci cōcedendo exercitum iudicare solitum erat: secundo senatum: tertio populum.

Erat autem apud Romanos mos, vt triumphantes quadrigis veherentur, ex illo quod soliti sunt priores duces hoc habitu bella inire. Qui cunque autem in conflictu vicissent, palma aurea coronabātur, quia palma stimulos habet. Qui vero sine conflictu fugientem prostrasset, laurea: eo quod hęc arbor sine spinis est. Namque & purpuream & palmatam togam triumphātes induebantur, & scorpionem cum sceptro in manu gerebant ad imitationem victoriæ Scipionis: licet & scipio baculus sit quo homines innituntur. Vnde & ille primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius cæcus innixus eo ambulabat. Super scipionem autem aquila sedebat ob indicium quod per victoriam quasi ad supernam magnitudinem accederent. Inde & colore rufo perliniebantur, quasi imitarentur diuini ignis effigiem. Quod vero à carnifice contingebantur, id erat indicio, vt ad tantum fastigium euecti mediocritatis humanæ commonerentur.

Duobus autē generibus deletur exercitus, aut internicione, aut dispersione. Salustius, Hostes, inquit, aut oppressi aut dilapsi forent. Sic & vtrumque Virgilius. Internicione, vt: --Submersásque obrue puppes. Dispersione, vt: Aut age diuersos & dissice corpora pōto. C

al. Spolia. * Expolia hostium præda: manubiæ, exuuiæ, partes. Præda à prædando vocata. Manubiæ eò quòd manibus detrahuntur. Hæ & exuuiæ ab exuendo dictæ, quia exuuntur. Hę & partes à pari diuisione pro personarum qualitate & laborum iusta diuisione. *Expolia autem à palliis, quasi expallia: victis enim detrahuntur. (al. Spolia.)

De signis, CAP. III.

Signa bellorum dicuntur, quòd ex iis exercitus & pugnandi & victoriæ receptui D accipit symbolon. Nam aut per vocem tubæ, aut per symbolon admonetur exercitus * legionum. Principalia signa aquilæ, dracones & pilæ.

(*Ita in duobus cod. at in vetustißimo post exercit⁹. est punctum: & deinde Legionum prin. signa, etc.*)

Aquilæ ideo quòd eadem auis Iouis in armis auspicio fuerit. Nam dum idem Iouis aduersus Titanas proficisceretur, aquilam ei in auspicio apparuisse ferunt, quam ille pro indicio victoriæ acceptam tutelæ suæ auspicatus, eam legioni signum dedit: quo factum est, vt deinceps militum signis committeretur. Cuius Lucanus meminit dicens: Signa pares aquilas & pila minantia pilis.

Draconum signa ab Apolline morte Py- A thonis serpentis inchoata est. Dehinc à Græcis & Romanis in bello gestari ceperunt.

Pilam in * signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas, vt * magis figuram orbis ostenderet. (al. signa. / V. Cod. habet, Malus.)

Vexillum & ipsum signum bellicum, tractum nomen habens à veli diminutione, quasi velillum. Sub Romulo autem fasciculos fœni, pro vexillis milites habuerūt. Hinc & manipuli appellantur. Manipulos enim dicimus fasces fœni, quòd manum impleant. Cætera signa diuersis prælata * agminibus secundum militarem consuetudinem existunt, per quæ exercitus permixtionem præliorum agnosceret. (al. imagin.) B

De buccinis, CAP. IIII.

Buccina est, qua signū datur in * hoste, dicta à voce, quasi vocina. Nā pagani agrestesque ad omnem vsum buccina ad compita vocabantur. Propriè ergo hoc agrestibus signū fuit. de qua Persius: Buccina iam priscos cogebat ad arma Quirites. Huius clāgor buccinum dicitur. (al. hostem.)

Tubam Tyrrheni primùm inuenerunt, vnde Virgilius: Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor. Hanc enim à Tyrrhenis prædonibus excogitatā dicunt, cùm dispersi circa maritimas oras non facilè ad quamq; prædæ occasionem voce aut buccina cōuocarētur, vento plerumque obstrepente. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuncianda signa bellorum, vt vbi exaudiri præco pro tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis attingeret. Tuba autem dicta quasi tofa, id est, caua. Item tuba, quasi tibia. Inter tubam autem & buccinam veteres discernebant. Nam buccina insonans solicitudinem ad bella denunciabat. Virgilius: Qua buccina signum-- Dira dedit. Tuba autem prælia indicabat, vt: At tuba terribilem sonitum dedit ære canoro. Cuius sonitus varius est. Nam interdum canitur vt bella cōmittantur: interdum vt insequantur eos qui fugiunt: interdum receptui. Nam receptus dicitur, quo se exercitus recipit, vnde & signa receptui canere dicuntur.

Classica sunt cornua quę conuocandi causa, erant facta, & à calando classica dicebantur. de quibus Virgilius: Classica namque sonant--. Apud Amazonas autem non tuba sicut à regibus: sed à regina sistro vocabatur fœminarum exercitus.

De armis, CAP. V.

Arma generaliter omnium rerum instrumenta sunt: vnde & vbi reponuntur ar-

maria dicta sunt. Item arma & tela omnium generum, sed arma sunt quibus ipsi tuemur, tela quæ emittimus. Nam arma duplicia, id est, quibus percutimus, vel quibus tegimur. Arma autem propriè dicta sunt, eò quòd armos tegunt. Nam arma vel ab armis dicuntur, id est, humeris, vt: --Latos huic hasta per armos Acta tremit --. vel ἀπὸ τοῦ ἄρεος id est, à Marte.

De gladiis, CAP. VI.

GLadius generaliter dicitur ensis in prælio sed ensis ferrum tantùm: gladius verò totus. Propriè autem appellatur gladius, quia gulam diuidit, id est, ceruicem desecat. Ad hoc enim est factus: nam cætera membra securibus cæduntur, collum gladio tantùm. Acies autem gladij ab acumine dicta est. Capulus vocatur, vel quia caput est gladij, vel quia ibi capitur vt teneatur. Nam alibi acies ferri non sinit. Mucro non tantùm gladij est, sed & cuiuslibet teli acumen: dictus à longitudine. Nam μακρὸν Græci longum dicunt: hinc & machera.

Machera autem est gladius longus ab vna parte acutus.

Framea verò gladius ex vtraque parte acutus, quam vulgo spatam vocant. Ipsa est & romphæa. Framea autem dicta, quòd ferrea est. Nam sicut ferramentum sic framea dicitur, ac proinde omnis gladius framea.

Spata à passione dicitur verbo Græco, quoniam παθεῖν Græcè dicitur pati: vnde & patior & patitur dicimus. Alij spatam Latinè autumant dictum, eo quod spaciosa sit, id est, lata & ampla. Vnde & spatula in pecoribus.

Semispatium gladius est à media longitudine spatæ appellatus, non vt imprudens vulgus dicit, sine spatio, dum sagitta velocior sit:

Pugio à pungendo & transfigendo vocatur. Est enim gladius paruus bis acutus lateri adhærens. Item & clunabulum dictum, quod religetur ad clunem.

Chelidoniacus gladius ferrum est latum: cuius duplex mucro ac bifurcus in modum caudæ hirundineæ formatur: vnde & chelidoniacus dicitur.

Sica à secando dicta est. Est enim gladius breuis, quo maximè vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & sicarij dicti sunt. *Tranquillinus autem dicit: Dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie recta: procucurrit vnus ad eum corrigendum, tumque à pugnāte responsum est, sica pugnabo: inde sicæ nomen datum est.

al. Trāquillus.

Secures signa sunt quæ ante consules ferebantur, ne aut vsum perderent belli, aut vacā-
E tes ocio aspectum amitterent gladiorū. Quas & Hispani ab vsu Francorum per deriuationem Franciscas vocant.

De hastis, CAP. VII.

HAsta est contus cum ferro: cuius diminutiuum facit hastile. Nomen autem hasta ab astu sumpsit: vnde & astutia.

Contus ferrum non habet: sed tantum cuspide acuta est. Virgilius: Ferratásque trudes & acuta cuspide contos. Contus autem, quasi conitus. Est enim * conitus acuta rotunditas.

al. contus: al. conum.

Trudes amites sunt cum lunato ferro, quæ Græci * aplustria dicunt. Trudes autem dicuntur ab eo, quod trudunt & detrudunt.
F Virgilius: Ferratásque trudes--.

al. alpestria. fortè ἀπολήστεια.

Venabula dicta, quasi * venatui habilia. Excipia, quia venientem excipiunt, quasi excipiabilia. Excipiunt enim apros, * expectántque leones, intrant vrsos, sit tantùm firma manus.

V. C. ita habet, Venatui habilia vel quæ venientem excipiūt, &c.

al. exceptántque.

Lancea est hasta, amentum habens in medio: dicta autem lancea, quia æqua lance id est, æqualiamento ponderata vibratur.

Amentum vinculum est iaculorum hastilium, quod mediis hastis aptatur. Et inde amentum, quo media hasta religatur, vt scilicet iaculetur.

Claua est, qualis fuit Herculis, dicta quòd sit clauis ferreis inuicem religata, & est cubito semis facta in longitudine. Hæc & cateia,
G quam Horatius caiam dicit. Est enim genus gallici teli ex materia quàmmaximè lēta, quę iactu quidem non longè propter grauitatem euolat: sed quò peruenit, vi nimia perfringit: quòd si ab artifice mittatur, rursum redit ad eū qui misit. Huius meminit Virgilius dicens: Teutonico ritu soliti torquere catelas. Vnde & eos Hispani & Galli, teutonos vocant.

Falarica est telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale & rotunditatē de plumbo in modum sphęræ in ipsa summitate. Dicitur etiam & ignem habere affixum. Hoc au-
H tem telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifestum est. Iuuenalis. Consulis ante phalas delphinorumque columnas. A phalis igitur dicta est phalarica: sicut à muro muralis. Sanè phalaricam Lucanus dicit neruis mitti tortilibus, & quadā machina, vt: -Nunc vibrata phalerica neruis. Virgilius verò ait, Turnum manu phalaricam iaculasse.

Pila sunt arma iaculorum atque telorum à torquendo vel emittendo vocata. De quibus Lucanus: Signa paréſque aquilas & pila minantia pilis. Cuius singulare pilum dicitur.

Telum vocatur secundum Græcam etymologiam, ἀπὸ τοῦ τηλόθεν, quicquid longè iaci potest: quanquam abusiuè dicatur & gladius,

vt est illud: At non hoc telum mea quod vi dextera versat. Propriè autem telum à longitudine dicitur. Vnde & mustela dicitur, quòd longior sit quàm mus.

Cuspis, hastile amentatum, à cespite dicta, quod est virgultum. Virgilius, Et pastoralem præfixa cuspide myrtum. Propriè autem cuspis est posterior pars hastæ.

De sagittis, CAP. VIII.

SAgitta à sagaci iactu, id est, veloci ictu vocata. Pennis enim fertur quasi auis, vt celeriter mors percurrat ad hominem. His primùm Cretenses vsi sunt: quibus pennæ ideo, vt diximus, agglutinãtur, vt leues sint & * peruolent scutatos. (al. præuolent hastas.)

Spicula sunt sagittæ vel lanceæ breues, ab spicarum specie nuncupatæ.

Scorpio est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa. Quæ dum ad hominem venerit: virus quod figit infundit: vnde & scorpio nomen accepit.

De pharetris, CAP. IX.

PHaretra sagittarum theca, à ferendo iacula dicta, sicut & feretrum, vbi funus defertur: quæ ideo etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortuum portat.

Coriti propriè sunt arcuum thecæ: sicut sagittarum pharetræ.

Vagina appellatur, eò quòd in ea mucro vel gladius baiuletur.

Theca, ab eo quod aliquid receptum tegat, c litera pro g posita. Alij græco nomine thecam vocari asserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde bibliotheca librorum repositio dicitur.

Dolones sunt vaginæ ligneæ, inter quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem à dolo dicti sunt, quod fallant & decipiãt ferro cùm speciem præferant ligni. Hos vulgus Græco nomine oxos vocat, i. acutos. Vnde & apud medicos acutus morbus ὀξεῖα vocatur.

Arcus vocatur, eo quod arceat aduersariũ. Inde & arces dicuntur, à quibus arcentur hostes. Item arcus ob speciem, quòd sint curuati artius.

De fundis, CAP. X.

FVnda dicta, eo quod ex eo fundãtur lapides, id est emittantur.

Balista genus tormenti, ab emittẽdo iacula dicta. βάλλειν enim Græce mittere dicitur. Torquetur enim verbere neruorũ, & magna vi iacit aut hastas aut saxa. Inde & fundibalus quasi fundens & emittens. Contra balistam testudo valet. Series enim fit armorũ vmbo- A nibus inter se * collectis. (al. colligatis.)

De ariete, CAP. XI.

ARieti nomẽ species dedit eo quod cum impetu impingit murum in modũ arietum pugnantium. Validæ enim ac nodosæ arboris caput ferro vestitur, eáque suspensa funibus multorum manu ad murum impellitur: deinde retrorsum ducta impetu maiore destinatur: sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit, cauatumq́ue irrumpit ac fenestram facit. Contra impulsum arietis remedium est saccus paleis plenus, & in eum locũ demissus, quo aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illisus mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt.

B Plutei sunt crates corio crudo intextæ, quæ in opere faciendo hosti obiiciuntur.

Musculus cuniculo similis est, quo murus perfoditur, ex quo & appellatur, quasi murusculus.

De clypeis, CAP. XII.

CLypeus est scutum maius, dictus ab eo quod clepet, i. cælet corpus, periculísque subducat, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab hastis & iaculis corpus munit.

Clypeus autem peditum est, scutũ equitum.

Scutum appellatum, eò quòd à se excutiat telorum ictum. Vt enim telis resistatur, clypeus antefertur. C

Vmbo scuti pars media est, quasi vmbilicus.

Ancile vocatur scutum breue & rotũdum, de quo Virgilius: ---Leua ancile gerebat. Et ancile dictum ab ancisione, quod sit ab omni parte veluti ancisum & rotundum. Ouidius Idq́ue ancile vocant quod ab omni parte recisum, Quémque notes oculis angulus omnis abest.

Pelta scutum breuissimum in modum lunæ mediæ. Cuius meminit liber Regum: Fecit rex Salomon ducenta scuta de auro puro, & trecentas peltas ex auro probato.

D Scetra scutum loreum sine ligno, quo vtuntur Afri & Mauri, de quo Poëta: Leuam scetra tegit.

Parma leuia arma, quasi paruus clypeus. Dicitur autem & testudo scutum. Nam in modum testudinis fit clypeus. Est & testudo scutorum connexio curuata in testudinis more. Namque in armorum generibus milites etiam ab animalibus nomina sumunt, vt aries. Et Salustius, In modum, inquit, ericij militaris.

De loricis, CAP. XIII.

LOrica vocatur, eo quod loris careat: solis enim circulis ferreis contexta est.

Squama est lorica ferrea ex laminis ferreis aut æreis concatenata in modum squamarum piscis, & ex ipso splendore squamarum & similitudine nuncupata est. De ciliciis autem & poliuntur & teguntur loricæ.

De galeis, Cap. XIIII.

Cassis de lamina est: galea de corio. Nam galeros corium dicitur. Cassidem autem à Thuscis nominatam dicunt. Illi enim galeā cassim nominant: credo à capite.

Apex est, quod in summa galea eminet, quo figitur crista, quam Græci κῶνον vocant. Nam conus est curuata, quæ in galea prominet, & supra quam cristæ sunt.

De foro, Cap. XV.

Forum exercendarum litium locus, à fando dictū. Qui locus & Prorostra vocatur, ab eo quod ex bello Punico captis nauibus Carthaginensium rostra ablata sunt, & in foro Romano pręfixa, vt essent huius insigne victoriæ. Constat autem forum causa, lege, & iudice.

Causa vocatur à casu quo euenit. Est enim materia & origo negocij, necdum discussionis examine patefacta, quæ dum præponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur iustitia. Vocatum autem iudicium quasi iurisdictio, & iustitia, quasi iuris status. Iudicium autem prius inquisitio vocabatur. Vnde & actores iudiciorum & præpositos quæstores vel quæsitores vocamus.

Negocium multa significat, modo actū alicuius, cui est contrarium ocium, modo actionem causæ, quod est iurgium litis. Et dictum negocium, quasi nec ocium, id est, sine ocio. Negocium autem est in causis, negociatio in commerciis dicitur, vbi aliquid datur vt maiora lucrentur.

Iurgium dictū, quasi iuris garrium, eo quòd qui causam dicunt, iure disceptent.

Lis à cōtentione limitis prius nomen sumpsit. De quo Virgilius: Limes erat positus litem vt discerneret agri.

Causa aut argumēto aut probatione cōstat.

Argumentū nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola inuestigatione inuenit veritatem, vnde & dictum argumentum, id est argutum inuentum.

Probatio autem testibus & fide tabularum constat.

In omni autē iudicio sex personæ quæruntur, iudex, accusator, reus & tres testes.

Iudex dictus, quasi ius dicens populo, siue quòd iure disceptet. Iure autē disceptare est iustè iudicare. Non est autem iudex, si non

E est in eo iustitia.

Accusator vocatus, quasi adcausator, quia ad causam vocat eum quem appellat.

Reus à re qua petitur nuncupatus, quia quamuis sceleris conscius non sit, reus tamen dicitur quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur.

Testes antiquitus superstites dicebantur, eò quod super statum causę proferebantur. Nūc parte ablata nominis, testes vocantur.

Testis autem consideratur conditione, natura & vita. Conditione, si liber non seruus. Nam sæpe seruus metu dominantis testimonium supprimit veritatis. Natura, si vir, non fœmina. Nam Varium & mutabile semper

F Fœmina. Vita, si innocens & integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere societatem.

Duo sunt autem genera testium: aut dicendo id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. Duobus autem modis testes delinquunt, cùm aut falsa promunt, aut vera silentio obtegunt.

De spectaculis, Cap. XVI.

Spectacula, vt opinor, generaliter nominātur voluptates, quæ non per semetipsa inquinant, sed per ea quæ illic geruntur. Dicta autem spectacula, eò quòd hominibus publi-

G ca ibi præbeatur inspectio. Hæc & ludicra nuncupata, quòd in ludis gerantur aut in scenis.

Ludorū origo traditur: Lydij ex Asia trāseuntes in Hetruria consederūt duce Tyrrheno qui fratri suo successerat in regno. Contētione ergo in Hetruria inter cæteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt, & inde ludi à Lydiis vocati sunt. Varro autem dicit ludos à luso vocatos, quòd iuuenes per dies festos solebāt ludi exultatione delectare populum. Vnde & eum lusum iuuenum & diebus festis

H & templis & religionibus reputāt. Nihil iam de causa vocabuli, dū rei causa idololatria sit. Vnde & promiscuè ludi, Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc despicienda est originis macula, ne bonum æstimes, quod initium à malo accepit. Ludus autem gymnicus est aut circensis, aut gladiatorius, aut scenicus.

De ludo Gymnico, Cap. XVII.

Gymnicus ludus est velocitatis ac virium gloria. Cuius locus gymnasium dicitur, vbi exercētur athletæ & cursorum velocitas comprobatur. Hinc accidit vt omnium pro-

pe artium exercitia gymnasia dicatur. Antea enim in locis certantes cincti erant ne nudarentur, post relaxato cingulo repentè prostratus & exanimatus est quidam cursor. Quare ex consilij decreto tūc archon Hippomenes, vt nudi deinceps omnes exercitarētur permisit. Ex illo gymnasium dictū est, quod iuuenes nudi exercentur in campo, vbi sola tantū *pudenda operiuntur.

al. verecunda.

De generibus gymnicorum, Cap. XVIII.

GEnera gymnicorum quinque, salt⁹, cursus, iactus, virt⁹ atque luctatio. Vnde ferunt quendā regem tot filios adolescētes habentem, totidem generibus de regno iussisse contendere.

De saltu, Cap. XIX.

SAltus dictus, quasi exilire in altū. Est enim saltus altius exilire, vel longius.

De cursu, Cap. XX.

CVrsus à velocitate crurum vocatur. Est enim cursus celeritas pedum.

De iactu, Cap. XXI.

IActus dictus à iaciendo. Vnde & piscatorium rete iaculatum dicitur. Huic arti vsus est arreptos lapides procul ferire, hastas pondere librato iacere, sagittas arcu emittere.

De virtute, Cap. XXII.

VIrtus est immensitas virium in labore & pondere corporis.

De luctatione, Cap. XXIII.

LVctatio à laterum complexu vocatur, quibus comminùs certantes *inuitēt, qui Græca appellatione athletæ vocantur. Locus autem luctationis palæstra dicitur.

al. innitent. & innituntur.

De palæstra, Cap. XXIIII.

PAlæstram autē vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est à luctatione, vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, idest à motu ruinæ fortis nominatā dicunt. scilicet, quòd in luctando cùm medios arripiat, ferè quatiunt, ídque apud Græcos πάλλειν vocatur. Quidam opinantur artem luctandi vrsorum contentione monstratam. Namque inter cæteras feras eos solos & erigi cōgressos, & subsidere celeriter ac reuerti, & modo manibus tentare inuicem, modo complexu *abigere sese more luctantium dicunt.

al. ambigere.

De agone, Cap. XXV.

QVæ Latini certamina, Græci ἀγῶνας vocant, à frequentia qua celebrantur. Siquidem & omnem cœtum atque conuētum agona dici. alij quod in circulis, & quasi agoniis id est sine angulo locis ederentur, nuncupatos agonas putant.

A

De generibus agonum, Cap. XXVI.

AGonum genera fuisse, immēsitas viriū, cursus celeritas, sagittandi peritia, stādi patiētia: ad citharam quoque vel tibias incedendi gestus: de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestris quoque belli & naualis prælij, perpetiendorūque suppliciorum certamina.

De ludis Circensibus, Cap. XXVII.

B

LVdi Circenses sacrorum causa ac deorū gentilium celebrationibus instituti sunt. Vnde & qui eos spectāt dæmonum cultibus inseruire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, & vtique communis vsus reatus non erat, sed cùm ad ludos coactus est naturalis vsus, ad dæmoniorum cultum trāslatus est. Itaque & Castori & Polluci deputātur hæ species, quibus equos à Mercurio distributos historiæ docent. sed & Neptuno equestris ludus est, quē Græci ἱππικὸν vocant: sed & Marti & Ioui in ludis equi sunt consecrati, & ipsi quadrigis præsunt. Circenses autem ludi ideo dicti, vel à circumeundo, vel vbi nunc metæ sunt, olim gladij ponebantur,

C

quos quadrigæ circuibant, & inde dicti Circenses, ab ensibus circa quos currebāt. Siquidem in litore circa ripas fluminū cursus agitantes, gladios in ordine in ripæ litore ponebant, & erat artis, equum circa pericula torquere. Inde & Circenses dicti putantur: quasi circum enses.

De circo, Cap. XXVIII.

CIrcus Soli principaliter consecratus est à paganis, cuius ædes medio spacio & effigies de fastigio ædis emicat, quod non putauerunt sub tecto consecrandum, quē in aperto habent. Est autem circus omne illud spacium quod circuire equi solent. Hūc Romani dictum putāt à circuitu equorum, eo quod

D

ibi circum metas equi currant. Græci verò à Circe filia solis, quæ patri suo hoc genus certaminis instituit, asserunt nuncupatum, & ab ea circi appellationem argumentantur. Fuit autem maga & venefica, & sacerdos dæmonum, in cuius habitu & opere magicę artes & cultus idololatriæ recognoscuntur.

De ornamentis, Cap. XXIX.

ORnamenta circi, oua, meta, obeliscus, carcer. Oua, honori Castoris & Pollucis ascribunt, qui illos ouo editos credendo de

cigno Ioue non erubescunt. Fingunt autem Circensia Romani ad causas mundi referri: vt sub hac specie superstitiones vanitatū suarum excusent.

De metis, CAP. XXX.

METarum quippe appellatione propriè terminum ac finem mundi designare volunt, ab eo quod aliquis emensus finis est, siue ad testimonium orientis occidentísque solis.

De obelisco, CAP. XXXI.

OBeliscum * Mespres rex Ægypti primus fecisse fertur tali ex causa. Cùm quodā tempore Nilus vehementi inundatione Ægyptum nocuisset: indignatus rex tanquam pœnas à flumine exigeret, sagittam in vndas misit. Nō multo post graui valetudine correptus, lumē amisit, qui post cæcitatem visu recepto duos obeliscos Soli consecrauit. Obeliscus enim sagitta dicitur: qui ideo in medio Circo ponitur, quia per medium mundū sol currit. Medio autem spacio ab vtraque metá cōstitutus obeliscus, fastigium summitatémque cæli significat: cùm sol ab vtroque spacio medio horarū discrimine transcendit. Sūmo obelisco superpositum est quoddam auratum in modum flammæ formatum, quoniam sol plurimum caloris atque ignis habet.

al. Mesfres. al. Meferes.

De carceribus, CAP. XXXII.

IN Circo vnde emittūtur equi carceres dixerunt, ab ea re qua & ille carcer qui est in ciuitate, quod, vt ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi coercentur, ne exeant antequam signum emittant.

De aurigis, CAP. XXXIII.

ARs Circi auriga & currus, equites vel pedites. Auriga propriè dictus, quod currum agat, siue quod feriat iunctos equos. Nam haurit, ferit dicimus, vt, Latus haurit apertum. Ipse est & agitator, id est verberator ab agendo dictus. Aurigæ autem duobus coloribus sunt: quibus speciem idololatriæ vestiunt. Nam prasinus terræ, venetus cælo & mari à paganis dicatus est.

De quadrigis, CAP. XXXIIII.

ERicthonius autem qui regnauit Athenis primus quatuor equos iunxisse fertur, sicut Virgilius autor est dicēs, Primus Ericthonius currus & quatuor ausus Iungere equos, rapidísque rotis insistere victor. Fuit autē Mineruæ & Vulcani filius de caduca in terrā libidine, vt fabulæ ferunt, procreatus, portentum dæmoniacum, imò diabolus qui primo

E Iunoni currum dedicauit. Tali autore quadrigæ productæ sunt.

De curru, CAP. XXXV.

CVrrus à cursu dictus vel quia rotas videtur habere multas, vnde & carrum quasi currum. Quadrigarum verò currus duplici temone olim erant perpetuóque, & qui omnibus equis iniiceretur. Iugo primus * Ciristenes Sicionius tantùm medios iugauit, eosque singulos ex vtraque parte simplici vinculo applicuit, quos Græci σειραφόρους, Latine funarios vocant, à genere vinculi quo prius alligabantur.

al. cristines

De equis quibus currimus,
CAP. XXXVI.

F

QVadrigæ & bigæ, trigæ & seiugæ ab equorum numero & iugo dictę. Ex quibus quadrigas soli, bigas lunæ, & trigas inferis, seiugas Ioui, desultores Lucifero, & Hespero consecrauerunt. Quadrigas ideo soli iungunt, quia per quatuor tempora annus vertitur, ver & æstatem, autumnū & hyemē. Bigas lunę quoniā gemino cursu cū sole contendit, siue quia & nocte videtur & die. Iungūt enim vnum equum nigrum, alterū candidum. Trigas diis inferis, quia hi per tres ætates homines ad se rapiunt, id est per infantiam, iuuentutē atque senectam. Seiuga maximus currus currit Ioui, propter quod maximum deorum suorum eum esse credunt.

G

Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt siue quia mūdus iste circuli sui celeritate trāscurrit, siue propter solem, quia volubili ambitu rotat, sicut ait Ennius, Inde patefecit radiis rota candida cælum.

De septem spaciis, CAP. XXXVII.

SEptem spacia quadrigæ currunt referētes hoc ad cursum septem stellarū quibꝰ mūdum regi dicunt, siue ad cursum septem dierum potentium: quibus peractis vitæ terminus consummatur, quorum finis est * creta, id est iudicium.

v. C. certa meta, id est iudicium alius V. C. habet actus

H

De equitibus, CAP. XXXVIII.

POrrò equites singulares ideo currere dicunt, quia singulariter vnusquisque cursum vitę huius peragit atque transit, alio tempore sequens alium, per vnam tamen viam mortalitatis videlicet ad propriam metam mortis.

De desultoribus, CAP. XXXIX.

DEsultores nominati, quod olim prout quisque ad finem cursus venerat desiliebat & currebat: siue quod de equo in equum transiliebat.

De peditibus, CAP. XL.

PEdites autem aiūt propterea pede currere, quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc à superiore parte curritur ad inferiora, id est ab oriente ad occidentem, quia mortales oriuntur & occidunt. Nudi currunt, quia & hominis in seculo nullæ reliquiæ sunt. Recto spacio currunt, quia inter vitam & mortem nihil distant. Hæc ergo propterea fingunt, vt vanitates suas, & sacrilegia excusare conētur.

De coloribus equorum, CAP. XLI.

CIrca causas quoque elementorum idem gentiles etiam colores equorū iunxerūt, roseos soli, id est igni, albos aëri, prasinos terræ, venetos mari assimilantes. Itē roseos æstati currere voluerunt, quod ignei coloris sint & cuncta tunc flauescant. Albos hiemi, quod sit glacialis, & frigoribus vniuersa canescant: veri prasinos viridi colore, quia tunc pampinus densatur. Item roseos currere Marti sacrauerunt, à quo Romani exoriuntur, & quia vexilla Romanorū cocco decorantur, siue quòd Mars gaudeat sanguine. Albos zephyris & serenis tēpestatibus: prasinos flori & terræ: venetos aquis vel aëri, quia cęruleo sunt colore: luteos, id est croceos igni & soli: purpureos Iri sacrauerunt, quem arcum dicimus, quòd Iris plurimos colores habeat. Sicque dum hac * expectatione deorū cultibus atque elementis mundialibus prophanantur, eosdem deos atque eadem elemēta proculdubio colere noscuntur. Vnde animaduertere debes Christiane, quod Circum numina immunda possideāt. Quapropter alienus erit tibi locus quem plurimi sathanæ spiritus occupauerūt. Totum enim illum diabolus & angeli eius repleuerunt.

al. fortè, spectatione

De theatro, CAP. XLII.

THeatrum est quo scena includitur, semicirculi figuram habēs: in quo stantes omnes inspiciunt. Cuius forma primū rotunda erat sicut & amphitheatri, postea ex medio amphitheatro theatrū factū est. Theatrum à spectaculo nominatū ἀπὸ τοῦ θεάσθαι quod in eo populus stās desuper atque spectans ludos contemplaretur. Idem verò theatrum, idem & prostibulum, eo quod post ludos exactos meretrices ibi prosternātur. Idem & lupanar vocatum ab eisdem meretricibus: quæ propter vulgati corporis leuitatem lupæ nūcupabantur. Nam lupæ meretrices sunt à rapacitate vocatę, quod ad se miseros rapiant & apprehendant. Lupanaria autem à paganis cōstituta sunt: vt pudor infelicium mulierum ibi publicaretur, & ludibrio haberentur tam ij qui facerent, quàm quæ paterentur.

De scena, CAP. XLIII.

SCena autē erat locus infra theatrū in modum domus instructa cū pulpito; qui pulpitus orcistra vocabatur, vbi cātabant comici tragici, atque saltabāt histriones & mimi. Dicta autē scena græca appellatione, eo quod in speciē dom9 erat instructa. Vnde & apud hebræos tabernaculorū dedicatio à similitudine domiciliorū σκηνοπηγία appellabatur.

De orcistra, CAP. XLIIII.

ORcistra autem pulpitus erat scenæ vbi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poëtæ comœdi & tragœdi ad certamen conscendebant, iisque canentibus alij gestus edebant. Officia scenica tragœdi, comœdi, themelici, histriones, mimi & saltatores.

De tragœdis, CAP. XLV.

TRagœdi sunt qui antiqua gesta atque facinora sceleratorum regū luctuoso carmine spectante populo concinebant.

De comœdis, CAP. XLVI.

COmœdi sunt qui priuatorum hominum acta dictis aut gestu canebant, atque stupra virginum & amores meretricum in suis fabulis exprimebant.

De themelicis, CAP. XLVII.

THemelici autem erant musici scenici qui in organis & lyris & citharis præcinebāt. Et dicti themelici, quod olim in orcistra stātes cantabant super pulpitum, quod themele vocabatur.

De histrionibus, CAP. XLVIII.

HIstriones sunt qui muliebri indumento gestus impudicarum fœminarū exprimebant: ij autem saltando etiam historias & res gestas demonstrabāt. dicti autem histriones siue quod ab Histria id genus sit adductū, siue quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones.

De mimis, CAP. XLIX.

MImi sūt dicti græca appellatione, quod rerum humanarum sint imitatores. nā habebant suum autorem qui antequam mimum agerent, fabulam pronunciaret. Nā fabulæ ita componebantur à poëtis, vt aptissimæ essent motui corporis.

De saltatoribus, CAP. L.

SAltatores autem nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Æneas in Italiam

secum adduxit, quíque primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

Quid pro patrono agatur, CAP. LI.

EST planè in artibus scenicis Liberi & Veneris patrociniũ, quæ priuata & propria sunt, scenæ de gestu & * fluxu corporis. Nam molliciem Libero & Veneri immolabant, illi per sexum, illi per * fluxum dissoluti. Quæ verò ibi vocibus & modis & organis & lyris transigũtur, Apollines & musas & Mineruas & Mercurios patronos habent. Quòd spectaculum odire debes Christiane:* quorũ odisti autores.

al. luxu forte flexu. forte flexũ. al. cuius.

De amphitheatro, CAP. LII.

AMphitheatrum locus est spectaculi, vbi pugnãt gladiatores. Et inde ludus gladiatorius dictus: quod in eo iuuenes vsum armorum diuerso motu condiscant, & modo inter se aut gladiis aut pugnis certãtes, modo contra bestias incedentes, vbi non odio sed præmio illecti subeunt ferale certamen. Amphitheatrum dictũ, quòd ex duobus theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum verò ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

De ludo equestri, CAP. LIII.

GEnera gladiatorum plura, quorũ primũ ludus equestriũ. Duo enim equites præcedẽtibus prius signis militaribus vnus à porta orientis, alter ab occidentis procedebant in equis albis cum aureis galeis minoribus & habilioribus armis, sicque atroci perseuerantia pro virtute sua inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret vt haberet qui caderet casum, gloriã qui perimeret. Quę armatura pugnabat Marti duelli causa.

De retiariis, CAP. LIIII.

REtiarius ab armaturæ genere, in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem occultè ferebat rete (quod iaculum appellatur) vt aduersarium cuspide insistẽte operiret, implicitúmque viribus superaret, quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

De secutoribus, CAP. LV.

SEcutor est ab insequẽdo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidẽ & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret. Hæc armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur: ideóque cum retiario cõponebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.

De laqueatoribus, CAP. LVI.

LAquneariorum pugna erat fugiẽtes in ludo homines iniecto laqueo impeditos consecutósque prostrare amictos vmbone pelliceo.

De velitibus, CAP. LVII.

VElitum pugna erat, vt vltro citróque tela obiectarent. Erat autem eorum varia pugna & spectantibus gratior quàm reliqua: velites autem vocati sunt, siue à volitatione: siue à ciuitate Hetruscorum quæ Veletes vocabatur.

De ferali certamine, CAP. LVIII.

FErarum pugna erat missas bestias iuuenes excipere & pugnare aduersus eas, vltroneo funere certare, non crimine sed furore.

De horum execratione, CAP. LIX.

HÆc quippe spectacula crudelitatis & inspectio vanitatum: non solum hominum vitiis: sed & dæmonum iussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenæ, cum luxuria ludi. Deum enim negat, qui talia præsumit, fidei Christianæ præuaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lauacro iampridem renunciauit, id est diabolo, pompis, & operibus eius.

De tabula, CAP. LX.

ALea, id est ludus tabulæ inuenta à Græcis in otio Troiani belli à quodam milite nomine Alea, à quo & ars nomen accepit. Tabula luditur, pyrgo, calculis, tesserísque.

De pyrgis, CAP. LXI.

PYrgus dictus, quod per eum tesseræ pergant, siue quòd turris speciem habeat. Nam Græci turrim πύργον vocant.

De calculis, CAP. LXII.

CAlculi vocati, quòd leues sint & rotundi. Vnde & calculus dicitur lapis breuis qui sine molestia sui breuitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales quasi per calles eant.

De

A

De tesseris, Cap. LXIII.

TEsseræ vocatæ, quia quadræ sunt ex partibus omnibus. Has alij lepusculos vocant, eo quod exiliendo discurrunt. Olim autem tesseræ iacula appellabãtur à iaciendo.

De figuris aleæ, Cap. LXIIII.

QVidam autẽ aleatores sibi videntur physiologicè per allegoriam hanc artem exercere, & sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibent propter tria seculi tempora, præterita, præsentia & futura, quia non stant sed decurrũt. Sed & ipsas vias senariis locis distinctas propter ætates hominum trinariis lineis propter tempora argumentantur. Inde & tabulam ternis descriptam dicunt lineis.

De vocabulis tesserarum, Cap. LXV.

IActus quisque apud lusores veteres à numero vocabatur, vt vnio, binio, trinio, quatrio, quinio, senio. Postea appellatio singulorum mutata est, & vnionem canem, trionem suppum, quatrionem planum vocabant.

De iactu tesserarum, Cap. LXVI.

IActus tesserarum ita à peritis aleatoribus componitur, vt afferat quod voluerit, vt puta senionem, qui eis * actu bonum affert. Vitant autem canem, quia damnosus est, vnum enim significat.

Ita in omnibus exemplaribus: sed non dubito quin legendum sit, actum.

De calculorum motu, Cap. LXVII.

CAlculi partim ordine mouentur, partim vagè. Ideo alios ordinarios, alios vagos appellant. At verò qui moueri omnino non possunt incitos dicunt. Vnde & egentes homines inciti vocantur: quibus spes vltra procedendi nulla restat.

De interdictione aleæ, Cap. LXVIII.

AB hac arte fraus & mendacium atque periurium nunquam abest, postremo & odium & damna rerum, vnde & aliquando B propter hæc scelera interdicta legibus fuit.

De pila, Cap. LXIX.

PIla propriè dicitur, quòd sit pilis plena. Hæc & sphæra à ferendo vel feriendo dicta, de quarum genere & pondere Dorcatius sic tradidit. Neu tu parce pilos viuaces condere cerui, Vncia donec erit geminam superaddita libram.

Inter species pilarum sunt, trigonaria & arenaria. Trigonaria est qua inter tres luditur. Arenaria qua in * grege dum ex circulo astãtium spectãtiúmque emissa, vltra iustum spatium pilam excipere lusúmque inire consueuerunt. Cubitalem lusum appellant, cùm duo C cominus ex proximo ac penè coniunctis cubitis palam feriunt. Suram dicitur dare qui pilam crure prolato feriendam collusoribus præbet.

al. Græcia.

I M

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber decimusnonus.

Capita libri deciminoni.

De nauibus, CAP. I.

Rtium quarundā vocabula quibus aliquid fabricatur vel instrumenta artificum vel quæ ministerium exhibent, atque aliquid huiusmodi deinceps ex parte notanda studui.

Artifex generale nomē vocatur quòd artē faciat: sicut aurifex qui aurum. Faxo enim antiqui pro facio dicebant.

Nauclerus dominus nauis est appellatus, ita quòd nauis in sorte eius sit. κλῆρος enim grecè sors dicitur. Cæteri autem in naui in contributione sunt.

Gubernio qui & gubernator, quasi cohibernator, quòd cohibeat prudentia sua hiberna, id est tempestates maris.

G Nauta à naue dictus per deriuationem. Nauita autem pro nauta poëticè dicitur, sicut Mauors pro Mars. Nam rectum est nauta.

Remex vocatur quòd remum* gerit, sic autem remex quomodo tubex dicitur nominatiuo casu. al.regit.

Epipata græco sermone appellatur, qui latinè dicitur superueniēs. Hic nihil habet negotij: sed naulo dato in alias terras transire disponit.

Nauim quidam perhibent dictā, eo quod H gnauum rectorem quærat, id est, peritum, sapientem, strenuum, qui continere & gubernare nouit propter maritima pericula & casus. vnde est illud Salomonis: Intelligens gubernacula possidebit. Lydij autem primum nauim fabricauerunt, pelagíque incerta petentes peruium mare vsibus humanis fecerunt.

Rates primum & antiquissimum genus nauigij è rudibus tignis asseribúsque cõsertum. Ad cuius similitudinem fabricatæ naues, ratariæ dictæ. Nunc iam rates abusiuè naues. Nam propriè rates sunt connexæ inuicem trabes.

al. durconẽ. puto legendũ [Greek]. Trieris nauis magna quam Græci * dulconem vocant: de qua in Esaia dicitur, Non transibit per eam trieris magna.

Carpasia nauis à Carpatho insula nominata: sicut à Rhodo Rhodia: sicut ab Alexãdria Alexandrina.

Liburnæ dictæ à Libiis: naues enim sunt negotiatorum. De quibus Horatius, Ibis Liburnis inter alta nauium.

Rostratæ naues dictæ ab eo quod in fronte rostra ærea habeant propter scopulos, ne feriantur & collidantur.

al. fortè δρομάδας. Longæ naues sunt, quas * dromones vocamus: dictæ eo quod longiores sint cæteris, cuius contrarius musculus, curtum nauigium. Droma autem à decurrendo dicitur. Cursum enim Græci δρόμον vocant.

Classis dicta est à Græco vocabulo, ἀπὸ τῶν κάλων, id est lignis. vnde & calones nauiculę quæ ligna militibus portant.

Anciromacus dictus, pro eo quod celeritate sui anchoris & instrumentis reliquis nauiũ vehendis sit aptus.

Phaselus est nauigium, quod nos corruptè baselum dicimus. De quo Virgilius, Pictísque phaselis.

Scafa quæ κατάσκοπος nauigiũ, quod Latine speculatorium dicitur.

Barca est, quæ cuncta nauis commercia ad litus portat. Hæc naues in pelago propter nimias vndas suo suscipit gremio. Vbi autem appropinquauerit portui, reddit vicem barca naui quam accepit in pelago.

Paro nauigium piratarum aptum, & ex iis ita vocatum. Cicero. Tunc se fluctigero tradit mandátque paroni. Et alibi, Parunculis ad litus ludit celeribus.

Mioparo quasi minimus paro, idem & carabus. Est enim parua scafa ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus nauigij præbet, quales vtuntur Germanorum piratæ in oceani littoribus vel paludibus ob agilitatẽ. De qualibus Historia. Gens, inquit, Saxonũ mioparonibus non viribus nituntur, fugæ potius quàm bello parati.

Celones quas Græci κέλητας vocant, id est veloces, biremes vel triremes, agiles, & ad ministerium classis aptæ. Ennius, Labitur vncta carina per æquora cana celonis.

Biremes autem naues sunt habentes remorum ordinem geminum.

Triremes & quatriremes trium & quatuor ordinũ: sic & pentcremes & hexeremes quinos vel senos ordines habentes.

Actuariæ naues sunt, quæ velis simul & remis aguntur.

Hippagogæ, in quo equos transuehere solitum est.

Pontonium nauigium fluminale tardum & graue, quod non nisi remigio progredi potest.

Hinc & traiectus, id est extentus. Est enim funis latus, vnde & transenna dicitur extentus funis.

Limbus nauicula breuis, quæ alia appellatione dicitur & cymba & * caupolus: sicut & lintris, id est carabus quo in Pado paludibúsque vtuntur. al. caupillus

Carabus parua scafa ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus nauigij præbet.

Portemia nauicula Syriatici generis lata & sine carina à portando vocata. Vtuntur iis in Pannonia.

Trabariæ amnicæ naues, quæ ex singulis trabibus cauantur: quæ alio nomine litorariæ dicuntur. Hæ ex caudice factæ ex vno ligno cauato, & inde caudicæ: quia à quatuor vsque ad decem homines capiant.

De partibus nauium & armamentis,

CAP. II.

PVppis posterior pars nauis est, quasi post. Prora anterior quasi priora.

Cymba loc⁹ vn⁹ nauis, quòd aquis incũbat.

Carina à currendo dicta quasi currina.

Fori nauium latera concaua, à ferendo onere dicta, siue tabulata nauium quæ sternuntur dicta, ab eo quòd incessus ferant vel foris emineant. De quibus Virgilius, Laxãtque foros.

Columbaria in summis lateribus nauium loca concaua: per quæ eminent remi, dicta credo, quòd sint similia latibulis columbarũ in quibus nidificant.

* Agiauia sunt loca in naui per quæ ad remiges hortator accedit. De qua Ennius, Multa foro ponet. Et, Agiauia longa repletur. V. C Agrea peruia loca sunt.

Transtra sunt tabulæ vbi sedent remiges, quod in transuerso sint dicta, quæ Virgilius iuga appellat.

Remi à remouendis, & decutiendis fluctibus dicti: sicut tonsores à tondendis, & decutiendis capillis.

Palmula est extrema latitudo remi, à palma dicta, qua mare impellitur.

Antemnæ autem dictæ, quòd ante amnem sint positæ. Præterfluit enim eas amnis. Cornua extremæ partes antemnarum sunt, dicta per tropum ab animali ad inanimale.

Malus est arbor nauis, qua vela sustinẽtur.

Malus autem dictus: quia habet instar mali in summitate, vel quia quasi quibusdam maleolis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius eleuantur. E

Modius est cui arbor insistit ob similitudinem mensuralis vasis dictus.

Carchesia sunt in cacumine arboris.

Torchleæ, quasi Flitera per quas funes trahuntur. Cinna. Lucida consulgent alti carchesia mali.

Torchleæ autē vocatæ, quòd rotulas habeant. τρόχος enim Græcè rota dicitur.

Parastatæ stipites sunt pares stantes, quibus arbor sustinetur. Cato. Malum * deligatum parastatæ iunctæ. al. disligatū F

Clauus est quo regitur gubernaculum. De quo Ennius. Vt clauum rectum teneam nauímque gubernem.

Porticulus malleus in manu portatus, quo modus signumque datur remigantibus. De quo Plautus, Ad loquendum atque tacendum tute habes porticulum.

Tonsilla vncinus ferreus vel ligneus ad quē in litore defixum funes nauium illigātur. De quo Ennius. Tonsillas rapiunt, configunt litus ad vncas.

Anchora dens ferreus ex græca etymologia nomen ducit: quod quasi hominis manus comprehendat vel scopulos vel arenas. Nam manus Græcè χεὶρ dicitur. Apud græcos autē aspirationē non habet. Nam ἄγκυρα dicitur, vnde & apud maiores sine aspiratione proferebatur. G

Puluini sunt machinæ quibus naues deducuntur & subducuntur in portum.

Pons scala nauium.

De velis, CAP. III.

VEla Græci ἄρμενα dicunt, proinde quòd a ëre mouentur. Apud latinos autē vela à volatu dicta. Vnde est illud, Velorum pandimus alas.

Genera velorū ἀκάτιος, ἐπίδρομος, δόλων, ἀρτέμων, Siparū, mendicium. Ex quibus acatiū velū maximū est, & in media naui constitutū. H

Epidromos secundæ amplitudinis: sed ad puppim.

Dolon minimum velum, & ad proram defixum.

Artemo dirigendæ potius nauis causa commendatum quàm celeritatis.

Siparū genus veli vnum pedē habens, quo iuuari nauigia solent in nauigatione quoties vis vēti languescit. De quo Lucanus, -- Summáque tēdens Sipara velorum perituras colligit auras. quod ex separatione existimāt nominatum. Pes extremus angulus veli in quo nautæ locantur.

De funibus, CAP. IIII.

FVnes dicti, quod antea in vsum luminis fuerint circundati cera, vnde & funalia.

Restes, siue quod rates contineant: seu quod in iis retia tendantur.

Rudentes sunt funes nauium ex nimio stridore ita dicti.

Spiræ funes quibus in tempestatibus vtuntur: quas nautici suo more *curcubas vocant. al. cucurbas

Spiræ autem à sparto vocatæ.

Propes funis quo pes veli alligatur, quasi propedes. De quo Turpilius. Quasi cùm vētus fert nauim in mare secundus si quis propedon misit si velis sinistrum.

Tormentū funis in nauibus longus quo prora ad puppim extenditur, quo magis cōstringantur. Tormenta autem à tortu dicta, sunt restes funésque.

Saphon funis in prora positus. De quo Cecilius, Venerio cursu veni prolato pede vsque ad saphonem.

Opifera funes, quæ cornibus antēnæ dextra sinistráque tenduntur retrouersø.

Prosnesium funis, quo nauis in littore religatur ad palum.

Mitra funis, qua nauis media vincitur.

Anquina, qua ad malum antenna constringitur. De qua Cinna. Atque anquina regit stabilem fortissima cursum.

Remulcum funis, qua deligata nauis trahitur vice remi. De quo Valgius. Hic mea me longo succedens prora remulco Lætantem gratis sistit in hospitiis.

Struppi, vincula loro vel lino facta: quibus remi ad scalmos alligātur. De quibus Liuius, Túncque remos iussit religare struppis.

Cataporates * linea cum massa plūbea qua maris altitudo tentatur. Lucilius, Hanc Cataporatem puer eodem defert vnctum plumbi pauxillum rudis liníque mataxam. al. Catapa-rate, censeo autem legendum, luna.

ANNOTAT.

In V.C. ita est. Lucilius, Hanc cataparatem puero ded. deforet vnctum Plumbi pancillam rudis liníque mataxam. In alio V.C. Hanc catastoratem puer eodē defore, &c. eum plumbi paxillū r.l. m. In alio exemp. Hanc catapolatem puer eodem defert: vnctum plumbi Paxillum, &c.

De retibus, CAP.

REtia vocata siue à retinēdis piscibus, siue à restibus quibus tenduntur.

Minus autem rete implagium dicitur à plagis. Nam plagas propriè dicimus funes illos quibus retia tenduntur circa imam & summam partem.

Funda genus est piscatorij retis, dicta ab eo quod in fundum mittatur. Eadem etiam à iactando iaculum dicitur. Plautus. Probus quidem antea iaculator eras.

Tragum genus retis ab eo quod trahatur nuncupatum, ipsum & verriculum. Verrere enim trahere est.

Nassa ex viminibus tanquam rete contextum.

Cassis genus venatorij retis, quod capiat. Hinc est quod incassum dicimus, id est sine causa, quasi sine cassibus, sine quibus venatio inanis est.

Conopeum est rete in similitudinem tentorij contextum propter muscas & culices excludendos, quo magis Alexandrini vtuntur, quia ibi ex Nilo culices copiosè nascũtur. vnde & Conopea dicitur. Nam Conopea Ægyptus est.

De fabricis siue fornacibus, Cap. VI.

Faber à faciendo ferrum impositũ nomen habet. Hinc deriuatum est nomẽ ad alias artiũ materias: fabros vel fabricas dicere, sed cum adiectione, vt faber lignarius, & reliqua propter operis scilicet firmitatem.

In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum authorem dicunt figuraliter, per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi extendíque potest. Nihil est enim penè quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum, alibi plumbũ, alibi minium, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in æra soluuntur, igne ferrum gignitur ac domatur, igne aurũ perficitur, igne crematur, lapide cementa & parietes ligãtur. Lapides nigros ignis coquẽdo cãdificat, ligna candida vrendo obfuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilibus imputribiles reddit, stricta soluit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit. Habet & medicaminis vsum. Nam sæpè * vri prodest. Pestilentiæ quoque quæ obscuratione solis contrahitur, auxiliari certũ est. In opere quoque aliud gignit primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis.

al. vri. (margin)

Habet quoque & aliam in se diuersitatem ignis. Nam alius est ignis qui vsui humano, alius qui * iudicio paret diuino, siue qui de cælo fulmẽ astringit, siue qui de terra per vertices montium eructat.

al. in iudicio apparet. (margin)

Ignis autem dictus, quod nihil gigni potest ex eo. Est enim inuiolabile elementum assumens cuncta quæ rapit.

Fabrica duabus rebus constat, ventis & flammis.

Flãma verò propriè fornacis est dicta, quod A flatu folium excitetur.

Fornax vero ab igne vocate: φῶς enim ignis est.

Caminus est fornax, & est Græcum nomen deriuatum. ἀπὸ τοῦ καύματος id est, à calore.

Fauilla est deserta igne scintilla.

Pruna est quamdiu ardet: cùm autem extincta fuerit, carbo nominatur. Pruna autem à perurendo dicta est: carbo verò quòd flamma caret. Qui dum interiisse creditur, maioris fit virtutis. Nam iterum incensus fortiore luce calescit. Cuius tanta vis est & sine igne firmitas, vt nullo humore corrũpatur, nulla vetustate vincatur. Extinctus enim tantũ incorruptibiliter durat, vt ij qui limites figunt, eos B infossos terra substernãt, & lapides desuper figant, ad conuincendum * litigatorem, vt fixum lapidem post quãtalibet secula limitem esse cognoscant.

al. ad conu. lit. post quamtalibet secula vt fixum. (margin)

De instrumentis fabrorum, Cap. VII.

Incus est in quo ferrum tunditur, à cædẽdo dictus, eo quod illic aliquid cudamus, id est, feriẽdo producamus. Cudere enim cędere & ferire est. Veteres autẽ nõ incudẽ vocabant, sed intudẽ, eo quod in ea metallũ tũdatur, id est, tendatur. vnde & tudis malleus, id est, à tundendo, id est, tendendo dictus.

Malleus vocatur, quia dũ quid calet & molle est, cædit & producit.

C Marcus malleus maior, & dictus marcus, quod maior sit ad cædẽdum & fortior. Marcellus, mediocris. Marculus malleus pusillus. Lucilius. Et velut in fabricam feruens cùm marculus ferrum, Multorum magnis ictibus tundit.

Forcipes quasi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant, teneantque, siue quod ab iis aliquid foruũ capimus & tenemus, quasi foruicapes. Nam foruum est calidum, vnde & feruidum: vnde & formosos dicimus, quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat.

D Lima dicta, eo quod lene faciat. Nã limum lene est.

Cilium est vnde operãtur argentarij, à quo & cælata vasa dicuntur.

De fabricis parietum, Cap. VIII.

In fabricis parietum atque tectorum Græci inuentorem Dedalũ asserunt. Iste enim primus didicisse fabricam à Minerua dicitur. Fabros autem siue artifices Greci τέκτονας vocant, id est instructores. Architecti autem cementarij sunt qui disponunt in fundamentis. Vnde & Apostolus de semetipso, Vt sapiens inquit architectus fundamentum posui.

Machiones dicti à machinis in quibus insi- E stunt propter altitudinem parietum.

De dispositione, CAP. IX.

AEdificiorum partes sunt tres, dispositio, constructio, venustas.

Dispositio est areæ vel solij & fundamentorum descriptio.

De constructione, CAP. X.

COnstructio est laterum & altitudinis ędificatio. Cõstructio autem vel instructio vocata eo quod instringat, & cohærere faciat vt lapides luto, & ligna & lapides inuicem sibi. Nam & intinctio ferri in aqua instructura F est. Nisi enim cãdẽs tingatur, stringi & cohęrere non potest ferrum. Item constructio à multitudine lapidum & lignorum dicta: vnde & strues. Aliud est enim ædificatio, aliud instauratio. Nam ædificatio noua constructio est. Instauratio verò quod reparatur ad instar prioris. Nam veteres instar, pro similitudine ponebant. Inde & instaurare dicebant.

Constructio autem constat fundamento, lapidibus, arena, calce & lignis.

Fundamentum dictum quod fundus sit ædificij. Idem & mentum à cedendo dictum, quod crasso lapide surgat.

Lapides in structuris apti, albus, Tiburtinus G columbinus, fluuialis, * sfungia, rubrus & reliqui. (al. isfungia.)

Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis denta serta secatur, tractabilis in opere est, ita vt in eo, quasi in tigno literæ scribantur.

Tiburtinus à loco Italiæ dictus, qui dum fit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit.

Tophus ædificiis inutilis est, fundamentis aptus * mortalitate & mollitia. Ex æstu enim & alitu maris fricatur & verberatur imbribus. (al. mordacitate.)

Arenatius lapis concretus maris arenis, hic & bibulus dicitur. Seruat enim humorem acceptum. Idem & in Betica.

Gaditanus ab insula oceani vbi plurimus exciditur.

Piperinus subalbidus cum punctis nigris, durus atque fortissimus.

* Concleatius cocleis lapillisque & arena concretus, asperrimus & interdum fistulosus. (al. cochleaticus.)

Columbinus à colore auis nuncupatus, natura vicinus gipso & mollitie simillimus.

Molaris in parietibus vtilis: quia est quædã natura eius pinguior, duráque & aspera, ex quo etiã & molę fiunt, vnde & nomen traxit. Huius quatuor genera, albus, niger, permixtus ac fistulosus * Sfungia lapis creatus ex aqua leuis ac fistulosus & cameris aptus. (al. isfungio.)

Silex durus lapis ex cuius genere nigri silices optimi quibusdam in locis & rubentes.

Alibi silices contra vetustatem incorrupti permanent. Iidem & in monumentis sculpti, & incorrupti permanent: quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex iis etiam formæ fiũt, in quibus æra funduntur.

Viridis silex vehementer & ipse igni resistens: sed nusquam copiosius, & vbi inuenitur, lapis non saxum est.

Pallidus in cemento raro vtilis.

Globus contra iniurias fortis, & in structuris infidus: nisi fuerit multa suffrenatione deuinctus.

Fluuiatilis silex semper veluti madens est. Hunc æstate exhiberi oportet, nec ante biennium inseri in structuris domorum, fictilium operum ad parietes & fundamenta: quæ coctis laterculis ad tecta imbriculis tegulísque aptantur.

Tegulæ vocatæ quòd tegant ædes, & imbrices quòd accipiant imbres. Tegulæ autem primæ positionis nomen, cuius diminutiuum tigillum.

Laterculi verò vocati, quod lati formentur circumactis vndique quatuor tabulis.

Lateres autem crudi sunt: qui & ipsi inde nominati, quod lati ligneis formis efficiũtur.

Quorum crates dicuntur, in quibus lutum pro eisdẽ lateribus crudis portate solẽt. Sunt enim connexiones cannarum, dicti ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quod se inuicem teneant.

Lutum autem vocatum quidam per antiphrasim putant: quod non sit mundum. Nam omne lotum mundum est.

* Calx viua dicta: quia dum sit tactu frigida, intus occultum cõtinet ignem: vnde perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquàm enim arserit aquis incenditur, quibus solet ignis extingui, oleo extinguitur quo solet ignis accẽdi, vsus eius in structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius nisi calce coniunctus. (Ita V. C. al. Calcis.)

Gipsum cognatum calci est, & est græcum H nomen. Plura eius genera: omnium autem optimum * lapis est specularis. Est enim insignis ædificiorum & coronis gratissimus. (al. de lapide speculari.)

Arena ab ariditate dicta: non ab adhærendo fabricis, vt quidam volunt. Huius probatio si manu impressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

Columnæ pro lõgitudine & rotũditate vocatæ: in quibus totius fabricæ pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor, Doricæ, Ionicæ, Thuscanicæ, Corintheæ, mensura crassitudinis & altitudinis inter se distantes. Quintum genus est ea-

rum quæ vocantur Atticæ: quaternis angulis aut amplius, paribus laterum interuallis.

Bases fulturæ sunt columnarum, quæ à fundamento consurgunt, & superpositæ fabricæ sustinent pondus. Bases autem nomen petræ est fortissimæ Syro sermone.

Capitella dicta quòd sint columnarum capita, quasi super collum caput.

Epistilia sunt, quæ super capitella columnarum ponuntur, & est Græcum.

Pauimenta originem operis à Græcis habent: vocata autem pauimenta eò quòd pauiantur, id est cædantur, vnde & pauor: quia cædit cor.

Ostracus est pauimentum testaceum, eo quòd fractis testis calce admixto feriatur. Testam enim Græci ὄστρακα dicunt.

Rudos, artifices appellant lapides contusos & calce admixtos, quos in pauimentis faciendis superfundunt: vnde & rudera dicuntur.

Canalis ab eo quòd caua sit in modum cānæ. Sanè canalem melius genere fœminino quàm masculino proferimus.

Fistulæ aquarum sunt dictæ, quòd aquas fundant & mittant. Nam Græcè στέλλειν mittere est. Formæ earum pro magnitudine aquæ & capacitate fiunt: per quas aquæ per modulos certos diuiduntur. E quibus est vncia & quinaria, digitus quadratus, digitus rotundus, & cæteri modi cuique causæ. Hucusque partes constructionis.

De venustate, CAP. XI.

VEnustas est quicquid illud ornamenti & decoris causa ædificiis additur, vt tectorum causa auro distincta laquearia, & prætonsi marmoris crustæ & colorum * pictura. [al. tinctura.]

De laquearIIs, CAP. XII.

LAquearia sunt quæ cameram subtegunt & ornant: quæ & lacunaria dicuntur: quòd lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gipso vel coloribus habeat pictos, cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, vt Lucius. Resultant ædésque lacúsque. Cuius diminutio lacunar facit, vt Horatius. Neque aureum mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarium & per antisticon laquearium facit.

De crustis, CAP. XIII.

CRustæ sunt tabulæ marmoris. Vnde & marmorati parietes & crustati dicuntur. Qui autem marmora secandi in crustas rationem excogitauerunt non cōstat. Fiunt autem arena & ferro serráque in prætenui linea prementè arenas, tractúque ipso secāte: sed crassior arena plus erodet marmoris. Nam tenuis fabricis & polituris accommodata est.

De lithostrotis, CAP. XIIII.

LIthostrota sūt elaborata arte picturæ paruulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Tesselli autem à tesseris nominati, id est quadratis lapillis per diminutionem.

De plastis, CAP. XV.

PLastice est parietum ex gipso effigies signáque exprimere pingeréque coloribus. Plastice autem dictum Græcè, quod Latinè est pingere terra vel gipso similitudines. Nam impressa argilla formam aliquam facere plastis est. Vnde & protoplastus est dictus homo: qui ex limo primus est conditus.

De pictura, CAP. XVI.

PIctura autem est imago exprimens speciem alicuius rei, quæ dum visa fuerit ad recordationem mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta non veritas. Hinc & fucata, id est ficto quodam colore illita nihil fidei, & veritatis habētia. Vnde & sunt quædam picturæ quæ corpora veritatis studio coloris excedunt, & fidem dum augere contendunt ad mendaciū prouehunt: sicut qui Chimeram tricapitem pingunt vel Scyllam hominem sursum, caninis autem capitibus cinctam deorsum.

Picturam autem Ægyptij excogitauerunt primum vmbram hominis lineis circunductam. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diuersis: sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, & inuenit lumen atque vmbras differentiásque colorum: vnde & nunc pictores prius vmbras quasdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem inuentæ artis.

De coloribus, CAP. XVII.

COlores autem dicti sunt, quod calore ignis vel sole perficiuntur, siue quòd in initio colabantur, vt summæ subtilitatis existerent.

Colores autem aut nascuntur aut fiunt. Nascuntur, vt sinopis, rubrica, parætonium, melinum, * fretia, auripigmentum. Cęteri finguntur aut arte, aut permixtione. [Ita omnes Cod. Plin. Eretria.]

Sinopis primum inuenta in Ponto est. Inde nomen à Sinope vrbe accepit. Species eius tres, rubra & minus rubens, & inter has media.

Rubrica vocata quod sit rubra & sanguineo proxima. Hęc plurimis locis gignitur: sed optima Ponto, vnde & Pontica dicitur.

Siricum rubri coloris pigmentum, ex quo

& librorum capita scribuntur. Ipsum est & Phœniceum, appellatum ita, eo quod in Syria colligatur in littoribus rubri maris vbi Phœnices inhabitant.

Aliud est sericum, aliud Syricum. Nam sericum lana est quam Seres mittunt, Syricum verò pigmentum quod Syri Phœnices in rubri maris littoribus colligunt. Est autem inter factitios. Nam sæpe fit aut sinopide, aut sandice mixtus.

Minium primi Græci in Ephesiorum solo inuenisse traduntur. Cuius pigmenti Hispania cæteris regionibus plus abundat. vnde etiam nomen proprio flumini dedit. Huius distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam dicunt esse cinnabarim.

Cinnabaris à dracone & barro id est elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem dum implicant elephantos. Ruunt enim beluæ & dracones obruuntur, quorum fusus cruor terram inficit, fitque pigmentum quicquid solo tinxerit. Est autem puluis coloris rubri.

Prasina id est creta viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, optima tamen in Lybia Cyrenensi.

Chrysocolla colore prasino est dicta, quòd vena eius habere aurum traditur. Hæc & in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur enim ex metallis æris, cuius inuentio argentum atque indicum prodit. Nam venæ eius cum iis habent naturæ societatem.

Cypria ab insula Cypro, vbi plurima reperitur.

Sandaracha in insula rubri maris topazon nascitur colore cinnabari, odore sulphureo. Inuenitur autem in aureis & argentariis metallis, melior quo magis rufa, quóque magis virus redolet. quanquam & cerussa si torreatur in fornace sandarachum facit, vnde & color est flammeus. Quod si torreatur æqua parte rubrica admixta, sandicem reddit.

Arsenicum quod Latini ob colorem auri auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, vbi etiam Sandaracha. Optimum est quod in auri colorem transit purum & fissile, gracili venarum discursu. Quod verò pallidius aut Sandarachę simile est, deterius iudicatur. Est & tertium genus squamosum, quo miscetur aureus color. Vis earum vt Sandarachæ, sed acrior.

Ocra & ipsa in insula maris rubri topazon gignitur: vbi & Sandaracha. Fit quoque & ocra exusta rubrica in ollis nouis luto circũlitis quæ quanto magis in camino arserit, tanto melior fit.

Venetum ceruleum temperare primum A- E lexandria reperit. In Italia ex arenæ puluere & nitri flore idem faciunt. Sed si Cyprium in fornace adustum huic permixtioni addes, vestoriani similitudo erit.

Purpurissum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibítque eum colorem celerius lanis. Præcipuum est, tamen aliud quod adhuc vase rudibus medicamentis inebriatur. Proximum est egesto eo addita creta in * vas idem, & quoties id factum est, eleuatur bonitas. Preciosissimæ purpuræ causa est quod * iscino maximè inficitur rubeáque. al. ius. al. scino.

Indicum in Indicis inuenitur calamis, spuma adherente limo. Est autem coloris cyanei, mixturam purpuræ cerulíque mirabilẽ reddens. F Est alterum genus in purpurariis officinis, spuma in æreis cortinis innatans, quam infectores detrahentes siccant.

Atramentum dictum, quòd sit atrum: cuius species & picturæ & quotidiano vsui necessaria est, istud inter factitios est. Fit enim & fuligine plurimis modis super ardentes tedas resina adiecta, lacusculo ædificato, quod fumum retineat. Huic pictores cum aqua miscent gluten, vt illustrius resplendeat. Ad festinationem autem operis etiam sarmentotum veterum carbones cum glutino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt. Sunt & qui vini fæcem siccatam excoquant, G affirmentque si ex bono vino fæx fuerit Indici speciem id atramentum præbere. Sed & sarmentum vuæ nigræ vino optimo tinctum posteaquam siccitate aruerit si exuras & conteras, adiecto glutino, nitorem Indici reddet, vstáque plurimum necessaria est, nullo negotio prouenit. Nam & si glebam silicis bene igne excoquas, & aceto acerrimo superfusam extinguas, madefacta * sfungia al. isfungia. colorem purpureum reddit. Eam vbi contriueris vsta erit. Omne autem atramentum sole perficitur.

Omnes colores calcis admixtione corrumpuntur.

H Melinum dictum, quod eius metalli ferax sit vna ex Cycladibus insula Melos nomine. Est enim candidum, nec vtuntur eo pictores propter nimiam pinguedinem.

Anulare quod vocant candidum est, quo muliebres picturæ luminantur. Fit & ipsum ex creta admixtis vitreis gemmis.

Cerussa fit hoc modo: In vase enim aceto acerrimo impleto sarmenta aminia in eodem vasculo collocabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones, deinde vas diligẽtissimè claudes, illinésque ne aliquid inde spiraminis exeat. Post dies autem xxx. vas aperitur & ex distillatione tabularũ innata cerussa inuenitur. Quod ablatum & arefactum teri-

tur atque iterum aceto admixtum in pastillis diuiditur & in sole siccatur. Hac obseruantia si laminas æreas sarmentis superponas, eruginem * creant Chalcantium.

In exc. quodam exempl. ita legitur, Creat Chalcantum dictum, quod calcis est thimum id est flos, unde & apud Latinos æris flos appellatur.

De instrumentis ædificiorum,
CAP. XVIII.

IN structura autem parietum ad normam fieri, & ad perpendiculum respondere oportet. Norma dicta Græco vocabulo extra quam nihil rectum fieri potest. Componitur autem ex tribus regulis, ita vt duæ sint binorum pedum, tertia habeat pedes duos vncias decem, quas ęquali crassitudine politas extremis acuminibus sibi iungit, vt schema trigoni faciant. Id erit norma.

Regula dicta quod sit recta, quasi rectula, & impedimentum non habeat.

Perpendiculum est quod semper appenditur. denique in fabrica nisi omnia ad perpendiculum, & certam regulam fiant, necesse est vt cuncta mendosa instruantur, vt aliqua praua sint, aliqua cubantia, prona nonnulla, alia supina, & propter hoc vniuersa * sunt constructa.

Ita habent omnia exempl. Ego ruunt, legendū arbitror, non, sunt.

Linea genere suo appellata, quia ex lino fit.

Trullæ nomen factum, eo quod trudit & detrudit, id est, includit calce vel luto lapides.

Marcellus machina.

Scalæ à scandendo vocatæ, hærent enim parietibus. Scalæ autem dicuntur, quæ aut vnæ sunt, aut plures, quia numeri tantum pluralis est nomen, vt litteræ, quæ epistolam significat.

De lignariis, CAP. XIX.

LIgnarius generaliter ligni opifex appellatur.

Carpentarius speciale nomen est. Carpentum enim solum facit, sicut nauicularius, quia tantum nauium est fabricator & artifex.

Sarcitector dictus, quod ex multis hincinde coniunctis tabulis vnum tecti sarciat corpus.

Idem & tignarius, quia tectoria lignis inducit.

Lignum vocatur Græca etymologia, quia incensum in lumen conuertitur & in flammam. Vnde & licinium dicitur, quòd lumen det.

Materia inde dicitur omne lignum, quòd ex ea aliquid efficiatur: vel si ad ianuam referas, vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim semper materia accipienda est, sicut elementa materiam rerum esse dicimus: quia inde ea quæ sunt facta videmus, & materia

A quasi mater dicta.

Trabes vocatæ, quòd in transuerso positæ vtrosque parietes contineant.

Aliud autem sunt tigna, aliud trabes. Tigna enim iuncta trabem faciunt. Trabes autem sunt cùm sunt dolatæ.

Tolus propriè est, veluti scutũ breue quod in medio tecto est in quo trabes coëunt.

Cuplæ vocatæ, quod copulent in se luctantes.

Luctantes dicuntur, quòd erecti inuicem se teneant more luctantium.

* Agrantes. *In V. C. deest.*

Asseres ab asse dicti, quia soli ponuntur neque coniuncti. B

Scindulæ, eo quòd scindantur, id est diuidantur.

Epigri & claui sunt quibus lignum ligno adhæret.

Claui autem dicti quasi calybi, quia ex calybe fiũt, id est ferro. Calybs enim ferrum est.

Tabulæ à veteribus tagulæ vocabantur, à tegendo scilicet, vnde & tegulæ.

Commissura dicitur tabularum coniunctio.

Sectio autem dicta à sequendo ea quæ ceperit. Nam secare sectari & sequi est.

Serræ autem nomen de sono factum est, id est à stridore.

Serræ circiníque vsum Perdices quidam C adolescens inuenit, quem puerum Dedalus frater matris suæ, studiis perdocendum acceperat. Cuius pueri tantum ingenium fertur: vt dum materiæ diuidendæ compendium quæreret, spinam piscis imitatus de ferro laminam exasperans dentium mordacitate armauit: quam serram artifices nuncupant. Pro cuius artis inuentione Dedalus magister eius inuidiæ liuore permotus præcipitem puerum ex arce deiecit. dehinc exulatum Cretam abiit, ibíque aliquamdiu fuit, vt fabulæ ferunt. Ex Creta pennis volauit & inde Ciliciam venit.

Circinus dictus, quòd vergendo efficiat circulũ. Huius modus duplicata linea fit, quæ simplex per latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in medio * circini centrum à Gręcis dicitur: in cuius medium cuncta conuergunt. D *fortè, circuli.*

Securis vocatur, eo quod ea arbores succidantur: quasi succuris. Item securis, quasi semicuris. Ex vna enim parte acuta est, ex altera fossoria. Hæc & apud veteres penna vocabatur, vtramque autem habens aciem, bipennis dicitur: quòd ex vtraque parte habeat acutam aciem: quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant. Vnde & auiũ pennæ, quia acutæ. Et ecce nomen quod reseruauit antiquitatem, quia veteres dicebant

pennas non pinnas. Hæc & dolabra: quod habeat duo labra. nam securis simplex est.

Dextralis dexteræ habilis.

Ascia ab astulis dicta, quas à ligno eximit, cuius diminutiuum nomen est asciola. Est autem manubrio breui ex aduersa parte referens vel simplicem malleum, aut cauatum, vel bicorne rastrum.

al. Scalprus. *Scalprum dictum, quod scalpturis & foraminibus sit aptum, quasi scalforus. Cuius diminutiuum scalpellus.

Terebra vocata à verme ligni, qui vocatur terebra: quem Græci τερεδόνα vocant. Hinc terebra dicta, quod vt vermis terendo forat, quasi terefora, vel quasi transforans.

Taratrum quasi teratrum. Scofina dicta quod hærendo *scophen faciat. Canterium, Gallia *Guuia. al. scofam. al. Guluia.

De inuentione lanificij, Cap. XX.

Mineruam quandam gentiles multis ingeniis prædicant. Hanc enim primam lanificij vsum monstrasse, hanc etiam telam ordisse & colorasse lanas perhibent. Oliuæ quoque hanc dicunt inuentricem & fabricæ, multarumque artium repertricem. Ideóque illi vulgo opifices supplicant. Sed & hoc poëticè fingitur. Non enim Minerua istarum artium princeps est: sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, & Minerua de capite Iouis nata fingitur, hoc est ingenium, ideóque sensus sapientis qui inuenit omnia in capite est. Ideo & dea artium Minerua dicitur, quia nihil excellentius est ingenio quo reguntur vniuersa.

De veste sacerdotali in lege, Cap. XXI.

Octo sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum.

Poderis est tunica sacerdotalis linea, corpori astricta vsque ad pedes descendens. vnde & nuncupatur, πόδας enim Græci pedes dicunt. Hæc vulgo camisia vocatur.

al. Abaneth al. Abanest. *Abanem cingulum sacerdotale rotundum polimita arte ex cocco, purpura, hyacintoque contextum, ita vt flores atque gemmæ in eo videantur esse distinctæ.

Pileum est ex bisso rotundum quasi sphæra media, caput tegens sacerdotale, & in occipitio vitta constrictum. Hoc Græci & nostri tiaram vel *galeam vocant. al. galeriam.

Machil quod est tunica talaris tota thicinyna, habens ad pedes LXXII. tintinnabula: totique intermixta ac dependentia punica mala.

Ephod, quod Latinè interpretatur superindumentum. Erat enim pallium superhumerale ex quatuor coloribus & auro contextum habens in vtroque humero lapides duos smaragdinos auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina Patriarcharum.

Logicon, quod Latinè dicitur rationale, pannus duplex, auro & quatuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant XII. pretiosissimi lapides. Hic pannus super humerale cõtra pectus pontifices annectebatur.

Petalum aurea lamina in fronte pontificis, quæ nomen Dei tetragrammaton Hebraicis litteris habebat scriptum.

Batin, siue fœminalia, id est bracæ lineæ vsque ad genua pertingentes, quibus verecunda sacerdotis velabantur.

De nominibus vestium cæterarum, Cap. XXII.

Diuersitas vestimentorum, tegmen, tegumen, indumentum, vestimentum, & reliqua.

Tegmen dictum eo quòd tegat membra: sicut tegumenta, tecta quæ tegunt corpora.

Indumentum quòd intus ad corpus induitur: quasi intumentum.

Vestimentum verò est quod vsque ad vestigium prætenditur, quasi vestimentum, vt est tunica talaris. Sed & hæc consuetudo sermones auctorum confundit.

Discernitur autem vestitus à cultu: quoniam lautius intelligitur cultus. Item cultus ab habitu. Nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines.

Pleræque autem vestium aut à tempore quo maximè in vsu sunt appellantur, aut à locis vbi vel primum vel maximè vendicantur, aut à genere coloris, aut à nomine repertorum.

Vestis antiquissima hominum fuit perizomatum, id est succinctorium: quo tantùm genitalia cõteguntur. Hoc primum primi mortales è foliis arborum sibi fecerunt, quando post præuaricationem erubescentes pudenda velabant. Cuius vsum quædam barbaræ gentes dum sint nudæ vsque hodie tenent. Hæc & campestria nuncupãtur, pro eo quòd eisdẽ iuuenes qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.

Tunica vestis antiquissima appellata, quia in motu incedentis sonum facit. Tonus enim sonus est. Primum autem fuere pelliceæ tunicæ quibus post offensam & eiectionem de paradiso Adam & Eua induti sunt.

Talaris tunica dicta, eo quòd ad talos vsque descendat, & ad pedes defluat, sicut pectoralis quia apud antiquos breuis erat: vt tantùm pectus operiret, licet nunc profusior sit.

Manicleata tunica, id est manicata eo quòd habeat manicas, quam χειροδύτιω Græci vocant.

Dalmatica vestis primum in Dalmatia prouincia Græciæ texta est, tunica sacerdotalis candida cum clauis ex purpura.

Russata quam Græci phœniceam vocant, nos coccineam, reperta est à Lacedæmoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem quotiens quis in acie vulneraretur, contemplanti aduersario animus augesceret. Hac sub consulibus Romani vsi sunt milites, vnde etiam russati vocabantur. Solebat enim pridie quàm dimicandum esset ante principia poni, quasi admonitio & indicium futuræ pugnæ.

al. Lacunata.

* Laculata est, quæ lacus quadratos quosdam cum pictura habet intextos aut additos acu.

Iacinthina vestis est aërio colore resplendens.

al. Malocilam.

Molocima quæ maluarum stamine conficitur, quam alij melocinam, alij * maluerlam vocant.

Bombicina est à bombice vermiculo, qui longissima ex se fila generat, quorum textura bombicinum dicitur, conficitúrque in insula Choo.

Apocalama.

Serica à serico dicta, vel quod etiam Seres primi miserunt.

Holoserica tota serica: ὅλον enim totum.

Tramoserica stamine lineo: trama ex serico.

Holoporphyra tota ex purpura.

Byssina candida confecta ex quodam genere lini grossioris. Sunt & qui genus quoddam lini byssum esse existiment.

Fibrina, tramen de fibri lana habens caprina.

Mela quod è colore nigro. Græci enim μέλαν nigrũ vocant.

Masticina & * mena.

Linea, quæ ex solo lino fit.

Linostema vestis est ex lana linóque contexta. Et dicta linostema, quia in stamine linum, in trama lanam habet.

Recta dicitur vestis, quam sursum versum stantésque texunt.

Segmenta zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Nam & particulas cuiusque materiæ abscisæ præsegminas vocant.

Leuidensis, quòd raro filo sit, leuitérque densata.

Pauitensis contraria Leuidensi, dicta quod grauiter pressa atque calcata sit.

Citrosa, quasi concrispa ad similitudinem citri. Neuius: -Pulchram ex auro vestémque citrosam.

Velenẽsis tunica est, quæ affertur ex insulis.

Exotica vestis est peregrina deforis veniẽs vt in Hispania à Græcis.

Polimita multicoloris. Polimitus enim textus multorum colorum est.

Acupicta vestis acu textilis aut acu ornata. Eadem & Phrygia. Huius enim artis periti Phrygij omnes dicuntur: siue quia in Phrygia inuenta est. Vnde & artifices qui id faciũt, Phrygiones dicuntur. Virgilius: Phrygiam chlamidem.

Trilicis à tribus liciis, quia est simplex & * biplex. al. bilex.

Ralla, quæ vulgò rasilis dicitur.

* Intripola vestis illa vocatur, quæ dum sit vetus ad nouam speciem recurratur. al. interpola.

Pannutia nuncupata, quod sit diuersis pannis obsita.

Colobium dictum, quia longum est, & sine manicis. Antiqui enim magis hoc vtebantur.

* Libitonarium est colobium sine manicis, quali monachi Ægyptij vtuntur. al. Leuitonarium.

Lumbare vocatur, quod lumbis religetur, vel quod lumbis hæreat. Hoc in Ægypto & in Syria non tantùm fœminæ, sed & viri vtũtur. Vnde & Hieremias, Trans Euphratem tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petræ abscondit, & postea scissum reperit. Hoc à quibusdam & renale dicitur, quia renibus alligatur.

Limus est vestis, quæ ab vmbilico vsque ad pedes producitur. Hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, * fluxuosam, inde & nomen accepit. Nam limum obliquum dicimus. al. flexuosam.

Licinium vocatum, quod textura eius ligata sit in totum, quasi diceret liginum, c pro g litera commutata.

Armelausa vulgò vocata, quod ante & retrò diuisa atque aperta est, in armos tantum clausa, quasi armiclausa: c litera ablata.

Camisias vocamus, quòd in his dormimus in camis, id est, in stratis nostris.

Fœmoralia appellata, eo quod fœmora tegant. Ipsa & bracæ, quod sint breues, & verecunda corporis iis velentur.

Tubrucos vocatos dicunt, quod tibias bracháſque tegant.

Tubraci, quod à bracis ad tibias vsque perueniant.

De vestibus quarundam gentium,

CAP. XXIII.

QVibusdam autẽ nationibus sua cuique propria vestis est, vt Parthis * sarabara. Gallis linnæ. Germanis renones. Hispanis striges. Sardis * manstrugæ. al. Sarrabara. al. mastruca

Sarabara sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de quibus legitur in Daniele, Et sarabara eorum non sunt immutata. Et Publius: Vt quid

ergo in ventre tuo Parthi sarabara suspenderunt? Apud quosdam autem sarabaræ quædã capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capite Magorum picta.

Linnæ saga quadra & mollia sunt. De quibus Plautus: * Linnæ cooperta est textrino Gallia.

al. Linna cooperta est textrina Gallus.

Renones sunt velamina humerorum & pectoris vsque ad vmbilicum, atque intortis villis adeò hispida, vt imbres respuant, quos vulgò reptos vocant, eò quòd longitudo villorum, quasi reptat: de quibus Salustius, Germani in tectum renonibus corpus tegunt. Dicti autem renones à Rheno Germaniæ flumine, vbi iis frequenter vtuntur.

Mastruga vestis Germanica ex pelliculis ferarum, de qua Cicero pro Scauro: Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum mastruga mutauit. Mastruga autem dicta, quasi monstruosa, eò quòd qui ea induuntur, quasi in ferarum habitum transformentur.

Dinoscuntur & gentes ita habitu, sicut & lingua discordes. Persę brachia & crura liniamentis, caput tiara tegunt. Eminent apicibus fastigiatis Alani: horrent & * malè tecti cum * latratoribus linguis Scoti: sacrati vel sagati Alemanni. * Linteati Indi: gemmati Persæ: sericati Seres: pharetrati Armenij.

al. malis. al. latrantibus. al. latratricibus. al. Lineati. *quod probo. Nam Indi ita faciem lineamentis pingunt.*

Nonnullæ etiam gentes non solùm in vestibus, sed & in corpore aliqua sibi propria, quasi insignia vindicant, vt videmus cirros Germanorum: granos & cinnabar Gothorum: * stigmata Britonum. Circumcidũt quoque Iudæi præputia: pertundunt Arabes aures, flauent capitibus intextis Getæ, nitent Albani albentibus crinibus. Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis, sine equis inertes extant Alani, nec abest * gens Pictorum nomen à corpore, quod minutis opifex acus punctis & expressos natiui graminis succos includit, vt has ad sui * specimen cicatrices ferat, pictis artubus maculosa nobilitas.

al. stemata. al. genti. al. speciem.

Habet & sexus institutam speciem habitus, vt in viris tonsi capilli, in mulieribus redundantia crinium, quod maximè virginibus insigne est, quarum & ornatus ipse propriè sic est, vt concumulatus in verticem ipsam capitis sui arcem * ambitu crinium contegat.

al. ambitus.

De palliis virorum, Cap. XXIIII.

P* Allium est quo administrantium scapulæ conteguntur, vt dum ministrant expeditius discurrant. Plautus, Si quid facturus es appende in humeris pallium, & pergat quãtum valet tuorum pedum pernicitas. Dictum autem * pallium à pellibus, quia prius

al. palleus. al. palleum.

E super indumenta pellicia veteres induebantur, quasi pellea, siue à palla per deriuationem.

Chlamis est quæ ex vna parte induitur neque consuitur, sed fibula infrenatur. Hinc & Græcè nomen accepit.

Toga dicta, quod velamento sui corpus tegat atque operiat. Est autem * pallium purum forma rotunda & fusiore, & quasi inundante sinu & sub dextro veniens, super humerum sinistrum ponitur: cuius similitudinem in operimentis simulachrorum vel picturarum aspicimus, eásque statuas togatas vocamus.

al. palleum.

Toga autem Romani in pace vtebantur: belli autem tempore paludamentis. Mensura togæ iustę, si sex vlnas habeat.

F Toga autem palmata dicebatur, quam merebantur ij, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur & toga picta, eò quòd victorias cum palmis intextas haberet.

Toga candida eadémque cretata, in qua candidati, id est magistratum petẽtes ambiebant, addita creta, quo cãdidior insigniórque esset. Cicero oratione quam habuit contra competitores, in toga candida scripsit.

Cinctus Gabinus est, cùm ita imponitur toga, vt togæ lacinia, quæ post secus reiicitur, attrahitur ad pectus, ita vt ex vtroque latere ex humeris picturæ pendeant, vt sacerdotes

G gentilium faciebant, aut cingebantur prætores.

Trabea erat togæ species ex purpura & cocco, qua operti Romanorum reges initio procedebant. Hanc primùm Romulus adinuenisse perhibetur, ad discretionem regij habitus. Trabea autem dicta, quòd in maiori gloria hominem * transbearet, hoc est, vltra & in posterum ampliori dignitate honoris beatum faceret.

al. transferret.

Paludamentum erat insigne * pallium Imperatorum cocco purpuráque & auro distinctum. De quo Salustius: Togam, inquit, paludamento mutauit. Erat enim pallium bellicum, dictum, vt quibusdam videtur, quòd

H eo indutus palam faceret Imperator bellum futurum.

al. palleum.

Circumtextum est, quod Græcè κύκλας dicitur. de quo Virgilius: Et circumtextũ croceo velamen acantho. Circumtextum autem dictum, quia est rotundum pallium.

Diplois Græcum nomen, ab eo quòd sit duplex amictus. Horatius: Contra quem duplici panno patientia velat. Est autem vestis militaris, cuius vsus Gallicis primùm expeditionibus cœpit è prẹda hostili. De qua est vox illa senatui, Togis depositis Quirites ad saga conuersi fuerant.

Sagum autem Gallicum nomen est: dictum

ctum autem sagum quadrum, eò quòd apud A eos primùm quadratus vel quadruplex esset.

Penula est pallium cum fimbriis longis.

Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites vtebantur. Vnde & in distinguenda castrensi vrbanáque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde autẽ lacernæ quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis vt sunt penularum.

Mantum Hispani vocant, quod manus tegat tantùm. Est enim breue amictum.

Prætexta puerile pallium est, quo vsque ad xvj. annos pueri nobiles sub disciplinæ cultu vtebantur. Vnde & prætextati pueri appellati sunt. Dicta autem prætexta, quia prætexebatur ei latior purpura.

Casula est vestis cucullata, dicta per diminutionem à casa, quod totum hominem tegat, quasi minor casa. Vnde & cuculla, quasi minor cella. sic &* Græci Planetas dictos volunt, quia horis errantibus euagantur. Vnde & stellæ planetæ, id est, vagæ suo errore motúque discurrunt. *al. Græce.*

Birrus à Græco vocabulum trahit: illi enim birrum bibrum dicunt.

Melotes, quæ etiam pera vocatur, pellis est caprina à collo pendens præcincta vsque ad lumbos. Est enim habitus propriè necessarius ad operis exercitium. Fiebat autem prius, vt quidam ęstimant, de pelliculis melonum. Vnde & melotes vocatæ sunt. C

Fimbriæ vocatæ ora vestimentorum, hoc est, fines ex Græco vocabulum trahentes. Græci enim terminum ὅρον vocant.

De palliis fœminarum, CAP. XXV.

Regillum est prælatum reginarum amiculum, vnde & appellatum. Peplum matronale pallium ex purpura signatum: cuius fimbriæ aureis staminis summitate resplendent.

Palla est quadrum pallium muliebris vestis deductum vsque ad vestigia, affixis in ordinẽ gemmis. Et palla dicta, ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est, à *nobilitate, quæ est circa finem huiusmodi indumenti: siue quòd rugis vibrantibus sinuata crispetur. *al. legendũ censeo mobilitate.* D

Stola matronale operimentum, quod cooperto capite & scapula à dextro latere in lęuũ humerum mittitur. Stola autem Græcè vocatur, quod superemittatur.

Eadem & ricinium Latino nomine appellatũ, eò quòd dimidia eius pars retrò eiicitur, quod vulgò mauortem dicunt. Vocatam autem dicunt Mauortem, quasi Martem. Signũ enim maritalis dignitatis & potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir est: inde & super caput mulieris est.

Amiculum est meretricum pallium lineũ. Hoc apud veteres matronæ in adulterio deprehensæ induebantur, vt in tali amiculo potius quàm in stola pollueret̃ pudicitiam. Erat enim hoc apud veteres signum meretriciæ vestis: nunc in Hispania honestatis.

Theristrum pallium muliebre dictũ, quòd ἐν θέρει, id est, in æstu & caumate corpora mulierum protegat, quo vsque hodie Arabiæ & Mesopotamiæ mulieres velantur, quibus in æstu tutissimo teguntur vmbraculo. De quo in Isaia legitur.

Anaboladium amictorium lineum fœminarum, quo humeri operiuntur, quod Græci & Latini sindonem vocant. B

De stratu & reliquis quæ in vsu habentur, CAP. XXVI.

Stragulum vestis est discolor, quòd manu artificis diuersa varietate distinguitur. Dictum autem, quod in stratu & in amictu aptum sit. De quo Salomon: Stragulatam vestem fecit sibi.

Ludices à ludis, id est theatris vocatas quidam existimant. Cùm enim egrediebantur, de ludi prostibulo iuuenes horum velamento tegebant caput & faciem, quia solebant erubescere, qui lupanar introissent.

Galnapes.

Fulcra sunt ornamẽta lectorũ, dicta quòd in iis fulcimur, id est, sustinemur, vel quòd toros fulciant, siue caput, quæ reclinatoria vulgus appellat.

Ceruicalia autem eo quod ponantur sub ceruice vel cubito.

Puluillus dictus à puluinari, qui est diuitum lectus.

Culcitræ vocatę, quòd calcentur, id est farciantur pluma siue tomento, quo molliores calidioresque sint.

Tapeta dicta, quòd pedibus primùm sternerentur, quasi tapedia.

Sipla tapeta ex vna parte villosa quasi simpla.

Amphitaba ex vtraque parte villosa tapeta. Lucilius: Siple atque amphitaba villis ingentibus molles.

*Mantelia nunc pro operiẽdis mensis sunt, quæ vt nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus præbebantur: siue mandelia à mandendo. *al. Mantilia*

Mappæ conuiuij & epularum appositarum sunt, quasi manupæ, atque ob id nominatæ: cuius diminutiuum mappella est.

Toralia longæ perpetuæque mappæ, à toro dictæ.

Sabanum Græcum nomen est.

Facitergium & manutergium à tergendo

faciem vel manus vocatur.

Vela dicta, quòd obiectu suo interiora domorum velent.

Aulea vela picta & grãdia, quæ ideo aulea dicta sunt, quod primum in aula Attili Regis Asiæ, cui successit populus Romanus, inuenta sunt.

Cortinæ sunt aulea, id est, vela de pellibus, qualia in Exodo leguntur, à quibus tabernaculum extrinsecus tegebatur. Dictæ autem cortinæ à coriis, eo quod prius ex pellibus fuissent factæ. Vnde & in eodem tabernaculo legis iubetur, cortinas fieri ex pellibus arietum rubris & ex pellibus hyacinthinis.

Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.

De lanis, Cap. XXVII.

Lana à laniẽdo, id est vellẽdo dicta. Hinc & vellus dictum, quòd prius lanæ vellerentur, non tonderentur.

Linum ex terra oritur, deflexúmque nomen eius ex Græco. Nam linum Græci λινάειον dicunt: siue quòd sit molle & leue.

Stuppa verò cannabi est siue lini. Hæc secũdum antiquam orthographiam stuppa dicitur, quod ex ea rimæ nauium stipentur. Vnde & stipatores dicuntur, qui in vallibus eam componunt.

Tomentum appellatum, quod aut in filo aut in tela tumeat, nec subtilitatem habeat.

Canabum à similitudine cannæ vocatum, siue à Græca etymologia. Nam illi canabum κάναβιν, vocant.

Byssum genus est quoddam lini nimium candidi & mollissimi, quod Græci papatem vocant.

Fibrinum lana est animalium, quæ fibros vocant: ipsos & castores existimant: quos dum venatores sequuntur: ipsi sibi testiculos adimunt.

Aranea vocata, eo quod aëris infusione in frondibus nutriatur.

Sericum dictum, quia id Seres primi miserunt. Vermiculi enim ibi nasci perhibentur, à quibus hæc circum arbores fila ducuntur. Vermes autem ipsi Græcè βόμβυκες nominantur.

Placium est stuppa & quasi* crassedo serici, & est Græcum nomen. al. crassitudo.

De coloribus vestium, Cap. XXVIII.

Tinctura vocata, quia tingitur, & in aliam fucatam speciem nitoris gratia coloratur. κόκον Græci, nos rubrum seu vermiculum dicimus. Est enim vermiculus ex syluestribus frondibus.

Conchilium dictum, eo quòd ex conchu-
E lis marinis color eius colligitur. Idem & ostrum vocatur.

Ostrum, quod pro colore purpuræ temperatur, plurimis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur: siue in iis quos*propior Solis cursus illuminat. al. propius.

Conchilia autem sunt maris, quæ circumcisa ferro lacrymas purpurei immittunt coloris. His collectis color purpureus temperatur. Et ostrũ exinde appellatum dicunt, quòd ex teste humore elicitur.

Purpura apud Latinos à puritate lucis vocatur, apud Græcos autem πόρφυρα dicitur cũ aspiratione: apud nos purpura sine aspiratione.

F Ferrugo est color purpuræ subnigræ, quæ fit in Hispania, vt, --Ferrugine clarus Ibera. Dicta autem ferrugo, quod omnis purpura prima tinctura huiusmodi coloris existat.

Glaucus color est ferrugineus subniger.

Elbidum ab elbo colore vocatum. Elbum enim est medius color inter album & nigrũ, & elbum ab albo deriuatum.

Luteus color rubicundus, quod est croceus. Nam crocus lutei coloris est, vt, Croceo mutatáque vellera luto.

Menum, quod sit colore nigro. Græci enim μέλαν nigrum dicunt.

Masticinũ, quod colorem masticis habeat.

G Blatteum, blauum.

Mesticium, osticium, quia ex vsto est. Fit enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus. Vnde & color eiusdem tincturæ flammeus est.

De instrumentis vestium, Cap. XXIX.

Tela pro longitudine staminum dicta, cuius deriuatum est telaria.

Insubuli, quia infra & supra sunt, vel quia insubulantur.

Radij dicti, quia radendo fiunt.

Pectines, quia pexa fila reddant & imprimant.

H Colum, quod sit in longitudine & rotunditate, quasi columna.

Fusus, quod per ipsum fundatur quod netum est.

Alibrum, quod in eo librantur fila, id est, soluuntur.

Calatum leue gestamen ex ligno vel canna aut ex iunco factum, in qua vel pensa ponuntur, vel legũtur flores. κάλον enim Græcè lignũ est, à quo deriuatum est calatum. Nam Latinè quasillum dicitur. Cicero in Philippicis, Aut verò inter quasilla pendatur aurum.

Pensum mulierum à pendendo dictum. Vnde pensa & impensa netum.

Fila dicta, vel quia ex pilis animalium sunt

vel quia lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est, quasi filorum.

Mataxa à circuitu scilicet filorum. Nã meta circuitus dicitur, vel quòd transferatur.

Gubellum corruptè à globo dictum per diminutionem, quasi globellum.

Panuliæ vel panuclæ, quod ex eis panni texantur. Ipsæ enim discurrunt per telam.

Stamen dictum, quia rectum stat.

Trama, quod via recta transmittatur per telam. Est enim filum inter stamen currens.

Licia sunt quibus stamina ligantur, quasi ligia.

Ordire est texere.

De ornamentis, CAP. XXX.

HActenus de veste: dehinc ad cæterum cultum veniamus.

Ornamenta dicta, quod eorum cultu ora vultusque decorentur. Primum ornamentũ corona insigne victoriæ, siue regij honoris signum. quæ ideo in capite regum ponitur, ad significandum circumfusos in orbe populos, quibus accinctus, quasi caput suum coronatur. Hæc à Lucilio corolla, ab Homero στεφάνη dicta est. Huius principium à Libero quodam gentiles existimant, quod is in potando mota vino capita vincire fasciolis instituerit, idcirco olim linei & lanei generis corona fuit: sicut erat in sacerdotibus gentilium.

Nomen coronæ hac ex causa vocatũ, quod initio circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel chori est formata & nominata corona.

Imperatores Romani & reges quidam gentium aureis coronis vtuntur. Persæ tiaras gerunt, sed reges rectas, satrapæ incuruas. Reperta autem tiara à Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti exinde vsque hodie gẽs ipsa retinet. Athenienses enim cyclades aureas gerebant partim in vertice, nõnulli in fronte. Nõ enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium vates infula, apice, pileo siue galerio vtebantur.

Infula est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, à qua vittæ ab vtraque parte dependent, quæ infulam vinciunt. Vnde & vittæ dictæ sunt, quod vinciant. Infula autem plerumque lata erat, plerunque tortilis de albo & cocco.

Apex est pileum sutile, quo sacerdotes gentiles vtebantur, appellatus ab apiendo, id est, à ligando. Nam virgula quæ in pileo erat, cõtexebatur filo, quod fiebat ex lana hostię. Galerium pileum, ex pelle cæsæ hostiæ factum. Pileum autem dictum à pelle hostiæ vnde fiebant.

Cidaris * & ipsum sacerdotum erat, quod à plerisque mitra vocatur. al. insigne.

De ornamentis capitis fœminarum,
CAP. XXXI.

ORnamenta capitis fœminarum: Diadema, nimbus, capitulum & mitra.

Diadema est ornamentum capitis matronarum ex auro & gemmis contextum, quod in se circumactis extremitatibus retro astringitur, & exinde dictum Græcè quod præligetur.

Nimbus est fasciola transuersa ex auro assuta in linteo quod est in fronte fœminarum. Plautus: Quo magis eam aspicio, tantò magis nimbata est. Nam & lumẽ quod circa angulorum capita pingitur, nimbus vocatur: licet & nimbus sit densitas nubis.

Capitulum est quod vulgò capitulare dicunt. Idem & cappa, vel quod duos apices vt cappa litera habeat, vel quia capitis ornamẽtum est.

Mitra est pileum Phrygium caput protegẽs quale est ornamentum capitis deuotarum. Sed pileum virorum est, mitræ autem fœminarum.

Redimicula autem sunt, quibus mitra alligatur. Pileum autem, vt prædiximus, à pelle erat. Nam mitra ex lana est.

* Rigula est mitra virginalis capitis. al. Ricula.

Vittæ sunt quæ crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli, & vittæ dictæ, quod vinciunt.

Tenia autem est vittarum extremitas dependens diuersorum colorum.

Item vitta est qua corona vincitur: tenia verò extrema pars vittæ, quæ dependet coronæ.

Reticulum est, quod colligit comas, dictum ab eo quod retinet crines ne effundantur.

Discriminalia capitis mulierum sunt vocata, ex eo quod caput auro discernant. Nã discriminare diuidere dicitur.

Anciæ sunt cincinni dependẽtes prope auriculas, Græco vocabulo ab auribus dictæ.

Acus sunt quibus in fœminis ornandorum crinium compago retinetur, ne laxiùs fluant & sparsos dissipent capillos.

Inaures ab aurium foraminibus nũcupatæ, quibus preciosa genera lapidum dependuntur. Harum vsus in Græcia, puellæ vtraque aure, pueri tantùm dextra gerebant.

Torques sunt circuli aurei à collo ad pectus vsque dependentes. Torques autem & bullæ à viris gerũtur, à fœminis verò monilia & catella. Dictæ autem torques, quod sint tortæ: & bullæ, quod sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.

Monile ornamentum ex gemmis est, quod solet ex fœminarum pendere collo, dictum à munere. Hoc etiam & serpētum dicitur, quia constat ex amphorolis quibusdam aureis, gēmisque variis in modum facturæ serpentis. Nonnulli hoc & segmenta & longos * habitus : licet & segmentatas vestes dicamus: * vt ipsa: Et segmentatis dormisset paruula cunis.

al. ambitus dicunt.
al. vt ipse: Et.

Plerunque autem & per monile omnia ornamenta matronarū significantur quicquid illis munere datur.

Murena vulgo vocatur, quod scilicet auri metallo in virgulis lentescente quædam ordinis flexuosi catena contexitur, in similitudinē murenæ serpentis, quæ ad collum ornandum aptatur. Hæc interdum auri atque argenti texitur virgulis. Vnde & dicitur in Canticis cāticorum: Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.

Catellæ sunt catenulæ colli inuicem se cōprehendentes in modum catenæ, vnde & appellatæ.

Dextras communes esse virorum ac fœminarū: quia vtriusque sexus dextræ sunt, * ampla & ante manicam portantur: & possunt ibi iungi clauo vno.

In vet. cod. desunt.

Armillæ autem propriè virorum sunt collatę victorię causa militibus ob armorum virtutem. Vnde & quondam vulgò viriliæ dicebantur. Ab intellectu autē circuli armilla non discrepat: quia ipsa quoque hoc vbi ponitur ambigendo constringit, sed quando armilla latius extenditur, circulus rotundus fit.

Fibulæ sunt quibus pectus fœminarum ornatur, vel pallium tenetur: viris in humeris, seu cingulum in lumbis.

Lunulæ sunt ornamenta mulierum in similitudine lunæ bullulæ aureæ dependentes.

Specula dicuntur, in quibus fœminæ vultus suos intuentur. Dictum autem speculum, vel quod ex splendore reddatur, vel quod ibi fœminæ intuentes considerent speciem sui vultus, & quicquid ornamenti deesse viderint, adiiciant.

Periscelides sunt ornamenta crurum mulierum, siue armillæ pedum à quibus gressus earum ornantur.

Olfactoriola vascula sunt muliebria, in quibus odoramenta gestantur.

De anulis, Cap. XXXII.

PRimus Prometheus fertur circulum ferreum incluso lapide digito circūdedisse. Qua consuetudine homines vsi, anulos habere ceperunt. Anuli autem per diminutionē dicti à circulis & anis, qui sunt circa brachia & circum crura. Vnde & signa eorum per diminutionem sigilla. Nam signa maiora sunt, E sigilla verò quasi minora signa.

Anulos primùm homines gestare ceperunt quarto à pollice digito, quod eo vena quædā vsque ad cor pertingat, quam notandam ornandámque aliquo insigni veteres putauerunt.

Apud Romanos anuli de publico dabantur, & non sine discrimine. Nam dignitate præcipuis viris gemmati dabantur, cęteris solidi. Anulum aureum neque seruus neque libertin⁹ gestabat, aut in publico: sed anulo aureo liberi vtebantur: libertini argenteo: serui ferreo vtebantur.

Apud veteres vltra vnum anulum vti infame habitum viro. Gracchus in Meuium. Cōsiderate, Quirites, sinistram eius, en cuius auF ctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem vt mulier est ornatus. Crassus qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit anulos, causam præferens quod pecunia ei immensa creuisset. Multi etiam Romanorum pro grauitate anulū gestare in digito abstinuerunt. Fœminæ non vsæ sunt anulis, nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quàm binos anulos aureos in digitis habere solebant. At nunc præ auro nullum fœminis leue est atque immune membrum.

Inter genera anulorum sunt vngulus, samothracius, tinius.

Vngulus est gemmatus vocatúsque hoc noG mine, quia sicut vngula carni, ita gemma anuli auro accingitur.

Samothracius aureus est quidem, sed capitulo ferreo, à loco ita vocatus.

Tinius purus est, primùm in Bithinia fabricatus: quem olim tinam vocabant. Flaccus: Lugente mea vita, nec smaragdos berillósq; mi Flacce, nec nitentes per candida margaritas quæro, nec* cortinalis me perpolibit anulus, nec Iaspius capillus. al. quos Tinica lima.

De cingulis, Cap. XXXIII.

CInctus est lata zona, & minus lata semicinctium, & vtrisque minima cingulum. H Nam à cincto per diminutionem cingulum nominatur. Cincto autem iuuenes in exercitatione campestri verecunda velabant, vnde & campestris dicebatur.

Baltheus cingulum militare est dictus, propter quod ex eo signa dependent, ad demonstrandam legionis militaris summam, id est, sex milium sexcentorum, ex quo numero & ipsi consistunt. Vnde & baltheus dicitur non tantum quo cingitur, sed etiam à quo arma dependent.

Zona Græcum est, quam illi ζωνάριον, nos cingulum nuncupamus.

Strophium est cingulum aureum cum gem-

mis, de quo ait Cinna: Strophio lactantes cincta papillas. Et Prudentius: Nomē hoc gemmæ strophio illigatæ.

Lunus est cinctus, quem publicè habent serui. Et dictus lunus, quia transuersas habet purpuras, id est, lunas.

Calculum cinguli genus à coacto loro dictum.

Fibula Græcum est, quam illi φίβλην dicunt, quod ligat.

Subfibulum, subligaculum.

Redimiculum est quod succinctorium, siue bracile nuncupamus, quod diuidens per ceruicem & à lateribus colli diuisum, vtrarumque alarum sinum ambit atque hinc inde succingit, vt constringens latitudinem vestiat corpus, atque coniungendo componat. Hoc vulgo bracile, quasi brachiale vocant, quamuis nunc non brachiorum, sed renum sit cingulum. Succinctorium autem vocatum, quod, vt dictum est, sub brachiis ductum alarum sinum ambit atque hinc inde succingit.

Fascia est qua tegitur pectus, & papillæ cōprimuntur, atque crispante cingulo angustius pectus arctatur. Et dicta fascia, quod in modum fasciculi corpus alligat. Hinc & fasciolæ quibus vulnera colligantur.

Vitta dicta, quod ea pectus vincitur instar vitis ligantis.

Limbus est quem nos ornaturam dicimus.

Fasciola est quę ambit extremitates vestiū: aut ex filis aut ex auro contexta assutáque extrema parte vestimenti vel chlamidis. De qua Virgilius: Sidoniam picto chlamidem circundata limbo.

De calciamentis, Cap. XXXIIII.

SVtores nuncupati sunt, quod insertis filo porcorum setis suant, id est, consuant, quasi setores.

Caligarius verò non à callo pedum, sed à calo, id est, ligno vocatus: sine quo consui calciamenta non possunt, quod Grȩci καλοπόδιον dicunt. Fiebant autem prius ex salice tantum: hinc & calciamenta dicta, quod in calo, id est in ligno fiant, vel quod calcentur.

Crepidas Græci ante repertas vsi sunt. Est autem genus singulari forma, & idem vtrique aptum pedi vel dextro vel sinistro. Crepidæ autem dictȩ, quòd cum sono stringantur: siue à pedum crepitu in ambulando.

Calceis reges vtebantur, & Cæsares forma A eorum.

Patricios calceos Romulus reperit iiij. corrigiarum, assutáque luna. Iis soli patricij vtebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarij numeri significabat, quod initio patricij senatores centum fuerint.

Ocreæ tibialia calciamenta sunt, dicta quod crura tegant.

Coturni sunt, quibus calciabantur tragœdi qui in theatro dicturi erant, & alta intonantíque voce carmina cantaturi. Est enim calciamentum in modum crepidarum quo heroes vtebantur, sed tale est vt in dextro & lęuo

B conueniat pede.

* Braxea calciamentum comœdorum erat al. Baxeæ. sicut tragœdorum coturni. Quos quidam etiam calones appellant, eò quod ex salice fierent. Nam Græci, vt diximus, lignum κάλον vocabant.

Talares calcei socci sunt, qui inde nominati videntur, quòd ea figura sint vt contingant talum: sicut subtalares, quòd sub talo sunt, quasi subtalares.

Obstrigilli sunt, qui per plantas contusi sunt, & ex superiore parte corrigia trahitur, vt constringantur: vnde & nominantur.

* Ossas puto ab * Oso primum factas, & al. Osas. quanuis nunc ex alio genere, tamen nomen al. osse.

C pristinum retinent.

Mullei similes sunt coturnorum solo alto: superiore autem parte cum osseis vel æreis malleolis ad quos lora deligabantur. Dicti autem sunt à colore rubro, qualis est muli piscis.

Soleæ sunt quibus tantùm pedum plantæ teguntur, dictæ à solo pedum. Item soleę materiales ex materia corio intexta.

Socci cuius diminutiuum socelli, appellati inde quod * soccum habeant in quo pars plantæ iniicitur. al. saccum.

Caliculæ caligæ vel à callo pedum dictæ, vel quia ligantur. Nam socci non ligantur, sed tantùm intromittuntur.

D Cernui socci sunt sine solo.

Lingulati, quos nos foliatos vocamus.

Clauati, quasi caluiati, eò quod minutis clauis, id est acutis soleæ caligis vinciantur.

Perones & culponiæ rustica calciamenta sunt.

* Braxeę calciamenta mulierum sunt. al. Baxea.

Corrigiæ à coriis vocantur, vel à colligatione, quasi colligiæ.

I M

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM,

Liber vigesimus.

Capita libri vigesimi.

De mensis, Cap. I.

Rimus Dedalus mensam & sellam fecit. Coquinæ apparatum Apicius quidã primus composuit, qui in eo absumptis bonis morte voluntaria periit, & meritò: quia is qui gulę atque edacitati seruit & animam & corpus interficit. Ab esu & comesu mensæ factum dicitur vocabulum. Nullum enim aliũ habet vsum.

Torus dicitur à tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponuntur.

al. Stiphadium. * Stefadium à stipitibus dictum, quasi stipadium: sic enim prius ceptum est. Accubitum à cibo vocatum, quasi ad cubitum epularum.

Conuiuium apud Græcos à compotatione συμπόσιον. Apud nos verò à conuictu rectius appellatur: vel quia vitæ collocutionẽ habet. Item conuiuium dicitur à multitudine conuescentium: * nam priuata mensa victus est. Conuiuij triplex est modus discumbendi, edendi & bibendi. Discumbendi, vt: Toris iussi discumbere pictis. Edendi & bibendi, vt: Postquam prima quies epulis mensæque remotæ, Crateras magnos statuunt & vina coronant.

al. Nampriuatæ mensæ victus cõuiuium nõ est. Alia vero exempl. Nam priuata mẽsa, victus est: cõuiuium nõ est.

De escis, Cap. II.

Cibus dictus, quia capitur ore: sicuti esca, quia eam os capit.

Victus propriè vocatur, quia vitam retinet: vnde & ad cibum vocare, inuitare dicitur.

F Alimonia dicitur, eò quod eius sumptu corpus alatur. Hanc iuuenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseuerantiam. Neque enim subsistere poterit caro nisi alimentis. Alimentum enim est quo alimur, alimonium alendi cura.

Affluentia nuncupata, quasi rei nimium exuberantis effusio vltra quàm satis est, modúsque non est.

G Opulentia ab ope dicta est, quam si discutias, inuenies eam tenere modum. Nam quomodo opitulatur quod nimium est, cùm incommodius sit sæpe quàm * paruum? al. parum.

Epulæ ab opulentia rerum dictæ. Epulæ autem simplices in duo necessaria diuiduntur, panem & vinum: & in duo superflua, quæ terra & mari vescendi causa exquiruntur.

Dapes autem regum sunt, epulæ priuatorũ.

H Deliciæ nuncupatæ, quod iis delectentur homines, easque suauiter appetant.

Pulmentum vocatur à pulte, siue enim sola pultis, siue quid aliud eius permixtione sumatur pulmentum propriè dicitur.

Satietas autem & saturitas sibi differunt. Nam satietas ex vno cibo dici potest pro eo quod satis sit: saturitas autem à saturo nomen accepit, quod est vario alimentorum apparatu compositum.

Crapula est immoderata voracitas, quasi

cruda epula: cuius cruditate grauatur cor, & stomachus indigestus* efficitur. Immoderata enim voracitas vitium est, sed tantum id salutis est, quantum sustentationi naturæque sufficiat.

al. afficitur.

Ientaculum est primus cibus quo ieiunium soluitur, vnde & nuncupatum. Nigidius: Nos ipsi ieiunia iẽtaculis leuibus polluimus.

Prandium ab apparatu edendi dictum: propriè autem veteres prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam: vnde est illud Ducis alloquium, Prandeamus tãquam ad inferos cœnaturi.

Merenda est cibus qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edenda & proxima cœnæ. Vnde & *antecœnia à quibusdã* vocabantur. Item merendare, quasi meridie edere.

al. antecœna.
al. vocabatur.

Annona tractum est à tempore, quo Romani veteres ad cibos aduocabantur, sicut Martialis: Imperat excelsos frangere nona toros. quod adúsque hodie Persæ faciunt.

Cœna vocatur à communione vescẽtium. κοινὸν quippe Græci commune dicunt. Vnde & communicantes, quod communiter, id est pariter conueniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, & communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est autem cœna vespertinus cibus, quam vespertinam antiqui dicebant. In vsu enim nõ erant prandia.

Panis dictus, quòd cum omni cibo apponatur: vel quòd omne animal eum appetat. πᾶν enim Græcè, omne dicitur. Cibarius est qui ad cibum seruis datur, nec delicatus. Fermẽtarius fermẽtis confectus. Azymus nõ fermentatus. Nam ἄζυμος est sine fermento, sincerus. Acrizymus leuiter fermentatus, quasi acroazymus. Siligineus panis à frumenti genere nuncupatur. Siligo enim genus est tritici. Rubidus, recoctus & rubefactus. Subcinericius, cinere coctus & reuersatus. Ipse est & focatius. Clibanitius in testa coctus.

Sfungia panis aqua diutissimè laxatus, similam modicam accipit, & fermentum modicum, & habet humectationis plusquam omnis panis. Vnde & spongiæ nomen accepit.

al. spongia.
al. diutius malaxatus.

Placentæ sunt quæ fiunt ex farre, quas alij liba dicunt, eo quod libeant & placeant.

*Laganum est latus & tenuis panis qui primum in aqua, postea in oleo frigitur.

al. Laganũ. In manuscr. codice deest hoc genus panis.

Dulcia sunt genera pistorij operis, à sapore dicta. Melle enim* asperso sumuntur.

al. aspersa.

*Crustula diminutiuum est à crusta: panis oleo conspersus, in medio concauus & tortus. Hæc & torta panis.

Hoc etiam in Vet. C. deest.

Crusta est superficies panis. Ipsa & fragmen-

A ta, quia * diuiditur vt fracta.

al. diuiduntur.

Simila subtilissima est farina.

Amolum flos farinæ tenuissimum præ leuitate de mola eiectum: vnde & appellatum quasi amola.

Farina & furfures à farre dictæ, cuius sunt purgamenta.

Polles genus est farinæ candidissimæ.

Fermentum à feruore nuncupatum, quòd plus prima hora non potest cõtineri. Crescẽdo enim excedit.

Carnes dictæ, quia caræ sunt, siue à creando: vnde & à Græcis κρέας vocatur.

Crudum, quod sit cruẽtum:* est enim cum B sanguine coctum.

Vetus codex ita habet; Est enim cum sanguine.

Coctum, quasi coactum dicitur, id est, ab igne & aqua violento modo actúque comestioni aptum. Sed & multi temporis aliquid coctum vocatur.

Assum, quod ardeat, quasi arsum.

Elixum, eo quod in aqua sola decoquitur. Lixa enim aqua dicitur, ab eo quod sit soluta: vnde & solutio libidinis luxus, & mẽbra loco mota luxa dicuntur.

Frixum à sono dictum, quando in oleo ardet.

Salsum, quasi sale aspersum demptis è medio syllabis tribus.

Rancidum ex vitio nuncupatum, quòd C raucos efficiat.

Succidia carnes in vsum repositæ, à succidendo dictæ.

Lardum dicitur, eo quod in domo repositũ conseruatur. Nam antiqui domos lares dicebant.

Taxea lardum est Gallicè dictum. Vnde dicit* Afranius, In rosa gallum saginatum pingui pastum taxea.

al. Afranius in prosa; Gallum.

Axungia ab vnctione vocata.

Sebum à sue dictum, quasi suebum, quod plus pinguedinis hoc animal habeat.

Offa est propriè frustum dentium, cuius diminutiuum offellam facit. Vnde & offarij coci, quia particulatim, id est offatim exco-D quunt. Nunc offa est latrantium, quia si in os canis iacitur, satiatus illico compescitur & silescit.

Frustum vocatum, quod capiatur à frumine: est enim frumen summa pars gulæ.

Pulpa dicta, quia cum pulte olim commixta vescebatur. Vnde & pulmentum & pulmentarium dicitur.* Pulpa autem est caro sine pinguedine, dicta, quia palpitet, resilit enim sæpe. Hanc plerique viscum vocant, eò quòd glutinosa sit.

Hæc desunt in V. C. vsque glutinosa sit.

Lucaniæ dictæ, quòd prius in Lucania factæ sunt.

Farcimen caro concisa & minuta, dictum quod eo intestinum farciatur, hoc est, impleatur, cum aliarum rerum commixtione.

Minutal vocatum, quod fiat de piscibus & isiciis oleribúsque minutatim concisis.

al. Afrotũ. * Afratum quod Latinè spumeum vocatur: ἄφρος enim Græcè spuma dicitur.

Martisia in mortario ex pisce fiunt, vnde & nominata.

Isocen piscem quendam vocant, ex quo primùm isicia facta sunt, & quamuis ex alio genere piscium fiant, initium tamen piscis vocabulum dedit.

Galaticæ à colore lacteo nominatæ. Græci enim γάλα lac dicunt.

Sphæra à rotunditate Græco vocabulo appellatur. Quicquid enim in rotundum formatur, σφαῖρα à Græcis dicitur.

Ius coquinæ magistri à iure nuncupauerunt quia ea lex condimenti eius. Hãc Græci * zemam vocant.

Ita exemp. V. Sed non dubito quin legendum sit ζωμόν.

Caseus vocatur, quod careat sero quasi careum. Nam serum ei omne deducitur, vt ponderibus arguatur.

Colustrũ lac nouũ, quod neutri generis est.

Lac à Græco sermone deriuatum est pro candore. Græci enim album λευκὸν dicunt, lac verò & sanguis quod nutrit & quod nutritur. Nam lacte nutrimur, viuimus sanguine.

Quactum, quasi coactum & quasi coagulatum. * Accepta enim secum alia specie coagulat.

al. acceptas enim secũ alias species.

Mel Græcæ appellationis est, quod ab apibus nomen habere probatur. Nam apis Græcè μέλισσα dicitur. Antea autem mella de rore erant, inueniebantúrque in arundinum foliis. vnde Virgilius: Hactenus aërij mellis cælestia dona. Siquidem hucúsque in India & Arabia * colligatum reperitur, ramis inhærens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce dicitur. Sardum amarũ est absinthij causa: cuius copia, eius regionis apes nutriuntur.

al. collectũ.

Fauus vocatur, quia comeditur magis quã bibitur: φάγειν enim Græci comedere appellant. Aiunt enim medici, & qui de humanorum corporum scripsere naturis, præcipuéque Galenus, puerorum & iuuenum ac perfectæ ætatis virorum mulierúmque corpora insito calore feruere & noxios esse iis ætatibus cibos qui calorem augeant, sanitatíque conducere frigida quæque in esum sumere, sicut contrario senibus qui pituita laborant & frigore, calidos cibos & vina vetera prodesse.

De potu, CAP. III.

POtio à Græca deriuatione vocatur. Hanc enim illi πότον dicunt.

E

Aqua generaliter vocata, quod superficies eius æqualis sit, hinc & æquora. Hanc quidã recentem vocant, quia reiicitur noua à fonte vel à flumine. Nam vetus putrescit, quia non est vtilis vetusta, vt vinum, sed statim sublata de flumine, fonte, vel puteo, fœtescit enim vetusta.

Vinum inde dictum, quod eius potus sanguine venas citò repleat. Hoc alij quod nos cura soluat, Lyæum appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Sed postquam inuentũ est virus lætiferi succi : hoc vinum vocatum est, illud venenum. Vnde & Hieronymus in libro quem de Virginitate conseruanda scripsit.

F

Adolescentulas dixit ita vinum debere fugere vt venenum, ne pro ætatis calore feruenti bibant & pereant. Inde est quod apud veteres Romanos fœminæ non vtebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus.

Merum dicimus cùm vinum purum significamus. Nam merum dicimus quicquid purum atque sincerum est, sicut & aquam meram, nulli vtique rei mixtam. Hinc & merenda, quod antiquitus id temporis * pueris operariis, quibus panis merus dabatur, aut quòd meridiem eodem tempore, id est soli ac separatim non vtique in prãdio aut in cœna ad vnam mensam. Inde credimus etiam illud tempus quod post medium diem est, meridiem appellari, quòd purum sit.

al. pueris & operariis.

G

Mustum est vinum è lacu statim sublatum. Dictum autem creditur mustum, quòd in se limum & terram habeat mixtam. Nam mus terra est, vnde & humus. Cuius tanta vis feruoris est, vt vasa quanuis grandia ex eo plena absque spiramine * relicta illicò disrumpat.

al. repleta.

Roseum vinum, id est cum rubore. Rosa enim rubet.

Amineum verò, quasi sine minio, id est sine rubore: nam album est.

Succinatium succinæ gemmæ simile est, id est fului coloris.

H

Limpidum vinum, id est perspicuum, ab aquæ specie dictum, quasi limphidũ. Limpha enim aqua est.

Turbidum quasi terbidum, id est terra commixtum, quod est fæce.

Falernum vinum, vocatum à Falerna regione Cãpaniæ, vbi optima vina nascuntur.

Colatum vas proprium nuncupauit in quo deportatur.

Gazetum vero à regione vnde defertur. Gaza enim oppidum est Palæstinæ.

Infertum vinum dicitur, quod altario libatur atque offertur.

Spurcum quod offerri non licet aut cui aqua admixta est, quasi spurium, hoc est immundum.

Honorarium vinum, quod regibus & potentibus honoris gratia offertur. Cato de innocētia sua: Cùm essem in prouincia legatus quamplures ad prætores & consules vinum honorarium dabant: nunquam accepi, nec priuatus quidem.

Crudum vinum est insuaue, quod serui potant.

Acetum, vel quia acutum, vel quia aqua mixtum. Vinum enim aqua mixtum citò in hunc saporem redigitur. Vnde & acidū quasi aquidum, quia aqua lauantur vuæ in torculari post expressum vinum. Est vilis potus seruis aptus.

Conditum vocatum, quod non sit simplex sed commixtione pigmentorum compositū.

Lactatum est potio è lacte.

Mulsum ex melle mixtum. Est enim potio ex aqua & melle, quod Græci μελίκρατον vocant.

Oenomelum mustum melle admixtum vehementer agitatum atque commotum.

Hydromelum, quod fiat ex aqua & malis matianis.

Saccatum liquor est aquæ fæci vini admixtus, sacco expressus.

Luria oximelum appellatum, quòd aceti & mellis permixta conficitur materia, vnde & dulcedinem retinet & acorem.

Rodomelum dicitur, eo quod in succo rosæ mel admisceatur.

Melicratum vinum melle mixtum.

Medus quasi melus, quia ex melle fit, sicut calamitas pro cadamitas.

Fecula vua pinguis, decocta vsque ad crassitudinem mellis, ac refrigerata vtilis stomacho.

Passum quicquid ex vua passa compressum effluxerit. Dicitur autem passum à patiendo. Nam percutitur vua siccior, & decoquitur, & inde fit passum.

Defrutum dictum est, quod* defrudetur, & quasi fraudem patiatur. *al. defraudetur.

Carenum, eo quod feruendo parte careat. Tertia enim parte musti amissa, quod remanserit carenum est. Cui contraria

Sapa est, quæ feruendo ad tertiam redacta descendit.

Sicera est omnis potio, quæ extra vinum inebriare potest. Cuius licet nomen Hebræum sit, tamen Latinum sonat pro eo quod ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur, coctísque frugibus aqua pinguior, quasi succus colatur, & ipsa potio sicera nuncupatur.

Ceruisia à Cerere, id est fruge vocata. Est enim potio ex seminibus frumenti vario mo-A do confecta.

Celia à calefaciendo appellata. Est enim potio ex succo tritici per artem confecta. Suscitatur enim igne illa vis germinis madefactæ frugis, ac deinde siccatur, & post in farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermentato sapor austeritatis & calor ebrietatis adiicitur, quæ fit in iis partibus Hispaniæ, cuius ferax vini locus non est.

Fæx dicta, quod sese vasis emergendo afficiat.

Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce, quem Græci γάρον vocabant, & quamuis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomē tamen pristinum retinet, à B quo initium sumpsit.

Liquamen dictum, eo quod soluti in salsamento pisciculi eundem humorem * liquant. Cuius liquor appellatur salsugo vel muria. *al. linquant.

Propriè autem muria dicitur aqua sale cōmixta, effectáque gustu in modum maris.

Succi dicti, quod sacco exprimuntur, vt tissanæ.

Tissanæ, zema, apozema Græca vocabula sunt.

De vasis escarum, CAP. IIII.

VAs dictum à vescendo, quòd in eo escæ ponantur. Cuius diminutiuum vasculū, C quasi vesculum.

Fictilia dicta, quòd fiant & fingantur ex terra. Fingere enim est facere & formare & plasmare: vnde & figuli dicuntur. Et vas fictile dicitur, nō fictum in illud quod mendacium est, sed quod formatur vt sit, & habeat aliquā formam: vnde & Apostolus ait: Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti?

Fictilia vasa in Samo insula prius inuēta traduntur, facta ex creta & indurata igne, vnde & Samia vasa. Postea inuentum est rubricam addere, & ex rubra creta fingere. Antiquiorem autem fuisse dicunt vsum fictilium vasorum, quàm fundendi æris aut argenti. Apud D veteres enim nec aurea nec argentea, sed fictilia vasa habebantur: sicut ad vina doliis excogitatis: ad aquas amphoris, hydriis ad balnea, ac reliquis quæ in vsibus hominum, aut rota fiunt, à manu aptantur.

Argilla autem ex terra excocta testæ vocabulum suscepit, quia dum mollis esset, efficitur testa, nec communicat cum vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est.

Aretina vasa ex Aretio municipio Italiæ dicuntur vbi fiunt: sunt enim rubra. De quibus Sedulius: Rubra quod appositum testa ministrat olus.

Samia vasa quidam putant ab oppido Samo Græciæ habere nomen. Alij dicunt cretam esse Italiæ, quæ non longè à Roma nascitur, quæ Samia appellatur.

Cælata vasa argentea vel aurea sunt, quæ signis eminentioribus intus extráue expressa: à cælo vocata, quod est genus ferramenti, quod vulgo * cilionem vocant.

al. celionē.

Crisendita vasa deaurata. Græcum est.

Anaglyfa, quòd superius sint sculpta, Græci enim ἄνω sursum, γλυφὴν sculpturam dicunt, id est sursum sculpta.

Discus anteà iscus vocabatur à specie scuti: vnde & scutella per diminutionem. Est enim eiusdem similis. Postea discus vocatus est, quod det escas, id est apponat. A quo & discũbentes dicti siue * ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι, id est quod iaceant.

Græca legi non possunt in manuscripto. Coniicio legendū esse, ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι

* Messorium vocatum à mensa per deriuationem, quasi mensorium.

al. Missoriū

Parapsis quadrangulum & quadrilaterum vas, id est paribus absidis.

Patina, quòd dispansis patentibúsque oris sit.

Lancis grauata, quasi cauata, g pro c litera posita. Hinc & cõcha, sed illa cauata, ista concaua: sic & Græci hæc nuncupant.

Apophereta à Græcis à ferendo poma vel aliquid nominata: est enim plana.

Salinum vas aptum salibus. Idem & sulzica, quasi salzica.

Acetabulum, quasi acetaferum, quod acetum ferat.

Cochlear ab vsu prius dictum. Hinc est illud veterum distichon: Sum cochleis habilis & nec minus vtilis ouis: * Nunquid scis potius cur cochleare vocor?

al. Nunc dicis.

* Trissiles Græcè, Latinè tripedes. Qui autem quatuor pedibus insistunt, abusiuè dicuntur.

Ego lego διχελεῖς.

In vasculis autem tria quæruntur quæ placeant, manus artificis, pondus argenti, splendor metalli.

De vasis potatoriis, CAP. V.

POculum à potando nominatum. Est enim omne vas in quo bibendi est consuetudo.

Phyalæ dictæ, quod ex vitro fiant. Vitrum enim Græcè ὕαλος dicitur.

Pateræ phialæ sunt dictæ, vel quod in ipsis potare solemus, vel quod patentes sunt dispansísque labris.

Cratera calix est duas habens ansas, & est nomen Græcum: declinatur autem apud eos, hic crater. Nam Latinè hæc cratera dicitur. Vnde Persius: Si tibi crateras argenti.

A Virgilius: Crateras magnos statuunt & vina coronant. Fiebant autem primum à connexionibus * virgularum: vnde & dictæ crateræ ἀπὸ τοῦ κερατῶν, id est, quòd inuicem se teneant.

al. virgultorum.

Cyathi quoque & scyphi, cymbia, & ipsa poculorum sunt genera. Ex quibus cymbia sunt pocula ex similitudine cymbæ nauis.

Emistis species poculi, qua ductim, id est, vno spiritu bibitur.

* Bachia primùm à Baccho, quod est vinum nominata: postea in vsus aquarum transiit.

al. Bacinæ. al. Baccea.

Calices & calathi & * scalæ poculorum genera, anteà ex ligno facta, inde & vocata.

al. ficale.

B Græci enim omne lignum κᾶλον dicebant.

Ampulla, quasi ampla bulla: similis est enim rotunditate bullis quæ ex spumis aquarũ fiunt, atque ita inflantur vento.

De vasis vinariis & aquariis, CAP. VI.

OEnoforum vas ferens vinum: οἶνος enim vinũ est. de quo illud est: Vertitur œnofori fundus sententia nobis.

Flascæ à Græco vocabulo dictæ. Hę pro vehendis ac recondendis phialis primum factæ sunt, inde & nuncupatæ sunt. Postea in vsum vini transierunt manente Græco vocabulo, vnde & sumpserunt initium.

C Lagena & * situla Græca nomina sunt, inflexa ex parte vt fierent Latina. Illi enim λάγηνος nos lagenam, illi * sicile, nos situlam dicimus.

al. sicula. forte σίτλυβον.

Cantarus.

Hydria vasis genus aquatilis per deriuationem vocata: ὕδωρ enim Græci aquam dicunt.

Situla quod sitientibus apta sit ad bibendũ, quod vas Græci κάδδον vocant.

Catinum vas fictile, quod melius neutro genere dicitur quàm masculino, sicut & salinum dicitur vas aptum salibus.

Orca est amphorę species, cuius minore vo-
D cabulo vrceus, diminutiuo vrceolus est.

Sciphus in quo manus lauamus.

Seriola est orcarum ordo directus vel vas fictile vini, apud Syriam primum excogitatũ: sicut * Cilicienses à Cilicia nuncupatæ, vnde primùm aducctæ sunt.

al. Cilices.

Dolium, cupos & cupas, à capiendo, id est, accipiendo aquas vel vinum vocatas volunt: vnde & caupones.

Vtres ab vtero.

Mulgarium vas, in quod mulgentur pecora. Idem & Mulctrum, quod in eo mulgeatur lac.

Labrum vocatum, eo quod in eo lauationẽ solitum est fieri infantum, cuius diminutum

labellum. Idem & alueum, quod in eo ablutionem fieri solitum sit.

Pelues vocatæ, quod pedes ibi lauentur.

Siphon vas appellatum, quod aquis sufflãdo fundat: vtuntur enim hoc orientales. Nam vbi senserint domum ardere, currunt cum siphonis plenis aquis, & extinguunt incendia: sed & cum aras expressis ad superiora aquas emundant.

De vasis oleariis, CAP. VII.

Emicadium vas olearium.

Scortia vas olearium, eo quod sit ex corio dictum.

Alabastrum vas vnguentarium à lapide sui generis cognominatum, quem alabastritem vocant, qui incorrupta vnguenta conseruat.

Pyxides vascula vnguentaria ex buxo facta. Nam quod nos buxum, Græci πύξον vocant.

* Lenticula modicum vas æneum vel argẽteum quadrãgulum in latere apertum, quod & lichitum. Est enim vas olei, quo reges & sacerdotes vngebantur, à liniendo dictum.

ANNOTAT.

V. C. ita habent: Lenticulũ vasculũ olearium, ex ære aut argento factum, à liniendo dictum. His enim reges & sacerdotes liniebantur.

De vasis coquinariis, CAP. VIII.

Omnia vasa coquendi causa parata cocua dicuntur. Plautus: Ex æneis coculis mihi excocta est omnis misericordia.

Olla dicta, pro eo quod ebulliat in ea aqua igni subiecto, vt altius * vapor emittatur. Vnde & bulla dicitur quæ in aqua venti intus spiritu sustentatur. (al. vaporem emittat.)

Patella quasi patula. Est enim olla oris patentioribus.

Cacabus & cucuma à sono feruoris cognominantur. Hæc in Græcis & Latinis communia nomina habent, sed vtrum Latini à Græcis, an Græci à Latinis hæc vocabula sumpserint, incertum est.

Lebetes æneæ sunt Græco vocabulo vocatæ. sunt enim ollæ minores in vsum coquendi paratæ.

Sartago à strepitu soni vocata, quando in ea ardet oleum.

Tripedes appellatæ, quod tribus pedibus constent, has Græci tripodas vocant.

Mola à rotunditate sui vocata, vt mala pomorum: sic & Græci.

Cribrum, quod ibi currat frumentum, quasi *currifrum. (al. currifrugum.)

Rotabulum dictum à proruendo stercora: A siue ignem panis coquendi gratia.

De vasis repositoriis, CAP. IX.

Gazophylacium arca est vbi colliguntur in templo ea, quæ ad indigentiã pauperum mittuntur. Compositum est autẽ nomen ex lingua Persica & Græca. Gaza enim lingua Persarum thesaurus, φυλακὴ Græcè custodia interpretatur.

Arca dicta, quòd arceat visum atque prohibeat. Hinc & archiuum: hinc & arcanum, id est, secretum, vnde & ceteri arcentur.

* Cibutum Græcum nomen est, quod nos arcam dicimus. (al. κιβωτὸς.)

B Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus, seu ad vestes vel pecuniam custodiendam, vnde & per diminutionem dicitur.

* Mozica, quasi modica: vnde & modicum z pro d, sicut solẽt Itali dicere ozie pro hodie. (al. Mozicia quasi Modicia.)

Scrinia sunt vasa in quibus seruabantur libri vel thesauri. Vnde apud Romanos illi qui libros sacros seruant, scriniarij nuncupantur.

Saccus à sago dictus, quod eo consuto efficiatur quasi sagus.

Marsupium sacculus nummorũ, quẽ Græci μάρσυπον appellant. Quædam enim Græca nomina in Latinũ paulo inflectuntur propter Romanum eloquium.

* Sitarciæ nautarũ sunt, ab eo quod sutæ sunt. (al. Sitharthiæ & Sistarchiæ.)

C Inuolucrum dictum, quod aliquid in se teneat inuolutum.

Fiscus succus est publicus, vnde & fiscellæ & fiscinæ dicuntur: hunc habent exactores, & in eo mittunt debitum publicum, quod redditur regibus. Fiscus autem primę positionis est, deriuatiuum fiscina est, diminutiuũ fiscella.

Canistrum fissis cannis contexitur, vnde & nuncupatur, alij Græcum asserunt.

Cistella à costis ex canna vel ligno quibus contexitur nominata.

Cophinus est vas ex virgultis aptum mundare stercora & terram portare. De quo dicit Psalmista pro Israël. Manus eius in cophino D seruierunt. Dictus autem cophinus quasi couus, quasi cauus.

Corbes dicti, quia curuatis virgis contexuntur.

* Sportula diminutiuum à sporta: sporta autem dicta, quia exportet aliquid, vel quia ex sparto fit. Spartus verò est frutex virgosus sine foliis, ab asperitate vocatus, similis carici herbæ, & funes de eo conficiuntur. (*Hæc in V. C non sunt bona alioquin.*)

De vasis luminariorum, CAP. X.

A Colendo ignem & ligna, antiqui appellauerunt focum: φῶς enim Græcè, Lati-

nè ignis est, vnde iuxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et reuera sine calore nihil nascitur, adeo vt de septentrione dicatur, Sterili non quicquã frigore gigni. Varro autẽ focos ait dictos, quod foueant ignes, nam ignis ipsa flamma est. quicquid autem ignem fouet focus vocatur, seu arca sit siue quid aliud in quo ignis foue tur.

Lucerna à licinio dicta est, vnde & breuis est lux, vt Persius, Dispositæ pinguem nebulã vomuere lucernæ. Si enim à luce diceretur, non staret versus. Licinius autem quasi lucinius. Est enim* candela lucernæ.

al. cicendela.

Candelabrum à candelis dictum, quasi cãdelaferum, quod candelam ferat.

Cereus per deriuationem nomen à cera habet ex qua formatur, de quo quidam: Hic tibi nocturnos præstabo cereus ignes, Subducta luce altera lux tibi sum.

Candela à candendo dicitur, eo quod candendo deleatur.

Lacuniaria pendentia sunt lumina, quasi lucanaria, id est in aëre lucentia.

Funalia sunt quæ intra ceram sunt, dicta à funibus, quos ante vsum papiri cera circundatos habuere maiores, vnde & funera dicũtur. Funalia autem Græci* scolaces dicunt, quod sint* scoliciæ hoc est mortis. Hos Romani funes & funalia nominabant. Funalia candelabra apud veteres extãtes stimulos habuerunt aduncos, quibus funiculi cera vel huiusmodi alimẽto luminis obliti figebantur. Idem itaque & stimuli præacuti funalia dicebantur.

forte σκόλοπες. Ego lego σκολιάς hoc est intorti, tametsi hæc etymologia non bene respondeat voci σκόλοπες.

Lampas flamma est in vertice lucens, dicta quòd* labentis motum ostendere videatur.

al. lambẽti

Fax dicta, quod focos faciat, cuius diminutiuum facula.

Laterna dicta, quod lucem interius habeat clausam. Fit enim ex vitro, intus recluso lumine, vt venti flatus adire non possit, & ad præbendum lumen facilè vbique circumferatur.

Lucubrum vocatum, quòd luceat in vmbra. Est enim modic⁹ ignis qui solet ex tenui stuppa ceráque formari.

Pira est quæ in modum aræ ex lignis construi solet vt ardeat. πῦρ enim ignis est, sed pira est ipsa lignorum congeries, cùm nondum ardet: rogus est cùm ardere cœpit, bustum verò iam exustum vocant.

al. Pharum

*Farus est turris maxima, quam Græci & Latini in commune ex ipsius rei vsu pharum appellaueruut, eo quod flammarum indicio longè videatur à nauigantibus, sicut supradiximus, qualem Ptolemæus iuxta Alexandriã construxisse octingentis talẽtis traditur. Vsus eius est nocturno nauium cursui ignes ostendere ad pronunciãda vada, portúsque introi-

E tus, ne decepti tenebris nauigantes in scopulos incidant: nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus machinas ad prælucendi ministeriũ fabricatas pharos dictas. Nam φῶς lux est: vnde & lucifer Græcè φωσφόρος appellatur.

De lecticis & stelis, CAP. XI.

Lecticæ à lectis herbis vocatæ.

Stratus à sternendo dictus, quasi storiatus. In iis solis antiqui ad dormiendum accubabant: nondum laneis stramentis repertis.

Storia, quod sit terra strata.

Cama est breuis & circa terrã. Græci enim

F * cami breue dicunt.

legendum χαμαὶ humi dicunt.

Cubile est cubandi locus.

Grabatum Græcum est.

*Baionula est lectus qui in itinere baiulatur, à baiulando, id est deportando.

al. Batanul.

Puluinar lectus diuitum est, inde & puluillus.

Spingæ sunt in quibus sunt spingatæ effigies, quos nos gryphos dicimus.

Punicani lecti parui & humiles primum à Carthagine aduecti, & inde nominati.

al. Satirius.

Lecticæ siue plutei lecti, de quibus* Satilius Rufus de vita sua, Primum, inquit, con-

G suetudinem Imperatorum ipse pro lectis lecticis vtebatur.

Sponda autem exterior pars lecti, pluteus interior.

Geniales lecti propriè sunt qui sternuntur puellis nubentibus, dicti à generandis liberis.

Cunabula sunt lectuli in quibus infantes iacere solebant, dicta quod partui adhibeantur quasi cynabula. nam κύειν est Græcè eniti.

Feretrum dicitur quòd in eo mortui deferantur, & est Græcum nomen. Nam φέρετρον dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est à ferendo. Nam Latinè capulus dicitur quod super capita hominum feratur: sic Plautus, Capularis senex, id est vicinus capulo.

H Scanna sunt quæ altioribus lectis apponuntur, dicta à scandendo. Hinc & scabelli qui lectis paruis vel sellis ad ascensum apponũtur Scabellum autem & suppedaneũ dicitur. Nã quod Græci dicunt ὑποπόδιον, dixerunt Latini scabellum, & alij dixerunt suppedaneum, quòd sub pedibus sit.

Scansilia gradus sunt, vbi honorati in sedibus hærent.

Sedes dictæ quod apud veteres Romanos non erat vsus accumbendi. vnde & consedere dicebantur. Postea vt Varro ait de vita populi Romani: Viri discumbere cœperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere accubitus. Sedes singulari numero propriè regni est, quod Græcè θρόνος dicitur. Item thronum

num Græci dicunt, nos ſolium.

Subſellia verò cæterorum, cathedræ doctorum.

Solium in quo rex ſedet propter tutelam corporis ſui, ſecundum quoſdam à ſoliditate dictum, quaſi ſolidum: ſecundum alios per antiſticon, quaſi ſodium, à ſedendo. Vnde & ſella quaſi ſedda dicta eſt, & ſubſellia quaſi ſubſeddia.

Sellæ curules erant in quibus magiſtratus ſedentes iura reddebant. Dictæ autem curules, quia apud veteres prætores & conſules propter itineris longinquitatem curru forum prouehebantur. ſellæ autem quæ poſt eos vehebantur, quibus ſedentes dicere iura ſolebāt à curru curules ſellæ ſunt nominatæ.

Tripodes ſcabelli ſunt habentes tres pedes: ſed & candelabra tripoda ſunt, quia ſimiliter habent tres pedes.

De vehiculis, CAP. XII.

CArrum à cardine rotarum dictum, vnde & currus dicti, quod rotas habere videntur.

Rota autem dicta quod ruat, & rotundum à rota vocatum.

Reda genus vehiculi quatuor rotarum. Has antiqui retas dicebant propter quod haberēt rotas.

Carpentum pompaticum vehiculi genus eſt, quaſi carrum pompaticum.

Plauſtrum vehiculum duarum rotarum, quibus onera deferuntur. Et dictum plauſtrū quia voluitur, quaſi dicat * pilauſtrum. (al. pilaſtrū.)

Carracutium vehiculum altiſſimarum rotarum, quaſi carrum acutum.

Capſus carruca vndique* contexta, quaſi capſa. (al. contecta)

Pilentum vel petoritum contextum iiij. rotarum vehiculum, quibus matronæ olim vtebantur. Virgilius, Pilentis matres mollibus. Horatius, Plures calones atque caballi Paſcēdi, ducenda petorita. Erant enim antea pilenta veneti coloris, non vt nunc ſunt * ruſſati, quibus niſi caſtæ matronæ vti non poterant, ſicut nec vitris. (al. roſati.)

Baſterna vehiculum itineris, quaſi viæ ſterna, mollibus ſtramentis eſt poſita, à duobus animalibus deportatur.

De reliquis quæ in vſu habentur, CAP. XIII.

BAculus à Baccho repertore vitis fertur inuentus, quo homines moti vino innitentur. Sicut autem à Baccho baculus, ita à baculo bacillus per diminutionem.

A Fuſtes dicti quod præfixi in terram ſtent, quos ruſtici palos vocant, quibus iuuenes pro criminibus feriuntur.

Vectes dicti quòd manibus vectentur. vnde hoſtia ſaxáque * euelluntur. (al. euoluuntur.)

Forfices, ſecundum etymologiam ſi à filo dicuntur f ponitur, vt forfices, quæ ſunt ſartorum, ſi à pilo per p vt forpiceps, quæ ſunt tonſorum: ſi ab accipiendo per c, vt forpcipes, eo quod formum capiant, quæ ſunt fabrorum. Formum enim dixerunt antiqui calidum. vnde & formoſus.

Nouacula ferrum ſubtile, ſatíſque acutum. Dicta autem nouacula eo quod innouat faciem.

B Nouacula eſt in quadam ſubtilitate tenſum latius ferrum, radendis pilis acutiſſimum præparatum, quod licet barbę ſegetem metat impreſſum corpori, tamen ſubſtantiam relinquit illæſam. (*In quodam vet. cod. ita legitur.*)

Pecten dictus eo quod pexos capillos faciat atque compoſitos.

Calamiſtrum eſt acus quæ calefacta & adhibita calefacit & intorquet capillos. Vnde & calamiſtrati appellantur qui comam torquent.

Clauis dicta quod claudat & aperiat. Catena quod capiendo teneat.

Horologium quòd ibi horas legamus, id eſt colligamus. Eſt enim in ſolariis poſitum vbi à C clauo per lineam currit vmbra, vt quancūque diei horam oſtendat.

De inſtrumentis ruſticis, CAP. XIIII.

VOmer eſt dictus quòd vi humum eruat, ſeu ab euomendo terram. De quo Lucretius. Vncus aratri Ferreus, occulto decreſcit vomer in aruis. Sumítque per detrimenta nitorem.

Aratrum ab arando terram vocatum dicimus quaſi araterrium.

D Buris eſt curuamentum aratri, dictum quaſi* boſoira, quod fit in ſimilitudine caudæ bouis. (*Lego βοὸς οὐρά.*)

Dentale eſt aratri pars prima in quo vomer inducitur quaſi dens.

Cultelli à cultura dicti, eo quòd ex ipſis putatione veteres in arbore vtebantur & vite, priuſquam falces eſſent repertæ.

*Falx eſt qua arbores putantur & vites. Dictæ autem ſunt falces, quòd his primum milites herbam filicen ſolebant abſcindere. vnde eſt illud. Pax me certa ducis placidos curuauit in vſus, Agricolæ nunc ſum, militis ante fui. (al. Falcis.)

Falcaſtrum à ſimilitudine falcis vocatum.

Est autem ferramentum curuum cum manubrio longo, ad densitatem veprium succidendam. Hi & runcones dicti quibus vepres secantur, à runcando dicti.

Serrula est prætenuis lamina ferri, dentium mordacitate resecans arbores seu ramos.

Rastra quoque aut à radendo terram aut à raritate dentium dicta.

Ligones quod terram leuent, quasi leuones.

al. codicẽ. Scudicia dicta eo quòd circa* caudicẽ terram aperiat, & quamuis eius vsus in reliquis o-

al. codice. periatur, nomen tamen ex * caudice retinet. Hanc alij generaliter fossorium vocant, quòd foueam faciat quasi fouessoriam.

Sarculum ferrum fossorium est habẽs duos dentes, à sarriendo, id est fodiendo dictum.

al. pungũtur. alij & recti⁹ sparguntur. Pastinatum vocant agricolæ ferramentum bifurcum quo semina * purgantur. Vnde etiã repastinati dictæ sunt vineæ veteres, quæ refodiuntur.

Cilindrus lapis est teres in modum columnæ, qui à volubilitate nomen accepit. de quo Virgilius, Area cumprimis ingenti æquanda cilindro, Et vertenda manu.

Tribula genus vehiculi vnde teruntur frumenta, & ob hoc ita vocatur.

Pala quæ ventilabrum vulgò dicitur, à ventilandis paleis nominata.

al. cilluntur Furcillæ dictæ, eo quòd iis frumenta * cillentur, id est mouentur. Vnde & oscilla dicta ab eo quòd cilleantur, hoc est moueantur ora. Nam cillere est mouere.

Tesseræ sunt, quibus frumentorum numerus designatur.

Trapedum mola oliuaria.

Prælum trabes quo vua calcata premitur, à premendo vocatum quasi pressorium.

Lacus prælum quo premitur oleum qua liquatus profluat, & quo ab vuis vel oliuis torquendo oleum vinúmque exigitur.

Verennes à vehere, id est exportare nominatæ.

Qualus corbes colláque prælorum per quæ mustum fluit. à colando dictus.

Fisclum quasi fisculum, à colendo oleũ dictum, vel quasi fiscella olei.

De instrumentis hortorum,

Cap. XV.

ROta dicta quòd quasi ruat. Est enim machina, de qua à flumine aqua extrahitur. Lucretius. In fluuio versare rotas atque austra videmus.

Austra autem, id est rota, ab hauriendo aquas dicta.

Girgillus quòd in girum vertatur. Est enim

E lignum in transuersa pertica mobile, ex quo funis cum situla vel vtre in puteum dimittitur hauriendæ aquæ causa.

* Telonem hortulani vocant lignum longum quo hauriunt aquas. al. Tolone.

Et dictus telon à lõgitudine. τηλὸ enim Græcè dicitur quicquid longum est. Vnde & mustela vocata, quasi mus lõgus. Hoc instrumentum Hispani ciconiam vocant, quòd imitetur eiusdem nominis auem, leuantem ac deponentem rostrum dum clangit.

Amalupus qui & canicula, ferreus harpax, quia si quid in puteum decidit, rapit & extrahit. vnde & nomen accepit. Harpax enim dictus quia arripit. ἁρπάζειν enim Græcè rapere est.

F

De instrumentis equorum,

Cap. XVI.

PHaleræ ornamenta equorum sunt, & est sermo Græcus.

Fræna dicta quòd equos fremere cogãt, vel hoc equi frendant, id est imprimant dentibus & obmordeant. Vnde & nefrendes dicti, adhuc lactantes porculi, quòd nondum aliquid frendant, id est comminuant dentibus. Hinc & faba fresa quæ molita est.

G

Lupati sunt freni asperrimi. Dicti aut lupati à lupinis dentibus: qui inæquales sunt. vnde etiam eorum morsus vehementer obest.

Camus genus asperi freni est, quo caballi superbi coerceri solẽt, dictus à curuitate. χαμὸν enim Græci curuum dicunt.

Habenæ ab habendo dictæ quòd iis equos habeamus, hoc est teneamus. vnde & equi habiles dicti. Hæc & retinacula à retinendo ora.

Capistrum à capite iumentorum dictum.

Sella à sedendo, quasi sedda.

Antella quasi ante sella, sicut & postellam quasi post sellam.

H

Cingula hominum, generis neutri est. nam animalium genere fœminino dicimus, has cingulas.

Sagma, quæ corruptè vulgò dicitur salma, à stratu sagorũ vocatur. Vnde & caballus sagmarius, mula sagmaria.

Capulum funis à capiẽdo, quòd eo indomita iumenta comprehendantur.

Calcaria dicta, quia in calce hominis ligantur, id est in pedis posteriore parte, ad stimulandos equos quibus aut pugnandum est aut currendum, propter pigritiam animalium aut timorem. Nam ex timore stimuli nuncupati, licet sint & libidinis stimuli.

Strigiles nuncupati à tergendo, quod iis equi tergantur.

Character est ferrum coloratum, quo notæ pecudibus inurũtur. χαρακτήρ autem Græcè Latinè forma dicitur.

Cauterium dictum quasi cauturium, quòd vrat & prouida sit in eum seueráque cautio, A vt dum videtur cuius sit auaritia refrenetur. Quod interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, vt vis morbi ignis ardore siccetur.

GRIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBRI XX. ET VLTIMI, FINIS.

FRAGMENTA QVAEDAM SANCTI ISIDORI, EX M. S. CODICE BIBLIOTHECÆ MONASTERII S. DIONYSII IN FRANCIA, QVÆ videntur ad eius Etymologiarum libros pertinere.

S. Isidori Fragmentum, de Ponderibus.

De Pōderibus vide Isidorum Etym. lib. 16 cap. 24.

TALENTVM est pondo lxiii. quod faciunt lxxx. libræ Atticæ. Mina est libra vna & semiuncia. Talentum minas habet lx. Mina Græcè, Latinè mna dicitur. Dragma habet scrupula iii. didragma dragmæ duæ: vnde mina quomodo in libro Hebraicarum quæstionum semuncia scribitur. Stater enim nummos habens, vt quidam affirmant, vnciā vnam: id est, aureos sex, vt alij putant tres. In Euangelio nomen duorum didragmæ stater datur. Secel cum Latina lingua corruptè siclus dicitur vt in quæstionibus supradictis indicatur, vnciæ pondus habet: vt alibi scriptum reperi scrupula sex, quod & ipse arbitror: nam siclus ipse de Secel de propinquitate ponderis quasi sicilicus sonat. Obolus enim scrupulum dimidiũ quod facit siliquas tres. In Ezechiele siclus xx. obolos habet.

De mensuris.

CHorus enim modij xxx. Batus amphora vna, id est modij tres. Cadus Græca amphora est: O ephi id mensuræ habet in aridis quod in liquidis batus metreta vna, vt quidam dicunt, habet sextarios centum. Mensura Græcè metron dicitur, vnde & metreta appellatur. Notandum vero quod mensura Hebræum nomen est. In Esaia Ægyptiorũ mensuræ, quæ tres faciunt modios, x. sata idem sunt quod Ephi, id est modij tres. Gomor mensura est Attica habens, vt quidam opinantur, conicos iij. id est, sextarios xij. xlij. Gomor dicunt paulo minus à sextariis v. quod etiam ipse sequor, eo quod sit decima pars Ephi. Gomor quidam putant modios iij. in sextarios est liquide inspici. Cotila mina est in Ezechiele: decem inquit quotilæ sunt gomor.

De variis vocabulis.

ALleluia, in Latinum sonat, laudate dominum: Ia enim vnũ est de decem nominibus Dei, quæ apud Hebræos habentur. Amen, verè siue fideliter. Diapsalma semper id est quod illa quibus adnectitur sempiterna comprimet adeo non commutationem metri significat vt quidam existimat vel spiritus prophetici refectionem. Sunt etiam, qui diapsalma ideo inseri putant vt ex hoc siue personarum siue sensuum intelligatur esse conuersio. Osanna, saluifica siue saluum fac. Osia

enim ſaluifica interpretatur: anna interiectio eſt deprecantis, ergo integrè dicitur oſianna, ſed dum corripitur corruptum ſonat. Oſanna eſt ſenſus, ſaluum fac, vt ſubaudiatur, vel populum Iſrael vel totum mundum. Rama, excelſa in Euangelio, vox in Rama audita eſt, id eſt in excelſis, eſt tamen & ciuitas quæ Rama appellatur. Racha vanus aut inanis. Rabbi, magiſter meus, quod eſt, Abba pater, & hoc Syrum eſt. Man, quid manna, quid eſt hoc. Anathema, proditio. Maranata dominus noſter venit: Syrum eſt. Anathema maranatha ſicut quidam dicunt, proditio in aduentum domini. Mammona, diuitiæ. Theraphim figuræ vel imagines, melius quàm incendia. Seraphim vel ceruphim, ardentes vel incendentes, iuxta illud, qui facit angelos ſuos ſpiritus & miniſtros ſuos ignem vrētem. Ergo Seraphim virtutes in cælis eſſe confirmat quæ dominũ laudant & in miniſteria diuerſa mittuntur. Cherubim, ſcientiæ multitudo: cæterum, Cherubim ipſum in ſancta ſanctorum, duo tantum ſignificātur animalia. Aliis verò locis vbi hoc nomen legitur, aut picturam aliquam indicat aut varietatem.

BEATI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, DE DIFFERENTIIS SIVE PROPRIETATE VERBORVM,

Liber primus.

Differentia I.

INTER Polliceri & Promittere hoc intereſt, quod promittimus rogati, pollicemur vltro.

2.

Inter Nullum & Neminem hoc intereſt, quod nullus poteſt ad aliquid referri, nemo ad hominem, & eſt nemo quaſi nec homo.

3.

Inter Intus & Intro hoc intereſt, quod intro eo, intus ſum: intus venio, foras eo.

4.

Inter Luſtra productè, & luſtra correptè hoc intereſt, quod luſtra ſunt certa tempora, luſtra latibula ferarum, vel turpium hominũ receptacula.

5.

Inter Seruitium & Seruitutem hoc intereſt, quod ſeruitus neceſſitas ſeruiendi, ſeruitium dicimus numerum ſeruorum.

6.

Inter Terminũ & Finem hoc intereſt, quod terminus non ſine manu ponitur: finis, vel ſermonis vel voluntatis vel cuiuſque rei intelligi poteſt.

7.

Inter aſperũ & ferocem hoc intereſt, quòd aſper ad tempus, ferox à natiuitate.

8.

Inter Flumen & Fluuium, Amnem & Torrentem hoc intereſt, quod flumen à fluere dicitur, fluuius à temporali aqua eſt. Amnes ab ambitu cognominati ſunt, torrens qui hyeme intumeſcit & imbribus niuibúſque comple-

A tur, æſtate torret, id eſt ſiccatur.

9.

Inter innocentẽ & innoxium hoc intereſt, quòd innocẽs ſanctitate morum intelligitur, innocuus qui non habet nocendi voluntatẽ.

10.

Inter Generoſum & Nobilẽ hoc intereſt, quod generoſus naſcitur, nobilis opibus fit.

11.

Inter Regium & Regẽ hoc intereſt, quod regius puer regalis eſt, rex qui regit regnum.

12.

Inter Dementem & Amentem hoc inter-
B eſt, quod amens in totum caret mente, demẽs partem retinet, ductus quaſi diminuta parte mentis.

13.

Inter Pecudes & Pecora hoc intereſt, quod pecudes tantum oues accipimus, pecora autẽ mixtura omnium animalium eſt.

14.

Inter monſtrare & demonſtrare hoc intereſt, quod monſtramus ſemel, demonſtramus ſæpius.

15.

Inter Diuitem & Honeſtum, pecunioſum, beatum, locupletem, & opulẽtum hoc inter-
C eſt, quod diues auro argentóque, honeſtꝰ moribus dicitur: pecunioſus à pecoribus dicitur, beatus ab animo: locupletẽ agri faciunt, dictꝰ ab eo quod ſit locis plenus, opulentus omnibus his plenus, tanquam opibus ſuis eminens.

16.

Inter Palàm & Coràm hoc intereſt, quòd palàm hominum præſentiam notat, coràm perſonam accipere deſiderat.

17.

Inter Album & Candidum hoc intereſt, quòd album naturale eſt, candidũ cura facit.

18.

Inter Senſum & Intellectum hoc intereſt,

quod sensus naturale est, intellectus à re obscura.

19.

Inter Exanimum & Inanimum hoc interest, quod exanimus vita priuatus est, inanimus nunquam habet animam.

20.

Inter Imbrem, Nimbum & Pluuiam hoc interest, quod imber à Græca significatione descendit, quasi vmbrosum, qui summa vi cadit & citò descendit. Pluuia est quam impulsu ventorum nubes exprimunt, vnde & plorare est dictum, cùm coactæ dolore lacrymæ exprimuntur. Nimbus etiam erumpit vt aliquã partem minorem occupet cæli, maiorem serenam relinquat.

21.

Inter Sanguinem, Cruorem & Saniem hoc interest, quod sanguis dicitur cùm intra corpus est, dictus quod nos sanciat, id est contineat: Cruor cõfusus ideo dictus, quod corruere cogat: Sanies corpus putre.

22.

Inter Terga & Tergora hoc interest, quod terga hominum sunt, tergora animalium: numero singulari hominis tergum dicimus, animalis tergus.

23.

Inter Mi & Mihi hoc interest, quòd mi pronomen est simplex, mihi compositum, vel mi vox affectus, & casum vocatiuum semper desiderat.

24.

Inter Tum & Tunc hoc interest, quod tum ordinis habet significationem, tunc temporis.

25.

Inter Iram & Iracundiam hoc interest, quod ira ad tempus, iracundia continetur in corde.

26.

Inter Noctu & Nocte hoc interest, quod noctu sic dicitur quomodo interdiu, & significat aliquam partem noctis, nocte autem totam noctem intelligimus.

27.

Inter Fari, Loqui, sermocinari & narrare hoc interest, quod famur cùm aliquid dicimus, facundè loquimur natura, sermocinamur, quando contra aliquem sermone contẽdimus, narramus doctè.

28.

Inter Tenere, Sumere, & Accipere hoc interest, quod tenemus quæ sunt in nostra potestate, sumimus posita, accipimus data.

29.

Inter Aspicere, Suspicere, Inspicere, Prospicere, Despicere, Intueri, Videre, Spectare, &

E Visere hoc interest, quòd nos aspicimus casu, suspicimus in superiorem partem, vel veneramur: inspicimus iudicaturi, prospicimus quæ longè sunt, despicimus inferiorem partem vel languidam: intuemur cum causa, videmus natura, visimus experta.

30.

Inter Furorem & Insaniã hoc interest, quod furor vitium temporis est, insania perpetua.

31.

Inter Alium & Alterũ hoc interest, quòd alius à multis, alter à duobus.

32.

Inter Scelus & Facinus hoc interest, quod scelus crimen est, facinus etiam in laude rectè
F dicitur: Salustius dicit, Bonum facinus.

33.

Inter Dona & Munera hoc interest, quod dona Deo dantur, munera hominibus tribuũtur: & munera quibus homines, id est milites officio funguntur, quæ quidem munia vocantur.

34.

Inter Vestem & Vestimentum hoc interest, quod vestes fœminarum dicuntur, vestimenta virorum.

35.

Inter Humidum & Vuidum hoc interest, quòd humidum omnino permaduit, vuidum quod ad medium vsque peruenit.

36.

G Inter Vetus & Vetustũ hoc interest, quod vetus nouo comparatur, è contrario vetustũ ad antiquitatem refertur.

37.

Inter Terrere & Deterrere hoc interest, quod qui terret timere cogit, qui deterret prohibet perseuerare.

38.

Inter Solum, Vnum, Solitariũ & Vnicum hoc interest, quod solus qui à ceteris relictus vnus initium multorum agit, solitarius qui semper sine cæteris viuit, vnicus habetur solus propter inopiam aliorum.

39.

H Inter Aphæresim, Syncopẽ, & Apocopem hoc interest, quod sola aphæresis ex prima parte vocis fit, literas & syllabas detrahens: vt si genus humanum, & mortalia temnitis arma, pro contemnitis. Syncope mediã perdit, vt, apparent raræ nantes, pro natãtes. Apocope ex vltima, vt, domus luxu instruitur, id est, luxuria.

40.

Inter Solœcismũ & Barbarismũ hoc interest quod solœcismus in sensu fit, barbarismus in voce.

41.

Inter Relictum & Desertum hoc interest, quòd relinquimus volũtate, deserimus inuiti.

42.

Inter Misereri & Miserari hoc interest, quod miseremur cùm eodem tempore, & de alicuius casu dolet nobis, & subuenimus laboranti: miserari est consolari tantum & intra affectum doloris esse.

43.

Inter Orare & Precari hoc interest, quòd orare dicitur, quoniam oris ratio dicitur, & qui orat etiam precatur, qui rogat deprecatur: non vtique qui precatur orat, quia etiam imperiti ad preces descendunt.

44.

Inter Nescire & Ignorare hoc interest, quod qui nescit omnium notitia caret, qui ignorat aliquid nescit.

45.

Inter Legatum & Oratorem hoc interest, quòd legatus electus est ad officium à ciuitate, & est sacrosanctus: Orator ad orandum missus vt oris ratione exponat quod petit.

46.

Inter Tardum, Pigrum, Inertem, & Segnē hoc interest, quod tardus dicitur qui trahit tempus, iners sine arte, nullius officij capax, piger per omnia ægro similis, Segnis emotus est à calore.

47.

Inter Natum & Ignatum hoc interest, quòd natus particulariter à verbo nasci, & ignatus dicitur filius à generatione.

48.

Inter Infamem & Famosum hoc interest, quod famosus tam in bona cogitatione quàm in mala: infamis tantum in mala.

49.

Inter Iuuentutem & Iuuentam hoc interest: Iuuentus dicitur multitudo iuuenum, iuuenta vnius ætas, vel etiam dea iuuentutis.

50.

Inter Decus & Decorem hoc interest, quòd decus ad virtutem refertur, decor ad corpus.

51.

Inter Supra & Super hoc interest, quod super est quod eminet, supra quod aliquid substratum habet.

52.

Inter Metum, Timorem, & Pauorem hoc interest, quòd metus frustra prospicit, timor subita mentis consternatio est, pauor autem motus: inde etiam pauida iumenta dicimus.

53.

Inter Omnes, Cunctos, & Vniuersos hoc interest, quod omnes, quorum mentio est: cuncti qui vbique sunt, vniuersi qui in vno loco versi.

54.

Inter Vndam & Aquam hoc interest, quòd
A vnda copiosa aqua est, aqua est naturalis.

55.

Inter Tacere & Silere hoc interest, quod qui desinit loqui, silet: & qui non cœpit, tacet.

56.

Inter Auxilium, Præsidium, & Subsidium hoc interest, quod auxilium laborantibus mittitur, præsidium pręparatur, subsidium seruatur, vt cùm exegerit necessitas detur.

57.

Inter Sequi & Consequi hoc interest, quod auxilium consequimur, præcedentem insequimur inimicum.

58.

Inter Principium & Initium hoc interest,
B quod principium totius corporis est, initium
quasi primum.

59.

Inter Simulare & Dissimulare hoc interest, quod simulamus quod nescimus, & negamus nos scire dum dissimulamus quæ scimus.

60.

Inter Simul & Simitum hoc interest, quod simul vna res pariter clareat, vt simul legimus, simul scribimus, simitum lucri recipit significationem, quasi simulitum.

61.

Inter Scelestum, Sceleratum, & Scelerosum
hoc interest, quod sceleratus suo scelere vel
alieno contaminatus, scelestus scelerum co-
C gitator, scelerosus quasi insidiosus, periculo-
sus, vel totus dies, vel animus propter arduitatem.

62.

Inter Reliquos & Cæteros hoc interest, quod reliquos dicimus relictos ex omnibus, cæteros quos nescimus.

63.

Inter Redibidum per B. literam, & rediuiuum per v. literam hoc interest, quod redibidum est quod nascitur, rediuiuum quod reuiuiscit.

64.

Inter Patrium & Paternum hoc interest, quòd patrium à patria venit, paternū à patre.

D 65.

Inter Pometa & Pomeria hoc interest, quod pomeria vaga dicimus sicut oleria & figaria, pometa quasi maleta, ficeta & oleta.

66.

Inter Ægrum & Ægrotū hoc interest, quod æger animo, ægrotus corpore.

67.

Inter Prior Venit, & antè venit hoc interest, quod prior ad dignitatem, ante ad tempus refertur.

68.

Inter Inficere & Officere hoc interest, quod

officit qui nocet, inficit qui lanam aut alia inficit. A

69.

Inter Contingere, Accidere & euenire hoc interest, quod contingunt bona, accidunt mala, eueniunt vtraque.

70.

Inter Grates & Gratias hoc interest, quod grates referimus, gratias agimus.

71.

Inter Oleas & oliuas hoc interest: oliuas ipsum fructum dicimus, vnde fit oleum, oleas arbores dicimus, vnde fiunt olíueta.

72.

Inter Nixus & Nisus hoc interest, quod nixus ad corpus refertur, nisus ad animum, id est conatus. B

73.

Inter Nephandum & Nepharium hoc interest, quod nepharius à præteritis intelligitur, nephandus in opere.

74.

Inter Nutrit & Nutricat hoc interest, quod mulier nutrit, nutricat nutricius.

75.

Inter Maritimum & Marinum hoc interest, quod maritimum proximum mari, marinum ex ipso mari.

76.

Inter Laniat, Lacerat & Lancinat hoc interest, quod laniat qui membratim distendit, lacerat qui partibus suis membra destituit, lãcinat qui inutiliter membra discerpit. C

77.

Inter Patulum & Patens hoc interest, quod patulum claudi vel tegi non potest, patens quod cùm reseratum fuerit iterum claudi potest.

78.

Inter Guttam & Stillam hoc interest, quod stilla cadit, gutta stat.

79.

Inter Delictum & Peccatum hoc interest, quod delinquimus cùm iussa salubria non adimplemus, peccamus cùm ea quæ iubentur non agi, præsumimus agere. D

80.

Inter Incolam, Accolam & Aduenam hoc interest, quod incola est qui propriam terram in qua natus est excolit, accola qui terram natiuitatis suæ, sed alienam colit, aduena qui de sua terra in alienam venit.

81.

Inter Hesternum & Externum hoc interest, quod hesternum ab hesterna die dicitur, externum vero extraneum: nam multi imperitorum externa dies dicunt, quod non admittitur.

82.

Inter Baltea & Balteos hoc interest, quod baltea ipsa lora significamus, cæteros balteos dicimus.

83.

Inter Bibere & Ebibere hoc interest, quod bibit qui aliquid relinquit in poculo, ebibit qui totum exhaurit.

84.

Inter Geminatum, Iunctum, & duplicatum quid intersit, quamuis acutè intelligentibus breuiter exposuerimus, tamen sub exẽplis latius doceamus. Geminatum est quod ex duabus rebus similibus constat, vt Cicero, gemina audacia. Iunctum est, quod ex duabus rebus paribus constat, vt Virgilius, iungitur iam gryphes equis. Duplicatum est cùm vna res bis ponitur: Vergens ad terram duplicato poplite.

85.

Inter Decline & Decliue hoc interest, quod declinus sol, decliuus locus. sic intelligendum est, adcline, adcliue, vt adclinus homo, adcliuus locus, ex hoc acliuum dicitur.

86.

Inter Commentarios & Cõmentaria hoc interest, quod commentarij libri, commentaria volumina dicunt.

87.

Inter Primum & Priorẽ hoc interest, quod primus è multis, prior ex duobus: sic inter postremum & posteriorem obseruabis.

88.

Inter Disertum & Desertum hoc interest, quòd disertus orator dicitur, desertus derelictus.

89.

Inter Dilatorem & Delatorem hoc interest, quòd delator est qui defert ad accusandum, dilator qui differt ad proferendum.

90.

Inter Aduersum & Aduersus hoc interest, quòd aduersum te aduersarius, aduersus te mutator.

91.

Inter Pauperiem & Paupertatem hoc interest, quod pauperies damnum est, paupertas qui nihil habet.

92.

Inter Exprobrare & Opprobrare hoc interest, quod exprobrat qui proprium obiectat vitium, opprobrat qui maledictum infert.

93.

Inter Accersire & Arcessire hoc interest, quod accersit qui euocat, arcessit qui accusat.

94.

Inter Aceruũ & Acerbũ hoc interest, quòd aceruus moles est, acerbus immatur⁹ & asper.

95.

Inter Labrum & Labiũ hoc intereſt, quod labrum ſuperius, labium inferius dicitur.

96.

Inter Toga, Tuga, Tuba, & Tufa hoc intereſt, quod toga veſtimentum eſt, tuga, qua aqua deducitur, tuba qua clangitur, tufa lapis qui ex aqua coagulata efficitur, quod tufum dicimus.

97.

Inter comoſum & comatum hoc intereſt, quod comoſus à comæ vſu dicitur, comatus natura, vt comata Gallia.

98.

Inter Certo & Certius hoc intereſt, quod certo eſt à certus, & certius à certe.

99.

Inter Cæcitudinem & Cæcitatem hoc intereſt, quòd cæcitas ipſa tanquam viæ ceritas & calamitas dicitur, cæcitudo autem affectio vt lippitudo dicitur.

100.

Inter Caſtimoniam & Caſtitatem hoc intereſt, quod caſtimonia quaſi cæremonia dicitur, caſtitas autem tantùm corporis.

101.

Inter Copias & Copiam hoc intereſt, quod copias exercitus ſignificatione dicimus, copiam autem rerum.

102.

Inter Circùm, Circa, Circiter hoc intereſt, quod circùm ad tempus, circa ad locum, circiter ad numerum refertur.

103.

Inter Fidum & Fidelem hoc intereſt: famulus dicitur fidus: amicus fidelis.

104.

Inter illius ſimilis, & illi ſimilis hoc intereſt, quod illius ſimilis moribus, illi ſimilis vultu.

105.

Inter Flemma & Plẽma hoc intereſt, quòd flemma ſit cùm crura abundant ſanguine, plemma cùm in manibus vel pedibus calloſis ſulci naſcuntur.

106.

Inter Mammas & Vbera hoc intereſt, quod mammas hominum, vbera pecorum accipiuntur.

107.

Inter Auena ſine aſpiratione, & Habena per aſpirationem hoc intereſt, quòd auena germen eſt ſterile, habenæ retinacula iumentorum.

108.

Inter Donum & Munus hoc intereſt, quod donum dantis, munus accipientis. illud à dãdo: iſtud à muniendo.

109.

Inter Arguere & Coarguere hoc intereſt, A quòd coarguere, coërcere vel cõpeſcere eſt: arguere oſtendere vel patefacere, vt Virgil. Degeneres animos timor arguit, vnde & argumenta dicuntur quæ cauſam oſtendunt.

110.

Inter Afficere & Adficere hoc intereſt, quod afficimur honore, adficimur morte vel iniuria.

111.

Inter Aduocatum, Inuocatum, & Euocatum hoc intereſt, quòd aduocatur daturus patrocinium, inuocatur prętaturus auxilium, euocatur præbiturus obſequium.

112.

B Inter Inluuiem & Ingluuiem hoc intereſt, quod inluuies ſordium, ingluuies ventris. illud à non lauando, hoc ab inglutiendo dictũ.

113.

Inter Commonere, Admonere, & Monere hoc intereſt, quòd commonemus præterita, admonemus præſentia, monemus futura.

114.

Inter Temeritatẽ & Audaciam hoc intereſt, quòd temeritas ſine conſilio dicitur, audacia poſt conſilium.

115.

Inter Velocitatem & Celeritatem hoc intereſt, quòd velocitas pedum & corporum dicitur, celeritas animorum atque factorum.

116.

C Inter Viuum & Viuentem hoc intereſt, quòd viuus de viuente, viuens de morituro.

117.

Inter Naſci & Enaſci hoc intereſt, quòd naſcitur quod de vtero decidit, enaſcitur quod de terra aut aqua exurgit.

118.

Inter Abducere, Perducere, & Deducere hoc intereſt, quod abducimur à re inhoneſta, perducimur ad ſtudia, deducimur ad honorem.

119.

Inter Eluxit & Illuxit hoc intereſt, quòd eluxit qui lutum diſpoſuit, illuxit qui cum lumine apparuit.

120.

D Inter Nunciare, Denunciare & Renunciare ac Adnunciare hoc intereſt, quòd nunciatur de longinquo, denunciatur in præſenti, adnunciatur de futuro, renunciatur de excuſando & repudiando.

121.

Inter Conſcribere, Exſcribere, Tranſcribere, Inſcribere, Adſcribere, Deſcribere hoc intereſt, quòd cõſcribere vnà ſimul ſcribere eſt, exſcribere ſcripturas trãſferre, tranſſcribere cùm ius noſtrũ ad aliũ tranſit, inſcribere accuſationis, adſcribere aſſignationis,

describere dictionis vel ordinis, scribere verò verbum imperfectum est.

122.

Inter Extruere, Instruere, Adstruere, Construere, Struere hoc interest, quod extruere est in altũ proficere, instruere aciem vel actionem, adstruere affirmare, construere struendo coniungere, struere reliqua superposita supra struere.

123.

Inter Cõsuescere, Insuescere & Adsuescere hoc interest, quod suescimus bona, insuescimus mala, adsuescimus vtraque.

124.

Inter Fungi & Defungi hoc interest, quod fungi agere est, defungi peragere est, vnde & mortui defuncti vocantur, eo quod peregerunt vitæ istius cursum.

125.

Inter Adolescere, inolescere, & exolescere hoc interest, quòd adolescere augmentum est, inolescere coaugmenti, exolescere euanescendi.

126.

Inter Deportare, Adportare, Comportare, & Exportare hoc interest, quod deportare & adportare aliquid adferre est, comportare in vnum locum conferre, exportare tollere.

127.

Inter Temperantiam, Temperationem, & Temperiem hoc interest, quod temperantia animorum est, temperatio rerum, temperies aurarum.

128.

Inter Recipere & Suscipere hoc interest, quod recipimus rogati, suscipimus sponte.

129.

Inter Arundinem & Hirundinem hoc interest, quod arundo canna est, hirundo auis quæ tignis adhærere solet.

130.

Inter Spirare & Expirare hoc interest, quòd spirare viuere est, expirare mori.

131.

Inter Pertinaciam & constantiam hoc interest, quod pertinacia malæ rei dicitur, constantia bonæ.

132.

Inter Cõsequi & Assequi hoc interest, quod sequimur pedibus, assequimur studio.

133.

Inter Lætari & Gratulari hoc interest, quod lætamur de nostris, gratulamur de amicorum bonis.

134.

Inter Herbosum & Herbidum hoc interest, quod herbidum locum in quo herba est, etiã si aridus esse cõsueuit, herbosum qui herbã facile generet, etiã si ad tempus aridus sit, & aquatam potionem dicimus rectè, quanquam aliunde recipiat, aquosum enim locũ qui aquam ex se effundat, sic & meracam potionem, & merosum vinum appellamus.

135.

Inter Subter & Subtus hoc interest, quod subter re aliqua superiore premitur, & conculcatur, subtus est quod demissum altius non contingitur.

136.

Inter Sinum & Gremium hoc interest, quod sinum dicimus sinuatæ vestis receptaculum, gremium vero accinctæ vestis secretum.

137.

Inter Largitatem & Largitionem hoc interest, quod largitas humanitatis est, largitio ambitionis.

138.

Inter Muliebre & Mulierarium hoc interest, quod Muliebre dicitur à Mulieribus factum, Mulierarium à mulieribus ordinatum & per viros gestum.

139.

Inter Diligere & Delegere hoc interest, quod diligi affectionis est, delegi iudicij: vnde & exercitus delegi iubetur.

140.

Inter Commodare & Mutuo dare hoc interest, quod commodamus amico pro tempore equum, vestem, seruum & similia: mutuo autem damus pecuniam, triticum, vinum vel cætera.

141.

Inter Ligare & Legare hoc interest, quod Ligat quis vinculo, legat testamento.

142.

Inter Loqui, Obloqui, Alloqui, & Eloqui hoc interest, quod Loqui hominis est: Obloqui obtrectatoris, qui obiicit aut opponit: Alloqui hortantis, aut iudicantis: Eloqui, honoris est.

143.

Inter Percussum & Perculsum hoc interest, quod Percussum corpore dicimus, Perculsum animo.

144.

Inter Fremorem & Fremitum hoc interest, quod Fremor murmur hominum est, Fremitus bestiarum.

145.

Inter Flauum, Furuum, & Fuluum hoc interest, quod Flauum rubrum dicimus, vt Flaua cæsaries: Furuum, nigrum: Fuluum nigro rubeum, vt fuluum leonem.

146.

Inter Postulare & Poscere hoc interest, quod postulatur incaute, poscitur improbe.

147.

Inter Frixum & Frictum hoc interest, quod Frixum à Frigore, Frictum à Frigendo dictũ.

148.

Inter Diutinum & Diuturnum hoc interest, quod Diutinum est quod diu fuit, Diuturnum quod diu durauit.

149.

Inter Delitũ, & Inlitum hoc interest, quod delitum quia subitum, inlitum vero lituratũ.

150.

Inter Damnũ, Dispendium, & Detrimentum hoc interest, quòd damnum vnde diminutum sit, dispendium vbi pondus absit, detrimentum quod à terendo nominatur.

151.

Inter Dominium & Dominatum hoc interest, quod dominium intelligitur quod priuati iuris est, dominatum autem imperij.

152.

Inter Nixus & Nisus hoc interest, quod Nixus in genua, Nisus à nitendo, id est conãdo.

153.

Inter Nubere, Enubere, & Denubere hoc interest, quod nubit ciuis ciui, enubit extraneo, denubit quæ in manum viri conuenit.

154.

Inter Noxa & Noxia hoc interest, quod noxa pœna est, noxia ipsa culpa.

155.

Inter Necessitatem & Necessitudinem hoc interest, quod necessitas vim significat, necessitudo coniunctionem sanguinis aut animi.

156.

Inter Clausum & Obturatum hoc interest, quod clausum à claustris, & clauibus dicitur, obturatum autem priorum foraminum sit, tanquam aures obturatæ non clausæ.

157.

Inter Operire, Adoperire, Inoperire hoc interest, quod operimus operculo, adoperimus fores, inoperimus cùm aliquid iacenti superponimus.

158.

Inter Pometa & Pomeria hoc interest, quod pometa vbi poma nascantur, pomaria in quo seruantur.

159.

Inter Palma & Palmum hoc interest, quod palma in corpore, palmum in mensura. Est autem hæc mensura à primo pollice vsque ad minimum digitum.

160.

Inter Poplites & Suffragines hoc interest, quòd poplites hominum, suffragines animalium.

161.

Inter præparare, & apparare hoc interest, A quòd præparat qui desiderium repetit parando, apparat qui parato adiicit, id est accusare parat.

162.

Inter Stipulationem, Restipulationem, Adstipulationem & Constipulationem hoc interest, quòd stipulatio certum habet intellectum, restipulatio si aliquid sit factum quod conuenit, adstipulatio eiusdem pecuniæ, vt vel aliter repetere possit: constipulatio conserta restipulatio si qua dolo malo facta.

163.

Inter Saturitatem & Satietatem hoc interest, quòd saturitas de cibo tantum, satietas de reliquis dicitur rebus.

B

164.

Inter Viciniã & Vicinitatem hoc interest, quòd vicinia loci esse dicitur, vicinitas personarum.

165.

Inter Fluctuo & Fluctuor hoc interest, quòd fluctuo de animo, quasi fluctus ago, & huc illúcque fluo: fluctuor, fluctu feror, ideóque fluctuat mare, fluctuatur nauis: sic inter luxurio & luxurior discernendum.

166.

Inter Potero & Potuero hoc interest, quòd potero certum promittentis est, potuero dubitantis.

C

167.

Inter Hispanum & Hispaniensem hoc interest, quod Hispanus natione dicitur, Hispaniensis, Massiliensis, & his similia.

168.

Inter Escendere, Ascendere, conscendere hoc interest, quod escendimus excelsa vel locum honoris, ascendimus cùm in aliquid altius scandimus, conscendimus cùm equo vehimur.

169.

Inter Vterque & Vtrique hoc interest, quod vterque in singularibus, vtrique in pluralibus dicitur.

170.

D

Inter Pignero & Pigneror hoc interest, quòd pigneror animum tuum, pignero cùm pignus tuum capio.

171.

Inter Mereo & Mereor hoc interest, quòd mereo pro merito seruitij, mereor pro opere mercedis: sic rumino, ruminor, & his similia.

172.

Inter Laurũ & Lauream hoc interest, quòd laurus est ipsa arbor, laurea corona vel virga.

173.

Inter Cæruleum & Cærulum hoc interest, quod cærulum dicimus sicut aurum, cæruleum ex cærulo quasi argentum.

174.

Inter Imum & Infimum hoc interest, quod imus loco, infimus ordine.

175.

Inter Curam & Diligentiam hoc interest, quod cura cruciatum habet qui commoueat, diligentia rerum administratio.

176.

Inter Vires & Virtutes hoc interest, quod vires corporis sunt, virtutes animi.

177.

Inter Animam, Animum, Spiritum, & Mentem hoc interest, quod anima est qua viuimus, animus quo regimur, spiritus quo spiramus, mens qualitas quæ bona aut mala potest referre ad cogitationem.

178.

Inter Graue & Ponderosum hoc interest, quod graue secundum ferentis qualitatem, ponderosum natura.

179.

Inter Vltorem & Vindicem hoc interest, quod vlciscimur accepta iniuria, vindicamus ne accipiamus.

180.

Inter Fallacem & Pellacem hoc interest, quod fallax infidelis dicitur, pellax in verbis, ab appellando, id est, per se loquendo.

181.

Inter Immolare & Mactare hoc interest, quod immolare dicitur, cùm moles in caput iniecta est, mactatum hoc factum, quasi magis auctum.

182.

Inter Hostiam & Victimam hoc interest, quod hostia perhibetur tunc cùm dux in hostes proficiscitur, victima cùm vincit, sicut Ouidius in Fast. victima quæ dextra habet.

183.

Inter Eruere & Diruere hoc interest, quòd eruuntur latebræ, diruuntur eminentia.

184.

Inter Nequicquam & Nequaquam hoc interest, quod nequicquã frustra: nequaquam, non, significat.

185.

Inter Iter & Itiner hoc interest, quod iter quo imus, itiner à via dicitur.

186.

Inter Proprium & Propius hoc interest, quòd propriũ dominij est, propius autẽ loci.

187.

Inter Vereor & Reuereor hoc interest, quòd vereor ad metũ refertur, reuereor ad effectũ.

188.

Inter Liberos & Filios hoc interest, quod filij masculino genere ponũtur, liberi in vtroque sexu, & quòd filij in numero singulari A euocari possunt. Nemo enim dicit qui habet filium, vnum liberum habeo. item quod filij promiscue omnis conditionis intelliguntur, tam ingenui quàm serui, liberi non dicuntur nisi ingenui.

189.

Inter Dulce & Suaue hoc interest, quod dulce idem potest esse quod suaue, nõ vtique suaue quod dulce: dulce enim mel dicimus, & suaue acetum quod dulce non est.

190.

Inter Bellum & Auellum hoc interest, quod bellum inter exteras gentes, auellum inter ciues dictum, quod auellantur populi in duas B partes.

191.

Inter Exemplum & Similitudinem hoc interest, quod exemplum historia est, similitudo approbatur.

192.

Inter Diuinationem & Diuinitatem hoc interest, quod diuinitas ad potẽtiam nominis refertur, diuinatio futurorum præscios facit.

193.

Inter Vim & Virtutem hoc interest, quod virtus hortari est, vis iniuria.

194.

Inter Rogum & Pyram hoc interest, quod rogus defunctis paratur, pyra sacrificiis.

195.

C Inter Arma, Armamenta, & tela hoc interest, quod arma sunt quibus corpora nostra in bello teguntur, armamenta nauium, tela, missibilia vt iacula.

196.

Inter Virum & Masculum hoc interest, quod vir specie intelligitur, masculus genere: & quod vir tribus modis intelligitur, natura, virtute & nuptiis, masculus etiam ab homine segregatur, vt in animalibus.

197.

Inter Profugum, Exulem, relegatum, & transfugam hoc interest, quod profugus quasi D voluntarie reliquerit, exul qui damnatus expellitur, relegatus ad tempus, transfuga qui ad hostes transit.

198.

Inter Altum & Excelsum hoc interest, quod altum tam in superiorem partem elatum intelligimus, quàm ad inferiora depositum, excelsum in superioribus tantum.

199.

Inter Vim & Vires hoc interest, quod vis impetu & iniuria constat, vires ad bonum, & fortitudinem corporis referuntur, ita vis facit violentiam, vires viriosum.

200.

Inter Sæuum & Crudelem hoc interest, quod

quod sęuus circa verba est, crudelis monstratur sanguinis. A

201.

Inter Bellum, Aciem, Pręlium & Pugnam hoc interest, quod bellum dicitur totus conflictus, acies ordinatur, prælium committitur, pugna geritur, & quod acies tam ferri quàm oculorum est.

202.

Inter Passum & Expertum hoc interest, quod patimur voluntate, experimur necessitate.

203.

Inter Genus & Gentem hoc interest, quod genus tam hominum quàm ferarum est, gens ad congregationem plurium pertinet, & ab vno capite descendit: dicimus enim, gens Gallorum. B

204.

Inter Terram, Tellurem & humum hoc interest, quòd tertia pars mũdi terra est, tellus dea, humus locus sepulturæ dicitur ab humando.

205.

Inter Męnia & Ædificia hoc interest, quod męnia publicorum sunt operum, ædificia priuatorum.

206.

Inter Omne & Totum hoc interest, quòd omne numerositate constat, totum ad partes dicitur.

207.

Inter Vlcus, Vulnus, & plagam hoc interest, quòd vlcus per se exit, vulnus ferro, plaga potest esse planus ictus, sic quod vlcus leuitatis est, vulnus grauitatis, plagæ etiam verbera vocantur.

208.

Inter Sic & Ita hoc interest, quod sic quidem ostendit exempla, ita ad rationem refertur. D

209.

Inter Duos & Ambos hoc interest, quod duo numerantur, duo congregantur.

210.

Inter Paret & Apparet hoc interest, quod paret imperio, apparet videntibus.

211.

Inter Pullum & Nigrum hoc interest, quod pullum albo contrarium est, nigrum colore accipimus.

212.

Inter Putat, Existimat, Opinatur, Arbitratur & suspicatur hoc interest, quod putat qui dubitat: existimat qui existimaturo, quæ acta sunt, dicit: opinatur, qui opinioni aut suæ, aut alterius credit: arbitratur, qui dubiæ rei finem imponit: suspicatur, qui latentis rei prospicit formam.

213.

Inter Prohibere & Inhibere hoc interest, quod prohibere est iure non habere: inhibere, vi dicitur: & quod prohibemus iure, iubemus imperio.

214.

Inter Ostentum, Prodigium, & monstrum hoc interest, quod ostentum sine corpore solidum nouum se ostendit & oculis & auribus: Prodigiũ vero, quod solidis corporibus prospicitur, vt in cęlo cometes, aut stella, & in nocte lux, interdiu tenebræ. Monstrum vero contra naturam cognitum egreditur, vt serpens cum pedibus, aut cum quatuor alis.

215.

Inter Conticuere, Obticuere, & Reticuere hoc interest, quod qui conticuit, vndique silentium præstitit, vt antiqui, Conticuit tandẽ factóque fine quieuit: obticuit, qui nullam spem reliquit: reticuit, qui silentio responsa finiuit. C

216.

Inter Sepulchrum, Tumulum, Monumentum, & Bustum hoc interest, quod sepulchrũ est locus in quo corpora sepeliuntur, & à sepeliendo dicitur: tumulus, qui cineres tegit: monumentum, quo sepulchrum circundatur, dictum à munitionibus: bustum, in quo ossa sũt, quasi bene vstum.

217.

Inter Astra & Sydera hoc interest, quod astra sine sydere esse possunt, & astra fixa sunt cælo, sydera mouentur.

218.

Inter Deripere & Diripere hoc interest, quod deripimus cum è superiori parte, in inferiora rapimus: diripimus cùm laniamus & in diuersas partes deducimus.

219.

Inter Causam & Rationẽ hoc interest, quod causa multas habet species, ratio paucissimas: & quod ratione efficitur, causa desideratur.

220.

Inter Italum & Italicum hoc intereſt, quod Italus homo, Italicus arcus dicitur: ita illud ad perſonam refertur, hoc ad rem.

221.

Inter Deuium, Inuium, auium, & peruium, hoc intereſt, quod inuium eſt ſine via ſecretum, deuium deſertus locus, auiũ extra viam, peruium per quod commeatur.

222.

Inter Dexteram & Dextram hoc intereſt, quod quidam ſine cauſa putauerunt literam E, abundare, ſequuti cõſuetudinem antiquã: vt reprendo & reprehendo, vt vemens & vehemens: ita dextram manum, & dexteram proſperam partem dici.

223.

Inter Leges & Iura hoc intereſt, quod iura reperta ſunt ab honeſta conſuetudine, leges, ex iis quæ inter nos probanda facimus: & iura ab vniuſcuiuſque iuſtitia dicuntur leges, quod legantur.

224.

Inter Inuidum & Inuidioſum hoc intereſt, quod inuidus, quoniam alteri inuidet: inuidioſus, cui inuidetur.

225.

Inter Protinus & Protenus hoc intereſt, quod protinus eſt ſtatim, continuo, aduerbiũ temporis: protenus, quaſi porrotenus.

226.

Inter Demitto, & Dimitto hoc intereſt, quod demittit hic qui de alto deorſum mittit: dimittit, qui in multas partes mittit.

227.

Inter Altaria & Aras hoc intereſt, quod altaria Deo ponuntur, aræ etiam defunctis.

228.

Inter Dimidium & Dimidiatum hoc intereſt, quod dimidium poteſt ſignificare partem, niſi ſubiicias integrum nomen, ſine dimidiatum, vt eſt plena hora dicitur, hora integrum nomen, quaſi totum ſine hora non poteſt eſſe dimidia: ergo aut dimidiata hora, aut dimidium horæ dimidium eſt, dimidiatum autem diminuta portio.

229.

Inter Fiduciam & confidentiam hoc inter-
E eſt, quod confidentia eſt cum vitio temeritatis fiduciam habet, ſi quis honeſta conſtantia viuit.

230.

Inter Legionem & Dilectum hoc intereſt, quod legio dicitur ab eo quod legantur viri fortes & vtiles militiæ, dilecta, quæ maxime diligimus, vt filij vel cognatio patris.

231.

Inter Aſſidue & Cotidie hoc intereſt, quod aſſidue ſedulitatis eſt, cotidie autem perſeuerantiæ.

232.

F Inter Meret & Meretur hoc intereſt, quòd qui meret triſtis eſt, meretur autem qui ex alterius iudicio parem beneficio gratiam expectat.

233.

Inter Plenitudinem & Plenitatem hoc intereſt, quod plenitudo corporis eſt, plenitas rei: ita plenitudinem obeſorum hominum, plenitatem variæ rei cuiuſlibet dicimus.

234.

Inter Precor & Deprecor hoc intereſt, quod precamur Deum, deprecamur homi-
G nes.

235.

Inter Fortunam & fœlicitatem hoc intereſt, quod fortuna non eſt, fœlicitas opus hominis.

236.

Inter Tueor & Tuor hoc intereſt, quod tueor cuſtodio, tuor video.

237.

Inter Ludibrium & Ludicrum hoc intereſt, quod Ludibrium in alterius iniuria, ludicrum
H autem quod ipſo delectamur ſine cuiuſquam iniuria.

238.

Inter ſtillam & guttam hoc intereſt, quod gutta imbrium, ſtilla ſcitulæ vel aceti.

239.

Inter fidum & fidelem hoc intereſt, quod fidus etiam amicus dicitur, fidelis ſeruus.

240.

Inter cognoſcimus & agnoſcimus hoc intereſt, quod agnoſcimus cognitos, cognoſcimus quos nunquam vidimus.

241.
Inter clypeum & clupeum hoc interest, quod clypeum scutum, clupeũ vero in quod imagines ponuntur.

242.
Inter Germanum & fratrem hoc interest, quod Germanus est verus frater ex patre & matre, frater verò ex diuerso patre vel matre.

243.
Inter mersare vel mergere hoc interest, quod mersare sæpius, mergere semel.

244.
Inter agere causam & dicere hoc interest, quod agit patronus, dicit reus.

245.
Inter Eminus & Cominus hoc interest, quod eminus ex longinquo, cominus pede.

246.
Inter Capere & Decipere hoc interest, quod capimus merentes, decipimus innocẽtes: aut capimus arte, decipimus insidiosè.

247.
Inter Consilium & Sententiam hoc interest, quod consilium cogitatio, sententia consilij pronunciatio.

248.
Inter Fors & Fortunam hoc interest, quod fors casus est, fortuna data est: & quidam, sic valuit fors tanquam mors.

249.
Inter Voluntatem & Voluptatem hoc interest, quod volũtas animi, voluptas corporis.

250.
Inter Interea & Interdum hoc interest, quod interdum aduerbium temporis est, Interea causa rei.

251.
Inter Initium & Principium hoc interest, quod principium totius operis cuiuscumque vnum est, quasi primum operis caput: Initium quod frequentius intelligimus, & totiens accipimus, quotiens aut persona mutatur, quasi intus in alteram rem, & principium semel, initium sæpius. Principium, Arma virumque cano. Initium, Musa mihi causas memora. Inueniuntur tamen principia, quæ natura sui carent, & specie initia habent: vt, At Regina graui iam dudum saucia cura. &, Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas.

252.
Inter Meditari & Melitari hoc interest, quod meditamur animo, melitamur corpore.

253.
Inter homines & bestias hoc interest, quod bestiæ ventri seruiunt, homines rationi.

Explicit liber primus B. Jsidori Hispalensis Episcopi de differentiis siue proprietate verborum.

SANCTI

ISIDORI HISPALENSIS

EPISCOPI, LIBER SECVNDVS. DE DIFFERENTIIS SPIRITALIBVS.

DIFFERENTIA I.

INTER Deum & Dominum, ita quidam diffinierunt: in Dei appellatione, Patrem: in Domini, filium intelligunt. Sacra scriptura vtrumque & Deum & Dominum affirmat, tamen hęc vocabula inuicem discernuntur. Primum enim, nomẽ naturæ est, pertinens ad amorem: secundum potestatis, congruens ad timorem: denique ex Dei vocabulo edisce quid diligas, ex Domini appellationę cognosce quid metuas.

2.

Inter Trinitatem & Vnitatem hæc distinctio est, quod Vnitas propter inseparabilẽ deitatis substantiam, Trinitas vero propter personarum diuersitatẽ vocatur. In personis verò discretio est, in diuinitate, nulla distinctio: est enim gignens, genitus, & procedens: tria quidẽ nomina, sed substantia vna. Sicut enim ignis, candor, & calor, tria quidem vocabula, sed res vna: ita in relatione personarum Trinitas est, in substantia vero naturæ vnus

Deus est, Pater scilicet & Filius & Spiritus E
sanctus. De Patre enim quia Deus est, testa-
1.Cor.8. tur Apostolus dicẽs: Vnus Deus pater ex quo
omnia: Ita de Filio quia Deus est, aliàs ipse
Rom.9. dicit: Quorum patres, & ex quibus Christus
secundum carnem, qui est super omnia Deus
benedictus in secula. De Spiritu autem sancto
1.Cor.12. quia Deus est, idem qui & supra sic dicit: Di-
uisiones donationum sunt, idem autem spiri-
tus: diuisiones operationum sunt, idem vero
Deus. Ecce Pater, Pater & Filius & Spiritus
sanctus Deus, sed non triplex Deorum nu-
merus in illa Trinitate credendus. Scriptum
Deut.32. est enim: Ego sum, & non est alius Deus prę-
Mar.12. ter me. & illud: Audi Israël, dominus Deus F
tuus vnus est: Tres ergo Deos credere, pro-
phanum est, Trinitatem in personis non di-
stinguere, impium est.

3.

Inter personam Patris & Filij & Spiritus
sancti ita secernitur, quod Pater nec genitus
est nec procedens, Filius ex Patre genitus,
non procedens, Spiritus sanctus ex Patre &
Filio non genitus sed procedens. Proinde
pater æternitatem habet sine natiuitate, Filius
natiuitatem cum æternitate, Spiritus verò
sanctus, nec natus nec factus, processionem
sine natiuitate. Pater ex nullo exordium du- G
cit, Filius ex patre originem sumit, Spiritus
vero sanctus ex patre filióque procedit. Ta-
men ea quę à nobis dicuntur de Trinitate, vt-
cumque potest intelligentia humana capere.
Nam quis considerare sufficiat ipsius Trinita-
tis interna mysteria? quomodo Pater, & Fi-
lius, & Spiritus sanctus tres personæ sunt, vna
natura: quomodo pater ingenitus, spiritus
vero sanctus nec genitus, nec ingenitus, nec
creatura esse videtur, sed increatus: quomodo
filius de patre natus est, spiritus vero sanctus
procedendo non nascitur: quomodo pater
nunquam sine filio, & tamen sine filio pater
genuit filium: quomodo filius nunquam sine
Ioan.16. spiritu, & tamen ait, Nisi ego abiero, para- H
cletus non veniet ad vos: quomodo filius non
de se, sed de patre est, nec tamen est poste-
rior de quo est: quomodo spiritus sanctus de
patre procedit & filio, nec tamen ab eis præ-
ceditur, à quibus procedit: quomodo tria
vnum sunt, & vnum, tria: quomodo ad se in-
uicem relatiua tria sunt, essentialiter vnum
sunt? Quis ista consideret? quis ista compre-
hendat? Si enim humanæ natiuitatis Christi
secreta non capimus, diuinæ naturæ mysteria
quomodo capiemus?

4.

Inter essentiam & substantiam, hoc quidam
diffinierunt, quod substantia est id quod non
ab alio sed semper ex se est, idest, quod pro-
pria in se virtute subsistit: Essentia verò in Deo
idcirco est dicta, quia semper est, nec incipiẽs
aliquando, nec desinens est, sed esse semper
proprium eius est. Inter id autem quod filius
nunc æqualis, nunc minor, ista est differentia,
quod primum æternæ substantiæ est, alterum
humanæ naturæ: in forma enim serui, quia
factus ex muliere, pater maior est illo: in for-
ma vero Dei in qua erat ante carnis assum-
ptionem, patri coæqualis est. Pro illo dictum
est: Pater maior me est. pro hoc: Ego & pater
vnum sumus. Æqualis ergo patri, inquantum
Deus: subiectus, inquantum homo est.

5.

Quid differt inter quòd Christus nunc vni-
genitus, nunc primogenitus esse perhibetur?
horum primum ad patrem pertinet, alterum
ad nos. Nã secundum diuinitatis excellentiã,
vnigenitus est à Patre, iuxta Euangeliũ quod
dicit. Et vidimus gloriã eius, gloriã quasi vni-
geniti à patre. Plenũ gratia & veritate. At ve-
rò secundùm fraternã societatẽ, primogenit[us]
vniuersæ creaturæ, iuxta id quod Apostolus
ait: Vt sit ipse primogenitus in multis fratri- Rom.8.
bus. Est ergo vnigenitus in substãtia deitatis,
primogenitus in susceptione humanitatis.
Primogenitus in gratia, vnigenitus in natura.
Primogenitus ergo, iuxta Apostolũ, in multis
fratribus, vnigenitus tamen ex Deo solus. In-
de est quod frater nuncupatur & dominus:
frater, quia primogenitus: dominus verò quia
vnigenitus. Iam vero, differẽtiæ vel significa-
tiones nominum eorum quæ in Dei filium
distinguũtur, plurimę sunt: scilicet ex iis quæ-
dam sunt naturalia, quædam verò ad diuini-
tatis eius excellentiam pertinentia, quædam
verò accidẽtia. Naturalia sunt, Dei filius, Dei
verbum, principium, virtus, sapientia, ima-
go, splendor siue figura. Accidentia sunt ista,
agnus, sacerdos, petra siue lapis, homo, leo, vi-
tulus, aquila, & his similia. Deus dicitur, quia
ex Deo genitus est: Omnipotens ab omnipo-
tente, perfectus à perfecto. Filius Dei est quia
dum hoc sit quod Pater, non est tamen ipse
qui Pater. Verbum est filius Dei, quia proprie
diuino ore processit, vel quia nihil in substan-
tia naturæ suæ visibile vel corporeum est, vel
pro eo quod pater per eum omnia condidit
vel iussit. Principium, ex eo quod rerum om-
nium origo & causa sit. Dextera, propter ef-
fectus totius corporalis creaturæ quæ per ip-
sum formata est. Brachium, quia ab ipso om-
nia continentur. Virtus, pro eo quod omnem
potestatem patris in semetipsum habeat: &
omnem cæli, terræque creaturam gubernet,
contineat atque regat. Verbum, quia per illũ
innotuit pater. Sapientia est, pro eo quod ipse
reuelet omnia scientiæ mysteria & arcana sa-

pientiæ. Imago est, propter similitudinis veritatem. Species enim patris est indifferens, habens indiscretam in se naturam siue essentiam. Splendor appellatur, quia dum sit pater lux, ita filius ab eo inseparabiliter quasi splendor ex luce procedit. Figura est, quia suscipiens formam serui, operum virtutúmque similitudine, patris, in se, imaginem atque immēsam magnitudinem designauit. Mediator est, quia inter hominem & Deum medius est, habens in se substantiam vtriusque naturę & humanæ humilitatis formam & diuinitatis excellentiam. Porro agnus propter innocentiā & passionē carnis appellatur. Sacerdos, quia semetipsum pro nobis patri hostiam obtulit. Petra, propterea quod firmitas sit credentiū, offensio & ruina incredulorum. Lapis angularis, quia vetus & nouum testamentum veluti duo parietes ex aduerso venientes tanquā angulo sibimet copulauit, ac fidei vnitate cōiunxit. Homo, quia secundum carnem ex virginitate est passibilis atque mortalis. Leo, propter regnum & potētiam pro qua in morte Diabolum vicit. Catulus, quia propter salutem gentium immolatus est. Aquila, pro eo quod resurgens ad astra cæli reuolauit, & ad sedem paternam vnde venerat.

6.

Inter natiuitatem Christi & natiuitatem nostram hoc interest, quod omnis homo ex viri coitu conceptus est: ille non ex virili, hoc est, concupiscentia carnis, sed de Spiritu sancto natus. Naturam quippe traxit origine, non culpam præuaricationis. Corpus ex virgine sumpsit, virginitatem maternę carnis non abstulit. Item nos ex vna generatione subsistimus, ille ex duabus, diuinitatis & humanitatis. Sed ex prima diuinitatem sumpsit, ex altera creationem. Natus enim diuina generatione, factus humana. Primum fuit in fine temporum, secundum in plenitudine temporis. Item, nos ex duabus subsistimus substantiis, corporis quidem & animę: ille ex tribus, Verbi, corporis, & animæ. Inde est quod perfectus homo, perfectus prædicatur & Deus, habens in se geminam substātiam, & diuinitatis suæ & humanæ natiuitatis naturæ.

7.

Item hoc distat inter mortem Domini & nostram, nos enim mortem pro merito præuaricationis incurrimus: ille autem mortem sponte pro nostra salute suscepit, secundum quod ipse testatur dicens, Potestatem habeo ponendi animam meam, & nemo eam tollet à me, sed ego pono eam. *Ioan. 10.*

8.

Inter surrectionem Christi & resurrectionē nostrā sic discrepat: quod nobis resurrectionis tēpus vsque in finem seculi differtur: illius verò, die tertio celebratur. Ille vero melius eguit vt resurgeret, nos illo miserante resurgimus.

9.

Inter creationem mundi & formationem eius hæc est differentia, quod originaliter, secundum materiæ substantiam, simul cuncta creata sunt: secundum verò distinctionem specierum, per sex dierum alternationem formata sunt. Totius enim origo creaturæ simul extitit, species tamen & forma per temporum incrementa processit. Nam primum materia facta cæli & terræ confusa atque informis, de qua postmodum omnia sigillatim per species varias formásque proprias prodierunt, de qua scriptura loquitur, dicens: Qui fecisti mundum de materia informi: sed materia facta est de nihilo: mundi autem species, de informi materia. Proinde duas res ante omnem diem & ante omnia condidit Deus omnipotens: Angelicam videlicet naturam, & informem materiam, quæ quidem facta ex nihilo, & illa à Deo facta processit: quæ tamen res, ex re facta, non æternitate sed sola origine, sicut sonus cantu. Nam qui viuit in æternum, creauit omnia simul. *Eccle. 18.* Itaque non omnia ex nihilo condidit Deus, sed quædam fecit ex nihilo, quædam ex aliquo: de nihilo, mundum, angelos & animam: ex aliquo, hominem, & cæteram mundi creaturam.

10.

Quæ sit differentia paradisorum duorum? vnus est terrenus, vbi primorum hominum corporaliū vita extitit, alter cælestis, vbi animæ beatorum statim vt à corpore exeunt, transferuntur, atque digna felicitate lætantes expectāt resurrectionem corporum suorum. De hoc paradiso dominus ad latronem dixit: Hodie mecum eris in paradiso. *Luc. 23.* Originaliter autem primi hominis culpa, nos de paradiso expulit, & in hanc exilij peregrinationem deiecit. Inde est ꝙ præuaricationis suæ reatu astringimur, vnde & meritò sententiæ debitæ pœnam paternę præuaricationis exsoluimus: Nā ita primus homo est conditus, vt per augmentum ætatum sine media morte debita, corporalis paradisus commutaretur ad vitam cælestem: sed quia hoc bono contentus esse noluit, protinus suæ conditionis merito caruit, mortémque, gehennam animæ & carnis inuenit. Ignorantiam verò, & vetustatem obtinuit, atque in omnem progeniem, peccati sui præuaricationem transmisit: non tantū in iis qui proprio delinquunt arbitrio, sed etiam in illis qui nondum implicari valēt actuali peccato: id est, quod paruulis lauacri gratia cōceditur: quia & si nō est illis peccatū

proprij operis, inest tamen originaliter noxa paternæ præuaricationis. Vnde & Propheta Dauid dicit de semetipso, & humanum genus populi venturi deplorans conqueritur dicens: In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis peperit me mater mea. *Psal. 50.*

11.

Gradus vel differentiæ rerum, sex sunt: id est, viuentia, irrationabilia, rationabilia, mortalia, immortalia, nouissimus qui est super omnia Deus, benedictus in secula. Primus gradus est eorum quæ non crescunt, vita motúque carent: qualis est in lapidibus. Secundus in iis quæ crescunt, vitam motúmque sine sensu habent, qualis est in herbis vel in arboribus, quibus si minime vita insensibilis motúsque inesset, nec germinare, itáque nec crescere possent: atque ista quæ vitam sine sensu habent lapidibus præponuntur & terrę. Tertius gradus in iis quæ non solum crescunt & viuunt, sed etiam sentiunt, at non intelligunt. Quartus gradus est in his quæ crescunt, viuunt, sentiunt, & intelligunt, sed tamen mortales, vt animalia, sunt: qualis est in hominibus. Quintus est in iis quæ sentiunt & intelligunt & immortales sunt, qualis est in angelis. Sextus, id quod immutabile, & infinitum, & simplex est, quo omnis hæc natura inspiratur, gubernatur, & regitur, quod est Deus. Sed hæc quidem omnia sicut gradibus crescunt, ita sibi qualitate naturę pręcellunt. Nam arbor præfertur lapidi, & pecus arbori, & homo pecori: Angelus homini, & Deus præponitur Angelis.

12.

Inter angelos, & dæmones, & homines hãc differentiam veteres decreuerunt, quod angeli sunt qui spiritales subiacent Deo, ante omnem creaturam creati, mutabiles conditi, sed contemplatione Dei immutabiles facti, animo impassibiles, mente rationales, tempore æterni, beatitudine perpetui, fœlicitate felices, futuri præscij, iussi mundum regunt, missu corpora excellentiæ resumunt, in cœlestibus commorantur. Dæmones sunt impij spiritus, subtiles & vagi, animo passibiles, corpore aërei: tempore etenim humanitatis inimici, nocendi cupidi, superbia tumidi, fallacia callidi, semper in fraude noui. Commouent sensus, fingunt * effectus, vitam turbant, somnos inquietant, morbos inferunt, mentes terrent, membra distorquent, sortes regunt, præstigiis oracula fingunt, cupidinem amoris illiciunt, amoris cupiditates infundunt, in consecratis manibus delitescunt, inuocati adsunt, verisimilia mentiuntur, mutantur in diuersas figuras, interdum in angelorum imagine transformantur: hi quondam à sede cæli ob superbiam lapsi, nunc in aëre commorantur.

al. affectus.

13.

Homines sunt ratione capaces, intellectu sapientes, ore loquaces, natura magis quàm doctrina valentes, statu rigidi, vultu erecti, figura vniuersi similes, & inter se dissimiles, singulari animo, mortales, corpore fragili, mente leues, diuersi moribus, pares erroribus, ad studia inertes, proni ad voluntatem Dei, vita caduci, sollicitudine anxij, sigillatim mortales, prole mutabiles, vita quasi soli tẽpore celeres, tardi ad sapientiam, veloces ad mortem, de præteritis nudi, de præsentibus exigui, de futuris incerti: concipiuntur in iniquitate, in peccato nascuntur, in labore viuunt, in dolore moriuntur, prorsus denuo alij ad gloriam, alij ad pœnam, de fauilla surgentes debitum soluunt. Quæ sit discretio præuaricationis angelicæ, & humanæ naturæ, cur ista redimitur, illa sine fine perit? Præuaricatores quippe angeli ideo veniam non habent, eò quòd fragilis carnis nulla grauentur infirmitate. Homines autem post peccatum idcirco ad veniam reuerti possunt, propterea quod pondus infirmitatis, ex lutea traxerunt materia. Probat Psalmista, quod propter carnis cõditionẽ reditus pateat eis ad salutem, sic enim ipse dicit: Ipse scit figmentum nostrum: memento domine quod terra sumus. & iterum: Memorare quæ sit mea substantia. At verò diabolus vel maligni spiritus, nec possunt habere veniam, nec merentur sicut scriptum est de eodem Apostata, Cuius cor quasi lapis obdurabitur: scilicet vt pœnitentię compunctione nunquam emolliatur. *Psal. 102.*

14.

Inter hominem & pecus ista est discretio. Homo est animal ex corpore animáque viuẽte compositũ, atque spiritali compaginatione formatum, subsistens ratione, liberíque arbitrij voluntate, vitiorum capax atque virtutum. At contrà, pecus est animal irrationale, mortale, motu sanguinis & carnis animatum; vnde & eorum anima post mortem simul cũ carne dissoluitur. Rationem autem humani corporis, in singulorum membrorum differẽtiam, Lactantius, siue plerique authorum ita diffinierũt dicentes, Homo dictus ab humo, hic subsistit substantiis ex mortali & immortali: Corpus autem eius ex ossibus & carnibus constat, diuiditur in quatuor elementa. Habet enim in se aliquid ignis, aëris, aquę & terræ. Ratio terræ in carne est, humoris in sanguine, aëris in spiritu, ignis in calore. Vitalis quidem & quadripartita humani corporis ratio quatuor elementorum designat speciem. Caput namque ad cęlum refertur, in quo sunt

duo oculi, quaſi duo luminaria Solis & lunæ: pectus aëri coniungitur, quia ſic inde emittitur flatus, ſicut ex aëre ventorum ſpiritus: Venter autem mari aſſimilatur propter collectionem omnium humorum, quaſi congregationem aquarum: Veſtigia poſtremo terræ comparantur, eo quòd ſunt vltima mẽbrorum arida & ſicca, ſicut ex terra. Iam verò in capitis arce mens collocata eſt tamquã in cœlo Deus, vt ab alto ſpeculetur omnia atque regat. Factus eſt autem homo ad contemplationem cæli rigidus & rectus, non ſicut pecora in humum prona atque vergentia: in cuius ſummitate caput eſt collocatum, datúmque illi hoc nomen, quod hinc capiant initium ſenſus & nerui. Capilli autem capitis vel ad ſpeciẽ ſunt decoris, vel ad arcendã iniuriam frigoris, ſiue caloris. In capite autem, vt ait S. Auguſtinus, tres tanquam ventriculi cerebri conſtituti ſunt: vnus anterior ad faciẽ, à quo ſenſus omnis: Alter poſterior ad ceruicem, à quo motus omnis: Tertius inter vtrũque, in quo memoria vigere demonſtratur: nec cum ſequitur motus, nec conſpectat homo quod faciendum eſt ſi fuerit oblitus quod fecit. Facies dicta eſt, eo quòd notitiam faciat hominis. Inter faciem autem & vultum hæc differentia eſt, quòd facies naturalis & certus oris habitus eſt: vultus verò varius, & ſecundum affectionem animi modo lætus, modo triſtis, vnde vultuoſi dicuntur qui vultum ſæpè commutant. Iam barbæ ratio tanquam vultus conferat dinoſcentiam. Barba eſt decoris ſignum, virilitatis indicium, quæ & iuuentutem ſignificat & ſexus naturam diſtinguit. Oculi autem in facie concauis foraminibus incluſi ſunt, à quo foratu frons nominata eſt. Idem quoque oculi gemmarum habẽtes ſimilitudinem membranis perlucẽtibus contegũtur, per quas membranas quaſi per vitrum vel ſpeculum refulgentes, mens ea quæ foris ſunt tranſpicit. In medio autem horum orbium ſcintillæ luminum concluſæ tenentur, quas pupillas vocamus, quibus cernendi gratia continetur, & vt oculi munitiores eſſent ab iniuria, eos Opifex ſummus illarũ, tegminibus occuluit, vnde & oculos eſſe dictos: quibus adhibitæ ſunt palpebræ, à palpitando dictæ, quia concurrentes inuicem oculorum obtutum reficiunt, pilis in ordine aſtantibus, ad munitionem eorum. Supercilia quoque pilis breuibus adornata ſunt, quaſi quibuſdam cuſtodiarũ aggeribus oculis præbentes ne quid ſuperne incidat. Aurium inditum eſt nomen à vocibus audiẽtis: per immutationem enim literæ, aures veluti Audes ſunt nominatæ: per has enim vocis ſonum quaſi per cochleam deſcendit,

A quod erectus in circulum, orbemque moueatur. Genæ à genibus dictæ, quia complicatum in vtero gigni, formaríque hominem dicunt, ita vt genua ſurſum ſint, quibus oculi formentur vt caui ac reconditi fiant: ideóque & qui alicuius lacrymas elicere cupiunt genua tangunt ac deprecantur, quod in vtero formauerint oculos atque nutrierint. Ipſe genarum tumor inſtar collium leniter exurgens, ab omni parte, cõtra imminentes ictus, oculos efficit tutos. Nares dictæ quod per eas aër vel ſpiritus meare non deſinit. in his tria ſunt officia: Vnum ducendi ſpiritus, alterum capiendi odores, tertium B purgamenta cerebri eiicere. Os dictum, quaſi corporis oſtium, cuius ſpecies conſtat in duobus officiis, ſumendi victus & loquendi lingua. Labia à labendo nominata. Quod autem eſt ſuperius labiũ dicimus, quod inferius labrum linguæ nomen aliquando impoſitum. Hæc interpres animæ vocem motibus ſuis in verba diſtinguit vel illiſione palati ac dentium vel compreſſione labiorum.

Dẽtes dicti, quaſi cibos diuidentes: ſiquidẽ eſcam incidũt & comminuunt atque opportuniùs ſtomacho tradunt: horum priores qui cibum præcidunt, Aduerſi dentes dicuntur. Molares intimi qui cibos ſubigunt: Canini, qui viceſimo ætatis anno exiſtunt. Gingiuæ à gignendis dentibus nominatæ, quę magnam C pulchritudinem ori conferunt dum nuditatẽ dentium tegunt. Fauces ſunt anguſtæ fiſtulæ, quaſi foces, per quas vocalis ſpiritus ab intimo pectore exiliens ſonum vocis emittit.

Mãdibulæ maxillarum partes ſunt quibus mandimus, dicta autem maxilla pro diminutione, ſicut paxillus à palo. Collum ad inſtar columnæ vocatum, eſt enim rigidum & rotundum. Manus dictæ eo quòd ab ipſis mandimus. Palma manus eſt diſpanſis digitis, ſicut arbor diſpanſis ramis. Item ſicut contractis digitis pugnus, ſic digitorũ quoq; numerus & ordo perfectus eſt decentiſſimus. Ex his primus omniũ & moderator Pollex vocatur, eo quòd plurimum inter cæteros polleat, i. D valeat: ſecundus Index, & ſalutarius vocatur, quòd eo fere oſtẽdimus & ſalutamus: tertius Medius: quartus Medicus, quod eo collyriũ à medicis colligitur: quintus Auricularis, quòd eo aurẽ ſcalpimus. Porro pectus hominis ab aſpectu vocatum: in mutis enim animantibus ad terram oppreſſum eſt atque ab aſpectu remotum: hominis autem, aſpectui patẽs & rectum, plenum enim ratione non decebat eſſe latens vel humile. Papillæ ſunt capitula mammæ. Mammæ autem, tumor pectoris leniter exurgens, hæ ſunt fœminis ad alendos fœtus datæ, maribus ad cælum decus, ne

informe pectus esse videretur: neque enim decebat in fœminis alibi esse quàm vt animal intelligẽs ex corde alimoniam sumeret. Porro vmbilicus est nota impressa quæ medium ventrem designat, ad hoc factus vt per eum fœtus, dum est in vtero, nutriatur. Splenis autem & iecoris viscera quasi ex cõturbato sanguine videntur esse cõcreta. Iuxta eos autem, qui de physicis disputant, voluptates venereæ cõcupiscentiæ consistere dicuntur in iecore: Affectum autem iracundiæ in felle, pauoris in corde, in splene lætitiæ, in pulmonibus verò aërem cõtineri, qui corde per venas quas arterias vocant, diffunditur, vt paulatim inspirandi & respirandi tractu totũ animæ corpus in iecore ignis habeat sedẽ, qui velut subuolare ostenditur in excelsum cerebri locum tanquã in cælũ corporis nostri, vnde & radij emicant oculorum, & de cuius medio velut centro quædam non solùm ad oculos, sed cęteros sensus tenues fistulę deducuntur. Siquidem in eo officium voluptatis & decoctionis ciborum complexu & calefactu suo in sanguinẽ mutandorum. Intestinorum autem ratio idcirco longis anfractibus in circulorum complexus ordinata sunt modo vt susceptos cibos paulatim egerant, & ex ipsis ea quæ intrinsecus sunt humorem suscipiant. Anus dictus eo quòd in eum quasi in alueum omnis humor cibo permixtus defluat ac recurrat, & inenarrabili modo ciborum succo vniuersum corpus à latere valles vicinas irrigando adimpleat. Porro aluus, venter & vterus differunt. Vẽter enim est qui apparet extrinsecus, pertinetque à pectore ad inguinem. Aluus, interior pars qua cibus recipi & purgari solet. Vterum solæ mulieres habent, in quo concipiunt. Confundunt tamen hoc auctores, & vterum pro vtriusque sexus ventre ponunt. Genitalia autem sunt, sicut nomen ipsum docet, à gignendo dicta. Natium caro cõglobata sedẽdi officio facta est, ne premente corporis mole ossibus cederet. Femina sunt femorum partes quibus in equitando tergis equorum adhæremus, vnde & præliatores feminibus equos adiuisse dicuntur. Genua à genis dicta, eo quod in vtero cohæreant, & cõiuncta sunt oculis. Tibiæ autem dictæ sunt quasi tubæ. Plantæ verò à planicie nuncupatæ, quia non rotundę vt in quadrupedibus ne stare non possit homo, sed planæ & longiores formatæ sunt, vt stabile corpus efficerẽt. Calles autem à callo pedum nominatæ sunt: pedum digiti & decorem & vsum ferunt, nam currere non possumus nisi digitis in humum pressis, solóque nitentibus impetum saltũque capiamus. Reliqua ossa corporis velut colũnæ quædam quibus caro sustentatur, inserta sunt, & neruorum vinculis colligata vt aptissimo motu flectantur. Hæc Lactantius, cæterique de corpore scripserunt.

15

Inter infantiam, pueritiam, & reliquas ętates hoc distat. Primę ętates singulis annorum hebdomadibus terminantur, propter simplicẽ vitam. Nam infantia septimo anno finitur, quartodecimo pueritia, dehinc sequens adolescentia duabus cõstat hebdomadibus propter intellectũ & rationem, corporísque virtutem, à vicesimo, quæ nondum erat in pueris & paruulis: hæc ætas à xxv. vsque ad xxviij. Post hãc succedit iuuẽtus tribus hebdomadibus permanens, propter intellectum & rationem, corporísque virtutem. Ista ætas à vigesimo octauo anno exoritur, & quadragesimo consummatur, quando & in fœminis partus deficiũt. Porro senectus quatuor hebdomadibus completur propter accidentẽ in illis tribus animi & corporis grauitatem. Incipit enim hęc ętas à quinquagesimo anno, & septuagesimo septimo terminatur. Vltima verò, senium, nullo certo annorum tempore definitur, sed solo naturæ fine concluditur.

16

Inter senectutem & seniũ hoc differt, quòd senectus vergens ætas à iuuentute in senium, nondum tamen decrepita. Senium verò & fessa atque extrema ætas & vitam vltimam anhelans.

17

Inter infantem & puerũ hoc differt, infans dicitur qui nondum fari potest: pueri verò à puritate vocati, siue quasi puri, siue quia nondum lanuginẽ florémque genarũ induũt. Puella autẽ à paruitate vocata, quasi pulla: vnde pupillos nõ pro cõditione, sed pro ætate pueri vocamus, puer autem & masculus & fœmina appellantur sicut infans: consuetudo communis hinc puerperam vocauit. Propriè autem puerperas dici quæ primum enixæ sunt: & quod pueræ, id est, puellæ ad modum pariant egressæ pueritiam. Masculi puberes nuncupantur, qui iam gignendi possibilitatem sumunt. Fœminæ verò virgines, vel viragines dicuntur. Dicta autem virago vel quod à viro sumpta est, vel quòd sit masculini vigoris similis. Pubertatem autem egressi mox adolescentes appellantur. Adolescens autem dictus ab adolendo atque crescendo, vnde & quidam de agricultura loquens, maturescentem fructum adolescentem vocauit. Post adolescentiã iuuenes fiunt: Iuuenes autem dicti, quod iuuare posse incipiant. Tam verò ætatis medię propriè dicuntur vir & mulier. Vir autem nuncupatus, vt ait Lactantius, quòd maior in eo vis est quàm in fœminis:

hinc virtus nomē accipit. Item mulier à mollitie dicta, immutata & detracta litera, veluti mollior. Sed ideo viris plus roboris datū est, quò facilius ad patientiam coniugalem fœminæ cogerētur. Mulier autem non pro corruptela integritatis, sed pro sola maturitate ætatis nominatur, sicut & vir pro sola viriditate etiam ab opere fœmineæ commixtionis immunis habeatur. Extremæ iam ætatis senes & anus vocantur. Senes autem ita quidā dictos putant, eo quòd esse nesciant, & per nimiam ætatem delirant atque desipiunt, vnde & Plato ait: In pueris crescit sensus, in iuuenibus viget, in senibus minuitur. Anus autem ex multis annis dicta, quasi annosa.

18

Inter rationale & rationabile hoc interest. Sapiens quidam dicit. Rationale est quod rationis vtitur intellectu, vt est homo. Rationabile verò quod ratione dictum vel factū est.

19

Inter mentem & rationē hoc differt: Mens est animæ pars præstantior à qua procedit intelligentia: Ratio verò est motus quidā animi visum mentis acuens, veráque à falsis distinguens.

20

Inter sensum & memoriam hoc interest. Sensus rei cuiusque adinuentio: Memoria rei inuentæ recordatio: ille excogitata reperit, hæc reperta custodit.

21

Inter memoriam, mentem, & cogitationē talis differentia est, quòd memoria præterita retinet, mens futura præuidet, cogitatio præsentia complectitur.

22

Inter intelligibilia & sensibilia taliter veteres discreuerunt. Intelligibilia esse quę in mēte animóque percipiuntur. Sensibilia autem quæ visu, tactúque corporeo sentiuntur. Sunt autem sensus corporei quinque: Visus, auditus, gustus, odoratus & tactus. Visui subiacet habitus & color, seu magnitudo mēsuræ: auditui voces & sonus: odoratui interdum flagrantia, vel quæ aliter se habent: gustui sapor amarus seu dulcis: tactui calida vel frigida, dura aut mollia, aspera siue lenia. Hi autem quinque sensus ex partibus elementorū sunt, sed non ex omnibus quatuor elementis terráque gignuntur. Ex aëre quidem visus, odoratus, auditus: ex terra, tactus sapórque nascitur.

23

Inter animam & corpus ita secernitur: Anima est substantia incorporea, intellectualis, rationalis, inuisibilis atque immortalis, habēs ignotam originem, nihil tamen in natura sua

A mixtum concretumque vel terrenū: nihil humidum fauillæque vel igneum. At cōtra, corpus est substantia visibilis atque mortalis, habens semen ex vitio, & ex terrenæ fæcis materia: sed anima, quia spiritus, talis creatura spiritualis est, initium nouit, finem habere nō nouit. Sicut enim angeli, ita animæ sunt: habēt enim initium, finem nullum. Corpus autem, quia ex quatuor elementis constat, igne, aëre, aqua, & terra, dū fuerit excidente anima resolutum, redit rursum vnde fuerat ortum: inde & partim mortales sumus. Animæ enim naturam habemus communē cum angelis, carnem cum pecoribus.

B

24

Inter carnē & corpus taliter quidam doctores distinxerunt dicētes: Omnis caro est corpus, non omne corpus caro est: sed caro est, quia propriè sanguine, neruis, ossibusque distinguitur: corpus verò quanquam & caro dicatur, interdum tamen est aëreum nuncupatū. Quod itaque tactui, visuíque subiaceat, plerumque visibile est ac tangibile. Paries corpus est, non caro: lapis corpus est, sed non caro: sic & Apostolus corpora cælestia appellat, & corpora terrestria. Cæleste corpus solis & lunæ ac stellarum: terrestria, ignis, aëris, aquæ & terræ, & reliquorū quæ absque anima his censentur elementis.

25

C Inter animam & animum Lact. distinguere Philosophos quosdam existimat: Quidam, inquit, aiunt aliud esse animam qua viuimus, aliud animum esse quo sentimus & sapimus: vnde & in valente corpore nonnumquā animus perit, sicut accidere dementibus solet. Addunt quoque animam morte separari, animum somno. Ob hoc putantibus quibusdam esse diuersa, pro eo quod actionis officio separentur. Qui verò vtrumque indifferenter accipiunt, veracius sic argumentantur, quod neque viuere sine sensu possumus, neque sentire sine vita. Idcirco nequaquam posse dicūt esse diuersum, quod à se minimè separatur, sed idem vnum & viuendi habere vigorem,
D & sentiendi perfrui ratione, & dum sunt vtrūque vnum, varia sumpsere vocabula pro diuersitate affectionū. Sicut enim spiritus pars animæ est, per quam imagines rerum corporalium imprimuntur, sic animus pars eiusdem animæ est, qua sentitur & sapitur: sicut & mens eiusdem portio est, per quam omnis ratio intelligētiáque percipitur: sicut voluntas, qua intellecta consentiantur: sicut memoria, qua meditata rememorantur. Et hæc quidē dum multiplici constant appellatione, nō tamen ita diuidūtur in substantia sicut in nomine, quia eadem vna est anima, quæ dum con-

templatur, spiritus est: dum consentit, sensus: dum sapit, animus est: dum intelligit, mēs est: dum discernit, ratio est: dum recordatur, memoria est: dum membra vegetat, anima est: & modo sapit, modo remotis paulisper curis corporis, sopore delinita, quiescit: rursumque commota ad cōtemplandas rerum imagines protinus excitata recurrit.

26

Inter animā & spiritum hoc Doctores differre dixerunt, quod anima ipsa vita est hominis præstans sensum: motúmque corporis. Spiritus autem ipsius animæ est quædam potentia rationabilis, per quam legem naturæ præstare videtur cæteris pecoribus. Certissime autem spiritum animam esse Euangelista testatur, quia animam, quam Christus in carne suscepit, spiritum nominauit. Cùm di-

Ioa. 10. c. xisset Dominus, Potestatem habeo ponendi animam meam. quam sine dubio tunc posuit, quando in cruce inclinato capite tradidit spiritum. Omnis autem anima spiritus esse potest, non tamen omnis spiritus anima: nam & ipse Dominus spiritus est, & tamen anima non est: angeli quoque & venti, spiritus sunt, animæ tamen non sunt. Ipsam autē animam alij ignem, alij sanguinem esse dicunt: alij incorpoream, nec habere vllam figuram. Nonnulli quoque eandem diuinæ naturæ esse partem impia temeritate crediderunt. Nos autem eandem non ignem, nec sanguinem, sed incorpoream dicimus, passibilem atque mutabilem, carentem pondere, & figura, sine calore, nec credimus partem, sed creaturam esse Dei, nec de substantia Dei, vel de qualibet subiacente elementorum materia, sed ex nihilo esse creatam. Nam vt ait quidam: Si eam Deus de semetipso fecisset, nequaquam vitiosa, vel mutabilis, vel miserabilis esset. Item si ex elementis visibilibus esset facta, haberet vtique ex terra soliditatem, aut ex aqua humorem, aut flatum ex aëre, aut calorem ex igne: sed quia iis omnibus caret, apparet inde eam non esse, quia cum illis nihil

Animam nō esse corporeā. probatur habere commune. Inde prauè à quibusdam dicitur esse corporea, quæ propter id ad imaginem Dei facta est, vt etsi incōmutabilis vt Deus nō esset, tamē incorporea vt Deus existeret. Si enim corporeā credimus animam, ergo & Deum credimus habere figuram vel formam, qui eandem ad suā cōdidit imaginem. Huius autem partes, nonnulli veterum, tres esse dixerunt: Rationabilē, per quam inuisibilem rem concupiscit: Irascibilem, per quam impetus qui iræ sunt, emēdat & corripit. Concupiscibilem, per quam

forte m lius, compescit. concupiscentiam carnis spiritali virtute * cōcupiscit: cuius domicilium quidam in pecto-

E re esse voluerunt, quidam verò in capitis arce eam habitare dixerunt, tanquam in cælo rectorem. Alij autem nullum & certum locum diffiniunt, sed eam per omnes artus infusam discurrere dicunt. De origine eius variæ habentur opiniones, verumtamen sine affirmādi præsumptione. Quid autem inde disputatio patrū senserit, referamus. Inter quos sanctissimus Fulgentius incertam de hac quæstione sic profert sententiam, cuius verba hic interponenda sunt: Vtrum quidem sicut caro nascentium, sic omnes animæ ex Adā venire credantur, an nouæ fiant, & ex parentibus minime propagentur. Quæ quæstio in definiendo difficilis est, quia contrariis obie-

F ctionibus destruitur: nam illi qui nouas animas dicunt singulis corporibus dari, cùm illis opponi cœperit, cur anima paruuli quæ non propagatur vt caro, cum carne originalis peccati teneatur consortio: Nunquid iniustus est Deus vt cum carne mittat animam in ignem æternum, quæ cùm carne non habet commune peccatum? Hoc cùm illis opponitur, omnino deficiunt. At contra illi qui asserunt animas cū ipsis corporibus propagari, posset quidem in paruulis iusto Dei iudicio firmari, vt commune habeant peccatum originale sicut communē vindicant vtriusque propaginem. Sed in consideratione seminum quæ concepta pereunt, & ipsi penitus obmutescunt.

G Animam quippe humanam, certum est, æternitatem in ipso conditionis suæ munere percepisse, atque necesse esse, suum corpus in quo hic quantulumcumque tempus vixerit, in resurrectione recipiat. Quis ergo dicat animata semina fluxisse, siue illa quæ non concipiuntur, siue quæ nocturna illusione fundūtur? quod omnis sapiēs videt quā sit absurdum & à ratione omnibus modis alienū. His ergo propositionibus de origine animę partes se inuicem vincunt, quia vnaquæque earū alienæ propositioni deseruit, & ipsi non valēt adstruere quod proponunt: ob hóc de hac

H quæstione cautius quærendum est, maxime quod à sanctis viris nihil certius definitum est, ne contra sanctarum auctoritatem Scripturarum pronuncietur. Illud tamen tenendum est, Paruulorum animas nexu peccati originalis esse astrictas, quæ nisi percipiant baptismatis sacramentum, regni cælestis participes esse nō possunt, sed cum carne & commune habebunt peccatum, & pari iudicio damnabuntur in ignem æternum.

27

Inter concupiscentiam carnis & spiritus hoc interest. Concupiscentia carnis, est motus animæ turpis in affectu sordidæ delecta-

tionis. Concupiscentia verò spiritus, ardens intentio mentis in desideria sanctæ virtutis. Ista, sibi consentientes perducit ad regnum: illa, ad supplicium sempiternum. Illa lex peccati de primi hominis damnatione descendens, ista lex mentis est de munere redemptoris nostri descendens. Hæc autem sibi inuicem pro affectu vitiorum quotidiana colluctatione taliter aduersantur. Concupiscentia namque carnis primum illecebras vitiorũ in cogitationibus gignit: Concupiscentia verò spiritus, cogitationes sanctas opponit: illa fabulis, vanisque oblectatur verbis, ista scripturarũ meditationibus atque præceptis: illa gaudet ex spectaculis rerum terrestrium, ista contemplatione cælestium gaudiorum: illa terrena gaudia quærit, ista gemitus & suspiria trahit: illa torpore somniorum atque pigritia corpus relaxat, ista vigiliis & competentibus orationibus elaborat: illa per ingluuiem illecebris ventris & desiderio gutturis æstuat, ista semetipsam ieiuniis & abstinentiæ cruciatibus macerat: illa luxuriæ subdita turpiũ perpetrationum affectus, quos intentione cogitationis agit, perfectione voluptatis explere contendit, ista castitatis & pudicitiæ pulchritudinem diligit: illa auaritiæ flamma succensa appetit lucrum, & fugit damna temporalium rerum, ista contemnens mũdum solum sibi vẽdicat Christum: illa, inuidia, nullum sibi superiorem, vel æqualem esse permittit, sed interno liuore vulneris de cũctorum profectu tabescit, ista de cunctorum virtutibus gaudet, & minorem sibi per charitatem præponit. Illa ira exęstuãs, nihil ęquanimiter portans, sed perturbata mente vsque ad vocis tumultum exultat, ista nulla exasperatione mouetur, sed per tranquillitatis mansuetudinem patienter omnia sustinet: illa tristitia inficitur, dum quælibet aduersa persenserit, ista nullo mœrore frangitur, sed etiam mala de proximis portans, ab interiore gaudio non mouetur: illa ambitionis honore inficitur, dum quibuslibet humanis laudibus vel illecebris vanæ gloriæ delinitur, ista humilitatem amat & soli Deo suo, qui inspector est mentis, placere delectat: illa inflata superbia & fastu carnis cor eleuat, ista, ne à celsitudine sua corruat, vsque ad infima seipsam humiliat. Sed quid plura? Concupiscentia carnis in omnium vitiorum multitudinem, sibi consentientes præcipitat: Concupiscentia verò spiritus mentem lassam ne deficiat, ad spem futuræ gloriæ corroborat. Proinde illa quamuis superet, nullatenus desperandum est: quia reparato certamine, possumus etiam gloriosius triumphare: ista quamuis vincat, de victoria non est secura, quia callidus hostis, etsi deuictus interdum,

A tamen victores vltimus vincit, & quos prima congressione non percutit, in finem decipere tendit. hinc est etiam quòd ipsa concupiscẽtia carnis vsque in huius vitæ terminum dimicare non cessat: Sed si concupiscentia spiritus vsque in finem superet, victoriæ secura in æternum cum suis victoribus regnat, quod consumpto concupiscentiæ aculeo, nec carni spiritus, nec caro spiritui aduersabitur, sed vtramque inuicem æternæ pacis concordia copulãte, redemptori suo sine vlla oppugnatione in perpetuum adhærebunt.

27

Inter gratiam diuinæ effusionis, & humani
B arbitrij voluntatem hoc interest. Arbitrium est voluntas liberæ potestatis, quæ per se spõte vel bona, vel mala appetere potest. Gratia autem est diuinæ gratiæ donum gratuitum, per quod bonæ voluntatis initium, & operis promeretur affectum: diuina quippe gratia pręuenitur homo vt bonus sit, nec humanum arbitrium Dei gratiam antecedit, sed ipsa gratia Dei nolentem hominem præuenit vt etiam bene velit. Nam pondere carnis homo sic agitur, vt ad præuaricandum sit facilis, tardus ad pœnitẽdum: habet de se vnde corruat, & non habet vnde consurgat, nisi gratia Conditoris vt erigatur, manum iacenti extendat. Denique homini per Dei gratiam liberum restauratur arbitrium, quod primus homo
C perdiderat. Nam ille habuit inchoandi boni liberum arbitrium, quod tamen Dei adiutorio perficeretur. Nos autem & inchoationem liberi arbitrij & perfectionem de Dei sumimus gratia, qui, & incipere & perficere bonũ, de ipso habemus à quo & gratiæ donum datum & liberum arbitrium in nobis est restauratum. Dei est ergo bonũ quod agimus propter gratiam præuenientem & subsequentem, nostrum verò est propter obsequentem liberi arbitrij voluntatem. Nam si Dei non est, cur illi reddimus gratias? & si nostrum nõ est, cur retributionem bonorum operum expectamus? Proinde ergo in eo quod gratia præuenimur, Dei est: in eo verò quod ad be-
D ne operandum præuenientem sequimur, nostrum est. Nemo enim meritis antecedit vt tenere eum possit quasi debitorem: sed miro modo æquus omnibus. Conditor alios prædestinatos prælegit, alios verò in suis prauis moribus iusto iudicio derelinquit. Inde verissimum gratiæ munus non ex humana virtute, vel ex merito arbitrij consequi, sed solius diuinæ pietatis bonitate largiri. Quidam enim gratissimè eius præuenientis dono saluãtur effecti misericordiæ vasa: quidam verò reprobi ad pœnam prædestinati damnantur effecti vasa iræ. Quod, exemplo de Iacob &

Esau nondum natis colligitur, qui dum essent vna cóceptione vel partu editi, paríque nexu peccati originalis astricti, alterum tantùm eorum ad se misericordia præueniens traxit. Alterum quadam iustitiæ seueritate odio habitū in massam perditionis relictum damnauit, sicut & per Prophetam idem Dominus loquitur dicens: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Vnde consequens est, nullis præuenientibus meritis conferri gratiam, sed sola vocatione diuina quemque saluari, sicut damnari, vel reprobari, siue ex proposito prædestinantis Dei, qui iustus est in reprobatis, misericors in electis, vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. Omne autem donum gratiæ non omnibus ad integrum datur, sed singulis dona singula diuiduntur, vt scilicet quasi membra corporis singularia officia habeant, & alter indigeat altero quod nō habet alter. Proinde omnium fiunt communia, dum fiunt sibimet membra inuicem necessaria.

Mal. 1. Rom 9. Locus deprauatus.

28

Inter Legem & Euangelium hoc interest, quod in lege litera, in Euangelio gratia: illa habet vmbram, ista imaginem: illa data est propter transgressionem, ista propter iustificationem: illa ignoranti demonstrat peccatū, ista agnitum adiuuat vt vitetur: illa flagitiis deditos increpat, ista precantes bonitate propria liberat: illa talionem reddendum decreuit, ista etiam pro inimicis orare iussit: illa cōiugiorum indultum habens, crescere & generare præcipit, ista continentiam suasit. Illic prædicatur Circuncisio sola carnis, hîc lauacrum in ablutione cordis & corporis: illic Chananitidis regnū & promissiones rerum temporalium continentur, hîc vita æterna regnúmque cælorum promittitur: illic sabbati otium & requies celebratur, hîc ipsa sabbati requies in Christo habetur, qui dicit, Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam, & inuenietis requiem animabus vestris: illic esca animalium immūdorum prohibetur, hîc in corpore Christi, id est, in sanctis suis non admittitur, sed per illa quidē animalia immunda rumores hominū significantur. Illic pecoribus immolatis carnis & sanguinis hostię offerebantur, hîc sacrificium carnis & sanguinis Christi offertur, quod per illa animalia figurabatur. Illic ex carne agni Pascha celebratur, hîc Pascha nostrum immolatus est Christus, qui est verus agnus immaculatus. Illic Neomeniæ, id est, nouæ lunæ principia celebrantur, hîc noua creatura in Christo accipitur, vt Paulus ait, Si qua noua in Christo creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt noua. Quid plura? in lege quippe res gestæ pro figura in significatio-

Sacrificium carnis & Sanguinis Christi.

1. Cor. 5.

E nem futurorum annunciabantur: in gratia verò Euangelicæ veritatis, quæ illic enunciata fuerunt explentur. Item in lege mandata scripta sunt & promissa secundum mandata legē implere vel conseruare iubentur. In lege enim mandata tenentur, promissa verò in Euangelij plenitudine consummantur. Legē enim Euangelia complent, & significatio cepti plenitudo testamentorū. Itē nihil amplius lex præstitit, nisi quod per solum peccatum monstrauit, non abstulit, & suo cum errore redactos homines seruos effecit, & inde spiritum seruitutis habuisse priorem populū Apostolus docuit: Euangelium verò veniens crudelitatem legis amouit, peccata quæ lex

F puniebat per spiritum seruitutis, laxauit per spiritum adoptionis, filios ex seruis reddidit, amorem implendæ legis omnibus condonauit, & si deinceps punienda commiserit, per eundem adoptionis Spiritum indulget, formam bene agendi præbuit, & vt possint agi quæ docuit, adiutorem spiritum infundit. Nā pręcepta legalia, quę illi populo data sunt, comparatione meliorum etiam non bona dicuntur, quia quæ præcipiuntur non perficiunt. Gratia verò Euangelij quod exterius imperat interius vt perficiatur iubet. Ezechielis etiam testimonio dicitur, Dedi eis præcepta non bona, vtique, quod in eis quædam inutilia infirmioribus sensibus agenda permissa

G sunt, sicut illud vbi Deus Israëlitarū cupiditatem spoliis Ægyptiorum satiari permisit. Nam pro eo quod carnalis populus modum egrederetur vindictæ, lex permittit carnalib9 vicē rependere mali, quod Euangelia firmioribus vetant. Proinde ergo non bona, quoniam Euangelio comparata legis præcepta inferiora noscūtur. Ante aduentū enim Redemptoris nostri gentilis populus ideo non obtemperauit legi, quia nondum intelligebatur sensu spirituali. lex enim grauia atque dura secundum literam iubebat, ideo contemnebatur: venit autem gratia Euangelij, tēperauit legis austeritatem, applicauítque sibi

H Gentilem populum.

Ezech. 20.

Exod. 3.

29

Inter actiuam & contemplatiuam vitam hæc distātia est: Actiua vita est, quæ in operibus iustitię Dei, & proximi vtilitate versatur. Contemplatiua autem, quæ vacans ab omni negotio in sola Dei dilectione defigitur: harum vna in opere bonæ conuersationis, altera in contemplatione immutabilis veritatis est. vna quæ ex fide in hac peregrinatione viuit: altera quæ bene viuentes vsque ad regnū perducit. Actiuæ enim vitæ magna sunt præmia, sed contemplatiuæ potiora. Actiua vita ex bonis operibus incipit: contemplatiua vita

peruenit

peruenit ad quod intēdit. Actiuæ vitæ opera cum corpore finiuntur: contemplatiuæ autem gaudia in fine amplius crescunt. Illa autem quãuis vtilis & bona, tamen cũ requies venerit, trãsitura. Ista verò boni operis transitoria merces est, & quies permãsura. Contēplatiua vita per Rachel ostenditur, quæ erat pulchra & sterilis, quia per contemplationis ocium minus eorum filij generantur. Actiuam autē vitã mõstrabat Lia lippa oculis, sed fœcunda, quia actio laboriosa quidem æstimatur nusquam alta considerans, sed in eo quòd se erga proximi vtilitatē plus exhibet, fœcũdior in operib⁹, quasi in filiis crescit. Sic & Martha & Maria, quarum vna virtutibus mētem exercebat in opere, altera requiescebat defixa in contemplatione. Hi autem qui ad cõtemplationis ocium venire cõtendunt, ipsius se in studio actiuæ vitæ exercere debēt, vt dũ opere iustitiæ fæces peccatorũ exhauriunt, cor mundum exhibeant ad videndum Deum. Nam mens quæ adhuc temporalem gloriam quærit, si carnalis cõcupiscētiæ tentationibus cedit, à contemplatione proculdubio prohibetur. Vnde & populus dũ legem acciperet à mõte, id est à sublimi cõtēplatione, quasi carnalium curiositas remouetur & in Euãgelio curatus à Legione vult Dominum per contemplationem sequi, sed iubetur domũ reuerti, & in actiuæ vitæ operatione versari. In ipso autem cõtemplationis vel actionis vsu interdum magna differentia animorũ est: nam quibusdam sola contemplatio proficit, quibusdam verò actiua sola est cõsolatio. His media & vtriusque composita vtilior est magis ad refouendas mentis angustias, quæ solent per vnius intentionem nutriri, vt de vtriusque partibus melius temperentur. Nã quod Saluator per diem signis & miraculis in vrbibus coruscabat, actiuam nobis commēdabat vitam: quod verò in monte orationis studio pernoctabat, vitam contemplationis significabat. Idcirco Dei seruus iuxta imitationem Christi, nec actualem vitam amittit & cõtemplatiuam agit: aliter enim incedens offendit. Sicut enim per contemplationem amandus est Deus, ita per actualem vitam diligēdus est proximus, ac per hoc sic nõ possumus sine vtraque esse vita, sicut & sine vtraque dilectione esse nequaquam possumus.

Luc. 11.

30

Inter fidē & op⁹ hoc distat, ꝙ ex fide possibilitas nobis inchoatur, ex opere fides ipsa perficitur: opus enim fide pręfinitur, fides operib⁹ consummatur. Opera autem ante fidem nequaquã prodesse, quia nihil valet à malo declinare & agere pertinet ad salutē, qui ipsius salutis vel nescit, vel negat auctorem. Item A fides sine operibus nequaquam prodest, quia non potest per fidem Deo placere, qui Deũ contemnit in opere. Ob hoc & fides sine operibus mortua est, iuxta Iacobum, & opus extra fidem vacuum est iuxta Paulum. Paulus prædicat, ante fidē nullo modo esse opus bonum: Iacobus narrat nihil valere sine opere bono, ac per hoc iuxta primum, opera fidem præcedentia nihil prosunt: iuxta alterũ, subsequentia multum prosunt. Iacobus dicit: Abraham pater noster ex operibus iustificatus est: Paulus dicit, credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Quid ergo? vtrique se differunt? absit: sed vtrique nos instruunt. B Nam secundum Paulũ, Abraham ex fide iustificari meruit quando credidit: secũdum Iacobum, ex operibus placuit quando tentatus immolandum filium non recusauit.

Iac. 2.

31

Inter Fidem, Spem, & Charitatem hoc distat. Fides est diuinitatis confessio & religionis solidum fundamentum: Spes est bonorũ expectatio futurorum: Charitas est perfecta dilectio in Deum & proximum. Harũ prima credulitatem fouet præsentē: secũda, promissa præstolatur futura: tertia, cõplectitur amorem æternum. Quæ quidem tria in huius vitæ tempore ità copulantur, vt altera sine altera esse nõ possit. Deniq; veraciter credere C non possumus, nisi ea quæ promissa sunt speremus, neque poterimus sustinere promissa, si desit fidei credulitas firma, nec aderit fructus spei vel stabilitatis fidei, nisi fuerit perfecta charitas Christi, quę fidem vt credat adiuuet, & spem expectatione corroboret. Cuius charitati specialiter secundum Apostolũ inter virtutes has traditur principatus, & cultus manet in æternũ. Nam & fides cessabit, dum futura quæ creduntur aduenerint, & spes finem habebit, dum beatitudinem, quam quisque bon⁹ pręstolatur, acceperit: sola charitas in æternum perseuerabit: ipsa sola vtramque perducens ad Christum, ipsa sola D perfruens gaudio æterno.

32

Inter amorē, dilectionē & charitatem hoc differt: quod amor & dilectio media sũt & ad vtrũque parata, siue ad bonũ siue ad malum vertuntur: charitas autem non nisi ad bonum tantùm. Cuius etiam nomen eo vsque extollitur vt & ipse Deus, charitas appelletur. Illa autem est perfecta charitas quæ inimicos & patiēter sustinet, & benigne refouet. Qui verò ità nõ agit, lõgè à charitate discedit. Quatuor autē sũt diligēda, De⁹ scilicet atque proxim⁹: caro nostra atque anima. Prior est autem amor Dei, sequens verò proximi: sed sicut per amorem Dei, amor fit proximi, sic

per amorẽ proximi amor ostẽditur Dei. Dilectio in Deum origo est dilectionis in proximum: & dilectio in proximum, cognitio est dilectionis in Deum. Porro dilectio Dei à timore inchoat, sed non sub timore perseuerat. Nam dilectio ex timore, seruilis est nõ libera, quia non constat ex amore Dei, sed ex timore supplicij. In tribus rebus dilectio Dei exprimitur, vt nihil remaneat in homine quod non diuinæ dilectioni subdatur. Nam dũ dicitur, Dilige Deũ ex toto corde tuo, omnes cogitationes in Deum referendas præcipit: dum vero dicitur, Ex tota anima, omnes affectiones animæ ad Deum referri iussit: dum vero adiecit, Ex tota mente, indicat omnem rationẽ humanã qua intelligimus & discernimus in rebus diuinis esse occupandã. Itẽ duo sunt erga dilectionẽ proximi seruãda, vt ipse præstet aliis quæ sibi præstari & ab aliis vult, & quæ sibi inferri pertimescit, nõ inferat. Ex qua gemina dilectionis virtute in proximum omnes oriuntur virtutes, quibus autem vtiliter quæ sunt appetenda cupimus, aut quæ vitãda sunt vtiliter præcauemus. Quod enim Deus dicit, Omnia quæcumque vultis vt faciant vobis homines & vos facite illis, pertinet ad vnam impensionem in proximum. Itẽ quod legitur in veteri testamento, Quod tibi non vis, alteri non feceris, pertinet ad cauendum ne quis malum inferat proximo. Ex his ergo duobus articulis congruè diligitur proximus, dum & beneficij impensione fouetur, & nulla malitia læditur.

33

Inter scientiam & sapientiam hoc interest, quòd scientia ad cognitionẽ pertinet, ad cõtemplationem sapientia. Scientia enim temporalibus vtitur, atque in euitandis malis seu intelligendis vel appetendis bonis versatur. Sapientia autem tantum æterna contemplatur. Item nonnulli viri inter sapientiã & prudentiam ita intelligere voluerunt, vt sapientiam in diuinis, prudentiam autem vel scientiam in humanis negotiis ponerent. Perfecta autem est scientia, multa agere bona, & de illis laudem non quærere, quæ Deus præcepit facere, & sese seruum inutilem ante Dei oculos existimare.

34

Inter sapientiam & eloquentiam ita distinguitur, quod eloquentia cõstat ex verbis, sapientia ex sententiis. Sed sapientia sine eloquentia prodesse potest, eloquentia sine sapientia valere nõ potest, melius est indiserta prudentia, quàm stulta loquacitas: rerũ enim studia prosunt, nõ ornamenta verborũ. Porro sapientiã veteres Philosophiam vocauerunt, id est, omnium rerum humanarum atque di-

E uinarum scientiam. Huius Philosophiæ partes tres esse dixerunt, id est Physicam, Logicam, Ethicam: Physica naturalis est, Ethica moralis, Logica rationalis. Harum prima naturæ & contemplationi deputatur: secunda in actione & cognitione recte viuẽdi: tertia in discernendo verum à falsis versatur, quòd trimodum Philosophiæ genus, iuxta sapientes mundi, in partibus suis ita distinguitur. Ad Physicam aiunt pertinere disciplinas septem, quarum prima est Arithmetica, secunda Geometria, tertia Musica, quarta Astronomia, quinta Astrologia, sexta Mecanica, septima Medicina. Ratio autem
F earũdem disciplinarũ breuiter illa est. Arithmetica namque est diffinitio per quã numerorum omnium ratio vel ordo cõsistit. Geometria est disciplina magnitudinis, & figurarum notis, lineamentísque propriis distincta, & formis: dicta autem Geometria à mensura terræ per quam vniuscuiusque termini delineari solent. Musica est ars spectabilis, vocem vel gesta habens in se numerorum; hæc soni certam dimensionem cum scientia perfectæ modulationis habet. Hæc cõstat ex tribus modis: id est, sono, vocibus & numeris. Astrologia est ratio quæ conuersionem cæli
G & signorũ definit, potestatésque, & ortus syderũ vel occasus: hanc Mathematici sequuntur. Mecanica est quædã peritia vel doctrina ad quam subtiliter fabricam omnium rerum concurrere dicunt. Medicina est scientia curationum ad temperamentum corporis vel salutẽ inuenta. Ex quibus quidem omnibus, quædã religioni conueniunt, quædam verò lõgè modis omnib' aliena sũt. Digestis generibus siue differentiis Physicę artis, nũc partes Logicas assequamur: cõstat autẽ ex Dialectica & Rhetorica. Dialectica est ratio siue regula disputãdi, intellectũ mẽtis acuens, veráque à falsis distinguens. Hæc scientia, sicut quidã ait, sicut ferrum venenum, sic armat eloquiũ.
H Rhetorica est ratio dicendi & Iurisperitorũ scientia, quam oratores sequuntur. Post Logicam sequitur Ethica, quæ ad instructionem pertinet morũ. Hæc enim bene viuendi magistra est, diuiditúrque in quatuor principales virtutes, prudentiam scilicet atque iustitiã, fortitudinem & temperantiam. Prudentia est agnitio veræ fidei & sciẽtia scripturarum, in qua intueri oportet illud trimodum intelligentiæ genus. Quorũ primum est per quod quædam accipiuntur historialiter sine vlla figura Spiritualium, vt sunt decem præcepta. Secundum, per quod quædam in scripturis permixto iure accipiuntur, tam secundùm fidem rerum gestarum, quàm etiã iuxta figurarum intellectum, sicut de Sara &

Agar primũ quòd verè fuerint, dehinc quod tropicè duo testamenta figurauerunt. Tertiũ genus est quod tantum spiritualiter accipitur sicut de Canticis canticorum. Definito prudentiæ genere, nunc partes Iustitiæ subiiciamus. Cuius primum est Deum timere, religionẽ venerari, honorem referre parentibus, patriam diligere, cũctis prodesse, nocere nulli, fraternæ charitatis vincula amplecti, pericula aliena suscipere, opem ferre miseris, boni accepti vicissitudinem rependere, æquitatem in iudiciis conseruare.

35

Fortitudo, est animi magnitudo, contemptus honorum vel diuitiarum. Hæc in aduersis aut patienter cedit, aut resistit fortiter, nullis emollitur illecebris, aduersis non frãgitur, nec eleuatur prosperis, inuicta est ad labores, fortis ad pericula, pecuniam negligit, auaritiam fugit, contra improbos, animã ad pericula præparat, molestiis nullis cedit, gloriæ cauet appetitus. Temperantia est modus vitę in omni verbo vel opere. Hæc verecundiæ comes est, humilitatis regulam custodit, trãquillitatem animi seruat, continentiam & castitatem amplectitur, fouet decus & honestatem, restringit ratione appetitum, iram comprimit, nec rependit contumeliam. Sed ex his prudentia agnitionem veri delectat, id est eligit. Iustitia dilectionem Dei & proximi seruat. Fortitudo vim virtutis habet, metúmque mortis contẽnit. Temperãtia affectionẽ carnis moderatur & restringit appetitũ. Prima enim credit & intelligit, secunda diligit, tertia appetitum moderatur, quarta modum imponit.

De Constitutionibus quatuor vitiorum.

Contra hæc tamen quatuor genera, totidẽ vitia Philosophi opposita dicunt, Metum scilicet, cupiditatem, gaudium & dolorem. Nos autem hæc ipsa non perfecta vitia sed media nuncupamus, eò quòd propter diuersitatem morum ad vtrumque parata sunt, & modò ad bonum, modò ad malum pro arbitrij voluntate vertuntur. Sic enim nonnullæ virtutes ex se vitia gignunt, veluti si ex mansuetudine interdũ nascatur torpor, & ex pietate dissolutio disciplinę, ex iustitia immoderata vindicta. Ita quatuor ista, si bene vtantur, virtutes sunt: sin minus, ex virtutibus in vitia transeunt hoc modo: denique cũ quisque metuit peccare, cupit beatificari, dolet pro peccatis, gaudet in bonis operibus. Iam tunc quia hi motus ab amore studióque boni

A procedunt, pro virtutibus accipiũtur. At cõtrà dum quisque metu carendi re aliqua terrena terretur, vel dolore amissæ rei frangitur, dúmque rerum temporalium cupiditate inflammatur, aut gaudio adeptæ rei extollitur, tunc non virtutes sunt, sed verè vitia nuncupantur. Ex his autem duo sunt futuri temporis antequam quid eueniat, metus & cupiditas: alia duo præteriti, cum quid acciderit, gaudium & dolor. Septem autem sunt perfecta vel principalia vitia, ex quibus vitiorum turba exoritur: id est gulæ concupiscentia, fornicatio, auaritia, inuidia, ira, tristitia, inanis gloria, nouissima & ducissa, & earum regina, ebrietas & superbia. Ex quibus omni-
B bus duo sunt carnalia, fornicatio & ingluuies, reliqua spiritualia. Quæ quidem in mẽbris suis taliter distinguũtur. Primo modo gulæ concupiscentia in quinque modis distinguitur. Primo modo, si ante tempus cibos quis appetat: sicut Ionathas gustu mellis ieiunium soluit. Secundo modo, si lautiores escas quærat: sicut populus eremi manna contempta, carnes Ægyptias cõcupiuit. Tertio modo si diligentius quisque communes cibos procuret: sicut filij Heli, extra morem, crudam ab offerentibus carnem tollebãt, quam sibi accuratius præpararent. Quarto modo, si viles escas nimium quisque sumat: Vnde & Propheta Sodomam de panis saturitate ac-
C cusat. Quinto modo si quisque ex desiderio quodcumque sumat: sicut Esau pro lenticulæ concupiscentia perdidit primogenita. Fornicatio quoque trimodo genere discernitur. Primum quidem dum per voluptatem luxuriæ, commixtio carnis expletur. Alterũ dum sola attrectatione, luxus carnis per immunditiam prouocatur. Tertium, dum per intentionem turpis cogitationis, nocturna quisque illusione polluitur. Est & quartum genus fornicationis, iuxta scripturam: omnis scilicet corruptio mentis: sicut idololatria & auaritia, ex quibus fit præuaricatio legis, propter illicitam concupiscentiam. Porro auaritia gemina discernitur pœna: id est in concupiscentia
D augendæ rei, & in metu rei carendæ, sicut etiã quidam ait. Non enim vnquam expletur neque satiatur cupiditatis sitis: neque solo qui habent, amore augendi excruciãtur, sed etiã amittendi metu. Ipsa quoque inuidia duplici afficitur flamma: id est cum meliori inuidet in id quod ipse non est: aut dum, quia non liber, consimilem esse sibi æqualem, dolet. Sequitur tristitia, cuius tria sunt genera: quarum quidem tristitiarum prima (vt ait Cassianus) temperata & rationabilis de delictorum plenitudine veniens: altera perturbata & irrationabilis, de anxietate mẽtis seu desperatio-

D.Greg.lib. 30. moral. cap. 27.

1.Reg.14.

Num.11.

1.Reg.2.

Ezech.16.

Genes.26.

ne peccatorum exoriens. Tertia de iracūdia, vel de illato damno & de desiderio præpedito procedens. Iam verò inanis gloria quadripartitam habet iactantiam. Nam sunt qui habent dona, & donantem ignorant: & sunt qui se dicunt dona accepisse, præcedentibus meritis, non pro gratia largientis. Item quidam sunt, qui quod non habent, ita se habere præ tumore existimant. Item quidam sunt qui cōtemnendo alios, se aliquid habere singulariter putant: perniciosior autem est elatio de singularitate iactantiæ veniēs. Vltima, superbia, trimodam habet differentiam. Primum namque genus superbiæ est, eorum qui per transgressionem culpæ contemptui habent diuina præcepta. Secundum genus superbiæ est, eorum qui ex conuersatione attolluntur mandatorum, & elatione virtutum. Tertium autem genus est superbię eorum qui per contumaciam mentis subdi dedignantur seniorum imperiis. Quæ quidem vitia diuinitus adiuuante gratia è contrario curantur virtutibus. Gulæ enim concupiscentiam respuunt vigiliæ & compūctio cordis. Fornicationem extinguit contritio cordis, & corporis afflictio, & oratio assidua, vel laboris exercitium, metus quoque gehennæ, vel amor cælestis patriæ. Inuidiam superat amor dilectionis fraternæ: & quia cæleste regnum non accipiunt nisi concordes. Iram temperat sapientia, & ratio æquanimitatis. Auaritiā subiugat eleemosyna, & spes æternæ retributionis. Tristitiam subiugant fraterna eloquia, & consolatio scripturarum. Arrogantiam calcat metus, ne vana gloria delinitum animum à virtutibus cunctis secludat, & per iactantiam perdat semetipsum & per auaritiam. Superbiam deprimit metus diabolicæ ruinæ, atque exēplum humilitatis Christi.

Expliciunt differentiæ spirituales beati Isidori.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, SYNONIMA, SIVE SOLILOQVIA.

ARGVMENTVM.

IN subsequenti hoc libro, qui nuncupatur Synonima, id est, multa verba in vnam significationem coëuntia, sanctæ recordationis Isidorus, Archiepiscopus ex Hispania, introducit personam Hominis in ærumnis præsentis seculi se esse deflentis, & penè vsque ad desperationem lapsi. Cui mirabili concursu Ratio obuians, leni hunc moderamine consolatur, atque à lapsu desperationis ad spem veniæ reformat, & quemadmodum tergiuersantis mundi lapsum euadat, & formulam vitæ spiritalis quam arripiat, mirabiliter docet. Deinde ad contemplationis ascensum summopere prouehens, in arcē vsque perfectionis adducit. Is denique in perfectum virum perductus, eidem rationi debitas grates exoluit. In quo denique opere quisquis intenta mente lector nititur pergere, sine dubio reperiet quo pacto caueat vitia, quomodo defleat peccata commissa, qualiter per lamenta pœnitentiæ reparatus, ad fructum sanctæ operationis accedat, vt nō cum mundi concupiscentiis pereat, sed æternis præmiis remuneratus viuat cum Christo Domino nostro, qui cum Patre & Spiritu sancto viuit & regnat in secula seculorum. Amen.

IN NOMINE DOMINI, IN CHRISTO CHARISSIMO ET DILECTISSIMO FRATRI BRAVLIONI, Archidiacono, Isidorus.

QVIA non valeo te perfrui oculis carnis, perfruar saltem eloquiis: vt ipsa mihi sit cōsolatio, incolumem literis cognoscere, quem cupio videre. Vtrumque bonum esset si liceret: sed quia nunc non licet, vel mente de te reficiar, si corporali obtutu non valeo. Dum pariter essemus postulaui te, vt mihi decadem Sancti Augustini transmitteres. Posco vt quoquo modo me cognitum ei facias. Mittimus vobis synonimorum libellum, non quod alicuius vtilitatis sit, sed quia eum volueris. Commendo autem hunc puerum, commendo & memetipsum, vt ores pro me misero: quia valde langueo & infirmitatibus carnis & culpa mentis. In vtraque tuum præsidium posco, quia per me nihil mereor. De cætero peto, vt dum vita comite portitori ad nos regredi fuerit opportunitas, vestris nos iubeatis lætificari eloquiis.

HAnc epistolam nunquam antea impressam exhibuit nobis codex M. S. V. C. Pauli Petauij, Regij in Senatu Parisiensi Consiliarij. Sequebatur & alia eiusdem Isidori ad lectorem epistola: quæ cum infra procemium libri de contemptu mundi faciat, fideliúsque (schedulæ dictione, nequaquam huic loco congruente, in librum commutata) referatur: hanc modò prætermittendam censuimus. Quæ verò Synonima Isidorus appellauit, ea præfatus codex Soliloquia nuncupat, atque in duos libros diuidit. Quam diuisionem etiam Io. Trithemius in suo de scriptoribus Ecclesiasticis opere habet, nósque eam retinemus: existimantes tamen soliloquia ad secundum librum, vbi solus homo loquitur, peculiariùs spectare: qui & in capita seu locos communes partitus est, cum prior vno contextu fluat.

Idem principium est libri de contemptu mundi.

NIMA mea in angustiis est, spiritus meus ęstuat, cor meũ fluctuat: angustia animi possidet me, angustia animi affligit me. Circũdatus sum in malis, circunseptus ærumnis, circunclusus aduersis. Obsitus sum miseriis, opertus infœlicitate, oppressus angustiis. Non reperio vspiam tanti mali perfugium, tanti doloris non inuenio argumentum. Luendæ calamitatis indicia non comprehendo, minuendi doloris argumenta non colligo, effugiendi funeris vestigiũ non inuenio. Vbique me infœlicitas mea persequitur, domi forisque me calamitas mea non deserit. Vbicunque fugero, mala mea me insequũtur: vbicũque me vertero, malorũ meorũ vmbræ me comitãtur. Velut vmbrã corporis, sic mala mea fugere nõ possũ. Ego ille homo ignoti nominis, homo obscuræ opinionis, homo infimi generis, cognitus per me tantum mihi. Nulli vnquam malum feci, nulli calumniatus sum, nulli aduersus extiti, nulli molestiam intuli, nulli inquietus fui, sine vlla querela apud omnes vixi: Vitam meam lædere omnes nituntur, omnes contra me frendent atque insaniunt. Conserta manu in me pericula ingerũt, ad exitium me pertrahunt, ad periculum me adducunt, ad discrimen vocant meam salutẽ. Nullus mihi protectionem prębet, nullus defensionẽ adhibet, nullus adminiculũ tribuit, nullus malis meis succurrit: desertus sum ab omnibus: quicũque me aspiciunt, aut fugiũt, aut fortasse me persequuntur, intuentur me quasi infœlicem nescio quem. Loquũtur mihi dolo verbis pacificis, occultam malitiam blandis sermonibus ornãt, aliud ore promũt, aliud corde volutant, opere destruunt quod sermone promittunt: sub pietatis habitu venenato animo incedunt. Velant malitiã fuco bonitatis, calliditatem simplicitate occultãt, amicitiã dolo simulant, ostendunt vultu quod in corde non gestant. Cui credas, cui fidẽ adhibeas, quem fido proximũ sentias? Vbi iam fides? Periit fides, ablata est fides, nusquã tuta fides. Si legitimum nihil est, si veritas iudicij nulla est, si æquitas abiicitur, si iustitia cunctis negatur: pereunt leges auaritia iudicante, iura nihil valent cupiditatis amore, pręmia & dona legib⁹ vires abstulerũt. Vbique venale iudicium est. Nullus legibus metus, nullus iudicij timor est, impunita manet malè viuendi licentia. Nemo peccantibus contradicit, nec scelus vlciscitur quisquam, omne crimen inultum manet, iniqui salui fiunt, probi pereunt. Boni indigent, improbi abundãt:

E scelerati potentes sunt, iusti egent. Iniqui honorantur, iusti eiiciuntur. Iniqui lætantur, iusti in mœrore & luctu sunt, impius præualet aduersus iustum. Damnatur bonus malo. Honoratur iniquus pro iusto. Iustus dãnatur pro impio. Nocẽtes impunes sunt. Innocẽtes pro nocentibus pereunt, nulla re impediente, nulla causa, nulla criminatione, nulla malitia. Crimen mihi obiiciunt, crimen mihi impingunt, criminis nodos contra me nectunt, criminis & suspicionis locum in me conuertunt, in crimen me periculúmque deducunt, obiiciunt mihi crimen cuius non habeo conscientiam. Nihil exploratum est, nihil patefa-

F ctum est, nihil inuestigatum est, nihil repertũ est. Non tamen quiescunt aduersum me mala confingere, non quiescunt falsa testimonia præparare, non desinunt accusatores obiicere, iudices non sinunt conscribere, testium & iudicũ falsa & crudeli sententia iudicor. Testiũ falsa sententia ad necem innocens ducor. Ex eodẽ concilio testes, ex eodẽ conciliabulo iudices, ex eodẽ cœtu accusatores. Improbos iudices opponunt, falsos testes obiiciunt, in quorum testimonio confidẽtia est. Nemo ab illis dissentit, nemo discordat, nemo consilium eorum repudiat. Cui dicam, cui loquar,

G quẽ adeã, quẽ potissimùm quærã? A quo cõsilium petam? In quo animum meum ponã? Omnibus odiosus sũ, omniũ charitate desert⁹ sũ. Proiecerũt me omnes à se, abominationẽ omnes minãtur, exhorrescunt me omnes, repudiãt omnes, abdicationẽ intẽdũt. Volo ad eos cõfugere, sed minãtur: cupio eorũ deprecari vestigia, sed fugiunt, auersantur & odiũt. Supplicãdo propitios eos habere volo, illi autẽ magis molesti sũt. Interdũ adiungũt se ficta charitate, nõ ad consolationẽ, sed ad tẽtationẽ. Loquũtur simulatè, & si tacẽt, nõ est simplex silentiũ. Quærũt quod accusent, quærũt quid audiant, quærũt quid prodãt, explorant vnde decipiãt. Ego autẽ reclinato capite, hu-

H miliato vultu, deposita facie, sileo, taceo, obmutesco, nulli respõdeo, incœpto persisto silẽtio. Ori meo custodiã posui, ori meo signaculũ dedi, vocẽ à sermone repressi, linguam à locutione restrinxi, etiam de bono interrogatus taceo. Malo enim reticere improbis quàm respondere. Illi autem non quiescunt, illi amplius sæuiunt: percussum amplius persequuntur me, magis magísque irruunt super me. Obstrepunt etiam super me clamoribus. Captant omnes motus meos. Omnia verba mea inquirunt. Seductione quadam me decipere tentãt: quod cõtra me agunt quotidie. Iactãt in me petulãtia conuicia. Voce, ambitu, strepunt super me. Prosiliunt, voce aperta, contumelias & opprobria super me iacti-

tant. Ab alio prouocati, ad me omnes arma conuertunt. Omnes in me sæuiunt, omnes in exitium meum intendunt, omnes in mortem meam manus suas præparant. In tanto igitur metu, in tanto pauore, in tanta formidine cõtabui miser, pallui miser, exanguis effectus sum, emarcuit cor meum. Pauore æstuo, formidinis metu tabesco, timor & tremor animam meam quassauerũt. Si exilio trusus sum, si exilio damnatus sum, si exilij pœnã lugeo, si damnationem exilij gemo, vinculo seruitutis addictus, conditionis pondere pressus, seruili opere mancipatus, egeo infaustus, mendico infœlix, publicam pasco alimoniam: nemo egenti manum porrigit, indigenti nullus succurrit, apud nullum miseratione dignus sum. Omnium misericordia dissolutus sum, qui misereatur non est. Omnes mendicantẽ spernunt, esurientem nec micis suis reficiunt. In os sitientis nullus stillat guttam refrigerij, nullus mihi præbet vel modicum rorem. Effectus sum enim cunctis abominabilis. Quicũque me cõtuentur, vt vlcerosum contemnũt, vt fœtentẽ expuunt, & leprosum tangere horrent. Iacet caro astricta ferro, iacet pressa catenis, iacet ligata vinculis, iacet vincta compedibus. Non desunt tormenta, non desunt cruciamenta, non sunt minus supplicia, quotidie recrudescit in me sæuitia. Corporis mei carnifices nouis me cruciatibus lacerant, inaudito genere pœnarum viscera mea & mẽbra dilaniant, quicquid possunt super me, crudele excogitant. Caro mea plagis secta computruit, semiusta latera saniem fundunt, lacerata membra putredinem fluunt. Cum fletibus sanguis manat, cum lacrymis cruor stillat: non est solus cruor lacrymarum, sed vulnerum. Consumptus sum in dolore miser, in dolore & animus & corpus deficit. Mens iam victa est, anima dolore præclusa est. Multa intolerabilia sensi, multa acerba sustinui, multa grauia pertuli, tam graue & crudele vulnus excepi, inopinato vulnere oppressus sum, momentaneo interitu percussus sum, improuisum me in tantum mali calamitas vitæ coniecit: ignorantem oppressit subita calamitas, repẽtini interitus casúsque me subruerunt. Cur infœlix natus sum? cur in hanc miseram vitã proiectus sum? Quid miser hanc lucem vidi? vt quid misero huius vitæ ortus occurrit? Vtinam ocius egrederer à seculo quamlibet fessus, qua iam ratione recederem? Sed heu miseris expectata mors tardè venis. O mors quã dulcis es miseris! quàm suauis es ô mors amarè viuentibus! quàm iucunda es ô mors tristibus atque mœrentibus! Accedat ergo ad vitæ magnum malum mortis grande solatium. Sit vitæ terminus finis tantorum malorum. Det

A finem miseriæ requies sepulturæ. Et si non vita, saltem vel mors miseri incipiat. Mors malorum omnium finem ponit, mors calamitati terminum prębet, omnem calamitatem mors adimit. Melius est bene mori quàm malè viuere: melius est non esse, quàm infœliciter esse. Ad comparationem miseriarum mearum, fœliciores esse mortuos quàm viuentes. Parcite dolori meo, quæso parcite, mœrori meo quæso ignoscite. Angustiæ meę veniam date, indulgete meis doloribus, in tanto dolore cõtra me cõmoueri nolite. Percussionem enim meam plango, calamitatem meam deploro, familiarem cladem miseriæ meæ lugęo, non

B valeo consolari miser. Impatiens est enim dolor meus, infinitus est mœror meus. Nullatenus lenitur vulnus meum, nullus lacrymis modus est, nullus dolorum finis est. Iam nulla fiducia animi est, iam ferre non potest animus, iam victus miseriis concidit animus. RATIO. O homo, quid tantùm diffidis animo? cur adeò mente debilitaris? cur animo tantùm diffunderis? cur spei fiduciam omnẽ amittis? Quare tanta pusillanimitate deieceris? quare in aduersa frangeris? Omitte tristitiam, desine esse tristis, tristitiam repelle à te, mœstitiæ noli succumbere, noli te multæ dare tristitiæ. Repelle à corde dolorem, ab animo exclude dolorem, inhibe impetum dolo-

C ris, vince animi dolorem, supera mentis dolorem. HOMO. Qualiter, quo pacto, quomodo, quemadmodum, qua ratione, qua arte, quo consilio, quo ingenio? RATIO. Omni opere, omni vi, omni arte, omni ratione, omni consilio, omni ingenio, omni virtute, omni instantia. Sume luctamen contra temporales molestias. Esto in cunctis casibus firmus, patienter tolera omnia, omnia aduersa æquo animo tolera. Noli singularem conditionem tuam intendere: non est sola tua à te consideranda calamitas, non est sola tua à te pensanda acerbitas. Respice similes aliorum casus, intende miserias eorum quibus acerbè aliquid accidit. Dum tibi aliena pericula me-

D moras, mitius tua portas: aliorum enim exempla dolorem releuant, alienis malis faciliùs consolatur homo. Quid incusas acerbissima tua decreta? Quid causas tui periculi tantùm luges? Non sunt noua tua supplicia, habes exempla calamitatis. Quanti tales casus, quanti talia pericula pertulerunt? Patienter ab vno ferendum est quod multis accidit tolerabile. Pœna huius vitæ breuis est. Et qui affligit, & qui affligitur mortalis est, tribulatio huius temporis finem habet. Transeunt omnia seculi huius nec permanent: quia omne quod venit stare non potest. Nihil est diu, nihil tam longum quod non in breui finiatur.

Habent sub cælo finem suum omnia. Impossibile est vt homo sis & non gustes angustias. Dolor & tristitia omnibus communia sunt. Omnia in hoc seculo euẽtu simili sustinemus. Nemo in perpetuum expers mali est: nemo est qui in hoc seculo nõ doleat, nullus est qui in hac vita positus nõ suspiret. Vita ista lacrymis plena est: vita ista à fletibus inchoat. Qui nascitur, à fletu incipit viuere: flentes proiicimur in hanc miseram vitam: ipse ortus sequẽtium dolorum est gemitus. Interpone ergo tibi rationem, præualeat tibi ratio, tempera animum ratione, vim tanti mœroris reprimat ratio. Confirmato animo nullum periculum pertimesces. Oportet nos per multas tribulationes introire in regnum Dei. Non sunt cõdignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam. Quod in præsenti est tribulationis in nobis, momentaneum est & leue: quod æternum est in nobis, supra modum est pondus excellens gloriæ. Vtilis est tribulatio, vtiles sunt vitæ huius pressuræ. Malorum prauitas non te occidat, sed erudiat, prauorum aduersitas non te deiiciat, sed extollat. Humana tentatio arguat te, non interficiat. Quantò enim in hoc seculo frangimur, tantò in perpetuum solidamur: quantò in præsenti affligimur, tantò in futuro gaudebimus. Si hîc flagellis atterimur, purgati in iudicio inueniemur. Semper Deus hîc vulnerat, quos ad salutem perpetuam parat. In fornace probatur aurum, vt sorde careat: tribulationis camino purgaris vt purior appareas. Persecutionis igne conflaris, vt omni peccatorũ sorde purgeris. Ad probationem sunt ista omnia quæ sustines: non igitur murmures, non blasphemes, non dicas, Quare sustineo mala? Cur affligor? Vt quid mala patior? Sed magis dic, Peccaui, vt etiam dignus non recepi, æqualem vindictam peccati mei non sentio, minus me percussum quàm merebar, agnosco, iuxta modum criminis, minor est retributio vltionis. Secundum meritum peccatorum, dispar est causa pœnarum. Nõ sunt tanta supplicia, quanta extiterunt peccata. Qui enim in flagellis murmurat, Deum plus irritat, furorẽ Dei prouocat, iram Dei indignantis plus sibi exaggerat. Qui verò aduersa patienter tolerat, Deum citius placat. Si enim vis purgari, in pœna te accusa, & Dei iustitiã lauda. Ad purgationem tuam proficit, si ea quæ pateris, ad iustitiam Dei retuleris: si pro irrogata miseria, humilis Deum glorificaueris. Corripit enim te Deus flagello piæ castigationis, & arguit & exercet in te disciplinam. Et qui parcendo te ad se vocat, feriendo vocat vt redeas. Cogita homo quoslibet mundi cruciatus, intende animo quascumque seculi pœnas, quoscum-

E que tormentorum dolores, quascumque dolorum acerbitates: compara hoc totum gehennæ, & leue est omne quod pateris. Si timeas, illas pœnas time. Istæ enim temporales sunt, illæ æternæ. Istæ finem habent, illæ perpetuæ sunt. In istis moriendo, tormenta recedunt: in illis moriendo, æternus dolor succedet. Si enim conuersus fueris, emendatio est quod pateris. Conuersum namque à peccatis flagella absoluunt, conuerso instantia flagella ad purgationem proficiunt. Qui enim hîc castigatus corrigitur, illic liberabitur: qui verò nec sub flagello corrigũtur, & temporali pœna & æterna damnabuntur. Et in hoc prius iudicantur seculo, & illic denuò in futuro.

F His duplex damnatio est, gemina his percussio est, quia & hîc habent initium tormentorum, & illic perfectionem pœnarum. Scito autem homo, nullum tibi aduersari potuisse, nisi Deus potestatem dedisset, nec potestatẽ habuisset in te aduersarius, nisi permitteret Deus. Vniuersa quæ accidũt tibi absque Dei non veniunt voluntate. Iniquorum potestas super te, ex Dei datur licentia. Qui tibi aduersantur, Dei faciunt consilium. Manus Dei te ad pœnam tradidit, indignatio Dei te affligere iussit, ipse iratus iussit in te mala omnia exerceri. Nam & quòd infirmaris, quòd corporis morbis afficeris, quòd languorũ stimulis cruciaris, quòd passionibus animę quateris, quòd mentis angustia torqueris, quòd grassante im-

G pugnatione spirituum agitaris, hoc ipsum pro peccato tibi diuina iustitia irrogat, & ipsum pro culpa tibi diuini iudicij infertur sentẽtia. Omnis enim aduersitas rerum, delictorum tuorum meritis excitatur, tua contra te dimicant arma, sagittis tuis cõfoderis, telis tuis vulneraris. Per quę enim peccasti, per hęc & torqueris. Secutus es enim carnem, flagellaris in carne: in ipsa gemis in qua peccasti, in ipsa gemis in qua deliquisti. Ipsa est tibi censura supplicij, quæ fuit causa peccati. Vnde corruisti ad vitia, inde luges tormẽta. Discute consciẽtiam tuam, intende mentem tuam, examina

H te, loquatur tibi cor tuum, considera meritum tuum. Iustè arguêris, iustè flagellaris, rectò iudicio iudicaris. Procella iusta conterit te, iustitiæ pœna te premit. Nihil enim boni agis, nihil rectè facis, nihil æquum perficis, nihil iustum geris, nihil Deo dignum informas. Quotidie peccas, quotidie laberis, quotidie præceps in deterius vadis. Elatio tua non residet, superbia non deponitur, timor & iactantia non cohibetur. Rapit te furor, inflammat ira, clamor excitat, commouet indignatio: paratus ad iram supra modum irasceris, supra mensuram animi furore moueris. Zelaris bonis, inuides melioribus, alienis fœlicitatibus

æmularis, alienis virtutibus ſemper inuidus extitiſti. Cui vnquam non detraxiſti? quem non laceraſti? Cuius non abroſiſti vitam, cuius non iactaſti infamiam? Fallax, inconſtans, infidus, auarus, tenax, ſterilis, inhumanus, infructuoſus: cecidiſti in concupiſcentias ſeculi, defluxiſti in cupiditatibus mũdi. Flagrans in terreno amore, congeris res perituras, neſcit ſatiari cupiditas tua eſcis. Si in libidine perduras, ſi in flagitio perſeueras, ſi in luxuria permanes, ſi in carnali amore perſiſtis: Heu quamdiu, quem ad finem, quouſque errabis homo? Iam tandem peccare quieſce, iam tandem deſine ab ſcelere, aliquando mores malos commuta in melius. Cur in peccati ſordibus permanes? Cur in voluntate peccãdi perſiſtis? Noli diu errare miſer, de malo iam mutare in melius: pone peccati finem, pone legem nequitiæ. Habeat culpa modum, habeat iniquitas terminum: culpas tuas vel verberatus agnoſce. HOMO. Heu me indignum! heu me infœlicem! heu me miſerum! neſciebam quòd pro mea iniquitate percutior, ignorabã quòd pro meo merito iudicor, quòd iuſtum iudicium de mea ſit iniuſtitia. Tu autem mihi indicaſti, tu mihi manifeſtaſti, tu mihi notum feciſti, per te cognoui quod neſciebam. Iam pro certo ſcio, iam certum habeo, iam nõ me latet, manifeſtum mihi eſt, ſatis mihi cognitum eſt, perpenſum mihi eſt ſatis, iam exploratum eſt mihi. Occultum mihi iam non eſt, iam mihi non eſt ambiguum, iam non eſt mihi abſconditum. RATIO. Inde eſt, homo, inde omnis calamitas iſta, inde eſt iſta acerbitas, inde iſta crux, inde iſta pœna, inde iſta ærumna. Ex te natę ſunt cauſę peccatorum tuorum, non ex aliquo caſu, non ex aliquo euentu, nõ ex quolibet fortuitu. Iſte languor proprię culpæ eſt, iſta ægritudo propriæ iniquitatis eſt. An aliud tibi videtur, an aliter putas, an aliter exiſtimas, an aliter ſentis, an aliud contueris, an aliud iudicas, an aliud deputas? HOMO. Nihil ſanè, nihil prorſus, nihil penitus, nihil omnino: nihil habeo quod contradicam, credo veritati, negare non poſſum, fateor eſſe verum. Quis hoc dubitat, quis iſtud ambigat, quis iſtud neget? RATIO. Si ita eſt, ſi certum habes, ſi perpenſum eſt, ſi exploratum eſt, aufer à te iam vitium, crimen remoue à te, à vanitatis te malo coërce, à vitio & peccato te retrahe. Fuge iam vitæ maculam, fuge vitæ turpitudinem, puritate vitæ veteres maculas ablue. HOMO. Bene dicis, bene doces, bene inſtruis, bene admones, bene perſuades, bene inſtituis. Ego optabam à peccati nexu reſolui, cupiebam à conſuetudine mala retrahi, deſiderabam à vitio recedere, quærebam vſum nequiſſimum ſuperare. Sed heu difficile

A eſt prauam conſuetudinem vincere, prauus vſus vix aboletur, aſſidua conſuetudo in naturam vertitur: aſſiduo vſu innaturatur vitium. Animus ſceleribus aſtrictus, diuelli ab eis vix poteſt. Tanta ſunt mea vitia, vt vix euelli poſſint: vix credo peccata mea vllo ſpatio temporis poſſe exoleſcere. Vltro me miſerum antea vitiaui, ſpontaneo me dudum pollui, proprio me prius arbitrio perdidi, propria voluntate me maculaui. Bonus eram, ſponte mea ad peccatum dilapſus ſum: liber eram, ſpõte mea factus ſum debitor mortis. Infœlix ego, peccatum ſponte mihi primus ipſe paraui. Ego prius occaſionem peccandi amplexus ſum.

Proprium arbitrium, pro libero.

B Nunc peccati vſu adſtrictus detineor, mala conſuetudo me ſibi grauiter implicauit, vſus peccandi neceſſitatis vinculis me adſtrinxit. A delicto diſcedere volo, nec valeo. Quæro à lapſu reſurgere, & non valeo vſui repugnare. Trahor boni amore, retrahor malæ conſuetudinis lege. Lõga conſuetudo in me vim ſibi & legem fecit. Longus peccandi vſus me ſuperatum obtinuit, peccata mea conſuetudine duruerunt. Volo agere bonum, ſed deſideria conſueta non ſinunt. Cõſuetudine peccandi quando neſcio, ſic delinquo, peccati vſum & quãdo non opto, incurro. Repugnante carnali conſuetudine, implere bona non valeo: prauo vſui cõtraire nitor, ſed carnis deſiderio adgrauor. Ad iuſtitiam me amor erigit,

C ſed ad peccatum conſuetudo conſtringit. RATIO. Reluctа contra malam conſuetudinem, contra conſuetudinem peccandi tota virtute repugna. Vince vſum carnalem etiam cum dolore. Quamuis cum dolore, vſui malo reſiſte: quamuis cum difficultate, pernicioſam conſuetudinem vince. Propone tibi aduerſus præſentes carnis ardores, futuri ſupplicij ignes. Superet æſtum libidinis recordatio æterni iudicij. Memoria ardoris gehennę, ardorem excludat luxurię. Fornicationis pœnam, metus grauioris ſupplicij vincat: fortior dolor, dolorem minorem exſuperet. Patienter leuiora portabis, ſi grauiora fueris recordatus. Verſetur etiam ante oculos tuos imago

Remedium contra carnis concupiſcentias, & voluptates.

D futuri iudicij, prouide quod poſtmodum eris paſſurus, futuram Dei ſententiam cogita, futura Dei iudicia ſuper te formida. Terreat te gehennæ metus, terreat te futuri iudicij ſententia, reuocet te pœnarum terror à culpa. Vitæ tuæ terminum quotidie intuere, omni hora habeto mortem præ oculis. Ante oculos tuos tenebrarum ſemper verſetur aduentus, de morte tua quotidie cogita, finem vitæ tuæ conſidera. Recole ſemper diem mortis incertum, eſto ſollicitus ne ſubitò rapiaris. Quotidie dies vltimus appropinquat, quotidie ad finem tendimus, quotidie viam vitæ

trãſimus. Ad mortem quotidie properamus, ad vitæ terminũ quotidie tendimus, momentis decurrentibus ad finem ducimur. Neſcimus quid hodie nobis contingat, neſcimus quando extremum tempus nobis adueniat, ignoramus ſi hac nocte animam noſtrã conditio mortis repoſcat. Finis noſter nobis abſconditus eſt, venturi exitus ignorantia nobis incerta eſt. Improuiſus eſt mortis occurſus, incertus euentus & finis omnium. Dum neſcimus repentè mors venit, dum nõ æſtimamus, improuiſi tollimur: dum ignoramus, repentè ſubtrahimur. Timeamus ne dies illa tanquam fur nos rapiat: ne nos turbo diuini iudicij, dũ ignoramus, diripiat: ne nos repentè interitus auferat: ne ignorantes, calamitas ſubitò comprehendat: ſpiritus qui ad peccandum ſuccẽdit, peccantem ſæpè ſubitò rapit. Qui viuentes inflammat, morientes ſubitò deuorat. Qui inflectit ad vitia, pertrahit ſubitò ad tormẽta. Quantos ad pœnam mortis improuiſa calamitas ſtrauit! quãtos improuiſus exitus rapuit! quanti ſubitò ſubſtracti deficiunt! quanti dum mori non exiſtimant, auferuntur! quanti ad mortem ſubitò rapiuntur! quanti repentè ad æterna ſupplicia deducuntur! Aſpice ergo ex alieno merito quid timeas, reſpice ex alieno exitio quid paueſcas. Euita foueam in qua vides coram te aliũ cecidiſſe: pericula aliena in te pertimeſce, alienos caſus tua fac eſſe pericula. Morientis vocatio, tua ſit emendatio, & aliorum perditio tua ſit cautio. Retrahat te à peccato impiorum interitus, abſtrahat te à culpa pereuntium pœna: delinquentium finis te corrigat, reproborum interitus te abducat, iniquorum pœna ad tuam ſalutem proficiat. Quod malè feciſti, dum potes, emenda: dum potes à peccato & vitio te reuoca. Dum tempus eſt, clama: dum datur ſpatium, luge: dum eſt licentia, pœniteas. Feſtina, dum potes, plãge dum adhuc anima verſatur in corpore; dũ adhuc viuis, remedium tibi futurum adquire. Priuſquam te dies mortis præueniat, priuſquã te profundum abſorbeat, priuſquam te infernus rapiat. Vbi iam nullus indulgentiæ locus, vbi nulla pœnitentię patet libertas, nulla correctionis datur licentia: vbi nullus eſt ad confeſſionem recurſus, ad veniam nullus regreſſus. Homo. Verum dicis, verum loqueris, narras mihi quod opportunum eſt, informas me quod magis mihi expedit: nihil eſt melius, nihil gratius, nihil acceptius, nihil iucundius: nihil magis me delectat, nihil me magis gratificat. Id ſolùm quęro, id ſolũ ſcire volo, id noſſe tantummodò cupio, ſi eſt ſpes in confeſſione, ſi eſt fiducia, ſi eſt remiſſio, ſi eſt venia, ſi eſt indulgentia, ſi eſt locus per pœnitentiam regredi ad iuſtitiam. Ratio. Eſt planè, eſt prorſus,

E eſt vtique, eſt profectò, eſt proculdubiò. Cõfeſſio ſanat, confeſſio iuſtificat, confeſſio peccati veniam donat. Omnis ſpes in confeſſione conſiſtit, in confeſſione miſericordia eſt. Certiſſimè igitur crede, nullo modo hæſites, nullo modo dubites, nullatenus de miſericordia deſperes: habeto ſpem in confeſſione, habeto fiduciam, non deſperes remedium ſanitatis: qui enim veniam de peccato deſperat, plus ſe de deſperatione, quàm de commiſſo ſcelere damnat. Deſperatio auget peccatum, deſperatio peior eſt omni peccato. Corrige igitur te, & indulgentię habeto ſpem: depone iniuſtitiam & ſpera vitam: depone iniquitatẽ & ſpera ſalutem. Quamuis enim criminoſus,
F quamuis ſceleratus, quamuis criminibus infandis oppreſſus, non denegatur pœnitentiæ locus: facilè pœnitentibus diuina miſericordia ſubuenit. Per pœnitentiam indulgentia datur, per pœnitentiam delicta abſterguntur. Homo. Heu miſerum me! Spem perdideram, fiduciam amiſeram, diffideram animo, fractus fuerat animus, in deſperatione pœnæ reciderat animus. Iam regreſſus ſum ad ſpem, iam recepi fiduciam, ſpem indulgentiæ iam habeo: de pietate Dei ſpero, de bonitate Dei non dubito. Habitabo iam in ſpe, erexit me ad ſpem pietas eius, dedit mihi ſpem vitæ in pœnitentia. Si Deus igitur reſpexerit, ſi in auxiliũ mihi acceſſerit, ſi ad implendum quod cupio adiuuerit:
G hoc facere decreui, hoc ſtatui, defixum hoc animo meo eſt, euelli hoc animo nõ poteſt. Ratio. Deus tibi optata tribuat, Deus votis tuis faueat, Deus votorum te compotẽ faciat, Deus voluntatem tuam in bonum perficiat, Deus vota tua confirmet, Deus votis tuis ſuffragetur, Deus tibi ꝙ optas, tribuat, Deꝰ tibi vota tua accedere faciat: omnia Deo fauẽte agas. Si igitur cordi eſt, ſi voluntati eſt, ſi voti eſt, ſi animi eſt, ſi deſiderij eſt: ora iam, pete nunc, obſecra, ne taceas, erumpe in vocem & clama fortiter. Plãge iniquitates tuas, mala quæ geſſiſti flendo commemora: reatus tui dolorem plange, pœnam tuam flendo co-
H gnoſce. Lamenta pœnitentiæ te lauent, mœroris vnda te irriget, compellat te plangere fluuius lacrymarum. Homo. Heu mihi infœlix anima, in tantis peccatis, in tantis criminibus, in tam multis iniquitatibus, quid primùm plorem? quid primùm plangam? quid prius lugeam? quas lacrymas ſumam? non ſufficit memoria referre tantorum criminum geſta: peccata quoque mea mihi ſenſum doloris tulerunt. Hebetudine cordis coagulatæ ſunt lacrymæ. Obriguit animus nullo mœrore compunctus. Anima mea in ſtuporem conuerſa eſt, inſenſata facta eſt anima mea. O lacrymæ vbi vos ſubduxiſtis? vbi eſtis fontes lacryma-

Confeſsionis fructus.

Deſperatio.

Cordis hebetudo ex peccatis.

rum? vbi es mœroris vnda? vbi estis lamenta? Redite obsecro lacrymæ, mouemini fontes lacrymarum, aspergite me fletibus, fluite super faciem meam, humectate maxillas meas, genas meas irrigate, date mihi plāctum amarum. Inter omnes ego grauius cecidi, inter omnes deterius corrui, omniū impiorum pœnas scelere meo vici, tartarea tormēta vix malis meis sufficiunt. Non est peccatum super peccatum meum, non est iniquitas super iniquitatem meam, nequiorem me cunctis peccatoribus penso, comparatione mea nullus iniquus est. Iustè pœnas debitæ infœlicitatis exsoluo, iustè tantis suppliciis cōteror, ex meo peccato mala mihi omnia aduenerunt. Deus ista in me inducit, affligit me iusto iudicio, rependitur factis meis congrua vicissitudo. Minus tamen retribuitur quàm ipse deliqui, peccatorum meorum minor vicissitudo rependitur, plaga mea culpa mea durior inuenitur. Leuior est peccato meo pœna damnationis. Grauius est quod admisi, leuius est quod tolero. Grauior est culpa quam feci, minor est vindicta quam perfero. Penso malum quod gessi, non est tantum quod patior. Leuior plaga mea pondere peccatorum meorum. Aliud est, prorsus aliud quod amplius me affligit, quod me magis contristat, quod me magis perturbat, quod me magis terrificat. Cui simile malum nullum inuenitur, cui incomparabilis omnis pœna est, quod omnibus suppliciis antefertur, quod antecellit cuncta tormēta, quod exuperat omnia mala. RATIO. Heu anima, quid est quod multum metuis, quid est quod te magis corripit, quid est quod ampliꝰ ad mœstitiam te adpellit? Quid amplius reformidas? quid amplius pauescis? quid amplius metuis? HOMO. Metuo diem iudicij, metuo diem tenebrarum, diem amarum. Perpendo quidē malum quod tolero, sed amplius quod restat, formido. Lugeo quæ in hac vita patior, sed post hanc ne grauiora patiar pertimesco. Sententiam licet tolerem in pœna, tormenta tamen gehennæ formido ex culpa. Iā præsens pœna laniat, sed futura me magis conturbat. Grauia sunt quæ iam sustineo, grauiora in perpetuum timeo. De præsentibus quidem pœnis doleo, sed de futuris amplius ingemisco. Succurre mihi Deꝰ meus antequàm moriar, antequàm me mors prę ueniat, antequàm me tartara rapiant, antequàm me flamma cōburat, antequàm tenebrę me inuoluant. Subueni priusquam gehennæ ignibus deuorer, priusquam sine termino crucier. Reus enim timore iudicij tui terreor, pauore peccati iram tuam formido, immanitate sceleris trepidāte conscientia metuo. Si enim vix iustus saluabitur, ego impius vbi ero? Quid faciam dum

A venerit tremendi formido iudicij? cùm examen iudicij venerit, quid respondeam? Quid ero dicturus, cùm ante tribunal Christi fuero præsentatus? Væ diem illum, quando peccaui! vę diem illum quando transgressus sum! vę diem illum quando malum expertus sum! Vtinam non illuxisset mihi, vtinam nō fuisset ortus super me, vtinam non apparuisset. O dies detestanda, ô dies abhominanda, ô dies penitus nec dicenda, quæ me in hoc seculum protulit, quæ mihi claustra partus aperuit, quę ortus mei ostia reserauit. Dies illa à luce in tenebris permutetur, profunda illum caligo confundat, æterna illum cæcitas obruat. Amittat B temporis statum, omni memoria extinguatur, nullis seculis digna memoretur. Melius mihi fuerat non esse ortum, melius non fuisse genitum: melius vt non fuissem in seculo procreatus, quàm ęternos perpeti cruciatus. Flete me cælum & terra, luge me omnis creatura, plorate me omnia elementa. Ingemiscite super me vniuersum genus, & quo potestis vitæ sensu super me lamentum effundite. Peccaui crudeliter, lapsus sum fortiter, cecidi grauiter, corrui miserabiliter: nullum inuenitur peccatum, cuius sordibus non sim coinquinatus, nullus est morbus vitiorum, à quo non traxi contagium, nulla sordium sentina extitit, quæ in me miserum non confluxit. Probrosus, sce- C leratus, flagitiis cunctis obrutus, innumerabiliter frequentaui impudicitiam fœditatis. Vt bene viuerem vltra promisi, quod pollicitus sum nunquam seruaui. Semper ad peccatum meum redij, semper delicta mea iteraui. Nunquam in melius mutaui mores, nunquā à malis factis recessi. Plurimos etiam maculaui me perdens, plurimos prauis moribus, in iniquitatem peruerti. Scelere meo multæ animę perierūt, exemplis vitę meæ multi subuersi sunt. Ego multis causa malorum fui. Per me, multorum propositum maculatū est: per me, nomen sanctitatis laceratum est. Orate pro me ad Dominum viri sancti, obsecrate pro me plebs omnis sanctorum, implorate pro me o- D mnis chorus iustorum, si fortè misereatur mei Deus, si fortè recipiat me, si fortè deleat peccatum meum, si auferat iniquitatem meam, si misericordiam præstet mihi. Iratus est enim super me nimis, compleuit furorem suum in me, effudit iram indignationis suæ super me, propter multitudinem iniquitatis meæ, quia creuerunt auersiones, quia multiplicatæ sunt præuaricationes. Væ mihi quia defluit anima mea, væ mihi quia consumptus sum. Afflicta mœrore, contrita luctu, extenuata gemitu, quis miserebitur tui anima? Quis consolabitur te, quis dabit lamentum pro te? Magna est sicut mare contritio tua, afflictio tua sicut pe-

lagus sæuiens, dolor tuus quasi fluctus tumēs. Quæ tempestas non irruit super te, quæ procellæ non acciderunt tibi? Plena es fluctibus, plena es tempestatibus anima. Omnes moles molestiarū, omnes turbulētissimæ tēpestates super caput tuum intonuerunt. Vbi es custos hominum? vbi es animarum redemptor? vbi es pastor? cur spreuisti me? cur auertisti faciem tuam à me? Vt quid longè factus es à me consolator animę meæ? Reuertere iā Deus meus, ne me obliuiscaris in finem, ne me in perpetuum deseras, ne me ad perdendum in potestate dæmonum derelinquas. Licet offensa sit grauis, tu autem clemens, tu pius es, tu multæ miserationis. Nullum relinquis, nullum spernis, nullum detestaris, nullum recusas à misericordia: sed vltrò ferens, clementer peccātes expectas vt redeant. Quanti enim scelerati, quanti luxuriis dediti, quanti concupiscentiis saginati, bonitate tua ad indulgentiam peruenerunt? Ostende & in me clementiam tuam, pateat & mihi venia, pateat & indulgētia. Nō abneges vni quod plurimis contulisti. Scelera mea non defendo, peccata mea non vindico: displicet mihi quod feci, offensam fateor, errorem confiteor, culpam agnosco, vocem confessionis aperio. Suscipe quæso domine, vocem confitentis, attende vocem precātis, audi vocem peccatoris clamantis. Peccaui Deus, miserere mei: peccaui Deus, propitiare mihi: parce malis meis, ignosce peccatis meis, indulge sceleribus meis, dele culpas meas gratia tua. Si enim iniquitates nostras recordatus fueris, quis sustinebit? ad examen tuum nec iustitia iusti secura est. Quis est enim iustus, qui se audeat dicere sine peccato? Quis pręsumat coram te aliquid de iustitia? nullus enim mundus in conspectu tuo. Ecce inter sanctos nemo est immaculatus. Ecce qui seruierunt Deo non fuerunt stabiles, & in angelis reperta est prauitas. Stellæ non sunt coram te mundæ, cæli non sunt mundi in cōspectu tuo: quātò magis ego abhominabilis & putredo, filius hominis vermis, hausi quasi gurges peccatū, & bibi quasi aquas iniquitatem? Qui commoror in puluere, qui habito in domo lutea, qui terrenum inhabito fundamentum. Memorare Domine quæ sit mea substantia, memento quia sum terra, memento quia cinis & puluis sum. Operi manuum tuarum porrige dexteram, consule infirmæ materiæ, succurre carnali fragilitati meæ. Infirmæ cōditioni pateat regressus salutis. Pateant tibi vulnera mea, coram te ægritudo mea. Tu vides quantò saucius sim & languidus. Medicinam qua saner tribue, medelam qua curer, impende. Respice infectum vitiis, reforma corruptum peccatis. Extingue in me flammas concupiscentiæ,
E iacula ignita diaboli me vltrà non penetrent, non exardescant in me vlterius. Tu enim scis tētationes quas porto, tu scis fluctus quos patior, tu nosti tentationes quas tolero. Vbi lapsus sum, vbi fluxus sum, vbi infœlix demersus sim, tu scis. Incurri negligens in ruinā, corrui incautus in turpitudinis foueam, descendi in profundum malorum miser. Eiice animam meam captiuam ab inferis, non me concludat profundum, non mihi deneget exitū. Ecce dies metuendus iam imminet, iam dies vltimus appropinquat: nihil superest mihi præter tumulum, nihil superest præter sepulchrū. Parce mihi antequàm eam, munda me antequàm ab hac vita recedam, solue priusquàm
F moriar peccatorum meorum vincula.

Ratio. Commotus sum ad lacrymas tuas, ad fletus tuos compunctus sum. Lamentatio tua me resoluit, lamentatio tua lacrymas mihi exigit. Lamentando ad lacrymas me coëgisti, lamentando ad fletum me commouisti, ad lamentum tuum lacrymas fudi, ad planctum tuum lacrymis resolutus sum. Deus tibi omnia optata tribuat, Deus culpas tuas parcendo ignoscat, peccata tua laxando dimittat. Criminum tuorum maculas abluat, ab omni te mali labe detergat, liberet te ab imminente peccato. Age itaque iam vt oportet, age vt decet, age vt dignū est, age vt æquū est, age vt rectum est. Propone vlterius vt non pecces, ne vltra delinquas, statue. Caue cul-
G pas tuas iterare, caue mala repetere. Ad vitiū ex quo te abscidisti ne reuoces, quæ deliquisti ne iteres. Trāsacta mala ne repetas, quo lapsus denuò non delinquas. Non te polluas post lamentum, post pœnitentię luctum non redeas ad peccatum, ne denuò committas. Deplorato delicta, ne rursus facias quod iterum plangas, ne culpam pro qua veniam postulas iterare præsumas: inanis est pœnitentia, quā frequens culpa coinquinat. Vulnus iteratum tardius sanatur, frequens peccans & lugens veniam vix meretur. Nihil prosunt lamenta, si replicantur peccata: nihil valet veniam malis
H poscere, & mala denuò iterare. Persiste ergo in confessione, esto in pœnitentia firmiter cōfirmatus. Vitam bonam quam cœpisti tenere, nō deseras, propositum bonæ vitæ conserua iugiter. Beatus eris si permanseris, beatus si perseueraueris. Salus perseuerātibus promittitur, præmium perseuerantibus datur. Beati qui custodiunt iudicium & faciunt iustitiam in omni tempore. Non est beatus qui bonum facit, sed qui incessabiliter facit. Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

Explicit liber primus.

INCI-

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

Capvt I.

Væso te anima, deprecor te, imploro te, ne quid incōsultè geras, ne temerè aliquid facias, ne repetatur malum, ne renascatur peccatum, ne redeat iniquitas, ne recurrat malitia, ne denuò exoriatur nequitia, ne resumat iniustitia vires. Scito homo temetipsū, scito quid sis, scito cur ortus sis, quare natus sis, in quos vsus genitus sis, quare sis factus, qua conditione sis editus, ad quam rem sis in seculo procreatus. Memento cōditionis tuæ, esto quod factus es, qualem te fecit, qualem te factor condidit, qualem te creator instruxit. Serua rectam fidem, tene sinceram fidem, custodi intemeratam fidem. Maneat in te recta fides, sit in te incorrupta fides confessionis. Nulla te insipiens doctrina decipiat, nulla religio peruersa corrumpat, nulla prauitas à fidei societate auertat, nihil temerè de Christo loquaris, nihil de Domino prauum vel impium sentias, nihil peruersè sentiendo in dilectione eius offendas. Esto in fide iustus, habeto fidem rectam, conuersationem sanctam. Ab omnibus quæ lex vetat abstine, omnia quæ scriptura prohibet, caue. Non delinquas in opere, qui in fide perfectus es. Fidem turpiter viuendo non polluas, fidei integritatem moribus prauis non corrumpas. Non admisceas virtutibus vitium, non adiungas bonis malum. Malum mixtum bonis contaminat plurima: vnum enim malum multa bona perdit. Qui in vno peccauerit, eum omnibus vitiis subiacere manifestum est. Per vnum enim peccatum multæ iustitiæ pereunt, per vnum malum multa bona possunt subuerti. In id quod delectatur corpus, animum non declines, carnali delectationi consensum non præbeas, non des animam tuam in potestate carnis, refrena mentem ab appetitu illius. Cor tuum quotidie examina, priuata examinatione occultorum tuorum discute latebras. A cogitatione noxia custodi animum, mētem tuā turpis cogitatio non subripiat. Discerne cogitationes tuas, quid vites, quid facias. Munda conscientiam tuam à peccato, sit mēs tua pura, nullæ ibi resideāt sordes: sic vitium à te abstergе, vt nec animo quippiam apud te remaneat. Scito te & de cogitationibus iudicandum.

A Deus consciētias iudicat, Deus non solùm carnem, sed mentē examinat, Deux iudex, & de cogitationibus iudicat animam. Quando titillat cogitatio praua, non consentias illi, quādo suggerit aliquid illicitum, non ibi teneas animum. Primam peccati suggestionem contemnas, non sinas eam in corde tuo manere. Quacunque hora venerit, expelle illam: vt apparuerit scorpio, contere eum. Calca serpentis caput, calca prauæ suggestionis initium. Culpam emenda ibi vbi nascitur: ipso initio cogitationi resiste, & euades cætera. Aduersum initium cogitationis certare,

B & vinces. Caput cogitationis exclude, & cætera superantur. Si sumpseris cogitationes à corde, non prorumpas in opere. Si cogitationi non consentis, operi citò resistes: quem delectatio non rapit, consensus sibi non subdit. Non potest corpus corrūpi, nisi prius animus corruptus fuerit. 32. q. 5. Non potest. Dum anima labitur, statim caro ad peccandum parata est. Anima enim carnem præcedit in crimine, nihílque potest caro facere, nisi quod voluerit animus. Munda ergo cogitatione animū, & caro non peccabit: si enim volueris vinci, omnino non poteris. Audi anima quæ loquor, ausculta quæ

C dico, attende quæ moneo. Nulla iam immūditia polluaris, nulla libidine maculeris: ab omni te carnis corruptela suspende, ab omni carnis corruptione te extrahe. Luxuria vltrà non inualescat, libido vltrà non te deuincat. Custodi à fornicatione corpus tuum, vide ne vnquam carnali contagione inquinêris. Fornicatione contaminari deterius peccatum puta. Omnibus peccatis fornicatio maior est: graue peccatū fornicatio est, fornicatio vniuersa antecedit mala: fornicatio grauior est morte: melius est enim mori, quàm fornicari: melius mori, quàm libidine maculari: melius

D animam effundere, quàm eam per incontinentiam impendere. Continentia hominem Deo proximum facit, & vbi ista manet, ibi & Deus manet.

De castitate, Cap. II.

Castitas hominē cælo iungit, castitas hominem pertrahit ad regnum. Castis cæli regnū promittitur, casti hæreditatem cæli petūt. Libido verò in infernū hominē demergit, libido ad tartara hominem mittit, ad pœnas tartari hominem libido perducit. Quòd si adhuc carnales molestias sētis, si adhuc carnalis libidinis suggestione pulsaris, si animum tuum fornicationis titillat memoria, si te ad-

D

huc luxuria tentat, si adhuc libido inuitat, memoriam mortis tibi obiice, diem exitus tui tibi propone, finem vitæ tuæ ante oculos tuos tibi adhibe. Præpone tibi futurum iudicium, præpone tibi futura tormenta, præpone tibi futura supplicia, præpone tibi inferorum perpetuos ignes, præpone tibi gehennæ pœnas horribiles.

De oratione, Cap. III.

Idem tex. repetitur lib. de cõtem. mundi, cap de oratione.

ORa lacrymis indesinenter, ora iugiter, precare Deum diebus ac noctibus. Sit sine cessatione oratio, sit frequens oratio, sint orationis arma assidua, oratio non deficiat. Insiste orationi frequenter, insiste orationi assiduè, geme semper & plange. Surge in nocte ad precem, vigila & ora. Persiste in oratione ad precem, incumbe nocturnis vigiliis, admodum clausis oculis rursum ora. Oratio feruens diaboli iacula submouet, oratio continua diaboli tela superat. Hæc prima est virtus aduersus tentationum incursus, hæc prima tela aduersus hostium tentamenta. Immundos spiritus precis expellit frequentia: immundos spiritus orationis euicit instantia. Dæmonia oratione vincuntur, oratione dæmonia superantur, omnibus malis præualet oratio.

De parsimonia, Cap. IIII.

ADime quoque tibi saturitatẽ panis, parsimonia corpus tuum castiga. Ieiuniis & abstinentiæ inseruire, pallida ora gere, aridum corpus porta. Esuri & siti, abstine & aresce. Nõ potes tentationes vincere, nisi de ieiuniis erudiaris. Escis enim libido crescit, ciborum saturitas carnis luxuriam suscitat. Edacitatis vitio crescit carnis tentatio. Saturitati libido semper adiuncta est. At contra ieiunio libido frangitur, ieiunio luxuria superatur. Sequestrata saturitate nõ dominatur luxuria. Abstinentia enim carnem superat, abstinentia luxuriam frænat. Libidinis impetum abstinentia frangit, libidinis virtutem abstinentia soluit. Sitis & fames carnis luxuriam interimit, fames & sitis carnis luxuriã superat. Vino quoque multo grauatur mens. Vinũ virus est præualens animo, vino luxuria excitatur, vino fomes libidinis enutritur. Venis vino repletis luxuria in membris pullulat, pocula instrumẽta luxuriæ sunt. Igni enim adiecto fomite, incendium magis crescit. Adiecta enim materia plus augetur flamma. Oculi quoque prima tela libidinis, visio prima concupiscentia mulieris. Mens enim per oculos capitur. Aspectus namque concupiscentiam nutrit, effe- E ctum facit, animum titillat, cor vulnerat. Subtrahe ergo visum, reprime oculos à petulantia. Nõ eos defigas in speciem carnis, nullam ad concupiscendum aspicias, nullam hoc animo attendas, vt concupiscas. Tolle occasionem peccandi, aufer materiam delinquendi. Si vis esse à fornicatione tutus, esto corpore & visione discretus. Corpore quippe seiunctus, à peccati intentione discedis. Circa serpẽtem enim positus, non eris diu illæsus. Ante ignem cõsistens, & si ferreus sis, aliquando dissoluêris. Proximus periculo diu tutus non eris. Per assiduitatem citò peccat homo. Sæpe familiaritas implicat, sępe occasio peccãdi voluntatem facit, sępe quos voluntas non potuit, assiduitas superauit. Otio etiam deditos F citò luxuria subripit, vacantem luxuria citò præoccupat. Grauius libido vrit, quem otiosum inuenerit. Cedit autem libido rebus, cedit operi, cedit industrię & labori. Libidinem quippe carnis sæpe labor vicit. Corpus enim labore fatigatum, minus delectatur flagitium. Quapropter præcaue vitium, nõ diligas otiũ, non ducas vitam in otio. Fatiga corpus laboribus, exerce operis cuiuslibet studium. Quære tibi opus vtile, quo animus plicetur. Cum opere vaca lectioni, vaca meditationi scripturarum, vaca in lege Dei. Habeto in diuinis libris frequentiam, assiduitas legendi sit tibi, sit G tibi frequens lectio, sit tibi quotidiana legis meditatio. Lectio vitæ demit errorem, lectio à mundi subtrahit vanitate. Lectio docet quid caueas, lectio ostendit quò tendas. Multum proficis cùm legis, si tamen facias quod legis, si iam & cætera bona placent, si & alia grata sunt, si in voto sunt, si in bonis cũctis animus est attentus, si in bonis cunctis animus est præparatus.

De humilitate, Cap. V.

ESto humilis, esto in humilitate fundatus. Humilitate minimum te fac, nulli te prępona, nulli te superiorem deputes. Existi- H ma omnes superiores esse tibi. Omnium minimum te existima, inferiorem te omnibus deputa. Quamuis summus sis, humilitatem tene. Si humilitatem tenueris, habebis gloriã. Quantò enim humilis fueris, tantò te sequitur glorię altitudo: caue iactantiã, caue ostentationis appetitum, caue glorię inanis studiũ. Non te arroges, non te iactes, non te insolenter extollas. Alas superbiæ non extendas, elationis pennas non erigas. Nihil de te præsumas, nihil tibi boni tribuas. De iustitiæ veritate nulla elatione superbias, de bono opere nõ glorieris. Humiliare vt exalteris, ne exaltatus humilieris. Qui enim attollitur, humiliatur:

qui exaltatur, deiicitur. Qui eleuatur, prosternitur: qui inflatur, allidítur: de excelso grauior casus est, de alto maior ruina est. Initium enim peccati superbia. Superbia angelos deposuit, tumor regna dissoluit. Elatio excelsos deiecit, arrogantia sublimes humiliauit. Humilitas autem casum nescit, humilitas casum non nouit, humilitas ruinam nunquam incurrit, nunquam lapsum passa est humilitas. Cognosce homo, quia Deus humilis venit, quia se in forma serui humiliauit, factus obediens vsque ad mortem. Ambula sicut & ille ambulauit, sequere eius exemplum, imitare vestigia eius. Existe vilis, existe abiectus, existe despectus. Displice tibi, despectus esto apud temetipsum. Qui enim sibi vilis est, ante Deum magnus est, qui sibi displicet, Deo placet. Esto igitur paruus in oculis tuis, vt sis magnus in oculis Dei: Tantò enim eris apud Deum pretiosior, quantò fueris ante oculos tuos despectior. Porta quoque semper verecũdiam in vultu de recordatione delicti, porta pudorem in facie de memoria commissi peccati, peccati pudore oculos tuos attollere erubesce. Incede deposita facie, incede abiecto vultu, mœsto ore, perculso corde, lugubri veste, sacco inuolutus, opertũ cilicio corpus. Semper lugens, semper mœrens, semper suspiria cordis emittens. Sit compunctio in corde, sit lamentum in pectore. Ad lacrymas semper esto paratus, dilige lacrymas, suaues tibi sint lacrymæ. Delectet te planctus & luctus. Planctus & compunctionem fac tibi semper, planctum & lacrymas nunquam deseras. Nulla te res de peccato securum faciat, nulla te securitatis deceptio blandiatur, nulla securitas deceptum à pœnitentiæ intentione suspendat. Incessanter in corde tuo spes & formido consistat: pariter sint in te timor atque fiducia, pariter spes & metus. Sic spera misericordiam, vt iustitiam metuas: sic spes indulgentiæ erigat, vt metus gehennæ semper affligat.

De timore, CAP. VI.

TImor enim semper emendat, timor expellit peccatum, timor reprimit vitium, timor facit hominem doctum atque sollicitum. Vbi verò timor non est, ibi perditio est morum. Vbi timor non est, ibi dissolutio vitæ est. Vbi timor non est, ibi scelerum abundantia est. In infirmitatibus tuis non contristeris, in lãguoribus tuis gratias age Deo. Valere te magis animo opta quàm corpore, valere te magis mente quàm carne. Aduersa corporis remedia sunt animæ. Ægritudo autem corpus vulnerat, mentem curat. Languor vitia

A excoquit, languor vires libidinis frangit. Si prosperitas arriserit, non attollaris, si aduersitas acciderit, non deiiciaris. Si fœlicitas eluceat, non sis iactans, si calamitas contigerit, pusillanimis non existas. Habeto temperamentum in prosperis, habeto patientiam in aduersis. Probari te in dolore cognosce ne frangaris, probari te in prosperitate cognosce ne exalteris. Æqualis esto in omnibus, mentem nec gaudio nec mœrore commutes. Omnia æquali iure sustine, ad nullam insolentiam commuteris. Nullus te imparatum inueniat, nullus sit casus, quem meditatio tua non præueniat. Propone tibi nihil esse quod non

B accidere possit, premeditare contra omnia futura, futuras semper commentare miserias. In secũdis meditare quo pacto aduersa feras, ne aliquid aduersum accidat semper animo cogita. Sapientis est periculi præuidere iacturã. Omnia meditata leuiora accidunt, expectata mala tolerabiliter feruntur. Cedit aduersus casus consilio, perspecta res non admiratur cum acciderit. Aduenientes impetus meditatio frangit, præcogitatio futuras molestias attenuat, præuisio malorum lenit aduentũ. Inopinatum enim malum fortiter ferit, acerba sunt quæ cogitata non fuerunt, grauia sunt in quibus improuisi incurrimus. Repentinum malum citò frangit: quod prouisum non est,

C vehementer affligit. Subita maris tempestas terrorem exsuscitat, improuisus hostis facilè opprimit. Omnia repentina grauiora existũt, quæ repentè accidunt, grauiora occurrunt. Ad bona igitur & ad mala præpara cor tuum, & bona & mala prout tibi euenerint, porta: & aduersa & prospera proutcumque euenerint, tolera. Quodcumque euenerit tibi, mente libera sustine. Si præuenerit iracundia, restringe illam, si preoccupauerit, mitiga eam. Tempera furorem, tempera indignationem. Cohibe animi motum, refræna iracundiæ impetum. Si non potes iram vitare, vel tempera: si non potes furorem cauere, vel cohibe. Promp-

D tior esto ad suscipiẽdam, quàm ad reddendam molestiam. Disce mala tolerare potius quàm facere. Disce mala ferre potius, quàm referre. Caue ne sis vltor iniuriarum tuarum.

De patientia, CAP. VII.

ESto patiens, esto mansuetus, esto modestus. Serua patientiam, serua modestiam, serua mansuetudinẽ. Despice opprobria illatæ contumeliæ, irrisionum probra despiciendo exsupera. Dissimulando errores detrahentium calca, contumelias detrahentium patientia exsupera. Sagittas contumeliæ patientiæ clypeo frange, præpara contra asperũ ver-

bum tolerantiæ clypeum, contra linguæ gladium, patientiæ præbe scutū. Quamuis quisque irritet, quamuis incitet, quamuis exasperet, quamuis insultet, quamuis lacesset, quamuis conuitietur, quamuis criminetur, quamuis ad litem prouocet, quamuis ad iurgium vocet, quamuis conuitium dicat, quamuis iniuriam faciat, quamuis afficiat contumeliis, tu sile, tu tace, tu dissimula, tu contemne, tu non loquaris, tu exerce silentium. Iniuriam non respondeas, conuitium non retorqueas, cōtumeliam non repetas, tene silentij patientiam, tacendo citius vinces. Disce à Christo modestiam, disce tolerantiam. Christum attende, & non doleas iniurias. Pro nobis namque passus, reliquit nobis exemplum. Palmis percussus, flagellis cæsus, sputis derisus, clauis confixus, spinis coronatus, cruci damnatus semper conticuit. Magna est virtus si non lædas à quo læsus fueris. Magna est fortitudo, si etiam læsus, remittas: magna est gloria, si cui possis nocere, parcas. Quando autem conuitiaris, propter peccata tua contigit tibi. Quādo iniuriaris, mala tua id faciunt. Quicquid tibi contingit aduersum, pro peccato tuo existima venire. Consideratione ergo iniustitiæ dolorē tempera: leuius portabis, si pro quibus infertur, intēderis. Cùm ergo derogatur tibi, tu ora, cùm maledicitur tibi, tu benedic, maledicēti benedictionē oppone, irascētē patiētia delinire, blādimento iracundiā furētis dissolue. Vince nequitiam lenitate, vince bonitate malitiam. Inimicos pacis omni modestia placa, mala aliorum tuo bono exsupera. Trāquilla etiam mente illatas cōtumelias prode, aperi tranquillo corde dolorem iniuriæ. Vulnus quamuis graue sit, si apertum est, euaporat. Valde enim comedit animum vulnus inclusum. Quanto enim magis id tegis, tanto maximè auges. Aperi ergo hoc grato animo, & non te excruciat. Si cōtristaueris in aliquo fratrem tuum, satisfac illi. Si peccaueris in eū, age pœnitentiam coram eo. Si offenderis cuiquam, repropitiare eum prece. Perge velociter ad reconciliationem tuam, offensionis tuæ citò veniam postula. Non dormias, nisi prius reuertaris ad pacem, non requiescas, nisi reconciliatus fueris fratri. Reuoca eum celerrimo dilectionis affectu, reuoca cum humilitate ad gratiā, humilitatis affectu illi prosterne te, supplici animo veniam deprecare. Petenti quoque tibi veniam, libenter indulge, poscenti indulgentiam placanter dimitte. Reuertentem statim amplectere, redeuntem confestim benigna suscipe charitate. Dimitte, vt dimittatur tibi, ignosce, vt ignosci tibi possit. Non habebis indulgentiam nisi dederis. Et si ille non supplicet, & si sibi non postu- E let dimitti, si deprecandi humilitatem nō subeat, si peccatum suum mala conscientia non agnoscat, tu relaxa ex corde, tu dimitte ex animo, tu gratis indulge, tu veniam propria voluntate concede. Dolorem cordis non reserues, dolorem animi non retentes. Aufer à corde fraternā offensionem, alienæ nequitiæ non reserues dolorem. Odium enim à regno Dei hominem separat, à cælo subtrahit, à paradiso deiicit. Odium nec passione adimitur, nec martyrio expiatur, nec sanguine fuso deletur.

De inuidia, CAP. VIII.

F QVid Zeli referam ignem? Inuidia cuncta virtutum germina concremat, inuidia cuncta bona ardore pestifero deuorat. Hæc primum sibimet nocet, primum se mordet, primum suum auctorem rodit. Inuidia animæ tinea est. Sensum comedit, pectus vrit, mentem afficit, cor hominis quasi quædam pestis depascit. Occurrat igitur contra Zelum bonitas, aduersus inuidiam charitas præparetur. De bono alterius non doleas, de alterius profectibus non tabescas. Nulla prosperitate lacereris, nullius felicitate crucieris, nullis inuidentiæ fascibus agiteris. Pacem ama, pacē G dilige, pacem cum omnibus retine, omnes in mansuetudine & charitate amplectere. Non sis in pace inuidus, non sis leuis in amicitia. Retine semper vinculum constantiæ. Habeto animi benignitatem, habeto placabilitatē mentis. Promptus esto in affectu, affabilis in sermone, grato animo affare omnes. Nullus existat sermo iurgiorum, qui concordiam diuidat. Fuge rixas, vita lites, caue contentiones. Tolle occasionem litis, litem sperne, viue semper in pace. In nulla causa contendas, in nulla actione decertare studeas. Contentio contradictionem exigit, cōtentio lites parat, contentio rixas gignit, contentio faces odiorum accendit. Pacem bonam contentio H extinguit, concordiam contentio rumpit. Si ceciderit inimicus tuus, noli gratulari, in ruina aduersarij noli extolli, non læteris super inimici interitu, ne superueniant in te similia, ne fortè conuertat Deus ab eo in te iram suā. Sit magis erga humiliatum humanus affectus, sit erga delictum compassionis intuitus. Non delectet te dolere super eum qui afflictus est. Condole in alienis calamitatibus, sociare flentibus in alienis mœroribus. Non sis durus, nō sis ferreus, non sint tibi dura præcordia. Sic alienam miseriam tanquam tuam luge. In tribulatione alterius esto tristis. Cum plangentibus plange, cum flentibus fle, cum lugentibus mentis affectum coniunge. In omnibus actibus tuis, in omni opere tuo, in omni con-

uersatione tua, imitare bonos, æmulare sanctos. Habeto ante oculos exempla iustorum, imitando cōsidera. Exempla sanctorum propone tibi, sint tibi patrum exempla disciplinæ imitamenta. Intende ad bene operandum virtutes sanctorum, intende ad benè viuendum documenta iustorum. Nullum vitæ tuæ scandalizet infamia, nullum opinio tua contristet. Disce bono flagrare præconio, habeto testimonium bonum, custodi bonam famam tuã, nullis fœtoribus obscuretur, nullis laceretur opprobriis. Caue autem gloriam popularem, vita admirationem vulgi. Contemne fauores, contemne laudem popularis fauoris. Esse magis bonus quàm videri stude. Nō exquiras si quis te extollat, aut si quis cōtemnat te. Nec fauor te seducat, nec vituperatio te frangat. Qui laudem non appetit, nec contumeliam sentit. Si contemnis laudem, facilè & vituperationem reiicies. Non ideò te bonum existimes, si bonus prædiceris. Non linguam alienam, sed conscientiam tuam interroga. Discerne te tuo non alieno iudicio, neque ex aliorum sermone, sed ex tua te mente metire. Nemo magis scire potest qui sis, sicut tu, qui conscius tui es. Quid enim prodest, dum malus es, si bonus prædiceris? Aut quid boni laus pertinet ad rē, si alius es, & aliud esse fingaris? Quapropter vita simulationem, vita fictionem, obscuriori veste non simules sanctitatem. Qualis haberi vis, talis esto. Professionem tuam & habitu, & incessu demonstra. Sit in gressu tuo simplicitas, in motu puritas, in gestu grauitas, in incessu honestas. Nihil dedecoris, nihil lasciuiæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ, nihil leuitatis in incessu tuo appareat. Animus enim in corporis habitu appa ret. Corporis gestu animus perditur, corporis gestu animi habitus panditur. Incessus ergo tuus imaginem leuitatis non habeat, incessus tuus alterius oculos non offendat. Non præbeas de te spectaculum, non des aliis de te obtrectandi locum. Non te adiūgas leuibus personis, nec tè admisceas vanis. Vita malos, caue iniquos, fuge reprobos, sperne ignauos à te. Bonis te cōiunge, bonorum consortiū appete, bonorum societatem rêquire, sanctis indiuiduè adhære. Si fueris socius conuersationis, eris & virtutis. Qui cum sapientibus graditur, sapiens est: qui cum stultis, stultus est. Similis enim simili coniungi solet. Infamiam tibi nutris, si indignis te sociaueris. Melius est habere malorum odium, quàm consortium. Conclude etiam aures tuas ne audias malum. Despice sermones impudicos, fuge inhonesta verba, nulla aures tuas sermonum impudicitia subrepat. Vanus sermo citò polluit mentem, & facilè agitur, quod libenter auditur.

A Nihil vnquã ex ore tuo quod impedire possit, procedat, nihil quod non expediat, sonus vocis erumpat. Hoc procedat ex labiis, quod aures non polluat audientis. Cauenda est verborum obscœnitas, fugienda est turpitudo sermonis. Sermo vanus, vanæ conscientię index est. Mores hominis lingua pandit. Qualis sermo ostenditur, talis & animus comprobatur. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Ab otioso etiam sermone linguam compesce, ineptas fabulas non loquaris, turpia & inania verba non garrias. Qui enim otiosa verba non reprimit, ad noxia citò transit. Minor culpa maiorem generat. Paulatim incre-

B scunt vitia, & dum parua non vitamus, in magnis prolabimur. Minima igitur euita, & ad maiora non peruenies. Praua sperne, & in deterius non incides. Ea quæ loqueris grauitate atque doctrina digna existant. Sit sermo tuus irreprehensibilis, sit expectationi audiētium vtilis. Stude loqui non quod libet, sed quod oportet. Discerne quid loquaris, quid taceas, & in loquendo & in tacendo peritus esto. Multum antè delibera quid dicas. Fuge casus linguæ, lingua tua non te perdat. Tolle insidianti occasionem, non pateat inimici iaculis os tuum, non loquaris quod excipiat aduersarius. Pone custodiam ori tuo. Labiis tuis signaculum præbe. Oppone linguæ tuæ claustra silentij, circumclude linguam munitio-

C ne custodiæ. Intende opportunitatem loquēdi, tempus proferēdi sermones inquire. Scito quo tēpore loquaris, cōsidera quando dicas, tēpore congruo loquere, tēpore cōgruo tace: tace vsquequo interrogēris, non loquaris nisi interrogatus, non dicas priusquã audias. Interrogatio os tuum aperiat, sint verba tua pauca, tolle verbositatem sermonis superflui, loquendi modum nō excedas, ne immoderatione linguæ incurras pericula. Multiloquium non effugit culpam. Multiloquium non declinat peccatum. Fluuius exundans citò colligit lutum, vltra modum flatus maris periculum parit, imbrium nimietas periculum suscitat. Linguosus homo imperitus est. Sa-

D piens verbis vtitur paucis, breuem sermonem sapientia facit. Loqui multum stultitia est. Vox enim insipientis in multiplicatione sermonis.

De mensura in verbo, CAP. IX.

MAneat igitur mensura in verbo, in sermone sit statera. Semper verba tua modera, modum loquendi non transeas. Abscide etiam linguæ vitium detrahendi. Alienam vitam non laceres, de malo alieno os tuum non coinquines. Non detrahas peccanti, sed condole. Quod in alio detrahis, hoc in te po-

tius pertimesce. Detractio graue vitium est, detractio graue peccatum est, detractio graue crimen est, detractio grauis damnatio est. Hoc omnes reprehendunt, omnes vituperãt. Hoc fœdius nihil est, hoc summæ turpitudinis est. Canum mos est lacerare, canum dente pestifero mordere, soli canes oblatrare nouerunt. Quando alij detrahis, te discute, quãdo alium mordes, tua peccata redargue. Si vis detrahere, tua te peccata retorqueant. Nõ alterius peccata, sed propria cernas, vitia tua, non aliena intende, nunquam detrahes si te perspexeris. De tua igitur correctione esto sollicitus, de tua salute & emendatione esto attentus. Detrahentes non audias, susurrantibus auditum non præbeas. Pari reatu detrahentes & audientes tenẽtur. Quod ad te quoque non pertinet, noli quærere, quid inter se loquantur homines, cognoscere nunquã desideres, noli quærere quid quisque dicat vel faciat. Euita curiositatem, omitte curas alienæ vitæ. Nulla curiositas animum tuũ capiat, nulla te concupiscentia detestandæ curiositatis subripiat, nec oblitus tuorum morum alienos perquiras. Tanta cura corrige vitia tua, quanto studio prospicis aliena.

De mendacio, CAP. X.

22. q. 2. Omne genus. OMne quoque genus mendacij summopere fuge, nec casu, nec studio loquaris falsum. Nec per testes mentiri studeas, nec qualibet fallacia vitium alicuius defendas. Caue mendacium in omnibus. Mendacio enim fides tollitur, error inducitur, veritas aboletur. Nullum iustum mendacium, omne mendacium peccatum est, omne quod à veritate discordat, iniquitas est. Leges seculi falsarios damnant, mendaces puniunt, fallaces perimunt. Si mendacium apud homines lege damnatur, si fallacia humano iudicio plectitur, si falsitas capitali pœna conscribitur, quanto magis ante Deum testem verborum & operum? Ante quem & de otioso verbo rationem vnusquisque reddet, ante quẽ & pro otioso sermone pœnas quisque lugebit. Os enim quod mentitur, occidit animam, & perdes omnes qui loquuntur mendacium, & testis falsus non erit impunitus. Refuge ergo fallaciam, declina mendacium, caue falsitatem, purum loquere, nunquam mentiaris. Esto in verbo verax, neminem mentiendo fallas, neminem mentiendo in errorem inducas, neminem mendacio fallente decipias. Nullum circumscribas verbis, nullum argumentis verborum seducas. Non aliud dicas, & aliud facias, nõ aliud loquaris, & aliud animo teneas. Prohibe etiam tibi iuramentum, tolle iurandi

E vsum, iusiurandum interdic tibi. Periculosum est enim iurare, assiduitas iurandi periuriũ facit, iurandi vsus ad periurium dúcit. Sit in ore tuo Est, sit in ore tuo Nõ est, veritas iuramento non indiget. Fidelis sermo sacramenti retinet locum. Firma etiam sit sacramenti tui fides. Fac bonum quod spopondisti. Non sis in verbis facilis, & in opere difficilis. Corã Deo facilè aliquid non promittas, sine consideratione virium nihil voueas, quod non potes facere, non pollicearis. Multum Deo reus eris, si nón reddis quod voueris. Displicent Deo qui vota sua non implent, inter infideles computantur, qui quod vouerunt, non impleuerunt. Melius est enim non promittere,

F quàm post votum promissa non reddere. In malis autẽ promissis rescindatur fides, in turpi voto, muta decretum, quod incautè vouisti, non facias. Impia est promissio, quæ scelere impletur. 22. q. 4. In malis.

Quòd Deum nihil lateat, CAP. XI.

ANte Deum nihil est occultum. Verbum iniquum nec in corde tuo dicas. Verbũ malum nec silentio abscondi potest. Omne verbum absconsum non celabitur. Panditur enim in manifesto, quod in occulto deprimitur. Quod intus agis vel dicis, palàm positum

G puta. Lapides enim quibus consciis loquimur non celabunt, & ipsi parietes quod audierũt, non tacebunt. Si homines taceant, iumenta loquentur. Ita ergo peccatum declina quasi celare non possis. Ibi pecca, vbi Deum esse nescis. Nihil celatur ante Deum. Videt occulta, qui fecit abscondita. Diuinis enim iudiciis eris reus, quamuis sis humanis absconditus. Deus vbique præsens est, spiritus eius totum implet. Maiestas eius omnia penetrat elementa. Cuncta suæ potentiæ attingit præsentia. Extra eum locus nullus est. Cognitioni eius nihil occultum est, omnia secreta vis virtutis eius irrumpit. Nulla sibi latere patitur, nullis obicibus vt non penetret, impe-

H ditur. Ipse cogitationes nouit, ipse cor inspicit. Quod intus agitur aut latet, ipse videt, quod intus dispònitur ipse comprehendit, & iam quod homo in se ignorat, ille nouit. Nemo potest etiam semetipsum effugere. Et si te nõ damnat publica fama, condemnat propria cõscientia. Nulla pœna grauior consciẽtia. Si vis autem nunquam tristis esse, bene viue. Secura conscientia tristitiam leuiter sustinet, bona vita gaudium semper habet. Cõscientia autem rei semper in pœna est, reus animus nunquàm securus est. Mens enim malæ conscientiæ propriis agitatur stimulis. Si enim in bono permanseris, tristitia elonga-

bitur à te. Si in iustitia perseueraueris, tristitia non occurret tibi. Nec plaga nec mors te terrebit, si bene & piè vixeris. Consilium autem & opus tuum semper ad dominum conuerte. In omni opere tuo Dei auxilium posce, omnia diuinæ gratiæ diuino dono adscribe. Nihil meritis tuis attribuas, in virtute tua nihil præsumas. Vis autem virtutes tuas augeri? noli prodere. Occulta virtutes pro elatione, absconde bona facta pro arrogantia. Fuge videri quod esse meruisti, quod manifestando potes amittere, tacendo custodi. Vitia verò cordis tui reuela, prauas cogitationes illicò manifesta. Vitium enim proditum citò curatur, crimen tacendo ampliatur, silentio culpa crescit. Si patet vitium, fit ex magno pusillum, si latet vitium, fit ex minimo magnum. Si tegitur, magis creditur esse malum. Malum autẽ cauere potius quàm emendare oportet. Melius est vt euites vitium, quã vt emendes, ne fortè cùm incurreris, reuocare non possis.

De bono & malo vsu, Cap. XII.

VSus enim difficile vincitur, consuetudo vix superatur, quod inoleuerit, nõ facile tollitur. Ancipitem diu delibera sententiã, ante factum cogita diu, ante opus præmeditare diu. Matura consilium, vt perficere possis quod vis. Quod vis agere, diu exquire, diu proba, & sic age, Cùm diu cogitaueris, tunc fac quod probaueris. Nihil ex præcipiti magnum, consilij mora melior est. In rebus autem certis, benè agendi tarditas remoueatur à te. Tolle moras, in crastinum nihil differas. In bonis dilatio nocet. In id quod expedit, differre impedit. Absit negligentia corporis, vitium pigritiæ procul sit. Vitia citò captant mentes. Per torporem enim vires & ingeniũ diffluunt. Negligentia & torpor dissoluit animum. Natura obscuratur desidia, desidia frigescit ingenium, torpor exuperat sensum. Hebetudo scientiæ lumen extinguit, solertia meliorem reddit, peiorem facit negligentia. Sensum desidia obtundit, segnitiem industria acuit. Excellentior fit natura doctrina, ardẽtius fit ingenium subiecto studio. Tardiora enim ingenia studiis acuuntur. Torporẽ naturæ industria excitat, sensus tarditatem assiduitas acuit. Exercitatione proficit sensus, experiẽtia plus scitur. Sæpe natura moribus immutatur, sæpè natura consuetudine superatur. Assiduitas enim mores facit, iugis vsus in naturam se vertit. Omnia vsui cedunt, vsui omnia parẽt, res ipsa se agit, vt vsus erit. Quod cum difficultate cœperis, per vsum cũ voluntate perficies.

A

B

C

D

De sapientia & ignorantia, Cap. XIII.

NIhil sapiẽtia melius, nihil prudẽtia dulcius, nihil sapiẽtia suauius, nihil stultitia peius, nihil insipientia deterius, nihil ignauia turpius. Ignorantia mater errorum est, ignorantia vitiorum nutrix, peccatum magis per ignorantiam præualet. Ignorãs enim quid sit culpæ dignum non sentit, ignorãtia nec quãdo delinquit, agnoscit. Insipiens assiduè peccat, indoctus facilè decipitur, stultus in vitia citò delabitur. Prudens verò citò deprehendet, celerius errores agnoscit. Noxia non vitamus, nisi per sapientiæ insidias. Scientia enim à malis abstinet, sapiens omnia prudenter examinat. Inter bonum & malum sapiens intelligẽdo diiudicat. Summũ bonum est scire quid caueas, summa miseria nescire quò tendas. Dilige igitur sapientiam, & manifestabitur tibi, accede ad illã, & appropinquabit tibi, assiduus esto illi, & instruet te.

De doctrina, Cap. XIIII.

BOnum quod audieris, dic, bonum quod didiceris, doce. Discendi & docendi nõ contemnas studium. Scientiam quam aure concipis, ore effunde. Sapientiam cùm cæteris impartiris, tibi magis hanc auges. Doctrina quantò amplius data fuerit, tantò magis abundat. Sapientia dando largior fit, retinendo minoratur. Largiendo redundantior est sapientia, & dũ plus cõfertur, plus abũdat. Verbũ tamen præcedant opera quæ ore promis, opere adimple: quæ ore doces, exemplis ostende. Esto non solum magister, sed imitator virtutis. Non enim est satis laudare quod dicis, nisi dictis facta coniunxeris. Cũ enim doces, cùm erudis, cùm instruis, noli verborum obscuritate vti. Ita dic, vt intelligaris, nec simplicibus displiceas, nec prudentes offendas. Iuxta sensum audientis erit sermo doctoris. Secundum mores est impertienda doctrina. Iuxta vulnus adhibendum est remediũ. Vnicuique secundum professionem suã docendum est. In doctrina ipsa ab humana laude te tempera. Sic instrue alios, vt te custodias, sic doce, vt humilitatis gratiam nõ amittas. Caue ne dum alios docendo erigis, ipse laudis appetitu demergaris.

De curiositate, Cap. XV.

NVlla sit tibi curiositas sciẽdi latẽtia: caue indagare quę sunt à sẽsibus remota. Nihil vltra quàm scriptum est, quæras, nihil amplius perquiras quàm diuinæ litterę prędi-

cant. Scire non cupias, quod scire non licet. Curiositas periculosa præsumptio est, curiositas dãnosa peritia est. In hæreses enim prouocat, in fabulas sacrilegas mentem præcipitat. In causis obscuris reddit audaces, in rebus ignaris facit præcipites. In disputatione autẽ tolle certamen, tolle pertinacem vincẽdi defensionẽ. Cede citò veritati, non contradicas iustitiæ, non contendas euacuare ꝙ rectũ est. Iure, non fraude contende, nec te peritiorem aliis iudices, nec te ad disputationes contrarias prępares, nec vt vincas, oppugnare coneris. In omni disputatione tene rationem. Plus dilige audire, quàm docere, plus auscultare, quàm loqui. In principio audi, loquere nouissimus, postremus dicas, primus taceas. In omni re finis intenditur, extrema quærũtur. Melior est enim finis quàm principiũ, melior est sermo nouissimus, quàm primus. Disce autẽ quod nescis, ne doctor inutilis inueniaris. Antea esto auditor, postea doctor. Per disciplinã nomẽ magistri accipe. Venerare omnes sciẽtię melioris ac vitę, venerare vnũquẽque pro suo merito, potiori gradu sanctitatis, competentem reuerentiam tribue. Iuxta dignitatem redde vnicuique honorẽ. Superiori te æqualem nõ exhibeas. Senioribus pręsta obedientiam. Famulare impiis, eorũ auctoritati cede, obsequere voluntati, defer obsequia iusta maioribus, obedi cunctis in bonis præceptis.

Quòd malis iußionibus non sit obtemperandum,
CAP. XVI.

MAlum facere iussus, nõ adquiescas, malum facere iussus, nõ cõsentias. Noli in malũ potestati cuique cõsentire, etiã si pœna cõpellat, si supplicia immineãt, si tormẽta occurrãt. Melius est mortẽ pati quàm perniciosa iussa cõplere. Melius est ab homine iugulari quàm dãnari æterno incendio. Similis enim est qui obtẽperat in malo ei qui agit malum. Facientẽ & obsequentem vna pœna cõstringit. A subditis autem venerari magis, quàm timeri stude. Subiecti plus te reuereãtur quã metuant, plus tibi officio dilectionis, quàm necessitate adhæreant. Talem te redde subditis, vt magis ameris quàm timearis. Ex reuerentia enim amor procedit, odium timor adfert, fidem metus tollit, affectus restituit. Timor non seruat diuturnam fidem. Vbi timor est, audacia sequitur, vbi metus est, desperatio occurrit. Quapropter tẽpera domini austeritatem, summa bonitate subditos rege, nõ sis terribilis in subiectis. Sic eis dominare, vt tibi delectentur seruire, & in disciplina & in modestia modũ para. Nec nimiũ nec parum indulgeas, nec modicum nec satis ignoscas.

E Tene modũ in omni opere, in omni re tene temperamẽtum. Nihil intemperantius agas, nec minus nec nimium aliquid, nec vltra quã oportet, nec infra, etiam in bonis immoderatus esse non decet. Bona immoderato vsu noxia efficiũtur. Nimietas enim omnis in vitio deputatur. Omne autem quod cum moderatione fit, salubriter fit, quæ cum tẽperantia fiũt, salubria sunt. Perspice quoq; quid cui aptũ sit tẽpori, quid, vbi, quãdo, qualiter, quãdiu facere debeas. Causas autẽ rerum & tẽporum regulas inspice, singulorum operum discretiones agnosce. Diligẽter distingue omnia quæ agis, qualiter bonũ incipias, qualiter citò peragas. In omni actione tene discretionem, in nulla re indiscretus appareas. Serui F vnicuique virtuti cõgruè in tempore suo, cũ benè distinxeris opus tuum, optimè intus eris. Quicquid cũ discretione feceris, virtus est, quicquid sine discretione gesseris, vitium est. Virtus enim indiscreta, pro vitio deputatur, virtus sine discretione, vitij obtinet locũ. Multa sunt consuetudine vitiata, multa prauo vsu præsumpta, multa contra pudicos mores illicitè vsurpata. Adime consuetudinem, serua legem. Cedat consuetudo auctoritati, prauum vsum lex & ratio vincat. *Dist. 11. Vsus auctoritati.* Quod tibi vis fieri, fac alteri, quod vis vt faciat alius tibi, hoc & tu facito illi. Talis esto aliis, quales optas circa te esse alios. Testimonio tuo nulli G noceas, ad nullius periculum vocem testificationis adhibeas. Sermo tuus nec animę cuiusquam, nec rebus impediat. Quod non vis fieri tibi, alteri nunquam inferas, ne patiaris similia. In te serua modestiam, in aliis conserua iustitiam. Tene iuris æquitatem, sequere veritatẽ iudiciorum, in omnibus serua iustitiam. Nullum contra veritatem defendas, dũ iudicas nulliꝰ personę affectu deflectaris à vero. Pauper an diues sit, causam perspice, non personam. Sperne etiã munus, ne per id iustitia corrumpatur. Munera semper veritatem præuaricant. Citò enim violatur auro iustitia, citò corrumpitur munere. De iusto iudicio H tẽporalia lucra non appetas. Pro iustitia nullũ seculi pręmiũ quæras. Iustitiam pro sola æterna remuneratione distribue. Qui enim præsentia dona affectat, futurã gloriam non sperat. Qui bona hîc recipit, vlterius quod expectet, præmium nõ habet. Dum enim iudicas, pro futura mercede iudica, nec quæras in terra rependi tibi, quod tibi in futuro debetur. Excute manus tuas ab omni munere, si in excelsis vis habitare. In iudicio autẽ sine misericordia non sedeas. Custodi discretionem iustitiæ. Non sis plus iustus quàm iustum est. Omne enim ꝙ nimis est, vitium est. Impia iustitia est, fragilitati humanæ non ignoscere.

Tene ergo rigorē in discussione iustitiæ, misericordiā in diffinitione sententiæ. Iustitię examen sequatur pietas, districtionis censuram temperet indulgentia. Ita clemēs esto in alienis delictis, sicut in tuis, nec quenquam districtius quàm te iudices, nec aliter te, nec aliter alios suspenses. Sic alios iudica, vt ipse iudicari cupis. Dum enim indulges alieno vitio, & tibi misereris. Quo enim iure in alium statueris, eo iure teneberis. Qua lege & pœnæ conditione quempiam iudicaueris, eadem ipse iudicandus es. Lex tua te constringit, iudicium quod aliis ponis, ipse portabis. In eo enim in quo iudicas, condemnandus es. Et in qua mensura mensus fueris, remetietur tibi. Omnia primum quære, vt cum iustitia defendas. Nullum condemnes ante iudiciū, nullū iudices suspicionis arbitrio. Ante proba, & sic iudica. Non qui accusatur, sed qui vincitur, reus est. Quod nosti tuo, quod nescis diuino cōmitte iudicio. Periculosum est enim de suspicione quempiā iudicare. Incerta non iudicemus, quousque veniat dominus qui latentia producit in lucem, qui illuminat abdita tenebrarum, qui manifestat consilia cordium. Quamuis enim vera sunt, credēda non sunt, nisi quæ certis indiciis demonstrantur, nisi quę manifesto examine conuincūtur, nisi quæ ordine iudiciario publicātur. In summo honore, summa sit humilitas, quamuis summus sis, humilitatem tene, quamuis sis sublimis potestatis, in te celsitudinē reprime. Nō te extollat honor, præside humilis culmē sublimitatis. Tantò maiori humilitate cōspicuus esto, quātò magna es dignitate prælatus.

Quòd potestas cum humilitate sit suscipienda,
CAP. XVII.

IMpositas quoque tibi curas humiliter suscipe, traditū ministeriū mente subdita exple. Esto obediens diuinæ dispēsationi, volūtati eius contraire non audeas. Iura potestatis adeptæ moderāter exerce, potestatis iura accepta ordinato animo administra. Omnia nō turbulēto, sed tranquillo corde dispone, caue honores, quos tenere sine culpa non potes. Sublimitas honorū, magnitudo scelerū est. In maiori gradu, maior sine dubio est pœna. Potentes enim potentiora tormenta patiuntur. Iudiciū enim durissimum in his qui præsunt. Cui multum datur, multum ab eo exigitur. Cui plus cōmittitur, plus ab eo quęritur. Honores secum pericula gerunt, citò periclitatur potestas. Quantò maior honor, tantò maiora pericula. Alta enim arbor ventis fortius agitatur. Excelsæ turres grauiori casu procūbunt. Altissimi montes crebris fulminibus

A feriuntur. In potentē cadit inuidia, citò patet insidiis. Gloria enim inuidiam parit, inuidia verò pericula. Quāuis quisque in seculi gloria refulgeat, quāuis purpura auroque resplēdeat, quāuis cultu pretioso redimit⁹ emineat, quamuis sit multitudine præmunitus, quamuis excubantium armis protectus, quamuis innumeris obsequētiū cuneis obstipat⁹, quāuis agminibus tutus, semper tamen in pœna est, semper in angustia est, semper in mœrore, semper in discrimine. In sericis stratis cubat, sed turbidus: in pluma iacet, sed pallidus: in lectis aureis, sed turbat⁹. Breuis est huius mūdi felicitas, modica est huius seculi gloria, caduca & fragilis temporalis potentia. Dic vbi

B sunt reges, vbi principes, vbi imperatores, vbi locupletes rerum, vbi potētes seculi, vbi diuites mundi. Transierūt quasi verba, velut somnium euanuerunt, quæruntur, & non sunt. Diuitię vsque ad periculum pertrahunt, diuitiæ nunquam sine peccato adquiruntur, gazæ semper cumulum peccatorum faciunt. Multi propter opes periclitauerunt, multi propter diuitias in discrimen venerunt. Multis exitiabiles fuerunt diuitiæ, multis mortem generauerunt opes. Nunquam mentis requiem habet, qui curis terrenis se subdit. Sollicitudines enim rerum semper mentē conturbant, curæ seculares mentem exagitant. Si ergo vis esse

C quietus, nihil seculi appetas. Semper mentis requiem habebis, si à te mundi curas abieceris. Si præsentia despexeris, sine dubio æterna inuenies. Si calcaueris humanas & seculares, facilè & leuiter cælestem gratiam accipies, & cum eo regnabis, qui viuis & mortuis dominatur. Semper æterna quiete fruēris, si te ab strepitu terrenarum actionum abstraxeris. Diuitiæ enim nunquam sine peccato administrantur. Valde rarum est, vt qui diuitias possident, ad requiem tendant. Qui curis terrenis se implicat, à Dei amore se separat. Qui in rerum amore defigitur, in Deo nullatenus delectatur. Curæ enim rerum ab intentione Dei auertūt. Nemo potest amplecti Christū

D simul & seculū. Difficile est cælestibus & terrenis curis pariter inseruire. Difficile est Deū simul & mundū diligere: vtraque simul amari ęqualiter non possunt. Propter Deum ergo renuncia omnibus, à seculi curis te propter Deū suspēde. Sine impedimento seculi Deo deseruire stude. Nullus te amor mundi à Dei amore separet, nulla te sollicitudo rerum ab intentione Dei suspendat. Esto mortuus mūdo, & mundus tibi. Mundi gloriam tanquam mortuus non quæras, ab affectu vitæ istius te separa, sicut sepultus non habeas curam de seculo, tanquam defunctus ab omni te priua negotio. Cōtemne viuēs, quę post mortē ha-

bere nō potes. quod habes, habeto ad misericordiam, suffragetur virtus tua egeni inopiā. Si quē positū in necessitate cognoueris, si quē ad inopiā redactum, si quē in direptionē alicuius exinanitum, si quem oppressum, si quē humiliatū, nullum contēnas, nullum spernas, nullum despicias, vacuum nullum dimittas. Nullus à te tristis abeat, nemo à te cōfusus abscedat. Omnibus communica, omnibus tribue, omnibus præbe. Non eligas cuius miserearis, ne forte prætereas eum qui mereatur accipere. Incertum est pro quo magis placeas Deo. Nescis pro quo tibi maior fructus iustitiæ præparetur. Quicquid tribuis, cū affectu tribue: quicquid largiris, cum hilaritate largire, præbe misericordiam sine murmuratione. Maior sit beneuolētia quàm quod datur, maior gratia quàm quod impenditur. Tale erit opus tuū, qualis fuerit intentio tua. Quod enim affectu bono dispensatur, hoc accipiet Deus. Qui enim cum tædio dat, mercedem perdit. Qui cum tristitia largitur, remunerationis non percipit fructū. Non est enim misericordia, vbi non est beneuolentia. De tuis iustis laboribus ministra pauperibus. Nō auferas alteri, vnde tribuas alteri. Non te misericordem ostendas alieno spolio. Nihil prodest, si alterum inde reficis, vnde inanem aliū facis. Contemnitur ipsa miseratio, & non propitiatur. Talis misericordia peccata non purgat, sed ampliat. Bonum quod facis, misericordiæ causa, non iactantiæ facito. Nihil studeas propter laudem, nihil propter tēporalem opinionem, nihil propter famem, sed propter vitam æternā facere. Quicquid agis, pro futura age mercede. Æternæ remunerationis expectatio teneat te amplius. Nō quod ad huius seculi, sed quod ad vitæ æternæ gloriam proficiat, quæras. Si enim hîc laus quæritur, illic remuneratio amittitur. Iusti enim mercedem non hîc, sed in futuro recipiunt,

E futura merces non præsens promittitur iustis: in cælo, non in terra merces promittitur sanctis. Non est hîc expectandum, quod alibi debetur. Ecce hîc accepisti monita, data est tibi viuendi regula. Nulla te iam ignorantia à peccato excusat, non es iam vitæ nescius, non es imprudens aut ignarus. Legem quam debeas sequi, disposui, qualis debeas esse descripsi. Cognitionem mandatorum habes, iam scis quid sit rectè viuere. Vide ne vltrà offendas, vide ne deinceps bonum quod nosti,

F despicias. Vide, ne quod legendo respicis, viuendo contemnas. Donum scientiæ acceptum retine, imple opere, quod didicisti perceptione. HOMO. Gratias ago, gratias refero, gratiarum actiones rependo, actiones gratiarum persoluo. Ago atque habeo vberem tibi gratiam. Quantas valeo gratias celebro, quātas pro viribus possum gratias ago. Multa sunt mihi gloriosa à te collata, multa speciali miseratione largita. Omnia mihi placent,

G omnia grata sunt, omnia inciderunt animo, omnia mihi blandiunt, omnia me oblectant. Quid igitur satisfactionis persoluam, quam remunerationem impendam? Quid compensare possum donis tuis, nisi vt tuis præceptis vtar? Tibi semper obtemperabo, tibi parebo, tibi iubenti obediam. Tu es enim dux vitæ, tu magister virtutis. Tu es quæ tanquam regula directum ducis, tu es, quæ à recto nunquam discedis, tu es, quæ à veritate nunquam auerteris. Tu nutrix bonorum, magistra mo-

H rum, indagatrix virtutum, sine qua nihil vita hominis nosse potest. Per te cunctis viuendi regula datur, per te de vitæ prauitate ad meliorem vitam homines adducuntur, præceptis tuis formantur animæ. Si quid distortum est, tu corrigis, si quid corrigendum est, tu emendas. Nihil mihi te carius, nihil mihi te dulcius. Tu mihi supra vitam meam places.

AMEN.

SANCTI ISIDORI DE CONTEMPTV MVNDI LIBELLVS AVREVS.

IN hoc libello multa repetuntur, quæ priùs in libris synonimorum seu soliloquiorum iisdem fermè verbis dicta sunt: quorum quidem nonnulla (vt per ocium licuit) adnotauimus. Denique eosdem habet interlocutores, hominem & rationem: vt addubitem, num ab alio collectus fuerit.

PROOEMIVM.

Intelligit cõsolationẽ Ciceronis: qua se de obitu filiæ mœstum cõsolatus est. Hanc habes ad calcem tomi quarti operum eius.

VENIT ad manus meas quidam liber Ciceronis cuius forma persuasit animo meo quoddam lamentum mihi & omnibus peccatoribus condere: imitatus non eius perfectum operis eloquium, sed meum votum. O homo quicunque es, perlege; & dum aduersitatibus mundi angeris, teipsum censorio iudicio discute: & statim cognosces, quia omnes afflictiones, quas in hoc seculo pateris, retributione tibi iustissima inferũtur.

Homo loquitur.

Idem principium est libri primi Synon.

ANima mea in angustiis posita est, spiritus meus ęstuat, cor meum fluctuat, angustia affligit me, circundatus sum malis, circunseptus criminibus, vbique infœlicitas mea me persequitur, vbicunque sum, mala mea insequuntur me sicut vmbra mortis, & sic mala mea fugere non possum. Cur ego miser natus sum? cur ego miser veni in mundum videre lucem? O mors quàm dulcis es miseris & suauis, amara viuentibus! Mors malorum hominum finem imponit, melius est bene mori, quàm malè viuere, melius est non esse, quàm infœliciter esse.

Ratio loquitur.

OHomo esto in cunctis casibus firmus, patienter tolera omnia, non est à te ista acerbitas pœnarum, dum tibi aliena pericula

A memoras, minus tua delebuntur. Pœna huius mundi breuis. Tribulatio huius mundi finem habet, transeunt omnia quæ in mundo sunt, nec permanent, quàm in breui finiuntur, & omne quod finem habet, breue est. Impossibile est quòd si homo es, non gustes angustias & dolores, quia angustiæ & pœnæ sunt omnibus communes. Nemo est, qui in hoc seculo non doleat, nullus est qui in
B hac vita non suspiret. Oportet enim nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei, & condignæ passiones huius temporis non sunt ad id quod æternum supra mundum est: vtiles enim sunt tribulationes huius vitæ, humana tentatio non te occidit, sed probat te. Quantò magis in hoc seculo frangimur, tantò in perpetuo solidamur: quantò in præsenti affligimur, tantò in futuro gaudebimus: semper hic Deus vulnerat, quos ad salu-
C tem parat perpetuam, si hîc à flagellis atterimur, purgati in iudicio inueniemur, in fornace probatur aurum, vt careat sordibus. Ad perditionem istam non fiunt ista, sed ad probationem. Non murmures, non blasphemes, non dicas, quare ista sustineo, sed peccaui, sed vt fui dignus non te cæpi. Æqualem peccati mei non sentio, mihi minus percussus, quàm merebar agnosco, non sunt tanta supplicia,
D quàm fuerunt peccata. Nam qui in flagellis murmurat, dominum plus cruciat. Cogita ô homo quascunque mundi pœnas & cruciatus sustineas, compara hoc tantum gehennæ ignis, sentiamus illas pœnas. Time hîc committere peccata, pœnæ istæ sunt temporales, illæ sunt sine fine. Si fueris conuersus, nihil enim est, quod pateris. Qui hîc castigatur, & corrigitur, illic liberabitur. Tua contra te

Act. 14. Rom. 8.

dimicant arma, sagittis tuis vulneraris, per quæ peccasti, per hæc & torquearis, secutus es carnem, in carne flagellaris, in ipsa geme, quia in ipsa peccasti. Vnde corruisti ad vitia, inde habebis tormenta. Discute conscientiã tuam, loquatur tibi cor tuum, si rapit te furor, inflammat ira, commouet indignatio, supra modum irasceris, zelaris bonis inuidis, in leuioribus alienis à fæcibus inuidus. Cui non detraxisti, cuius non lacerasti vitam, & iactasti infamiam. Quotidie nouis precibus inuolueris, noua peccata semper facis, infœlix non te pudet per multas aspergi libidines, iam tãdem cessa peccare, noli miser diu perseuerare in peccato. Impone finem peccatis, habeat iniquitas tua terminum, vel finem delictorum tuorum, considera magnitudinem, pertracta homo, ne pereas vide.

Homo loquitur. Heu me miserum tanta sunt vitia mea, vt vix dilui possint, spontaneo meo studio pollui, proprio meo arbitrio perdidi, bonam voluntatem maculaui. Volo facere bona, sed desidero semper nociua, voluptatibus carnis arguor, & à consuetudine peccati.

Ratio loquitur. Relucta igitur ô anima contra prauam consuetudinẽ, vince sensum carnalem, pone tibi aduersus præsentes ardores carnis, ignẽ futuri iudicij, memoria ardoris gehennæ exultat ardorẽ luxuriæ, fornicationis pœnam metus supplicij æterni vincat. Patienter leuiora portabis, si grauiora fueris recordatus, proinde quæ in futuro patieris, versetur in animo tuo & mente & oculis imago futuri iudicij, & futuram Dei sentẽtiam semper cogita & formida. Terreat te gehennæ ignis, vitæ tuæ terminum pone. Et quotidie respice, & de morte tua semper cogita, finẽ vitæ semper cõsidera, esto sollicitus, ne subitò moriaris. Quotidie vltima dies approximat, ad mortem currimus, nescimus quid hodie, aut cras nobis eueniat, finis noster absconditus est à nobis, proximus est nobis mortis occursus. Timeamus ne dies illa nos apprehendat, & ne nos repentinus interitus subitò rapiat, ne calamitas ęterna nos comprehendat. Spiritus qui ad peccandum succedit, citò rapit peccantem, quem inflectit ad vitia, pertrahit subitò ad tormenta. Quantos ad pœnam improuisus exitus rapit? Quanti verò ad mortem subitò rapiuntur, & ad infernum demerguntur?

Ratio loquitur de exemplis respiciendis. Aspice ergo quid timeas ex alienis tormẽtis, respice ex alieno periculo quid pauescas, vita foueam, certè in qua vides alium cecidisse, pericula aliena in te formida, alienos casus in te pertimesce. Vocatio autẽ morientis tua sit emendatio. Aliorum perditio, tua sit castigatio. Retrahat te à peccato interitus impiorum, delinquentium finis te corrigat.

Ratio loquitur de conuersione peccatoris. Quod malè fecisti dum adhuc potes emenda, dum tempus est, clama, dum datur tibi spatium, luge, dum datur tibi licẽtia, pœnite, dum potes, festina. Dum adhuc viuis, remedium tibi futurum acquire, priusquã mors præueniat, priusquam infernus te recipiat, vbi nullus est indulgentiæ locus, vbi nulla pœnitendi libertas, vbi nulla datur licentia correctionis, vbi nullus est recursus ad confessionẽ, ad veniam nullus regressus.

De conuersione & cõfessione. Habeas confessionem, habeto fiduciam. Cõfessio sanat, confessor veniam inuenit. Ergo nullatenus de misericordia Dei desperes, sed ad pœnitentiam reuertere: depone iniustitiam, spera vitam, relinque iniquitatẽ, spera salutem. Nulla tam grandis culpa, quàm desperatio. Quamuis peccator sis criminibus vestitus, nõ denegabitur tibi locus pœnitentiæ, facilè peccantibus, per misericordiam omnia delicta absterguntur.

Homo loquitur. Heu me miserum spem perdidi, fiduciam amisi, fractus fuit animus meus, de desperatione tamen regressus sum, iam habeo fiduciam, iam spem habeo de pietate Dei, spero de misericordia Dei, non dubito, iam in pace redeo.

Ratio loquitur. Ergo age dum licet, pete, quærere nõ cesses, erumpe in vocem fortiter, clama, plange iniquitates tuas, malitiam tuam deplora, quæ prauè egisti fletibus dilue, & quæ illicitè cõmisisti terge lacrymis.

Homo loquitur. Heu me infœlicem, tãtis peccatis & criminibus sum irretitus, quem primum plorem, quem primum plangam, quem luctum faciã, non possum referre memoriam tantorũ criminum gestorum, peccata mea mihi sensum doloris tulerunt, coagulatæ sunt lacrymæ meæ, obriguit animus meus, nullo mœrore compungitur, anima mea in stupore versa est, insensata est anima mea, ô lacrymæ vbi estis reclusæ? vbi estis fontes lacrymarum? aspergite faciem meã, humectate maxillas meas, genas meas irrigate, date mihi planctum amarum, hei mihi tam grauiter cecidi, tã grauiter lapsus sum, lugeo, quia in hoc seculo patior, sed ne grauiora in futuro patiar pertimesco. Omnia præsentia me dilaniãt. Sed futura me magis conturbant: grauia sunt quæ sustineo, sed grauiora in perpetuum pertimesco. (Omnia pręsentia.) Succurre mihi Deus meus antequam moriar, antequã mors præueniat, antequã me tartarus rapiat, priusquã ab igne inferi deuorer, priusquam me flamma subiiciat, priusquam sine fine crucier. Deus timore tuo terreor, & pauorẽ præmetuo, diem iudicij pertimesco, vbi si iustus vix saluabitur, ibi ego miser approbabo, quid faciam cùm venerit

venerit formido tremendi iudicij? quid ero dicturus cùm ante tribunal Christi fuero præsentatus? væ mihi in die illa, in qua peccaui, & quando exiui de vtero matris meæ. Melius fuisset mihi, si natus nõ essem quàm me æternus cruciaret interitus! Plorate me cælum & terra, lugete me omnis creatura, flete me omnia elementa, quia cecidi grauiter, lapsus sum crudeliter, & corrui miserabiliter. Nullum inuenitur peccatum, cuius sordibus nõ sim inquinatus, semper ad peccatum redij, semper peccata mea iteraui, nunquam in melius mutaui mores, nunquam à peccatis recessi, plurimos maculaui, multos prauis moribus peruerti, ego multis causa malorum fui, orate pro me ideo omnes sancti.

Homo loquitur ad Deum. Conuertere Deus meus, mei ne obliuiscaris in finem, non me in perpetuum deseras, nec me in potestate diaboli derelinquas, licet sim peccator, tu autem es clemens, tu pius, tu multæ miserationis. Nullum relinquis, nullum recusas ad misericordiam, sed vltro foris tarditatem peccatoris expectas vt redeat. Quanti scelerati, quanti luxuriis dediti, quanti concupiscentiam secuti per misericordiam tuam ad indulgentiam peruenerunt? Multis nõ mœrentibus veniam gratis donasti. Ostende in me misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis, nõ abneges quod omnibus promisisti. Scelera mea nõ defendo, peccata mea tibi manifesto, displicet mihi quod feci, displicet mihi quod peccaui, Deus mihi propitiare. Errorem meum confiteor, culpam meam cognosco, reatum meum aperio. Suscipe sancte pater omnipotens clamorem meum, peccaui Deus meus, parce malis meis, sana animam meam, quia peccaui tibi, si enim iniquitates obseruaueris domine, domine quis sustinebit? Nullus sine peccato, nullus mundus à delicto est, inter sanctos nemo maculatus, & inter angelos reperta est prauitas. Si astra non sunt munda in conspectu tuo, quantò magis abhominabilis est homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem, qui iacet in puluere, & habitat in domo, lucet & habet terrenum fundamentum? Memorare quia substantia cinis sum & puluis, ergo operi manuum tuarum porrige dexteram. Consolare infirmum, & leua iacentem, pateant tibi vulnera mea, da medicinam, per quam sanari debeam, medelam impende, munda vitiatum, reforma corruptum, extingue in me flammam & iacula ignita diaboli vt vltra non penetrent. Tu enim scis tentationes quas patior, tu scis vbi lapsus sum, vbi infœlix demersus sum. Corrui incautus in foueam turpitudinis, descendi miser in profundum omnium malorum habitaculum. Ecce dies metuendus aduenit, vltima dies appropinquat, parce mihi ante-

A quàm vadam, antequàm de vita ista egrediar, solue vincula peccatorum antequàm moriar.

Ratio loquitur ad animam. Age itaque ô anima vt dignum est, age vt rectum est, propone vt amplius non pecces. Caue culpas tuas iterare. Caue mala repetere, post pœnitentiæ luctum non redeas ad peccatum. Culpam pro qua veniam postulasti, iterare nõ præsumas, caue ne facias quod iterum plangas, inanis est pœnitentia quam inquinat culpa, vulnus iteratur, tardius sanatur, nihil prosunt lamenta si replicantur peccata.

Persiste in cõfessione, sta in pœnitentia fortiter, viam bonam quam cœpisti non deseras, propositum bonæ vitæ iugiter conserua, tunc
B erit perfectum opus tuum, si vsque in finem perdurauerit. Salus perseuerantibus datur, præmium perseuerantibus promittitur, non est beatus qui incipit bonum, sed qui perseuerauit vsque in finem. Quæso te ô anima, deprecor te ne quid vltra leuiter agas, ne quid temerè facias, non redeat iniquitas, quia peccata non nocent, quando non placent.

De suiipsius consideratione. Scito ô homo temetipsum, scito quid es, quid eris, & quare natus sis, & qua cognitione sis factus, & propter quid sis in seculo procreatus. Memento cõditionis tuæ, qualem te fecit Deus, qualem te factor condidit, qualem te creator instituit. Considera vnde venis, & erubesce vbi sis, & ingemisce quò vadis, & contremisce.

De breuibus cogitationibus vitandis.
C Cor tuum quotidie discute, & examina, mentem tuam nulla te insipiens doctrina decipiat, sed esto in fide iustus, nihil contra preceptum Dei facias, in illis quibus delectatur corpus, animam non declines, carnalibus delectationibus non cõsentias, calca subiectionis vitium, culpam ibi emenda vbi nascitur, à cogitatione noxia custodi animam tuam, & mentem tuam. Sit animus tuus ab omni pollutione purgatus: sit mens tua pura, nullæ sordes tibi resideant, in ipso vitio cogitationis resiste, vt euadas.

De castitate. Custodi te à fornicatione, nulla iam immunditia polluaris, nulla in te fornicatio conualescat, melius est mori quàm libidinibus macu-
D lari. Continentia hominem Deo proximum facit. Castitas enim hominem Deo iungit. Castitas in cælum hominem pertrahit, vbi ista manserint, ibi etiam & Deus permanet. Castitati regnum cælorum promittitur. Fornicatio autem in infernum demergit, & ad pœnas æternas perducit: quòd si adhuc carnis molestias sentis, si adhuc carnis stimulo tangeris, si adhuc caro te impugnat, si adhuc luxuria certat, memoriam mortis cogita, diem exitus tui præpone tibi, præpone etiam tibi futurum iudicium, & futura tormenta, perpetuos ignes, & pœnam æternam.

E

De oratione. Idem eſt tex. lib. 2 ſyno. cap. 3. Ora lacrymis indeſinenter, ora iugiter, precare Deũ die ac nocte, ſit oratio tua ſine ceſſatione, ſit frequens oratio tua, vt nõ deficiat ſemper geme, ſemper emitte lacrymas luctũ vnigeniti, fac planctũ amarum, ſurge in nocte ad precẽ, orationes ſint arma tua. Oratio frequens iacula diaboli ſubmergit, hæc virtus eſt aduerſus tentationũ incurſus, immũdus ſpiritus frequenti oratione vincitur, oratio dęmonia ſuperat, omnibus malis præualet oratio.

De ieiunio. O homo, tolle ſecuritatẽ, nec in te confidas. Corpus tuũ caſtiga ieiuniis, & abſtinẽtia exerce corpus, pallida ora gere, porta aridũ corpꝰ, in fame & ſiti, & abſtinẽtia areſce. Abũdantia ciborũ ſunt fomenta vitiorũ. Nõ potes tẽtationes & diabolũ vincere, niſi ieiuniis erudiaris, eſcis enim libido creſcit. Ciborum ſatietas luxuriam ſuſcitat, nimium vitium edacitate creſcit. Saturitati libido ſemper eſt adiuncta, per ieiunium libido reſtringitur, per ieiuniũ libido ſuperatur, abſtinentia enim carnem ſuperat, & luxuriam refrænat.

De potu & aſpectu. Pocula quippe inſtrumenta luxuriæ ſunt, igni enim adiecto fomite incendium magis creſcit: adiecta igni materia plus augetur flãma, oculi tui prima tela libidinis, viſa prima concupiſcentia mulieris, mens enim per oculos capitur: ſubtrahe viſum, abſtrahe oculos à petulantia, non eos defigas in ſpecie carnis, nullam ad concupiſcẽdum aſpicias, tolle occaſionem peccati, aufer materiam delinquẽdi. Si vis eſſe à fornicatione tutus, eſto corpore & viſione diſcretus.

De conſortio mulierum. Corpore quippe ſeiunctus à peccati intentione diſcedes. Contra ſerpentem poſitus nõ eris diu illæſus. Ante ignem conſiſtens & feruens, ſi aliunde diſſolueris, proximus periculo diu tutus non eris. Sæpe quod voluptas non potuit aſſiduitas ſuperauit.

De labore. Ocioſitas enim debitum, citò luxuria ſubripit, grauius libido vrit, quẽ ocioſum inuenit. Cedet libido laboribꝰ, cedet operi, cedet induſtriæ, & labori: quapropter pręcaue, ocium non diligas, ocium non ducas, corpus laboribus exerce, quære tibi opus vtile, quo animæ tuæ implicetur intentio dum operatur.

De lectione. Vaca lectioni diuinæ in meditatione ſcripturarum, vaca in lege Dei, habeto in diuinis lectionibus frequẽtiam, aſſiduitas legendi ſit tibi: lectio enim docet quod caueas, lectio oſtendit quod teneas, quò tendas, quo ſenſus & intellectus augetur, multum proficis cùm legis, ſi tamen facis quod legis.

De humilitate tenenda. Idem ferè lib. 2. ſyno. cap. 5. Eſto humilis, eſto in humilitate fundatus, eſto nouiſſimus & vltimus omnium, nulli te præponas, nulli te ſuperiorem deputes, exiſtima omnes ſuperiores eſſe tibi quãuis ſis ſummus, humilia te, & ſi hoc feceris, habebis glo-

E riam. Quantò eris humilior, tantò ſequetur te altitudo. Caue iactantiam, caue gloriæ ſtudium, non te extollas de aliquo. Vexillum Chriſti eſt humilitas, excelſa eſt patria, humilis via quæ quærit patriam, non recuſes viam: qui intrat per oſtium, quod eſt Chriſtus, humiliet ſe, & ſic ſano capite poterit intrare. Alas ſuperbiæ nõ extendas, pennas elationis non erigas. Nihil enim de te præſumas, nihil boni tibi tribuas. Nulli ſuperbias de bonis factis, ne glorieris, deſcende vt aſcendas, humiliare vt exalteris, ne exaltatus humilieris. Qui exaltatur deiicitur, & qui eleuatur proſternitur. De excelſo grauior caſus eſt, de alto ruina maior. Superbia angelos depoſuit, inflatos deiecit arrogantia, ſublimes humiliauit. F

De conſtantia mentis. In infirmitatibus tuis ne contriſteris, in languoribus tuis gratias age Deo. Vale magis mente, quàm carne, aduerſis probari te in dolore cognoſce, non extollaris in proſperis, æqualis eſto in omnibus: mente, nec gaudio, nec mœrore commutes, quodcunque euenerit tibi libera mente ſuſtine.

De patientia in aduerſis. Promptior eſto ad ſuſcipiendum, quàm ad inferendum moleſtiam. Eſto patiens & manſuetus, ſerua patientiam & manſuetudinem, prępara te cõtra aſperum verbum, tolera clypeum, nulli vnquam reſiſte, ſed omnibus prõpto animo pare, vera patientia ponenda, vbi malitia ab aliquo infertur. Quamuis quiſque G irritet, quamuis criminetur, quamuis conuitium dicat, quamuis iniuriam faciat, tu ſile, tu tace, tu diſſimula, tu exerce ſilentium, iniuriæ non reſpondeas per contumeliam, non condemna, tacẽdo citius vinces. Diſce à Chriſto modeſtiam, Chriſtum attende & non dolebis iniurias, pro nobis namque paſſus relinquit exemplum, palmis enim percuſſus, flagellis cæſus, & ſputis deriſus, clauis confixus, ſpinis coronatus, lancea perforatus, cruci dãnatus ſemper conticuit, quicquid tibi aduerſum cõtigerit, pro tuo crede venire peccato. Cõſideratione ergo iuſtitiæ dolorem tempera, leuius portabis, ſi pro quibus inferuntur, H intenderis.

De pace habenda. Pacẽ ama, pacẽ dilige, pacem & manſuetudinem cũ omnibus retine, & charitatẽ amplẽctere, proba te ampliꝰ amare, quã ipſe ameris, odientes ad pacẽ inuita, habeto ſtabilitatem mentis & animi benignitatẽ, prõptus eſto in affectu, affabilis in ſermone, grato animo affare omnes, fuge rixas, vita lites. Caue contentiones, litis occaſionem tolle, viue ſemper in pace, in nulla cauſa contendas, in nulla actione decertare ſtudeas. Contentio odium & ſcandalum facit, & diſcordiam concitat.

De compaſſione habenda. Si ceciderit inimicus tuus noli gaudere, ſed adiuua eum, & de interitu inimici tui ſimili-

ter, ne fortè conuertat Deus iram suam, & veniat super te. Qui autem gaudet de inimici sui casu, citò incidet in eum. Cōdole ergo super illum qui afflictus est, in alienis calamitatibus, & mœroribus non sis durus, non sis ferreus, non sint tibi dura prȩcordia, sed alienam miseriam, quasi tuam luge.

In omnibus actionibus tuis, in omni opere tuo, & in omni cōuersatione tua, sequere bonos, æmulare sanctos, noli imitari prauos, habeto ante oculos exempla bonorum, intēde ad bene operandum virtutes sanctorum. Intende ad bene viuendum documenta iustorum, habeto testimonium bonum, bonam famam custodi.

De custodia aurium. Claude & aures tuas ne audiant malum, respue sermones impudicos, fuge inhonesta verba. Vanus enim sermo citò polluit mētes audiētiū, & facilè agitur quod libēter auditur.

De custodia oris. Nihil de ore tuo exeat quod alicui noceat, hoc procedat de labiis tuis, ꝙ aures non polluat auditoris, fugiēda est turpitudo sermonis. Sermo vanus iudex est vanæ consciētiæ. Mores omnium lingua ostendit, & qualis sermo ostenditur, talis & animus comprobatur. Ab ocioso sermone compesce linguam. Sermo enim ociosus, nō erit sine culpa. Caue à fabulis & verba vana non loquaris, respice verbū quod ædificat audientes, vnusquisque reddet rationē in die iudicij, ante faciem iudicis stabunt verba. Qui ociosum verbum non reprimit, citò ad noxam transit. Si sermo tuus reprehensibilis sit expectationi audientium vtilis stude loqui, nō quodlibet, sed quod oportet, discerne quid loquaris, quid taceas, diu ante cogita quid dicas, cùm non possis quod dicis, fuge casus lingua, lingua tua non te perdat. Amicum semper habebis silentium. Scito quo tempore loquaris, considera quando dicas tempori congruere, loquere tempore congruo, tace, tacitus quoque sis vsque ad interrogationem, & non dicas priusquā audias. Interrogatio os tuum aperiat, sint verba tua pauca, tolle verbositatem sermonis superfluā, linguosus homo imperitus est. Sapiēs vir paucis vtitur verbis. Sciētia facit breuem sermonem, loqui multum stultitia est, maneat igitur in verbo mensura, in sermone sit statura, modum loquendi non transeas.

De contemptu laudis. Caue gloriam laudis, populi contemne fauorem, despice laudem, desidera occultè magis esse bonus in conspectu Dei, quàm ab hominibus laudari. Nō exquiras si quis te extollat, aut si quis cōdemnat, ne fortè seducat, ne vituperatio frangat, si cōtemnis laudem facilè & vituperationem reiicies, non ideo te bonum existimes, si bonus prædiceris, in aliena lingua conscientiam tuam interroga, discerne te tuo non alieno iudicio, neque ex aliorū sermone, sed ex tua mente te metire, nemo magis scire potest quid sis, sicut tu qui cōscius tibi es. Quid enim prodest dum malus es si bonus prædiceris?

De honesta conuersatione. Quapropter vita simulationem, vita fictionem, obscuriori veste non simules sanctitatē, qualis haberi vis talis esto. Sit in ingressu tuo simplicitas, in motu puritas, in gestu grauitas, in incessu honestas, nihil dedecoris, nihil lasciuiæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ, nihil leuitatis in incessu appareat. Non præbeas de te aliis spectaculum, non des de te aliis obtrectandi locum. Cunctis ergo benignus, nemini blandus, paucis familiaris.

De bonorum consortio. Vita malos, caue iniquos, fuge improbos, sperne ingratos, à te fuge turmas hominum, maximè eorum qui ad vitia proni sunt. Bonis te coniunge, bonorum consortium appete, bonorum societatem require. Qui cum sapientibus graditur sapiens erit. Amicus stultorum efficitur similis. Similis enim simili cōiungi solet, periculosum est enim vitam cum malis ducere, & cum his qui prauè viuunt sociari. Melius est habere odiū malorum, quàm eorum societatem.

Contra vitium detractionis. Abscinde à lingua tua vitium detractionis, alienam vitā detrahendo non laceres, de malo alieno os tuum non inquines, non detrahas peccantibus, sed condole, quod in aliis detrahis, in te potius pertimesce, quando aliis detrahis, te discute, quando alium mordes, tua peccata redargue. Si vis detrahere, ad tua peccata recurre, vitam tuam respice non alienam. Nunquam aliis detrahes, si te bene ipsum respicies, de tua salute esto sollicitus, detrahētes non audias, susurrantibus auditū nō præbeas, pari reatu detrahentes, & audientes tenentur. Quod ad te non pertinet, noli quærere, quid inter se loquātur homines cognoscere nunquam desideres. Tanto corrige vitia tua, quanto studio prospicis aliena.

Contra genus mēdacij. 22. q. 2. Omne genus. Omne genus mendacij quantū potes summopere fuge, nec casu, nec studio loquaris falsum, quia os quod mentitur occidit animam. Refuge ergo fallaciam, declina mendacium, caue falsum, purè loquere, esto in verbo verax, omne quod à veritate discordat iniquitas est, neminem mentiendo decipias, neminem mentiendo in errorē inducas. Nō aliud loquaris, & aliud facias, non aliud dicas, & aliud animo teneas.

De iuramento. Prohibe etiam tibi iuramentum, tolle iusiurandi vsum quia periculosum est, assiduitas iurādi periurij consuetudinē facit, veritas iuramento non indiget, fidelis sermo sacramēti retinet locum. Sit in ore tuo est est, non non.

De voto reddendo. Fac bonum quod spopondisti, & non sis in

verbis facilis & in factis difficilis. Melius est non promittere quàm post promissa non soluere, displicent Deo qui vota sua non reddũt: in malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, & quod incautè vouisti, ne facias. Impia enim promissio cum peccato adimpletur.

Quòd Deo pateant omnia. Verbum iniquum nec in corde tuo dicas, verbum malum nec in silentio abscondi potest. quod intus agis vel dicis palam positum puta. Si homines tacent, iumenta loquuntur. Ita ergo peccatum declina, quasi celare non possis, ibi pecca, vbi Deum nescis esse, nihil celatur ante Deum, diuinis enim iudiciis eris reus. Quamuis sis hominibus absconditus, ipse cor inspicit: quod intus disponitur, ipse comprehendit, etiam quod homo in se ignorat, ille nouit.

De bona cõscientia. Nemo potest semetipsum etiam effugere, & si te non damnat publica fama, condemnat propria conscientia, nulla pœna grauior conscientia, vis autem nunquam esse tristis, bene viue. Secura mens tristitiã leuiter sentit, bona vita semper gaudiũ habet. Conscientia autem rea semper in pœna est, reus autẽ animus nunquã securus est, mala mẽs multis percutitur stimulis. Si autẽ in iustitia permãseris, nec plaga nec mors terrebit te. Consiliũ autẽ & opus tuum semper ad Deũ conuerte. In omni opere tuo auxilium Dei posce, nihil præsumas, in audacia tua nihil imponas.

Quæ virtutes sint occultæ. Vis autem virtutes tuas augere, noli prodere occulta, virtutes tua oratione abscõde, bonam famam pro arrogantia, fuge videri quod esse meruisti, quod manifestando potes amittere, tacendo custodi.

De confessione. Vitia verò cordis tui reuela, prauas cogitationes illicò manifesta, quia occidit animam, peccatũ enim proditũ citò curatur, crimen autẽ tacẽdo ampliatur, silentio culpa crescit. Si patet vitium, fit ex magno pusillum, si celatur, magis crescit, malum autem caue, priusquàm emendare oporteat, melius est enim vt vites vitia quàm emendes, ne cùm incurreris, reuocare non possis.

De præmeditatione. Ante factum cogita, ante opus præmeditare diu quàm vis agere, diúq; acquire, diu proba & sic age, cùm diu cogitaueris, tunc fac quod probaueris. In bonis autem agẽdis tarditas remoueatur à te, quod bene agere vis, tolle moras, in crastinum nihil differas, in bonis dilatio nocet, in his quæ expedit differre, impedit.

De sapientia. Nihil sapientia melius, nihil prudentia vtilius, nihil scientia suauius, nihil stultitia peius, summum bonum est scire quod caueas, summa miseria est nescire quò tendas. Ignorãtia est mater erroris, & est nutrix vitiorum. Indo-

E ctus citò decipitur: sapiens autem citò reprehendit. Insidias noxias non vitamus nisi per sapientiam. Sapiens autem omnia prudenter examinat. Inter bonum & malum sapiens diiudicat. Dilige igitur sapientiã & manifestabitur, accede ad illam, & veniet ad te, esto illi assiduus, & instruet te.

De doctrina. Idem tex. lib. de Norma vi. cap. II. Disce quod nescis, ne doctor inutilis inueniaris, antè sis auditor quàm doctor, per disciplinam nomen magnum accipies, & bonum, quod didiceris doce, discẽdi & docendi non contemnas studium, doctrina quantò plus fuerit data, tantò plus abundat. Sapientia dãdo fit largior, retinendo minuitur: verbum

F tamen semper præcedant opera, quod ore dicis opere imple, quod verbo doces operibus ostende. Esto non solùm magister, sed imitator virtutis. Si doces & facis gloriam habebis, sic instrue alios vt te ipsum custodias. Sic doce vt humilitatem non amittas, cùm autem doces, noli vti obscuritate verborum, ita loquere vt intelligaris. Caue ne dum alios docendo erigis, ipse laudis appetitu demergaris: in omni tempore, sis paratus ad docendum, nullum tempus sit vacuum quod non ædifices, apertè prædica. Suscipiẽda est enim veritas personarũ, & quę quoquo modo erudias

G tracta. Cõmunia omnibus, secretiora perfectioribus loquere, aperta cũctis, operta paucis annũcia: non erubescas loqui quod nosti defendere, quę aliis deesse videris tace: collationes enim faciendo, quæ aliis obtecta sunt, clarescunt, conferendo difficilia aperiuntur.

De curiositate. Nulla autem tibi sit curiositas scire latentia, scire non cupias quod scire non liceat, in disputatione tolle certamen, tolle pertinaciã vincendi, cede citò veritati, non contradicas iustitiæ, non contendas euacuare quod rectũ est, plus dilige audire quàm dicere, in principio audi, nouissimus loquere, melior est sermo nouissimus quàm primus, & melior finis orationis, quàm principium, in omni re finis

H attenditur.

De obediẽtia. Idẽ tex. lib. de Norma vi. cap. 12. Venerare vnumquemque pro suo merito sanctitatis, secundum dignitatem redde vnicuique honorem, superiori ęstimes ęqualem, senioribus præsta obedientiam, famulare imperiis eorũ, obedi cunctis in bonis præceptis. Ita autem obtempera homini, vt voluntatem Dei non offendas, impositas tibi curas humiliter exple, esto obediens diuinæ dispensationi, voluntati eius cõtraire non audeas, omnia non tribulato, sed tranquillo corde dispone.

De prelatione. Idem vbi suprà. A subditis magis venerari stude quàm timeri, subiecti plus reuereãtur quàm conditionis necessitate deseruiantur. Talem te redde subditis, vt magis ameris quàm timearis. Summa charitate subditos rege, non sis terribilis

in subditos, sic eis dominare vt tibi delectentur seruire, & in disciplina modestiæ modum serua, nec nimium nec parum indulgeas: tene modũ in omni opere tuo & in omni re tene temperamentum, ne nimis, ne nimium aliquid, ne infra, ne vltra quàm oportet: bona quęque immoderato vsu noxia efficiantur in omni actione tene discretionem, temperare cuncta prudentis est, ne de bono fiat malum, prospice quoque aliquid cui aptum sit, tempera vbi, quando, qualiter, quandiu facere iubeas. Causas rerum & temporũ regulas inspice: singulorum operum discretionem agnosce. Cùm bene distinxeris opus tuum, optimè iustus eris, quod tibi vis fieri fac alteri. Talis esto aliis quales optas esse alios. Testimonio tuo nulli noceas, nõ inferas aliis mala, ne patiaris similia, in te serua modestiã, in aliis conserua iustitiam, tene viris veritatẽ, caue falsitatem, nullum contra veritatem defendas, nullum contra iudices, in omnibus veritatem custodi, nulla ambitione mouearis, nec munera accipiendo causam alterius malam facias, semper munera dissipant veritatem de iusto iudicio, temporalia bona non appetas, pro iustitia nullum præmium quæras, iustitiam pro salute vitę ęternæ distribuas, qui pro sententia munera affectat, futuram gloriam non habebit. Prima iustitia est humanæ fragilitati non ignoscere, non ames damnare, sed magis emendare & corrigere, tene rigorem in discussione iustitiæ, misericordiam in diffinitione sententiæ. Ita clemẽs esto in alienis culpis sicut in tuis. Non iudices aliquem districtius quàm te, sic alios iudica vt ipse iudicari cupis. Qua pœna aliũ iudicaueris eadem ipse iudicandus eris, lex tua te constringit, iudicium quod aliis imponis ipse portabis. In qua mensura mẽsus fueris remetietur tibi & adiicietur, nullum iudices arbitrio alicuius, periculosum est dispositione aliquem iudicare, ante proba & sic iudica. In dubiis Dei iudicio reserua sententiam, quod nosti tuo, quod nescis diuino committe iudicio.

De contemptu mundi. Quamuis sis humilis humilitatẽ tene, quãuis sublimis, superbiam reprime. Caue autẽ honorem, quia sine culpa teneri non potest. Sublimitas honorum magnitudo scelerum est. In maiori gradu sine dubio maior est pœna. Qui paruus est proximus est veniæ, potẽtes autem potentiora tormenta patiuntur, & potentioribus maior instat cruciatus, iudiciũ durissimum fiet his qui præsunt, potestates citò patiũtur minas, & quãtò maior honor, tãtò maiora pericula. Alta arbor vento forti agitatur, excelsæ turres grauiorem casum faciunt, altissimi montes sæpe fulgoribus feriũ-

A tur. In potentibus hominibus citò cadit inuidia, gloria enim inuidiam facit. Inuidia enim periculum facit.

Quãuis aliquis in gloria fulgeat, licet purpura, & bysso resplendeat, quamuis precioso cultu præmineat, quamuis filiorum multitudine fortis muniatur, quamuis protectus armis, quamuis diues in omnibus, semper in pœna est, semper in angustia, semper in mœrore, semper tepidus in pluuia iacet, pallidus in lectis aureis iacet, sed turbatus, breuis est mundi fœlicitas, caduca est & fragilis mundana fœlicitas, praua est huius seculi gloria. Dic vbi sunt principes, vbi sunt reges, vbi Im-

B peratores, vbi potestates, vbi diuites mundi? qui quasi flumen cucurrerunt, & sicut vmbra euanuerunt, & velut somnium transierũt & non sunt. Diuitiæ vsque ad periculum ducunt, vsque ad infernum protrahunt, diuites nunquam mentes habent. Si vis semper esse quietus, mundana non appetas, diuitias non quæras, diuitię nunquam sine peccato acquiruntur, nunquam sine dolore amittuntur. Valde rarum est, vt qui diuitias possident ad requiem tendant. Quique rerũ mundi amore defigitur, in Deo nullatenus delectatur. O homo, non poteris habere Christũ & mundum, & non poteris amplecti simul Dei gloriam, & mundi malitiam, difficile est Deum & mundum diligere, à tuis mundi te suspen- *De eleemosyna.*

C de, & Deo seruire stude. Mundi gloriam tanquam mortuus non aspicias, ab affectu vitæ istius te separa, & sicut sepultus non habeas curam de seculo. Contemne viuens, quod post mortem habere non potes.

Quod habes habeto ad misericordiam, quicquid tribuis cum charitate tribue, præbe misericordiam sine murmure, da eleemosynam sine tædio, maior sit beneuolẽtia, quàm datum. Tale erit opus tuum qualis fuerit intentio tua. Quod affectu bono dispensatur, hoc accipit Deus, qui autem cum tædio dat mercedem, perdit. Non enim misericordia est, vbi non est beneuolentia. Non facias misericordiã de spolio alieno. Bonum quod

D facis, per misericordiam facito, non per iactantiam, nihil propter humanam laudem facias, sed propter vitam æternam, quicquid facis pro remuneratione vitæ æternæ facias. Si laus hic quæritur, remuneratio perditur. Ecce fili ostendi tibi normam viuendi, nulla ignorantia amodo te excuses à peccato, non vitæ æternæ inscius, non sis imprudens, aut ignarus, legem quam debes sequi, descripsi tibi. Cognitionem mandatorum habes, iam amodo scis, quid sit rectè viuere. Vide ne vllum offendas, ne bonũ quod nosti dimittas, donum sanctum acceptum retine.

ISIDORVS DE NORMA VIVENDI.

HAEc norma viuendi ex Isidori synonimis ac libro de contemptu mundi hinc inde maiore ex parte excerpta, potius quendam consarcinatorem habet auctorem, quàm Isidorum. Neque enim crediderim tantũ virum cramben bis coctam nobis opponere vnquam statuisse.

1

AGE fili, vt oportet: age vt decet: age vt dignum est. Propone tibi vt non pecces, vt culpas tuas non reiteres, post lapsum denuò ne delinquas. Bona & mala prout eueniunt tolera: quæcunque eueniunt mente libera sustine: patientiæ & mansuetudini ante omnia operam des: irrisionem despiciendo supera: sagittas contumeliæ patientiæ clypeo frange: præpara contra omnẽ aspectũ clypeum patientiæ: contra linguæ gladium, tolerantiæ præbe scutum: tacendo siquidem melius vinces. Disce à Christo modestiam, disce & moderantiam, tolerantiámque Christi attende, & non dolebis iniurias. Maxima est virtus, si non lædis à quo læsus fueris, vel & si læsus permittis. Maxima est virtus, si cuicũque nocere potuisti, parcis: quãdo enim cruciaris propterea, peccata tua præcingunt te: quando minaris, mala tua iter faciunt: quicquid tibi aduersi euenit, propter peccata tua tibi euenit. Cõsideratione igitur iustitiæ dolorem tẽpera: melius dolorem portabis, si pro quibus tibi eueniunt intẽdas. Cùm igitur tibi derogatur ora: cùm maledicitur, tunc benedic, maledictioni benedictionem oppone, & irascentem patiẽtia delinire stude, blandimento iracundiã feruescentem dispelle, nequitiam bonitate verbi vince, malitiam benignitate, inimicos omnes modestia placa: aliorum mala tua bonitate supera. Tranquilla mente illatas contumelias perde, operi tranquillo corde dolores. Vuln⁹ in imo corde quamuis graue sit, apertum euaporat: valdè autem comedit animum inclusum. Quantò enim magis tegis, tãtò magis auges: aperi igitur grato animo, & non te excruciet.

Patientia.

E SI tristaueris in aliquo fratrem tuum, satisfac ei. Si peccaueris in illum, pœnitẽtiam age cum eo. Si offenderis aliquem, propitia eum prece, parce velociter, ad reconciliationem offensioni tuæ citò veniam postula, non dormites nisi conuertaris ad pacem, non requiescas nisi reconciliatus fueris fratri tuo, reuoca eum celerrimo dilectionis affectu. Reuoca eum humilitate ad gratiam: humilitatis affectu illi te prosterne, & supplici modo veniam deprecare: petenti quoque tibi veniam, F libenter indulge, & poscenti indulgentiã placatus dimitte. Reuerentiam sanctam amplectere, & confestim benigna suscipe charitate: peccanti iustè non retribuas, sed culpã dimittas sciturus quia in te est venturũ iudiciũ, non habebis indulgentiam nisi dederis. Et si ille non supplicet, sibíque humiliter dimitti non postulet, si peccatum suum mala consuetudine nõ cognoscat cõscientia, tu tamen ex corde relaxa, veniam quoque propria voluntate G concede: aufer à corde fraternam offensam vel offensionem, & aliæ nequitiæ non seruito: odium enim à Deo separat, nec sanguine fuso deletur.

2 Reconciliatio.

PAcem ama, pacem dilige, pacẽ cum omnibus habe, & tene, omnésque in mãsuetudine & charitate cõplectere. Prępara amplius amare quàm ameris ipse: non sis in pace infidus, non sis leuis in amicitia, retine semH per vinculum constantiæ: odientes ad pacem inuita.

3 Pax sectãda.

DIscerne te tuo nõ alieno iudicio, nec ex alieno sermone, sed ex tua te mẽte metire. Nemo melius & magis scire potest quid tu scis quàm tu, cùm conscius tui es. Quibus verò prodest, si malus, si bonus prędiceris, aut quæ laus hominum pertinet ad te, si alius es, quàm laudaris? Quapropter vita simulationẽ,

4 Cognitio sui ipsius.

Hypocrisis vitanda.

vita hypocriſin:ſub obſcuriori veſte nō ſimulā ſanctitatē. Qualis haberi vis, talis eſto profeſſione tua & habitu:& in inceſſu tuo ſit ſimplicitas, & in motu puritas. Nihil dedecoris, nihil laſciuiæ, nihil petulantiæ, nihil inſolentiæ in inceſſu tuo appareat: geſtus enim corporis ſignum eſt mentis, non præbeas de te aliis ſpectaculum, nec aliis obtrectandi locum.

5 *Societas non malorum ſed bonorum amplectenda.*

NOn te adiungas leuibus perſonis, nec te admiſceas vanis. Vita malos, caue iniquos, fuge malignos, ſperne ignaros, fuga à te turbas hominum, maximè illius ætatis qui ad vitia proni ſunt. Bonis iungere, & ſanctis indiuiduè ſociare. Si feceris, ſocius conuerſationis eorū eris & virtutum: periculum enim eſt peſſimis ſociari: melius eſt eorum odium, quàm conſortium.

6 *Aures ſermoni malo occludantur.*

CLaude aures ne audias aliquid impudicū: vanus enim ſermo citò polluit mentem, & facilè læditur turpibus & malis omnibus, agitúrque libēter quod auditur. Nemo enim creditur odiſſe, quorum relatione non læditur. *Os pariter cuſtodiendū à turpiloquio.* Nihil ex ore tuo procedat quo turpeſcas, vel quod turpe ſit: ſed hæc erumpant ex ore tuo & ex labiis, quæ aures non polluant audientium:ſermo enim vanus conſcientiæ vanæ eſt index. Mores hominis lingua pandit, & qualis ſermo oſtenditur, talis animus comprobatur. *Item ab ocioſo ſermone.* Ab ocioſo ſermone compeſce linguam, nec inania verba loquaris: ſermo enim ocioſus non erit ſine iudicio. Vnuſquiſque enim redditurus eſt rationem ſermonū ſuorum: *Matth. 12.* ante vniuſcuiuſque hominis faciem ſtabunt verba ſua. *Eccle. 19.* Qui verba mala nō reprimit, ad noxia citò tranſit: & qui minima non reſpuit, in maxima valdè prorumpit, *Minima neglecta ad maiora trahūt.* minorum namque culpa, maiorem generat. Particulatim creſcunt vitia, & dum parua non cauemus, in magnis prolabimur: minora itaq; deuita, & ad maiora non deuenies. *Ori ſtatera ponenda.* Ea quæ loqueris, grauitate atque doctrina exiſtant culta, ſitque ſermo tuus irreprehenſibilis, ad expectationem audientium vtilis: ſtude loqui omnino quodlibet, ſecundum quod oportet: diſcerne quid loquaris, quid taceas. Intende, & loquere, & loquendo peritus eſto. Multum autem delibera quod loqui vis, ne reuocare nō poſſis quod dixeris:fuge caſus linguæ, nec pateat iniuriæ iaculis os tuum. Cum amico ſemper habeto ſilentium, vide opportunitatē loquendi, & proferendi ſermonem & expendendi. Maneat in ore tuo menſura, in ſermone tuo ſit ſtatera. *Detractio ... anda.* Abſcinde à lingua tua vitium detrahendi, & de alieno malo os tuum non coinquines:quod in alio detrahis, hoc in te potius pertimeſce.

A

QVod inter ſe loquūtur homines, hoc nunquam ſcire deſideres, nec quæras aliquem qui dicat tibi, omitte cauſam quæ ad animā tuam non pertinet, nec oblitus morum tuorum alienos preſcrutēris: tāto animo corrige vitia tua, quanto ſtudio proſpexeris aliena. 7 *Curioſitas procul ſit.*

OMne genus mēdacij ſummoperè fuge, nō ſtudio loquacium fratrum, nec qualibet fallacia vitam alicuius defendas, nullum mendacium iuſtum, quod à veritate diſcordat, in quo etiam prohibetur duplex iuramētum:aſſiduitas enim iuramenti, periurij aſſuetudinem facit. 8 *Idem ferè lib. 2. ca. 10. de mendacio.* B Fac bonū quod ſpopondiſti, non in verbo facilis, ſed etiam factis & operibus difficilis: ſine conſideratione vnquam nil facias vel præſumas: quando non poteris facere, non pollicearis facere. Multum Deo reus eris, ſi non reddideris quod voues, in malis autem promiſſis reſcinde fidem. Non eſt promiſſio quæ dolore adimpletur.

SI vis tuas adimplere virtutes, prodere noli:occulta virtutes pro elatione, abſconde bona facta pro arrogantia, fuge videri quod eſſe meruiſti: qui manifeſtando poteras amittere, tacendo cuſtodi. 9 *Vana gloria ſeu iactantia fugienda.* Vitia verò cordis tui reuela, prauas cogitatiōes manifeſta illicò, peccatum enim reuelatum citò curatur, ſimulata culpa creſcit. *Confeſſio.* C Si patet vitiū, ex magno fit puſillum:ſi latet peccatum, ex minimo fit maximum. Melius eſt autem vt vites vitiū, quàm vt emendes, ne fortè cùm incurreris, peſſima conſuetudine reuocare non poſſis. Cōſuetudinis vincula vix ſoluuntur, & inoleta diu tardiùs corriguntur.

INcipiētem diu delibera ſententiā, & quod vis diu agere, diu exquire, proba & age:nil enim in agendo præcipiti conſilio, ſed mora melius eſt. 10 *Maturè agendum.* In rebus autem bonis tarditas remoueatur:in bonis enim dilatio nocet, & quod expedit, differre impedit. In bonis abſit remiſſa ſegnities, abſit negligētia. Carnis vitia citò captant inertes:per torporem enim vires D & ingenium defluunt, & deſidia natura corrumpitur. Hebetudo ſciētiæ lumē extinguit: ſolertia autem meliorem reddit. Ardentius fit ingenium ſubiuncto ſtudio, & tardiora ingenia ſtudiis acuuntur. Torporem naturæ induſtria excitat, ſpiritus tarditatē aſſiduitas acuit. Expergiſcentia perficit ſpiritum, expergiſcētia plus ſcitur, ſæpè namque conſuetudinem ſuperat, ſæpe ex conſuetudine naturæ eſt effectus, aſſiduitas enim mores facit, iugis vſus in naturam ſe vertit: quod cum difficultate per vſum ſine difficultate perficies.

DIſce quod neſcis, ne doctor inutilis inueniaris. Bonū autē quod didiceris do- 11 *Idem lib. de contemptu, ca. de doctrina.*

ce, sapientiam cum cæteris impertiêris, tibi hanc auges, sapientia exinde longior fit, retinendo minor est, & dum plus confertur abũdat. Verba tua cùm præcedunt opus, quæ ore promis, quæ ore promittis, opere adimple, quæ verbis doces, executione exhibe & ostẽde. Esto non solùm magister, sed imitator virtutũ. Si doces & facis, tunc gloriosus eris. Nõ enim satis est laudare quod dixeris, nisi dictis facta cõmisceas.

Humana laus nõ quærenda.

In doctrina tui ipsius, ab humana te laude tẽpera: sic instrue alios, vt te ipsum custodias, sic doce vt humilitatis gratiã nõ amittas. Caue, nedũ alios docendo erigis, ipse laudis appetitione derogêris.

Obscuritas in docendo vitanda.

Cùm autẽ instruis eos, obscuritate noli vti, sed ita dic, vt intelligaris, ne loquendo simplicibus displiceas, ne prudẽtes offendas: iuxta spiritum audientium erit sermo doctorum. Secundum mores incipienda est doctrina: iuxta vulnus adhibenda sunt remedia, variæ enim voluntates diuersam disciplinam desiderant. Vnusquisque igitur secundum suam professionem est docẽdus. Inspicienda est vtilitas personarum, & vnumquemque taliter in erudiendo tracta. Committe omnibus secreta professionis tuæ, loquere apertè. Cunctis operta, paucis annuncia: ne erubescas loqui quod nosti defendere: & quod tibi scientiæ sentis deesse, ab aliis quære: quęrendo enim obtecta clarescunt, & difficilia cõferendo aperiũtur. Nulla sit tibi curiositas sciendi latentia, nec vltra quàm scriptum erit quæras scientiæ. Non cupias, quod scire non licet. In disputatione nõ contradicas iustitiæ, nec contendas euacuare quod rectum est. In omni disputatione rectũ tene, & plus dilige audire quã loqui. In principio audi, in fine loquere. In omni re finis attendatur, extrema quærantur, meliórque est sermo nouissimus quàm primus.

12 *Idem text. li. de contemptu mundi. ca. de obediẽtia & de prælatione.*

VEnerare omnes sciẽtia & vita meliores, & vnumquẽque pro suo merito sanctitatis, potiori gradui competẽtem reuerentiã tribus, nec te æqualẽ sanctiori exhibeas. Senioribus præsta obedientiam & eorum senio obsequio obedi. Cunctis in præceptis sic obtempera, vt obtemperando hominum votis, Deum non offendas. Malum visus facere, nõ consuescas: nec adhuc si pœnæ immineant, peccanti cuiquam acquiescas: melius namque est pati mortem, quàm perniciosa mala adimplere. Non solùm quippe factorum, sed cõscius peccati tenetur obnoxius: neque immunis est à scelere, qui vt faceret malè obediuit. Similis est qui obtẽperat malo, ei qui facit malum: facientem & obsequentem pari pœna constringe. A subditis magis venerari quàm timeri stude, vt tibi plus dilectionis officio, quã cõtradictiõis necessitate adhæreãt.

E Subiecti te plus reuereantur quàm timeant: ex reuerentia enim amor procedit, & odium tremor cõfert: fidem metus tollit, affectus restituit. Timor nõ seruat diuturnam fidem: vbi timor audet, eum sequitur robur: vbi timor, audẽtia sequitur, & vbi metus, desperatio occurrit. Quapropter tempera oris sementem, summáque bonitate subditos conuenit regere: nõ sis terribilis in subiectis, sed sic dominare, vt tibi delectent seruire.

TEne modum in omni tẽpore, vt nihil intemperatũ agas, nec minus, nec vltra quã oportet, nec in bonis nisi moderatus esse non debes. 13 *Sit modus in rebus.* Omnia enim medicamẽta vtilia sunt, & cum tempore omnia fiũt vtilia: F recta enim immoderato vsu corrũpuntur, omnis nimietas in vitio est. Prospice igitur quid aptum sit tibi, & tempore: & vbi, quando, quare, quandiu facere debeatur, causas rerum & tempora inspice, & singulorum operũ discretiones diligẽter distingue. Dignosce omnia quę agis quare bonum incipias, quare peragas: in omni operatione discretionẽ tene, nec in aliquo indiscretus sis. Cùm benè discreueris multa esse cõsuetudine vitiata, multa prauo vsu pręsumpta, & multa contra pudicos mores vsurpata, tunc minimè consuetudinem serua & legi vsus auctoritas cedat, prauum vsum lex & ratio vincãt.

G *Testimonium sit incorruptum.*

Testimonio tuo nulli noceas, nec ad alicuius periculum vocem testificationis adhibeas. Sermo tuus nec animam cuiusquam, nec res impediat, nullum contra veritatem defendas.

14 *Munera spernenda.*

CVm iudicas, ne vllius personæ affectu deflectaris à viro paupere aut à diuite: causam prospice, non personam. Sperne munus, ne per hoc iustitia corrũpatur: munera enim semper veritatem præuaricant, & citò à viro violatur iustitia. De iusto iudicio temporalia lucra non appetas, pro iustitia nullum tibi præmium quæras dum iudicas: pro futuro serua mercedẽ, nec quæras in terra rependi, H quod tibi in futuro debetur. *Esa. 33.* Excute manus tuas ab omni munere, si in cælis velis habitare, in iudicio quoq; sine misericordia sedeas. Custodi iustitiam discretionis, & noli plus iustus esse quàm oportet: Omne enim quod nimium est, vitium est.

Misericordia rigorem iustitiæ tẽperet.

Impia iustitia est, fragilitati humanæ non ignoscere: non igitur omnes damnare, sed emendare potius quàm corrigere. Tene rigorem in discretione iustitiæ, iudicij examen sequatur pietas, disciplinæ rigorem temperet indulgentia. Ita clemens esto in alienis delictis sicut in tuis, nec quemquam districtius iudices, quàm sicut teipsum. Sic alios iudica, vt te iudicari cupis: dum

Matth. 7. enim indulges aliena peccata, tibi misereris, A iudicium quod aliis imponis ipse portabis. In eo enim in quo iudicas, es iudicandus, in qua mensura mensus fueris, remetictur tibi.

15 Iudicium sit rectum. OMnia quæ inquisieris, cum iustitia diffinias, numquam iudices suspicionis arbitrio. Ante proba, tunc iudica: non enim qui accusatur, sed criminator reus est: periculum est aliquid præsumptuosè iudicare. In ambiguis de iudicio serua sententiam. Quando nescis, diuino serua iudicio: non nitaris damnare iudicio humano quod Deus suo examini seruat. Incerta nō iudicemus quoadusque nouissimè veniat Dominus, qui latentia producat in lucem. Quamuis enim non credenda sint, ideò tamen dimittentur, nisi quæ certis indiciis approbantur, & non quæ manifesto examini committuntur, & non quæ ordine iudiciario comprobantur. In summo honore tibi suprema sit veritas, quamuis sublimis sis potestatis, in te celsitudinem reprime. Non te extollat honor, sed præsideat humilitas culmen sublimitatis. Tantò esto maiori humilitate conspicuus, quantò es magna dignitate præclarus. Impositas tibi curas humiliter exple, & traditum tibi ministerium mēte subdita suscipe. Esto obediens diuinæ dispositioni, & voluntati eius contraîre nō audeas. Iura potestatis adeptæ moderanter exerce, & omnia non turbulento, sed tranquillo corde dispone. Caue honores, quos sine culpa tenere non poteris. Sublimitas enim honorum, magnitudo scelerum: in maiori gradu sine dubio pœna maior.

16 Contemptus mundi. SI vis esse quietus, nihil seculi appetas. Sēper requiem mentis habebis, si à te curam mundi abiicias, sempérque quiete æterna D fruêris, si te à strepitu terrenarum rerum abstraxeris. Abiice à te quicquid bonum propositū impedire poterit, & toto animo odies damna quę diligit mundus. Quicquid habes, habeto ad misericordiam. Suffragetur virtus tua in operibus. Non eligas cui miserearis, ne fortè prætereas illum qui meretur accipere. Omnibus da, ne fortè cui non dederis, ipse sit Christus. Et cui largiris, cum hilaritate largire: & quicquid tribuis, cum affectu tribue. Tribue misericordiam sine murmuratione, præbe eleemosynam sine tædio. Maior autem sit beneuolentia, quàm quod datur: maior sit gratia, quàm quod impenditur: tale erit opus tuum, quale fuerit intentio tua. B Quod enim affectu bono dispensatur, hoc accipit Deus: qui autem cum tædio dat, perdit mercedem suam. Qui cum tristitia manum porrigit, fructum amittit remunerationis: non est misericordia, vbi non est beneuolentia. De tuis iustis laboribus ministra pauperibus. Non auferas vni, vnde tribuas alteri. Nihil prodest si alium inde reficis, vnde alium inanem facis. Condemnat miseratio ista, non propitiat. Bonum quod facis, misericordiæ causa, non iactantię facito: nil propter temporalem opinionem, nihil propter famā, C sed propter vitam æternam, & Dei charitatem. Quicquid agis, pro futura mercede age, æternæ remunerationis expectatio te teneat. Amplius quidquid egeris causa gloriæ, hoc est facti tui. Si dederis ita vt hominibus innotescat, non homini, sed propriæ personæ præstitisti, nec quod ad æternæ, sed quod ad huius gloriam proficit. Ecce accepisti modica, data est tibi norma viuendi: nulla te ignorantia excusat, non es iam vitæ nescius, non es imprudens aut ignarus, legem quam debes sequi, dispositionis qualis esse debeas descripsi. Cognitiones mandatorum habes. Iam scis quid est rectè viuere, vide ne vltrà offendas, vide ne quod recipis legēdo, contemnas viuendo. Bonum scire acceptum retine, & imple opere quod didicisti præceptione. Vide deinceps ne bonum quod accepisti, despicias. Amen. Eleemosyna.

FINIS.

SANCTI
ISIDORI ARCHIEPISCOPI
EXHORTATIO POENITENDI CVM CONSOLATIONE ET MISERICORDIA DEI, AD ANIMAM FVtura iudicia formidantem.

VR fluctuas anima, mœrorum quaſſata procellis? Vſquequo multimoda cogitatiõe turbaris? Mẽs confuſa tædiis, itineris deuia carpens, tramites caliginis ſubducta luce percurrit. Nõ ablatas res, cellulas mundi, faſceſque ſuſpires: nec caſus honoris ſed ruinas animę plora. Non hæc defunctoria doleas exitia carnis: ſed perſeuerãtia tartari tormenta formida. Nec ærumnas carceris abigas, quibus fine carebis: ſed iuges Auerni miſerias proſpectans euita. Quæ hîc redimi facili compendio poſſunt, ſi mundi affectus in amorem Chriſti conuertas, & te non negligas ab iniquitate priuare. Cuncta peccata à corde diuulſa propellas, res iniquas penitus remoue, ſaltémque percuſſus abhorre, vt ſinceritate rudi vel ſerò pœniteas. Abiecit te mũdus, percuſſitq́;, reſcripſit, deriſit. Quare nõ cõſideras quid à te Chriſtus exquirit? Non humana manu talia te perpeti putes, ſed hæc proueniſſe diuino iudicio crede. Inritaſti cõtra te dominũ offenſa delicti, qui te flagris arguẽs corripit, coërcet, affligit, flagelli impendio monet, vt errata cognoſcas & agnita pœnitens corrigas, diſtringas, emẽdes. Hoc ſentire debes, quod inſtanti verbere pulſatus, vt beniuolus à malo ſegregatus exiſtas: & pernicioſa reſpuens, innoxia quæras. Vult contritionis nunc te examinare camino, quo cõflatus priſtinas vitiorum ſordes amittas. Cur ergo per quaquam diffuſus mente vacua curris? Ad calcem examinis, ſenſus tui collige greſſus. Diſcute cor tuum, cautiùs interroga mẽtẽ. quid ludibrioſum retinet vel geſſit exponat. Quid ſæuum, quid noxium concepit vel operit pandat: & dum eſt licentia, totum

E prædamnare feſtina. Ecce perpetrata cuncta coram oculis conſtant, & ſecreto murmure mens vniuerſa proponit. Quid admiſſa crimina niſi lamenta requirunt? Quid vult facti vulnus, niſi malagmata fletus? Nullum ſcelus aliter niſi pœnitendo expiatur: immò, puniendo, ne ſit iam vltra, deletur. Ergo ſi ruiſſe nequiter viuendo diſplicet, ſurge decẽter. Melius agendo præcurre iudicem futurum, timens perdentem iniquos. Hunc illum poſt ſeculi crimina opere iuſtitiæ placa. Atros ignes inferi, quod eſt mors ſecunda, paueſce:

F ſed admiſſa pœnitens puni peccata, & viues. In hac vita lacrymis extingue tartari flammas, & necando crimina vires euacua mortis. Mors illic non repetit, quos hîc viuentes amittit. Nam qui ſe peccato dirimit, iuſtitiæ iungit: & ſpiritus vitæ obſequens mandata cuſtodit, peccata repudians morti ſeruire cõtemnit. Vltrà iam non moritur nec mors dominabitur illi: neque eum tartarum excipiet in morte, ſed cœlum nullatenus dubites in hoc, nec vnquam diffidas: nam ſic proteſtanda diuina dicta decernũt ad regnum.

G profectò tranſierũt cum Chriſto victuri, qui pœnituiſſe mala perpetrata probantur. Nulla te res dubiũ de miſericordia reddat. Nam parcere Deus promptus eſt clementer indignis: atque pœnitentibus veniam libenter donare. Tantum ſi pœniteas nec iam pœnitenda cõmittas. & ob hoc inriſor atque ſubſannator vocatus vertas pœnitentiam in punitionem pericli. Labor ſine fructu eſt, & ſpes vaniſſima valde, ſic peccata plangere, vt non deſinatur peccare. Quaſi quis inſtructa deſtruat, diruta

H reformet, ſi quod lauat hodie polluat & ſordidet cras. ſic enim nõ lotus habetur, ſed ſemper immũdus. Nec capit huiuſmodi veniam, ſed prouocat iram: quoniam non diluit, ſed

dilatat criminum gesta. Tu denique cautius talium exempla declinans, & iam peccasse pœnitere, & iam peccare desiste. Dissipa præteritas lacrymarum opere culpas. Da eleemosynam si habes, redime probra, & sequi vanissima respue, contemnere cura. sit iam abdicabile, sit abhominabile semper peccatum, quod cœlo distrahit, in infernum deponit. Melius sit regni gloriam nitore carpere, quã regni iacturam sordiũ horrore perferre. Conuersus ad dominum post tenebras lucem arripe, amplectẽnsq; vitam mortalia facta relinque. Confitere illi, compungere, plangito, roga, dic, peccaui nimiũ, parce, miserere proclama. Curua cordis genua, prostratus corpore in terram. Obsecra assidue, profusis lacrymis ora. Lenias vt humilis, quem exasperasti superbus. Nam Dei clementiam humiles & flentes acquirunt, non ridentes impetrant, neque contumaces exorant. Certo te pœniteat, perperam quæcũque gessisti. Vt odiens horreas, quicquid indecẽter amabas. Quod pudore congruo rubor verecundus aspernit, ritè demum veniam lacrymarum prece requiras. His namque fomentis animæ peccata medetur. Et omnia vulnera priscã sanitatem receptant. Sic namque diuinum sedas citò furorẽ: sic profectò capies quicquid lacrymando deposcis. sic denique poteris euadere quicquid claudit, obligat, officit, affligit, obumbrat, & ad Dei gratiam hoc modo redire gaudebis. Quamuis sis peccator impius, malignus, iniquus, criminis omni genere contagioque pollutus, pete à Deo veniam, hæsitans nequaquam in fide, qui omni peccamine cunctos pœnitentes expurgat. Omne dimittit facinus vera pœnitudo delicti: nec est crimen vllum, quod nequaquam lacrymæ tergant. Quamuis de iustitia terreat iudicij dies, nunc misericordia certa pœnitudo potitur. Delinquentem Deus de præterito damnat, si bonus ex malo fuerit extremo repertus, vt dicitur impio, Si impietates relinquas, opera iustitię faciat, extremo conuersus, impietas illius omnis oblita demitur, mortique sublatus æterna per secula viuat. sic denique Paulus fidelis ex infido factus cunctis caret criminibus quæ impiè gesserat olim. sic ex publicano venit Euangelista Matthæus. sicque Surius, Cyprianus ex Mago sacerdos & martyr. sic & Augustinus ardentior carnis amator, fit ex Manichæo, mũdi probat[9] magister: sic & Niniuitæ impia, obscœna, nefanda deflentes flagitia, vitam pœnitendo merẽtur. Manasses qui idolis templum repleuerat Dei,

Deo vo. 5. de sanctis die 16. Septemb.

A & de cœlo pridem datam prophanauerat legem, pòst amisso regno captiuus & ferreis vinculis multis ligatus Dominum pœnitentia placãs regno restitutus est, nexibus culpísque solutus. sic Dauid stupri culpam homicidiíque redemit. Et Achaz similiter cœlitus pendentem euasit iram. De quo comminùs dixerat vlcisci Deus. Petrus fide lapsus, rursus pœnitendo resurgit. sic & Euangelij meretrix ac publicanus paruis fusis lacrymis multo se piaculo mundant. Et plurimi alij quos olim scripturæ declarant, post crimina cælibes factos pœnitudine viros. sic econtra polum habentes ad tartara cadunt, qui bona priora B malum appetendo relinquunt. vt dicitur iusto: Si ab iniquitate egressus iniquus extiterit, omnis iustitia eius depereat, & ipse morte damnetur. sic Iudas olim subitò malignus effectus omne bonum perdidit, quod dudum beatè peregit. sic & Salomoni nihil imputatur bono quod antea gessit, sed extremo malo damnatur. In qua voluntate postremo quispiam vel actu fuerit inuentus, in hac iudicandus erit. sicut de hoc ipso Dominus locutus est dicẽs, In quo te inuenero, in hoc te iudicabo. Et si credis amplius, hos ipsos diligit Deus, qui post prauitates esse rectiores studẽt: ac sic se post vitia virtutibus magnis exercent, quàm qui mala grauia nunquam perpetrasse noscuntur, & bona pręcipuè torpentes agere C piget. sicut quispiam dominus illum magis seruum amplectitur qui post damna quædam potiora lucra reportat, quàm qui nihil perdidit, & nihil augmenti fecit. sic imperator illum magis militem amat, qui post fugam remeãs, hostem persequendo prosternit, quàm qui numquam fugit, & nil vnquam fortiter fecit, sic agricola illam terram plus amat, quę vberes illi post spinas affert fruges, quàm illam quæ tribulos vel spinas numquam nutriuit, & fertilem messem numquam aliquando produxit. Nõ desperes veniam, sed potius spera salutẽ si facturus optima, pessima damnare decernas. Corrige delictum, muta mores, renoua vitam, & nulla te plecti dolebis D postea pœna. Non erit in crimine quem pœnitet ante fuisse: nec dicetur impius, qui fuerit denuò pius. sequentia vero carmina constructa lamentis suspirando lectita, nonnumquam plorando decanta. Nam potest Dominus transferre in gaudium luctum, & aduersa omnia in prosperitatem mutare. Quem æternis laudibus glorificant in cœlo cœli, & summis honoribus cultores efferunt mundi. Amen.

INCIPIT LAMENTVM POENITENTIÆ DVPLICI ALPHABETO EDITVM, EXCEPTIS TRIBVS LITERIS, IDEST A. B. & N. in quibus aliquantis versibus multiplicatur, vbi exorat pro indulgentia peccatorum.

AVDI Christe tristem fletum
Amarúmque canticum:
Quod perculsus & contritus
Modulatur spiritus,
Cerne lacrymarum fluxus,
Et ausculta gemitus.
Ad te multum vulneratus
Vocem fletus eleuans,
Alta de profundo cordis
Emitto suspiria,
Precibus si fortè velis
Placatus ignoscere.
Alleua calamitatis
Importunæ pondera,
Quæ me diutius premit
Et elidit impiè,
Nec discedit vt resumam
Vitæ respiraculum.
Ablato consolatore
Quadro clausus lapide
Gemo lugens & suspiro,
Miserere, clamitans,
Pulso rogans tota die,
Sed tu semper dilatas.
Ad iuuentutis delictum,
Et ad ignorantiæ,
Non me teneas exoro:
Sed misericorditer
Prætermissum hoc dispone
Iam indigno parcere.
Ab antiqua pietate
Ne declines obsecro:
Nam iustitiæ rigorem
Si me sequi iubeas,
Mille sum debitor pœnis,
Mille dignus mortibus.
Aspice iam Deus clemens
Aerumnas quas tolero,
Remoue contritiones
Et flagella prohibe:
Ne me precor indignatus
Opprimas & conteras.
Annos meos in dolore,
Vitam in gemitibus
Vilis factus consummaui:
Parce mihi deprecor,
Iam non possum sustinere,
Da dexteram, & eripe.

E *Aggrauasti manum plagæ*
Super me validiùs,
Carnem dira flagellorum
Vltione conterens,
Cæde, ferro, sorde, peste,
Tenebrarum carcere.
Auges tempora pressuræ,
Luctus addis onera,
Differens afflicto valde
Dare mihi requiem,
Contra quod grates rependo
Non resultans murmuro.
hAbes dico veritatem
F *Vt occidas impium:*
Sed rogo post disciplinam
Da placatus veniam,
Quia non mortem iniqui,
Sed vitam desideras.
Accuso me, non excuso,
Laudans te quod mitis es,
Iuxta modum delictorum
Parua datur vltio,
Hæc & ampliora, clamo,
Dignus sum excipere.
Ad remedium malorum
Aeterni iudicij,
Satius nunc flagello
Temporali percuti,
G *Quàm perennibus futuro*
Dari cruciatibus.
Adhibe si placet adhuc
Tormentorum stimulos,
Quibus defluant veterna
Putridáque crimina:
Salus tantum vita demum
Subsequatur morbidum.
Adhibe, sed non iratus,
Vt sit tolerabile
Quod me propter mea iubes
H *Perpeti facinora:*
Quatenus correpto rursum
Sis mitis post verbera.
Amarum hoc est & leue,
Quia pertransibile,
Sed amarius & graue
Quod inreuocabile,
Quo pœnarum non est finis,
Nec dolori requies.

Ardens illic vrit flamma
Dampnatorum corpora,
Vltra reditum non sperat
Quem illa susceperit,
Cuius pauore tabesco
Liquesco formidine.
Arbiter & testis æquus
Ipse dum adueneris
Iustam reddere mercedem
Singulorum meritis,
Quo me saluare decernas
Opus non inuenies.
Adeo districtum cernens
Examen iudicij,
Duco vitam in mœrore
Iugiter & gemitu,
Iustum iudicem visurus
Iam paueſco territus.
Amarus & pauidus tunc
Vultus tuus impijs,
Per quem nullus impunitus
Erit habens crimina,
Nisi qui lacrymis illa
Nunc viuens absterserit.
A tranquillitate tua
Tu numquam mutaberis,
Sed mitis parebis iustis,
Terribilis impiis,
Quos habuerit de culpa
Reos conscientia.
Ab iniquis iustos omnes
Segregans velociter,
Pones hœdos ad sinistram,
Et agnos ad dexteram,
Hos æternæ luci dabis,
Illos autem tenebris.
Ab ira furoris tui
Quis non conturbabitur?
Quæ à nulla creatura
Cohiberi poterit,
Cum peremeris iniquos
Oris tui gladio.
Amputans verbo, non ferro
Ceruices peccantium,
Tu perdes in tempestate
Festinantes impios,
Vitæ sempiternæ iustis
Conlaturus præmia.
Accipite dicet illis,
Regnum paratum est vobis
Pro fructibus iustitiæ
Et misericordiæ
His & illis quæ fecistis
Cuncta tu testificans.
Adstabunt ante tribunal
Tuum omnes animæ,
Quicquid in carne gesserit,
Narrantes ad singula,

A *Quid tam pro nefandis miser*
Criminibus respondeam?
Adsertio phalerata
Iustum nullum faciet:
Actus boni tantum facta
Non verba recipies,
Data singulis talenta
Cum vsuris expetens.
Abactis & refutatis
Excusationibus
En homo tantum dicetur
Et opera illius,
Quæ præcernens vt meretur,
Confestim recipiet.
Arcana tunc secretorum
B *Omnis conscientiæ*
Sic lustrabis, velut vultus
Cernitur in speculo,
Heu mihi qui parebo
Peior omni pessimo.
Ad personam non conuertens
Visum, sed ad merita:
Nec natalibus insignem,
Sublimem prudentia
Facies tibi consortem,
Sed insontem opere.
Abhominabilis erit
Coram te iniquitas,
Nullus enim immundorum
Tibi sociabitur,
C *Quomodo tunc fœtens hircus*
Mundis iungar ouibus?
Ante te iusti nec erit
Secura iustitia,
Quam si districtè perquiras,
Et ipsa peccatum est,
Qui si iusto nisi parcas,
Væ periclitabitur.
Arguens in veritate
Decernes iudicium,
Et in æquitate tua
Iustus vix saluabitur,
Vbi tunc ego parebo
Peccator & impius?
Annalibus reseratis
D *Nudabuntur publicè*
Omnium hominum facta,
Cogitatus impij
Instatera tu librabis
Omnia in pondere.
Adpenso bono vel malo
Pars hæc operarium
Vendicabit, quam momenti
Lance declinauerit,
Quid agam si pondus mali
Me læua iactauerit?
A iustitia diuerti
Nullo modo poteris,

Nec personam acceptabis
Nec vllius munera:
Sed reddes vnicuique
Iuxta sua opera.
Aspicient mali iustos,
Cum beatitudinem
Gloriæ promeruerint,
Et dolebunt acriter,
Quòd non vixerint sic iustè
Vt sic essent liberi.
A dolore in dolorem
Nequiorem transient,
Cum, abite maledicti,
Illis ipse dixerit,
In ignem qui est paratus
Vobis & diabolo.
A requie beatorum
Vita vel consortio
Se sublatos intuentes
Iunctósque diabolo,
Vt æternis cum eodem
Dentur cruciatibus.
Alleuabunt vlulatum,
Et rugitum immanem,
Planctum magnum facientes
Amarum & validum,
Quale numquam fuit factum,
Neque dictum vel visum.
Ad gentem gens, vir ad virum
Pectora percutient,
Tribus ad tribum, & regnum
Contra regnum ferient,
Viri denique seorsum,
Et seorsum fœminæ.
Angeli tunc copulabunt
Scelere consimiles
Quos cursim præcipitantes
Dabunt flammis inferi,
Vt par pœna semper vrat,
Quos par culpa sociat.
Habebunt vitæ præcisi
Sublatíque gaudio,
Quo perennis erit luctus
Dolórque perseuerans
Et consolatio nulla,
Nec vnquam reuersio.
A te quisquam non reuoluet
Prolatum iudicium,
Nec ab illo quem tu ipse
Iudicans perdideris,
Vltione sempiterna
Prauos omnes puniens.
A Deo prærogatiua
Mitto precum commoda-
Fundens lacrymas dum viuo,
Rogans dum intelligo,
Ne me iuxta mala mea
Condemnandum censeas.

E *Aspera sunt quæ peregi*
Acerba & grauia:
Propter quæ si persequi
Me iustè decreueris,
Morti debitor & pœnæ
Noui quod reperies.
Ad iniquitatem meam
Si conuertas oculos
Facto pœna quæ condignum
Neminem reperies
Cum quo me cremandum putes
Comburendum censeas.
Ad delictorum mensuram
Crimini̇́mque copiam,
Ipsæ pœnæ tartarorum
F *Vix credo sufficient,*
Dum nec talia nec tanta
Quis iniquus fecerit.
Anxius ob hoc suspiro
Quod impiè gesserim,
Pessimorum peccatorum
Saucius sum vulnere
Difficile tantis malis
Esse saluus arbitror.
Arctor vndique pressuris,
Comprimor angustiis,
Fluctuat mens in mœrore
Cor natat in lacrymis,
Nec vllo timore multo
G *Requies est animi.*
Arui políque marísque
Non turbabor finibus,
Quin & hæc ignis ardore
Resoluta defluent,
Vbi me miser abscondam
Quo ante te fugiam?
Ab immensitate tua
Mundi gyrum clauditur?
Cœlum terrámque tu reptes
Et sine te nihil est,
Qui placatum te non habet
Iratum quò fugiet?
Agitur mens ægra passim
Diuersa considerans,
H *Nec elucet euadendi*
Vspiam effugium,
Sed abs te Domine fuga,
Et ad te reuersio.
Arma sumens pœnitentis
Saccum & cilicium,
Pulso pietatis aures
Viscera clementiæ,
Verba fletus & doloris
Ingerens cum lacrymis.
Audi preces & placare,
Mens quas ægra parturit,
Considerámque dolores
Impende malagmata,

Quia tua sum factura,
Tuáque plasmatio.
Adhibe precor medelam,
Pessimis vulneribus
Profluentia præstringens
Vitiorum vlcera,
Corrupta redintegrando
Sanitate perpeti.
Aufer me de luto fæcis
Peccatorum omnium:
Emundare non contemnas
Antequam discutias:
Et non ero tunc immundus ✻
Si me nunc piaueris.
Accipis & peccatores,
Sed quos nunc iustificas,
Respicis multos, vt Petrum,
Si deflentes pœnitent,
Sicque lapsos ad inferna,
Reuehis ad æthera.
Apud te redemptio est
Et misericordia:
Quam nisi propitiatus
Parcere decreueris,
Væ mihi quod malos omnes
Præcedam ad victimam.
Ac per hoc opto misellus,
Ne fuissem genitus: ✻
Quia & lux ipsa præsens
Iam mihi tenebræ sunt
Aeternæ damnationis
Pauendo perniciem.
Boni nihil habiturus
Quod malis obijciam,
Pœnarum metu quassata
Tremit conscientia,
Dum formidat infinita
Subire discrimina. ✻
Bone Deus perituro
Nunc subueni exoro,
Nunc & ab ira perenni
Et à morte libera,
Vt quem iustitia punit
Tu salues clementia.
Benigne Pater ignosce
Quod agnoscens fateor,
Pronuncio malum meum
Non vindex operio,
Excipe professionem,
Et da indulgentiam. ✻
Bonitatis pietatem
Multis non mœrentibus,
Gratis peccata dimittens
Indulsisti veniam:
Non defraudes vni, quod tu
Dedisti quamplurimis.
Blanditus confessione
Placaris humilium,
A *Ad ignoscendum citiùs*
Flentis voce flecteris,
Pœnitentis assuetus
Consulere lacrymis.
Breuis non est manus tua
Vt præstare nequeas,
Multus es ad ignoscendum
Hinc indulge clamito
Miserere, ne disperdas:
Parce ne interimas.
Biplici quæso flagello
Noli me percutere,
Suspende paululum iram ✻
Habe patientiam,
B *Quia multum ego miser,*
Sed tu plus misericors.
Conuersus ad pietatem
Restitue gratiam,
Vitam cum peccato simul
Ne velis extinguere,
Serua benedictionem
Receptandæ veniæ.
Carnem pro peccato suo
Quantum placet attere,
Plagas enim temporales
Libenter excipiam,
Precor tantum ne perennes
Indignatus inferas. ✻
Doloribus hîc afflige,
Mœroribus affice,
C *Per flagella modò purga*
Ne in futuro punias
Carnis pœna quæ deliquit
Redimatur anima.
Decerne clementer pie
Perditum requirere,
Mira qui benignitate
Abiectos recolligis,
Et aduersos reconuertis,
Oberrantes corrigis.
Errasse me dudum plango,
Pollutus & prodigus
Meretricio amore
Bona perdens patria,
Hinc ad te vilis egenus
Et percussus remeo.
D *Ego me indignum loco* ✻
Filiorum clamito,
Quòd paternitatis tuæ
Renuens admonita
Vagus per quæquam defluxi,
Cucurri per auia.
Feci malum miser ego
In insipientia
Prouocaui te ad iram
Duris facinoribus,
Quibus dignè consternatus
Magno luctu conteror.

Fletibus tamen reuertor
Confitendo pœnitens,
Aufer indignationem
Culpæ factus immemor,
Et paterna pietate
Sume precor erroneum.
Punire si tamen adhuc
Plagis me diiudicas,
Fer me sicut quos diligis,
Castiga & argue,
Sed clementer vt emendes,
Non vt interficias.
Graues vt culpæ merentur
Non ita deseuias,
Tempera seueritatem,
Desine percutere
Vsque ne plaga contritus
Desperem & peream.
Hoc interdum te deposco,
Ne temptationibus
Quibus subinde peruertor
Violenter obruar,
Victus ne miser succumbam
Da precor auxilium.
Heu dirè me tandem precor
Ne permittas decipi,
Nam sufferre temptamenta
Dæmonum non potero,
Desiderij eorum
Malitiam refrena.
Inde te benigne Deus
Adelius efflagito,
Quantulumcumque placare,
Vt & hic indulgeas,
Ne longa pœna subactus
Miser valde factus sim.
In dolore sempiterno
Carnem ne constituas,
Ne crudeliter exire
Compellatur anima.
Da cruciatibus finem,
Requiescat spiritus.
Carpe mores, visita me,
Immo veni libera,
Surge, dicito captiuo,
Prodi foras misero,
Releua carcere trusum,
Pande iam absconditum.
Caput & reliquos artus
Aqua munda dilue,
Atque internos squalores
Purifica gratia:
Cunctis vt abire sinas
Defectum feracibus.
Lugeo confusus mala,
Quæ gessisse memoror,
Fundo preces & lamenta
Contristatus animo,

E *Precor oblatam ne neges*
Pœnitenti veniam.
Lacrymæ contra peccatum
Non quidem sufficiunt:
Sed quod non valeo paruis
Expiare fletibus,
Oro pietate demas,
Abluas clementia.
Miseratione tua
Fac iustum ex impio,
Fulgidum de tenebroso,
Nitentem ex horrido,
Innocentem ex iniquo,
F *Viuentem ex mortuo.*
Miseratus iam omitte
Noxas mihi criminis,
Eripiens plasma tuum
De manu diaboli,
Memento figmenti tui,
Et esto placabilis.
Manus tuæ me fecerunt,
Formauerunt digiti,
Corpus in ventre materno
Per membra delineas,
Tua virtute creatam
Quo clausisti animam.
Ne des in ruinam mortis
Opus tuum Domine,
G *Propter carnale peccatum*
Quod lamentis olui
Possibile prædixisti,
Atque væ mirabile.
Nullum perire protestans
Quamuis graui crimine
Carnaliter polluatur,
Si redeat pœnitens,
Et non hæsitet in fide
Sumi posse veniam.
Nuncians pro te & tuis
Missis & discipulis,
Pœnitemini, cælorum
Prope regnum factum est,
Et omnis peccati datur
In Christo remissio.
H *Non in multis iustis ita*
Te gaudere perhibes,
Vt in vno erroneo
Peccatis turpissimo
Veni quærere & saluare
Dolens quod perierat.
Nulla tam grandis est culpa
Cui non sit venia,
Omne facinus peccati
Delet pœnitentia,
Si reiectis malis quisquam
Sanus hanc peregerit.
Nullum est malum quod nequit
Aboleri lacrymis,

Omne peccatum dixisti
Dimitti hominibus,
Spiritus tantum sancti
Excepta blasphemia.
Nunquid fixum verbi tui
Soluetur propositum?
Absit hoc domine Deus
Vt repellas quempiam,
Qui post malum resipiscens
Te conuersus sequitur.
Obiice bonitatem,
Et vince malitiam,
Præbe moram pœnitendi,
Tempus mortis dilata,
Fac vt salus subsequatur,
Ne tollat interitus.
Omnino confidens credo
Quòd nolens perire me
Subiecisti flagellis
Quibus resipiscerem,
Vt abhominando culpam
Redirem ad gratiam.
Placeat Christe damnatum
Reparare naufragum,
De interitus errore
Te quærente redeam,
Atque de maligno dignus
Efficiar famulus.
Peccaui tibi, peccaui,
Et deliqui nequiter,
Sed conuersum nolo perdas,
Et quæ posco tribuas,
Vt me mundes ante mortem,
Et dum viuo redimas.
Quis fuerim ne requiras
Sed quis esse cupio,
Veteri culpa ne quæso
Reputes damnabilem,
Cerne corrigendi votum,
Et relaxa debitum.
Quanquam de reatu facti
Sit mihi confusio,
Noui quod de fine quenquam
At non de principio,
Aut pro bono tu corones,
Aut pro malo iudices.
Recipe domine pater
Fuga lapsum famulum,
Tolle mortem pœnitenti
Te precantem libera,

A *Et cum electis ad vitam*
Agni libro reuoca.
Reprobari me ne sinas
Quem pro meis meritis
Ingenti pressura polis
Et limas diutius,
Sed quem viuentem fatigas,
Recipe post obitum.
Solue Christe vincla pedum,
Ligamenta criminum,
Resera limen obscurum
Tenebrosi carceris,
Redde iam luci sepultum,
Peregrinum patriæ.
B *Tolle furorem perennem,*
Ab animo principis,
Te propitiante fiant
Iam mihi placabiles,
Quos aduersos diuturna
Miser ira tolero.
Veni Iesu ne tarderis,
Mors antequam rapiat,
Fessum de puluere leua,
Et me reconcilia,
Lacrymas iuges absterge,
Cor triste lætifica.
Xriste qui diuersitate
Gratiarum diues es,
Fructum & meritum precor
C *Viuenti contribuas,*
Ne me sterilem procernens
Succidas in posterum.
Macerari me post mala
Ne permittas obsecro:
Habeam munere tuo
Conlata quæ offeram,
Quibus à læua sublatus
Transeam ad dexteram.
Zabulo me non coniungas
Ad mortem cum impiis,
Nec in tartari baratro
Patiaris obrui,
Qui venisti te credentes
De morte redimere.
D *Gloriam iam vigil canam*
Alphabetum finiens,
Tibi Patri Filióque
Inclyto Paraclyto,
Cui laus erit & potestas
Per æterna secula. Amen.

INCIPIT ORATIO SANCTI ISIDORI ARCHIEPISCOPI, PRO CORREPTIONE VITÆ flenda semper peccata.

DEus omnium mirabilium auctor, misericordiarum pater & consolationis, in tribulatione refrigerium, cuius gratia præuentus homo sua peccata considerat, plangit & emendat: cuius respectu & munere incipit vel bonũ facere, vitare malum & refutare,

sequi iustitiam, & declinare ab iniquitate, desiderare perennia, & horrescre peritura, confiteri misericordias tuas, & abnegare impietates suas: quia nihil propriũ habet homo, sed conuersio & profectus illius donũ tuum est: nec à se quisquam potest corrigi sed à te: dicẽte Propheta, Scio Domine, quia non est hominis via eius: nec viri est vt ambulet & dirigat gressus suos: & Apostolus ait, Nõ volentis neque currentis sed miserantis est Dei: & ipse dicis, Miserebor cui voluero, & clemẽs ero qui mihi placuerit. Adesto igitur supplicationibus meis, intẽde deprecationem meã. Et quod expeto perfice propitius, & intende placatus. Tu enim abstraxisti me de laqueis mundi, & eduxisti me de retiaculo peccatorum. Tu reserasti os meum ad confitendum tibi, cum essem peccatis omnibus obligatus: & fecisti intelligere me quomodo aut pro quibus obsecrarem te. Posuisti fiduciam in corde meo postulãdi necessaria animæ meæ: quoniam (vt Propheta dixit) volẽs misericordiã reuerteris & misereris, obliuiscens mala hominũ, & peccata benignitate pertransiens: & ipse dixisti, Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Qui enim peti se & pulsari licentiam tribuit, dare sine dubio & aperire paratus est: nec est auarus ad impertiendum, qui petere clamat non habentibus: ac per hoc ipse se postea pœnitebit egere, qui ad dandum sibi à dispensatore congruentia remedia, modo neglexerit impetrare. Ideo silere nequeo tactu gratię superuenientis admonitus. Nam fateor Domine quod indignũ me præuenit misericordia tua, & dum in grabbato multorum peccatorum seculi huius mortifero quodam iacerem sopore depressus, misisti gratiam tuam cum flagellorũ strepitu suscitare damnabili torpentem segnitia, vt apertis oculis expergefactus, dum in me nihil victus boni operis recognoscerem, venirem ad te, vitæ petiturus alimoniam, ne me egestas superueniens in nouissimo præfocaret. Idcirco consurgens ad te lamentationum clamoribus prece multifaria pietatis tuæ pulsans auditus, per alphabetum quod præmisi, singulas eius litteras rigans flumine lacrymarum. Compulit enim me pauor iudicij tui flere diutius, & gratia tua fecit fiducialiter exorare, credens quia in te Deo meo transgrediar murum omnium iniquitatum mearum quæ circundederunt me, atque præreptus angustiarum mearum afflictionibus, pertranseam ad amplitudinem latissimæ iocunditatis, scilicet non huius seculi sed futuri. Hanc ob rem non desinam exorare te, donec miserearis mei & salues animã meam: quę confitetur tibi hodie in conualle sita plo-

E rationis, quia introduxisti me: quia non meo merito sed tuo dono ad arctissimæ pœnitentiæ claustra perueni, & in fontẽ lacrymarum illius ingressus sum, varias nequitiæ maculas lauaturus, quæ nõdum me petente sed te præstante mihi conlata est, tuaque misericordia procurante, nec dum eam quęrerem inueni. Ecce iam non minimo tempore in æstu afflictionis eius desudo, sub districtionis eius regula laboro. Cum ipsa contendens cotidiana examinatione discutior, pressura illi[9] magnos mihi gemitus trahit, & flere me quia deliquerim magis magísque compellit, & gratias tibi referre iugiter docet pro patiẽtia tua magna, qua diutius sustinuisti me lasciuientem, & ser-

F uasti tempus correctionis quo relicta præuaricatione conuerterer, ne peccatũ incessanter persequens in æternũ cum peccato perirem: & nunc misericorditer erudiens me in virga tua operaris salutem meã, subtrahens de corruptione vitam meã, & animam de interitu: vt scirem electionem bonorum iniqua prætergredi. Et hoc confidens spero: quia sicut induxisti pœnitentiæ tribulationes, ita & indulgẽtiæ miserationes impertias. Non solum autem, sed & benedico nomẽ sanctum tuum, quia distulisti euentum mortis: ne in peccati torpore ad pœnam sempiternam desiperem; & subuenisti mihi de longè prouidens remedium curationis meæ, eo quod vlcere pestife-

G ro laceratam animã meam huius pœnitentiæ medicaminibus tradideris sanandam. Bona enim mihi est stimulatio illius, quæ offensiones præteritas fugere docet, & futuras cauere me præmonet. Leue reputo iugum oneris eius, quia grauiores tollit cruciatus quàm inferat, & dum temporaliter premit, æternaliter redimit. Amabilia sunt mihi vincula illi[9] quæ nũc in paruo ligant, vt absolutũ in perpetuum faciant. Placitæ sunt exteriores sordes illius, eo quod earumdem scabrositate interius anima piaculis emundetur. Et suauior nunc mihi est eius amaritudo, quàm dulcedo luxuriosæ vitæ in præterito: quia per illam vitam anima

H pręfocatur, per istã vero ab huiusmodi morte resurgitur. Quod illa sordidauit, ista diluit. Quod cruentauit illa, medetur & sanat hæc. Si enim noxium exterius cernerem in corpore vulnus, aut aliquem intrinsecus sentirem viscerum dolorem, ocyus omnino ad medicum currerem, secandam cum doloribus ferro traderẽ carnem, & ignito cremandam cauterio, atque causa reparandæ salutis amarissima bibere non recusarem antidota. Cur ergo ista molestè feram, per quæ anima de sempiterno interitu saluti perpetuæ restauratur? Quid retribuam tibi Deus piissime amator hominum, & clemẽs iustificator pec-

catorum, pro his quæ præstitisti mihi? Calicē salutis accipiam, nomen tuum obinde cum laudibus inuocabo: in viā vitæ reduxisti gressus meos, grates tibi referre nō desinam. Hæc est enim via per quam de inferis ad cœlū recurritur, de peccato ad iustitiā reditur, de offēsione ad tuā gratiam reuocatur: & vt in breui cōcludā, omnis ruinæ hæc est reparatio. Hæc denique orante publicano in templo superat iustitias Pharisęi, in hac reddit iustiorem: hęc Lazarum per flagella temporalia ad requiem deduxit æternam. Tibi Domine laus & gloria, qui percutis & sanas, vulneras & mederis. Das dolorem transitorium, & post paululum æterna iocunditate refrigeras, quoniam iustus & pius es: iustus, quia nequaquam delinquenti parcis: pius autem, quia pœnitenti misericordiam non subtrahis: item iustus & pius es, quia prius hîc hominem à peccatis emendas, & postea ab æterno supplicio liberas. Peccatori enim, vt prætuli, non parcis, dū eum aut flagello temporali ad purgationem feris, aut iudicio æterno puniēdum relinquis: aut ipse in se homo pœnitendo punit quod male commisit: ac perinde est quod delinquenti parcere nequaquam diceris. Nullum enim peccatum impunitum relinqui potest, quoniam pœnam peccata merentur: sed aut punit hoc homo, & liberas eum tu: aut si ille distulerit, punis tu: iuxta quod dicit Apostolus: Si nos ipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. Quasi diceret, si nos in hoc seculo à peccato discerneremus, pœna nos peccati futura nō plecteret. Necesse est ergo homini punire peccatum, vt æternum non incurrat supplicium: nam à punitione pœnitentia nomen accepit, quasi punitentia: dum ipse homo pœnitendo punit quod malè admisit. Nā nihil aliud agūt quos veraciter pœnitet nisi vt quod malè fecerint, impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus, tu parcis, cuius altum iustumque iudicium nullus contemptor euadit. Perfecta est autem pœnitentia, præterita delere, & futura non admittere. Hæc secundum similitudinē fontis est, vt si fortè impugnāte diabolo aliquod peccatum inrepserit, huius satisfactione purgetur. Satisfactio autem est causas peccatorū & suggestiones excludere, & vltra peccatum non iterare. Ipsa autem pœnitētia iuxta qualitatem delictorum agenda est: nam sicut leuia peccata occulta oratione delētur: ita grauia coram Ecclesia per pœnitentiam & satisfactionem remittuntur. Vnde quia pœnitentiæ satisfactio iudicio tuo, non humano pensatur, & occulta est indulgentiæ tuæ miseratio, flere sine intermissione necesse est. Nec vnquam de peccato securitatem habere pœ-

A nitentem oportet: quia inimica illius hæc est: parturit enim illi negligentiam, & negligentia sæpè insollicitos ad vitia transacta reducit: sed tantum debet esse promptus ad pœnitendum, quantum & pronus ad peccandum extitit: tātóque sublimius per humilitatem proficere, quantò inferius per elationem noscitur prolapsisse: & non solum plangere quia malum quod non debuit fecit, sed etiam quia bonum non gessit quod debuit. Cautissimum enim hæc res non inertem iustificat operarium: pœnitentia enim vera in omni sancto opere sollicitius anxiatur. Non habet omnino risus, fabulas vanas non recipit, neque desideriis inquinatur, factísque proteruis: B terrena non concupiscit, cælestia desiderat, de fine suo cogitat, iudicium futurum semper intēdit, & qualiter coram Deo dignè appareat, hoc quotidie sibi procurat, soli Deo militat, in nullis mundi negotiis inuoluitur. In vigiliis & orationibus frequentissima est, in ieiuniis exercitata, in cibo & potu moderata, in labore & lectione assidua, in caritate perēnis, in castitate perpetua, in sermone verissima, in iuramento continens, benigna est & patiens, inuidia non succenditur, ira nō superatur, cauet iactantiam, humilitatem amat, contumeliā non rependit, odit auaritiam, fugit vanam gloriam, superbiā detestatur, gaudia respuit, gemitus, suspiria & tribulationes C amplectitur, sciens quia misericordia tua non negligentibus neque ridentibus conceditur: sed afflictis & cōtritis corde donatur, sicut ipse ait: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. & iterum, Væ vobis qui nunc ridetis, quoniam lugebitis & flebitis. & Apostolus, Miseri, inquit, estote & lugete & plorate: risus vester in luctum conuertetur, & gaudium in mœrorem. Humiliamini ante dominum, & exaltabit vos. Certum sane est quod omnis culpa fletu resoluitur, si renouata morum prauitate transacta malitia non repetatur. Nam non sufficit à malo discedere, nisi subsequatur bonum etiam operari: sicut scriptum est, Declina à malo & fac bonū. & alibi, Quiescite agere peruersè, discite benefacere: quate- D nus peccato satisfactio pœnitudinis opposita, simulque præterita malitia succedēte bonitate cooperta & obuoluta pereat, & minor inuenta mortificetur. Quamobrem quia per satisfactionē fletus, lapsa rursum erigitur anima, & huiuscemodi lauacro nitoris pristini recipit dignitatem, expedit mihi augere fletus, & celebres facere lacrymas, super crebrò repetitas iniquitates meas quas innumerabiliter frequentaui. Non enim mihi plorasse sufficere puto iuxta copiam delictorum: plangam ob hoc assiduè in amaritudine de-

licta mea, si fortè tibi placeat vsquequaque E mundare me ab illis. Vtinam mei capitis in cruorem latices verterentur, & pro lacrymis sanguinem funderẽ: vt crudelia peccata crudelibus lamentis abstergerem, quibus me olim ignaua fatuitate nequiter vulneraui. Immensis idcirco tædiis satagens euertitur anima mea, quæ etiam exaruit formidine tui furoris exterrita. Conuersa est in succum absyntij vita mea, felle & aceto redundant viscera mea, doloribus profundis corrumpuntur præcordia, suspirium suspirio excipitur, & gemitus in gemitum inruit. Timore futurarum pœnarum, & præsenti flagellorũ ærumna, incuruatus & humiliatus sum F vsque in finem: nec possum onere multiplici prægrauatus caput erigere. Stat mors, stant & immensa crimina coram oculis meis: & res nulla non est vnde possit esse redemptio. Ob hoc ineffabiliter conturbatus, nec regimine vtor, nec cõsilium angustia pressuræ vsque in desperationis perducit articulum, & velut in araneæ filo consistens status mentis nutat, vt subruat, interdum timens propter austeritatẽ culparum, ne nolis ignoscere, interdum confidens propter lenitatem misericordiarum, quia statuas liberare, & inter spem & metum non est parua commotio cordis mei: quia si vis perdere, incitat iustitia, si autẽ vis saluare, inuitat misericordia: & licet flagella præsentia conuersum à peccatis absoluant, mens tamen ideo titubat, ne plagæ meæ non sufficiãt ad expurganda omnia delicta mea: & tamen sapientiæ tuæ subtilitas, ita exterius inrogat pœnas, sicut interius prospicit culpas, sed quis de iudicio tuo poterit esse quietus, cum apud districtionem examinis tui nec iustitia iusti secura sit? si etiam de otioso sermone reddenda est ratio, quomodo securus ero qui principalia mala commisi? Non est omnino securitas in mẽte mea à vultu iudicij tui, neque pax in conscientia mea à facie peccatorum meorum. Ideo magna est velut mare cõtritio mea, quia pessima est plaga mea. Quæro portum euasionis, & nequaquam reperio, quomodo regredi de pedica deceptionis sathanæ: inlaqueauit pedes meos, & nullo modo præualeo. Vociferor dolorum multitudine superatus, & non est qui eruat. Laboro in luctu & gemitu compeditus & desertus in angustia carceris, nec est qui consoletur. Heu me, heu miserum & infœlicem, quem pœnę iustissimæ terrent, quem vltiones dignę comminuunt, quẽ flagella & iurgia rectè conlidunt, quem variæ miseriarum afflictiones opportunè depopulantur: quia peccaui nequiter, deliqui crudeliter, erraui vehementer, corrui fortiter. Væ mihi qui me tantis malis pollui, tanto malo fœdaui, qui non sapui euitare ne biberem de veneno calicis diaboli, quod necauit animã. Et modo non indigerẽ denuo viuificari, qui circunspectissime non custodiui ne transfoderer lanceis illius, & essem modo sine vulnere, & non quærerem medicinam, qui non intellexi vt fugerem, & non inretirer laqueis eius, vt essem modo liber & non clamarem pro resolutione. Infœlix ego homo, quis me de tantis nexibus liberabit, & de discrimine mortis huius, nisi gratia tua pater omnipotens per Iesum Christum Dominum nostrum, quem posuisti redemptionem in salute mundi: & in cuius iustitia & sanctificatione omnis deletur iniquitas, & mortis euacuatur imperiũ: qui factus est (vt Propheta dicit) petra refugium erinaciis? Idest susceptio & saluatio peccatoris, de quo & Ioannes ait: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantũ sed etiam pro totius mundi: in quo omnis est à te constituta saluatio, dicente Petro Iudæis: Non est in alio aliquo salus: nec aliud nomẽ est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat saluos fieri, qui habet claues mortis & inferi, qui reserat portas abyssi: & claudit o-
G stia tenebrarum, aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit: cui dedisti omnem potestatem in cælo & in terra. In cuius nomine omne genu flectitur cælestium, terrestrium & infernorum: qui est vir volũtatis tuæ: in cuius manu perficitur omne quod est placitum coram te. Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ tuæ, portans omnia verbo virtutis suæ, sedens ad dexteram tuam, purgationem peccatorum faciens, & te pro peccatoribus interpellans, qui est vniuersæ rei principium & finis: quia & ante eum nulla extiterit creatura, & per ipsum facta cœpit esse vniuersa creatura, & ipse erit cõsummatio omnis creaturæ, cum finem mundo & iudicium dederit:
H quoniam ipse est vir quẽ præparasti iudicare viuos & mortuos, nec iudicas tu quenquam, sed omne iudicium dedisti ei: qui solus habet potestatem perdere & liberare, quia complacuit tibi in illo: exaltasti eum super omnes cælos, & super omnem principatum & potestatem, & dominationem, dans illi gloriam & honorem, constituens eum super omnia opera manuum tuarum, & subiiciens vniuersa sub pedibus eius: per quem facta & condita sunt omnia in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia, à quo continentur, in quo constant vniuersa: per quem fundasti terram: stabilisti cœlos, conclusisti abyssum, vallasti mare: quia sapientia & consilium, virtus, manus & dextera tua ipse est, concreante & conuiuificante

cooperante atque conuiuificante omnia, & quæ sunt in omnibus Spiritu sancto, qui à te & ab eodem filio tuo procedit ineffabiliter: cui & ego ab ineunte ætate fideliter credidi: cui & peccasse confiteor, & à quo veniam profunda cordis humilitate deposco. Vnde Domine mi Iesu quia multæ sunt miserationes in manu tua, & non pateris perire quenquam, sed omnes vis saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: quoniam execrãdo mortem non lætaris in perditione viuorum: neque vis interitum hominis sed salutem, & ob hanc causam te ipsum humiliãs, cum esses Deus, vt homo inueniretur qui vtique perierat, fieri homo dignatus es. Ad te mihi redeũdum esse de præuaricationibus meis opportune decreui: suscipe m̃e in manib⁹ tuis reuertentem cum fletibus coram te: excipe dignãter preces confessionum mearum & salua cõfitentem: noli contempnere pœnitentiam Domine, pœnitet me errasse, & doleo nunc stulte dudum perpetrasse nequissima: sed noli à me auertere faciem tuam, quia si vis potes me mundare: tibi enim mortificandi & viuificandi & liberandi, ligandi & soluendi potestas est: animam meam diuersorum criminũ tradidi nexibus inligandam, quam & scelere pessimo, sicut inspicis, vulneraui: solue Domine solue iam vincula colli mei, quibus ad te diu clamo multipliciter obligatus, & enudato vulneri miseratus adhibe medicinã. Redde mihi pristinam sanitatem: & viuat anima mea remedio tui. Dirum si quidem arguas vulnus meum, nec ego dirum esse diffiteor, te tamẽ hoc medicari indubitãter posse cõfido: quia nihil esse tibi difficile, nihil impossibile credo: eo quod omnia possibilia apud Dominum te perhibente didicerim, cum transire camelum per foramen acus facilè protestaris. Deliqui, Domine, deliqui multum, & hanc ob causam, sicut ipse præcernis, tribulationes meę dilatatæ sunt nocte & die torquẽtes cor meum. Non enim culpæ meę vel peccatorum parua cõgeries, ideò multi gemitus mei, & mens mea magnæ perturbationis euersione mœstissima: sed consideratione magnarum & innumerabilium miserationum tuarum à labe discriminis surgere paulatim renitens me direxit ad spem indulgentiæ pietas tua: vt in fide nihil hæsitans petam veniam, & non moriar, sed viuam. Ideo reuersus ad percutientem me & habentem potestatem super plagas meas, te scilicet & dominum meum curuo tibi genua mea, & sedula oratione cum confessione pœnitudinis in contritione ieiunij deprecor te dans gloriam nomini tuo in laude & benedictione frequẽtissima. Hoc enim docuisti me in solitudine

A cõclusionis meę. Nũquid nõ hoc modo reparabis casus ruinæ meæ? credo plane quod facias. Habeo igitur spem in confessione, in qua constantissimè solidatus nec desperaui, nec desperabo, sed perfecta vtor fiducia: qua, erasa & abolita de corde nequitia, possim postulatione præmissa ab omni morte criminum per te reuiuiscere, & omni cõluuione peccatorũ, interiecta confessione, purificari: quia fidelis es in verbis tuis, & quæ processerunt de labiis tuis nõ facies irrita: nõ sunt enim consũmatæ miserationes tuæ: neque præcisa est in hac vita quocumque casu ruentibus surgendi fiducia: quoniã in omnigeno peccato posuisti reditum, & seruasti pœnitentiam in remedio peccatoris, Nolo, dicens, mortem impij, donec reuertatur & viuat. & iterũ: Si dicẽte me ad impiũ, morieris, & conuersus ab impietate sua pœnitentiã egerit, iustitiã fecerit, in mandatis vitæ ambulauerit, & reliqua, vita viuet & non morietur. Et in Hieremia, Repẽtè loquar aduersus gẽtem, & aduersus regnũ, vt eradicẽ & destruã & disperdã illud: si pœnitentiã egerit gẽs illa à malo suo, quod locutus sũ aduersus eã, agã & ego pœnitentiã super malo quod cogitaui vt facerẽ ei: & cetera. rursumque, Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem, reuertatur vnusquisq; à via sua mala, & dirigite

C vias vestras & studia vestra. Qui dixerit, nequaquam, desperauimus, post cogitationes nostras ibimus, & vnusquisque prauitatẽ cordis sui mali faciemus: & ad Hierusalem cum prono populo omni crimine sceleratissimo ętate post idola declinante retinere dicis: Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris, cursor leuis explicãs vias tuas: Onager adsuetus in solitudine animæ suæ adtraxit ventum amoris sui nullus auertet eam. Vulgo dicetur, Si dimiserit vir vxorem suam, & recedens ab eo duxerit virum alterum, nũquid reuertetur vltra ad eam? numquid non polluta & contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere

D ad me, dicit Dominus. Leua in directum oculos tuos, & vide vbi nam prostrata sis: tu qui sedebas expectans eos quasi latro in solitudine, polluisti terrã in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis: quamobrem prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Ergo saltem amodo voca me Pater meus, & dux virginitatis meæ tu es. Nũquid irascẽris in perpetuum, aut perseuerabis vsque in finem? Et iterum, Reuertere auersatrix Israel, ait Dominus ad me, & nõ auertam faciem meam à vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, & non irascar in perpetuum.

Conuertimini reuertentes quia ego vir vester adsumam vos, si abstuleris offendicula tua à facie mea non commoueberis. Ipse autem per Hieremiam, permanenti in scelere populo nec velle reuerti adhuc retinendo patientiā dicis, Noli subtrahere verbum si fortè audiant, & reuertatur vnusquisque à via sua mala, & pœniteat me quod cogitaui facere eis propter malitiam studiorum suorum. Et in Isaia dicit, Ego sum qui loquor iustitiā, & propugnator sum ad saluandum. Si reuertamini & requiescatis salui eritis. Et iterū, Reuertere ad me, non obliuiscaris me, & redimā te. Ego sū, ego sū ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorū tuorū nō recordabor: scio enim quia præuaricans pręuaricabis & transgressorem ex ventre vocaui te: propter nomen meum lōgè faciam furorem meum, & laude mea infrenabo te ne intereas. Et iterum peccatoribus vt per pœnitentiam abluātur, ais, Lauamini, mūdi estote, auferte malū cogitationū vestrarum ab oculis meis: quiescite agere peruersè, discite bene facere: & reliqua. & si fuerint peccata vestra quasi phœnicium, velut nix dealbabuntur, & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana munda erūt. Et pręuaricanti ac delinquenti populo, & nolenti conuerti, de quo iam dixeras vt prò immanitate facinorum ira tua disperderes eum. In Osee dicis, Cōuersum est in me cor meū, pariter in me conturbata est in me pœnitudo mea, non faciam in furore iræ meæ. Non cōuertam vt disperdam te: quoniam Deus ego & non homo, in medio tui sanctus. Si enim auerso populo nec pœnitenti, qui te relinquens omnibus se abhominationibus & impudicitiis & idolis subiecerat, tanta patientia sustinens talem misericordiam obtulisti, quātum placabilior esse poteris super eum qui non est auersus abs te, & pro peccato suo pœnitens incuruatus deprecatur te? Rectè idcirco alius Propheta clamat, Conuertimini ad Dominum, quia benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & compręstabilis super malitia. Dauid autem ait, Miserator & misericors Dominus, patiens & multum misericors non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuet nobis. Et in Salomone, Misertus est Dominus pœnitentibus. & rursum, Quoniam pius & misericors est Dominus, & remittens in tempore tribulationis peccata omnibus exquirentibus se in veritate. Hinc etiam cum Prophetæ testimonio Apostolus exhortatur, dicens, Hodie si vocē eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: non enim habemus pontificē qui nō possit cōpati infirmitatibus nostris: adeamus ergo cum fiducia

E ad thronum gloriæ eius, vt misericordiā consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Tu autem Domine laborantibus in iniquitate, & oneratis pondere peccatorū clamas: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos requiescere faciam. Et multa alia huiusmodi, quæ de omnibus scripturis scribere longum est. Tantæ igitur patientiæ, tantarumque misericordiarū Dominum desideranter quæram, audacter adeā, libenter sequar, fortiter amplectar, humiliter teneam, nullatenus dimittam, fiducialiter deprecabor, in cuius miseratione & misericordia patet mihi per pœnitentiæ viam ad vitam de morte regressio, ad cœlum de inferno recursus, ad lucem de tenebris aditus. Hoc ergo imprimis Domine peto, & sic ad reliqua

F transeam: da mihi deuotissimam ad pœnitendum mentis intentionem, quæ sit acceptabilis & placita coram te: da humilitatis compūctionem, vt suspiret mens mea ex affectu tuo, & ingemiscat in vulnere suo, cordis resoluta duritia. Excita omnes sensus præcordiorum meorum, vt clament ad te internæ vocis fortitudine, si fortè quandoquidem audias deprecantem, commoueantur suspiria peccatoris mei, & sonet in auribus tuis murmurās gemitus. Relaxa oculorum meorum habenas, & largo fontis manantes flumine palpebræ meæ profluant aquas, vt piacula cunctorum

G criminum abluantur impetu lacrymarum, currātque sine defectu tramites venarum capitis mei, donec abstergatur omnis immūditia iniquitatis. Repleatur os meum veracissimæ confessionis sermonibus, quibus delectatus & parcere clementer studeas, & præstare veniam non moreris; fiatque mihi fructuosa pœnitudo mea gaudium ex luctu parturiens, ex indigentia indulgentiam afferens, & ex labore requiem adducens: quatenus angusto calle carceralium afflictionū ad vitæ me perducas introitum, & catenæ ferreę vinculo resolutionē facias accipere peccatorum. Ecce Domine tempus instat confessionis, & dies

H remissionis adsunt, quib⁹ promissa venia petentibus condonatur: quid enim amplius tibi confitear & cum omnibus iniquis me esse nō denegem nequiorem, quos cōparatione mea iustos esse cōstitues? quia nullius sceleris peccatorum, nullius facinoris defuit vitiū, cuius me sordibus non coinquinauerim, cuius non sim pollutus contagio: præceps ad libidinē, improbus ad petulantiam, frequens ad luxuriam, inuerecundus ad fornicationem, crimē quotidie crimini superponens, non cessaui pessimis deteriora contingere, voluntate dirus, mente prauus, moribus inhonestus, corde pollutus, & labiis blasphemus, iracundus

& contumeliosus. Propter quod confundor & erubesco nūc extollere oculos, indignum me videre cœlestia sidera iudicans. Sed fac propter gloriam nominis tui Deus meus. Pone mihi confitenti tibi veniam in salutem, & indulgentię concede remedium: vt propitius effectus atque placabilis deleas vniuersa facinora peccatorum meorum, & non requiras iniquitates meas, quas iuuentutis & ignorantiæ meæ gessit ætas lubrica, rudis, lasciua, vana, & insipiens, ad malum prona, ad bonum pigerrima, velox ad mortem, ad vitam difficilis, cui exosa sunt opera lucis; & tenebrarum amantissima, quæ cadere diligit, surgere negligit, amara est illi salus & dulcis perditio, B solue Domine reum inexplicabilibus nodis adstrictum, & abruptis laqueis criminum, abire facito liberatū: vt salues me in bona voluntate tua, & non peream in mea malitia, neque descendam in infernum, vnde vltra non est ascensio: quia copiosior est misericordia tua, quàm peccatorum meorum abundantia. Et amplius tu benignissimus, quàm ego nequissimus. Ego quidem malignus & pręceps, tu autem mitis & patiens: ego ad corruēdum pronus & fragilis, tu ad erigendum promptus & fortis. Si retrò gesta respicias, peritur ū illicò censeas: si velle præsens & votum intēdas, credo quod saluare me iudices, eo quod direxeris cor meum in desideriis tuis, quibus mentem meam ardentius seruire conspicis, C quia sitit te anima mea, pariter & caro delectatur. Redime me Domine Deus meus ab omnibus angustiis meis, & placeat tibi de interitu eripere me. Reuoca me de ianua mortis, & reduc me in via æterna, vt curram in semitam mandatorum tuorum, & ambulem in veritate tua. Non me tenebrarum cauerna retineat, non baratrum abyssi vel antra concludant: sed patefacito mihi lux lucis aditum æternæ vitæ. Resera portum, quia tu es Deus contriti cordis excipiens lacrymas, & pœnitētium acceptans humiliationem. Nec enim vocaberis in non peccantibus pius, sed cum conuersus fueris impio & peccatori misertus à malo. Semper corrui in deterius, & de malis D in peiora defluxi: sed valde peritus es artifex, sciens de inutili vtile tibi vasculum figurare: hoc est enim ab initio opus tuū iustos ex iniquis efficere, & dignos ex indignis formare: erigere rursum elisos, & labentium antiquas reparare ruinas: quoniam, vt ipse protestaris, non est opus sanis medicus, sed malè habentibus: hæc etiam causa fecit te in hunc mundum descendere vt peccatores saluos faceres quorum principalior ego sum: & si tunc inimicos aduersarios aduersos & impios cum doloribus tuæ passionis saluos facere voluisti:

A amicos, nunc conuersos & pœnitentes perdere poteris? Absit. Delectat verè te peccatoribus si conuertantur indulgere, qui pro peccatoribus mortē non recusasti suscipere. Nam nequaquam pro iniquis crucem ascenderes, si iniquis parcere recusares. Si enim legioni dæmonum impœnitenti & sine lacrymis, porcorum gregem expetitum non negasti, quantò magis animæ fideli te fletibus imprecanti facilius concedere peccatorum veniam promptior eris? fidus ob hoc tibi pœnitentiæ meæ preces & lacrymas offero, saluabis me sicut & cæteros quos deliquisse pœnitet. An infœcunda remanebit ex me, vel in me solū arida & inrita fiet fiducia, & promissio pietatis & indulgentiæ tuæ, per quam omnes saluantur conuersæ cognationes terræ? Nunquid in vno pœnitente fiet insufficiens multa clementia tua, quæ nunquam dando potest minorari, nec alicuius egestatis effectu coartatur? Nunquid in me solum te continebis, ne postulata largiaris misericordiæ fructu factus sterilis? Num dolebis contra me in perpetuum, propter peccatum parui temporis: quod tua prouidentia disponente execrans & abhorrens pœniteo: cum sum ego creatura ex terra & cinere corruptibilis & mortalis? tu autē Deus creator incorruptibilis & immortalis? Nunquid obduratus in clementia attritum & humiliatum non exaudies, aut iudicabis punire confitentem tibi: aut obsecrātē te, disperdere censes? Non ita credam nec velle te suspicabor, quia hoc impium, & contra naturam diuinæ pietatis. Ideo supplex & confidens exoro misericordiam tuam, vt petitiones meas benigna voluntate perficias. Inclina Domine aurem tuam, & audi, aperi oculos tuos, & vide desolationem meam. Vide afflictiones multas & miserias, quæ me, sicut plaustrum paleas, conterunt, sicut laneam tineæ deuorant, sicut lignum putridum consumunt: & furorem mitescens suspēde flagellum. Iam miserere mei, placare & reuertere, parce animæ meæ, parce peccatis meis. Non me obliuiscaris in finem, non mihi in perpetuum irascaris, non me vsquequaque deseras, neque peritur ū vllatenus derelinquas, sed restitue mihi gratiam tuam, & saluum me fac in loco periculi, quo iacet caro mea præstricta ferro, percussa plagis, fatigata pœnis, fessa lāguoribus, humanis deserta curis, segregata consortiis, quadris obserata lapidibus, in sterquilinio & fœtoribus iusto iudicio dedita, in tenebris & vmbris mortiferis diuturnis exposita miseriis. Quæ ipse cuncta prospicis qui sedes super Cherubim, & abyssos intueris. Iam antiqua facta est & vetusta contritio, & pecussio mea, nec est qui memoretur pieta-

tis tuæ, neque qui compunctus corde recogitet dicens, iam propter Dominum miserebor mortalis, mortali æternum dedit carcerem ferrúmque perenne. Ereptionis non est mihi misericordia reseruata, iudicio sum inreuocabili condempnatus, quia ñdictum reuertamur impertire veniam perituro. Recordare Domine misericordiarum tuarum super me, & grauem hanc atque præduram muta sententiam, quia tu dixisti, non affliges in æternum proximum tuum, quia misericordiam volo & non sacrificium, atque contra impietaté qua licet iustè morior, tu tamen quia pius es, clementer vitæ para suffragium: impende domine propitius diuinum, vbi humanum recessit auxilium: vnicus tantum tibi relictus sum: & adiuua me solitarium. Non sis mihi alienus in diebus angustiæ, neque derelinquas in tempore tribulationis, protegens custodire me non desinas, & fouens alere ne cesses. Confirma oculos tuos super me, ne peream, tuere & saluifica me: esto animæ meæ simul & corpori viuificator, & vita, omniúmque infirmitatũ mearum sanator & sanitas, vt viuam munere beneficij tui, & conlaudem te in vita mea coram fratribus meis, donec placatus inspiratione tua, & quiescat indignatio tribulantis me; quoniam tibi potestas est; vt hic corda principum corpori placẽtur inflectere, & illic à futuris pœnis animam liberare, cui nemo dicturus est, quid fecisti? nec quisquam resultabit iudicio tuo, neque voluntati resistet: neque verò audebit arguere tunc quispiam reũ, quem tu nunc à culpis suis feceris absolutum: sed erit sine aliqua contradictione beatus, sicut scriptum est, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum: & Apostolus, Si Deus, inquit, pro nobis, quis contra nos? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? Proba me Domine, proba me in camino humiliationis, quo diutius indignum examinas. Rogo tãtum ne reprobes noxias peccaminum comburere rubigines, perniciosos vstula criminum squalores: vt de adulterina plumbi commixtione aurũ purissimum & rutilans educas, & accelera vt eripias me sic à flagello temporali, culparum mearum excessus resera: vt nihil in futuro quod punias; sed quod beatifices derelinquas. Hic me Domine Deus ab omnibus munda criminibus, hic ab omni vitiorum cõluuione deterge, hic ab omni peccatorũ vinculo solue: vt aut si viuentem laxaueris, purificatus abeã, aut si vocare decreueris, vsquequaque mundatus adsumar. Tu meam animã in corpore positam rege, tu exeuntem à corpore suscipe, tibíque in æternum adhærere

E concede: vt nullatenus pereat res per multas lacrymas commẽdata tibi Domino Deo & creatori suo. Quod si adhuc in carne mihi prolixior vita seruatur, noua præconiorum honestate componatur. Exue me fœditate omnium vitiorum, & indue dignitatem cunctarum virtutum, caritatis & benignitatis, humilitatis, & continentiæ iniciés intersere germina. Cupiditatis autem & auaritiæ, vanitatis & arrogantiæ, iræ & impatientiæ, cæterarúmque nequitiarum putridas amputa vetustates, circuncide superflua, inhonesta deseca, elata deprime, noxia & infœcunda recide, vt malignæ arboris amaritudo, bonos succos

F generet demutata, dulces tibi post molestiarum acerbitatem parturias fructus, vt quod non habuit prius natura, offerat amodo collatum ex gratia. Peccandi à me fuga occasionem, & in exercitium boni excita sollicitudinem. Rursum peccandi tolle desiderium, & omnes exclude carnales affectus. Nõ sit in anima mea concupiscentia fœdæ libidinis, sed amor inhabitet pulcherrimæ castitatis. Mundi huius ambitio lõgè sit à me, vt impedimẽto illius, à recto proposito non declinem. Tui tantum timoris & amoris opto in me gratiam semper inesse, quorum in fructu ab omni vi-

G tiorum mortalitate denuo reuiuiscam. Nam per timorem à malo receditur: & per caritatem bonũ opus pęragitur. Rursumque quod operatur caritas, per amorem custodit timor, ne pereat per elationem. Item caritas festinat Deo coniungi, & timor non dimittit ab eo separari. Ipse est timor sanctus permanens in seculum seculi. Noxiæ prosperitates & amicitiæ huius seculi non mihi appropinquent: aduersitates autem tempera, vt possim sustinere: quoniam prosperitas deiicit, aduersitas erudit: & sæpè ad peccãdũ prosperitas animum illicit: aduersitas autem & à peccato suspẽdit, & pręsentem odire vitam, atque futuram desiderare semper prouocat & suadet. In nullis

H ergo mundi negotiis me vlterius permittas inuolui, sed tibi soli militem, tibi semper seruiam: te incessanter adorẽ, tibi die noctuque psallam. Malarum cogitationum semina, rorem & incentorem inutilium desideriorum, ac bonæ intentioni contrariorum repelle à me, & contra omnia temptamenta illius, captiosásque deceptiones, auxilij tui & defensionis pone præsidium, vt ad perseuerantiam bonam inflexibilem me præcernens confusus abscedat. Omnia peccata mea flere tantũ non desiderare pemittas. Fac me odire quæ odis, amplecti quæ diligis. Obtemperet mẽs mea mandatis tuis, & voluntas mea voluntati tuæ cõcordet: vt nihil turpe, nihil iniustum, nihil inhonestum, nihil indecens vel impium in con-

in conſcientiæ meæ delectamento obortũ inhæreat: ſed amore tuo intentio mentis anhelans iuſtitiæ & pietatis operam aſſequatur. Sit autem opus mundum, & oratio, ſicut præcipis, in occulto, vt non ad oculum ſeruiam quaſi hominibus placiturus, legum tuarum ammonita, & patrum honeſtiſſima geſta ſcire me permitte, & factis implere concede. Ab omni laqueo peccati me retrahe, & ab omnium errorum labe ſuſpende. Diſciplinæ tuæ repagulis ſemper aſtringe, & ne vlterius decidam firmiſſimè tene. Trahe me poſt te & duc quocumque placet, & ne dimittas vllatenus retrogradum terga rurſum diuerti: ſim in tuo timore ſollicitus, in amore perfectus, in fide conſtans, in ſpe nullatenus dubius, dilectione proximi ferueam, odij ardore nõ vrar, nec inuidiæ liuore tabeſcam. Sanctum ſemper opus inſpira vt cogitem, compelle vt faciam, ſuade vt diligam, confirma vt teneam, cuſtodi ne perdam. Mater & regina ſeptem principalium vitiorum ſuperbia non ingrediatur, nec requieſcat in domicilio cordis mei, neque ſoboles eius mihi adhæreat, id eſt gulæ, concupiſcentiæ fornicatio, auaritia, inuidia, ira, triſtitia, vana gloria. Da autem mihi è cõtrario profundam humilitatem, qua curuetur altitudo ſuperbiæ: da menſuratam abſtinentiam, qua ſuperflua ventris refrenetur edacitas. Da caſtitatem, cordis munditiam, qua immunda luxuria ſopiatur: da velle largifluum ad erogandum eleemoſynam, quo tenax auaritia reſpuatur. Da perfectæ dilectionis amorem: quo zelus extinguatur inuidiæ. Concede tolerantiæ patientiam, per quam ira ſuperata deficiat: tribue æterni gaudij ſpẽ, quò triſtitiæ amaritudo demulceatur: fac deinde ſic intrinſecus in mente de bono opere gloriari in te, vt vanæ gloriæ foris ex me procedat iactantia: dona etiam mihi in omnibus tenere iuſtitiam, magnanimitate temperantiam: & fac me cum ſimplicitate eſſe prudentem: vt & beatam vitam ſinceriter agam, & malum prudenter refugiam: atque fraudulẽtam & deceptoriam aſtutiam diaboli, ne me per ſpeciem boni fallat, vt & diſcernere rationabiliter valeam & præuidere: fac me poſt hæc mitem & beneuolum, pacificum & manſuetum, modeſtum & verecundum, reuerentem & trepidum, æquum & ſine ſimulatione veridicum, & ſine dolo rationabilem, boniſque concordem, in vigiliis & ieiuniis & oratione conſtanter ſtrenuũ: da etiam in manſuetudine moderatum habere ſermonem, & amico ſubinde frui ſilentio: vt loquar quod condecet, taceam quod loqui non oportet: vel quicquid ex virtutum fructibus conferre dignaberis mortificata iactantia, patrona ſer-

A uet humilitas. Da ſine aliquo errore prauæ religionis, immaculatam tibi ſeruare fidem, & iuxta fidem dignum eſſe operarium: vt fidem rectam opere prauo non polluam: & quem bene credendo confiteor, malè viuendo non denegem: quémque ſtrenua fide ſequor, actu negligentiæ non offendam: fac me in ſancto conuerſantem propoſito ſequi iuſtitiam, diligere miſericordiam, amare veritatem, refutare mendacium, falſum nihil meditari vel loqui: te indeſinenter timere, religionem venerari, pacem cum omnibus ſine dolo tenere, diſcordes ad concordiam reuocare, caritatem inſimulatam offerre, nullum ſcandalizare, nulli me præferre, ſed inferio-
B rem omni infimo iudicare, principibus & poteſtatibus in nullo reſiſtere, in omnibus obtemperare, reuerentiam & honorem exhibere ſenioribus, obedientiam & caritatem æqualibus offerre, gratiam opportunæ dilectionis iunioribus oſtendere, fraterna onera ſiue pericula æquanimiter ſuſtinere, amicum velut animam meam venerari, parentem & proximum ſicut meipſum diligere, cunctíſque ſimul prodeſſe, non obeſſe, nulli nocere, nulli aduerſari, nullum calumniari, nulli offẽdiculum ponere, nullum iudicare, nulli detrahere, nullum condemnare, nulli iniurioſum eſſe, nullius carpere vitam, nullius explorare
C rectam ſemitam, de me tãtum eſſe ſollicitum, malum pro malo nequaquam rependere, iniuriarum mearum nec memorem vllatenus eſſe nec vindicem, ſed omnem bonitate ſuperare malitiam, maledicẽti benedictionem parare, aduerſa pati non inferre, inimicum vt amicum diligere, conuicia & contumelias iraſcentium ſuſtinere non rependere, iniuriæ citò obliuiſci, offenſo me feſtinanter ignoſcere, ad veniam concedendam ſemper paratum eſſe, aliena non concupiſcere, nec occaſione qualibet auferre, mea verò non habentibus miſericorditer erogare, debitum debitori dimittere, reformare quod iniquè direptum eſt, pignus reddere mutuanti, & nihil
D alienum apud me retinere, eſurientem deinde reficere, ſitientem potare, hoſpitem colligere, nudum operire, viſitare languidum, requirere carceratum, conſolari triſtem, afflicto & lugenti compati, non habenti præbere neceſſaria, victum & veſtitum diuidere cum egeno, amplecti indigenam, fouere domeſticum, amare peregrinum, redimere captiuum, ſuſcipere aduenam, tueri pupillum, & orphanum, ſuffragari viduæ, ſubuenire oppreſſo, præſtare auxilium deſolato, dirumpere colligationes impietatis, confractos relinquere liberos, & omne onus dirumpere, vel quæque præceptorum tuorum documenta

declarant, ardenter exquirere, diligēter legere, prudenter tractare, feſtinanter exercere, deſideranter implere. Auerte Domine à vanitate oculos meos, & tranſgreſſus meos ab iniuſtitiæ ſemitis. Non recipiant aures meæ opprobrium aduerſus proximum, neque relicta veritate pruriant audire fabulas vanitatis, aut verba mēdacij: neque lingua mea pruriat detrahere, aut maledicere principi aut ſacerdoti, aut cuiquā ſubſequēter hominū. Nō ſit ſcurrilis nec vaniloqua, non maledica, nō doloſa. Non decipiam proximum bonam dicens viam illius, cum maligna fortaſſe patuerit, ſed humili compaſſione commotus loquar priuatim veritatem, & auertatur ab errore, & ſi quidem audierit, ſaluetur anima illius, & meorum (ſicut ſcriptum eſt) operiatur multitudo peccaminum. Sim in audiendo feſtinus, in reſpondēdo moderatus. Non ſcientia inflet, nō arrogātiæ tumore diſtendar, ſed ſermone & opere bono redundās, humilis ſemper exiſtam, vt ſurgam non decidam, erigar non ſubruar, aſcendam non deſcēdam. Non me laudes corrumpant, non vituperationes conturbent: non adulationes decipiant, non mendacia deludant: non proſperitas eleuet, non aduerſitas curuet: non fœcunda opinio extollat, non ſiniſtra deiiciat: non iucunditas mutabilem reddat, non triſtitia diſſimilem faciat: ſed in omnibus ſit vita mea æqualis, & vultus vno modo conſtans. In ſalute collaudem, in infirmitate gratias agam, in correptione non reſultem, in flagello non murmurem, de bono opere non extollar, nihil boni facti mihi aſcribam, pro nulla re in me glorier neque confidam: ſed gloria, ſpes, virtus, laus & omnis delectatio animæ meæ tu ipſe ſis: te corde credam, te laudibus confitear, te vox mea ſonet, te lingua mea iugiter prædicet: tibi non mihi placeam, tuamque non meam faciam voluntatem, & omnis mēs mea te meditetur, te delectetur, & ſequatur intentio, vt memetipſum abnegans ſequar te cum cruce mea, perdere pro te promptus animam meam, vt per te inueniam illā: quatenus nouum tibi hominem ex inutili vetuſtate, cunctis vitiorum vepribus concrematis, pœnitentiæ caminus reſtituat, & morum prauitate comptiſſimum extrema vitæ reformet: vt in hoc abdicatis erroribus nihil in me ſuorum antiquus hoſtis in futuro recognoſcat vel reperiat. Nūc itaque Domine Deus meus cum magna exultatione glorifico nomen tuum ſanctum, qui perſiſtens erudiſti inſipientiam meam, & emolliſti duritiam per flagratores tuos, donec vel inuitus audirem voces tuas me diutius clamitantes, & conuerſus ſequerer præconantem mihi iuxta

E capitulum pſalmi dicentis, In freno & chamo maxillas eorum conſtringe qui non adproximant ad te. Et ego Domine cognoui & intellexi ſonum clamoris tui, & reprehendens me conuerſus ſum, & egi pœnitentiam coram te, ſicut hæc dies probat, idcirco in laudem tuam & conſolationem meam Prophetica tibi verba decantem: caſtiga me Domine quia eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus. Poſtquam enim conuertiſti me, egi pœnitentiam: & poſtquam oſtendiſti mihi, percuſſi femur meum, confuſus ſum & erubui, quoniam ſuſtinui opprobrium adoleſcētiæ meæ, & recordatus ſum Deo meo, & dixi: Confitebor Domino quoniam bonus, quoniam in ſeculū miſericordia eius: in tua enim

F miſericordia reuixit anima mea, & ſurrexit à mortuis, quoniam ſegregaſti me à peccatis adoleſcentiæ meæ, & à iuuentute mea corripuiſti me, & conuertiſti me, & egi pœnitentiam coram te. Ideo bonæ ſpei factus ſum vir, quia ſeruaſti mihi tempus conuerſionis, quo conſiderans peccata mea compunctus ſum, & egi pœnitentiam coram te. Lætus iam deinde tibi nunc & ſemper innumeras gratias referam, te totis viſceribus implorans, tibi me tota deuotione commendans, quia vt inuenirer tu quæſiſti me, vt redirem tu compuliſti me, vt verberarer tu reſpexiſti, vt confiterer tu es operatus, vt me recognoſcens plan-

G gerem tu dediſti mihi. Pone Domine lacrymas meas in conſpectu tuo, & perueniat ad te in cœlum deprecatio mea publicani & peccatoris. Placita tibi fiat confeſſio oris mei, & pro munerum oblationibus, quas manu non offero, hunc contriti cordis mei fletum tibi in ſacrificium ſummitto: & hanc pœnitentiæ actionem pro acceptione, ſi mihi fuerit denegata, ſuſcipito, quia & actio à te iniungitur, non acceptio demandatur. Eſto Domine adiutor & protector meus in ſalutem, & miſericordia tua ſubſequetur me omnibus diebus vitæ meæ: atque in vmbris lætabilibus collocatus vmbra alarum tuarum me protegens

H recrea. Dum verò diem vocationis induxeris, ecce Domine flens dico, introibo miſer, tremebundus & pauidus viam amariſſimæ mortis obſcuriſſimam, ignotam & inremediabilem profunda demergentem caligine. Adeſto precor & ſubueni, atque in manus tuas commendatum tibi ſpiritum ſuſcipe, liberans animam meam de ore draconis ſæuiſſimi, & de manu atrociſſimi inferni cum acceperis eam, & auferas me de medio vmbræ mortis: immo deducas ſuper ſemitam lucis nemoroſam & clariſſimam regionem viuentium. Colloca me Domine in caulis tutiſſimis gregum tuorum, & aſſociatum nume-

ra cum ouibus tuis in supernarum mansionum gubernaculis, quo sancti tui Abraham, Isaac & Iacob amœnitate fruentes lucis & refrigerij, cum vniuersa multitudine sanctorum tuorum inhabitant: quia tu es pastor bonus qui ducis & reducis perdita, tueris & saluas inuenta, foues & sanas languentia, & tu es misericors Dominus, qui sperantes in te non confundis, requirentes te non derelin- A quis, reuertentes ad te non despicis, sed exultando & laudando suscipis, amplius gaudens coram angelis tuis super vnum pœnitentem & conuersum errulum, quàm super nouem & nonaginta numeros beatorum: cui est cum Patre & Spiritu sancto vna deitas, gloria, virtus, imperium & potestas in secula seculorum. Amen.

ORATIO DIVI ISIDORI CONTRA INSIDIAS DIABOLI.

TV Domine verus doctor, & præstitor, qui creator es, & redéptor, largitor, & munitor, aduocatus, ac iudex, terribilis, & clemens, qui cæcis mentibus donas aspectum, qui infirmis possibile esse facis quod præcipis, qui sic pius es, vt assiduè rogari velis, sic munificus, vt neminem desperare permittas, indulge mihi peccata omnia, ac vniuersos errores, & tua gratuita bonitate, bone Iesu, perduc me ad illam contemplationem desiderabilem vbi iam errare nõ possim. Per quanta enim vitia corrui tu scis, qui occultorum B es cognitor. Quàm misera & prona est mea fragilitas, tu nosti, quali hoste incessanter affligar & premar agnoscis. Te Christe Deus bellator fortissime, & triumphator semper victoriosissime, quęrit impar certamen, te expetit mortalis infirmitas, maiestatis enim tuæ gloria est, si leo rugiẽs ab infirma oue superetur, si spiritus violentissimus à debilissima carne vincatur, & si saltem illius dominationem permittente tuo iusto iudicio ad tempus patimur, nequaquam illius insatiabilibus faucibus sorbeamur. Fac illum, amator hominum, tristem de humana lætitia, qui de nostra offensione exultat.

ISIDORI HISPALENSIS

ARCHIEPISCOPI EPISTOLA, AD *MASSANVM EPISCOPVM, EX CODICE manuſcripto Bibliothecæ Cœnobij ſancti Germani à pratis.

*al. Maſoné. &, Maſſenum.

DE LAPSV SACERDOTIS, ET REPARATIONE.

Diſt. 50. Domino ſancto.

OMINO verè ſancto meritiſque beato fratri Maſſano Epiſcopo, Iſidorus Epiſcopus. Veniens ad nos famulus veſter, vir religioſus Nicetius, literas honorificentiæ veſtræ nobis detulit, in quibus agnitio ſalutis veſtræ nihilominus perpatuit: maximè per eum portitorem, cuius lingua epiſtola viuens erat. Vnde pro ſalute veſtra gratiarum actionibus Deo noſtro repenſis, inquantum valuit mediocritas noſtra inquiſitioni veſtræ ſtuduit reſpondere: poſcentes veſtrorum meritorum ſuffragiis, diuinis nos commendare conſpectibus. Verùm quod ſequenter in epiſtolis fraternitas tua nobis innotuit, videlicet quod in canone Ancyritano, capitulo xix. legitur, poſt lapſum corporalem reſtaurandum honoris gradum poſt pœnitentiam: & alibi legitur, poſt huiuſmodi delictum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum: hæc diuerſitas hoc modo diſtinguitur. Illos enim ad priſtinos gradus redire canon præcipit, quos pœnitentiæ præceſſit ſatisfactio, vel condigna peccatorum confeſſio. At contrà hi qui neque à vitio correpti emendantur, atque hoc ipſum carnale delictum quod admittunt etiam vindicare quadam ſuperſtitioſa temeritate nituntur: nec gradum vtique honoris, nec gratiam communionis recipiunt. Ergo ita eſt vtraque dirimenda ſententia: vt neceſſe ſit illos reſtaurari in locum honoris, qui per pœnitentiam reconciliationem meruerunt diuinæ pietatis. Hi enim non immeritò conſequuntur ademptæ dignitatis ſtatum, qui per emendationem pœnitentiæ recepiſſe no-

E ſcuntur vitæ remediũ. Id autẽ ne fortè magis ambiguum ſit, diuinę auctoritatis ſentẽtia cõfirmetur. Ezechiel enim Propheta ſub typo præuaricatricis Hieruſalem oſtendit per pœnitentiæ ſatisfactionem, priſtinum reſtaurari honorem. Confundere (inquit) ô Iuda: & porta ignominiam tuam. Et poſt paululum: Et tu, inquit, & filiæ tuæ reuertimini ad antiquitatẽ veſtram. Quod dixit, Confundere, oſtendit poſt peccati opus debere quemque *Ezech. 16.*

F erubeſcere: & poſt confeſſionem, pro admiſſis ſceleribus verecundam frontem humi proſtratam demergere, pro eo quod dignũ confuſione perpetrauerit opus. Deinde præcipit, vt portet ignominiam depoſitionis ſuæ, lugens cum humilitate. Quam ſi portauerit, reuocari ſecundum Prophetam ad priorem ſtatum poterit. Idem Ioannes Euangeliſta Angelo Epheſi Eccleſiæ inter cætera ſimile quiddam ſcribit. Memor eſto vnde cecideris, *Apoc. 2.*

G & age pœnitentiam: & prima opera fac. Alioquin veniam tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco eius. In angelo Eccleſiæ, præpoſitum vtique, id eſt ſacerdotem oſtendit: iuxta Malachiam, qui dicit: Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem exquirunt de ore eius: quia angelus Domini eſt. Præpoſitus ergo lapſus in vitium per Euangeliſtam *Malachiæ 2.*

H monetur, vt memor ſit vnde ceciderit, & pœnitentiam agat, & prima faciat opera: vt non moueatur candelabrum eius. Nam candelabrum angeli, doctrina ſacerdotalis, vel honor poteſtatis quem geſtat intelligitur. Iuxta quod ſcriptũ eſt apud Samuelem, in damnationem Heli: Oculi eius caligauerant: nec poterat videre lucernam Dei, antequàm extingueretur. Lucerna quippe Dei fuerat, *1. Reg. 3.*

quando dignitate ſacerdotali pollēs, iuſtitiæ claritate fulgebat. Extinctam Propheta aſſerit, dum ob ſcelera filiorum ſacerdotis poteſtatem meritorumque lumen amiſit. Candelabrum ergo ſiue lucerna ſacerdotis (quæ intelliguntur chariſmata honoris) tunc penitus, iuxta Ioannē, extinguitur vel mouetur: quando poſt delicti caſum, neglecta pœnitentia, admiſſa ſcelera non deflentur. Non enim dixit, pro eo quòd cecidiſti cōmouebo cādelabrum tuum: ſed niſi pœnitentiam egeris, mouebo candelabrum tuum. Erga quemquam præpoſitum peccantē ſi præuenerit pœnitentia delicti, vtique ſequitur & meriti. Et in prouerbiis: Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur. Qui confeſſus fuerit, & reliquerit ea, miſericordiā conſequetur. Nam & ipſum quod canonum cenſura poſt ſeptem annos remeare pœnitentem in ſtatum priſtinum præcipit, non hoc ex electione proprij arbitrij, Patres, ſed potius ex ſententia diuini iudicij ſanxerunt. Nam legitur quod Maria ſoror Aaron Prophetiſſa cum obtrectationis * aduerſus Moyſen incurriſſet delictū, illicò ſtigmate lepræ perfuſa eſt. Cūq; peteret Moyſes vt emū-

Prou. 28.

Ib. v. 2. Hoc ipſum.

Num. 12. al. detractionis.

A daretur: præcepit eam Dominus extra caſtra ſeptem diebus egredi, & poſt emundationem rurſus eam in caſtra admitti. Maria ergo ſoror Aarō, caro intelligitur ſacerdotalis, quæ dum ſuperbiæ dedita ſordidiſſimæ corruptionum contagiis maculatur, extra caſtra ſeptem diebus, id eſt extra collegium ſanctæ eccleſiæ, ſeptem annis proiicitur: vbi poſt emundationem vitiorum, loci ſiue priſtinæ dignitatis recipit meritum. Ecce inquantum valui concilij Ancyritani antiquam planè & plenam auctoritate ſententiam ſacris teſtimoniis explanaui, oſtendens eum proprio honori poſſe reſtaurari, qui per pœnitentiæ ſatisfactionem nouerit priora delicta deflere. Eum vero non poſſe reſtaurari, qui nec luget quæ geſſit, & lugenda ſine vllo pudore religionis vel timore iudicij diuini committit. In fine autem epiſtolæ huius hoc adiiciendum putaui, vt quotieſcumque in geſtis cōciliorum diſcors ſententia inuenitur: illius concilij teneatur ſententia, cuius antiquior aut potior eſt auctoritas. Data ſub die ij. Kal. Martij * anno iij. Regnante Domino noſtro Victerico glorioſo Rege.

B

Erat annus Chriſti 609. Nam iſte Victericus regnare cœpit Aera 645. id eſt anno Chriſti 607. Auctores, Rodericus Toletanus, lib. 2. de reb9 Hiſpaniæ. cap 16. & de iiſdem Rodericus Santius, parte 2. cap. 22. Item Io. Vaſæus in ſuo chronico, ſub eodem anno.

I M

BEATI
ISIDORI IVNIORIS
HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, * DE NATVRA RERVM, AD SISEBVTVM REGEM, Liber.

Rotarum liber appellatur, in codice M.S.V.C. Pauli Petauij.

PROLOGVS.

Illuſtri Domino & Filio Siſebuto, Iſidorus S.

DVM te præſtantem ingenio facundiáque, ac vario flore litterarum non neſciam, impendis tamen amplius curam, & quædam ex rerum natura vel cauſis, à me, tibi efflagitas ſuffraganda. Ego autem ſatisfacere ſtudio, animóque tuo, decurſa priorum monumenta non demoror, expediens aliqua ex parte rationem dierum & noctium ac menſium, anni quoque metas, & temporum viciſsitudinem, naturam etiam elementorum, ſolis denique ac lunæ curſus, & quorundam cauſas aſtrorum, tempeſtatum ſcilicet ſigna atque ventorum, necnon & terræ poſitionem, alternos quoque maris æſtus. Quæ omnia ſecundum quod à veteribus viris, ac maximè ſicut in litteris catholicorum virorum ſcriptæ ſunt proferentes, breui tabella notauimus. Neque enim earum rerum naturam noſcere ſuperſtitioſa ſcientia eſt, ſi tantum ſana ſobriáque doctrina conſiderentur. Quinimo ſi ab inueſtigatione veri modis omnibus procul abeſſent, nequaquam rex iſte ſapiens diceret: Ipſe mihi dedit horum quæ ſunt ſcientiam veram, vt ſciam diſpoſitionem cæli, & virtutes elementorum, conuerſationes, mutationes & diuiſiones temporum, annorum curſus & ſtellarum diſpoſitiones. Quapropter incipientes à die, cuius penè prima procreatio in ordine rerum viſibilium extat; dehinc cætera, de quibus opinari quoſdam gentiles vel eccleſiaſticos viros nouimus, proſequamur: eorum in quibuſdam cauſis & ſenſus & verba ponentes, vt ipſorum auctoritas dictorum fidem efficiat. Explicit præfatio.

Incipiunt capitula.

41 *Cur mare non crescat.*
42 *Quare mare salsam habeat aquam.*
43 *De Nilo.*
44 *De positione terræ.*
A 45 *De terræmotu.*
46 *De monte Aetna.*
47 *De partibus terræ.*

De diebus, CAPUT I.

DIES, est Solis orientis præsentia, quousque ad occasum perueniat. Dies geminè appellari solet propriè à Solis ortu donec rursus oriatur, abusiuè à Solis ortu vsquequo eat ad occasum. Spatia diei duo sunt, interdianum & nocturnum. Et est dies horarum xxiiij. spatium horarum xij. Partes diei tres sunt, mane, meridies, & suprema. Initia diei alij à Solis ortu putant, alij ab occasu, alij à media nocte. Nam Chaldæi à Solis ortu, diei initium faciunt, totum id spatium vnum diem appellantes. Ægyptij autem ex initio noctis, sequentis diei originem tradunt. Romani autem à medio noctis oriri diem volunt, & in medio noctis finiri. Dies in principio operum Dei, lumen habebat exordium, ad significandum hominis lapsum. Nunc autem à tenebris ad lucem, vt non dies obscuretur in noctem, sed nox lucescat in diem, sicut scriptum est, de tenebris lumen clarescere: quia à delictorum tenebris liberatus homo ad lucem fidei sciẽtiámque peruenit. Propheticè autem dies scientiam diuinæ legis significat: nox verò ignorantiæ cæcitatem: secũdum Oseam prophetam, qui dicit: Nocti assimilaui matrem tuam. Factus est populus meus tanquam non habens scientiam. Item nonnunquam dies prosperitatem significat seculi: nox verò aduersitatem. Fasti dies sunt, in quibus ius fatur, id est dicitur, & nefasti, quibus non dicitur. Feriati dies, in quibus res diuina fit, & abstinere homines oportet à litibus. Profesti, festis contrarij, id est sine festi religione. Festi tantumdem ocij & religionis sunt. Atri dies sunt, qui & communes vocantur. Syderales, in quibus sydera mouentur, & homines à nauigationibus excluduntur iuncti continuo triginta. Præliares, quibus fas est hostem bello lacescere: de quibus liber Regum testatur, dicens: Eo tempore quo solent reges ad bella procedere. Intercalares dies sunt qui iuxta Ægyptios supersunt duodecim mensibus, & incipiunt à nono Calendas Septembris, & quinto Calendarum memoratarum finiuntur. Dies epactarum sunt vndecim, qui per singulos annos ad cursum lunarem accrescunt. Nam dum in annũ lunæ cccliiij. dies habeant, remanent ad cursum anni Solarem dies xj. quos Epactas Ægyptij vocauerunt, pro eo quod ad inueniendam lunam per totum annum adiiciantur. Solstitiarum dies sunt, in quibus Sol stat crescenti spatio dierum vel noctuum. Æquinoctiales dies sunt, in quibus dies & nox æqualibus horarum spatiis euoluuntur.

Oseæ 4. Ita verterũt 70. sed vulg. editio habet, Nocte tacere feci matrem tuam.

2. Reg. 11.

B

De noctibus, CAP. II.

NOx est Solis absentia, quandiu ab occasu rursus ad exortum recurrit. Noctem autem fieri vmbra terrarum, quam datam ad quietem corporis credimus, non ad alicuius operis officium. Duobus autem modis nox in scripturis accipitur, id est, aut tribulatio persecutionis, aut obscuritas cæci cordis. Nox autem à nocendo dicta, quod oculis noceat. Noctis partes sunt septem: Crepusculum, vesperum, conticinium, intempestum, gallicinium, crepusculum, & matutinum. Crepusculum dicitur, id est, creperum, quod dubium est, inter lucem & tenebras. Vesperum, oriẽte stella cui hoc nomen est. Conticinium, quando omnes silent: C conticere enim silere est. Intempesta, id est, importuna, quãdo agi nihil oportet, & omnia quieta sunt. Gallicinium autem dictum est, propter gallos lucis prænuncios. Crepusculum matutinum, inter abscessum noctis, & diei aduentum.

De hebdomada, CAP. III.

HEbdomada apud Græcos & Romanos septem dierum cursu peragitur. Apud Hebræos autem septẽ anni sũt. Declarat hoc Daniel de septuaginta hebdomadis, quę sunt anni ccclxj. in quorum fine completa est Dei sentẽtia subuersione vrb. Hierusalẽ, & destructione tẽpli siue altaris. Hebdomada autem D septem feriis constat. Feria quoque à fando dicta, quasi fari: eò quòd in creatione mundi per singulos dies, dixit Deus, fiat. Item quia dies sabbati ab initio feriatus habetur. Inde dies Solis prima feria nuncupatur, quia primus est à feria. Item dies lunæ proinde secunda feria: quia secundus est à feria: id est, à sabbato, qui est feriatus. Sic & cæteri dies tali ex numero sumpserunt vocabula. Apud Romanos autem hi dies à planetis, id est, erraticis stellis vocabulum acceperunt. Primum enim diem à Sole vocauerunt, qui princeps est omnium syderum, sicut idem dies caput

Dan. 9.

est cunctorum dierum. Secundum à luna, quæ Soli & splendore & magnitudine proxima est, & ex eo mutuat lumen. Tertium à stella Martis, quæ vesper vocatur. Quartum à stella Mercurij, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum à stella Iouis, quam Phaëtonta dicunt. Sextum à Veneris stella, quam Luciferum asserunt, qui inter omnia sydera plus lucis habet. Septimum, à stella Saturni, quæ sexto cælo locata, triginta annis fertur explere cursum suum. Proinde autem gentiles ex his septem stellis nomina dierum dederunt, eò quòd per eosdem aliquid sibi effici æstimarent, dicentes habere ex Sole spiritum: ex Luna, corpus: ex Mercurio, linguam & sapientiam: ex Ioue, temperantiam: ex Venere, voluptatem: ex Saturno, tarditatem. Talis quippe extitit gentilium stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta.

De mensibus, Cap. IIII.

Mensis est luminis lunaris circuitus: hic redintegrat, siue nouat lunam. Cuius figura plerumque huius vitæ cursus intelligitur, quæ suis incrementis, quasi mensis peragitur, ac diminutionibus certissimis terminatur. Mensem autem antiqui diffinierunt, quandiu Luna zodiacum circulum perducit. Antiqui autem gentiles mensibus nomina quædam ex diis suis, quædam ex causis, quædam verò ex numero imposuerunt, incipientes à Martio: quia ex ipso anni exorientis ordinem seruauerunt. Hunc autem Martium propter honorem Romuli sic appellauerunt: quia cum Martis filium esse crediderunt, Aprilem verò nullo deorum suorum nomine, sed de re propria, quasi aperilem nominauerunt: eò quod tunc plurimum germinis aperiatur in florem. Inde mensem Maium, pro Maia Mercurij matre, quam deam sibi propter maiores decreuerũt. Deinde Iunium

E à Iunone, quam sororem vel coniugem Iouis fuisse testantur. Alij autem sicut Maium pro maioribus: ita pro minoribus Iunium vocare dixerunt. Item Iulium à Iulio Cæsare: Augustum verò ab Octauiano Augusto vocauerunt. Nam prius Iulius Quintilis, & Augustus Sextilis vocabatur. Sed eorum nomina à Cæsaribus Iulio & Augusto sunt commutata. Nam September, eò quòd septimus sit à Martio, qui est principium veris. Simili quo-
F que ordine October, Nouember, & December ex numero imbrium atque veris vocabulum acceperunt. Porro Ianuarium ex nomine Iani vocauerunt, sed specialiter Ianuarius appellatur, eò quòd ianua sit anni atque principium. Februarium autem à februis sacris Lupercorum appellauerunt. Itaque apud antiquos latinos decem mensibus cursus anni computabatur. Sed Ianuarium Romani, Februarium Numa Pompilius addidit, atque duodecim mensibus annum distinxit. Plerique autem asserũt Cignum * Sabinorum re- al. Cingum.
G gem prius annum in menses diuisisse, & Calendas & intercalares dies instituisse. In codicibus autem sanctarum Scripturarum duodecim menses fuisse anni & ante diluuium ostenduntur. Sicut enim ibi legitur, Aqua Gen. 8.
autem imminuebatur vsque ad decimum mensem. Vndecimo autem mense, prima die mensis apparuerunt capita montium. Sic enim tunc denumerabatur mensis, sicut & nunc. Sed non quos Calendæ, sed quos luna cœpta & finita concludit. Calendæ autem à colendo dictæ: apud antiquos enim semper mensium principia colebantur. Idus quoque dicti à diebus, & Nonæ à nundinis. Menses
H autem omnes apud Latinos ex Calendis sumunt principia. Apud Hebræos ex lunæ nascentis recursu. Apud Ægyptios autem principia mensium ante Calendas quatuor vel quinque dies pronunciantur, iuxta quod formula subiecta declarat.

Dehinc reuerteris ad quarto Calendas Septembris, talique ratione complentur dies ccclv. xii. mensium Ægyptiorum. Quinque dies supersunt quos epagomenas vel intercalares, siue additiios vocauerunt. De quibus superius memoratum est. C

De concordia mensium, CAP. V.

IAnuarius cum Decembrio in horarum mensura concordat. Februarius cum Nouembrio spatium æquale consummat. Martius consentit Octobrio. Aprilis æquat Septembrio. Maius respondet Augusto. Iunius compar est Iulio.

De annis, CAP. VI.

ANnus, est circuitus solis ac reditus per duodecim menses. Cuius quidem nomen figuratiuè significat omne tempus vitæ huius, sicut per Esaiã dicitur: Prædicate annũ Domini acceptabilem. Quoniã non ille quo Dominus prædicauit solus fuit acceptabilis, sed hoc totum tẽpus, iuxta quod ait Apostolus: Ecce nunc tempus acceptabile. Finem denique huius anni diem iudicij adiunxit, dicens: Prædicate annum Domini, & diem retributionis. Annum autem quasi anum dici quidam putant, id est, circulũ: vnde & anuli dicti sunt diminutiuè. Principiũ autem anni alij à bruma putant, vt populi Romani: alij ab æquinoctio verno, vt Græci: alij ab autumno, vt Ægyptij. Annum autem sapientes huius D

Esa. 61.

1. Cor. 6.

mundi partim ciuilem, partim naturalem, partim magnum esse dixerunt. Ciuilis annus est qui in huius astri recursu per menses duodecim terminatur. Annus naturalis est, cùm se luna soli supponit, vt inter orbẽ solis & oculos nostros media facta, tenebras totius orbis efficiat, quod dicitur eclipsis. Cuius ratio diutius obscura fuit, sed à Milesio quodam philosopho exposita est. Annus magnus dicitur quando omnia sydera certis temporibus numerísq; completis, ad suum locum vel ordinem reuertũtur. Quem annũ antiqui xx. anno finiri vel adimpleri dixerunt. Solstitialis annus est, cùm sol expleto per omnia signa circuitu, in id vnde principiũ cursus sui sumpsit, recurrit: ipse est solaris annus vel ciuilis, qui diebus ccclxv. peragitur. Annus lunaris communis est, qui per xii. Lunares mẽses decurrit, id est, per dies cccliiij. Annus Embolism⁹ est, qui lunas 13. & dies 384. habere mõstratur, in quo anno lõgius dies Paschæ protẽditur. Annus bissextilis est, in quo vnus dies per quadriennium ex quadrãtis ratione summa colligitur. Annus Iubileus est remissionis, qui septem annorum hebdomadibus, id est, xlix. annis texitur, in quo iuxta legem Moysi clangebantur tubæ, & ad omnes reuertebatur antiqua possessio. Olympias est apud Græcos annus quartus, ab olympio agone, qui venit transactis annis quatuor. In cuius finem sortitur agonis tẽpus propter quadriennij cursum Solis, & propterea quòd singulis

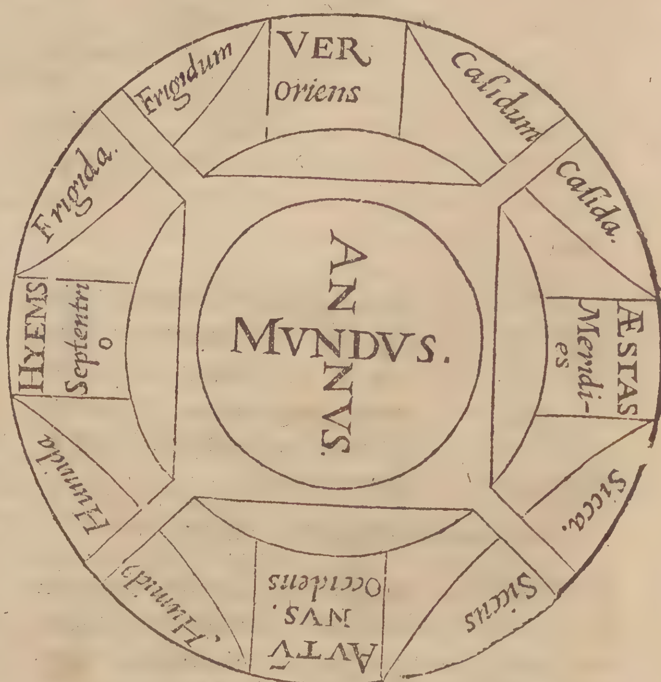
annis trium horarum consumptione in quadriennium dies vnus completur. Hoc tempore mittebant circum ciuitates admonere, vt non solùm vndique, sed ab omni genere, omníque ætate sexus conueniretur. Lustrum quinquennij tẽpus est apud Romanos. Dictũ autẽ Lustrum: quia census per quinquẽnium in republica agebatur: deinde post actũ censum sacrificio facto vrbs Romana lustrabatur. Indictiones Romani inuenerunt; quę per singulos annos vsque ad quintum decimum veniẽtes, rursus ad primi anni principium reuoluũtur. Æra quòque Cæsaris Augusti tempore posita est. Dicta est autem æra, ex quo orbis æs reddere professus est reipublicæ. æra à die calendarum Ianuariarum adcrescit. Bissextus autem à sexto calendas Martij vsq; ad diem pridie calendarum Iuniarum, in lunæ cursu apponitur. Annus Ægyptiorum sine bissexto habet initium à quarto calendarum Septembrium: cum bissexto autem, à tertio calendarum suprascriptarum

De temporibus, CAP. VII.

SIc ait Ambrosius, Tẽpora sunt vices mutationũ, in quibus Sol certá cursus sui dimensione anni orbem diffusa varietate distinguit. Tempora autem à motu syderum sunt. Vnde & Deus cùm hæc institueret, dixit. Et sint in signa, & tempora, & dies, & annos, id est, in aliquo mutabili motu: cui' aliud prius, aliud posterius pręterit, eò quod simul esse non possit. Tempus iuxta Hebræos integer annus est, secũdum illud in Daniele: Tempus & tempora & dimidium. Per tempus annum significat, per tẽpora duos, & per dimidium, menses sex. Iuxta latinos autem vnius anni quatuor tempora adscribuntur, hyems, ver, æstas, atque autumnus. Hyems est cùm Sol meridianis partibus immoratur, tunc enim Sol longius abest, terráq; rigescit gelu atque stringitur, & prolixiora sunt spatia noctis quàm diei. Hinc causa oritur, vt hybernis flatibus nimia vis niuium pluuiarúmque fundatur. Ver est cùm Sol ex meridianis decedens partibus super terram redit, & noctis ac diei exæquat tempora, & temperiem aëris reducit, atque fouens omnia, repetendos cogit in partus, vt terra germinet, ac resoluta sulcis semina reuiuiscant, atque omnium generum, quæ in terris vel aquis sunt, annuis fœtibus successio propagetur. Æstas est cum Sol in septẽtrionem se subrigit & spatia diurna producit: noctes verò arctat & abstringit. Itaque quo magis vsu assiduo aëri huic copulatur atque miscetur, eo amplius aërem ipsum vaporat, & humore exsiccato terram fatescit in puluerem, & adolescere facit semina, & tanquã succos virides maturescere cogit poma syluarum. Tunc & quia sol æstiuus flagrat ardoribus, minores vmbras facit in meridianũ: quoniam ex alto hunc illuminat locum. Autumnus est dum rursus Sol à summo cæli descendens, infringit æstuum magnitudinẽ, & paulisper relaxato ac deposito calore præstat temperiem, sequenti tempestate ventorum & turbine procellarum, & vi fulminum tonitruúmque sonantium. Qvoniam certis distinctionibus vicissitudines temporũ iuxta priorũ diffinitiones perstrinximus: nunc qualiter eadẽ tempora naturalibus circulis sibi inuicẽ colligantur, expediamus. Ver quippe constat ex humore & igne. Æstas ex igne & siccitate. Autumnus ex siccitate & frigore. Hyems ex frigore & humore. Vnde etiam sunt tempora à communionis temperamento dicta. Cuius communionis hæc est figura.

Gen. 1.

Dan. 7.

Quorum temporum hæc sunt principia. Ver exoritur octauo Calendas martias, permanẽs diebus nonaginta vno.* Æstas incipit nono Calendas iunias, diebus nonaginta vno.* Autumnus sumit principiũ decimo Calendas Septembris, diebus nonaginta tribus. Hyems inchoat septimo Calendas Decẽbris dieb' nonaginta; vnde fiunt anni dies ccclxv. Hæc itaque secũdum naturalem temporum differentiã. Cæterum iuxta allegoriã, hyems temporalis intelligitur tribulatio, quando tẽpestates & turbines seculi incumbũt. æstas est fidei persecutio, quãdo doctrina per fidei ariditatem siccatur. Ver autem nouitas est fidei siue pax, quãdo post hyemis tribulationẽ tranquillitas Ecclesię redditur, quãdo mensis nouorum, i. Pascha agni celebratur, quando terra floribus, i. Ecclesia sanctorum cœtibus decoratur. Annus itaque ambitu solis & mensium explicatur. Tempora mutationum vi-

al. 92.

al. 91.

cibus euoluuntur. Mensis lunæ incremento senióque conficitur. Hebdomada septenario dierum numero terminatur. Dies & nox recursantium luminum, ac tenebrarum alternis vicibus reparantur. Hora motibus quibusdam mentis expletur.

De solstitio & æquinoctio,

CAPVT VIII.

SOlstitia duo sunt: Primum hyemale octauo Calendas Ianuarij, quo Sol stat, & crescunt dies. Alterum æstiuum, octauo Calendas Iulias, quo Sol stat, & crescunt noctes. His contraria duo æquinoctia sunt: vnum vernale, octauo Calendas Aprilis, ex quo dies crescūt: alterū autūnale, octauo Calendas Octobris, quo dies imminuūtur. Solstitium autem dicitur, quasi Solis statio. Æquinoctiū verò, quod tunc dies & nox in æquitatem horarum duodenarum reuertantur, coæquatis spatiis suis. Solstitium autem æstiuum ideo lampas dicitur: eò quòd ex eo die lampas Solis claritatem maiorem accipiat, calorémq; nimium aduentu æstatis infundat.

De mundo, CAP. IX.

MVndus est vniuersitas omnis quæ constat in cælo & terra. De quo Apostolus
1. Cor. 7. Paulus ait: Præterit enim figura huius mūdi. Secundùm autē mysticum sensum, mundus competēter homo significatur: quia sicut ille ex quatuor concretus est elementis: ita & iste constat ex quatuor humoribus, vno temperamento commixtis. Vnde & veteres hominem in communione fabricæ mundi constituerunt. Siquidem græcè mundus κόσμος, homo autem μικρόκοσμος, id est, minor mūdus est appellatus: licet & per mundū nonnunquam scriptura peccatores insinuet: de quib⁹ dictū est, Et mundus eum non cognouit. Ioan. 1. Formatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem plagam: ita declinatur in australē. Caput autem & quasi facies, orientalis regio, vltima pars septentrionalis. Nam partes eius quatuor sunt. Prima pars mundi est orientis. Secunda meridiana. Tertia occidentis. Vltima verò & extrema, septētrionalis. De qua Virgilius sic ait:

Quam circùm, extremæ dextra læuáque trahuntur
Cæruleæ & glacie concretæ.

Et Lucanus:

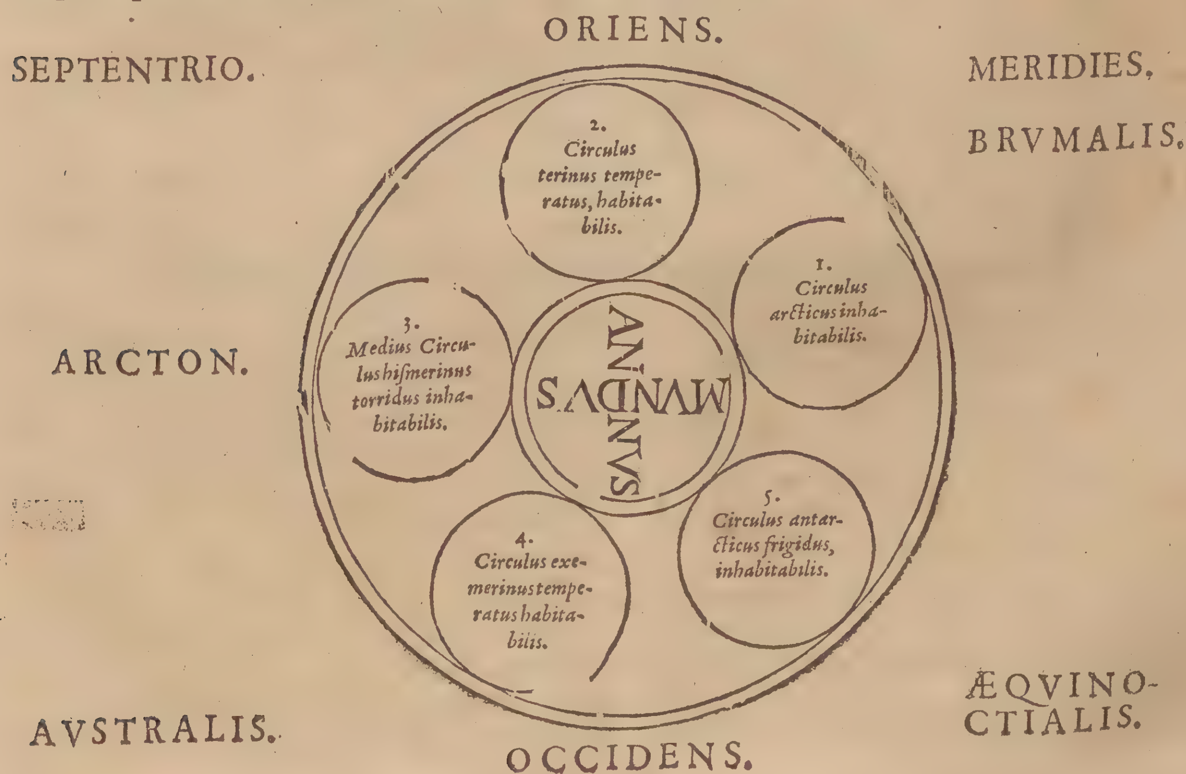
Sic mundi pars ima iacet, quam Zona niualis
Perpetuæque premunt hyemes.

De quinque circulis, CAP. X.

IN diffinitione autem mundi, circulos aiunt philosophi quinque: quos Græci paralelos, id est, zonas vocant, in quibus diuiditur orbis terræ. Has Virgilius in Georgicis ostendit dicens: Quinque tenent cælum Zonæ. Sed fingamus eas in modum dexteræ nostræ, vt pollex sit circulus arcticus frigore inhabitabilis. Secundus circulus terinus temperatus habitabilis. Medius circulus hysmerinus, torridus inhabitabilis. Quartus circulus exemerinus, temperatus habitabilis. Quintus circulus antarcticus, frigidus inhabitabilis. Horū primus septentrionalis est. Secundus solstitialis. Tertius æquinoctialis. Quartus hyemalis. Quintus australis. De quibus Varro dixit,

Ad quinq; ætherius Zonis accingitur orbis,
Ac vastant imas hyemes mediáque calores:
Sic terræ extremas inter mediáque coluntur
Quam Solis valido nunquā vis auxerat igne.

Quorum circulorum diuisiones talis figura demonstrat.

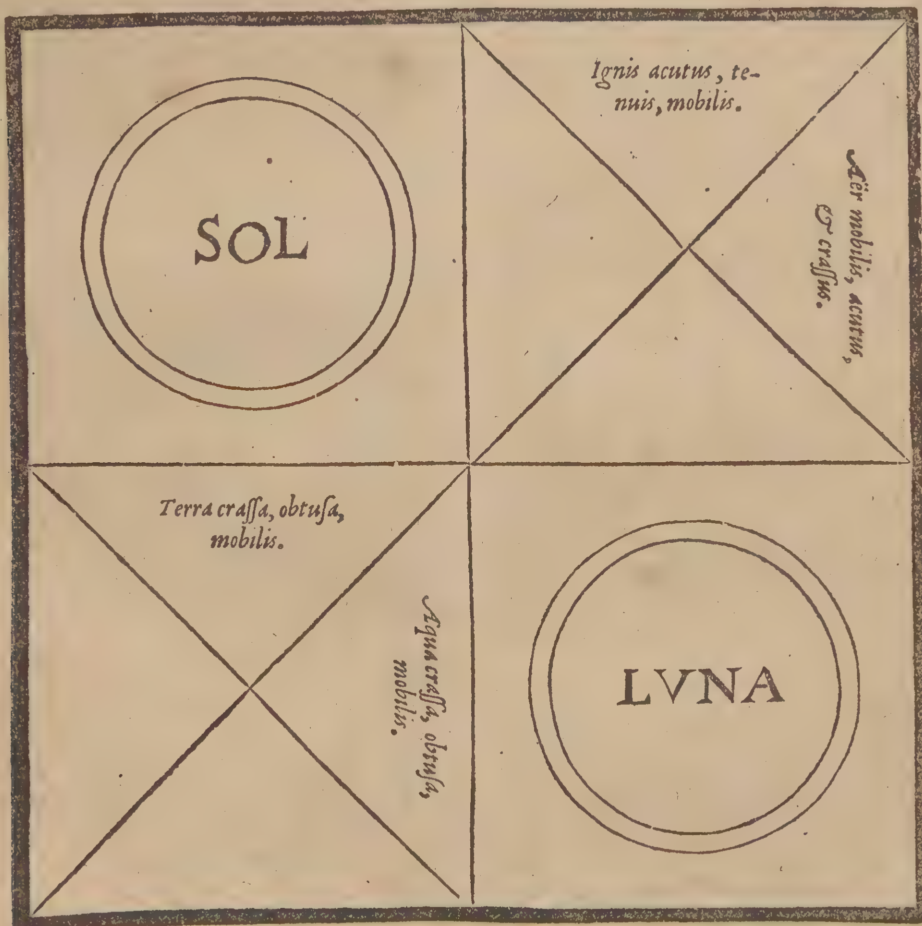
Sed ideo æquinoctialis circulus inhabitabilis est: quia Sol per medium cælum currens nimium istis locis facit feruorem: ita vt nec fruges ibi nascantur propter exustam terram, nec homines propter nimium ardorem habitare permittantur. Ac etiam Septentrionalis & australis circuli sibi coniuncti, idcirco non habitantur: quia à cursu Solis longè positi sunt, nimióque cæli rigore ventorúmque gelidis flatibus contabescunt. Solstitialis verò circulus, qui in oriente inter septentrionalem & æstiuum est collocatus, vel iste qui in occidente inter æstiuum & australem est positus, ideo temperati sunt; eo quod ex vno circulo rigorem, ex altero calorem habeant. De quibus Virgilius:

Has inter mediámque duę mortalibus ægris,
Munere concessæ diuum.

Sed qui proximi sunt æstiuo circulo, ipsi sunt Æthiopes nimio calore perusti.

De partibus mundi, CAP. XI.

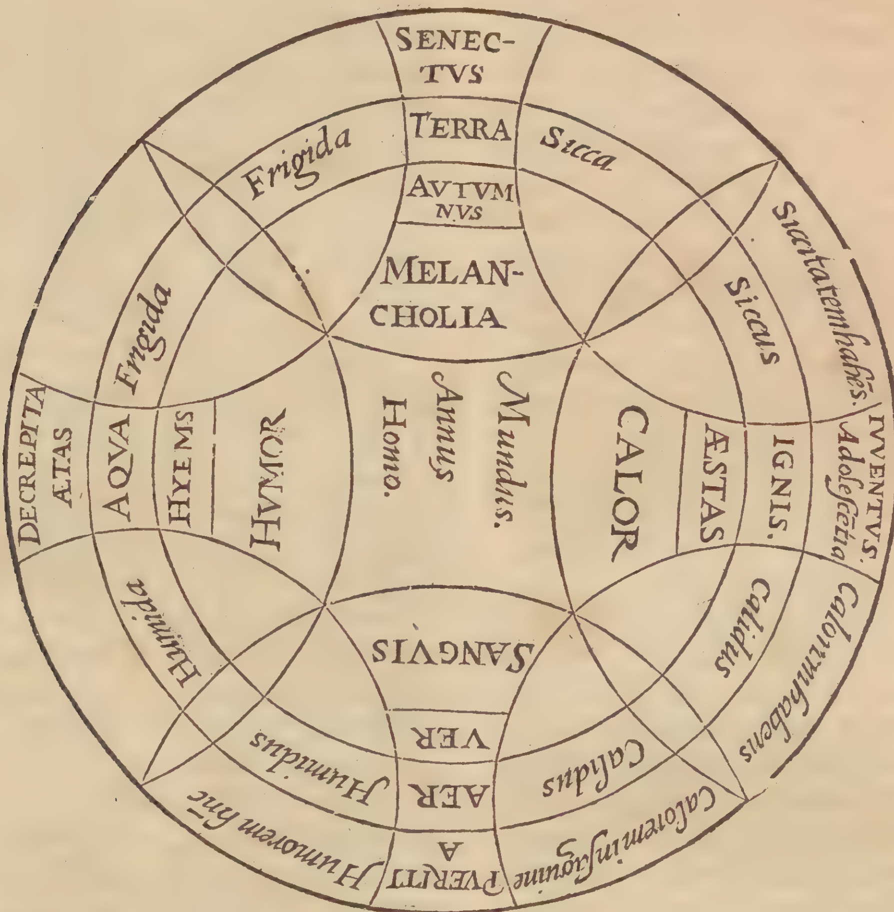
PArtes mūdi quatuor sunt: Ignis, aër, aqua, terra. Quarum hæc est natura. Ignis tenuis, acutus & mobilis. Aër mobilis, acutus & crassus. Aqua crassa, obtusa & mobilis. Terra crassa, obtusa, & immobilis. Quæ etiã sibi ita commiscentur. Terra quidem crassa, obtusa & immobilis, cum aqua crassitudine & obtusitate colligatur. Deinde aqua aëri crassitudine & mobilitate coniungitur. Rursus aër igni cõmunione acuti & mobilis colligatur. Terra autem & ignis à se separantur, sed à duobus mediis aqua & aër iunguntur. Hæc itaque ne confusa minus colligantur, subiecta expressi pictura.

To.4. lib.3. Hexameron. cap.4.

CÆterum sanctus Ambrosius eadem elemēta per qualitates, quibus sibi inuicem quadam naturæ communione commiscentur, ita his verbis distinguit: Terra, inquit, arida & frigida est: aqua humida atque frigida: aër calidus atque humidus: ignis calidus atque siccus. Per has enim iugales qualitates sic sibi singula elemēta commiscentur. Terra enim cū sit arida & frigida, coniungitur aquæ per cognationem qualitatis frigidæ. Rursus aqua aëri per humorē, quia humidus est aër: aqua verò quasi quibusdã duobus brachiis, frigoris atque humoris, altero terram, altero aërem videtur complecti: frigido terram, aërem humido. Ipse quoque aër medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam & ignem, vtrumque illud elementum sibi conciliat: quia aquæ humore, & igni calore coniungitur. Ignis quoque cùm sit calidus & siccus, calore aëri annectitur, siccitate autem in communionem terræ ac societatem refunditur. Atque ita sibi per hunc circuitum, & quendam chorum concordi societate conueniunt. Vnde & Græcè

στοιχεῖα dicuntur, quæ latinè elementa dicimus, quòd sibi conueniant & concinant. A Quorum distinctam communionem subiecti circuli figura declarat.

De cælo, Cap. XII.

CÆlum spiritualiter Ecclesia est, quæ in huius vitæ nocte sanctorum virtutibus quasi claritate syderum fulget. Pluraliter autẽ cæli nomine sancti omnes intelliguntur. Siquidem per cælos etiam Prophetas & Apostolos accipere debemus. De quibus scriptũ est: Cæli enarrant gloriam Dei: vtique quia ipsi aduentum & mortem, ipsi quoque resurrectionem Christi, & gloriam mũdo annunciauerunt. De cæli autem nomine sic dicit sanctus Ambrosius in libris quos scripsit de creatione mundi: Cælũ Græco nomine οὐρανὸς dicitur. Apud Latinos autẽ propterea cęlum appellatur, quia impressa stellarum lumina, veluti signa habens, tanquam cælatum dicitur, sicut argentum quod signis eminentibus refulget, cælum vocauerunt. Cuius esse subtilem naturam etiam scriptura demonstrat, dicens, quòd firmauit cęlum sicut fumum. Partes autẽ eius, Chous, axis, cardines, cõuexa, poli, sydera. Chous, quòd cælum continet. Vnde habemus: Vix complent choum terroribus cæli. Axis, linea recta quæ per mediã pilam sphæræ tendit. Clima, cardo vel pars cæli, vt clima oriẽtale, & clima meridianum. Cardines extremæ axis partes sunt. Cõuexa, extrema cæli. Poli ex cælestibus circulis ca-

Psal. 18.

lib. 5. Hexaemeron, c. 12.

Esa. 51. Ita 70. sed vulg. transl. habet, Cæli sicut fumus liquescent.

C cumina, quibus maximè sphæra nititur: quorum alter ad Aquilonem spectans boreas, alter terræ oppositus Austro, Notus dictus est. Cælum autẽ ab Oriente ad Occidentem semel in die & nocte verti sapientes existimant. Hoc autem rotundum, volubile atque ardens esse dixerunt. Cuius sphæram super aquas esse putauerunt, vt in ipsis voluatur, eiúsque incendium temperent. Sphæram autem confirmant nec principium habere, nec terminum, pro eo quòd rotũditate sua, quasi circulo, vnde incipiat vel vbi desinat facile non comprehendatur. Æqualiter enim ex D omni parte fertur esse collecta, & ad omnia similiter respiciens, atque à centro terræ æquis spatiis distincta: ipsáque sui æqualitate ita stabilis, vt eam in nullam partem declinare vndique æqualitas collecta permittat, ac nullo fulcimento subuecta sustentetur. Cuius perfectionem sphęræ vel circuli, multis argumentationibus tractans rationabilis Plato, fabricatoris mundi opus insinuat. Primò quòd ex linearum quinque angulis Zodiacus dictus, ex vna linea constet. Secũdò quod sine initio est, & sine fine. Tertiò quod à puncto efficitur de vno quod motũ ex se habeat. Deinde quod careat iudicio Angelorum, & quod in stellarum figuras omnes includat, &

quod motum inenarrabilem habeat. Siquidem sex alij motus errabiles sunt, aut à tergo dextra læuáque, sursum deorsúmque. Postremum, & quod necessitate efficiatur, & vt hęc linea vltra circulum duci nō possit. Duo sunt autem, vt diximus, axes, quibus cęlum voluitur, boreas, quem Aquilonium vocamus, & Arctos, id est, Septentriones, quæ nobis semper apparent. Cui contrarius est Notus, qui australis dicitur. Hic est qui terra, vt ait Cicero, tegitur, & aphanes à Græcis nominatur. Tanta autem polus celeritate ferri dicitur, vt nisi aduersus eius præcipitem cursum astra currant, mundi ruinam faciant. Fertur enim eius princeps volubilitas cursu syderum temperari. Vnde Lucanus,

Syderibus quę sola fugā moderantur olympi
Occurrúntque polo diuersa potentia cursu.

De septem planetis cæli, & eorum conuersionibus,

CAPVT XIII.

lib. 2. cap. 2. AMbrosius sanctus, in libro hexaemerō sic loquitur, dicens: Legimus in Dauid: Psal. 148. Laudate Deum cæli cælorum. Vtrum enim vnum sit cælum an plures, contentio est, dum aliqui multos esse asserūt: alij autem propter vnum alios esse negant. Philosophi autem mundi septem cælos, id est, planetas globorum consono motu introduxerunt. Quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innexos & velut insertos versari retro, & contrario cæteris motu ferri arbitrantur. Siquidem in Ecclesiasticis libris & cæli cælorum leguntur, & Apostolus Paulus vsque ad tertium cælum fuisse intelligitur raptus. Sed de numero eorum nihil sibi præsumat humana temeritas. Fecit autem eos Deus non informes vel confusos, sed ratione quadam ordine suo distinctos. Nam superioris circuli cælum proprio discretum termino, & æqualibus vndique spatiis collectum extendit, atque in eo virtutes spiritualium creaturarum constituit. Cuius quidem cæli naturam, artifex mundi huius Deus aquis temperauit, ne conflagratio superioris ignis inferiora elementa succenderet. Dehinc circulum inferioris cæli, non vniformi sed multiplici motu solidauit, nuncupans eum firmamētum, propter sustentationem superiorum aquarum.

(2. Cor. 12. 26. q. 1. Episcopi.)

De aquis quæ super cælos sunt,

CAP. XIIII.

lib. 2 Hexaemeron, cap. 3. HÆc est Ambrosij sententia, Aquas super cælos, sapientes mundi huius aiunt esse non posse, dicentes, igneum esse cælum: nec posse concordari cum eo naturam aquarum. Addunt quoque, dicentes, Rotundum ac volubilem atque ardentem esse orbem cęli, & in illo volubili circuitu, aquas stare nequaquam posse. Nam necesse est vt defluant

E & labantur, cùm de superioribus ad inferiora orbis ille detorquetur, ac per hoc nequaquā eas stare posse aiunt, cùm axis cæli concito se motu torquens eas voluendo effunderet. Sed hi tandem insanire desinant, atque confusi agnoscant, quia qui potuit cuncta creare ex nihilo, potuit & illam aquarum naturam gracili soliditate stabilire in cælo. Nam cùm & ipsi dicant volui orbem stellis ardentibus refulgentem, nonne diuina prouidentia necessariò prospexit, vt inter orbem cæli & supra orbem redundaret aqua, quæ illa feruentis axis incendia temperaret?

De natura Solis, CAP. XV.

F HÆc sūt verba Ambrosij in libro hexaemeron. Solem, inquit, philosophi negant calidæ esse naturæ, eo quod albus sit, non rubicundus aut rutilis in speciem ignis; & ideo aiunt, quod nec ignitus natura sit: & si quid habet caloris, ferant ex nimio motu conuersionis accidere. Quod ideo dicendum putant, vt nihil videatur humoris consumere: quia calorem, quo humor vel minuitur vel plerumque exhauritur, nō habeat naturalem. Sed nihil agunt, cùm ista componunt: quia nihil interest, vtrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione vel ex alia causa. Nos autem sicut credimus eū habere virtutem illuminandi, ita etiam vaporandi. G Igneus est enim Sol: ignis autem & illuminat & exurit. Quidam autem dicunt Solis ignem aqua nutriri, & ex contrario elemento virtutem luminis, & vaporis accipere: vnde frequenter Solem videmus madidum atque rorantem: in quo euidens dat iudicium, quòd elementum aquarum ad temperiem sui sumpserit. Hæc quantū ad naturam sui pertinet. At verò iuxta spiritualem intelligentiam Sol Christus est, sicut in Malachia scriptum est: Malach. 4. Vobis autem credentibus iustitiæ Sol orietur, & sanitas in pennis eius. Meritò autem Christus Sol intelligitur: quia ortus occidit secundum carnem, & secundum spiritum de occasu rursus exortus est. Item Sol illuminat H & exurit, & opaco sopore confouet sanos, febricitantes verò flagrantia geminati caloris incendit: ita Christus credentes fide, spiritu vegetante illuminat, negantes se æterni ignis ardore torrebit.

(lib. 2. Hexaemeron, cap. 3.)

De quantitate Solis & Lunæ,

CAPVT XVI.

lib. 4. cap. 6. RVrsus in eodem opere doctor idem ita testatur: Solis radius nulli propior, nulli longinquior est. Similiter & lunæ globus æqualis est omnibus. Similis Sol, & Indis & Britannis, eodem momento ab vtrisque videtur cùm oritur. Nec cùm vergit in occasum minor apparet orientalibus quàm occiden-

talibus: nec occidentalibus cum oritur inferior quàm orientalibus æstimatur. Quantum distat, inquit, oriens ab occasu. Hæc enim sibi inuicem distant. Sed Sol à nullo distat, nulli præsentior, nullíq; remotior est. Neque moueat quemquam, quod tanquam cubitalis in orbe suo videtur cùm oritur: sed considerare oportet quantum intersit spatij inter Solem & terrã, quod aspectui nostro infirmitatem, & quandam ægritudinem visualem intundit. Hunc autem ampliorem aliquot partibus quàm terrã esse sapientes describunt. Lunam minorem esse dicunt, quàm Solem. Omnia enim quæ proxima sunt nobis, maiora videntur: longinquitate autem locorum, visus languescit. Lunam ergo videmus prope nos esse, nec eam maiorem aspectui nostro quàm Solem. Ideóque cùm Sol longè superior sit quàm luna, & tamen à nobis videtur. Iam si prope nos accesserit, multò maiorem futurum.

De cursu Solis, Cap. XVII.

Dicunt antiqui Aratus & Higinus, Solem per seipsum moueri, non cum mundo verti vno loco manentem. Nam si fixus maneret, necesse erat eodem loco occidere & exoriri, à quo pridie fuerat exortus: quemadmodum cætera sydera oriuntur & occidunt. Præterea, & si ita esset, consequens erat dies & noctes omnes esse æquales, & quàm spatiosus hodiernus dies esset, tam longus semper esset futurus. Nox quoque simili ratione semper æqualis permaneret. Sed quoniam inæquales dies aspicimus, & Solem alio loco oriturum, alio occidisse hesternũ videamus, adeò qui diuersis locis occidit & exoritur: putant eũ philosophi nequaquam cum mundo fixum esse Solem, sed ipsum per se moueri. Qui postquam ardentem rotam Oceano tinxerit, per incognitas nobis vias ad locum vnde exierat, regreditur: expletóque noctis circulo rursus de loco suo festinus erumpit obliquus, & facta linea per austrum pergit ad boream, & ita ad oriẽtem reuertitur. Hyemis autem tempore per plagam meridianam currit. Æstate verò Septentrioni vicinus est. Sed quando per austrum currit, vicinior terræ est: quando verò iuxta Septentrionem, sublimis attollitur. Cui ideò Deus diuersa casus constituit loca & tempora: ne dum semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore consumeret, sed, vt Clemens ait, diuersos accipit cursus, quibus aëris temperies pro ratione temporum dispensetur, & ordo vicissitudinum permutationúmque seruetur. Nam dum ad superiora conscẽderit, ver temperat: vbi autem ad summum cæli venerit, æstiuos

A accẽdit calores. Descendens rursus autũnum temperie reddit. Vbi verò ad inferiorem redierit circulum, ex glaciali compagine cæli; rigorem nobis hyberni frigoris relinquet. Ex ipso enim sunt horæ: ex ipso dies cùm ascenderit, ex ipso etiam nox cùm occiderit. Ex ipso menses & anni numerantur: ex ipso vicissitudines temporum fiunt, cùm sit iste minister bonus, genitus ad vicissitudines temporum moderandas. Tamen vbi secundum voluntatem Dei correctio mortalibus datur, incandescit acrius, & vrit mũdum vehementioribus flammis, ac perturbatur aër, & plaga hominum, & corruptio terris iniicitur, & lues

B animantibus, & pestilens per omnia mortalibus annus. Quod autem Sol oriens per Austrum, id est, meridianum iter habet, & decursa australi parte inuisibilis, vadit in locum suum radians. Ad instar quippe Ecclesiæ fabricatus est hic mũdus, in quo Dominus Iesus Christus Sol æternus partem suam percurrit, vnde & meridianum vocat. Aquiloni verò, id est, aduersæ parti non oritur, sicut iidem cum in iudicium venerint, dicent: Iustitiæ lumen non luxit nobis, & Sol non est ortus nobis. Timentibus autem dominum oritur Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius, sicut scriptum est. Malis verò meridie nox est, sicut legitur: Dum sustinent ipsi lumen, factæ sunt tenebræ: dum sustinent fulgorem, in obscura *Malach. 4.*

C nocte ambulauerunt.

De lumine Lunæ, Cap. XVIII.

Ait sanctus Augustinus in Psalmi decimi expositione. Quæritur, inquit, vnde habeat luna lumen. Duæ tantum opiniones traduntur, sed quæ sit harum verior, dubium fertur quemquam scire posse. Alij namque dicunt proprium eam lumen habere, globíque eius vnam partem esse lucifluam, aliam verò obscuram, & dum mouetur in circulo suo, eandem partem qua lucet paulatim ad terras cõuerti, vt videri à nobis possit, & ideò prius quasi corniculato lumine fulget. Nam & si formes pilam ex parte media candidam, & ex

D parte obscuram, tunc eam partem quæ obscura est, si coram oculis habeas, nihil candoris aspicies, cùm cœperis illam cãdidam partem paulatim ad oculos conuertere, primum veluti cornua candoris videbis: dehinc sensim crescet, donec tota pars candens opponatur oculis, & nihil obscurum alterius partis videatur. Quam si denuo paulatim conuerteris, incipit obscuritas apparere & candor minui, donec iterum ad cornua redeat, ac si totus candor ab oculis auertatur, & sola iterum obscura pars possit videri. Quod fieri dicunt, cùm lumen lunæ videtur crescere vsque ad

quintam decimam, & rursus vsque ad tricesimam minui, & redire ad cornua, donec penitus nihil in ea lucis appareat. At contra alij dicunt lunam non suo fulgere lumine, sed à Sole accipere lumen. Sol enim illi loco superior est. Hinc euenit, vt quando sub illo est, parte superiore luceat, inferiore verò quam habet ad terras, obscurata sit. Cùm vero ab illo discedere cœperit, illustretur, etiã à parte quam habet ad terram, incipiens à cornibus. Sícque paulatim Sole longius discedẽte, pars omnis subterior illuminatur, donec efficiatur quintadecima luna. Post dimidiũ autem mẽsem cum cœperit ex alio semicirculo propinquare Soli, quantò magis superiori parte illustratur, tantò magis ab ea parte quam terris auertit nõ potest excipere radios Solis, & propterea videtur decrescere. Illud certè manifestum est, & cuilibet aduertẽti facilè cognitum, quòd luna non augeatur ad oculos nostros, nisi à Sole recedendo, neque minuatur, nisi ad Solem ex parte alia propinquãdo. Ab illo ergo accipit lumen, & cũ sub illo est semper exigua est: cùm verò ab illo longius abcesserit, fit ampla, suóq; ambitu plena. Si enim suo lumine vteretur, necesse erat semper eam esse ęqualem, nec die XXX. exilem fieri: & si suo lumine vteretur, huius numquam eclipsis fieret. Cæterum quãtum ad intellectum pertinet mysticum, luna huius mundi speciem tenet: quia sicut ista menstruis complexionibus deficit, ita mundus ad cõflationem temporum currens, quotidianis defectibus cadit. Luna quippe elementi sui varietate diuersis cursibus desinit vt crescat, crescit vt desinat. Sed ideo alternis vicibus commutationem syderis repræsentat: vt doceat homines ex ortu morituros, & ex morte victuros. Atque ideo cùm senescit, mortẽ corporum prodit: cùm augetur, æternitatẽ indicat animarum. Nonnunquam verò eadem luna etiam Ecclesia accipitur, pro eo quòd sicut ista à Sole, sic Ecclesia à Christo illuminatur. Sicut enim luna deficit atque crescit: ita Ecclesia defectus habet & ortus. Frequenter enim defectibus suis creuit, & his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, & confessorum martyrio coronatur. Item sicut luna larga est roris, & dux humentium substantiarum, ita Ecclesia baptismi & prædicationũ. Et quemadmodum luna crescente crescunt omnes fructus, atque ea minuente minuuntur: non aliter intelligimus & Ecclesiã, in cuius incremento proficimus cum ipsa. Cùm verò persecutionem patitur & minuitur, & nos cum ipsa patimur & minuimur. Item sicut septem formas habet luna: sic tot gratias meritorum Ecclesia. Primam enim figuram luna bicor-

E nem habet. Secundam sectilem. Tertiam dimidiam. Quartam figuram plenam habet. Quintam iterum dimidiã ex maiore. Sextam iterũ sextilem. Septimam bicornem. Eodem constat numero etiam distributio charismatum, quæ per Spiritum sanctum toti Ecclesiæ conferuntur. Septima autem semis, & vicesima secunda semis, in sui orbe media est. Cæteræ proportionales sunt.

De Lunæ cursu, Cap. XIX.

Lvnam per alios ortus & occasus, Higinus ait, necesse est moueri, non stare, idque facilius quàm de Sole licet intelligere: quia cum à Sole accipiat lumen, & ita nobis lucere videatur, nõ est dubium eandem moueri potius quàm stare. Terris autem vicina luna breuiori orbe conuertitur, & iter quod
F Sol in diebus ccclxv. peragit, ista per triginta dies percurrit. Vnde & antiqui mẽses in lunę, annos verò in Solis cursu posuerunt. Itaque luna per trecẽtos dies duodenis vicibus cursum perficiens, consummat annum secũdùm Hebræos aliquibus diebus adiectis. Secundùm Romanos, bissextus semel in quadriennio, vnius diei adiectione, celebratur. Cuius etiam augmentis detrimentísque mira quadam prouidentiæ arte, omne quod gignitur alitur atque crescit. Nam & defectum eius compatiuntur elementa, & processu eius quę fuerint exinanita cumulantur, vt animãtium cerebrum maritimorum, sicuti & auium,
G ostreęque in augmento lunæ pleniores reperiri feruntur.

De eclipsi Solis, Cap. XX.

Solem sapientes dicunt altius currere: lunam autem proximã esse terræ. Hæc ergo dum deorsum ad idem signũ vel lineam, qua Sol vehitur, peruenerit, obiicit se Soli, & tenebras totius orbis efficit. Quod tãtum inter menstrua cõtingit. Nam tunc luna in eadem parte signi, qua Sol vehitur, ideóque fit illi proxima, & oppositione sui obscurari ab oculis nostris lumen eius videtur: veluti si aliquis oculis manum expansam opponat, quantò magis id fecerit, eò minus ille videre poterit:
H quantò autem procul discesserit, eò magis illi omnia poterũt apparere. Simili itaque ratione cùm ad Solis locum vel lineam Luna peruenerit, tũc proxima ei esse videtur, & radios eius ita coram oculis nostris obscurare, vt lumen non possit eiicere. Cùm autẽ luna ab eo loco discesserit, tũc Sol lumẽ eiicit & ad oculos nostros trãsmittit. quapropter ita Soli obiicitur Luna, sicut lunæ opponitur terra: quæ vtraq; lumina cùm ad terras nõ perueniunt, defecisse dicũtur. Alij autẽ dicunt defectum Solis fieri, si foramẽ aëris quo Sol radios fundit, aliquo spiritu contrahatur siue obturetur.

Hæc physici & sapientes mundi. Cæterum doctores nostri mysticè huius eclipsis mysterium, in Christo dixerunt esse completum, tunc cùm interrupto ęterni fœderis cursu insolito, turbata ordinem suum elementa perdiderunt, cùm sacrilegæ factum coniurationis Sol iste verus horrescens, insertis in populo Iudaico errorũ tenebris, paululum semetipsum per mortem abscondit, ac de cruce depositus, sese in sepulchro abditus obscurauit, donec tertia die augustior solito huic mũdo, id est, gentibus, claritatis suæ potentiam præsentaret: ac sicut Sol in virtute sua refulgens, tenebras operti seculi illuminaret.

A

De eclipsi Lunæ, CAP. XXI.

LVna non deficit, sed obũbratur: nec diminutionem sentit corporis, sed obiectu obumbrantis terræ, casum patitur luminis. Hanc enim philosophus non habere lumen proprium, sed eãdem à Sole illuminari defendit: & quia ea dimensione distat à Sole, vt per mediam terram si quid directum traiiciatur, contingere possit Solem sub terram, lunam autem supra terram: & quia vsque ad lunarem circulũ vmbra terræ extenditur, adeò euenit nonnunquã, vt Solis radij, obiiciente se mole terræ vel vmbra, ad eam non perueniant. Patitur autẽ hæc quintadecima luna quousque centrum atq; vmbram obstantis terræ exeat, videátque Solem, vel à Sole videatur. Constat ergo lunam ex Solis radiis lumen accipere: & dum obiectu terræ Solem non aspexerit, tunc lumen amittere. Nam dicunt historici omnem terram montibus claudi, quorum vmbra fertur luna subito non apparere. Vnde Lucanus:

B

Iam Phœbe totũ fratri cùm redderet orbem,
Terrarum subita percussa expalluit vmbra.

C

Figuraliter autem per lunæ defectum, Ecclesiæ persecutiones intelliguntur: quando martyrum cædibus & effusione sanguinis, tanquã illo defectu & obscuratione, quasi cruentam faciem luna ostendere videtur, & à nomine Christiano terreantur infirmi. Sed sicut ista post defectum perspicua illustratione clarescit, adeo vt nihil detrimenti sensisse videatur: ita Ecclesia, postquã per martyrum confessionem, suum pro Christo sanguinem fuderit, maiore fidei claritate latius refulget, atque insigniori lumine decorata, semetipsam latius in toto orbe diffundit.

D

De cursu stellarum, CAPVT XXII.

STellæ quidẽ cum mundo vertũtur: stante mundo stellæ vagæ feruntur, exceptis his quæ planetæ vocantur, i. errantes, quæ vagis mouentur ordinibus. Cæteræ quæ aplanes appellãtur, vno loco fixę cum mũdo voluuntur. Ideo autem planetæ, i. errantes dicũtur, quia per totum mundũ vario motu discurrũt. Partibus autem diuersis inter se mouẽtur sydera. Nam quædam superius, quædã inferius currunt. Inde & illa quæ terris propinquiora sunt, quasi maiora nobis videntur, quàm ea quæ circum cælũ voluuntur. Longinquitate enim locorum visus languescit. Hinc accidit vt interuallo longè inter se distantium circulorum, alia celerius, alia tardius ad cursus sui exordium reuertantur. Nam quædam sydera celerius exorta, serius occidere existimantur: quædã etiam tardius cæteris exorta, citius ad occasum perueniunt. Quædam verò pariter oriuntur, non simul occidunt. Omnia autem suo tempore ad cursum propriũ reuertuntur. Radiis autẽ Solis præpedita sydera anomala fiunt aut retrograda, aut stationaria. Iuxta quod & poëta meminit, dicens:

--Sol tempora diuidit, atque
Mutat nocte diem, radiísq; potentibus astra
Ire vetat, cursúsque vagos statione moratur.

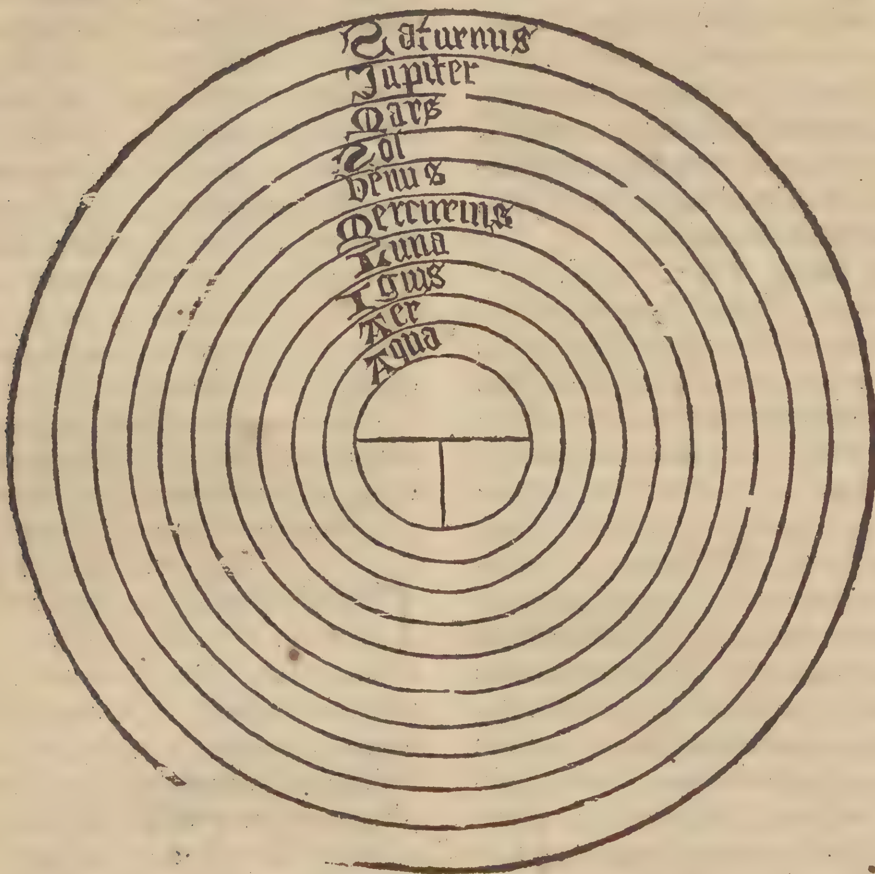
De positione septem stellarum errantium, CAPVT XXIII.

IN ambitu quippe septem cęlestiũ orbium, primum in inferioris sphæræ circulo luna est constituta. Ideò proxima terris posita vt nocte nobis facilius lumen exhibeat. Dehinc secundo circulo Mercurij stella est collocata, Soli celeritate par: sed vi quadam, vt philosophi dicunt, contraria. Tertio circulo luciferi circumuectio est, quę inde à gentibus Venus est dicta, quod inter quinque stellas plus lucis habeat. Nam, vt prædiximus, quemadmodũ Sol & luna, ita & hæc vmbram facit. Quarto circulo Solis cursus est collocatus, qui proinde, quia omnibus est lucidior, medius est cõstitutus, vt tã superioribus quàm inferioribus lucem pręstet. Ratione autem diuina sic constitutus est, quia pręclara omnia in medio esse debent. Porro quinto circulo Vesper sydus dicitur collocatum: quam illi MARTI assignant. Sexto Phaëtontis stellam, quam Iouis appellant. Iam summo cælo, id est, in mũdi vertice, stella Saturni est posita, quæ quidem dum summum cęlum teneat, sublimiórq; sit omnibus, natura tamen eius frigida fertur, approbante Virgilio:

Frigida Saturni sese quò stella receptat.

Hæc autem sydera errantia appellantur, non quod ipsa errent, sed quod nos errantes faciant: quæ sydera Græcè planetæ dicũtur. In Sole enim & luna omnibus notitia est ortus & occasus, adeóque Sol & Luna directo cursu vehuntur. Istæ verò retrograduntur vel anomala efficiuntur, id est, quando particulas addunt & detrahunt, retrogradi dicuntur: stationem autem faciunt, quando stant. Anni autem singularum stellarum hi sunt, qui

in sphæra subiecta continentur. Quibus peractis ad reuersionem circuli sui iisdem signis & partibus veniunt. Nam luna XIX. annis fertur explere cursum suum. Mercurius annis XXIII. Lucifer annis IX. Sol annis XIX. E Vesper annis XV. Phaëton annis XII. Saturnus annis XXX. Quorum orbium atque stellarum positionem subdita demonstrat figura.

De lumine stellarum, CAP. XXIIII. G

STellas non habere proprium lumen, sed à Sole illuminari dicũtur, nec eas vnquam de cælo abscedere, sed veniente Sole cælari. Omnia enim sydera obscurantur Sole oriente, nec cadunt. Nam dum Sol ortus sui signa præmiserit, omnes stellarum ignes sub eius luminis fulgore euanescũt: ita vt præter Solis ignem nullus syderis splendor videatur. Hinc igitur & Sol appellatur, eò quòd solus appareat, obscuratis cũctis syderibus. Nec mirum hoc de Sole, cùm etiam plena luna, & tota nocte fulgente, pleraque astra non luceant. H Esse autẽ etiam per diem in cælo stellas probat Solis eclipsis, quòd quando Sol obiecto orbe lunæ fuerit obscuratus, clariora in cælo videantur astra. Stellæ autem secundùm mysticum sensum, sancti viri intelliguntur. De quibus dictũ est: Qui numerat multitudinem stellarum. Sicut enim omnes stellæ à Sole illuminantur: ita sancti à Christo gloria cælestis regni glorificantur. Et sicut præ fulgore Solis, & vi maxima luminis eiusdem sidera obtunduntur: ita & omnis splendor sanctorum in cõparatione gloriæ Christi quodammodo obscuratur. Et quemadmodum stellæ sibi differunt claritate: ita iustorum diuersitas meritorum discretione.

Psal. 146.

De lapsu stellarum, CAP. XXV.

FAlsa autem opinio & vulgaris est nocte stellas cadere, cum sciamus ex æthere lapsos igniculos ire per cęlum, portarique ventis, vagáque lumen syderis imitari: stellas autem immobiles fixásque permanere in cælo. Nam illud quod ait Poëta:

Virgilius lib. I. Georg.

Sæpe etiam stellas vento impendẽte videbis
Præcipites cælo labi, noctisque per vmbras
Flammarũ longos à tergo albescere tractus.
Et iterum:
--Lapsa per altum
Aëre disperso trahere candentia sulcos
Sydera, & summis etiam quæ fixa tenentur.
Astra polis. --

Sed hic poëtæ voluntariè ad opinionem vulgi se contulerũt. Cęterum philosophi, quibus curæ est mũdi quærere rationem, illa asserunt quæ superius memorata sunt.

De nominibus aſtrorum, CAP. XXVI.

Iob.38. LEgitur in Iob, dicente Domino, Nunquid coniungere vales micantes ſtellas Pleyades, & gyrum Arcturi poteris diſſipare? Nūquid producit luciferum in tempore ſuo, & veſperum ſuper filios terræ conſurgere facit? Et iterum alibi: Qui facit Arcturum & Orionem & Hyadas. Hæc nomina ſtellarum dum in ſcripturis legimus, vanis deliramentis aſcenſum non præbeamus: qui falſis opinionibus vocabula iſta in aſtris ex auium nominibus vel aliarum creaturarum vocabulis impoſuerunt. Non enim ſtellarum, gentilium ſapientes nomina ſicut & dierum indiderūt. Quod verò eiſdem nominibus ſacra vtitur ſcriptura, non eorum idcirco vanas approbat fabulas, ſed faciens ex rebus viſibilibus inuiſibilium rerum figuras, ea nomina pro cognitione ponuntur, quæ latè ſunt cognita, vt quicquid incognitum ſignificat facilius per id quod eſt cognitum humanis ſenſibus innoteſcat. Arcturus eſt ille, quem Latini Septentrionem dicunt, qui ſeptem ſtellarum radiis fulgēs, in ſeipſo reuolutus rotarum plauſtrum vocatur: quia in modum vehiculi voluitur, & modò tres ad ſumma eleuat, modò quatuor inclinat. Hic autem in cæli axe conſtitutus ſemper verſatur, & nunquam mergitur. Sed dum in ſeipſo voluitur & nox finitur. Per hunc Arcturum, id eſt Septentrionem, Eccleſiam ſeptenaria virtute fulgentem intelligimus. Nam ſicut in axe cæli Arcturus ſemper inclinatur, rurſúmque erigitur, ita & eccleſia diuerſis quidem aduerſitatibus humiliatur, ſed mox conſurgens ſpe & virtutibus eleuatur: & ſicut ex tribus & quatuor Septentrio efficitur: ita Eccleſia ex fide Trinitatis & operationibus quatuor virtutum principalium conſummatur. Fide enim & operibus homo iuſtificatur. Bootes ſtella eſt, quæ plauſtrum, id eſt, ſeptentrionem ſequitur, qui etiam ab antiquis Arctophylax dicitur, ſiue minor arctos. Vnde & quidam eam ſeptentrionem dixerunt. Hunc ſpectant præcipuè qui nauigare noſcuntur. De qua Lucanus:

Velox vbi nocte Bootes:

quia cum orta fuerit, citò facit occaſum.

Pleyades ſunt multæ iuges ſtellę, quas etiā Botrum appellamus à ſimilitudine ſtellarum. Nam & ipſæ ſeptem eſſe dicuntur, licet amplius quàm ſex nullus conſpicere poteſt. Hæc ab oriente ſurgunt, & appropinquante diei claritate ſtellarū eius ordo diſtenditur. Pleyades autem ex pluralitate Græci ἀπὸ τοῦ πλιστον appellāt. Has Latini Virgilias appellauerunt, eò quòd vere oriantur, & eò magis cæteris prædicantur, quòd his exorientibus æſtas ſi-

A gnificatur, occidentibus hyems oſtenditur, quod aliis penitus non eſt traditum ſignis. His autem ſtellis ab eo quòd ſeptem ſunt, & ſplendidè micant, Sancti omnes ſeptiformi ſpiritus virtute fulgentes ſignificantur: ab eo autem quòd ſibi vicinantur, ſed non ſe cōtingunt, charitate proximos & tempore diuiſos Dei prædicatores oſtendunt. Orion ſtella eſt. Hic autem Orion gladius dictus eſt. Vnde etiam eum Latini iugulum vocant, ſidus vt videtur armatum & ſtellarum luce terribile, quod ignorare magnæ difficultatis eſt, adeò quia quamuis rudes oculos, tamen præ fulgoris ſplendore in ſeipſo rapit. Hi quippe Oriones in ipſo pōdere tēporis hyemalis exoriuntur, ſuóque ortu imbres & tempeſtates

B excitant, & maria terráſque perturbant. Oriones autem ſignant martyres. Nam ſicut iſti naſcuntur in cælo tempore hyemis: ita in Eccleſia martyres procedunt tempore perſecutionis. Procedentibus Orionibus mare turbatur & terra: obortis verò martyribus, terrenorum & infidelium corda tempeſtate iactātur. Lucifer ſtella eſt nitens, quę omnium maxima & clarior eſſe videtur. Nam quemadmodum Sol & luna, ita hæc vmbram facit. Iſta igitur orientem Solem præcedit, atque manè nunciās tenebras noctis lumine ſui fulgoris aſpergit. Cuius figura eſt Chriſtus, qui

C velut Lucifer per incarnationis myſterium producitur: per quem lux fidei tanquam dies ſecutura monſtretur. Lucifer autem bipartitus ęſt, ſicut pars ſancta eſt, ſicut Dominus in Apocalypſi de ſe & Eccleſia dicit, Ego ſum *Apoc.22.* genus & radix Dauid, ſtella ſplendida & matutina. Item: Qui vincit, dabo ei ſtellam ma- *Apoc.2.* tutinā. Pars autem alia Luciferi diabolus eſſe dignoſcitur. De quo ſcriptum eſt: Quomodo *Eſa.14.* cecidiſti Lucifer, qui manè oriebaris? qui etiā in cęlo ſuper ſtellas dicit ſe ſedem poſiturum, & cadens de cælo confringitur. Veſperus eſt ſtella occidentalis noctem ducens. Hic Solem occidentem ſequitur, & tenebras ſuccedētes pręcedit. Hic autem Antichriſti expri-

D mit typum: qui tanquam veſper, conſurgit, vt ait Iob, ſuper filios terræ, vt cæcæ noctis ſuc- *Iob. 38.* ceſſu carnalium corda offuſcet. Quod ideo auctore Deo fit, quia pro infidelitate præcedenti, qua renuerunt Chriſto credere, Antichriſtum ſuſcipere meruerūt. Cometes ſtella eſt, quę velut comas luminis ex ſe fundit. Hęc cùm naſcitur aut regni mutationem fertur oſtendere, aut bella, aut peſtilentias ſurgere. De qua Prudentius ait: Triſtis cometa intercedit. Et Lucanus:

Et terris mutantem regna cometem.

Genethliaci autem omnes ſtellas erraticas quibuſdam temporibus cometas fieri dicūt,

& prout cuique sunt motus ita secunda vel aduersa portendere. Syrius stella est, quam vulgò Canem appellant. Syrius quippe appellata propter flammæ cādorem, quòd eiusmodi sit, & præ cæteris lucere videatur.

Hæc oriens mundum ardoris nimio calore incendit, & æstu suo fructus exurit. Interdum & morbo afficit corpora, corrumpens flagrantia ignis. Ab hac enim stella dies caniculares vocantur, quoniam hi plus flagrant ardoribus, quàm totius æstatis tempus.

Vtrum sidera animam habeant,
CAP. XXVII.

Solet autem quæri, vt ait sanctus Augustinus, vtrum Sol, Luna & stellę corpora sola sint, an habeant rectores quosdā spiritus suos, & si habent, vtrum ab eis & vitaliter inspirentur: sicut animantur carnes per animas animalium: an sola sine vlla commixtione præsentia, dum motus alicuius corporis sine anima esse non possit. Stellæ quæ cum tanto ordine ac tanta ratione mouentur, vt in nullo prorsus aliquando casus earum impediantur, vtrum animantes sint & rationabiles videantur, non facile comprehendi potest. *Eccles. 1.* Salomon autem cùm diceret de sole, Gyrans gyrando vadet spiritus, & in circulos suos reuertetur: ostendit ipsum Solem spiritum esse, & quòd animal sit & spirat & vegetat, & anulos orbes suos cursu expleat, sicut & poëta ait, Interea magnum Sol ciclum voluitur annum. Et alibi, Lunæ lucentem globum Titaniáque astra Spiritus intus alit.

De nocte, CAP. XXVIII.

lib. 4. cap. 3. Ambrosium in libro exhaemeron legi dicentem: Quæritur qualiter spatium aëris occupet vmbra terræ, efficiēs nobis noctem cùm Sol recedit à nobis, diémque obducit, cùm inferiora axis septentrionalis illuminat. Omne enim corpus vmbram facit: & naturaliter vmbra corpori adhæret, adeo vt etiam pictores vmbras corporum, priusquam pinxerint, nitantur exprimere: idque artis asserant non intermittere vim naturæ. Ergo sicut in die, cùm à parte Solis aliquod corpus hominis vel arboris occurrit, ex ea parte qua lumen repercutitur, vmbra subsistit: sic cùm recedente die Sol ad locū peruenerit vbi occidere dicitur, ibi montium magnitudine à nobis separatur. Sícque terrę obiectu à septētrionali parte obumbratur aër, adeo, vt nobis noctem efficiat hæc ipsa vmbra terrarum.

De tonitru, CAP. XXIX.

Tonitrua autem ex fragore nubium generantur. Conceptæ enim intra sinum nubium ventorum spiritu versantur, & virtutis suæ mobilitate in quamlibet partem eruperint, magno concrepāt murmure: & in mo- E rem exilientium de stabulis quadrigarum, sonus fragoris eorū ad aures nostras emittitur. Aliàs autem tonitru diuinæ vocis superna est increpatio: siue clara prædicatio sanctorum per orbem terrarum in auribus fidelium perstrepētium, per quod possit culpam suam admonitus agnoscere mundus.

De fulminibus, CAP. XXX.

Aiunt naturalium scrutatores causarum, quod ex collisione atque attritu nubiū fulgura generentur, ad instar silicum duriorū quos cùm expulseris inuicem sibi medius ex his ignis elabitur, vel quemadmodum si lignum ligno teras ignem emittit. Vnde & Pa- F pinius: Fulguráque attritis quotiens micuere procellis. Hac itaque ratione cùm nubila inuicem in se fuerint collisa, illico fulmina emittuntur. Dehinc sequuntur tonitrua: quæ licet sonitu tardiora sint, præcedente concussi luminis claritate, pariter tamen cum fulgore emittuntur. Sed eorum sonitus tardius penetrat aures, quàm oculos splendor fulgoris, ad instar securis arborem procul cædētis: cuius quidem ante cernis ictum, quàm ad aures perueniat sonitus. Ergo nubium attritu fulmina nascuntur. Nunquam enim sereno cælo fulgura micuerunt. Vnde & Virgilius: G Non alias cælo ceciderunt plura sereno Fulgura. Fit enim fulmen, nube, imbre & vento. Nam cùm ventus in nubibus vehementer agitatus est, sic incalescit vt incendatur. Dehinc, vt prædictum est, fulgura & tonitrua simul exprimuntur: sed illud clarius videtur quod clarum est: hoc autem tardius ad aures peruenit. Post fulminis autem iactum, ventorum erumpit violentia: sicque furorem tempestatis, quam in nubibus conclusi agebant exeuntes ad terras emittunt. Lucretius autem dicit fulmina ex minutis seminibus constare, adeo penetrabilia, vt vbicunque fulmen ceciderit fulgoris ardorem emittat. Virgilius: Et latè circum loca fulgure fumant. & Lucanus: H Æthereóque nocens fumauit fulgure * ferrū. *al. sulphure* In fulminibus, sanctorum accipiuntur miracula, claritate signorum ac virtutum micantia, atque ad intima cordis peruenientia. Sublimia loca amplius sentire dicuntur ventorum vel fulminis iniuriam, quàm humilior terra. Vnde & Horatius:

--Feriúntque summos Fulgura montes.

Nimis autem excelsiora loca tempestatibus esse secura, vt olympus, qui celsitudine sua nec impetus ventorum, nec fulminum ictus sentit, quia nubes excedit.

De arcu, CAP. XXXI.

Clemens Romanus Antistes & martyr ita scribit: Arcus in aere ex imagine Solis hoc modo formatur. Dum enim Sol in

nubibus rarescẽtibus ex aduerso refulserit, radiósq; suos directa linea humori nubilo trãsfundens impresserit, fit repercussio splendoris eius in nubibus, è quibus fulgor emicans arcus speciem format. Sicut enim impressa cera anuli imaginẽ exprimit: sic nubes è contra ex rotunditate Solis figuram sumẽtes, orbem efficiunt, & arcus effigiem fingunt. Apparet autem hîc non semper, sed cum rarescunt nubila cæli. Nam rursus cùm in se coeunt nubes atque densantur, confestim arcus formatus soluitur. In nubium enim densitate arcus aërem in perfecto gyro complectitur. Denique sine Sole & nubibus nunquam apparet arcus, quia ex ipsis radiis Solis species eius formatur. Quadricolor enim est, & ex omnibus elemẽtis in se rapit species. De cælo enim trahit igneum colorẽ: de aquis purpureum, de aëre album, de terris colligit nigrum. Hic autem arcus pro eo quod à Sole resplendet, in nubibus, Christi gloriam indicat in prophetis ac doctoribus refulgentem. Alij duobus coloribus, id est, aquoso & igneo, duo iudicia significari dixerũt: Vnum pro quo dudum impij perierunt in diluuium: alterum per quod postmodũ peccatores cremandi sunt in inferno.

De nubibus, CAP. XXXII.

NOtãdum est ex libro Iob, quod cogitur aër iste visibilis vt conglobetur: cõglobatus verò in nubes vertitur. Sic ipse dicit: Subito aer cogitur in nubibus, & ventus transiẽs fugabit eas. Et Virgil. Cõsurgunt venti, atque in nubibus cogitur aer. Nubes autem, sancti prædicatores intelliguntur: qui verbi diuini pluuiam credentibus fundũt. Aer autem iste tenuis, vacuas hominum mentes vagásque significat, qui condensatus in nubes vertitur: quia collectione ab inani vanitate, infidelium mentes fide solidantur. Et sicut ex nube inani fiunt nubes pluuiales: sic ad fidem de mũdi vanitate colliguntur sancti prædicatores. Nubes autem dictæ sunt, quod vultus suos velent. Vnde & Neptunus, quòd nube & mari terram negat.

Iob. 37.

De pluuiis, CAP. XXXIII.

LEgi in Amos propheta: Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ. Vt enim medicinalis cucurbita calore superioris circuli, humorem & sanguinem sursum trahit: sic amarissimæ aquæ maris, per tenuissimos vapores in aere suspensæ, paulatim cõcrescunt, ibíque igne Solis decoctæ, in dulcẽ proluuialem saporem vertuntur. Dehinc grauescente nube modo vi expressæ ventorum, modo Solis calore dissolutæ, in terræ faciem sparguntur. A nubibus ergo rapiuntur aquæ maris, & iterum ab ipsis redduntur in terris, &

Amos 5.

A sicut diximus, vt dulces possint esse pluuiæ, coguntur igne Solis. Alij autem dicunt non tantummodo aquis maris nubes excrescere, sed etiam exhalatis terræ vaporibus, nebulas adolescere: quibus densatis coactísque nubes altius surgere, atque iisdem labẽtibus pluuias effundere. Nubes autem, vt prædiximus, Apostoli signantur atque doctores. Pluuiæ ergo nubium, eloquia sunt Apostolorum, qui quasi guttatim, id est, sensualiter veniunt, sed abundantius doctrinæ fœcunditatem infundunt.

De niue, CAP. XXXIIII.

AIt Ambrosius, quòd plerũque glacialibus ventorũ flatibus rigentes aquę solidantur in niuem, & erupto aere nix funditur. B

De grandine, CAP. XXXV.

SImili quoque ratione grandinum coagulatio fit. Aquę enim niuium rigore ventorum stringuntur in glaciem atque durescunt. Dehinc glacies ipsa partim frigore vẽtorum comminuitur in fragmina: partim solis vapore resoluta, frustatim ad terras elabitur. Quod autem rotũda videtur, hoc Solis calor efficit, & mora refrenantis aeris: dum per longum spatium à nubibus vsque ad terras decurrit figuraliter grando, perfidiæ duritia est, torpore malitiæ frigida. Nix autem, homines increduli sunt frigidissimi atque pigri, & infimæ torpore mentis depressi. Item alio intellectu, C niues sunt homines dilectione frigentes, qui etsi existant candidi, puritate baptismatis, nõ tamen feruent spiritu charitatis.

De venti, CAP. XXXVI.

VEntus est aer commotus & agitatus approbãte Lucretio. Ventus enim fit agitando percussus aer. Quod etiam in loco trãquillissimo, & ab omnibus ventis quieto breui flabello approbari potest: quo & micas abiiciẽtes aerem cõmouemus, flatúmque sentimus. Quod cum venerit occultiore quodã motu cælestium vel terrenorum corporum, per magnum spatium mundi, ventus vocatur, & ex diuersis partibus cæli nomina diuersa sortitur. Quidam autem aiunt quod ex aquis D aer & ex aere venti nascuntur. Clemẽs autem dixit, eo quod mõtes excelsi certis quibusdã habeantur in locis, ex his velut compressus & coãgustatus aer, ordinatione Dei cogatur & exprimatur in vẽtos: quorum inspiramine & fructus germẽ concipiat, æstiuúsque ardor temperiem sumat cum Pleyades ignitę ardoribus incanduerunt. Venti autem interdum angelorũ intelliguntur spiritus: qui à secretis Dei ad salutem humani generis per vniuersum mundum mittuntur. Item nonnunquã venti, incentores spiritus poni solent, pro eo quod malæ suggestionis flatu, ad terrena de-

sideria iniquorum corda succendant, secundum quod scriptum est: Tollet eum ventus vrens. Iob.27.

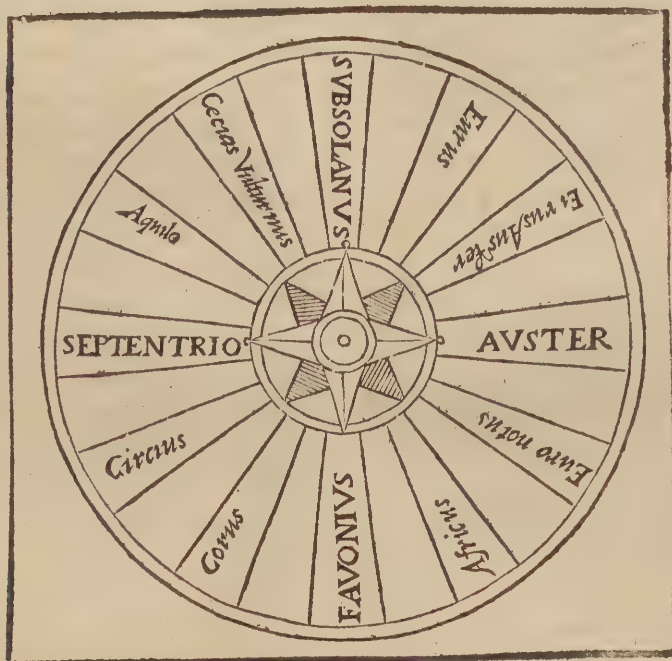
De nominibus ventorum, CAP. XXXVII.

PRimus ventorũ cardiũ Septẽtrio frigid⁹ & niualis, flat rectius ab axe, & facit arida frigora & siccas nubes. Circius qui & Thracias, hic à dextris Septentrionis intonans, facit niues, & grandinum coagulationes. Aquilo ventus, qui & Boreas vocatur, ex altero flans gelidus atque siccus & sine pluuia, qui non ducit nubes, sed stringit, & non immerito dya. formam induit, qui iniquitate frigoris gentilium corda constringit. Secundus ventorum cardium Subsolanus, qui & Apliotes. Hic ab ortu solis intonat & est temperatus. Vulturnus ipse, qui & cæcias vocatur dexterior Subsolani. Hic dissoluit cuncta atque desiccat. Eurus ex sinistro latere veniens Subsolani orientem nubibus irrigat. Tertius ventorum Auster plagæ meridianæ cardo, qui & Euronothus ex humili flans, humidus calidus atque fulmineus, generans largas nubes & pluuias latissimas, soluens etiam flores. Euroauster calidus ventus dex-

E ter intonans austri, Euronothus ventus est temperatus, calidus à sinistris austri spirans. Quartus est cardo Zephirus, qui & Fauonius ab occidente interiore flans. Iste hyemis rigorem gratissima vice relaxat, flores conducit. Africus, qui dicitur lips Zephiri dextro latere intonans generat tempestates & pluuias & facit nubium coagulationes

F & sonitus tonitruorum & crebrescentium fulgurum visus & fulminum impulsus. Corus, qui & Argestes, à sinistra parte Fauonij aspirans, eo flante in oriente, nubila sunt in India serena. Inde flatus ventorum pares inuicem sibi cursus emittunt, id est, facie ad faciem hic ordo sequitur. Septentrio cum Austro, Subsolanus cũ Fauonio. Circius cũ

G Euro. Vulturnus & Africus, Aquilo & Euronothus, Eurus & Corus. Hi in flatibus suis lineas rectas sequuntur, quorum nomina & elementa in picturis inuenies, id est, primum incipies à Septentrionali & vnumquemque cardinalem cum bino ramusculo inuenies dextro & sinistro. Hos inter rotam circuli, si à Septẽtrione versos rotatim legas, in gyrum inuenies ordines eorum.

Quosdam autem Tranquillus proprios locorum flatus certis appellat vocabulis: quo ex numero sunt in Syria Syrus, Carbasus in Cilicia, in Propõtide, Tracidas, in Attica Schyron, in Galecia Circius, in Hispania Sucro-

H nensis. Sunt præterea quidam innumerabiles ex fluminibus aut stagnis aut finibus nominati. Duo tamen sunt extra hos vbique spiritus magis quàm venti, Aura & Altanus.

Versiculi de supranominatis ventis.

Seq. versus non habetur in vet. cod. M.S.

QVATTVOR à quadro cõsurgunt limite venti,
Hunc circumgenum dextra lęuáque trahuntur
Atque ita bisseno circundant flamine mundum.
Primus apertias alto suspirat ab axe.
Hinc nostri lingua nomen Septentrio finxit.
Circius hinc dextro gelidus circũtonat antro
Thraciam Graij propria dixêre loquela.
Hinc lenis Boreas glaciali turbine mugit,
Frigid⁹ hinc Aquilo propriis vectatur in oris.
At subsolanus flat rectus Solis ab ortu,
Gregaza Polioreu, alio nunc nomine signat,
Hinc Volturnus adextráque parte leuatur,
Altica Calciani Graij quæ littora signat.
Nubifero flatu leuigas irrigat Eurus,
Dorica qui simile designat nomine lingua,
At Nothus medio Solis dat flamina cursu,
Austrum ritè vocant, quia nubila flatibus haurit.
Euronothus cui dexter adest, quem nomine mixto
Euroaustrum latia dixerunt voce Latini.
Libonothus lanam calidis attenuat auris.
Æstibus immensis ardẽs austro africus inest.
Solis ab occasu flores Zephiri tuba seruat,
Ex Itala nomen cui fixum est voce Fauoni,
Hinc dextram tangit dictus Lips Attica lingua.
Africus huic propria veniens regione vocatur.
At tu Chore feris Zephiri de parte sinistra,
Agestem quem Graij vocant ore camena.

De signis tempestatis vel serenitatis,
CAP. XXXVIII.

Nahum 1. TEmpestas turbo est diuini iudicij, sicut propheta dicit: Deus in tẽpestate & turbine vię eius. Serenitas autẽ gaudium est lucis æternæ. Signa autem tempestatum nauigantibus Tranquillus in partis sic dicit. Mutatio tempestatis expectanda est in asperius, cum in nocturna nauigatione scintillat ad remos & ad gubernacula aqua. In austrum vẽti mutatio est, cum lulligines hyrundinésve volant, aut cum delphini totos se saltibus ostendunt, & caudis aquam feriunt. Nam semper inde ventus oritur, quo illi feruntur. Nec mirum est muta animalia diuinare sub gurgite. Semper enim incipiẽtis auræ motu aquæ inclinãtur, quam per mutationem maris primi vndarum incolæ sentiũt. Itaque propter impetum pugnant, siue metu ne deferantur in littore, siue natura, ne auersorum ceruices vnda præcipitet. Quid ergo? Delphini tantum hanc A iniuriam timent? Imo & cæteri pisces. Sed hi tantum apparent, quia exiliunt. Item Varro ait signum esse tempestatis dum de parte aquilonis fulget, & dum de parte Euri intonat. Nigidius quoque ait. Luna si summo corniculo maculas nigras habuerit in primis partibus mensis, imbres ait fore. Si autem media tunc cum plena sit, in eo corniculo serenat. Certè si rubet, quasi aurum, ventos ostendit. Fit enim ventus ex aeris densitate, densitate obducta Sol & luna rubescunt. Item si cornua eius tecta fuerint, nebuli tempestas futura est. Aratus autem dicit, si Aquilonium cornu lunæ sit erectius, aquilonem imminere. Item si cornu australe sit erectius, notum imminere. B Quarta autem luna, futurarum index certissima habetur aurarum. Item idem Virgilius dicit: Si Sol in ortu suo maculosus sit, atque sub nube latens, aut si dimidia parte apparuerit, imbres futuras. Item Varro ait, Si exoriẽs cõcauus videbitur, ita vt è medio fulgeat, radios faciat partim ad austrum, partim ad aquilonem, tempestatem humidam atque vẽtosam. Item idem, Si Sol, inquit, rubeat, sincerus fortè dies erit: si palleat, tempestates significat. Nigidius quoque, Si pallid⁹, inquit, Sol in nigras nubes occidat, Aquilonem vẽtum significat. Item Dominus in Euangelio, Si facto, *Matth. 16.* inquit, vespere rubicundum fuerit cælum, C manè serenum erit. Si mane rutilat triste cælum, tempestas futura erit, & cum Auster vẽtus flauerit, æstus erit.

De pestilentia, CAP. XXXIX.

PEstilentia est morbus latè vagans, & cõtagio suo quæ cõtigerit, interimens. Hęc enim ægritudo non habet spatium temporis, quo aut vita speretur aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit. Quæ sit verò causa huius pestilentię quidam dixerũt, quando pro peccatis hominum plaga & correptio terris iniicitur, tunc aliqua ex causa id est, aut siccitatis, aut caloris sui, aut pluuiarum intemperantia, aera corrumpũtur. Sícque naturalis ordinis perturbata temperie inficiuntur elementa, & fit corruptio aeris, & aura pe- D stilens, & oritur pernicies & corruptelæ vitiũ in homines & cætera animãtia. Vnde & Virgilius, Corrupto cęli tractu miserandáque venit arboribus satísque lues. Item alij aiunt pestifera semina rerum multa ferri in aerẽ atque suspendi, & in extremas cæli partes aut ventis aut nubibus transportari. Deinde quæ feruntur aut cadunt per loca & germina cuncta, ad animalium necem corrumpunt: aut suspensa manent in aere, & cùm spirantes trahimus auras, illa quoque in corpus pariter absorbem⁹, atque inde languescens morbo corpus, aut vlceribus tetris, aut percussione subita exani-

matur. Sicut enim cęli nouitate vel aquarum, corpora aduenientium tentari consueuerũt, adeò vt morbũ concipiant: ita etiam aer corruptus ex aliis cæli partibus veniens, subita clade corpus corrumpit, atque repentè vitam extinguit.

De Oceano, CAP. XL.

CVm Oceanus in se reciprocis æstibus reuertatur, quidam aiunt in profundis Oceani esse quosdam ventorum meatus, veluti mundi nares. Per quas emissi anhelitus vel retracti, alterno accessu recessúque, nunc euaporante spiritu efflent maria, nunc retrahente reducant. Quidam autem volunt cum augmento lunari crescere Oceanum, & quod F tanquam eius quibusdam spirationibus retrorsum trahatur, & iterum eiusdem impulsu ac retractu, in mensuram propriam refundatur. Ali quoque solẽ Oceani vndis, alij sidera dicũt: Solémque de Oceano aquam haurire ignibus suis, & circum omnia sidera fundere, vt ea temperet: quia sunt ignea. Vnde dicũt, quia cum haurit vndas, erigit Oceanũ. Sed vtrum ventorum spiritu aquæ erigãtur, an lunari cursu increscant, an Sole trahente decrescant, hoc soli Deo cognitum est, cuius & opus mundus est, solíque omnis mundi ratio nota est. Oceani autem magnitudo incõparabilis & intransmeabilis latitudo perhibetur. Quod etiam Clemens discipulus Apostolorum nisus est indicare cùm dicit: Oceanus intransmeabilis est hominibus, & hi qui vltra eum sunt mundi. Philosophi autem aiũt quod post Oceanum terra nulla sit, sed solo denso aere nubium contineatur mare sicut terra subterius, ideo & Lucanus:

Cum mare conuoluit gentes, cum littora terris,
Noluit vlla pati cælo contenta teneri,
Tum quoque tanta malis moles creuisset in astra,
Ni Superum rector pressisset nubibus vndas.

Cur mare non crescat, CAP. XLI.

CVr mare maius non fiat, ac tantis fluuiorum copiis nullatenus crescat, Clemens episcopus sanctus dicit, eo quòd naturaliter salsa aqua fluentum dulce in se receptum cõsumat, eóque fit vt illud salsum maris elementum quãtascunque recipiat copias aquarum, nihilominus exhauriat. Adde etiã quod venti rapiunt, & vapor calórque Solis assumit. Denique videmus lacus multásque lacunas paruo sub momenti spatio, vẽtorum flatibus solísque ardore consumi. Salomon autem dicit: Ad locum vnde exeunt flumina, reuertũtur. (*Eccles. 1.*) Ex quo intelligitur mare, quod etiam per quosdam occultos profundi meatus aquę reuolutæ ad fontes suos refluant, & solito cursu E per suos amnes recurrant. Mare autem propterea factum est, vt omnium cursus fluuiorũ recipiat. Cuius cùm sit altitudo diuersa, indiscreta tamen dorsi eius æqualitas est. Physici autem dicunt mare altius esse terra.

Quare mare salsam habeat aquam,

CAP. XLII.

RVrsus Ambrosius doctor docuit, dicẽs, (*lib. 2. hexaemeron cap. 3. circa finem.*) Mare idcirco dicunt philosophi veteres salsas atq; amaras habere aquas, pro eo quod ea quæ ex diuersis fluuiis in eum influunt, solis calore ac ventorum flatibus assumantur, tantúmque diurno vapore consumi, quãtum per singulos dies ex omnibus amnium cursibus in ipsum inuehatur. Quod ex solis quadam diiudicatione * fieri perhibetur, (*al. ratione.*) qui quod purum ac leue est, ad se rapit: quod verò graue ac terrenũ, relinquit, quod etiã amarum & impotabile sit.

De Nilo, CAP. XLIII.

ÆGyptus aeris calorẽ sempérque solem habet: nunquam imbres vel nubes recipit. Cuius loca Nilus fluuius æstatis tempore inundat, quo pro pluuiis vtuntur. Oritur enim fluuius idem inter austrum & ortum. Ethesiarum autem flatus à Zephiri parte, id est, ab occiduo flant, & habent certum tempus. G Nascuntur enim mense Maio, quarum flatus initio languẽs est, sed per dies augescit. Nam flãt ab hora sexta in decimã. Harũ igitur flatu resistẽte vndis oppositis, quæ etiã ostiis eius, quibus in mare influit, arenarum cumulis Nili fluctus intumescunt, ac retro reuerti coguntur. Sicque aquæ erumpentes propelluntur in austrum. Quibus congestis Nilus in Ægyptum erumpit. Quiescẽtibus quoque Ethesis, ruptísque arenarũ cumulis, rursus in suum alueum redit fluuius.

De positione terræ, CAP. XLIIII.

QValiter terra super aërem fundata libratis credatur stare ponderibus, sic dicit Ambrosius: De terræ autẽ qualitatę siue po-H sitione sufficiat secundũ scripturam Iob. Sciẽdum quia suspendit terram in nihilo. (*Iob. 62.*) Philosophi quoque similiter opinantur aëre denso terram sustineri, & quasi spongiam mole sua immobilem pendere, sicque vt æquabili motu hinc atque inde veluti alarũ suffulta remigiis ex omni parte librata propendeat, nec in partem possit inclinare alteram: verumtamen densitate aëris sustineatur. An super aquam pendeat, quia scribitur, Qui fundauit terram (*Psa. 103.*) super aquas: vel quomodo aer mollis tãquam molem possit sustentare terram: aut si super aquas est tam immane pondus, quomodo nõ demergitur, aut quomodo æquitatis libram teneat, ne in alteram partem propẽsa incumbat. Hoc nulli mortalium scire fas est, nec nobis discu-

bis discutere aut perscrutari licet cuiquã tantam diuinæ artis excellentiam, dum constet eam lege maiestatis Dei, aut super aquas, aut super nubes stabilem permanere. Quis enim, inquit Salomon, sufficit narrare opera illius, aut quis inuestigabit magnalia eius? Ergo quod mortalium naturæ secretum est, diuinæ potentiæ relinquendum est.

Eccles. 18.

De terræmotu, CAP. XLV.

SApientes dicunt terram in modum spongiæ esse, conceptúmque ventum rotari & ire per cauernas. Cúmque tantum ierit, quãtum terra capere non possit, huc atque illuc vetus fremitum & murmura mittit. Dehinc quærentis viam euadendi, dum sustinere eũ terra non potuerit, aut tremit aut dehiscitur vt ventum digerat. Inde autem fieri terræmotum, dũ vniuersa ventus conclusus concutit. Vnde & Salustius: Venti, inquit, per caua terræ præcipitati, rupti aliquot montes tumulíque sedere. Ergo, vt diximus, tremore terræ vel spiritu venti per caua terræ, ruina inferiorũ motúsque inde existit. Sic enim & Lucanus ait: Terráque dehiscente insolitis tremuerunt montibus alpes. Terræmotũ autem illuc assiduè fieri vbi caua terrarũ sunt, in quibus venti ingrediũtur, & faciunt terræmotũ. Nam vbi arenosum est, aut solida est terra, non ibi fit terræmotus. Terræ autem motio pertinet ad iudicium; quando peccatores & terreni homines, spiritu oris Dei concussi, cõmouebuntur. Item terrę commotio, hominũ terrenorum est ad fidẽ conuersio. Vnde scriptum est: Pedes eius steterunt, & mota est terra, vtique ad credendum.

De monte Aethna, CAP. XLVI.

DE monte autẽ Aethna Iustinus in libro historiarum ita scribit, dicens: Siciliæ tellus tenuis ac fragilis, & cauernis quibusdã fistulísque ita penetrabilis, vt ventorum tota fermè flatibus pateat, necnon & ignibus generandis nutriendísque soli ipsius naturalis. Materia quippe intrinsecus strata sulphure & bitumine traditur. Quæ res facit vt spiritus cum igne introrsus reluctante, frequenter & in pluribus locis nunc flammas, nunc vapores, nunc fumum eructuet. Inde denique Æthnæ mõtis per tot secula durat incendiũ, vt vbi acrior per spiramenta cauernarũ ventus incubuit, arenarum moles egerantur. Accedunt & perpetua fomenta insularum Æolidum, veluti ipsis vndis alatur incendium. Neque enim in tam angustis terminis alitus durare tot secula tantus ignis potuisset, nisi & humoris nutrimentis aleretur. Hinc igitur fabulæ Scyllam & Charybdim peperêre. Hinc latratus auditur, hinc mõstra, hinc reddita simulacra: dum nauigantes magnis vorticibus pelagi diffidentis exterriti, lauare putant vndas, quas sorbentis æstus vorago collidit. Nã aquarum ille concursus raptum secum spiritũ in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramẽta terræ diffusus: nutrimenta ignis incendat. Cõstat autẽ ignis Æthnæ, ad exemplum gehennæ, cuius ignis perpetua incendia spirabunt ad puniẽdum peccatores, qui cruciabuntur in secula seculorum. Nam sicut isti montes in tanta temporis diuturnitate vsque nunc flammis æstuantibus perseuerant, ita vt nunquam extingui possint: sic ignis ille æternus ad cruciãdum corpora damnatorum, finem nunquam est habiturus.

De partibus terræ, CAP. XLVII.

Hoc cap. non habetur in C.M.S.

NVnc terrę positionẽ definiamus, & mare quibus locis interfusum. Inde autẽ ordinem exponamus. Terra, vt testatur Higinus, mũdi media regione collocata, omnibus partibus æquali diffidens interuallo centrum obtinet. Oceanus autem regione circunductionis sphæræ profusus, prope totius orbis abluit fines. Itaque & signa occidentia in eũ cadere existimantur. Regio autem terræ diuiditur trifariè: è quibus vna pars Europa, altera Asia, tertia Africa vocatur. Europam igitur ab Africa diuidit mare ab extremis Oceani finibus, & Herculis columnis. Asiam autẽ & Lybiam cum Ægypto disterminat os Nili fluuij, qui Canopicum appellatur. Asiam ab Europa Thanus diuidit, bifariã se coniiciens in paludẽ, quæ Eothis appellatur. Asiam beatissimus Augustinus à meridie per orientem vsque ad septentrionẽ perducit. Europa verò à septentrione vsque ad occidentem. Atque inde Africa ab occidente vsque ad meridiem. Vnde videntur orbem dimidium duæ tenere, Europa & Africa. Alium verò dimidium sola Asia. Sed ideo illæ duæ partes factę sunt: quia in vtramque ab Oceano ingreditur quicquid aquarum terras influit, & hoc mare magnum nobis facit. Totius autem terræ mensuram, Geometræ centum octoginta millium stadiorum æstimauerunt.

I M

CHRONICON D. ISIDORI ARCHIEPISCOPI HISPALENSIS, EMENDAtum scholiisque illustratum,

PER GARCIAM DE LOAISA, SACRAE Theologiæ D. Archidiaconum de Guadal, Ecclesiæ Toletanæ Canonicum.

IOANNES VASÆVS CAP. 4. CHRONICI HISPANIÆ.

INVENI *Chronicon titulo Isidori iunioris, tanquam Isidori Pacensis Episcopi, ab initio mundi vsque ad quintum annum Suinthilani Gotthorum Regis, qui fuit annus domini sexcentesimus vigesimus sextus. Sed hoc ego Chronicon S. Isidori Hispalensis Archiepiscopi, non Isidori Pacensis esse certò mihi persuadeo: præsertim quum ipse etiam sanctus Isidorus in Etymologiis suis se ad eum vsque annum Chronicon suum perduxisse testetur. Vidi quidē in eodem codice aliud Chronicon Isidoro Hispalensi Episcopo inscriptum: sed quum in vltimo Trasamundi Vandalorum in Africa Regis anno desinat: alterius potius atque eius Africani quàm S. Isidori Hispalensis esse arbitror, præcipuè cum rationem potius cum Regibus Vandalorum in Africa, quàm Gotthorum in Hispania habeat. Neq; obest iunioris cognomentum, quod D. Isidoro Hispalensi conuenit, non huic Pacensi. Dicitur verò D. Isidorus Iunior, propter Isidorum Cordubensem Episcopum, qui Pauli Orosij tempore floruit. Quod ita esse, Etymologiarum S. Isidori titulus indicat: in cuius libri frontispicio ad hunc legitur modum:* Incipit epistola Isidori Iunioris, Hispalensis Episcopi ad Braulionem Cæsaraugustanum Episcopum. *Hæc ego pluribus excussi propter contrarias opiniones: & sententiam meam dixi, facilè cessurus, si quis compertiora in medium adducat.*

Anni ab orbe C.

BREVEM temporum seriem, per generationes & regna, primus ex nostris [1] Iulius Africanus, sub Imperatore Marco Aurelio Antonino simplici historiæ stylo elicuit: * Dehinc Eusebius Cæsariensis Episcopus, atque sanctæ memoriæ, Hieronymus Presbyter chronicorum canonum multiplicem ediderunt historiam regnis simul, & temporibus ordinatam, post hos alij, atque alij: inter quos præcipuè Victor [2] Tunnensis Ecclesiæ Episcopus, recensitis prædictorum historiis, gesta sequentium ætatum, vsque ad Consulatum Iustini * Iunioris, expleuit. Horum nos temporum summam, ab exordio mundi, vsque ad Augusti, [3] Heraclij, & * Sisebuti Gotthorum Regis principatum, quanta potuimus breuitate, notauimus, adiicientes è latere descendentem lineam temporū: cuius indicio summa præteriti sæculi cognoscatur.

* Deinde.

* Minoris. explicuit.

* & Sisebuti vel Suinthilani Hispaniæ Regum tempora compēdiosa breuitate notauimus.

NOTÆ DOCTORIS GARCIÆ de Loaisa.

1 IVLII *Africani temporum scriptoris meminit, præter alios, Eusebius in chronico, sub anno Redempti orbis 224. & alibi Augustinus aduersus Faustum: Hieronymus catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, & præfatione in Danielem. Suidas dictione* Α'φρικανὸς *& dictione* κεστὸς, *Eustachius in elegantissimo opusculo* τῆς ἑξαημέρου, *quod apud me est, nusquā hactenus editum & omniū copiosissimè Photius in bibliotheca, quā de libris à selectis cōcinnauit, qui auctor quū*

Anni ab orbe C.

& ipse huc vsque, nō sine maximo publicæ vtilitatis dispēdio, in tenebris lateat, operæpretiū arbitror eius verba apponere: ea sunt numero 34. in hunc modum: ἀνεγνώσθη ἀφρικανοῦ ἱστορικόν· οὗτος ἐστιν ὁ καὶ τοὺς λεγομένους κεστοὺς ἐν λόγοις συντάξας. ἰδ᾽ ἔστι δὲ σύντομος μὲν, ἀλλὰ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων στορηθῆναι παραλιμπάνων, ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογενείας, καὶ κάτεισι ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας. ἐπιτροχάδην δὲ διαλαμβάνει καὶ τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς μακρίνου τοῦ ῥωμαίων βασιλέως βασιλείας, ὅτε αὐτῷ ὡς φησὶ καὶ ἥδε συγγραφὴ συνετελεῖτο, ἐτῶν οὖσα ἐψηγτεύχη δὲ τοῦ βιβλίου πέντε, οὗτος καὶ πρὸς ὠριγένην γράφει περὶ τοῦ κατὰ σωσάνναν διηγήματος, ὡς οὐκ εἴη αὐτὸ ἐν τοῖς ἑβραϊκοῖς ἀνεγνωσμένον καὶ ὡς οὐδ᾽ ἀκόλουθον τῇ ἑβραϊκῇ ἐθυμολογίᾳ, οὔτε τὸ ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι, οὔτε τὸ ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι, ἃ καὶ ἐπιλυόμενος ὠριγένης ἀντέγραψε, γράφει δὲ Ἀφρικανὸς πρὸς ἀριστείδην ἐν οἷς ἱκανῶς τὴν νομιζομένην διαφωνίαν παρὰ ματθαίῳ, καὶ λουκᾷ, περὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίας σύμφωνον ἔδειξεν. *Legimus inquit Africani historicon. Hic ille est, qui etiam cestorum (nam ita inscribuntur) libros quatuordecim composuit. Et licet breuis admodum succinctusque sit, nihil tamen eorum, quæ scitu digna sunt, prætermittit. Orditur vero ab orbis creatione, quam Moyses posuit, vsque ad Christi aduentum progrediens. Summatim etiā ea, quæ à Christi temporibus, vsque ad Macrini Romanorum Imperatoris imperium euenere, complectitur, quo tempore ipsi, vt de se testatur, opus hoc absolutum est, continens in vniuersum annos quinquies mille septingentos, viginti tres: estque in tomos quinque distinctum. Idem ad Origenem scribit, superius, quæ de Susanna narrantur; quo modo ipse nihil tale vnquam in Hebræorum monimentis legerit, neque omnino quidquam nomen cum etymologia Hebræa consentiat: neque* τὸ ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι, *neque* τὸ ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι *quæ cūcta Origenes diluens ei respōdit. Scribit etiam ad Aristidem Africanus dilucidè ostendens discordiam, quæ à nonnullis in Matthæo & Luca de Saluatoris nostri generatione inesse existimatur, concordem prorsus esse, sibique per omnia consonare. Hæc Photius.*

2 *Rectè hoc pacto: perperam aliàs Turonensis: fuit enim Victor Tunnensis Ecclesiæ in Africa Episcopus, vt ex Isidoro, libro de viris illustribus, constat. Corrige etiam hanc vocem in principio chronici Adonis Viennensis.*

3 *Heraclij & Suinthilani.] Aliàs Heraclij & Sisebuti. libro vero etymol. 6. cap. 38. vnde hæc præfatio est, ita lege, Heraclij Imperatoris, & Suinthilani.*

Sub his enim principibus Isidorus claruit, vt patet ex D. Illefonso in additione virorum illustrium ad Isidorum, & ex Braulione Cæsaraugustano. De qua re latius in nota vltima.

Prima ætas sæcvli.

Rerum omnium creaturas sex diebus Deus formauit. Primo die condidit lu-

A cem: Secundo firmamentum cœli: Tertio speciem maris, & terræ: Quarto sydera: Quinto pisces, & volucres: Sexto bestias, atque iumenta. Nouissimè ad similitudinem suam, * primum hominem Adam. *Anni ab orbe C.* * homineṁ primū quē appellauit Adam.

4 Adam annorum * ccxxx. genuit Seth, qui pro Abel natus est, interpretaturque resurrectio, quia in ipso resuscitatum est semen iustū, quod est filiorum Dei. 230 * Genes. 5. secundum LXX.

Prima ætas sæcvli.

4 *Adam auctore Iosepho libro 1. cap. 2. Antiquitat. rufum sonat, quod è rubra terra formatus esset. Idem ex eodem Zonaras tomo 1. August. vero psal. 95. Adam orbem terrarum significare ait: quod toto orbe terrarum sparsus sit: quo modo & Cyprianus, tractatu de Sina, & Sion. Obserua vero Isidorum in annorum supputatione ferè 70. interpretes sequi, vt Iulius Africanus, Origenes, Eusebius, aliique ex patribus antiquis, quam alij contra reiiciūt. Augustinus libro 15. de ciuitate Dei, cap. 13. existimat hanc annorum deprauationem, quæ in codicibus est, vitio eius accidisse, qui de bibliotheca Ptolomæi, primus 70. interpretationem describendam sumpsisset. Editio nostra, vixit, inquit, Adam centum triginta annos & genuit filium, ad imaginem, & similitudinem suam, vocauitque nomen eius Seth. Quam numerandi rationem etiam sequitur Philo, & Hebræorum chronicon iuxta Hebraicam diuinæ scripturæ veritatem. D. Hieronymus quæstionibus in Genes. Sciendum, inquit, quod vsque ad diluuium, vbi in nostris codicibus ducentorum, & quod excurrit, annorum genuisse quis dicitur, in Hebræo habeat centum annos, & reliquos, qui sequuntur.*

* Seth annorum ccv. genuit Enos, qui primus cæpit inuocare nomen Domini. 435 * Seth vero. Genes. 5.

* Enos annorum cxc. genuit Cainam, cuius nomen interpretatur natura Dei. Per idem tempus Cain primus, ante diluuium, ciuitatem condidit, quam de sola multitudine suæ posteritatis impleuit. 625 * Genes. 5. & Iosephus antiquitat. Iudaic. lib. 1. cap. 3. & Cedrenus statim initio. Eadem & Ado Viennensis, ex Isidoro, vt pleraque omnia.

D Cainam annorum clxx. genuit Malaleel, * cuius nomen dicitur plantatio Dei.

Malaleel annorum clxv. genuit Iared, qui interpretatur descendens, siue * roborans. 795 Genes. 5. * qui nomine.

Iared annorum clxii. genuit * Enoch, qui translatus est à Deo, 5 qui etiam nōnulla scripsisse * fertur; sed ob antiquitatem, suspectæ fidei à patribus refutata sunt. 960 Genes. 5. * roboratus erat in vno m.s. verum malè, vt constat ex Hieronymo.

5 *Iudas Apostolus testimonium ex libro Enoch sumit: Prophetauit, inquit, de his septimus ab Adam, Enoch dicens: Ecce venit dominus, &c. Reiicitur tamen liber ille à Canone: Et Augustinus lib. 18. de ciuit. Dei, cap. 38. affirmat non fuisse ab Enoch scriptum: quem Hieronymus inter Apocryphos connumerādum censet* 1122 * Genes. 5. * perhibetur.

Anni ab orbe C.

lib. virorum illustrium, de Iuda Apostolo agens. Contrà Tertullianus libro de habitu mulierum, fuisse ab Enoch scriptum asserit, neque in armarium Iudaicum admitti; à Christianis tamen non esse reiiciendum; vnde ipse integras sectiones citat, præsertim libro de idololatria, de pudicitia, de cultu virginum. Idem facit Origenes homilia 28. & in Anacephaleosi libro 4. de principiis. De Enoch, & libro ab eo scripto, eruditissimè disserit in epistolam Iudæ, loco vigesimo, de prophetia, Petrus Martines, insignis doctor Hispaniæ nostræ. E

1287 Enoch annorum CLXV. genuit * Mathusalem, qui iuxta annorum seriem [6] vixisse XIV. annis post diluuium reperitur. * Sed nō reperitur in arca fuisse: propter quod eum nonnulli cum patre suo Enoch, qui * translatus fuerat, aliquantulum fuisse, donec diluuium præteriret, falsa opinione existimant. Hac generatione concupierunt filij Dei filias hominum.

(* Mathusalam. * hæc à quibusdam m.ss. desūt. * Ex illo Genes. 5. ambulauit cum Deo & non apparuit.)

[6] De hac multorum hominum libris agitata quæstione fusè disputat Hieronymus, super Genesin. Et Augustinus super Genesin, quæstione 2. & libro de ciuitate Dei 15. cap. 10. & 11. & Ado in breuiario, Beda denique libello de sex ætatibus.

1454 * Mathusalem annorum [7] * CLXVII. genuit Lamech. * Hac generatione Gigantes nati sunt. Hac quoque ætate Iubal ex genere Cain artem musicam reperit; cuius etiam frater Tubal Cain æris, ferriquè, * artium inuentor fuit.

(* Mathusala. * vnus m. s. C. habet clxxij. alius clxxvij. * Genes. 6. * artis.)

1642 Lamech annorum CLXXXIIX. genuit Noë, qui diuino oraculo arcam ædificare iubetur, anno ætatis suæ quingentesimo. His temporibus, vt refert * Iosephus, scientes illi homines quod aut igne, aut aquis perire poterant, in duabus columnis, ex latere, & lapide factis, studia sua conscripserunt; * ne deleretur memoria eorum, quæ sapienter inuenerant. Quarum lapidea columna fertur diluuium euasisse, & hactenus in Syria permanere.

(* lib. antiq. 1. cap. 4. * ne delerentur memoria, quæ sapiēter inuenerant.)

[7] In hac sententia est D. Augusti. libro de ciuit. 15. c. 10. & 11. & D. Hieronymus quæst. in Genes. & venerabilis Beda, in chronico. A quo tamen numero Complutens. & Regia bibliorum editio duobus annis, qui in illis minus sunt, discrepant. Alij vero aliter hac de re sentiunt, inter quos est Nicephorus, qui in chronologia sua centum, & octoginta septem annos natum Mathusalem genuisse Lamech asseuerat. Cuius sententiæ etiam Ado subscribit, consentitque Aldina, & Germanica bibliorum editio. Cæterum in hac temporis diuersitate, Hieronymi, Augustini, Isidorique sententiam eo libentiùs amplector quod LXX. quos hic noster, toto hoc pene opusculo, auctores habet, in eadem fuisse animaduertam; vt testatur Lucas Diaconus in quadam præfatione, quam Isidori chronico præfixit.

Noë anno sexcentesimo factum legitur diluuium; cuius * arcam Iosephus sedisse refert in montes Armeniæ, qui vocantur [8] Ararat. Fuerunt autem Noë filij tres: ex quibus [9] septuaginta duæ gētes sunt ortæ; idest quindecim de Iaphet, triginta de Cham, viginti septem de Sem. 2242

(Genes. 7. * Quod Moysi dicitur Taba, nō tam arcam significat, quàm quoduis vas nauigationi aptū, vt apud Græcos πλοῖον. Locus autem Iosephi est lib. 1. antiq. cap. 5.)

[8] Sunt hi montes in Armenia superiore, prope Persas, qui Græcis Taurus appellantur, & Armeniam scindunt: A Beroso, vt auctor est Iosephus, libro 1. antiq. c. 4. Cordyæus mons, & à Damasceno Baris appellatur. Vide Hieron. de locis hebraic.

F *[9] Augustin. libro 15. ciuitat. c. 3. colligit 73. nimirum 15. de Iaphet, 31. de Cham, 27. de Sem; quamuis capite 11. eiusdem libri, septuaginta duas linguas, & gentes totidem tantum, exortas fuisse ex Noë, probet.*

Finitur prima ætas [10] per annos MM. CC. XLII.

[10] In his decem hominum ætatibus eundem annorum numerum, ab Adam, vsque ad diluuium, sequuntur Eusebius, Hieronymus, Zonaras, Isidorus libro etymol. 6. c. 39. & alij. Ex Hebræorū vero sentētia tātū sunt à creatione mūdi, vsque ad diluuiū, anni M.DC. LVI. Vt patet ex Genes. c. 4. & 5. & Hebræorum chronologiis. Est & apud me chronicon Græcè m. s. ἀνώνυμον, vbi anni MM.CC.LXII. referuntur, cuius hæc sunt verba: ἐν τῷ ἑκοσιαστῷ ἔτει τοῦ Σὴμ, ἑξακοσιαστῷ δὲ τοῦ Νῶε καὶ ἔτει γενέσεως β, σ, ξ, β, ἐγένετο ὁ κατακλυσμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, anno centesimo Sem, sexcentesimo verò Noë; creationis autem mundi bis milesimo, ducentesimo, sexagesimosecundo, factum est diluuium super terrā. Quē numerū Antonius Cōtius, in notis ad Nicephori chronologiam, reponendum censuit. At Iosephus lib. 1. antiq. c. 4. diuersam ab Hebraica veritate, & LXX. interpretum supputationem sequitur: ait enim ab Adam, vsque ad vniuersalem pluuiam, fluxisse annos bis mille, sexcentos, quinquaginta sex. Adeo sunt variæ, & discrepantes de mundi ætate sententiæ; quod codicum corruptione accidisse arbitror (facilè enim in notis numerorum erratur.) Et inde tot ferè de annis mūdi opiniones, quot scriptores inuenies. (G)

H

SECVNDA ÆTAS SÆCVLI.

SEm anno secundo post diluuium, quum centum esset annorum, genuit Arphaxad, à quo gens * Chaldæorum exorta est. Iste Sem fertur fuisse [2] Melchisedech: qui primus, post diluuium, condidit vrbem Salem, quæ nunc vocatur [3] Ierusalem. 2244

(Genes. 11. * Iosephus lib. 1. antiquit. & Hieronymus quæst. in Genes.)

SECVNDA ÆTAS SÆCVLI.

[1] IOsephus libro 1. antiquit. cap. 14. Sem existimat fuisse tertium Noë filium, Iaphet vero fuisse

Anni ab orbe C.

natu maximum. Et licet Genes. 5. scriptum sit: Noë genuit Sem, Cham, & Iaphet, & aliis locis primus numeretur in ordine; affirmant tamen aliqui Hebræorum id, propter eius dignitatem, tantum factum, vtpotè ex quo Christus genus duxit, fuisseque natu minimum: idque hac ratione adstruunt, quod ferè semper minores natu in genealogia, & prædictionibus Saluatoris potissimum locum obtineant: vt de Isaac, Iacob, Ioseph, Manasses, Dauid, Salomon. D. Augustinus lib. 16. de ciuit. Dei, c. 2. Sem, Cham, & Iaphet historiam, de saluatoris vita ac morte interpretatur.

2 Idem ait Hieronymus quæst. in Genesin. & epistola ad Euagrium affirmat, vsque ad sacerdotium Aaron, omnes primogenitos ex stirpe Noë, quorum series in hac secunda ætate describitur, sacerdotes fuisse, victimasque Deo immolasse, & hæc sunt primogenita, quæ Esau fratri suo Iacob vendidit Genes. 25.

3 Hieronymus epistola ad Dardanum, & ea, quæ est ad Euagrium sic inquit: Prius Iebus, postea Salem, tertio Hierusalem, nunc Aelia. Ioseph. lib. 7. antiquitat. c. 3. ait quosdam fuisse, qui dixerint, & iam Homerum poëtam Hierosolymam hanc vrbem appellasse, quæ appellatio ei primum à Dauid, expulsis de summa arce Iebusæis, est attributa. Verum hæc ciuitas postea, merito suo, vt rerum, ita nominum quoque, vagam volubilémque fortunam experta est. De quibus omnibus vide quæ illustrissimus Inicus de Mendoza, quem honoris causa nomino, eruditissimè in suo libro memoriali congessit.

2379 Genes. 11. * Indi. 4 Arphaxad annorum cxxxv. genuit Sala, à quo antiqui Salamitæ vel 5 * Medi.

4 In editione LXX. interpretum dicitur Arphaxad genuisse Cainam, & Cainam Sala, quod Hebræi reijciunt; à quibus tantum decem generationes enumerantur à Noë vsque ad Abraham; sicuti ab Adam, vsque ad Noë. Beatus tamen Lucas c. 3. vndecim recenset; Cainam in hanc generationis seriem inferẽs; in hoc Græcorũ ad quos scribebat, exemplaria sequutus, quibus LXX. editio illis temporibus receptissima, & tãtum nota erat. D. Hieronymus huius quæstionis difficultate penè obrutus fatetur ingenuè, se, propter ingenij tarditatem, nodum hunc dissoluere non posse. Sic Beda prologo in acta Apostolorum; Augustin. libr. 2. contra epist. Parmen. Recentiores etiã grauiter in hac quæstione se torquent, præsertim Lipomannus, Catena in Genes. Sixtus Senens. lib. 5. bibliothecæ, annot. 88. & lib. 7. hæres. 7. Et Hermanus Contractus, libello de sex ætatibus.

5 Sic rectè ni fallor ex Luca Tudensi hunc locum restitui, quum antea legeretur: Samaritani vel Medi. Constat enim ex Iosepho lib. 8. antiq. c. 12. Samaritas, à quodam Samaro, nomen sibi inuenisse.

2509 Genes. 11. Sala annorum cxxx. genuit Heber, à quo Hebræi nuncupati sunt.

2643 Heber annorum cxxxiv. genuit Phaleg, cuius tempore turris Babel ædificata

A est, 6 factaque linguarum diuisio. Huius turris altitudo 7 * quatuor milia dicitur tenere passuum, paulatim * à latioribus in angustias coarctata, vt pondus imminens faciliùs sustentaretur. Describunt ibi templa marmorea, lapidibus pretiosis, auróque distincta, & multa alia, quæ videntur incredibilia. Hanc turrim 8 Nembrod Gigas cõstruxit, qui post confusionem linguarum, migrauit inde ad Persas, eosque ignem colere docuit.

Anni ab orbe C.
* quinque milia, cẽtũ septuaginta quatuor.
* angustioribus.

6 A diluuio, vsque ad diuisionem linguarum, fluxére, secundum Hebraicam supputationem, ducenti septuaginta duo anni; ex vnaque lingua Hebræa, 72. linguæ, B vt ipsis Hebræis placet, factæ sunt: quod colligunt à capitibus familiarum, teste Augustino lib. 16. de ciuitate Dei. cap. 11.

7 Locus hic in quibusdam mutilus videtur sed qui facilè ex D. Hieronymo, vnde ad verbum desumitur, in integrum restitui poterit. Is igitur super Isaiam, cap. 14. ad illud: Perdam Babylonis nomen, Arx, inquit, id est capitolium illius vrbis, est turris, quæ ædificata post diluuium, in altitudine quatuor milia dicitur tenere passuum, paulatim de lato in angustias coarctata, vt pondus imminens faciliùs à latioribus sustentetur. Describunt ibi templa marmorea, aureas statuas, plateas lapidibus auroque fulgentes, & multa alia, quæ videantur incredibilia. Iosephus libro 1. C antiq. cap. 9. huius turris altitudinem & latitudinem admirandam esse ait. Situm vrbis Strabo commemorat lib. 16. geographiæ, murorum circuitum refert Herodotus quadringentorum octoginta stadiorum fuisse. Multa de hac re ab aliis traduntur, qui græcas, latinásque scripserunt historias.

8 Iosephus lib. 1. antiq. c. 9. ait Nembrod fuisse nepotem Noë, ex filio Cham, turrimque eam Babylonis nomine vocatam, à confusione. Cæterũ Genes. 10. dicitur Cham genuisse Chus, Chus porrò Nembrod, idque etiam habes 1. Paralipomen. cap. 1. Nota obiter, quod de eo scribitur Genes. 10. Et erat robustus venator coram Domino, ab Augustino, de ciuit. Dei. lib. 16. c. 4. legi contra Dominum. Sic inquit intelligendus est Gigas ille venator contra Dominũ. Quid autem significatur hoc nomine, quod est venator, nisi animalium terrigenarum deceptor, op- D pressor, extinctor? Alij volunt illud: coram Domino: hyperbolem esse, quod non fuerit sub cœlo quisquam ei æqualis potentia: vnde vertitur potens venatione coram Domino.

Phaleg annorum * cxxx. genuit Rehu. His temporibus primum templa constructa sunt, & quidam principes gentium, tanquam 9 Dij, adorari cæperunt.

* Cxxxiv. iuxta lxx. secundum Hebræos autem xxx. tantum, vt constat ex Genes. 11. sed cũ Isidoro facit Nicephorus.

9 Hinc idololatria ortum habuit: Nam mortuo Belo, Ninus eius filius, in solatium doloris, statuam patri dicauit, & honores sacrificiaque tribuit: Auctores sunt Hieronymus, in Oseam c. 2. Egesippus de idolorum ori-

Anni ab orbe C. *gine. Fulgentius lib.1.mytholog. Cyrillus lib. 3. contra Iulianum.* E

2905 Genes. 11. Rehu annorũ CXXXII. genuit Seruch,[10] sub quo Scytharum regnum exortum est. : vbi primus regnauit* Tanaus.

* prius. * Alij scribunt Taurus. Tu vide Herma. Contract.

[10] *Quatuor regna vno ferè tempore exorta, Assyriorum ab ortu, Sicyoniorum ab occasu, Schytarum, ab Aquilone, Aegyptiorum, à meridie. Eusebius auctor est. Sed Assyriorum multo erat potentius, & sublimius cæteris, vt tradit Augustinus lib 16. de ciuita. Dei cap.17.*

3035 Genes. 11. Seruch annorũ CXXX. genuit Nachor. Ægyptiorum regnum sumit principiũ : vbi primus regnauit [11] Zoes. F

[11] *Mincus dictus, auctore Herodoto, & Iosepho lib.8. antiq. cap. 6.*

3114 Nachor annorum * LXXIX. genuit Thare, sub quo regnum Assyriorum, Sicyoniorumque exoritur. Sed primus in Assyriis regnauit [12] Belus: quem quidam [13] Saturnum existimant: primusque in Sicyoniis [14] Ægialeus, à quo Ægialea nuncupata est, quæ hactenus Peloponesus vocatur.

* Sic Nicephorus. Genes. 11. Secundum Hebraicam veritatem XXIX. secundũ septuaginta CLXXIX.

[12] *Ita Eusebius in chronico: Thare, inquit, anno vigesimo octauo Assyriorum Rex primus, Belus mortuus est, quem Assyrij Deum nominauerunt, & alij dicunt Saturnum: atque filio suo regnum tradiderunt: vocabatur autem Ninus. Et idem principio regni Assyriorum: Primus omnium Asiæ, exceptis Indis, Ninus Beli filius regnauit annis 52. quem locum ita legi deprehendi in vetusto m. s. Eusebij codice: Primus omnis Asiæ, exceptis Indis, Ninus, Beli filius, regnauit. Eámque lectionem amplector, ex Augustino lib. 17. de ciuita. Dei. & ex ipso Eusebio lib. 10. de præparatione.* G

[13] *Cicero lib.1. de natura Deorum physicam rationem, non inelegantem, inclusam in fabula Saturni ait, dicique Saturnum, quod annis saturetur.*

[14] *Eusebius: Thare anno quadragesimo nono Sicyoniorum, in Græcia, regnauit Europs, defuncto Aegialeo: qui primus Sicyoniorum regnauit, ex quo territorium Peloponesiorum Aegialea vocabatur. Pausanias Corinthiacis, & Clemens Alexand. Strom. lib.1.* H

3184 Thare annorum * LXX. genuit Abraham. Per idem tempus Ninus Rex Assyriorum regnauit qui primus [15] bella instituit, & armorũ instrumenta inuenit. Hac ætate magica ars, in * Perside, à Zoroaste Bactrianorum Rege, reperta est. A Nino Rege occiditur. * Muri quoque Babyloniæ à Semiramide, Regina Assyriorum, * ædificantur.

* Sic LXX. interpret. & Hebræi. * Persida. * muríq;. * ædificati sunt.

A diluuio, vsque ad natiuitatem Abrahæ, anni DCCCCXLII.

Finitur secunda ætas per annos ter mille CLXXXIV. Anni ab orbe C.

[15] *Vide Eusebium, & Augustinum lib. 21. c. 14. ciuitat. & Iustinum initio historiæ. Post verba autem: armorum instrumenta, in vno m. s. erant hæc, quæ sequũtur: Cuius vxor Semiramis Babyloniæ muros instaurauit. Ninus etiam bello vicit Cham: qui adhuc viuebat, & regnabat in Bactra; & dicebatur Zoroastres; idest magicæ artis inuentor, qui & septem liberales artes in quatuordecim columnis scripsit; septem æneis, & septem lateritiis.*

Tertia ætas.

Abraham annorum C. genuit Isaac, ex Sara libera. Nam primum ex ancilla Agar, * genuerat Ismael, à quo Ismaelitarum gens, qui postea Agareni, ad vltimum [1] Saraceni sunt dicti. 3284 Genes. 22. * genuit.

Tertia ætas.

I [1] *Populi Arabiæ, postea à Mahometo, Dei flagello, Saraceni dicti, is enim se Dei prophetam ambitiosè, & mendaciter iactans, multos Asiæ, & Africæ populos ad fidei Christianæ defectionem commouit; quos falsa religione imbuens, Saracenos ex Dei præcepto vocari dicebat, à Sara legitima vxore Abrahæ, tãquam legitimos diuinæ promissionis hæredes. Et inde Saracenorum regnum sumit exordium, sub Heraclio Imperatore.*

Isaac annorum LX. genuit geminos, quorum primus Esau, à quo [2] Idumæi; secundus Iacob, qui cognominatus est * Israel; à quo & Israelitæ sunt nuncupati. Hoc tempore regnum Græcorum inchoat; vbi primus regnauit [3] Inachus. 3344

* post luctam cum Angelo. Genes. 32.

[2] *Sic Genes. 36. Esau appellatur pater Idumæorum, & Eusebius in chronico. Hos Strabo lib. 6. ait populos esse inter Indiam, & Arabiam sitos; ad occasum, Casio monti proximos, & à Nabathæis ortos.*

[3] *Eusebius in chronico: Castor Chronographus de Argiuorum regno quod loquitur; consequenter persequemur: Reges Argiui ab Inacho, vsque in Sthelenum, filium Crotopi: quem locum ex veteri m. s. ita corrige: Castor de Argiuorum regno ita loquitur: persequemur consequenter Reges Argiuorum ab Inacho, vsque in Sthenelatum, &c. Pausanias etiam lib. 2. Corinthiac. Sthenelã filiũ Crotopi facit. De hoc August. lib. 18. c. 8. ciuitat. Phorobas, inquit, Rex Argiuorum sextus fuit, & septimi Regis Triopæ filius Iasus, & Rex nonus Sthenelas, siue Stheneleus, siue Stenelus; variè quippe in diuersis auctoribus inuenitur. Hæc August.*

[4] Iacob annorũ * XCI. genuit Ioseph. His temporibus [5] Serapis Iouis filius Ægyptiorũ Rex 3435 * XC. Genes. 25.

Anni ab orbe C.

*Augustin. lib. 18. c. 8. ciuitat. Euseb. chron.

moriēs, in Deos trāsfertur, & Mēphis ciuitas in Ægypto cōditur. Tunc apud lacum * Tritonidē Minerua in specie virginali apparuit, quæ plurimis claruisse ingeniis prædicatur. Hæc enim inuentrix fabricæ fuisse dicitur: clypeum, & arcum hæc reperit: ordiri telam, & colorare lanas hæc docuit. Hac etiam ætate * Phoroneus Rex Inachi filius claruit, qui primus in Græcia leges, iudiciáque instituit.

*Eus. chro. Isido. lib. 5. etymol.

4 *In alio m. s. erat Iacob annorum* LX. *verum mendosè, vt ex sacris litteris manifesta computatione colligitur. Nam Ioseph de carcere eductus, vt Pharaoni Regi somnium interpretaretur, annorum erat triginta, Princeps totius Aegypti constitutus, Genes. cap. 41. Idem, dum per fratres patrem accersiri iubet, annorum triginta nouem. Nam septem ab exposito somnio sterilitatis elapsi fuerant, & secundo abundantiæ iam ferè exacto Iacob in Aegyptū venit, Genes. 45. & coram Pharaone respondit, se in centesimo trigesimo ætatis anno constitutum. Genes. 47. si itaque subducamus* XXXIX. *annos, à centum triginta, remanebunt vtique nonaginta, & vnus anni, quos agebat Iacob, dum Ioseph in senectute genuit.*

5 *Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. Apis, inquit, Rex Argiuorum ædificauit Memphim, vt dicit Aristippus in primo Arcadicorū. Aristeas verò Argiuus dicit eum nominatum esse Sarapim, & cum esse, quem colunt Aegyptij. Nymphodorus autem Amphipolitanus, in tertio de legibus Asiæ, dicit, Apim taurum mortuum; & conditum loculo, qui* σορὸς *Græcè dicitur, fuisseque repositum in templo Dæmonis, qui colebatur: & hinc appellatum fuisse Sorapim, & postea quadam eorum, qui illic habitabant, consuetudine, Sarapim: est autem Apis tertius ab Inacho. qui locus ad verbum est apud Eusebium lib. 10. præparat. Vide Augustin. ex Varron. lib. 18. c. 5. ciuitat. Tacitum lib. 20. & Iulium Firmicum in erudito libello de mysteriis, & erroribus profanarum religionum.*

3545

* Genes. 6. Aug. lib. 18. c. 6. ciuit. In alio m. s. est Ioseph annos cx. à primæuo substitit viués.

* Ioseph vixit annos cx. Ex hoc tempore Græcia, 6 Argo regnante, habere segetes cæpit, delatis aliunde seminibus.

3589

6 *Argus fuit quartus Argiuorum Rex, filius Apis. Euseb. chron.*

* Hebræorū seruit⁹ in Aegypto annos cxliv. His, &c.

* Atlas magn⁹ est astrologus habitus, Astrologiámque reperiens, motum cæli, &c.

* & hic post.

* Procill⁹. aliàs Troclulus. Eusebio etiam Arogilus.

* Euseb. chro. & August. lib. 18. c. 9. ciuit.

7 * Hebræorum seruitutis, in Ægypto, anni CXLIV. post obitum Ioseph reperiuntur. His temporibus 8 Prometheus fuisse scribitur, quem fingunt fabulæ de luto formasse hominem. Tunc etiam frater eius * Atlas Astrologiam reperit, motumque cæli, & ratione primus considerauit. Tunc fuit & Mercurius, nepos Atlantis, multarum artium peritus. * Et ob hoc, post mortem, in Deos trāslatus. Hac etiam ætate primus * proclytus quadrigam iunxit, eodémq; tempore * Cecrops Athenas condidit, &, ex nomine Mineruæ, Atticos Athenienses vocauit. Iste etiam bouem immolans, primus in sacrificio, gentili ritu, Iouē adorari præcepit. Hoc tempore in Græcia Corinthus cōdita, ibíq; picturæ ars à Cleanthe reperta est. Tunc * primi Curetes & Corybantes modulatam in armis saltationem, & consonam inuenerūt. Tunc etiam fuisse scribitur in * Thessalia sub Deucalione factum diluuium, & Phaëtontis fabulosum incendium.

Anni ab orbe C.

* primum. vide Euseb. chron.

* Euseb. chr. Clem. Alexand. Strom. 1.

7 *Aegyptiaca seruitus tribus modis supputari solet, iuxta tria diuersa temporum initia. Primò ab illa memorabili promissione, facta Abrahæ Genes. 12. Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monstrauero tibi. Ab hac igitur profectione Abrahæ, de Haram, in terram Chanaam, vsque ad exitum filiorum Israel de oppressione, & dura seruitute Pharaonis, sunt anni 430. atque ita eos enumerat Paulus, ad Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, &c. Et paulò post: Hoc autem dico: testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos, & triginta annos facta est lex. Et Exodi 12. Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum, quibus expletis eodem die egressus est omnis exercitus. Illud verò obseruandum post illa verba: Qua manserunt in Aegypto, in Græcis codicib. amplius legi,* καὶ ἐν γῇ χαναὰν, *& notauit Augustinus, quæstionibus in Exodū, expendens hunc locum; ita, vt tota illa peregrinatio, in terra Chanaan, & in Aegypto fuerit 430. annorum. Sic Cyrillus, & Rupertus. Secunda supputatio est ab eo tempore, quo Iacob cum filiis suis descendit in Aegyptum, in qua numerātur ducenti, & quindecim anni. Tertia & postrema à morte Ioseph, quo sublato fuit vera illa, & operosa seruitus, qua gens Hebræa exactionibus, iniuriis, persecutionibúsque omnis generis attrita, tandem diuino beneficio, duce Moyse, in libertatem asserta est. Durauítque per annos 144. vt colligunt Eusebius in chronico, Augustinus lib. de ciuit. 16. cap. 43. & quæstionibus in Exodum.*

8 *Clemens Alexandrin. lib. 1. Stromat. Tēpore Piropæ Prometheus, & Atlas, & Epimetheus. Eusebius à Prometheo ob id homines factos fuisse creditum ait, quod cum esset sapiens, feritatem eorum, & nimiam imperitiam, ad humanitatem, & scientiam transfiguraret. Idem August. lib. 18. c. 8. ciuitat.*

3729

* Exod. 16.

* Moyses annos XL. in eremo rexit populum, de seruitute Ægyptia liberatum. Hoc tempore Iudæi per Moysem simul cum lege, 9 & litteras habere cæperunt. Tunc templum Delphis * constituitur: vitis in Græcia inuenitur.

* construitur.

9 *Primus litterarum inuentor fertur fuisse Taautus, teste Eusebio, lib. 1. c. 7. præparat. verum idem lib. 10. probat ab Hebræis repertam esse, & propagatam litterarum inuentionem. Idem Isidorus lib. etymol. 1. c. 3. Hieron. præfat. in libros Regum. Theodor. super Genes. c. 5. in illud, Ambulauítque cum Deo, & non apparuit, de Enoch, inquit, quod primus litteras didicit, & primus descripsit cælestia signa.*

Anni ab orbe C.

3756 Iosue successor Moysi regit populum annos *XXVII. His temporibus primus *Erichthonius, Atheniensium princeps, in Grecia quadrigam iũxit. 10 Othoniel annos XL. 11 Cadmus regnat Thebis, qui primus Græcas litteras *inuenit. Per idem tempus *Linus, & Amphion, primi tunc apud Græcos in musica arte claruerunt: 12 Idæique *Dactyli ferrum metallum in Græcia eodem tempore inuenerunt.

* Euseb. chro. Niceph. Clemens Alex. 1 Strom.
* Virgil. 3. Georg. Primus Erichthoni⁹ currus, & quattuor ausus iungere equos.
* adinuenit
* Euseb. chro. sub anno 3780. Linus è Thebis, p quo m.s. Linus Thebæus.
* Eus. chr. Solin⁹ c. de Creta & Suidas dictione ἰδαῖοι δάκτυλοι.

10 De eo Iudicum tertio. Iudæ autem iudicium Isidorus prætermittit, vel quia parum rexit populum, vel quia non fuit Iudex, sed dux belli tantum; vt est Iudicum 1. A Iosepho lib. 5. cap. 7. Othoniel Cenes vocatur.

11 Clemens Alexand. 1. Strom. Cadmus, inquit, fuit Phœnix qui Græcis litterarum inuentor extitit, vt ait Ephorus: Vnde etiam scribit Herodotus litteras appellatas fuisse Phœnicias. Alij autem dicunt, Phœnices & Syros, primos excogitasse litteras. Hæc Clemens.

12 De Idæis Dactylis Euseb. in chronicis: Idæi, inquit, Dactyli, his temporibus erant, qui ferrum repererunt. Clemens Alex. 1. Strom. Idæos Dactylos fuisse sapientes tradit, inuentores litterarum, & numerorum musicorum: propter quam, inquit, causam sunt appellati, qui sunt apud Musicos Dactyli. Phryges autem erant, & Barbari Idæi Dactyli. Et paulo post Celmis & Dannaneus Idæis Dactylis ferrum primi inuenerunt in Cypro. Alius autem Idæus ferri inuenit temperaturam, fuerunt autem Idæi Dactyli Mineruæ filij, & solis; vel vt alij volunt Saturni, & Alciopes: qui alio nomine Corybantes appellantur. Vide Stephanum de vrbibus, & Scholia in Apollonium.

3876 *Aod annos LXXX. His temporibus fabulæ fictæ sunt de Triptolemo, quod iubente Cerere serpentiũ pinnis gestatus, 13 *inde gentibus frumenta volando distribuerit. De Hippocentauris, quod equorum, hominúmque fuerint natura permixti. De Cerbero tricipite inferorum cane. De Phryxo, & Helle eius *sorore. De Gorgone meretrice, quod crinita serpentibus fuerit, & aspicientes se conuertebat in lapides. De Bellerophõte, quod equo pennis volante sit vectus. De Amphione, quod citharæ cantu, lapides, & saxa commouerit.

* c. 3. Iudicum. Clem. 1 Strom Euseb. chron.
* indigentibus terris: forte legen. ex Aug. lib. 18. c. 13. ciui. Ex quo pleraque hæc sumũtur & Euseb.
* in vno m. s. additur ꝙ ariete vecti per aëra volauerint. lege: per mare tranauerint.

13 Aliter Eusebius chronico: Triptolemus longa naui Eleusim veniens, ibi frumenta distribuit. Augustin. lib. 18. cap. 13. cum Isidoro. His temporibus fabulæ fictæ sunt de Triptolemo: qui iubente Cerere anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumenta volando contulerit.

3916 *Debbora annos XL. Per idem tempus Apollo Citharam condidit, & medicinæ artem inuenit. Fabula quoque tunc ficta de fabro Dædalo, & de Icaro eius filio, quod *aptatis sibi pennis volauerint. Hac ætate primus regnat Latinis 14 Picus qui fertur fuisse Saturni filius.

* c. 5. Iudicum.
* coaptatis sicque Aug. lib. 18. c. 13. ciuit.

14 Sic Virgil. 7. Aeneid. Fauno Picus pater ísque parentẽ Te Saturne refert, tu sanguinis vltimus auctor. Aliter Eusebius quàm Isidorus, qui Picum facit tertium Regem Latinorum: Ante Aeneam, inquit, Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, Latinus, in Italia regnauerunt circiter annis 150.

3956 15 *Gedeon annos XL. Hac ætate vrbs 16 Tyria construitur. Alter quoque 17 Mercurius lyram reperit, & Orpheo *tradidit. Hoc tempore *Philæmon primus apud Pythium 18 chorum instituit. Tunc etiam dicitur fuisse magister Herculis. Thrax Linus, in arte musica clarus. Argonautarum quoque nauigatio tunc scribitur.

* Reg. 8. Clemẽs Alex. 1. Stro. Eus. chron.
* dedit.
* Phidamõ Euseb.

15 Post Debboram, alienigenæ Hebræum populum septem annis sibi subiecerunt; qui coniunguntur temporibus Gedeonis, ex Iudæorum traditionibus, vt refert Euseb. chron.

16 In oraculo Ezechielis de ea fit crebra mentio, & apud Melam lib. 1. cap. 12.

17 Cic. lib. 3. de natura Deorum Mercurios quinque fuisse ostendit.

18 Hieronymus epistola ad Dardanum tomo 4. de diuersis generibus musicorum instrumentorum. Antiquis temporibus, inquit, fuit chorus quoque simplex pellis, cum duabus cicutis æreis: & per primam inspiratur, per secundam vocem emittit. Plura ibi habes de alijs instrumentis musicis, vt est, de organo, tuba, fistula, bombulo, cithara, sambuca, &c.

3959 *Abimelech annos tres. Iste septuaginta fratres suos interfecit. Hercules Ilium vastauit, & in Lybia Antheum *palæstricæ artis inuentorem interemit.

* Iudicũ 9. Clem. Alex. 1. Strom. Achimelech.
* palęstræ.

3982 19 *Thola annos XXIII. Huius temporibus in Troia, post Laomedonta, regnauit Priamus. Tunc fabula ficta est de 20 Minotauro bestia labyrintho inclusa.

* Iudic. 10. Clem. Alex. Strom 1. post Achimelech Bol cam filium Bedam suscepisse principatum affirmat.

19 Iosephus lib. 5. antiq. cap. 12. post Abimelech Iair Galadinus suscepit principatum, prætermittens regnum Tholæ.

20 Eusebius anno orbis conditi 3960. vt nunc legitur, ea, inquit, quæ de Minotauro dicuntur, quem Philochorus in secundo Attidis libro, scribit magistratum Minois fuisse, Taurum nomine, inhumanum atque crudelem. Quo in loco corruptè est: magistratum Minois, pro magistrum militum, vt constat ex Plutarcho in Theseo, & Seruio apud Virgilium 6. Minos vero Rex à Græcis mirè celebratus fuit, quod cum Ioue per nouem annos familiariter esset versatus, vt refert Clemens Alex. Strom. 2.

4004 *Iair annos XXII. Per idem tempus Hercules agonem Olympicum instituit. 21 Carmentis nympha latinas litteras reperit.

* Iudic. 9. Ioseph. lib. 5 ca. 12. Clemens Alex. prætermittit Iair.

21 Carmentis Euandri mater, qui Romæ templum Panis quod Lupercal appellatur condidit, vt testatur Clemens Alexand. Strom. 1. inde Carmentalis porta, apud Virgil. Aeneid. 8. Et Carmentalem Romano nomine portam. Vide Seruium. Et Isidorum lib. 1. etymol. cap. 3.

Anni ab orbe C.

Carmentis, inquit, dicta, quia carminibus futura canebant.

4010 *Iudic.11. & 12. *Euse.chr. sub anno 4000. * Iephte annos VI. Huius tempore * Hercules quinquagesimum secundum annum agens, ob morbi dolorẽ, sese flammis iniecit. Per idem tempus Alexander Helenam rapuit, Troianúmque bellum decennale surrexit.

4017 *Iudic.22. 22 * Abesan annos VII. Amazones primum arma sumpserunt.

22 *Sic est c.12.Iudic.Iosephus lib.5.antiq.c.12. Absanis (habet) de tribu Iuda, ciuitatis Bethleem. Clemens Alex.1. Strom. Abathan appellat. In Eusebij chronico est, Hesebon, vt in quibusdam Isidori exemplaribus.*

4025 *Iudic. 12. 23 * Abdon annos VIII. Huius anno tertio Troia capta est, & Æneas Italiam venit.

23 *Refert Iudicum historia cap.12. post Abesan, qui septem annis iudicauit Israel, successisse Aialon, siue Elon, qui iudicauit Israel decem annis. Post quem iudicauit Abdon annis octo. Verum Eusebius in chronico sequutus septuaginta, annos Aialonis reticuit, vt ipse testatur. Post Hesebon, inquit, in libro Hebræorum fertur Iudex Aialon rexisse populum annos 10. qui non habetur apud 70. interpretes. Idem Iosephus lib.5. cap. 12. vocatúrque ab eo Elon, de tribu Zabulon. Sic Clemens 1. Strom. à quo appellatur Eglon.*

4045 *Iudic. 16. * Sampson annos XX. Ascanius Æneę filius 24 Albam condidit. Vlyssis quoque fabulæ siue Sirenarum eodem tempore fictæ sunt.

24 *Liuius ab situ porrectæ in dorsum vrbis, longam Albam appellatam scribit. lib.1.*

4085 * Sic Euse. & Niceph. Aliter Ioseph. * post annos 862. teste Euse. * Heli sacerdos annos 25 XL. Arca testamenti ab alienigenis capitur 26. Regnum Sicyoniorum * finitur.

25 *Eusebius chron. Heli sacerdos annos 40. In Hebræorum libro anni inueniuntur 40. In septuaginta autem interpretatione 50. Iosephus lib.2. c. 6. quadraginta annos affirmat tenuisse principatum, vixisse vero nonaginta: atque ita Clemens Alex. lib.1. Strom.*

26 *Finem accepit Regnum Sicyoniorum post 862. annos vt Eusebius testatur: ita nullum in terra imperium excellens, florens, perpetuúmque est, quousque veniet seculum illud immortale, in illuminatione vultus Dei decoratum.*

4125 * 1. Regũ 4. & Ioseph. lib.5. antiq. c.16. 27 Samuel, & Saül annos * XL. Lacedæmoniorum Regnũ exoritur. Atque in Græcia 28 Homerus primus poëta fuisse putatur. A promissione Abrahæ, vsque ad Dauid, anni DCCCCXL.

Finitur tertia ætas per annos quater mille. CXXV.

27 *Iosephus lib. 6. antiq. cap. 13. loquens de morte Samuelis, qui præfuit, inquit, populo solus, post mortem quidẽ Heli sacerdotis, annis duodecim: cum Saül vero Rege, annis decem & octo. Venerabilis Beda in libello de sex ætatibus: Samuel, inquit, annis duodecim, vt docet Iosephus. Saül primus Hebræorum Rex annis viginti. Et huius quia in canonica scriptura non habetur mentio, de antiquitatum Iosephi libris, tempus Regni notauimus. Clemens Alex. lib. 1. Strom. Samuelem viginti septem annis, cum Saül Regnum obtinuisse scribit, & mortuum esse duobus annis ante Saül. Chronicon Græcum m. s. vtrique annos viginti tribuit; ita vt Eusebius, & Isidorus non abs re tot etiam annos posuisse videantur.*

28 *Clemens Alexand. lib. 1. Strom. scribit Cratetem Grammaticum dixisse, Homerum fuisse circa reditum Heraclidarum, hoc est octoginta annis post captam Troiam. Eratosthenes verò cẽtesimo anno post captam Troiam fuisse refert. Theopompus autem quingentis annis post eos qui in Ilio militarunt vixisse asserit. Alias de ætate Homeri opiniones vide eodem loco.*

QVARTA ÆTAS SÆCVLI.

* DAuid regnat annos 1 XL. Codrus Atheniensium Rex sponte se, pro salute patriæ, hostibus offerens interimitur. Et Carthago à 2 Didone ædificatur, * prophetantibus in Iudæa 3 Gath, Nathan, & Asaphar. 4165 *3.Regũ 2.1. paralip.29. *prophetabant.

QVARTA ÆTAS SÆCVLI.

1 *LIbro 3. Reg.c. 2. dicitur in Hebron regnasse septem annos. & in Hierusalem 33. qui collecti fiunt quadraginta, idem est 2. paralip. c.9. Et Clemens Alex. 1. Strom.*

2 *Eusebius anno mundi 3980. ex sententia Philostrati scribit, azaro, & Carthagine, Tyriis Carthaginem fuisse conditam. Idem tamen anno 4154. Carthago inquit, condita est, vt quidam volunt à Charcedone Tyrio, vt verò alij à Didone filia post Troianum * excidium annis 143.* *aliàs bellũ.

3 *Sic Eusebius chronico. 2. paralip. dicitur, quod Asaphat constituitur princeps laudantium nomen Domini, &c. 29. quod hymnos composuit.*

Salomon regnat 4 annos XL. Iste, quarto Regni sui anno, templum Hierosolymis ædificauit consummauítque anno 5 octauo. 4205

4 *Sic 3. Regum cap. 11. & 2. paralip. cap. 9. Clemens Alex. 1. Strom. Iosephus autem lib.8.c.7. antiq. ait, eum regnasse annis octoginta, vixisse quatuor & nonaginta.*

5 *Regum 3. cap.6. ædificatam domum Domini dicitur annis septem. Idem Iosephus lib.8. c.4. Sed hic Isidorus Eusebium sequens, annum quartum Regni, quo cœpit ædificare templum, connumerat cum septem. Beda ait annis septem ædificatur, octauo dedicatur.*

* Roboan regnat annos XVII. Regnũ Israel à Iuda diuiditur: sub quo decem tribus à duabus separatæ sunt, & Reges in 6 Samaria habere cęperunt. Hac ætate Samos * conditur, & Sibylla 7 Erythræa illustris habetur. 4222 *3.Reg.12. & 2. paral. 12. & 13. Ioseph. lib. 8. c. 8. Clem. 1. Strom. *condita.

6 *Ibi primo regnat Ieroboam, de quo 3. Regum c. 12. & 2. Paral. 12. & 13.*

7 *De Erythrcæ Sibyllæ vaticinio, vide August. lib. 18.*

Anni ab orbe C.

cap.23. ciuit. & Lactant. Firmian. lib.1. de diuinis institutionibus. E

4225 *3.Regũ 15.2. Parali. 13. Euseb. Ioseph. Beda. Verum Clemens Alex. huic annos 23. adtribuit, atque fuisse filium Sado.

* Abia regnat annos tres: Sub quo Hebræorum Pontifex Maximus [8] Abimelech insignis est habitus.

[8] *Abimelech erat filius Sadoc, vt Clemens Alex. est auctor Strom.1.*

4266 *3.Regũ 15.2. Paral. 16.

* Asa regnat annos XLI. [9] Prophetabant in Iudæa Achias, Amos, * Iehu, Ioël, & Azarias.

*3.Regũ 16.2. Parali. 15.

[9] *In aliis m. s. legitur, prophetabāt in Iudæa Aggæus, & Iehu, Amos & Ioel, & Zacharias, & Micheas. Verum aliorum codicum lectionem sequi malo: Nam & Eusebius chronico: prophetabant, inquit, Achias Sameas; & is, qui fuerat apud altare Samariæ Iehu, Ioëde, Azarias, qui & Anania. Idem ait ipse Isidorus lib.5. etymol. cap.39. Aggæus autem temporibus Regis Darij prophetauit, vt constat ex ipsius prophetia, c.1. Similiter & Zacharias, vt ipse de se auctor est, prophetiæ suæ initio, & Eusebius in chronico, Hieronymus etiam prologo eiusdem prophetiæ.* F

4291 *3.Reg.22. 2. Paralip. 2.

* Iosaphat regnat annos [10] XXV. Prophetabant Helias, & Helisæus, & [11] Abdias, Azarias, & Micheas.

[10] *In Clemente Alex.1. Strom. scribitur, Iosaphat annos tantum regnasse quinque. Quo tempore, inquit, prophetarunt Helias Thesbites, & Micheas, filius Ieble, & Abdias, filius Ananiæ. De prophetis Isidorus lib.7. etymol. c.7.*

[11] *Hieronymus in prologo eius prophetiæ ex Hebræorum scriptis colligit, hunc tempore Achab Regis Samariæ floruisse, centúmque prophetas, à persequutione impiæ Iesabelis, conseruasse, eosque specubus inclusos pane & aqua pauisse, vt etiam videre est 3. Reg. c.18.* G

4299 *4. Reg.8. 2. Paralip. 21.

* Ioram regnat annos VIII. Prophetabant Helias, & Helisæus, & Abdias.

4300 *4.Reg.8. 2.Paralip. 22. * eius.

* Ochozias regnat annum I. Helias rapitur; *cuius [12] septē insignia miracula numerātur.

[12] *Heliæ Thesbitis, sacerdotis magni, insignia septem miracula hæc sunt. 1. triennij siccitate cælum clausit. 2. orauit rursum, & cælũ dedit imbrem. 3. mortuũ mulieris filium ad vitam reuocauit. 4. eius virtute hydria farinæ non defecit: vas olei perpetuo fonte manauit. 5. eius verbo ignis de cælo super sacrificium descendit. 6. duos quinquagenarios cum militibus, cælesti igne combussit. 7. Iordanem transiens, tacta melotis abrupit. Isidorus lib. de vita, & morte sanctorum.* H

4307 *4.Reg.11. 2.Paral.22.

[13] * Athalia regnat annos VII. [14] Ionadab, filius Rechab, sacerdos clarus habetur, & [15] Ioiada Pontifex, qui solus post Moysen, vixisse annos centum triginta perhibetur.

[13] *Clemens Alex. lib.1. Strom. Gotholia regnat octo annis: erat ex genere Achab.*

[14] *Ionadab fuit filius Semna, fratris Dauid. Regum 2. cap.13. Et alius Ionadab, filius Rechab, qui vixit sub Iehu, & aliis Regibus. 4. Reg.10. & Hieremiæ 35.*

[15] *Fuit Ioiada sacerdos bonus, & pietate vitæque innocentia insignis. De eo dicitur 2. Paralip. c. 24. quod mortuus est, quum esset* CXXX. annorum.

4347 *4.Reg 12. 2.Paral.24.

* Ioas regnat annos XL. Zacharias propheta interficitur. Helisæus moritur: [16] cuius virtutes quatuordecim prædicantur, [17] Lycurgúsque legislator apud Græciam insignis habetur.

[16] *Helisæus Heliæ discipulus his miraculis claruit. Primo Iordanem transitu suo diuisum refrenans, vndam retrò conuertit. 2. Aquas Hiericho steriles, fœcundas fecit. 3. Pueros insultantes sibi, bestiis vorandos tradidit. 4. Sterilem mulierem fœcundauit. 5. Et eius filium suscitauit. 6. decem panibus plebem refecit. 7. Naaman à lepra liberauit. 8. Lepra aspersit discipulum. 9. Ferrum aquis supernatare fecit. 10. Hostes Syriæ cæcitate percussit. 11. Incredulo mortem prædixit. 12. Hostem quadrigarum fragore fugauit, obsidionémque dispersit. 13. Famem repulit. 14. Post mortem cadaueri vitam dedit. Sic ferè Isidorus lib. de vita, & obitu sanctorum patrum.*

[17] *In vno m. s. est, Lycurgúsque legislator Apollonius. Existimo legendum legislator Apollinis: vt ita dictum accipiamus, quod quascunque leges Lacedæmoniis ferebat, id Apollinis instinctu facere se dictitaret. Vide Plutarch. in eius vita, Valeriũ Maximũ atque alios.*

4376 *4. Reg. 14. 2. Paral. 25.

* Amazias regnat annos [18] XXIX. Carthaginem hoc tempore quidam asserunt conditam: alij verò superius.

[18] *Apud Clement. Alex. 1. Strom. corruptè legi existimo: Amasias eius filius annis 39. pro 29. Nam ita Eusebius, Iosephus, Nicephorus, & alij.*

4428 *4.Reg.14. 2.Paral. 26.

[19] * Azarias annos LII. [20] Olympias primum Græcis instituitur. Agnus in Græcia loquitur. Sardanapalus Rex sponte incendio crematur. Assyriorúmque regnum in Medos transfertur. Tunc Hesiodus poëta claruit. Atque Phidon Argiuus mensuras & pondera reperit, Osee, Amos, Isaias, & [21] Iona, in Iudæa, hac ætate, prophetantibus.

[19] *In alio m. s. erat Ozias, quomodo & apud Nicephorum, & in chronico Græco quod apud me est: rectè, sic enim etiam appellatur lib. 2. Paralip. cap. 26. & à Clemente Alex. 1. Strom. Ozias, inquit, sedecim annorum erat, cum regnare cœpisset, & 52. annis regnauit super Hierusalem fuitque leprosus. Idem annotauit Procopius Gazæus, in commentariis super Isaiam, ad titulum prophetiæ. Huius autem tempore regnum Assyriorum ad Medos trāslatum fuisse, tradunt Eusebius, Beda, Ado, Tudensis, & alij.*

[20] *De tempore, quo prima Olympias fuerit constituta, à plerisque dubitatum est. Eusebius chronico, ex Africani sententia, scribit eam tempore Ioathan regis Hebræorum, primam numerari cæptam. Idem lib.10. præparat. eam ad Isaiæ tempora trahit. Clemens Alexan. 1. Strom. in 34. anno Nicandri, primam Olympiadem cum aliis ponit. Chronicon nostrum Græcum, omnium clarissimè:* ΝΑ ἔτει Ὀζίου τοῦ καὶ Ἀζαρείου βασιλέως Ἰούδα πρώτη Ὀλυμπιὰς ἐτέθη ὑπ' Ἰφίτου καθ' ἣν προεφήτευον Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς, Ὠσηὲ ὁ τοῦ Βεηρεί, Ἰωὴλ τοῦ

Anni ab orbe C.

Βαθουήλ, Ὠδήδ, καὶ Μιχαίας ὁ Μορασθίτης. *Quinquagesimo primo, inquit, anno Oziæ Regis Iuda, qui etiam Azarias appellatur, prima Olympias instituta est, sub Iphito: quo tempore prophetabat Esaias, filius Amos, Osee filius Beeri, Ioel, filius Bathuel, Oded, & Michæas Morasthites. Et mox:* ἡ πρώτη ὀλυμπιὰς ἤρχθη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἥτις ἐστὶ τετραέτηρις. *Prima Olympias apud Græcos incepit, quæ quatuor est annorum.* A

21 *Hieronymus in prologo super Ionam, affirmat Ionam prophetasse temporibus Ieroboam, filij Ioas. Augustinus lib. 18. de ciuit. c. 27. regnante Osia, prophetasse auctor est. Idem & Clemens Alexan. 1. Strom. sicut Isidorus.*

4444 * 4. Reg. 15. 2. Paral. 27. * Ioathan regnat annos XVI. Remus Romulúsque nascuntur, prophetantibus in Iudæa, Osee, Ioel, Isaia, & Michæa. B

4460 * Olympiad. 7. Diony. Halic. Achas regnat annos XVI. Cuius temporibus Romulus Romam * condidit. Et [22] Sennacherib, Assyriorum Rex, decem tribus [23] ex Samaria, in Medos transtulit: atque in Iudæam Samaritas accolas misit.

22 *Quod hic Sennacherib tribuitur 4. Reg. c. 17. & 18. & Thobiæ c. 1. de Salmanasar dicitur, quem Eusebius vtroque nomine censeri ait: quum tamen Thobiæ 1. pater Salmanasar, filius Sennacherib dicatur. Iosephus lib. 10. antiquit. c. 1. patrem vocat Sennacherib, Clemens 1. Strom. Salmanasar.*

23 *Duæ voces: ex Samaria, à plerisque m. ss. deficiunt, non rectè, vt constat ex Adone & Clemente, primo Strom. vbi ait Salmanasar, Regem Assyriorum transmigrare fecisse eos, qui habitabant in Samaria, ad Medos, & Babylonem.*

4489 * Liuius li. 1. Euse. Aurel Dionys. Halic. * Liuius, Victor, Dionys. Halic. & alij. Ezechias regnat annos XXIX. sub quo prophetabant Isaias, & Osee. Hoc tempore * Romulus primus milites ex populo sumpsit, centúmque à populo nobilissimos viros elegit, qui ob * ætatem senatores, ob curam, ac solicitudinem Reipub. patres vocati sunt.

4544 * 4. Reg. 21. duodecim annorū erat cum regnare cæpisset, & 55. ann. regnauit in Hierusalē. Idem 2. Paralip. 32. * Manasses regnat annos LV. per idem tempus Romanis præfuit Numa Pompilius, qui primus apud Romanos, Pontifices, & virgines Vestales instituit, falsorúmque Deorum numerositate ciuitatem impleuit.

[24] Duos menses in annum, Romanis, ad decem menses, adiecit: Ianuarium Diis superis, Februarium Diis inferis dedicauit. Tunc quoque Sibylla Samia claruit.

24 *Sic Eusebius in chronic. Duos menses anno addidit, Ianuarium, & Februarium: cum ante hunc tantum decem menses, apud Romanos, fuissent: adeo, vt vltimus December diceretur. Capitolium quoque à fundamentis ædificauit, & congiarium dedit axes (lege asses) ligneos, & scorteos.*

4556 * 4. Reg. 21. [25] * Ammon regnat annos XII. Huius temporibus Tullus Hostilius, Romanorum Rex, prior in Repub. censum egit: quod adhuc per orbem terrarum incognitum erat, primúsque purpura, & fascibus vsus est.

25 *Reg. 4. c. 21. Viginti duorum annorum erat, quum regnare cœpisset, duobus quoque annis regnauit in Hierusalem, interfectus à seruis suis occubuit. Idem Clemens Alexand. 1. Strom. & Iosephus lib. 10. cap. 4. antiqui. qui eum vixisse quatuor & viginti annos, & in regno egisse duos ait. Nicephorus tamen vt Isidorus duodecim eius regni annos enumerat. Idem facit Eusebius 70. supputationem sequutus; cum ipse testetur, Hebræos tantum duos annos regni illius agnoscere, verum hæ discrepantes sententiæ facilè conciliari poterunt, si decem annos, quibus Ammon cum patre regnauit, duobus iungas, quibus solus.*

[26] * Iosias regnat annos XXXII. [27] Thales Milesius, Philosophus Physicus claruit; qui defectibus solis acutissima perscrutatione cōprehensis, Astrologiæ numerum primus inuestigauit, prophetantibus in Iudæa, Hieremia, Olda, & Sophonia. 4588 * 4. Reg. 22.

26 *Regum 4. cap. 22. de Iosia Rege iusto, & æqui obseruantissimo habes. De eodem c. 25. dicitur. Non fuit similis illi, neque post eum surrexit similis; triginta vno anno regnauit in Hierusalem. Idem Clemens Alex. 1. Strom. & Iosephus lib. 10. cap. 6. Eusebius annum vnum addit, vt Isidorus.*

27 *Euseb. chronic. agnosci ait Olympiade 36. Laërtius nasci eundem anno 1. Olympiadis 35. nescio quam bene vtrumque. Plinium de his consule lib. 2. natur. historiæ. cap. 12.*

C [28] * Ioachim regnat annos XI. Huius tertio anno Nabuchodonosor Iudæam captam tributariam fecit. Tunc Daniel, Annanias, Azarias, & Misael, in Babylone claruerunt. 4599 * 4. Reg. 23. 2. Paral. 36.

28 *Ante hunc regnauit Ioachas tribus mensibus, vt præter sacras litteras, auctor est Eusebius, Iosephus, Nicephorus, Theodoretus, & chronicon nostrū Græcum. Hunc Eliachim vocat Hieremias, teste Anastasio; post quem successit Ioachim, qui alio nomine Eliachim dicitur, teste Iosepho, lib. 10. c. 7. antiquit.*

* Sedechias regnat annos XI. Hunc Rex Babylonis, secundo veniens ad Hierusalem, cum populo captiuum duxit, templo incenso, anno ædificationis suæ [29] CCCCLIV. Per idem tempus Sappho mulier in Græcia diuerso poëmate claruit. Solon leges Atheniensibus dedit. 4610 * 4. Reg. 24. 2. Paral. 26. D

A Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis anni CCCCLXXXV.

Finitur quarta ætas, per annos quater mille, sexcentos, & decem.

29 *Eusebius 442. annos hic ponit ex sententia Clementis Alex. 1. Stro. Iosephus verò, lib. 10. c. 10. Templum concrematum, post quadringētos septuaginta annos, & menses sex, diésque decem. Niceph. in chronologia post annos 424. Anastasius 434. Ita sunt variæ & discrepantes de temporibus sententiæ.*

Anni ab orbe C.

QVINTA ÆTAS SÆCVLI.

4680 *2. Macha. 2. c. 2.* * Hebræorum captiuitas annorū [1] LXX. in quibus ignis ab altari Dei sublatus, & absconditus in puteo, post septuagesimum regressionis suæ annum, adsumitur inuentus viuus. Per idem captiuitatis tempus, Iudith historia conscribitur. Pythagoras quoque Philosophus, & Arithmeticæ artis inuentor; & Pherecides, historiarum primus scriptor, atque Xenophanes, tragœdiarum inuentor, insignes habentur.

QVINTA ÆTAS SÆCVLI.

[1] *Ita est apud Ieremiam. c. 25. Seruient omnes gentes istæ Regi Babylonis septuaginta annis. & c. 29. cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos. Paralip. etiam 2. cap. 36. dicitur Cyrus demisisse populum captiuum anno regni sui primo, ad explendum sermonem Domini, quem loquutus fuerat, per os Ieremiæ. Idem Esdræ lib. 1. c. 1. & 2. Idem Daniel c. 9. Iosephus lib. 11. c. 1. Nicephor. chronolog. Clemens Strom. 1. fuisse ait hanc captiuitatem septuaginta annorum, paucis exceptis, qui confugerunt in Aegyptum.*

4714 Darius regnat annis [2] XXXIV. [3] Huius secundo anno Iudæorum est resoluta captiuitas, à quo tempore in Hierusalē non Reges, *habuerūt. sed Principes * fuerunt, vsque ad Aristobulum. Tunc Romani, pulsis Regibus, Consules habere cœperunt.

[2] *Eusebius annis 36. Sic Herodotus, Nicephorus, & alij. Clemens Alexandr. 1. Strom. quadraginta sex numerat, qui ita colligit Regum Persarum tempora. Cyrus regnauit annis 30. Cambyses 19. Darius 46. Xerxes 26. Artaxerxes 41. Darius 8. Artaxerxes 42. Ochus vel Arses 3. ita, vt sint in vniuersum, anni 235. Alexander Macedo, extincto Dario Rege Persarum. Et inde ortum habuit regnum Macedonum. Hæc Clemens, vnde apud eundem mendum in numeris esse existimo, quum ad annos ducentos triginta quinque Persarum extendat imperium, quæ summa cum annis Regum non conuenit. Obserua hoc insuper loco aliis præterea Reges ab Eusebio poni, sed reiici à Clemente, Isidoro, & aliis, quod menses duntaxat aliquot regnarunt, vt Artabanus menses 7. Secundus Xerxes menses 2. Sogdianus menses 8. Vt etiam eandem ob causam à plerisque omittantur Imperatores Otho, Galba, Vitellius, vt notauit Plutarchus in vita Galbæ. De Regibus Persarum, vide Herodotum, & Thucydidem, & Methastenem. Hi non statuunt Imperium Cambysis ante Darium, aduersus quos est Plato lib. de legibus, Clemens, Iosephus, Orosius, & Nicephorus in chronolog. & consonum est sacris litteris, ex Esdra. 1. c. 2. & in annorum supputatione etiam discrepantes, & variæ reperiuntur sententiæ, vt constat ex Tertulliano aduersus Iudæos.*

E [3] *Ita Eusebius, & Clemens Alexan. 1. Strom. Iosephus lib. 11. cap. 2. & 3.* *Anni ab orbe C.*

Xerxes regnat annis [4] XX. Æschylus, Pindarus, Sophocles, & Euripides, Tragœdiarum scriptores, celebrantur insignes. Herodotus quoque historiarum scriptor, & Zeuxis agnoscitur pictor. 4734

[4] *Vide Iosephum lib. 11. c. 5. Paulus Orosius lib. 2. c. 9. annis 20.*

Artaxerxes, qui & Longimanus, regnat annos XL. Eo regnāte Esdras sacerdos incensam à gētibus legem renouauit, & Nehemias Hierosolymorum muros restituit. Aristarchus etiam, & Aristophanes, atque Sophocles, Tragœdiarum scriptores habiti * sunt. *in alio m. s. Gratian⁹ quoq; Comicus primus, & Hipp. &c. 4774

F Hippocrates quoque medicus, ac Socrates Philosophus, & Democritus clarueruntt.

Darius, qui & Nothus, regnat annis [5] XIX. Hæc ætas habuit Philosophum Platonem, & Gorgiam primum Rhetorem. 4793

[5] *Ita Eusebius, Tertull. aduersus Iudæos, Nicephorus, Beda, & alij. Ado tantum agnoscit annos 18.*

Artaxerxes regnat annis [6] XL. Huius tempore Esther historia docetur esse expleta. Plato quoque, & Xenophon, Socratici insignes habentur. 4833

[6] *Eusebius, Nicephorus, Tertull. aduersus Iudæos, Beda, alij. Hic ab Hebræis Asuërus dicitur à 70. interpretibus Artaxerxes cognomento Mnemon, non Memnon, vt in Eusebio & aliis.*

G Artaxerxes, qui & Ochus, regnat annis [7] XXVI. Demosthenes orator primus agnoscitur, & Aristoteles Dialecticus primus prædicatur. Plato moritur. 4859

[7] *Eusebius, Beda, & chronicon Græc. Niceph. 22. habet. Tertullianus aduersus Iudæos 24. Clemens Alex. 3. qui hunc eundem cum Arse facit.*

Arses, Ochi filius, regnat annis [8] IIII. Xenocrates Philosophus illustris habetur. 4863

[8] *Eusebius, Nicephor. Beda, Ado autem 3. duntaxat ponit. Aliter Tertullian. aduersus Iudæos.*

[9] Darius regnat annis VI. Alexander * Illyricos, & Thraces superans, dehinc Hierosolymam capit. Atque templum ingressus, Deo hostias immolat. Huc vsque Persarum regnum stetit. Dehinc Reges Græcorum incipiunt. 4869 *Illyrios.

H [9] *Iosephus lib. 11. c. 7. & 8. Diodorus Siculus lib. 17. Hic fuit Arsacis filius, Ochi nepos, cuius meminit Quintus Curtius, Plutarchus, Arrian⁹, breuiter omnes, qui res Alexandri Magni memoriæ tradiderunt. Tertulliano, & Curtio hic Melas cognomento dicitur, Codmanus primum appellatus Iustin. lib. 10.*

Alexander Macedo regnat annis [10] V. Huius enim quinque anni postremi in ordine temporum numerātur, quibus monarchiam Asiæ, destructo Persarum regno, obtinuit. Nam septem eius priores in Persarum Regibus 4874

Anni ab orbe C. bus supputantur. Dehinc Alexandriæ Reges incipiunt. A

[10] *Sic Iosephus & ipse in etymologia lib. 5. Tertullianus annos 10. Nicephorus in chronico, sublato Dario, regnasse ait annos 6. verúmque potitum, ante Darij mortem annis 12. mortuum in Babylone ætatis anno trigesimoquinto, vel vt alij trigesimosexto, octodecim igitur annis ex Anastasij sententia regnum obtinuit. Atque ita Clemens Alexand. 1. Strom. qui ita Macedonum reges enumerat. Alexander annis regnauit 18. Ptolemæus Lagi F. 40. Ptolemæus Philadelphus 27. Euergetes 25. Philopator 17. Epiphanes 24. Philomater 35. Fuscon 29. Lathurus 36. Dionysius 29. Cleopatra 22. Postquam fuit regnum Cappadocum octodecim dierum. Fiunt ergo simul coniuncta Macedonum tempora anni trecenti duodecim, dies octodecim. Hæc Clemens. Tertullianus lib. aduersus Iudæos aliter.* B

4914 * Euseb. chron. Niceph. Epipha. Clem. 1. Strom. Ptolemæus, Lagi filius, regnat annis XL. [11] * Hic Iudæam capiens, plurimos Hebræorum in Ægyptum transtulit. Hoc tempore Zeno Stoïcus, & Menander Comicus, & [12] Theophrastus Philosophus claruerunt. Per idem tempus Machabæorum liber inchoatur primus.

[11] *Fusè de hac re habes apud Iosephum lib. 15. c. 19. & Zonaram tom. 1.*

[12] *Apud Euseb. in chron. ita habes: Theophrastus Philosophus agnoscitur, qui à diuinitate loquendi, vt ait Cicero, nomē accepit. Theodorus Athenæus agnoscitur. Vbi nota corruptè legi Athenæus pro Athæus: ἄθεος enim dictus fuit vt constat ex Laërtio in Aristippo.* C

4952 * Omnia ex Euseb. chro. Vide etiā Ioseph. li. 12. Antiq. Iudaic. c. 2. Ptolemæus Philadelphus regnat annis XXXVIII. Hic * Iudæos qui in Ægypto erant, absoluit, & vasa sancta Eleazaro Pontifici restituēs, Septuaginta interpretes petiit, ac diuinas scripturas in Græcum eloquium [13] transtulit. Per idem tempus Aratus Astrologus agnoscitur, atque argentei nummi Romæ primum [14] * cuduntur. * constituuntur.

[13] *De hac re an 70. interpretes fuerint spiritu Dei afflati nec ne est quæstio inter Augustinum & Hieronymum. Vide Augusti. lib. 18. c. 42. & 43. ciuit. & Hierony. in proœmio Paralip. & in epist. ad August. Consule etiam Iustin. in Apologetico, Tertull. aduersus gentes. Ioseph. lib. 12. c. 2. Philonem denique Iudæum in vita Moysis.* D

4978 * Sic Euse. Niceph. vero XXV. vt Tertull. & Clemens. Epiph. 24.

[14] *Eusebius chron. Argēteus nummus primum in vrbe figuratus, vbi lego signatus.*

Ptolemæus Euergetes regnat annis * XXVI. Sub quo Iesus, filius Sirach, sapientiæ librum composuit.

4995 * Sic Clem. Euseb. Niceph. Tertull. Ado. Epiph. autē XXI. Ptolemæus Philopator regnat annis * 17. Ab isto Iudæi prælio victi, LX. millia armatorum corruerunt. Per idem tempus Siciliam Marcellus Consul obtinuit.

5019 * Ita Clem. Tertull. Euseb. & alij. Niceph. 27. Epiph. 22. Ptolemæus Epiphanes regnat annis * 24. Huius tempore gesta sunt, quæ secundi libri Machabæorum historia continet. Hac ætate Romani victos Græcos liberos esse iusserunt, dicentes, impium * est, seruos esse, apud quos Philosophia primum * orta est, magistra morum, inuentrix liberalium disciplinarum. Per idem tempus [15] Ennius, primus poëta Latinus, insignis Romæ * celebratur. Anni ab orbe C. * esse. * inuenta. * est celebratus.

[15] *Locum de Ennio, qui apud Eusebium corruptus est, obiter emendare libet. Sic enim nunc legitur: Ennius poëta septuagenario maior, articulari morbo periit, sepultúsque est in Scipionis monumento, via Appia, intra primum ab vrbe milliariū. Quidam ossa eius Rhodiam ex Ianiculo translata affirmant, vbi pro, Rhodiam, substituo Rudias; fide M. scripti codicis adiutus; reíque veritate id ita cogente; fuit enim Ennij patria Rudiæ, vetus Apuliæ oppidū, teste Mela lib. 2. Post Barium, inquit, Egnatia, & Ennio ciue nobiles Rudiæ; quò eius ossa translata verisimile est.*

Ptolemæus Philometor regnat annis * 35. [16] Hunc Antiochus prælio superauit, & Iudæos varia calamitate oppressit. Per idem tempus Scipio Africam vicit. Terentius Comicus claruit. 5054 * Sic Euse. Niceph. Ado. & alij.

[16] *Leguntur hæc Machabæorum 2. vbi Antiochus radix peccati appellatur.*

Ptolemæus Euergetes regnat annis [17] XXIX. Hoc tempore * Consule Bruto, Hispania à Romanis obtenta. 5083 * Proconsule.

[17] *Ita Eusebius, Niceph. Epiphanius, & alij. Tertull. 27. Hic Clementi Fuscon est. Malè in lib. etymologiarum D. Isidori Parisiis anno 1580. impresso, Euergetes. annis 24. dumtaxat regnasse scribitur.*

Ptolemæus Soter regnat annis * XVII. Varro, Ciceróque nascuntur. Thraces Romanis subiiciuntur. 5100 * Sic Euseb. Niceph. vero ann. 16. mēs. 6. Epiphan. an. 15.

Ptolemæus Alexander regnat annis * X. Syria per Gabinium ducem, in Romanorum dominium transiit. Poëta quoque * Lucretius nascitur, qui postea se furore amatorio interfecit. 5110 * Epiph. 12. * Euse. chr.

Ptolemæus Cleopatræ filius regnat annis 8. Per idem tēpus [18] Plotius Gallus Romæ Latinam Rhetoricam docuit primus. Tunc quoque Sallustius Historiographus nascitur. 5118

[18] *De hoc Eusebius in chronic. Plotius inquit, Gallus primus Romæ Latinam Rhetoricam docuit, de quo Cicero sic refert: memoria teneo primum Latinè docere cœpisse Plotium quendam. In m. ss. est amplius memoria teneo pueris nobis primum, &c.*

Ptolemæus Dionysius regnat annis * XXX. Pompeius, Hierosolyma capta, Iudæos Romanis * tributarios * fecit. Per idem tempus Cato Philosophus * claruit; Virgilius nascitur Mantuæ; Horatius Venusij. Tunc etiam [19] Apollodorus præceptor Augusti, clarus habetur, & Cicero laude oratoria celebratur. 5148 * Epiph. 31. * Xiphil. in Pompeio. * effecit. * agnoscitur. est vero hic M. Porcius Cato, Stoicus philosophus.

[19] *Apollodorus Pergamenus Græcus orator, præceptor Claudij & Augusti, vt constat ex Suetonij Octauio.*

Anni ab orbe C.

5150 Cleopatra regnat annis [20] II. Hæc * Ptolemæi Regis Ægyptiorum fuit filia, & fratris Ptolemæi soror, & coniux effecta: Quem dum fraudare regno voluisset, tempore belli ciuilis, in Alexandria occurrit Cæsari vrbem obsidenti, & [21] per speciem, atque stuprum, regnum sibi, & necem Ptolemæo, apud Julium impetrauit. Atque Alexandriæ regnum, tertio anno regni Cleopatræ, per Iulium Cæsarem, in ditionem Romanorum transit.

*Auletis, auctore Strabone, lib.17.

20 Eusebius annos 22. habet, & Plutarchus in Antonio, & Nicephorus, & alij. Epiphanius amplius ponit 32. Isidorus duo tantum ponit. Nam Iulius Cæsar, tertio Cleopatræ regni anno, solus post occisum à spadonibus Alexandrini Regis Pompeium, obtinuit quidquid Romano parebat Imperio. Indéque Alexandrinum regnum in Romanorum ditionem transiit, vt idem infra affirmat, idem est apud Tudensem, in C. M. s. & ideo hunc annorum numerum placuit retinere, quem etiam etymologiarum, m. s. codd. habent. Idque exigit locus in Tiberio, vbi dicitur Christus passus annis peractis à principio mundi 5229. à qua supputatione Eusebius ipse tantum duos annos discrepat.

21 De Cleopatra sic ferè Xiphilinus, ex Dione, in Iulio Cæsare: Cleopatra, inquit, forma pulcherrima fuit, tum vero flore ætatis, & facundia omnibus præstans; erátque apud omnes, quibuscum versabatur, gratiosa. Et paulo post de Cæsare loquens; Ipse Aegyptum in suam potestatē ditionémque redegit, tradiditque Cleopatræ, cuius causa bellum gesserat.

5155 Caius Iulius Cæsar regnat annis [22] V. Hic antea Consul creatus, Gallias obtinuit: de Britannia triumphauit: postremùm ciuili bello aduersus Pompeium adhibito, monarchiam totius Imperij obtinuit. Ex cuius nomine sequentes Imperatores, Cæsares * vocati sunt.

*appellati.

A transmigratione Babylonis vsque ad natiuitatem Domini nostri Iesu Christi, anni DLXXXVII.

Finitur quinta ætas per annos quinquies mille centum, quinquaginta quinque.

22 Eusebius annos quinque ponit, & menses 7. Nicephorus annos 4. menses 7. sic etiam chronicon Græcum, m. s. & Beda, nisi quod pro mensibus 7. tantum 6. habet. Clemens 1. Strom. annis 3. dumtaxat, mensibus 4. diebus 5. imperasse scribit.

Sexta ætas sæculi.

5211 * Octauius [1] Augustus regnat annis [2] LVI. Iste in Imperio, post Siculum bellum triumphos tres egit, Dalmaticum, Asiaticum, postremò Alexandrinum aduersus Antonium, inde Hispanum: Deinde terra marique pace toto orbe parta Iani portas * clausit. Sub cuius Imperio * septuaginta hebdomadæ, [3] in Daniele scriptæ, complentur, & cessante regno, & sacerdotio Iudæorum, Dominus Iesus Christus in Bethleem Iudæ, ex virgine nascitur, anno regni eius XLII.

*Octauianus.
*in alio m. s. additur, & obserauit, verum glossema.
*sexaginta nouem. Est autē locus Danielis, c. 9.

Sexta ætas sæculi.

Augusti nomen inde sumptum ait Suetonius in Augusto, quod loca religiosa, & in quibus augurato quid consecratur, augusta dicatur ab auctu, vel ab auium gestu, gustuve. Dio etiam in Monarchia, Augustum dictum ait, quasi qui hominum naturam excederet, propterea quod ea, quæ sacrosancta, & in maximo honore sunt, augusta esse dicuntur: quamobrem, inquit, eum Græci σεβαςὸν nominabant, scilicet cultu, & honore dignissimum. Cuius nominis appellatio, quemadmodum Imperatoris, ad cæteros, qui eum subsequuti sunt, pertinuit, propter summum, & amplissimum eorum Imperium.

2 Sic Eusebius, Victor, & alij. Nicephorus, & Cassiodorus menses sex adiiciunt. Clemens 1. Stro. ann. 46. mēses 4. diem 1. Dion. mortuus est, inquit, 14. Calend. Septembris, quo die primum Consul factus fuerat, vixitque annos septuaginta quinque, menses decem, dies 26. Erat enim nono Calendas Octobris natus. Regnauit, postquam victoria potitus est apud Actium, quatuor & quadraginta annos, diebus tredecim exceptis. Verum Eusebius & Isidorus eius Imperium numerant à morte Iulij Cæsaris.

3 Locus est insignis Danielis 9. quem Tertullianus aduersus Iudæos multo aliter interpretatur, quàm cæteri chronographi. sic enim inquit: A primo anno Darij debemus computare, quando hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur, vsque ad aduentum Christi. Darius enim regnauit annis 19. Artaxerxes regnauit annis 40. Deinde Rex Ochus, qui & Cyrus, regnauit ann. 24. Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis 22. Alexander Macedo annis 10. Deinde, post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat, quos reuicerat, & in Alexandria regnū suum firmauerat, quando & nomine suo eam appellauit. Postea regnauit illic in Alexandria Soter annis 35. cui succedit Philadelphus, & regnauit annis 38. Huic succedit Euergetes annis 25. Deinde Philopator annis 17. Post hunc Epiphanes, annis 24. Item alius Euergetes, ann. 27. Soter ann. 34. Ptolemæus ann. 37. Cleopatra annis 20. mensibus 5. Item adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis 13. Post Cleopatram Augustus aliis annis 48. Nā omnes anni Imperij Augusti, fuerunt anni 56. Videamus autem quoniam quadragesimo & primo anno Imperij Augusti, quo post mortē Cleopatræ imperauit, nascitur Christus, & superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, ann. 15. Et erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi anni 41. Efficiuntur autem anni 437. menses 5. Vnde adimplentur 62. hebdomadæ, & dimidia,

Anni ab orbe C. *quæ efficiunt annos 437. menses 6. in diem natiuitatis* A *Christi. Et manifestata est iustitia æterna, & vnctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, & signata est visio & prophetes, & dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentibus, tribuuntur. Et infra.*

Itaque ostendentes & numerum annorum, & tempus 60. duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, tunc venisse Christum, id est, natum; videamus quid aliæ 7. & dimidiæ hebdomades, quæ sunt subdiuisæ, in abscisione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem Christi, anni 15. efficiuntur, cui succedit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis 22. mensibus septem, diebus viginti: huius quintodecimo anno imperij passus est Christus, annos habens quasi B *30. quum pateretur. Item Caius Cæsar, qui & Caligula, annis 3. mensib. 8. diebus 13. Tiberius Claudius annis 13. mensibus 7. diebus 20. Nero Cæsar annis 11. mensib. 9. diebus 13 Galba mensibus 7. diebus 6. Otho mensib. 3. diebus 5. Vitellius mensibus 8. dieb. 10. Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudæos, & fiunt anni 42. menses 6. Nam imperauit annis 11. atq; ita in diem expugnationis suæ Iudæi impleuerũt hebdomadas 70. prædictas in Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudæis, postea cessauerunt illic libamina, & sacrificia, quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic exterminata est, post passionem Christi. Erat enim prædictum exterminari illic vnctionem, sicut est in Psalmis prophetatum. Exterminauerunt manus meas, & pedes. Quæ passio huius exterminij intra tempora 70. hebdo-* C *madarum perfecta est sub Tiberio Cæsare, Coss. Rubellio Gemino, & Rufio Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die 8. Calendarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnum vt occideret ad vesperam, à Moyse fuerat præceptum. Itaque omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicentes ad Pilatum, quum vellet eum dimittere: Sanguis huius super nos, & super filios nostros, & si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris: vt adimpleri possent omnia quæ de eo fuerant scripta.*

Hæc Tertullianus, verum Clemens Alex. 1. Strom. existimat, natum Dominum nostrum 28. anno Au- D *gusti, cum primum iuberet censum, descriptionémque fieri, hebdomadásque Danielis ita ferè connumerat, vt Tertullianus, passúmque Christum, quintodecimo anno Imperij Tiberij dum ageret annum 30. quamuis in annorum computatione discrimen est inter eos. Eusebius vero ab vtroque dissentit, & 10. anno imperij Augusti existimat Danielis Vaticinium in Hircano vltimo Iudæorum Sacerdote completum, & hebdomadas facere annos 483. Ita in annorum ratione nihil est constans, neque certum. De hac re vide etiam Augustinum lib. de ciuit. Dei 18. cap. 34. & Cedrenum in compend. & inter nostros neotericos Finum, atque Galatinum, & Burgensem Hispanum in doctissimo Scrutinio scripturarum.*

Tiberius, [4] filius Augusti, regnat annis [5] XXIII. Iste, dum per cupiditatem [6] Reges ad se venientes non remitteret, multæ gentes à Romano imperio recesserunt. [7] Huius decimo octauo regni anno Dominus * crucifixus est, annis peractis, à principio mundi, quinquies mille ducentis, viginti nouem. — Anni ab orbe C. 5234 — *Eutropius & Eusebius chron.

[4] *Adoptione intellige. Erat enim filius Liuiæ vxoris ipsius, & Caij Drusi Neronis.*

[5] *Sic Eusebius vel 21. (inquit) vt aiunt nonnulli. Nicephorus, Orosius, Victor, Cedrenus; Tertull. aduersus Iudæos, ei tantum annos 22. tribuit, menses 7. dies 20. Dion Nicæus annos 22. menses 7. dies 5. Sic Zonaras, nisi quod dies 7. habet.*

[6] *De hoc ita Eusebius in chron. Tiberius multos Reges ad se, per blanditias euocatos, nunquam remisit; in quibus Archelaum Cappadocem, cuius in prouinciam versam Mazacam nobilissimam ciuitatem Cæsaream appellari iussit. Lege vero ex m. ss. Cuius regno in prouinciam verso, &c. Hac de re scribunt Tacitus, & Dion in Tiberio.*

[7] *De die & anno mortis Christi, variæ sanctorum sunt sententiæ, vt apud Tertullian. aduersus Iudæos, Clementem, & Eusebium, cæterósque antiquos patres, quæ omnia Onufrius, Panuinus, Augustinianus in vnum collegit eleganti edito Scholio, lib. 2. commentariorum in Fastos.*

Caius [8] Caligula regnat annis [9] IV. * Hic auaritia, crudelitate, & luxuria sæuus fuit, atque in deos se transferens, in templo Hierosolymorum * statuam Iouis Olympij, sub nomine suo poni iussit. Per idem tempus [10] * Matthæus Apostolus Euangelium primus in Iudæa scripsit. — 5238 — * Lege Dionem in Tiberio. — * Ioseph. antiq. li. 18. c. 15. & belli Iudaic. li. 2. c. 7. — * Eusebius chron.

[8] *Dion in Tiberio Caligulæ cognomen propterea huic datum scribit, quod quum fuisset magna ex parte in exercitu educatus, caligis militaribus pro vrbanis vteretur. Augustum etiam Cæsarem Caligam, à militibus, per illusionem, ab vsu caligarum, vocatum fuisse testatur Dion in August.*

[9] *Euseb. Clem. Niceph. & Cassiodorus ann. 3. mens. 10. Iosephus lib. 2. belli Iudaici cap. 10. ponit ann. 3. menses 6. Aliter lib. 19. antiquit. c. 2. Extinctus est (inquit) Caius quarto imperij sui anno, minus mensib. quatuor. Tertull. aduersus Iudæos an. 3. mens. 8. dies 13. ponit.*

[10] *Græcè ne, an Hebraicè scripserit Matthæus, quæri solet. Hieronymus in catalogo. Hebraicum, inquit, Euangelium eius habetur vsque hodie in bibliotheca Cæsariensi. Idem lib. 3. contra Pelagian. Similiter Eusebius lib. 3. histor. eccles. c. 18. & lib. 4. c. vltimo. Nazianzen. etiam Irenæus, & Nicephorus c. 45. lib. 2. testantur eum patrio sermone euangelium suum scripsisse.*

Claudius regnat annis [11] XIV. Eo regnante, Petrus Apostolus, contra Simonem Magum, Romam pergit. [12] Marcus quoque Euangelista Alexandriæ Christum prædicans, Euangelium scripsit. 5252

Anni ab orbe C.

[11] *Nicephorus agnoscit annos duntaxat 13. mensem 1. Epiphanius annos totidem, menses 2. Iosephus lib. 20. cap. 10. antiq. imperasse scribit annis 13. mensibus 8. diebus 20. Sicut Dion & Zonaras. Suetonius simpliciter ait, eum decimoquarto imperij anno excessisse. Eusebius & Cassiodorus numerant annos 13. menses 9. dies 28. Tertullianus annos 13. menses 7. dies 20. Clemens 1. Strom. annos.* E

[12] *Eusebius lib. 2. histor. Eccles. cap. 5. & 16. Niceph. lib. 2. cap. 15. & 16.*

5266 Nero regnat annis [13] XIV. Hic iniuriæ, crudelitati, & luxuriæ deditus, *retibus aureis piscabatur: [14] matrem & *sororem prostituit, & interfecit. Senatum multum extinxit: multas Reipubl. prouincias, & vrbes amisit: vrbē quoque Romam incendit, vt Troiani excidij imaginem spectaret. Huius temporibus Simon Magus, cum altercationem proposuisset cum Petro, & Paulo, Apostolis, dicens se quandam virtutem esse Dei magnam, medio die dum ad patrē volare promittit in cælum, à dæmonibus, à quibus in aëre ferebatur, adiurante eos Petro, per Deum; Paulo vero orante, dimissus crepuit: [15] Ob cuius necem à Nerone Petrus crucifigitur, Paulus gladio cæditur. Hac tempestate Persius Poëta moritur. Lucanus quoque, ac [16] Seneca præcepto Neronis interficiuntur. F

* Sueton. Euseb. chr.
* F. sororē patris, ex Euseb. chr. Hæc erat Domitia: ex Dione.

[13] *Sic Eutropius, Sueto. chronicon Græcum, Ado, alij. Eusebius ann. 14. mens. 7. diebus 28. Epiphan. ann. 13. mens. 7. diebus 27. Nicepho. ann. 13. mense 1. Dion Nicæus vixisse ait ann. 30 regnasse 13. menses 8. biduo minus. Paulus Orosius lib. 7. principatum, inquit, adeptus est, mansitque in eo annis non plenis 14. Tertullianus contra omnium sententiam vndecim tantum annos, menses 9. dies 13. ponit. Cassiodorus annos 13. mens. 7. dies 27.* G

[14] *Dion in eius vita existimat eum non habuisse consuetudinem cum matre Agrippina, sed cum alia huic simili, ad quam alludens, dicebat se cum matre consuetudinem habere. De matris morte Dion copiosè, & Sueton.*

[15] *Ita Nicephorus lib. 2. c. 36. Chrysostomus lib. 1 aduersus vituperatores vitæ monasticæ. Res gestas Petri cum Simone Mago conscripsit Linus Tuscus.* H

[16] *Mores & mortem Senecæ ita describit Dion in Nerone, nescio an verè, & vtraque maximè aliena fuisse à viro philosopho: quum enim Tyrannidem, inquit, improbaret, Tyranni præceptor erat, quúmque insultaret ijs, qui cum principibus versarentur, ipse à palatio non decedebat. Assentatores detestabatur, quum ipse Reginas coleret, & libertos: Diuites reprehendebat is, cuius facultates erant aureorū tricies centena millia: quíque luxum aliorum damnabat, quingentos tripodas habuit de ligno cedrino, pedibus eburneis, similes & pares inter se, in quibus cœnabat. Mortuus denique est, contra quàm philosophum dicebat, animo abiecto, atque imbecillo.*

Anni ab orbe C.

[17] Vespasianus regnat annis [18] X. Iste in disciplina militari strenuus multas prouincias, quas Nero amiserat, bellando Reipub. restituit. Immemor offensarum fuit; conuitia in se dicta leuiter tulit. Huius secundo anno Titus Hierosolymam cepit, atque subuertit: vbi [19] vndecies centena millia Iudæorum fame & gladio perierunt. Sed & præter hos quoque centum millia publicè venundata. 5276

[17] *Ante Vespasianum imperauerunt, Galba, Otho, & Vitellius annum vnum, menses 9. teste Eusebio, qui propterea fortè etiam ab Isidoro omittuntur, & ab Orosio: quod Plutarchus in Galba hos non tam Romani Imperij, quàm comœdiæ cuiuspiam fuisse Imperatores scribat. Ex Dione, Galba imperauit menses 9. dies 13. Otho dies 90. Vitellius annum vnum, diebus decem exceptis: ex Clemente vero Galba menses 7. dies 6. Otho menses 5. diem vnum, Vitellius menses 7. diem vnum.*

[18] *Eusebius, Nicephor. chronicon Græcum, & Cassiodorus annis 9. mens. 11. diebus 22. Epiphanius annis 9. mens. 7. diebus 12. Dion annis 10. diebus sex minus, sic & Zonaras. Orosius nono principatus anno profluuio mortuum scribit. Tertullianus ait annis 11. regnasse. Cedrenus annis 10. diebus 8.*

[19] *Sic Eusebius: Titus Iudæa capta, & Hierosolymis subuersis, sexcenta millia virorum interfecit. Iosephus vero scribit vndecies centena millia fame, & gladio periisse, & alia centum millia captiuorum publicè venundata. hæc Eusebius.*

Titus regnat annis [20] II. Iste in vtraque lingua tanto facundissimus extitit, vt causas Latinè ageret, poëmata, & tragœdias Græcè componeret: tanto autē bellicosissimus fuit, vt in* oppugnatione Hierosolymorum, sub patre militans, *duodecim *propugnatores, duodecim sagittarum confoderet ictibus. Porro in imperio tantæ bonitatis fuit, [21] vt nullum omnino puniret, sed conuictos aduersus se coniurationis dimitteret, atque in eadem familiaritate, qua antea habuerat, retineret. Huius etiam inter omnia fuit illud celebre dictum, [22] perdidisse diem, quo nihil boni fecerat. 5278

*expugnatione.
* Sueton. septem.
*pugnatores, in alio m.s. Verum illa lectio ex Sueton. confirmatur.

[20] *Suetonio & Dioni regnauit annis 2. mensibus totidem, diebus 20. Eusebio annis 2. mens. 8. Eutrop. ann. 2. mens. 8. diebus 20. Nicephoro, Cassiodoro, Bedæ & aliis, annis 2. mens. 2. Epiphanio ann. 2. mens. 2. diebus 2. cum Isidoro Orosius facit lib. 7. Zonaras ponit annos duos sex diebus minus. Cedrenus annos 3.*

[21] *Dion in huius vita: Titus, inquit, non modo Senatorem, quam diu principatum tenuit, nullum interfici iussit, sed nec alius quisquam sub eius imperio morte affectus est. De crimine impietatis nunquam cognouit, neque permisit aliis, vt cognoscerent: Nemo enim, inquit, iniuria me afficere, aut insequi contumelia potest, propterea quod nihil ago, quod reprehendi mereatur. Ea vero quæ falso de me dicuntur, prorsus negligo.*

Anni ab orbe C.

22 *Suetonius memorabilem, inquit, meritóque laudatam vocem dedit: Amici diem perdidi.* A

5294 Domitianus frater Titi regnat annis 23 XVI. Hic post Neronem secundus, superbia execrabilis, 24 Deum se appellari iussit, 25 Christianos persequi paganis instituit. Sub quo Apostolus Ioannes in Pathmos insulam relegatus, Apocalypsim scripsit. Iste multos Senatorum in exilium misit, ac peremit;* cunctos quoque, qui de genere Dauid erant, interfici iussit; vt nullus Iudæorum, ex regali superesset origine.

* Euseb. chron. Orosius lib. 7.

23 *Eusebius annis 15. mensibus 5. sic Epiphanius, Cassiodorus, & Niceph. Suetonius simpliciter decimoquinto imperij anno mortuum asserit, sicut Orosius. Dion Nicæus, Regnauit, inquit, annis 15. diebus 5. Zonaras ann. 15. mensibus 11.* B

24 *Eusebius: Primus Domitianus Dominum se, & Deum appellari iussit. Idem Dion, Suetonius, Pari, inquit, arrogantia, cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cœpit: Dominus, & Deus noster sic iubet: Vnde institutum posthac, vt ne scripto quidem, ac sermone cuiusquam, appellaretur aliter.*

25 *Hæc fuit secunda Ecclesiæ persequutio; prima enim fuit sub Nerone. de qua Eusebius lib. 3. historiæ eccles. cap. 13. & August. lib. 18. c. 52. de ciuit. Dei, & Paulus Orosius lib. 7. & Alex. Monachus libello* εἰς εὕρεσιν τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ, *qui in bibliotheca mea est nondum editus.*

5295 Nerua regnat anno 26 I. Vir imperio moderatus, æqualem se & 27 communem omnibus præbuit. Huius* tempore Ioannes Apostolus ab exilio Ephesum* rediit, atque efflagitatus ab Asiæ Episcopis, euangelium nouissimus edidit. C

* temporibus.
* redit.

26 *Eusebius anno vno, mensibus 4. Sic Nicephorus, Cassiodorus, Epiphanius, Clemens, & Zonaras. Dion, Eutropius, Beda, Ado, & alij 9. dies adiiciunt.*

27 *Mores huius eleganter Xiphilinus ex Dione depingit: statuas, inquit, aureas, aut argenteas sibi fieri vetuit, bonáque quæcunque adhuc inuenta sunt in palatio, restituit iis, quibus ea Domitianus, per iniuriam ademerat. Ciuibus Romanis, qui in summa forent egestate, agrum dedit, ad aureorum sexcenta millia; eius agri emptione, diuisionéque quibusdam viris Senatorij ordinis imperata. Quúmque egeret pecunia, magnum numerum vestium, multáque vasa argentea, atque aurea, & reliquam supellectilem, non modo de priuatis suis, sed etiam de principalibus rebus, multa etiam prædia, multásque domos, atque in summa omnia, præterea, quæ necessaria erant, vendidit. Neque verò in pretiis harum rerum sordidus, sed in hoc ipso benignus erga multos & liberalis fuit. Hæc Dion, qui & alia adiungit quæ summam huius viri moderationem arguunt.* D

5314 Traianus regnat annis 28 XIX. Iste mirabili virtute Romanum imperium, vsque in orientem, longè latéque* produxit. 29 Babyloniam, & Arabiam cepit, & vsque ad Indiæ fines, post Alexandrum, accessit, 30 liberalis cunctis atque tranquillus. Cuius inter alia dicta illud fertur egregium, vt dum* interrogaretur, quod nimium circa omnes communis esset, respondit, talem se Imperatorem esse priuatis, qualem sibi Imperatorem priuatus optasset. Simon Cleophas, Hierosolymorũ Episcopus, huius tempore crucifigitur, & requiescit Ioannes Apostolus.

Anni ab orbe C.
* reduxit.
* F. argueretur.

28 *Sic Epiphanius, chronicon Græcum, Orosius, cum aliis. Eusebius ann. 19. mens. 6. Vt Nicephorus, & Zonaras, Clemens Strom. ann. 19. mens. 7. diebus 15. A Dione, Eutropio, Beda, Cedreno, & Adone ponuntur anni 19. mens. 6. dies 15. Vt & à Cassiodoro.*

29 *In alio m. s. erat, Asiam, Babyloniam, & Arabiam cepit. Eusebius ita: Traianus, victo Rege Decebalo, Daciam fecit prouinciam. Heberos, Sauromatas, Asraenos (lege Adiabenos) Arabes, Bosphoranos, Colchos in fidem accepit, Seleuciam & Ctesiphontem & Babylonem occupauit. Quod autem pro Asraenos Adiabenos legam, facit Dion apud Xiphilinum, qui ait hunc Adiabenem omnem, quæ pars Assyriæ ad Ninum pertinuit, in potestatem suam redegisse. Fuit autem Traianus, vt est apud Xiphilinum, à Nerua Cæsar & Imperator factus; quum tamen ipsi propinqui non deessent. Neque enim ille coniunctionem sanguinis anteposuit publicæ vtilitati: neq; rursus eum deterruit quod Traianus homo Hispanus, nec Italus erat, nec Italicus, quódque ante eum nemo alterius nationis Imperium Romanorum obtinuisset, de Traiano præter alios ex antiquis scripsere, Dion, Sextus Aurelius, Eutropius, Sextus Rufus, Ammianus Marcellinus lib. 14. Plinius in Panegyrico, & lib. 1. epistolarum.*

30 *Postquam (inquit Dion) Romam venit, multa fecit ad emendandum, corrigendúmque statum Reipubl. atque in gratiam bonorum, quorum in primis curam gessit: nam ciuitatibus Italiæ multa largitus est, ad educationem liberorum, in quos magna beneficia cõtulit. Et mox: Traianus, inquit, nulli inuidebat, perdebátque neminem: bonos omnes ornabat honoribus, & dignitatibus augebat; ex quo fiebat, vt neque timeret quenquam, nec haberet odio. Nullam fidem habebat calumniatoribus, nulla ira tenebatur, abstinebat ab aliena pecunia, non minus quàm ab iniquis cædibus, magnos sumptus fecit, belli pacísque temporibus multa eáque apprimè necessaria ædificauit. Lege apud eundem plura, quæ huius viri mores vitámque commendant.*

31 Adrianus regnat annis 32 XXI. Iste Traiani gloriæ inuidens, prouincias Orientis Persis reddidit, & Euphratem * fluuium finem Imperij Romani posuit. Idem quoque Iudæos secundo effectos rebelles subiugat, vrbémque Hierosolymam restaurat, eámque ex suo nomine 33 Æliã vocat. Per idẽ tempus 5335

* flumen.

Anni ab orbe C.

Aquila Ponticus, Interpres secundus post septuaginta, oritur: Et [34] Basilides hæresiarcha agnoscitur. E

[31] *De hoc ita Spartianus: Origo Imperatoris Adriani vetustior à Picentibus, posterior ab Hispaniensibus. Siquidem Adria ortos maiores suos, apud Italicam Scipionum temporibus resedisse, in libris vitæ suæ Adrianus ipse commemorat. Adriano pater Aelius Adrianus, cognomento Afer, fuit consobrinus Traiani Imperatoris, mater Domitia Paulina Gadibus orta. Dion, quod erat municeps Traiani dicit.*

[32] *Sic Eusebius, Orosius, Nicephorus, alij. Dion, & Zonaras ann. 20. mens. 9. Eutropius ann. 21. mens. 10. dieb. 20. & ita Cassiodorus, nisi quod diem aufert. Libellus de vitis Imperatorum ann. 21. mens. 11. vt Spartianus, Cedrenus ann. 24.*

[33] *Dion Aeliam, inquit, Capitolinam appellauit, & Coloniam deduxit: & vbi templum Dei fuerat, alterum Ioui ædificari curauit, Iudæis grauiter ferentibus; quod externæ gentes in sua vrbe habitarent, sacráque peregrina in ea fierent.* F

[34] *De Basilide hæretico Euseb. lib. 4. histor. Eccles. c. 7. & Irenæus lib. 1. c. 27. Augustin. de hæresibus. Nicephorus diuersis in locis.*

5357 Antoninus Pius regnat annis [35] XXII. * Iste propter clementiam tale cognomentum accepit, quia in omni regno Romano, cautionibus incensis, cunctorum debita relaxauit: vnde & pater patriæ appellatus est. Iste primus imperium * Romani orbis, cum Antonino Iuniore, æquata potestate, diuisit. Eo regnante [36] Valentinus, & Marcion, hæresiarchæ produntur, atque Galenus medicus, Pergamo genitus, Romæ clarus habetur. G

* Iste ob hoc tale cogno. &c. Vide Orosium lib. 7. c.9.

* Romanę vrbis.

[35] *Sic Epiphanius. Eusebius vero ann. 23. mens. 3. Orosius & ex eo Ado Vienensis annis 20. & non plenis tribus imperasse tradunt. Eutropius 23. integros agnoscit, vt chronicon Græcum. Nicephorus 22. tantum mens. 3. Libellus de vitis Imperatorum nuper sub Aurelij Victoris nomine Antuerpiæ editus 20. dumtaxat agnoscit, cōtra Xiphilinus ex Dione 24. & cum eo Cedrenus.*

[36] *Fortè legendum ex Eusebio, & Paulo Orosio lib. 7. c. 9. Valentinus & Cerdo magister Marcionis. Quamuis constat ex eodem Eusebio lib. 4. histor. eccles. c. 10. Marcionem & Cerdonem, eodem tempore Romæ peruersa sua dogmata disseminasse.* H

5375 [37] Antoninus * minor regnat annis XVIII. Hic ad Parthos profectus, Seleuciam Assyriæ vrbem, cum quadringentis millibus hominum cepit: de Parthis & Persis triumphauit. Eo regnante * Montanus Cataphrygarū auctor, & Tatianus, à quo hæresis [38] Encratitarum, exorti sunt.

* Iunior.

* Vide Eusebium l. 4. ca. 27. hist. eccl. & li. 5. c. 15. & 17.

[37] *Hic cognomento Philosophus fuit vir bonus, vt ait Dion, quippe in quo nihil ficti, simulatíque inesset. Hunc Orosius annis 14. tantum imperasse ponit. Euseb. Beda, & Ado an. 19. mens. 1. Niceph. an. 19. mens. 2. Zonaras an. 19. dieb. 11. Cedrenus 19. dies omittit.*

[38] *De hac hæresi vide Eusebium lib. 4. c. 27. histor. Eccles. & Irenæum lib. 1. aduersus hæreses. c. 9. dicunturque Encratitæ, quasi continentes, postea Seueriani à Seuero Tatiani successore appellati. De quibus vide præterea Nicephorum lib. 4. eccles. histor. cap. 4. & cap. 11.*

5388 Commodus regnat annis [39] XIII. Iste luxuriæ multæ fuit. Sub hoc * Theodotion Ephesius, interpres tertius apparuit, atque Irenæus Episcopus Lugdunensis, doctrina habetur insignis.

* Theodotion Ephesius, & Aquila Ponticus, vterque Iudęus proselita. Euseb. hist. eccles. lib. 3. c. 8.

[39] *Sic Eusebius, Orosius, Herodianus, Beda, Nicephorus, alij. Eutropius verò ann. 12. mens. 8. Dion ann. 12. mens. 9. dieb. 14. vt Clemens & Zonaras, Cedrenus 14. dies omittit.*

Ælius Pertinax regnat anno [40] I. [41] Hic, supplicante Senatu, vt vxorem Augustam, & filium Cæsarem faceret, renuens, ait sufficere sibi debere, quid ipse imperaret inuitus. 5389

[40] *Eusebius, Epiphanius, Nicephorus & alij 6. tantum menses ponunt. Eutropius 81. dies, Dion 57. vt etiam Zonaras, & Cedrenus.*

[41] *Ita Eusebius, sed aliter Capitolinus: Pertinax, inquit, neque vxoris Augustæ appellationem recepit, & de filio dixit quum meruerit.*

[42] Seuerus Pertinax regnat annis [43] XVIII. Iste multa bella feliciter gessit: Parthos vicit, Arabiam obtinuit, [44] Britanniam bellando recepit, litterarum & Philosophiæ scientiam habuit. Huius tempore [45] Symmachus, interpres quartus, agnoscitur. * Narcissus Hierosolymorum Episcopus virtutibus plurimis celebratur: Tertullianus Afer in Ecclesia * illustris habetur: Origenes Alexandriæ studiis eruditur. 5407

* Euseb. li. 6. c. 13. eccl. hist. De Origene, c. 2. eodem lib.

* Insignis habetur.

[42] *Ante Seuerum Pertinacem, ponendus erat Didius Saluius Iulianus, qui vt tradit Dion, imperauit dies 66. seu, vt Eutropius, & Orosius, mens. 7.*

[43] *Sic Euseb. Epiphanius, Nicephorus, aliíque penè omnes. Eutropius ann. 18. mens. 10. Dion ann. 17. mens. 8. diebus 3. Zonaras in Dione annos legit 16. in diebus & mensibus ei alioqui par. Cedren. ann. 17. mens. 8.*

[44] *Tempore Titi Cn. Iulius Agrippa primus Romanorum Britanniam circunfusam vndique mari cognouit. Dion in Tito.*

[45] *De Symmacho Eusebius lib. 6. eccles. histor. c. 13. vbi de Narcisso, & Origene celebris fit mentio.*

Antoninus [46] Caracalla, Seueri filius, regnat annis [47] VII. Hic impatiens libidinis fuit: Nouercam suam vxorē duxit. Nihil memorabile gessit. Huius tempore in Hierico quinta editio diuinarum scripturarum inuenta est; cuius auctor non apparet. 5414

[46] *Antoninus Caracallus dictus, vt scribit Dion, quod proprium genus indumenti excogitauit in modum penulæ. Id barbarum discissúmque, & consutum erat ex multis partibus, eóq; indutus erat semper, ex quo Ca-*

Anni ab orbe C.

racallus cognominatus est: iussítque militibus, vt se eodem genere vestis induerent, vide Eutrop. & alios. Nouerca eius appellabatur Iulia, ex Eusebio & Dione, & aliis.

47 *Sic Epiphanius, Nicephorus, & alij. Spartianus & Cedrenus ann. 6. vt & Eusebius, cum Eutropio. Orosius in imperio mansisse ait annis non plenis 7. Dion 6. mens. 2. diebus aliquot.*

5415. Macrinus regnat anno 48 I. Hic cum filio regnans, nihil memorabile temporis breuitate gesserunt. Nam post annum vnum, seditione militari, pariter 49 interfecti sunt.

48 *Ita Eusebius, Niceph. Orosius, alij. Dion & Zonaras anno I. mense 2. tribus diebus exceptis, Eutropius ann. 1. mens. 2. pessimè Cedrenus ann. 8.*

49 *Eusebius chronico: Macrinus occiditur in Archelaide: Herodianus in Chalcedone Betyniæ vrbe. Verum Dion de eius morte sic habet: Chalcedonem nauigauit, ibíque remansit: eò venere milites missi à Pseudantonino, à quibus comprehensus perductus est in Cappadociã: vbi postquam intellexit filium suum captum esse, deiecit se ex vehiculo (nec enim vinctus erat) fregitque humerum: nec ita multo post occisus est.*

5419. *Aurelius Antoninus regnat annis 50 IV. Hic dum obscœnissimè viueret, & ipse 51 tumultu militari* interemptus est. Cuius temporibus sexta editio inuenta est Nicopoli: Sabellius hæresiarcha oritur.

* Hic Pseudãtoninus, Heliogabalus, Sardanapalus dictus & postea Tiberinus.
* peremptus

50 *Ita Eusebius, Nicephorus, Orosius, alij: Eutropius ann. 2. mens. 8. Dion ann. 3. mens. 9. diebus 4. Herodianus ann. 6. Zonaras & Cedre. ann. 3 mens. 9. dieb. 4*

51 *Eusebius chronico: Antoninus Romæ occiditur tumultu militari cum matre Semasyra, Semiamira, Lampridius, Soemida, Herodianus, Semea, Eutropius.*

5432. Alexander regnat annis 52 XIII. Hic 53 Persas gloriosissimè vicit: ciuib. fauorabilis fuit. Huius temporibus Origenes Alexãdriæ claruit, & Romæ Vlpianus insignis Iurisperitus.

52 *Sic plerique omnes. Vnus Herodianus annos 14. Eutropius ann. 13. dies 8. Cedrenus ann. 13. mens. 8. Zonaras 10. tantum annos habet.*

53 *Euseb. in chron. Alexander Xerxem Regem Persarum gloriosissimè vicit, vbi ex Lampridio & Herodiano Artaxerxem videtur legendum, sicut & in Orosio & Casiodoro.*

5435. Maximinus regnat annis 54 III. Iste primus ex militari 55 corpore, absque decreto Senatus, Imperator efficitur, & Christianos 56 persequitur.

54 *Sic Eusebius, Niceph. chronicum Græcum, & alij. Eutropius an. 3. & diebus aliquot. Zonaras & Cedrenus, nescio quomodo, ann. 6.*

55 *In alio erat, militari cohorte, verum censui legendum ex militari corpore authoritate Eusebij, sic enim inquit, primus ex corpore militari & aliorum codicum.*

A

56 *De hac persecutione præter alios scribit Aymon lib. 6. c. 7. & Alexan. Monachus περὶ εὑρέσεως σταυροῦ.*

Gordianus regnat annis 57 VI. Hic rebellantes Parthos, & Persas afflixit. Rediens victor de Persis, fraude suorum interiit. Huius temporib. 58 Zepherinus, testimonio Spiritussancti in specie columbæ super caput eius descendentis, Romæ episcopus ordinatur. 5441.

57 *Ita Eusebius, Niceph. Paulus Eutropij interpolator, Orosius atque alij omnes.*

58 *In alio m. s. est Flauianus, verum id lego Zepherino accidisse apud Eusebium lib. eccles. histor. c. 21. & apud Nicepho. lib. 5. c. 26. Idem etiam Fabiano euenisse refert Aymon lib. 6. cap. 10. In m. s. etiã vbi Flauianus legitur post dictionem ordinatur, adiicitur: licet quidã hoc verius de Zepherino adfirment.*

B

Philippus regnat annis 59 VII. Iste primus inter Imperatores credidit Christo. Huius etiam primo anno millesimus annus Romanæ vrbis fuisse docetur expletus. 5448.

59 *Sic Eusebius, Nicephorus, Orosius, Cedrenus, alíique penè omnes. Zonaras à quibusdam traditum ait annos 5. imperasse, à nonnullis 6. & totidem menses.*

Decius regnat anno 60 I. Huius temporibus S. Antonius monachus in Ægypto docetur exortus: à quo primum monasteria condita sunt. 5449.

60 *Sic chronicon Græcum m. s. Eusebius verò, Nicephorus, Ado, & alij annum vnum ponunt, & 3. menses. Eutropius ipsum cum filio imperasse tradit biennio: Orosius triennio: Casiodorus biennio mensibus 4.*

C

Gallus & Volutianus eius filius regnant annis 61 II. 62 Nouatus, Cypriani Episc. Presbyter, Romam veniens, Nouatianam hæresim condidit. 5451.

61 *Beda ac ceteri ferè omnes 4. menses adiiciunt. Nam quod in Nicephoro leguntur imperasse vno dumtaxat anno, & mensibus 4. sine mendo non puto, vt liquet ex enumeratione Consulum, apud Casiodorum.*

62 *De Nouato hæretico scribit Eusebius lib. 6. eccles. histor. cap. 33. & Pacianus epistola tertia ad Symphor. & Socrates lib. 4. c. 23. qui in concilio Romano condemnatur vt constat ex Eusebio lib. 6. c. 39. Theod. lib. 3. Cypria. lib. 2. epist. 1. & lib. 4. epist. 2.*

D

Valerianus cum Gallieno regnant annis *XV. Cyprianus primũ Rhetor, deinde Episcopus martyrio coronatur. Gotthi quoque Grçciam, Macedoniam, Asiam, Pontúmque depopulantur. Valerianus Christianis persecutionem mouens, à Rege Persarum Sapore captus, ibi in dedecore vitæ consenuit. 5466. * Niceph. 12.

Claudius regnat annis 63 II. Iste Gothos Illyricum, Macedoniámque vastantes superat. 64 Paulus Samosatenus, hæresiarcha agnoscitur. 5468.

63 *Sic & in Eusebio scribendum, testis est Zonaras, in Claudio, pro quo nunc legitur anno I. mens. 9. vt in Niceph. Eutropius intra bienniũ morbo periisse ait.*

Anni ab orbe C.

64 *De Paulo Samosateno, vide Euseb. lib. 7. histor. eccles. c. 25. Epiphan. hæres. 9. & in concilio Antiocheno conuictus est. Aymon lib. 7. c. 7. & 10. Niceph. lib. 6. c. 26. & 29.*

5474. Aurelianus regnat annis [65] VI. Iste Romanorum imperiũ bellando penè ad fines priores perduxit, [66] qui persequutionem aduersus
* &, nec mora. Christianos efficiens, fulmine corripitur, * & sine mora occiditur.

65 *Ita Cedrenus: verum Eusebius, Nicephorus, Orosius, Eutropius, & Zonaras imperio sex annos potitum tradant, paucis mensibus exceptis.*

66 *Eusebius in chronico sic habet, Aurelianus cum aduersus nos persecutionem mouisset fulmen iuxta eum, comitésque eius ruit, ac non multò post inter Constantinopolim, & Heracleam in Cænophorio viæ veteris occiditur. Flauius Vopiscus ita: cum iter faceret apud Cænophorium mansionem, quæ est inter Heracleam & Byzantium, malitia Notarij interemptus est. Vide præterea de eius morte Euseb. lib. 7. eccles. histo. cap. 26. Aymon lib. 7. cap. 2. Niceph. lib. 6. cap. 19. Ado, Beda, & reliqui omnes à suis interiisse scribunt.*

5475. Tacitus regnat anno [67] I. Huius vitæ breuitas, gestorum nihil dignum, historia prænotat.

67 *Ab aliis sex menses ei assignantur, à Cedreno anni 2.*

5481. Probus regnat annis [68] VI. Iste militia strenuus, & ciuilitate præclarus, Gallias à barba-
* præoccupatas. ris * occupatas bellando Romanis restituit. Huius tempore [69] Manichæorum hæresis orta est.

68 *Menses 4. Eusebius, Niceph. Eutropius, Orosius, aliíque adiiciunt. Zonaras non integris sex annis imperasse scribit.*

69 *De hæresi Manichæorum à Mane Persa exorta scribit Eusebius, lib. 7. eccles. histor. c. 25. Hilarius de Trinitate, lib. 6. Cyrillus catechef. 6. Epiphan. hær. 66.*

5483. Carus cum filiis Carino & Numeriano re-
* Sic Euse. chron. Niceph. Orosius, Vopiscus. gnat annis * II. Carus postquam de Persis triumphauit, victor circa Tigridẽ castra ponens, ictu [70] fulminis concidit.

70 *Eusebius chronico ita habet: Carinus prælio victus apud Murgum occiditur: Vopiscus apud Murtium.*

5503. Diocletianus & Maximianus regnauerunt annis [71] XX. Diocletianus, diuinis libris adu-
* anno Domini 288. Ado. stis, Christianos toto orbe * persequitur. * Iste
* Euseb. chron. primus gemmas vestibus, calceamentísque inseri iussit; dum sola purpura retrò principes vterentur. Hi autem Imperatores varia bella gesserũt. Persis victis, recepta Mesopotamia. Qui postea, pariter fastigio imperij relicto, priuati vixerunt.

71 *Sic Eusebius, Niceph. Orosius, alij. Cedrenus 22. Aurelius Victor 25. non sine mendo, vt liquet ex supputatione Consulum, in Cassiodoro.*

5505. Galerius regnat annis [72] 2. Huius imperij
E breuitas nihil dignum historiæ contulit.

72 *Eusebius chronico. Galerius inquit, Biennio Augustus imperium tenuit, mox cum alio annis sex.*

Constantinus regnat annis [73] XXX. Hic Per- 5535.
sis bellum parauit; ad cuius aduentum adeò trepidauerunt, vt supplices occurrerent, promittentes imperata perficere. [74] Christianus quoque effectus licentiam dedit Christianis liberè congregari, & in honorem Christi ba- * Huius.
silicas construi. * His temporibus hæresis Arriana exoritur. Nicæum quoque concilium à Constantino, ad condemnationem Arrij cõgregatur. Tunc & Donatistarum schisma oboritur. Peridem tempus [75] crux Christi, ab Helena, Constantini matre, Hierosolymis re-
F perta est. Constantinus autem, in extremo vitæ suæ, ab Eusebio Nicomediensi Episcopo baptizatus, in Arrianum dogma conuertitur. Heu, prô dolor, [76] * bono vsus principio, & * bonus principio, & fine malus.
fine malo.

73 *Eusebius, Beda, & Ado 10. menses addunt. Nicephorus 31. annos habet. Chronicon Græcum m. s. 30. ann. & mensem 1. Ex Aurelio Victore colliguntur anni 32. Cedrenus trigesimo tertio imperij anno mortuũ scribit. Aurelius etiam Victor ponit post Galerium alios duos Galerios, Armentarium, & Galerium Maximinum, & Alexandrum.*

74 *De baptismo Constantini, præter Eusebium, & Zonaram, initio tomi 3. scripsit copiosè Cedrenus, in e-*
G *ius vita. Quod fuerit à Syluestro sanctissimo Romæ Papa baptizatus septimo imperij sui anno, & à lepra liberatus refert Niceph. lib. 7. c. 45. Ambrosius verò de obitu Theodosij, quod in vitæ extremo baptismi gratiam obtinuerit affirmat. Idem testatur Alexander Monachus lib. de inuentione salutiferæ crucis, quem Nicomediæ obiisse ait, hoc opportunè adeptũ, vt in Iordane, quod summopere desiderauerat, baptizaretur; quam sententiam etiam probat Hermes, Socrates, & Theodoretus, vt auctor est Nicephorus lib. 8. c. 54. quibus consentiunt Ruffinus Oros. Cassiodor. & alij.*

75 *An crux, in qua salus nostra, vitæque auctor pependit, habuerit quatuor brachia, & an corpus Domini nostri quatuor fuerit clauis transfixum disputat piè & eleganter Lucas Episcopus Tudensis Hispanus ad-*
H *uersus Albigenses, quem m. s. in bibliotheca habeo. De eius inuentione Alexand. Monachus nondum editus, qui apud me est Græcè m. s.*

76 *Hanc sententiam doctè refellit Cedrenus in compendio histor. in vita Constantini.*

Constantius, & Constans regnauerunt an- 5559.
nis [77] XXIV. Constantius crudelitate morum terribilis, à Persis multa perpessus est. Deinde Arrianus effectus * Catholicos toto orbe per- * Vide Oros. & Adonem.
sequitur. Cuius etiam fauore Arrius fretus, dũ Constantinopolim, ad ecclesiam pergeret, aduersus nostros, de fide dimicaturus, diuertens [78] per forum Constantini, ad necessariã causam, viscera eius repentè, simul cum vita,

Anni ab orbe C. effusa sunt. Per idem tempus Athanasius, & Hilarius doctrina, & confessione fidei celebrantur. Hæresis Anthropomorphitarum in Syria, & Macedonia, & Constantinopoli nascitur. Donatus artis grammaticæ scriptor, ac [79] præceptor Hieronymi, Romæ illustris habetur. Antonius Monachus moritur. [80] Ossa Andreæ, & Lucæ Apostolorum Constantinopolim transferuntur.

[77] *Sic Orosius, Niceph. Cedren. & chronic. Græcum. Hieronymus in suo ad Eusebium, chronico, menses 5. diésque 12. addit. In Adone ponuntur anni 18. mens. 5. dies 14.*

[78] *De morte Arrij Ruffinus li. 10. eccles. histor. cap. 13. & Cedren. cum Epiphan. lib. 2. contra hæres. sic inquit, noctu Arrius ad Sellam progressus, necessarij oneris deponendi gratia, crepuit, quemadmodum & Iudas quondam. Idē Theodoretus lib. 1. eccles. histor. c. 14.*

[79] *Hieronymus Donatum vocat præceptorem suum multis in locis, præsertim in commentariis in Eccle. c. 1. in illud: quid est quod fuit: & in Apologia, aduersus Ruffinum, & scripsisse commentarios in Virgilium ait.*

[80] *Postea Melphin ossa Andreæ Apostoli translata sunt. Caput Pio Secundo Romam allatum, & in basilica D. Petri collocatum.*

5561. Iulianus regnat annis [81] 2. Hic ex clerico Imperator, ac paganus effectus, ad Idolorum cultum conuertitur, ac Christianis martyria intulit: Liberales litteras Christianos docere, vel discere vetuit. Qui etiam, dum in odium Christi, templum Hierosolymis Iudæos reparare permisisset, atque ex omnibus prouinciis Iudæi collecti, noua templi fundamenta iacerent, subito nocte oborto terræmotu, saxa, ab imo fundamentorum excussa, longè latéque sparsa sunt: * Igneus quoque globus ab interiori æde templi egressus, plurimos eorum suo prostrauit incendio. Quo terrore *reliqui pauefacti, Christum confitebantur inuiti. Et ne hoc casu crederent factum, sequenti nocte in vestimentis * cunctorū crucis apparuit signum. Iulianus autem contra Persas procedens, facta congressione, iaculo suscepto, [82] interiit.

* Vide Cedren.
* aliqui.
* eorum.

[81] *Consentit Nicephorus, & chronicon Græcum. Hieronymus à quibusdam anno 1. mens. 7. ab aliis annis 2. mens. 8. regnasse traditum ait. Orosius 1. ponit imperij annum, & mens. 8. Paulus Diaconus tertio imperij anno extinctum asserit.*

[82] *De morte Iuliani variæ sunt opiniones, vt est apud Niceph. lib. 10. c. 24. & Hieronym. in additionibus in chronicon Eusebij, & Zonar. lib. 3. & Cedrenum, & Aymonem de Christianarum rerum memoria lib. 9. Paulus Orosius sic lib. 7. c. 30. Itaque postquàm à Ctesiphonte castra mouit, dolo cuiusdam transfugæ in deserta perductus, cum vi sitis & ardore solis, atque insuper labore arenarum confectus, periret exercitus, Imperator tanto rerum periculo anxius, dum per vasta deserti incautius euagatur, ab obuio quodā ostium equite, conto ictus, interiit.*

Iouianus regnat anno [83] 1. * Qui, dum se ab exercitu Imperatorem * legi conspiceret, séque Christianum affirmans, Paganis præesse non posse adsereret, & nos, inquit omnis exercitus, qui per Iulianum, nomen Christi abiecimus, tecum Christiani esse volumus. Quibus ille auditis imperij sceptra suscepit, firmatáque pace cum Persis, rediit: [84] qui lege protinus data Christianis priuilegia reddidit ac templa idolorū claudi præcepit. 5562.

* hic.
* fieri. De his consule Zonaram, Cedrenum, & Niceph. lib. 10. c. 28.

[83] *Menses 8. Hieronymus, & Orosius 9. Niceph. Cedrenus amplius 15. dies ponunt. Chronicon Græcum mens. 10. dies 15.*

[84] *Cedrenus ait edictum per totum Romanum imperium emisisse, idem Niceph. lib. 10. c. 39. Ammianus Marcellin. Christianæ legis studiosum fuisse asserit.*

Valentinianus, & Valens frater eius, regnant annis [85] XIV. Gothi apud Istrum bifariè, in duobus Fridigerno & Athalarico diuisi sunt Regibus. Sed [86] * Fridigernus Athalaricum Valentis, Arriani Imperatoris auxilio superans, suadente eodem, in huius beneficij gratiam, ex Catholico Arrianus cum omni gente Gothorum effectus, errorem sequutus est ipsius. Tunc quoque [87] Gilfulas Gothorum Episcopus, ad instar Græcarum litterarum. * Gotthis tunc reperit litteras, & vtrumque testamentum linguam in propriā transtulit. [88] Photinus quoque, & [89] Eunomius, atque Apollinaris, hæresiarchæ, eodē tempore agnoscuntur. 5576

* Niceph. li. 11. c. 48.
* Gothicas.

[85] *Sic & chronicon Græcum ἐβασίλευσε, inquit, ῥωμαίων λη ὁ αὐτὸς θειότατος οὐαλεντιανὸς ἔτη ιδ. Niceph. ann. 10. mens. 4. Orosius lib. 7. cap. 32. in imperio mansisse ait annis 11. Cedrenus Valentinianum 11. annis imperasse, Valentem, postea triennio scribit.*

[86] *In alio m. s. erat, sed Fridigernum Alaricus superans: verum corrupte, vt cōstat ex Eutropio in Valēte, qui Athalari cum à Fridigerno, auxilio Valentis victū affirmat.*

[87] *Eutropius lib. 12. in Valente, Vlfias Episcopus Arrianus qui moratus sub Constantio fuerat, & cum Eudoxio & Aëtio Arrianis. Niceph. lib. 11. c. 48. eū vocat Vlphilā. Rodericus Toletanus in sua hist. Gudilā lib. 2. cap. 1. Ado Vlfilam. Sunt qui Gulfiam, & Gulfilam.*

[88] *Concilium Syrminiense aduersus eum congregatur. Niceph. lib. 9. cap. 3. Socrat. lib. 1. c. 29. Sozomenus lib. 4. c. 5. & 6. A Damaso damnatur Nicep. li. 12. c. 17. & 18.*

[89] *Ruffinus lib. 10. cap. 25. August. lib. de hær. c. 54. Hieron. in 4. Oseæ. Aduersus eum scripsit Basilius, & primum Concilium Constantinopolitanum in eū est habitum Damaso P. M. de hæres. Apollinaris est, apud August. hære. 55. & Theodor. lib. 5. c. 10.*

Gratianus, cum fratre Valentiniano, regnat annis [90] VI. Ambrosius, Mediolanensis Episcopus, in Catholicorū dogmate claruit. [91] Pri 5582.

Anni ab orbe C.

scillian. hæresim infandã nominis sui* in Hisp. E inuexit. Martinus, Episcopus Turinorũ Galliæ ciuitatis, multis miraculorũ signis effulsit.

* Ecclesiæ Hispaniæ intentauit.

90 Concordant Orosius, Prosper, Paulus Diaconus, Zonaras, & alij. Ado 7.

91 De Priscilliano vide Aug. lib. de hæres. hæres. 7. & Hieron. ad Ctesiphontem & in catalogo: Leonem Papã ep. 93. Seuerũ Sulpit. lib. 2. eccles. hist. Concil. Tolet. 1. & Bracar. vbi eius errores, & impietas recẽsẽtur.

5590. Valentinianus cum Theodosio regnat annis [92] VIII. * Synodus Constantinopoli. CL. sanctorum patrum colligitur à Theodosio, in qua omnes hæreses condemnantur. Hieronymus presbyter in Bethlehem toto mundo clarus habetur. Priscillianus, accusante * Itacio, à Maximo Tyranno, gladio cæditur. Per idem tẽpus caput Ioannis Baptistæ Constantinopolim est perductũ, & in septimo milliario ciuitatis humatum. Gentium quoque tẽpla, per totum orbem, iubente Theodosio, eodem tempore subuertuntur. Nam adhuc intemerata manebant.

* Fuit hæc aduersus Macedoniũ acta. Vide Bedam lib. de sex ætat.
* Consule Sulpitium Seuerum.

92 In alio exemplari 9. sed 8. scribendum existimo ex supputatione Coss. qui apud Cassiodorum recensentur. Prosper 7. tantum ponit. In etymologiarum m ss. Codd. nunc 6. nunc 7. aliquoties etiam 8. & 9. habentur.

5593. * Theodosius, cum Arcadio & Honorio regnat annis [93] III. Per idem tempus Ioannes Anachorita virtutum miraculis habetur insignis, qui etiam, Theodosio consulente, de [94] Eugenio Tyranno victoriam illi prædixit. G

* Hispanus fuit: ibi enim ortus & nutritus.

93 Conuenit Prosper, & ipse in etymologiis. Eutropius lib. 13 mansitque in imperio annis vndecim, cum iam in Orientis partibus sex annis, Gratiano largiente, & simul imperante regnasset. Idem Paulus Orosius lib. 7. c. 35. Idem Paulus Diaconus lib 13. in princi.

94 De isto Eugenio Grammatico, & litterarum doctore, postea milite, vide Paulum lib 13. in principio. De Ioanne autem Anachorita est insignis mentio apud Ruffinum lib. II. c. 32. & 19. & Prosp. cum Zonara, & Paulo Diacono lib. 13.

5606. Arcadius cum fratre Honorio regnat annis [95]* XIII. Huius tẽporibus Augustinus Episcopus, doctrinæ scientia insignis habetur. Ioannes quoque Constantinopolitanus, & Theophilus Alexãdrinus, illustres Episcopi prædicantur. Per idẽ tẽpus [96] Donatus, Epiri Episcopus, virtutibus insignis est habitus. Qui draconem ingentẽ, expuens in ore eius, peremit, quem octo iuga boum ad locũ incẽdij vix trahere potuerũt: ne aërem putredo eius corrũperet. Per idẽ tempus * corpora sanctorũ, Habacuc, & Micheæ, prophetarũ, diuina reuelatione, prodũtur. Gotthi Italiam deprędãtur. Vvãdali atq; Alani Gallias aggrediũtur.

* XIIII.
*Sozomenus lib. 7. c. 28. & Beda de sex ætat.

95 Ita Prosper, Cassiod. Sigebertus, & Tudens. Niceph. addit mens. 3. Cedren. & chronicon Græcũ 14. annos ponunt, vt in margine ex quodam m. s. annotatum vides Epitome chron. Seueri cognomento Sulpitij, quæ apud me est m s. 12. tantum agnoscit. Paulus Orosius lib. 7. c. 36. post patris excessũ 12. annis regnasse affirmat.

96 Ex Sozomeno li. 7. c. 25. constat sanctum Donatũ Eudreæ, in Epiro, fuisse Episcopum, & Nicephoro lib. 12. c. 45. vbi Eureæ, in Epiro, dicitur Episcopus.

5621. Honorius, cũ Theodosio minore, fratris filio, regnat annis [97] XV. His imperãtibus Gotthi Romã capiunt, * Vvandali quoque & Alani, & Suevi Hispanias occupant. Hac tẽpestate Pelagius, aduersus Christi gratiã erroris sui dogmata prædicat; ad cuius damnationẽ, concilium, apud Carthaginẽ, * CCXIV. Episcoporũ congregatur. Hoc tempore Cyrillus, Alexandriæ Episcopus, insignis est habitus. F

* Vvandali quoque Hispanias, Alani, & Suevi Galleciam occupant.
* August. psalmo 47. Prosper 217 fuisse ait.

97 Ita Cassiod Tudensis, Ado, & ipse in etymologiis. Sigeb. annum vnum detrahit: Prosper vnum adiicit.

5648. Theodosius minor, Arcadij filius, regnat annis [98] XXVII. * Vvandali ab Hispania, ad Africam * transeunt. Ibi catholicam fidẽ Arriana impietate * subuertunt. Per idem tempus Nestorius, Constãtinopolitanus Episcopus, suæ perfidiæ molitur errorem: aduersus quem Ephesina synodus congregata, eius impiũ dogma condemnat. * Hoc etiam tẽpore diabolus, in specie Moysi, Iudæis in Creta apparẽs, dum eos per mare pede sicco, ad terrã repromissionis promittit perducere, plurimis necatis, * reliqui, qui saluati sunt confestim ad Christi gratiam conuertuntur.

* Vvandalorum gen.
* transit.
* subuertit.
* Idem Pollon. & Ado.
* reliqui facti sũt salui & cõfestim &c.

98 Ita Cassiod Paulus Diaconus, Tudensis, & alij. Sigebertus tradit eum vtrique regno solum 3. annis imperasse, posteaque sibi Valentinianũ Placidæ amitæ suæ, ex Constãtio filiũ adsciuisse, cũ eodẽque aliis 24. annis regnasse qui simul collecti nostrũ numerũ explẽt. Prosp. 30. an. ponit. Beda 26. Mart. Polo. 27. vt noster hic.

5654. Martianus regnat annis [99] VI. Cuius initio * Chalcedonense cõcilium geritur: vbi Eutyches, cum Dioscoro Alexandrino Episcopo, condemnantur. Huius autẽ sexto imperij anno, [100] Theodoricus Rex Gotthorũ, cum ingenti exercitu Hispaniam ingreditur.

* Vide Zonaram to. 3. in vita Martiani. & Niceph. lib. 15. c. 2. & Paul. Diacon. lib. 15.

99 Ita Paulus Diac. Sigebertus, Tudens. & alij. Cassiod cum Cedreno 7. Ado Viennen. Martianus inquit, Imperator obiit sexto imperij sui an. 6. mẽs. completo.

100 In alio m. s. Theud. August. & Sigeb. Theod. similiter, Ado Vienn. Roderic. Tolet. li. 2. c. 8. Theudoricus. H

5670. Leo maior, cum Leone minore regnat annis [101] XVI. Alexandria, & Ægyptus synodum Chalcedonensem detrectãs, errore Dioscori hæretici languens, immundo repleta spiritu, canina rabie latrat. Per idem tempus apparuit hæresis Acephalorum, Chalcedonense concilium impugnantiũ, qui ideo [102] Acephali, id est, sine capite nominantur, quia quis primus eam hæresim introduxerit, non inuenitur: Cuius hæresis peste plurimi hactenus Orientalium languent.

Anni ab orbe C

101 *Ita Nicephorus, Caßiodorus, Paul. Diacon. Sigebertus, Palmerus, & alij. Beda cum Cedreno 17. Zonaras 18.* A

102 *Nicephorus lib. 18. c. 45. Ducem huius hæresis facit Seuerum Antiochenum, & subdit Acephalos ob eam causam sic dictos, quod sub Episcopis non essent.*

5687. Zenon regnat annis 103 XVII. Ab isto Acephalorũ hæresis defenditur, & decreta Chalcedonensis * concilij abdicantur. Iste 104 Zenon Leonem Augustum filium suum interficere quærens, pro eo mater eius alium figura similem obtulit, ipsúmque Leonem occultè clericum fecit, qui in Clericatu vsque ad Iustiniani tempora vixit. Per 105 idem tempus, corpus Barnabæ Apostoli, & Euangelium Matthæi, eius stylo scriptum, ipso reuelante, repertum est. B

* Synodi.

103 *Ita Nicepho. Caßiod. Ado, & alij. In Sigeberti chronico scribitur 19. annis regnasse, sunt qui dicant an. 17. mens. 6. Consule chronicon Mercatoris & Onuphrij fastos. Cum Isidoro faciunt Græci nostri annales* ἐβασίλευσε Ζήνων αὔγουστος ἔτη ιζ.

104 *Gotfridius in Pantheo, historicus non indiligens, Conradi III. à sacris scriniis præfectus chron. part. 16. versibus id extulit:*

Zeno pater patriæ regna paterna tenet.
Inclytus eius erat Leo filius, vnicus hæres,
Militia validus, prælia sæpe gerens.
Ille necem quæsisse patris falso reputatur.
Zeno pater, cui dicta patet, iubet vt moriatur.
Mater ab oppositis obuiat arte satis, &c. C

105 *Cedrenus. eo, inquit, tempore reliquiæ B. Apostoli Barnabæ inuentæ sunt. In Cypro iacebat cadauer id, sub arbore ceraso, euangelium, quod S. Matthæus composuerat, in pectore gerens, manu Barnabæ scriptum.*

5714. Anastasius regnat annis 106 XXVII. Iste Acephalorũ errorem vindicans, Episcopos Chalcedonensis synodi defensores exilio damnat: euangelia quoque, tãquam ab idiotis Euangelistis composita, reprehendit, atque emendat.* Eo tempore Fulgentius Episcopus in confessione Dei, & scientia* claruit. Trasemundus Vvandalorum Rex, in Africa catholicas ecclesias claudit, & * CXX. Episcopos in Sardiniam mittit, contra catholicos saeuit. Per idem tempus apud Carthaginem Olympus quidam Arrianus, in balneis sanctam Trinitatem blasphemans, tribus* igneis iaculis, Angelo immittente, visibiliter est cõbustus. 107 Barbas quoque quidam Arrianus Episcopus, dum contra regulam fidei quendam baptizans dixisset: baptizat te Barbas, in nomine patris, per filium, in spiritu sancto, statim aqua fontis illius, quæ fuerat ad baptizandum deportata, nusquam * apparuit. Quod aspiciens qui baptizandus erat, confestim ad catholicam ecclesiam abiit, & iuxta morem euangelicæ fidei, baptismum Christi suscepit. D

* Paulus Diac. lib. 15
* floruit.
* Paulus & Ado.
* ignitis.
* comparuit.

106 *Sic ipse in etymologiis, Tudensis, & Ado cum Paulo Diacono. Nicephorus vero, & Cedrenus mens. 4. addunt: Zonaras 3. Euagrius lib. hist. 3. c. 44. imperij anno vigesimo septimo, mensibus, & diebus 3. additis, excessisse tradit. Consule Onuphrium. Godefredus anno imperij 28. fulmine ictum interisse scribit. Pomponius Lætus ponit ann. 24. mens. 2. dies 29.*

Anni ab orbe C.

107 *Legendum, contra omnium exemplarium scripturam, historiæ veritate cogente, Barbam quoque quidam Arrianus Episcopus, dum contra regulam fidei baptizans, dixisset: baptizo te Barba, &c. Ex Paulo Diacono lib. 15. Ceterum, inquit, Deuterius Episcopus Arrianorum Byzantij baptizans quendam virum Barbam nomine, cum contra regulam fidei, &c. & Cedreno.*

Iustinus maior regnat annis 108 IX. Iste synodi Chalcedonensis amator, Acephalorum hæresim abdicat. Huius tempore, post Trasemundum* Childericus, ex Valentiniani Imperatoris 109 * captiua filia genitus, in Vvandalis regnum suscepit: qui sacramento à Trasemundo astrictus, ne catholicis in regno suo faueret, antequam regnum susciperet, Episcopos ab exilio reuerti iussit, eísque proprias ecclesias reformare præcepit. 5723.

* Hilderic.
* vide. Ado. Paul. & Tudens.

108 *Sic Beda, Cedrenus, chronicon Græcum, Palmerius, & alij. Nicephorus 3. menses adiungit. Zonaras 20. dies, Marcellinus, Theodorus Lector, & Euagrius lib. 4. histor. c. 9. ann. 9. dies 23. Sigebertus ann. 10. Paulus Diaconus 11.* 109 *Ex Eudoxia Valentiniani Principis filia, quæ Trasemundo nupsit, ex quo Childericum suscepit.*

Iustinianus regnat annis 110 XXXIX. Iste Acephalorum hæresim suscipiens, omnes in regno suo Episcopos 111 tria Chalcedonensis concilij capitula damnare compellit. In Alexandria * Theodosiana, & Gaiana, hæreses oriuntur. In Hispaniam, per Athanaildum Tyrannum, Romanus miles ingreditur. Belisarius Patricius mirabiliter de Persis triumphauit. Qui deinde à Iustiniano in Africam missus, Vvandalorum gentem deleuit. In Italia quoque * Tottila Ostrogotthorum Rex, à 112 Narse Romano Patricio superatur. Per idem tempus corpus sancti Antonij monachi diuina reuelatione repertum Alexandriã perducitur, & in ecclesia S. Ioannis Baptistæ humatur. 5762.

* A Theodosio Alexandrino episcopo. Niceph. li. 29. c. 18. De Gaiana hæresi vide Niceph. li. 13. c. 5.
* Attila.

110 *Conuenit Tudensis, Ado, & ipse in etymologiis. Sigebertus 38. tantum habet annos: quibus Nicephorus dies 7. adiungit. Zonaras, & Cedrenus ann. 38. mens. 7. dies 13. Paulus Diaconus 38. ann. men. & dies omittit lib. 16.*

111 *Isidorus de viris illustribus in Iustiniano: De synodo Chalcedonensi tria capitula damnare contendit, id est, Theodori numeros, Vastini Episcopi dicta, & rescripta Theodoreti.*

Anni ab orbe C.

112 *Narses Eunuchus, Cubicularius Iustiniani, Exarchus Italiæ factus. Paulus lib. 16. & Ado.*

5773. Iustinus minor regnat annis [113] XI. Hic ea, quæ aduersus Chalcedonensem synodum fuerant edita, destruxit, & [114] Symbolum CL. Patrum, sacrificij tempore, concinẽdum populo præcepit: Armenij tunc primum fidem Christi suscipiunt. Gepidæ extinguuntur à Longobardis. Peridem tempus * Martinus, Bracarensis episcopus, apud Gallecia͂ prudẽtia, & doctrina catholicæ fidei, clarus habetur. Narses Patricius, postquam sub Iustiniano Augusto, Totilam Gotthorum Regem in Italia superauit, Sophiæ Augustæ Iustini coniugis minis perterritus, Longobardos à Panoniis inuitauit, eósque in Italiam introduxit. Hac tẽpestate * Leuegildus Rex Gotthorum, quasdam Hispaniæ regiones sibi rebelles, in potestatem sui regni, superando redegit.

* De Martino Duniẽ. Isid. de viris illustr.

* Leouegildus.

113 *Iustinus minor Sigeberto 12. annis imperauit. Nicephoro 12. ann. mens. 2. dieb. 20 Zon. & Ced. ann. 13.*

114 *Tempore Iustini sub Vigilio Papa congregatum est concilium Constantinopolitanum: verum non intelligitur, nisi de prima synodo Constantinopolitana 150. Patrum sub Theodosio seniore celebrata, in qua Symboli forma data est, quam tota Græcorum & Latinorum prædicat confeßio in ecclesiis. Vide de hac re Valafridum, de rebus eccles. c. 22. & concil. Tolet. 4.*

5780. Tiberius regnat annis [115] VII. Longobardi, pulsis Romanis, Italiam adeunt: Gotthi, per Ermenegildum Leuegildi Regis filium, bifariè diuisi, mutua cæde vastantur.

115 *Conuenit Beda, Ado, & ipse in etymologiis, Cedrenus, & annales Græci ann. 4. Zonaras ann. 4. mens. 10. dies 8. Niceph. ann. 5. Sigibert. & Tuden. ann. 6. De varietate annorum Tyberij, Contius in notis, ad Nicephori chronologiam differit.*

5801. Mauricius regnat annis [116] XXI. Sueui à Leuegildo Rege obtenti Gotthis subiiciuntur: *iidem quoque Gotthi, Recaredo religiosissimo principe prouocante, ad fidem catholicam conuertuntur.* Abares aduersus Romanos dimicantes auro, magis quàm ferro pelluntur. (Ab Hunnis Thracia occupatur.) Hoc tempore [117] Leander Episcopus in Hispaniis ad gentis Gotthorum conuersionem doctrina fidei & scientiarum claruit.

* Cõstat id ex 3. concilio Tolet.

* Auares in Paul. Diac.

() desũt hęc in vno m. s. neque Ado aut Tudẽs. ea agnoscũt

116 *Concordat Sigebertus, Ado & Beda Niceph. an. 20. men. 4. Cedren. ann. 20. men 3. dieb. 2. Palmerius ann. 20. sic Zonaras, & ipse Niceph. eccles. histor. similiter Pomponius Lætus.*

117 *Leandri vitam describit D. Isidorus libello de viris illustribus.*

5809. Phocas regnat annis [118] VIII. Iste seditione militari Imperator effectus, Mauricium Augustum & multos nobilium interfecit. Huius tempore [119] Prasini, & Veneti per Orientem & Ægyptum ciuile bellum faciunt, ac sese mutua cæde prosternunt. Prælia quoque Persarum grauissima aduersus Rempub. excitantur: à quibus Romani fortiter debellati, prouincias plurimas, vsque ad Eufratem fluuium, & ipsam, vt dicunt, Hierosolymam amiserunt.

118 *Sic Niceph. Zonaras, Cedrenus, Ado, Tudens. & alij. Onuphrius ann. 8. mens. 4 dieb. 9.*

119 *Antiquis quatuor aurigantium, teste Caßiodoto, factiones à colore nominatæ fuêre, Veneta, Prasina, Alba rosea, quib⁹, vt scribit Suetonius, duas alias addidit Domitianus alteram aurati, alteram purpurei panni. Igitur id genus hominum seditiosorum à coloribus nomina accepit. Xiphilinus in Caligula tradit huic Imperatori aurigam quendã à colore vestis viridis, Prasinum appellatum maximè in delitiis fuisse.*

Heraclius dehinc quintum agit imperij annum. Cuius initio Sclaui Græciam Romanis tulerunt, Persæ, Syriam, & Ægyptum, plurimásque prouincias. In Hispania quoque [120] Sisebutus Gothorum Rex quasdám eiusdẽ Romanæ militiæ vrbes cepit, & Iudæos sui regni subditos ad Christi fidem conuertit. 5814.

120 *Sisebutus Rex optimus, & religiosißimus fidei catholicæ propugnator, & cultor acerrimus, Gundimari Regis successor, concilium quartum Toletanũ, quæ magna synodus appellatur, congregauit: vbi c. 55. dicitur temporib. religiosißimi Principis Sisebuti Iudæos ad fidem christianam coactos fuisse. Ad hunc Isido. librum de natura rerum scripsit.*

Fiunt igitur ab exordio mundi, vsque in præsentẽ æram DCLIV. hoc est in anno quinto Imperatoris Heraclij, & [121] quarto gloriosiss. Principis Sisebuti, anni quinquies mille, octingenti quatuordecim.

121 *In alio m. s. erat quinto: verum malè cum ex Isid. ipso in historia Gotthorum constet Sisebutum Heraclij anno 2. ad publica gubernanda euectum. Obserua autẽ esse quosdam qui existimant Isidorum bis chronicõ suũ edidisse primò vsque ad annum 5. Heraclij, & quintũ Sisebuti, nempe ad annum mundi 5814. deinde verò additis ann. 13. vsque ad 18. Heraclij & 7. Suintilæ nẽpe ad annũ ab orbe cõdito 5827. In multis exẽpl. primã inuenio conclusionem huius chronici: in exemplari autẽ Soriẽsi quod omnium antiquiss. est duplex eius conclusio legitur, prior quidem, quam nos posuimus, posterior verò hoc modo. Heraclius dehinc 18. agit imperij annũ, cuius initio Sclaui &c. Fiunt igitur ab exordio mundi, vsque in præsentem æram 665. hoc est in anno 18. imperij Heraclij & 7. religiosi principis Suintilani 5826. Residuum sæculi tẽpus &c. vt sup. Vasæus li. 1. annal. Hispanic. c. 4. affirmat se inuenisse chronicon Isid. vsque ad 5. annũ Suintilani, qui fuit annus Domini 626. Est etiam apud me chronicõ Isid. m. s. diuersam ab omnibus aliis conclusionẽ habẽs. Verũ de hac duarũ editionũ opinione dicã quod sentio. Existimo chronicon hoc D. Isid. semel dũtaxat ab eo euulgatum fuisse, cũ in præ-*

fatione

Anni ab orbe C

ſatione dicat(vt in antiquiſſ.quibuſque & emendatiſſimis exemplaribus legitur)ſe ſcribere vſque ad Siſebuti tempora, aliquot verò annis poſt, librum etymologiarum ab eodem fuiſſe conſcriptum, in cuius lib. 6.c. 38. vſque ad 5. (aliàs 7.) Suintilani annum, & Heraclij 18. progreditur. Nam illud certum eſt Iſidorum vltimò librum etymologiarum ad Braulionis Cæſarauguſtani petitionem ſcripſiſſe, vt teſtatur D. Ileſonſus in additione virorum illius. Scripſit quoque, inquit, vltimo, ad petitionem Braulionis Cæſarauguſtani epiſcopi, librum etymologiarum; quem cum multis annis conaretur perficere, inexpleto opere diem extremum viſus eſt clauſiſſe. Idem affirmat Braulio ipſe in eius vita, aitque opus hoc relictum fuiſſe titulis, non libris diſtinctum, quod poſtea ab ipſo factum eſt. Puto itaque concluſionem, quæ eſt in etymologiis, ab aliquo in chronicō tranſlatam; & viciſſim chronici in etymologias; & in chronico legendum vſque ad 5. Siſebuti annum, in etymologiis vſque ad 7. Suintilani. Hæc mihi occurrunt: qui ſecus ſentit non reiicio eius coniecturam.

Anni ab orbe C.

Reſiduum ſæculi tempus, humanæ inueſtigationi incertum eſt: omnem enim de hac re quæſtionem dominus noſter Ieſus Chriſtus abſtulit dicens: * Non eſt veſtrum ſcire tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate. Et alibi: *De die autem, inquit, illa, & hora, nemo ſcit, neque Angeli cælorum, niſi Pater ſolus. Vnuſquiſque ergo de ſuo cogitet trāſitu: ſicut ſacra ſcriptura ait: * In omnibus operibus memorare nouiſſima. Quando enim vnuſquiſque de ſæculo migrat, tunc illi conſummatio ſæculi eſt.

* Actuū 1.
* Matt. 24.
* Eccleſ. 7.

L

BEATI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, HISTORIA, SIVE Chronicon Gothorum.

DE ÆRA.

SVBTRACTIS ab Aera triginta octo annis, semper remanebit annus incarnationis Dominicæ. Ergo Aera 214. est annus Domini 176. Nos igitur in margine huius chronici annos Dominicos notabimus, illos cum Aera concordantes. Per Aeras autem numerare desiére Hispani anno Christi 1383. sub Ioanne primo Castellæ & Legionis Rege. Auctor Franciscus Tarapha, de Regibus Hispaniæ.

GOTHORVM antiquissimum esse regnum certũ est, quod ex regno Scytharum est exortum. Isti enim sunt quos Alexãder vitãdos pronunciauit, Pyrrhus pertimuit, Cæsar exhorruit. Per multa quippe sæcula & regno & regibus vsi sunt: sed quia in chronicis adnotati non sunt, ideo ignorãtur. Ex illo autem in historiis inditi sunt, ex quo aduersum se Romani eorum virtutem experti sunt: quorum oportet tempora & reges per ordinem cursim exponere, & aliqua eorum gesta de historiis libenter retexere.

176. AERA CCXIIII. anno * Valeriani & Galieni Imp. Gothi descensis Alpibus, quibus inhabitabant, Græciam, Macedoniam, Pontum & Asiam, atque Illyricum vastauerunt: ex quibus Illyricum & Macedoniam xv. fermè annis tenuerunt. Deinde à Claudio Imperatore superati, sedes proprias repetũt. Romani autẽ Claudium Aug. pro eo quòd tam fortissimam gentem à finibus reipub. remouisset, insigni gloria honorãtes, in foro illi aureum clypeum, in Capitolio auream statuam collocauerunt.

231. AERA CCLXVIIII. anno XXVI. Constantini Imperatoris, Gothi regionem Sarmatarum aggressi, copiosissimis super Romanos irruerunt agminibus. Aduersus quos idem Constantinus aciem instruxit, ingentíque certamine vix superatos vltra Danubium expulit, de diuersis gentibus virtutum gloria clarus, sed de Gothorum victoria amplius gloriosus: quem Romani, acclamante Senatu, publica laude prosecuti sunt, quòd tantam gentem vicerit, quòd pacem reipublicæ reformauerit.

AERA CCCVIII. anno Valentis v. Gothorũ gentis administrationem Athanaricus accepit, regnans annos XIII. qui persecutionẽ aduersus fidem communem voluit exercere contra eos qui in locis suis Christiani habebãtur: ex quibus plerique, quia idolis immolare non adquieuerunt, martyrio coronati sunt. Reliqui autem coacti sunt de regno suo exire, & in Romanam transire regionem. 270.

ÆRA CCCCXV. anno * Valentis Imp. Gothi aduersum se in Athanarico & Fridigerno diuisi sunt, alternis se cædibus populantes: sed Fridigernum Athanaricus Valentis Imp. auxilio superans, huius rei gratia cum omni gẽte Gothorum in Arrianam hæresim deuolutus est. Tunc Galfilas eorum episcopus Gothicas literas adinuenit, & scripturas sacras in eandem linguam conuertit. 377.

378. ÆRA CCCCXVI. anno XIIII. Valentis Impe- A
ratoris, Gothi qui primum Chriſtianos à
terra ſua expulerant, poſtmodum ipſi ab Hū-
nis expulſi ſunt, tranſitóque Danubio fluuio
Valētis Imp. poteſtati ſe, non depoſitis armis,
dederūt, accepta ab eo ad habitandum Thra-
cia. Sed vbi viderunt ſe opprimi à Romanis,
contra conſuetudinem propriæ libertatis, re-
ſumptis armis rebellando Thraciam ferro in-
cendiiſque depopulantur: deletóque Roma-
Valens Imp. igni cōbuſtus norum exercitu, ipſum Valentem iaculo vul-
neratum in quandam villam fugientem in-
cendunt: vt meritò, iuxta cuiuſdam ſenten-
tiam, ipſe ab eis temporali cremaretur incen-
dio, qui tam pulchras animas ignibus æternis
tradiderat.

381. ÆRA CCCCXVIII. anno imperij Theodoſij B
Hiſpani tertio, Athanaricus cum Theodoſio
ius amicitiæ diſponēs, mox Conſtantinopo-
lim pergit: ibíq; XV. die, ex quo fuerat à Theo-
doſio fauorabiliter ſuſceptus, interiit. Gothi
autem proprio rege defuncto, aſpicientes be-
nignitatem Theodoſij Imperatoris, inito fœ-
dere, Romano ſe imperio tradiderunt.

408. ÆRA CCCCXLVI. anno XIIII. Archadij &
Honorij Imp. poſt Athanaricum duo reges
Gothis imperauerunt: qui pacis fœdere ru-
pto ad deprædandam Romaniam ſe dede-
runt. Quorum vnus Radagaiſus Scytha at-
que paganus, cum CC. ferè millibus Italiam
belli feritate aggreditur, promittens ſangui- C
nem Chriſtianorū diis ſuis litare, ſi vinceret.
Cuius exercitus à Romanis in montuoſis lo-
cis concluſus, fame eſt potiùs quàm ferro cō-
ſumptus: ipſe poſtremùm rex captus eſt & in-
terfectus.

409. ÆRA CCCCXLVII. an. Honorij & Archadij
Imperatorum, alter ille Alaricus Chriſtianus
quidem, ſed hæreticus, pro conſorte regni
amiſſo in vindictam ſanguinis ſuorum pro-
Oroſ lib.7. c. 39. Caſsiod. lib.12. variarum. epiſt.20 fectus in Italiam, vrbem irruit, & obſeſſam
capit: ſicque Roma irruptione atque impetu
magnæ cladis euerſa eſt. Tantùm autem Go-
Gothi Chriſtianis in tēpla profugis parcunt. thi clementes ibi extiterunt, vt votum antea D
darent, vt ſi ingrederentur vrbē, quicunque
Romanorum in locis Chriſti inuenirētur, in
eos agere belli iure non liceret, ſed ibi & fe-
riendi refrenaretur immanitas, & captiuandi
cupiditas coërceretur. Sícque poſt hoc votū
aggrediētes vrbē, quoſcunque in locis ſacris
Chriſti vel martyrum vel baſilicis confugien-
tes inuenerunt, in vaſtatione vrbis non mi-
ſerunt, nec cruētus ſæuiit in eos gladius, com-
miſerantibus hoſtibus. Sed & qui extra loca
martyrum erant, & nomen Chriſti vel ſan-
ctorum nominabant, & ipſis ſimili miſericor-
dia hoſtilis furor pepercit. Sic euaſerunt mul-
ta millia Romanorum, quibus Gothi propter
Chriſtum miſericorditer pepercerunt. Vnde
& hucuſque Romani, qui in regno Gothorū
conſiſtunt, adeo amplectuntur: vt melius ſit
illis cum Gothis pauperes viuere, quàm inter
Romanos potentes eſſe, & graue iugum tri-
buti portare. Gothi autem poſt tertium diem
quo Romam ingreſſi ſunt, nullo hoſte cogē-
te, ſponte diſcedunt.

ÆRA CCCCXLVIIII. an. primo Theodoſij mi- 411.
noris, Alarico mox poſt captam vrbem de-
functo, Athaulfus Gothus Italiæ regno præ-
ficitur annis ſeptem. Iſte quinto regni anno
de Italia ſuccedit ad Gallias, ibíque Placidiā
filiam Theodoſij principis, Archadij & Ho-
norij Imperatorum ſororem, quæ à Gothis
Romæ capta fuerat, vxorem ſibi aſſumpſit,
nullo ex ea ſemine ſubſiſtente. Qui dum à
Conſtātino Romano patricio admoneretur,
vt relictis Galliis Hiſpanias peteret, per quen-
dam Gothum apud Barcinonam inter fami-
liares fabulas iugulatur.

ÆRA CCCCLIIII. anno VII. Theodoſij mi- 416.
noris, poſt Athaulfum Gothis Sigericus prin-
ceps electus eſt, qui dum ad pacem cum Ro-
manis eſſet promptiſſimus, mox à ſuis eſt in-
terfectus.

ÆRA & anno quo ſuprà, Vallia ſuccedens
tribus annis regnauit, belli cauſſa princeps à
Gothis effectus, ſed ad pacem diuina proui-
dētia ordinatus. Mox enim vt regnare cœpit,
fœdus cum Imperatore Honorio pepigit:
Placidiam ſororem eius honorificè reddidit.
Romani quoque nominis cauſa intra Hiſpa-
nias cædes magnas Barbaris intulit: Vvāda-
los Silingos in Betica omnes bello extinxit.
Alanos, qui Vvandalis & Sueuis potenta-
bantur, adeò *** vt extincto Vtaco rege ipſo-
rum, pauci qui ſuperfuerant oblito regni no-
mine, Gunderici regis Vvandalorum, qui in
Gallia reſederant, ſe patrocinio ſubiugarent.
Iſti ſunt Vvandali qui poſtea Sueuorum ob-
ſidione relicta ad Beticam tranſierunt, captá-
que Hiſpali in Africam migrauerunt. Vallia
autem confecto bello Hiſpaniæ, dum inſtru-
cta naualı acie in Africam tranſire diſpo-
neret, in fretum Gaditani maris vi tēpeſtatis
interceptus in Hiſpaniam redire coactus eſt.
Qui deinde per Cōſtantium Romanum pa-
tricium, ad Gallias reuocatur, data ab eo Go-
this ob meritum victoriæ ad habitandum ſe-
cunda Aquitania vſque ad Oceanum, cum
quibuſdam ciuitatibus confinium prouin-
ciarum.

ÆRA CCCCLXVII. anno * Theodoſij mino- 429.
ris, Theudoricus poſt Valliam regnat annis
XXIII. qui regno Aquitanico non contentus,
pacis Rom. fœdus recuſat, exercitū mouet,
Arelatem nobiliſſimum oppidū Galliæ obſi-

det: à cuius obsidione imminẽte virtute Aëtij E Romanæ militię ducis, remotus abscedit. Extincto autem à Valẽtiniano Imp. Aëtio, dum Theudoricus Narbonæ esset insertus, rursus Theudo à Litorio duce Rom. militiæ Hunnis auxiliantibus effugatur. Litorius autẽ dũ primùm res prosperas aduersus Gothos gessisset, denuò responsis dæmonum deceptus, in bello à Gothis amisso exercitu miserabiliter superatur: & qui antea hostiũ milibus cæsis feliciter vicerat: dum fallacia dæmonum oracula quærit, ignobiliter victus interiit. Theudoricus autem sumpto cõtra Hunnos prælio in campis Cathalaunicis superatus occubuit. Gothis autẽ dimicante Turismodo, Theudorici regis filio, adeò extitêre victores, vt Attila rex Hũnorũ prælio victus, metu insequẽtis exercitus, nusquã cõparuisse dicatur. F

452 ÆRA CCCCXC. anno Marciani Imp. primo Turismodus filius Theudorici regnauit anno vno. Qui postquam de Hunnis triumphauit, dum multa ageret insolentius, à Theudorico & Frigdarico est fratribus interfectus.

453 ÆRA CCCCXCI. an. II. Marciani Imp. Theudoricus post fraternam necẽ in regnũ succedens, imperauit annis XIII. Qui pro eo quòd Imperatori Auito sumendi imperialis fastigij cum Gallis auxilium præbuisset: Aquitanias cum ingenti exercitu & cum ingenti licentia eiusdem Auiti Imperatoris ingreditur. Cui cùm magna copia rex Sueuorum Rectiarius occurrens, duodecimo Asturicensis vrbis G milliario, apud fluuium qui Vrbicus appellatur, inito mox certamine superatus est: cæsis suorũ agminibus, aliquantis captis, plurimísque fugatis, ipse postremùm rex telo sauciatus fugit. Theudorico autem cũ exercitu ad ciuitatẽ Bragarensem pertendente, die Dominico, & si incruenta, tamen satis lamentabilis eiusdem direptio ciuitatis, & Romanorum magna captiuitas fuit. Rectiarius verò ad locum Portuculæ profectus, regi Theudorico captus adducitur: quo perempto, cæteris qui de priori certamine superfuerant sese tradentibus, aliquantis nihilominus interfectis, regnum Sueuorum penè destructum est H & finitum. Reliqui Sueui, qui remanserant in extrema Galliciæ, Massilæ filiũ nomine Masdrum sibi regem constituunt, regnúmque reparatur Sueuorum. Theudoricus autem de Gallicia ad Lusitaniam victor succedens, dũ Emeritensem vrbem deprædari moliretur, beatissimæ Eulaliæ martyris terretur ostentis. Mox aduersis sibi nunciis territus, de Emerita egressus, Gallias repetit, & partẽ exercitus, cũ suis ducibus, iterũ ad cãpos Galliciæ dirigit: qui cæsa Asturicensi regione rursũ reuertũtur ad Gallias. Nec mora. Gothic⁹ exercitus duce Ceurila à Theudorico ad Hispanias missus, succedit ad Beticã. Post quem sequenti anno Sigericus cũ alia parte exercitus dirigitur, & Ceurilas reuocatur ad Gallias. Pars autẽ Gothici exercitus à Sunierico & Nepotiano ducibus ad Gallicia directa, Sueuos apud Lusitaniam deprædatur. In Gallias autẽ Agrippinus Comes & conciuis Egidio Comiti Romano æmulus, vt Gothorum mereretur auxilia, Narbonam tradidit Theudorico. Post aliquot legati Sueuorũ ab Arismodo rege Masdræ filio, rege Sueuorũ, missi ad Theudoricũ venerũt, pacẽ amicitiámque poscentes. Similiter Theudoricus Arismodo remittit, cũ armorũ adiectione, munera directa etiã & cõiugi quã haberet. Sallanẽ quoq; legatum denuo Theudoricus mittit ad Arismodũ: qui reuersus ad Gallias, Theudoricum ab Eurico fratre suo reperit interfectum.

S. Eulalia etiam martyrio coronata Emeritã seruat.

ÆRA D.IIII. an. imperij Leonis octauo, *Euridicus pari scelere quo frater, succedit in regnũ annis XVIII. In quo honore prouectus & crimine, statim bello desæuit, partésque Lusitaniæ deprædatur. Qui priùs capta * Pampilona, Cesaraugustam inuadit, totámque Hispaniam superiorem obtinuit. Terraconensis etiam nobilitatẽ, quæ ei repugnauerat, exercitus irruptione peremit. In Gallias autem regressus, Arelatẽ & Massiliam vrbes capit, suóque regno vtramque subiecit. Iste quodam die congregatis in colloquium Gothis, tela quę habebant omnes in manibus, à parte ferri, alia roseo, alia croceo colore mutata, naturalem ferri speciem aliquandiu non habuisse comperit. Sub hoc rege Gothi legũ instituta scriptis habere cœperũt: nã antea tantũ moribus & consuetudine tenebãtur. Obiit Arelate Euricus morte propria functus. 466.

Hic à Greg. Turon. lib. 2. ca. 25. hist. Franc. Euarix nuncupatur. Ab aliis Euricus.
** Veteribus Pompeiopolis*

ÆRA DXXII. anno XI. Zenonis Imperatoris, Eurico mortuo Alaricus filius eius apud Tolosensem vrbẽ princeps Gothorum efficitur: eósque rexit annis XXIII. Qui cùm à pueritia vitam in otio & cõuiuio peregisset, tandẽ prouocatus à Francis, in regione Pictauensis vrbis prælio inito, extinguitur: eóque interfecto regnum Tolosanũ occupantibus Francis destruitur. 484.

ÆRA DXLV. an. XVII. Anastasij Imp. Geselicus superioris Regis ex concubina filius, Narbonę princeps efficitur: & regnauit ãnis quatuor. sicut genere vilissimus, ita infœlicitate & ignauia summus. Denique dum eadẽ ciuitas à Gundebaldo Burgũdionum Rege direpta fuisset, iste cũ multis vi, dedecore, & cum magna suorum clade apud Barcinonã se cõtulit. Ibi moratus, quo vsque regni fascibus à Theudorico fugæ ignominia priuaretur. Inde profectus ad Africam, Vvandalorum suffragium 507.

poſcit,quo in regnum poſſet reſtitui. Qui dũ non impetraſſet auxilium, mox de Africa rediés,ob metum Theudorici Regis, Aquitaniam petiit. Ibi anno vno deliteſcens, Hiſpaniam reuerſus ab Ebbaue Theudorici Regis duce duodecimo à Barcinona vrbe milliario, cõmiſſo prælio ſuperatus in fugã vertitur, captúſq; trãs fluuiũ Druẽtiũ Galliarũ occiditur.

516. ÆRA DLIV. anno XXVI. Anaſtaſij Imperatoris, Theodericus iunior dum iampridem à Thracia & Pannonia veniens, fugato Arnulfo Rege Oſtrogothorum, regnaſſet in Italia annis x. & octo, rurſus expulſo Rege Vuiſigothorum Geſelico, regnauit in Hiſpania annis XV. ſicque priùs Italo regno potitus, poſtea Hiſpaniam rexit, quam ſuperſtes eiuſdem Amalarico nepoti reliquit. Per hunc dignitas vrbis Romæ non parua eſt reſtituta. muros enim eius iſte redintegrauit: ob quã cauſam à Senatu inauratam ſtatuam meruit.

526. ÆRA DLXIIII. IX. anno Iuſtini Imperatoris, defuncto Theuderico, Amalaricus nepos eius quinque annis regnauit. Qui cũ ab Childeberto Francorum Rege Narbonæ prælio ſuperatus fuiſſet, Barcinonã fugiẽs venit, omniũque cõtra ſe odio excitato, apud Narbonam in foro ab exercitu iugulatus interiit.

Hunc locum emẽdauimus ex lectione Baronij, tomo 7. annalium ſub anno Chriſti 531. quem numerũ, quinque anni regni Amalarici numero 526. iuncti efficiũt

531. ÆRA DLX. nona Iuſtiniani Imp. tẽpore, poſt Amalaricum Theudis in Hiſpania creatur in regnũ per annos XVI. mẽſes quinque. Qui dũ eſſet hæreticus, pacẽ tamẽ conceſſit Eccleſiæ Dei: vt licentiã Catholicis Epiſcopis daret in vnũ apud Toletanã vrbẽ cõuenire, & quæcũque ad Eccleſiæ diſciplinã neceſſaria exiſterẽt, dicere licẽtérq; diſponere. [Iſte Francorũ Reges quinque Cæſarauguſtã obſidẽtes, omnéq; ferè Terraconẽſem prouinciã bello depopulãtes, miſſo duce Teudiſclo fortiter debellauit, atque à regno ſuo non pace, ſed armis exire coëgit.] Vulneratur autem à quodã in palatio, qui iamdiu dementis ſpeciem, vt regẽ deciperet, ſimulauerat. Finxit enim arte inſaniam, & quaſi furore repletus perfodit principem. Quo vulnere proſtratus occubauit, & vi gladij indignantem animam exhalauit. Fertur autẽ inter effuſionẽ ſanguinis coniuraſſe homines ſuos, ne quis interficeret percuſſorem ſuum: dicens recepiſſe ſe dignã viciſſitudinem, quòd & ipſe priuatim ducem ſuum ſolicitatum occiderat.

Hoc anno celebratum eſt Conciliũ Toletanum ſecundum.

Hæc falſa ſunt, & (vt ſcribit Baronius to. 7. annaliũ ſub anno Chriſti 542.) ab alio potius addita quàm ab ipſo Iſidoro ementita.

542. ÆRA DLXXX. anno XII. Iuſtiniani Imperatoris interẽpto Theudi Theudiſclus Gothis præficitur. Regnauit anno vno, mẽſibus VII. Hic pari conturbatorum manu inter epulas cœnæ, gladio confoſſus extinguitur.

546. ÆRA DLXXXIIII. anno XVI. Iuſtin. Imperatoris, extincto Theudiſclo, Agila rex creatur, regnãs annis quinq;. Cuius tertio anno Athanagildus tyrannidem regnãdi cupiditate arripuit. Gothi autem Agilam apud Emeritam fide ſacramenti oblita interimunt, & Athanagildo ſe tradunt.

ÆRA DXCIII. anno XXXVIII. Iuſtiniani Agila perẽpto, Athanagildus regnũ, quod inuaſerat, tenuit annis XVI. Iſte cùm iãdudũ ſumpta tyrãnide Agilã regno priuare quæreret, militũ ſibi auxilia ab Imp. Iuſt. popoſcerat: quos poſtea ſubmouere à finibus regni molitus nõ potuit: aduerſus quos huc vſq; cõfligitur. Nã frequentibus antea præliis cæſi, nunc verò multis caſibus fracti ac diminuti ſunt. Deceſſit autem Athanagildus Toleti propria morte, vacante regno menſibus quinque. 555.

ÆRA DCVIII. anno II. Iuſtini minoris poſt Athanagildũ Liuba Narbonę regno præficitur, regnauítque annis tribus. Qui ſecũdo anno poſtquã adeptus eſt principatũ Leuuigildum fratrem ſuum ſocium regni conſtituit, Hiſpaniæque adminiſtrationi præfecit. Ipſe autem Galliæ regno contentus eſt. Sicque regnum duos capit, cùm nulla poteſtas patiens conſortis ſit. Huic autem in ordine temporũ vnus tantum annus reputatur, reliqui Leuuigildo adnumerantur. 570.

ÆRA DCVIII. anno ſecundo Iuſtini minoris, * Leuuigildus adepto Hiſpaniæ & Galliæ regno ocium periculoſum ratus, regnum bello ampliare ſtatuerat. Subegit Aragones, cepit Sabariam. Oroſpeda ab eo deuicta eſt. ceſſerant etiam armis illius omnes rebelles Hiſpaniæ vrbes. fudit quoque diuerſo prælio militẽ & quædã caſtra ab eis occupata dimicãdo recepit. Erminigildũ deinde imperiis ſuis tyrannizantẽ obſeſſum exſuperauit. Poſtremò bellũ Sueuis intulit, regnũque eorũ in ius gẽtis ſuæ mira celeritate trãſmiſit, & magna ex parte potitus, Hiſpaniã ampliauit. Nam antea gens Gothorum anguſtis finibus arctabatur: ſed obfuſcauit in eo error impietatis gloriam tantæ virtutis. Deniq; iniquæ perfidiæ furore repletus, in Catholicos perſecutione cõmota, plurimos Epiſcoporum exilio relegauit, Eccleſiarũ reditus & priuilegia tulit, multos quoque terroribus ſuis in Arrianam hæreſim & peſtilentiam impulit: pleroſq; ſine perſecutione, illectos auro rebúſque decepit. Auſus quin etiã inter cætera hæreſis ſuæ cõtagia, rebaptizare Catholicos, & nõ ſolũ ex plebe ſed etiam ex ſacerdotalis ordinis dignitate, ſicut Vincentiũ Cæſarauguſtanũ, quẽ de Epiſcopo apoſtatã fecit, & tãquã à cœlo in inferna proiecit. Extitit autẽ & quibuſdã ſuorũ pernicioſus. Nã vi cupiditatis & liuoris, quoſcũq; potẽtes ac nobiles vidit, aut capite dãnauit aut opib⁹ ablatis proſcripſit. ærariũ quoq; ac fiſcũ prim⁹ iſte auxit: primúſq; inter ſuos regali ve-

Idem. al. Leouigildus.

Pro Sabaria Rodericus Santius habet Sabandiam.

ste opertus, solio resedit. Nã ante eũ & habit⁹ & cõsessus cõmunis vt gẽti, ita & regibus erat. Cõdidit autem ciuitatem in Celtiberia, quã ex nomine filij sui Recopolim nominauit. In legibus quoque ea quæ ab Eurico inconditè constituta videbantur correxit, plurimas leges prętermissas adiiciens, plerasq; superfluas auferens. Obiit propria morte Toleti, anno regni sui XVIII.

585 ÆRA DCXXIII. Leuuigildo defuncto, filius eius Recaredus regno est coronatus, cultu præditus religionis, & patriis moribus longe dissimilis. Namque ille inreligiosus & bello prõptissimus, hic fide pius & pace præclarus: ille armorum artibus gentis imperiũ dilatans, hic gloriosus eandem gentem fidei trophæo sublimãs. In ipsis enim regni sui exordiis Catholicam fidem adeptus totius Gothicæ gẽtis populos, inoliti erroris labe detersa, ad cultum rectæ fidei reuocauit. Synodum etiã ad condemnationem Arrianæ hæresis congregauit. Cui concilio idem gloriosissimus princeps interfuit, suáque eũ præsentia & subscriptione firmauit. In belli quoque gloria satis clarus ac præcipuus extitit. Francos enim cũ sexaginta fere millibus armatorum in Galliã Gothicã irruentibus, misso Claudio duce aduersus eos, glorioso triũpho repulit. Nulla vnquã in Hispaniis victoria Gothorũ vel maior vel similis extitit. Prostrati sunt enim & capti multa millia, residua pars exercitus in fugam versa, Gothis post tergũ insequentibus vsque ad regni sui confinia cæsa est. Sæpe etiã & lacertos cõtra Romanas insolentias & irruptiones Vasconum mouit: vbi nõ magis bella tractasse, quàm potiùs gentem quasi in palæstræ ludo pro vsu certaminis videtur exercuisse. Prouincias autem quas pater prælio cõquisiuit iste pace conseruauit, æquitate disposuit, moderamine rexit. Multi quoque aduersus eum tyrannidem assumere cupiẽtes, detecti sunt, suæque machinationis cõsilium implere non potuerunt. Fuit autem placidus, mitis, egregiæ bonitatis, tantámque in vulgus gratiam habuit, & tantã in animo benignitatem gessit, vt omnium mentibus influens, etiã malos ad affectum sui amoris attraheret: adeò liberalis, vt opes priuatorum, Ecclesiarum prædia direpta à patre & fisco adsociata, iuri proprio restitueret. Adeo quoque clemens fuit, vt populi tributa sæpe indulgentiæ largitione donaret. Multos etiã ditauit rebus, plurimos sublimauit honoribus, opes suas in miseris, thesauros suos in egenis recõdens: sciẽs ad hoc illi fuisse collatum regnum, vt eo salubriter vteretur, bonis initiis bonum finem adeptus. Fidem enim rectæ gloriæ quamprimum percepit, nouissimè publica confessione pœnitentiæ cumulauit. Quintodecimo anno Toleti morte propria decessit.

Emẽdauimus vt monet Baronius to. 7. sub ãno Christi 585.

602 ÆRA DCXL. anno post Recaredũ principẽ filius eius Liuba regni suscepit sceptra annis duobus: ignobili quidem matre progenitus, sed virtutũ indole insignitus: quem in primò flore adolescẽtiæ Vittericus sumpta tyrãnide innocuũ regno deiecit, præcisáque ei⁹ dextra occidit, anno ætatis * XX. regni verò secũdo.

Liuba, 2. huius nominis.

* alij, 16.

604 ÆRA DCXLII. extincto Liuba Vittericus regnum, quod viuente illo inuaserat, sibi vendicat annis VII. vir quidem strenuus in armorum arte, sed tamen expers victoriæ. Namque aduersus Romanum militem bella sæpe molitus, nil satis glorię gessit, nisi quod Sagõtiam per duces suos obtinuit. Hic in vita plurima illicita fecit, in morte autẽ, quia gladio periit. Mors quippe innocentis inulta in illo non fuit. inter epulas enim prandij coniuratione suorum est interfectus. Corpus verò eius viliter est exportatũ atque sepultum.

610 ÆRA DCXL. octaua. Gũdemarus post Vitterricũ princeps efficitur annis duob⁹. Hic Vuascones vna expeditione vastauit, alia militem Rom. obsedit. Toleti propria morte decessit.

ÆRA DCXLI. Sisebutus post Gundemarum regali fastigio euocatur, regnans annos VIII. menses sex. Qui in initio regni sui Iudæos ad fidem Christianam permouẽs æmulationem quidem Dei habuit, sed non secundum sciẽtiam. Potestate enim compulit, quos prouocare fidei ratione oportuit. Sed sicut scriptũ est, siue per occasionẽ siue per veritatẽ, Christus adnuncietur, in hoc gaudeo & gaudebo. Fuit autẽ lingua nitidus, literarum studiis ex parte imbutus. In bellicis quoque causis fauorem habuit præliorum. Astures enim rebellantes misso exercitu per ducem suum Richilanem in ditionem suam reduxit. Rocco nes arduis mõtibus vndique circũseptos similiter per duces deuicit. De Romanis quoque præsens feliciter triumphauit, & quasdã vrbes pugnando subegit: adeo clemens post victoriã, vt penè omnes ab exercitu suo hostili præda in seruitutem redactos precio dato absolueret, eiúsque thesaurus redemptio captiuorum existeret. Hũc alij morbo, alij veneno asserunt interfectũ. Hi sunt anni Goth. regum ab exordio Athanarici regis vsque ad istũ Sisebutum, anni CCL. vnus. ÆRA DCLXVI.

Ro. 10.

Philip. 1.

HIST. VVANDALORVM.

VVANDALI cum Alanis & Sueuis pariter Hispanias ingrediuntur. Hi pace inter se inita, sorte ad inhabitandum sibi prouinciarum diuidunt regiones. Galliciã Vuãdali & Sueui occupant. Alani Lusitaniam & Carthaginensem prouincias. Vuandali autẽ cognomine Silingi Beticam sortiuntur. Hi-

Eadem Rodericus Toletanus, cap. 11 historiæ Vuãdalorum.

ſpani autem per ciuitates & caſtella reſidua barbaris dominantibus ſe ſubiugunt. In Hiſpanias Gundericus primus rex Vvãdalorum ſucceſſit, regnans in Galliciæ partibus annis XVI. qui dum rupto fœdere pacis Sueuos in Neruaſis montibus obſideret, relicta tandem Gallicia cum omnibus Vvãdalis ad Beticam tranſiuit: captáque Hiſpali cum inreuerenter in Eccleſiam ipſius ciuitatis manus extendiſſet, mox Dei iudicio à dæmone correptus interiit. Cui Geiſericus frater ſuus ex Catholico apoſtata factus ſuccedit in regnum annorum ſexaginta: qui de Beticæ prouinciæ litore ad Mauritaniam venit, & Africa relicta in Hiſpaniam transfretauit. Cui Valentinianus Occidentis Imperator non valens obſiſtere, pacem mittit, & partem Africæ quam Vvandali poſſederant tanquam pacifico tradidit, conditionibus ab eo ſacramenti acceptis ne quid amplius inuaderet. Ille autem ſacramẽti religione violata Carthaginem peruadit, Siciliam deprædatur, Panormum obſidet, Arrianam peſtilentiam per totam Africam intromittit, ſacerdotes Eccleſię expellit, martyres plurimos efficit. Aduerſus quem Theodoſius minor Oriẽtis Imperator bellum præparauit, quod ad effectum non venit. Hunnis enim Thraciam Illyricúmque vaſtantibus, exercitus Vvandalorum à Sicilia reuocatur, & ad defendẽdos Thraces & Illyrianos tranſmittitur. Geiſericus autẽ non contentus ſolis Africæ vaſtationibus, nauibus aduectus Romam ingreditur, direptíſque opibus Romanorum per quatuordecim dies, relicto Valentiniano, filias eius multáque millia captiuorum ſecum tulit: móxque Carthaginem rediit, & per legatos poſtulata pace à Valentiniano filias eius ei Conſtantinopolim mittit, ſicque poſt multarum prouinciarum clades & Chriſtianorum ſpolia atque neces moritur regni ſui anno * ſexageſimo. Hunnericus autem filius eius regnauit annis ſeptem, menſibus quinque, habens in cõiugio Imperatoris Valentiniani filiam, quam pater eius Roma captiuam cum matre abduxerat, qui & ipſe Arriano ſuſcitato furore Catholicas per totã Africam atrocior patre perſequitur Eccleſias, tollit ſacerdotes, & cuncti ordinis clericos in exilium mittit: monachos quoque atque laïcos quatuor circiter millia exiliis durioribus relegauit, martyres fecit, confeſſoribus linguas abſcidit, qui linguis abſciſſis perfectè vſque ad finem ſuum locuti ſunt. Tunc Lętus Neptenſis ciuitatis Epiſcopus glorioſo martyrio coronatur. Hunnericus autem inter innumerabiles ſuarum impietatum ſtrages, quas in Catholicos exercuerat, octauo regni ſui anno vt Arrius pater eius, interioribus

Rodericus cap. 12. ponit 18. annos.

Rodericus dicit fuiſſe Eccleſiam S. Vincentij.

** Anno tantum 40. ſecundum Rodericum, cap. 14.*

A cunctis effuſis, miſerabiliter vitam amiſit. Cui ſuccedẽs * Gundamũdus regnauit XII. annis, qui ſtatim pacem Eccleſię donauit, & Catholicos protinus ab exilio reuocauit. Quo defuncto Traſemundus regnauit annis XXVII. mẽſibus quatuor. Iſte Arriana inſania plenus Catholicos inſectatur, Eccleſias claudit, in Sardiniam exilio ex omni Africana Eccleſia * cxx. Epiſcopos mittit. Apud Carthaginem moritur. Poſt quẽ regnauit * Hildiris ex filia Valentiniani Imper. genitus à Geiſerico captiuata, quæ Hũnerico filio ſuo fuerat iuncta. Regnauitque Hildiris annis ſeptem & tribus menſibus. Iſte ſacramento à prædeceſſore
B ſuo Traſemundo fuerat obſtrictus, ne Catholicis in regno ſuo Eccleſias aperiret, aut priuilegia reſtitueret. Qui priuſquam regnaret, ne religionem ſacramenti violaret, præcepit ſacerdotes Catholicos ab exilio reduci, & Eccleſias aperiri. Quem Gilimer aſſumpta tyrannide regno priuauit, & cum filiis carceris cuſtodiæ mancipauit. Poſt hæc Gilimer tyrannus regnauit annis iij. menſibus octo: qui multos nobilium Africæ prouinciæ crudeliter extinxit, multorúmque ſubſtantias tulit. Aduerſus quem Iuſtinianus Imp. incitatione Læti Epiſcopi (qui ab Hunnerico Vvandalorum rege martyr fuerat factus) exercitum in Africam Beliſario magiſtro militum duce mittit: quem Beliſarius cum omni gente
C Vvandalorum prælio fugauit. Africam cepit centeſimo XVII. Vvandalorum ingreſſionis anno. In ipſo autem Beliſarij occurſu, priuſquam congreſſio fieret, Gilimer tyrannus Hildirim regem cum quibuſdam generis eius affinibus occidit. Beliſarius Gilimerum tyrannum capit, & eum cum diuitiis ſuis ex rapinis prouinciarum Africæ conquiſitis Conſtantinopolim Iuſtiniano Imperatori duxit: ſícque regnum deſtructum eſt & finitum Vvandalorũ. Fiunt ſimul à primo anno Gunderici Regis, quo in Hiſpaniam ingreſſus eſt, vſque ad Gilimeri caſum & Vvandalorum interitum anni CXXIII. & menſes ſeptem.

al. Gutamũdus & Gundemarus.

** Rodericus 130.*

al. Hildericus.

Roderico ſunt tantum 113. anni.

D
HISTORIA SVEVORVM.

SVEVI duce Hermerico rege cum Alanis & Vvandalis ſimul Hiſpanias ingreſſi ſũt ÆRA CCCCXCVII. Hi Galliciam cum Vvandalis occupant. Vvandalis autem tranſeuntibus in Africam, Galliciam ſoli Sueui ſortiti ſunt, quibus præfuit Emericus annis quatuordecim. Gallici autem in parte prouinciæ regno ſuo vtebantur: quos Emericus aſſidua vaſtatione deprædans, tandem ob morbi dolorem eis pacem dedit: quo morbo diutiſſimè per annos ſeptem op-

Eſt annus domini, 459.

al. Rechila. pressus interiit. Post quem* Riccila filius eius E successit & regnauit annis octo. Hic iubente patre ab eo missus, Vndebotum Ro. militiæ ducē cum suis omnibus copiis ad Singilium Beticæ fluuium inito bello prostrauit, magnis eius auri argentíque copiis occupatis. Post obitum autē patris suscepto regno Hispania ab eo obtenta cum Betica, Carthaginenses prouincias in suam redegit potestatem. Quo defuncto Rectiarius succedit in regnum annis nouem. Hic accepta in coniugio Theudoridi regis Gothorum filia in initio regni sui deprædatur. Mox ad Theudoridum socerum suum profectus Cæsaraugustanam regionem cum auxilio Gothorum rediens deprædatur, irruptáq; per dolum Ilerdensi vrbe egit ibi magnam captiuitatem. Ad vltimum F dum Theudoridus rex Hispaniam ingrederetur, inito prælio aduersus eum, primò fugatus deinde captus occiditur. Occiso Rectiario Sueui bifariè diuisi, pars Fratā, pars Masdram sibi regem constituunt. Masdras autem cum manu Sueuorum statim Lusitaniam deprædatur, acta illuc Romanorum cæde prædísque contractis. Ciuitas etiam Olisepona sub specie pacis intratur. Nec mora, Fratam mortuo, Sueui, qui cum eo fuerant, ad Masdram reuertuntur: regionem Gallicíæ adhærentem flumini Durio deprædantur. Masdras autem peracto tertio anno regni sui iugulatur. Quo extincto inter Frumarium & Remismundum Masdræ filium oritur de regni potestate dissensio. Sed Frumarius, cū manu quam habebat, Flauiensem ciuitatem grandi euertit excidio. Remismundus autem vicina sibi pariter Arigēsium loca & Lucensis conuentus maritima populatur. Frumario autem mortuo, Remismundus omnes Sueuos in suā ditionem reuocat, pacem cum Gallicis reformat, legatos fœderis mittit ad Theoderidum regem Gothorum: à quo etiam per legatos & arma & coniugem quam haberet, accepit. Tertio regni anno ad Lusitaniam trāsit. *Conibriam pace deceptam diripit. *Olisipona quoque ab eo occupatur: ciues verò qui illic præerant, custodiendos tradidit Lusidio. Huius tempore Aiax natione Galata, effectus apostata & Arrianus, inter Sueuos regis sui auxilio fidei Catholicæ hostis emersit: cuius seductione Sueui à fide Cath. recedentes, in Arrianum dogma declinant. Post multos deinde reges regnū Sueuorum suscepit Theudemirus: qui fidem Cath. adeptus, Arrianæ impietatis errore destructo, Sueuos vnitati fidei reddidit. Huius temporibus Martinus monasterij Dumiensis Episcopus, fide & scientia claruit. Cuius studio pax Ecclesiæ reddita est, & multa monasteria condita. Post Theudemirum, Miro, Sueuorum princeps efficitur, & regnauit annis 13. Hic bellum secundo sui regni anno contra Roccones intulit: deinde in auxilium Leouigildi Gothorum regis aduersus rebellem filium ad expugnandam Hispalim pergit, ibíque vitæ terminū clausit. Cui *Eburicus filius in regnum succedit: quem adolescentem Andeca assumpta tyrānide regno priuat: & monachum factum in monasterio damnat. Pro quo non dilata est sententia: mox enim Leouigildus Gothorum Rex, Sueuis bellum inferens, obtento eodem regno Audecam deiecit, atque G detonso eo, post regni honorem, presbyteri officio cōsecrauit. Sic enim oportuit, vt quod Regi suo fecerat, rursum idem ab alio, congrua meriti vicissitudine, pateretur. Regnum autem Sueuorum deletum in Gothos transfertur: quod mansit annis centum septuaginta septem annos.

Oppositum scribit Rodericus: nimirum Masdrā primū obiisse, eiúsque sequaces ad Fratā transiisse.

al. Coimbriā & Conimbricā.

al. Vlysbona.

al. Euricus.

Idem scribūt Rodericus Toletanus & Vasæus.

IN NOMINE SANCTAE TRINITATIS INCIPIT LIBER PROOEMIORVM BEATI ISIDORI DE LIBRIS veteris ac noui Testamenti.

LENITVDO Noui, Veterísque Testamenti, in canone Catholicę Ecclesiæ, iuxta vetustam priorum traditiōnē ista est. In principio videlicet, quinque libri Mosi, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numerus & Deuteronomiū, id est, recapitulatio legis, & quasi secūda lex. Hinc succedūt libri Iesu Naue, vel Iudicum, siue libellus cuius est titulus Ruth: qui non ad historiam Iudicum, vt Hebræi asserunt, sed magis ad principium Regum pertinere videtur. Hos sequuntur quatuor libri Regum, quibus quidem Paralipomenon libri duo, à latere annectuntur: quia earundem gestarum rerum continent causas, quæ in libris Regum esse noscuntur. Quanquam & alia sint volumina, quę in sequentibus diuersorum inter se temporum texunt historias. Vt Iob liber, vel Thobias: Hester siue Iudith, nec nō & Esdrę, seu Machabæorum libri duo. Sed hi omnes præter librum Iob, Regum sequentes historiam: deinceps Iudæorum Annales suis quibusque temporibus prosequuntur, continentes tristia siue læta, quæ post excidium Hierusalem Iudaïco populo accesserunt. Ex quibus quidem libros Thobiæ & Iudith, siue Machabæorum Hebræi non recipiunt. Ecclesia tamen eosdem inter Canonicas scripturas enumerat. Occurrūt dehinc Prophetarum libri, in quibus est Psalmorum liber vnus, & Salomonis libri tres, Prouerbiorum scilicet, & Ecclesiastes, deinde Cantica canticorum. Duo quippe illi egregiæ & sanctæ institutionis libelli (Sapientiam dico & alium qui vocatur Ecclesiasticus) licet dicantur ab Iesu filio Syrach editi: tamen propter quandam eloquij similitudinem, Salomonis sunt titulo prænotati, qui tamen in Ecclesia parem cum reliquis Canonicis libris tenere noscuntur authoritatem. Supersunt libri sedecim Prophetarum, ex quibus quatuor sunt, qui

A maiora volumina condiderunt: id est, Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel. Reliqui vero xij. breues sunt, & contigui, & ob hoc vno volumine coarctati. Quorum nomina sunt hæc; Oseas, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Michæas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias. Quidam autem Hieremiæ lamentationes segregantes, de volumine eius secernunt. Sicque quadraginta & quinque libros Veteris Testamēti suscipiunt.

B Hinc occurrit Testamentum Nouum, cuius primùm Euangeliorum libri sunt quatuor, Matthæus & Marcus, Lucas atque Ioannes. Sequuntur deinde Epistolæ Pauli Apostoli xiiij. id est, ad Romanos, ad Corinthios duæ, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses duæ, ad Colossenses, ad Timotheum duæ, ad Titum verò, & ad Philemonem, & ad Hebræos singulæ. Epistolæ quoque Ioannis iij. Petri duę, Iudæ & Iacobi singulæ.

C Actus etiam Apostolorum, à Luca Euangelista conscripti, & Apocalypsis Ioannis. Fiunt ergo in ordine vtriusq; Testamenti libri lxxij. Hæc sunt enim noua & vetera, quæ de thesauro Dei proferuntur: & quibus cuncta sacramentorum mysteria reuelantur. Hi duo Seraphin, qui in confessione sanctæ Trinitatis iugiter decantantes, trisagios hymnum dicentes erumpunt. (Esa. 6.) Hæ litteræ sacræ, hi libri integri numero & auctoritate. Aliud cū istis nihil est comparandum. Quicumq; extra hos fuerint, inter hæc sancta & diuina nullatenus sunt recipienda.

D Disputationes igitur Veteris ac Noui Testamēti ordine librorum, vel numero cursim breuitérque parua narratione subiiciamus.

Genesis iuxta fidem historiæ, describit fabricam mundi, & hominis conditionem, cataclysmum, & diuisionem terræ, confusionem quoque linguarum, gestáque omnium Patriarcharum, vsque ad ingressionem Israel in Ægypto.

Exodus continet Hebræorum seruitutem

ac x. plagas Ægypti, egressum populi & nubem protegentem, trāsitum etiam rubri maris, mersúmque cum curribus Pharaonem, & gloriæ decantationem. Congressum quoque eremi, cibum mannæ, fluenta in dulcedinem versa, pugnam Amalech, mandata etiam decalogi, & arcam testamenti, dedicationémque tabernaculi & oblationem. E

In Leuitico autem lex sacrificiorum hostiarúmque diuersitas, indumentáq; pontificum & Leuitarum ministeria describuntur. Ciborum etiam discretio & diuersitas peccatorum, purgationésque vel hostiæ ordinantur.

In Numeris verò egressæ de Ægypto tribus enumerantur. Quadraginta quoque ac duarum per eremum mansionum sacramenta signantur.

In Deuteronomio autem, quæ est secunda lex, narrantur ea quæ inter Pharan & Obeth, & Laban, & Asaroth vsque ad Cades Barnæ, fuerunt populo dicta à Mose, mandata videlicet atque promissa, maledictiones peccatorum, & promissiones beatitudinis. Ibi canit canticum Moses, & dat benedictionem filiis Israel. Ibi terra promissionis conspecta moritur atque sepelitur. Nonnulli etiam Hebræorum quatuor tantum libros computant legis, id est Genesim, Exodum, Leuiticum & Numerum. Deuteronomium autem repetitionem eorumdem librorum, & quasi quoddam legis meditatorium dicunt, ea duntaxat ratione, pro eo quòd illa quatuor proprias rerū gestarum continent causas, iste vero omnia quasi iterando continet.

In Iesu Naue quoque filij Israel duce Iesu Iordanem transeunt, ac secundo circunciduntur. Subuersis quoque dehinc Chananæorum Gentibus, diuisionem terræ eorum hæreditates sorte suscipiunt.

In libro Iudicum continentur peccata & seruitutes Israel, exclamationésque populi, & miserationes Dei.

Liber Ruth eiusdem Moabitidis texit historiam, de cuius stirpe familia descendit Dauid. Hunc Hebræi libellum, ad Iudicum librum subiungunt, pro eo quod in diebus Iudicum gesta esse commemorantur, quæ in eo scripta sunt. At contra Latini, pro eo quod genus regni Dauid retexat ad ortum, & ex eadem Moabitide Ruth, ad corpus libri Regnorum veracius eum pertinere contendunt.

Regum liber, quamquam apud Latinos propter prolixitatem sui in quatuor partibus sit desectus: apud Hebræos tamen in duobus diuisus est voluminibus. Quorum primum Samuel scripsit, Arcā Domini à Iudæis transisse ad gentes: Heli quoque sacerdotium in Samuelem mysticè fuisse translatum, & in Dauid Saülis regis imperium.

Malachim verò, regis Iudæ, & Israëlicæ gentis gesta per ordinem digerit temporum. Ipsum quoq; Israël, ob errorem idololatriæ, narrat in Assyrios transmigratum. Ad extremum edocet venisse Nabuchodonosor Hierosolymam, captiuúmque duxisse principem ac populum, & subuertisse vrbem & templum.

Paralipomenon apud Hebræos sub vnius Libri volumine cōtinetur, appellatúrque ab eis Dibre Haiamin, id est, verba dierū. Apud nos autem propter prolixitatem sui, in duas descisus est partes. Hæc est autem historia illa ordinem generationum & temporum continens, in qua scilicet re non parua sanctarum scripturarum eruditio continetur. Nam quæ in historia Veteris Testamēti in locis suis aut omnino omissa sunt, aut fortasse non plene digesta, in isto summatim ac breuiter explicata sunt. Cuius quidem series è latere legis siue regnorum adiūcta procedit, perueniens ad illud vsque tempus quo & regnorum textus finitur. F

Iob liber continet eiusdem sancti viri damna, funera vel flagella, & contumeliosa consolantium dicta. Lamenta quoque eius, in quibus totius mundi deplorat miseriam. Consolationes etiam Dei ad eum per turbinem, eiúsque duplicem bonorum in fine remunerationem. Hic autem ex suis passionibus & verbis, Christi expressit imaginem. Coniux verò eius carnaliū typum designat; qui intra Ecclesiam positi, vitam spiritualium moribus suis scandalizant. Amici verò eius, speciem prætulerunt hæreticorum, ac figuram peruersorum dogmatum. Porro Heliu, qui aduersus Iob graui exprobratione innititur, significat eos, qui intra Ecclesiam arroganter prædicant, & præ tumore cordis ac scientiæ factu, quidquid proferunt, superbiæ exemplis ostendunt. G

Liber Psalmorum, quanquam vno concludatur volumine, non est tamen editus vno eodémque auctore. Decem enim penè Prophetæ sunt, qui eos diuerso tempore scripserunt, id est, Moyses, Dauid, Salomon, Asaph, Etemā, Etham, Idithum, & filij Choræ, Aser, & Heliazab, siue Esdras. Nonnulli etiam Aggæi & Zachariæ esse æstimant. De his autem qui sine titulis sunt, traditio veterum talis est, vt cuius authoris præscriptio præcesserit, cæteri qui sine titulo sequuntur, ipsius esse credantur. Est autem hic liber allegoricus ac typicis sacramentis signatus. Specialiter autem quod natus, quod passus, quod surrexit Christus, penè omne Psalmorum resonat organum. Sciendū tamen, quòd apud Hebręos H

omnes Psalmi permixti fuerunt, & inordinati, quos quidem primus Esdras in vno volumine coëgit, & in ordinem numerúmque disposuit, ac occulto sacramenti mysterio alios aliis prętulit ordine, dum posteriores videantur in tempore. Nam secundùm historię cursum, tertius Psal. quinquagesimo posterior est, sed propter mysteriũ in ordine prior est. Sic enim habentur & cæteri: quia spiritus eos præordinauit, vt voluit.

Salomon tria volumina edidit. Primus ex his, Prouerbiorum liber est. Secundus, qui appellatur Ecclesiastes. Tertius, cuius titulus est, Cantica Canticorum. In quibus quidem tribus libris, trium generum disciplinas composuit, quibus ad rerum sciẽtiam peruenitur. In primis namque Ethica, id est moralis. Post hæc Physica, quæ qualitatem naturæ comprehendit. Ad vltimum Theorica, id est contemplatiua. In prouerbiis enim moralia docens per communem quendam loquendi vsum altiorem intelligentiam edidit, conseruationémque mandatorum, & doctrinæ cælestis institutionem, succinctis versibus breuibúsque sententiis coaptauit. Sunt autem Prouerbia sub verbis aliis res alias explicãtia, quę aliter quàm dicuntur, intelliguntur, plus in virtute sententiarũ, quàm in sono verborum, quæ Græci Pharith vocant, habentes. Ecclesiastes verò rerum naturam discutiens, cuncta in mundo caduca & vana esse reprehendit, rerúmque omnium fragilitate perspecta, renunciare mundo monuit.

In Canticis autem Canticorum supergressus visibilia, atque contemplans ea quæ sunt cælestia vel diuina, sub specie sponsi & sponsæ, Christi Ecclesiæque vnitatem declarat, atque animam ad amorem cælestium excitans, perueniendum ad consortium Dei prouocat. Illud etiam non est omittendũ, quod à Doctoribus nostris traditur, apud Hebręos hanc fuisse obseruationem, ne cuiquam librum hunc legere permitterent, nisi viro iam perfectæ scientiæ & roboratæ fidei: ne forte per imbecillitatem infantiæ, & fidei imperitiam, non tam erudiret cognitio lubricas mentes, quàm potius ad concupiscẽtias corporales conuerteret. Quandoquidem moris est apud eos, omnes scripturas à Doctoribus & à sapientibus tradi pueris, simul & eas quas δευτερώσεις appellant. Ad vltimum quatuor ista reseruari: id est, principium Genesis, in quo mundi creatura describitur: & Ezechielis Prophetæ principia, in quibus de Cherubim refertur: & finem, in quo templi ædificatio continetur: & Cantici Canticorum librum.

Origenes homilia prima in Cantica Canticorum.

Liber Sapientiæ, qui vocatur Panarethon, Christi aduentum, qui est sapientia Dei patris, passionémque eius aperta manifestatione denunciat.

Ecclesiasticus vero, morum penè omnium disciplinam, & sanctæ religionis conuersationem affatim copioséque describit. Dictus est autem Ecclesiasticus, pro eo quod in medio cœtu populi, id est, coram Ecclesia fuerit habitus. Hic enim propter nimiam sensus similitudinem, & eloquij parilitatem, Salomonis titulo prænotatur. Constat autẽ hunc librum à Iesu filio Syrach editum fuisse, & inter reliquos sanctarum scripturarum libros pari habitum veneratione.

Isaias Propheta, qui interpretatur Salus Domini, hic postquam de altari missus calculus labia eius purgauit, dignus efficitur sancti Spiritus Prophetia. Speculatúrque duo Cherubim in ænigmate duorum testamentorum, cum duodecim aliis, id est, Apostolis, qui prædicatione sua totum mundum veloci celeritate discurrunt, tegentes faciem & pedes sedentis in throno Dei, id est occultantes ea, siue quæ ante seculi fuerunt exordia, siue quæ post transactam huius mundi figuram futura sunt. Hic tamen post visionem Iudæ & Hierusalem, aduersus cæteras gentes, quæ in circuitu eius sunt, Prophetiæ conuertit sermonem, & iuxta qualitatem locorum & vitæ diuersitatem, quæque essent eis mala ventura, denunciat. Post captiuitatem Hierusalem, ruinam Babyloniæ comminatur, deinde necem Philistim, vastationem Moab, exterminium Damasci, Ægypti commotionem, & solitudinem maris deserti: obsidionem quoque Edom, fugam & interitũ Arabiæ, & excidium vallis Sion, subuersionem etiam Tyri siue quadrupedum. Sed figuraliter in visione Iudæ Synagoga proiicitur, & Ecclesia Domino copulatur. In ruina Babyloniæ confusio totius mundi superbiáque arguitur, & finis eius monstratur. In vastitate Moab, error scientiæ secularis, in silentium luctúmq; mutatur. In euersione Ægypti, totius mundi idololatriæ destruũtur, Templíque Domini ædificatio prædicatur. In contritione Philistim, luctus eorum monstratur, qui abiiciũt iugum Christi, & eleuant se contra scientiam Dei. Porro per Damascum prædicatio ostenditur gentium, & ruina populi Iudæorũ. Per onus maris deserti, huius seculi tentatio declaratur: & quæ illi ventura sunt ostenditur. Per Idumæam oritur sol iustitiæ gentium: & tenebræ veniunt populo Iudæorum. Per Arabiam prædicatur aqua baptismatis, prębenda his qui fugerint gentium errores. Per eorum blasphemias, perditio prędicatur Hierusalem & hæreticorum, qui de sublimitate Ecclesiæ ceciderunt. Per Tyrum, gentibus prędicatur,

vt seculi errore deposito, ad Christum dominum conuertantur. Reliqua vero eius, de Ecclesia gentium sunt, siue de consummatione mundi. Prophetauit autem annis ferè septuaginta, sub regibus quatuor Iudæ, ordine atq; genere sibimet succedentibus, id est, Ozia, Ioathan, Achaz, ad vltimum Ezechia. Sub quo pars magna voluminis prophetiæ eius, vsque ad calcem texitur. Hieremias Propheta excelsus Domini, simplex in loquendo, & ad intelligẽdum facilis, qui in omnibus dictis & passionibus suis Redemptoris nostri imaginem prætulit. Hic postquã in typo Christi regna destruxit diaboli, iustitiæque & fidei ædificauit imperium, iubetur prophetare super omnes gentes, Aegyptum videlicet & Palæstinos, Moab & Amon, Edom, Damascum & Cedar, & super regna Assur, nec non super Elam & Babylonem. Inter hæc autem vidit virgam vigilantem diuinæ correptionis & potestatis, ollam quoque succensam, id est, Iudæam plebem igne carnalium desideriorum ardentem. Aspicit & duos cophinos ficorum, in præfiguratione duorũ populorum. Descendit & in domum figuli, & vidit diminutionem vasis prioris, & noui instaurationẽ, ad designandum defectum prioris populi, & successionem futuri. Sumit etiam calicem supplicij, atque vniuersis gentibus porrigit. Accepit & lumbare sub exemplo populi Iudæorum, quódque putrefactũ, proiicit illud in dispersionem trans flumen gentium.

Ostendit & calicem aureum Babylonis, per quem inebriatus est mũdus lethifero idololatriæ haustu. Iubetur proiicere in Eufratẽ volumen lapidi alligatum, ad demonstrandum interitum Babylonis, vel figuraliter totius mundi. Increpat etiam delinquentes, & ad conuersionem prouocat. Ad vltimum, plangit ruinam Hierusalem, templíque excidium, & dispersionem gentis. Exorsus est autem duodecimo anno regni Iosię regis Iuda, Prophetiáque eius per quatuor reges extensa est, id est, sub Iosia, & Eliachim, & Ioachim, & Sedechia, sub quo euersa est Hierosolyma. Septuaginta duobus annis & tribus mensibus prophetauit, excepto illo tempore, quo post euersam Hierusalem in Aegypto cum populo fuit.

Ezechiel in Latinum vertitur fortitudo Dei. Hic figurãs tropicè Christum, stat iuxta fluuium seculi, & præclara contuetur mysteria, cernit similitudinem gloriæ Dei, & quatuor animalia in similitudinẽ Euangeliorum, & rotas se inuicem continentes, in typum Testamentorum. Vidit & aurigam, id est, Christũ, deorsum igne iudicij sursum electri, id est, diuinitatis fulgore rutilantem. Comedit quoque librum diuinæ legis, in quo scriptum est lamentum pœnitentium, & carmen iustorum, & væ eorum qui post peccata pœnitentiam non egerunt. Dehinc accepit laterem, in quo obsessę Hierusalem pictura describitur, vel in quo sub typo Christi, eiusdem Hierusalem, id est, totius Ecclesiæ, quæ est è latere Christi formata, mysteria describuntur. Capit etiam hic Propheta somnum sinistri lateris, in typum mortis peccatorum, qui ad læuam positi, æterna supplicia sustinebunt. Ac demum à sinistro, in dextro latere dormire iubetur, propter spem eorum, qui per mutationem morum resurrectionis gloriam obtinebunt. Aspicit interea & duas virgas sibimet copulantes, in similitudinem circuncisionis & gentium. Sed & Aquilam sub Nabuchodonosor vel Antichristi figura magnis alis & volucri celeritate totius mundi imperia occupantem plangit. Præterea sub specie principis Tyri, beatitudinem Diaboli, quam amisit, & ruinam eius magnam cum lamentatione deplorat. Ad vltimum, funiculum vel arundinem gestans, metitur sub specie sanctorum mysticè Hierusalem. Inter hæc mystica subiicit quædam moralia, falsis comminatur Prophetis, atque speculatoribus præcipit ne reticeant malitiam. Quatuor etiam vltionum pœnas peccatoribus prædicat: animásq; redire ad corpora sua prophetat. Ostẽdit quoque vnumquemque pro se rationem domino redditurum, nec in progeniem posse vltra defundi labem paterni delicti.

Obiurgat inter hæc sub Oholla & Oholiba, omnem turpitudinem Samariæ & Hierusalem, natiuitatémque obiicit contumeliosam. Sæpe etiam ad pœnitentiam captiuos prouocat populos, & post præuaricationem admonet redire conuersos. Hic autem trigesimo quinto ætatis suæ anno & captiuitatis quinto, in Chaldæa exulans prophetauit, ibíque vaticinium consummauit. *Ezech. 23.*

Daniel interpretatur iudicium Dei, qui etiam de Christo cunctorum manifestior est Prophetarum. Denique iste non solum venturum prædicauit, vt cęteri, sed etiam tempus incarnationis vel passionis, per ordinem Regum, vel numerum diffiniuit annorum, ita vt potius non videatur futura prædicere, sed quasi transacta narrare. Hic autem quatuor regnorum cernit frequentius visiones, eorúmque differentias sub diuersis imaginibus intromittit. De Antichristo quoque ostendit, quod ipse sit cornu pusillum, id est, paruo tẽpore regnaturus. De consummatione Hierusalem vel mundi plura scripsit, siue de die iudicij, & regno sanctorũ. In fine autem voluminis Prophetiæ suæ, Susannæ historiam,

& Belis

& Belis Draconisque fabulam ponit. Hic autem liber, apud Hebræos non Hebraïcis quidem litteris, sed Chaldaïca lingua scriptus est. Prophetauit in Babylone, quando & Ezechiel.

Hosee Propheta, qui intelligitur saluans, in duodecim primus, profundior reliquis in sententiis, & operosior intellectu. Iste ad eas tribus quæ vocantur Efraim & Samaria, domus Ioseph & Israel loquitur. Sed per Efraim hæreticos arguit, qui recedentes qualicumque ex caussa ab Ecclesiæ vnitate, participes facti sunt idolorum. Per Samariam autem, eorumdem hæreticorũ demonstrat figuram, qui præceptorum Dei custodes se esse mentiuntur, & sub pretextu veritatis mendacium colunt. Historialiter Iudæos in Christum vltimo tempore credituros pronunciauit. Tertium quoque resurrectionis dominicæ diem predixit. Prophetauit autem in diebus Oziæ Regis Iuda, siue Hieroboam Regis Israel, quando & Esaias.

Iohel Propheta, qui interpretatur incipiens, iste ad Iudam tantum & Hierusalem vaticinium proferens, in principio sui voluminis post voluptuosa cõuiuia ad luctum prouocat Hierusalem, excidiúmque eius pronunciat. Prædicat quoque vocationem gentium, & super congregatos credentes superuenturum Spiritum sanctum. Prophetauit sub Ioatham rege Iuda, quando & Micheas.

Amos qui interpretatur onus, vaticinauit in Samaria & Hierusalem, tria & quatuor scelera gentium, sub totius mundi figura describens. Primum scelus, quòd omnes in Adam peccauerunt. Secundum, quòd in se naturalem legem, immemores ratione, non intellexerunt. Tertium quoq; eorum, qui datæ legi non obedierunt. Quartum inexpiabile eorum, qui in Christo non crediderunt. Pro quibus sceleribus intonat dominum ignem, id est sententiam eterni iudicij, illaturum. Hic autem aduentum Christi sub Dominica voce ita prædicat: Ego firmans tonitruum, & creans spiritum, & annuncians hominibus Christum suum. Reliqua vero, quæ de Amasia & Hierusalem, siue Israel loquitur, tropologice ad hæreticos referenda sunt. Prophetauit autem sub rege Ozia, eo tempore quo Hosee & Esai..s.

Abdias, id est, seruus Domini, inter omnes Prophetas breuior numero verborum, sed gratia mysteriorum æqualis. Iste contra Idumæam loquens, increpãs mysticè superbiam Edom, prioris videlicet populi audaciam, quod Christum occiderit in monte Sion, futuram salutem & sanctum (qui est Christus Dominus) annunciat, atque in monte Esaü,

A per quem figuratur Ecclesia gentium futurarum, intonat Domini regnum. Prophetauit sub Iosia Rege Iuda, quando Micheas.

Ionas, qui interpretatur columba, tam sermone quàm naufragio suo, passionẽ Christi mortémque eius vel resurrectionem figurat. Siue quòd de naui in mare, tanquam de cruce in terram proiectus est, siue quòd in ventre ceti exceptus, tanquam in sepultura terræ tribus diebus ac noctibus reconditus est: vel quòd in figura Niniue, pœnitentiam mundo prædixerit. In sequentibus autem typum gerit Iudæorum, qui salutem gentium non tantum aduenire noluerũt; sed dum venit, inuisi.

B Niniue quoque gentium significat speciem; Ionas vero in hoc loco, Iudæorum. Nam quemadmodum Niniuitarum salus ad æmulationem prouocauit Ionam; ita redemptio gentium scandalum fecit Iudeorum. Merito & contra Orientem ciuitatis sedisse legitur sub vmbra Hederæ: quia eadem plebs separans se à salute Ecclesiæ, dolore tabida contra Christum, id est, Orientem Ecclesiæ, linguam suam mouere nititur, sedens sub vmbra Legis. Quæ vmbra verme arefacta est, quia adueniente Christo vetera transierunt, & ecce facta sunt omnia noua. Prophetauit autem sub Ozia rege Iuda, quando Hosee, Amos, & Esaias prophetarunt.

C Micheas Propheta (qui interpretatur, Quis iste?) comminatur Samariæ iram Domini, ob causam simulachrorum: interitúmque populi Israel venturum denunciat. Locum etiam, in quo Christus nasceretur, demonstrat. Prophetauit sub Iosia, quando & Sophonias.

Naum, qui est consolator, simulachra gentium exterminanda pronunciat, nec non & vrbem sanguinum Hierusalem: post cuius interitum, pedes annunciantis pacem, id est, Saluatoris aduentum proclamat.

Abacuc, amplexans siue luctator fortis, in principio voluminis sui describit Diabolum cum membris ac moribus suis. In fine verò pronunciat aduentum passionémque Saluatoris.

D Sophonias, speculator mysteriorum Dei, & abscondens, cernit captiuitatem vrbis Hierusalem à Romanis futuram, per vocem clamoris à porta piscium, & per collium contritionem, id est, montis Sion, qui est collis Hierusalem; nec non & aliarum gentium euersionem prædicat, terrorémque diuini iudicij intonat. Loquitur etiam contra Moab & Amon. Sed per ipsos tamen finitimi populi Dei, & proximi Catholicis sacramentis, hæretici arguuntur. Hic tertium diem resurrectionis Christi prophetat, atque in aduentum

Christi, totum orbem sub vno iugo, Domino E seruiturum annunciat. Prophetauit autem sub Iosia, quando & Hieremias.

Aggæus, qui interpretatur solennis, hic in vaticinij sui textu, templum Domini restaurandum præcipit. Contritionem prædicat gentium, vel commotionem totius mundi prædicit, ac sub figura Zorobabel, Christi aduentum. Septuagesimo autem anno captiuitatis populi, prophetauit, duobus tantum mensibus Zachariam vaticinio suo præcedens.

Zacharias, qui nominatur memoria domini, postquam Deum in patribus prophetauit, vidit & virum sedentem super equum rufum, in figura corporis Christi roseum sanguinem F passionis, siue merita gentium populum significantia. Aspicit & cornua quatuor, siue fabros, in figura gẽtium, quæ Iudam & Israel dispergentes graui pondere depresserunt. Intuetur similiter & Iesum, sordibus carnis & mortalitate vestitum; & his ablatis, indutum immortalitate & gloria. Cernit & lapidem, qui est Christus, septem habentem oculos, id est, septiformis Spiritus plenitudinem. Inter hæc intuetur turrim & titionem extinctum, id est Diabolum. Candelabrum videlicet in figura Christi, cum lucernis septem, quæ sunt Ecclesiæ, nec non & duas oliuas ad dextram & ad sinistram candelabri positas, duorum Testamentorum typum significãtes. Assumit G quoque idem duas virgas funiculi & decoris, in typum Iudæorum & gentium. Aspicit deinde duas mulieres, id est, hæreticorum plebem & Iudæorum, in alis suis leuãtes amphoram, id est, Diabolicam doctrinam: massámque plumbi, quod est pondus peccati grauissimum: siue volumen volans, in quo peccata hominum & supplicia describuntur. Vidit & quadrigas quatuor, vno prædicationis Euangelicæ iugo currentes. Post hęc aspicit equos missos ad prædicationem mundi. Primum rufum prædicationem martyrij. Secundum nigrum squalorem pœnitentiæ. Tertium album, candorem baptismatis. Cernit quoque H & tubas, sanctorum gestantes figuram, per quas Dominus mũdo canit, atque Angelum. In quo duo ex aduerso populi iunguntur. Siue paxillum, figuraliter Christum infixum in cordibus populorum. Describit namque & pastorem Antichristum, opus & intentionem in sinistris habentem. Equum quoque in figura plebis hæreticorum, & ascensorem eius Diabolum. Prædicat etiam fontem in domo viri Dauid, patentem in lauacro regenerationis. [Alia quæcumque scribit, aut de aduentu Domini, aut de passione eius, vel de seculi fine, siue de iudicio futuro.] Prophetauit autem anno secundo Darij regis Medorum, his temporibus, quibus & Aggęus, anno lxx. desolationis tẽpli & captiuitatis populi.

Zach. 6.

Hæc non habentur in vet. Cod. m. s.

Malachias, qui interpretatur Angelus in principio vaticinij sui demonstrat odium Iudæorum in Esau & dilectionem minoris populi in Iacob. In sequentibus autem veteres Iudæ victimas reprobat, & sacrificium transferri annunciat. In fine verò, aduentum Domini, diem quoque iudicij, iustorúmque pręmia, & impiorum pœnas. Ioannem etiam pędicat ante primum aduentũ Domini missum, & Heliam ante secundum aduẽtum annunciat esse mittendum. Inter hæc nonnulla moralia, & disciplinis congruentia explicat: in quibus corripit populum siue sacerdotes despicientes nomen Dei, atque eius sacramenta pollutis oblationibus & sacrificiis violantes. Præmonet etiam Episcopos doctos, & sine macula esse debere & absque personarum acceptione, populos veritatẽ instruere. Discordes quoque arguit. Decimas & primitias reddendas Apostolis Ecclesiæ præcipit. Obiurgat & eos, qui coniuges suas despiciunt, & aliarum amore nectuntur. Similiter & illos, qui miseriam suam dolentes, fœlicitatem laudant eorum, qui huius mundi prosperis perfruuntur. Prophetauit autem nouissimus in Babylone quando & Aggæus & Zacharias.

Esdras scripsit, populum Dei, expleto captiuitatis tempore, imperante Cyro rege Persarum, in Hierusalem fuisse reuersum, ac sub Zorobabel, & Iehu filio Iosedech sacerdote magno, siue Neemia, muros Hierusalem, templum & altare renouatum, ius quoque sacerdotum restitutum, & sanctæ religionis cultum multísque opibus gentium principúmque Persarum muneribus perornatum, Machabæorum libri duo licet non habeantur in Canone Hebræorum; tamen ab Ecclesia inter diuinorum voluminum annumerantur historias. Prænotant autem prælia inter Hebræorum duces gentésque Persarum pugnámque sabbatorum & nobiles Machabæi triumphos: fœdus quoque amicitiarum cum Romanorum ducibus, factáque legatione.

PRAEFATIONES LIBRORVM NOVI TESTAMENTI.

EVANGELIORVM prædicatio quamuis quadrifaria sit, vna est tamen, quia ex vno eodémque ore diuinitatis processit. Hæc sunt enim quatuor flumina de vno fonte Paradisi manantia, quę quadruplici vnione decurrunt, ac per totum mundum cælestis prædicationis ministrantes fluenta gratiæ & fidei virorem infundunt. Hæc est illa in Zacharia quadriga Domini, in qua per omnem orbem euectus, leui iugo colla sibi cunctarum gentium subiicit. Hi sunt etiam quos sub quatuor animalium specie visio prophetalis scribit, id est, hominis, leonis, vituli & aquilæ. Namque primus vt homo, ordinem humanæ natiuitatis designat. Secundus, ad instar leonis rugientis, statim in principio sui diuinæ potestatis fortitudinem intonat. Tertius, victimam sacerdotis præmittens, quasi vitulum, mortem insinuat. Quartus, more aquilæ aspectans cęlum, terram auidus transuolat, atque natiuitatem Verbi occulta mysterij intelligētia penetrat. Sed & hæc tria illa animalia, quæ in terra gradiuntur, actualem vitam sequendo, ea tantummodo prosecuti sunt, quæ homo Christus Iesus in terris temporaliter gessit. Quartum animal contemplationis acie cælestia inspicit, & palmam operum, plurima diuinitatis sacramenta digessit. Et his primus & vltimus ea prædicauerunt, quæ ex ore Christi audierunt, vel quæ ab illo facta vel gesta viderunt. Reliqui medij duo, ea tantummodo, quæ ab Apostolis cognouerunt. Quorum quidem Matthęus Euangelium in Iudæa primus scripsit. Deinde Marcus in Italia. Tertius Lucas in Achaia. Vltimus Ioannes in Asia. Ex quibus solus tantum Matthæus prædicationis suæ historiam Hebraïco perstrinxit stylo: reliqui verò Græci sermonis eloquio ediderunt.

Zach. 6.

Epistolas Paulus Apostolus quatuordecim prædicationis suæ perstrinxit stylo; ex quibus aliquas propter typum septiformis Ecclesiæ, septem scripsit Ecclesiis, conseruans potius, non excedens numerum sacramēti, propter septiformem Spiritus efficaciam. Scripsit autem ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses, ad Colossenses, ad Hebræos. Reliquas vero postmodum singularibus edidit personis; vt rursum illum septenarium numerum ad sacramentum vnitatis conuerteret. Argumenta autem earumdem Epistolarum hæc sunt. In primis Romanæ plebis fidem collaudat. Corinthios gemina doctrina castigat. Apud Galatas per gratiam fidei excludit opera Legis. Ephesios magnificat in fide quam acceperunt. Laudat Colossenses, pro eo quod in fide steterūt. Philippenses Euangelium custodisse gratulatur. Thessalonicenses in prima Epistola fide creuisse & operibus: in secunda, persecutiones tolerasse fortiter gloriatur. Instruit quoque per Timotheum & Titum Ecclesias. Philemonem de emendato seruo Onesimo rogat. Vltimò Hebræos, qui in Christo crediderunt, & postmodum persecutionibus Iudaïcis torti, à fide recesserunt, confortat, & ad gratiam Euangelij reuocat.

Petrus scripsit duas Epistolas, quæ *canonicæ nominantur. Scripsit autem eas, his qui ex circuncisione credentes, in dispersionem gentium erant. Quæ quidem videntur quibusdam esse planiores, dum tam profundis repletæ sint sensibus, vt per eas, qui possunt perscrutari diuinæ scientiæ sensum, quasi per breue quoddam receptaculum, magna sibi mysteria reuelare contueantur.

* al. Catholicæ.

Iacobus frater Domini scripsit vnam Epistolam, ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem, cuius sententiæ immensam scientiæ claritatem legentibus videntur infundere.

Ioannes Apost. tres scripsit Epistolas; quarum prima officium charitatis commendans, tota in amore Dei & fraterna dilectione versatur. Secunda quoque, quæ electis scribitur, dilectionis hortatur officium: denotat etiam

seductores, & ab hæreticis admonet declinandum. Tertiam autem Gaio scripsit; in qua collaudat eum in studio veritatis, & opere misericordiæ. Deinde denotat proteruiã cuiusdam Diotrephi, & Demetrio perhibet testimonium veritatis.

Iudæ Epistola increpat blasphemantes in Christo & quosdam impudicos, sub exemplo impiorũ, qui per superbiam & luxuriam sempiternis ardoribus traditi sunt: pro quibus admonet Ecclesiam, vt eos arguat, & ad pœnitentiam cohortetur.

Actuum Apostolorum historia, nascentis Ecclesiæ fidem opúsque describit, cuius quidem scriptor Lucas Euangelista monstratur. Continet autem quæ in Iudæa, vel gentibus, per gratiã sancti Spiritus, tam à Petro, quàm ab omnibus Apostolis operata vel gesta sunt.

In Apocalypsi, Ioannes, postquàm scribere septem iubetur Ecclesiis, aspicit filium hominis sedentem in throno, & vigintiquatuor seniores, & quatuor animalia procidentia ante thronũ, in dextera quoque tenẽtis librum septem sigillis signatum, in quo bellum, egestas, mors, clamor interfectorum, finis quoque mũdi notatur. Scribit deinde duodecim millia seruorum Dei, qui signantur in frontibus. Ibi septem Angeli tubis canunt, sequẽte grandine & igne cum sanguine in terram. Tertia quoque pars terræ ibi comburitur, & E tertia pars maris sanguis efficitur, astráque ipsa rutilantia tertiam partem fulgoris amittunt. Ibi de putei fumo locustæ producuntur, dæmoniorum accipiẽtes potestatem lædendi, qui non sunt agni cruore signati. Præterea comedit Euangelista librum Testamenti, oris prædicatione suauissimum, & operis difficultate amarum. Metitúrque cæleste templum, describítque verba vigintiquatuor seniorum, & Arcam Testamenti, ac mulierem amictam sole, pugnámque Michaëlis cum F dracone, ruinámque draconis conspicit. Preterea & Antichristi figuram, habentem capita regni septem, & cornua potestatis & mysteriũ nominis narrat. Inter hæc & canticum Testamenti nouum, speculatúrque Angelos gestantes phialas, cernítque similiter interitum bestiæ, vel beatitudinem eorum, qui vestimenta sui corporis absque macula, hoc est, absque carnis voluptate, seruauerunt. Exequitur denique interitum meretricis Babyloniæ, G & nuptias agni, & aduentum iudicij, & interitum Antichristi, vel sempiternam punitionem diaboli. Ad vltimum memorat resurrectionem mortuorum, cælíque nouitatem & terræ, descriptionémque Hierusalem, flumen etiam baptismi, mundum lignum vitæ Dominum nostrum Iesum Christum, cui est honor, gloria, & imperium, in secula seculorum, Amen.

Explicit liber Prooemiorum.

BEATI ISIDORI IVNIORIS HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, COMMENTARIA IN VETVS TESTAMENTVM.

PRAEFATIO.

HISTORIA sacræ legis non sine aliqua prænunciatione futurorum, gesta atque conscripta est. Nec pertineret ad præfigurationis mysterium tam multiplex rerum umbra gestarũ, nisi doceret Apostolus, dicens: Lex figuram habet futurorum bonorum, nõ ipsam imaginem rerum. Proinde quædam quæ in ea figuratim dicta vel facta sunt, & sunt plena mysticis sacramentis, adiuuante superna gratia in hoc Opusculo exequentes intexuimus, veterum & Ecclesiasticorum sententias congregantes, veluti ex diuersis prati flores lectos ad manum fecimus: & pauca de multis breuiter perstringentes, pleraque etiam adiicientes, vel ex aliqua parte mutantes, offerimus, non solùm studiosis, sed etiam fastidiosis lectoribus satisfacientes, quos nimia longitudo sermonis abhorret. Breui enim expositione succincta, non faciunt de prolixitate fastidium. Prolixa enim vel obscura & occulta tædet oratio: breuis & aperta delectat. Et quia iampridem iuxta litteram à nobis sermo totus contextus est, necesse est, vt præcedentis historiæ fundamentum, allegoricus sensus sequatur. Nam figuraliter quædam ex his intelliguntur verè, tanquam prophetica indicia præcedentia futurorum. Sane non omnia, quæ in lege & Prophetis scripta sunt, mysteriorum ænigmatibus obteguntur: sed pro his, quæ aliquid significãt, etiam quæ nihil significant connectuntur. Sicut enim in cytharis & huiusmodi organis musicis, non quidem omnia quæ tanguntur, sonorum aliquid resonãt, sed tantùm chordæ: cætera tamẽ in toto cytharæ corpore ideo facta sunt, vt essent ibi, quò necterentur & quò tenderetur illa quæ ad cantilenæ suauitatem modulaturus est artifex: ita in his propheticis narrationibus, quæ obteguntur, aut aliquid sonant in significationem futurorum: aut si nihil sonant, ad hoc interponuntur, vt sit vnde illa significantia, tanquam sonantia connectantur. Has autem rerum gestarum figuras super veteris testamenti historias, de mysticis thesauris sapientium, vt prædiximus, depromentes, in vnam formam compendio breuitatis contraximus: in quibus lector non nostra legit, sed veterum relegit. Quod enim ego loquor, illi dicunt: & vox mea, ipsorum est lingua. Sumpta itaque sunt ab auctoribus Origene, Victorino, Ambrosio, Hieronymo, Caßiano, Augustino, Fulgentio, ac nostris insigniter temporibus eloquenti Gregorio.

Meminit huius libri Sixtus Senẽsis lib. 4. Bibliothecæ sanctæ.

INDEX CAPITVM IN GENESIM.

CAPVT I.

Quod est, Præmissio operis ab exordio mundi.

REATVRA cæli & terræ quomodo historialiter ab exordio principij condita sit, legimus: sed qualiter in Ecclesia spiritaliter à doctoribus accipiatur, intelligamus. In principio fecit Deus cælum & terram. Principium Christus est: sicut ipse in Euágelio ait: Ego sum principium, qui & loquor vobis. In hoc igitur principio fecit Deus cælum: id est, spiritales, qui cælestia meditantur & quærunt. In ipso fecit & carnales, qui necdum terrenum hominem deposuerunt. Terra autẽ erat inanis & vacua. Terra scilicet carnis nostræ inanis & vacua erat, priusquam doctrinæ acciperet formam. Et tenebrę erant super faciem abyssi: quia delictorum cæcitas, & ignorantię profunda obscuritas, corda nostra tegebat. Et spiritus Dei ferebatur super aquas. Spiritus autem Dei super cor nostrum tenebrosum & fluidum, quasi super aquas iam superferebatur, in quo subsistẽtes requiesceremus, cuiúsque viuificaremur flatu, & cuius vnda ablueremur.

Genes. 1.

Ioan. 8.

De operibus sex dierum,

CAP. II.

DIxit quoque Deus: Fiat lux: id est, illuminatio credulitatis appareat. Prima enim die lucẽ fidei dedit, quia prima est in* cõfessione fides. Vnde & ipsum primum in mãdatis præceptum est, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Propter quam fidem ipse Dominus etiam visibiliter in mũdo apparere voluit. Iam tunc Deus, iuxta præscientiæ suæ gratiam, diuisit iustos, id est, filios Dei & lucis, à peccatoribus tanquam à *tenebris, istos vocans diem, illos noctem, nam quòd in lucis nomine iusti appellantur, audi Apostolum, Fuistis, inquit, aliquãdo tenebrę, nunc autem lux in domino. Deinde secunda die disposuit Deus firmamentum, id est solidamẽtum sanctarum scripturarum, firmamentum enim in Ecclesia, scripturæ diuinæ intelliguntur, quia cælum plicabitur sicut liber. Discreuítque super hoc firmamentum aquas, id est, cælestes populos Angelorum, qui non opus habent hoc suscipere firmamentum, vt legentes audiant verbum Dei. Vident enim semper & diligunt eũ, sed superposuit ipsum firmamentum legis suæ, super infirmitatem inferiorum populorum, vt ibi suspicientes, cognoscant qualiter discernant inter carnalia & spiritalia, qualiter inter aquas superiores & inferiores. Post hęc die tertia collegit in vnum aquas inferiores salsas: hoc est, homines infideles, qui

al. conuersione.

al. tenebrosis.

Ephes. 5.

E cupiditatum tempestate, & tentationum carnalium fluctibus quatiũtur, & in seipsis quasi amaritudo includuntur. Segregauítq; ab eis aridam, populum scilicet fontem fidei sitientem, fixítque dehinc superborum limites, & coërcuit eos: ne turbulentis iniquitatum suarum fluctibus, aridam id est animã sitientem Deũ conturbent, liceátq; ei germinare bonorum operum fructus secundũ genus suum, diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium, habens in se semen secundum similitudinem, vt ex sua infirmitate compatiatur ad subueniendũ indigentibus. Producens lignum forti robore & fructiferum, id est, beneficum, ad eripiẽdum eum qui iniuriam patitur de manu potentis, & præbendo F protectionis vmbraculum valido robore iusti iudicij. Deinde quarta die emicuerunt luminaria firmamento legis infixa, id est, Euangelistæ & doctores scripturæ sacræ disputando cohærentes, & omnibus inferioribus lumen sapiẽtiæ demonstrantes. Prodiit etiam simul & cętera micantium syderum turba: id est, diuersarum virtutum in Ecclesia numerositas: quæ in huius vitæ obscuritate, tanquam in nocte refulgentes, * diuidant in hoc firmamẽto scripturæ sensibilia & * intelligibilia, quasi inter lucem perfectorum, & tenebras paruulorum, & sint in signis virtutum & miraculorum. Sint etiam in tempora & annos: *quia prædicatores G propriis temporibus viuunt & transeunt: verbum autem Domini manet in æternum. Quare autem terra primo germinauerit, deinde facta sint luminaria: nisi quia post opera bona venit illuminatio lucis ad contemplandam speciem supernæ virtutis? Inter hæc, die quinta facta sunt in aquis reptilia animarum viuarum: homines scilicet renouati in vitam per baptismi sacramentum. Facta sunt & volatilia: id est, & sanctæ animæ ad superna volantes. Post hæc, sexta die producit terra animam viuam, quando enim caro nostra abstinens se ab operibus mortuis, viua virtutũ germina parturit, secundum genus scilicet suum: H id est, vitã imitando sanctorum, sicut ait Apostolus: Imitatores mei estote. Secũdum quippe genus nostrum viuimus, quando in opere bono sanctos viros quasi proximos imitamur. Deinde produxit terra bestias: id est, homines in potẽtia rerum siue ferocitate superbiæ. Similiter & pecora: id est, fideles in simplicitate vitæ viuentes. Serpentes quoque innoxios: sanctos scilicet viros, astutiæ viuacitate bonum à malo discernentes, & in quantum fas est, reptando scrutantes terrena, per quæ intelligant sempiterna, non illos venenosos, qui se in huius mundi terrenis cupiditatibus collocant.

al. diiudicent.
al. intelligentia.

al. qui.

1. Cor. 4.

De Paradisi conditione vel hominis,

CAP. III.

POst hæc fecit Deus hominem ad imaginem suam: perfectum scilicet virum, qui non quemlibet sanctorũ virorũ imitãdo, sed ipsam veritatem contemplabiliter intuendo, operatur iustitiã, vt ipsam intelligat & sequatur. Ad cuius imaginẽ factus est, secundũ veritatẽ. Iste etiã accepit potestatẽ piscium maris & volatilium cæli, pecorúmque, ferarum quoque atque repentium: quia spiritalis quisque effectus, & Deo similis factus, secundum
1. Cor. 2. Apostolum iudicat omnia: ipse autem à nemine iudicatur. Quod verò sequitur, masculum & fœminam fecit eos, spiritales in ecclesia & obedientes ostendit: quia sicut viro subdita est mulier: sic spiritali & perfecto viro obediens est is qui minus perfectus est: sicut
1. Thess. 5. Apostolus ait. Rogamus vos fratres, vt cognoscatis eos qui in vobis laborãt, & præsunt vobis in domino. Dicitur enim eis: Crescite & multiplicamini, siue in linguis, siue in spiritalibus intelligentiæ gradibus: vt dominentur rationis intellectu omniũ carnalium perturbationum, quasi insensibilium animantiũ. Omnis autẽ herba seminalis & omne lignũ fructuosum, quod hominib⁹ datũ est in escã, fideles sunt de oblationibus suis sanctorum
Rom. 15. necessitatibus cõmunicãtes. Vnde Apostolus ait: Nã si in spiritalib⁹ participes facti sunt gẽtiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hæc sunt fructifera ligna. In istis ergo gradibus, tanquam in quibusdam diebus, vespera est ipsa perfectio singulorum operum, & ma-
Genes. 2. ne inchoatio sequentium. Post istorum itaque quasi sex dierum opera bona valde, sperat homo quietem, mente constitutus in spiritali paradiso: quo significatur vita beata, vbi fons est sapientiæ diuisus in quatuor partes virtutum: vbi edat ligni vitæ gratiam, vbi vtiles disciplinas morum quasi fructus lignorum carpat. Est namque paradisus vita beatorum. Quatuor flumina, quatuor virtutes. Virtus est animi habitus, naturæ decus, vitæ ratio, morum pietas, cultus diuinitatis, honor hominis, æternæ beatitudinis meritũ. Cuius scilicet partes quatuor principales, quę designantur per quatuor paradisi flumina: Prudentia, Fortitudo, Iustitia, Temperantia. Prudentia est rerum diuinarum humanarũque, prout homini datum est, scientia: per quam intelligitur quid cauendum sit, & quid
Psalm. 118. faciendum. Et hoc est quod in Psalmo legitur: Mirabilia testimonia tua. Fortitudo est animi patientia & longanimitas & perseuerantia in bonis operibus, & victoria contra vitiorum genera. Iustitia est animi nobilitas vnicuique rei propriam tribuens dignitatem.

Quæ sequuntur hemicirculis in margine notata sunt que diffinitiones quatuor virtutum, nõ habẽtur in quibusdam C. M.S.

A In hac diuinitatis cultus & humanitatis iura, vera iudicia & æquitas totius vitæ conseruatur. Temperantia est vitæ modus, ne quid nimis homo vel amet, vel odio habeat: sed omnes huius vitæ varietates considerata temperet diligentia. Hæc sunt quatuor flumina. Ligna eius, omnes vtiles virtutes & disciplinæ lignorum fructus, mores piorum. Lignum vitæ, ipsa bonorum omnium mater est sapientia: de qua scriptum est Salomone di- Pro. 3.
cente: Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam: & qui tenuerit eam, beatus. Lignum scientiæ boni & mali, transgressio est mandati, experimentum veritatis pariter & erroris. Hactenus sex dierum opera qualiter in Ecclesia spiritaliter intelligantur, explicata
B sunt. Deinde quid in figuram seculi significent, subiiciendum est. Sex diebus consummauit Deus omnia opera sua, & septimo requieuit. Sex ætatibus humanũ genus in hoc seculo per successiones temporum Dei opera * insinuãt. Quarũ prima est ab Adam vsque al. insigniũt
ad Noë: secunda à Noë vsque ad Abraham: tertia ab Abraham vsque ad Dauid: quarta à Dauid vsque ad transmigrationem in Babylonia: quinta deinde vsque ad humilem aduentũ domini nostri Iesu Christi: sexta quæ nunc agitur, vsque quo mundus finiatur, donec excelsus veniat ad iudicium. Septima
C verò intelligitur in requie sanctorum, non in hac vita, sed in alia, vbi vidit requiescentem pauperem diues ille cùm apud inferos torqueretur: quæ scilicet non habet vesperam: quia eam iam nullus ibi rerum defectus, terminúsque claudit. Pergamus ergo breuiter per has omnes mundi ætates, & replicantes ordinem temporum eorum, iustitiæ eius differentias distinguamus. Primo enim seculo factus est, tanquam lux homo in paradiso. In qua ætate filios Dei in lucis nomine diuidit Deus à filiis hominum, quasi à tenebris: fitque huius diei vespera diluuium. Secundum seculum factum est, quasi firmamentum
D inter aquam & aquam: Archa vtique illa quæ natauit inter pluuiam & maria, huius vespera fuit confusio linguarum. Tertium seculum factum est, quando separauit populum suum à gentibus per Abraham, discernens eum quasi aridam ab aquis, vt proferret germen herbarum & lignorum: id est, sanctos & fructum sanctarum scripturarum. Huius vespera fuit, peccatum & malitia pessimi regis Saül. Inde quartum seculum cœpit à Dauid, quãdo constituit Deus luminaria in firmamento cæli: id est, splendorem regni, tanquam solis excellentiam, & in lunæ specie Soli obtemperantem tanquam synagogam, & stellas principes eius. Cuius ætatis fit vespera in pec-

catis regum, in quibus gens illa meruit captiuari in Babyloniam. Porro quinto seculo, id est in transmigratione Babyloniæ, facta sunt quasi animalia in aquis, & volatilia cæli: quia tunc Iudæi inter gentes, tanquam in mari viuere cœperunt: nec habebant stabilem locū, tanquam volantes aues. Huius diei quasi vespera est multiplicatio peccatorum in populo Iudæorum: quando sic excæcati sunt, vt etiam dominum Iesum Christum non possent agnoscere. Iam sextum seculum fit in aduentu domini nostri Iesu Christi. Nam sicut in illa sexta die primus homo Adam de limo terræ ad imaginem Dei formatus est: sic in ista sexta ætate seculi secundus Adam, id est, Christus in carne de Maria virgine natus est: ille in animam viuentem, hic in spiritum viuificantem. Et sicut in illa die fit anima viua: sic in isto seculo vitam desiderantes æternā. Et sicut in illo sexto die serpentium & ferarum genera terra produxit: ita & in hac sexta ætate seculi, gentes vitam appetentes æternam ecclesia generauit. Quem etiam sensum vas Petro ostensum manifestauit, & quemadmodum in illo die creatus est masculus & fœmina: sic in ista seculi ætate manifestatur Christus & Ecclesia. Et sicut ibi præponitur homo in die illa pecoribus, serpentibus, & cæli volatilibus: ita Christus in hac ætate gētibus, populis & nationibus vt ab eo regātur, vel carnali concupiscentiæ dediti, sicuti pecora, vel terrena curiositate obscurati quasi serpentes, vel elati superbia quasi aues. Et sicut in illo die pascitur homo & animalia quæ cum eo sunt herbis seminalibus & lignis fructiferis, & herbis viridibus: sic in ista ætate spiritalis homo, qui bonus minister est Iesu Christi, cum ipso populo spiritaliter pascitur sanctarum scripturarum alimentis, & lege diuina ad concipiendam fœcunditatē rationum atque sermonum, tanquam herbis seminalibus, partim ad * humilitatē morum, conuersionis humanæ, tanquam lignis fructiferis, partim ad vigorem fidei, spei, & charitatis in vitam æternam, tāquam herbis viridibus, quæ nullo æstu tribulationum arescunt, sed spiritalibus cibis sicut istis alimentis pascitur, vt multa intelligat. Carnalis autē, id est, paruulus in Christo, tanquam pecus Dei, vt multa credat, quæ intelligere nondum potest: tamen eosdem cibos omnes habent. Huius autem ætatis quasi vespera, vtinā nos non inueniat. Illa est enim, de qua dominus dicit, Putas veniens filius hominis inueniet fidem super terram? Post istam vesperam fiet mane, cùm ipse dominus in claritate venturus est. Tunc requiescent cum Christo ab omnibus operibus suis, hi quibus dictum est:

Act. 10. *al. vtilitatē.* *Lucæ 18.*

E Estote perfecti, sicut pater vester qui in cælis est. Tales enim faciunt opera bona valde. Post talia enim opera speranda est requies in die septimo, qui vesperam non habet. Sequitur hinc recapitulatio vniuersæ cōditæ creaturæ. Istæ generationes cæli & terræ, quādo creatæ sunt, in die quo fecit Deus cælum & terram, mare & omne virgultum agri, omnēque herbam regionis, antequam esset super terram. Superius septem dies enumerati sunt; nunc vnus dies dicitur, quo fecit Deus cælū & terram, omne virgultum agri, & omnem herbam regionis. Huius diei nomine, omne tempus huius vitæ significatur, in quo cælū & terra factum est: id est, in quo creaturæ visibiles disponuntur, administrantur atque existunt. Sed quid sibi vult quod nunc nominato cælo & terra, adiecit virgultum agri & F herbam regionis: & tacuit cætera quæ sunt in cælo & in terra, vel etiam in mari: nisi quia per virgultum agri inuisibilem creaturam demonstrat intelligi, sicut est anima? Dictum autem est virgultum, propter vigorem vitæ: herba, propter eandem vitam nunquam marcescentem. Deinde quod addidit, antequam esset super terram, intelligitur antequā anima peccaret. Terrenis enim cupiditatibus sordidata, tanquam super terram nata, vel super terram rectè esse dicitur. Vnde & adiecit. Nondum enim pluerat Deus super terram: quasi apertè diceret, antequam pecG caret anima, nondum nubibus scripturarum pluuiam doctrinæ dominus ad animam irrigandam concesserat; nondum propter hominem, qui est terra, dominus noster nubilum carnis nostræ assumpserat, per quod imbrem sancti Euangelij largissimum infudit. Quod verò subiunxit, & homo non erat qui operaretur terrā: hoc signat, quia nullus homo operatus est in virginem, vnde natus est Christus. Ipse est enim lapis de monte abscissus sine manibus: id est, absque coïtu & humano semine de virginali vtero, quasi de monte humanæ naturæ, & substantia carnis H abscissus. Sed fons ascendebat è terra, irrigās vniuersam superficiem terræ. Terra autem mater virgo domini Maria rectissimè accipitur: de qua scriptum est: Aperiatur terra & germinet saluatorem. Quam terram irrigauit Spiritus sanctus, qui fontis & aquæ nomine in Euangelio significatur. Formauit igitur dominus hominem de limo terræ: id est factus est Christus, iuxta quod ait Apostolus, ex semine Dauid secundum carnem, tanquam de limo terræ. Et inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ: vtique infusionem sancti Spiritus, qui operatus est hominem Christum. Et factus est homo in animam viuen-

Matth. 5. *Gen. 2.* *Dan. 2.* *Esa. 45.* *Rom. 1.*

tem: scilicet, vt qui perfectus erat Deus, A perfectus crederetur & homo. Plantauerat autem dominus Deus paradisum voluptatis à principio. Paradisus Ecclesia est. Sic enim
Cant. 4. de illa legitur in Canticis Canticorum: Ortus conclusus soror mea. A principio autem paradisus plantatur: quia Ecclesia Catholica à Christo, qui est principium omnium, condita esse cognoscitur. Fluuius de paradiso exiens, imaginem portat Christi, de paterni fontis fluentis irrigat Ecclesiam suam verbo prædicationis, & dono baptismi. De quo benè per Prophetam dicitur: Dominus Deus noster fluuius gloriosus, exiliens in terram sitientem. Quatuor autem paradisi flumina, quatuor sunt Euangelia, ad prædicationem in cũctis gentibus missa. Ligna fructifera, oẽs Sancti sunt; fructus eorũ, opera eorũ. Signum vitæ, sanctus sanctorum, vtique Christus: ad quem qui porrexerit manum, viuet in æternum. Lignum autem scientiæ boni & mali, proprium est voluntatis arbitriũ, quod in medio nostri est positum, ad dignoscendum bonum vel malum. De quo, qui relicta Dei gratia gustauerit, morte morietur. Tulit igitur Deus hominem, & posuit eum in paradiso. Assumpsit Deus carnem, & factus est caput Ecclesiæ. Vt operaretur & custodiret illum: id est, vt voluntate patris ex omnibus gentibus Ecclesiam adimpleret, atque impleretur
Ioan. 17. sermo quem dominus dixit: Ego seruabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, custodiui. Dixit quoque Deus: Non est bonum esse hominem solum. Arguuntur hæretici, qui Christum solum hominem putant, & non etiam Deum. Faciamus ei adiutorium simile sibi: quia in ipso homine suscepto, Ecclesia Deo copulata est. Appellauit autem Adam nominibus suis cuncta animantia & volatilia cæli, & bestias terræ: significans gentes, quæ saluæ fierent in Ecclesia, & per Christum nomen erant accepturæ quod prius non habuerant.
Esa. 65. Sicut scriptum est: Et vocabo seruos meos nomine alio. Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius: Vtique, quoniam quamuis fidelis aut iustus sit quisque, Christo
Ps. 85. tamen æquari non potest. Quis enim (inquit Moyses) similis tibi in Diis domine? Nam &
Ps. 44. Dauid ait: Speciosus forma præ filiis hominum. Nemo enim poterat à morte genus humanum liberare, & ipsam mortem superare,
Apo. 5. nisi Christus: sicut & in Apocalypsi dicitur: Nemo inuentus est dignus, neque in cælo, neque in terra, neque infra terram, aperire librum, nisi leo de tribu Iuda. Immisit ergo dominus Deus soporem in Adam: cúmque obdormisset, tulit vnam de costis eius, & ædificauit costã, quam tulerat de Adam, in mulierẽ. Dormit Adam, & fit illi mulier de latere. Patitur Christus, dormit in cruce, pungitur latus lancea, & profluunt sacramenta, ex quibus formetur Ecclesia. Hanc dormitionem cantat Propheta, dicens: Ego dormiui Ps. 3. & quieui & resurrexi, quoniam dominus suscitauit me. Sequitur. Et posuit carnem pro ea. Sic Christus carnem suam moriendo posuit in patibulo crucis pro Ecclesia. Dixit quoque Adam: Hoc nũc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Quia siue sancti spiritales & fortissimi in tentationibus, siue minus perfecti, vtrique vnum corpus Christi sunt, & vna Ecclesia. Hæc vocabitur virago: quoniam de viro sumpta est. Sic & à Christo B Ecclesiæ nomen datum Christianum, quæ de eius latere sumpta est. Hæc igitur omnia facta sunt in figura, quæ erant in Ecclesia profutura. Quamobrem relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna. Hoc interpretans Apostolus ait: Hoc autem dico in Christo & in Ecclesia. Ephes. 5. Ergo quod per historiam completum est in Adam, per prophetiam significatur in Christo, qui reliquit patrem, cũ dicit: Ego à patre exiui, & veni in mundum. Ioan. 16. Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam Philip. 2. arbitratus est esse se æqualem Deo. Reliquit & matrem: id est, Synagogam Iudæorum, veteri testamento carnaliter inhærentem, C quæ illi erat mater ex semine Dauid secundum carnem: & adhæsit vxori suæ, id est, sanctæ Ecclesiæ, vt in pace noui testamenti essent duo in carne vna: quia cùm sit Deus omnia apud Patrem, per quem facti sumus, factus est per carnem particeps noster, vt illius capitis corpus esse possimus. Post hęc vocatur Eua vita & mater viuorũ, quæ de viri sui latere sumpta est. Et dominus dicit in Euangelio: Si quis non manducauerit carnẽ Ioan. 6. meam, & biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam. Iam dehinc præceptum, quod accepit figuraliter Christus, nos accipimus in illo: quia vnusquisque Christianus D non incongruè gestat personam Christi, dicente ipso domino: Quod fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis. Matt. 25.

De præceptis Dei & persuasione serpentis,
CAP. IIII.

DIcitur ergo Euæ: Ex omni ligno paradisi comede. De ligno autem scientię boni & mali, ne comedas. Præcipitur enim nobis vt fruamur omni ligno paradisi, quo significantur spirituales delicię. Fructus autem Gal. 5. spiritus, est charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, con-

tinentia, sicut dicit Apostolus. Et non tangamus lignum in medio paradisi plantatum scientiæ boni & mali: id est, ne velimus superbire de natura arbitrij nostri, quæ media est, vt decepti post scientiam boni, experiamur & malum. Serpens autẽ ille sapientior omnium bestiarum, indicat diabolum: qui inde serpẽs dicitur, quod volubili versatur astutia. Sed quid est quod ipse per mulierem decepit, & non per virum? Quia non potest ratio nostra seduci ad peccandum, nisi præcedente delectatione in carnali infirmitatis affectu: quæ magis obtemperare debet rationi, quàm in virũ dominari. Hoc enim in vnoquoque homine geritur, in occulto quodam secretóque coniugio. Suggestionem quippe serpentem accipimus: mulierem verò animalem corporis sensum: rationem autem virũ. Ergo quando occurrit mala suggestio, quasi serpens loquitur. Sed si sola cogitatio oblectetur illius suggestionis, & refrenante ratione, consensus explendi operis non succedat: sola mulier videtur comedisse illicitũ. Quod si ipsum peccatum etiam mens perpetrandum decernat, iam vir deceptus est, iam mulier cibum dedisse viro videtur. Illecebræ enim consentire, de ligno prohibito manducare est. Tunc quippe iure à vita beata, tanquam à paradiso expellitur homo, peccatúmque ei imputatur, etiam si non subsequatur effectus: quia etsi non est in factis culpa, in consensione tamen rea tenetur conscientia. Hæc secundum anagogen. Cæterum iuxta metaphoram poterit callidus serpens iste, hæreticorum versutiam designare. Nonnulli enim loquacius atque subtilius promittunt illicita curiositate secretorum, ad apertionem atque scientiam boni & mali: & in ipso homine, tanquam in arbore quæ plantata est in medio paradisi, eam dignoscentiam demonstrare. Contra hunc serpentem clamat Apostolus, cùm dicit: Metuo, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: sic sensus vestri corrumpantur. Seducitur autem verbi huius serpentis carnalis nostra concupiscentia, & per illam decipitur Adam, non Christus sed Christianus. Dicit ergo iste ad mulierem. Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis ex omni ligno paradisi? Sic & hæreticorum curiosa cupiditas, sic praui prædicatores ad diligendam erroris fallaciam, auditorum carnalium corda succendunt, dicentes: Quare fugitis scientiam habere latentem? Noua semper exquirite, boni malique scientiam penetrate. Vnde apud Salomonem mulier illa hæreticorũ speciem tenens, dicit: Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. Subiecit deinde idem serpens. Quacumque die comederitis ex eo, statim aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, scientes bonum & malũ. Sic & omnes generaliter hæretici diuinitatis meritum profitentur, atque scientiæ pollicitatione decipiunt, & reprehendunt eos, quos simpliciter credẽtes inuenerint. Et quia omnino carnalia persuadent, quasi ad carnalium oculorum apertionem conantur adducere, vt interior oculus obscuretur.

Genes. 3. — *2. Cor. 11.* — *Prou. 9.*

De peccato primorum hominum, siue supplicio, Cap. V.

Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum, tulítque de fructu illius, & comedit. Mulier comedit antea quàm vir: ideo quia facilius carnales persuadentur ad peccatum, nec tam velociter spirituales decipiũtur. Et dedit viro suo, & comedit: vtique quia post delectationẽ carnalis cõcupiscentiæ nostræ, etiã nostra ratio subiicitur ad peccandũ. Cúmque cognouissent se esse nudos, consuerunt folia fici. Foliis fici se contegunt, qui seculũ asperũ amplectũtur, qui prurigine voluptatis carnalis * afflantur: quíque decepti hæretica prauitate, & gratia Dei nudati, tegumenta mendaciorum, tanquam fici folia colligunt, facientes sibi succinctoria prauitatis, cum de domino vel Ecclesia mentiuntur. Cúmque audiissent vocem Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiẽ. Deambulat Deus in illis, & non stat, qui stabiles in eius præcepto non perseuerant. Et bene ad auram post meridiem: quia iam ab eis aufertur lux illa feruentior veritatis, appropinquãtibus errorum tenebris. Absconderunt se à facie Dei in medio ligni paradisi. In medio autem ligni se abscondit, qui auersus à præcepto creatoris, in erroris atque arbitrij sui voluptatibus viuit. Vocauítque Deus Adam, & dixit: Vbi es? Hîc ostẽdit, quòd si qui à fide vel bonis operibus ad mendacia sua desideriáque labuntur, non despicit illos Deus: sed adhuc vt redeant per pœnitentiam vocat: quia non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Ergo non est desperandum quibuslibet peccatoribus, dum & ipsi impij ad spem indulgentiæ prouocentur. Dicitur autem post hæc serpenti: Maledictus eris inter omnia animantia. Super pectus tuum & ventrem gradiẽris. Nomine pectoris, significatur superbia mentis: nomine autem vẽtris significantur desideria carnis: his enim duabus rebus serpit diabolus ad eos quos vult decipere: id est, aut terrena cupiditate & luxuria, aut superbiæ insana ruina. Et terram manducabis: id est, ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis. Omnibus die-

* al. vtuntur. — *Ezech. 34.*

bus vitæ tuæ, id est, omni tempore quo ages A hanc potestatem, ante illam vltimam pœnam iudicij. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius. Semen diaboli, est peruersa suggestio. Semen autem mulieris, fructus est boni operis, quo peruersæ suggestioni resistitur. Ipsa caput illius conteret, si eum mens in ipso initio malæ suggestionis excludit. Ille insidiabitur calcaneo ipsius: quia mentem quam prima suggestione non decipit, decipere in finẽ tendit. Quidam autem hoc quod dictum est, Inimicitias ponam inter te & mulierem, de virgine, de qua dominus natus est, intellexerũt: eo quod illo tempore ex ea dominus nasciturus, ad inimicum deuincendum, & ad mortem, cuius ille auctor erat, destruendam, promittebatur: sicut in Dauid scriptum est:
Ps. 131. De fructu ventris tui ponã super sedem tuã. Nam & illud quod subiunctum est: Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius, hoc de fructu vẽtris Mariæ, qui est Christus, intelligunt: id est, tu eũ supplantabis, vt moriatur. Ille autem victor resurget, & caput tuum conteret, quod est mors. Sicut
Ps. 90. & Dauid dixerat ex persona patris ad filium: Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Aspidem dixit mortem, basiliscum peccatum, leonem Antichristum, draconem diabolum. De pœna autem mulieris quid significat quod ei
al. voluptas dicitur, in dolore paries filios? nisi quia* voluntas carnalis, cùm aliquam malam consuetudinem vult vincere, patitur in exordio dolores: atque ita per meliorem consuetudinẽ parit bonum opus quasi filios. Quod verò adiecit, Et conuersio tua ad virum tuum, & ipse dominabitur tui: hoc significat, quod illa carnalis* volũtas, quæ cum dolore luctauerat, vt
al. voluptas
faceret consuetudinem bonam, iam ipsis erudita doloribus, cautior fit: & ne corruat obtemperat rationi, & libenter seruit quasi viro iubenti. Vocatur deinde Eua mater viuorum, quæ de viri latere facta est. Et dicit dominus in Euangelio, Si quis non manducauerit meã carnem, & biberit sanguinem meum, non D habebit in se vitam. Et omnia quæ illic intelliguntur enucleatim, minutatímque tractanda Christum & Ecclesiam proloquuntur, siue in bonos Christianos, siue in malos. Neque frustra dixit Apostolus, Adam qui est forma futuri, vt illud, Relinquet homo patrẽ, & reliqua. Vocatúrque dehinc mater viuorũ, id est, recte factorum: quibus contraria sunt peccata, quæ nomine mortuorum significãtur. Iam verò per sententiam quæ in virum refertur, ratio nostra arguitur: quæ & super peccati concupiscentia seducta, & à paradiso

Sequentia nõ habentur in C. M. S. sed nec in alio Coloniæ anno 1530. impresso.
Ioan. 6.
Rom. 5.

beatitudinis remota, habet maledictiones terrenæ operationis, habet & dolores temporalium curarum quasi spinas & tribulos. Sic tamen dimittitur à paradiso beatitudinis, vt operetur terram, id est, vt in corpore isto laboret & collocet sibi meritum redeundi ad vitam beatam, quæ paradisi nomine significatur, possitque aliquando manum porrigere ad arborem vitæ, & viuere in æternum. Manus autem porrectio benè significat crucem vel cruciatum pœnitentiæ, per quem vita æterna recuperatur. Accepit etiam tunicã pelliceam diuino iudicio: quo nomine corporis mortalitas significatur in historia. In allego- B ria autem à carnalibus sensibus abstractæ voluptates, quæ carnaliter viuẽtem diuina lege consequuntur & contegunt. Qui si se aliquãdo ad Deum cõuerterit, per flammeã frameã id est, per temporales tribulationes peccata sua agnoscendo & gemendo, & per Cherubim, id est per plenitudinem scientiæ, quod est charitas, perueniet ad arborem vitæ Christum, & viuet in æternum. Cherubim namque plenitudo scientię interpretatur. Framea verò versatilis posita ad custodiendã viã ligni vitæ, temporales pœnæ intelliguntur. Nemo enim potest peruenire ad arborẽ vitę, nisi per has duas res, tolerantiã scilicet molestiarum, & scientiæ plenitudinem, id est, per charitatẽ Dei & proximi. Plenitudo enim legis chari- Rom. 13.
C tas est.

De Cain & Abel, eorúmque progenie,

CAP. VI.

ADam verò cognouit vxorẽ suam, quæ cõcepit & peperit Cain. Rursúmq; peperit fratrẽ eius Abel. Natiuitates duorum filiorum Adam, similitudinẽ habent duorum populorũ, qui erant diuersis tẽporibus ad fidem venturi, pari opere & dissimili charitate ante Deum. Fuit autem Abel pastor ouiũ, & Cain agricola. Sed sicut Cain sacrificium ex terræ fructibus reprobatur: Abel autem sacrificium ex ouibus & earũ adipe suscipitur: ita noui Testamẽti fides ex innocentiæ gratia Deum laudans, veteris testamenti terrenis operibus anteponitur. Dixit Deus ad Cain, Si rectè offeras, rectè autem non diuidas, peccasti. Vtique, quia & si Iudæi antea rectè illa fecerunt, in eo tamen infidelitatis rei sunt: quia Christo veniente, iam tempus noui Testamenti à tempore veteris Testamenti non distinxerunt. Quia si obtemperasset Deo Cain, dicenti, Quiesce: sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius, & ad se conuertisset peccatum suum, sibi hoc tribuens & cõfitens Deo: ac si adiutus indulgentiæ gratia, ipse peccato suo dominaretur, non illo sibi

Genes. 4.

dominante, seruus peccati fratrem occideret innocentē: Sic & Iudæi, in quorum hæc figura gerebātur, si quiescerent à sua perturbatione, & tempus salutis per gratiam in remissionem peccatorum cognoscentes, audirent Christum dicentem, Non veni vocare iustos sed peccatores in pœnitentiam: tunc ad se conuerterent peccatum suum in confessione, sicut in Psalmo scriptum est: Ego dixi domine miserere mei: sana animam meam quia peccaui tibi: eidémque peccato quamdiu esset adhuc in eorum mortali corpore, per spem gratiæ liberi dominarētur. Tunc autem ignorātes Dei iustitiam, & suā volentes constituere, elati de operibus legis, non humiliati de peccatis suis non quieuerunt, sed offenderunt in lapidem offensionis, & exarserunt in iracundiam, aduersus Christum: cuius opera videntes esse Deo accepta, doluerunt. Itaque post hæc occiditur Abel minor natu, à fratre maiore natu. Occiditur Christus caput populi minoris natu, à populo Iudæorū maiore natu: ille in cāpo, iste in Caluariæ loco. Interrogat Deus Cain, non tanquam ignarus cum à quo discat: sed tanquam iudex reum quem puniat. Et dicit: Vbi est frater tuus? Ille respondit nescire se, nec eius se esse custodē. Vsque nunc quid nobis respondent Iudæi, cùm eos Dei, hoc est sanctarum scripturarū voce, interrogamus de Christo? Nescire se Christum respondent. Fallax enim Cain ignoratio, Iudæorum est falsa negatio. Essent autem quodammodo Christi custodes, si Christianam fidem accipere ac custodire voluissent. Dixit Deus ad Cain: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Sic arguit in scripturis sanctis vox diuina Iudæos. Habet enim magnam vocem Christi sanguis in terra: cùm eo accepto, ab omnibus gentibus respondetur Amen. Hæc est vox clara sanguinis Christi, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum. Dixit Deus ad Cain. Maledictus eris à terra, quæ aperuit os suū, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. Non dixit maledicta terra, sed terra quæ aperuit. Maledictus est enim populus Iudæorum infidelis, à terra, id est, ab Ecclesia: quæ aperuit os suum in confessione peccatorum omnium de manu persecutoris, nolentis esse sub gratia, sed sub lege: vt esset ab Ecclesia maledictus, id est, vt ostenderet eum Ecclesia maledictum, testificante Apostolo: Quicunque enim sub operibus legis sunt, sub maledicto legis sunt, cum operatus fueris terram non dabit tibi fructus suos. In ipsa enim terra quam Christus portauit: id est, in eius carne, ipsi operati sunt salutem

Ps. 40.

Rom. 10.

Verba sunt D. August. lib. 12. contra Faustum, cap. 10.

E nostram, crucifigendo Christum, qui mortuus est propter delicta nostra. Nec tamen eis dedit eadem terra virtutem suam: quia non iustificati sunt virtute resurrectionis eius, qui resurrexit propter iustificationem nostram, qui & si crucifixus est ex infirmitate carnis, viuit tamen in virtute Dei. Hæc est ergo virtus terræ illius, quam non ostendit impiis & incredulis. Vnde nec resurgens eis à quibus erat crucifixus apparuit, tanquam Cain operanti terram, vt granum illud seminaretur. Vagus & profugus eris, siue, vt in Septuaginta scriptum est, gemens & tremens eris in terra. Nunc ecce, quis non videat, quis nō agnoscat in totam terram quacunque dispersus est ille populus, quomodo sit vagus in

F gentibus & profugus ab Hierusalem, quomodo gemat mœrore amissi regni, & tremat terrore sub innumerabilibus populis Christianis? Ideóque respondit Cain dicens: Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear. Ecce eiicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra. Igitur omnis qui inuenerit me, occidet me. Verè inde vagus & profugus gemit & tremit: ne regno etiam terreno perdito, ista visibili morte occidatur. Hanc dicit maiorem causam, quàm eam quod ei terra nostra non dat virtutem suam, ne spiritaliter moriatur. Carnaliter enim sapit, & abscondi à facie Dei, id est, iratum

G habere Deum, graue non putat: sed hoc timet, ne inueniatur & occidatur. Carnaliter enim sapit, tanquam operans terram, cuius virtutem non accepit. Sapere autem secundum carnem, mors est: quam non intelligens ille amisso regno gemit, & corporalem mortem tremit. Sed quid ei respondit Dominus? Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur: siue (vt Septuaginta transtulerunt) septem vindictas exsoluet: id est, non sic quomodo dicis corporali morte interibit genus impium carnalium Iudæorum. Sed quicun-

H que eos ita perdiderit, septem vindictas, exsoluet: id est, auferet ab eis septē vindictas quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi. Hoc enim toto tēpore (quod septenario dierum numero voluitur) quod non interiit gens Iudæa, satis apparet fidelibus Christianis: sed quod subiectionem solam dispersionémque meruerint: iuxta quod ait scriptura, Ne occideris eos, ne quando obliuiscantur legis tuæ, disperge illos in virtute tua & destrue eos. Posuit Dominus in Cain signum, vt non eum interficeret omnis qui inuenisset eum. Hoc reuera mirabile est quemadmodum omnes gentes quæ à Romanis

Psal. 58.

Romanis subiugatæ sunt, in ritum Romanorum sacrorum transierint, eorúmque sacrilegia obseruanda & celebranda susceperint. Gens autem Iudæa siue sub paganis regibus siue sub Christianis, non amisit signum legis & circuncisionis suæ, quo à cæteris gentibus populísque distinguitur. Sed & omnis imperator vel rex, qui eos in regno suo inuenit, cum ipso signo eos inuenit, nec occidit. Id est, nō effecit vt nō sint Iudæi certo ac proprio obseruationis signo à cæterarū gentium communione discreti, nisi quicunque eorum ad Christum transierit: vt iam nō " inueniatur Cain, nec exeat à facie Dei, ne " habitet in terra Naid. Exiit ergo à facie Domini, & habitauit in terra Naid: quod dicitur interpretatum, commotio, siue instabilis & fluctuans, & sedis incertæ. Contra quod malum Deus rogatur in Psalmo: Ne dederis in motum pedes meos, & manus peccatorum non moueat me, & qui tribulant me, exultabunt si motus fuero, & Deus à dextris ne cōmouear. Nunc verò & Iudæi & omnes qui diuersis erroribus contumaces sunt resistendo veritati, exeunt à facie Dei: id est, à misericordia dilectionis ei⁹: vel à participatione lucis eius, & habitāt profugi in terra cōmotionis: id est, in perturbatione carnali cōtra iocūditatem Dei: hoc est, cōtra Edē, quod interpretatur epulatio, vbi est plantatus paradisus. Cognouit autem Cain vxorem suam, & concepit & peperit Enoc, & ædificauit ciuitatem. Quid ergo sibi per figuram vult, quod impiorum progenies ciuitatem in ipsa mundi origine construxit: nisi quòd noueris impios in hac vita esse fundatos, sanctos verò hospites esse & peregrinos? Vnde & Abel tāquā peregrinus in terris, id est, populus Christianus non condidit ciuitatē. Superna enim est sanctorū ciuitas, quāuis hîc pariat ciues, in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat. Ædificauit autem eam ex nomine filij sui Enoc. Iste filius Enoc, in cuius nomine condita est ciuitas, id est, terrestris Hierusalem, quæ interpretatur possessio, significat istam ciuitatem & initium & finē habere terrenum, vbi nihil plusquàm quod cernitur, speratur. Porrò Enoc genuit Irad, & Irad genuit Mauiahel: & Mauiahel genuit Mathusael: & Mathusael genuit Lamech. Qui accepit duas vxores, nomen vni Adda, & nomen secundæ Sella. Notandum autem quòd in progenie Seth, nulla ibi progenita fœmina nominatim exprimitur, nisi tantùm in progenie Cain fœmina commemoratur: quo significatur terrenam ciuitatem vsque in finem sui carnales habituram generationes, quæ marium ac fœminarum coniunctione

Hæc non habentur in C. M. S. nec in impresso Coloniæ 1530.

Psa. 65. Psal. 35. Psal. 12. Psal. 15.

Digamia quinta generatione à Cain profecta.

A proueniunt. Dixit quoque Lamech vxoribus suis: Audite verba mea, & auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuore meo. Septies vindicabitur de Cain, de Lamech autem septuagies septies. Iam alibi secundum historiam dictum est, quod ab Adam vsque ad Christum septuaginta & septem generationes inueniantur: in quibus peccatum Lamech, id est, totius mundi sanguinis Christi effusione solutum est. Siquidem & in populo Iudæorum propter interfectionem Christi, septuaginta & septem vindictæ sunt statutæ: iuxta illud Euangelicum, in quo dictum est Petro Apostolo: non solùm septies, sed etiam septuagies septies si

B pœnituerit, fratri remittendum: id est, Iudæū reuertentem post septuaginta & septem vindictas statutas recipiendum ad indulgentiam Christi. Cognouit quoque Adam vxorem suam, & peperit filium, vocauítque nomen eius Seth. Sed & Seth natus est filius, quem vocauit Enos. Seth quippe interpretatur resurrectio, qui est Christus: & Enos filius eius interpretatur homo, qui cœpit inuocare nomen Domini. Quid hoc intelligitur, nisi quia in confessione viuit omnis homo, qui est filius resurrectionis, quamdiu peregrinatur in terris? Item ex duobus illis hominibus, Abel, qui interpretatur luctus, &

C frater eius Seth, qui interpretatur resurrectio, mors Christi, & vita eius ex mortuis figuratur. Ergo, vt breuius dicam, Abel, luctus, Seth, resurrectio, Enos, homo: quia post luctum resurrectio, de resurrectione homo inuocās Deū. Item Enos genuit Caināā. Caināā autem genuit Malalehel. Malalehel genuit Iared. Iared genuit Enoch. Hic autē Enoch septimus ab Adam qui placuit Deo, & translatus est, septimā requiem significat: ad quā transfertur omnis qui tanquam sexta die, id est sexta ætate seculi per Christi aduentum formatur. Trāsactis enim sex millibus annis, facto etiā iudicio, & renouatis cælo & terra,

D transferētur sancti in vitā perpetuæ immortalitatis. Quòd autē per Seth ab Adam vsque ad Noë denarius numerus insinuatur, cōplementum mandatorū in Ecclesiæ operibus figuratur. Cui numero si adiiciūtur tres filij Noë medio reprobato, duodenarius consummatur: qui in Patriarcharū, Apostolorūque numero insignis habetur, propter septenarij partes, altera per alteram multiplicata. Nam ter quaterni, vel quater terni ipsum faciunt. Quòd verò progenies ex Adam per Cain vndenario numero finitur, transgressio mandatorum siue peccatum ostenditur. Nam dum Lamech septimus ab Adam

Matth. 18.

Genes. 5.

reperiatur scriptus, adduntur ei tres filij, & E vna filia, vt vndenarius numerus cōpleatur: per quod demonstratur peccatum. Nam & ipse numerus à fœmina clauditur: à quo sexu initium peccati cōmissum est, per quod omnes morimur: scilicet vt voluptas carnis, quæ spiritui restiterat, sequeretur. Vnde & ipsa filia Lamech Noemma, id est, voluptas interpretatur. Quod Mathusalam secundum septuaginta vltra diluuium numerantur anni: vt * quemadmodum solus est Christus, cuius vita nullam sensit ætatem: in maioribus quoque illius non sensisse diluuium videretur.

al. quoniā.

De Archa, siue de diluuio mundi,
Cap. VII.

NOë autem per omnia, omnésque actus eius Christum significat. Noë enim requies interpretatur. & dominus dicit: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Solus iustus inuenitur Noë in illa gente, cui septem homines donantur propter iustitiam suam. Solus Christus iustus est atque perfectus, cui septem Ecclesiæ, propter septemplicem spiritum illuminantem, in vna ecclesia condonātur. Quòd verò Noë per aquam & lignum liberatur: lignum quippe & aqua crucem designat & baptisma. Sicut enim ille cum suis per lignum & aquam saluatur: sic familia Christi per baptismum & crucis passionem sanatur: archam exstruxit Noë de lignis non putrescentibus: Ecclesia construitur à Christo ex hominibus in sempiternum victuris. Archa enim ista Ecclesiam demōstrabat, quæ natat in fluctibus mundi huius. Quod autem eadē archa de lignis quadratis fieri iubetur: vndique stabilem vitam sanctorum significat, ad omne opus bonum paratorum. Quacunque enim verteris quadratū, firmiter stat. Quod bitumine conglutinantur archę ligna extrinsecus & intrinsecus, vt in compage vnitatis significetur tolerantia charitatis: ne scandalis ecclesiam tentantibus, siue ab his qui intus sunt, siue ab eis qui foris sunt, cedat fraterna iunctura, & soluatur vinculū pacis. Est enim bitumen feruentissimum & violentissimum gluten, significans dilectionis ardorem, vi magnę fortitudinis, ad tenendam societatem spiritalem omnia tolerantem. Quòd archa trecentis cubitis longa est, vt sexies quinquaginta compleantur: sic & sex ætatibus omne huius seculi tempus extēditur. In quibus omnibus Christus nunquam destitit prædicari: in quinta per prophetiam prænunciatus, in sexta per Euangelium diffamatus. Potest

Matth. 11.
Genes. 6.

quidem & in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostēdi. Ipsius enim literæ T, numerus, crucis demonstrat signū: per quod socij Christi passionis effecti per baptismum, longitudinē vitæ æternæ percipimus. Quòd verò cubitis quinquaginta latitudo eius expanditur, sicut dixit Apostolus, Cor nostrum dilatatum est, vnde, nisi charitate spiritali? Propter quod ipse iterum dicit: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritū sanctum qui datus est nobis. Quinquagesimo enim die post resurrectionem suam Christus Spiritum sanctum misit, quo corda credentiū dilatauit. Quod autem eius altitudo triginta cubitis surgit, quem numerum decies habet F in trecentis cubitis longitudo: quia Christus est altitudo nostra, qui triginta annorum gerens ætatem, doctrinam euangelicam consecrauit, contestans legē non se venisse soluere, sed adimplere. Legis autem cor in decē præceptis agnoscitur. Vnde decies trecenis archę lōgitudo perficitur: vnde & ipse Noë ab Adā decimus computatur. Quod sexies longa ad latitudinem, & decies ad altitudinem suam, humani corporis instar, ostēdit in quo Christus apparuit. Corporis enim lōgitudo à vertice vsque ad vestigia, sexies tantū habet quā latitudo quæ est ab vno latere ad alterum latus: & decies tantum quàm altitudo: cuius G altitudinis mensura est in latere à dorso ad ventrem. Velut si iacentem hominem metiaris supinum, seu pronum, sexies tantum longitudinis est à capite vsque ad pedes quàm latus à dextra in sinistrā, vel à sinistra in dexteram: & decies quàm altus à terra. Vnde facta est archa trecentorum cubitorum in longitudine, quinquaginta in latitudine & triginta in altitudine. Itē quod eadē archa collecta in vnū cubitū desuper consummatur: sic Ecclesia quæ est corpus Christi, in vnitatem collecta sublimatur & perficitur. Vnde dicitur in Euangelio: Qui mecū nō colligit, spargit. Quod autem aditus sit ei à latere: nemo quippe intrat Ecclesiā, nisi per sacramentum H remissionis peccatorū, quod de Christi latere aperto manauit. Quod inferiora archæ bicamerata ac tricamerata construuntur, sic ex omnibus gentibus vel bipartitam multitudinem congregat Ecclesia, propter circūcisionem & præputium: vel tripartitam, propter tres filios Noë: quorū progenie repletus est orbis. Et ideo archæ inferiora ista dicta sunt: quia in hac terrena vita est diuersitas gentiū. In summo autē omnes in vnum consummamur, & non est ista varietas: quia omnia & in omnibus est Christus, tanquam nos vno cubito desuper cælesti vnitate consummans. Quod cuncta animalium genera includūtur

2. Cor. 6.
Rom. 5.
Lucæ 11.

in archa, significat quia ex omnibus gentibus & nationibus congregatio fit in Ecclesia. Quod etiam Petro demõstratus ille discus significat. Quod munda & immunda ibi sint animalia: sic in Ecclesiæ sacramentis, boni & mali versantur. Quòd septena sunt munda, & bina immunda, non quia pauciores sint mali quàm boni: sed quia boni seruant vnitatem spiritus in vinculo pacis. Sanctum autem spiritum diuina scriptura in septiformi operatione cõmendat, sapientię scilicet & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis, & timoris Dei. Vnde & ille numerus quinquaginta dierum ad aduentũ sancti Spiritus pertinens, in septem septenis, qui fiunt quadraginta nouẽ, vno addito consummatur. Propter quod dictum est: Studẽtes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Mali autem in binario numero ad schismata faciles, & quodammodo diuisibiles ostendũtur. Quod ipse Noë cum suis octauus numeratur: quia in Christo spes nostræ resurrectionis apparuit: qui octaua die, id est, post sabbati septimum, primus à mortuis resurrexit. Qui dies à passione est tertius: in numero autẽ dierum, qui per omne tempus voluuntur, octauus & primus. Quòd post septem dies ex quo ingressus est Noë in archam, factum est diluuium: quia in specie futuræ quietis, quæ septima die significata est, baptizamur. Quod præter archam omnis caro quam terra sustẽtabat, diluuio consumpta est: quia præter ecclesię societatem, aqua baptismi quamuis eadem sit, non solum non valet ad salutem, sed valet potius ad perniciem. Quòd quadraginta diebus & quadraginta noctibus pluit: quia omnis reatus peccatorum in decem præceptis legis admittitur per vniuersum orbẽ terrarum: qui quatuor partibus continetur. Decem quippe quater ducta, quadraginta fiunt. Siue ille reatus, quod ad dies pertinet ex rerũ prosperitate, siue quod ad noctes ex rerum aduersitate contractus sit, sacramento baptismi cælestis abluitur. Quòd Noë quingentorum erat annorum cùm ei locutus est dominus, vt archã sibi faceret, & sexcentos agebat annos quando in eam fuisset ingressus. Vnde intelligitur per centũ annos archa fabricata: Quid aliud hîc videntur centum anni significare, nisi ætates seculi singulas? Vnde & ista sexta ætas completis quingentis vsque ad sexcentos, significat in manifestatione Euangelica Ecclesiã construi. Et ideo qui sibi ad vitam consulit, fit velut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum, vt intret in fabricam sanctam: quia & secundus mensis anni sexcentesimi, quo intrat Noë in archam, eandem senariam ætatem significat.

Act. 10. *Genes. 7.* *Ephes. 4.*

A Duo enim mẽses sexagenario numero concluduntur. A senario autem numero & sexaginta cognominantur, & sexcenti, & sexcenta millia, & sexcenties, & quicquid deinceps in maioribus summis per eundẽ articulũ numeri in infinita incremẽta cõsurgit. Et quod vicesimus & septimus dies mensis commemoratur, ad eiusdem quadraturę significationem pertinet, quæ iam in quadratis lignis exposita est: sed hîc euidentius, quia nos ad omne opus bonum paratos, id est, conquadratos quodammodo Trinitas perficit: in memoria, qua Deum recolimus: in intelligẽtia, qua cognoscimus: in voluntate, qua diligimus. *Tria B enim ter, & hoc ter fiunt viginti & septem, qui est numeri ternarij quadratus. Quòd septimo mense archa sedit, hoc est, requieuit, ad illam septimam requiem significatio recurrit, in qua perfecti requiescũt. Ibi quoque illius quadraturæ numerus iteratur. Nam vicesima & septima die mensis secundi, commendatum est hoc sacramentum. Et rursus vicesima & septima die septimi mensis, eadẽ commendatio confirmata est, cùm archa requieuit. Quod enim promittitur in spe, hoc exhibetur in re. Porrò ipsa septima requies cum octaua resurrectione coniungitur: neque enim corpore reddito finitur requies, quæ post hanc vitam excipit sanctos, sed potius totum hominem, non adhuc spe, sed iam C reipsa omni ex parte spiritus & corporis perfecta, & immortali salute renouatum, in æternæ vitæ munus assumit. Quia ergo septima requies cum octaua resurrectione cõiungitur: & hoc in sacramẽto regenerationis nostræ, id est, in baptismo, altum profundúmque mysterium est. Quòd quindecim cubitis supercreuit aqua, excedens altitudinem mõtium: octo itaque & septem quindecim faciunt: sed octo significãt resurrectionem, septem, quietem. Hoc igitur sacramentum resurrectionis & quietis, transcendit omnem sapientiam superborum: ita vt nulla gens possit indagare scientiæ suæ altitudine resurrectionis quietẽ. Et quia septuaginta à septem, D & octoginta ab octo dinumerantur, coniuncto vtroq; numero centũ quinquaginta diebus exaltata est aqua, eandem commendans nobis atque confirmans altitudinẽ baptismi, in consecrando nouo homine ad tenendam quietis & resurrectionis fidẽ. Quòd post dies quadraginta emissus coruus, non est reuersus aut aquis vtique interceptus, aut aliquo supernatãte cadauere illectus: significat homines in immunditia cupiditatis teterrimos, & ob hoc ad ea quę foris sunt in hoc mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos præter archam, id est, præter ecclesiã baptis-

al nouies enim tria sunt 27. *Genes. 8.*

mus occidit, seduci & teneri. Quòd columba emissa, non inuenta requie, reuersa est, ostendit per nouum Testamentũ requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam. Post quadraginta enim dies emissa est, qui numerus vitam, quæ in hoc mundo agitur, significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam operationẽ spiritalẽ, oliuæ fructiferum surculum retulit: quo significaret nonnullos etiã extra ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo nõ defuerit charitatis: posteriori tempore, * more columbæ, tanquam in osculo pacis ad vnitatis societatem posse perduci. Quod post alios septem dies dimissa non est reuersa, significat finem seculi, quando erit sanctorum requies non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur quamdiu bibitur quod de Christi latere manauit: sed iam in ipsa perfectione salutis æternæ, cùm tradetur regnum Deo & patri: vt in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysteriis corporalibus egeamus. Cur sexcentesimo & vno anno vitæ Noë aperitur archæ tectum? Finita quippe sexta ætate seculi, reuelabitur absconditum, sacramentum atque promissum. Cur vigesimo & septimo die secundi mensis dicitur siccasse terra? tanquam finita esset iam baptizandi necessitas, in numero dierum quinquagesimo & septimo. Ipse enim est dies secundi mensis vigesimus septimus: qui numerus ex illa coniunctione spiritus & corporis septies octonos habet, vno addito propter vnitatis vinculum. Cur de archa coniuncti exeunt, qui disiuncti intrauerunt: sic enim dictum erat, quod intrauerunt in archam Noë, & filij eius, & vxor eius, & vxores filiorum eius: seorsum autem viri, seorsum fœminæ commemoratæ sunt; nisi quod in hoc tempore caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem? Postmodum autem exeũt Noe, & vxor eius, filij eius, & vxores filiorũ eius. Hoc est, commemorantur coniuncti masculi & fœminæ: quia in fine seculi atque in resurrectione iustorum omnimoda & perfecta pace spiritui corpus adhærebit, nulla mortalitatis indigentia, vel concupiscentia resistẽte. Cur animalia, quamuis munda & immunda in archa fuerint, tamen post egressum de archa non offeruntur Deo in sacrificio nisi munda? Quid deinde velit sibi Deo loquẽte ad Noë, & tam rursus ab exordio? quia multis modis eam significare oportebat figuram Ecclesiæ, commendante quod progenies eius benedicitur ad implendam terram. Quod dantur eis in escam cuncta animalia, sicut in illo disco Petro dicitur, Macta & manduca. Quæ eiecto sanguine iubentur manducari, ne vita pristina, quasi suffocata in conscientia teneatur, sed habeant tanquam effusionem per cõfessionem. Quod verò testamentum Deus posuit inter se & homines, atque omnem animam viuam, ne perdat eam diluuio: arcum scilicet, qui apparet in nubibus, qui nunquam nisi de Sole resplendet. Illi enim non pereunt diluuio, qui in Prophetis, & in omnibus diuinis scripturis, tanquam in Dei nubibus, agnoscunt Christi gloriam, & non quærunt suam.

al. in ore.

Sequentia nõ habentur in C. M. S. sed nec in impresso Coloniæ 1530.

Act. 10.

De Noë & benedictionibus eius,

Cap. VIII.

Iam verò illud quod post diluuiũ de vinea quã plãtauit, inebriatus est Noë, & nudat⁹ in domo sua, cui nõ appareat Christi esse figurã? Qui inebriat⁹ est, dũ passus est: nudatus est, dum crucifixus est in domo sua: id est, in gente sua, & in domesticis sanguinis sui, vtique Iudæis. Tunc enim nudata est mortalitas carnis eius, Iudæis scandalum, gentibus stultitia: ipsis autem vocatis Iudæis, tanquã Sem & Iaphet, Dei virtus & Dei sapientia. Quia quod stultum est Dei, sapientius est quàm homines; & quod infirmum est Dei, fortius est quàm homines. Proinde in duobus filiis, maximo & minimo, duos populos figurat, vnã vestem fidei à tergo portantes: sacramentum scilicet iam præteritę atque dominicæ transactæ passionis. Nuditatem patris non intuentur, quia in Christi nece non consentiunt, & tamen honorant velamento, tanquam scientes vnde sint nati. Quam nuditatem, id est, passionem Christi, videns Cham derisit: & Iudæi, Christi mortem videntes, subsannauerunt. Sem verò & Iaphet, tanquam duo populi, ex circuncisione & præputio credẽtes, cognita nuditate patris, qua significabatur passio salutaris, sumentes vestimentum posuerunt super dorsa sua, & intuentes auersi operuerunt nuditatem patris, nec viderunt quod verendo texerunt. Quodam enim modo passionem Christi tegimus, id est, sacramento honoramus: eiúsque mysterij rationem reddentes, Iudæorum detractionẽ operimus. Vestimẽtum enim significat sacramentum: dorsa, memoriam præteritorum: quia passionẽ Christi transactam celebrat Ecclesia, nõ adhuc prospectat futuram. Medius autem frater Cham, id est, populus impius Iudæorum: ideo medius quia nec primatum Apostolorũ tenuit, nec vltimus in gentibus credidit. Vidit nuditatẽ patris: quia consensit in nece Christi domini Saluatoris. Post hæc nunciauit foras fratribus: per eum quippe manifestatum est, &

Genes. 9.

Et hæc pariter desunt in C. M. S. & alio impresso Coloniæ.

quodammodo publicatũ, quod erat in prophetia secretum. Ideóque fit seruus fratrum suorum. Quid est enim hodie aliud gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorũ, baiulãs legem & prophetas, ad testimoniũ assertionis Ecclesiæ, vt nos honoremus per sacramẽtum quod nunciauerunt illi per literam? Post hæc benedicuntur duo illi, qui nuditatem patris honorauerũt. Benedictus (inquit) Deus Sem: sit Chanaan puer illius. Dilatet Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem. Hic Sem maior natu, ipse est ex quo Patriarchæ, Prophetæ, & Apostoli generati sunt. Iaphet autem Gentium est pater: qui etiam latitudo interpretatur. Cum ingenti enim multitudine dilatatus est populus ex gentibus, qui cum Prophetis & Apostolis erat habitaturus. Siquidẽ & vidimus iuxta Noë patris propheticã benedictionem, in tabernaculo Sem transisse habitationem Iaphet: hoc est, in domo legis & prophetarum Ecclesiam potius iustificari, minorem quidem tempore: sed gratia longe maiorem. Cham porrò, qui interpretatur callidus, medius filius, tanquam ab vtroque discretus, nec in primitiis Israëlitarum, nec in plenitudine gentiũ permanens, significat non solum Iudæorum sed etiam hæreticorũ genus callidũ, nõ spiritu sapientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum feruere primordia & pacem perturbare sanctorum. Sed & omnes qui Christiano vocabulo gloriãtur & perditè viuunt, ipsius figuram gestare vidẽtur. Passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, & adnunciant benè profitẽdo, & malè agendo exhonorãt. *Matth. 7.* De talibus enim scriptum est: A fructibus eorum cognoscetis eos. Ideo & Cham in filio suo maledictus est, tanquam in fructu suo, id est, in opere suo. Vnde conuenienter & ipse filius eius Chanaan interpretatur motus eorũ. Quod aliud quid est, quàm opus eorum? Itẽ quod Cham peccante, posteritas eius damnatur: significat quod reprobi hîc quidem delinquunt, sed in posterum, id est, in futurũ sententiam damnationis excipiunt. Sed plebs Iudæa, quæ dominum crucifixit, etiam in filiis pœnam damnationis suæ transmisit. *Matth. 27.* Dixerunt enim: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Benedictis igitur duobus filiis Noë, atque vno eorum medio maledicto, deinceps generationes eorum texuntur: ex quibus septuaginta duæ gentes sunt ortæ: id est, quindecim de Iaphet, triginta de Cham, viginti septem de Sem.

De Nembroth gygante, & confusione linguarum,

CAP. IX.

A PRimus post diluuiũ inter homines Nembroth, filius Chusi, noua imperij cupiditate tyrannidẽ arripuit, regnauítque in Babylonia: quę ab eo quod ibidẽ cõfusę sunt linguę, Babel appellata est, quod interpretatur cõfusio. *Genes. 10.* *Genes. 11.* Cuius ædificãdę turris idẽ Nembroth extitit auctor: quíque pro eo quod naturam suã excedere volẽs, cæli alta penetrare contẽdit, nõ incongruè diabolo cõparatur: qui cogitatione cordis sui intumescẽs, super sydera exaltare se voluit: id est, super omnem potestatem Angelorũ, Deo se coæquare disponens, dum dicit: Ascendam super altitudinẽ nubium, & ero similis altissimo. Quod autem dicitur venator, quid significatur hoc nomine nisi terrenarum animarum deceptor, & capiens homines ad mortem? B Turris enim superbia huius mundi est, vel impia dogmata hęreticorũ: qui postquam moti sunt ab Oriente, id est à vero lumine recesserunt, & venerunt in campum Sennaar, qui interpretatur excussio dentium, statim aduersus Deum impietatis suæ ædificant turrim, ac dogmatum superbiã nefario ausu confingũt, volentes curiositate nõ licita, ipsius cæli alta penetrare. Sed sicut illi per superbiam ab vna lingua in multas diuisi sunt: ita & hæretici ab vnita fidei confessione segregati, inter se diuersitate erroris, quasi per dissonantiã linguæ inuicẽ secernũtur: & quos armat aduersus Deũ elatæ cõspirationis perniciosa consensio, rursus intercedẽte dogmatum discordia, diuidit oborta repẽtè cõfusio. C Quos quidem ipsa Trinitas damnat in quam offendũt, ipsa eos dispergit, dum dicit: Venite & confundamus linguas eorum, in varietate vtique erroris siue schismatum. Eo autẽ tempore, quando linguarum facta est varietas, in sola domo Heber, quæ antea fuit, lingua remãsit. Nunc quoque in sola Ecclesia, quæ est domus Christi, vnitã esse confessionis & fidei pacẽ diuisis omnib9 reprobis atque dispersis agnoscimus. Restat deinde de actibus Abrahæ, vel de his quæ illi repromiserat Dominus exponendum. D

De egressu Abrahæ à Chaldæis,

CAP. X.

LOcutus est enim ei Dominus: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. *Genes. 12.* Quis autẽ ali9 exiit de terra, & de cognatione sua, vt apud exteros locupletaretur, & esset in gẽtem magnã, nisi Christus, qui relicta terra & cognatione Iudæorũ, præpollet nunc, vt videmus in populis Gentium? Sed & nobis ad exemplũ Christi exeundũ de terra nostra est, i. de facultatibus huius mũdi, operibúsque terrenis, & de cognatione nostra,

id est de conuersatione & moribus vitiisque prioribus, quæ nobis à nostra natiuitate cohærētia, velut affinitate quadam & cōsanguinitate iuncta sunt: siue de domo patris nostri, id est, ab omni memoria mūdi, vt ei renūciantes, possimus in populo Dei dilatari, & in terram repromissionis cęlestis omniū, cum tempus aduenerit, introduci. Duæ autem repromissiones Abrahæ dantur: vna per quam terra Chanaan possessurum semen eius promittitur, dum dicit Deus: Vade in terram quam demonstrabo tibi, faciámque te in gentem magnam. Alia verò longè præstantior est, nō de carnali sed de spiritali semine, per quod pater est non vnius gentis Israëliticæ, sed omnium gentium quæ fidei eius vestigia consequuntur. Quod promitti cœpit his verbis: Et benedicētur in te vniuersæ cognationes terræ. Egressus autem Abraham de terra hoc est de Aran venit ad Sichem: acceptóque secūdo oraculo de promissione terræ ipsius, ædificauit altare. Et profectus inde, habitauit in eremo. Inde famis inopia pulsus, descendit in Ægyptum, vbi vxorem suam dixit esse sororem. Nec mentitus, quia propinqua erat sanguine. Quam tamen Pharao rex Ægypti vxorem volens accipere, grauissimis territus monstris, multísque propter eā malis afflictus (vbi esse eius diuinitùs vxorem didicit) confestim illæsam cum honore restituit. Hoc itaque cùm de Abimelech dicere cœperimus, exponemus. Reuerso igitur Abraham ex Ægypto vnde venerat, tunc Loth fratris filius in terra Sodomorum salua charitate discessit, vitans discordiam: quia diuites facti erant, & pastores eorum inuicem rixabant. Permansit autem Abraham in terra Chanaan, habitauítque iuxta quercum Mambre.

Gen. 13.

De victoria Abrahæ, & de Melchisedech, Cap. XI.

Genes. 14.

DEinde à quinque regibus, qui Sodomis irruerant, captum Loth liberat, habens secum in prælio trecentos decē & octo vernaculos. Sed quid hæc victoria Abrahæ de quinque regibus indicabat, quos ille fidei pater in prælio superauit: nisi quod fides nostra si confirmata sit in spiritu principali, totidem corporis nostri sensus verbo Dei subigit? Nā sicut ille de proximo in regibus victor extitit: ita & fides nostra pro anima victrix de exteriore homine triūphabit. Quod verò ille non multitudine nec virtute legionū, sed tantum trecentis decem & octo comitibus aduersarios principes debellauit: iam tūc in sacramēto crucis (cuius figura per T, literā Græcam in numero trecentorū exprimitur) imaginabatur: quod nos Christi passio liberaret à dominatu quinque carnaliū sensuum, qui nos antea variis vitiis captiuatos exsuperauerant.

De sacrificio Abrahæ, & de promissione Dei, Cap. XII.

REuertenti igitur à cæde hostium Abrahā, occurrit ei mox Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei, inenarrabili parēte progenitus: benedixítque Abrahā, offerens panem & vinū in sacrificium Deo. Hunc Melchisedech Apostolus Paulus sine patre & sine matre commemorans, figuraliter refert ad Christū. Ipse est enim solus de patre sine matre genitus, per diuinitatē: ipse de matre sine patre, per humanitatē. Ipse quoque sacerdos æternus, ad quem dicitur: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Vtique propter mysterium sacramenti, quod Christianis celebrare præcipit: vt non secundum Aaron pecudum victimas, sed oblationem panis & vini: id est, corporis & sanguinis eius sacramentum in sacrificiū offeramus. Quod verò Patriarcha magnus decimas omnis substantiæ suæ Melchisedech sacerdoti post benedictionem dedit, sciens spiritaliter melius sacerdotium futurum in populo gentium, quàm leuiticum, quod de ipso in Israël erat nasciturum, futurúmque vt sacerdotium Ecclesiæ habentis pręputium benediceret in Abraham circunciso sacerdotium synagogę. Qui enim benedicit, maior est quàm qui benedicitur. Vnde & sacerdotes ex semine Abrahæ nati, fratres suos benedicebant, id est populum Israel: quibus illi decimas dabāt secundum mandatum, verè vt maioribus & eminentioribus suis. Nomen autem ipsum Melchisedech, rex pacis, vel rex iustitiæ interpretatur. Quod bene refertur ad Christū. Ipse est enim rex pacis, quia per ipsum reconciliamur Deo. Ipse est rex iustitiæ, quia ipse veniet, vt discernat sanctos ab impiis. Idē quoque vnus sacerdos & rex, quia ad redemptionem omnium hostiā Deo patri seipsum obtulit, & verus rex in præsenti seculo populum suum regit, & in futurum iudicabit.

Hebr. 7. *Psa. 109.*

Post hanc victoriam, factum est verbū domini ad Abraham in visu, dum esset de posteritate sollicitus, & sibi videret non nasci filium, & tamen semini suo factam promissionē teneret: statim fit illi in figura duplex promissio seminis eius: id est, in similitudine arenæ maris, vel in multitudine stellarū cæli futura. Eiiciens ergo Abrahā Deus foras ostendit illi stellas cæli, dicens: Sic faciā semen tuū, id est, Christianam gentem, cuius tu pater in fide subsistis: sic faciam lumen resurrectionis coruscare. Deinde monstrauit ei arenam *Genes. 15.*

maris, & dixit: Sic erit in multitudine semen tuum: hoc est, erit quidem copiosa gens Iudæorum, sed sterilis & infœcunda manebit sicut arena. Post hæc cùm repromitteret ei Deus quod esset possessor repromissionis terræ futurus, signum petiit, per quod agnosceret, non quasi dubitans an fieret, sed quomodo futurum esset exquirens. Cui Dominus hanc similitudinem proposuit: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. Tollens igitur Abraham vniuersa hæc, diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit, aues autem non diuisit. Descẽderúntque volucres super cadauera, & abigebat eas Abraham. Cúmq; B occubuisset Sol, pauor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum: apparuítque clibanus fumans, & ignis transiens inter media illa quæ diuisa erant. Dictúmque est ei: Cognoscendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra nõ sua: & seruiet & affligetur, &c. Iste est itaque modus promissi seminis Abrahę, & ista est figura. Per vaccam enim, significata est plebs posita sub iugo legis. Per capram, eadem plebs, peccatrix futura. Per arietem, eadem plebs etiam regnatura. Quæ animalia ideò trima dicuntur: quia per articulos temporum ab Adam vsque ad Noë, & inde vsque ad Abraham, ac deinde tanquam tertiã vsque ad Dauid ætatem gerens ille populus adoleuit. Per turturem & columbam spiritales in eo populi figurati sunt, indiuidui filij promissionis, & hæredes regni futuri. Quorum ætas temporalis ideò tacetur, quia æterna meditantes, transgressi sunt desideria temporalia. Sed quid est quod animalia illa tria diuiduntur aduersus se inuicem partibus constitutis, nisi quòd carnales & in populo veteri, & nunc inter se diuiduntur? Porrò aues idcirco non diuidũtur, quia spiritales indiuidui sunt: schisma non cogitant, non seducuntur ab hæreticis, sed pax est semper in ipsis: siue à turbis se remoueant, vt turtur, siue inter illas conuersentur, sicut columba: vtraque tamen auis est habens simplicitatem & innocentiam. Per volucres autem descendentes super corpora, quæ diuisa erant, spiritus immundi significantur, pastum quendam suum de carnalium diuisione quęrentes. Quod autem illis considens abigebat illas Abrahã, significat multos carnales merito sanctorum in fine mundi ab angustiis liberandos. Quod autem circa solis occasum pauor irruit in Abraham, & horror magnus & tenebrosus, significat circa huius seculi finem, magnam perturbationem ab Antichristo in sanctis futuram. De qua dicit

A Dominus in Euangelio: Erit enim tunc tribulatio magna, qualis nõ fuit ab initio. Quod verò adiungitur, Cùm occubuisset Sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter media illa quæ diuisa erant, significat post finem seculi futurum diem iudicij: quo per ignem segregabuntur sanctorum populi & iniquorum. *Matth. 24.*

De Sara & circuncisione Abrahæ,

Cap. XIII.

Quod verò dictum est ad Abraham, Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, & in seruitutem redigent, & affligent eos quadringentis annis, hoc de populo Israel, qui erat in Ægypto seruiturus, apertissimè prophetatum est: non quod sub Ægyptiis quadringentis annis seruierint: sed quoniã iste numerus in eadem afflictione completus est: qui computatur ab illo tempore, quo ista Abrahæ promittuntur, peracto. Iam tunc, propter peregrinationem futuram, ne commisceretur semen eius inter gentes, datur ei circuncisio in signum his verbis: Circuncidetur in vobis omne masculinũ. *Genes. 17.* Infans octo dierum circuncidetur in vobis, tam vernaculus, quàm emptitius circuncidetur. Masculus autem, cuius præputij caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit. C Sed & Saraï non vocabitur Saraï, sed Sara: & dabo tibi ex ea filium, & benedicam illum, & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt. Hîc iam declaratur promissio de vocatione gentium: in Isaac filio promissionis, id est, gratia, non natura: quia de sene patre & sterili matre hic nasciturus. Et quia hoc non per regenerationem, quæ est in Ismaël, sed per generationem futurum erat, ideo ibidem imperata est circuncisio, quando de Sara promittitur filius in typo Ecclesiæ, non quãdo Ismaël qui typum tenuit Iudæorum. Sed quid aliud circũcisio significat, nisi renouatam naturam per baptismum post expoliationem veteris hominis? Et quis est octauus dies nisi Christus, qui hebdomade completa, hoc est post D sabbatum resurrexit? Quod verò non solùm filios, sed & seruos & vernaculos & emptitios circuncidi præcepit, ad omnes gratiam redemptionis pertinere testatur. Ibi parentum mutantur nomina, vt omnia resonent nouitatem. Nam Abram quod antea vocabatur, interpretatur pater excelsus: Abraham autem, pater multarum gentium. Quo nomine prænunciabatur, quòd multæ gentes fidei eius vestigia sequerentur. Illud autem quid sit quod dictum est: Masculus qui non circuncidetur octaua die, peribit anima illa de populo

suo, quia pactum meum irritum fecit? Cur autem pereat anima paruuli incircuncisi, dum ipse pactum Dei irritum non fecit: sed qui eum circuncidere neglexerũt, nisi vt significaretur quod paruuli non secundum opus, sed secundum originem in primo homine pactum Dei dissipauerũt, in quo omnes peccauerunt? Nascuntur enim omnes non propriè, sed originaliter peccatores. Quem nisi regeneratio liberet, peribit anima eius de populo suo: quia pactũ Dei irritum fecit, quando in Adam originaliter etiam ipse peccauit.

De tribus viris, qui venerunt ad ilicem Mambre,
CAPVT XIIII.

Genes. 18. Deinde apparuit Domin⁹ Abrahę in cõualle Mambre, sedenti in ostio tabernaculi sui; cúmque leuasset oculos, apparuerunt tres viri stantes iuxta eum. Quos cùm vidisset, adorauit, & ait: Domine si inueni gratiam in oculis tuis, lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore. Et abiit Abraham ad Saram, & iussit eam ex tribus satis facere subcinericios panes, quos apposuit illis cum vitulo quem parauerat: similiter & lac & butyrum. Ipse verò stabat iuxta eos sub arbore. Cúmque comedissent, dixerunt ad eum: Vbi est Sara vxor tua? at ille: Ecce, inquit, in tabernaculo est, cui dixit: Reuertens veniam ad te tempore isto, & habebit filiũ Sara vxor tua. Quo audito Sara risit. Notandum quippe quòd Abraham triplicẽ habeat figuram in semetipso. Primam Saluatoris, quando relicta cognatione sua venit in hunc mũdum: alteram patris, quando immolauit vnicum filium: tertiam verò, quæ in hoc loco est, figuram gestauit sanctorum, qui aduentum Christi cum gaudio susceperunt. Tabernaculum autem illud Abrahæ, typum Hierusalẽ habuit, vbi pro tempore Prophetæ & Apostoli habitauerũt: vbi & primùm Dominus adueniens à credentibus exceptus, ab incredulis est in ligno suspensus. In tribus autem viris qui venerunt ad illum, Domini Iesu Christi prænunciabatur aduentus, cum quo duo angeli comitabantur: quos plerique Moysen & Eliam accipiunt: vnum priscæ legis latorem, qui per eandem legem aduẽtum Domini indicauit: alium qui in fine mundi venturus est, denunciaturus secundum Christi aduentum, atque eius Euangelium Iudæis prædicaturus. Vnde & in monte Dominus cùm fuisset transfigu-
Matth. 17. ratus, hi duo, Moyses & Elias cum eo ab Apostolis visi sunt. Quòd verò Abraham tres videns vnum adorauit, Dominum scilicet Saluatorem ostendens, cuius etiam aduentum est præstolatus: iuxta quod etiam Dominus

E in Euangelio ait: Abraham quæsiuit diem meum videre, vidit, & gauisus est. Tunc enim futuri aspexit mysterium sacramenti. Vnde & pedes eorum lauit: vt in extremo mundi lauacri purificationem demonstraret futuram. Pedes enim nouissima significant. Siquidem & conuiuium præparat, vitulum scilicet saginatum. Iste autem vitulus tener saginatus, domini Iesu Christi est corpus. Hic est vitulus Domini, qui propter salutem credentium ad arborem crucis est immolatus. Hic est vitulus dominici corporis, qui in Euãgelio pro peccatore occiditur filio. Sed & butyrum & lac cum carne vituli apposuit. Lac quippe priscæ
F legis habuisse figuram, Apostolus nos admonet, dicens: Lac vobis potũ dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Tradiderat enim illis legis mãdatum, quasi lac de vberibus duarum tabularum expressum: hoc est, testamentum fidei. Necdum enim poterant propter infantiam sensus sui, Euangelicæ doctrinæ solidam & robustam escam accipere. Butyrum autem vberrimum & pinguissimum Euangeliorum est testimoniũ: quod veluti oleum fidelibus in signum datur. Sed proinde vitulum cum lacte, & butyrum* Abraham edendum appo-
G suit: quia nec corpus Domini, quod est vitulus, sine lacte legis, nec lac legis sine butyro: hoc est, sine Euangelij testimonio esse potest. Tria autem sata, vnde Sara panes subcinericios fecit, trium filiorum Noë imaginem indicauerũt: ex quibus omne genus humanum natum est. Qui diuinæ Trinitati credentes, ex aqua baptismatis per Ecclesiam (cuius imago Sara erat) conspergendi essent, & in vno pane Christi corporis redigendi. Hæc sunt illa tria sata, quæ mulier in Euãgelio cognoscitur fermentasse. Azymi autẽ panes dicũtur, eo quòd sine fermento malitiæ, sine rancore nequitiæ, & sine feruore peruersæ doctrinæ oporteat esse credentiũ vnitatem. Subcinericij autem
H ideo, vt per pœnitentiam præteritorum delictorum, Spiritus sancti vapore decocti, velut esca beneplacita Deo acceptabiles efficiantur. Sub arbore autem eos sedisse, passionis dominicæ erat signum, cuius ipsi sunt prædicatores. Quod autem promittit Deus Saræ sterili filiũ, dicens: Circa hoc tempus veniam, non de temporibus significat, sed de qualitate aduentus sui: quando per filium repromissum, fidelis erat populus nasciturus. Ista est enim Sara sterilis, cui per Prophetam Dominus dicit: Lætare sterilis Hierusalem, quæ non paris: erumpe & clama, quę non parturis: quoniã plures filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum. Risus autem Saræ, non est dubitatio, sed prophetatio. Qui risus dupli-

Ioan. 8. Luca 15. 1. Cor. 3. al. butyro. Matth. 13. Luca 13. Esa. 54. Luca 4.

cem habet significantiam, siue quòd risus A esset futurus incredulis Christus; siue quòd omnes suos inimicos in iudicio suo esset risurus. Vnde & ipse qui natus est de Sara, risus nomen accepit. Isaac enim ex Hebræa lingua in Latinum sermonem, risus interpretatur. Deinde rursum idem Isaac promittitur filius futurus in gentem magnam, & benedicentur in eo ait omnes gentes terræ. Quibus verbis duo historialiter illi promissa sũt: gens Iudæorum secundum carnem, & omnes gentes secundum fidem.

De Sodomis, de Loth, & filiabus eius,
CAP. XV.

POst hanc promissionem vertitur in cinerem Sodoma, liberato Loth cum filiabus suis. Sed quid significat, quod à quinquaginta iustis vsque in decem si inuenirentur in Sodomis, dixit Dominus vrbem esse saluãdam? Numerum quippe quinquagenariũ propter pœnitentiæ posuit signum, si fortè conuerterentur & saluarentur. Quinquagenarius enim semper ad pœnitentiam refertur. Vnde & Dauid in eodem numero Psalmum scripsit pœnitentiæ. Proinde quando aspicit Deus delinquentium vitam, nequaquam velle reuerti ad pœnitentiam, quam quinquagenarius numerus præfigurat; confestim ardorem immoderatæ luxuriæ compescit & consumit igne gehennæ. Vsque ad decem autem iustos non perire Sodomã dixit: quia si in quolibet per decem præceptorum custodiam Christi nomen inueniatur, iste non perit. Denarij enim numeri figura crucem Christi demonstrat. Nam & quod quinque ciuitates sunt, (Genes. 19.) quæ imbribus igneis conflagratæ sunt, illud (nisi fallor) significat, quod omnes illi quinque sensus corporis sui tractauerunt libidinosè, in illo futuro incendio concremandi sunt. Ipse autem Loth frater Abraham, iustus & hospitalis in Sodomis, qui ex illo incẽdio, quod erat similitudo futuri iudicij, meruit saluus euadere, typum figurabat corporis Christi, quod in omnibus sanctis, & nũc inter iniquos atque impios gemit: quorum factis non consentit, & à quorum permixtione in seculi fine liberabitur, illis damnatis supplicio ignis æterni. Vxor autem eius eorum scilicet genus figurauit, qui per gratiam Dei vocati, retro respiciunt: & ad ea quæ reliquerant, redire contendunt. De quibus Dominus: Nemo (inquit) ponens manũ suam ad aratrum, (Luce 9.) & respiciens retrò, aptus est regno Dei. Vnde & illi prohibetur retrò respicere: per quod ostenderet non esse redeundum ad veterem vitam, qui per gratiam regenerati, vltimum cupiunt euadere iudicium. Quod verò eadem respiciens remansit, & in salem conuersa est, exemplum præstat ad condimentum fidelium, vnde alij saliãtur. Nam & ipsum non tacuit Christus, dicens: Mementote vxoris Loth: (Luce 17.) scilicet, vt nos tanquam sale condiret, vt non tanquam fatui negligeremus, sed prudentes caueremus. Hoc enim & illa admonuit, cùm in statuam salis conuersa est. Illud verò quod Loth ardentem Sodomam fugiẽs Segor venit, & nequaquam ad montana conscendit, quid innuit? Ardentem Sodomam fugere, est illicita carnis incendia, vel mundi desideria declinare. Altitudo verò montium; B speculatio est perfectorum. Sed quia multi sunt iusti, qui mundi quidem illecebras fugiunt, sed tamen in actione positi, contemplationis apicem subire nequeunt: hoc est, quod exiit quidem Loth de Sodomis, sed tamen ad montana non peruenit: quia damnabilis vita relinquitur, sed adhuc celsitudo speculationis subtiliter non tenetur. Inde idem Loth ad Angelum dicit: Est ciuitas iuxta, ad quam possum fugere parua: & saluabor in ea. Nunquid nõ modica est, & viuet anima mea in ea? Iuxta igitur dicitur, & tamen ad salutem tuta esse perhibetur: quia actualis vita, nec à mundi curis ex toto discreta est, nec tamen à gaudio æternæ salutis aliena. In ipso autem Loth, quando filiæ concubuerunt cum eo, C non illud quod cùm à Sodomis liberatus est, sed aliud figuratum est. Tunc enim ipse Loth futuræ legis videbatur gestare personã: quam quidam ex illa procreati & sub lege positi malè intelligendo quodãmodo se inebriant, eáq; non legitimè vtendo, infidelitatis opera pariunt. Bona est enim lex, inquit Apostolus, si quis ea legitimè vtatur. (1. Tim. 1.)

De Abimelech, qui Saram ducere vxorem voluit, CAP. XVI.

SEquitur dehinc historia de Abimelech, (Genes. 20.) quando Abraham tacuit Saram vxorem suam, & dixit sororem; ne se occiso ab alieni-D genis captiua possideretur: certus de Deo, quod eam violari non permitteret, sicut nec primùm à Pharaone. Vnde & Abimelech somno commonitus, nõ commaculauit eam concubitu; sed intactam restaurauit marito. Veruntamen quis tunc in illo figurabatur viro, scire volo, & cuius sit vxor, quæ in hac peregrinatione, atque inter alienigenas pollui macularíque non sinitur, & sit viro suo sine macula & ruga. In gloriam quippe Christi rectè viuit Ecclesia, vt pulchritudo eius honor sit viro eius; sicut Abraham propter Saræ pulchritudinem inter alienigenas honoraba-

Cant. 5. tur: eique dicitur in Canticis Canticorum: E
O pulchra inter mulieres. Ipsius pulchritudi-
ni meritò reges offerunt munera, sicut Saræ
obtulit rex Abimelech, plus in ea mirans for-
mæ decus, quod amare potuit & violare non
potuit. Est enim & sancta Ecclesia Domino
Iesu Christo in occulto vxor. Occulte quip-
pe, atque in abscondito secreto spiritali ani-
ma humana inhæret verbo Dei, vt sint duo
in carne vna: quod magni cõiugij sacramen-
Ephes. 5. tum in Christo & in Ecclesia commendat
Apostolus. Proinde regnum terrenum seculi
huius, cuius figuram gerebant reges, qui Sa-
ram polluere nõ sunt permissi, non est exper-
tum, nec inuenit Ecclesiam coniugem Chri-
sti, nisi cùm violare tentauit. Diuino enim te-
stimonio per fidem martyrum cessit, corre-
ctúmque in posterioribus regibus honorauit
munere, quam corruptioni suæ subdere in
prioribus non valuit. Nam quod tunc in eo-
dem rege prius & posterius figuratum est, hoc
in isto regno prioribus & posterioribus regi-
bus adimpletum est. Cùm autem dicitur de
patre esse soror Christi Ecclesia, non de ma-
tre, non de terrena generatione, quæ euacua-
bitur, sed gratiæ cælestis, quæ in æterno ma-
nebit cognatio commendatur. Secundum
quam gratiam genus mortale non erimus ac-
cepta potestate, vt filij Dei vocemur & simus.
Neque enim gratiam hanc de Synagoga
matre Christi secundum carnem, sed à Deo
patre percepimus. Hanc verò cognationem
terrenam vocans propter aliam vitam, vbi
nemo moritur, negare nos Christus docuit,
Matth. 23. non fateri cum discipulis ait: Ne vobis dica-
tis patrem in terra. Vnus est enim pater vester
qui in cælis est. Quòd autem Ecclesia, cuius
vxor sit occultatur alienigenis, cuius autem
soror non tacetur, hæc interim causa facilè
occurrit, quia occultum est & difficile ad in-
telligẽdum quomodo anima humana verbo
Dei copuletur, siue misceatur, siue quid me-
lius est, & apti⁹ dici potest, cùm sit illud Deus
ista creatura. Secundum hoc enim sponsus &
sponsa, vel vir & vxor, Christus & Ecclesia di-
cuntur. Qua verò cognatione sint fratres,
Christus Iesus & omnes sancti, gratia diuina
non cõsanguinitate terrena: hoc est, de patre,
non de matre, & affabilius dicitur, atque ca-
pacius auditur. Nam inter se omnes sancti per
eandem gratiam fratres sunt, sponsus autem
cæterorum societate nullus illorum est.

De natiuitate Isaac, & expulsione Agar cum filio, CAP. XVII.

Genes. 21. CEntenarius itaque Abraham genuit ex
Sara vxore sua filiũ, quem vocauit Isaac.
Hunc cùm vidisset mater eius ludẽtem cum
Ismael, dixit ad Abraham: Eiice ancillam &
filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ
cum filio meo Isaac. Nunc igitur quærẽdum
est, cur antea Sara voluit maritum de ancilla
suscipere filium, aut cur nunc cum matre iu-
bet expelli de domo: quod fecit non zelo ac-
cẽsa, sed mysterio prophetiæ compulsa. Agar
quippe secundum quod ait Apostolus, in ser- Gal. 4.
uitutem genuit carnalem populum. Sara verò
libera populum genuit, qui non est secũdum
carnem, sed in libertatẽ vocatus est, qua liber-
tate liberauit eum Christus. Hoc igitur my-
sterio figurabatur priorem populum in serui-
tute peccatorum generatum, in domo Saræ,
id est, in Ecclesia, nõ manere in æternum, ne-
que esse hæredem, vel consortem cultoribus
F Christi, nec cum filio nobili, id est, fideli po-
pulo regnũ cęlestis gloriæ possessurum. Cùm
igitur eiiceret Abraham Agar de domo, acce-
pit panes, & vtrem aquæ, & dedit Agar: & im-
posuit super humeros eius infantem, & dimi-
sit eam. Exiens autem Agar errabat in solitu-
dine. Et cùm morientem siti filium proiecis-
set sub arbore: apparuit ei Angelus Domini,
& demonstrauit fontem aquæ, & potauit fi-
lium suum. Quid ergo significat quòd exiens
Agar, infantẽ in humeros suos imposuit, nisi
quòd peccator populus & insipiens ceruicem
matris suæ Synagogæ grauauit, dum dicit: Matth. 27.
Sanguis huius super nos, & super filios no-
stros? Panes autem hoc indicabant, quod ve-
G tus sacerdotiũ panes propositionis, sicut scri-
ptum est, portaret secum & vesceretur. Vter
verò aquæ qui defecit, Iudaïca purificatio si-
gnificabatur defectura; siue doctrina eorum
carnalis in pelle mortua clausa, id est, in carne
veteris hominis pręuaricationis sententia dã-
nata: quæ nec refrigerium præstat, nec satiat
sitim, sed æstu tepida vomitum facit. Quòd
verò in solitudine errat Agar cum filio suo, si-
gnificabat Synagogam cum populo suo ex-
pulsam de terra sua, sine sacerdotio & sacrifi-
cio in toto orbe errare, & viam, quæ est Chri-
stus, penitus ignorare. Quòd filius illius siti
deperit, ostendit populũ nullam habere spiri-
H talem purificationem. Quòd verò filium mo-
rientem siti sub arbore proiecit, & sic demon-
strante Angelo aspicit fontem, significabat
quosdam ex eo populo ad vmbram ligni cru-
cis refugium petituros. Quòd exclamat puer
plorans, & exaudiuit eũ Deus, & sic demon-
strante Angelo aspicit fontem: hoc pro illis
dicitur, qui ex Iudæis ad Christum conuer-
tuntur, ac flẽtes retro actos errores exaudiun-
tur, reseratísque oculis cordis, vident fontem
aquæ viuæ, id est, Christum filium Dei, qui
dicit, Ego sum fons aquę viuę, qui sitit, veniat Ioan. 7.
& bibat. Vnde & Ismael exauditio interpre-

tatur. Angelus autem iste similitudo est Heliæ, per quem populus iste crediturus est: sicut
Malach. 4. per Malachiam dicitur: Ecce ego mittam vobis Eliam, qui conuertat corda patrum in filios. Verùm quòd statim vocauit Angelus Domini Agar, dicens: Surge, tolle puerum, quia in gentem magnam faciam eum: hoc significabat, siue quòd copiosus Iudæorum populus esset regnaturus in seculo: siue quòd cælestis regni gloriam consecuturi essent, qui ex eis credidissent in Christum. Quòd autem eundem angelum qui loquitur ad Agar, prius Angelũ Scriptura prænũciat, deinde Deum, filium Dei eum fuisse credendum est: qui per legem & Prophetas semper locutus est. Qui propter obedientiam paternæ voluntatis angelus vocatur: Deus autem secundum naturam patris, quia verè & ipse Deus sicut & pater.

De eo quod obtulit Abraham filium suum,
CAP. XVIII.

Genes. 22. IVbetur deinde Abraham immolare vnicum filium suum. Ille autem obtemperans Deo, soluit votum, strauit asinum, imposuit ligna, seruos longè dimisit, solus cum filio ascendit, triduo ad locũ peruenit. Antequàm veniret filius ad locum sacrificij, ipse sibi immolandus ligna portabat. Deinde Abraham gladio armatur, & cùm iam penè feriret, admonetur vt parceret: & non tamen sine sacrificio, sine sãguine fuso recedit. Apparet nãq; aries in vepre inhærens cornibus, immolatur, peragitúrque sacrificium. Peracto sacrificio, dicitur ad Abraham: Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam maris. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Age nunc, videamus quid sub huius sacramenti lateat mysterio. Iste enim Abraham quando vnicum filium suum perduxit ad immolandum, habebat personam Dei patris. Sed quid est quòd cum senex suscepit? non enim senescit Deus, sed ipsa prænunciatio de Christo iam quodammodo senuerat, quando natus est Christus. Inchoata
Genes. 2. est enim ab Adam vbi dictum est: Erunt duo in carne vna. Sacramentum illud magnum in Christo & in Ecclesia. Et cõpletum est sexta ætate seculi, qua senecta significabatur Abrahæ; quia ipsum sacramentum Dei longæuum erat iam. Et senectus Saræ in plebe Dei, hoc est in multitudine Prophetarum, hoc idem significat: quia in fine temporum ex ipsa plebe sanctarum animarum natus est Christus. Sterilitas autem eius intimat, quod in hoc seculo

A spe salui facti sumus, & in Christo tanquam in Isaac omnes nati sumus, quem partum Ecclesia in fine temporum mirabili Dei gratia, non naturali fœcunditate procreauit. Iam deinde sequentis historię sacramentum, quid imaginariè prætendebat, inspiciendum est. Quis ergo in Abraham, vt prædictum est, per illam immolationem figurabatur, nisi pater excelsus? Quis in Isaac nisi Christus? Nam sicut Abraham vnicum filium & dilectum, Deo victimam obtulit: ita Deus vnigenitum filium suum pro nobis omnibus tradidit. Et sicut Isaac ipse sibi ligna portauit, quibus erat imponẽdus, ita & Christus gestauit in humeris lignum suæ crucis, in quo erat crucifigen-
B dus. Duo autem serui dimissi, & non perducti ad locum sacrificij, Iudæos significabant, qui cùm seruiliter viuerẽt, & carnaliter saperent, non intelligebãt* humanitatem Christi, non intelligebant passionẽ Christi: ideò non peruenerunt ad locum sacrificij. Cur autem duo serui, nisi quia populus ipse in duas partes diuidendus erat? Quod factum est Salomone peccante, quando diuisus est idem populus loco regni non errore impietatis: quibus etiã sæpè per Prophetas dicitur: Auersatrix Israel, & præuaricatrix Iuda. Asinus autem ille, insensata est stultitia Iudæorum. Ista insensata stultitia portabat omnia sacramenta, & quod
C ferebat, nesciebat. Iam quod dictum est eis, Expectate hîc cum asino: postquàm autem adorauerimus, reuertemur ad vos, Apostolũ audi: Cæcitas, inquit, ex parte in Israel facta est. Quid est, expectate hîc cum asino? Vt plenitudo, inquit, gentium intret, hoc est, postquàm adorauerimus, vbi sacrificium dominicæ crucis impletum per gentes fuerit prædicatum: hoc est, vt plenitudo gentium intraret. Quid est, reuertemur ad vos? Et sic omnis Israel saluus fiet. Triduum autem illud in quo venerunt ad locum immolationis, tres mũdi significat ætates: vnam ante legem, aliam sub lege, tertiam sub gratia. Ante legem, ab Abrahã vsque ad Moysen. Sub lege, à Moyse vsque ad Ioannem. Inde iam ad Dominum,
D & quicquid restat, tertius dies gratiæ est. In qua tertia ætate, quasi post triduum sacramentum sacrificij Christi completum est. Deinde Isaac ligatis pedibus altari supponitur, & Dominus in ligno suspensus cruci affigitur. Sed illud quod figuratum est in Isaac, traiectum est ad arietem. Cur? Quia Christus ouis. Ipse enim filius, ipse agnus: Filius, quia natus; aries, quia immolatus. Sed quid est quod in vepribus hærebat aries ille? Crux cornua habet: sic enim duo ligna compinguntur in se, cùm speciem crucis reddunt. Vnde scriptum est de eo: Cornua in manibus

al. humilitatem.
Ierem. 3.
Rom. 11.

Abacuc 3. eius. Cornibus ergo hærens aries, crucifixum Dominum significabat. Vepres autem spinæ sunt. Spinę iniquos & peccatores significant, qui suspenderunt Dominum in cruce. Inter spinas itaque peccatorum, suspensus est Dominus: sicut per Ieremiam dicit idem. Spinis peccatorum suorum circundedit me populus hic. Alij hunc arietem cornibus in vepribus obligatum, eundem Christum senserunt, antequam immolaretur spinis à Iudæis coronatum. Peracto igitur sacrificio, dicitur ad Abraham: In semine tuo benedicētur omnes gentes. Quando enim hoc factum est, nisi
Psal. 21. quando dicit ille aries: Foderūt manus meas & pedes meos, & dinumerauerunt omnia ossa mea? Hoc enim quando peractum est, illud in psalmis sacrificium tunc in ipso psalmo dictum est: Commemorabuntur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius omnes patrię gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Immolato igitur ab Abraham ariete pro Isaac filio suo, vocauit nomen loci illius, Dominus videt, pro eo quod est Dominus videri se fecit: vtique per incarnationem. Deinde moritur Sara centesimo vigesimo anno vitæ suæ; & empto
Genes. 23. agro ab Effron, sepeliuit eam. Sed quid sibi velit quod Sara in sepulchro duplici sepelitur: nisi quia anima quæ seculo moritur, vt Deo viuat gemina vitæ requie suscipitur: id est, in actione boni operis, & contemplatione diuinitatis?

De Isaac & Rebecca, Cap. XIX.

Genes. 24. ERat autem Abraham senex, dierúmque multorum. Dixítque seruo suo seniori, qui super omnia eius erat: Pone manū tuam sub femur meū, vt adiurem te per Dominum Deum cæli & terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum: sed ad terram & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo Isaac. Sed quid sibi velit quòd Abraham seruo suo dixit, postulans iureiurando fidem: Pone, inquit, manum tuam sub femore meo, & adiuro te per Deum cæli? Quid vult Deus cæli ad femur Abrahæ, nisi vt cognoscatur sacramentum? Per femur enim, genus intelligitur. Ergo quæ fuit illa coniuratio, nisi quia significabatur de genere Abrahæ venturum in carne Deum cæli? Senior autem iste seruus imaginē habuit legis, per quam sponsa Christi Ecclesia despōsabatur: qui tamen propter antiquitatem senior nuncupatur. Abiit itaque puer in Mesopotamiam, in ciuitatem Nachor: stetítque circa fontem, quærens

E sponsam filio Domini sui. Sic & lex, quæ post fidem est, venit ad fontem baptismatis, & ibi orans, occurrit ei virgo Rebecca, id est, Ecclesia. Videt autem Rebecca puerum, id est sermonem propheticum. Deponit de humero hydriam, vtique elatam seculi facundiam, & ad humilem propheticum se inclinat sermonem. Suscipit fidei ornamēta, vel morum: accepit aureos scripturarum sensus, & clarum argenti eloquium. Sícque secuta puerum Rebecca, venit ad Isaac. Secuta verbum propheticum Ecclesia, venit ad Christum. Quæ tamen cameli dorso deducitur, qui ad Christum ex gentilitate Ecclesia properans, in-
F tortis vitiosisque vitæ veteris conuersationibus inuenitur. Quæ, Isaac viso, descēdit: quia Deo agnito, vitia sua gentilitas deseruit, & ab elatione celsitudinis, viam veræ humilitatis petiuit. Quæ etiam & verecundata pallio velatur: quia coram eo de erroribus prioris vitæ confunditur. Quòd verò inclinato iam die egressus est in agro Isaac: hoc significabat, quòd extremo huius mundi tempore veluti diei fine, veniens Christus, quasi in agrum foras exiit: quia cùm sit inuisibilis, se tamen visibilem in hoc mundo venienti ex gentibus Ecclesiæ demonstrauit. Inuenit autem eum
G Ecclesia ad puteum visionis: id est, in cōtemplatione & intelligentia veritatis, vbi intellectum percipiat altiorem, siue lauacrum aquæ vbi purificetur: sicq; dehinc copulatur sponso suo Christo, adhærens illi gloria, æternitate & regno.

De Cetura siue de morte Abrahæ, Caput XX.

QVid autē sibi vult, quòd Abraham post obitum Sarę, Ceturam duxit vxorem? Genes. 25. Nunquid ob incontinentiam, dum esset ætate grandæuus? Absit. Sed propter filiorum procreationem, dum illi semen quasi stellæ cæli ex Isaac filio promitteretur. Ergo quid
H sibi vult ista Cetura, nisi quia sicut Agar & Ismaël significauerunt carnales veteris Testamenti: sic & Cetura & filij eius significabant hæreticos qui se ad Testamētum nouum existimant pertinere? Sed vtrique concubinæ dicuntur: Sola Sara semper vocatur vxor, sicut scriptum est: Vna est enim columba mea, Cant. 6. perfecta mea. Dedit autem Abraham cuncta quæ possidebat filio suo Isaac: filiis autē concubinarum largitus est munera, & separauit eos ab Isaac filio suo. Quid hoc significat, nisi quia dantur nonnulla munera filiis concubinarum, id est, carnalium? Sed non perueniunt ad regnum promissum, nec hæretici, nec Iudæi, quia carnalia lucra sectantur. Prẹter Isaac enim

enim nullus est hæres, vtique quia non carnis filij, sed filij promissionis deputantur in semine. Deinde mortuus est Abraham centum septuaginta quinque annorum, sepultúsque est in spelunca duplici; in cuius interiore parte Adam esse positum traditio Hebræorum testatur.

De eo quod Isaac cum Rebecca lusit,
CAP. XXI.

Genes. 26. ORta dehinc fame super terram, abiit Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara, ex præcepto & benedictione Domini: ibíque Rebeccam vxorem suam timoris causa finxit sororem. Quam rex alienigena Isaac coniugem tunc esse cognouit, quando eum cum ea ludentem vidit. Quid autem sibi velit in sacramento Christi & Ecclesiæ, quod tantus Patriarcha cum coniuge luserit, coniugiúmque illud inde sit cognitum? Videat profectò quisquis, ne aliquid errando in Ecclesia peccet, si secretum viri eius in scripturis sanctis diligenter intueatur: & inueniet eum maiestatem suam, qua in forma Dei æqualis est patri, paulisper abscōdisse in forma serui; vt eius capax esse humana infirmitas posset, eóque modo se coniugi congruenter aptaret. Quid enim absurdum, imò quid non conuenienter futurorum prænunciationi accommodatum, si prophetia Dei aliquid carnale luserit, vt eum caperet affectus vxoris, cùm ipsum verbum Dei caro factum sit, vt habitaret in nobis?

De puteis quos fodit Isaac,
CAP. XXII.

POst hæc refert scriptura illud quod Isaac postquàm benedixit eum Dominus, & magnificatus est valdè, aggressus est opus, & cœpit fodere puteos, quos foderant pueri patris eius Abrahæ. Sed inuidentes ei Palæstini, obstruxerunt eos, implentes humo, & reliqua. Quis est iste Isaac, nisi saluator noster, qui cùm descendisset in istam* terram Gerara, primò omnium illos puteos fodere voluit, quos foderant pueri patris sui? Moyses puteum legis foderat. Dauid & Salomō & Prophetæ libros scripserunt veteris Testamenti: quos tamen terrena & sordida repleuerat intelligentia Iudæorum. Hos cùm vellet purgare Isaac, vt ostenderet quia quæcumq; lex & Prophetæ dixerunt, de eo dixerunt: Rixati sunt cum eo Palæstini, id est, Iudæi à regno Dei alieni. Sed discessit ab eis: Non enim potest esse cum eis, qui in puteis aquam habere nolunt, sed terram. Et dicit eis: Ecce relinquetur domus vestra vobis deserta. Fodit ergo Isaac nouum puteum: imò pueri Isaac fodiunt. Pueri Isaac sunt Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes, Petrus, Iacobus, Iudas, & Apostolus Paulus & cęteri Apostoli vel Doctores. Qui omnes noui Testamenti puteum foderunt; & inuenerunt aquam viuam, quæ fit fons aquæ saliētis in vitam æternam. Sed pro his adhuc altercantur illi qui terrena sapiunt, nec noua condi patiuntur, nec vetera purgari. Euangelicis puteis contradicunt, Apostolis aduersantur & Prophetis. Et quoniam in omnibus contradicunt ligantes, dicitur ad eos: Quoniam indignos vos fecistis gratiæ Dei, ex hoc iam ad gentes ibimus. Post hæc fodit tertium puteum Isaac, appellauítque nomen loci illius latitudo, dicens: Nunc dilatauit nos Dominus, & fecit crescere super terram. Verè dilatatus est Isaac, & impleuit omnem terram scientia Trinitatis, & in toto orbe latitudinem Ecclesiæ collocauit. Prius tantùm in Iudæa erat notus Deus, & in Israel nominabatur; nunc autem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Exeuntes enim pueri Isaac per vniuersum orbem terræ foderunt puteos, & aquam omnibus ostenderunt, baptizantes Apostoli omnes gentes in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Sed quid est quòd puteos, quos aperuit Abraham, Isaac sic vocauit eos, sicut pater eius, nisi quia Moyses apud nos etiam Moyses appellatur, & Prophetæ vnusquisque suo nomine appellantur, nec mutantur, quasi eorumdem vocabula puteorum? Hæc mysticè. Moraliter autem Isaac apud alienam gentem puteos fodisse describitur, quo videlicet exemplo discimus, vt in hæc peregrinationis ærumna positi, cogitationū nostrarum profunda penetremus. Et quousque nobis veræ intelligentiæ aqua respondeat, nequaquam nostræ inquisitionis manus ad exhaurienda cordis terrena torpescat. Quos puteos allophili insidiantes replent, quia nimirum immundi spiritus cùm nos studiosè confodere conspiciunt, molestas nobis tentationum cogitationes immergunt.

al. istū torrentem. Ps. 75.

De Esaü & Iacob, CAP. XXIII.

IGitur Isaac dum rogaret Dominum, vt pareret vxor eius quæ sterilis erat, concessit Dominus quæ postulabat. Illidebantúrque gemini in vtero eius inclusi angustia. Quæ dum agerentur, interrogauit Dominum, accepítque responsum: Duæ gētes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, populúsque populum superabit, & maior ser-

uiet minori. Quod figuraliter factum, etiam ipsis Iudæis non credentibus notum est, qualiter populus Ecclesiæ Synagogæ populum superauit, & quomodo plebs Iudęorum tempore maior, seruit minori populo Christianorum. Siquidem & in singulis nobis hoc dici potest, quod duæ gentes, & duo populi sunt intra nos, vitiorum scilicet atque virtutum: sed iste minor est, ille maior. Semper enim plures sunt mali quàm boni, & vitia numerosiora virtutibus sunt: sed tamen & in nobis gratia Dei, populus populum superat, & maior seruit minori. Seruit enim caro spiritui, & vitia virtutibus cedunt. Procedit autem Esaü primus rufus, & totus tanquã pellis hirsutus. Deinde exiit frater eius Iacob, & manus eius impleta erat calcaneo Esau. Sed cur ille totus rubeus & hispidus, nisi quia prior populus Prophetarum, & Christi fuit cruore pollutus, ac de peccati & nequitiæ squalore extitit circundatus? Cuius ideò minor calcaneum tenuit: quia mysticè maiorem populum minor superaturus esset. Nam quòd iste Esau primogenita sua propter escam fratri suo eidem iuniori venundauit, ac postmodum paterna benedictione sibi promissa priuatus est: significat eundem Israëliticum populum: qui à DEO (vt Exodi indicat liber) primogenitus filius nuncupatus est: qui propter præsentis seculi lucra non salùm primatus sui honorem amisit, verùm etiam & regni cælestis præmium præparatum adipisci non meruit, Domino quodammodo eidem exprobrante, cùm dicit: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti voluntatem meam. Primogenita autem ipsa vestis erat sacerdotalis, qua maiores natu cum benedictione patris induti, victimas Deo velut Pontifices offerebant. Hoc dono terreni amoris desiderio caruerunt Iudæi, cum gloria regni futuri. Iam sequitur deinde ipsa benedictio in Iacob: quæ tamen quid figuraliter indicauerit, Hippolyti martyris verba, sicut ea excellentissimæ scientiæ ac doctrinę Hieronymus replicauit, in hoc loco ponenda sunt. Isaac, inquit, portat imaginem Dei patris, Rebecca Spiritus sancti Esau populi prioris & Zabuli, Iacob Ecclesiæ & Christi. Senuisse Isaac, consummationem orbis ostendit: oculos eius caligasse, fidem perisse de mundo, & religionis lumen ante eum neglectum esse significat. Quòd filius maior vocatur, acceptio legis est Iudæorum. Quòd escas eius atque capturam dilexit pater, homines sunt ab errore saluati, quos per doctrinã vnusquisq; venatur. Sermo Dei repromissionis est benedictio, & spes regni futuri: in quo cum Christo sancti regnaturi sunt, & verum sabbatum celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, & sciens quod audisset antequàm pareret, quia maior seruiet minori, formam gerit in hoc loco Spiritus sancti, quę futura nouerat in Christo, in Iacob ante meditatur. Loquitur ad filiũ minorem: Vade ad gregem, & accipe mihi inde duos hœdos: præfigurans carneum Saluatoris aduentum: in quo eos vel maximè liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxij. Siquidem in omnibus scripturis, hœdi pro peccatoribus accipiuntur. Quòd autem duos iubetur afferre duorum populorũ significatur assumptio. Quòd teneros & bonos, docibiles & innocentes animas signat. Stola Esau, fides & scripturæ sunt Hebræorum, quæ illis primò datæ sunt, & postmodum gentilium indutus est populus. Pelles autem quæ eius brachiis circundatæ sunt, peccata vtriusque plebis, quæ Christus in extensione manuum cruci secum pariter affixit. Ipse enim in corpore suo, non sua sed aliena peccata portauit. Quòd Isaac quærit ab Iacob cur tam citò venerit, admiratur velocem in Ecclesiis credẽtium fidem. Quòd cibi delectabiles offeruntur, hostia placens Deo salus est peccatorum. Quòd postremus consequitur benedictionem, & eius odore perfruitur, virtutem resurrectionis & regni aperta voce pronũciat. Taliter enim benedicitur: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni. Odore nominis Christi, sicut ager, mundus impletur, cuius est benedictio de rore cęli: hoc est, de verborum copia diuinorum. Et de pinguedine terræ, hoc est, de congregatione populorum. Multitudine frumenti & vini: hoc est multitudo quam colligit de sacramẽto corporis & sanguinis sui. Illi enim seruiunt populi ex omnibus gentibus ad eum conuersi. Ipsum adorant tribus, id est, populi ex circuncisione credentes. Ipse est dominus fratrum suorum; quia plebi dominatur Iudæorum. Ipsum adorant filij matris eius; quia & ipse secundum carnem ex ea natus est. Ipsum qui maledixerit, maledictus est: & qui benedixerit, benedictionibus replebitur. Christus, inquã, noster, ex ore populi patrem eius ignorantis benedicitur, id est, veraciter Deus dicitur. Sed alius à Iudæis benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promissam repetente maiore, expauit Isaac, & alium se pro alio benedixisse cognoscit: nec tamen indignatur reuelato sibi sacramento; sed confirmat benedictionem in filio, dicens: Benedixi eum, & benedictus est. Hæc est benedictio prima Isaac, quæ data est minori populo Christianorum. Neque tamen maiorem filium constat penitus fuisse despectum: quia cùm intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis

Marginalia: E, F, G, H; Exo. 4.; Matth. 21.; Genes. 27.

Israel saluus erit. Cuius tamen secundæ benedictionis prophetatio hæc est: In pinguedine terræ, & in rore cæli erit benedictio tua. In pinguedine terræ, vtique in fœcunditate rerum & potentia regni, quæ in illo populo fuit; & in rore cæli erit benedictio tua, id est in eloquiis Dei. Ipsis enim credita sunt eloquia Dei, & legis testamenta. Viues gladio, id est, quia sanguini populus iste deditus, necem in Christo vel Prophetis exercuit. Et fratri tuo seruies minori, scilicet populo Christiano. Tempúsque veniet, cum excuties & solues iugũ de ceruicibus tuis: dum per agnitionem fidei, ad gratiã Christi conuersus, depositueris onus legis, quando iam non seruies populo minori, sed per fidem frater vocaberis. Igitur Esaü post benedictionem patris, inuidiæ stimulis concitatus, necem fratri suo Iacob fraudulenter excogitat. Hoc nimirum & Iudaicus populus in Christo præmeditatus, non solùm Dominũ patibulo crucis tradidit: verumetiam credentes in illo vsque ad effusionem sanguinis persecutus est. Iacob autem dolos fugiens fratris, relicta domo, patria, vel parentibus, vadit in regionem longinquam, vt acciperet sibi vxorem. Non aliter Christus relictis parentibus secundum carnem, id est, populo Israel, & patria, id est, Hierosolyma & omnibus regionibus Iudææ, abiit in gentibus accipere sibi inde Ecclesiam: vt impleretur quod dictum est, Vocabo plebem meam nõ plebem meam, & non dilectam plebem, dilectam. Et erit in loco vbi dictũ est: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.

De scala quam vidit Iacob,
CAP. XXIIII.

Genes. 28. PErgens autem Iacob in Mesopotamiam, venit in locum vbi nunc Bethlehem vocatur, & posuit sub capite suo lapidem magnum. Et dormiens vidit scalam subnixam, innitentem cælo, & Angelos Dei ascendentes & descendentes. Hoc viso, euigilauit, vnxítque lapidem, dicens: Verè hîc domus Dei est, & porta cœli. Et his dictis, discessit somnus. Iste Iacob, mors siue passio Christi est. Lapis ad caput eius, qui nominatim quodammodo dictus est, etiam Christus vnctus significatur: caput enim viri Christus est. Quis enim nescit Christum ab vnctione appellari? Domus autem Dei, quia ibi natus est Christus in Bethlehem. Porta verò cæli, quia ibi in terram descendit: ibi iterum ad cælum conscendit. Erectio autem lapidis, resurrectio Christi est. Porrò scala Christus est, qui dixit: Ego sum via. Per hanc ascendebant & descendebant Angeli, in quibus significati sunt Euan-

A gelistæ, & prædicatores Christi. Ascendentes vtique cùm ad intelligendam eius supereminentissimam diuinitatem, excedunt vniuersam creaturam, vt eum inueniant verbum in principio, Deum apud Deum, per quem facta sunt omnia. Descendẽtes autem, vt eum inueniant factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. In illa enim scala à terra vsque ad cælũ, à carne vsq; ad spiritum: quia in illa carnales proficiendo, velut ascendẽdo spiritales fiũt. Ad quos lacte nutriendos, etiam ipsi spiritales descendunt quodammodo, cùm eis non possunt loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Ipse est sursum in capite suo: ipse deorsum in corpore suo, quod est Ecclesia. Ipsum ergo scalã
B intelligamus, quia ipse dixit: Ego sum via. Ad ipsum ergo ascenditur, vt in excelsis intelligatur. Et ad ipsum descenditur, vt in membris suis paruulis nutriatur. Et per illum solum se erigunt, vt eũ sublimiter expectẽt. Per ipsum etiam se humiliant, vt eum sublimiter ac temperanter adnuncient. Post hanc visionem inde Iacob iter faciens, vidit oues & pastores, Genes. 29. ad puteum aquæ viuæ, & lapidem magnum superpositum puteo. Figuraliter per oues iustorum populi significabãtur: sicut illud quod dictum est in Euangelio: Statuet oues ad dexteram. Matth. 25. Pastores verò Prophetæ sunt, qui vsq; ad aduentum Domini Spiritu sancto mun-
C dati, Israel populum gubernabant. Lapis puteo superpositus, figuram Domini præferebat. Puteus, gratiam Spiritus sancti per prædicationem Christi venturam ad Ecclesiam ex gentibus, quæ obtecta erat, nondum adueniente homine facto Christo.

De Lia & Rachel, & de duabus ancillis,
CAPVT XXV.

IGitur Iacob pergens Mesopotamiam, accepit vxores duas, filias Laban fratris Rebeccæ. Hoc est, primò Liam: secundò Rachel. Inde sibi accepit Liæ ancillam nomine
D Zelfam, & ancillam Rachel, Balam. Ex quibus quatuor genuit duodecim filios, & vnam filiam. De Lia scilicet genuit Rubẽ, Simeon, Leui, Iudam, Isachar, Zabulon. De Rachel autem, Ioseph & Benjamin. De Bala ancilla Rachel, Dan & Nepthalin. De Zelpha ancilla Liæ, Gad & Aser. Hi sunt duodecim filij Israël. Nunc autem notandum est quid rerum figurauerũt quatuor vxores Iacob: quarum duæ liberæ, & duæ ancillæ fuerunt? Videmus enim Apostolum in libera & ancilla, quas habebat Abraham, duo testamenta intelligere: sed ibi in vna & in vna facilius apparet quod dicitur. Hîc etiam duæ sunt & duæ.

Deinde etiam ibi ancillæ filius exhæredatur: E
hîc verò ancillarum filij simul cum filiis libe-
rarum, terram repromissionis accipiũt. Vnde
hîc proculdubio aliquid aliud significatur.
Quamquam enim duæ liberæ vxores Iacob,
ad nouum Testamentum, quo in libertate
vocati sumus, existimentur pertinere: non
tamen frustra erunt duæ, nisi quia duæ vitæ
nobis in Christi corpore prædicantur. Vna
temporalis est in qua laboramus: alia æterna,
in qua contemplationem Dei contemplabi-
mur. Lia namque interpretatur laborans:
Rachel autem, visum principiũ siue Verbum.
Actio ergo huius vitę, in qua viuimus ex fide,
laboriosa est in operibus, & incerta quo exitu
perueniat ad vtilitatem eorum quibus consu- F
lere volumus. Ipsa est Lia prior vxor Iacob: ac
per hoc & infirmis oculis fuisse commemo-
ratur. Cogitationes enim mortaliũ timidæ, &
incertæ prouidentiæ nostræ. Spes verò æter-
næ contemplationis Dei, habens certam in-
telligentiam veritatis, ipsa est Rachel. Vnde
etiam dicitur: Bona facie, & pulchra specie.
Hanc enim amat omnis piè studiosus, & pro-
Esa. 1. pter hanc seruit gratię Dei. Quia peccata no-
Vulg. ed. stra, & si fuerint sicut *fenicium, tanquam nix
coccinum. dealbabuntur. Laban quippe interpretatur
dealbatio: cui seruiuit Iacob propter Rachel.
Neque enim se quisque conuertit sub gratia
remissionis peccatorum seruire iustitiæ, nisi G
vt quietè viuat in verbo: ex quo videtur prin-
cipium, quod est Deus. Ergo propter Rachel,
non propter Liam seruitur. Nam quis tan-
dem amauerit in operibus iustitiæ laborem
actionum atque passionum? quis eam vitam
propter seipsam expetierit, sicut nec Iacob
Liam? Sed tamen sibi nocte suppositam in
vsum generandi amplexus, fœcunditatem
eius expertus est. Dominus enim eam, quia
per se ipsam diligi non poterat, primò vt ad
Rachel perueniretur, tolerari fecit. Deinde
propter filios commendauit. Ita verò vnus-
quisque vtilis Dei seruus sub dealbationis
peccatorum suorum gratia constitutus, quid
aliud amans in conuersatione sua meditatur, H
nisi doctrinam sapientiæ? Quam plerique se
percepturos putant, statim vt se in septem
præceptis legis exercuerunt: quæ sunt de di-
lectione proximi, ne cuiquam noceatur: id
est, Honora patrem tuum &. matrem tuam,
Non mœchaberis, Non occides, Non fura-
beris, Non falsum testimonium dices, Non
concupisces rem proximi tui. Quibus obser-
uatis, postea quàm homini pro concupita de-
lectatione doctrinæ per tentationes varias,
quasi per huius seculi noctem tolerantia la-
boris adhæserit, velut pro Rachel, Lia inopi-
nata coniungitur. Et hanc sustinet, vt ad illam
perueniat si perseueranter amat. Acceptis
aliis septem præceptis, ac si ei dicatur: Serui
alios septem annos propter Rachel, vt sis pau-
per spiritu, mitis, lugens, esuriens, sitiénsque
iustitiam: misericors, mundi cordis, pacificus.
Vellet enim homo, si fieri posset, sine vlla to-
lerantia laboris, quæ in agendo, patiendóque
amplectenda est, statim ad pulchræ contem-
plationis delicias peruenire. Sed hoc non po-
test in terra morientium. Hoc enim videtur
significare quod dictũ est ad Iacob: Non est
mos in hoc loco, vt minor habeatur priusquã
maior. Quia non absurdè maior appellatur,
quæ tempore prior est. Prior est autem in ho-
minis eruditione labor boni operis, quàm re-
quies contemplationis. Ad vnum ergo con-
tendendum est, sed propter hoc multa feren-
da sunt. Itaque duæ sunt vxores Iacob liberę:
ambæ quippe sunt filiæ remissionis peccato-
rum, hoc est, dealbationis, quod est Laban.
Verumtamen vna amatur, alia toleratur. Sed
quæ toleratur prius ipsa & vberius fœcun-
datur, vt si non propter seipsam, certè propter
filios diligatur. Labores enim iustorum ma-
ximum fructum habent in eis, quos regno
Dei generant, inter multas tentationes & tri-
bulationes prædicando Euangelium ad eos
propter quos sunt in laboribus abundantius
in plagis supra modum, in mortibus sæpius.
Propter quos foris pugnas, intus timores,
gaudium & coronam suam vocant. Nascun-
tur autem eis facilius atque copiosius ex illo
sermone fidei, quo prædicant Christum cru-
cifixum. Rachel autem clara aspectu, mente Genes. 30.
excedit Deo: & videt in principio verbum
Deum apud Deum, & vult parere, & non po-
test: quia generationem eius quis enarrabit?
Ideóque contemplandi otia appetit, vt diui-
nitatem ineffabilem cernat. Vacare vult ab
omni negotio, & ideò sterilis: quia in variis
pressuris non subuenit. Sed quia & ipsa inter-
dum procreandi charitate inardescit, vult e-
nim docere quod nouit: videt sororẽ labore
agendi filiis abundãtem, & dolet potius cur-
rere homines ad eam * virtutem, qua eorum al. vitam.
necessitatibus consulitur, quàm ad illam vn-
de diuinum aliquid discitur. Hic dolor figu-
ratus videtur in eo quod scriptum est: Et zela-
uit Rachel sororẽ suam. Proinde quia purus
intellectus spiritalis substantiæ verbis carne
editis exprimi non potest. Elegit doctrina sa-
pientię per quaslibet corporeas similitudines
insinuare diuina: sicut elegit Rachel ex viro
suo & ancilla suscipere filios, quàm sine filiis
omnino manere. Bala quippe ancilla Ra-
chel, interpretatur inueterata. De veteri quip-
pe vita carnalibus sensibus dedita, corporeæ
concitantur imagines, etiam cùm aliquid de

spiritali & incommutabili substantia diuinitatis auditur. Suscepit & Lia de ancilla sua filios amore habendi numerosiorem prolem accẽsa. Inuenimus autem Zelfain eius ancillam interpretari, Os hians: quapropter hæc ancilla eos figurat, quorum in prædicatione fidei Euãgelicæ os hians erat, & cor non erat.
Esa. 29. *Matth. 15.* De qualibet scriptum est: Populus hic labiis me honorat; cor autẽ eorum longè est à me.
Rom. 2. Et de quibus Apostolus ait: Qui prædicas non furandum, furaris. Veruntamen vt etiam per hanc conditionalem libera illa vxor Iacob laborans filios hæredes regni suscipiat,
Matth. 23. ideò Dominus dicit: Quæ dicunt, facite: quæ
Philip. 1. autem faciũt, facere nolite. Vnde Apostolus: Siue, inquit, occasione, siue veritate Christus annuncietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo: tanquam & ancilla pariente de prole numerosiore lætatur. Est verò quidam Liæ fœtus ex beneficio Rachel editus, cùm virum suum secum debita nocte cubiturũ acceptis à filio Liæ mandragoricis malis cum sorore cubare permisit. Quid enim de mandragora dicendũ est? proinde rem comperi pulchram & suauè olentem, sapore autem insipido. Et ideò in illo mandragorico pomo figurari intelligo famam bonã popularem. Vnde dicit
1. Tim. 3. Apostolus: Oportet etiam testimonium habere bonum ab eis qui foris sunt. Qui licet parum sapiant, reddunt tamen plerumque labori eorum per quos sibi consulitur, & splendorem lucis, & odorem bonę opinionis. Nec ad istam gloriam popularem primi perueniũt eorum qui sunt in Ecclesia, nisi quicumque in actionũ periculis & labore versantur. Propterea Liæ filius mala mandragorica inuenit exiens in agrum: hoc est, honestè ambulans ad eos qui foris sunt. Doctrina verò illa sapiẽtiæ, quæ à vulgi strepitu remotissima, in contemplatione veritatis dulci delectatione designatur, hanc popularem gloriam quantulamcumque nõ adsequeretur, nisi per eos qui in mediis turbis agendo ac sudando populis præsunt. Quia dum isti actuosi & negotiosi homines, per quos multitudinis administratur vtilitas, & quorum auctoritas populis cara est, testimoniũ perhibent, etiam vitæ propter studium conquirendæ & contemplandæ veritatis otiosæ quodammodo mala mãdragorica per Liam veniunt ad Rachel. Ad ipsam verò Liam per filium primogenitum: id est, per honorem fœcunditatis eius, in quo est omnis fructus laboriosę, atque inter certamina tentationum periclitantis actionis. Quam plerique bono ingenio prędtiti, studióque flagrantes, quamuis idonei regendis populis esse possint, euitant tamen propter turbulentas occupationes, & in doctrinæ otium toto pe-

A ctore, tanquam in speciosæ Rachel feruntur amplexus: & quia bonum est, vt etiam hęc vita latius innotescẽs, popularem gloriam mereatur. Iniustum est autem vt eam consequatur, si amatorem suum administrandis Ecclesiasticis curis aptum & idoneum, in otio detinet: nec gubernationem communis vtilitatis appetit. Propterea Lia sorori suæ dicit: Parumne est tibi, quod virum meum accepisti, insuper & mandragorã filij mei vis accipere? Per vnum virum significant eos omnes, qui cùm sint agendi virtute habiles & digni quibus regimen Ecclesiæ cõmittatur, ad dispensandum fidei sacramẽtum: illi accensi studio
B doctrinæ, atque indagãdæ & contemplandæ sapientiæ, se ab omnibus actionum molestiis remouere, atque in otio discendi atque docendi volunt consedere. Ita ergo dictum est: Parum est tibi quòd accepisti virum meum, insuper & mandragoras filij mei vis accipere? Ac si diceretur: Parum est quòd homines ad laborem rerum gerendarum necessarios, in otio detinet vita studiosorum, insuper & popularem gloriã requirit. Proinde vt iustè eam comparet, impertit Rachel virum sorori suæ illa nocte: vt scilicet qui virtute laboriosa regimini populorum accommodati sunt, etiam si scientiæ vacare delegerint, suscipiant experientiam tentationum, curarúmque sarcinam pro vtilitate cõmuni, ne ipsa doctrina sapien-
C tiæ, cui vacare statuerãt, blasphemetur, neque adipiscatur ab imperitioribus populis existimationem bonam, quod illa poma significãt: & quod necessarium est ad exhortationem discentium. Sed planè vt hanc curam suscipiant, vi coguntur. Satis & hoc significatum est quòd cùm veniret de agro Iacob, occurrit ei Lia, eúmque detinens, ait. Ad me intrabis, conduxi enim te pro mandragoris filij mei. Tanquam diceret: Doctrinę quam diligis vis conferre bonam opinionem? noli fugere officiosum laborem. Hæc in Ecclesia geri quisquis aduerterit, cernit & experitur in exẽplis quod intelligimus in libris. Quis non videat hoc geri toto orbe terrarum, venire homines
D ab operibus seculi, & ire in otij vsum cognoscendæ & contemplandæ veritatis, tanquam in amplexu Rachel, & excipi de trãsuerso ad Ecclesiasticam necessitatem, atque ordinari in labore, tanquam Lia dicente: Ad me intrabis? Quibus istud mysterium Dei dispensantibus, vt in nocte huius seculi filios generent fidei. Laudatur ab Apostolis etiam illa vita, cuius amore conuersi, spem seculi reliquerũt, & ex cuius professione ad misericordiam regendæ plebis assumpti sunt. Id enim agunt in omnibus laboribus suis, vt illa professio ex qua se conuerterunt, quia tales rectores

populis dedit, non infametur, sed clarius glorificetur, tanquam Iacob non recusante noctem Liæ, vt Rachel pomis suauè olentibus & clarè nitentibus potiatur. Quæ aliquando & ipsa præstãte misericordia Dei per seipsam parit vix tandem quidem, quia perrarum est, vt, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Et quicquid de hac re piè sapienterque dicitur, & sine phantasmate carnalis cogitationis, & salubriter vel ex parte capiatur. Alio quoque sensu Liam & Rachel Victorinus martyr, & cæteri in similitudinem Ecclesiæ vel Synagogæ interpretati sunt. Liam enim maiorem natu, Synagogæ tenuisse existimant typum, quia prior Dei genuit populum. Et quidem & oculis legitur grauida, quia lex per Moysen data cooperta est atque signata. Rachel autem iunior & pulchra, prius sterilis & postmodum fœcunda, similitudo est Ecclesiæ. Iunior, quia tempore posterior: pulchra, quia corpore & spiritu sancta. Oculi eius decori, quia Euãgelium prospicere meruerunt. Quæ etiam tamdiu sterilis fuit quousque synagoga populum generauit. Cur autem Iacob pro Rachel seruiuit, & supponitur ei Lia maior; nisi quia Dominus vt Ecclesiam assumeret, prius sibi Synagogam coniunxit? Seruitus itaq; ipsius Iacob septem annorum pro duabus vxoribus, huius vitæ præsentis tempus significat, quæ per septem dies voluitur, in qua Dominus formam serui accepit, factus obediens paternæ voluntati vsque ad mortem. Ille enim pro ouibus seruit: & Dominus noster ait, Non venit filius hominis ministrari, sed ministrare. Ille oues pauit; & Dominus in Euangelio dicit, Ego sum pastor bonus. Ille mercedis lucro varium sibi pecus abstulit: Christus diuersarum gẽtium varietatem sibimet congregauit. Ille tres virgas amputatis corticibus in alueis aquarum opposuit, vt earum contemplatione multiplicarentur eius oues. Et Dominus noster in aqua baptismatis trium personarum nomina, Patris, & Filij, & Spiritus sancti, populo fideli proposuit; vt quisquis hoc pleno corde perspexerit, efficiatur ouis Dei.

De fuga Iacob & Rachel, & de duabus ancillis,
CAP. XXVI.

Genes. 31. POst longam igitur seruitutem, quam Iacob apud socerum suum pro vxoribus velut mercede sustinuit, pręcepit ei dominus vt reuerteretur in patriam suam. Tunc ignorante socero, cum vxoribus, cum comitatu properauit. Laban autem consecutus est eum in monte Galaad cum furore: atq; idola quæ Rachel furata erat, apud eum requisiuit, nec reperit. Quid ergo sibi hoc ipsum figuraliter velit inspiciendum est. Dum enim Laban superius aliam gerat personam: nunc tamen diaboli typum figurat. Laban quippe interpretatur dealbatio. Dealbatio autẽ diabolus non inconuenienter accipitur: quia cùm sit ex merito tenebrosus, transfigurat se velut Angelum lucis. Huic seruiuit Iacob, id est, ex parte reproborum Iudaicus populus; ex cuius carne incarnatus Dominus venit. Potest etiam per Laban mundus hic exprimi, qui cum furore Iacob persequitur: quia electos quosque qui redemptoris nostri mẽbra sunt, persequendo opprimere conatur. Huius filiam, id est, seu mũdi seu diaboli, Iacob abstulit, cùm sibi Christus Ecclesiam ex gentilitate coniunxit. quam & de domo patris abstrahit: quia per Prophetam dicit: Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Psal. 44. Quid verò in idolis, nisi auaritia designatur? Vnde & per Paulum dicitur: Et auaritia, quę est idolorum Colos. 3. seruitus. Laban ergo veniẽs apud Iacob idolum non inuenit: quia ostensis mundi thesauris, diabolus redemptori nostro vestigia in eo concupiscentiæ terrenæ non reperit. Sed quę Iacob non habuit, ea Rachel sedẽdo cooperuit. Per Rachel quippe, quæ & ouis dicitur, Ecclesia figuratur. Sedere autem est humilitatem pœnitẽtiæ appetere, sicut scriptum est: Surgite postquàm sederitis. Psal. 126. Rachel ergo sedendo idola cooperuit: quia sancta Ecclesia Christum sequens, vitium terrenæ concupiscentiæ per humilitatem pœnitentiæ cooperuit. De hac coopertione vitiorum per Prophetam dicitur: Beati quorum remissæ sunt Psal. 31. iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata. Nos igitur Rachel illa significauit: qui idola sedendo premimus, si culpas auaritiæ pœnitendo damnamus. Quæ vtique auaritiæ immunditia, non illos qui viriliter currũt impedit, quibus dicitur: Viriliter agite, & confortetur cor Psal. 26. vestrum. Sed his maximè euenit, qui quasi effœminato gressu gradientes, per blandimẽta seculi resoluuntur. Vnde & illic eiusdem Rachelis hæc verba sunt: Iuxta consuetudinem fœminarũ nunc accidit mihi: id est, quasi muliebria se habere innotuit. Laban autem postquàm persecutus esset Iacob, & inuenisset eũ, & locuti essent inter se inientes fœdus, tulit Iacob lapidem, & erexit illum in titulum, dixítq; fratribus suis: Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, quem & vocauit Laban, Tumulũ testis: & Iacob, Aceruum testimonij. Inter fideles enim tam Iudæos quàm gentes, testis est lapis eminens in similitudinem Christi, & aceruus lapidum qui est multitudo credentium.

De lucta Iacob cum Angelo,
CAP. XXVII.

Genes.32. HIs trãsactis Iacob mittit nũtios ad Esaü fratrem suũ, mittit & munera. Post hæc transductis omnibus suis per torrentem, ipse remãsit solus. Et ecce vir luctabatur cum illo: præualuitq; ei Iacob, nec dimisit eum donec benedictionem extorqueret, sacrúmq; Israël nomen acciperet. In quo principaliter sacramenti dominici imago præfigurata est. Vir enim ille, typum Christi euidentissimè gesserat: cui tamen ideò præualuit Iacob vtique volenti, vt mysteriũ figuraret passionis Christi. Vbi visus est Iacob in Iudæorũ typo: hoc est in corporis sui sobole præualuisse Deo, & quasi cum infirmo, ita cum carne eius luctamẽ inire & inualescere in passione eius, sicut scriptum est, cùm dicerent, Crucifige. Et tamen Iacob benedictionem ab eodem Angelo quem victor superauerat, impetrauit. Cuius nominis impositio, vtique benedictio fuit. Interpretatur autem Israël, Videns Deũ: quod erit in fine præmium sanctorũ omniũ. Tetigit porro illi idem angelus latitudinem femoris, & claudum reddidit. Sícque erat vnus & idem Iacob benedictus & claudus. Benedictus in his qui in Christum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nã femoris eius neruus vel latitudo, generis multitudo est. Plures quippe sunt in stirpe, qui degenerantes à fide patrum, & à præceptis auctoris sui deuiantes, in erroris sui semitis claudicant. De quibus propheticè dictũ est: Et claudicauerunt à semitis suis. Qui tamen populus post tactis sibi virilibus nõ solum claudicat sed & torpescit, ne vltra iam generare filios posset. Denique quod adiecit idem Patriarcha vidisse se Deum facie ad faciẽ, cum superius virum secum narraret fuisse luctatum: id significat, quia idem Deus homo erat futurus, qui cum Iacob populo luctaretur.

De Dina & partu Rachel & incestu Ruben,
CAP. XXVIII.

Genes.34. POst hæc Sichem filius Hemor, Dinam filiam Iacob violauit. Qui post concubitũ eius, familiæ Israël voluerat sociari. Quẽ Symeon & Leui fratres, virginitatis sororis vindices, dolo cum omni populo eius interfecerunt. Sed quid sibi velit quod scriptum est: Egressa est Dina vt videret mulieres regionis illius? Quam cùm vidisset filius Hemor Sichem euchi princeps terræ illius, adamauit: & rapuit dormiuitque cum illa, vi opprimens

A virginem: & conglutinata est anima eius cũ ea, tristémque blãditiis deliniuit. Dina quippe vt mulieres videat extraneæ regionis, egreditur: quãdo vnaquæque mens sua studia negligens, actiones alienas curans, extra habitũ atq; extra ordinem proprium euagatur. Quam Sichem princeps terræ opprimit: quia videlicet inuentam in curis exterioribus diabolus corrũpit. Et adglutinata est anima eius cum ea: quia vnitam sibi per iniquitatem respicit, & quia cùm mens à culpa resipiscit, humiliatur atque admissum flere conatur. Corruptor autem spes ac securitates vacuas ante oculos vocat, quatenus vtilitatẽ tristitiæ subtrahat.

B Rectè illic adiungitur, tristémque blãditiis deliniuit. Modo enim facta aliorũ grauiora, modo nihil esse quod perpetratũ est, modo misericordem Deum loquitur, modo adhuc tẽpus subsequẽs ad pœnitentiam pollicetur: vt dum per hæc decepta mens ducitur ab intentione pœnitentiæ suspendatur: quatenus tũc nulla bona percipiat, quã nunc mala nulla contristant: & tunc plenius absorbeatur suppliciis, quæ nũc gaudet etiã in delictis. Dehinc loquitur Deus ad Iacob, vt habitaret in Bethel. Genes.35. Ibi Rachel cũ pareret Benjamin mortua est. Sed quid sibi vult quod cũ eundem Benjamin Rachel pareret, vocauit nomen eius, Filius doloris mei: nisi futurum prophetans ex ea tribu Paulum, qui affligeret

C filios Ecclesiæ persecutionis suæ tẽpore? Aliter, per Benjamin terrestris figurabatur Hierusalem, quæ est in tribu eiusdem Benjamin: cuius populus graui matrem dolore affecit, effundendo sanguinem prophetarum: insuper etiam in necem Christi impiis acclamando vocibus, Sanguis eius super nos, & Matth.27. super filios nostros. Interea Ruben concupiscentia motus libidinis, in concubinam patris sui præceps efferbuit. Quod incesti crimen non scriberetur, nisi futura peruersitas populi prænunciaretur. Quanquam & in illo qui hoc commiserit, cõsideretur esse flagitiũ. In scripturis autem prophetia est futurorum. Námque per Rubẽ primogenitum, populus

D primogenitus Israël ex circuncisione significatur: qui thorum concubinæ polluit, id est, legem veteris Testamenti sæpe præuaricando commaculauit. Quod autem in concubina lex veteris Testamenti ponatur, Paulus Apostolus edocuit, dicens: Abraham duos Gal.4. filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera. Hæc autem sunt duo testamenta. Agar, quæ concubina fuit, in veteris Testamẽti ponitur typo. Vna est enim perfecta columba genitrici suæ, quæ virgo, casta, regina, sponsa regi Ecclesiæ per Euangelium iungitur Christo.

De Iuda qui dormiuit cum nuru sua,
CAP. XIX.

Genes.38. IAm deinde Iudæ factum cōsideremus, qui cum sua nuru concubuit, & quid significauerit futurorum. Thamar ergo nurus Iudæ, intelligitur plebs Iudæa: cui de tribu Iuda reges tanquam mariti adhibebantur. Meritò enim nomen eius amaritudo interpretatur: ipsa enim Domino fellis poculū dedit. Duo enim genera principum, qui non rectè operabantur in plebe, vnum eorum qui oberant, alterum eorum qui nihil proderant, significantur in duobus filiis Iudæ: quorum vnus erat malignus vel sæuus ante Deum: alter in terram fundebat semen, ne semen daret ad fœcundandam Thamar. Nec sunt amplius quàm duo genera hominum inutilia generi humano: vnum nocentium, alterum præstare nolentium. Et si quid boni habent in hac terrena vita perdentium, tanquam in terra fundētium. Et quia in malo prior est ille qui nocet, illo qui non prodest, ideo maior dicitur: ille minor & sequens, qui fundebat semen in terram. Nomen quoque maioris qui vocatur Her, interpretatur pellicius: qualibus tunicis induti sunt primi homines in pœna damnationis suæ, dimissi ex paradiso. Sequentis autem nomen, qui vocatur Onan, interpretatur mœror eorum. Quorum nisi quibus nihil prodest, cùm habeant vnde prodesse possint, atque id perdant in terra? Maius porrò malum est ablatæ vitæ, quod significat pellis: quàm non adiutæ, quod significat mœror eorum: Deus tamen ambos occidisse dictus est. Vbi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse. Tertius verò filius Iudæ, quod illi mulieri non iungitur, significat tēpus ex quo reges plebi Iudæorum cœperunt de tribu Iudæ non fieri. Ideo erat quidem filius Iudæ, sed eum Thamar maritum non accipiebat: quia erat eadem tribus Iudæ: sed iam in populo nemo inde regnabat. Vnde & nomen eius Sela, interpretatur dimissio eius. Non pertinent sanè ad hanc significationem viri sancti & iusti: quia licet illo tempore fuerint, ad nouum tamen pertinent Testamentum, qui prophetando scienter vtiles fuerūt: qualis Dauid fuit. Eo sanè tempore, quo iam Iudæa cœperat reges ex tribu Iuda non habere, non computandus Herodes maior in regibus eius, tanquam maritus Thamar. Erat enim alienigena: nec ei sacramento illo mysticæ vnctionis tanquam coniugali fœdere cohærebat: sed tanquam extraneus dominabatur. Quam potestatem à Romanis & à Cæsare acceperat. Sic & eius filij tetrarchæ, quorū erat vnus Herodes patris nomine appella-

E tus: qui cum Pilato in Passione Domini concordauit. Isti ergo alienigenæ vsque adeo nō deputabantur in regno illo mystico Iudæorū vt ipsi Iudæi publicè clamarent frendentes aduersus Christum, Nos non habemus regē nisi Cæsarem. Ioan.19. Neque hoc verum, nisi illa vniuersali dominatione, Romanorū quippe etiā Cæsar rex erat: non propriè Iudæorum: sed vt Christum negarent, & hunc adorarent: ideo se tali voce damnarunt. Illo enim tempore, quo iam de tribu Iuda regnum defecerat, veniendū erat Christo vero saluatori nostro domino, qui non obesset, multūque prodesset. hinc enim fuerat prophetatum: Non Genes.49. deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat qui mittēdus est, F & ipse est expectatio gentium. Iam isto tempore omne quoque magisterium Iudęorum, & mystica vnde Christi vocabantur, vnctio ipsa defecerat secundum prophetiam Danielis. Dan.9. Tunc venit cui repositum erat expectatio gentium, & vnctus est sanctus sanctorum, oleo exultationis præ participibus suis. Natus est enim Herodis maioris tempore: passus est autem Herodis minoris tetrarchæ. Huius itaque venientis ad oues quæ perierant domus Israël, figurā gessit iste Iudas, cùm iret ad tondendas oues suas in Thamna, quod interpretatur deficiens. Iam enim defecerat princeps ex Iuda, & omne magisterium atque vnctio Iudęorum, donec veniret cui repositum erat. G Venit autē cum suo pastore Odollamite, cui nomen Hiras: & interpretatur Odollamites testimonium in aqua. Cum hoc planè testimonio dominus venit, habens quidem testimonium maius Ioanne. Sed tamen propter oues infirmas, hoc testimonio est vsus in aqua. Nā & ipse Hiras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur fratris mei visio. Vidit omnino fratrem suum Ioannes. Fratrem secundum semen Abrahæ, secundum cognationem Mariæ matris eius, & Elisabeth matris suæ, eundémque Dominum & Deum suum: quia sicut ipse dixit, Et ex plenitudine eius accepit. Vidit omnino, & ideò in natis H mulierum maior illo non surrexit: quia ex omnibus prænunciantibus Christum, ipse vidit quem multi iusti & Prophetæ cupierunt videre, & non viderunt. Salutauit ex vtero, agnouit perfectius ex columba, & ideò tanquam Odollamites verè testimonium perhibuit in aqua. Venit autem Dominus ad oues tondendas, hoc est, exonerādas sarcinis peccatorum: ex quibus in Ecclesiæ laude in Canticis Canticorum dicitur: Dentes eius, velut Cant. 4. grex detonsarum. Iam deinde Thamar habitū mutat, nā & cōmutans interpretatur. Thamar mutat habitū, mutat & nomen: & fit de

synagoga, Ecclesia. Sed in ea prorsus nomen amaritudinis manet. Nō illius amaritudinis, in qua Domino fel ministrauit: sed illius in qua Petrus amarè fleuit. Nam & Iuda, Latinè confessio est. Confessioni ergo amaritudo misceatur, vt vera pœnitentia præsignetur. Hac pœnitentia fœcūdatur Ecclesia in omnibus gentibus constituta. Oportebat enim Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Nam & ipse habitus meretricius, confessio peccatorum est. Typum quippe Ecclesiæ gerit Thamar, ex gentibus euocatæ, sedens cum hoc habitu ad portam Neman, vel Enahin, quod interpretatur fontes. Currit enim velut ceruus ad fontes aquarum, peruenire ad semen Abrahæ. Illic enim non cognoscente fœtatur: quia de illo prædictum est: Populus quē nō cognoui, seruiuit mihi. Accepit in occulto annulum, monile & virgam. Vocatione signatur, iustificatione decoratur, glorificatione exaltatur. Quos enim prædestinauit, illos & vocauit: quos autem vocauit, illos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Sed hæc, vt dixi, adhuc in occulto, * vbi fit & cōceptio sanctæ vbertatis. Mittitur autem promissus hœdus tanquam meretrici. Hœdus exprobratio peccati, per eundem Odollamitem, tanquam increpantem & dicētem, generatio viperarum. Sed non eam inuenit peccati exprobratio, quam mutauit confessionis amaritudo. Post verò iam publicis signis annuli, monilis & virgæ, vicit temerè iudicantes Iudæos, quorum iam personam Iudas ipse gestabat. Qui hodie quoque dicūt non hunc populum esse Christi, nec habere nos semen Abrahæ. Sed prolatis certissimis documentis nostræ vocationis, iustificationis & glorificationis, erubescant sine dubio & confundantur, & nos magis quàm se iustificatos esse fateantur. Pignora enim refert habere secum Ecclesia. Accusaretur enim à Iudæis, quasi adulteratrix legis: sed ostendit virgam, id est, signum passionis, & monile legis legitimæ & annulum pignus immortalitatis. Quod autem scriptura inducit parientē Thamar, & duos in vtero geminos habentem: quorum scilicet primus, qui dicitur Zara, misit manum suam, & obstetrix ligauit coccinū: & dehinc illo manum intrinsecus retrahente, posterior qui Phares vocatur, porrexit manum & nascendo præcessit: figuraliter congruit quod extenderit Israël in legis opera manum suam: & eam prophetarum & ipsius saluatoris pollutam cruore contraxerit. Postea verò proruperit populus gentium: scilicet vt futuri essent nouissimi qui erant primi: & primi futuri essent qui erant nouissimi.

Psal. 17. — Rom. 8. — al. verbi. — Matth. 20.

De historia Ioseph, CAP. XXX.

DEhinc historia sequitur Ioseph, qui vēditus à fratribus in Ægypto perductus, atque ibidem sublimatus est. Ioseph vnus ex duodecim filiis Iacob, quem pater præ cæteris filiis dilexit, Christū dominum figurauit. Quem Deus pater secundum carnem natum cæteris filiis ex Abraham stirpe progenitis prætulit. Vnde & ibi dicitur: Amabat eum Iacob, eo quòd in senectute genuisset eum. Senescente enim mundo illucescens Dei filius per Mariæ virginis partum serus aduenit, tanquam filius senectutis, secundum sacramentum suscepti corporis: qui erat ante, sicut semper apud patrem. Tunica autem polymita, quam fecit ei pater, varietatem populorū ex omnibus gentibus in corpore Christi cōgregatam significauit. Somnium verò illud per quod fratrum manipuli adorauerunt manipulum eius, illud est quod in Christo completum est: Adorabunt eum omnes reges terræ: omnes gentes seruient ei. Scilicet per fidē fructum bonorum operum offerentes. Ipse est quē Sol & Luna, & stellæ adorant: de quo Sole dictum est: Laudate eum sol & Luna, & omnes stellæ. Ipsum enim excellētia sanctorū in Solis nomine, & Ecclesiæ claritas sub imagine Lunæ, & omnium numerositas populorum in figura stellarum adorāt. Vnde pater suus increpauit eum, dicens: Nunquid ego & mater tua, & fratres tui adorabimus te? Obiurgatio ista patris, duritiem populi Israel significat: pro eo quod ex se natum Christum esse cognoscunt, & adorare contemnunt. Iacob mittit Ioseph filium suum, vt de fratribus sollicitudinem gereret: & Deus pater misit filium suum vnigenitum, vt genus humanum peccatis languidum visitaret. Mittitur vtique ab illo patre de quo scriptum est: Misit Deus filium suum in similitudinē carnis peccati, vt videret si rectè essent oues: & domin⁹ inquit in Euāgelio: Nō veni nisi ad oues perditas domus Israël. Inuenit ergo Ioseph fratres suos in Dothain. Dothain interpretatur defectio. Verè in grandi defectione erāt, qui de fratricidio cogitabant. Cúmque vidissent Ioseph fratres sui procul, occidere eum cogitauerunt. Et Iudæi videntes verum Dominū Iesum Christum, vt eum crucifigerent, vnum omnes consilium statuerunt, dicentes: Crucifige eum. Fera pessima deuorauit eum: id est, Iudaica bestia interfecit eum: de qua Dominus in Euangelio dicit: Ecce ego mit-

Genes. 37. — Sumpsit ad verbum hæc quæ sequuntur, ex D. August. ser. 81. de tēpore. — Psal. 71. — Psal. 148. — Matth. 15.

to vos sicut oues in medio luporum. Nudauerunt Ioseph fratres sui tunica polymita, & talari: & Iudæi Christum per mortem crucis expoliauerunt tunica corporali. Polymitam autem, id est, decoratam omnium virtutum diuersitate. Resperserunt autē tunicam hœdi sanguine: quia falsis cū testimoniis accusātes, in inuidiam deduxere peccati omnium peccata donantem. Mittitur dehinc in cisternam id est, in lacum: & Christus expoliatus carne humana descendit in infernum. De cisterna quoque leuatus ille Ismaëlitis, id est, gentibus venditur: & Christus posteaquàm de inferno egreditur, ab omnibus gentibus fidei commercio comparatur. Ille per Iudæ consilium triginta argēteis distrahitur, & hîc Christus per consilium Iudæ Scarioth eodem numero venundatus est. Dehinc Iacob posteritatis suæ deplorans dispendia, quasi pater filium lugebat amissum: quasi propheta flebat interitum Iudæorum. Denique scidit vestimentum suum: quod in passione Domini legimus factum à principe sacerdotum. Sed & velum templi scissum est, vt propheta & nudatum populum suum, & diuisum ostenderet regnum. Igitur Ioseph descendit in Ægyptū: & Christus in mundum. Emit eū Eunuchus, id est, castus in disciplinis Euangelicis populus. Erat autem Ioseph pulchra facie: ita & de Christo Dauid ait: Speciosus forma præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis. Sed mulier, inquit, in eum oculos iniecit, vt adulterium cū illa perpetraret. Ista mulier figura erat Synagogæ, quæ sæpe, sicut scriptum est, mœchata est post Deos alienos. Similiter volebat & Christum in adulterij sui scelere tenere: vt negaret se esse Deum, & Pharisæorū magis & Scribarū, quàm legis præcepta seruaret, quæ illi velut maritus erat. Christus autē nō acquiescēs illicitæ doctrinæ adulterinæ Synagogæ, manu veste corporis apprehēsus, carne se exuit, & liber mortis in cælum ascendit. Calumniata est meretrix, vbi eum nō potuit tenere dicens, quòd templum Domini blasphemaret, & legis diceretur esse transgressor. Sed illum non carcer terruit, non inferna tenuerunt: quinetiam vbi velut puniēdus descenderat, inde alios liberauit. Denique inuenit Ioseph duos Eunuchos de domo regis in carcere vinctos: duorū populorū credentium vel incredulorum figuram significantes: qui conclusi sub peccato Adæ, transgressione obnoxij tenebantur. Qui ideo dicuntur Eunuchi: quia castam acceperant regulā disciplinæ: Eloquia, inquit, domini casta. Denique post trinā lucem domino ab inferis resurgēte, & legis obscura vt Ioseph somnia reuelante, solutus est à peccatis credentiū populus: & inferni carcere liberatus, redditur ministerio diuinæ legis. Incredulus autem & impius populus Iudæorum, quia in conuersionis ligno nō credidit, transgressionis ligno suspenditur, vt illi alteri Eunucho contigit, qui Iudæorum imaginem indicauit. Præterea narrat Pharao somnium, interpretatur Ioseph. Sed quid significant septem anni, qui in septem spicis plenis, seu qui in septē vaccis pinguibus ostendebantur, nisi septem charismatum spiritalium dona, quibus vbertas fidei larga pietate redundat? At contra septē steriles & ieiuni, famem veritatis & iustitiæ nouissimis tēporibus significabāt. Congregauit autem Ioseph per septē annos omnem frugum abundantiam: id est, frumenta fidei sanctorum horreis condens, per illa scilicet charismata septem, quasi per septem annos: vt cùm septem anni inopiæ cœperint, id est, cùm iniquitas occurrerit, septem capitalium criminum sub antichristo, quando fames fidei fuerit & salutis, tunc sancti pariter & fideles habeant copiosam iustitiæ frugem, ne fides eorū inopia sermonis attenuata deficiat. Inde Ioseph, qui typum Christi induerat, currum meruit, & præco præconauit ante eum, & constituit illum Pharao super vniuersam terram Ægypti: & Dominus noster postquā est distractus à Iuda, vt Ioseph à fratribus, & de infernorum carcere surrexit, ascendit currum regni cælestis. De quo dictum est: Currus Dei decem millium. Et accepit potestatem à patre prædicandi & iudicandi: sicut Paulus Apostolus ait: Et dedit ei nomē quod est super omne nomē: vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestriū, & infernorum. Accepit quoque & annulum, pontificatum scilicet fidei: quo credentium animæ salutis signo significantur, frontibúsq; & cordibus nostris per signū crucis figura æterni regis exprimitur. Induitúrque stola byssina: id est, carnem sanctam bysso splendidiorem, & stolam immortalitatis. Accepit quoque torquem aureum, id est, bonum intellectum. Præco ante eum præcedit, id est, Ioannes Baptista, qui iter eius præcedens præconabat, dicens: Parate viam domino. Habebit & alium præconem, tubam angeli: quia ipse dixit: Veniet in tuba angeli. Vocatur quippe Ioseph lingua Ægyptiaca, Saluator mundi. Quid manifestius de Christo, quando sub figura Ioseph saluator ostenditur? Non tantum vnius terræ Ægypti, sed etiam totius mundi. Triginta annorū erat Ioseph, quando in conspectu regis Pharaonis stetit: totidéque annis legitur fuisse Christus, quando sub typo Pharaonis in conspectū Herodis apparuit reuelatus. Accepit ergo ex gentibus vxorem, id

Margin notes: Genes. 39. Psal. 44. Genes. 40. Psal. 11. Genes. 41. Psal. 67. Philip. 2. Marc. 1. Matth. 24.

est Ecclesiam: ex qua genuit duos filios, id A est duos populos ex Iudæis & gentibus congregatos. Igitur post vbertatis annos, in vniuerso orbe fames præualuit: meritò, quia non erat qui faceret bonitatem. Post hæc Ioseph à penuria frumenti saluat Ægyptum: & Christus fame verbi liberat mundum. Aperuit enim horrea sua Christus in omni vrbe terrarum, & erogatione frumenti sui omnia subiugauit. Nisi enim Ioseph fratres vendidissent, defecerat Ægyptus: nisi Christum Iudæi crucifixissent, perierat mundus. Ioseph interpretatur Augmentatio, siue Ampliatio. Sed in illo Ioseph ampliationem non habuit, nisi sola Ægyptus: in nostro verò Ioseph, augmẽtum habere meruit vniuersus mundus. Ille erogauit triticum: noster erogauit Dei verbum. Et in omnem terram exiit sonus eorũ. Dixit Iacob filiis suis: Est frumentum in Ægypto. Dicit Deus pater: Ex Ægypto vocaui filium meum. Descendunt igitur decem prouectiores, id est, Iudæi, quasi decalogi legis in numero constituti: quos ipse cognoscẽs, non est agnitus ab eis. Cognoscuntur & Hebræi à Christo: ipsi autem nõ cognoscunt eũ. Dederũt illi quidem pecuniã: sed Ioseph, id est, Christus, triticum dedit, & argentum reddidit: quia non pecunia emitur Christus, sed gratia. Vidit Ioseph Benjamin fratrẽ suũ paruulum: mysticè quoque vidit Iesus Paulum, quando circumfulsit eum lux. Paruulus dicitur, quia nõdum maturam in carne fidei ætatem gerebat. Vnde etiam & adolescens legitur, quando lapidantium Stephanũ vestimẽta seruabat. Fleuit Ioseph: & cæcitas Pauli, fletus est Christi. Lauat faciem suã, vt amissum ei lumen restituat: lauat faciẽ suã Christus, vbi baptizatus est Paulus: per quem Dominus Iesus à plurimis videtur. Dehinc scyphus argẽteus soli sacculo iunioris inseritur. Sed quid sibi vult quòd inuentus est in sacco Benjamin scyphus Ioseph: nisi quia in corpore Pauli iã doctrinę cælestis præfulgebat eloquium, dum esset eruditus in lege? Sed quia subiectus non erat, intra saccũ erat scyphus. Doctrina intra legẽ, lucerna intra modium. Missus tamen Ananias manum posuit, marsupium soluit. Marsupio soluto, argentum resplenduit, & decidẽtibus squamis, velut quibusdam sacci vinculis, soluto sacco, i. deposito legis velamine, adeptus est gratiam libertatis. Et reuelata facie sermonis, Euangelium prædicat. Dati sunt ei triginta argentei, cum quinque stolis optimis. Triginta argenteos à Christo accipit quicunque prædicat Trinitatem, siue Christi crucẽ. Ideóque Paulus ait: Neque enim iudicaui scire me aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.

Psal. 18. Gen. 42. Osee 11. Matth. 2. Genes. 43. Act. 7. Genes. 44. Genes. 45. 1. Cor. 2.

Quinque autem stolas accepit, id est, sapientiæ omniúmque sensuum multiplices disciplinas. Præcellit igitur Paulus, eius exuberat portio meritorum: sed tamen habent & fratres, id est, alij prędicatores gratiam suam. Binas stolas, id est vt confiteantur Christum & Deum esse & hominem, iuxta quod in Prouerbiis legitur: Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus, id est, mystica vel morali intelligentia. Mittuntur & patri munera. Filius honorat patrem: Christus populum suũ promissis inuitat muneribus ad Deum patrem suum. Portant hæc munera asini: illi gentiles inutiles & laboriosi. Nunc autem vtiles portant in typo Christi munera: portant in B Euãgelio munerum largitorem. Dimisit Ioseph fratres suos, qui nunciauerunt patri, dicentes: Ioseph viuit, & ipse dominus est in omni terra Ægypti. Expauit autem Iacob, id est, plebs incredula: sed postquam gesta Christi agnouerit, reuiuiscit spiritus eius, & qui mortuus videbatur, fide resurrectionis Christi viuificatur. Vocatur ergo à filiis suis: id est, à Petro & Paulo & Ioanne populus Iudæorum inuitatur ad gratiam. Occurrit illis Iudas, quod interpretatum est, Confessio: quia præcedit iam confessio, quos antea perfidia possidebat: & sic Ioseph verus Christus occurrit, qui senescentem iam suscipiat vltimis temporibus populum Iudæorum, non secundũ C illius merita, sed secundum electionem suæ gratiæ. Et imponit manum suam super oculos eius, & cæcitatem aufert. Cuius distulit cæcitatem, vt postremus crederet, qui ante non putauit esse credendum. Vnde & Apostolus ait: Quia cæcitas ex parte in Israël facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret. Tradidit post hæc Ioseph parentibus & fratribus optimam terram Gessen, præbens eis cibaria: quia fames oppresserat terram. Sic & Dominus eligens optimam terrã parentibus, id est, Patriarchis & Prophetis, ex quibus Christus secundum carnem est genitus, siue omnibus sanctis, de quibus in Euangelio dicit: Hi sunt D fratres mei, qui faciunt voluntatem patris. His igitur dat terram, scilicet repromissionis regni Dei, de qua dicit Propheta: Credo videre bona Domini in terra viuentium. Dehinc Ioseph festinans accipere benedictionẽ patris, duos filios suos obtulit, Manassem & Efraïm. In quibus, sicut factum est in Esau & Iacob, dicente Domino maior seruiet minori, ita & in istis duobus filiis Ioseph. Nam maior Manasses, qui interpretatur Obliuio, typũ gessit Iudæorum: quia oblitus est Deũ suum qui fecit eum. Minor autem Christianorum, qui fœcunditatem sonat, quod est

Prou. 31. Genes. 46. Ro. 11. Genes. 47. Psal. 26. Genes. 48.

propriũ populi iunioris, qui corpus est Christi, qui fœcundatus est in latitudine mundi. Hos quidem cùm benedicere vellet Iacob, posuit Ioseph Efraïm ad sinistrã, Manassem autem ad dexteram illius constituit. At ille cancellatis manibus crucis mysterium præfigurans, translata in minorem dextera, maiori sinistram figuraliter superposuit. Sicque crucis similitudo super capita eorum denotata, Iudæis scandalum, Christianis futuram gloriam præsignauit: senioremque per crucis mysterium sinistrum factum de dextro, & iuniorem dextrum de sinistro, quia Iudæis in nostra deserta labentibus, nos illorum gloriã adepti sumus. Talique sacraméto maiori populo Iudæorum præpositus est minor populus gentiũ. Vnde & isdẽ Patriarcha ait, Hic quidem erit in populũ: sed hic exaltabitur.

De benedictionibus Patriarcharum,

CAP. XXXI.

Genes. 49. His completis, vocauit Iacob filios suos, vt benediceret eos mystico ordine, loquens verò tanquã futurorũ præscius. Dixítque eis quę nouissimis tẽporibus futura erãt, incipiens ita. Ruben primogenitus meus. Secundum mysticam intelligentiã Rubẽ prioris populi videtur ostendisse personam. Cui etiã dominus per prophetam dicit: Israël primogenitus meus. Etenim iuxta quod primogenitis debebatur, ipsius erat accipere sacerdotium atque regnum. Additur. Tu virtus mea vtique quia ex ipso populo fundamentũ fidei: & ex ipso virtus Dei, qui est Christus, aduenit principium doloris mei. Quomodo autẽ ipse sit principium doloris, nisi dum patri Deo semper irrogaret iniuriam, dum conuertit ad eum dorsum & non faciẽ? Iste prior in donis, quia primis ipsis data sunt eloquia Dei: primis ipsis legislatio, & Testamentum siue promissio. Iste maior in imperio. Vtique pro magnitudine viriũ: quia copiosius cæteris in hoc seculo populus idẽ regnauit. Effusus es autem sicut aqua: Peccãdo in Christũ, quasi aqua quæ vasculo non tenetur, voluntatis effusus est impetu. Et idcirco addidit: Vltra non crescas. Quia populus ipse postquã in vniuerso orbe dispersus est, valde imminutus atque abbreuiatus est. Sed quare talia meruit, ita subiecit: Quia ascendisti cubile patris tui. Non sicut Iudæi intelligunt, hoc proinde dictum est, eo quod cum Bala concubina patris sui concubuerit: Prophetia enim futura prænunciabat, non quæ fuerant gesta, ipso Patriarcha dicente: Annunciabo vobis quæ ventura sunt nouissimis diebus. Et ideo in præterito non est referendũ, quod ille futurũ prædixit. Prædicebat enim domini passionem, & primogenitæ plebis audaciam: quia ascendit cubile Dei patris sui, & maculauit stratũ eius quando corpus dominicum, in quo plenitudo diuinitatis requiescebat, raptum in cruce suspendit, & ferro cõmaculauit. Post hæc conuertitur ad Symeon & Leui dicens: Symeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia. Per Symeonem & Leui, Scribæ & sacerdotes Iudaici populi intelliguntur. De Symeone enim scribæ erant Iudæorum. De tribu verò Leui, principes Sacerdotum. De quibus scriptum est: Quia consilium fecerunt, vt Iesum morti traderent. Matth. 27. De quo consilio iste Patriarcha, qui iam mente Deũ videbat, dicit: In consilio eorum non veniat anima mea. Et reliqua.* Orabat iam illo tempore sanctus iste Patriarcha non videre tantorum scelerũ crimen, quæ in nouissimis tẽporibus facturi erant Iudæi. al. horrebat videre. Sequitur: Quia in furore suo occiderunt virum: id est, Christum. iuxta quod Esaias ait: Væ animæ ipsorum: quia cogitatio ipsorum consilium malũ aduersus se dicentes: Alligemus iustum: quia inutilis est nobis. Esa. 3. Et in dolore suo suffoderũt murum, quando lancea confoderunt illud spiritale & fortissimum propugnaculũ, quod custodit Israël. Maledictus furor eorum, quia pertinax vtique ad tantum scelus perpetrandum: quando furore accensi & ira, obtulerũt Christum Pontio Pilato, dicentes illi: Crucifige, crucifige. Luca 23. Et si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Ioan. 12. Et indignatio eorum, quia dura: dum Barrabam latronem peterent, & principem vitæ crucifigendum postularent. Matth. 27. Diuidam eos in Iacob, & disperdam eos in Israël. Hîc duo nominantur, diuisio & dispersio: idcirco quia nõnulli ex ipsis domino crediderunt, quidam in infidelitate permanserunt. Diuisi enim dicuntur ij, qui ab eis separantur, & veniunt ad fidem. Dispersi autem ij, quorum patria temploque subuerso, per orbem terræ incredulum genus spargitur. Iuda, te laudabunt fratres tui. Per hunc enim Iudam, verus confessor exprimitur Christus: qui ex eius tribu secundum carnem est genitus. Ipsum laudant fratres sui, apostoli scilicet & omnes cohęredes eius, qui per adoptionem filij Deo patri effecti sunt. Et Christi fratres per gratiã, quorum ipse est dominus per naturam. Manus tuæ in ceruicibus inimicorũ tuorum. Iisdem enim manibus, atque eodem crucis trophæo, & suos texuit, & inimicos, & aduersarias potestates curuauit: iuxta quod pater promittit ei, dicens: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorum. Psal. 109. Adorabunt te filij patris tui. Quoniam multi ex filiis Iacob adorant eum, per electionem gratię salui facti. Catulus leonis Iuda. Quoniam nascendo paruulus factus

Esa. 9. ctus est, sicut scriptum est: Paruulus natus est nobis. Ad prædam fili mi ascendisti: id est, ascendẽs in crucẽ, captiuos populos redemisti. Et quos ille leo contrarius inuaserat, tu moriens eripuisti. Denique rediens ab inferis, ascendisti in altum, captiuam duxisti captiuitatem. Requiescens accubuisti vt leo. Manifestissimè in passione Christus recubuit, quãdo inclinato capite tradidit spiritum: siue quando in sepulchro securus, velut quodam corporis somno, quieuit. Sed quare vt leo, & velut catulus leonis? In somno enim suo leo fuit: quia non necessitate, sed potestate hoc ipsũ impleuit, iuxta quod & ipse dixerat: Potestatem habeo ponendi animam meam, & nemo eã tollit à me, sed ego eã pono. Quòd verò addidit, & vt catulus leonis: inde enim mortuus, vnde & natus. Physici autem de catulo leonis scribunt, quòd cùm natus fuerit tribus diebus & tribus noctibus dormit. Tũc deinde patris fremitu vel rugitu, veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormiẽtem. Quod valdè conuenienter de passionis morte aptatur in Christo: qui tribus diebus & tribus noctibus in cubili sepulchri iacens, somnum mortis impleuit. Benè ergo Christus vt leo requieuit: qui non solùm mortis acerbitatem non timuit, sed etiam in ipsa morte mortis imperium vicit. Benè idẽ iterum vt catulus leonis: quia die tertio resurrexit. Vnde & sic adiungitur de resurrectione eius: Quis suscitabit eum? hoc est, nullus hominum, nisi ipse, iuxta quod idem de corpore suo dixit: Soluite hoc templum, & in triduo suscitabo illud. Non deficiet princeps de populo Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniat qui mittẽdus est, & ipse erit expectatio gentium. Hic locus manifestissimè ad Iudam refertur: tamdiu enim fuit ex semine eius apud Iudæos intemerata successio regni, donec Christus ad redemptionem mundi ex virgine nasceretur. Probant hoc historiæ Iudæorum, quibus ostenditur primùm alienigenam regem in gente Iudæorum fuisse Herodem, quo tẽpore Christus natus est. Quòd si putant Iudæi nõ venisse Christum, ergo de tribu Iuda vsque hodie Iudæorum permanet regnum. Itaque nõ defuit rex de populo Iuda, donec veniret cui repositum est. Sed quia non solùm Iudæis profuit qui mittẽdus erat, ideò sequitur: Et ipse erit expectatio gẽtium, alligans ad vineam pullum suum. Pullus suus, ex gentibus populus, cui adhuc nunquã fuerat legis onus impositum: hunc copulauit ad vineam Apostolorum, qui ex Iudæis sunt. Nã vinea Domini Sabaoth, domus est Israël. Et ad vitem, ô fili mi, asinam tuã, ipse dixit: Ego sum vitis vera. Ad hanc verò vitem alligat asi- A nam suam, cui supersedet Ecclesia ex nationibus congregata. Hanc itaque ad vitem corporis sui alligauit, vinculo charitatis & disciplinæ Euangelicæ nexu: vt de imitatione illius viuens, efficiatur hæres Dei, & cohæres Christi. Alij namque hanc asinam Synagogam interpretantur, tardigradam scilicet, & graui pondere legis oppressam. Lauabit in vino stolam suam, siue carnem suam in sanguine passionis, siue sanctam Ecclesiam in illo vino, quod pro multis effundetur in remissionẽ peccatorũ. Et in sanguine vuæ palliũ suũ. Pallium gentes sunt, quas corpori suo coniunxit, sicut scriptum est: Viuo ego, dicit Dominus, nisi hos omnes induam sicut vestimẽ- B tum. Nos quippe Christus in sanguine suo mundauit, quando sicut botrus in ligno crucis pependit. Tunc enim ex latere eius sanguis & aqua profluxit: sed aqua nos abluit, sanguis redemit. Pulchriores oculi eius vino. Oculi Christi, Apostoli & Euangelistæ sunt: qui scientiæ lumen vniuerso corpori Ecclesiæ præstant. Hi pulchriores vino probantur: quia doctrina eorum austeritatem vini veteris exuperat, id est, priscæ legis traditionem. Euangelica enim præcepta longè clariora sunt, quàm veteris Testamenti mandata. Et dentes lacte candidiores. Dentes prædicatores sancti sunt, qui præcidunt ab erroribus homines, & eos quasi comedendo in Christi C corpore transferunt. Nomine autem lactis, doctrina legis significatur, quæ carnalem populum, tanquam paruulos poculo lactis alebat: cuius quidem candidiores lacte effecti sunt doctores Ecclesiæ, quia fortem & validum cibum verbi manducant, mandũt atque distribuunt. De quibus dicit Apostolus in epistola ad Hebræos: Perfectorum autem est solidus cibus. Et benè candidiores lacte dentes eius dicit: Omnes enim qui perfecti sunt, & qui scripturarum cibos explanantes subtilem & minutum intellectum, qui spiritalis cibus dicitur, Ecclesiæ corpori subministrant, candidi debent esse & puri, atque ab omni macula liberi. Isachar, asinus fortis. Isachar, D quod interpretatur merces, refertur ad populũ gẽtiũ: quẽ Dominus sanguinis sui precio mercatus est. Hic Isachar asinus fortis adscribitur: quia prius gentilis populus quasi brutũ animal & luxuriosum erat, nulláque ratione subsistens. Nũc verò fortis redemptoris dominio colla subiiciẽs, & iugũ disciplinæ Euãgelicæ perferẽs. Hic accubãs inter terminos, vidit requiem quòd esset bona, & terrã quòd optima. Inter terminos námq; accubare, est præstolato mundi fine requiescere, nihílq; de his quæ nũc versantur in medio quærere, sed vltima desiderare. Et fortis asinus requiẽ vi-

Marginal references: Ephes. 4. — Ioan. 10. — Ioan. 2. — Esa. 5. — Ioan. 15. — Hebr. 5.

det,& terram optimam: cùm simplex gentilitas idcirco se ad robur boni operis erigit, quia ad æternæ vitæ patriam tendit. Vnde etiam & supponit humerum suum ad portandum: quia dum ad promissam requiem peruenire desiderat, cuncta mandatorum onera libenter portat. Vnde & factus est tributis seruiēs: hoc est, regi & Christo suo fidei dona, operúmque bonorum munera offerens. Zabulon in littore maris habitabit, & in statione nauium. Zabulon qui interpretatur Habitaculum fortitudinis, Ecclesiam significat fortissimam ad omnem tolerantiam passionis. Hæc in littore maris habitat, & in statione nauium: vt credentibus sit refugium, & periclitantibus demonstret fidei portum. Hæc contra omnes turbines seculi immobili & incōcussa firmitate solidata, expectat naufragiū Iudæorum & hæreticorū procellas, quæ circumferuntur omni vento doctrinæ. Quorum etsi tunditur fluctibus: frangit tamen ipsa fluctis non frangitur, nec vllius hæreseos tēpestatibus cedit, nec vlli vento schismatum cōmota succūbit. Pertendit autem vsque ad Sydonem: hoc est, vsque ad gētes peruenit. Legitur etiam in Euangelio inde assumptos esse aliquos Apostolorum, & in ipsis locis Dominum sæpè docuisse, sicut scriptū est: Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trās Iordanem Galilææ. Gentium populus, qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam. Dan iudicabit populum suum, sicut alia tribus in Israël. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, &c. Alij dicunt Antichristum prædici per hæc verba de ista tribu futurum. Alij de Iuda, à quo traditus est Christus, hæc scripta prænunciant: & equitem & equum, Dominum cum carne suscepta designare volunt. Retrorsum autem cadere, vt in terram reuerteretur vnde assumptus est. Sed quoniam die tertia resurrexit, ideò ait, Salutare tuum expectabo Domine. Sicut & per Dauid dicit: Non relinques animam meam in inferno. Hęc quidam ita exponunt. Alij verò hanc Prophetiam ad Antichristum transferunt. De tribu enim Dan venire Antichristū ferunt, pro eo quòd in hoc loco Dan & coluber asseritur & mordens. Vnde & non immeritò, dum Israëliticus populus terrā in castrorū partitione susciperet, prim⁹ Dan ad Aquilonem castrametatus est: illū scilicet significās qui in corde suo dixerat: Sedebo in mōte testamenti, in lateribus Aquilonis. Ascendā super altitudinē nubiū, similis ero altissimo. De quo per Prophetā dicitur: A Dan auditus est fremitus equorū eius, qui nō solùm coluber, sed etiā cerastes vocatur. Cerasta enim Græcè, cornua dicūtur: serpēsq; hic cornutus esse

(Margin: Esa. 9. — Psal. 15. — Esa. 14. — Ierem. 8.)

E perhibetur, per quem dignè aduentus Antichristi asseritur: quia contra vitā fidelium cū morsu pestiferæ prędicationis armabitur etiā cornibus potestatis. Quis autem nesciat semitam angustiorē esse quàm viam? Fit ergo Dā coluber in via: quia in præsentis vitæ latitudine eos ambulare prouocat, quibus quasi parcendo blanditur. Sed in via mordet: quia eos, quibus libertatem tribuit, erroris sui veneno consumit. Fit iterùm cerastes in semita: quia quos fideles reperit, & sese ad præcepti cælestis angusta itinera constringentes, non solū nequitia callidę persuasionis impedit, sed etiā terrore potestatis premit. Et in persecutionis angore post beneficia fictæ dulcedinis, exercet cornua potestatis. quo in loco equus hūc F mundum significat: qui per elationem suā, in cursu labentium temporum spumat. Et quia Antichristus extrema mundi apprehendere nititur, cerastes iste equi vngulas mordere perhibetur. Vngulā quippe equi mordere, est extrema seculi feriendo* corrigere, vt cadat ascensor eius retrò. Ascēsor equi, est quisquis extollitur in dignitatibus mundi: qui retrò cadere dicitur, & nō in faciem: sicut Saulus cecidisse memoratur. In faciē enim cadere est in hac vita suas vnumquemque culpas agnoscere, easdēque pœnitēdo deflere. Retrò verò, quo non videtur cadere, est ex hac vita repentè decidere, & ad quæ supplicia ducatur ignorare. Et quia Iudæa erroris sui laqueis capta, G pro Christo Antichristū expectat, benè Iacob eodem loco repētè in electorum voce conuersus est, dicēs: Salutare tuum expectabo Domine, i. nō sicut infideles Antichristū, sed eum qui in redemptionem nostram venturus est, verum credo fideliter Christum. Gath, accinctus præliabitur ante eum. Iste Gath accinctus, personā Domini exprimit qui in primo aduētu humilitatis suę ante aduentum Antichristi præliaturus occurrit. Accinctus gladio verbi sui circa femur potētissimè: quo inimicos diuisit, i. filium à patre, filiam à matre, nurum à socru: iuxta quod legitur in Euangelio: Non veni pacem mittere in H terram, sed gladium. Quòd autem ipse accingetur retrorsum, claritas Domini nostri in secundo regno eius ostenditur: quia cùm venerit Antichristus, idem occurret retrorsum, id est, post eius vestigia Christus celeri aduentu progrediēs, vt interficiat eum gladio oris sui. Vnde & benè idem Gath, Latrunculus interpretatur: eo quòd posterior, id est, secus pedes, quasi latrunculus rapido atque improuiso aduentu exiliat contra apertam Antichristi oppugnationem. Hinc est quod Euangelista proclamat, dicens: Quia dies Domini sicut fur, ita in nocte veniet. Chri-

(Margin: al. confringere, & cōtingere. — Psal. 44. — Matth. 10. — 1. Thess. 5.)

stus ergo & ante & retro præliari contra A Antichristum scribitur. Ante eum namque, in occulto aduentu humilitatis: post eum, manifestus in gloria maiestatis. Demonstrat apertè Moyses prophetiā Patriarchæ huius specialiter pertinere ad Christum. Sic enim ait: Benedictus, inquit, in latitudine Gath. Quasi leo requieuit, cœpítque brachium & verticem, & vidit principatum suum. Agnoscant itaque quis requieuerit sicut leo, nisi Christus in sepulchro suo. Quis confregerit verticem brachiáque potentum, nisi redemptor noster, qui humiliauit virtutem & superbiam excelsorum. Quis vidit principatum suum, nisi ille cui datus est principatus, & ho- B nor, & regnum. Aser pinguis panis eius, & præbebit delitias regibus. Aser cuius nomen significat Diuitias, idem Christus est, cuius est altitudo diuitiarum, sapientiæ & scientiæ: qui propter nos factus est pauper cùm diues esset. Cuius panis pinguis factus est: caro scilicet eius, quæ est esca sanctorum. Quam si quis manducauerit, non morietur in æternū. Iste etiam præbet delitias sapientiæ regibus: id est, qui sensus proprios benè regunt, qui dominantur vitiorum suorum: qui castigant corpora sua, & in seruitutem subiiciunt. Nephtalim, quod interpretatur Dilatatio, Apostolos & prædicatores sanctos significat: quorum doctrina in latitudine totius mundi effusa est. Ex hac enim tribu fuerunt C Apostoli, qui sunt principes Ecclesiarum & duces & principes Zabulō, & principes Nephtalim. Qui sine dubio ad personam referūtur Apostolorum. Ipsi sunt filij excussorum, i. Prophetarum: qui in manu Dei potentis positi sunt, & tanquam sagitta excussa peruenerunt vsque ad fines terræ. Vnde & bene hîc Nephtalim Ceruus emissus scribitur: quia nimirum Apostoli siue prædicatores veloci saltu exilientes, in morem ceruorum transcendunt implicamenta seculi huius. Sícque excelsa ac sublimia meditantes, dant eloquia pulchritudinis: id est, prædicāt cunctis gentibus doctrinam Domini Saluatoris. Filius adcrescens Ioseph. Hæc prophetia post passio- D nem Domini, paternæ vocis imaginem prętulit: quia redeuntem in cælum post victoriam Christum pater alloquitur, dicens. Filius adcrescens Ioseph. Filius adcrescens, vtique in gentibus: quia cùm ob incredulitatem Synagogæ populum reliquisset, innumeram sibi plebē Ecclesiæ ex omnibus gentibus ampliauit. Quod & Dauid cecinit, dicens: Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ. Filius adcrescēs decorus aspectu. Omnes enim superat illius pulchritudo: iuxta quod in Psalmis & de ipso

Psal. 126.

Psal. 21.

canitur: Speciosus forma prę filiis hominum. Filiæ discurrerunt super murum: i. gentes vel Ecclesiæ, quæ crediderunt in Christum. Hæc super soliditatem fidei, quasi super murum amore pulchritudinis Christi accensæ discurrunt: vt verum sponsum per contemplationē aspiciant, & osculo charitatis illi copulentur & adhæreant. Sed obiurgati sunt eum, quando falsis testimoniis calumniantes, sanctum Domini opprimere synagogæ populi tentauerunt. Inuiderúntque illi habentes iacula: neque enim quisquam in Ioseph coniecit sagittas, vel aliquod vulneris telum: sed hoc specialiter euenit in Christo. Sedet in forti arcus eius. Christus enim arcum suū & arma pugnandi posuit in Deo, qui fortis est propugnator, cuius virtute cōciditur omnis nequitia perfidorum. Et dissoluta sunt vincula brachiorū eius, quibus fratres ad Pilatū eum vinctum duxerunt, vel quibus eum suspensum ligno crucifixerūt. Rescissa sunt enim per manus Iacob: hoc est per manum omnipotentis Dei Iacob, ex cuius ore ipse Dominus bonus pastor egressus est, lapis & firmitas credentiū in Israël. Deus patris tui erit adiutor tu⁹. Quis adiuuit filiū, nisi solus Deus pater? qui dixit Iacob puer meus, suscipiet eum anima mea. Et omnipotens benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum. Vniuersa enim subiecit ei, cælestia per benedictionē cęli, & terrena per benedictionem abyssi iacentis deorsum: vt omnibus angelis & hominibus dominaretur. Benedictionibus vberum, i. siue duorum testamentorum, quorum altero nunciatus est, altero demonstratus: siue benedictionibus vberum Mariæ, quæ verè benedicta erat, quia eadem sancta virgo de se Domino potum lactis immulsit. Vnde illa mulier in Euangelio ait: Benedictus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. Benedictionibus vberum & vuluæ. Etiam hîc benedicitur vulua eiusdem matris illa vtique virginalis, quæ nobis Christū Dominum edidit: de qua pater per Ieremiam dicit: Priusquam te formarem in vtero noui te, & antequam exires de vulua sanctificaui te. Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum tuorū. Benedictiones, inquit, patris tui cælestis, quæ datæ sunt tibi à summo cæli, & abyssi confortatæ sunt: i. præualuerunt benedictionibus patrum tuorum. Vltra omne enim sanctorum meritū Patriarcharum siue Prophetarum, cōualuit benedictio omnipotentis patris in filio: ita vt nullus sanctorum ei æquetur, donec venerit desiderium colliū æternorū. Colles isti, sancti sunt, qui Christi aduentū prophetantes, magno cū desiderio incarnationem eius expectauerūt.

Psal. 44.

Lucæ 11.

Ierem. 1.

Matth. 17. De quibus & Dominus dicit: Quia multi iusti & Prophetæ cupierunt videre quæ videtis. Hi ergo sancti dicti sunt colles propter excellentiam sanctitatis. Qui etiam æterni vocantur: quia vitam consequuntur æternam, nec intereunt cum mundo, sed esse creduntur æterni. Fiant in capite Ioseph: omnes scilicet benedictiones istæ super caput Christi ponuntur, quas incarnatus accepit. Et super verticem Nazaræi, de quo scriptum est: quia Matth. 2. Nazaræus vocabitur, id est, sanctus Dei intra fratres suos: quia ipse est caput omnium eminens vniuersorum sanctorum, quos etiam & fratres vocat in Psalmis. Benjamin lupus rapax, manè comedens prædam, ad vesperam diuidet spolia. Quibus dictis Apostolus Paulus designatur de Benjamin stirpe progenitus. Qui manè rapuit prædã: id est, in primordiis fideles quos potuit deuastauit. Vespere autem spolia diuidit, quia fidelis postmodum factus, sacra eloquia audientibus descriptione mirifica dispensauit. Legimus quendam ex doctoribus ad vrbem Hierusalem ea quæ de Benjamin scripta sunt referentem. Benjamin, inquit, filius doloris interpretatur. Hic sorte hæreditatis eũ locũ accepit, in quo terrena est Hierusalẽ, quæ nũc propter incredulitatem abiecta est atque repulsa. Hæc enim in filiis sub persona Benjamin designatur. Nã sicut Benjamin vltimam consequitur benedictionem: ita & idem populus vltimus est saluandus, posteaquàm plenitudo gentium introierit. Dicitur enim Benjamin Lupus rapax. Lupus scilicet, quia ipse populus effudit sanguinem Prophetarum atque iustorum: rapax autem, propter multam auiditatẽ dicitur. Ex multa enim fame verbi Dei, & inedia venit rapax: quia & ipse violenter diripuit regnum Dei. Hic autem manè comedit prædam. Manè illud creditur tempus, quo legem accepit. Tunc enim mundo prima quidem illuminatio scientiæ data est. Comedit autẽ manè: quia legem quam manè accepit comedit adhuc & meditatur: licet sequens legẽ iustitiæ in legem fidei non peruenerit. Ad vesperam autem diuidet spolia. Vespera est illud tempus nouissimum, quo conuertetur. Tunc ergo diuidet escam: quia tunc intelliget diuidendam esse literam à spiritu: & tunc cognoscet quia litera occidit, spiritus autem viuificat. Quia ergo iam per gratiam Domini illuminatus incipit in lege spiritalia diuidere ac separare à corporalibus, ideò dicitur ad vesperam diuidere escam, quod tota die in lege meditans ante non fecit. Quæritur autẽ de Iacob, cur omnes quos de liberis & de ancillis genuit, æquales honore filios & hæredes constituerit: nisi vt ostẽderet quòd Christus Dominus omnibus gentibus, quæ per fidem corpori eius conciliantur, cunctis pari honore & gloria habitis, cælestia præmia largiatur. Nec est discretio, Iudæus, an Græcus, Barbarus an Scytha, seruus an liber sit: quia per omnia & in omnibus Christus est. Propterea enim figuram serui saluator noster & Dominus induit, & pro libero & seruo seruiuit: vt omnibus credentibus in se æquale donum bonorum cælestium largiatur. Nec pręfertur apud illum, qui secundum carnem nobilior sit. Quicunque enim fidem Domini promeretur, nullis maculis carnalis natiuitatis obfuscatur. Nam hoc ita futurum etiã per Prophetam significatur, dicente Domino: Erit in nouissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem.

CAPITA IN LIBRVM EXODI.

QVÆDAM mysteria ex libro Geneseos, & obscuriora rerum gestarum, quæ allegoricis sunt obtecta figuris, ex libris maiorum breuiter excerpta perstrinximus. Nonnulla verò sequentis legis typica & figurata mysteria, sigillatim ex literis sanctorum virorum sublata, subiunximus, pauca scilicet ex eorum stylo promentes. Nam omnia legis quis poterit indagare? quæ tam immensa sunt, vt nec iuxta historiæ textum explicari facilè possint. Proinde tantum secuti sumus, quantum continuo operi sufficiendum putauimus, vt nec libellus excedat modum, nec lector incurrat fastidium.

De 70. animabus. CAP. I.

Exod. 1.

PRIMO omnium septuaginta animæ cum Iacob introierunt in Ægyptum. Septuaginta discipuli ad prædicandum verbũ Dei toto mittuntur mundo. Aliter hæ septuaginta animæ, quæ in Aegypto ingressæ sunt mysticè in numero remissionis accipiuntur: scilicet vt huic seculo quod per Ægyptum figurabatur, post tanta peccata & sacrilegia donaretur remissio peccatorum. Ægyptus enim hic mundus esse figuraliter multis prophetarum vocibus adprobatur.

De morte Ioseph, CAP. II.

MOrtuo Ioseph & fratribus eius, creuerunt filij Israel, & inualuerunt nimis. Sic & noster verus Ioseph, postquam pro omnibus gustauit mortem, per quam destruxit diabolum, qui habebat mortis imperium, multiplicatus est fideliũ populus. Nisi enim, sicut ipse ait, cecidisset granum frumenti in terram & mortuum fuisset, non vtique fructum nunc plurimum totius orbis terræ Ecclesia sustulisset. Ioan. 12.

De afflictione populi, CAP. III.

C

AFfligit Pharao filios Israël luto & latere. Israël similitudo est populi nostri, Pharao autem Zabuli, qui imposuit iugum grauissimum seruitutis ex luto & latere operariis, id est, terrenis & lutulentis operibus incubare, admixtis paleis: hoc est leuibus & irrationabilibus factis, vt his vitiorum actibus populum Dei comprimere, & pectora omnium muro incredulitatis posset obdurare, vt nemo esset, qui regnum eius aut disperderet, aut vinceret.

De masculorum nece, CAP. IIII.

IVbet quoque masculos Pharao occidi, & fœminas viuere. Sic postea Zabulus, ne robur fidei præualeret, conabatur, vt interfectis virtutibus vitia remanerent. Fortissimósque
D & viriles animi sensus, vnde cælestia sapimus & diuina, id est, rationem, prudentiam, constantiam, innocentiã & fidem in homine occidere, & illud in eos viuere quod fœmineũ, quod imbecillum & fragile, & pronum ad vitia cernitur: id est, ambitionem, violentiam, libidinem, iracundiam, crudelitatem, furorẽ & cætera his similia, quæ in fœminarũ figura sunt.

De inuentione Moysi, CAP. V.

DEinde Moyses ad ripã fluminis expositus reperitur. Et Domin⁹, cuius Moyses typũ induerat, ad flumen lauacri, & ad aquã baptismatis à credentibus inuenitur. Plora- Exod. 2.

bat infans: quia Christus dominus veteris hominis quem induerat, peccata deflebat. vnde E
Ioan. 20. ad resuscitandum Lazarum fleuit, Iudæorum deplorans perfidiam. Filia Pharaonis descendẽs ad lauacrum fluminis, collegit infantem. Ecclesia ex gentibus lauacri salutaris sanctificationem desiderans, Christũ excepit à Synagoga matre carnali expulsum quasi infantem: quia tunc paruulus videbatur, cùm in homine cerneretur. Inuenit illa Moysen inclusum in vasculo typico, quod ex multis agrestib⁹ virgulis fit. Inuenit Ecclesia Christũ reconditum in cordibus sanctorum, qui in vnitatem sunt contexti ex multorum fratrum membris. Omnes vnum in Christo corpus effecti sunt, & eum religiosa obseruatione suscipientes tuentur. F

De occiso Aegyptio, CAP. VI.

INterea Moyses peregrinum fratrẽ ab Ægyptio liberauit. Ab ægyptio iniuriam perpetientem multum esse fratrem non ferens, fratrem defendit, & eundem Ægyptium occidit. Cuius figura facillimè occurrit iniuriosum in hac peregrinatione diabolũ, à domino Christo nobis defensis occidi. Quod in sabulo arenæ obruit interemptũ, manifestũ est eius iam morticinam præsentiã in eis latere qui non habent stabile fundamentũ. Vnde G & Ecclesiã dominus in petra ædificat: & eos qui audiunt verbum eius & faciunt, cõparat prudenti viro, qui ædificat domum suam super petram, vt ne tentationibus cedat & corruat. Illos autem qui verbum audiunt & non
Matt. 7. faciunt, comparat stulto ædificanti super arenam, cuius tentata domus, ruinam efficit magnam.

De manifestatione Domini in Rubo, CAP. VII.

Exod. 3. DEinde dum pasceret Moyses oues Ietro soceris sui, vidit ardere rubum, & nõ cõburi. Apparuit in rubo dominus Moysi, mittens eum ad gentem, quam præsciebat iniquam futuram. Et erat flamma in rubo, id est, in spinis: & rubus nõ cremebatur. Rubus, spinæ peccatorum Iudaicorum. Flamma in rubo, verbum Dei. Quod ergo illis lex data est, flãma erat in rubo. Quod data lege non sunt consumpta peccata, rubus nec sub igne concremabatur. Alij in rubo flammante & non vrente, Ecclesiam intelligunt inflammari persecutionibus, & eam loquente domino illa non perire. Quod verò dominus Moysi in eodem rubo apparuisse legitur, ostendit non alibi quàm in Ecclesia eum credentibus apparere: quia nullus dignè consistere vel Deum videre potest, nisi qui cuncta terrena & mortalia deposuerit vitia: quod significabant illa Moysi calciamenta deposita. Habet quippe & aliam figuram id quod Moyses discalciari iubetur. Veterum namque consuetudo erat, vt si sponsa sponsum repudiare vellet, discalciaret ille, & hoc esset signum repudij. Proinde Moyses discalciari iubetur: ne ad Ecclesiam, quæ in rubo significabatur, quasi sponsus calciatus accederet. Hoc enim Christo seruabatur, qui verus sponsus erat, de quo dicit Ioannes: Cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamenti. Vtique sicut dictum est Iosue & Moysi. Hebræi autem dicunt propterea in rubo apparuisse Deum Moysi, & non in alio ligno, ne fortè sculperent in eodem Iudæi idolum. Semper enim Deus abstulit occasionem idololatriæ. Deuter. 25. Ioan. 1.

De virga in serpentem conuersa, CAP. VIII.

MIttitur dehinc Moyses ad liberandum populum Israël. Qui dicit Domino: Quod signum habebo vt credant mihi quia tu me misisti? Et Deus ad illum: Proiice, inquit, virgam quam manu gestas in terram. Et proiecit. Et factus est serpens. Et expauit Moyses, & fugit. Et ait illi Dominus: Apprehende caudam eius. Et apprehendit. Et facta est iterum virga. Quid enim hic significat serpens? Serpens enim persuasit homini mortẽ. Ergo mors à serpente. Virga itaque in serpẽte, Christus est in morte. Et tamen expauit & fugit Moyses. Quid est ab illo serpẽte fugisse Moysen, nisi quod legitur in Euangelio factum? Mortuus est Christus, expauerũt discipuli, & ab illa spe, in qua fuerant, recesserunt. Sed quid dictũ est, apprehende caudã eius? Quid est cauda, nisi posteriora? Hoc significauit: Posteriora mea videbis. Primo enim factus est serpẽs, sed cauda apprehensa, facta est virga: quia primò occisus est, postea peractis omnibus ad id quod fuerat resurgendo reuersus est. Vbi per vitæ reparationem morte consumpta, nihil in eo serpentis apparuit. Est enim in cauda serpentis seculi finis: quia sic mortalitas Ecclesiæ per lubrica temporũ voluitur, alij eunt, alij veniunt: per mortem tanquam per serpentem, mors seminata est. Sed fine nouissimo velut cauda seculi redimus ad manum Dei, atque apprehensi reparabimur, & nouissima inimica morte destructa, resurgentes in dextera Dei, virga regni erimus. Exod. 3. H

De manu Moysi in sinum missa,
CAPVT IX.

ITem datur aliud signum Moysi: Mitte, inquit, manum in sinum tuum. Et misit. Produc, inquit, eam. Et produxit, & inuenta est alba, id est, immunda: albor enim in cute, lepra est, non candor. Ipsa enim hæreditas Dei, id est, populus eius ab eo foras missus, immundus factus est. Sicut scriptum est de ea:
Psal.73. Vt quid auertis faciem tuam & dexteram tuam de medio sinu tuo? Sed quid illi ait? Reuoca eam in sinum tuum. Reuocauit. Et reuersa est ad colorem suum. Sic & plebs Iudæa nunc aliena est à sinu Dei, & foris immunda remansit: sed reuocat eam, & redit ad pristinum colorem, dum agnouerit Deum saluatorem. Nunc enim cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit, & sic omnis Israel saluus fiat.

De aquis conuersis in sanguinem,
CAP. X.

DEinde aquæ missæ in terram à Moyse vertuntur in sanguinem, id est, populi
Apoc.17. in sanguinis Christi fidem. Aquæ enim, ait Apocalypsis, quas vidisti, populi sunt & gentes.

De ingressu Moysi ad Pharaonem,
CAP. XI.

Exod.5. POst hæc intrant ad Pharaonem Moyses & Aaron, petentes viam trium dierum producere in deserto populum Israel, & ibi sacrificare domino Deo. Quæ est via trium dierum, quæ nobis incedenda est: vt exeuntes de Ægypto peruenire possimus ad locum in quo immolare debeamus? Via ista Christus
Ioan.14. est, qui dixit: Ego sum via, veritas & vita. Quæ via triduo nobis incedenda est. Qui enim confessus fuerit Dominum Iesum in ore suo, & crediderit in corde suo, quod Deus suscitauit eum à mortuis tertia die, saluus erit. Hæc est ergo tridui via, per quam peruenitur ad locum, in quo Domino immoletur, & reddatur sacrificium laudis. Abominationes, inquiunt, Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro. Oues quippe Aegyptij edere dedignantur: sed quod abominantur Aegyptij, hoc Israëlitæ Deo offerunt: quia simplicitatem conscientiæ, quam sapientes huius seculi, hoc est, ciues Aegypti quasi fatuitatem deputant, hanc iusti Deo in sacrificium immolant: & per id Deo placere procurant, quod seculo & mundo abiectum & contemptibile esse considerant, secundum Apostolum qui ait: Nam quæ stulta sunt mũdi elegit 1. Cor. 1.
A Deus, vt confundat sapientes. Ex quo autem cœpit loqui Moyses ad Pharaonem, affligitur magis populus Dei. Ex quo in animam hominis sermo Dei perlatus fuerit, acriùs callidus hostis consurgit, & maiora vitia, quibus vincatur, immittit. Prius verò quàm veniret sermo qui argueret vitia, in pace durabant. Sed vbi sermo Dei facere cœperit vniuscuiusque discrimen, tunc conturbatio magna consurget.

De virga in draconem conuersa,
CAP. XII.

PRoiecit deinde Moyses virgam coram Exod.7.
B Pharaone, & serpens facta, deuorauit serpentes Aegyptiorum, significans quod Verbum caro fieret, qui serpentis diri venena euacuaret, per remissionem & indulgentiam peccatorum. Virga est enim verbum directũ, regale, plenum potestatis, insigne imperij. Virga serpens facta est: quoniam qui erat filius Dei ex Deo patre natus, filius hominis factus est, natus ex virgine. Qui quasi serpens exaltatus in cruce, medicinam vulneribus infudit humanis. Vnde ipse Dominus ait: Sicut Ioan.3. Moyses exaltauit serpentem in deserto: ita exaltari oportet filium hominis. Virga enim Moysi in draconem conuersa, magorum absorbuit virgas: & Christus post gloriæ suæ di-
C gnitatem, factus est obediens vsque ad mortem, & per ipsam mortem carnis, consumpsit aculeum mortis, attestante Propheta: Ero Oseæ 13. mors tua, ô mors, ero morsus tuus inferne.

De obduratione Pharaonis, CAP. XIII.

INdurauit Dominus cor Pharaonis: scilicet quia diabolũ ita indurauit post peccatum, vt pœnitentiæ cõpunctione nunquam emolliatur, sicut in Iob de eo scriptum est: Cor eius Iob.41. indurabitur quasi lapis.

De decem plagis, CAP. XIV.

D DEhinc inferuntur plagæ in Aegyptum. Hæc illa in ægyptiis corporaliter gesta sunt, spiritaliter tamen nunc geruntur in nobis. Aegyptus námq; seculi forma est. Prima plaga, in qua primò aquæ vertuntur in sanguinem. Aquæ Aegyptiæ, erratica & lubrica Philosophorum sunt dogmata. Quæ meritò in sanguinem vertuntur: quia in rerum causis carnaliter sentiunt. Sed vbi crux Christi mundo huic lumen veritatis ostendit, huiusmodi eum correptionibus arguit, vt ex qualitate pœnarum proprios agnoscat errores.
In secunda vero plaga ranæ producuntur, Exod. 8.

quibus indicari figuraliter arbitrantur carmina poëtarum: qui inani quadam & inflata modulatione, velut ranarum sonis & cantibus, mundo huic deceptionis fabulas intulerunt. Rana est enim loquacissima vanitas. Nihil enim ad aliud animal ipsum vtile est, nisi quod sonum vocis improbis & importunis clamoribus reddit.

Post hæc in tertia plaga scyniphes producuntur. Hoc animal quidem pennis suspenditur per aëra volitans: sed ita subtile est, & minutum, vt oculi visum, nisi acutè cernentis effugiat. Corpus autem cui insederit, acerbissimo terebrat stimulo: ita vt quem volare quis non valet videre, sentiat statim stimulantem. F Hoc ergo animalis genus subtilitati hæreticæ comparatur: quæ subtilibus verborum stimulis animas terebrat, tantáque calliditate circumuenit, vt deceptus quisque nec videat nec intelligat vnde decipiatur. Quòd verò in tertio signo magi cessauerunt, dicentes, Hic digitus est Dei: magi illi typum hæreticorum atque animositatem habuerũt. Declarat hoc Apostolus dicens. Sicut Iamnes & Mambres
2.Tim.3. restiterunt Moysi, sic & hi resistunt veritati: homines mente corrupti & reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Dementia eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum G fuit. Hi autem qui per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt; fatentes sibi aduersum esse Spiritum sanctum, qui erat in Moyse. Tertio enim loco ponitur Spiritus sanctus, qui est digitus Dei. Vnde & illi deficientes in tertio signo, dixerunt: Digitus Dei est hic. Sicut autẽ conciliatus & placatus Spiritus sanctus præstat requiem mitibus & humilibus corde: ita contrarius & aduersus immites ac superbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem muscæ illæ breuissimæ significauerunt, sub quibus magi Pharaonis defecerunt, dicentes: Digitus Dei est hic.

Quarto loco muscis Aegyptus percutitur. H Musca enim nimis insolens & inquietum animal est: in qua quid aliud quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur? Aegyptus ergo muscis percutitur: quia eorum corda qui hoc seculum diligunt, desideriorum suorum inquietudinibus feriuntur. Porro septuaginta interpretes cynomiam, id est, caninam muscam posuerunt: per quam canini mores significantur, in quibus humanæ mentis voluptas & libido arguitur carnis. Potest quidem hic locus significare etiam per muscam caninam, forensem hominum eloquentiam, qua veluti canes alterutro se lacerant.

Exod.9. Iam verò quinto in loco, animalium nece E vel pecudum Aegyptus verberatur. Vecordia in hoc arguitur, stultitiáque mortalium, qui tanquam irrationabilia pecora, cultum & vocabulum Dei imposuerunt figuris, non solum hominum, sed & pecudum ligno & lapidibus impressis. Amonem Iouem in ariete venerantes, & Anubem in cane, Apin quoque colentes in tauro: & cætera quoque, quæ Aegyptus deorum suorum portenta miratur, & in quibus cultum credebant inesse diuinum, in his viderunt miseranda supplicia.

Vlcera post hæc & vesicæ cum feruoribus sexto in verbere producuntur. In vlceribus arguitur dolosa huius seculi & purulenta malitia: in vesicis tumens & inflata superbia: in feruoribus ira ac furoris insania. Hucusque enim talia per errorum suorum figuras mundo supplicia inferuntur.

Post hæc verò verbera, veniunt de superius, scilicet voces, tonitrua & grando & ignis discurrens. In tonitruis enim increpationes ac diuinæ correptiones intelliguntur: quia non cum silentio verberat: sed dat voces, & doctrinã cælitùs mittit, per quam possit culpam suam castigatus agnoscere mundus. Dat & grandinem, per quam tenera adhuc vastẽtur nascentia vitiorum. Dat & ignem, sciens esse spinas & tribulos, quos debeat ignis ille depasci. De quo dicit Dominus: Ignẽ veni mittere in terram. Per hunc enim ignem, incentiua voluptatis & libidinis consumuntur. Lucæ 12.

Quod autem locustarum octauo in loco fit mentio, putatur à quibusdam per hoc genus plagæ dissidentis à se & discordantis humani generis inconstantia confutari. Alio quoque sensu, locustæ pro mobilitate leuitatis accipiendæ sunt, tanquam vagæ & salientes animæ in seculi voluptates. Exod.10.

Nona plaga tenebræ factæ sunt, siue vt mentis eorum cæcitas arguatur; siue vt intelligant diuinæ dispensationis & prouidentiæ obscurissimas esse rationes. Posuit enim Deus tenebras latibulum suum, quas illi audacter & temerè perscrutari cupientes, & alia ex aliis asserentes, in crassas & palpabiles ignorantiæ tenebras deuoluti sunt. Psal.17.

Ad vltimum delentur primogenita Aegyptiorum, siue principatus & potestates, & mundi rectores tenebrarum harum, siue auctores & inuentores falsarum, quæ in hoc mundo fuerunt, religionum, quas Christi veritas cum suis extinxit & deleuit auctoribus. Porrò quod sequitur, in diis eorum fecit iudicium, illud Hebræi autumant, quod nocte qua egressus est populus, omnia in Aegypto templa destructa sunt, siue motu terræ, siue tactu fulminum. Spiritaliter autem dicimus, quod egredientibus nobis ex Aegypto, erro- Exod.12.

rum idola corruant, & omnis peruerſorum dogmatum cultura quatiatur. A

De Paſcha, Cap. XV.

INterea fit Paſcha. In occiſione agni occiditur Chriſtus. De quo in Euangelio dicitur: Ecce agnus Dei: Ecce qui tollit peccata mundi. Veſperè immolatur agnus. In veſpera mundi paſſus eſt Dominus. Prohibētur enim qui Paſcha faciunt, oſſa frangere. Non franguntur in cruce oſſa Domini, adteſtante Euāgeliſta, qui ait: Os eius non comminuetis. Sanguine agni illiniūtur Iſraelitarum poſtes, ne vaſtator Angelus audeat inferre perniciē. Signantur ſigno dominicæ paſſionis in frontibus fideles populi ad tutelam ſalutis: vt hi ſoli ab interitu liberentur, qui cruore dominicæ paſſionis corde & fronte ſignati ſunt; qui etiam ore loquuntur, Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine. Vnde & appellatur ipſa ſolennitas *phaſe, quod nos tranſitū poſſumus vocare, eò quòd de peioribus ad meliora pergentes, tenebroſam Aegyptum derelinquamus. Quod autem ait de agni illius eſu, omnis alienigena non comedet ex eo, in vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras: hoc de Christi corporis ſacramento, cuius agnus ille figuram obtinuit, propriè tenetur ſcriptum: cuius corpus & ſanguis in vna domo, id eſt, in vna Eccleſia veſci præcipitur; nec efferri foras, in plebibus ſcilicet hæreticorum, quę ab eadem Eccleſiæ Catholicæ vnitate foris vagantur.

Ioan. 1. Ioan. 19. Pſal. 4. al. Paſcha.

De argento & auro Aegyptiorum ſublato, Capvt XVI.

PRæcepit dehinc populo Deus per Moyſen, vt ab Aegyptiis ſibi commodata peterent quæ auferrent. Sícque Moyſes & populus proficiſcens auro & argento ſpoliauit Aegyptios iuſſu Domini Dei nihil iniuſtè iubentis. Quid ergo hæc præfigurauerunt, niſi quòd in auro & argento ac veſte Aegyptiorum ſignificatæ ſunt quædam doctrinæ, quæ ex ipſa conſuetudine gentium, non inutili ſtudio diſcuntur? Sed ſiue illud ſignificet, ſiue illud quod ex ipſis gentibus animæ pretioſæ, tanquam vaſa aurea & argentea cum ſuis vtique corporibus, quæ veſtes ſignificant, adiungunt ſe populo Dei, vt ſimul de hoc ſeculo, tanquam de Aegypto liberentur.

De Azyma, Cap. XVII.

Exod. 13.

QVod verò ait, fermento ſublato ſic profectos eſſe filios Iſrael de Aegypto; hoc & à nobis modis omnibus, ſi fieri poteſt, elaborandum eſt, vt exeuntes à ſeculi huius illecebris, non ambulemus in fermento veteris malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſinceritatis & veritatis: quod eſt in noui hominis conuerſatione, relicto priſtino homine cum vitiis ſuis. Et illi quidem ſeptem diebus azyma comedebant. Nos verò ſimpliciter & purè veſcimur in his ſeptem diebus, quibus mundus iſte peragitur, qui ſemper in ſuo ordine reuoluuntur, & quotidie nobis agnus occiditur, & Paſcha quotidie celebratur, ſi fermentum malitiæ & nequitiæ non habeamus, ſi innouati nihil ex veteris corruptionis malitia delectemur. Nam quid eſt aliud fermentum, niſi corruptio naturæ? Quod & ipſum prius à naturali dulcedine recedēs adulterino *acrore corruptum eſt: in hac nobis præcipitur B manſione, vt ſemper egreſſionis ex Aegypto memores ſimus, vt celebremus Paſcha, id eſt, tranſitum noſtrum de peioribus ad meliora, & primogenita noſtri vteri: id eſt, noſtrorum operum, cūctarúmque virtutum principium Domino conſecremus.

al. anguore

De columna ignis & nubis, Cap. XVIII.

IAm tunc videtur Dominus nocte in columna ignis, & per diem in columna nubis, præcedens populum, & dux itineris factus. Nubes iſta præcedens Chriſtus eſt, idē etiam columna: quia rectus & firmus & fulciens infirmitatem noſtram. Per noctem lucens, & C per diem non lucens; vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Poteſt & ſic non incongruè accipi, quod Chriſti Sacramentum tanquam in die manifeſtatum eſt in carne, tanquam in nube: in iudicio verò, tanquam in terrore nocturno: quia tunc erit magna tribulatio ſeculi, tanquam ignis, & lucebit iuſtis, & ardebit iniuſtis.

De diuiſione maris, Cap. XIX.

SEquentibus inde Aegyptiis, percutit Moyſes virga aquas, & tranſierunt filij Iſrael per medium mare rubrum. Quid mare rubrum, niſi baptiſmum Chriſti ſanguine conſecratum? Hoſtes ſequentes cum rege, qui à tergo moriuntur, peccata ſunt præterita quæ delentur, & diabolus, qui in ſpiritali baptiſmo ſuffocatur. Premūt quidem Aegyptij, vrgent & inſtant peccata, ſed vſque ad aquam baptiſmi. Exod. 14. D

De Cantico glorificationis, Cap. XX.

POſt tranſitum rubri maris canit Canticum populus Deo, Aegyptiis & Pharaone Exod. 15.

submersis. Non aliter & fideles postquam de lauacro conscẽdunt, extinctis peccatis hymnum in voce gratulationis emittunt dicẽtes: Cantemus Domino, gloriosè enim honorificatus est: equum & ascensorem proiecit in mare. Quod tamen melius & dignius ille dicit, qui habuerit tympanum in manu sua sicut maria: id est, carnem suam crucifixerit cum vitiis & concupiscentiis, & mortificauerit membra sua quæ sunt super terram. Iam dehinc ducitur post maris trãsitum populus per desertum: baptizati scilicet omnes per mundum, non perfruentes promissa patria, sed quod non vident sperando, per patientiam expectando, tanquam in deserto sunt, & illic laboriosæ & periculosæ tentationes, ne reuertantur corde in Aegyptum. Nec ibi tandem Christus deserit, nam & illa columna non recedit.

Gal. 5.
Coloss. 3.

E

F

De aquis amaris, CAP. XXI.

EGressus populus de mari rubro, occurrit eremus, in qua tribus diebus ingredientes non habuerunt aquam, & peruenerunt ad fontem Marat, qui ex amaritudine nomen accepit. Murmurat populus videns aquas, & potare non sustinens. Mittit lignum Moyses in aquas, & factæ sunt dulces. Intellige amaras aquas occidentis litteræ & legis habere figuram. Quibus si immittatur confessio crucis, & passionis dominicæ sacramentum iungatur, tunc efficitur aqua miræ suauitatis: & amaritudo litteræ vertitur in dulcedinem intelligentiæ spiritalis. Vnde & scriptum est: Constituit Dominus populo suo legem & iudicia, & tentauit eum. Alio quoque sensu, quod aquæ amaræ, ligno in se suscepto, dulcescunt, indicio erat amaritudinem gentium per lignum crucis Christi in vsum dulcedinis quandoque esse vertendam. Sciendum verò iuxta superiorem sensum, quòd primùm ductus est Israël ad aquas salsas & amaras: & ligno monstrato à Domino dulcibus effectis, postea venitur ad fontes. Primò enim ducitur populus Israel ad litteram legis, in qua donec permanet, de amaritudine recedere non potest.

G

H

De 12. fontibus & 70. palmis, CAP. XXII.

CVm ergo per lignum vitæ, dulcis fuerit effecta, & intelligi lex spiritaliter cœperit, tunc de veteri Testamento transitur ad nouum, & venitur ad duodecim fontes, id est, ad duodecim Apostolos. Ibi enim arbores reperiũtur septuaginta palmarum. Non enim duodecim soli Apostoli fidem Christi prædicauerunt; sed & alij septuaginta missi ad prædicandum verbum Dei referuntur: per quos palmas victoriæ Christi mundus agnosceret. Siquidem & isti duodecim fontes septuaginta palmarum arbores irrigãtes, Apostolicam gratiam figurant, populos in septenario numero decuplato rigãtem: vt per septiformem spiritus donum legis decalogus impleatur.

De carnibus alitum & manna, CAP. XXIII.

Exod. 16.

MVrmurat interea populus in deserto propter famem, & conuersus respexit procul in nube gloriam Dei: aspexítque vesperè coturnicẽ, & mane diei alterius manna. Quid enim per volucrum escas, nisi prædicationes diuinitus missæ intelliguntur? Quæ transcurrunt per verba sonantia, quasi per aërem volatilia pennata: quibus per fidem pascuntur hi qui ad patriam regni cælestis peruenire contendunt. Potest quidem & volucrum esca, veteris significare legis eloquia; quæ plebem carnalem, tanquam carne alebat per verba diuinitus missa, quasi per volatilia. Vnde & vesperè dantur: quia cũcta quæ carnaliter illis concessa sunt, finem erant habitura. Manifestato autem lumine fidei, datur manna populo. Manna vtiq;, quod est Christus, qui tanquam panis viuus de cęlo descendit, qui per nubes Euangelicas vniuerso orbi pluitur, non iam murmuranti populo & tentanti Synagogæ, sed credenti, & in illo spem ponenti datur Ecclesiæ. Hoc est autem manna indeficiens: hic est panis viuus & cælestis cibus Angelorũ: quo Dei verbum corruptibiles incorruptibiliter pascit. Quod vt manducaret homo, caro factum est, & habitauit in nobis. Quo etiam qui vescuntur, spiritaliter viuunt. Nam illi veterem figuram carnaliter accipientes mortui sunt. Non incongruè per manna, etiam cælestia significantur legis eloquia. Vnde & interpretatio nominis sic sonat: Manna enim interpretatur, quid est hoc? Cùm enim audimus legem Dei recitari in Ecclesia, interrogamus doctores, dicentes: Quid est hoc? Hoc autem manna minutum erat sicut semen coriandri, & suaue. Quid verbo Dei minutius, quídue subtilius? aut quid dulcius, & suauius eloquiis Dei, quæ sunt dulcia super mel & fauum? Sed quid est, quod sexta die duplum colligi iubetur, quod etiam sufficiat in sabbato? Sexta dies, ista est sexta ætas mundi in qua nunc sumus. In hac ergo duplum colligit, qui propter spem vitæ æternæ verbum Dei & audit & facit. In hac duplum recondit, qui & benè viuit & aliis misericordiam præbet. Quod reponebatur pro sabbato non corrumpebatur: bona enim

Psal. 118.

opera facta propter futuram requiem, in futuro seculo permanent. Qui verò infideles erant, & præter causam sabbati seruabant de manna, ebulliebant ex eo vermes & computrescebat. Sic & qui propter præsentẽ vitam & amorem seculi thesaurizant, his illi vermes ebulliunt qui nunquam morientur. Isti sunt vermes, quos generat auaritia & diuitiarum cæca cupiditas his qui habent pecunias, & videntes in necessitate fratres suos, claudunt ab eis viscera sua, sed & is, qui post susceptum verbũ Dei peccat, efficitur ei ipsum verbum Dei vermis, qui eius semper conscientiam fodiat, & arcana pectoris rodat. Quanquam
Psal. 21. & vermis sit Christus, ipso loquente: Ego autem sum vermis, & non homo. Sicut enim ipse est aliis in ruinam, aliis in resurrectionẽ: ita & ipse in manna fidelibus quidem dulcedo mellis, infidelibus vermis efficitur.

De petra virga percussa, CAP. XXIIII.

Exod. 17. POst manna queritur populus ab ardore sitis, & fons de petra erupit. Eadẽ autem petra, quæ percussa aquam euomuit, Christi figuram habuit. Ad quem velut virga lignum passionis accessit; vt emanaret credentibus gratia. Percussa enim petra, fons manauit: Percussus in cruce Christus, sitientibus lauacri gratiam & donum Spiritus sancti effudit. Petram enim istam figuram habuisse Christi
1. Cor. 10. probat Apostolus, cùm dixit: Bibebant autem de spiritali, consequente eos petra: Petra autem erat Christus. Quod autem sitiens populus propter aquam murmurat aduersus Moysem, & propterea iubet Deus vt ostendat eis petram de qua bibant, quid hoc significat, nisi quia si quis est qui legens Moysem murmurat aduersus eum, & displicet ei lex quæ secundum litteram est scripta, ostendit ei Moyses petram, quæ est Christus, & adducit eum ad ipsam, vt inde bibat & reficiat sitim suam?

De pugna Amalech, CAP. XXV.

POst hæc Moyses ascendit in montem & Iosue contra Amalech militat. Tenet virgam Moyses, brachiáque sua in modum crucis extendit: Sícque hostis, id est diabolus, viam cælestis patriæ intercludere moliẽs, signo crucis dominicæ superatur. Dum leuaret manus Moyses, vincebat Israel: rursus si inclinasset, superabat Amalech. Eleuantibus enim nobis actus nostros ad cælum, rectores tenebrarum subiiciuntur. At contra remissis orantes manibus, hoc est terrenam conuersationem sectantes, hostis victor insequitur. Se-

A dit Moyses super lapidem, de Zacharia, qui Zach. 3.
septem habebat oculos, & in Samuëlis volu- 1. Reg. 7.
mine appellatur lapis adiutorij, & vtramque manum eius Aaron & Hur, quasi duo populi, aut duo testamenta sustentant.

De Ietro socero Moysi, CAP. XXVI.

DEuicto autem Amalech, venit Ietro so- Exod. 18.
cer Moysi, adducit Sephoram, id est, Ecclesiam, & vtrumque filium ex vtroque populo procreatum. Dat Moysi consilium septuaginta seniorum. Audit eum Moyses, & facit quæcumque dicit ei. Vbi magnæ admirationis est, vt Moyses propheta Deo plenus,
B qui cum Domino facie ad faciem loquebatur, ab homine gentili consilium acciperet, & faceret omnia quæcumque diceret illi: nisi vt formam humilitatis populorum principibus daret, & futuri sacramẽti designaret imaginem. Sciebat enim quandoque futurum, quod per populum ex gentibus congregatum, ea quę in lege deerãt, eo suggerẽte complerentur, bonúmque & spiritualem intellectum afferret ad legem Dei, & sciebat, quod audiret idem populus legẽ; & faceret omnia quæcumque diceret, legísque diminutio succedente Euangelio compleretur.

De ascensione Moysi in montem, CAP. XXVII.

C ACcessit itaque post hæc populus qua- Exod. 19.
dragesima septima die egressionis ex Ægypto ad montẽ Sina: ibíq; Moyses ascendit ad Dominum, & Dominus ad eum descendit. Mons quippe, altitudo contemplationis nostræ est, in qua ascendimus, vt ad ea quæ vltra infirmitatem nostram sunt intuenda subleuemur. Sed in hãc Dominus descendit; quia sanctis multum proficiẽtibus parum de se aliquid eorum sensibus aperit.

De monte Sina, & tonitruis, cum fulgoribus & caligine, CAP. XXVIII.

D IAm deinde quinquagesima die post pas- Exod. 20.
sionem Domini, quam Pascha illud præfigurabat, datus est Spiritus sanctus, promissus paracletus, descendens super Apostolos, & qui cum eis erant in centum viginti Mosaïcæ ætatis numero constitutis: & diuisis linguis credentium, totus Euangelica prædicatione mundus impletus est. Dicitur illic lex scripta digito Dei. Et Dominus dicit de Spiritu sancto: In digito Dei eiicio dęmonia. Aspicit illic cunctus populus voces & lampades, montémque fumantem, tonitrua & fulgura, clan-

gorémque buccinæ perstrepentem. In vocibus namque & tonitruis, clamor prædicantium intelligitur: in lampadibus claritas miraculorum: in sonitu buccinæ fortis prædicatio sanctorum. Quæ omnia in aduentu Christi & Spiritus sancti cõpleta sunt; quando omnes discipuli Christi in varietate linguarum præceptis & signis intonuerunt. Interpretatur autem Sinay Rubus, quod significat Ecclesiam; in qua & Dominus loquitur Moysi. Quòd autem legem daturus Dominus in igne & fumo descendit, hoc significat, quia & fideles claritatis suæ ostensione illuminat, & infidelium oculos per fumum erroris obscurat. Quod verò videtur in caligine, hoc significat, quia impij qui terrena sapiunt, caligine malitiæ eum descendentem, id est, in humilitate nascentem non cognouerunt. Aliis in caligine visus, legem dedit, quia veritatem suæ legis non sequuturis infidelibus, quasi per caliginem dixit: vt videntes non videant, & audientes non audiant.

E F

De decalogo, Cap. XXIX.

Dat igitur inde Dominus Moysi legem ignorantiæ nostræ & cognitionis suæ. Eandémque in decem verba constituit, & in saxeis tabulis digito suo scripsit. Quare in tabulis lapideis? Signat Iudæos dura ceruice fuisse. Et hæc quidem pręcepta ita sunt distributa, vt tria pertineãt ad dilectionem diuinæ Trinitatis, septem verò ad amorẽ fraternum, quibus societas humana non læditur. G

Primum decalogi mandatum ad Deum patrem pertinet, dum dicit: Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Vtique vt hæc audiens, vnum Deum patrem colas, & in multos fictos deos fornicationem tuam non effundas.

Secundum præceptum ad filium pertinet, dum dicit, Non assumes nomẽ Domini Dei tui in vanum: id est, ne æstimes creaturã esse filium Dei, quoniam omnis creatura vanitati subiecta est: sed credas eum esse æqualem patri, Deum deorum, verbum apud Deum, per quem omnia facta sunt. H

Tertium mãdatum de sabbato, ad Spiritum pertinet sanctum, cuius dono requies nobis sempiterna promittitur. Nam quia Spiritus sanctus dicitur, propterea & septimum diem sanctificauit Deus. In aliis enim diebus operum, nõ est nominata sanctificatio, nisi in sabbato, vbi dicitur: Requieuit Deus. Proinde igitur hoc mandatum pertinet ad Spiritum sanctum, tam propter nomen sanctificationis, quàm etiam propter æternã requiem ad donum Spiritus sancti pertinentem. Dicitur enim ibi: Memento vt diem Sabbati sanctifices: Sex diebus operaberis: & facies omnia opera tua. Septimus autem dies sabbatum est Domini Dei tui. Non facies omne opus in eo. In sex dierum opere, sex millium annorum operatio continetur. In septimo verò requies illius beati regni & tempus ostenditur, quod carnaliter Iudæi sapientes & celebrantes peccant. Et hoc ne nos ad fidem mendaciter fallentes aptemus, clamat per Prophetam Deus: Neomenias & sabbata vestra odiuit anima mea. Quomodo ergo sanctificata erunt sabbata illa quæ odit Deus? Illud ergo sabbatum est sanctificatũ, vbi post bona vitæ huius opera, requies nobis æterna promittitur. Ideóque quicquid agimus, si propter futuri seculi requiem faciamus, veraciter sabbatum obseruamus. *Esa. 1.*

Post hæc tria præcepta, septenarius succedit numerus mandatorum ad dilectionẽ proximi pertinens, & incipit ab honore parentũ. Quod tamen in ordine quartum est: Honora patrem tuum & matrem tuam. A parentibus enim suis homo aperit oculos, & hæc vita ab eorum dilectione sumit exordium. Inde hoc mandatum primũ est in septem, sicut & Dominus in Euãgelio ait: Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatũ primum. Sed quomodo primum, quia quartum, nisi quia, vt prædictum est, in septenario numero, qui pertinet ad dilectionẽ proximi, primum est in altera tabula? Nam ideò duæ tabulæ legis datæ sunt. Iubetur ergo in hoc præcepto filiis honorare parentes, neque contumeliosos illis existere: sed officio pietatis reuerentiam debitam præstare. Nam qui parentibus honorem deferre non nouit, quibus parcere poterit qui suos odit? *Matth. 15.*

Quintum, Non mœchaberis: id est, ne quisquam pręter matrimonij fœdus aliis fœminis misceatur ad explendam libidinem. Nam specialiter adulterium facit, qui præter suam ad alteram accedit. *32. q. 5. Non mœchaberis.*

Sextum, Non occides. Etenim non solum opere perpetrans homicidiũ facit: sed etiã & qui incurrit in eum esurientem & nudum qui mori possit, nisi indumentũ cibúmque porrigendo subueniat, & idẽ homicida tenebitur.

Septimum, Non furtum facies, quod est vitium rapacitatis.

Octauum, Non falsum testimonium dices: quod est crimen mendacij & falsitatis.

Nonum, Non concupisces vxorem proximi tui. In hoc præcepto vetat intentionem adulterinæ cogitationis. Nam aliquid aliud est tale facere præter vxorem: aliud non appetere alienam vxorem. Ideo duo præcepta sunt, Non mœchaberis, &, Non concupisces vxorem proximi tui.

Decimum,

Decimum, Non concupiſces rem proximi tui. In quo præcepto damnat ambitionem ſeculi, & refrenat concupiſcentiam rerum. Itaque horum primum prohibet ſuperſtitionem, ſecundum errorem, tertium interficit ſeculi amorem, quartum impietatem, quintum allidit fornicationem, ſextum crudelitatem, ſeptimum rapacitatem, octauum perimit falſitatem, nonum adulterij cogitationem, decimum mundi cupiditatem. Et notandum, quia ſicut decem plagis percutiuntur Ægyptij: ſic decem præceptis conſcribuntur tabulæ, quibus regantur populi Dei, & dæmones occidantur.

De duabus tabulis, Cap. XXX.

CVr autem in duabus tabulis ſcripta eſt lex, niſi aut propter duo teſtamenta ſignificanda, aut propter illa duo præcepta dilectionis Dei, & dilectionis proximi, in quibus tota lex pendet & prophetæ? Hæc enim in tabulis ſingulis explicata ſunt. In vna enim tria præcepta ad Dei pertinentia charitatem: in altera verò ſeptem pertinentia ad proximi ſocietatem. Sed cur lapideæ eædem tabulæ fuerunt niſi ad ſignificandum cor Iudæorum lapideum? Per lapidis inſenſibilitatẽ, demonſtrauit duram eorum mentis ſtoliditatem: de
Ezech. 36. qua Propheta dicit, Auferam ab eis cor lapideum, & dabo eis cor carneũ. Vnde & Apo-
2. Cor. 3. ſtolus: Non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. Neq; enim hoc tabulę carnales volunt, vt carnaliter ſapiamus: ſed quia in cõparatione lapidis qui ſine ſenſu eſt caro ſentit. Idcirco per lapidis duritiem, ſignificatum eſt cor non intelligens; & per carnalem ſenſibilitatẽ, ſignificatum eſt cor intelligens.

De eo quod iuſſum eſt, Altare de terra facietis,
Cap. XXXI.

QVod autem additur ibi à Domino: Non facietis vobis Deos argẽteos & aureos: altare de terra facietis mihi. Altare enim de terra Deo facere, eſt incarnationem Mediatoris ſperare. Tunc quippe à Deo noſtrum munus accipitur; quando in hoc altari noſtra humilitas, id eſt, ſuper dominicæ incarnationis fidem poſuerit quicquid boni operatur. In altari ergo de terra oblationum munus offerimus, ſi actus noſtros dominicæ incarnationis fide ſolidamus.

De eo quod ait, Non ædificabitis illud de ſectis lapidibus, Cap. XXXII.

DEinde adiecit: Quòd ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus: ſi enim leuaueris ſuper illud cultrum, polluetur. Secti lapides, hi ſunt qui vnitatem ſcindunt, ac diuidunt ſemetipſos à ſocietate fraterna per odium vel ſchiſmata: tales in corpore ſuo non recipit Chriſtus, cuius corporis figuram altaris illius conſtructio obumbrabat. Iſti verò non ſecti lapides, ex quibus altare conſtrui iubetur, hi ſunt qui fidei morúmque vnitate ſolidantur: de quibus dicit Apoſtolus: Vos eſtis lapides viui, coædificati in domus ſpiritales. His non eſt iniectum ferrum, quia incorrupti ſunt, & iacula maligni ignita non receperunt. Omnes vnum altare faciunt; quia vnitatem fidei vel concordiam charitatis ſequuntur.

De eo quod ait, Non accedetis ad eum per gradus,
Cap. XXXIII.

NOn accedes per gradus ad altare meũ, id eſt, non gradatim vnum alio præferens ad me peruenies, neque priorem neque poſteriorem tempore diſcernes; quia diuiſum & ſequeſtratum vnitatis Dominum propitium non habebis: hoc enim Ariani faciunt, qui inſecabilem Patris, Filij, & Spiritus ſancti ſubſtantiam diuidunt. Iam deinde quàm plura legis præcepta dantur, quibus omiſſis, quæ opportuniora ſunt, dicenda ſunt.

De Hebræo ſex annis ſeruiente,
Cap. XXXIIII.

PRæcipitur enim poſt hæc in lege, vt Hebræus puer ſi fortè in ſeruitutem deuenerit, ſex annis ſeruiat, ſeptimo verò anno liber dimittatur. Quòd ſi egredi à ſeruitute noluerit propter vxorem & filios, perforabitur auricula eius, & erit ſeruus in ſeculum. Hoc de præſenti non dicitur ſeculo, ſed de futuro: quia in ſex ætatibus huius ſeculi ſeruientes, in ſeptimo die æterno ſabbato liberamur: ſi tamen voluerimus eſſe liberi, dum adhuc in ſeculo ſeruimus peccato. Si autem noluerimus, perforabitur nobis auricula in teſtimonium inobedientiæ, & cum vxore & filiis noſtris, quos prætulimus libertati, id eſt, cum carne & operibus eius, iugiter peccati ſerui erimus in æternum. *Exod. 21.*

De talione, Cap. XXXV.

ILlud verò quid ſignificat, quòd in hac lege oculus pro oculo dari iubetur? Oculus enim eſt, quiſq; doctor, tanquam vitæ demõſtrans iter. Idem autem ſi intẽtionem auditoris per aliquã pernicioſam doctrinã conetur

extinguere, si oculum lædat animæ, & intellectum eius turbat, auferatur necesse est ab Ecclesiæ præsulatu: & intellectus eius turbulentus ac ferox, qui scandalum fidei generat, proiiciatur. Sed & si quis dentem læsit auditoris, per quem scripturarum cibos comminuebat, & diuidens spiritualiter distinguebat, vt subtilem ex his ad interiora animæ transmitteret sensum: Quisquis ergo huiusmodi euellens dentem conatur à corpore Christi præcidere, auferatur dens ille. De talibus enim dicitur: Dentes peccatorum contriuisti. Siquidem & manus pro manu, & pes pro pede poscitur. Manus est actio operantis: pes est, per quem inceditur ad bona opera vel mala. Præcidatur ergo ille qui scandalum facit, non solùm in fide, sed etiam in actibus qui per manum significantur; aut offendiculum præbet, quo pedes læduntur. Recipiat etiam combustionem, qua combussit, & gehennæ fraternam tradidit animam. Per quæ singula ostenditur, vt iste percussor omnibus detruncatus membris à corpore excidatur Ecclesiæ, vt cæteri videntes timorem habeant, & non faciant similiter.

Psal. 3.

De decimis & primitiis offerendis,
Cap. XXXVI.

Exod. 23.

IVbetur quoque inter hæc Israëlitico populo decimas frugum cunctarúmque primitias rerum offerre Domino. Spiritualiter quippe primitiæ frugum vel primogenitorũ, principia bonorum operum ostendunt, vel ipsam bonam voluntatem, quæ prior est opere, quam Pelagiani sibi tribuẽdo offendunt. Deus autem dum illa sibi à nobis iubet offerri, indicat nos ad ipsius gratiam pertinere. In decimis itaque Domino offerendis denarius numerus perfectionem significat: quia vsque ad ipsum numerus crescit. Ideóque sicut in primitiis principia voluntatum, ita in decimis consummationes nostrorũ operum ad Deum referre præcipimur, à quo & boni operis initium, & perfectionis percipimus effectum. Verùm quod dixit, primogenita asini mutabis oue. Per asinum hoc loco immunditia, per ouem verò innocentia designatur. Asini quoque primogenita oue mutare, est immundæ vitæ primordia ad innocentiæ simplicitatem conuertere: vt postquam omnia illa peccator egit, quæ vt immunda Dominus respuit, ea iam agendo proferat, quæ Dei sacrificio munda imponat. Quod verò sequitur, si non redemeris, occidetur, quia nimirum mens immunda & delictis obnoxia, si non fuerit in melius commutata, necabitur morte perpetua.

Exod. 13. & 34.

E *De vitulo combusto igni, & de interfectis tribus millibus hominum,* Cap. XXXVII.

DEscendens itaq; Moyses de monte cum tabulis, dum audisset populũ quòd fuerat ad idola cõsecratus, indignos eos iudicãs accipere legẽ, proiecit de manibus suis tabulas: quibus confractis, incendit vitulum quem plasmauerant. Sed quid sibi velit iste vitulus, quem fecerunt sibi filij Israel in solitudine, vel quid significet quod Moyses ipsum vitulum igne combussit, minutatimque concîdit, & in aquam aspergens potum populo dedit? Si enim tabulas, quas digito Dei, hoc est operatione Spiritus sancti scriptas acceperat, ideò F fregit, quia indignos eos quibus eas legeret, iudicauit: Si deniq; vt ab eis ille vitulus penitus aboleretur, incendit eum & contriuit, & in aqua sparsit atque submersit, vt quid etiam potum hunc populo dedit? Quem non excitet factum hoc, ad quærendam & intelligendam propheticam significationẽ? Occurrat ergo iam intentis mentibus, quia Diaboli corpus significabatur in vitulo: id est, homines in omnibus gentibus, quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est, auctor est Diabolus. Aureum præterea, quia videntur idololatriæ G ritus, velut à sapientibus instituti. De quibus dicit Apostolus: Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerũt gloriã incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum atq; serpentum. Ex hac quasi sapientia iste vitulus aureus, qualia solebant Ægyptiorum etiam primates, & tanquam docti homines adorare figmenta. Hoc ergo vitulo significatum est omne corpus, id est, omnis societas gẽtilium idololatriæ deditorum. Hanc sacrilegam so- H cietatem Dominus Christus illo igne comburit: de quo in Euangelio ait: Ignem veni mittere in terram: vt quoniam non est qui se abscondat à calore eius, dum in eum credunt gentes, igne virtutis eius diabolica in eis forma soluatur. Totũ deinde corpus illud comminuitur, id est, ab illa malæ conspirationis conflatione discissum verbo veritatis humiliatur, & comminutum in aquam mittitur, vt eos Israëlitæ, id est, Euangelij prædicatores ex baptismo in sua membra, id est, in dominicum corpus transferant. Quorum vni Israëlitarum, id est, Petro de ipsis gentibus dictum est: Macta & manduca. Si macta & manduca, quare etiam non concîde & bibe? Ita iste vitulus per ignem zeli & aciẽ verbi, & aquam

Exod. 32.

Rom. 1.

Lucæ 12.

Act. 10.

baptismi, ab eis potius quos absorbere conabatur absorptus est. Nunc autem quid etiam Propheticæ significationis habuerit requirendum est, quod ex eis multos qui sibi absente ipso idolum fabricauerant, sine vlla cuiusque necessitudinis distinctione iussit interimi. Facile est autē vt intelligatur hominum illorum interemptione, significari vitiorum taliū necem: qualibus ad eandē idololatriam defluxerunt. In talia quippe vitia sæuire nos iubet Apostolus, cùm dicit: Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus. De porta verò vsque ad portam ire, est à vitio vsque ad vitium, per quod ad mentem mors ingreditur, cum gladio increpationis discurrere. Sed & ipse numerus trium millium interfectorum, triplicem formam indicat peccatorum. Omne enim peccatum, aut facto, aut verbo, aut cogitatione committitur.

Coloss. 3.

De confractione tabularum,
CAP. XXXVIII.

Exod. 34.

AScendit itaque Moyses denuò in montem. Iterúmq; dat ei Deus legē in aliis tabulis, ad instar priorum præcisis. Sed quid significauerunt eædem tabulæ, quas primùm à Domino Moyses accepit, & sine mora confregit? Tabulę illæ imaginem demonstrabant priscæ legis, non post longum interuallū pro populi peccato cessantis. Aliæ verò ad instar priorum iteratò incisæ, noui Testamenti habuêre figuram. Istæ non franguntur, vt ostenderetur noui Testamenti eloquia permansura. Vnde & meritò decem verbis legenda signantur: vt per eundem numerum figura crucis exprimeretur. Huius enim formæ in decus X, littera est. Nam recto vno apice à summo vsque ad imum ducitur. Rursum alio non dispari, per transuersa brachiorum componitur. Vnde & ipse ait: Non veni legem soluere, sed implere. Vtique per passionem crucis, cuius imago fuit in tabulis.

th. 5.

De 40. diebus quos ieiunauit Moyses, & de eo quod ait Dominus ad Moysen, Posteriora mea videbis. Et de glorificatione Moysi,
CAP. XXXIX.

QVid autem sibi velit quod Moyses quadraginta diebus ieiunauerit? Cuius actionis quædam figura est in huius numeri consideratione: quadragenario enim numero, & Moyses & Helias & ipse Dominus ieiunauerunt. Præcipitur enim nobis ex lege, & A Prophetis, & ex ipso Euangelio, quod testimonium habet à lege & Prophetis: vnde etiam in mōte inter vtramque personam medius saluator effulsit, vt à mūdi illecebris auiditatem nostram, tanquam ieiunio temperantiæ refrenemus, quandiu perfectio decalogi legis per quatuor eiusdem mundi partes, id est, toto orbe prædicatur, vt decem quater ducta quadragenarium numerum signent. Quid verò petiuit Moyses, vt claritatem Domini videret, dicens: Si inueni gratiam apud te, ostende mihi teipsum manifestè? Accepit enim in præsenti congruum respōsum, quòd faciem Domini videre non posset, quam nemo videret & viueret. Quid est ergo, faciem B meam videre non poteris: nisi quia quamuis vsque ad parilitatem angelicam humana etiā post resurrectionem natura proficiat, & ad contemplandum Deum indefessa consurgat, videre tamen eius essentiam plenè non præualet, quam nec ipsa perfectio Angelica in toto vel integrè attingit scire, secūdum Apostolum, qui ait: Pax Dei, quæ exuperat omnē sensum, vt subaudias, & Angelorum? Sola enim sibi integrè nota est Trinitas, & humanitati susceptæ, quæ tertia est in Trinitate persona. Iam deinde in sequentibus verbis Dei, futuri Christi Ecclesiæque mysterium figuratum est. Gestauit quippe Moyses typum C populi Iudæorum, in Christum postea credituri. Ideò illi dictum est: Cùm transiero, posteriora mea videbis. Quidam hunc sensum in Euangelio dicunt fuisse completum, cùm ascendisset Dominus in montem, quando apparuit Moyses colloquens cum Iesu. Et ideò ibi completā aiunt istam promissionem, quam accepit in monte Sina, cùm dictum est: Posteriora mea videbis. Vidit ergo posteriora eius, id est, vidit quę in posterioribus & nouissimis facta sunt. Quòd autem ait Dominus ad Moysem: Est locus apud me: stabis super petram, & paulò post, Tollam manum meam & videbis posteriora mea: quia enim ex sola Ecclesia Catholica Christus cōspicitur, apud se esse locum Dominus perhibet, de quo vi- D deatur. In petra Moyses ponitur, vt Dei speciem contempletur: quia nisi quis fidei soliditatem tenuerit, diuinam præsentiam non agnoscit. De qua soliditate Dominus, Super hanc petram, inquit, ædificabo Ecclesiam meam. Quòd verò descendēte denuò Moyse cum tabulis, facies eius glorificata videtur, sed tamen velamine tegitur, hoc significabat, vt ostenderet eam legem mystico esse velamine coopertam, tectámque infidelibus & occultam. Sermo quippe legis habet scientiæ gloriam, sed secretam: habet & cornua duorum testamentorum: quibus contra dogmata

Philipp. 4.

Matth. 16.

falsitatis incedit armata. Cùm enim Moyses E legitur, velamen est positum super cor eorũ. Et manifestè dum legis & Prophetarum scripturam, per nimiam stoliditatem cordis, carnaliter accipiunt infideles, illis tota facies Moysi quodam velamine tegitur: ita vt non possint loquentis legis gloriam sustinere. Sed si conuersi fuerint ad Deum, auferetur velamen, occidẽs littera morietur, viuificans spiritus viuificabitur. Dominus enim spiritus est, & lex spiritualis est. Vnde & Dauid orabat in Psalmo: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. *Psal. 118.*

De ædificatione arcæ, CAP. XL.

Exod. 37. IAm nunc arcam Testamenti Domini inspiciamus, in qua erãt repositę tabulę legis. F Per hanc arcam, quam de lignis imputribilibus Moyses fabricauit, Ecclesia Christi significatur, ædificata ex omnibus sanctis, mente & corpore incorruptis, habentibus etiam interius duas tabulas testamenti: id est, obseruantiam legis & Euangelij. Intus autem ac foris inauratur arca: & sic Ecclesia quasi aurũ radiare debet tã interius vitæ splẽdore, quàm exterius doctrinæ & sapientiæ claritate. Corona autem aurea per circuitum, & quatuor circuli aurei, qui per quatuor angulos iubentur adiungi, id significãt: quia in eo quod Ecclesia per quatuor mundi partes dilatata tenditur, proculdubio quatuor sancti Euangelij G libris accincta prædicatur. Quæ tamen intra vnius coronæ ambitum, id est, intra eiusdem fidei vnitatem concluditur. Vectes quoque de lignis Sethim fiunt, qui eisdem ad portandum circulis inseruntur: quia fortes perseuerantésque doctores, velut imputribilia ligna quærendi sunt, qui instructioni sacrorum voluminum semper inhęrentes, sanctę Ecclesiæ vnitatem denuncient, & quasi intromissi circulis arcam portent. Qui auro quoq; iubentur operiri; vt cùm sermone aliis insonant, ipsi etiam vitæ splendore fulgescant.

De vrna aurea, tabulis & virga, & de propitiatorio, & Cherubin, CAP. XLI. H

IN hac testamẽti arca fuit vrna aurea: tabulæ quoq; & virga Aaron. Hęc arca, vt prædictum est, Ecclesia est, habens duas tabulas lapideas: id est, duplicis testamẽti perpetuam firmitatem. Vrnam quoque auream intelligimus carnem Christi puram atque sinceram: quæ reconditum in se manna perpetuæ diuinitatis conseruat, & Angelici illius panis, perennem cęlestémque gerit dulcedinem: Nec non etiam virgam Aaron, id est, eiusdem summi veríque pontificis nostri Iesu Christi salutare vexillum, immortalis memoriæ semper viriditate frondens. Aliter. Virga Aaron quæ ante fuit sicca & post viridis, significat Dominum Iesum prius siccum in passione, & post virentem in resurrectione. Vel matrem Domini significat virga: quia sicut virga sine humore & auxilio terræ fructificauit: sic Maria sine humano coïtu Deum generauit.

Iam porrò per propitiatorium super arcam testamenti positum, idem ipse Christus insinuatur: qui inter Deum & hominem medius propitiator interuenit, de quo dicit Apostolus: Quem proposuit Deus propitiationem *Rom. 3.* per fidem in sanguine ipsius. Hoc propitiatorium arcæ superponitur, sicut & Christus qui caput est Ecclesiæ: cuius à dextris & à sinistris duo Cherubin assistunt, quod est plenitudo scientiæ, id est, dilectio Dei & proximi, qua Dominus ostenditur. Nemo enim potest peruenire ad Deum, nisi per charitatem: plenitudo enim legis dilectio est. Alij eadem duo Cherubin, duo intelligunt testamenta, quæ multitudinis suæ scientia, propitiatorium Dei, id est, Christi sacramenta obumbrant, testante Propheta: In medio duorum animalium cognosceris. Hi versis vultibus se respiciunt, dum in spirituali sensu vertuntur. Tunc enim alterutrum melius sibi concordant, & in omnibus rectius cõsonant. Siquidem ex vtroque latere oraculum vel propitiatorium tegunt: quia vetus & nouum testamentum tam Christi sacramenta, quàm Ecclesiæ mysteria sub ænigmatum figuris operiunt.

De Altari, CAP. XLII.

ALtare autem illud corpus Christi significabat, siue omnes sanctos, in quibus *Exod. 38.* ardet semper diuinus ignis, & semper consumitur caro.

De Mensa, CAP. XLIII.

POsita verò mensa, pacis & fidei Ecclesiæ *Exod. 37.* gestabat typum, in qua pascimur alimentis scripturarum. Ad cuius vnitatem ex toto orbe vocibus Apostolicis Dei populus congregatur, Salomone dicente: Sapientia ædificauit sibi domum, parauit mensam suam, miscuit vinum in cratere, & reliqua, dicens: Venite, edite de meis panibus.

De candelabro & oleo, CAP. XLIIII.

CAndelabrum illud septem *calamorum, *al. ramorũ.* Spiritus sancti gestabat imaginem: qui

ſeptiformi gratia illuſtrat omnem Eccleſiam in vnitate fidei conſiſtentem. Alij idem candelabrum Chriſtum intelligunt, geſtantem ſeptem Eccleſias, in quibus ſeptiformis Spiritus ſancti ſplendor emicat. Huic candelabro fiunt emunctoria, quæ in Eſaia forcipes nuncupantur. Et hæc quidem duo teſtamenta interpretati ſunt, quibus peccata purgantur, quæque inter ſe ſancti Spiritus vnione iunguntur. Extra velum autem teſtimonij quod obpanſum eſt, candelabrũ ardere præcipitur; quia ſine vllo veteris Teſtamenti velamine, Spiritus ſancti iam veritas fulget. Oleũ verò quod de arboribus oliuarum ſumẽdum Dominus præcipit, eandem gratiam Spiritus ſancti oſtendit, habentem in ſe pacem & miſericordiam per Saluatoris aduentum: vnde in cordibus noſtris lumen veritatis accenditur. Sequitur nunc figura tabernaculi, quod iubente Domino Moyſes fabricare iubetur. Tabernaculum hoc, per allegoriam Eccleſia eſt in huius vitæ eremo conſtituta: de quo Pſalmiſta ait: Quoniam abſcondit me in tabernaculo ſuo in die malorum. Variis itaque ſpeciebus tabernaculum inſtruitur, partim precioſis, partim vilioribus: per quod monſtratur alios ſanctos, alios peccatores eſſe in Eccleſia: Fideles autem omnes eſſe intra corpus Eccleſiæ conſtitutos, infideles verò extra ſinum collocatos.

Eſa. 6. *Pſal. 26.*

De tabernaculo, & de columnis eius, baſibus & capitulis, Cap. XLV.

Ipſum autem tabernaculũ cùm in typo Eccleſiæ fieret, columnas eius quatuor fundi argenteas Dominus iuſſit. Columnæ iſtæ, quatuor Euangeliſtæ ſancti ſunt, fidei firmitate fundati. Argenteæ autem dicuntur, propter diuini eloquij claritatem. Harum columnarum baſes Prophetæ ſunt, qui ſuo geſtamine ſtructuram portant Eccleſiæ. Supra fundamentum enim Prophetarum Euangeliſtæ collocant Eccleſiam, eorúmque auctoritate Euangelicam fidem confirmant. Caput autem columnarum aureum ille eſt de quo dicit Apoſtolus: Quia caput viri Chriſtus.

De tabulis, Cap. XLVI.

Interim & tabulas deauratas erigi pręcepit, & fundi earum baſes argenteas iubet. Quid enim per tabulas, niſi doctores & Apoſtoli, extenſa in mundum prædicatione dilatati? Quid per baſes argenteas, niſi, vt prædictum eſt, Prophetæ ſignantur: qui ſuperimpoſitas tabulas ipſi firmi ac fuſiles ſuſtinent? Quia Apoſtolorum & Doctorum vita, dum eo-

A rum prædicatione inſtruitur, eorum auctoritate ſolidatur. Vnde coniunctæ baſes binæ ſingulis tabulis ſupponuntur: quia dum Prophetæ ſancti in verbis ſuis de Mediatoris incarnatione concordant, ſubſequentes prædicatores Eccleſiæ indubitanter ædificant. Et cùm in ſemetipſis non diſcrepant, illos in ſe robuſtius figunt. Quòd autem argenteas ait baſes & tabulas deauratas, oſtendit præcepta Apoſtolorum longè clariora eſſe quàm Prophetarum. Tentoria autem, quæ anſulis aſſuta, & circulis ſuſpenſa atque innexa funibus admodum cortinarum viginti & octo in longum atque in latum quatuor cubitis di-

B ſtenduntur, reliqua credentium plebs intelligitur, quæ hæret & pendet in funibus fidei. Funis autem triplex non rumpitur; quæ eſt Trinitatis fides, ex qua depẽdet, & per quam ſuſtinetur omnis Eccleſia. Quod autem viginti octo cubitorum in longum diſtenduntur, & in latum quatuor cortinæ vnius menſuræ, inſerta lex Euangelio deſignatur. Septenarius namque numerus legem ſignificare ſolet, multis ſeptenarij numeri Sacramentis. Qui cum ſociatur ad Euãgelia quatuor, quater ſeptem conſequenter vigeſimum octauum numerum faciunt. Decem autem cortinæ fiunt: vt integrum perfectionis numerum teneant, & legis decalogum ſignent. Quæ tamen quinquagenis aureis circulis ſi-

Eccleſ. 4.

C bimet connectuntur: quia omnes fideles per donum Spiritus ſancti, fidei & charitatis vinculo ſociantur. Quinquagenarius enim numerus ad Spiritum pertinet ſanctum. Vnde & quinquageſimo die poſt Paſcha deſcendit de cælo Spirit⁹ ſanctus. Quod verò vndecim vela cilicina fieri præcipiuntur; in cilicio peccatum oſtenditur, propter hœdos ad læuam poſitos. Quoniam ergo ſuperius in decem cortinis, ſanctos perfectionem legis tenentes oſtenderat: rurſus in vndenario ciliciorum numero (quoniam tranſgreditur denarium) tranſgreſſores legis, hoc eſt, peccatores in Eccleſia intelliguntur. Sed tamen & ipſa ſaga cilicina quinquagenis anſulis co-

D pulantur, propter pœnitentiæ ſignum, & ſpem remiſſionis peccatorum per indulgentiam. Vnde & quinquageſimus Pſalmus veniæ & remiſſionis eſt. Poſſunt quidem & hæc tentoria cilicina, quibus tabernaculum tegebatur, vt pluuias & ventos & turbines tolerarent, groſſæ hominum mentes accipi, qui aliquando in Eccleſia occulto Dei iudicio, quamuis duri ſint præferuntur. Vnde & bene ſequenter pelles arietum ibi ſubiecit, vt per arietes duces præpoſitóſque Eccleſiarum oſtenderet. Qui, quia deſeruire curis temporalibus non timent, oportet vt

tentationum ventos & pluuias de huius mundi contrarietatibus portent, vt hi qui intra Ecclesiam spiritaliter quasi byssus, hyacintus & purpura fulgent, securi interius resplendeant: dum præpositi & rectores eorum contra procellas & turbines seculi foris laborant.

De obpanso velo in medio tabernaculi,
CAP. XLVII.

QVod verò in medio tabernaculi velum extenditur, & exterior pars ab interiore separatur, illud significat, quod nunc populis Ecclesiæ ea quæ promissa sunt velut obpansa, quousque adueniat videre non liceat.
1. Cor. 13. Sic enim & Apostolus ait: Nunc videmus per speculum & in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Quandiu igitur in hoc mundo sumus tanquam per speculum veritatem videmus; positi quasi in sancta, nondum peruenientes ad Sancta sanctorum. Sancta enim possunt esse ea quæ in præsenti seculo habere sancta conuersatio potest. Sancta verò sanctorum in quæ semel tantummodo intratur, ad cælum dicit esse transitum, vbi est propitiatorium & Cherubim, vbi & mundis corde apparere poterit Deus. In qua tamen conuersatione constituti non sine adiutorio Spiritus sancti consistimus. Habemus enim ex vno Spiritus sancti fonte septem lucernas, quæ illuminent populum Ecclesiæ: id est, septemplicem Domini gratiam missam in vniuerso orbe terrarum; quę populos Ecclesiæ fulgore Spiritus sancti diuersa chrismatum claritate illustrat. Aliter, Potest quidem hoc obpansum velum quod partem tabernaculi interioris occultabat, ne prospicerentur illic reposita, tempus illud significare quod fuit sub lege. Quia quæ lex & Prophetæ cecinerunt, occulta erant, & interiecto velamine videri non poterant: Sed posteaquam Christus aduenięs tempore passionis, velum illud à summo vsque deorsum disrupit; omnia illa quæ antea erant occulta, per Domini passionem ad nostram fidem sunt reuelata, dicente
1. Cor. 2. Apostolo: Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum: quia spiritus omnia scrutatur, & ea quæ sunt alta Dei.

De diuersis donariis, ad constructionem tabernaculi,
CAPVT XLVIII.

OFferuntur autem vno studio familiæ Israel munera, & tamen diuersa donaria ad constructionem tabernaculi, iuxta quod scriptum est: Aurum, argentum, æs, lapides pretiosi. Tunc præterea byssum, coccum, hyacintum & purpuram, pelles arietum rubricatas, & pelles hyacintinas, sed & ligna imputribilia, pilos quoque caprarum offerunt ad constructionem tabernaculi. Sed & quicquid in cultu & ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt, armillas & inaures & annulos & dextralia. Omne vas aureũ in donaria Domini separatum est. Si quis habuit hyacintum & purpuram, coccum bis tinctum, byssum & pilos caprarum. Figura itaque prioris tabernaculi, Ecclesiæ typus est. Per hæc itaque munera significantur Ecclesiæ meritorũ dona, quibus ornatur Ecclesia. Fides eius auro comparatur: Sermo prædicationis argento. Quod vero quæ in ornamento siue tabernaculo necessaria sunt viri cum mulieribus præbent: hoc significat, quia intra Ecclesiã virtutes fortium quæ per viros exprimuntur, & exigua opera infirmorum quæ per mulieres intimantur, omnia locum inueniunt, & ad vsum sanctæ ædificationis accipiuntur. Collatio verò ipsa non fit necessitate, sed sponte; quia fides spontanea est. Nam per armillas quæ lacertos adstringunt, præpositorum valdè laborantium opera demonstrantur. Per inaures, subditorum obedientia exprimitur. Per annulos, signaculum secretorum ostenditur. Vnde & quædam minus intelligentibus occultantes, quasi sub signaculo recondũt doctores, ne indignis quibusque Dei sacramenta credantur. Vnde & iustus lętatur, & dicit: In corde meo abscondi Psal. 118.
eloquia tua, vt non peccem tibi. Porrò per dextralia, opera bona & dextra commemorantur. Per vas aureum in donaria Domini separatum, diuinitatis intelligentia accipitur, quæ tanto ab inferiorum amore disiungitur, quanto ad sola quæ æterna sunt amando subleuatur. Porrò per hyacintum, spes cęlestium præmiorum ostenditur. Per purpuram, cruor ac tolerantia passionum, amore regni perpetui exhibita, declaratur. Per bis tinctum coccum, charitas demonstratur, quæ pro perfectione sui bis tingitur, quia Dei & proximi dilectione decoratur. Per byssum, immaculatæ carnis incorruptio, & splendidissimus sanctimoniæ candor ostenditur. Byssus enim, linum est candidum. Per pilos caprarum, ex quibus ciliciorum asperitas texitur, dura pœnitentiæ afflictio designatur. Dum igitur alij per armillas & annulos forte magisterium exercent: alij per inaures & dextralia deuotam audiendi obedientiam, rectámque operationem exhibent: alij per vas aureum præclaram subtiliorémque Dei intelligentiam tenent: alij per hyacintum, purpuram & coccum audita cælestia sperare, credere, amare non desinunt, etiam quæ adhuc subtiliori in-

tellectu minimè cognoſcunt: alij per byſſum A incorruptionem carnis offerũt: alij per caprarum pilos deplorant aſperè quod libẽter admiſerunt. Ecce ex tanta diuerſitate operũ cõficitur tabernaculum, ſicut ex diuerſo puluere vnus compingitur globus terræ, infuſione Spiritus ſancti irrigatus. Iam porrò ligna Sethim imputribilia omnes ſancti intelliguntur mente & corpore incorrupti: neque cum ſeculo pereuntes, ſed permanentes æterni. Lapides quoque precioſi, cõfeſſores, Apoſtoli, ſacerdotes, omnéſque iuſti. Quos etiam lapi-
1. Pet. 2. des viuos beatus Petrus Apoſtolus dicit: Vt ſitis, inquit, lapides viui, coædificati in templum Dei. Hæc igitur offeruntur omnia in templo Dei vel in tabernaculo: vt nullus deB ſperet ſalutem. Offert & alius aurũ, id eſt, ſenſum, & alius argẽtum id eſt, eloquium. Alius vocem æris. Sicque fiunt multa in tabernaculo Dei, menſa ſcilicet & candelabrum, altare, columnæ, baſes, tabulæ, crateres, ſcyphi, thuribula, phiolæ, mortariola, emunctoria, paxilli, tentoria: quibus diuerſitatibus tota illa tabernaculi, id eſt, Eccleſiæ pulchritudo diſtinguitur. Nam tabernaculũ Eccleſia eſt: in qua eſt menſa, id eſt, vnitas fidei, vel certè ſcriptura ſacra, qua vniuerſi fideles ſpiritali cibo paſcuntur. Candelabrum quoque cum ſeptẽ lucernis, Chriſtus eſt cum ſeptem Eccleſiis. Emunctoria quoque eius, hoc eſt, geminum teſtamentum. Et columnæ, doctores C ſãcti, fidei firmitate ſolidati. Nec nõ & baſes, id eſt, Prophetæ ſuo fundamine ſtructuram geſtantes Eccleſiæ. Ibi etiam & tabulæ, Apoſtoli prędicationis latitudine dilatati. Ibi tentoria, præpoſiti videlicet & prædicatores, qui exterius laborant contra huius ſeculi turbines. Sunt ibi & crateres, id eſt, diſtributiones donorum. Sunt & paxilli, hoc eſt, principes Eccleſiæ in quibus pendent omnia genera populorum, quaſi vaſorum. Scyphi quoque, doctrinæ eloquia ſiue ſenſus. Necnon & thuribula virtutes ſcilicet operum bonorum, vel orationes ſanctorum, quibus odor ſuauitatis D aſcendit ad Dominum. Phialæ quoque, Apoſtoli & doctores pleni vitalibus aquis. Ibi lilia, virginitatis candor. Sunt & mortariola laborum paſſionúmque tolerãtię: quibus mortificantur membra pœnitentium. Et hæ quidem ſpecies diſpenſationéſque donorũ ſunt, diuiſæ per Spiritum ſanctum fidelibus: vt in ſingulis diſtributionibus perfectũ Chriſti tabernaculum cõſtruatur, in quo habitat Deus in medio ſanctorum.

De vnguento quo perungitur tabernaculum, Cap. XLIX.

Porrò vnguentum quo perungitur tabernaculum, chriſma eſt quo vngitur populus fidelis in Eccleſia, in quibus diuinitas tanquam in tabernaculo habitat. Poteſt quidem intelligi hoc vnguentum etiam virtutes ſanctorum, ſiue odor iuſtitiæ longè latéque diffuſus. De quo dicit Apoſtolus: Deo autẽ 2. Cor. 2.
gratias, qui triumphat nos in Chriſto Ieſu, & odorem iuſtitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco.

De incenſo compoſito, Cap. L.

IN cenſum autem quod ex quatuor odoratiſſimis generibus in maximam ſubtilitatẽ cõminutis: id eſt, ſtactes, onicha, galbano & thure componitur: hæc in forma orationum fidelium conſtituta eſſe beati Ioannis Apocalypſis oſtendit: Et illi quidem viginti qua- Apoc. 5.
tuor ſeniores procidunt ante agnum, habentes ſinguli citharas & phialas aureas plenas incenſo, quæ ſunt orationes ſanctorum. Quãquam & ſpeciem quatuor elementorum, horum quatuor odorum naturam ſignificare videantur: vt thus quod perlucidum eſt, aëri comparetur, ſtactem verò aquis, galbanus & onix terræ atque igni: vt per hæc omnium quæ in cælo, & infra cælum, & in terra & in aquis ſunt, placitum Deo incenſum ſit hæc creaturæ laudis oratio. Sanguis autem ille, quo Moyſes populum aſpergit ac purificat, & tabernaculum teſtamenti & omnia quæ in eo erant, dicens, hic ſanguis Teſtamenti, mirificè ſanguinem domini Ieſu prædicare monſtratur: quo omnium credentium corda purgantur, quo fides Eccleſiæ ſignatur, quo omnis populus Eccleſiæ, id eſt, corpus omne tabernaculi ſanctificatur, dicẽte Domino diſcipulis: Hic eſt ſanguis meus noui teſtamen- Matth. 26.
ti, qui pro multis effundetur, ad implendum in veritate id quod per Moyſem fuerat oſtenſum in imagine.

De veſte pontificis, Cap. LI.

IAm nunc indumenta pontificis quæ ſint, Exod. 39.
quæque potius ſignificẽt, demonſtrandũ eſt. Sacerdos autem Aaron illum ſignificat, ad quem dicitur: Tu es ſacerdos in æternum Pſal. 109.
ſecundum ordinem Melchiſedech. Veſtis eiuſdem ſacerdotis, Eccleſia eſt, de qua dicit Apoſtolus: Vt exhiberet ſibi glorioſam Ec- Epheſ. 5.
cleſiam, non habentem maculam aut rugam. Quatuor colores ex quibus veſtis eius contexitur, meritorum eſt diuerſitas: quæ intra ſanctam Eccleſiam in Chriſti corpore rutilat. Poderem autem illam, id eſt, ſacerdotalem lineam, incarnationem Chriſti accipimus,

quæ de terra est, & significatur in pedibus. E Linum de terra exoritur. Cidarim super caput eius & auream laminam, splendorem diuinitatis intelligimus: vt vnus atque idem secundum hominem podere, secundum Deũ cidari ornatus esse videatur. Fœminalia verò illa quibus induitur, castitatẽ corporis Christi & integritatem ostendunt. Cingulum verò illud, quo sacerdotale pectus astringitur, chorus sanctorum vel concordia figuratur: qui in vnitate fidei Christum amplectuntur. Tunica autem illa talaris à capite vsque ad plantas demissa, eadem est Ecclesia Christi, vsque ad finem temporum permansura. Hæc vestis fit tota hyacinthina. Hyacinthus enim aëreo colore resplendet: scilicet vt omnis F Ecclesia quæ sursum sunt, sapiat, & tota ad amorem cælestium surgat. Mala autem punica in inferioribus posita, eiusdem Ecclesiæ vnitatem declarant. Nam sicut in malo punico vno exterius cortice multa interius grana muniuntur: sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei contegit, quos intus diuersitas meritorum tenet. Tintinnabula inter mala granata testimonia consonantia, intelliguntur prophetæ & doctores sancti in medio Ecclesiæ collocati: quorũ lingua, doctrina & scientia resonans, tangit vtrasque acies tintinnabuli: id est, partes legis & Euangelij. Hæc autem tintinnabula in extremo vestimento sunt posita: idcirco vt de fine mũdi G & de vita futura disputantes nunquam sileant. Superhumerale autem pallium, saluatoris insinuat potestatem & regnũ, sicut scriptum est: Principatus eius super humeros eius. *Esa. 9.* Duo quoque lapides smaragdini in superhumerali ad dextrã & læuam positi, duo sunt populi: gentilis dexter, & Iudęus qui fuit aliquando dexter sinister est, habentes in se sculpta nomina duodecim Patriarcharum: id est, ad imitandum vitæ exempla sanctorum Apostolorum. Alij eosdem duos lapides, duo Testamenta dixerunt, siue litteram & spiritum, in quibus tenentur legis vniuersa mysteria: in dextra spiritus, in læua littera. H Rationale verò pectori superpositum quaterno lapidum distinctum ordine, sermonem figurat Euangelicum: qui quadruplicato ordine veritatem fidei nobis & doctrinam Trinitatis exponit. Cui conuenit in geminis Apostolicus sermo, tam virtute quàm numero. Hoc autem rationale duplex est: quia Euangelicæ doctrinæ scientia aperta est & abscondita, simplex & mystica. Item idẽ sacerdos Christus non incongruè interpretatur in membris suis, & maximè in pontifice, qui moratur in sanctis, & offert victimam populo, carnem immaculati agni sacro ore conficiẽs.

Primò enim quòd in Aarõ pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimitur: significat vt sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat. In quo etiam rationali vigilanter adiungitur, vt duodecim Patriarcharum nomina describãtur. Adscriptos etenim sanctos patres semper in pectore ferre debet, quorũ exempla imitari non cesset. Et quod in vtroque humero sacerdos velamine superhumeralis astringitur: vt contra aduersa ac prospera, virtutum semper ornamẽto muniatur. Et quod superhumerale ex auro & hyacintho & purpura & bis tincto cocco & torta fieri bysso pręcipitur, quãta sacerdos clarescere virtutũ diuersitate debeat demõstratur. In sacerdotis quippe habitu aurum fulget, dum intellectu sapiẽtiæ emicat. Cui hyacinthus, qui aëreo colore resplendet, adiungitur: scilicet vt omne quod tractat ad amorem cælestium surgat. Huic admiscetur regalis purpura: vt suggestiones vitiorum veluti ex potestate regia cõprimat. Coccus quoque bis tinctus ipsius superhumerali adiungitur: vt ante interni iudicis oculos omnia virtutum bona ex charitate decorẽtur. Quæ charitas, quia in dilectione Dei & proximi pẽdet, quasi ex duplici tinctura refulget. Cui bis tincto cocco torta byssus adiungitur: de terra enim byssus decenti specie oritur: per quod candẽs decor & mũditiæ corporalis castitas designatur. Quæ videlicet torta pulchritudini superhumeralis innectitur: quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cùm per abstinentiam caro affligitur. Siquidem & balteo præcingitur, per quod renum incentiua, & luxuriæ libidines restringantur. Tabernaculum autem sacerdos ingrediens tintinnabulis ambitur: vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superni inspectoris iudicium ex silentio offendat. Mala quoque punica tintinnabulis coniunguntur: vt per eius doctrinam vnitas fidei designetur. Quòd autem in prima parte tabernaculi quotidie sacerdos ad immolandas hostias introibat, instantia nobis quotidiana præcipitur: vt ab eo loco vbi populus Dei cælestibus vocibus eruditur, nunquam abscedamus, sed quotidie confessionis & laudis spirituale sacrificium offeramus: id est, humilitatem animarum nostrarum, quæ sunt veræ hostiæ, sicut scriptum est: Sacrificium Deo spiritus contribulatus. *Psal. 50.* Illud autem quod semel in anno pontifex relicto populo ingrediebatur in sancta sanctorum, vbi erat propitiatorium, significat pontificẽ nostrum, Dominum nostrum Iesum Christum, qui in carne positus per totum annũ erat cum populo,

Lucæ 4. annum illum de quo dicit Euangelista: Euãgelizare pauperibus misit me, & vocare annũ Domini acceptum, & diem propitiationis. Iste ergo semel in isto anno, in die propitiationis intrat in Sancta sanctorum: id est, completa dispensatione prædicationis penetrauit cælos, intrans ad patrem: vt eum propitium humano generi faciat, & exoret pro omnibus in se credentibus.

CAPITA LIBRI LEVITICI.

De figuris hostiarum, CAP. I.

HOSTIARVM diuersitates exequitur sequẽs Leuiticus liber: quarũ typus imaginem passionis Christi præferebat. Nam postquã ipse oblatus est, omnes illæ hostiæ cessauerũt, quæ in typo vel vmbra eiusdem præcesserant, prẹfigurantes illud sacrificium quod vnus & verus sacerdos obtulit mediator Dei & hominum. Cuius sacrificij * promissas figuras in victimis animalium celebrare ante oportebat, propter emundationem futuram carnis & sanguinis. Per quam vnam victimam fieret remissio peccatorum de carne & sanguine contractorum, quæ regnum Dei non possidebunt: quia eadem substantia corporalis in cælestem commutabitur qualitatem. Ipse enim in vitulo propter virtutem crucis offerebatur: ipse in agno propter innocentiam, in ariete propter principatum, in hirco propter similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum: in turture & columba propter Deum & hominem: quia mediator Dei & hominum, in duarum substantiarum coniunctione ostendebatur. Porrò in similagine conspersionis, credentium per aquam baptismatis* collectam Ecclesiam (quæ corpus est Christi) perspicuè demõstrabat. Nos autem moraliter munus Deo offerimus vitulum, cùm carnis superbiã vincimus: agnũ, cùm irrationabiles motus & insipientes corrigimus: hœdum, dum lasciuiam superamus: columbam, dum simplicitatem mentis ostẽdimus: turturem, dum carnis seruamus castitatem. Panes azymos, dũ non in fermẽto malitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis ambulamus. 1. Cor. 5.

al. promissiuas.

Leuit. 2.

al. collecturam.

De igne sacrificij, CAP. II.

IGnis in sacrificio id significabat, velut absorbens mortẽ victoria. In eo autem populo hæc ritè celebrata sunt, cuius regnum & sacerdotium prophetia erat venturi regis & sacerdotis, ad regendos & congregandos fideles in omnibus gẽtibus, & introducendos in regnum cælorum, ad sacrarium angelorum, ad vitam æternam. Huius itaque veri sacrificij sicut religiosa sacramenta Hebræi celebrauerunt: ita sacrilega imitamenta pagani. Nam quæ immolant gentes (ait Apostolus) dæmoniis immolant, & non Deo. Antiqua enim res est prænunciatiua, immolatio sanguinis, futuram passionem mediatoris ab initio generis humani testificans. Hanc enim primus Abel obtulisse in sacris literis inuenitur. Leuit. 1.

Quod mel in Dei sacrificio non offertur, CAP. III.

QVod mel in Dei sacrificio non offertur, indicat apud Deum nihil voluptuosum, nihil huius mũdi placere, nihílque quod non habeat mordacis aliquid veritatis. Vnde & Pascha cum amaritudinibus manducatur. Leuit. 2. Exod. 12.

Quod sal in omnibus sacrificiis admiscetur, CAP. IIII.

E Contrario admisceri in omnibus sacrificiis sal iubetur: scilicet, vt omnia quę ad

Christi honorem offerimus, sal rationis ac discretionis semper accipiant.

Quod in sacrificio oleum offertur,
CAP. V.

QVod verò in sacrificio oleum offerebatur, significat, vt quicquid ad cultum Christi & deuotionem sanctorum impendimus, totum cum hilaritate faciamus: nihil, vt
2.Cor.9. ait Apostolus, ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. Oleum enim hilaritatem significat, sicut scriptũ est:
Psal.103. Vt exhilaret faciem in oleo.

De quatuor generibus principalium oblationum,
CAP. VI.

IN exordio autem Leuitici, quatuor genera principalium oblationum describũtur, quæ in odorem suauitatis Domino offerri iubentur: id est, primum, vitulum de armentis sine macula: secundum, agnum de ouibus: tertiũ, turturẽ & columbam: quartum, similaginem conspersam in azymo oleo vnctam, in clibano coctam. Reliqua autem sacrificia pro qualitatibus causarum, in persona populi offerebantur. Primum itaque sacrificium, id est, vitulus ex armentis, Christum demonstrat ex Patriarcharũ progenie descendentem. Hic aratro crucis suæ, terrã carnis nostræ perdomuit, atque Spiritus sancti semine, virtutum fruge ditauit. Iste vitulus sine macula est, quia sine peccato ad passionem ducitur. Offertur autem non in tabernaculo, sed ad ostiũ eius: quia extra portã passus est Christus. Per filios autem Aaron sacerdotis offertur sanguis eius: Quod de Anna & Caïpha intelligitur: qui consilium facientes, effuderũt sanguinem Christi. Secunda hostia de ouibus agnus oblatus est, id est Christus, propter innocentiã figuratus. Hic est agnus, qui apud
Esa.53. Esaiam in sacrificium adducitur, & ab Ioan-
Ioan.1. ne omnibus demonstratur, dicente: Ecce agnus Dei, Ecce qui tollit peccata mundi. Bene ergo in sacrificio agnus offertur: vt innocentiæ & passionis Christi figura demonstraretur. Bene & hœdus: quia per eius mortem auctor peccati diabolus agnoscitur iugulatus. Tertium sacrificium dicitur turtur & columba. Turturem carnem Christi esse ma-
Cant.1. nifestum est, Salomone dicẽte: Speciosæ genæ tuæ sicut turturis. Per columbam Spiritus
Ioan.1. sancti figuram declarat dicens Ioannes Baptista: Super quem videris spiritũ descendẽtem sicut columbam, hic est filius meus. Ac per hoc turturem & columbam, id est, carnem Christi Spiritui sancto sociatam, per mysterium passionis sacrificium Deo in odorem suauitatis accipimus. Ista tria sacrificia offert homo, id est, Christus Iesus. Quartum autem Leuit.2.
anima offert, id est, Ecclesia offert sacrificium de similagine, Ecclesiæ catholicæ figurã pronuncians, quæ ex conuenientibus credentiũ membris quasi simila ex multis credentium granis collecta est, & legis & Euangeliorum mola inter litteram & spiritum separata, per aquam baptismatis adunata, chrismatis oleo peruncta, sancti Spiritus igne solidata, & per humilitatem Spiritus Deo hostia placens effecta. Hę sunt quatuor oblationes, quadriformem Christi & Ecclesiæ habitum demonstrantes.

De sacrificio eius, qui iuramentum protulit & oblationem,
CAP. VII.

DE eo autem qui iuramentũ protulit, vt Leuit.5.
vel male, vel bene quid faceret, atque hoc ipsum obliuione transcẽdit, dicitur: Offerat agnam de gregibus, siue capram, orabítque pro eo sacerdos & pro peccato eius. Sin autem non poterit offerre pecus, offerat duos turtures, aut duos pullos columbarum: vnũ pro peccato, & alterum in holocaustum. Iuramentum námque proferre, est voto nos diuinæ seruitutis alligare, & cùm bona opera promittimus, benè nos facere spondemus. Cùm verò abstinentiam cruciatúmque carnis nostræ vouemus, malè ad præsens nobis facere iuramus. Sed quia nullus in hac vita perfectus est, vt quamlibet Deo deuotus sit, intra ipsa quantulũcumque pia vota nõ peccet: pro peccato agna offerri de gregibus siue capra præcipitur. Quid enim per agnam, nisi actiuæ vitę innocentiã? Quid per caprã, quæ in summis extremísque sæpe pendẽs rupibus pascitur, nisi contemplatiua vita significatur? Qui ergo se cõspicit, promissa hæc & proposita non implesse, in sacrificium Dei se studiosius debet, vel innocentia boni operis vel in sublimi pastu contemplationis accingere. Et bene agna de gregibus, capra verò offerri de gregibus nõ iubetur: quia actiua vita multorũ est, cõtemplatiua verò paucorum. Et cũ hæc agimus, quæ multos agere & egisse conspicimus, quasi agnam de gregibus damus. Sed cùm offerentis virtus ad agnam caprámque non sufficit, in remedio pœnitentis adiungitur, vt duo columbarum pulli vel duo turtures offerantur. Scimus, quia columbarum pulli vel turtures pro cantu gemitus habent. Quid ergo per duos columbarum pullos, vel duos turtures, nisi duplex pœnitentiæ nostræ gemitus designatur? Vt cùm ad offerenda bona opera non adsurgimus, nosmet-

ipsos dupliciter defleamus: quia & recta non fecimus, & praua operati sumus. Vnde & vnus turtur pro peccato: alter verò offerri in holocaustum iubetur. Holocaustum námque, totum incensum dicitur. Vnũ ergo turturem pro peccato offerimus, cùm pro culpa gemitum damus. De altero verò holocaustũ facimus, cũ pro eo quod bona neglexeimus, nosmetipsos funditus succendentes igne doloris ardemus.

De filiis Aaron extinctis, CAP. VIII.

Leuit. 10. FIlij autem Aaron, qui imponentes altari ignem alienũ, ab igne diuino exusti sunt, illos significauerunt, qui Dei traditione contempta alienas doctrinas appetunt, & magisteria humanæ institutionis inducunt. Quos increpat Dominus, & obiurgat in Euãgelio, dicens: Reiicitis mandatum Dei, vt traditionem vestrã statuatis. Videtur & ignem alienũ incendere, quisquis corpore vel secularis alicuius cupiditatis ignem in sacrario sui cordis accẽdens, audet ad altare Domini appropinquare. Quę non recipiunt nisi illius accensionem, de quo ait Dominus: Ignem veni mittere in terrã. Hoc igne nos dominus Iesus semper incendat, vt illuminemur in sensibus, ne flagremus in vitiis.

De discretione ciborum, CAP. IX.

Leuit. 11. NVnc autem de discretione ciborũ vbi lex de mundis & immundis quædam animália ad esum quasi mũda concessit: quædam verò interdixit, quasi non munda. Primum enim sciendum est, quicquid à Deo institutum est, mundum esse, & in ipsa institutionis auctoritate purgatum non esse culpandum: ne in creatorem culpa reuocetur. Deinde legitur ad hoc filiis Israël datam, vt per illã proficerent, & redirent ad mores, quos cum ante à patribus accepissent, in Ægypto propter consuetudinem barbaræ gentis corruperant. Ergo vt homines emundarentur, pecora culpata sunt: scilicet vt omnes qui eadẽ vitia habebant, æquales pecoribus existimẽtur. Nam in animalibus mores pinguntur humani, & actus & voluntates, ex quibus ipsi fiunt mundi vel immundi. Hæc itaque munda esse dicit. Omne, inquit, quod habet diuisam vngulam, & ruminat in pecoribus, comedetis. Quod cùm diceret, non pecora, sed mores hominum discernebat. Denique hi homines mundi sunt qui ruminant: qui in ore semper portant quasi cibum diuina præcepta. Hi & vngulam findunt: quia duo Testamenta legis & Euangeliorum credentes, se

A firmo gressu innocentiæ, iustitiæque custodiunt. Item, Iudæi ruminant quidem verba legis, sed vngulam non findũt: quia nec duo testamenta recipiunt, nec in patrem, filiúmque fidei suæ gressus statuunt: Propterea immundi habentur. Hæretici quoque, licet vngulam findant, in patrẽ & filium credentes, & duo testamenta recipientes: sed quia doctrinam veritatis in ore non ruminant, nihilominus & ipsi immundi sunt. Nam quod adiecit scriptura, dicens ex omnibus quæ gignuntur in aquis & habent pennulas & squamas, hæc comedetis. Quicquid autẽ pennulas & squamas non habet, abominabile erit vobis.

B Quod ergo in piscibus squamosa & aspera pro mundis habẽtur, hispidi & hirci, & firmi in fide ac graues mores approbãtur hominũ. Quæ autem sine squamis sunt, dicuntur immunda: in quibus leues & lubrici & infidi, & effœminati mores improbantur. Quid autẽ sibi vult quòd lex dicit, Camelum non manducabis, nisi quòd de exemplo animalis vitã damnat informem & criminibus tortuosam? Cùm autem in cibum porcum suémque prohibet, reprehendit cœnosam vtique & luteã, & gaudentem vitiorũ sordibus vitã. Et cùm leporẽ accusat, deformatos vtique in fœminas viros damnat. Quis autẽ corpus mustellæ cibũ faciat? Sed furtum reprehendit. Quis lacertæ? Sed odit vitæ incertam varietatem.

C Quis postremò stellionem vesci possit, vt hoc lex magnopere prohibet? Sed maculas mentium execratur. Quis accipitrem, aut miluũ, aut aquilam? Sed odit raptores ac violentos scelere viuentes. Quis vulturem? Sed execratur prædam de aliena morte quærentes. Sic & cum coruũ prohibet, * voluptates vel magnitudinem vitiorum vetat. Passerẽ quoque dum interdicit, intemperantiam coarguit. Quando noctuam, odit lucifugas veritatis. Quando charladrium, nimiæ linguæ intẽperantiam denotat. Quãdo cygnum prohibet, ceruicis altæ superbiã denotat. Quando vespertilionem, quęrentes tenebris noctis similes errores. Hæc ergo & his paria lex in animalibus execratur: quæ in illis non sunt criminosa, quia in hoc nata: sed in homine culpata, quia contra naturam, non ex institutione, sed ex errore quæsita sunt. Sed fuit tempus aliquando antiquum quo istæ vmbræ vel figuræ exercendæ erant à populo vel gerendæ, vt abstinendum esset à cibis, quos institutio quidem mandauerat, sed lex interdixerat. Verùm iam finis legis Christus aduenit, aperiens clausa legis & obscura reserans: atque omnia sacramenta, quæ nobis texerat antiquitas, magister insignis & doctor cælestis, & institutor reseratæ virtutis patefecit. Sub quo

al. voluntates nigras culpat.

D

Tit.1. dicitur, Iam omnia munda mundis: inquinatis autem & infidelibus nihil mundum, sed pollutæ sunt eorum & mens, & conscientia. Ex quibus constat omnia iam ista suis benedictionibus reddita, quæ carnali populo fuerant pro moribus interdicta. Cauendum est autem ne quis licentiam istam putet in tantũ esse permissam, vt & immolata sacris possit manducare. Quantum enim ad creaturam Dei pertinet, omnia munda sunt: sed cum dæmonibus immolata fuerint, inquinata fiunt. Vnde & Apostolus ait: Si quis autem 1.Cor.8. vobis dixerit, hoc immolatitium est idolis, nolite manducare.

De immunditia partus, CAP. IX.

Leuit.12. SEquitur quęstio de immunditia partus, & cõtagione lepræ. Ait enim: Mulierẽ quæ concepit semen & peperit masculum, septem diebus esse immundã, octauo purificari. Quæ autem fœminam peperit, bis septẽ diebus in immunditia scribitur permanere. In talibus ergo quædam mysteria latentis arcani nõ est dubiũ contineri. Septimana enim huius præsentis vitæ tempus videri potest: quia in septimana dierum consummatus est mundus. In quo donec sumus in carne positi, ad liquidũ puri esse nõ possumus, nisi octaua venerit dies quod est futuri seculi tempus. In quo tamen die purgãdus est ille qui viriliter egit. Statim enim munda efficitur mater eius quæ genuit eum. Purgatam námque vitiis carnem ex resurrectione suscipiet. Qui nihil verò in se habuit virile aduersus peccatum, sed remissus & effœminatus permanserit in actibus suis: iste neque in præsentis seculi hebdomada neque in futura purgabitur ab immunditia sua.

De lepris, CAP. XI.

Leuit.13. LOcutus est dominus ad Moysen, & Aaron, dicens: Homo in cuius carne & cute ortus fuerit diuersus color siue pustula, aut quasi lucens quidpiam, id est plaga lepræ, adducetur ad Aaron sacerdotem, vel ad vnum quemlibet filiorum eius. Qui cum viderit lepram in cute & pilos in album mutatos colorem, plaga lepræ est, & ad arbitrium eius separabitur. Lepra, doctrina est falsa. Proinde leprosi non absurdè intelliguntur hæretici, qui vnitatem veræ fidei non habentes, varias doctrinas profitẽtur erroris, veráque falsis admiscent: sicut & lepra veris falsisque locis humana corpora variando commaculat. Huius scilicet lepræ inuenimus legislatorem sex species in homine posuisse. Prima capitis & barbæ: secunda caluitij & recaluationis. Tertia carnis & cutis. Quarta cutis corporis & cicatricis albæ cum rubore. Quinta vlceris & cicatricis. Sexta vstionis. In capite lepram portat, qui in diuinitatem Patris, vel in ipso capite quod Christus est, peccat. Caput 1.Cor.11. enim viri, Christus est. Hanc lepram habent Iudæi, Valentiniani, Marcionistæ, Photiniani, Manichæi, Arriani, Sabelliani, Macedoniani, Anthropomorphitæ, Priscillianistæ, Donatistæ, Nestoriani, Euticiani, quíque omnes in caluaria lepram gerunt: quia erroris sui perfidiam aperta prauitate defendunt. In barba lepram gerunt, qui de Apostolis & sanctis Christi peruerse aliquid sentiunt, atque eos falsum quodlibet prædicasse confingunt. Sicuti enim barba ornamentum est viri: ita sancti Apostoli & doctores ornamentum præstant corpori Christi. In corpore lepram habent, qui Ecclesiæ detrahunt: sicut Carpocratiani, qui negant carnis resurrectionem: sicut Nouatiani, qui nuptias damnant, & peccantibus pœnitentiam negant: sicut Eraclitæ, qui inter alios errores regnum cælorũ paruulos habere nõ credunt: sicut *Eriani, qui vetant pro defunctis offerri al. Eritiani. sacrificium. In carne & cute gerunt lepram, qui carnalia vel exteriora suadere conantur: vt Cherinthiani, qui resurrectionem futuram in carnis voluptate existimant: sic Euticiani, qui dicunt in fide manentibus, quamuis carnaliter viuant, non posse computari peccata. In cicatrice sanati vlceris lepram portat, qui post cognitionem Dei & medicinam & manifestationem fidei quam à Christo suscepit, rursum in ipsa cicatrice ascendit aliquód iudiciũ erroris prioris, aut perfidia veteris dogmatis. In carne viua lepram gestat, qui de anima, quæ vita est carnis, aliquid falsum existimat, sicut Luciferiani, qui dicunt animam de carnis substantia propagatam: sicut Arabici, qui animam simul cum corpore mori putant. In cicatrice vstionis lepram habent Manichæi: qui inani abstinentiæ cruciatu corpora sua exurunt, & per infidelitatem non munditiem inde, sed lepram gignunt. De talibus prædicabat Apostolus: Discedẽt, inquit, qui- 1.Tim.4. dam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquẽtium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum. Sed adhuc adiecit colores leprarũ: id est, pallidam, rubentem, albam, liuidã, nigram, florescentem. Itaque dum pallidam lepram dicit, imbecillem & fragilem fidẽ animæ denotat, vt is qui perdito colore integræ sanitatis, erroris infirmitate lãguescit. Cũ autem rubicundam lepram ostendit, homicidij cruore

cruore mentem infectam denotat. Cùm verò albam, illos hæreticos, qui se mundos appellant, siue reliquos qui de falso merito gloriantur, sicut Pelagius & Nouatus. Cùm autem acrem vel liuidam leprã commemorat, inuidiæ & liuoris notas execratur. Cùm verò nigram insinuat, sacrificiorum fumo & busto idololatriæ denigratam conscientiam detestatur. Cùm autem florescẽtem toto corpore, & cooperientem omnem pelliculã corporis à capite vsque ad pedes dicit, auaritiæ crimen ostendit: quia nunc floridum & iocũdum putat hominem fœlicem esse in hoc mũdo, & diuitem videri in seculo. Hæc enim pestis auaritiæ omne hominum genus quasi totum corpus crebro erroris istius contagio commaculat. Cùm autem lepram, quę habet ruborem cum pallore permixtum, eum hominem denotat, qui cùm sit imbecillis animo & mendax, facile in furore prorumpit & leuitate morum cito periurat. Pallor enim mentientem linguam significat. Rubor autẽ, iracundiam manifestat. Est itaque lepra peccati, quæ sacrificiorum oblationibus emundatur: id est, contrito corde & humiliato. Sacrificiũ enim Deo spiritus contribulatus. Est idololatriæ, quæ aqua diluitur baptismi. Est & hæreticorũ, quæ septem dierum purgatione extra castra habetur: id est, per septiformis Spiritus agnitionem purificatur. Est quæ visu sacerdotis aufertur, scilicet per doctrinã. Genus autẽ lepræ quod mũdari omnino nõ potest, eorum est qui in Spiritu sancto peccant, nec dicũt pœnitentes posse consequi veniã. De his ait veritas: Qui peccauerit in Spiritu sancto, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro. Quod verò iubetur leprosis vt exeant de castris, & sedeant foris donec mundetur lepra eorum, intelligitur hęreticos proiici debere ab Ecclesia: donec à proprio errore purgentur, & sic reuertantur ad dominum. Eiusmodi verò dissutis tunicis, capite deoperto, & ore obuoluto, sedere iubentur, lepræ mundationem expectãtes: Dissutis tunicis: id est, omnibus secretis manifestis. Capite deoperto, vt à cunctis eius lepra videatur. Ore clauso, ne vlterius impia doceat vel loquatur. Sed adhuc adiecit scriptura lepram esse in vasis, in parietibus domus, in vestimento, in trama, in stamine. Lepra in parietibus domus, hæreticorum congregatio denotatur, quæ per sacerdotem purgari iubetur. Lepra in vasculis, vnicuique homini proprij corporis delicta sunt. Lepra in stamine vel in vestimẽto, peccata quæ extra corpus cõmittuntur, vel quæ in ipso corpore perpetrantur. Stamen enim anima hominis intelligitur, & trama mollissimi corporis sensus. Quod ve-

Ps. 50.

Matth. 12.

A rò leprosi in lege, ad sacerdotem mittuntur, indicat pro emundatione hæreticorum antea sacrificium ecclesiam Deo offerre debere, & sic reconciliari vnitati ecclesiæ.

De sacerdote magno & cultu eius,

CAP. XII.

DIxit dominus ad Moysen: Pontifex, id est, sacerdos maximus inter fratres suos, super cuius caput fusum est oleum vnctionis, & cuius manus in sacerdotio consecratæ sunt, vestitúsque est sanctis vestibus, caput suum non discooperiet, vestimenta non scindet, & ad omnem mortuum omnino non ingredietur. Super patre suo quoque & matre B non contaminabitur. Nec egredietur de sanctis, ne polluat sanctuarium Dei: quia oleum sanctæ vnctionis Dei sui fusum est super eum. Ego Dominus. Virginem ducat vxorem. Viduam & repudiatam & sordidam atque meretricem non accipiat, sed puellam de populo suo, ne contaminet semen suum. Sacerdos maximus inter fratres suos, hic est de quo scribitur cùm resurrexisset à mortuis: Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, ad Deum meum, & Deum vestrum. Super cuius caput fusum est vnctionis oleum, iuxta quod propheta Dauid ait: C Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Cuius consecratæ sunt manus. Iste consecratas habet manus, dum eas in passione extẽdit pro expiatione totius seculi. Vestimentum autem eius non scinditur: id est, non patitur diuidi in hæreses & schismata Ecclesiam suam, quæ illi inhærendo vestis est propria. Cuius indumenti figura fuit tunica illa Iesu, non consutilis, sed per totum textilis, quæ in passione non scinditur, sed à possidente indiuidua seruatur. Ad mortuum non accedet, quia peccatum non fecit. Per peccatum enim mors intelligitur, sicut scriptum est. Anima quæ pecD cauerit ipsa morietur. In patre & matre non contaminabitur. In matre Christus nõn est pollutus, cùm ante secula nasceretur de patre. Similiter in patre non est commaculatus, cùm in seculo nasceretur ex matre. Solus enim ipse in seculum mundus ingressus est, procedens ex vtero virginali sine contagione virili. Nam nos omnes dum peccamus, contaminamur in patre, à quo creati sumus, si in hæresim deuoluamur. Item in matre contaminamur, * si credentes Deũ in aliquo Ecclesiam lædimus: vel libertatem matris cælestis indigna peccati seruitute fœda-

Leuit. 21.

Ioan. 20.

Psal. 44.

al. si credẽtes Deo in ecclesia aliquem lædimus.

mus. De sanctis non discedat: quia per susceptionem carnis Christus sic descendit in mũdum, vt nunquam desereret cælum. Viduam, repudiatam aut meretricem non ducat vxorem, sed virginẽ. Vidua & repudiata, est Synagoga: de qua loquitur Dominus per Esaiam, dicẽs: Quis est hic liber repudij matris vestræ quod diuisi* eam? Meretrix autẽ hæresis est, quæ multorum errori vel libidini patet. Tales non copulantur Christo, nisi sola Ecclesia virgo, quæ non habet maculam aut rugã: de qua Apostolus ait: Despõdi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Dicitur quidẽ & anima sponsa esse: sed illa quæ fidei simplicitate & actuũ puritate incorrupta probatur & virgo. Est & vidua anima, quæ discedens à iugo infidelitatis legis, Euangelij præcepta nõ seruat. Est etiam repudiata, quæ peccando à Christi corpore separatur, etiam si non proiiciatur ab Episcopo. Est & meretrix, quæ ad se recipit amatores: id est, contrarias potestates, & dæmones qui desideriũ capiũt pulchritudinis eius. Pulchra namque à Deo creata est anima & satis decora: quæ imaginem habet & similitudinem Dei. Dehinc sequitur: De genere suo ducat vxorem, animam scilicet, quæ ei fide coniungitur. Nec cõtaminabit semen suum, i. verbũ Dei, quod in Ecclesia prædicatur, sicut in Euãgelio scriptum est: Ne dederitis sanctũ canibus, neq; mittatis margaritas ante porcos, ne cõculcent eas pedibus suis. Hucusque quæ de summo sacerdote prædicta sunt mysticè ad Christum pertinuerunt. Dehinc & ipsa sic interpretãtur in mẽbris suis, & maximè in sacerdotibus, ad quos pertinẽt spiritualia sacramẽta. Qui etiã quãtis polleant priuilegiis, breuiter percurrẽdum est: dicit enim de eo: Caput suum non discooperiet, i. vt sacramẽta Christi, qui caput eius est, velamẽto mysteriorum honoret. Vestimenta sua non scindet: ne in hæresim vel schismata transeat. Super omnẽ animam quæ mortua est, non ingrediatur, ad omne peccatum quod ad mortem pertinet, non accedat. Super patre suo & matre nõ inquinabitur: scilicet ne tanta indulgeat pietate parentũ amori, vt Dominũ suum offendat & creatorem: neque ita misereatur propinquis, vt erga Deum videatur culpabilis. Quãti enim Episcopi, quanti monachi, dum curã gerunt parentum suas animas perdiderunt? De sanctis non egrediatur, vt semper in opere & cogitatione sancta moretur: qui enim loquitur quod ociosum, & reprehẽsione dignũ est, de sanctis egreditur, & polluit sanctificationem Dei, quia non incedit vt seruus Christi. Viduam, & repudiatam & meretricem nõ ducat vxorẽ, sed virginẽ: i. nihil de veteri homine & pristina voluptate amplectatur, sed vitam omni puritate florentem possideat. De genere suo ducat vxorem, vtique vitam amplectatur sanctorum, quorum per fidem proximus est. Inter hæc præcipitur iisdem vt ministrantes in templo vinum & siceram non bibant, ne ebrietate & crapula & curis huius vitæ prægrauentur corda eorum. Nec patrẽ habeãt in terra nisi solum Deum: ne dum de terrenis cogitant, superna obliuiscantur. Ab huius quoque conuiuio iubentur vicinus & mercenarius separari, & seruis tantum ciborũ dari reliquias. Vicinus hæreticus est, qui proximum se titulo Christiani nominis asserit. Mercenarius Iudæum ostendit, qui fructum obseruantiæ legis carnaliter quærit. Cum istis ergo sacerdos Dei nõ participet Euãgelij pabulum, quod est ad refectionem animarum, sed tantummodò cum seruis Christi. Datur de his quæ superferuntur altari, sacerdoti pectus & brachiũ dextrũ. In pectore legis mũdas cogitationes, doctrinæq; notitiã: in brachio dextro opera bona ad pugnã contra diabolũ, & armatã manũ, vt quod corde conceperit, operum exemplo perficiat. Datur ei & de priuato maxilla, vt eloquentiam habeat. Datur & de victimis venter, cuius indicio discat luxuriam extinguere, & contemnere gulam.

Marginalia: Esa. 50. — al. dimisi. — 2. Cor. 11. — Matth. 7. — Leuit. 21.

De sacerdotibus qui non offerunt sacrificium, Cap. XIII.

Inter hęc iubetur ipsis sacerdotibus, vt nulla debilitate insignes sint: nec cæcus, nec claudus, vel paruo aut grandi, vel torto naso, nec fracto pede, aut manu, nec gibbosus, nec lippus, nec albuginẽ habens in oculo, nec iugem scabiẽ, nec impetiginem in corpore, nec ponderosus, quæ omnia referũtur ad animæ vitium. Mores enim in homine, nõ natura dãnantur. Nam cæcus sacerdos est, qui scripturæ scientiam non intelligit: & quo gressum doctrinæ vel operis porrigat, per ignorantiã nescit. De talibus scriptum est per Esaiam: Speculatores eius cæci oẽs. Claud' quidẽ est, qui intelligit quid docere debeat: sed tamen præcepta quæ docet, non implet. Paruo autẽ naso est, qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus nõ est. Grãdi & torto naso est, furibũdus & minax, cum superbiæ arrogãtia, vel immoderata discretione. Fracto autẽ pede vel manu est, qui viam Dei quã docet, pergere non studet. Gibbosus quoque sacerdos est, quẽ terrenæ cupiditatis pondus deprimit, & tardius ad superna intẽdit. Lippus verò est, cuius ingeniũ ad cognitionẽ veritatis emicat, sed hoc carnaliter viuẽdo obscurat. Albuginẽ

Marginalia: Leuit. 21. — Esa. 56.

quoque habet in oculo, qui arrogantia sapiętiæ seu iustitiæ cæcatur. Iugem verò scabiem habet, cui carnis petulātia sine cessatione dominatur. Impetiginem quoque habet in corpore, qui auaritia vastatur in mente. Quæ nisi in paruo compescitur, nimirum sine mensura dilatatur. Ponderosus verò est, qui etsi turpitudinem non exercet opere: ab hac tamē cogitatione continua sine moderamine grauatur in mente. Talis nec sancta ingredi nec nomen antistitis poterit possidere: quia & terrenis desideriis grauatur, & expers est scientiæ veritatis.

De ablutione Aaron & filiorum eius,
CAP. XIIII.

Exod. 29. PRęterea quid est illud, quòd iuxta pręcepta Dei lauisse Aaron & filios eius legitur Moyses? Iam tunc purgationem mundi, & rerum omnium sanctitatem baptismi sacramenta significabant. Non accipiunt vestes, nisi prius lotis sordibus: nec ordinantur ad sacra, nisi in Christo noui homines renascātur. Quòd autem Moyses lauat, legis indiciū est. Præceptis enim Dei lauandi sumus: & cum parati ad indumentum Christi, tunicas pelliceas deposuerimus: tunc induemur veste linea nihil in se mortis habente, sed tota candida: vt de baptismo consurgentes cingamus lumbos in veritate, & tota peccatorum pristinorum turpitudo celetur. Vnde & Dauid: *Psal. 31.* Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.

De oblatione pro sacerdotis delicto,
CAP. XV.

QVid autem sibi velit lex imaginaria, quę iubet vitulum pro peccato sacerdotis *Leuit. 4.* immolari, & sanguine eius septies digito sa- *Leuit. 16.* cerdotis populum aspergi: deinde duos hir- *Ibidem.* cos offerri debere, vnum in quo sors Domini venit occidendum esse, & sanguine eius vt de sanguiñe vituli digito sacerdotis populum aspergendum: alterum verò in quo omnia peccata & maledictiones totius populi imponēdæ essent, in locum desertum perducendum, ibíque esse dimittendum? Sed prius est necesse vituli sacrificiū pandere, & tunc etiā hircorū causam mysteriáque eorum narrare. Vitulus itaque hic, qui pro peccato sacerdotis & totius populi emundatione occidi iubetur, figuram Domini & Saluatoris nostri Iesu Christi in semetipso portabat: qui nō solùm pro peccatis sacerdotalis populi, verū & pro omni genere humano, cunctísque nationibus Deo patrę permittente est immo-

A latus, sicut Apostolus ait: Qui filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum. *Rom. 8.* Meritò & hoc in loco de eius vituli sanguine septies populus digito sacerdotis aspergi iubetur: vt redemptio & purificatio nostra in Christi sanguine collata, per gratiam septemplicis spiritus demonstretur. Duo autem hirci duorum populorum figuram aperta ratione demonstrauerunt, propter originalis peccati præuaricationem, hircorum formam gerentes. Quorum est similitudo in Euangelio, *Matth. 25.* hœdi, id est, peccatores ad sinistrā futuri. Sed ex his qui in Christo credidissent, & pœnitētiam delictorum suorum toto corde egissent, B baptismi gratiam consecuti, hi in similitudinem huius hirci, qui in similitudinem Domini venit, figuram accipiunt. Cuius sanguis cum sanguine vituli permisceri iubetur: vt consortes passionis Christi effecti, participes gloriæ ipsius efficiantur. Sed quid est hircum in sortem Domini venire, nisi vt populus credentium, cuius ille figuram habebat, consors & cohæres Domini haberetur in regno, sicut Apostolus ait: Hæredes Dei sumus, cohære- *Rom. 8.* des autem Christi? Alius verò hircus, qui in sortē Domini non venit, similitudinem tenet infidelium, qui nunquam in Christum credere voluerunt. Hi vtique accipiūt maledictionem totius populi, & omnes iniquitates humani generis, & proiiciuntur in desertum lo- C cum. Sed quid est omnes iniquitates & maledictiones accipere: nisi quia omnia peccata quæ ab Adam vsque ad Christum humanum genus admisit, illi soli sunt percepturi, qui nec credere in Christo, nec expiari Christi sanguine voluerunt? Et sic onusti & prægrauati iniquitatibus & maledictionibus totius populi, id est, humani generis, in desertum locum proiiciētur, id est, in tenebras exteriores, vbi fletus & stridor dentium, & in stagno ignis, quod est gehenna, vbi ignis eorum non extinguetur, & vermis eorum non morietur.

D

De pecoribus quæ non offeruntur in sacrificio,
CAP. XVI.

DIuersitas victimarum, & quæ vel offerri debeant, vel nō offerri, in hoc libro Leuitico dinumerantur: sed per comparationem pecorum, conuersatio hominum demonstratur. Homo qui obtulerit victimam *Leuit. 22.* pacificorum Domino, vel vota soluens, vel spontè offerens, tam de bobus quàm de ouibus animal immaculatū offerat, vt acceptabile sit. Omnis macula non erit in eo. Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulam, si scabiem vel impetiginem, non offe-

retis ea Domino, neque adolebitis ex eis super altare Domini. Bouem & ouem aure & cauda amputatis, voluntariè offerri possibile est: votum autem ex his fieri non potest. Omne animal, quod vel contritis, vel tonsis vel sectis ablatisque testiculis est, nõ offeretis Domino, & hoc in terra vestra omnino nõ facietis. De manu alienigenæ non offeretis panes Deo vestro, & quicquid aliud dare voluerit, quia corrupta & maculata sunt omnia, non suscipietis ea. Primùm reiicitur à sacrificio maculatum animal vel varium: i. homines in quibus diuersitas est peccatorum, & nunc in libidine & cupiditate, nunc in diuersis criminibus demutantur. Reiicitur & cæcũ animal: i. qui nec Deũ videt, nec opera eius facit. Fractum quoque, i. vitiis carnalibus vexatum ac collisum. Reiicitur & cicatricem habens: qui non digna satisfactione pœnitentiæ, vulnera peccatorũ deplorat: sed adhuc veteris morbi signum per desideria voluptatis interius gestat. Reprobatur & lingua amputata, qui Dominum non confitetur, neque diuinam legẽ meditatur. Reiicitur & papulam habens, qui pruritu libidinis & ardore concupiscentiarũ exæstuat. Similiter & scabiosum, qui peccatum carnis perficit contagione operis. Iam verò impetiginẽ habens, hæreticorũ figurat collectionẽ: quæ frequẽter se in Ecclesię corpus immergit, & vt impetigo liuorẽ facit. Porrò aure amputati sunt, qui verbo Dei nõ obediunt, non faciendo quæ iussa sunt. Qui verò caudam habet amputatã, ille est, qui bonum quod incœpit perseueranti fine non perficit. Porrò desectum vel testiculis amputatum, indicat eos, qui cùm corpore viri sint, turpitudinis vsu effœminantur. His ergo criminibus inuoluti à sacrificio Domini reprobantur: nec efficiuntur cõsortes passionis Christi, nec cælestis sanctificationis participes.

De cæteris ceremoniis, CAP. XVII.

SEd neque panes alienigenæ offerãtur Domino, id est, doctrina hæreticorũ, vel studia superstitiosa secularium literarum, quæ extra fidem sunt, & aliena putantur. Tales enim repudiantur hostiæ à Domino, & reiicitur huiusmodi sacrificium ab Ecclesia catholica. Sed tamen etiam in his figuræ nostræ fuerunt: quia nostra mundatio nobis sine sanguine Christi nulla est.

CAPITA LIBRI NVMERI.

IDEO hic liber vnus ex quinque libris Moysi Numeri appellatus est: eo quòd egressæ multitudinis Israeliticæ ex Aegypto in eodem, & perfectorum virorum computatio & numerus teneatur insertus. In quo etiam, profectiones eorum & mansiones à finibus Aegypti, vsque ad locum & tempus in quo Moyses defunctus est, numerantur. In quo & dies dedicationis tabernaculi & oblationum modus, non sine mystici numeri sacramento & ratione dinumeratus est.

De mansionibus filiorum Israel,
CAP. I.

Num. 33.
CATALOGVS autem mãsionũ filiorum Israël, quæ à prima vsque ad vltimam numerãtur, simul quadraginta & duæ sunt: de quibus Matthæ⁹ loquitur: Ab Abraham vsque ad David generationes quatuordecim, & à David vsq; ad trãsmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis vsque ad Christũ, generationes quatuordecim: id est, generationes simul quadraginta & duæ. Per has currit Hebræus, qui de terra festinat transire ad cælũ: & Ægypto seculi derelicta, terram repromissionis ingreditur. Nec mirum, si illo numeri sacramento perueniamus ad regnum cælorum: sub quo Dominus atque Saluator à primo patriarcha peruenit ad virginem, quasi ad Iordanem, quæ pleno gurgite fluens, Spiritus sancti gratia redundauit. Matth. 1.

Exod. 12. Num. 33. Prima mãsio est Ramesse vrbs, quæ in extremis finibus Ægypti erat, in qua populus congregatus exiit in desertum altera die post Pascha in conspectu Ægyptiorum. Ramesse interpretari quidam commotionem vel tonitruum putauerunt: vtique quia cùm commoti fuerimus ad Euangelicam tubã, & excitati tonitruo, cum gaudio eximus in mense primo, quando hyems præterit, quando veris exordium est, quando cuncta renouantur. Eximus quintadecima die mensis primi in crastinum Paschæ, pleno mẽsis lumine, post esum agni immaculati, & calciatos pedes de Euangelio, cum Apostolo, & accinctos lumbos de pudicitia, & baculos in manibus præparatos. Ephes. 6.

Secunda mãsio est Soccoth, in qua coquũt panes azymos, & primùm tendũt tabernacula. Vnde & loc⁹ nomẽ accepit. Soccoth quippe interpretatur Tabernacula siue Tentoria. Cùm ergo exierimus ex Ægypto, id est, à seculo, primùm tabernacula figamus, scientes nobis* ad interiora pergẽdum, & ad sanctam terram cælestem iter accelerandum. al. ad altiora

Tertia mansio est Ethan, quæ est in extremo solitudinis, in qua primum Dominus prę-cedẽs populum ducit in columna ignis. Ethã sonat fortitudo, siue perfectio. Præparemus ergo nobis fortitudinem, assumẽtes perfectũ robur, vt inter errorum tenebras & confusionem noctis, scientiæ Christi lumen appareat. Dies quoque noster nubem habeat protegẽtem: vt his ducibus ad terram sanctæ promissionis peruenire valeamus.

A Quarta mansio est Phihairoth, quæ est contra Beelsephon. Phihairoth interpretatur os nobilium. Proinde assumpta fortitudine nobilitemur in Domino, contemnẽtes & Beelsephon, qui interpretatur dominus Aquilonis, eiúsque superbiam declinemus. Ab hac mansione profecti filij Israël, transierunt per medium mare in deserto: viderúntque Pharaonem cum suo exercitu pereuntem & Mariam præcinentem in tympanis. Exod. 14.

Quinta mansio est Mara, ad quam venerunt filij Israël trãsito rubro mari post triduũ. Mara autem interpretatur amaritudo. Post prædicationem enim Euangelij & tabernacula transmigrantiũ, post assumptã fortitudinem fidei, & post baptismũ atque victoriam, B rursus venitur ad amaritudinem: vt* voluptas atque luxuria, vitæ amaritudine terminetur: & per crucis lignum, quasi per cruciatum iterum suauitas compescatur. Exod. 15. al. voluntas

Sexta mansio est Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, in figura duodecim Apostolorum & septuaginta discipulorum secundi ordinis. De quorum fontibus doctrinæ potum haurimus, & dulces fructus victoriæ carpimus. Vnde & bene Helim vertitur in arietes fortes: ipsi enim sunt robusti principes gregis, duces ouiũ, doctores gentium. Exod. 15.

Septima mansio est iterum ad mare rubrũ. C Quæritur hîc quomodo post transitum rubri maris, & fontes amaros, & Elim rursus ad mare rubrum venerint: nisi forte in itinere pergentibus sinus quidam maris occurrit, iuxta quem castrametati sunt. Aliud est enim transire mare, aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur per euangelicam disciplinam & cibos dulcissimos triumphorũ, apparere nobis interdum mare, & præterita discrimina poni ante oculos. Exod. 16.

Octaua mansio est in solitudine Sin, qua tenditur vsque ad montem Sinaï. Interpretatur autem Sin, rubus vel odium: quia posteaquam venerimus in locum Ecclesiæ, de qua Dominus nobis sit locuturus, grande odium D meremur inimici. Exod. 16.

Nona mansio est in Daphca, quæ dicitur pulsatio, iuxta quod Dominus ait: Pulsate & aperietur vobis. Sensúsque est manifestus: quia postquam venerimus ad locum Ecclesiæ, incipimus sacramenta pulsare. Matth. 7. Luc. 11.

Decima mansio est in Alus, quod interpretatur fermentum, quod tollens mulier commiscuit farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. In hac solitudine murmurat populus propter famẽ: accepítque vespere coturnicem, & mane alterius diei manna. Et nota in decima mansione manna tribui: id Matth. 13.

est, post decalogi perfectionem, angelorum panem manducari.

Exod. 17. Vndecima mansio est in Raphidim, quæ interpretatur dissolutio fortium, vel remissio manuum. In hac sitienti populo fons de petra Oreb, in similitudinem Christi aquam erupit. Ibi Iesus in typo saluatoris contra Amalech militat, & in signo crucis dæmonũ aduersum nos tentamenta surgentia deuincuntur. Ibi venit Iethro ad Moysen, dans consiliũ septuaginta seniorum & in typum Ecclesiæ ex gentibus cõgregatæ, legis imminutio Euangelio suggerente completur. Pulchrè autem dissolutio ac sanitas fortiũ Raphidim dicitur: vel propter dissipatũ Amalech, vel propter sanatum Israël.

Exod. 19. Duodecima mansio est in solitudine Sinaï. Vbi statim tibi veniet in mente apostolicus numerus. Sinaï quippe interpretatur rubus: quo significatur Ecclesia, in qua nobis Apostoli prædicãt. In hac mãsione Moyses ascendit ad dominũ, ibique descẽdit dominus in mõte Sinaï, dans legem populo suo. Ibi fabricatur tabernaculum. Ibi præcipitur varietas hostiarum, vasorum diuersitas, indumenta pontificis, sacerdotum ac Leuitarũ ceremoniæ. Ibi numerus populorum & Leuitarum, & per singulas tribus populi distributio. Oblationes quoque principũ in hac mansione descriptæ sunt. Duæ quoque argẽteæ tubæ, ad promouenda castra ibidem fieri iubentur.

De Pascha secundi mensis, CAP. II.

IBique præcipitur immũdis, qui primo mẽse Paschæ interesse non potuerint, vt secũdo mense cõueniãt. Sed quid sibi velit, quod hi qui longius habitant vel immũdi in anima fuerint, in secundo mẽse Pascha iussi sunt facere? Quod nimirum in typũ intelligitur populi gentium: qui cum omnibus dæmonibus fornicati, immundi videbantur in anima: salubri verò confessione mundati, ad secundã natiuitatem, quasi ad secundũ mensem transire præcipiuntur.

De Nazaræis, CAP. III.

Num. 6. IVbetur quoque in hac mãsione Nazaręis, vt vinum & siceram & omne quod de vuis est non bibant nec comedãt, nec de vua quidem passa, vel acetum quod est ex vino. Sed

Prouerb. 31. & in Prouerbiis præcipitur, vt potentes, qui iracundi sunt vinum non bibant: ne cùm biberint, obliuiscantur sapientiæ. Quid ergo Nazaræorum nomine, nisi abstinentium cõtinentiúmque vita designatur? His in vino luxuria prohibetur, in sicera omnis voluptas terrena. Sicera enim ex diuerso cõficitur genere: sicut voluptas ex diuersa vitiorũ oritur passione. Illi enim vinũ non bibunt, & licerã bibunt, qui ad decipiendos homines vmbras quasdam & imagines simulant habere virtutum. Vua passa illi vescuntur, qui propter humanos oculos abstinentiæ pallore inficiũtur, vt gloriam capiant ab hominibus. Acetũ autem hi bibunt, qui post vitæ sanctitatẽ, in vetustatem præteritorum vitiorum labuntur, & corruptione veteris nequitiæ delectãtur. Pręcepit itaque Deus, vt qui sanctitatis induerẽt titulum, cunctis his careant vitiis, nullámque huiusmodi perturbationem appetãt, quæ statum mentis euertat.

De leprosis, fluxis, & immundis, CAP. IIII.

IN hac mansione proiiciuntur de castris leprosi, fluxi & immundi. Leprosi, hæretici, fluxi cogitatione, immundi opere, vt tanquã coinquinati & morbidi à castris Ecclesiæ separentur, ne contagione morum suorum vitã polluant innocentium. Num. 5.

De ætate bellatorum, CAP. V.

IBi ab anno vicesimo annumerantur populi, qui ad prælium eliguntur. Sed cur ab anno vicesimo, nisi quia ab hac ætate cõtra vnũquemque vitiorum bella nascuntur? ideóque ad pugnam eliguntur, vt habeant contra libidines conflictum, ne luxuriis superentur. Num. 1.

De Leuitis & custodibus vasorum, CAP. VI.

IBi etiam ab anno vicesimo & quinto Leuitæ tabernaculo seruire mãdantur: vt à quinquagenario custodes vasorũ fiant. Quid enim per annum quintũ ac vicesimum in quo flos iuuentutis oboritur, nisi cõtra ipsa vnumquẽque vitiorũ bella signantur? Et quid per quinquagenarium, in quo & Iubilæi requies continetur, nisi interna quies edomito bello mẽtis exprimitur? Quid verò per vasa tabernaculi, nisi fidelium animæ designantur? Leuitæ ergo ab anno vicesimo & quinto, tabernaculo seruiunt, & quinquagenario vasorum custodes fiũt: vt videlicet qui adhuc impugnantiũ vitiorum certamina per consensum delectationis tolerant, aliorum curam suscipere non præsumant. Cùm verò tentationũ bella subegerint, cùm apud se iam de intima tranquillitate securi sunt, animarũ sortiãtur custodiã. Sed quis hæc prȩlia sibi perfectè subigat, cùm Num. 8.

Rom. 7. Paulus dicat: Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducētem in lege peccati? Sed est aliud bella fortiter perpeti, aliud bellis eneruiter expugnari. In istis exercetur virtus, ne extolli debeant: in illis omnimodo extinguitur, ne subsistant. Præcepit dehinc ibi lex Leuitis omnes pilos carnis radere; quia hi qui in obsequiis assumuntur diuinis, debent ante Dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mūdi apparere, ne illicitas cogitationes mens proferat, & pulchram animæ speciem quasi pilis fructificantibus deformem reddat.

De duabus tubis, Cap. VII.

Num. 10. POst hæc iubentur etiam fieri duæ tubæ, quarum clangore populi moueantur ad prælium. Sic enim scriptū est de his ad Moysen: Fac tibi duas tubas argenteas ductiles. Et paulò pòst, Cùm concisus clangor increpuerit, mouebuntur castra. Per duas enim tubas exercitus ducitur: quia per duo testamenta siue per duo præcepta charitatis, ad procinctum fidei populus euocatur. Quæ idcircò argenteæ fieri iubentur: vt prædicatorum verba eloquij nitore refulgeant, & auditorum mentem nulla sui obscuritate confundant. Idcircò ductiles, quia necesse est, vt hi qui venturam vitam prædicant, per tribulationum præsentium tunsiones crescant. Benè autem dicitur, cùm concisus clangor increpuerit, mouebuntur castra: quia nimirū cùm subtilior ac minutior prædicationis sermo tractatur, auditorum mentes contra tentationum certamina ardentiùs excitantur. Iam abhinc promouentur filij Israël de monte Sina, & transeunt in sepulchris concupiscentiæ.

De sepulchris concupiscentiæ, Cap. VIII.

Num. 11. TErtiadecima mansio est in sepulchris concupiscentiæ; vbi populus fastidiens cælestem panem, carnes Aegyptias desiderauit, multósque subitò deuorauit incēdium. E quibus edocemur, vt qui conuersationem reliquimus seculi, & Aegyptias ollas, id est, carnalium desideriorum feruores contempsimus: non debere murmurare contra cælestem panem, nec virulentias Aegyptiorum, quæ sunt magnarum carnium, sed simplicem mannæ cibum: id est, puram cælestémque vitam quærere. Alioquin si post perceptum Angelicum manna, quod est cęlestis vita siue doctrina, rursus carnes Aegyptias, quæ sunt carnales huius seculi voluptates, & concupiscentias pristinorum morum voluerimus appetere, vorabimus nauseam. Et statim Domini igne torquebimur, desideriúmq; nostrum vertetur in tumulos; vt simus sepulchra dealbata, quæ foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia.

De septuaginta viris electis, Cap. IX.

IN hac mansione descēdit Spiritus sanctus super septuaginta viros electos, & tunc Dominus descendit in nubem, & retraxit de spiritu qui erat super Moysen, & imposuit super septuaginta viros. Descendente enim in nube carnis Christo, diffusa est per fidem Spiritus sancti gratia super populos ex septuaginta gentium linguis electos, venítque super omnes donum illud virtutis cælestis, quod quondam fuerat in Moyse atque Prophetis. Ibidem.

De Mariæ obtrectatione, Cap. X.

QVartadecima mansio est in solitudine Haseroth. In hac Aaron sacerdos locum incidens offensionis cum sorore sua Maria fratri vterque obtrectant, quòd alienigenam accepisset vxorem: vnde illicò Maria contagio lepræ effloruit. Quo loco euidens fuit figura mysterij, quòd sacerdotalis illa plebs patrum, Christo saluatori aduersus Ecclesiam congregatam ex gētibus derogaret. Ideóque lepræ sorde perfunditur, nec redit ad Dei tabernaculum, donec statutum plenitudinis gentium tempus adimpleatur. Tunc enim eadem plebs pristinam poterit percipere sanitatem, dum eis septiformis spiritus agnitio, ad veniam fuerit suffragata. Num. 12.

Quintadecima mansio est in Rethma, quæ transfertur sonitus siue iuniperus. Fertur autem hoc lignum ignem multo tempore conseruare, ita vt si primæ eius cinere fuerint adopertæ, vsque ad annum perueniant. Ex quibus discimus post sepulchra concupiscentiæ, siue atria transire nos ad lignum multo tempore calens, vt simus feruentes spiritu, & claro sonitu, atque in altum exaltata voce Euangelium Domini prædicemus. Ab hac mansione vsque ad tricesimam secūdam hæ continentur historiæ, quæ quia non sunt per mansiones singulas distributæ, à nobis quoque in commune dicentur. Num. 33.

De exploratoribus, Cap. XI.

DVodecim exploratores mittūtur ad terram sanctam. Botrus refertur in ligno, & Christi passio demonstratur. Murmurat populus Iudæorum, gigantium impetum re- Num. 13.

formidans. Pugnat contra Amalech & Cananæum nolente Deo: & victus intelligit quæ debeat in terra sancta exercere sacrificia. Dathan & Abiron filij Chore consurgũt contra Moysen & Aaron, & terræ voragine glutiuntur. Inter mortuos & viuentes pontifex medius thuribulo armatus ingreditur: & currens ira Dei sacerdotis voce prohibetur. Virga Aaron florem profert & folium,& in æternam memoriam virens siccitas consecratur. Vitula rufa concrematur in holocaustum, & cinis eius peculiaris aspersio est. Quorum quidem figuras breuiter annotantes, à duodecim exploratoribus incipiemus. Duodecim exploratores missi ad explorandam terram vberem,qui terruerũt populum, ne crederent posse accipere terram à Domino repromissam, Scribarum & Pharisæorum prætulerunt indicium. Sicut enim illi per Moysen missi sunt, vt soli fœcunditatem sollicita consideratione tractarent: ita & isti per legem & Prophetas iussi sunt, vt per scripturarum inuestigationem dominicum specularentur aduẽtum, in quo erat terra, id est,caro sancta,in qua regnum Dei, & vbertatem fructuum spiritualium,& vitam æternam consequi possint. Sed sicut illi desperatione terruerunt populum, ne de Dei promissione confideret: ita & isti Scribæ & Pharisæi suaserunt populo Iudæorum, ne crederent Christum: ad Aegyptum seculi huius redire cupientes, repudiantes manna fidei,quærẽtes ollas peccatorum nigras,& cepas blasphemiarum putidas, & pepones vitiorum ac libidinum corruptione marcentes. Ille autem botrus vuæ quẽ in ligno de terra repromissionis duo aduexêre vectores, quid significat? Botrus dependens è ligno, vtique Christus est ex ligno crucis promissus gentibus de terra genitricis Mariæ secundum carnem terrenæ stirpis visceribus effusus. Duo baiuli qui sub onere botri illius incedebant, populus est vterque. Cuius prior Iudaïcus cæcus & auersus, ignarus pendentis gratiæ,& pressus onere suspẽsi, cui subiicietur iudicanti: de quibus dicitur: Obscurentur oculi eorum ne videant,& dorsum eorum semper incurua. (Psal. 68.) Qui verò posterior veniebat, populi gentium gerebat figuram, qui credens & Christum ante oculos habens, semper eum portans videt, & quasi seruus Dominum & discipulus magistrum sequitur, sicut ipse Dominus in Euangelio ait: Si quis vult venire post me,tollat crucem suam,& sequatur me. (Matth. 16. Marc. 8.) Hic est autem botrus, qui effusus in salutem nostram, vinum sanguinis sui crucis contritione profudit, atque expressum passionis suæ calicem Ecclesiæ propinauit. Hic est botrus, quem malo granatum socia muneris gratia secuta est, nostra scilicet Ecclesia mater, habens intra se per granorum numerum multitudinem populorum:per ruborem sanguinis Christi signaculo coruscantem, habentem etiam intus distincta grana,sicut Apostolus ait: Diuisa charismata & dona Spiritus sancti gratia distributa. (1 Cor. 12.) Quibus omnibus indignos se increduli iudicantes, terram carnis Christi fluentem lacte & melle accipere non meruerũt, quam per fidem serui eius, id est, populi Christiani consecuti sunt. De cuius doctrina quotidie dicit Ecclesia: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua,super mel ori meo. (Psal. 118.) Ficum autem quam cum botro de terra repromissionis attulerant, imaginem legis attulisse Euangelicis edocemur exemplis:sicut & botrum constat figuram Saluatoris ostendere, quemadmodum in Canticis Canticorum Ecclesia de Christo dicit: Frater meus vt botrus cypri: (Cant. 1.) quia nec Christus sine lege,nec lex sine Christo esse poterit.

De homine ligna sabbato colligente, CAP. XII.

POst hæc quidam homo die sabbati colligens ligna necatur à populo. (Num. 15.) Quid autẽ insinuat, quod tam atrociter iussu Dei fuerit idem ab omni populo trucidatus? Quod facilè ab infidelibus proponitur. Intelligant ergo,quia hæc omnia in typo acciderũt illis. Scripta sunt autem ad correctionẽ nostram. Ille enim pristinus carnalísque homo, qui diem sabbati violare ausus est dum ligna colligeret, propter quod est punitus, formam significabat eius qui hodie in Christo signatus inuenitur agere carnale opus, id est, contrahere ligna, fœnum, stipulam, ad escam ignis æterni conuenientem. Quæ dum colligit in suam perniciem, si fuerit deprehensus, pellitur ab omnibus & statim occiditur, dum iudicatur à spiritualibus. Sic ergo omnia quæ illis Iudæis per legem acciderunt, figuraliter intelligenda sunt.

De Chore, Dathan & Abiron, CAPVT XIII.

SEquitur iam excidium Chore,Dathan & Abiron,qui sibi contra Moysen & Aaron sacerdotem sacrificandi licentiam vendicantes, pœnas pro suis conatibus expenderunt. (Num. 16.) Per hos itaque significantur hi qui hæreses & schismata facere conantur, & multos secum trahendo decipiunt, contemnentes sacerdotes Christi: & se à clero eius plebísque societate segregantes, cõstituere audent Ecclesias;

& aliud altare precémque alteram illicitis vocibus faciunt dominicæ hostię veritatem per falsa sacrificia prophanantes. Hi quia contra Dei ordinationem nituntur, ob temeritatis audaciam terræ compagibus ruptis, viuentes profundo hiatu mergũtur: nec tantum hi qui duces eorum sunt, sed & illi qui consentiendo participes eorũdem effecti sunt, in ignem æterni iudicij præparata vltione peribunt.

De Aaron cum thuribulo currente, CAP. XIIII.

Ibidem. DEinde Aaron sanctus ruina mortis populum videns ruere, thuribulum accipiens cucurrit obuiam quassationi, stánsque in medio superstitum ac peremptorũ, lethalem plagam obiectu sui, quasi quidam murus exclusit. Iste sacerdos Dominus Iesus Christus est, princeps principum sacerdotum. Sacerdos iste ruinam mortis in mũdo aspiciens, occurrit à summo cælo, venítque obuiam, quasi gigas ad currendam viam. Stetítque inter viuos & mortuos: quia natus & mortuus. Sícque thuribulum passionis suæ accipiens, & in odorem suauitatis prætendens, suspendit ignis æterni perniciem, & inimicam perculit mortem.

De virga Aaron florente, CAP. XV.

Num. 17. VIrga autem Aaron, quæ post siccitatem floruit, caro insinuatur Christi, quæ postquàm de Iesse radice succisa est, viuacius mortificata reuiuiscit. Itaque virga post ariditatem virescens, Christus est post mortem resurgens. Ipsum enim virgam, ipsum florem intelligimus: vt in virga regnantis potentia, & in flore pulchritudo eius mõstretur. Vnde
Cant. 2. & in Canticis Canticorum, idem dicit: Ego sum flos campi & lilium conuallium. Alij virgam hanc quæ sine humore florem protulit, Mariam virginẽ putant, quæ sine coitu edidit
Esa. 11. verbum Dei. De qua scriptum est: Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, id est, Christus, qui futuræ typum præferens passionis, candido fidei lumine & passionis sanguine purpurabat: flos virginum, corona martyrum, gratia continentium.

De vitula rufa, CAP. XVI.

Num. 19. REstat interea vitula rufa in holocaustum concremata, cuius cinis expiatio populi erat. Sic enim dicitur de illa ad Moysen & Aaron: Præcipe filiis Israel, vt adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portauerit iugum: tradetísq; eam

A Eleazaro sacerdoti, quæ ducta extra castra immolabitur in conspectu omnium. Et intinget digitũ Eleazar in sanguine eius, & asperget contra fores tabernaculi septies, comburétque eam cunctis videntibus tam pellem & carnes eius, quàm sanguinem, & fimum flammæ tradetis. Lignum quoque cedrinum & hyssopum, coccúmque bis tinctum, sacerdos mittet in flammam quę vaccam vorat, & tunc demum lotis vestibus & corpore, ingredietur in castris, & cõmaculatus erit vsque ad vesperum. Sed & ille qui combusserit, lauabit vestimenta sua & corpus, & immundus erit vsq; ad vesperum. Colliget autem vir mundus ci-
B neres vaccæ, & effundet extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini filiorum Israel in custodiam, & in aquam aspersionis, quia pro peccato vacca combusta est. Et habebũt hoc filij Israel & aduenæ sanctum iure perpetuo. Et qui tetigerit mortuum, & propter hoc septem diebus fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua die tertio, & die septimo emundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit vel septimo, non poterit emundari. Vitula rufa, caro est saluatoris nostri, rosea sanguine passionis, ętatis integræ, quia perfecta ætate passionem suscepit. Quod autem non est impositum super illam iugum, hoc ostendit, quia caro Christi non est subiugata delicto, neque victa ab vllo peccato. Quod autem
C apprehensam eiecerũt filij Israel extra castra, astante Eleazaro sacerdote, populum Iudæorum significat, & consensum sacerdotum in necem Domini, quem eiectum extra Hierusalem crucifixerunt. Sicut ergo qui offerunt vitulam immundi sunt: sic & qui apprehenderunt Dominum peccatores habentur. Et sicut is qui colligit cinerem aspersionis mundus est: sic & omnes mundi sunt, qui passionem Christi prædicauerunt gentibus, & in toto orbe terrarum doctrinam eius asperserunt, populósque Domino collegerunt. Lignum autem & hyssopum, crucem putamus & baptismum. Per hyssopi enim fasciculum aspergebantur agni sanguine qui mundari
D solebant, typicè figurantes lauacrum baptismatis & ablutionem æterni fontis. Coccum autem bis tinctum figuram sacri sanguinis significare, quo peccatores abluuntur. Bis tinctum autem: quia per eum & corpore & corde mundamur. Hæc enim tria ad purgationem peccatorum * pertinent. Primò per ce- al. sunt tradita.
drum fides ligni crucis: secundò per hyssopum, martyrium: tertiò per coccum, sanguinis dominici sacramentum. Sicut autem die tertia illi purgari iubentur: ita & omnis anima purgatur ab omnibus delictorum sordibus, quæcumque credit Christum Dominum die

tertia à mortuis ressuscitatum. Huiusmodi E etiam homo mundus erit in die septima, id est, in regno sanctorum aduueniente Domino: & beatus ac lætus parte cælestis illius regni potietur. Qui autem non fuerit aspersus, id est, huius gratiæ fide munitus, peribit anima illa de cœtu sanctorum, & de populo fidelium. Ex sanguine autem huius vitulæ ideo septies tabernaculum iubet aspergi: quia septem sunt Spiritus sancti charismata, quæ per Christi sanguinem super Ecclesiæ populos distribuuntur, per quem ab omni delicto purgantur, sicut Apostolus ait: Iam abluti estis in sanguine Christi & passione eius. (1. Cor. 6.) Quod verò vitula cum pelle & ossibus suis comburitur, & agnus ille Paschalis pari modo concrematur, ne ossa eius confringantur; F hoc ostendit quod Domini Iesu Christi corporis ossa in passione non essent confringēda, sicut Euangelista testatur. (Ioan. 19.) Moraliter autem vacca rufa, cuius cinis expiatio populi est, non aliter immolari & offerri ad altare Domini poterit, nisi qui terrena opera non fecerit, iugúmque delicti non contraxerit, nec vinculis peccatorū fuerit alligatus. Iam dehinc post exploratores & botrum, post excidiū superborum, & sacerdotale thuribulum, póstque virgam florentem & vitulæ combustæ aspersionem, reuertamur ad mansiones.

(Num. 33.) Sextadecima mansio est in Remon Phares, quod Latinè dicitur mali punici diuisio, quæ G significat Ecclesiam: quæ quasi multa grana vno cortice contegit, dum omnem turbam credentium in fidei vnitate concludit.

(Num. 33. Exod. 1. & 5.) Septimadecima mansio est in Lebna, quæ Latinè trāsfertur in laterem. Legimus Ægyptios lateres, quos populus faciens ingemuit; ex quibus discimus in itinere istius vitæ de alio in alium transitu nunc nos crescere, nunc decrescere, & post ordinem Ecclesiasticum sæpe ad lateres, id est, ad carnalia opera transmigrare.

(Num. 33.) Octauadecima mansio est in Resse, quæ in frenos vertitur. Si enim post profectum, rursum ad lutulenta opera descendimus, H infrenandi sumus, & rursus vagi atque præcipites scripturarum retinaculis dirigendi.

(Ibidem.) Nonadecima mansio est in Cehelata, quæ interpretatur Ecclesia: scilicet vt vagi currentium gressus scripturarū frenis ad Ecclesiam retrahantur, & ad fores quas ante reliquerant, rursus festinent intrare.

(Ibidem.) Vicesima mansio est in monte Sepher, quę interpretatur pulchritudo, id est Christus. Et vide quid prosint frena. A vitiis nos retrahūt, introducunt ad virtutum choros, & in Christo monte pulcherrimo ascendere faciunt: de quo scriptum est: Venite, ascendamus ad (Esa. 2.) montem Domini.

Vicesimaprima mansio est in Harada, quæ (Num. 33.) vertitur in miraculum. Et vide quàm pulcher est ordo virtutum. Post frenos in Ecclesiā intromittimur, post habitationem ad montem Christi ascendimus: in quo positi miramur in eis quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.

Vicesimasecunda mansio est in Maceloth, (Ibidem.) quę in cœtu vertitur, id est, in Ecclesia. In hac enim consistit multitudo credentium, iuxta quod scriptum est: Ecce quàm bonum & (Psal. 133.) quàm iocundum habitare fratres in vnum.

Vicesimatertia mansio est in Tahath, quæ (Num. 33.) interpretatur pauor: quia dum quisque venit ad Ecclesiam, atque ascendit in montem pulcherrimum Christum, & stupore & miraculo Christi magnitudinem confitetur. Adiungat deinde timorem, qui custos est beatitudinis, vt altum non sapiat: quia Deus superbis resistit, (Iacob. 1. 1. Petr. 5.) humilibus autem dat gratiam.

Vicesimaquarta mansio est in Thare, quam (Num. 33.) nonnulli vertunt, in malitiam siue pasturam. Quód benè ad præpositos Ecclesiarum, vel ad custodiam animæ refertur; vt sollicitus sit quisque qui habet pauorem, ne leo diabolus in caulas ouium: id est, in Ecclesias per diuersa vitiorum foramina introire nitatur.

Vicesimaquinta mansio est in Methcha, (Ibidem.) quæ vertitur in dulcedinem. Ascendisti enim in excelsum patris, admiratus es virtutum choros, timuisti ruinam, abegisti insidiatores: dulcis te fructus protinus laboris insequitur, vt merito dicas: Quàm dulcia faucibus meis (Psal. 118.) eloquia tua super mel ori meo.

Vicesimasexta mansio est in Hesmona, quæ (Num. 33.) Latinè festinationem sonat. Scilicet vt postquam dulces fructus laboris sumpserimus, non simus quiete contenti & otio: sed rursum ad vlteriora properantes, obliuiscamur præteritorum, & in futura nos extendamus.

Vicesimaseptima mansio est in Moseroth, (Ibidem.) quod interpretatur vincula, siue disciplina: scilicet vt festino gradu pergamus ad magistros, eorúmque teramus limina, & præcepta virtutum ac mysteria scripturarum vincula putemus esse * æterna. (al. tenenda.) Hæc sunt Christi vincula, de quibus in Esaia legitur: Viri sublimes (Esa. 45.) ad te transibunt, & tui erunt serui, post te ambulabunt colligati vinculis. Sunt & alia diaboli vincula, quibus disruptis vicit hostes Sāson. De quibus Propheta dicit, Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. (Psal. 115.)

Vicesimaoctaua mansio est Beneiaacā, quę (Num. 33.) per interpretationem transfertur in filios necessitatis seu stridoris. Qui sint isti filij necessitatis, ipse Psalmus nos docet: Afferte Domino filij Dei, afferte Domino filios arietum. (Psal. 28.)

Quæ est tanta necessitas, quæ nolentibus imponatur? Cùm diuinis scripturis fueris eruditus, & leges earũ ac testimonia vincula quoq; scieris veritatis, contendens cum aduersariis, ligabis eos & vinctos duces in captiuitatem; & de hostibus quondam atque captiuis liberos Dei efficies, vt repentè dicas cum Sion: Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiuata: & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola, & isti vbi erant? Porro quod interpretatum est filios stridoris, ad illum sensum refertur, quod timore supplicij, & eius loci vbi est fletus, & stridor dentium, deserentes diaboli vincula Christo Domino credentium turbæ colla submittant.

Esa. 49.

Num. 33. Vicesimanona mansio est in monte Gadgad: quod interpretatur nuncius, siue accinctio, vel certe concisio. Non enim aliter possumus magistri discipulorum atque credentium eos facere filios necessitatis: nisi præceptores eorum interfecerimus crudelissimos. In occisionem eorum non parcat manus nostra armum aut extremum auriculæ de ore leonis extrahere. At verò de nuntio & accinctione, hoc breuiter dici potest, quòd verè filiis necessitatis grandes ad virtutes stimulos suggeramus, cùm eis nunciauerimus præmia futurorum, & accinctos inire bella docuerimus. Horum trium quicquid magister fecerit, in monte consistit.

Ibidem. Tricesima mansio est in Tatbatha, quæ interpretatur bonitas, quæ est Christus.

Tricesima prima mansio est in Ebrona, quæ interpretatur transitus, id est, mundus: de quo Apostolus ait: Præterit enim figura huius mundi. In hunc venientes sancti Dei cupiunt ad meliora transire. De quibus Psalmista canit: Et non dixerunt qui preteribant, benedictio Domini super vos.

1. Cor. 7. *Psal. 128.*

Num. 33. Tricesimasecunda mansio est in Asiongaber, quæ transfertur in ligna viri. Possunt hæc ligna viri saltuum & arborum omnium genera multitudinẽ gentium figurare. Vsque huc solitudo Faram decem & octo cõtinet mansiones, quę descriptæ in catalogo in superiore itinere non ponuntur.

Ibidem. Tricesimatertia mansio est in deserto Sin: hæc est Cades. Sin autem sancta interpretatur tropo per antiphrasim, sicut lucus, cum minime luceat: vel bellum, quod tamen sit horridum.

De Mariæ morte, CAP. XVII.

Num. 20. IN hac mansione moritur Maria & sepelitur. Videtur in Maria prophetia mortua: in Moyse & Aaron legi & sacerdotio Iudæorum finis impositus: quod nec ipsi ad terram A repromissionis transcendere valeant, nec credentem populum de solitudine huius mundi educere, nisi solus Iesus, id est, saluator verus Dei filius.

De Moysi titubatione ad petram,
CAP. XVIII.

IN hac mansione propter aquas contradictionis Moyses offendit Deum, & prohibetur trãsire Iordanem. Turbatus enim murmure populi dubitanter petram virga percussit: quasi illud non posset Deus facere, vt aqua de petra flueret, quod ante iam fecerat. Quid ergo hîc fides Moysi insinuat, quod aquam de petra eiiciẽdam titubauerit? Hanc B prophetiã rectè intelligamus fuisse de Christo. Dum enim Moyses in scripturis sanctis aliam atque aliam pro re aliqua significanda personam gerat; nunc tamen populi Iudæorum sub lege positi personam gerebat, eúmq; prophetica prænunciatione figurabat. Nam sicut Moyses petram virga percutiens, de Dei virtute dubitauit: ita ille populus, qui sub lege per Moysen data tenebatur, Christum ligno crucis affigens eum virtutem Dei esse non credidit. Sed sicut percussa petra manauit aquam sitientibus; sic plaga dominicæ passionis, effecta est vita credentibus. Habemus enim de hac re præclaram & fidelissimam vocem Apostolicam, cùm inde loque- C retur, dicens: Petra autẽ erat Christus. Hanc ergo carnalem de Christi diuinitate desperationem, in ipsius Christi altitudine Deus mori iubet, cùm mortem carnis Moysi in monte imperat fieri. Sicut enim petra Christus, ita & mons Christus. Petra, humilis fortitudo, mons eminens magnitudo. Quod sicut Apostolus ait, petra erat Christus: ita ipse Dominus, Non potest ciuitas abscondi supra montem posita: se scilicet montem, fideles autem suos in sui nominis gloria fundatos asserens ciuitatem. Prudentia enim carnis viuit, cùm tanquam petra percussa, Christi humilitas in carne contemnitur. Christus enim cru- D cifixus, Iudęis scandalum est, gentibus autem stultitia. Et prudentia carnis moritur, cùm tanquam montis eminẽtia Christus excelsus esse agnoscitur. Ipsis enim vocatis Iudæis & Gręcis, Christus Dei virtus & Dei sapiẽtia est.

Ibidem. *1. Cor. 10.* *Ibidem.* *Matth. 5.* *1. Cor. 1.*

De morte Aaron, CAP. XIX.

TRicesimaquarta mansio est in monte Hor, in extremis finibus Edon, in quem ascendit Aaron iuxta præceptum Domini; & mortuus est anno quadragesimo egressionis ex Aegypto: eo scilicet anno, quo nouus populus repromissionis terram intraturus erat.

Num. 33. *Num. 20.*

Et quanquam in monte sacerdotium Elea- E zaro filio suo dereliquerit, lexq; eos qui eam impleuerint, perducat ad summum: tamen ipsa sublimitas non est trans fluenta Iordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus remãsit, & plangit eum populus triginta diebus. Aaron plangitur, Iesus non plangitur. In lege descensus ad inferos, in Euangelio ad paradisum trãsmigratio. Audit quoque Chananæus quod venisset Israel, & in locum exploratorum, vbi quondam populum offendisse nouerant: ineunt prælium, & captiuum ducunt Israel. Rursúsque in eodem loco pugnatur ex voto, victor vincitur, victi superant. Per quod intelligimus, vt cũ nos Dei auxilio destitutos hostes inuaserint, duxerintque captiuos, non desperemus salutem: sed iterum F armemur ad præliũ. Potest fieri vt vincamus, vbi victi sumus, & in eodem loco triumphemus, in quo fuimus ante captiui.

De serpentium vulneratione,
CAP. XX.

Num. 33. TRicesimaquinta mansio est in Selmona.
Ibidem. Tricesimasexta mansio est in Phinon. Hæ duæ mansiones in ordine historiæ non inueniũtur. In his mortuo Aaron murmurant Israëlitici populi contra Deum & Moysen,
Num. 21. manna fastidiunt, & à serpentibus vulnerantur. G Sed quid illud significat, quòd morsus mortiferi serpẽtum exaltato & respecto æneo serpente sanabantur: nisi quod nunc in typo Saluatoris, qui ferum antiquúmq; serpentem in patibulo triumphauit, Diaboli venena superantur: ita vt qui verè expresséq; imaginem filij Dei passionémque eius conspexerit, seruetur? Hoc enim significant & verba ipsius
Ioan. 3. Domini dicentis: Sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, sic oportet exaltari filium hominis: vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Quod verò ęneus est serpens, ipse Christus intimatur, qui ligno suspensus est; æs quippe metallis aliis durabilius esse solet. Et aptè æneus serpens H ligno suspensus est, vt Dominus & in serpente mortuus, & in ære significaretur æternus: videlicet, vt & indicaretur per humanitatem mortuus, & tamen esset quasi æneus per diuinitatem. Pulchrè autem prima mãsio Salmona interpretatur imaguncula: quia nimirũ ibi imago expressa est Saluatoris, per serpentem æneum qui in ligno pependit. Pulchrè etiam & secunda Fenon, interpretatur Os: quia posteaquam passionem filij Dei cognoscimus, quod corde credimus ore pronunciamus legentes illud Apostoli: Corde creditur ad iu-
Rom. 10. stitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

Tricesimaseptima mansio est in Oboth: Num. 33. quæ vertitur in Magos, siue Pytones: vnde demonstratur, quia post imaginem Dei, quæ in cordis ratione mõstratur, & confessionem fidei, quæ ore profertur, consurgunt serpentes & artes maleficæ ad bella nos prouocant. Sed nos custodia circundantes cor nostrum, obduremus aures nostras, ne audiamus voces incantantium, & sirenarum carmina negligamus.

Tricesimaoctaua mansio est in Ieabarin in finibus Moab, quæ significat aceruos lapidũ transeũtium, id est, sanctos, per istud seculum ad alias mansiones transire festinantes.

De Seon Rege Amorrhæorum,
CAP. XXI.

TRicesimanona mansio est in Dibongad. Num. 33.
In hac geritur bellum contra Seon Regem Amorrhæorum, & Og regem Basan. Num. 21. In his regibus licet res gesta cognoscatur: tamẽ per conditiones virtutésque nominum spiritualis significatio est subiecta. Seon námque interpretatur tentatio oculorum. Per quod figuratur diabolus, qui transfigurat se velut in Angelum lucis, & per hæresim vel schisma verisimilia mentitur, vt fallat incautos. Hunc Amorrhæi, id est, amaricãtes habent regem. Nisi enim quædam simulatio veritatis præcedat, non sunt hæreses amaricantes, non schismata exacerbantium in Ecclesia. Iste ergo rex occiditur in vnoquoque homine, quando quisque damnat simulationem, & diligit veritatem. Og verò rex interpretatur Conclusio, Basan autem Confusio. Id enim agit diabolus semper, vt concludat viam ad Dominum, opponendo idola sua, ne credatur in Christum. Conclusio enim præcedit vt rex, sequitur confusio vt plebs: quia quos modo concludit ne credant in Christum, quando apparuerit Christus, omnes confundentur. Mansio autem ista Dibongad, interpretatur Fortiter intellecta tentatio: quia nimirùm si superetur simulatio, quæ per schisma vel hęresim exacerbat Ecclesiam, & conclusio, quę per sacrilegium claudit fidei viam, nihilominus tentatio intelligitur, ac deinde intellecta fortiter superatur.

Quadragesima mansio est de Dibongad in Num. 33. Helmon-Deblataim: quę vertitur in contemptum plantarum, siue opprobriorum. Et per hoc dicimus omnia dulcia ac illecebras voluptatum prętereuntes in seculo contemnendas, & opprobria diligenda. Quæ, & si falsò obiiciantur, beatitudinem pariunt, saluatore plenissimè docente, qui ait: Cùm exprobrauerint vos homines, beati eritis. Luc. 6.

De

De Moysi morte, CAP. XXII.

Num. 33. QVadragesimaprima mansio est in monte Abarim contra faciē montis Nabo: quæ vertitur, in monte transeuntium, & est contra faciem montis Nabo, vbi moritur & sepelitur Moyses, terra promissionis ante cōspecta. Nabo interpretatur Conclusio, in qua finitur lex, & non inuenitur eius memoria. Porrò gratia Euangelij absque vllo fine tenditur; in omnem enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Simúlque considerandum, quòd habitatio transeuntium in montibus sita sit, & adhuc profectu indigeat. Post montes enim plurimos ad campestria Moab, & Iordanis fluenta descendimus, qui interpretatur Descensio. Nihil enim tam periculosum est, quàm gloria cupiditatis & iactantia, & animus conscientia virtutum tumescens.

Deut. 34.

Psal. 18.

De Balaam, CAP. XXIII.

Num. 33. QVadragesimasecunda mãsio est in campestribus Moab, super Iordanem, iuxta Hierico, vbi fixerunt tentoria, à domo solitudinis vsq; ad Bessachataim in planicie Moab. In quadragesimasecunda, quę extrema mansio est, quædam quæ sunt gesta narremus. Sedens in ea populus à diuino Balaam, quem mercede conduxerat Balac, iussu Dei benedicitur, & maledictio mutatur in laudes. Sed quid est quod iste Balaam dum peruenire ad propositum tenderet, asina cui præsidebat, dum vidisset Angelū loquitur? Quæ est enim hæc asina, nisi bruta gentilitas? Quam quondam Balaam, id est, seductor idololatrię, quasi brutum animal, & nulla ratione renitens quo voluit errore substrauit. Sed ista Angelū Dei vidit, quem homo videre non potuit: & vidit & detulit, & locuta est: vt agnosceremus posterioribus temporibus sub aduentu magni Angeli Dei gentilem illam plebem, mutata duritie, stoliditatísque natura, solutis Deo linguis locuturam: ita vt quæ erat subiecta perfidiæ, in vocem fidei & confessionis erumpat. Licet & caro nostra per hoc animal possit intelligi. Plerumque enim caro per molestias tacta flagello suæ menti Deum indicat, quem mens ipsa carni præsidens, non videbat: ita vt anxietatem spiritus proficere in hoc mundo cupientis velut iter tendentis impediat: docupientis velut iter tendentis impediat: docupientis... nec ei inuisibilem qui sibi obuiat, innotescat. Vnde & benè per Petrū dicitur: Correptionem habuit suæ vesaniæ subiugale mutum; quod in hominis voce loquens, Prophetę insipientiam redarguit. Insanus quippe homo à subiugali muto corripitur; quādo elata mens humilitatis bonum quod tenere debeat, ab afflicta carne memoratur. Sed huius correptionis donum idcirco Balaam non obtinuit; quia ad maledicendum pergens, vocem non mentem mutauit. Consiliū quippe dedit regi Balac, vt mulieres in meritorio poneret; & ante ianuas earum aras; vt veniētes filij Israel prius sacrificarent idolis, & sic ingrederentur ad mulieres. Vnde & fornicatus est Israel cū filiabus Madian. Sed quid est quod iste Balaā populum Dei posse decipi certa ratione collegit, dans consilium vt ex illa parte, qua infirmari nouerat filios Israel, perniciosi eis laquei tenderentur, non dubitans eos oblata copia fœminarum, fornicationis ruina protinus collapsuros: quia concupiscibiles animæ eorum partes sciebat esse corruptas? Ita ergo vnumquemque nostrum nequitiæ spirituales versuta malignitate in figura Balaam pertentant, illis præcipuè affectibus animæ insidiosos laqueos præstruētes, quibus nos senserint ægrotare: vt verbi gratia, cùm viderint rationabiles animæ nostræ partes esse vitiatas, illo nos ordine decipere moliantur.

Num. 22.

2. Petr. 2.

De Phinees sacerdote, CAP. XXIIII.

SEd Phinees sacerdos zelatus, vt Domini furorem placaret, Zambrim, & scortum Madianitidem pugione transfigit; significans per crucem Christi non solùm idololatriam, sed etiam omnem carnis affectum, vel concupiscentiam perimi seculi; & tunc placari Deum, dum carnis extinguitur desiderium. Post hæc numeratur rursum populus, numerantur & Leuitæ, vt interfectis primò carnalibus, nouus Dei populus censeatur, qui per baptisma Iordanis transeat, & cælestis hæreditatis repromissionem percipiat. Num. 25.

De numero populi egressi ex Aegypto, CAP. XXV.

POrrò quòd sexcenta millia armatorum de Aegypto numerantur egressa, & ex ipsis non sunt amplius quàm duo tantùm in terram repromissionis ingressi, hæc figura demonstrat, multos per baptismum ad fidem transire, sed ad patriam cælestem valdè paucissimos peruenire, secundum figuram illam in Euangelio, in qua multi vocati, pauci vero inueniuntur electi. Quòd verò duo tantùm ingrediuntur, aut propter eos, qui ex vtroque populo regni cælestis promissionem adipiscuntur: aut propter illos, qui per duas vitas, actionis & contemplationis ad ęternam beatitudinem prædestinantur. Num. 26. Matth. 20. 22.

De quinque filiabus Salphaad, Cap. XXVI.

Num. 27. INterpellant dehinc quinque filiæ Salphaad, & iudicio Dei hæreditatem accipiunt inter fratres suos. Nec legis plebs ab Euangelij possessione excluditur. Deinde Iosue in monte succedit Moysi, & dicit quæ spiritualiter debeant offerri in Ecclesia. Legi etenim succedit Euangelium, ibíque lex facienda præcepta admonet, & gratia complet.

De generibus oblationum, Cap. XXVII.

Num. 28. PRimùm quidem quid offerri debeat per singulos dies, dehinc quid in sabbato propter spem quietis æternæ, quid in Calendis pro innouatione vitæ, quid in Pascha quando consepelimur cum Christo per baptismum, quasi à mortuis transeuntes ad vitæ nouitatem, quid in Pentecoste propter gratiam Spiritus sancti, & indulgentiam remissionis peccatorum, quid in Neomenia mẽsis septimi, quid in ieiunio eiusdem mensis decimi diei, quid in scenopegia quando figuntur tabernacula quintodecimo die supradicti mensis.

E

De morte Balaam, Cap. XXVIII.

DEhinc texitur bellum contra Madianitas, & mors diuini Balaam. In cuius nece, error perfidiæ ligno crucis infigitur. Fitq; deinde de Amalech prędæ diuisio, & oblatio ex ea animalium tabernaculo Dei. Num. 31.

De filiis Ruben & Gadi, Cap. XXIX.

POst hæc filij Ruben & Gad, & dimidia tribus Manasse, iumenta plurima habentes, circa Iordanem possessionem accipiunt, & in repromissionis terra hæreditatẽ habere nolunt; figuratè indicãtes quia qui post mũdi implicamenta occupantur, habitationem cęlestis patriæ nequaquam desiderant. Num. 32.

F

De idolis destruendis, Cap. XXX.

DEhinc populus admonetur vt in terra sancta idola destruat, & nullus de prioribus habitatoribus seruetur; ad significandum, vt dum in terram sanctæ repromissionis per fidem ingredimur, simul cum idololatria omnia etiam vitia extinguamus. Num. 33.

CAPITVLA LIBRI DEVTERONOMII.

Quid significet quod vndecim diebus Deuteronomium scribitur, Cap. I.

LIBER Deuteronomij repetitio est præcedentium quatuor librorum legis. Nam dum illi & in se proprias contineant causas, iste tamen replicat omnium. Habet autem & ipse propria innumera sacramenta: è quibus pauca pro exercitio lectoris studui memoranda. Deuteronomium autem secunda legislatio dicitur, quod significat Euangelium. In cuius principio notandum est, quid indicet quòd vndecim diebus idem Deuteronomium à Moyse scribitur, nisi ad significandum Iudaïcæ plebis lapsum in Euangelio, per transgressionem decalogi mandatorum?

De 40. annis in deserto peractis & vestimentis non attritis, CAP. II.

Deut.2. QVid autem significauerunt illi quadraginta anni, quibus laboriosè peractis, filij Israel ad repromissionis terrã transierunt? Per hos quadraginta annos totũ seculi tempus significatur: in quo viuit Ecclesia sub laboribus & periculosis tentationibus, sperando quod non videt per patientiam, quousque ad promissam æternæ fœlicitatis perueniat patriam. Ideò & Dominus quadraginta diebus ieiunauit, & tẽtatus est in eremo. Corpus enim eius, quod est Ecclesia, necesse est tentationes laborésque patiatur in hoc seculo, quoadusque veniat illud tempus, vbi post tentationes accipiat consolationes. Porrò quod vestis Israel per tot annos in eremo nulla vetustate corrupta est, & morticina pellis calciamentorum tandiu sine labe durauit, potest figurare futuram incorruptibilitatem corporum, vbi ea quæ corruptibilia sunt sine corruptione permanebunt.

Matth.4. Deut.29.

De non plantando ligno iuxta altare, CAP. III.

Deut. 16. NOn plantabis omne lignum iuxta altare Dei, nec facies nemus in terra. Interdicitur quippe ne nemus cõplantetur in templo. Nemus frondentes arbores & infructuosæ sunt, solùm ad delectationem visus plantatæ. Tales sunt & gentiles, qui rationem suam verborum decore cõponunt, vt non conuertantur à vitiis, sed delectẽtur, atque istiusmodi seductione persuadeãt. Nos autem secundum præceptum iuxta altare Dei nemus non plantamus, si circa dominicam fidem nihil in verbis infructuosum, nihil audientię secularis illecebrosum componimus: sed sola puritate veritatis scientiam prædicationis tenemus. Hoc nemus in prædicatione sapientiæ plantare vitabat Apostolus, cùm dicebat: Loquimur non indoctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus & virtute.

1.Cor. 2.

De auferendo præputio ligni pomiferi, CAP. IIII.

Deut.20. QVando ingressi fueritis terram, & plantaueritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum, pomorúmque germina immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. Ligna quippe pomifera, sunt opera virtutibus fœcunda. Præputia itaque lignorum auferimus, cùm de ipsa inchoationis infirmitate suspecti, primordia operum nostrorum non approbamus. Poma autem quę germinant, immunda

A existimamus, nostrísque cibis non aptamus: quia cùm primordia boni laudantur operis, dignum est vt hoc animum non pascat operantis: ne dum accepta laus suauiter carpitur, fructus operis intempestiuè comedatur.

De non operando in primogenito bouis, CAP. V.

NOn operaberis in primogenito bouis, & non tondebis primogenita ouium. Deut. 15. In primogenito quoque bouis operari, est bonæ conuersationis primordia in exercitio publicæ actionis ostendere. Ouium quoque primogenita tondere, est ab occultationis B suæ tegmine humanis oculis inchoantia bona nostra denudare. In primogenito ergo bouis operari prohibemur, atque à primogenitis ouium detondendis compescimur: quia & si quid robustum incipimus exercere, hoc in aperto citius non debemus ostendere. Sed cùm vita nostra simplex quid innocuum inchoat, dignum est, vt secreti sui velamina non relinquat, nec hoc humanis oculis quasi subducto vellere ostendat. Ad sola ergo diuina sacrificia, boum primogenita, ouiúmque proficiant, vt quicquid fortè innocuum incipimus, hoc ad honorem intimi iudicis in ara cordis immolemus. Quod ab illo proculdubio tantò libentius accipitur: quanto & ab C hominibus occultatum nullo laudis appetitu maculatur. Sæpè autem nouæ conuersationis primordia, adhuc carnali vitæ sunt commixta. Et idcirco innotescere citius non debent: ne cùm laudantur bona quæ placent, deceptus laude sua animus, deprehendere in eis nequeat mala quæ latent.

De non arando simul in boue & asino, CAP. VI.

NOn arabis in boue simul & asino. In bo- Deut. 22. uis nomine populus ex circuncisione positus sub iugo legis accipitur: in asino autẽ, D populus gentium pertinens ad Euangelium. In boue quippe & asino simul arat, qui sic recipit Euangelium, vt Iudaïcarum superstitionum, quæ in vmbra & imagine præcesserant, cerimonias non relinquat. Item nonnũquam in boue, bene operãtium vita, in asino stultorum vecordia figuratur. Quid est ergo nõ arabis in boue simul & asino? ac si diceret: Fatuũ sapienti in prædicatione non socies, ne per eũ qui rem implere non valet, & illi qui preualet obsistas. Bouem quippe & asinum si necesse sit, vnusquisq; sine detrimento operis iungit. Sapientem verò & stultum non vt vnus præcipiat & alter obtẽperet, sed vt pariter æquali

potestate annuncient verbum Dei, non sine E scandalo quisque comites facit.

De non alligando os bouis triturantis,
CAP. VII.

Deut. 25. & 1. Cor. 9. 1. Tim. 5. NOn alligabis os bouis triturantis. Dictũ est quòd in bouis nomine, vita vniuscuiusque operãtis exprimitur. Dicit quodam Philip. 4. in loco Apostolus Paulus, reprehendens & dolens, quòd nemo illi communicauerit in ratione dati & accepti. Quid est in ratione dati & accepti, nisi quod alio in loco apertè exposuit, dicens: Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est vt carnalia vestra metamus? hoc significat, non alligabis os bo- F uis triturantis. Vnde & idem Apostolus alio 1. Tim. 5. loco dicit: Dignus est operarius mercede sua. Vult ergo scriptura doctoribus præstari carnalia, à quibus spiritualia consequuntur, quia prædicatores occupati in doctrina, necessaria sibi prouidere non possunt.

De non coquendo hœdo cum lacte matris suæ,
CAPVT VIII.

Deut. 14. NOn coques hœdum in lacte matris suæ. Hœdus hîc sub peccatoris figura introducitur. Proinde peccans non est coquendus in lacte matris suæ, id est, non est purgandus mediocribus tenerrimísque Ecclesiæ disciplinis: sed austerioribus præceptis eius sunt excoquẽda peccata, cuius magna sunt crimina, vt qui per lasciuiæ blandimenta se perdidit, fortiori disciplina se redimat.

De non induenda veste ex lana & lino contexta,
CAP. IX.

Deut. 22. NOn indues vestem lana linóque cõtextam. Per lanam simplicitas, per linum verò subtilitas designatur. Et nimirum vestis quæ ex lino lanáq; conficitur, linum interius celat, in superficie lanam demõstrat. Vestem ergo ex lana linóque contextam induit; qui H sub locutione innocentiæ, intus subtilitatem celat malitiæ. Hoc secundum moralem sensum. Cæterùm iuxta aliam allegoriam, lineis vestibus misceri lanam vel purpuram, & linostima veste indui, est inordinate viuere, & diuersi generis professiones velle miscere: vt vel sanctimonialis habeat ornamenta nuptiarum, aut ea quæ se non continens nupsit, speciem virginitatis gerat: omnimodo hoc peccatum est, & si quid inconuenienter ex diuerso genere vel religione in vita cuiusque contexitur. Verùm illud tunc figurabatur in vestibus, quod nunc declaratur in moribus.

De non accipienda loco pignoris superiore & inferiore mola, CAP. X.

NOn accipies loco pignoris superiorem Deut. 24. aut inferiorem molam. Accipere námque, aliquãdo dicimus auferre. Vnde & aues illæ, quæ rapiendi sunt auidæ, accipitres vocantur. Vnde & Apostolus Paulus dicit: Su- 2. Cor. 11. stinetis enim si quis deuorat, si quis accipit. Ac si diceret, si quis rapit. Pignus verò debitoris est cõfessio peccatoris. A debitore enim pignus accipitur, cùm à peccatore iam confessio peccati tenetur. Superior autem & inferior mola, est spes & timor. Spes quippe ad alta subuehit, timor autẽ cor inferius premit. Sed mola superior & inferior ita sibi necessariò iunguntur, vt vna sine altera inutiliter habeatur. In peccatoris pectore itaq; necessanter debet spes & formido coniungi: quia pœnitentia incassum misericordiam sperat, si non etiam iustitiam pertimescat. Incassum iustitiã metuit, si non etiam in misericordiam confidit. Loco igitur pignoris mola superior aut inferior tolli prohibetur, quia qui prædicat peccatori tanta dispẽsatione componere prædicationem debet, vt nec derelicta spe timorem subtrahat, nec subtracta spe in solo eum timore derelinquat. Tollit enim superiorem molam, si flenti peccatori dicat, Non habebis veniam de cõmissis. Tollit inferiorem, G si peccantem deceptione palpet. Ac si dicat: Age mala in quantum vis absque metu: nam Deus pius est, & ad indulgendum paratus. Sed vtiliter tunc mola vtraque habetur, si & spes sit cum emendante formidine, & emendans formido fuerit cum spe.

De non abominando Aegyptio,
CAP. XI.

NOn abominaberis Ægyptiũ, eò quòd Deut. 23. fuisti incola in terra eius. Quãuis enim mundo renunciantes, Aegyptiam terram, id est, pristinam seculi conuersationem vel concupiscentiam declinemus: tamen dum præsentis seculi necessitatibus subdimur, quasi Aegyptiam nationem nequaquam extinguimus. Et licet ab ipsa quadam discretione separemur, non de superfluis cogitantes, sed simus secundum Apostolum victu quotidiano 1. Tim. 6. indumentóque contenti. Hoc enim figuraliter mandabatur in lege, Non abominaberis Aegyptium.

De non habendis in sacculo diuersis ponderibus,
CAP. XII.

NOn habebis in sacculo diuersa põdera, Deut. 25. maius & minus: nec erit in domo tua

modius maior & minor. Pondus habebis iustum & verum, & modius æqualis erit tibi & verus, vt multo viuas tempore super terram. Hoc & idem legislator etiam in Leuitico interdicit, Salomone quoque parem super hoc sententiam proferente. Pondus magnum & pusillum, & mensuræ duplices, immũda sunt vtraque ante Dominum, & qui facit ea in adinuẽtionibus suis compedietur. Proinde non solùm illo corporali, sed etiam spirituali modo studendum est nobis, vt nec diuersa pondera in cordibus nostris, nec in domo conscientiæ nostræ mẽsuras duplices habeamus; id est, ne ipsi ea quæ districtionis regulã molliunt remissiore indulgentia pręsumentes, eos quibus verbum Dei prædicamus districtioribus præceptis, & grauioribus quàm ipsi perferre possumus obruamus ponderibus. Quod cùm facimus, quid nisi diuerso pondere atq; mensura præceptorum Domini mercedem frugémque vel appendimus vel metimur? Si enim aliter ea nobis, aliter fratribus nostris dispẽsemus, rectè increpamur à Domino, eò quòd stateras diuersas aut mensuras duplices habeamus, secundum illam sententiam Salomonis qua dicitur: Abominatio est Domino pondus duplex, & statera dolosa non est bonum in conspectu eius.

Leuit. 19. Prouerb. 11. Prouer. 20.

De duorum aut trium testimonio valituro, CAP. XIII.

Deut. 19.

NOn stabit aduersus alterum vnus testis, sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbũ. Licet historialiter hæc sit diuina seruanda sentẽtia; tamen & cùm contra quoslibet impios vel hæreticos agimus, necesse nobis est scripturas sãctas in testimonium vocare. Sensus quippe nostri & attestatio, sine his testibus non habent fidem. Vnde magis conuenit ad probationem & ad firmitatem verbi intellectus mei vt adhibeã duos testes, nouum & vetus Testamentum: adhibeam etiam & tres, Euangelium, Prophetam & Apostolum; sicque stabit omne verbum.

De vxore fratris mortui accipienda, eiúsque semine suscitando, CAP. XIIII.

Deut. 25.

ILlud quoque quòd vxorem fratris ad hoc frater iussus est ducere, vt non sibi sed illi sobolem suscitaret, eiúsque vocaret nomine quod inde eidem nasceretur, quid aliud in figura præmonstrat, nisi quia vnusquisq; Euangelij prædicator ita debet in Ecclesia laborare, vt defuncto fratri, hoc est, Christo, suscitet semen, qui pro nobis mortuus est, & quod suscitatum fuerit, eius nomen accipiat? Denique hoc implens Apostolus, non carnaliter in præmissa significatione, sed spiritualiter in completa veritate, quos in Christo Iesu se per Euangelium cõmemorat genuisse, suscitans eos & increpans corrigit esse volentes Pauli. Nũquid Paulus, inquit, pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Tanquam diceret: Defuncto fratri vos genui: Christiani vocamini, non Pauliani. At verò qui electus ab Ecclesia ministerium euangelizãdi renuerit, ab Ecclesia meritò dignéque contemnitur. Hoc est enim quod in eius facie iubetur expuere, nõ sanè sine signo huius opprobrij, vt calciamento pedis vnius exuatur, ne sit in eorum sorte, quibus ipse Apostolus ait: Et calciati pedes in pręparatione Euãgelij pacis. Et de quibus commemorat per Prophetam: quàm speciosi pedes eorum qui annunciant pacem, qui annunciant bona! Qui enim sic Euangelicam fidem tenet, vt & sibi possit & Ecclesiæ prodesse, & non renuit, benè intelligitur vtroque pede calciatus. Qui autem sibi putat, ideo quia credit satis esse consultum, curam verò lucrandorũ aliorum refugit, quasi vnius pedis calciamentum cum dedecore amittit.

1. Cor. 1. Ephes. 6. Esa. 52. Nah. 1. Rom. 10.

De formidoloso ac pauido, vt non egrediatur ad bellum, CAP. XV.

Deut. 20.

HOmo formidolosus & corde pauido non egrediatur ad bellum. Vadat & reuertatur ad domum suam, ne pauere faciat corda fratrum suorum, sicut & ipse timore perterritus est. Quibus verbis edocet non posse quemquam professionem contemplationis vel spiritualis militiæ arripere exercitium, qui adhuc nudari terrenis opibus pertimescit, ne rursus ad infirmitatẽ mentis reuertatur, suóque exemplo alios à perfectione Euangelica reuocet, & infideli terrore infirmet. Iubentur itaque tales vt discedentes à pugna, reuertantur in domum suam: quia non possunt duplici corde bella Domini pręliari. Vir enim duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. Tales quippe oportet, vt ne initium quidem renunciationis accipiant. Quibus melius est vt in actiua vita consistant, quàm tepidè contemplatione exequentes, maiori discrimine semetipsos inuoluant. Melius est enim non vouere, quàm vouere & non reddere. Similiter & ille à tali militia prohibetur, qui vxorem duxerit, qui plantauerit vineam velut propagines filiorũ. Non enim potest seruire diuinæ militiæ seruus vxoris, secundum illud Apostoli: Qui cum vxore est, sollicitus est quomodo placeat vxori, & diuisus est. Nec potest sequi studium

1. Cor. 7.

contemplationis, qui adhuc in delectatione defigitur carnis. Nemo, inquit Apostolus, militans Deo, implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat cui se probauit.

2. Tim. 2.

De interpretatione septem gentium, quas Dominus tradidit Israëli, CAP. XVI.

Deut. 20.

CVm introduxerit te Dominus Deus tuus in terram quam possessurus ingredieris, & deleuerit gentes multas coram te, Hethęũ, Gergesæum & Amorræum & Chananæum, & Eseresæum & Euæũ & Iebusæum septem gentes multo magis maioris numeri quàm tu es & robustiores, tradiderítque eos Dominus tibi, percuties eos vsque ad internecionem. Septem istæ gentes, septem sunt principalia vitia, quæ per gratiam Dei vnusquisque spiritualis miles exuperans, exterminare penitus admonetur. Quod verò maioris numeri esse dicuntur, hæc ratio est, quia plura sunt vitia quàm virtutes. Et ideo in catalogo quidem dinumerantur septem nationes: in expugnatione verò earũ sine numeri ascriptione ponuntur: ita enim dicitur: Et deleuerit gentes multas coram te. Numerosior est enim quàm Israël carnalium passionum populus, qui de hoc septenario fomite vitiorũ ac radice procedit. De gastrimargia námque nascũtur comessationes, ebrietates. De fornicatione, turpiloquia, scurrilitas, ludicra atque stultiloquia. De philargyria, mendacium, fraudatio, furta, periuria, turpis lucri appetitus, falsa testimonia, violentiæ, inhumanitas atque rapacitas. De ira, homicidia, clamor, & indignatio. De tristitia, rancor, pusillanimitas, amaritudo, desperatio. De accidia, otiositas, somnolentia, importunitas, inquietudo, peruagatio, instabilitas mentis & corporis, verbositas & curiositas. De cenodoxia, contentiones, hæreses, iactantia ac præsumptio nouitatum. De superbia, contemptus, inuidia, inobedientia, blasphemia, murmuratio, detractio, aliáque quàm plura similia. Quæ cùm sint multò maioris numeri quàm virtutes; deuictis tamen illis septem principalibus vitiis, ex quorũ natura ista procedunt, omnes protinus conquiescunt, ac perpetua pariter cum his internecione delentur. Quod autem hæ pestes robustiores sint, manifesta naturæ ipsius impugnatione sentimus. Fortius enim militat in membris nostris oblectatio carnalium passionum quàm studia virtutum: quæ non nisi summa contritione cordis & corporis adquiruntur. Quod verò istarum perniciosarum gentium regiones salubriter possidere præcipimur, ita intelligitur. Habet enim vnumquodque vitium in corde nostro pro-

E priam stationem: sed si cum spiritualibus populis, id est, virtutibus contra se dimicantibus fuerint vitia superata, locum quem sibi in corde nostro concupiscentiæ vel fornicationis spiritus retinebat, deinceps castitas obtinebit. Quem furor ceperat, patientia vindicabit. Quem tristitia mortem operans occupauerat, salutaris & plena gaudij lætitia possidebit. Quem accidia vastabát, incipiet excolere fortitudo. Quem superbia conculcabat, incipiet excolere humilitas: & ita singulis vitiis expulsis, eorum loca, id est, effectus contrarios possidebunt filij Israel, id est, animæ videntes Deum.

F

Quod Dominus non septem tantum sed decem gentes Abrahæ dinumerarit possidendas, CAP. XVII.

ILlud verò quod cùm Abraham de futuris Dominus loqueretur, non septem gentes legitur dinumerasse, sed decem, quarum terra semini eius danda promittitur. Qui numerus adiecta idololatria gentium, blasphemia Iudæorum & errore hæreticorũ, euidentissimè adimpletur. Quibus ante notitiã Dei & gratiam baptismi vel impia gẽtium, vel blasphema Iudæorum multitudo subiecta est, donec G intellectuali Ægypto commoretur. Si autem abrenũcians quis & egressus exinde per gratiam Dei ad eremum peruenerit spiritualem, de impugnatione trium gentium liberatus, contra septem tantùm quæ per Moysen dinumerantur bella suscipiet. Deut. 34.

De muliere capta in bello, & pilis eius radendis, CAP. XVIII.

SI, inquit, exieris ad bellum cõtra inimicos tuos, & videris mulierem decora specie, & concupieris eam, rades omnes pilos capitis eius & vngulas eius, & indues eam vestimentis lugubribus, & sedebit in domo lugens patrem suum & matrem suam, & domum paternam, & post triginta dies erit tibi vxor. Dicant Iudæi quomodo apud eos ista seruentur, quid causæ, quid rationis est decaluare mulierem, & vngulas eius abscidi? Verbi causa, Ponamus quòd ita inuenerit eã is qui dicitur inuenisse, vt neque capillos neque vngulas habeat; quid habuit quod secũdum legem demere videretur? Nos verò quibus militia spiritualis est, & arma non carnalia, sed potentia Deo, si decoram mulierem, id est, animam quæ à Deo pulchra creata est in gentili conuersatione inuenerimus, & sociare voluerimus eam corpori Christi, deposito idololatriæ cultu, induitur lugubribus pœniten- Deut. 21.

H

tiæ indumẽtis: & deplorat patrẽ & matrẽ, hoc est, omnẽ memoriã mundi, eiúsque carnales illecebras. Deinde verbi Dei nouacula & doctrina omne peccatũ infidelitatis eius quod mortuum est & inane abraditur: hoc enim sunt capilli capitis, & vngulæ mulieris. Atque ita demùm salutaris lauacri vnda purificata, coniungitur sanctis Dei: scilicet cùm iam nihil in capite mortuum, nihil in manibus ex illis quæ per infidelitatem mortua dicuntur, habuerit, vt neque sensibus, neque actibus immundũ aliquid aut mortuum gerat. Quod verò post triginta dies iubet eam duci in vxorem, ternario námque ac denario numero fides opúsque significatur. Per fidem ergo trinitatis atque opus legis rectè sociatur: quęcũque anima vero Israëlitæ, corpori scilicet Christi, adhærens illi sine macula sinceritate fidei & actuum puritate. Alij putauerunt hãc mulierem decoram specie rationabilem aliquam disciplinam significari, quæ sapienter dicta inuenitur apud gentiles. Hanc ergo à nobis repertam, oportet primùm de ea auferre & resecare omnem superstitionis eius immunditiam, & sic eam in studio veritatis assumere. Nihil enim mundum habent disciplinæ gentilium: quia nulla apud infideles sapientia est, cui immunditia aliqua vel superstitio non sit admixta.

Quid significet securis ligna cædens & manubrium effugiens, CAP. XIX.

Deut. 19. ILlud autẽ quid significet, quod Dominus per Moysen præcepit, dicens: Si quis abierit cum amico suo simpliciter in syluã ad ligna cædenda, & lignum securis fugerit manum, ferrúmque lapsum de manubrio amicũ eius percusserit & occiderit, hic ad vnam supradictarum vrbium fugiet & viuet: ne fortè proximus eius, cuius effusus est sanguis, doloris stimulo persequatur, & apprehendat eũ, & percutiat animam eius. Ad syluam quippe cum amico imus, quotiẽs ad intuenda delicta subditorum cõuertimur: & simpliciter ligna succidimus, cùm delinquentium vitia pia intentione resecamus. Sed securis manũ fugit, cùm sese increpatio plus quàm necesse est in asperitatem pertrahit: ferrúmque de manubrio prosilit, cùm de correptione sermo durior excedit. Et amicũ percutit & occidit: quia auditorem suum prolata contumelia ab spiritus dilectione interficit. Correpti námque mens repètè ad odium proruit, si hanc immoderata correptio plusquàm debuit addicit. Sed is qui incautè ligna percutit, & proximum extinguit, ad tres necesse est vrbes fugiat, vt in vna earum defensus viuat: quia si ad pœnitentiæ lamenta conuersus in vnitate sacramẽti sub spe, fide & charitate absconditur, reus perpetrati homicidij non tenetur. Quem extincti proximus cùm inuenerit, non occidit: quia cùm districtus iudex venerit, qui se nobis per naturæ consortium iunxit, ab eo proculdubio culpæ reatum non expetit, quem sub eius venia, spes, fides, & charitas abscondit.

De homine polluto nocturno somnio, CAP. XX.

SI fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus somnio sit, egredietur extra castra, & non reuertetur priusquàm ad vesperam lauetur aqua. Et post solis occasum, regredietur in castra. Nocturnum quippe somnium, est tentatio occulta, per quam tenebrosa cogitatione turpe aliquid corde cõcipitur, quod tamen corporis opere nõ expletur. Sed somnio nocturno pollutus egredi extra castra præcipitur: quia videlicet dignum est, vt qui immũda cogitatione polluitur, indignum se cũctorum fidelium societatibus arbitretur. Culpæ suæ meritum ante oculos ponat, & ex bonorum se existimatione despiciat. Pollutum ergo extra castra exire, est turpi impugnatione laborantem sese ex continentium comparatione despicere. Qui ad vesperam aqua lauatur, cùm defectum suum conspiciens, ad pœnitentiæ lamenta cõuertitur: vt fletibus diluat omne quod animum occulta inquinatione accusat. Sed post occasum Solis ad castra redeat, quia deferuescente tentationis ardore, necesse est, vt iterum fiduciam erga societatis bonum sumat. Post aquam quippe occũbente Sole ad castra reuertitur, qui post lamenta pœnitentiæ frigescente flamma cogitationis illicitæ, ad fidelium merita præsumenda reparatur, vt iam se à cæteris longè esse non æstimet, qui mundum se per obitum intimi ardoris gaudet. Deut. 23.

De paxillo in balteo egredientis ad requisita naturæ, CAP. XXI.

IVbetur præterea Israëlitico populo per Moysen, vt cùm egreditur ad requisita naturæ, mittat paxillũ in balteo, & fossa humo abscondat quæ egesta fuerint. Naturæ enim corruptibilis pondere grauata mens nostra, quædam cogitationum superflua quasi ventris grauamina erumpit. Sed portare sub balteo paxillum debemus: vt videlicet ad reprehendẽdos nosmetipsos semper accincti, acutum circa nos stimulum compunctionis habeamus, qui incessanter mentis nostræ terrã Deut. 23.

pœnitentiæ dolore confodiat, & hoc quod à nobis fœtidum erumpit, abscondat.

De 40. flagellis delinquentibus adhibendis,
CAP. XXII.

Deut. 25. QVod autem pro mensura peccati quadraginta flagellis delinquẽtes argui iussit, iam prædictum est quòd per quadragenarium numerum figura significetur huius temporis, in quo Ecclesia per quatuor mũdi par-
E tes diffusa, sub decalogo legis viuit. Quadragenario ergo numero delinquentes cædimur, si in hoc tempore pœnitentiæ verberibus flagellemur. Debet ergo vnusquisque peccator temporalibus flagellis atteri: quatenus in iudicio purgatus valeat inueniri. Beatus enim homo, qui corripitur à Deo. Iob. 5. Nulla enim in æternum animaduersio affligere poterit, quos hîc pœnitentiæ disciplina percusserit. Si enim hîc pro peccatis cædimur, illic sine peccato inuenimur.

CAPITA LIBRI IOSVE.

De morte Moysi, & principatu Iesu Naue,
CAP. I.

Iosue 1. POST mortem Moysi, loquitur Dominus ad Iosue, dicẽs: Moyses seruus meus mortuus est, surge, & transi Iordanem tu & omnis populus in terram quam ego dabo filiis Israël. Defunctus est ergo Moyses, defuncta est lex. Legalia præcepta iam cessant, & obtinet Iesus, id est, Saluator Christus filius Dei principatum. Introducit populum in terrã, de qua Matth. 5. dicit Dominus: Beati mites, quoniã ipsi possidebunt terram.

De duobus exploratoribus & meretrice Raab,
CAP. II.

Iosue 2. ISte Iesus mittit duos exploratores ad Hierico vrbem: qui suscipiuntur à meretrice Raab. Iesus ille dux populi, in semetipso Dominum Iesum Christum & vocabulo ostendit & facto. Hierico autem ciuitas, mundus iste est, ad quem dominus Iesus Christus ad perscrutandos mores hominum duo testamẽta direxit. Nam in eo, vt credentium fidẽ aut rebellium perfidiam pleniùs comprobaret, ante aduentum iudicij sui, quasi exploratores duos, legem & Euangelium destinauit. Raab verò typum tenet Ecclesiæ, quæ de ex-
G traneis atque alienis gentibus cõgregata est: quę antea viuens in desideriis carnis, fornicabatur in idolis. De talibus ait Dominus, quòd Matth. 21. præcedẽt vos meretrices in regno cælorum. Hæc igitur testamenta Domini sola suscipit, & eadem fideliter conseruat, amicis omnino non tradidit, ipsa potius periclitari optans, dummodò illæsa ac salua seruaret. Hæc casurum mundum, sicut illa ciuitatẽ firmiter credidit. Hæc pro se ac suorum omnium salute, pactum cum testamentis Domini fecit. Hæc in domo sua coccum, id est, sanguinis signum posuit. Extra hanc si quis inuentus fuerit, rui-
H nam seculi atque incendium mundi nulla ratione vitabit.

De transitu arcæ, & diuisione Iordanis,
CAP. III.

POpulus cum arca testamẽti transeũt Ior- Iosue 3. danem. Sed quid sibi velit quòd Iordanẽ eadẽ arca transeunte, per sacerdotes & Leuitas deducitur turba, sicque stãte aqua fluminis in cumulum, Dei populus iter incedit innoxiũ? Hæc omnia implẽtur in Ecclesiæ populis mystica operatione. Dũ enim quis ad baptismi venerit fontem, & consistente sacerdotali & Leuitico ordine initiatus fuerit my-

sticis sacramentis, tunc sacerdotum mysteriis per baptismum, quasi per Iordanis fluenta ingreditur, & terrā cælestis repromissionis adipiscitur. Quòd verò pars aquarum fluminis quæ retrò resiliuit, perseuerans in dulcedine, pars verò in amaro confluxit gurgite maris, hæc figura baptizatorū varietatem designat, quia omnes qui baptizantur, partim quidam ex ipsis acceptam gratiæ cælestis dulcedinē custodiunt, partim verò in peccatorum amaritudinem conuertuntur. Quòd verò sacerdotalis ordo & Leuiticus iter ostendit populo Dei, magisterium sacerdotale monstratur. Ipsi enim docent populum exire de Ægypto: id est, de erroribus mundi, & transire per eremi vastitatem, id est, per seculi tentationes. Quòd verò sacerdotalis & Leuiticus ordo assistit arcæ testamenti, in qua lex portatur, proculdubio, vt ipsi illuminent populum.

De duabus semis tribubus armatis præcedentibus Israel, CAP. IIII.

Num. 34. Iosue 14. INterea duæ semis tribus, quæ trans Iordanem à Moyse acceperunt terram, relictis mulieribus & infantibus cum fratribus transeuntes, præbebant illis pugnandi auxilium, vsquequò & ipsi consequerentur hæreditatē. Isti qui per Moysen accipiunt hæreditatem trans Iordanem, & cum fratribus suis armati ac præcincti incedunt: illi hoc loco intelligūtur qui primùm per Moysen hæreditate legis potiti sunt: vnde & primogeniti sunt omnes. Ruben quippe primogenitus Iacob est ex Lia. Gad primogenitus eius de Zelpha. Manasses primogenitus est Ioseph, de Ægyptia filia sacerdotis Phutipharis. In his ergo primogenitis figuraliter illi ex priori populo designantur, qui per legem placuerunt Deo, quíque non requiescunt, sed expediti ad auxilium fratrum suorum consurgunt. Laborantibus enim nobis in agone huius vitæ, atque habentibus certamen contra contrarias potestates, veniunt in auxilium nobis illi qui ante aduentum Christi per legem iustificati sunt. Videmus enim Esaiam, Ieremiam, accinctos expeditósque ad auxilium nostrum, de voluminum suorum iaculis cordis nostri acerrimos hostes vulnerantes. Accingitur & Daniel ad auxilium nostrum, cùm nos de regno Christi, & de Antichristi futuri fraude instruit atque præmonet. Adest & Ezechiel, sacramenta nobis cælestia in quadriformibus rotarum circulis signans. Docet & Osee bis senas agminis turmas, & præcedunt nos succinctis lumbis in veritate, quam prædicāt ad auxilium nostrum. Isti ergo viri fortes pugnāt nobiscum, quousque cælestis repromissionis patriam consequamur.

De duodecim lapidibus, CAP. V.

TRanseuntes itaque filij Israël Iordanem, sustulerūt de medio fluminis duodecim lapides, quos pro testimonio posuerunt in loco secundæ circuncisionis: ad significandum nobis, vt dum de lauacro consurgimus, apostolicæ vitæ exempla firmissima nobiscum gestare debeamus, quorum semper testimonium ad imitamenta virtutum contueamur. Iosue 4.

De circuncisione secunda, CAP. VI.

POst Iordanis autem transitum venit Iesus in Galgala, ibíque iubetur facere sibi cultros lapideos, & circuncidere secundò filios Israël. Percontentur inde Iudæi, quomodo potest secundò quis circuncidi circuncisione carnali. Semel enim circuncisus, vltra non habet quod secundò possit auferri. A nobis autem quibus lex Christi spiritualis est, conuenienter ista soluuntur. Dicimus enim circuncisionem primam fuisse per legem in Ægypto: sed si à lege transeat quis per baptisma Iordanis ad Euangelium, tunc accipit secundam circuncisionem spiritualem per petram, qui est Christus. Sicque tali circuncisione purgatus, caret Ægypti opprobrio, id est, illecebra corporalium vitiorum. Nomen autem loci Galgala, quod interpretatur reuelatio, ostendit dum in præputio infidelitatis ambulauerit quisque, per huius vitæ desertum oculos ei esse cæcatos. Videamus & consequentia. Post Euangelij circuncisionē, statim in loco reuelationis Pascha celebratur, immolatúrque agnus ille pro mundi salute occisus: ac deficiente manna typicæ legis, primùm comedit populus panem corporis Christi, quem incorrupta repromissionis terra, id est, mater domini virgo Maria protulit, cuius granū in terra cadens, fructum plurimum attulit. Et vide ordinem. Postquam enim sub Iesu Christo duce positi per lauacri fluenta transimus, ac per fidē spirituali circūcisione signamur, tunc his gradibus peruenientes, celebramus Pascha: id est, immolatū Christum pro mundi salute credimus, ac deinde credētes statim illo pane dominici corporis pascimur. Occurrit deinde nobis princeps militiæ virtutum cælestium Christus tenens gladium Euangelij ad resecandam carnis nostræ pollutionem. Percunctatio autem Iosue dicentis ad Angelum, Noster es, an aduersariorum? discretionem sanctorū insinuat, Iosue 5.

qui inter bonum & malum per discretionem diiudicant, ne eos aduersarius per speciem boni fallat. Vnde & Ieremiæ dicitur: Si separaueris preciosum à vili, quasi os meum eris.

Ierem. 15.

De excidio Hierico, & saluatione Raab,

Cap. VII.

Iosue 6.

CIrcundatur post hæc Hierico, expugnatúrque, aduersus quam gladius nō educitur, aries non dirigitur, nec tela vibrantur. Tubæ solummodò sacerdotales septem diebus continuis adhibentur: sicque circumacta arca, muri Hierico subruuntur. Hierico autem, per interpretationem luna dicitur. Luna verò mundi huius speciem tenet: quia sicut luna mēstruis completionibus deficit: ita hic mundus ad completionē temporum currens quotidianis defectibus cadit. In arca verò Ecclesia figuratur: in tubis autem æreis prædicatores fortes accipiūtur. Hanc ergo vrbē Hierico diebus septem ferentes arcam Israëlitæ, æneis tubis clangentibus circumeunt, & muri eius per arcæ præsentiā atque ad ærearum tubarum sonitū cadunt: quia in hoc tempore quod septem dierū vicissitudine voluitur, dum fertur arca, id est, dum orbem terrarum circumiens mouetur Ecclesia, ad prædicantium voces, quasi ad tubarum sonitum muri Hierico, id est, elati mundi ac superba infidelitatis obstacula corruūt, donec in fine temporum mors nouissima inimica destruatur, & ex impiorum perditione vnica domus Raab, tanquam vnica Ecclesia liberetur, mūda à turpitudine fornicationis per fenestram cōfessionis in sanguine remissionis. Ista enim meretrix in Hierico, tanquam in hoc seculo moratur: quæ vt saluari possit, per fenestram domus suæ, tanquam per os corporis sui coccū mittit: quod est sanguinis Christi signum pro remissione peccatorum confiteri ad salutem. Qui inuenti sunt in domo illius, salui facti sunt ab interitu vrbis: & quicunque intra Ecclesiam reperiuntur, ipsi tantum saluātur. Extra hanc autem domum, id est, extra Ecclesiam, nemo saluatur.

De furto Achan, Cap. VIII.

Iosue 7.

FVratur interea de anathemate vrbis Hierico Achan pallium & regulam auream: pro quo irascente Deo perierunt quidā manu hostili ex populo. Hierico itaque, vt dictū est, mundi gerit figuram. De anathemate ergo eius fraudans in tabernaculo suo abscondit, qui seculares mores in secretis Ecclesiæ inserit: qui sub cultu Dei manens, solemnitates seculi vel spectacula diligit: qui sortilegos, aruspices & augures inquirit: vel qui cæteros ritus persuadet, qui prius in Hierico, id est, in hoc seculo habebantur. Ipse ergo, quia post fidei indumentum, conuersationis secularis cultū inducit, quasi pallium de anathemate tollit. Sed & ille de anathemate Hierico fraudat, qui in Ecclesiā hæreticorum infert dogmata, vel superstitiosa secularium litterarum studia. Hæc est enim regula aurea luculēto sermone aptata. Hanc fraudati sunt Arrius, Marcion & Basilides. Furati sunt enim isti regulas aureas de Hierico & Philosophorum sectam non rectam conati sunt in Ecclesia introducere, & maculare omnē Ecclesiā Domini: ita vt alij perderētur multi per eos. Ideóque abiecti pro anathemate, quasi aceruo lapidum, ita multitudine peccatorum suorū oppressi atque extincti sunt. Quorum auctor ac peremptor rex ex Hai, hoc est diabolus, qui per illorum impietatem fidelium quosdam euicerat, rursum superatus euincitur, atque à populo Dei suspensus, ligni crucis virtute necatur. Iosue 8.

De constructione altaris, Cap. IX.

SVperatis ergo hostib⁹, ædificauit Iesus altare Deo excelso ex lapidibus integris, in quibus non erat iniectum ferrum, sicut præceperat Moyses Iesu Naue: & immolauit sacrificium, & scripsit in lapidibus Deuteronomium legis Moysi. Videamus itaque qui sint isti lapides ex quibus ædificatur altare. Omnes igitur qui in Iesum Christum credunt, lapides viui dicuntur, de quibus dicit Apostolus: Vos estis lapides viui, ædificati in domos 1. Pet. 2. spirituales. His non est iniectū ferrū: quia incorrupti & immaculati carne & spiritu sunt, & iacula maligni ignita non receperunt. Hi vnum altare faciunt, in vnitate fidei concordiáque charitatis. In his quoque Deuteronomium, id est, secundam Euangelij legē Iesus dominus noster scribit. Audiamus itaque eū dicentem: Dictum est antiquis, non mœchaberis. Exod 20. Ego autem dico vobis: Si quis viderit Matth. 5. mulierem ad concupiscendum eā, iam mœchatus est eam in corde suo. Hanc igitur Iesus notat legem in cordibus credentium, hanc scribit in eorum mētibus qui altaris constructione digni sunt.

De benedictionibus & maledictionibus,

Cap. X.

POst hæc omnis populus & maiores natu, duces ac iudices præcedebāt hinc & inde arcam, steterúntque sicut præceperat Moy-

ſes in Deuteronomio ſex tribus in mõte Garizim, vt benedicerent populum, & ipſæ tribus quæ nobiliores ſunt, id eſt, Simeon, Leui, Iuda, Iſachar, Ioſeph & Benjamin. Aliæ verò ſex ignobiliores ſteterũt è regione in mõte Ebal, vt maledicerent: inter quos & Ruben, qui maculauerat thorũ parentis, & Zabulon vltimus filius Liæ, & ancillarum filij. Et hæc quidem veteris hiſtoriæ referunt geſta. Sed inſpiciendum eſt quid in enarratione myſticæ intelligentiæ referatur. Qui ſunt ergo iſti qui inceduntiuxta montem Garizim, & qui ſunt qui incedunt iuxta montem Ebal? Illi námque qui in hoc loco iuxta montem Garizim incedunt electi ad benedictionem, eos figuraliter indicant qui non metu pœnæ, ſed cæleſtis promiſſionis amore ſucceñſi, veniunt ad ſalutem. Illi verò dimidij, qui iuxta montem Ebal incedunt, in quo maledictiones prolatæ ſunt, illos indicant, qui non amore benedictionum vel promiſſionum, ſed futurorum ſuppliciorum timóre complẽt quæ in lege ſcripta ſunt, vt perueniant ad ſalutem. Omnes autem circa arcam incedunt, quia ab Eccleſiæ ſinu non diſcedunt. Sed nobiliores eſſe illos dicimus, qui deſiderio boni ipſius æternæ benedictionis amore quod bonũ eſt, agunt: quàm illos qui pro mali metu bonum ſectãtur. Solus ergo Ieſus poteſt ex omnibus populis huiuſmodi mentes animóſque condiſcere: & alios quidem ſtatuere in monte Garizim ad benedicẽdum: alios verò ſtatuere in monte Ebal ad maledictionem. Non vt maledictiones accipiant: ſed vt intuẽtes præſcriptas maledictiones & pœnas peccatoribus conſtitutas, incurrere caueant, ac ſemetipſos timoris ſupplicio corrigant.

De Gabaonitis, Cap. XI.

Ioſue 9. INterea Gabaonitæ perditionis metu perterriti, cum fraude & calliditate venerũt ad Ieſum, pannis calciamentíſque veteribus induti, deprecantes vt ſaluarẽtur, ſtatímque ab Ieſu ſalutem accipiunt. Quorum tamen dolũ vt cognouit, ligni cæſores vel aquæ geſtatores eos conſtituit. In quorum figura illi oſtenduntur, qui de mundo ad Eccleſiam venientes, habent fidem in Deum, & inclinant caput ſuum ſacerdotibus ſanctis, quibus miniſtrant & ſeruiunt, & aliquid vtilitatis impendunt, ad ornatum etiam Eccleſiæ vel miniſterium prompti ſunt: in moribus verò ſuis & conuerſatione priſtina detinentur, induentes veterem hominem cum actibus ſuis, inuoluti vetuſtis vitiis, ſicut & iſti pannis & calciamẽtis veteribus obtecti. Et præter hoc quod in Deum credunt, & erga ſeruos Dei vel Eccleſiæ cultus videntur eſſe deuoti, nihil habent emendationis vel innouationis in moribus. Tales igitur tantũmodo quaſi quoddã ſalutis ſignum intra Eccleſiam temporaliter perferunt: inter ſpirituales autem, id eſt, inter ſanctos Dei regnum æternum vel libertatẽ minime conſequuntur.

De prælio in Gabaon,
Cap. XII.

QVod autem in Gabaon pugnante Ieſu Naue ſtetiſſe perhibetur ſol & luna, donec Iſraëlis inimici delerentur, dicente ſcriptura: Stetit, inquit, Sol ſuper Gabaon, & luna ſuper vallem Elam. Et adiecit ſcriptura, & dicit, quia nunquam ſic audiuit Deus hominem. Ieſus igitur noſter Solem ſtare fecit, nõ tunc ſolum, ſed multò magis modo in aduentu ſuo, dum nos bellum gerimus aduerſus vitiorum gẽtes, & colluctamur aduerſus principes & poteſtates & rectores harum tenebrarum, aduerſus ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus. Sol nobis iuſtitiæ indeſinenter aſſiſtit, nec deſerit vnquam nos, nec feſtinat occumbere: quia ipſe dixit, Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Quinque autem reges, quinque ſenſus corporeos indicant: qui Gabaonitas, id eſt, carnales homines expugnant. Hi ad ſpeluncam confugiunt, cùm ſe terrenis in corpore poſiti actibus mergunt. Qui tamen pugnante Ieſu, id eſt, prædicatione Euangelica ſuperantur, atque ingrediẽte verbo Dei in nobis, id eſt, intra ſpeluncam corporis noſtri omnes pariter interficiuntur. *Ioſue 10.* *Matth. 28.*

De extinctis gentibus, & terræ diuiſione,
Cap. XIII.

EXtinctis deinde vel deletis gentibus, Ioſue ſorte diuidit populis terrã repromiſſionis. Eiecit ergò & Chriſtus à facie fideliũ ſuorum quodammodo gentes, gentilium errorum malignos ſpiritus: & ſorte diuiſit terrã in nobis omnia operans vnus atque idem Spiritus, ac diuidens dona propria vnicuique prout vult. *Ioſue 13.*

De diuiſione terræ, in duabus ſemis tribubus,
Cap. XIIII.

REfertur autẽ in his diuinis eloquiis prima & ſecunda hæreditatis facta diuiſio. Prima quidẽ per Moyſem: ſecunda verò quę fortior eſt, per Ieſum. Sed Moyſes trans Iordanem duabus tantum & ſemis tribubus, Ru- *Numer. 34.* *Ioſue 13.*

ben scilicet & Gad, & dimidiæ tribui Manasse possessionem decreuit: cæteræ verò omnes per Iesum suscipiunt. Per quod indicatur quod plures per fidem Iesu Christi promissa cælestia essent percepturi, quàm qui per legem adepti sunt. Nam illæ duæ semis tribus proculdubio priorem populũ adumbrabant. Sed ideo duæ semis dicũtur, quia hi qui in lege agebantur, contigerunt cognitione trinitatis, sed perfectam eius scientiã non habuerunt, sicut & Ecclesiasticus liber loquitur, dicens: Qui non perfecit primo scire sapientiã, & infirmior non inuestigauit illam. Hic autẽ nouẽ semis tribus, quæ per Iesum repromissionem terræ sanctæ suscipiunt, vt prædictũ est, figuram noui populi tenuerunt: quæ à Iesu domino nostro per fidem & gratiam æternæ repromissionis, hæreditatis post lauacrũ, quasi post Iordanis transitum susceperũt. Sed proinde & ipsæ nouem semis tribus dicuntur quæ sub Iesu hæreditate potiũtur, & non integrè decem, qui numerus consummatus dicitur & perfectus: quia nec in ipso aduentu Domini vel incarnatione eius cũcta nobis per semetipsum perfectè annunciata sunt. Vnde & ipse dixit discipulis: Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed non potestis illa audire modo. Veniet autem spiritus veritatis, qui à Patre procedit: ille de meo accipiet, & annũciabit vobis omnia. Perfectio itaque ad summam cunctorum bonorum in Spiritu sancto consistit: alioquin nihil in eo perfectum putabitur, cui Spiritus sanctus deest.

Ecclef. 24. — Ioan. 16.

De Leuitis qui non acceperunt hæreditatem terræ,
CAP. XV.

Josue 14.

QVod verò Leuitæ nõ acceperunt hęreditatem terræ: vtique quia dominus noster Iesus Christus ipse est hæreditas eorũ, & possessio nõ dabitur eis in Israël. Ego enim sum possessio eorum. Clericorum enim hæreditatem & possessionem ob hoc se dici voluit Deus: quia ministri altaris ipsius effecti sunt, & sors, propter quod & clerus sors interpretatur. Ergo Deum hæreditate merito possidet, qui vt absque impedimento deseruire Deo valeat, pauper spiritu esse contendit: vt congruè illud Psalmistæ dicere possit, Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei.

Psal. 15.

Quod habitacula Leuitarum per omnes tribus decernuntur,
CAP. XVI.

Iosue 21.

QVod verò habitacula Leuitis ab Iesu per omnes tribus decernũtur, significatur, vt hi qui in Ecclesia Dei scientiæ operã dantes doctrinæ gratiã administrant, rursum ab omnibus quibus dispensant diuina, terrena subsidia quæ non habent recipiant: vt impleatur illud quod Apostolus pręcepit, dicẽs: Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnũ est vt carnalia vestra metamus? Et merito isti in cunctis tribubus diuisi dicuntur: quia dispensatione cunctorum viuunt. 1. Cor. 9.

Quod 42. vrbes Leuitæ in possessionem accipiunt,
CAP. XVII.

QVod autem quadraginta duas vrbes accipiunt, indubitanter ipsa prædicatio sanctorum signatur: ipsi enim possident doctrinam, quæ legis decalogo constat, & quadrifido Euãgelij numero, quasi quaterdenas vrbes habentes. Quibus etiam duæ adiiciuntur: quia nimirum cuncta quæ prædicãt, morali ac mystico sensu annunciant.

Immò 48. — Iosue 21.

De Cananæo populo extincto,
CAP. XVIII.

ILlud autem quod cum Israëlitico populo percepta repromissionis terra partiretur: Efraïm tamen tribui Cananæus omnis gentilis populus non occisus, sed factus tributarius dicitur, sicut scriptum est in libro Iudicũ: Habitauit Cananæus in medio Efraïm tributarius. Quid enim tributarius, quid Cananæus, gentilis videlicet populus, nisi vitium signat? Sæpe enim in magnis virtutibus terrã repromissionis ingredimur: quia spe intima de æternitate roboramur. Sed dum post interempta vitia sublimia, quædam tamen parua retinemus, quasi Cananæum in terra nostra viuere concedimus. Qui tamen filius tributarius efficitur: quia hoc ipsum vitiũ quod subiugare non possumus, ad vsum nostræ vtilitatis humiliter retorquemus: vt eo de se mens & in suis vitia sentiat, quod suis viribus etiam parua quæ appetit, non expugnat. Vnde bene rursum scriptum est: Hæ sunt gentes quas Dominus dereliquit, vt erudiret in eis Israëlem. Ad hoc námque quædam minima vitia nostra retinentur, vt intentio sensum nostrum sollicitum in certamine semper exerceat, & eo de victoria non superbiat, quo vincere in se hostes conspicit, à quibus adhuc vinci formidat. Israël ergo reseruatis gentilibus eruditur: quando in quibusdam minimis vitiis eleuatio virtutis nostræ comprimitur, & in paruis sibi resistentibus discit, quod ex se maiora non subiicit.

Iosue 16. — Iud. 1. — Iud. 3.

De

CAPITA LIBRI IVDICVM.

De seruitute populi & liberatione,
CAP. I.

ISTORIA Iudicum nō parua mysteriorum indicat sacramenta. Primum quòd post Iosue succedūt iudices: sicut & post Christum successerunt Apostoli, & Ecclesiarum rectores ad gubernandos & regendos fideles, quos ipse ad spem æternę repromissionis perducit. Per omnia autē in hoc volumine delicta Iudaici populi & seruitutes, clamor quoque eorum, & miserationes Dei describuntur. Nam multis annis pro suis offensis multorum regū imperiis seruierāt, & iterum conuersi liberati sunt. Sed quid est quòd sæpè peccātes in manu hostili traduntur: nisi quòd nostra peccata quando delinquimus vires hostibus præbēt? Et quando nos facimus malum in conspectu Domini, tunc confortantur aduersarij nostri, i. dæmones spiritualium nequitiarū virtutes. Sed iterum quando conuertimur, suscitat Dominus saluatores & iudices, hoc est, principes seculi & doctores, quos ad subsidium Deus mittit eorū qui ad se toto corde clamauerint: sicut misit Othoniel, qui expugnauit Cusam Rasathaim regem Mesopotamiæ: sicut misit Aoth: sicut misit Iahel & Deboram quæ interfecerunt Sisaram: quarū historia pro suis mysteriis breuiter memoranda est.

De Debora & Iahel, CAP. II.

Iudic. 4. DEbora enim Prophetes vxor Lapidoth, iudicabat populum in illo tempore: & sedebat sub palma inter Rama & Bethel in monte Efraim, ascendebántque ad eam filij Israël in omne iudiciū. Debora, quę interpretatur Apis siue loquela, in prophetiæ forma *Psal. 118.* accipienda est, de qua scribitur: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua. Cōsideremus vbi loc⁹ prophetissæ esse describitur. Sub palma, inquit. Sub palma sedem habet prophetissa, quia quos suis institutionib⁹ erudit, ad palmā supernæ vocationis adducit. Inter mediū autem Rama, & inter mediū Bethel sedere prophetissa dicitur: quia Rama interpretatur excelsa, Bethel autem domus Dei, vtique quia nos in domo Dei positos nō quę in terra sunt quærere docet, sed quę in cęlis sunt. Hæc misit & vocauit ad se Barach. Barach interpretatur coruscatio. Coruscatio est, quæ habet quidem lucem, sed non permanentē: ad modicum enim temporis resplendet & desinit. Hic ergo Barach formam gerit prioris populi, qui primò omnium per prophetiam inuitatus ad audienda eloquia Dei, refulsit quidē in legis splendore, & breui tempore coruscauit, sed non diu permansit. Cùm ergo dixisset Debora ad Barach, i. prophetia ad priorem populum, Tibi præcepit Dominus, & tu ascēde in monte Thabor, & accipe decem millia viros. Respondit Barach, ex persona prioris populi ad prophetissā, Non ascendā nisi & tu ascenderis mecū. Dicit ad eum Debora: Ibo tecum, sed nō erit primatus tuus in via qua incedis, sed in manu mulieris tradet Dominus Sisarā, euidenter ostendēs quia non est in illū populum primatus, nec permanet apud eum victoriæ palma, sed apud Iahel mulierē, i. Ecclesiam. Nam Iahel ista alienigena, in cuius manu victoria facta est, figurā tenet Ecclesiæ ex gentibus cōgregatæ. Iahel enim interpretatur ascensio, quia per Ecclesiam ascenditur ad cælum. Ista palo, i. clauo, Sisaram hostē interficit, i. ligni crucis acumine & virtute diabolum interimit, quod Barach, i. prior populus per legis præcepta facere non potuit: sola enim ista per lignum in quo spiritualibus sacramentis credentium salus est, fidei hostē affligit: quem deinde mortuum pellibus obtegit, i. inclusum in carnalium cordib⁹ derelinquit. Non enim latent mortifera ipsius, nō incorruptibilitate vitæ viuentibus, & peccata mortalia perpetrantibus, qui dum prauè viuentes segregantur à corpore Christi, efficiūtur membra diaboli.

De oraculo Angeli ad Gedeon, & sacrificio eius,
CAP. III.

TRaditur deinde populus Israël in manu Madiā, pro cui⁹ liberatione loquitur angelus domini ad Gedeō: cui⁹ gesta quid mysticè significēt, demōstrandū est. Gedeō nāq; *Iudic. 6.* cùm sub quercu tritici messem virga cęderet, & à paleis frumēta excuteret, angelū vidit, accipiēs ab eo oraculū, vt à potestate hostiū, populū Dei in libertatē deduceret. Iste Gedeon

figurā gestabat Christi, qui sub vmbra sanctæ E crucis prædestinato incarnationis futurę mysterio cōstitutus, rectitudine iudicij, quasi per virgā electionis sanctos à vitiorum paleis sequestrabat. Hic ergo Gedeō cùm audisset ab angelo, quòd deficientibus populorū millib⁹ in vno viro Domin⁹ plebē suā ab hostibus liberaret, protin⁹ hœdū coxit: cuius carnes secundū pręceptū angeli simul cū azyma super petram posuit, & ius carnium desuper effudit. Quæ dum angelus virgæ cacumine tetigit, statim de petra ignis erupit, atque ita sacrificiū quod offerebatur, absumptum est. Quo indicio declaratū videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi, Paulo attestāte: Petra autem erat Christus. Iam tunc igitur (1. Cor. 10.) in mysterio declaratum est, quia dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret: nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates purgaret animarum. Caro enim hœdi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: quia concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt: Quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit angelus virgā, & tetigit petrā de qua ignis exiuit, ostēdit, quòd caro domini spiritu repleta diuino, peccata omnia cōditionis humanæ exureret. Vnde & Dominus ait: Ignem veni mittere in terram. (Luc. 12.) Aduertit igitur vir doctus & præsagus futurorū, superna mysteria, & ideo secundum oracula, occidit vitulum à patre suo idolis deputatum, & G ipse septēnem alium vitulū immolauit Deo. Quo facto manifestissimè reuelauit, post aduentum Domini omnia gentilitatis abolēda esse sacrificia, solúmque sacrificium Deo dominicæ passionis, pro redemptione nostra religione populi deferendū. Etenim vitulus ille erat in typo Christi, in quo septiformis spiritualium plenitudo virtutū, sicut Esaias dicit, inhabitat.

De oraculo velleris & areæ,

CAP. IIII.

(Indic. 6.) PRęuidit ergo mysterium victorię Gedeō, H & tamen licet fortis & fidus, pleniora adhuc de Domino futuræ victoriæ documenta quærebat: vt vna nocte lanæ vellus in area poneretur, & esset super illud tantummodo ros, & super omnem terram siccitas. Et rursus similiter poneretur vellus, & super totam terrā ros plueret, & siccitas esset in vellere. Quærit fortasse aliquis, vtrū quasi incredulus esse videatur, qui frequentibus iam fuerat indiciis informatus. Absit. Non enim ille ambiguus erat: sed nimirum futura mysteria præuidebat. Quæ etiam prouidus diligentissimè explorabat, vt amplius crederet & mysterium, dum intellexisset oraculum. Quid ergo vellus complutum, & area sicca, & postea compluta area sicco vellere significat, nisi quòd primò vna gens Hebræorum habuit gratiæ mysterium, totus orbis vacuus erat? Nunc autem in manifestatione Christi totus habet hic orbis, illa vacua est. Area enim illa, totum orbem terrarum significat. Denique quando totus orbis infructuoso cultu gentilis superstitionis arebat, tunc erat ros ille cęlestis visitationis in vellere. Postea verò quā oues quæ perierunt domus Israël, quæ sub figura velleris demonstrabantur, fontem aquæ viuæ negauerūt: ros fidei exaruit in pectoribus Iudæorum, gratiámque suam imber ille diuin⁹ in corda gentium deriuauit. F Inde est quòd nunc fidei rore totus orbis humescit: Iudæi verò Prophetis & omnibus charismatibus caruerunt. Nec mirum si perfidiæ subeunt siccitatem, quos Dominus prophetici imbris vbertate priuauit, dicens: Mandabo nubibus (Esa. 5.) desuper, ne pluant super eam imbrem. Idcirco autem illam gentem velleris nomine significauit, vel quia spolianda esset doctrinæ auctoritate, sicut ouis vellere, vel quia in obauditu eādem pluuiam detinebat, quam nolebat sibi præposito prædicari: id est, in circuncisis gentibus reuelari.

De prælio Gedeon cum trecentis,

CAP. V.

POst hāc diligentissimam mysterij explanationem, (Iudic. 7.) cùm iam contra Madianitas Gedeon dimicare contenderet, & exercitus multitudinem ad bella produceret: diuina illi admonitione præceptum est, vt ad fluuiū veniens, omnes quos flexis genibus aquas haurire conspiceret, ab illorum conflictu remoueret. Actúmque est, & trecenti viri tantummodò qui stantes aquas manibus hauserant, remanserunt. Cum his Gedeō ad præliū pergit, eósque non armis, sed tubis, lampadibus & lagenis armauit. Nam sicut illic scriptū est, accensas lampades miserunt inter lagunculas & tubas in dextera: lagenas autem in sinistra tenuerunt: & ad hostes suos cominus veniētes cecinerūt tubis, confregerūt lagunculas, lampades apparuerunt, & hinc tubarū sonitu, illinc lampadarū coruscatione territi hostes, in fugam versi sunt. De hoc nāque bello per prophetam dicitur: Iugum enim oneris eius, (Esa. 9.) & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Eripiens quippe gentilitatē Dominus, superauit iugum oneris eius: cùm eam aduentu suo ab illa dæmoniacæ tyrānidis seruitute liberauit. Supe-

rauit sceptrũ exactoris eius: cùm regnũ eiusdem diaboli, qui pro pestifera perpetratione vitiorum consueuerat tributa debita pœnarũ exigere, de fideliũ corde destruxit. Quid hoc est, quod tale bellum per prophetam ad medium adducitur? An indicare nobis propheta studuit quod in aduentu redẽptoris nostri cõtra diabolum illam sub Gedeone duce pugnæ victoriam designauit? Talia illic nimirũ acta sunt, quæ quanto magis vsum pugnandi transeunt, tanto amplius à prophetandi mysterio non recedunt. Quis enim vnquam cũ lagenis & lampadibus ad præliũ venit? Quis contra arma veniens, arma deseruit? Ridicula nobis hæc profecto fuerant, si terribilia hostibus non fuissent. Sed victoria ista attestante didicim⁹, ne parua hæc quæ acta sunt, flocci pendamus. Gedeon itaque ad prælium veniens, redemptoris nostri signat aduentũ, de quo scriptum est: Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex glorię? Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio. Hunc redemptorem nostrum non solum opere, sed etiã nomine prophetauit. Gedeon námque interpretatur Circuiens in vtero. Dominus enim noster per maiestatis potentiam omnia circumplectitur: & tamen per dispẽsationis gratiam intra vterum virginis venit. Quid est ergo circuiens in vtero, nisi quia omnipotens Deus Christus intra vterum fuit per infirmitatis substãtiam, & extra mundum per potentiam maiestatis? Madian verò interpretatur de iudicio. Vt enim hostes ei⁹ repellendi destruẽdíque essent, non de iudicio repellentis, sed de iudicio iustè iudicantis fuit. Et idcirco Dei iudicio vocantur, qui alieni à gratia redemptoris iustę damnationis meritũ etiam in vocabulum nominis trahunt. Contra hos Gedeon cũ trecẽtis pergit ad pręliũ. Solet in tricenario numero plenitudo perfectionis intelligi. Quid ergo per prædictum tricenarium numerum designatur, nisi perfecta cognitio Trinitatis? Cum his quippe dominus noster aduersarios fidei destruit, cum his ad prædicationis bella descendit, qui possunt diuina cognoscere, qui sciũt de Trinitate, quæ Deus est, perfectè sentire. Notandum verò est, quia iste trecentorũ numerus in T, littera continetur, quæ crucis speciem tenet. Cui si super transuersam lineam id quod in cruce eminet, addetur, nõ iam crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecentorum numerus in tau T, littera continetur, & per tau literam, sicut diximus, species crucis ostenditur: non immeritò in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt, quibus dictũ est: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucẽ suam, & sequatur me. Qui sequentes dominum tanto verius crucem tollũt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos charitatis compassione cruciantur. Inde per Ezechielẽ prophetam dicitur: Signa tau super frontes virorum gementium & dolentium. Vel certè in his trecentis qui in tau littera continentur, hoc exprimitur, quod ferrum hostium crucis ligno superetur. Ducti itaque sunt ad fluuium, vt aquas biberent: & qui aquas flexis genibus hauserũt, à bellica interdictione remoti sunt. Aquis namque, doctrina sapientiæ designatur. Stante autem genu, recta operatio designatur. Qui ergo dum aquas bibunt genu flexisse perhibentur, & ab illorum certamine prohibiti recesserunt, hi sunt qui doctrinã cũ operibus rectis non hauriunt. Qui verò doctrinæ fluenta ita hauriunt, vt nequaquam in prauis operibus carnaliter inflectãtur, hi Christo duce cõtra hostes fidei ad pręlium pergunt. Vadunt ergo cum tubis, cum lampadibus, cũ lagenis: atque iste fuit, vt diximus, ordo præliãdi. Cecinerunt tubis, intra lagenas autem sunt missæ lampades, confractis verò lagenis lampades ostensæ sunt: quarum coruscante luce hostes territi, in fugam vertuntur. Designatur itaque in tubis clamor prædicationum: in lampadibus claritas miraculorum: in lagenis fragilitas corporum. Tales quippe secũ dux noster ad prædicationis præliũ duxit, qui despecta salute corporũ, hostes suos moriendo prosternunt, eorũque gladios nõ armis, sed patientia superant. Armati enim venerunt sub duce suo ad pręlium martyres nostri, sed tubis, sed lagenis, sed lampadibus. Qui sonuerunt tubis dum prædicant: confregerunt lagenas, dũ soluenda in passione sua corpora hostibus gladiis opponũt. Resplenduerunt lampadibus, dum post solutionem corporum miraculis coruscarunt. Móxque hostes in fugã versi sunt: quia dum mortuorum martyrum corpora miraculis coruscare conspiciunt, luce veritatis fracti, quod impugnauerunt, crediderunt. Cecinerũt ergo tubis, vt lagenæ frangerẽtur. Lagenæ fractæ sunt, vt lampades apparerent. Apparuerunt lampades, vt hostes in fugam verterentur. Id est, prædicauerũt martyres, donec eorum corpora in morte soluerentur. Corpora eorum in morte soluta sunt, vt miraculis coruscarent. Coruscauerũt miraculis, vt hostes suos ex diuina luce prosternerẽt. Et notandũ quod steterunt hostes ante lagenas. Fugerũt ante lampades: quia nimirum persecutores sanctæ fidei prædicatoribus adhuc in corpore positis restiterunt. Post solutionẽ verò corporum apparentibus miraculis in fugam ver-

si sunt: quia pauore cõterriti à persecutione fi- E
deliũ cessauerũt. Intuendũ est etiã id quod illic scriptum est: quia in dextera tubas, lagenas autem in sinistra tenuerũt. Pro dextera enim habere dicimus, quicquid pro magno pensamus. Pro sinistra verò, quod pro nihilo ducimus. Bene ergo illic scriptũ est, quod in dextera tubas, & in sinistra lagenas tenuerunt: quia Christi martyres pro magno habẽt prædicationis gratiam: corporum verò vtilitatem pro minimo. Quisquis enim corporis vtilitatẽ plus facit quàm gratiam prædicationis, in sinistra tubam, atque in dextera lagenam tenet. Si enim priori loco gratia prædicationis attenditur, & posteriori vtilitas corporis: certum est, quia à dextris tubæ, & à sinistris lagenæ tenentur. F

De Abimelech, CAP. VI.

Indic. 9. MOritur Gedeõ, & reliquit septuaginta filios, & vnum nomine Abimelech, natum ex concubina: qui cõduxit sibi viros vagos & abierunt post illum, & intrauit in domum patris sui, & occidit fratres suos septuaginta viros super lapidem vnum, & remansit Ioathan minor, quoniam absconsus erat, &c. Hoc factum si nihil propheticum indicaret, quid op⁹ erat vt magnopere scriberetur, vtrũ Gedeon septuaginta filios & multas vxores habuisset, sed & concubinam, de qua vnũ & G
malũ filiũ suscepisset? Quod cùm turpe factũ sit, tunc etiam turpius esset, si hæc posteris ad exemplum in diuinis libris scripta viderẽtur: nisi magnæ alicuius rei imaginem earum rerum gesta per typos & figuras ostenderent. Gedeon igitur, vt superius dictum est, typum domini tenebat. Plurimæ vxores eius, multæ sunt nationes, quæ per fidem Christo adhæserunt. Septuaginta verò filij eius, septuaginta linguæ sunt in hoc mundo diffusæ, in quibus sibi per fidẽ dominus filios generaturus erat. Concubinam hoc in loco synagogã vocat, quæ nouissimis temporibus Antichristo est creditura: de qua Ioannes Apostolus in H
Apoc. 2. Apocalypsi ait: Qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga satanæ. De qua vltimis temporibus nequissimus filius, id est, Antichristus est generãdus. Eritque filius ancillæ, id est, Synagogæ illius peccatricis: quia qui peccatum, inquit, facit, seruus est peccati. Hic, inquam, congregatis sibi impiis, sicut Abimelech fecit, regnũ improbè vsurpabit: interfectisque nobilibus filiis, id est, his qui ex diuersis nationibus & linguis in Christum credentes à Deo sunt generati, inducturus est persecutionem vt sanctos omnes interficiat. Sed super septuaginta, inquit, fuit iunior filius ex nobili matrimonio, qui se absconderat. Hic, inquit, ascendit in verticẽ mõtis Garizim: & exclamauit voce magna ad populũ Sichimorũ, ponens eis parabolam. Hic ergo iunior filius qui fugit vt gladium inimici euaderet, figura est residui populi Israel prędicãte Elia extremis temporis credituri, & Antichristi gladium euasuri. Ascendit, inquit, iste in verticem montis Garizim. Sed cur montem ascendit? Quia nec prophetare, nec persecutionem Antichristi quisquam euadere potest, nisi qui pri⁹ in montẽ benedictionis, i. in sublimitatẽ fidei ac virtutũ ascẽderit. Hic est enim mõs Garizim, qui à Moyse in benedictione deputatur. Itaque cũ ascẽdisset, clamauit & dixit: Audite me viri Sichem. Ierunt ligna, vt vngerẽt super se regem, dixerúntque oliuæ: Impera nobis. Quæ respõdit: Nũquid possum amittere pinguedinẽ meam qua Dij vtuntur & homines, & venire vt inter ligna promouear? Dixerúntque ligna ad arborem ficum: Veni, & super nos accipe regnũ. Quæ respõdit eis: Nũquid possum relinquere dulcedinẽ meam, fructúsq; suauissimos, & ire vt inter cætera ligna promouear? Loquuta sunt quoque ligna ad vitẽ: Veni, & impera nobis. Quæ respõdit, Nunquid possum deserere vinũ meũ, quod lætificat Deum & homines, & inter cætera ligna promoueri? Cũ ergo repudiata fuissent ligna syluæ ab oliua & ficu & vite, venerũt ad rhamnum, vt eum sibi facerent regem. Sed prius videamus cur oliua, ficus & vitis super ligna regnare noluerũt. Ligna quippe syluæ, intelligimus homines esse vagos & vanos, æterno incendio pręparatos. His ergo meritò noluit nec oliua, nec ficus regnare nec vitis, quia non merebãtur. Oliua enim gratiã Spirit⁹ sancti, & vnctionẽ pacis significat. Ficus autem sacræ legis imaginẽ tenet, sicut in Euangelio scriptũ est: Quidam paterfamiliâs plantauit vineã, & in vinea sua plantauit ficũ. Quis paterfamiliâs nisi Deus, qui familiæ suę i. omniũ credentiũ pater est? Plãtauit ergo vineã, i. populũ, quia vineã ex Ægypto transtulit. Et vtique populũ non vineam ex Ægypto transtulerat. In hac vinea plãtauit ficum: hoc est, in populo suo posuit legẽ. Quę lex primitiuum populum sicut grossos aridos & inutiles deiecit in terrã, & postea alios fructus generauit: id est, populum Christianum, quem ad debitam Euangelicæ disciplinæ maturitatẽ & suauissimam pinguedinem Christi, cum gloria & honore perduxit. Sed vitis noluit regnare eis. Vitem autem saluatoris nostri typũ habere manifestum est, sicut ipse in Euangelio ait: Ego sum vitis vera. Igitur quia iã in reprobum sensum, sicut Apostolus dixit, Futurus erat populus, ille qui Antichristo est serui-

Deut. 27. *Oliua gratia Spiritus sancti.* *Matth. 21.* *Ficus lex.* *Vitis, Christus.* *Ioan. 15.* *Rom. 1.*

turus, quẽ ligna syluæ appellat, & necesse est vt credat mendacio, i. Antichristo, qui veritati Christo noluit credere: ideò & à regno vitis, i. Christi, & ab oliua, id est, Spiritus sancti gratia, & à ficu, id est, diuinæ legis dulcedine reprobatus, venit ad rhamnum. Rhamnus enim genus rubi est, quam vulgò sentem vrsinã appellant, asperũ nimis & spinosum, per quod meritò typus Antichristi significatur: qui omni asperitate & efferitate humanũ genus est vastaturus. Sed exiet, inquit, ignis de rhamno, i. iniquitas de Antichristo: & omnes qui in eo confident, cum ipso pariter deuorabit. Videtur ergo Gedeon Christi imaginem habuisse, septuaginta verò filij, septuaginta linguæ sunt, vel nationes, qui credentes per secundam regenerationem filij Dei esse meruerunt. Abimelech verò filius ancillæ, typũ tenet Antichristi fortasse. Qui congregatis perditis nationibus, regnum sibi improbè vsurpabit, omnésque sanctos vi & persecutione omníque crudelitate trucidabit. Ioathan verò iunior, figura est sanctorum. Sicut enim Ioathan per fugam recessit, & reliqui interfecti sunt fratres: sic nemo euadere poterit persecutionem Antichristi, nisi qui per fugã recesserit, & in montem benedictionis ascenderit. Hic est mõs quem sancti circundabũt, quem & sanctus Moyses in benedictionibus, sicut iam superius dictum est, in Deuteronomio posuit.

Rhamnus, Antichristus

Deut. 27.

De Iephte & filia eius, CAP. VII.

ADiecerunt deinde filij Israël deseruire Baalim & diis alienis, traduntúrque in manus filiorũ Ammon. Tunc Iephte Galaditidis fugiens à facie fratrum suorum, cõstituitur in principẽ ob pugnam filiorũ Ammõ. Qui rediens post triumphũ, immolauit filiã, quæ sibi post victoriam prima occurrerat: sic enim votum spopõderat, vt quicquid sibi reuertẽti primùm occurreret, Domino immolaret. Quis ergo in Iephte prænunciabatur, nisi Dominus Iesus Christus & saluator noster: qui à facie fratrum suorum, i. Iudæorum abscedens, in gentibus principatum accepit? Quia omnia humanæ salutis sacramenta tanquam iuratus expleuit: & quasi filiam, ita carnem propriã pro salute Israëlis Domino obtulit. Iurasse enim patri ac vouisse vnigenitũ legimus, psalmo dicente: Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob: scilicet vt sacramentum religionis, in carnis suę passione pro salute generis humani expleret. Hęc ergo secundum historiam gestorum, ita per Christũ acta sunt, vt videantur pro religione quam iurauerat esse completa. Post mortem Iephte traditur Israël in manus allophilorum, nascitúrque Samson, qui liberat Israël.

Indic. 10.

Iudic. 11.

Psal. 131.

De Samsone & actibus eius, CAP. VIII.

SAmson autem quondam Domini Nazaræus, habet quiddã in typũ Christi gestũ. Primum quod ab Angelo natiuitas eius adnunciatur: deinceps quoniã Nazaræus dicitur, & ipse liberat Israël de hostibus: postremo quod templum idolorũ subuertit, & perierũt multa millia hominum qui illum illuserant. Natiuitas ista Samson, quæ per angelum annunciatur, similitudinem habet primum prophetarum, qui natiuitatẽm Domini secundum carnẽ annunciauerunt: deinceps angeli etiam qui ad Mariam loquitur, dicens: Maria, inuenisti gratiam ante cõspectum domini, & accepisti in vtero, & paries filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Hic enim saluũ faciet populum suum à peccatis eorũ. Samson autem interpretatur Sol. Sed quia & redemptor noster Sol appellatur, audi ipsum dominum Iesum per prophetam eo nomine vocitari: Orietur vobis Sol iustitiæ & sanitas in pennis eius. Verè enim hic Sol iustitiæ est, qui omnium credentium montes cælesti lumine clarificat. Hic verè Nazaræus & sanctus Dei, in cuius similitudinem ille Nazaræus est nuncupatus. Iste ergo cùm tẽderet ad ministerium nuptiarũ, leo rugiens occurrit ei. Sed quis primùm erat in Samson obuium leonẽ necans, cùm petendæ vxoris causã ad alienigenas tenderet, nisi Christus: qui Ecclesiam vocaturus de gentibus dicit: Gaudete, quia ego vici mundum? Quid sibi vult ex ore leonis occisi fauus extractus, nisi quia vt conspicimus leges ipsæ regni terreni, quæ aduersus Christum ante fremuerant, nunc iam perempta feritate dulcedini Euangelicæ prædicationis monimenta præbent? Item quid in semetipso expressit, quod paucos quidem dum viueret, interemit: destructo autem templo, hostes innumeros cùm moreretur, occidit? Quia nimirùm Dominus ab elatione infidelitatis paucos cùm viueret, plures verò cùm templum sui corporis solueretur, extinxit, atque elatos ex gentibus, quos viuendo sustinuit, simul omnes moriendo prostrauit. Iam verò reliqua eius, quod ei mulier subdola caput raserit, & allophilis illudendum tradiderit, quod captiuat⁹ est, quod cęcatus est, quod ad molam deputatus est, in his non Christus, sed illi figurantur qui solo tantummodo in Ecclesia Christi nomine gloriantur, & malis actibus iugiter implicantur. Vir enim in nobis, sensus rationalis intelligitur. Caro autem quasi in typo mulieris accipitur. Si enim mu-

Indic. 13.

Luc. 1.

Mal. 4.

Ioan. 16.

Iudic. 14.

Iudic. 16.

lieri, id est, carni nostræ blādiente libidine vel E aliis malis operibus cōsenserim⁹, gratia spiritus quæ Nazaræi crine significatur, nudati: expoliamur atque decipimur. Ita enim superbis & peccatoribus violata Christi gratia, sicut Samson incisa coma, diabolus illudit. Sed quid est quod Samson ille ab allophilis captus, postquam oculos perdidit, ad molam deputatus est? Quia nimirum maligni spiritus postquam tentationum stimulis intus aciem contemplationis effodiunt, foris hominem in circuitum laborum mittunt. Quod si aliquando idem homo agēdo pœnitentiam redeat, illi velut coma reducitur: id est, gratia reflorescente reparatur ad virtutem. Deinde F cupiditatis ac luxuriæ subuersis columnis, victores hostes deiicit, & reparato certamine in finem fortissimè à dæmonibus triumphabit.

Libri Iudicum finis.

Caput vnicum in librum Ruth.

Ruth 1. VIdeamus nūc & Ruth. Habet enim ista typum Ecclesiæ. Primùm quòd alienigena est ex populo gentili. Quæ relicta patria & omnibus quæ illic erant, vadit in terram Israël. Et cùm prohiberet eam socrus sua per- G gere secum, perseuerabat, dicēs: Quocunque perrexeris, pergam, populus tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus: quæ te morientem terra susceperit, in ea moriar. Quæ vox sine dubio typum in illa fuisse Ecclesiæ manifestat. Sic enim Ecclesia ex gentibus ad Dominum cōuocata, relicta patria sua, quod est idololatria, & omissa vniuersa cōuersatione terrena, profitetur dominum Deum suum esse, in quem sancti crediderunt, & illuc se ituram vbi caro Christi post passionem ascendit, & ob eius nomen in hoc seculo patiusque ad mortem, & cum sanctorū populo, Patriarchis scilicet & Prophetis consociandam: de quorum societate quod sanctis ex stirpe A- H brahæ eminentibus consociaretur, Moyses in cantico ostendit, dicens: Lætamini gentes cum plebe eius, id est, qui ex gentibus estis credituri, cum illis qui primi electi sunt, æterna lætitia exultate. Ingressa autem Ruth cum socru sua in terram Israël, ob merita obsequiorum suorum prouidetur vt homini cōiungeretur ex Abrahæ stirpe venienti. Et primùm quidem huic quem ipsa propinquum magis esse credebat, qui negat se posse illi nubere. Et recedente illo per testimonium *Ruth 4.* decem maiorum Booz illi coniungitur, & ab ipsis decem senioribus viris benedicitur. Sed quod prius ille cognatus confitetur se eidem nubere non posse, hoc loco Ioannis Baptistæ figuram ostendi æstimamus, qui cùm ipse à populo Israël Christus putaretur, & interrogaretur quis esset, non negauit, sed confessus est, dicens, Christum se non esse. Et perseuerantibus his qui missi erant, & inquirentibus quis esset, respondit: Ego sum vox cla- *Esa. 40.* mātis in deserto. & nouissimè confitetur ipse *Mat. 3.* *Luc. 3.* de Domino, dicens: Qui habet sponsam, spō- *Ioan. 1.* sus est. Se autem amicum spōnsi manifestat, cùm adiecit, Amicus autem spōsi est, qui stat, *Ioan. 3.* & audit eum, & lætatur propter vocem sponsi. Hunc ergo Christum existimabant, quia Christum in die visitationis suæ venisse non intelligebant esse Ecclesiæ sponsum, qui propheticis esset vocibus ante promissus. Sed sicut ille propinquus negauit, & postea Ruth iungitur Booz, ita Christus qui verè sponsus Ecclesiæ est, quem omnium Prophetarum oracula cecinerant, dignatus est Ecclesiam assumere, & ex omnibus gentibus per totū orbem terrarum Deo patri innumeros populos offerre. Quod verò excalciat se cognatus ille, *Deut. 25.* veterum consuetudo erat, vt si spōsa sponsum repudiare vellet, discalciaretur ille, vt hoc esset signū repudij. Proinde excalciari iubetur, ne ad Ecclesiam quasi sponsus calciatus accederet: hæc enim Christo seruabatur, qui sponsus erat. Decem autem maiorum natu benedictio, hoc ostendit, in nomine domini Iesu omnes esse gentes saluandas ac benedicendas. Iota enim apud Græcos decem significat, quæ prima littera nomen Domini Iesu summam perscribit. Quæ res, vt diximus, omnes gentes per ipsum saluandas esse ac benedicendas demonstrat. Ne dubitet ergo quisquam hæc vt dicta sunt, credere: cum videat vniuersa & ab initio figuris antecedētibus præcucurrisse, & per aduentum Domini manifestata & adimpleta sic esse, & quæ supersunt hoc modo perficienda in veritate, consonantibus omnibus & vocibus & figuris sanctarum scripturarum, quæ adimpleuit is qui pollicitus est per filiū suum Iesum Christum Dominum regem & saluatorem nostrū: cum quo est illi honor & gloria in secula seculorum, Amen.

CAPITA LIBRI PRIMI REGVM.

De natiuitate Samuelis,

CAPVT I.

1. Reg. 1.

OST librum Iudicum, sequitur Regum. Et aspice tempora, primò Iudicum postea Regum, sicut erit primò iudicium, postea regnum: in quibus quippe temporibus multis & variis modis sacramenta Christi & Ecclesiæ reuelantur. Nam ab ipso exordio regum, commutatum sacerdotium in Samuelem reprobato Heli, & commutatum regnum in Dauid, reprobato Saüle, exclamat prænunciari nouum sacerdotium, nouúmq; regnum, reprobato veteri, quod vmbra erat futuri in Domino Iesu Christo. (1. Reg. 21.) Nónne ipse Dauid cùm panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare, nisi solis sacerdotibus, in vna persona vtrumque futurum, id est, in vno Iesu Christo regnum & sacerdotium figurauit? Itaque ipsa Samuelis sacerdotis successio, nouum, vt prædictum est, sempiternúmque sacerdotium præfigurabat, qui est Iesus Christus, Heli sacerdote reprobato, id est, Iudaïco sacerdotio abiecto. Mater quoque ipsa Samuelis, quæ prius fuit sterilis, & posteriori fœcunditate lætata est, cuius etiam nomen, id est, Anna, gratia eius interpretatur, ipsam religionem Christianam, ipsam postremò Dei gratiā significat, qua nobis Christus oritur: ipsam quoque Ecclesiam, quæ olim sterilis, nunc fœcunda in Dei laude lætatur. Quæ nihil aliud in cantico suo prophetare videtur, nisi mutationem veteris Testamenti vel sacerdotij, in nouum Testamentum vel sacerdotem, qui est Christus. Nisi fortè quis dicat nihil Annam prophetasse, sed Deum tantummodò propter filium impetratum exultanti prædicatione laudasse. Quid ergo sibi vult quod ait, arcum potentium fecit infirmum, & infirmi accincti sunt virtute: (1. Reg. 2.) pleni panibus minorati sunt, & esurientes transierunt terram, quia sterilis peperit septem, & fœtosa in filiis infirmata est? Nunquid ipsa septem pepererat, quamuis sterilis fuerit? Vnicum habebat, quando ista dicebat. Sed nec postea septē peperit, siue sex, quibus septimus esset ipse Samuel, sed tres mares & duas fœminas. Deinde in illo populo cùm adhuc nemo regnaret, quod in extremo posuit, dat virtutē regibus nostris, & exaltabit cornu Christi sui, vnde dicebat, si non prophetabat? Dicit ergo Ecclesia Christi, ciuitas regis magni, gratia plena, prole fœcunda. Dicit, quod tanto ante de se prophetatum per os huius piæ matris agnoscit. Confirmatum est cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum in Deo salutari meo, &c. Interea Samuel erat ministrans in templo Dei, accinctus Ephoth. Porrò filij Heli diuina sacrificia temerantes, peccabant coram Domino, & deridebant per eos multi sacrificiū Dei. Vnde & Heli sacerdos pro eorum iniquitate damnatus est, quòd eos peccantes minus seuera animaduersione plectebat. Me miserum! & quidem coërcuit, & quidem corripuit, sed lenitate & mansuetudine patris, non auctoritate & seueritate pontificis. Qua sententia discant sacerdotes, quomodo ipsi propter peccata filiorū, id est, propter scelera populi puniantur. Quíque etiam quamuis sancti sint, culpa tamen subditorum rei si non coërceant, reputantur.

De Propheta ad Heli destinato,

CAP. II.

VEnit autem quidam Propheta Dei ad Heli sacerdotem, & dixit ei: Hæc dicit Dominus, Nunquid non apertè reuelatus sum domui patris tui, cum esset in Aegypto, (1. Reg. 2.)

in domo Pharaonis, & elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem, vt ascenderet ad altare meum, & adoleret mihi incensum, & portaret Ephod coram me, & dedi domui patris tui omnia de sacrificiis filiorum Israel? Quare ergo calce abiicitis victimam meam, & munera mea quæ præcepi vt offerrentur in templo, & magis honorasti filios tuos quàm me, vt comederetis primitias omnis sacrificij Israel populi mei? Propterea ait Dominus Deus Israel: Loquens loquutus sum, vt domus tua & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum. Nunc autem dicit Dominus, Absit hoc à me, sed quicumque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Ecce dies veniunt, & præcidam brachiũ tuum, & brachium domus patris tui, vt non sit senex in domo tua, & videbis Christum æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel. Quæ prophetia de mutatione sacerdotij nõ est in Samuele completa; sed in Domino Iesu Christo adumbrata. Nam post Samuelem prophetam, postea sacerdotes fuerunt de genere Aaron, sicut Sadoch & Abiathar regnante Dauid, & alij deinceps antequam tempus veniret, ex quo ista de sacrificio mutando per Christum effici oportebat. Nam cùm diceret, Loquens loquutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum: nunc autem dicit Dominus, Absit hoc à me, sed quicumque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles: ecce isti sunt dies qui prænunciati sunt, iam enim venerũt: nullus enim sacerdos est secũdum ordinem Aaron. Nam & illud quod ibi sequitur, Suscitabo mihi sacerdotem fidelẽ, de Christo noui Testamenti vero sacerdote dicitur. Quod verò adiũgitur, Et erit qui remanserit in domo tua, veniet vt oretur pro eo: non propriè dicitur de domo huius Heli, sed illius Aaron, de quo vsque ad aduentum Iesu Christi homines remanserũt. De quo genere etiam huc vsque non desunt qui veniant & conuertantur. De quibus alius Propheta dixit: Reliquiæ saluæ fient. Vnde & Apostolus, Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ sunt. De talibus enim residuis bene intelligitur esse quod dictum est, Qui remanserit in domo tua, veniet vt oretur pro eo. Profectò qui credit in Christo, sicut temporibus Apostolorum ex ipsa gente plurimi venerũt & crediderunt. Neque nunc desunt, qui licet rarissimè tamen credant, vt impleatur in his quod hic homo Dei locutus est. Quod verò continuo sequutus adiunxit, & offeret nummum argenteum, & tortam panis. Quid per nummum argenteum, nisi oris confessio designatur, quæ fit credentibus ad salutem? Argentum enim pro eloquio poni solet, Psalmista testante, vbi canitur: Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. Sed quòd dicit iste qui venit, dimitte me obsecro ad vnam partem sacerdotalem, vt comedam buccellam panis; sacerdotalem partẽ corpus Christi, id est, Ecclesiam dicit. Cuius plebis ille sacerdos est, mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Cui plebi dicit Apostolus Petrus, Plebs sancta, regale sacerdotium. In hac parte sacerdotali postulat comedere buccellam panis. Quibus verbis ipsum sacrificium Christianorum eleganter expressum est, de quo dicit sacerdos ipse: Panis quẽ ego dabo, caro mea est pro mũdi vita: ipsum vtiq; sacrificium, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech.

(Esa. 10. Rom. 9. Psal. 11. 1. Petr. 2. Ioan. 6.)

De arcæ captiuitate, Cap. III.

IGitur posteaquam hæc in figura mutationis veteris Testamenti à Propheta illo pronunciata sunt ad Heli, offenso Domino Israel, instruxerunt aciem Philistæi contra Israel. Tollunt autem Israelitæ arcam ad tuitionem suam; captáque est ab hostibus arca, nec solùm ipsi victi sunt, & in fugã versi, imò etiam magna strages facta est occisorum. Nonnihil tamen futurorũ significat res gesta hæc. Propheticè enim arca illa ab alienigenis capta, indicabat testamentum Dei transiturum ad gentes. Quando enim nunciatum est Heli sacerdoti captam fuisse arcam Domini, cecidit de sella, & mortuus est. Transeunte arca Domini ad gentes, periit atque interiit sacerdotium Iudæorum: duóque filij Heli corruerunt; quorum vnius vxor viduata, & mox in partu mortua est, propter eandem perturbationem. Quo euidenti signo præfiguratum est, post extinctum sacerdotium Iudæorum carnalem interiisse Synagogam, illi carnaliter adhærentem, prostratóque Heli de sella, pontifices Iudæorum sedem habere vacuam, & gloriam sacerdotij regníque extinctam. Sed quid est quod dũ posuissent Philistini arcam Domini in templo Dagonis Dei sui, intrauerunt templum, & inuenerunt Deũ suum prostratum, atque confractum caput eius, duásq; manus abscissas? Statim enim vt testamẽtum Domini peruenit in gentibus, confestim idola, quę deceptũ possidebant orbem, destructa sunt, omnísque error simulachrorum periit, præsentiam Dei ferre non sustinens. Nam in manibus Dagon, præcisis opus idololatriæ

(1. Reg. 4. 1. Reg. 5.)

amputatum, & in capite eius superbia diaboli abscissa significabatur, à quo initium peccati fuit. Quod verò in limine, vt certum scilicet, præfinitúmque sui idololatria finem agnosceret. Limes enim finem itineris significat. Etiam & illud ad magnam pertinet ædificationem & significationẽ, in ipsa ruina Dagon Dei sui, atque fractura, quòd dorsum illius solùm inuenerunt, fractis eius omnibus membris. Dorsum quippe fugam significat: quicumque enim fugiunt persequẽtibus dorsum dant. Vnde & scriptum est de hostibus, quoniam pones eos dorsum. Vbi sunt enim idola? perierunt, & si aliqua remanẽtia ab aliquibus absconduntur, fugerunt. Quòd autem percussi sunt in posteriora hi qui arcam Dei captiuauerunt, hæc pœna signum videtur: quia si qui susceperint testamentum Dei, & posteriora vitæ dilexerint, ex ipsis iustissimè cruciabuntur; quæ sicut Apostolus ait, existimare debent eadem sicut stercora. Qui enim sic assumunt testamentum diuinum, vt in posteriora respicientes, veteri se vanitate non exuant; similes sunt hostibus illis, qui arcam testamenti captiuã iuxta idola sua posuerunt. Et illa quidem vetera etiam nolentibus cadunt; quia omnis caro fœnum, & claritas hominis vt flos fœni. Aruit fœnum, & flos cecidit: arca autem Domini manet in æternum, secretum scilicet testamentum regnum cælorum, vbi est æternum Dei verbum. Vaccæ autem illæ allophilorum arcam Dei gestantes, fugam sanctorum renunciantium seculo designauerunt, qui nullum delicti iugum traxerunt. Nam sicut ille pignorum affectibus à recto itinere minimè digressæ sunt; ita sancti mundo renunciantes, parentelę obtentu non debent à bono proposito præpediri, sicut & Moyses ait, Qui dicunt patri suo & matri, nescio vos, & fratribus suis, ignoro illos, & nescierunt filios suos: hi testamentum Dei, & præcepta eius seruauerũt. Iudicia tua, Iacob, & legem tuam ô Israel. Ille enim scire Deum familiarius appetit, qui pro amore pietatis eius nescire desiderat quodcumque carnaliter scit.

[Margin: A; Psal. 20.; B; Esa. 40.; 1. Petr. 1.; C; Deut. 33.; D]

De sacrificio Samuelis & lapide adiutorij,
CAP. IIII.

1. Reg. 6. SAmuel autem post mortem Heli regebat Israel. Congregato autem omni populo, exclamauit ad Dominum pro Israel, & exaudiuit eum. Et cùm offerret holocaustum, accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum Dei, intonuit super eos Dominus, & confusi sunt, & offenderunt coram Israël, atque superati sunt. Tunc assumpsit Samuel lapidem vnum, & posuit eum inter Masphat & inter Siceleth: quod interpretes septuaginta transtulerunt, Masphat nouam & veterem, & vocauit nomen eius, Lapis adiutorij, & dixit: Vsque ad huc auxiliatus est nobis Deus? Masphat interpretatur intentio. Lapis ille adiutorij medietas est Saluatoris, per quem transeundũ est à Masphat vetere ad nouam, id est, ab intentione quæ expectabatur in carnali regno, quo erat beatitudo falsa carnalis, ad intentionem, quæ per nouum Testamentum expectatur in regno cælorum, vbi est beatitudo verissima spiritualis; qua quoniam nihil est melius, huc vsque auxiliatur Deus. Iste Samuel inuocato nomine Domini, exauditus est, & in tempore messis pluuiam impetrauit. Pluuia enim in sanctis scripturis, verba sunt Euangelij siue legis; sicut & Moyses dicit, Expectetur sicut pluuia eloquium meum, Deut. 32. & descendant sicut ros verba mea. Hanc igitur pluuiam dedit mũdo Christus in tempore messis, id est, quando gentes colligi oportebat, vt sicut frumentum in horreis; sic intra Ecclesiæ sinum congregarentur. Iudicauit autem Samuel Israel omnibus diebus vitæ suæ, fuerúntq; vsque ad eum iudices & principes super Israel. Porrò filij Samuel declinauerunt post auaritiam, & accipiebãt munera: 1. Reg. 8. & tam iniqui iudices extiterunt, vt populus nequaquam eos ferens, regem sibi in similitudinem cæterarum gentium postularent.

De vnctione Saülis Regis,
CAP. V.

QVibus dedit Deus Saül regem, vngitúrque iubente Domino, prior à Propheta in regnum; qui & ipse quidem in id quod vnctus est, imaginem Christi portauit. 1. Reg. 9. Vnde & beatus Dauid, qui & ipse Christus nuncupatus est, ait ad eum qui se finxerat Saül occidisse. 2. Reg. 1. Quomodo non timuisti manum tuam iniicere in Christum Domini? Hinc est quod ab humero sursum Saül supereminebat omnibus, quia caput nostrũ sursum est, quod est Christus. In id autem quod reprobatus, postea & reiectus est, succedente in regno Dauid, populi vt prædictum est Israel personam gestauit. Qui populus regnum adeptum erat, amissurus, Christo Domino nostro per nouum Testamentum non carnaliter, sed spiritualiter regnaturo.

De ieiunio indicto à Saüle, CAP. VI.

ISte autem Saul dum peregeret dimicaturus aduersus Philistæum, indixit toto exercitui ieiunium, quousque reuerterentur à 1. Reg. 14.

prælio. Sed Ionathas filius eius, videns super faciem agri mel, extendit summitatem virgę, & intinxit in fauum mellis, & gustauit, & illuminati sunt oculi eius. Non vtique ad videndum illuminati sunt oculi eius qui antea videbat, sed ad discernendum, quia vetita tetigerat. Tunc enim casus ille, sicut & Adam, fecit illum attentum reddiditque confusum. Quo facto admonetur vt omnes illecebras voluptatum in seculo debeat contemnere is qui Deo nititur militare. Non enim potest contra allophilos spirituales, id est, aduersus principes tenebrarum, viribus animísq; concurrere, qui adhuc huius mundi negligit dulcedinem declinare. Mel enim distillant labia meretricis, quod est delectatio voluptatis carnalis, de quo putatur iuxta mysticos intellectus hunc gustasse Ionatham, & sorte deprehensum vix precibus populi liberatum.

De Agag Rege seruato, Cap. VII.

1. Reg. 15. INiit iterum Saul prælium aduersus Amalech, interfectísque cunctis hostibus, pepercit Agag regi, nec voluit disperdere omnia iuxta præceptum Domini, irascitúrque ei Dominus. Veniens autem Samuel sumpsit gladium, & in frusta concidit Agag. Quādo legunt quidam in scripturis, quòd sancti nulli hostium parcunt, efficiuntúrque crudeles & humanum sanguinem sitiētes, dicunt quia & iusti ita percusserunt hostes, vt non relinqueretur ab his qui saluus fieret: & nō intelligunt in his verbis obumbrari mysteria, & hoc magis nobis indicari, vt pugnātes aduersus vitia, nullum penitus ex his relinquere debeamus, sed omnia interimere. Nam si pepercerimus, reputatur nobis in culpam, sicut reputatum est Saul, qui viuum seruauit regem Amalech. Quomodo enim quisque iustus manebit, si adhuc aliquid peccati in semetipso seruauerit, sicut Saul? At verò sancti in figura Samuelis ita sęuiunt super hostes suos, id est, super vitia peccatorum, vt non permittant relinqui aliquod peccatum impunitum.

De arreptione Saul à Spiritu nequam, Cap. VIII.

1. Reg. 16. IGitur recedente à Saul Domino propter inobedientiam, arreptus est maligno spiritu à Domino, irruebátque in eo spiritus Domini malignus. Si Domini, cur malus? Si malus, cur Domini? Sed duobus verbis comprehensa est hæc sententia: Et in Deo potestas iusta, & in diabolo volūtas iniusta. Nam idem spiritus malus per nequissimam voluntatem: & idem spiritus Domini per acceptam iustissimam potestatem. Inde ergo spiritus Domini appellatus est diabolus, propter ministeriū: quia omnibus etiam spiritibus malis bene vtitur Deus, vel ad damnationem quorumdam, vel ad emēdationem vel ad probationem. Et quamuis malignitas à Domino non sit, potestas tamen nisi à Deo non est, sicut & alibi dictum est. Etiam sopor Domini occupauerat milites eiusdem Saul, cum Dauid hastam & sciphum abstulisset à capite dormientis. Non quia sopor tunc in Domino erat, vt ipse dormiret: sed quia ille sopor, qui tunc homines apprehenderat, nutu Dei erat infusus, ne Dauid serui eius in eo loco præsentia sentiretur. Dicitur ergo spiritus Domini malus, hoc est, minister Dei ad faciendum in Saul quod eum pati iudex omnipotētissimus iudicabat. quoniam spiritus ille voluntate qua malus erat, non erat Dei: creatura verò qua conditus erat & potestate, quam non sua, sed Domini omnium æquitate acceperat, Dei erat.

De Dauid & vnctione eius, Cap. IX.

ITaque Saule propter inobedientiam reprobato, mittit Dominus Samuelem ad Isaï, & sumpto cornu olei, vnxit in regem Dauid. Sed videamus vndè Dauid propheticè Christum significauerit. Dauid enim interpretatur Manu fortis, siue desiderabilis. Et quid fortius leone illo de tribu Iuda, qui vincit mundum? Et quid desiderabilius illo de quo dicitur, Veniet desideratus cunctis gentibus? Agg. 2. Vngitur iste Dauid in regem, futurum denuncians per vnctionem illam Christum: Christ⁹ enim à charismate appellatur. Dauid ab officio pastorali pecorum, ad hominum regnum trāsfertur. Noster autem Dauid ipse Iesus, ab ouibus Iudaïcæ plebis ablatus, in regnum gentium trāslatus est. In Iudaïca enim plebe non est modò Christus. Ablatus est inde: nunc gentium greges pascit. Erat autem Dauid in canticis musicis eruditus. Diuersorum enim sonorum rationabilis moderatúsq; concentus concordi varietate, compactam ordinatæ Ecclesiæ insinuat vnitatem. Quæ variis modis quotidie resonat, & suauitate mystica modulatur. Iste adhuc puer in cythara suauiter imò fortiter canens, malignum spiritum qui operabatur in Saule compescuit, non quòd cytharæ illius tanta virtus erat, sed figura crucis Christi, quæ de ligno & extensione neruorum mysticè gerebatur, ipsáque passio cantabatur, iam tunc spiritum dęmonis opprimebat. Leonem quoque & vrsum idem Dauid necauit; vrsum videlicet diabolum, leonem Antichristum: Alterum nunc ho-

minibus latenter insidiantem: alterum in posterum manifestissimè sæuientem.

De certamine Dauid & Goliæ,
Cap. X.

1. Reg. 17. ISte Dauid in prælio gygantem superauit, cùm aduersus populum Dei alienigenæ dimicarēt. Prouocauit superbia humilitatem, prouocauit diabolus Christum. Accepit arma bellica sanctus Dauid, vt aduersus Goliam procederet. Hæc arma per ætatem & paruam staturam corporis portare non potuit, abiecit onerantia, & accepit quinque lapides de flumine, & posuit in vase pastorali. His armatus processit & vicit. Hoc quidē ille Dauid: Sed si mysteria perscrutemur, in Dauid Christus intelligitur: qui tempus reuelationis noui Testamenti insinuandæ & commendandæ gratiæ præuidens, arma deposuit, quinq; lapides tulit. Deposuit ergo corporalia sacramenta legis, quæ non sunt imposita gentibus. Deposuit quę non obseruamus: quia in veteri lege & legimus & non obseruamus: sed tamen ad aliquam significationem præmissa & posita intelligimus. Denique hæc arma deposuit, tanquam onera sacramentorum veteris legis; & ipsam legē accepit. Quinque enim lapides quinque libros Moysi significant. Tulit ergo quinque illos lapides de flumine, id est, de seculo. Labitur enim mortale seculum, & præterfluit quicquid venit in mundum. Erant enim in flumine tanquā in populo illo. Primo lapides erant illic inutiles & vacabant, nihil proderant, transibant super fluuios. Sed quid fecit Dauid, vt lex ipsa vtilis esset? Accepit
Rom. 13. gratiam, quę legem implere posset. Lex enim sine gratia impleri nō potest: plenitudo enim legis charitas. Quia ergo gratia fecit impleri legem, significatur gratia lacte. Hoc enim est in carne gratuitum, vbi mater non quærit accipere, sed satagit dare. Hoc mater gratis dat, & contristatur si desit qui accipiat. quomodo ergo ostendit Dauid legem sine gratia operari non posse, nisi cùm illos lapides quinque, quibus significabatur lex in libris quinque, quos cùm iūgere voluit gratiæ, posuit in vase pastorali, quo lac mulgere consueuerat? His armatus processit aduersus Goliā superbum, se iactantem, & de se præsumentem. Tulit vnum lapidem & deiecit diabolum; in fronte percussit, & cecidit, ex eo loco corporis vbi signum Christi non habuit. Hoc quoq; licet attendas, quinque lapides posuit, vnum misit. Quinque libri lecti sunt, sed vnitas vicit: ple-
Ephes. 4. nitudo enim legis charitas, vt ait Apostolus. Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.

A Deinde illo percusso atque deiecto, gladium eius abstulit, & deinde caput illi abscidit. Et hoc facit noster Dauid. Deiecit diabolum de suis, quādo credunt maligni eius, quos ille in manu habebat, & de quibus cæteras animas trucidabat; conuertunt linguas suas contra diabolum, & sic Goliæ de gladio suo caput inciditur.

De Saüle promittente filiam suam Dauidi in coniugium, pro centum præputiis Philistinorum,
Cap. XI.

INterea victoria Dauid animum Saul regis 1. Reg. 18.
B offendit, indignantis quòd sibi in mille, & Dauid in decem millia conclamantium publicæ gratulationis ora insonarent, hinc inuidia Saulis, & semen odiorū aduersus Dauid. Quem dissimulator callidus, vt sine insidiis suis posset offerre discrimini, statuit eum Michol filiæ suæ nuptiis alligari, si centum sibi allophilorū præputia victor offerret. Pro quibus centum, ducenta dedit. Et vnde creditur regio perire voto, inde auctus est gloriosiori trophæo. Ita & Iudæi dum contra volūtatem Dei Christum interficere nituntur: per id salutem gentium egerunt, per quod crediderunt extinguere. Quod verò Dauid alienigenarum præputia attulit, & sic denuò filiæ Saul nuptiis hæsit, significabat quòd Christus non
C prius Synagogam connubio suo sponderet, nisi antea gloriosus in gentibus fieret. Prius enim in nationibus resecauit carnis pollutionem, & postea copulatus est Synagogę. Postquam enim, sicut scriptū est, introierit pleni- Rom. 11.
tudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet. Dupla autem, id est, ducenta præputia attulit, siue pro Iudæis & gētibus adquisitis, siue quia maior est numerus adquisitionis populi gentiūm, quàm credentium Iudæorum.

De Dauide spiritum immundum à Saüle per pulsum cytharæ eiiciente, Cap. XII.

AVxit deinde odium Saul aduersus Da- 1. Reg. 19.
D uid, in tantum vt rex ad medelam sui spiritus Dauid de more psallentem iaculo conaretur configere. Sed quid est quod dum Saulem Spiritus aduersus inuaderet, apprehensa Dauid cythara eius vesaniā mitigabat? Per Saulem enim Iudæorū elatio, per Dauid autem humilitas Christi significatur. Cùm ergo Saul ab immūdo spiritu arripitur, Dauid canente eius vesania temperatur: quia cum sensus Iudæorum per blasphemiā in furorem vertitur, dignum est vt ad salutem mentes eorum quasi dulcedine cytharæ locutionis Euangelicæ tranquillitate reuocentur.

De missis à Saüle ad interficiendum Dauid,
CAP. XIII.

Ibidem. MIttit Saul custodes ad domum Dauid, vt custodirent eum, & interficeretur. Abscessit autem Dauid nocte, & fugit atque saluatus est. Cúmque venissent nuncij Saul, inuenerunt statuam in lecto Dauid positam, & pellem pilosam caprarum ad caput eius. Audiamus ergo quid hoc significet: quod miserit Saul ad custodiēdam domum Dauid, vt eum interficeret. Hoc non ad crucem Domini, sed tamen ad passionem eius pertinet. Crucifixus enim Christus, & mortuus & sepultus est. Erat ergo illa sepultura tanquam domus, ad quam custodiēdam misit regnum Iudęorum, quando custodes adhibiti sunt sepulchro Christi. Quomodo ergo custodita est domus, si Dauid figurabat Christum, vt Christus interficeretur, dum non in sepultura Christus, sed in cruce sit interfectus? Refertur ergo hoc ad corpus Christi: quia interficere Christum, erat tollere nomen Christi. Neque enim crederetur in Christum, si mendacium præualeret custodum; qui corrupti
Matth. 28. sunt vt dicerent, quia dormientibus nobis venerunt discipuli eius & abstulerunt eum. Hoc est itaque velle Christum interficere, nomē resurrectionis eius extinguere: vt mendacium Euangelio pręferretur. Sed sicut illud non valuit Saul vt interficeret Dauid: sic nec hoc potuit regnum Iudæorum efficere, vt memoriam Christi deleret. Isti autem qui de Saul virtute, id est, de regno Iudæorum in Christum pręsumere voluerunt, offenderunt in lapidem offensionis, tanquam in statuam. Et hœdus eis visus erat agnus: quia in quem peccatum non inuenerunt, quasi peccatorem persecuti sunt.

De missis ad capiendum Dauid, qui prophetauerunt,
CAP. XIIII.

1. Reg. 19. IGitur Dauid regiæ manus ictum euitans, eiúsque persecutionem declinans fugit, venítq; ad Samuelem. Et misit Saul nuncios qui apprehenderent Dauid. Samuel autem erat inter prophetas & cœtum prophetarum, qui illo tempore prophetabant. Nuncij autem qui missi sunt, accepto eiusdem spiritu prophetarunt. Missísque aliis hoc contigit, & tertiis nihilominus. Postea verò cùm & ipse Saul venisset, factus est super eū spiritus Dei, & ambulabat ingrediens, & prophetabat. Quæritur autem quomodo & illi cum missi essent ad tenendum hominem, & ad necem ducendum, tales spiritu effici meruerunt. Et Saul ipse qui miserat, veniens & ipse sangui-

E nem innocentem quærens effundere, accipere meruit spiritum illum & prophetare. Quantum enim ad litteram attinet, non est mirum hominem reprobum ad monumentum transitoriè prophetasse, dum etiam multi similes prophetiæ donum legantur habuisse, sicut Balaam ille reprobus, quem non tacet scriptura iudicio diuino esse damnatum, sed 2. Petr. 2.
tamen prophetiam habebat. Nec illa verba parum attestantur huic sententiæ, quæ in Euangelio scripta sunt, multos dicturos in illa die: Domine, Domine nónne in nomine tuo Matth. 7.
prophetauimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Quibus tamen dicturus est, Non noui vos; discedite à me operarij iniquitatis. F Mysticè autem exēplum huius Saul nunciorúmque eius in hac sententia, figurat nonnullos hæreticos, qui aliquid boni de muneribus sancti Spiritus habent, sicut testamenta legis & Euangelij, sicut baptismi sacramentum: qui cùm ad Ecclesiā Catholicam veniunt, non est in eis vllo modo violandum aut quasi non habeant tradendum: sed tamen eos non ideo debere salutem confiteri: quia non improbamus quod illos accepisse credimus. Sed oportet eos cognoscere vnitatem & societatem in vinculo charitatis; sine qua omnino quicquid habere potuerint, quāuis sanctum sit atque venerandum, ipsi tamen nihil sunt, tanto indigniores effecti præmio G vitæ æternæ, quanto illis donis non benè vsi sunt quæ in hac vita, quæ transitoria est, acceperunt. Item exemplum atque imago huius Saul nunciorúmque eius in hoc loco, Iudęorum non incongruè gestat personā, qui dum aduersari cupiunt Christo, habent in ore sacramenta legis & prophetarum ad testimonium Christi, & cum Ecclesia, quasi cum prophetis de scripturis disputant, sicut illi cum prophetis vaticinabant.

De aduentu Dauid ad Achimelech sacerdotem,
CAP. XV.

H SVrrexit itaque Dauid iterum, & fugit in illa die à facie Saul, venítque ad sacerdotem Achimelech: à quo & gladium Golię sustulit, & panes propositionis accepit. Quæ res sacerdoti mortē attulit, & animaduersionem religiosæ intulit ciuitati. Hæc itaq; gestorum fides est: sed quantum ad sacramentum prophetiæ pertinet, in Christo Domino nostro impletum est. Qui positus in carne dum insectationem declinaret Iudaïcam, ad Apostolos transiit. Cum quibus & desideratum sibi cibum sumpsit: desiderio enim desiderauit Ioan. 8.
manducare Pascha. Ex quibus Goliæ, id est, diaboli arma sustulit: fortis enim spolia ipse diripuit. 1. Reg. 21.

diripuit. His ergo à quibus receptus est Christus, tribulationes induxit diabolus & mortẽ. A
2. Tim. 3. Omnes enim, vt ait Apostolus, qui in Christo volunt piè viuere, persecutionem patiuntur.
Ioan. 15. Et Dominus ait: Si me persecuti sunt, & vos persequentur. In Doech autem Idumæo, Iudæ proditoris persona consistit: per quem ita operatus est Zabulus, vt eius proditione facta in Christo, postea persecutionem Ecclesia pateretur: & occiderentur quamplurimi discipuli Christi & sacerdotes, & pro nomine eius persecutiones grauissimas perferrent.

De Dauidis fuga ad Regem Achis,
CAP. XVI.

1. Reg. 21. INterea Dauid cùm fugeret Saül, latere voluit apud regem quendam Geth, nomine Achis. Sed cùm gloria eius sibi fuisset commemorata, ne per liuorem rex ad quem confugerat aliquid in eum machinaretur, finxit insaniam: & quasi furore correptus, mutauit os suum; defluebántq; saliuæ in barbam eius, collabebatúrque in manibus eorum, & procedebat ad ostia portæ. Et dixit Achis rex: Quid huc mihi adduxistis istum? Nunquid deerant nobis furiosi? Et sic eũ dimisit. Achis interpretatur, quomodo est? per quod significatur ignorantia & verbum mirantis & non agnoscentis. Quod in gente Iudæorum impletum est, qui dum viderent Christum, non C agnouerunt; coram quibus mutauit os suum, & abiit. Erant enim ibi præcepta legis carnalia, erat sacrificium secundum ordinem Aaron. Postea ipse de corpore & sanguine suo instituit sacrificium secundum ordinem Melchisedech. Mutauit ergo os suũ in sacerdotio, mutauit in præceptis, dans aliud testamẽtum euacuata carnali operatione, atque inde collapsus est in manibus eorum, quando eum comprehendentes crucifixerunt. Et procedebat ad ostium portæ, hoc est, humiliabat se: hoc est enim procedere vsque ad ostium fidei nostræ. Ostium enim portæ, initium est fidei. Inde incipit Ecclesia, & peruenit vsque ad speciem: vt cùm credit ea quæ non videt, D mereatur perfrui, cùm eum facie ad faciẽ videre cœperit. Quòd verò in illo quasi furore
1. Cor. 1. saliuæ decurrebant super barbam eius, Apostolus hæc aperit, dicens: Iudæi signa petunt: & Græci sapientiã quærunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixũ, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis verò vocatis Iudæis & Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Saliuæ enim significant stultitiam & infirmitatem. Sed quod stultum est Dei, fortius est hominibus. Non tanquam saliuæ offendant: sed attende quia super barbam decurrunt. Quomodo enim in saliuis infirmitas, sic in barba virtus ostenditur. Texit ergo virtutem suam corpore infirmitatis suæ: & quod forinsecus infirmabatur, tanquam in saliua apparebat: intus autem diuina virtus tanquam barba tegebatur.

De Dauide qui in spelunca chlamydem Saülis præcìdit, CAP. XVII.

DEhinc in eremo Engaddi cùm persequendum Dauid Saul appeteret, ingressus est Dauid in speluncam, & ibi latebat. 1. Reg. 24.
B Sic rex improuisis exceptus insidiis, quod innocuo moliebatur, inciderat. Scriptum est enim: Qui fodit foueam proximo suo, ipse incidit in eam. Prou. 26. Dauid autem bona pro malis retribuens, inimicum non occidit; sed pro testimonio facti, orã chlamydis regiæ abstulit: cùm facilius esset exceptum insidiis aduersarium perdere, magis quàm fallere. Quid ergo est quòd iste fugiens à facie Saul, in spelunca latuit: nisi vt occultaretur, & non inueniretur? Quid est contegi spelũca, nisi cõtegi terra? Qui enim fugit in spelũcam, terra tegitur ne videatur. Portabat autẽ terram Iesus, id est, carnẽ quam acceperat de terra: & in ea se occultabat, ne à Iudæis inueniretur Deus. Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. 1. Cor. 2. Quare ergo Dominum gloriæ non inuenerunt? Quia spelunca se texerat, id est, carnis infirmitatẽ oculis obiiciebat: & maiestatẽ diuinitatis, corporis tegmine tanquam speluncæ abdito occultabat. Illi ergo non cognoscentes Deum, persecuti sunt hominem. Nec mori potuit nisi in homine, nec crucifigi potuit nisi in homine: quia nec teneri potuit nisi in homine. Opposuit ergo malè quærentibus terram, seruauit bene quærentibus vitam. Fugit ergo secundum carnem in spelũcam à facie Saul: quia passus est, vsque adeo se occultans Iudæis vt moreretur. Sed quare vsq; ad mortẽ voluit esse patiens, vt fugeret à facie Saul in spelunca? Etenim spelunca inferior terræ pars potest accipi. Et certè manifestum est, & notum omnibus, corpus eius in monumẽto positum esse, quod erat excisum de petra. Hoc ergo monumentum spelunca erat: illuc fugit noster Dauid à facie Saul. Tamdiu enim persecuti sunt illum Iudæi, quoadusque poneretur in spelunca. Sed quid est quòd persecutor ad purgandum ventrem speluncam ingreditur, nisi quòd Iudæi in Christum conceptã mentis malitiam, quasi odorem fœtidum emiserunt? Et cogitata apud se noxia, factis deterioribus dum

Christum perimūnt, ostenderunt. Sed tamen Dauid Saulem occidere noluit, & cùm eum in abdito occultatus antro haberet in potestatē, reseruare potius quàm occidere maluit: ita & Christus dum esset in spelunca carnis, persecutorem populum in potestate habuit, & non occidit. Scriptum enim erat de eis per prophetā: Ne occideris eos. Tantùm deniq; Dauid summitatē chlamydis eius silenter abscidit; vt ostenderet prophetia, Christum Iudæos non occidisse: sed eis tantū regni gloriā abstulisse: sicque eos persecutione sua vacuos sede vel imperio reliquisse. Chlamydis enim abscisio, regni est ademptio. Hoc etiam alio loco idem Saul cùm per inobedientiam peccasset, ostēdit. Nam cùm veniam precaretur,
1. Reg. 15. rogarétque Samuelem vt reuerteretur cum illo, ad placandum Deum, & noluisset, sed conuertens faciem suam abiret, tenuit Saul pinnulam vestimenti eius, & disrupit eam. Et dixit ad eum Samuel: Disrupit Dominus regnum Israel de manu tua hodie: & dabit illud proximo tuo, & diuidetur Israel in duos populos. Ergo Israel persona figuram tenebat populi: qui populus amissurus erat regnum, dum persequitur Christum.

De Dauid qui dormienti Saüli hastam tulit,
CAP. XVIII.

1. Reg. 26. QVod consequenter iterum demonstratum est, quando idem Dauid fugiens à facie Saul ingressus est in castra regis. Cúmque eum dormientem inuenisset, non percussit, non occidit; sed solam lanceam quæ erat ad caput eius & lenticulam sustulit, dormientibúsque cunctis egressus castris, transiuit in cacumen montis. Quid est hoc? Persequebantur Iudæi Christum; sed persequendo dormiebant; quia non vigilabant corde. Duritia enim cordis, obdormitio est. Dormiunt in vitam veterem, non euigilant in nouam. Venit Christus, non eos occidit; sed tulit ab eis scyphum aquæ, id est gratiam legis. Tulit & sceptrum regale, regni scilicet potestatem, quam pro magno habebant, & vnde se protegebant temporaliter, & quam aduersus Deum per incredulitatem gerebant. Deinde Dauid noster de castris eorum egressus, transcendit in altitudinem montis cælorum.

De Amalechitis à Dauide superatis,
CAP. XIX.

1. Reg. 30. INterea fugiens Dauid dum pergeret cum Achis rege Philistinorum in prælium aduersus Israel, insurgentes Amalechitæ irruerunt in Siceleg: & succēdentes eam, captiuarunt omnia quæ erant Dauid & puerorum eius. Reuersus ergo Dauid ad persequendos Amalechitas, inuenit Aegyptium puerum lacessentem, quem Amalechitæ ægrotum in itinere reliquerant. Hunc autem Dauid inuentum cibo refecit, ducémque sui itineris fecit. Sícque Amalechitam persequitur, epulantésque reperit, & funditus extinguit. Quid est enim quod Aegyptius Amalechitæ puer in itinere lassatur: nisi quòd amator præsentis seculi, peccati sui nigredine opertus, sæpe ab eodem seculo infirmus despectúsque relinquitur; vt cum eo nequaquam currere valeat, sed fractus aduersitate torpescat? Sed hunc Dauid inuenit: quia redemptor noster veraciter manu fortis, nonnūquam quos despectos à mundi gloria reperit, suo amore conuertit. Cibo pascit, quia verbi scientia reficit. Ducem itineris eligit, quia suum etiam prædicatorem facit. Et qui Amalechitam sequi non valuit, dux Dauid efficitur: quia is quem indignum mundus deseruit, non solùm conuersus in suam mentem Deum recipit, sed prędicando hunc etiam vsque ad aliena corda perducit. Quo videlicet duce, Dauid Amalechitam conuiuantem inuenit & extinguit: quia ipse Christus prædicantibus mundi lætitiam destruit, quos mundus comites habere despexit.

De Pytonissa à Saüle consulta,
CAP. XX.

POst mortem autem Samuelis, congregati sunt Philistini contra Israel. Consulúitque Saul Dominū, & non respondit ei. Quæsiuit autem Saul Pytonissam, quæ suscitaret illi Samuelem. Statímq; suscitatus ait ad eum: Quare inquietasti me, vt suscitarer? &c. Quæritur secundum historiam, vtrum Pytonissa ipsum prophetā de inferno euocauerit, an aliquam imaginariam illusionem fallacia dæmonum factam. De qua quæstione beatæ memoriæ Augustinus Episcopus, Simpliciano Mediolanensi Episcopo ita scripsit: Inquiris, inquam, vtrum potuerit malignus spiritus excitare animam iusti, & tanquam de abditis mortuorum repagulis vel receptaculis euocare, ita vt videretur & loqueretur cū Saul. Nónne magis mirandum est, quod satanas ipsum dominum assumpsit, & constituit super pinnā templi? Quolibet enim modo fecerit, factum est: ita vt Samuel excitaretur, similiter latet, nisi fortè quis dixerit faciliorem diabolo fuisse licētiam ad Dominum viuum vnde voluit assumēdum, & vbi voluit constituendum, quàm ad Samuelis spiritum

Marginal notes: 1. Reg. 28. (beside "POst mortem"); To. 2. lib. 2. quæst. in lib. Regū quæst. 3. (beside "memoriæ Augustinus")

defuncti suis sedibus excitandum. Quod si illud in Euangelio nos ideo non conturbat, quia Dominus voluit atque permisit, nulla diminutione suæ potestatis & diuinitatis id fieri, sicut ab ipsis Iudæis quamquam peruersis atque immundis & facta diaboli facientibus, & teneri se & vinciri & illudi, & crucifigi atque interfici passus est: ita nõ est absurdum credere ex aliqua dispensatione diuinæ voluntatis permissum fuisse vt non inuitus nec dominante magica potentia, sed volens atq; obtemperans occultæ dispensationi Dei, quę Pytonissam illam & Saülem latebat, spiritus prophetæ sancti se ostenderit aspectibus regis diuina eum sententia percussurus. Quanquam in hoc facto potest adesse illius facilior intellectus, vt non verè spiritum Samuelis excitatum requie sua credamus; sed aliquod phantasma, & imaginariam illusionem diabolicis machinationibus factam. Quam propterea scriptura Samuelis appellat: quia solent imagines earum rerum nominibus appellari, quarum imagines sunt: sic omnia quæ pinguntur atq; finguntur earum rerum quarum imagines sunt nominibus appellantur, propriúmque nomen incunctanter adhibetur: & dicitur, ille Cicero, ille Salustius, ille Achilles, ille Hector. Hoc flumen Simoïs, illa Roma, cùm aliud nihil sint quàm pictæ imagines. Vnde & Cherubin cùm sint cælestes virtutes, ficti tamen ex metallo quod imperauit Deus super Arcam fieri Testamenti magnæ rei significandæ gratiâ, non aliud quàm Cherubin illa quoque figmenta vocabantur. Item dum quisque videt somnium, non dicit, vidi imaginem Augustini, sed vidi Augustinum; cùm eo tẽpore quo aliquid tale aliquis vidit, ignoraret hoc Augustinus; vsque adeò manifestum est non ipsos homines, sed imagines eorum videri. Et Pharao spicas se dixit vidisse in somnis & boues, non spicarum aut boum imagines. Si igitur liquidò constat nominibus earum rerum quarum imagines sunt, easdem imagines appellari: non mirum est quod scriptura dicit Samuelem visum, etiam si fortè Samuelis imago apparuit, ficto machinamento eius qui trãsfigurat se in Angelum lucis, & ministros suos subornat, velut ministros iustitiæ. Iam verò si illud, inquit, mouet, quomodo à maligno spiritu Saüli vera prædicta sunt; potest & illud mirum videri, quomodo dæmones agnouerunt Christum, quem Iudæi non agnoscebant. Cùm enim vult Deus etiam infirmos inferósque spiritus aliqua vera cognoscere, temporalia duntaxat ad istam mortalitatem pertinentia, facile est & non incongruum vt omnipotens & iustus ad eorum pœnam quibus ista prædicantur, vt malum quod eis imminet, antequam veniat prænoscendo patiantur, occulto apparatu mysteriorum suorum etiam spiritibus talibus aliquid diuinationis impertiat; & quod audiunt ab Angelis, prænuncient hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium Dominus atq; moderator vel iubet vel sinit. Vnde etiam spiritus Pytonis in actibus Apostolorum adtestatur Paulo Apostolo, & Euangelista esse conatur. *Act. 16.* Miscent isti tamen fallacias, & verum quod potuerunt non docendi magis quàm decipiendi fine pronunciant. Et forte hoc est quod cùm illa imago Samuelis Saülem prędicaret moriturum, dixit etiam esse secum futurum, quod vtique falsum est. Magno quippe interuallo post mortem separari bonos à malis in Euãgelio legimus, cùm inter superbum illum diuitem, qui iam apud inferos tormenta patiebatur, & illum qui ad eius ianuam vlcerosus iacuerat, iam in requie constitutum, magnum chaos interiectum esse testetur. *Luc. 16.* Aut si propterea Samuel ei dixit, Mecum eris, vt non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, quod vtique homo fuerit, & vterque mori potuerit, iámque mortuus viuo mortem prænunciabat. Secundum vtrumque igitur intellectum habere exitum hanc lectionem, qui non sit contra fidem, video. Nisi fortè profundiori inquisitione inueniatur ad liquidum posse animam humanam cùm ex hac vita migrauerit, magicis carminibus euocari, & viuorum apparere conspectibus, etiam corporis lineamẽta gestantem, vt non solùm videri valeat, sed & agnosci. Et si potest, vtrũ etiam iusti anima, non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus mysteriis summæ legi obtemperans, vt si fieri non posse clarueri, vt non vterque sensus in huius scripturæ tractationem admittatur: sed illo excluso imaginaria similitudo Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam siue illud fieri possit, siue non possit, tamen fallacia Satanæ atque imaginum simulandarum callida operatio, decipiendis sensibus humanis multiformis inuigilat: pedetentim quidem ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed potius existimemus tale aliquid factum maligno spiritu Pytonissæ illius ministerio, quãdiu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur. Hæc sunt quæ tunc de Pytonissa & Samuele scripsit beatissimus Augustinus. *Suprà.*

De occisione Saülis, CAP. XXI.

IGitur exorto prælio, percusserũt Philistæi Israel plaga magna, corruerúntque in præ- *1. Reg. 31.*

lio Saul & Ionathas. Quos denique pius propheta figuraliter deflet, qui cùm potentes essent, & semper hostibus præualerent, sauciati illico ac vulnerati in medio prælio corruerũt. Quomodo, inquit, ceciderunt potentes in E medio pugnæ: hoc etiam modo pium Christianorum genus deflet eos qui pugnantes cum dæmonibus labuntur in seculo quod est lubricum: Gelboe enim montes, interpretantur lubrici montes.

CAPITA LIBRI SECVNDI REGVM.

Dauid templum construere prohibetur, CAPVT I.

2. Reg. 7. POST mortem itaque Saul, vngitur Dauid in regno, transfértque arcam testamenti in ciuitatem suam. Qui cùm vellet templum Domini ædificare, admonetur per Prophetam à Domino, ita: Non tu ædificabis mihi domũ, quia vir sanguinum es. Quid est igitur quòd erga exteriora bella laboranti Dauid interdicitur, ne domus Dei ab eo ædificetur? Templum quippe Dei nos sumus, qui ad veram vitam in eius habitatione construimur, Paulo attestante, qui ait: Templum Dei sanctum est, quod estis vos. 1. Cor. 3. Sed vir sanguinum templum Dei ædificare prohibetur, quia qui adhuc actibus carnalibus incubat, necesse est, vt instruere spiritualiter Ecclesiam non præsumat; quia nequaquam purè maculam in membro considerat oculus, quem puluis grauat, & superiectas sordes tangere non valet manus, quæ lutum tenet.

De peccato Dauid & Bersabee, CAP. II.

2. Reg. 11. NVnc quid de peccato Dauid prophetia signauerit, quãta possumus breuitate perstringamus. Nomina quippe ipsa interpretata satis ostẽdunt quid etiam hoc factum præfigurauerit. Dauid, vt diximus, interpretatur manu fortis, siue desiderabilis. Bersabee interpretatur puteus satietatis, siue puteus septimus. Quamlibet autem harum nominis eius interpretationem in id quod dicere intendimus, assumamus, satis congruit. Nam in Cantico Canticorum spõsa, quæ illi Ecclesia est, vocatur puteus aquæ viuæ. Cantic. 4. Et huic puteo septenarij numeri nomen in Spiritus sancti significatione coniungitur, propter rationem Pentecostes; quo die de cælo missus Spiritus sanctus descendit. Ad quadraginta nouem autem, quod est septies septem, vnum additur, quo vnitas commendatur. F In hac ratione viuit Apostolica illa sententia, Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Ephes. 4. Dono itaque spiritali, hoc est, septenario, facta est Ecclesia puteus satietatis: quia factus est in ea fons aquæ salientis in vitam æternam, quam qui biberit, non sitiet in ęternum. Ioan. 4. Iam verò qui fuerit maritus eius, quid aliud quàm diabolum nominis eius interpretatio significat? Huius erant pessimo coniugio deligati omnes quos gratia Dei liberat, vt Ecclesia sine macula & ruga saluatori proprio copuletur. Vrias námque interpretatur lux mea Dei. Etheus autem abscisus, siue quod in veritate non stetit, sed à luce sua superna, quam de Deo habebat, G superbiæ merito abscissus est, siue quod cadendo veris viribus perditis, transfigurat se in Angelum lucis, audens dicere, lux mea Dei est. Ergo iste quidem Dauid sceleratè grauitérque peccauit. quod scelus eius, etiam per Prophetam Deus arguit increpando, & ipse abluit pœnitendo. Veruntamen ille desiderabilis omnibus gẽtibus, quasi in solarium deambulans, quia in Sole posuit tabernaculum suum, adamauit Ecclesiam super tectum se lauantem, id est, mundantem à sordibus seculi, & domum luteam spirituali contemplatione transcendentem atque calcantem. Et inchoata cum illa primæ conuentionis H notitia, postea ab ea penitus separatum diabolum occidit, cámque sibi perpetuo connubio copulauit. Oderimus ergo peccatum, sed prophetiam non extinguamus. Amemus ipsum Dauid quantum amandus est, qui nos à Diabolo per misericordiã liberauit. Amemus & istum Dauid, qui tam graue in se vulnus iniquitatis, pœnitentiæ & humilitatis confessione sanauit. Sed fortasse quis dicat si Dauid imaginem Christi gerebat, quomodo multas vxores & concubinas habuisse scribitur; cùm has res Christus & horrescat & damnet? Hoc enim per figuram fiebat. Multæ enim vxores Dauid, multarum gentium &

nationum imaginem indicabant, quæ per fidem Christi consortio iungentur. Concubinæ verò eius, significant hæreticorum Ecclesias, quæ sub Christiani nominis titulo manere se gloriantur. Sed quia propter carnalia lucra sectantur Christum, non coniuges, sed concubinæ vocantur. Denique nunc reges si plures habeant vxores vel concubinas, crimen est; quia iam transierunt figuræ, pro quibus vxorum vel concubinarum venia concedebatur. At nunc, quia figuræ transierunt, venia nulla datur.

De Absalone, Cap. III.

2.Reg.15. Illud verò quid significet, quod parricida filius Absalon patrem insequens, primò pater eius declinans fugit ante faciem eius securus de victoria: quia sciebat impiũ perire. Quem etiam fleuit magno luctu, & deplorauit exitum parricidæ. Scribitur enim fugisse Dauid à facie bellantis aduersum se filij. Et quoniam scriptum est, de populo Iudæorum, Esa.1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Filius vero eius impius significat tropicè, eundem populum Iudaïcum, qui eum tradidit. Absalon autem, sicut quidam interpretãtur, intelligitur patris pax. Quod mirum videtur in historia, quemadmodum patris pax possit intelligi, qui patrem bello persecutus est. Sed qui diligenter ad allegoriam intendũt, inspiciunt Absalon, esse Hierusalem, quæ etiam & ipsa pax interpretatur, à cuius facie Christus fugit, quando eam patiendo deserens in gentibus per fidem successit. Alij Absalon Iudam traditorem intelligũt, quem tanta, & tam miranda patientia Christus pertulit, tanquam bonum, cùm eius cogitationes non ignoraret, & cum quo habuit cõuiuium, in quo corporis & sanguinis sui futurum discipulis mysterium commendauit & tradidit. Quod denique in ipsa traditione osculum accepit, bene intelligitur pacem Christum exhibuisse traditori suo, quam ille tam sceleratæ cogitationis interno bello vastaret. Et ideò Absalon patris pax dicitur: quia pater habuit pacem quam ille non habuit.

De Dauid aquam sibi afferri iubente, & de cisterna Bethleem, Cap. IIII.

2.Reg.23. Item ipse Dauid in prælio Philistinorum cùm sitiens conuersaretur in bello, & aquã quæreret: Quis mihi, inquit, potum dabit de lacu qui est in Bethleem? Et ad portas erat iter lacus, & Dauid interfusus hostibus, & media hostilia cinxerat septa castrorum. Præcesserunt itaque tres viri multitudinem aduersariorum, & aquam de lacu qui erat in Bethleem obtulerunt regi bibendam. Sed rex noluit bibere, sed profudit illam Domino, dixítque: Non contingat mihi hoc facere, vt sanguinem virorum qui abierunt, exanimis bibam. Vicit ergo naturam, vt sitiens non biberet: & exemplum de se præbuit, quo omnis exercitus tolerare sitim disceret. Quod si altius velis spectare & introspicere mysteriũ, sitiebat Dauid non aquam quæ est in Bethleem, sed oriundum in eadem Bethleem ex virgine Christum in spiritu præuidebat. Ergo volebat bibere nõ aquam fluminis, sed lauacrum ex latere Christi fluens, hoc est, non aquarum sitiebat elementum, sed sanguinem Christi. Vnde non bibit oblatam aquam, sed Domino fudit, significans sitire se Christi sacrificium, non naturæ fluenta, sed illud sacrificium, in quo est remissio peccatorum. Illum sitire fontem æternum, nõ qui periculis quæreretur alienis, sed pericula aliena deleret.

De Psalmo 17. Cap. V.

Quæritur autem cur solus septimusdecimus Psalmus in libris Regum reperiatur conscriptus. 2.Reg.22. Nec immeritò Psalmus iste in regnorum libris solus inuenitur: quia regnum illud significat vbi aduersarium non habebimus. Titulus enim eius est: In die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, & de manu Saül Regis. Quis enim figuratur in Dauid, nisi ille qui venit secundum carnem ex semine Dauid; qui vtique in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur inimicos? Vnde & illi persecutori quem voce mactauit, & in suum corpus traiiciens quodammodo manducauit, insonuit de cælo: Saule, Saule, quid me persequeris? Quando enim eruetur hoc corpus de manu omnium inimicorum eius, nisi cùm & illa nouissima inimica destruetur mors, vt perueniatur ad regnum Dei?

De catalogo virorum fortium, Cap. VI.

Dehinc texitur catalogus virorum fortium in figura sanctorum. 2.Reg.23. Qui licet virtutum sublimitate proficiant, tamen vsque ad excellentiam diuinæ Trinitatis nequaquam attingunt. Inde est quod ibi scriptum est, vsque ad tres non peruenit. Psal.88. Quis enim æquabitur Domino, aut quis similis erit Deo inter filios Dei?

CAPITA LIBRI TERTII REGVM.

De Salomone, CAPVT I.

SVccedit deinde Salomō, in quo quidem nonnulla imago rei futuræ facta est, in eo quod templum ędificauit, & pacem habuit, secundum nomen suum: Salomō quippe interpretatur pacificus. Ac per hoc tale vocabulum illi verissimè congruit, per quem mediatorem ex inimicis accepta remissione peccatorum, reconciliamur Deo. Etenim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. Idem ipse est ille pacificus, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens inimicitias in carne sua, legémque mandatorum decretis euacuans, vt duos conderet in se, in vnum nouum hominem, faciens pacem his qui longe, & pacem his qui prope. Ipse in Euangelio dicit, Pacem meam relinquo vobis. (*Ioan. 14.*) His & multis aliis testimoniis Dominus Christus pacificus esse monstratur.

De templi ædificatione, CAP. II.

(*3. Reg. 6.*) NAm id quod ædificauit tēplum excellentissimum Domino, & ibi Christum significat, qui ædificauit domum Deo in cælestibus, non de lignis & lapidibus, sed de hominibus sanctis, hoc est, fidelibus, quibus dicit Apostolus: (*1. Cor. 3.*) Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Quòd verò eadem domus de lapidibus dedolatis atque perfectis ædificata est, & malleus & securis & omne ferramentum non est auditum in templo Dei cum ædificaretur. Quid domus illa, vt prædictum est, nisi sanctam Ecclesiam, quam in cælestibus Dominus inhabitat, figurabat? Ad cuius ædificationem electorum animæ, quasi quidam expoliti lapides deferuntur. Quæ cum ædificatur in cælis, nullus illic disciplinæ malleus resonat: quia dolati atque perfecti illuc lapides ducimur, vt locis iuxta meritum congruis disponamur. Hic enim foris tundimur vt illic sine reprehensione inueniamur. Altitudo autem templi huius dominici, ad fidem refertur, longitudo ad spem, latitudo ad charitatem. His enim tribus virtutibus quasi lineamentis sanctæ Ecclesiæ cælestis structura consurgit. Porrò quod parietes tēpli interius ligno teguntur, hoc ob mysterium dominicæ crucis imaginatum est; sub cuius tutela proteguntur omnes sancti, qui indisruptæ pacis perseuerantia tanquam lapides viui in structura Ecclesiæ vnitate fidei solidantur. F Et benè interius vestitur ligno templum: quia corde creditur ad iustitiam. Quòd verò tempore dedicationis gloria Domini impleuit domū, gloria Domini intelligitur Christus, cuius fide repletus est vniuersus mundus. De qua gloria cùm pro adorato vitulo Dominum precaretur Moyses, vt parceret populo peccatori, respondit Dominus: Propitius ero illis: veruntamen ego viuo, & viuit nomen meum: quia implebitur gloria mea omnis terra. (*Psal. 76.*) Vnde & Angeli clamabant pastoribus: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. (*Luc. 2.*) Quod autem nebula impleuit domum Dei, & non poterant sacerdotes ministrare, propter nebulam: G hæc sententia superbos Iudæorum pontifices ac doctores insinuat: qui dum Natiuitatis Christi sacramenta inuestigare despiciunt, debitum fidei suæ ministerium per erroris nebulam perdiderunt. Ita enim eorum mentes infidelitatis caligo repleuit: vt exigentibus propriis meritis, non agnoscant cultum credulitatis. Quòd verò Salomō idem, in eodem templo duodecim boues æreos fecit, quos in æreo labro constituit, qui facie quidem per diuersas partes attendunt, sed in vno loco per posteriora colliguntur: Quid aliud per duodecim boues, quàm duodecim Apostolos credimus designari? H Qui facie quidem per diuersa respiciunt, sed ita in labro sunt positi, vt posterioribus adunentur. Qui in hac præsenti vita ad prædicationis officium in diuersis mundi partibus sunt diuisi: in illa verò vita, quæ huic vitæ posterior est, quia post hanc videtur, interna gloriæ vnitate conueniunt. Per diuersum ergo mundum prædicando respiciunt; sed in vnum conueniēdo consistunt. Ideo autem ærei: quia clamor prædicationis eorum in toto mūdo insonuit, sicut scriptum est: In omnem terram exiuit sonus eorum. (*Psal. 18.*) Labrum autem orbem terræ intelligimus,

cuius ambitum lustrauerunt Apostoli docentes gentes vt baptizarētur in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.

De sapientia Salomonis, CAP. III.

3. Reg. 4. LOcutus est autem Salomon tria millia parabolas, & fuerunt carmina eius quinque millia. Quid enim per tria millia parabolas, nisi plenitudo fidei in lege & in Euangeliis à Christo tradita designatur? Quæ dum tota multipliciter per allegoriarum sensus sub mysterio Trinitatis disseritur, quasi tria millia parabolæ nuncupantur. Carmina autem eius quinque millia, in quinque sensibus corporis intelliguntur. Quos qui in diuersis virtutibus bene regit, beatus est: & per eos quasi quinque millia carmina domino canit. Disputauit autem Salomon à cedro vsque ad hyssopum. Cedri nomine celsitudo gloriæ in electis accipitur, sicut & propheta testatur, dicens: Iustus vt palma florebit: & sicut cedrus, quæ est in Libano, multiplicabitur. Hyssopus autem herba humilis est, saxo hærens: qua signatur humilitas Christi. Redemptor quippe noster à cedro vsque ad hyssopum disputauit: quia ab alta excellentia cælestis gloriæ, vsque ad carnis humilitatem descendendo peruenit. Si quidem & cedri nomine, prauorum superba elatio designatur, sicut per Dauid dicitur: Vox domini confringentis cedros. A cedro itaque Christus vsque ad hyssopum disputat: quia ipse prauorum corda & humilium iudicat. Super ligna autem disputauit, dum in cruce pependit. Tunc enim in cedro, seculi arrogantiam inclinauit, quando eam vsque ad hyssopi humilitatem, id est, vsque ad crucis stultitiam ac contemptibilem fidem deduxit.

Psal. 91.

Psal. 28.

De iudicio Salomonis, CAP. IIII.

3. Reg. 3. LEgitur quoque idem sapientissimus primum habuisse iudicium inter duas mulieres de pietate certantes: quarum in vna dilectio ardebat, in altera simulatio subripiebat. In illo ergo iudicio Salomonis, Christi figura fuit: vbi mulier illa improba, plebs scilicet Synagogæ vel hæreticorum, veræ matris, hoc est, Ecclesiæ filium appetebat: quem nō vt seruaret, sed reuera vt interimeret cupiebat. Sed sicut gladio Salomonis dirimente, propriè matris gemitus iste verus repertus est partus: ita & spiritu Iesu Christi docente, plerumque hi qui à matre seducti & capti sunt errore hæreticorum, nonnunquam merentur pro semetipsis gementem recognoscere Ecclesiam matrem. Vnde satis conue- A nienter apparet hanc mulierem hæreticorum vel Synagogæ figurasse impietatem: qui & suos nequiter nutriendo interimunt, & alienos quousque perdant, illiciendo persuadent.

De Regina Austri, CAP. V.

REgina autem Austri, quæ ab interuallis vltimis excitata veniens, Salomonis audire sapientiam concupiuit: iam tunc per illam ventura de gentibus regina desiderans Christum figurabatur. Quæ iuxta prophetam est circumamicta varietate, in vestitu deaurato, & populi sui & paternæ domus oblita currebat cum barbara gēte non animo, quæ B in aperto peregrina, sed in occulto sanctorum fieri ciuis optabat. Vnde non solùm præmio cælestis resurrectionis beata, sed etiam potestate Apostolica de Iudæis adulteris iudicandis in ipsius ore iudicis digna censetur: quia Christum in Salomone mirata, verum reginæ cælestis affectum in imagine mystica Ecclesiæ prouidentis impleuerat. 3. Reg. 10. Psal. 44.

De cæteris operibus eius, CAP. VI.

IAm porrò de cæteris operibus Salomonis quid dicam? Quem vehementer arguit 3. Reg. 11. sancta scriptura atque condemnat, nihil de C pœnitentia eius vel in eum indulgentia Dei omnino commemorans. Nec prorsus occurrit quid saltem in allegoria boni significet hæc eius flenda submersio, nisi fortè quis dicat mulieres alienigenas, quarum amore exarserat, significare Ecclesias electas de gentibus. Posset hoc fortasse non absurdè intelligi: si illæ propter Salomonem desererent deos suos, & colerent Deum eius. Cùm verò ipse propter illas offendit Deum suum, & coluit deos earum, non est quid inde boni coniectari possit. Nec tamen nihil arbitror D significare, sed malum: sicut de vxore filiabúsque Loth diximus. Apparet enim in persona huius Salomonis mira excellentia & mira subuersio. Quod igitur in illo diuersis temporibus extitit, prius bonum & posterius malum, hoc in Ecclesia in isto seculo adhuc, simul & vno tempore ostenditur. Nā bono illius bonos Ecclesię, malo autem illius malos Ecclesiæ significatos puto, tanquā in vnitate illius arcæ, sicut in vno illo homine bonos in granis, malos in paleis: aut in vnitate vnius segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis.

De diuisione decem tribuum, CAP. VII.

3.Reg.12. ILlud verò quod post mortem Salomonis E decem tribus à tẽplo separatæ sunt, & duæ relictæ, satis indicat quod de tota illa gente
Rom.11. Apostolus ait: Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt.

De Elia & virtutibus eius,
CAP. VIII.

QVid autem significauerunt magni illi ac insignes prophetæ, qui etiam mirabilia multa fecerunt Helias & Elisæus discipulus eius? Pascitur enim Helias tempore famis à
3.Reg.17. coruis mane afferentibus panem, & ad vesperum carnes: vt intelligant illi Christum, cui quodammodo salutem nostram esurienti confitentur peccatores fidem primitias spiritus nunc habentes. In fine autem velut ad vesperam seculi, carnis resurrectionem. Mittitur Helias pascendus ad alienigenam viduam: quæ volebat duo ligna colligere priusquam moreretur. Non hîc solo ligni nomine, sed etiam numero lignorum signum crucis exprimitur. Benedicitur farina eius & oleum, fructus & hilaritas charitatis, quæ cùm impenditur, non defecisse dicitur. Hilarem 2.Cor.9.
enim datorem diligit Deus. Vidua autem ista, vt opinor, Ecclesia significatur: quam Christus non frumenti, sed verbi pane satiat. De qua dicit Dauid: Viduam eius benedicens benedicam. Psal.131.
Illam scilicet viduam, quam Apostolus ait: Mortuo viro, quibus Rom.7.
velit nuptiis libera est: quia desinente lege, cui finis est Christus, ad gratiæ libertatem transitum faciens Ecclesia, Christo quasi vidua legis nupsit. Huius nunc in vasis oleum gratiæ & benedictionis farina non defecit. In omnibus foris gentibus fame manente: quarum cibi vitæ esuriem, & fidei Trinitatis inediam congruè præfigurauit illa quondam F triennio fames. Quod verò per Eliam in 3.Reg.18.
tẽpore siccitatis nubes illa apparuit, & postea futuræ pluuiæ signum in vestigio hominis ostensum est: significabat quòd nascẽte Christo in vestigio hominis, ad terras imber de cælo descenderet, qui nos à peccato mundaret.

CAPITA LIBRI QVARTI.

De duobus quinquagenariis cum militibus suis igne combustis,

CAP. I.

4.Reg.1. MITTIT rex impius duos quinquagenarios cũ subditis suis militibus vt exhibeant Eliam, qui diuino igne consumpti sunt. Tertius autem missus saluatur. Quinquagenarius námque numerus, pœnitentiæ confessio est, qua declaratur remissio peccatorum. Iudęi ergo nolentes Christum Deum esse perfectum, nec
Ioan.8. principem pœnitentiæ, dicunt ad eũ: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Hi futuro diuini ignis incendio extinguuntur. Tertius autem quinquagenarius, quia conuersus ad fidem Trinitatis pœnitentiæ sacramenta cognouit, indulgentiam meruit.

De Elisæo, qui aquas Hierico steriles & malignas sanauit,
CAP. II.

POstulatur Elisæ⁹ à populo, vt aquas Hierico steriles & malignas sanaret. 4.Reg.2.
Accepit vas rude fictile, & adiecit in eo sal, & demersit illud in flumine, & statim sanatæ sunt. Quo facto pronũciabat propheta, quod Verbum caro fieret & habitaret in nobis. Inde similitudinem verbi salem, id est, sapientiam dedit in vas fictile, in corpus scilicet huma- H num, immittens in aquam demersit: quod quidem significabat, quia omnes populi, qui sub figura aquarum in toto mundo steriles erant, per Christi incarnationem fœcunditatem & benedictionem accepturi essent.

De paruulis ab eo maledictis, & à duobus vrsis deuoratis,
CAP. III.

IPse quoque Elisæus figuram Christi gessit. Ibidem.
Denique vocabulum ipsum, Salus Dei in-

terpretatur. Salus autem Dei quis est alius, nisi filius eius, qui & saluator vtique vocatur? Paruuli verò illi illudentes saluti Dei, id est, Elisæo, Iudæorum habuere personam: qui ad crucem domino saluatori subsannabant. Quod dicunt Ascende calue, ascende calue: quia in Caluariæ loco Christus ascensurus erat in cruce. Quòd verò conuersus maledixit eis Elisæus, & exierũt duo vrsi de sylua, & interfecerunt quadraginta duos pueros blasphemantes: ita & Christus post passionem suam & resurrectionem ex mortuis, posteaquam ascendit ad cælos, sicut Elisæus ascendit in Bethel, id est, in domum Dei, conuersus maledixit Iudæis. Et quadragesimo secundo anno passionis suæ, immisit duos vrsos de syluis gentium, Vespasianum scilicet & Titum, eósque crudeli strage deiecerunt.

De mortuo non resuscitato per tactum baculi ab eo missi, Cap. IIII.

4. Reg. 4. Mittit Elisæus per seruum baculum super mortuum, & non reuiuiscit: venit ipse, coniungit & coaptat se mortuo, & reuiuiscit. Misit sermo Dei legem per seruum suum, & non profuit in peccatis mortuo generi humano. Venit ipse descendens de cælorum sublimitate quasi de montis altitudine, humiliauit seipsum, conformauit se nobis, mortuísque membris sua mẽbra composuit, nostræque mortalitati de suo corpore medicinam aptauit. Denique suscitat mortuum septies oscitantem: quia septiformem spiritũ humano dat generi, per quod viuificatum à morte peccatorum resurgat.

De ferro in aquam lapso, & ad lignum resiliente, Cap. V.

4. Reg. 6. Cvm securibus ligna cæderentur, de ligno ferrum exiliens, in profundum fluminis immersum est, atque in lignum desuper ab Elisæo proiectũ, reuersum est. Ita cùm impios Iudæos operata præsentia Christi tanquam infructuosas arbores cæderet: quia de
Luc. 3. illo Ioannes dixerat: Ecce securis ad radicẽ arborum posita est, ab eis interueniente passione corpus ipsum deseruit, atque ad inferni profunda descendit. Quod in sepultura depositum, tanquam ad manubrium spiritu redeunte surrexit.

De ægritudine Ezechiæ Regis, & quindecim additis annis, Cap. VI.

4. Reg. 20. Recumbenti in lectulo Ezechiæ, grauíque ægritudine laboráti, ex persona domini Isaias propheta adorsus est eum, prædicans illi quòd moreretur. Illo autẽ exorante dominum in ipso præstituto termino mortis, confestim dominus vocem eius exaudiuit, & quindecim annos vitam deprecantis extendit. Qui numerus quindecim annorum quid sacramẽti contineat mysteriíque videamus. Nam, vt Apostolus ait, secundum quod Rom. 2.
quis operatus fuerit, ita recipiet. Ideóque iste Mat. 16.
rex, quia decalogum legis cum quinque libris Moysi integra conseruatione compleuerat, ideo quindecim annos secundum legis numerum, quam custodierat ad vitam auctos accepit: per quod figuraliter sciremus, quia quicũque per numeri istius mysterium, totius legis plenitudinem custodiunt, æternæ salutis præmium consequuntur, ac per legis consummationem, ad vitæ æternæ plenitudinem transeunt. Cuius quidem regis pro signo proferendæ salutis, decem gradus domus suæ, in quibus vmbra descendere consueuerat, sole retrorsum ad ortum vnde descenderat, regressus scribitur. Qui numerus quid mysterij habeat, videamus. Nam gradus isti temporum ordines sunt: per quos vmbra figurarum Christi descenderat, & per quos iterum Sol iustitiæ Christus post resurrectionem ascendit. Primus itaque gradus descensionis de Deo, in angelo fuit: Esa. 9.
quia magni consilij Angelus erat. Denique & Iacob sic loquitur: Et dixit, inquit, ange- Genes. 31.
lus Dei: Ego sum Deus cui vnxisti titulum, & vouisti votum: vt & angelum & Deum ostenderet. Secundus gradus descensionis de Angelo in patriarchis fuit: quia in omnibus, vt ait Apostolus, ipse est operatus. Tertius in le- 1. Cor. 12.
gis datione: quia & in lege ipse locutus est. Quartus gradus in Iesu Naue, vt populum in terram repromissionis induceret. Quintus in iudicibus: quia eũdem populum per eos ipse regebat. Sextus in regibus Iudæorum: quia in eis ipse regnabat. Septimus in prophetis: quia per eos est nunciatus. Octauus in pontificibus: quia ipse summus sacerdos est patris. Nonus in homine. Decimus in passione. Per hos enim decem gradus, ipse per vmbram legis priscæ Christus descendit: ac rursus post resurrectionem suam Sol iustitiæ Christus per eosdem gradus sursum ascẽdit in cælum: & omnem illam vmbram legis veritatis radiis illustrauit, obscura reuelans, clausa referans, & omnia tecta denudans.

De diuitiis eius, Chaldæis per iactantiam ostensis, Cap. VII.

Qvod Ezechias Rex diuitias suas Chal- 4. Reg. 20.
dæis appetitu ostentationis prodidit, &

propterea perituras per Prophetam audiuit, significat Dei seruum, qui dum virtutes vanæ gloriæ studio manifestauerit, & prodiderit, mox eas perdere, & dæmones operum suorũ dominos facere, sicut ille per ostentationis appetitum, thesauros suos esse sub dominio Chaldæorum fecit.

De transmigratione à Nabuchodonozor facta in Babylonem, CAP. VIII.

NAm ipsa in Babyloniam transmigratio, quo etiam spiritus Dei per Ieremiam prophetam iubet vt pergant, & orent pro eis ipsis, in quorum regno peregrinantur, quod in illorum etiam pace pax esset istorum & ædificarent domos, & nouellarent vineas, & plantarent hortos, quis non agnoscat quid præfigurauerit, qui attendat viros Israëlitas, in quibus dolus non est per Apostolicam dispensationẽ, cùm in Euangelico sacramento ad regnum gentium transmigrasse? Vnde nobis Apostolus tanquam Ieremias replicans dicit: Volo ergo primò omnium fieri deprecationes & orationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & his qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & charitate. Hoc enim bonum & acceptum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Ex hoc quippe etiam illis credentibus constructa sunt domicilia pacis, basilicæ Christianarum congregationum, & nouellatæ vineæ populi fidelium, & plantati horti. Vbi etiam inter omnia olera granum illud sinapis regnat: sub cuius vmbraculis longè latéque porrectis, etiam * appetita superbia gentium, tanquam in cæli volatilibus confitendo requiescit.

1. Tim. 2.

al. altipeta.

CAPITVLORVM IN ESDRAM ELENCHVS.

De septuaginta annis captiuitatis, & Iesu sacerdote, CAP. I.

3. Esd. 2.

IAM quod etiam post septuaginta annos secundũ eiusdem Esdræ prophetiã reditur à captiuitate, & tẽplum renouatur, quis fidelis Christi non intelligat post euoluta tempora, quæ septenario dierum numero repetitione transcurrunt, etiam nobis, id est, Ecclesiæ Dei, ad illam cælestem Hierusalem, & ab huius seculi peregrinatione redeundum. Per quem, nisi per Iesum Christum verè sacerdotem magnum? Cuius figuram gerebat ille Iesus sacerdos magnus illius temporis, à quo templum ædificatum est post captiuitatem: quẽ Propheta Zacharias vidit cum sordido habitu, deuictóque diabolo, qui ad eius accusationem stabat, ablatam ei sordidam vestem, & datum indumentum honoris & gloriæ, sicut corpus Iesu Christi, quod est Ecclesia aduersario in fine temporum per iudicium superato, à luctu peregrinationis in gloria sempiternæ salutis assumitur. Quod etiam in Psalmo dedicationis dom⁹ apertissimè canitur: Conuertisti luctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, & accinxisti me lætitia, vt cantet tibi gloria mea, & non compungar.

Psal. 29.

De vasis Domini in Babylonem deportatis, & quòd Rex Babylonius diaboli typum gerat, CAP. II.

QVòd autem vasa domini sacrificiis vel sacramentis mysticis deputata, rex quondã Babylonius de Hierusalem abstulisse, paritérque cum captiuis abduxisse, & suis vsibus deputasse, miserante autem Deo post solutam captiuitatẽ, vasa illa relata sunt, non * conflata, & diuino rursum cultui mancipata: rex Babylonius diabolus est, qui fidelium populum errorum captiuitate vinctum de Hierusalem, id est, Ecclesia in Babyloniam, id est, confusionẽ hæreticæ prauitatis, abduxit. Sed & partẽ vasorũ, id est, sacramẽtorũ, simul cũ captiuis asportauit. Nã vasa sacramentorum ipsa sacramenta significãt, per quæ diuini cultus perfectio adimpletur. Detulerunt námque ex his nonnulla secum ex nostris, hæretici in primis nomen ipsum Christi, quo se Christianos vtique dicunt, asportauerunt, Legem, Euangelium, Apostolum, Psalterium, Baptismum, Amen, Haleluia.

3. Esd. 1.

al. cõfracta.

De reditu populi in Hierusalem,
CAP. III.

CVm autem respectu domini, ignorantiæ confusione relicta, populus ad Hierusalem, id est, visionem pacis, quæ est Ecclesia Dei viui, duce domino, redire festinat: hæc vasa, id est, sacramenta secum deferens non immutat, sed reportat vtique integra: nec cõfringit quasi in melius renouanda, sed ea templo restituit, vsibúsque diuinis accõmodat: ita vt ea secum non perdita, sed etiam apud impios seruata fuisse plebs restituta congaudeat. Nec delemus Euangelium, nec obliteramus Apostolum. Amen quoque & Haleluia non commutamus, baptisma non iteramus.

DE ANTIOCHO REGE, ET MACHABÆORVM MARTYRIO CONSVMMATO.

2. Mach. 7. DE Machabæis autem fratribus quid loquar, qui sub Antiocho rege pro sacris legibus dira tormẽta perpessi sunt? Mater pia cùm diuersis suppliciis vrgeretur, non solùm non fleuit, sed & gaudens hortabatur ad gloriam passionis: sic & mater Ecclesia gaudet, atque in martyribus suis conlætatur, maiorémque gloriam per martyria filiorum consequitur, dum eos per septiformem spiritum superasse diabolũ gratulatur. Quis poterit omnia quæ illis veteris legis & prophetarum libris figuratè annunciantur quantalibet breuitate perstringere? Nisi quis fortè putat ingenio fieri, vt ea quæ rerum ordine per sua tempora cucurrerunt, ad mysticas significationes interpretando vertantur. Hoc fortè Iudæi possunt dicere, siue pagani: eis autem qui se Christianos esse volunt, premit ceruicem apostolica auctoritate, dicens: Omnia hæc in figura cõtingebant illis. 1. Cor. 10. Et hæc omnia figuræ nostri fuerunt in quos finis seculorum omnium venit: súntque vniuersa mysteriis consummata, per dominum nostrum Iesum Christum: cui laus est & honor & gloria, regnũ & potestas, cum Patre & Spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

Finis Comment. in vetus Testamentum.

BEATI

ISIDORI IVNIORIS

HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI,

ALLEGORIÆ QVÆDAM SACRÆ SCRIPTVRÆ: & primò Allegoriæ veteris Testamenti.

DOMINO sancto, ac reuerendissimo fratri Orosio Isidorus. Quædam notissima nomina legis, Euangeliorúmque sub allegoria imaginariè obteguntur & interpretatione aliqua egent breuiter deflorata: contraxi celeriter vt plana atque aperta lectoribus redderẽ. Quæ quia inexplicata sunt adnotata, breuis materiola dicendi coëgit, & nec libelli modũ permisit efficere, nec plenissime figurarum mysteria explicare. Erat quidem sensus ita, vt ex dictis quæ posita sunt, & præcedentia & subsequentia intelligantur. Hæc itaque cognitioni tuæ, vt tractanda atque probanda offerimus, quid in ratione verborum ac sensuum ineruditè dependet, emendandum solicite cures. Ego enim, mihi charissime, in huius operis reprehensione excusabilẽ meipsum æstimabo; quia hæc non meo conseruaui arbitrio, sed tuo commisi corrigenda iudicio.

Adam figuram Christi gestauit: nam sicut Genes. 1. ille sexta die formatus est ad imaginem Dei: ita sexta mundi ætate, filius Dei carnis formam induit, hoc est formam serui accepit, vt reformaret hominem ad similitudinem Dei.

Eua, designat ecclesiam factam per myste- Ibidem.

rium lauacri, quod de latere morientis Christi profluxit. E

Genes. 4. Abel, pastor ouium, Christi tenuit typum, qui est verus pastor, ponens animam suam pro ouibus suis, venturus rector fidelium populorum.

Ibidem. Caïn, frater eius ætate maior, qui eundem Abel occidit in campo: priorē significat populum, qui interfecit Christum in Caluariæ loco.

Ibidem. Enos filius Caïn, in cuius nomine pater cōdidit ciuitatem, significat impios in hac tantum vita fundatos.

Seth, qui resurrectio interpretatur, demōstrat Christum Iesum, in quo est vera resurrectio, & vita fidelium. F

Ibidem. Enos, filius eius qui spe inuocauit nomē domini, declarat in spe viuentem ecclesiam, donec ad beatitudinē promissæ felicitatis perueniat.

Lamech, seculi huius figuram tenuit, cuius peccatum Christus, per sanguinis sui effusionem post lxxvij. mundi generationes absoluit, iuxta quod eas Lucas Euangelista scripsit. Luc. 3.

Genes. 5. Enoch, qui fuit septimus ab Adam, & trāslatus est, significat septimam requiem futurę resurrectionis: quando transferentur sancti in vitam perpetuæ immortalitatis.

Noë, qui interpretatur requies, similitudinem præfert domini, in cuius ecclesia requiescunt quicunque ab huius seculi excidio liberantur, sicut in Arca. G

Sem verò Patriarcharum & Apostolorum tenuit typum qui ex eius stirpe nascuntur.

Iapheth figurauit populum gentium qui versatur in ecclesiis Israëlitarum.

Cham Iudæorum designat imaginem, qui Christi carnem atque mortem deriserunt.

Genes. 9. Chanaan filius eius, qui pro patris delicto maledictione damnatur, posteritatem indicat Iudæorum, qui in passione Domini damnationis sententiam exceperunt, clamantibus Iudæis, Sanguis eius super nos, & super filios nostros.

Nembroth gygas, diaboli typum expressit, qui superbiæ appetitu culmen celsitudinis appetiuit, dicens: Ascendam super altitudinē nubium, & ero similis altissimo. H

Eber, in cuius domo propria loquela remansit, cæteris linguis diuisis, redemptorem nostrum insinuat, in cuius ecclesia vnitatis fides sine schismate perseuerat.

Genes. 14. Melchisedec, qui de fructibus terræ sacrificium Domino obtulit, regnum Christi, qui est verus rex iustitiæ, vel sacerdotium figurauit, cuius corporis & sanguinis sacramētum, id est, oblatio panis & vini in toto orbe terrarum offertur.

Abrahā, Dei patris gestauit typum, qui filium suum dilectum pro mundi salute tradidit immolandum.

Tres angeli ad eum venientes, diuinam historialem insinuant Trinitatem. Genes. 18.

Duas autem vxores, quas habuit Abraham, id est, liberam & ancillam: Apostolus duo esse testamenta designat. Gen. 16. & 21. Ad Gala. 4.

Isaac, & Ismahel, duos populos ex vtroque testamento procedentes significant.

Puer Abraham, imaginem priscæ legis designat, per quem propheticè Domino nostro Iesu Christo sponsa ecclesia præparata est.

Esau, hispidus atque rufus, populus est primus, in Christum & prophetas impia persecutione sanguinis, & indicio pilosæ cutis, tegmine peccatorum horribilis. Genes. 27.

Iacob autem Christum demōstrat, siue populum gentium, qui Dei patris benedictione prælatus est priori populo Iudæorum. Ibidem.

Laban, legis & diaboli habuit typum, ex cuius corpore adsumpsit sibi Christus duas coniuges, plebis scilicet circuncisionis, & gentium.

Lya, Synagogæ figuram habuit, quæ infirmis oculis cordis sacramenta Dei speculari non potuit.

Rachel verò, clara adspectu, ecclesię typum tenuit, quæ cōtemplationis acie Christi mysteria cernit.

Vir, qui cum Iacob luctā iniit, Christi certamen cum populo Israël figurauit: nam sicut Iacob claudicauit in certamine, ita Iudæi claudicauerunt fide in Domini passione. Genes. 32.

Loth typum habuit sanctorum, qui in fine seculi ab impiorum incendio liberabuntur. Genes. 19.

Vxor Loth, eorum tenuit typum, qui per gratiam Dei vocati, postmodum retro respiciunt. Ibidem.

Consequenter ipse Loth, legis gestauit personam, de qua infidelitatis opere pereūt, qui etiam carnali intellectu vtuntur.

Filiæ eius duæ, Samariā significant & Hierusalem, quæ fornicantur in lege per adulterium illicitæ doctrinæ. Ibidem.

Ruben primogenitus, interpretatur visionis filius, populum figurauit, qui violauit cubile Dei patris, quando carnem, quam sibi Christus spoponderat, confixit in patibulo crucis. Genes. 31.

Simeon scribas designat Iudæorum, qui in furore suo occiderunt prophetas, & in dolore suo suffoderunt fixuris clauorum Christū firmissimum murum, in quo credentes stabili robore communiuntur.

Leui, & author & figura est principum sacerdotum, qui Christum crucifixerunt.

Iudas,

A Iudas, significat Christum, qui in cubili sepulchri quasi leo securus, corporis somno, victóque mortis imperio, post triduum resurrexit.

Isachar, ecclesiæ tenuit typum, qui subiecit humerum suum ad crucis onus portandum.

Zabulon eandem significat ecclesiam, quæ secus fluctus huius vitæ inhabitantes, omnes tentationes & turbines seculi portat.

Nephtalim, exprimit omnes sanctos prædicatores, qui instar cerui trāsilientes, ad superna se erigunt, cunctísque credentibus doctrinæ eloquia conferunt.

Dan, Antichristum significat, qui in via vitæ huius vngulas equi, id est, extrema seculi supplantare nititur, morsu pestiferæ prædicationis, vnde eiiciat eos, qui extolluntur in huius mundi delitiis.

B Gad, Christum demonstrat, qui secundo aduentu suo contra Antichristum accinctus virtute iudicis præliandum se nunciat.

Aser, eundem demonstrat dominum Iesum Christum, cuius pinguis est panis in ore fidelium.

Genes. 37. Ioseph, qui vēditus est à fratrib9, & in Ægypto sublimatus, redemptorem nostrum significat à populo Iudæorum in manus persequentium traditū, & nunc in gentibus exaltatum.

Benjamin, Pauli Apostoli imaginem prætulit, qui & minimus omnium Apostolorum fuit electione, & de tribu eius descendit: iste est lupus rapax, mane persecutor diripiens, vespere doctor pascens.

C Manasses, prioris populi figuram gestauit.

Efraïm autem gētium, qui per benedictionem Patriarchæ præpositus est maior populo Iudæorum.

Genes. 38. Thamar ecclesiæ imaginem gestat, quæ à Christo per annulum fidei, & virgam crucis, conceptionem sanctæ meruit vbertatis.

Ibidem. Duo gemini in vtero Thamar, duos populos figurauerūt, quorum posterior natus, qui manum prior ex vtero misit, quia gentium populus antea quidē est per Prophetas ostēsus: & postea reuelatus. Cuius ideo obstetrix ligauit dexteram cocco, quia idem populus per sanguinem Christi, crucis notatus est signo.

D Genes. 34. Dina filia Iacob, synagogam vel animam significat, quam exterioribus seculi curis repertam, Sichem princeps terræ opprimit, id est, diabolus vitio concupiscentiæ carnalis corrumpit.

Genes. 31. Sala, concubina Iacob, quam Ruben incesto crimine polluit, significat legem veteris Testamēti, quam populus Israel præuaricando commaculauit.

Iob, in factis dictísque suis, personam exprimit redemptoris.

Vxor eius, quæ eum ad maledicendū prouocat, carnalium prauitatem designat. Iob. 2.

Tres amici Iob, typum tenuerunt hæreticorum, qui sub specie consolandi, studium seducendi gerunt.

Heliud verò, doctorem superbum & arrogātem demonstrat, qui durius interpretationem suam fidelibus intra sanctam ecclesiam irrogat.

Pharao figuram habuit diaboli, qui in huius seculi captiuitate populum Dei perdere, & terrenis vitiorum operibus prægrauare tentauit.

Filia Pharaonis, quæ Mosen expositum ad ripam fluminis collegit, ecclesia gentium est, quæ Christum ad flumen salutaris lauacri reperit. Exod. 2.

Moses, typum Christi gestauit, qui populum Dei à iugo diabolicæ seruitutis eripuit, & ipsum diabolum in æterna pœna dānauit. Exod. 13.

Aaron sacerdos, qui cruore victimarū populum expiabat, significat Christū, qui sacrificio sanguinis sui peccata diluit mundi.

Maria soror Mosi, Synagogæ speciem prætulit. Num. 12.

Vxor Mosi Æthiopissa, figurauit ecclesiam ex gentibus Christo coniunctam, cuius ob caussam zeli, Synagoga obtrectans aduersus Christum, illico contagio lepræ perfunditur. Exod. 2.

Amalech, designat diaboli figuram, qui obuius Dei populo, per signū crucis euincitur.

Seon quoque rex Amorrhæorū, qui vertitur in Latinum tentatio oculorum, eundem diabolum significat, qui mendacio fallendi, se velut lucis angelum transfigurat. Ipse est rex Basan, qui interpretatur cōclusio, qui intercludere molitur difficultate vitiorum viā fidei nostræ, ne pateat nobis transitus ad regnum promissum æternum.

Septuaginta viri seniores, super quos cecidit spiritus Dei, lxx. nationum linguas in hoc mundo diffusas ostendunt, ex quibus multi credentes, gratiam Spiritussancti acceperūt.

Dathan & Abyron, & cæteri, qui se à Mose & Aaron segregantes, sacrificium vsurpare, ac sumere conati sunt, hæreticorum prauitatem designant & perniciem eorum, qui se à sacerdotibus Christi, & à societate ecclesiæ diuidunt, & sacrificia prophana sumunt. Num. 16.

Balaam, qui cadens apertos oculos habet, typum eorum tenuit, qui per fidem cognitionem Dei habent, sed obscurati operibus corruunt. Num. 22.

Phinees, qui Zambri, & scortum in adulterio conuersantes pariter interemit, figurām tenuit sanctorum doctorum, qui Iudæos & Num. 25.

hæreticos spiritali mucrone in amplexu falsæ doctrinæ concurrentes feriunt. E

Ille qui in Sabbatho ligna collegit, significat eum, quem cum peccato dies iudicij inuenerit.

Duodecim exploratores, scribarum & pharisæorum imaginem tenuerunt, qui Israëliticũ populum auerterunt, ne confiderent gratiam diuinæ repromissionis adipisci posse per Christum.

Num. 13. Duo portitores, qui de terra promissionis, botrum in ligno humeris gestauerunt, duorum populorum significantiam expresserũt, quorum prior Iudaicus gradiens aduersus, terga dat Christo, posterior Christianus cum quem vehit, inspicit & sequitur Christum.

Iesu Naue imaginem Saluatoris expressit, qui nos in terram repromissionis induxit, & in regnum cælestis gloriæ collocauit.

Raab, figuram habet ecclesiæ quæ per coccum, id est, per passionis dominicæ signum, ab interitu mundum liberauit.

Iosue 2. Duo exploratores missi ab Iosue in Hierico, quos suscepit Raab, duo intelliguntur testamenta in mundum missa, quæ suscepit ecclesia ex gentibus congregata.

Achor, qui de Hierico anathemate concupiuit, significat nequam Christianum, qui perceptam fidem, seculares mores vel mundi illecebras adpetit.

Iudic. 7. Gedeõ, qui cum ccc. viris perrexit ad prælium, typum Christi gestauit, qui in signo crucis de mundo victoriam reportauit, trecẽtorum enim numero, qui iuxta Thau litteram continetur, species crucis ostenditur.

Sysara typus diaboli fuit. Iabel autem, quæ de ligno tempora eius transfudit, ecclesię typum expressit, quæ per vexillum crucis diaboli imperium interfecit.

Ipsa quoque Delbora eiusdem ecclesiæ typum portans, deuicto in Sysara diabolo, canticum cælestis gloriæ proclamat.

Iudic. 11. Iephte qui post victoriam filiam immolauit Redemptoris ostendebat figurã, qui ex mundo triumphans, carnem propriam in sacrificium obtulit.

Samson Saluatoris nostri mortem & victoriam figurauit, siue quia de faucibus diaboli gẽtes, quasi fauum ab ore prærepti leonis abstraxit, siue quia post mortem plures lucratus, plurimósque moriens, quàm viuus extinxit.

Iudic. 16. Dalila quæ Samson verticem decaluauit, synagogam significat, quæ Christum in loco Caluariæ crucifixit.

Ruth alienigena quæ Israelitico viro nupsit, ecclesiam ex gentibus ad Christum venientem ostendit.

Booz autẽ Christum verum ecclesiæ sponsum expressit.

Anna quæ fuit sterilis, & postmodum fœcunda effecta est, ecclesiã Christi, quæ prius in gentibus erat sterilis, nunc largiter pollet per vniuersam terram, prole numerosæ fœcunditatis. 1. Reg. 1.

Heli sacerdos reprobatus, abiectionem sacerdotij veteris Testamenti præfigurauit. 1. Reg. 3.

Samuel verò, qui reprobato Hely in ministerio sacerdotali successit, noui sacerdotij successionem abiecto veteri sacerdotio pronunciauit. Ibidem.

Duo filij Hely sacerdotes, qui capta à gentibus Arca perempti sunt, significant posteritatem sacerdotij prioris fuisse extinctam, & legis testamentum ad culmen gentium esse translatum. 1. Reg. 4. F

Saul regni Iudaici insinuat repromissionẽ, vel reprobationẽ, siue eiusdem populi æmulationem, qui Dauid, id est Christum, iniusto odio inuidiæ conatus est occidere.

Dauid, filij Dei & Saluatoris nostri expressit imaginem, siue quod insectationem Iudæorum iniusta persecutione sustinuit, siue quia Christus ex eius stirpe carnẽ adsumpsit.

Vrias Etheus, typum habuit diaboli: cuius coniugio prius erat copulata ecclesia, quam Christo concupiuit lauantem à sordibus seculi semetipsam, & per lauacri vndam purificantem. G

Salomon, Christi prænunciat figuram, qui ædificauit domum Deo in cælesti Hierusalem, non de lignis & lapidibus, sed de sanctis omnibus.

Regina Austri quæ venit ad audiendam sapiẽtiam Salomonis, ecclesia intelligitur, quæ ab Verbum Dei ab vltimis finibus terræ congregatur. 3. Reg. 10. & 2. Par. 9.

Roboam filius Salomonis, & Ieroboam seruus, quib⁹ Israël in duas partes diuisus est, significant diuisionem illam in Domini aduentu faciendam, in qua pars credentium ex Iudæis regnat cum Christo, qui est ex Dauid genere ortus. Pars verò secuta Antichristum, cuius ad cultũ nefandæ seruitutis errore constricti sunt. H

Golias, designat diabolum, cuius eleuationis superbiam, Christi prostrauit humilitas. 4. Reg. 2.

Helias Christum demonstrat, quia sicut igneo curru ad superna sublatus est, ita Christus carnem suam in qua natus est, & passus, & resurrexit, adsumpsit in cælum.

Vidua ad quam mittitur Helias pascẽdus, ecclesia est, ad quam per fidem Christus venisse legitur, cuius farinæ & oleo benedicitur, & non deficit, id est, gratia corporis Christi, & chrismatis vnctio, quæ toto mũdo quo- 3. Reg. 17.

tidie impenditur, & nunquam minuitur.

Elisæus, eundem redemptorem dominũ figurauit, qui de montis altitudine, id est, cælorum descendens sublimitate, humiliauit seipsum à forma Dei, vsque ad formam hominis, ac mortuis membris, sua membra cõposuit: nostræ mortalitati, suo corpore medicinam aptauit.

4. Reg. 2. Pueri qui insultantes Elisæo, clamabant, Ascende calue, ascende calue, & inuasi ab vrsis perierunt, indicant populum Iudæorum, qui per stultitiam deriserunt Christum, in loco Caluariæ crucifixũ, & capti à duobus vrsis id est, Tito & Vespasiano, interierunt.

4. Reg. 4. Puer Elisæi cum baculo ad resuscitandum mulieris filium missus, typum priscæ legis ostendit, quæ generi humano transmissa, nihil præstitit, nisi quod in virga solam austeritatẽ seueritatis monstrauit.

Ibidem. Sunamitis filius mortuus, humani generis figuram tenet, super quem Christus septies oscitans, spiritum septiformis gratiæ, spiritaliter adspirat, per quem à morte peccator reuiuiscat.

Septem millia viri, de quibus dictum Heliæ, quod non curuauerunt genua ante Baal, significant numerum sanctorum, qui spiritu septiformis gratiæ adimpleti, diabolo renunciauerunt.

Naaman Syrus significat populum ex gentibus maculis delictorum pollutum, atque à Christo per sacramentum baptismi purificatum.

2. Par. 26. Ozias rex, qui ob meritum scelerum suorũ in fronte contagio lepræ perfunditur, regnũ indicat Iudæorum, qui dedecus & malũ perfidiæ in fronte gerunt, vbi crucis signum portare debuerant.

4. Reg. 20. 2. Paral. 32. Isa. 38. Eccl. 48. Ezechias rex, cui pro bono opere, xv. anni ad vitam adiiciuntur, significat omnes sanctos, quibus ad adquirendam vitam æternam, v. libri legis cum x. verbis decalogi dati sunt, vt per complementum legis, & præceptorum regni cælestis plenitudinem consequantur.

4. Reg. 23. 2. Paral. 35. Iosias rex qui celebrauit Pascha, & de tẽplo domini idola multa depulit, significat Christum, qui pro nobis passionem suscepit, atque omnia execrabilia gentium de templis corporis nostri deiiciens, igne virtutis suæ exusta comminuit, atque in huius seculi torrentem proiecit.

4. Reg. 25. Sedechias, cuius oculus in Rẽblatha, rex Babylonis euulsit, in Latinũ vertitur Rẽblatha, multa hęc. Ideóque iste significat eos, qui in huius mundi multa actione inuoluuntur; atque à diabolo capti, intelligentiæ oculos perdunt.

A Esaias formam Euangelistarum & Apostolorum expressit, qui vniuersa sacramẽta Christi, non quasi figurã, sed quasi præsentia prædicauit.

Ieremias autem in verbis & passionibus suis, mortem & passionem figurauit domini Saluatoris.

Ezechiel imaginem Christi gestauit, qui positus in terrena peregrinatione populum salutaribus præceptis instigat.

Daniel qui vitam cælibem tenuit, similitudinem habuit continentiâ suâ, eorum qui sunt in vita sancta, & terrenorum copiis abutuntur.

Ozeas Christi demonstrat figuram, qui ex
B fornicatione gentium adsumpsit in corpore suo ecclesiam.

Iohel qui interpretatur incipiens, indicat typice eos, qui fidei hostium, & diuinæ scientiæ incipiunt cognoscere sacramentum.

Amos pastor & rusticus, Christi est typus, qui ab officio pastorali pecorum, id est, ab Hebræorum regimine translatus, nunc alios greges pascit in cantibus.

Abdias, qui in Samaria centum pauit prophetas, significat omnes fidei prædicatores, qui in hoc mundo alimẽtis sacrarum scripturarum omnes credentes reficiunt. 3. Reg. 18.

Ionas Christi mortem figurauit, qui tribus diebus ac noctibus in corde terræ, quasi in
C ventre ceti, quieuit. Ion. 2.

Abacuc luctator fortis, populus est fidelis, qui super excelsa constitutus, in cruce Dominum contemplatur dicens: cornua in manibus eius, ibi confirmata est virtus gloriæ eius.

Sophonias, qui interpretatur speculator, vel absconditũ domini, significat eos, qui per contemplationis arcanum, ad perfectũ perueniunt meritorum.

Aggæus & Zacharias figuram gestauerunt sanctorum, qui nobis in huius peregrinationis vita, futurum tempus liberationis declarant.

D Malachias, qui Angelus domini interpretatur, typum Saluatoris nostri tenuit, qui angelus magni consilij dicitur.

Iesus sacerdos magnus, figuram gerebat Christi, per quẽ ex peregrinatione seculi huius, ad cælestem Hierusalem nobis fuisse regressus comprobatur.

Zorobabel sacerdos, typus est domini Saluatoris, qui reduxit de captiuitate populum, & de viuis lapidibus construxit Domino templum. 1. Esd. 2. 3. 4. 5

Iudith & Hester, typum ecclesiæ gestant, hostes fide puniunt, ac populum Dei ab interitu eruunt.

Thobias, priscæ legis imaginem tenuit, cuius oculos Iudaici populi hirundines obcæcant, dum eos luminis sacraměta male intelligentes obçæcant.

Thobias filius eius, domini nostri Iesu Christi imaginem habuit, qui velut absconditam, & obcæcatam figura caliginatam legem, claritate suæ virtutis illuminat.

Daniel. 3. Tres pueri prætulerunt figuram sanctorũ, qui corpus suum in persecutionem pro Christi nomine obtulerunt.

Daniel. 13. Susanna figuram Ecclesiæ habet, quam testes falsi Iudæi quasi adulterã legis accusant.

4. Reg. 25. Nabuchodonozor rex, typus diaboli fuit, qui hæreticorum plebem erroris captiuitate deuictam de Hierusalem, id est, de Ecclesia in Babyloniam, id est, in ignorantiæ confusionem abduxit.

Princeps coquorum, qui muros Hierusalem subuertit, hic significat, quia omnis qui veteri desiderio seruit, virtutes animæ destruit.

Machabæi vij. qui sub Antiocho acerbissima perpessi tormenta gloriosissimè coronati sunt, significant Ecclesiam septiformem, quæ ab inimicis Christi multam martyrum stragem pertulit, & gloriæ cælestis coronam accepit. 2. Mach. 7.

ALLEGORIAE NOVI TESTAMENTI.

Vatuor Euangelistæ Iesvm Christum, sub quatuor animalium vultibus figuraliter exprimunt.

Matthæus enim, eundem Redemptorẽ nostrum natum & passum annuncians in similitudinem hominis comparat.

Marcus à solitudine exorsus, leonis figurã induit, & Christi regnum inuictum, potentiámque proclamat.

Lucas quoque per vituli mysticum vultum, Christum pro nobis prædicat immolatum.

Ioannes autem per figuram Aquilæ, eundẽ dominum post resurrectionem carnis demõstrat euolasse in cælum.

Matth. 16. Petrus personam ecclesiæ gestat, quæ habet potestatem dimittendi peccata, atque reducẽdi ab inferis homines ad cælestia regna.

Apostoli quoque omnes, totius ecclesiæ portant typum, quia & iidem in dimittendo peccata similem acceperunt potestatem, habentes quidem & formã patriarcharum, qui per verbum prædicationis, in toto orbe terrarum, Deo populos spiritaliter genuerunt.

Septuaginta duo discipuli, significant illustrationem totius orbis, per Euangelium Trinitatis. xxiiij. enim horis mundus omnis peragitur, qui numerus triplicatus propter eandem Trinitatẽ in septuaginta duobus deducitur. Idcirco autem mittuntur bini, propter prædicandum Dei honorem & proximi, vel mysteriorum gemina testamenta.

Ioseph typice Christi gestauit speciem.

Matth. 1. Maria autem, ecclesiam significat, quæ cum sit desponsata Christo, virgo nos de Spiritu sancto concepit, virgo etiam parturit.

Luc. 1. Zacharias sacerdos, qui angelo iubẽte obmutuit, silentium legis & Prophetarũ, adueniente Christo, ostendit.

Ioannes formam habuit legis, qui Christũ annunciauit, & remissionem peccatorum per lauacri gratiam prædicauit.

Magi figurauerunt Gentium populum, legem fidei cogniturum: indicantes sacramentorũ muneribus Christum, per thus esse Deũ: per myrrham, hominem passum, atque sepultum: per aurum, regem omnium seculorum. Matth. 1.

Herodes, qui infantum necem intulit, diaboli formam expressit, vel Gentium, qui cupientes extinguere nomen Christi de mũdo, in cæde martyrum sæuierunt. Matth. 2.

Muti in Euangelio significantur, qui fidem Christi non confitentur.

Cæci, qui fidem quam credunt nequaquã intelligunt.

Surdi, qui non exhibent obedientiam præceptorum.

Claudi, qui implere præcepta salutaria negligunt.

Homo prudens qui ædificauit domũ suam supra petram, significat doctorem fidelem, qui in Christo doctrinæ suæ, & vitæ stabilimentum constituit.

Ille vero qui ædificauit domum suã super arenam, hæreticorum dogma designat, quæ sic ædificatur, vt ruinam faciat magnam.

Leprosus, quem Christus descendens de monte primum curauit, humanum indicat genus delicti contagio maculosum, hoc redemptor dum de cælorum altitudine, quasi de monte descendit, vario cultu dæmonum detrusit, atque in vnitatem fidei reparauit. Matth. 8.

Centurio, fidem gentium significat. Ibidem.

Puer autem Centurionis, & filia Chananææ mulieris, quos Christus non veniens ad Matth. 15.

eos ſaluat, eaſdem gentes oſtẽdunt, quas dominus non corporali præſentia viſitauit, ſed per fidem verbi ſaluauit.

Ibidem. Ipſa quoque mulier Chananæa, eccleſiæ ex gentibus gerit figuram, quæ tanquam canis quærebat micas de menſa dominorum: id eſt, ſatiari doctrinis Apoſtolorum & Prophetarum.

Matth. 8. Socrus Petri febriens, ſignificat Synagogã æſtu carnalium deſideriorum accenſam, cuius filia eſt pars illa credentium, quæ data eſt Petro regenda.

Ibidem. Scriba repudiatus, qui propter quæſtum dominũ ſequebatur, ſignificat eos, qui Chriſti fidem, non propter dominum, ſed propter lucrum ſeculi, eccleſias adpetunt.

Ibidem. Dæmoniacus, quem dominus in regione Geneſarenorum, à legione curauit, ſignificat gentilem populum, multorum cultibus dæmoniorum obnoxium.

Ibidem. Paſtores porcorum fugientes, qui ea quæ geſta ſunt nunciant in ciuitatem, ſignificant principes impiorum, qui dum fidem Chriſti fugiant, virtutes tamen eius ſtupentes, mirantur & prædicant.

Matth. 9. Paralyticus iacens in lectulo, anima eſt, vitiis deſolata in corpore ſuo, quę dũ fuerit gratia Chriſti per peccatorum remiſſionem ſanata, confeſtim priſtino robore recepto, reſurget, & lectum carnis, in quo debilis ante iacebat ad domum virtutum reportat, vt ſe intra conſcientiæ ſuæ ſecreta cõſtringat, & nequaquàm in exterioribus vltra voluptatibus diſſoluta diſcurrat.

Ibidem. Archiſynagogæ filia, ad quam dum curandam pergeret dominus, tamen priuſquàm ad eam veniret dominus, tetigit eũ à tergo mulier, quæ profluuio ſanguinis laborabat, figuram habuit eccleſiæ venientis ex Gentibus, quæ dum poſt præuaricationem, & poſt paſſionem, & poſt aſcenſionem Chriſti credidit, quaſi à tergo dominũ tetigit, & ante accipere ſalutem, quàm Synagoga promeruit.

Ibidem. Duo cæci iuxta viam ſedentes, ſignificant vtroſque populos Iudæorum, atque gentium per fidem Chriſti, Chriſto adpropinquantes, qui dixit, Ego ſum via.

Ibidem. Dæmonium habens, cæcus & mutus, qui ſcribitur à Saluatore curatus, indicat eos qui ex idololatria gẽtium, ad fidem dominicam conuertuntur, quibus tamen expulſo à corde dæmonum cultu, dum primum lucem perceperunt fidei, poſtea ad laudandum Deum eorum lingua reſoluitur, vt confiteantur eum, quem ante negauerunt.

Matth. 12. Homo, manum habens aridam, ſignificat Synagogam, vel animam minime operibus infructuoſam, cui cùm dicitur, Extende manum tuam: admonet ſemper porrigendam eleemoſynam pauperibus.

A

Homo, de quo immundus ſpiritus exiens, & rurſus eum occupat, ſignificat populũ Iudæorum, & hominem pœnitentem, cui per ſubſecutam negligentiam, acrius mẽtem occupat carnis voluntas, adiunctis ſecum ſeptẽ aliis ſpiritibus vitiorum: id eſt, iracundia, auaritia, inuidia, atque veteri ingluuie, inani gloria, fornicatione atque ſuperbia. *Ibidem.*

Paterfamilias proferens de theſauro ſuo noua & vetera, Chriſtus eſt, proferens de impenetrabili ſapientia ſua gemina teſtamenta, ſcilicet Vetus, in quo fœlicitas terrena promittitur, & Nouũ, per quod regnũ cælorum ſperatur. *Matth. 13.*

B

Homo, qui ſeminauit in agro ſuo granum ſinapis, Chriſtus eſt, qui ſeminauit fidem in mundo, in quo volucres cæli, id eſt, ſpiritales animæ, requieſcunt. *Luc. 13.*

Mulier, quæ fermentum abſcondit in ſatis tribus, ſignificat ſapientiam ſpiritalis doctrinæ, feruentem in Trinitatis amore. *Ibidem.*

Homo, qui abſconditum theſaurum in agro reperit, ille eſt, qui in iſto mundo venditis omnibus Chriſtum, vitámque æternam adquirit. *Matth. 13.*

Quinque milia viri, qui quinque panibus & duobus piſcibus paſti ſunt, eccleſiæ ſunt populi, qui per quinque corporis ſenſus, alimento legis ſpiritalis, à Chriſto reficiuntur, & duplici teſtamento, quaſi gemellis piſcibus, ſaturantur. *Ioan. 6.*

C

Quatuor autem milia viri, qui aliis ſeptem panibus aluntur, eadem Gẽtium eccleſia eſt, quæ in quatuor partibus mundi diffunditur, atque vbertate ſeptiformis gratiæ recreatur. *Marc. 8.*

Ille qui ſæpe, nunc in ignem, nunc in aquã cadebat, mundũ ſignificat. Ignis autem, inflammantem cupiditatem: aqua carnis voluptatẽ demonſtrat: in quibus ſemper arreptus quotidiano lapſu præcipitatur. *Matth. 17.*

Moſes & Helias qui adparuerunt cũ Domino in monte, lex & prophetia intelliguntur, quarum vocibus paſſio, & reſurrectio, & gloria Domini declaratur. *Ibidem. Luc. 9. Marc. 9.*

D

Homo habens centum oues, & relictis illis ouem perditam quærit, ac repertam humeris reuehit, figuram Chriſti expreſſit, qui relictis milibus angelorum in cælo, ouem quem perierat in Adam, vt bonus paſtor, quæſitam in gentibus reperit, atque crucis ſuæ humeris ad paradiſum reportauit. *Luc. 15.*

Mulier quæ perditam reperit dragmam eccleſia eſt, quæ animã diaboli laqueis adfecta dum inuenerit per pœnitentiam & angelorũ & hominum facit lætitiam.

Debitor decem milia talentorum ſignifi- *Matth. 18.*

cat homines, qui Deo sunt obnoxij per transgressionem decem præceptorũ: sed sicut nobis poscẽtibus à Domino peccati vincula relaxantur, ita vnusquisque nostrûm dimittat exemplo Domini, ne dum minima debita in nobis peccantibus non concedimus, maiora nostra exoluere, cum vsuris pœnarum cogamur.

Mat. 19. Mar. 10. Diues, qui camelo comparatur, personam indicat Iudęorũ, qui de legis potẽtia gloriantur, quãquam propter terrena Dominum colunt, non habent regnum cælorum, vbi facilius Gentium populus criminibus tortuosus, & sarcinis peccatorum grauatus ingreditur per foramen acus, quasi per angustias passionis dolorum ac laborum.

Matth. 20. Paterfamilias, qui operarios ad vineã conducit, denarium promittit, Christus est, qui vocat omnes ad culmen fidei, promittens eis præmium perfectæ beatitudinis.

Operarij hora prima conducti, hi sunt qui à rudimentis infantiæ cultum fidei consecuti sunt.

Qui autem hora tertia, hi qui ab adolescentia ad fidem accesserunt.

Qui verò sexta conducti sunt, hi sunt, qui in iuuentutis ætate crediderunt.

Qui autem hora nona accesserunt, illi sunt qui iam à iuuentute in senectutem declinati, gratiam perceperunt.

Ibidem. Qui verò ad vltimam horam, illi, qui iam decrepiti, & in extremo vitæ suæ tempore vocati ad Christum venerunt: qui tamen prioribus parem mercedem æternæ beatitudinis accipiunt. In illis conseruans Christus iustitiã qui prima hora natiuitatis operati sũt. In istis impendens misericordiam qui vna vitæ hora laborauerunt.

Matth. 21. Duo filij missi ad operandum vineam, duorum populorum typum demõstrant. Primus enim missus vocatur gẽtium populus per naturæ intelligentiam ad operis diuini culturã: qui tamen prius contumax extitit & sese iturum negauit. Adueniente autem Domino, priorem contumaciã sequẽte emendat obedientia. Secundus autem missus, Iudæos per legis cognitionem respondit: Omnia quæcunque dixerit Dominus faciemus. Sed idcirco damnatur, quia non solum in professionem legis præuaricatus est, sed & in ipsum dominum vineæ per parricidales manus excreuit.

Matth. 21. Luc. 20. Homo, qui vineam plantauit, Deus est qui cõdidit Hierusalem, in qua ædificauit turrim & torcular fodit: videlicet templum & altare & sepe circundedit, id est, angelorum munitione vallauit.

Ibidem. Coloni autem quibus vineam locat, populus est Israël, qui sub diuino cultu possedit Hierusalem.

Serui autem qui tempore fructuum missi sunt, interfecti sunt à colonis: Prophetæ intelliguntur, quorum sanguis effusus est à Iudæis, dum ab eis quærerent iustitiæ fructum & legis. *Ibidem.*

Filius autem nouissime missus, quem eiectũ coloni extra vineam occiderũt, Christus est, quem crucifixerũt Iudæi eiicientes eum extra portas Hierusalem. *Ibidem.*

Coloni quoque, quos dominus vineæ perdit, populi Iudæorum intelliguntur, qui olim vt videntur, dispersi atque perempti sunt. Illi autem agricolæ, ad quos vinea transferri pręcipitur, significant Apostolos, vel successores Apostolorum. *Ibidem.*

Rex, qui fecit nuptias filio suo, Deus pater intelligitur, qui copulauit ex virgine, carnis virginem Christo. Serui verò, qui missi sunt vocare inuitatos, Apostoli sunt atq; Prophetæ, qui Iudæos per legem & Euangeliũ prouocauerunt. Sed illi modo terrenis voluptatibus, modo carnis & legis onere pressi, solẽnitatem aduentus Domini contempserunt: ex quo quasi indigni esse existimantur vitæ æternæ: Gentes autẽ introisse manifestantur. *Mat. 22.*

Rex iratus, qui misit exercitus suos: & perdidit interfectores illos, & ciuitatem illorum incendit: Deus pater est, qui suscitauit Vespasianum Cæsarem Romanorum, qui & populum gladio vastauit, & ciuitatem Hierusalem funditus, cum suis vniuersis euertit, ita vt vlterius belligerare non possit. *Ibidem.*

Hominem autem, non habentem vestem nuptialem in accubitu, qui loquẽte rege obmutuit, quem iubet seruis ablatũ mitti in tenebras exteriores: ille est, qui in fide quidem cum cæteris requiescit. Sed si inuentus fuerit in die iudicij, vestem carnis habere pollutã, confestim iubetur ab angelis tolli, & mergi in gehennam ignis æterni. *Ibidem.*

Duo debitores, ex quibus vnus debebat fœneratori denarios quingẽtos, & alter quinquaginta, significant vtrumque populum Iudæorum & Gentiũ. Ex quibus ille qui quinquaginta denarios debuit, Iudæorum typum habuit: ille verò qui quingentos, Gentis figuram expressit, qui ab initio mundi, debitor semper existens, chirographum peccati per pœnitentiam non soluit. Adueniente itaque Christo, tandem credidit, atque vberiore misericordia fructum accepit: vnde, quia plus illi concessum est à Christo, amplius diligit Christum. Sicut scriptum est, Cui plus dimittitur, plus diligit. *Luc. 7.*

Septẽ verò fratres, qui vni mulieri nupserũt & sine filiis mortui sunt, homines infideles *Marc. 12.*

intelliguntur, qui per ſeptem mundi ætates, A in hac terra totam vitam ſuam ſine fructu iuſtitiæ conſumpſerunt.

Matth. 24. Duo in lecto, illi ſignificantur, qui remoti à turbis in otio quodammodo vitæ vacare videntur.

Ibidem. Duæ molentes, qui negotiis temporalium rerum circunferuntur.

Ibidem. Duo in agro, qui in miniſterio Eccleſiæ, tanquam in agro Dominico operantur: ex quibus adueniente nocte, id eſt, ſeculi aduerſitate quidam permanent in fide, & adſumuntur ad vitam: quidam decidunt, & relinquuntur ad pœnam.

Matth. 25. Quinque virgines ſapientes, omnes animæ ſanctę intelligũtur, quę per quinq; ſenſus corporis, nullã admittunt cordis corruptionem: B idcirco quinario numero computantur.

Ibidem. Quinque autem virgines fatuæ, quæ non habent in vaſis oleum, illæ animæ ſunt, quæ habent quidem integritatem corporum, ſed non ſeruant intra conſcientiam boni operis teſtamentum, dum in facie gloriantur apud homines, & non corde apud Deum. Ideóque quia in vaſis peccatorum ſuorũ mentis ſplendorem non gerunt, adueniente Domino à regni eius gaudio ſecludentur.

Ibidem. Homo peregrè proficiſcens, qui tradidit bona ſua ſeruis ſuis, Chriſtus eſt, qui poſt reſurrectionem ſuam, ad cælos regrediens, tradidit Euangelicam gratiam, Euangelicis negociatoribus fœnerandã. Sed primus ſeruus, C in quinque talentis ſibi datis, quinque libros legis accepit, quos doctrina & opere, decem præceptorum amplificauit.

Alius, duobus talentis, duo teſtamenta promeruit, eáque morali myſtico ſenſu, piè diſpenſando duplicauit.

Tertius, ſub figura vnius talenti, gratiæ donum acceptum in terrenis voluptatibus obſcurauit, ideóque proiectus eſt in infernum, quia nullum inde operatus eſt fructum.

Alij in primo ſeruo ſenſus cordis & corporis acceptos. In ſecundo, intelligentiam & D opus. In tertio, rationem intellexerunt.

Luc. 7. Iuuenis filius viduæ, quem Dominus mortuum extra portas vrbis ſuſcitauit, ſignificat eum, qui palam quodlibet mortiferũ crimen admittit, quíque nonnunquam audito Verbo Dei, à morte peccati reſurgit, & per pœnitentiam Chriſto viuere incipit. Redditúrque viduæ matri ſuæ, id eſt, communioni Eccleſiæ.

Luc. 10. Homo qui deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho, & incidit in latrones, ipſe Adam figuratur in genere ſuo, qui dum deſcendit de Paradiſo cæleſti in mũdum, incidit in Angelos tenebrarum.

Samaritanus deſcendens, qui vulnera eius curauit, Chriſtus eſt cuſtos noſter, qui de cælo deſcendit, & genus humanum à vulneribus peccatorum curauit. Ibidem.

Stabularius, Apoſtoli ſunt, vel ſucceſſores eorum, qui infirmitatem noſtram prædicatione Euangelica recreant. Ibidem.

Martha, quæ excepit Chriſtum in domum ſuam, & miniſtrabat, ſignificat Eccleſiam in hac vita, Chriſtum in corde excipientem, & in opere iuſtitiæ laborantem. Ibidem.

Maria ſoror eius, quæ ſedebat ſecus pedes Chriſti, & audiebat Verbum, demonſtrat eandem Eccleſiam in futuro ſeculo, ab omni opere ceſſantem, & in ſola contemplatione ſapientiæ Chriſti requieſcentem. Ibidem.

Homo, qui media nocte poſtulabat ab amico tres panes, ſimilitudinem exprimit cuiuſque, qui in media tribulatione Dominum poſtulat, vt det ei ſcientiam Trinitatis. Luc. 11.

Diues, cuius vberes fructus ager attulit, ſignificat hominem luxuriis deditum, & abundãtem peccatis, quem immoderatè plus amplius peccare deſiderantem, arguit Dominus dicens: Stulte, hac nocte auferunt animam tuam abs te, quæ paraſti, cuius erunt? Luc. 12.

Quinque illi in domo vna, id eſt, pater, mater, filius, filia, nurus, ex quibus duo in tres, & tres in duos diuiduntur, ſignificãt humanum genus, fide & religione inuicem ſeparatum, partim in diſciſſione ſchiſmatis, quod duo ſignificant: partim in numero, quod tria demõſtrant. Diuiſus eſt enim filius aduerſus patrem ſuum; id eſt, populus ex Gentibus veniẽs, aduerſus diabolum, cum quo antea fuerat ſociatus. Diuiſa eſt & filia aduerſus matrẽ ſuam, id eſt, plebs ex Iudęis credens, aduerſus impiam Synagogam. Diuiſa eſt & nurus, aduerſus ſocrũ ſuam; Eccleſia videlicet ex Gentibus, aduerſus matrem ſpõſi ſui Synagogam, de qua ſecũdum carnem Chriſtus fuerat procreatus. Qui homines ſeparãtur, ſibi inuicem renunciantes: alij terrenam, alij cæleſtem gloriam adpetentes. Ibidem.

Galilæi xviij. ſuper quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, interitum plebis Iudæorum inſinuat. Luc. 13.

Decem & octo apud Græcos ex iota & Thita, litteris exprimuntur, quibus figuris nomen Ieſu ſcribitur, in quem illi credere nolẽtes pariter à Romanis cum ſua vrbe proſtrati ſunt. Homo, qui arborem fici in vinea ſua plantauit, Chriſtus eſt, qui Synagogam in Iudaïco populo condidit, quam cùm Dominus quaſi inutilem iuſſiſſet abſcidi, fit illi à colonis Apoſtolis foſſa humilitatis, adhibetur & ſtercus, id eſt, cõfeſſio peccatorum, ſicque in nouiſſimo credendo commutabitur in

melius, dabit fructus iustitiæ copiosos.

Luc. 13. Mulier, quæ xviij. annos infirmitatem habens, à Domino curata est, Ecclesiæ typus est, quæ in fine temporum, salutem fidei consecuta est. Sex enim ætatibus mundus iste completur, cuius tamen tempus, habet tripartitam discretionem, vnam, ante legem: alteram, in lege: tertiam, sub gratia. Sexies ergo terni, decem & octo efficiunt. Quo numero, tempus hoc nostræ salutis insinuatur, quando à Satanæ vinculis soluti, quibus curuati eramus, donum salutis, & spem supernæ contemplationis accepimus.

Luc. 14. Hydropicus, quem Dominus curauit, demonstrat & hos, quos fluxus carnalium voluptatum exuberans adgrauat.

Luc. 15. Homo habens duos filios, Deus est, habens duos populos, quorum maior figuram tenuit Iudæorum, qui permansit in Dei cultu. Alter iunior Gentium, qui conditore deserto, seruus factus est idolorum, quem per egestatem fidei reuertentē, clementer suscepit Deus pater, & pro conuersione eius, sub vituli typo, suum immolat vnicum. Tribuit etiam annulum fidei, & stola immortalitatis induit eum, quanquā Iudæis frater liuoris torqueatur inuidia, propter salutem tamē eius, in gaudium concinit angelorum symphonia.

Luc. 16. Dispensator prodigus, quem Dominus à villicatione remoueri præcepit, & fraudem faciens domino suo, relaxauit debitoribus partem, vt haberet, vnde in posterum viueret. Hæc comparatio, ad exemplum nostri posita est: nam si ille à Domino suo laudari promeruit, quia fraudem ei faciens in posterum sibi de alienis rebus prouidit: quantò magis Christo placere possumus, si ex propriis nostris misericordiam indigentibus faciamus, à quibus recipi in tabernacula æterna possimus?

Ibidem. Diues, qui induebatur purpura, significat Iudæorum superbiam, florentem quondam imperij claritate, vel honoris excellentia.

Ibidem. Mendicus vlcerosus, demonstrat Gentilem populum, confessionibus peccatorum humiliatum.

Ibidem. Quinque fratres diuitis illius, qui apud inferos torquebatur, Iudæi intelliguntur, qui sub quinque libris legis positi sunt.

Luc. 17. Decem leprosi, qui mundantur à Domino, hæretici significantur, qui in varietate colorum, diuersitatem habent schismatum. Quique ideo ad sacerdotes mittuntur, vt detersa omni varietate errorum, vnitatis percipiant sacramentum.

Luc. 18. Iudex iniquus, qui dominum non timebat, assidue tamen deprecantem viduam exaudiuit, similitudo est, qua demonstrat quantam spem habere debet, qui Dominum indesinenter exposcit. Cùm etiam apud aures iniqui iudicis valuerit frequens instantia viduæ deprecantis.

Ipsa autem vidua significare potest Ecclesiam perseuerantia sui petentem vltionem de inimicis suis diabolis vel hæreticis. Ibidem.

Pharisæus orans in templo, Iudæorum est populus, qui ex iustificationibus legis extollit merita sua. Ibidem.

Publicanus verò Gentilis est, qui longe à Deo positus, confitetur peccata sua. Quorum vnus superbiendo, recessit humiliatus: alter confitendo, Deo appropinquare meruit exaltatus. Ibidem.

Cæcus, sedens secus viam, populum demonstrat Gentilem, qui per Christi gratiam, fidei meruit claritatem. Ibidem.

Zachæus, gentilis est populus, gratia meritorum pusillus, qui tamen à terrenis actibus subleuatus per lignum dominicæ crucis mysterium contemplatur. Luc. 19.

Homo nobilis, qui in longinquam abiit regionem, accipere sibi regnum, Redemptorem nostrū significat, qui vsque ad fines terræ peruenit, accipere regnū in populis gentium. Ibidem.

Ciues, qui noluerunt eum regnare, Iudæi intelliguntur, qui Christum regē spreuerunt. Ibidem.

Seruus, qui mnam vnam accipiens, decem adquisiuit, significat doctores, qui accepta gratia Euangelij, in x. verborū prædicamentis, bene vsi sunt, & docendo, multos in fide adquisierunt: idcirco, adueniente Domino laudabuntur, quia lucrati sunt. Ibidem.

Qui vero ex vna quinque adquisiuit, illos demonstrat, qui mandatum Dei seruantes, consequuntur scientiam legis in quinque libris Mosi scriptam, eámq; docendo ad vsum salutis necessariam fœnerantur. Ibidem.

Qui verò vnam, ipsam in sudario conseruauit, ostendit eum, qui creditum sibi gratiæ donum, delicatè, otiosèque tractauit, vnde & rectè amittit collatam gratiam, qui per negligentiam prædicare contempsit, vt ei augeretur quod laborauit. Ibidem.

Vidua, quæ in gazophylacio, duo iecit minuta, animam fidelem demonstrat, quæ in thesauro cordis sui, fructum dilectionis Dei & proximi seruat. Luc. 21.

Sponsus, Christus est, cuius nuptię cum Ecclesia celebrantur, in cuius coniunctione, aqua in vinum mutatur, quia credentes per lauacri gratiā transeunt ad passionis coronam. Ioan. 2.

Architriclinus, Moses intelligitur, qui miratur meliorem & sanctiorem populum, per Iesum in Euangelium congregatum, quàm illum priorem ab Ægypto inductū. Finitum enim vinum, ostendit sublatam esse gratiam Ibidem.

Spiritus ſancti à Iudæis, & per Apoſtolos in Gentibus contributam.

Ioan. 4. Mulier Samaritana, myſticè intelligitur Synagoga, quinque libris legis quaſi v. viris ſecũdum ſenſum carnis ſubiecta, quam miſericorditer Dominus prouocat haurire aquam viuam, lauacri ſcilicet percipere gratiam, vel ſecretam legis intelligentiam.

Ioan. 8. Mulier adultera, quæ offertur à Iudæis Domino lapidãda, eſt Eccleſia ex Gentibus, quȩ prius relicto Deo, in idolis fuerat fornicata: hanc volebat Synagoga zelans interfici, & Chriſtus eam ſaluat per remiſſionem delicti: nec ſinit eam perire, qui nouit veniam condonare peccantibus.

Matth. 26. Symon leproſus, gentilis eſt populus, qui eſt à Redemptore mundatus.

Ibidem. Mulier, quæ vnguento caput Domini vnxit, Eccleſia eſt, quæ fructum ſui operis, fideíque odorem, ad laudem Dei, & Chriſti gloriam refert.

Ioan. 5. Angelus ille, ad cuius deſcenſum mouebatur aqua, quinque porticibus cincta, Chriſtus eſt, in cuius aduentu turbatus eſt Iudæorum populus, quinque libris concluſus, deſcendente enim Angelo, commouebatur aqua & ſanabatur infirmus, deſcendente de cælis Chriſto, commotus eſt in paſſione eius idem populus, & ſanatus eſt mundus.

Ioan. 9. Cæcus à natiuitate, quem Dominus poſtquàm vnxit oculos, ad piſcinam Siloë miſit, lauandum ſignificat genus humanũ, à natiuitate, id eſt, à primo homine errorum tenebris venũdatum, cuius oculos Dominus de ſputo & luto liniuit, quia Verbum caro factum eſt. Et lauari oculos in piſcina iuſſit, vt baptizatus in Chriſto, acceperit legem fidei, & credidit in eum, qui humilis in mundo apparuit.

Ioan. 11. Lazarus, quem Dominus triduanum fœtentem de monumento ſuſcitauit, ſignificat mundum, quem grauiſſima peccati conſuetudo corruperat, qui tamen quarta die mortis reſſuſcitatur. Prima enim dies eſt mortis, tracta ex Adam propago mortis. Altera dies mortis eſt, tranſgreſſio legis naturalis. Tertius eſt dies mortis, prȩuaricatio datæ legis. Quartus dies mortis eſt, tempus Euangelicæ prædicationis, in quo die, Dominus ſuum opus reſpiciens miſericorditer, reſſuſcitare dignatus eſt.

Seruus principis ſacerdotum, cuius dextra amputatur auricula, Iſraëliticus eſt populus, incredulitate ſimilis effectus: hic dextram aurem amittit, dum ad ſiniſtram per intellectum litteræ trãſit, cui Dominus in his qui credunt auditum reſtaurat fidei, & obedientiam Euangelici facit mandati. Matth. 26.

Princeps ſacerdotum qui ſcidit veſtimentum ſuum in Domini paſſione, indicat Hebræum populum nudatum ſacerdotio euacuatum in regno ſciſſo. Ibidem.

Barrabas, qui Iudæis dimittitur, ſignificat Antichriſtum, quem illi errantes, meruerunt ſuſcipere pro Chriſto. Matth. 27.

Herodes & Pilatus qui cùm eſſent diſcordes in paſſione Domini amicitia fœderantur: indicant primum diuiſos fuiſſe vtroſq; populos circuncifionis & gentium, qui tamen per paſſionem Domini in fide concordauerunt. Luc. 23.

Symon Cyrenȩus cui geſtandam crucem impoſuerunt, Gentilitatis intelligitur populus, qui peregrinus in lege, obediens efficitur Euangelio, crucis ipſe Chriſti vector, & fidei baiulus factus. Ibidem.

Duo latrones, populum exprimunt Iudȩorum ac Gentium, quorum vnus incredulus, blaſphemat Chriſtum in cruce pendentem: alter fidelis Iudæos increpat blaſphemantes. Quatuor milites, qui quatuor partes ſibi de Ieſu veſtimentis fecerunt, præfigurauerunt quatuor partes mundi, quæ diuiſerunt ſibi eloquia Chriſti: ſicut ſcriptum eſt, Lætabor ego ſuper eloquia tua, ſicut qui inuenit ſpolia multa. Mulieres quæ Apoſtolis Domini reſurrectionem annunciant, lex & prophetia intelliguntur: quæ gloriam reſurrectionis Chriſti, antequam reuelaretur, quaſi præcurſores prædicauerunt. Septem diſcipuli, cum quibus Dominus poſt reſurrectionem ſuam conuiuaſſe deſcribitur, ſeptimam indicant poſt reſurrectionis futurȩ requiem, per quam omnes ſancti per Chriſtum æterna beatitudinis refectione ſaturabuntur. Ibidem.

Finis Allegoriarum ſacræ Scripturæ.

BEATI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, DE SCRIPTORIBVS ECCLESIASTICIS, LIBER.

OSIVS Cordubensis ciuitatis Episcopus, scripsit ad sororem suam de laude virginitatis epistolā, pulchro ac diserto comptam eloquio. In Sardicensi etiam concilio quamplurimas ipse edidit sentētias. Hic autem post longum senium vetustatis, accersitus à Constantio principe, minísque perterritus, metuens ne senex & diues damna rerum vel exilium pateretur, illico Arrianæ impietati consensit. Cuius quidem vitam vt meruit confestim exitus crudelis finiuit. Nam * post impiam, vt ait quidam, Osij præuaricationem, dum sanctus Gregorius Eliberitanus Episcopus in Cordubensem vrbem, iuxta imperiale decretum, adductus fuisset, ac minime vellet illi communicare: commotus Osius dicit Clementio Constantij præfecti vicario, vt mitteret eū in exilium. At ille, non audeo (inquit) Episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab Episcopatu eieceris. Vt autem vidit sanctus Gregorius quod vellet Osius dare sententiam, appellat Christum totius fidei suæ visceribus exclamans: Christe Deus, qui venturus es iudicare viuos & mortuos, nō patiaris hodie humanam proferri sententiam aduersus me minimum seruum tuum; qui pro fide nominis tui vt reus assistens, spectaculum factus sum: sed tu ipse quæso in causa tua hodie iudica, ipse sentētiam tuam proferre dignare per vltionē. Non ego quasi metuens, de exilio fugere cupio: cùm mihi pro tuo nomine nullum supplicium graue sit, vt multi præuaricationis errore liberentur, cùm præsentem viderint vltionem. His dictis ecce repentè Osius residens factus quasi regalis imperij cùm sententiam conaretur exprimere, os vertit, distorquens pariter & ceruicē, ac desessu in terram eliditur, atque illico expirauit. Tunc admirantibus cunctis, etiam Clementius ille Gentilis expauit. Et licet esset iudex, tamen timēs ne in se simile supplicium vindicaretur, prostrauit se ad pedes sancti viri, obsecrans vt sibi parceret, quæ in eum diuinæ legis ignoratione peccasset: & non tā proprio arbitrio quàm mandātis imperio. Inde est quod solus Gregorius ex numero vindicantium integram fidem, neque in fugam versus est, neque passus est exilium. Vnusquisque enim timuit de illo vlterius iudicare.

Hæc quæ de Osio sequūtur falsa esse probat auctoritatib⁹ SS. Athanasij & Hilarij Baronius to. tertio annaliū sub anno Christi 357.

II.

* ITacius Hispaniarum Episcopus, cognomento & eloquio clarus, scripsit quēdam librum sub Apologetici specie, in quo detestanda Priscilliani dogmata & maleficiorum eius artes libidinúmque eius probra demonstrat: ostendens Marcum quendam Mensiticum, magiæ scientissimum, discipulum fuisse Manis & Priscilliani magistrum. Hic autem cum Vrsacio Episcopo ob necem eiusdem Priscilliani (cuius accusatores extiterant) Ecclesiæ communione priuatus, exilio cōdemnatur, ibíque die vltimo fungitur, Theodosio maiore & Valentiniano regnantibus.

al. Idacius.

III.

SIricius clarissimus pontifex & Romanæ sedis Antistes, scripsit decretale opusculum, directum ad Eumerium Taraconensem Episcopum: in quo inter alias Ecclesiasticas disciplinas, constituit hæreticorum baptisma nequaquam ab Ecclesia rescindendum. Reperimus & aliam eius epistolam ad diuersos Episcopos missam: in qua condemnat Iouinianum hæreticum atque Auxentium, cæterósque eorum sequaces. Præfuit Romæ annos 14. obiítque sub Theodosio & Valentiniano Imperatoribus.

IIII.

PAulinus presbyter explicuit in benedictionibus Patriarcharum triplici intelligentiæ genere libellum satis succincta breuitate compositum. Idem etiam petente Augustino conscripsit Ambrosij vitam signis florentem, atque doctrinis & meritis Apostolorum non imparem. Siquidem & Constantius Episcopus Germani vitam contexuit, obitúmque Paulini Osanius edidit.

V.

PRoba vxor Adelphi proconsulis, fœmina inter viros Ecclesiasticos idcirco posita sola, pro eo quod in laude Christi versata est, componens Centonem de Christo Virgilianis coaptatum versiculis: cuius quidem non miramur studium, sed laudamus ingenium. Quod tamen opusculum legitur inter Apocryphas scripturas insertum.

Habetur tomo 8. Bibliothecæ Patrũ.

VI.

IOannes sanctissimus Constantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopus, cognomento Chrysostomus, cuius oratio & plurimam cordis compunctionem, & magnam suauiloquentiam tribuit. Edidit iste Græco eloquio multa & præclara opuscula, quibus vtitur Latinitas. Legi eius duos de lapsis libellos scriptos ad quendam Theodorum lamentis & exhortationibus plenos: vtpote illum à bona conuersatione deiectum, & qui monachi vitam cum eo in vno eodémque monasterio exercuerat, ideo cõuersationis ibi factæ eum in libris ipsis admonuit, prouocans eum ad propositum, atque ostendens nulli peccatori, vel impio, si ad pœnitẽtiam redeat, desperandum. Legimus etiã eiusdem librũ alium, cuius prænotatio est, Neminem posse lædi ab alio nisi à semetipso, ad personam quoque cuiusdam nobilissimæ matronæ Gregoriæ. Reperitur opus eius insigne de cõuersatione & instructione morum, seu de compugnantia virtutum & vitiorum. Est etiam & alius liber eiusdem apud Latinos de compunctione cordis. Altérque scriptus ad quendam Eutropium, cùm Palatio pulsus ad altare confugisset. Multos præterea composuit, diuersósque tractatus: quos enumerare perlongum est. Cuius quidem studij etsi non omnia, tamen quamplurima eloquẽtiæ eius fluenta de Græco in sermonem Latinum translata sunt. Hic autem 13. anno Episcopatus sui, discordia Theophili Alexandrini Episcopi oppressus, fauentes Episcopi, non sine Arcadio imperatore, damnauerunt eum innocentem, atque ab Episcopatu deiectum, Ponto in exilium retruserunt.

VII.

SEdulius presbyter edidit tres libros dactylico heroïco metro compositos; quorum A primus signa & virtutes veteris Testamenti potentissimè resonat; reliqui gestorum Christi sacramenta & miracula intonant.

VIII.

POssidonius Africanæ prouinciæ Episcopus stylo prosequutus est vitam sancti Augustini, cuius etiam operi subiecit indiculum scriptorum eius, enumerãs quanta idem beatissimus doctor scripserit, vbi plusquam quadringenta volumina supputantur. Homeliarum verò & epistolarum quæstionúmque infinitus modus sit, vt penè vix possit quisquam articulo suo aliena tanta scribere, quanta ille proprio labore composuit.

IX.

B PRimasius Africanus Episcopus composuit sermone scholastico de hæresib⁹ tres libros, directos ad Fortunatum Episcopum, explicans in eis quod olim beatissimus Augustinus in libro hæreseorum imperfecto, morte interueniente, reliquerat. In primo námque ostendit quid hæreticum faciat, in secundo & tertio digerens quid hæreticum demonstret.

X.

PRoterius Alexandrinæ antistes Ecclesię, scripsit epistolas ad Leonem Romanæ sedis Episcopum, de festiuitate Paschali. Hunc autem Leonis Augusti temporibus, C Dioscori hęretici successores, authore Timotheo seditione facta crudelissimè peremerũt: ipsúmque Timotheum sibi pro Alexandrino Episcopum statuerunt.

XI.

PAschasius Siciliensis Episcopus edidit vnam Paschalem epistolam ad Leonem supradictum Papam directam: in qua refert Paschalis mysterij miraculum, his verbis. Est, inquit, possessio quæ appellatur Meltinas, in montibus, arduis ac syluis densissimis constituta: illic perparua atq; vili opere constructa Ecclesia est, in cuius Baptisterio nocte sacrosancta Paschali, Baptizandi hora, cùm nullus canalis sit vel fistula, nec aqua omnino vicina: fons ex se repletur, paucisq; qui adfuerint D consecratis, cùm deductorium nullum sit, vt venerat aqua ex se, discedit. claruit sub Theodosio iuniore Imperatoris Arcadij filio.

XII.

IVlianus quidam cognomento Pomerius, octo libros de animæ natura in dialogi morem cõscripsit. Quorum primus continet quid sit anima, vel qualiter credatur ad imaginem Dei facta. In secundo loquitur, vtrum anima corporea an incorporea sit. In tertio disserit primo homini vnde anima facta sit. In quarto vtrum noua anima sine peccato fiat; an peccatum primi hominis ex illo propaga-

tum originaliter trahat. In quinto descripsit, quæ sit facultas animæ. In sexto eloquitur vnde sit ea discordia, qua carni spiritus vel caro spiritui aduersatur. In septimo autem describit de differentia vitarum ac mortium, vel resurrectione carnis & animæ, siue de morte carnis ac de eius resurrectione. In octauo loquitur de his quæ in fine mundi futura sunt, vel de quæstionibus quę solent de resurrectione proponi, siue de finibus bonorũ atq; malorum. Hic tamen in secundo eiusdem operis libro, Tertulliani erroribus cõsentiens, animam corporeã esse dixit, quibusdam fallacibus argumentis hoc astruere contendens. Edidit etiam vnum librum de virginibus instituendis: alios quoque tres de futuræ vitæ contemplatione vel actuali conuersatione, necnon etiam de vitiis atque virtutibus.

XIII.

EVgipius Abbas, ad quendam diaconum, libellum de vita sancti monachi Seuerini transmissum breui stylo composuit, scripsit etiam regulam monachis cõsistentibus in monasterio sancti Seuerini, quã eisdem moriens quasi testamentario iure reliquit. Claruit post consulatum Mauortij Iunioris, Imperatore Anastasio regnante.

XIIII.

FVlgentius Afer Ecclesiæ Ruspensis Episcopus, in confessione fidei clarus, in scripturis diuinis copiosissimè eruditus, in loquẽdo quoque dulcis, in docendo ac differendo subtilis. Scripsit multa, ex quibus legimus de gratia Dei & libero arbitrio libros responsionum septem, in quibus Fausto Gallię Regiensis vrbis Episcopo prauitati Pelagianæ consentienti respondens, obnititur eius profundam destruere calliditatem. Legimus & eiusdem librum de sancta Trinitate ad Directum Felicem notarium, librum quoque regulæ veræ fidei, & alium de sacramento incarnationis Domini nostri Iesu Christi. Extant & duo eiusdem libri de veritate prædestinationis, ad Episcopos missi: in quibus demonstrat quod Dei gratia in bonis humanam voluntatem præueniat: & quod Deus quosdam prædestinationis suæ munere iustificans præelegit, quosdam verò in suis reprobis moribus occulto quodam iudicio derelinquit. Est & liber altercationis eius, quo de fide, cum Trasimundo rege, idem Fulgentius disputauit. Ad Ferandum quoque, Ecclesiæ Carthaginensis diaconum, vnum de interrogatis quæstionibus scripsit libellum. Inter hæc composuit multos tractatus, quibus sacerdotes in Ecclesia vterentur. Plurima quoque feruntur ingenij eius monumenta, hæc tantum ex pretiosis eius doctrinæ floribus carpsimus: sors melior cui delitias omnium librorum eius præstiterit Deus. Claruit sub Trasimundo rege Vvandalorum, Anastasio imperatore regnante.

XV.

EVcherius Episcopus elegans sententiis, ornatus in verbis, edidit ad Hilarium Arelatensem Antistitem, eremi deserta petentem, vnum opusculum de laude eiusdem eremi luculentissimè & dulci sermone dictatum. In quo opere laudamus doctorem etsi pauca, pulchra tamen dicentem: breuitas enim, vt quidam ait, laus est interdum in alia parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet.

XVI.

HIlarius Arelatensis Episcopus scripsit vitam parentis, & prędecessoris sui sanctissimi ac venerabilis Honorati Episcopi, suaui ac præclaro præditam eloquio.

XVII.

APrugius Ecclesiæ Pacensis Hispaniarũ Episcopus, disertus lingua & scientia eruditus, interpretatus est Apocalypsim Ioãnis Apostoli subtili sensu atque illustri sermone, melius penè quàm veteres Ecclesiastici viri videntur exposuisse. Scripsit & nonnulla, quæ tamen ad notitiam nostræ lectionis minime peruenerũt. Claruit temporibus Teodi principis Gothorum.

XVIII.

IVstinianus Imperator quosdam libros de incarnatione Domini edidit, quos etiam per diuersas misit prouincias. Condidit quoque & rescriptum contra Synodum Illyricianam, & aduersus Africanos Episcopos, in quo tria capitula contendit damnare, id est, Theodori Mopsuesteni Episcopi dicta siue rescripta, Theodori Episcopi epistolam quæ dicitur Hibe Edesseni Episcopi.

XIX.

FAcundus Ermianensis Ecclesiæ Episcopus duodecim libros pro defensione triũ capitulorum scripsit: quorũ stylo elicuit præfata tria capitula in proscriptione Apostolicæ fidei & Synodi Calchedonensis impugnatione fuisse damnata, id est, epistolam Hibe Edesseni Episcopi, directam ad Marim Persam, & Theodori Mopsuesteni Episcopi dictam. claruit post consulatum Basilij an. 10. regnante Iustiniano imperatore.

XX.

IVstinianus Ecclesiæ Valensis Episcopus, ex quatuor fratribus & Episcopis matre eadem progenitis, vnum scripsit librum responsionum, ad quendam Rusticum de quæstionibus interrogatis. Quarum prima respõsio est, de Spiritu sancto: secunda est, contra Bonosiacos,

Bonosiacos, qui Christum adoptiuum & non proprium dicunt: tertia responsio est de baptismo Christi, quod iterare non licet: quarta respōsio est de distinctione baptismi Ioannis & Christi: quinta responsio est quia filius sicut pater inuisibilis sit. Floruit in Hispaniis temporibus Teudi principis Gothorum.

XXI.

Habetur tomo 1. Bibliothecæ Patrū.

IVstus Orgelitanæ Ecclesiæ Episcopus & frater prædicti Iustiniani edidit libellum expositionis in Canticis Canticorum: totum valde breuiter atque apertè per allegoriarum sensum discutiens. Huius quoque fratres Nebridius & Helpidius, feruntur scripsisse quædam, de quibus quia nobis incogniti sunt, magis reticendum fatemur.

XXII.

MArtinus Dumiensis monasterij sanctissimus pontifex, ex Orientis partibus nauigans venit in Gallias; ibíque cōuersis ab Arriana impietate ad fidémque Catholicam Sueuorum populis, regulam fidei & sanctæ religionis cōstituit, Ecclesias informauit, monasteria condidit, suæq; institutionis copiosæ præcepta composuit. Cuius quidem ego ipse legi librum de Differentiis quatuor virtutum, & aliud volumen epistolarum; in quibus hortatur ad vitæ emendationem, fidei conuersationem, instantiā orationis, eleemosynarum distributionem & super omnia culturam virtutum omnium, pietatem. Floruit regnante Tedimico rege Sueuorum, temporibus illis quibus Iustinianus in republica & Athagildus in Hispaniis imperium tenuerunt.

Habetur tomo 5 Bibliothecæ Patrū.

XXIII.

AVitus Episcopus scientia secularium litterarum & doctrinarū clarus, edidit quinque libellos heroïco metro compositos: quorum primus est de mundi origine, secundus de peccato originali, tertius de Dei sententia, quartus de diluuio mundi, quintus de transitu maris rubri. Scripsit & ad Fuscinam sororem de laude virginitatis librum vnum, pulcherrimo compositū carmine & eleganti epigrammate coaptatum.

Habetur tomo 7. Bibliothecæ Patrū.

XXIIII.

Habetur to. 8. Bibliothecæ Patrum.

DRacontius composuit heroïcis versibus hexameron creationis mundi, & scripsit luculenter quod composuit.

XXV.

VIctor Tunonensis Ecclesiæ Africanæ Episcopus, à principio mundi vsque ad primum Iustini Iunioris imperij annum, breuem per consules annuos bellicarum Ecclesiasticarúmque rerum nobilissimā historiam promulgauit, laude & notatione illustrem, ac memoria dignam. Hic pro defensione trium capitulorum, à Iustiniano Augusto exilio in

A Aegyptum est transportatus. Vnde rursus Constantinopolim euocatus dum à Iustiniano imperatore & Euticio Constantinopolitanę vrbis Episcopo, obtrectatoribus eorumdem trium capitulorum resisteret: rursus in monasterium eiusdem ciuitatis mittitur custodiendus, atque in eadem damnatione vt dicunt permanens moritur.

XXVI.

IOannes sanctæ memorię Constantinopolitanus Episcopus, natione Cappadox, vir inæstimabilis abstinētiæ, & eleemosynis tantum largissimus, vt etiā zelo auaritiæ Mauritius Imperator aduersus eum permotus, pauperes vrbe pellendos ediceret, Græco eloquio edidit rescriptum de Sacramento Baptismatis ad beatæ recordationis Dominum meum & prædecessorem Leandrum Antistitem. In quo nihil ponit proprium: sed replicat tantūmodo patrum antiquorum de trina mersione sententias. Claruit tēporibus Mauricij principis, & defunctus Augusto eodem regnante.

B

XXVII.

GRegorius Papa Romanæ sedis Apostolicæ præsul, compunctione timoris Dei plenus, & humilitate summus, tantúmque per gratiam Spiritus sancti scientiæ lumine præditus, vt non modo illi præsentiam temporum quisquam Doctorum, sed ne in C præteritis quidem illi par vnquam fuerit. Hic in exordio Episcopatus sui edidit librum Regulæ pastoralis, directum ad Ioannem Constantinopolitanæ sedis Episcopum: in quo docet qualis quisque ad officium regiminis veniat, vel qualiter dū venerit viuere vel docere subiectos studeat. Idem etiam efflagitante Leandro Episcopo, librum beati Iob mystico ac morali sensu disseruit, totámque eius prophetiæ historiam in trigintaquinque voluminibus largo eloquentiæ fonte explicuit. In quibus quidem quanta mysteria Sacramentorum aperiantur, quantáque sint in D amorem vitæ æternæ morum præcepta, vel quantum clareant ornamenta verborum, explicare nemo sapiens valebit: etiam si omnes artus eius vertantur in linguas. Scripsit & quasdam epistolas ad prędictum Leandrum: è quibus vna in eisdem libris Iob titulo præfationis annectitur, altera eloquitur de mersione baptismatis, in qua inter cætera ita scriptum est: Reprehensibile, inquit, nullatenus esse potest, infantem in baptismate mergere vel semel vel ter: quando in tribus mersionibus, personarum Trinitas, & in vna potest diuinitatis singularitas designari. Fertur tamen idem excellentissimus vir & alios libros morales scripsisse, totúmq; textum qua-

tuor Euangeliorum sermocinãdo in populis E exposuisse, incognitum scilicet nobis opus; fœlix tamen & nimium fœlix, qui omnium studiorũ eius potuit cognoscere dicta. Floruit autẽ Mauricio Augustino imperante, obiitq; in ipso exordio Phocæ Romani principis.

XXVIII.

LEander genitus patre Seueriano Carthaginensis prouinciæ Hispaniæ, professione monachus, & ex monacho Hispalensis Ecclesiæ prouinciæ Beticæ constitutus Episcopus, vir suauis eloquio, ingenio pręstantissimus, vita quoq; tantum atque doctrina clarissimus, vt etiam fide eius atque industria populi gentis Gothorum ab Arriana insania ad fidem Catholicam reuerterentur. Hic námq; F in exilij sui peregrinatione, composuit duos aduersus hæreticorum dogmata libros, eruditione sanctarum scripturarum ditissimos, in quibus vehementi stylo Arrianæ impietatis confodit ac detegit prauitatem, ostendens scilicet, quid contra eosdem habeat Ecclesia Catholica, & quantum distet ab eis religione & fidei sacramentis. Extat & aliud laudabile eius opusculum aduersus instituta Arrianorũ; in quo propositis eorum dictis suas responsiones opponit. Præterea edidit vnũ ad Florentinam sororem de institutione virginum & contemptu mundi libellum, titulorum distinctionibus prænotatum. Siquidem & in Ecclesiasticis officiis idem non paruo elaborauit studio. G In toto enim psalterio duplici editione orationes conscripsit. In sacrificiis quoque, laudibus & psalmis multa dulcisona composuit. Scripsit & epistolas multas ad Papam Gregorium, de baptismo vnam, alteram in qua pręmonet cuiquam mortem non esse timendam. Ad cæteros quoque Episcopos plurimas promulgauit familiares epistolas, etsi non satis splendidas verbis, acutas tamen sententiis. Floruit sub Reccaredo viro religioso ac principe glorioso; cuius etiã temporibus mirabili obitu actualis vitæ terminum clausit.

XXIX.

LVcinianus Carthaginis Spartanę Episcopus in scripturis doctus, cuius quidem nonnullas epistolas legimus. De sacramento denique baptismatis vnam, & ad Eutropium Abbatem (qui postea fuit Valentiæ Episcopus) plurimas. Reliqua verò industriæ & laboris eius ad nostram notitiam minime venerunt. Claruit temporibus Mauricij Augusti. Occubuit Constantinopoli, veneno, vt ferunt, extinctus ab æmulis. Sed, vt scriptum est, iustus quacumque morte præoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.

XXX.

SEuerus Malacitanæ sedis Antistes, collega & socius Luciani Episcopi, edidit libellum vnum aduersus Vincentium Cæsaraugustanæ vrbis Episcopum, qui ex Catholico in Arrianam prauitatem fuerat deuolutus. Est & alius eiusdẽ de virginitate ad sororem libellus, qui dicitur Anulus: cuius quidem fatemur cognouisse titulũ, ignorasse eloquium. Claruit temporibus prędicti imperatoris, quo etiam regnante vitam finiit.

XXXI.

IOannes Gerundensis Ecclesię Episcopus, natione Gothus, prouinciæ Lusitaniæ Scalluinatus. Hic cùm esset adolescens Constantinopolim perrexit, ibíque Græca & Latina eruditione nutritus, septimo demũ anno in Hispanias reuersus est: eodem tempore, quo incitante Leouigilde Rege, Arriana feruebat insania. Hunc supradictus rex, cùm ad nefandæ hæresis credulitatem compelleret, & hic omnino resisteret, exilio rursus Barcinonam relegatus, per decem annos multas insidias & persequutiones ab Arrianis perpessus est: qui postea condidit monasterium quod nunc Biclaro dicitur, vbi congregata monachorum societate, scripsit regulam ipsi monasterio profuturã. Sed & cunctis Deum timentibus satis necessaria omnia addidit, & in libro Chronicorum ab anno primo Iustini iunioris principatus, vsq; in annum octauum Mauricij principis Romanorum & quarto Reccaredi regis anno, historico compositóque sermone valde vtilem historiam & multa alia scripsisse dicitur, quod ad nostram notitiam non peruenit.

XXXII.

EVtropius Ecclesiæ Valẽtinæ Episcopus, dum adhuc in monasterio Sirbitano degeret, & pater esset monachorum, scripsit ad Papam Licianum, cuius supra fecimus mentionem, valde vtilem epistolam; in qua petit ab eodem pro qua re baptizatis infantibus H chrismæ post hęc vnctio tribuatur. Scripsit & ad Petrum Episcopum Hircauincensem, de distinctione Monachorum, salubri sermone compositam epistolam, & valde Monachis necessariam.

XXXIII.

MAximus Cæsaraugustanæ ciuitatis Episcopus multa versu prosáq; componere dicitur. Scripsit & breui stylo historiolã de iis quę temporibus Gothorum in Hispaniis acta sunt historico & composito sermone. Sed & multa alia scripsisse dicitur, quę necdum legi.

Explicit liber de scriptoribus Ecclesiasticis.

BEATI

ISIDORI IVNIORIS

HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, DE VITA VEL OBITV SANCTORVM, qui Deo placuerunt.

PRÆFATIO quorumdam Sanctorum, nobilißimorúmque virorum ortus, vel gesta cum genealogiis suis, in hoc libello edita sunt. Dignitas quoque, & mors eorum, atque sepultura, sententiali breuitate notata. Quæ quamuis omnibus nota sunt, qui per amplitudinem percurrunt scripturarum, facilius tamen ad memoriam redeunt, dum breui sermone leguntur, qui in scriptura laudibus præfuerunt.

I.

DAM protoplastus, & colonus Paradisi, princeps generis & dilectus, ad imaginem Dei factus, vniuersitati prælatus, qui creaturæ nomina dedit, atque in eis potestatem dominandi accepit. Hic in delitiis florentis paradisi constitutus, inter redolentes aromatum syluas, ac vernantia floribus arua, rudis habitator, nouæ vitæ gaudia peragebat. Vbi tellus fœcundatur perpetuo virore, vbi fons decurrens quadrifluo labitur. Sed postquàm serpẽtis dolo, lingua pollutus fœminea, per tactum ligni loci beatitudinem prophanauit, paradiso proiectus terram sentibus squalentem, operarius gemens incoluit: amissáque im-

mortalitate, in puluerem, (vnde carnis sumpserat ortum, post cursum annorum nongentorum triginta) rediit. Hinc iam posteritas in crimine huius parentis, exul est paradisi facta, ac labori mortique subacta ingemuit. Sepultus est autem in loco Arbe: qui locus nomen à numero sumpsit, hoc est, quatuor, pro eo quod tres Patriarchæ ibidem sint sepulti, & hic quartus Adam. Hęc est Ebron Metropolis vrbs Allophylorum; in qua fertur quondam fuisse habitatio gygantum, vbi etiam & Dauid postea vnctus est in regem. Est autem ciuitas fortis Iudæ in sacerdotibus separata, distans ad australem plagam millibus xxij. procul ab Hierusalem.

II.

ABel filius Adam, & pastor ouium, in vita innocens, in morte patiēs, post mortem non silens. In martyrio primus, in obedientia summus, in sacrificiis Deo placens. In meritis fratri displicens, quem Caïn impius, & fratricida nouus, ira stimulante, inuidiæ innocuum, ferro mundum, sanguine immaculatum prostrauit: cùm adhuc innocens ferrum, cruoris humani facinus non haberet.

III.

ENoch filius Iareth, septimus ab Adam, placens Deo, malorum nescius, mortis ignarus: qui sceleratorum hominum non ferens angustias, à perniciosis contractibus mundi subtractus, meruit in eum locum trāsferri, vnde fuerat protoplastus exclusus, scilicet in æqualem habitationem beatæ vitæ. Sublatus est autem annorum ccclxv. Manet autem hactenus in corpore; in consummatione mundi restituet cum Helia mortalem vitæ conditionem.

IIII.

NOë filius Lamech, decimus ab Adam, secūdus restaurator orbis, atque reparator iustitiæ insignis, longanimis in spe, sapiens, in opere iustus, Arcam condidit, admonitus introiuit, nec corruit turbulenti diluuij fluctibus, nec fragores ventorum, vel murmura cæli expauit. Gestatur per procellas, nec mergitur. Serpentibus sociatur & bestiis, nec terretur. Cui feræ colla submittunt, alites famulantur: námque auem misit, redeuntem sustinuit: sed perfida fraude corui decipitur. Merito columbæ gestātis ore ramum paciferum edocetur: reseratísque foribus Arcæ, bestias & cuncta animantia per septem dies abire permittit. Ipse postmodū egressus cum liberis, Deum collaudat, electus victimas immolat. Cuius arcam veteres resedisse testantur in Armenia, super montes Arath. Hic nongentesimo L. anno mortuus est.

E V.

MElchisedec, rex Salem, sacerdos altissimi, primúsque iure oblatorum sacrificij, cuius origo secreta. Hunc esse aiunt Hebræi Sem primogenitū Noë, tritauum Abrahæ. Ipse est enim pater patrum, Prophetarum & Apostolorum origo. Ipse est, qui paternæ pietatis benedictione, Dominus fratris esse promeruit. Qui versis incedens vestigiis, patris genitalia texit, nec derisit ebrium, vt procax & reprobus filius, sed velauit vt verecundus. Vnde accidit in lege Iudæorum, parentes à filiis nunquā videri nudatos. Hic Abraham reuertente post victoriam, benedixit. Idem in typo veri sacrificij, de frugibus terræ F primus panem & vinum Deo obtulit: quia sacerdotium & regnum iure primogenitis debebatur, antequam Aaron sacerdotio fungeretur. Hic etiam prior omniū post diluuium vrbem Salem condidit. In qua etiam & regnauit, quæ postea Iebus, siue Solyma, & nūc deriuato vocabulo, Hierosolyma vocitatur. Vixit annis sexcentis, & perdurauit vsque ad lxx. ætatis Abrahæ annum, & mortuus est, ac sepultus in ciuitate sua Hierusalem.

Genes. 9.

VI.

ABraham pater gentium, filius Tharę, de stirpe Sem, natione Chaldæus, fide primus, exul spontaneus, obediens in præceptis, G credulus in promissis, pauper in patria, in peregrinis locuples, in præliis victoriosus, in victoria non auarus. Reges quinque superauit, & spoliis exuit, captiuúmque parentem reduxit. Eo summus, vt Trinitatem in typo videret, & vnitatem in mysterio veneraretur: eo fidelis, vt in promisso germine, cōtra spem naturæ crederet. Adeò iustus, atque deuotus, vt indulgētiam vnici pignoris, diuinitati non præponeret: sed incunctanter pręceptis Dei parens, ad immolādum filium religiosus parricida gladio dexteram armaret. Qui dum distringit ferrum, vnicum pignus in victimam oblaturus, nec natū perdidit, & hostiam non amisit. Filium enim in sacrificium obtulit, H & arietem pro filio immolauit. Obiit clxxv. annorum, sepultúsque est in agro Ephron, in spelunca duplici: in cuius interiori parte sepultum ferunt Adam, in exteriori verò Abraham. Distat autem hic locus, vt Iosephus edocet, vij. ab vrbe Ebron stadio. Ibíque adserit Abraham & filium eius monumentum habere pulcherrimum, instructo marmore, & opere elegantissimo, illuc etiam & therebintum magnam arborem à constitutione fuisse adseuerat. Hanc Hieronymus vsque ad Constantini imperium regis perdurasse scribit: ipsa est enim quercus Mamræ Amorrhęi, quæ fuit curia Abrahæ; quæ apud gentiles

Genes. 22. *Genes. 25.*

in tanta extitit veneratione, vt eam muri ambitu circunseptam, solenni consecratione colerent.

VII.

ISaac, filius Abraham, ex repromissione in terra Chanaan genitus, semen æternum vocatus. Coniugalis vitæ castimonia clarus, promptus ad gratiam, ad ignoscendum paratus, qui excludentes non armis, sed patientia vicit, qui pœnitentes cum bonitate recepit. Qui per timorem Dei eò vsque detulit honorem patri, vt ad aram spontè sacrificandus accederet, atque in figuram Christi mortem non recusaret. Obiit clxxx. annorum, sepultúsque est iuxta patrem suum.

Genes. 22.

VIII.

IAcob filius Isaac, natus in terra Chanaan, dilectus matri, supplantator fratris, humilis quoque & simplex, & innocenter habitans domum: qui peregrè profectus, dum consortio egeret hominum, comitatum meruit Angelorum. Hic tamen postquàm primogeniti præripuit benedictionem, obediuit matri, & fraternæ iracundiæ patienter cessit, patriámque & parentes relinquens, exul effectus, seruitutem longam sustinuit, laborem famis pertulit, & frigoris. Seruiuit socero, vt pastor mercenarius pauit gregem, expectans non diuisionem, sed de gregis lucro mercedem. Hic autem cum Domino colluctans, præualuit. Hic facie ad faciem Deum vidit. Hic famis inopia pulsus, cum præclara progenie ingressus est Aegyptũ. Emensis cxlvij. annis, naturæ reddit obitum, & à filiis reductus est in terram Chanaan, & sepultus iuxta patrem.

IX.

LOth filius Aram, consanguineus Abrahæ, pater Moab & Amon: apud Chaldæos natus, homo iustus, hospitalis. In Sodomis piè, castéque inter nefariam gentem cõuersatus, qui propter solum hospitalitatis officium etiam susceptor effectus est angelorum. Sulphureum exitium, ac Sodomitarũ euasit incendium. Mansitque postea in vrbe Segor, quæ est iuxta mare mortuum, ibíque balsamum gignitur, & copiosa poma palmarum.

X.

IOseph princeps Aegypti, filius Iacob ex Rachel, ortus in terra Chanaan, benedictus in primogenito ab Israel, & accipiens primatum Ruben, dilectus patri, & solus hæres paternæ possessionis. Hic zelo sublatus à fratribus, in lacum mittitur, ob inuidiam venditur, factus humilis vsque ad seruitutem, patiens vsque ad carcerem, pudicus vsque ad passionem, fit interpretatione sapiens, in consilio futuro prudens, in regno particeps, in fœcunditate ordinator prouidus. In fame dispensator iustus, ad reddendum pro malo bonæ retributionis gratiam promptus, dum iniuriam fratribus non rependit: sed fame depulsis necessitate, subsidia contulit. Principatus est in Aegypto annis lxxx. Exactísque ætatis cx. annis, longè quietis gratiam, diem vltimum conclusit. Sepultúsque est in Aegypto; cuius ossa transtulerunt filij Israel in Sichem ciuitatem patris sui Iacob, quam Græci Sichimam vocant. Ipsa est autem, quæ nunc vocatur Neapolis, vrbs Samaritanorum, vbi sepulchrum eius vsque hodie cernitur.

XI.

IVdas regalis successionis, insignis prosapia, cui ducatus bellorum, & Israel traditur regnum: qui nomen genti ex suo nomine dedit, præpotens vt leo in regni virtute, & clarus in splendore potentiæ. Cuius quidem imperij posteritas non cessauit, quousque Christus quasi catulus leonis ex germine eius ortus ascenderit, atque spes gentium ex virginali procedens vtero coruscarit.

XII.

RVben primogenitus filius Israel, ætate fratribus maior, sed posteritatis numero minor, paternum thorum polluit, atque ordinem primogenitæ dignitatis amisit.

XIII.

SYmeon princeps scribarum, & violatæ pudicitiæ vindex, non habens hæreditatem, sed manens in tribu Iuda, particeps in possessione.

XIIII.

LEui sacerdotalis author originis, cum tribu Iuda permixtione generis vnctus, sed in Israel totus diuisus, carens propriæ sortis funiculo, & habitans in vniuersis sceptris fratrum.

XV.

ZAbulon possessor maris magni, & littorum, & dominans in cunctis vrbibus Sidonum.

XVI.

ISachar studiosus in laboribus terræ, possidens Galilæam, & de benedictionibus sui fructus dona porrigit regibus.

XVII.

DAn cuius ex germine Samson, & sceptrum tenet Israel, fortis Nazaræus, & triumphator in hostibus, obsidens in morem serpentis Philistinorũ semitas, & equitatum eius spiritu oris sui depopulans.

XVIII.

GAd in procinctu prælij expeditus, pro filiis trans Iordanem relictis aduersus hostes gentis dimicat, & forti brachio victor triumphat.

XIX.

Aser diuitiis insignis, replens delitiis principes.

XX.

Neptalim in pinguedine terræ vberrimus, & doctrina legis abundans.

XXI.

Benjamin inter fratres ortu posterior, imperio prior: cuius natiuitatis processus matri dedit occubitum. Ipse lupus vorax, & sanguinarius, qui super basem sortis suæ mane hostiæ sanguinem fundit, & ad vesperam escas principibus & sacerdotibus diuidit.

XXII.

Efraim semen Ioseph, & adoptiuus filius Israel, in numero Patriarcharum benedictionis testamento relictus, minor ætate fratris, sed prælatus gratia benedictionis; in cunctis fortior, & inter fratres dominator inuictus, hic partem tribus Leuitarum accipit.

XXIII.

Manasses dilatatus in millibus vnà cum fratre suo, mystice possedit Ioseph tribum. Hi omnes patres Apostolorum, & principes populi Iudæorum, tribus Iacob: & præclara progenies Israel. Quibus pater moriens pro diuitiarũ copiis, sanctificationis gratiam dereliquit. Qui, regnante Ioseph in Ægypto, regnauerunt, ibique etiam post longam vitæ quietem, occubuerunt atque sepulti sunt.

XXIIII.

Iob filius Saræ de Bosra, rex Idumæorum, quartus post Esaü, successor Balæ filij Beor, homo Gentilis, fide stabilis, humilitate summus, hospitalitate præcipuus, in disciplina mansuetus, in eleemosynis largus, diues in censu, exemplo factus egenus, locuples in liberis, repentè orbatus, tentationi traditur; sed contra tentationem, fidem religionis armans, fit gloriosus in certamine, æquanimis in dolore, damna rerum pertulit, funera pignorum doluit, corporisque vulnera patienter excepit, & inter supplicia semper Deum glorificauit. Male suadentem insuper sapienter sustinuit coniugem: verba amicorum ratione superauit. Pro tanta virtute patientiæ, duplici in fine remuneratione subleuatur, recipiens post rerum casum duplicem claritatem bonorum. Post noctem enim tristitiæ, diem genuit: post fœtores vlcerum, cassiæ fragrantiam edidit. Post abiectionem cornu, inunctionem regni promeruit: & tibiam in accinctu laudis adsumpsit. Vixit autem post plagam clxx. annis: & fuerunt omnes dies vitæ eius ccxlviij. anni, & mortuus est, atque sepultus in regione sua. Hunc Hebræi adserunt non fuisse de genere Esaü, sed de genere Nachor, fratris Abraham descendisse stirpe,

E & fuisse eum temporibus Patriarcharum. Nachor autem genuit Chus, de cuius stirpe creditur generatus: quod in exordio voluminis sui notatur, Vir erat in terra Chus, nomine Iob, &c.

XXV.

Moses filius Amram, ex tribu Leui, dux & Propheta in Israel, regis filię adoptiuus, Dei amicus, Pharaonis dominus, in rubo flammante & non vrente, vocibus angelicis euocatur. Quem vbi exemplo formaret Deus, in sinum positam eius manum iussit emori, & rursus retractam, vigori & motui reddidit caloris. Cuius facies spe foris gloriæ illuminatur, humilis in recusando mysterio,
F subditus in suscipiendo, in conseruando fidelis, in exequendo peruigil, in regendo populo vigilans, in corrigendo vehemens, in amando ardens, in sustinẽdo patiens. Qui pro subiectis se Deo interposuit consulenti, opposuit irascenti. Hic pro populi libertate, propriam obiecit salutem regis sæuissimi, non minas, non tela trepidauit. Qui etiam extulit contra dracones eius virgam, ac per manum Dei oppugnatoris Israel, decem plagis eius imperium verberauit. Primum in cruorem vertit fontes & flumina, dehinc ranarum multitudine vrbes, muscarum nubibus aëra compleuit, mortem intulit iumentorum. Percussit vlcere homines, vastauit grandine terras.
G Obduxit tenebris cælum. Post hæc expoliauit Aegyptios, eductisque populis, eremi pandit iter, flammea præcedente columna: nec mora, mare transiens diuidit. Refrenatisque hinc inde aquarum cumulis pergente populo, viam sicco vestigio præbuit, hostes dehinc operuit fluctibus, atque amaras aquas per tactum ligni in suauitatẽ conuertit. Quin etiam esurienti Israel cæleste præbuit pabulũ, volucrũmque escis repleuit locũ castrorum, percussit insuper petram, atque extemplo duro saxorum, copiosa fluenta manauerunt. Ascendit quoq; verticem montis Sinaï, faciẽ
H Domini contemplaturus, ibi xl. dierum ieiunia pertulit: descendens, legem acceptam à Deo, populo tradidit, ritũmque religionis instituit. Inter hæc quoque bella gessit, victoriis claruit, virgam in manu tenens hostes quos non cõtigit separauit: lethiferos aspidũ morsus, ærei serpentis adspectu, sanauit: Dathan & Abyron terræ compagibus ruptis, profundos in hiatus deiecit. Ad extremum, cõscendit montem Thabor, terrãmque repromissionis demonstrante Domino, adspicit. Mortuúsque est, iubente Domino, in monte Abarim: sepultúsq; est à Domino in valle Moab, quæ est in Arabia. Rexit autem populum Dei in eremo, annis xl. Obiítque annorum cxx.

Quidam autem eum viuere testantur, pro eo quod sepulchrum eius non reperitur, & quia adparuit Domino in mõte cum Helia. Mortuum autem illum esse, non raptum, certissimè sacra scriptura testatur.

XXVI.

Aron, frater Mosi, & insignis miraculorum socius, atque in lege sacerdos Domini primus. Cuius virga sorte electa fronde germine floruit. Quíque thuribulum in dextra gestans, furenti se flãmæ opposuit, atque stans inter viuos & mortuos, obiectu sui corporis transire ignem, ad agmen viuentium non permisit. Hic per hostiam victimarum & sanguinis, futurã Christi passionem expressit. Hic ius & principatum sacerdotij, per ordinem generis, & successionis suæ transmisit. Anno autem xl. egressionis filiorum Israel de terra Ægypti, cùm esset annorum cxx. mortuus est iuxta præceptum Domini in monte Hor, qui est iuxta petram insignem Arabiæ vrbem. Ibi & sepulta iacet soror eius Maria, vbi etiam & nunc vsque ostenditur rupes, qua percussa Moses aquas sitiẽti populo præbuit. Est autem hic locus in extremis finibus Idumæorum.

XXVII.

IOsue, filius Nun, ex tribu Efraïm, in Ægypto natus, Mosi discipulus, & potestate successor, nouíque prelij triumphator. Qui quoúsque expediretur victoria, vt sol staret cælo, imperauit: Iordanis etiam cursum transitu suo stare fecit. Ciuitatis Hiericho inexpugnabiles muros clangentium tubarum sono, deiecit. Chananæorum euertit regna, reges extinxit: ac populum Dei solus in terram repromissionis induxit, eámque sorte distribuit. Viginti septẽ annis præfuit. Occubuítque cx. annorum, atque sepultus est in Tamnasar ciuitate sua, quæ sita est in latere montis Gair, contra Aquilonem: ibíque hodie insigne monumentum eius ostenditur. Est autẽ in tribu Dan.

XXVIII.

PHinees sacerdos, filius Eleazari, zelum Domini agens, coeuntem impudicum simul cum Madianitide telo percussit, atque perpetuas sacerdotij infulas, præmiúmque victimarum in generationibus seculi meruit, pro eo quod zelo diuini amoris accensus, irã Domini feriendo placauit.

XXIX.

GEdeon filius Ioas, ex tribu Manasses, genitus in solitudine, liberator populi, & multorum pater extitit filiorum, manu fortis, consilio strenuus, signis explorans futuræ documenta victoriæ, potentiámque Dei in vellere cognouit. Hic cum ccc. viris, aquam lin-

A gua lambentibus, non tela in dextris, sed tubas, nec lęua clypeum, sed hydrias proferentibus, hostem terrore perculit, ac victor de Amalech fortiter triũphauit. Iudicauit Israel annos xl. mortuúsque est senex, & sepultus in sepulchro Ioas patris sui in Efrata, de familia Ezri.

XXX.

IEphte ortus ex tribu Gad, felix in præliis, fidelis in promissis, adfectum pietatis exuperans tolerantia mentis. Hic vouerat Deo, vt si quid illi post victoriam reuertenti primum occurreret, immolaret. Nam rediens ex hostibus, Amonitarum triumphator, ne pollueretur labe periurij, pollicitam sponsionẽ cõ-
B pleuit: ac filiam, quę prima victori occurrerat, immolauit. Iudicauit Israel vj. annis, & mortuus est: sepultúsque in ciuitate sua Galaath, quæ est in dimidia tribu Manasse.

XXXI.

SAmson filius promissionis, generatus à patre Manue ex tribu Dan, Nazaræus vocatus, liberator Israel & omnium fortissimus. Iste fugientem necauit leonem, faúmque ab ore mortui tulit. Seras quoque portarum humeris tollens, in vertice montis imposuit. Vulpium caudis igne iunctis, totam regionẽ Philistinorum succendit. Vinctus etiam rescinctis funibus, in maxilla asini mille viros peremit. Neruorum interea vincula, vt lanea
C fila disrupit. Post hæc auaritia illecebrosæ mulieris deceptus, detõsis crinibus, vim suæ virtutis amisit. Nec mora, effossis oculis columnas templi concutiens, ruina oppressus pariter cum hoste defecit. Iudicauit Israel annis xx. & positus est in sepulchro patris sui, in ciuitate Sebul, quæ est in tribu Iuda, decimo procul lapide ab Eleuteropoleo, contra Septentrionalem plagam, iuxta viam quæ ducit Nicopolim.

XXXII.

SAmuel Propheta filius Helcana de Ramatha, de tribu Efraim, connumeratus Moses in sacerdotibus Dei, ab ipsis cunabulis Domino consecratus, sedulus in ministe-
D rio, in gente princeps, in templo vates. Cuius verbo obtemperauerunt cæli, occurrerunt nubila, effusi sunt imbres. Hic triumphator ex hostibus, adiutorij lapidem posuit: hic primus principes in regno vnxit. Sepultus est in viculo suo Ramatha; qui est secus Bethlehem. 1. Reg. 25.

XXXIII.

DAuid idẽ rex & Propheta, ortus de genere Iuda, filius Iesse, natus in Bethlehẽ puer pastor ouium, inter fratres ætate iunior, mente præstantior, à Domino in regno vocatus, à propheta in regno vnctus, belliger

iuuenis, in certamine singularis, in triumpho E gloriosus, vincendo veteranus, patiens in aduersis, prudens in periculis, in peccato proprio dolens, in alieno funere lugens, pronus ad pœnitentiam, velox ad veniam, in conuitio mitis, ad misericordiam facilis. Qui inimicum regem, dum posset non nocuit, sed tantum reseruauit traditum, & vindicauit occisum. Hic leonem & vrsum sine gladio interfecit. Citharæ suauitate immundum spiritum depulit, gygantes expugnauit. Igitur quadragesimo interea regni, & lxx. ætatis anno, diem vitæ suæ supremum consummauit: sepultúsque est in ciuitate sua Bethlehē, quæ alio vocabulo vocatur Eufrata. Ibi etiam dominus noster Iesus Christus, secundum carnem est genitus. Ibi etiam Rachel cùm Benjamin peperisset, occubuit. Ibi etiam sepulchrum Iesse patris sui ostenditur. F Est autem hic locus in tribu Iuda vj. ab Hierusalem miliario positus, contra meridiem, in itinere, quo pergitur Ebron.

XXXIIII.

SAlomon, filius Dauid, editur ex Bersabea in Hierusalem. Antequàm nasceretur, vocatus sapientissimus omnium, & dominici dedicator templi, felix imperio, paternis meritis impar, dilectus Deo, sapiens in iudicio, in sentētia iustus, pacificus in regno. Qui poposcit sapientiam, & impetrauit: vt sciret disputationem orbis terrarum, & virtutes elementorum, naturas animalium, & cogitationes hominum. G Hic quoque mores, rerū naturas reperit, & sacramēta ecclesiæ reuelauit: cuius principia bona fuerunt, nouissima autē mala. Nam post miram virtutum gloriam, amore deprauatus fœmineo, acceptam sapiētiam perdidit, & in profundum idololatriæ flenda ruina demersit. xl. annis regnauit. L. & duobus vitam peregit. Dehinc finem imperio & vitæ dedit, sepultúsque est in ciuitate patris sui Bethlehem.

XXXV.

HElias Thesbites, sacerdos magnus, atque Propheta, habitator solitudinis, fide plenus, deuotione summus, in laboribus fortis, industria solers, excellenti ingenio præditus, in exercitatione disciplinæ rectus, in sancta meditatione assiduus, metúque mortis intrepidus. Verberauit tyrannos, sacrilegos interfecit, multísque signis virtutum effulsit, & triennij siccitate clausit imbribus cælum. Orauit rursum, & cælum dedit pluuias. Mortuum mulieris filium suscitauit. Cuius virtute hydria farinæ non defecit: vas olei, perpetuo fonte manauit. Cuius verbo, super sacrificiū ignis de cælo descendit, duos quinquagenarios cum militibus cælesti igne combussit. Iordanē transiens, tactu melotis abrupit. Post hæc igneo curru in cælum raptus ascendit: venturus iuxta Malachiam Prophetam in fine mundi, præcursurus Christum, nunciaturus vltimum eius aduentum, cum magnis virtutibus, prodigiísque signorum: ita vt etiam bellum gerat Antichristus aduersus eum, vel qui cum eo venturus est, & occidet eos. Cadauera quoque eorum in plateis insepulta iacebunt. Dehinc suscitati à Domino, regnum Antichristi plaga magna percutiēt. Post hæc veniet Dominus, & interficiet Antichristum gladio oris sui, & eos qui adorauerunt eū. Et regnabit dominus cum omnibus sanctis suis, in gloria sempiterna.

XXXVI.

ELisæus, Heliæ discipulus ex Amelmoth oppido ex tribu Ruben, cuius ortu aurea vitula in Galgalis mugitum dedit, eiúsque vox in Israël personuit. Tunc quidam præsagus vates prædixit, Hodie in Israël natus est Propheta, qui cuncta eorum destruet idola. Hic gemino Heliæ glorificatus spiritu, plurimis atque magnis virtutum signis emicuit. Iordanem transitu suo diuisum refrenans, vndas retro conuertit. Aquas Hiericho steriles, demersovasculo ad fœcunditatem perduxit. Pueros insultantes sibi verbo tradens bestiis repentè vorauit: sanguineas aquas in necem hostium decurrere fecit. Inter hæc sterilem conceptione fœcundauit, eiúsque filiū mortuum suscitauit. Ciborum temperat amaritudinem: denique ex decem panibus plebē refecit, reliquias collegit, & Naaman lepra stigmatibus lauacro Iordanis purgauit. Lepra quoque maledictum adspersit discipulum: ferrum securis in Iordane mersum ligno in aquas misso supernatare fecit. Hostes Syriæ cæcitate percussit: mortem incredulo prædicauit, fragore quadrigarum fugauit hostem. Obsidionem dispersit, famem depellit. Postremo, post mortem exanimi cadaueri vitam dedit. Cuius sepulchrum vsque hodie in Sebastea ciuitate ostenditur, honore satis dignum, & digna habitum veneratione. H

XXXVII.

ESaias, filius Amos, non illius Prophetæ sed alterius, qui simili nuncupatus est nomine. Ille enim ex numero pastorum fuit, de oppido Tecue: hic autem genere nobilis ortus in Hierusalem, quem etiam aiunt Hebræi socerū fuisse Manasse. In quo tanta fuit sanctitas, & vitæ excellentia, vt vnam tantum dicatur habuisse tunicam cilicinam: quáque etiam postmodum pro delicto populi abiecta, sacco membra cooperuit. Sed & hoc ad extremum deposito, iuxta Domini imperiū, nudo corpore, nudóque vestigio, in conuen-

tu populorum conuersatus est. Sicque feruorem æstiuũ, hyemisque pruinas, atque imbrium potestates sustinuit: vt Dei præceptis obediret, & populi deploraret delicta. Hic quindecim gradibus recedentem vmbram retro ascendere iussit. Huius oraculo, rex Ezechias mortis dilationem promeruit: quem Manasses extensum à vertice per medium secuit, atrocique supplicio excruciatum, extinxit. Tradũt autem Hebræi, duabus ex caussis interfectum fuisse Esaiam. Vna, quod eos appellauit principes Sodomorum, & populum Gomorrhæ. Altera, quod testante Domino ad Mosen, Non poteris videre faciem meã, iste ausus est exclamare, Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum. Non arbitrantes cæcitati mente Iudæi, quod in sequẽtibus faciem & pedes Dei, Seraphin texisse narrauerat, ac media tantum eius vidisse scribat. Iacet sub quercu Rogel, iuxta decursus aquarum: quas olim Ezechias rex Iuda, tumulo constructo terræ operuerat.

XXXVIII.

Hieremias, ex tribu sacerdotali ortus, in vico Anatoth, qui est tribus millibus ab Hierusalem, Sacerdos in Iudæa positus, Propheta in Gentibus consecratus, antequàm plasmaretur, agnitus, antequàm procederet sanctificatus: & vt virgo permaneret admonitus. Hic prædicare puer cœpit, arguens populum ob delicta, & sæpius eundem cohortans ad pœnitentiam. Sed plebis perfidæ sæuientis crudelitate adficitur sæpe, atque ligatur: in carcerem etiam mittitur, & proiicitur in lacũ. Ad vltimũ, apud Thamnas, in Ægypto à populo lapidatus est, sepultus in eo loco, vbi Pharao habitauit. Verumtamen, quia precibus suis serpẽtibus ab eo loco effugatis, Ægyptios à noxio aspidum morsu eripuit, insigni cum veneratione, amplissimóque honore, iidem Ægyptij colunt, sepulchrúmque eius insigni cultu hactenus venerantur.

XXXIX.

Ezechiel, sacerdos filius Buzi, genitus in terra Sarara, in typo Christi, filius hominis nuncupatus. Hic captiuus cum Ioachim in Babylonia ductus, ad cõcaptiuos prophetauit, corripiens eorum offensiones, & zelo Dei motus, cuncta eorum crimina turpitudinésque arguens. Quem dux populi Israël interfecit: pro eo quod seueritate pontificali corriperetur ab eo, ob impietatem sacrilegij. Sepultus est à populo in agro Mahurim, in sepulchro Semetarsaxat.

XL.

Daniel, de tribu Iuda, genere nobilis, princeps omniũ Chaldæorum sacerdotum, regúmque prosapia, & florens patriæ nobilitate. Hic sub Ioachim rege Iuda, filio Iosiæ post primum excidium Hierusalem, cũ tribus pueris admodum puer in Babylonem translatus est. Vir gloriosus, & adspectu decorus, mente humilis, corpore castus, perfectus in fide, egregius in opere, in virtute summus, in prodigiis clarus, insignis cognitor secretorum cælestium, præscius futurorum, visionum interpres. Qui continuatis ieiuniis, & orationis instãtia, futura prænotescere meruit sacramenta. His virtutum portentis, atque signis effulsit principium. Sceleratorum senũ iudicia reprehendens, castitatem fœminæ reuelauit. Tribus hebdomadibus dierũ exorans, pro populo ieiunauit. Simulachrum Bel diuinæ aspirationis argumentis elisit: draconem Babyloniæ numen eiusdem gentis, offa, pice adipe capillorum confecta, diuinæ mentis instinctu, incredibili admiratione disrupit. Et in lacum missus, rabiem mitigauit ferarum, atque virtute animæ fortis, inter frementes securus epulatur leones. Hunc Darius, postquàm cum Cyro Babylonium subuertit imperium, honore maximo habitũ secum tulit, & in Mediam abduxit. Qui etiam fertur dedisse signa in montibus super Babyloniam, dicens: Dum montis arbores fumauerint, finem instare Babyloniæ: dum visi fuerint incendiis conflagrare, finis erit totius mundi. Idem, dum ad Parthiam non defluxerit Tigris, regressio erit populi ad Hierusalem. Vixit autem vsque ad tempus Darij regis Persarum, annis cx. Sepultúsque est iam senex in spelunca regia solus in captiuitate cum gloria.

XLI.

Oseas de tribu Isachar, ortus in Bethlemoth, hic prænuncians dedit signum, Veniet Dominus quum quercus quæ est in Silo, ex semetipsa in duodecim diuisa fuerit partes, totidémque quercus effecerit: & accidit ita. Hic in terra sua sepultus placida quiete dormiuit.

XLII.

Iohel, filius Phatuel de tribu Ruben, natus in agro Bethoron, permulta super Ierusalẽ prophetauit, & de consummatione gentium. Estque cum gloria & honore mortuus, & humatus in dicto agro Bethoron.

XLIII.

Amos, pastor & rusticus, & roborum moras distribuẽs nõ negare, sed gratiæ vocatione. Hic autem fuit ex oppido Tecue, quod distat ad australem plagam, sex milibus contra Bethlehem. Vltra autem, nulla est habitatio, sed sola in eremo diffusa vastitas patens, vsque ad mare rubrum, atque Indorum

fines solis tantum pastoribus conscia & lata E vacantium pecorum. Ex hac itaque pastorali regione fuit Amos, vnus de numero pastorum, quem dominus ablatum inde, misit ad populum Israël, præcipiens ei, vt Samariam pergeret, & ibi quæ ventura erant, prophetaret. Quem Amazias rex frequenter plagis affecit. Nouissimè Ozias filius eius, vecte per tempora trãsfixo, crudeli morte necauit. Tamen semiuiuus, euectus in terram suam, post aliquos dies, dolore nimio vulneris animam cunctantem efflauit: sepultúsque est cum patribus suis.

XLIIII.

Abdias, de terra Sichẽ ortus in agro Bethaccaron. Iste est, qui sub Achaz rege Samariæ centum pauit prophetas. Iste est tertius ille dux, cui pepercit Helias: qui postmodum relicto Oziæ regis ministerio, Heliæ factus discipulus prophetauit, quíque etiam morte propria obiit, sepultus cum patribus suis in Sebastea ciuitate, vbi Elisæus prophetauit, & Ioannes Baptista venerabiliter requiescit. F

XLV.

Ionas columba & dolens, filius Amathi, qui fuit de Geth ciuitate natus, ad Gentium præconium mittitur, missus contemnit, contemnens fugit, fugiens dormit: propter quem periclitabatur nauis, sed sors latentem reperit. Cetus abiectum deuorauit, & orantem reuomuit: reiectus, prædicauit subuersionem. Sed contristatur in pœnitentia vrbis, & saluti gentium inuidet. Gaudet etiam sub hedere virentis vmbra, & dolet subito arescente. Et tradunt Hebræi hunc esse viduæ filium, quem à mortuis suscitauit Helias. Cuius sepulchrum in quadam vrbium Geth in viculo demonstratur, qui est in secundo miliario Sephorum, itinere quo pergitur Tyberiadem. G

XLVI.

Naum, de tribu Symeon, in Bathafarim natus, ibíque mortuus, suo iacet tumulo.

XLVII.

Abacuc, de tribu Symeõ, in agro Bethacat ortus est, & hic ante biennium reuersionis filiorum Israël, de captiuitate in agro Sabarta vita decessit. H

XLVIII.

Sophonias, de tribu Symeon, filius Chusi in agro Saraba ortus, & gloriosa maiorum suorum stirpe progenitus, prophetauit, mortuúsque est atque sepultus in agro suo.

XLIX.

Aggæus natus in Babylonia, iuuenculus Hierusalem venit, ædificationem templi ex parte conspexit. Hic iuxta sacerdotum monumenta gloriosè sepultus quiescit.

L.

Zacharias, filius Barachiæ, cum eodem Aggæo, & eodem tempore prophetauit.

De eius vita, morte & sepultura Isidorus nihil dicit: aliqua verò Epiphanius libro de vita Prophetarum.

LI.

Malachias post egressionem populi, in Sopha est genitus, vir iustus, & adspectu decorus, quem Iudæi Malachiam, id est, angelum domini ideo adserunt vocitatum: quia quæcunque prædicabat, confestim angelo de cælis adueniente, confirmabantur. Hic autem admodum iuuenis moritur, atque in agro proprio sepelitur.

LII.

Nathã Propheta ex Gabaonitis, qui Dauid regem legem Dei docuit, & peccatum quod gessit in Bersabeæ præuaricator, manifestauit. Hic etiam quod non ædificaret Dauid domino templum, prædixit. Hic Salomonem vnguento in principem consecrauit. Obiit autem senex, sepultúsque est cum dignitate.

LIII.

Achias Silonites, de ciuitate Heliæ, Salomoni regi prædixit, quod per mulieres à mandatis Dei declinaret. Et mortuus est Achias, atque sepultus iuxta quercum in Silo.

LIIII.

Addo, in Samaria natus est. Qui ad Hieroboam immolantem idolis missus, in sermone Domini venit, eúmque arguit immolantem. Hunc ad propria reuertentem, leo in via strangulauit, sepultúmque eum tenet Bethel, ac Prophetam qui eum fefellerat.

LV.

Azarias, in terra oritur Gabatha, mortuus atque sepultus in agello suo.

LVI.

Helias Thesbites, de terra Arabum, cùm esset in vtero matris suæ in Galaath, Suba pater eius somnium vidit: quod nascentem Heliam viri candidis vtentes vestibus salutabant. Quem in igneis institis fascibus obuoluebant, atque pro cibo ignẽ ei ad nutriendum eum subministrabant. Hoc visum pater eius prophetis in Hierusalem indicauit: hócque ab eis recepit responsum, Ne timueris, inquiunt, erit enim natio eius lumen, verbúmque eius sapientia. Iudicabit enim Hierusalem in gladio & igne.

LVII.

Elisæus, ex Amelmaoth, de terra Ruben cũ nasceretur, vitula aurea cum magno boatu clamauit in Galgalis: ita, vt scilicet in

Hierusalẽ boatus ipse audiretur. Dicit sacerdos præsciẽs futurorum: Propheta, inquit, in Israel hodie nascetur qui cũcta sculptilia destruet. Mortuus est igitur Elisæus: & in Samaria sepultus est.

LVIII.

ZAcharias, filius Ioiadę sacerdotis, cxxx. annos agens, cõgregatis in atrio domus Domini populis, iuxta Ioas regis imperium, missis in eum lapidibus extinctus est. Hunc subleuatum continuò sacerdotes iuxta patrẽ sepeliunt.

LIX.

THobias, filius Ananiæ, ex tribu Neptalim de ciuitate Cibihel, quæ est in regione Galilææ. Hic captiuus ductus est à Salmanazar rege Assyriorũ in Niniue. Vir in timore Dei summus, in opere magnificus, in misericordia gloriosus, in exequiarum curis deuotus. Qui dum mortuos sepeliret, & inopes pasceret, cæcitate luminibus caruit: & post tenebras reseratis oculis, lumen claritatis pręmeruit. Iacet in Niniue ciuitate, sepultus in pace.

LX.

TRes pueri, stirpe regia clari, memoria gloriosi, scientia eruditi, fide pares, deuotione stabiles, incorrupti corpore, sobrij mente, iudices prouinciarũ, & regionum principes, paternarum quoque memores legum, & à cibis gentilium vel immolatis nequaquam polluti, leguminibus vitam degẽtes, & oleribus. Hi vigore virtutis, contempserunt mortem, idolum non adorauerunt. Regem sæuissimũ fidei Dei virtute vicerunt. Restrinxerũt quoque camini flammantis incẽdia: & inter horrendas spissæ caliginis flammas hymnum apertis vocibus cecinerunt. Iacent in Babylonia pariter sub vno specu positi, & cum magna veneratione sepulti.

LXI.

ESdras sacræ scriptor historiæ, atque alter lator legis post Mosen. Hic etiam legem A incensam ex Gentibus renouauit, Hebraicarúmque literarum elementa inuenit. Hic reduxit Israel, & reædificare fecit Hierusalem. Mortuus est autem, ac sepultus cum patribus suis in Hierusalem.

LXII.

ZOrobabel, & Nehemias, ex tribu Iuda, sub Dario rege templum Domini ædificant, muros Hierusalem extruunt, atque Israel ad pristinum statum reducunt: cultum quoque religionis, eiúsque sacerdotes, & Leuitas restituunt. Item, & ipsi in Hierusalem sepulti sunt.

LXIII.

ESter regina, filia fratris Mardochei, de stirpe Benjamin, captiua de Hierusalem in vrbem Susim translata, atque adspectu for-B mæ, & perspicua virginitatis excellentia, regi Persarum connubiis copulata. Hæc vt populum suum à periculo liberaret, morti se obtulit. Amicum regis aduersus populum Dei nefaria persuadentem, trucidandum persuasit: gentémque liberam ab excidio eruit, atque à seruitute eripuit. Iacet sepulta in Susis vrbe Medorum, in qua etiam regnauit.

LXIIII.

IVdith, filia Merari, de tribu Symeon, magnanimis, in gloria virorum præstantior. Hæc pro salute populi morti se obtulit: nec trepidauit furorem regium. Nam dormientẽ necauit principem, & saluo pudore, suis ciuibus triumphalem victoriam reportauit. Vixit autem annis cv. Sepulta est in spelunca viri sui Manasse, in Baccuni ciuitate, quæ est in C tribu Iuda, inter Dotham & Balmon.

LXV.

MAchabæi vij. fratres, in fide stabiles, in spe fortes, diuinæ legis constantissimi obseruatores, inter tormenta acerbissima patientes, ab Antiocho rege, pro lege Dei, cum matre eorum atrociter interempti, coronas martyrij meruerunt.

VITA ET MORS SANCTORVM
NOVI TESTAMENTI.

LXVI.

ZAcharias & Elizabeth ante Deum iusti, steriles in iuuentute, fœcundi in senio, requiescunt in Hierusalem.

LXVII.

IOannes Baptista filius Zachariæ, ex tribu Leui, in Hierusalẽ ortus, angelo denunciãte conceptus, prænuncius Christi, præco iudicis, Propheta altissimi, vox Verbi, amicus D sponsi, testis Domini, lucerna luminis, terminus Prophetarum, baptismatis initium. Qui prænunciatus, parẽtis vocẽ abstulit: genitus, officiũ linguæ resoluit. Qui, necdum editus, Christũ prophetauit: salutauit ex vtero, in columba agnouit, in deserto monstrauit, cuius vestimentũ lanugo fuit camelorũ: habitatio, eremus: victus, mellis & locustarum cibus. Hic dum Herodem prohiberet, fraternum

violare coniugium, carceralibus tenebris mancipatus est. Cuius caput regis filia ludens à patre præmium postulauit: at ille desectum malę poscenti filiæ ebrius inter pocula dedit. Sepultus est in Sebaste oppido Palestinæ, quæ olim Samaria vocabatur: quam Herodes rex Iudææ, Antipatris filius, ob honorem Cæsaris Augusti, Græco nomine Augustam vocauit.

LXVIII.

MAria, quæ interpretatur domina, siue illuminatrix, clara ex stirpe Dauid, virga Iesse, ortus conclusus, fons signatus, mater domini, templum Dei, sacrarium Spiritus sancti, virgo sancta, virgo fœta, virgo ante partū, virgo post partum, virgo in partu. Salutationem ab angelo accepit, & mysterium Conceptionis agnoscit. Partus qualitatem inquirit, & contra legem naturæ obsequij fidē non renuit. Quam Dominus ipse in cruce positus, per sanguinis Testamentum, virgini cōmendauit discipulo: vt ipsum mater haberet vicecomitem, quem filius nouerat integritatis esse custodem. Hanc quidam corporalis necis passione adserunt ab hac vita migrasse: pro eo, quod iustus Symeon complectens brachiis suis Christum, prophetauerit, dicens, Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Quod quidem incertum est, vtrum pro martyrij gladio dixerit, an pro Verbo Dei valido & acuto præ omni gladio ancipiti. Specialiter tamen nulla docet historia Mariam gladij animaduersione peremptam: quia nec obitus eius vspiam legitur, dum tamen nec reperiatur sepultura.

LXIX.

SImon Petrus, filius Ioannis, frater Andreæ, ortus in vico Bethsaida prouincia galilęæ, quæ est iuxta stagnū Genezaret. Cuius prima vocatione nominis Barjona, legis directa generatio est. Petrus in Christo ecclesiæ firmamentum est. Cephas corporis Christi, principatus & caput est. Simon Ioannis, virginitatis generatio incorrupta est. Qui dū apud Ioannem habeatur tertius, iuxta Matthæum eligitur primus: nec immeritò, quia Apostolorum princeps est, & confessor primus filij Dei, & discipulus & pastor humani gregis, petra ecclesiæ, clauicularius regni, amator domini, atque negator. Confitendo laudatus, pręsumendo elatus, negando lapsus lacrymando purificatus, confessione probatus, passione coronatus. Cuius nomini ex opere datur titulus, ex merito potestas imponitur. Hic in Gallicia, Ponto, Cappadocia, Bithynia, Asia, atque Italia Euangelium prædicauit, atque harum virtutum signis effulsit. Pendulo gressu feruidus, mare calcauit: præteriens vmbra infirmos sanauit. Claudo pristinum integrauit officium: paralytici fluida membra, in proprium reparauit statum. Ananiam & Zaphiram reos perfidiæ, mortis animaduersione damnauit. Symonem etiā magicis artibus cælum conscendentem, ad terram elisit. Hic postquàm Antiochenam ecclesiā fundauit, sub Claudio Cæsare, contra eundem Symonē magū Romam pergit; ibíque prædicans Euangelium, vigintiquinque annis, eiusdem tenuit pontificatum. Septimo autem & tricesimo anno post passionem Domini, à Nerone Cæsare, in vrbe Roma, deorsum verso capite, vt ipse voluit, crucifixus est. Sicque post Apostolicum meritum etiam martyrio coronatur: sepultus Romæ in Vaticano, secus viam triumphalem, tertio lapide ab vrbe ad orientalem plagam.

LXX.

PAulus, qui ante Saulus, Apostolus Gentium, aduocatus Iudæorum, à Christo de cælo vocatus, in terram prostratus, qui oculatus cecidit, cæcatus surrexit, ex persecutore effectus est vas electionis: ex lupo, ouis. Inter Apostolos vocatione nouissimus, prædicatione primus. In lege Gamalielis discipulus, in Euangelio Christi seruus, cuius patria Iudæa fuit, genitus de tribu Benjamin. Hic secundo post ascensionē Domini anno baptizatus, dignitatem meruit Apostolatus: atque plus omnibus laborans, multo latius inter cæteros Verbi gloriam seminauit, atque doctrinam Euangelicam, sua prædicatione compleuit. Incipiens enim ab Hierosolymis, vsque ad Illyricum & Italiam, Hispaniásque processit, ac nomen Christi multarum manifestauit gentium populis, quibus ante non fuerat declaratum, cuius miracula ista esse noscuntur. Raptus, tertium cælum conscendit, seducentem Pythonis spiritum discedere imperauit, ac discessione damnauit. Adulescēti mortuo, vitalem redintegrauit spiritum. Cæcitate percutit magum: claudo proprium reformauit incessum. Diri serpentis nec sensit nec corruit morsu: sed igni dedit arsurum. Patrem etiam Publij, à febribus orando sanauit. Ob amorem Christi, multas passiones, grauiáque corporis sustinuit tormēta: in primis Iudaicas persecutiones, & Gentiū miserias, & laborem, famem, sitim, frigus, & nuditatem, die noctúque profundi maris, naufragia, & mille pericula. Rabiem ferarū, verbera, carcerales tenebras, & tormenta, cathenarum squalores, & vincula. Inter hæc ligatur à Iudæis, traditur Gentibus, lapidatur, ad necem, in sporta per murum demittitur, virgis cæditur, pœnis artatur. In carcere vinctus terręmotu facto resoluitur. Ad vltimum, à Nerone

à Nerone gladio cæditur, eo die, quo & Petrus crucifixus est. Sic enim oportuerat, vt hi, qui simul confessi sunt, vno die coronarētur. Sepultus Romæ in via Ostiēsi, anno post passionem domini xxxvij. tertio ab vrbe Roma miliario, contra orientalem plagam.

A

LXXI.

ANdreas, qui interpretatur decorus, frater Petri, secundum Ioannem primus: iuxta Matthæum, à primo secundus. Hic in sorte prædicationis, Scythiam, atque Achaiam accepit, in qua etiam ciuitate Patras cruce suspensus, occubuit.

LXXII.

IAcobus, filius Zebedæi, frater Ioannis, quartus in ordine xii. tribubus, quæ sunt in dispersione Gentium, scripsit, atque Hispaniæ & occidentalium locorum populis Euāgelium prædicauit, & in occasu mundi lucē prædicationis infudit. Hic ab Herode Tetrarcha gladio cæsus, occubuit. Sepultus in Carmarica.

B

LXXIII.

IOannes, Apostolus & Euangelista, filius Zebedæi, frater Iacobi, virgo electus à Domino, atque inter cæteros magis dilectus: qui etiam super pectus Magistri recumbens, & Euangelij fluenta, de ipso sacro dominici pectoris fonte potauit, & quasi vnus de paradisi fluminibus Verbi Dei gratiam in toto terrarum orbe diffudit. Quique in locum Christi Christo iubente, successit, dum, suscipiens matrem Magistri discipulus, etiam ipse pro Christo, alter quodammodo derelictus est filius. Hic dum Euangelium Christi in Asia prædicaret, à Domitiano Cæsare in Pathmos insulam metallo relegatur, vbi etiam postea Apocalypsim scripsit. Interfecto autem à Senatu Domitiano, exilio resolutus, recessit Ephesum. Ibíque ob hæreticorum refutandas versutias, efflagitatus ab Asiæ Episcopis, Euāgelium nouissimus edidit. Cuius quidem inter alias virtutes magnitudo signorum hæc fuit, mutauit in aurum syluestres frondium virgas, littoreáque saxa in gemmas. Itē gemmarum fragmina in propriā reformauit naturam. Viduam quoque præcepto populi suscitauit, & rediuiuum iuuenis corpus, reuocata anima reparauit. Bibens lethiferum haustū non solum euasit periculum, sed eodem prostratos poculo, in vitæ reparauit statum. Hic anno lxviij. post passionem domini Saluatoris, sub Traiano principe, longæuo vetustatis senio fessus, cùm diem transmigrationis suæ imminere sibi sentiret, iussisse fertur effodi sibi sepulchrum, atque inde valedicens fratribus, facta oratione, viuens tumulum introiuit: deinde, tanquàm in lectulo in eo requieuit. Vnde accidit, vt quidam eum viuere adferant: nec mortuum eum in sepulchro, sed dormientem iacere contēdunt, maximè pro eo, quod illic terra sensim ab imis scaturiens ad superficiem sepulchri conscendat, & quasi flatu quiescentis deorsum ad superiora puluis ebulliat. Quieuit autem apud Ephesum vj. Calendas Ianuarij.

C

LXXIV.

PHilippus, à Bethsaida ciuitate, vnde & Petrus, Galatis prædicat Christum, Barbarásque gentes, vicinásque tenebris, & tumenti Oceano coniunctas ad scientiæ lucem fideíque portum deducit. Deinde in Hierapoli Phrygiæ prouinciæ vrbe, crucifixus lapidatúsque obiit. Rectóque sepultus cadauere, simul cum filiabus suis ibidem requiescit.

LXXV.

THomas, Apostolus Christi, Didymus nominatus, & iuxta Latinam linguam, Christi geminus, & similis Saluatori, audiendo incredulus, videndo fidelis. Hic Euangeliū prædicauit Parthis & Medis & Persis Hircanísque, ac Traianis, & destinans orientalē plagam, & interna Gentium penetrans. Ibíque prædicationem suam vsque ad titulum suæ passionis perducens, lanceis transfixus occubuit in Calaminia ciuitate Indiæ, vbi & sepultus est in honore.

LXXVI.

BArtholomæus Apostolus: nomen ex Syria lingua suscipiēs, Lycaoniam in sorte prædicationis accepit: atque Euangeliū iuxta Matthæum apud Indos in illorum linguam conuertit. Ad vltimum in Albano maioris Armeniæ vrbe viuens à Barbaris decoriatus, sicque terræ conditus est.

LXXVII.

MAtthęus Apostolus & Euangelista, qui etiā ex tribu sua Leui sumpsit cognomen, ex publicano à Christo electus, ex peccante translatus, primum quidem in Iudæa euangelizat, postmodum in Macedonia prædicat: requiescit in montibus pastorum.

D

LXXVIII.

IAcobus Alphæi, Episcopus Hierosolymorum primus, cognomento iustus, Sororis matris domini filius, vnde & frater domini vocatur. Homo lucis & operarius veritatis: tantæque etiam sanctitatis, vt fimbriam vestimenti eius certatim cuperent attingere populi. Hic dum in Hierusalem Christum Dei filium prædicaret, de templo à Iudæis præcipitatus, lapidibus opprimitur. Ibíque iuxta templum humatur. Quem Iosephus tantæ sanctitatis in Iudęa perhibet extitisse, vt propter eius interfectionem Hieroso-

lyma credatur eſſe diruta.

LXXIX.

IVdas, Iacobi frater, in Meſopotamia, atque in interioribus Ponti euangelizans, feras & indomitas Gentes, quaſi belluarum naturas, ſancto dogmate mitigat, & fidei diuinitate ſubiugat.

LXXX.

MAthias de lxxij. diſcipulis vnus, & pro Iuda Iſcarioth duodecimus inter Apoſtolos ſubrogatus, electus eſt ſorte, & ſolus ſine cognomine. Cui datur Euangelium prędicationis in Iudæa.

LXXXI.

SImon Zelotes, qui prius dictus Chananæus, zelo Domini feruens, par in cognomento Petri, & ſimilis in honore, accepit Ægypti principatum: & poſt Iacobum iuſtũ, cathedram tenuit Hieroſolymorũ. Poſt annos autem cxx. meruit ſub Traiano per crucem ſuſtinere martyrij paſſionẽ. Iacet in Boſphoro.

LXXXII.

HI fuerũt Chriſti diſcipuli, prædicatores fidei, & doctores Gentiũ: qui dum omnes vnum ſint, ſinguli tamen eorum propriis certíſque locis in mundo ad prædicandum, ſortes proprias acceperunt. Petrus námque Romam accepit: Andreas, Achaiam: Iacobus, Hiſpaniam: Ioannes, Aſiã: Thomas, Indiam: Matthæus, Macedoniam: Philippus, Galliam: Bartholomæus, Lycaoniam: Simõ Zelotes, Ægyptum: Mathias, Iudæam: Iacobus frater Domini, Hieroſolymam: Iudas frater Iacobi, Meſopotamiam. Paulo autem, cum cæteris Apoſtolis, nulla ſors propria traditur: quia in omibus magiſter & prædicator eligitur. Nam ſicut Petro & reliquis circunciſionis eſt Apoſtolatus datus: ita Paulo præputij in Gentibus. Hic autem ſeptem eccleſiis, & tribus euangelizat diſcipulis.

LXXXIII.

LVcas Euangeliſta, & Apoſtolicæ cõſcriptor hiſtoriæ, natione Syrus, arte medicus, Græco eloquio eruditus, quem plerique tradunt proſelytum fuiſſe, & Hebræas literas ignoraſſe. Hic tamen fuit Pauli diſcipulus, & indiuiduus comes peregrinationis eius, quíque ab ineunte pueritia, caſtiſſimus fuit, & Euangelicæ prædicationis opus exercuit. Obiit lxxiiij. * vitæ ſuæ anno, ſepultus in Bithynia. Cuius quidem oſſa, regnante Conſtantino, in Conſtantinopoli ſunt tranſlata.

Ita in præfi D. Hieron. ſuper Lucam. Attamen idẽ auctor in catalogo ſcriptorũ eccl. dicit eum 84. ann. vixiſſe, ſine vxore. Sed hæc verba addita fuiſſe credibile eſt. Nam in antiquis codicibus nõ habẽtur. Glo. ord. hanc diuerſitatem vitio Librariorum accidiſſe putat.

LXXXIV.

MArcus, Euangeliſta ſecundus, Petri diſcipul⁹, eiúſq; in baptiſmate filius. Cuius quidem Euangelium nõnulli à Petro Romæ dictatum ferũt. Hic, * ne ad ſacerdotium promoueretur, abſcidiſſe ſibi pollicẽ fertur. Primus tamen Alexandrię cathedram tenuit primúſque eccleſiam Ægyptiorũ fundauit. Tãtis doctrinæ & continentiæ virtutibus florens; vt omnes diſcipuli Chriſti, eius imitationem ſequerentur. Mortuus eſt viij. Neronis anno, placita quiete ſepultus.

** Diſt. 55. Si quis abſcidit. in glo. ſuper ver. clericus. Et habetur etiam in prologo Euãgelij ipſius S. Marci. Sed hoc cuiuſdam Marci Anachoretæ factũ falsò tribui Marco Euãgeliſtæ, docet Baronius to. 1. annalium, ſub anno Chriſti 45. numero marginali 46.*

LXXXV.

BArnabas, qui & Ioſeph, natione Cypriæ ciuitatis, à Cyro rege Perſarum cõditæ, cum Paulo in Gentibus Apoſtolatum adeptus. Deinde propter Ioannem diſcipulum, qui etiam cognomento Marcus appellatur, ſeiunctus à Paulo, nihilominus Euangelicæ prædicationis iniunctum ſibi opus exercuit.

LXXXVI.

TImotheus, Epheſiorum Epiſcopus ſanctus, de ciuitate Tharẽſium, patre Græco, id eſt, Ethnico, matre autem Iudæa, vt refert Apoſtolus, dicens, Quæ habitauit fides in auia tua Loide, & matre tua Eunica, certum autem ſcio quod in te quoque. Hic autem fuit diſcipulus Pauli, eiúſque ſpiritalis filius, quem puerum, propriè ſecum idẽ Paulus adſumpſit. Qui pudicus & virgo permanſit: quíque apud Epheſum, in monte, qui vocatur Pion, cum magno honore ſepultus, quieſcit.

LXXXVII.

TItus, Pauli diſcipulus, & in baptiſmo filius, natione Græcus, & ex gentibus ſolus à Paulo Apoſtolo poſt Euangelium circunciſus, quem ad ſtruendas Cretæ eccleſias præfatus reliquit Apoſtolus. Ibíque in pace defunctus eſt, atque ſepultus.

I M

BEATI

ISIDORI IVNIORIS

HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI,

AD FLORENTINAM SORORE SVAM, DE NATIVITATE Domini, Passione & Resurrectione, Regno atque iudicio.

Sanctæ Sorori Florentinæ, Isidorus S.

Q VÆDAM, quæ diuersis temporibus, in veteris Testamenti libris pronunciata sunt, de Natiuitate Domini & Saluatoris nostri, secundũ deitatem, vel de Corporatione eius, de Passione quoque & Morte, siue de Resurrectione, regno atque iudicio, pro viribus scientiæ ex innumerabilibus, pauca proferenda putaui, vt Prophetarum auctoritas fidei gratiam firmet, & infidelium imperitiam adprobet. Hæc ergo, Sancta Soror, te petente, ob ædificationem tui studij, tibi dedicaui, vt qua consorte perfruor sanguinis, cohæredem faciam & mei laboris.

Quòd Christus à Deo patre genitus est,
CAP. I.

IVdæi nefaria incredulitate Christum Dei filium abnegantes, impij, duri corde, Prophetis veteribus increduli, nouis abstrusi, aduentum Christi malunt ignorare quàm nosse, negare quàm credere. Quem enim venturum accipiunt, venisse iam nolunt: quem resurrecturum legunt, resurrexisse non credunt. Sed ideò ista non intelligere se fingunt, quia sacrilegio suo hæc impleta, cognoscunt. Ad quorum repellendam perfidiam, quædam ex veteri Testamento adgregauimus testimonia, quibus Christum genitum ab o-
Psal. 109. mnipotente patre cognoscant: ipso testante, Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum, ex vtero ante luciferum genui te. Ex vtero itaque, id est, ex illa intima & incomprehensibili patris substantia: siue ex illo diuino atque immenso paterni pectoris arcano, quo pater genuit, de corde bonum eructat verbum: sicut & ipse aliàs ait,
Psal. 44. Eructauit cor meum verbum bonum. Atque
Psal. 2. alibi ipse Pater sic dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod non est dictum Dauid neque vlli sequentium regum. Nam ibi ad-
C ditur, Pete à me & dabo tibi Gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Quod neque Dauid, neque genti Hebræorum concessum est, nisi tantummodo Christo, cuius nomen est per omnes gentes diffusum: cui & reges obediunt, & gentes seruiunt. Sicut & alibi de eo scriptũ est, Ado- Psal. 21.
rabunt eum omnes reges terræ, & omnes gentes seruient ei. Item Salomon dum patris nomen, mysteriúmque natiuitatis Christi, secundum deitatem vellet agnoscere, his verbis intonat in Prouerbiis, dicens, Quis ascen- Prou. 30.
dit in cælum, atque descendit? quis conligauit aquas, quasi in vestimento? quis suscitauit omnes terminos terræ? quod nomẽ est eius, aut quod nomen filij eius, si nosti? Hunc filium Dei in Daniele, rex ille impius adspi-
D ciens, dixit. Ecce, video viros quatuor so- Daniel. 3.
lutos, & ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est, & species quarti, similis filio Dei, quem fideliter credimus, nec nullatenus dubitamus, Dominum saluatorem. Sed obiicitur quod in Daniele iste filius Dei, superius etiam angelus dicitur. Adsentio. Nam & Christus filius Dei Angelus dicitur. Sic enim ait Propheta de ipso, Veniet ad templum sanctum suum do- Malach. 3.
minator quem vos quæritis, angelus testamenti, quem vos desideratis. Christus enim, in eo quod à patre genitus est, filius

Dei vocatur: in eo, quod sæpe à patre missus E ad adnunciandum patribus legitur, angelus nominatur. De quo etiã ipse pater ad Legislatorem ita protestatur, dicens: Ecce ego mitto angelum meum, qui præcedat, & custodiat te in via, & introducat ad locum, quem paraui. Obserua eum, & audi vocem eius, ne contemnendum putes, quia non dimittet cùm peccaueritis, & est nomen meum in illo. Quis est ergo iste angelus, cui Deus & potestatem suam dedit & nomen? Quod si dicitur, aliqua alia est potestas angelica, hoc nefas est credere, quis enim in nubibus æquabitur Domino, aut quis similis erit Deo inter filios Dei? Qui enim non æquabitur natura non potest æquari & nomine. Ipse est F enim filius, qui semper à patre missus, visibiliter apparebat hominibus. Ex ipsa ergo missione, rectè angelus nuncupatur. Esaias autem apertius filium à Deo genitum confirmans, ita adnunciat, Vox Domini reddentis retributionem inimicis suis: ipsis videlicet, qui non credũt, Iudæis antequam parturiret peperit: & antequã veniret partus ei⁹ peperit masculũ. Quasi aperte diceret, Antequã virgo parturiret in carne, genuit filiũ pater diuinitate: & antequã tempus virginis parturiẽdi veniret, genuit eum sine tẽpore pater. Vnde inferius ait. Quis audiuit vnquã tale, aut quis vidit huic simile? Reuera, quia nihil tale ho- G minibus accidit, aut vspiam simile. Post hæc subiũxit, Nunquid, qui alios párere facio, ipse non pariã, dicit Dominus? & qui generationẽ cæteris tribuo, sterilis ero, ait Dominus? Quibus omnibus testimoniis cogendus est infidelis, vt eligat sibi è duobus, aut Christũ filium Dei credere, aut mẽdaces putare Prophetas qui ista cecinerunt.

Exod. 23.

Esa. 66.

Quòd Christus ante sæcula ineffabiliter à patre genitus est, CAP. II.

QVod si quæritur, quãdo, vel quomodo pater filium genuerit: Respondeo, Cur quæritur tempus, quando sit Dei filius ge- H nitus, dum sit sua natiuitate æternus? Sicut scriptum est de eo, Egressus eius à principio à diebus æternitatis. Et iterum, Ante solem permanet nomen eius, & ante lunam sedes eius. Sed & pater eundem ante luciferum, id est, ante omnia tempora genuisse testatur: quod & ipse filius Dei Verbum, virtus & sapientia, de sua natiuitate confirmat dicens. Necdum erant abyssi & ego iam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes graui mole constiterant, ante colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat, & flumina & cardines orbis terræ. Quando præparabat cælos aderam: quãdo certa lege gyro vallabat abyssos, quãdo appendebat fundamenta terræ, cum eo eram, cuncta componens. Tali igitur auctoritate, ante omnia sæcula, filius à patre genitus esse declaratur: quando à patre per illum cuncta creata esse noscuntur. Illud denuò quæritur, quomodo idem sit genitus, dum sacræ natiuitatis eius arcana, nec Apostolus didicit, nec Propheta comperit, nec angelus sciuit, nec creatura cognouit, Esaia testante, qui dicit, In humilitate iudicium eius sublatum est, generationem eius quis enarrabit? Idcirco, si eius natiuitas à Propheta non potuit enarrari: quis profitebitur nosse quomodo potuit à patre filius generari? Hinc est & illud in libro Iob, Sapientiam Dei patris vnde inuenies? latet enim ab oculis hominum & à volucribus cæli absconsa est: id est, etiam ipsis angelis incognita. Item ibi, Radix sapiẽtiæ cui reuelata est? origo scilicet filij Dei. Ideóque quod super angelorum intelligentiam atque scientiam est, quis hominum potest narrare? Scire autem manifestum est, solum patrem quomodo genuerit filium: & filius, quomodo genitus sit à patre. Siquidem & gignendi filij quæritur ratio, eo quod filius non nisi ex duobus nascatur. Habeat inquam sibi huiusmodi generis ortum cõditio caduca mortalium: Christus enim ex patre ita emicuit, vt splendor à lumine, vt verbum ab ore, vt sapientia ex corde.

Prou. 8.

Esa. 53.

Iob. 28.

Quòd Christus Deus & Dominus est, CAP. III.

POst declaratum Christi diuinæ natiuitatis mysterium, deinde, quia idem Deus & Dominus est, exemplis sanctarum scripturarum adhibitis, demonstremus. Si Christus Deus non est, cui dicitur in Psalmis, Sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui: Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis? Quis est igitur iste Deus, vnctus à Deo? Respondeant nobis, Ecce Deus vnctus à Deo dicitur: & vtique Christus ipsa vnctione monstratur, cùm Deus vnctus insinuatur. Dum enim audis Deum vnctum, intellige Christum: Christus enim à chrismate, id est, ab vnctione vocatur. Hunc Christum sub persona Cyri per Esaiam pater Deum & Dominum Esa. 45. ita esse testatur, dicens. Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius adprehendi dexteram: vt subiiciam ante faciem eius Gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam ante eum ianuas, & portæ non claudentur. Ego ante te

ibo, & gloriosos terræ humiliabo. Portas A æreas conteram, & vectes ferreos confringā. Et dabo tibi thesaurum absconditum, & arcana secretorum: vt scias, quia ego Dominus qui voco nomen tuum Deus Israel. In persona enim Cyri, Christus est prophetatus, vbi ei subiugatæ sunt gentes in fide, & regna. Præterea, quia nullus in regno Israel Cyrus est dictus. Quod si de Cyro Persarū rege quis hęc crediderit prophetatum: absurdum & profanum esse cognoscat, vt homo impius & idololatriæ deditus, Christus & Deus & dominus nuncupetur. Vnde & translatio Septuaginta non habet, Christo meo Cyro: sed habet, Hæc dicit Dominus Christo meo Domino. Quod in persona specialiter Chri- B sti Domini nostri accipitur. Si Christus Deus non est, dicant quem sit affatus Deus in Genesi, cùm diceret, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrā. Sic enim subiungitur. Et creauit Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei creauit illum. Quærant ergo, quis Deus creauit, aut ad cuius Dei imaginem condidit hominem, quem creauit. Quod si respondeant, Ad angelorum: num angelus æqualem cum Deo habet imaginem: cum multum distet imago creaturæ ab eo qui creauit? Aut, nunquid angelus cum Deo potuit hominem facere? Quod ita existimare, magnæ dementiæ est. Cui ergo dicitur, aut ad cuius imaginem cō- C ditus homo creditur: nisi ad eius, cuius vna imago cum Deo est, & vnicū nomen diuinitatis est? Item, si Christus non est Dominus: quis Dominus pluit ignem in Sodomis à Domino? Sic enim ait in Genesi, Et pluit Dominus super Sodomā & Gomorrhā, sulphur & ignem à Domino. In qua sententia nemo dubitat secunda esse persona. Nam quis est ille Dominus à Domino, nisi proculdubio filius à patre, qui semper ab eodem patre missus, descendere solitus est, & ascendere? quo testimonio & Deitas & distinctio personarum, patris filiíque, luce clarius demonstratur. Item si Christus Dominus non D est, de quo dicit Dauid in Psalmis, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: id est, qui dum Christus secundum carnem sit filius Dauid, in spiritu tamen dominus eius & Deus est. Si Christus Dominus non est, de quo ait Dauid in libris Regum, Dixit vir, cui constitutum est de Christo Dei Iacob. Egregius Psalmista Israel, Spiritus domini locutus est per me, & sermo eius per linguam meā. Item, si Christus dominus non est, quis est ille dominus exercituum, qui à domino exercituum mittitur? ipso dicente in Zacharia: Hæc dicit dominus Deus exercituum, post gloriam misit me ad Gentes, quæ expoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tanget pupillam oculi eius. Quia ecce leuabo manū meam super eos, & erunt præda his qui seruiebant sibi: & cognoscetis quia dominus exercituum misit me. Age nunc, cuius sit hæc vox, nisi Saluatoris, quia omnipotens Deus, à patre omnipotente missum se esse testatur? Missus est autem ad Gētes post gloriā deitatis, quam habuit apud patrem: quando exinaniuit seipsum, & formam serui accipiēs effectus est obediens vsque ad mortem. Quíque etiam & in sequentibus loquitur, dicens: Lauda & lætare filia Sion: quia, ecce ego venio, & habitabo in medio tui, dicit dominus. Et adplicabuntur gētes multæ ad dominum in die illa, & erunt mihi in populū, & habitabo in medio tui: & sciēt, quia dominus exercituum misit me ad te. Quis est igitur iste dominus, à domino exercituum missus, nisi idē dominus Iesus Christus? Superest de Spiritu sancto, de cuius deitate sic ait Iob, Et quia spiritus Dei est, Spiritus domini fecit me, & spiraculum omnipotentis viuificauit me. Ecce & me sicut & te fecit Deus, vt eundem spiritum ostenderet esse Deum.

Genes. 1. — Genes. 19. — Psal. 109. — Iob. 33.

De Trinitate significantiæ.

CAP. IIII.

PAtet Veteris testamenti apicibus, patrem & filium, & Spiritum sanctum, esse Deū: sed hinc isti filium & Spiritum sanctum non reputant esse Deum, eo quod in monte Sina, vocē domini intonātis audierint, Audi Israel dominus Deus tuus Deus vnus est: Ignorantes in Trinitate vnum esse, Deū patrem, & filiū, & Spiritum sanctū: nec tres Deos, sed in tribus personis, vnum nomen indiuiduæ maiestatis. Quæramus ergo in scripturis Veteris Testamēti, eandem Trinitatē. In libro quippe primo Regum, ita scriptum est: Dixit Dauid filius Isai, dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Iacob. Egregius Psalmista Israel, Spiritus domini locutus est per me, & sermo eius per linguam meam. Quis autem esset, adiecit: Deus Israël mihi locutus est, fortis Israël, dominator hominum iustus. Dicendo enim, Christum Dei Iacob, & filium & patrē ostendit. Item dicendo, Spiritus domini locutus est per me, sanctum Spiritum euidenter aperuit. Idem quoque in Psalmis, Verbo, inquit, domini, cæli firmati sunt, Spiritu oris eius, omnis virtus eorum. In persona enim domini, patrem accipimus: in Verbo filium credimus: in spiritu oris eius, sanctum Spiritum intelligimus. Quo testimonio, Trinitatis numerus & cōmunio cooperationis ostēditur. Sic & in consequentibus, idem Pro-

Psal. 32.

Psal. 147. pheta ait. Mittit verbum suum, & liquefaciet E ea, flabit spiritus eius, & fluent aquæ. Ecce tria, Pater qui mittit, verbum quod mittitur, & Spiritus eius qui flat. Nam cùm dicitur in Genesi, In principio fecit Deus cælum & terram, & spiritus domini ferebatur super aquas: ibi in domini vocabulo pater intelligitur: In principio, filius agnoscitur, qui dicit, In capite libri scriptum est de me, vt faciam voluntatem tuam, quia dixit Deus, & fecit Deus. In eo vero, qui superferebatur aquis, Spiritus sanctus significatur. Nam & cùm ibi dicit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, per pluralitatem personarum, patens significatio F Trinitatis est. Vt tamen vnitatem deitatis ostenderet, confestim admonuit, dicens, Fecit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam. Et cùm dicit idem Deus, Ecce Adam factus est quasi vnus ex nobis: Ipsa pluralitas personarum, Trinitatis demonstrat mysterium. Cuius Trinitatis sacramentum & Aggæus Propheta ita aperuit ex persona
Aggæi 2. domini, dicens, Spiritus meus erit in medio vestri. Ecce Deus qui loquitur, ecce spiritus eius. Post hæc de tertia persona, id est, de filio, ita subiecit, Quia ecce ego commouebo cælum & terram, & veniet desyderatus cunctis gentibus. In Esaia quoque sub propria cuique persona, distinctio Trinitatis, dicente eodem filio, ita ostēditur: Ego primus, G ego nouissimus: manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cælos. Non à principio in abscondito locutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram. Et cōsequēter adiecit, Et nunc dominus Deus misit me, & spiritus eius. Ecce duæ personæ, dominus & Spiritus eius qui mittunt: & tertia persona eiusdem domini, qui mittitur. Item alibi per eundem Prophetam, Trinitatis sic demonstratur significantia, Ecce, inquit, puer meus, suscipiam eum: dilectus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum. Pater filiū dilectum puerum vocat, super quem dedit spiritum suum. De quo dominus Iesus Christus propria per- H sona testatur, Spiritus domini super me. Alio quoque loco idem Esaias, totam Trinitatem in digitorum numerum comprehendens, sic
Esa. 40. prædicat dicens, Quis mensus est pugillo aquas, & cælum palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ? In tribus quippe digitis Propheta trinam diuinæ omnipotentiæ æqualitatem, sub quadam mysterij lance librauit: & parilitate virtutis cooperationem potentiæ & vnitatem substantiæ (quę vna, eadémque in Trinitate est,) in trib9 digitis declarauit. Cuius Trinitatis mysteriū aliàs se cognouisse testatur idem propheta dicendo: Vidi dominum sedentem super soliū excelsum & eleuatum. Esa. 6. Quem vt trinum in personis ostenderet, & vnum in diuinitate monstraret, sequenter ait. Et duabus alis volabant, & clamabāt alter ad alterū, & dicebant: Sāctus, Sanctus, Sanctus dominus exercituū: plena est omnis terra gloria eius. Ecce, trinam sanctificationem sub vna confessione, cælestis persultat exercitus: vnam gloriam Trinitatis, Seraphim trina repetitione proclamant. Nam quid ter sanctus indicat, nisi eiusdem trinæ omnipotentiæ gloria demonstrata est, & in deitate trium personarū significatio? Nō autem sicut tres personæ, ita & tres Dij credendi sunt: sed in eis personis, vna diuinitas prædicanda est, secundum Moysi sententiam dicentis, Audi Israel, dominus Deus tuus, Deus vnus est. Et iterum, Ego sum Deus, & præter me, non est alius.

Quòd Christus cum patre genitus est,
CAP. V.

SEd contra, hîc obiicit perniciosa Iudæorū perfidia dicens. Si pater Deus est, & filius Deus est, ergo duo sunt, & nō est vnus Deus. Proinde audiant Esaiam verā personā vocātem Deum, & dicentē, Tu es Deus, & in te est Deus. In eo enim dum dicit, Tu es Deus, patrē ostendit: in eo vero quod subiecit, in te est Deus, filium declarauit. Sed tamen vt eundē patrem & filiū, vnū Deum ostenderet, subiecit, Non est abs te Deus. Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel. Aliàs quoque vnitū nomen patris & filij comprobatur, ipso patre atque legislatore Mose dicente, Attende illi, & ne inobediens fueris ei: est enim nomen meum in illo.

Quòd Christus filius Dei, Deus homo factus est,
CAP. VI.

HVc vsque mysterium cælestis natiuitatis in Christo, ac significantiam diuinæ Trinitatis ostendimus: dehinc Scripturæ authoritate, eundem filium Dei, natum in carne, monstremus. Manifestantes primum, quia idem filius Dei, propter nostram salutem incarnatus, & homo factus est. Sic enim de eo prædicat Esaias, Paruulus, inquit, natus est Esa. 9. nobis, filius datus est nobis, & factus est principatus eius super humeros eius, & vocabitur nomē eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis eius non erit finis. Paruulus enim Christus, quia homo est natus nobis, non sibi. Quod enim homo

factus est, nobis proficit; & ideo nobis natus est. Filius autem datus est nobis: cuius, nisi Dei filius? Principatus super humeros eius: siue, quia crucem propriis humeris ipse portauit: siue quia titulum regni super humeros & caput eius, Pilatus scripsit. Erubescant itaque impij Iudęi, & agnoscant inuocare Christum filium Dei natum, & per assumptionem corporis paruulum factum: de quo Dauid ait, Minuisti eum paulo minus ab Angelis. Ideo, quia dum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. Ad quem, cùm pater in Psalmis, de illa æterna natiuitate diceret, Ex vtero ante luciferum genui te. Rursum futuram eius incarnationem item ostendens subiecit: Et quasi de vulua orietur tibi ros adulescentiæ tuæ. Hanc corporationem filij Dei, & Spiritus sanctus in Psalmis, ita prenunciauit, dicens, ad Sion autem dicitur, Et vir natus est in ea, & ipse fundauit eam excelsus. Ecce, qui nascitur in Sion, & qui in ipsa ciuitate factus est humillimus, ipse est qui fundauit eam excelsus. Et quia idem est Dominus, sequitur, Dominus numerauit scribens populis, iste natus est ibi. Quis est vir, scilicet, & excelsus & Domin⁹. Vir, quia homo factus: excelsus, quia eum supra se cęli & Angeli suscipiunt: Dominus, quia cunctæ cæli, terræque creaturæ illi deseruiunt. Verùm, quoties inimici Christi omnem hanc prophetiam natiuitatis eius audiunt, conclusi dũ non habeant quod proponant, argumẽtantur, dicentes: Necdum venisse Christũ, de quo hęc omnia ora Prophetarum præsagia cecinerunt. Quæramus ergo tẽpus natiuitatis Christi: vtrũ iam aduenerit, an venturus adhuc expectetur. In Daniele igitur tempus aduentus eius certissimè ostenditur, & anni enumerãtur, & manifesta signa eius pronunciantur. Et post aduentum eius & mortem futura Iudęorum excidia, ibi certissimè manifestantur. Sic enim ad eum Angelus, Daniel, aduerte sermonem, & intellige visionem. Septuaginta hebdomadæ adbreuiatæ sunt super populum tuũ, & super vrbem sanctam tuam, vt consumetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleãtur iniquitates, & adducatur iustitia sempiterna, & impleantur visio & Prophetiæ, & vngatur Sanctus sanctorũ. Quę scilicet septuaginta hebdomadæ, si à tempore Danielis enumerentur, proculdubio Sanctus sanctorum, Dominus Iesus Christus, olim venisse cognoscitur. Hebdomadæ namque in sacris eloquiis, septem annis terminantur, dicente Domino ad Mosen, Numerabis tibi septem hebdomadas annorum, id est, septies septem, quæ simul faciunt annos quadragintanouem. A tempore itaque Danielis Prophetæ, vsq; ad præsens tempus, plusquàm centũ quadraginta hebdomadæ adnumerantur. Ideóque iam venit Christus, quem adnunciabit sermo propheticus. Post septuaginta enim hebdomadas, natus & passus ostenditur Christus. Et ciuitatem Hierusalem in exterminatione fuisse, & sacrificium vnctionémq; cessare. Sic enim subiecit idem Propheta: Et occidetur Christus, & ciuitatem & Sanctuariũ dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli, statuta desolatio. Post passionem igitur Christi, venit Titus, & debellauit Iudęos, & destruxit vrbem & templum, & cessauerunt libamina & sacrificia quæ vltra illuc celebrari non potuerunt: vt impleretur quod fuerat antea à Propheta prædictum. Sed duritia cordis Iudaïci, quia ipsi Christum interemerunt, inde eum adhuc venisse nõ credunt. Probauimus Dominum nostrũ Iesum Christum secũdum carnem iam natum fuisse. Sed adiecit incredulus, Cur in carne venit? Audi ergo caussam, Deus cùm hominem fecisset, summa beatitudine præditum, & diuinę imaginis decore ornatum, posuit eum in paradiso, vt esset Deo subiectus, & cęteris creaturis prelatus: ille autem rebellis effectus, contempta diuinitate, indictum violauit pręceptum. Quem proiectum ob superbiam Deus non occidit, sed exulem paradiso fecit: expectãs, vt per pœnitẽtiam reparari posset ad veniam. Et cùm ille non reuocaretur ad viam virtutis, dedit legem per Mosen; vt vel per ipsam reuerteretur ad amorem Dei, & operationem iustitiæ. Sed cùm nec hanc quidẽ, contumax & incredulus custodiret; venit tandem filius Dei, & corpus humanum adsumpsit: vt dum videretur, crederetur, omisísque nudis dæmonum simulacris, reconciliaretur gratiæ conditoris. Hęc est caussa natiuitatis Christi, quam Iudæi, & si patiantur natum, scandalizantur tamen crucifixum & mortuum: non intelligentes, quia sicut propter redemptionem mundi voluit nasci, ità & pati oportuit: cuius passionem & mortem, in suo loco scripturarum testimonio adprobabimus. Hinc vero sequamur debitum ordinem, & cuius demonstrata est post gloriam deitatis humana natiuitas, demonstretur genus & patria.

Psal. 8. Psalm. 86. Daniel. 9. Leuit. 25.

De ineffabili nomine Iesu.
Cap. VII.

Prima enim appellatio nominis Iesu, inuenitur in figura Domini nostri Iesu Christi, antea predicata. Nam Iosue quidẽ, qui Naue filius nominabatur à Mose, Iesus cognomi-

natus est. Hic enim post obitum Mosi dux effectus, principatum obtinuit, & terram promissionis hæreditate distribuit. Mutatio nominis quid significabat, nisi quia defuncto Mose, id est, defuncta lege & legali præcepto cessante, dux nobis Dominus Iesus Christus erat futurus: qui nos per Iordanis fluenta, id est, per gratiam baptismi sanctificatos, & omnibus vitiorum generibus expulsis, vel Angelorum malorum hostibus effugatis, perduceret ad terram repromissionis melle & lacte manantem, id est, vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius? Ideo enim vir ille huius sacramenti imaginem suscepit, vt Iesus nominaretur, ad significãdum illum verum Iesum de quo in Psalmis scriptum est: Venite exultemus in Domino, iubilemus Deo salutari Iesu patre nostro. Vbi ostẽditur Dominum esse Iesum. De quo & alibi in Psalmis: Quia placet sibi Dominus in populo suo & exaltauit mansuetos in Iesu. Hoc enim in Hebræo sic habetur scriptum. Quod autem ex semine Abrahæ futurus esset Dominus noster Iesus Christus, Genesis ostẽdit, dicente Abraham ad puerum suum. Pone manum sub femore meo, & iura per Deum cęli. Quo verbo Christum Dominum cæli de genere suo testabatur in carne esse venturum. Per femur enim genus intelligitur. Significabatur enim de semine Abrahæ, futurum in carne Dominum cæli. De quo semine, per Esaiam facta fuerat à Domino repromissio. In semine, inquit, tuo benedicẽtur omnes gentes, id est, in Christo. De quo Psalmista ait. Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. De hoc semine & per eundem Esaiã, vox Domini loquitur, Educam, inquit, de Iacob semen, & de Iuda possidẽtem montes meos. De quo alibi idem Propheta, Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes facti essemus. Et quia de tribu Iuda secũdum carnem Christus expectandus esset, Iacob Patriarcha significat, dicens. Non deficiet princeps ex Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium. Certum est enim, vsque ad ortum Christi non defuisse principes populi Iudæorum ex genere Iuda, nec duces de femoribus eius, vsque ad Herodem alienigenam regem, qui per ambitionem in regni inrepserat potestatẽ. Statim enim vt hoc factum est, & defecit dux ex semine Iudæ, aduenit ille qui mittendus erat, quem Gentes & populi expectabant. Iudæi autem peruicacia impudicæ frontis dicunt, nondum esse id tempus expletum: mentientes nescio quem regem ex genere Iudæ in extremis Orientis

Psal. 94. Psal. 149. Genes. 24.

E partibus regnũ tenere. Nec attendunt mente cæcati simulationis suæ mendacium detegi: quia iam sicut nullum templum, nullum altare, nullum sacrificiũ, ita nullus rex, nullus sacerdos remansit Iudæis. Neq; enim mendax esse potest Oseas Propheta, qui dicit: Sedebunt filij Israël sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus: quæ omnia, quis non videat nunc in ipsis esse completa? Oseæ 3.

Quòd Christus, de stirpe Dauid natus est,
CAP. VIII.

Ecce, ex qua tribu nasciturus esset Christus, docemur. Quod autẽ ex Dauid stirpe F secundum carnem futurus esset, per Spiritum sanctum ita prænunciatus est in Psalmis. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: De fructu ventris tui, ponam super sedem meam. Semel iurauit in sancto meo, si Dauid mẽtiar, semen eius in æternum manebit. Et thronus eius sicut sol in cõspectu meo, & sicut luna perfecta, in æternum, & testis in cælo fidelis. Item in libro Paralipomenon, Et factum est verbum Domini ad Nathan, dicens, Vade, & dic seruo meo Dauid. Hæc dicit Dominus. Adnuncio tibi, quod ædificaturus sit tibi domum Dominus, cúmque impleueris dies tuos, vt vadas ad patres tuos, suscitabo semen tuum post te, quod erit G de filiis tuis, & stabiliam regnum eius. Ipse ædificabit mihi domum, & firmabo solium eius vsque in æternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium: Et misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo qui ante te fuit. Et statuã eum in domo mea, & in regno meo, vsque in sempiternum: & thronus eius erit firmissimus in perpetuum. Hęc omnia quisquis in Salomone putat fuisse impleta, multũ errare videtur. Nam qualiter in Salomone intelligendum est quod dictum est, Postquam dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit de filiis tuis, & stabiliam regnum illius? nunquid H de illo Salomone creditur esse prophetatum? Minimè. Ille enim patre suo viuente cœpit regnare. Nam hîc dicitur, Quia cùm completi fuerint dies vitæ tuæ, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum. Ex quo intelligitur, alius esse promissus, qui non ante mortem Dauid, sed post mortem eius pronunciatus fuerat suscitandus, qui ædificaret domum Domini: non de parietibus manufactis, sed de lapidibus viuis & preciosis, id est, sanctis & fidelibus. Nam & illud quod subiecit, Fidelis erit domus eius, & regnum eius vsque in sempiternum coram me: atten-

Psal. 131. Psal. 88. 1. Paral. 17.

dat & adſpiciat quiſquam, non de Salomone eſſe pronunciatum. Salomonis quippe domus plena fuit mulieribus alienigenis colentibus idola: & ipſe ab eis idololatria ſeductus, dum bonus fuiſſet in initio, malos exitus habuit. Ergo quis eſt iſte, cuius domus eſt fidelis in perpetuum, & qui poſt mortẽ Dauid promittitur ſuſcitandus? Ille vtique eſt, de quo ipſe Dauid exæſtuans clamat, dicens in Pſalmo octogeſimo octauo, Tu vero diſtuliſti Chriſtum tuum. Non eſt ergo ille Salomon, ſed nec iſte Dauid, ſed dilatus eſt Chriſtus. Ecce apparuerũt promiſſiones prędictæ non in Salomone, ſed in Chriſto Domino noſtro, qui ex Dauid genere ortus eſt, fuiſſe cõpletę.
Ierem.23. De quo ipſe per Hieremiam Dominus dicit, Et ſuſcitabo Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & ſapiens erit, & faciet iudicium & iuſtitiam in terra. In diebus illis, ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter. Adhuc idem Eſaias de Chriſto, quia ex ſemine Dauid natus eſt ſecundum
Eſa.11. carnem, in conſequentibus, dicit, In die illa, radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum Gentes deprecabuntur: & erit ſepulchrum eius glorioſum. In ſignum populorum ſtat radix Ieſſe, quando Chriſtus ſignaculum crucis exprimit in frontibus eorum. Ipſum Gentes deprecabuntur, quod iam hoc cernitur fuiſſe cõpletum. Sepulchrum autem eius, in tantum eſt glorioſum, vt excepto quod redempti per mortem eius gloriam ei exhibemus, etiam locus ipſe coruſcans miraculis, gloriæ ſuæ cauſſa, ad ſe omnem contrahat mundum. Hic locus in Hebræo ſic habet, Et erit requies eius glorioſa: vtiq; quia moriens, caro eius non vidit corruptionem, ſecũdum
Pſal.15. Pſalmi ſentẽtiam, Quia non derelicta eſt anima eius in inferno: nec dedit ſanctum ſuum videre corruptionem. Iſte eſt qui per Nathan ex ſemine Dauid promittitur; qui etiam &
Eſa.11. per Eſaiam Prophetã ita pronunciatur, Egredietur, inquit, virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcẽdet. Hęc virga de radice Ieſſe, virgo eſt Maria, de Dauid radice exorta: quæ genuit florem, Dominum Saluatorem. De quo etiam ſequitur, Et requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis: & replebit eum ſpiritus timoris Domini. Ideo autem tanta dona ſpiritus ſuper eum prædicantur: quia in eo non ad menſuram Spiritus inhabitat ſanctus, ſicut in nobis, ſed tota ineſt plenitudo diuinitatis & gratiarum. Iſte eſt, qui non ſecundum viſionem oculorum, & auditum aurium iudicat, ſed eſt iuſtitia cingulum lumborum eius, &

A fides cinctorium renum eius. In cuius Eccleſia habitat lupus cum agno: ille vtique qui ſolebat ab ea rapere prædam, dum ad eam conuertitur quaſi cum innocentibus commoratur. In cuius ouili, pardus cum hœdo accubat permixtim, ſcilicet ſubdoli cum peccatoribus. Ibi etiam vitulus de circunciſione, leo de ſeculi poteſtate, ouis de populari ordine, ſimul moratur: quia in fide communis eſt conditio omnium. Puer autem paruulus minans eos, ille eſt vtique qui ſe humiliauit pro nobis vt paruulus. Bos autem & leo ibi comedent paleas: quia principes cum ſubiectis plebibus communem habent doctrinam. Delectatur quoque infans ab vbere ſuper foramine aſpidis: dum Gentes, quæ ſolebant venena ali-
B quando prædicare, conuerſi etiam paruuli Chriſti fidem delectantur audire. Cauerna enim reguli, corda ſunt infidelium: in quibus ille ſerpens tortuoſus requieſcebat, quem ablactatus comprehenſum, exinde captiuum traxit: vt in monte ſancto eius (quod eſt Eccleſia) non noceret. Iam vero, quia ore prophetico de Moab naſcenti Chriſto perhibetur teſtimoniũ, idem Eſaias teſtatur, Ponam *Eſa.15.*
enim ſuper his qui fugerint de Moab leonem & de reliquiis terræ. Emitte agnum domina- *Eſa.16.*
torem terræ, de petra deſerti ad montem filię Sion. De hac enim gente Moabitarum egreſſus eſt agnus immaculatus, qui tollit peccata mundi, qui dominatur in orbem terrarum.
C Petra autem deſerti Ruth ſignificat: quæ deſtituta morte mariti, de Booz genuit Obeth, & de Obeth Ieſſe, & de Ieſſe Dauid: & de Dauid ſtirpe natus eſt Chriſtus. Montem autem filiæ Sion, aut hiſtorialiter ipſam vrbem Hieroſolymam dicit: aut iuxta tropologiam Eccleſiam in ſpecula, id eſt, in virtutum ſublimitate locatam.

Quòd Chriſtus de virgine, ſine virili coïtu, genitus eſt,
CAP. IX.

D HActenus de nomine & gente & genere Domini noſtri Ieſu Chriſti, Teſtamenti veteris fidem præſtrinximus: dehinc generationem eius ſecundum carnem, de virgine oſtendamus. Eſaias enim ſancto Spiritu plenus, futuræ incarnationis filij Dei, ſic prænũciat ſacramentum, ſic enim dicit & adiecit. Loquitur ad Achaz Dominus, dicens, Pete *Eſa.7.*
tibi ſignũ à Domino Deo tuo, in profundum inferni, ſiue in excelſum ſupra. Et ſubiecit, Audite itaque domus Dauid, id eſt, genus Dauid. Nam bene ad domum Dauid loquebatur, id eſt, ad ſtirpem regiam, de qua deſcendit Maria. Et adiecit. Propter hoc dabit vobis Dominus ipſe ſignum. Ecce virgo in

vtero concipiet, & pariet filium; & vocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpretatū, nobiscum Deus. Quia ergo ille, quem in vtero virgo concepit & peperit, nobiscum Deus vocatur: Deus vtique in vtero virginis conceptus, natúsque cognoscitur. Erubescant itaque Iudæi increduli, & Christi gratiæ sua colla submittant. Ecce enim, quem virgo peperit, nobiscum Deus appellatur. Quo loco argumentantur Iudæi, quod in Hebræo non virginem, sed iuuenculam ostendat sermo propheticus pariturā. Aduersus quos respondetur, non esse signum, si iuuencula pariat, quod est ætatis: Sed hoc esse signum ad rei nouitatem si virgo pariat, quod est integritatis. Dum enim dicit Dominus, Dabo vobis signum, insinuat quoddā insigne miraculum, virginem videlicet parituram: quod proculdubio signum non esset, nisi nouum extiterit. Oportebat enim Christum propter insigne miraculum secundum carnem nasci de virgine. Sequitur de eo. Butyrum & mel (fructus est Ecclesiæ venientis ex circuncisione) comedet. Butyrum, quasi bouis sub iugo, id est, sub lege posita. Mel vero, Ecclesia, venientis ex gentibus, cuius fructu, id est, opere pascitur Christus. Sequitur & dicit. Et priusquam cognoscat puer vocare patrem aut matrem. Quod enim dixit, priusquàm cognoscat, id est, priusquam cognoscere faciat diuinitate Deum habere se patrē, & carnis susceptione, virginem matrem: iuxta illud quod in Genesi scribitur, dicente Domino ad Abraham, Nunc cognoui, quod times Deum, id est, nūc cognoscere feci. Absit enim apud Deum esse ignorantiam, vt nunc cognosceret, quod ante nesciret. Quantæ autē potestatis existat idem Emanuel, prædictus propheta sequenter adnunciat, dicens, Et erit extensio alarum eius, implens latitudinem terræ, O Emanuel. Quem quia de virgine natum credimus, patrem in Psalmis dicentem audiamus. Nam cùm dixisset Propheta de Christo, Dixit dominus Domino meo, sede à dextris meis. Confestim vox patris consecuta est, dicentis ad filium, Ante luciferum genui te. Et quasi de vulua orietur tibi ros adulescentiæ tuæ. Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges. Et Dauid, Vt inhabitet, inquit, gloria in terra nostra, misericordia & veritas occurrerunt sibi, iustitia & pax complexæ sunt se. Veritas de terra orta est, & iustitia de cælo prospexit. Quæ est veritas de terra orta, nisi Christus de fœmina natus, filius Dei de carne procedens? nam caro terra est. Quando enim natus est Christus, iustitia de cælo prospexit. Non enim daretur è cælo iustificatio, nisi Christus in carne nasceretur. Et vt ostenderet, quod ipsa veritas de terra orta homo esset, sequenter adiunxit: Iustitia ante eum præibit, & ponet in via gressus suos. Item idem Dauid, Terra, inquit, dabit fructū suum. Terra, Maria, dedit fructum suum Christum. Sed quis est iste fructus? Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus. Hunc terræ fructum, prædictus Esaias Propheta alibi manifestius adnunciat, dicens, Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum; aperiatur terra, & germinet saluatorem, & iustitia oriatur simul. Ego Dominus creaui eum. Cæli ipsi, qui & nubes, id est, Prophetæ, per quos Christus adueniens, prophetabatur. Terra, Maria: quæ fide aperta, non corruptione, genuit saluatorem: quia solus Dominus eum creauit, non virilis commixtio seminis. Vnde & Esaias ait, Generationem eius quis enarrabit? Nullus enim hominum natiuitatis Christi in conspectu conscius fuit. Solo enim Verbo Dei, virgo prægnans apparuit. Quod etiam & Daniel Propheta figuraliter prædixerat, dicens: Vidi lapidem de monte abscissum, sine manibus præcidentium: & cùm venisset in terram, repleuit orbem terræ. Ecce, lapis iste, Christus est, sine manibus abscissus, implens omnem terram, quia in omnibus Gentibus, regnum eius est. De quo lapide, per Esaiam Deus loquitur, Ecce, mitto in fundamentis Sion lapidē pretiosum, electum, angularem; & qui crediderit in eum, nō confundetur. Hunc enim vidit Daniel abscissum de monte, id est, de populo Iudæorum. Sine manibus, hoc est, sine operatione virili ex Maria natum. Quam sine dubio virginem fuisse credimus, ante partum: virginem permansisse post partum, Ezechiele Propheta testante, Conuerti me ad viam portę sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad Orientem, & erat clausa. Et dixit Dominus ad me, Porta hæc clausa erit, non aperietur: & vir non transiet per eam; quoniā Dominus Deus ingressurus est per eam, eritque clausa. Quo testimonio, sanctam Mariam & virginem concepisse & permansisse confitetur. Genitalia námq; fœminea, pro eo quod claustra partus aperiunt, portæ dicuntur. Sicut ait Iob: Quia non clausit portas ventris, qui portauit me. Dominus enim noster Iesus Christus, mirabiliter & potentialiter natus, tanquam sponsus processit de thalamo suo, id est, ex virginis vtero. Post cuius ortum, nullum cum Maria conuenisse, nullum ex eius vtero genitum extitisse constat.

Marginalia: Genes. 22. Esa. 8. Psal. 109. Psal. 84. Ibidem. Esa. 45. Esa. 53. Daniel. 2. Esa. 28. Ezech. 44. Iob. 3. Psal. 18. — E F G H

Quia in Bethleem natus est Christus,
CAP. XII.

A PRædiximus natiuitatem Domini nostri ex virgine; locum quoque originis suæ ostendamus. Nam in Bethleem natus est: ad quam dicitur per Micheam Prophetam. Et tu Bethleem domus Eufratha, paruulus es in millibus Iuda, ex te enim egredietur, qui sit dominator in Israel, & egressus eius à diebus æternitatis. Propter hoc dabit eos vsque ad tẽpus, in quo pariturieͣs pariet. Sicq; postquam locum originis eius prædixit, deinde regnum eius futurum in toto orbe subiecit, dicens, Stabit & videbit, & pascet gregem suum in virtute Domini, & in honorem nominis Dei sui erunt; quoniam nunc magnificatur vsque ad terminos terrę, & erit iste pax. De hoc loco natiuitatis Christi, & Abacuc Propheta sic ait. Deus ab Africo veniet. Bethleẽ enim regio, vbi natus est Christus, de Hierusalem ad meridianam respicit plagam. Merito ergo ab Africo venisse scribitur, quia à Bethleem venturus esse præuidebatur. *Micheæ 5.* *Habacuc 3.*

Quia stellæ indicio, natiuitas eius claruit,
CAP. XIII.

IN Numeris diuinus ille Balaam sic cecinit dicens: Orietur stella ex Iacob, & consurget homo de Israel. Magi enim ab Orientis partibus veniẽtes, primi Christi natiuitatem, stella indice nunciauerunt: scilicet, vt quem olim princeps artis eorum prædixerat, illi inspecto sydere demonstrarent. *Num. 24.*

Quia ei munera obtulerunt Magi,
CAP. XIIII.

ET hoc Prophetę nobis narrant. Sic enim Esaias ait, In tempore illo, deferetur munus Domino exercituum, à populo diuulso & dilacerato, à populo terribili, post quem non fuit alius. Hoc autem dicit, propter Persarum robustissimam gentem. Ad cuius tunc potentiam, nullus populus comparabatur: de quibus Magi venientes, Christo munera detulerunt. Et iterum ipse, Omnes, inquit, de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino adnunciantes. De his muneribus & Dauid prædicauit, dicens, Et dabitur ei de auro Arabiæ. Et rursus, Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent. Nam & Magos reges habuit Oriens. *Esa. 18.* *Esa. 60.* *Psal. 71.*

Quia non oleo isto humano, sicut cæteri reges & pontifices Hebræorum, sed à paterno spiritu vnctus est Christus, CAP. XV.

ESaias ex persona eiusdem Christi sic canit, dicens, Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me: euangelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum. Simili modo & Psalmographus, diuino adflatus spiritu, ita ad eundẽ Christum loquitur dicens, Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ, præ consortibus tuis. In qua sententia, primo Propheta diuinitatem Christi, ac perpetuitatem demonstrat: sequenter, pro æquitatis virga sceptrum potestatis eius, regnúmque denunciat. Postremò, quod idem Deus B à Deo vnctus sit, indicat. Non quidem oleo communi, sicut cæteri participes sui, id est, principes, qui imaginario præcesserant, sed oleo lætitiæ. Quo mysticè demonstratur Spiritus sanctus; cuius cælesti infusione & virtute, Christus est consecratus. *Esa. 61.* *Psal. 44.*

Quia pauper & abiectus in primo aduentu suo venerit, CAP. XVI.

SAnctus Esaias sic indicat, dicens: Dicite filiæ Sion, ecce rex tuus venit tibi, iustus & saluans, pauper: sedens super asinum indomitum. Item apud eundem ex persona Dei patris: Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur C & eleuabitur, & sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te multi: sic inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma inter filios hominum. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum: quia quibus non est nunciatum, de eo videbunt: & qui non audierunt, contemplati sunt. Quis credidit auditui nostro: & brachium Domini cui reuelatũ est? Et ascendet sicut virgultum coram eo: & sicut radix de terra sitienti. Non est species ei neque decor. Et vidimus eum, & non erat adspectus; & desiderauimus eum despectum & nouissimum virorum, virum D dolorum, & scientem infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius & despectus: vnde nec reputauimus eũ. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Et nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem humiliatus est propter iniquitates nostras: & adtritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in via sua declinauit, & Dominus posuit in eo iniquitatem omniũ nostrûm. Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducitur, & quasi agnus coram tondente, obmutescit, & *Esa. 62.* *Esa. 52.* *Esa. 53.*

non aperuit os suum. De angustia & de iudicio sublatus est. generationem eius quis enarrabit? Quia abscisus est de terra viuentium, propter scelus populi mei percussi eũ. Et dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua: eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius, & Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & volũtas Domini in manu eius dirigetur: pro eo quod laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In sciẽtia sua iustificauit ipse seruos meos multos; & iniquitates eorũ ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quod tradidit in morte animam suam, & cum sceleratis reputatus est. Et ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus orauit. In qua lectione, non solum, quia abiectus apparuit Christus, sed etiam ibi eius generatio cælestis exprimitur, infirmitates quoque susceptæ carnis eius manifestantur: contumelia quoque passionis eius, crux, mors, sepultura ibi monstratur, & quod innocens damnatur, & tacens ibi panditur. Deus enim suscipiens in carne pauperis formã, se humiliare dignatus est. Qua caussa, vt salus perditis redderetur, & iam vsque ad

Esa. 42. mortem obediens factus est, Esaia teste, Non clamabit, neque audiet quis in plateis vocem eius, calamũ quassatum non cõteret, & linum fumigans non extinguet; sed in veritate profert iudicium quo adusq; ponat in terra iudicium, & in nomine eius Gentes sperabunt. Et Hier. quod veniret Deus in carne abiectus &

Hierem. 14. humilis ita prædixit: Domine fac propter nomen tuũ quia multæ sunt auersiones nostræ. Tibi enim peccauimus expectatio Israel, saluator eius in tempore tribulationis. Quare sicut colonus futurus est in terram, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es quasi vir vagus, & fortis qui non potest saluari? Tu autem in nobis es Domine, & nomẽ tuum super nos inuocatũ est, ne derelinquas nos. Dum enim dicit, tibi peccauimus, exprimit Iudæorum personam, qui in Deum peccauerunt, quando venientem eum in forma hominis crucifixerunt. Obtulit enim se adspectibus hominum, tanquam vagum hominem & inquilinum: illi autem putantes hoc tantum esse, quod videbatur, occidunt hominem, quasi qui non posset saluari.

Quia signa & virtutes fecit,
Cap. XVII.

Genera quoque & virtutes curationum tanto ante præscripta sunt per Esaiam

Esa. 35. Prophetam dicentem: Ecce, inquit, Deus E noster ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient. Tunc saliet claudus quasi ceruus, & plana erit lingua mutorum. Et iterum, Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me. Esa. 61.
Ad adnunciandum mansuetis misit me, vt mederer contribulatis corde, prædicarem captiuis redemptionem, & cæcis visum. Hæc enim omnia sanitatũ signa in aduentu Christi facta sunt. Statim enim vt natus est, præcedente stella, adorauerunt Magi & obtulerunt munera. Deinde varia aduentus eius repræsentauit miracula. Cæcis enim, vt Deum cognoscerent, profundæ noctis caligo detergitur. Defunctis rediuiuæ lucis gratia redditur: vt animæ viuificarentur. Surdi, vt auditum fidei F susciperent, audire cœperunt. Claudi, vt ad Deum currerent, incessu alacri vegetantur. Muti vt Deum confiterentur, claris vocibus clamauerunt. Leprosi pro abolendis contagiis animæ, lurida membra deposuerunt. Effecit enim maiestatis suæ multa fecit, quæ prætereunda non sunt, dum cuncta legantur. Nam excellentiæ suæ virtute, pendulis gressibus tumentis æquoris fluctus calcauit: & maris magni procellas, suo imperio mitigauit. Iam vero passionis eius obitum, etiam elementa tremuerunt: Dum sol fugit, dum tellus concutitur, saxáque sese inlidentia dissoluuntur: siquidem, & ipsa mors eum tenere non potuit. Nam resurgens die tertia ad sedem G paternam reuolauit, ministeriísque Angelorum reducitur à terris ad cælum. Plura quoque & similia eius omnipotentia facta sunt. Sed dicit incredulus, quod & Prophetæ miracula multa fecerunt. Verum est: nullus tamen eorum, vt Christus, mortuus resurrexit, & in cælum ascendit.

Quia idem Deus in corpore, ab hominibus esset videndus, Cap. XVIII.

Per Esaiam testatur Dominus, dicens: Esa. 52.
Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, H ecce adsum. Et Dauid: Ambulabunt de vir- Psal. 83.
tute in virtutem, & videbitur Deus deorum in Sion. Et iterum, Visi sunt ingressus tui Psal. 67.
Deus, ingressus Dei mei regis. Vtique quibus venit in mundum, & quibus iterum ascendit in cælum. Tunc enim manifestatus est, & reuelatus occultus aduentus eius. Quem Iudæi si cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. De cuius etiam corporali visione, supradictus Esaias ita adnunciauit, Inglorius, inquit, erit inter viros adspectus Esa. 52.
eius, & forma eius inter filios hominum. Quibus non est nunciatum de eo, videbunt: & qui

Baruch 3. qui non audierunt contemplati sunt. Et Hieremias in libro Baruch, Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius ab eo, qui inuenit omnem viam prudentiæ, & ostendit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hęc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Et Abacuc, Domine, inquit, audiui auditum tuum & timui. In medio duorum animalium cognosceris: dum appropinquauerunt anni, innotesceris: dum venerit tempus, ostenderis. Item ipse, Videbunt te Gentes, & dolebunt populi, id est, Iudæi. Siquidem & prædictus Esaias de ipso sic cecinit, Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius, vt lampas accendatur. Et videbunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum. Et iterum, Vox speculatorum tuorum leuauerunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt. Et infra, Parauit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium Gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.

Abacuc 3.

Esa. 62.

Esa. 52.

Et quia eum non erant agnituri Iudæi,
CAP. XIX.

Hierem. 5. SIc prædixerat Hieremias ex persona Domini, Præuaricatione præuaricata est in me domus Iuda, ait Dominus. Negauerunt me & dixerũt: Non est ipse. Hoc etiam nunc vsque Iudæi de Christo dicunt, non est ipse: expectantes alium, qui est Antichristus. Et Esaias, Non est species ei neque decor: & vidimus eum, & non erat adspectus: & desiderauimus eum despectum & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem ferre infirmitatem: & quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde nec reputauimus eum. Quibus verbis, incredulitatem Iudæorum significat, à quibus visus est Christus, non habere speciem neque decorem: vnde, nec reputatus est esse Deus. Quem tamen, quia non essent agnituri, neque recepturi, idem Esaias aliàs adprobat, dicens: Audite cæli, & auribus percipe terra; quia Dominus locutus est. Filios nutriui & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorẽ suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognouit, & populus meus me non intellexit. Et iterum, Auditionem audietis, & non intelligetis: & cernentes videbitis, & non scietis. Incrassatum est enim cor populi huius. Vnde & Ezechiel, Factus est sermo Domini ad me, dicens, Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos habent ad videndum & non vident, & aures ad audiẽdum, &

Esa. 53.

Esa. 1.

Esa. 6. Matth. 13.

Ezech. 12.

A non audiunt. Sic enim excæcati sunt, vt saluatorem nec agnoscerent, nec susciperent. Et cuius diem Abraham vidit, & lætatus est: & cuius aduentum Prophetæ magno cum desiderio expectauerunt: isti & viderunt & non agnouerunt, insuper & blasphemauerunt clamantes, Nos non habemus regem, nisi Cæsarem, & cætera quæ sequuntur. Cuius populi duritia sic nõ mutatur, quomodo nec Æthiopis color, aut pardi varietas: Hieremia testante, Si immutare potest æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas.

Ioan. 8.

Ioan. 19.

Hiere. 13.

Quia eum non agnoscentes Iudæi, congregati sunt aduersus eum, CAP. XX.

B SEd quia eum Iudæi non agnoscẽtes, congregati sunt, ad interficiendũ eum, & vniuersalem adsensum in passione eius præbuerunt, ita legitur, Quare fremuerũt Gentes, id est, Romani: & populi meditati sunt inania? hoc est, Iudæi. Adstiterunt reges terræ, hoc est, Herodes & Pilatus: & principes conuenerunt in vnum, scilicet, principes sacerdotum, & seniores Iudæorum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Et iterum, ex eiusdem Domini persona. Circundederũt me canes multi; concilium malignantium obsedit me. Canum autem nomen in eos, est etiam per Prophetam alterum constitutum. C In Esaia enim scriptũ est, Omnes canes cæci, nescientes latrare. Canum enim mos est (vt ait noster Hilarius) pastorẽ adludere, gregem nosse, insidiantes feras persequi. At verò isti cæci canes, pastorem suum non videntes, officium non intelligentes, latratus suos à feris ad regem, à furibus ad Dominum retorserũt. Vnde & alius Propheta de his ita dicit, Facti sunt mihi in sagittam reciprocam.

Psal. 2.

Psal. 21.

Esa. 56.

Et quia triginta argenteis, adpreciatus & venundatus est, CAP. XXI.

D PEr Zachariam ita ipse prænunciauit, Si bonum est, inquit, in conspectu vestro, date mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me. Proiice illud ad statuarium decorum precium, quod adpreciatus sum ab eis. Hæc enim nota omnibus causa est. Iudas enim pœnitentia motus, pecuniam reportauit & proiecit in templum: abiit & laqueo se suspẽdit, vt impleretur quod dixerat Sapiens: Testis falsus nõ erat impunitus, eo quod vendit argento iustum. Quam pecuniam bene Dominus mercedem suam dixit: multa enim opera apud eos fecerat, reddens vitam mortuis, lucem cæcis, surdis auditum, gressum claudis: pro quibus omnibus, Iudæi nefanda

Zach. 11.

Prou. 19.

æstimatione, mortem triginta argenteorum, E mercedem illi restituerunt.

Nam & quia Dominus traditorem suum, per panem ostendit Apostolis porrectum,

CAP. XXII.

Etiam in Psalmis commemorauit in se Psal.40. impletum, dicens, Qui edebat panes meos, ampliauit aduersum me supplantationem. Et iterum, Psal. 54. Tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus, qui simul mecũ dulces capiebas cibos. De ipso autem Iuda proditore, Hiere. 17. Hieremias præscius, ita antè prædixit, Peccatum Iudæ scriptũ est stylo ferreo in vngue adamantino. Quod siue ad Iudam siue ad Iudæos non incongruè conuenit, F qui sic peccauerunt in Christum, vt non sit peccatũ eorum atramento conscriptum, quod deleri forsitan potest: sed stylo ferreo in vngue adamantino exaratum, id est, quod deleri non possit præ duritia cordis eorum, nisi crediderint.

Nam & ipse sponte pro nobis semetipsum tradidit,

CAP. XXIII.

Esa.53. Esaias dicit, Oblatus est quia ipse voluit. Et infra, Pro eo quod tradidit in mortem animam suam, videbit semen longæuum: & voluntas Domini in manu eius dirigetur. Et ipse per Hieremiam Prophetam sic loquitur: G Hier.12. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: tradidi dilectam animam meam in manus inimicorum eius: hoc est in manus Iudæorum qui eum interfecerunt.

Quia comprehendendus erat,

CAP. XXIIII.

Thren.4. Hieremias Propheta longè ante ita prædixit, Spiritu oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris. Quo vaticinio demonstrauit apertè, & Christum Dominum esse, & traditum pro nostris peccatis fuisse. Sap.2. Item Sap. lib. dicit: Dixerunt inter se impij, H Comprehẽdamus iustum, quia inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris. Promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat. Et infra, Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum, & liberabit eum de manu contrariorum. Et infra, Vt sciamus reuerẽtiam illius, probemus patientiam ipsius, morte turpissima condemnemus eum, id est, affixione crucis.

Quia iudicandus erat, CAP. XXV.

Psa.50. Clamat Dauid, sub figura populi peccantis in Deum, Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris. Veniens enim Christus in corpore, tanquam se reum constituit, & iudex hominum hominibus ad iudicandum se præbuit: sicque mitis & patiens, dum iudicatus est, vicit: quia nihil in eo dignũ quod iudicaretur populus persecutor inuenit. Vnde & Propheta aduentum iudicij eius adnuncians sic comminatur contra eundem populum dicens. Audite quæ Dominus loquitur: Michææ 6. Surge & contende iudicio aduersus montes, & audiant colles vocem tuam. Audiant montes iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ, quia iudicium Domini cum populo suo, & cum Israel diiudicabitur dicens. Popule meus quid feci tibi, & quid molestus fui tibi, responde mihi; quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo seruientium liberaui te, & misi ante faciem tuam Mosen, & Aaron & Mariam. Vbi ostendit beneficia, & [illegible]ita Domini in populum suum. Et contra hæc aduersus eum mala eorum, & quid iuxta hic eidem populo venturum sit, deinde subiungit, Audite tribus, quis approbauit illud? adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis.

Quia falsis testibus accusandus erat,

CAP. XXVI.

Per Oseam Prophetã idem Dominus sic Oseæ 7. dicit, Væ, inquit, eis, quoniam recesserũt à me vastabuntur, quia præuaricati sunt in me. Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & ipsi in me cogitauerũt malitiam: reuersi sunt vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus. Et Malachias, Malach. 3. Si inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus, & dixistis, quid locuti sumus contra te. Et in Psalmis dicit, Insurrexerunt in Psal.26. me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi. Et Sapiens de Iuda dicit, Testis falsus non erit Prouerb.19. impunitus: pro eo quod vendidit pro argento iustum. Amos 2.

Quia clamauerunt Pilato, vt crucifigeretur,

CAP. XXVII.

Per Hieremiam Christus de synagoga prædixerat, Hiere.12. dicens, Reliqui domum meam, facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in sylua, dedit contra me vocem suam, blasphemans vtique, & dicens, Crucifige, crucifige. Et alibi ipse dicit, Thren.2. Super quem aperuistis os vestrum, & aduersus quem laxastis linguas vestras? Et Esaias, Ruit, inquit, Esa.3. Hierusalem, & Iudas concidit, quia linguæ eorum contra Dominum. Item ipse, Expectaui vt facerent Esa.5.

iudicium, fecerunt autem iniquitatem, & non iuftitiam, fed clamorem.

Quia etiam pofteritatem fuam damnauerunt,
CAP. XXVIII.

NAm quia peccantes Iudæi etiam in Chrifto pofteritatem fuam damnauerunt, dicentes, Sanguis huius fuper nos, & fuper filios noftros. *Matth.27.* Olim cum obiurgatione Efaias illis prædixerat dicens. *Efa.14.* Semen peffimum præparate filios veftros occifioni, in iniquitate patrum veftrorum. Venientibus enim in Iudæam Gentibus propter fcelera patrum, etiam filij trucidati funt. Sub quorum perfona & Hieremias interitum eorum ita deplorat, dicens: Patres noftri peccauerunt, & non funt, nos autem iniquitates eorum exoluimus. *Thren.5.* Idem Hieremias, Sacerdotes non dixerunt, vbi eft Dominus, & tenentes legem, nefcierunt me, & paftores præuaricati funt in me. *Ierem.2.* Propterea adhuc iudicio contendam vobifcum, ait Dominus, & cum filiis veftris difponam. Item ipfe, Quare ergo eft factus in prædam? Super eum rugierunt leones, & dederunt vocem fuam: pofuerunt terram eius in folitudinem, & ciuitates eius exuftæ funt, & non eft qui habitet in eis.

Quia flagellatus eft, & palmarum fuftinuit ictus,
CAP. XXIX.

IOb de eo fic dicit, *Iob.16.* Exprobrantes & confpuentes percufferunt maxillam meam, fatiati funt pœnis meis. Et in Pfalmis ipfe dicit, *Pfal.37.* Ego ad flagella paratus fum. Et iterum, *Pfal.34.* Congregata funt in me flagella, & ignoraui. Similiter & per Efaiam, *Efa.50.* Non fum, inquit, contumax, neque contradico, corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus & confpuentibus. Et per Hieremiam dicit: Pofui fcapulas meas ad flagella, & maxillas meas ad palmas. Item de ipfo idem Hieremias: *Thren.3.* Dabit, inquit, percutienti fe maxillam, faturabitur opprobriis.

Quia arundine caput eius percuffum eft,
CAP. XXX.

ET fuftinet patienter, Efaias prædixerat, *Efa.42. Matth.12.* dicens, Arundinem quaffatam non conteret.

Quia fpinis coronatus eft, CAP. XXXI.

ET fpinea quia corona capiti eius impofita eft, fcribitur hoc in Canticis Canticorum, ex perfona patris de contumeliis filij A iniquitatem Hierufalem mirantis atque dicentis, Exite & videte filiæ Hierufalem regem in corona, qua coronauit eũ mater eius, *Cant.3.* id eft, coronam fpineam quam capiti eius impofuit Synagoga. Sed per Hieremiam idem filius fic dicit, Spinis peccatorum fuorum circundedit me populus hic. Et apud Efaiam, *Efa.5.* Plantauit, inquit, vineam electam, & expectauit vt faceret vuas, fecit autem fpinas: vtique, quia degenerãs à Patriarcharum fructu, non fructus iuftitiæ, fed fpinas mortis, & crucis fuo attulit creatori.

Quia vefte coccinea indutus eft,
CAP. XXXII.

B NAm quod milites inludẽtes, vefte coccinea induerunt eum. Prænunciauit hoc Efaias Propheta, dicens, Quis eft ifte, qui venit de Edõ, tinctis veftibus de Bofra? *Efa.63.* quare rubrum eft veftimentum tuum, tanquam calcantium in torculari? At ille refpondens, Torcular, inquit, calcaui folus. Calcare enim torcular, folum fe dixit: quia folus propter mundi peccatum, paffionem fufcepit, folúfque delicta omnium fanguine fuo lauit.

Quia dum pateretur, tacuit,
CAP. XXXIII.

NAm quia dum pateretur, tacuiffe fcribitur. Hoc Prophetarum voces teftantur. C Efaias enim fic de illo ait, Tanquam ouis ad occifionem ductus eft, *Efa.53.* & ficut agnus coram tondente fe, fic non aperuit os fuum. Hic enim in paffione Pilato interroganti, nihil locutus eft, fed humilitate iudicium eius fublatum eft. De quo & ipfe alibi, Non clamabit neq; audiet quis in plateis vocem eius. *Efa.42.* Item idem Chriftus per eundem Prophetam, Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, *Efa.50.* corpus meum dedi percutientibus. Et ipfe alibi, Tacui, filui, nunquid femper tacebo? *Efa.42.* Primò enim tacuit vt iudicaretur: quando ficut agnus coram tondente fe fuit fine voce, nec aperuit os fuum, fuámque compefcuit poteftatem. In nouiffimo autem, D fic de eo fcribitur, Deus manifeftè veniet, Deus nofter, & non filebit. *Pfal.49.* Tacuit enim vt iudicaretur, quando venit occultus: nequaquam autem tacebit vt iudicet, quando venerit manifeftus.

Quia crucem fuam ipfe portauit,
CAP. XXXIIII.

EfAias prędixit, Puer natus eft nobis, filius datus eft nobis, *Efa.9.* & factus eft principatus eius fuper humeros eius. Quis enim regum poteftatis infignia in humero portat, & non

aut in capite coronam, aut aliqua propriæ vestis ornaméta? Sed solus rex seculorum Christus, gloriam potestatis suæ & sublimitatis in humeris extulit. Quod etiam Isaac figurauit: qui cum à patre hostia duceretur, ligna ipse sibi portauit, Christi eximiam tunc præfigurans passionem, lignũ passionis suæ gestantis. *Genes. 22.*

Quia ligno crucis suspensus est, atque suffixus,
CAP. XXXV.

Hieremias Propheta ex persona Christi prædixerat, dicens, Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam, & non cognoui, quia super me cogitauerunt consilia, dicentes, Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium. Hæc enim, quæ passurus erat Dominus à Iudæis, quasi si iam facta fuissent, Propheta commẽdat. Nam, cui est lignum in pane missum, nisi Christi, affixo carnis in ligno? Panem enim corpus eius agnoscimus. Lignum in pane esse fides nostra, crucẽ agnoscit in corpore: quia vita corporis sui, panis est. Scriptum est enim, Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, & timebis die ac nocte, & nõ credebis vitæ tuæ. Sed in Psalmis iterum: quia extendit manus suas in cruce, sic dicit, Eleuatio manuũ mearum sacrificium vespertinum. Siue quod veniente quasi mundi vespera, siue quod declinante iam sole ad vesperam, Dominus in cruce animam posuit, eleuãs manus suas in idem crucis lignum, atque offerens seipsum Deo pro nobis sacrificium: vt per illud sacrificium, delerentur peccata nostra. Apud Esaiam quoque de crucis eius prædicatione, ita scribitur, Et erit principatus eius super humeros eius, id est vexillum suæ crucis quod suis protulit humeris: iuxta vaticinium Dauid Prophetæ, qui dicit, Dominus regnauit à ligno. Abacuc quoque passionem crucis Christi ita prænũciauit, dicens: Cornua in manibus eius sunt. Quod quid est aliud nisi trophæum crucis? Item ipse de Ascensione crucis, in qua exaltatus omnia traxit ad seipsum, ita dicit, Dominus fortitudo mea, constituet pedes meos in consummatione: super excelsa imponet me, vt vincam claritate eius. *Hierem. 11. Deut. 28. Psal. 140. Esa. 9. Abacuc 3.*

Quia crucifixus est, & manus eius, ac pedes, clauis adfixi sunt, CAP. XXXVI.

Per Dauid ipse loquitur dicens, Foderunt manus meas & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea: ipsi verò considerauerunt & conspexerunt me. Quibus verbis in cruce corpus significat extentum manibus pedibúsque confixis, & clauorum transfiberatione confossis. Quod Dauid passus non est, qui sine vlla corporis passione legitur in pace quieuisse: sed hoc de Christi prædictum est passione, qui à populo Iudæorum clauis in ligno confixus est. Manus enim & pedes non confodiuntur, nisi eius qui in ligno suspenditur. Item in Canticis Canticorum, Manus meę stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha. Quod specialiter dixit propter fixuras clauorum, & per malitiam, qua crucifigendus erat. Ita enim idem Dominus de semetipso dixit: Si adfiget, inquit, homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis, in quo configimus te? Et subiecit Deus post hęc illis, Me vos configitis gens tota. Quod pertinet ad mysterium dominicæ Passionis, in qua Iudæi Christum crucifixerunt, quando sceleratas manus iniecerunt in eum. Quod etiam per Zachariam iterum Deus memorat, dicens: Et adspicient ad me quem confixerunt: & plangent eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum vt doleri solet in morte primogeniti. Hoc enim factum deprehendimus in Iesu, quem confixerunt Iudæi in cruce: quem & dolebunt à se crucifixum in iudicij die, cùm viderint eum in patris, ac sua maiestate regnantem. *Psal. 21. Cant. 5. Malach. 3. Zachariæ 12.*

Quia inter duos latrones crucifixus est,
CAP. XXXVII.

Nam quod inter duos latrones crucifigendus esset, longe ante per Esaiam prædicatum est, Et inter iniquos deputatus est. Et Abacuc Propheta, In medio, inquit, * duorum animalium, cognoscêris, id est, in medio duorum latronum. *Esa. 53. Lucæ 22. Abacuc 3.*

Ita verterũt 70. sed vulg. editio habet, In medio annorum.

Quia diuisa sunt vestimenta eius,
CAP. XXXVIII.

Post crucis sententiam, sequitur rerum diuisio, & sors super vestem, quam per Dauid idem Dominus ante prædixerat, dicens, Diuiserunt sibi vestimenta mea; & super vestem meam miserunt sortem. Quę prophetia, quemadmodum sit expleta, Euangelica narrat historia. Nam dum vestimenta alia à militibus fuissent diuisa, pro tunica autem dicunt, Non scindamus eam, sed mittamus sortem cuius sit. Erat enim tunica omni parte contexta. *Psal. 21. Ioan. 19.*

Quia felle & aceto potatus est,
CAP. XXXIX.

Quod autem pendenti in cruce, acetum cum felle mixtum dederunt, hoc iam

Pſa. 68. fuerat in Pſalmis prædictum à Domino, Dederunt in eſcam meã fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto. Quod quidem & aliàs ad Hieruſalem ipſe ſic proclamat, Ego te plantaui vineam electam, quomodo facta es in amaritudinem vitis alienę? Deus enim bonam plantauerat vineam, hoc eſt, Iudæorum gentem: illa verò vitio ſuo deprauata, cõditorem amaritudine potauit. Pro quo & Moſes, Vua, inquit, eorum vua fellis, & botrus amaritudinis ipſis. vnde & ſuperius obiurgans eos dicit: Sic plebs fatua & non ſapiens, hæc Domino retribuiſti.

Hiere. 2.

Deut. 32.

Quia hyſſopo circundederunt ſpongiam aceto plenam, Cap. XL.

NAm quòd hyſſopo circũdederunt ſpongiam aceto plenam, in Pſalmis dictum fuerat, Aſperges me hyſſopo, & mundabor. Vnde & in lege per hyſſopi faſciculum aſpergebantur agni ſanguine, qui mundari volebant: quo ſignificaretur per paſſionem Domini, peccata ablui mundi.

Pſal. 50.

Leuit. 14. & Num. 19.

Quia titulus crucis eius corruptus non eſt, Cap. XLI.

Ioan. 19. PRo quo titulo dixerunt Iudæi, Noli ſcribere rex Iudęorum. Et reſpondit Pilatus, Quod ſcripſi ſcripſi. Iã enim in Pſalmo quinquageſimoſexto fuerat prophetatũ: Ne corrumpas tituli inſcriptionem. In cuius Pſalmi ſerie, non ſolùm paſſio vel mors, ſed etiam reſurrectio & aſcenſio Domini prædicatur.

Pſal. 56.

Quia in cruce pendens, patrem pro inimicis ſuis deprecatus eſt, Cap. XLII.

Eſa. 53. ESaias dicit. Ipſe peccata multorum tulit, & pro tranſgreſſoribus orauit. Et in Pſalmis ſic: Pro eo, inquit, quod eos diligebam, aduerſabantur mihi: ego autem orabam pro eis. Item Abacuc dum dixiſſet de eo, In medio duorum animalium cognoſcẽris: ſubiecit, Cùm conturbata fuerit anima mea in ira, miſericordiæ tuæ memor eris. Præfigurauit enim Propheta ſub hac ſententia in ſemetipſo Iudæorũ perſonam, qui Chriſtum commoti ira, crucifixerunt. Vbi tamen ille memoratus miſericordiæ ſuæ, dixit: Pater, ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.

Pſal. 108.

Abacuc 3. Hanc 70. verſionem ſequitur Theodoretus.

Et quia non pro ſuis, ſed pro noſtris peccatis crucifixus eſt, Cap. XLIII.

Eſa. 53. PRo iniquitatibus populi ſui, ductus eſt ad mortem, & dabit impios pro ſepultura eius. Et iterum, Vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & attritus propter ſcelera noſtra, & liuore eius ſanati ſumus. Et iterum, Omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuam declinauit, & Dominus poſuit in eo iniquitates omnium noſtrûm. Iuxta Apoſtolum qui dicit, quia cùm peccatum non cognouiſſet, ipſe pro nobis peccatum factus eſt. quare autem pro nobis paſſus eſt, hæc eſt cauſſa. 2. Cor. 5.

Quia mortuus eſt, Cap. XLIIII.

POſt flagella & crucem, fellíſque & aceti potationem, ſequitur mors eius: quam lex ipſa non ſiluit, dicens, Recubans dormiuit vt leo, & vt catulus leonis, quis ſuſcitauit eum? Clamat etiam & eandem mortem eius & ſexageſimus ſeptimus Pſalmus, Deus noſter Deus ſaluos faciet nos, & Domini mors, & Domini exitus. Quid apertius diceretur? Dominus enim Ieſus, qui interpretatur Saluator, ipſe eſt Deus noſter, ſaluos faciens nos. Quem quia oportuit naſci, & à vita exire per mortem: ideo ſubiunctum eſt, Domini mors, & Domini exitus. Item & per Eſaiam, Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente ſe ſine voce ſic non aperuit os ſuum. Pro peccatis populi ſui ductus eſt ad mortem. Iudæi autem Chriſtum, quem ſperant moriturum, non ſperant reſurrecturum: ideóque reſpondeant, Quis eſt iſte, quem Propheta adnunciat? Item apud Hieremiam ſic dicit, Inebriaui animam laſſam, & omnem animam eſurientem ſaturaui. Ideo quaſi de ſomno ſuſcitatus ſum & vidi; & ſomnus meus dulcis eſt mihi. Danieli quoque Angelus de occiſione & morte Chriſti ſic loquitur, dicens, Scito & animaduerte ab exitu ſermonis, vt iterum ædificetur Hieruſalem, vſque ad Chriſtum ducem hebdomades ſeptem, & hebdomades lxij. erunt. Et poſt hebdomadas lxij. occidetur Chriſtus: & non erit eius populus qui eum negaturus eſt. Vnde & ibi ſequitur clades Iudæorum, quæ poſtea completa eſt. Ciuitatem & ſanctuarium diſſipabit populus cum duce venturo; id eſt, Romanus exercitus cum Veſpaſiano. Item in Sapientia ſic legitur de morte eius, Contumeliis & tormẽtis interrogemus eum, vt ſciamus reuerentiam illius, & probemus patientiam ipſius. Morte turpiſſima condemnemus eum.

Geneſ. 49.

Pſal. 67.

Eſa. 53.

Hiere. 31.

Daniel. 9.

Sap. 2.

Quia in Paſsione eius tenebræ factæ ſunt, Cap. XLV.

QVòd verò media die in Paſſione eius tenebræ factæ ſunt, & ſol ipſe refugit,

Amos 8. hoc etiam diuini libri loquuntur, Amos Propheta testante, Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Et Hieremias, Exterrita est, inquit, quæ parturit, id est, Hierusalem, & adflicta est anima eius. Occidet ei Sol cùm adhuc medius dies esset; confusa est & maledicta. Reliquias eorum in gladio dabo: quod factum est per Vespasianum.

Ierem. 15. V. ed. Infirmata est quæ peperit.

Quia non fregerunt crura eius,

CAP. XLVI.

Exod. 12. Ioan. 19. PORRO, quia non fregerunt eius crura, nisi tantum latronum, iam prędictum fuerat, Os eius non comminuetis. Præceptum enim fuerat eis celebrare Pascha, in ouis similitudine, in qua Dominicæ Passionis vmbra præcesserat, qui tanquam ouis ad occisionem ductus est. Illa enim figura agni, Christi passionem significabat.

Et quia lancea latus eius percussum est,

CAP. XLVII.

Iob. 16. SIc prænunciatũ est ab ipso per Iob, Confregit me, & posuit me quasi in signum. Circundedit me lanceis suis: conuulnerauit lumbos meos. Conscidit me vulnere super vulnus; id est, vulnere lanceæ super vulnus clauorum. Vnde etiam & per Dauid, Super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Sic est ab eo prænunciatum, & per Hieremiam, Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ. Et iterum de ipso populo sic ait idem Dominus per Prophetam, Facti sunt mihi in sagittam reciprocam. Et Zacharias, Viderunt in quem confixerunt, vtique hominem quem crucifixerunt. Quo etiam testimonio promissus est Christus, in ea qua crucifixus est carne venturus.

Psal. 68. Thren. 3. Zach. 12.

Nam quia ex latere eius sanguis & aqua manauit,

CAP. XLVIII.

Zach. 9. ZAcharias dicit, Tu quoque in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Et iterum, Cùm egrederetur vir ab oriente: ecce, aquæ redundantes à latere dextro, scilicet Christi. Item de eadem aqua, quæ ex latere eius profluit, Propheta alius sic dicit, Flumina aquę viuentis egredientur de ventre illius. Aquæ scilicet baptismatis, quæ credentes viuificant, & quę sitientibus largiuntur, quando impletur quod scriptum est, Lauamini, mundi estote: &, Lauabis me, & super niuem dealbabor.

Ezech 47. Esa. 1. Psal. 50.

Quia sepulturæ est traditus,

CAP. XLIX.

IN Psalmis dicitur, Collocauerunt me in obscuris, sicut mortuos seculi. Quasi diceret, sicut hominis, vtique quia ipse Deus erat. Item Esaias, Erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur. Et erit sepulchrum eius gloriosum. Et alibi, Dabo impios pro sepultura eius, & diuites pro morte eius.

Psal. 142. Esa. 55. Esa. 11. Esa. 53.

Quia lapis ad ostium monumenti positus est,

CAP. L.

POstquam sepultus est, lapis ad ostium monumenti adpositus est. Per Hieremiam item idem ait: Lapsa est in lacum mea vita, & posuerunt lapidem super me. Et iterum, Conclusit vias meas lapidibus quadris, circumædificauit aduersum me, vt non egrediar.

Thren. 3. Ibidem.

Quia in infernum descendit,

CAP. LI.

SIc idem Dominus in Ecclesiastico dicit: Penetrabo omnes inferiores partes terrę, & inspiciam omnes dormientes, & inluminabo sperantes in Deum. Item in Psalmis, Vita mea in inferno adpropinquabit: æstimatus sum cum descendẽtibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber. Descendit enim sicut homo in infernum, sed solus inter mortuos liber fuit, quia mors illum tenere non potuit.

Eccles. 24. Psal. 87.

Quia descendens de morte, quos voluit, liberauit,

CAP. LII.

ITem quia in infernum descendens, eos qui captiui erant, à diabolo eruit, & sic iterum ad cælestia remeauit. Per Oseam ita ante prænunciauit: Ego, inquit, ego capiam & vadam, tollam & non est qui eruat. Vadens reuertar ad locum meum, id est, ad cæleste solium. Et infra, De manu, inquit, mortis liberabo eos, de morte redimam illos. Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus inferne.

Osee 5. Osee 13.

Quia in morte corpus corruptionem non vidit, sed statim deuicta morte resurgens ab inferis remeauit,

CAP. LIII.

ET hoc per Prophetam idem in Psalmis prædixit, Caro mea requiescet in spe; Psal. 15.

quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. De qua resurrectione & in Psalmo tertio ita cantatur, Ego dormiui & quieui, & exurrexi, quoniam dominus suscitauit me. Vbi quid aliud indicat prophetia, quod dormierit & resurrexerit, nisi somnus iste mors esset, & euigilatio resurrectio? Quod & in quadragesimo Psalmo manifestius ostenditur, vbi dicit, Tu autem domine, miserere mei, & resuscita me, & retribuam illis. Nunquid qui dormit, non adiiciet vt resurgat? Item ibi, In pace dormiam & requiescam, quoniam tu domine singulariter in spe constituisti me. Singulariter, quia tantum solus ipse sic requieuit, vt confestim post mortem resurgeret. Item per Esaiam de eadem resurrectione sua, sic clamat, Nunc exurgam: dicit Dominus, nunc exaltabor, & nunc subleuabor. Vbi apertè testimonium resurrectionis & ascensionis ostenditur: Vnde & ibi zelum Iudæorum subiecit, dicens, Concipietis errorem & parietis, spiritus vester vt ignis vorabit vos.

Psal. 3. Psal. 40. Psal. 4. Esa. 33.

Quia tertia die resurrexit, CAP. LIIII.

Osee 6. OSeas prædixerat, dicēs. Venite & reuertamur ad dominum: quia ipse cepit, & sanabit nos. Viuificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius. Omnia enim hæc in Christo ita completa sunt. Quinta feria enim traditus, Parasceue passus, Dominica circa diluculum resurgens, ab inferis remeauit. Vnde & subiunxit Propheta, Quasi diluculū præparatus est egressus eius. Quod autem dixit, Resurgemus & viuemus in conspectu eius, hoc Propheta de sua persona, vel sanctorum eloquitur, qui in inferno erant, & cum illo tertia die resurrexerunt.

Quia post resurrectionem suam, Christus piscatores Apostolos prædicare Gentibus misit, CAP. LV.

Hiere. 16. PEr Hieremiam ante sic meminit, dicens, Ego mittam piscatores multos, dicit dominus, & piscabuntur eos. Denique secundū
Matth. 4. Matthæi Euangelium legitur, quod Iesus veniens iuxta mare Galilææ, Petrū & Andreā fratrem eius vidit mittētes retia in mare, quibus dixit: Venite post me, & faciam vos piscatores hominum. Similiter & duos fratres Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius, dum vidisset in nauicula cū patre Zebedæo texentes retia, prouocās eos, de piscatoribus piscium, piscatores reddidit hominum. Scilicet, vt prædicationis rete, cunctos credentes de profundo seculi huius extraherent. Post hos piscatores, sequitur: Et mittā venatores, Hier. 16.
& venabuntur eos de montibus, & de collibus, & de cauernis petrarū: quod specialiter ad cōuersionem pertinet Gentium, quos vndique Apostoli cœperunt, qui super adsumptionem constituti sunt animarum. Quos quia post gloriam resurrectionis suæ dominus ad prædicandum in Gentibus mitteret. Et per Esaiam sic prælocutus est, dicēs, Veniam, inquit, vt congregem cum omnibus Gentibus & linguis: & venient & videbunt gloriam meā. Et ponam in eis signum: vtique crucis. Et mittam ex eis qui saluati fuerint, ad Gētes in mare, in Africam, in Lybiam, tenentes sagittam, id est, velocem prædicationis sermonem. In Italiam quoque & Græciam, & qui ad insulas longe, & ad eos qui non audierunt de me, & non viderūt gloriam meam. In qua sententia, specialiter missi Apostoli prophetātur. Simúlque & quod per totum mundum prædicauerint Euangeliū, idipsum Prophetæ non tacuerunt: de quibus etiam & in Psalmis ante prædictum est: Nō sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorū, & in fines orbis terræ verba eorum.

Esa. 66. Psal. 18.

Quia in cælum ascendit, CAP. LVI.

IAm verò quia post resurrectionem suam in hominis formam Christus in cælum, vsque ad patrem ascēdit, Daniel dicit: Aspiciebam in visu noctis, & ecce in nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, id est, vsque ad patrem. Post hęc adiecit: Et in conspectu filiorū obtulerunt eum, & dedit ei potestatem & regnum: & omnis populus, tribus & linguæ ipsi seruient. Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Huius ascensionem in cælis prorsus Psalmista sic indicat, Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit vt gygas ad currēdā viam, à summo cælo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. Veniens enim de cælo, vsque ad inferos descendit: regressúsque repetit mansionem suam, ascendens ad sedem patris, de quo antea solus exiuit. Cuius ascensus in cælum vel introitus, quibus gaudiis declaretur, Psalmographus indicat. Videntes enim potestates æthereæ carnem Christi ascendentem in nubibus, & portas cæli ingredientem, dixerunt, Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus fortis & potens,

Daniel. 7. Psal. 18. Psal. 23.

dominus, potens in prælio. Hunc ascensum E
eius & alibi commemorans Dauid, dicit,
Psal. 17. Ascendens super cherubin & volauit, volauit
Psal. 67. super pennas ventorum. Et iterum, Ascendit
Ephes. 4. in altum, cœpit captiuitatem, dedit dona hominibus. Qui vtique nisi fuisset in terra, non
diceretur ascendere. Sed quid est, captiuam
duxit captiuitatem: nisi, quia deuicta morte,
ipsam carnem, quam è terris adsumpserat,
quasi captiuam in cælum ducebat? Vnde
& post hæc Propheta hortatur omnes gentes, prouocans eas ad laudem Christi, eundémque ascensum eius, eisdémque iterũ sic prænuncians, Regna terræ cantate Deo, psallite
Psal. 67. domino, psallite Deo, qui ascendit super cælos cælorum ad Orientẽ. Quia idem locus in
Oriẽtis partibus est, vbi Christus resurrexit, &
vnde in cælum ascẽdit. Et post hęc subdidit,
Visi sunt ingressus tui De⁹, ingressus Dei mei
regis. Videntibus enim omnibus Apostolis,
atque quingentis viris, sic ascendit in cælum.
Huius ascensionem & Salomõ in Cant. prædicat
Cant. 2. Cant. Ecce, hic saliens super montes,
Amos 9. transiliens super colles. Et Amos dicit, Ædificauit dominus in cælo ascensum,* & pollicitationem in terra firmauit. Sed & illud quod
* Ita vertũt 70. V. E. habet, fasciculũ suum.
Esa. 33. per Esaiam dominus dicit, Nunc consurgam,
nunc exaltabor, nunc sublimabor: testimonium resurrectionis & ascensionis Christi declarat. Quasi apertè diceret, Nunc exurgam
à mortuis, nunc exaltabor in cælo, nunc sub-
Esa. 52. limabor in regno. Vnde & alibi ipse Esaias,
Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur & eleuabitur, & sublimis erit valde. Quod vtique ad ascensionem cæli, & gloriam pertinet
regni.

Quia sedet ad dexteram patris,
CAP. LVII.

Psal. 109. IN Psalmis scriptum est, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos, scabellũ pedum tuorum.
Inquirant ergo Iudæi, cui dictum est à domino, Sede à dextris meis. Nunquid archãgelo?
non opinor. Neque angelo, neque prophetæ, nam nullus horum in ea gloria est: sed ille,
quem digno consessu suo inuisibilis Deus habet, hic sedet ad dexterã patris: qui sicut consessu Dei dignus est, ita & natura dignus est,
Psa. 46. & nomen est. De quo dicit & Psal. Regnabit
dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam. Et iterũ, Dominus
in cælo parauit sedem suam, & regnum eius
omnium dominabitur.

Quia regnum eius in cælo & in terra æternum ac perpetuum permanebit. CAP. LVIII.

DAniel dicit, Videbam in visione noctis, Dan. 7.
& ecce, cũ nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad vetustum dierum
peruenit, & in conspectu eius prælatus est, &
ipsi datus est principatus, & honor, & regnũ,
& omnis populus, tribus & linguæ, ipsi seruient. Potestas eius potestas æterna, quę non
auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Quo testimonio ostenditur, ita accepisse Christum ab omnipotente Deo dominationem & regnum: vt potestas eius æterna
sit, & regnum eius sine vllo corruptionis fine
permaneat. Et iterum idem Daniel: In diebus Daniel. 2.
illis, suscitabit dominus cæli regem, qui in æ-
F ternum non commouebitur. Et regnum eius
populo alteri non dabitur. Percutiet & conteret vniuersa regna, & ipsum stabit in æternum. Et Esaias Propheta de eodem, Multi- Esa. 9.
plicabitur, inquit, eius imperium, & pacis eius
non erit finis. Et in Psalmis sic legitur: Orie- Psal. 71.
tur in diebus eius iustitia & abundantia pacis,
donec extollatur luna, id est, vsque ad consummationem seculi.

Quia post ascensionem suam, Spiritum sanctum super Apostolos misit, CAP. LIX.

DAuid ita dicit, Ascendit in altum, cœpit Psal. 67.
captiuitatem, dedit dona hominibus. Eph. 4.
Post ascensionem enim suam misit Spiritum
G sanctũ, in quo omniũ est plenitudo donorũ.
De quo & per Iohelem prophetam adnun- Iohel. 2.
ciat, dicens: Erit, inquit, post hæc effundã de
spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ. Senes vestri
somnia somniabunt: & iuuenes vestri visiones videbunt: sed & super seruos meos & ancillas in diebus illis effundam de spiritu meo.
Et Zacharias, Effundam, inquit, super domũ Zach. 12.
Dauid, & super habitantibus Hierusalẽ spiritum gratiæ & precum.

Quia Apostoli Spiritu sancto repleti, linguis vniuersarum gentium locuti sunt. CAP. LX.

ET hoc ante prænunciatum est, dicente
Psalmista: Non sunt loquelæ neque ser- Psal. 18.
H mones: quorum non audiantur voces eorũ.

Quòd autem venturum Christum de cælis iudicem speramus, & quòd ei omne iudicium dedit pater,
CAP. LXI.

PEr Ezechielẽ ita adnunciatur, Hæc dicit Ezech. 21.
domin⁹ Deus, Aufer cidarim, tolle coronam. Nónne hic est qui humiles subleuabit,
& sublimes humiliabit? Iniquitatem autem
ponam eam. Et hoc non factũ est, donec veniat cuius est iudicium, & tradam ei. De quo
Esa. Dominus sicut fortis egredietur, & sicut Esa. 42.

vir prœliator. Suscitabit zelum, vociferabitur, & clamabit, super inimcos suos cōfortabitur. Tacui semper, silui, patiēs fui, sicut pariēs loquar, dissipabo & absorbebo simul. Hoc ad secundū aduentū adtinet, in quo nō humilis vt iudicetur, sed vt iudex fortis egredietur. Neque tacebit quod in priori aduentu fecit: aut patiēs erit, sicut fuit in passione carnis: sed iudicans vociferabitur. Loquetur vt pariens, quia repentè quasi pariens, conruens, suos hostes est oppressurus. Hoc etiam & testimonio Psal. docetur, vbi dicit, Deus manifestè veniet, Deus noster, & nō silebit: vtique quia & si in primo humilitatis suæ aduentu, tacuit dicatus: in secundo, dum manifestus venerit vt iudicet, non tacebit: sed clamabit, vt reddat singulis secundū opera eorum. Ignis ante eum ardebit, & in circuitu eius tēpestas valida. Ignis ante ipsum ardebit, qui vt ligna, fœnum stipula, delinquentium consumpturus est opera: ac si aurum & argentum, lapidésque preciosos, iustorum probaturus est gesta. Qui dicturi sunt, Transiuimus per ignē & aquam, & induxisti nos in refrigerium. Aduocabit cælos sursum & terram discernere populum suum. Cōgregate illi sanctos eius, qui ordinent testamentum eius super sacrificia, & adnunciabunt cæli iustitias eius, quoniam Deus iudex est. Et Esaias, Auditam, inquit, faciet dominus gloriam vocis suæ, & terrorē brachij sui ostendet, in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis. Allidet in turbine & in lapide grandinis. Brachium enim Dei, Christus est: qui in flamma & terrore tēpestatis ad iudicādum venturus est. De cuius iterum iudicio idem Propheta sic dicit, Cōsurge sicut in diebus antiquis, in generationibus seculorum. Nunquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? Hîc secundus Christi prædicatur aduentus: vt ea virtute consurgat in iudicio ad separationem bonorum atque malorum, qua virtute surrexit in generationibus seculorū. Hoc est, in principio quando percussit superbum, id est, diabolum, separando eum à bonorum consortio angelorum. De cuius Christi iudicio, & Micheas Propheta sic loquitur dicens: Audite colles iudicium domini, & fortia fundamēta terræ: quia iudiciū domini cum populo suo, & cum Israël diiudicabitur, dicens: Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi, responde mihi? Tunc enim iuxta Zachariam, Videbunt in quem confixerunt, & plangent eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti. Dolebūt enim eum à se crucifixū, cùm viderint iudicantem, & in patris ac sua

Psal. 49. Psal. 65. Psal. 49. Esa. 30. Esa. 51. Michea 6. Zachar. 12.

A maiestate regnantem. Iob quoque ante legē Euangelicis virtutibus clarus, redimendum se & resuscitandum, & Deo iudici, qui venturus est iudicare viuos & mortuos, præsentandum, prophetica authoritate pronunciat, dicens: Credo enim quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sū, & rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum. Quem Deū? nisi qui videndus est in iudicio: sicut legimus, Videbūt in quem compunxerunt. Quem quidem dicunt in eo loco iudicaturum impios, vbi ipse est iudicatus, Ioële Propheta testante, Exurgam, inquit, & ascendēt omnes gentes in vallem Iosaphat: ibi sedebo, vt iudicem omnes B gentes in circuitu. Iam plerique ibi asserunt futurum iudiciū, vbi passus est dominus, Esaia probante, Consummationem & eleuationē dominus Deus exercituum faciet in medio orbis terræ. Quæ consummatio & adbreuiatio processura potest esse, nisi iudicij futuri? Sed vbi sit medium terræ, illud fidele de passione testimonium Dauid ostendit, qui dicit, Deus autem rex noster ante secula operatus est salutē in medio terræ. Nulla enim alia est salus nostra, nisi redemptio domini nostri Saluatoris & iudicis, quæ in medio terræ orta est.

Iob. 19. Ioelis 3. Esa. 10. Psa. 73.

Epilogus operis.

C ECce noui Testamenti iudicem & regēde Prophetis, ecce Christū ex lege omniū dominū tenent. Ista omnia in libris Hebræorum legunt Iudæi, & non intelligunt: quia omnia signata sunt illis, propheta testante: Et erunt sermones libri huius, sicut sermones libri signati. Quem si quis dederit homini nescienti literas & dicat, lege: respondebit, nescio literas. Et rursum si det alteri scienti literas, & dicat, lege: ille respondebit, nō possum, signatus est enim. Et sunt Testamenti veteris signacula, quæ filius & hæres resignauit, cordis nostri oculos inluminans: sicut scriptum D est, Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Habemus enim ad intelligendum Christum ducem, legem, testes prophetas, ex quibus diuinitatem eius & nomen, gentem quoque & genus patriam, natiuitatem, virtutes, & curationes, comprehensiones, palmas, flagella, consputationes, suspensionem, fellis & aceti potationem, mortem, sagittam, sepulchrum, infernum, incorruptionémque corporis, resurrectionem carnis, ascensionem eius in cælis, regnum atque iudicium declarauimus.

Esa. 29. Esa. 8.

I M

ISIDORI IVNIORIS

HISPALENSIS ARCHIEPISCOPI, LIBER DE GENTIVM VOCATIONE, AD EANDEM Florentinam sororem suam.

PRÆFATIO.

VADAM ex parte Domini & Saluatoris nostri Natiuitatem, Passionem, Resurrectionem, cælique Ascensionem, explicui. Sequens verò Opusculum vtriusque populi Prophetiam, id est, Iudæorum ac Gentium, demonstrabit. In quo opere, Sancta Soror, poteris ex paucis animaduertere, quanta Prophetarum voces, in abiectione Iudaicæ plebis & ceremoniarum cecinerunt, quantáque in laude populi, Noui vel Veteris Testamenti, intonuerunt.

De Gentium vocatione,
CAP. I.

N principio autem opusculi huius, de Gentium credulitate loquendum est, vt faciliùs reliqua contineantur, dum ipsa fides ecclesiæ antea declaratur. Denique cùm pro adorato vitulo dominum precaretur Moses, vt parceret populo peccatori, respondit dominus, Propitius ero illis: veruntamen, viuo ego & viuit nomen meum, quia implebitur gloria mea omnis terra. Proinde, quia omnes Gẽtes ad vnius Dei veri cultum essent vocandæ, David Propheta testatur, dicens, Reminiscentur & conuertẽtur ad dominum vniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius omnes patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur Gentium. Et rursum, Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit. Notum fecit dominus salutare suum, ante conspectum Gentium, reuelauit iustitiam suam. Quam pluralitatem Gentium, ita declamat adunari ad Dei cultum, In conueniẽdo, inquit, populos in vnũ, & regna vt seruiãt domino. In vnum itaque, id est, in vnum gregem: vt qui diuersorum ritu simulachrorum regna multa, & populi dicebantur, in vnam conueniendo fidem, vnus Dei populus, vnúmque regnũ vocetur. Huius populi congregatio ex Gentibus, ipsa est

Exod. 32. Deut. 9. *Psal. 21.* *Psal. 97.* *Psal. 101.*

G ecclesia, cui in Psalmis voce Prophetica dicitur, Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui: quia concupiuit rex speciem tuam. Prouocat enim Propheta plebem Gentium obliuiscere populum suum, id est, infidelium cœtum, & domum patris sui: Babyloniã, scilicet, quæ diaboli & domus & coniux est, & Christo fidei cõiugio copulare. Ad cuius populos Esaias clamat, dicens: Congregamini, & venite, & accedite simul, qui saluati estis ex Gentibus. Nescierunt enim qui leuant signum sculpturæ suæ, & rogant Deum non saluantem. Qui sunt isti saluati ex Gentibus, H nisi qui crediderunt ex Gentibus? Quod verò dicit, Congregamini, & accedite simul: ostendit, in vnam debere Gentes fidem, cõmunionémque conglobari. Item ipse, Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, & non est alius. In memetipso iuraui, egredietur verbum de ore meo, & nõ reuertetur: quia mihi curuabuntur omnia genua, & iurabit omnis lingua in domino. Hoc iam contuemur fuisse cõpletum: quando in omnibus terræ finibus, Dei dilatatur ecclesia. Qua Prophetia, erubescant Iudæi, qui dum Deum sibi peculiariter defendentes, dum audiunt, Iurabit omnis lingua in Domino: id est, non tantùm Hebræorum populus, sed & omnis Gentium multitudo. Adhuc idem Esaias, posteaquàm Christi, quam in carne protulit humilitatem digessit, denuo laudem ecclesiæ Gentium, pro

Psal. 44.

qua talia protulit, ita prædicauit: simúlque A quod per vniuersum mundum sit ipsa vna sic prophetando aperuit, dicens. Lauda sterilis quæ non paris, decanta laudem & hinni quæ non pariebas: quoniam iam multæ filiæ desertæ, magis quam eius quæ habebat virum, dicit dominus. Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas, longos fac funiculos tuos & clauos tuos consolida. Ad dextrã enim & læuam penetrabis: & semen tuum Gentes hereditabit: & ciuitates desertas inhabitabit. Et iterum, Creauit fructum labiorum pacem: pacem ei qui longe est & ei qui prope. Hoc & Apostolus exponit, vbi dicit, Pro ecclesia ex circuncisione, & ex præputio veniente, euangeli- B zauit pacem his qui longe, & pacem his qui prope. Et iterum, Quæsierunt me, qui ante non interrogabant: inuenerunt, qui nõ quæsierunt me: dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non inuocabat nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populũ incredulum. Item ipse idem: Domus mea, domus orationis vocabitur cũctis populis, ait Dominus. Ad vltimum autem sic ait, Venio, vt congregem cum omnibus in omnibus gentibus & linguis: & venient, & videbunt gloriã meã, & ponã in eis signũ, & mittã ex eis qui saluati fuerint ad gentes, in mare, in Africã, in Lidyã tenẽtes sagittã. Hæc Esa. Hier. autẽ gentium compromissionem sic ostendit, Et congrega- C buntur omnes gentes in nomine domini in Hierusalem & non ambulabunt post prauitatem cordis sui. Et post paululum, Iurauit dominus in veritate, & in iudicio, & benedicent eum gentes, ipsúmque laudabunt. Item idem ipse de vocatione gentium, Domine, inquit, fortitudo mea, ad te gentes venient ab extremis terræ, & dicent: Verè mendacium possederunt patres nostri. Item idem Hier. ad populum Israeliticum, Audite vocem tubæ. Et dixerunt, Non audiemus. Propter hoc audite gentes. Itẽm in Osea, Et miserebor eius qui fuit sine misericordia, & dicam non populo meo, populus meus es tu. Et ipse dicit, Deus D meus es tu. Et erit in loco vbi dictum est: Et non plebs mea vos ibi vocabuntur filij Dei viui. Item in Sophon. Quia tunc reddam populis labium electum vt vocent omnes in nomine domini & seruiãt ei humero vno, & post hæc adorabunt eum viri de loco suo omnes insulæ gentium. In quo etiam loco vocatio gentium prophetatur, nec iam locum orationis vnum, in quo carnalis populus Deũ quodammodo videbatur includere: sed pro vno omnem locum esse orationis ostendit, dum dicit: Adorabit eum vir de loco suo. Micheas quoque congregare omnes gentes prænunciat, vt fidei disciplinam percipiant. Ita, Et erit, inquit, in nouissimo dierum mons domus domini præparatus in vertice montium, & eleuabitur super colles & fluent ad eum populi, & properabunt Gentes multæ, & dicent: Venite ascendamus ad montem domini & domum Dei Iacob, & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis eius, quia de Sion egredietur lex & Verbum domini de Hierusalẽ: & iudicabit populos multos & corripiet Gentes fortes vsque in longinquũ nouissimis diebus. Hi sunt in quibus Saluatoris resplẽduit fides. Præparatus autẽ mons super verticẽ montiũ, Christus est: quia ipse est caput Apostolorum & Prophetarum. Domus verò domini, ecclesia Christi est, super eũdem stabilita: ad quem Gentium congregatur diuersitas. Lex autem de Sion exiit, & Verbum domini de Hierusalem siue vt veniret in Gentibus, relictis ob incredulitatem Iudæis: siue quia in eadem plebe positus Iesus, dixit discipulis suis. Ite, docete omnes gentes. Item Zacharias de ecclesia Gentium, sic dicit: Lauda, & lætare filia Sion: quia ecce venio, & habitabo in medio tui, ait dominus, & adplicabuntur Gentes multæ ad dominũ in die illo: & erũt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & scies, quia dominus exercituũ misit me ad te. Itẽ ibi, Hæc dicit dominus exercituum, Vsquequo veniant populi & habitẽt in ciuitatibus multis? & vadant habitatores, vnus ad alterum, dicentes: Eamus, & deprecemur faciem domini, & quæramus Deum exercituum, vadam etiam, & ego. Et venient populi multi & Gentes robustæ, ad quærendum dominum exercituum in Hierusalem. His ergo tot, tantísque testimoniis, erubescãt Iudæi, Gentium conuersarum æmulatores: tandémque conuicti cognoscant, atque audiant in Deuteronom. dominum proclamãtem. Eritis Gentes ad caput, incredulus autẽ populus ad caudam.

Esa. 54. *Esa. 66.* *Hier. 3.* *Hier. 4.* *Hier. 16.* *Hier. 6.* *Oseæ 2.* *Mich. 4.* *Esa. 2.* *Matth. 28.* *Deuter. 28.*

Quia in Christo filio Dei credere, cunctis Gentibus iussum est, CAP. II.

IAcob in benedictionibus Patriarcharum dixit, Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio Gẽtium. Et Dauid ex persona eiusdem Christi in Psalmis, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me & dabo tibi Gẽtes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Et iterum: Constitues me in caput Gentium. Populus quem non cognoui, seruiuit mihi, obauditu auris obaudiuit mihi. Similiter & alibi de eodem Psalmographus

Genes. 2. *Psal. 2.* *Psal. 17.*

Psal. 71. idem sic dicit, Ante solem permanet nomen
eius, & ante lunam sedes eius, & benedicen-
tur in eo omnes tribus terræ, omnes Gentes
seruient ei. De cuius dominatione etiam su-
perius sic fuerat prælocutus: Et dominabitur
à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad
terminos orbis terræ. Quod testimonium,
nec Salomoni congruit, nec Dauid. Notum
est enim, quibus terminis regnum conclusum
extitit Salomonis, sed hoc in Christo vide-
mus fuisse completum: cuius ab ortu solis vs-
que ad occasum magnum est nomen eius in
Gentibus. Hic & à flumine dominandi sum-
psit exordium, vbi baptizatus est à Ioanne,
& peruenit per fidem in Gentibus, vsque ad
terminos terræ. Item, in eisdem Psalmis de
eius æterna natiuitate & potestate in Genti-
Psa. 109. bus, ita dominus loquitur: Ante Luciferum,
inquit, genui te, tu es sacerdos in æternum,
secundum ordinem Melchisedec. Iudicabit
Esa. 11. in nationibus. Et Esaias, In die illa, erit radix
Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum
Esa. 5. Gentes deprecabuntur. Et post alia, Leuabit
signum in nationibus procul, & sibilabit ad
eum de finibus terræ. Item idem Esaias, de
Christo domino nostro in Gentibus regna-
Esa. 42. turo, Hæc dicit dominus Deus, creans cælos
& extendens eos, firmans terram, & quæ ger-
minant ex ea, dans flatum populo qui est su-
per eam & spiritum calcantibus eam, ego do-
minus. vocaui te in iustitia, & præhendi ma-
num tuam, & seruaui te, & dedi te in fœdus
populi, in lucem Gentium, vt aperires oculos
cæcorum, & educeres de conclusione vinctũ
de domo carceris, sedentes in tenebris. Ego
dominus, hoc est nomen meum. Hoc enim
iam constituimus esse completum pro Chri-
sto, qui lux factus est in carcere ignorantiæ
Esa. 42. Gentium positarum. De quibus & ipse alibi
dixit: Educam cæcos in viam quam nesciũt:
in semitis quas ignorauerunt, ambulare eos
faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem:
vt impleretur quod per eundem Prophetam
al. ambulabat. fuerat dictum: Gentium populus, qui * sede-
Esa. 9. bat in tenebris, vidit lucem magnam: habi-
tantibus in regione vmbræ mortis, lux orta
est eis. Item ipse de Gentium vocatione ad
Esa. 51. Christum: Attendite ad me popule meus &
tribus mea audite, quia lex à me exiet, & iu-
dicium meũ in luce populorum requiescet.
Prope est iustus meus, egressus est saluator
Esa. 52. meus. Et post hæc: Gaudete & laudate si-
mul deserta Hierusalem: quia consolatus est
dominus populum suum, redemit Hierusalẽ.
Parauit dominus brachium sanctum suum in
oculis omnium Gentium: & viderũt omnes
fines terræ salutare Dei nostri. Adhuc per
prædictum Esaiam vox diuina Christum in

E carne iudicem Gentium ita adnunciat: Ecce, Esa. 42.
inquit, seruus meus, suscipiam eum, electus
meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi
spiritum meum super eum, iudicium Genti-
bus profert. Non clamabit, neque accipiet
personam, nec audietur foris vox eius. Cala-
mum quassatum non conteret, & linum fu-
migans non extinguet. In veritate educet iu-
dicium, & legem eius insulæ expectabunt.
Seruus quippe, sed ex susceptione hominis
Christus: qui quoniam priùs ad Iudæos ve-
niens non est receptus, iudicium in Gentibus
protulit: quale iudicium, nisi vt fide iustifica-
rentur? Cuius vox non audietur foris, hoc est,
F in hæreticis & Iudæis, extra Dei ecclesiam
positis. Item de ipso in Esaia, Ecce, intelliget Esa. 52.
seruus meus, exaltabitur & eleuabitur, subli-
mis erit valde, sicut obstupuerunt in te multi,
sic ingloriosus erit inter viros adspectus eius,
& forma eius inter filios hominũ. Iste asper-
get Gentes multas, super ipsum continebunt
reges os suum: quia quibus non est narratũ,
de eo viderunt: & qui non audierunt, contẽ-
plati sunt. Item qui supra de eo: Ecce testem Esa. 55.
populis dedi eũ, ducem ac præceptorem gẽ-
tibus: ecce, gentẽ quam nesciebas, vocabis.
Et gentes quæ non cognouerũt te, ad te cur-
G rent propter dominum Deum tuum, & san-
ctum Israel, qui glorificabit te. Quæ prophe-
tia omnis, de vocatione Gentium manifesta
est, quia in Christo essent crediture. Et Aba-
cuc: Ita, inquit, dominus loquitur, Scribe vi- Abacuc 2.
sum apertè, & explana eum super tabulas, vt
percurrat qui legerit eum: quia adhuc visus
procul adparebit in finem, & non mentietur:
si moram fecerit, expecta illum, quia veniens
veniet, & non tardabit. De incredulis autem
Iudæis, ita sequitur: Ecce, qui incredulus est,
non erit recta anima eius in semetipso. Siqui-
dem & per Aggæum, de Christo in genti-
bus regnaturo, sic cecinit idem dominus, di- Agg. 2.
cens: Spiritus meus erit in medio vestri, noli-
H te timere, quia hæc dicit dominus. Adhuc
modicum, & ego commouebo cælum, & ter-
ram, & mare, & aridã: & mouebo omnes Gẽ-
tes, & veniet desideratus cunctis gentibus.
Quod si de Antichristo hanc prophetiam in-
fidelis intelligat, mendacium est. Proculdu-
bio illum non Gentes desiderant, sed soli Iu-
dæi expectant.

Quia vterque populus, Iudæorum & Gentium, sub Christi regimine vaticiniis prophetarum vocentur, Cap. III.

Esaias dicit, Et erit in die illa, nutriet homo Esa. 7.
vaccam boum, & duas oues: & præ v-
bertate lactis, comedet butyrũ. Vacca boum
plebs

plebs eſt ex Iudæa, veniens ex ſemine Patriarcharũ. Oues duæ, eccleſia veniens de gentibus. Et idcirco duæ oues, & vna vacca: quia auctior eſt ex gẽtibus eccleſiæ numerus, quã ex Iudæa. Homo autem, qui nutriet eas, ipſe eſt Chriſtus, qui per Hieremiã dicit. *Hier. 3.* Conuertimini filij reuertẽtes, dicit dominus: quia ego vir veſter & adſumã vos, vnum de ciuitate & duos de cognatione. Et dabo vobis paſtores iuxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Superiꝰ námque dixerat per Eſaiã: *Eſa. 7.* Nutriet homo vaccã vnam & duas oues: quem hominẽ Deus nunc ſemetipſum eſſe oſtẽdit, qui adſumet duos de cognatione & vnum de ciuitate. Quia minor eſt numerus credentiũ ex circunciſione quàm ex præputio. Hãc autem ciuitatem, Iudæam dicit ſiue Hieruſalẽ: cognationẽ verò, eius gẽtes. Paſtores autem Apoſtolos, vel eccleſiæ doctores Chriſti gratiã prædicantes. Sic & alio loco idẽ ipſe Hieremias Iudæos ſeruire Chriſto proclamat: *Hier. 30.* Et erit in die illa, ait dominus exercituũ. Conteram iugum meũ de collo tuo & vincula illius diſrumpam: & non dominabũtur eis amplius alieni, ſed ſeruiẽt Domino Deo ſuo: & Dauid regi ſuo: quẽ ſuſcitabit eis. De quo Hieremias Ecce dies veniẽt, dicit dominus, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtũ, *Hier. 23.* & regnabit rex & ſapiẽs erit, & faciet iudicium & iuſtitiã * ſuper terrã. *al. in terra.* In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſraël habitabit confidenter, & hoc eſt nomen quod vocabunt eum dominus iuſtus noſter. Cuius ortum propter vtramque gentem vox patris, per Pſalmiſtam ita adnunciat, *Pſal. 86. Ita vertit D. Hieron.* Cõmemorabor ſuperbiæ Babylonis ſcientibus me: Ecce, Palæſtina & Tyrus cum Æthiopia, iſte natus eſt ibi. Ad Sion autẽ dicetur vir, Et vir natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam excelſus. Dominus narrabit ſcribens populos, iſte natꝰ eſt ibi. In Babylone Palæſtina & Tyro Æthiopia, Gentes ſignificantur. In Sion verò Hebræorum populus, quia pro vtrarumque ſalute gentium, natus eſt Chriſtus. Item Ezechiel Chriſtum ſub perſona Dauid, ſuper vtrãque gentem ſic prædicat regnaturũ: *Ezech. 37.* Rex, inquit, vnus erit, omnibus imperans, & non erunt vltra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, nec polluentur vltra in diis ſuis: & ſaluos eos faciam de vniuerſis ſedibus ſuis, in quibus peccauerunt, & mundabo eos: & erũt mihi populus, & ego ero eis Deus. Et ſeruus meus Dauid, rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnibus eorũ. Quia Chriſtus rex Iudæorum eſt, Eſaias indicat dicens: *Eſa. 62. Zach. 9. Matth. 21.* Dicite filiæ Siõ: ecce, rex tuus venit tibi, iuſtus & ſaluans, pauper, ſedens ſuper aſinum indomitum. Daniel autem Propheta, poteſtatem Chriſti, non ſolum ſuper Gentes, ſed etiam ſuper Iudæos à

A Deo patre datam, ſcribens, ſic ait. *Dan. 7.* Aſpiciebam in viſione noctis: & ecce, cum nubibus cæli, quaſi filius hominis veniebat: & vſque ad antiquum dierum peruenit, & in conſpectu eius obtulerunt eum. Nam poſteaquàm dixit eum adſumptum in cælum & perductũ vſque ad patrem, adiecit: Et data eſt ei poteſtas, & honor, & regnum, & omnes populi: tribus & linguæ ipſi ſeruient. Quæ tribus niſi Hebræorum populus? Quæ linguæ niſi Gentium nationes? Amos quoque Propheta, ad Chriſti regnum Iudæos ſic prouocat dicens. *Amos 4.* Prępara te in occurſum domini Dei tui Iſraël: B quia ecce ego firmans tonitruum & creans ſpiritum & adnuncians hominibus Chriſtum ſuum. Sic & Eſaias, *Eſa. 2.* Domus Iacob venite & ambulemus in lumine domini. De quo Dauid ait. *Pſal. 35.* In lumine tuo videbimus lumẽ. Inter hæc & Micheas Propheta dum locum originis Chriſti declararet, ita eum ſuper Iſrael dominaturum ſubiunxit: *Mich. 5.* Et tu, inquit, Bethlehem domus Eufrata, non es minima in milibus Iuda, ex te mihi prodiet dominator in Iſraël. Quo loco oſtendit Chriſtum, dominũ eſſe Iudæorum, eiúſque regimine eundem populum ſubiugandum. Vbi & poteſtatem eius per vniuerſum mundũ ita prænunciauit: Stabit, inquit, & videbit, & paſcet gregem ſuum in virtute domini, in honorem nominis Dei ſui erunt, quoniam nunc magnifica- C tur vſque ad terminos terræ, & erit iſte pax. Cuius aduentum Iudæis prædicandũ, Eſaiæ ſic dominus loquitur, *Eſa. 40.* Super montem excelſum aſcende tu, qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem: dic ciuitatibus Iuda, Nolite timere: ecce Deus veſter, ecce dominꝰ Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram eo, ſicut paſtor gregem ſuum paſcet: in brachio ſuo congregabit agnos. Zacharias autem Propheta, de Chriſti regno, in Iudæis & Gentibus, ita proclamat. *Zach. 9.* Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem: ecce, rex D tuus venit tibi iuſtus, & ſaluator, & aſcendens ſuper aſinum, & ſuper pullum aſinæ, & poteſtas eius à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad fines terræ. Quæ Prophetia, quomodo fuiſſet completa in Chriſto, Euangelia ipſa teſtantur.

Nam & quia prius Gentes credere poterant in Chriſtum, & poſtea Iudæi, CAP. IIII.

DAuid Propheta oſtẽdit, vidẽs enim quod ad Iudæã redimendam veniſſet dominꝰ, ſed ante gentilitas crederet, & poſtmodũ

Psa. 67. Iudæa sequeretur, dicit. Æthiopia præueniet manus eius Deo: id est, priusquā Iudæa credat, saluandā se offert omnipotenti Deo peccatis nigra gētilitas: sicut & Esaias ait, Donec (Rom. 11.) plenitudo Gentiū introeat, & sic omnis Israel (Deut. 28.) saluus fiat. Et in Deuteron. Eritis Gentes in caput, incredulus autē populus in cauda, quasi in nouissimo conuersurus.

Et quia in finem mundi in Christum credituri sunt Iudæi, Cap. V.

TRanseūtibus quippe istis carnalibus Iudæis, postea in nouissimis tēporibus, filij (Oseæ 3.) eorū in Christo credituri sunt, Osea Propheta testante: Quoniā diebus multis, sedebunt filij Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus: vtique quemadmodū nunc esse vidētur. Deinde sequenter adiungit. Et postea reuertentur filij Israel, & inquirent dominū Deū suum, & David regem suū, & stupescent in domino, & in bonis suis in nouissimis diebus. Quæ omnis Prophetia proculdubio de Christo est, qui in Dauid nomine significatur: de cuius semine secūdū carnē est genit⁹. De quo (Hier. 23.) Hieremias dicit: Ecce dies veniēt dicit dominus: & suscitabo Dauid germē iustū, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudiciū & iustitiam super terrā. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter: & hoc est nomen quod vocabunt eum, dominus iustus noster. Malachias quoque ante finem mundi Heliā sic dicit esse mittendum ad conuersio- (Malach. 4.) nē Iudæorum: Ecce ego mittam vobis Heliā Prophetam, antequā veniat dies domini magnus & horribilis: & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Ante aduentum enim iudicij, mittet dominus Heliam, ad conuertendum cor filiorum ad cor Patriarcharū & Prophetarum: vt credat posteritas eorum in Domino Iesu Christo, quem illi prophetantes expectauerunt. Nā si hactenus Iudæi rectè credunt, quid est, in quo per Heliam conuerti eos in nouissimo Propheta testatur? Nunc enim mente cæcati sunt, nec possunt intelligere Saluatorem, quem audiunt, nisi in finem mundi, dum fuerit consummatio seculi. Pronūciat enim hoc (Esa. 6.) dominus per Esaiā Prophetam, dicens. Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere: excæca cor populi huius, & aures eius adgraua, & oculos: ne fortè videāt oculis suis, & auribus suis audiant, & corde suo intelligant, & conuertantur, & sanem illos. Et dixit Propheta. Vsquequo Domine? Et dixit dominus, donec desolentur ciuitates absque habitatore, & domus sine homine: & terra relinquetur deserta, & longè faciet dominus homines. Tunc cōuertetur, & erit in ostensione sicut terebinthus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos: semē sanctum erit quod steterit in ea. Ecce, adparet eos nunc à lumine fidei & veritatis esse alienos. Audiunt enim Christum, & non intelligunt: vident, & non agnoscunt. Sed quādiu ita erunt? quousque subuertantur vrbes, & terra penè redeat in deserto. Tunc enim conuersi videbunt, credituri in Christo, atque intelligentes, sanabuntur & cognoscent omnia. Iuxta quod & Hieremias eis dicit: In (Hier. 30.) nouissimo dierū cognoscetis ea. De hac nouissima credulitate Iudæorum, & Sophonias (Sophon. 3.) sic dicit. In tempore illo, saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat congregabo. Et (Mich. 4.) ponam eos in laudem, & in nomen in omni terra confusionis eorum, in tempore illo, quo adducam vos, & in tempore quo cōgregabo vos. Dabo enim vos in nomē & in laudem in omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem corā oculis vestris, dicit dominus. Claudicantē plebem Iudæam dixit, quæ nūc à semitis fidei claudicat. Sicut Psalmus testatur dicens. Et claudicauerūt à semitis suis. Et (Psal. 17.) hanc se saluaturum in nouissimo Deus pronunciat, dum dicit: Saluabo claudicantem. Et per Ezechielem: Post dies, inquit, multos (Ezech. 38.) visitaberis, & nouissimo annorum venies. Et paulò superius, quia baptizandi sunt. Tollam, (Ezech. 36.) inquit, vos de Gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & adducā vos in terrā vestram, & effundam super vos aquam mundā, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab vniuersis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri. Et auferā cor lapideum de carne vestra, & faciam vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis: & operemini, & habitetis in terra quā dedi patribus vestris, & eritis mihi in populū, & ego ero vobis in Deum. Et saluabo vos ex vniuersis inquinamētis vestris. Hic est enim populus in nouissimis conuersurus, quem Iacob Patriarcha sub figura Benjamin, Lupum (Genes. 49.) mane comedentem prædam, & vespere spolia diuidentem prophetat: vtique, quia initio mundi idem populus, quasi in mane legem accepit: in vespera autem mundi, dum fuerit crediturus, diuidet inter Nouum Testamentum & Vetus. Nam de his quę ad Israel in futuris promittuntur, ad eandem partem dicitur, quæ creditura est in Christo, quando in nouissimis temporibus conuersuri sunt: quale est illud apud eundem Oseam: Et erit in lo- (Oseæ 1.) co vbi dicetur ei, Non populus meus dicetur ei, non filij Dei viuentis. Et congregabuntur

filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum. Hoc in nouissimis erit temporibus, quando Helia prædicante, conuertetur Iuda ad Christum, vt sit vnum cũ Israel spiritaliter, id est, cum populo Gentium, iam Deum ex fide videntium, ponentem sibimet caput vnum, quod est Christus. Ascendẽtésque de terra, hoc est, à carnali terrenáque spe ad promissa cælestia.

Sed quia plurimi, ex Iudæorum populo, non essent credituri in Christum, CAP. VI.

MOses Legislator eandem eorum incredulitatem ante prænũciauit: Et erit vita tua pendẽs ante oculos tuos, & timebis die ac nocte, & nõ credes vitæ tuæ. Vnde & Esaias: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium domini, cui reuelatum est? & vidimus eum, & non erat adspectus. Quibus verbis incredulitatem Iudæorum designat, qui Christum videntes, non receperunt: quẽ quia nec credere, nec cognoscere potuerunt, ilico excidium habituros sic Hieremias prædixit. Ascẽdite muros eius, & dissipate, auferte propagines eius, quia non sunt domini. Præuaricatione prẹuaricata est in me domus Iuda, ait dominus: Negauerunt me, & dixerunt, non est ipse. Hoc nunc vsque Iudæi de Christo dicunt: Non est ipse, expectantes aliũ, qui est Antichristus. Vnde & dominus, Ego, inquit, veni in nomine patris mei, & non recepistis me: alius veniet in nomine suo, & recipietis eum. Item, apud eundem Hieremiam, Ecce, sermo domini factus est eis in opprobriũ, & non suscipiunt illud vsque adhuc: quia Gẽtibus obedientibus Christo, Iudæi eum non essent recepturi, in Psalmis ostenditur. Nam cùm per Prophetam diceret idem Christus: Constitues me in caput Gentium, & populus quem non cognoui seruiuit mihi. Continuò subiunxit incredulitatem Iudaicam, dicens: Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterauerunt & claudicauerunt à semitis suis. Qui sunt alieni, nisi Iudæi? qui rectè alieni nuncupantur, pro eo, quod in perfidia permanentes, ab æternæ vitæ præmiis abdicati sunt, quæ nobis secundum fidem, à Dei filio promittũtur. Hæc quoque in Christo Iudæorum praua incredulitas, etiam per Esaiam ita est adnotata, dicente domino illis, Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere: excẹca cor populi huius, & aures eius adgraua & oculos: ne fortè videant oculis suis, & auribus suis audiant, & corde suo intelligant, & conuertantur, & sanem illos. Et alio loco, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & cõtradicentem, qui ambulant vias nõn bonas. Quibus Hieremias, Audite populus stultus, & sine corde: oculi sunt illis, & non videbunt, aures sunt illis, & non audient: aut me non timebitis, dicit dominus, aut à facie mea non formidatis, qui constitui terminum maris, arenam, imperium æternum, & non transgredietur illud. Et turbabitur, & non poterit, & resonabunt fluctus eius, & nõ transgredietur illud. Populo autem huic factũ est cor inobediens, & incredulum. Et alibi idẽ ipse: Quomodo dicitis sapientes nos sumus, lex domini nobiscum est? verè mendacium operatus est stylus mendax scribarum. Confusi sunt sapientes & perterriti & capti sunt: verbũ enim proiecerũt, & sapiẽtia nulla est in eis. De quibus Esaias: Qui peccare, inquit, faciebant homines in verbo, & declinauerunt frustra à iusto. Pro quo eos idem Propheta ita increpat dicens: Audite me duro corde qui longe estis à iustitia. Propè feci iustitiam meam: nõ elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Hierusalem gloriam meam. Ipse autem Propheta & credulitatem Gentium & incredulitatem Iudæorum in Christo ita adnũciat: Quæsierunt me qui ante non interrogabant: inuenerunt me qui non quæsierũt. Dixi: ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non inuocabat nomẽn meũ: expãdi manus meas tota die ad populum incredulum. Quæsierunt enim nunc Gentes quæ ante non interrogabãt, quia ad eos Prophetæ non veniebant: & inuenerunt, quando illis Christũ nunciauerunt. Quid verò Iudæa plebs nisi quod sequitur: Expãdi manus meas ad populum incredulum? Et iterum de eadem repromissione Gentium: Et erunt cãpestria in caulas gregũ, & vallis Achor in cubile armentorum populo meo qui requisierunt me. Et vos qui reliquistis Deum numerabo vos gladio, & omnes in cæde corruetis. Cuius ergo populi sunt istæ repromissiones, nisi Gentium, qui requisierunt Deũ? De quibus superius ait: Quæsierunt me, qui ante nõ interrogabant. Et qui sunt, qui reliquerunt Deum, & corruerunt cæde, nisi Iudæorum populus? De quo iam ait, Expandi manus meas ad populum incredulum. Contra hunc sunt quẹ sequuntur, Ecce serui mei comedẽt, & vos esurietis: quia vescente pane Verbi Dei, vocato ex Gentibus populo, Iudæa arescit ieiuna.

Et quia ob incredulitatem Iudæorum, Christus Iudæã desereret, transirétque ad Gentes,
CAP. VII.

HIeremias Propheta prẹdixerat, dicẽs: Tibi peccauimus, expectatio Israel saluator

eius. Quare sicut colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendũ? Quare futurus es quasi vagus vir, & qui non potest saluari? Quid ergo in hac sententia intelligitur: nisi quia videbat Propheta in spiritu, quod veniens Christus, relicturus esset Iudæam, & iret per fidem in Gentibus? Idcirco dicebat, Quare sicut colonus futurus es in terra, & sicut viator declinans ad manendum? Hoc est, venisti in terrã, citò recessurus à Iudæis. Sicut & alibi ex persona domini idẽ Propheta dicit. Quis dabit me in solitudine diuersorium viatorum, & derelinquam populum meum, & recedam ab eis? quia omnes adulteri sunt cœtus præuaricatorum, & extendunt linguã suam, quasi arcum mendacij, & non veritatis. Vox enim ista Christi est, qui in solitudine Gentium, diuersorium, id est, ecclesiam cõstituit: in qua conuerterentur errantes, derelinquens populum Iudæorum. Quibus per Malachiam dicit, Non est vltra mihi voluntas in vobis, dicit dominus. Ab ortu enim solis, vsque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus. Cum illis enim ante fuit Deus: sed postquàm pro peccato suo abiecti sunt, redemptor mundi in populo Gentium transiit. Cuius vniuersitas, nunc per totum orbem terrarum exultat, & dicit, Magnificauit dominus facere cum illis. Magnificauit dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes. Ad populum enim Israël, prius venit Christ⁹: sed quod non essent credituri, Propheta non tacuit, dicẽs. Prius ad Sion dicet, ecce adsum: & Hierusalem Euangelistam dabo, & vidi & non erat: neque ex istis quisquam qui inierit consilium, & interrogatus responderet verbum. Sed quia ad Gentes transiit, sequitur: Ecce seruus meus, suscipiã eũ: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium Gentibus proferet.

Hier. 9. Mal. 1. Esa 41. Esa. 42.

Quia proiectis Iudæis, gentes introierunt,
CAP. VIII.

ECce, ostensum est Iudæos pro scelere, quod in Christo peccauerunt, abiectos dispersósque fuisse: sed quia proiectis illis, Gẽtes in eorum sedibus per fidem erant successuræ, non siluerunt & hoc Prophetæ. Esaias enim sic dicit. Educ foris populum cæcum, & oculos habentẽ: surdum, & aures eis sunt, omnes Gentes congregatæ sunt simul, & collectæ sunt tribus. Quis in vobis adnunciet istud, & quę prima sunt, audire nos faciat? Ecce foras educitur Israël habens oculos, & aures ad terrenas promissiones, & colligetur in vnum diuersitas Gentium: vt vbi illi vocati sunt, isti ingrediãtur: & ad istos pertineat hæreditas, quæ illis fuerat repromissa. Adhuc quia eædem Gẽtes in sedibus Iudæorũ successuræ erant, idem Propheta alio loco adprobat, dicens. In die illa cantabitur canticũ istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostræ Siõ, saluator ponetur in ea murus & antemurale: aperite portas, & ingrediatur gens iusta & custodiẽs veritatem, vetus error abiit. Seruabis pacem, quia in te sperauimus: quia incuruabit habitantes in excelso. Ciuitatẽ sublimem humiliauit, humiliauit eam vsque ad terram. Detrahet eam vsque ad puluerem, & cõculcabit eam pes pauperis, gressus egenorum. Quo vaticinio ostenditur, iustum humilémque Gentium populum successisse in locum, quem superba plebs Iudæorum perdiderat. Talia & alibi idem Propheta sub gratiarum actione domino dicit. Domine Deus meus es tu, & exaltabo te: confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia & cogitationes antiquas fideles, Amẽ. Quia posuisti ciuitatẽ in tumultũ: vrbẽ firmam in ruinam, domum alienorum: vt non sit ciuitas, & in sempiternũ non ædificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robustarum timebit te. Alio quoque in loco ad eosdẽ Iudæos sub exprobratione, ita loquitur, dicens. Et dimittetur nomen vestrum in iuramentũ electis meis: vos autẽ interficiet, & seruos suos vocauit nomine alio: in quo, qui benedictus est super terram, benedicetur à Deo, Amen. Et qui iurat in terra, iurabit in Deo, Amen. In terra itaque iurat, id est, in carne à Christo accepta: in quo, quicunque iurat, verè in Deo iurat.

Esa. 43. Esa. 26. Esa. 25. Esa. 65.

Quia propter peccatum, quod in Christo præuaricati sunt Iudæi, inde debellati atque dispersi sunt,
CAP. IX.

ESaias prænunciauit dicens, Ipse redemit eos, & portauit eos, & leuabit eos cũctis diebus seculi. Ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt, & adflixerunt spiritum sancti eius, & conuersus est eis in inimicum, & ipse debellauit eos. Item per Oseam Prophetam, Væ, inquit, eis quia recesserunt à me: & vastabuntur, quia præuaricati sunt in me. Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia, & recesserunt à me, & ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & ipsi in me cogitauerunt malitiã. Reuersi sunt, vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus. Abiecit eos Deus meus, quia non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus. Et Esaias, posteaquàm prædicauerat de Christo dicẽs, Tanquàm ouis ad occisionẽ ductus est. Sub-

Esa. 63. Osee 7. Esa. 53.

iecit statim, Propter scelus populi mei, percussi eum: & dabo impios pro sepultura eius, & diuites pro morte eius. Et reliqua. Et per Hieremiam, idem filius pro sua passione Iudæorum sic infert fuisse perditionem. dicit enim. Facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in sylua: dedit contra me vocem, ideò odiui eam. Nunquid auis discolor hæreditas mea mihi? nunquid auis tincta per totũ? Venite, congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad deuorãdum. Congregamini dixit, venerunt enim bestiæ agri, hoc est, feroces principes Gentium, & traditi sunt illis ad deuorandũ populi Iudæorum: propterea quòd contra Deum vocem dederunt. vnde & subiungit, Propter me exterminata est exterminatione omnis terra. Christi enim hæc vox est. Multa enim prius peccata fecerunt filij Israël: sed nunquam sic traditi sunt tam longæ perditioni & captiuitati. Quando autem compleuerunt mensuram patrum suorum, & post prophetarum necem, Christum interfecerunt: tunc peccata peccatis cumulãtes, traditi sunt in longam exterminationem. Idcirco nunc dicitur. Propter me exterminatione exterminata est omnis terra. Quod quia non intelligunt, proinde se traditos direptioni, Esaias Propheta hoc ante prænunciauit, dicẽs, Effudit dominus super populum suum indignationem furoris sui, & forte bellũ, & combussit eũ in circuitu & non cognouit, & succendit eum, & non intellexit. Quorum interitum, mœrens Hieremias Propheta, ita deplorat, Facti sunt, inquit, filij mei perditi, quoniam inualuit inimicus. Et iterum, Quos educaui & nutriui, inimicus meus consumpsit.

Ierem. 12. *Esa. 42.* *Tren. 1.*

Quia propter quod negauerunt Christum, inde subuersa est Hierusalem, Cap. X.

PEr Hieremiam sic prædicat idẽ dominus dicens, Ascendite muros eius & dissipate, auferte propagines eius: quia non sunt domini. Præuaricatione enim præuaricata est in me domus Iuda, ait dominus. Negauerunt me & dixerunt: Nõ est ipse. Item Esaias, Ruit Hierusalem, Iuda concidit: quia linguæ eorum & adinuentiones eorum contra dominum. Quo testimonio demonstrat vrbem Hierusalem, & prouinciam Iudææ pariter concidisse, causámque ostendit sceleris eorum, quia contra dominum blasphemauerunt, dicentes, Tolle, tolle, crucifige talem. Nos non habemus regem, nisi Cæsarem. Siquidem & Dauid propter Christi passionem, futuram vrbis ac Iudæorum calamitatem, ex persona eiusdem Christi, ita prædixit: quando illi sicut Euangelium loquitur, dederunt fel atque acetum, Dederunt, inquit, in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Fiat mẽsa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributionem & in scandalum. Effunde super eos iram tuam, & indignatio iræ tuæ adprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Hoc enim postea expletum est, quod fuerat ante prædictum: factum est enim in hac ipsa vrbe Hierusalem. Nam postquàm Christum amaritudine potauerunt, & postquàm clamauerunt aduersus filium Dei, vt occideretur, successit deinde vindicta à domino. Debellata est ciuitas, expugnati Iudæi, multáque millia interfecta: nullúsque illuc modò permittitur accedere Iudæorum, vbi Christum crucifigendum adclamauerunt. Item in Daniele angelus ille, postquàm occisionem Christi prædixit, subsecutam protinus subuersionem Hierusalem pronunciauit dicens. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, id est, Romanus exercitus cum Vespasiano. Cuius vastitati Esaias propheta, lamentabile carmen cõposuit, in quo eadem Hierusalem plangitur, & ruina illius perpetua, sermone prophetico decantatur, sub similitudine vineæ, quam plantauerat Deus. Turrem & torcular, templum scilicet & altare. Quæ hęc igitur vinea, quãdiu vberrimos adtulit fructus, habuit custodem Deum. De quo scribitur, Non dormitabit, neq; obdormiet, qui custodit Israël. Postquàm verò spinas attulit creatori, reliquit eam Deus: & statim vastauit eam aper de sylua, & vindemiauerũt eam omnes transeuntes viam: ita dicente Domino, Et nunc ostendã vobis quid facturus sim vineæ meæ. Auferam maceriam eius, hoc est, tollam angelorum auxilium. De quibus in Psalmis scriptum est, Emittit angelum dominus in circuitu timentium eum, & eripiet eos, & diripietur ab aduersariis. Destruam muros eius, vt inimicis Gentibus pateat. Et nubibus mãdabo desuper, ne pluant super eam pluuiam. Quod non de priore captiuitate prophetatũ est: illo enim tempore, post captam vrbem, & Hieremias prophetauit, & Daniel, & Aggæus, & Zacharias, futura dixerunt. Sed hoc de nouissima captiuitate prædictum est: quia post passionem domini, nec prophetas, nec Apostolos habuerunt Iudæi, qui imbres præberent virtutum. Sed è contrario illud eis accidit, quod in Leuitico peccantibus eis promisit dominus: Ponam cælum vobis æreum, & terrã ferreã. Et in Deut. Erit cælũ super te æreũ, & terra sub te ferrea. Et rursum. Dabit dominus pluuiã terrę tuæ, & cinis de cælo de-

Hier. 5. *Esa. 3.* *Ioan. 19.* *Psal. 68.* *Dan. 8.* *Esa. 5.* *Psa. 120.* *Esa. 5.* *Psal. 33.* *Leuit. 26.* *Deut. 28.* *Ibidem.*

scēdet super te, donec tradat te & deleat. Sed E quare ista acciderunt illis? quia spectauit De⁹ vt facerent iustitiam, & largitorem tantorum munerum susciperent. Illi autem fecerūt spinas, quibus Christum coronauerunt. Fecerūt & clamorem, quo vociferati sunt contra Dominum, vt crucifigeretur.

De spretis Iudæis, & synagogæ reprobatio.
CAP. XI.

Esa. 50. PEr Esaiam sic Dominus loquitur. Quis est hic liber repudij matris vestræ, quod dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vēdidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis: & in sceleribus vestris, dimisi matrem
Oseæ 2. vestram. Similiter & per Oseā. Iudicate matrem vestram: iudicate quoniam ipsa non est vxor mea, nec ego vir eius. De cuius populi
Hier. 12. reprobatione, & per Hieremiam. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: facta est mihi hæreditas mea, sicut leo in sylua. Dedit super me vocem suam: propterea odi ui eam. Esaias autem Iudæorum captiuitatē
Esa. 1. æternam, sic exprimit, dicens. Terra vestra deserta, ciuitates succensæ igni, regionem vestram in conspectu vestro alieni deuorabunt, & desolabitur sicut in vastitate hostili. Quæ captiuitas, & licet sub Babylonis tempore ex parte completa sit, plenius tamen sub Romana captiuitate impleta est: quando vniuersam Iudæam Romanus vastauit exercitus, atque vrbs Hierusalem euersa atque succensa est.

De perpetua námque ruina Hierusalem,
CAP. XII.

Esa. 1. ESaias ait, Desolabitur sicut in vastitate hostili, & derelinquetur filia Sion, sicut vmbraculum in vinea. Ita enim euersa est Hierusalem, & destituta manifestatis sacramentis Christianæ veritatis, quemadmodum deseruntur tabernacula vinearum, expletis vindemiis. Nam sicut tabernaculum non sui caussa, sed vindemiæ fit: ita & vetus popu-
Esa. 32. lus, non suæ caussa salutis, sed Christianæ extitit veritatis. Item ipse, Super humū, inquit, populi mei spinæ, & vepres ascenderunt: quāto magis super omnes domos gaudij, ciuitatis exultationis? Domus enim, inquit, dimissa est multitudo orbis relicta est, tenebræ & palpatio factæ sunt super speluncas vsque in æter-
Esa. 25. num. Item idem Esaias, perpetuam ruinam terrenæ Hierusalem, & vocationem Gentiū ita pronunciat dicēs. Dominus Deus meus es tu, & exaltabo te: cōfitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia & cogitationes antiquas fideles, Amen. Qui posuisti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam, domū alienorum, vt non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas Gentium robustarum timebit: quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes à turbine, vmbraculum ab æstu. Spiritus enim robustorum, quasi turbo impellens parietem, sicut æstum in siti, tumulum alienorum humiliabis: & quasi calorem sub nubem torrentem, propagines fortium marcescere facies. Et faciet dominus exercituum omnibus populis in monte, hoc conuiuiū pinguium me-
F dullatorum vindemiæ defecatæ. Et Ezechiel Porro cùm dedero, inquit dominus, gloriam Ezech. 26.
in terra viuentium. Hoc verò demōstrans, futuram ecclesiæ ex Gentibus claritatē, ad terrenam Hierusalem vertit sententiam oraculi dicens. In nihilum redigam te, & non eris: & quæsita, nō inuenieris vltra in sempiternum. De cuius quoq; vrbis ruina perpetua, sic etiā dicit dominus ad Hieremiam: Et conteres Hiere. 19.
lagunculam in oculis eorum, qui bibunt tecum: & dices ad eos. Hæc dicit domin⁹ exercituum: sic conteram populum istum, & ciuitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non poterit vltra restaurari. Sophonias autem æternam desertionem ipsius ciuitatis sic prædicit: Hæc est, inquit, ciuitas gloriosa, Sophon. 2.
G habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, & extra me non est alia amplius. quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? Omnis qui transit per eam, sibilabit, & mouebit caput suum. Væ prouocatrix & redempta ciuitas: columba non audiit vocem, & non suscepit disciplinam. Ad vltimū quoque Daniel, ita destructionem Hierusalem indicat, vsque ad consummationem mundi perseuerare. Post hebdomadas, inquit, septua Daniel. 9.
ginta duas, occidetur Christus, & nō erit eius populus qui eum negaturus est. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas. Et post finem belli, statuta desolatio. Confirmabit autem
H pactum multis hebdomada vna: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia, & sanctuarium, & in templo erit abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem, perseuerabit desolatio.

Quia Iudæi iuxta sem suam nunquam reparabūtur,
CAP. XIII.

HIeremias dicit, Ciuitates Austri clausæ Hierem. 13.
sunt, & non est qui aperiat. Translata est omnis Iudęa transmigratione perfecta: id est, inreuocabili captiuitate. Itē ipse, Quia obli- Hiere. 18.

tus est mei populus meus, frustra libantes, & impingentes in viis suis, & in semitis Israel; vt ambularet per eas in itinere nō trito, vt fieret terra eorum in desolationē, & in sibilū sempiternum. Omnis qui præterierit per eam, obstupescet, & mouebit caput suum. Sicut ventus vrens dirigam eos. Hanc etiam sempiternam carnalis Israel desolationem, idem Propheta alibi proclamat dicens, Argentum reprobum vocate eos; quia Dominus proiecit illos. Et post paululum: Et derelinquam populum meum, & recedam ab eis. Et alio loco, Et derelinquam vos, & ciuitatem vestram, quam dedi vobis, & patribus vestris. Et dabo vos in opprobrium sempiternum, & in ignominiam æternam, quæ nunquam obliuione delebitur. Amos quoque Propheta, de his plenissimè prędicat, atque ita auersatū Deum dicit ab Israel, ne illis vnquam misereatur, sed inseparabiliter in ęternam desolationem permaneant. Sic enim ait. Audite verbum hoc, quod ego leuo super vos planctum. Domus Israel cecidit, non adiiciet vt resurgat. Virgo Israel proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam. Ecce vbi sic cecidit plebs illa vt non resurgat. Siquidem & ceremonias carnales eiusdem plebis, sic cadendo euacuat, veniente veritate, ne aliquando queant resuscitari, cùm dicit: Proiecta est in terram suam, non est qui resuscitet eam. Quod veraciter de ipsa terrena accipitur Iudæorum spe. Sequitúrque in eodem Propheta, Venit finis super populum meum Israel; non adiiciam, vt pertranseam per eum, & stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus. Multi morientur, in omni loco proiicietur silētium. In cuius prophetico textu tertiò repetit, sic se auersatum fuisse ab Israel Deum, ne illis, vt prædixi, iuxta spem ipsorum vnquam misereatur. In prioribus enim dicit, Cecidit, non adiiciet, vt resurgat virgo Israel. In secundo dicit, Ecce, ego ponam trullam in medio populi Israel, non adiiciam vltra inducere eum. Tertiò quoque dicit: Venit finis super populum meum Israel, non adiiciam vltra, vt pertranseam per eum. Quæ omnia pertinent ad carnale ipsius populi regnum, vel obseruantiam: quia vltra inreparabilia erunt. Nam illæ repromissiones reparationis, quas eorū Prophetarum sermo complectitur, illi parti promittuntur, quæ ex Iudæis in Deum croditura est; nam nec omnes Iudæi redimendi sunt, nec omnes salui erunt. Sed sceleratis & peccatoribus contritis, atque consumptis, hi qui fideles electi fuerint, saluabuntur.

[Marginalia: Hiere. 6. — Hier. 23. — Amos 5. — Amos 8. — Amos 5. — Amos 7. — Amos 8.]

Sed quia euacuatio carnaliter eodem veteri Testamento nouum Testamentum eisdem daturus est Deus, CAP. XIIII.

Clarissimè per Esaiam Prophetam Dominus adnunciat, dicens, Ne meminearitis, inquit, priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce, ego facio noua, & nunc orientur, vtiq; cognoscetis ea. Ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Glorificauit me bestia agri, dracones & struthiones, quia dedi in deserto viam, flumina in inuio. Talibus enim vaticiniis legem veteris Testamēti commendat obliuisci, & Noui facit mentionem, dicendo: Ne memineris priorum: ecce facio noua. Et vt demonstraret, quæ essent noua, tum adiecit: Ponā in deserto viam, & in inuio flumina. Quo significaret, in Gentibus suam dedisse doctrinam, vbi glorificat eum bestia agri, dum ipsum credentes conlaudant, etiam regna mūdi, quem populum sibi adquisitum dicit. Cæterum contra Israel, quæ sequuntur, adiungit, Nónne inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel? De cuius quidem noui Testamenti promissione, sequenter idem Dominus per eundem Prophetam, ita adnunciat: Quæ prima fuerunt ecce venient; noua quoque ego adnuncio, antequam oriantur, audita vobis faciam. Quibus verbis & vetus Testamentum venisse declarat & Nouum adnunciat; quod Christiana ætate completum est. Prima enim sunt vetera nouorum, sed ordine, non dignitate. Vnde & pacta, quæ tempore posteriora sunt, euacuatis anterioribus, maiora priorum habentur. Per Hieremiam quoque Prophetam Testamentum nouum se daturum, euacuato priore, sic Dominus pollicetur: Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris, in die, quando adprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, pactum quod inritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc est pactum, quod feriam cum domo Israel. In quo loco vocationis prophetarum Testamenti noui est facta commemoratio, quod quia discrepare potuit à veteri Testamento, inde adiungit, Non secundum Testamētum, quod dedi patribus eorum. Est enim in vtroque mirabilis differentia præceptorum. In illo enim exceptis sacramentis, quæ vmbra erant futurorum, cętera promissa temporalia sunt: Sabbatum scilicet & Circuncisio, & multiplex sacrificiorum ritus, ciborúmque obseruantia, ac dierum ceremoniæ, quæ omnia carnali congruunt vetustati. At contra in Testamēto nouo, cordis bonum promittitur, vitæ æternæ fœlicitas pollicetur. Et non quidem foris in lapideis diptychis, sed intrinsecus in tabulis cordis. Vnde & ita subiungit, Quia hoc est Testamentum quod or-

[Marginalia: Esa. 43. — Esa. 42. — Ierem. 31.]

dinabo domui Israel, post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meā in cordibus eorum, & in mente eorum scribam eam. Quod significaret, eam spiritaliter in cordibus eorum operari debere, secundum interiorem hominem, vetustate carnalis operationis mutata. Intus enim circūcisio, non præcisione carnis, sed cordis purgatione: intus sabbatum, non per abstinentiam seruilium operum, sed per abstinentiā peccatorum. Quam legem etiam (Esa. 51.) Gentibus reuelari, per Esaiam sic Dominus protestatur, dicens. Lex à me exiet, & iudicium meum in lucem Gentium. Per quod ostenditur, commune esse fœdus Testamenti (Oseæ 2.) noui, Iudæis & Gentibus, Osea etiam Propheta testante. In die illa, ait Dominus, vocabit me vir meus, nō vocabit me vltra Baalim, & auferā nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum. Et percutiam eis fœdus in die illa cum bestiis agri, & cum volucribus cæli, & reptili terræ. Et arcū, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter. Et sponsabo te mihi in sempiternum; & sponsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & misericordia, & miseratione, & sponsabo te mihi fide, & scies quia ego Dominus.

De cessatione Sabbati, Cap. XV.

Meritò Sabbatum carnaliter Iudæi custodirent, si quid sit sabbatum, nossent. Nomen quidem sabbati vsurpant, sed quid ipsum valeat, ignorant. Legem quippe carnaliter custodire delectantur, dum tota spiritaliter intelligatur, dicente Domino per Prophe- (Psal. 77.) tam. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. Ergo si lex & Prophetę in parabolis & in ænigmatibus constāt, non est accipienda sabbati obseruatio nisi spiritaliter. Nam carnalia otia eius, & à Domino & à patribus dissoluta sunt. Nam si crimen est sabbati otium non obseruare, cur Deus operatur in sabbato? Sic enim scriptum (Genes. 2.) est in Genesi, Compleuitque Deus die septimo opus suum quod fecerat. Ergo in principio sabbatum dissolutum est, dum Deus operatur in ipso, explens cuncta in eo, & benedicens in ipso diei; quia vniuersa in illo compleuit. Item si crimen est sabbati otia non obser- (Iosue 6.) uare; cur Iesu Naue, discipulus ac successor Mosi, præcipiente Domino, septem diebus continuis, inter quos vtiq; & sabbatum erat, exercitum & arma produxit, atque circumeunte Arca, tubísque clangentibus, Hiericho muros subuertit. Quid item de Machabæis (1. Macha. 2.) eloquar, de quibus scriptum est: Et nolebant

E Iudæi in die sabbati vindicare se de alienigenis. Postea consilio accepto, pugnauerunt die sabbati, & triumphauerunt de hostibus. Quibus testimoniis edocemur, non pertinere ad fidem istam sabbati elementarium diem, sed alium spiritalē. Nam hoc carnale sabbatum non est datum propter purificationem, sed propter tentationem, dicente in lege Domino: Vt tentem eos, vtrum ambulent in viis meis, annon, sex dies colligetis manna, septimo non colligetis. Itaque dum dicit: Vt tentem eos, adparet sabbatum non fuisse præceptum propter iustificationem, sed propter tentationem. Hinc est quod loquitur Deus per Ezechielem Prophetam dicens: Dedi (Ezech. 20.)
F eis pręcepta non bona: vtique quia quædam carnali populo carnaliter agenda permissa sunt. Quæ tamen adueniente Euangelio cessauerūt; sicut & per prophetam dicit, Cessare (Oseæ 2.) faciam omne gaudium eius, & sabbata eius. (Esa. 1.) Quæ quidem aliàs idem Dominus odisse se dicit, Neomenia, inquit, & sabbata vestra odiuit anima mea. Ideóque si sabbata æterna sunt, cur ea Deus cessare mandauit? Si bona sunt, cur odiuit? Sabbatum enim, quem Israëlitæ acceperūt in munere, significat requiem mentis, vt nullo in hac vita terrenorum desideriorum adpetitu fatigetur; nam sabbatum requies interpretatur. Ista autem Iudæorum otiosa festiuitas consumitur in luxuriis, & e-
G brietate, commessatione, deditis omnibus in libidinem, & in fructu temporalis vitæ, ventri Veneríque viuentibus. Sed quæritur: Si non est, inquiunt, custodiendum sabbatum; quare dictum sit in mādatis Dei, Memento, vt diem (Exod. 20.) sabbati sanctifices? Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. Septima die sabbatū Domini Dei tui est: non facies in eo omne opus. In opere enim sex dierum, sex millium annorum opera demonstrantur. Mille autem anni, apud Deum, quasi vnus dies comparatur, sicut testatur Propheta, Quoniam mille (Psal. 89.) anni ante oculos tuos, tanquam dies vna.
H Horum dierum sabbatum, septimi millesimi anni tempus ac requies futuri regni ac seculi est, vbi iam nulla erit operatio rerum, sed requies sola sanctorum. Nam ista temporalia sabbata odit Deus, dum dicit, Neomenia & sabbata vestra odiuit anima mea: & benedixit vestra, quia non sunt illa, quæ Deus præcepit, sed quæ sibi populus carnalis elegit. Nā de illis dixit; Sabbata mea prophanastis. Vnde dinoscitur sabbatum temporale, humanum esse: sabbatum autem diuinum, illud æternum esse. De quo per Esaiam dicitur, Et (Esa. 66.) erit, inquit, mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato: & veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit Dominus. Et

Hierem.17. item quæritur, quare dixerit Hieremias, Custodite animas vestras, & nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Hierusalem, & nolite eiicere onera de domibus vestris in die sabbati. Ergo audi eius prophetiæ mysterium, Pondera portat in sabbato, quem dies iudicij inuenerit cum suo delicto. Pondera portat in sabbato, qui credens in Christo non desinet à peccato. Ipse est enim requies animarum, sicut & idem ait, Matth. 11. Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Adhuc tertiò quæritur, quare homo ille, qui ligna colligebat in die sabbati, tam atrociter iussu Dei fuerit à populo trucidatus, quod facilè ab infidelibus proponitur. Intelligant ergo, quia hęc omnia in typo acciderunt illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram. Num. 15. Ille enim pristinus carnalísque, qui diem sabbati violare ausus est, dum ligna colligeret, propter quod est & punitus, formam insinuabat eius qui in die iudicij cum carnali opere fuerit inuentus, id est, contraxisse ligna, fœnum vel stipulas, ad escam ignis æterni conuenientes. Hæc enim colligens, in suam perniciem, dum fuerit in die vltimo iudicatus, pellendus est ab omnibus Angelis, & statim morte nouissima puniendus. Sic ergo omnia quęcumque illis Iudæis per legem acciderunt, formaliter intelligenda sunt.

De Circuncisionis consummatione,
CAP. XVI.

NAm tibi, post populi perpetuam captiuitatem, post vrbis æternam ruinam, carnales Iudæorum obseruantias & celebrationes euacuatas enunciaui. Accipe ergo primum caussam circuncisionis, quia enim ex semine Abrahę secundum carnem erat Christus futurus, in quo cunctarum Gentium fuerat benedictio repromissa, & ab Abraham vsque ad Christum multa erant secula post futura; præuidens Deus, ne genus Abraham reliquis Gentibus misceretur, & paulatim propago eius fieret incerta, populum Iudaïcum circuncisionis signo notauit, vt viuentes inter Ægyptios atque Assyrios, inter Babylonios, siue Chaldæos, hoc signaculo ab his vel à cæteris gentibus nationibúsque distinguerentur. Denique per quadraginta annos in eremo nullus est circuncisus. Soli quippe sine gentis alterius commixtione viuebant: at vbi Iordanis alueum, Israëliticus transmeauit, atque in terram repromissionis peruenit, signum circūcisionis futuro ex commixtione gentium prouidit errori: quam rationabiliter esse custoditam credimus, quousq; nascere-

A tur Christus, qui ex semine Abrahæ fuerat repromissus: qui non iam per circuncisionem carnis, sed per amputationem vitiorum mundaret corda omnium gentium: quod non carnis circūcisionem, sed cordis, Moses filiis Israel, ita futuram prænunciabat dicens. In Deut. 30 nouissimis diebus, circuncidet Dominus cor tuum, & cor seminis tui. Vnde & Hieremias præuidens iam illud proximum tempus, Iudæos ad nouum Testamentum, & ad circuncisionem cordis, non corporis, ita prouocat dicens. Hæc dicit Dominus viro Iuda & Hie- Hiere. 4. rusalē. Nouatę vobis nouale, & nolite serere super spinas, circuncidimini Domino Deo vestro, & auferte præputia cordium vestrorum, viri Iuda, & habitatores Hierusalem: ne B forte egrediatur vt ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit qui extinguat. Quibus verbis admonetur Hierusalem, à vetustate circuncisionis & legis, quę spinis comparatur & vepribus, ad gratiam noui transire Testamenti: & per fidem Euangelij, cordis circuncisionem tenere, non carnis. Iuxta quod legimus Petro Apostolo dicente: Fide purifi- Act. 15. cans corda eorum. quam similiter fidem, iam non per prisca signacula carnis, & iniuriam corporis, sed per nouam gratiam lauacri spiritalis adipiscendam Dominus per Esaiam ad- Esa. 43. nunciat dicens: Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce, noua faciā, quæ nunc orientur, & cognoscetis ea: & vt ostenC deret, quæ essent ipsa noua, subiecit. Faciam in deserto viam, & flumina in loco inaquoso, adaquare genus meum electum, & plebem meam quam adquisiui. Quid ergo hoc indicabat, nisi baptismatis purificationem: in qua non iam vetusta circuncisione carnis quisque signatur, sed sola gratia sacræ vndæ, per fidem abluitur? Verum, quia hanc cordis circuncisionem Hebræi non recipiunt, Hieremias prædixit, dicens. Omnes gentes habent præ- Hiere. 9. putium, omnis autem domus Israel, incircuncisus est corde. Nam quod & ab Iesu duce seD cundo legitur, populus circuncisus, vt significaret in eremo cessasse circuncisionem, quæ in Aegypto exercebatur, & à Domino saluatore cordis circuncisionem, postmodum credentes esse mundandos. Et bene cultris lapideis circuncisio secunda fit, quia petra Christus est, per quem spiritali circuncisione credentes, purgantur ab omnibus illecebris vitiorum.

De Sacrificiis, CAP. XVII.

IAm verò veteris reprobatione, quod victimæ eorum abiicerentur, & in abominationem transierint, per Esaiam sic Dominus di-

Esa. 1. cit: Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cùm veneritis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atriis meis? Ne adferatis vltra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi, Neomeniam, & sabbata, & festiuitates vestras alias non feram. Iniqui sunt cœtus vestri. Calendas vestras, & solennitates vestras, odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens. Et cùm extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis. Et cùm multiplicaueritis oratione͂, non audiam: manus enim vestrę sanguine plenę sunt. Item, Esa. 5. ipse de Iudæorum sacrificiis; Facta sunt morticinia eorum, quasi stercus in medio platearum. Quæ sunt hæc morticinia, nisi veteris legis sacrificia: quæ, quoniam iam remota sunt, velut abiecta stercora reputantur? Vnde & idem Propheta aliàs de ipsis eorum sacrificiis, sic dicit. Esa. 66. Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quasi qui excerebrat canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Item Hieremias, de repulsis à Domino victimis, & holocaustis Iudæorum: Hiere. 6. Vt quid mihi thus de Saba offertis, & calamum suaueolentem de terra longinqua? Holocaustomata vestra non sunt accepta, & victimæ vestræ non placuerunt mihi. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce, ego dabo in populum istum ruinas, & ruent in eis patres, filij, simul vicinus, & proximus, & peribunt. Vide, quia eorum sacrificia non propter se carnaliter commendantur, sed propter solam cordis & fidei obedientiā, quam increduli amiserunt. Hier. 7. Vnde adhuc idem Propheta sic dicit, Holocaustomata vestra, & victimas vestras comedite ipsi, quia non sum loquutus patribus vestris, & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatum, & victimarum. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens: Audite vocem meā, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omnia quæ mandaui vobis vt bene sit vobis. Et non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam; sed abierunt in voluptatibus, & prauitate cordis sui mali. In qua sententia, subaudiendum est, Non præcepi eis de verbo holocaustomato, quasi illa pro seipsa diligerem: sed vt eorum fidei obedie͂tiam adprobarem. Osee 8. Item ipse qui supra, Scribam, inquit, multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt: hostias afferent, immolabu͂t carnes, & comedent, Dominus autem non suscipiet

E eas. Et post hæc detestans eorum sacrificia; Non libabunt, inquit, Domino vinum, nec Osee 9. placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium: omnes qui comedent eum, contaminabu͂tur, non intrabunt in domum Domini. Et Iohel, Interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio. Ioel. 1. Item Malachias, Non est Mala. 1. mihi voluntas in vobis, ait Dominus, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum Gentibus; & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum nomen meum in Gentibus, ait Dominus. Quo testimonio patet, sacrificia Iudæorum immunda esse, & reprobata, & sola oblatio gentium Domino esse F accepta.

De escis, CAP. XVIII.

IN Regum libro sic dicit: Factus est sermo 3. Reg. 17. Domini ad Heliam, dicens: Surge & vade in Sarepta Sidoniorum, & manebis ibi. Præcepi enim ibi mulieri viduæ, vt pascat te. Et surrexit, & abiit in Sarepta, ad portam ciuitatis, & accepit à vidua escam, & manducauit. Tunc Helias iussu Dei vasa eius repleuit, & apud ipsam alienigenā hospitatus, escis gentilibus vixit: quod fieri non liceret, nisi lex spiritaliter data fuisset. Dum enim quadam in lege, quasi non munda, in cibo damnantur, G mores hominum proculdubio significantur, quia non admittit Deus in sanctis suis ad ęternam vitam prædestinatis, quicquid per illa immunda animalia in moribus hominum comparatur. Omnia enim quæcumq; à Deo in ipsis primordiis mundi creata sunt, suæ vocis authoritate non tantum bona, sed etiam valde bona probantur. Ideo, quæcumque in genere significa͂tur animaliū immundorum, rectius deriuantur in moribus hominum.

Hactenus ritus Iudaicos, & celebrationes diuinis testimoniis confutauimus, CAP. XIX.

H DEhinc sacramenta nostrę fidei perstringamus, manifesta͂tes primum, quia non solum propter Iudæos testamentum legis datum est, sed & propter omnes Gentes. Hæc enim Propheta testatur dicens: Psal. 21. Adnunciabitur Domino generatio ventura, & adnunciabunt cæli iustitias eius populo, qui nascetur, quem fecit Dominus. Et iterum ipse, Donec Psal. 70. adnunciem brachium tuum generationi omni quæ ventura est: potentiam tuam & iustitiam tuam Deus. Et Esaias, De Sion egredie- Esa. 2. tur lex, & Verbum Domini de Hierusalem,

& iudicabit Gentes, & arguet populos multos vsque in longinquum. Dauid etiam in Psalmis, Tunc dicent inter gentes, magnificauit Dominus facere cum illis, magnificauit Dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes. Quibus testimoniis manifestatur prius Iudæis esse testamentum legis concessum, postea verò gentibus: quod propterea collatum est illis, quia in eo cognoscere poterant Christum, quem Iudæi mente cæcati, nequaquam intelligunt.

Psal. 125.

Quod legis scriptura, non solum historialiter, sed etiam mystico sensu idem spiritaliter sentienda est.

Cap. XX.

Psal. 77. DOcet Dominus in Psalmis, Attendite popule meus in legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum; loquar propositiones ab initio. Quod etiā & Propheta in alio Psalmo confirmat, dicēs: Inclinabo ad similitudinem aurem meam, aperiam in Psalterio ænigmata mea. In similitudine enim & ænigmate, sentiuntur omnia legis. Aenigma enim obscura est similitudo, per quam monetur homo, vt cor suum acuat, & ad interiora intelligenda confugiat. Sic quoque Sapientia per Salomonem dicit, Scribe legem dupliciter & tripliciter in corde tuo. Dupliciter enim sentitur lex: vt primum secundum historiam, deinde secundum sacramētorum intelligentiam sentiatur. Tripliciter autem scribitur, dum non solum historialiter vel mysticè, sed etiam moraliter, quid in vnumquemq; gerere debeat, edocetur. Vnde & Arca, quæ construebatur à Noë, bicamerata & tricamerata fieri iubetur: quod intra Ecclesiam omnis legis materia & historia locum habeat, & mysticum sensum recipiat, & informationem morum cōtineat. In parabolis enim & ænigmatibus scripta est lex: & ipsæ parabolæ & propositiones, habent mysticas expositiones. Hinc est, quod Iudæis obtecta & clausa sunt omnia; qui nisi crediderint, ad earum intelligentiam peruenire non possunt.

Psal. 48.

Genes. 6.

Quia testamentum legis Iudæi non intelligant.

Cap. XXI.

SIgnata enim habent ista omnia sacramēta scripturarum, & ignorant quod legunt. Legunt quippe omnia, & non intelligunt. Sicut de eis cecinit Dominus ad Prophetam, Dic, inquit, populo huic, auditione audietis & non intelligetis: & cernentes videbitis, & non scietis. Incrassatum est enim cor populi huius. Et iterum: Auferet Dominus ab Iuda,

Esa. 6.
Matth. 13.

Esa. 3.

A & ab Hierusalem validum & fortem, iudicem & Prophetam, sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici. Et quidem cuncta abstulit ab eis Deus, & signauit illis omnia sacramenta, iuxta duritiam cordis eorum, ne forte intelligant: eodem Esaia testante de ipsis, Et erit, inquit, vobis visio, sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent, Lege istud: & respondebit, Non possum, signatum est enim. Sed quidam adiecit de scientibus, In illa die audient surdi verba libri huius, & de tenebris, & caligine oculi cæcorū videbunt. Patefacta sunt enim Gentibus legis mysteria, Iudæis verò clausa sunt. Sicut & Daniel dicit, Clausi sunt, signatique sermones vsq; ad tempus consummationis: quousque addiscant multi, & impleatur visio, vt cognoscant omnia hæc. Nam quod & Mosi facies velamine tegebatur, dum descenderet de monte cum tabulis, id significabat: quia præ cæcitatis caligine Iudaicus populus legem ipsam non posset agnoscere: dum enim legitur Moses, velamen est positum super cor eorum.

Esa. 29.

Daniel. 12.

B

Exod. 3.

Quia intelligere legem non possunt, nisi in Christum crediderint.

Cap. XXII.

C LOquente Esaia, Si non credideritis, non intelligetis: iustus enim ex fide mea viuit, ait Dominus per Prophetā. Inde & Abraham pater Gentium factus est, quia credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Isti autem quamuis legem & Prophetas teneant, tamen non indulgendum est eis, Hieremia testante: Et dixit Dominus ad me, Si steterit Moses & Samuel coram me, non est anima mea ad populū istum: eiice illos à facie mea, & egredientur. Per Mosen quippe lex, per Samuelem Prophetæ intelliguntur. Quos quamuis Iudæi habeāt, propter erroris tamen impietatē proiecti sunt. Opera enim eorum, & iustitia, sine fide Christi, nihil eis prodest, testante Domino per Esaiam, Quia mei oblitus es, ecce, ego adnunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi.

Ierem. 15.

Esa. 57.

D

Quia duo Testamenta sunt tradita.

Cap. XXIII.

SEd quoniam duo Testamenta, Nouum & Vetus, ab omnipotente Deo sunt tradita, Salomon in Canticis Canticorum declarat. In ianuis nostris omnia bona, noua & vetera frater meus, seruaui tibi. Et alio scripturæ loco ita repromittit Deus, Dabo, inquit, vobis pluuiam temporaneam, & seroti-

Cant. 7.

Hiere. 5.

nam: vetus scilicet Testamentum, & nouum, E & vtroque imbre vos inrigabo. Imber enim pro doctrina accipitur Testamētorum. Vnde est illud, Expectetur sicut pluuia sermo meus, & effundet super terram imbrem. De quibus & Dominus dixit: Simile est regnum cælorum patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera. *Matth. 13.*

Quia baptismus in remissionem peccatorum cunctis fuerat repromissus,
CAP. XXIIII.

ET quia per baptismum erat purgatio peccatorum futura, non per circuncisionem, quæ baptismi fuerat forma, Scripturarum F voces idipsum apertè declarant. Esaias enim futurum baptisma mysticum sic præcinebat futuris credentibus dicens. Haurietis aquas cum gaudio de fontibus Saluatoris. *Esa. 12.* Quibus verbis etiam ipsum Saluatorē ostendit Propheta, de cuius fontibus aquas purificationis prædicat oriendas, id est, de fontibus Iesu. Hoc enim Hebræorum lingua, Saluator exprimitur. Vnde & ipse clamabat, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. *Ioan. 7.* Ad quod baptismi sacramentum idem Esaias Iudæos & Gentes ita prouocat dicens: Omnes sitientes venite ad aquas. *Esa. 55.* Has aquas & hunc fontem, & per Iohelem prænunciabat Spiritus sanctus dicens: Distillabunt, inquit, montes dulcedi- G nem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur & irrigabit orbem terrarum, id est, vniuersitatem omnium Gentium. *Iohel. 3.* De hoc fonte & Zacharias: In die, inquit, illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hierusalem in ablutionem peccatorum, & menstruatæ. *Zach. 13.* Dic quæso, quis est iste fons patens: nisi in quo omnes renascimur, per quem & peccatorum purificantur delicta, & sordes menstruatæ, hoc est, immundæ animæ salutari lauacro abluuntur? De cuius aquis & alibi idem Propheta testatur: Et erit, inquit, in die illa exibunt aquæ viuæ de Hierusalem, medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare Nouissimum. *Zacha. 14.* In die illa erit Dominus vnus, & nomen vnum: & reuertetur omnis terra vsque ad desertum. Quæ sunt igitur istæ aquæ viuæ, nisi baptisma: quæ hominem cælestis spiritus infusione viuificant? Sed cur de Hierusalem exire adnunciantur: nisi quia Dominus in populo eodem consistens, ait discipulis, Ite, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti? *Matth. 27.* Sed harum pars media vadit ad mare Oriētale, id est, ad populum circuncisionis: & media ad mare NOUISSIMUM, quod est ad populum Gentium fide postremum; vt omnibus sitientibus largiatur tam Iudæis, quàm gentibus qui in Domino credunt. De quibus aquis adhuc & per Ezechielem Prophetam dicitur, Quod egrediantur de domo Domini, & crescant in fluuium, & pergant ad solitudinem, siue ad mare mortuū, & omnia ad quæcumque venerint, viuificentur atque sanentur. *Ezech. 47.* Sic enim eidem Propheta dicit, Conuerti me ad portam domus Domini, & ecce aqua egrediebatur subter limen domus ad Orientem. *Ibidem.* Facies enim domus respiciebat ad Orientem, aquæ autem descendebant in latus templi ad extremum, ad Meridiem altaris. Et conuerti me ad viam foras portam exteriorem, quæ respiciebat ad orientem: & ecce, aqua redundans à latere dextro, id est, à Christi latere. Deinde dicit, Et transduxit me per aquas, & ait ad me. Aquæ istæ, quæ egredientur Orientales, & descendent ad plana deserti vtique Gentes sunt: intrabunt enim mare, & exibunt, & sanabūtur aquæ, & omnis anima viuens, quæ respicit, quocumque venerit torrens, viuet, & erunt pisces multi satis, id est, regenerati. Et adiecit, Postquam venerint aquæ illæ, & sanabūtur, & viuent omnia, ad quoscumque venerit torrens. Et stabunt super illa piscatores, hoc est, Apostoli atque doctores: plurimæ species erunt piscium eius. Hoc dixit ad significandam varietatem gentium, ad vndam lauacri venientium. Vnde & adiecit. Sicut pisces maris magni multitudinis nimiæ, in ripis eius; ex vtraque parte omne lignum pomiferum. Non deficiet folium ex eo, & non deficiet fructus eius per singulos menses, adferre primitiua quę de sanctuario egredietur: & erunt fructus eius in cibum, & folia eius ad medicamina. Micheas quoque Propheta, eiusdem baptismi sacramenta, sub figura transitus maris, ita reuelat, dicens. *Micheæ 7.* Secundum diem egressionis tuæ, de terra Ægypti, ostendam eis mirabilia. Videbunt Gentes, & confundentur: manus suas ponent H super os suum, Dominum Deum nostrum sanctificabunt, & timebunt. Quis Deus similis tibi, qui aufers iniquitatem, & transfers peccatum reliquiarum? quia misericors est, conuertet, & miserebitur nostri. Deponet iniquitates nostras, & proiiciet in profūdum maris omnia peccata nostra. In qua sententia, lector animaduertet, manifestissimè reuelari mysterium baptismi. Secūdum, inquit, diem, egressionis tuæ de Ægypto ostendam eis mirabilia: deinde hostes sequentes, id est, delicta nostra. Preterea, sicut Ægyptios in mare proiectos, ita in baptisma deleta delicta, atque extincta, ita pronunciat, dicens: Quoniam misericors est, conuertet, & miserebitur nostri.

nostri. Demerget delicta nostra, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Quid clarius hoc testimonio, quidue apertius? omnis enim per fidem verus Israel exit ab Ægypto, dum renunciat seculo. Ingreditúrque mare rubrum, baptismũ scilicet Christi cruore signatum. Tunc hostes insequentes intereunt; quia statim delicta moriuntur, vbi animæ regeneratorum resurgunt. Legimus
Exod. 29. quoque Aaron in præfiguratione baptismi, aquis ablutum, eiúsque filij sacerdotium paterno iure participes, laticis etiam sanctificatione purificantur. Iam tunc quidem purgatio illa baptismi formam gerebat, cuius nunc lauacri sacramento abluitur omnis populus Ecclesiæ, quod est corpus veri, & magni sacerdotis in remissionem peccatorum, & lotis sordibus in sanctificationem diuino cultui consecratur. Esaias namque Propheta, inter cætera ostendit nequaquam posse delicta Iudæorum dimitti, nisi abluti baptismo fuerint. Dicit enim per eundem Prophetam Spiritus
Esa. 1. sanctus. Laboraui sustinens, si multiplicaueritis orationes, non audiam, manus vestræ sanguine plenæ sunt. Lauamini, mundi estote. Pro omnibus quippe victimis, quas memorauerat idem Propheta, pro cunctis Neomeniis & Sabbatis, atque solennitatibus, solam baptismi purificationem præcepit: pro cũctis quoque inquinamentis peccatorum, solum regenerationis lauacrum, quo tantum peccata abluuntur. Quod quia Iudæi respuunt, audiant Dominum per Prophetam Ezechie-
Ezech. 16. lem sibi comminantem, Et factus est, inquit, sermo Domini ad me, dicens. Fili hominis, Notas fac Hierusalem abominationes suas, & dices, hæc dicit Dominus: Hierusalẽ radix tua, & generatio tua de terra Chananæa, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethea; & quando natus es, in die ortus tui non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non est lota in salutem. vbi ostenditur, quod in peccatis grauibus sit Hierusalem, & inde peritura esset, quod non sit lota aqua in salutem: quod est plena significatio baptismi. Ad eos autẽ, qui conuertũtur ad Christum, & baptizantur, sic ibi sermo Domini sequitur. Et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus, Laui te aqua, mũdaui sanguinẽ tuum ex te, & vnxi te oleo: Significans per pactum, Testamentũ nouum: Per aquam & oleum, baptismum & chrisma. Cuius baptismi purificationem sic Spiritus sanctus per eundem Prophetam illis futuram
Ezech. 36. promittit, dicẽs. Tollam quippe vos de Gentibus, & congregabo de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram. Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Et vt nouum Testamentum suscipiant, sic sequitur. Et dabo vobis cor nouũ, & spiritum nouum ponam in medio vestri; & auferã cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum ponam in medio vestri. Faciam, vt in præceptis meis ambuletis & iudicia mea custodiatis, & operemini.

Quia Chrismate omnes sanctificarentur,
CAP. XXIIII.

LOquitur Dominus ad Mosen, dicens: Exod. 30.
Sume tibi aromata prima, & oleum de oliuetis, faciésque vnctionis oleum sanctum, vnguentum compositum; & vnges ex eo tabernaculum testimonij, & Arcam testamenti, mensámque cum vasis suis, candelabrum & vtensilia eius, altaria thymiamatis, & holocausti, & vniuersa quæ ad cultum eorum pertinent. Sanctificabísque omnia & erunt Sancta Sanctorum. Qui tetigerit eá, sanctificabitur. Aaron & filios eius vnges: sanctificabísq; eos, vt sacerdotio fungantur mihi; filiis quoque Israel dices. Hoc oleum vnctionis, sanctum erit mihi in generationes vestras. Figura enim huius prioris tabernaculi, ad typum Ecclesiæ ducitur; cuius omnis diuersitas populorum in testimonio sanctitatis perungitur. Quæ per illa vniuersitatem operum figurabatur; vt sacri chrismatis sanguine delibuti, omnes sanctificentur, atque sanctificati in Dei gloriam præparentur.

Quia per signum crucis credentes saluarentur,
CAP. XXV.

CRucis autem figura, quæ fidelium frontes ad tutelam salutis signat, per Eze- Ezech. 9.
chielem Prophetam legitur demonstrata. Et vocauit, inquit, virum qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis: & dicit ad eum, Signa Thau in frontes virorum gementium & dolẽtium, super cunctis abominationibus, quę fiũt in medio eius. Et post hęc adiecit, Transite per ciuitatem, & percutite: non parcat oculus vester neque misereamini: simul adulescẽtulum & virginem, paruulum & mulieres interficite vsque ad internecionem. Omnem autẽ, super quem videritis Thau, ne occidatis. Intelligere ergo nos oportet hanc sententiam. Thau quippe littera, speciem crucis demonstrat. Cuius signaculo prænotati sunt quicumque ab exitu huius seculi liberantur. Eiusdem typum præfigurabat in Ægypto sanguis ille agni imma- Exod. 12.
culati, quo imaginariè signãtur postes corporis nostri: vt merito loquamur, dicẽtes, Signa- Psal. 4.
tum est super nos lumen vultus tui Domine.

Esa. 66. De hoc signo dicit Esaias ex persona Domini: Ecce venio, vt congregem cum omnibus gentibus, & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam, & ponam in eis signum, vtique crucis. Et alibi, Et erit, inquit, Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur. Quod etiã & alibi idem Propheta significare voluit de Christo dicens: Et eleuabit signum in nationibus. Vbi ostendit, quod eleuato signo crucis, gentes ad eum venirent, atque crederent. Cuius sacræ crucis gloria, ita est & in Psal. prædicta: Dicite in nationibus, Dominus regnauit, à ligno. De qua cruce Domini Christi, per Ezechielem ita Dominus loquitur, Gladius exacutus est, & limatus, vt cædat victimas. Exacutꝰ es, qui moues sceptrum filij mei. Succidisti lignum, & dedi eum ad læuigandum, vt teneatur manu. Quo testimonio, & filium Dei crucifixum ostendit, & crucis eius signum suscipiendum, ab omnibus voce diuina pronunciatur. Cuius Crucis figuram de duobus lignis compositam idem Ezechiel ita figuraliter prænunciat dicens: Factus est sermo Domini ad me dicens: Et tu fili hominis sume tibi lignũ vnum, & scribe super illud Iudæ & filiorum Israel sociis eius: & tolle lignum alterum, & scribe super illud Ioseph lignum Effraim, & cunctæ domus Israel sociorúmque eius: & adiunge illa vnum ad alterum tibi in lignum vnum, & erunt in vnione in manu tua. Vbi ostendit Iudam & Hierusalem in vnum conuerti debere, & crucis signum suscipere: quod per duo ligna significatum est. Hæc sunt duo ligna quæ illa vidua alienigena, ad quam mittitur pascendus Helias, volebat colligere priusquam moreretur. Vbi non solum ligni nomine, sed etiam & numero lignorum, signum crucis expressum est.

(Marginal references: Esa. 55. Esa. 11. Psal. 95. Ezech. 21. Ezech. 37. 3. Reg. 17.)

Quia panis & calicis sacramentum Deo placitum esset in holocausto, scripturarum testimoniis non tacetur, Cap. XXVI.

Genes. 14. HVius enim sacrificij præfiguratio, in sacerdote Melchisedec antea fuit expressa. Iste enim sacerdos Dei excelsi, cum benediceret Abrahæ ob mysterium futuri holocausti, panem & vinum in sacrificio Domino obtulit. Hoc enim ille primum in typo filij Dei expressit, ad quem Psalmista ex persona patris sic dicit; Ante luciferum genui te. Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Hoc est iuxta ritum huiusmodi sacrificij, quod & in passione sua proficiens, Christus impleuit: quódque etiam & Apostolos in commemorationẽ suam fieri iussit. Non ergo iam victimas Iudaïcas, quales sacerdos Aaron obtulit, credentes offerunt, sed quales idem Melchisedec rex Salem, immolauit; id est, panem & vinum, quod est corporis & sanguinis Domini verissimũ sacramentum. De quo idem Dominus dixit, Qui manducauerit carnẽ meam & biberit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Cuius quidem sacrificij sacramentum, & in Salomone, pro immolatione panis ac vini ita mõstratur. Sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem. Immolauit victimas suas, miscuit vinum suum, proposuit mensam suam, misit seruos suos, dicẽtes; Si quis est paruulus, veniat ad me. Et insipientibus loquitur, Venite, comedite panem meũ, & bibite vinum quod miscui vobis. Derelinquite insipientiã, & viuetis; & ambulate per vias prudentiæ. Dei ergo sapiẽtia Christus, constituit sibi domum, sacrosanctam Ecclesiam; in qua mactauit sui corporis hostias, in qua miscuit vinum sui sanguinis, in calice sacramenti diuini; & præparauit mensam, hoc est, altare Domini, cùm mittens seruos suos, Apostolos atque doctores ad insipiẽtes, id est, ad omnes gẽtes, verum Deum ignorantes, dixit eis. Venite, comedite panem meum, & bibite vinũ quod miscui vobis: id est, sancti corporis escam sumite, & poculum sanguinis sacri percipite. Cuius quidem gratiam, quia Gentes sumunt & Iudæi non meruerunt, declarat hoc Propheta Esaias dicẽs, Hęc dicit Dominus Deus: Ecce, serui mei comedent, & vos esurietis: ecce, serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce, serui mei lætabuntur, & vos confundemini: ecce serui mei lætabuntur præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus, vlulabitis. Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis; & interficiet te Dominus Deus, & seruos suos vocauit nomine alio, id est, Christiano. In quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, Amen. Interficietur enim Israel, & succedet ex gentibus populus. Tollitur illis vetus Testamẽtum, redditur nobis nouũ, conceditur nobis salutaris cibi gratia, & poculum sanguinis Christi, illis fame & siti arẽtibus. Mittitur & nouo populo nomen aliud, scilicet Christianum: & omnia quę sunt gesta nouitatem gratiæ resonant.

(Marginal references: Psal. 109. Luc. 22. Ioan. 6. Prouerb. 9. Ibidem. Esa. 65.)

Recapitulatio operis.

O Infelicium Iudæorum dementia deflenda! Ecce Saluatoris aduentum nec Testamenti veteris authoritate intelligunt, nec eum venisse accipiunt. Gentium conuersionem legũt, & de sua reprobatione minimè confunduntur. Sabbati obseruationem suscipiunt, quem reprobatum scripturæ testifica-

tione cognoscunt. Circuncisionem carnis venerantur, qui cordis munditiam perdiderunt. Nos autem sub gratia positi, omnia hęc facta, & celebrationes, quæ futurorum erant indicia, iam cognoscimus esse completa. Quicquid enim huiusmodi sacramenti prophetabatur, iam Christus impleuit: qui non venit soluere legẽ, sed adimplere: adueniente ergo veritate, vmbra cessauit. Ideóque iam carnaliter non circuncidimur: quia in circuncisionis typo, promissi baptismatis sacramento mundamur. Sabbati otium superuacuum ducimus: quia iam reuelatam spem quietis æternæ tenemus. Veteris legis sacrificia non immolamus: quia per eadem sacrificia, aut Christi passionem, aut carnalium vitiorum mortificationem insinuatam cognoscimus. Azyma non obseruamus; quia expurgata veteris vitæ malitia, in noua fidei gratia ambulamus. Differentias ciborum non custodimus: quia cuncta illa spiritaliter discernimus in moribus hominum, quæ immundorum significabat diuersitas animalium. De agni esu, Pascha non celebramus: quia pascha nostrum iam immolatus est Christus: qui pro illo agno figurabatur, qui tanquam ouis, ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum. Neomenias nouæ lunæ non custodimus; quia iam in Christo noua creatura, vetera transierunt: & ecce, facta sunt noua. Scenophegias, id est, solennitates tabernaculorum non obseruamus; quia tabernaculum Dei sancti eius sunt, in quibus habitat in æternum.

Dicis formulas spiritalis intelligẽtiæ componendas, tibíque mittendas pro studio paternæ erga te solicitudinis æstimaui: quibus perceptis, in omni scriptura diuina, facilè se ad intellectum sensus intenderet. Nam cùm littera occidat, Christus autem viuificet; necesse est, ad illa spiritalium interiora sermo-A num, spiritu viuificante penetrare. Vniuersam porrò scripturam tam veteris instrumenti quàm noui, ad intellectum allegoricum esse sumendam, admonet nos vel illud, quod in veteri Testamento legimus, Aperiam in parabolis os meum, loquar ænigmata antiqua. Vel illud item in nouo Testamento scribitur: Hæc omnia loquutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis. Nec mirandum, quod sermo diuinus, Prophetarum, Apostolorúmque ore prolatus, ab vsitato illo hominibus scribendi modo multum recesserit, facilia in promptu habens, magna interioribus suis continens: quia & reuera fuit congruum, vt sacra Dei dicta sicut à cæteris scriptis merito, ita & specie B discernerentur: nec illa cælestium arcanorum dignitas, passim atque indiscretè cunctis pateret, sanctúmque canibus, & margaritas porcis exponeret: vt sicut pennæ columbæ deargentatæ apparent, & eius posteriora (Psal. 67.) specie auri splendentis inradiant: ita scripturæ diuinæ prima quæque argento fulgerent, auro occultiora rutilarent. Rectè itaque procuratum est, vt illa eloquiorum castitas, promiscuis cunctorum oculis, abditu suo, quasi quodam velamine pudicitiæ, contegeretur. Hac diuina optimè dispensatione prouisum est, vt scripta ipsa ita tegerentur cælestibus obumbrata mysteriis; sicut secreto suo ipsa diuinitas operiebatur. Igitur cùm in libris C sanctis oculi Domini, vterus Domini, pedes, arma etiam Domini, scripta reperiantur, longéque absit à Catholica Ecclesiarum fide, Deum corpore determinari, qui sit inuisibilis, incomprehensibilis, infinitus: requirendum est, qualiter ista per Spiritum sanctum figurali expositione referantur. Hîc enim inueniuntur Dominici interiora templi: hîc illa Sancta Sanctorum. Corpus ergo scripturę sacræ sicut traditur in littera est.

D. IOANNIS COCHLAEI EPISTOLA DEDICATORIA DVORVM SANCTI ISIDORI LIBRORVM de diuinis Officiis.

Eximiæ pietatis ac eruditionis viro Domino Roberto Ridleio Anglo, insigni artium ac sacræ Theologiæ Doctori, & reuerendiss. Domini Gutheberti Episcopi Dunelmensis à secretis, &c. Ioannes Cochlæus.

SANCTVS ac eruditus Pontifex Isidorus apud Hispanos ob eximiam & vitæ sanctimoniam & doctrinæ pietatem, rectitudinem ac vbertatem non solùm Regibus ac populis charus & admirandus extitit, verùm etiam in publicis Patrum conciliis dignitate conspicuus atque auctoritate præcipuus cunctis præeminebat: adeò vt Patres in octauo Concilio Toletano publicis eum laudibus in hæc verba efferre dignati fuerint. Nostri (inquiunt) seculi doctor egregius, Ecclesiæ Catholicæ nouissimum decus, præcedentibus ætate postremus, doctrinæ comparatione non infimus, atque, & quod maius est, iam seculorum finitorum doctissimus, cum reuerentia nominandus Isidorus, &c. Huius igitur viri tam probati iam olim & authentici duos edo libellos, velut nuncios ac testes meę erga te gratitudinis ac beneuolentiæ. Quos editos antea non vidi. Reperi autem eos in codice vetusto, antiquis Amalarij Treuerensis olim sub Carolo magno Archiepiscopi libris, quos de diuinis composuit officiis. Faxit Deus, vt iuxta votum & intentionem meam sic exeant, vt & tibi sint grati, & cum fructu efficaciter admoneant officij sui Episcopos & Presbyteros nostros, & nouarum quoque sectarum duces ac propugnatores ab impiis cœptis reuocent, atque à barbarica contra vetusta sacra & antiquas Ecclesiæ ceremonias Gygantomachia salubriter deterreant & auertant. Quod præstare dignetur is à quo est omne datum optimum & omne donum perfectum. Bene vale. Ex Dresda Misniæ ad Albim, 3. Calendas Ianuarias, Anno Domini 1534.

BEATI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, DE ECCLESIASTICIS OFFICIIS, LIBRI DVO.

Domino meo & Dei seruo Fulgentio Episcopo, Isidorus Episcopus.

QVÆRIS à me originem officiorum, quorum Magisterio in Ecclesiis erudimur, vt quibus sint inuenta authoribus, breuibus cognoscas indiciis. Itaque vt voluisti, libellum de genere officiorum ordinatum misi, ex scriptis vetustissimorum authorum, vt locus obtulit, commentatum. In quo pleraque meo stylo elicui: nonnulla verò ita, vt apud ipsos erant, admiscui, quo facilius lectio de singulis fidei authoritatem teneret. Si qua tamen ex his displicuerint, erroribus meis paratior venia erit: quia non sunt referenda ad culpæ meæ titulum, de quibus testificatio adhibetur authorum.

CAPITA LIBRI PRIMI.

PROLOGVS.

EA quę in officiis Ecclesiasticis celebrãtur, partim sanctarũ Scripturarũ authoritate, partim Apostolica traditione, vel consuetudine vniuersalis Ecclesiæ statuta reperiũtur. Quorum quidẽ primordia repetentes, quibus orta fuerint, vt prędiximus, authoribus referamus.

LIBRI PRIMI
CAPVT I.

De Ecclesia & vocabulo Christianorum.

PRIMVM à Petro Apostolo Ecclesia in Antiochia est fundata, ibíq; primum nomen Christianorũ per eius prædicationẽ est exortum, sicut Actus Apostolorum testantur. Vocantur autem Christiani, deriuato vocabulo ex nomine Christi. Nam sicut ex Iudæ nomine vocabulum traxerunt Iudæi, à quo in illa gente regiæ stirpis dignitas claruit: ita à Christo Christianæ genti nomen inhæsit. Cuius est in gentibus Iudæisque prærogatiua dignitas potestatis. Ecclesia autẽ vocatur propriè, propterea quòd omnes ad se vocet, & in vnum congreget. Catholica autem ideò dicitur, quia per vniuersum mundum est instituta: vel Catholica, quia vniuersalis in ea doctrina est ad institutionem hominum de visibilibus rebus Act. 11.

C cælestium ac terrestrium: vel propterea quòd hominum omne genus trahit ad se, ad pietatis subiectionem, tam principum quàm etiam principatui subiectorum, oratorum & idiotarum: vel propterea quòd generaliter curat hominum peccata, quæ per corpus & animam perficiuntur.

De Templis, CAP. II.

TAbernaculũ Moyses legislator primùm Domino condidit. Salomon deinde templum prudentiam petiturus instituit. Nostrorum posthæc temporum fides in toto mundo Christi atria consecrauit. Exod. 40. 3. Reg. 6.

De Choris, CAP. III.

CHoros idem Moyses post trãsitum rubri maris primùm instituit, & vtrorumque sexuum distinctis classibus se ac sororem præcinere Deo in choris carmẽ triumphale perdocuit. Chorus ab imagine ductus est coronæ, & eo ita vocatus. Vnde Eccl. liber scribit D stantem sacerdotem ante aram, & in circuitu eius coronam fratrum. Corona enim propriè multitudo canentium est, quíq; apud Iudæos non minus à decem constat canẽtibus: apud nos autẽ incerto numero à paucioribus plurimísve, sine vllo discrimine, constat. Exod. 15. Eccles. 50.

De Canticis, CAP. IIII.

CAnticum idem tunc Moyses primus inuexit, quando percussa Aegypto decem plagis, & Pharaone submerso Israëliticus populus per insueta maris itinera ad desertum gratulabundus egressus est, dicẽs: Cantemus Domino, gloriosè enim honorificatus est. Idem author in Deut. Canticum præsagium Exod. 15.

Iudicum 5. futurorum cõscripsit. Deinde Debbora non ignobilis fœmina in libro Iudicum hoc ministerio functa reperitur: postea multos non solùm viros, sed etiam fœminas spiritu diuino completas, Dei cecinisse mysteria. Canticum autem vox humana est: Psalmus verò, qui canitur ad psalterium.

De Psalmis, CAP. V.

PSalmis vsum esse primum post Moysen Dauid Prophetam, in magno mysterio prodit Ecclesia. Hic enim à pueritia in hoc munus à Deo specialiter electus, & cantorum princeps, psalmorúmque thesaurus esse promeruit. Cuius psalteriũ idcirco cum melodia cantilenarum suauium ab Ecclesia frequentatur: quo facilius animi ad compunctionem flectãtur. Primitiua autem Ecclesia ita psallebat, vt modico flexu vocis, faceret psallẽtem resonare: ita vt pronũcianti vicinior esset quã canenti. Propter carnales autem in Ecclesia, non propter spirituales, consuetudo est instituta canẽdi: vt qui à verbis non compunguntur, suauitate modulaminis moueantur. Sic
10. Confess. cap. 33. námque & beatissimus Augustinus in libris confessionum suarum, cõsuetudinem approbat canendi in Ecclesia: vt per oblectamentum aurium, infirmus animus ad affectum pietatis exurgat. Nã in ipsis (ait) sanctis dictis religiosius & ardentius mouentur animi nostri ad flammam pietatis cùm cantatur, quàm si non cantetur. Omnes enim affectus nostri, pro sonorum diuersitate vel nouitate, nescio qua occulta familiaritate excitantur magis, cùm suaui & artificiosa voce cantatur.

De Hymnis, CAP. VI.

HYmnos primum eundem Dauid Prophetam condidisse ac cecinisse manifestum est, deinde & alios Prophetas. Postea
Daniel. 3. quidem & tres pueri in fornace positi, conuocata omni creatura, creatori omniũ Hymnum canentes dixerunt. Itaque in Hymnis & Psalmis canendis non solum prophetarum, sed etiam ipsius Domini & Apostolorum habemus exemplum, & præcepta de hac re vtilia ad mouẽdum piè animum, & inflammandum piæ & diuinæ dilectionis affectum. Sunt autem diuini Hymni: sunt & ingenio humano compositi. Hilarius autem Gallus, Episcopus Pictauiensis, eloquentiâ conspicuus, hymnorum carmine floruit primus. Post quem Ambrosius Mediolanensis Episcopus, vir magnæ gloriæ in Christo, & clarissimus doctor in Ecclesia, copiosus in huiusmodi carmine claruisse cognoscitur; atque inde hymni ex eius nomine Ambrosiani vocantur, quia eius tempore primùm in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt: cuius ce-

E lebritatis deuotio posthac per totius Occidentis Ecclesias obseruatur. Carmina autem quæcumque in laudem Dei dicuntur, hymni vocantur.

De Antiphonis, CAP. VII.

ANtiphonas Græci primùm composuerunt, duobus choris alternatim concinentibus, quasi duo Seraphim, duóque testamenta inuicem sibi conclamantia. Apud Latinos autẽ primus idem beatissimus Ambrosius antiphonas constituit, Græcorum exemplum imitatus: exhinc in cunctis Occiduis regionibus earum vsus increbuit. Esa. 6.

De Responsoriis, CAP. VIII.

F REsponsoria ab Italis longo ante tempore sunt reperta: & vocata hoc nomine, quòd vno canente, chorus consonando respondeat. Ante autem id solus quisque agebat, nunc vnus interdum, interdum duo vel tres communiter choro in plurimis respondente.

De Precibus, CAP. IX.

PRecibus Deum deprecari Christus nobis composuit & constituit. Cùm ergo quærerent Apostoli Domino supplicare, & nescirent quomodo deprecarentur, dixerunt Christo: Domine, doce nos orare, id est, compone nobis preces. Statim Dominus de libro iuris cælestis docuit quomodo orarent, & quomodo à Domino impetrarent. Ex hoc Lucæ 11.
G perducta est consuetudo Ecclesiæ, Dominum precibus exposcere contra ægritudines animæ: & vti precibus instar earum quas constituit Christus: quasque primùm Græci cœperunt componere, quibus Domino supplicaretur.

De Lectionibus, CAP. X.

LEctiones pronũciare, antiquæ institutionis esse Iudæorũ traditio docet. Nam & ipsi legitimis præfinitísque diebus, ex lege & Prophetis lectione in Synagogis vtuntur, & hoc de veteri patrum institutione seruantes. Est autem lectio non parua audientium ædificatio. Vnde oportet vt quando psallitur, ab
H omnibus psallatur: cùm oratur, oretur ab omnibus: quãdo lectio legitur, facto silẽtio, ęquè audiatur à cunctis. Nam & si tunc superueniat quisque, cùm lectio celebratur, adoret tantum Deum, & præsignata fronte aurem sollicitè accommodet. Patet tempus orandi cùm omnes orant, & patet tempus cùm volueris orare priuatim. Obtentu orationis, ne perdideris lectionem: quia non semper eam quilibet paratam potest habere, cùm orandi potestas in promptu sit. Nec putes paruam nasci vtilitatem ex lectionis auditu. Siquidem oratio fit ipsa pinguior, dum mens recenti

lectione saginata, per diuinarum rerum, quas nuper audiuit, imagines currit. Nam & Maria soror Marthæ, quæ sedens ad pedes Iesu sorore neglecta verbum intentius audiebat, bonam partem sibi elegisse Domini voce firmatur. Ideò & diaconus clara voce silentium ammonet: vt siue dum psallitur, siue dum lectio pronũciatur, ab omnibus vnitas conseruetur: vt quod omnibus prædicatur, æqualiter ab omnibus audiatur.

Lucæ 10.

De libris testamentorum, Cap. XI.

Quoniam lxxij. linguæ erant in hoc mũdo diffusæ, congruè præuidit Spiritus sanctus vt tot libri essent, quot & nationes, in quibus populi & gentes ad percipiendam fidei gratiam ædificarentur.

De scriptoribus sacrorum voluminum, Cap. XII.

Veteris autem Testamenti scriptores secundum traditionem Iudæorũ vel Hebræorum habentur. Primus Moyses scripsit Pentateuchum. Iesus Naue edidit librũ suũ. Iudicum autem & Ruth & Samuelis primam partem scripsit Samuel: sequentia Samuelis vsque ad calcem scripsit Dauid.* Malachim totum edidit Hieremias, nam antea sparsus erat per singulorum regum historias. Iob librum Hebræi putant scripsisse Moysen, alij vnum ex Prophetis. Psalterium verò scripserunt decem Prophetæ: id est, Moyses, Dauid, Salomon, Asaph, Eman, Ethan, Iditun, & filij Chore, id est, Aser, Elana, Eliasaph, Abiathar. Sunt & qui Esdram & Aggæum & Zachariam scripsisse dicunt. Salomon scripsit Prouerbia, & Ecclesiasten, & Cantica Canticorum. Esaias scripsit librum suum. Hieremias scripsit librum suum, cum lamentationibus eius. Viri Synagogæ sapiẽtes scripserunt Ezechielem, duodecim Prophetas, Danielem, Paralipomenon & Hester. Esdras scripsit librum suum. Omnes hos libros idem Esdras Propheta, post incensam legem à Chaldæis, afflatus Spiritu sancto reparauit, dũ Iudæi regressi fuissent in Hierusalem, cunctáque Prophetarum volumina, quæ fuerãt à gentibus corrupta, correxit: totúmque vetus Testamentum in vigintiduobus libris cõstituit: vt tot libri essent in lege, quot & literæ habentur. Primam post Esdræ editionem de Hebræo in Græcum lxx. Interpretes ediderunt, sub Ptolomæo Ægyptiorum rege, successore Alexandri: qui in legendo studiosus fuit, omniúmque gentium libros congregauit. Iste enim ab Eleazaro principe sacerdotum, multa dona mittens ad templum, petiit vt senes de duodecim tribubus Israël transmitterẽtur, qui interpretarentur omnes libros. Et vt fidem interpretationis aduerteret, singulis eorum qui fuerant destinati, singulas cellulas dedit: & assignans omnibus omnes scripturas iussit interpretari. Qui cùm per lxx. dies istius rei negotium adimplessent, omnium simul interpretationes, quas per diuersa segregati, nullo ad nullum propinquante fecerunt, congregauit in vnum. Atque ita omnes libri interpretati per Spiritũ sanctum inuenti sunt, vt non solum intellectu verùm etiam in sermonibus consonantes inuenirentur. Hæc fuit prima interpretatio vera ac diuina, hos libros meditari omnium gẽtium Ecclesiæ cœperunt primum, eosdẽque de Græco in Latinum interpretes primi Ecclesiarum prouisores tradiderunt. Posthæc, secundã editionem Aquila, tertiam & quartam Theodotion & Symmachus ediderunt, ambo Iudæi proselyti. Quintam & sextam editionem Origenes reperit, & cum cæteris supradictis editionibus cõparauit. Hi sunt itaque tantum, qui Scripturas sacras de Hebræo in Latinum verterunt, quíque etiã numerantur. Nam Latinorũ interpretum qui de Greco in Latinum eloquium transtulerũt, vt meminit sanctus Augustinus, infinitus numerus est. Si cui (inquit) primis fidei temporibus ad manus venit codex Græcus, atque aliquantulum sibi vtriusque linguæ peritiam sensit, ausus est statim interpretari, atque inde accidit tã innumerabiles apud Latinos extitisse interpretes. De Hebræo autem in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras Scripturas conuertit: cuius editione generaliter omnes Ecclesiæ vsquequaque vtuntur, pro eo quod veracior sit in sentẽtiis, & clarior in verbis. Librum Sapientiæ Salomon scripsisse probatur, illis quibus ibi legitur, Tu me (inquit) elegisti regem in populo tuo, & dixisti ædificare Templum in nomine sancto tuo, & in ciuitate habitationis tuæ. Hoc opus Hebræi (vt quidam sapiẽtium meminit) inter canonicas scripturas recipiebant, sed postquam comprehendentes Christum interfecerunt, memorantes in eodem libro tam euidentissima de Christo testimonia, quibus dicitur, Dixerunt inter se impij, Comprehendamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat. Et infra, Si verus est filius Dei, suscipiet illum, & liberabit de manu contrariorum. Ac deinde, Vt sciamus reuerentiam eius, & probemus patientiam ipsius, morte turpissima condemnemus eum:

Id est, tertiũ & quartum Reg.

Vide Iustin. ad gentes. Iren. lib. 3. ca. 25. August. de ciu. Dei. li. 18 ca. 42. & de do. Chri. lib. 2. cap. 15.

2. de doct. Chri. c. 11.

Sapien. 10.

Ibid. cap. 2.

Collatione facta, ne nostri eis pro tam aperto E sacrilegio derogarent, à Propheticis voluminibus reciderunt, legendúmque suis prohibuerũt. Librum autem Ecclesiasticum composuit Iesus, filius Sirach Hierosolymita, nepos Iesu sacerdotis, de quo meminit Zacharias: qui liber apud Latinos propter eloquij similitudinem, Salomonis titulo prænotatur. Præterea Iudith & Thobiã siue Machabæorum libros, qui authores scripserint, minimè constat. In nouo autem Testamento quatuor libros Euangeliorum, quatuor Euangelistæ singuli scripserunt: quorum solus Matthæus Hebræo scripsisse perhibetur eloquio, cæteri Græco. Paulus Apostolus suas scripsit epistolas, ex quibus nouem septem Ecclesiis destinauit, reliquas discipulis suis misit, Timotheo, Tito, & Philemoni. Ad Hebræos autem epistola plerisque Latinis eius fuisse, incerta est, propter dissonantiam sermonis, eandémque alij Barnabam conscripsisse, alij à Clemente scriptã fuisse suspicantur. Petrus scripsit duas nomine suo epistolas, quæ Catholicæ nominantur: quarum secunda à quibusdã eius esse nõ creditur, propter styli sermonísque distãtiam. Iacobus suam scripsit epistolam, quæ & ipsa à nonnullis eius esse negatur: sed sub nomine eius ab alio dictata existimatur. Ioãnes epistolas tres edidit, quarum tantùm prima à quibusdã eius esse asseritur, reliquæ duæ Ioãnis cuiusdam presbyteri existimantur: cuius iuxta Hieronymi sententiam, alterum sepulchrum apud Ephesum demonstratur. Iudas suam edidit epistolam. Actus Apostolorum Lucas cõposuit, sicut audiuit vel vidit. Apocalypsin Ioannes Euangelista scripsit, eodem tempore quo ob Euangelij prædicationẽ in insulam Pathmos traditur relegatus. Hi sunt scriptores sacrorum librorum, diuina inspiratione loquentes, ad eruditionem nostrã præcepta cælestia in ecclesia dispensantes. Autor autem earundem scripturarũ Spiritus sanctus esse creditur. Ipse enim scripsit, qui per prophetas suos scribenda dictauit. Iam tibi post psalmorum originem atque hymnorũ, post sanctorum etiam librorum numerum postulata sequentia prænotabo.

De alleluia, Cap. XIII.

Laudes, hoc est, Alleluia canere, antiquũ est Hebræorum. Cuius expositio duorũ verborum interpretatione vel compositione consistit, hoc est, laus Dei. De cuius mysterio *Apoc. 19.* Ioannes in Apocalypsi refert, spiritu reuelante vidisse aut audisse vocem cælestis exercitus Angelorum, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem validorum tonitruorum dicentium, Alleluia. Ex quo nullus debet ambigere, cùm hoc laudis mysterium digna fide & deuotione celebretur, Angelis esse coniunctum. Alleluia autem, sicut & Amen, de Hebræa in aliam linguã nequaquam transferuntur, quia interpretari minime queant: sed, sicut aiunt Doctores, seruatur in eis antiquitas, propter sanctiorem authoritatem. In Africanis autem regionibus non omni tempore, sed tantùm dominicis diebus, & quinquaginta post Domini Resurrectionẽ Alleluia cantatur, pro significatione futuræ resurrectionis, & lætitiæ. Verùm apud nos secundum antiquam Hispaniarum traditionẽ, F præter dies ieiuniorum vel quadragesimæ, omni tempore canitur Alleluia. Scriptum est enim, semper laus eius in ore meo. Quod verò post consummatam psalmorum, siue lectionum prædicationem Alleluia in fine cantatur, hoc in spem futuri facit ecclesia, significans post annunciationem regni cælorum, quæ in hac vita per vtrumque Testamentum mundo prædicatur, actionem nostram non esse futuram, nisi in laude Dei. Sic enim scriptum est. Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. *Psal. 83.* Hinc est, quod & liber psalmorum in laude concluditur, vt eadem post finem seculi laus æterna monstretur.

G *De offertoriis,* Cap. XIIII.

Offertoria, quæ in sacrificiorum honore canuntur, Ecclesiasticus liber indicium est veteres cantare solitos, quando victimæ immolabantur. Sic enim porrexit, inquit, sacerdos *Eccl. 50.* manum suam in libationem, & libauit de sanguine vuæ, & fudit in fundamentum altaris odorem diuinũ excelso principi. Tunc exclamauerũt filij Aaron in tubis ductilibus, & sonuerunt, & auditam fecerunt vocẽ magnam in memoriam coram domino. Non aliter & nunc in sono tubæ, id est, vocis prædicatione, cantus accendimur, simúlque corde & opere laudes domino declamantes, iubilamus, in illo scilicet vero sacrificio, cuius sanH guine saluatus est mundus.

De Missa & orationibus, Cap. XV.

Ordo autem Missæ vel orationũ, quibus oblata Deo sacrificia consecrantur, primùm à sancto Petro est institutus: cuius celebrationem vno eodémque modo vniuersus peragit orbis. Prima earũdem oratio, ammonitionis est erga populum, vt excitẽtur ad impetrandum Deum. Secunda inuocationis

adeſt, vt clementer ſuſcipiat preces fidelium, oblationémque eorum. Tertia autem effunditur pro offerentibus ſiue pro defunctis fidelibus: vt per idem ſacrificium veniam conſequantur. Quarta poſthæc infertur pro oſculo pacis, vt charitate omnes reconciliati inuicē, digni ſacramento corporis & ſanguinis Chriſti conſocientur: quia non recipit diſſenſionē cuiuſquam Chriſti indiuiſibile corpus. Quinta infertur illatio in ſāctificatione oblationis, in qua etiam ad Dei laudē terreſtrium creatura, virtutúmque cæleſtium vniuerſitas prouocatur, & Oſanna in excelſis cantatur: quod ſaluatore de genere Dauid naſcente, ſalus mūdi vſque ad excelſa peruenerit. Porro exhinc ſexta ſuccedit confirmatio Sacramenti: vt oblatio quæ Domino offertur, ſanctificata per Spiritum ſanctum, corpori Chriſti & ſanguini confirmetur. Harum vltima eſt oratio, quam dominus noſter orare diſcipulos ſuos inſtituit, dicēs: Pater noſter qui es in cælis. In qua oratione, vt patres ſcripſerūt, ſeptem petitiones continentur. Sed in tribus primis æterna poſcūtur: in ſequentibus quatuor temporalia, quæ tamen propter æterna adipiſcēda petuntur. Nam cùm dicimus, Sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua, ſicut in cælo & in terra, hic quidē iſta tria inchoantur: ſed in illa vita ſperātur, vbi Dei ſanctificatio & voluntas & regnum in ſanctis ſuis immortaliter permanebit. Iam verò panis quotidianus, qui vel animæ vel carni tribuitur, hîc expoſcitur: hîc etiā poſt ſubſidium cibi, venia ad exemplum fraternæ indulgentiæ poſtulatur: hîc ne in peccati tentationem incidamus expoſcimus. Hîc vt poſt omnia à malis liberemur, Dei auxilium imploramus, illic autem iſtorum nihil eſt. Hanc itaque orationem Saluator noſter docuit, in qua & ſpes continetur fidelium, & confeſſio peccatorum: de qua Propheta prędicens ait. *Ioel. 2.* Et erit, omnis quicunque inuocauerit nomē domini, ſaluus erit. Hæ ſunt itaque ſeptem ſacrificij orationes, commendatæ Apoſtolica Euangelicáque doctrina: cuius numeri ratio inſtituta videtur, vel propter ſeptenariā ſanctæ eccleſiæ vniuerſitatem, vel propter ſeptiformem gratiæ ſpiritum, cuius dono ea quæ offeruntur ſanctificantur.

De Symbolo Nicæno, Cap. XVI.

Symbolum autem, quod tēpore ſacrificij populo prędicatur, ſanctorum patrum trecentorum decem & octo collatione apud Synodum Nicænam eſt editum. Cuius veræ fidei regula tantis doctrinę myſteriis præcellit: vt de omni parte fideli loquatur, nulláque penè ſit hæreſis cui per ſingula verba vel ſentētias non reſpondeat. Omnes enim errorum impietates, perfidiæque blaſphemias calcat, & ob hoc vniuerſis eccleſiis pari confeſſione à populo proclamatur.

De benedictionibus in populo, Cap. XVII.

Benedictionem in populo dari à ſacerdotibus, antiqua per Moyſen benedictio pandit & comprobat: qua benedicere populo ſub ſacramēto trinæ inuocationis iubetur. Ait enim ad Moyſen Dominus, Sic benedices populum meum, & benedicam illos. Benedicat te Dominus & cuſtodiat te, oſtendátque faciem ſuam tibi, & miſereatur tui. Conuertat dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem, Amen. *Num. 6.*

De ſacrificio, Cap. XVIII.

Sacrificium autē quod à Chriſtianis Deo offertur, primùm Chriſtus dominus noſter & Magiſter inſtituit: quando commendauit Apoſtolis corpus & ſanguinem ſuum, priuſquam traderetur: ſicut legitur in Euangelio. *Matth. 28.* Accepit (inquit) Ieſus panē & calicē, & benedicens dedit eis. Quod quidē ſacramentum Melchiſedech rex Salem figuraliter in typum corporis & ſanguinis Chriſti primus obtulit, primúſque myſterium tanti ſacrificij imaginariè idem expreſſit, præferens ſimilitudinem Domini & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti ſacerdotis æterni, ad quem dicitur. Tu es in æternum ſacerdos ſecundum ordinē Melchiſedech. *Pſal. 109.* Hoc ergo ſacrificium Chriſtianis celebrare præceptū eſt, relictis ac finitis Iudaicis victimis, quæ in ſeruitute veteris populi celebrari imperatæ ſunt. Hoc itaque fit à nobis, quod pro nobis ipſe dominus fecit, quod non mane, ſed poſtea, nam in veſperum obtulit. Sic enim Chriſtum oportebat id implere circa veſperam diei: vt dominus hora ipſa ſacrificij oſtenderet veſperam mundi.

Proinde autem non communicauerunt ieiuni Apoſtoli: quia neceſſe erat, vt Paſcha illud typicum antea impleretur, & ſic denuò ad verum Paſchæ ſacramentum tranſirent. Hoc enim myſterium tunc factum eſt, quod primum diſcipuli corpus & ſanguinem domini noſtri, non acceperunt ieiuni. Ab vniuerſa autem eccleſia nunc à ieiunis ſemper accipitur. Sic enim placuit Spiritui ſancto per Apoſtolos, vt in honore tanti ſacramenti ieiunum in os Chriſtiani prius dominicū corpus intraret, quā cæteri cibi, & ideò per vni-

uersum orbem mos iste seruatur. Panis enim E quem frangimus, corpus Christi est, qui dicit, Ego sum panis viuus, &c. Vinum autem sanguis eius est, & hoc est quod scriptum est, Ego sum vitis vera. Sed panis, quia confirmat corpus, ideo corpus Christi nuncupatur: vinum autem quia sanguinem operatur in carne, ideo ad sanguinem Christi refertur. Hæc autem duo sunt visibilia: sanctificata tamen per Spiritum sanctum in sacramentum diuini corporis transeunt. Proinde autem, vt sanctissimus Cyprianus ait, Calix dominicus vino aquæ mixtus offertur: quia videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur: & credentium plebs ei in quem credidit copulatur & iungitur. Quæ copulatio & coniunctio aquæ & vini, sic miscetur in calice domini, vt commixtio illa ab inuicem non possit separari, sicut ecclesia nō potest diuidi à Christo. Sic autem in sacrificando calice domini, offerri sola aqua non potest, quomodo nec vinum solum potest. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis incipit esse sine populo: si autem aqua sit sola, populus esse incipit sine Christo. Quando autem miscetur vtrumque, & adunatione confusa sibi inuicem copulantur: tunc spirituale sacramentum & cæleste perficitur. Sic verò calix domini nostri Iesu Christi non potest esse aqua sola: aut vinum solum, nisi vtrumque sibi misceatur, quomodo nec corpus domini potest esse simila sola, aut aqua sola, nisi vtrumque adunatum fuerit & copulatum, & panis vnius compage solidatum. Quo & ipso sacramento populus noster ostenditur adunatus: vt quemadmodum grana multa in vnum collecta, & commolita, & commixta vnum panem faciunt: sic in Christo, qui est panis cælestis, vnum sciamus esse corpus, cui coniunctus sit noster numerus & adunatus. Dicunt aliqui, nisi aliquo interueniente peccato, Eucharistiam quotidie accipiendam: hunc enim panem dari iubente domino, quotidie nobis postulamus, dicentes: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Quod quidem bene dicunt, si hoc cum religione & deuotione & humilitate suscipiunt: ne fidendo de iustitia, superba præsumptione id faciant. Cæterùm si talia sunt peccata, quæ quasi mortuum remoueant ab altari, prius agenda pœnitentia est: ac sic deinde hoc salutiferum medicamentum suscipiendum. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit. Hoc est enim indignè accipere, si eo tempore quis accipiat quo debet agere pœnitentiam. Cæterū si tanta nō sunt peccata, vt non excommunicandus quisque iudicetur, non se debet à medicina dominici corporis separare: ne dum fortè diu abstinens prohibetur, à Christi corpore separetur. Manifestum est enim, viuere eos qui corpus eius attingunt. Vnde timendum est, ne dum diu quisque separatur à Christi corpore, alienus permaneat à salute, ipso dicente, Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui enim peccare iam quieuit, cōmunicare non desinat. Coniugatis autem abstinendum est à coitu, plurimísque diebus orationi vacare, & sic deinde ad Christi corpus accedere. Relegamus libros regnorum, & inueniemus sacerdotē Abimelech de panibus propositionis noluisse priùs dare Dauid, & pueris eius, nisi ante eos interrogaret, vtrum mundi essent pueri à mulieribus, non vtique ab alienis, sed à propriis coniugibus: & nisi eos audisset ab heri & nudiustertius vacasse ob opere coniugali, nunquam panes quos priùs negauerat concessisset. Tantum interest inter propositionis panes & corpus Christi, quantum differt inter corpus & vmbram, inter imaginē & veritatem, inter exēplaria futurorum, & ea ipsa quæ per exemplaria figurabantur. Quapropter eligendi sunt aliqui dies, quibus priùs homo continentius viuat, quò ad tantum Sacramentum dignus accedere possit.

F

G

Sacrificium pro defunctorum fidelium requie offerri vel pro eis orari, quia per totū hoc orbem custoditur, credimus quod ab ipsis Apostolis traditum sit. Hoc enim vbique catholica tenet Ecclesia: quæ nisi crederet fidelibus defunctis dimitti peccata, non pro eorū spiritibus vel eleemosynam faceret, vel Deo sacrificium offerret. Nam & cùm dominus dicit, Qui peccauerit in Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in hoc seculo neque in futuro: demonstrat quibusdam illic dimittenda peccata, & quodam purgatorio igne purgāda. Ergo, in quodam loco à sancto Augustino dictum est, Defunctorum animæ, suorum sine dubio viuentium releuātur pietate, cùm pro illis sacrificiū offertur, vel eleemosynæ fiunt: si tamen sibi quisque aliquod meritum præparauit, dum adhuc in corpore viueret, pro quo ista prosint quæcunque pro illo fiunt. Nam nō omnibus prosunt. Et quare non omnibus prosunt, nisi propter differētiam vitæ quā quisque gessit in corpore? Nam pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis, & si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunque consolationes viuorum

H

Marginalia: 1. Cor. 10. — Ioan. 6. — Ibidem 15. — Cyprian. li. 2. epist. 3. — 1. Cor. 11. — Ioan. 6. — 1. Reg. 21. — Matth. 12. — Enchi. c. 110 de ciuit. Dei li. 21. cap. 24. & de cura pro mortuis.

sunt. Quibus autē prosunt, aut ob id prosunt A vt sit plena remissio peccatorum, aut certè vt tolerabilior fiat ipsa damnatio.

De tertiæ, sextæ & nonæ horæ officiis, Cap. XIX.

Dan. 6. Horam tertiam, sextam & nonā Daniel & tres pueri supplicationibus deuouerunt, scilicet vt ab ortu diei in tempus precationis tres horæ porrectæ trinitatis nobis reuerentiam declararent, pariterque à tertia ad sextam, atque inde ad nonam, per paria lucis interualla, ratis dimēsionib⁹ interminata tri- B nitas ter die rogata coleretur. Act. 2. Illud etiam occurrit ad probationem venerabilis Trinitatis, quod Spiritus sanctus hora tertia, hoc est suo loco & numero & tempore, descendit ad terras, impleturus gratiam quam Christus promisit. Nam & sexta hora Christus passus, in nonam patibuli cruciamenta porrexit. Tali enim sacramento legitimis ad precem temporibus per ternas horas, trinitatis perfectio aut laudatur celebritatibus, aut precibus impetratur, & si computetur diuturna celebritas per quaternarium vsque in vespertinum officiū, hoc est quaternitas significatur: quia mundus quadrifariè diuisus, in trinitate saluatur. Siquidem & in nocte stationes & vigiliæ militares in quatuor partes diuisæ, ternis horarū spaciis secernuntur: vt & in ipsis nocturnis mundialibúsque officiis, Trinitatis mysterium veneretur.

De vespertinis, Cap. XX.

Vespertinum diurni finis officiū diurnæ & alternæ lucis occasus est, cui⁹ ex veteri Testamento solennis est celebratio. Denique hoc tempore veterum sacrificia offerri, Exod. 29. adolerique altario aromata & thus, mos erat. Cuius rei testis est hymnidicus ille regio ac Psal. 140. sacerdotali functus officio, dicens, Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo domine, eleuatio manuum mearū sacrificiū vespertinum. In nouo quoque testamēto, eo tempore dominus & saluator cœnātibus Apostolis mysterium sui corporis & sanguinis initio tradidit: vt tēpus ipsum sacrificij vesperum ostenderet seculi. Proinde in honorē ac memoriam tantorum sacramentorū, his temporibus nos adesse decet Dei conspectibus, & personare in eius cultibus, orationum nostrarum illi sacrificium offerentes, atque in eius laudibus pariter exultantes. Vesperum autem nominatur à sydere quod vesper vocatur, & decidente sole exoritur. De quo Propheta ait. Iob. 38. Et vesperum super filios hominum prodire facis.

De completis, Cap. XXI.

De cōpletis autem celebrandis id etiam in patrum inuenimus exemplis, Dauid propheta dicente, Si ascēdero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, aut requiem tēporibus meis, donec inueniam locum domino, tabernaculum Deo Iacob. Psal. 131. Quis non stupeat tātam in Dei amore animi deuotionem, vt somnum sibi, sine quo vtique corpora humana deficiunt, penitus interdixerit, donec locum ac templum domino fabricandum, in pectore suo rex & Propheta reperiret? Quæ res nos debet fortiter admonere, vt si ipsi locus domini volumus esse, & tabernaculum eius, ac templum cupimus haberi, inquātum possumus exempla sanctorum imitemur: ne de nobis dicatur, quod intelligitur: Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis. Psal. 75.

De vigiliis, Cap. XXII.

Antiqua est vigiliarum deuotio, familiare bonum omnibus sanctis. Esaias Esa. 26. Propheta denique exclamat ad Dominum dicens, De nocte vigilat spiritus meus ad te Deus, quia lux præcepta tua sunt super terrā. Item Dauid & regio & prophetico sanctificatus vnguento, ita canit, Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustitiæ tuæ. Psal. 118. C Hoc námque tempore vastator angelus transiens, primogenita Ægyptiorum percussit. Exod. 12. Vnde & nos vigilare oportet: ne periculo Ægyptiorum admisceamur. Iisdem etiā horis se venturum esse in Euangelio saluator astruit. Vnde ad vigilandum auditores suos exsuscitans dicit, Beati serui illi, quos cùm Matth. 24. venerit dominus, inuenerit vigilantes. Luce 12. Et si vespertina hora (inquit) venerit, & si media nocte, & si galli cātu, & inuenerit eos vigilantes, beati sunt. Ideò & vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet, qui est primogenitus à mortuis. Siquidē nec verbis solum docuit vigilias, sed etiam con- D firmauit exemplo. Nam testatur Euangeliū, quia erat Iesus pernoctans in oratione Dei. Paulus quoque & Silas in custodia publica Act. 16. circa medium noctis orantes hymnum (audientibus cunctis) vincti dixisse memorantur: vbi terræ motu repentè facto, & concussis carceris fundamentis, ianuæ sponte apertæ, & omnium vincula sunt soluta. Vnde oportet his horis psallendi orandíque frequētiam nos in sanctis habere officiis, finémque nostrum vel si aduenerit sub tali actu expectare securos. Est autem quoddam genus hæreticorum, superfluas existimantium sacras vigilias, & spiritali opere infructuosas, dicentes

Iura temerati diuina, qui noctem fecit ad requiem, sicut diem ad laborem. Qui hæretici Greco sermone* Nyctages, hoc est somniculosi, vocantur.

* al. nyctazontes.

De matutinis, CAP. XXIII.

DE matutinorum antiquitate & authoritate testis est idem Dauid Propheta, dicens. In matutinis meditabor in te: quia fuisti adiutor meus. Et alibi. Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua. Cassianus autem dicit: matutinæ solennitatis officium nouo adhuc tempore institutũ, primitus in Bethlehem monasterio, vbi dominus noster Iesus Christus pro redemptione humanæ salutis ex virgine nasci dignatus est, sicque ex illo per vniuersum mundum eiusdem celebrationis inualuit consuetudo. Diluculo autem proinde oratur, vt resurrectio Christi celebretur. Matutina enim luce radiante, dominus & saluator ab inferis resurrexit: quando cœpit oriri fidelibus lux, quæ moriente Christo occiderat peccatoribus. Siquidem & eodẽ tempore cunctis spes futuræ resurrectionis creditur: cum iusti & omnes ab hac temporali morte, quasi à sopore somni resurgentes euigilabunt.

Psal. 62. Psal. 118.

De Dominica die, CAP. XXIIII.

DOminicum diẽ Apostoli ideò religiosa solennitate sanxerunt: quia in eo redẽptor noster à mortuis resurrexit. Quique ideo Dominicus appellatur: vt in eo à terrenis operibus, vel à mundi illecebris abstinentes tantum diuinis cultibus seruiamus, dantes scilicet diei huic honorem & reuerentiam, propter spem resurrectionis nostræ, quam habuimus in illa. Nam sicut ipse dominus Iesus Christus & saluator noster tertia die resurrexit à mortuis: ita & nos resurrecturos in nouissimo seculo speramus. Vnde etiam in Dominico die stantes oramus, quod est signum futuræ resurrectionis. Hoc agit vniuersa Ecclesia, quæ in peregrinatione mortalitatis inuenta est, expectans in fine seculi, quod in domini nostri Iesu Christi corpore præmonstratum est, qui est primogenitus à mortuis. Sabbatum autem priori populo in ocio corporaliter celebratum legimus, vt figura esset in requiem. Vnde & Sabbatum requies interpretatur. Dies tamen Dominicus non Iudæis, sed Christianis per resurrectionem domini declaratus est, & ex illa cœpit habere festiuitatem suam. Ipse est enim dies primus, qui post septimum reperitur octauus. Vnde & in Ecclesiaste ad duorum Testamentorum E significationem dicitur: Illi septẽ, & illi octo. Primò enim solum celebrandum Sabbatum traditum est, quod erat antea requies mortuorũ. Resurrectio autem nullius erat vsque ad Christum dominũ: qui resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Iam postquam facta est talis resurrectio in corpore domini, vt præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in finem: dies Dominicus, id est, octauus, qui & primus, in festiuitate successit. Apparet autem hunc diem etiam in sacris scripturis esse solennem. Ipse est enim primus dies seculi. In ipso formata sunt elementa mundi. In ipso F creati sunt Angeli. In ipso quoque à mortuis resurrexit Christus. In ipso de cælis super Apostolos Spiritus sanctus descendit. Manna eodem die in eremo primùm de cælo datum est. Sic enim dicit Dominus. Sex diebus colligetis manna: in die autem sexto duplũ colligetis. Sexta enim dies est parasceue, quæ ante Sabbatum ponitur. Sabbatum autẽ septimus dies est, quem sequitur Dominicus, in quo manna primùm de cælo venit. Vnde intelligant Iudæi, iam tunc prælatam esse Iudaico Sabbato Dominicam nostram. Iam tunc indicatum, quod in Sabbato ipsorum G gratia de cælo ad eos nulla descenderit: sed in sancta Dominica, in qua primũ Dominus eam pluit.

Eccles. 11. Rom. 6. Dominicæ diei prærogatiua. Exod. 16.

De natali Domini, CAP. XXV.

NAtalis dies Domini ea de causa à patribus votiuæ solennitatis institutus est: quia in eo Christus pro redemptione mundi nasci corporaliter voluit, prodiens ex vtero virginis, qui erat in patris imperio. Cuius susceptæ incarnationis causa hæc fuit. Postquã enim inuidia diaboli parẽs ille primus spe seductus inani cecidit, confestim exul & perditus in omni genere suo radicem malitiæ suæ H & peccati transduxit: crescebátque vehemẽtiùs in malum omne genus mortalium, diffusis vbique sceleribus, & quod est omnium nequius, cultibus idolorum. Volens ergo Deus terminare peccatum, consuluit verbo, lege & prophetis, signis, plagis, prodigiis. Sed dum nec sic quidem errores suos ammonitus agnosceret mundus: misit Deus filium suum vt carne indueretur, & hominibus appareret, & peccatores sanaret. Qui ideò in homine venit: quia per seipsum ab hominibus cognosci non potuit. Vt autem videretur, Verbum caro factum est, assumendo carnem, nõ mutatum in carnem. Assumpsit enim humanitatem, non amisit diuinitatem. Ita idem Deus & idem homo, in natura Dei æqualis patri,

patri, in natura hominis factus eſt mortalis in A nobis, pro nobis enim de nobis, manēs quod erat, ſuſcipiens quod non erat, vt liberaret quod fecerat. Hæc eſt ergo dominicæ natiuitatis magna ſolennitas, hæc eſt diei huius noua & glorioſa feſtiuitas, aduentus Dei ad homines factus. Itaque dies iſte pro eo quod in eo natus eſt Chriſtus, natalis dicitur: quēque ideo obſeruare per reuolutum circulum anni feſta ſolennitate debemus, vt in memoriam reuocetur quod natus eſt Chriſtus.

De Epiphania, Cap. XXVI.

EPiphaniorum diem proinde feſta ſolennitate viri apoſtolici ſignauerūt: quia in B eo per ſtellam eſt ſaluator oſtenſus, quando inuenerunt magi Chriſtum in præſepio iacētem, & adorauerunt eum, offerentes ei competentia munera Trinitatis, aurum, thus, & myrrham, regi Deo atque homini puriſſimo. Ideo ergo diem hunc annuæ celebritatis ſacrauerunt: vt mundus agnoſcat Deum quem elementa cælitus prodiderunt.

Matth. 3. Siquidem eo die idem Ieſus etiam Iordanis lauacro tingitur, diuiſóque cælo, Spiritus ſancti deſcendentis teſtimonio Dei filius eſſe declaratur: cuius diei nomen ex eo quod apparuit gentibus, Epiphania nuncupatur. Epiphania enim Græcè, apparitio vel oſtenſio dicitur. Tribus ergo ex cauſis hęc dies hoc C vocabulum ſumpſit: ſiue quia tunc in Baptiſmo ſuo Chriſtus populis oſtenſus fuerit: ſiue quod eo die ſideris ortu magis eſt proditus: ſiue quod primo ſigno per aquam vinum factum multis eſt manifeſtatus. Refert autem *Collat.* 10. Caſſianus apud Græcos Natiuitatem domini, & Epiphaniorum ſolennitatem non bifariè, vt in occiduis prouinciis, ſed vnius diei feſtiuitate celebrari. Epiſtolæ quoque pontificis Alexādrini ad vniuerſas eccleſias Ægypti vel monaſteria diriguntur, quibus & initium quadrageſimæ & dies Paſchæ denunciantur.

De die Palmarum, Cap. XXVII.

Zach. 9. *Matth.* 21. DIes palmarum ideò celebratur: quia in eo domin⁹ & ſaluator noſter, ſicut propheta cecinit, tendens Hieroſolymam aſello ſediſſe perhibetur. Tunc gradiens ramis palmarum multitudo plebium obuiā ei, clamauerunt, Oſanna, benedictus qui venit in no- *Ioan.* 12. mine domini, rex Iſraël. In ramis enim palmarum ſignificabatur victoria, qua erat dominus mortem moriendo ſuperaturus, & trophæo crucis de diabolo mortis principe triūphaturus. In aſello autem ſuper quem ſedendo Hieroſolymam venit indicabat ſimplicia corda gentilitatis: quæ præſidendo atque regendo perducebat ad viſionem pacis. Hoc autem die ſymbolum Competentibus traditur, propter confinem dominicæ paſchæ diē ſolemnitatis: vt quia iam ad Dei gratiam percipiendam feſtinant, fidem quam confiteantur, agnoſcant. Vulgus autem ideo eum diem capitilauium vocat: quia tunc moris erat la- *Capitilauiū, dies palmarū quondam appellata.* uandi capita infantum, qui vngendi ſunt, ne fortè obſeruatione Quadrageſimæ ſordidata, ad vnctionem accederent.

De cœna Domini, Cap. XXVIII.

COena domini, hæc eſt quinta feria vltimæ hebdomadis quadrageſimæ, quando dominus & ſaluator noſter poſt typicum illud Paſcha completum, ad verum tranſiens myſterium corporis & ſanguinis ſui primum Apoſtolos tradidit: quando poſt ſacramenta *Matth.* 26. *Ioan.* 13. cæleſtia diſcipulus fallax & proditor pretium à Iudæis accepit, & Chriſti ſanguinem vendidit.

Eo etiam tempore & die ſaluator ſurgens à cœna, pedes diſcipulorū lauit, propter humilitatis formam commendādam, ad quam docendam venerat, ſicut & ipſe conſequenter expoſuit: quod etiam decebat potentiſſimum, vt facto doceret, quod obſeruare diſcipulos præmoneret. Hinc eſt quod eodem die altaria templíque parietes & pauimenta lauantur, vaſáque purificantur quæ ſunt domino conſecrata. Qua die etiam ſanctum chriſma conficitur: quia ante biduum Paſchæ Maria caput ac pedes domini vnguento perfudiſſe perhibetur. Vnde & Dominus diſcipulis ſuis dixit: Scitis quia poſt biduum *Matth.* 26. Paſcha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur.

De Paraſceue, Cap. XXIX.

D PAraſceue, i. ſexta ſabbati, ideo in feſtiuitate habetur: quia in eo die Chriſtus myſterium crucis expleuit, propter quod venerat in hunc mūdum: vt quia ligno percuſſi fueramur in Adā, rurſus per ligni myſteria ſanaremur. Huius enim cauſa triūphi, humana puſillitas Chriſto per omnem mundum celebritatē annuam præbet: pro eo quod dignatus eſt ſanguine paſſionis ſuæ ſeculum redimere, & peccatum mundi per crucem morte deuicta abſoluere. Cuius quidem crucis iniuriam non pertulit illa diuinitas, ſed ſola ſuſceptæ humanitatis natura paſſa eſt: diuinitas verò exors iniuriæ manſit. Tripartita autem ratio dominicæ paſſionis oſtenditur. Prima itaque 1.

causa est, vt Christus pro reatu mundi redemptio daretur, & hostis antiquus velut hamo crucis caperetur: scilicet vt quos absorbuerat euomeret, & prædam quam tenebat amitteret, non potentia victus, sed iustitia, non dominatione, sed ratione.
2. Secunda causa est, vt secuturis hominibus vitæ magisteriũ præberetur. Ascendit enim crucem Christus, vt nobis & passionis & resurrectionis præberet exemplum: passionis ad confirmandam patiẽtiam, resurrectionis ad excitandam spem: vt duas vitas nobis ostẽderet in carne, vnam laboriosam, alteram beatam: laboriosam, quã tolerare debemus: beatam, quam sperare debemus.
3. 1. Cor. 1. Tertia causa est susceptæ crucis, vt superbia seculi & inflata sapiẽtia per crucis stultam, vt putatur, prædicationem, humiliata, corrueret: vt pateret id quod stultum Dei est quanto sit hominibus sapientius: & quãto sit fortius tota hominum fortitudine quod infirmum Dei est.

Ephes. 3. Docet autem Apostolus Paulus nos illuminatos debere habere oculos cordis ad intelligendum quæ sit latitudo crucis, & longitudo, altitudo, & profundum. Cuius latitudo est transuersum lignum quo extendũtur manus: lõgitudo à latitudine deorsum versus vsque ad terram: altitudo à latitudine sursum vsque ad caput: profundum verò quod terræ infixum absconditur: quo signo crucis omnis vita sanctorum describitur.

Dicitur enim homini tolle crucem tuam, & sequere me. Dum enim crucifigitur caro, cùm mortificantur membra nostra super terram, fornicatio, immunditia, luxuria, & cætera, dúmque exterior homo corrũpitur vt interior renouetur de die in diem, passio est crucis. Et hæc quidem dum sint bona opera, tamen adhuc laboriosa, quorũ merces requies est. Et ideo dicitur, spe gaudẽtes, vt cogitantes scilicet requiem futuram, cùm hilaritate & laboribus operemur.

Hanc hilaritatem significat crucis latitudo in transuerso ligno, vbi figuntur manus. Per manus enim opus intelligitur: per latitudinẽ hilaritas operantis, quia tristitia facit angustias. Porrò per altitudinem crucis, cui caput adiungitur, expectatio supernæ retributionis de sublimi iustitia Dei significatur, vt & ipsa bona opera non propter beneficia Dei terrena ac temporalia facienda credantur: sed potius propter illud quod desuper sperat fides quæ per dilectionem operatur. Iam verò per longitudinem, qua totum corpus extenditur, ipsa tolerantia significatur, vt lõganimes permaneamus: vnde longanimes dicuntur. Per profundum autem hoc est partem illam ligni quæ in terræ abdito defixa latet, sed inde consurgit omne quod eminet, inscrutabilia indicantur iudicia Dei: de quibus occulta eius voluntate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic.

De Sabbato Paschæ, CAP. XXX.

SAbbati paschalis veneratio hinc celebratur, pro eo quod eadẽ die Dominus in sepulchro quieuit. Vnde bene Hebræo sermone Sabbatũ requies interpretatur: siue quod dominus in eo requieuit die mundo perfecto: siue quod in eo dominus & redemptor noster quieuit in sepulchro. Hic autem dies inter mortem Christi & resurrectionem medius est, significans requiem quandã animarum ab omni labore, omníque molestia post mortem, per quam fit transitus post resurrectionem carnis ad illam vitam, quã dominus noster Iesus Christus sua resurrectione præmonstrare dignatus est.

De Pascha, CAP. XXXI.

IAm verò Paschale sacramentum, quod nunc in Saluatoris nostri mysterio manifestissimè celebratur, in veteri Testamẽto figuraliter primum gestum est, quando agno occiso, Pascha celebrauit populus Dei in Ægypto, Exod. 12. cuius figura in veritate completa est in Christo, qui sicut ouis ad occisionem ductus est. Cuius sanguine illitis postibus nostris, id est, cuius signo crucis signatis frontibus nostris, à perditione huius seculi, tanquam à captiuitate Ægyptia liberamur. Cuius quidem diem paschalis resurrectionis, non solum pro eo celebramus, quod in eodem à mortuis resurrexit: sed etiam pro aliis sacramentis, quæ per eundem significantur. Quia enim sicut dicit Apostolus, mortuus est propter peccata Rom. 4. nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram: trãsitus quidem de morte ad vitam in illa passione Domini & resurrectione sacratus est. Nam & vocabulũ istud quod Pascha dicitur, non Græcum sed Hebræum est, neque enim à passione, quam Græcè dicunt πάθη, sed à transitu Hebræo verbo Pascha appellatum est: quod & maximè Euangelista expressit, cùm celebraretur à Domino Pascha cum discipulis suis. Cùm vidisset (inquit) Ioan. 13. Iesus, quia venit hora eius vt trãsiret de mundo ad patrem. Trãsitus ergo de hac vita mortali in aliam vitam immortalem, hoc est de morte ad vitam, in passione domini & in resurrectione commendatur. Hic trãsitus modò à nobis agitur per fidem, quæ nobis datur in remissionem peccatorum: quando consepelimur cum Christo per baptismum, quasi à

mortuis transeũtes, de peioribus ad meliora, A de corporalibus ad spiritualia, de cõuersatione huius vitæ ad spem futuræ resurrectionis & gloriæ. Propter ipsum ergo initium nouæ vitæ ad quam transimus, & propter ipsum nouum hominem quem iubemur induere & exuere veterẽ, vetus fermentum expurgantes, vt simus noua conspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc vitæ nouitatẽ, primus mensis in anni mensibus celebrationi huic attributus est, nam ipse dicitur mensis nouorum. Quia verò in tempore toto seculi nunc tertium tempus apparuit: ideò resurrectio domini triduana est. Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia: vbi iam manifestatum est sacramentum, quod ante erat in prophetico ænigmate occultum. Hoc ergo in lunari numero significatur. Quia enim septenarius numerus solet in scripturis ad quandã perfectionẽ mysticus apparere, in tertia hebdomada lunæ pascha celebratur, id est, qui dies occurrerit dominicus à quinto decimo in vigesimũ primũ. Sed nec solum propter tempus tertium, quia inde incipit hebdomada tertia, sed etiam propter ipsam conuersionem lunæ. Tunc enim illa ab inferioribus ad superiora conuertitur, & hæc nobis de luna similitudo assumitur, de visibilibus ad inuisibilia, de corporalibus ad spiritualia sacramenta transire, vt magis ma- C gísque huic seculo moriamur, & vita nostra Coloss. 3. abscondita sit cum Christo, omnémque lucem studij nostri, quæ ad inferiora vergebat, ad superiora conuertamus, ad illam scilicet æternam contemplationem immutabilis veritatis. Vsque ad vigesimum primũ, ideò pascha obseruatur propter numerum septenarium quo vniuersitas sæpe figuratur: qui etiam ipsi ecclesiæ tribuitur, propter instar vniuersitatis, ideóque & Ioannes Apostolus in Apocalypsi scripsit septem Ecclesiis. Ecclesia verò adhuc in ista mortalitatis carne constituta, propter ipsam mutabilitatem, lunæ nomine in scripturis sæpe vocatur. D Quod verò anniuersarius dies Paschalis non ad eundem diem anni redit, sicut dies quo creditur dominus natus: hoc fit propter dominicum diem & lunam. Manifestum est enim, quo die dominus crucifixus sit, & in sepulchro fuerit, & resurrexit. Adiuncta est enim ipsorum dierum obseruatio per Nicænũ conciliũ vniuerso orbi Christiano, & persuasum, eo modo pascha celebrari oportere, vt non solum lunam paschalem, sed & diem dominicum in quo resurrexit à mortuis expectare debeamus. Inde est quod ad eundem diem anni non reuertitur pascha: nam Iudæi tantundem mensem nouorum & lunam obseruant, diem autem addendum patres nostri censuerunt, vt & nostra festiuitas à Iudæorũ festiuitate distingueretur.

De Ascensione Domini, CAP. XXXII.

AScensionis dominicæ solennitas ideo celebratur: quia in eodem die post mũdi victoriam, post inferni regressum, Christus ascendisse memoratur ad cælos, sicut scriptũ est: Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Psal. 67. Quæ festiui- B tas ideò per reuolutum circulum annorũ celebratur, vt humanitas assumptæ carnis ascẽdentis ad dexteram patris in memoriam reuocetur: cuius corpus ita in cælo esse creditur, vt erat quando ascendit, quod & vox angelica protestatur dicẽs. Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum, Act. 1. id est, in eadem specie carnis atque substantia, cuius profectò carnis immortalitatem donauit, naturam non abstulit. Dextera autem patris, ad quam idem filius sedere creditur, nõ est corporea (quod nefas est de Deo sentire:) sed dextera patris, est beatitudo perpetua, quæ sanctis in resurrectione promittitur, id est, sanctæ ecclesiæ, quæ est corpus Christi: sicut & sinistra eius rectè intelligitur miseria & pœna perpetua, quæ impiis dabitur.

De Pentecoste, CAP. XXXIII.

INitium sanè & causa festiuitatis Pentecostes, paulò latiùs repetenda est. Pentecostes Exod. 20. enim dies hinc cœpit exordium, quãdo Dei vox in Sina monte desuper intonantis audita est, & lex data Moysi. In nouo autẽ Testamento Pentecoste cœpit, quando aduentum sancti Spiritus, quem Christus promisit, exhibuit, quem ait non esse venturum nisi ipse ascenderet in cælum. Denique dum portã cæli Christus intrasset, decem diebus interpositis intremuit subitò orantibus Apostolis locus, & descendẽte Spiritu sancto super eos inflammati sunt, ita vt linguis omnium gentium Dei magnalia loquerentur. Act. 2. Aduentus itaque sancti Spiritus de cælo supra Apostolos, in varietate diffusus linguarum, solennitatem transmisit in posteros: eáque de causa Pẽtecoste celebratur, & dies ipse proinde insignis habetur. Concordat autem hæc festiuitas Euangelij, cum festiuitate legis. Illic enim posteaquã agnus immolatus est, interpositis quinquaginta diebus data est lex Moysi, scripta digito Dei: hic postquam occisus est Christus, qui sicut ouis ad immolandum ductus est, celebratur verum Pascha, & in-

terpositis quinquaginta diebus, datur Spiritus sanctus, qui est digitus Dei, super cxx. discipulos Mosaïcæ ætatis numero constitutos. Siquidem & hæc festiuitas aliud obtinet sacramentum. Constat enim ex septimana septimanarum. Sed dierum quidem septimanæ generāt eandē Pentecostē, in qua fit peccati remissio per spiritum sanctum. Annorum verò septimanæ quinquagesimum annū faciunt, qui apud Hebræos iubilæus dicitur: in quo similiter terræ fit remissio, & seruorū libertas, & possessionum restitutio, quæ precio erant comparata.

Esa. 53.

Septies etenim septem multiplicati, quinquagenarium ex se generant numerum, assumpta monade, quam ex futuri seculi figura præsumptam esse, maiorum authoritas tradidit. Fit enim ipsa & octaua semper & prima, imò ipsa est semper vna quæ est dominica dies. Necesse est enim sabbatismū animarum populi Dei illuc occurrere, atque ibi compleri, vbi datur pars his qui octo, sicut quidam disserens, Salomonis dicta sapiēter exposuit. Idcirco autē totius quinquagesimæ dies post Domini resurrectionem resoluta abstinentia in sola lætitia celebrantur, propter figuram futuræ resurrectionis: vbi iam non labor sed requies erit lætitiæ. Ideóque his diebus nec genua in oratione flectuntur, quia sicut quidam sapiens ait, Inflexio genuum pœnitentię & luctus indicium est. Vnde etiam per omnia eandem in illis sollennitatem, quam die Dominico custodim⁹: in qua maiores nostri nec ieiunium agendum, nec genua esse flectenda, ob reuerentiā dominicæ resurrectionis tradiderunt.

Eccle. 11.

De Festiuitatibus martyrum, Cap. XXXIV.

FEstiuitates Apostolorum seu in honore martyrū festiuitates antiqui patres in venerationis mysterio celebrari sanxerūt, vel ad excitandū imitationē, vel vt meritis eorū consociemur, atque orationibus adiuuemur: ita tamen vt nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum offeramus, quamuis in memoriis martyrum constituamus altaria. Quis enim antistitum, in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit, offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronauit apud memorias eorum quos coronauit: quo ex ipsorum locorum amore maior affectus exurgat ad augendam charitatem, & in illis quos imitari possumus, & in illo quo adiuuāte possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis & societatis, quo & in hac vita colūtur sancti homines Dei, quorū cor ad ta-

E lem pro Euangelica virtute passionem paratum esse sentimus. Sed illos tanto deuotius, quanto securius post certamina omnia superata: quanto etiam fidentiore laude prædicamus iam in illa vita feliciores victores, quàm in ista adhuc vsque pugnantes. At verò illo cultu, qui Græcè latria dicitur, Latinè vno verbo dici non potest, cùm sit quædam propriæ diuinitatis debita seruitus, nec colimus, nec colendum docemus nisi vnum Deum. Cùm autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificij, vnde & idololatria dicitur eorū qui hoc etiam idolis exhibent, nullo modo aliquid tale offerimus, aut offerendum præcipimus, vel cuiquam martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo. Et quisquis in hūc errorem dilabitur, corripitur per

F sanam doctrinam, siue vt corrigatur, siue vt caueatur: dum etiam ipsi sancti vel homines vel angeli exhiberi sibi nolunt, quod vni Deo deberi norunt. Apparuit hoc in Paulo & Barnaba, cùm commoti miraculis quæ per eos facta sunt Lycaonij, tanquam diis immolare voluerunt. Conscissis enim vestibus suis, confitentes & persuadentes se deos non esse, ista sibi fieri vetuerunt. Apparuit & in angelis, sicut in Apocalypsi legimus, Angelum se adorari prohibentem ac dicētem adoratori suo: Vide ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorū: Deum adora. Rectè itaque scribitur homini ab angelo prohibitū esse adorare, nisi vnum Deum, sub quo ei esset & ille conseruus. Non ergo fit à nobis ille diuinæ religionis cultus in angelos aut in martyres, quia non sic habentur vt tales honores quærant vt Deus: quia nec ipsi volunt se coli pro Deo, sed illum à nobis coli volunt quo illuminante lætantur. Honorandi sunt ergo martyres propter imitationē, non adorandi propter religionem: honorandi charitate, nō seruitute.

Apoc. 16.

G

De Encæniis, Cap. XXXV.

H ANnuas festiuitates ecclesiarū ex more veterū celebrari in Euangelio legimus, vbi dicitur; Facta sunt Encænia Hierosolymis. Encænia autem festiuitas erat dedicationis templi, Græcè enim Καινὸν dicitur nouum. Quandocunque enim nouum aliquid fuerit dedicatum, Encænia vocatur. Illum enim diem quo dedicatum est templum à Salomone (sicut Regum liber & Paralipomenō narrat) Iudæi solenniter celebrabant, & ipse dies apud illos festus agebatur, qui licet vsus in illis exoleuit, quia caruerunt & cultu & tēplo: Christiani tamen seruant morem illum patrum, in quos gloria translata videtur. Om-

Ioan. 10.

nes autẽ festiuitates pro varietate religionum diuersáque in honorem martyrum tempora, ideò à viris prudentibus instituta sunt: ne fortè rara cõgregatio populi, fidem minueret in Christo. Propterea ergo dies aliqui constituti sunt, vt in vnum omnes pariter conuenirẽt: vt è conspectu mutuo & fides crescat, & lætitia maior oriatur.

De ieiunio quadragesimæ, CAP. XXXVI.

IEiuniorum tempora secundum scripturas sacras quatuor sunt, in quibus per abstinentiam & lamentum pœnitentiæ, domino supplicandum est. Et licet omnibus diebus orare & abstinere conueniat: his tamen temporibus amplius ieiuniis & pœnitentiæ seruire oportet. Primum ieiunium quadragesimæ est, quod à veteribus libris cœpit ex ieiunio Moysi & Eliæ, & ex Euangelio: quia totidem diebus dominus ieiunauit, monstrans euangeliũ non dissonare à lege & prophetis. In persona quippe Moysi lex, in persona Heliæ prophetæ accipiuntur, inter quos in monte Christus gloriosus apparuit: vt euidentiùs emineret quod de illo dicit Apostolus, Testimonium habens ex lege & Prophetis. In qua ergo parte anni congruentiùs obseruatio quadragesimæ constitueretur, nisi confinis, atque contigua dominicæ passionis? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui etiam opus est cõtinẽtia: vt ab ipsius mũdi illecebris ieiunemus in sola manna viuentes, id est, cælestibus spiritualibúsque præceptis. In numero autem quadragenario vita ista propterea figuratur, quia denarius est perfectio beatitudinis nostræ: creatura autem septenario figuratur, quę adhæret creatori, in quo declaratur vnitas Trinitatis per vniuersum mundum temporaliter adnunciata. Et quia mundus à quatuor ventis delineatur, & à quatuor elementis erigitur, & à quatuor anni temporum vicibus variatur, denarius quater ductus in quadraginta consummatur: quo numero ostenditur ab omni temporũ delectatione abstinendũ, ac ieiunandum esse, & castè continentérque viuendum.

Exod. 24. 3. Reg. 19. Matth. 4. Rom. 3.

Licet & aliud Sacramenti mysterium exprimatur, quod quadraginta diebus eadem ieiunia celebrantur. Lege enim Mosaïca vniuerso populo generaliter est præceptum, decimas & primitias domino Deo offerre. Itaque dum in hac sententia principia voluntatum consummationésque operum nostrorũ referre ad Dei gratiam admonemur: in supputatione tamen quadragesimæ summa ista legalium decimarum expletur. Totum enim anni tempus xxxvj. dierum numero decimatur. Subtractis enim à quadragesima diebus dominicis, quibus ieiunia resoluũtur, his diebus quasi pro totius anni decimis ad Ecclesiã concurrimus, actuúmque nostrorum operationẽ Deo in hostiam iubilationis offerimus. Cuius quidem quadragesimæ legibus, sicut ait noster Cassianus, quique perfecti non tenentur, nec exigui huius canonis subiectione contẽti sunt. Quem profecto illis, qui per totum anni spatium deliciis ac negotiis secularibus implicantur Ecclesiarum principes statuerunt: vt vel hac legali quodammodo necessitate constricti, his saltem diebus vacare domino cogerẽtur, ac dierum vitæ suæ, quos totos quasi quosdam fructus fuerant voraturi, vel decimas domino dedicarent. *Collat. 21.*

De ieiunio Pentecostes, CAP. XXXVII.

SEcundum ieiunium est, quod iuxta canones post Pentecosten alio die inchoatur, secũdum quod & Moyses ait. Initio hordearij mensis, facietis vobis hebdomadas septẽ. Hoc ieiuniũ à plerisque ex authoritate Euangelij, post Domini ascensionem completur, testimonium illud dominicũ historialiter accipientibus, vbi dicitur. Nunquid possunt filij sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus? Veniet autem dies, cùm auferetur ab illis sponsus, & tunc ieiunabũt. Dicunt enim post resurrectionẽ domini xl. illis diebus, quibus cum discipulis postea legitur conuersatus, nõ oportere ieiunare, nec lugere, quia in lætitia sumus. Postea verò cùm tempus illud expletur, Christus volans ad cælos, præsentia corporali recessit, tunc indicendũ ieiunium est: vt per cordis humilitatem & abstinentiã carnis, mereamur è cælis promissum Spiritum sanctum accipere. *Deut. 16. Matth. 9. Act. 1.*

De ieiunio septimi mensis, CAP. XXXVIII.

TErtium ieiunium est quod à Iudæis agebatur post tabernaculorum solennitatẽ, quod decima die septimi mensis celebrat Ecclesia. Hoc enim primum in lege à domino institutum est, dicente ad Moysen. Loquere filiis Israel, dicens, decima die septimi mensis dies expiationis vocabitur, & sanctus erit vobis, & humiliabitis animas vestras in ieiunio. Omnis anima quę afflicta non fuerit & se non humiliauerit in ipso die ieiunio, exterminabitur de populo suo. Omnis anima quæ fecerit op⁹ in ipso die, peribit anima illa de populo suo. Quo quidem ieiunio vsos fuisse antiquos, Esdræ liber meminit. Postquã enim redierunt (inquit) filij Israël in Hierusalem, & fecerũt sibi tabernaculorum lætitiam ma- *Leuit. 23. 2. Esdræ 9.*

gnam, dehinc conuenerunt in ieiunio & saccis, & humus super eos, & steterunt & confitebantur peccata sua, & iniquitates patrum suorum, & consurrexerunt ad standum, & legerunt in volumine legis domini Dei sui, quater in die, & quater in nocte, confitebantur & adorabant dominum Deum suum. Hoc etiã mense septimo, sol secundum computum incipit facere minus de die, & nox esse maior, id est, octauo Calendarum Octobris, quando æquinoctium est. Ideóque & ieiuniũ habetur in hoc mense: quia ostenditur in defectione solis & noctis augmẽto, vita nostra deficere, adueniente morte: quæ mors iudicio Dei & resurrectioni præparatur.

De ieiunio Calendarum Nouembrium,
CAP. XXXIX.

QVartum ieiunium Calendarum Nouembrium est, quod diuina autoritate
Cap. 36. initiatum vel institutum, Hieremiæ Prophetæ testimonio declaratur, dicente ad eum domino. Tolle volumen libri, & scribes in eo omnia verba quæ locutus sum tibi aduersum Israel & Iudam, & aduersus omnem gentem, si fortè reuertatur vnusquisque à via sua pessima, & propitius ero iniquitati eorum. Vocauit ergo Hieremias Baruch filium Neriæ, & scripsit Baruch ex ore Hieremiæ omnes sermones domini, quos locutus est ad eos, in volumine libri. Et præcepit Hieremias Baruch dicens. Ingredere, & lege de volumine, quod scripsi ex ore meo, verba domini, audiente populo in domo domini in die ieiunij legis, si fortè cadat oratio eorum in cõspectu domini, & reuertatur vnusquisque à via sua mala: quoniam magnus furor domini, & indignatio quam locutus est Dominus aduersus populum hunc. Et fecit Baruch filius Neriæ, iuxta omnia quæ præceperat Hieremias Propheta, legens ex volumine sermones domini in domo domini. Factum est autem, in mense nono prædicauerũt ieiunium in conspectu domini omni populo in Hierusalem. Hac ergo authoritate diuinæ scripturæ ecclesia morem obtinuit, & vniuersale ieiunium hac obseruatione celebrat.

De ieiunio Calendarum Ianuariarum.
CAP. XL.

IEiunium Calendarum Ianuariarum propter errorem gentilitatis instituit ecclesia. Ianus enim quidam princeps paganorũ fuit: à quo mensis Ianuarius nuncupatur. Quem imperiti homines, veluti Deum colentes, in E religionem honoris posteris tradiderunt, diéque ipsum scenis & luxuriæ sacrauerunt. Tũc enim miseri homines, & quod peius est, etiã fideles, sumentes species monstruosas in ferarum habitu transformantur. Alij fœmineo gestu demutati, virilem vultum effœminant. Nonnulli etiam de fanatica adhuc consuetudine quibusdam ipso die obseruationum auguriis profanantur: perstrepunt omnia saltantium pedibus, tripudiãtium plausibus, & quod his turpius est nefas, nexis inter se vtriusque sexus choris, inops animi, furens vino turma miscetur. Proinde ergo sancti patres considerãtes maximam partem generis humani eodem die huiusmodi sacrilegiis ac F luxuriis insidere, statuerunt in vniuerso mundo per omnes Ecclesias publicum ieiunium: per quod agnoscerent homines in tantum se prauè agere, vt pro eorum peccatis necesse sit omnibus ecclesiis ieiunare.

De triduani ieiunij consuetudine,
CAP. XLI.

TRiduanis autem diebus ieiunare de exẽplo sumptum est Niniuitarum: qui damnatis pristinis vitiis, totos se tribus diebus ieiunio ac pœnitentiæ contulerunt, & operti saccis Deum ad misericordiam prouocaG uerunt.

De diuersorum dierum ac temporum ieiuniis,
CAP. XLII.

PRæter hęc autem legitima tempora ieiuniorum, omni sexta feria propter passionem Domini à quibusdam ieiunatur: sed & Sabbati dies à plerisque, propter quod in eo Christus iacuit in sepulchro, ieiunio cõsecratus habetur, scilicet ne Iudæis insultandum præstetur, quod Christus sustinuit moriẽdo. Die autem dominico semper est reficiẽdum H vt resurrectionem Christi & gaudium nostrũ gentibus prædicemus: præsertim cùm Apostolica sedes hãc regulam seruet. Post Pascha autem vsque ad Pẽtecosten licet traditio Ecclesiarum abstinentiæ rigorem prandiis relaxauerit: tamen si qui monachorum vel clericorum ieiunare cupiunt, non sunt prohibendi, quia Antonius & Paulus & cæteri patres antiqui, etiam his diebus in eremo leguntur abstinuisse, neque soluisse abstinentiam, nisi tantum die dominico. Quis enim parsimoniam non laudet, ieiunium non prædicet? Ieiunium res sancta est, opus cæleste, ianua regni, forma futuri, quod qui sanctè agit, Deo iungitur, alienatur mũdo, spiritualis efficitur. Per hoc enim prosternuntur vitia, humiliatur

Dist. 76. post Pascha.

" caro, diaboli tentamenta vincuntur.

De vario vsu Ecclesiarum,
CAP. XLIII.

HÆc & alia multa sunt quæ in Ecclesiis Christi geruntur; ex quibus tamen quędam sunt quæ in scripturis canonicis cõmendantur, quædam quæ non sunt quidem scripta, sed tamen tradita custodiuntur. Sed illa quidem quæ toto orbe terrarum seruantur, vel ab ipsis Apost. vel ab authoritate principali conciliorum instituta intelliguntur: sicut Domini Passio, & Resurrectio, & Ascensio in cælum, & aduentus Spiritus sancti, quæ reuoluto die anni ob memoriam celebrantur: sed & si quid aliud est quod seruatur ab vniuersis, quaque se diffundit Ecclesia. Alia verò quæ variè per diuersa loca obseruantur, sicuti est quod aliqui ieiunant Sabbato, alij non, alij quotidie communicant, alij certis diebus, aliis nullus dies prætermittitur, quo non offeratur sacrificium, alibi Sabbato tantum offertur & dominico, alibi tantum dominico, & si quid aliud huiusmodi animaduerti potest, totum hoc genus rerum, vt quibuscumque placuit sacerdotibus Ecclesiæ vel religionis cui præerant, instituerunt: nec disciplina in his melior est graui prudentíque Christiano, nisi vt eo modo agat quo agere viderit Ecclesiam ad quam fortè deuenerit. Quod enim neque contra fidem, neque contra mores bo- A nos habetur, indifferenter sequendum, & propter eorum, inter quos viuitur, societatẽ, seruandum est; ne per diuersitatem obseruationum schismata generentur.

Aug. epistol. 118.

De Carnium vsu, vel piscium,
CAP. XLIIII.

CArnes autem & vinum post diluuium hominibus in vsum concessa sunt; nam in initio permissum non fuerat, nisi tantum illud, vt scriptum est. Lignum fructiferum, & herbam seminalem dedit vobis in escam. B Postea verò per Noë data sunt in esum cuncta animalia: vini quoque tunc attributa licentia est.

Idem Rabanus lib. 2. Instit. Cleri. cap. 27. *Genes. 1.* *Genes. 9.* *Dist. 35.*

Sed postquam Christus, qui est principium & finis, apparuit, hoc quod in principio suspenderat, etiam in temporum fine retraxit, loquens per Apostolum suum, Bonum est non manducare carnẽ, & non bibere vinum. Et iterum, Qui infirmus est, holera manducet. Non igitur quia carnes malæ sint, ideo prohibentur: sed quia earum epulæ carnis luxuriam gignunt. Fomes enim ac nutrimentum omnium vitiorum, Esca ventri, & venter escis. Deus autem (vt scriptum est) & hunc & hanc destruet. Piscem sanè, quia eum post C resurrectionem accepit Dominus, possumus manducare. Hunc enim nec Saluator, nec Apostoli prohibuerunt.

Ab exordio. *Rom. 14.* *1. Cor. 6.* *Ioan. 21.*

Explicit Liber primus.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

PROLOGVS IN LIBRVM II.

QVONIAM origines causásque officiorum, quæ in communi ab Ecclesia celebrantur, ex parte aliqua explicuimus, deinceps exordia eorum quæ diuino cultu ministeria religionis impenduntur, ordine prosequamur.

De Clericis, Caput I.

TAQVE omnes qui in Ecclesiastici ministerij gradibus ordinati sunt, generaliter Clerici nominantur.
Dist. 21. Cleros. Cleros enim vel clericos hinc appellatos doctores nostri dicũt, quia Mathias
Act. 1. sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum, & sic omnes, quos illis temporibus Ecclesiarum principes ordinabant, sorte eligebant. Nam cleros sors interpretatur, vnde & hæreditas Græcè cleronomia appellatur, & hęres cleronomos. Proinde ergo clericos vocari aiunt, eo quòd in F sortem hæreditatis Domini dentur, vel pro eo quod ipse Dominus sors illorum est, sicut
Num. 18. de eis scriptum est, loquente Domino, Ego
Deut. 18. hæreditas eorum. Vnde oportet vt qui Deum hæreditate possident, absq; vllo impedimẽto seculi, Deo seruire studeant, & pauperes spiri-
Psal. 15. tu esse contendant: vt congruè illud Psalmistę dicere possint, Dominus pars hęreditatis meę.

De regulis Clericorum, Cap. II.

Dist. 23. His igitur. His igitur lege patrum cauetur, vt à vulgari vita seclusi, à mundi voluptatibus sese abstineant, nec spectaculis, nec pompis intersint, conuiuia publica fugiant, priuata G non tantùm pudica, sed & sobria colant. Vsuris nequaquam incumbant, neque turpium occupationes lucrorum, fraudísque cuiusquam studium appetant, amorem pecuniæ quasi materiam cunctorum fugiant: secularia officia negotiáque abiiciant, honorum gradus per ambitiones non subeant. Pro beneficiis medicinæ Dei munera non accipiant: dolos & coniurationes caueant: odium, æmulationem, obtrectationem atque inuidiam fugiant. Non vagis oculis, non infreni lingua aut petulanti, tumidóque gressu incedant, sed pudorem ac verecundiam mentis simplici H habitu incessúque ostendant. Obscœnitatem etiam verborum, sicut operum, penitus execrentur. Viduarum ac virginum visitationes frequentissimas fugiant, contubernia extranearum fœminarum nullatenus appetant, castimoniam quoque inuiolati corporis perpetuò conseruare studeant, aut certè vnius matrimonij vinculo fœderentur. Senioribus quoque debitam obedientiam præbeant, neque vllo iactantię studio semetipsos attollant. Postremò in doctrina, in lectionibus, Psalmis, Hymnis, Canticis, exercitio iugi incumbant. Tales enim esse debent, qui diuinis cultibus se mancipando student: scilicet vt dum E scientiæ operam dant, doctrinæ gratiam populo administrent.

De generibus Clericorum, Cap. III.

DVo sunt igitur genera clericorũ. Vnum Ecclesiasticorum sub regimine Episcopali degentium. Alterum Acephalorum, id est, sine capite, quem sequantur ignorantium. Hos neque inter laïcos seculariũ officiorum studia, neque inter clericos religio detentat diuina: sed solutos atque oberrãtes, sola vaga vita complectitur. Quíque dum nullum metuentes, explendæ voluptatis suæ licentiam consectantur, quasi animalia bruta libertate ac desiderio suo fruuntur, habentes signum religionis, non religionis officium, Hippocẽtauris similes, neque equi, neque homines, mixtúmque (vt ait Poëta) genus, prolísque biformis. Quorum quidem sordida atque infami numerositate, satis supérque nostra pars Occidua polluitur.

De tonsura, Cap. IIII.

TOnsuræ Ecclesiasticæ vsus à Nazaræis, *Num. 6.*
nisi fallor, exortus est: qui prius crine seruato, denuò post vitæ magnæ continentiam deuotione completa, caput radebant, & capillos in ignem sacrificij ponere iubebantur: scilicet, vt perfectionem deuotionis suæ Domino consecrarent. Huius ergo exempli vsus ab Apostolis introductus est, vt hi qui in diuinis cultibus mancipati, Domino consecrãtur quasi Nazaręi, id est, sancti Dei, crine præciso innouentur. Hoc quippe & Ezechieli Prophetæ iubetur, dicente Domino, Tu fili ho- *Ezech. 15.*
minis, sume tibi gladium acutum, & duces per caput tuum & barbam: videlicet quia & ipse sacerdotali genere Deo in ministerium sanctificationis deseruiebat. Hoc & Nazaręos illos Priscillam & Aquilam in Actibus *Act. 18.*
Apostolorũ primos fecisse legimus, * Petrum *al. Paulum.*
quoque Apostolum, & quosdam discipulorum Christi, qui in huiusmodi cultu imitandi extiterunt. Est autem in clericis tonsura signum quoddam quod in corpore figuratur, sed in animo agitur: scilicet vt hoc signo in religione vitia resecentur, & criminibus carnis nostræ quasi crinibus exuamur, atq; inde innouatis sensibus, vt comis rudibus enitescamus, expoliantes nos iuxta Apostolum vete- *Ephes. 4. Coloss. 3.*
rem hominem cum actibus suis, & induentes nouum qui in agnitionem Dei renouatur. Quam renouationem in mente oportet fieri, sed in capite demonstrari, vbi mens noscitur habitare.

Quod verò detonſo capite ſuperius, inferius circuli corona relinquitur, ſacerdotium regnúmque Eccleſiæ in eis exiſtimo figurari. Thiara enim apud veteres conſtituebatur in capite ſacerdotum. Hæc ex byſſo confecta rotunda erat quaſi ſphæra media, & hoc ſignificatur in parte capitis tonſa. Corona autem latitudo aurei eſt circuli, quæ regum capita cingit. Vtrumque itaque ſignum exprimitur in capite clericorũ: vt impleatur etiam quadam corporis ſimilitudine quod ſcriptum
1. Petr. 2. eſt, Petro Apoſtolo docente, Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium.

Quæritur autem, cur, ſicut apud antiquos Nazaręos, non antè, coma nutritur, & ſic tondetur. Sed qui hæc exquirunt, aduertant quid ſit inter illud propheticum velamentum, & hanc Euangelij reuelationem. De qua dicit
2. Cor. 3. Apoſtolus: Cùm tranſieris ad Chriſtum, auferetur velamen. Quod autem ſignificabat velamen interpoſitum inter faciem Moyſis & aſpectum populi Iſrael, hoc ſignificabat illis temporibus etiam coma ſanctorũ. Nam & Apoſtolus comam pro velamine eſſe dicit. Proinde iam non oportet, vt velentur crinibus capita eorum, qui Domino conſecrantur, ſed tantum vt reuelentur: quia quod erat occultum in ſacramento prophetiæ, iam in Euangelio declaratum eſt.

De Sacerdotibus, CAP. V.

VEniamus nunc ad ſacratiſſimos ordines clericorum, eorúmque originem ſingulariter demonſtremus: quod eſt ſacerdotij fundamentum, vel quo authore pontificalis ordo adoleuit in ſeculo. Initium quidem ſacerdotij Aaron fuit: quanquam & Melchiſedec prior obtulerit ſacrificium, & poſt hunc Abraham, Iſaac & Iacob. Sed iſti ſpontanea voluntate, non ſacerdotali authoritate iſta fecerunt. Cæterum Aaron primus in lege ſacerdotale nomen accepit, primúſque pontificali ſtola indutus victimas obtulit, iubente Domino ac loquente ad Moyſen: Accipe (inquit) Aaron & filios eius, & applicabis ad oſtium tabernaculi teſtimonij. Cúmque laueris patrem cum filiis, indues Aaron veſtimentis ſuis, id eſt, linea & tunica, & ſuperhumerali & rationali, quod conſtringes balteo, & pones thiaram, & oleum vnctionis fundes ſuper caput eius, atque hoc ritu conſecrabitur. Filios quoque illius applicabis & indues tunicis lineis, cingéſque balteo Aaron ſcilicet & liberos eius: & impones eis mitras, erúntque ſacerdotes mei lege perpetua. Quo loco contemplari oportet, Aaron ſummum ſacerdotem, id eſt, Epiſcopum fuiſſe: & filios

A eius presbyterorum figuram præmonſtraſſe. Fuerunt enim filij Aaron, & ipſi ſacerdotes; quibus meritò adſtare debuiſſent Leuitæ, ſicut ſummo ſacerdoti. Sed hoc fuit inter ſummum ſacerdotem Aaron & filios eiuſdem Aaron, qui & ipſi ſacerdotes fuerunt, quod Aaron ſuper tunicam accipiebat poderem, ſtolam ſanctam, coronam auream, mitram, & zonam, brachiale aureum, & ſuperhumerale, & cætera quæ ſupra memorata ſunt. Filij autem Aaron ſuper tunicas lineas cincti tantummodo & thiarati, ita aſtabant ſacrificio Dei. Sed forſan quęritur & hoc, cuius figuram faciebat Moyſes? Si enim filij Aaron presbyterorum figuram faciebant, & Aaron ſummi
B ſacerdotis, id eſt, Epiſcopi, Moyſes cuius? Indubitanter Chriſti. Et verè per omnia Chriſti, quoniam ſimilitudo fuit mediatoris Dei, qui eſt inter Deum & hominem Ieſus Chriſtus, qui eſt dux populorum, verus princeps ſacerdotum, & Dominus pontificum, cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum, Amen. Hactenus de primordiis ſacerdotalibus in veteri Teſtamento diximus.

In nouo autem Teſtamento poſt Chriſtum ſacerdotalis ordo à Petro Apoſtolo cœpit, ipſi enim primus datus eſt pontificatus in Eccleſia Chriſti. Sic enim loquitur ad eum Dominus: Tu es (inquit) Petrus, & ſuper hanc Matth. 16.
petram ædificabo Eccleſiam meam; & portæ
C inferi non præualebunt aduerſus eam. Et tibi dabo claues regni cælorum. Hic ergo ligandi ſoluendíque poteſtatem primus accepit, primúſque ad fidem populum virtute ſuæ prædicationis adduxit: ſiquidem & cæteri Apoſtoli cum Petro par conſortium honoris & poteſtatis acceperunt, qui etiam in toto orbe diſperſi, Euangelium prædicauerunt: quibúſque decedentibus ſucceſſerunt Epiſcopi, qui ſunt conſtituti per totum mũdum in ſedibus Apoſtolorum, qui non iam ex genere carnis & ſanguinis eliguntur, ſicut primũ ſecundum ordinem Aaron, ſed pro vniuſcuiuſque vita meritóque, quod in eũ Dei gratia contulerit, ſicut ad Heli Dominus pronunciauit dicens:
D Hæc dicit Dominus Deus Iſrael. Dixi, domus tua & domus patris tui permanebunt 1. Reg. 2.
coram me, vſque in æternum; & nunc dicit Dominus, nequaquam, ſed glorificantes me glorificabo, & qui me ſpernit, ſpernetur. Quatuor autem genera ſunt Apoſtolorum; vnum tantum à Domino, vt Moyſes. Alterum per hominem & Deum, vt Ioſue. Tertium tantum per hominẽ, ſicut his temporibus multi fauore populi & poteſtatum in ſacerdotium ſubrogantur. Quartum autem genus ex ſe eſt, vt pſeudoprophetæ & pſeudoapoſtoli. Apoſtoli autem in Latina lingua miſſi interpre-

tantur: quia ipsos misit Christus euangelizare, ad illuminationem omnium gentium. Episcopatus autem, vt quidam prudentium ait, nomen est operis, non honoris. Græcum est enim, atq; inde ductum vocabulum, quòd ille qui superefficitur, superintendit, curam scilicet subditorum gerens. Scopus quidem intentio est. Ergo Episcopos Latinè superintendentes possumus dicere: vt intelligat non se esse Episcopum, qui non prodesse, sed præesse dilexerit. E

Quòd verò per manus impositionem à præcessoribus Dei sacerdotibus Episcopi ordinantur, antiqua institutio est. Isaac enim patriarcha sanctus, ponens manum suam super caput Iacob, benedixit ei: similiter & Iacob filiis suis. Sed & Moyses super caput Iosue manum suam imponens, dedit ei spiritum virtutis, & ducatus, in populo Israel. Sic & supernus impletor legis & Prophetarum, Dominus noster Iesus Christus, per manus impositionem Apostolis suis benedixit, sicut in Euangelio Lucę scriptum est: Et perduxit eos trans Bethaniam, & eleuauit manus super eos & benedixit eos. Factum est autem cùm benedixisset illis, discessit ab eis, & ipsi reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno. Et in Actibus Apostolorum ex præcepto Spiritus sancti, Paulo & Barnabæ ab Apostolis manus imposita est in Episcopos, & sic missi sunt ad euangelizandum. *Gen. 17. 48. Num. 27. Lucæ vlt. Act. 13.*

Quod autem à trigesimo anno sacerdos efficitur, ab ætate scilicet Christi sumptum est, ex qua idem orsus est prædicare. Hæc autem ætas, profectu iam non indiget paruulorum: sed perfectionis vi plena est & robusta, & ad omnem disciplinæ ac magisterij exercitium præparata.

Quod verò vnius matrimonij virginalis sint qui eligendi sunt in ordinem pontificatus, & in veteri lege mandatum est, & plenius scripsit Apostolus dicẽs, Vnius vxoris virum. Sacerdotem quærit Ecclesia, aut de monogamia ordinatum, aut de virginitate sanctum. Digamus enim haud fertur agere sacerdotium. Porrò quod Episcopus non ab vno sed à cunctis comprouincialibus Episcopis ordinatur, id propter hæreses institutum agnoscitur; ne aliquid contra fidem Ecclesiæ vnius ordinantis tyrannica authoritas moliretur. Propterea ab omnibus conuenientibus constituitur, ac non minus quàm à tribus præsentibus, cæteris consentientibus testimonio litterarum. Huic autem dum consecratur, datur baculus: vt eius indicio subditam plebem vel regat, vel corrigat, vel infirmitates infirmorum sustineat. Datur & anulus, propter signũ pontificalis honoris, vel signaculum secretorum. Nam multa sunt quæ carnalium minúsque intelligentium sensibus occultantes sacerdotes, quasi sub signaculo abscondunt; ne indignis quibusque sacramenta Dei aperiantur. Iam verò quod seculares viri nequaquam ad ministrandum Ecclesiæ assumãtur, eadem authoritas Apostolica monet & dicit; Manus citò nemini imposueris. Et iterum, Non neophytum, ne in superbiam elatus putet se non tam ministerium humilitatis, quàm administrationem secularis potestatis adeptum, & condemnatus superbia sicut diabolus per iactantiam deiiciatur. Quomodo enim valebit secularis homo sacerdotis magisterium adimplere: cuius nec officium tenuit, nec disciplinam agnouit? Aut quid docere poterit, cùm ipse non didicit? Nunc verò sæpe cernimus plurimos ordinationem talibus facere, nec eligunt qui Ecclesiæ prosint, sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus maiorum quispiam rogauerit, & vt deteriora dicam, qui vt ordinẽtur, muneribus impetrauerũt. Taceo de reliquis. Alij successores filios vel parentes faciunt, & conantur posteris præsulatus relinquere dignitatem: cùm hoc nec Moyses amicus Dei facere potuit, sed Iesum de alia tribu elegit; vt sciremus principatum in populo non sanguine defendendum esse, sed vitæ meritis. Interdum autem & iuxta meritum plebium, eliguntur personæ rectorum; vnde nouerint populi, meriti sui fuisse regimen peruersi suscepisse pontificis. Quod autem quis post baptismum aliquo mortali peccato corruptus ad sacerdotium non promoueatur, lex ipsa testatur. Moyses enim in lege præcepit sacerdotibus, ne aliquod pecus vitiatum ad aram Deo offerant: quod ipsum postea spernentibus sacerdotibus Israel, per Malachiam improperauit Deus dicens, Vos autem sacerdotes qui polluistis nomen meum, & dixistis, In quo polluimus eum? Offerentes super altare meum panem pollutum, & offerebatis cęcum & languidum, nónne malum est? Vnde & in Numeris vitula rufa (cuius cinis expiatio est populi) non aliter iubetur offerri ad altare Domini, nisi quæ terrena opera non fecerit, iugúmque delicti non traxerit, nec vinculis peccatorum fuerit alligata. Sed quid plura subiiciamus? Si enim is qui in Episcopatu mortale aliquod peccatum admiserit, non debet offerre panes Domino: quantò magis ante ordinationem peccator inuentus, repudiari debet, vt non ordinetur? Quapropter quia lex peccatores à sacerdotio remouet, consideret se vnusquisque, sciens quia potentes potenter patientur tormenta: retrahat se ab hoc non tam honore quàm onere, & alio- *Leuit. 21. 1. Tim. 3. F 1. Tim. 5. Num. 27. G Leuit. 1. & 21. Malach. 1. Num. 19. H Sap. 6.*

rum locum qui digni sunt non ambiat occupare. Qui enim in erudiendis atque instituendis ad virtutem populis præerit, necesse est vt in omnibus sanctus sit, & in nullo reprehensibilis habeatur. Qui enim alium de peccatis arguit, ipse à peccato debet esse alienus. Nam qua fronte subiectos arguere poterit, cum illi statim possit correptus ingerere, ante doce te quę recta sunt? Quapropter qui negligit recta facere, desinat recta docere. Primitus quippe semetipsum corrigat, qui alios ad bene viuendum ammonere debet: ita vt in omnibus semetipsum formam viuendi præbeat, cunctósque ad bonum opus doctrina & opere prouocet. Cui etiam scientia scripturarum necessaria est; quia si Episcopi tantum sancta sit vita, sibi soli prodest, sic viuens. Porrò si & doctrina & sermone fuerit eruditus, potest cæteros quoque instruere, & docere suos, & aduersarios reuincere, qui nisi refutati fuerint atque cõuicti, facilè possunt simplicium corda peruertere. Huius sermo debet esse purus, simplex, apertus, plenus grauitatis, & honestus, plenus suauitatis & gratiæ, tractans de mysterio legis, de doctrina fidei, de virtute continentiæ, de disciplina iustitiæ, vnũquemque ammonens diuersa exhortatione, iuxta professionem morúmque qualitatem, scilicet vt prenoscat quid, cui, quando vel quomodo proferat. Cuius præ cæteris speciale officium est, scripturas legere, percurrere canones, exempla sanctorum imitari, vigiliis, ieiuniis, orationibus incumbere, cum fratribus pacem habere, nec quenquam de mẽbris suis discerpere, nullum damnare, nisi comprobatum, nullum excommunicare, nisi discussum. Quíque ita humilitate pariter & authoritate præesse debet: vt neque per nimiam humilitatem suam, subditorum vitia conualescere faciat: neque per immoderantiam seueritatis, potestatem exerceat: sed tantò cautius erga commissos sibi agat, quantò durius à Christo indagari formidat. Tenebit quoque illam supereminentem donis omnibus charitatem, D sine qua omnis virtus nihil est: custos enim castitatis charitas, locus autem huius custodis humilitas. Habebit etiam inter hæc omnia & castitatis eminentiam; ita vt mens Christo dedita, ab omni inquinamento carnis sit munda & libera. Inter hęc oportebit eum sollicita dispensatione curam pauperum gerere, esurientes pascere, vestire nudos, suscipere peregrinos, captiuos redimere, viduas ac pupillos tueri, peruigilem in cunctis exhibere curam, prouidentiam habere distributione discreta. In quo etiam hospitalitas ita erit pręcipua, vt omnes cum benignitate & charitate suscipiat. Si enim omnes fideles illud Euan-

A gelicum audire desiderant, Hospes fui & suscepistis me; quantò magis Episcopus, cuius diuersorium cunctorum debet esse receptaculum? Laïcus enim vnum aut duos suscipiens, impleuit hospitalitatis officium: Episcopus si non omnes susceperit, inhumanus est. In negotiis autem secularibus dirimendis oportet eum causam merito discernere, non gratia: neque enim sic debet Episcopus suscipere potentem, vt contristet contra iustitiam pauperem, neque pro paupere afferre iustitiam à potẽte. Non defendat improbum, nec sancta indigno committenda arbitretur: neque arguat & impugnet cuius crimen non reprehendit. Erit quoque illi etiam iuxta Apostolum mansuetudo, patientia, sobrietas, B moderatio, abstinentia, siue pudicitia; vt non solum ab opere immũdo se abstineat, sed etiã ab oculi, oris & cogitationis errore: ita vt dum nullum vitium in se regnare permittit, impetrare veniam subditorum facinoribus valeat. Qui enim ista sectauerit, & Dei minister vtilis erit, & perfectum sacerdotium consummabit. Matth. 25.

De Corepiscopis, CAP. VI.

Corepiscopi, id est, vicarij Episcoporum, iuxta quod canones ipsi testantur, instituti sunt, ad exemplum lxx. seniorum, tanquam sacerdotes propter sollicitudinem pauperum. C Hi in vicis & villis instituti gubernant sibi commissas Ecclesias, habentes licentiam cõstituere lectores, subdiaconos, exorcistas: presbyteros autem & diaconos ordinare non audeant, præter conscientiam Episcopi, in cuius regione præesse noscuntur: hi enim à solo Episcopo ciuitatis, cui adiacent, ordinantur.

De Presbyteris, CAP. VII.

Presbyterorum ordo exordium sumpsit à filiis Aaron, vt dictum est; qui enim sacerdotes vocabantur in veteri Testamento, hi sunt qui nunc appellantur presbyteri; & qui nuncupabantur principes sacerdotum, nunc Episcopi nominantur. Presbyteri autem interpretantur seniores, quia seniores ætate Græci presbyteros vocant. His enim sicut Episcopis dispensatio mysteriorum Dei commissa est. Præsunt enim Ecclesiis Christi, & in confectione diuina corporis & sanguinis consortes cum Episcopis sunt; similiter & in doctrina populorum & in officio prædicandi. Sed sola propter authoritatem summo sacerdoti clericorum ordinatio & consecratio reseruata est; ne à multis Ecclesiæ discipli-

na vendicata, concordiam ſolueret, ſcandala E generaret. Nam Paulus Apoſtolus eoſdem presbyteros vt verè ſacerdotes ſub nomine
Tit. 1. Epiſcoporum aſſerit, loquens ad Titum. Huius rei (inquit) gratiâ reliqui te Cretæ, vt ea quæ deſunt corrigas, & conſtituas per ciuitates presbyteros, quemadmodum ego tibi diſpoſui. Si quis ſine crimine eſt, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accuſatione luxurię, aut non ſubditos. Oportet enim Epiſcopum ſine crimine eſſe. Qua ſentẽtia oſtendit presbyterum etiam ſub Epiſcopi nomine
1. Tim. 3. taxari. Vnde & ad Timotheum de ordinatione Epiſcopi & Diaconi ſcribens, de presbyteris omnino tacuit: quia eos in Epiſcopi nomine comprehendit. Secundus enim primo F
Philipp. 1. coniunctus gradus eſt, ſicut ad Philippenſes de Epiſcopis & diaconibus ſcribit, cùm vna ciuitas plures Epiſcopos habere non poſſit.
Act. 20. Et in Actibus Apoſtolorum presbyteros Eccleſiæ Hieroſolymam iturus congregauit, quibus inter cætera, Videte (inquit) gregem, in quo vos Spiritus ſanctus Epiſcopos ordinauit; vnde etiam tales in Eccleſia presbyteros conſtituendos eſſe ſicut Epiſcopos, & Apoſtolus ad Titum loquitur, & canones ipſi teſtantur. Presbyteri autem merito & ſapien-
Num. 11. Prouer. 20. Sap. 4. tia dicuntur, non ætate. Nam Moyſi præcepit Deus, vt eligat presbyteros. Vnde & in Prouerbiis dicitur, Gloria ſenum canities. Quæ eſt hæc canities? haud dubiè quin ſapientia; G de qua ſcriptum eſt. Canities hominum prudentia eſt. Cúmque nongentos & amplius annos ab Adam vſque ad Abraham vixiſſe homines legamus, nullus alius appellatus eſt prius presbyter, id eſt, ſenior, niſi Abraham qui paucioribus annis vixiſſe conuincitur. Non ergo propter decrepitam ſenectutem, ſed propter ſapientiam, presbyteri nominantur. Quod ſi ita eſt, miror cur inſipientes conſtituantur.

De Diaconibus, Cap. VIII.

Num. 3. & 8. Diaconorum ordo à Leui tribu accepit H exordium. Præcepit enim Dominus Moyſi, vt poſt ordinationem Aaron ſacerdotis & filiorum eius, rurſus Leui tribus in diuini cultus miniſteriis ordinarẽtur & conſecrarentur Domino pro omnibus primogenitis, & ſeruirent pro Iſraël coram Aaron & filiis eius in tabernaculo Domini, excubantes in templo die & nocte, ipſíque geſtarent arcam & tabernaculum, & omnia vaſa eius, & in circuitu tabernaculi caſtra ipſi conſtituerent, & in promouẽdo tabernaculo ipſi deponerent, rurſus ipſi componerent. A xxv. annis & ſupra in tabernaculo ſeruire mandatum eſt, quam regulam conſtituerunt ſancti patres & Concil. 3. Arel. Can. 1.
in nouo Teſtamento. In Euangelio autem primordia eorum in Actibus Apoſtolorum Act. 6.
ita leguntur. Conuocantes autem xij. Apoſtoli multitudinem diſcipulorum dixerunt. Non placet nos relinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis. Quid ergo eſt fratres? Conſiderate ex vobis viros boni teſtimonij vij. plenos Spiritu ſancto & ſapientia, quos conſtituamus in hanc rem: nos verò erimus orationi & miniſterio ſermonis inſtantes. Et placuit hic ſermo coram omni multitudine: & elegerunt Stephanum plenum fide & Spiritu ſancto, Philippum & Procorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenam Antiochenſem. Hi omnes ſteterunt ante Apoſtolos, & cùm oraſſent, impoſuerunt illis manus: & verbum Dei creſcebat, & multiplicabatur numerus credentium. Exhinc iam decreuerunt Apoſtoli vel ſucceſſores Apoſtolorum, vt per omnes Eccleſias vij. diaconi, qui ſublimiore gradu eſſent cæteris, circa aram Chriſti quaſi columnæ altaris aſſiſterent, & non ſine aliquo ſeptenarij numeri myſterio. Hi ſunt enim quos in Apocalypſi legimus vij. Angeli tubis canen- Apoc. 1. & 8.
tes. Hi ſunt vij. candelabra aurea. Hi voces tonitruorum. Ipſi enim clara voce in modum præconis admonent cunctos ſiue in orando ſiue in flectendo genua, ſiue in pſallendo, ſiue in lectionibus audiendo, ipſi etiam, vt aures habeamus ad Dominum clamant, ipſi quoque euangelizant: ſine ipſis ſacerdos nomen habet, officium non habet. Nam ſicut in ſacerdote conſecratio, ita in miniſtro diſpenſatio ſacramẽti eſt: illi orare, huic pſallere mandatur. Ille oblata ſanctificat, hic ſanctificata diſpenſat. Ipſis etiam ſacerdotibus propter præſumptionem non licet de menſa Domini tollere calicem, niſi eis traditus ſit à diacono. Leuitæ inferunt oblationes in altaria, Leuitæ componunt menſam Domini, Leuitæ operiunt arcam Teſtamenti. Non enim omnes vident alta myſteriorum quæ operiuntur à Leuitis; ne videant qui videre non debent, & ſumant qui ſeruare non poſſunt: quíque propterea altari albis induti aſſiſtunt: vt cæleſtem vitam habeant, candidíque ad hoſtias immaculatíque accedant, mundi ſcilicet corpore, & incorrupti pudore. Tales enim decet Dominum habere miniſtros, qui nullo carnis corrumpantur contagio, ſed potius eminentia caſtitatis ſplendeant. Quales enim diaconi ordinentur, Apoſtolus Paulus pleniſſimè
ſcribit ad Timotheum. Nam cùm pręmiſiſſet 1. Tim. 3.
de ſacerdotum electione, continuò ſubiũxit, Diaconi ſimiliter irreprehenſibiles, hoc eſt, ſine macula ſicut Epiſcopi, pudici vtique, id eſt, à

est, à libidine abstinentes: non bilingues, scilicet ne conturbēt habētes pacem: non multo vino dediti, quia vbi ebrietas, ibi libido dominatur & furor: non turpe lucrum sectantes, ne de cælesti ministerio lucra terrena sectentur. Est quoque terreni lucri appetitio, plusquam de æternis de præsentibus cogitare. Post hæc autem subiecit. Hi autem probentur primum, & sic ministrent, nullum crimen habentes. Hi vtique sicut Episcopi ante ordinationem probari debent, si digni sunt, & sic ministrent.

De Custodibus sacrorum, CAP. IX.

Num. 8. CVstodes sacrarij, Leuitæ sunt. Ipsis enim iussum est custodire tabernaculum, & omnia vasa templi: quíque ab anno quinquagesimo eliguntur, vt post edomitum carnis conflictum, iam quieti, mundo corpore pariter & mente Deo seruiant, præferentes speciem grauitatis, ne fallantur consilio, ne fidem deserant, neque quicquam intemperantius agant.

De Subdiaconibus, CAP. X.

1. Esdræ 8. SVbdiaconi, qui apud Græcos hypodiaconi vocantur, in Esdra inueniuntur, appellātúrque ibi Nathinnęi, id est, in humilitate Deo seruientes. Ex eorum ordine fuit ille Nathanael, qui in Euangelio Ioannis diuina proditione commonitus, saluatorem meruit confiteri, quíque etiam ad primum diuinitatis indicium fidelis enituit, protestante Domino, ac dicente. Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est. Denique isti oblationes in templo Domini suscipiunt à populis, isti obediunt officiis Leuitarum, isti quoque vasa corporis & sanguinis Christi diaconibus ad altarium offerunt. De quibus quidem placuit Patribus, vt quia sacra mysteria contrectant, casti sint, & continentes ab vxoribus, & ab omni carnali immunditia sint liberi, iuxta quod illis Propheta dicente iubetur; Mundamini qui fertis vasa Domini. Hi igitur cùm ordinantur, sicut sacerdotes & Leuitę, manus impositionem non suscipiunt: sed patenam tantum & calicem de manu Episcopi, & ab Archidiacono scyphum aquæ cum aqua manili & manutergium accipiunt.

[De his Rabanus l.1. Instit. cler. c.8. Amalarius li.1. de off. eccles. cap.11. Ioan. 1. Esa. 52. 4. Carth. canon. 5.]

De Lectoribus, CAP. XI.

LEctorum ordo formam & initium à Prophetis accepit. Sunt enim lectores qui verbum Dei predicāt, quibus dicitur, Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. Isti quippe dum ordinantur, primum de eorum conuersatione Episcopus verbum facit ad populum. Denique coram plebe tradit eis codicem apicum diuinorum, ad Dei verbum annunciandum. Qui autem ad huiusmodi promouetur gradum, iste erit doctrina & libris imbutus, sensuúmq; ac verborum scientia perornatus: ita vt in distinctionibus sentētiarum intelligat vbi finiatur iunctura, vbi adhuc pendet oratio, vbi sentētia extrema claudatur. Sícque expeditus * vim pronunciationis tenebit; vt ad intellectum omnium mentes sensúsq; promoueat, discernendo genera pronunciationis, atque exprimēdo omnium sententiarum proprios affectus, modo indicantis voce, modo dolentis, modo increpantis, modo exhortantis, siue his similia secundum genus propriæ pronunciationis. In quo magis & illa ambigua sentētiarum adhibenda cognitio est. Multa enim sunt in scripturis, quę nisi proprio modo pronūcientur, contrariam reddunt sententiā. Sicuti est, Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat? Quod si confirmatiuè non seruato genere pronūciationis suæ dicatur, magna peruersitas oritur. Sic ergo pronunciandum est, ac si diceret, Deus ne qui iustificat? vt subaudiatur, non. Necesse est ergo in tantis rebus scientiæ ingenium: quo propriè singula conuenientérque pronuncientur. Pręterea & accentuum vim oportet scire lectorem: vt nouerit in qua syllaba vox protendatur pronunciantis. Plerumque enim imperiti lectores in verborum accentibus errant; & solent irridere nos imperitiæ hi qui videntur habere notitiam artis grammaticæ, detrahentes & iurātes penitus se nescire, quod dicimus. Porrò vox lectoris simplex erit, & clara, ad omne pronunciationis genus accommodata, plena succo virili, agrestem & subrusticum effugiens sonum, nō humilis, nec adeò sublimis, non fracta nec tenera, nihílque fœmineum sonans, neq; cum motu corporis, sed tantum cum grauitatis specie. Auribus enim & cordi consulere debet lector, non oculis: ne potius ex seipso eos spectatores magis quàm auditores faciat. Vetus opinio est, lectores pronunciandi causa præcipuám curam vocis habuisse, vt exaudiri multum possent. Vnde & dudum lectores præcones vel proclamatores vocabantur.

[Esa. 58. al. vsum. Rom. 8.]

De Psalmistis, CAP. XII.

PSalmistarum, id est, cantorum principes vel auctores, Dauid, siue Asaph extiterunt. Isti enim post Moysen primi Psalmos compos uerunt & cantauerūt. Mortuo autem Asaph, filij eius in hunc ordinem subrogati 1. Paral. 6.

Ee

ſunt à Dauid. Erántque Pſalmiſtæ per ſucceſ- E ſionem generis, ſicut & ordo ſacerdotalis: ipſíque ſoli continuis diebus in templo canebant cãdidis induti ſtolis, ad vocem vnius reſpondente choro. Ex hoc veteri more Eccleſia ſumpſit exemplum nutriẽdi Pſalmiſtas; quorum cantibus ad affectum Dei mentes audientium excitantur. Pſalmiſta autem & voce & arte præclarum illuſtrémque eſſe oportet; ita vt ad oblectamenta dulcedinis incitet mentes auditorum. Vox autem eius non aſpera, non rauca, vel diſſonans, ſed canora erit, ſuauis, liquida, atque acuta, habens ſonum & melodiam ſanctæ religioni congruentem, non quæ traducem exclamat ar- F tem, ſed quæ Chriſtianam ſimplicitatem in ipſa modulatione demõſtret, nec quæ muſica vel theatrali arte redoleat, ſed quæ compunctionem magis audientibus faciat. Antiqui enim pridie quàm cantandum erat, cibis abſtinebant: pſallentes tamen legumine in cauſa vocis aſſiduè vtebantur. Vnde & cantores apud gentiles fabarij dicti ſunt. (*Cantores quondam fabarij dicti.*) Veteres lamina pectori impoſita ſibi ad cantica exclamanda pſallendis vocibus rationem demonſtrauêre. Solent autem ad hoc officium etiam abſque conſcientia Epiſcopi ſola iuſſione presbyteri eligi quinque, quos probabiles in cantandi arte eſſe conſtiterit.

De Exorciſtis, CAP. XIII.

IN ordine & miniſterio Eccleſię decet eſſe exorciſtas ſecundum officia, quæ in templo Salomonis erant diſpoſita, quæ poſterius ſunt ab Eſdra diſpertita. (*1. Eſdræ 2.*) Et inuenimus eos quos ſcilicet Eſdras actores memorat templi, nunc eſſe exorciſtas in Eccleſia Dei. Fuerunt enim ſub Eſdra actores Templi, ſeruorum Salomonis filij, qui actum Templi totius ſub cura ſua haberent, aut ſacris actionibus deſeruirent. Et cùm fuiſsẽt ex ordine & miniſterio Templi, longè fuerunt ab officio altaris Dei: quia nec Pſalmiſtis, nec oſtiariis, nec ſacrorũ ſeruis attingere licebat munera altaris, niſi tantummodò Leuitis. Quid ergo? Nullam aliam curam habebant actores templi, niſi ad ſarta tecta reficienda: vt quæcumque fuiſſent vexata in ædificio templi aut delapſa, per eoſdem actores de theſauris dominicis reficerentur, atque excolerentur.

Ergo actores templi, exorciſtæ ſunt in populo Dei. Quomodo enim actor prudens & bonus ſcit, quis ſit Domini ſui cenſus, & omnis ſubſtantiæ modus, & redigit apud ſe totius poſſeſſionis inſtrumẽta originalia: ſic exorciſta redigit in ſuam diligentiam totius regni Domini ſecreta, & regnum Dei memoriæ commendat de ſcripturarum teſtimoniis, vnde exerceat donum, quod illi eſt à Spiritu ſancto conceſſum, ſecundum Apoſtoli præconium. Exorciſtas enim memorat Apoſtolus, cùm dicit, Nunquid omnes habent donationes ſanationum? (*1. Cor. 12.*) Hi enim cùm ordinantur, ſicut ait canon, accipiunt de manu Epiſcopi libellum, in quo ſcripti ſunt exorciſmi, (*4. Carth. canon. 7.*) accipientes poteſtatem imponendi manus ſuper energumenos, ſiue baptizatos, ſiue catechumenos.

De Oſtiariis, CAP. XIIII.

OStiarij ſunt, qui in veteri Teſtamento ianitores templi vocabantur: (*1. Paral. 23. 2. Paral. 23.*) qui præerant portis templi Hieruſalem, quíque ordinati per vices ſuas omnia interiora templi vel exteriora cuſtodiebant. Hi deniq; inter ſanctum & iniquum diſcernentes, eos tantum in Eccleſia qui ſunt fideles recipiunt. Intrare enim templum niſi per eos non poſſumus, habent enim in poteſtate tam bonos recipiendi quàm reiiciendi indignos.

De Monachis, CAP. XV.

VNde ad monachos ſtudium defluxerit paupertatis, vel quis huius conuerſationis extiterit author, cuius iſti habitum imi- G tantur, videamus. Quantum enim pertinet ad authoritatem veterum ſcripturarum, huius princeps Elias & diſcipulus eius Eliſæus fuerunt; (*4. Reg. 1. & 4.*) ſiue alij Prophetæ qui habitabant in ſolitudine, vrbibúſque relictis faciebant ſibi caſulas prope fluenta Iordanis. (*Hier. 35.*) Huius etiam propoſiti in Euangelio Ioannes Baptiſta extitit: (*Matth. 3.*) qui eremum ſolus incoluit, locuſta tantum & agreſti melle nutritus. Iam deinde progeniti ſunt conuerſationis huius nobiliſſimi principes, Paulus & Antonius, Hilarion, Macharius, cæteríque patres, quorum exemplis per vniuerſum mundum adoleuit ſancta inſtitutio monachorum. Sex autem ſunt genera monachorum: quorum tria optima, re- H liqua vero teterrima, atque omnibus modis euitanda.

Primum genus eſt cœnobitarum, id eſt, in commune viuentium, inſtar ſanctorum illorum, qui temporibus Apoſtolorum Hieroſolymis vendita ac diſtributa omnia ſua dabant indigentibus, (*Act. 2. 4.*) qui habitabant in ſancta communi vita, non dicẽtes aliquid proprium, ſed erant illis omnia communia, & anima vna, & cor vnum in Deum. Horum igitur inſtitutione, monaſteria ſumpſêre principium.

Secundum genus eſt eremitarum, qui procul ab hominibus recedentes, deſerta loca &

vastas solitudines sequi atque habitare perhibentur; ad imitationem scilicet Eliæ & Ioannis Baptistæ, qui eremi secessus penetrauêre. Hi quippe incredibili mundi contemptu, sola solitudine delectantur, herbis tantum arescentibus victitantes, aut pane solo, qui eis per certa interualla temporum defertur, vel aqua contēti: sicque secretissimi penitus & ab omni hominum conspectu remoti, diuino tantum colloquio perfruuntur: cui puris mentibus inhæserunt: cuius amore non solum mundum, sed etiam hominum consortia reliquerunt.

Tertium genus est Anachoritarum; qui iam cœnobitali conuersatione perfecti, includunt semetipsos in cellis procul ab hominum conspectu remotis, nulli præbentes accessum, sed in sola contemplatione diuina viuentes perseuerant, id est, theorica. Sed isti examinatione cœnobiorum probati in omnibus disciplinis monasterij per xxx. annos, ad hanc contemplationem, per obedientiam eliguntur.

Quartum genus est, qui sibi Anachoretarum imagine blandiūtur. Isti, vt ait Cassianus, in primordiis suis feruore quodam breui cœnobij perfectionem videntur expetere: sed continuò tepefacti, dum pristinos mores ac vitia resecare contemnunt, nec iugum humilitatis ac patientiæ diutius sustinere contenti sunt, subdíque seniorū imperio dedignātur, separatas expetunt cellas, & solitarij sedere desiderant: vt à nemine lacessiti, mansueti vel humiles existimentur, quæ institutio, imò tepor, hos quos semel infecerit ad perfectionem nūquam permittit accedere. Hoc enim modo non solum non abscinduntur, verum etiam in deterius eorum vita conualescit: vt quoddam lethale intestinū virus, quod quāto amplius celatum fuerit, tanto profundius serpens insanabilem morbum generat ęgrotanti. Pro reuerentia enim singularis cellæ, nullus iam vitia solitarij audet arguere, quæ ille ignorari maluit quàm curari.

Collatione 18. cap. 8.

Quintum genus est Circumcellionum, qui habitu monachorum vsquequaque vagantur, venalem circumferentes hypocrisin, circumeuntes prouincias, nusquam manentes, nusquam fixi, nusquam stantes, nusquam sedentes. Alij quæ non viderunt confingunt, opiniones suas habentes pro Deo: alij membra martyrum (si tamen membra martyrum sunt) sibi vendicant: alij fimbrias & phylacteria sua magnificant, gloriam captantes ab hominibus; alij criniti incedunt, ne vilior habeatur tonsuræ sanctitas quàm comata. Vnde videlicet qui eos viderit, antiquos illos, quos legimus, cogitet, Samuelem & Eliam,

A & cæteros. Alij honores, quos non acceperunt, se habuisse protestantur: alij parentes vel consanguineos suos in illa vel in alia regione se audisse, & videre, & ad eos pergere mentiuntur, & omnes petunt, ab omnibus exigunt aut sumptum lucrosum egestatis, aut simulatę pretium sanctitatis; cùm interea vbicumque in factis suis malis aut verbis deprehensi fuerint, vel quoquo modo innotuerint, sub generali nomine monachorum, propositum eorum blasphematur.

Sextum genus est monachorum, & ipsum teterrimum atque neglectum, quod per Ananiam & Saphiram in exordio Ecclesiæ pullulauit, & Apostoli Petri seueritate succisum *Act. 5.*
B est, quique ab eo quod semetipsos à cœnobiali disciplina sequestrant, suásque appetunt liberi voluptates, Ægyptiorum lingua Sarrabaïtæ siue Rennuitæ nuncupantur. Construunt enim sibi cellas, eásque falso nomine monasteria nuncupant, liberíque ab imperio seniorum, arbitrio suo viuunt, certatim in operibus laborantes; non vt indigentibus distribuant, sed vt acquirant pecunias quas recondant; & (sicut ait de ipsis sanctus Hieronymus) quasi ars sit sancta, non vita, quicquid vendiderint maioris est pretij. Reuera (vt idem dicit) solent certare ieiuniis, & secreto victu reficiunt. Apud hos affectata sunt

Epist. 22. ad Eustochium, Audi filia.

C omnia, fluxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis grossior, crebra suspiria, visitatio virginū, detractio clericorum; & si quando dies festus venerit, satiantur ad vomitum. Inter cœnobium autem & monasterium, ita distinguit Cassianus, quod monasterium possit etiam vnius monachi habitatio nuncupari, cœnobium autem non nisi plurimorum. Quorum quidem conuersationem, vt patrum edocet institutio, breuiter intimabo.

Hi quippe (vt prædictum est) contemptis primum atque desertis mundi huius illecebris, in communi vitam sanctissimam congregati simul agunt, viuentes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus, in vigiliis,
D in ieiuniis, nulla superbia tumidi, nulla inuidia liuidi, sed modesti, verecundi, placati, concordissimam vitam sectantur, cogitationes suas alterutrum reuelantes, inuicem discutiunt & corrigunt. Nemo quicquam terrenum sorte peculiari possidet, pretiosis vel coloratis vestibus non induuntur, sed vilissimis atque sinceris lauacris vtūtur, nunquam delectatione corporis, sed raro & propter necessitatem languoris. Sine consultu abbatis nusquam progrediuntur, neque aliquid ab eis sine nutu paternę iussionis assumitur. Operantur autem manibus ea quibus corpus possit pasci, & mens impediri non possit.

Canunt autem Psalmos, manibus operantes: & ipsum laborem tanquam diuino celeumate consolantur. Opus autem suum tradunt eis quos Decanos vocant, eo quod sint denis præpositi: vt neminem illorum cura sui corporis impediat à proposito mentis, neque in cibo neque in vestiměto, neque si quid aliud opus est vel quotidianæ necessitati, vel mutuæ (vt adsolet) valetudini. Ipsi autem Decani tradunt ea preposito. Præpositus autem cum magna sollicitudine omnia disponens, presto facit quicquid illorum vita propter imbecillitatem corporis postulat: rationē tamen ipse reddit ei quem Patrem vocāt. Hi verò patres intellectu, tolerantia, discretione insignes, omnibus rebus excelsi, nulla superbia consulunt his quos filios appellant, magna sua in iubendo authoritate, illorum in obediendo volūtate. Conueniunt autē omnes frequenter nocte ac die dato signo, festina cum properatione ad orationem solénium horarum, celebrantes fixa intentione cordis, & vsque ad consummationem psalmorū sine fastidio persistētes. Item conueniunt diebus singulis interpositis, dum adhuc ieiuni sunt, in collatione ad audiendum patrem. Audiunt autem eum incredibili studio, summo silentio, affectúsque animorum suorum, prout eos prouocauerit disserentis oratio, vel gemitu vel fletu significātes. Corpus deinde cum silentio magno reficiunt tantum, quantum saluti necesse est, coërcente vnoquoque eorum per parsimoniam concupiscentiæ gulam: ne grauetur corū cor vel in his ipsis quæ præsto sunt parcè & vilissimè. Itaque non solum à carnibus & vino abstinent pro sufficientia domandarum libidinum: sed etiam ab omnibus quę ventris & gutturis prouocant appetitum. Sanè quicquid necessario victui superest ex operibus manuum & epularum restrictione, tanta cura egentibus distribuitur, vt nihil remaneat quod abundauerit. Ad cuius sanctæ militiæ propositum veniunt non solum liberi, sed etiam plerumque ex conditione seruili, vel propter hoc potius liberandi. Veniunt quoque ex vita rustica & ex opificum exercitatione & ex plebeio labore, tanto vtique fœlicius quanto fortius educati: qui si non admittantur, graue delictum est. Multi enim ex eo numero viri magni imitandíque extiterunt. Nam propterea & infirma mundi elegit Deus, vt confunderet fortia: & stulta mundi elegit, vt confunderet sapientes: & ignobilia mundi & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt euacuaret, & non glorietur omnis caro coram Deo. Simili quoque modo extant & cœnobia fœminarum, hoc est monachales virgines, sollicitè castéque seruientes Deo. Quæ habitaculis suis segregatæ ac remotæ à viris quàm longissimè, pia tantum sanctitate ac castitate iunguntur & imitatione virtutis. Ad quas iuuenum nullus accessus est, neq; ipsorum quamuis grauissimorum & probatissimorum senum, nisi vsque ad vestibulum necessaria prębendi quibus indigent gratia. His præsunt singulæ grauissimæ ac probatissimæ non tantum instituendis componendísque moribus, sed etiam instruendis mentibus perite atque paratæ. Lanificio etiam corpus exercent atque sustentant, vestésque ipsas monachis tradunt, ab his inuicem quod victui opus est resumentes. Hos mores ac vitam, hanc institutionem tenere videntur cœnobia virginum, sicut monachorum. Monachi autem secundum humilitatem eliguntur. Multos enim ex eis cœnodoxia cōmaculat, multos abstinētia inflat, extollit scientia. Faciunt enim bona, sed propter famam, non propter vitam æternam; scilicet vt aut affectent gloriam laudis, aut perueniant ad fastigium desiderati honoris. In his sæpius discordia oritur, inuidiæque liuor de fraternis profectibus gignitur, amor temporalium rerum grassatur, sequentes terrenas concupiscentias tantò inaniter, quantò sæpius, vt ante humanos oculos, impudenter. Tales itaque nequaquam monachi vocitandi sunt; quia Deo sola professione, non actione coniunguntur.

1. Cor. 1.

1. Cor. 8.

De Pœnitentibus, Cap. XVI.

Pœnitentibus Iob exemplum primus exhibuit; quādo post funera vel post flagella adhuc in sui redarguutione etiam in cilicio & cinere lamēta pœnitudinis sumpsit, dicēs: Idcirco ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Post hunc nobis Dauid pœnitētiæ magisterium præbuit, quando graui vulnere elapsus, dum audisset à Propheta peccatum suū, confestim pœnituit, & culpam suam confessione pœnitentiæ sanauit. Sic Niniuitæ & alij multi peccata sua confessi sunt, & pœnitentiam egerunt; displicuerunt illis quales fuerunt, & quales facti sunt per Deum illi placuerunt. Est autem pœnitentia medicamen vulneris, spes salutis, per quam peccatores saluantur, per quam ad misericordiam dominus prouocatur: quæ non tempore pensatur, sed profunditate luctus & lacrymarum. Pœnitentia autem nomen sumpsit à pœna, qua anima cruciatur, & caro mortificatur. Hi verò qui pœnitentiam agunt, proinde capillos & barbam nutriunt, vt demonstrent abundantiam criminum, quibus caput peccatoris grauatur. Capilli pro vitiis accipiuntur, sicut scriptum est, *Crinibus peccatorum suorum vnusquis-

Iob. 42. 2. Reg. 12. Ionæ 3. Prouerb. 5. Vulg. ed. Funibus.

que constringitur. Vir quippe si comam nutriat, ignominia est, vt ait Apostolus, illam ergo ignominiam suscipiunt pœnitentes pro merito peccatorum. Quod verò in cilicio prosternuntur (per cilicium quippe recordatio est peccatorũ) propter hœdos ad sinistram futuros. Inde ergo confitentes in cilicio prosternimur, tanquam dicentes: Et peccatum meum contra me est semper. Cinere autem asperguntur, vt sint memores, quia cinis & puluis sunt: vel quia puluis, id est, impij facti sunt. Vnde & illi præuaricatores primi homines recedentes à Deo, malísque factis offendentes creatorẽ, in puluerem vnde primum sumpti sunt redierunt. Benè ergo in cilicio & cinere pœnitens deplorat peccatum: quod in cilicio asperitas & compunctio peccatorum, in cinere puluis ostenditur mortuorum: & idcirco in vtroq; pœnitentiam agimus, vt & compunctione cilicij agnoscamus vitia quæ per culpam commisimus: & per fauillam cineris, perpendamus mortis sententiam ad quam peccando peruenimus. Pœnitentiæ autem remedium Ecclesia Catholica in spe indulgentiæ fidenter alligat ad exercendos homines, & post vnũ baptismi sacramentum, quod singulari traditione commendatum, sollicitè prohibet iterandum, medicinali remedio pœnitentiæ subrogat adiumentum; cuius remedio egere se cuncti agnoscere debent, pro quotidianis humanæ fragilitatis excessibus, sine quibus in hac vita esse non possumus: honorum duntaxat dignitate seruata; ita vt à sacerdotibus & Leuitis Deo tantum teste fiat, à cæteris verò astante coram Deo solenniter sacerdote: vt hoc tegat fructuosa cõfessio, quod temerarius appetitus aut ignorantię notatur cõtraxisse neglectus: vt sicut in baptismo omnes iniquitates remitti, vel per martyrium nulli peccatum credimus imputari: ita pœnitentię compunctione fructuosa, vniuersa fateamur deleri peccata. Lacrymæ enim pœnitentium, apud Deum pro baptismate reputãtur. Vnde quamlibet magna sint delicta, quamuis grauia, non tamen est in illis domini misericordia desperanda. In actione enim pœnitudinis (vt supra dictum est) non tam considerãda est mensura temporis quàm doloris: quia cor contritum & humiliatum Deus non spernit. Veruntamen quanto in peccando fuit ad malum promptior mentis intentio, tanto deuotior debet esse in pœnitendo. Duplex autem pœnitentiæ genus est, vel dum plangimus quod malè gessimus; vel dum non agimus quod agere debeamus. Ille autem verè pœnitentiam agit, qui nec pœnitere præterita negligit, nec adhuc pœnitenda committit. Qui verò lacrymas indesinenter effundit, & tamen peccare non desinit; hic lamentum habet, sed mundationem non habet.

1. Cor. 11. — Psal. 96.

Si autem ad pœnitentiam conuertuntur, perturbari non debent, si rursus post emendationem relicta vitia corda pulsant; dum non possint bonę conuersationi nocere, si talis cogitatio non erumpat in consensu vel opere. Ferre enim sine perfectione vitiorum cogitationes, non est ad damnationem, sed ad probationem: nec est occasio subeundi discriminis, sed potius augendæ perfectionis. Nam & si quis circa finem suum per pœnitentiam desinat esse malus, non ideo debet desperare, quod in termino est vltimo vitæ: quoniam Deus non respicit quales antea fuimus, sed quales circa finem vitæ existimus.

Ex fine enim suo vnumquemque aut iustificat, aut condemnat, sicut scriptum est. Ipse iudicat extrema terræ. & alibi, Vniuersorum finem ipse considerat. Proinde non dubitamus circa finem iustificari hominẽ, per pœnitentiæ compunctionem: sed quia rarò id fieri solet, metuendum est ne dum ad finem differtur conuersio, incerta occupet mors prius quàm veniat pœnitentia: pro qua re & si bona est ad extremum conuersio, tamen multo melior est quæ longè ante finem agitur, vt ab hac vita securius transeatur.

1. Reg. 2. Iob 28.

De Virginibus, Cap. XVII.

NVnc autem quæ sit sacræ virginitatis integritas, vel à quo tam sancti propositi sumpsit exordium, breuiter intimabo. Quantum enim pertinet ad vetus Testamentum, Elias & Hieremias, & Daniel castitatis & continentiæ bonum primi constituisse dinoscuntur: quantum verò ad nouum, virorum virginũ caput est Christus, fœminarum virginum caput est Maria. Ipsa earum auctrix, ipsa mater nostri capitis, qui est virginis filius, & virginum sponsus. Inde agmina virorum, & puellarum sanctarum, inde sectatores & sectatrices perpetuæ continentiæ pullulauerunt, appetitum libidinis castigantes, nec solum in corpore, sed etiam in ipsa concupiscentiæ radice castrantes, cælestem vitam angelicámque in terrena mortalitate meditantes, atque in carne corruptibili incorruptionem perpetuam retinentes; quibus cedit omnis fœcunditas carnis, omnis pudicitia coniugalis. Nam cùm & ipsa vniuersalis Ecclesia Virgo sit, desponsata vni viro, sicut dicit Apostolus: quanto digniore honore sunt membra eius, quæ hoc custodiunt, etiam in ipsa carne, quod tota Ecclesia custodit in fide? Sed tamen sic laudetur virginitas,

2. Cor. 11.

ne nuptiæ condemnentur. Oportet enim E non damnare quod bonum est, sed addere quod melius est. Ante aduentum quippe Christi, coniugia placuêre Deo: post aduentum eius virginitas. Prima enim Dei sententia crescere & generare præcepit: secunda sententia continentiam suasit. Nónne enim Gen. 1. & 9. sic locuta est vox illius, Crescite & multiplicamini? Quia iam alia vox superuenit dicens: Luc. 21. Væ prægnantibus & nutrientibus. & illud, 1. Cor 7. Tempus item collectum est. Restat vt qui vxores habent tanquam non habentes sint: & nisi fallor, vnius eiusdémque Dei pronunciatio est vtraque. Tunc quidem Deus in primordio sementem generis emisit, indultis F coniugiorum voluptatibus habenis, donec mundus repleretur: nunc verò in extremitatibus temporum compressit quod emiserat, & reuocauit quod indulserat. Vnde & Salo- Eccles. 3. mon prouidens in spiritu ait: Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. Quia præcepti veteris est, vt terra procreationibus impleretur: noui verò, vt continentia atque virginitate cælum impleatur. Quam tamen adeò ardui sublimísque præmij esse constat: vt dicentibus Apostolis quodam lo- Matth. 19. co, Si sic est hominis causa cum vxore, non expedit nubere; responderit Dominus, Qui potest capere capiat. Non ergo præceptum de continentibus, sed suasio est: nec iniungitur virginitas vt sit necessitatis, sed volunta- 1. Cor. 7. tis, Apostolo protestante: De virginibus præceptum Domini non habeo: sed consilium do, tanquam & ipse scientiam Dei habens. Existimo ergo hoc bonum opus esse propter instantem necessitatem; quoniam bonum est « homini sic esse. Attamen qui tentationem « carnis non tolerant, necesse est vt portum Ibidem. coniugij petant. Vnde & idem Apostolus. Qui se (inquit) non continet, nubat: melius est enim nubere quàm vri. Et iterum, Si acceperis (inquit) vxorem, non peccasti: si nupserit virgo, non peccauit: & si non vis maior esse, esto vel minor, quia liberæ voluntatis es. Nuptiæ enim peccatum non sunt: sed per sollicitudinem mundi, qui nubunt legem Dei seruare vix possunt. Sed illos dicit non peccare si nubant, qui nondum vouerunt Deo castitatem: cæterùm qui vel quæ in corde suo promisit, si aliud fecerit, habet damnationē: quia primam fidem (sicut ait idem Apostolus) irritam fecit. Quod enim erat per naturam licitum, per votum sibi fecit illicitum; sicut A- Act. 5. nanias, & Saphira, quibus de precio possessionis suæ retinere nihil licuit: ob quam causam & subita morte prostrati sunt. In Euangelio autem virginum diuersa genera memorãtur: sed illis specialiter regni possessio deputatur, qui se amore Dei castrauerunt, id est, quos impossibilitatis necessitas non cogit, sed quos voluntas efficit continentes. Sic enim scriptū est Domino disputante. Sunt spadones, qui Matth. 19. sic nati sunt; sunt aliqui qui ab hominibus facti sunt: & sunt qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorū. Quibus etiā per Esaiam Prophetam Dominus dicit, se daturum in do- Esa. 56. mo sua, & in muris suis locum nominatum, meliorem multò quàm filiis & filiabus suis.

Nam illis qui sic nascuntur, aut quibus ipsum virile membrum debilitatur, vt generare non possint, sicut Eunuchi potentum & regum, sufficit quod Christi sunt, & Dei præcepta custodiunt; eo tamen proposito, vt coniugia si possent haberent. Ideóque cæteris coniugatis in domo Dei fidelibus adæquantur; quòd castrati sunt propter seculum, non propter regnum cælorum. Neque enim vxores animi virtute, sed carnis necessitate non ducunt. Tantum autem est in virginibus castitatis donum, vt etiam Ioannes eos tantum Apoc. 14. agni vestigiis inhærere præscribat, qui contaminati à mulierum coïtibus non fuerint. Ipsi enim sunt cxliiij. millia sanctorum citharistarum illibatæ virginitatis, inuiolatæ castitatis in corde, qui sequuntur agnum quocumque ierit, quem nemo sequi vel auditu valet nisi tantum virginitas. Sequuntur itaque agnum & cæteri fideles, qui virginitatem amiserunt: G sed non quocumque ierit ille, sed quousque ipsi potuerint.

Vnde ne tantæ sanctitatis donum corrumpatur, cauendum est: multos extollit virginitas, eleuat continentia. Fidenter dico, facilius sequũtur agnum, & si non quocumque ierit, certè quousque potuerint coniugati humiles, quàm superbientes virgines. Quomodo enim sequitur quis, ad quem accedere non vult? Aut quomodo accedit ad quem non venit vt discat, quomodo mitis sit & humilis corde? Pergant ergo viam sublimitatis virgines pede humilitatis, sequantur Christum tenendo perseueranter quod vouerunt ardenter: ita vt professæ ac seruatæ virginitati cæteris etiam moribus congruant, sine quibus H proculdubio ociosa manet & inanis virginitas. Boni enim actus, si addantur virginitati, Angelicam vitam hominibus, & cæli mores exhibent in terris. Illæ ergo virgines esse probantur, quæ sic continentiæ inseruiunt, vt nullis criminibus, nullóque terrenæ sollicitudinis onere prægrauentur. Curam enim mundi coniugalis copula gignit, Paulo dicente, Volo autem vos sine sollicitudine esse. 1. Cor. 7. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo: qui autem cum vxore est, sollicitus est quomodo placeat vxori.

Vnde agnoscitur non posse placere Deo huiusmodi continentiæ votum, quod præpeditur secularium impedimento curarum. Nihil enim expeditos prodest esse actione carnis, qui illigantur secularibus curis: nisi tantum quod sibi maiora acquirunt supplicia, pro eo quod seculum minimè vincunt, qui carnem vincere non potuerunt. Quæritur autem cur fœminæ virgines in benedictione velentur. Quarum hæc causa est. In gradibus enim vel officiis ecclesiasticis fœminæ nullatenus præscribuntur: nam neque permittitur eis loqui in ecclesia, vel docere, sed neque contingere vel offerre aliquid virilis muneris, aut sacerdotalis officij sortem sibi vendicare. Ideóque hoc tantum quia virgo est, & carnem suā sanctificare proposuit, idcirco venia fit illi: vt in Ecclesia notabilis vel insignis introeat, & honorem sanctificati corporis in libertate capitis ostendat, atque mitram quasi coronam virginalis gloriæ præferat in vertice.

De viduis, CAP. XVIII.

Ruth 1. 3. Reg. 17. 4. Reg. 4. Iudith 13.

VIduarum multa exempla sunt, quarum prima in scripturis legitur Noëmi, & vidua ad quam Elias missus esse scribitur, & vidua Sunamitis, quæ solebat Elisæum suscipere, & victum administrare ei, & Iudith illa admirabilis vidua quæ de Holoferne Assyriorum principe triumphauit, saluóque honore pudoris hoste deuicto rediit. In nouo autē Testamēto, Anna prima vidua legitur, (Luce 2.) quæ dominum cognouit infantem, quæ meruit eius diuinitatis gratiam agnoscere, antequā potuisset verbū eius audire: cuius quidē gradus virginitati penè coniunctus est, vnde & Christū quem virgo peperit, vidua prima cognouit. Fœlix ergo virgo quia intacta: fortior vidua quia experta: vtrique tamen apud Deum merces, maior illi, subsequens isti. Illam autem viduā Apostolus vocat, quæ post vnius coniugij interceptum; virili sexui renūciat. (1. Timo. 5.) Dicit enim, Vidua eligitur non minus annorum lx. vnius vxor viri. Vnde consequēs est, vt quæ plurimis fuit nexa maritis, caruerit veræ nomine viduitatis.

Qualis autem esse vidua debeat, idē Apostolus expressit dicēs. (Act. 9.) Si fuerit in operibus bonis, testimonium habens, vtique sicut Tabitha, si filios educauit, subauditur Deo, si hospitio suscepit, si sanctorum pedes lauit, si tribulatione patientibus subministrauit, hoc est ægrotis vel in carcere positis, si omne opus bonum subsecuta est: breuiter vniuersa concludens, vt in omnibus sit exemplum bene viuendi. Et iterum, (Tit. 2.) Anus similiter in habitu sancto, vtique, vt ipse earū incessus, & motus, A vultus, sermo, atque silentium quādam sacræ continentiæ præferat dignitatem.

Post hæc adiecit, Non criminatrices, non multo vino seruientes, sed paruo vtentes. Nā quæ solent hac ætate frigescere in luxuria, vino se tradunt pro luxuria. Post hæc addidit, bene docentes, vt prudentiam doceant. Docere illis quidem permittit, sed vt fœminis, & hoc non in Ecclesia, sed priuatim. Nam hoc genus muliercularū solet esse garrulum, vnde & curiosas & verbosas quasdam viduas idem Apostolus notat, & hoc vitium dicit venire ex otio. Simul autem (inquit) & otiosæ (1. Tim. 5.) discunt circumire domos: scilicet dum nullo timore detentæ, nec mariti potestati subiectæ B sunt, non solum otiosæ, verùm etiam curiosæ discurrunt, loquentes quæ non oportet. Prædicat autem idem Apostolus damnationem (Ibidem.) habere viduas, quæ post propositum continentiæ nubere cupiunt: Cùm enim (inquit) luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerūt: id est, quia in eo quod primò vouerunt, non steterunt. Nec tamen ait, nubunt, sed nubere volunt: multas enim earum reuocat à nubendo, non amor præclari propositi, sed aperti dedecoris timor. Igitur quæ nubere volunt, & ideò non nubunt, quia impunè non possunt: hæ melius non vouerent (1. Cor. 7.) C & nuberent quàm vrerentur, id est, quā occulta flamma concupiscentiæ vastarentur, quas pœnituisse professionis forma declarat, sed piget confusionis. Quæ si non cor dirigant, vt Dei timore rursum libidinem vincāt in mortuis deputandæ sunt: si in deliciis agant. Vnde dicit Apostolus. Vidua quæ in (1. Tim. 5.) deliciis est, viuens mortua est, siue in laboribus atque ieiuniis, nulla cordis correctione, sed magis ostensioni quàm emendationi seruiens.

De coniugatis, CAP. XIX.

DE coniugatis lex naturæ à sæculo est. D Deus enim fecit Adam, & dedit ei adiutorium Euam, cum procreationis subsecuta sententia, dicens, Crescite & multiplicamini, & replete terram. (Genes. 1.) Sed facta eadem mulier prius solatio quàm coniugio fuit, donec de paradiso inobedientia eiiceret, quos intra paradisum obedientia tenuisset. Hic post beatæ sedis excessum, mulierem suam pulsus agnoscebat, libro Geneseos dicente, Et cognouit (Genes. 4.) Adam mulierem suam, & concepit, & peperit filium Cain.

Cùm ergo adiectum laborem nuptiæ præcesserunt, tribulos, spinásque passuri præuios adiere conuentus, secuta sunt in procreatio-

nibus tædia. Vnde & parituræ præceſſit tale E edictum, In dolore (inquit) & in mœrore paries filios tuos: quos vtique creatos diuerſi dolores, vt cernimus, luctúſque ſurripuerunt. Vnde & Apoſtolus prædicans, ait, tribulationem tamen carnis habebunt huiuſmodi. Nõ tamen coniugiorum honorabilis thorus, & immaculatum cubile ſine fructu eſt: nam ſoboles inde ſanctorũ, & quod laudatur in virginitate coniugij eſt. Ideóque nec peccatum nuptias dicimus: nec tamen eas bono vel virginalis continentiæ, vel etiam vidualis continentiæ coæquamus. Coniugia autem tãtùm per ſe bona ſunt: per ea verò quę circa ſe ſunt, mala fiunt. Per id námque mala fiunt, per quod dicit Apoſtolus, Qui autem cum vxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt mundi: & iterum, F Propter fornicationem, vnuſquiſque habeat ſuam vxorem.

Geneſ. 3. 1. Cor. 7. Hebr. 13. 1. Cor. 7.

Quod autem non vnus & multæ, ſed vnus & vna copulantur, ipſa prima diuinitùs facta coniunctio in exemplũ eſt. Nam cùm dominus hominem figuraſſet, eíque parem neceſſariã proſpexiſſet, vnam de coſtis eius mutuatus, vnam illi fœminam finxit: ſicque Adã & mulier Eua inter ſe nuptiis iuncti, formã hominibus de originis authoritate & prima Dei voluntate ſanxerunt. Item ſecundum ſpiritales nuptias, ſicut vnus Chriſtus & vna Eccleſia: ita & vnus vir, & vna vxor tam ſecundum generis documentum, quàm ſecundũ Chriſti ſacramentum. Numerus autem matrimo- G nij à maledicto viro cœpit Lamech, qui duabus maritatus tres in vnam carnẽ effecit. Sed dicit aliquis, quòd & Patriarchæ ſimul pluribus vxoribus vſi ſunt: ergo propterea licebit nobis plures ducere ſiue habere. Sanè licebit. Sed ſi qui adhuc typi alicuius futuri ſacramenti ſuperſunt, quibus plures nuptiæ figurentur. Secundas autem nuptias propter incontinentiam iubet Apoſtolus, Melius eſt enim denuò vni viro nubere, quàm explendæ libidinis cauſa cum pluribus fornicari: ſæpius enim nubendi licentia iam non eſt religionis ſed criminis.

Geneſ. 4. 1. Cor. 7.

Nam quod in ipſa coniunctione connubij H à ſacerdote benedicuntur, hoc eſt à Deo in ipſa prima coniunctione hominis factum. Sic enim ſcriptum eſt. Fecit Deus hominem ad imaginem ſuam, maſculum & fœminam fecit eos, & benedixit eos dicens, Creſcite & multiplicamini. Hac ergo ſimilitudine fit nunc in Eccleſia, qua tunc factum eſt in paradiſo. Quod verò eiſdem virginibus legitimè nubentibus vni viro adhibentur pronubæ, hoc fit ſcilicet propter monogamiam, & ſi auſpicij cauſa, tamen auſpicium boni eſt.

Quod verò eædẽ fœminæ dum maritãtur velantur, ſcilicet vt nouerint ſe per hæc viris ſuis eſſe ſubiectas & humiles: vnde & ipſum velamen vulgò mauortem vocãt, id eſt, martem: quia ſignum maritalis dignitatis ac poteſtatis eſt in eo. Caput enim mulieris vir eſt: 1. Cor. 11. licet proinde velentur, dum nubunt, vt verecundiam mulieris agnoſcant, quia iam ſequitur inde quod pudeat. Vnde Rebecca cùm Geneſ. 24. ad ſponſum duceretur, ſimul vt eũ conſpexit, ſalutationem vel oſcula ſuſtinuit, ſed tamen ſtatim ſentiens quid eſſet futura, pallio caput velauit. Obnubere enim velare dicitur, hinc etiam & nuptæ dictæ quod vultus ſuos velẽt. Vnde & nubes dictæ eo quod terrã aut æthera obtegant.

Quod autem nubentes poſt benedictionem vittæ inuicem vinculo copulantur, videlicet ne compagem coniugalis vnitatis diſſipent.

At verò quod eadem vitta candido purpureóque colore permiſcetur, candor ad munditiam vitæ, purpura ad ſanguinis poſteritatem adhibetur: vt hoc ſigno continentiæ lex tenenda ab vtriſque ad tempus admoneatur, & poſt hæc ad reddendum debitum non negetur. Quod enim dicit Apoſtolus 1. Cor. 4. coniugatis, Abſtinete vos ad tempus, vt vacetis orationi, hoc ille candor vittæ inſinuat: quod verò ſubiungit, Et iterum reuertimini in idipſum, hoc purpureus color ille demonſtrat. Illud verò quod in primis anulus à ſponſo ſponſæ datur, fit hoc nimirum vel propter mutuæ fidei ſignum, vel propter id magis vt eodem pignore eorum corda iungantur. Vnde & quarto digito anulus idẽ inſeritur, quod per eum vena quædam (vt fertur) ſanguinis ad corvſque perueniat. Antiquitùs autem non amplius vno dabatur: ne pluralitas amorem vnum carperet. Penes Iſraël autem illicitum erat puellam viro tradere, niſi poſt manifeſtum ſanguinem maritalem.

Apud veteres in eligendis maritis quatuor iſta ſpectabantur, virtus, genus, pulchritudo, oratio: in fœminis tria, ſi generoſa, ſi bene morata eſſet, ſi pulchra. Nunc autem non genus ac mores, ſed magis diuitiæ in vxoribus placent: nec quæritur quàm ſit fœmina pudica, ſed potius quàm ſit formoſa, quæ & concupiſcendi libidinem nutriat, & multorum poſt ſe ſuſpiria trahat. Pulchra enim (vt ait quidam ſapiens) citò adamatur: & difficilè cuſtoditur quod plures amant.

Illæ tamen ſunt certæ nuptiæ, quæ in coniugio non libidinem, ſed prolem requirunt, neque enim ſic inſtitutæ ſunt vt carnis voluptatibus ſeruiant, ſed tantum vt fructum propaginis quærant. Nam & ipſæ dotales tabulæ

indicant, quod causâ procreandorum liberorum ducitur vxor. Quando ergo quisque luxuriosè amplius viuit, quàm necessitas procreandorum liberorum cogit, iam peccatum est. Vnde necessum est, vt quotidianis eleemosynis ac precibus intercedant, qui thori coniugalis pudicitiam frequentiùs per incõtinentiam commaculant. Nuptialia autẽ bona tria sunt, proles, fides, sacramentum. In fide attenditur, ne præter vinculum coniugale cum altero vel altera concumbatur. In prole, vt amanter suscipiatur, pudicè nutriatur. In Sacramento, vt coniugium nõ separetur, neque causa prolis alteri coniungatur.

Ephes. 5. Sacramentum autem ideo inter cõiugatos dictum est, quia sicut non potest Ecclesia diuidi à Christo, ita nec vxor à viro. Quod ergo in Christo & in Ecclesia, hoc in singulis quibusque viris atque vxoribus coniunctionis inseparabile Sacramentum. Vnde & Apostolus, *1. Cor. 7.* Præcipio (inquit) non ego sed dominus, vxorem à viro non discedere. Prohibet enim dimitti quacunque ex causa nec aliis coniungatur secundum consuetudinem Iudæorum, quam Dominus interdixit dicens. *Mat. 5. & 19* Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, & aliam duxerit, mœchatur. Solum (vt ait Hieronymus) adulteriũ est quod vxoris vincat affectum, imò cùm illa vnam carnem in aliam diuiserit, & se fornicatione separauerit, à marito non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicẽte scriptura, *Prou. 18.* Qui adulteram tenet, stultus & impius est. Vbicunque est igitur fornicatio & fornicationis suspicio, liberè vxor dimittitur. Quid ergo, si sterilis est, si deformis, si ætate vetula, si fœtida, si temulenta, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si fatua, si vaga, si iurgatrix & maledica? Tenẽda est velis nolis, & qualiscũque accepta est habenda. Cùm enim esses liber, sponte te seruituti subiecisti, cúmque habet quis vxorem (vt ait Lactantius) neque seruam, neque liberam habere poterit, vt matrimonij fidem seruet, neque enim iuris publica ratio est, si sola mulier adultera est, quæ virum habens ab altero polluitur, & maritus si alteram habeat à crimine adulterij alien⁹ habetur: dum diuina lex duos in vnum matrimonij corpus coniunxerit, adulter sit, quisquis compagẽ corporis in diuersa distraxerit.

Seruanda igitur fides ab vtroque alteri est, imò verò exemplo continentiæ docenda est vxor à viro, vt se castè gerat. Iniquũ est enim vt id exigat quod præstare non possit. Caput enim mulieris est vir, vbi autem melius viuit mulier quàm vir, caput deorsum pendet domus. Ideò præcedere debet vir in omnibus

A bonis factis mulierẽ suam: quia caput est, vt illa imitetur virum, & sequatur verè vt corpus caput suum, sicut Ecclesia sequitur Christum. Hortatur autem Apostolus, vt propter *1. Cor. 7.* orationem abstineãt, atque pari consensu tẽpora sanctificationis obseruẽt,* & sine impe- *al. vt.* dimento carnali orationibus vacent. Nam in veteri Testamento ante omnes sanctificati *Exod. 18.* sunt à mulieribus, & sic descendenti Deo in monte assistere meruerunt. Itẽ hortatur idem Apost. mulieres subditas esse viris suis: nã mul- *Colos. 3.* tæ erga simpliciores viros diuitiis prælatæ & nobilitate, Dei sentẽtiæ non recordãtur, qua B subiectæ sunt illis. Ait quippe dominus ad mulierem, Cõuersio tua ad virum tuũ, & ipse tui dominabitur. *Genes. 3.* Obediendum est itaque sanctæ scripturæ præceptis, & seruiendũ viro quadam seruitute libera & dilectione plena. Etenim non est creatus vir propter mulierẽ, *1. Cor. 11.* sed mulier propter virum. Et cùm caput mulieris vir sit, caput autem viri Christus, quæcunque vxor non subiicitur viro, hoc est, capiti suo, eiusdem criminis rea est, cuius & vir si non subiiciatur Christo capiti suo. Verbum autem domini blasphematur, vel dum contemnitur prima Dei sententia, & pro nihilo ducitur: vel dum Christi Euãgelium infamatur, dum contra legem fidémque naturæ seruitur. Ergo ea quæ Christiana est & ex Deo legi subiecta, non præesse desideret: cùm etiã C gentiles fœminæ seruiant viris suis communi lege naturæ. Seruatur ergo lex naturæ & Dei si mulier marito subiecta est. At contra, si illa imperare viro desiderat, & ordo naturæ corrumpitur, & domus illa misera & peruersa vocabitur.

De Catechumenis, de Exorcismo & sale,
CAP. XX.

IAm rationem Sacramentorum, siue ordinem ad fidem venientium prosequamur. Quorum gradus primus est catechumenorum, secundus competentium, tertius D baptizatorum.

Catechumeni sunt, qui primum de gentilitate veniunt, habentes voluntatem credendi in Christum, & quia primum exhortationis præceptum est in lege Dei, Audi Israel, *Deut. 6.* Dominus Deus tuus Deus vnus est. Inde est vt is cui per sacerdotem quasi per Moysen Deus primum loquitur, catechumenus, (id est, audiens) nominetur: scilicet vt vnũ agnoscens Deum, relinquat errores nefarios idolorum. Puto autem omnes à Ioanne in pœnitentiam baptizatos, catechumenorũ prætulisse figuram. Exorcizantur autem hi primum, deinde salem accipiunt, & vnguntur.

Exorcismus. Exorcismus autem sermo increpationis est contra immundum spiritum, in energumenis siue catechumenis factus: per quem ab illis diaboli nequissima virtus & inueterata malitia vel violēta incursio expulsa fugetur. Quod *Matth.15.* significabat lunaticus ille, quem increpauit Dominus Iesus, & exiit ab illo dæmoniū. Potestas autem diaboli exorcizatur, & insufflatur in eis, vt ei renuncient: atque eruti à potestate tenebrarum, in regnū sui domini per sacramentū baptismatis transferantur. Quod quia paruuli per se renunciare non possunt, per corda & ora gestantiū adimpleatur. Sales autem in ministerio catechumenis dandus à patribus ideò est institutum: vt eorum gustu condimentum sapientiæ percipiant, neque dissipentur à sapore Christi, nec sint fatui & *Genes.19.* retrò respiciant sicut vxor Loth, ne malum exemplum dantes ipsi remaneant & alios condiant: quemadmodum illa quæ cùm *Lucæ 9.* liberaretur à Sodomis in via posita, retro respexit, ibique remansit facta statua salis. Quo signo condirentur hi, qui per fidem mūdo & actibus desideriisque eius renunciant: vt affectionis pristinæ nō recordētur, neque ad seculi illecebras reuocentur: quia secundū saluatoris sententiam, ponēs manum ad aratrū, & respiciens retrò, regno cælorum aptus esse non potest.

De competentibus, CAP. XXI.

POst catechumenos secundus competētiū gradus est. Competentes autem sunt, qui iam post doctrinam fidei, post continentiam vitæ, ad gratiam Christi percipiendam festinant. Ideóque appellantur competētes, id est, gratiam Christi petentes: nam catechumeni tantùm audiunt, necdum petunt. Sunt enim quasi hospites & vicini fidelium: deforis audiunt mysteria, audiunt gratiam, sed adhuc non appellantur fideles. Competentes autē iam petunt, iam accipiunt, iam catechizantur, id est, imbuuntur instructione fidei & sacramentorum. Istis enim salutare symbolū traditur, quasi communicatoriū fidei, & sanctæ confessionis indiciū: quo instructi agnoscant, quales iam ad gratiam Christi exhibere se debeant.

De Symbolo, CAP. XXII.

SYmbolum autem quod idē competentes accipiunt, tali ratione institutum maiores nostri dixerunt. Tradunt enim his verbis, quod post ascensionem Domini & saluatoris nostri ad patrem, cùm per aduentum Spiritus sancti discipuli eius inflammati, linguis om- E nium gentium loquerentur, vt illis nulla gens extera, nulla lingua barbara eis inaccessa vel inuia videretur, præceptum est eis à domino datum ad prædicandum Dei verbum, *Matth.28.* ac singulas quasque nationes adire. Discessuri autem ab inuicem, normam prius sibi futuræ prædicationis in commune constituunt: ne localiter ab inuicem discedentibus, diuersum aliquid vel dissonum prædicaretur his qui ad fidem Christi inuitabantur. Omnes ergo in vno positi, & Spiritu sancto repleti, breue sibi prædicationis indiciū conferēdo in vnum quod sentiebant cōponunt, atque hanc credentibus dādam esse regulam constituunt.

F Symbolum autem hoc ex multis & iustissimis causis appellare voluerunt. Symbolum enim Græcè & indicium dici potest, & collatio: id est, quod plures in vnum conferunt. Quod quidem fecerunt Apostoli in his sermonibus in vnum conferendo vnusquisque quod sentit. Indicium autem vel signum idcirco dicitur, quod in illo tēpore, sicut Paulus Apostolus dicit, & in Actibus Apostolorum refertur, *Act.15.* multi se simulabant esse Apostolos Christi, nominantes quidem Christū, sed non integris traditionum lineis nunciantes. Idcirco igitur istud indicium posuêre, per quod is agnosceretur qui Christum verè secundum apostolicas regulas prædicaret. G Denique vt in bellis ciuilibus hoc obseruari ferunt, quoniam armorum habitus par & sonus vocis idem, & mos vnus est, atque eadem instituta bellandi, sed vt nequando belli surreptio fiat, symbola discreta vnusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latinè vel signa, vel indicia nuncupantur, vt si fortè quis occurrerit de quo dubitetur, interrogatus symbolum prodeat, si sit hostis an socius. Idcirco autem hoc patres nostri non scribi membranis, sed retineri cordibus tradiderunt: vt certum esset, neminem ex lectione, ex scri- H ptorum vitio deprauata, hæresim hausisse (vt fieri solet) sed ex Apostolorum traditione fidem didicisse catholicam. Discessuri itaque (vt dictum est) ad prædicandum, istud vnanimitatis & fidei suæ Apostoli indicium posuêre. Est autem symbolum per quod agnoscitur Deus: quod quique proinde credētes accipiunt, vt nouerint qualiter contra diabolū fidei certamina præparent. In quo quidem pauca sunt verba, sed omnia continentur sacramenta. De totis enim scripturis hæc breuiatim collecta sunt ab Apostolis: vt quia plures credentium literas nesciunt, vel qui sciūt, præ occupationibus seculi scripturas legere non possunt, hæc corde retinentes habeant sibi sufficientem scientiā salutarem. Est enim

Eſaiæ 10. Rom. 9. breue fidei verbum, & olim à propheta prædictum, Verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram.

De regula fidei, CAP. XXIII.

HÆc eſt autem poſt Apoſtolorum ſymbolum certiſſima fides, quam doctores noſtri tradiderunt, vt profiteamur patrem & filium & ſpiritum ſanctũ vnius eſſe eſſentiæ, eiuſdémque poteſtatis & ſempiternitatis vnũ Deum inuiſibilem: ita vt ſingulis perſonarum proprietate ſeruata, nec ſubſtãtialiter diuidi, nec perſonaliter debeant omnino confundi. Patrem quoque confiteri ingenitum, filium genitum, Spiritum autem ſanctum nec genitũ, nec ingenitum, ſed ex patre filióque procedentem, filiũ autem à patre naſcendo procedere, Spiritum verò ſanctũ paracletũ procedendo non naſci. Ipſum quoque filiũ perfectum ex virgine hominem ſine peccato ſuſcepiſſe: vt quem ſola bonitate creauerat, ſpõte lapſum, miſericorditer repararet. Quẽ verò veraciter crucifixum, & tertia die reſurrexiſſe, & cum eadem ipſa carne glorificata aſcendiſſe in cælum, in qua ad iudicium viuorum & mortuorum expectatur venturus. Et quod diuinam humanámque naturam in vtroque perfectus vna Christus perſona geſtauerit: quia nec geminauit vtriuſque ſubſtãtiæ integritas perſonam, nec confudit geminam vnitas perſonæ ſubſtantiã. Altero quippe neutrum excluſit: quia vtrumque vnus intemerato iure ſeruauit. Quod noui & veteris Teſtamenti ſalubri commendatur authoritate illa per Prophetiam, iſta per hiſtoriam veraciter perſoluta, quod neque de Deo neque creatura veraciter ſit cum paganis aut hæreticis aliquid ſentiendum, in his quibus à veritate diſſentiunt: ſed quod in vtroque teſtamento diuina proteſtantur eloquia, hoc tantummodò ſentiendum: quod ſiue hominem ſiue vniuerſa, nulla neceſſitate Deus creauit, & nullam omnino eſſe viſibilem inuiſibilémque ſubſtantiam: niſi aut quæ Deus ſit, aut à bono Deo bona creata ſit: ſed Deus ſummè & incommutabiliter bonus: creatura verò, inferiùs & mutabiliter bona. Et quod animæ incerta ſit origo, & quod angelorum origo & natura vel animæ, non ſit pars diuinæ ſubſtãtiæ, ſed Dei creatura, ex nihilo condita, & in corpore eſſe euidenter oſtenditur. Quoniam igitur apprehendi & transferri poteſt, corporea eſſe nihilominus oſtenditur. Ad imaginẽ autem Dei creata eſt, probitate morum, ſine qua fides diuini cultus ocioſa torpeſcit, & cũ qua integritas diuini cult⁹ perficitur: vt vnuſquiſque Deum proximúmque in Deo diligens, vſque ad dilectionem quoque inimicorum pertendendo proficiat, & proficiendo perueniat. Alterũ quoque alterius pollui non poſſe peccato, vbi par non tenetur voluntatis conſenſio.

Legitimas nuptias non credimuus damnãdas, licet ex eis quoque originali peccato obnoxia credatur naſci poſteritas, eiſque iure fidelium virginum vel continentium præferẽda doceatur integritas. Nec vnum Trinitatis baptiſma (quod nefas eſt) iteratur: neque pro diuerſitate tradentium miniſtrorum ſingulis putetur quibuſque conferri, ſed à Deo ſingulari poteſtate donari. De quo dictũ legimus, Ioan. 1. Super quem videris ſpiritum deſcendentẽ & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in Spiritu ſancto: & ego vidi & teſtimoniũ perhibui, quia hic eſt filius Dei. Et ne pœnitentiæ remediis nos nõ egere putemus, pro quotidianis humanæ fragilitatis exceſſibus, ſine quibus in hac vita eſſe non poſſumus: ita vt pœnitentiæ compũctione fructuoſa, vniuerſa fateamur deleri peccata, ſicut ſcriptum eſt. Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & Pſal. 31. quorũ tecta ſunt peccata. Beatus vir cui non imputauit dominus peccatum.

Nullum quoque ſuis viribus, ſed per diuinam gratiam capiti Chriſto ſubiungi, atque in diruptæ pacis perſeuerantia in vnitate Eccleſiæ ipſius ſolidari, nec humanæ voluntatis arbitrio boni quicquam reputandum exiſtimari: ſed ſecundum propoſitum voluntatis Dei, omnem numerum electorum Dei acquiri. Bona quoque temporalia bonis, maliſque communia à Deo creari, eiuſdem diſpẽſatione ſingulis quibuſque vel tribui vel negari. Quorum bonorum in vnoquoque fidelium non habitus, ſed vſus aut improbandus eſt, aut probãdus. Certa verò æternáque bona ſolos bonos poſſe in futuro cõſequi, quorum pignore Eccleſiam nunc informatã credimus teneri, hîc habẽtem primitias Spiritus ſancti, in futuro perfectionem: hîc ſuſtineri in ſpe, poſtea paſci in re: hîc videre per ſpeculum in ænigmate, in futuro autem facie ad faciem, cùm ad ſpeciem fuerit perducta per fidem. 1. Cor. 13. Quod donec perficiatur in nobis, vt ſummi Dei fruamur bonis æternis, temporalibus fruendo in Deo, nõ oberimus & proximis. Eãdem quoque nos ſpem reſurrectionis habere, vt eodem ordine eadémque forma qua ipſe dominus reſurrexit à mortuis, nos quoque reſurrecturos eſſe credamus, in eodẽ corpore in quo ſumus, viuimus, & mouemur, non naturam vel ſexum mutantes, ſed tantum fragilitatem & vitia deponentes. Ipſum quoque Sathan cum Angelis ſuis atque cultoribus æterno incendio condemnã-

dum: neque secundum quorundam sacrilegam disputationem, ad pristinam (id est, Angelicam) dignitatē, ex qua propria malignitate cecidit, reducendum. Hæc est catholicæ traditio fidei, veráque integritas: de qua si vnum quodlibet respuatur, tota fidei credulitas amittitur.

Matth. 25.

De Baptismo, Cap. XXIIII.

Baptismi Sacramentū si prima repetens ab origine pandam, baptizauit Moyses in nube & in mari, in typo & in figura. Ita Paulus pronunciauit. Habuit ergo mare rubrū figuram Baptismi aquæ: nubes verò spiritus sancti, manna panis vitæ. Illic enim, patrum sicut exempla docēt, Ægyptius demergitur, & Dei populus liberatus renouatur Spiritu sancto, qui etiam per mare rubrum inoffenso transit vestigio.

1. Cor. 10.

Baptizauit & Ioannes, sed non ex toto Iudaicè: non solùm enim in aqua, nec tamen in Spiritu sancto: sed hoc solùm addidit quod in pœnitētia baptizauit, sicut ait Paulus in Actibus Apostolorū. Ioannes baptismo pœnitentiæ baptizauit populum: cui tamen ita datum est baptizare in aqua, vt Christus qui in aqua & Spiritu sancto baptizaturus erat, Ioānis baptismate manifestaretur in Israel, quando Spiritus sancti descensione & Patris voce Filius Dei palā cunctis ostensus est. Cœpit ergo perfectum baptisma à Iesu, ipse enim baptizauit primò in Spiritu sancto, sicut Ioānes dicit: Ego quidem baptizo in aqua, medius autem vestrûm stat quem vos nescitis: ipse baptizabit vos in Spiritu sancto & igni. Hæc est perfectio baptismi. Deus enim est qui baptizat, vt possint & qui baptizantur fieri filij Dei. Tria sunt autē genera baptismi, quorum primum est, quo sordes peccatorum per regenerationis lauacrum abluuntur. Secundum, quo quis sanguine suo per martyrium baptizatur: quo baptismo Christus baptizatus est, vt & in hoc, sicut & in cæteris, formam daret credentibus, sicut dicebat ad discipulos, filios Zebedæi. Potestis bibere calicem quē ego bibiturus sum, & baptismo quo ego baptizor, baptizari? Itaque sanguis & aqua, baptismatis gemina figura est. Baptisma vnum, quo regeneramur ex aquę lauacro: aliud, quo consecramur in sanguine. Est & tertium baptisma lacrymarum, quod laboriosius transigitur: sicut ille, qui per singulas noctes stratum suum rigauit: qui imitatur conuersionem Manasse, & humilitatem Niniuitarum per quam misericordiam consecuti sunt. Qui imitabatur publicani illius orationē in templo, stantis à longe & percutiētis pectus suū: quique nec ausus fuit oculos ad cælum eleuare. Baptismum autem aqua est, quæ tempore passionis Christi de latere profluxit, nullúmque aliud elementū est quod in hoc mūdo purget omnia, viuificet cuncta: ideóque cùm baptizamur in Christo, per ipsum renascimur, vt purificati viuificemur. Fons autem origo omnium gloriarum est, cuius septem gradus sunt, tres in descensu, propter tria quibus renunciamus: tres in ascensu, propter tria quæ confitemur: septimus verò is est, qui & quartus, similis filio hominis, extinguens fornacem ignis, stabilimentū pedum, fundamētum aquæ, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corporaliter. In patre autem & filio & Spiritu sancto salutaris baptismi dona consistunt. Vnde nequaquā baptismi sanctificatur officio, nisi qui sub Trinitatis tingitur sacramento, sicut Dominus ait. Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, & reliqua. Proinde si omissa qualibet Trinitatis persona baptisma detur, manifestè in regenerationis aqua nil agitur, nisi tota Trinitas inuocetur. Nam dominus cùm à Ioanne baptizaretur, eundem baptismum sub Trinitatis sacramento legitur peregisse, dicente domino. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui. Pater in voce, filius in corpore, Spiritus sanctus in columbæ probatur venisse specie. Duæ sunt autem pactiones credentium. Prima pactio est qua renunciatur diabolo & pōpis eius, & vniuersæ conuersationi illius. Secunda pactio est, qua se in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum credere fatetur. Semel autē nos oportet in Christo lauari, quia Christus semel pro nobis mortuus est. Si enim vnus Deus & fides vna est, necessarium est, vt & vnum baptisma sit: quia & Christi mors vna pro nobis est, in cuius imagine mergimur, per mysterium sacri fontis, vt consepeliamur Christo, morientes huic mundo, & ab iisdem aquis quibus in forma resurrectionis eius emergimur per mysterium, non reuersuri ad corruptionem, sicut & ille minimè reuertitur ad mortem. Quod si postea quisque præuentus fuerit in aliquo peccato, non iterum lauacri beneficio, sed pœnitētia expiatur, quæ in similitudine fontis peccata mortificat. Perfectis autem ætate baptismum vel ad purgationem originalis noxæ, vel ad ablutionem actualis peccati proficere credimus: paruulis autem vt ab originali peccato abluantur, quod ab Adam prima natiuitate contraxerunt. Qui si priusquam ex aqua & Spiritu sancto regenerentur transierint: proculdubio à saluatore nostro Christo alienati sunt, testante domino. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu

Marginalia: Matth. 3. — Act. 19. — Ioan. 1. — 1. — 2. — Mar. 10. — 3. — Psal. 6. — 2. Para. 33. — Ionæ 3. — Luce 17. — Dan. 3. — Coloss. 2. — Matth. vlt. — Matth. 3. Lucæ 3. — Ephes. 4. Rom. 9. — Ioan. 3.

& Spiritu ſancto, non poteſt videre regnum A Dei. Quique proinde iidē paruuli alio proteſtante baptizantur, quia adhuc loqui & credere neſciunt: ſicut etiam ægri, muti, vel ſurdi, quorum vice alius profitetur, vt pro eis dū baptizantur reſpondeat. Quamuis autem per regenerationem pereat originale peccatum, pœna tamen mortis quæ per præuaricationē mandati introiuit, manet in eis, quos à reatu originis purgat baptiſma ſaluatoris. Et hoc proinde, vt homo nouerit pro futuræ beatitudinis ſpe ſe regenerationem conſequi, non vt à pœna temporalis mortis poſſit abſolui. Illud verò quod nec priuatis nec clericis ſine gradu baptizare liceat, niſi tantum ſacerdotibus, in Euangelio legimus Apoſtolis tantum B permiſſum, Ieſu poſt reſurrectionem dicēte illis. Sicut miſit me pater, & ego mitto vos. Et *Ioan. 20.* hoc cū dixiſſet, inſufflauit, & ait eis. Accipite Spiritum ſanctum: quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, *Matt. vlt.* retenta erunt. Et in alio loco. Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus ſancti. Vnde cōſtat baptiſma ſolis ſacerdotibus eſſe traditum, cuiúſque myſterium nec ipſis Diaconibus explere eſt licitum abſque epiſcopis, vel presbyteris niſi illis procul abſentibus vltima languoris cogat neceſſitas: quod & laicis fidelibus plerumque permittitur, ne quiſquam ſine remedio ſalutari de ſeculo euocetur. Hæretici au- C tem, ſi tamen in Patris & Filij & Spiritus ſancti atteſtatione docentur baptiſma ſuſcepiſſe, non iterum ſunt baptizandi, ſed ſolo chriſmate & manus impoſitione purgādi. Baptiſmus enim non eſt hominis meritum, ſed Chriſti: ideóque nihil intereſt, hæreticus an fidelis baptizet. Quod ſacramentum, tam ſanctum eſt, vt nec homicida miniſtrante polluatur. Habet quidem hæreticus baptiſmum Chriſti: ſed quia extra vnitatem fidei eſt, nihil ei prodeſt. At vbi ingreſſus fuerit, ſtatim baptiſma quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi iam prodeſſe ad ſalutem. Quod enim accipit approbo: ſed quia foris accipit, impro- D bo. Dum autem venerit, non mutatur, ſed agnoſcitur: character eſt enim regis mei baptiſmus nō error ſacrilegus, corrigo deſertorem non muto characterem. *Vide Aug. con. Parmen. li. 2. ca. 13.*

De chriſmate, CAP. XXV.

Exod. 30. CHriſmatis vnguentum Moyſes in Exodo, iubente domino, cōpoſuit, & confudit: quo primi Aaron & filij eius in teſtimonium ſacerdotij & ſanctitatis peruncti ſunt.

Deinde quoque & reges eodem chriſmate ſacrabantur. Vnde & Chriſti nuncupabātur, ſicut ſcriptū eſt. Nolite tāgere Chriſtos meos. *Pſal. 104.* Erátque eodem tempore in regibus & ſacerdotibus tantum myſtica vnctio qua Chriſtus figurabatur, vnde & ipſum nomen à chriſmate ductum eſt. Sed poſtquā dominus noſter, verus rex & ſacerdos æternus, à Deo patre cæleſti myſtico vnguento eſt delibutus: iam non ſoli pontifices & reges, ſed omnis Eccleſia vnctione chriſmatis conſecratur, pro eo quod mēbrum eſt æterni ſacerdotis & regis. Ergo quia genus regale & ſacerdotale ſumus: *1. Pet. 2.* ideò poſt lauacrum vngimur, vt Chriſti nomine cenſeamur.

De manus impoſitione vel confirmatione, CAP. XXVI.

SEd quoniam poſt baptiſmum per epiſcopos datur Spiritus ſanctus cum manuum impoſitione, hoc in Actibus Apoſtolorū feciſſe meminimus Apoſtolos. Sic enim legitur. Factū eſt autem vt dum Apollo eſſet Co- *Act. 8.* rinthi, Paulus peragratis ſuperioribus partib⁹, veniret Epheſum: ibíque cū inueniſſet quoſdam diſcipulos, dixit ad illos. Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum. Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt audiuimus. Ille verò ait. In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerūt. In Ioannis baptiſmate. Ait autē Paulus. Ioānes baptizauit baptiſmo pœnitētiæ plebem dicens, in eum qui poſt eum venturus erat vt crederent, hoc eſt in Ieſum Chriſtum. Quod cùm audiſſent, baptizati ſunt in nomine domini Ieſu: & cùm impoſuiſſet illis manum Paulus, venit Spiritus ſanctus ſuper illos, & loquebātur linguis, & prophetabant. Item in alio loco. Cùm audiſſent qui erant *Act. 8.* Hieroſolymis Apoſtoli, quia recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad illos Petrum & Ioannem. Qui cùm veniſſent, orauerunt pro eis vt Spiritum ſanctum acciperent: nondum enim in vllum eorum deſcenderat, ſed tantum baptizati erāt in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti. Tunc imponebant illis manus, & accipiebant Spiritum ſanctum.

Spiritum autem ſanctum accipere poſſumus, dare autem non poſſumus: ſed vt detur, Deum inuocamus. Hoc autem à quo potiſſimum fiat, quemadmodum Papa ſanctus Innocentius ſcribit, ſubiiciā. Dicit enim non ab *Innocentius ad Decentiū.* alio quàm ab epiſcopo fieri licere: nā presbyteri licet ſint ſacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem ſolis pontificibus deberi, vt vel conſignent, vel paracletum Spiritum ſanctum tradāt, non ſolùm Eccleſiaſtica conſuetudo demonſtrat, verum & illa lectio Apoſtolorum, quæ aſſerit Petrum

& Ioannem esse directos, qui iam baptizatis E tradérent Spiritum sanctum. Nam presbyteris (siue extra Episcopum, siue præsente Episcopo baptizant) chrismate baptizatos vngere licet, sed quod ab Episcopo fuerit consecratum: non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur Episcopis, cum tradunt Spiritum paracletum.

Sequentia non habentur in codice impresso Coloniæ, 1568. cum aliis de eadem materia auctoribus.

De suffragiis Ecclesiæ, CAP. XXVII.

SIcut pertinet ad diuinæ iustitiæ seueritatē F propter venialia punire homines: ita pertinet ad bonitatē diuinæ misericordiæ eosdē per suffragia eleuare. Prosunt ergo suffragia defunctis non ad meritum vitæ æternæ, sed ad solutionem pœnę, & hoc ad pœnarū mitigationem vel celeriorem liberationem. Sunt autem quatuor modi suffragiorū generales, ad quos omnes alij reducuntur, scilicet, oratio, ieiunium, eleemosyna, & sacramentum altaris: quorum numerus sic accipitur, quoniam defunctus à pœna absolui potest duobus modis: scilicet per viam gratiæ, & per viā iustitiæ. Per viam gratiæ dupliciter: Primò per intercessionem publicam capitis, quæ est G in oblatione sacri altaris: Secundò per intercessionem quasi priuatam membrorum, scilicet per orationes iustorum. Similiter per viā iustitiæ dupliciter: Primò per modum redēptionis pœnæ scilicet per eleemosynarū largitionem: Secundò per modum solutionis pœnæ, scilicet in ieiuniorū afflictione. Si autem quæritur quando incipiat valere defuncto id quod per se fieri mandauit: dicendum quod opus operans, id est, meritum autoris, statum prosequitur mortuorum, de bonis quæ præcepit fieri pro anima sua. Sed non opus operatum, id est, fructus ipsius operis H vsquequo fiant: quia primum valet ex merito absoluto, sed secundum ex merito conditionali.

Quorum suffragia prosint, CAP. XXVIII.

AD hoc quòd valeant suffragia, requiritur aliquid ex parte agentis, & aliquid ex parte mortui recipientis. Ex parte agētis requiritur, quod sit in charitate: & quod intentionem suam dirigat ad illos quibus vult vt opera sua proficiant. Distinguendū est tamen quod suffragia per malum possunt fieri dupliciter: vel per authorē & sic nō prosunt nisi fortè per accidens, s. inquantum per eleemosynas mali hominis, excitantur boni pauperes ad orandum pro defunctis: vel vt per ministrum, & hoc dupliciter, quia vel faciēs est vt minister publicus Dei & Ecclesiæ, sicut quando sacerdos malus celebrat missam, vel agit exequias mortuorū: & talia semper prosunt, quia malitia ministri nō nocet operi boni authoris, sicut patet in domino iusto dante eleemosynam per malum. Si verò facit ea, vt minister priuatæ personæ, existens tamen in charitate siue defuncti, siue alterius esset, talia prosunt: quia opus illud licet sit mortuum quo ad ministrum, non tamen quo ad authorem: Si verò malus minister facit aliqua de mādato eius qui non est in charitate, non prosunt. Aliquid etiam exigitur ex parte accipientis ad hoc vt suffragia prosint illi. Primū est quod ipse sit in charitate. Vnde non valent his qui sunt in inferno: quia sunt à corpore Christi mystico separati. Vnde nulla spiritualis influentia peruenit ad eos: sicut influentia corporalis non valet membris à corpore amputatis. Secundum est indigētia. Veruntamen non valent beatis: quia non sunt amplius in via, sed in termino: nec possunt ad altiora ascendere, sed potius econuerso, illorum suffragia prosunt nobis. Vtrumque est in his qui sunt in purgatorio, s. charitas & indigentia. Vnde sicut potest homo satisfacere pro altero viuente qui per se non valet, ita potest esse pro defuncto. Nota quod suffragia prosunt defunctis: sed magis & minus pro diuersitate meritorum & mortuorum, vel pro qualitate viuorum qui mágis sollicitant pro aliquibus quàm pro aliis. Illa enim suffragia quæ spiritualiter fiunt pro aliquibus, plus valent illis quàm aliis, licet etiam aliis quodammodò communicentur. Suffragia verò quæ cōmuniter pro defuncto fiunt, quamuis pro modulo suo omnibus prosint: illis tamen amplius, qui dum essent in via magis meruerunt, vt sibi prodessent. Quamuis autem (vt dictū est) suffragia non prosint illis qui sunt in cælo nec illis qui sunt in inferno: tamē aliquo modo prosunt. Vnde nota quod valent illis qui sunt in purgatorio, per modum purgationis. Valent saluatis in cælo per modum coniunctionis: quia multiplicatio saluandorum augmentat gloriam accidētalem. Valent & damnatis in inferno, per modum diminutionis. Quanto enim plures saluantur per meritum ecclesiæ, tanto pauciores damnabuntur: & ita minor erit pœna per subtractionem consortij illorum. Valent etiam impiis per modū meriti. Quod autē pro paruulis defunctis celebrātur Missæ mortuorū, hoc non fit propter illorum indulgentiā, cùm statim euolent ad gloriam, sed propter gratiarum actionem.

IN operibus S. Isidori, anno Christi 1580. Lutetiæ impressis sequebatur libellus de ecclesiasticis dogmatibus: quem nos integrum inter opera D. Augustini repertum sustulimus. Quanquam nec Augustini, nec Isidori est, sed Gennadij Massiliensis presbyteri non satis catholici, eiúsque nomine citatur à multis: vt à S. Thomas Quodlibeto 12. articulo 10. A Magistro sententiarum lib. 2. dist. 8. ab Vualafrido Strabone li. de rebus ecclesiasticis, cap. 20. propterea hunc libellum Louanienses reiecerunt in appendicem tomi tertij D. Augustini, cum antidoto.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI EPISTOLA.

Quod Episcopi & cæterorum sit officium in Ecclesia.

LVDIFREDO CORDVBENSI EPISCOPO S.

Dist. 25. perlectis. & Iuo parte 6. cap. 20.

PErlectis sanctitatis tuæ literis gauisus sum, quod optatam salutem tuam earum relatu cognoui. De his autem quæ in consequentibus insinuare eloquij tui sermo studuit, gratias ago Deo, quòd solicitudinem officij pastoralis impendis: qualitérque ecclesiastica officia ordinentur, perquiris. Et licèt omnia prudentiæ tuæ sint cognita, tamē quia affectu fraterno me consulis, ex parte qua valeo, expediam: & de omnibus ecclesiæ gradibus quid ad quęque pertineat, eloquar. Ad Ostiarium nánque pertinent claues ecclesiæ, vt claudat & aperiat templum Dei, & omnia quę sunt intus extráque custodiat: fideles recipiat, excōmunicatos & infideles excipiat. C Ad Exorcistam pertinet exorcismos memoriter retinere, manúsque super energumenos & catechumenos in exorcizando imponere. Ad Acolythum pertinet præparatio luminariorum in sacrario: ipse cereum portat: ipse suggesta pro Eucharistia calicis subdiaconis præparat. Ad Psalmistam pertinet officium canendi, scilicet dicere benedictiones, laudes, sacrificiū, respōsoria, & quicquid pertinet ad canēdi peritiā. Ad Lectorē pertinet lectiones pronunciare: & ea quæ prophetæ vaticinarint, populis prædicare. Ad Subdiaconum pertinet calicem & patenam ad altare Christi deferre, & leuitis tradere, eísque ministrare: vrceolum quoque & aquam, manile, & manutergium tenere episcopo: presbyteris & leuitis pro lauandis ante altare manibus aquam præbere. Ad Diaconum pertinet assistere sacerdotibus, & ministrare in omnibus quæ aguntur in sacramentis Christi: in baptismo, scilicet in chrismate, & patena, & calice: oblationes quoque inferre & disponere in altari: componere etiam mensam domini, atque vestire, crucem ferre, & prædicare euangelium & apostolum. Nam sicut lectoribus vetus Testamentum, ita diaconis nouum prædicare præceptum est: ad ipsum quoque pertinet officium precum, & recitatio nominum. ipse præmonet aures habere ad Deum, ipse hortatur clamare, ipse donat pacem & ipse annunciat. Ad presbyterum pertinet sacramentum corporis & sanguinis Domini in altario Dei conficere, orationes dicere, & benedicere dona Dei. Ad episcopum pertinet basilicarum consecratio, vnctio altaris, & confectio chrismatis: ipse prædicta officia & ordines ecclesiasticos distribuit, ipse sacras virgines benedicit: & dū præcessit vnusquisque in singulis, ipse tamen est præordinator in cunctis. Hi sunt ordines & ministeria clericorum: quæ tamen auctoritate pontificali in archidiaconi cura & primicerij ac thesaurarij solicitudine diuiduntur.

Archidiaconus enim imperat subdiaconis & leuitis, ad quem ista pertinent ministeria: ordinatio vestiendi altaris à leuitis, cura incēsi, & sacrificij necessaria solicitudo: quis leuitarum apostolum & euangelium legat, quis preces dicat, seu respōsoria in dominicis diebus aut solennitatibus decantet? Solicitudo D quoque parœciarum & ordinatio, & iurgia ad eiusdem pertinent curam: pro reparandis diœcesanis basilicis ipse suggerit sacerdoti: ipse inquirit parœcias cum iussione episcopi, & ornamēta, vel res basilicarum, & parœciarum gesta, & libertatum ecclesiasticarum episcopo idem refert. Collectam pecuniam de communione ipse accipit, & episcopo defert, & clericis proprias partes idem distribuit. Ab Archidiacono nunciantur episcopo exces-

sus diaconorum. Ipse denunciat sacerdoti in sacrario ieiuniorum dies atque solẽnitatum, & ab ipso publicè in ecclesia prædicantur. Quando verò Archidiaconus absens est, vicem eius diaconus sequens adimplet. Archipresbyter verò se esse sub archidiacono, eiúsque præceptis sicut episcopi sui, sciat obedire: & quod specialiter ad eius ministeriũ pertinet, super omnes presbyteros in ordine positos curam agere, & assiduè in ecclesia stare: & quando episcopi sui absentia contigerit, ipse vice eius missarum solennia celebret, & collectas dicat, vel cui ipse iniunxerit. Ad primicerium pertinẽt acolythi, exorcistæ, psalmistæ, atque lectores: signum quoque dandũ pro officio clericorum, pro vitæ honestate: & officium cantandi, & peragendi solicitè lectiones, psalmum, laudes, responsoria officiorum quis clericorum dicere debeat. Ordo quoque & modus canendi in choro pro solennitate & tempore: ordinatio quoque pro luminaribus deportandis. Si quid etiam necessarium est pro reparatione basilicarũ quæ sunt in vrbe, ipse denunciat sacerdoti. Epistolas episcopi pro diebus ieiuniorum parœcianis per ostiarios ipse dirigat. Clericos quos delinquere cognoscit, ipse distringat: quos verò emendare non valet, eorum excessus ad agnitionem episcopi deferat. Basilicanos ipse constituat, & matriculam ipse disponat. Quãdo autem primicerius absens est, ea quæ dicta sunt, ipse exquirat, qui ei aut lege est proximus aut eruditione. Ad thesaurarium pertinet ostiarij basilicarum ordinatio, incensi præparatio, cura chrismatis conficiendi, cura baptisterij ordinandi, præparatio luminariorum in sacrario & in sacrificiis.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI,

Sententiarum

LIBER PRIMVS.

CAPITA LIBRI PRIMI.

Quòd Deus summus, & incommutabilis sit,
CAP. I.

SVMMVM bonum Deus est, quia incommutabilis est, & corrumpi omninò non potest. Creatura verò bonũ, sed non summum est, quia mutabilis est: & dum sit quidem bonũ, non tamen esse potest & summum.

Quid est Dei immortalitas, nisi eius incõmutabilitas? Nã & Angeli, & animæ immortales sunt, sed immutabiles nõ sunt. Ideóque solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis est. Nam anima moritur, dum deserente Deo de bono in malum mutatur: sic & Angelus, dum, deserente Deo, est lapsus.

D Quod materiam habet, vnde existat, mutabile est: quia de informi ad formam transit. Quod verò non habet materiam, immutabile est, sicut Deus vtique est. Bene, ac substantialiter sunt ista in Deo, id est, incorruptio, immortalitas, incommutabilitas, inde & meritò cunctæ præponitur creaturæ.

Opus non consilium apud Deum credimus mutari: nec variari eum, quia per varia tempora diuersa præcipit: sed manens idem incommutabilis, & æternus, quid cuique congruum esset tempori, ab ipsa tamen æternitate in eius mansit dispositione consilij.

Non vsu nostro aliud Deum putare, aliud pulchritudinem eius, atque aliud magnitu-

dinem ipsius debemus: sicut aliud est homo, aliud pulchritudo: quia desistente pulchritudine homo manet. Ac per hoc, qui ita intelligit Deum, corporeum esse credit: dum pulchritudo, & magnitudo Dei ipse Deus sit.

Ideo Deus dicitur simplex, siue non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse, & aliud quod in ipso est. Inordinatè dici, seu conferri vitiis ea quæ ordinata sunt in Deo, patet: vtpotè simplicitas, quæ aliquando dicitur pro stultitia, & non est. Apud Deum verò summa simplicitas est. Iuxta hãc regulam, & cætera æstimanda sunt.

Quòd immensus & omnipotens sit Deus,

CAP. II.

NOn ideo cælum, & terram implet Deus, vt contineant eum, sed vt ipsa potiùs contineantur ab eo. Non particulatim Deus implet omnia, sed cum sit idem vnus, vbique tamen est totus. Non ita putãdus est esse in omnibus Deus, vt vnaquæque res pro magnitudine portionis suę capiat eum, id est, maxima maius, & minima minus: dum sit potius ipse totus in omnibus, siue omnia in ipso.

Omnipotentiæ diuinæ maiestas cuncta potestatis suæ immensitate concludit, nec euadendi potentiam eius quisquam aditum inuenire poterit, quia ille omnia circumquaque constringit. Cũcta enim intra diuini iudicij omnipotentiam coarctantur, siue quæ continenda sunt, vt salua sint: siue quæ amputanda sunt, vt pereant. Nullatenus ergo dicimus posse effugere Deũ quempiam. Qui enim eum non habet placatum, nequaquam euadere potest iratum.

Immensitas diuinæ magnitudinis ita est, vt intelligamus eum intra omnia, sed non inclusum, extra omnia, sed non exclusum. Et ideò interiorem, vt omnia cõtineat, ideò exteriorem, vt incircumscripta magnitudinis suæ immensitate omnia concludat. Per id ergo, quod exterior est, ostenditur esse creator; per id verò quod interior, gubernare omnia demonstratur. Ac ne ea, quæ creata sunt, sine Deo essent, Deus intra omnia est. Verùm ne extra Deum essent, Deus exterior est, vt omnia concludantur ab eo.

Consummatio alicuius facti dicitur perfectio: Deus autem qui non est factus, quomodo est perfectus? Sed hunc sermonem de vsu nostro sumpsit humana inopia, sicut & reliqua verba: quatenus id quod ineffabile est, vtcumque dici possit: quoniam de Deo nihil dignè humanus sermo dicit.

E Dum localis non sit Deus, localiter tamen in suis ambulat sanctis, dum de loco in locum prædicatur ab eis. Nam Deus qui nec loco mouetur, nec tempore, in seruis tamen suis & tempore, & loco mouetur, quoties ab eisdem localiter prædicatur.

Dum de Deo nec secundum quantitatem, nec secundum qualitatem, nec secundum situm, nec secundum habitum, aut motum aliquid dignè dicatur: inest tamen ei quodammodo latitudo charitatis, qua nos & ab errore colligit, & cõtinet in veritate. Inest ei & lõgitudo, qua nos longanimiter malos portat, donec emendatos patriæ futuræ restituat.

F Inest ei & altitudo, per quam omnem sensum suæ scientiæ immensitate exuperat. Inest ei & profundum, quo damnandos inferius iusta æquitate disponens præordinat.

Quòd inuisibilis sit Deus,

CAP. III.

DVm de Deo loquens Scriptura plerumque dicit: Ecce Deus, non quasi visibilem ostendit, sed vbique esse præsentem significat. Per id quod dicit: Ecce Dominus, vel quod magnitudinem diuinitatis eius nullus possit sensus attingere, etiam nec Angelicus: quamuis vsque ad parilitatem Angelicam humana post resurrectionẽ natura proficiat, & ad contemplandum Deum indefessa cõsurgat: videre tamen eius essentiam plenè non valet, quam nec ipsa perfectio Angelica in totum attingit scire, secundùm Apostolũ, qui ait: Pax Dei, quæ exuperat omnẽ sensum, vt subaudias etiam Angelorum. Sola enim Trinitas sibi integrè nota est, & humanitas à Christo suscepta, quæ tertia est in Trinitate persona.

Intelligibiliter quodam miro modo Dei essentia sciri potest, dum esse creditur. Opus verò eius, quod vtiq; æquari ei non potest, atque iudicia à nullo penitus sciuntur. Dei secreta iudicia, non posse sensu penetrari vel Angelico vel humano (cõstat.) Et ideò quia occulta, sed iusta sunt, tantumdem venerari ea opus est, & timere, nõ discutere aut inquirere secundùm Apostolũ, qui ait: Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?

Quòd ex creaturæ pulchritudine agnoscatur creator,

CAP. IIII.

SÆpè ad incorpoream creatoris magnitudinem creaturarum corporea magnitudo componitur, vt magna considerentur ex paruis, & ex visibilibus inuisibilia æstimentur, at-

que ex pulchritudine factorum effector operum agnoscatur; non tamen parilitate consimili, sed ex quadam subdita, & creata specie boni.

Sicut ars in artificem retorquet laudem, ita rerum creator per creaturam suam laudatur; & quantò sit excellentior, ex ipsa operis conditione monstratur. Ex pulchritudine circũscriptæ creaturæ pulchritudinem suam, quæ circumscribi nequit, facit Deus intelligi: vt ipsis vestigiis reuertatur homo ad Deũ, quibus auersus est; vt, qui per amorem pulchritudinis creaturæ, à creatoris forma se abstulit, rursum per creaturæ decorem ad creatoris reuertatur pulchritudinem. Quibusdam gradibus intelligẽtiæ per creaturam progreditur homo ad intelligendum Deum creatorem, id est, ab insensibilibus surgens ad sensibilia; à sensibilibus surgens ad rationabilia; à rationabilibus surgens ad creatorem. Intelligibilia per se collaudant Deum; irrationabilia, & insensibilia non per se, sed per nos, dum ea considerantes Deum laudamus. Sed ideò dicuntur laudare ipsa, quia eadem laudem eorum parturit caussa. Dixerunt antiqui, quod nihil tam hebes sit, quod non sensum habeat in Deum. Hinc est illud, quod ex silice duro scintilla excutitur. Et si ignis in saxo, vtique ibi sentitur sensus, vbi se vita non sentit.

Quòd ex vsu nostro quædam species ad Deum referantur, CAP. V.

NOstro vsu zelare Deus dicitur, vel dolere. Horum enim motuũ apud Deum perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est. Non ita est præcipitanda mentis sententia, vt credamus posse Deo furoris, vel mutationis accedere perturbationem; sed ipsam æquitatem iustitiæ, qua reos punit, iram sacra lectio nominauit: quoniam quod iudicantis æquum est, furor est, & indignatio patientis. Ita ergo intelligere opus est & alias passiones, quas de affectione humana ducit scriptura ad Deum; vt & iuxta se incommutabilis sit credendus, & tamen pro causarum effectibus, vt facilius intelligatur, nostræ locutionis, & mutabilitatis genere appelletur.

Tam clementer Deus humanæ consulit infirmitati, vt quia eum, sicut est, non possumus agnoscere, nostræ locutionis more se ipsum nobis insinuet. Vnde & membrorum nostrorum qualitatem habere describitur, & passionum indigna dici de se voluit: quatenus ad sua, per nostra nos traheret, & dum condescendit nobis, consurgeremus ei.

A Multis modis Deus ad significandum se hominibus de inferioribus rebus species ad se trahit: quem re vera iuxta propriam substantiam inuisibilem esse, & incorporeum constat. Plerumque de corporibus ad Deum sumuntur qualitatum species, quæ tamen in Deo non sunt: quia in propria natura incorporeus est, & incircũscriptus, sed pro efficientiis causarum in ipso species rerum scribuntur; vt quia omnia videt, dicatur oculus: & propter quod audit omnia, dicatur auris: pro eo autem quod auertitur, ambulat: pro eo quod expectat, stat. Sic & in cæteris horum similib⁹ ab humanis motib⁹ trahitur similitudo ad Deum, sicut est obliuiscens, & memorans.

B Hinc est, quod Propheta dicit. Iurauit Dominus exercituum per animã suam: nõ quod Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Et alibi simili figura & vermis, & scarabeus intelligitur. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur: qui vsque ad nostrarum passionum seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Nam & Christus agnus, non pro natura, sed pro innocentia: & leo, pro fortitudine, nõ pro natura: & serpens, pro morte, & sapientia, non pro natura scribitur. Nam & in Propheta plaustri portantis fœnum species ducitur ad Deum. Et hæc omnia ideò per figuram Christus, quia nihil est eorum ad proprietatem substantiæ eius.

C Falluntur quidam stultorum, dum legunt, ad imaginem Dei factum esse hominem: arbitrantes Deum esse corporeum, dum non caro, quod est, corpus, sed anima, quod est, spiritus Dei imaginẽ habeat. Non ergo esse corporis formam in Deo credamus, qui hominem ad imaginẽ suam fecit: quia mentem, non carnem ad similitudinem suam creauit. Cogita igitur quale corpus habeat veritas, & dum non inueneris, hoc est Deus.

Facies Dei in scripturis sacris, non caro, sed diuina cognitio intelligitur; ea quidem ratione, qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione Deo dicitur: Ostende nobis faciem tuam; ac si dica-
D tur: da nobis cognitionem tuam.

Os Dei vnigenitus eius est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam fiunt, sæpe dicimus illa, & illa lingua: ita pro Dei verbo, os ponitur: quia mos est, vt verba ore formentur. Et si volueris genere locutionis illo demonstrare, quo is qui efficit, per id quod efficitur, nominatur, benè os pro verbo ponis; sicut linguam pro verbis, sicut manum pro litteris.

Vestigia Dei sunt, quibus nunc Deus per speculum agnoscitur. Ad perfectum verò omnipotens reperitur, dum in futuro facie ad

faciem quibuſque electis præſentabitur; vt ipſam ſpeciem contemplentur, cuius nunc veſtigia comprehendere conantur: & hoc eſt, quod per ſpeculum videri Deus dicitur. Sic & cætera.

Quòd Deo nulla temporum ſucceſsio adſcribatur, Cap. VI.

OMnia tempora præcedit diuina æternitas: nec in Deo præteritum, præſens, futurúmve aliquod creditur: ſed omnia præſentia in eo dicuntur, quia æternitate ſua cuncta complectitur. Alioquin mutabilis eſt Deus credendus, ſi ei ſucceſſiones temporum adſcribuntur. Si ſemper aliqua eſſent cum Deo tempora, non eſſet tempus, ſed æternitas: nec mutarentur tempora, ſed ſtarent.

Præſens, præteritum, & futurum noſtrum eſt habere, non Dei. Verbi cauſſa, dicimus pro præſenti, teneo codicem; pro præterito, tenui; pro futuro, tenebo. Vniuerſitatem verò Deus tenet: & pro tenuit, & tenebit, tenet dicitur.

Sed nec ipſis Angelis deceſſio, acceſſióve eſt temporum. Nam duas eſſe in creaturis res, quibus viciſſitudo temporum non valet, Angelis ſcilicet, propter quod incommutabili inhærent creatori: ſiue materiæ illi informi, priuſquam ex ea omnia iſta, quæ temporaliter iam voluuntur, formarentur, nec ipſi vtique valebat tempus. Tempus igitur non ad eas creaturas, quæ ſupra cælos ſunt, ſed ad eas, quæ ſub cælo ſunt, pertinere (cognoſcitur.) Non enim Angelis accedunt tempora, vel ſuccedunt, ſed nobis, qui ſub cælo verſamur in hoc infimo mundo.

De Temporibus, Cap. VII.

NVlla ante principium mundi fuiſſe tempora manifeſtũ eſt: quia, dum ſit ipſum tempus creatura, in principio tamen mundi factum eſſe credendum eſt. Ideo ergo principium dicitur, quod ex ipſo cœpit rerum vniuerſarum exordium.

Nullum ſpatium corporaliter habent tempora, quia ante abſcedunt penè, quàm veniant. Ideóque in rebus nullus ſtatus eſt temporum, quia celeri creaturæ motu mutantur. Nec centum anni, vnum tempus eſt: nec vnus annus vnum tempus eſt: nec vnus menſis, vnum tempus eſt: nec dies, nec hora: quia, dum hæc omnia particulis accedunt ſuis, & decedunt, quomodo vnum dicendum eſt, quod non ſimul eſt?

Vtrum ſit præteritum, futurúmve tempus,
E ſicut præſens: & ſi eſt, ſcire oportet, vbi eſt: ſed aduerte, quòd cuncta, & futura, & præterita, & præſentia in animo ſunt potius requirenda.

Tria iſta præterita, præſentia, & futura in animo tantum inueniri conſtat: præterita reminiſcendo, præſentia contuendo, futura expectando. Speramus igitur aduenientia, intuemur præſentia, recolimus tranſeuntia. Hæc non ita in Deo ſunt, cui ſimul omnia adſunt.

De Mundo, Cap. VIII.

F MVndus ex rebus viſibilibus, ſed tamen inueſtigabilibus cõſtat. Homo autem ex rerum vniuerſitate compoſitus, alter in breui quodam modo creatus eſt mundus.

Ratio mundi de vno conſideranda eſt homine. Nam ſicut per dimenſiones ætatum ad finem homo vergit: ita & mundus, per hoc quod diſtenditur tempore, deficit: quia vnde homo, atque mundus creſcere videtur, inde vterque minuitur.

Fruſtra dicitur per tanta retro tempora Deo vacanti nouam pro mundo faciendo ortam fuiſſe cogitationem, quando in ſuo æterno maneret conſilio huius mundi conſtructio: nec tempus ante principium, ſed æternitas. Tempus verò à ſubſtitutione creaturæ, non
G creatura cœpit à tempore.

Quidam aiunt: Quid faciebat Deus antequam cælos faceret? Cur noua voluntas in Deo, vt mũdum conderet, orta eſt? Sed noua voluntas in Deo exorta non eſt; quia etſi in re mundus non erat, in æterna tamen ratione, & conſilio ſemper erat.

Dicunt quidam: Quid ſubitò voluit Deus facere mundum, quem ante non fecit? voluntatem Dei immutari arbitrantes, qui aliquando voluit, quod aliquando non voluit. Quibus reſpondendum eſt. Voluntas Dei Deus eſt; quia non ipſe aliud eſt, aliud volũtas eius; ſed hoc eſt illi velle, quod ipſe eſt: & quod ipſe eſt, vtique æternum, & incommutabile
H eſt. Hæc eſt ergo voluntas eius.

Materies; ex qua formatus eſt mundus, origine non tempore res à ſe factas præceſſit, vt ſonus cantum. Prior enim eſt ſonus cantu: quia ſuauitas cantilenæ ad ſonum vocis, non ſonus pertinet ad ſuauitatem: ac per hoc vtrumque ſimul ſunt, ſed ille, ad quem pertinet cantus, prior eſt, id eſt, ſonus.

Materia, ex qua cælum, terráque formata eſt, ideo informis vocata eſt, quia nondum ea formata erant, quæ formari reſtabant, verum ipſa materia ex nihilo facta erat.

Aliud eſt aliquid fieri poſſe, aliud fieri ne-

cesse esse. Fieri necesse est, quod Deus naturis inseruit: fieri autem posse est, quod extra cursum inditum naturarum creator, vt faceret, quando voluit, reseruauit. A

Non ex hoc substantiam habere credendæ sunt tenebræ: quia dicit Dominus per Prophetam. Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras: sed quia Angelica natura, quæ non est præuaricata, lux dicitur: illa autem quæ præuaricata est, tenebrarum nomine nuncupatur. Vnde & in principio, lux à tenebris diuiditur. Sed quia & hos, & illos Deus creauit, inde dicitur: Formans lucem, & creans tenebras. Verumtamen bonos Angelos non tantùm creans, sed etiam formans; malos verò tantùm creans, non formans. Hoc & de hominibus bonis malisque accipiendum est.

Post annumeratam cæli terræque creaturam, ideò nominatur in Genesi Spiritus sanctus, vt quia superferri eum dici oportebat, ante illa nominarentur, quorum creator Spiritus sanctus superferri diceretur. Quod & Apostolus indicat, dum supereminentē viam charitatis demonstrat.

Ideò superferri aquis sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei, in quo subsistentes requiescimus, atque protegendo nos superfertur nobis.

Vnaquæque natura suo pondere nititur. Ignis autem & oleum meritò superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri vniuersæ creaturæ Spiritus sanctus probatur.

Dies prior factus Angeli sunt, quorū propter vnitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est, vnus; & idcirco ipse repetitur semper in executione creaturæ. Qui dies, hoc est natura Angelorū, quando creaturam ipsam contemplabatur, quodammodo vesperascebat: non autem permanendo in eius creaturæ contuitu, sed laudem eius ad Deum referens, eámque melius in diuina ratione conspiciēs, continuò manè fiebat. Si verò permaneret neglecto creatore in creaturę aspectu, iam non vespera, sed nox, vtique fieret.

Dum se creatura melius in Deo quàm in se ipsa nouerit, ipsa sui cognitio, quæ maior in Deo est, dies & lux dicitur. Cognitio verò sua in seipsa, ad compensationem cognitionis illius, quæ est in Deo, quia longè inferior est, vespera nominatur. Ideóq; post vesperam manè fiebat. Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret, vt se plenius nosse potuisset, ad Deum sese referebat creatura, in quo dies, se agnoscendo melius, fieret.

Non sic quemadmodum nos transitoriè dicimus, fiat aliquid, sic Deus dixit: Fiat cælum in principio. Illud enim sempiternè in Verbo vnico dictum est. Si transitoriè dictum est à Deo, fiat, erat vtique creatura aliqua, vnde iam talis fieret vox. Sed quia antequam diceret, fiat: nulla extitit creatura, ipsum fiat, quod dictum est, in æternitate Verbi, non in vocis sono enunciatum est.

Non septies à Deo visa, septiésque laudata est creatura, quæ antequam fieret, perfectè ab illo est visa: sed dum nos singula videntes laudamus, fit tanquam ipse videat, laudétque per nos, sicut est illud: Non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Proinde sicut ipse & per nos loquitur, ita videt, & laudat per nos: sed per se perenniter, ac sempiternè videt, per nos verò temporaliter. B

Attende vniuersaliter creaturam in principio valdè bonam vocari, singulariter verò tantùm bonam: quia & membra corporis, cùm sint singula bona, maius tamen bonum faciunt, dum singula omnia valdè bonum corpus efficiunt.

Decor elementorum omnium in pulchro, & apto consistit: sed pulchrum ei, quod per se ipsum est pulchrum: vt homo ex anima, & membris omnibus constans. Aptum verò est, vt vestimentum, & victus. Ideóque hominem dici pulchrum ad se: quia non vestimento, & victui est homo necessarius, sed ista homini: ideo autem illa apta, quia non sibi, sicut homo, pulchra, aut ad se: sed ad aliud, id est, ad hominem accommodata, non sibimet necessaria. Hoc, & de cæteris elementorum naturis dicendum est. C

Cuncta, quæ sunt, & facta sunt, mira valde sunt, sed consuetudine viluerunt. Ideóque sic diuina scrutare opera, vt semper ea cogites immensa.

Vnde malum, Cap. IX.

D Malum à diabolo non est creatum, sed inuentum: & ideò nihil est malum, quia sine Deo factum est nihil: Deus autem malum non fecit. Non quia alicubi, aut aliquādo erat malum, vnde fieret diabolus malus, sed quia vitio suo, dum esset Angelus bonus, superbiendo effectus est malus: & ideò rectè dicitur ab eo inuentum malum.

Nullam esse naturam mali constat, quia natura omnis aut incommutabilis, vt Deus, est: aut commutabilis, vt creatura, est. Malum verò ideò natura nulla est, quia accedendo in bonam naturam efficit eam vitiosam, quod cùm discedit, natura manet, & malum, quod

inerat, nusquam est. Ex eo quod vitium nocet E naturæ, agnoscitur vitium naturam non esse: quia nihil, quod naturale est, nocet.

Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturæ bonæ: quę in tantùm testatur eam esse bonam, vt illam Deus pro malo non relinquat inultam.

Creditur ab hæreticis mentem à Deo, vitia à diabolo fuisse creata. Vnde & ab ipsis duæ naturæ, bona, & mala putantur. Sed vitium natura non est: & dum verè à diabolo sit, non tamen creatum est.

Quam ob caussam permiserit Deus mali oboriri statum, nisi vt ex contrariis malis bonæ naturæ decor emineret? Modus iste etiam F in verbis esse comperitur. Qui modus antitheton Græcè dicitur, quod Latinè oppositum, vel contrapositum nominatur, & fit pulchra locutio, quando mox contraria positis proferuntur. Ita & in rebus permixtum est malum, vt naturæ bonum ad comparationem excelleret mali.

Fecit Deus omnia valde bona. Nihil ergo natura malum: quando & ipsa, quæ in creaturis videntur esse pœnalia, si bene vtantur, & bona & prospera sunt: si malè vtantur, nocent. Ita ergo perpendenda est creatura ex nostro vsu non bona: nam ex sua natura valdè bona.

Si radas supercilium hominis, paruam rem G demes, sed totius corporis ingeris fœditatem: Ita & in vniuersitate creaturæ est: si extremũ vermiculum natura malum dixeris, vniuersæ creaturæ iniuriam facis.

Cuncta mala per peccatum primi hominis, pro pœna sunt translata in vniuersum genus humanum: Proinde quæcumque videntur mala partim nobis sæuiunt origine, partim culpa.

Mala dicunt multa in creaturis peruersi, vt ignem, quia vrit: vt ferrum, quia occidit: vt feram, quia mordet: sed commoda ipsorum non intendens homo accusat in illis, quod sibi debet potius imputare: cuius pro peccato H ista effecta sunt noxia, quæ illi omni ex parte fuerunt ante peccatum subiecta. Nostro vitio, non sua natura nobis mala sunt ea, quæ nobis nocent. Nam lux, dum sit bona, infirmis oculis noxia est: & tunc oculorum vitium, non lucis est, sic & cætera.

Cum creaturarum stimulis, & elementorum aduersitatibus homo verberatur, peccati hoc exigere pœnam, vt Deo superbiens homo, ea quæ infra ipsum sunt, patiatur aduersa. Vnde & in Sapientia legitur pro Deo. Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. Meritò ergo peccatorum hoc actum est, vt naturaliter prospera mutentur homini in aduersa. Vnde & Salomon, Creatura exardescit in tormentum, aduersus iniustos, & lenior est ad benefaciendum his, qui in Deo confidunt.

Non erit caro subiecta animæ, nec vitium rationi, si animus non est subditus conditori. Tunc autem rectè subiiciuntur nobis omnia, quæ sub nobis sunt: si nos subiicimur ei, à quo nobis illa subiecta sunt. Nam & quę videntur esse subiecta ei, qui Deo subiectus non est: ille potius subiicitur eis, qui suam voluntatem subiugat amori eorum, quæ sibi subiecta existimat.

De Angelis, CAP. X.

Angelorum nomen officij est, non naturæ: nam secundum naturam spiritus nuncupantur. Quando enim de cælis ad annunciandum hominibus mittuntur, ex ipsa annunciatione Angeli nominantur: natura enim spiritus sunt. Tunc autem Angeli vocantur, quando mittuntur.

Natura Angelorum mutabilis est, quia inest illis mutabilitas in natura: sed facit eos incorruptos charitas sempiterna. Gratia dicimus, non natura esse incommutabiles Angelos. Nam si natura incommutabiles essent, diabolus non vtique cecidisset. Mutabilitatem itaque naturæ suffragatur in illis contemplatio creatoris: inde & priuatus est apostata Angelus: dum fortitudinẽ suam, non à Deo, sed à se voluit custodiri.

Ante omnem creaturam Angeli facti sunt, dum dictum est: Fiat lux: de ipsis enim dicit Scriptura: Prior omnium creata est sapientia. Lux enim dicuntur participãdo luci æternæ. Sapientia enim dicuntur ingenitæ inhærendo Sapientiæ. Et dum sunt mutabiles natura, non tamen sinit eos contemplatio mutari diuina.

Ante omnem creationem mundi, creati sunt Angeli: & ante omnem creationem Angelorum diabolus cõditus est: sicut scriptum est: Ipse est principium viarum Dei. Vnde & ad comparationem Angelorum Archangelus appellatus est. Prius enim creatus extitit ordinis prælatione, non temporis quantitate.

Primatum habuisse inter Angelos diabolum, ex qua fiducia cecidit, ita vt sine reparatione liberetur. Cuius prælationis excellentiam Propheta his verbis adnunciat: Cedri non fuerunt altiores illo, in paradiso Dei, abietes non adæquauerũt summitatem illius: Omne lignum paradisi non est assimilatum illi: quoniam speciosiorem fecit eum Deus.

Distat conditio Angeli à conditione ho-

minis: homo enim ad Dei ſimilitudinem conditus eſt: Archangelus verò, qui lapſus eſt: Signaculum Dei ſimilitudinis appellatus eſt: teſtante Domino per Ezechielem: Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia, perfectus decore, in deliciis paradiſi Dei fuiſti. Quantò enim ſubtilior eſt eius natura, tantò plenius extitit ad ſimilitudinem diuinæ veritatis expreſſa.

Prius de cælo cecidiſſe diabolum (creditur) quàm homo conderetur. Nam mox vt factus eſt, in ſuperbiam erupit: & præcipitatus eſt de cælo. Nam iuxta veritatis teſtimonium ab initio mendax fuit, & in veritate non ſtetit: quia ſtatim vt factus eſt, cecidit. Fuit quidem in veritate conditus, ſed non ſtando confeſtim à veritate eſt lapſus.

Vno ſuperbiæ lapſu, dum Deo per tumorem ſe conferunt, & homo cecidit, & diabolus: ſed homo reuerſus ad pœnitentiam Deo ſe inferiorem eſſe cognoſcit. Diabolus verò non ſolùm hoc contẽtus, quod ſe Deo æqualem exiſtimans cecidit, inſuper etiam ſuperiorem Deo ſe dicit: ſecundum Apoſtoli dictum, qui ait de Antichriſto: qui aduerſatur, & extollitur ſupra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.

Diabolus ideò iam non petet veniam, quia non compungitur ad pœnitentiam: membra verò eius per hypocriſim deprecantur, quod tamen pro mala conſcientia adipiſci non merentur.

Diſcat humana miſeria, quod ea cauſſa citius prouocetur Deus præſtare veniam, dum infirmo compatitur homini: quia ipſe traxit ex parte inferiori peccandi infirmitatem, hoc eſt, ex carne, qua incluſa anima detinetur.

Apoſtatæ Angeli ideò veniam non habent, quia carnalis fragilitatis nulla infirmitate grauati ſunt, vt peccarent: homines autem poſt peccatum idcircò reuertũtur ad veniam, propter quod ex lutea materia pondus traxerunt infirmitatis, ideóque pro infirma carnis conditione, reditus patet homini ad ſalutem; ſicut & Pſalmus dicit: Ipſe ſcit figmentum noſtrum. Memento Domine, quod terra ſumus. Et iterum: Memorare, inquit, quæ mea ſubſtantia.

Poſtquam apoſtatæ Angeli ceciderunt, cæteri perſeuerantia æternæ beatitudinis ſolidati ſunt. Vnde & poſt cæli creationem in principio repetitur: Fiat firmamentum, & vocatum eſt firmamentum cælum. Nimirùm oſtendens quòd poſt Angelorum ruinam, hi, qui permanſerunt, firmitatem meruerunt æternæ perſeuerantiæ, & beatitudinis, quam antea minus acceperant. Vnde oportet agnoſci, quòd malorum iniquitas ſanctorum ſer-

A uiat vtilitati: quia vnde mali corruunt, inde boni proficiunt.

Bonorum Angelorum numerus, qui poſt ruinam Angelorum malorum eſt diminutus, ex numero electorũ hominum ſupplebitur: qui numerus ſoli Deo eſt cognitus.

Inter Angelos diſtantia poteſtatum eſt, & pro graduum dignitate miniſteria eiſdẽ ſunt diſtributa: aliíque aliis præferuntur, tam culmine poteſtatis, quàm ſcientia virtutis: ſubminiſtrant igitur alij aliorum præceptis, atq; obediunt iuſſis. Vnde & ad Prophetam Zachariam: Angelus Angelum mittit, & quæcumque annunciare debeat, præcipit.

Nouem eſſe diſtinctiones, vel ordines Angelorum, ſacræ Scripturæ teſtantur: id eſt,
B Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Virtutes, Principatus, Poteſtates, Cherubim, & Seraphim. Horum ordinum numerũ etiam Ezechiel Propheta deſcribit, ſub totidem nominibus lapidum, cum de primatu apoſtatæ Angeli loqueretur. Omnis, inquit, lapis pretioſus operimentum tuum: Sardius, Topazius, & Iaſpis, Chryſolytus, & Onix, Berillus, Saphirus, & Carbunculus, & Smaragdus. Quo numero lapidum ipſi ordines deſignati ſunt Angelorum, quos apoſtata Angelus ante lapſum, quaſi in veſtimento ornamenti ſui affixos habuit: ad quorum comparationem, dum ſe clariorem cunctis aſpe-
C xit, confeſtim intumuit, & cor ſuum ad ſuperbiam eleuauit.

Angeli ſemper in Deo gaudent, non in ſe. Malus verò ideò eſt diabolus, quia non quæ Dei, ſed quæ ſua ſunt, requiſiuit. Nulla autem maior iniquitas, quàm non in Deo, ſed in ſe velle quempiam gloriari.

Angeli in verbo Dei cognoſcunt omnia, antequàm in re fiant: & quæ apud homines adhuc futura ſunt, Angeli iam, reuelante Deo, nouerunt. Præuaricatores Angeli, etiam ſanctitate amiſſa, non tamen amiſerunt viuacem creaturę Angelicę ſenſum. Triplici enim modo præſcientiæ acumine vigent: id eſt, ſubtilitate naturæ, experientia temporum, re-
D uelatione ſuperiorum poteſtatum.

Quoties Deus quocumque flagello huic mundo iraſcitur, ad miniſterium vindictæ apoſtatæ Angeli mittuntur: qui tamen diuina poteſtate coërcentur, ne tantùm noceant, quantùm cupiunt. Boni tamen Angeli ad miniſterium ſalutis humanæ deputati ſunt, vt curas adminiſtrent mundi, & regant omnia iuſſu Dei, teſtante Apoſtolo: Nonne omnes, inquit, ſunt adminiſtratorij ſpiritus, in miniſterium miſſi, propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis?

Angeli corpora, in quibus hominibus ap-

parent, de superno aëre sumunt, solidámque speciem ex cælesti elemento induunt, per quam humanis obtutibus manifestiùs demonstrentur.

Singulæ gentes præpositos Angelos habere creduntur, quod ostenditur testimonio Angeli Danieli loquentis: Ego (inquit) veni, vt nunciarem tibi: sed princeps regni Persarum restitit mihi. Et post alia: Non est, qui me adiuuet, nisi Michael princeps vester.

Item omnes homines Angelos habere probantur loquente Domino in Euangelio: Amen dico vobis, quia Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui est in cælis. Vnde & Petrus in Act. Apostol. cùm pulsaret ianuam, dixerunt intus Apostoli: Non est Petrus, sed Angelus eius est.

Si Deum Angeli contuentur, & vident, cur Petrus Apostolus dixit: In quem desiderant Angeli Dei conspicere? Iterum, si eum non contuentur, nec vident, quomodo iuxta sententiam Domini, Angeli eorum semper vident faciem Patris, qui in cælis est? Sed benè vtrumque est. Nam veraciter credimus, quòd Deum Angeli & vident, & videre desiderant, & habent, & habere festinant, & amant & amare nituntur. Si enim sic videre desiderant, vt effectu desiderij non perfruantur, desiderium hoc necessitatem habet; necessitas ista pœnalis est: sed à beatis Angelis omnis pœna longè est, quia nunquam simul pœna & beatitudo conueniunt. Rursum si eos dicimus Dei visione satiari, satietas fastidium habere solet; & scimus illos Dei visionem, quam & desiderant, fastidire non posse. Quid ergo est nisi vt miro modo, simul vtrũq; credamus, quia & desiderant & satiantur: sed desiderant sine labore, & satiantur sine fastidio? Ne enim sit in desiderio necessitas, desiderantes satiantur. Et iterum, ne sit in satietate fastidium, satiari desiderant. Vident ergò Angeli faciem Patris per satietatem: sed quia satietas ista fastidium nescit, Angeli desiderant in eum prospicere semper.

Vbicumque in Scripturis sanctis, pro Deo Angelus ponitur, non Pater, non Spiritus sanctus, sed pro incarnationis dispensatione, solus Filius intelligitur.

Ante Dominicæ incarnationis aduentum discordia inter Angelos, & homines fuit. Veniens autem Christus, pacem in se, & Angelis, & hominibus fecit. Eo quippe nato clamauerunt Angeli: In terra pax hominibus bonæ voluntatis. Per incarnationem igitur Christi non solùm Deo reconciliatus est homo, verùm etiam pax inter homines, & Angelos reformata est. Discordia igitur ante aduentum Christi hominum, & Angelorum fuisse per id maximè agnoscitur, quod salutati in veteri Testamento ab hominibus Angeli, despiciunt se salutari ab eis. Quod in nouo Testamento à Ioanne factum non solùm reuerenter Angelus suscipit, verum etiam ne faciat, interdicit.

Ob hoc homo in veteri Testamento despicitur, nec resalutatur ab Angelo, eo quòd homo adhuc nondum transisset in Deum.

Suscipitur autem homo à Deo, & reuerenter salutatur ab Angelo. Nam & Mariam Angelus Gabriel legitur salutasse: & Ioanni Angelum salutanti ab eodem Angelo dicitur: Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum. Per quod agnoscitur, per incarnationem dominicam pacem hominibus fuisse, & Angelis redditam.

De Homine, Cap. XI.

Omnia sub cælo propter hominem facta sunt, homo autem propter seipsum: inde & omnia per figuram ad eius similitudinẽ referuntur. Communia homini omnia naturalia esse cum omnibus, quæ constant, & in homine omnia contineri, atq; in eo omnium rerum naturam consistere (patet.) Vniuersitatis creaturæ homo magna quædam portio est: tantóque gradu est cæteris excellentior, quantò imagini diuinæ vicinior. Quantùm cæteris creaturis præstat homo dignitate virtutis, ex ipsa reuerentia discitur creationis, dum per omnia dixit Deus: Fiat, & facta sunt. Creare verò hominem cum quadam æterni consilij deliberatione voluerit, dicens: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.

Quia enim boni sumus naturaliter conditi, culpæ quodammodo meritò contra naturam mali sumus effecti.

Sicut præsciuit Deus hominem peccaturum: ita & præsciuit qualiter illum per suam gratiam repararet, qui suo arbitrio deperire potuisset.

Originaliter Adam, & Heua simul creati sunt, specialiter verò, postea mulier de latere viri formata est. Pariter ergo conditi sunt vterque, rationis ordine, non pariter temporis vnitate.

Vir ad imaginem Dei factus est: mulier ad imaginem viri formata est: vnde & illi lege naturæ subiecta est.

Item vir propter semetipsum factus est, mulier ob adiutorium viri creata est.

Homo propter peccatum tunc traditus est diabolo, quando audiuit: Terra es, & in terram

terram ibis. Tunc enim dictum est & diabolo: Terram manducabis. Vnde & Propheta ait: Serpenti puluis panis eius. Serpens enim diabolus est: puluis, impij: & ipsi sunt cibus diaboli.

Quia praua voluntate ad ima collabimur, rectè ab benè agendum cum labore consurgimus: quod non ita esset, si delectatio flagitium primorum hominum non persuasisset, quibus ad benè viuendum tantùm velle sufficeret: & sine difficultate statim actio obtemperaret.

Diuisio, & pugna, vt sit in hominis animo, pœna peccati est, ex primo homine in omnes eius filios propagata: vt qui noluit cum Deo esse vnitus, esset in semetipso diuisus: & qui imperãti Domino noluit esse subiectus, fieret sibimetipsi rebellis, atque contrarius. Vnde nec sibi poterit subiugari, si priùs Deo non fuerit subiugatus: sibíque seruiet nolens, qui Deo noluit volens.

Quàm variè per diuersa humanum defluxit genus, dum se ab vna stabili sempérque manente diuinitatis soliditate subtraxit. Nam dum opus quodlibet appetit, quasi ibi iam requiem mentis infigit. Sed dum ei non sufficit, mutata intentione ad alias atque alias actiones transit: dúmque per diuersa requiem solidam quærit, nec inuenit, in labore miser & varietate viuit, & vacuus à requie manet. Quamuis eadem mutabilitas non sit homini concreata, sed pro merito primæ præuaricationis illi accesserit; iam tamen naturalis facta est, quia originaliter, à primo homine, sicut & mors, in omnes homines transit.

De Anima, cæterísque sensibus,
CAP. XII.

VIta corporis, anima: vita animæ, Deus est. Et sicut corpus mortuum est sine anima; ita anima mortua est sine Deo.

Anima hominis, non est homo: sed corpus, quod ex humo factum est, id tantum homo est. Inhabitando autem in corpore anima, ex ipso participio carnis, hominis nomen accepit: sicut Apostolus, interiorẽ hominem dicit animam, non carnem conditam esse ad Dei imaginem. Malè ergo à quibusdam creditur animam hominis esse corpoream, quæ propter id ad Dei imaginem facta est, vt si non incommutabilis, vt Deus, esset: tamen incorporea, vt Deus, existeret.

Sicut Angeli, ita & animæ: habent enim initium, finem verò nullum. Nam quædam in rebus temporalia sunt, quædam perpetua, quædam verò sempiterna. Temporalia sunt, quibus inest ortus, & obitus. Perpetua, quibus ortus, non terminus. Sempiterna, quibus nec ortus, nec terminus.

A

Animam nõ esse partẽ diuinæ substãtiæ, vel naturę, nec esse eam priusquã corpori misceatur, constat; sed tunc eam creari, quando & corpus creatur, cui admisceri videtur. Philosophorum sentẽtię dicunt esse animam priusquam nascatur in corpore. Quod verum esse nullis approbatur indiciis. Nam vtrum antea fuissemus, nec ipsi nouimus, nec quis hominũ dicat, habemus. Non est ergo quærendum, quod quærendo magis est irridendum.

Gentiles & hæretici de anima disputare conantur, sed quomodo de illa aliquid rectè sentire possunt, qui auctorem, ad cuius imaginem facta est, non nouerunt? Et ideò multa errore digna dixerunt.

B

Mutabilis est anima, non localiter, sed temporaliter suis affectionibus. Corpus autem & loco & tempore mutabile est: quia & tempore mutatur, & loco variatur. Quod est ad corpus mutatio locorum, hoc est ad animam mutabilitas cogitationum. Quæ varietas malæ motionis tunc menti inhæsit, quando ab æternorum contemplatione primus homo recedens in illo stare noluit, à quo malè recessit; & iusta damnatione inconstans, per rerum raptus varietatem defluxit.

C

Multum ex sua natura splendorem possidet anima, sed fuscatur commixtione carnis, qua retinetur inclusa. Ex eius enim parte vertitur ad peccandi infirmitatem, Salomone docente: Corpus corruptibile aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.

De Sensibus carnis, CAP. XIII.

NOn virtute, non sensu corporis: sed ratione mentis excellimus animalibus cæteris.

Pro rebus corporeis vtendis sufficit sensus carnis, non pro spiritualibus capiendis. Illecti autẽ homines vsu corporearum rerũ nihil putant aliter esse, pręterquam quod carnis sensu concipiunt. Sicut præcellunt sibi corporei sensus diuersitate locorum: ita sibimet virtute sentiendi præcellunt. Nam sicut præstantior est odoratus sapore, & positione loci, & sentiendi longinquitate: sic auris odoratu. Longiùs enim audimus, quàm odoramus: & sic oculi, auribus: longiùs enim videmus, quàm audimus. Animus autem & loco, & merito, his vniuersis sensibus superfertur. In arce enim capitis constitutus, quod illi corporaliter non attingunt, iste intellectualiter contuetur. Amplius, excellit oculorum sensus cæteris sensibus: quandoquidem quæ ad

D

aliospertinet sensus inde dicamus, veluti cum E dicimus: Vide, quomodo sonat: vide, quomodo sapit, &c.

Quemadmodum oculus, ita & animus cætera videt, sese non intuetur. Aliarum enim rerum origines, species, & magnitudines perspicit: de se autem tanta veri ignorantia inficitur, vt in his omnibus nihil incertius contempletur.

Homo, qui miraris siderum altitudinem & maris profunditatem, animi tui abyssum intra, & mirare, si potes. Multa cogitantes sine sensu carnis, & sine imaginibus viuis, animo tantum cernentes intuemur, memoriáque mente sibi eas figente, tenemus. Multa quoque intelligimus sensu, quæ lingua explere F non possumus.

Innoxios esse infantes opere, non esse innoxios cogitatione, quia motum, quem gerunt mente, nondum possunt explere opere: ac per hoc in illis ætas est imbecillis, non animus. Ad nutũ enim voluntatis nondũ obtemperat illis fragilitas corporis: nec adeò opere nocere possunt, sicut cogitatione mouentur.

Ex caussa vocabulum sortita est cogitatio. Cogendo enim animum reminisci quod memoriæ commendatum est, dicitur cogitatio. Rerum omnium thesaurus memoria est. Ipsa est enim custos rebus inuentis, ipsa cogitatis: de qua ad liquidum difficile est aliquem disputare, quia grandis eius perplexitas est, & G animus ipsa est.

Imago à sensibus corporis remota, suæ speciei similitudinem relinquit in memoria: beatitudinem autem non per imagines sicut cætera, sed sicut gaudium sine imagine reminiscimur. Dum obliuionem memoramus, non per seipsam adest. Quod si per seipsam adesset, vtique non obliuisceremur.

Communem hominis animaliúmque esse memoriam, nullum autem animalibus irrationabilibus intellectum inesse, nisi homini tantùm prædito ratione. Cæteris enim in ipsa qualitate considerationis suæ, sensus carnis non intelligentia mentis est. H

De Christo, Cap. XIIII.

Filij Dei perfecta natiuitas, nec cœpit esse nec desiit: ne præterita sit, si desiit, & ne imperfecta sit, si adhuc fit: sed sit æterna, sic & perfecta, quatenus in ea natiuitate æternitas, & perfectio habeatur.

Ex vtero virginis minor dicitur Patre Christus, videlicet iuxta humanã assumptionem, non iuxta diuinitatem.

Christus & in forma serui seruus, & in forma serui non seruus. In forma quippe serui, Domini seruus: in forma serui omnium Dominus. Christus in forma serui, propter conceptionis excellentiam, Dominus est omniũ: quia & si suscepit carnem, non tamen ex carnis libidinosa contagione.

Mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus nequaquam alter in humanitate, alter in deitate est: sed in vtraque natura idem vnus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est, nec postea meritum, vt Deus esset, accepit: sed Deus verbum manente incommutabili essentia, quæ illi cum Patre, & Spiritu sancto est coæterna, assumpsit carnem pro salute humana, in qua & impassibilis pati, immortalis mori, & æternus ante secula temporalis posset ostendi.

Mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus, quamuis aliud sit ex patre, aliud ex virgine: non tamen alius ex patre, alius ex virgine: sed ipse æternus ex patre, ipse temporalis ex matre: ipse qui fecit, ipse qui factus est: ipse de patre sine matre, ipse de matre sine patre: ipse conditoris templum, ipse conditor templi: ipse auctor operis, ipse opus auctoris: manens vnus de vtroque, & in vtraque natura, nec naturarum copulatione confusus, nec naturarum distinctione geminatus.

Ideò Deus in homine venit, quia per se ipsum ab hominibus cognosci non potuit. Sed vnde nobis cõsuluit, inde despectionem tulit: quia infirmitatem, quam pro nobis suscepit, homo superbus despexit: Ob hoc infirma, & stulta mundi elegit, vt fortiora & sapientiora, per quæ non cognoscebatur, confunderet.

Sicut cibum fortem inualidus infans capere non potest, nisi à matre prius editus, in lactis succum vertatur: vt quod in cibo non potuit vti, sugendo potetur in lacte per carnem: ita & nos, dum essemus infirmi ad conspiciẽdam verbi æternitatem, factum est ipsum verbum caro, vt enutriti per carnem, fortioresque effecti, cibum solidum, id est, verbum Domini cum Patre sempiternum contemplando, vt Angeli satiemur.

Prima Dei dona esse, quibus nos nobis reos esse ostendit. Qui dum iaceremus sub reatu culpæ, iustos nos esse credebamus. Venit medicus, patefecit vulnus, composuit semetipsum, & de sua morte nobis medicinã aptauit, vt non esset ostensor tantùm vulneris, sed & sanator.

Primùm ad Israel venit Christus, sicut & ait: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel. Ad populum enim Israel prius venit, sed quod non essent credituri, Propheta non tacuit dicens. Primus ad Sion dicet: adsum: & Ierusalem Euangelistam

dabo: & vidi, & non erat neque extitit quisquam qui iniret consilium, & interrogatus responderet verbum. Sed quia ad gentes transiuit sequitur: Ecce seruus meus, suscipiā eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.

Quamuis ordinem nostræ liberationis nescierit diabolus, sciuit tamen, quòd pro saluatione hominum Christus aduenit: sed quod sua idem nos morte redimeret, ignorauit: vnde & eum occidit. Nam si ille Christum per mortem redimere humanum genus scisset, non eum vtique peremisset.

Quòd nouerit diabolus pro salute humani generis Christum venisse, Euangelij testimonio docetur, quem vt vidit, cognoscēdo pertimuit, dicens: Quid nobis & tibi fili Dei? venisti ante tempus perdere nos.

Christus, sicut peccatum, quod pœna dignum est, non admisit, ita pœnam peccati nostri suscepit: vt per indebitam pœnam suam, debitā aboleret culpam nostram: vt per hoc amitteret diabolus, quos reos tenebat, dum vnum interfecit, qui nihil peccati admiserat. Ideóque quos quasi iustè tenuit, amisit: quia iniustè redemptorem nostrum occidit.

Illusus est diabolus morte Domini, quasi auis. Nam ostensa Christus sui carnis mortalitate, quam interimendam ille appetebat, abscondit diuinitatem, vt laqueum: quo eum, velut auem improuidam, prudenti irretiret decipula. Nam si innox Christus non occideretur, homo diabolo addictus per præuaricationem non absolueretur.

Diabolus dum in Christo carnem humanitatis impetit, quæ patebat, quasi hamo diuinitate eius captus est, quæ latebat. Est enim in Christo hamus, diuinitas: esca autem caro, linea genealogia, quæ ex Euangelio recitatur. Tenens verò hanc lineam Deus Pater est: de quo Apostolus: Caput Christi Deus. Et Lucas lineam generationis Christi ab imis ad summa cōtexens inchoat à Ioseph, & consummat in Deum, dicens: Qui fuit Heli, & perficiens lineam generis ait: Qui fuit Dei.

Idcircò Dominus in inferno descendit, vt his qui ab eo non pœnaliter detinebantur, viam aperiret reuertendi ad cælos, secundum testimonium Isaiæ dicentis: Posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati. Viam quippe Christus in profundum maris posuit, quando in infernum descendens, sanctis iter ad cælos reuertendi monstrauit.

Sancti ex tempore resurrectionis Christi, statim vt de corpore exeunt, mox ad cælestē habitationem ascendunt, quod antiquis patribus non dabatur. Nam ante aduentum Saluatoris, quāquam sine pœna supplicij: tamen non in cælo, sed in inferno sanctorum animæ tenebantur: pro quibus absoluendis Dominus in infernum descendit.

Christus in cælum ascendens, discessit quidem carne, sed præsens est maiestate, secundum illud, quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.

Sedet Christus ad dexteram Patris, non vt dexterā corpoream habeat Pater: sed dextera Patris, beatitudo est, sicut sinistra, miseria.

De sancto Spiritu, CAP. XV.

Spiritus sanctus creator est, sicut Pater, & Verbum: testante Propheta: Spiritus Domini fecit me, & spiraculum omnipotentis viuificauit me.

Spiritus sanctus Patris, & Filij est: & indè vnum sunt Pater, & Filius: quia nihil habet Pater, quod non habet Filius. Non enim res vna, & duorum consubstantialis poterit simul ab eis procedere, & simul inesse: nisi vnum fuerit, à quibus procedit.

Spiritum sanctum pignus accepit Ecclesia, vt per eum in vno corpore vnum fierent credentes, per quem Pater, & Filius vnum essentialiter sunt, ipso Saluatore ad Patrem dicente: Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

Christus non tantùm à Patre sed etiam à Spiritu sancto se missum testatur, dicente Propheta: Accedite ad me, & audite hoc: Non à principio in abscondito locutus sum ex tempore, antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus misit me, & Spiritus eius.

Spiritus sanctus, pro eo quod consolator sit, Paracletus nuncupatur. Nam Latinè paraclesis, consolatio dicitur. Et re vera, dum dona sacramentorum distribuit, consolationem animæ præbet. Credo equidem, quod magnam lætitiam sentit, qui aliquid, reuelante spiritu Dei, discit.

Donum sancti Spiritus in membris Ecclesiæ singillatim diuiditur, & in singulis singula dona tribuūtur. Christus autem omnem plenitudinem gratiarum habuit, de quo ita legitur: Plenus gratia, & veritate. In Christo ergò omnis plenitudo gratiarum est. Nam singulis electis, singula dona tribuuntur.

In Spiritu sancto omnis gratia donorum consistit. Ipse enim, prout vult, gratiam donorum largitur, aliis dans sermonem sapientiæ, aliis scientiæ, aliis fidem: atque ita vnicuique virtute Spiritus sancti diuisio gratiarum tribuitur: & in omnibus idem vnus habetur. Ipse enim etiam ineffabilia docet, quæ proferre humanus sermo non potest.

Ante aduentum Domini tantùm Prophetæ,

& pauci ex omni populo iusti, donum sancti Spiritus merebantur: post aduentum autem Domini Spiritus sanctus cunctis est credentibus distributus: iuxta quod per Prophetam Dominus loquitur, dicens: Et erit in nouissimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabūt filij vestri, & filiæ vestræ. Cunctis enim nunc gentibus gratia sancti Spiritus tradita est, neque in paucis, vt in populo Israel, sed in omni credentium multitudine Spiritus sancti gratia manet.

Aliquando non dignis, & reprobis dona Spiritus sancti conferūtur, sicut Sauli data est Prophetia, & Balaam. Vnde & multi in fine dicturi sunt: Domine virtutes in tuo nomine fecimus: Quibus dicturus est Dominus: Nescio vos, vnde sitis.

Christi aduentum non tantùm plebis Iudææ, sancti Prophetantes expectauerunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosque sanctos viros prophetię donum habentes; quibus per Spiritum sanctum Christus reuelabatur, & à quibus eius expectabatur aduentus, sicut Iob, sicut Balaam: qui Christi vtique prædicauerunt aduentum.

Conuersio gentium veteri populo latebat, sed tamen in consilio Dei erat, vt fieret: & tunc à sanctis Prophetis occultè per Spiritum sanctum prędicabatur aduentus Christi, sicut dicit Propheta: Cum appropinquauerint anni cognoscêris, dum aduenerit tēpus, ostendêris. Nunc verò reuelatum patet, quod tunc carnalibus latebat, spiritualibus verò notum erat, nondum tamen manifestè dicebatur, eò quòd tempus ostensionis non esset.

De Ecclesia & hæresibus, CAP. XVI.

GEmina est Ecclesiæ pulchritudo: vna, quam hic benè viuendo consequitur: altera, per quam illic ex retributione glorificabitur.

Ecclesiæ propter Christum geminæ tribulationes existunt: id est, siue quas à paganis pertulit in martyribus: siue quas ab hæreticis perfert in diuersis concertationibus. Vtrasq; autem per gratiam Dei exsuperat, partim ferendo, partim resistendo.

Sancta Ecclesia Catholica, sicut malè viuentes in se patienter tolerat: ita malè credentes à se repellit.

Sancta Ecclesia contra Gentilium, atque hæreticorum peruicaciam summopere sapientiam, & patientiam opponere studet: sed exercetur eius sapientia, cùm tentatur verbis: exercetur patientia, cùm tentatur gladiis. Nunc enim persecutionibus appetitur, nunc falsis assertionibus lacessitur.

E Caussa prauitatis hæreticæ doctrinis est propagata Ecclesia; nam antea simplici tantum fide vigebat. Hæreticorum igitur occasione propagati sunt doctores in fide: & per acumina hæresum Ecclesiæ magistri creuerunt. Nam tunc clariùs manifestatur veritatis assertio, quando patuerit quælibet dissensio.

Sancta Ecclesia ideo dicitur Catholica, pro eo quod vniuersaliter per omnem sit mundum diffusa. Nam hæreticorum Ecclesiæ in partibus mundi coarctantur: hæc verò in toto orbe diffusa expanditur, Paulo attestante Apostolo, Gratias (inquit) ago Deo
F meo, pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. Hæreses autem in aliquo angulo mundi, aut in vna gente inueniuntur versari. Ecclesia verò Catholica, sicut per totum mundum extenditur; ita & omnium gentilium societate construitur.

Qui sunt hæretici, nisi qui relicta Dei Ecclesia, priuatas elegerunt societates? De quibus Dominus dicit: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

Caussa hæresis ob quam rem fit? Ad exercitationē fidei. Via verò per quam fit, obscuritas est diuinarum scripturarum, in qua cali-
G gantes hæretici aliud, quàm se res habeat, intelligunt: nec esse possunt, quia id ipsum quod existunt hæreses, iam non sunt. Malè enim sentiendo scientiam non adquirunt, ad nihilum enim tendunt.

Hæretici ingenti studio mendacia sua discunt, & labore vehementi, ne ad vnitatem Ecclesiæ veniant, decertant: de quibus per Prophetam congruè dicitur; Docuerunt linguam suam loqui mendacium, &, vt iniquè agerent, laborauerunt.

Dum vicissim hæretici mutuò se lacerant, quando alterutrum sese in proprias sectas inducunt: sic tamen inuicem sese collidunt, vt contra Ecclesiam pari erroris spiritu decer-
H tent. Et qui inuicem diuisi sunt, in aduersitate Ecclesiæ simul existunt vni: eisque, qui, pro eo quòd tantùm valeant hæreses, videntur habere veritatem, hoc respondendum est: Non ideo saluti præponendi sunt morbi, quia plerumque ita generaliter mūdum occupant, vt parum saluti loci relinquant. Non posse hæreticos habere veniam, nisi per Ecclesiam Catholicam (constat:) sicut & amici Iob non per se placare sibi Deum potuerunt, nisi pro eis Iob sacrificium obtulisset.

Opera bona, quæ hæretici faciunt, & iustitia eorum, nihil eis prodest, testante Domino

per Isaiam: Quia mei oblitus es, ecce ego annunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi.

Hęretici, quamuis legem, & Prophetas adimpleant, ex eo tamen quod Catholici non sunt, non est Deus in eorum conuentibus, ipso Domino testante: Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Eiice eos à facie mea, & egrediantur. Per Moysem quippe, & Samuelem, Legem accipe, & Prophetas: quos quamuis hæretici opere implere contendunt, propter erroris tamen impietatem à vultu Dei proiiciuntur, & à iustorum cœtibus separantur.

Paganus, & hæreticus: ille, qui nunquam fuit cum Dei populo: iste, quia recessit à Dei populo: vterq; recedentes à Christo, ad diaboli pertinent corpus.

Qui ab idololatria ad Iudaïsmum, vel hæresim transeunt, iuxta Prophetam, de malo ad malum egressi sunt, & Dominum non cognouerunt: quia de infidelitatis errore in errorem alium transierunt.

Cuius doctrinam quisque sequitur, huius & filius nuncupatur; sicut & per Prophetam: Amorrhæum patrem & Gethæam matrem esse Israel Dominus dicit, non vtique nascendo, sed imitando. Sic & in meliorem partem filij Dei nuncupantur, qui præcepta Dei custodiunt. Vnde & nos, non natura, sed adoptione clamamus Deo, dicentes: Pater noster, qui es in cælis.

Non solùm natiuitate, sed etiam imitatione filios posse alicuius vocari. Nam Iudæi secundùm carnem, filij Abrahæ: secundùm conuersationem, filij diaboli nuncupantur: ac per hoc illi sunt semen Abrahæ, qui eius imitantur fidem, non qui ex eius generati sunt carne.

De erroris auctore trahitur à quibusdam & nomen, & culpa: vt ipsius vocabulo censeatur, cuius & errorem insequitur, sicut Ecclesiæ Pergami in Apocalypsi dicitur: Habes tenentes doctrinam Balaam, & Iezabel. Doctrinam igitur Balaam dicitur habere Thyatiris, propter imitationem, non propter præsentiam corporalem.

De Gentibus, Cap. XVII.

Philosophi gentium non, sicut oportet, Deum quærentes, in Angelos inciderunt præuaricatores: factúsque est illis mediator diabolus ad mortem, sicut nobis Christus ad vitam.

Multum mundi Philosophi prædicantur in dimensione temporum, cursúque siderum, ac discussione elementorum; & tamen hoc non nisi à Deo habuerūt. Volando enim superbè, vt aues aërem; & demergentes se in profundum, vt pisces, mare; & vt pecora gradientes, terram descripserunt: verumtamen tota mente auctorem eorum intelligere noluerunt.

Quare non possunt animalia bruta interrogare? quia nesciunt ratiocinari. Ideo non dissimiles gentiles homines animalibus extiterunt, qui talia non considerantes, & ipsa amplius diligentes vsque ad eorum cultum euanuerunt.

Via Christus est: si quis in ea non graditur, non est, quomodo veniat ad Deum. Philosophi autem mundi vtique Deum cognouerunt, sed quia displicuit illis humilitas Christi, in inuio transierunt & non in via. Ideóque euanescentes gloriam Dei in mendacium mutauerunt: & rectitudinem viæ relinquentes, in anfractus inciderunt errorum.

Primum vnicuique est scire, quid appetat: secundum verò est, vt id quod appetit, apprehendat. Imperfecta quippe sapientia est, quò tendas scire: & nescire iter, per quod expediat ire. Quid enim prodest, si quis famis tempore vbertatis regionem videat; & viam per quam ad illam pergat, ignorat? Ecce patriam quisque quærit, sed qui viam perdidit, errando graditur, non proficiendo: quantóque plus ambulat, tantò magis ab eo, quod quærit, elongatur.

Qui viam regiam, hoc est, Christum deserit; etsi videat veritatem, à longè videt: quia nisi per viam non est, quomodo ad eam appropinquet. Quod si gradiens per desertum, leonem incurrerit, semetipsum redarguat, dum in diaboli faucibus hæserit.

De Lege, Cap. XVIII.

Via, per quam itur ad Christum, lex est, per quam vadunt ad Deum hi, qui, vt est, intelligunt eam.

Sanctarum scripturarum altitudo, quasi montes pascuæ sunt: ad quos dum quisque iustorum conscendit, pascuæ indeficientis refectionem inuenisse se congaudet.

In scripturis sanctis, quasi in montibus excelsis, & viri perfecti habent sublimia intelligentiæ, quibus gressus cōtemplationis, quasi cerui erigant: & simplices quasi parua animalia inueniunt modicos intellectus, ad quos humiles ipsi refugiant.

Scriptura sacra infirmis, & sensu paruulis, secundùm historiam humilis videtur in verbis: cum excellentioribus autem viris altiùs incedit, dum eis sua mysteria pandit; ac per

hoc vtrisque manet communis, & paruulis, & perfectis.

Scriptura sacra pro vniuscuiusque lectoris intelligentia variatur, sicut manna, quod populo veteri pro singulorum delectatione varium dabat saporem. Iuxta sensuum capacitatem singulis sermo Dominicus congruit. Et dum sit pro vniuscuiusque intellectu diuersus, in se tamen permanet vnus.

Ideo in libris sanctis quædam obscura, quædam aperta reperiuntur: vt intellectus lectoris, & studium augeatur. Nam si cuncta paterent, statim intellecta vilescerent. Rursus si cuncta clausa existerent, confestim diffidentiam gignerent. Ne ergo de obscuris desperatio fiat, ea quæ manifesta sunt, satiant: & ne de intellectis fastidium existat, ea quæ clausa sunt, desiderium excitant. Nam pleraque quantò magis latent, tantò magis exercitium præbent.

In scripturis sanctis sæpè ea, quæ futura sunt, quasi facta narrantur, sicut est illud: Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Sed cur futura, quasi præterita, scribuntur; nisi quia ea, quæ adhuc facienda sunt in opere; iam facta sunt in diuina prædestinatione? Nobis igitur temporaliter accidunt, quæ conditori omnium sine tempore prouidentur.

Propterea Prophetia rerum futurarum gesta præsentibus miscet rebus, vt ita credantur illa futura, quemadmodum ista cernuntur esse completa. More enim suo per præsentia de futuris loquitur: sicut in persona Ierusalem de Ecclesia: & sicut in persona Ephraim de hæreticis.

Pro factis diuinis plerumque & dicta ponuntur; idcirco, quia non operatione manuū Deus, sed dicendi imperio operatur, sicut scriptum est: Dixit, & facta sunt: mandauit, & creata sunt.

Quod in scripturis sacris vna bis repetitur sententia, aut confirmationis caussa est, aut mysterij: sicut lex, & gratia: sicut initium, & perfectio: sicut bonum, & melius.

Lex diuina in tribus distinguitur partibus: in historia, in præceptis, & in prophetia. Historia est in his, quæ gesta sunt. Præcepta in his, quæ iussa sunt. Prophetia in his, quæ futura prænunciata sunt.

Lex diuina triplici sentienda est modo. Primò, vt historicè: Secundò, vt tropologicè: Tertiò, vt mysticè intelligatur. Historicè namque iuxta litteram: tropologicè, iuxta moralem scientiam: mysticè, iuxta spiritalem intelligentiam. Ergo sic historicè oportet fidem tenere, vt eam & moraliter debeamus interpretari, & spiritaliter intelligere.

E Tria, & septem, decem præcepta sunt: sed tria ad amorem Dei pertinent, septem ad homines. Illa tria, quæ ad Deum pertinent, in vna tabula scripta fuerunt: reliqua septem in secunda. In prima tabula trium mandatorum hoc primum est: Diliges Dominum Deum tuum. In secunda: Honora patrem tuum, & matrem. Hinc est, quod Saluator scribæ interroganti, quod præceptum est primum in lege? ait: Audi Israel; Dominus Deus tuus Deus vnus est, hoc primum est. Secundum verò simile est huic; Diliges proximum tuum, sicut teipsum. Vnum namque præceptum de prima tabula dixit quod ad Dei pertinet amorem; alterum verò de alia tabula, quod ad hominis pertinet dilectionem.

F

De septem Regulis,
CAP. XIX.

SEptem esse, inter cęteras, regulas locutionum sanctarum Scripturarum, quidam sapientes dixerunt.

Prima regula est, de Domino, & eius corpore; quæ de vno, aut ad vnum loquitur: atque in vna persona, modò caput, modò corpus ostendit, sicut Isaias ait: Induit me vestimento salutari, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. In vna enim persona duplici vocabulo nominata, caput, id est, sponsum, &

G Ecclesiam, id est, sponsam manifestauit. Proinde notandum in scripturis, quando specialiter caput describitur, quando & caput, & corpus: aut quando ex vtroque transeat ad vtrumque, aut ab altero ad alterum: sicque quid capiti, quid corpori conueniat, prudens lector intelligat.

Secunda regula est, de Domini corpore vero, & permixto. Nam videntur quædam vnius conuenire personæ, quæ tamen non sunt vnius, vt est illud: Puer meus es tu Israel, ecce deleui, vt nubem, iniquitates tuas, & sicut nebulam peccata tua: conuertere ad

H me, & redimam te. Hoc ad vnum non congruit. Nam altera pars est, cui peccata deleuit, & cui dicit: Puer meus es tu. Et altera, cui dixit: Conuertere ad me, & redimam te. Qui si conuertantur, eorum peccata delentur. Per hanc enim regulam, sic ad omnes loquitur scriptura, vt & boni redarguantur cum malis, & mali laudentur pro bonis. Sed quid ad quem pertineat, qui prudenter legerit, discet.

Tertia regula est, de littera, & spiritu, id est, de Lege, & gratia: Lege, per quam præcepta facienda admonemur; gratia, per quam, vt operemur, iuuamur. Vel quod Lex non

tantùm historicè, sed etiam spiritaliter sentiēda sit. Námque & historicè oportet fidem tenere, & spiritaliter legem intelligere.

Quarta regula est de specie, & genere, per quam pars pro toto, & totum pro parte accipitur: veluti si vni genti, vel ciuitati loquatur Deus, & tamen intelligatur omnem contingere mundum: sicut in psalmis: Et adorabūt, inquit, eum filiæ Tyri in muneribus. Filię Tyri, filiæ gentium, ab specie ad genus: per Tyrum enim vicinam tunc huic terræ, vbi prophetia erat, significabat omnes gentes credituras Christo: vnde & benè sequitur: Vultum B tuum deprecabuntur omnes diuites terræ. Sic & per Isaiam Prophetam dum aduersus Assyrium Dominus comminatur, dicens: Vt cōteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum. Et erit Babylon illa gloriosa, & regnis inclyta, sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorrham. Nam licet aduersus vnam ciuitatem Babylonem, per Isaiam præfatum Dominus comminetur, tamen dum contra eam loquitur, transit ad genus de specie, & conuertit generaliter contra totum mundum sermonem. Certè si non diceret aduersus vniuersum orbem, non adderet infra generaliter: Et disperdam omnem terram, & visitabo super orbem mala, & cætera quæ sequuntur ad internecionem mundi pertinentia: vnde & adiecit: Hoc est consilium, quod cogitaui super omnem terram, & C hæc est manus eius extenta super vniuersas gentes. Item, dum sub persona Babyloniæ arguit vniuersum mundum, dicens: Disperdam omnem terram, & visitabo super orbis mala, & cætera, quæ sequuntur, ad internecionem mundi pertinentia: rursus ad eandē quasi de genere ad speciem reuertitur, dicēs quæ eidem ciuitati specialiter contigerunt. Ecce ego suscitabo super eos Medos. Nam regnante Balthasar, à Medis est obtenta Babylonia. Sic & onus Ægypti ex persona eiusdem, totum vult intelligere mundum, dicendo: Et cōcurrere faciam Ægyptios aduersus D Ægyptios, regnum aduersus regnum: cū Ægyptus non multa regna, sed vnum habuisse scribatur regnum.

Quinta regula est, de temporibus, per quā aut pars maior temporis per partem minorē: aut pars minor temporis per partem maiorē inducitur. Sicut est de triduo Dominicæ sepulturæ: dum nec tribus plenis diebus, ac noctibus iacuerit in sepulcro: sed tamen à parte totum triduum accipitur. Item pars à toto, vt est illud: Et erunt dies vitæ hominis anni cētum viginti: dum tantùm centum vsque ad diluuium inueniantur, ex quo hæc à Domino statuta sunt. Vel sicut illud, quod qua- A dringentos annos prædixerat Deus, filios Israël in Ægypto seruituros, & sic inde egressuros: qui tamen quadringentos annos non seruierunt, quia, dominante Ioseph, Ægypto dominati sunt: vbi iterum à parte totum subiungitur, quia non statim post quadringentos annos egressi sunt: vt fuerat repromissum, sed, quadringentis triginta peractis, ab Ægypto recesserunt. Ad hanc temporū regulam pertinēt & illa, quæ dum adhuc futura sunt, quasi iā gesta narrātur, vt est illud: Foderūt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea, & diuiserunt sibi vestimenta mea, & his similia. In quibus, quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur. Sed quando aliquid faciendum esse pronunciatur, secundū nos dicitur: quando vero quæ futura sunt, iā facta dicuntur, secundùm Dei æternitatē accipienda sunt, quia quæ nobis adhuc futura sunt, apud Dei prædestinationem iam facta sunt, apud quem omnia facta sunt, quæ futura sunt.

Sexta regula est, de recapitulatione. Recapitulatio enim est, dum scriptura redit ad illud cuius narratio iam transierat: sicut cum filios filiorum Noë scriptura commemorasset, dixit, illos fuisse in linguis, & gentibus suis: & tamen postea, quasi hoc etiam in ordine temporum sequeretur: Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus erat. Quomodo ergo secundùm suas gentes, & suas linguas erant, si vna lingua erat omnibus? nisi quia ad illud, quod iam transierat, recapitulando est reuersa narratio? Recapitulatio enim est, dum rerum præteritarum caussæ futuris miscētur gestis, sicut & in Genesi, dum sexto die hominem dicit factum fuisse, denuò recapitulat formatum dicens: Formauit Deus hominem ad imaginem suam. Nec non & vbi expletis omnibus operibus, dum Deum dicit septimo die requieuisse, recapitulando subiungit: Istæ generationes cæli, & terræ, quando creatæ sunt, in die quo creauit Deus cælum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur super terram. Nondū enim pluerat Dominus Deus super terram, & homo non erat, qui operaretur terram: sed fons ascendebat de terra irrigans vniuersam superficiem terræ. Hæc omnia recapitulando in serie narrationis rebus futuris nectuntur, cum intra sex dies etiam hæc patrata videantur.

Septima regula est, de Diabolo, & eius corpore, quia sæpe dicuntur ipsius capitis, quæ suo magis conueniunt corpori: sæpè verò eius videntur dicta membrorum, & non nisi capiti congruunt. (Sicut in Isaia vbi dum contra Babyloniam, hoc est, contra

diaboli corpus multa dixisset sermo prophe- E ticus, rursus ad caput, id est, ad diabolum, oraculi sententiam deriuat dicens: Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris?) Ex nomine quippe corporis intelligitur caput, vt est illud in Euangelio de zizaniis tritico admixtis, dicente Domino: Inimicus homo hoc fecit, hominem ipsum diabolum vocans, & ex nomine corporis caput designans. Item ex nomine capitis significatur corpus, sicut in Euangelio dicitur: Duodecim vos elegi, sed vnus ex vobis diabolus est, Iudam vtique indicans, quia diaboli corpus fuit. Apostata quippe Angelus omnium caput est iniquorum, & huius capitis cor- F pus sunt omnes iniqui. Sicque cum membris suis vnus est, vt sæpè, quod corpori eius dicitur, ad eum potius referatur: rursum quod illi ad membra iterum ipsius deriuetur.

De differentia Testamentorum,
Cap. XX.

QVidam ideò non recipiunt vetus Testamentum, pro eo quòd aliud in tempore prisco, aliud agatur in nouo. Non intelligentes, quòd Deus quid cuique congruerit G tempori, magna quadam distributione concesserit: sicut in Lege imperat nuptias, in Euangelio virginitatem commendat: in Lege oculum pro oculo auferre, in Euangelio alteram præbere percutienti maxillam. Sed illa pro tempore fragili populo, ista verò perfecto, vtrique tamen pro tempore sua quæque conuenientia commodans. Et tamen pro ista mutatione non est credendus Deus mutabilis, sed potius inde admirabilis prædicandus est: quia manens incommutabilis, quid cuique (vt diximus) tempori commodum fuit, magna cum distributione concessit.

Sub veteri Testamento minoris culpæ e- H rant peccata, quia in eo non ipsa veritas, sed vmbra veritatis aderat. Nam in Testamento nouo præceptis altioribus manifesta facta quædam, quæ in illo populo vmbræ veritatis deseruierant, deserenda nobis præcipiũtur. Illic enim fornicatio, & retributio iniuriæ permissa sunt, nec nocebant, in Testamento autem nouo graui animaduersione damnantur, si admittantur.

De Symbolo & oratione,
Cap. XXI.

FIdei Symbolum, & Dominica oratio pro tota lege paruulis Ecclesiæ ad cælorum regna sufficit capescenda. Omnis enim latitudo scripturarum in eâdem oratione Dominica, & Symboli breuitate concluditur. Vnde & Propheta Isaias dicit: Abbreuiationem audiui à Domino Deo exercituum, super vniuersam terram: Attendite, & audite eloquium meum. Sed hæc abbreuiatio, aut illud intelligitur, quod Dominus dicit: Omnẽ legem, & Prophetas in duobus præceptis dilectionis Dei, & proximi pendere: aut propter ipsam orationem Dominicam, vel Symboli breuitatem, in quibus (vt prædictum est) omnem scripturarum coarctari (cernimus) latitudinem.

De baptismo & communione,
Cap. XXII.

SOlam Ecclesiam Catholicam habere baptismum ad salutem, Zacharias Propheta testatur, In die (inquit) illa erit fons patẽs domui Dauid, & habitantibus in Ierusalem, in ablutionem peccatoris, & menstruatæ. Domus quippe Dauid, & Ierusalem, Christi Ecclesia est, in qua manat fons in ablutionem peccatorum. Hæretici autem id solùm imaginaria ostentatione faciunt: ideóque illis baptismus non ad remissionem peccatorum, sed ad supplicij testimonium datur.

Pro solo originali reatu luunt in inferno nuper nati infantuli pœnas, si renouati per lauacrum non fuerint. Proinde cum caussa nuper natus damnatur infans, si non regeneratur: quia originis noxietate perimitur.

Cur paruuli peccato originali carentes per baptismum, & nec dum proprium habentes delictum, à bestiis, pœnísque cæteris laniantur? Hæc igitur caussa est. Baptismus enim à pœna æterna, non à præsentis vitæ supplicio liberat. Quòd si à pœna præsenti homines liberarentur per baptismum, ipsum putarent baptismi præmium non illud æternum. Ergo, soluto reatu peccati, manet tamen quædam temporalis pœna, vt illa vita feruentiùs requiratur, quæ erit à pœnis omnibus aliena.

Nullus negat fidelium etiam post baptismum, quo peccata delentur, quotidie quandiu in isto seculo sumus, ad Deum nos debere conuerti. Quod quãuis sine intermissione sit quotidie agendum, nunquam tamen fecisse sufficiet.

Qui in maternis vteris sunt, ideo cum matre baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundùm Adam non est, renasci secundùm Christum non potest. Neque enim dici

regeneratio in eo poterit, quē generatio non præcessit.

Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiæ viuunt, sed fidem quam verbo tenent, operibus destruunt, de ipsis legitur: Multiplicati sunt super numerum, vt subaudias, in regno prædestinatorum.

Qui scelerate viuunt in Ecclesia, & cōmunicare non desinunt, putantes se tali communione mundari: discant, nihil ad emundationem proficere sibi, dicente Propheta: Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Nunquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas? & Apostolus: Probet, inquit, se homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.

De Martyrio, CAP. XXIII.

DEi seruus aduersitate vlla non frangitur, sed pro veritatis defensione vltro se certamini offert, nec vnquam pro veritate diffidit.

Sæpè ex discipulis ad martyrium eliguntur, qui suos doctores ad coronam præcedunt: & qui sunt ordine postremi, fiunt nonnunquam in certamine primi.

Vir sanctus vltrò se pro agone certaminis debet offerre iustitiæ: sed tamen agonis fructum videns vberrimum, non debet declinare laboris periculū. Quod si maior est labor, C quàm animarum lucrum, declinandus est labor, quem minimum comitatur augmentum. Vtrumque enim fecit Apostolus, qui & periculis se vltro dedit, vbi maximum animarum lucrum vidit, & sapienter se periculo abstulit, in quo potiorem laborem, quàm lucrū esse perspexit. Vltrò se Paulus apud Ephesum periculis obtulit, quia potius periculo lucrū vidit. Damasci autem ideò periculo subtraxit semetipsum, quia nullum periculi ipsius arbitratus est fructum.

D Disce quomodo ad martyrium se offerat quisque vltrò, vel quomodo iuxta sententiā Dei cingatur ab altero, &, quò non vult ipse, ducatur, nisi quod & propter gloriam futuram de certamine iustus gaudet, & propter passionis violentiam refugit subire, quod dolet.

Accipe exemplum adeundi sub trepidatione martyrij de vsu bellandi, in quo exercitatus quisque in prælio, & per audaciā certamen aggreditur, & per timorem cunctatione mouetur.

Item, accipe exemplum martyrij de reparatione humani corporis ad salutem, dum quisque & de spe reparationis gaudet, &

A de incisionibus, ceu amarissimis poculis, mœret.

De Sanctorum miraculis, CAP. XXIIII.

ETsi Apostolis virtus data est signorum, propter fidem gentium nutriendam, Ecclesiæ tamen data est virtus operum, propter eandem fidem ornandam. Et tamen in ipsis Apostolis plus erat mirabilis virtus operum, quàm virtus signorum. Ita & nunc in ecclesia plus est bene viuere, quàm signa facere.

Quod nunc Ecclesia non ea miracula B faciat, quæ sub Apostolis faciebat, ea caussa est: quia tunc oportebat mundum miraculis credere, nunc verò iam credentem oportet bonis operibus coruscare. Nam ideò tunc signa fiebant exterius, vt interius fides roboraretur.

Iam in fide miracula quicumque requirit, vanam gloriam, vt laudetur, quærit. Scriptum est enim: Linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. Ecce signum nō est fidelibus necessarium, qui iam crediderunt, sed infidelibus, vt conuertantur. Nam Paulus pro non credentium infidelitate patrem Publij de infirmitate febrium virtutibus curat: infirmantem verò Timotheum fidelem, non oratione, sed medicinaliter temperat, vt noueris miracula pro incredulis, non pro fidelibus fieri.

Antequam Antichristus appareat, virtutes ab Ecclesia, & signa cessabunt: quatenus eam quasi abiectiorē persequatur audaciùs. Ob hanc vtilitatem cessabunt sub Antichristo ab Ecclesia miracula, & virtutes, vt per hoc & sanctorum clareat patientia, & reproborum, qui scandalizabuntur, leuitas ostendatur, & persequentium audacia ferocior efficiatur.

De Antichristo & eius signis, CAP. XXV.

OMnis, qui secundùm Christianę professionis normam aut non viuit, aut aliter docet, Antichristus est.

Plerique autem Antichristi tempora non visuri sunt, & tamen in membris Antichristi inueniendi sunt.

Antequàm veniat Antichristus, multa eius membra præcesserunt, & prauæ actionis merito caput proprium præuenerunt, secundum Apostoli sententiam, qui iam iniquitatis mysterium operari illum affirmat, etiam antequam reueletur.

Magnitudo signorum faciet sub Antichri-

sto, vt electi, si fieri potest, in errorem mittantur. E Sed si electi, quomodo sunt in errorẽ mittendi? Ergo ibunt in errorem titubationis ad modicum præ multitudine prodigiorum, non tamen deiiciendi sunt ab stabilitate sua terrorum impulsu, atque signorum. Vnde & ideò ponitur si fieri potest: quia electi perire non possunt, sed citò resipiscentes cordis errorẽ religione coercebunt: scientes prædictũ à Domino esse, vt dum hoc fecerint aduersarij, non conturbentur sancti.

Tam mira facturus est prodigia, & signa, dum venerit Antichristus, vt etiam electis quidam cordis gignatur scrupulus, quòd tamen citò exsuperet in illis ratio: per quam scient in deceptionem reproborum, & ele- F ctorum probationem eadem fieri signa. In quo tempore per patientiam gloriosi erunt sancti, non per miracula, sicut martyres fuerunt priores. Illi enim & persecutores sustinebunt: & facientes prodigia. Proinde & durius bellum sustinebunt: quia non solùm contra persequentes, sed etiã contra miraculis coruscantes dimicaturi sunt.

Grauiùs sub Antichristi temporibus contra Ecclesiam desæuiet Synagoga, quàm in ipso aduentu Saluatoris Christianos est persecuta.

Dum in martyres diabolus iam exercuerit magnam crudelitatem etiam ligatus, cru- G delior erit tamen sub Antichristi tẽporibus, quando etiam soluendus. Nam si tanta ligatus, quanta solutus faciet?

Quanto propinquius finem mundi diabolus videt, tanto crudelius persecutiones exercet: vt quia se continuò damnandum cõspicit, socios sibi multiplicet, cum quibus gehẽnæ ignibus addicatur.

Quanto breue tempus videt sibi restare diabolus, vt damnetur: tantò in magna persecutionis ira mouetur, diuina iustitia permittente: vt glorificentur electi, sordidentur iniqui, & vt diabolo durior crescat damnationis H sententia.

De Resurrectione, Cap. XXVI.

INchoatio pacis sanctorum est in hac vita, non perfectio. Tunc autem erit plenitudo pacis, dum ad Dei contemplationem absorpta carnis infirmitate conualuerint.

Resurrectio mortuorum, vt Apostolus ait, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi futura est: in ætate scilicet iuuentutis, quæ profectu non indiget, & absque inclinatione defectus in perfectione ex vtraque parte & plena est, & robusta.

Quamuis nunc filiorum Dei nomine homines fideles vocentur, tamen ex eo quòd hanc seruitutem corruptionis patiuntur adhuc iugo seruitutis addicti, sunt accepturi plenam filiorum Dei libertatem, dum corruptibile hoc induerit incorruptionem.

Nunc Deus per speculum agnoscitur, in futuro autem quisque electus facie ad faciem præsentabitur: vt ipsam speciem contempletur, quam nunc per speculum videre conatur.

In hac vita electorum numero ad dexteram pertinentium, & reproborum, qui ad sinistram ituri sunt, Ecclesiam Dei cõpleri (dicitur) in fine autem seculi sicut zizania à frumento disiungi.

De Iudicio, Cap. XXVII.

IVdicij diem nouit Christus, sed in Euangelio dicere, & scire discipulos noluit. Nã dum dicit idem Dominus per Prophetam: Dies vltionis in corde meo, indicat se nõ nescire, sed nolle indicare.

De domo Domini, sicut scriptũ est, incipit iudicium, quando electi, id est, domus Dei, hîc per flagella iudicantur. Impij verò illic ad damnationem iudicandi sunt. Vnde & sequitur: Si autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non crediderunt?

Ad districti examen iudicis, nec iustitia iusti secura est, nisi pietate diuina: vt & ipsa iustitia, qua quisque iustus est, Deo iustificante, iustificetur. Alioquin apud Deum, & ipsa peccatum est. Inde est, quod ait Iob: Innocentẽ, & impium ipse consumit. Consumitur quippe à Deo innox, quando ipsa innocentia liquidius requisita, & diuinæ innocentiæ comparata nihil efficitur, nisi & ibi per diuinæ misericordiæ pietatem homo iustificetur. Consumitur item à Deo impius, quando examinis diuini subtilitate requiritur, eiúsque detecta impietas iudicata damnatur.

Consumitur innox, & impius simul fine carnis, non pœna damnationis.

Doctus pariter, & indoctus moriuntur; sed morte carnis, nõ pœna damnationis. Omnia autem pergunt ad vnum locum, dum morte corporali in terram & iustus, & impius reuertuntur. Retributio autem dissimilis, sicuti per eundem Salomonem dicitur: Quid plus habet sapiens à stulto, nisi quod illuc pergit, vbi vita est? Ergo omnes in terram pariter redeũt. Nam vbi vita est, non pariter pergunt.

Gemina punitur sententia impius, dum aut hîc pro suis meritis, mentis cæcitate percutitur, ne veritatem videat: aut dum in fine damnabitur, vt debitas pœnas exoluat.

Geminum est diuinum iudicium: vnum, quo & hîc iudicantur homines, & in futuro: alterum, quo propterea hîc iudicantur, ne illic iudicentur. Ideóque quibusdam adpurgationem temporalis proficit pœna, quibusdã verò hîc inchoat damnatio, & illic perfecta speratur perditio.

In iudicio reprobi humanitatem Christi, in qua iudicatus est, videbunt, vt doleãt, diuinitatem verò eius non videbunt, ne gaudeant. Quibus enim diuinitas ostenditur, vtique ad gaudium demonstratur.

Pro diuersitate conscientiarum, & mitis apparebit in iudicio Christus electis, & terribilis reprobis. Nam qualẽ quisque conscientiam tulerit, tale & iudicium habebit: vt manente in sua tranquillitate Christo, illis solis terribilis appareat, quos conscientia in malis accusat.

Duæ sunt differentiæ, vel ordines hominum, in iudicio, id est electorum, & reproborum, qui tamen diuidũtur in quatuor. Perfectorum ordo vnus est, qui cum Domino iudicat, & alius, qui iudicatur: vtrique tamen cum Christo regnabunt. Similiter ordo reproborum partitur in duobus: dum hi, qui intra Ecclesiam sunt mali, iudicandi sunt, & damnandi: qui verò extra Ecclesiam inueniendi sunt, non sunt iudicandi; sed tantùm damnandi.

Primus igitur ordo eorum, qui iudicantur, & pereunt, opponitur illi ordini bonorum, de quo sunt, qui iudicantur, & regnant. Secundus ordo eorum, qui non iudicantur, & pereunt, opponitur illi ordini iustorum, in quo sunt hi, qui non iudicantur, & regnant. Tertius ordo eorum, qui iudicantur, & regnant, illi ordini est contrarius, de quo sunt qui iudicantur, & pereunt. Quartus ordo eorum, qui non iudicantur & regnant, opponitur illi cõtrario ordini, in quo illi sunt, qui non iudicantur, & pereunt.

De gehenna, CAP. XXVIII.

DVplex damnatorum pœna est, in gehẽna, quorum & mentem vrit tristitia, & corpus flamma iuxta vicissitudinem: vt qui mente tractauerunt, quod perficerent corpore, simul & animo puniantur, & corpore.

Ignem gehennæ ad aliquid lumen habere, ad aliquid non habere: hoc est, habere lumẽ ad damnationem, vt videant impij vnde doleant, & non habere ad consolationẽ: ne videant vnde gaudeant.

Apta fit comparatio de camino triũ puerorum ad exemplum ignis gehennæ. Nam sicut ille ignis non arsit ad trium puerorum

A supplicium, & arsit ad comburenda ligamina vinculorum: ita ignis gehennæ, & lucebit miseris ad augmentum pœnarum, vt videãt, vnde doleant, & non lucebit ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.

Inter huius vitæ, & futuræ infelicitatis miseriam, multa discretio est. Illic enim & miseria est propter cruciationem dolorum, & tenebræ propter lucis auersionem: quorum vnũ in hac vita, id est, miseria est, aliud nõ est: in inferno autem vtrumque est.

De pœnis impiorum,
CAP. XXIX.

B SIcut fasciculi lignorum ad combustionẽ, de similibus colligantur, ita in iudicij die similis culpæ rei suis similibus iungentur: vt ex æquo pœna constringat quasi in fasciculum, quos actio similes fecit in malum.

Sicut vnusquisque sanctus in futuro iudicio pro quantitate virtutum glorificabitur: ita & vnusquisque impius, pro quantitate facinorũ condemnabitur, nec deerit in supplicio futuro damnationis ordo, sed iuxta qualitatẽ criminum, Propheta affirmante, discretio erit pœnarum.

De charorum quoque suorũ suppliciis additur etiam pœna defunctis: sicut apud inferos, diuiti sermo prædicat Euangelicus, sicut
C pro augendo Iudæ supplicio, dicit etiã Psalmus: Commotione moueantur filij eius, & mendicent.

Impij ex hoc durius in iudicio puniẽdi sunt mentis dolore, ex quo visuri sunt iustos gloriæ beatitudinem meruisse.

Cunctis videntibus est præcipitandus diabolus, quando sub aspectu omnium bonorũ Angelorum, & hominũ cum eis, qui de parte eius erunt, in ignem æternum mittendus est.

Dum sublatus fuerit diabolus, vt damnetur, multi electi, qui in corpore sunt inueniendi, Domino ad iudiciũ veniente, me-
D tu concutiendi sunt, videntes tali sententia impium esse punitum: quo terrore purgandi sunt, quia, si quid eis ex corpore adhuc peccati remanserit, metu ipso quo diabolum damnari conspiciunt, purgabuntur. Hinc est, quod ait Iob: Cùm sublatus fuerit, timebunt Angeli, & exterriti purgabuntur.

Multos posse perire ex eis in die iudicij, qui nunc electi esse videntur, & sancti: dicente Propheta: Vocabit Dominus iudicium ad ignem, & deuorabit abyssum multam, & comedet partem domus. Pars quippe domus deuorabitur, quia illos etiam infernus absorbebit, qui nunc se esse in præceptis cælesti-

bus gloriantur, de quibus Dominus dicit: Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in tuo nomine dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, nescio, qui estis.

De gloria Sanctorum,
CAP. XXX.

NOn faciet in futurum cor miserum iustorum compassione damnatorum cōdolendi affectio, vbi tantum erit Sanctorum
E de Dei contemplatione gaudium, vt tristitiæ nullus tribuatur introitus.

Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior, ita & Sanctorum requies comparata damnationi malorum, gloriosior erit.

Sic iustitia iniustitiæ, sic virtus vitio crescit, ergo Sanctorum crescit gloria, dum debita damnantur impij pœna.

Post resurrectionem sanctis in carne promissa est cælorum ascensio, dicente ad Patrē Christo. Volo, vt vbi sum ego, & ipsi sint mecum. Si enim membra capitis sumus, & vnus in se, & in nobis est Christus, vtique vbi ipse ascendit, & nos ascensuri sumus.

DIVI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI,

Sententiarum

LIBER SECVNDVS.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De Sapien-

De Sapientia, CAP. I.

OMNIS, qui secundùm Deum sapiens est, beatus est. Beata vita, cognitio diuinitatis est. Cognitio diuinitatis, virtus boni operis est. Virtus boni operis, fructus æternitatis est.

Qui secundùm sæculũ sapiens est, secundũ Deum stultus est. Vnde & Propheta, Stultus, inquit, factus est omnis homo à scientia sua.

Primum est sciendæ studium, quærere Deũ, deinde honestatem vitæ cum innocentiæ opere.

B Nullus sapientiam Dei plenè recipit, nisi qui se ab omni abstrahere actionum cura cõtendit. Vnde & scriptum est: Sapientia scribæ in tempore otij, & qui minoratur actu, ipse percipiet eam.

Non ad paruæ intelligentiæ arcem peruenit, qui scit secreta Dei se penetrare nõ posse. Tunc autem Deum rectè cognoscimus, quãdo eum perfectè scire nos denegamus.

Interdum quædam nescire cõuenit. Nullus autem in culpa maior est, quàm ille qui Deũ nescit.

C Inuestigationem veri multorum est quærere, sed paucorum est inuenire. Ea autem quæ supra hominis intelligentiam sunt, scrutanda non sunt. Quidquid supra hominis intellectũ est, quærendum non est. Consilio autem diuino reseruandum est, vt hoc credatur esse iustitia, quod diuinæ placuerit voluntati. Nõ enim poterit esse iniustum, quod iusto complacet iudici.

Omnis sapientia ex scientia, & opinatione consistit. Melior est autem ex scientia veniẽs, quàm ex opinatione sententia. Nam illa vera est, ista dubia.

D Ad maioris culpæ cumulum pertinet scire quemquam quod sequi debeat, & sequi nolle, quod sciat. Vnde & Dominus, Seruus, inquit, sciens voluntatem domini sui & non faciens, dignè plagis vapulabit multis. Et Iacobus: Scienti bonum & non facienti, peccatum est.

Simplicitatem cum ignauia vocari stultitiã, simplicitatem verò cum prudentia, vocari sapientiam.

Vtile est multa scire & rectè viuere. Quod si vtrumque non valemus: melius est vt bene viuendi studium, quàm multa sciendi sequamur.

Non pertinere ad beatitudinem consequendam scientiam rerum: nec esse bea-A tum, multa scire, sed esse magnum, beatè viuere.

Nihil prodesse omnem scire prudẽtiam cum ignorantia Dei: & nihil obesse scientibus Deum ignorantiam mundi. Perfectè autem scit, qui potius Deum, & ista non pro se, sed pro Deo scit.

Nihil obesse cuiquam, si per simplicitatem aliquam de elementis indignè sentiat: dummodò de Deo vera pronunciet. Nam quamuis de incorporeis corporeisque naturis nequeat quisque disputare, beatum tamen illũ facit vita recta cum fide.

De fide, CAP. II.

NOn posse ad veram beatitudinem peruenire, nisi per fidem: beatum autẽ esse qui & rectè credendo bene viuit, & bene viuendo, fidem rectam custodit.

Deus, si creditur, meritò inuocatur, & quæritur: ac per hoc tunc perfectè laudatur, quãdo inuocatur & creditur.

Non tantùm id credendum est quod sensu carnis dignoscimus, sed magis etiam quod intellectu mentis conspicimus, id est, Deum. Sine fide nemo potest placere Deo: omne enim quod non est ex fide, peccatum est.

Fides nequaquam vi extorquetur sed ratione atque exemplis suadetur. A quibus autem exigitur violenter, perseuerare in eis non potest: exemplo, vt quidam ait, nouellæ arboris, cuius si quis cacumen violenter impresserit, denuò dum laxatur, in id quod fuerat, confestim reuertitur.

Sicut homo libero arbitrio conditus, sua sponte diuertit à Deo: ita ex propria mentis conuersione credendo, recurrit ad Deum vt & libertas agnoscatur arbitrij per propriã voluntatem, & beneficium gratiæ per acceptã fidei veritatem.

In corde respicit Deus fidem, vbi se non possunt homines excusare: qui ore simulant veritatis professionem, & corde retentant erroris impietatem.

Sicut nihil proficit fides, quæ ore retinetur, & corde non creditur: ita nihil profutura fides, quæ corde tenetur, si ore non proferatur. De tali enim fide propheta ita quosdam obiurgat dicens: Periit fides, ablata est de ore eorum. Fides enim quæ corde creditur, confessione oris ad salutem profertur.

Vacuam esse sine operibus fidem: & frustra sibi de sola fide blanditur, qui bonis operibus non ornatur.

Qui crucem portat, debet & mundo mori. Nam ferre crucem & mori, mortificare seipsum est: ferre & non mori, simula-

tio hypocritarum est.

Qui per fidem, cognitionem Dei habent, & operibus obscurantur, exemplum Balaam sequuntur, qui cadens opere, apertos oculos habuit per contemplationis fidem.

Carnales fidem non pro virtute animi, sed pro commodo quærere temporali. Vnde & Dominus dicit: Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis de panibus.

Christianus malus, dum secundùm Euangelij doctrinam non viuit, etiam ipsam fidem quam verbo colit, oborta tentatione, facilè perdit.

Multi fide tantùm Christiani sunt, opere verò à Christiana doctrina dissentiunt. Multi quoque fidem Christi ex corde non amant, sed humano terrore eandem per hypocrisim tenere se simulant. Et qui esse non possunt apertè mali, per terrorem fictè boni noscuntur.

Amatores mundi pugnant aliquando pro fide, & aliis quidem proficiũt: ipsi verò amore terreno implicati, cælestia non requirunt, sed verbo tantùm fidem defendunt.

Quidam pro fide etiam hæreticos insequũtur, sed per arrogantiam eos, qui intra Ecclesiam sunt, contemnunt. Aduersarios quidem fidei confutant pro infidelitate, sed fideles premunt fasce superbiæ.

De charitate, CAP. III.

QVamuis nonnulli fide, atque operibus Sanctis videantur esse participes: tamẽ quia priuãtur charitate fraternæ dilectionis, nullum habent incrementum virtutis. Nam sicut ait Apostolus: Si tradidero corpus meũ, vt ardeam, charitatem non habuero, nihil mihi prodest.

Sine amore charitatis, quamuis quisque rectè credat, ad beatitudinem peruenire non potest: quia tanta est charitatis virtus, vt etiã prophetia & martyriũ, sine illa nihil esse credantur. H

Nullum præmiũ charitate pensatur. Charitas enim virtutum omnium obtinet principatum. Vnde & vinculum perfectionis charitas, ab Apostolo dicitur, eo quòd vniuersæ virtutes eius vinculo religentur.

Dilectio Dei morti comparatur, dicente Salomone: Valida est, vt mors, dilectio: idcirco, quia sicut mors violenter separat animam à corpore: ita & dilectio Dei violenter segregat hominem à mundano & carnali amore.

Qui Dei præcepta contemnit, Deum non diligit. Neque enim Regẽ diligimus, si odio

E leges eius habemus.

Tenenda est cum sanctis viris vnitas charitatis: & quantò se quisque subtrahit mundo, tantò opus est, vt se associet bonorum consortio.

Charitas in dilectione Dei & proximi constat. Seruat autem in se dilectionem Dei, qui à charitate non diuiditur proximi. Qui à fraterna societate secernitur, à diuinæ charitatis participatione priuatur. Nec poterit Deum diligere, qui noscitur in proximi dilectione errare. Christus Deus & homo est. Totum ergo Christum non diligit, qui hominem odit.

F Bonorum discretionis est, non odire personas, sed culpas: & rectè dicta pro falsis non spernere, sed probare.

Qui imperfecti sunt in Dei amore, sæpe vitia superare disponunt, sed pondere vitiorum grauati, rursus ad ea vitia, quæ optant relinquere, reuoluuntur.

De spe, CAP. IIII.

QVi malè agere non desistunt, vana spe indulgentiam de Dei pietate requirũt: quã rectè quærerent, si ab actione praua cessarent.

Metuendum valde est, vt neque per spem G veniæ, quam promittit Deus, perseueranter peccemus: neque quia iustè peccata distringit, veniam desperemus: sed vtroque periculo euitato, & à malo declinemus, & de pietate Dei veniã speremus. Omnis quippe iustus spe & formidine nitet: quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ addicit.

De gratia, CAP. V.

INterdum peccãtibus nobis sua Deus dona non retrahit, vt ad spem diuinæ propitiationis mens humana consurgat. Nam non potest conuersum spernere, quem peccantẽ suis beneficiis prouocat ad se redire.

Confessionem hominis non esse humanæ virtutis. Nam si cõfessionem boni operis non in nobis Deus operatur, cur per prophetam dicitur: Confessio & magnificentia opus eius? Ab illo enim nobis omnia bona, gratia præueniente, donantur. Nam nihil boni operis dedimus, per quod confessionem fidei accipere mereamur.

Profectus hominis, donum Dei est. Nec à se potest quisquam, sed à Domino corrigi. Non enim quicquam boni habet proprium homo, cuius via non est eius, testante Propheta: Scio Domine, quia non est hominis

via eius, nec viri est, vt ambulet & dirigat A gressus suos.

Sciant liberi arbitrij defensores, nihil posse in bonum sua præualere virtute, nisi diuinæ gratiæ sustententur iuuamine. Vnde & per Prophetam Dominus dicit: Perditio ex te tua Israel, tantùm in me auxilium tuũ. Quasi diceret: vt pereas tuo merito, vt salueris meo auxilio.

Hominis meritum, superna gratia non, vt veniat, inuenit, sed postquam venerit, facit: atque ad indignam mentem veniens, facit in ea meritum, quod remuneret, qui solùm inuenerat, quod puniret. Quid enim ex se ille latro meruit, qui de faucibus diaboli crucem ascendit, de cruce paradisum adiit? Reus qui- B dem ille, & fraterno sanguine venit cruentus, sed diuina gratia in cruce est mutatus. Sciendum quòd & nostra sit iustitia in his quæ rectè agimus: & Dei gratia, eo quòd eã mereamur. Hæc enim & dantis Dei, & accipiẽtis est hominis: Sicut & panem nostrũ dicimus, quem tamen à Deo accipere postulamus.

Spiritualis gratia non omnibus distribuitur, sed tantummodò electis donatur. Non enim omnium est fides, quam quidem & si plurimi suscipiunt, opus tamẽ fidei non consequuntur.

In diuisione donorum diuersi percipiunt C diuersa Dei munera: non tamen conceduntur vni omnia, vt sit pro humilitatis studio, quod alter admiretur in altero. Nam quod in Ezechiele animalium alæ altera ad alteram percutiuntur, virtutes designantur sanctorum mutuo sese affectu prouocantium, atque alterno exemplo inuicem sese erudientium.

Munera gratiarum alij ista, alij verò donantur illa. Nec dantur ita habere vni, vt non egeat alterius.

Posse fieri non est dubium, vt hi, quos quidã virtutum excellentia antecedunt, Dei repentina præuenti gratia, quosdam compendio sanctitatis præueniãt: & dum sint conuersio- D ne postremi, subitò efficiuntur virtutis culmine primi.

Dum quisque aliquod donum accipit, non appetat amplius, quàm quod meruit: ne dum alterius membri officium arripere tentat, id quod meruit, perdat. Conturbat enim corporis ordinem totum, qui non suo contentus officio subripit alienum.

Mali dona ideo ad damnationem accipiunt, quia non ad Dei laudem, sed ad suam vanitatem vtuntur. Bonis malè vtuntur, qui ea, quæ à Deo illis donata sunt, in malos vsus assumunt, sicut ingenium, sicut & cætera Dei dona.

Multis Dei donis gaudemus, quæ nos ab eo percepisse cognoscimus. Nam quòd sapientes sumus, quòd potentes existimus, non alterius, sed potius diuino munere sumus. Vtamur ergo optimè diuinis beneficiis, quatenus & Deum non pœniteat dedisse, & nobis accepisse sit vtile.

Auferre Deus dicitur homini donum aliquod, quod homo non habuit, id est, quod accipere non meruit. Sicut & obdurare dicitur Deus hominem, non eius faciendo duritiam, sed nõ auferendo eam, quam sibi ipse nutriuit. Nõ aliter & obcæcare dicitur quosdam Deus, non vt in eis eandem ipse cæcitatem faciat: sed quòd pro eorum inutilibus meritis cæcitatem eorum ab eis ipse non auferat.

Plerisque Dei dona dantur, perseuerantia verò doni non datur. Et inde est, quòd quidã principia habẽt conuersionis bonæ, fine verò malo clauduntur. Electi verò accipiunt & conuersionis donum, & perseuerantiã doni. Ea ergo caussa est, quod quidam & bene incipiunt, & bene finiunt.

De prædestinatione, CAP. VI.

GEmina est prædestinatio, siue electorũ ad requiem, siue reproborum ad mortẽ. Vtraque diuino agitur iudicio, vt semper electos superna & interiora sequi faciat: sémperque reprobos, vt infimis & exterioribus delectentur, deserendo, permittat.

Sicut ignorat homo terminũ lucis & tenebrarum, vel vtriusque rei quis finis sit: ita pleniùs nescit, quis ante suum finem, luce iustitiæ præueniatur, vel quis peccatorum tenebris vsque in suum terminum obscuretur, aut quis post lapsum tenebrarum, conuersus resurgat ad lucem. Cuncta hæc Deo patẽt, homini verò latent.

Quamuis iustorum conuersatio in hac vita probabilis sit, incertum tamen hominibus esse, ad quem sint finem prædestinati, sed omnia reseruari futuro examini.

Mira dispositio est supernæ distributionis, per quã hîc iustus amplius iustificatur, impius amplius sordidatur, malus ad bonum aliquãdo conuertitur, bonus ad malum aliquando reflectitur. Vult quis esse bonus, & non valet: vult alter esse malus, & non permittitur interire. Datur ei, qui vult, esse bonus: alius nec vult, nec datur ei vt sit bonus. Iste nascitur in errore & moritur: ille in bono, quo cœpit, vsque in finẽ perdurat. Tamdiu iste stat, quousque cadat: ille diu malè viuendo, in fine saluatur, respectúsque conuertitur.

Vult prodesse in bono iustus, nec præualet: vult nocere malus, & valet. Iste vult Deo vacare, & seculo impeditur: ille negotiis implicari cupit, nec perficit.

Dominatur malus bono, bonus damnatur pro impio, impius honoratur pro iusto. Et in hac tanta obscuritate, non valet homo diuinam perscrutari dispositionem, & occultum prædestinationis perpendere ordinem.

De conuersis, CAP. VII.

NOn inchoantibus præmium promittitur, sed perseuerātibus, sicut scriptum est: Qui perseuerauerit vsque in finē, hic saluus erit.

Tunc enim placet Deo nostra cōuersio quādo bonum quod inchoamus, perseueranti fine complemus. Nam sicut scriptū est: Væ his qui sustinentiam perdiderunt, id est, opus bonum non consummauerunt.

Indulgentia peccatorū sciendū, vbi, quando, vel qualibus datur. Vbi quippe? nisi intra Ecclesiā Catholicā? Quando, nisi ante venturi exitus diem? Quia ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Qualibus, nisi conuersis, qui per humilitatē ad paruulorum transeunt imitationem? de quibus dicitur: Talium est enim regnum cœlorum.

Nemo perpendere potest, quanti sit ponderis iniustitia, vel quāti fulgoris radio iustitia clareat, nisi qui prius toto mentis nisu cōuertatur ad Deum, quatenus ipso lumine, quo illustratur, & suam fœditatem agnoscat, & lumen, quod cæco corde non intuebatur, intelligat.

Tunc autē inattingibilem intelligi posse diuinam iustitiam, dum eam quisque sequi cōuersus tētauerit: quia lux non intelligitur, nisi cum videtur.

Iudicium, quod in hominis potestate consistit, cōuersionis est gratia, per quam nosmetipsos iudicamus, quando flentes mala nostra punimus, & bono, quod ex Deo nobis est, solidiùs inhæremus.

Tripertitus describitur esse vniuscuiusque conuersi profectus: id est, primus, corrigendi à malo: secundus, faciendi bonum: tertius, consequendi boni operis præmium. Nam quod ait Propheta: Solue fasciculos deprimentes, mali est emendatio. Quod verò adiecit: Frange esurienti panem tuū, operis boni est actio. In eo verò quod subiungit: Tunc erumpet matutinum lumen tuum: operis boni est retributio. Ergo non proficit facere bonū, nisi correctum fuerit malū. Nec poterit quisquā ad contēplationē Dei proficere, nisi se prius in bonis studuerit actibus exercere.

E Multis modis terret Deus homines, vt vel serò conuertantur, atque exinde magis erubescant, quòd tamdiu expectati sunt, vt redirent. Nam nunc minis, nunc plagis, nūc reuelationibus quosdā concutit: vt qui voluntate conuerti despiciūt, commoti terroribus corrigantur.

Plerique ex sola mentis deuotione cōuertuntur ad Deum: nonnulli verò coacti plagis conuertuntur, qui ex deuotionē non cōuertebantur, iuxta capitulū Psalmi dicentis: In fræno & camo maxillas eorum cōstringe, qui non approximant ad te.

F Plerique autē, dum deuotione nō conuertūtur, plagæ stimulis feriuntur: qui tamen nec sub verbere sentiūt, vt aliquatenus corrigantur, sicut Ægyptus, qui & pœnas luit, & emēdari nequiuit. De talibus enim ait Propheta: Percussisti eos, & non doluerūt: attriuisti eos, & renuerunt suscipere disciplinam.

Nonnulli viri seculares elatione mentis tumentes, postmodum conuersi ad Deum, religiosa sequuntur obedientia Christum: & qui antea celsitudine mundiali tumebant, postea ipsam elationem in studio humilitatis commutant.

G Quidam sunt, qui iam secretè conuersi sunt, quorum conuersio, quia non procedit ad publicum, apud æstimationem humanam quales fuerunt, tales adhuc esse putantur, iam tamen in Dei oculis surrexerunt. Item quidam adhuc humano iudicio stare cernuntur, iam tamen in Dei oculis ceciderunt.

Multi apud homines reprobi sunt, & apud Deum electi: atque item multi apud homines electi putantur, & apud Deū reprobi existunt, Salomone dicēte: Vidi, inquit, impios sepultos, qui cùm adhuc viuerēt in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum. Nullus ergo se putet electū, ne forte iam apud Deum sit reprobus.

H *De primordiis conuersorum,* CAP. VIII.

TRimodū genus est cōuersionis ad Deū, inchoationis cum dulcedine, medietatis cum labore, perfectionis cum requie. Sed tamē plerunque alij incipiunt à dulcedine, alij à tentationum amaritudine.

Omnis conuersus ante ex fletu inchoet peccatorum, & sic transeat ad desiderium supernorum. Prius enim lacrymis purganda sunt vitia quæ gessimus, & tunc munda mentis acie, id quod quærimus contemplemur: vt dum antea flendo, peccati à nobis caligo detergitur, mundatis cordis oculis li-

bere superna inspiciantur.

Ante necesse est timore cōuerti ad Deum, vt metu futurarũ pœnarũ carnales illecebræ deuincantur. Deinde oportet, abiecto timore, ad amorem vitæ æternæ transire. Perfecta enim charitas foras mittit timorē: qui autem timet, pœnam habet, & nō est perfectus. Vnde & Apostolus: Non enim accepistis spiritũ seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis: per quem scilicet iam non peccati pœna seruos comprimit, sed amor iustitiæ liberos reddit.

Necesse est omni cōuerso, vt post timorem consurgere ad charitatem Dei debeat, quasi filius, nec semper sub timore iaceat, quasi seruus. Tunc enim amorem nostræ conuersionis ostendimus, si denuò vt patrem diligimus quem prius seruili mente verè vt Dominum formidabamus.

Primordia conuersorum blandis refouenda sunt modis, ne si ab asperitate incipiāt, exterriti ad priores lapsus recurrant. Qui enim conuersum sine lenitate erudit, exasperare potius, quàm corrigere nouit.

Conuersus quisque antea ab opere corrigendus est, postea verò à cogitatione, vt pri⁹ refrænet prauum actum, deinde appetitum delictum: vt quod iam in opere non apparet, in cogitatione nequaquam perduret.

Omnis noua conuersio, adhuc pristinæ vitæ habet commixtionem: propterea nequaquam ea virtus procedere ad hominum oculos debet, donec conuersatio vetus, funditus ab animo extirpetur.

Quisquis ex deteriore iam melior esse cœpit, caueat de acceptis extolli virtutibus: ne grauius per vanam gloriā corruat, quàm prius per lapsum vitiorum iacebat.

De conflictu conuersorum,
CAP. IX.

QVisque conuersus si mox omnes carnis stimulos calcare cupiat, & summa virtutum subire contendat: si fortè adhuc aliqua aduersa de carnis molestiis tolerat, non frangatur: quia dispensator bonorum nouit aduersitates reprimere vitiorum, successione virtutum.

Tunc magis grauari se quisque impulsu vitiorum agnoscit, dum ad cognitionem Dei accesserit: sicut populus Israel grauiori onere ab Ægyptiis premitur, dum per Moysen diuina illi cognitio aperitur.

Vitia enim ante conuersionem quasi pacem in homine habent, quando autem expelluntur, acriori virtute consurgunt. Fiunt autem

A inimica conuerso, quæ peccatori prosperè blandiebantur: atque item fiunt blanda conuerso, quæ peccatori aduersa extiterunt.

Multos habet conflictus Dei seruus ex recordatione operum præteritorum: multique post conuersionē etiā nolentes motum libidinis sustinent, quod tamen ad damnationem non tolerant, sed ad probationem: scilicet vt semper habeant pro excutienda inertia hostem cui resistant, dummodò non consentiant. Vnde & nouerint serui Dei, se etiam à peccatis iam esse mundatos: sed tamē cogitationum turpium adhuc interpellatione pulsari.

B Ante conuersionem præcedit turba peccatorum, post conuersionem sequitur turba tētationum. Illa se obiiciunt, ne ad Deum conuertamur: ista se ingerunt, ne liberis cordis oculis Deum cernamus: vtriusque tumultus insolentiam nobis gignit, intentionémque nostram sæpe fraude multimoda intercludit.

Vtile est Dei seruo, post conuersionem tentari, quatenus à torpore negligentiæ, sollicitātibus vitiis, ad virtutes animum per exercitiũ præparet vitiorum.

De remissa conuersione,
CAP. X.

C MVltos remissa conuersio in pristinos errores reducit, ac viuēdi tempore resoluit: horum ergo exempla quisque conuersus euita, ne dum timorem Dei à torpore incipis, rursus mundanis erroribus immergaris.

Tepidus in conuersione otiosa verba, & vanas cogitationes, noxias esse non conspicit: quòd si à torpore mentis euigilauerit, ea, quæ leuia existimabat, confestim quasi horrenda atque atrocia pertimescit.

D Fraus & desidia in omni bono opere formidanda est. Fraudem facimus Deo, quotiens de bono opere nostro nosmetipsos non Deum laudamus. Desidiam verò agimus, quotiens per torporē, languidè ea, quæ Dei sunt, operamur.

Omnis ars seculi huius strenuos amatores habet, & ad exequendum promptissimos: & hoc proinde fit, quia præsentem habet operis sui remunerationem. Ars verò diuini timoris plerosque habet sectatores lāguidos, tepidos, pigritiæ inertia congelatos: sed hoc proinde, quòd labor eorum non pro præsenti, sed pro futura remuneratione differtur. Ideóque dum eorum laborem mercedis retributio non statim consequitur, spe penè dissoluta languescunt. Vnde & magna illo-

rum gloria præparatur, qui bonæ conuersionis vitæ principia augmento solidiore consummant: atque eò ad promerendã retributionem clariores præparantur, quò firmius duri itineris labores & inchoant, & consummant.

Quidam primo conuersionis calore ad virtutes sese accingunt, accedente verò progressu, dum immoderatè terrenis rebus incumbunt: puluere infimi appetitus obscurãtur, vnde & Dominus de bonis seminibus dicit: quod autem cecidit in spinis, hi sunt qui audiunt verbum Dei, & solicitudine seculi, vel fallacia diuitiarum suffocãt verbũ, & sine fructu efficitur.

Nuper conuersi nequaquam debent in curis exterioribus prouehi. Nam si implicẽtur, confestim, quasi plantata arbuscula, & nec dũ radice præfixa, concutiuntur pariter & arescunt.

Valet interdum conuersis pro animæ salute mutatio loci. Plerumque enim, dum mutatur locus, mutatur & mentis affectus. Congruũ est enim inde etiam corporaliter auelli, vbi quisque illecebris deseruiuit: nam locus vbi prauè quisque vixit, hoc in aspectu mentis opponit, quod semper ibi vel cogitauit, vel gessit.

De exemplis Sanctorum,
CAP. XI.

AD conuersionem seu correctionẽ mortalium, multùm prosunt exẽpla bonorum. Mores enim inchoantium, non queunt perficere ad bene viuendũ, nisi perfectorum informentur exemplis patrum.

Reprobi autẽ non attendunt documenta bonorũ, quæ imitentur ad melius: sed proponunt sibi exempla malorum, quibus ad suorũ morum peruersitatem vtantur in peius.

Ob hanc vtilitatem scribuntur sanctorum ruinæ, & reparationes, vt spem faciant salutis humanæ: ne quisquam post lapsum, pœnitendo desperet veniam, dum conspicit sanctorum reparationem fuisse etiam post ruinam.

Sciant flagitio dediti, ad quam vtilitatem eorum exempla proponantur sanctorũ: scilicet, vt aut sint quos imitentur ad reparationem, aut certè ex eorum comparatione duriùs de inobedientia puniantur.

Propterea virtutes sanctorum ad exemplum nostrum Deus proposuit, vt quantò de imitatione eorum conferri possunt nobis iustitiæ prẽmia, tantò de perseuerantia mali sint grauiora tormenta.

E Si enim ad boni incitamentũ diuina, quibus admonemur præcepta, deessent, pro lege nobis sanctorum exẽpla sufficerent. At contra, dum & nos Deus præceptis suis admoneat, & vitæ Sanctorũ boni operis nobis exempla proponat, nulla est iam de reatu excusatio: quia & lex Dei aures nostras quotidie pulsat, & factorum documẽta bonorum, cordis nostri intima prouocant.

Et si prauorũ sæpe secuti sumus exẽpla, cur non imitemur sanctorum digna & Deo placita facta? & si apti fuimus imitari iniquos in malum, cur pigri sumus imitari iustos in bonum?

F Orandus est Deus, vt virtutes, quas sanctis præparauit ad coronam, nobis ad profectum sint positæ non ad pœnam. Proficient autem ad profectum nostrum, si tot exempla voluerimus imitari virtutum. Certè si ea potius auersati, quàm imitati fuerimus, ad damnationem nostram erunt, quia ea legendo implere neglexímus.

Multi vitã sanctorum imitantur, & de moribus alterius effigiem virtutis sumunt: tanquam si imago qualibet intẽdatur, & de eius similitudine species picta formetur: sicque fit ad imaginem similis ille, qui ad similitudinẽ viuit imaginis.

G Qui sanctum virum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur, seséque in illo, quasi in speculo, perspicit, vt adiiciat, quod deesse virtutis agnoscit. Minus enim seipsum homo ex semetipso considerat: sed dum alterum intendit, id quod minus est luminis adiicit.

Perfectorum est iam virorum non quemlibet sanctorum imitando, sed ipsam veritatem intuendo, ad cuius imaginẽ facti sunt, iustitiã operari. Hoc indicat quod scribitur: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostram, quia ipsam intelligendo imitatur diuinitatem, ad cuius factus est similitudinẽ.

H Iste ergo tantus est, vt non egeat homine demonstratore iustitiæ, sed ipsam contemplando imitetur iustitiam.

Exempla sanctorum quibus ædificatur homo, varias (faciunt) consectari virtutes: humilitatis ex Christo, deuotionis ex Petro, charitatis ex Ioanne, obedientiæ ex Abraham, patientiæ ex Isaac, tolerantiæ ex Iacob, castimoniæ ex Ioseph, mansuetudinis de Moyse, constantiæ de Iosue, benignitatis de Samuele, misericordiæ de Dauid, abstinentiæ de Daniele: sic & cætera facta priorum, quo labore, quo moderamine, quáue intentione vel compunctione gerantur, vir sanctus imitando considerat.

De Compunctione cordis,
CAP. XII.

COmpunctio cordis, est humilitas mentis cum lacrymis, exoriens de recordatione peccati, & timore iudicij.

Illa est conuersis perfectior compunctionis affectio, quæ omnes à se carnaliũ desideriorum affectus repellit: & intentionem suam toto mentis studio in Dei contemplatione defigit.

Geminam esse compunctionem, qua propter Deum anima cuiusque electi afficitur: id est, vel dum operum suorum mala cõsiderat, vel dum desiderio æternæ vitæ suspirat.

Quatuor esse qualitates affectionum, quibus mens iusti tædio salubri compungitur: hoc est, memoria præteritorum facinorum, recordatio futurarum pœnarum, consideratio peregrinationis suæ in huius vitæ longinquitate, desiderium supernæ patriæ, quatenus ad eam quantocyus valeat peruenire.

Quisque peccatorum memoria compungitur ad lamenta, tunc Dei se sciat visitari pręsentia: quando id quod se admisisse recolit, interius erubescit, suóque iudicio pœnitendo iam punit. Nam tunc Petrus fleuit, quando in eum Christus respexit. Vnde & Psalmus: Respexit, inquit, & commota est, & contremuit terra.

Gressus Dei sunt in cor hominis interior vis, qua bona desideria surgunt, vt calcentur mala. Quando ergo ista in corde hominis fiunt, sciendum est tunc esse Deum per gratiam cordi humano præsentem: vnde se tunc magis homo acuere ad compunctionem debet, quando sentit & Deum interius operantem.

Quomodo mens hominis iusti ex vera compunctione rapiatur, & qualiter infirmata reuertatur degustatæ lucis magnitudine, illũ nosse posse, qui iam aliquid exinde gustauit.

Sunt qui non ex vera cordis compunctione sui accusatores fiunt, sed tantùm ad hoc esse se peccatores assignãt, vt ex ficta humilitate confessionis locum inueniant sanctitatis.

De confessione peccatorum & pœnitentia,
CAP. XIII.

EX eo vnusquisque iustus esse incipit, ex quo sui accusator extiterit. Multi autem è contra, semetipsos peccatores fatentur, & tamen semetipsos à peccato non subtrahunt.

Magna iam iustitiæ pars est, seipsum nosse hominem, quod prauus est: vt ex eo diuinæ virtuti subdatur humilius, ex quo suam infirmitatem agnoscit.

A Benè se iudicat iustus in hac vita, ne iudicetur à Deo damnatione perpetua. Tunc autem iudicium de se quisque sumit, quando per dignam pœnitẽtiam sua praua facta condemnat.

Amaritudo pœnitentiæ facit animum, & sua facta subtilius discutere, & dona Dei, quæ contempsit, flendo commemorare. Nihil autem peius, quàm culpam agnoscere, nec deflere.

Duplicem habere debet fletum in pœnitentia omnis peccator: siue quia per negligentiam bonum non fecit, seu quia malum B per audaciam perpetrauit. Quod enim oportuit, non gessit, & gessit quod agere non oportuit.

Ille pœnitentiam dignè agit, qui reatum suum satisfactione legitima plangit: condemnando scilicet ac deflendo quæ gessit, tantò in deplorando profusiùs, quantò extitit in peccando procliuiùs.

Ille pœnitentiam dignè agit, qui sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat. Nam qui plangit peccatum, & iterum admittit peccatum; quasi si quis lauet laterem crudum, quem quantò magis eluerit, tantò amplius lutum fecit.

Quamuis quisque sit pecator & impius, si ad pœnitentiam conuertatur, consequi posse veniam creditur.

C Nullus de bonitate Dei dubitat, sed sola accipientium prauitas conferri sibi indulgentiam abnegat.

In hac vita tantumdem pœnitentiæ patet libertas; post mortem verò nullam correctionis esse licentiam (constat.) Vnde & Dominus dicit: Me oportet operari opera eius qui me misit, donec dies est: veniet autem nox, quando nemo potest operari. Hinc & Propheta: Date, inquit, Domino Deo vestro gloriam, antequam tenebrescat: id est, antequam mors æterna præueniat. In hac vita dum estis, Deum per pœnitentiam glorificate.

D Adhuc in hoc seculo pœnitentiam operantibus Dei misericordia subuenit. In futuro autem iam non operamur, sed rationem nostrorum operum ponimus.

Per id deteriorantur plerumque iniqui, per quod per patientiam Dei spatium accipiunt emendandi: qua illi mora viuendi non vtuntur ad pœnitentiam, sed ad peccãdi vsurpant audaciam. A malo autem in deterius vadit, qui tempus sibi ad pœnitendum indultum, ad libertatem praui operis vertit.

Festinare debet ad Deum pœnitendo vnusquisque dum potest, ne si dum potest, noluerit, cùm tardè voluerit, omnino non

possit. Proinde Propheta ait. Quærite Dominum, dum inueniri potest, inuocate eum, dum prope est. Et vbi inueniri potest, nisi in hac vita, in qua etiam & prope est omnibus inuocantibus se? Nam tunc iam longè erit, quando dixerit: Ite in ignem ęternum. Modo enim non videtur, & prope est: tunc videbitur, & prope non erit, quia videri poterit, & non poterit inueniri.

Si quando quisque peccare potest, pœnitet, vitámque suam viuens ab omni crimine corrigit, non dubium, quod moriens ad æternam transeat requiem.

Qui autem prauè viuendo, pœnitentiam in mortis agit periculo, sicut eius damnatio incerta est, sic remissio dubia. Qui ergo cupit certus esse in morte de indulgentia, sanus pœniteat, sanúsque perpetrata facinora defleat.

Sunt qui pœnitentibus securitatem citò pollicentur, quibus benè per Prophetam dicitur: Curant contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes pax pax, & non est pax. Cum ignominia igitur curat contritionem, qui peccanti, & non legitimè pœnitenti promittit securitatẽ. Vnde & sequitur: Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: id est, confusi sunt non pœnitendo, sed pœnas luendo.

Aliter enim confunditur coram iudice reus, dum plectitur, atque aliter qui de malo opere erubescens corripitur. Ille enim, quia reprehensus est, confunditur: iste, quia se malum fecisse memoratur.

Quamuis per pœnitẽtiam propitiatio peccatorum sit, sine metu tamen homo esse non debet: quia pœnitentiæ satisfactio, diuino tantùm pensatur iudicio, non humano. Proinde quia miseratio Dei occulta est, sine intermissione flere necesse est. Neque enim vnquam oportet pœnitentem habere de peccatis securitatem. Nam securitas negligentiam parit: negligentia autem sæpè incautum ad vitia transacta reducit.

Dum per pœnitentiam expulsa fuerint ab homine vitia, si fortè post hæc, intercedente securitate, qualibet culpa subrepserit, confestim delectationes pristinę vitiorum mentem auidius irrẽpunt, pulsantésque hominem in consuetis operibus grauius pertrahunt: ita vt sint nouissima illius peiora prioribus.

De desperatione peccantium,

Cap. XIIII.

NOn per locorum spatia, sed per affectum bonũ vel malum itur, receditúrve à Deo. Neque enim gressu pedum, sed gressu morum elongamus, vel propinquamus ad Deum.

E Perpetrare flagitium aliquod, mors animæ est: contemnere pœnitentiam, & permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare, ad mortem pertinet: desperare verò in infernum descendere. Vnde & scriptura ait: Impius dum in profundum malorum venerit, contemnit.

Sæpè diabolus eos, quos conuerti ad pœnitentiam aspicit, immanitate scelerum perculsos ad desperationem deducit: vt, subtracta spe venię trahat in diffidentiam, quos non potuit retinere perseueranter in culpa. Sed pœnitens præuidere debet callidas contra se hostis insidias: sícque Dei iustitiam metuat, vt tamen, quamuis in magnis sceleribus, de misericordia eius confidat. F

Amplius lætatur Deus de anima desperata, & aliquando conuersa: quàm de ea, quæ nunquam extitit perdita. Sicut de prodigo filio, qui mortuus fuerat, & reuixit, perierat, & inuentus est: de cuius regressu magnum fit gaudium patris.

Non aliter coram Deo & Angelis copiosius est gaudium de eo, qui à periculo liberatur, quàm de eo, qui nunquam nouit peccati periculum. Quantò enim contristat res perdita, tantò magis si fuerit inuenta lætificat. Sicut in Euãgelio, pastor ille exultat, qui perditam ouem inuentam humeris suis gaudens reportat.

G Nullus desperare debet veniam, etiam si circa finem vitæ ad pœnitentiã conuertatur. Vnumquemque enim Deus de suo fine, non de vita præterita iudicat. Hoc quippe & Legis testimonio edocetur: quòd homo de suo extremo iustificatur, quando Deus pro asini primogeniti ouem iussit offerri, hoc est, immunditiam vitæ prioris mutandam in innocentiam boni finis. Vnde & cauda iubetur offerri in hostiam, id est, vitæ extrema in pœnitentiam.

Multi superna respecti gratia in extremis suis ad Deum reuertuntur per pœnitentiam, & quæcumque mala gesserant quotidianis fletibus purgant, atque in bonis factis mala gesta commutant; quibus iustè totum quod H deliquerant, ignoscitur, quia ipsi quod malè gesserunt, pœnitendo cognoscunt.

In vita hominis, finis quærendus est: quoniam Deus non respicit quales antea viximus, sed quales circa finem vitæ existimus.

De his, qui à Deo deseruntur,

Cap. XV.

DEo deserente, nullum pœnitere: Deo respiciente, sua mala vnumquemque videre & plangere, & vnde ceciderit cogi-

tare. Nam nonnulli ita despiciuntur à Deo, A vt deplorare mala sua non possint, etiam si velint.

Consilium immundorum spirituum, hoc est: vt, quia ipsis negatum est, post præuaricationem regredi ad iustitiam, obserare aditum pœnitentiæ hominibus cupiant, ne vel ipsi reuertantur ad Deum; eósque socios in perditione habere contendunt, quibuscumque fraudibus insistentes, vt aut deserantur à Deo, aut flagelli immanitate desperent.

Ingemiscendum est iugiter, & postposita securitate lugendum: ne Dei secreto & iusto iudicio deseratur homo, & perdendus in potestate dæmonum relinquatur. Nam reuera, quem Deus deserit, dæmones suscipiunt. B

Dominici contemptores præcepti, statim vt auertuntur à Deo, à malignis spiritibus occupantur, à quibus etiam, vt mala faciant, persuadentur. Hinc est illud propheticum: Inimicos Dei persequuntur tenebræ, qui intelliguntur dæmones. Vnde & in Psalmo legitur: Immissiones per Angelos malos.

Quidam reproborum in potestate dæmonum, occulto Dei iudicio, & iustissimo rediguntur, Isaia testante: Ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eis eam in mensura, vsque in æternum possidebunt eam.

Quidam electorum dimittuntur diuina iustitia incidere in errorem peccati: sed tamen miseratione eius reducti denuò conuertuntur. De talibus enim per Prophetam Dominus loquitur: Et dimisi eum, & reduxi eum, & reddidi ei consolationem. C

Nonnunquam enim reuertens Deus hominem, quem deseruerat, rursus affligens visitat: & per lamenta lacrymarum, ac pœnitentiæ afflictionem à peccatis expurgat, dicente Iob ad Deum: Propter superbiam, inquit, quasi leænam capies me, reuersúsq; mirabiliter me crucias. Reuertens enim Deus hominem cruciat, quando quem peccantem deseruerat, flagellando iterum visitat.

Malis actibus contra nos amplius cælestem iracũdiam nequaquam prouocare debemus: quin potius, si pœnitendo digna Deo acta gesserimus, seueritatem eius in clementiam commutabimus. Nam ille, qui nos malos tolerat, non dubium est, quòd conuersis clementer ignoscat. Nam quòd seruatur nobis tempus pœnitentiæ, vt non simul morte obruamur præcipiti, sed detur locus satisfactionis, hoc totum de Dei procedit clementia, vt nos non damnet crudeliter, sed expectet ad pœnitentiam patienter. D

De his, qui ad delictum post lacrymas reuertuntur, Cap. XVI.

Irrisor est, non pœnitens, qui adhuc agit quod pœnitet: nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus.

Canis reuersus ad vomitum, est pœnitens ad peccatum. Multi enim lacrymas indesinenter fundunt, & peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrymas ad pœnitẽtiam & effectum pœnitentiæ non habere (constat) quia inconstantia mentis, nunc recordatione peccati lacrymas fundunt, nunc verò reuiuiscente vsu, ea quæ fleuerant, iterando committunt.

Qui & preterita vult plangere, & actionibus secularibus incubare, iste mundationem non habet: quoniam adhuc agit, quæ pœnitendo deflere possit.

Isaias peccatoribus dicit: Lauamini, mundi estote. Lauatur itaque & mundus est, qui & præterita plangit, & flenda iterum non admittit. Lauatur itaque & non est mundus, qui plangit quæ gessit, nec deserit, & post lacrymas, ea quæ fleuerat, repetit. Sic denique & alibi animam pœnitentem, atque iterum delinquentem sermo diuinus increpat, dicens: Quàm vilis facta es nimis, iterans vias tuas. Quisquis ergo culpas præteritas plorat, hunc necesse est modum teneat: vt sic admissa defleat, ne iterum flenda committat. Væ mihi misero Isidoro, qui & pœnitere retrò acta neglego; & adhuc pœnitenda committo.

De Peccato, Cap. XVII.

Dvobus modis peccatum committitur, id est, aut vi cupiditatis, aut metu timoris: dum vel quisque vult adipisci quod cupit, vel timet ne incurrat, quod metuit.

Quatuor modis committitur peccatum in corde, quatuor perpetratur & opere. Corde: suggestione dæmonum, delectatione carnis, consensione mentis, defensione elationis. Opere: nunc latenter, nunc palàm, nunc consuetudine, nunc desperatione. Istis ergo gradibus & corde delinquitur, & opere malitia perpetratur.

Tribus modis peccatum geritur, hoc est ignorantia, infirmitate, industria, periculo autem pœnarum diuerso. Ignorantiæ namque modo peccauit Heua in Paradiso, sicut Apostolus ait: Vir non est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit. Ergo Heua peccauit ignorantia, Adam verò industria: quia non seductus, sed sciens prudénsq; peccauit. Qui verò seducitur, quid consentiat, euidenter ignorat. De infirmitate autem Petrus deliquit, quando ad metum interrogantis ancillæ Christum negauit; vnde & post peccatum amarissimè fleuit.

Grauius est infirmitate, quàm ignorantia E quemquam delinquere: grauiúsq; industria, quàm infirmitate peccare. Industria námque peccat, qui studio ac deliberatione mentis malum agit: infirmitate autem, qui casu vel præcipitatione delinquit. Nequiùs autem & de industria peccant, qui nō solùm non benè viuunt: sed adhuc & benè viuentes, si possunt, à veritate diuertunt.

Sunt enim qui ignoranter peccant, & sunt qui scienter. Sunt etiam & qui pro ignorantiæ excusatione scire nolunt, vt minus culpabiles habeantur: qui tamen seipsos non muniunt, sed magis decipiunt.

Nescire simpliciter, ad ignorantiam pertinet: noluisse verò scire, ad contumacem F superbiam. Voluntatem quippe proprij Domini velle nescire, quid aliud est quàm velle dominum superbiendo contemnere? Nemo igitur se de ignorātia excuset: quia Deus non solùm eos iudicat, qui à cognitione sua se auertunt: sed etiam illos qui nescierūt: testante eodem Domino per Prophetam: Disperdam, inquit, homines à facie terræ, & eos qui auertuntur post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum. Et Psalmus: Effunde, inquit, iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt.

De leuioribus peccatis, CAP. XVIII.

MVlti vitam sine crimine habere possunt, sine peccato non possunt. Nam quamuis in hoc seculo magna iustitię quisque claritate resplendeat, nunquam tamen ad purum peccatorū sordibus caret: Ioanne Apostolo attestante, qui ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

Quædam sunt facta peccatis similia: sed si bono animo fiant, non sunt peccata: vt puta potestas si, non se vlciscendi cupiditate, sed magis corrigendi studio vlciscatur in reum.

Item sunt peccata leuia, quæ ab incipientibus quotidiana satisfactione purgantur: quę tamen à perfectis viris, velut magna crimina, euitantur. Quid autem homines peccatores de magnis sceleribus agere debent, quando etiam perfecti leuia quæque delicta, quasi grauissima, lugent?

Non solùm grauia, sed & leuia sunt cauenda peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt: sicut solent de paruis & minutis guttis immensa flumina crescere. Numerositas enim in vnum coacta exundantem efficit copiam.

Peccata, quæ incipientibus leuia sunt, perfectis viris grauia deputantur.

Tantò enim maius cognoscitur esse peccatum, quantò maior qui peccat habetur. Crescit enim delicti cumulus, iuxta ordinem meritorum: & sæpe quod minoribus ignoscitur, maioribus imputatur.

De grauioribus peccatis, CAP. XIX.

EXperimento minorum peccatorum maiora committi peccata, vt duriùs feriantur pro magnis sceleribus, qui de paruis corrigi noluerunt. Iudicio autem diuino in reatum nequiorem labuntur, qui distringere minora sua facta contemnunt.

Multi à crimine in crimen corruunt, qui Dei cognitionem habentes, timorem eius neglegunt: & quem nouerunt per scientiam, per actionem non venerantur. Ideóque cæcantur diuino iudicio punienda committere, & in pœnam commissi facinoris facinus deterius addere.

Sæpe peccatum, alterius peccati caussa est, quod committitur, cùm aliud ex ipso quasi sua suboles oritur: sicut fieri solet, nasci libidinem ex nimia ventris ingluuie.

Pœna peccati peccatum admittitur, quando pro merito cuiusque peccati, Deo deserente, in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius qui admiserit sordidetur. Ergo præcedens peccatum caussa est sequentis pecca- G ti: sequens verò peccatum pœna est præcedentis delicti. Præcedentia itaque peccata, sequentium sunt criminum caussa, vt illa, quæ sequuntur, sint præcedentium pœna.

Præcedentium peccatorum pœna, ipsa vocatur induratio veniens de diuina iustitia. Hinc est quod ait Propheta: Indurasti cor nostrum, ne timeremus te, neque enim, dum quicumque iusti sunt, à Deo impelluntur, vt mali fiant: sed dum mali iam sunt, indurantur, vt deteriores existant: sicut & Apostolus dicit: Quoniam charitatem veritatis Dei non receperunt, vt salui fierent, immisit illis Deus H spiritum erroris. Facit ergo Deus quosdam peccare, sed in quibus talia iam peccata præcesserint, vt iusto iudicio eius mereantur in deterius ire. Talia quippe peccata præcedentibus aliis peccatis prolabuntur in pœnam, quàm peccata merentur.

Quædam de ira Dei veniunt peccata, quæ pro merito aliorum compensantur peccatorum. Vnde & Propheta, Ecce, inquit, tu iratus es, & nos peccauimus, in ipsis fuimus semper; tanquam si diceret: quia semper in peccatis fuimus, iratus es, vt deterius peccaremus.

Quid enim sit iram Dei mereri, quid verò prouocare, prudens lector scire debet. Grauior est námque ira, quæ prouocatur, quàm

ea, quæ meretur: Nam meremur, quando ignorando peccamus: prouocamus, quando scimus bonum facere, nec volumus.

Nec iram Dei, dum viuimus, vitare possumus. Timeamus ergo, ne veniente illo terrore iudicij, sentiri possit, vitari non possit.

De manifestis occultísque peccatis,
CAP. XX.

MAioris est culpæ manifestè, quàm occultè peccare. Dupliciter enim reus est qui apertè delinquit: quia & agit & docet. De talibus Isaias dicit: Et peccata sua, quasi Sodoma, prædicauerunt, nec absconderunt.

Multi enim publicè delinquentes, sine vllo pudore sua flagitia prædicant, nec vlla vtuntur sceleris verecundia.

Quædam enim iam iustitiæ portio est, iniquitatem suam hominem abscondere, & in semetipso de peccatis propriis erubescere.

Peccatum perpetrare crimen est, peccatum prædicare clamor est, de quo etiam dicit Apostolus: Et clamor auferatur à vobis cum omni malitia, id est, cum ipsis peccatis.

Ex eo ipso quo quisque peccatum, quod agit, abscondit, iudicij iam est indicium: quia non erubescitur, nisi de conscientiæ reatu. Ergo ex hoc ipso, quo quisque de facto suo erubescit, ipse sibi iam iudex fit.

De peccati amore, CAP. XXI.

ALiud est non peccare amore dilectionis Dei, aliud timore supplicij. Qui enim amore charitatis Dei non peccat, horrescit omne malum, amplectendo iustitiæ bonum: nec eum delectat peccatum, etiam si sceleris impunitas promittatur. Qui verò pœna sola supplicij in se vitia reprimit: quamuis non expleat opus peccati, viuit tamen in eo voluntas peccandi: dolétque sibi illicitum, quod lex prohibere dinoscitur. Ille ergo mercedem boni operis percipit, qui amando iustitiam facit: non is, qui eam solo metu pœnarum inuitus custodit.

Quidam & diligunt peccatum, & faciunt: quidam diligunt tantùm, & non faciunt: plerique verò faciunt tantùm, & non diligunt. Nonnulli peccatum non faciunt, & tamen iustitiam odiunt. Grauius autem peccat, qui non solùm peccatũ diligit, sed & facit, quàm qui non facit & diligit: grauiúsque interdum, qui diligit, & nõ facit, quàm qui facit, & odit. Grauissimum non est solùm facere, sed & diligere peccatum.

Nam sunt quidam, qui confestim peracto flagitio confunduntur, & sunt qui non solùm non dolent gessisse malum, sed etiam de ipso malo opere gloriantur. Sícque ad compara- A tionem mali fit deterius, dum de vitiis gratulantes, extolluntur in peius. De talibus ait Salomon: Qui lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis.

De peccandi necessitate,
CAP. XXII.

INterdum mali quod sumus, necessitate potiùs, non voluntate existimus. Vertenda est autem necessitas mali, in volũtatem boni. Plerique non voluntate, sed sola necessitate peccant: pertimescentes temporalẽ inopiam. Et dum præsentis seculi necessitatem refugiunt, à futuris bonis priuantur.

B Item nonnulli peccatum voluntate, non necessitate committunt, nulláque coacti inopia existunt iniqui: sed tantùm gratis cupiunt esse mali, neq; enim ipsam rem amant, quam appetunt, sed ipsa tantùm peccati malitia delectantur.

De peccandi consuetudine,
CAP. XXIII.

MElius est peccatũ cauere, quàm emendare. Facilius enim resistimus hosti, à quo nondum victi sumus, quàm ei, à quo iam superati ac deuicti cognoscimur.

Omne peccatum, antequam admittatur, amplius pertimescitur. Quantumuis autem graue sit, dum in vsu venerit, leue existimatur, & sine vllo metu committitur.

C Istis fomitibus, quasi quibusdam gradibus, coalescit omne peccatum. Cogitatio námq; praua delectationem parit, delectatio cõsensionem, consensio actionem, actio consuetudinem, consuetudo necessitatem. Sícque his vinculis homo implicatus, quadam catena vitiorum tenetur astrictus, ita vt ab ea euelli nequaquam valeat, nisi diuina gratia manum iacentis apprehendat.

Peccatum admittere, cadere est in puteũ: consuetudinem verò peccandi facere, os putei est coangustare, ne is qui cecidit, valeat exire. Sed interdum etiam tales Deus liberat, dum eorum desperationẽ ad conuersionem

D libertatis commutat. Ipso enim miserante, peccata dimittuntur, quo protegente fit, ne in deterius peccando eatur.

Nequissimum est peccare, peius est peccandi consuetudinem facere. Ab illo facilè, ab hoc cum labore, resurgitur: dum malæ consuetudini repugnatur.

Malè agendi consuetudinem, recessum esse, Propheta asserit, in profundum, cuius vsu, quasi quadam lege, homo tenetur astrictus, vt etiam quando non vult, peccatum committat. A lapsu verò citò resurgere, non est in profundum ire.

Apostolus legem peccati dicit in membris nostris, quæ lex consuetudo est, quam pec-

cando concipimus, & non ab ea, cùm volumus, discedimus: quia iam necessitatis vinculo per consuetudinem retinemur.

Multùm veri amor agit in homine, sed resultat caro malæ consuetudinis lege. Benè autem audacter pro bona consciētia exultat, qui valenter in se reprimit, quod insolenter impugnat.

Frequenter peccare cauendum est, nam hoc ipsum, quod de malo nostro plerumque Deus nobis salutem operatur, quantò mirabile est, tantò perrarum est. Propterea metuendum est confidere ita saluari, ne fortè dum expectamus à vitiis sanari, & vitia multiplicemus, & salutem non adipiscamur. Ergo studeamus aut non cadere, aut citò conuersi à lapsu consurgere.

Omninò peccare cauendum est, quod si humana fragilitate peccatū subrepserit, confestim erit corrigendum, quod nequiter sentitur commissum. Citò enim corrigitur culpa, quæ citò cognoscitur: tardius autem sanatur vulnus, quod iam putrescētibus membris longo post tempore curationibus adhibetur.

Iteratio peccati grauior est, sicut si morbus super morbum veniat: sicut si imber super imbrem occurrat.

Mora peccandi immanitatem facit sceleris, vnde & Propheta: Væ, inquit, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum. Trahit enim iniquitatem, vt funiculum, qui tardat conuerti ad Deum. Trahere enim iniquitatem, est moram facere iniquitati. Vnde & Psalmus: Prolongauerunt iniquitates suas; Dominus iustus concidet ceruices peccatorum.

De peccati recordatione, Cap. XXIIII.

Bonum est homini semper ante oculos propria adhibere delicta secundum Psalmi sententiam: Et peccatum meum ante me est semper. Sicut enim non oportet reminisci peccati affectū: sic semper necesse est vnumquemque suum in flendo commemorare peccatum.

Apud iustum recordatio peccati facit tædium animi. Qui autem luxuriæ, & cupiditati subditi sunt, contumaci superbia etiam de ipso peccati opere gloriantur.

Seruo Dei tanta recordatio esse debet peccati, vt ea quæ gessit, semper lacrymis confiteatur. Vnde & Psalmus dicit: Conuersus sum in ærumna, dum configitur spina. Peccatum meum cognitum tibi feci: Dixi, pronūciabo aduersum me iniustitias meas Domino. Supra enim dixerat: Quoniam tacui, hoc est, non

E sum confessus: inueterauerunt omnia ossa mea, dum clamarem tota die. Quid ergo tacuisse se pœnitet, nisi confessionem peccatorum? Quid clamasse se dolet, nisi defēsionem malorum? Qui ergo peccatorum suorum defensor extitit, necesse est, vt pœnitendo accuset, quod superbiens prauè admisit.

De Cogitatione, Cap. XXV.

Bipertita est caussa peccandi, id est, operis & cogitationis, quorum vnum iniquitas dicitur, quod opere geritur: aliud iniustitia, quod cogitatione admittitur.

F Prius autem actio resecanda est, postea cogitatio, prius praua opera, postmodum desideria. Vicissim autem & à cogitatione opera procedunt, & ab opere cogitatio nascitur, quamuis & si ab opere malo quisque vacet, pro solius tamen prauæ cogitationis malitia non erit innocens. Vnde & Dominus per Isaiam: Auferte, inquit, malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.

Non enim solùm factis, sed & cogitationibus delinquimus, si eis illicitè occurrentibus delectemur.

Sicut vipera à filiis in vtero positis lacerata perimitur: ita nos cogitationes nostræ intra nos enutritæ occidunt, & conceptæ interius vipereo veneno consumunt, animámque nostram crudeli vulnere perimunt. G

Non est arbitrij nostri cogitationis prauæ suggestionibus præueniri: iacere autem in animo cogitationem, nostræ attinet voluntati. Illud ergo ad culpam non redigitur, istud culpæ propriæ imputatur. Nam cogitationes illicitas occurrere, dæmonum est: cogitationibus oblectari peruersis, nostrum est.

Plerumque fieri solet vt immmundę corporalium rerum species, quas didicimus, nostris mentibus opponātur, & nolentes eas cogitemus: quantumque ab eis aciem mentis auertere nitimur, tantò illæ se magis animo ingerunt, obscœnísq; in nobis motibus obrepunt. Sed fit hoc pro conditione mortali, quam meruit primus homo in pœnam sui peccati.

H Dum vnusquisque diuina illuminatione præuenitur, statim molestiis turpium cogitationum pulsatur. Sed Dei seruus iudicio timoris Dei earum delectamenta à semetipso reiicit, bonísque contra obiectis cogitationibus turpes à se repellit.

Magna obseruantia circa cordis est custodiam adhibendā: quia aut bonæ aut malæ rei ibi consistit origo, nam sicut scriptum est: Ex corde exeunt cogitationes malæ. Ideóque si prius prauæ cogitationi resistimus, in lapsum operis non incurrimus.

Non

Non est timendum, si bona maláque in A cogitationem veniant: sed magis gloriandum, si mens mala à bonis intellectu rationis discernat.

Item nihil iuuat, quòd inter bonum & malum sensu prudentiori discernimus: nisi opere aut mala cognita caueamus, aut bona intellecta faciamus.

De Conscientia, CAP. XXVI.

HVmana conditio, dum diuersis vitiositatibus mentem conturbat, etiam ante pœnas gehennæ per incognitum animæ appetitum iam pœnas conscientiæ patitur.

Omnia fugere poterit homo præter cor B suum. Non enim potest à se quisq; recedere. Vbicumque enim abierit, reatus sui conscientia illum non derelinquit.

Quamuis humana iudicia subterfugiat omnis, qui malè agit: iudicium tamen conscientiæ suæ effugere non potest. Nam etsi aliis cælat quod egit, sibi tamen cælare non potest, qui plenè nouit malum esse, quod gessit. Duplex fit ergo in eo iudicium, quia & hîc suæ conscientiæ reatu punitur, & illic perpetuali pœna damnatur.

Hoc enim significat. Abyssus abyssum inuocat in voce cataractarum. Abyssum enim abyssum inuocare est, de iudicio suæ con- C scientiæ ire ad iudicium damnationis perpetuæ. In voce cataractarum, id est, in prædicatione sanctorum.

De intentione mentis, CAP. XXVII.

OCulus hominis intentio operis eius est. Si ergo intentio eius bona est, & opus intentionis ipsius bonum est. Alioquin malæ intentionis etiam si bonum in factis opus appareat, bonum tamen iam non est; quoniam ex sua intentione aut probatur bonum, aut reprobatur indignum. Bona est ergo intentio, quæ propter Deum est: mala verò, quæ pro terreno lucro aut vana gloria est.

Qui opus bonum bona intentione non fa- D ciunt, per hoc magis cæcantur opere, per quod illuminari potuerant.

Vnusquisq; bonum opus, quod agit, intentione bona agat; quoniam pro mala intentione plerumque opus bonum quod agimus, perdimus, & minus à culpa vacamus.

Sæpè quæ apud hominum iudicium bona apparent, apud examen diligentissimi & acutissimi iudicis reproba deteguntur. Ideóque omnis sanctus veretur, ne fortè bonum, quod agit, pro aliqua animi intentione in oculis Dei reprobum sit.

De sensibus carnis, CAP. XXVIII.

PEr sensus carnis morbus irrepit mentis. Vnde & per Prophetam Dominus dicit: Omnes cognationes terræ ab Aquilone venient, & ponet vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem. Regna Aquilonis vitia sunt, quæ sedes suas in portis ponunt, quando per sensus carnis labem animæ ingerunt: ideóque in ipsis portis, id est, in ipsis sensibus regnant.

Neque enim aliunde peccamus, nisi videndo, audiendo, attrectando, gustando, atque tangendo. Vnde & aliàs dicitur, Intrauit mors per fenestras nostras. Et alibi: Extranei ingrediebantur per portas eius, & super Ierusalem mittebãt sortem. Extraneos quippe immundos esse spiritus, qui tanquam per portas, ita per sensus carnis animam irrepunt, & eam illecebrando deuincunt.

De Sermone, CAP. XXIX.

DVm quędam parua vitiorum verba non euitamus, in magnum linguæ prolabimur crimen: & dum facta quædam non grauia liberè, ac sine metu committimus, ad potiora scelera & horrenda peccandi consuetudine labimur.

Sicut plerumque multiloquorum stultitia reprehenditur: ita rursus nimis tacentium vitia denotantur. Illi enim satis laxando linguam, in leuitatis vitio defluunt: isti nimis reticendo, ab vtilitate torpescunt.

Imperiti, sicut loqui nesciunt, ita tacere non possunt. Mente enim ineruditi, ore loquaces, verbis perstrepunt, sensu nihil dicunt.

Sicut falsitatis crimina à proficientibus pertimescuntur: ita otiosa verba à perfectis viris vitantur. Nam sicut ait quidam: Sicut pro otioso verbo ratio ponitur, ita pro sermone iniusto pœna exoluitur.

Vani sermones in ore Christiani esse non debent. Nam sicut malos mores bona colloquia corrigunt: ita praua bonos mores corrumpunt.

Custodia ori ponitur, dum quisque non se iustum, sed, quod magis verum est, peccatorem fatetur.

Manum super os ponit, qui bonis operibus linguæ excessus operit. Manum super os ponit, qui malæ locutionis culpas bonæ actionis velamine tegit.

Loquens, quæ ad Deum pertinent, nec faciens, & si inutilis sibi est, audientibus tamen prodest.

Qui de sapientia se laudari affectant, loquentem Prophetam attendant: Væ qui sa-

pientes estis in oculis vestris, & coram vobis- E metipsis prudentes.

Rectè ex sententia dicit, qui veram sapientiam gustu interni saporis sentit. A sentiendo enim sententia dicitur. Ac per hoc arrogantes, qui sine humilitate dicunt, de sola scientia dicunt, non de sententia.

Ille enim sapit, qui rectè, & secundum Deum sapit.

In suam dicunt contumeliam doctores, si dum sint ab eis dicta sapienter, nimium tamen eloquenter. Horret enim sapientia spumeum verborum ambitum, ac fucum mundialis eloquentiæ inflatis sermonibus perornatum.

Quidam curiosi delectantur audire quoslibet sapientes, non vt veritatem ab eis quærant: sed vt facundiam sermonis eorum agnoscant, more poëtarum, qui magis compositionem verborum, quàm sententiam veritatis sequuntur. F

Quadrimoda est dicendi ratio, quia præuidendum est, quid, cui, quando, vel qualiter aliquid proferatur.

Item quadrimoda est dicendi ratio, cùm aut benè sentiendo, quid benè profertur, aut nihil sentiendo, nihil dicitur: aut parum sentiendo loquacitas sola ostentatur: aut optimè sentiendo non eleganter profertur quod intelligitur.

Item quadriperita est loquendi ratio, qua vel bonũ benè, vel malum malè, seu bonum malè, vel malum benè profertur. G

Bonum quippe benè loquitur, qui ea quæ recta sunt, humiliter annunciare videtur. Malum malè loquitur, qui quodlibet flagitium persuadere conatur. Bonum malè loquitur, qui quodcumque rectum arroganter prædicare sentitur. Malum benè loquitur, qui aliquod narrando vitium detestatur, vt ab eo homines auertantur.

Corde benè loquitur, qui charitatem non simulat. Ore benè loquitur, qui veritatem annunciat. Factis benè loquitur, qui alios bonis exemplis ædificat. H

Corde malè loquitur, qui interius cogitationes noxias meditatur, & cogitat. Lingua malè loquitur, qui pro eo, quod malè agit, flagellatur, & murmurat. Factis malè loquitur, qui malè viuendo, exemplis suis alios ad prauè agendum informat.

Semel benè loquitur, qui se pœnitendo redarguit. Bis benè loquitur, qui benè viuendo & alios instruit.

Semel malè loquitur, qui post vitium citò corrigitur. Bis malè loquitur, qui malè viuit, & malè docet. Item bis malè loquitur, qui & malè cogitat, & malè refert cogitata. Item bis malè loquitur, qui & bonum, quod debuit, non egit: & malum, quod non oportebat, admisit.

Mali mala respondent pro bonis, & aduersa pro optimis. Boni bona respondent pro malis, & prospera pro aduersis.

Aduersus conuicium linguæ, fortitudo adhibenda est patientiæ, vt tentatio verbi, quæ foris impugnat, tolerantiæ virtute deuicta discedat.

Non omnis, qui patitur probra, iustus est: sed qui pro veritate innox patitur, ille tantummodò iustus est.

Inter vituperationes linguæ & opprobria hominum, isto remedio mens iusti se corroborat: vt tantò solidius in Deum figatur interius, quantò exterius ab humanis spernitur sensibus.

Qui illatas sibi contumelias tranquillo animo prodit, dolorem cordis aperit, & virus, quod feruet in animo, facilè reiicit.

Vulnera enim mentis aperta citò exhalant: clausa, nimis exulcerant.

Qui dolorem iniuriæ clauso pectore tegit, quantò amplius silentio linguam premit, tantò acriorem dolorem intrinsecus nutrit. Vnde & verè quidam Poëtarum Gentilium dixit: Quóque magis tegitur, tectus magis æstuat ignis. Cæcus enim languor vehemens est, ac nimius: quia tacitum viuit sub pectore vulnus.

De mendacio, CAP. XXX.

Mendaces faciunt, vt nec vera dicentibus credatur. Reddit enim sæpe hominem multa falsitas etiam in veritate suspectum.

Sæpe vera præmittit, qui falsa dicturus est, vt cùm primùm acquisierit fidem, ad reliqua mendacia audientes credulos faciat.

Multis videntur vera esse, quæ falsa sunt: & ideo non ex Deo, sed ex suo mendacium loquuntur.

Nonnunquam falsitas veriloquio adiungitur, & plerumque à veritate incipit, qui falsa confingit.

Latent sæpe venena circumlita melle verborum: & tamdiu deceptor veritatẽ simulat, quousque fallendo decipiat.

Nonnunquam peius est mendacium meditari, quàm loqui, nam interdum quisque incautus solet ex præcipitatione loqui mendacium: meditari autem non potest, nisi per studium. Grauius ergo ille ex studio mentiri perhibetur, quàm is, qui ex præcipitatione sola mentitur.

Summopere cauendum est omne menda-

cium, quamuis nonnunquam sit aliquod A mendacij genus culpæ leuioris, si quisquam pro salute hominum mentiatur. Sed quia scriptum est: Os quod mentitur occidit animam: &: Perdes eos qui loquuntur mendacium: hoc quoque mendacij genus perfecti viri summopere fugiunt: vt nec vita cuiuslibet per eorum fallaciam defendatur, ne suæ animæ noceant, dum præstare vitam alienæ carni nituntur: quanquam hoc ipsum peccati genus facillimè credimus relaxari. Nam si quælibet culpa sequenti mercede purgatur, quantò magis hæc facilè abstergitur, quam merces ipsa comitatur.

B Multa mentiuntur, multáque fingunt homines propter hominum laudem: sicque fit, vt & isti mentiendo pereant, & eos, quos laudant, ad vanæ gloriæ ruinam perducant.

Sicut benè sibi conscius, non metuit alienæ linguæ conuicium, ita & qui laudatur ab alio, non debet errorem alienæ laudis attendere: sed magis vnusquisq; testimonium conscientiæ suæ quærat, cui plus ipse præsens est, quàm ille, qui eum laudat.

Opus enim suum vnusquisq; probet, vt ait Apostolus. Et tunc in seipso tantùm quisque gloriam habebit, id est: occultè in sua conscientia, non palàm in aliena lingua.

Perfecti, qui alta radice fundati sunt, & si flamine laudis, ac vituperationis vtcumque C quasi ventorum interdum curuentur impulsu, funditus tamen non deiiciuntur, sed protinus firmitate radicis ad se redeunt.

Bona mens ad malum, nec præmiis, nec terroribus vincitur. Nam iniqui terrorem blanditiis miscent, vt aut oblectatione quẽquam decipiant, aut terroribus frangant.

Qui laudatur, in auditorum amore inseritur: sed si veraciter & non fictè laudetur, hoc est, si vera sunt, quæ de illo dicuntur.

De iuramento, Cap. XXXI.

Sicut mentiri non potest, qui non loquitur, D sic periurare non poterit, qui iurare non appetit. Cauenda est igitur iuratio, nec ea vtendum, nisi in sola necessitate.

Non est contra Dei præceptum iurare, sed dum vsum iurandi facimus, periurij crimen incurrimus. Nunquam ergo iuret, qui periurare timet.

Multi, dum loquuntur, iurare semper delectantur, dum oporteat hoc tantùm esse in ore: Est, est: Non, non. Amplius enim quàm est, & non est, à malo est.

Multi, vt fallant, periurant: vt per fidem sacramenti, fidem faciant verbi: sicque fallendo, dum periurant & mentiuntur, hominem incautum decipiunt.

Interdum & falsis lacrymis seducti decipimur; & creditur, dum plorant, quibus credendum non erat.

Plerumque sine iuramento loqui disponimus, sed incredulitate eorũ, qui non credunt, quod dicimus, iurare compellimur: taliq; necessitate iurandi consuetudinem facimus.

Sunt multi ad credendũ pigri, qui non mouentur ad fidem verbi. Grauiter autem delinquunt, qui sibi loquentes iurare cogunt.

Quacumque arte verborum quisque iuret, Deus tamen, qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui iuratur, intelligit. Dupliciter autem reus fit, qui & Dei nomen in vanum assumit, & proximum dolo capit.

Non est conseruandum sacramentum, quo malũ incautè promittitur, veluti si quispiam adulteræ perpetuò cum ea permanẽdi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere sacramentum, quàm permanere in stupri flagitio.

Iurare Dei est illa prouidentia, qua statuit non conuellere statuta. Pœnitentia autem Dei, rerum mutatio est: non pœnitere autem, statuta non reuocare, vt illud: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, id est, quæ iurauit, non mutabit.

De vitiis, Cap. XXXII.

Recedens homo à Deo, statim vitiorum traditur potestati: vt dum patitur infesta vitia, reuertendo vnde ceciderat, resipiscat.

Et si Sancti toto nisu contendunt superare vitia, nec extinguunt: quid agunt hi, qui non solùm non odiunt vitia, sed toto ea amore sectantur?

Satis delicatè se palpat, qui vult sine labore vitia superare, dum peccati legem, quam sibi deseruiendo vitiis fecit, sine violentia doloris resecare non possit.

Perfectè renunciat vitio, qui occasionem euitat in perpetrando peccato. Nam si velis tantumdem non peccare, & data occasione peccaueris: tu tibi & reus, & iudex es: quia & commissa damnas, & damnata committis. Se autem iudice reus est, qui vitia & accusat & perpetrat.

Quædam vitia dum non perfectè vitantur, suos in se faciũt relabi auctores. Nam si vnum vitium districtè vitetur, & alia negligantur, inanis labor est. Non enim potest in vnius obseruatione virtutis fortiter perdurare, cuius alia vitia dominantur in corde.

Nonnunquam hominem sua vitia persequuntur: quia nimirum qui prius volendo ea

sibi fecit socia, postea sentit etiam nolens stimulosa. E

Nonnulli non antea in errorem vitiorum labuntur, nisi prius interioris rationis perdiderint oculos: sicuti Samson, non antea ab Allophylis ad erroris ligatus est machinam, nisi postquam ei sunt lumina oculorum extincta.

Quidam vegetante mentis ratione vitiorum superantur incursu, sícque deinde intentionem bonorum operum perdunt. Sicut Rex Babylonis in oculis Sedechiæ priùs filios ipsius interfecit, & sic postea oculos eius euulsit: ac per hoc post malorũ operum consuetudinem, & interemptionem bonorum F perit quorumdam & ratio.

Quòd ex vitiis vitia, & ex virtutibus virtutes oriuntur, Cap. XXXIII.

SIc gignuntur ex peccato peccata, vt dum non euitantur parua, incidatur in maximis: & dum defenduntur admissa, nec lamentantur, ex flagitio ad superbiam itur. Vnde fit, vt duplicati sit criminis reus, qui & admittit scelera per voluntatem, & defendit ea per contumaciæ tumorem.

Sic vitio vitium gignitur, sicut virtus virtute concipitur. Ex vitio enim gignitur vitium: Sicuti Dauid, qui dum non euitat adulterium, perpetrauit & homicidium. G

Item virtus virtute concipitur, sicut per virtutem Euangelicæ prædicationis, virtutem martyrij Apostoli meruerunt.

In cordibus seculariter viuentium inuicem sibi succeduntvitia: vt dum vnum abierit, succedat aliud, iuxta Ioëlis Prophetæ testimonium, qui ait: Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo. Per id ergo ista sub vitiorum allegoria colliguntur, quia sequitur: Expergiscimini ebrij, & flete.

Aliquando vtiliter peccatur in minimis vitiis, vt maiora vtiliùs caueantur. Lege Paulum Apostolum minora permittentem peccata, ne maiora perpetrentur. Veraciter autem sanantur vitia, quæ virtutibus, non vitiis excluduntur. Quorundam autem quædam latentia vitia tunc apparent, quando ab aliis vitiis desinunt. H

De malè vsis virtutibus, Cap. XXXIIII.

INterdum & malè vsæ virtutes ex se vitia gignunt: quod fit per immoderatum animi appetitum, cui non sufficit donum, quod meruit, nisi inde aut lau les, aut lucra damnanda quæsierit.

Interdum virtutes vitia gignunt, dum aliquando pro tempore opportuno minimè relaxantur: Sícque fit, vt quæ congruo loco virtutes sunt, incongruo vitia deputentur: veluti si pro fratris aduentu canonicum non soluatur ieiunium.

Virtutum igitur discretionem à Paulo Apostolo sume, qui ad tempus egit, quod agendum esse omnino prohibuit.

Item quædam virtutes, dum discretioni non seruiunt, in vitia transeunt. Nam sæpe iustitia dum suum modum excedit, crudelitatis sæuitiam gignit: & nimia pietas dissolutionem disciplinæ parturit: & zeli studium, dum plus est, quàm oportet, in iracundiæ vitium transit: & multa mansuetudo torporis segnitiem gignit.

Prudentis autem viri discretio solerter prospicit, ne bonum intemperanter agat, & de virtute in vitium transeat.

Item apud quosdam ex virtute vitium gignitur, dum quisque de castitatis & abstinentiæ meritis gloriatur. Nam & qui eleemosynam vanæ gloriæ caussa impertit, ex virtute vitium facit. Sed & is, qui de sapientia arrogantiam habet, & qui pro iustitia præmium appetit, & qui aliquod donum Dei, quod meruit, in suam laudem conuertit, aut in malos vsus assumit, proculdubio virtutem in vitium transfert.

Homines de virtutibus vitia nutriunt, ex quibus pereant. Iterum Deus arte potentissima ex nostro vitio virtutes format, quibus nos ab iniquitate reformet.

De simulatis virtutibus, Cap. XXXV.

QVædam vitia species virtutum præferunt, ideóque perniciosiùs suos sectatores decipiunt; quia se sub velamine virtutum tegunt. Nam vitia, quę statim virtutibus contraria apparent, cito, dum palàm venerint, emendantur: propter quod sequaces eorum de talibus criminibus erubescunt.

Carnales autem plerumque per insensualitatem mentis non agnoscunt vitium esse culpabile, quod dignum videtur damnatione.

Item quædam vitia species virtutum esse videntur, sed tamen virtutes non sunt. Nam interdum sub prætextu iustitię crudelitas agitur: & putatur esse virtus, quod nimirum est vitium: sicut & remissa segnities mansuetudo ęsse creditur: & quod agit torpens negligentia, putatur agere indulgentia pietatis. Nonnunquam etiam virtutem largitatis imitatur vitium prodigæ effusionis: & virtutem

parcitatis tristis tenacitas imitatur: & vitium A pertinaciæ absconditur sub virtute constantiæ. Item timor sub specie obedientiæ occultatur, & dicitur virtus humilitatis, quod tamen vitium est timoris. Sed & procacitas vocis pro veritatis libertate accipitur: & vitium pigritiæ quietis virtutem imitatur. Porrò vitium inquietudinis virtutem se vult vocari sollicitudinis: & præcipitationis facilitas feruor boni studij creditur: & benè agendi tarditas consilij mora esse videtur, dum tamen ista sit virtus, illa vitium. Tali igitur exemplo vitia species virtutum imitantur: & inde se nonnulli esse iustos confidunt, vnde maximè reprobantur.

Aptum exemplum vitiorum de latronis B specie sumitur. Nā sicut ex insidiis latro prodit, seque iter agentibus iungit, fingens se socium, donec decipiat improuisum, & dum subitò eruperit, ad exitium latro manifestus ostēditur: ita se miscent interdum periculosè virtutibus vitia, quousq; omnem boni operis efficaciam in suis vsibus rapiant, & anima, quę sibi erat placens de virtutibus, deceptam se conspiciat vitiis damnabilibus.

De appetitu virtutum, Cap. XXXVI.

AD virtutes difficilè consurgimus, ad vitia sine labore dilabimur. Ista enim C prona, illa ardua sunt. Grandes enim sudores perpetimur, vt ad cælum conscendere valeamus.

Quemadmodum ad virtutum tendentes culmen non à summis inchoant, sed à modicis, vt sensim ad altiora pertingant, ita & qui dilabuntur ad vitia, non statim à magnis criminibus incipiunt, sed à modicis assuescunt, & sic in maximis proruunt.

Sicut paulatim homo à minimis vitiis in maximis proruit: ita à modicis virtutibus gradatim ad ea, quæ sunt excelsa, contendit.

Qui autem inordinatè virtutes comprehēdere nititur, citò periclitatur. Hęc est caussa in rerum natura, vt quæcumque velociter ad profectum tendunt, sine dubio celeriter fi- D niantur: sicut herbæ, quæ tantò festiniùs pereunt, quantò celeriùs crescunt. At verò contra, arbores alta radice fundatæ, ideò perdurant diutius, quia gradatim ad profectum perueniunt.

Nihil prodest, admixto malo, agere aliquod bonum; sed prius est cohibendum à malo, deinde exercendum bonum. Hoc enim indicat Propheta, cùm dicit: Quiescite agere peruersè, discite benè facere.

Prius vitia extirpanda sunt in homine, deinde inserendæ virtutes. Nam cohærere & coniungi non potest veritas cum mendacio: pudor cum petulantia, fides cum perfidia, castitas cum luxuria.

Quædam sunt summæ virtutes, quædam vero mediæ. Fides, Spes, & Charitas summæ virtutes sunt. Nam à quibus habentur, vtique veraciter habentur. Aliæ verò virtutes mediæ sunt, quia & ad vtilitatem, & ad perniciem possunt haberi: si de his arroganter quisque tumuerit: vtpotè doctrina, ieiunium, castitas, scientia, siue temporales diuitiæ, de quibus scilicet & benè operari possumus, & malè.

Quisquis ex deteriore iam melior esse cœpit, caueat de acceptis extolli virtutibus, ne grauiùs per virtutes corruat, quàm prius ex lapsu vitiorum iacebat.

Quem Deus iustificat, ne iterum se de virtutibus erigat, quædam illi virtutum dona tribuit, quædam retrahit: vt dum mens de hoc quod habet erigitur, iterum de hoc quod nequaquam habere cognoscitur, humilietur.

Quisquis dono cælestis gratiæ inspiratus ad virtutes erigitur, si fortè moderantis Dei manu aliqua aduersitate reprimitur, ne de acceptis virtutibus attollatur, frangi non debet: quia & hoc ipsum quòd plagis humiliatur, æquanimiter ferre proculdubio virtutis est magnæ.

De pugna virtutum aduersus vitia, Cap. XXXVII.

TVnc se viri sancti veraciùs à vitiorum colluuione detergunt, dum ab eis contra singula vitia virtutes singulæ opponuntur. Interdum vitia cum virtutibus ad vtilitatem confligunt, vt ipso certamine vel mens exerceatur, vel ab elatione conuersus animus restringatur.

Aduersus impetus vitiorum contrariis virtutibus est pugnandum. Contra luxuriam enim cordis est adhibenda munditia: contra odium dilectio præparanda: contra iracundiam patientia proponenda est. Porrò contra timorem fiduciæ adhibenda est virtus, contra torporem zeli prælium: tristitiæ quoque gaudium, accidiæ fortitudo, auaritiæ largitas, superbiæ humilitas opponenda est. Sicque singulæ virtutes nascentia contra se vitia reprimunt, ac tentationum motus virtute diuinæ charitatis extinguunt.

Libidinem abstinentia domat. Nam quantum corpus inedia frangitur, tantum mens ab illicito appetitu reuocatur.

Aduersus iram tolerantia dimicat: ira autem semetipsam necat: sustinendo autem patientia victoriam portat.

Tristitiæ mœrorem spes æterni gaudij su-

perat: & quem turbata mens de exterioribus afficit, dulcedo interioris tranquillitatis lenit.

Aduerſus inuidiam præparetur charitas: & aduerſus iræ incendia mãſuetudinis adhibeatur tranquillitas.

Superbiam autem diaboli imitantur ſuperbi: aduerſus quam opponitur humilitas Chriſti, qua humiliantur elati.

Principalium ſeptem vitiorum regina & mater ſuperbia eſt, eadémque ſeptem principalia multa de ſe parturiunt vitia, quæ ita ſibimet quadam cognatione iunguntur, vt ex altero alterum oriatur.

Sicut Princeps ſeptem vitiorum ſuperbia nos eorum poteſtatibus ſubdit: ita Chriſtus ſeptiformi gratia plenus à dominatu vitiorũ nos eruit: & quos illa addicit ſeptemplici vitio, iſte liberat ſeptiformis gratiæ dono.

De Superbia, CAP. XXXVIII.

OMni vitio deteriorem eſſe ſuperbiam, ſeu propter quod à ſummis perſonis & primis aſſumitur: ſeu quòd de opere iuſtitiæ & virtutis exoritur, minúſque culpa eius ſentitur. Luxuria verò carnis ideò notabilis omnibus eſt, quoniam ſtatim per ſe turpis eſt. Et tamen, penſante Deo, ſuperbiâ minor eſt. Sed qui detinetur ſuperbiâ, & non ſentit, labitur in carnis luxuria: vt per hanc humiliatus, & à confuſione ſurgat, & à ſuperbia.

Omnis peccans ſuperbus eſt, eo quòd faciendo vetita contemptui habeat diuina præcepta. Rectè ergo initium omnis peccati ſuperbia: quia niſi præceſſerit mandatorum Dei inobedientia, tranſgreſſionis non ſequitur culpa.

Omnis ſuperbia tantò in imo iacet, quantò in altum ſe erigit: tantóque profundius labitur, quantò excelſius eleuatur. Qui enim per propriam ſuperbiam attollitur, per Dei iuſtitiam inclinatur.

Qui inflantur ſuperbia, vento paſcuntur. Vnde & Propheta: Omnes, inquit, paſtores tuos paſcit ventus, hoc eſt ſuperbiæ ſpiritus.

Qui de ſuis virtutibus ſuperbiunt, ex ipſis iudicandi ſunt operibus, quibus pro virtutibus vtuntur: quia rem bonam, non bona voluntate faciunt. Nam reuera ſine humilitate virtus quælibet, & ſine charitate in vitio deputatur.

Meritò ſuperbiæ diabolus à ſuperna beatitudine corruit. Qui ergo de virtutibus attolluntur, diabolum imitãtur: & exinde grauiùs corruunt, quia de excelſo labuntur.

Superbia ſicut origo eſt omniũ criminum, ita ruina cunctarum virtutum. Ipſa eſt enim E in peccato prima, ipſa in conflictu poſtrema. Hęc enim aut in exordio mentem per peccatum proſternit, aut nouiſſimè de virtutibus deiicit. Inde & omnium peccatorum eſt maxima, quia tam per virtutes, quàm per vitia humanam mentem exterminat.

Ibi cadere ſuperbiam, vbi & naſci: vt non ſit ſuperbis aliud culpa, aliud pœna: ſed ipſa culpa ſit illis & pœna.

De ſuperbia naſci arrogantiam, non de arrogantia naſci ſuperbiam. Nam niſi præceſſerit occulta elatio mentis, non ſequitur aperta iactantia laudis. Ita ergo in culpa præponitur ſuperbia arrogantiæ, ſicut præfertur origine.

F Plerumque ad elationis emendationem prouidẽtia Dei aliquo caſu nonnulli cadunt, pro quo lapſu reprehenſi à ſemetipſis humiliter ſapiunt, & de muneribus Dei laudari non appetunt: ſed laudant Deum, à quo acceperunt, vnde laudari ſe volunt.

Vtilius eſt arroganti in quocumque vitio labi, & humilem poſt caſum Deo fieri: quàm per elationem ſuperbire, grauioremq; ruinæ damnationem per ſuperbiam ſumere.

De fornicatione, CAP. XXXIX.

EX culpa ſuperbiæ plerumque in abominandam carnis immunditiam itur. Nam G alterum pendet ex altero: ſed ſicut per ſuperbiam mentis itur in proſtitutionem libidinis: ita per humilitatem mentis ſalua fit caſtitas carnis. Deus autem nonnunquam deiicit occultam mentis ſuperbiam per carnis manifeſtam ruinam.

Libidinis naſci immunditiam de animi occulta conſtat ſuperbia, exemplo primi hominis, qui mox, vt per ſuperbiã contra Deum tumuit, ſtatim carnis libidinem ſenſit, & pudenda operuit. Quapropter vnuſquiſque ſuæ deputet culpæ, quod cecidit, quotiens libidine vincitur: quia niſi præceſſiſſet latens ſuperbia, non ſequeretur libidinis manifeſta H ruina.

Nonnunquam gemino vitio Chriſtianus à diabolo appetitur, & occulto per elationem, & publico per libidinem. Sed dum euitat quis libidinem, cadit in elationem. Item dum incautè declinat elationem, cadit ſegniter in libidinem: ſícque ex occulto vitio elationis itur in apertum libidinis, & de aperto libidinis itur in occultum elationis. Sed Dei ſeruus diſcretè vtrumque penſans, ſic cauet libidinem, vt non incurrat elationem: & ſic premit elationem, vt non reſoluat animum ad libidinem.

Luxurioſis atque ſuperbis dæmones plus

fautores existũt, dúmque in cæteris vitiis spiritus maligni deseruiant, his tamen maiori familiaritate iunguntur, eísque amplius iuxta desiderium famulantur.

Principaliter his duobus vitiis diabolus humano generi dominatur, id est, superbia mẽtis, & luxuria carnis. Vnde & Dominus in Iob loquitur de diabolo dicens: Sub vmbra dormit in secreto calami in locis humentibus. Per calamum enim inanis superbia, per loca verò humecta carnis demonstratur luxuria. Per hæc enim duo vitia diabolus humanum possidet genus: vel dum mentem in superbiã erigit, vel dum per luxuriam carnem corrumpit.

Multi luxuriæ subditi sunt, & contumaci superbia de ipso luxuriæ opere gloriantur: & inde magis elati sunt, vnde humiliari debuerant.

Ad comparationem mali fit deterius, quando non solùm flagitia committuntur, sed etiã de ipsis flagitiis vanitate laudis perditi extolluntur, sicut scriptum est: Laudatur peccator in desideriis animæ suæ. Quid enim peius, quàm in flagitiis miseros gaudere, de quibus iam debent copiosiùs plorare?

Libido tunc magis quæritur, dum videtur. Nam sicut quidam sapiens ait: Prima fornicationis oculorum tela sunt, secunda verborum. Sed qui nõ capitur oculis, potest verbis resistere. Sufficit natura, vbi adhuc liber affectus est.

Qui delectationẽ libidinosæ refrænat suggestionis, non transit ad consensum libidinis. Citò enim resistit operi, qui titillanti se non accommodat delectationi.

Durius impugnatur, qui vsque ad consensionem, & si non vsque ad perpetrationem, tentatur, quàm is, qui sola suggestione pro conditione carnis tentamentis sollicitatur.

Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satanæ Angelo, inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis habitant. Quam reluctantem dum in se expugnat perficitur, & de infirmitate libidinosæ titillationis virtutem suscipit gloriosi certaminis.

Seruis Dei multa certamina de sua carne mouentur: nam quamuis in amore Dei eorum sit inconcussa intentio, mens tamen in carne, quam exterius gestat, interna prælia tolerat. Deus autem, qui hæc ad probationem permittit, gratia protegente, suos non deserit.

Ideò nonnunquam electi lapsu carnali corruunt, vt à vitio superbiæ, qua de virtutibus tument, sanentur. Et qui de virtutum affectibus existunt superbi, vt cadãt: carnis vitio humilientur, vt surgant.

A

Antequam perficiatur adulterium in opere, iam adulterium extat in cogitatione. Ex corde enim primùm fornicationes sunt auferendæ, & non prorumpent in opere. Hinc est quod per Prophetam dicitur: Accingite lumbos vestros, super vbera vestra: hoc est in corde libidines resecate, quæ ad lumbos pertinent. Nam cor super vbera est, non in lumbis.

Libidinis immoderata licentia nescit habere modum. Nam dum se vitiosus animus in explenda fornicationẽ, carne luxuriante, laxauerit: nihilominus ad alia nefanda scelera suadentibus dæmonibus transit: dúmque immoderatè metas pudoris excesserit: crimen criminibus adiicit, paulatímque ad deteriora procedit.

B

Non ita suauis est amantiũ, immò amentium, inexperta carnis libido, sicut experta: nec ita delectat fornicatio, dum primùm committitur: nam repetita maiorem delectationem ingerit. Iam verò si in vsum venerit, tantò perditis dulcior fit, vt superare difficile sit. Vnde & sæpe ex consuetudine delinquẽdi, quasi captiui ad peccandum cum quadam violentia trahimur: sensúsque nostros contra rectam voluntatem in nobis rebellare sentimus.

Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis, quàm amor castitatis: adhuc in homine peccatum regnat. Certè si amplius delectat pulchritudo intimæ castitatis, iam non regnat peccatum, sed regnat iustitia. Nã non solùm de commissa fornicatione peccatum regnat in homine: sed si adhuc delectatur, atque animum teneat, proculdubio regnat.

C

Fornicatio carnis, adulterium est: fornicatio animæ, seruitus idolorum est. Est autem & spiritualis fornicatio, secũdum quod Dominus ait: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamuis quisque diuersa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus regnum Dei clauditur, & homo à Deo separatur.

D

Inter cætera septem vitia fornicatio maximi est sceleris: quia per carnis immunditiam templum Dei violat, & tollẽs membra Christi, facit membra meretricis.

Magis per carnis luxuriam humanum genus subditur diabolo, quàm per cætera vitia. Cùm enim ille variis tentamentis illectos homines conetur peruertere, magis ta-

men mœchandi desiderium suggerit, quia vtrunque sexum in hoc vitio amplius ægrotare intendit.

Dæmones scientes pulchritudinem esse animæ castitatem, & per hanc hominem Angelicis meritis, è quibus illi lapsi sunt, coæquari, liuore perculsi inuidiæ iniiciūt per sensus corporis opus desideriúmque libidinis: quatenus à cælestibus deorsum deiectam animam pertrahant, secúmque quos vicerint, gloriantes ad tartara ducant.

Quando impulsu dæmonum mens ad delectationem fornicationis impellitur, diuini iudicij metus, & æterni tormenta incendij ante oculos proponantur: quia nimirum omnis pœna grauioris supplicij formidine superatur. Sicut enim clauus clauum expellit: ita sæpe recordatio ardoris gehennæ ardorē remouet luxuriæ.

Quidam in iuuentute luxuriosè viuentes, in senectute continentes fieri delectantur: & tunc eligunt seruire castitati, quādo eos libido seruos habere contemnit.

Nequaquam in senectute continentes vocandi sunt, qui in iuuentute luxuriosè vixerunt. Tales non habent præmium, quia laboris certamen non habuerunt. Eos enim expectat gloria, in quibus fuerint laboriosa certamina.

De continentia, Cap. XL.

A Deo datur cōtinētia: sed petite, inquit, & accipietis. Tunc autē tribuitur, quando Deus gemitu interno pulsatur.

Prælatam virginitatem esse nuptiis. Illud enim bonum, hoc optimum. Coniugium cōcessum est, virginitas admonita tantùm, non iussa. Sed ideò tantùm admonita, quia nimis excelsa.

Geminum est bonum virginitas, quia & in hoc mundo sollicitudinem seculi amittit, & in futuro æternum castitatis præmium percipit.

Virgines feliciores sunt in vita æterna, Isaia testante: Hæc dicit Dominus Eunuchis. Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum: & nomen melius à filiis & filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit. Nec dubium, quòd qui casti perseuerant & virgines, Angelis Dei efficiuntur æquales.

Amanda est pulchritudo castitatis, cuius degustata delectatio dulcior inuenitur, quā carnis. Castitas enim fructus suauitatis est, & pulchritudo inuiolata sanctorum. Castitas securitas mentis, sanitas corporis: vnde & aliquos gentiliū gymnicos (legimus) perpetuā Veneris abstinentiam exercuisse, ne virtutem

E libidine frangerent. Luxuriosa námque vita carnem citò debilitat, fractámque celeriter ducit ad senectutem.

Omne peccatum per pœnitentiam recipit vulneris sanitatem: virginitas autem, si labitur nullatenus reparatur. Nam quamuis pœnitendo veniæ fructū percipiat, incorruptionem tamen nullatenus recipit pristinam.

Virgo carne, non mente, nullum præmium habet in repromissione. Vnde & insipiētibus virginibus Saluator in iudicio veniens, dicit: Amen dico vobis, nescio vos. Vbi enim iudicans mentem corruptam inuenerit, carnis proculdubio incorruptionem damnabit.

Nihil prodest incorruptio carnis, vbi non est integritas mentis. Nihílque valet
F mundum esse corpore eum, qui pollutus est mente.

Multi sunt reproborum, qui carnalis corruptelæ contagium nesciunt: qui sicut infœcūdi sunt corpore, ita steriles manent mente, operísque boni fœcunditate: qui rectè de virginitate gauderent, si aliis prauis operibus nō inseruirent.

Quisque continentiam profitetur, & ab aliis terrenis desideriis non subtrahitur, quamuis hunc luxuria carnis non polluat, diuersa tamen mundanæ conuersationis operatio maculat.

Virgines de suis meritis gloriantes hypocritis comparantur, qui gloriam boni operis
G foris appetunt, quam intra conscientiam humiles habere debuerunt. Tales igitur ad promissa cælestia non perueniunt: quia ipsi sibi virginitatis præmium per elationis vitiū auferunt. Hoc est enim in Euangelio non habere virgines in vasis oleum, id est, non seruare intra conscientiam boni operis testimoniū sed in facie gloriari apud homines, nō in corde apud Deum.

Ruina adulterij excipitur destinâ matrimonij: meliúsque est vxorem ducere, quā per libidinis ardorem perire.

Quosdam coniugale decus, nō pro gignēdis filiis delectat, sed hoc pro turbulenta car-
H nis, & libidinosa consuetudine appetunt: sicque bono malè vtuntur.

Vitia per se mala sunt, coniugia verò & potestates per se quidem bona sunt: per ea verò quæ circa ea sunt, mala existunt. Coniugia enim per id mala sunt, per quod dicit Apostolus: Qui autem cum vxore est, cogitat quæ mundi sunt. Et propter fornicationem vnusquisque suam vxorem habeat. Sic & potestates per elationem, per oppressionem, per iustitiæ quoque præuaricationem malæ existunt. Nocent enim diuitiæ, nocent & potestates, sed per id quod eis iuxta ponitur, non

per se: exemplo itineris recti, iuxta quod spinæ nascuntur, quæ surgentes à latere nocent eis, qui recto itinere gradiuntur.

De cupiditate, CAP. XLI.

NOn posse quēpiā spiritalia bella suscipere, nisi prius carnis edomuerit cupiditates.

Non potest ad contemplandum Deum mens esse libera, quæ desideriis huius mundi, & cupiditatibus inhiat. Neque enim alta conspicere poterit oculus, quem puluis claudit.

Omni peccato peior est auaritia, & amor pecuniarum. Vnde & per Salomonem dicitur: Nihil est scelestius, quàm amare pecuniā: hic enim animam suam venalem facit, quoniam in vita sua proiecit intima sua.

Cupiditas omnium criminum mater est. Vnde & Apostolus ait: Radix omnium malorum cupiditas est: quam quidam appetentes errauerunt à fide. Si ergo succiditur radix criminum, non pullulēt cæteræ suboles peccatorum.

Multi caussa cupiditatis terrenæ, etiam ipsam fidem renunciauerunt. Cupiditas enim Christum vendidit. Nam & plerisque tantum in rebus alienis est desiderium, vt etiam homicidium perpetrare non vereantur: sicut Achab, qui appetitum cupiditatis suę sanguinis expleuit effusione.

Sæpe iniqui mala, quæ concupiscunt, assequuntur, quatenus de affectu mali desiderij fortius puniantur. Electos autem suos Deus non dimittit ire in desideriorum malorū perfectionem, sed in dolorem mentem conuertit eorum, pro eo quòd in seculo nequiter appetunt: vt hac experientia resipiscant reuerti ad Deū, quod his mente recesserunt. Deū ergo sibi propitium nouerit aduersari, qui quod temporaliter concupiscit, non permittitur adimplere. Secreto autem Dei iudicio fieri creditur, vt duriùs pereant hi, quorum cupiditatem effectus statim sequitur actionis.

Nunquam satiari nouit cupiditas. Semper enim auarus eget: quantóque magis acquirit, tāto amplius quærit: nec solùm desiderio augendi excruciatur, sed etiam amittendi metu afficitur.

Inopes nascimur in hac vita, inopes recessuri sumus à vita. Si bona mundi huius peritura credimus, cur peritura tanto amore cupimus?

Plerique potentes tanta cupiditatis rabie inflammantur, vt de confiniis suis pauperes excludant, nec habitare permittant. Quibus rectè per Prophetam dicitur: Væ qui cōiungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis vsque ad terminum loci. Nunquid soli vos habitabitis in medio terræ? Tales quippe homines infernum, id est, diabolum rapere ad perditionem, idem Propheta sequenter annunciat, dicens, Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suū absque vllo termino, & descendēt fortes eius & sublimes, gloriosíque eius ad eū. Nec mirum quòd morientes inferni ignibus deputentur, qui viuentes flammam cupiditatis suæ minimè extinxerunt.

Qui desiderio cupiditatis exæstuant, flatu diabolicæ inspirationis vruntur. Accendit enim mentem Heuæ superbia, vt de ligno vetito manducaret. Accendit Caim mentē inuidia, vt fratrem occideret. Accēdit Salomonem luxuriæ facibus, vt per amorem libidinis idola adoraret. Accendit Achab cupiditate, vt homicidium auaritiæ annecteret. His ergo inspirationibus diabolus corda hominū occultis deprauat cupiditatibus.

De gula, CAP. XLII.

PRima concupiscentiæ suggestio panis est, cui si minimè ceditur, diuersa edacitatis desideria comprimuntur. Vnde & Daniel, Panem, inquit, desiderij non comedi: hoc est eius concupiscentiam non impleui.

Prima est luxuriæ materies saturitas panis. Vnde & Propheta Sodomam de panis satietate accusat, dicens: Hæc fuit iniquitas Sodomorum, superbia, saturitas panis, & abundantia. Panem quippe Sodomitæ immoderatè sumentes, in turpitudinem defluxêre flagitiorum, atque inde meruerunt, comitante superbia, cælestibus aduri incendiis, ex quo modum non tenuerunt edacitatis.

Vtile est cauere gulam, ciborúmque concupiscentiam. Quid enim tam noxium, quàm vt animus seruiat ventri & escæ, quæ sunt destruenda, testante Apostolo, ac dicente: Deus autem & hunc, & hanc destruet.

Proxima est ventri libido: sicut loco, ita vitio. Vbi enim ventris cura, ibi & eorum, quæ circa ventrem sunt proxima. In ordine námque membrorum genitalia ventri iunguntur: dúmque vnum ex his immoderatè reficitur, aliud ad luxuriam excitatur.

Non ad luxuriam, vel ad satietatem: sed tantummodò, vt corpus sustentetur, epulis est vtendum. Nam vt Philosophi disserunt, cibos inuentos esse, vt contineant animam, non vt corrumpant.

Qui nimiùm cibis vtuntur: quantò magis ventrem pascunt, tantò amplius sensum

mentis obtundunt. Nam Græci dixerunt, ex E crasso ventre subtilem sensum gigni nō posse. Nam gulæ saturitas nimia aciem mentis obtundit, ingeniúmque euanescere facit.

Libidinis ignes ciborum fomētis increscūt: corpus autem quod abstinentia frangit, tentatio non exurit. Vnde & tres pueros abstinētes, flamma Babylonij incendij etsi tetigit, nō combussit: quia nimirum & si desideriorum carnalium ignis abstinentium mētes inflammat, vsque ad consensum tamen concupiscentiæ, vel operis non exurit.

Cui abundantia est epularū, ardentis diuitis intendat suppliciū, cuius tanta in inferno interignes erat inopia, quanta hîc epularū fuerat copia. In hoc enim seculo esurire, & sitire F noluit, propterea illic inter flammas sitiens, stillam aquæ quæsiuit, nec meruit.

Considerandum, quàm vehementer arguatur comessatio & sumptuosa conuiuia. Nam per Prophetam comminatur Dominus, se nō hanc relaxare iniquitatem his qui eam libenter ambiunt. Dicit enim per Isaiā: Ecce gaudium & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes: comedere carnes, & bibere vinum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini.

Sicut omnes carnales cupiditates abstinentia resecantur: ita omnes animæ virtutes edacitatis vitio destruuntur. Inde est quod & princeps coquorum muros Ierusalē subuer- G tit: quia & venter, cui seruitur à coquis, virtutes animę destruit. Neque enim posse quempiam virtutum perfectionem attingere, nisi priùs ventris edomuerit ingluuiem.

Nemo potest dominari cæteris vitiis, nisi prius ingluuiē ventris restrinxerit. Nec quisquam facilè poterit à semetipso spiritus immundos expellere, nisi per abstinentiam gulæ. Tunc enim hostes, qui extra nos sunt, à nobis fortiùs superantur, quando priùs, quæ intra nos sunt vitia extinguuntur. Nam frustra foris agit bellum, qui intus habet peri- H culum.

Non qualitatem ciborum, sed eorum cupiditatem cauendam. Nā sæpè accuratiùs præparata sine gulę concupiscentia degustantur: & sæpè abiecta, & vilia edendi cupiditate sumuntur. Sicque fit vt non sit in culpa ciborū qualitas, sed illud reputetur in vitium, quod cum desiderio degustatur.

Quatuor sunt genera distinctionum in gulæ appetitu, id est: quid, quando, quantum, & quomodo appetatur. Quid, ad rē ipsam pertinet, quæ appetitur. Quādo, si ante legitimum tempus quid appetatur. Quantum verò, ad immoderationem refertur. Quomodo ad impatientiam festinationis (?) scribitur.

Nullus homini tā importunus exactor est, quàm venter: qui quotidianam refectionem, quotidiana famis exactione adimplet. Cum cæteris enim vitiis, & si interdū nascimur, interdum tamen cum eis non morimur: cū isto autem & nascimur, cum isto & morimur.

Plerumque voluptas vescendi ita sub obtētu necessitatis subrepit, vt dum putatur seruiri necessitati, voluptatis desiderio seruiatur: nec facilè discernitur, vtrum quod accipitur, gulę an indigentiæ deputetur.

De ebrietate, CAP. XLIII.

Esca crapulam, potus ebrietatem generat. Ebrietas autem perturbationem gignit mentis, furorem cordis, flammam libidinis.

Ebrietas ita mentem alienat, vt vbi sit, nesciat. Vnde etiam & malū non sentitur, quod per ebrietatem cōmittitur. Verum est, quòd iuxta Prophetam dicitur: Fornicatio, & ebrietas auferunt cor. Fornicatio enim, sicut in Salomone, infatuat sapientem. Ebrietas sicut in Lot, sensum rationis captiuat. Vnde & in prouerbiis: Potentes, inquit, iracundi sunt, vinū non bibant: ne cùm biberint, obliuiscantur sapientiam.

Plerisque laus est multum bibere vinum, & non inebriari. Audiant hi aduersum se dicentem Prophetam: Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.

Vino multo deditos, & luxuriosè viuentes, Isaias sic arguit dicēs: Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandū vsque ad vesperum, vt vino æstuetis. De talibus & alio loco dicitur: Væ tibi ciuitas, cuius rex iuuenis est, & cuius principes mane comedūt.

Multi enim à mane vsque ad solis occubitum ebrietati, & gulæ voluptatibus seruiunt, nec intelligunt cur nati sunt: sed consuetudine belluina detenti, luxuriæ tantùm tota die epulísque inseruiunt.

Clamat Ioel Propheta his, qui ebrietati deseruiunt, dicēs: Expergiscimini ebrij, & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine. Quo testimonio non ait tantùm: Flete omnes, qui bibitis vinum, vt bibere omnino non liceat: sed adiecit, in dulcedine: quod ad voluptuosam pertinet & prodigam effusionem. Nam quantum satis est necessitati, edocet Timotheum bibere Apostolus, dicens: Vino modico vtere.

Non solùm ex vino inebriantur homines, sed etiam ex cæteris potandi generibus, quæ vario modo conficiuntur. Vnde & Nazaræis qui se sanctificabant Domino, præceptū est, vinum & siceram non bibere. Vtraque enim

statum mentis euertunt & ebrios faciunt: luxuriã quoq; carnis vtraque æqualiter gignũt.

Quidam continentes, sicut panem cum põdere edunt: ita & aquam cum mensura sumũt: asserentes ad castimoniã carnis, etiam aquæ abstinentiam conuenire.

De abstinentia, CAP. XLIIII.

HOc est perfectũ & rationabile ieiuniũ, quando noster homo exterior ieiunat, interior orat. Facilius per ieiunium oratio penetrat cælum. Tunc enim homo spiritalis effectus, Angelis coniungitur, Deóque liberius copulatur.

B Per ieiunium etiam occulta mysteriorum cælestium reuelantur, diuiníque sacramenti arcana panduntur. Sic námque Daniel, Angelo reuelante, mysteriorum sacramenta cognoscere meruit. Hæc enim virtus & Angelorum manifestationes, & eorum annunciationes ostendit.

Ieiunia fortia tela sunt aduersus tentamenta dæmoniorum. Citò enim per abstinentiam deuincuntur. Vnde etiam Dominus & Saluator noster eorum incursus ieiuniis, & orationibus præmonet superare, dicẽs: Hoc genus non eiicitur nisi per orationem & ieiunium. Immundi enim spiritus ibi se magis iniiciũt, vbi plus viderint escam & potum.

C Sancti quamdiu in huius seculi vita habitãt, desiderio superni roris corpus suum aridum portant. Vnde & Psalmus: Sitiuit, inquit, in te anima mea, quàm multipliciter & caro mea. Caro enim tunc Deum sitit, quando per ieiuniũ abstinet & arescit. Abstinentia & viuificat & occidit: viuificat animam, corpus necat.

Sæpe abstinentia simulatè agitur, ieiuniáq; per hypocrisim exercentur. Quidam enim mira inedia corpus suum laniant, exterminãtes, sicut ait Euangelium, facies suas, vt appareãt hominibus ieiunantes. Ore námque pallescunt, corpore atteruntur, cordis alta suspiria ducũt. Ante mortẽ quoque mortiferis se

D suppliciis tradunt: tantúmque miseri laboris exercitium, non pro Dei amore, sed pro sola humanæ laudis admiratione sectantur.

Quidam incredibiliter abstinent, vt hominibus curiosis sancti appareant: sed hoc bonũ abstinentiæ talibus non est virtus reputanda, sed vitium: quia bono malè vtuntur.

Ieiunium & eleemosyna in abscondito esse amant, vt solus Deus qui inspicit omnia, meritum operum bonorum rependat. Nam qui ea sub populari manifestatione faciunt, nequaquam à Deo iustificantur: quia iuxta sermonem Euangelicum, mercedem suam ab

A hominibus receperunt.

Ieiunia cum bonis operibus Deo acceptabilia sunt. Qui autem à cibis abstinent, & prauè agunt, dæmones imitantur: quibus esca non est, & nequitia semper est. Ille enim benè abstinet à cibis, qui & à malitiæ actibus, & à mundi ieiunat ambitionibus.

Qui execrationis studio, non abstinentiæ voto ab escis carnium se suspendũt, hi potius execrandi sunt: quia Dei creaturam vsibus humanis concessam reiiciunt. Nihil enim fidelibus inquinatum, nihílque esse iudicatur immundum, Paulo attestãte Apostolo. Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, quia polluta sunt eorum & mens & conscientia.

Spernitur ieiunium, quod in vesperum repletione ciborum reficitur. Neque enim reputanda est abstinentia, vbi fuerit saturitas ventris subsecuta.

Spernitur ieiunium, quod in vesperum deliciis compensatur, dicente Isaia Propheta: Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluptas vestra: voluptas enim deliciæ intelliguntur. Sicut enim repetitio debiti, & lites, & contẽtio, & percussio: ita & deliciæ improbantur à Propheta in ieiunio.

Tota enim die epulas in cogitatione ruminat, qui ad explendam gulam vespere sibi delicias præparat.

Non est corpori adhibenda immoderata abstinentia, ne dum amplius grauatur caro pondere inediæ, nec malum agat postea, nec bene facere incipiat: & quæ addicitur, vt vsu mali careat, simul & boni officium, dum plus premitur, perdat. Sollicita igitur discretione carnis est moderanda materies, scilicet ne aut integrè extinguatur, aut immoderatè laxetur.

Infirmitate carnis nimia præualente, ad perfectionẽ pertingere nemo potest. Nam quãuis sanctitatis amorẽ quisque habeat: exequi tamen non valet operis meritum, cui intentione cordis deseruire conatur.

Corporis debilitas nimia etiam vires animæ frangit, mentis quoque ingenium facit marcescere: nec valet quidquam boni per imbecillitatem perficere.

Ne quid nimis. Nam quicquid cum modo & tẽperamento fit, salutare est: quicquid autem nimis & vltra modũ est, perniciosum fit, studiúmque suum in contrarium vertit. In omni ergo opere modum & temperamentum oportet habere. Nam omne, quod excedit, periculosum est, sicut aqua, quæ si nimios imbres præbeat, non solùm nullum vsum adhibet, sed etiam periculum exhibet.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI

Sententiarum

LIBER TERTIVS.

CAPITA LIBRI TERTII.

De flagellis

De flagellis Dei,
CAP. I.

DIVINÆ Sapientiæ subtilitas, sicut interius, vt testis, scrutatur conscientias, sic exterius, vt iudex, irrogat pœnas, vt verum sit testimonium Prophetæ: Quia ipse est, & testis, & iudex. Miserere Domine misero Isidoro indigna agenti, & digna patienti, assiduè peccanti, & tua flagella quotidie sustinenti.

Ordinata est miseratio Dei, quæ prius hîc hominem per flagella à peccatis emendat, & postea ab æterno supplicio liberat. Electus enim Dei doloribus huius vitæ atteritur, vt perfectiora vitæ futuræ lucretur.

Nequaquam Deus delinquēti parcit, quoniam peccatorem aut flagello temporali ad purgationem ferit, aut iudicio æterno puniendum relinquit, aut ipse in se homo pœnitendo punit, quod malè admisit: ac proinde est, quod Deus delinquenti non parcit.

Iusto temporalia flagella ad æterna proficiunt gaudia: ideóque & iustus in pœnis gaudere debet, & impius in prosperitatibus timere.

Neque iusto, neque reprobo Deus misericordiā & iustitiam abstrahit. Nam & bonos hîc per afflictionem iudicat, & illic remunerat per miserationem: & malos hîc remunerat per temporalem clementiam, & illic punit per æternam iustitiam.

In hac enim vita Deus parcit impiis, & tamen non parcit electis: in illa parcet electis, non tamen parcet iniquis.

Periculosa est securitas in hac vita malorū, & bonorum dolor tranquillus. Nam iniquus post mortem ducitur cruciandus: iustus verò dormit post laborem securus.

Non tantùm de corporalibus passionibus, sed etiam de spiritualibus oportet intelligi: vt quantò quisque aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tantò se in fine remunerari speret.

Sæpe occulto Dei iudicio extra flagelli correptionem sunt reprobi in hoc mundo: dúmque multa damnabilia commisisse videātur, despecti tamen à Deo nullo emendationis verbere feriuntur.

Plus corripitur flagello qui à Deo diligitur, si peccauerit, dicente Amos Propheta: Tātummodò vos cognoui ex omnibus nationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autē omnem filium quem recipit.

A Valde necessarium est, iustum in hac vita & vitiis tentari, & verberari flagello, vt dum vitiis pulsatur, de virtutibus non superbiat. Dū verò aut animi, aut carnis dolore atteritur, à mundi amore reseruatur. Tentari autē oportet iustum, sed tentatione plagæ, non tentatione luxuriæ.

Duriùs circa suos electos in hac vita Deus agit, vt dum fortioribus flagelli stimulis feriūtur, nulla oblectamenta præsentis vitæ delectent: sed cælestem patriam, vbi certa requies expectatur, indesinenter desiderent.

Electos vitæ istius aduersitate probari, vt secundum Petrum, iudicium à domo Dei incipiat: dum in hac vita electos suos Deus iudicij flagello castigat.

B

De gemina percussione Dei,
CAP. II.

GEmina est percussio diuina. Vna in bonam partem, qua percutimur carne, vt emendemur. Altera, qua vulneramur conscientia ex charitate, vt Deum ardentiùs diligamus.

Gemino more Deus respicit vel ad veniam, vel ad vindictam. Ad veniam, sicut Petrum. Ad vindictam, sicut dum facta Sodomorum se descensurum & visurum testatur.

C Trimoda ratione Deus quos voluerit, percutit, id est, ad damnationem reprobos, ad purgationem, quos errare videt electos, ad propagandam meritorum gloriā iustos. Primo námque modo Ægyptus cæsa est ad dānationem. Secundo modo pauper Lazarus ad purgationem. Tertio modo percussus est Iob ad probationem.

Flagellatur homo plerumque à Deo ante peccatum, ne malus sit, vt Paulus, qui, Satanæ Angelo instigante, carnis tolerabat stimulos. Flagellatur autem & post peccatum, vt corrigatur, sicut ille in Apostolo, qui traditus

D est Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus esset.

Non tamen iustè murmurat, etiam qui nescit, cur vapulat. Nam Deus ideò plerunque iustum flagellat, ne de iustitia superbiens cadat.

In hac vita Deus tantò magis studet, vt parcat, quantò magis expectando flagellat: sed alios feriendo corrigit, alios verò feriendo interficit. Feriendo námque corrigit, de quibus dicit: Ego, quos amo, arguo & castigo. Feriendo perimit, quos incorrigibiliter delinquentes aspicit, quósque non iam sub disciplina, vt filios pater, sed districta damnatione, vt hostes aduersarius, percutit. De

quibus dicit: Flagello inimici percussi te castigatione crudeli. Et iterum: Quid clamas ad me super contritione tua? insanabilis est dolor tuus. Vnde vnusquisque festinet, & timeat, ne simul feriatur vita eius cũ culpa. Flagellum námque tũc diluit culpam, cùm mutauerit vitam. Nam cuius mores non mutat, actiones non expiat.

Omnis diuina percussio, aut purgatio vitæ præsentis est, aut initium pœnæ sequentis. Nam quibusdã flagella ab hac vita inchoãt, & in æterna percussione perdurant. Vnde per Moysen Dominus dicit: Ignis exarsit in ira mea, & ardebit vsque ad inferos deorsum.

A quibusdam dici solet: non iudicat Deus bis idipsum, qui tamen non attendunt illud, quod alibi scriptum est: Iesus populum de terra Ægypti liberans, secundò eos, qui non crediderunt, perdidit. Quamuis enim vna culpa bis non percutitur, vna tamen percussio intelligitur, quæ hîc cœpta illic perficitur, vt in his, qui omnino non corriguntur, præcedentium percussio flagellorum, sequentiũ sit initium tormentorum. Hinc est, quod in Psalmo scribitur: Operiantur sicut diploide confusione sua. Diplois enim, duplex vestimentum est, quo figuraliter induuntur, qui & temporali pœna, & æterna damnãtur. Vnde & Ieremias ait: Contritio super contritionem, id est, gemina dãnatio, & hîc & in futuro seculo. Et idem alibi, Duplici contritione cõtere eos, id est, gemina pœna, præsenti, scilicet, & futura.

Quibusdam secreto Dei iudicio hîc malè est, illic benè: scilicet, vt dum hîc castigati corriguntur, ab æterna damnatione liberẽtur. Quibusdã verò hîc bene est, illic malè: sicut diuiti illi accidit, qui hîc potentiæ claritate conspicuus, post mortẽ gehẽnæ incẽdiis traditur cruciandus. Porrò quibusdam, & hîc malè, & illic malè est: quia corrigi nolentes, & flagellari in hac vita incipiunt, & in æterna percussione damnantur.

In tanto immergi quosdam desperationis profundo, vt nec per flagella valeant emẽdari. De quibus rectè per Prophetam Dominus dicit: Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt.

Plerunque iustus plangit, & nescit vtrum pro omnibus suis peccatis præsentia patiatur flagella, an pro vno tantum, & nescit, quæ sit culpa illa, pro qua meruit eiusmodi pati supplicia, & pro ipso ambiguo maximè in mœrore versatur.

Quamuis flagella præsentia iustũ à peccatis absoluunt, adhuc tamen sub metu vindictæ turbatur: ne instantes ei plagæ non sufficiant ad purganda delicta. Proinde ergo, dum præsentia patitur, & futura pertimescit: quodãmodo, sicut ait Propheta, pro suis peccatis duplicia recipit.

De infirmitate carnis,
CAP. III.

SVnt nonnulli huius qualitatis homines, qui nesciant corrigi, nisi alios viderint flagellari: sicque proficiunt comparatione malorum, dũ sibi id accidere timent, in quo deperire alios vident.

Quosdam Deus videns, nolle proprio voto corrigi, aduersitatũ tangit stimulis. Quosdam etiam præsciens, multùm peccare posse, in salutem flagellat eos corporis infirmitate, ne peccent, vt eis vtilius sit frãgi languoribus ad salutem animæ, quàm manere incolumes ad damnationem.

Visitatio Dei nec semper in bonum accipitur, nec semper in malũ. In bonũ enim accipitur, sicut est illud: Visita nos in salutari tuo. In malum verò, iuxta illud, In tempore visitationis suæ peribunt.

Tribus ex caussis infirmitates accidunt corporis, id est, ex peccato, ex tentatione, & ex intemperantiæ passione: sed huic tantùm nouissimæ humana potest medicina succurrere: illis verò sola pietas diuinæ misericordiæ.

Qui valentiores sunt & sani, vtile est illis infirmari, & non peccare: ne per vigorem salutis illicitis sordidentur cupiditatum, & luxuriæ desideriis.

Duritia, quæ mentem premit, nec sentitur, vtiliter mutatur in carne, vt sentiatur, atque intellecta emendetur. Nã citius vulnera carnis sentiuntur, quàm animę, ideóque per carnis flagella errantes citiùs corriguntur. Hoc quippe indicant in Pauli oculis squamæ infidelitatis, quæ dum mutatæ sunt per increpationem in oculis carnis, confestim resoluta est duritia mentis.

Est perniciosa sanitas, quæ ad inobedientiam hominem ducit. Est & salubris infirmitas, quæ per diuinam correptionem mentem à duritia frangit.

Languor animæ, id est, peccatorum infirmitas perniciosa est, de qua etiam Apostolus ait: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Nam infirmitatem carnis vtilem esse idem Apostolus approbat dicens: Quando infirmor, tunc fortior sum.

De tolerantia diuinæ correptionis,
CAP. IIII.

MVrmurare in flagellis Dei peccator homo non debet, quia maximè per hoc, quod corripitur, emendatur. Vnusquisque autem tunc leuiùs portat, quod patitur, si sua discusserit mala, pro quibus illi infertur retributio iusta.

A

Discat non murmurare, qui malè patitur, etiam si ignorat, cur mala patiatur: & per hoc iustè se pati arbitretur, per quod ab illo iudicatur, cuius nunquã iniusta iudicia sunt. Qui flagella sustinet, & contra Deum murmurat, iustitiam iudicantis accusat. Qui verò se cognoscit à iusto iudice pati, quod sustinet, etiã si pro quo patitur ignoret, per hoc iam iustificatur, pro quo & seipsum accusat: & Dei iustitiam laudat.

Dum ex rebus prosperis vtilia iustus exempla præstat hominibus, necesse est eum iterũ & aduersitatibus tangi, quatenus eius patientia comprobetur, vt denuo fortitudinis documenta ex eo sumant, qui prosperitatis eius temperantiam agnouerunt.

Qui passionibus animæ insidiante aduersario cruciatur: non idcirco se credat alienari à Christo, quia talia patitur, sed magis per hoc Deo commendabilem se esse existimet, si dum hæc patitur, laudet Deum potius, non accuset.

Ad magnam vtilitatẽ diuino iudicio mens iusti diuersis passionũ tentationibus agitatur, pro quibus si Deo gratias egerit, suæque culpæ, quòd talibus dignus sit, deputauerit: hoc quod ex passione tolerat, ei pro virtutibus reputabitur, quia & diuinam agnoscit iustitiam, & suam intelligit culpam.

De tentationibus diaboli,
Cap. V.

MVltis calamitatum tentationibus mẽs iusti in hac vita pulsatur: vnde & optat ab hoc seculo funditus euelli, quo & ærumnis careat, & fixam illic securitatem inueniat.

Inter eas pœnas, quas iustus in corpore patitur, atque eas, quas mente per fraudem diaboli tolerat, multum interest. Nam grauiùs fert, quas interiùs luget, quàm eas, quas exteriùs sustinet. Has enim & loco euitat & tempore: illas nec loco potest euitare nec tempore.

Non amplius tentat electos diabolus, quàm Dei voluntas permittit. Tentando autẽ sanctorum profectibus seruit.

Etsi nolens, vtilitati tamẽ sanctorum seruit diabolus, quando eos tentationibus suis non deiicit, sed potius erudit. Nam tentationes, quas ille ad humanum interitum mouet, interdum Spiritus sanctus ad exercitium virtutum salubri vtilitate conuertit.

Insidiæ diaboli, atque astutiæ, quamuis huc atque illuc quærentes, quem deuorent, diffundantur, à potestate tamen diuina non egrediuntur, ne tantùm noceant, quantum malitiosè contendunt. Nam quomodo sanctorum virtus tanta tolerare posset, si superna dispensatio pio moderamine nequitiam dæmonum non frænaret? Et licet diabolus tentationem iustis semper inferre cupiat, tamen si à Deo potestatem non acceperit, nullatenus adipisci potest, quod appetit. Vnde & omnis voluntas diaboli iniusta est, & tamen, permittente Deo, omnis potestas iusta. Ex se enim tentare quoslibet iniustè appetit: sed eos, qui tentandi sunt, & prout tentandi sunt, non nisi tentari Deus iustè permittit. Vnde etiam in libris Regum de diabolo scriptum est: quia spiritus Domini malus irruebat in Saul. Vbi iustè quæritur: si Domini, cur malus? si malus, cur Domini? Sed duobus verbis cõprehensa est & Dei potestas iusta, & diaboli voluntas iniusta. Nam spiritus malus per nequissimam voluntatem: & idem Dominus per acceptam iustissimam potestatem.

B

Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum. Neque enim alibi concupiscentiæ fomenta succendit, nisi vbi priùs praue cogitationis delectationes aspexerit, quas si à nobis spernimus, sine dubio ille confusus abscedit: statímque franguntur iacula concupiscentiæ eius, contemptæque iacent, & sine luce faces illius.

C

Sollicitè hostis insidias intelligere pariter & cauere Dei seruum oportet, sicque in innocentia vitæ existere simplicem, vt tamen oporteat cum simplicitate esse prudentem. Qui prudentiam simplicitati nõ miscet, iuxta Prophetam, columba est seducta, non habens cor. Sed ideò columba, quia simplex: ideò autem cor non habẽs, quia ignara prudentiæ est.

Sæpe fraus Satanæ sanctorum cordibus aperitur, quando per speciem boni Angelum se simulans lucis, dum nititur electos decipere, detegitur atque contemnitur. Sic & verba fallacis doctrinæ Deus sanctos suos facit intelligere, quatenus diabolicum errorem interiùs cognoscant, ac sollicitè caueant.

D

Discretio sanctorum tanta esse debet, vt inter bonum & malum præditi ratione diiudicent, ne eos diabolus per speciem boni fallat. Hæc est enim percunctatio Iosue dicentis: Noster es? an aduersariorum? Propter hoc & Ieremiæ dicitur: Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris. Tunc enim

bene de se iudicant sancti, quando ab eis Deus fallacia dæmonum tentamenta facit intelligi.

Multi decipiuntur à diabolo, & ignorant se esse deceptos, Oseæ Pophetæ testimonio declarante: Comederunt, inquit, alieni robur eius, & ipse ignorauit. Alieni námq; maligni spiritus significantur, qui virtutes mentis comedunt, sed hoc corda negligentium non intelligunt.

Tanquam inermis diabolus vincitur, quando de aperta iniquitate hominem deprauare conatur: armatus verò tunc incedit, dum per speciem sanctitatis & virtutis, ea, quæ sancta sunt, destruit: quando & qui decipitur, sua detrimenta non sentit, sed tanquam sint virtutes, quæ sunt vitia, sectatur & diligit.

In oculis carnalium diabolus terribilis est, in electorum oculis terror eius vilis est. Ab incredulis, vt leo, timetur: à fortibus in fide, vt vermis, contemnitur, atque ad momentū ostensus repellitur.

Qui suggestiones diaboli non recipit, in eius insidias minimè transit. Nā facilè in consequenti opere repellitur, si prima oblectamenta illius respuātur. diabolus enim serpēs est lubricus, cuius si capiti, id est, primæ suggestioni non resistitur, totus in interna cordis dum non sentitur, illabitur.

Tentationum diabolicarum initia fragilia sunt, quæ si non caueantur, sed per vsum in consuetudinem transeant, in nouissimis fortiter conualescunt: ita vt, aut nunquā, aut cum difficultate vincantur.

Dum in tota vita diabolus hominem præuaricari cupiat, amplius tamen in fine molitur decipere. Hinc est, quòd in principio contra protoplastū serpenti est dictum: Et tu insidiaberis calcaneo eius: quia nimirū hominē, quē diabolus in cursu præteritæ vitæ non decepit, in nouissimis supplantare disponit. Proinde quamuis quisque sit iustus, nunquam necesse est, vt sit in hac vita securus: sed semper humilis caueat, sempérque ne in fine corruat sollicitus pertimescat.

Diabolus suis fautoribus blanditur, Dei verò seruis molitur tentamenta contraria, exēplo Domini, qui se post baptismum passus est à diabolo tentari.

Diabolus sanctos omnes non tenendo possidet, sed tentādo persequitur. Nam quia nō in eis intrinsecus regnat, contra eos extrinsecus pugnat. Et qui interiùs amisit dominium, exterius commouet bellum.

Tunc contra eum, quem possidet, diabolus acriùs sæuit, quando se virtute diuina ab eo expellendū cognoscit. Vnde immundus spi- E ritus tunc discerpsit grauiùs puerum, in quo habitabat, quando ad Christi imperium exire ab eo coactus est. Quod factū & ad Iob verba respicit, vbi in nouissimis Behemoth caudam suam, quasi cedrus astringit.

Plus contra eos diabolus diuersis tentationibus insistit, qui possunt & aliis sua vtilitate prodesse: vt, dum illi impediuntur, non proficiant, qui docendi sunt.

Maligni spiritus hoc, quod intra nos mundare cupimus, sine intermissione tentent iterum sordidare. Sancti autem eorum insidias præsago spiritu præcognoscunt, & quicquid in semetipsis terrenum sentiunt, indesinenter operibus sanctis exhauriunt, vt de intimis pu- F ri inueniantur.

Eodem blandimēto decipiuntur nunc per diabolum homines, quo protoplasti in paradiso sunt decepti. Multis enim vitiorum præstigiis mentes reproborum Satanas prætentando deludit. Nūc enim promissis decipit, nunc rebus transitoriis, quasi necessariis, illicit: nunc etiam ipsa inferni supplicia, quasi leuia & transitoria, suggerit, quatenus miserorū corda in cupiditatē lasciuiámque dissoluat, secúmque ad tartara ducat.

Argumenta machinationum, malarúmque cogitationum semina, quæ in cordibus hominum diabolus fundit, ita sæpe vndique G captam implicant mentem, vt ex qua parte euadere quisque tentauerit, sine periculo exire non possit: veluti si iures hoc facere, quod si feceris, pecces: si non feceris, reus periurij sis. In tanto ergo mali discrimine, vt euadendi aditus pateat, minora potius eligenda sunt, vt maiora vitentur.

Diabolus quando decipere quemquā quærit, priùs naturam vniuscuiusque intendit, & inde se applicat, vnde aptum hominē ad peccandum inspexerit.

Ex ea parte diabolus homines tentat, qua eos per excrescentem humorem facilè incli- H nari ad vitia conspicit: vt secundum humoris conspersionem adhibeat & tētationem. Lege Balaam qui in figura diaboli contra populum Dei, ex ea parte præcipit perniciosos prętendere laqueos, ex qua sensit eos facilius esse lapsuros. Nam & qui aquam alicubi deducit, non eam per aliam partem mittit, nisi vbi impetum eius intendit.

Nullus culpam existimet, quam ex cōspersione propria sustinet: sed quantum valet, cōtra id quod tolerat, pugnet. Nam si conspersioni ceditur, tentationi vel vitio nequaquam resistitur.

Ideò diabolus in sacris eloquiis Behemoth, id est, animal dicitur: quia de cælis lapsus ad terras cecidit. Ideo Leuiathan,

id est serpēs de aquis: quia in huius seculi mari volubili versatur astutia.

Auis verò propterea nominatur, quia per superbiam ad alta sustollitur. Et rectè his tribus vocabulis appellatur, quia pro suo merito aërem, quasi auis, pro carcere meruit: terram, vt animal brutum: sit serpens, vt in huius seculi mari insana iactetur fluctuatione. Ex eo enim quòd per membra sua diabolus operatur, sortitur vocabula: ita vt quod singuli agunt incitante illo, ipse nominetur ex eo. Quem enim non decipit diabolus? vnde animal est, hoc est, per carnis luxuriam tentat. Vnde serpens est, hoc est cupiditatis ac nocendi malitia. Quem autem nec sic decipit, insidiatur ei, vnde auis est: hoc est, superbiæ ruina. Vndique enim dolos præparat, quousque inueniat viam, per quam incautū decipiat.

Aliud est intrare mentem cuiusquam diabolum, aliud verò inhabitare. Nam & in cordibus sanctorum ingreditur, dum malas suggestiones insinuat: sed non habitat in eis, quia in suo corpore, non eos transducit. Qui verò in corpore eius sunt, ipsos inhabitat, quia ipsi sunt templum eius. Etsi subrêpat mentibus electorum diabolus, non autem in eis requiescit, sicut in cordibus reproborum: nam calore fidei mox excitatur, vt exeat ab electis.

Nonnulli, quos iam auido ore diabolus deuorauerat, rursus diuini iudicij occulta miseratione ab eius ore eripiuntur, & saluti restituuntur. Nam sæpe multos, quos antiquus hostis luxuriæ voragine immersos tenuit, potentia diuina per pœnitentiam ab eius faucibus traxit.

Quomodo bonorum interitum Propheta electam dicit esse diaboli escam, dum alibi scriptum sit de illo, fœnū sicut bos comedet? nisi quòd in oculis Dei fœnum sunt, qui electus cibus secundum homines esse videntur. Ac per hæc, qui de bonorum numero pereunt, apud homines electi, apud Deum fœnum existunt.

Eum diabolus iam deglutiisse dicitur, quem iam perfecto scelere deuorasse videtur. Eum verò quem non deglutiuit operis perfectione, sed tentationum illecebris mordet, vt deuoret, adhuc quasi in maxilla mandit. Vnde & Paulus habet stimulos carnis, quibus humilietur, non habet peccandi perfectionem, qua deglutiatur.

Os diaboli verba eius sunt. Verba verò eius inspirationes occultæ sunt, quibus corda hominum alloquens occultis vrit cupiditatibus.

Quidam ob incorruptibilem iniquitatem, quia sponte non corriguntur, immundis spiritibus vexandi traduntur: vt arripiendi eos dæmones corporaliter habeant potestatem, terroribúsque eorum afflicti humilientur, pœniteant & saluentur: sicut & Apostolus Corinthiis scribens dicit: Tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit. Vtile est enim quosdam peccantes, vt in anima saluentur, Satanæ corporaliter deputari: quatenus ex præsenti correptione futurum iudicium timeant, & de cætero delinquere caueant. Quidam autem potestati dæmonum ad emendationem deputantur: quidam verò despecti ad solam perditionem traduntur.

Nunquam vacat diabolus aduersus hominem iustum. Aut enim tribulationes cordis illi exaggerat, aut dolores corporis suscitat. Hinc est quod Apostolus ait: Datus est mihi stimulus carnis Angelus Satanæ, qui me colaphizet.

Sæpe mentem iusti variis vexationum doloribus vis dæmonum cruciat: vnde interdū vsque ad desperationis angustiam coarctatur. Permanenti autem in Dei amore animæ, & ipsa talis angustia ad meritum proficit. Nam siue in animo, siue in corpore per instinctum immundorum spirituum quælibet aduersa iustus patiatur, ex Dei vtique permissu id patitur. Quod si hoc ipsum ad Dei gloriam humilis referat, & dicat (quod pro corporis passione Iob dixit: Si bona suscepimus de manu Domini mala, quare non suscipiamus?) Iste non separatur à Deo, sed coniungitur, quamlibet atroci angustia torqueatur.

Multa iustus aduersa in anima patitur instigatione dæmonum, sed talibus tentamentis perire vitæ æternæ non potest: quia pius Dominus ad damnationem culpæ non reputat, quod de suæ maiestatis permissu, nolens qui patitur portat. Nam ibi peccamus, vbi cupiditate vel voluntate deflectimus. Vbi verò violenter addicimur, & si facinus aut flagitium non est: miseria tamen pro flagitio & facinore est. Sed qui Deum pro irrogata laudat miseria, commisso proculdubio caret facinore.

De tentamentis somniorum,

CAP. VI.

Plerunque dæmones in noctibus occurrentes humanos sensus per visiones conturbant, vt formidolosos & timidos faciant. Aliquoties etiam ex desperatione peccatorum mentem conuersi per soporem conturbant, horridáque gehennæ supplicia minitant. Nonnunquam autem & aperta im-

pugnatione graſſantes humana corpora verberant, quod tamen, Deo permittente, malis fit ad vindictam, iuſtis ad tolerantiæ gloriam.

Plerunque immundi ſpiritus eos, quos incumbere in ſeculi amore conſpiciunt, dormientes quadam vana ſpei proſperitate illudunt. Quoſdam verò, quos formidare aliqua aduerſa præſentiunt, dormientes inani terrore concutiunt. Sícque miſerorum corda variis illuſionibus intentantes modò vacua proſperitate demulcent, modò vana formidine terrent.

Qui aut nullis, aut raris conſcij ſunt delictis, aut nunquam, aut raro terroribus fatigantur nocturnis, ſed placato ſomno quieſcentes, interdum etiam per ſoporem quædam arcana & myſtica contuentur ac vident. Qui verò corda ſua grauioribus vitiis polluerunt, conſcientiæ pauore illuſi ſpecies tremendas aſpiciunt. Fallax enim imago mentes miſerorum diuerſis illudit imaginibus: & quos vigilantes in vitia traxit, dormiẽtes fatigat, vt nunquam ſecuros requieſcere ſinat.

Nonnunquam etiam electorum mentes horrendis imaginibus ſomniorũ ſpiritus immundi terrificare conantur: & quos vigilantes vitiis tentant nec ſuperant, acriter dormientes impugnant.

Sancti autem etſi ad momentum huiuſmodi viſionibus commoueantur: mox tamẽ euigilantes illuſionum vanitates deſpiciunt, intentionémque ſuã protinus ad Deum conuertunt.

Diuerſæ qualitates ſunt ſomniorum. Quædam enim ex ſaturitate ſeu inanitione occurrunt, quæ etiam per experientiam nota ſunt. Quædam verò ex propria cogitatione oriũtur: nam ſæpe quæ in die cogitamus, in noctibus recognoſcimus.

Nonnullæ autem viſiones ſpirituũ immundorum fiunt illuſione, Salomone probante: Multos (inquit) errare fecerunt ſomnia & illuſiones vanæ. Porrò quædam iuſto fiũt modo, id eſt, ſupernæ reuelationis myſterio, ſicut legitur in lege de Ioſeph filio Iacob: qui ſomnio fratribus præferendus prædicitur. Vel ſicut in Euangelio de Ioſeph ſpõſo Mariæ: qui vt fugeret cum puero in Ægyptum, ſomnio admonetur. Nonnunquam etiam & permixtè accidunt viſiones, id eſt, cogitatione ſimul & illuſione: atque itẽ cogitatione & reuelatione, Daniele dicente: Tu, inquit, rex cogitare cœpiſti in ſtratu tuo, quid eſſet futurum poſt hæc, & qui reuelat myſteria oſtendit tibi quæ futura ſunt. Etenim ſæpe ea, in quibus cogitationum noſtrarũ ſenſum porrigimus, quodam mentis exceſſu re- E uelantur, dum requieſcimus.

Quamuis nonnulla vera ſint ſomnia, facilè tamen eis credi non opus eſt, quia diuerſis imaginationum qualitatibus oriuntur, & vnde veniant, rarò conſideratur. Tam facilè igitur ſomniis fides adhibenda non eſt, ne fortè Satanas in Angelum lucis ſe transformans, quemlibet incautum fallat, & aliqua erroris fraude decipiat.

Nonnunquam dæmones deceptoria fraude ita quoſdam curioſos obſeruant, eíſque illudunt, vt quædam ſomnia non aliter eueniãt quàm oſtenduntur. Vt enim in multis fallant, interdum & vera pronunciant. Sed quamuis ita accidant, contemnenda ſunt, ne fortè de illuſione procedant, recolentes teſtimonium F ſcripturæ dicentis: Si dixerint vobis, & ita euenerit, non credatis.

Somnia ſimilia ſunt auguriis, & qui ea intendunt, reuera augurari noſcuntur. Nõ eſſe vera ſomnia quæ cogitans animus die noctúque ſibi imaginatur. Mentes enim nonnunquam ipſæ ſibi ſomnia fingunt.

Sępe dum priora mala per triſtem memoriã ad mentem reducuntur, per hæc gehennæ vindictam in nobis ipſis recolendo imaginamur. Huiuſmodi mentis imaginationes, quæ aut de præteritis admiſſis, aut de futuri ſupplicij memoria vigilantibus fiunt, & per viſiones ſomniáque occurrunt, & cogitationum mentes concutiunt. Nam vna vi memoriæ G fiunt vtraque, ſiue vigilantibus, ſiue dormiẽtibus nobis.

Tali enim animi motione, horribili pauore etiam per quietem concutimur: & quã grauia ſunt quæ commiſimus, & quàm dura quæ pertimeſcimus, mentis aſpectu etiam in ſomnio contemplamur.

Non eſſe peccatum, quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur: ſed tunc eſſe peccatum, ſi antequam illudamur, cogitationum affectibus præueniamur. Luxuriæ quippe imagines, quas in veritate geſſimus, ſæpe dormientibus in animo apparent, ſed innoxiè, ſi non concupiſcendo occurrant.

H Qui nocturna illuſione polluitur, quamuis & ſi extra memoriam turpium cogitationum ſeſe perſentiat inquinatum: tamẽ hoc, vt tentaretur, culpæ ſuæ tribuat, ſuámque immunditiam ſtatim fletibus tergat.

De oratione, Cap. VII.

HOc eſt remedium eius, qui vitiorũ tentamentis exæſtuat, vt quotiens quolibet tangitur vitio, toties ad orationem ſe ſubdat: quia frequens oratio, vitiorum impugnationem extinguit.

Tam perseueranter intendere oportet animum nostrum, orando atque pulsando, quousque importunas desideriorum carnalium suggestiones, quæ nostris obrepunt sensibus, fortissima intentione superemus: ac tamdiu insistere, quousque persistendo vincamus. Nam negligentes orationes, nec ab ipso homine impetrare valent, quod volunt.

Quando quisque orat, sanctum ad se Spiritum aduocat. At vbi venerit, confestim tentamenta dæmoniorum, quæ se mentibus humanis immergunt, præsentiam eius ferre non sustinentes effugiunt.

Oratio cordis est, non labiorum. Neque enim verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspicit. Quod si tacitè cor oret, & vox sileat: quamuis hominibus lateat, Deo latere non potest, qui conscientiæ præsens est. Melius est autem cum silentio orare corde sine sono vocis, quàm solis verbis, sine intuitu mentis.

Nunquam est sine gemitu orandum: nam peccatorum recordatio, mœrorem gignit. Dum enim oramus, ad memoriam culpam reducimus, & magis reos tunc nos esse cognoscimus. Ideóque, cum Deo assistimus, gemere & flere debemus, reminiscẽtes, quàm grauia sint scelera quæ commisimus, quámque dira inferni supplicia quæ timemus.

Mens qualem se in oratione offert, talem post orationem conseruet. Nam nihil proficit oratio, si denuò committitur, vnde iam iterum venia postuletur. Ille enim precis desideratum effectum sine dubio percipit, qui quod orando ablui postulat, delinquendo non iterat.

Mens nostra cælestis est, & tunc orando Deum benè contemplatur, quando nullis terrenis curis aut erroribus impeditur. Apta est enim ad bonum in sua natura, in aliena verò turbatur.

Pura est oratio, quam in suo tempore seculi non interueniunt curæ: longè autem est à Deo animus, qui in oratione cogitationibus seculi fuerit occupatus. Tunc ergo veraciter oramus, quãdo aliunde non cogitamus. Sed valde pauci sunt, qui tales orationes habeant. Et licet in quibusdam sint, difficile tamen est, vt semper sint.

Mens, quæ ante orationem vacans à Deo in illicitis cogitationibus occupatur, dum in orationem venerit, confestim illi imagines rerum, quas nuper cogitauit, occurrunt, aditúmque precis obstruunt: ne se mens libera ad cæleste desiderium erigat.

Purgandus est itaque primum animus, atque à temporalium rerum cogitationibus segregandus, vt pura acies cordis ad Deum

A verè & simpliciter dirigatur. Nam reuera tunc impetranda diuina munera credimus, quando simplici affectu assistimus, cùm oramus.

Multis modis interrumpitur orationis intentio, dum se per incuriam vana mundi ingerunt in cuiuscumque orantis animo. Tunc autem magis diabolus cogitationes curarum secularium humanis mentibus ingerit, quando orantem aspexerit.

Duobus modis oratio impeditur, ne impetrare quisque valeat postulata: hoc est, si aut quisque adhuc mala committit, aut si delin-

B quenti sibi debita non dimittit. Quod geminum malum, dum quisq; à semetipso absterserit, protinus securus studio orationis incumbit, & ad ea quæ impetrare precibus cupit, mentem liberè erigit.

Qui læditur, non desistat orare pro se lædentibus: alioquin iuxta Domini sententiam peccat, qui pro inimicis non orat.

Sicut nullum proficit in vulnere medicamentum, si adhuc ferrum in eo sit: ita nihil proficit oratio illius, cuius adhuc dolor in mente, vel odium manet in pectore.

Tantus debet esse orantis erga Deum affectus, vt non desperet precis effectum. Inaniter autem oramus, si spei fiduciam non habemus. Petat ergo, vt Apostolus ait, vnusquisque in fide nihil dubitans: nam qui dubitat,

C similis est vndæ maris, quæ à vento fertur atque dispergitur.

Diffidentia nascitur impetrandi orata, si se adhuc animus sentiat circa peccandi affectionem versari. Non enim potest habere precis certam fiduciam, qui adhuc in præceptis Dei pigritat, & peccati recordatione delectatur.

Qui à præceptis Dei auertitur, quod in oratione postulat, accipere non meretur; nec impetrat ab illo bonum, quod poscit, cuius legi non obedit. Si enim id quod Deus præcipit facimus, id quod petimus sine dubio obtinemus. Nam sicut scriptum est, qui auer-

D tit aurem suam ne audiat legem, oratio eius execrabilis erit.

Multùm apud Deum vtraque sibi necessariò commendantur, vt oratione operatio, & opere fulciatur oratio. Vnde etiam Ieremias ait: Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum. Cor enim cum manibus leuat, qui orationem cum opere subleuat. Nam quicumque orat, & non operatur, cor leuat, & manus non leuat. Quisquis verò operatur, & non orat: leuat manus & cor non leuat. Sed quia operari necesse est & orare, benè iuxta vtrumque dictum est: Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum, ne de negligentia

mandatorum corde reprehendamur, dum salutem nostram obtinere aut sola oratione, aut sola operatione contendimus. E

Postquam bonum opus agimus lacrymæ orationum fundantur, vt meritum actionis humilitas impetret precis.

Culpabiliter manus ad Deum expādit, qui facta sua orando iactanter prodit, sicut Pharisęus in templo iactanter orabat, seséq; magis quàm Deū de operibus iustis laudari volebat.

Quorumdam oratio in peccatum conuertitur, sicut de Iuda proditore scribitur. Qui enim iactanter orat, laudem appetendo humanam, non solum eius oratio non delet peccatum; sed & ipsa vertitur in peccatum. Sicut F Iudæi & hæretici, qui licet ieiunare & orare videantur, eorum tamen oratio non illis ad purgationis proficit meritum, sed mutatur potius in peccatum.

Ideo interdum oratio electorum in pressuris eorum differtur, vt impiorum peruersitas augeatur. Verùm dum iusti temporaliter audiuntur, pro eorum fit salute, qui eos affligūt: vt dum illis temporali remedio subuenitur, prauorum oculi, ad conuersionem aperiantur. Vnde & trium puerorum frigidus ignis fuit, vt Nabuchodonosor Deum verū agnosceret. Sicut & Propheta in Psalmis ait: Propter inimicos meos eripe me. G

Proinde tardiùs exaudiuntur quorundam orationes, vt dum differuntur, fortius excitatæ maioribus præmiis cumulentur: exemplo pruinarum & repressione messium, in quibus quantò tardiùs sata semina exeunt, tantò ad frugem cumulatiùs crescunt.

Quoties orantes non citò exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus: vt hoc ipsum quod differtur, diuinæ reputetur iustitiæ, & culpæ nostræ.

Interdum quòd perseueranter orantes non citò exaudimur, vtilitatis nostræ est, non aduersitatis. Sæpe enim multos Deus non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem. H

Multi orantes non exaudiuntur, prouidendo illis Deus meliora, quàm petunt: sicut contingere solet paruulis, qui ne in scholis vapulent, Deum exorant: sed non datur illis postulationis effectus, quia impeditur talis auditio ad profectum. Non aliter quibusdam contingit electis. Deprecantur enim Deum pro nonnullis vitæ huius commodis vel aduersis. Prouidentia verò diuina temporaliter eorum desiderio minimè consulit: quia meliora illis in æternum promittit.

Oratio priuatis locis opportuniùs funditur, maiúsque obtentum impetrat, dum Deo tantum teste depromitur.

Proprium autem hypocritarum est offerre se in oratione videntibus: quorum fructus est, non Deo placere, sed gloriam ab hominibus comparare.

Non in multiloquio exaudiuntur homines à Deo, quasi plurimis eum verbis conentur inflectere. Neque enim conciliat eum multiplex orantis sermo, sed pura synceráque orationis intentio.

Bonum est corde semper orare, bonum etiam & sono vocis Deum spiritualibus hymnis glorificare. Nihil est sola voce canere, sine cordis intentione: sed sicut ait Apostolus: Cantantes in cordibus vestris, hoc est non solum voce, sed & corde psallentes. Vnde & alibi: Psallam spiritu, psallam & mente.

Sicut orationibus regimur, ita Psalmorum studiis delectamur. Psallendi enim vtilitas tristia corda consolatur, gratiores mentes facit, fastidiosos oblectat, inertes exuscitat, peccatores ad lamēta inuitat. Nam quamuis dura sint carnalium corda, statim vt Psalmi dulcedo insonuerit, ad affectum pietatis animum eorum inflectit.

Dum Christianum non vocis modulatio, sed tantùm verba diuina, quę ibi dicuntur debeant commouere: nescio quo tamen pacto modulatione canentis maior nascitur compunctio cordis. Multi enim reperiuntur, qui cantus suauitate commoti sua crimina plangunt, atque ex ea parte magis flectuntur ad lacrymas, ex qua psallentis insonuerit dulcedo suauissima.

Oratio in præsenti tantùm vita pro remedio peccatorum effunditur: psalmorum autem decantatio perpetuam Dei laudem demonstrat in gloriam sempiternam, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua Domine in secula seculorum laudabunt te. Cuius operis ministerium quicumque fideliter intentáque mente exequitur, quodammodo Angelis sociatur.

De Lectione, Cap. VIII.

Orationibus mundamur, lectionibus instruimur: vtrumque bonum, si liceat: si non liceat, melius est orare, quàm legere.

Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter & legere. Nam cùm oramus, cum Deo ipsi loquimur: cùm verò legimus, Deus nobiscum loquitur.

Omnis profectus ex lectione & meditatione procedit. Quæ enim nescimus, lectione discimus: quæ autem didicimus, meditationibus conseruamus.

Geminum confert donum lectio sanctarum scripturarum: siue quia intellectum mentis erudit, seu quòd à mundi vanitatibus abstra-

ctum hominem ad amorem Dei perducit. A Excitati enim sæpe illius sermone, subtrahimur à desiderio vitæ mũdanæ: atque accensi, in amorem sapientiæ: tantò vana spes mortalitatis huius nobis vilescit, quantò amplius legendo spes æterna claruerit.

Geminum est lectionis studium: primum, quomodo scripturę intelligantur: secundum, qua vtilitate vel dignitate dicantur. Erit enim antea quisque promptus ad intelligendum, quæ legit: sequenter idoneus ad proferendum quæ didicit.

Lector strenuus potius ad implendum quæ legit, quàm ad sciendum erit promptissimus. Minor enim pœna est, nescire quid appetas: quàm ea, quæ noueris, non implere. Sicut B enim legendo scire concupiscimus: sic sciendo recta, quæ didicimus, implere debemus.

Lex Dei & præmium habet & pœnam legentibus eam. Præmium his, qui eam benè viuendo custodiunt: pœnam verò eis, qui eam malè viuendo contemnunt.

Omnis qui à pręceptis Dei discedit opere, quoties eadem Dei præcepta legere vel audire potuerit, corde suo reprehensus confunditur: quia id, quod non agit, memoratur, & teste conscientia interiùs accusatur. Vnde & Dauid Propheta deprecatur dicens: Tunc non confundar, dum respicio in omnia mandata tua. Grauiter námque vnusquisque confunditur, quando mandata Dei vel le- C gendo, vel audiendo respicit, quæ viuendo contemnit. Corde enim reprehenditur, dum mandatorum meditatione docetur: quia non impleuit opere, quod diuina didicit iussione.

De assiduitate legendi, Cap. IX.

NEmo potest sensum scripturæ sanctæ cognoscere, nisi legendi familiaritate, sicut est scriptum: Ama illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cùm eam fueris amplexatus.

Quantò quisque magis in sacris eloquiis assiduus fuerit, tantò ex eis vberiorem intelli- D gentiam capit: sicut terra, quæ quãtò amplius excolitur, tantò vberiùs fructificat.

Quantò amplius ad quamlibet artem homo conscendit, tantò magis ad hominem ars ipsa descendit, sicut in lege scribitur: Moyses ascendit in montem, & Dominus descendit.

Verum est de otio spirituali, quòd ille tantum secreta diuinorum scrutabitur mandatorum: qui ab actione terrenæ curæ auocauerit animum, & sedula familiaritate scripturis sanctis inhæserit. Nam sicut cæcus, & videns potest quidem vterque ambulare, sed non consimili libertate, dum cæcus pergens quò non videt, offendat: videns verò offendicula cauet, & quò sit pergendum agnoscat: sic & qui nubilo terrenæ curæ fuscatur, si tẽtet Dei perscrutari mysteria, non valet: quia caligine curarum non videt. Quod ille tantumdem efficere valet, qui sese de exterioribus seculi curis abstrahit, & totum se in scripturarum meditatione defigit.

Quidam habent intelligentiæ ingenium, sed negligunt lectionis studium: & quod legendo scire potuerunt, negligendo contemnunt. Quidam verò amorem sciendi habent, sed tarditate sensus præpediuntur: qui tamen assidua lectione sapiunt, quod ingeniosi per desidiam non nouerunt.

Ingenium tardiùs & si non per naturam per assiduitatem tamen lectionis augmentatur. Nam quamuis sensus hebetudo sit, frequens tamen lectio intelligentiam auget.

Sicut qui tardus est ad capiendum, pro intentione tamen boni studij præmium percipit: ita qui præstitum sibi ex Deo ingenium intelligentiæ negligit, condemnationis reus existit: quia donum, quod accepit, despicit, & per desidiam delinquit.

Quidam Dei iudicio donum scientiæ, quod negligunt, accipiunt: vt duriùs de rebus creditis puniantur. Tardiores autem ideò quod scire cupiunt, difficulter inueniunt, vt pro maximo exercitio laboris maximum præmium habeant retributionis.

De doctrina sine gratia,
Cap. X.

DOctrina sine adiuuante gratia, quamuis infundatur auribus, ad cor nunquam descendit: foris quidem perstrepit, sed interius nil proficit. Tunc autem Dei sermo infusus auribus ad cordis vltima peruenit, quando Dei gratia mentem interiùs, vt intelligat, tangit.

Sicut enim quosdam flamma charitatis suæ Deus illuminat, vt vitaliter sapiant: ita quosdam frigidos torpentésque deserit, vt sine sensu persistant.

Plerique acumine intelligendi viuaces existunt, sed loquendi inopia angustantur. Quidam vero in vtrisque pollent: quia & sciendi copiam, & dicendi efficaciam habent.

De superbis lectoribus, Cap. XI.

PLerique scientia accepta scripturarum, non ad Dei gloriam, sed ad suam laudem vtuntur: dum ipsa scientia extolluntur, & ibi peccant, vbi peccata mundare debuerant.

Numquam consequuntur legendo per-

fectam scientiam arrogantes. Nam quamuis E sapientes in superficie videantur, medullitus tamen veritatis arcana non tangunt: quia superbiæ nube præpediuntur. Semper enim superbi legunt, quærunt, & nunquam inueniunt.

Diuinæ legis penetralia humilibus, & benè ad Deum intrantibus patent: prauis autem atque superbis clauduntur. Nam quamuis diuina eloquia in lectione arrogantibus sint aperta, in mysterio tamen clausa sunt, atque occulta.

Dum sermo Dei fidelibus luxit, reprobis autem ac superbis quodammodo tenebrescit: & vnde illi illuminantur, inde isti excæcantur.

De carnalibus lectoribus & hæreticis, CAP. XII.

Nequaquam legem intelligit, qui carnaliter verba legis percurrit: sed is, qui eam sensu interioris intelligentiæ perspicit. Nam qui litteram legis intendunt, eius occulta penetrare non possunt.

Multi enim non intelligendo spiritualiter scripturas, nec eas rectè sentiendo, in hæresim deuoluti sunt, atque in multis erroribus defluxerunt.

In solis fidelibus religata est lex, testante Domino per Prophetam: Liga testimonium, G signa legem in discipulis meis: ne eam aut Iudæus intelligat, aut hæreticus, quia non est Christi discipulus. Vnitatem quippe pacis, quam Christus docuit, non sequuntur: de qua idem Dominus dicit, In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem inter vos habueritis.

Scripturas hæretici sano sensu non sapiunt, sed eas ad errorem prauæ intelligentiæ ducunt: neque semetipsos earum sensibus subdunt, sed eas peruersè ad errorem proprium pertrahunt.

Doctores errorum prauis persuasionibus, H ita per argumenta fraudulentiæ illigant auditores, vt eos quasi in labyrinthum implicent, à quo exire vix valeant.

Tanta est hæreticorum calliditas, vt falsa veris, maláque bonis permisceant, salutaribúsque rebus plerumque erroris sui virus interserant, quò facilius possint prauitatem peruersi dogmatis sub specie persuadere veritatis.

Plerumque sub nomine Catholicorum doctorum, hæretici sua dicta conscribunt, vt indubitanter lecta credantur. Nonnunquam etiam blasphemias suas latenti dolo in libris nostrorum inserunt, doctrinámque veram adulterando corrumpunt: scilicet vel adiiciendo quæ impia sunt, vel auferendo quæ pia sunt.

Cautè meditanda, cautóque sensu probanda sunt, quæ leguntur, vt iuxta Apostolica monita, & teneamus quæ recta sunt, & refutemus quæ contraria veritati existunt: sícque in bonis instruamur, vt à malis illæsi permaneamus.

De libris Gentilium, CAP. XIII.

Ideò prohibetur Christianis figmenta legere poëtarum, quia per oblectamenta inanium fabularum, mentem excitant ad incentiua libidinum. F Non enim solùm thura offerendo dæmonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo.

Quidam plus meditari delectantur Gentilium dicta, propter tumentem, & ornatum sermonem: quàm scripturam sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis perficere, & inanescere in diuinis? caduca sequi figmenta, & cælestia fastidire mysteria? cauendi sunt igitur tales libri, & propter amorem sanctarum scripturarum vitandi.

Gentilium dicta exteriùs verborum eloquentia nitent: interiùs vacua virtutis sapientia manent: eloquentia autem sacra exteriùs incompta verbis apparent: intrinsecus autem mysteriorum sapientia fulgent. Vnde & Apostolus: Habemus, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus.

Sermo quippe Dei occultum habet fulgorem sapientiæ & veritatis, repositum in verborum vilissimis vasculis.

Ideò libri sancti simplici sermone cõscripti sunt, vt non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus, homines ad fidem perducerentur. Nam si Dialectici acuminis versutia, aut Rhetoricæ artis eloquentia editi essent, nequaquam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquentiæ humanæ argumentis consistere: nec quemquam crederemus ad fidem diuino inspiramine prouocari, sed potius verborum calliditate seduci.

Omnis secularis doctrina spumantibus verbis resonans, ac se per eloquentiæ tumorem attollens, per doctrinam simplicem & humilem Christianam euacuata est, sicut scriptum est: Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi.

Fastidiosis atque loquacibus scripturæ sanctæ minus propter sermonem simplicem placent. Gentili enim eloquentiæ comparata, videtur illis indigna. Quòd si animo humili mysteria eius intẽdant, confestim aduertunt,

quàm excelsa sunt, quæ in illis despiciunt.

In lectione non verba, sed veritas est amanda. Sæpè autem reperitur simplicitas veridica, & composita falsitas: quæ hominem suis erroribus illicit, & per linguæ ornamenta laqueos dulces aspergit.

Nil aliud agit amor mũdanæ scientiæ, nisi extollere laudibus hominem. Nam quantò maiora fuerint litteraturæ studia: tanto animus arrogantiæ fastu inflatus maiore intumescit iactantia. Vnde & benè Psalmus ait: Quia non cognoui literaturam, introibo in potentias Domini.

Simplicioribus litteris non est præponendus fucus Grammaticæ artis. Meliores sunt enim communes litteræ, quia simpliciores, & ad solam humilitatem legẽtium pertinentes: illæ verò nequiores, quia ingerunt hominibus perniciosam mentis elationem.

Meliores esse Grammaticos, quàm hæreticos. Hæretici enim haustum lethiferi succi hominibus persuadendo propinant: Grammaticorum autem doctrina potest etiam proficere ad vitam, dum fuerit in meliores vsus assumpta.

De collatione, CAP. XIIII.

CVm sit vtilis ad instruendum lectio, adhibita autem collatione, maiorem intelligentiam præbet. Melius est enim conferre, quàm legere.

Collatio autem docibilitatem facit: nam propositis interrogationibus cũctatio rerum excluditur, & sæpè obiectionibus latens veritas approbatur. Quod enim obscurum aut dubium est, conferendo citò perspicitur.

Multum prosunt in collatione figuræ. Res enim, quæ minus per se aduertũtur, per comparationem rerum facile capiuntur. Nam sæpe sub specie alia, spiritales caussas scripturæ diuinæ insinuant; & nisi per aliquam euidentem ostensionem, vix apparent occulta legis mysteria.

Sicut instruere solet collatio, ita contentio destruit. Hęc enim, relicto sensu veritatis, lites generat, & pugnando verbis etiam in Deum blasphemat. Inde & hæreses & scismata, quibus subuertitur fides, veritas corrumpitur, scinditur charitas.

Contentiosorum studium non pro veritate, sed pro appetitu laudis, certat: tantáque est in his peruersitas, vt veritati cedere nesciant, ipsámque rectam doctrinam euacuare contendant.

In disputatione fidelium cauenda est propositionum artificiosa subtilitas, quæ callidis obiectionibus retia tendit: ita enim versutis

A assertionibus prauorum disputatio innodatur, vt recta esse simulent, quæ peruersa persuadent.

Lectio memoriæ auxilio eget. Quòd si fuerit naturaliter tardior, frequenti tamen meditatione acuitur, ac legendi assiduitate colligitur.

Sæpe prolixa lectio longitudinis caussa memoriam legentis obtergit. Quòd si breuis sit, submotóque libro, sententia retractetur in animo, tunc sine labore legitur, & ea, quæ lecta sunt, recolendo à memoria minimè excidunt.

B Acceptabilior est sensibus lectio tacita, quàm aperta, amplius enim intellectus instruitur, quando vox legentis quiescit, & sub silentio lingua mouetur. Nam clarè legendo, & corpus lassatur, & vocis acumen obtunditur.

De contemplatione & actione, CAP. XV.

ACtiua vita innocentia est operum bonorum: contemplatiua, speculatio supernorum: illa communis multorum est, ista verò paucorum.

Actiua vita mundanis rebus benè vtitur, contemplatiua verò mundo renuncians, soli Deo viuere delectatur.

C Qui prius in actiua vita proficit, ad contemplationem benè conscẽdit. Meritò enim in ista sustollitur, qui in illa vtilis inuenitur. Quicumque adhuc temporalem gloriam aut carnalem affectat concupiscentiam, à contemplatione prohibebitur, vt posit⁹ in actualis vitę operatione purgetur. In ista enim priùs per exercitium boni operis cuncta exhaurienda sunt vitia, vt in illa iam pura mentis acie ad contemplandum Deum quisque pertranseat. Et licet conuersus statim ad contemplationem conscendere cupiat, tamen ratione cogitur, vt priùs in actiuæ vitæ operatione versetur.

D Exemplum enim actiuæ, & contemplatiuę vitæ de Iacob sume; qui dum ad Rachel, hoc est, ad visum principium, destinaret, quæ contemplationem significat: Lia illi, hoc est laboriosa vita, supponitur, quæ actiuam demonstrat.

Sicut sepultus ab omni negotio terreno priuatur: ita & contemplationi vacans ab omni occupatione actuali auertitur. Et sicut ab actuali vita conscendentes in contemplationis quiete sepeliuntur: ita ab actione seculi recedentes, eos vita actiua in se, quasi sepeliendos suscipit; ac per hoc vitæ mundanæ actiua vita, & vitæ actiuæ contemplatiua sepulchrum est.

Viri Sancti, sicut à secreto contemplationis egrediuntur ad publicum actionis, ita rursus ab actionis manifesto ad secretum contemplationis intimæ reuertuntur, vt intus Deum laudent, vbi acceperunt, vnde & foris ad eius gloriam operantur. E

Sicut aquilæ moris est semper oculum in radium solis infigere, nec deflectere, nisi escæ solius obtentu: ita & Sancti à contemplatione ad actualem vitam interdum reflectuntur, considerantes illa summa sic esse vtilia, vt tamen ista humilia sint paululùm nostræ indigentiæ necessaria.

In actiuæ vitæ genere humana intentio perseuerãter incedit: in contemplatione autem sese per interualla resumit, quia diuturnitate contemplandi lassatur. F

Visio animalium in Ezechiele, quæ ibant, & non reuertebantur, pertinent ad vitæ actiuæ perseuerãtiam: & iterum ea animalia, quæ ibant, & reuertebantur, pertinent ad contemplatiuæ vitæ mensuram: in qua dum quisque intenderit, sua reuerberatus infirmitate reflectitur: atque iterum renouata intentione, ad ea, vnde descenderat, rursus erigitur. Quod fieri in actiua vita non potest, de qua si quisq; reflectat, vel ad modicum statim vitiorum excipitur luxu. G

Oculus dexter scandalizans, quem euelli Dominus præcepit, vita contemplatiua est. Duo oculi in facie, actiua vita & contemplatiua in homine. Qui igitur per contemplationem docebit errorem, melius est, si euellat contemplationis oculum, seruans sibi vnum vitę actiuæ obtutum, vt sit vtilius illi per simplicem actionem ire ad vitam, quàm per contemplationis errorem mitti in gehennam.

Sæpe mens ad summa ab imis erigitur: & sæpe à summis ad infima pondere carnis reclinata reflectitur.

Multos Deus ex carnalibus sua gratia visitat, & ad contemplationis fastigium eleuat. Multósque à contemplatione iusto iudicio deserit, & lapsos in terrenis operibus derelinquit. H

De contemptoribus mundi, CAP. XVI.

EA, quæ seculi amatoribus chara sunt, Sancti velut aduersa refugiunt: plúsque aduersitatibus mundi gaudent, quàm prosperitatibus delectantur.

Alienos esse à Deo, quibus hoc seculum ad omne commodum prosperatur. Seruis autem Dei cuncta huius mundi contraria sunt: vt dũ ista aduersa sentiunt, ad cæleste desiderium ardentiùs excitentur.

Magna apud Deum refulget gratia, qui huic mundo contemptibilis fuerit. Nam reuera necesse est, vt quem mundus odit, diligatur à Deo.

Sanctos viros in hoc seculo legimus peregrinos esse & hospites; vnde & reprehenditur Petrus, quòd tabernaculum in monte figere cogitauit, quia Sanctis in hoc mundo tabernaculum non est, quibus patria & domus in cælo est.

Sancti viri ideò contemnere cupiunt mundum, & motum mentis ad superna reuocare: vt ibi se recolligant, vnde defluxerint, & inde se subtrahant, vbi dispersi sunt.

Iusti, qui rebus, honoribúsque ac vitæ blandimentis renunciant, proinde se ab omni terrena possessione mortificant, vt Deo viuant: ideóq; seculi huius blanditias calcant, vt validiores ad vitam illam de huius vitæ mortificatione cõsurgant. Cuncta quippe temporalia, quasi herbæ virẽtes, arescunt, & transeunt: ideóque pro æternis rebus, quæ nunquam arescunt, rectè ista Dei seruus contemnit, quia in eis stabilitatem non aspicit.

Qui post renunciationem mundi ad supernam patriam sanctis desideriis inhiat, ab hac terrena intentione, quasi quibusdam pinnis, subleuatus erigitur, & in quo lapsus erat, per gemitum conspicit, & vbi peruenerit, cum gaudio magno intendit. Qui verò à contemplationis requie reflexus, in curas huius seculi incidit, si ad memoriam sui reuertatur, protinus ingemiscit: quantúmque fuerint tranquilla, quę perdidit, & quàm confusa sint in quibus cecidit, ex ipsa laboris sui difficultate cognoscit. Quid enim in hac vita laboriosius, quàm terrenis desideriis æstuare? Aut quid hîc securius, quàm huius sæculi nihil appetere? Qui enim hunc mundum diligunt, turbulentis eius curis & sollicitudinibus conturbantur. Qui autem eum odiunt, nec sequuntur: internæ quietis tranquillitate fruentes, futuræ pacis requiem, quam illic expectant, hîc quodam modo habere iam inchoant.

De Sanctis, qui se à consortio seculi separant, CAP. XVII.

SAncti viri funditùs seculo renunciantes, ita huic mundo moriuntur, vt soli Deo viuere delectentur: quantóque ab huius seculi conuersatione se subtrahunt, tantò internæ mentis acie pręsentiam Dei & Angelicæ societatis frequentiam contemplantur.

Malorum tam praua sunt opera manifesta, vt hi qui supernam patriam desiderant, non solùm mores eorum, sed & consortia fugiant. Quidam etiam corporaliter separari desiderant

rant ab iniquis, vt eorum non inuoluantur delictis. Nonnulli etsi non corporali discessu, spirituali tamen ab eorum intentione recedunt: qui etsi communes sunt conuersatione, discreti tamen sunt corde vel opere. Et licet sæpe in medio carnalium vitam Deus protegat electorum, tamen satis rarum est, vt quis inter seculi voluptates positus, à vitiis maneat illibatus, in quibus etsi non citò implicetur, aliquando tamen attrahitur. Neque enim diu tutus esse poterit, qui periculo proximus fuerit.

Via sine offendiculo, vita monachi, sine cupiditatis & timoris impedimento. Dum enim quisque à consortio mundi abstrahitur, nec cupiditas eum obligat consentientem, nec cruciat sentientem.

Bonum est corporaliter remotum esse à mundo, sed multo est melius voluntate, vtrumque verò perfectum: ille ergo perfectus est, qui huic seculo, & corpore & corde discretus est.

O nager, vt ait Iob, contemnit ciuitatem, & monachi cõmunem secularium ciuium conuersationem. Hi aduersa vitæ nostræ appetunt, prospera contemnunt, vt, dum ab eis hæc vita despicitur, futura inueniatur.

De præceptis altioribus monachorum,
CAP. XVIII.

ALia sunt præcepta, quę dantur fidelibus communem vitam in seculo agentibus: atque alia seculo huic renunciantibus. Illis enim dicitur vt sua omnia benè gerant: istis vt sua omnia derelinquant. Illi præceptis generalibus adstringuntur: isti præcepta generalia perfectiùs viuendo transcendunt.

Ad perfectum non sufficit, nisi vt abnegatis omnibus suis, etiam se ipsum quisq; abneget: sed quid est seipsũ abnegare, nisi voluptatib⁹ propriis renunciare? Vt qui superbus erat, fit humilis, qui iracundus, esse studeat mansuetus. Nam si ita quisque renunciet, quæ possidet, omnibus, & suis non renunciet moribus, non est Christi discipulus. Qui enim renunciat rebus suis, sua abnegat: qui verò renunciat moribus prauis, semetipsum scilicet abnegat. Vnde & Dominus: Qui vult, inquit, post me venire, abneget semetipsum.

De humilitate monachi vel opere,
CAP. XIX.

SVmma virtus monachi humilitas; summum vitium eius superbia est. Tunc autem se quisque monachum iudicet, quando se minimum existimauerit, etiam cum maio- A ra virtutum opera gesserit.

Qui mundum deserunt, & tamen virtutes præceptorum sine cordis humilitate sequuntur: isti quasi de excelso grauiùs corruũt, quià deteriùs per virtutum elationem deiiciuntur, quàm per vitia prolabi potuerunt.

Omnis Dei seruus de suis meritis non debet attolli, dum posse videat ex inferioribus sibi prelatiores alios fieri. Nouerit autem omnis sanctus se alterius non pręponere sanctitati. Semper Dei serui conscientia humilis esse debet, & tristis: scilicet, vt per humilitatem non superbiat, & per vtilem mœrorem cor ad lasciuiam non dissoluat.

B Dei seruus dum bonum aliquod opus agit, vtrum ei ad boni remuneratione pertineant quæ facit, incertus est: ne fortè discussione cęlestis iudicis reus pensetur, & in his quę Dei sunt, negligenter aut superbè aliquid operasse inueniatur. Ideóque pro hoc ipso tristis mœrénsque efficitur, atque indesinenter turbatur, reminiscens proculdubio scriptum esse: Maledictus qui facit opus Dei negligenter. Nam veraciter condemnamur, si per torporem ea, quæ bona sunt, agimus.

Dei seruum sine intermissione legere, orare, & operari oportet: ne fortè mentem otio deditam spiritus fornicationis subripiat. Cedit enim labori voluptas: animum autem vacantem citò præoccupat. Contuere Salomonem C per otium multis fornicationibus inuolutum: & per fornicationis vitium vsque in idololatriam lapsum.

De tepore monachorum, CAP. XX.

QVi non rigida intentione monachi professionem sectantur, quantò superni amoris propositum dissolutè appetunt: tantò procliuiùs ad mundi amorem denuò reducuntur. Nam professio non perfecta præsentis vitæ repetit desideria: in quibus etsi nondum se monachus alliget opere, iam tamen alligat cogitationis amore. Longè quippe D à Deo est animus, cui hæc adhuc vita dulcis est. Iste enim, quid de supernis appetat, quid de infimis fugiat, nescit. Nam sicut scriptum est: Qui apponit scientiam, apponit & dolorem.

Quantum enim quisque potuerit superna scire, quę appetat, tantò de infimis acriùs quibus inhæret, dolere debet. Propter hoc enim & Iacobus Apostolus dicit: Miseri estote, lugete & plorate, risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem. Hinc etiam Dominus: Beati, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et rursus: Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis.

Qui ad hoc conuersionem sanctitatis prætendit, vt aliis quandoque præesse desideret, iste non discipulus Christi, sed prauitatis sectator existit: quia non pro Deo, sed pro seculi honore portare studet crucis Christi laborem. (E)

De Monachis, qui curis seculi occupantur, CAP. XXI.

HI qui pro Dei timore seculo renũciant, & tamen curis rerum familiarium implicantur: quantò se rerum studiis occupant, tantò à charitate diuina seipsos separant. Qui simul & terrenis parere curis, & diuinis exerceri student: vtrumque complecti simul non valent. (F) Nam duas curas pariter inesse pectori humano non posse: & duobus seruientem dominis, vtrique placere, difficile est.

Nisi priùs à secretioribus cordis expellatur importuna secularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus iacet, nequaquam resurget. Nam dum se per innumeras seculi cogitationes spargit, ad considerationem sui se nullatenus colligit.

Arguitur eorum tepor, qui Deo vacare volentes, & mundo renũciant, & curas proprias aspernantur: sed dum propinquorum vtilitates procurant, à Dei amore se separant.

Vir spiritualis ita prodesse debet suæ propinquitati, vt dum illis gratiam carnis præstare studet: (G) ipse à spirituali proposito nequaquam declinet. Multi enim monachorum amore parentum non solùm terrenis curis, sed etiam forensibus iurgiis inuoluuntur, & pro suorum temporali salute animas suas perdunt.

Interdum ordinata discretio est, dum negatur proximo quod præstatur extraneo: vt noueris non prohiberi pietatis officium, sed negari carnalitatis affectum. Proximis enim carnaliter præstatur, quod extraneis piè impenditur.

Sicut nostra nobis non odienda est anima, (H) sed eius carnales affectus odio debemus habere: ita nec parentes odio à nobis habendi sunt, sed eorum impedimenta, quæ nos ab itinere recto præpediunt: dum tamen Dominus ita præcipiat nobis parentes odire, sicut & animas nostras.

Figuram sanctorum virorum renunciantium seculo vaccas designasse allophilorum arcam Dei gestantes. Nam sicut illæ pignerum affectibus à recto itinere minimè digressæ sunt: ita & vir mundo renuncians, parentelæ obtentu non debet à bono præpediri proposito.

De his qui à Deo mundi amore præpediuntur, CAP. XXII.

MVlti cupiunt conuolare ad gratiam Dei, sed timent carere oblectamentis mundi. Prouocat quidem eos amor Christi, sed reuocat cupiditas seculi. Qui proinde obliuiscuntur voti, quia capiuntur illecebris vanitatis.

Quæcumque mens procellis mundi huius inuolueris, lignum conscende crucis, vt à mari, id est, tempestate huius seculi libereris. Nam nullus te à lacu mortis humanæ saluabit, nisi Christus eruerit.

Qui seculo renunciare disposuit, transgressionis reatu astringitur, si votum mutauerit. Atrociter enim in discussione diuini iudicij arguendi sunt, qui, quod professione spoponderant, implere opere contempserunt.

Mirabiliter comparatur similitudo à voluptatibus mundi conanti redire ad Deum, retinentibus eum cupiditatibus seculi, ei, qui dormitans exurgere conatur, & sopore somni deprimitur. Ille enim ad bonum nouit redire, & voluptatum facibus non finitur. Iste melius eligit vigilare, sed soporis torpore tenetur.

A bono in deterius lapsos supra carbones frigidos fieri nigriores, quia per torporẽ mentis ab igne charitatis Dei extincti sunt: & per mundi appetitum à luce supernę illuminationis priuati nigredine peccatorum fuscantur.

Quidam intentionem bonæ operationis metu extinguunt inopiæ, nec permittũtur infirma mente desiderata perficere: & cùm indigere in mundo metuunt, à gloria superna semetipsos abscindunt.

Multis consiliorum argumentis insidiatur eis diabolus in acquirendo plurima, qui paucis & modicis vouerant esse contenti. Opponit igitur in eorum mentes futuram egestatem filiorum, persuadet habere plura, vnde sibi egenísque sufficiat: quatenus his blandimentis intentionem bonæ deuotionis subuertat, atq; in terrenis lucris deceptam mentem reducat.

Multis argumentis insidiatur diabolus eis, qui renunciant seculo, vt eius se iterum amori substernant. Grauiùs autem illos in concupiscentiis seculi ferit, quos post renunciationem ad mundi amorem reduxerit. Et maximè per cœnodoxiam subiicit sibi diabolus monachum: vt quem per seculi amorem retinere non potuit, ab humilitatis culmine subtrahat, & per superbiæ tumorem sibi subditum faciat.

Dei seruus semper fallentis diaboli præuidere debet insidias, & magis in bonis operi-

bus cordis debet adhibere cautelam; ne per vanam gloriam perdat semetipsum, ac pereat, cunctáque bona amittat, quæ rectè agendo obtinuerat.

De iactantia; CAP. XXIII.

TAm in factis, quàm in dictis cauendam esse iactantiam: flendam tamen ruinam, qua sibi quenquam magis, quàm Deo placere, & laudem ab hominibus comparare.

Vanus & erroris est animus plenus, famam appetere, & ad capiendam terrenam laudem studium dare. Circunspice temetipsum homo, nihilque tibi arroges, quæ in te sunt præter peccatum. Non declinat ad dexteram qui non sibi, sed Deo tribuit bona, quæ agit: neque ad sinistram se vertit, qui de diuina indulgentia peccandi licentiam non præsumit. Hoc est, quod Propheta ait: Hæc via, ambulate in ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes.

Verum est, quod natura expetit delectari in laudibus: sed tunc rectè, si in Deo, non in se quisque laudetur, sicut scriptum est: In Domino laudabitur anima mea.

Sæpè vanam gloriam contemnendo in aliud genus elationis inciditur, dum in se quis gloriatur, pro eo quòd contemnat ab hominibus laudem.

Quibusdam concessum est tantumdem benè agere, & fructum boni operis non habere, quod ipsi sibi auferunt per studium humanæ iactantiæ.

Semper suam aspiciant fœditatem, qui vanæ gloriæ fauores diligunt, & perdidisse bonum opus doleant, quod pro humana ostentatione fecerunt.

Amator vanæ gloriæ, vnde possit semper laudari, agere non quiescit: & subinde illi vires vanitatis prauus appetitus auget.

Boni operis inchoatio, non debet citiùs palàm ad hominum cognitionem venire: ne dum boni inchoatio humanis oculis referatur, à virtute perfectionis inanescat cœptio sanctitatis. Ante maturitatis enim tempus messes florentes citò pereunt, germináque eorum inutilia fiunt.

Virtutes sanctorum per ostentationis appetitum dominio dęmonum immūdorum subiiciuntur, sicut Ezechias Rex, qui diuitias suas Chaldęis per iactātiam prodidit, & propterea perituras per Prophetam audiuit: vt significaret Dei seruum virtutes suas, dum vanę gloriæ studio prodiderit, perdere, & statim dæmones suorum operum dominos facere, sicut ille per ostentationem Chaldæos rerum suarum dominos fecit.

A Optima est illa discretio, vt & nota sint opera nostra ad Dei augendam gloriam, & occulta pro elatione vitanda humana. Ille autem debet publicare bonum, quod agit, qui perfecta humilitate fundatus, nulla iam elatione contingitur. Nam qui se intelligit adhuc amore laudis pulsari, facta bona in occulto agat, ne fortè, quod egerit, perdat.

Interdum viri sancti, dum cupiunt funditùs suam mutabilitatem corrigere, aliquando timore tanguntur elationis suę conscij actionis iustitiæ: sed ab huius subreptionis malo humilitatis compunctione purgantur.

B Viri Sancti nonnunquam quosdam de se audientes instruunt, & tamen in his alta se consideratione custodiunt: ne dum alios à terrena intentione erigunt, ipsi in terrenę laudis appetitu demergantur.

Quidam per incautam virtutum iactantiam relabuntur ad vitia: & quidam, dum vitiorum impulsum frequenter plangunt, de ipsa infirmitate per humilitatem validiùs conualescunt.

Plerumque vtile est arrogantibus deseri à Deo, quatenus suæ infirmitatis conscij ad humilitatem redeant, & humiles post casum existant.

Nonnulli falsa opinione arrogantiæ se esse perfectos existimāt, dum nōn sint: qui obortis tentationibus innotescunt.

C Tantò quisque fit veritati vicinior, quantò se esse longius ab ea fuerit arbitratus. Hoc enim humilitatis est, quę Deo hominem iungit. Cæterùm iactantia oculos, quibus Deus videri poterat, claudit.

Sicut, Solis radius dum conspicitur, acies oculorum hebetatur: sic & qui immoderatè altiora scrutatur, ab intentione veri obtunditur.

Sicut aquila ex alto ad escas collabitur: sic homo de alto bonæ conuersationis per carnalem appetitum ad inferiora demergitur.

D *De hypocrisi*; CAP. XXIIII.

HYpocrita verba Sanctorū habet, vitam non habet: & quos per sermonem doctrinæ genuerit, non fouet exemplis, sed deserit: quia quos verbo ædificat, vita & moribus destruit.

Hypocritæ simulatores dicuntur, qui iusti non esse quærunt, sed tantùm videri cupiunt. Hi mala agunt, & bona profitētur. Per ostentationem quippe boni apparent, per actionem verò mali existunt.

Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari, simulatio verò & hypocrisis nōn committitur, nisi à malè astutis per calliditatem,

valentibus vitia sub specie virtutum celare, & non veram sanctitatem obiicere. E

Sancti non solùm gloriam supra modum suum omnino non appetunt: sed etiam hoc ipsum videri refugiunt, quod esse meruerunt. Hypocritæ autem malitiæ suæ occulta tegentes ante oculos hominum, quadam innocentiæ sanctitate se vestiunt, vt venerentur. Quibus benè diuina voce dicitur: Væ vobis hypocritæ, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum. Ita & vos foris quidem apparetis hominibus iusti, intus verò pleni estis auaritia & iniquitate. F

Dupliciter damnantur hypocritæ, siue pro occulta iniquitate, siue pro aperta simulatione. Ex illo enim condemnantur, quia iniqui sunt: ex isto, quia ostendunt quod non sunt.

Non semper latent hypocritæ, nam etsi in principio sui quidam nō pateant, prius tamen quàm vita eorum finiatur, quàm simulatè vixerint, detegūtur. Omne enim syncerum permanet: nam quæ simulata sunt, diuturna esse non possunt.

Non eorum desperanda est salus, qui adhuc aliquid terrenum sapiunt: dum possint, G & in occultis agere, vnde iustificentur. Hi enim meliores sunt hypocritis, eo quòd mali sint in aperto, & in occulto boni. Hypocritæ verò in occulto mali sunt; & bonos se palàm ostendunt.

Hypocritam iustus arguere prohibetur, ne deterior castigatus existat, dicēte Salomone, Noli arguere derisorem, ne oderit te.

De inuidia, Cap. XXV.

Liuor alieni boni suum punit auctorem. Nam vnde bonus proficit, inde inuidus contabescit.

Homines prauè viuentes sicut de bonorum lapsibus gratulantur: ita de eorum rectè H factis, boníque perseuerantia confunduntur.

Inuidus membrum est diaboli, cuius inuidia mors introiuit in orbem terrarum, sicut & superbus membrum est diaboli, de quo scriptum est: Omne sublime videt: & ipse est rex super omnes filios superbiæ.

Nulla est virtus, quæ non habeat contrarium inuidiæ malum, sola miseria caret inuidiâ: quia nemo inuidet misero, cui re vera non liuor obiicitur, sed sola misericordia adhibetur.

Multi, & bonos imitari nolunt, & de bonorum profectibus inuidiæ liuore tabescunt. Quo fit vt nec illi corrigantur à malo suo, sed per inuidentiam deteriorentur, vt bonos à recto studio, quantum in ipsis est, si potuerint, deprauare conentur.

Quando malos boni proficere vident, non scandalizentur: sed, quem sint finem habituri, maximè cogitent.

Hoc omnis inuidus alienis virtutibus præstat, quod beato Iob Satan præstitit. Nam dum ęmulatur prosperitatibus, cōmouit aduersa, sed dum credidit eum diabolus posse prosterni, inde eius aucta sunt merita, atque inde claruerunt probabiliora patientiæ documenta.

Ita requirunt inuidi aditum malæ famæ, per quam bonorum vitam maculent, sicut quærebant ostium Sodomitæ, quo domum Lot nocituri introirent. Illi verò cæcitate erroris percussi, parietes videbant, ostium non inueniebant. Non aliter inuidendo inuidi, velut parietem, virtutes dissimulant, vitia verò perquirunt, per quæ eorum conscientiam vrant.

De simulatione, Cap. XXVI.

Fraudulentiæ genus in modum pharetræ subtiliter insidiarum sagittas celat, vt falsam faciat securitatem, decipiátque callidè eum, contra quem molitur occultè.

Cauendus est inimicus, qui manifestus est, sed magis ille, qui videri non potest. Facilè enim vincimus, quę videmus: quę autem non videmus, difficilè à nobis expellimus.

Raró nocetur homo ab extraneis, si sui eum non lædant. Magis enim insidiis nostrorum, quàm aliorum periclitamur.

Latent sæpe venena circumlita melle verborum: & tandiu deceptor bonitatem simulat, quousque fallendo decipiat.

De odio, Cap. XXVII.

Non hominem sed vitia odio habenda. Flebiliter autem deplorandi sunt, qui odio in fratrem tabescunt: & contra alios perniciosum animi dolum seruant.

A regno enim Dei se separant, qui semetipsos à charitate dissociant.

Sicut mater Ecclesia prauè ab hominibus hæreticis premitur, sed tamen eos venientes ad se benigna charitate amplectitur: ita & singuli nostrûm quoscumque inimicos sustinemus, reuertentes materna imitatione amplecti statim debemus.

Citò est ignoscendum cuiquam, dum veniam postulat.

Non enim posse peccata dimitti ei, qui in

ſe peccati debita non dimittit. Formam enim nobis indulgentiæ Deus ex merito conditionis noſtræ impoſuit, dum ita orare nos præcipit: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Iuſtum eſt enim Dei iudicium, tantúmque peccatori à ſe indulgeri oſtendit, quantum alterutrum vnuſquiſque in ſe offenſo indulget.

A

Quidam de ſuis fidentes meritis pigrè in ſe delinquentibus veniam præſtant: ſed nihil proficit eſſe illibatum à culpa, qui non eſt paratus ad veniam: dum potius hæc magna ſit culpa, quando tardiùs relaxantur fraterna delicta.

Qui fratrem ſibi tardiùs reconciliat, Deum ſibi tardiùs placat. Fruſtra enim propitiari ſibi Deum quærit, qui citò placari in proximum negligit.

B

De dilectione, Cap. XXVIII.

DVo ſunt erga dilectionem proximi conſeruanda: vnum, ne malum quis inferat: alterum, vt bonum impendat. Primum, vt caueat lædere: ſequenter, vt diſcat præſtare.

Amicitia eſt animorum ſocietas. Hæc quippe à duobus incipit. Nam minus quàm inter duos dilectio eſſe non poterit.

Antiqui dixerunt de ſocietate duorum, vnam eſſe animam in duobus corporibus, propter vim ſcilicet amoris, ſicut in actibus Apoſtolorum legimus: Erat illis cor vnum, & anima vna. Non quia multa corpora, vnam habebant animam; ſed quia vinculo, & igne charitatis coniuncti, vnum omnes generaliter ſine diſſenſione ſapiebant.

C

Amicitia & proſperas res dulciores facit, & aduerſas communione temperat, leuioréſque reddit: quia dum in tribulatione amici conſolatio adiungitur, nec frangitur animus, nec cadere patitur.

Tunc verò amicus amatur, ſi non pro ſe, ſed pro Deo ametur. Qui verò pro ſe amicum diligit, inſipienter eum amplectitur. Multum in terra demerſus eſt, qui carnaliter hominem moriturum plus diligit, quàm oportet. Qui enim intemperanter amicum amat, pro ſe magis illum, quàm pro Deo amat. Quantum ergo bonus eſt, qui pro Deo fratrem diligit, tantò pernicioſus, qui eum pro ſeipſo amplectitur.

D

Plerumque diligit in alio homo quod odit in ſe, vtpote in infantibus. Amamus enim quandam eorum ignauiam, & tamẽ odimus, quia ignaui eſſe nolumus. Sic lapides, equos, & cætera, quæ licet diligimus, ſed tamen nolumus hoc eſſe, etiam ſi poſſimus.

De fictis amicitiis, Cap. XXIX.

CItò per aduerſa fraudulentus patet amicus: nam in proſperitate incerta eſt amicitia, nec ſcitur vtrum perſona, an fœlicitas diligatur.

Sæpe per ſimulationem amicitia colitur, vt qui non potuit apertè decipere, decipiat fraudulenter.

Tunc quiſque magis fit pietati iuſtitiæque diuinæ contrarius, quando deſpicit amicum aliqua aduerſitate percuſſum. Qua in re, & ſibi occaſionem mercedis tollit, & erga percuſſionem proximi crudelis exiſtit: veluti actum eſt inter Lazarum vlceroſum diuitémque ſuperbum. Per aduerſa igitur, & proſpera comprobatur, ſi vtique verè diligatur Deus & proximus: nam dum aduerſa procedunt, amicus fraudulentus detegitur, ſtatímque deſpicit quem ſe diligere ſimulauit.

Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tempore aboletur, vbicumque enim ſe verterit tempus, illa firma eſt.

Rari ſunt amici, qui vſque ad finem exiſtant chari. Multos à charitate aut aduerſitas temporis, aut contentio quælibet actionis auertit.

Sæpe per honorem quorundam mutantur & mores: & quos antè conglutinatos charitate habuerunt, poſtquam ad culmen honoris venerint, amicos habere deſpiciunt.

De amicitia ex munere orta, Cap. XXX.

INter veros amicos amicitia ex beneuolentia oritur, inter fictos beneficio adiungitur.

Non ſunt fideles in amicitia, quos munus, non gratia copulat. Nam citò deſerunt, niſi ſemper acceperint. Dilectio enim, quæ munere glutinatur, eodem ſuſpenſo diſſoluitur. Illa vera eſt amicitia, quæ nihil quærit ex rebus amici, niſi ſolam beneuolentiam, ſcilicet vt gratis amet amantem.

Plerumque amicitia ex neceſſitate vel indigentia naſcitur: vt ſit per quem quiſque, quod deſiderat, conſequatur. Ille autem eam veraciter quærit, qui nihil egendo eam appetit. Nam illa ex inopia breuis eſt & fucata: iſta pura atque perpetua.

De malorum concordia, Cap. XXXI.

AMicitia in rebus tantùm bonis habenda eſt: nam qui ea in malo vtuntur, non ſibi amici, ſed inimici exiſtunt.

Concordiam malorum contrariam eſſe bonorum. Et ſicut optandum eſt, vt boni pacem

habeant in inuicem: sic optandum est, vt E mali inuicem sint discordes. Vnanimitatem quippe malorum bonorum esse contrariam Paulus Apostolus adprobat, qui malos contra se diuidit, quos in necem suam concordasse conspexit. Inde & in lege mare rubrum, hoc est concordia malorum hominum diuiditur, vt electorum via tendens ad beatitudinem non impediatur. Impeditur autem iter bonorum, si mare, hoc est, vnitas non diuidatur iniquorum.

De corruptione fraterna,
CAP. XXXII.

NOn debet vitia aliena corripere, qui adhuc vitiorum cõtagionibus seruit. Improbum est enim arguere quemquam in alio, quod adhuc reprehendit in semetipso. F

Qui veraciter fraternam vult corripere ac sanare infirmitatem, talem se præstare fraternæ vtilitati studeat, vt eum, quem corripere cupit, humili corde admoneat: & hoc faciens ex compassione quasi communis periculi, ne fortè & ipse subiiciatur tentationi.

Sicut viri spirituales alieni peccati emendationem expectant; ita proterui delinquentibus deridendo insultant, & quantum in ipsis est, eos insanabiles putant: nec declinant cor ad compatiendi misericordiam, sed superbientes detestantur, atque blasphemant. G

Nonnunquam accidit, vt inter amicos aliqua redargutionis enutrita discordia maiorem postea charitatem parturiat: vtpote dum corriguntur ea, quæ displicere in amico videntur, & hoc quidem primum non sine quadam æmulatione admonitus suscipit, sed correptus postmodùm gratias agit. At contra multi pro parua læsione vim charitatis rescindunt, & ab amore dilectionis sese perenniter retrahunt.

Plerique correptionem suam officium charitatis existimant. Plerique verò hoc ipsum, quòd ex charitate corripiuntur, ad iniuriæ contumeliam trahunt. Vnde occurrit, vt ex eo deteriores efficiantur, per quod emendari obediendo potuerunt. H

Salubriter accipiunt iusti, quotiens de suis excessibus arguuntur. Superflua autem est humilitas eorum, qui se gessisse accusant, quæ non admiserunt. Qui verò sine arrogantia bona facta sua pronunciat, proculdubio nequaquam peccat.

Est quorumdam excusatio peruersorum, qui, dum pro suis facinoribus arguuntur, verba iustorum pro censura declinãda abiiciunt: seruantes se diuino iudicio, quo puniendi sunt duriùs, dum temporaliter contemnunt iudicari se ab hominibus.

Iniquis molesta est veritas, & amara disciplina iustitiæ: nec delectantur nisi placentiâ propriæ imbecillitatis: iniustitiæ fœcundi, & steriles veritati: cæci ad contuendam lucem, & oculati ad tenebrarum aspiciendum errorem.

Corda reproborum lubrica sunt ad malè consentiendum & fluxa, ad benè consentiendum durissima.

Probat Salomon & iusti emendationem correpti, & stulti obstinationem admoniti, dicens: Doce iustum, & festinabit accipere. De stulto autem ait: Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam.

Nonnullos tantæ esse prauitatis homines, qui dum ipsi à malo corrigi negligunt, correctorum vitam falsa criminatione detrectant: & ad sui sceleris solatium vsurpant, si vel falso compererint, quod ad infamiam bonorum obiiciant, sicut est illud ex Salomone: Bona in malum conuertit impius, & in electis imponit maculam. Væ autem illi, qui & suam renuit vitam corrigere, & bonorum non desinit detrectare.

Plerique mali similes sibi in malum defendunt, & patrocinio suo prauos contra correptionem bonorum suscipiunt, ne vnde displicent emendentur: adiicientes in se aliena delicta, vt non tantùm de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt.

De præpositis Ecclesiæ, CAP. XXXIII.

VIr Ecclesiasticus, & crucifigi mundo per mortificationem propriꝫ carnis debet: & dispensationem Ecclesiastici ordinis, si ex Dei voluntate prouenerit, nolens quidem, sed humilis gubernandam suscipiat.

Multis intercipit Satanas fraudibus eos, qui vitæ, & sensus vtilitate præstantes præesse, & prodesse aliis nolunt: & dum eis regimen animarum imponitur, renuunt; consultius arbitrantes ociosam vitam agere, quàm lucris animarum insistere. Quod tamen decepti agunt per argumentum diaboli fallentis eos per speciem boni, vt dum illos à Pastorali officio retrahit, nequaquam proficiant, qui eorum verbis atque exemplis instrui poterant.

Sancti viri nequaquam occupationum secularium curas appetunt, sed occulto ordine sibi superimpositas gemunt. Et quamuis illas per meliorem intentionem fugiant: tamen per subditam mentem portant. Quas quidem summopere si liceat vitare festinant: sed timentes occultam dispensationem Dei susci-

piunt quod fugiunt, exercent, quod vitare noscuntur. Intrant enim ad cor, & ibi consulunt, quid velit occulta volūtas Dei: seséque subditos debere esse summis ordinationibus cognoscentes, humiliant ceruicem cordis iugo diuinę dispensationis.

A

De indignis præpositis,

CAP. XXXIIII.

NOn sunt promouendi ad regimen Ecclesiæ, qui adhuc vitiis subiacent. Hinc est quod præceptum est Dauid non ædificare visibile templum, quia sanguinum vir belli frequentia esset. Qua figura illi spiritualiter admonentur, qui vitiorum adhuc corruptioni sunt dediti, ne templum ædificent: hoc est Ecclesiam docere præsumant.

B

Non debet honoris ducatum suscipere, qui nescit subiectos tramite vitæ melioris præire. Neque enim quisquam ad hoc tantùm præficitur, vt subditorum culpas corrigat, & ipse vitiis seruiat.

Qui regimen sacerdotij contendit appetere, ante se discutiat, si vita honori sit congrua: quòd si non discrepat, humiliter ad id quod vocatur, accedat. Reatum quippe culpæ geminat, si quisque cum culpa ad sacerdotale culmē aspirat. Heu me miserum inexplicabilibus nodis astrictū, si enim susceptum regimen Ecclesiastici ordinis retentem, criminis conscius timore concutior: si deseram, ne deterior sit culpa, susceptum gregem relinquere amplius reformido: vndique miser metuo, & in tanto rei discrimine quid sequar ignoro.

C

Vniuscuiusque casus tantò maioris est criminis, quantò priusquam caderet maioris erat virtutis. Præcedentium námque magnitudo virtutum crescit ad cumulum sequentium delictorum.

Plerique sacerdotes suæ magis vtilitatis caussa, quā gregis præesse desiderant: nec vt prosint, præsules fieri cupiunt: sed magis vt diuites fiant, & honorentur. Suscipiunt enim sublimitatis culmen, nō pro pastorali regimine, sed pro solius honoris ambitione, atque abiecto opere dignitatis, solam nominis appetunt dignitatem.

D

Dum mali sacerdotes Deo ignorante non fiant, tamen ignorantur à Deo, ipso per Prophetam testante: Principes extiterunt, sed nō cognoui, sed hoc nescire Dei reprobare est, nam Deus omnia nouit.

De indoctis præpositis.

CAP. XXXV.

SIcut iniqui, & peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur: ita indocti, & imperiti, à tali officio retrahuntur. Illi enim exemplis suis vitam bonorum corrumpunt: isti sua ignauia iniquos corrigere nesciunt. Quid enim docere potuerunt, quod ipsi non didicerunt? Desinat locum docendi suscipere, qui nescit docere. Ignorantia quippe præsulum vitæ non congruit subiectorū. Cæcus enim si cæco ducatum præbeat, ambo in foueam cadunt.

Sacerdotes indoctos per Isaiam Prophetā ita Dominus improbat: Ipsi, inquit, pastores ignorauerunt intelligentiam. Et iterum: Speculatores cæci omnes, id est, imperiti Episcopi, nescierunt, inquit, vniuersi canes muti nō valentes latrare, hoc est, plebes cōmissas non valentes resistendo malis per verbum doctrinæ defendere.

De doctrina, & exemplis præpositorum,

CAP. XXXVI.

TAm doctrina, quàm vita clarere debet Ecclesiasticus doctor. Nam doctrina sine vita arrogantem reddit: vita sine doctrina inutilem facit.

Sacerdotis prædicatio operibus confirmāda est, ita vt quod docet verbo, instruat exēplo. Vera est enim illa doctrina, quam viuendi sequitur forma. Nam nihil turpius est, quā si bonum quod quisque sermone prædicat, explere opere negligat. Tunc enim prædicatio vtiliter profertur, quando efficaciter adimpletur.

Vnusquisque doctor & bonæ actionis, & bonæ prædicationis habere debet studium, nam alterum sine altero non facit perfectum: sed præcedat iustus bene agere, vt sequenter possit bene docere.

Omnis vtilis doctor plebibus subiectis ita se præstare debet, atque insistere doctrinæ, vt quantò claret verbo, tantò clarescat & merito. Nam quod Apostolus Timotheo præcipit cum omni imperio docere: non hortatur ad tumorem superbiæ, sed ad bonæ vitæ auctoritatem: videlicet, ne libertatem perderet prædicandi, si bene doceret, & malè viueret. Vnde & Dominus: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & sic docuerit, minimus erit in regno cælorum. Vides quòd auctoritate magisterij caret, qui quod docet, non facit.

Sicut in numismate metallum, figura, & pondus inquiritur: ita in omni doctore Ecclesiastico, quid sequatur, quid doceat, quomodo viuat. Per qualitatem igitur metalli doctrina, per figuram similitudo patrum, per

pondus humilitas designatur. Qui verò ab his tribus discrepauerit, non metallum, sed terra erit.

De his qui bene docent & malè viuunt,
CAP. XXXVII.

INterdum doctoris vitio etiam ipsa verax doctrina vilescit: & qui non viuit, sicut docet, ipsam, quam prædicat, veritatem contẽptibilem facit.

Arcus peruersus est lingua magistrorum docentiũ bene, & viuentium malè. Et ideò quasi ex peruerso arcu sagittam emittunt, dũ suam prauam vitã propriæ linguæ ictu confodiunt.

F Qui diuina prædicant, & ex eiusdem prædicationis dignitate viuere minus curant, habentes verbum Dei in ore, & in opere nõ habentes, multa bene docentes, nihil autem operantes, imitantur Balaam ariolum, qui corruens opere, apertos habuit oculos ad contuendam lucem doctrinæ.

Qui bene docet, & malè viuit, tanquam æs aut cymbalum sonum facit aliis, ipse tamen sibi manet insensualis.

Qui bene docet, & malè viuit, quòd docet bene, viuentibus proficit: quòd verò malè viuit, seipsum occidit. Sicut sacerdos, qui si dignè se agit, vt sacerdotem decet, ministerium eius, & ipsi & aliis vtile est: indignè autẽ viuens, aliis quidem vtilis est loquendo: se autem interficit prauè viuendo, ac per hoc quod in illo mortuum est, proprium eius est: quod verò viuit in eo, id est, sacrum ministerium, quod est vitæ, alienum est.

Qui bene docet, & malè viuit, videtur vt cereus aliis, dum bona exponit, lucem præstare: se verò in malis suis consumere atque extinguere.

Qui bene docet, & malè viuit, videtur bonum malo coniungere, lucem tenebris miscere, veritatem mendacio mutare.

De exemplis prauorum sacerdotum,
CAP. XXXVIII.

SÆpè per quos iustitia docetur, per ipsos peccati morbus irrẽpit, & mors ad plebes pertransit: scilicet, vel dum mala docent, vel dum praua faciunt.

Plerique sacerdotes, & clerici prauè viuentes forma cæteris in malum existunt, qui in bonis exemplum esse debuerunt. Hi enim quoscunque exemplo malæ conuersationis suæ perdunt, de illis rationem sine dubio reddituri sunt.

Ex carnalium præpositorum exemplo, ple- E runque fit vita deterior subditorum, & plebis meritò fiunt tales sacerdotes, qui exẽplo deteriore populum destruant, non ędificent. Ex merito enim plebis nonnunquam Episcopi deprauantur, quatenus procliuiùs corruant, qui sequuntur.

Capite languente cætera corporis membra inficiuntur. Vnde & scriptum est: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas. Caput enim languidum doctor est agens peccatum, cuius malum ad corpus peruenit, dum eo vel peccante vel prauè docente pestifer languor ad plebes subiectas transfertur.

Deteriores sunt qui siue doctrina siue exemplis, vitam morésque bonorum corrũpunt his, qui substantias aliorum prædiáque diripiunt. Hi enim ea, quæ extra nos, sed tamen, quæ nostra sunt, auferunt: corruptores verò morum propriè nos ipsos decipiunt, quoniam diuitiæ hominum mores eorũ sunt. Multùm ergo distant damna morum à damnis temporaliũ rerũ: dum ista extra nos sunt, mores verò in nobis.

De præpositis carnalibus,
CAP. XXXIX.

G PRouidentia plerunque diuini consilij ordinantur præpositi, mũdana & exteriora sectantes: vt dum temporalibus rebus se totos impendunt, spirituales tutiorem vitã contemplationis exerceant: quia duræ sunt quietè viuere volentium sarcinæ curarum Episcopalium. Prouidet sæpe Deus curis deditos secularibus ad susceptionem regiminis: vt dum hi exteriora sine tædio procurant, spirituales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deseruiant. Dei ergo ordinem accusant, à quo instituuntur, qui Episcopos condemnant: dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Ex diuini enim taber- H nacluli dispositione ob iniurias mundi ferendas, & turbines quosdam institui Episcopos secularibus curis insistentes: vt hi qui interiùs superna desiderant, nullo terreno obsistente negotio, liberiùs hoc, quod amant, intendãt. Non est itaque iudicandus à plebe rector inordinatus, dum magis nouerint populi, sui fuisse meriti peruersi regimen suscepisse pontificis. Nam pro meritis plebium disponitur à Deo vita rectorum, exẽplo Dauid peccantis ad comparationem principũ, qui ex merito plebis præuaricantur.

Sententia damnantur Cham filij Noë, qui suorum pręposítorum culpas in publico produnt: sicut Cham, qui patris pudenda non

operuit, sed deridenda monstrauit. Habituri Sem meritum, & Iapheth, qui reuerenter operiunt, quæ patres suos excessisse cognoscunt: si tamen patrum facta non diligant, sed tantùm operiant, nec imitentur. Nã sunt, qui præpositos suos peruersè iudicant, dum terrenis studiis eos plus viderint esse intentos, si vel parum iam ipsi de spiritualibus cogitauerunt.

Rectores ergo à Deo iudicandi sunt, à suis autem subditis nequaquam iudicandi sunt: exemplo Domini, qui per se vendentes columbas, & nummulariorum mensas proprio euertit flagello, & proiecit à templo, vel etiam sicut dicit Psalmista: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit.

Quòd si à fide exorbitauerit rector, tunc erit arguendus à subditis: pro moribus verò reprobis tolerandus magis, quàm distringendus à plebe est.

De iracundis doctoribus,
CAP. XL.

IRacũdi doctores per rabiem furoris disciplinæ modum ad immanitatem credulitatis conuertũt: & vnde emendare subditos poterant, inde potiùs vulnerant.

Ideò sine mensura vlciscitur culpas præpositus iracundus, quia cor eius dispersum in rerum curis non colligitur in amorem vnius deitatis. Mens enim soluta in diuersis, catena charitatis non astringitur, sed malè laxata, malè ad omnem occasionem mouetur.

De superbis doctoribus,
CAP. XLI.

BOnus doctor & rector est, qui & in humilitate seruat disciplinam, & per disciplinam non incurrit in superbiam.

Elati autem pastores plebes tyrannicè premunt, non regunt: quíque non Dei, sed suam gloriam à subditis exigunt.

Multi sunt, qui in verbo doctrinæ non humiles, sed arrogantes existunt: quíque & ipsa recta, quæ prædicant, nõ studio correctionis, sed vitio elationis annunciant.

Multi sunt, qui non ex consulto ædificandi: sed ex tumore superbiendi docẽt: nec vt prosint, sapientes sunt, sed, vt sapientes videantur, docere student.

Est imitatio praua arrogantium sacerdotũ, per quam imitãtur sanctos rigore disciplinæ, & sequi negligunt charitatis affectione: videri volunt rigidi seueritate, & formam humili-

A tatis præstare nequeunt: vt magis terribiles, quàm mites aspiciantur.

Superbi doctores vulnerare potiùs, quàm emendare norunt, Salomone attestante: In ore stulti virga superbiæ: quia increpando rigidè feriunt, & compati humiliter nesciunt.

Bene alieni peccati curanda vitia suscipit, qui hoc ex cordis dilectione, & humili conscientia facit. Cæterùm qui delinquentẽ superbo vel odioso animo corripit, non emendat, sed percutit. Quidquid enim proteruus vel indignatus animus protulerit, obiurgantis furor est, non dilectio corrigentis.

B

De humilitate præpositorum,
CAP. XLII.

QVi præficitur ad regimen, taliter erga disciplinam subditorum præstare se debet, vt non solùm auctoritate, verumetiam humilitate clarescat. Sed tamen ita erit in eo virtus humilitatis, ne dissoluatur vita subditorum in vitiis: atque ita auctoritas aderit potestatis, ne per tumorem cordis seueritas existat immoderationis. Hæc est enim in Dei sacerdotibus vera discretio, qua nec per libertatem superbi, nec per humilitatem remissi sunt. Hinc est quòd Sancti cum multa constantia redarguerunt etiam principum vitia,
C in quibus cùm summa esset humilitas, loco tamen necessario liberè transgressores iustitiæ increpabant.

Aliquando etiã subditis nos oportet animo esse humiliores, quoniam facta subditorum iudicantur à nobis, nostra verò Deus iudicat.

Agnoscat Episcopus seruum se esse plebis, non dominum, verùm hoc charitas, non cõditio exigit.

De doctrinæ discretione,
CAP. XLIII.

D

NOn omnibus vna eadémque doctrina est adhibenda: sed pro qualitate morũ, diuersa exhortatio erit doctorum. Nã quosdam increpatio dura, quosdam verò exhortatio corrigit blanda.

Sicut periti medici ad varios corporis morbos diuerso medicamine seruiunt, ita vt iuxta vulnerum varietates medicina diuersa sit: sic & doctor Ecclesiæ, singulis quibusque congruum doctrinæ remedium adhibebit, & quid cuique oporteat, pro ætate, pro sexu, ac professione annunciabit.

Non omnibus ea, quæ clausa sunt, aperienda sunt. Multi sunt enim, qui capere non pos-

sunt, quibus si indiscretè manifestentur, statim aut detrahunt, aut negligunt. E

Prima quippe prudentiæ virtus est, eam quã docere oporteat æstimare personã. Rudibus populis seu carnalibus, plana, atque communia, nõ summa atque ardua, prædicanda sunt: ne immensitate doctrinæ opprimãtur potius quàm erudiantur. Vnde & Paulus Apostolus ait: Nõ potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquã paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Carnalibus quippe animis, nec alta nimis de cælestibus, nec terrena conuenit prædicare, sed mediocriter, vt initia eorum moresque desiderant, edocere.

Coruus, dum suos pullos viderit albi coloris, nullis eos cibis alit, sed tantundẽ attendit F donec paterno colore nigrescant, & sic illos frequenti cibo reficit: ita & Ecclesiæ doctor strenuus, nisi eos, quos docet, viderit ad suam similitudinẽ pœnitentiæ confessione nigrescere, & nitore seculari deposito, lamentationis habitum de peccati recordatione induere: vtpote adhuc exteriorib⁹ hoc est, carnalibus, non aperit intelligentiæ spiritualis profundiora mysteria, ne dũ audita non capiunt, priùs incipiant contemnere, quàm venerari, mandata cælestia.

Aliter est agendum erga eos, qui nostro cõmittuntur regimini, si offendunt, atque aliter cum his, qui nobis commissi non sunt: qui si iusti sunt, venerandi sunt: si verò delinquunt, G pro sola charitate, vt locus est, corripiẽdi sunt: non tamen cum seueritate, sicut hi qui nobis regendi commissi sunt.

Priùs docendi sunt seniores plebis, vt per eos infra positi faciliùs doceantur. Vnde & Apostolus: Hæc, inquit, commenda hominibus fidelibus, qui idonei sunt & alios docere.

Ingenium boni doctoris est incipientis à laudibus eorum, quos salubriter obiurgatos corrigere cupit: sicut Apostolus ad Corinthios facit, quos à laudibus inchoat, & increpationibus probat. Sed erãt apud Corinthios qui & laude & increpatione digni essent. Ille H verò indiscretè loquitur, qui sic vtraque omnibus loquitur, vt omnibus vtraque conuenire videantur.

De silentio doctorum, CAP. XLIIII.

PRo malo merito plebis aufertur doctrina prædicationis. Pro bono merito audientis tribuitur sermo doctori.

In potestate diuina consistit, cui velit Deus doctrinæ verbum dare, vel cui auferre: & hoc aut pro dicentis, aut pro audientis fit merito, vt modò pro culpa plebis auferatur sermo doctoris: modò verò pro vtilibus meritis tribuatur. Nam & bonus docet bonum, & malus malum, & bonus malum, & malus bonum: quod tamen fit iuxta meritum populorum.

Non omnia tempora congruunt doctrinæ secundum Salomonis sententiam dicentis: Tempus tacendi, & tempus loquendi. Non quidem per timorem, sed per discretionem, propter malorum incorrectibilem iniquitatem nonnunquam electos oportet à doctrina cessare.

Interdum doctores Ecclesiæ calore charitatis ardentes conticescunt à docendo, quia non est, qui audiat, testante Propheta: Ciuitates Austri clausæ sunt, & non est qui aperiat.

Qui docendi accepit officium, interdum ad tempus facta proximi taceat, quæ statim corrigere nequaquam existimat. Nam si corrigere potest, & dissimulat, verum est, quòd consensum erroris alieni habeat.

Plerique sancti doctores pro mali pertinacia, quia iniquos emendare nequeunt, his tacere disponunt: sed calorem spiritus, quo aguntur, ferre non sustinentes, iterum in increpationem prosiliunt iniquorum.

De præbenda sacerdotali protectione in plebe, CAP. XLV.

QVibus docendi forma commissa est, multum subeunt periculi, si contradicẽtibus veritati resistere noluerint: dum Propheta doctorem Ecclesiæ instruat, ad summum vsque iustitiæ peruenire, cùm dicit: Super montem excelsum ascende, qui euangelizas Sion, scilicet, vt ita præemineat merito, sicut & gradu. Sequenter, ne fortè debeat à docendo timore restringi, audiat: Exalta in fortitudine vocem tuam, & noli timere. Vnde & Ieremiæ ita Dominus ait: Accinge lumbos tuos, & surge: loquere ad eos, ne formides à facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum: vnde apparet, quia & non timere, Dei donum est.

Qui personam potentis accipit, & veritatem loqui pauescit, graui mulctatur culpæ sententia. Multi enim sacerdotes metu potestatis veritatem occultant, & à bono opere, vel à iustitiæ prædicatione, rei alicuius formidine, aut potestate terrente auertuntur. Sed heu, proh dolor! inde metuunt, quia vel amore rerum secularium implicantur, vel quia aliquo facinoris opere confunduntur.

Multi præsules Ecclesiarum timentes ne

amicitiam perdant, & molestiam odiorum incurrant, peccantes non arguunt, & corripere pauperum oppressores verentur: nec pertimescunt de seueritate reddendæ rationis, pro eo quòd conticescunt de plebibus sibi commissis.

Quando à potentibus pauperes opprimuntur, ad eripiendos eos boni sacerdotes protectionis auxilium ferunt: nec verentur cuiusquam inimicitiarum molestias, sed oppressores pauperum palàm arguunt, increpant, excommunicant: minúsque metuunt eorum nocendi insidias, etiamsi nocere valeant: bonus enim pastor animam suam ponit pro ouibus.

Sicut peruigil pastor contra bestias, oues custodire solet: ita & Dei sacerdos super gregem Christi sollicitus esse debet, ne inimicus vastet, ne persecutor infestet, ne potentioris cuiusque cupiditas vitam pauperũ inquietet. Praui autem pastores non habent curam de ouibus, sed sicut legitur in Euangelio de mercenariis, vident lupum venientem & fugiunt. Tunc enim fugiunt, quando potentibus tacent, & malis resistere metuunt: de quibus si tacuerint, pro eorum iniquitate condemnabuntur.

De disciplina sacerdotum in his, qui delinquunt,
CAP. XLVI.

SAcerdotes pro populorũ iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiãt, aut peccantes non arguant, testante Domino per Prophetam: Speculatorẽ dedi te domui Israel. Si nõ fueris locutus, vt se custodiat impius à via sua, ille in iniquitate sua morietur: sanguinem autem eius de manu tua requirã. Sic enim Heli sacerdos pro filiorum iniquitate damnatus est: & licet eos delinquẽtes admonuit, sed tamen non, vt oportebat, redarguit.

Sacerdotes exquirere debent peccata populorum, & sagaci sollicitudine vnumquemque probare: iuxta testimonium Domini ad Ieremiam loquentis: Probatorem, inquit, dedi te in populo meo robusto, vt scias probare vias eorum.

Sacerdotes studio corrigendi facta perscrutari debent subiectorum, vt emendatos lucrifacere possint. Sicut autem peccatorem conuenit argui: ita iustũm non exulcerari.

Sacerdotes curam debent habere de his, qui pereunt, vt eorum redargutione, aut corrigantur à peccatis, aut, si incorrigibiles existunt, ab Ecclesia separentur.

Atrociter arguuntur, qui decipiendo peccantes, non solùm non arguunt pro peccato,

A sed etiam adulanter decipiunt, dicente Propheta: Et erũnt, qui beatificant populum istum, seducentes: & qui beatificantur, præcipitati.

Atrociter iterum arguuntur, qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt, & spernũt: nec alterius delictum tanquam proprium ingemiscunt. De talibus per Isaiam Dominus comminans dicit: Qui dicunt, recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Inde est, quod & Apostolus omnibus omnia factus est, non imitatione erroris, sed compassionis miseratione: scilicet vt ita vitia aliena fleret, quemadmodũ si tali & ipse implicaretur errore.

B Boni pastores populi debent delicta deflere, & totos se planctibus tradere, imitantes Ieremiam Prophetam dicentem: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos populi mei? Tamquam propria igitur delicta, plebis peccata sacerdos flere debet, sed affectu compatiendi, non actione commissi.

Nonnulli præsules gregis quosdã pro peccato à communione eiiciunt, vt pœniteant, sed quali sorte viuere debeant, ad melius exhortando non visitant. Quibus congruè sermo diuinus increpans comminatur: Pastores

C qui pascitis populum meum, vos dispersistis gregem meum, eiecistis & non visitastis eos: ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum.

Bonorum studia sacerdotum multa diligentia etiam parua plebis facta perquirunt: vt dum in minimis subditorum peccatis se acerrimos præstant, de maioribus malis cautos sibi subiectósque ac sollicitos faciant.

Sicut medici, morbos imminentes curandos suscipiunt, futuros verò, ne irrepant, medicinæ obiectu quadam præscientia antecedunt: ita & doctores boni, sic ea, quæ malè acta sunt, resecant: vt ea quę admitti possunt, ne perpetrentur, doctrina succurrente præ-

D ueniant.

Qui blando sermone castigatus non corrigitur, acriùs necesse est vt arguatur. Cũ dolore enim abscindenda sunt, quę leniter sanari non possunt.

Qui admonitus secretè de peccato corrigi negligit, publicè arguendus est: vt vulnus, quod occultè sanari nescit, manifestè debeat emendari.

Manifesta peccata non sunt occulta correptione purganda. Palàm enim sunt arguendi, qui palàm nocent: vt dum aperta obiurgatione sanantur, hi, qui eos imitando deliquerũt,

corrigantur.

Dum vnus corripitur, plurimi emendantur. Necesse est enim, vt pro multorum saluatione vnus condemnetur, quã per vnius licentiam multi periclitentur.

Ita erga delinquentem sermo est proferendus, sicut eius qui corripitur, expostulat salus. Quod si opus est aliquã salutem medicamenti verbo increpationis aspergere, lenitatẽ tamen corde opus est retinere.

Doctores nonnunquam duriùs feriunt increpationibus subditos: qui tamen à charitate eorum, quos corripiunt non recedunt.

Sæpe Ecclesiæ censura, arrogantibus videtur esse superbia: & quod à bonis piè fit, crudeliter fieri putatur à prauis: quia non discer- F
nunt recto oculo, quod à bonis recto fit animo.

Notandum est vehementer ab omni pontifice, vt tantò cautiùs erga commissos agat, quantò duriùs à Christo se iudicari formidat: nam sicut scriptum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

Quotidie námque omnes delinquimus, & in multis erroribus labimur.

Qui enim nostris delictis clementes sumus, in alieno peccato rigorem tenere nequaquã debemus. Multi aliorum vitia cernunt, sua non aspiciunt. Et cùm ipsi maximis criminibus obnoxij teneantur, minora peccata fra- G
tribus non dimittunt.

Hypocritæ trabem in oculo suo consistentẽ non sentiunt, & hærentem festucam in lumine fratris intendunt.

Faciliùs reprehendimus vitia aliena, quàm nostra. Nam sæpe quæ peruersa in aliis iudicamus, in nobis nocibilia esse minus sentim⁹, & quod in aliis reprehendimus, agere ipsi nõ erubescimus.

Faciliùs vitia vniuscuiusque quàm virtutes intendimus: nec quid boni quisque gesserit agnoscere, sed quid mali egerit, perscrutamur. H

De subditis, Cap. XLVII.

PRopter peccatum primi hominis humano generi pœna diuinitùs illata est seruitutis, ita vt quibus aspicit non congruere libertatem, his misericordiùs irroget seruitutẽ. Et licet peccatum humanæ originis per baptismi gratiã cunctis fidelibus dimissum sit: tamen æquus Deus ideò discreuit hominibus vitam, alios seruos constituens, alios dominos: vt licentia malè agendi seruorum, potestate dominantium restringatur. Nam si omnes sine metu fuissent, quis esset qui à malis quempiam prohiberet? Inde & in gentibus

E principes regésque electi sunt, vt terrore suo populos à malo coërcerẽt, atque ad rectè viuendum legibus subderent.

Quantum attinet ad rationem, non est personarum acceptio apud Deum, qui mundi elegit ignobilia, & contemptibilia, & quæ nõ sunt, vt ea quæ sunt destrueret: ne glorietur omnis caro, hoc est carnalis potentia coram illo. Vnus enim Dominus æqualiter & dominis fert consultum & seruis.

Melior est subiecta seruitus, quàm elata libertas. Multi enim inueniuntur Deo liberè seruientes sub dominis constituti flagitiosis, qui etsi subiecti sunt illis corpore, prælati tamen sunt mente.

De Prælatis, Cap. XLVIII.

VIr iustus aut omni potestate seculari exuitur, aut si aliqua cingitur, non sub illa curuatur, vt superbus tumeat: sed eam sibi subiicit, vt humilior innotescat. Probatur autem hoc Apostolico exemplo, qui data sibi potestate, etiam nec ad hoc vsus est, quod decebat, sed dum posset vti, licita abnuit: seséque vt paruulum in medio eorum, quibus præerat, ostendit.

Qui in appetendis honoribus seculi, aut prosperitatibus mundi instanti desudat labore, & hîc & in futuro vacuus inuenitur à requie: tantóque sarcinis peccatorum grauatur, quantò à bonis operibus existit alienus.

Quantò quisque ampliùs secularis honoris dignitate sublimatur: tantò grauiùs curarum ponderibus aggrauatur: eísque magis mente & cogitatione subiicitur, quibus sublimitatis gradu præponitur. Nam, vt quidam patrum ait: Omne quod supereminet plus mœroribus afficitur, quàm honoribus gaudet.

Quantò quisque curis mundi maioribus occupatur, tantò faciliùs vitiis premitur. Si enim vix valet peccata animus deuitare quietus, quantò minus occupatione seculari deuinctus?

Non statim vtile est omne potestatis insigne, sed tunc verè est vtile, si bene geratur. Tunc autem bene geritur, quando subiectis prodest, quibus terreno honore præfertur. Potestas bona est, quæ à Deo donante est, vt malum timore coërceat, non vt temerè malum committat. Nihil autem peius, quàm per potestatem peccandi libertatem habere: nihilque infelicius malè agendi facultate.

Qui intra seculum bene temporaliter imperat, sine fine in perpetuum regnat: & de gloria seculi huius ad æternam transmeat gloriam. Qui verò prauè regnum exercent,

post

post vestem fulgentem, & lumina lapillorum, nudi & miseri ad inferna torquendi descendunt.

Reges à rectè agendo vocati sunt, ideóque rectè faciendo Regis nomen tenetur, peccando amittitur. Nam & viros sanctos proinde Reges vocari in sacris eloquiis inuenimus, eo quòd rectè agant, sensúsque proprios bene regant, & motus resistentes sibi rationabili discretione componant. Rectè enim illi reges vocantur, qui tam semetipsos, quàm subiectos bene regendo modificare nouerunt.

Quidam ipsum nomen regiminis ad immanitatem transuertunt crudelitatis: dúmque ad culmen potestatis venerint, in apostasiam confestim labuntur, tantóque se tumore cordis extollunt, vt cunctos subditos in sui comparatione despiciant, eósque, quibus præesse contigit, non agnoscant. Quibus congruè per Ecclesiastem dicitur: Ducem te constituerunt, noli extolli, sed esto illis, quasi vnus ex ipsis.

Dum mundi reges sublimiores se cæteris sentiunt, mortales tamen se esse agnoscant: nec regni gloriam, qua in seculo sublimãtur, aspiciant, sed opus, quod secũ ad inferos deportent, intendant. Si ergo carebunt huius temporis gloria, illa agant, quæ post finẽ sine fine possideant.

Dum Apostolus dicat, Non est potestas nisi à Deo, quomodo Dominus per Prophetam de quibusdam potestatibus dicit: Ipsi regnauerunt, sed non ex me? Quasi diceret, non me propitio, sed etiam summè irato. Vnde & inferiùs per eundem Prophetam addidit: Dabo, inquit, tibi regem in furore meo. Quo manifestiùs elucet, bonam malámque potestatem à Deo ordinari: sed bonam propitio, malam irato.

Reges quando boni sunt, muneris est Dei: quãdo verò mali, sceleris est populi. Secundum enim meritum plebium, disponitur vita rectorum, testante Iob: Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi. Irascente enim Deo talem rectorem populi suscipiũt, qualem pro peccato merentur. Nonnunquã pro malitia plebium etiam reges mutantur, & qui antè videbantur esse boni, accepto regno fiunt iniqui.

De iustitia Principum,
CAP. XLIX.

QVi rectè vtitur regni potestate, ita se præstare omnibus debet, vt quantò magis honoris celsitudine claret, tantò semetipsum mente humiliet, proponens sibi exem- A plum humilitatis Dauid, qui de suis meritis non tumuit, sed humiliter sese deiiciẽs dixit: Vilis incedam, & vilior apparebo ante Deũ, qui elegit me.

Qui rectè vtitur regni potestate, formam iustitiæ factis magis, quàm verbis instituit. Iste nulla prosperitate erigitur, nulla aduersitate turbatur: non innititur propriis viribus, nec à Domino recedit cor eius: regni fastigio humili præsidet animo: non eum delectat iniquitas, non inflammat cupiditas: sine defraudatione alicuius ex paupere diuitem facit: & quod iusta potestate à populis extorquere poterat, sæpe misericordi clemẽtia donat.

B Dedit Deus principibus præsulatum pro regimine populorum, & illis eos præesse voluit, cum quibus vna est eis nascendi moriendíque conditio. Prodesse ergo debet populis principatus, non nocere: nec dominãdo premere, sed condescendendo consulere: vt verè sit vtile hoc potestatis insigne, & dono Dei pro tutione vtantur membrorum Christi. Membra quippe Christi fideles sunt populi, quos dum ea potestate, quam accipiunt, optimè regunt, bonam vtique vicissitudinem Deo largitori restituunt.

Bonus rex faciliùs ad iustitiam à delicto regreditur, quàm de iustitia ad delictum transfertur: vt noueris hîc esse casum, illic proposi- C tum. In proposito eius esse debet, nunquam egredi à veritate. Quod si casu titubare contigerit, mox resurgere.

De patientia Principum,
CAP. L.

PLerumque princeps iustus etiam malorum errores dissimulare nouit: non quòd iniquitati eorum consentiat, sed quòd aptum tempus correctionis expectet, quando eorum vitia vel emendare valeat, vel punire.

D Multi aduersus principes coniurationis crimine deteguntur, sed probare volens Deus clementiam principum, illos malè cogitare permittit, istos non deserit. De illorum malo, bene istis facit, dum culpas, quas illi faciunt, isti mira patientia indulgent.

Reddere malum pro malo, vicissitudo iustitiæ est: sed qui clementiam addit iustitiæ, non malum pro malo culpatis reddit, sed bonum pro malo offensis impertit.

Difficile est principem regredi ad melius, si vitiis fuerit implicatus. Populi enim peccantes iudicem metuunt, & à malo suo legibus coërcentur. Reges autem, nisi solo Dei timore metúque gehennæ coërceantur:

liberè in præceps proruunt, & per abru- E
ptum licentiæ, in omne facinus vitiorum labuntur.

Quantò quisque in superiori constitutus est loco, tantò in maiori versatur periculo: & quantò splendoris honore excelsior quisque est, tantò si delinquat, peccator maior est. Potentes enim potenter tormenta patientur. Cui etenim plus committitur, plus ab eo exigitur, etiam cum vsura pœnarum.

Reges vitam subditorum facilè exemplis suis vel ædificant, vel subuertunt: ideóque principem non oportet delinquere, ne formam peccandi faciat peccati eius impunita licentia. Nam rex, qui ruit in vitiis, citò viam ostendit erroris, sicut legitur de Ieroboam F
qui peccauit, & peccare fecit Israel. Illi námque ascribitur, quidquid exemplo eius à subditis perpetratur.

Sicut nonnulli bonorum principum Deo placita facta sequuntur: ita facilè multi praua eorum exempla sectantur. Plerique autem apud iniquos principes, necessitate magis quã voto mali existunt, dum imperiis eorum obediunt. Nonnulli autem sicut prompti sunt sequi reges in malum, sic pigri sunt imitari illos in bonum.

Sæpe vnde mali reges peccant, inde boni iustificantur, dum præcedentium cupiditatẽ & malitiam corrigunt. Nam re vera peccatis eorum communicant, si quod illi diripuerũt, G
isti retentant.

Cuius peccatum quisque sequitur, necesse est, vt eius pœnã sequatur. Neque enim impar erit supplicio, cuius erroris quisque par est ac vitio.

Quòd principes legibus teneantur, Cap. LI.

IVstum est principem legibus obtemperare suis. Tunc enim iura sua ab omnibus custodienda existimet, quando & ipse illis reuerentiam præbet.

Principes legibus teneri suis, neque in se H
posse damnare iura, quæ in subiectis constituunt. Iusta est enim vocis eorum auctoritas, si quod populis prohibent, sibi licere non patiantur.

Sub religionis disciplina, seculi potestates subiectæ sunt: & quamuis culmine regni sunt præditi, vinculo tamen fidei tenentur astricti: vt & fidem Christi suis legibus prædicent, & ipsam fidei prædicationem moribus bonis conseruent.

Principes seculi nonnunquam intra Ecclesiam potestatis adeptæ culmina tenent: vt per eandem potestatem disciplinam Ecclesiasticam muniant. Cæterùm intra Ecclesiam potestates necessariæ non essent, nisi, vt quod non præualet sacerdos efficere per doctrinæ sermonem, potestas hoc imperet per disciplinæ terrorem.

Sæpe per regnum terrenum cæleste regnũ proficit, vt qui intra Ecclesiam positi contra fidem & disciplinam Ecclesiæ agunt, rigore principum conterantur: ipsámque disciplinã quam Ecclesiæ humilitas exercere non præualet, ceruicibus superborum potestas principalis imponat: & vt venerationem mereatur, virtute potestatis impertiat.

Cognoscant principes seculi Deo debere se rationem reddere propter Ecclesiam, quam à Christo tuendam suscipiunt. Nam siue augeatur pax, & disciplina Ecclesiæ per fideles principes, siue soluatur: ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam Ecclesiam credidit.

De iudicibus, Cap. LII.

AD delictum pertinet principum, qui prauos iudices contra voluntatem Dei populis fidelibus præferũt. Nam sicut populi delictum est, quando principes mali sunt: sic principis est peccatum, quando iudices iniqui existunt.

Bonus iudex sicut nocere ciuibus nescit, ita prodesse omnibus debet. Aliis enim præstat censuram iustitiæ, aliis bonitatem. Iudicia sine personarum acceptione suscipit, qui non infirmat iustitiam auaritiæ flamma, nec studet auferre alteri, quod cupiat sibi.

Boni iudices iustitiam ad solam obtinendã salutem æternam suscipiunt, nec eam muneribus acceptis distribuunt: vt dum de iusto iudicio temporalia lucra nõ appetunt, præmio æterno ditentur.

Omnis, qui rectè iudicat, stateram in manu gestat, & in vtroque penso iustitiam & misericordiam portat: sed per iustitiam reddit peccati sententiã, per misericordiam peccantis temperat pœnam: vt iusto libramine quędam per æquitatem corrigat, quædam verò per miserationem indulgeat.

Qui Dei iudicia oculis suis proponit, semper timens treménsque in omni negotio reformidat, ne de iustitiæ tramite deuians, cadat: & vnde non iustificatur, inde potius condemnetur.

Neminem stultorũ vel improborum oportet iudicem esse. Nam stultus per ignauiam ignorat iustitiam: improbus per cupiditatem corrumpit ipsam, quam didicit, veritatem.

Grauiùs lacerantur pauperes à prauis iudicibus, quàm à cruentissimis hostibus. Nullus enim prædo tam cupidus in alienis, quàm iudex iniquus in suis. A

Latrones inaccessis faucibus, ac latebrosis latentes, insidias ponunt, isti palàm rapacitatis auaritia sæuiunt.

Hostes in alienorum tantùm sanguinem intendunt, iudices quasi crudelissimi carnifices ciuium oppressione sua subiectorum vitã extinguũt. Qui enim destruant multi sunt, rari sunt autem, qui populos legum moderamine regant.

Plerumque & boni iudices sunt, sed ministros rapaces habent. Horũ figura, vt ait quidam, tanquam Scylla pingitur, atque describitur: ipsa quidem humana specie, sed capitibus caninis accincta, & circundata. Non aliter quibusdam potestatibus accidit, vt ipsorũ humanitatem immanitas iniquorum sociorum perturbet.

Sæpe iudices praui cupiditatis caussâ aut differunt, aut peruertunt iudicia: nec finiunt cœpta partium negotia, quousque marsupia eorum, qui caussantur, exhauriant. Quando enim iudicant, non caussam, sed dona considerant: & sicut negligentes sunt in discussione caussantium, sic eorum damno solliciti sunt.

Iudices praui, iuxta Prophetæ verbum, quasi lupi vespere, non relinquunt in mane: hoc est de præsentis vitæ tantùm commodis cogitant, non de futuris. Vita enim ista vesperum, futura verò mane accipitur. Et bene ait, quasi lupi: quia luporum more cũcta diripiunt, & vix pauca pauperibus derelinquunt. C

Verbosi iudices, & elati, vt sapientes videantur, non discutiunt caussas, sed asserunt: sicque conturbant iudicij ordinem, dum non suo contenti officio, aliena præsumunt.

Quidam dum iudicare incipiunt, irascuntur, ipsámque iudicij sententiam in insaniam vertunt. De quibus rectè per Prophetã dicitur: Qui conuertunt in furorem iudiciũ. Qui enim iratus iudicat, in furorem iudicium mutat, & antè profert sententiam, quàm agnoscat. D

Furor in iudice inuestigationem veri non valet attingere, quia mens eius turbata furore ab scrutatione alienatur iustitiæ.

Iracundus iudex iudicij examẽ plenè contueri non valet: quia caligine furoris non videt. Qui autem repulso furore discutit, faciliùs ad contuendam veritatem mentis serenitate consurgit, & sine vlla perturbatione ad æquitatis intelligentiam peruenit.

De acceptione personarum, CAP. LIII.

Non est persona in iudicio consideranda, sed caussa: scriptum est enim: Non accipias personã in iudicio. Et iterum: Non misereberis pauperis in iudicio. Qui enim cõsanguinitatis, vel amicitiæ fauore, siue inimicitiarum odio iudiciũ peruertunt, sine dubio in Christum, qui est veritas & iustitia, peccare noscuntur.

Iniqui iudices errant in veritate sententiæ, dum intendunt in qualitatẽ personæ, & exulcerant sæpe iustos, dum improbè defendunt iniquos: qui autẽ rectè præsidere studet, nec partem palpare nouit, nec cohibere à iustitia didicit. B

De muneribus, CAP. LIIII.

Qui rectè iudicat, & præmium inde remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat: quia iustitiam, quam gratis impertiri debuit, acceptione pecuniæ vendit.

Bonis malè vtuntur, qui iustè pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem nõ iustitiæ defensio, sed amor præmij prouocat. Quibus, si spes nummi subtrahitur, confestim à iustitiæ defensione recedunt.

Acceptio munerum præuaricatio veritatis est. Vnde & pro iusto dicitur: Qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitat.

Diues muneribus citò corrumpit iudicem. Pauper autem dum non habet quod offerat, non solùm audiri contemnitur, sed etiã contra veritatem opprimitur.

Citò violatur auro iustitia, nullámque reus pertimescit culpam, quam redimere nummis existimat. Plus enim obtinet mentem censoris amor lucri, quàm æquitas iudicij.

Tres sunt munerum acceptiones, quibus contra iustitiã humana vanitas militat, id est, fauor amicitiarum, adulatio laudis, & corporalis acceptio muneris. Faciliùs autẽ peruertitur animus rei corporeæ munere, quã gratiæ laudísque fauore.

Quatuor modis peruertitur humanum iudicium, timore, cupiditate, odio, & amore. Timore, dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pauescimus. Cupiditate, dum præmio muneris alicuius corrumpimur. Odio, dum contra quemlibet aduersari molimur. Amore, dum amico, vel propinquis pręstare contendimus. His enim quatuor caussis

sæpe æquitas violatur, sæpe innocentia læditur. E

De testibus, CAP. LV.

ETsi mendaciũ gratis dicitur, quantò magis si venale quæritur? Neque enim deerit multiplex conuentus falsorum, si tantũ præsentia sit nummorum.

Testis falsidicus tribus est personis obnoxius. Primùm Deo, quem periurando contemnit: secundò iudici, quem mentiendo fallit: postremò innocenti, quem falso testimonio lædit.

Vnum penè crimen habent, & qui falsitatem promit, & qui supprimit veritatem: quia ille obesse vult, & iste prodesse non vult. Peior est testis, qui lædit, quàm qui præstare non vult. Nam ille malignus est, iste inutilis. F

Testibus falsis coniunctis tardè mendacij falsitas reperitur. Quod si separati fuerint, examine iudicantis citò manifestantur. Nam sicut in vnitate prauorum grandis est fortitudo, ita in separatione maior infirmitas.

Fraudulentiæ citò reprehenditur mendacium, falsidicorum enim testimonium sibi non conuenit.

Iniquus testis, quamuis sua falsitate corpori, rebúsque impediat, animo tamen nihil damni conferet. Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui aduersus innocentem falsum testimonium, vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solùm ille reus est, qui falsum de alio profert: sed & is, qui citò aurem criminibus præbet. G

Qui metu potestatis veritatem occultat, eiusdem veritatis iracundiam sibi cælitùs prouocat: quia plus pertimescit hominem, quàm diuinam trepidat indignationem. Beatus, cuius testimonio innocens ab scelere obiecto purgatur: impius, cuius proditione etiam iniquus perimitur. Neque enim decet Christianum morti obnoxium prodere, & ad effundendum sanguinem infelicium vocem testificationis præbere. Sermo enim iusti hominis, tantum ad ministeriũ debet esse salutis: ira enim indignationis, & tribulationis & immissiones per angelos malos.

De causidicis, CAP. LVI.

NEgotiorum forensium sectatores propter proximi dilectionem seculare negotium deserere debent, aut certè, manente proximi charitate, negotium sequantur terrenum. Sed quia perrarum est, vt inter iurgãtes charitas maneat, postponẽda est rei caussatio, vt perseueret dilectio.

Antiqui forensem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, eò quòd caussidici in certaminibus caussarum, omissis quæ agunt, veluti canes alterutrum sese lacerant, iurgiáque caussarum ad iniurias suas commutant.

De oppressoribus pauperum, CAP. LVII.

PAuperum oppressores tunc se sciant grauiori dignos sententia, quando præualuerint his, quibus nocere voluerint. Nã tantò atrociùs futuro supplicio condemnandi sunt, quantò hîc fortiùs contra miserorum vitam inualuerint.

Audiant iudices, & qui præsunt populis, quia pro temporalibus molestiis, quas plebibus ingerunt, æterno incendio cremabũtur, testante Domino per Isaiam Prophetã: Iratus, inquit, sum super populum meum, & dedi eos in manu tua, non posuisti eis misericordiam, sed aggrauasti iugum tuum valde. Descende in puluere, sede, tace, & intra in tenebras. Veniet super te malum, & nescies: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniet super te repentè miseria, quam nescis.

Magis mala facientibus, quàm mala patientibus dolere debemus. Illi enim praua faciendo in malum proficiunt: isti patiendo à malo corriguntur. Deus autem per malas voluntates aliorum, in aliis multa operatur bona.

Malignantium hominum voluntas nequaquam potest impleri, nisi Deus dederit potestatẽ. Nam dum homines, Deo permittẽte, malum, quod concupiscunt, perficiunt: ipse dicitur facere, qui permittit. Inde est, quod scriptum est per Prophetam: Si erit malum quod Dominus non fecit. Verumtamen quod iniqui mala ex voluntate quærunt, idcirco Deus perficiendi dat potestatẽ per suã bonam voluntatẽ: quia de nostro malo ipse multa bona operatur. H

Quidam, cùm Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt: quo noueris, sic Deo subiecta esse omnia, vt & ipsi, qui eius dispositioni aduersantur, eius impleant voluntatem.

Propterea in hac vita boni iudicantur à malis, vt iterum in illa vita mali iudicentur à bonis: siue vt etiam sit hîc bonis temporalis afflictio, & illic æterna remuneratio.

Idcirco sunt necessarij mali, vt quoties boni offendunt, flagellentur ab illis. Hinc

est, quòd Assur virgam furoris sui testatur Dominus: sed quoties ita fit, de Dei indignatione procedit: vt Deus per illos in eos sæuiat, quos flagellando emendare desiderat. Sed ille iustissima voluntate, illi verò sæpe crudeli intentione, sicut per Prophetam de eodem Assur dicitur: Ipse autem non sic arbitratur, sed ad conterendum paratum est cor eius.

Atrocem super eos diuinum furorem venturum, qui existunt persecutores, & violenti fidelibus. Consolando enim per Prophetam Deus suos, ita iudicare promittit aduersarios: Eos, inquit, qui iudicauerunt te, ego iudicabo: & cibabo hostes tuos carnibus suis, &, quasi à musto, sanguine suo inebriabuntur.

Habet aliquem vsum, & malorum iniquitas, quòd electos Dei suis morsibus laniant, ac per hoc vita impiorum sibi deperit: iustorum autem non perit, sed proficit, dum eos mali per tribulationis exercitium, ad præsentem odiendam vitam, & futuram desiderandam erudiunt.

Interdũ enim prodest peruersorum prauitas vtilitati iustorum, dum eos malitia sua erudiunt: & ad regna cælorum requirenda molestia temporali impellunt. Probatur hoc exemplis Israëliticæ plebis, quæ tunc duriùs agebatur in Ægypto, quando oportebat eam per Moysen ad terram repromissionis vocari: & ex malis, quæ in Ægypto patiebatur, discedere, & ad promissam patriam festinare.

Iniqui, dum constantiam iusti in persecutionibus suis aspiciunt, mentis confusione tabescunt. Et dum aduersa ostentant, nec vincunt, tandem de suæ peruersitatis insania cõfunduntur.

Stulti contra bonos studium semper assumunt, quibus dum prosperitas elucet, iactanter de suis meritis gloriantur, & bonorum atque iustorum afflictionibus detrahunt: dúmque eis aduersa contigerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi conuertuntur.

Quidam simplicium nescientes dispensationem Dei, in malorum profectibus scandalizantur, dicentes iuxta Prophetam: Quare via impiorũ prosperatur, bene est omnibus, qui præuaricantur, & iniquè agunt? Qui ergo hoc dicunt, non mirentur quòd prauorũ hominum temporalem, & caducam fœlicitatem aspiciunt, sed magis nouissima eorum intendant, quanta illis post hæc æterna supplicia præparentur, dicente Propheta: Ducunt in bonis dies suos, & subitò ad inferna descendunt.

De tribulatione iustorum,
CAP. LVIII.

IVstus in aduersis probari se cognoscat, non deiici.

Viri sancti plus formidant prospera, quàm aduersa: quia Dei seruos prospera deiiciunt, aduersa verò erudiunt. Ideóque Sancti viri constantia ita portare debet aduersa, vt frangi non queat.

Tunc magis sunt Dei oculi super iustos, quãdo eos affligi ab iniquis prouidentia superna permittit. Nam tunc eis gaudia disponuntur æterna, quando præsenti tribulatione probantur.

Omnes vitæ huius tribulationes aquis comparantur prætereuntibus: propterea, quia si quid in hac vita tribulationis acciderit, non stat, sed celeriter transit.

Qui vitæ futuræ præmia diligenter excogitat, mala omnia vitæ præsentis æquanimiter portat: quoniam ex illius dulcedine huius amaritudinem temperat: & ex æternitate illius, breuitatem huius despicit transitoriam.

Grauari diuerso malo temporali, pro vtilitate eorum est, quòd vitæ istius mala perferunt, quia cùm dolore grauantur, cupiditatis & luxuriæ, vitiorúmque cæterorum mala nõ appetunt.

Plus prodesse saluti tentationes seculi, quã prosperitates (cõstat:) nam ex prosperitate in deterius itur, ex tentationis dolore in melius proficitur.

Vnusquisque ad tentationem animum præparare debet. Minùs enim dum speratur tentatio, grauat: durè autem premit, si non sperata aduenerit.

Sapientis est, cõtra omnia aduersa antè meditari: nec inueniri casus debet, quẽ non consilia eius præueniant.

De amatoribus mundi,
CAP. LIX.

MVndi amatores nõ solũ ex eo rei sunt, quòd infima pro summis appetunt: verumetiam, & miseri per hoc, quòd graui ærũna ad ipsa desiderata pertingunt.

Grauiùs torquetur impius mundi exaggerando commoda, quàm iustus tolerando aduersa. Qui enim bona mundi diligit, velit nolit timoris & doloris pœnæ succumbit. Quíque plusquã oportet res transitorias diligũt, maiorẽ sibi ingerunt dolorem res ablatę, quàm amorem parturiebant possessæ. Cum graui enim dolore amittuntur, quæ cum

magno amore habentur. Minùs autem carendo dolemus, quæ minùs possidendo diligimus. E

Sciant seculi lucra sectantes, quantum sint vana vel aduersa, quæ diligunt, quæ etiã nec in hoc seculo sine contritione graui conquirunt, & pro quibus in futuro supplicio pœnas dabunt.

His, qui in voluntate secularium desideriorum persistunt, bene per testimonium Prophetæ dicitur: Factus est Ephraim panis subcineritius, qui non reuersatur: id est, ita obruuntur cæcitate secularis amoris, vt nunquã resipiscant ad Deum amorem retorquere mentis.

Multis mortuus est mundus, ipsi tamen vicissim mundo mortui non sunt. Bona enim seculi diligunt, & tamen ipsa quæ diligunt, minimè consequuntur: in vtroque vacui, quia & futura perdunt, & præsentia non acquirunt. F

Egestas est electorum, quòd peregrinantur à bonis sempiternis, & in hoc exilio diutiùs remorãtur. Egestas est reproborũ, quòd abundant diuitiis, & virtutibus vacuantur, séque esse inopes nesciunt. Quod probatur per Apocalypsim Ioannis, qui contra huius mũdi amatores sic ait: Dicis quòd diues sum & locuples & nullius egeo: & nescis, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.

Gloriæ temporalis sequaces, etsi nitidi sunt foris fulgore potentiæ, interiùs tamen vacui sunt elatione superbiæ: sicuti calami exteriùs quidem nitent, sed interiùs vacuantur. G

Ob hoc reprobi exteriùs, vt calami nitidi: interiùs vacui. Electi verò exteriùs, quasi arborum cortices, fœdi interiùs verò solidi.

Qui precioso cultu incedunt, audiant Prophetam, quemadmodum detestatur eorum corporalia ornamenta: & quos successus habeat cultus compositus, & ornatus: hoc est, pro suaui odore fœtorem: & pro zona, funiculum, & cætera.

Legant Prophetam diuites, quorum spes opulentia est, & audiant eum dicentem: Væ qui opulenti estis. Quantò enim quisque potentia minor est, tantò magis liber à peccato est. Nam patrimonium grande, tentatio est. H

Plus venerantur homines in hoc seculo pro temporali potentia, quàm pro reuerentia sanctitatis. Suspiciunt enim, quòd magis sunt diuites, & quòd homines sunt, omnino despiciunt.

Sunt quidam iusti, qui sine læsione cuiusquam suis rebus vtuntur. Item sunt quidam diuites humiles, quos non inflat superbia rerum: veluti plerique fuerunt Sancti veteris Testamenti, qui & affluebant diuitiis, & tamen humilitate pollebant. At contrà, quosdam superbos diuites rerum copia facit elatos, quorum non sunt opes in vitio, sed voluntas. Nam crimen in rebus non est, sed in vsu agentis.

Est & elatio pauperum, quos nec diuitiæ eleuant, & voluntas sola in eis superba est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem plusquam superbi diuites cõdemnantur.

Securus vult esse diues, pauper esse non vult. Sed quomodo erit diues quietus, quem suis stimulis res ipsæ ne careantur, semper faciunt inquietum? Et ideò eligit cupiditas, inquietum esse & timidum diuitem: quàm securum pauco sumptu contentum esse, & pauperem.

Bonis bene vtuntur, qui diuitiis sibi concessis in rebus salutaribus perfruuntur. Bonis malè vtuntur, qui aut iustè pro temporali lucro iudicant, aut aliquid boni pro vanæ gloriæ appetitu faciunt. Malis malè vtuntur, qui noxias cogitationes operibus prauis perficiunt. Bene malis vtuntur, qui luxuriã carnis coniugali honestate præstringunt. Sed sicut malo bene vti, bonum est: sic bono bene vti, melius est. Et sicut bono malè vti, malum est: sic malo malè vti, pessimum est.

De amatoribus misericordiæ,
CAP. LX.

GRauiter in Deum delinquunt, qui diuitiis à Deo concessis, non in rebus salutaribus, sed in vsibus prauis vtuntur. Nesciunt enim impertire pauperibus, oppressis subuenire despiciunt: & inde magis augent delicta, vnde redimere debuerunt.

Hoc habet tantùm bonum possessio præsentium rerum, si vitam reficiat miserorum: præter hoc tentatio est mundi lucrum: tantóque maiora supplicia in futurũ dabunt, quantò & ipsa maiora sunt. Potentes enim potenter tormenta patientur.

Terrena omnia seruando amittimus, largiẽdo seruamus. Patrimonium enim retentum perit, manet autem erogatũ. Diu enim cum rebus nostris durare non possumus, quia aut nos illas moriendo deserimus, aut illæ nos viuentes deserunt.

Pro diuersitate vsus, alij de rebus mundanis pereunt, quas cupidiùs rapiunt: alij verò saluantur, dum in eorum pulchritudine, conditoris pulcherrimam prouidentiam laudantes mirantur: vel dum per misericordiæ opus eis cælestia bona mercantur.

Misericordia à compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortita est. Nullus autem in alio misericors esse potest, qui prauè viuendo in se misericors nō est. Qui enim sibi nequam est, cui bonus est?

Nulla scelera eleemosynis posse redimi, si in peccatis quis permāserit. Tunc fructu eleemosynarum indulgentia conceditur, quando ab scelerum opere desinitur. Verum est quòd peccata omnia misericordiæ operibus expurgantur, sed si iam caueat peccare, qui misericordiam impertitur. Cæterùm nulla est delicti venia, quando sic præcedit misericordia, vt eam sequantur peccata.

Non est eleemosyna, quę glorię magis caussa, quàm misericordiæ impertitur intuitu.

Quali enim intentione ab vnoquoque largitur, taliter & apud Deum recipitur. Qui ergo de bono laudem præsentem appetit, spem perdit, & gloriam mercedis in futuro non recipit.

Dum enim caussa iactantiæ pauper pascitur, etiam ipsum misericordiæ opus in peccatum conuertitur.

In tantùm eleemosynarum opera peccata extinguūt, atque ad regnum seculi futuri proficiunt, vt etiam iudex cælestis in futuro iudicio veniens, in dextera consistentibus dicat: Esuriui, & dedistis mihi manducare, sitiui, & dedistis mihi bibere, hospes eram, & collegistis me, nudus, & operuistis me. Quibus etiam benè promittit dicens: Venite benedicti patris mei, percipite paratum vobis regnum. His autem quos nulla præcedentia eleemosynarum facta sequuntur, æterni iudicis voce sic dicitur: Esuriui, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi bibere. Quibus iustè dicitur: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo, & angelis eius.

Qui hîc misericordiam non impertit, illic pietatis fructum non inuenit: exemplo ardentis diuitis, qui in inferno ad tenuissima petenda compulsus est, qui hîc tenuissima negare studuit. Quid retribui subtilius? quid districtius poterat? Guttam aquæ ardens petiit, qui micas panis negauit. Serò diues oculos aperuit, quando Lazarum pauperem requiescentem vidit, quem iacentem ante ianuas videre despexit.

Non solùm qui esurienti, & sitienti, & nudo beneficium largitatis impendit, vel si quid aliud indigenti largitur: sed & qui inimicum diligit, & qui lugenti affectum compassionis & consolationis impertit, aut in quibuslibet necessitatibus consilium adhibet, eleemosynam proculdubio facit. Nam & doctrinæ bonum eleemosyna est, & misericordia carnali

A eminentior est.

Quicumque non egens poscit, etiam si indigentem se simulet, ex toto illi corde commisereri oportet. Et licet ille fortasse falsam indigentis speciem præferat, is tamen qui simpliciter impertit, fructum misericordiæ non amittit.

Quamuis quisque sit egens, nullus tamen vnde tribuat indigenti excusationem inopiæ potest obtendere, quando ex præcepto Saluatoris etiam calicem aquæ frigidæ præcipiamur indigenti præbere. Nam si aliud non

B habentes, idipsum benignè tribuamus, mercedem proculdubio non amittimus. Cæterùm si amplius possumus, & egestatem simulando minus largimur: non egentem, sed Deum fallimus, cui conscientiam nostram abscondere non possumus.

Duæ sunt eleemosynæ: vna corporalis, egenti dare quicquid potueris: altera spiritualis, dimittere ei à quo læsus extiteris. Harum prima adhibenda est miseris, secunda malis. Erit ergo, quod semper impertias, etsi non pecuniam, saltem gratiam.

Non est eleemosyna cum murmuratione præbenda, ne, comitante tristitia, merces pereat dispensata. Tunc autem benè tribuitur, quando cum mentis hilaritate præbetur. Vnde & Apostolus: Hilarem, inquit, datorem diligit Deus. Metuendum est itaque, ne pau-

C per aut cum tædio nostra oblata suscipiat, aut ne omnino prætermissus mœrens, tristísque recedat.

De rapinis alienis eleemosynam facere, non est officium miserationis, sed emolumentum sceleris. Vnde & Salomon: Qui offert, inquit, sacrificium de rapina pauperum, tanquam siquis victimet filium in conspectu patris sui. Qui enim iniustè tollit, iustè nunquam distribuit: nec benè alteri præbet, quod ab alio malè extorquet.

Magnum scelus est, res pauperum præstare diuitibus: & de sumptibus inopum acquirere

D fauores potentum: arenti terræ aquam tollere, & flumina, quæ non indigent, irrigare.

Nonnunquam largitas diuitum prodiga, non ad vtilitatem, sed ad elationem effunditur: comparata hypocritis, qui non ad ædificationem docent audientium, sed ad suæ gloriæ exaggerandum cothurnum.

Reprehensibilis est superflua effusio largitatis. Nam qui modum seruat, auarus nulli est, sed omnibus largus est.

Dispensator non debet esse prodigus, sed discretus: largiri enim debet quantum oportet, vt tenendo mensuram in vno, sufficiat plurimis.

De breuitate vitæ, CAP. LXI. E

TAntùm enim in hac vita est licitum operari bonum: illic námq; non iam operatio expectatur, sed retributio meritorum.

Hæc vita impiis longa & grata est, in oculis autem iustorum amara & breuis est. Et licet vita ista breuis sit, moras tamen sibi fieri creditur, quia quantumlibet breue sit temporis spatium, tametsi viuenti parum est, amanti proculdubio longum est.

Qui vitæ præsentis longitudinem non de suo spatio, sed de eius fine considerat, quàm sit breuis & misera, satis vtiliter pensat. Vita enim præsens, quia ipsis suis incrementis deficit, breuis est: suo enim augmēto perit, dum F id quod videtur in futuro proficere, in præterito deficit. Item ex ipso esse breuis vita præsens ostenditur, ex eo quòd non permanet, sed finitur. Tela enim consummatur filis, & vita hominis expletur diebus singulis.

Quod diu in hac vita viuitur, quæritur vtrū augmentum, an rectiùs detrimētum dicatur. Sed quomodo possit rectè dici augmentum, quod per dimensiones ętatum, ad mortis tendit detrimentum?

Qui vitam longam quæris, ad eam tende vitam, pro qua Christianus es, id est æternam: non ad istam, de qua ad erudiendum te, descendit vita æterna, id est, Christus verbum carni coniunctum. Hæc est enim vita vitalis, G nostra ista vita mortalis est.

Mori oportet hominem in carne mundo, ne moriatur in anima Christo. Nam verè tunc viuere quisque creditur, si secundum seculum moriens in solo Deo viuere delectetur.

De mora vitæ istius, tædium patitur iustus, eo quòd ad desideratam patriam tardè perueniat: & vitæ præsentis ærumnam seriùs amittat.

De exitu, CAP. LXII.

QVamuis Sancti ab huius vitæ ærumnis liberari se cupiant, citò volentes exire H de corpore, Dei tamen dispositione plerumque diu in hac vita versantur: vt per longa tolerantiæ experimenta, solidiùs eorum patientia roboretur.

Multi odio vitam habent, & tamen mori timent: quod plerisque in angustia cōtingere solet: sícque contrario affectu, & viuendi habent tædium, & moriendi metum.

Sollicitè debet vnusquisque viuere, & semper terminum vitę suę considerare, vt de contemplatione illius animus se semper ad alta sustollat, & huius seculi blanditias caueat. Scriptum est enim: In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.

Venturi exitus ignorantia incerta est, & dum mori quis non existimat, tollitur. Vnde vnusquisque festinet, ne in iniquitatibus suis rapiatur, simúlque finiatur vita cum culpa.

Nam incentor diabolus, eos quos viuentes accendit ad vitia, subitò morientes pertrahere nititur ad tormenta.

Sæpe diuites in hac fallaci vita, dum de potentiæ gloria vel rerum abundantia gestiunt, repentè hora, qua nesciunt, improuiso exitu rapiuntur, atque absorbente profundo, cruciandi æternis gehennæ incendiis deputantur. De quibus benè per Prophetam dicitur: Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.

Iniquus moriens, qui imitatione sui multos ad culpam traxerat delectatione peccati, multos à culpa reuocat terrore tormenti. Quod etiam Psalmista testatur dicens: Lætabitur iustus cùm viderit vindictam impiorum, manus suas lauabit in sanguine peccatorum. In peccatorum enim morientium sanguine iusti lauant manus: quia dum eorum pœna conspicitur, conspicientis vita mundatur. Cuius enim talis crudelis exitus cernitur, non solùm qui viderit, refugit, sed alios etiam ab imitatione illius, quanta valuerit exhortatione compescit.

In exitu vitæ animæ electorum nimio terrentur metu, incerti vtrum ad præmium, an ad supplicium transeant.

Quidam autem electi in fine suo purgantur à leuibus quibusdam peccatis: quidam verò in ipso suo fine hilarescunt, æternorum contemplatione bonorum.

Quamuis enim quis in hac vita sit iustus, tamen dum ex corpore isto egreditur, pertimescit, ne dignus supplicio sit. Nullus enim homo absque peccato: nec aliquis potest de Dei esse securus iudicio, cùm etiam & de otiosis verbis reddenda sit ratio.

Finem iustorum optimum vocatio tranquilla commendat, vt ex eo intelligantur Sanctorum habere consortium Angelorum, ex quo ab hoc corpore sine vexatione dura tolluntur.

Prauos autem homines apostatæ Angeli excipiunt morientes, vt eis sint ipsi tortores in pœnis, qui fuerunt suasores in vitiis.

Etsi pietas pro defunctis fidelibus flere iubeat, fides tamen pro eis lugere vetat. Illi enim deplorandi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit: non quos cælestis aula lætificandos includit.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, EPISTOLÆ ALIQVOT.

Libris sancti Isidori de Ecclesiasticis officiis Epistolam eius, de iisdem tractantem, quam ad Ludifredum (alias, Leudefredum) Cordubensem Episcopum scripsit, subiunximus: non tamen integram, sed qualem in decreto Gratiani, dist. 25. Perlectis. & apud Iuonem Carnotensem Episcopum, parte sexta sui decreti, cap. 20. atque etiam in codicibus M. S. legimus. Nuperrimè autem postremam partem, quæ desiderabatur, nacti, hanc modò lectori apponimus, absque priorum repetitione: quæ (si libuerit) suprà pagina 615. inueniet.

AD eum (scilicet Thesaurarium) veniēt de parrochiis pro chrismate. Cereos & oblationes altaris ipse accipit à populo. Ipse colligit per Ecclesias cereos in festiuitatibus. Ad eū pertinēt ornamenta & vestimenta altaris: & quicquid in vsu templi est, sub eius ordinatione existit. Vela & ornamenta basilicarum, quæ in vrbe sunt, & non habent presbyterum, ipse custodit. De candelis autem & cereolis quotidianis quicquid superest in Basilicis, Basilicarius per singulos menses huic deportat. Ex quibus Thesaurarius dat quartam Basilicario. Tres reliquas partes diuident æqualiter sibi cum Primicerio, & Presbytero, qui Missam celebrat in eadem Basilica.

Ad œconomum pertinet separatio Basilicarum atque constructio, actiones Ecclesiæ in iudiciis, vel in proferendo vel in respondendo, tributi quoque acceptio, & rationes eorum quæ inferuntur. Cura & agrorum, & culturæ vinearum, causæ possessionum, & seruitialium stipendia clericorum, viduarum & deuotarum pauperū: dispensatio vestimenti, & victus domesticorū clericorū, seruitialium quoque & artificum: quæ omnia cum iussu & arbitrio sui Episcopi ab eo implentur.

Hæc sunt, quæ vel à maioribus per officiorum ordines distributa sunt, vel consuetudine Ecclesiarum in vnumquemque seruata, nec aliquid ex his nostri iudicij deputes: nisi quod aut ratio docuit, aut vetustatis antiquitas sanxit.

Patrem autem monasterij vnde innotuistis, illum præferri oportet, quem sancta vita & probitas morum commendat: quíque dum

B subiectus extitit, fraus in illo non fuit. Huic iustè gratia cumulatur, dicēte Domino; Quia in pauca fuisti fidelis, in multa te constituam. *Matth. 25.* Qui verò adhuc sub regimine positus improbè vixit, & fratribus fraudem facere non pertimuit: hic prælatus licenter ac liberè maiora & deteriora committet, dum se in potestate & libertate aspexerit. De talibus enim dicit Apostolus: Sed vos iniuriam facitis, & hoc *1. Cor. 6.* fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Sed nobis sufficiat, ista dicere tibi: quod Deo dignum existimas adimple. Post hæc autem precari tuam sanctitatem non desino, vt pro me intercessor apud C Dominum existas: vt quia meo vitio lapsus sum, per te remissionem consequar peccatorum.

In Christo charissimo & dilectissimo filio, Braulioni Archidiacono Isidorus.

DVm amici litteras, charissime fili, suscipis, eas pro amico amplecti non moreris. Ipsa est enim secunda inter absentes consolatio, vt si non est præsens qui diligitur, pro D eo litteræ amplexentur. Direximus tibi annulum propter nostrum animum, & pallium pro amicitiarum nostrarum amictu, vnde antiquitas hoc traxit vocabulum. Ora igitur pro me, inspiret tibi Dominus, vt merear adhuc in vita videre te: & quem mœstificasti abeundo, aliquando iterum lætifices te præsentando. Quaternionem regularum per Maurentionem Primiclerium direximus. De cætero autem opto tuam semper cognoscere salutem, dilectissime mi domine, & charissime fili.

Domino meo & Dei seruo Braulioni Episcopo, Isidorus.

OMni desiderio desideraui nunc videre faciem tuam, & vtinam aliquando impleret Deus votum meum antequam moriar. Ad præsens autem deprecor, vt commendes me Deo orationibus tuis, & vt in hac vita spem meam impleat, & in futura beatitudinis tuæ consortium mihi cõcedat. (Et manu sua.) Ora pro nobis beatissime Domine & frater.

Dominis meis & Dei seruis, Helladio, cæterísque, qui cum eo sunt coadunati, Episcopis, Isidorus.

De sacerdote in vitium carnis lapso.

AFficimur lacrymis, compungimur stimulis peccatorum nostrorum, cùm ruinam fratris agnoscimus, quia sicut de salute lætitia, ita de periculo animę gemitus est. Cognouimus enim Cordubensis Ecclesiæ sacerdotem in pontificali culmine carnali labe dilapsum, & de altitudine honoris in profundo flagitiorum flenda ruina demersum: & quia vobis sollicitudo pastoralis incumbit, vestróque iudicio delinquẽtium errores discutiendos censura diuina disposuit, dicens: Sacerdotes stabunt in iudiciis meis, & iudicabunt inter sanctũ & pollutum. (*Ezech. 44.*) Hanc igitur vocem Domini cognoscentes, cum effusione lacrymarum vestram sanctitatem deposcimus: vt idem lapsus sancto cœtui vestro præsentatus, agnito à vobis confessionis eloquio, synodali sentẽtia à gradu sacerdotij deponatur. Melius est illi, vt tẽporaliter iudicetur à vobis, quàm æterno damnetur iudicio. Leuior est illi præsentis temporis ignominia, quàm futura gehennæ tormẽta. Sciat enim se amisisse nomen & officium sacerdotis, qui meritum perdidit sanctitatis. Quapropter iudicij vestri decreto pœnitentiæ perpetim flagitia perpetrata lamentatione deploret: plangat sacerdotij cultum, quem malè viuendo perdidit: lugeat animæ suæ statum, quem tanto putredinis cœno coinquinauit: fortasse porriget illi manum quandoque Spiritus sanctus, vt per dignam satisfactionem mereatur peccatorum remissionem. Pro me quoque deprecor, sanctissimi Sacerdotes, vt pietatem diuinam exorare dignemini, vt immemor malorũ meorum, quibus & ipse conlapsus sum, à peccatorum vinculo, quibus huc vsque sum colligatus, dissoluat, & fructum indulgentiæ vestris meritis tribuat.

E

Dilecto in Christo filio Claudio Duci, Isidorus.

1 *Quòd Romano pontifici primùm, deinde cæteris Prælatis obediendum sit.*
2 *Quòd Spiritus sanctus à Patre & Filio procedat.*
3 *Ne quis cum hæreticis disputet, nisi sit in sacris litteris admodum probatus.*
4 *Postremò hortatur eum ad fidem & doctrinam sancti Leandri retinendam.*

CAtholicæ strenuitatis tuæ suscipiens schedulas, Domini nostri Iesu Christi omnipotentiam conlaudamus, qui de prosperis tuis successibus & triumphis, Ecclesiæ sanctæ suæ misericorditer in præsenti de inimicis triumphare largitur. (*Ad hunc Claudiũ scribit Greg. lib. 7. Regist. ep. 124.*) F Te quidem me piis vrgente petitionibus, tuis inquisitionibus respondere, lætor in Domino: quia ea, quæ sunt de fide Catholica, sollicitè perquiris. Ad id ergo, quod obiecisti primò, prætermissis plurimis rationibus, tibi rationabiliter ac simpliciter respõdemus. 1. Sic nos scimus præesse Ecclesiæ Christi, quatenus Romano Pontifici reuerenter, humiliter & deuotè, tanquam Dei Vicario, præ cæteris Ecclesiæ Prælatis, specialiùs nos fateamur debitam in omnibus obedientiam exhibere. Contra quod quemquam procaciter venientem, tanquam hæreticum à consortio fidelium omnino decernimus alienum. G Hoc verò non ex electione proprij arbitrij, sed potius auctoritate Spiritus sancti habemus firmum, ratúmque credimus & tenemus. Si verò (quod absit) infidelis fit non manifestè, in nullo læditur obedientia nostra, nisi præceperit contra fidem. Pręterea prauis Prælatis obediendum in iussionibus bonis Dominus præcipit, vbi dicit: Quod dicunt facite, eorum praua opera præcipit euitanda, cum subiungit: Quod autem faciunt, nolite facere. (*Matth. 23.*) In dubiis etiam præceptis, prauis Prælatis obediendum est, quamdiu eos Ecclesia tolerauerit: H nisi ex manifesta Prælati infamatione in præcepto iustè possit hæresis suspicio prouenire. De similibus quoque illaqueationibus idem videtur. In præceptis manifestè malis nullatenus est obediendũ, etiam bonis Prælatis: quia quandoque Deus occultat maiori, quod reuelat minori. 2. Item nobis insinuare curasti quorumdam Gręcorum obiectionem, quod in Nicæna vel Constantinopolitana Synodo, sub anathemate prohibitum legitur in symbolo, & in illo sancti Athanasij de fide Catholica diminuere, vel addere aliquid: atque ideò quidam ex Gręcis Latinos proteruè nituntur reprehendere, quòd in professione sanctæ fidei Deo corde, & ore decantent: qui ex Patre Filióque pro-

cedit: cùm in prædictis conciliis fuerit positum, ex Patre procedit, & sancta Romana Ecclesia, ex Patre Filióque Spiritum sanctum procedere approbat, atque credit. Quę supradicta prohibitio, si subtiliter & rectè perspicitur, omnis ambiguitas remouetur: cùm enim addere seu diminuere prohibuit, de re contraria intellexit, cui sententiæ illud Apostoli congruit: Si quis vobis aliud euangelizauerit, præter id, quod accepistis à nobis, anathema sit. Et Ioannes Apostolus ait: Si quis venerit ad vos aliam doctrinam afferens, non eum recipiatis, neque ei aue dixeritis. Cùm dixit aliam doctrinam hæresim præcauendo, absque ambiguitate de doctrinæ contrarietate nobis voluit demonstrare. Plura quidem alia pręedicauerunt Apostoli, Martyres, & Ecclesiæ Orthodoxi Doctores; sed quia non contraria, prohibitio Apostolica huiusmodi non intelligitur contraire, eo quòd sint ad vnum veritatis finem tendentia. Cùm ergo de similibus idem cõstet esse iudicium, patet proculdubio prædictarum sententiarum prohibitiones de contrarietate hæresum esse recipiendas. Spiritum verò sanctum esse Patris & Filij, & à Patre & à Filio mitti, atque procedere ab vtroque, sanctæ scripturæ testimoniis clarius demõstremus. Apostoli verba sunt hęc: Si Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, & cætera. Et alibi. Misit Deus spiritum Filij sui in corda nostra. Ecce manifestè patet Apostolicis verbis: Spiritum sanctum esse Dei Patris suscitantis à morte, & Dei Filij suscitati, qui non tres Dij, sed vnus est credendus & adorandus, sicut Moyses testatur. Audi, inquit, Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est. A Patre Spiritum sanctum mitti, Dominus in Euangelio loquitur, dicens. Paracletus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Et quòd mittatur à Filio, ipsa veritas dicit: Cùm venerit Paracletus, quem ego vobis mittam à Patre. His itaque plenariè declaratur sancti Spiritus missionem à Patre esse & à Filio. A Patre nempe Spiritus sanctus procedere ostenditur, cùm dicitur: Spiritus veritatis, qui à Patre procedit: à Filio verò, cùm post resurrectionem suam insufflauit, & discipulis suis dixit: Accipite Spiritum sanctum. Isaias etiam in persona Patris dicit: Spiritus à facie mea egredietur. Dei Patris verbum vel facies Vnigenitus eius est, homo enim per faciem à nobis agnoscitur, & Deus Pater per Filium innotuit mũdo, vnde Filius ait: Pater manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi. Et illud: Notum feci eis nomen tuum, & notum faciam. Possumus

Galat. 1. 2. Ioan. 1. Rom. 8. Galat. 4. Deut. 4. Ioan. 14. Ioan. 20. Esa. 57. Ioan. 17.

A ad hæc latius probanda plura inducere: sed forsitan, cui non sufficiunt ista, multa non proderunt ad salutem, quia animalis homo non percipit ea, quæ Dei spiritus sunt, arbitrans esse stultitiam, quæ dicuntur, & quia profectò hoc ex contemptu ignorantiæ prouenit, ignorans ignorabitur. Dum autem sanctæ Trinitatis personas loquendo distinguimus, summopere curemus, ne indiuiduam ac simplicissimam essentiam vnius Dei diuidere videamur. Sed quid sit illud ineffabile Patris generare: illud etiam inæstimabile Filij nasci, generari, vel exire: atque illud incomprehensibile Spiritus sancti à Patre & Filio mitti vel procedere, & cætera, quæ huiusmodi de personarum varietate dicuntur, si non capimus mente, capiamus fide, vt salui esse perpetuò mereamur. Ecce breuitate, qua valui, tuis inquisitionibus satisfeci. Sed quod subiecisti, 3.
habere te hæreticos cum quibus assiduè disputas, & quos ad fidem Catholicam studes reuocare, laudamus zelum, sed audaciam reprehendimus. Dicit námq; scriptura diuina: Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. Caue Eccl. 13.
igitur, dilectissime fili, vt quia Deus triumphalibus trophæis armorum strenuitate prostratis inimicis te fecit victoriosum, hæreticis suasionibus ignominiosè ne victus succumbas: te etenim laborante eos ab errore mortis eruere, ipsi inuigilant, te in pręcipitium erroris demergere, à quorum confabulatione, vel solatio quemlibet Christicolam, tanquam à lethifero veneno, sub obtestatione diuini iudicij præcipimus abstinere: nisi fuerit in diuinis præceptis experientia operum probatus, & sacris eruditus scripturis. Testamur igitur coram Deo, monemus, & quicquid possumus hortando præcipimus, vt quàm citiùs eos, zelum Dei legis exercens, nisi Catholicam professi fuerint veritatem, à te repellas, atque dicta eorum & obiectiones nobis scribendo mittere non moreris. Deo teste fraternitatem dilectionis tuæ in visceribus Iesu Christi amplectimur chariùs: & singula, quãtum Deus dederit, ad salutem animæ, & tui corporis honestatem determinabimus, sacris ea fulciendo auctoritatibus, vt falsitas veritati cedat, & Ecclesiæ Christi gloria roboretur, & crescat. Memento communis nostri doctoris 4.
Leandri, & eius fidem atque doctrinam pro viribus imitare: vt in præsenti bonis perfrui, & in futuro cęlestium bonorum participationem valeas adipisci. Amen. Ora pro me: donet Dominus, vt animæ, corporis, fidei, & honoris tibi seruata integritate, merear te videre de cætero, mi Domine, & charissime fili.

Dilecto filio in Christo, Redempto, Archidiacono, Isidorus.

1 *Quòd Christus sit totus in vtraque sacramenti specie.*
2 *Quòd non in fermentato pane, sed in azymo sit conficiendus.*
3 *Vt calix sit metallicus, non ligneus aut fictilis.*
4 *Vt corporale, cui sacra hostia superponitur, sit de panno puro lineo, & non serico aut tincto.*

MVltis non modò Ecclesiasticis, verùm etiam huius perituri regni prępeditus negotiis, prout optamus, tuæ charitatis quæstionibus ad pręsens satisfacere non valemus. Verùm, quia impellente charitate omnibus F sumus debitores: ex parte qua valeo pareo dilectioni tuæ, ad inquisita compendiosè respondere paratus. Innotuisti quippe nobis, in animo tibi versari scrupulum, eo quòd Orientalis Christi Ecclesia ex fermẽtato pane, Occidentalis ex azymo sacratissimi corporis sacramentum conficere consueuit: & quia ipsi Orientales, Latinos super hoc reprehendere non verentur. Illud etiam animo tuo insedit, quòd illi sericos pannos, nos autem lineos, quos corporalia dicimus, ad ornamenta tanti sacrificij exhibemus. Scias itaque eorum iam dictis consuetudinibus minimè nos opponere reprehensionis obstaculum, quamdiu eas Romana Ecclesia duxerit tolerandas, maximè G cùm non sint de essentia, siue substantia sacramenti. De substantia sacramenti sunt verba Dei à sacerdote in sacro prolata ministerio, scilicet, Hoc est corpus meum, panísq; frumenti & vinum, cui consueuit aqua adhiberi: quia vtrumque de latere Christi, videlicet, sanguis & aqua profluxit. Cætera verò pertinent ad decorem sacramenti, futurorum exemplum, ad nostram & eorum humiliationem, atque in Dei laude exercitationem.
1. Et cùm prædictorum facta fuerit consecratio, non, vt quidam putant indocti, sub panis specie sola caro Christi, & in calice tantummodò H sumitur sanguis: sed in vtroque Deus & homo, in corpore glorificato totus & integer Christus, integer Christus in calice, panis viuus, qui de cælo descendit, totus est in vtroq;. Ipse est panis, qui reficit, non deficit, panis, qui totus à singulis sumitur, & in nulla sui parte minuitur, visibilis Angelis, fide non dubia creditur à nobis miraculosè & inuisibiliter totus in sumentibus singulis, & integra sui essentia visibiliter totus semper regnat in cælis.
2. Quia verò Orientales Romanorum siue nostras consuetudines impudẽter obtrectando reprehensionis abolitione impugnare nituntur: ad arma diuini oraculi concurrentes, nos E quantum potuerimus easdem defendere veritate præuia insurgemus. Dominus enim noster Iesus Christus, quando discipulis corporis sui mysterium agendum tradidit, non legitur accepisse panem fermentatum, vel azymum, sed accepit panem & dedit discipulis suis dicens: Hoc est corpus meum: hoc facite *Matth. 26.* quotiescumq; sumitis in meam commemorationem. Legitur tamen præcepisse Dominum Moysi, vt Pascha cum azymis panibus *Exod. 12.* & lactucis agrestibus manderetur, & apud quemcumque Hebræorum fermentatus panis per septem dies Paschæ inueniri posset, occideretur. Dominus igitur noster Pascha secundũ Legem celebrauit, & in cœna suum corpus sub panis, & vini specie discipulis edendum tradidit, & eis eundem conficiendi tradidit potestatem, atque panem azymum, cum quo Pascha agebatur, obtulit. Similiter sacratissimum corpus eius non legitur pannis sericis, vel laneis, sed mundis linteaminibus in sepultura inuolutum fuisse. Ergo, cuius mysterium passionis, & sepulturæ, cum quotidie immolando, geritur in altare, à tramite recto deuiare nõ possunt, qui in pane azymo, vino, & aqua, additis, & mundis sanctísque linteaminibus, secundum consuetudinem Ecclesię Romanæ corporis, & sanguinis Domini, sacrosanctum sacrificium student conficere. Videtur etiã Dominus nobis fauere in Exodo dicens. Non immolabis (inquit) super fermento sanguinem hostiæ meæ. Quod etiam 3.
de vase agitur ligneo, fictili, vel metallino, *De consecr. d. 1. vt calix.* quo agitur immolatio sacrificij, quia nullus Euangelistarum expresè ostendit, cuiusmodi fuerit, ad Legis videtur recurrendum potius auctoritatem: quia in ministerio tabernaculi aut domus Dei, nulla vasa sacræ vnctionis oleo delibuta leguntur lignea vel fictilia, sed magis ex metallo erant. Dominus etiam quæque de melioribus sibi offerri præcepit, & Tabernaculum testimonij cum maxima diligentia auri & argenti mira pulchritudine adornare. De Salomonico templo quid? Re vera idem. Quod si ceremonialia illa quæ vmbra erant veritatis futuræ, quibus pecudum carnes immolabantur, vel sanguis, tanto voluit Deus decore perfrui: quanto magis sacrum altare, sanctúmque vas, in quo ipsa veritas, scilicet vnigenitus Deus, quotidie Deo Patri offertur, quanto honore, reuerentia, gloria & decore debent studio & diligentia adornari? Liquidè patet tam inæstimabile sacrificium in vase luteo, vel ligneo, nisi necessitate vrgente, vel cogente inopia, offerre turpe, ac vile, pręsumptuosum esse & temerarium, quod potest iusto examine reprobari. Sed forsan obiicis: pannum sericum pretio- 4.
siorem

ſiorem eſſe lineo, & idcirco magis diuinis vſibus aptum. Ad quod nos in vtroque teſtamento dicimus, candorem veſtium maximè approbari, eo quòd in eo mentis ſinceritas requiratur, quam conſtat inter cæteras virtutes Deo eſſe gratioſiorem: ad quam peruenire cupienti charitati veſtræ, vt pateat clariùs, ſacræ ſcripturæ teſtimoniis oſtẽdamus. Dicit enim, omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & Domini ſacerdotes Ephod lineo excellentiæ cauſſa erant ſuperinduti: Euangelium etiam in transfiguratione Dominica, quòd apparuerint veſtimenta Domini tanquam nix, euidenter teſtatur. Et in Apocalypſi, qui in conſpectu agni ſtabant, & qui ſequuntur ipſum, quocumque ierit, ſtolis albis perhibentur amicti, & quãplurima alia. Quis inter pannos mundus, vt lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur; cùm in ſericis magis ex eadem obfuſcari videatur? Mentis autem munditiam nullatenus eſſe intelligas, vbi infidelitas viget: non enim eſt conuentio Chriſti ad Belial. De incongruitate verò Grammaticæ loquutionis, quæ in veteri Teſtamento reputatur vel nouo, reſpondemus: verba cæleſtis oraculi non ſubiacent Priſciani regulis, vel Donati, & quamuis ſit analogia ſcienda, vſus præ omnibus æmulandus eſt. Dummodò ſententia à veritate non diſcrepet, à ſanctorum Patrum veſtigiis nullatenus recedendum. Lucidè habes, fili chariſſime, in quam partem tui animi intellectum debeas inclinare, atque tui cordis ſcrupulum ſuper hoc omnino deponere. Diligenter per omnia inſpice, & reperies ſanctæ Romanæ Eccleſiæ conſuetudines à diuinis auctoritatibus in nullo aliquatenus deuiare. Pro me ad Dominum orare quæſo digneris.

Hoc prohibitum habes de conſ. diſt. 1. Conſulto. *Candor veſtium in ſacris commendatus.* *Eccleſ. 9.* *Exod. 28. & 1. Reg. 2.* *Matth. 17.* *Apoc. 7.* *2. Cor. 6.*

Domino chariſſimo, & virtutibus inclyto Eugenio Epiſcopo Toletano, Iſidorus.

A Veſtræ ſanctitatis litteras per nuncium ſuſcipiens Verecũdum, rerum omnium conditori grates impendimus, quòd Eccleſiæ ſanctæ ſuæ, mentis & corporis veſtri valitudinem conſeruare dignatur, atque ad inquiſita pro modulo parati ſatisfacere, exoramus orationum veſtrarũ ſuffragiis ab ærumnis opprimentibus à Domino ſubleuari. Verùm quòd in quibuſdam quæſtionibus venerabilis veſtra fraternitas, licet vos non ignoremus peritos, me compulit reſpondere: maioris ſententiæ innodatio, niſi ex diſpenſationis articulo, à minori nequaquam valeat B enodari, ſed potius ab inferiori prolata, à ſuperiore iure mediante caſſetur. Orthodoxi quidem Patres Spiritus ſancti auctoritate prę uia ſanxerunt: aliter autẽ quolibet adſtruente, ſicut eſt veſtræ prudentiæ cognitum, prauum ſuborietur, ſcilicet gloriatio ſecuris contra eum, qui ſecat in ea. *Eſa. 10.* Quòd vero de parilitate agitur Apoſtolorum: Petrus præeminet cæteris, qui à Domino audire meruit, Tu vocaberis Cephas, tu es Petrus, & cętera, & non ab alio aliquo, ſed ab ipſo Dei & virginis filio honorem Pontificatus in Chriſti Eccleſia pri- C mus ſuſcepit. Cui etiam poſt reſurrectionem filij Dei ab eodem dictum eſt: Paſce agnos meos, *Ioan. 21.* agnorum nomine Eccleſiarum prælatos notans. Cuius dignitas poteſtatis, etſi ad omnes Catholicarum Epiſcopos eſt transfuſa, ſpecialiùs tamen Romano Antiſtiti ſingulari quodam priuilegio, velut capiti, cæteris membris celſior permanet in æternum. Qui igitur debitam ei non exhibet reuerenter obedientiam, à capite ſeiunctus, Acephalorum ſchiſmati ſe reddit obnoxium: quod ſicut illud ſancti Athanaſij de fide ſanctæ Trinitatis, D ſancta Eccleſia approbat, & cuſtodit, quaſi ſit fidei Catholicæ articulus. Quod niſi quiſque fideliter firmitérque crediderit, ſaluus eſſe non poterit. Hæc veſtræ dulciſſimæ charitati breuiter prelibaui, conſiderans illud Philoſophi, pauca ſufficere ſapienti.

Extant ſex aliæ SS. Iſidori & Braulionis epiſtolæ: quarum quinque ante libros Originum, & ſextam ante Synonima poſuimus: vt materiei, de qua tractabant, viciniores eſſent.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, REGVLA MONACHORVM.

PRAEFATIO.

PLVRA sunt præcepta vel instituta maiorum, quæ à sãctis Patribus sparsim prolata reperiuntur, quæque etiam nonnulli latiùs vel obscuriùs posteritati composita tradiderunt: ad quorum exemplum nos hæc pauca vobis eligere ausi sumus, vsi sermone plebeio, vel rustico, vt quàm facillimè intelligatis, quo ordine professionis vestræ votum retineatis. Præterea quisquis vestrûm illam vniuersam veterum disciplinam contendit appetere, pergat in quantum placet, & arduum illum limitem, atque angustum leuigato cursu incedat. Qui verò tanta iussa priorum explere nequierit, in huius limite disciplinæ gressus constituat, nec vltra declinandum disponat: ne dum declinatus appetit inferiora, tam vitam, quàm nomen monachi perdat. Quapropter sicut illa præcepta priorum perfectum monachum reddunt ac summum: ita faciunt ista vel vltimum. Illa custodiant perfecti, ista sequantur post peccatum conuersi.

CAPITA REGVLÆ MONACHORVM.

De Monasterio, CAP. I.

IMPRIMIS, fratres charissimi, monasteriũ vestrum [a] miram conclauis diligentiam habeat, vt firmitatem custodię munimenta claustrorum exhibeant: inimicus enim noster diabolus, sicut leo rugiens, circuit ore patenti quærens vnumquemque nostrûm, quem deuoret. (1. Petr. 5.) Monasterij autem munitio tantùm ianuam extrinsecus habeat, vnúmq; posticum, per quem eatur ad hortum. Villa sanè longè remota debet esse à monasterio: ne viciniùs posita aut labis inferat periculum, aut famam inficiat dignitatis. Cellulæ fratribus iuxta Ecclesiam constituantur: vt possint properare quantocyùs ad officium. Locus autem ægrotantium remotus erit à basilica, vel cellulis fratrum: vt nulla inquietudine, vel clamoribus impediantur. Cellarium monachorum iuxta *cœnaculum esse oportet, vt secus positum sine mora mensis ministeriũ præbeatur. (*id est, refectorium.)

Hortulus ſanè intra monaſterium ſit incluſus: quatenus, dum intus monachi operantur, nulla occaſione exteriùs euagentur.

a *Iuſtinian. conſtit. nouell. 133. cap. I. in fine,* ἔσω δὲ ἀκριβεῖ θριγκίω περιπεφραγμένον τὸ μοναστήριον ὥστε μηδεμίαν ἔξοδον ἀλλαχόθεν, πλὴν ἢ διὰ τῶν πυλίδων εἶναι.

a *De eligendo Abbate,* Cap. II.

ABbas interea eligendus eſt in inſtitutione ſanctæ vitæ duratus, atque inſpectus patientiæ & humilitatis experimentis: qui etiam per exercitium vitam laborioſam tolerans, ac tranſcendens ætatem adoleſcentiæ iuuentute ſua ſenectutem tetigerit: cui etiam maiores non dedignentur parêre, obedientes ei tam pro ętate, quàm etiam pro morum probitate. Iſte enim ſe imitandum in cunctis operum exemplis exhibebit: neque enim aliquid imperaſſe cuique licebit, quod ipſe non fecerit. Singulos autem hortamentis mutuis excitabit, adloquens cunctos, exhortans, vel ædificans in eis, ſi quid eorum vitæ pro vniuſcuiuſq; gradu prodeſſe perſpexerit. Circa omnes quoque ſeruans iuſtitiam, contra nullum liuore odij inardeſcens, omnes ex corde amplectens, nullum Conuerſum deſpiciens, paratus etiam quorumdam infirmitati compati miſericordia, Apoſtolum ſequens, qui dicit: Facti ſumus paruuli in medio veſtrûm, tanquam ſi nutrix foueat pullos ſuos. [1. Theſſ. 2.]

a *Hoc caput penultimum eſt in codice Gotthico Ouetenſi.*

De Monachis, Cap. III.

MOnachis autem ſummopere ſtudendum eſt, vt Apoſtolicam vitam tenentes, ſicut in vnum conſtituti eſſe noſcuntur, ita cor habeant vnum: nihil ſibi proprium vendicantes, nec quantulumcumque amorem rei priuatæ habentes, ſed iuxta exemplum Apoſtolicum, omnia communia habentes, in præceptis Chriſti fideliter permanendo proficiant. [Act. 4.] Patri honorem debitum referentes, erga ſeniores obedientiam, erga æquales incitamenta virtutum, erga minores boni exempli magiſterium conſeruabunt. Nemo cæteris ſe iudicans meliorem, ſed inferiorem ſe omnibus deputans, tantò humilitate clareſcat, quantò plus cæteris culmine virtutum coruſcat. Abſtineat ſe etiam à furore: & à detractione parcat monachus linguam. Indecenter quoque vel notabiliter non incedat, philargyriæ contagium, vt lethiferam peſtem abhorreat: à turpibus verbis vel otioſis linguam auertat, atque indeſinenter cor mundum labiáque exhibeat. Affectus quoque animi turpes ab intentione cogitationis abſtergat: per compunctionem cordis in ſtadio ſe ſanctæ meditationis exerceat. Torporem ſomni atque pigritiam fugiat, vigiliiſque & orationibus ſine intermiſſione intendat. Gulæ concupiſcentiam deprimat, atque abſtinentiæ virtutibus ſemetipſum per ſtudium domandarum libidinum affligat, domans ieiuniis carnem, quantùm valetudo corporis ſinat. Liuore quoque inuidiæ de fraternis profectibus nequaquam tabeſcat: ſed quietus atque pacificus per amorem fraternæ dilectionis de cunctorum gaudeat meritis, iracundiæ perturbationem reiiciens, & patiēter omnia ſuſtinens. Nulla triſtitia, nullo temporali mœrore afficiatur: ſed contra omnia aduerſa interiori gaudio fretus, ipſam poſtremò vanæ gloriæ laudem procul à ſe abiiciat, & Deo tantùm interiùs humili corde placere ſtudeat: vt dum his virtutibus radiat, meritò nomen ſuæ profeſſionis retineat.

De conuerſis, Cap. IIII.

QVi renuncians ſeculo ad monaſterium venerit, non ſtatim in cœtum deligendus eſt monachorum. Vitam enim vnicuique in hoſpitalitatis ſeruitium tribus menſibus conſiderare oportet: quibus peractis ad cœtum ſanctæ congregationis accedet. Neque enim intus ſuſcipi quemquam conuenit: niſi priùs foris poſitus, eius humilitas, ſiue patientia comprobetur. Qui relicto ſeculo ad militiam Chriſti pia & ſalubri humilitate conuertuntur, omnia ſua primùm, aut indigentibus diuidant, aut monaſterio conferant. Tunc enim ſerui Chriſti liberum animum diuinæ militiæ offerunt, quando à ſe ſpei ſecularis vincula cuncta præcidunt. Qui non rigida intentione conuertuntur, citò aut ſuperbiæ morbo, aut vitio luxuriæ ſubduntur. Nequaquam ergo debent à tepore inchoare, qui mundo renunciant: ne per ipſum teporem rurſus in amorem ſeculi cadant. Omnis Conuerſus non eſt recipiendus in monaſterio, niſi priùs ipſe ſcripto ſe ſpoponderit permanſurum. Sicut enim ij, qui ad ſecularem promouentur militiam, in legionem non tranſeunt, niſi ante in tabulis conferantur: ita & ij, qui in ſpiritualibus caſtris cæleſti militiæ ſunt ſignandi, niſi priùs profeſſione verbi, aut ſcripti teneantur, in numerum ſocietatémque

seruorum Christi transire non possunt. Qui E in monasterio prior ingreditur, primus erit in cunctis, gradu vel ordine. Nec quærendum est, si diues, aut pauper, seruus an liber, iuuenis an senex, rusticus an eruditus: in monachis enim nec ætas nec conditio quæritur, quia inter serui & liberi animam nulla est apud Deum differentia. Qui tamen iugo alienæ seruitutis adstrictus est, nisi Dominus vincula eius dissoluerit, nequaquam recipiendus est; scriptum est enim. *Iob. 39.* Quis dimisit onagrum, liberum? & vincula eius quis soluit? Onager enim liber dimissus, monachus est sine dominatu & impedimento seculi deseruiens, & à turbis remotus. Tunc enim libera seruitute Deo quisque famulatur: quan- F do nullius carnalis conditionis pondere premitur. *Matth. 11.* Vbi enim iam suaue iugum, & leue onus Christi est, durum & graue est portare seruitium seculi. Qui aliquid habentes in seculo conuertuntur, non extollantur, si de suis facultatibus quodcumque monasterio contulerunt: sed potius timeant, ne hîc per superbiam eleuentur, & pereant. Quibus melius esset, si diuitias suas cum humilitate in seculo fruerentur, quàm vt iam pauperes effecti, de earum distributione elatione superbiæ extollantur. Hi, qui de paupertate in monasterio conuertuntur, non sunt despiciendi ab eis, qui seculi diuitias reliquerunt: quia apud Deum vnius ordinis habentur G omnes, qui conuertuntur ad Christum: neque enim differt, vtrùm ex inopi vel seruili conditione ad seruitium Dei quisque venerit, an ex generosa & locuplete vita: multi enim ex plebeio censu documentis virtutum eximiis enitentes, prælatiores nobilibus facti sunt, eósque virtutum excellentia præuenerunt: & qui erant conditione infimi, virtutis merito effecti sunt primi sapientes. [a] *1. Cor. 1.* Nam propterea infirma mundi elegit Deus, vt confunderet fortes: & ignobilia mundi, & ea quæ non sunt, vt ea, quæ sunt, euacuaret: vt non glorietur omnis caro coram illo. H Qui ex paupertate ad monasterium veniunt, non extollantur in superbiam: quia se ibi æquales aspiciunt iis, qui aliquid in seculo videbantur: neque enim dignum est, vt vbi diuites celsitudine deposita seculari ad humilitatem descendunt, ibi pauperes elatione mentis superbi efficiantur: quia oportet, vt deposita arrogantia humiliter sapiant, suæque paupertatis & inopiæ memores semper existant.

a Nam propterea. *eod. testimonio est vsus lib. 2. de off. cap. 15.*

De opere Monachorum,

CAP. V.

MOnachus semper operetur manibus suis, ita vt quibuslibet variis opificum artibus, laboribúsque studium suum impendat, sequens Apostolum, qui dicit: Neque *2. Thess. 3.* panem gratis manducauimus, sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes. & iterum, Qui non vult laborare, non manducet. Per otium enim libidines, & noxiarum cogitationum nutrimenta concrescunt: per laboris verò exercitiũ vitia nihilominus * elabuntur. *al. euclluantur.* Nequaquam debet monachus dedignari versari in opere aliquo, monasterij vsibus necessario. Nam Patriarchæ greges pauerunt, & Gentiles Philosophi sutores, & sartores fuerunt: & Ioseph iustus, cui Virgo Maria desponsata extitit, * faber ferrarius fuit. *Fabrũ fuisse legimus Matth. 13. Marci 6. sed ferrarium, nescio vbinam legerit: nam cum dolabra depingitur.* Siquidem & Petrus Princeps Apostolorum piscatoris officium gessit: & omnes Apostoli corporale opus faciebant, vnde vitam corporis sustentabant. Si igitur tantæ auctoritatis homines laboribus, & operibus etiam rusticanis inseruierunt: quantò magis monachi, quos oportet non solùm vitæ suæ necessaria propriis manibus exhibere, sed etiam indigentiam aliorum laboribus suis reficere? Qui viribus corporis & integritate salutis consistunt, si in opere otiosi sunt, dupliciter peccare noscuntur: quia non solùm non laborant, sed etiam alios vitiant, & ad imitationem suam inuitant. Propterea enim quisque conuertitur, vt Deo seruiens laboris habeat curam: non vt otio deditus inertia pigritiáque pascatur. Qui si volunt lectioni vacare, vt non operentur: ipsi lectioni contumaces existunt, quia non faciunt, quod ibi legunt: ibi enim scriptum est, Operantes *2. Thess. 3.* suum panem mãducent. Et iterum: Ipsi enim scitis, quomodo oportet imitari nos: quia non inquieti fuimus inter vos, neque panem gratis ab aliquo manducauimus, sed in labore & fatigatione die ac nocte operantes, ne quem vestrûm grauaremus. Qui per infirmitatem corporis operari non possunt, humaniùs clementiúsque tractandi sunt. Qui verò sani sunt, & fallunt, proculdubio dolendi atque lugendi sunt: quia non corpore, sed, quod peius est, mente ægroti sunt: qui etsi humanis oculis conuinci non possunt, Deum tamen latere non possunt. Tales igitur aut ferendi sunt, si ægritudo latet: aut distringendi, si sanitas pateat. Monachi operantes meditari, aut psallere debent: [a] vt carminis verbíque Dei delectatione consolentur ipsum laborem. Si enim *Idem lib. 2. off. c. 15.*

ſeculares opifices inter ipſos labores amatoria turpia cantare non deſinunt, atque ita ora ſua in cantibus & fabulis implicant, vt ab opere manus non ſubtrahant: quantò magis ſerui Chriſti: qui ſic manibus operari debent, vt ſemper laudem Dei in ore habeant, & linguis eius Pſalmis & Hymnis inſeruiant? Laborandum eſt enim corpore animi fixa in Deum intentione: ſícque manus in opere implicanda eſt, vt mens non auertatur à Deo. Propriis autem temporibus oportet operari monachum, & propriis orationi, lectioníque incumbere. Horas enim debet habere monachus congruas ad ſingula officia deputatas. Partes autem annui temporis ſuis quibuſque operibus taliter deputantur. Aeſtate enim à mane vſque ad horam tertiam laborare oportet: à tertia autem vſque ad ſextam lectioni vacare: dehinc vſque ad nonam requieſcere: poſt nonam autem vſque ad tempus veſpertinum iterum operari. Alio autem tempore, id eſt, autumno & hyeme, ſiue vere à mane vſq; ad tertiam legendum. Poſt celebrationem tertiæ vſque ad nonam laborandum eſt: poſt refectionem autem nonæ, aut operari oportet, aut legere, aut ſono vocis aliquid meditari. Quæcumque autem operantur monachi manibus ſuis, præpoſito deferant, præpoſitus autem principi monachorum. Nihil operis apud fratrem remaneat; ne ſollicitudinis eius cura mentem ab intentione contemplationis auertat. Horti olera vel apparatus ciborum propriis ſibi manibus fratres exerceant: ædificiorum autem conſtructio, vel cultus agrorum, ad opus ſeruorum pertinebunt. Nullus monachus amore priuati operis illigetur: ſed omnes in communi laborantes patribus ſine obmurmuratione obtemperare debent: ne forte murmurando pereant, ſicut perierunt, qui in deſerto murmurauerunt. Si enim illis paruulis adhuc in lege, & rudibus nequaquam indultum eſt: quantò magis iis, qui perfectionis legem perceperunt, non parcet, ſi talia geſſerint?

1. Cor. 10.

a Vt carminis. *lib. 2. de off. c. 15.* canunt autem pſalmos manibus operantes, & ipſum laborem, tanquam diuino celumate conſolantur.

De officio, CAP. VI.

IN pſallendis autem officiis iſta erit diſcretio: dato enim legitimis temporibus ſigno ad horas canonicas, [a] feſtina cum properatione, omnes ad chorum occurrant: nullíque ante expletum officium licebit egredi, præter eum, quem neceſſitas naturæ compulerit. Recitantibus autem monachis, [b] poſt conA ſummationem ſingulorum pſalmorum proſtrati omnes humi pariter adorabunt, celeritérque ſurgentes pſalmos ſequentes incipiant, eodémque modo per ſingula officia faciant. Quando celebrantur pſalmorum ſpiritualia ſacramenta, refugiat monachus riſus vel fabulas: ſed hoc meditetur corde, quod pſallitur ore. In tertia, ſexta, vel nona, tres pſalmi dicendi ſunt, reſponſorium vnum, lectiones ex veteri nouóque Teſtamento, [c] duæ, deinde laudes, hymnus atque oratio. In veſpertinis autem officiis, [d] primò lucernarium, deinde Pſalmi duo, reſponſorius vnus, B & laudes, hymnus atque oratio dicenda eſt. Poſt veſpertinum autem congregatis fratribus, oportet vel aliquid meditari, vel de aliquibus diuinæ lectionis quæſtionibus diſputare, conferendo piè & ſalubriter. Tantúmq; meditando diſputandóque immorari, quoad vſque completorij tempus poſſit occurrere. Ante ſomnum autem, ſicut mos eſt, peracto completorio, valedictis inuicem fratribus, cum omni cautela, & ſilentio requieſcendum eſt, vſque quo ad vigilias conſurgatur. In quotidianis verò officiis vigiliarum primùm tres Pſalmi canonici recitandi ſunt, [e] deinde tres miſſæ Pſalmorum, quarta Canticorum, quinta matutinorum officiorum. In Dominicis verò diebus, vel feſtiuitatibus Martyrum, ſolemnitatis cauſſa ſingulæ ſuper- C adiiciendæ ſunt miſſæ. Verùm in vigiliis recitandis aderit vſque in matutinis pſallendi canendíque conſuetudo: vt vtroque modo ſeruorum Dei mentes diuerſitatis oblectamento exerceantur, & ad laudem Dei ſine faſtidio affluentiùs excitentur. Poſt vigilias autem vſque ad matutinum requieſcendum, aut aliquid perlegendum erit. Poſt matutinum autem aut operandum aliquid aut legendum. Lectiones autem ex nouo aut veteri Teſtamento tempore officij quotidianis diebus recitentur. Sabbato autem die atque Dominico, ex nouo tantùm pronuncietur. Monachus D autem corporis ſanitate conſiſtens, ſi vigiliis, vel quotidianis officiis defuerit, perdat communionem, ſi ſanitas patet.

a Feſtina cum properatione. *idem lib. 2. de off. c. 15.* Conuenerunt autem omnes frequenter nocte ac die feſtina cum properatione ad orationem.

b Poſt conſummationem. *Vid. Caſſ. lib. 2. c. 7.*

c Duæ deinde laudes. *Hoc eſt Alleluia, vt conſtat ex lib. 1. de off. c. 15.*

d Primò lucernarium. *Vid. ann. in Caſſ.*

e Deinde tres miſſæ. *Vid. ann. in Caſſ.*

De collatione, CAP. VII.

AD [a] audiendum in collatione Patrē tribus in hebdomada vicibus fratres poſt

celebrationem tertiæ, dato signo, ad collectam conueniant: audiant docentem seniorem, instruentem cunctos salutaribus præceptis. Audiant Patrem studio summo & silentio, intentionem animorum suorum suspiriis & gemitibus demonstrantes. Ipsa quoque collatio erit, vel pro corrigendis vitiis instruendísque moribus, vel pro reliquis caussis ad vtilitatem cœnobij pertinentibus. Quòd si talia desunt, pro consuetudine tamen disciplinæ, nequaquam erit omittenda collatio, sed in præfinitis diebus, cunctis pariter congregatis, præcepta Patrum regularia recensenda sunt: vt qui necdum didicerunt, percipiant quod sequantur: qui verò didicerunt, frequenti memoria admoniti, sollicitè custodiant, quod nouerunt. Sedentes autem omnes in collatione tacebunt: nisi fortè quem auctoritas Patris præceperit, vt loquatur.

a Ad audiendum in coll. Patrem. *Eád. 2. de off. c. 15.*

De codicibus, CAP. VIII.

OMnes codices custos sacrarij habeat deputatos, à quo singulos singuli fratres accipiant, quos prudenter lectos, vel habitos, semper post vesperam reddant. Prima autem hora codices singulis diebus * petantur: qui verò tardiùs postulat, nequaquam accipiat. De his autem quæstionibus, quæ leguntur, nec fortè intelliguntur, vnusquisque fratrum aut in collatione, aut post vesperam Abbatem interroget, & recitata in loco lectione, ab eo expositionem suscipiat, ita vt, dum vni exponitur, cæteri audiant. Gentilium libros vel hæreticorum volumina monachus legere caueat: melius est enim eorum perniciosa dogmata ignorare, quàm per experientiam in aliquem laqueum erroris incurrere.

al. expetantur.

De mensis, CAP. IX.

TEmpore, quo refectionis debitum soluitur, claustra monasterij obserentur, nec vllus extraneus interesse præsumat: ne quietem fraternam præsentia sua impediat. Refectionis tempore dato signo pariter omnes concurrant. Qui autem ad mensam tardiùs venerit, aut pœnitentiam agat, aut ieiunus ad suum opus vel cubile recurrat. Nemo autem ad vescendum ibit, antequam ad vocandum omnes vox signi solita insonuerit. Refectorium pariter vnum erit: ad singulas mensas deni conuescentes resideant: reliqua turba paruulorum adsistent. Tempore conuescentium fratrum, omnes disciplinæ gerant silen-

E tium, Apostolo obtemperantes, qui dicit: Cum silentio operãtes suum panem manducent. Vnus tamen in medio residens benedictione accepta de scripturis aliquid legat, cæteri vescentes tacebunt, lectiones attentissimè audientes: vt sicut illis corporalis cibus refectionem carnis præstat, ita mentem eorum spiritualis reficiat. Nullus ad mensas clamor excitetur: soli tantùm Præposito sollicitudo maneat in his, quæ sunt vescentibus necessaria. Abbas, citra languoris necessitatem, cibos in conspectu pariter cum fratribus sumat: nec aliud, quàm cæteri, nec cultius, quàm quæ in communi consistunt, præparari sibi quidpiam expetat: sícque fit, vt, F dum præsens est, omnia diligentiùs administrentur: & dum communia sunt, salubriter & cum charitate sumantur. Aequalia quippe erunt mensurâ omnium fercula, similibúsque alimentis cuncti reficiendi sunt fratres. Quidquid præsens refectio dederit, omnes sine murmuratione percipiant: nec id desiderent, quod edendi voluntas appetat, sed quod naturæ necessitas quærit. Scriptum est enim: Carnis curam ne feceritis in desideriis. Per omnem autem hebdomadam fratres viles olerum cibos, [a] ac pallentia habeant legumina. Diebus verò sanctis inducant cum oleribus leuissimarum carnium alimenta. G Non erit vsque ad satietatem reficiendum corpus, ne fortè intereat animus: nam ex plenitudine ventris citò excitatur luxuria carnis. Qui autem appetitum edacitatis reprimit, sine dubio lasciuiæ motus restringit Tanta cum discretione reficiendum est corpus, vt nec nimia abstinentia debilitetur: nec superflua edacitate ad lasciuiam moueatur. In vtroque ergo temperantia adhibenda est: scilicet, vt & vitia carnis non præualeant, & vis ad ministerium bonæ operationis sufficiat. Quicumque ad mensam residens à carnibus vel vino abstinere volue- H rit, non est prohibendus: abstinentia enim non prohibetur, sed potius conlaudatur: tantùm ne ex contemptu creatura Dei humanis concessa vsibus execretur. [b] Nullum esui furtiua contaminatio polluat, aut impudens, vel priuatus extra communem mensam appetitus: excommunicationis enim sententiæ subiacebit, qui vel occultè vel extra ordinariam mensam aliquid degustauerit. Ante refectionis tempus nullus vesci audeat, præter eum, qui ægrotat: qui enim tempus edendi antecesserit, subsequentibus pœnis abstinentiæ subiacebit. Sitienti, aut cuiuspiam defectum patienti ante edendi tempus consulendum est, Abbate, vel Præ-

2. Thess. 3.

Rom. 13.

posito ordinante, non tamen palàm, ne fortè sitire, vel esurire alios cogat. Hebdomadarius solus cibos degustet, nec quis id alius audeat, nec sub occasione degustandi, gulæ vel gutturi satisfaciat. Laïci ministri mensis monachorum nullatenus intererunt: nec enim poterit illis mensæ communis esse locus, quibus diuersus est propositus. Monachi cùm à mēsa surrexerint, ad orationem omnes concurrant. Quod mensæ redundauerit, omni cura seruatum egentibus dispensetur. In refectione monachorum à diebus Pentecostes vsque ad autumni principium tota æstas interdiana prandia inuitet, reliquum tempus suspendat prandia: cœna tantùm apponatur. In vtrisque temporibus refectio mensæ tribus erit pulmentis, olerum scilicet, & leguminum, &, si quid tertium fuerit, id est pomorum. Ternis quoque poculis fraterna reficienda est sitis. In obseruatione autem Quadragesimali, sicut fieri solet post exemptum ieiunium, pane solo & aqua contenti omnes erunt, à vino quoque & oleo abstinebunt.

a Pallentia legumina. 2. *de offic. c.*12. Antiqui pridie quàm cantandum erat, cibis abstinebát, pallentia tantùm legumina caussa vócis sumebant, vnde vulgò cantores fabarij dicti sunt.

b Nullum furtiua contaminatio. *Caß. lib. 4. c. 16. inter monachorum delicta numerat extraordinariam, aut furtiuam refectionem.*

De feriis, Cap. X.

HÆ sunt feriæ monachorum, in quibus ieiunia conquiescunt. In primis venerabilis dies Dominicus homini Christi dicatus. Qui, sicut propter mysterium resurrectionis eius solennis est, ita & apud omnes seruos eius celebritatem conuiuij votiuo gaudio retinebit. Item à primo die Paschæ vsque ad Pentecosten, quinquaginta scilicet quotidianis diebus, ieiunium à sanctis Patribus dissolutum est: propter resurrectionem videlicet Christi, & aduentum Spiritus sancti: vt hi dies non in figura laboris, quod Quadragesimæ tempus significat, sed in quiete lætitiæ laxatis ieiuniis celebrentur. Placuit etiā Patribus à die natalis Domini vsque ad diem Circuncisionis sollemne tempus efficere, licentiámque vescendi habere. Non aliter & dies Epiphaniorum veteri regula reficiendi indulgentiam consequuta est: siquidem & dum quisque fratrum * conuertuntur, aut ex aliis monasteriis fratres visitandi gratia occurrunt, pro charitate adimplenda interrumpuntur ieiunia. Præter hæc alia tempora liberè, libentérque cultui ieiuniorū inseruiāt. Si qui autem monachorum prædictis temporibus ieiunare disponunt, nequaquā prohibendi sunt: nam & multi antiquorum Patrum his diebus in eremo abstinuisse, nec aliquando ieiunia soluisse leguntur, nisi tantùm diebus Dominicis propter resurrectionem Christi.

* al. conuenerit.

De ieiunio, Cap. XI.

IEiuniorum autem hos dies potissimè veteres elegerunt. Primum ieiunium Quadragesimæ quotidianum, in quo maior abstinentiæ obseruantia manebit in monachis: quando non solum à prandiis, sed etiam à vino & oleo abstinent. Secundum ieiunium interdianū post Pentecosten alia die inchoatum vsque ad æquinoctium autumnale protenditur, ternis scilicet diebus per singulas hebdomadas propter æstiuos solis ardores, ieiunium celebratur. Tertium sequitur quotidianum ieiunium, ab octauo Calendas Octobris, vsque ad natalem Dominicum, in quo quotidiana ieiunia nequaquam soluuntur. Quartum item quotidianum ieiunium post diem Circuncisionis exoritur, peragitúrque vsque ad sollemnia Paschæ. Hi autem qui vetustate corporis consumpti, aut teneræ ætatis fragilitate detenti sunt, non sunt quotidianis ieiuniis exercendi: ne aut senescens ætas antequam moriatur, deficiat: aut crescēs priusquam proficiat, cadat: & antè intereat, quàm bonum facere discat.

De habitu Monachorum, Cap. XII.

CVltus vestium, vel indumentorum insignes monacho deponēdi. Munitus debet esse monachus non delicatus. Sicut autē non oportet in monacho esse notabilis habitus: ita nec satis abiectus. Nam preciosa vestis animum ad lasciuiam pertrahit: nimis vilis aut dolorem cordis parit, aut morbum vanæ gloriæ contrahit. Vestimenta non erūt æqualiter distribuenda omnibus, sed cum discretione, prout cuiusque ætas gradúsque expostulat: ita enim Apostolos fecisse legimus, sicut scriptū est: Erāt illis omnia cōmunia: & distribuebatur vnicuique prout opus erat. *Act. 4.* Vniuscuiusque fratris supplementum, vel indigentia inspiciatur: vt qui habent, contenti sint: & qui non habent, accipiant. Nam habenti non dabitur, vt sit, vnde egētibus distribuatur. Porrò linteo non oportet monachum indui: orario, birris, planetis non est fas vti, neque indumentis vel calciamentis, quibus generaliter cætera monasteria abutūtur. Ternis autem tunicis, & binis palliis, & sin-

gulis cucullis contenti erunt serui Christi, E quibus superadiicietur melotes pellicea, mapula, manicæ quoque, [b] pedules & caligæ. His tantum contenti erunt, nihil præterea aliud præsumentes. Pedules autem vtentur in monasterio, quamdiu hyemis coegerit violentia: siue dum fratres gradiuntur in itinere, vel proficiscuntur ad vrbem. Monachi autem in monasterio palliis semper operiantur: vt pro honestate tecti incedant, & pro ministerio operis expediti discurrant. Sanè si quis forte pallium non habet, humeris mapulam superponat. Nullus monachorum vultus curam gerat, per quem lasciuiæ, & petulantiæ crimen incurrat: non est enim mente F castus, cuius aut corporis cultus, aut impudicus extat incessus. Nullus monachorum comam nutrire debet: nam qui hoc imitatur, etsi ipsi hoc ad decipiendũ homines per speciem simulationis non faciant, alios tamen scandalizant, ponentes offendiculũ infirmis, & sanctum propositum vsque ad blasphemiam perducentes. Tondere debet ergo iste quando & omnes, immo & simul, ac pariter omnes. Nam reprehensibile est, diuersum habere cultum, vbi nõ est diuersum propositum.

a Birris, planetis. *Vid. annot. in Caßian.*

b Pedules & caligæ. *S. Benedictus in Regul. cap. 55.* indumenta pedum pedules & caligas. *Smaragd.* Pedules modò dicimus calceos, caligas nos subtalares, vel soccos vocamus.

De stramentis, Cap. XIII.

ABbatem cum fratribus pariter in congregatione commorari oportet: vt cõmunis conuersatio & testimonium bonæ vitæ, & reuerentiã præbeat disciplinæ. Fratres quoque omnes, si possibile est, in vno conclaui commorari decet. Quod si difficile fuerit, certè vel decem, quibus vnus est præponendus decanus, quasi rector & custos. Specio- H sam, vel variam supellectilem monachum habere non licet, cuius stratus erit storia, & stragulum pelles lanatæ duæ, [a] galnapis quoque & facistergium, geminúsque ad caput puluillus. Per singulos menses Abbas, siue Præpositus lectulos cunctorũ perspiciat, nequid indigeant fratres, nec superfluum habeant. Nocte, dum ad dormiendum vadunt, seu postquam quiescitur, vnus alteri nemo loquatur. Duobus in vno lecto iacere non licet. In nocturnis tenebris nemo loquatur fratri, cui obuiat. Lux autem nocte dormientium locum illuminet: vt depulsis tenebris testimonium pateat singularis quietis. Stratus monachi in nulla turpi cogitatione versetur, sed in sola contemplatione Dei. Accubans & requiem corporis & quietem habeat cordis, cogitationésque prauas à se repellat, bonásque amplectens, turpes à se reiiciat: nam animi motus imaginibus suis agitatur: & qualis vigilantis cogitatio fuerit, talis & imago per soporem occurrit. Qui nocturna illusione polluitur, publicare hoc Patri monasterij non moretur, culpæque suæ merito hoc tribuat, & occultò pœnitentiam agat: sciens quia nisi præcessisset in eo luxus animi turpia cogitantis, non sequerentur sordidæ, atque immundæ pollutiones. Quẽ enim præuenit cogitatio illicita, tentatio illum citò fœdat immunda. Qui nocturno delusus phantasmate fuerit, tempore officij in Sacrario stabit: nec audebit eadem die Ecclesiam introire, antequam sit lotus, & aquis & lacrymis. In Lege quippe qui somno nocturno polluebatur, egredi iubebatur è castris, nec regredi, priusquã ad vesperam lauaretur. (Deut. 23) Et si illi in carnali populo ita faciebant, quid spiritualis seruus Christi facere debet: qui magis contaminationem suam debet respicere, & longè ab altario positus mente, & corpore pertimescere, atque in figura aquæ pœnitentiæ lacrymas adhibere, vt non solùm aquis, sed etiam fletibus studeat ablui, G quod fortè per culpam occultam immunda contaminatio polluit? Qui fornicationis tentamentis exæstuat, oret indesinenter, atque abstineat, nec erubescat confiteri libidinis æstum, quo vritur: quia vitium detectum citò curatur, latens verò quantò ampliùs occultatum fuerit, tantò magis profundiùs serpit, quod reuera qui publicare negligit, curari minimè cupit.

a Galnapis quoq. *Smaragd. ad c. 55. Regul. S. Bened. Lena (inquit) species vestis est, quam nos tonxam dicimus, alij verò galnapem vocant, legitur quoque vox galnapis sine interpretatione 19. etymolog. c. 26.*

De delinquentibus, Cap. XIIII.

SI quis in aliquo leui delicto titubans oberrauerit, semel atque iterum admonendus est: qui, si post secundam admonitionem nequaquam fuerit emendatus, congrua animaduersione coërceatur. Peccantem autem nullus occultet: criminis enim est consensio, post secundam admonitionem celare quempiam peccantem.

De sæpius peccante, Cap. XV.

SI quis sæpius peccãtem viderit, priùs hoc vni vel duobus demõstret fratribus, quorum testimonio possit conuinci. Si negauerit,

qui deliquit: peccatum palàm commissum A palàm est arguendum: vt dum manifestè peccans emendatur, ij, qui eum in malo imitati sunt, corrigantur. Sicut autem vnius delicto sæpè multi pereunt: ita vnius emendatione plerunque multi saluantur.

De culpa indulgenda, vel culpati correctione,
CAP. XVI.

QVi verò in fratrem peccauerit, si statim reminiscens ad veniam poscendã fuerit inclinatus, percipiat ab eo indulgentiam, cui ignoscitur intulisse iniuriam. Qui autem non petit, aut non ex animo poscit: in collationem deductus iuxta excessum iniuriæ cõgruæ subiaceat disciplinæ. Qui sibi inuicem B conuicia obiiciunt, si iterum inuicem sibi celeriter laxando ignoscunt, hi ab alio iudicandi non sunt: quia pariter sibi veniam dare festinauerunt: si tamen excedere in semetipsos frequentiùs non præsumant. Qui sponte culpam confitetur quam gessit, veniã promereri debet, quam expetet. Oretur igitur pro eo, eique confestim, si leuis culpa est, postulata indulgentia præbeatur. Qui pro graui vitio sæpe excommunicatus emendari neglexerit, tamdiu damnationi subiaceat, quousque vitia inolita deponat: vt quem semel inlata animaduersio non coërcuit, frequens seueritas censeat emendandum. Quamuis C frequentium grauiorúmque vitiorum voragine sit quisquam immersus, non tamen est à monasterio proiiciendus, sed iuxta qualitatem coërcendus: ne fortè qui poterat per diuturnam pœnitudinẽ emendari, dum proiicitur, ore diaboli deuoretur.

De delictis, CAP. XVII.

DElicta autem aut grauia sunt, aut leuia. Leuioris culpæ reus est: qui otiosus esse dilexit, qui ad officium, vel ad collationem, vel ad mensam tardiùs venerit, qui in choro horis riserit, fabulísve vacauerit: qui relicto D officio, vel opere extra necessitatis caussam foras discesserit: qui torporem aut somnum amauerit: qui sæpius iurauerit: qui multiloquus fuerit: qui ministerium cuiuslibet operis iniunctum sibi sine benedictione susceperit, aut perfecto opere benedictionem minimè postulauerit: qui iniunctum opus negligenter, vel tardiùs expleuerit: qui casu aliquid fregerit: qui damnum rei paruæ intulerit: qui codice negligenter vsus fuerit: [a] qui alicubi ad momentum secesserit: qui occultè ab aliquo litteras, vel quodlibet munus acceperit: vel epistolam suscipiens sine Abbatis consensu rescripserit: vel quemlibet parentũ, seu secularium sine iussu Senioris, aut viderit, aut cum eis locutus fuerit: qui seniori inobediens fuerit: [b] qui contumaciter Seniori responderit: qui erga Seniorem linguam non represserit: qui lasciuus in lingua fuerit: qui inhonestè incesserit: qui iocauerit: qui satis riserit: [c] qui cum excommunicato locutus fuerit, orauerit aut comederit: qui illusionem nocturnam Patri non patefecerit. Hæc igitur & his similia triduana excommunicatione emendanda sunt. Grauiori autem culpæ obnoxius est, si temulentus quisquam sit, si discors, si turpiloquus, si fœminarum familiaris, si seminans discordias, si iracundus, si altæ & erectæ ceruicis, si mente tumidus, vel iactanti incessu immoderatus, si detractor, si susurro, vel inuidus, si præsumptor rei peculiaris, [d] si pecuniæ contagio implicitus, si aliquid præter regularem dispensationẽ superfluum possidens, si fraudator rei acceptæ, aut commissæ sibi, aut minus commissæ. Inter hæc, si de rebus secum allatis extulerit, vel de iis per inobedientiã murmurauerit, si falsum dixerit, si contentiones vel rixas amauerit, si manifestum conuicium fratri intulerit, si personam innocentem falso crimine maculauerit, si cõtumaci animo Seniorem despexerit, si rancorem aduersus fratrem tenuerit, si peccanti in se & postea supplicanti veniam non concesserit, si cum paruulis iocauerit, riserit, vel eos osculatus fuerit, si cum altero in vno lecto iacuerit, si rei maioris damnum intulerit, si furatus fuerit, si periurauerit, si extra cõmunem mensam priuatim vel furtim quippiam sumpserit, si alicubi extra consultũ Præpositi, vel Abbatis discedens medio die, vel amplius commoratus fuerit, si, vt otiosus sit, falsam infirmitatem prætenderit. Hæc & his similia iuxta arbitrium Patris diuturna excommunicatione purganda sunt, & flagellis emendanda: vt qui grauiùs peccasse noscuntur, acriori seueritate coërceantur: consideratis tamen personis, qui sint humiles, quíve superbi.

a *Cass. lib. 4. cap. 16.* Si ad punctum temporis vspiam secesserit; *& paulò post*: si epistolam cuiusque suscipere, si rescribere sine Abbate suo tentauerit.
b *Cassian. ibid.* Si superfluo, si duriùs, si contumaciùs responderit.
c *Cass.* Si orauerit cum eo, qui est ab oratione suspensus.
d *Cass.* Philargyriæ contagio affectus, atque possessio rerum superfluarum.

De excommunicatione,
CAP. XVIII.

Satisfactio delinquentium hæc est. In officio fratribus constitutis, peracto pœnitētiæ tempore, vocatus is, qui excommunicatus est, soluet statim cingulum [a] humíque extra chorum prostratus iacebit agens pœnitentiam, quousque expleatur celebritas. Cũque iussus fuerit ab Abbate de solo surgere, ingrediénsque in chorum, data oratione pro eo ab Abbate, & respondentibus cunctis amen, surgat, atque ab omnibus pro negligētia veniam poscat, adepturus indulgentiam post huius emendatoriæ satisfactionis censuram. In minori verò ætate constituti non sunt coërcendi sententia excommunicationis, sed pro qualitate negligentiæ congruis affligendi sunt plagis: vt quos ætatis infirmitas à culpa non reuocat, flagelli disciplina compescat. Excommunicati autem ab iis locis, quibus fuerint constituti ante pœnitentiæ tempus expletum prohibeantur progredi. Ad excommunicatum nulli licebit ingredi citra imperium Senioris. [b] Cum excommunicato neque orare, neque loqui cuilibet licebit. Cum excommunicato nulli penitus vesci liceat, ne ipsi quidem, qui alimenta victui præbet. Si excõmunicatio biduana fuerit, excommunicato nihil alimenti præbendum est: certè si plurimorum dierũ illata fuerit communionis suspensio, sola panis & aquę in vespertinum erit adhibenda refectio. Excommunicatis præter hyemis violentiam [c] cubile humus erit, stratum, siue storia: amictus autem, tegmen rasum, aut certè cilicium: calciamentum, aut Sparteæ, aut quodlibet genus solearum. Excommunicandi potestatem habeant Pater monasterij, siue Præpositus: reliqui autem excessus monachorum in collectam Abbati vel Præposito deferentur, vt is, qui deliquisse cognoscitur, competenti seueritate coërceatur.

11. q. 3. *Cum excommunicato.*

a Humíque extra chorũ prostratus. *Ex Gotth. Cass. lib. 4. cap. 16.* cunctis in synaxi fratribus congregatis, tamdiu prostratus in terra veniam postulabit, donec orationum consummetur sollemnitas, impetraturus eam, cùm iussus fuerit Abbatis iudicio de solo surgere.

b *Smaragdus c. 26.* Hinc Isidorus ait: Cum excõmunicato neque orare, neque loqui cuiquam licebit, cum excommunicato nulli penitus vesci licet, ne ipsi quidem, qui alimentum victui præbet.

c Cubile humus. *Smaragd.* Lectus eorum aut nuda humus, aut certè storia, id est, matta super humum.

De familiari vita, CAP. XIX.

Monachi in cõmuni viuentes nihil peculiare sibi facere audeant: neque in suis cellulis quidquam quod ad victum, vel habitum, vel ad quamlibet rem aliam pertineat, sine regulari dispensatione Abbatis possidere præsumant. In Pentecoste autem, quæ est dies remissionis, omnes fratres sub diuina professione se alligent, nihil peculiare apud conscientiam suam habere. Si quod à parentibus, vel extraneis munus cuilibet monacho fuerit directum, in conuentum fratrum redactum sit: vt cui necesse erit, præbeatur. Monachus enim quidquid acquirit, non sibi, sed monasterio acquirit. Nullus peculiariter separatam sibi ad habitandum cellulam expetat, in qua priuatim à cœtu remotus viuat, præter eum, qui fortasse morbo vel ætate defessus, & hoc ex consulto Patris monasterij promeruerit. Cæteri verò, quibus nec languor, nec senectus inest, in sancta societate communem vitam & conuersationem retinebunt. Nullus separatam cellulã à cœtu remotus sibi expetet, in qua sub studio reclusionis, aut instanti otio, aut latenti vitio seruiatur, & maximè vanæ gloriæ aut mundialis opinionis famæ. Nam plerique proinde reclusi latere volunt, vt pateant: vt qui viles erant, aut ignorabantur foris positi, sciantur atque honorentur inclusi. Nam reuera omnis, qui propter vitæ quietem à turbis discedit, quantò magis à publico separatur, tantò minùs latet. Oportet ergo tales in sancta societate cõmorari, atque sub testimonio vitã suã transigere: vt si quid in eis vitiorum est, dum nõ celatur, curetur: si quid verò virtutum, ad imitamentum proficiat aliorum, dum humilitatis eorum exempla alij contuentes, erudiuntur. Non est præsumendum sine conscientia Abbatis, egenis vel quibuslibet conferre de eo, quod regulari dispensatione noscitur monachus possidere: nec cum alio fratre quippiã commutare, nisi Abbas vel Præpositus illi iusserit, vlli licebit: nec habebit quispiã prętera illa, quæ communi monasterij lege concessa sunt de rebus monasterij. Abbati, vel monacho monasterij seruum non licebit facere liberum, qui enim nihil propriũ habet, libertatem rei alienæ dare non debet. Nam sicut seculi leges sanxerunt, non potest alienari possessio, nisi à proprio domino: ita & omne, quod in monasterio in nummo ingreditur, sub testimonio seniorum accipiẽdum. Eadem pecunia in tribus partibus diuidenda est: quarum erit vna pro infirmis & senibus, & pro aliquo coëmendo in diebus sanctis cultius ad victum fratrum, alia pro egenis: tertia pro vestimẽtis fratrum & puerorum, vel quibusque ad necessitatem monasterij coëmendis. Quas tres partes custos sacrarij percipiat: ac præcipiente Abbate sub testimonio Præpositi, vel seniorum de sin-

gulis partibus pro suis necessariis caussis expendat.

Quid ad quem pertineat,
Cap. XX.

AD Præpositum autem pertinet sollicitudo monachorũ, actio caussarũ, cura possessionũ, satio agrorũ, plantatio & cultura vinearum, diligentia legum, constructio ædificiorum, opus carpentariorum, siue fabrorũ. Ad custodem sacrarij pertinet cura vel custodia templi, signum quoque dandi in vespertinis nocturnis officiis, vel vestes suere, ac vasa sacrorum, codices quoque instrumentáque cuncta, oleum in vsum sacrarij, ceram ad luminaria. Iste à vestiario monasterij suscipiet acus: etiam & fila diuersa pro consuendis vestibus fraternis habebit, & omnibus, vt necesse est, ministrabit. Ad hunc quoque pertinebit aurum atque argentum, cæteráque fracta æris, ferrique metalla, ordinatio quoque lineariorum, fullonum, calceariorum, atque sartorum. Ad ianitorem pertinebit cura hospitum, denunciatio aduenientium, custodia exteriorum claustrorum. Ad eum, qui cellario preponitur, pertinebit sollicitudo eorum, quæ in promptuario sunt. Iste præbet hebdomadariis quidquid necessariũ est victui monachorum, hospitum, & infirmorum. Isto præsente dispensantur ea quæ mensis deferenda sunt: is etiam quicquid residuum fuerit, pro pauperum vsibus conseruabit. Huic quoque hebdomadarius expleta hebdomada, vasa sibi tradita exhibebit, ad perspiciendum vtique si negligentius habita sunt, & ad denuò succedentem hebdomadarium corã isto tradentur. Ad hunc quoque pertinent horrea, greges ouium, & porcorum, lana & linum, de * area sollicitudo, cibaria ministrandi pistoribus, iumẽtis, bobus, & auibus, industria quoque calciamentorum, cura pastorum, seu piscatorum. Ad hebdomadarium pertinet cura ferculorum, administratio mẽsarum, signum dandi in diurnis officiis, siue in collatione, vel in collecta post solis occubitum. Ad hortulanum quoque pertinebit munitio custodiáque hortorum, aluearia apum, cura seminum diuersorum, ac denunciatio quid & quando oporteat in hortis seri, siue plantari. Ars autem pistoria ad laicos pertinebit: ipsi enim triticum purgẽt, ipsi * ex more molant. Massam tantumdẽ monachi conficiant, & panem sibi propriis manibus ipsi faciant. Porrò pro hospitibus, vel infirmis laici faciant panes. Instrumentorum, & ferramentorum custodia, ad vnum quem Pater monachorum elegerit, pertinebit: qui ea operantibus distribuat, receptáque custodiat. Et licet hæc cuncta specialiter singulis maneant distributa: omnia tamen à Patre ordinata ad curam Præpositi pertinebunt. Ad custodiendam autem in vrbe cellam, vnus senior & grauissimus monachorũ cum duobus paruulis monachis constituendus est, ibíque, si culpa caret, cõuenit eum perpetim perdurare. Porrò cura nutriendorum paruulorum pertinebit ad virum, quẽ elegerit Pater, sanctum sapientémque, atque ætate grauem, informantem paruulos non solùm studiis litterarum, sed etiam documentis magisterióque virtutum. Cura peregrinorum, vel pauperum eleemosyna pertinebit ad eum, cui dispensationis potestas commissa est. Iste quod habet, tribuat & communicet, in quantum potest, non ex tristitia aut necessitate: Hilarem enim datorem diligit Deus. 2. Cor. 9.

al. arca. | al. ex mole.

De infirmis, Cap. XXI.

CVra infirmorum sanæ sanctæque cõuersationis viro committenda est, qui pro eis sollicitudinem ferre possit, magnáque cum industria præstò faciat, quidquid imbecillitas eorum exposcit. Ipse autem sic ægrotis deseruiet, vt de sumptibus eorum vesci non præsumat. Ægrotis delicatiora sunt præbenda alimenta, quousque ad incolumitatẽ perueniant. Postquam salutem receperint, ad vsum pristinum reuertentur. Infirmi autem, pro eo quod delicatiùs aguntur, fortiores inde nequaquam scandalizentur. Qui enim sani sunt, infirmos tolerare debent: qui autem infirmi sunt, sanos & laborantes anteponendos sibi non dubitent. Nullum oportet, vel veram corporis infirmitatem celare, vel falsam prætendere. Sed qui possunt, Deo gratias agant, & operentur: qui verò non possunt, manifestent suos languores, humaniúsque tractentur. Sub prætextu infirmitatis nihil peculiare habendum est: ne lateat libido cupiditatis sub languoris specie. Lauacra nulli monacho adeunda studio lauandi corporis: nisi tãtummodò propter necessitatem languoris, & nocturnam pollutionem. Nec differẽdum est propter medelam, si expedit: nec murmurandum est si fiat: quia non fit pro appetitu voluptatis, sed pro remedio tantùm salutis.

De hospitibus, Cap. XXII.

ADuenientibus hospitibus prompta, atque alacris susceptio est adhibenda: scientes ob hoc in nouissimo consequi retri-

Mat. 10. butionem. Sicut enim Dominus dicit: Qui E vos recipit, me recipit: & qui me recipit, recipit illum, qui misit me. Qui recipit Prophetã in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet: & qui potum dederit vni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantùm in nomine meo, amen dico vobis, nõ perdet mercedem suam. Et licet omnibus hospitalitatis bonum cum gratia oporteat referri: vberior tamen monachis deferenda est honorificentia hospitalitatis. Præbeantur eis habitacula, lauentur eorum pedes, vt præceptum Dominicum impleatur: congruis etiam sumptibus eisdem humanitatis gratia F præbeatur.

De profectione, CAP. XXIII.

NVllus monachus inconsulto Abbate audeat vspiam progredi, nec aliquid præsumere sine imperio eius, seu Præpositi. Si quãdo Abbas, vel Præpositus alicubi proficiscuntur, ille ferat fratrum sollicitudinem, qui est Præpositus secundus in ordine. Nullus propinquum, vel extraneum, hospitem, vel monachum, familiarem, seu parentem videre absque imperio Senioris, neque sine iussu Abbatis quisquam accipere epistolam, G vel dare cuiquam præsumat. Quando fratres foras proficiscuntur, vel redeunt, congregatis omnibus in Ecclesia, benedictionem accipiant. Eodémque modo hebdomadarius, vel quilibet rerum dispensatores: sed dũ pro necessitate aliqua monasterij diriguntur, duo fratres spirituales, ac probatissimi eligantur. Adolescentuli autem, vel nuper conuersi à tali ministerio remouẽdi sunt: ne aut infirma ætas carnis desiderio polluatur, aut rudis cõuersatio ad seculi desiderium reuertatur. Monachus, dum ad aliquod monasterium mittetur visitandum, quamdiu cum eis fuerit, ad quos destinatus est, ita eum ibi oportet viuere, sicut reliquum cœtum Sanctorum videt, propter scandalum scilicet, & perturbationẽ infirmorum.

De defunctis. CAP. XXIIII.

TRanseuntibus de hac luce fratribus, antequam sepeliantur, pro dimittẽdis eorum peccatis, sacrificium Domino offeratur. Corpora fratrum vno sepelienda sunt loco: vt quos viuentes charitatis tenuit vnitas, morientes vnus locus amplectatur. Pro spiritibus defunctorum altera die post Pentecostẽ sacrificium Domino offeratur: vt beatæ vitæ participes facti, purgatiores corpora sua in die resurrectionis accipiant. Hæc igitur, ô serui Dei, & milites Christi, contemptores mundi, ita vobis custodienda volumus, vt maiora præcepta potiùs seruetis. Suscipite igitur inter illa & hanc admonitionẽ nostrã, humili corde custodientes quæ dicimus, libenter sumentes quod dispensamus: quatenus & vobis de fructu operis sit gloria, & nobis pro ipsa admonitione postulata proueniat venia. Deus autem omnipotens custodiat vos in omnibus bonis, & quomodo cœpit, sic & confirmet gratiam suam in vobis. Amen.

D. ISI-

I M

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, DE CONFLICTV VITIORVM ET VIRTVTVM, LIBER.

HVNC librum variis auctoribus tributum legimus. Nam inter opera ſancti Leonis Papæ Lutetiæ anno Domini 1511. impreſſa legitur, non autem in nouis editionibus. Apud D. Auguſtinum quoque tomo nono extat. Sed neutrius eſſe bene iudicarunt Louanienſes Theologi: maximè propter aſſutam ei quandam epiſtolam de monacho à dæmone vexato, & epilogum commemorantem ſanctum Benedictum his doctoribus longè poſteriorem. In operibus ſancti Ambroſij Romæ anno Chriſti 1585. impreſſis hic liber ad Simplicianum directus habetur: ſed ad tomi quinti partem poſteriorem, cum aliis libris, de quorum auctoribus non certò conſtat, relegatus, & quidem abſque epiſtola & epilogo præfatis. Nos autem optimi viri Sigiberti Gemblacenſis teſtimonium ſequuti, credimus eum eſſe ſancti Iſidori, ob ſtylum modúmque dialogi cum Synonimis congruentem, & quod, ipſis etiam Hiſpanis referentibus, multi codices M. S. nomen eius præferant. Vnde & hunc librum inter eius opera Madriti anno Domini 1599. impreſſa ponere non dubitarunt.

POSTOLICA vox clamat per orbem atque in procinctu fidei poſitis, ne ſecuritate torpeant, dicit: Omnes, qui piè volunt viuere in Chriſto Ieſu perſecutionem patiētur. (*2. Tim. 3.*) Et ecce, quia Chriſtianitas etiā in ſuis principibus iam religioſa, iámque fidelis eſt, deſunt piè viuentibus in Chriſto Ieſu vincula; verbera, flagella, carceres, equulei, cruces, & ſi qua ſunt diuerſorū genera tormentorum: quomodo ergo verum erit, quod per Apoſtolum ſonuit, vt omnes piè viuentes perſequutionem patiantur? an fortè nemo pacis tempore vult piè viuere in Chriſto Ieſu, & ideò deſunt iſta? Quis hoc vel deſipiens dixerit? In hac ergo Apoſtoli ſententia non ſpecialis quorundam ſed generalis omnium perſequutio debet intelligi. Et quidem ſunt multi intra ſinum matris Eccleſiæ conſtituti, qui piè viuentes in Chriſto, contumeliis afficiuntur, opprobriis, iniuriis, deriſionibúſq; laceſſuntur. Iſta verè eſt illa generalis perſequutio, quam Apoſtolus omnes piè viuentes in Chriſto, pati deſcripſit. Nō facilè dixerim: cùm ſint quidam religioſi, quibus nemo prauorū audeat in faciem derogare. Alia ergo intelligenda eſt, quæ immanior & magis noxia eſt, quam non mortalis intorquet ſeueritas, ſed vitiorū gignit aduerſitas. Dum enim contra humilitatem ſuperbia, contra veram religionem ſimulatio, contra ſubiectionem pugnat contemptus, cōtra Domini timorem inanis gloria, contra fraternam congratulationem inuidia, contra dilectionem odiū, contra libertatem iuſtæ correptionis detractio, cōtra patientiam ira militat, contra manſuetudinem proteruia, contra ſatisfactionem tumor, contra ſpirituale gaudium ſeculi triſtitia, contra virtutis exercitium torpor vel ignauia, contra firmam ſtabilitatem diſſoluta vagatio, contra ſpei fiduciam deſperatio, contra mundi contemptum cupiditas, contra miſericordiam obduratio, contra innocentiam fraus vel furtū, cōtra veritatem fallacia atque mendacium, contra ciborum parſimoniā vētris ingluuies, contra moderatum mœrorem inepta lætitia, contra diſcretam taciturnitatem multiloquium, contra carnis integritatem immunditia atque luxuria, contra cordis munditiam ſpiritualis fornicatio, contra amorem patriæ cæleſtis, appetitus ſeculi præſentis opponens ſemet immergit: quid aliud quā crudelis piè viuentium perſequutio aduerſus conglobatas virtutū acies deſæuit? O quā dirus, ô quàm amarus eſt ſuperbiæ cōgreſſus, quæ Angelos de cælo proiecit, ho-

mines de Paradiso eliminauit: cuius exercit⁹ E atque armorum conflictus, vitia sunt, quæ breuiter comprehensa tetigimus! Sed videamus, qualiter castra cæli, & inferni dimicent: arma Christi, & diaboli collisa decertent.

Dicit superbia.

CErtè multis, immò etiam penè omnib⁹ melior es verbo, scientia, diuitiis, honoribus, & cunctis, quæ vel carnalibus, vel spiritualibus suppetunt, charismatibus. Cunctos ergo despice, cũctis temetipsum superiorem ostende.

Humilitas verò respondet.

Genes. 3. MEmento, quia puluis es, quia cinis es, quia putredo, & vermis es, quia & si
Eccles. 3. aliquid es, nisi tantò te humilies, quantò magnus es, perdes omnino quod es. Nunquid tu altior quàm primus Angelus? nunquid tu splendidior in terra, quàm Lucifer in cælo? Quod si ille de tanta sublimitate per superbiã cecidit: quomodo tu ad celestẽ celsitudinem superbiens de imis conscendes, qui illa, quãdiu hîc viuis, conditione teneris, de qua per
Sap. 9. quẽdam sapientẽ dicitur, Corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantẽ? G Quàm densissimis putamus in terra super-
Esa. 14. biæ tenebris lutum nostrum inuolui, si potuit in cælo stella, quæ mane oriebatur, lucis suæ globos amittere? Audi ergo potius
Ioan. 8. lucem veritatis dicentem: Qui sequitur me (inquit) non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. In quo autem ipsa esset se-
Matth. 11. quenda, alibi præmonuit dicens: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Audi tumor superbiæ, audi dicentem ad hæc humilitatis
Luc. 14. magistrum: Omnis qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur: & il-
Esa. 66. lud, Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem, & quietum, & trementem sermones meos? Audi quid etiam de illa Apostolus dicat, qui te ad sectandam hu-
Philip. 2. militatẽ inuitat. Ait enim: Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus, vt homo: humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Si ergo tanta humilitate se deprimit diuina maiestas: quomodo superbire in aliquo debet humana infirmitas?

Inanis gloria dicit.

AGe bonum, quod vales: ostende cũctis bonum, quod agis: vt bonus dicaris, vt sanctus & venerabilis ab omnibus prædiceris: vt tanquam Dei electus noscaris: vt nemo te contemnat, nemo te despiciat, sed vniuersi debitum tibi honorem persoluant.

Timor Domini respondet.

SI quid boni aliquando agis, non pro transitoriis, sed pro æternis id honoribus age. Absconde quod facis, in quantũ potes: quod F si ex toto non vales, sit in corde tuo occultãdi voluntas, & non erit de ostentatione vlla temeritas: nec criminis erit aliquando manifestare, quod semper vis celatum habere. Sic denique duas Redemptoris sententias, sibi quasi contrarias, videberis adimplesse, quibus dicitur, Faciente te eleemosynam, Matth. 6. nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua: sed eleemosyna tua sit in abscondito, & Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi: &, Videant vestra opera bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est. Caue prorsus, ne illa sententia tibi conueniat, qua de hypocritis dicitur: Omnia opera sua faciunt, vt beatificentur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Attende tibi in cunctis, quæ agis, ne cenodoxiæ elatione pulsatus, cum his qui etiam de miraculorum signis gloriabantur, audias: Videbam Luc. 10. Satanam sicut fulgur descendentem de cælo: sed time: nam scriptũ est. Timor Domini Eccles. 1. gloria & gloriatio, & lætitia, & corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium, & longitudinem dierũ. Timenti Dominum bene erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur: & infra. Radix sapientiæ timere Dominum, & rami illius longitudo dierum. H

Simulatio suggerit.

QVia nihil boni in abscondito facis, ne à cunctis cognitus detesteris, finge te foris, quod intus esse non appetis.

Vera religio respondet.

NEquaquam omnino id agas, sed magis satage bonus fieri, quod non es: nã ostẽdere hominibus, quod non es, quid aliud, quàm dãnatio est? Memor esto itaque quod dicitur. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypo- Matth. 23. critæ, qui mundatis, quod deforis est cali-

cis, & paropsidis, intus autem pleni estis rapina, & immunditia. Pharisæe, ecce munda priùs quod intus est calicis, & paropsidis: vt fiat mũdum, quod deforis est. Itémque illud, quod in Euangelio inculcando repetitur: Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia: sic & vos deforis quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate: nec non & illud, quod de talibus scriptum est, Venient ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. *Matt. 7.*

Elatio obiicit.

QValis es tu, vt peioribus obtemperes? deterioribus famulatum exhibeas? Te magis, quàm illos decuerat imperare, qui tibi non possunt ingenio, vel industria, aut viribus coæquari. Obtẽpera igitur imperio Dei, & non sit tibi vlterius cura de aliquo.

Beata autem submissio respondet.

SI Dei obtemperãdum est imperio, humano subdi necesse est magisterio: ipse enim dicit, Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. *Luc. 10.* Ita (inquit) oportet, sed si talis qui imperat, esset: non est talis, per quem Deus imperet. *Rom. 13. a.* Sed Apostolus contra, Non est potestas, nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: quales enim esse debeant hi, qui imperant, non est à subditis discutiendum. Et quidẽ primis Ecclesiæ pastoribus Dominus dicit: Scitis, quia reges gentiũ dominantur eorũ, & qui potestatem exercẽt inter eos, benefici vocantur: *Matt. 20. Luc. 22.* vos autem non sic, sed qui vult in vobis esse maior, erit omnium seruus: sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suã pro multis. Sed tamen quia non omnes tales futuros præuidit, subiectorum omnium personas in discipulis assumens, præmonuit dicens: Super cathedrã Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi. *Matt 23.* quæcunque dixerint vobis, facite: quæ autem faciunt, facere nolite.

Inuidia dicit.

IN quo illo, vel illis minor es? cur ergo eis vel æqualis, vel superior non es? quanta vales, quæ ipsi non valent? Non ergo tibi aut superiores, aut etiam æquales esse debent.

Fraterna congratulatio respondet.

SI cæteros virtutibus antecellis, tutiùs in loco infimo, quã in summo temetipsum conseruas: sæpe enim de alto peior fit ruina. Quod si tibi, vt asseris, quidam superiores, vel æquales sunt, quid te lædit? quid tibi nocet? caue prorsus, ne dum aliis locum inuides celsitudinis, illum imiteris, de quo scriptum retines: Inuidiâ diaboli mors introiuit *Sap. 2. d* in orbem terrarum: imitantur autem illum qui sunt ex parte illius.

Odium dicit.

ABsit, vt illum ames, quem in omnibus contrarium habes: qui tibi derogat, qui tibi insultat, qui te conuiciis exasperat, qui tibi peccata tua improperat, qui te dictis, operibus, atque honoribus semper præire festinat. Nisi enim tibi inuideret, nequaquam se ita præferret.

Dilectio respondet.

NVnquid, quia hæc, quæ narras odio habenda sunt in homine, propterea non est amãda Dei imago in homine? sicut Christus, qui in cruce positus inimicos suos dilexit, & ante crucis tormentum admonuit dicens: Diligite inimicos vestros, & benefacite *Matt. 5.* his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos; vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est. & sicut per Salomonem, & Apostolos dicitur: *Prou. 25. Rom. 12.* Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius. Cui sententiæ Apostolus ex proprio subiunxit dicens. *Ibidem.* Noli vinci à malo, sed vince in bono malum. Quod contra de his, qui fratres odisse noscũtur, per Ioannem dicitur: Qui odit fratrem suum, homicida est: *1. Ioan. 3.* &, Scitis, quia omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem. Et rursum, Qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat, *1. Ioan. 2.* & in tenebris est vsque adhuc, & nescit quò eat: quoniam tenebræ obcæcauerunt oculos eius. At (inquis) sufficit mihi, quòd amantes me diligo. Sed Dominus è contrario: Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quã mercedem habebitis? *Matt. 5.* nõne & publicani hoc faciunt? Quid tu ad hæc obiicere vales? Certe, qui odit fratrem suum, manet in morte: & qui diligit, in Deo manet, & Deus in eo. Omnem ergo amaritudinem fellis euome, & quoquo pacto valueris, charitatis dulcedinem sume: nihil enim suauius, nihil illa bea-

Ioan. 4. tius est, Deus (inquit Ioannes) charitas est. Et E
Rom. 5. egregius prædicator: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Vnde neque immeritò delictorum facinora tegere dicitur: sicut scriptũ
Prouerb. 10. & 1. Pet. 4. est, Vniuersa delicta operit charitas.

Detractio dicit.

QVis poterit sustinere? quis silentio tegére quanta ille, vel ille praua committit, nisi fortè qui consentit?

Libertas iustæ correptionis respondet.

F

NEc tacenda sunt mala proximi, nec cõsentienda: sed charitate fraterna in faciem proximus est redarguendus, non autem occultè detrahendus. Quod si obiicitur, idcirco fratrem coram oculis increpare nolle, ne exasperatus non correptione proficiat, sed magis ex corruptione scandalum sumat: occurrit scriptura diuina, & versa vice hoc magis scandalum esse denunciat, dicens. Sedẽs
Psal. 49. aduersus fratrem tuum * detrahebas: & ad-
al. loquebatis. uersus filium matris tuæ ponebas scandalum. Maius enim scandalum sumit, qui sibi detrahentem intelligit: quàm qui corripientem G sustinet. Et quia nonnunquam errata delinquentium ad tempus silentio tegenda sunt, vt aptiori tempore corrigantur, subiungitur: Hæc fecisti, & tacui. Ne autẽ ex hoc discreto silentio detractores sibi plauderent, qui, dum semper occultè derogare malunt, nunquam in apertam increpationem prosiliunt: adhuc subinfertur, Existimasti iniquè, quòd
Ibidem. ero tibi similis, ac si diceretur: iniquum est cogitare, vt inde detractori similis appareã: vnde ad tempus reticens, nec derogans, locum apertæ correptionis expecto, vnde & protinus subditur: Arguam te & statuam cõtra faciem tuam, veluti diceretur, non in occulto, vt est tua consuetudo, sed in aperto, vt H est mea sollicitudo, aptum corripiendi tempus expectans peccatorem arguam: & eius delicta contra faciem illius statuam. At (inquis) non odi, sed amo, quem ita in absconditis diiudicans reprehendo. Immo magis hunc odis, & non diligis: vnde detrahis, & non corrigis. Quàm sit autem detestanda obtrectatio proximi, plerisque in locis scri-
Psal. 100. ptura diuina testatur: vnde est illud: Detrahentem aduersus proximum suum occultè,
Iacob. 4. hunc persequebar. & illud: Qui detrahit fratri, detrahit legi, illúdq;. Qui detrahit fratri, eradicabitur: necnon & illud Apostoli Pau-
Gal. 5. li: Videte, ne dum inuicem mordetis, ab inuicem consummamini.

Ira dicit.

QVæ contra te agũtur, æquanimiter ferri non possunt, immò patienter tolerare peccatum est: quia si non eis cum magna exasperatione resistitur, contra te deinceps sine mensura cumulabuntur.

Patientia respondet.

SI passio redemptoris ad mentem reducitur, nihil tam durũ est, quod non æquo animo toleretur. Christus enim (vt ait Petrus) 1. Pet. 2.
passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius. Ipse autẽ dicit, Si patremfamilias Beelzebub vocauerũt, Mat. 10.
quantò magis domesticos eius? Si me perse- Ioan. 15.
quuti sunt, & vos persequentur. Sed quanta sunt in comparatione passionum illius, quæ patimur? Ille enim opprobria, irrisiones, contumelias, alapas, sputa, flagella, spineam coronam, crucémque sustinuit: & nos miseri ad nostram confusionem vno sermone fatigamur, vno verbo deiicimur. Et quid agimus de eo, quod dicitur: Si non compatimur, nec 2. Tim. 2.
conregnabimus? Quapropter retudendi sunt iræ stimuli, & eius metuenda damnatio: vnde scriptum legimus. Qui irascitur fratri suo, reus Mat. 5.
erit iudicio: qui autẽ dixerit fratri suo, racha, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Ibi tamen remedium inuenitur ex eo, quod subditur: Si offers Ibidem.
munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade priùs reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Ac si apertè diceretur. Nec in corde tacitam precẽ effundas, nisi priùs offensum proximum satisfaciendo, ad lenitatis mansuetudinem perducas: munus enim nostrum est oratio nostra, altare verò nostrum est cor. Ille autem, qui hoc facere, quoties inter duos sine caussa ira fuerit excitata, studuerit: promissam damnationem nequaquam incurret. Sed sunt multi qui petenti sibi veniam delicta nõ remittunt: contra quos illa Domini sententia venit, qua dicitur: Si non dimiseritis ho- Matth. 6.
minibus peccata eorum de cordibus vestris, nec pater vester cælestis dimittet vobis peccata vestra. Plura sunt (inquis) quæ commisit, & me sæpius offendit. Ad hæc nõ ego, sed Dominus respondet. Nam cùm Petrus ad eum diceret: Quoties peccabit in me fra- Mat. 16.
ter meus, & dimittam ei? vsque septies? & ille ad eum inquit: Nõ dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Quàm multi

autem sunt, qui suas iniurias tardè relaxant, Dei verò citiùs indulgent? fitque nonnunquam, vt occasione Domini iniurias vindicandi, suas vindicent irati. Quid quoque de illis dicendum est, qui furore cæcitatis vsque ad verba prodeunt maledictionis: nisi hoc quod Apostolus ait, Neque maledici regnũ Dei possidebunt? Quod Iacobus exaggerando detestans ait: Linguam nullus hominum domare potest: inquietum malũ, plena veneno mortifero. In ipsa benedicimus Deum, & Patrem, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinẽ Dei facti sunt: ex ipso ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri: nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? hac de caussa alibi etiã dicitur: Mors & vita in manibus linguæ.

1. Cor. 6. *Iacob. 3.* *Prouerb. 18.*

A

Proteruia dicit.

NVnquid stultis, nunquid insensatis, ac brutis animalibus lenia verba, & non magis asperrima (vt tales decet) dum delinquunt, obiicienda sunt?

Mansuetudo respondet.

NOn tua in his persuasiò, sed Apostoli sequenda est præceptio: qui de hac sententia dilectum discipulum admonet dicens. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra, vt patrem, iuuenes, vt fratres, anus, vt matres, adolescentulas, vt sorores in omni castitate. Et rursum: Seruum (inquit) Domini non oportet litigare: sed mansuetũ esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati. Rursúmque: Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. Quod videlicet malum proteruiæ deteriùs adhuc subditis, quã prælatis nocet: sæpius enim contingit vt leniter, ac cum charitatis dulcedine prolatam correptionem spernant: & contra humilitatis verba, despectionis emittant iacula. Vnde scriptum est: Qui arguit derisorem, ipse sibi facit iniuriam. E contra de illo, qui per increpationem proficit dicitur, Argue sapientem, & amabit te.

1. Timoth. 5. *2. Tim. 2.* *2. Tim. 4.* *Prouerb. 9.* *Ibidem.*

Tumor dicit.

TEstem habes Deum in cælis: non tibi sit cura, quid de te suspicentur homines in terris.

Humilis satisfactio respondet.

NOn est danda detrahendi occasio, nec susurrandi suspicio: sed si sunt, quæ corrigantur, manifestanda: aut certè si desunt, humili protestatione neganda: quia & Apostolus admonet, nullam occasionem dare diabolo maledicti gratiã. Quod & in illis detestatus est, qui Christiano nomine censiti in idolio ad comedendum recumbebant: & quamquam idolum pro nihilo ducentes, immolata, quasi innoxios cibos, sumerent, infirmas tamen fratrum conscientias per hoc factum ad nefandos idolorum ritus trahebant.

1. Tim. 5. *1. Cor. 8.*

Tristitia dicit.

B QVid habes, vnde gaudeas, cùm tanta mala de proximis portas? Perpende, cum quo mœrore omnes intuendi sunt, qui in tanto contra te amaritudinis felle versantur?

Spirituale gaudium respondet.

GEminam esse tristitiam noui, immò duas esse tristitias noui: vnam scilicet quæ salutem, alteram quæ perniciem operatur, vnam, quæ ad pœnitentiam trahit, alteram, quæ ad perditionẽ perducit. Tu quidem vna ex illis esse cognosceris, sed omnino quæ mortem operaris: non est igitur in his contristandum, quæ suades: sed contra magis gaudendum in his, quæ necdum intelligis: quia & dator gaudij perennis dixit: Cùm persequuti vos fuerint homines, & dixerint omne malum aduersum vos, mẽtientes propter nomen meum, gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra copiosa est in cælis. Memento, quia nostræ religionis culmina Apostoli, ibant gaudentes à conspectu Concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliã pati. Nullus ergo mœroris locus esse debet, vbi tanta lætitia succedit.

C

Matth. 5. *Luc. 6.* *Act. 5.*

Torpor, & ignauia dicunt.

D SI lectioni continuato studio semper insistis, oculorum caliginem incurris, si indesinenter lacrymas fundis, ipsos etiam oculos amittis, si protelatis vigiliis Psalmorum censum persoluis, insaniã capitis acquiris, si quotidiano te conficis labore, ad opus spirituale quando consurges?

Exercitium virtutum.

QVid tibi adhuc proferenda tam longa temporum promittis spatia? nunquid scis, si crastina viues die? Immò etiam si vel

Matth. 25. vnam horam in hac vita facias? an fortè mente excidit, quod Saluator in Euangelio dicit: Vigilate, quia nescitis diem neque horã, quapropter discute torporis inertiam, sempérq; Matt. 11. memento, quia regnum cælorum nõ tepidi, non molles, non desides, sed violenti atque feruentes diripiunt.

Dissoluta vagatio dicit.

SI Deum esse vbique credis, cur vnum singulariter locum, quo tãta mala perpetrãtur, custodis, & ad alia potius non transis?

Firma stabilitas dicit.

SI ita est, vt asseris, quia vbique Deum esse fateris: ergo nec iste locus deserendus est, quem fugere appetis, quia & in ipso Deus est. At, inquis, meliorem inquiro, meliorem inuenio: sed respondeo, nunquid meliorem aut etiam talem inuenies, qualem diabolum & hominẽ perdidisse cognoscis? Esa. 14. memor esto itaque, quia primus Angelus de cælo ruit, & Genes. 3. primus homo de paradiso expulsus ad ærumnam huius seculi peruenit. Attende Genes. 19. quia Lot exercitio malorum probatus inter Sodomitas sanctus fuit: in monte verò securitate torpens inebriatus cum filiabus peccauit. Quod videlicet vagationis tædiũ adhuc alteram speciem reddit: dum quosdam etiam in vno loco perseuerantes à spiritualibus retrahens, vel terrenis negotiis implicare, vel rebus vilissimis satagit occupare: contra dicta 2. Tim. 2. Apostoli perpetrans, qui ait: Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularib⁹: vt ei pla- 1. Thessal. 5. ceat, cui se probauit. Et rursũ: Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.

Desperatio dicit.

QVæ & quanta commisisti? quàm grauia crimina? quàm innumera delicta? & tamen in melius necdum vitam mutasti, necdum conuersationem vtiliter correxisti: ecce enim (vt cernis) mala semper consuetudine obligatus teneris, conaris exurgere, sed peccatorum oneribus pregrauatus relaberis. Quid ergo agendum est, quando de præteritis certa damnatio imminet: de præsentibus emẽdatio nulla succurrit? nisi vt admittantur rerum temporalium voluptates, dum consequi nequeunt futuri seculi oblectationes.

Spei fiducia respondet.

SI de criminibus agitur & delictis, ecce 2. Reg. 11. Dauid adulterio reus simul & homicidio de inferni faucibus Domini misericordiâ 2. Reg. 12. 2. Paral. 33. describitur liberatus. Ecce Manasses omniũ peccatorum nefandissimus, impurissimus, ac sordidissimus, illecebrosissimus quoque, per pœnitentiam tamen de morte ad vitam rediit. Ecce Maria Magdalene innumeris Matth. 26. Marc. 14. peccatorum sordibus inquinata, ad fontem Ioan 12. pietatis anxia currens, domini que vestigia lacrymis rigans, capillis detergens, deosculans quoque, & lambens, vnguentóque vn- Luc. 22. gens ablui promeruit. Ecce Petrus negationis suæ vinculis astrictus, amarissimis lacrymis infidelitatis nodos resoluit. Ecce simul Luc. 23. seditione, & effusione fraterni sanguinis latro obnoxius vnius horæ momento, vnáque confessionis voce de cruce ad Paradisum transiit. Ecce solus Ecclesiam Dei persequens, multos pro nomine Christi perimens, Act. 9. &, vt ita dixerim, martyrum cruore totum se inficiens, Apostolus factus, in vas electionis est commutatus. Vbi ergo tot tantáque præcedunt exempla, dent locum desperationis mala colloquia: cùm etiam scriptum sit. In quocumque die conuersus peccator in- Ezech. 18. gemuerit, saluus erit. Et rursum, Nolo mor- Ezech. 33. tem impij, dicit Dominus. De conuersatione in melius necdum mutata, quid aliud respondeam? nisi vt quod heri quisque non egit, hodie agat, dum adhuc viuere licet, nec differat de die in diem, dum nescit, si vel vnam correctionis habeat diem, sempérque pro viribus desuper acceptis prauæ consuetudini resistens dicat manè & vespere: Nunc cœpi, hæc est mutatio dexteræ Eccl. 5. Psal. 76. excelsi.

Cupiditas dicit.

VAlde sine culpa es, quòd quædam habenda concupiscis, quia non multiplicari appetis, sed egere pertimescis: & quod malè alius retinet, ipse meliùs expendis.

Mundi contemptus respondet.

ISta nec apud homines seculares sine periculo, vel offensione procuratur: quia quãtò quisque amplius habere cœperit, tantò amplius habere concupiscit: fitque vt modũ in concupiscendo non habeat, dum innumeris huius seculi curis deseruire festinat. Vt enim ait scriptura: Auarus pecuniis non Eccles. 5. implebitur. Quæ nimirum auaritia, quàm sit detestanda Paulus indicat, dicens: Et auari- Coloss. 3. tia, quæ est idolorum seruitus. Quã sit noxia, idem exponens ait: Qui volunt diuites fieri, 1. Tim. 6. incidunt in tentationem, & in laqueum

diaboli, & desideria multa & nociua, quæ immergunt homines in interitum & perditionem. Quàm sit detestanda, quidam sapiens denunciat, cùm dicit: Auaro nihil est scelestius. Quàm sit noxia: Iacobus aperit, dicens: *Iacob. 5.* Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miseriis, quæ aduenient vobis, diuitiæ vestræ putrefactæ sunt: vestimenta vestra à tineis comesta sunt: aurum, & argentum vestrum æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras, sicut ignis. Sed nec Redemptor noster præterire voluit cupiditatis malũ, quàm noxium esset: ait enim. *Marc. 10.* Difficilè, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. *Ibidem.* Et rursum: Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuites in regnum cælorum intrare. Si igitur secularibus viris ita est periculosa cupiditatis industria: quantò magis illis periculosior est, qui iam habitu & conuersatione seculares esse desierunt, qui totum, quod viuunt, Deo deuouerunt? Ad quos specialiter Redemptoris transeunt verba, quibus destrui possit morbus auaritiæ; *Matth. 6.* Nolite (inquit) solliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis, aut quo operiamini: hæc enim omnia gentes inquirunt. Quærite primùm regnum Dei, & iustitiam eius: & hęc omnia adiicientur vobis. O quàm beata, ô quàm secura, ô quàm amplectenda sententia! Nullus in hac vita securus est, vt ille, qui nihil præter Christum appetit, possidere cũcta, quæ sunt necessaria, sub hac sponsione probatur habere, sicut Paulus ditissimus *2. Cor. 6.* pauper dicebat: Tanquam nihil habentes & omnia possidentes. Omnia itaque non superflua, sed tantùm necessaria ipso confirmante ac dicente: *1. Tim. 6.* Habentes victum & vestitum, his contenti simus. Dicis fortè, ideo à sanctis, religiosísque viris plura habenda sunt, vt melius ab ipsis, quàm à popularibus, erogentur Christi pauperibus. Et ego cõsentio, sed prælatis, non autem subditis: quos maximè illud *Genes. 19.* mulieris Lot exemplum deterret, quæ dum post tergum à Sodomis exiens respexit, in statuam salis conuersa spiritum efflauit. Vnde & Christus tale quid præcauendum denun- *Luc. 9.* ciat dicens: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciẽs retrò, aptus est regno cę- *2. Petr. 2.* lorum. Hinc Petrus ait: Melius illis esset non cognoscere viam iustitiæ: quàm post cognitionem retrorsùm conuerti ab eo, quod est illis traditum, sancto mandato. Continget *Prouerb. 26.* enim eis illud veri Prouerbij: Canis reuersus ad vomitum, & sus lota in volutabro luti. Qui nimirùm auaritiæ morbus, nunquam melius compescitur, nisi cùm dies mortis sine obliuione meditatur, & cùm qualis post modicũ in sepulchro futurus sit homo, consideratur.

A Hoc certè fixum manebat in illius memoria, qui dicebat: Homo putredo, & filius hominis vermis. *Iob. 25.* Hæc ab illius non recesserant corde, qui dicebat: In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. *Eccles. 7.* Quid tunc rogo, quid tunc diuitiæ conseruatæ proderunt? audi quid dicit Iob: *Iob. 1.* Nudus egressus sum de vtero matris meæ, nudus reuertar illuc. Et Apostolus: Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus. *1. Tim. 6.*

Obduratio dicit.

B Si ea, quæ possides, egentibus tribuis, vnde subiectos absque pecunia nutris?

Misericordia respondet.

Si Apostoli modum in hac parte tenueris, vtrùmque perficere valebis: hinc enim idem ipse ad Corinthios ait: Si volũtas prompta est, ex hoc, quod habet, accepta est, non secundùm id quod non habet; non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate. *2. Cor. 8.* In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat: vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum: vt fiat æqualitas, sicut scriptum est. C Qui multum non abũdauit, & qui modicum, non minorauit. *Ibidem.* Hinc quidam iustus prolem dilectam admonet dicens: Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si autem exiguum, & hoc ipsum libenter impertire. *Tob. 4.* Hinc quoque incarnata Veritas dicit: Verumtamen, quod superest date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. *Luc. 11.* Audite obdurata præcordia: Iudicium sine misericordia ei, qui non facit misericordiã. *Iacob. 2.* Quo contra per Prophetam Dominus admonet, dicens: *Esa. 58.* Frange esurienti panem tuum, & egenos vagósque induc in domum tuam: cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Memento, quid purpurato diuiti contigerit, *Luc. 16.* D qui non ideò damnatus est, quòd aliena abstulerit, sed quòd egenti pauperi sua non tribuerit: vnde in inferno positus ad petenda minima peruenit, quia hîc parua negauit. Memento etiam, quid ad sinistram positis iudex cæli dicturus sit; Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius. *Matth. 25.* Et rursum: Esuriui, & non dedistis mihi manducare, & cætera, quæ ibi terribiliter enumerantur.

Furtum & fraus, quamquam gradus diuersos habeant loquutionis, vnum est tamen, quod dicunt.

Furtum dicit.

SI aliena non tollis, ex proprio diues, vel sufficiens esse non vales.

Fraus dicit.

SI cuncta, quæ tibi prælatus seruanda commisit, illibata consignas, & nec modicum quid seruandum existimas: vnde vel propriis vtilitatibus consulas, vel amicis & commilitonibus placeas, non habebis.

Sed innocentia ad vtraque respondet.

MElius est esse pauperem, & insufficientem, nullíque ex dato placere, quàm aliquem lædere furto vel fraude. Qui enim aliena quolibet modo iniustè præripit, ipse sibi regni cælestis aditum claudit: vnde & prædicator egregius quosdam redarguit di-
1. Cor. 6. cens. Omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos: quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Atque inter cætera subiungit: Neque fures neque rapaces regnum Dei possidebunt.

Fallacia atque mendacium, & ipsa vnum dicunt: fallacia autem fit ingenio, mẽdacium verò simplici verbo, cùm in non dando aliquem lædere quærit.

Fallacia dicit.

QVid in petendo moras innectis? non habeo, quod tibi tribuere possim. Celans vtique in corde quod habet, vel quod sibi conseruet, vel quod aliis (si voluntas inest) tribuat.

Mendacium dicit.

OMnino quod postulas, non habeo, licet non artificioso ingenio, sicut fallacia: sed simplici negationis verbo frustratur petentem.

Sed veritas ad vtraque respondet.

NEc artificioso ingenio, nec simplici verbo oportet decipere quemquam: quia
Sap. 1. quolibet modo mẽtiatur quis, os, quod mentitur, occidit animam: & omnibus mendacibus pars illorum erit in stagno ignis ardentis sulphure.

Dicit ventris ingluuies.

AD esum Deus omnia munda condidit: & qui saturari cibo respuit, quid aliud quàm muneri concesso contradicit?

Sed ciborum parsimonia respondet.

VNum horum, quod dicis, verum est, ne enim homo fame moreretur, omnia ad esum Deus munda creauit: sed ne comedendi mensuram excederet, abstinentiam imperauit. Nam inter cætera sua mala, saturitate, maximè panis, Sodoma periit: Domino attestante, qui ad Ierusalem per Prophetam loquitur dicens: Hæc est iniquitas sororis tuæ Ezech. 16.
Sodomæ, saturitas panis. Quapropter sicut æger ad medicinam, sic ad sumendas dapes debet quisque accedere: nequaquam scilicet in illis voluptatem appetens, sed necessitati succurrẽs. Hinc incarnata Veritas per Euangelium ait: Attendite, ne grauentur corda Luc. 21.
vestra crapula, & ebrietate. Contrà de insatiabili Iudæorum voracitate Apostolus dicit. Multi ambulant, quos sæpè dicebam vobis, Phil. 3.
nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi: quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt. Et rursum: Esca ventri, & 1. Cor. 6.
venter escis; Deus autem, & hunc & has destruet. Ille autem plenè hoc vitium superat, qui in sumendis dapibus, non solùm parsimoniam tenet, vt scilicet refectionem semper esuries imperet: verumetiã accuratiores simul, & lautiores epulas, excepta corporis infirmitate, & hospitum susceptione contemnit.

Dicit inepta lætitia.

VT quid animi gaudium intus abscondis? egredere in publicum lætus, dic aliquid foris, vnde, vel tu, vel proximi rideant, fac eos lætos tua lætitia.

Moderatus mœror respondet.

VNde tibi est tanta lætitia? nunquid iam diabolum vicisti? nunquid iam inferni pœnas vicisti? nunquid iam de exilio ad patriam venisti? nunquid iam de tua electione securitatẽ accepisti? An fortè in obliuionem venit, quod Dominus dicit: Mundus gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia Ioan. 16.
vestra vertetur in gaudium? An fortè memoriã excessit, quod idem alibi dicit: Væ vobis, Luc. 6.
qui nunc ridetis, quia plorabitis & flebitis? quódque per Salomonem dicitur: Risus do- Prou. 14.

lore miscebitur: & extrema gaudij luctus occupat. & è contra per Euangelium: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Rursúmq; per Salomonem: Nescit homo vtrum amore, an odio dignus sit: sed omnia reseruantur in futurum incerta. Comprime ergo inanem lætitiam, qui necdum euasisti pœnalem ærumnam. Nónne apud omnes insanus iudicaturis, qui in carceris tenebris reclusus, gaudere conatur?

Matth. 5.
Eccles. 9.

Multiloquium dicit.

NOn reus ille tenebitur, qui plura quidem, sed bona loqui, sed ille qui saltem rara, sed mala dicere probatur.

Cui discreta taciturnitas respondet.

VErum est, quod dicis: sed dum multi bona proferre videntur, sæpè contingit, vt à bonis loquutio inchoata, ad aliquid prauum deriuetur. Hoc ipsum sacra scriptura pronunciante, quia in multiloquio peccatum non deerit. Et si fortè inter innumera verba declinantur criminosa: sed nunquid declinari poterunt inutilia atque otiosa, de quibus vtiq; ratio erit in futuro reddenda? Tenendus ergo est modus in loquendo, & ab ipsis nonnunquam vtilibus verbis parcendum; sicut beatus Psalmista legitur fecisse, dicit enim, Humiliatus sum, & silui à bonis.

Prou. 10.
Matth. 12.
Psalm. 38.

Immunditia dicit.

NOn est grande facinus, sine concubitu maris & fœminæ, vel propriis vel alterius inquinari manibus.

Carnis integritas respondet.

NOn sic ait Apostolus. Quid ergo ait? Neque immundi (inquit) regnum Dei possidebunt.

1. Cor. 6.

Luxuria dicit.

CVr te in voluptate tua modò non dilatas, cùm, quid te sequatur, ignoras? Acceptum tempus in desideriis perdere non debes: quia quàm citiùs pertranseat nescis. Si enim Deus misceri hominem in voluptate coitus noluisset: in ipso humani generis exordio, masculum & fœminam non fecisset.

Castitas illibata respondet.

NOlo ignorare te fingas, quid post hanc vitam recipias: si enim piè & castè vixeris, sine fine gaudebis; si verò impiè & luxuriosè, æternis incendiis subiacebis. Inde autem eò castiùs viuere debes, quò citiùs tempus acceptum pertranseat, ignorare te dicis. Quod verò in exordio generis humani, ad hoc masculum & fœminam Deum creasse profiteris, vt mutuis amplexibus se miscere deberent, omnino verissimè dicis: sed quia nubendi licentia quibusdam tribuitur, hoc est, qui virginitatem, vel castimoniam vidualem nequaquam professi sunt; quibusdam autem non tribuitur, id est, qui virgines vel continentes esse decreuerunt: fornicatio verò, quia nulli impunè conceditur, non attendis. An contemnendum putas quod Apostolus lubricis dicit, Fugite fornicationem? omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Quòd si hoc parui pendendum existimas: audi quod postmodum in sempiternum deplores & gemas: Neq; adulteri (inquit) neque fornicarij, neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt. O quàm parua est concubitus hora, qua perditur vita æterna! quod ergo emolumentum affert corpori? quódve tribuit lucrum, quod tacitò animam ducit ad tartarum?

A
1. Cor. 6.
B

Item spiritualis fornicatio dicit.

NVnquid damnandum aliquid agit is, qui in corde libidini consentit, & ad opus libidinis non pertransit?

C

Sed munditia cordis respondet.

OMnino delinquit, qui animæ castimoniam nō custodit. Vnde & auctor munditiæ in Euangelio dicit: Qui viderit mulierem ad concupiscēdum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Vnde & per beatum Iob dicitur: Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarent quidem de virgine. Quam enim partem haberet Deus in me desuper, & hæreditatem Omnipotens de excelsis? Nisi enim auctori nostro cogitatio praui consensus displiceret, nequaquam per Isaiam diceret: Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. & in Euangelio Pharisæis: Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? Sed nec Apostolus diceret: Cogitationum inter se inuicem accusantium, aut etiam defendentium in die qua iudicabit Dominus occulta hominum, secundùm Euangelium meum, per Iesum Christum.

Matth. 5.
Iob. 31.
D
Esa. 1.
Matth. 9.
Rom. 2.

Appetitus seculi præsentis dicit.

QVid pulchrius, quid honestius, quid venustius, quídve potest esse delectabilius,

quàm quod in præsenti vita quotidie cernimus? ô quam mirabilis cæli camera in aëre iucundo, in lumine solis, in augmento lunæ, atque defectu, in varietate stellarum & cursu! Quàm oblectabilis terra in nemorum floribus, in fructuum suauitatibus, in pratorum riuorúmque amœnitatibus, in segetum culmis luxuriantibus, in vinearum foliis, & botris plenis palmitibus, in vmbris syluarum, & planis exitibus, in equorum & canum cursibus, in ceruorum, & caprearum saltibus, in accipitrum volatibus, in pauonum, columbarum, turturúmque & omnigenarum auium vocibus, pennis, & collis, & in domorum pictis muris, & laquearibus, in organorũ, omniúmque musicorum instrumẽtorum tinnulis cantibus, in mulierum venustis aspectibus, earúmq; superciliis, & crinibus, oculis, & genis, gutture, & labiis, naso, manibus, atque extrinsecus adhibitis auro, & gemmis distinctis monilibus, postremò innumeris cæli & terræ, atque maris varietatibus, necnon & vtilitatibus, & si qua sunt alia, quæ modò non recolit sensus!

Amor patriæ cælestis respondet.

SI te ista delectant, quæ sub cælo sunt: cur non magis delectant ea quæ super cælos sunt? Si carcer ita pulcher est: patria ciuitas, domus qualis est? Si talia sunt ea, quæ colunt peregrini, qualia sunt quæ possident filij? Si mortales & miseri in hac vita taliter sunt remunerati: immortales & beati qualiter sunt in illa vita ditandi? Quapropter recedat amor præsentis seculi, in quo nullus ita nascitur, vt non moriatur: & succedat amor seculi futuri, in quo sic omnes viuificantur, vt deinceps non moriantur; vbi nulla aduersitas turbat, E nulla necessitas angustat, nulla molestia inquietat; sed perennis lætitia regnat. Si quæris, quid ibi sit, vbi tanta & talis beatitudo persistit: aliter dici non potest, nisi quicquid boni est, ibi est: & quicquid mali est, ibi nusquam est. Quod (inquis) bonum est illud? quid me interrogas? A Propheta & Apostolo definitum est: quòd oculus (inquiunt) non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Ad hanc felicitatem multis seculi diuitiis constipatus Dauid anhelabat, cùm diceret: Quid enim mihi est in cælo: & à te quid volui super terram? multis regalibus dapibus abundans dicebat: Satiabor, dum manifestabitur F gloria tua: Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam & apparebo ante faciem Dei? rursúmque, Heu me, quia incolatus meus prolongatus est. Hinc Paulus: Cupio dissolui, & esse cum Christo, multò enim melius.

Esa. 64. *2. Cor. 2.* *Psalm. 72.* *Psal. 16.* *Psal. 41.* *Psalm. 119.* *Phil. 1.*

His ita decursis, quamquam multa prætermiserim, tamen, vt mihi videtur, hostis nostri fortia castra monstraui: quæ piè viuentes in Christo Iesu non desinunt impugnare. Sed necdum his contentus diabolus, ad alia conuertitur argumenta: dum quibusdam insomniis sæpius vera pronunciat, vt eos quandoque ad falsitatem pertrahat: cùm dormientes ante horam, vel tempus suscitat, G vt eos vigiliarum tempore somno grauissimo deprimat: cùm psallentes, atque orantes, sibilis stridentibus, latratibus diuersis, & inconditis vocibus, iactis etiam lapidibus, vel stercoribus perturbat; vt eos quolibet pacto à spiritualibus operibus retrahens inanes efficiat. Tu autem, homo Dei, vigilanti studio attende, quæ dico, ipso adiuuante, qui viuit, & regnat in secula seculorum, Amen.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, EXPOSITIO IN CANTICVM CANTICORVM SALOMONIS.

Osculetur me osculo oris sui.

TANGAT me dulcedine præsentiæ suæ, quem sæpius à Prophetis promissum audiui.

Quia meliora sunt vbera tua vino.

Dulcedo Euangelicæ doctrinæ austeritate Legali melior est.

Fragrantia vnguentis optimis.

Donis Spiritus sancti, à chrisma Christus, id est, ab vnctione vnctus, quod nomen cum gratia sancti Spiritus in baptismo effunditur in omnes fideles.

Ideo adolescentulæ dilexerunt te.

Electorum animæ gratia baptismatis renouatæ.

Vox Ecclesiæ.

Trahe me post te.

Vt ascendentem in cælos sequar.

Introduxit me Rex in cellaria sua.

Fide in gaudia cælestis patriæ interna.

Exultabimus, & lætabimur in te memores vberum tuorum super vinum.

In te, non in nobis: memores per omnia fidei gratiam, super Legis esse doctrinam.

Recti diligunt te.

Nullus te diligit, nisi rectus: & nullus est rectus, nisi qui te diligit.

Nigra sum, sed formosa filiæ Ierusalem.

Vox Ecclesiæ de suis pressuris. Nigra in pressuris persecutionum, sed formosa in decore virtutum.

A Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.

In tentatione obscurata dæmonum, formosa in mortificando desideria carnalia.

Nolite me considerare, quòd fusca sim, quia decolorauit me sol.

Nolite mirari, si hominibus despecta sim foris ob tentationum æstus.

B Filij matris meæ pugnauerunt contra me: posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodiui.

Acerbitas filiorum Synagogæ me fecit vineam Ierosolymis non custodire, sed multarum esse vinearum, id est, Ecclesiarum per orbem custodem.

Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie: ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.

C Indica mihi pastorem meum, quem tota mente diligo, & in quibus pascua, & requiem habeat: nè æstu tentationum turbata, per sodalium, id est, hæreticorum conuenticula eum quærere incipiam.

Vox sponsi.

Si ignoras te, ô pulchra inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum.

D Si ignoras te sub huiusmodi tentationum conditione mihi esse sponsatam, egredere à meo conspectu, & varios errantium actus sequere.

Et pasce hœdos tuos iuxta tabernacula pastorum.

Id est, perditos nutri auditores, secuta in-

sipientium doctrinas magistrorum. E

Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea.

Sicut priorem populum de Ægyptio liberaui timore, sic te, sponsa mea, si in me confideris, liberabo inanibus minis.

Pulchræ sunt genæ tuæ, sicut turturis.

Tanta te verecundiæ salutaris virtute decoraui, vt castitatẽ promissæ mihi fidei nulla doctorum prauorum seductione corrumpas.

Collum tuum sicut monilia: murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. F

In collo doctores designantur. In monilibus opera exprimuntur: quia ea, quæ verbo docent, operibus ostendunt. In murenulis scriptura sacra ostenditur: quæ auro spiritualium sensuum fulget interiùs, & argento cælestis eloquij nitet exteriùs.

Vox Ecclesiæ.

Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

Rege Christo in beatitudine cælestis secreti quiescente, sanctorum virtus magnæ nobis gratiam suauitatis administrat. G

Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.

Mors dilecti mei, quam pro mea salute subiit, semper in mea memoria commorabitur.

Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis En-gaddi.

Qui fuit fasciculus myrrhæ in amaritudine passionis, ipse est botrus cypri in dulcedine resurrectionis. Myrrha tristificat, vinum lætificat. In vineis En-gaddi, propter charismata diuina, quæ post resurrectionem largitus est in baptismo suis participibus. En-gaddi, fons, hœdi, baptismum significat. H

Vox Christi.

Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es.

Pulchra in simplicitate cordis, & munditia operum.

Oculi tui columbarum.

Quia sensus tui spirituali sunt intelligentia præditi.

Vox Ecclesiæ.

Ecce tu pulcher es, dilecte mi, ecce tu pulcher es.

Tu solus naturaliter pulcher, ego ex te pulchra.

Lectulus noster floridus.

Pax sanctæ Ecclesiæ & virtutibus sanctis florescit, & spirituali prole multiplicatur.

Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

Tigna, & laquearia doctores sunt in sancta Ecclesia, propter munimen, & decorem. Cedrina, & cypressina, propter eximias virtutes eorum, & odorem bonæ vitæ.

Cap. II.

Ego flos campi, & lilium conuallium.

Ego decus mundi, & gloria humilium.

Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.

Tu requiem quæris, & laudas lectulum: recordare, quòd candidior tribulationum aculeis efficeris, & maior est fructus prædicationis, quàm quietis.

Vox Ecclesiæ.

Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios.

Sicut malus, visu, odore, gustu, antecellit ligna syluestria: sic Christus antecellit omnes sanctos, qui filij Dei dicuntur, sed gratia, ille solus natura.

Sub vmbra illius, quem desideraueram, sedi.

Eodem protegente, quem semper adesse quæsiui, quiesco & secura permaneo.

Et fructus eius dulcis gutturi meo.

Quia gratiæ suæ cælestis dulcedine me refecit.

Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.

Cella vinaria, Ecclesia debet intelligi: in cuius vnitate solummodò Spiritus sanctus dari solet, & accipi. Cuius gratia, hoc loco vini nomine designatur. In qua cella ordinata charitas est, vt quisque Deum toto corde, plusquam seipsum, diligat.

Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore langueo.

Consolamini me exemplis, seu incipientium, seu terminantium viam salutis, dum adhuc in huius peregrinationis tædio amore supernæ visionis languesco.

Læua

Læua eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

In læua Chriſti temporalia eius bona, in dextera, perpetuæ vitę beatitudo deſignatur: quia hîc per ſpem mentem roborat, & illic per remunerationem glorificat.

Vox ſponſi.

Adiuro vos, filiæ Ieruſalem, per capreas, ceruóſque camporum, ne ſuſcitetis, nec euigilare faciatis dilectam, quoaduſque ipſa velit.

Conteſtor pacificas fidelium animas, per ſuas quamque virtutes, quæ per munda & ruminantia animalia ſignatæ ſunt, ne pia fratrum ſtudia aliqua importunitate impediant: ſed ſic quiſque de proximi profectu, ſicut de ſuo gaudeat.

Vox ſponſæ.

Vox dilecti mei.

Subauditur, hæc eſt, quem audiui adiurantem filias Ieruſalem, ne me in eius amplexu quieſcentem ſuſcitarent.

Ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles.

Tales enim ſaltus fecit dilectus meus. De cęlo venit in vterũ, de vtero in præſepium, de præſepio in crucem, de cruce in ſepulcrum, de ſepulcro rediit in cælum. Iſte, qui eleuatus eſt ſuper omnes montes, & colles, id eſt, ſanctorum altitudines.

Similis eſt dilectus meus capreæ, hinnulóque ceruorum.

In aſſumptione carnis, & humilitate capreæ: in varietate virtutum, & innocentia hinnulo ceruorum Chriſtus comparatur, id eſt, Patriarcharum.

En ipſe ſtat poſt parietem noſtrum, reſpiciens per feneſtras, proſpiciens per cancellos.

Indutus pariete noſtræ mortalitatis latuit, ſed proſpiciens ad nos per cancellos & feneſtras, miracula fecit: vt ex miraculis appareret Deus, qui ex paſſionibus latuit.

En dilectus meus loquitur mihi.

Ad prædicandum me hortatur, dicens.

Vox Chriſti.

Surge, propera, amica mea, formoſa mea, & veni.

Surge de ſtratu quietis, in quo tui met ſolius curam agere quæris: propera tu, & veni ad

A impendendam etiam proximis curam ſalutis, per ſtudium ſedulæ prædicationis.

Iam enim hyems tranſiit, imber abiit, & receſſit.

Iam frigus infidelitatis, & imber iniquitatis receſſerunt: quæ totum orbem vſque ad tempus Dominicæ incarnationis tegebant.

Flores apparuerunt in terra noſtra.

Id eſt, initia fidei, & iuſtitiæ floruerunt in mundo creſcente Eccleſia.

Tempus putationis aduenit.

Id eſt, vt amputatis inutilibus vanæ religionis ſarmentis, futuro fidei fructui præparentur corda hominum.

B Vox turturis audita eſt in terra noſtra.

Id eſt, Chriſti Saluatoris noſtri dicentis: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum.

Ficus protulit groſſos ſuos.

Veteris Legis præcepta ceciderunt.

Vineæ florentes dederunt odorem.

Id eſt, Euangelicus populus, ſeu vites florentes ſanctæ conuerſationis odorem longè, latéque dederunt.

Vox ſponſi.

Surge, propera amica mea, ſpecioſa mea, & veni: columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.

C O ſponſa & amica, cui tanta obtuli bona, ſurge, & veni: accingere ad certamen, vnde æternam quietem accipies. Columba mea, per infuſionem ſancti Spiritus. In foraminibus petræ, id eſt, vulneribus, quæ pro ſalute ſponſæ ſponſus accepit. In cauerna maceriæ, id eſt, cuſtodia virtutum cæleſtium.

Oſtende mihi faciem tuam; ſonet vox tua in auribus meis.

Vox videlicet laudis, vel prædicationis.

D Vox enim tua dulcis, & facies tua decora.

Illius námque vox Domino dulcis eſt, cui dulce vel verbum Domini annunciare, vel ipſi Domino laudes reſonare. Et illa fides decora eſt, quæ ex operibus ornata aduerſa pati non metuit.

Vox aduerſus hæreticos.

Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas.

Id eſt, vincite hæreticos, & ſchiſmaticos prauos fide, & doloſos verbo, qui dente

prauæ doctrinæ rudes fidelium mentes lacerare solent.

Nam vinea nostra floruit.

Id est, latè electorum plebes germinant.

Vox Ecclesiæ.

Dilectus meus mihi, & ego illi.

Id est, Solus mihi dilectus, & solus adiutor mihi est; Et ego illi sola sum dilecta, quia nullus alius rectè diligit Christum, nisi vnica Ecclesia, & nulla alia ab eo diligitur.

Qui pascitur inter lilia.

Id est, Munditia fidei, & candore virtutum.

Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ.

Donec venturi seculi lux oriatur æterna, & vmbræ, id est, errores præsentis vitæ transeant.

Reuertere, similis esto capreæ, hinnulóque ceruorum super montes Bether.

Obsecro, dilecte mi, vt sæpius dulcedine visitationis tuæ reuertaris ad me, qui carne, quam de Patriarcharum origine sumpsisti, super omnes altitudines cælestium montium ascendisti, vt laborem peregrinationis meæ speculatione æternæ patriæ releues.

CAP. III.

Vox Ecclesiæ de gentibus.

In lectulo meo per noctes quæsiui, quem diligit anima mea: quæsiui, & non inueni.

Iam dudum, inquit, multo studio quæsiui Dominum: sed quia adhuc illecebris carnis meæ subdita fui, & tenebris ignorantiæ obcæcata, non inueni lumen veritatis, id est, Dominum.

Surgam, & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quæram, quem diligit anima mea, quæsiui illũ, & non inueni.

Proposui animo meo surgere de lectulo carnalium voluptatum, terras, ac maria circuire, & Philosophorum audire magisteria: sed nec sic inueni illum.

Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem. Num quem diligit anima mea vidistis?

Vigiles sunt, qui custodiũt Ecclesiam Apostoli, & doctores, qui gentilitatem veritatis indagine sollicita inuenerunt.

E Paullulum, cùm pertransissem eos, inueni, quem diligit anima mea.

Dum me illorum magisterio tradidi, mox lumen veritatis, quod quæsiui, inueni.

Tenui illum, nec dimittam, donec introducam illum in domũ matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

Teneo illum firma fide, donec in fine seculi per officium prædicationis introducam illum in domum, & in cubile Synagogæ, quæ me genuit in Domino, & sit vnum ouile, & vnus pastor.

Vox Christi.

F

Adiuro vos filiæ Ierusalem, &c.

Ideò hunc versum repetit sponsus, ne minorem Ecclesiæ de gentibus congregatæ, quàm de Iudæis habere sollicitudinem putaretur: sed vt sit de vtrisque vna sponsa, & illa dilectissima.

Synagoga de Ecclesia dicit.

Quæ est ista, quæ ascendit per desertum?

Miratur Synagoga, quomodo gentium populus nullo circuncisionis mysterio emen-
G datus, nulla Prophetarum admonitione eruditus, subitò ab infimis voluptatibus per desertum idololatriæ, & gentilitatis, ad alta virtutum culmina, & sponsi amplexus ascendisset.

Sicut virgula fumi ex aromatibus.

Igne amoris accensa omni nisu virtutum ad cælestia tendit.

Myrrhæ, & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij.

Ex mortificatione carnalium voluptatum, & puritate orationum, & omnium virtutum odore.

En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel.

Lectulus Salomonis est conuersatio Sanctorum: sexaginta fortes, prædicatores sunt sancti, & fortissimi bellatores, qui mundo corde digni sunt Dominum videre.

Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi.

Tenent enim gladium spiritus, quod est verbum Dei, qui, quod ore docent, opere complent.

Vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.

Nocturni timores sunt in die tentationis

occultæ. Ensis prædicatoris, est custodia vigilans, carnis concupiscentias premens: ne verbum prædicationis immunditia vitæ maculet.

Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani.

Ferculum Salomonis est sancta Ecclesia, quæ credentes ad æternę beatitudinis epulas leuat, quæ de fortibus animo, quasi de lignis imputribilibus, constructa est.

Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum.

Columnæ argenteæ sunt doctores eloquij luce fulgentes. Reclinatorium aureum est, spes perpetuæ quietis fidelibus promissa.

Ascensum purpureum.

Quid est ascensus purpureus? nisi martyrum sanguis, & passio Redemptoris nostri: quia non ascenditur ad epulas vitæ, nisi per mysterium passionis Christi.

Media charitate constrauit propter filias Ierusalem.

Omnis enim, qui charitatem habet Dei, & proximi, ad hanc requiem & ad has epulas lætus perueniet. Hæc omnia ornamenta Ecclesiæ præstitit Christus, ob nimiam charitatem, qua dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis.

Vox Ecclesiæ de Christo.

Egredimini, & videte filiæ Sion regem Salomonem.

Egredimini mente & actu, de turbulenti mundi conuersatione: vt regem pacis valeatis videre.

In diademate, quo coronauit eum mater sua.

Videte Dominum Christum in humanitate, quam de Virgine matre susceptam, in maiestatis Paternæ dextera collocauit.

In die desponsationis illius.

Id est, in tempore incarnationis illius, quo ad copulandam sibi Ecclesiam sponsam ex Virginali vtero processit.

In die lætitiæ cordis eius.

Id est, redemptionis humani generis, quæ fuit dies lætitiæ Christi.

Cap. IIII.

Vox sponsi.

Quàm pulchra es amica mea? quàm pulchra es?

Pulchram dicit Ecclesiam, & pulchram

A repetit: quia hanc & actione, & prædicatione vidit esse laudabilem.

Oculi tui columbarum.

Sensus tui spiritualium sunt rerum contemplatione excellentes, ac venerandi.

Absque eo, quod intrinsecus latet.

Magna est gloria quippe aperti operis, sed longè incomparabilior æternæ retributionis, quæ necdum videri potest.

Capilli tui, sicut greges caprarum.

Possunt in capillis populi fideles accipi, qui maximum decus sua numerositate præbent Ecclesiæ.

Quæ ascenderunt de monte Galaad.

B Galaad aceruus testimonij interpretatur, qui benè conuenit adunatæ multitudini Sanctorum.

Dentes tui, sicut greges tonsarum.

In capillis fragiliores, in dentibus verò perfectiores quique ad regendam Ecclesiam apti designantur.

Quæ ascenderunt de lauacro.

Id est, fonte sacri baptismatis, qui & tonsi, & loti sunt, hoc est, nudati renunciando seculo, & vitæ lauacro mundati.

Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis.

C Non est, qui fœtus boni operis in eis non agat.

Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.

Vitta coccinea doctrina veritatis intelligitur. Labia sponsæ cocco assimilantur: quia Dominici sanguinis, quo redempta est, pretium prædicare non cessat Ecclesia: vel quia prędicatio sancta ardore charitatis flammescit.

Sicut cortex mali Punici, genæ tuæ.

In genis verecundia, in malo Punico passio Christi exprimitur. Habet ergo ruborem in genis sponsa mali Punici, cùm sacramentum Dominicæ crucis verbis fatetur, & factis probat.

D

Sicut turris Dauid collum tuum.

Turris Ecclesia est, collum prædicatores: quorum fides & constantia in eadem ciuitate firma est, & vndique inexpugnabilis.

Quæ ædificata est cum propugnaculis.

Propugnacula autem eius ciuitatis, scripturarum sanctarum munimina sunt, vel Patrum præcedentium.

Mille clypei pendent ex ea.

Quia, quot in diuinis libris præcepta sunt,

tot sunt pectoris nostri munimina, quibus E contra insidias omnes defendimur.

Omnis armatura fortium.

Omnis instructio est vel operationis, vel doctrinæ cælestis, per quam non solùm euadimus, sed etiam superamus.

Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capreæ gemelli: qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ.

Duo vbera, duo sunt populi, ex circuncisione venientes & gentilitate: qui per humilitatem quidem paruos se intelligunt, & peccatores, sed charitate currentes omnia obstacula mundi transeunt. Qui pascuntur in liliis, hoc est, candidissimis Sanctorum patrum exemplis: donec præsentis mortalitatis vmbras æterno die aspirante transeamus. F

Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.

In myrrha mortificatio carnis, in thure deuotio orationis exprimitur: quasi diceret sponsus: frequentabo eos, & pia propitius illustratione glorificabo, quos in passionis, siue orationis virtute sublimes esse perspicio. G

Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano.

Libanus candor interpretatur, id est, anima bonis actibus candidata, quam tertiò hortatur sponsus, vt veniat. Primò viuens in carne per bona opera. Secundò absoluta carne ad percipiendam vitam beatam. Tertiò recepto corpore ad fruenda post resurrectionem gaudia perfecta.

Coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir, & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

Leones propter superbiam, pardi propter crudelitatem maligni sunt spiritus. Montes verò Amana, superba infidelium corda, vbi immundi spiritus sedem habent, designant. Dum sancti prædicatores tales ad viam salutis conuertunt, coronantur de capite, & vertice montium, id est, principibus superborum, quia de labore certaminis crescit corona gloriæ. H

Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum.

In vulneratione cordis magnitudo amoris Christi in Ecclesia intelligitur.

In vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.

In vnitate sancta doctorum, id est, oculorum, & vnitate sancta plebis, id est, capillorum.

Quàm pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa.

Item in mammarum nomine sancti doctores designantur, propter consolationem infirmorum, & paruulorum sustentationem, quæ lacte exprimitur.

Pulchriora sunt vbera tua vino.

Suauitas gratiæ pulchrior est austeritate Legis.

Et odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.

Fama suauissima diffusæ per totum orbem fidei, latior est, quàm veteris Legis & patrum in ea, quæ in sola Iudæa coangustabatur.

Fauus distillans labia tua, sponsa.

Fauus, mel in cera est. Mel autem in cera spiritualis est diuinorum sensus in littera mel stillans: quia multiplices sensus penè singulæ sententiæ habent: labia, spiritus sunt doctorum, qui multifarios sensus sacris litteris inesse pandunt.

Mel, & lac sub lingua tua.

In lacte eruditio paruulorum: in melle perfectior doctrina fortiorum signatur: sub lingua, id est, in meditatione cordis.

Et odor vestimentorum tuorum, sicut odor thuris.

Vestimenta Ecclesiæ opera sunt eius, quæ odori thuris comparantur: quia cuncta, quæ sancta pro Domino agit Ecclesia, orationum pro ea vicem reddunt.

Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus: fons signatus.

Hortus conclusus Ecclesia est: quia multifaria spiritualium operum germina gignit. Fons est, quia doctrina salutari redũdat: conclusus, quia Domini protectione munita persistit: signatus, sermone fidei.

Emissiones tuæ paradisus malorum Punicorum, cum pomorum fructibus.

Per irrigationem sacri baptismatis sancta Ecclesia Paradisum ex se emisit malorum Punicorum, id est, sanctorum Martyrum: cum pomorum fructibus, id est, cum sanctarum virtutum fructu.

Cypri cum nardo, nardus & crocus.

Cyprus arbor aromatica est, significátque cælestis gratiæ benedictionem. Nardus Dominicæ Passionis typum: crocus charitatis feruorem exprimit. Coniungitur cyprus nardo, cùm diuina gratia confortat nos pro Christo pati. Item nardus croco coniungi-

tur, cum charitate Chriſti mortem libenter A ſuſcipimus.

Fiſtula, & cinnamonum cum vniuerſis lignis Libani.

Fiſtula, quæ & caſia, arbor aromatica eſt, ſed modica, & ideò ſpiritu humiles deſignat. Item cinnamonum, qui ſeipſos deſpiciunt, ſignat. Quæ & ipſa eſt breuis arbor, ſed odorifera, & dulcis. Sed humilitas magnā habet laudem & dulcedinem apud Dominum.

Cum vniuerſis lignis Libani.

Sicut fiſtula & cinnamonum humiles Sanctorum cogitationes ſignant: ligna Libani, ſublimes eorum actiones demonſtrant. Myrrha & aloë arbores ſunt aromaticæ, quæ continentiam carnis exprimunt.

Cum omnibus primis vnguentis.

Id eſt, chariſmatibus virtutum excellentioribus, & pulchra eſt coniunctio harum arborum: quia dum carnem à laſciuia refrænamus, conſequens eſt, vt maiora ſpiritus dona percipiamus.

Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano.

Vtrumque Eccleſia: & fons eſt hortorum, quia ſpirituales gignit fructus: & puteus aquarum viuentium, quæ impetu fluunt de Libano, propter occulta myſteria, quæ ſanctis propter reuelationem ſancti Spiritus ſolis panduntur: aquarum viuentium, propter eloquia diuina, quæ de inuiſibilibus diuinæ gratiæ procedunt theſauris: de Libano, de ipſa Eccleſia dicit, quæ & candida eſt per munditiam fidei, & alta per virtutem gloriæ.

Vox ſponſi.

Surge Aquilo, & veni Auſter, perfla hortum meum.

In Aquilone enim aduerſa mundi, in Auſtro blandimenta deſignantur: qua gemina impugnatione probatur Eccleſia. Conſurge, permittentis vox, non imperantis.

Et fluant aromata illius.

Id eſt, virtutum conſtantiam miro odore diſpergat.

CAP. V.

Veniat dilectus meus in hortum ſuum.

Veniat Dominus in Eccleſiam ſuam, vt eam ipſe conſeruet immaculatam vbique, & fidei fruge fœcundet.

Et comedat fructum pomorum ſuorum.

Et libenter accipiat, gratantérque inſpiciat opera ſeruorum ſuorum.

Vox Chriſti.

Veni in hortum meum, ſoror mea ſponſa.

Veni (inquit) ſæpiſſimè in Eccleſiam meam, & venio, vt corrigam, adiuuem, & confirmem.

Meſſui myrrham meam cum aromatibus meis.

B Per myrrham paſſio, vel mortificatio: per aromata omnes virtutes exprimuntur. Metit myrrham cum aromatibus: quādo martyres cum cæteris electis ad maturitatem præmiorum perducit.

Comedi fauum cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo.

In fauo & vino prædicatores: in melle & lacte auditores intelliguntur, & vtroſque internus iudex approbat, & remunerat.

Comedite amici, & bibite, & inebriamini chariſſimi.

Amici, faciendo quæ præcipio, obſecro, C ita factis Sanctorum, quaſi epulis præcipuis, præcordia veſtra replete.

Ego dormio.

Donante gratia Dei in pace præſentis vitæ eum colo.

Et cor meum vigilat.

Quo tranquilliùs ab incurſibus externis quieſco, eo altiùs intus video, quàm bonus eſt Deus.

Vox dilecti mei pulſantis.

Pulſat oſtium cordis, cùm Dominus nos ad profectum virtutum excitat. Aperi mihi, id eſt, cor pande mihi, ſoror mea. Amica mea, quia arcanorum meorum conſcia. D Columba mea, quia ſpiritus mei dono illuſtrata. Immaculata mea, quia ſola aſpectu meo digna.

Quia caput meum plenum eſt rore, & cincinni mei guttis noctium.

Caput Chriſti Deus. Cincinni ſunt fidelium collectiones. In rore & guttis noctium frigens charitas in multis oſtenditur, quam in Domino, & proximis habere debuerunt. Ideò neceſſariò excitat Dominus fideles quoſque ad prædicationis ſtudium, cui prouocata ad laborem docendi reſpondet Eccleſia.

Vox Ecclesiæ.

Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa?

Ac si apertè dicat, deserui negotia secularia tui caussâ, quomodo repetam illa?

Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?

Iam secretæ compunctionis fletibus ablui cogitationes terrenas: quomodo mundi sordibus iterum polluar? quia prædicationis officium, sine occupatione seculari vix esse potest.

Dilectus meus misit manum suam per foramen.

Manum quippe suam dilectus per foramen misit, cùm nos Dominus occulta inuisibiliter compunctione ad opus virtutum accendit: nobísque in memoriam reuocat, quomodo, & quanta de sinu Patris descendens pro nobis est passus.

Et venter meus intremuit ad tactum eius.

Hæc recolens intimâ conscientiâ sponsa, tota expauescit: & pigritiam quietis accusans, ad laborem prædicationis festinat: vnde sequitur.

Surrexi, vt aperirem dilecto meo.

Id est, verbum Domini prædicarem.

Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.

In manibus enim opera, in digitis discretio signatur. In myrrha continentia & passiones: quæ tunc probatissima est, cùm solummodo pro charitate Dei, & proximi vel continentia fit, vel passiones fiunt.

Pessulum ostij mei aperui dilecto meo.

Pessulum dilecto aperit, qui templum sui pectoris diuina visitatione & inhabitatione dignum fecerit.

Ille declinauerat, atque transierat.

Quia nulli in hac vita plena visio Dei, sicut in futuro, conceditur: ideò transire dicitur dilectus, id est, in futurum se videndum, & perfruendum pleniùs ostendit.

Anima mea liquefacta est, vt dilectus locutus est.

Quànto suauiùs, inquit, vocem, atque viciniam dilecti mei accepi, tantò sublimiùs, quidquid in me frigidum erat, charitate incaluit: & quidquid rigidum erat, liquefactum est.

E Quæsiui, & non inueni illum.

Quia donum compunctionis, & dulcedinis intimæ, non in arbitrio est volentis, sed in miseratione donantis: ideò non semper habent illum æqualiter: quia non ita se offert Deus in exilio laborantibus, quomodo in patria regnantibus.

Inuenerunt me vigiles, qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, vulnerauerũt me, tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.

Custodes ciuitatis, id est, Ecclesiæ, sancti sunt doctores, qui sedula prædicatione circumeunt corda singulorum, & spiculis cælestis amoris vulnerant, &, vt magis ardeant,

F inflammescunt, & vetustæ conuersationis tutamen eis subtrahunt.

Adiuro vos, filiæ Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuncietis ei, quia amore langueo.

Meritò languet sponsa, cùm gladio verbi Dei percussa terrenum exuit amictum: & filias Ierusalem, id est, Deo dignas animas adiurat, vt sui amoris magnitudinem ad Dominum referant: & pro eius videnda gloria supernum sibi poscant auxilium.

Qualis est dilectus tuus ex dilecto, ô pulcherrima mulierum? qualis est di-

G lectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?

Obsecro te, quia sic adiurasti me, vt amore, quo te languescere dicis, me quoque per verbum prædicationis facias ardescere: & mihi ostendas, qualis sit dilectus tuus ex ea parte, qua possit diligi, non timeri: quia perfecta charitas foras mittit timorem.

Vox Ecclesiæ de Christo.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus.

H Candidus, quia sine peccato: rubicundus sanguine passionis Christus: qui solus mediator Dei & hominum.

Caput eius aurum optimum.

Caput Christi Deus, qui solus bonus, & optimus.

Comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus.

Comæ, cateruæ sunt Sanctorum, quæ Deo fideli famulatu adhærent. Elatæ, vel electæ palmæ, propter caput Christi: nigræ ob pressuras.

Oculi eius, quaſi columbæ ſuper riuulos aquarum.

Oculi eius doctores ſunt, per quos Eccleſia videt, quæ recta ſunt: qui bene columbæ propter ſimplicitatem, & riuulis aquarũ propter chariſmata diuina, comparantur.

Quæ lacte ſunt lotæ, & reſident iuxta fluenta pleniſſima.

Lacte lotas dicit, id eſt, gratia diuina, & dulciſſima mundatas: & reſident iuxta fluenta pleniſſima, id eſt, omnium donorum ſpiritualium abundantia. Poteſt in riuulis veteris Legis eruditio, & per fluenta pleniſſima perfectio Euangelicæ doctrinæ ſignari: quia ſancti prædicatores de theſauris ſuis proferunt noua & vetera.

Genæ illius, ſicut areolæ aromatum conſitæ à pigmentariis. Labia eius lilia diſtillantia myrrham primam.

In genis Saluatoris noſtri, & modeſta pietas ſimul, & ſeueritas exprimitur. Areolis aromatum, virtutes & dulcedo, & fama deſignãtur. Conſitæ à pigmentariis Prophetis & Apoſtolis: his futuræ incarnationis eius arcana, illis facta narrantibus. Labia eius verba ſunt doctrinæ eius. Lilia, quia claritatem cæleſtis regni promittunt. Diſtillantia myrrham primam, quia per contemptum voluptatũ præſentium, ad hanc perueniendum eſſe prædicant.

Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis.

Manus, id eſt, opera, quia quæ verbis docuit factis impleuit. Tornatiles, quia in ſe omnem regulam iuſtitiæ tenent. Vnde dicit, Oportet me omnem iuſtitiam adimplere. Sunt & manus aureæ, quia omnia, quæ in homine geſſit, diuitias gloriæ perfecit. Plenæ hyacinthis: quia ad ſpem nos cæleſtium, atque amorem excitant: quia hyacinthus aurei coloris gemma eſt.

Venter eius eburneus, diſtinctus ſapphiris.

Venter dilecti fragilitatem humanitatis eius deſignat. Eburneus decorem caſtitatis. Sapphirus ſublimitas eſt cæleſtium virtutum. Diſtinctus ſapphiris: quia partim humana fragilitas eſurie, tentatione, fatigatione, morte: partim diuina celſitudo miraculis, reſurrectione, & aſcenſione gloriæ intelligitur.

Crura illius colũnæ marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas.

Crurum vocabulo itinera incarnationis Chriſti inſinuantur: quæ colũnis marmoreis propter firmitatem, & rectitudinem compa-A rantur. Fũdatæ ſuper baſes aureas: quia quicquid de eo, vel per eum geſtum eſt, omnia diuinæ prouiſionis conſilio ante tempora ſecularia diſpoſita ſunt.

Species eius vt Libani, electus vt cedri.

Vt Libanus celſitudine & gratia arborum alios montes, ſic Dominus Chriſtus omnes Sanctos meritorum celſitudine & gratia virtutum antecellit. Electus vt cedri. Sicut alias arbores, quæ in Libano naſcuntur, cedri ſuperant dignitate ſua: ita Chriſtus omnes qui in Eccleſia ad vitam naſcuntur, ſua tranſcendit gloria.

B Guttur illius ſuauiſſimum.

In gutture interna dulcedo verborum illius memoratur, quam qui ſapit, non eſurit.

Et totus deſiderabilis.

Quid amplius quæris? Totus deſiderabilis eſt: quia totus Deus, & totus homo, in quem deſiderant & Angeli proſpicere, Deus in maieſtate Patris: homo in virginitate matris. In illo creator, in hac ſaluator.

Talis eſt dilectus meus: & ipſe eſt amicus meus.

Quantò deuotiùs quiſque diligit Dominũ, tantò familiariùs habet amicum Dominum. Et talem neceſſe eſt, vt intelligas eum, ſi vis eum amicum habere.

C Quò abiit dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum?

Vox Synagogæ, pro decore enim carminis variantur perſonæ colloquentium. Sed tantũ Chriſti Eccleſia, quia ſponſæ vocabulo exprimitur, deſignatur pulcherrima mulierum. Pulchræ ſunt ſingulæ Eccleſiæ ſanctorũ: ſed pulcherrima vniuerſitas totius ſanctæ Eccleſiæ per totum orbem.

Quo declinauit dilectus tuus, & quęremus eum tecum?

Qui aliquãdo in terra corporali ſpecie verſatus eſt, dic quò declinauit ille, vt ſequamur

D illum tecum?

Cap. VI.

Vox Eccleſiæ.

Dilectus meus deſcendit in hortum ſuum ad areolam aromatum.

Quaſi dixiſſet, illuc deſcendit in hortum, id eſt, eccleſiam ſuam: vt eam fonte gloriæ ſuæ, quaſi aream aromatum irrigaret: vt virtutum floribus germinaret.

Vt pascatur in hortis, & lilia colligat. E

Ego dilecto meo locum habitationis præparo in me, & ipse mihi apud se: qui semper inter sancta desideria mentium castarum pascitur. Hactenus sanctæ Ecclesiæ vox est quærentis ac laudantis: nunc, quid quæsitus respondeat, subinfertur.

Pulchra es amica mea: suauis & decora sicut Ierusalem.

Sanctam Ecclesiam suã amicam dicit, quia eius vitæ desiderium visioni iam pacis intimæ assimilatur.

Terribilis, vt castrorum acies ordinata.

Id est, charitate vnita, & cõpacta, vt nullus F locus hosti per malum discordiæ aperiatur: quia solummodò in vnitate pacis terribiles sumus hosti.

Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.

Id est, oculis mentis tuæ noli quærere in tuæ peregrinationis itinere, perfectè me cognoscere, quia fieri non potest: quia quo intentiùs agnoscere quæris, eo certiùs incomprehensibilem intelliges: & non quæras in via præmium, quod in patria reseruatur.

Capilli tui, sicut greges caprarum, &c.

Qui versiculi priùs positi sunt: sed repetitio, G firmitatis est indicium. In capillis populi, in dentibus doctores, in gemellis fœtibus præcepta charitatis intelliguntur.

Sicut cortex mali Punici, sic genæ tuæ absque occultis tuis.

Genæ sanctæ Ecclesiæ spirituales sunt Patres: qui virtutibus sunt mirabiles, & moribus venerabiles, & in Christi cruce gloriari non erubescentes. Et hæc magna sunt valde, quæ videntur in ea: sed multò maiora, quæ nõ videntur, & in futuro reseruantur.

Sexaginta sunt reginæ, & octoginta H concubinæ, & adolescentularum non est numerus.

Reginæ sunt, quæ amore sponsi, & cælestis præmij intuitu, per prædicationem veritatis, & sacri baptismatis fontem, sobolem æterno regi spiritualẽ generãt. Concubinæ sunt, quæ carnali solummodò commodo Christũ prædicando, vel baptizando docent: & ideò illæ perfectione senarij numeri, per denariũ, propter decalogum designantur. Adolescentulæ sunt animæ nuper Christo renatæ: quarum summa propter multitudinem ciuium cælestium numerum transcendit.

Vna est columba mea, perfecta mea.

Sancta videlicet, & vniuersalis per totum orbem Ecclesia.

Vna est matri suæ, electa genitrici suæ.

Matri suæ, id est, cælesti Ierusalem: quæ est mater omnium nostrûm. Vnde ad nos gratia Spiritus sancti descendit, per quam nascimur Deo.

Viderunt illam filiæ, & beatissimam prædicauerunt.

Quas priùs dixit adolescentulas, nunc filias nominat: antiqui omnes Catholicam laudãt Ecclesiam.

Vox Synagogæ mirantis Ecclesiæ decorem subinfertur.

Quæ est ista quæ progreditur, quasi aurora consurgens?

Progreditur Ecclesia, quasi aurora: quia iã ortus veri luminis mundo post tenebras longæ ignorantiæ monstratur.

Pulchra, vt Luna.

Quia sole iustitiæ illustrata, noctem mundi illuminat.

Electa, vt sol.

Quia imaginem sui conditoris in omni iustitia, sanctitate, & veritate portat.

Terribilis, vt castrorum acies ordinata.

Terribilis aëris potestatibus, in vnitate charitatis, fidei & spei.

Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.

Hortus etenim nucum, est Ecclesia præsens. Vbi nostras conscientias alterutrum minimè videmus: sed fracta testa corporis apparebit internæ dulcedinis fructus. Poma conualliũ, fructus est humilitatis. Descendit sancta Ecclesia per doctores sanctos ad eos, qui proficiũt ad fructus bonos, quíve adhuc indigent doctrinæ irrigatione.

Et inspicerem, si floruisset vinea: germinassent mala punica.

Inspicerem, si virtutum studia floruissent: & si qui ad exemplum Dominicæ passionis præparati essent suum fundere sanguinem.

Vox Synagogæ.

Nesciui, anima mea conturbauit me, propter quadrigas Aminadab.

Neſciui dona gratiæ ſpiritualis in te ſponſa: ſed anima mea conturbauit me, propter introductionem Euangelicæ quadrigæ, qua Aminadab (qui interpretatur populi mei ſpontaneus) id eſt, Chriſtus, per totum vehitur mundum. Cui Eccleſia conſolando mox reſpondet.

Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, vt intueamur te.

Noli turbata eſſe: ſed reuertere ad agnitionem tui Redemptoris, qui tibi toties in Prophetis & Lege promiſſus eſt. Reuertere puritate fidei: reuertere operum perfectione, ô Sulamitis, id eſt, captiua, iam à vinculis infidelitatis, reuertere ad tuum Redemptorem, vt ſalueris.

Cap. VII.

Quid videbis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?

Tu doles Synagogam obduratam: propè eſt tempus, quòd choros bellantium aduerſus malignos ſpiritus, & laudantium Dominum videbis in ea.

Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis, filia principis?

Nunc laudes Eccleſiæ ab ipſo ſponſo proferuntur: & primò operum conſtãtia, & mortificatio voluptatum laudatur in ea: quia filia principis, id eſt, Chriſti, ob gratiam baptiſmi.

Iuncturæ femorum tuorum, ſicut monilia, quæ fabricata ſunt manu artificis.

Duorum concordia populorum ſpirituali prole fœcundorum in iunctura femorum deſignatur: quia ſicut monile fabricatur manu artificis, ſic eſt ineffabili largitate conditoris noſtri firmata. In monili bona opera exprimuntur.

Vmbilicus tuus, crater tornatilis, nunquam indigens poculis.

Vmbilicus, id eſt, fragilitas infirmitatis noſtræ, crater: cùm conſcientia mortalitatis atque infirmitatis noſtræ admoniti, calicẽ verbi ſalutaris prompta mente proximis propinare ſatagimus.

Venter tuus ſicut aceruus tritici vallatus liliis, &c.

Aceruus tritici vallatus liliis eſt, cùm abundantia boni operis ſola ſpe perpetuæ lucis colligitur. In ventre memoria: in tritico multiplicatio boni operis: in liliis caſtitas exprimitur. Item in tritico panis, & in cratere potus, quæ pauperibus dantur, exprimuntur.

Duo hubera tua, ſicut duo hinnuli gemelli capreæ.

De duobus huberibus ſuperius dictum eſt. Duo hubera, doctores ſunt vtriuſque populi. In gemellis duo teſtamenta ſunt. Gemelli, propter vnam concordiam.

Collum tuum, ſicut turris eburnea.

Item in collo doctores deſignati ſunt, qui turri eburneæ propter firmitatem, & pulchritudinem comparantur. Qui ciuitati Dei & robur præſtant & decus.

Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.

Item oculi, Eccleſiæ doctores, propter nutrimentum. Et rectè piſcinæ comparantur: quia fluenta doctrinæ ſuis auditoribus prębere non ceſſant. Heſebon cingulum mœroris interpretatur: quia Sancti pro vana lætitia carnis cingulo abſtinentiæ conſtringuntur: & bene in porta multitudinis, ob abundantiã populorum concurrentium per portam fidei in Eccleſiam.

Naſus tuus ſicut turris Libani, quæ reſpicit contra Damaſcum.

Item in naſo, verbi Dei diſpenſatores cauſſa diſcretionis deſignantur. Turris, quia eminentiſſimum locum tenet in eccleſia, quæ reſpicit contra Damaſcum: id eſt, ſanguinarium, & impium (quia Damaſcus ſanguinem bibens interpretatur) ſignificat carnales, & crudeles, cõtra quos ſancti Doctores, in turri Libani, id eſt, firmitate Eccleſiæ ſemper vigilant.

Caput tuum, vt Carmelus, & comæ capitis tui, ſicut purpura regis iũcta canalibus.

In capite mens deſignatur: in comis cogitationes. Et ſicut capite membra, ita cogitationes mente reguntur. In Carmelo, id eſt, ſublimibus, & paſſione Chriſti: quæ nomine purpuræ exprimitur, verſantur. Canales, præcordia Sanctorum, in quibus alligãtur tales cogitationes.

Quàm pulchra es, & quàm decora chariſſima, in deliciis.

Pulchra fide, & opere decora, chariſſima in deliciis, id eſt ſpiritualibus virtutibus.

Statura tua aſſimilata eſt palmæ.

Id eſt, rectitudo operationis bonæ ſemper ad victoriam tendit.

Et hubera tua botris.

Huberibus doctores Eccleſiæ propter lac primæ eruditionis cõparãtur: & botris æquãtur propter myſteria dulciſſima æternitatis.

Dixi, Aſcendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt hubera tua, ſicut botri vineæ.

Aptè enim victorioſiſſima crux palmæ cõparatur: in quam Christus aſcendens apprehendit fructus eius, id eſt, dona, quæ largitus eſt ſanctæ Eccleſiæ: quæ ex illo tempore botros vineæ germinauit, id eſt, ſanctos doctores: qui maiori ſcientia, & gratia propter crucem, & reſurrectionem Saluatoris abundant.

Odor oris tui, ſicut malorum: guttur tuum, ſicut vinum optimum.

In gutture vox præſentis doctrinæ, in odore fama abſentis demonſtratur. Et ideò vino illa, propter fragrantiam virtutum: hæc malis, ob ſuauitatem abſentis famæ, comparatur.

Dignum dilecto meo ad potandum, labiiſque & dentibus illius ad ruminandum.

Rapuit enim ſponſa verbum ex ore ſponſi: quia ille vino optimo eam comparauit, & ſubiecit: Dignum dilecto meo, id eſt, tanta ſublimitas eſt Euangelicæ prædicationis, quòd ipſe dilectus primus per hanc in carne apparens, mundo iter cæleſte aperuit. Labiiſque & dentibus, id eſt, Apoſtolis, prædicatoribúſque maximis dedit ad meditandum.

Ego dilecto meo.

Et non alteri, cui totam curam ſeruitutis, & dilectionis impendo.

Et ad me conuerſio eius.

Me ſolam diligit, & adiuuat, ne deficiam in via.

Egrediamur in agrum, commoremur in villis: mane ſurgamus ad vineas: videamus, ſi floruit vinea: ſi flores fructus parturiunt: ſi floruerunt mala punica.

Quia nullatenus Eccleſia, vel ad bene operandum egrediendo procedere, vel in exercitio bonæ operationis perſiſtendo commorari, vel ſaltem ad propoſitum bene agendi aſſurgere, vel animos auditorum ſuorum, quantum profecerint, diſcernere ſufficit: niſi gratia Dei adiuta, qui dixit: Ecce ego vobiſcũ ſum, &c. Item in agro Chriſtiani, in vineis eccleſiæ, in floribus fides, in fructibus virtutes, in malis punicis martyrium deſignatur. In his enim ſingulis ſponſa dilecti ſui præſentiam quærit.

Ibi dabo tibi hubera mea.

Id eſt, paruulorum meorum pædagogos: quia in his omnibus proficiunt doctores ſancti.

Mandragoræ dederunt odorem in portis noſtris.

Mandragora propter multimoda medicaminum genera, Sanctorũ virtutibus comparatur: portæ Eccleſiæ doctores ſunt ſancti. In huiuſmodi portis mandragoræ dederunt odorem, cum ſpiritualis quiſque ex ſe virtutum famam longè, latéque ſpargunt.

Omnia poma noua & vetera, dilecte mi, ſeruaui tibi.

Poma noua & vetera, præcepta ſunt, ſiue promiſſa noui Teſtamenti, & veteris: quia omnia ad eius gratiam refert Eccleſia.

Cap. VIII.

Quis mihi det te fratrem meum ſugentem hubera matris meæ, vt inueniam te foris?

Vox iſta eſt antiqua iuſtorum optantium aduentum Chriſti in carne. Sugentẽ hubera matris meæ, id eſt, in Synagoga naſci, ac nutriri iuxta humanæ conditionis naturam. Et inueniam te foris. Intus erat dilectus, dum in principio erat verbum: foris, dum verbum caro factum eſt.

Ibi deoſculer te.

Id eſt, facie ad faciem videbo, & os ad os loquar.

Et iam me nemo deſpiciat.

Ante aduentum Chriſti intra anguſtias Iudææ tantùm fuit Eccleſia: poſt Aſcenſionem in toto mundo dilatata fuit, & venerabilis.

Apprehendam te.

Id eſt, prompta ac fideli deuotione excipiam venientem.

Et ducam in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, ibi me docebis.

Peracta carnis diſpenſatione, redeuntem lætis ducã in domum matris meę luminibus. In domum matris meæ, vbi cæleſtis Ieruſalẽ mater noſtra. Ibi me docebis potiora ſperare dona, quàm in lege habuiſſem.

Et dabo tibi poculũ ex vino condito.

Id eſt, feruentem amorem variis virtutum pigmentis ornatum.

Et muſtum malorum granatorum meorum.

Id eſt glorioſum ſanctorum martyrum triũphum: qui feruentiſſima charitate perferunt flammas, per quas ad te tranſire non dubitant.

Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Læua carnis Christi dona designat: & dextera futura sanctorum cum Christo gaudia exprimit.

Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum.

Vox Synagogæ mirantis, quomodo de deserto gentilitas in amplexus subitò sponsi ascendisset. Deliciis affluens, id est, omnium bonorum pulchritudine. Innixa super dilectum, omnia, quæ habet ad gratiam dilecti referens. Suum, quem mihi soli mittendum putabam.

Sub arbore malo suscitaui te.

Sub arbore crucis à perpetua morte reuocaui te: vt Apostolos, & cæteros electos ex Iudæa.

Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.

Id est, maior plebs, Christum negando, & Barabbam eligendo, reprobata est.

Pone me, vt signaculum, super cor tuum: vt signaculum super brachium tuum.

Vt digito ob memoriam cuiuslibet rei signũ aliquod ligamus. Per cor cogitatio, & per brachiũ designatur operatio. Si me velis habere sponsum, intus charitas fide non ficta sit, & foris operatio deuota.

Quia fortis est, vt mors, dilectio, dura sicut infernus æmulatio.

Fortis est vsque ad mortem mea dilectio in te, ô Synagoga: sed tua æmulatio dura in me fuit, sicut infernus. Sed verte æmulationem in dilectionem, & eris mihi sponso sponsa.

Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum.

Dilectionis lampades corda sunt fidelium: Ignis, propter feruorẽ cordis: Flammarum, propter operationis efficaciam.

Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruẽt illam.

Aquas multas, & flumina, tentationum dicit incursus, quæ visibiliter, seu inuisibiliter animas fidelium impugnare non desinunt, quibus charitas non cedit.

Si dederit homo omnem substantiã domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.

Sancti verè totius domus suæ substantiam

A pro dilectionis magnitudine, quasi nihil despiciebant.

Soror nostra parua est, & hubera nõ habet.

Prima nascentis Ecclesiæ de gentibus tempora designat: quãdo adhuc & parua fuit numero, & minus idonea prædicare verbũ Dei, quasi sponsus Synagogæ dixisset de ea.

Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?

Ac si apertè dicat, parua quidem numero est Ecclesia gentium, & necdum verbi ministerium subire sufficit. Quid ergo tibi videtur, ô Synagoga, de sorore faciendum nostra,
B quando alloquenda est, id est, per verbi ministerium ducenda in fidem? Synagoga tacente, ipse sponsus, quid fieri debeat, respondet.

Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea.

Ac si diceret, si aliquos habet in se fortes fide, ingenio claros, vel philosophia instructos, addamus illis propugnacula argentea: id est, scientiam diuinarum scripturarum, vt eò facilius possint tutari infirmos, atque indoctos.

Si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.

Si sunt simplices, tamen docendi studio
C inhiantes, proponamus illis priorum exempla iustorum: quò certiùs, & efficaciùs docẽdi opus implere possint, Cedri virtutes Sanctorum: & Tabulæ latitudinem charitatis designant. Ad hæc ipsa respondet Ecclesia.

Ego murus, & hubera mea quasi turris.

Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem repetiens, ego de viuis compacta sum lapidibus, & glutino charitatis adunata, & super fundamentum immobile ædificata. Hubera, id est, doctores fortissimi, ecu turris: qui & paruulos nutrire sciunt: & omnia maligni expellere: & hoc mihi accidit ex eo tempore,
D quo Christus me reconciliauit, & per eum pacem reperi.

Vinea fuit pacifico meo in ea, quæ habet populos.

Vinea, id est, Catholica Ecclesia fructu abundans fidei fuit pacifico, id est, Christo, quia omnia pacificauit in cælis, & in terris, in ea congregatione, quæ multos populos possidet ex toto orbe, non in Iudæa solùm. Traditur ea custodibus Prophetis, vel Apostolis, vel Angelicis potestatibus, & dignitatibus.

Vir autem pro fructu.

Id est, retributione æterna huius vineæ.

Affert mille argenteos.

Id est, pro acquisitione regni cælestis, qui est fructus vineæ, cuncta, quæ mundi sunt, reliquit. Millenarius numerus pro perfectione ponitur. Id est, qui omnia reliquit. Argentei pro omni pecunia accipiuntur.

Vinea mea coram me.

Vox sponsi. Verumtamen, etsi te aliis commendem custodibus, tamẽ te semper in mea habeo præsentia, videns, & remunerans laboris tui deuotionem in omnibus.

Mille tui pacifici.

Mille tui, subauditur, argentei. Quasi dixisset, qui amore meo cuncta sua dimittit. In pace erit, quia omnem substantiam suam, quæ millenario designatur, pro charitate Dei amittit.

Et ducenti (id est argentei) his qui custodiunt fructus eius.

Qui sunt Doctores sancti, qui omnia mundi dimittunt, & in verbo prædicationis laborare non cessant: hi duplici remuneratione, quæ ducentenario designatur, donantur apud me.

Quæ habitas in hortis, amici auscultant.

Quia locutio nostra finienda est, hoc vltimũ vale à me audito. Semper habita in hortis virtutum: & scito, quia amici, id est, Angelici spiritus, & animæ Sanctorum semper te considerant, & tuo gaudent aspectu.

Fac me audire vocem tuam.

Id est, vox prædicationis tuæ, dum vales, semper audiatur à me.

Sponsa respondet.

Fuge dilecte mi.

Ac si apertè dicat: quoniam in carne apparens præcepta mihi, ac dona vitæ cælestis conferre dignatus es: nunc his peractis reuertere in sinum Patris, ô mi dilecte.

Assimilare capreæ, hinnulóque ceruorum super montes aromatum.

Et hoc mihi sit solatium, quia continua visione te nequeo cernere, saltem crebra visitatione me consolari memento.

Ferè

D. ILDEFONSI TOLETANÆ SEDIS EPISCOPI, DE VIRORVM ILLVSTRIVM SCRIPTIS.

al. Hildefonsi, cum aspiratione. Vitam eius à Iuliano Pomerio, eiusdē sedis pontifice editam, habes apud Surium tomo 1. de Sanctis, die 23. Ianuarij.

PRAEFATIO.

IRORVM adnotationem illorum, quorum edictis atque doctrinis sancta Ecclesia toto terrarum orbe diffusa illustratur in bonis, atque defenditur ex aduersis, mox post Ascensionem Christi ab Apostolorum exordio, vir beatus atque doctissimus Hieronymus presbyter plenè dicitur adnotasse: qui singulatim nomina eorum, seriem temporum, monumenta librorum, diuersitates opusculorum, in laudabilem necessariámque memoriam vsque ad seipsum stylo euidenti conscribens, & innotescendo monstrauit, & retexendo posteris commendauit. Hunc sequutus Gennadius, renotationis ordinem textu simili percucurrit. Deinceps vir prudentissimus, Hispalensis sedis Isidorus Episcopus, eodem ductu quosque viros optimos reperit in adnotationem subiunxit. Siquidem non omnia perscrutatus abscessit. Post hunc in nostris partibus incuria cunctos inuasit: ita vt quædam vetusta antiquitas operiret, & quamplurima noua neglectus obliuionis absconderet. Ast ego procul valde impar, & his quos adnotatio retinet, & illis quos renotatio delectauit, indignúsque satis, & absque substantia totius boni operis successórque sanctæ memoriæ alterius Eugenij factus in sede illa gloriosa Toletanæ vrbis (quam non ex hominum immenso conuentu gloriosam dico, cùm hanc & gloriosorum illustret præsentia Principum, sed ex hoc, quod corā timentibus Dominum iniquis atque iustis habetur locus terribilis, omníque veneratione sublimis) conatus sum, & si non elegans studium, vel obsequelam voluntatis bonæ illorum miscere memoriæ gloriosæ sedis: ne incurrerem ex silentio damnum, si tam gloriosæ sedis, támque gloriosorum virorum clarescentem memoriæ lucem, tenebrosa nube silentij contexissem. Fertur námque ex antiquitate veteri, quod potuisse fieri cernitur exemplo temporis noui. Nam Montanus sedis eiusdem beatissimus Præsul, vt à se coniugalis conuersationis infamiam propulsaret, tamdiu adsumptos veste candentes narratur tenuisse carbones, donec Domino consecrans oblationem, totius per semetipsum compleret Missæ celebritatem. Quo sacrificio expleto, prunarum ignis cum decore vestis adeò in concordiam venit: vt nec vestis vim extingueret ignis, nec vis ignis statum læderet vestis. Rursum cum Helladio Episcopo sedis eius, Iustus Diaconus fastu superbiæ insultaret, post mortem quidem sui Pontificis vixit Episcopus, & ipse tabefactus, sed in reprobum versus sensum, ob intemperantiam morum à ministris altaris sui dormiens, strangulatus laqueo expirauit. Item cùm successori eius Iusto Episcopo Gerontius presbyter, Principis oblectamine fotus, contemptum aduersitatémque deferret, tam repentino motu vim perdidit intellectus, vt multis medicorum curationibus acto quicquid in medelam fieret, totum in pestis augmentum cresceret. Sícque perinualuit commotio mentis, vt vsque ad obitum suum horror esset homini, eius vel participatio visionis, vel colloquium oris. Adhuc etiam successori in locum eius Eugenio

Idem refertur infrà, cap. 3.

priori Lucidius Diaconus suus, cùm innexus amicitiæ seculari, violenter honorem presbyterij, & quædam prædia extorsisset, tam in reprobum sensum, támque in languoris supereminentem peruenit statum: vt cùm viuere recusaret, tam mori esset quod viueret, quàm viuere, quod mori vellet. Horum ergo bonorum studiis prouocatus, quæque vetera antiquorum relatu reperi, quæque noua exhibitione temporis didici, orsu linguæ, quo potui subnotaui: vt illorum bonæ memoriæ iungar, à quibus praua operatione disiungor. Et qui cum illis in templo Dei non infero doctrinæ copiam, offerentium commendem fideli obsequela memoriam, obsecrans omnes, vt me diuinæ ingerant pietati. Quare illos humanæ memoriæ ex qua labi poterant, tenaciter commendaui. Sanè beatissimum Gregorium sanctæ memoriæ Isidorus adnotauerat: sed quia non tantum de operibus eius dixit, quantum nos sumus experti, ideò renotationem illius submouentes, quæque de illo nouimus stylo pleniore notamus.

Cap. I.

Gregorius [a] Papa Romanæ sedis & Apostolicæ Præsul, compunctione timoris Dei plenus, & humilitate summus, tantóque per gratiam Spiritus sancti scientiæ lumine præditus, vt non modò illi præsentium temporũ quisquã, sed nec in præteritis quidem par fuerit vnquam. Ita enim cunctorum meritorũ claruit perfectione sublimis: vt exclusis omnibus illustriũ virorũ comparationibus, nihil illi simile demõstret antiquitas. Vicit enim sanctitate Antonium, eloquentia Cyprianũ, sapientia Augustinum. Hic námque in exordio Episcopatus sui edidit librum regulæ pastoralis, directum ad Ioannem [b] Constantinopolitanæ sedis Episcopũ: in quo docet qualis quisque ad officium regiminis veniat, vel qualiter dũ venerit viuere vel docere subiectos studeat. Scripsit præterea, exceptis opusculis de quibus Isidorus beatæ memoriæ mentionem facit, idem excellentissimus Doctor, & alios libros Morales, videlicet super Ezechielẽ Prophetam Homelias viginti duas in libris duobus compactas: in quibus multa de diuinis scripturis mystico ac morali sensu luculentè necnon, & facundo sermone disseruit. Super librum Salomonis, cui titulus est Canticum Canticorum, quam mirè scribens, morali sensu opus omne exponendo percurrit. De vitis Patrum per Italiam commorantium edidit etiam libros quatuor, quos volumine vno compegit, quem quidem codicem Dialogorum maluit appellari. In quibus libris, quanta diuinitatis lateant sacramenta, & in amore cælestis patriæ mira documenta, studiosus potest facilè cognoscere lector. Extant & ipsius ad diuersos epistolæ plurimæ limato quidem, & claro stylo digestæ: quas qui perlegerit, liquidò aduertet, & in eo ad Deum rectam fuisse intentionem, & ad animarum zelum omni vigilantia, & cura extitisse solertem. Has itaque vno volumine artans, in libris duodecim distinxit, Registrum nominandum esse decreuit. Fertur & alia opuscula edidisse egregia, sed ad manus nostras nondum peruenerunt. Felicissimus tamen & nimium felix, cui dedit Deus studiorum eius omnia perpendere dicta. Floruit nãque vir iste sublimis ac beatissimus doctor, & Præsul Mauritio Augusto regnante.

a *Gregorij Papæ vita, quam se scripsisse Ildefonsus ait, in omnibus desiderabatur exemplaribus Ildefonsi, præter vnum illud monasterij Fontis sancti, vnde nos bonam partem libelli Isidori de viris illustribus sumpsimus.*

b *Ita Isidorus, licet in impreßis,* Rauennatem.

Cap. II.

Asturius [a] post [b] Audentium in Toletana vrbe, sedis metropolis prouinciæ Carthaginis Pontifex successor obuenit, vir egregius, adsignãs opera virtutum plus exẽplo viuẽdi, quã calamo scribentis. Hic & sacerdotio beatus, & miraculo dignus: quia quibus iungeretur in cælo, eorum terreno reperire membra meruit in sepulchro. Nam

cùm sedis suæ sacerdotio fungeretur, diuina dicitur reuelatione commonitus, Complutensi sepultos municipio, quod ab vrbe eius fermè sexagesimo milliario situm est, [c] Dei Martyres perscrutari. Qui concitus adcurrẽs, quos & tellus aggeris, & obliuio temporis presserat, in lucem, & gloriam terrenæ cognitionis prouehendos inuenit. Quibus repertis, redire in sedem renuens, seruitute simul & assiduitate sanctis innexus, diem clausit extremum. Cuius tamen sedem, donec vixit, nemo adiit. Inde, vt antiquitas fert, in Toleto sacerdos nonus, & in Cõpluto agnoscitur primus.

a *Asturius, fortè qui in 1. Concil. Tolet.*
b *Audacij Episcopi Hispani meminit Gennadius.*
c *Sanctos Iustum & Pastorem passos sub Datiano, de quibus Prudentius.*

Cap. III.

Montanus post Celsum primæ sedis prouinciæ Carthaginis, Toletanæ vrbis cathedram tenuit: homo & virtute spiritus nitens, & eloquij opportunitate decorus, regimen honoris retentauit ac disposuit, condigno cælestique iure simul & ordine. Scripsit epistolas duas Ecclesiasticæ vtilitatis disciplina consertas, è quibus vnam Palentinæ habitatorib⁹, in qua presbyteros chrisma cõficere, Episcopósque alienæ diœcesis alterius territorij ecclesias consecrare, magna perhibetur prohibere auctoritate, sacrarum litterarũ testimoniis affirmans, idipsum fieri penitus non licere. Amatores quoque Priscillianę sectæ, licet non operarẽtur eadẽ, quia tamen memoriam eius amore retinerẽt, abdicat & exprobrat, commemorãs quòd in libris beatissimi Turibij Episcopi ad Leonẽ Papã missis, eadem Priscillianorũ hæresis detecta, cõuicta, atque decẽter maneat abdicata. Aliam verò epistolã ad [a] Turibiũ religiosum, in qua collaudans eum, quod culturam destruxerit idolorũ: cõmittit ei sacerdotalis auctoritatem vigoris, per quam presbyteros chrisma conficere, & Episcopos alienæ sortis alterius diœcesis ecclesias consecrare magna compescat inuectione. Hic vir antiquissima fidelíque relatione narratur, ad exprobrationẽ infamiæ tamdiu prunas tenuisse in vestimento ardentes, donec coram sedis suæ sacro altari totius Missæ celebritatẽ per semetipsum expleret. Peractis autẽ sollemnibus, nec prunę ignem, nec vestis inuẽta est amisisse decorem. Tunc Deo relatis gratiarum actionibus, per simplicem naturam ignis cõuicta est, & fallacia detestabilis accusantis, & innocentia beatissima sacerdotis. Gloriosus habitus fuit [b] temporibus Amalarici regis: annis nouem Pontificatus tenuit dignitatem.

Idem supra in præfatione

a *Is Turibius, ad quem Montanus scribit, monachus fuit Palentinus, valde diuersus à sancto Turibio Asturicensi Episcopo, cuius corpus Lebanæ apud Astures colitur. Est & tertius Turibius notarius Romanæ sedis, cuius mentio fit primo Concilio Bracarensi.*
b *Et ita subscribit Montanus in 2. Concil. Tolet. anno 5. Amalarici.*

Cap. IIII.

Donatus [a] & professione, & opere monachus, cuiusdam eremitæ fertur in Africa extitisse discipulus. Hic violẽtias barbararum gentium imminere conspiciens, atque ouilis dissipationem, & gregis monachorum pericula pertimescens, fermè cum septuaginta monachis, copiosísque librorũ codicibus nauali vehiculo in Hispaniam commeauit. Cui ab illustri religiosáque fœmina Minicea, subsidiis ac rerum opibus ministratis, [b] Siruitanum monasterium visus est construxisse. Iste prior in Hispaniam monasticæ obseruantiæ vsum & regulam dicitur adduxisse: tam viuens virtutum exemplis nobilis, quàm defunctus memoriæ claritate sublimis. Hic in præsenti luce subsistens, & in crypta sepulchri quiescens, signis quibusdam proditur effulgere salutis: vnde & monumentum eius honorabiliter colere perhibentur incolæ regionis.

a *Donatum mirabilium operatorem vocat Ioan. Biclar. ann. 572.*
b *De Siruitano Isidorus in Eutropio.*

Cap. V.

Aurasius Toletanę ecclesiæ Põtifex, Metropolis vrbis, post Adelphium in loco asciscitur sacerdotis, vir bonus, regiminis auctoritate præclarus, domesticis rebus bene dispositus, aduersitatibus infixis constanter erectus, qui quantò extitit temperatior mãsuetis, tantò fortior semper fuit inuentus aduersis. Plus illi intentio in defensione veritatis, quàm in scribendi exercitio mansit. Vnde perfectissimis viris compar habetur, quia, quę de verbo illorum prædicatio seminauit, defensionis huius custodia præmuniuit. Vixit in sacerdotio temporibus Vvitterici, Gundemari, & exordiis Sisebuti regum, annis fermè duodecim.

Cap. VI.

Ioannes [a] in Pontificatu [b] Maximũ sequutus, eccesiæ Cæsaraugustanæ sedem ascẽ-

dit, primò Pater monachorũ, & ex hoc Præsul factus in regimine populorum: vir in sacris litteris eruditus, plus verbis intendens docere, quàm scriptis, tam largus & hilaris dato, quàm hilaris & vultu. Vnctionẽ námque Spiritus Dei, qua fouebatur interius, tam largitate muneris, quàm habitudine vultus adeò præferebat: vt & datum gratia commendaret, & non datum gratia excusaret. In Ecclesiasticis officiis quædam eleganter, & sono, & oratione composuit. Annotauit inter hæc inquirendæ Paschalis sollemnitatis tam subtile, atque vtile argumẽtum: vt lectori & breuitas contracta, & veritas placeat patefacta. Duodecim annis tenuit sedem honoris adeptus vitam gaudio, ad quam anhelauit desiderabili voto. Substitit in sacerdotio temporibus Sisebuti, & Suinthilani regum.

E F

a *Joannes frater Braulionis infra c.12.*
b *De Maximo Isidorus de viris illustribus.c.46.*

Cap. VII.

HElladius, post Aurasium, sedis eius adeptus est locum. Hic, cùm regiæ aulæ illustrissimus, publicarúmque rector existeret rerum, sub seculari habitu monachi votum pariter explebat, & opus. Nam ad monasterium nostrum (illud, Agaliense dico, cuiusme susceptio monachum tenuit, quod munere G Dei perennísque ac patentis sanctitatis decore, & opinabile cunctis, & palàm est totis) quàm sæpe discursantium negotiorum ductus itinere perueniret, remota clientum seculíque pompa decoris, adeò monachorum peculiaritatibus inhærebat: vt turmis iunctus eorum, stipularum fasciculos ad clibanum deportaret. Cúmque inter decorem insolentiámque seculi, solitudinis & amaret & sectaretur arcana: celeri fuga, relictis omnibus quæ esse nouerat mundi, adiit sanctum monasterium, quod frequentauerat voto, venit permansurus optabili vsu. Ibi factus monachis Pater, H meritis studiísque sanctis, & vitam monachorum debitè rexit, & statum monasterij totius, cõmunis rei diuitias cumulauit. Ex hoc fessis penè senio artubus, ad Pontificatus apicem euocatur: & quia vocaretur vi coactus, pariter & ignotus, illic maiora virtutum exempla, quàm monachus dedit. Quia statum mundi, quem contempsit virtute, magna perhibetur rexisse discretione: miserationes, eleemosynarúmque copias tam largiter egenis intulisse probatur, ac si de illius stomacho putasset inopum & artus descendere, & viscera confoueri. Scribere renuit: quia quod scribendum fuit, quotidianæ operationis pagina demonstrauit. Me ad monasterium rediens memoratum, vltimo vitæ suæ tempore Leuitam fecit. Senex obiit, decem & octo annis sacrum regimẽ tenuit. Temporibus Sisebuti, Suinthilani, & exordiis Sisenãdi regum beatus habitus fuit: qui post beatior gloriam cælestis regni bona plenus senectute promeruit.

Cap. VIII.

IVstus Helladij discipulus, illíque successor innex[a] est: vir habitudine corporis, ingenióque mentis decorus atque subtilis, ab infantia monachus, ab Helladio ad virtutem monasticæ institutionis affatim educatus, pariter & instructus, in Agaliẽsi monasterio tertius post illum rector est factus. In Pontificatu autem mox illi successor inductus, vir ingenio acer, & eloquio sufficiens, magna spe profuturus, nisi hunc ante longæuam vitam dies abstulisset extrema. Scripsit ad Richilanem Agaliensis monasterij Patrem epistolam, debita & sufficienti prosequutione constructam: in qua patenter adstruit susceptum gregem relinquere penitus non debere. Extitit rector annis tribus, [a] tempore Sisenandi obiit, qui rex post hunc die nonadecima defunctus abscessit.

a *Subscribit in 4. Concil. Tolet. an. 3. Sisenandi.*

Cap. IX.

ISidorus post Leãdrum fratrem, Hispalensis sedis prouinciæ Bethicæ cathedram tenuit, vir decore simul & ingenio pollens. Nam tantæ iucunditatis affluentem copiam in eloquendo promeruit: vt vbertas admiranda dicendi ex eo in stuporem verteret audientes: ex quo audita bis qui audisset, non nisi repetita sæpius commendaret. Scripsit opera, & eximia, & non parua: id est, librum de genere officiorum, librum proœmiorum, librum de ortu & obitu Patrum, librum lamentationis, quem ipse synonimorum vocauit, libellos duos ad Florentinam sororem, contra nequitiã Iudæorum, librum de natura rerum ad Sisebutum principem, librum differentiarum, librum sententiarum. Collegit etiã de diuersis auctoribus quod ipse cognominat, secretorum expositiones sacramentorum: quibus in vnum congestis, idem liber dicitur quæstionũ. Scripsit quoque in vltimo ad petitionem Braulionis Cæsaraugustani Episcopi, librum Etymologiarũ: quẽ cùm multis annis conaretur perficere, in eius opere

diem extremum viſus eſt concluſiſſe. Floruit A temporibus Reccaredi Liuuanis, Vvitterici, Gundemari, Siſebuthi, Suinthilani, & Siſenandi regum, annis ferè quadraginta tenens Pontificatus honorem, inſignémque doctrinæ ſanctæ gloriam pariter & decorem.

Cap. X.

Nonnitus poſt [a] Ioannem in Gerũdenſi ſede Pontifex acceſſit, vir profeſſione monachus, ſimplicitate perſpicuus, actibus ſanctus; non hominum diutina deliberatione, ſed Dei per homines celeri definitione in Pontificatum adſcitus: adhærẽs inſtanter obſequiis ſepulchri ſancti [b] Felicis martyris. Rexit Eccleſiam Dei meritorum exemplis B amplius, quàm verborum edictis. Hic & in corpore degens, & in ſepulchro quieſcens, fertur ſaluationis operari virtutes. Subſtitit temporibus Suinthilani & Siſenandi regum.

a *Ioannem Biclarenſem Abbatem, de quo Iſidorus c.44.*
b *Felix Gerundenſis martyr, de quo Prudentius in 18. Marty. & Eulogius.*

Cap. XI.

Conantius [a] poſt Murilanem [b] Eccleſiæ Palentinæ ſedem adeptus eſt, vir tam pondere mentis quàm habitudine ſpeciei grauis, communi eloquio facũdus, & grauis, C Eccleſiaſticorũ officiorum ordinibus intentus, & prouidus: nam melodias ſoni multas nouiter edidit. Orationum quoque libellum de omnium decenter conſcripſit proprietate Pſalmorum. [c] Vixit in Pontificatu amplius triginta annos, dignus habitus fuit ab vltimo tempore Vvitterici per tempora Gundemari, Siſebuthi, Suinthilani, Siſenandi, & Chintilæ regum.

a *Conant. in Concil. Tolet. 456.*
b *Murila. ſubſcribit in 3. Concil. Tolet. Epiſcopus Palentinus non Amalenſis, vt in impreſſ.*
c *Itaque moritur circa annum 638.*

Cap. XII.

Braulio [a] frater Ioannis in Cæſarauguſta decedentis adeptus eſt locum, vir ſicut germanitate coniunctus, ita non [b] minimum ingenio minoratus. Clarus & iſte habitus canoribus, & quibuſdam opuſculis. Scripſit [c] vitam Æmiliani cuiuſdam monachi, qui & memoriam huius, & virtutem illius ſancti viri ſuo tenore commendat pariter, & illuſtrat. Habuit ſacerdotium fermè viginti annis: quibus expletis clauſit diem vitæ præſentis. [d] Durauit in regimine temporibus Siſenandi, Chintilæ, Tulganis, & Chindaſuinthi regum.

a *Ad quem ſcribit Iſidorus.*
b *al.* nimium.
c *Extat manuſcripta.*
d *Itaque moritur circa annum 646.*

Cap. XIII.

Evgenius [a] diſcipulus Helladij conlector, & conſors Iuſti, Pontifex poſt Iuſtum accedit, ab infantia monachus, ab Helladio cum Iuſto pariter ſacris in monaſterio inſtitutionibus eruditus. Hunc ſecum Helladius à monaſterio tulit ad Pontificatum tractus: qui rurſus ab eo clericalibus inſtitutus ordinibus, ſedis eius poſt illum tertius rector acceſſit. Et bonum meritum ſenis, qui duobus diſcipulis ſanctíſque filiis Eccleſiæ Dei hæreditatem meruit relinquere gubernandam. Idem Eugenius moribus inceſſúque grauis, ingenio callens. Nam numeros, ſtatum, incrementa, decrementáque, curſus, recurſúſque lunarum tanta peritia nouit: vt conſiderationes diſputationis eius auditorem, & in ſtuporem verterent, & in deſiderabilem doctrinam inducerent. Vixit in ſacerdotio ferè vndecim annis, regnantibus Chintila, Tulgane & Chindaſuintho regibus.

a *Eugenios Archiepiſcopos Toletanos videntur Gotthi cognouiſſe duos tantum. Itaque ſecundum, ſiue alterum vocant Ildefonſus, Iulianus, & Felix illum, quem nos tertium. Temporis enim vetuſtas obliuione obruerat Eugenium primũ Martyrem à Dionyſio Areopagita Toletanis miſſum, de quo meminit Ilduinus Abbas, & ſancti Gerardi vita, & concors deniq; Eccleſia Pariſiorum atque Toletanorum. Anno tandem Chriſti 1148. Raimundus Archiepiſcopus Toletanus ad Concilium Remenſe profectus in Eugenij monumentum Lutetiæ incidit, & rei geſtæ hiſtoriam ſepulchríque locum noſtris primus nunciauit. Nuper autem Philippus ſecundus Rex Hiſpaniarum religioſiſſimus, huius S. Eugenij Martyris corpus ex Gallia ad ſe allatum anno 1565. celeberrima pompa excepit, & Eccleſiæ donauit Toletanæ. Dracontius porrò Poëta cuius hîc ſit mentio iam diu fertur impreſſus, non tamẽ vt fuerat ab Eugenio emendatus: ſed hanc Eugenij emendationem vidi in illo vetuſto codice Ruyzij Azagrij, cuius ſupra mentionem feci.*

Cap. XIIII.

D Item Eugenius alter poſt Eugenium Pontifex ſubrogatur. Hic cùm Eccleſiæ regiæ clericus eſſet egregius, vita monachi delectatus eſt. Qui ſagaci fuga vrbem Cæſarauguſtanam petens, illic Martyrum ſepulcris inhæſit, ibíque ſtudia ſapientiæ, & propoſitum monachi decenter incoluit: vnde principali violentia reductus, atque in Pontificatum adſcitus, vitam plus virtutum meritis, quàm viribus egit. Fuit námque corpore tenuis, paruus robore, ſed validè ferueſcens ſpiritus virtute, ſtudiorum bonorum vim perſequens, cantus peſſimis vſibus vitiatos, melodiæ cognitione correxit, officiorum omiſſos ordines, curám-

que discreuit. Scripsit de sancta Trinitate li- E bellum, & eloquio nitidum, & rei veritate perspicuum, qui Lybiæ, & orientis partibus mitti quantocyùs poterat, nisi procellis resultantia freta incertum pauidis iter viatoribus distulissent. Scripsit & duos libellos, vnum diuersi carminis metro, aliū diuersi operis prosa, concretos, qui ad multorum industriam, eius ex hoc tenaciter sanctam valuerūt commendare memoriam. * Libellos quoque [a] Dracontij de creatione mundi conscriptos, quos antiquitas protulerat vitiatos, ea, quæ inconuenientia reperit, subtrahendo, immutando, vel meliora coniiciendo, ita in pulchritudinis formam coëgit: vt pulchriores de artificio F corrigētis, quàm de manu processisse videantur auctoris. Et quia de die septimo idē Dracontius omnino reticēdo, semiplenum opus visus est reliquisse: iste & sex dierum recapitulationem singulis versiculis renotauit, & de die septimo, quæ illi visa sunt, eleganter dicta subiunxit. Clarus habitus fuit temporibus Chindasuinthi, & Reccesuinthi regum, ferè duodecim annis tenens dignitatem simul, & gloriam sacerdotis: sícque post lucis mundialis occasum, in Basilica S. Leocadiæ tenet habitatione sepulchrum.

Liber vnus eius de creatione mundi habetur to. 8. Bibliothecæ Patrum.

a *De Dracontio Isido. cap. 37.*

Hactenus Ildefonsus.

Hinc a Iulianus.

ILdefonsus memoria sui temporis clarus, & irriguis eloquētiæ fluminibus exornans secula ætatis nostræ, nouissimè Toletanæ sedis ascitus in cathedram, Præsul post secundum Eugenium in sacerdotium consecratur, vir tanta laude dignissimus, quanta & virtutum gratia numerosus. Fuit denique timoris Dei instantia præditus, religione compūctus, compunctione profusus, incessu grauis, honestate laudabilis, patientia singularis, secreti tacitus, sapientia summus, disserendi ingenio clarus, eloquendi facultate præcipuus, linguæ flumine copiosus, tantóque eloquentiæ cothurno celeber habitus, vt disputationū eius profusa oratio dum porrectè dirigitur, meritò non homo, sed Deus per hominem affatim eloqui crederetur. Hic igitur sub rudimentis adhuc infantiæ degens, diuino tactus spiritu, vita delectatus est monachorum, contemptísque parentum rerúmque mundanarum affectibus, Agaliense monasterium petiit: cuius fugam rabido furore insequens pater, vno tantum maceriæ impeditus est obice, quo & furentis est delusa quæsitio, & fugientis saluata deuotio. Nempe parentis furor dum percitus in interiora prætenderet, latibulum quo hîc vir occulebatur, reliquit. Sícq; præterita incurata pertransiit: & in anterioribus quæ prætererat inquisiuit. Armata deinde manu Agaliensem cellam impetens gladio, dum quæsitum non inuenit, rediens in propriam vt perditum deplorauit. Percognita igitur præfatus vir absentia parentali, Agaliense illicò monasterium adiit: monachúmque se in eo multis ferè annis decenter exhibuit. Cœnobium quoque virginum in Deibiensi villula construxit, ac propriis opibus decorauit. Rector deinde effectus Agaliensis Cœnobij, monachorum mores exercuit, rem discreuit, vitámque seruauit. Principali post hæc violentia Toletum reducitur: atque inibi post decessoris sui obitum, Pontifex subrogatur. Scripsit sanè quàm plurimos libros luculentiori sermone potissimos, quos idem in tot partibus censuit diuidendos, id est librum Prosopopœiæ imbecillitatis propriæ, libellum de virginitate S. Mariæ contra tres infideles, opusculum de proprietate personarum Patris, & Filij, & Spiritus sancti, opusculum annotationum actionis diurnæ, opusculum annotationum in sacris, librum de cognitione baptismi vnum, & de progressu spiritualis deserti alium. Quod totum primæ
G partis voluit volumini connectendum. Partis quoque secundę liber epistolarum est, in quo diuersis scribens, ænigmaticis formulis egit, personásque interdum induxit. In quo etiam à quibusdam luculentiora scriptorū responsa promeruit. Partem sanè tertiam missarum esse voluit, hymnorum, atque sermonum. Vlterioris denique partis liber est quartus versibus prosáq; concretus, in quo epitaphia, & quædam sunt epigrammata annotata. Scripsit autem & alia multa, quæ variis rerum ac molestiarum occupationibus impeditus, aliqua cœpta, aliqua semiplena reliquit. Adscitus autem in Pōtificatum nono gloriosi Reccesuinthi Principis anno, nouem annis, &
H duobus ferè mēsibus, clarus habitus fuit vitæ meritis, & retentatione regiminis: expletóq; octauo decimo prædicti Principis anno, sequenti die decimo Kalendas Februarij, domicilio carnis exuitur, atq; in Ecclesia beatæ Leocadiæ [b] tumulatur, ad pedes sui conditus decessoris, cum quo creditur æterno frui receptaculo claritatis.

a *Iulianus Archiepiscopus Toletanus, de quo infrà. Felici hæc etiam tribuuntur in aliquibus codicibus.*
b *Nunc corpus est Zamoræ.*

Hactenus Iulianus.

Hinc a Felix.

IVlianus discipulus Eugenij secundi, Carthaginis prouinciæ Metropolitanus, post

beatæ memoriæ Quiricum, quarto in loco præceptorem suum sequens, vrbis regiæ pontificale culmen adeptus est: cuius videlicet ciuitatis proprius ciuis extitit, atq; in eiusdem vrbis principali Ecclesia sacrosancti baptismatis fluentis est lotus, & illic ab ipsis rudimentis infantiæ enutritus. Denique dum ad puerilis formæ deuenisset ætatem, sanctę memoriæ collegæ sui [b] Gudilanis Leuitæ ita sociali vinculo est innexus, & indiuiduæ charitatis vnione coniunctus: vt & ambos inuiolabilis charitas vnum esse ostenderet, & vnitas in ambobus præfixa non duas animas, sed vnam his inesse mõstraret. Tanta itaque erat inter eos adeptæ vnanimitatis communio; vt
Act. 4. secundum Actuum Apostolorum historiam in duobus corporibus vnum cor tantum putaretur, & anima vna: sistebãt quippe in consilio prouidi, in definitione vni, in laudabili operatione concordes. Quique diuino afflante Spiritu theoreticæ, id est contemplatiuæ quietis delectati sunt perfrui bono, & monasticę institutionis constringi repagulo. Sed quia aliter in superni numinis fuit iudicio, eorum est nihilominus frustrata deuotio. Quãquam tamen minimè peregissent desiderati itineris cursum, non tamen desierunt à piæ deuotionis studio. Et dum sibi mallent tantũ prodesse per fugam, cœperunt postmodum proximorum salute votis gliscentibus niti. Erant enim in subditis docẽdis operosæ virtutis, in profectu eorũ desiderabiles, in seruitute Dei feruẽtes, in desiderio decoris domus Domini strenui, in seniorũ obediẽtia præsto, atque si fieri posset, vt omnium emolumentum obtinerent virtutum, animis feruentioribus studebant. Igitur diuinorum iudiciorum dispensatione, sanctæ recordationis Gudila Diaconus, sexto idus Septembris funestæ mortis euentu, anno octauo VVanbanis Principis sub digna confessionẽ Dei clausit supremum curriculum: cuius corpusculum in monasterio S. Felicis, quod est Cabensi in villula dedicatum, dilectissimi socij sui exhibitione honorificè requiescit humatum. Post eius itaque discessum aliquantula intercapedine temporum, post sanctæ memoriæ Quiricum, idem egregius Iulianus præfatæ vrbis est vnctus primatu: tanto laudis titulo prædicãdus, quanto diuersarum virtutum ope suffultus, suis temporibus mirificè composuit Ecclesiam Dei. Quinimò vt ex quo tempore clarescere cœperit, per hunc textrinum, & telam stamine pię relationis pandam. Post decessoris sui obitum diuinæ memoriæ Ildefonsi, à [c] decimoseptimo fermè anno Reccesuinthi Principis, necnon & per omne VVanbanis Imperij tempus, vsque ad tertium regni glo- A riosissimi Egicanis regis annum, in Leuitici presbyterij, ac Põtificatus honore cõsistens, celebre nomen obtinuit. Fuit enim vir timore Domini plenus, prudentia summus, consilio cautus, discretionis bono pręcipuus, eleemosynis nimium deditus, in releuatione miserorũ promptissimus, in suffectu oppressorum deuotus, in interueniẽdo discretus, in negotiis dirimendis strenuus, in prouidendis iudiciis æquus, in sententia parcus, in vindicatione iustitiæ singularis, in disceptatione laudabilis, in oratione iugis, in diuinarũ laudum exolutione mirabilis. Quod si forsan in officiis diuinis, quicquam, vt solet, difficultatis occurreret, ad corrigendum facillimus, B pro sacris luminibus vehemẽter admonitus, in defensione omniũ Ecclesiarum eximius, in regendis subditis peruigil, in comprimendis superbis erectus, in sustentatione humiliũ apparatus, debita auctoritate munificus, amplectendæ humilitatis bono opimus, ac generaliter vniuersa morum probitate conspicuus, in pietate affluens, vt non esset, cui in angustiis constituto non subuenire vellet: ita vnius charitatis exuberans, vt non à se boni quidpiam cuique postulãti ex charitate præstare desisteret. Sic denique se Deo charum maluit exhibere in omnibus, & præstabilem C hominibus cunctis ostendere: vt & illi vsquequaq; placeret, & hominibus propter Deum, si fieri potest, deuota satisfaceret mente. Tantò nobilium præcedentium virorum dignis meritis coæquans, quantò ab eis in nullo virtutum corpore extitit infimus. Ecclesiasticos itaque benè habitos ordines in sui regiminis sede sollicitiori cura seruauit; vitiatos vtiliter subcorrexit: minus habitos prudenti dispositione instituit, ac de officiis quàmplurima dulcifluo sono composuit. At nunc, quoniam sancti Spiritus vbertate repletus, & irrigui fontis affluentia præditus fulsit: summam librorum eius, quos per eũ Deus ad vtilitatem Ecclesiæ suæ deprõsit, isthinc lector addisce.
D Conscripsit etenim librum Prognosticorum futuri seculi, ad beatę memoriæ Idalium Episcopum directum, habentem in capite epistolam, quę ipsi est directa, & orationem. Cuius codicis opus discretum in tribus libris habetur. Ex quibus, primus de origine mortis humanæ est editus: secũdus de animabus defunctorum, quomodo sese habeant ante suorum corporum resurrectionem: tertius de suprema corporum resurrectione. Item librum responsionum ad quem suprà directum, in defensionẽ canonum & legum, quibus prohibentur Christiana mancipia dominis infidelibus deseruire. Item Apologeticum fidei, quod Benedicto Romanæ vrbis Papæ dire- *Catalogus librorum Iuliani, Episcopi Toletani.*

ctum est. Item aliud Apologeticum de tribus capitulis, de quibus Romanæ vrbis Præsul frustrà visus est dubitasse. Item libellum de remediis blasphemiæ, cum epistola ad Adrianum Abbatem. Item librum de sextæ ætatis comprobatione, qui habet in capite orationem, & epistolam ad Dominum Eruigium Regem. Et tamen idem codex tribus libris distinctus. Nam primus eorum habet Veteris Testamenti quamplurima documenta: quibus absque aliqua supputatione annorum, Christus Dei filius non nasciturus, sed iam natus patulè declaratur. Secundi verò series libri decurrit per ostensam Apostolorum doctrinam: quæ dilucidè monstrat, Christum in plenitudine temporis de Maria virgine natũ, non in annis à principio mundi collectis. Tertij quoque libri excursus sextam ætatem in qua Christus natus est, hauddubiè adesse veris documentis ostendit. In quo quinque præteritæ ætates seculi non in annis, sed præfixo generationum limite, distinguũtur. Item librum carminum diuersorum, in quo sunt hymni, epitaphia, atque de diuersis caussis epigrammata numerosa. Item librum plurimarum epistolarũ. Item librum sermonum, in quo est opusculum modicum de vindicatione domus Dei, & eorum qui ad eam confugiunt. Itẽ librum de contrariis, quod Græcè ἀντικειμένων voluit titulo adnotari: qui in duobus diuisus est libris, ex quibus primus dissertiones continet Veteris Testamenti, secundus Noui. Item librum historiæ, de eo quod Vvanbæ Principis tempore Galliis extitit gestum. Item librum sententiarũ, ex decade Psalmorum B. Augustini breuiter summatímque collectum. Item excerpta de libris sancti Augustini contra Iulianum hæreticum collecta. Item libellum de diuinis iudiciis, ex sacris voluminibus collectum, in cuius principio est epistola ad Dominum Eruigium,

E comitatus sui tempore, pro eodem libello directa. Item librum responsionum, contra eos qui confugientes ad Ecclesiam persequuntur. Item librum Missarum de toto circulo anni, in quatuor partes diuisum: in quibus aliquas vetustatis incuria vitiatas ac semiplenas emendauit atque compleuit, aliquas verò ex toto composuit. Item librum orationũ de festiuitatibus, quas Toletana Ecclesia per totum circulum anni est solita celebrare, partim stylo sui ingenij deprõptum, partim etiam inolita antiquitate vitiatum, studiosè correctum in vnum congessit, atque Ecclesiç Dei vsibus ob amorem reliquit sanctæ religionis. Præsulatus autem honorem, & sa-

F cerdotij dignitatem annis decem obtinuit, mense vno, diebus septem. Quique etiam ineuitabilis mortis præuentus occasu, anno tertio [d] Egicanis Principis pridie nonas Martij, æra septingentesima vigesimaoctaua, diem vitæ clausit extremum, ac sic in basilica gloriosissimæ sanctæ Leocadiæ virginis sorte sepulchrali est tumulatus.

a *Felix Archiepiscopus Toletanus.*

b *Gudila in Concil. Tolet.* 11.

c 18. *dicitur in Ildefonso.*

d *Iuliani Archiepiscopi Toletani feruntur iam aliquot opera typis excusa: nempe Prognosticon ad Idalium Barcinonensem Episcopum, & de sextæ ætatis comprobatione ad Eruigium Regem Gotthorum: quanquam hoc falsò inscribitur contra* G *Iudæos. Sed illud multò minus ferendum, quod aliqui hunc nostrum vocent Pomeriũ, cùm ille Pomerius, cuius Gennadius, & Isidorus meminere, lõgè sit nostro antiquior, & sæpè ab ipso citetur. Reddam⁹ quoq; nostro Iuliano Toletano, vt vero auctori, librum* ἀντικειμένων, *siue contrariorũ, qui hactenus sine nomine auctoris fertur cum Iunilio Africano. Eum nos Iuliani esse deprehendimus, admoniti verbis Felicis, & multis locis, quos ex libro* ἀντικειμένων *Iuliani citat Samson Abbas libro aduersus Hostigesium Episcopum Malacitanum, quod opus scriptum anno Christi 864. legi in Bibliotheca Ecclesiæ Toletanæ. Habeo & historiam à Iuliano editam de rebellione Pauli Ducis Narbonensis in Vvanbam Regem Gotthorum. Eum librum cum aliis veteribus cogito, volente Deo, in lucem dare.*

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, DIFFERENTIARVM SIVE DE PROPRIETATE sermonum, Liber.

Qui in editione Madritia anni 1599. præter alios duos superiùs impressos repertus est, cùm his operibus finem imponere pararemus.

PRÆFATIO.

Isidorus Lectori Salutem.

PLERIQVE veterum sermonum differentias distinguere studuerunt, subtilius inter verba & verba aliquid indagantes. [a] Poëtæ autem [b] gentiles necessitate metrica, confuderunt sermonum [c] proprietates. Sícque ex his consuetudo obtinuit, pleraque ab [d] auctoribus indifferenter accipi, quæ quidem quamuis similia videantur: quadam tamen propria inter se origine distinguuntur. De his apud Latinos Cato primus scripsit, ad cuius exemplum, ipse paucissimas partim edidi, partim ex auctorum libris deprompsi: tibíque Lector, pro [e] delectatione subnotaui.

[a] *Seruius ad ill.* I. *Aenei.* nemora inter frondea. [b] *Aliàs* Gentilium. [c] *Al.* proprietatem. [d] *Al.* auctoritatibus. [e] *Al.* pro delectatione legentium.

De littera A.

1 INTER Aptum, & Vtile [a]: Aptum ad tempus: Vtile ad perpetuum.

2 Inter Amicum, & Socium: Amicus constat affectu: Socius re, quia consortio constat.

3 Inter Arrogantem, & Abrogantem: Arrogans, superbus: Abrogans, humilis. Arrogans assumit sibi fiduciam: Abrogans demit, id est, negans.

4 Inter Auarum, & Cupidum: [b] Auarus est, qui [c] suo non vtitur: Cupidus, qui aliena desiderat.

5 Inter [d] Amorem, & Cupidinem: Aliud est, inquit Cato, Philippe, Amor longè, aliúdque Cupido. Accessit illicò alter, vbi alter recessit: alter bonus, alter malus. Alij veriùs Amorem & bonum dixerunt, & malum: Cupidinem semper malum. [e] Amoris quadripartita differentia est. Est enim iustus Amor, pius, crudelis, obscœnus. Iustus amor est vxorum, pius filiorum, crudelis contra naturam, vt Pasiphaë, obscœnus meretricum.

C 6 Inter Auspicia, & Auguria: Auspicia sunt, [f] quæ inchoantur, & vltrò veniunt: Auguria, quæ [g] consuluntur, & consequuntur.

7 Inter Argumentum, & Argumentationem: Argumentum est, quod in principio libri breuiter caussam pandit: Argumentatio est, quæ in disputatione fidem [h] assertionibus facit.

8 Inter Artem, & Artificium: Ars est natura liberalis: Artificium verò [i] gestum manibus constat.

D 9 Inter Absconditum, & Absconsum: Absconsum est, cuiuslibet arte celatum: Absconditum verò, naturaliter abditum. Conditum est enim, non consum. Inde & consuere dicitur, quando [k] rupta atque aperta quæque [l] texuntur. Porrò [m] occultum ab occulendo, id est, claudendo, dictum. [n] Arcanum verò ab arca, vel ab arcẽdo: eò quòd ab eo omnes arceantur, id est, prohibeantur. [o] Inde & Arces dicuntur, à quibus arceantur hostes. Inde & [p] Arca, eò quòd arceat [q] furem. Inde & [r] Arcus, eò quòd arceat aduersarium.

10 Inter Ante, & Antea: Ante locum signi-

ficat, & personam: Antea tantùm tempus. E
11 [f] Inter Accubuit, & Recubuit hæc dif-
ferentia est: Accubuit in triclinio conuiua:
Recubuit in cubiculo dominus: Decubuit
languidus. Accubare enim est corpore toto:
adcumbere cubito.
12 Inter Abscedit, & Discedit: Abscedit,
quod à parte qualibet se subtrahit. Quod
verò à medio diuiditur, Discedit.
13 Inter Adulterium, & Fornicationē: quòd
[t] Adulterium est, alienam vxorem appetere:
Fornicatio verò nõ est adulteratio matrimo-
nij fœderis, sed cum aliis solutis mœchari.
14 Inter Altum, & Excelsum, Sublime, &
Arduum: [u] Altum, ex superiori parte, & in- F
feriori est: Excelsum, ex superiori tantùm: [x]
Sublime, excelsum est, cum aliqua dignitate:
[y] Arduum, excelsum est cum aliqua difficul-
tate. Item altus puteus, murus excelsus. Sum-
ma videbis in excelso; ima in alto.
15 Inter [z] Adnisum, Innixum, Subnixum,
& Obnixum: Adnisum, [a] conantem ad ali-
quid: Innixum [b] innitentem in aliquid: vt si
quis baculo innitatur, aut columnæ: Subni-
xum verò instructum aliquo consilio, aut suf-
fultum ex omni parte: [c] Obnixum autem
obstinatum, vel [d] perseuerantem.
16 Inter Alloqui, [e] Obloqui, Eloqui: Allo- G
qui, hortantis & iubentis: Obloqui, obtre-
ctantis: Eloqui oratoris.
17 Inter [f] Amare, & Diligere putat dif-
ferre Cicero: sæpiúsque sic vtitur, vt distin-
guat, atque amare ponat pro ardenter amare;
at diligere pro leuiùs amare. Sicut in Episto-
lis ad Brutum: Vale, inquit, & nos ama: vel,
si id [g] maius est, [h] dilige. Et rursus: Sic igitur
facies; me aut amabis; aut, quo contentus
sum, diliges. Item [i] ad Dolabellam: Quis
erat qui putaret, ad eum amorem, quem erga
te habebam, posse aliquid accedere? tantum
accessit, vt mihi nunc denique amare vi-
dear; antea dilexisse. Alij dixerunt amare
nobis naturaliter insitum; [k] diligere verò H
electione.
18 Inter Abiicere, & Proiicere distat: quod
enim in despectione est, & neglectum, abii-
citur. Quod verò foris est penitus à salute, &
à beatitudine alienum, hoc proiicitur. [l] Pro-
iicere autem dictum, quasi porrò abiicere.
19 [m] Inter Arguere, & Coarguere: Coar-
guere est coërcere & compescere: Arguere
modò accusare, modò aliquid ostendere, &
patefacere est. Virg. [n] Degeneres animos
timor arguit. Vnde & Argumenta dicuntur,
quæ caussam [o] ostendunt.
20 Inter Adlidere, & Elidere: Adliditur
quis proximè: Eliditur longè.
21 Inter Aspicere, [p] & Respicere, &c. Aspi-
cimus ante nos; Respicimus retrò; Suspici-
mus sursum; Despicimus deorsum; Inspici-
mus introrsum: [q] Prospicimus longè: Con-
spicimus circumquaque. Item Aspicimus
præsentia: Respicimus præterita: Prospici-
mus futura. Qui autem in dexteram læuámq;
se conuertit, hæc adspectat, non aspicit. [r]
Notandũ sanè, [s] quòd si & despiciens dixe-
rimus, [t] nonnunquam diligenter [u] inquirere
significamus. Item [x] Circuminspicere, [y] quæ
nec cernere pôssis. Nam [z] Circuminspicere,
est quærere.
22 Inter Adtendere, & Intendere: Adten-
dere aspicere est: [a] Intendere verò criminari,
aut ad cædem, aut ad iniuriam: [b] Perrarò ta-
men in bono est.
23 Inter Audire, & Exaudire: quòd tam
boni, quàm mali Audiuntur: Exaudiuntur
tantùm boni.
24 Inter [c] Adolescere, & Inolescere: Ado-
lescere augmenti est: Inolescere [d] consue-
scere.
25 Inter [e] Adnunciatur, [f] Nunciatur, [g] &
Denunciatur: Adnunciatur de futuro: [h]
Nunciatur de longinquo: Denunciatur [i] de
præsenti: Renunciatur de excusando, & re-
pudiando.
26 Inter Aduocatur, Inuocatur, & Euoca-
tur: [k] Aduocatur daturus patrocinium: Inuo-
catur præstiturus auxilium: Euocatur [l] præ-
biturus obsequium.
27 Inter [m] Abducitur, Perducitur, & De-
ducitur: Abducitur quis ad rem inhonestam:
Perducitur ad [n] studia: Deducitur ad ho-
norem.
28 Inter Adficimur, [o] & Afficimur: [p] Adfi-
cimur honore: [q] Afficimur iniuria.
29 Inter [r] Aduersum te, & Aduersus te: Ad-
uersum te, aduersarius: Aduersus te, imitator.
30 Inter [s] Alterum, & Alium: Alter de duo-
bus dicitur: Alius de multis. Alter enim sine
vno esse non potest.
31 [t] Inter [u] Apparet, & Paret: [x] Apparet qui
videtur: [y] Paret, qui obsequitur: [z] non regulę
ratione, sed discernendi intellectus gratiā.
32 Inter [a] Aditum, & Ostium: Aditus qui-
bus [b] admittitur: Ostium, quo [c] excluditur.
33 Inter Arbitrum, & Iudicem: Arbiter ex
voluntate fit: [d] Iudex ex lege.
34 Inter Aduenam, & Conuenam: [e] Ad-
uenæ de vno loco venientes: Conuenæ de
diuersis.
35 Inter Album, & Candidum: [f] Album
natura: Candidum studio siue cura: Albos
ergo capillos; ceram candidam dicimus. [g]
Item Candidum est quadam [h] nitenti luce
perfusum: Album verò quod Auroræ con-
stat esse vicinum.

36 Inter Albentem, & Albeſcentem: Albentem dicimus eum, qui iam [i] Albatus: Albeſcentem, eum qui incipit.

37 Inter Animum, & Animam hoc intereſt: quòd [k] Animus conſilij eſt: Anima vitæ. Iſta ſemper eadem eſt: ille pro affectu mutatur. Item mentem antiqui ab animo ſeparauerunt: Mentem, vt ſciat: Animum verò vt velit aut poſſit diſcere: [l] Præterea nonnunquam & Animus pro viribus ponitur.

38 Inter Aluum, & Ventrem, & [m] Vterum: Aluus interius receptaculum cibi eſt, quo ſordes defluunt: Vt Salluſt. [n] Simulans ſibi aluum purgari: Venter eſt aſpectus ipſius partis extrinſecus, vt Iuuenalis: Montani quoque venter adeſt. Vterus autem propriè prægnantis eſt. Sed & hoc à Poëtis metri neceſſitate variatur.

39 Inter Arma, & Tela: [o] Arma ſunt, quibus [p] defendimur: [q] Tela, quæ [r] mittimus. Item Arma belli ſunt: Armamenta nauium.

40 Inter [ſ] Alluuium, & Colluuium: Alluuium conſumptio eſt riparum ex aquis: Colluuium autem congregatio ſordium: quæ fit à fluxione multa.

41 Inter [t] Aquatum, & Aquoſum: Aquatam potionem rectè dicimus: [u] Aquoſum locum, qui ex ſe aquam fundit. Ita & meracam potionem, meroſum autem vinum appellamus.

42 Inter Apricum, & Opacum: Apricum contrarium [x] eſt Opaco: quaſi apertum cęlo vel ſoli [y] ſine horrore frigoris. Et eſt Apricum, [z] quaſi [a] ſine flatu & frigore. Hinc & Africam dici quidam exiſtimant, quaſi Apricam. At contra [b] Opacum condenſum eſt, & vmbroſum: [c] ſicut & Amœnum. [d] Amœna autem dicta eò quòd amentur.

43 Inter [e] Acerbum, & Aceruum: Aceruus per duas vv. ſcribitur & ſignificat [f] molem. Acerbus per b. ſcriptus, ſignificat immaturum.

44 Inter [g] Arbos, & Arbor: Arbor interdum & ſine fructu: Arbos verò non niſi fructifera. Similiter Sylua, & Nemus: Sylua interdum eſt fructuoſa: Nemus verò arbores vmbroſæ & infructuoſæ intelliguntur.

45 Inter Acerbum, & Immaturum: Acerbum eſt longè à maturitate poſitum: Immaturum verò proximum maturitati.

46 Inter [h] Auenam, & Habenã: Auena per v. litteram herba eſt: Habena per b. litteram lorum eſt. Habenas autem ab habẽdo dictas putant: quòd his equos habemus, hoc eſt tenemus, vnde & equi habiles dicti.

47 Inter Auem, & Volucrem: Aues dicimus, quę per aëra [i] leuibus volitant [k] pinnis: Volucres autem non ſolùm aues vocamus, ſed quadrupedes nimia pernicitate currẽtes: ſed tamen cum adiectione: vt puta volucrem equum, volucrem tigridem. Vt eſt illud Pacuuij: [l] Volucri currit axe quadriga. [m] Nam & ſagittæ volucres dicuntur: quòd his [n] pinnæ conglutinantur. Nam ſine adiectione tantùm alitem ſonat.

48 Inter [o] Anguem, Serpentem, & Draconem: In mari Angues: in terra Serpentes: in templo Dracones. Vt Virgilius---Tranquilla per alta angues --- & paulò poſt. --- ſerpens amplexus vterque. Item:-- Delubra ad ſumma dracones.

49 Inter Aureum, & Auratum: Aureum auro factum: Auratũ ex alia materia factum, & mixtum auro operitur.

50 Inter Animalia, & Animantia: [p] Animalia ſunt, quæ habent animam: Animantia tantùm ad animos pertinent.

51 Inter Auſtrum, & Oſtrum: Auſtrum ventum ſignificat: Oſtrum verò purpuram.

52 Inter Annuit, & Abnuit: [q] Annuit, conſentit: [r] Abnuit, denegat.

53 Inter Aes, & Es: Aeș metalli materia: Es verò verbum eſt.

54 Inter Animum, & Animam: Anima ſine differentia: Animus verò varius eſt: [ſ] quòd Animo ſapimus: Anima, qua viuimus.

55 Inter [t] Ad, & At: Ad præpoſitio eſt: At verò coniunctio.

56 Inter Adiuro, & Abiuro: Adiuro rogo, Abiuro nego.

57 Inter [u] Apud, & Penes: quòd Apud te tunc dico, quum aliquam partem omnem ſignifico. Nam Penes poſſeſſionẽ ſignificat: Apud autem quaſi corpus & librum, non [x] poſſeſſio. Dicimus autem, apud te habeo argentum meum, non penes te: quæ ergo redduntur apud te habeo, quæ poſſidentur, penes te habeo.

58 Inter Amburere, & Comburere, & Sepelire: Comburere eſt igni dare: Amburere ex vtraque adurere: [y] Vrere eſt igni adurere penitus, & ad medullam ignem ſentire. [z] Sepelire eſt ſepulcro cingere, vel corpus humo tegere & oſſa. Inde Virgilius: [a] Corpus humo patiare tegi, [b] aut ſi qua id fortuna vetabit, Abſenti ferat inferias, decorétque ſepulcro.

59 Inter Audacem, & Temerarium: [c] Audax non timet: Temerarius non æſtimat periculum.

60 Inter Ad forum ire, & In forum ire: Ad forum, ſignificatur aliquis locus, in quem imus: In forum, in ipſum forum.

61 Inter Afrum, & Africum, & Africanum: Afrum dicimus ciuem: Africum ventum: Africanum negotiatorem.

62 Inter Agnoscere, & Cognoscere: [d] Agnoscimus notos: Cognoscimus ignotos. E

63 Inter [e] Auferre, Adimere, & Eripere: Auferimus rem, quam dedimus: Adimimus [f] ius: Eripimus quod ab [g] aliquo rapimus.

64 Inter Agere caussam, & Dicere: quòd Agit patronus: Dicit reus.

65 Inter Aquam, & Vndam: Vnda semper in motu est: Aqua verò statiua. Porrò imbres nubium sunt: Latices fontium. Nam latex propriè liquor fontis est: & dictus, quòd in venis terræ lateat.

66 Inter Aequora, & Maria: [h] Aequora, non tantùm aquæ, sed & campi [i] propter æqualitatem dicti: Mare autem, tantùm congregatio aquarum.

67 Inter Aeuum, & Seculum: [k] Aeuum tantùm tempus ostendit: Seculum verò perpetuitatem & tempus. Vnde & in secula seculorum dicimus.

68 Inter [l] Aequũ, & Iustum: Iustus quippè ex lege est; quasi ius custodiens: Aequus autem est, qui secundùm naturam iustus. Etenim iustus à iure viuendo; id est, iuxta quod ius est faciendo, vocatur.

69 Inter Aegrum, & Aegrotum: [m] Aeger propriè animo mœstus: nam corpore Aegrotus dicitur. [n] Proinde Aeger est, & tristis, & malè valens: Aegrotus autem, siue Aegrotans tantummodò malè valens.

70 Inter Aegritudinẽ, & Aegrotationem: [o] Sicut Aegrotatio in corpore, sic Aegritudo in animo nomen habet non seiunctum à dolore. Dolor igitur Aegritudo, id est, causa efficiens Aegritudinem in animo: tanquam Aegrotationem in corpore.

A.

a *C. Fronto.* Aptum loco venit, & tempori: vtile vsus fecit.

b *Etymolog. lib.* 10. *littera* A. & C.

c *al.* sua.

d *Vid. Non. in voce* Cupido.

e *al.* iam horum.

f *Malim*: quæ inchoanti quid vltrò ven.

g Consolantur *al. m. s.* consulantur. *al.* consultantur.

h *al.* assertionémque.

i *al.* gestu & manib.

k *al.* erupta.

l *al.* trahuntur.

m *al.* occultatum.

n *Seru. ad ill. Aen.* arcana mouebo. *Ipse etymolog. lib.* 20. *cap.* 9.

o *Etymolog. lib.* 15. *cap.* 2.

p *Varro* 4. *de ling. Lat. dict.* arca, & *ipse lib. Etymolog.* 20. *cap.* 9.

q *Visum est in Etymolog.*

r *Etymolog. lib.* 18. *cap.* 9.

s *Vide Acron.* Ode 27. *lib.* 3. *Horatij.*

t *Etymolog. lib.* 5. *c.* 26.

u *Seruij verba sunt ad ill.* 2. *Aen.* terris iactatus, & alto. Altum tamen sciendum est, quod & superiorem, & inferiorem altitudinem significat.

x *Etymolog. lib.* 10. *l. t. s.*

y *Sic Seru. interpretatur illud Georg.* 2. Ardua palma, aut alta, aut ad quam difficilè peruenitur.

z Adnixum, *in vno m. s. Seruius tamen, quem Isidorus ferè sequitur, alteram scripturam magis probat, ad ill.* 1. *Aen.* Triton adnixus acuto, &c.

a *al.* conari.

F b *al.* inniti ad.

c *Vetus glossarium* ἀντισχόντα. *Non. contra aduersarium colluctantem.*

d *al.* perseuerans.

e *Ex Agrætio.*

f *Vid. Non. dict.* amare, & diligere.

g *al.* minus.

h *al.* diliges.

i *Fam. lib.* 9. *ep.* 24.

k *Tunc diligentia Etymolog. lib.* 9. *littera D.*

l *Macrob. lib. Satur.* 6. *c.* 4.

m *Ex Agrætio: in quo malè pro compescere est compensare, desúntque illa,* modò accusare, modò aliquid, *sicut in Parisien. editione.*

G n *Aeneid.* 4.

o *Caussam caussæ est in Agræt.*

p *Ex Agrætio in quo malè est,* aspicimus sursum, *qui hinc emendandus.*

q *al.* perspicimus.

r *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* Despiciens mare veliuolum.

s *al.* quia *Seruius.*

t *Seru.*

u Inquirens *Seruius.*

x *f.* circumspicere.

y *al.* quærit cernere.

z *f.* circumspicere.

a *Interpretes Terent. act.* 3. *scen.* 4. *Eunuch.* pro-
H priè intendere est crimen in aduersarium iacere.

b *al.* pro raro.

c *Ex Agrætio. Vid. etiam Non. in dict.* adolere.

d *Fortè legi posit ex Seru. ad ill.* 6 *Aen.* modis inolescere miris, concrescere, *proprius tamen verò existimo, vt ex Agrætio legamus,* inolescere coaugmenti, *addamúsque tertium membrum*: exolescere euanescendi.

e *Ex Agrætio.*

f *al.* enunciatur.

g *al.* denunciatur, & renunciatur.

h *al.* enunciatur.

i *al.* in præsenti.

k *Ascon. Pedian. in Diuinationem.*

l *Al.* præstiturus.
m *Ex Agrætio, in quo pro* abducitur, *est* adducitur.
n *Al.* studium.
o *Agræt.* afficimus honore, afficimus iniuria, *qui hinc fortè emendandus.*
p *Al.* afficimur.
q *Al.* adficimur.
r *Ex Agrætio.*
s *Ex Agræt. Vid. Seru. ad ill.* 11. *Aen.* Harum vnam iuueni, *& ipse etymolog. lib.* 10. *littera A.*
t *Ex Agrætio, & Seru. ad ill.* 1. *Aen.* Apparent rari nantes. *Vid. etiam Fest. dict.* apparet.
u *Al.* adparet, & apparet.
x *Al.* adparet.
y *Al.* apparet.
z *Al. Hæc ab Agrætio absunt, & rectè.*
a *Videtur differētiam concinnasse ex pluribus verbis Seruij ad ill.* 6. *Aen.* Ostia iámque domus patuere. *Habes hæc etiam lib. etymolog.* 5. *c.* 7.
b *Al.* admittimur.
c *Al.* excludimur.
d *Varro* 4. *de ling. Lat.*
e *Ex Seru. ad ill.* 8. *Aen.* Tum manus Ausoniæ. *Ipse etymolog. lib.* 10. *littera A.*
f *Ex C. Front. & ipso etymolog. lib.* 10. *littera C.*
g *Ex Seru. ad ill.* 3. *Georg.* color deterrimus albis. *Ex quo pro* Auroræ *leg.* Pallori.
h *Al.* ante.
i *Al.* albus.
k *Etymolog. lib.* 11. *cap.* 1.
l *Etymolog. lib.* 10. *littera A.* Animosus, quòd sit animis, & viribus plenus.
m *Ex Seru. ad ill.* 2. *Aen.* vterúmque armato milite complent. *Ipse etymolog. lib.* 11. *c.* 1.
n *Ex fragmentis incertorum lib.*
o *Etymolog. lib.* 18. *c.* 5. *Aliud discrimen apud Fest. dict.* arma.
p *Al.* defendimus.
q *Seru. ad ill.* 9. *Aen.* telorum effundere contra Omne genus.
r *Al.* emittimus.
s *Etymolog. lib.* 14. *c.* 9.
t *Ex Agrætio, in quo tamen pro* aquatum, *est* aquaticum.
u *f. Addendum ex Agrætio,* quæ aquam aliunde recepit. Aquos.
x *al.* Est opacum, quasi opertum cælo.
y *al.* In horrore.
z *al.* quia.
a *Puto mendum subesse scribēdúmque,* ἄνευ φρίκης, *id est, sine frigore, sic & in Seru. leg. ad ill.* 5. *Aen.* apricis statio gratissima mergis. *&* 6. *Aen. ad ill.* terris immittit apricis. *Vid. Fest. dict.* apricum. *Ipse etymolog. lib.* 3. *cap.* 18.
b *Sic Festus dict.* opacum.
c *Sic etiam vetus Glossar.* Amœnum interpretatur σύσκιον τόπον.

A d *Ipse etymolog. lib.* 14. *c.* 8. *Fest. dict.* Amœna. *Seruius ad illud* 5. *Aeneid.* amœna piorum, *&* 6. amœna vireta.
e *Ex Agræt. ipse etymolog. lib.* 17. *c.* 6.
f *al.* mobilem. *Agrætius malè.*
g *Ex Agræt. & ipse etymolog. lib.* 17. *c.* 6.
h *Ex Agræt.* 46. *ipse etymolog. lib.* 20. *c.* 16.
i *al.* leuius.
k *al.* pennis.
l *al.* Volucris erit ex quad.
m *al.* sedet.
n *al.* pennæ.
o *Ex Seruio ad locum* 2. *Aen. citatum ad verbum.*
p *C. Fronto,* animantia animus facit, animalia animam habent.
q *Vid. Non. dict.* innuere, *&* annuere.
B r *Sic veteres membranæ vocum in Terentio explicatar.* abnuo, nego, subtraho.
s *Non. Marc. dict.* animus, *&* anima.
t *Etymolog. lib.* 1. *c.* 26.
u *Vid. Fest. dict.* apud.
x *al.* possessionem.
y *f. Legend.* vri est penitùs, & ad medullā ignē sentire. *Nam dictiones,* est igni adurere, *ex illis superioribus,* est igni dare, *sic malè irrepserant.*
z *Etymolog. lib.* 11. *c.* 22.
a Corpus humo patiare tegi. 10. *Aen.*
b *Aen.* 9.
c *Ex Agrætij mente,* temeritas sine consilio, audacia post consilium. *C. Fronto hinc fortè emendandus,* audax non timet, temerarius non
C prouidet: *nam malè alioqui,* audax non prouidet, temerarius non timet.
d *Seru. ad illud* 8. *Aen.* Accipio, agnoscóque libens.
e *C. Fronto.* Aufert, qui dedit, adimit, imperio coactus, eripit, qui plus valet.
f f. Iussi, *vt infrà littera R.*
g *al.* Alio.
h *Ex Seru. ad ill.* 2. *Aen.* quę me ęquora possūt.
i *Non. dict.* æquor.
k *Seru. ad ill.* 6. *Aen.* quē tibi longęuo. Æuum (*inquit*) propriè æternitatis est. *Vnde quis in Isidoro*
D *forte legendum censeat,* Aeuum tantùm perpetuitatem ostendit.
l *Etymolog. lib.* 10. *dict.* æquus, *littera A.*
m *Ex C. Fronton. & Agrætio.*
n *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* curísque ingentibus æger. *Interpretes Terentij, act.* 1. *scen.* 2. *Andr.*
o *al. vt Cicero Tuscul.* 3.

De littera B.

71 Inter Benignitatem, & Bonitatem Stoici ita [a] definiunt: quòd Benignitas sit virtus ad benefaciendum exposita, lenis, blanda, dulcis alloquio, ad omnium bonorum familiaritatem inuitans: Bonitas autem benè quidem facere & præstare quod

poscitur parata est: non tamen nouit suauis E esse consortio, & sua cunctos inuitare dulcedine.

72 Inter Beatum, & Felicem: [b] Beatus sibi tantum est: [c] Felix: [d] & aliis. Vt est illud Virgilianum: Sis felix nostrúmque leues [e] quæcumque laborem. Felix autem dicitur, per quem datur & accipitur felicitas: vt felix tempus, felix locus, felix euentus.

73 Inter Beatus, Honestus, Fortunatus: Beatus animo, Honestus moribus, Fortunatus substantia.

74 Inter Bibere, & Potare: Bibere naturæ est: potare luxuriæ.

75 Inter Balineum, & Balneum: In prosa F quotidiano sermone Balineum, in versu Balneum dicimus.

76 Inter Barbam, & Barbas: [f] Barbam hominum, Barbas pecudum, vel herbarum dicimus: Barbas & hominũ: vt apud Virgilium: Barbas incanáque menta Regis Romani.

77 Inter Buccinam, & Buccinum: Buccina est tuba, qua signum datur in [g] hostes: Buccinus ipse clangor canoris.

78 Inter Bellum, & Prælium: [h] Bellum indicitur: prælium geritur. In [i] bello enim non statim prælium: in prælio autem statim & bellum. Vnde & apud antiquos [k] tuba præ- G lij signum erat, belli buccina. Item bellum totum est, id est, totus conflictus, vt [l] Iugurthinum, Ciuile, Punicum. Pugna vnius diei: [m] Prælium pars pugnæ, licet & pugna duorum sit aliquando, & sine ferro: vnde & à pugno dicta est.

79 Inter Balsamum, & Opobalsamum: [n] Balsamũ est arbor ipsa, Opobalsamum succus collectus ex arbore. Nam opos dicitur succus. Probatio autem Balsami, vt dicit Plinius, hæc est: quod si contra solem feratur, & corruptum non sit, manum ferentis exurit.

80 Inter Bassos, & Bassus: [o] Bassos nomina propria sunt: [p] Bassus verò appellatiua nomina sunt.

81 Inter [q] Barbarismum, & Solœcismum: Barbarismus fit in vna loquela: Solœcismus in pluribus.

B.

[a] *Al.* distinguunt.
[b] *Hoc sensu & Fronto.* Beatus, qui apud Græcos μακάριος.
[c] *Ex Seru. videtur ad ill. 1. Aen.* Sis felix, & *illud eclog. 5.* Sis bonus, ô felíxque.
[d] *Al.* sequenter & aliis.
[e] *Al.* quemcumque.
[f] *Ex Seru. ad ill. 3. Georg.* Barbas incanáque menta. *Porrò locus, quem Isidorus citat, est ex 6. Aen. in quo pro* crines, barbas *legisse constat.*
[g] *Al.* hostem.
[h] *Vide Seru. ad illud 8. Aen.* qui sese in bella sequantur.
[i] *C. Fronto.*
[k] *Ex Seru.* 11. *Aen. ad illud,* bello dat signum: *& ipse etymolog. lib.* 18. *c.* 1. *&* 4.
[l] *Al.* Iurgium.
[m] *Sic Non. dicit,* bellum.
[n] *Ex Seru. ad illud* 3. *Georg.* Balsamáque & baccas.
[o] *Vetus Glossar.* Bassus εὔχυλος.
[p] *Al.* Balsos.
[q] *Etymolog. lib.* 1. *c.* 32. *Vid. Agell. lib.* 5. *c.* 20.

De littera C.

82 Inter Cælum, & Aether ita distinguitur: quòd non [a] tantum ille [b] astriferus locus: sed & iste aër Cælum vocatur. Aether autem sublimior cæli pars est, in quo sidera constituta sunt. [c] Sanè & Aether aër igneus est superior: Aethra verò lux & splendor est Aetheris.

83 Inter Cras, & Crastinum: Cras ad tempus pertinet, Crastinum ad opus eiusdem temporis.

84 Inter Castitatem, & Continentiam hoc interest: quòd Castitas est corporis incorruptio: Continentia verò post corruptionem [d] sexui renunciatio. *Primum ex his felicitatis est, non esse, quod metuas: secundum virtutis est, prosternere hostem libidinis, à quo totiens victus atq; deiectus es. Quo primum cedere humilitatis est: secundum patientiæ*. Harum prima felicitatis est, non nosse in totum, à quo postea liberari optabis: Secunda verò virtutis [e] contemnere vitium, quod optimè noueris. Alij Continentiam in [f] coniugiis specialibus, Castitatem in virginibus intelligunt. Item quidam Castitatem accipiunt in mente: Virginitatem verò in corpore. Illa est autem vera castitas, quæ nec cor- H pore, nec mente polluitur.

85 Inter Clamorem, & Clangorem: Clamor rationabilium, Clangor irrationabilium vt anserum, vel tubarum.

86 Inter Criminatorem, & Criminantem hoc interesse auctor Orbilius putat: quòd Criminator sit, qui alteri crimen inferat, & id sæpius faciat: Criminans autem, qui crimen inferat, & cum suspicione quoque id faciat, quare quis magis noxius videatur. Vt Afranius. [g] Non sum, inquit, tam [h] criminosa, [i] quàm tu, Vipera gannire ad aurem nunquam didici [k] Dominicam.

87 Inter Callidum, & Versutum: [l] Callidus est in disputãdo subdolus: [m] Versutus autem cuius mens in negotiorũ actu ad quamlibet

fraudem facilè vertitur. Ergo [n] Callidum nō pro astuto tantùm, sed pro astutè docto dicimus: Versutum autem ab eo quòd animum citò vertat. Vnde & [o] Plautus: Versutiores, quàm rota [p] figularis.

88 Inter [q] Curam & Sollicitudinem: Sollicitudo moderata est, atque tēperabilis: [r] Cura verò sine moderatione est, vnde & Cura dicta est, eò quòd cor vrat.

89 Inter Cognitionem, & Agnitionem quidam sic distinguunt: quòd Cognitio eorum sit quæ antè nō sciuim⁹, & ea postea scire permittimur: Agnitio verò eorum, quæ prius scientes, deinceps scire desiuimus, eorúmque postea recordamur.

90 [s] Inter Commentarium, & Commentū, & [t] Comicum: Commentarium liber: Cōmentum vel Commentatum volumē, id est, ex diuersis libris [u] comatum: scilicet ex veteri & nouo Testamento.

91 Inter Coram, & Palàm: Coram ad personam refertur: dicimus enim, Coram illo: Palàm autem persona caret, quia idipsum significat, quod omnes sciunt. Ergo Coram ad personam certam refertur, Palàm ad omnes.

92 Inter Cauum, & Cauatum: Cauum naturaliter: Cauatum manu.

93 Inter Circiter, Circa, & Circùm: Circiter ad numerum referendum est: Circa ad locum & tempus: Circùm verò vndique. Ergo [x] dicimus, circumisse nos orbem, non [y] circásse.

94 Inter [z] Circūpedes, & Antepedes: Circumpedes sunt obsequia seruorum: Antepedes amicorum.

95 Inter [a] Contingit, Obtingit, Euenit, & Accidit: Contingit euentu: Obtingit sorte: Accidit casu: Euenit vel malo, vel bono.

96 Inter Corripere, Obiurgare, & Castigare: Corripimus verberibus: Obiurgamus verbo: [b] Castigamus verbis, cædibus, & verberibus.

97 Inter Cupere, & Ambire: Cupere est terrena lucra, vel quælibet mundi desideria inaniter quærere: Ambire verò honorum gradus vel ordines potestatum appetere.

98 Inter Cantare, & Canere: Cantare tantū vocibus, vel clamore insonare est: [c] Canere autem interdum modulari, interdum vaticinari est, id est, futura prædicere.

99 Inter [d] Conscribere, Exscribere, & reliqua. Placidus, Conscribere, inquit, est multa simul scribere. Exscribere, quod alibi scriptū sit transferre. Transcribere, quum ius nostrū in alium transit. Inscribere accusationis [e] est. Adscribere [f] assignationis. Describere [g] dictionis, vel [h] ordinis.

100 Inter Construere, & Destruere: Construere est ædificare: [i] Destruere verò, exterminare.

101 Inter Commodare, & Accommodare: [k] Commodare est præstare aliquid: [l] Accōmodare verò aptare.

102 Inter Consuere, & Suere, vel Adsuere: Consuere vestium: Suere codicum: Adsuere coriorum.

103 Inter [m] Consequimur, & Assequimur: Consequimur pedibus: Assequimur studio.

104 Inter [n] Consuescimus, Assuescimus, Insuescimus: Consuescimus bona, Insuescimus mala, Adsuescimus [o] vtraque.

105 Inter Capio, & Capesso: Capio aliquādo: Capesso frequenter.

106 Inter Cunctos, & [p] Omnes: Cuncti omnes sunt, si modò iuncti sunt, & simul faciūt aliquid. [q] Aliter, Omnes dicuntur non Cuncti.

107 Inter Cæteros, & Alios: quòd Cæteri ex eodem numero sunt, Alij ex alio.

108 Inter Curulem, & Curialem: Curiales officiales publici: Curules verò sellæ, in quibus magistratus sedentes iura reddunt.

109 Inter Censorem, & Censualem: Censores [r] enim iudices vocantur: Censuales verò officiales, qui censum prouincialem exigunt. [s] Interim & [t] Censorium hominem, pulchrū dicimus.

110 Inter Cognatum, & Affinem, & Propinquum: Cognatus eiusdem generis, Affinis nuptiis veniens, Propinquus sanguine, vel affinitate coniunctus.

111 Inter Columem, & Incolumem: Incolumem animo accipimus, Columem corpore. Columen autem sanitas, vel [u] sustentaculum est, [x] quod à Columna est factum: vnde & culmen, vnde & culmus.

112 Inter Comptum, & Compositum: Comptum cura: Compositum natura.

113 Inter Crassum, [y] & Grassū: Crassum corporis est [z] pinguedinis. Nam Grassari, [a] animi nimiæ crudelitatis.

114 Inter Crassum, & Obesum: Crassus pinguis est: Obesus plus est, quàm pinguis.

115 Inter [b] Cærulum, & Cæruleum: Cærulus est color: Cæruleus, qui ex eo colore confectus est natura. Nam Cærulum ipsum colorē dicimus.

116 Inter Corpus, & Carnem: quòd in omni carne corpus est: nō in omni corpore caro. [c] Caro enim, propriè ossa, & sanguis est, quod tamen & corpus est. Corpus autem & lapis, & lignum est: quod tamē caro non est. Dictū autem corpus à corruptione, & caro à [d] carendo, vel à cadendo.

117 Inter Capillos, & Capillamenta: Capilli

capitis sunt, [e] Capillamenta summitates [f] arborum. E

118 Inter Collum, & ceruicem: [g] Collum semper Ceruicem, [h] Ceruix autem dum singulari numero dicitur, significat collum: dum plurali, superbiam. Vt Cicero [i] in Verrem: Prætorem tu accusas? [k] Frange ceruices.

119 Inter Cóncidit, & Concîdit: Concidit, correpta media syllaba, significat cecidisse: Concidit, producta media, significat [l] separasse.

120 Inter Cassidem, & Galeam: Cassis de lamina est: Galea de [m] corio.

Inter Clypeum, & Clupeum: [n] Clypeum sentum, Clupeum [o] ornamentum dicimus. F

121 Inter Clypeum & Clupeum: [p] Clypeus masculino genere est, quem scutum dicimus: Clupeũ neutro dicitur imago, ab eo ꝙ clueat, id est, dicatur, & nominetur, & clara sit. Sic & inclytus præclarus dicitur.

122 Inter Consuetudinem, & Ritum: Consuetudo est [q] solitæ rei vsus, & consensu duorum plurimorúmque factus. Ritus verò ad iustitiam [r] pertinet, quasi rectum, ex quo pium, æquum, [s] sanctúmque.

123 Inter Cognitorem, & Procuratorem: [t] Cognitor non [u] nisi præsens à præsente præsenti datur: Procurator autẽ & [x] absens constituitur aduersus absentem. Item Cognitor aduersus eum solummodò [y] lite [z] contẽdit, aduersus quem ad agendum constitutus est: Procurator verò apud omnes. Item Cognitor liti tantùm dari solet, [a] id, est iudicij expediendi gratiâ: Procurator verò & res omnes administrat. G

124 Inter Coclearium, & Cocleare: Coclearius qui vendit: Cocleare verò species.

125 Inter Cœtum, & Cetum: Cœtus multitudo: Cetum belluam dicimus.

126 Inter [b] Commune, & Epicœnũ: Commune [c] generis est: Epicœnum verò animalium.

127 Inter Capillatum, & Capillosum: Capillatus capillo grandi: Capillosus, pilosus & hirsutus. H

128 Inter Cornua, & Corna: Cornua animalium, vel antemnarum: Corna verò pomorũ genus.

129 Inter Cœpit, & Cepit: Cepit de capiendo: Cœpit de incipiendo.

130 Inter Caluum, & Caluatum: Caluus est natura: Caluatus manu: Inde & [d] decaluatus dicimus validè manu decaluator.

131 Inter [e] Circa, Circum, & Circiter: quòd Circa est incerti loci de aliqua parte: Circum certi vndique: Circiter numeri penè infiniti.

132 Inter Caussam, & Rationẽ: quòd Caussa rem, vel rationem antecedit: Ratio in ipsa re est. Itẽ [f] Caussa est, propter quam fit aliquid: Ratio per quam fit.

133 Inter Ciuile, & Ciuicũ: [g] Ciuile est, quod ad ciuitatem pertinet: Ciuicum, quod ipsi ciues faciunt.

134 Inter Cognoscimus, & Agnoscimus: Cognoscimus ignoratos mores: Agnoscimus, quæ nobis exciderant.

C.

a *Vtrumque ostendit Varro lib. 4. de ling. Lat. dict.* cælum.

b *F.* astrifer.

c *Ex Seruio ad illud 3. Aen.* nec lucidus æthra Siderea polus.

d *Al.* Sexus.p.

e *Al.* c. ea quæ optima.

f *Al.* coniugibus.

g *Citat alterum versum Non. dict.* gannire, *ex prosa (Catij, Rosa) Affranij.*

h *Al.* criminosus.

i *Al. quantum.*

k *Al.* domini.

l *Vid. Donat. in Terent. act. 3. Scen. 3. Adelph.*

m *Sic Fest. dict.* Versutus, *& ipse lib. 10. Etymolog. littera C. & littera R.*

n *Etymolog. lib. 10. littera C.*

o *In Epidico, Scena, cuius princip.* Fecisti iam.

p *Al.* Figulari.

q *Aliter distinguit Donat. act. 2. Scen. 4. Phorm.*

r *Ex Seru. ad illud 1. Aen.* curísque ingentibus æger, *& 4. Aen.* iamdudum saucia cura.

s *In vno manuscripto hæc tantum.* Inter cõmentarios & commẽtaria: cõmentarij libri, commentaria volumina.

t *F.* commaticum.

u *F.* concinnatum, *aut* commatum.

x *Al.* dicamus.

y *Al.* Circaisse.

z *Ex Agræt. ad verbum.*

a *Vide aliud discrimen apud Agrætium.*

b *Al.* c. cùm credimus.

c *Seru. in ill. Aen.* Arma, virúmque cano, *& 8. Aen.* in limine adesse canebat.

d *Ex Agræt.* omnia.

e Vel occasionis, *Agræt.*

f Significationis, *Agræt. malè.*

g *f.* dictionis.

h Ordinationis, *m. s. 1. & Agræt.*

i *Leg.* destruere, *nisi malis, præeunte Agrætio,* extruere verò in excelsum struere.

k *Agræt. dict.* commodatum.

l *Non. dict.* accommodat.

m *Agræt.* consequimur studio, assequimur

voto.

[n] *Ex Agrætio.*

[o] *Al.* vtrumque.

[p] *Vid. Front. dict.* omnes. *Festus eadem ferè habet cum Isidoro dict.* cuncti. *&* *Ascon. Pedian. in Diuinationem.*

[q] *Apertior erit lectio.* aliter omnes dicuntur, nō cuncti. *Vid. Seru. ad illud* 1. *Aen.* tota armenta sequuntur.

[r] *Al.* tantum.

[s] *Al.* interdum.

[t] *Al.* censorem.

[u] *Vetus glossar.* columina. ἐπιστηρίγματα, *&* *columen.* ἐπίστυλον. *dict. columnæ ipse etymolog. lib.* 10. *littera* C.

[x] *al.* quia.

[y] *Ex Agræt.* crassari, grassari.

[z] *al.* pinguedo.

[a] *a. & crud. est Agræt.* aut animi, aut crudel.

[b] *Ex C. Frontone. dictio autem* natura *loco mota possessioni suæ restituenda, legendúmque,* cærulus est color naturæ.

[c] *Sic lib. etymolog.* 11. *c.* 1.

[d] Creando *in etymolog.*

[e] Capillamenta seminum, *lib.* 5.

[f] *Al.* arboris.

[g] 2. *Ex Seru. ad ill.* 2. *Aen.* ceruici imponere nostræ. *Etymolog. lib.* 11. *c.* 1.

[h] *Al.* i. collus.

[i] *Lib.* 5.

[k] *In altero exemplari,* frangere ceruices & superbiam inclinare, *quæ, vt glossematon, inducēda.*

[l] *Sic Acron. od.* 3. *l.* 1. *Horatij in illo versu,* nequicquā Deus abscidit: *exponit* abscidit, separauit.

[m] *Al.* c. fit.

[n] *Ex Carisio. in C. Frontone: malè.* Clupeum armorum, clypeum imaginis.

[o] *Al.* ornamenta.

[p] *Locus mutilus, quem sic ex Carisio suppleri posse existimo,* Clypeus masculino genere est, quem scutum dicimus, ab eo quod est Clepo, κλέπτω. Id est, celo: quum clupeum imago dicatur, & nominetur à clueo, quòd clara sit. *Sic & in Seru. ad ill.* 7. *Aen.* nec clypei cursúsque sonant, dicti ab eo quòd celent corpus, ἀπὸ τοῦ κλέπτω.

[q] *Al.* Solito rei consensu vsus d.

[r] *Al.* pendet quia.

[s] *Al.* s. respicimus.

[t] *Fest. dict.* cognitor. c. enim presens à præsenti præside datur.

[u] *Al.* iussu præsidis præsentis præsenti d.

[x] *Al.* quem a. constituit.

[y] *Al.* litem.

[z] *Al.* defendit.

[a] *Al.* item.

[b] *Sic lib.* 1. *etymolog. c.* 6.

[c] *Al.* gentis.

A [d] Decaluationis mentio. *Concil. Tolet.* 16. *c.* 3. *Emeriten. c.* 15. *& alibi, passim verò in legibus Vuisegothorum, erátque perpetuæ infamiæ nota.*

[e] *In vno m. s.* inter circa & circum, quòd circa est de aliqua parte loci, circum vndique.

[f] *C. Fronto.* Caussa docet factum, ratio soluit obscura.

[g] *Acron. & Porph. in Od. lib.* 2. *Horat. ita tantùm distinguunt, quòd* ciuicum *antiqua figura dicatur,* ciuile *non item.*

De littera D.

135 Inter Diurna, Diutina, & Diuturna: Diurna [a] à die dicta sunt, vt diurna merces: Diutina dicta ab eo quod est, quòd B diu durauerit: Diuturna verò à perpetuitate dicta, quasi æterna.

136 Inter [b] Disertum, & [c] Discretum: Disertus orator est: [d] Discretus est doctus, à discendo dictus.

137 Inter Diuitem, & Locupletem: [e] Diues est pecuniis: [f] Locuples autem fundis: quasi [g] locorum diuitiis plenus.

138 Inter Defensorem, & Vltorem: [h] Defensor curat, ne fiat iniuria: Vltor id facit, ne impunè facta sit iniuria.

139 Inter Deformem & Turpem: Deformis ad corpus pertinet: Turpis ad [i] animum.

140 Inter Dementem, & Delirum: [k] Demēs est cuiuscunque ætatis amens, [l] & sine men- C te: [m] Delirus autem per ætatem mente defectus. Dictus autem ita eò quòd recto ordine, quasi lira aberret. Lira enim est arationis genus, [n] quum agricolæ [o] facta semente dirigunt [p] sulcos.

141 Inter Dirum, & Atrocem: Dirus, immisericors, quasi diuina ira [q] in id adactus: [r] Atrox, crudelis, hoc est crudus, neque [s] suauis.

142 Inter Dolum, & Dolorem: [t] Dolor est corporis incommoditas siue molestia: [u] Dolus verò occulta malitia, blandis sermonibus adornata.

143 Inter Dolum, Insidias, & Fraudes: Dolus animo fit: Insidiæ loco siue telo: Fraus circa D fidem [x] mutuam.

144 Inter Dementiam, & Amentiam: Dementia temporale vitium est: Amentia perpetuum. [y] Dementia autem dicta, quasi diminutio mentis.

145 Inter [z] Distinctionē, & Subdistinctionem: Distinctio finem [a] sensus facit: Subdistinctio [b] suspendit.

146 Inter [c] Dimidium, & Dimidiatum: Dimidium, est æqua pars diuisa: Dimidiatū, vtique pars, [d] sed non æqualis.

147 Inter Diuertit, & Diuortit. [e] Diuortio est separatio: quum mulier à viro discedit. [f] Diuertit verò, qui à [g] via vel ratione deflectit.

148 Inter [h] Deluit, & Diluit: Deluit purgat: E
[i] Diluit temperat. Liuius de morte Mitridatis, [k] quòd quum diluisset.
149 Inter Dilectum, & Delectum: [l] Dilectum à diligendo: Delectum ab [m] deligendo.
150 Inter Directum, & Derectum: [n] Derectum per latum est: Directum per longum.
151 Inter Discernere, & Secernere: Discernit, qui in duas partes diuidit: Secernit, qui ex multis seorsum multa eligit.
152 Inter Dicere, & Memorare: Dicit enim, qui semel idem pronunciat: [o] Memorat, non qui semel dicit: sed qui sæpius idem, memoriæ conseruandæ caussa facit.
153 Inter Derigere, & Dirigere: Derigimus, quæ curua sunt: [p] Dirigimus, quum aliquò tendimus. F
154 Inter Deportare, Comportare, & Exportare: [q] Deportare est aliquid afferre: Cõportare in vnum locum conferre: Exportare [r] tollere.
155 Inter Discedere, & Abscedere, & cætera. Discedere per diuortium dicimus: Abscedere per absentiam: Secedere per singularitatem: Decedere per mortem.
156 Inter Deduco, & Diduco: [s] Deduco de amico [t] producendo: Diduco autem distraho vel [u] diuido. Item quantum ad [x] equos triumphales, refertur: Si equi, duxêre triumphos: Si boues, [y] deduxêre. Item quãtum ad naues: [z] Subducere in terram dicimus: [a] Deducere autem in mare. Vt, [b] Deducunt socij naues. G
157 Inter Duo, & [c] Ambo: vtique qui dicit [d] Duo numerat: qui Ambo iungit.
158 Inter Disparem, & Imparem: Dispar est inęqualis, vel dissimilis: Impar verò, sine pari.
159 Inter Duo, & Bina: [e] Cicero in epistolis ad filium, Duas epistolas, non binas: binas litteras, non duas. Quia numeri tantùm pluralis est nomen litteræ, quæ epistolam significant. Non dicimus bina, nisi ea quæ singularẽ numerum nõ admittunt: vt bina castra, bina arma. Ea autem dicimus duo, quæ singularem numerum admittunt. H
160 Inter Domum, & Hospitiũ: Domus ad proprios habitatores pertinet. Nam Hospitiũ tunc vocatur, quum aut aliquem recipimus, aut quum ab aliquo ipsi recipimur: [f] vnde & qui venit, & ad quem venitur, hospes dicitur. Sic Plautus; [g] Hospes necauit hospitem captum manu.
161 Inter [h] Decentem, & Speciosum, & Formosum: Decens motu corporis probatur: Speciosus specie: Formosus, natura, siue forma.
162 Inter Deformem, & Informem: Deformis est [i] cui deest forma: [k] Informis vltra formam.
163 Inter Decus, & Decôrem: Decus ad animum refertur: Decor ad corporis speciem.
164 Inter Delatorem, & Dilatorem: [l] Delator, qui defert ad [m] accusandum: Dilator, qui differt ad proferendum.
165 Inter Draconem, & [n] Traconem: Draco est immanis bellua: [o] Tracones verò sunt hiatus terræ.
166 Inter Diuitem, Potentem, Fortunatum, Locupletem, & Honestum: Diues est potentia, & virtute: Potens, quasi Deo proximus: Locuples fundis, quasi locis plenus: [p] Fortunatus, [q] subitò factus beatus: Honestus moribus, & honore vsus.
167 Inter Do, & Cedo: [r] qui dicit Do, significat quibus detur: Qui dicit Cedo, de se tantùm dicit.
168 Inter [s] Deum, & Diuum: quòd Deus semper est: Diuus fit.
169 Inter Damnum, & Iacturam, & Detrimentum. Iacturam [t] sciẽtes & vltrò patimur: Damnum [u] subitò, & non credentibus nobis fit: [x] Detrimentum, leue damnum fit in parte.
170 Inter Donum, & Munus: [y] Donũ Deo offertur: Munus hominibus.
171 Inter Delicta, & Delecta: Delicta peccata: Delecta electa.
172 Inter Delictum, & Iniustitiam: Delictum quidam leue putauerũt esse peccatum, quasi [z] negligentis derelictum: Iniustitiam verò immane aliquod sæuũmque commissum.
173 Inter Dolum, & Dolorem: Dolus tergiuersatio: Dolor verò corporis inquietudo.
174 Inter Dolosum, & Inimicum: Dolosus est qui occulta machinatione grassatur: Inimicus verò, qui mala facit apertiùs.
175 Inter Deduco, & Diduco: Deduco amicum: Diduco, distraho.
176 Inter Directum, & Derectum: [a] Directum in rectum vadens: [b] Derectum in latere rectum.
177 Inter Disco, & Doceo: Discit qui non nouit: Docet verò, qui nouit.

D.

[a] *Aliter adiecta nullo sensu.*
[b] *Ex Agrætio.*
[c] *al.* dissertum.
[d] *Lege,* desertus, est derelictus, à deserẽdo dictus. *Ex Agrætij mente neutra harum lectionũ, quas m. s. habent, tolerari potest. al.* dissertus est doctus, à disserendo, &c.
[e] *Rectius fortè Fronto,* diues, quia diuidendi facultatem habet. *Varro à diuo deducit.*

[f] *al.* locis plenus.
[g] *Sic ferè Fronto. 9. Terent. Scaurus, & ipse Etymolog. lib.* 10. *littera L.*
[h] *Sic & Fronto,* vltio vindicat factum: vindicta vel vindicatio futura prohibet.
[i] *al.* animam. crimen. *al. m. s.*
[k] *Fest. dict.* mente captum. *Ipse Etymol. lib.* 10. *littera D.*
[l] *f. Id est.*
[m] *Non. dict.* delirus, *& ipse in Etymologiis.*
[n] *al.* cum qua.
[o] *al.* iacta.
[p] *In Etymolog. additur,* in quos omnis seges decurrit, *quod cùm minimè verum sit, fortassis & illic ea verba tollenda, aut scribendum ex Non.* in quos omnis vligo decurrit.
[q] Indignatus. *f.* natus, *vt Festus. Vide Seru. ad illud* 2. *Aeneid.* quæ mens tam dira.
[r] *Fest. dictione,* atroces.
[s] *al.* suasibilis.
[t] *Sic Cic. Tusc.* 2. Dolor motus asper in corpore, à sensibus alienus.
[u] *Ipse Etymolog. lib.* 10. *littera D. dicit,* dolosus.
[x] *al.* iniuria.
[y] *Lib.* 10. *Etym. littera D.*
[z] *Etymolog. lib.* 1. *c.* 18.
[a] *al.* mentis vel sensus.
[b] *al.* mentem susp.
[c] *Agræt. & copiosè Agell. lib.* 3. *c.* 14.
[d] *al.* si.
[e] *f.* Diuortium.
[f] *Non. dict.* diuortium.
[g] Sunt enim diuerticula, quæ ab hoc verbo, semitæ transuersæ à latere, viæ militares, *Seru. ad illud* 9. *Aen.* ad diuortia nota.
[h] *Ex Agrætio.*
[i] Vel lauat, *quod tamen abest ab Agrætio.*
[k] *Ex li.* 102. *vt constat ex Flori epitome,* erat locus.
[l] *Ex eâdem mente Agrætius,* diligi affectionis, deligi iudicij.
[m] *al.* eligendo.
[n] *Hinc legendum constat apud Agrætium vnde sumptus quoad sensum locus,* directum in latera aptatum. *Sic & Etymolog. lib.* 10. *lit. D.* directus eò quòd in rectum vadit.
[o] *Fest. dict.* Memorare.
[p] *Sic Paulus ex Festo.* Dirigere apud Plautum inuenitur pro discedere, *sed* discindere *legit vir erudit. Et* quum aliquo. *al.* quum ad aliquē.
[q] *Fortè scribendum ex mente Agrætij de port.* ea deferre, *malè tamen ipse,* deponere. Apportare est aliquid afferre comp. &c.
[r] De loco tollere, *Agræt.*
[s] *Sic Seru. ad ill.* 1. *Aen.* despiciens mare veliuolum, deduco prosequor, diduco diuido.
[t] *al.* perducendo.
[u] *al.* seu pono. *i. f.* seu dispono.
[x] *Malim,* currus.

A [y] *al.* duxere.
[z] *Ex Seru. ad ill.* 1. *Æn.* subducere classem.
[a] *al.* diducere.
[b] 3. *Aeneid. al.* diducunt.
[c] *al.* duos ambos.
[d] *al.* duos ambos.
[e] *Ex Seru. ad illud* 8. *Aen.* frenáque bina. *Vide eundem ad illud* 1. *Aen.* Bina manu lato crispans hastilia ferro. *al. Cic. epistolarum ad fil.*
[f] *Ex Seru. ad illud* 8. *Aen.* Ne verò hospes, ne quære.
[g] *Mostellaria scen. cuius initium,* Habeo Neptune mag. grat.
[h] *C. Fronto.* Decens in gestu est, & motu corporis, speciosus: *malè legitur,* formosus ab excellenti specie dicitur, forma naturæ bonum, B
vnde etiam formosus dicitur.
[i] *al.* fœda form.
[k] *Lib.* 10. *Etymol. littera I.*
[l] *Ex Agrætio.*
[m] *al.* caussandum.
[n] *al.* Truaconem.
[o] *al.* Truacones.
[p] *C. Fronto.* cui fortè aliquid contingit.
[q] *F.* substantia.
[r] *C. Fronto.* cedo sibi poscit, & est immobile: dat qui non finire facit datum.
[s] *Ex Seruio ad illud* 5. *Aen.* genus alto à sanguine diuûm.
[t] *al.* scienter.
C [u] *al.* insolito & nobis nescientibus fit.
[x] *Sic Ascon. Pedian.* 3. *orat. contra Verr.* detrimentum vel vnius partis dici potest.
[y] *Seru. ad illud* 5. *Aen.* struerémque suis altaria donis. Dona, *ait,* superorũ, munera inferorũ, *& clarius C. Fronto.* Donum quod diis datur: munus, quod amicis vel cliens, vel libertus officij causâ mittunt. *Ipse ead. lib. Etymolog.* 6. *c.* 19.
[z] *f.* negligentia.
[a] *al.* derectum.
[b] *al.* directum.

De littera E.

D

178 Inter Externum, & Hesternũ: Hesternum dicimus pridianum: Externum autem extraneum, hoc est, alienum.
179 Inter Eloquẽtem, & Loquacem: [a] Sinceritas facundiæ Eloquẽtum est: effusa & incondita temeritas, Loquacium: Vnde & Salustius: [b] Loquax magis, quàm facundus. Et Cicero: Hunc loquacem esse habitum, nunquam disertum.
180 Inter Expertem, & Expertum: [c] Si enim Expertũ rerum dixerimus, significamus peritum: Si expertem, [d] ignarum.
181 Inter Exercitatum, & Exercitũ: [e] Exer-

citus, laboribus fatigatus: Exercitatus, vel arte vel studio peritus. E

182 Inter Exosum, & Odiosum: Exosus dicitur, qui aliquem odit: Odiosus qui oditur.

183 Inter Ebrietatem, & Ebriositatē: [f] quòd Ebrietas aliquando est: Ebriositas frequens temulentia vini est. De qua Apostolus ait: [g] Neque Ebriosi regnum Dei possidebunt. Pulchrè autem quidam nō ignobilis orator, quum ebrium [h] è somno describeret excitatum, ait: Neque dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat. Qua sententia expressit, quodammodò nec mortuum eum fuisse, nec viuum.

184 Inter Euentum, & Euenta: Euentus ipsa res est: [i] Euenta autem dicuntur, quæ ab euētu veniunt. F

185 Inter Egestatem, & Paupertatem: quòd Egestas peior est quàm paupertas: Paupertas enim potest esse honesta: nam Egestas semper [k] turpis est.

186 Inter Experiētiam, & Scientiam: Experiētia in malo dici potest: vt pœnas expertus: Scientia autem in bono tantùm.

187 Inter Emittit, & Admittit: Emittimus [l] alios à nobis: Admittimus alios ad nos. Sic quidam virgini cuidam ait: Murum sexui tuo exstrue: qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos.

188 Inter Existimare, & Arbitrari: Existimare apud animum nostrum est: [m] Arbitrari iudicium animi proferre. G

189 Inter Emere, & Redimere, id differt: quia qui Emit, alienum emit: qui autem Redimit, id emit propriè, quod suum fuit, & suū esse desiit.

190 Inter Spectare, & Exspectare: Exspectatur venturus: Spectatur qui videtur, [n] vel adprobatur.

191 Inter Efferunt, & Eferunt: [o] Efferūt qui [p] exportant, per duo ff. Eferunt autem qui [q] laudandum extollunt, per vnum f. Cicero: Nimium fortasse hæc illi eferunt.

192 Inter Exsequimur, Persequimur, & Prosequimur. Exequimur [r] mortem in qua vindicta est: Persequimur fugientem: Prosequimur, quum fungimur officio. H

193 Inter Extemplo, & Illico: [s] Extemplo, repentè vel statim, vel subitò: [t] Illico mox vel continuò.

194 Inter Extinctum, & Restinctum: Extinctum dicimus lumen, vt Cicero: lumina ciuitatis extincta sunt: Restinctum verò incendium. Vt idem Cicero: subiectos propè iam ignes, circumdatósque restinximus.

195 Inter [u] Equitem, Equestrem, & Sequestrem: [x] Sequestris dicitur, qui certantibus medius interuenit: per quem vtraque pars [y] æquam fidem sequatur. Eques autem est, qui equo sedet [z] in armis. Equestris verò locus vel ordo. Vt si dicas: ille homo Equestris est. Item [a] militat ille in Equestri ordine. [b]

196 Inter Exanimem, & Exanimatū: [c] Exanimis, est mortuus: Exanimatus verò, timens. Vt est illud: Exanimata sequens impingeret agmina muris.

197 Inter [d] Eu, & Heus: Eu interiectio dolentis est: Heus aduerbium vocantis.

198 Inter Ensem, & Gladium: [e] Ensis est ferrum tantùm: Gladius verò totus. Mucro autem non tantùm gladij, sed & cuiuscunque teli acumē est. Item Gladium generaliter dicimus: Ensem in prælio: Mucronē in opere.

199 Inter Spolia, & Exuuias: [f] Exuuiæ ducū sunt: Spolia priuatorum.

200 Inter eum qui in insulam Relegatur, & eum, qui Deportatur, magna differentia est: [g] Primò quòd [h] Relegatum, bona sequuntur, nisi fuerint sententiâ adempta: Deportatum non sequuntur, nisi palàm ei fuerint concessa. Ita fit vt relegato, mentionem bonorum in sententia [i] haberi, non prosit, deportato noceat. Item distant & in loci qualitate. Quod cum Relegato quidem humanius transigitur: Deportatis verò solent insulæ assignari, quæ sunt asperrimæ, quæque sunt paulò minus summo supplicio comparandæ.

201 Inter Eremum, & Desertum: Eremus est in via solitudo, vbi nunquam habitatum est: Desertum, vbi aliquando habitatum, & derelictum est.

202 Inter [k] Execrationem, & Iurationem: Execratio, [l] vtputà si malum non patior: Iuratio, si bonum mihi euenit.

203 Inter Expertum, & Experrectum: [m] Expertum, aliquid agnitum: Experrectum à somno.

204 Inter En, & Em: En, quum ostendis: Em, quum increpas.

205 Inter Ebriū, & Ebriosum: Ebrius ad tēp⁹ multū bibit: Ebriosus semper multū bibit.

206 Inter Æquum, & Equum: Equus, quod est animal, per e, & u, sola scribendū. Quando verò pro iusto [n] scribitur per æ, diphthongon geminata u u, est scribendum.

E.

[a] *Varr. 4. de ling. Lat.* Loquax, qui nimium loquitur, eloquens qui copiosè loquitur. *Ipse etymolog. lib. 10. littera C. & L.*

[b] *Citatur idem fragmentum ab Agell. lib. 1. c. 15. incertum vnde.*

[c] *Ex Seru. ad ill. 3. Aen.* exercite fatis. *Ipse etymolog. lib. 10. littera E. dictionibus,* expertus, & expers.

[d] De

[d] De re vel caussa quæ agitur: *vt glossema reiiciendum, nec Seruius agnoscit.*
[e] *Ex Seruij loco citato:* exercite, inquit, fatigate: exercitatus peritus: exercit⁹ laboribus: exercitatus studiis.
[f] *Innuit idem discrimen Cicero Tusc. quæst. lib. 4.*
[g] *1. Corint. c. 6.*
[h] *al.* à somno.
[i] *Non. dict.* euentus: *ex lib. 1. Lucretij:* Euentum dici poterit quodcunque erit actum.
[k] *Epitheton Virgilianum,* turpis egestas.
[l] *al.* à nobis ad alios.
[m] *Non. dict.* arbitrarij.
[n] *al.* animi nostri est.
[o] *Ex Seruio, ad illud 1. Geor.* multo expectata labore, *quin & expectare pro probare ab eodem vsurpatur 2. Geor.* crassáque terga, Expecta.
[p] *Eadem Agrætius, nihil tamen de duplici ff.* effertur, *inquit,* qui portatur: & efferunt, qui laudando extollunt.
[q] *al.* asportant.
[r] *f.* laudando.
[s] *Varr. lib. 6. de ling. Lat.* extemplo est continuò. *al.* extemplo subitò, illico continuò.
[t] *Non.* illico significat statim mox.
[u] *al.* æquum.
[x] *Seru. ad illud 11. Aen.* & pace sequestra: sequester est medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus seponitur. *Et sic ferè Fest. al.* æquus.
[y] *al.* æqua fide æquatur.
[z] *Duæ illæ voces* in armis, *ab Isidoro li. 9. Etymolog. cap. 3. vbi agit de militibus equestribus, omittuntur & sane mihi suspectæ sunt. Fortaßis adiecerat equitẽ, etiã pro equo ipso sumi, adducto Virgilij loco 3. Georg.* Atque equitem docuere sub armis, Insultare solo. *Non. dict.* equitem & equites.
[a] *al.* miles.
[b] *al.* sequester suspector penoris dicitur. *f.* susceptor pignoris.
[c] *Ex Seru. ad illud 1. Aen.* Exanimúmque auro corp. *& interpretibus Terentij actu 1. Scen. 4. Andriæ, & alibi.*
[d] *Ex Agrætio.*
[e] *Lib. 8. Etymolog. c. 6.*
[f] *Videtur ex Seru. ad illud 11. Aen.* ipsos terræ duces.
[g] *Etymolog. lib 5. c. 27.*
[h] *al.* qui relegatum.
[i] *Lego* non haberi possit.
[k] *Videtur ex Seru. ad illud 2. Aen.* vos aræ, ensésque nefandi: execratio est aduersorũ deprecatio: iusiurandum verò optare prospera.
[l] *f.* vt malum non patiar.
[m] *Ex C. Frontone.* Expertus est aliquid aut in bona parte, aut in mala: experrectus de somno.
[n] *f.* accipitur.

A

De littera F.

207 Inter Fidelem, & Fidum: [a] Fidus amicus dicitur: Fidelis famulus. Item Infidelis est, qui caret firmitate: Infidus, qui fide.

208 Inter Famosum, & Infamem: [b] Famosus est, de quo fama loquitur seu benè, seu malè: Infamis verò, tantùm malæ famæ est.

209 Inter Ferocem, & Ferum: [c] Ferox dicitur animus: Ferus leo.

210 Inter Fallacem, & Mendacem: Omnis homo fallax id agit, vnde quisque fallatur: non autem omnis vult fallere, qui B mentitur. Sicut Mimi, & Comœdiæ, & multa poëmata, vbi mendacium delectandi potius studio, quàm fallendi volũtate scribitur. Nã & omnes [d] ferè, qui iocantur, mentiuntur.

211 Inter Furiatum, & Furiosum: [e] Furiosus est, qui ferarum ritu fertur, & ab eo furor nunquam recedit: Furiatus qui furit ex caussa.

212 Inter Furiosum, [f] Furentem, & Iratum: Furiosus est corde: [g] Furens caussa: [h] Iratus merito.

213 Inter Ferocitatem, & Feritatem: Ferocitas sæpe laudi habetur. Est enim ferocitas militum: & Ferox iuuentus dicitur. Feritas autẽ dirus animi habitus. C

214 Inter Formidinem, Pauorem, & Metum, siue Timorem: Formido obiicitur vel oculis vel animo, sine adhibita ratione, & maximè paruulis. Pauor autem cum timiditate animi subita est conturbans occasio: quæ tamen soluitur ratione vel tempore, nec stat. Item Metus est motus interior animi subitus, siue cordis, factus ex aliqua tristi recordatione. Timor verò, est accedens dolor mentis extrinsecus, ex aliqua accidenti occasione. Porrò timiditas animi, vitium sempiternum est. Nam Timor, pro tempore est. Itaque in viro forti est aliquando Timor, Timiditas D nunquam. Est autem & bonus Timor & malus. Malus est quum temporalia bona, quisque sibi [i] subtrahi perhorrescit: bonus, quum quantò quis Deum ardentius diligit, tantò eum diligentiùs offendere pertimescit. Nam timere interdum prodest, & decet pro qualitate temporum atque caussarum.

215 Inter Facinus, & Flagitium, ita videtur distinguere Augustinus: Quidquid enim inquit agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum & corpus suum, Flagitium vocatur: Quidquid verò agit, vt alteri noceat, dicitur Facinus. Et hæc duo genera

sunt [k] omniũ peccatorum. Sed Flagitia priora sunt: quæ quum corruperint animũ, in Facinora prosiliunt. E

216 Inter Phantasiam, & Phantasma: Phantasia est imago alicuius corporis visa, & cogitando posteà in animo figurata: vt putà, aui, vel patris species, quem aliquando vidimus: ac, dum cogitando memoramus, Phantasiam dicimus. Phantasma verò est ex imagine cognita, aliqua, quam vidimus, imago formata: vt putà species aui quem nunquam vidisse meminimus: sed tamen eius species non memoria, sed motu animi figuratur. De cognitis ergo speciebus memoria collecta, Phantasia est: De incognitis species animo figurata, Phantasma. Nam figurata Phantasmata nihil aliud sunt, quàm de specie corporis, corporeo sensu abstracta: figmentóque memoriæ, vt accepta sunt, vel partiri, vel multiplicare, vel contrahere, vel distendere, vel ordinare, vel turbare, vel quidlibet figurare cogitando facillimum est: sed, quum verum quæritur, cauere & vitare difficile. Item Phantasia est incognitarum rerum ex cognitis coniectura: Phantasma verò rerum incognitio cognitarum. F

217 Inter Fiduciam, & Confidentiam: [l] Fiducia in bonis rebus: Confidentia in malis est.

218 Inter Famam, & Gloriam: Gloria quippe virtutum est: Fama verò vitiorum. Ennius in Achille: Summam tu tibi pro mala vita famam extolles: & pro bona [m] paratã gloriam: [n] Maleuolentes enim famam tollunt, [o] beneuolentes gloriam. G

219 Inter Fatum, & Fortunam, pagani ita separabant: Quod enim fortuitu venit, nulla palàm caussa, Fortunam vocabant: Fatum verò quidquid appositum singulis & statutum erat: [p] vt putà, Fati esse dicebant, quòd nascimur, quòd occidimus: Fortunæ quidquid in vita varietatis [q] accidit.

220 Inter Falsitatem, & Mendacium: Negare quod [r] verũ est, Falsitas est: Fingere quod [s] verum non est, Mendacium est. Vnde & Cato: Tu, inquam, si [t] verum supprimis, Falsarius agnosceris: si falsa confingis, Mendax esse [u] videris. H

221 Inter Falsum, & Fictum: [x] Falsum ad oratores pertinet: vbi veritas sæpe ita luditur, vt quæ facta sunt, negentur: Fictum verò ad Poëtas: vbi quæ facta non sunt, facta dicũtur. Falsum est ergo quod verum non est: Fictum quod tantùm verisimile est.

222 Inter Fertilem, & Fructuosum: Fertilis, est ager: Fructuosum, quod cuique compendium est.

223 Inter Frondeum, & Frondosum: [y] Frondeum est, totum factum de frondibus, vt torus: Frondosus verò est [z] locus. Licet enim abundet frondibus: non tamen est de frõdibus totus. Sic & [a] Gramineum, & Graminosum.

224 Inter Flecti, & Deflecti: Flecti est [b] retrò & in proximũ: Deflecti verò longiùs, & in deuium.

225 Inter Frui, & Vti hæc distinctio est: quòd Fruimur, quo nequaquam carere possumus: Vtimur, quæ aliquando, nec semper habemus. Ac per hoc, Vti temporale est: Frui verò æternum.

226 Inter Fremere, & Frendere: Fremere, est furorem mentis, vsque ad vocis tumultum excitare: [c] Frendere verò propriè dentes comprimere & concutere. Vnde fræna dicta, quòd hæc equi frendant, id est, [d] premant dentibus & mordeant. Hinc & frenetici dicti, eò quòd dentes concutiant.

227 Inter Flere, & Plorare: Flere est vbertim lacrymas fundere, quasi fluere: [e] Plorare, est quasi cum voce flere: [f] Plangere, cũ lacrymis pectus, aut faciem tundere. Lamentari, est cum aliquibus dictis miserabilibus flere. Mœrere, cum silentio dolere. Lugere, est cum habitus mutatione. Lacrymas autem à laceratione mentis dictas. Lugentes verò dicti, quasi luce egentes: vnde & [g] luctus dicitur.

228 Inter Fodere, & Effodere: Fodere, est tãtùm sollicitare terram: Effodere, hoc ipsum faciendo eruere aliquid, vel inuenire, cui contrarium est Infodere.

229 Inter Famulari, & Obsequi: Famulari, est debiti: Obsequi, voluntatis propriè.

230 Inter Flagitare, & Flagitiare: quòd Flagitare idem est, quod [h] acriter interpellare: Flagitiare verò est [i] impurare.

231 Inter Fugiunt, & Diffugiunt: Fugiũt pariter: Diffugiunt diuisi.

232 Inter Fatemur, & Confitemur: [k] Confiteri propriè arbitrij est: [l] Nam fateri, coacti est animi, non voluntatis [m].

233 Inter Fecisti, & Nunquid fecisti? percontandi differentia est. Nam quo loco volumus nobis responderi factum esse, quod est imperatum, dicimus: Fecisti? quo loco volumus negari, hoc modo dicimus: Nunquid fecisti?

234 Inter Fluit, & Defluit: Fluit quod naturaliter decurrit, vt humor: Defluit autem, quod ætate, vel vetustate dissoluitur: vt ætas hominum, folium arboris: Fluere autem tribus modis dicimus, humore rerum, [n] sanie viuorum, tabe mortuorum.

235 Inter Funebre, Funereum, & Funestum: Funebre, luctuosum: Funereum, quod ex funere constat: Funestum verò, quod [o] funere inquinatum est. Itaque funestus famulus dicitur, qui aliquo funere pollutus est, quo minus sacra peragere potest.

236 Inter Fragrat, & Flagrat: Fragrat per r, litteram ad odorem refertur: per l, ad flammã & ignem. [p] Nam quando incendium significat quod flatu alitur per l, dicimus: & quando odorẽ, [q] quia fracta specie maior est, per r, [r] enunciatur.

237 Inter Fratrem, & Germanum: [s] Fratres dicuntur, qui ex eodem patre nascuntur, & non [t] ex eadem matre. Qui verò [u] ex eodem patre & matre, Germani appellantur. Et est Germanus ex eadem genitrice, vel ex eodẽ germine manans.

238 Inter Firmum, & Valentem: Firmus ex firmitate naturæ: [x] Valens verò ex præcipuis viribus, vt Athleta.

239 Inter Figuram, & Formam: [y] Figura est [z] artis: Forma naturæ.

240 Inter Farctum, & Parctum: Farctum dicimus, qui non est editus, & intra ventrem iacet: Partum, qui editus est.

241 Inter Fessum & Fatigatum, & Lassum: [a] Fessum animo & [b] cura: Fatigatum, ex itineris longitudine: Lassum, labore.

242 Inter Frameam & Machæram: [c] Framea appellatur gladius, ex vtraque parte acutus, quam vulgò Spatam [d] dicunt: Machæra autem, gladius est longus, ex vna parte acutus.

243 Inter Fœdus, & Pacem: Fœdus námque pacem præuenit. Nam posterius Pax accipitur, prius Fœdus initur.

244 Inter Flumen, & Fluuium: [e] Flumen, torrentem, &c. Fluuius, perennis aquarum decursus generaliter, à fluendo dictus. Et propriè flumen ipsa aqua: Fluuius, cuius aqua: Torrens autem inde dictus, quia pluuia crescit, siccitate torrescit, id est, arescit. [f] Vnde & Pacuuius flammeo vapore rens torret. Porrò Riuus vocatur, qui subitò ex pluuia fit, celeritérque decurrit, ac deficit: [g] Fons autem est [h] caput aquæ nascentis: Amnis autem, fluuius est nemore [i] & frondibus redimitus, [k] & ex ipsa amœnitate Amnis vocatur.

245 Inter Fulgura, & Fulmina: [l] Fulgur, est splendor [m] micantis nubis: Fulmen autem mucro est feruidus, ventorum violentia è nubibus ad terras emissus. Tria sunt autem hæc [n] Fulgor, Fulgur, & Fulmen: [o] Fulgor, qui tangit: Fulgur, quod incendit & vrit: Fulmen, quod findit. Et ideò cum trinis radiis finguntur.

246 Inter Florida, & Florulẽta: Florida sunt arbores & herba: Florulenta campi, vel prata. Sic & alia intelliguntur similia.

247 Inter Frumenta, & Fruges: [p] Frumenta sunt arida & sicca: Fruges verò liquidæ. Frumenti autem nomen tractum est à frumine, id est, eminente [q] gutturis parte.

248 Inter Feras, & Bestias: Omnis Bestia Fera, non omnis Fera Bestia: [r] Bestiæ námque sunt, quæ morsu vel vnguibus sæuiunt: vt pardi, leones, tygrides, [s] à vastando dictæ. Feræ autem etiam illæ sunt, [t] quæ etsi non sæuiunt tamen syluestres sunt, dictę autem feræ, quòd [u] & naturali vtantur libertate, & desiderio suo ferantur.

249 Inter Fastos, & [x] Fastos dies: [y] Fasti vniuersaliter comprehensi, tam boni quàm mali: Dies [z] fasti, quibus sunt contrarij nefasti.

250 Inter Fastos dies, & Nefastos dies: [a] quòd Fasti dies sunt, quibus iudicia exercere, & caussam dicere vel agere licet: Nefasti dies dicti, ab eo quòd nefas sit, quicquã his diebus agere vel dicere, vel sacrum facere. Ergo festis diebus contrarij sunt nefasti.

251 Inter Festos dies, & Sollemnes: Festi dies ex consuetudine dicuntur: Sollẽnes verò, qui ad omnes pertinent: vt parentalia. Vt quum quis defuncti officia expleuerit, dicitur sollemnia præstitisse.

252 Inter Fulmen, Fulgorem, & Fulgur: Fulmen, quod ferit: Fulgor est, quod apparet: Fulgur, quod conditur, si cadat de cælo.

253 Inter [b] Fœdus, & Fœdus: Fœdus turpis: Fœdus, placitum.

254 Inter Fides, & Fidis: [c] Fides in fide: Fidis de chorda.

255 Inter Fœnum, & Fœnus: Fœnum palea: Fœnus lucrum est.

256 Inter Fragrat, & Flagrat: Fragrat, redolet: [d] Flagrat, verberat.

257 Inter Fauorem, & Fauum: Fauor adiutorium est: Fauum verò mel.

258 Inter Furatum, & Furtatum: Furatum, eum qui furtum facit: Furtatum, quod furatur fur.

259 Inter Fatum, & Fatuum: Fatuum, segnẽ: Fatum verò, fortunæ decretio est.

260 Inter Fastos, & Fastus: [e] Fastus de superbia: Fastos de libris.

261 Inter Fœminam, & Femina: Fœmina de homine: Femina femora sunt.

262 Inter Forfices, & Forcipes: [f] Forfices, id est tisorias: Forcipes, tenaces.

263 Inter Fornicationem, & Adulterium: [g] Adulterium est, coniugalis tori

inquinamentum: Fornicatio verò, amor legitimo coniugio solutus & vagus, explendæ libidinis consectando licentiam. Scripturæ autem solent fornicationem vocare [h] omnem illicitam corruptionem: sicut est idololatria, & auaritia, ex quibus fit transgressio legis: [i] propter illicitam concupiscentiã. Fornicatio autem sumpsit nomen à quibusdam ædificiis arcuatis quos fornices antiqui vocabant, in quibus meretrices constitutæ prostituebantur. Meretrices autem dicuntur à merendo, id est, promerendo stipendia libidinis. Vnde & milites, quum stipendia accipiunt, mereri dicuntur.

E

F.

[a] *Ex interpretibus Terentij, Act.* 1. *Scen.* 2. *Phorm.*
[b] *Vide Non. dict.* Fama.
[c] *Ex C. Frontone.*
[d] *al.* penè qui loquuntur.
[e] *Ex Seru. ad illud* 2. *Aen.* furiata mente Chorebus.
[f] *al.* furientem.
[g] *al.* furiens.
[h] *Ex interpretibus Terentij act.* 1. *Scen.* 1. *And. & act.* 3. *Scen.* 1. *Hecyræ.*
[i] *al.* abstrahi pertimescit.
[k] *al.* hominum.
[l] *Ex Ser. ad illud* 1. *Aen.* generis fiducia vestra.
[m] *al.* parata gloria.
[n] *f.* malè viuentes.
[o] *f.* bene viuentes.
[p] *Ex Seru. mente ad ill.* 4. *Aen.* quem dederat cursum fortuna peregi.
[q] *al.* occiderit.
[r] *al.* verè.
[s] *al.* verè.
[t] *al.* vera nobis comprimis.
[u] *al.* iudicaberis.
[x] *Ex interpretum Terentij mente act.* 1. *Eunuch. Scen.* 2.
[y] *Ex Seru. ad ill.* 2. *Aen.* nemora inter frondea. *Vnde locus antea mutilus restitutus.*
[z] *al.* locus.
[a] *al.* germineum, & germinosum.
[b] *al.* à recto.
[c] *Lib.* 10. *Etymol. littera F.*
[d] *al.* imprimant.
[e] *Fest. dict.* plorare.
[f] *Sic vetus glossar.* plangoribus.
[g] *f.* lucus.
[h] *Vetus glossar.* flagitauerit.
[i] Malè imputare *i. m. s. Impurares est.*
[k] *Non. dict.* confiteri.
[l] *Seru. ad illud* 4. *Aen.* Anna fatebor enim.
[m] *al.* profiteri, id est.

[n] *Seru. ad ill.* 8. *Aen.* Sanie tabóque fluentes, *contra sentit.* sanies mortui est, tabo viuẽtis, scilicet sanguinis.
[o] *al.* in funere.
[p] *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* fragrantia mella, *in altero m. s. erat,* nam quando flammam & ignem, qui incendium significat. *fortè* legendũ, nam quando flammam & incendium significat. *præeunte Seruio.*
[q] *al.* qui à fracta.
[r] *al.* pronunciatur.
[s] *Sic lib. etymolog.* 9. *c.* 6.
[t] *Ex eod. lib. citato videtur legendum,* ex eadem matre, non patre, *& infra,* est enim germanus ex eadem genitrice, non ex eodem germine manans. *alioqui sibi contrarius Isidorus his duobus locis, & Seruio, vnde sumpsit ad illud* 5. *Aen.* Hæc germanus Eryx.
F
[u] *al.* eadem matre & patre.
[x] *Interpretes Terentij act.* 3. *Scen.* 5. *Hecyræ.* validus, robustus & habitior corpore.
[y] *C. Fronto,* figura artis opus, forma naturæ bonum.
[z] *al.* hominis.
[a] *Vid. Seru. li.* 8. *Aen. ad illud,* ter fessus valle resedit. *Etymolog. lib.* 10. *littera F. Aliter Verrius apud Diomedem lib.* 1. quòd fatigatus sit, cũ quis per alium laborare compellitur, fessus verò, cùm quis labore deficit, vt lassus.
[b] *al.* corpore.
[c] *Sic lib.* 18. *etymolog. c.* 6.
G [d] *al.* vocant.
[e] *C. Fronto contrà:* flumen idem fluit & manet: fluuius temporibus siccatur. *Est autem totus ferè hic locus ex lib.* 13. *etymolog. cap.* 21. *ex quo verba* fluuius cuius aqua, *in* fluuius decursus aquæ, *mutanda videntur.*
[f] *Fest. dict.* torrens, *ex Antiopa citat, porrò dictio* torret, *& hîc & in Etymol. in* terræ, *mutanda, legendúmque,* flammeo vapore torrens terræ fœtum exusserit.
[g] *Varr. lib.* 4. *de ling. Lat. dict.* fons, *& Festus à fundendo.*
[h] *al.* corpus.
[i] *al.* ex frondibus.
H [k] *Varr. & Fest. melius à circumeundo, aut circumnando.*
[l] *Sic ferè Non. dict.* fulmen.
[m] *al.* micantibus nubibus.
[n] *al.* fulgus. *f.* fulgos.
[o] *al.* fulgus.
[p] *A Seru. dissentit, qui ad ill.* 1. *Aen.* frugésque receptas, *qui frumenta & fruges confundit, & lib.* 1. *Georg.* siliqua quassante legumen.
[q] *Ex Seruio lege:* sub mento gutturis parte, *sunt hæc lib.* 7. *Etymolog. c.* 3.
[r] *Etymolog. lib.* 12. *c.* 2.
[s] *al.* à vi, qua sæuiunt *Etymolog.*

[t] *al.* dictæ quod.
[u] *Ex Seru. ad ill. 1. Aen.* pinguísque ferinæ, *& in etymolog.*
[x] *al.* fastus.
[y] *Festus dict.* fasti, & *Seru. ad illud 3. Aen.* stirpis Achilleæ fastus.
[z] *al.* fastus.
[a] *Fest. dict.* festis diebus. *Varr. lib. 5. de ling. Lat. dict.* fasti dies.
[b] *F.* Inter fœdum, & fœdus: Fœdum turpe, fœdus placitum.
[c] *Fortè ex Agrætio legen.* fides de fidelitate, fidis de chorda.
[d] *Hinc flagratores, quòd mercede flagris cædebantur. Fest. dict.* flagratores.
[e] *Ex Agrætio.*
[f] *Melius Seru. ad ill. 8. Aen.* Versántque tenaci forcipe ferrum. Forfices sunt, quibus incidimus. Forcipes quib⁹ aliquid foruũ tenemus. nam foruum est calidum. *Fest. dict.* forcipes.
[g] *Etymolog. lib. 5. c. 26.*
[h] *Ezechiel. 16. multis locis. Oseæ 2. c. 14. ali.*
[i] *al.* per illicitam.

De littera G.

263 INter Grates, & Gratias: Grates Deo agũtur: Gratiæ verò hominibus quoniam referri [a] possunt. Idcirco optimè Deo conuenit, quod relationem significat ad [b] latriam.

264 Inter [c] Gaudium, & Lætitiam Stoici sic distinguunt: Gaudium quippè esse aiunt elationem [d] animi, in his quæ digna sunt, exultantis: Lætitiam verò effrenatam [e] animi elationem, quæ modum nesciat: & in his quoque, quæ vitio sunt mixta, lætetur. Vnde & scriptura: [f] Non est [g] gaudium impiis, dicit Dominus.

265 Inter Grauitatem, & Grauitudinẽ: Grauitas ex pondere animi, & ex sententia cõstat: Grauitudo autem corporis est.

266 Inter Graue, & Grauidum: [h] Graue de natura dicitur: Grauidum de [i] accedẽti fœcunditate: vt arbor grauida pomis.

267 Inter Garrire, & Loqui: [k] Loquitur, qui rectè & [l] temperanter dicit: [m] Garrit, qui aut multa verba dicit, aut sordidè loquitur.

268 Inter Gerere, & Ferre: [n] Gerimus nostra & veluti natura aliqua, quæ in nobis sunt. Ferimus verò imposita nobis veluti onus. Sed Virgilius permixtè vtitur: [o] fidus quæ tela gerebat Achates. Gerebat pro ferre posuit.

269 Inter Grauatur, & [p] Ingrauatur: [q] Ingrauatur pondere alieno: Grauatur suo.

270 Inter Gentem, & Gentes, & Genus: [r] A Gens nationis est, vt Græciæ, Assyriæ. Hinc & Gentilitas dicitur: Gentes autem familiæ, vt Iuliæ, Claudiæ: Genus verò ad qualitatem refertur: vt pecoris, pomi.

271 Inter Græcum, Græcanicum, & Græcẽse: [s] Græcus homo dicitur: Græcanica, res: Græcense, quale in Græcia solet fieri.

272 Inter Gallum, & Gallicum, & Gallicanum: [t] Gallum in Gallia natum: Gallicum ex Gallia latum: Gallicanum [u] quod aliquid ex Gallia affert.

273 Inter Germanam, & Sororem: Soror enim ab eodem germine, non ab eodem vtero: [x] Germana verò ex vtriusque manans germine.

B 274 Inter Genitorem, & Patrem: [y] Genitor naturæ vocabulum est, siue originis: Nam Pater dignitatis & honoris nomen est. Vnde & sanctos viros ac seniores, Patres dicimus. Genitores [z] verò nostri, à quibus nati sumus.

275 Inter Generat, & Parturit: Generare masculos dicimus: Parturire fœminas. Vt putà, ille generauit, illa parturiit.

276 Inter Gubernatorem, & Nautam: quòd omnis Gubernator, nauta esse potest: omnis nauta, Gubernator [a] esse non potest.

277 Inter Grande, & Maximum: [b] Grande ad corpus pertinet: Maximum ad animum.

C

G.

[a] *al.* non possunt.
[b] *al.* latam.
[c] *Cic. Tusc. 4.* Cùm ratione animus mouetur placidè atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cùm autem inaniter & effusè animus exultat, tum illa lætitia gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiũt: sine ratione animi elationem.
[d] *al.* animæ.
[e] *al.* anima.
[f] *Isaiæ cap. 18. & 57. vbi in vulgat.* non est pax imp. *dicit Dominus.*
D
[g] *al.* gaudere.
[h] *Non. dict.* graue. *Seru. ad ill. 5. Aen.* nodísque grauatum.
[i] *al.* accidenti.
[k] *Ex Varronis sententia lib. 5. de ling. Latina, qui loqui à loco deriuat, quòd suo quæque loco verba dicãtur.*
[l] *al.* temperanter.
[m] *Non. dict.* garrire.
[n] *Vid. Non. dictionibus,* ferre, & gerere.
[o] 1. *Aeneid.*
[p] *al.* ponderatur.
[q] *al.* ponderatur.
[r] Gens & nationis, & familiæ. *Seru. ad ill. 1.*

Aen. Gens inimica mihi.
[f] *C. Fronto ferè* eodem sensu Corinthium ciuem dicimus, Corinthiacum vas: Corinthiẽsem fontem.
[t] *Sic Fronto.* Gallus natione, Gallic⁹ ex Gallia.
[u] *f. scrib.* Gallicanus qui al.
[x] *Sibi ipsi contrarius Isidorus supra.*
[y] *Seruius tamen ad ill. 1. Aen.* Prospiciens genitor Venerabilis inquit, vt Tybri pater, ergo nomen & ad verum pertinet, & ad honorem refertur.
[z] *al.* non nisi à quib. n. s.
[a] *al.* dici.
[b] *C. Fronto.* Grãde incremento, magnum amplitudine.

E 287 Inter Herbidum, & Herbosum: Herbidum dicimus locum, in quo herbarum viriditas nunquam cessat: Herbosum autem qui facilè herbam generat, & ad tempus arescit.

H.

[a] *al.* honus regionum, *sed vox* regionum, *irrepsit ex sequenti articulo.*
[b] *Ex Agrætio.*
[c] *Ex Seru. ad ill. 1. Aen.* spoliis orientis onustũ.
[d] *Vetus glos.* honus honor τιμὴ θεῶν τιμὴ ἀνθρώπων. *Varro etiam 4. de ling. Lat.* dictum onus & honos qui sustinet remp.

F

De littera H.

278 INter Hodie, & Hoc die: Hodie est, quasi primum fiat: Hoc die, quasi aliquando factum referamus.

279 Inter Hunc diem, & Hanc diem: Dies masculini generis bonum tempus apud veteres indicabat: fœminini malũ: Veluti in Iob, maledicta dies.

280 Inter Habeo, & Ab eo: Habeo, retineo: Ab eo, hoc est, ab ipso.

281 Inter Hos, & Os: Si Hos cum h, scribimus, significamus personam. Sine h, significat vultum.

282 Inter Hæresim, & Schisma: Schisma esse eadem opinantem, atque eodem ritu colentem, quo cæteri, solo cõgregationis delectari discidio: Hæresim autem esse longè alia opinantem, quàm cæteri, aliámque sibi, ac lõgè dissimilẽ peruersi dogmatis instituere culturam. Hæresis autem Græcè ab electione dicitur: quòd scilicet vnusquisque id sibi eligat, quod melius esse videtur. Secta autem à diuisione dicta est, quasi sectio. Vnde & sectæ Philosophorum, vel Hæreticorum dicuntur.

283 Inter Honos, & Onus: Honos [a] de honore: Onus de onere.

284 Inter Hora & Ora: [b] Hora cum h, littera, dierum: Sine h, regionum vel finium, siue oris significatio, quo loquutio exprimitur.

285 Inter Honustus, & Oneratus hoc interest: quòd [c] Oneratus est, qualicunque pressus pondere: Honustus verò, cui ipsum onus honori est, vt si quis spolia hostium ferat. Sed Oneratus aspirationem non habet: quia ab onere venit: [d] Honustus verò quia ab honore descendit retinet aspirationem.

286 Inter Hauritur, & Exhauritur: Hauritur aqua: Exhauritur puteus.

De littera I.

288 INter Inferum, & Infernum: Pars superior [a] Inferni Inferus est: vbi quieuerunt ante aduentum Christi animę iustorũ. Pars verò inferior, Infernus: in quo [b] truduntur animæ impiorum, qui plurimum peccauerunt. De quo Propheta animam suã liberatam esse [c] gaudet dicens: [d] quia liberasti animam meam ab Inferno inferiori.

289 Inter Initium, & Principium: Initiũ est rerum, à quo quid incipit: vt fundamenta domus, carina nauis: Principium autem, verbo-
G rum exordium est.

290 Inter Iudicium, & Iustitiam: Iustitia est studium rectè viuendi: Iudicium verò æquitas rectè iudicandi: quisquis ergo benè [e] viuẽdo seruit, Iustitiam facit: quisquis rectè iudicat in subditis, Iudicium custodit. Prophanatur autem Iudicium astutiæ tempore, non dignitate. Nam primùm oportet quemque esse iustum, prouidere rectitudinem: & post hoc assequitur in iudiciis æquitatem. Horũ primum virtutis est, alterum honoris. Neque enim quisquam potest peruenire ad honorẽ, nisi per virtutem. Differt enim Iustitia à Iudicio. Solet enim dici Iudicium prauum, quod
H iniustum est: Iustitia verò [f] nunquam, & iniusta esse non potest.

291 Inter Incantatorem, Magum, Aruspicem, & Maleficum: [g] Incantatores sunt, qui rem [h] verbis peragunt. Magi, qui de sideribus philosophantur: Malefici qui sanguine vtuntur & victimis, & sæpè contingũt corpora mortuorũ. Aruspices, qui [i] exta pecudum inspiciunt, & ex eis futura prædicunt.

292 Inter Indoctum, & Indocilem: [k] Indocilis est, qui penitus non potest [l] discere. Indoctus, qui nondum [m] discit, & tamen discere potest. [n] Ad hanc formam similia distingue: vt putà, immotus, & immobilis, & his similia.

293 Inter Innoxium, & Innocuum: [o] Innocuus est cui non nocetur: Innoxius, qui non nouit nocere. A

294 Inter Impurum, & Impudicum: [p] Impudicus, qui turpitudinem flagitij infert: [q] Impurus, qui patitur.

295 Inter Immemorem, & Ignarum: [r] Immemor est, qui oblitus est: Ignarus, qui insciu s. Vnde & nares dictæ, quæ nos [s] odore admonent, vt [t] cognoscamus aliquid & sciamus. Vnde & [u] olfecisse, scisse veteres dicebant.

296 Inter Inertem, & Segnem: [x] Iners sine arte, & ob hoc neque [y] operis quidem vllius: Segnis, [z] quasi sine igne: quomodo securus, sine cura; id est, frigidus: per quod inutilem accipimus. B

297 Inter Insanum, & Insanientem: Insanus est qui perpetuo animi furore tenetur: Insaniens subitò incitatus indignatione, vel ira.

298 Inter Impium, & Peccatorem hoc distare solet: [a] quòd omnis Impius peccator: non tamen omnis peccator impius habendus est. Impius quippe est, quisquis à fidei pietate alienus efficitur: Peccator verò, qui praua actione fœdatur.

299 Inter Iniquitatem, & Peccatum sic distare dicit Ambrosius: quòd Iniquitas ad mentis acerbitatem refertur: Peccatum verò ad prolapsionem corporis. Præcedit igitur Iniquitas, Peccatum sequitur. Sed grauior C est Iniquitas, tanquam materia peccatorum: in cuius comparatione leuius est peccatum. Item peccatum est, quod admittitur: piaculum autem id, quod admissum est, & id, quod expiatur admissum. Iniquitatis autem tres sunt differentiæ: suggestionis, delectationis, & consensus. Inter iniquitates & peccata sanctus Hieronymus, hanc differentiam facit: Iniquitates dicimus, quæ ante susceptam fidem, siue per ignorantiam, siue per scientiam committuntur. Peccata verò, quæ post cognitionem fidei, vel gratiam baptismatis contrahuntur: [b] totidémque & peccata, verbi, operis, & consensionis. D

300 Inter Inuidum, & Inuidiosum: quòd [c] Inuidus feliciori inuidet: Inuidiosus autem [d] is est, qui ab alio patitur [e] Inuidiam. Nihil autem honestum, quod non inuidiosum. Nemo quippe inuidet misero: quis autem bonus & non inuidiosus?

301 Inter Iram & Iracundiam [f]: Ira præsens est, & ex caussa nascitur: Iracundia autem vitium naturale, & perpetuum est. Item Iratus pro tempore concitatur: Iracundus autem [g] frequenter irascitur, & ad leuem sermonis auram, quasi à vento folium, commouetur. De talibus dicit scriptura: Vir iracundus inhonestus est. Et iterum: Iracundus effodit peccata.

302 Inter Ignominiam, & Infamiam: [h] Ignominia ponitur [i] potestate alicuius: Infamia autem fit multorum consentiente sermone.

303 Inter Incusare, & Accusare: [k] Incusamus potiores: Accusamus pares. Item Incusamus verbo: Accusamus crimine & facto.

304 Inter Iubere, & Imperare: Iubere apud veteres non idem erat, quod Imperare. Nam Iubere ibi dicebatur, vbi voluntatis erat obsequium: Imperare autem, vbi [l] debito quisque imperio parebat.

305 Inter Iactamur, & Fatigamur: [m] Iactamur in [n] maris fluctibus: Fatigamur in terris.

306 Inter Iaceo, & Iacio. Iaceo accubantem significat: Iacio verò mitto demonstrat.

307 Inter Ignem, & Focum: Ignis ipsa flamma est: [o] Focus verò fomes, ac nutrimentum ignis. Nam Varro Focus, [p] ait, dictus, quòd foueat ignem. Focus ergo dictus à fotu.

308 Inter Ianuam, & Ostium: [q] Ianua est aditus primus in domum: Ostium in quemlibet locum domus. Similiter verò Ianua, vel [r] est clausa, vel patens: Fores autem & Valuæ [s] ipsę clausæ sunt, sed fores, quę foras vertuntur: Valuæ quæ intus aperiuntur: & duplices, multiplices, complicabilésque sunt. [t] Portæ verò propriè murorum dicuntur: atq; [u] ideò dictæ, eo quòd antiquitus [x] portato aratro designabantur, quando circumducebatur gyrus, atque [y] vrbs signabatur.

309 Inter Illius similis, & Illi similis: Illius similis ad mores refertur: Illi similis ad vultum.

310 Inter Iuuentam, & Iuuentutem: [z] Iuuentus est iuuenum multitudo: [a] Iuuenta autem [b] hominum est ætas. Iuuentas verò [c] decus iuuentutis. Sed auctores in plerisque locis aliter posuerunt.

311 Inter Inficere, & Officere: [d] Inficere est colorem mutare: Officere est alicui nocere.

312 Inter Inuenire, & Reperire: [e] Inuenimus inquisita: Reperimus vltrò occurrentia.

313 Inter Inquirere, & Quærere: [f] Inquirimus ea de quibus dubitamus: Quærimus [g] ignota.

314 Inter Impendere, & Impendêre: Impendere corruptè ab eo venit, quod est impendo, impendere. Impendêre autem, si e, litteram producas, significat imminere, ab eo quod est impendeo.

315 Inter [h] Iuuat, & Iubat: Iuuat, delectat; Iubat, adiuuat.

316 Inter Illicem, & Ilicem: [i] Illicem cum duobus ll, significat inductorem: Ilicem per vnum l, arborem indicat.

317 Inter It, & Id: Id, pronomen est: It verò, vadit. E

318 Inter [k] Inquit, & Inquid: Vt putà vbi inquid dictum.

319 Inter Insitum, & Insertum: [l] Insitas arbores dicimus: Insertas verò [m] caussas, aut fabulas.

320 Inter Illud, & Illuc: Illud pronomen: Illuc aduerbium est.

321 Inter Imprecari, & Deprecari: Imprecari, maledicere: [n] Deprecari, excusare, & expurgare.

322 Inter Incolam, & Inquilinum: [o] Incola [p] quidem, & Inquilinus signum est perditæ patriæ. Sed Inquilinus dicitur, quamdiu peregrinatur: Incola quum inuenerit sedem. F

323 Inter Indigenam, & [q] Indigentem: [r] Indigentes egeni sunt: [s] Indigenæ, inde geniti.

I.

[a] *Inferi infernum vterque m. s. mendosè.*

[b] *al.* traduntur.

[c] *al.* congaudet.

[d] *Psalm.* 85. & eruisti animam meam.

[e] *al.* viuendi seruiat.

[f] *al.* iniqua & iniusta.

[g] *Etymolog. lib.* 8. *c.* 9.

[h] *al.* verbo.

[i] *al.* secta.

[k] *Ex Seru. Aeneid. lib.* 8. Is genus indocile. *al.* indocibilis.

[l] *al.* docere. *f.* doceri.

[m] didicit, *ex Seru.*

[n] *al.* ab hac forma.

[o] *Ex Seru. ad ill.* 10. *Aen.* omnes innocua.

[p] *al.* impurus.

[q] *al.* impudicus.

[r] *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* neque enim ignari sumus ante malorũ. *Ipse etymolog. lib.* 10. *littera I.*

[s] *al.* ad odorem.

[t] *al.* noscamus.

[u] *al.* olfari res veteres dicebant.

[x] *Fest. dict.* iners, *est autem ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* instant ardentes Tyrij, *ipse etymolog. lib.* 10. *littera I.*

[y] *al.* operíque vtilis.

[z] *Etymolog. lib.* 10. *littera S.*

[a] *Ex Ambrosio.*

[b] *al.* totidémque.

[c] *Etymolog. lib.* 10, *littera I.*

[d] *al.* idem est.

[e] *al.* malum.

[f] *Terentij interpretes act.* 4. *scen.* 6. *Heauton.* Ira de caussa est, iracundia de vitio multum irascentis. *Distinguit etiam Cicero* 4. *Tusc. & Fronto,* Iratus ex offensa est, iracundus natura.

[g] *al.* frequens.

[h] *Ex C. Fronto.* Ignominia imponitur ab eo, qui potest animaduersione notare, infamia ex multorum sermone nascitur.

[i] *al.* in potestate.

[k] *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* talibus incusat, *qui tamen amplius quàm noster.*

[l] *al.* dubio.

[m] *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* terris iactatus & alto.

[n] *al.* mars.

[o] *Fest. dict.* focus. *& Seru. ad ill.* 12. *Aen.* in medióque focos.

[p] *al.* autem.

[q] *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* foribus cardo stridebat ahenis.

[r] *al.* cum claustris vel.

F [s] *al.* ipsa claustra.

[t] *Vid. Seru. ad ill.* 2. *Aen.* iámque propinquabant portis. *& lib.* 5. *Aen. ad illud,* vrbem designat aratro. *Ipse etymolog. lib.* 15. *c.* 2.

[u] *al.* inde.

[x] *al.* portatura rotæ designat.

[y] *al.* vrbo.

[z] *Ex Seru. ad ill.* 1. *Aen.* lumenque iuuentæ.

[a] *al.* iuuentas.

[b] *Leg.* iuuenum *ex Seru.*

[c] *Leg.* Deus *ex mente Seru. & Acron. in Od.* 3. *lib.* 1. *Horatij. Hæc est* ἥβη, *& sic ferè Agrætius. Vid. & Non. dict.* iuuentus.

[d] *Ex C. Fronto.* infector colorem mutat, offector, officio obest.

G [e] *C. Fronto,* inuenimus nostra, reperimus aliena.

[f] *Ex C. Frontone.*

[g] *al.* nota disciplinam *Fronto.*

[h] *Puto inter* iuuat, & iuuat, *vt suprà inter* paret & paret, *vt tantum iuuat, discrimen significationis sub eadem voce, vt inter nobilis & nobilis, notus & notus, sed hoc in vno tantùm codice.*

[i] *Ex Fest. dict.* inlex.

[k] *Corruptus locus, atque hoc quoque abest ab altero m. s.*

H [l] *Ex Seru. ad ill.* 2. *Georg.* mutatámque insita mala ferre pyrum, *sed in altero lib.* Insertas verò caules aut fabulas, *vt amplius de Seruij loco deliberandum censeam.*

[m] *al.* cautes aut f.

[n] *Agræt. vid. Agell. cap.* 16. *lib.* 6.

[o] *Vid. Etymolog. lib.* 8. *c.* 4. *Fest. dict.* inquilinus.

[p] *al.* qui & inq.

[q] *al.* indigetem.

[r] *al.* indigetes.

[s] *Ex Seru. ad ill.* 8. *Aen.* tum manus Ausoniæ.

De littera L.

324 INter Libertatem, & Liberalitatem: Libertas conditionis est: Liberalitas verò beneficentiæ, & largitatis: vt nudum

vestire, captiuos redimere, pauperi victum [a] administrare.

325 Inter Laudabilem, & Laudādum: Laudabilis est, qui laudari potest: Laudandus, qui laudari debet.

326 Inter Luxuriosum & Prodigum: [b] Luxuriosus, quasi solutus in voluptates: vnde membra loco mota luxa dicuntur: [c] Prodigus autem sumptuosus: qui omnia porrò agit, & quasi projicit.

327 Inter Lasciuum, & Petulantem: Lasciuus luxu, Petulans temeritate. Petulantia autem libido dicitur, ab eo quòd petit malè alienum pudorem.

328 Inter Litigiosum, & Litigatorem, Litigiosus est, de quo litigatur; quasi ager: Litigator, qui litigat.

B

329 Inter Lætitiam, & Exsultationem: Lætitia est, mentis gaudium: Exsultatio verò verborum, atque membrorum. Rursus exsultatio [d] à iubilatione distinguitur. Vbi enim verba sufficiunt lætitiæ, & lingua idonea est mentis gaudium explicare, exsultatio est. Vbi verò non potest quisque conceptum gaudium verbis [e] annunciare: sed ipsam animi [f] effusi lætitiam in vocem quandam [g] exsultationis erumpit, iubilatio est.

330 Inter Lethum, & Mortem quidam tentauerunt facere discretionem, dicentes: Lethum per se venit: Mors verò infertur.

331 Inter Libidinem, & [h] Liuidinem: Libido per b, cupiditas est animi [i]: Liuido per u, liuor est corporis. Sunt autem multæ variæque libidines; sicut Libido vlciscendi, quæ ira vocatur: sicut Libido habendi pecuniam, quæ auaritia nominatur: sicut Libido quomodocumque vincendi, quæ [k] pertinacia dicitur: sicut Libido gloriandi, quæ iactantia nuncupatur. Et cùm sint multarum libidines rerum: neque cuius rei libido sit adiicitur: non solet animo occurrere, nisi illa tantùm, qua obscœnæ partes corporis ad flagitiorum immunditias excitātur. Sed meritò ista inter cætera, hoc sibi nomen propriè obtinuit: quia in carne corruptibili plus cæteris sæuit. Dicta autem Libido, eò quòd libeat alienum pudorem, siue quamcumque rem appetere.

C

332 Inter Laudem, & Laudationem: Laus est eius, qui laudatur: Laudatio verò eius, qui laudat. Itē Laus [l] est, in qua virtus enitet: Laudatio, ipsa [m] laudantis oratio. [n] Laus & lætitia sine celebratione vocis in animi admiratione consistit: Laudatio verò, rei cuiusque prædicatio est, adminiculo orationis ornata.

D

333 Inter Largitatē, & Largitionem: [o] Largitas, humanitatis est: Largitio, ambitionis.

334 Inter Lætari, & Gratulari: [p] Lætamur

A

de nostris bonis: gratulamur de [q] amicorum.

335 Inter Legere, & Lectitare: Legere ad tempus refertur: Lectitare ad frequentiam: [r] interdum & Legere nauticum verbum est: quia & nauis dicitur Legere, quicquid transit.

336 Inter Labium, & Labrum: [s] Labium superius dicimus: Labrum inferius. Rostrum, non [t] nisi auium, quod incuruum est. [u] Vanissimè autem quidam [x] nititur facere discretionem: vt virorum labra, mulierum labia [y] dicantur.

337 Inter Lactantem, & Lactentem: [z] quòd Lactans est, quæ lac præbet: Lactens, cui præbetur.

338 Inter Leges, & Iura: [a] Ius dicitur: Lex scribitur. Vnde & Virgilius: Iura dabat, legésque viris. Item leges humanæ: [b] Iura diuina sunt. Ideóque & iuramentum dicitur; id est, sacramentum in [c] Deo. Hinc & Virgilius: Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura.

339 Inter Leges, & Mores: [d] Lex est scriptis edita: Mos autem, lex quædam viuendi, nullo vinculo [e] adstricta, siue lex non scripta, sed tantùm cum vsu retenta.

340 Inter Latronem, & Furem: Qui alienum [f] inuolat, Fur est: qui furatur & occidit, Latro est. Propriè autem [g] Latro à latitando [h] insidiis dictus: [i] Fur autem à furuo vocatus, id est, nigro: nam noctis vtitur tempore. Pulchrè autem Plautus [k] cuidam, qui furabatur, ait: [l] Tu trium litterarum homo: id est, fur.

341 Inter Locum Religiosum, & Sacrum, & Sanctum: Quòd Sacrū vocamus, quod ad Deos superos pertinet: [m] Religiosum, quod ad Deos inferos: Sanctum verò, quod aliqua sanctitate sanctum est: vt sunt tauri apud [n] Homerum [o] soli sancti, sacri, sacrosancti.

342 Inter Labat, & Lauat: Labat nutat: Lauat [p] lotorem esse.

343 Inter Lætum, & Lethum: Lætum gaudentem: Lethum mors dicitur.

344 Inter Labium, & Labrū: Labium oris: Labrum vasis, à rostro, quod incuruum est.

345 Inter Lympham, & Nympham: [q] Lympham aquam: Nympham deam.

346 Inter Litem, & Rixam: Lis inter duos committitur, & mota finitur: Rixa inter multos, & [r] iurgio constat.

347 Inter Ligat, & Legat: Ligat quis vinculo: Legat testamento.

348 Inter Limen, & Limitem: [s] Limen, ædium est: Limes, regionum, vel finium.

349 Inter Libat, & Immolat: [t] Veteres Immolare dicebant, quando victimas in [u] mole altaris ponentes ignem [x] sacrificiis subiiciebant. Libare autem quando pateras mero

plenas aris fundebant. Nam libare propriè fundere est. Vnde & Liber vocatur: [y] qui vini vsum in Græcia ostendisse fertur. Nos ergo iuxta verborum distinctionem Immolamus panem: Libamus calicem. E

L.

a *Al.* tribuere, vel administrare.
b *Vid. Non. dict.* luxum, *& dict.* luxuria, *ipse lib. etymolog.* 10. *littera L.*
c *Fest. dictione* prodegeris, *& dict.* prodiguæ hostiæ.
d *al.* ad iubilationem.
e *al.* nunciare.
f *al.* diffusi.
g *al.* exultationis.
h *f.* libidinem.
i *f.* liuedo.
k *Non. dict.* peruicacia.
l *al.* eius ipsa virtus enitens. *f.* eius in quo virtus enitet.
m *al.* laudatio orationum.
n *al.* laudem lætitiam, sine celeb.
o *Ex Agrætio.*
p *Ex Agrætio.*
q alienis *Agræt.*
r *Ex Seru. ad ill.* 1. *Georg.* primi lege littoris oram, *& ill.* 3. *Aen.* littoráque Epiri legimus, *&* 2. *Aen.* pars cætera pontum ponè legit. G
s *Ex Agrætio.*
t est, nisi quod incuruum est. *Agræt.*
u *Ex Seru. ad ill.* 2. *Eclog.* calamo triuisse labellum.
x *al.* tentant.
y *al.* dicant.
z *Ex Seru. ad ill.* 1. *Georg.* lactentia turgent.
a *Ex Seru. ad citata verba ab Isidoro, quæ sunt* 1. *Aen.*
b *Seru. ad locum citatum, qui est* 2. *Aen.*
c *al.* domino.
d *Sic ferè ipse lib.* 2. *etymolog. c.* 10. *& lib.* 4. *c.* 3.
e *al.* adstrictus.
f *al.* aliquid subtrahit, fur est. H
g *Sic ipse etymolog. lib.* 10. *littera L. Varro, quòd circa latera ferrum habeat. Fest. quòd à latere adoriatur, aut* ἀπὸ λατρείας.
h *f.* in insidiis.
i *Seru. ad illud* 3. *Georg.* Nocturnum stabulis furem.
k *al.* de quodam.
l *Plautus Aulularia.*
m *Vid. Fest. dict.* religiosus, *& Macrob. lib.* 3. *Satur. c.* 3.
n ὀδυσσ. μ.
o *f.* soli sancti, *duæ sequentes dictiones, fortè glossema.*
p *f.* lotorem, *aut* lauatorem.
q *Etiam Fest. distinguit dict.* lympha.

r *al.* iniuria.
s *Ex Agrætio, qui fortè ex Isidoro supplendus.*
t *Eadem ferè lib. Etymolog.* 6. *c.* 16.
u *al.* mola.
x *al.* sacrificium.
y *al.* quia.

De littera M.

350 Inter Misericordiam, & Miserationem: Benè velle, misericordiæ est: Benè facere, miserationis. Dicitur enim Miseratio, quasi Misericordiæ actio. Nam [a] Misericordia, affectus tantùm cordis est, quo compellimur, vt miseris subueniamus. [b] Quapropter Misericordia condolere misero nouit: etsi non sit, vnde tribuatur. Miseratio autem ex opere comprobatur. F

351 Inter Memorare, & Commemorare: Memorantur pauca: Cõmemorantur multa.

352 Inter Mansuetum, & Modestum. [c] Mansuetus est, qui nulli iniuriam irrogat: [d] Modestus, qui nec læsus irascitur.

353 Inter Miserum, & Misellum: [e] Miserum, viuentem adhuc dicimus: Misellum, mortuum.

354 Inter Miserandum, & Miserabilem: [f] Miserabilis est, cui misereri possumus: Miserandus, cui misereri debemus.

355 Inter Memoriosum, & Memorem: [g] Memoriosus memoriam habet: Memor verò, beneficij, vel defensionis memor est.

356 Inter Moram, & Tarditatem: Mora est quæ impedit: Tarditas quæ impeditur: Mora in re: Tarditas in homine.

357 Inter Mendum, & Mendacium: [h] Mendum in libro propriè dicitur; vnde & emendare dicimus. Nam Mendacium in cæteris rebus est.

358 Inter Malitiam, & Malignitatem: [i] Cogitatio quippè praua mentis, Malitia dicitur: Malitiæ votum, vel opus Malignitas appellatur.

359 Inter Multationem, Pœnam, & Supplicium: [k] Multatio potest esse, & sine sanguine, in damno pecuniæ: Supplicium cum sanguine: [l] Pœna verò, dolor sine sanguine.

360 Inter Munus, & Donum: [m] Munus est debitum: [n] vt patrono: Donum, honorarium est. Item [o] Donum, dantis est: Munus, accipientis: Dictum autem Donum à dando: Munus à muniendo, vel à [p] monendo.

361 Inter Meruit, & Promeruit: [q] Meruit commune est, & ad pœnam, & ad præmium: Promeruit tantùm ad præmium. Nam promeritus dicitur; qui benè facit: sic immeritus, qui malè.

362 Inter Magnum, & Grandem: Magnum

ad animum [r] referimus: Grandem ad corpus. A

363 Inter [s] Mutuum dare, & Commodare: [t] Qui mutuum dat, aliud recepturus est: qui commodat, vtique idem sibi reddi desiderat.

364 Inter Monere, & Admonere: [u] Monet qui præcipit: Admonet, qui, quod exciderat, memoriæ reducit.

365 Inter Meretur, & Mœret: Qui Meretur, dignus est aliquo beneficio: Qui mœret, tristis est.

366 Inter Miramur, & Admiramur: [x] Admiramur virtutes: Miramur opera.

367 Inter Miseremur, & Miserescimus: [y] Miseremur, quantum necesse est: Miserescimus amplius, quàm necesse est. Item Miseremur rogati: Miserescimus vltrò.

368 Inter Monemus, Admonemus, & Commonemus: Monemus futura: Admonemus præsentia: Commonemus præterita.

369 Inter Multitudinem, & [z] Numerum: Multitudo numero fit: Turba [a] loco posita. Possunt enim pauci in angusto turbã facere.

370 Inter Mihi, & Mi: Mihi datiuus casus est: Mi vocatiuus.

371 Inter Municipem, & Municipalem: Municipes sunt Curialium maiores; dicti eò quòd fisci munera accipiant: [b] Municipales autem [c] originales ciues sunt, & in [d] locum officium gerentes.

372 Inter Mammillas, & Mammas, & Vbera: [e] Mammillæ virorum sunt: Mammæ mulierum: Vbera [f] pecorum. Papillæ autẽ sunt nuclea summa mammarum, quæ sugentes comprehendunt.

373 Inter Matronam, & Matremfamilias, [g] Melesius Grammaticus arbitratur hoc interesse, quòd Matrona dicatur mater primi pueri: Materfamilias, quæ plures peperit. Alij dixerunt Matronam dici, quæ in matrimonium cum viro conuenerit, & [h] in eo matrimonium actum: Matrem verò familias eam esse, quæ in matri manu mancipióque est; aut [i] in cuius maritus manu mancipióque esset: quoniam in familiam quoque mariti, & sui heredis [k] venisset. [l] Matronæ autem & virgines nubiles dicuntur, quæ matres iam fieri possunt. [m] Quoniam per quandam iuris solennitatem in familiam migrant mariti.

374 Inter Mortuum, & Emortuum: Mortuum iam [n] exanimatum corpus: Emortuum verò, vicinum morti.

375 Inter Mare, & Maria: [o] Mare, elementum est totum: Maria verò, partes maris. Sicut terræ partes sunt: Terra verò, tantùm elementum.

376 Inter Montes, & Colles: Montes tumores terrarum: Colles prominentiora iuga montium, quasi [p] colla.

377 Inter Malogranatam, & Malogranatum: Malogranata fœminini generis arbor est: Malogranatum verò generis neutri, pomum est. Sicut Persicus, & Persicum: Persicus generis fœminini arbor: Persicum generis neutri fructus est. Sicut Buxus, & Buxum: Nam Buxum [q] neutrum, lignum est: Buxus [r] fœmininum, arbor est.

378 Inter Magis, & Potius: Magis est alterum ex duobus præferre, vtrum comparet: Potius alterum damnat.

379 Inter Mala, & Malas: Mala poma sunt: Malæ verò maxillæ.

380 Inter Marem, & Mare: Marem, masculum: Mare, elementum est aquæ. B

381 Inter Mentientem, & Fallentem: Considerandum est, quòd ille mentitur, qui vult videri, quod non est: [s] Qui autem non volens aliud putat quàm est, non mentitur, sed fallitur. Inest ergo omni mentienti voluntas fallendi: [t] Res autem fallendi, voluntas non est mentiendi. Nam & lapis fallit, & multa corpora [u] specie fallunt, vt remi fracti in vnda; dum sint integri: sed & turres, quasi currentes, oculos nauigantium fallunt. Et tamen hoc [x] naturæ agunt specie, non mentiendi voluntate.

382 Inter Monile, & Munile: Monile dicitur harpago, à monendo: eo quòd moneat, C mulierem esse sub potestate viri: Munile verò dicitur vestimentum; à muniendo. Vel munile dicitur ornamentum ex gemmis, quod solet ex fœminarum pendêre collo; dictum à munere.

M.

[a] *Al.* misericordia.

[b] Quippe videtur *in altero m. s.*

[c] *Fest. dict.* mansuetus. *Non. dict.* mansuetum.

[d] *Non. dict.* modestus. *Ipse etymolog. lib.* 10.

[e] *Ex lib.* 10. *etymolog. littera M. potius legendum videtur*, misellum viuentem adhuc, miserum mortuum. D

[f] *Etymolog. lib.* 10. *littera M.*

[g] *Ex C. Front. qui paullo copiosius*, memoriosus habet ad dicta factáq; referenda memoriam: memor beneficij memoriam, vel iniuriæ refert. *Vnde in Isidoro pro* defensionis *malim* offensionis *reponi.*

[h] *Carisius sic ferè, mendum, & mendam discriminat:* mendũ in mendacij significatione distinguitur, menda in culpa operis, aut corporis.

[i] *Sic Cicero* 3. *de natur. deor.* est enim malitia, versuta & fallax nocendi ratio.

[k] *Ex Varronis mente* 5. *de ling. Lat.* multa à pecunia, quæ à magistratu dicta, vt exigi possit ob peccatum.

[l] *Varro ibid.* pœna à puniendo, aut pœnitendo, quòd post peccatum sequitur. E

[m] *Ex Front. & etymolog. lib. 6. c. 19. vide suprà.*

[n] *al.* in patrono.

[o] *Ex Agrætio ad verbum.*

[p] mouendo *Agrætius: malè opinor.*

[q] *Interpretes Terent. act. 2. scen. 2.* promeruit, adiuuit, profuit: *cui contrarium est commeruit; vnde quis pro immeritus commeritus legendum suspicari posit. Vel ex illo loco Hecyr. actu 3. scen. 5.* quæ nunquam quidquam erga me commerita est pater. *Vbi undē interpretes* mereri bona dicimus, commereri mala. *Vid. Seru. ad ill. 4. Aen.* nunquam regina negabo Promeritam.

[r] *al.* refertur.

[s] *Ex Agrætio abbreuiatum.*

[t] *al.* mutuare.

[u] *C. Front.* monet, propter beniuolētiam, admonet, vt confirmet memoriam.

[x] *Ex Agrætio.*

[y] *Ex Seru. sensus expressus ad ill. 2. Aen.* miserescimus vltrò.

[z] *Lege (inducta dictione* numerum, *quæ malè ex sequenti versu irrepserat)* turbam.

[a] *f.* loci positu. *C. Fronto,* turbam angustus locus facit.

[b] *Etymolog. lib. 9. c. 4.*

[c] *f.* loco.

[d] *al.* originis.

[e] *Ex etymolog. lib. 11. c. 1.*

[f] *al.* pecudum.

[g] *Leg. Helius Melissus ex Agell. lib. 18. c. 6. vbi hæc eius opinio recensetur. Vid. etiam lib. etymolog. 9. cap. 18.*

[h] *al.* ideò matrimonium dictum.

[i] *al.* in eius: in cuius *Agell. apertius.*

[k] locum venisset *Agell.*

[l] *Vid. Seruium ad illud 9. Aeneid.* multis è matribus ausa.

[m] *Locus non integer, & ex Seruio, vnde est ad illud 11. Aen.* Tyrrhena per oppida matres, *ita explendus.* Matresfamilias verò, quæ in matrimonium conuenerunt per coemptionem, quon. &c. *nam alioqui descriptio illa minimè matronis conuenit, sed matribusfamilias tantùm. Vid. etiam Seru. ad ill. 7. Aen.* quæritur hæres. *& fortè etiam tertium mēbrum de matre desideratur, consule lib. 9. c. 8. etymolog. Vid. Fest. dict.* materfamilias, *& Non. dict.* matronæ, & matresfamilias.

[n] *al.* exanime.

[o] *Ex Seru. ad ill. 6. Aen.* tot maria intraui.

[p] *Varro à colendo 4. de ling. Lat.*

[q] *al.* neutri.

[r] *al.* fœminini.

[s] *f.* qui.

[t] *al.* res autem fallunt quibus tamen vol.

[u] *f.* species etiam fallunt vt.

[x] *f.* natura ag. species.

De littera N.

383 Inter Necessitatem, & [a] Necessitudinem: Necessitas aliquid fieri cogit: Necessitudo autem affectus est, vel vinculum propinquitatis.

384 Inter Nihil, & Nihili: [b] Nihil aduerbium est: Nihili autem homo, nullius momenti.

385 Inter Nudum, & Nudatum: [c] Ea enim Nudata dicuntur, quæ vestiri solent: Ea Nuda, quæ non solent tegi. Item, Nudus illius rei, aut illa re benè dicitur. Nudatus verò ab illo [d] denunciatur.

386 Inter Negamus, & Abnegamus: Negamus si quid obiicitur: Abnegamus, si quid petitur. F

387 Inter Neminem, & Nullum: [e] Neminem ad hominem referimus: Nullum ad omnia.

388 Inter Nomen, Prænomen, Cognomen, & Agnomen: [f] Nomen, est vocabulum propriæ appellationis: [g] Prænomen, quod nominibus, [h] ob dignitatem generis [i] præponitur: vt Publius Virgilius. Non enim [k] possumus dicere Virgilius Publius. Cognomen, quod ex familia generis venit: vt puta Scipio Cornelius; à Cornelia familia ortus. Agnomē, quod ex virtute, vel vitio trahitur: G vt Scipio Africanus; pro eo quod Africam vicerit: vel Lentulus Sura; pro eo quod maiores habuerat suras. Proinde Nomen à proprietate venit: [l] Prænomen à dignitate: [m] Cognomen ab origine: [n] Agnomen verò ab specie, vel actione.

389 Inter Nascitur & Enascitur: [o] Nascitur, quod [p] ab vtero decidit: Enascitur, quod ex terra, aut aqua exsurgit.

390 Inter Nautam, & Nauitam: [q] Nauita poëticum est. Nam dictus est à Nauta: sed caussa metri à poëtis vna littera addita est.

H 391 Inter Num, & Nunc: Num, nunquid: Nunc, modò.

392 Inter Ne, & Næ: Næ, si præponitur, aduerbium est, & acuto accentu pronunciatur: Ne verò si subiungatur, coniunctio est, & presso accentu.

393 Inter Nigro, & Migro: Nigro nigrum facio: Migro [r] demutatio est.

394 Inter Neutrum, & Neutralem: Neutrum, nomen, aut pronomē, vel participium: Neutrale verò, verbum est.

395 Inter Notus, & [s] Notus: Notus, cognitus; notus iudicio: Notus, Auster.

396 Inter Nobilem, & Nobilem: [t] Nobilis, generosus: [u] Nobilis, notus omnibus.

397 Inter Nomina, & Numina: Nomina, sunt vocabula: [x] Numina, potestas.

[a] Eodem

N.

[a] *Eodẽ sensu C. Fronto, & Scaurus de orthographia.*
[b] *Agrætius & Carisius ferè eadem.*
[c] *Ex Seru. sensus expressus ad illud* 12. *Aeneid.* nudato capite.
[d] *al.* denunciamus.
[e] *Breuiter Frontonem expreßit.* nullus tam in re, quàm in persona: nemo in persona dicitur; vt nemo homo. *f.* ne homo.
[f] *Testibus Sosipatro, Donato, Diomede, & aliis,* Nomen est, quod originem gentis declarat, vt Cornelius. Prænomẽ, quod nomini Gentilitio præponitur, vt Publius. Cognomen, quod nominibus Gentilitiis subiungitur, vt Scipio. Agnomen, quod extrinsecus addi solet, aliqua ratione, vel euentu quæsitum, vt Africanus. *Hîc verò in vtroque manuscripto Cognomen, & Agnomen sedes permutarant. Reduximus tamen vtrumque in suum locum, non modò iis quos dixi auctoribus, sed ipso etiam Isidoro lib.* 1. *Etymolog. cap. de Nomine.*
[g] *al.* prænomen.
[h] *al.* dignitate.
[i] *al.* præponitur.
[k] *al.* dicimus.
[l] *al.* prænomen.
[m] *Leg.* cognomen.
[n] *Leg.* agnomen.
[o] *Ex Agrætio.*
[p] *De Agrætio.*
[q] *Fest. in dict.* nauitas.
[r] *al.* de loco mutatio.
[s] *al.* notu.
[t] *Ex Non. dict.* nobile.
[u] *Sic Titinnius malè factis nobilitarent, quod notificarent Non. exponit.*
[x] *Ex Seru. ad ill. Eclog.* 4. stabili fatorum numine Parcæ.

De littera O.

398 Inter Osculum, & Pacem: [a] Pacem amicis: [b] filiis Osculum dari dicimus: Vxoribus Basium: Scorto [c] Suauium. Item, Osculum charitatis est. Basium [d] blanditiæ: [e] Suauium voluptatis. Quod quidam etiam versibus his distinxit: [f] Basia coniugibus, sed & oscula dantur amicis, Suauia lasciuis miscentur grata labellis.

399 Inter Occasionem, & Opportunitatem: Conuenienter in litteris ponitur, Occasio arrisit: Opportunitas se præbuit, vel secunda successit.

400 Inter Obseruationẽ, & Obseruantiam: [g] Obseruatio curæ, doctrinæ, & artis est: Obseruantia verò cultus & religionis est.

401 Inter Opus, & Operationem: Opus A dicitur, ipsum quod fit: Operatio autem, ipsa rei actio est.

402 Inter Omne, & Totum: [h] Omne ad multitudinem, & ad numerum pertinet: [i] ad numerum, vt omnes homines: ad multitudinem, vt omnis familia, omnis exercitus, omne pecus, dicimus. Totum verò ad magnitudinem pertinet, vt totum corpus, tota terra, totum cælum. Ergo totus homo, si ad corpus referamus: Omnis homo, si de vniuersis. Proinde omne in diuersis partibus ponitur: Totum autem sine partibus debet esse.

403 Inter Orare, & Exorare: [k] Orare, est poscere: Exorare, impetrare.

B 404 Inter Obesse, & Officere: Qui obest, nocet: qui Officit, vult nocere.

405 Inter Officere, & Inficere: [l] Officere est alicui velle nocere: Inficere, colorem mutare.

406 Inter Olet, & Redolet: [m] Olet res vel malè, vel benè: [n] Redolet tantùm benè.

407 Inter Oracula, & Delubra: [o] Oracula, Templa sunt, vbi oratur; vnde & responsa redduntur. [p] Delubra autem, templa fontes habentia ad purificandos, & abluendos fideles. Et inde Delubra à diluendo appellata. Vnde & priùs hæc loca altaria non habebant: vt tantùm Delubra essent, non Templa.

C 408 Inter Orbum, & Cæcum: [q] Orbus est, qui filios amittit: Cæcus est, qui oculos perdit.

409 Inter Occîdit, & Occidit: Occidit correpta media, eum qui mortuus est significat: Occîdit autem producta media, eum qui interficit.

410 Inter Oleam, & Oliuam: auctores ita distinguunt, vt [r] Olea, sit fructus: Oliua arbor, quia multitudo dicitur Oliuetum; vt [s] quercetum, & [t] pometum. Enimuerò sine [u] discrimine Poëtæ, & oleam & oliuam [x] pro fructu sæpè posuerunt. Sed consuetudo D obtinuit oliuam fructum dicere. Nec vetat, quo minus, & arboris, & fructus idem nomen [y] sit.

411 Inter Odorum, Odorabile, & Odoriferum. [z] Quod enim per se odorem mittit, odorum est: [a] Odorabile verò, quod [b] aliũde accipit odorem: Odoriferum, quod odorem sequitur.

412 Inter [c] Operam, & Opera: Operam, quæ fit: Opera verò, quod fit.

413 Inter Ostium, & Hostiam: Ostium, quod aperitur: Hostia, sacrificium.

414 Inter Ortus, & Hortos: Ortus processus: Hortos, agros [d] dicit.

415 Inter Oblitum, & Oblîtum: Oblitum

correptè, perfusum: Oblîtum productè, immemorem.

416 Inter Offerre, & Inferre: Offerre, est vltrò præbere: Inferre, importare.

O.

[a] *Interpretes Terentij Scen. 2. Act. 3. Eunuch.* oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suauia libidinum. *Seru. ad ill. 1. Aeneid.* oscula libauit natæ, sciendum osculum religionis esse, suauium voluptatis.

[b] *al.* amicis, vel filiis osc.

[c] *al.* sauium.

[d] *al.* blanditium.

[e] *al.* sauium. *al.* basia coniugibus sedet oscula d.

[f] *al.* quid si: coniugibus teneris bas.

[g] *Rectè Ascon. 2. in Verr.* obseruant modò speculantur, aliàs venerantur.

[h] *Vide Seruium in illud 1. Aeneid.* tota armenta sequuntur.

[i] *al.* vt omnis.

[k] *Ex Seruio ad illud 3. Aeneid.* exorat pacem diuûm.

[l] *suprà ex C. Frontone.*

[m] *al.* olent.

[n] *al.* redolent.

[o] *Etymolog. lib. 15. c. 4.*

[p] *Vide Seru. ad illud 2. Aeneid.* delubra ad summa dracones, *& ill. 4.* delubra adeunt. *Ascon. Pedi. in Diuinationem Cicer.*

[q] *Vid. Fest. dict.* orba.

[r] *Vide Seruium ad illud 2. Georg.* sed truncis oleæ melius.

[s] *al.* querquetum.

[t] *al.* vinetum.

[u] *al.* crimine poëtarum.

[x] *al.* fructum dicere, nec.

[y] *al.* sumpsit.

[z] *Ex Seru. ad ill. 4. Aen.* odora canum vis, *ex quo pro* odoriferum, odorisequum, *leg. videtur.*

[a] odoratum, *Seru.*

[b] alicunde, *Seru.*

[c] *Vel potius:* Opera, quæ facit. Opus, quod fit.

[d] *f.* dicimus.

De littera P.

417 Inter Prudentiam, & Sapientiam: [a] Prudentia in humanis rebus: Sapientia in diuinis [b] distribuitur.

418 Inter Pudorem, & Pudicitiam: [c] Pudor, corporis est: Pudicitia, mentis.

419 Inter Pietatem, & Affectionem: Pietas, inter deuinctos sanguine exhibetur: Affectio, inter extraneos.

420 Inter Patientiam, & Tolerantiam: Tolerantia [d] animi est: Patientia corporis. Vt Sallustius: [e] Corpus patiens inediæ, algoris.

421 Inter Peritum, Prudentem, Callidum, & Facũdum: Peritus, vsu doctus: [f] Prudens, veluti prouidens, vtilis rerum futurarum ordinator: [g] Callidus, [h] per exercitationẽ artis instructus: Facundus, qui facilè possit fari.

422 Inter Pudentem, & Verecundum hoc interest: quòd pudens opinionem veram falsámque metuit: Verecundus autem non nisi [i] veram timet.

423 Inter Profanum, & Nefandum, & Nefarium: [k] Nefarius, vt Varro existimat, non dignus farre. Quo primo cibi genere vita hominum [l] sustentabatur. Nefandus, id est, nec nominandus quidem. Profanus autem, cui sacris non licet interesse. De quo Sallustius: Sacra polluet profanus. Profanus ergo, porrò, id est, longè à fano.

424 Inter Peccatorem, & Immundum: Quòd omnis Peccator, Immundus est: non tamen omnis Immundus, Peccator. Peccator enim est, qui transgreditur prӕcepta Dei: & necesse est hunc & immundum esse, quia transgreditur. Immundus autem est, & qui cum vxore sua dormierit, aut mortuum tetigerit: non tamen ideò Peccator est.

425 Inter Ploratum, Planctum, & Fletum: Ploratus, tantùm lacrymarum est. Planctus, tantùm vocum. Fletus ad vtrumque pertinet.

426 Inter Pigritiam, & Torporem: Torpor, dormitantis est: Pigritia, vigilantis.

427 Inter Perseuerantiam, & Pertinaciam: Perseuerantia, in virtute est: [m] Pertinacia, in vitio.

428 Inter Præsidium, Auxilium, & Subsidium: [n] Præsidium est aliquo loco vtili positum. Auxilium, quod ab exteris datur. Subsidium, quod posteà superuenit.

429 Inter Potentiam, & Potentatum: Potentia est [o] sui cuiusque solius: Potentatus verò [p] auctoritas est iudicialis.

430 Inter Pestem, & Pestilentiam: Pestis, ipsum est nomen [q] morbi: Pestilentia verò, id quod ex se [r] efficit. Pestilentiæ autem tres modi sunt; aut ex terra, aut ex aqua, aut ex aëre.

431 Inter Passionem, & Propassionem, Hieronymus in Matthæũ distinguit, dicens: Quòd Passio reputatur in culpa: Propassio licet [s] culpam habeat, tamen non [t] tenetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, & anima eius fuerit titillata, hic Propassione percussus est: Si verò consenserit, & de cogitatione affectum fecerit, (sicut scriptum est in Dauid; Transierunt in affectum cordis) de Propassione transit ad Passionem, & huic non voluntas deest, sed occasio.

432 Inter Percunctationem, & Interrogationem, Augustinus hoc interesse existimat, dicens: [u] Quòd ad Percunctationem multa responderi soleant: veluti quid est hoc, aut illud? vt respondeantur diuersa, vel varia. Ad Interrogationem non multa respondentur: Sed aut non, aut [x] etiam pronunciabitur. Veluti, factum dictúmue est? verum, aut falsum est? respondetur, aut non, aut [y] etiam.

433 Inter Perfectum, & Consummatum hoc distat: quòd Perfectum est, cui iam addi nihil aliud potest: Consummatum verò est, quodlibet opus in finem deductum.

434 Inter Patens, & Patulum: [z] Patulum dicimus, quod naturaliter semper patet; vt nares, arbor: Patens verò, quòd aperitur & clauditur; vt ostium, oculi. Sic [a] lucidum, & lucibile: Lucidum est, quod aliunde illuminatur: Lucibile, quod per se lucet.

435 Inter Penetrale, & Penetrabile: [b] Quod penetrat, penetrale dicitur: Quod autem penetratur, penetrabile. [c] Penetralia autem sunt domorum secreta: & dicta ab eo, quod est penitus.

436 Inter Post, & [d] Pone hoc videtur interesse: quòd Post semper chronicōs ponimus: cùm dicimus, Post [e] tempus veniam: Pone verò, post tergum.

437 Inter [f] Precari, & Imprecari, & Deprecari: Precari, est rogare: Imprecari [g] est optare: Deprecari est excusare, vel expurgare. Cicero: [h] Quid, inquit, faciat Hortensius? Auaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur?

438 Inter Poscere, & Exposcere: [i] Poscere, minus est, quàm Exposcere. Nam Poscūt, qui simpliciter petunt: Exposcunt, qui desiderant.

439 Inter Polliceri, & Promittere: [k] Polliceri [l] dicimur, quod sponte promittimus, nec rogati; promittere quod petitur. Ergo Promittimus, rogati: Pollicemur vltrò. Item pollicemur [m] scripturâ: promittimus verbo.

440 Inter Properare, & Festinare, [n] Marcus Cato sic distinguit dicens: qui vnumquodque maturè transigit, is Properat. Qui multa simul incipit, neq; perficit, is Festinat. Ego [o] vnumquodque, quod adortus eram, transigebam.

441 Inter [p] Primum, & Priorem: Primus è multis: Prior è duobus: Primarius à dignitate.

442 Inter Plures, & Pluris: [q] Pluris est, quod maiori summa laxatur: Plures verò de multitudine [r] scribimus.

443 Inter Petiuit, & Expetiuit: Petiuit, pro parum [s] ponitur: Expetiuit, pro satis petiuit. Et [t] inimicissimè, ac vehementer adnisus est. Ex enim pro valdè ponitur.

444 Inter Pyram, & Rogum: [u] Pyra, est constructio lignorum, antequam ignis admotus est: Rogus est, dum ardet: [x] Bustum verò, posteaquam arsit.

445 Inter Plebem, & Populum: [y] Plebs à Populo eo distat, quòd Populus est generalis vniuersitas ciuium cum senioribus: Plebs autem pars humilis & abiecta.

446 Inter Pauperiem, & Paupertatem: [z] Pauperies damnum est: Paupertas ipsa conditio.

447 Inter Procliuum, & Decliuum: Procliuus, est ascensus; Decliuus, descensus facilis.

448 Inter Puerperam, & Puellam: [a] Puellam, inuestem dici, & ætate paruulam, quasi pullam: [b] Puerperam verò, quæ primum puerum enixa est, & in annis puerilibus parit. Vnde & [c] Horatius: Laudantur simili prole puerperæ.

449 Inter Pampineum, & Pampinosum: [d] Pampineum, est totum de pampinis: Pampinosum, quod pampinis plenum est.

450 Inter Populum, & Populos: Quum enim populos numero plurali dicimus, vrbes significamus: Quum populum, vnius multitudinem ciuitatis intelligimus.

451 Inter Pontificem, & Vatem: [e] Pontifex tantùm summum Sacerdotem significat: Vates autem plura significat, aut sacerdotes, aut poëtas, aut prophetas.

452 Inter Profugum, & Exsulem: [f] Profugus voluntate: Exsul necessitate.

453 Inter Patrium, & Paternum: Paternum est, quod patris fuit; vt fundus paternus: Patrius dicitur [g] patri similis; vt, patrius [h] animus.

454 Inter Proprius, & [i] Propiùs: [k] Proprius, est nomen: Propiùs verò, iuxta me.

455 Inter Prægnantem, & Grauidam, hæc differentia est: Prægnantem esse, quæ concepit: Grauidam, quam vteri grauedo proximam partui ostendit.

456 Inter Pignera, & Pignora: [l] Pignera sunt rerum: Pignora filiorum, & affectuum.

457 Inter Portentum, & Monstrum: [m] Portentum est, quod ex formis diuersis proponitur: Monstrum, quod extra naturam nascitur, vel nimis grande, vel nimis breue.

458 Inter Portentum, & Portentosum: [n] Portentum dicitur, quod ex omni parte naturæ mutationem sumens aliquid portendere futurum videtur: Sicut biceps caput in corpus vnum: vel sicut in Xerxis [o] regia ex equa vulpem ferunt creatam. Per quod

eius solui regnum ostensum est. Nam Portentosa dicuntur, quæ ex parte corporis sumunt [p] mutationem: vt exempli caussa, cùm sex digitis nati, siue cum aliqua [q] prauitate membrorum.

459 Inter Portentum, & Ostentum: Portentum nascitur, & in sua permanet qualitate: [r] Ostentum verò subitò offertur oculis, & subducitur: sic Portentum dicitur à portendendo: id est, porrò ostendendo: sicut & Prodigium, quod porrò dicat: id est, futura de longè prædicat. Monstrum sanè à monitu, vel monstrando dictum; quòd aliquid significando demonstret, & statim. Quinque sunt autem genera prodigiorum, vt Varro dicit: id est, Portentum, Ostentum, Prodigium, Miraculum, & Monstrum.

460 Inter Pueritiam, & Pubertatem: [s] Pueritia, est tenera, & parua ætas; à puritate ita vocata: [t] Pubertas autem, ætas adulta est: quæ iam gignere potest; dicta à pube, id est, à pudendis corporis: quòd hæc loca tunc primum lanuginem [u] inducunt. [x] Pueritia autem à septimo anno, pubertas à quarto decimo incipit.

461 Inter Percussum, & Perculsum: [y] Percussum corpore dicimus: Perculsum animo. Cicero [z] de signis: tanquam ipsa illa face [a] perculsus esset.

462 Inter Parricidam, & Paricidam: [b] Parricidam dicimus, qui occidit parentem: Paricidam, qui socium, atque parem.

463 Inter Procellam, & Tempestatem: [c] Procellas non tam terrarum, quàm cæli esse: Tempestates autem fluctuum sunt.

464 Inter Plantas, & Plantaria: Quòd [d] Plantæ, sunt raptæ de arboribus: Plantaria verò, quæ ex seminibus nata sunt, & cum radicibus, & terra propria transferuntur.

465 Inter Pomarium, & Pometum: [e] Pomarium est, vbi poma [f] ponũtur: Pometum, vbi poma nascuntur: [g] Pomerium, [h] vbi poma inueniuntur.

466 Inter Pyram, & Pyrum: Pyra est [i] rogus ardens: Pyrum verò pomum.

467 Inter Piscatorem, & Piscarium: Piscator est, qui capit: Piscarius est, qui vendit.

468 Inter Puluereum, & Puluerulentum: Puluereum, [k] factum: Puluerulentum est, puluere plenum.

469 Inter Pennas, & Pinnas, & Pennum: Pinnæ sunt murorum: Pennæ auium, à pendendo: Pennum extremitas ferri acuti.

470 Inter Prædam, Lucrum, & Compendium: [l] Præda ex hoste: Lucrum ex negotio: [m] Compendium propriè ex pondere.

471 Inter Pompeij Porticum, [n] Pompeiam, [o] & Pompeianam: Pompeij, est ipsius Pompeij: Pompeia, publicata: Pompeiana, si ad aliam [p] domum transit.

472 Inter Populum, & Plebem: Quòd Populus est vniuersus cum Senatu & ciuibus Romanis: Plebs tantùm vilior numerus.

473 Inter Partem, & Partim: Partem nomen: Partim aduerbium est.

474 Inter Postremum, & Posteriorem: Postremus de multis: Posterior de duobus.

475 Inter Principium, & Initium: Principium, prima pars: Initium, vniuscuiusque rei incipientis cœptum.

476 Inter Pendent, & Pendunt: Pendent suspensi: Pendunt aliquid ponderantes.

477 Inter Penè, & Pene: Penè aduerbium est: [q] Pene [r] turpissima pars corporis.

P.

[a] *Lib.2. differentiarum 36.*

[b] *al.* tribuitur.

[c] *Sic ferè distinguit Non. inter castitatem & pudicitiam. dict.* castitas.

[d] *al.* animæ.

[e] *al.* catili.

[f] *Sic Cicer. 6. de repub.* prudentiam ait nomen nactam à prouidendo.

[g] *Interpretes Terentij, act.3. scen.3. Adelph.* callidus dicitur, qui calum sibi vsu artis induxerit.

[h] *al.* pro exercitatione.

[i] *al.* vera.

[k] *Ascon. Pedian. 3. in Verr. Non. dict.* nefarius, *ipse etymolog. lib.10. littera N.*

[l] *al.* sustinebatur.

[m] *Varr. 4. de ling. Lat. initio. Non. dict.* peruicacia.

[n] *C. Front.* Subsidium, quòd subest deficientibus, Presidium imponitur, Auxilium repentinum est, ita Subsidium ad secundos casus præparatur. Præsidium ad custodiam: Auxilium, vt possit, ex insperato venit. *Vide Fest.*

[o] *al.* suæ. *2. m. ss.*

[p] *al.* auctoritatis.

[q] *al.* verbi.

[r] *al.* efficit.

[s] *al.* pro culpa habeatur.

[t] *al.* retinetur.

[u] *Ex interpretibus Terent. videtur sumpsisse D. Augustinus, act.5. scen.4. Andriæ.*

[x] *al.* Sic pronunciabitur, *fortè*, etiam pron.

[y] *al.* &.

[z] *Ex Seru. ad ill. Eclog.1. Tityre tu patulæ.*

[a] *Ex Seru. ad ill. 6. Aen.* lucentémque globum lunæ, *ex quo videtur legendum* lucens, *non* lucidum. *Fronto tamen ita etiam ferè distinguit inter* lucidum *&* luminosum.

[b] *Ex Seru. lib.10. Aen. ad ill.* nostrum penetrabile telum.

[c] *Ex Seru. ad ill. 7. Aen.* penetralibus altis, *& illud 6.* regnis penetralia nostris.

[d] Fest.dict. pone, & Seru.ad ill. 2.Aeneid. Pone subit coniux.
[e] f. dictio tempus superat.
[f] Ex Agræt. qui hinc fortè augendus.
[g] al. Exoptare.
[h] Lib.2. in Verr.
[i] Seru. ad ill. 9. Aen. si tibi, quæ posco, aliter, quàm Isidorus.
[k] Ex Seru.ad ill. 1.Aen. ditione tenerent, Pollicitus.
[l] f. dicimur.
[m] al. minus. f. minis.
[n] In oratione quam de suis virtutibus habuit. Agell. lib.6.c.14. Non.dict. festinare. Fest.dict. properare. C.Front. qui properat, apparet non esse defessus: qui festinat, videtur esse defatigatus.
[o] al. nunquam quidquã, quod adortus eram, transibam. Ortus. m.s. forte, orsus.
[p] Ex Agrætio.
[q] Ex Agrætio.
[r] al. scribitur.
[s] f. petiuit.
[t] Lego enixissimè, aut intensissimè.
[u] Ex Seru.ad ill.2.Aen. constituere pyras.
[x] Fest.dict. bustum.
[y] Sic 9. Terent. Scaurus de Orthograph. populus est, in quo omnis pars ciuitatis, omnes eius ordines continentur: plebs ea dicitur, in qua gentes ciuium patritiæ non insunt.
[z] Fest. dict. pauperies: ex quo fortè scribendum, paupertas est damn. quod quadrupes facit.
[a] Lib.10.etymolog.littera P. puella est paruula, quasi pupilla, & lib.11. c.1. pupilla, quod pura sit, & impolluta, vt sunt puellæ: & sic dictionem pullam in pupillam fortè quis mutandam censeat: cùm & Græcus ἡ κόρη vtrumq; & pupillã, & puellam significet. Vox tamen pullam non temere reiicienda, quandoquidem & Non. pullum, inquit, ætatis nouellæ, ab antiquo verbo pullare, quod vetus glossarium agnoscit, éstq; παραφυάδας βάλλειν: pulli παραφυάδες. Ipse certè hanc eandem lectionem superiore libro habet.
[b] Etymolog. lib.11. c.2.
[c] Lib.4. Ode 6.
[d] Seru.ad ill.1.Aen. nemora inter frondea.
[e] Lib.etymolog.7.c.12.
[f] Vid. Seru.ad ill.1.Aen. profugus, Lauináque venit littora.
[g] al. patri affectus.
[h] al. amor.
[i] al. proprium.
[k] proprium. 2. m.s.
[l] Ex Agrætio.
[m] Fronto. Sic, portentum, quod porrò & diutius manet, futurúmque postmodum aliquid significat, monstrum est contra naturam, vt est Minotaurus, & infrà, in monstro rectus ordo naturæ vertitur: in portento differtur

A euentus. Non. dict. monstra.
[n] Etymolog. lib.11. c.3.
[o] Herodian.
[p] al. notationem.
[q] f. prauitate.
[r] C.Fronto, eodem sensu, ostentum, quod præter consuetudinem offertur, & infrà, in ostento raritas administrationem (Lego admirationem) facit.
[s] Hæc eadem ferè Etymolog. lib. 11. c. 2. & libro secundo different.
[t] Fest.dict. pubes.
[u] f. induunt.
[x] Lib.2. different.
[y] Ex Agrætio.
[z] designat. 2. m.s.
B [a] perculsos esse. Agræt.
[b] Lib.5. Etymolog.c.25.
[c] Ex Seru. ad ill. 1. Aen. crebérque procellis Africus, & ipse Etymolog. lib.13. c.11.
[d] Ex Seru. ad ill. 2. Georg. Hic plantas tenero abscindens de corpore.
[e] Ex Sosipatro Carisio.
[f] al. transponuntur.
[g] Puto glossema proximè præcedentium verborum.
[h] al. ipse locus arborum.
[i] al. robur.
[k] Lego ex puluere factum.
[l] C.Fronto, præda victos spoliat.
[m] C. Fronto, compendium vtique ad pondus pertinet.
C [n] Ex C. Frontone.
[o] Pompeigena. 2. m.s.
[p] dominationem transiit: lego ex Frontone.
[q] Fest.dict. penem.
[r] al. nouissima.

De littera Q.

478 Inter Quatenus, & Quatinus: [a] Quatenus aduerbium est: Quatinus coniunctio caussalis: vt si dicas: Quatinus hoc sine plaga non facis, en tibi plagas. Aduer-
D bium est autem quatenus, aut temporis, aut loci: Temporis, cùm dicimus; Quatenus hoc modo res exercebis.

479 Inter Quoniam, & Quia: Quoniam præponitur, & sic sequentem sensum alligat: vt, quoniam [b] dicis, dico. Quia, postponitur, & superiorem sensum confirmat. Vt scias, quia didici.

480 Inter Quàm dudum, & Iam dudum: Quàm dudum interrogantis est: Iam dudum respondentis.

481 Inter Quæritur, & Quiritur: [c] Quiritur de implorando: Quæritur, de inquirendo.

482 Inter Questus, & Quæstus: [d] Quæstus lucri: Questus lacrymarum.

483 Inter Quæ, & Que: Quæ pronomen est: Que verò coniunctio est. E

484 Inter Quod, & Quot: Si per d, scribitur Quod, pronomen personale est: si per t, Quot, numerus.

Q.

[a] *C. Fronto*, quatenus, quatine, quatinus, quoniam. *Fest. dict.* quatenus.

[b] *al.* dicit.

[c] *Ex Agræt. vnde legendum constat*, inter quæritur & queritur: queritur deplorando, quæritur de inquirendo, *nisi malis* quiritur *in* quiritatur *mutandum*.

[d] *Ex Agrætio, in quo malè est* lucro. F

De littera R.

485 Inter Recens, & Nouum: Recens nascitur: Nouum fit. Vnde & Virgilius: Lac mihi non æstate nouum, non frigore defit.

486 Inter Religionem, & Fidem: Fides est credulitas, qua Deum confitemur: Religio est cultus, quem illi credentes exhibemus. [a] Dicta autem fides ab eo, quòd fit id, quod inter vtrosque placitũ est: quasi inter Deum & hominem dicta quoque religio: eò quòd ea homines religantur vinculo seruiendi ad cultum diuinitatis. Religio autem est in virtute: [b] Superstitio verò in cultu inlicito. G

487 Inter Rationale, & Rationabile: Rationale, [c] & Angelus, & homo: Rationabile, quod ratione, vel agitur, vel dicitur.

488 Inter Rusticum, & Rusticanum: Rusticus, operarius dici potest: Rusticanus, paterfamilias.

489 Inter Rusticitatem, & Rusticationem: Rusticitas morum est: Rusticatio operis.

490 Inter Rationem, & Ratiocinationem: Ratio, est mentis [d] motus in his, quæ [e] dicuntur discernere, vel connectere valens: Ratiocinatio autem rationabilis est, subtilísque disputatio, atque à certis [f] ad incertorum indagationem nitens cogitatio.

491 Inter Regium, & Regale: [g] Regium est ipsius regis: Regale dignum rege. Sic & Regia, & Regalis: Regia domus in qua est: Regalis rege digna.

492 Inter Rubor, Robur, Robor: Rubor coloris est: Robur virtutis: [h] Robor arboris.

493 Inter Reptilia, & Repentia: [i] Reptilia aquarum sunt: Repentia terræ.

494 Inter Riuum, Fontem, Torrentem, & Flumen: Riuus subitò fit: Fons est caput atq; decursus, in quem naturalis manat aqua: Torrens pluuiæ [k] fluctus præceps: Fluuius aquæ decursus generaliter.

R.

[a] *Cicer. Off.*

[b] *Non. dict.* Superstitionis.

[c] *al.* vt Angelus.

[d] *al.* motum.

[e] *al.* discuntur.

[f] *al.* aut incertis ad certorum.

[g] *Ex C. Front. dict.* regium.

[h] *Vetus glossar.* rober εἶδος ξύλου μελάνδρυς.

[i] *Etymolog. lib. 12. c. 6.*

[k] *al.* pluuia fluctus & præceps.

De littera S.

495 Inter Sidera, Astra, Stellas, & Signa: [a] Sidera illa dicuntur, quibus nauigantes considerãt, quod ad cursum dirigant consilium: Astra autem, sunt stellæ grandes, vt Orion: Stellæ autem, multiiuges, vt Hyades, Pleiades: Signum verò, quo animantis imago formata est, vt Taurus, Scorpio, & huiusmodi.

496 Inter [b] Sempiternum, & Perpetuum: hoc [c] distat: quòd Sempiternitas ad Deum pertinet: Perpetuitas ad Angelos, vel ad [d] animas hominum. Primum enim semper fuit, nec vnquam esse desinit: Alterum esse cœpit, sed esse perpetuum non desinit.

497 Inter Sensum, & Intellectum: Sensus ad naturam refertur: Intellectus ad artem.

498 Inter Sacrum, Religiosum, & Sanctũ: Sacrum vocamus, quod ad Deum pertinet: Religiosum, quod ad homines iustos: Sanctum verò, quo aliquid sancitur, quóque violato, pœna committitur: Sacrum verò, & Sanctum est: Sanctum verò non continuò Sacrum. Item Sanctum in bonam partem ponitur: [e] Sacrum verò duo significat, & bonum, & malum: Bonum, vt illud [f] -- inter flumina nota, & fontes sacros: Malum, vt [g] Auri sacra fames. Et, [h] Sacræ panduntur portæ. Et, [i] Leno sacer. Et, [k] Sacer hircus. Vnde & ignis sacer dicitur hulcus horribile. Alma autem ab alendo dicta. Vnde & apud Paganos Alma Ceres dicta est, alimentorum inuentrix. H

499 Inter Sapientem, & Prudentem ita discerni solet: vt Sapiens vocetur is, qui intellectum æternorum rimatur: Prudens verò, qui ea, quæ sensibus corporis experiuntur.

500 Inter Stultum, Fatuum, & Stupidum: [l] Quidam veterum Fatuum existimant, qui nec quod fatur ipse, nec quod alij dicunt, intelligat: Stultum verò, hebetiorem corde. Vnde Afranius. Ego, inquit, me stultum existimo: Fatuum esse non opinor. Id est, obtusis quidem sensibus, non tamen nullis: [m]

Stupidus verò dictus est quasi lapideus, quasi stolidus.

501 Inter Sęuum, & Crudelem: Sæuus in ira: Crudelis in sanguine.

502 Inter Stuprum, Incestum, & Adulterium: Stuprum [n] in virgine: [o] Incestum in parente, vel vidua: [p] Adulterium in nupta. Dictum autem Incestum, quasi incastum.

503 Inter Satietatem, & Saturitatem: [q] Satietas vario genere spectaculorum contingit: Saturitas verò ciborum est.

504 Inter Superbiam & Arrogantiam: [r] Arrogantia, est inanis gloria, de eo, quod quisque est. Superbia verò, supergrediens elatio mentis, de eo, quod non est. Superbiæ autem gemina est differentia: Vna, quæ spirituales, ac summos viros per virtutum iactãtiam deiicit: Altera, quæ carnales erga seniorum imperium inobedientes reddit. Dicta autem superbia, quia [s] super vult, quàm quod est.

505 Inter Scientem, & Sciolum: Sciens est peritus scientia & rebus: Sciolus, simulator scientiæ ac peritiæ, Scienti contrarius est: Et quidquid alius sciat, ipse videri vellet scire. Aut qui se profitetur scire omnia, aut etiam futura prædicere.

506 Inter Spurcum, & Spurium: [t] Spurcus non tantùm impurus, sed & sæuus: [u] Spurius autẽ patre incerto, matre vidua genitus, quasi tantùm Spurij filius. Quia muliebrem naturã antiqui [x] Spurium vocabant. Eosdem & Fauonios quidam appellant: quia quædam animalia Fauonij spiritu hausto concipere existimantur.

507 Inter Sceleratum, Scelestum, & Scelerosum: Grammatici dicunt, [y] Sceleratum illum esse, in quo [z] fit Scelus: Vt Cicero, O [a] te Scelerate, qui subactus, & prostitutus es. Scelestum autem per quem fit. Vt Terentius, Scelesta, ouem lupo commisisti. Scelerosus, qui facit: vt idem, Ego illum Scelerosum misera nolens pertuli. Sed hæc auctores non vsquequaque custodiunt.

508 Inter Salutem, & Salubritatem, Salus est integritas corporis: Salubritas, saluti conueniens caussa, per quam [b] sanitas vel reseruatur, vel restauratur.

509 Inter Super, & Supra hoc interest: [c] Super est, quod [d] imminet: Supra, quod substratum aliquid habet. Item [e] Super interdũ aut nimium, aut satis accipimus.

510 Inter Subter, & Subtus: [f] Subter est, quod re aliqua superiore deprimitur & [g] proculcatur: Subtus quod demissum altiùs, non contingitur.

511 Inter Supremi, & Supprimi: [h] Supremi & summi, significat & imi: Supprimi autem, occultari.

512 Inter Sumere, & Accipere: [i] Sumimus ipsi: Accipimus ab alio. Cùm enim damus, dicendum est Accipe: Quum [k] permittimus ipsi tollere, [l] dicimus, Sume. Item Sumimus per nos: Accipimus à volentibus: Tollimus à [m] non volentibus. [n] Item Auferimus iure, quidquid dedimus: [o] Assumimus iussu: Eripimus vi.

513 Inter Sperare, & Exspectare: [p] Exspectamus, & bona & mala: Speramus autem tantũ bona: [q] Miro autem modo Virgilius verbi huius proprietatem à propria significatione secernit, dicens: [r] Hunc ego si potui tantùm sperare dolorem, dum omne quod exhorret animus, rectiùs timere dicatur: [s] Sed Grammatici hoc exponunt dicentes: Sperare dixit pro timere. Quod & Lucanus distinguens ait, -- Liceat sperare timenti.

514 Inter Scire, & Nosse: Scire est, reddere rationem, quam noueris: Nosse, referre tantummodò, quod audieris.

515 Inter Simulare, & Dissimulare: [t] Dissimulamus nota: Simulamus ignota. [u] Qui enim fingit se scire, quod nescit, Simulat: Qui autẽ quod scit, nescire se dicit, Dissimulat. Vnde & Sallustius: [x] Ille Simulator incerti, ac certi Dissimulator erat.

516 Inter Sistere, & Consistere, & Assistere: Sistere est interdum resistere, vel prohibere, id est, qui aliquam rem in loco stare facit. Vt Virgilius: Sistere aquam fluuiis: [y] Adsistere verò, & ante vnum, & coram multis: Consistere in medio adesse.

517 Inter Seruire, & Inseruire: Seruire tantùm dominis: Inseruire cuiusque præceptis.

518 Inter Spirare, & Exspirare: [z] Spirare viuere est: Exspirare mori.

519 Inter Surgere, & Exsurgere, & reliqua: Surgitur à loco: Exsurgitur à somno: Insurgitur ad vindictam: Consurgitur ad auxilium.

520 Inter Subiicitur, & Supponitur: Subiicitur citò: Supponitur lentè.

521 Inter Simul, & Semel: Semel ad numerum pertinet: Vt, Semel, bis: Simul ad cõgregationem: Vt, [a] Globati simul feruntur in arma viri.

522 Inter Sepulchrum, & Monumentum: [b] Sepulchrum tantummodò tumulus defunctorum est: [c] Monumentum verò, nunc Sepulchrum, nunc historia rerum gestarum: [d] Dictum eò quòd mentem moneat, vel ad memoriam defuncti, vel ad recordationem rei scriptæ. Porrò Tumulus bifariè, nunc tumens tellus, nunc Sepulchrum vocatur. Sepulchrum autem à Sepulto dictum. Sepultus verò, eò quòd sine palpitatione vel pulsu

sit, id est, sine motu. [f] Cadauer autem à cadendo dictum. E

523 Inter Sacrificium, & Hostiam hæc vetus erat discretio, quòd Sacrificium spontanea oblatio erat: [g] Hostia verò, quæ deuictis hostibus immolabatur. Hæc & Victima vocabatur: Alij Victimam ideò dictam putant, quia ictu percussa cadit: vel quia vincta ad aras perducitur.

524 Inter Sedes, & Thronos: [h] Sedes non tantùm vnius, sed multorum est. Nam [i] Solium vnius tantùm est, & Regum: [k] Sedes quibuscunque proprium. Solium autem vel à solius sessione, vel à soliditate dictum. Solium Latini, Græci Thronum dicunt: [l] Sedes autem dictæ, quia apud veteres Romanos non erat vsus accumbendi. Vnde, & consedere antiquo more dicitur. Nam Veteres, Sedentes epulabantur. Posteà, vt ait Varro de vita populi Romani, viri discumbere cœperunt, mulieres sedere. Quia turpe illis erat, [m] discumbere mulierem. F

525 Inter Seruum & Famulum: [n] Serui sunt in bello capti, quasi Seruati: Sicut Mancipiũ, ab hostibus quasi manu captum. Famuli autẽ ex propriis Familiis orti.

526 Inter Seruitutem, & Seruitium: [o] Seruitus, est conditio seruiendi: Seruitium numerus [p] Seruientium.

527 Inter Socerum, & Socrum: Socerum virum dicimus: Socrum fœminam. G

528 Inter Similitudinem, & Figuram: Similitudo est, quum secundum aliquam speciem visam, imago vel pingitur, vel formatur. Figura est, quum impressione formæ alicuius imago exprimitur, veluti si in cera ex annulo effigiem sumat: aut si figulus in argillam, manum vultúmque aliquem imprimat, & fingendo Figuram faciat.

529 Inter Sanguinem, & Cruorem: [q] Sanguis est dum in corpore manet: Effusus verò, Cruor fit. Cruor autem à cruditate vocatur: Vnde & Crudelitas dicta, & Crudus. Alij dicunt, [r] Cruor victimarum esse Sanguinem hominum. Vt Virgilius: [s] Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa: id est, Sanguine virginis occisæ. H

530 Inter Sinum, & Gremium: Sinum dicimus sinuatæ vestis receptaculum: Gremium interius [t] adcurtatæ.

531 Inter Senium, & Senectutem: [u] Senectus, est grauior ætas, post iuuentutem succedens. Senium autem, vltima ætas post Grauitatem veniens. [x] Sic Senes, & Senior. Nam Senior adhuc viridior. Vt illud Virgilianum: [y] Iam Senior: sed cruda Deo viridísque Senectus. Et Terentius: Quo iure sum vsus adolescentior: non vtique magis adolescens, sed minus. Vt Senior minus Senex. Senecta autẽ, est ipsa sors [z] siue conditio Senectuti accedens.

532 Inter Sonum, & Sonitum: [a] Sonus est, quidquid auditur sensibile: [b] Sonitus verò, [c] confusio vocis tubarum.

533 Exuuiæ, ad exspoliatos: Spolia, ad exspoliantes.

534 Inter Stillam, & Guttam Palæmon Grãmaticus ita distinguit: [d] Gutta, inquit, stat: Stilla cadit.

535 Inter Stationem, & Portum: [e] Statio est, vbi ad tẽpus stant naues: Portus vbi hyemãt. Nam Portus locus [f] ignotus est ab accessu ventorum: vbi hyberna opponere solent.

536 Inter Serenum, & Tranquillum: Serenũ enim [g] ad cælum referri potest, ad mare non potest. Serenũ enim cælum dicimus: [h] Tranquillum mare.

537 Inter Saxa, & Lapides: Saxa tantùm durissima. Nam lapis, & dura, & mollis est petra.

538 Inter Specum, & Antrum: Specum Latini, Græci [i] Antrum dicunt. Sunt autẽ loca, ex quibus repercussæ voces imaginẽ referũt.

539 Inter Semitam, Callem, & Tramitem: [k] Semita hominum est: Callis verò pecorum vel ferarum est. Callis etiam dicitur via stricta, à calcando ita dicta. Tramites verò transuersa sunt in agris itinera: propriè ergo Callis semita tenuis, Callo pecorum prædurata. Semita autem quasi [l] Semis via. [m] Semita dicta, qua potest ire vnum vehiculum. [n] Huius duplex [o] Actus vocatur: propterea quòd duo capit, vel propter euntium, & venientium vehiculorum occursus.

540 Succipere est, de superiori aliquid cadẽs corporale: Suscipere caussam incorporaliter. Suspicere sursum aspicere, aut venerari.

541 Inter [p] Simulare, & Dissimulare: Qui Simulat vult videri facere, quæ non facit: Qui Dissimulat, non vult videri facere, quæ facit.

542 Inter Somnũ, & Somnium: [q] Somnus, quo dormimus: Somnium, quod dormientes videmus.

543 Inter Sum, & Suum: Sum verbum est: Suum, pronomen est.

544 Inter Sæuit, & Seuit: Sæuit, irascitur: Seuit, Satorem dicit.

545 Inter Suus, & Sus: Suus, pronomen est: Sus, animal est.

546 Inter Syram, & Suram: Syra gentis suæ fœmina: Sura pars pedis.

547 Inter Sartorem, & Sarcinatorem: [r] Sartorem, agrum Sarrientem: [s] Sarcinatorem, vestes Sarcientem.

548 Inter Similem, & Simulantem: Similem, talem: Simulantem, talem mentientem.

549 Inter Strenuum, & Externum: Strenuũ,

fortem: Externum, extraneum dicimus.

550 Inter Statum, & Staturam: [t] Statũ, quæstionem, vel scenicam vestem: Staturã, quantitatem cuiusque rei.

551 Inter Scripturam, & Lectionem: [u] Lectio in opere est: Scriptura in affectu, vel pictura.

S.

[a] *Etymolog. lib. 3. c. 59. & 70.*
[b] *Lib. sententiarum D. Isidor.*
[c] *al.* discrepat.
[d] *al.* animam.
[e] *Seru. ad ill. 1. Aen.* templis indicit honorem. *Et illud 3. Aen.* Auri sacra fames.
[f] *Virg. Eclog. 1.*
[g] *Aen. lib. 3.*
[h] *Aen. lib. 2.*
[i] *Plaut.*
[k] *Ouid.*
[l] *Etymolog. lib. 10. littera S. Interpretes Terentij act. 5. Scen. 9. Eunuch.*
[m] *Non. dict.* stupidus.
[n] Cum viduis: *Non. dict.* stuprum.
[o] *Etymol. lib. 10. littera I.*
[p] *Etymolog. lib. 5. c. 26. & lib. 10. littera A.*
[q] *Carisius,* Saturitas in cibo tantùm dicitur, in cæteris verò satietas. *C. Fronto breuius.* Saturitas ventris, satietas animi.
[r] *C. Fronto,* Superbia à superhabendo: arrogantia etiam in pauperem cadit.
[s] *al.* semper vult quod non est.
[t] *Non. dict.* spurcum.
[u] *Etymol. lib. 9. c. 5.*
[x] *al.* Iurisconsulti.
[y] *Sic interpretes Terentij act. 4. Scen. 3. Eunuch.* Scelerosus, est multorũ: Scelestus, vel vnius: Scelerosus, propriè auctor Sceleris: Sceleratus, in quo scelus sit commissum, vel constitutum.
[z] *al.* sit scelus.
[a] *al.* O tu.
[b] *al.* ætas, vel salauatur, vel.
[c] *Ex Agrætio.*
[d] Eminet, *Agrætius.*
[e] *Seru. ad illud 3. Aen.* O mihi sola mei super Astyanactis imago.
[f] *Ex Agrætio.*
[g] *al.* conculcatur.
[h] *Fest. dict.* Supremum. *Non. dict.* Supremum.
[i] *Sic C. Fronto,* Sumimus quæ posita sunt, accipimus, quæ porriguntur.
[k] *al.* præcipimus.
[l] *al.* dicendum est.
[m] *al.* nolentibus.
[n] *Lego* adimimus.
[o] *Ex Front. qui ita,* aufert qui dedit, adimit, *(lege in Isidoro* adimimus) imperio coactus: eripit, qui plus valet.
[p] *Ex interpretibus Terentij act. 2. Scen. 6. Andriæ.*
[q] *Seru. ad versum citatum.*
[r] *4. Aeneid.*
[s] *al.* quam sperare.
[t] *Ex Seru. ad ill. 1. Aen.* Dissimulãt, & nube caua speculantur amicti. *al.* Dissimulamus notũ, Simulamus ignotum.
[u] *C. Fronto,* qui simulat, probare vult, quod non est.
[x] *Puto Isidorum scripsisse adducto loco ex bello Catilinario & exposito:* cuiuslibet rei simulator, ac dissimulator. Simulator incerti, ac certi dissimulator erat. *Nisi fortè ab alio glossema adiectum.*
[y] *Nescio an scripserit Isidorus:* adsistere verò ante vnum, consistere corã multis: *& reliqua quæ alteri exemplari deerant, omittenda.*
[z] *Ex Agrætio, qui fortè hinc emendandus.*
[a] *al.* Conglobati.
[b] *Fest. dict.* sepulchrum. *Etymolog. lib. 15. c. 11.*
[c] *Isidor. ibidem.*
[d] *Ser. ad ill. 6. Aen.* illa hæc monumẽta reliquit.
[e] *Etymolog. lib. 15. c. 11.*
[f] *Etymolog. lib. 11. cap. 2.*
[g] *Etymolog. lib. 6. c. 19.*
[h] *Etymolog. lib. 20. c. 11.*
[i] *Seru. ad illud 1. Aen.* solióque altè subnixa resedit.
[k] *al.* illud cuiuscunque.
[l] *Isidor. proximè citato loco.*
[m] *al.* discumbere visum.
[n] *Etymolog. lib. 8. cap. 4.*
[o] *Ex Sosipatro Caris.*
[p] *al.* Seruorum est.
[q] *Etymolog. lib. 11. c. 1.*
[r] *Seru. ad illud 8. Aen.* tepidúsque cruor fumabat ad aras.
[s] *2. Aeneid.*
[t] *al.* adcuratæ.
[u] *Etymol. lib. 11. c. 2.*
[x] *Fortè legend. excitato loco Isidori,* sed sene minus est senior.
[y] *Vide Seru. ibidem Aen. 6.*
[z] *al.* atque conditio. f. a.
[a] *al.* sonitus est.
[b] *al.* sonus verò.
[c] *al.* confusæ vocis.
[d] *Ex C. Fronto. qui tamen Palæmonem nõ nominat.*
[e] *Ex Seruio ad ill. 2. Aeneid.* statio malè fida carinis, *& ill. 10.* Frangere nec tali puppes statione recus.
[f] *Fortè legend.* remotus, *ex Etymol. lib. 14. c. 8.*
[g] *Sic Virg. Geor. 1.* cælo properanda sereno, *&* hyemes optate serenas, *& alibi,* vnde serenas Ventus agat nubes, *& sæpè aliàs.*
[h] Tranquilla per alta. *2. Aeneid.*
[i] *Agnoscit etiam hanc vocem vetus glossarium.*

[k] *Ex Seru. ad ill. 4. Aeneid.* Conuectant calle angusto: *& ipse Etymol. lib. 15. c. 16.* E

[l] *Varr. 4. de ling. Lat.* quasi semi iter. *Ipse Etymol. lib. citato,* à semi itu.

[m] *Legend.* Via dicta, *neque enim semita vehiculum, sed via capit.*

[n] *al.* cuius duplex.

[o] *Paulus ad Fest. dict.* Actus. *Varr. 4. de ling. Lat. duobus locis. Ipse Etymolog. lib. 15. cap. 15.*

[p] *Vide supra.*

[q] *Ex Seru. ad ill. 5. Aen.* tibi tristia somnia portans, *qui tamen,* somnium, quod dormientes videmus.

[r] *Ex Non. videtur dict.* Sartores.

[s] *C. Front.* Sarcinatrix, quæ sarcinas seruat.

[t] *Interpretes Terentij act. 3. Scen. 5. Eunuch.* Statura corpori adscribitur: status ad habitũ refertur. *Ergo status est σχῆμα, statura longitudo corporis, pro* quæstionem *autem, malim* quæstionis, *aut* quæstionum. *Porrò dictiones* scenicam vestem *fortè in σχῆμα contrahendæ: legendúsque locus:* statũ quæstionis, vel schema: *aut,* statum quæstionis vel schema, siue vestem. *Vid. Ascon. Pedian. in 3. oration. contra Verrem.* F

[u] *Quid si legamus,* Inter scripturam, & scriptionẽ: scriptio in opere, scriptura in affectu. v. p.

De littera T.

552 INter Terram, & Tellurẽ, & Humũ: [a] Terra, squalida est, & inculta: Tellus fructifera: Humus autem, inferior & deorsum & [b] humida. Vnde & humati, sepulti. Generaliter autem vbique. Terra est, non vbique Humus. Et in parietibus Terra est, hoc est in lateribus, & non est Humus. Humus autẽ terra humida est, & ab humore vocata: sicut & Terra, quòd naturali siccitate torreat: Sicut & Tellus, quòd [c] fructus eius tollimus. G

553 Inter Temperantiam, & Temperationẽ sic discernitur: [d] vt Temperantia animorum sit: Temperatio rerum.

554 Inter Timentem, & Timidum: [e] Timidus est, qui semper timet: Timens verò qui ad tempus formidat ex caussa. Tali intellectu distinguuntur, pauidus & pauens, prouidus & prouidẽs, superbus & superbiẽs, languidus & languens, furibundus & furens, & cætera similia. H

555 Inter Tremulum, & Trementem: Tremulus est natura: Tremens, tempore.

556 Inter [f] Temeritatem, & Audaciam: Temeritas, sine consilio dicitur: Audacia post consilium.

557 Inter Tum, & Tunc: [g] Tum, temporis est futuri: Tunc, præteriti.

558 Inter Tribuere, & Attribuere: Tribuimus, quum aliquid donamus: Attribuimus, dum ordines officiáque distribuimus.

559 Inter Tulit, Abstulit, & Sustulit: Tulit, qui fert: Abstulit, qui ab alio tulit: Sustulit, sursum tulit.

560 Inter Tumidum, & Turgidum: Tumet corpus ægroti: Turget cadauer.

561 Inter Testor, Contestor, & Obtestor: [h] Testor sæpenumerò ad iusiurãdum pertinet, vt Virgilius - per sidera testor: Contestor autem ad iudices: Obtestor ad aduersarios.

562 Inter Terga, & Tergora: [i] Terga sunt hominis, quod singulariter Tergũ facit: Tergus verò quadrupedum est. Vnde pluraliter tergora coria dicuntur.

563 Inter Tumultum, & Bellum: Bellum est contra hostes exortum: [k] Tumultus verò, domestica appellatione concitatus. Hic & Seditio nuncupatur. Nam Seditio est [l] discessio ciuium. Quod enim seorsum alij ad alios eũt, Seditio dicitur. Alij putant propter dissensionem animorum, Seditionem [m] vocari, quam Græci diastasin vocant.

564 Inter Turbidum, & Turbulentum: Turbidum de natura est: Turbulentum fit.

565 Inter Terrenum, Terrestre, & Terrosum: Terrenũ, opus dicimus: Terrestre, vt maritimũ: Terrosum verò, frumenti genus arenosũ.

566 Inter Tuus, & Tus: Tuus pronomen est: Tus verò pigmentum.

Inter Tempore, & Tempori: Tẽpore, ablatiuo casu: Tempori aduerbium est.

567 Inter Tuum, & Tum: Tum aduerbium est: Tuum pronomen.

568 Inter Tristitiam, & Mœstitiam: Mœstitia cordis est: Tristitia vultus. Mœstum ergo, vel mœrentem animo dicimus: Tristem aspectu. Item Mœstitia temporis est, & fit aliquando ex aliquo accidenti dolore: Tristitia verò, vitium naturæ perpetuum est.

T.

[a] *Etymol. li. 4. c. 5. Var. 4. de ling. Lat. dict.* Terra.

[b] *al.* humida tellus.

[c] *al.* fructum.

[d] *Ex Agræt. qui addit* temperies ventorum.

[e] *Ex Seru. ad ill. Eclog. 7.* timidísque superuenit Ægle.

[f] *Vide supra.*

[g] *al.* Tum temporis est præsentis, tunc temporis futuri est.

[h] *Sic Seru. ad ill. 2. Aen.* Testor numen ait.

[i] *Caris. breuius tergũ hominis, tergum pecoris nominatur. Vid. Ser. ad ill. 1. Aen.* Tergora diripiunt costis.

[k] *Tumultus propriam significationẽ vide apud Seru. ad illud 8. Aen.* Vt belli signũ, &c. *& ill. 7.* Ipse vocat pugnas.

[l] *al.* dissensio.

[m] *al.* vocatam.

De littera V.

569 INter Vetus & Antiquũ: [a] Vetus annis enumeratur: Antiquum ſeculis.
570 Inter Virtutem, & Fortitudinem: Virtus in animi vigore & habitu eſt: cui[9] pars eſt fortitudo mentis. Quæ ex quatuor virtutibus vna eſt. Licet & corporis robur, fortitudo vocetur.
571 Inter Vecordem, & Veſanum: [b] Vecors mali cordis: Sicut Veſanus nõ [c] probè ſanus.
572 Inter Velocitatem, & Celeritatẽ: [d] Velocitas pedum eſt: Celeritas animorum.
573 Inter Vaſtitatem, & Vaſtitudinem: Vaſtitas corporis eſt: Vaſtitudo, ſolitudo.
574 Inter Voluptatem, & Volũtatem: [e] Voluntas, eſt deſiderium nondũ adeptæ rei: Voluptas verò, rei adeptæ delectatio vel bonæ, vel malæ.
575 Inter Verbera, & Flagella: [f] Verbera, quodlibet genus flagellorũ eſt. Nam Flagella propriè virgarum ſunt. Et [g] dicta eo quòd flatu agitentur, & ſonent.
576 Inter Valetudinem, & Infirmitatẽ: Valetudo, proſpera eſſe poteſt, & aduerſa: Infirmitas ſemper infeſta eſt.
577 Inter Vulnus, & Vlcus: [h] Vulnus ad animum refertur: Vlcus, ad corporis iniuriam. Item Vulnus, corporis recẽs plaga: Vlcus verò inueteratum Vulnus.
578 Inter Verbum, & Sermonem: Verbum vnius pars orationis eſt, iuxta Grammaticos. Nam Sermo plurimorum verborum oratio eſt. [i] Sermo autem à ſerendo dictus, quod nos cum præpoſitione dicimus à diſſerendo. Hinc & ſermo ſancti Hilarij, & Auguſtini dicitur, id eſt, diſſertio Hilarij & Auguſtini.
579 Inter Vltra, & Citra: Vltra illuc, vel amplius: Citra, huc ad nos, intra nos.
580 Inter Vlciſci, & Vindicare: [k] Vlciſcimur iniuriam factam: Vindicamus, ne fiat.
581 Inter Videre, Aſpicere, & Intueri: [l] Videmus natura: Aſpicimus voluntate: Intuemur cura.
582 Inter Veneunt, & Vendunt: Vendunt, qui venundant: Veneunt, qui venduntur.
583 Inter Volo, & Opto, & Cupio: Volo, minus eſt, quã Opto: Opto, minus eſt, quàm Cupio.
584 Inter Vnum, & Vnicum: Vnus, ex multis: Vnicus, ſolus eſt. Solus itaq; vnus numeratur: Vnicus intra numerum finitur.
585 Inter Vnum, & Solum: Vnus ad numerũ pertinet: Solus è multis intelligitur.
586 Inter Vter, & Vtrum: Si enim dicimus: Vtrum vis, [m] eligere ſignificat: aut hoc, aut illud. Vter autem accipitur pro perſonis: Sicut
A verbi gratia: Vter vult, veniat ad me, id eſt: qui vult de duobus.
587 Inter Vrbem, & Ciuitatẽ ita diſtinguit Cicero, vt [n] Vrbem mœnia Ciuitatis ſignificent: Ciuitas incolas Vrbis. Nã ad Dolabellam ſic ſcripſit: Liberaſti Vrbem à periculo, Ciuitatem à metu. [o] Vrbem autem ab Vrbo, quem [p] aratrum, vel ſulcum veteres dicebãt, aut ab [q] orbe dictam putant, cuius in ſe imaginem Reſpub. contineret. Porrò Oppidum ad habitantes pertinet: Ciuitas ad leges: Vrbs ad vtrunque.
588 Inter Virum, & Hominem: Vir [r] mas eſt, non fœmina: Homo mas eſt & fœmina. Fœmina autem, naturale nomen eſt, generale
B Mulier: Speciale virgo, vel nupta, vel quæ etiam ætatis nomina accedunt.
589 Inter Vultum, & Faciẽ: [ſ] Facies eſt naturalis oris habitus, immutabilis: Vultus verò pro rerum ac temporum qualitate varius & [t] mutabilis: & ſecundum affectionem animi modò lætus, modò triſtis. Vnde & [u] Vultuoſi dicuntur, qui vultum ſæpe commutant. Itaque Lucilius hæc quaſi diſtinguens ait: Quæ facies, qui vultus viro.--Dicimus autẽ & Vultum cæli, & Vultum [x] maris. Quia & mare ſæpe in varios motus, ventorum flatibus mutatur: & cæli vultus ex luce in tenebras, & ex ſereno in nubilum commutatur: ſicut & hominum cum mentibus vultus.
C 590 Inter Virginem, & Viraginem: Virgo eſt, quæ virum neſcit: Virago autem, quæ virum agit, hoc eſt opera virilia facit. Non autẽ ſolùm Virgines, Viragines, ſed & corruptæ mulieres, quæ virilia faciunt, Viragines rectè dicuntur.
591 Inter Viuum, & Viuentem: [y] Viuum, de victuro dicimus: Viuentem de morituro.
592 Inter Ve, & Que: Ve, diſtinguit: Que coniungit.
593 Inter Væ, & Ve: Ve ſine a, coniunctio coniunctiua eſt: Væ cum a, interiectio dolentis eſt.
594 Inter Vocem, & Sonum: Vox, eſt hominis:
D Sonus, crepidinis.
595 Inter Vuidum, & Humidum: [z] Humidum eſt, quod extrinſecus habet aliquid humoris: Vuidum verò, quod intrinſecus: Vnde & vuæ dictæ.
596 Inter Valles, & Conualles: [a] Valles ſunt depreſſa[b] loca camporum: Conualles, montium interualla.
597 Inter Vndam, & Aquam: [c] Vnda, ſemper in motu eſt: Aqua verò, ſtatiua. Porrò Imbres, nubium ſunt: Latices, fontium. Nã Latex propriè, liquor fontis: & [d] dictus, quòd in venis terræ lateat.
598 Inter Vicum, & Viam, & Plateam: [e] Vi-

ci dicuntur ipsæ habitationes in vrbibus: Viæ autem spatia angusta, quæ inter Vicos sunt, quarum perpetuas & latiores, Plateas vocamus. Nam Platea iuxta proprietatem linguæ Græcæ, à latitudine nomen accepit.

599 Inter Viridia, & Virentia: Viridia, sunt ligna: Virentia, sunt campi, vel [f] prata.

600 Inter Visus, & Visos: Visos, participia dicta: Visus, nomina appellatiua.

601 Inter Virum, & Virus: Virũ, hominem: Virus, venenum dicit.

602 Inter Viuit, & Bibit: Viuit, de vita: Bibit, de potione.

603 Inter Vinctum, & Victum: Vinctus, vinculatus: Victus, superatus.

604 Inter Vis, & Bis: Vis, quæ ad voluntatẽ pertinet: Bis, duabus vicibus.

605 Inter Vllam, & Ollam: Vllam, aliquam: Ollam, vas.

606 Inter Vallum, & Murum: Non quod Murus, etiam Vallũ: Nam vtique quod Vallum, Murus est.

607 Inter Vagire, Mugire, & cætera: Infans Vagit, bos Mugit, equus Hinnit, asinus [g] Ragit, vel Rudit, leo Rugit, elephas Barrit, sus Grunnit, ouis Balat, serpẽs Sibilat, rana Coaxat, coruus Crocitat, grus Arsat, miluus Iugit, canis Baubat, vel Latrat, vulpes Gannit.

608 Inter Vesperescit, & Vesperascit: Vesperescit, id est, sero fit: Vesperascit, sol ad occasum declinat.

609 Inter Viperinum, & Vipereum: Viperinus pullus: Vipereus, ad similitudinem serpentis.

V.

[a] *C. Fronto sic,* Antiquum est, quod excessit patrum memoriam: vetus annorum multorum sentit vtilitatem.

[b] *Sic Fest. dict.* vecors.

[c] *al.* propriè sanus.

[d] *Ex Agræt. qui amplius,* velocitas pedum, & corporum: celeritas animorum, atque factorum.

[e] *Fronto breuius,* Voluntas facto gaudet, voluptas fieri cupit, *quem Isidor. velut explicauit.*

[f] *Etymol. lib. 5. cap. vltimo.*

[g] *Ex Seru. ad ill. 2. Geor.* néue flagella summa pete. *Etymol. lib. 17. c. 5. & 6.*

[h] *Agrætius.* Vlcus est, quod nascitur: vulnus, quod ab alio infertur. *& Seru.* Vlcus tecta, & clausa est malignitas: vulnus hians, & patens.

[i] *Etymol. lib. 5. c. 8.*

[k] *Ex Frontone, qui ita:* Vltio, vindicat factum: Vindicta, vel vindicatio futura prohibet.

[l] *Ex Frontone, in quo tamen pro* aspicere, *&* aspicimus, *rectius est* spectare, *&* spectamus, *nam* aspicere ex improuiso, *idem auctor docet.*

[m] *Lego* elige.

[n] *Ex Seru. ad ill. 2. Aen.* festa velamus fronde per vrbem. *Vide Non. diction.* Inter vrbem, & ciuitatem. *al.* Vt vrbe mœnia ciuitatis significet, ciuitate incolas vrbis.

[o] *Seru. ad ill. 1. Aen.* Vrbs antiqua fuit: *& Donat. ad ill. 5.* Vrbem designat aratro.

[p] Pars aratri non aratrum, neque sulcus, sed quo sulcus fit, *melius distinctiúsque ipse lib. Etymol. 15. cap. 2.*

[q] *Seruius loco citato* ab orbe, *quod antiquæ ciuitates in orbem fiebant.*

[r] Vir maris, non fœminę: homo, maris & fœminæ. *m. s. mendosè.*

[s] *Ex veteribus Terentij interpretibus actu 1. Scen. 1. And. in quibus tamẽ pro* facies, forma *est. Vid. Nõ. d.* facies, *& potissimum dict.* vultus & facies, *& Seru. ad illud 1. Aeneid.* Tu faciem illius.

[t] *al.* commutabilis.

[u] *Non. dict.* vultuosum.

[x] *Aen. 5.* Mẽne salis placidi vultum, fluctúsque quietos Ignorare iubes? *& ibi Seru.*

[y] *Ex Agrætio.*

[z] *Ex Seru. ad ill. 10. Eclog.* Vuidus hyberna venit de glande Menalcas.

[a] *Etymolog. lib. 14. c. 8. Fest. dict.* conuallis.

[b] *al.* colla.

[c] *Lib. 13. Etymol. c. 20.*

[d] *A lapsu, Fest. dict.* latex.

[e] *Etymol. lib. 15. c. 2. dict.* vicus, *& dict.* plateæ.

[f] *al.* prati.

[g] Ragit vel, *puto glossema. Vide carmen Ouidio attributum de variis animalium vocibus.*

De littera Z.

610 INter Zelum, & Inuidiam: Zelus interdum & in bonam partẽ accipi potest: Quũ quis nititur ea, quæ meliora sunt, æmulari. Inuidia verò, vt dictum est, aliena felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionem: quum, aut quod ipse est, aliud esse nõ vult: aut alium videns esse meliorem, dolet, se non esse consimilem. Pulchrè autem quidã [a] Græcum versum transferens elegiaco metro, de inuidia lusit dicens.

Iustius Inuidia nihil est: quæ protinus ipsum
Auctorem rodit, excruciátque animum.

[b] Inuidiæ autẽ nomen dictum est, à nimis intuendo [c] felicitatem alterius: vt est illud, [d] Quisnam florem inuidit meum?

Z.

[a] *Cuius auctoris incertum.*

[b] *Cic. Tusc. 3.*

[c] Fortunam *Cicer.*

[d] *Actij ex Menalippo, sed detruncatus versus, qui apud Ciceronem ita legitur,* Florem quisnã liberũ inuidit meũm. *Apud Non. dict.* Inuidiæ. Vnde aut quis mortalis florẽ liberũm inuidit meũ. *Trochaicis numeris.*

Sequens Diui Isidori liber de viris illustribus libro Sancti Ildefonsi de eadem materia præponi debuerat: sed non tam citò nobis innotuit: iámque alium Typographi amandarant, antequam hic prælo premendus daretur.

DIVI ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, DE VIRIS ILLVSTRIBVS, LIBER.

PRÆFATIO.

Pag. 526. QVAMVIS * superiùs plurimi veterum tractatorum inter Græcos & Latinos scriptores, doctissimi annotentur: tamen reor ipse etiam paucorum memoriam facere, quorum lectionem recolo me attigisse.

Hactenus Isidorus.

Cap. I.

Ixtus [a] Episcopus Romanæ vrbis & Martyr, composuit ad instar Salomonis librum Prouerbiorũ, tam breui eloquio, vt in singulis versiculis singulæ expliceantur sentẽtiæ. [b] Cui quidẽ opusculo hæretici quædam contra ecclesiasticam fidem inseruerunt, quo faciliùs sub nomine tanti Martyris peruersorum dogmatum reciperetur assertio. Sed is qui Catholicum se meminit, probando legat: & ea quæ veritati contraria non sunt, recipiat. Quidam autem putant eundem librum ab hæreticis, [c] non à Sixto fuisse dictatum. Refellit autem hanc opinionem beatissimus Augustinus, qui in quodam opere suo, ab eodẽ Martyre, hoc opus compositum esse fatetur.

[a] *Vel primus anno Christi 117. vel secundus an. 257. Hic, & qui sequuntur tredecim vsque ad Marcellinum, ex vnico exemplari Fontis sancti, apud Galistæũ Cauriensis diœcesis descripti sunt. In reliquis libris desiderabantur, qui ab Osio incipiebant, & ex ipso, & Marcellino vnum fecerant caput.*

[b] *Sententias esse Xisti Philosophi, non Martyris, ait Hieron. ad Ctesiphontem, & 18. Ezech. & 1. lib. in Iouin. in quo deceptus Ruffinus, & retractat Aug.*

[c] *Ab hæreticis ait Gelasius 15. distinct.*

Cap. II.

Macrobius [a] Diaconus studium sancti Cypriani, ingeniúmque sequutus, cõplexus est congrua ex vtroque testamẽto aduersus versutias hæreticorũ capitula, de scilicet Dei Patris maiestate, & Filij Dei aduentu, eius Incarnatione, siue Passione, Resurrectione, & Ascensione in cælos, paríque modo, & de electione gentiũ, & reprobatione Iudæorũ. Deinde subiecit etiam cætera ad vtilitatẽ vitæ, & disciplinæ religionis pertinentia, omnia hæc in centum distincta capitulis.

[a] *Apud Gennadium dicitur presbyter Afer, hæreticus, Donatianus, siue Montensis.*

Cap. III.

Philastrius Brixiensis Episcopus, hic [a] lõgè ante beatissimum Augustinum edidit librum de hęresibus, singulas quasque demõstrans siue quæ in populo Iudæorum ante Incarnationem Christi, fuerunt, quas viginti octo enumerat, siue quæ post Domini Aduẽtum Saluatoris, aduersus Catholicam fidem exortæ sunt, quas idem centum viginti octo esse describit, sicut de eo idẽ vir magnæ gloriæ [b] August. & Doctor clarissimus meminit.

E [a] *Anno Christi 380.*

[b] *August. ad QuodvultDeum de hæresibus.*

Cap. IIII.

Theodorus [a] Mopsuestenæ vrbis Episcopus, ita clarè copioséque scientię doctrina refulsisse refertur, vt prædicaretur (si referre fas est) mille voluminum summam in Græco conscripsisse, aduersus omnium hæreticorum errores. [b] Hunc Acephalorum Episcopi in præiudicio Chalcedonensis Cõcilij, Iustiniano Principe compellente, damnare post mortem cum Iba, & Theodoreto Episcopis censuerunt. Dum constet, eũ laudabilium virorum testimoniis clarissimæ ecclesiæ Doctorem fuisse: vixit vsque ad Imperium senioris Leonis. F

[a] *Etiam laudatur à Theodoreto, Sozomeno & Euagrio, sed damnatur à synodo Constantinop. 5. & à Gregorio lib. 6. epist. 195.*

[b] *Isidorus aliquot locis huius libri, nempe agens de Theodoro, Iustiniano imperatore, Facundo, & Victore Tunnensi, quin & li. 8. Etymol. cap. 5. & in Chronico, loquens de Iustiniano, aliquibus videri potest nõ satis fuisse æquus Concilio quinto Oecumenico Constãtinopolitano. Res tota sic gesta est: Theodoretus Cyrensis Episcopus, cuius multa habemus doctissima opera, & Ibas Episcopus Edessenus, anno Christi 448. in Concilio hæretico Ephesino secundo (factione Dioscori Episcopi Alexandrini qui fuit hæreticus Eutichianista) absentes dãnati sunt, suísque ecclesiis pulsi. Vide Euagrium lib. 1. hist. eccles. cap. 10. Caussa est addita, quòd Theodoretus aduersus duodecim anathemata Cyrilli scripsisset: Ibas verò ad Marin Persam Epistolam haud Catholicam misisset. Deinde anno 451. in Chalcedonensi Synodo generali sub Leone Papa Romano illa secunda Ephesina synodus abrogata, & Theodoretus atque Ibas Episcopi ecclesiis suis restituti sunt. Euagr. lib. 1. capit. 4. & lib. 2. cap. vlt. Inde magnæ Tragœdiæ ortæ prouinciis & Imperatoribus ipsis diuersa sentientibus de recipienda synodo Chalcedonensi, quæ in hoc ipso Euagrio, & Liberato Carthaginiensi, atque Paulo Diacono leges. Donec tãdem in quinta Synodo generali Constantinopoli habita sub Vigilio Papa, & Iustin. Imperatore anno 553. damnata sunt scripta Theodoreti aduersus Cyrillũ & Ibæ Edesseni epistola ad Marin, Theodoriq; Mopsuesteni Episcopi opera, quæ in ea epistola valde laudabantur. Hæc quidem grauiter à multis accepta sunt, quasi in eo Chalced. Synodi auctoritas improbaretur. Euag. li. 4. c. 37. Legẽtes enim in Chalcedonensi Synodo illos ecclesiis suis restitutos, simul illorum opera approbata fuisse existimarunt. At distinguere auctores ab operibus valde oportuerat, vt docet Iustinianus Imper. in fidei suæ professione, & Proclus Constantinopolitanus in epistola quæ in ista Synodo Constantinopolitanã recitatur. Inde postea diutinæ contentiones in eccle-*

sia viguerunt, de recipienda hac Synodo Constantinopolitana. Cuius defensores ab aduersa parte per calumniā vocabantur hæretici Acephali, & impugnatores trium capitulorum Synodi Chalcedonensis. Itaque Aegyptus, & Africa, vt Liberatus, & Victor Tunnensis, nondum editus, testantur: Illyricum quoque, vt est apud Paulum Diaconum Aquileien. lib. 18. Romanis Pontificibus hoc concilium Constantinopolitanū probantibus aliquandiu restiterunt. Ausi etiam sunt hi duo auctores, Africani Liberatus Carthaginiensis, & Victor Tunnensis Vigilio Papæ imponere: illum opera Theodoræ Augustæ eorum trium capitulorum defensorem extitisse. Quæ calumnia ex tribus Vigilij epistolis quæ in quinta Synodo recitantur, facilè conuincitur, & ex iis quæ Patres in sexta Synodo falsò de Vigilio conficta queruntur. Hispaniam porrò in Africanorum aliquando fuisse sententia suspicor ex tam multis verbis Isidori ad defensionē triū capitulorum inclinantibus. Nisi fortasse Isidorus hæc verba ex sui Victoris Tunnensis Chronico hausit, quo auctore libens vtitur, vel certè serò ad Isidorum, & Hispanos peruenire potuit Constantinopolitanæ Synodi approbatio à Romanis Pontificibus Vigilio, Pelagio & Gregorio in primis facta. Præsertim cùm ignorasse aliquanto tempore Hispania eius Synodi auctoritatem potuerit, in qua noluisse adesse Vigilium Papam Romanum audiuisset. Hinc factum puto, vt Isidorus sexto lib. Etymolog. cap. 16. post quatuor Synodos generales huius quintæ Constantinopolitanæ iam pridem habitæ non meminerit, quam tamen Papa Gregorius eius æqualis cæteris quatuor prioribus parem esse auctoritate definiuit. C *Plura leges in ipso Gregorio de huiusmodi defensoribus trium capitulorum, nempe 2. lib. Registri, Epistol. 36. & indictione 11. Epist. 10. & lib. 3. epist. 4. Nam vitiatum fuisse exemplar Synodi Chalcedonensis à Constantinopolitanis, ait Gregorius 5. lib. Regist. epist. 14. & lib. 7. ep. 52. Indictione 2.*

[c] *Ann. Christi 457. At Theodoretus ait, sub Theodosio iuniore.*

Cap. V.

OSius Cordubensis ecclesiæ ciuitatis Hispaniarum Episcopus, eloquentiæ viribus exercitatus. D Scripsit ad sororem suam de laude virginitatis epistolam pulchro ac diserto comptam eloquio: composuítque & aliud opus de interpretatione vestiū sacerdotaliū, quæ sunt in Veteri Testamento, egregio quidem sensu, & ingenio elaboratum. In [a] Sardicensi etiam concilio, quàmplurimas edidit ipse sententias. Hic autem post longum seniū vetustatis, id est, post centesimum primū annum in ipso iam limine vitæ à fidei limitibus subruens, serpentis iaculo concidit. Nam accersitus à Constātio principe, minísque perterritus, metuēs, ne senex & diues damna rerum, vel exilium pateretur, illicò Arrianæ im- A pietati consensit, & vocabulum homousion, quod simul cū Patribus sanctis cæteris ecclesiis sequendū tradiderat, arreptus impietatis furore, damnauit: [b] cuius quidem vitam, vt meruit, confestim exitus crudelis finiuit.

[a] *Anno Christi 347.*

[b] *Vide infra in Marcellino.*

Cap. VI.

TOranius [a] Ruffinus scripsit ad quendā Paulinum presbyterum de benedictionibus Patriarcharum triplici intelligentia librum satis succinctum, & clara breuitate cōpositum. Hic autem iuxta mysticum sensum, B ca quæ de Dan filio Iacob scripta sunt, nō rectè de Domino nostro interpretatur, dū proculdubio ad Antichristum eadem pertinere sanctorum Patrum probet assertio.

[a] *Meminit Gennadius, vide Gelas. dist. 15.*

Cap. VII.

VErecundus [a] Africanus Episcopus studiis liberaliū litterarum disertus edidit carmine dactylo duos modicos breuésque libellos, quorum primum de resurrectione, & iudicio scripsit, alterū verò de pœnitentia, in quo lamentabili carmine propria delicta deplorat.

[a] *Anno Christi 552. Verecundus quidam Iuncensis Episcopus in prouincia Africæ Bizacena defensor triū capitulorum, anno ante habitā Synodum Constantinopolit. quintam generalem iussu Iustiniani Imperatoris exul Chalcedone moritur. Hæc Victor Tunnensis narrat. Puto autem omnino hunc fuisse, de quo loquitur Isidorus. Vidi porrò huius Verecundi, ipsum libellum de pœnitentia hexametris scriptum, cuius hoc est initium.* Quis mihi mœsta dabit lacrymosis imbribus ora. *Is liber Gotthicis litteris descriptus fuit olim Ecclesiæ Ouetensis, posteà apud Michaëlem Ruyzium Azagrium amicum meum, Rodolphi Imperatoris Secretarium.*

Cap. VIII.

VIctorinus [a] Episcopus composuit & ipse versibus duo opuscula admodū breuia: vnum aduersus Manichæos reprobantes Veteris Testamenti Deum, verámque incarnationem Christi contradicentes, alium autem aduersus [b] Marcionistas, qui duo principia, id est, duos Deos fingunt: vnum malū iustum creaturarum conditorem, & retributorem factorum: alterum bonum, animarū susceptorem, & indultorem criminum.

[a] *Victorini duo referuntur à Hieronymo, vnus Episcopus Pitabion. Martyr: alter Rhetor Afer. Alij quoq; duo à Gēnadio, vnus Rhetor, & Poeta Massiliēsis,*

qui commentaria in Genesin versibus scripserit, quæ ad nos vsque peruenerunt, & postremus Aquitanus. Ego opus Victorini aduersus Manichæos, & Marcionistas, quod ab Isidoro refertur, non vidi, neque vsquã scio exstare, sed puto fuisse illius Maßiliensis Poëtæ, nam Episcopum fuisse non meminit Gennadius.

b *Vide August. de Hæres. lib. 1. cap. 21. & Irenæũ, lib. 1. cap. 28.*

Cap. IX.

Itatius [a] prouinciæ Gallæciæ Episcopus, sequutus Chronicam Eusebij Cæsarien. Episcopi, siue Hieronymi presbyteri, quę vsque hodie in Valẽtis Augusti imperium edita declaratur, dehinc ab anno primo Theodosij Augusti, vsque in annum imperij Leonis octauum subiunctam sequitur historiam, in qua magis Barbararum gẽtium bella crudelia narrat, quæ premebant Hispaniam. Decessit sub Leone Principe, vltima iam penè senectute, sicut etiam præfationis suæ demõstratur indicio.

a *Anno Christi 481.*

Idacios siue Itacios, duos ponit Isidorus, quos quia falsò in vnum multi etiam nostrates confundunt, facturus rem gratam videbor, si Idacios omnes distinguam. Reperio enim quinque hoc nomine Hispanos, qui ad tres redigi posse videntur. Vide Scholion de Idaciis tribus. Primus est Itacius (sic enim hîc scribitur in vetustis omnibus codicibus) cognomento Clarus, Episcopus Ossonobensis, relegatus ob cædem Priscilliani cum Vrsacio, anno ferè Christi 390. de quo Sulpitius Seuerus in historia ecclesiastica, Hieronymus, & Isidorus. Is scripsit contra Priscillianum, vt ait Isidorus, sed non extat. Secundus Idacius Episcopus Emeritensis iisdem temporibus cum superiore, persequutor quoque Priscilliani, ex eodem Sulpitio Seuero. Vterque verò subscribit in Synodo Cæsaraugustana. Tertius Idacius, siue Itacius (nam vtroque modo scriptum reperio) Episcopus Lamecensis in Gallæcia, auctor Chronici nondum editi, quod manuscriptum habeo. Is se conuersum ait anno Christi 417. scripsisse verò, vsque ad octauum annum Leonis, ait Isidorus, nempè annum 481. Sigebertus ait vsque ad annum 490. Trithemius primum cum tertio confundit. Poterat & videri quartus Idacius, Clarus, cuius opus extat aduersus Varidamum Arrianum. Sed is, vt puto, idẽ est cum primo Ossonobensi exule. Potuit enim dum peregrinaretur, opus Varidami videre Neapoli vrbe Cãpaniæ, quod de seipse narrat. Quartum etiã adderet aliquis illum Idacium Episcopum, qui cum Turibio Asturicensi Concilium celebrauit aduersus Priscillianistas, iussu Leonis Papæ, anno 447. vt est in Epistola Leonis ad Turibium, & in altera epistola ipsius Turibij ad Idacium & Ceponium, quam habeo manuscriptam. Sed hic Idacius ex comparatione temporis, & Gallæciæ prouinciæ potuit esse idem cum tertio illo Lamecensi Chronographo.

Cap. X.

Evsebius Borolitanæ vrbis Episcopus, hic in cœtu [a] Chalcedonensis Concilij contra Dioscorum hæreticum Alexandrinæ vrbis Episcopum librũ obtulit, ac præsenti Synodo omnes Dioscori errores, & blasphemias recitauit. Hunc enim ac sanctum Flauianum Constantinopolitanum Episcopum idem Dioscorus in [b] Ephesina secunda Synodo excommunicationis sententia deiecerat, eò quòd pro orthodoxa fide contra hæresin repugnarent. Vnde postea idem Eusebius in [c] Chalcedonensi Synodo innumerabilium malorum eius crimina, vel blasphemias detegens, damnationis eius sententiam super eum à sancto Concilio imprecatur, scilicet, vt quod iustè ille aliis intulerat, in eo iustè retorqueretur.

a *Actione 3. Concil. Chalced.*

b *Anno Christi 448.*

c *Anno 451.*

Cap. XI.

Cerealis Castellanensis ecclesiæ Episcopus. Hic, dum apud Carthaginiensem Africæ prouinciæ vrbẽ venisset, de fide sanctæ Trinitatis cum Maximiano Ammonitarum Episcopo, concertatus est, respondens propositionibus eius, non eloquiorum argumentis, sed de testimoniis sanctarum scripturarum. [a] Extat hoc ipsum eiusdem opusculũ nouem & decem responsionũ capitulis præsignatum.

a *Extat cum aliis in hæreseologia.*

Cap. XII.

Ferrandus Carthaginiensis ecclesiæ Diaconus, multùm in sacris scripturis floruisse asseritur, multásque cum beato Fulgentio propositiones alternis epistolis habuisse narratur. Iste ad Pelagium, & Anatolium Romanos Diaconos consulentes eum, vtrùm liceat quenquam damnare post mortem, edidit [a] rescriptum, vbi inter alia sic loquutus est, dicens: [b] Quid prodest dormientibus Ecclesiam perturbare? Si quis adhuc in corpore mortis huius accusatus & damnatus, antequam mereretur absolui, de ecclesia raptus est, absolui nõ potest humano iudicio. Si quis accusatus & absolutus in pace Catholicæ ecclesiæ transiuit ad Deum, cõdemnari non potest vlterius humano iudicio. Si quis accusatus ante diem sacri examinis, repentina vocatione præuentus est, intra

ſinum matris eccleſiæ conſtitutus, diuino intelligendus eſt iudicio reſeruari, & de hoc nullus homo poteſt manifeſtam proferre ſententiam, cui ſi Deus indulgentiam dedit, nihil nocet noſtra ſeueritas, ſed ſi ſupplicium præparauit, nihil prodeſt noſtra benignitas.

[a] *Editus eſt Romæ ab Achille Statio.*

[b] *Idem ſcripſit Pontianus Epiſcopus Afer ad Iuſtinianum Imp.*

[c] *Contra definit Concil. 5. Conſtantinopol. act. 5. de Theodoro Mopſueſteno, vide 24. quæſt. 2.*

Cap XIII.

PEtrus Ilerdenſis Hiſpaniarum eccleſiæ Epiſcopus, edidit diuerſis ſolemnitatibus congruentes orationes, & miſſas eleganti ſenſu, & aperto ſermone.

Cap. XIIII.

MArcellinus [a] Italiæ presbyter, ſcripſit Theodoſio minori Arcadióque Imperatoribus opuſculum vnum: in quo retexit geſta Epiſcoporum, qui ad deſtructionem homouſion Arimini [b] conuenerunt: quíque ita totum mundum perfidia impij dogmatis turbauerunt, vt vix pauci Antiſtites exiſterent, qui in inuiolabili fidei cultu perſeuerarent. Exponit quoque de Arrio, dum C ad Synodum pergeret cum Alexandro diſputaturus, qualiter conuerſus in via ad neceſſariam cauſſam, viſcera eius fuiſſent diffuſa. De fine quoque Oſij [c] Cordubenſis vrbis Epiſcopi, qui metu Imperatoris fidẽ præuaricatus, perfidiæ aſſertor & impietatis effectus fuerat aſſequutor, ſic talia profert: Nam poſt impiam, inquit, Oſij præuaricationem, dum ſanctus Gregorius Eliberitanus Epiſcopus in Cordubenſi vrbe iuxta imperiale decretum fuiſſet adductus, ac minimè vellet illi communicare, commotus Oſius dicit Clementino Conſtantij præfecto Vicario, vt mitteret eum in exilium. At ille inquit: Non D audeo Epiſcopum in exilium mittere, niſi priùs eum ab Epiſcopatu deieceris. Vt autem vidit ſanctus Gregorius: quòd Oſius vellet ferre ſententiam, appellat Chriſtum totis fidei ſuæ viſceribus, exclamans ita: Chriſte Deus, qui venturus es iudicare viuos & mortuos, ne patiaris hodie humanam proferri ſententiam aduerſus me minimum ſeruum tuum, qui pro fide nominis tui, vt reus aſſiſtens ſpectaculum factus ſum: ſed tu ipſe, quæſo, in cauſſa tua hodie iudica, ipſe ſentẽtiam proferre dignare per vltionem. Nõ ego, quaſi metuẽs exilium, fugere cupio, cùm mi- A hi pro tuo nomine nullum ſupplicium graue ſit: ſed vt multi præuaricationis errore liberentur, cùm præſentem viderint vltionem. His dictis, ecce repentè Oſius reſidens faſtu quaſi regalis Imperij, cùm ſententiam conaretur exprimere, os vertit, diſtorquens pariter & ceruicem, ac de ſeſſu in terram eliditur, atque illicò expirauit. Tunc admirantibus cunctis etiam Clementinus ille Gentilis expauit, & licet eſſet iudex; tamen timens ne in ſe ſimili ſupplicio iudicaretur, proſtrauit ſe ad pedes ſancti viri obſecrãs, vt ſibi parceret, qui in eũ diuinæ legis ignorantiâ peccaſſet, & non tam proprio arbitrio, quàm mandantis imperio. Inde eſt, quod ſolus Gregorius B ex numero [d] vindicantium integram fidem, nec in fugam verſus eſt, nec paſſus eſt exiliũ, vnuſquiſque enim timuit de illo vlterius iudicare.

[a] *Huius meminit Gennadius in Fauſtino presbytero.*

[b] *Anno 559.*

[c] *Marcellini hiſtoria de Oſij Cordubenſis morte iiſdem verbis, ſed paulò fuſior extat in codice Gotthico bibliothecæ Complutenſis ad finem Iſidori de Viris illuſtribus, ſine nomine auctoris Marcellini. Porrò Oſius nobiliſſimus olim confeſſor, & doctiſſimus, ab Auguſtino, & Athanaſio laudatus, Conſtantino Imperatori etiam per litteras familiaris (vt eſt in Cod. Theodoſ. titul. de ſacroſanctis eccleſiis) quíque in Conciliis Elberitano, Nicæno & Sardicenſi, cum magna ſui laude fuerat Catholicorum propugnator, tandem ſenio delirans, in Syrmienſi Synodo ad Arrianos defecit. De quo vide etiam Hilarium, li. de Synodis: Athanaſium, lib. de vnitate Trinitatis: Sulpitij Seueri hiſtoriam, & Honorium Auguſtudunen. lib. de ſcriptoribus eccleſ.*

[d] *Vindicat Martyres apud Optatum, lib. 1.*

Cap. XV.

ITatius Hiſpaniarum Epiſcopus, cognomento & eloquio Clarus, ſcripſit quendã librum ſub Apologetici ſpecie, in quo deteſtanda [a] Priſcilliani dogmata & maleficiorum eius artes, libidinúmque eius probra demonſtrat: oſtendens Marcum quendam Memphiticum Magicæ artis ſcientiſſimum, diſcipulum fuiſſe [b] Manis, & Priſcilliani magiſtrum. Hic autem cum Vrſatio Epiſcopo ob necem eiuſdem Priſcilliani, cuius accuſatores extiterant, Eccleſiæ communione priuatus, exilio condemnatur, ibíque die vltimo fungitur, Theodoſio maiore, & Valentiniano regnantibus.

[a] *Vide Epiphan. lib. 1. capit. 34 & Iren. lib. 1. cap. 8. & 9.*

b *De Mane Cyrillus catechef. 60. & Epiphan. lib. 2. cap. 661.*

Cap. XVI.

SIricius [a] clarissimus Pontifex & Romanæ sedis antistes scripsit [b] decretale opusculũ directum ad [c] Eumeriũ Tarraconensem Episcopũ. In quo inter alias ecclesiasticas disciplinas, constituit hæreticorum baptisma nequaquam ab ecclesia rescindendum. Reperimus & [d] aliam eius epistolam ad diuersos Episcopos missam, in qua condemnat Iouinianum hæreticum, atque Auxentium, cæterósque eorundem sequaces. Præfuit Romæ annos quatuordecim. Obiit Theodosio & Valentiniano regnantibus.

a *Anno 385.*
b *Extant epistolæ.*
c *Eumerius semper vocatur in v.c. non Himerius.*
d *De qua vide Ambros. epist. 8. & 81.*

Cap. XVII.

PAulinus [a] presbyter explicuit in benedictionibus Patriarcharum triplici intelligentiæ genere librum satis succincta breuitate compositum. [b] Idem etiam, petente Augustino, conscripsit Ambrosij vitã signis florentem atque doctrinis, & meritis Apostolorum non imparem. Siquidem & Constãtius Episcopus Germani vitam contexuit: obitúmque Paulini Oranius edidit.

a *Anno 410. fuit Episcopus Nolanus.*
b *Paulinus hic est Episcopus Nolanus, de quo multa mentio apud Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Gregorium, & Gennadium. Frustra enim multi, nostra ætate Honorium Augustudunensem sequuti Paulinos duos faciunt, vnum Nolanũ Episcopum, alterum presbyterum Mediolanensem auctorem vitæ sancti Ambrosij. Cum ipse Paulinus in epistola ad Alypium scribat, se, licet in Hispania ordinatus fuerit presbyter à Lampio Episcopo Barcinonensi, tamen beneficio sancti Ambrosij assequutum esse, vt, vbicũque terrarum degeret, Ambrosij presbyter diceretur. Porrò huiusmodi vitæ, quæ ab Isidoro commemorantur, nempe Ambrosij Mediolanensis Germani Antisiodorensis, & Paulini Nolani Episcoporum editæ è Paulino Constantio, & Oranio extant in vetustissimo exemplari ecclesiæ Toletanæ, & feruntur impressæ apud Laurentium Surium.*

Cap. XVIII.

PRoba [a], vxor Adelphij Proconsulis, fœmina, idcirco inter viros ecclesiasticos posita sola, pro eo quòd in laude Christi versata est, componens [b] centonem de Christo Virgilianis coaptatũ versiculis. Cuius quidẽ nõ miramur studium, sed laudamus ingeniũ. [c] Quod tamen opusculum inter apocryphas scripturas inseritur.

a *Anno Christi 410. extat cognomine Falconia Valeria.*
b *Meminit Hieron. ad Paulinum.*
c *Apocryphum vocat Gelasius, dist. 15.*

Cap. XIX.

IOannes [a] sanctissimus Constantinopolitanæ sedis Episcopus, cognomento Chrysostomus: cuius oratio & plurimam cordis cõpunctionem & magnã suauiloquentiam tribuit, condidit Græco eloquio multa & præclara opuscula. E quibus vtitur Latinitas duobus eius delapsis libellis, scriptis ad quẽdam Theodorum lamentis, & exhortationibus plenis, vtpotè illum à bona conuersatione deiectum. Et quia monachi vitam cũ eo in vno eodémq; monasterio exercuerat, ideò conuersationis ibi factæ eum in libris ipsis admonuit, prouocans eum ad propositum, atque ostendens, nulli peccatori vel impio, si ad pœnitentiam redeat, desperandum. Legimus eiusdem & librum alium, cuius prænotatio est: Neminem posse lædi ab alio, nisi à semetipso. Ad personam quoque cuiusdam nobilissimæ matronæ Gregoriæ reperitur opus eius insigne de conuersatione vitæ, & institutione morum, siue de compugnantia virtutum & vitiorum. Est etiam, & alius liber eiusdem apud Latinos de compunctione cordis. Alter quoque scriptus ad quendam Eutropium, cùm palatio pulsus ad altarium confugisset. Multos præterea composuit diuersósque tractatus, quos enumerare perlongum est. Cuius quidem studij, etsi non omnia, tamen quàm plurima eloquentiæ eius fluenta de Græco in Latinum sermonem translata sunt. Hic autem [b] decimo tertio anno Episcopatus sui discordia Theophili Alexandrini Episcopi oppressus. Fauentes Episcopi nostri Arcadio Imperatori damnauerunt eum innocentem, atque ab Episcopatu [c] deiectum Pontum in exilium retruserunt. [d] Corpus trigesimo quinto anno, die functionis ab exilio Cõstantinopolim reuocatur, etiam in Apostolorum ecclesia sepelitur.

a *Anno 398.*
b *Fortè anno 7. nam annos 6. sedisse constat ex Marcellino, & Niceph. Constantin.*
c *Deiectus anno Christi 404. ex Marcellino mortuus exul, anno 407. ex Paulo Diac.*
d *Hæc adduntur in vno exemplari.*

CAP. XX.

SEdulius [a] presbyter edidit [b] tres libros, dactylico Heroico metro compositos, quorum primus signa, & virtutes veteris Testamenti potentissimè resonat, reliqui verò gestorum Christi Sacramenta vel miracula intonant.

[a] *Anno* 430.
[b] *Laudat Gelasius dist.* 15.

CAP. XXI.

POssidius [a] Africanæ prouinciæ Episcopus. Hic stylo persequutus est vitam Sancti Augustini, cui etiam operi subiecit indiculum scriptorum eius, enumerans quanta idem beatissimus Doctor scripsit, vbi plusquam quadringentorum librorum volumina supputãtur. Homiliarum verò, & epistolarum, quæstionúmque infinitus modus est, vt penè vix possit quisquam articulo suo aliena tanta scribere, quanta ille proprio labore composuit.

[a] *Ita v.c. nam Possidonius fuit Episcopus Calamensis in Numidia, in* 7. *Concil. Carthag. anno* 418. *extat.*

CAP. XXII.

PRimasius [a] Africanus Episcopus, composuit sermone scholastico de hæresibus tres libros directos ad [b] Fortunatum Episcopum, explicans in eis quod olim beatissimus Augustinus in libro hæreseon imperfectum, morte interueniente, reliquerat. In primo námque ostendens quid hæreticum faciat: in secundo, & tertio, digerens quid hæreticum demonstret.

[a] *Anno* 553.
[b] *Prouinciæ Byzacenæ dicitur in* 5. *Concil. Constantinop. collat.* 2.
[c] *Extant eius comment. in Apocalyps.*

CAP. XXIII.

PRoterius [a] Alexandrinæ Ecclesiæ antistes scripsit epistolas ad Leonem Romanæ sedis Episcopum de festiuitate Paschali. Hunc autem Leonis Augusti temporibus Dioscori heretici successores, auctore Timotheo, seditione facta crudelissimè peremerunt, ipsúmque Timotheum sibi pro Alexandrino Episcopo statuerunt.

[a] *Nicephorus lib.* 15. *cap.* 15. *Liberatus cap.* 16. *anno* 457.

A

CAP. XXIIII.

PAschasinus Siciliensis Episcopus, edidit vnam [a] epistolam Paschalem ad Leonem supradictum Papam directam, in qua refert Paschalis mysterij miraculum his verbis: Est, inquit, possessio, quæ appellatur Meltinas, in montibus arduis ac syluis densissimis constituta, illic perparua atque vili opere constructa Ecclesia est, [b] in cuius baptisterio nocte sacrosancta Paschali, baptizandi hora, cùm nullus canalis sit, vel fistula nec aqua omnino vicina, fons ex sese repletur: paucísque, qui fuerint, consecratis, cùm deductorium nullum sit, vt venerat aqua, ex sese

B discedit. Claruit sub Theodosio Iuniore Arcadij Imperat. filio.

[a] *Anno* 445. *scripta est epistola. Extat cum epistolis Leonis, tom.* 1. *Concil. contigit anno* 417. *Paschasinus hic Lilybetanus Episcopus fuit, legatus Leonis Papæ in Concil. Chalcedonen. anno* 451.
[b] *Simile miraculum in Hispania, anno* 583. *ex Gregor. Turonen. lib.* 10. *cap.* 22. *& Sigeberto.*

CAP. XXV.

IVlianus [a] quidam [b] Gallus, cognomento Pomerius, hic octo libros de animæ natura in Dialogi morem conscripsit. Horum primus continet, quid sit anima, vel qualiter

C credatur ad Dei imaginem facta. In secundo loquitur, vtrum anima corporea, an incorporea sit. In tertio differit, primo homini vnde anima sit facta. In quarto, vtrum noua anima sine peccato fiat: an peccatum primi hominis ex illo propagata originaliter trahat. In quinto describit, quæ sit facultas animæ. In sexto eloquitur, vnde sit illa discordia, qua carni spiritus, vel caro spiritui aduersatur. In septimo autem scribit de differentia vitarum, & mortium, vel resurrectione carnis & animæ, siue de morte carnis, ac de eius resurrectione. In octauo loquitur de his, quæ in fine

D mundi futura sunt, vel de quæstionibus, quæ solent de resurrectione proponi, siue de finibus bonorum, atque malorum. Hic tamen in secundo eiusdem operis libro, Tertulliani erroribus consentiens, animam corpoream esse dixit, quibusdam hoc fallacibus argumentis adstruere contendens. Edidit etiam vnum libellum de virginibus instituendis, alios quoque tres de futuræ vitæ contemplatione, vel actuali conuersatione, necnon de vitiis, atque virtutibus.

[a] *Anno* 450.
[b] *Maurum ait fuisse Gennadius. Falsò ergo confundunt quidam Pomerium cum Iuliano Episcopo Toletano, qui obiit anno* 690.

Cap. XXVI.

EVgipius [a] Abbas Lucullanensis oppidi, Neapoli Campaniæ. Hic ad quendam Paschasium Diaconum libellum de vita sancti monachi Seuerini transmissum breui stylo composuit. Scripsit & regulam monachis consistentibus in monasterio sancti Seuerini, quam eisdem moriens quasi testamentario iure reliquit. Claruit post consulatum [b] Importuni Iunioris Anastasio Imperatore regnante.

[a] *Extat vita apud Surium. De Seuerino Greg. lib. 7. epist. 84. Paul. Diac. lib. 1. cap. 12.*
[b] *Importunus cos. Anno Christi 509. ad Eugipium extat epist. Fulgentij Ruspensis. Eugipium se vidisse, ait Cassiodor. lib. 1. diuin. inst.*

Cap. XXVII.

FVlgentius [a] Afer Ecclesiæ Ruspensis Episcopus, in confessione fidei clarus, in scripturis diuinis copiosissimè eruditus, in loquendo quoque dulcis, in docendo ac disserendo subtilis, scripsit multa. E quibus legimus, de gratia Dei, & libero arbitrio libros responsionum septem, in quibus Fausto Galliæ Regiensis vrbis Episcopo Pelagianæ prauitati consentienti respōdens, obnititur eius profundam destruere calliditatem. Legimus & eiusdem librum de sancta Trinitate ad Felicem directum Notarium. Librum quoque regulæ veræ fidei; & alium de Sacramento Incarnationis Domini nostri Iesu Christi. Extant & duo eiusdem libri de veritate prædestinationis ad Episcopos missi, in quibus demonstratur: quod gratia Dei in bonis voluntatem humanam præuenit, & quod Deus quosdam prædestinationis suæ munere iustificans prælegit, quosdam verò in suis reprobis moribus occulto quodam iudicio dereliquit. Est & liber altercationis eius, quo de fide cum Thrasamundo rege idem beatus Fulgentius disputauit. Ad Ferrandum quoque Ecclesiæ Carthaginiens. Diaconū vnum de interrogatis quæstionibus scripsit libellum. Inter hæc composuit multos tractatus, quibus sacerdotes in Ecclesiis vterentur. Plurima quoque feruntur ingenij eius monumenta. Hæc tantùm ex pretiosis doctrinæ eius floribus carpsimus. Sors melior, cui delitias omnium librorum eius præstiterit Dominus. Claruit sub Thrasamundo rege Vuandalorum Anastasio Imperatore regnante.

[a] *Anno 500.*

Cap. XXVIII.

E EVcherius [a] Franciæ Episcopus, elegans sententiis, ornatus in verbis, edidit ad Hilarium Arelatensem antistitem eremi deserta petentem vnum opusculum de laude eiusdem eremi luculentissimum, & dulci sermone dictatum, in quo opere laudamus Doctorem, & si pauca, tamen pulchra dicentem. [b] Breuitas, vt ait quidam, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet.

[a] *Anno 450. Lugdunensis Episcopus fuit apud Gennadium, & Marcellinum.*
[b] *Ciceronis sunt verba.*

F

Cap. XXIX.

HIlarius [a] Arelatensis Episcopus scripsit vitam parentis, & prędecessoris sui sanctissimi ac venerabilis Honorati Episcopi, suaui ac præclaro prædictatam eloquio.

[a] *Anno 432.*

Cap. XXX.

APringius [a] Ecclesiæ Pacensis Hispaniarum Episcopus, disertus lingua, & scientia eruditus, interpretatus est Apoca-
G lypsin Ioannis Apostoli subtili sensu atque illustri sermone melius penè, quàm veteres Ecclesiastici viri exposuisse videntur. Scripsit & nonnulla quæ tamen ad notitiam nostræ lectionis minimè peruenerunt. Claruit temporibus Theudis principis Gotthorum.

[a] *Anno Christi 540. Apringij nomine multorum manibus circumfertur opus ingens manuscriptum in Apocalypsin. Sed ego, cùm viderem codicem ipsum Gotthicum Legionensem scriptum æra millesima-octaua, animaduerti inde auctoris nomen non cōstare, sed editum opus in gratiam cuiusdam Eterij. Quin & in præfatione ille auctor ait, se collegisse sua ex libris*
H *Victorini, Isidori, & Apringij. Vt manifestò constet non esse illum Apringium cuius Isidorus meminit.*

Cap. XXXI.

IVstinianus [a] Imperator, quosdam libros de Incarnatione Domini edidit, quos etiam per diuersas prouincias misit. Condidit quoque & rescriptum contra [b] Illyricianam Synodum & aduersus Africanos Episcopos Chalcedonensis Synodi defensores peruerso studio: in quo tria capitula damnare contendit, id est, [c] Theodori Mopsuesteni Episcopi dicta, siue rescripta Theodoreti, & Epistolam, quæ dicitur Ibæ Edesseni Episcopi.

Anno 553.

a *Sumpta hæc ex Liberato, & Victore Tunnensi.*
b *Illyriciana anno 549. Damnat etiam Iustinianus in fidei suæ professione, quæ extat 1. tom. Concil.*
c *Vide Scholion de Theodoro sup. Mopsuesteno ad caput quartum.*

CAP. XXXII.

FAcundus [a] Afer, Hermianensis Ecclesiæ Episcopus, duodecim libros pro defensione trium capitulorum scripsit, quorum stylo elicuit; præfata tria capitula in præscriptione Apostolicæ fidei, & Chalcedonensis Synodi impugnatione, fuisse damnata. Id est, epistolam Ibæ Edesseni Episcopi ad Marim Persam directam, & Theodorum Mopsuestenum Episcopum, & Theodoreti Cyri Episcopi dicta. [b] Claruit post consulatum Basilij, anno decimo regnante Iustiniano Imperatore.

a *Sumpta ex Victore Tunnensi.*
b *Anno Christi 551.*

CAP. XXXIII.

IVstinianus de Hispania, Ecclesiæ Valentinæ Episcopus, ex quatuor fratribus Episcopis eadem matre progenitis vnus, scripsit librum respōsionum ad quendam Rusticum de interrogatis quæstionibus: quarum prima responsio est de Spiritu sancto: secunda est contra Bonosianos, qui Christum adoptiuum filium, & non proprium dicunt: tertia responsio est de baptismo Christi, quod iterare non licet: quarta responsio est de distinctione baptismi Ioannis, & Christi: quinta responsio est, quia Filius sicut Pater inuisibilis sit. Floruit in Hispaniis temporibus Theudis Principis Gotthorum.

Anno 531.

CAP. XXXIIII.

IVstus Vrgellitanæ Ecclesiæ Hispaniarum Episcopus, & frater prædicti Iustiniani, [a] edidit libellum expositionis in Cantica Canticorum, totum valdè breuiter atque apertè per allegoriam sensum discutiens. Huius quoque fratres [b] Nebridius, & Elpidius quędam scripsisse feruntur, è quibus, quia incogniti sumus, magis reticenda fatemur.

a *Extat.*
b *Nebridius Episcopus Egarensis subscribit in 2. Concil. Tolet. anno Christi 527. & in Concil. Tarrac. anno 516.*

CAP. XXXV.

MArtinus [a] Dumiensis monasterij sanctissimus Pontifex, ex Orientis partibus nauigans, in Gallæciam venit, ibíque conuersis ab Arriana impietate ad fidem Catholicam Sueuorum populis, regulam fidei & sanctæ religionis constituit; Ecclesias confirmauit, monasteria condidit, copiosáque præcepta piæ institutionis composuit. Cuius quidem ego ipse legi librum de differentiis quatuor virtutum, & aliud volumen epistolarum, in quibus hortatur vitę emendationē, & conuersationem fidei, orationis instantiam, & eleemosynarum distributionem & super omnia cultum virtutum omnium & pietatem. Floruit, regnante Theodemiro Rege Sueuorum, temporibus illis, quibus Iustinianus in republica, & Athanagildus in Hispaniis imperium tenuerunt.

a *Martinus Episcopus Dumiensis, natione Pannonius fuit, vt ex Gregorij Turonensis historia constat, & ex ipsius Martini epitaphio ab se composito, quod ex vetusto libro descriptum habemus. Eius hoc est initium.*

Pannoniis genitus transcendens æquora vasta
Gallæciæ in gremium diuinis nutibus actus, &c.

Fundauit monasterium Dumiense in Gallæcia, vt dicitur in decimo Concil. Tolet. itaq; subscribit Martinus Episcopus in Concil. primo Bracar. anno Christi 561. inde factus Archiepiscopus Bracaren. subscribit in secundo Concil. Bracar. anno 562. præfuit verò his Ecclesiis annos triginta ex Gregorio Turonens. in Chron. & lib. primo de Miraculis Martini Turonensis cap. 11. & Aimoino lib. 3. cap. 39. Eius aliqua opuscula feruntur impressa: plura nos habemus nondum edita.

CAP. XXXVI.

AVitus [a] Viennensis Episcopus, scientia secularium litterarum doctissimus, edidit quinq; [b] libellos heroïco metro compositos, quorum primus est de origine mundi, secundus de originali peccato, tertius de essentia Dei, quartus de diluuio mundi, quintus de transitu maris rubri. Scripsit & ad Fuscinam sororem de laude virginitatis librum vnum pulcherrimo compositum carmine, & eleganti epigrammate coaptatum.

a *Anno Christi 490. vide Gregor. Turonens. Sigebertum, & Adonem.*
b *Extant impressa.*

CAP. XXXVII.

DRacontius composuit heroïcis versibus [a] Hexameron creationis mundi, & luculenter quidem composuit & scripsit.

a *Extat impress. vide infrà in Eugenio 3.*

Cap. XXXVIII.

E

VIctor [a] Tunnensis Ecclesiæ Africanus Episcopus. Hic à principio mundi vsq; ad primum Iustini Iunioris imperij annum breuem per Consules annuos bellicarum, Ecclesiasticarúmque rerum nobilissimam promulgauit historiam, laude & notatione illustrem, ac memoria dignissimam. Hic pro defensione trium capitulorum à Iustiniano Augusto Ecclesia sua pulsus, exilio in Ægyptum transportatur. Inde rursum Constantinopolim vocatus, dum Iustiniano Imperatori & Eutychio Constantinopolitanæ vrbis Episcopo obtrectatoribus eorumdem trium capitulorum resisteret, rursus in monasterio eiusdem ciuitatis custodiendus mittitur, atque in eadem damnatione (vt dicunt) permanens, moritur.

[a] *Victoris Tunnensis Episcopi habeo Chronicon manuscriptum, in quo, post Eusebium, Hieronymum, & Prosperũ, tempora prosequitur à consulatu* XVIII. *Theodosij Iunioris, id est, anno Christi* 444. *vsque ad annum primum Iustini Iunioris, id est Christi* 567. *Ibi suum deplorat exilium, quo mihi valde dignus fuisse videtur. Restitit enim Vigilij Papæ Iustiniani Imp. & Synodi Constantinopolit. decretis; dum tria capitula, de quibus suprà diximus, mordicùs defendit. Hic apud Isidorum lib.*5. *Etymolog. c.*38. *falsò Turonensis scribitur, ab alijs Tunnensis, Trithemio Cummenensis, sed ipse se in vetusto codice Tunnensem vocat. Puto esse oppidum Africæ Proconsularis, quod Tunis Polybio & Straboni vocatur, Tunisense Plinio, Liuio autem Tunes Tunetis inflectitur. Nobile his temporibus ob expeditionem Caroli Quinti Cæsaris. Huius Victoris meminerunt etiam Ado Viennensis & Otho Frisingen. lib.*5. *c.*4.

Cap. XXXIX.

IOannes sanctæ memoriæ Constantinopolitanus Episcopus, natione Cappadox, ad quem beatus Gregorius librum regulæ pastoralis scripsit, vir [a] inæstimabilis abstinentiæ, & eleemosynis tantùm largissimus, vt zelo auaritiæ aduersus eum Imperator Mauritius permotus, vrbe pauperes pellendos ediceret. Hic Græco eloquio edidit de sacramento Baptismatis rescriptum ad bonæ recordationis dominum nostrum & prædecessorem Leandrum Episcopum, in quo nihil proprium ponit, sed tantummodò antiquorum Patrum replicat de trina mersione sententias. Claruit temporibus Mauritij Principis, defunctúsque est Augusto eodem regnante.

[a] *Ieiunator vocatur à Niceph. Constantinop.*

Cap. XL.

GRegorius Papa Romanæ sedis Apostolicæ Præsul, compunctione timoris Dei plenus, & humanitate summus, tantóque per gratiam Spiritus sancti scientiæ lumine præditus, vt non modò illi in præsentibus temporibus quisquam Doctorum, sed nec in præteritis quidem par fuerit vnquam. Hic in exordio Episcopatus edidit librum regulæ pastoralis, directum ad [a] Ioannem Constantinopolitanę sedis Episcopum. In quo docet, qualis quisque ad officium regiminis veniat, vel qualiter, dum venerit, viuere, vel docere subiectos studeat. Idem etiam, efflagitante
F Leandro Episcopo, librum beati Iob mystico ac morali sensu disseruit, totámque eius propheticam historiam triginta quinque voluminibus largo eloquentiæ fonte explicuit. In quibus quidem quanta mysteria sacramẽtorum aperiantur, quantáque sint in amorem vitæ æternæ præcepta, vel quanta clareant ornamenta verborum, nemo sapiens explicare valebit, etiam si omnes artus eius vertantur in linguas. Scripsit etiam [b] & quasdam epistolas ad prædictum Leandrum, è quibus vna in eisdem libris Iob, titulo præfationis adnectitur: [c] altera eloquitur de mersione Baptismatis, in qua inter cætera ita scriptum
G est: Reprehensibile, inquit, esse nullatenus potest, infantem in Baptismate mergere, vel semel, vel ter, quando in tribus mersionibus personarum Trinitas, & in vna potest diuinitatis singularitas designari. Fertur tamen idẽ sanctissimus vir, & alios libros morales scripsisse, totúmque textum quatuor [d] Euangeliorum sermocinando in populis exposuisse, incognitum scilicet nobis opus. Felix tamen, & nimiùm felix, qui omnia studiorum eius potuit cognoscere. Floruit autem Mauritio Augusto Imperatore: obiit in ipso exordio Phocatis Romani Principis.

H [a] *Ita* 1. *lib. Registr. epist.* 4. *non ergo ad Ioannem Rauennatem, vt in impress.*

[b] *Et aliæ lib.* 4. *Registr. epist.* 46. *c.* 90. *& lib.* 7. *epist.* 125.

[c] *Primo lib. Registr. epist.* 41.

[d] *Extant homil.* 40. *in Euangelia.*

Anno Christi 604.

Cap. XLI.

LEander genitus patre Seueriano Carthaginiensis prouinciæ, [a] professione monachus, & ex monacho Hispalensis Ecclesiæ prouinciæ Bethicæ constitutus Episcopus, vir suauis eloquio, ingenio præstan-

tissimus, vita quoque etiam atque doctrina A clarissimus, vt & fide eius atque industria populi gentis Gotthorum [b] ab Arriana insania ad fidem Catholicam reuerterentur. Hic námque in exilij sui peregrinatione composuit duos aduersus hæreticorum dogmata libros, eruditione Sacrarum scripturarum ditissimos, in quibus vehementi stylo Arrianæ impietatis confodit atq; detegit prauitatem: ostendens scilicet, quid contra eosdem habeat Catholica Ecclesia, vel quantum distat ab eis religione, vel fidei sacramentis. Extat & aliud laudabile eius opusculum aduersus instituta Arrianorum, in quo, propositis eorum dictis, suas responsiones opponit. Præterea edidit vnum ad Florentinam sororem B [c] de institutione virginum, & contemptu mundi libellum, titulorum distinctionibus prænotatum. Siquidem & in Ecclesiasticis officiis idem non paruo laborauit studio: in toto enim Psalterio duplici editione orationes conscripsit: in sacrificio quoque, laudibus, atque Psalmis multa dulci sono composuit. Scripsit & epistolas multas: ad Papam Gregorium de baptismo vnam, alteram ad fratrem, in qua præmonet, cuique mortem non esse timendam. Ad ceteros quoque Episcopos plurimas promulgauit familiares epistolas, & si non satis splendidas verbis, acutas tamen sententiis. [d] Floruit sub Reccaredo viro religioso ac Principe glorioso, cuius C etiam temporibus mirabili obitu [e] vitæ terminum clausit.

[a] *Falsò Lucas Tudensis & alij addunt*, Ducc.

[b] *In Concil. 3. Tolet. ann. 589. Greg. 3. dialog. cap. 31. & Gregor. Turon.*

[c] *Lib. de Virgin. extat Oueti.*

[d] *Anno Christi 600.*

[e] *Leander Hispalensis quo anno fuerit mortuus, ambigunt nostri historici. Itaque libet in gratiam nostri Isidori, qui & illius germanus, & successor in Ecclesia Hispalensi fuit, annum mortis Leandri certò constituere. Ego, Leandrum anno Christi 600. mortuum, colligo ex his coniecturis. Primùm quòd illum, ait Isidorus frater, vitâ functum tempore Reccaredi* D *Regis, quem Regem constat obiisse anno Christi 600. Nam successisse Reccaredo Liuuam Regem æra 639. id est Christi 601. tradit Isidorus libro de Gotthis. Non verò mortuum Leandrum ante istum annum 600. ex eo liquet, quod Gregorius Papa ad Leandrum Hispalensem scribit 7. lib. Regist. epist. 125. Indictione 2. anno nono sui Pontificatus, nempe anno Christi 599. Ita constabit summa annorum Episcopatus Isidori, qui fratri Leandro successit, vt diximus. Præfuit enim Isidorus suæ Ecclesiæ Hispalensi propè quadraginta annos, auctore sancto Ildefonso. Cùm verò certissimum sit Isidorum mortuum anno Christi 636. id quod paulò post in Isidoro confirmabimus. Siquis retrocedat, facilè & mortem Leandri, & initium Isidori reperiat, veréque illud de quadraginta propè annis ab Ildefonso dictum cognoscet.*

CAP. XLII.

LVcinianus [a] Carthaginis Spartariæ Episcopus, in scripturis doctus: cuius quidem multas epistolas legimus, de sacramento denique baptismatis vnam, & ad Eutropium Abbatem (qui postea Valentiæ Episcopus fuit) plurimas. Reliqua verò industriæ, & laboris eius ad nostram notitiam minimè venerunt. [b] Claruit temporibus Mauritij Augusti: occubuit Constantinopoli, veneno (vt ferunt) extinctus ab æmulis, sed, vt scriptum est, iustus quacumque morte præoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.

[a] *Lucinianum siue Licinianum (vtroque enim modo scriptum reperio) quidam ex nostris nuper tradiderunt Carthagine translatum fuisse ad Episcopatum Valentinum, non satis intellectis verbis Isidori, qui non Lucinianum, sed Eutropium ait fuisse Episcopum Valentinum, ad quem scripserit Lucinianus multas epistolas. Huius Luciniani epistola ad Papam Gregorium edita est cum ipsis Moralibus. Ego verò præterea habeo & huius Luciniani, atque Seueri eius collegæ doctissimam epistolam manuscriptam ad Epiphanium Diaconum, vbi Angelos probat esse incorporeos, & alteram ad Vincentium, non Cæsaraugustanum, sed Ebusitanæ insulæ Episcopum, credentem epistolas quasdam de cælo cecidisse.*

[b] *Circa ann. 590. Sapien. 4.*

CAP. XLIII.

SEuerus Malacitanæ sedis antistes, collega & socius Luciniani Episcopi, edidit libellum vnum aduersus [a] Vincentium Cæsaraugustanæ vrbis Episcopum, qui ex Catholico ad Arrianam prauitatem fuerat deuolutus. Est & alius eiusdem de virginitate ad sororem libellus, qui dicitur annulus: cuius quidem fatemur cognouisse titulum, ignorare eloquium. [b] Claruit temporibus prædicti Imperatoris, quo etiam regnante vitam finiuit.

[a] *De Vincentio Isidorus lib. de Gotthis in Leouigildo.*

[b] *Anno 590.*

CAP. XLIIII.

IOannes [a] Gerundensis Ecclesiæ Episcopus natiuitate Gotthus, prouinciæ Lusitaniæ Scalabi natus. Hic, cùm esset adolescens, Constantinopolim perrexit, ibíque Græca & Latina eruditione munitus, post

decem & septem annos in Hispanias reuersus est, eodem tempore, quo, incitante Leouigildo rege, Arriana feruebat insania. Hunc supradictus rex, cùm ad nefandæ hæresis crudelitatem compelleret, & hic omnino resisteret, exilio trusus, & Barcinonem relegatus, per decem annos multas insidias & persequutiones ab Arrianis perpessus est. Qui postea condidit monasterium quod nomine Biclaro dicitur, vbi, congregata monachorum societate, scripsit regulam ipsi monasterio profuturam, sed & cunctis Deum timentibus satis necessariam. Addidit in libro Chronicorum ab anno primo Iustini Iunioris principatus, vsque in annum octauum Mauricij Principis Romanorum, & quartum Reccaredi regis annum, historico compositóque sermone valde vtilem historiam: & multa alia scribere dicitur, quæ ad nostram notitiam non peruenerunt.

[a] *Ioannis Biclarensis Abbatis Chronicon, cuius Isidorus meminit, habeo descriptum ex vetustissimo libro Gotthico. Hic auctor, vt de se ipse ait, Victoris Tunnensis Chronicon vlterius perduxit ab anno Christi 566. vsque ad 590. vbi nostrorum Regum Leouigildi & Reccaredi historiam per singulos Imperatorum annos doctissimè persequitur.*

Cap. XLV.

Eutropius [a] Ecclesiæ Valentinæ Episcopus, dum adhuc in monasterio [b] Seruitano degeret, & pater esset monachorum scripsit ad Papam Lucinianum, cuius supra fecimus mētionem, valde vtilem epistolam, in qua petit ab eodem, quare baptizatis infantibus chrisma, post hæc vnctio, tribuatur. Scripsit & ad Petrum Episcopum [c] Ircauicensem, de districtione monachorum salubri sermone compositam epistolam, & valde Monachis necessariam.

[a] *Penes Eutropium Abbatem Seruitanum, & Leandrum Episcopum fuit summa Concilij tertij Tolet. ait Ioan. Biclar. ann. 589.*

[b] *De Seruitano Ildefonsus in Donato.*

[c] *Fortè Ereauicen.*

Cap. XLVI.

Maximus [a] Cæsaraugustanæ ciuitatis Episcopus, multa versu prosáque componere dicitur. Scripsit & breui stylo historiolam de iis, quæ temporibus Gotthorum in Hispaniis acta sunt, historico & composito sermone, sed & multa alia scribere dicitur, quæ necdum legi.

[a] *Subscribit in tribus Concil. m. s. Barcinonensis, Tolet. & Egaren. anno 599. 610. 614. Itaque Isidorus scribit hunc librum vsque ad annum 610.*

NOTÆ

NOTAE VIRORVM DOCTORVM IN QVOSDAM LIBROS DIVI ISIDORI, HISPALENSIS EPISCOPI, PER IOANNEM Grialum collectæ & auctæ.

Et primò in libros Originum, siue Etymologiarum.

IN CAPVT PRIMVM LIBRI PRIMI.

Disciplina à disc. *Verba sunt D. August. Soliloq. c.2.*

Quia discitur plen. *Pleni vis in disciplina nulla est, nom.* plina *productio est sola verbi. Sed, vt huiusmodi notationum lusus, etymologiarum vera, ac syncera appellatione commendari se minimè postulant; ita, qui hæc statim, quasi inepta, aut inania prorsus, fastidiosè respuat, nimium ipse durus sit, præter æquúmque & bonum.*

Quòd artis præcept. *Artis pro arctis antiquos scripsisse constat. Nam Valerius Probus artus pro angusto, & artus pro membris inflexione sola distinguit. Festus;* Artifices quòd aptè opera inter se artent, qua ex caussa etiam artes appellatæ sunt.

Alij dicunt. *Donatus in Andr. & Seru. in artem secundam Donati. Varro lib.4.* Nonnulla (*inquit*) nomina in vtraque lingua habent radices: vt arbores, quæ in confinio natæ in vtroque agro serpunt.

Inter art. & dis. *Eodē modo distinguit artē à scientia Arist.*

In Cap. II.

Numerorum caussas. *Ita Gotthici rectè, al.* casus.

Mensuras. *Soli duo Tarraconenses habent* mensuras terræ. *A reliquis ea vox abest. Quod si non tam etymon, quàm rem ipsam, quæ magis communis est, spectes; non incommodè illam reiiciemus.* Est (*inquit lib.2. c.25.*) Geometria mensura magnitudinis immobilis, atque formarum, *cùm lib.3. c.10. veram nominis rationem reddiderit.*

In Cap. III.

Quas librarij. *Aug. lib.2. de ord. c.12. cùm de litteris egisset, hæc subdit:* Ergo vtilitas numerandi magna necessitate animaduersa est. Quibus duabꝰ repertis nata illa librariorum, & calculonum professio, velut quædam Grāmaticę infantia, quam Varro litterationē vocat.

Signa verb. *Hieron. de notis ep.34.* Et linguæ celeritatem præcederent signa verborum. *Et ep. 47.* signa, ac furta verborum.

Verba-introducūt. *Absunt hæc à quibusd. Gotth. libris.*

Litteræ autem quasi legiteræ. *Neque hoc legitur in vllo Gotthicor. Est tamen apud Priscianum, & Sergium.*

Apud illos Alph. *Ex Epiph. lib. de ponderib.*

Vt nosse--matrem. *Verba sunt Hieron. ad Sophon. c.3.*

Hebræorum litt. *Eadem traduntur de inuentor. litterarum septenariis quibusdam, quos Crinitus refert lib. 17. de honest. disciplin.*

Vndè cum Heb. *Ex Hieron. prolog. Galeato.*

Inachi filia. *Secutus est Isidorus Augustinū 18. de ciuit. cap.3. Augustinus Ouidium Metamorph. 1. quod etiā Græcorum aliquos sensisse Suidas in collectaneis testatur.*

Apud Ægypt. *Nihil necesse est Græcarum litterarum monstra, quæ in Gotthicis codicibus visuntur, huc proferri. Satis esse debebit, ex iis Antonium Aug. Petrum Chaconem, & Vulcanium eodem modo coniecisse. Cùm præsertim Herodoti verba quæ subscribam ex lib. 2. dubitandi nullum relinquant locum.* Αἰγύπτιοι διφασίοισι γράμμασι χρέωνται, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἱερὰ τὰ δὲ δημοτικὰ καλέουσι. *Vid. Clem. Alex.* στρωμ. 5.

Cadmus Agenoris. *Plinius lib.7. c.56. Sed neque cum Plinio, neque cum Georgio Cedreno satis conuenit Isidoro in hac litterarum aßignatione.*

His Palamedes--adiecit tres η. χ. ω. *Malim è Seruio Æn.2.* θ. φ. χ. *Plinius quoque easdem tres huic aßignat, quartam addens* ξ.

Post quem Simonides Melicus. *Quatuor item à Simonide Melico adiectas vult Plinius, è quo sunt hæc,* ζ. η. ψ. ω. *P. Chacon cùm dissentire Isidorum à Plinio in numero videret; & in codicibus Gotthicis partim miles tres, partim similiter tres reperisset; itémque apud Suidam, & Eustathium Simonidem* διὰ τὸ ἡδὺ μελικέρτην *appellatum: existimabat legendum Simonides Melicertes.*

Y littera. *è Ser. Æn.6. in illud:* latet arbore opaca, *&c.*

T figuram demonstrans Dominicæ Crucis. *Rectè doctißimi viri putant, propterea apud Latinos Missæ canonem ab hac littera incipere. Hieron. ad Ezech. cap.9.* Antiquis Hebræorum litteris, quibus hodie vtuntur Samaritani, extrema thau littera Crucis habet similitudinem. *Hæc Hieronymus. Quod non perinde apparet in Samaritanorum alphabeto, quod circumfertur. Ambros. lib. de Abrah. c.2.* Et cū trecentis decem & octo viris adeptus victoriam. Numerauit (*inquit*) trecentos decem & octo, vt scias nō quantitatem numeri sed meritum electionis expressum: eos enim adsciscit quos dignos numero fidelium iudicauit, qui in Domini nostri Iesu Christi passionē crederent. Trecentos enim τ littera Græca significat: decem & octo autē summam ιη exprimit. *Vocem ipsam thau. signum interpretati sunt LXX. Crucem Caninius haud malus auctor in institutionibus linguæ Syriacæ.*

in frontes virorum. *Ita omninò legendum ex Gotthicis, & ex LXX. qui* ἐπὶ τὰ μέτωπα. *Vulgat. super frontes.*

Reliquas verò duas. *Ex Tertull. lib. de monogam.*

numeros ad litteras non computant. *Dubitandum non fuit de hac lectione Gotthicorum omnium codicum, mirúmque in ea hæsisse viros eruditißimos.*

sed sola verba componunt. *Post hæc in plerisque libris subduntur ista.* Exceptis aliq. quæ numeros figura demonstrant; vt, I. pro vno, C. pro centum, D. pro quingentis, L. pro quinquaginta, M. pro mille, V. pro quinque & X. littera quæ & in figura Crucem, & in numero decem demonstrat. *Ex quibus tamen in Vet. Longobard. Garsiæ Loaisæ V. Cl. & in Rom. Cod. tantùm hæc*

leguntur. Excepto I. quæ vnum, & X. littera quæ & in figura Crucem significat, & in numero decem demonstrat. *Quæ omnia aliena esse constat. Nostri enim libri, quin aucti sint ab aliquo, qui notarum nullam prætermiserit, quæ litteræ speciem præberet, haud dubium est. Primum quia quæ nunc videntur, aut etiam litteræ iam sunt: eæ sine controuersia litteræ olim non fuerunt: sed numerorum tantum notæ: factæque sunt ex numerorum notis litteræ, non contra ex litteris notæ. Deinde quia quæ mille assignatur littera, si ea est T. vt Gotthici omnes libri præferunt, ea Latini nunquam sunt vsi. Sed* CIↃ *siue* ∞. *Scio tamen ipsum T Gotthorum ex I Latina nota, & linea imposita, scribentium vitio coniunctis fluxisse, quòd hac quoque nota I Romani mille significabant, idque Isidorum ignorasse non sit verisimile. Præterea cùm paullò antè T figuram Dominicæ Crucis demonstrare dixerit; nunc X soli id tribuere cum T quoque meminisset, non oportuit. Et T quidem figuram crucis esse, etiam Lucianus vult cum Σ in T inuehi facit. De X nihil (quod sciam) ab vllo Latinorum proditum. Adde quòd hæc eadem de X. quæ in quibusdam Gotthicis sequenti capite repetuntur, ab aliis, atque ab impressis omnibus libris absunt. Postremò neque id esset numeros ad litteras computare. Id quod vidisse etiam videtur quisquis hunc locum tali accessione multauit. Non enim excepit litteras illas, quòd ad eas numeri computarentur, sed quòd figura numeros demonstrarent. Alioqui quomodo vnus ad I. aut centum ad C. aut quinque ad V. aut decem ad X. aut vlla omnino ex hic exceptis ad numeros computabitur?*

In Cap. IIII.

Carmentis autem. *E Seru. Æn.* 8.

Communes aut liberales. *Hoc est litteræ dicuntur tum notæ, & signa vocum quæ scribuntur, & leguntur: tum res ipsæ, & disciplinæ, quæ scriptura continentur. Ita sequenti capite Grammaticam appellabit originem liberalium litterarum. Nam quòd artiū eo loco quidam habent codices, interpretatio planè fuit litterarū: in plerisq;. n. & vetustioribus litterarum legitur. Itémque libro* 14. *cap.* 4. *& libro* 3. *de summ. bon. cap.* 13. Meliores sunt (*inquit*) communes litteræ, quia simpliciores, & ad solam humilitatem legentium pertinentes. *Eodem etiam pertinere videtur quòd infrà cap.* 9. *verba quædam Grammaticorum esse dixit, alia Rhetorum. Sic hodie Hispani loquimur, cùm litteratos dicimus, non illos qui legendi scribendique periti sunt (quod antiqui scire litteras appellabant) sed eos potius qui maiores disciplinas probè callent.*

Vocales sunt. *Aug. lib.* 2. *de ordin. c.* 12. Animaduertit oris sonos alios esse, qui moderato variè hiatu, quasi enodati, ac simplices faucibus sine vlla collisione defluerent; alios diuerso pressu oris, tenere tamen aliquem sonum; extremos autem, qui, nisi adiunctis sibi primis, erumpere non valerent, itaque has litteras hoc ordine quo positæ sunt vocales, semiuocales, & mutas nominauit.

Semiuocales quod quiddam semis de v. h. *Serg. in art. primam Donati.* Quod semis quiddam habeant vocis. *Idem elegantibus versibus expressit Terentianus. Nobis verò valde probatur tota in re Priscianus.* Vocales dicuntur (*inquit*) quòd per se voces perficiunt; vel sine quibus vox litteralis proferri non potest. Semiuocales appellatæ quòd plenam vocem non habent, vt semideos, & semiuiros dicimus, non qui dimidiam partem habent deorum, vel virorum, sed qui pleni Dei, vel viri non sunt. Mutæ ad comparationem benesonantium sunt dictæ, velut informis dicitur, non qui caret forma, sed qui malè est formatus; sic mutæ, non quòd omnino carent voce dicuntur: sed quòd habent partem vocis exiguam.

Ab E quippe vocali incip. *Id à mutis ipsas distinguit, quia (vt ait Priscianus) litteræ plus sonant cùm eis vocalis præponitur, quam cùm postponitur. præponitur autem semiuocalibus, postponitur mutis.*

Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum incl. litt. m. s. *Malè quosdam hæc habuere verba; ita vt vel delenda, vel aliò, id est ad semiuocales, transferenda censuerint. Si enim mutæ (inquiunt) dictæ, quia nisi subiectis vocalibus nequaquam erumpunt; quomodo illis detractis inclusum murmur sonabit? Quibus ita responsum sit: Vix potuisse commodius loqui Isidorum. Non enim editum, aut prolatum sed inclusum: ac ne sonum quidem, sed murmur dixit. Quod autem sonabit addidit: aut voce destitutus est, qua melius, quod volebat, enunciaret; aut certè periculum non fuit, ne non satis quod vellet ostenderet, cùm non prolatum sed inclusum murmur id, quidquid est appellasset. Esse autem id aliquid negari non potest, cùm paullò post dicat, mutas à suo sono incipere, & in vocalem desinere; est igitur aliquid à quo incipiant, antequam ad vocalem perueniant.*

Sonæ, semisonæ & insonæ. *Ex Victorini Grammatica.*

Inter vocales autem I. & V. *Omnia ex Donato.*

Varias habent significationes. *Assignationes legebat Chacon.*

Consonantes habentur. *Nigidius apud Agell. lib.* 19. *c. vlt.* Si quis putat præire V. in his verbis Valerius, Vennonius, Volusius: aut I. in his Iampridem, iecur, iocum, iocundum, errabit; quod hæ litteræ cùm præeunt, ne vocales quidem sunt.

V. quoque littera. *è Sergio.*

Eadem & digamm. *Cuius figuram quidam F rectum esse volunt (quæ nomini conuenit) alij inuersum Ⅎ qualis in marmoribus etiam cernitur. Sed hanc inuersam figuram à Claudio inductam opinor. Cùm digammon ipsum multò ante Claudium Varro vsurpauerit. Videtúrque Claudius obtinere potuisse, vt ætate sua ea figura in vsu esset, at posterioribus seculis antiqua restituta est. Quare apud Priscianum, & Donatum perpetuò F rectum pro digammo scribitur.*

Deficiunt. *id enim est liquescere. Græci ὑγρὰ γράμματα, & Terentianus idem exprimens, vdas litteras nominat.*

Et à metro excluduntur. *Nam cùm tempus consonantes (vt ait Terentianus) diuidant vnum duæ; tamen liquida mutæ subdita partem temporis non ministrabit. Vt idem Terentianus elegantissimè docet.*

Si mediam vocalis habet, quam consona & vda
Excipiunt; nequeunt geminæ vexare priorem.
caussam reddit.
Nam mediam nil vda iuuat quę subdita currit.

Reliquæ M. & N. apud Gr. liq. *Sic etiam plerique alij. Contra Sergius.* Si liquidæ (*inquit*) sibi præponantur, liquidarum iura deperdunt, vt Mnestheus.

Vnde & legitimæ. *Sic Gotthici omnes libri. Sed vulgatam lectionem* vnde & Latinæ *retinebat Chacon ex Donati verbis.* Vnde fit, vt quidam putent Latinas litteras non plures esse quàm XVII.

Illa ratione scilicet quod ab e, voc. *Rectè rationem reddit Isidorus cur tantum XVII. litteræ Latinæ, siue legitimæ sint, omissisque vocalibus de quibus controuersia esse nulla poterat. Nam consonantes (inquit) aut ab e incipiunt, & in suum sonum desinunt, quales sunt omnino semiuocales sex, f. l. m. n. r. s: aut contrà à suo sono incipiunt, & in e desinunt, quales sunt mutæ totidem b. c. d. g. p. t. Vid. Donat. Artem primam c.* 2. *& Serg. c.* 6.

Vnde & à plerisque aspirat p. e. n. l. *Ex Hieron. in nominibus Heb. ex Deuter.*

K litteram Saluius ludimag. *Al. Sallustius. Saluij Rhetoris meminit Plinius in epistolis, & Suetonius in Vespasiano. Sed ante hunc Kaisones Fabij fuerunt, cuius prænominis*

nota K fuit, vt apparet ex fastis. Item Kalare, & Kalendæ in omnibus veteribus libris.

Ideò superuacua. *Ita Hieronym. Donatus, Priscianus, & Terentianus. Sergius tamen:* K. *inquit* & Q. quæ nonnullis superfluæ videntur, hanc habent rationem, vt K. tunc præponatur quando eam A sequitur. Q. antiqui quoties V sequebatur preponebant. *Eadem ferè Diomedes, nisi quod K non nisi A breui præponi vult.*

Q. litterã nec Græci. *ex Hier. in nominibus ex Iesu Nau.*

X. littera *Constat ante Augusti tempora X. litteram in vsu fuisse, ex antiquissimis nummis, & columna Rostrata Duillij ante 1800. annos posita, & ex æneis legum tabulis Augusto longè superioribus, ac postremò ex Cicerone; qui in Oratore ad Brut.* Quomodo (*inquit*) Vester axilla ab ala factum est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam è maxillis, taxillis, vexillo, paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. *Eandem tamen Nigidium repudiasse, neque vnquam ea in libris suis vsum; sed antiquitatem secutum fuisse, refert Victorinus in arte Grammatica. Quæ hoc loco sequuntur.* Et dignè hoc tempore quo Xhristi nomen innotuit, quod per eam quę Crucis signum figurat scriptitatur. *Ea licet in Gotthicis quibusdam legantur, quia in melioribus codicibus & in editis nulla sunt, & Isidori eruditione non sunt satis digna, minimè recepimus.*

Vnicuique litteræ tria. *Ex Donat. & Sergio.*

Notatis oris sonis. *Verba Augustini 2. de ordin. cap. 12.*

Potestatem natura dedit. *Tot enim figuris ad notandos sonos opus fuit. Sed placebat Chaconi Toletanus codex in quo non sunt hæc verba. Quod mihi quoque valde probatur, nam neque in Gotth. Ouet. collegij sunt, neque vbi sint collocanda consentiunt libri, sed alius aliò ea reiicit.*

In Cap. V.

Rectè loque. *In editionibus veteribus additur scribendique ratio. id non est in Gotthicis: est verò apud Victorinum.*

Liberalium litterarum. *Ita veteres cod. non artium, & suprà litteras in communes & liberales diuisit.*

Oratio q. oris ratio. *Eodem modo luserunt in hac voce Hier. in ep. 139. ad Cyprian. Victorinus, & alij.*

Nam orare est loqui. *Verba Seruij Æn. X.*

In Cap. VI.

In complexum istarum cadunt. *Vel eas coniungentes, vel præpositæ, vel interiectæ, vnde & nomina acceperunt.*

In Cap. VII.

Nomen quasi notam. *Ita Boëthius, & Priscianus. E Græco ὄνομα tractum putant alij. Nos ex noscimen nomen abscissum putamus, vt ex noscibilis nobilis.*

Hæc in XXVIII. *XXVII. Sergius. Isidorus ipse XXVII. percenset, vt deesse videatur aliquid.*

Principalia q. primam pos. *Vtroque. n. nomine vocantur & principalia, & primæ positionis.*

Diminutiua scholasticulus. *Eodem exemplo vtuntur Donatus, & Charisius.*

Sono dimin. *è Sergio.*

Tota Latina. *Ex Donato.*

Quæ dicuntur ad aliquid aliqualiter. *Ita legendum ex Sergio, coniungendáque manuscriptorum, & impressorum librorum lectio, in illis enim qualiter, in his aliter legitur.*

Actualia. *Hæc neque apud Donatum neque apud Sergium leguntur.*

Loci à loco. *Ne hæc quidem, sed reliquit numeri, & ordinis species, quæ apud illos sunt, ita XXVIII. species constabunt.*

Verbis similia. *Aliquid hoc loco è Sergio desiderare possis. Sic. n. ille Art. 2. c. 2.* Sunt etiam participiis similia, vt demens. Nam sic est demens quasi legens, sed demens nomen est, quia recipit comparationem, id est dementior: legens verò participium quia non recipit similiter comparationem. Sunt etiam Verbosimilia, vt contemplator, sed cum casum acceperint nomina sunt, vt contemplator huius contemplatoris facit. Cùm autem tempus habuerint verba, vt Maro dixit: Contemplator aquas dulces. *Ergo casum ex Sergio posuimus. Vbi comparationem habebant libri omnes. Nam comparationem recipere de Participialibus non de Verbis similibus dixerat Sergius.*

Secunda pars nom. *Quam primam dixerit, nisi appellatiuorum, nulla est: præcesit enim, hæ omnes species à nominum appellatione descendunt.*

Sed sensus tantum peritia. *Aut sensum pro intellectus arbitrio posuit, aut malè libri omnes sensus tantum peritia. Nam si neque natura, neque oculis discernitur genus, quomodò sensus peritia discernetur? Itaque suspecta habebat hæc verba Chacon. Mirum ni vsus tantum peritia Isidorus scripsit. Qui Seruium legerit de hac scriptura non admodum dubitabit. Eius verba sunt in art. 2. cap. 5.* Inter epicœnum, & commune hoc interest: quòd in communi articulari secernimus sexum, vt hic canis: in epicœno verò vnus articularis sumitur, & vtrumque sexum intelligimus, vt hæc aquila; eum autem sumemus articularem quem auctoritas dederit. Nam cùm naturaliter non possumus in epicœnis sexum deprehendere, debemus auctoritate firmari. *Sexus peritia quòd in vno Rom. c. legitur absurdum omnino videtur.*

Diptota vt Iuppiter. *Duobus in casibus Iuppiter dici etiam Charisius ait, & Sergius. Varietates duas habere nemo dixerit, nam ne accentum quidem variat Juppiter in vocatiuo & nominatiuo. Ergo varietatem à casu cum Sergio distinxit.*

Monoptota. *Hæc Sergius aptota appellari mauult.*

In Cap. VIII.

Pro vice nominis. *Sic infrà c. 36.* Antonomasia pro vice nominis ponitur. *Donatus, Sergius, & Beda.* Pro nomine ponitur. *Posset legi,* Pro nomine, id est vice nominis *vt eod. c. 36.* Antonomosia, est pro nomine id est vice nominis posita.

Finita eò quòd dif. c. p. *Seruius ad art. Donat.*

Quæ tria & articuli n. *Sergius. Hæc nonnulli etiã pronomina articularia vocant, eò quòd more Græcor. cum nominibus declinantur.*

Infinita septem. *Quæ nomina ab aliis dicuntur. Sed cum Isidoro faciunt Charisius, Diomed. Seru. & D. Augustinus.*

In Cap. IX.

Verbum quod verberat. *E Seru. ad art. Don: sed improbat Quintil. lib. 1. c. 5. Quæ de perfecta forma leguntur in impressis, à Longobardicis quibusdam rectè aberant.*

Lecturio. i. legere volo. *Sic Longobard. & Seruius:* Vna meditatiua forma est, quę non agere nos aliquid, sed adhucvelle agere ostendit, vt est lecturio: significat enim non lego, sed legere volo.

Coniunctiuus. *Seruius.* Ideò dictus est coniunctiuus, quia in loquendo, cùm solus elocutionem implere non possit, coniungit sibi indicatiuum.

non sonant Latinè. Latina *m. ss.* non sunt Latina *paullò post ex Donat.*

Quia deponunt futuri temporis participium à passiua significatione. Deponens (*ait Charisius*) per antiphrasim dicitur, id est è contrario, quòd verbum r littera finitum deponere eam non potest. *Idem totidem verbis Diomedes. Ergo eodẽ modo hæc Isidori verba sunt accipienda: vt cùm verbum deponens reliquas voces à passiua*

significatione deposuerit, hoc est deiecerit: futurum in dus à patiendi significatione depellere nunquam queat. Nam sequendus, vtendus, & siqua huiusmodi reperiuntur, passiuam significationem retinent. Aut, deponunt, *abijciunt, neque recipiunt futurum in dus propter passiuam significationem, vt gloriandus: nam gloriandus in vsu planè non est. Communianus apud eund. Charisium.* Trahuntur participia à Communi (*inquit*) quatuor, præsens, & præteritum, & duo futura vadans, vadaturus, vadatus, vadandus. A deponenti tria; præsens, præteritum, & futurum, vt luctans, luctatus, luctaturus.

In Cap. X.

Totum caput è Sergio.

In Cap. XII.

Subiunctiuæ. *Ita appellat eas Donatus.*

regíque hominíque Deo. *Hemistichium Iuuenci de Magis.*

Expletiuæ. *Etiam Donatus, & Diomedes.* saltem *in expletiuis numerant.*

Caussales eò quòd aliquid cogunt fac. *Rectè emendauit Chacon; cùm libri partim cogitem, partim cogitent haberent. Sergius.* Inter caussales, & rationales hoc interest, quòd tunc vtimur caussalibus quando de caussa loquimur; tunc rationalibus quando de ratione. Caussa est quæ nos compellit (al. impingit) ad aliquid faciendum; ratio, qua vtimur in faciendo.

In Cap XIII.

Accusatiuæ autem & Ablatiuæ. *Ita appellantur à Seru. & Serg.*

Loquelares. *Ita appellantur à Probo, Seru. Donat. Diomed. Charis. Festo in Am. & Bed. de arte metr.*

In Cap. XIIII.

Interiectiones. *Omnia ferè verba Aug. lib. 1. de Serm. Domini in mont. c. 9.*

Ab exultante vah. *Diomedes.* Exultantem significat euax. *Item Donatus, & Bed.* Lætantis euax. *Augustinus tamen.* Cùm delectamur vah (*inquit*) dicimus.

In Cap. XV.

Omnia è Donato.

In Cap. XVI.

ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν. *Ita Serg. Diomed. Charis.*

Nam vnam vocalem pro syllaba abusiuè. *Donatum videtur notasse, qui vocalem longam, syllabam dici propriè voluit. Eius enim verba sunt.* Syllaba est comprehensio litterarum, vel vnius vocalis enunciatio temporum capax. Nam abusiuè etiam vocalem breuem syllabam vocamus.

Dionysius Lintius. *Vel Lindius potius, cuius Strabo, & Suidas meminere. Is Pompeij ætate Grammaticam Romæ docuit.*

In Cap. XVII.

Pedes sunt, qui certis. *Elegantissimè Terentianus:* Vna longa non valebit edere ex sese pedem. Ictibus quia fit duobus non gemello tempore. *Sergius quoque.* Necesse est pedem vnumquemque in se habere certum cum temporibus numerum syllabarum.

Frequentabatur. *Postea in Romano cod. hæc leguntur.* Siue Pyrrhichius dicitur ἀπὸ τοῦ πυρὸς id est, igne, celerius enim, sicut ignis, pes iste decurrit. Hinc est illud Virgilianum. Ardentes Tyrij, id est, festinantes. *Eadem sunt in recentioribus editionibus. Recta tamen prior etymologia: Terentianus.* πυῤῥίχιος idem vocatur, quippe & aptus Pyrrhichæ.

Spondæus dictus, quia tractim. *Est enim σπονδεῖν lentè moueri, vnde spondæos stabiles dixit Horatius. Et Cicero,* Etsi enim hebetior est, & tardior, habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum. *Vel potius ἀπὸ τῆς σπονδῆς, id est, libatione, vnde ἐπιβώμιος etiam dictus, quòd eo sacerdotes ad aras progredientes vterentur, vt eius pedis grauitas ominosis vocibus officeret, ne ad illorum aures perueniren t. Terentianus.*

Qui, quòd in templis canorus à sono vocis malæ
Auribus libantis obstat, & fauet, σπονδεῖος est.

Et qui tibiis longis in sacris canebant, spondiales dicebantur, quorum meminit Plutarchus.

Tribrachis, qui & chorius. *Et trochæus dicitur; Quintilian. lib. 9. c. 4.* Tres breues choræum, quem tribrachyn dici volunt. *Terentianus, cùm de iambo egisset.*

Nec minus currit trochæus lege versa temporum,
Syllaba longus priore parcior nouissima
χορεῖος idem nuncupatur à magistris plurimis.
Idem.
Nam solet longam trochæus soluere in duas breues,
Vnde & appellant trochæum, quem vocamus τρίβραχυν.

Anapæstus. *Longobardicos secuti sumus; qui in hanc lectionem consentiunt. Altera etymologia, quæ in aliis libris manuscriptis, & in editis legitur:* Anapæstus dicitur repercussus (Græci enim ἀναπαῖσαι repercussionem dicunt, qui ideò dicitur repercussus, eò quòd repercutiatur à dactylo, est enim illi contrarius) *è Diomede sumpta est. Quibus verbis illud etiam subiungitur in sex libris.* Illud autem mirandum est, in his duobus pedibus; quòd anapæstus suscipit qualitatem nominis: nam ex contrarietate sequenti in contrarietatem ponitur, eò quòd breuitas in se præcurrit: ille verò, qui in contrario ponitur, non de eo sumit vocabulum; sed de qualitate syllabarum. *Non prorsus absurdè (si cui Diomedes tanti sit) sic enim ordinat Terentianus pedes, vt ab anapæsto incipiat, & omnino breuiores semper præponat. Sed quis non videt, hac etymologia recepta, vt anapæstus quasi repercussus dicatur, nihilominus hunc, quàm dactylum nomen sumere de qualitate syllabarum? non quòd repercutiatur à Dactylo, sed quòd duæ syllabæ breues repercutiuntur, & obtunduntur à sequenti longa.*

Iuncturam vnam. *Articulum iuncturam dixit.*

Antibacchius vel Palimbacchius quia iteratus. *Romanus codex cum Donato:* quia cõtrarius, *hi antibacchium, nostri palimbacchium interpretati sunt.*

ad celeuma canentium. *Calcantium volebat Chacon ex Ierem. 25.* Celeuma quasi calcantium. *Et Hieron. Is. 16.* Nequaquam in vindemia lætus vindemiator celeuma cantabit. *Et Ierem. 48. & 51. Canendum alij edidere, haud malè.*

Sed hi non sunt pedes. *Cicero in oratore.* Iam pæan, quòd plures habeat syllabas, quàm tres; numerus à quibusdam non pes habetur, *Sed quod συζυγίας* declinationes *dixit: coniugationes fortè legendum.*

Accidunt vnicuique pedi arsis. *è Sergio, vide Terentianum.*

Sescum enim dimid. *Sic Longobard. libri. Cicero in Oratore:* Vt necesse sit partem pedis, aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem; ita fit, vt æqualis dactylus, duplex iambus, sesquiplex pæan. *Vid. Serg. art. 1. c. 5. & Quinctil. lib. 9. c. 4.*

Partimur ergo in æqua. *Omnia ex Donato vsque ad Fescenninus.*

Epitrita partitione. *Augustinus sesquitertiam nominat, alij supertertiam: epitritam Diomedes, Donatus, & Terentianus.*

synalepham sequitur Virgil. *Seruius Æn. 5. ad illud,* Genua labant. Proceleumaticus (*inquit*) est, quem sic semper ponit Virgilius, vt cogi possit in dactylum. *Quod alibi etiam repetit. Id fit si i, & u. consonantes fiant: sed in reiice capellas eclog. 3. etiam duo ij in vnum idque consonans contrahenda, cum tamen i, in medio, nisi inter duas vocales consonans esse non possit.*

Ex vna autem longa duæ breues f. ex duabus autem b. *Terentianus.*

Nam non ita est vt longa dissolubilis,
Breues vicissim contrahi in longam valent.
Quia solida findi magnitudo non vetat:
Diuisa iungi rursum in vnum non queunt.

Metra pedibus accidunt. *Donatus.* Accidunt vnicuique pedi, arsis, & thesis, numerus syllabarum, tempus, resolutio, figura, metrum. *De quibus omnibus iam egit Isidorus: Sergius* Metrum, quod ex spondæo spondaicum, ex trochæo trochaicum, ex iambo iambicum nuncupatur. *Ac τὸ nuncupatur addendum putabat Isidoro Chacon, ita fore integra omnia.*

In Cap. XVIII.

Vt Romanus. *Ita legendum ex Tarraconensibus libris, vel* Cethêgus *ex Donat. vt congruat exemplum. non Metellus, vt est in reliquis libris. Nam distinxit paullò ante naturaliter longam, à positione longa.*

Grauis accentus c. v. a. p. p. i. d. v. cum vtrisque nunquam. *Nunquam enim plus vnâ acutâ in ead. voce, vt ait Quinctilianus: sed grauis poni in vna dictione non solum cum acuto, sed etiam cum circumflexo potest.*

Accentus autem reperti sunt. *Atqui Donatus & Sergius vnde hæc sumpta sunt; conturbari, & dissipari sæpè accentum legendi, vel distinguendi, vel pronunciandi ratione, vel discernendæ ambiguitatis necessitate dicunt: & vtrumque verum esse, nemo negarit.*

In Cap. XIX.

Figuræ accentuum. *Omnia ex Donato.*

Quorum duorum accentuum figuram Latini ipsam litteram H. *Ita quidē Donatus, & Sergius. Sed A. Augustinus etiam Græcos prius littera ipsa H pro aspiratione vsos dicit. Habere enim se Græcos nummos in quibus scriptum sit HHRAKA. Idque etiam Athenæum lib. 9. c. 19. & Priscianum in lib. de ponderibus testari. A quibus ne capellæ quidem verba prorsus abhorrent.* H aspirationis notam Græci diuiserunt. *Quod si vocem* Latini, *tollas, quæ à Romano codice abest, non minus commoda erit scriptura.* Quorum duorum accentuum figuram ex ipsa littera aspirationis fecerunt. *Græci scilicet.*

In Cap. XX.

Et tamen respirare oportet. *Hanc respirationem Donatus, & Sergius mediæ distinctioni tribuunt.*

In Cap. XXI.

Asteriscus. *De Asterisco & obelo August. 18. de ciuit. cap. 42. & Hieronym. in præfat. Paralipom. & in Iob. & epist. 135. ad Suniam, & Fretel. Reperiunturque adhuc in libris & asterisci, & obeli diuersæ aliquantulum figuræ.*

Obelus supernè appunctus. *Placet A. Augustino sic pingi, vt est in Pandectis Florent.*

Limniscus. *De vocis notione vid. Veget. de re veterinar. Mirum verò Hypolimniscum ab Isidoro prætermissum (nam prætermissum nō dubito, cùm omnes xxvj. notas quas proposuit, explicarit) cùm constet quatuor omnino notis in hexaplis, aut octaplis vsum fuisse Origenem, asterisco, obelo, limnisco, & hypolimnisco. Est verò hypolimniscus ex Epiphanio virgula iacens punctum subtus habens, quo indicatur ab altero tantum lxx. pari, sensum eisdem verbis redditum: figura fuit:* —.

Antigraphus. *Duplici figura pingitur. in Gotthicis hæc tantum.*

Asteriscus cū obelo. *Hunc A. August. ita pingi vult.*

Positura. *Cum reliqua omnia Græca sint; suspectum positura nomen videri possit.*

Antisigma. *Vid. Laërt. in Platone.*

Antisigma cum puncto. *In Laërtio A. Augustini hæc erat figura.* ꜿ

Diple. *Cicero lib. VIII. Ep. ad Att. ep. 2.* Vibulij res gestæ sunt adhuc maximæ, id ex Pompeij litteris cognosces, in quibus animaduertito illū locum vbi erit διπλῆ. *De figura consentiūt omnia, præter codicem Laërtij A. August. in quo hæ cernuntur, mendosè, vt ipse etiam putabat.*

Diple περὶ στίχον. *Legoræ meminit Suidas, sed nihil de eo præter nomen.*

Diple περιεστιγμένη. *Sic Anton. Augu. ex Cæsaraug. C. Gotthic. CC.*

Quæ Zenodotus. *Primus hic (vt ait Suidas) Homeri corrector fuit, Bibliothecis Alexādrinis præfectus, & filiorum Ptolemæi magister.*

Diple auersa. *Placet Cæsaraug. libri figura itémq; auersa cum obelo, & supernè obelato.*

Quoties Strophe. *De Strophis & antistrophis vide Pindari interpretem, ad Olymp. & Hephæstionis enchiridion & Fortunatianum de metris Horatianis. Qui ita ait.* In cantionibus lyricis legitimè scriptis; hoc est monostrophis hæc tria inueniri necesse est; strophen, antistrophen, epodon. Nam circuire aram dextra strophen vocabant, redire à sinistra antistrophen, pòst cùm in conspectu Dei consistentes cantici reliqua peragebant, epodon.

Nósne tibi fluxas Phrygiæ res. *Quo loco Seruius* status (*inquit*) relatiuus est.

χρήσιμον. *Quod vsui est.*

φ & ρ. *Cum in veteribus libris frontis legeretur, non difficilis fuit coniectura, φροντὶς legendum, quæ vox curam significat, & sollicitudinem.*

Coronis. *Variè in libris pingitur, à quibus diuersa est Hephæstionis nota. Sed placet Carion apud Aristophanem.* γεγράμμαι τίς δεῖ ... [illegible]

Alogus. *Variè pingitur.*

In Cap. XXII.

Vulgares notas Ennius primus. *Posteriorem intellige, qui de litteris, & syllabis duos libros scripsit; vt ait Sueton. in procem. lib. de illustrib. Gramm.*

Romæ primus Tull. Tiro. *Verba Hieronymi in Chronic. Euseb. Sed quonam modo primus, si Ennius quoque primus? Nondum hæc concinnarat Isidorus.*

Post eum Vipsanius. *Confirmauit coniecturam A. Augustini codex Ouetensis collegij, in quo Vipsanius disertè scriptum est. Quod verò Agrippæ, qui ex Vipsania gente fuit, libertum hunc fuisse idem suspicabatur: non assentior. Neque enim arbitror liberto patronum id nomen dedisse quod ipse respueret. Vid. Senec. in declamat.*

Et Aquila libertus Mæcen. *Notas à Mæcenate ipso excogitatas, sed editas ab Aquila narrat Dion lib. 55.*

Contractu omnium. *Sueton. de Valer. Prob.* Multáque exemplaria contracta emendare, ac distinguere, & adnotare curauit.

In Cap. XXIII.

Per supinam III. litteram. *Cùm plerique omnes libri m.*

litteram haberent, probißimè coniecit A. Augustinus III. *scribendũ, quo tertia littera significatur. Nam per* C *conuersam in hunc modum* Ɔ *Caiam significabant, eóque prænomine mulieres omnes vtebantur. Plutarch. in problem. & Boeth. in Top. Quod autem per supinam* III. *litteram dicit Isidorus; Romanus Codex hanc notam habet* ⊥ *quæ est etiam in Gotth. Ou.*

Per P ∀ verso capite pupilla. *Ita Valerius Prob.*

Nouitij Imperatores. *Iustinianus in præfat. quæ Pandectis, & Codici præfixa est. Obierat autem Iustinianus anno à Christo nato* IↃLXV.

In Cap. XXIIII.

In breuiculis. *Ruffinus inuect.* 2. Siquis accepto breuiculo, in quo militum nomina continentur, nitatur inspicere, quanti ex militibus supersint, quanti in bello ceciderint; & requirens qui inspicere missus est propriam notam, &c.

T nota i. c. v. superstitem signif. *Ita apud P. Diaconum quamuis V. nota viuũ solere significari sciamus. Nam quod V. ferale vocat Ausonius, alia ratio est, vt adnotauit eruditiss. vir.*

Cum autem impuritiam. *Al. pueritiam. al. imperitiã. Ergo* λιγεῖν, λαλεῖν, *aut etiam lallare quæ puerorum, & imperitorum sunt, per* λ *significari quidam suspicantur. Alij non* λ, *sed* y *litteram Pythagoræ substituunt puerorum ætati conuenientem. Qui impuritiam malunt,* λεσβιάζειν *aut aliud obscœnum verbum ex Aristophane in Concionatricibus intelligunt.*

In Cap. XXV.

Pro z. autem l. red. ad dupl. aa. *Suetonius in August. Pro x. autem ad duplex aa. opinor, quia Augusti tempore extrema littera fuit x. Isidori verò ζ. vt suprà vidimus c. 3. & 4.*

In Cap. XXVI.

Nutu gladiorum. *Sic est in Longobard. libro viri clariss. G. Loaisæ, cum in reliquis omnibus motu non perinde eleganter legatur.*

Ennius de quad. impud. *Næuium pro Ennio reponendum admonuit vir eruditus ex Festo. Sunt autem versus ex Tarentilla Næuij quos Gab. Faernus Trochaicos quinque esse dicebat, sed duos mendosè scriptos, illa verba* in choro *tollenda esse vel potius ante scribenda, quasi dicta eßent à poëta in choro.*

Quasi pila ludẽs datatim dat se & cõmunem facit,
Alium tenet, alij nutat. ——.
Alibi manus est occupata, alij peruellit pedem,
Alij dat anulũ spectandum à labris, alium inuocat,
Cum alio cantat, attamen aliis dat (de) digito litteras.

Licuit eidem secundum versum ex Festo in Adnictat ita supplere. Alij adnutat, alij adnictat, alium amat, alium tenet. *Sed operæpretium erit eosdem senarios factos ab alio audire.*

Quasi in foro pila
Ludens datatim dat se, & communem facit,
Alium tenet, alij adnictat, alibi manus
Est occupata, ast alij percellit pedem,
Alij dat anulum spectandum de labris,
Alium inuocat, cúmque alio cantat, attamen
Aliis dat digito litteras.

Vid. conectanea in Varronem.

In Cap. XXVII.

Cum autem præp. *Ex Velij Longi libello de orthograph.*

Exul. addito f. *Quia saluum esse dictionibus suum initium debet, ait Terentius Scaurus.*

Exultat. *E margine hæc adscita putabat Chacon, continent enim sententiam præcedenti cõtrariam è Placidi glossis desumptam. Nos Isidoro id nihil obesse putamus: illius. n. non tam his de reb. iudicare, quàm pluribus è locis diuersa corrogare studium fuit. Ead. fuit Velij Long. opinio in lib. de orthog. Porrò in antiquißimis legũ tabulis in æs incisis maxsumus, proxsumus, dixserint, faxsit, deduxsit, exsigatur, huiusmodíque alia multa visuntur.*

Formosus sine n. *Scaurus.* Non mediocriter peccant qui formoso n litteram adsumunt, non magis necessariam quàm glorioso. *Quidam ex apicibus vocalibus longis impositis n. contraxisse plurimas voces contendunt, vt formosus, thesaurum, mesam, quoties, vicesimum, A. Augustinus antiquiorem censebat hanc scripturam quàm vsum apicum, extare enim Genuæ æream tabulam ante Ciceronis ætatem incisam, in qua sit VICENSVMVM. Idémque de thensauro, thensa, mẽsa, & reliquis existimabat. Apices addere vocalibus longis non ita antiquum fuisse, licèt sit vetus Quintiliano teste. Nam antiquiores longas vocales duplicare solitos, vt Feelix pro Felix, Vaala, pro Vala, quæ in nummis leguntur.* Quod autem formosus à formo ducit: idem repetit lib. x. & lib. xix. c. 7. & xx. c. 13.

Gnatus quia facit generatus. *Eod. modo loquitur paullò post:* Sat. per t. quia integrum facit satis.

Aspiratur & consonantibus. *Cicer. in Orator.* Quin ego ipse cùm scirem maiores ita locutos, vt nusquam nisi in vocalibus aspiratione vterentur, loquebar ita vt pulcros, Cetegos, Cartaginem dicerem.

Vt Troiia, Maiia. *Ita Ciceronem solitum scribere tradit Velius. Quò respexisse videtur Terentianus.* Atque i. geminum scribere nos iubent magistri.

K. Quoties a sequebatur. *a breue vt diximus ex Diomed. ad cap.* 4.

Maxumus an maximus. *Vel. Longus.* Vt iam in ambiguitatem cadat, vtrum per i quædam debeant dici an per u, vt est optumus, maxumus. In quibus adnotandum antiquum sermonem plenioris sonus fuisse, &, vt ait Cicero, rusticanum: atque illis placuisse per u talia scribere, & enunciare. Errauere autem Grammatici, qui putauerũt superlatiua per u enũciari, vt enim cõcedamus illis in optimo, in maximo, in pulcherrimo, in iustissimo. Quid faciẽt in his nominibus in quibus æquè manet eadem quæstio superlatione sublata manubiæ, an manibiæ, lubido, an libido. Nos verò postquam exilitas sermonis delectare cœpit, vsque i, littera castigauimus illam pinguitudinem: nõ tamen vt plenè i litterã enunciaremus. Et contendam quosdam alia nomina per u scribere, qui antiquorum voluntates sequuntur. Nec tamen sic enũcient, quomodo scribant. *Vid. Quintil. lib.* 1. *c.* 3. *& Gn. Cornutij librum de Orthog. apud Caßiodor. Vnde hæc tralata sunt.*

Nolo n. nec volo. *Ne pro non dixiße antiquos probat Festus. Idque frequens apud Plautum. Terentius quoque* nisi tu ne vis, *dixit.*

Os si vultum aut ossum significat. *Ita constanter VV. CC. nec mirum ossum dixisse hoc loco Isidorum neceßitate penè coactum. Cum osso Agellium multo ante vsum tradat Charisius. De loco verò Terentij in Eunucho credo ego Faerno, illud addens, si ossum apud Terentium legeretur; neque Varronem, neque Charisium, qui id non probant, fuisse dißimulaturos.*

Si personã. *Vt sit accusatiuus pronominis articularis, hos.*

Pene quod est coniunct. per e. *In Pandectis Florentinis per æ perpetuo scribi aiebat A. Augustinus.*

Quotidie per q. *Sed iam euanuisse dicit Quintilianus. Velius.* Per q. quotidie magis dicunt, quàm per c. cotidie, cum & dicatur melius, & scribatur: non enim est quotidie à quoto dictum, sed à continenti die cotidie tractum.

Tamtus, & quamt. *Vid. apud Caßiod. de Orthograph. Gn. Cornutum, & Cesellium.*

Væ interiectio. *Eodem modo Agellius lib. 5. c. 12.* Sed mirum (*inquit*) quod in compositione a deperditur, quoniam ve syllaba in illis breuis est, vt in vetus, vecors.

Ita & Xrisma *Ita VV. CC. si Latinè placuit tunc Xristum, Xrisma scribi: ob id opinor, vt retineretur Crucis figura, qua de re supra c. 3. & 4.*

Sicilicum superponeb. *Sic Victorinus in libro de Orthog. qui extare id signum ætate sua multis in libris testatur. Fuit autem nota huiusmodi SER'A. SEL'A.* Sicilicum dictum (*ut Festus*) quod semunciam secet. *Id nunc nullum apparere in antiquis marmorib. aut libris miramur, cũ in Duillij titulo CLASES, NVMEI. in nummis PILIPVS: sine vlla sicilici nota visantur.*

In Cap. XXVIII.

Omnia ex Quinctil. lib. 1. cap. 5. & Sergij arte secunda c. de casib. sed ita concinnata, vt neque interdum cohæreant, neque auctorib. è quib. sumpta sunt satis respondeant.

Analogia - Latinè similium comparatio. *Ferri poterat nisi apud Quinctilianum similium comparatio alio sensu acciperetur. Est. n. apud illum Analogiæ pars, hîc genus ipsum. Sergius melius similium rationem dixit.*

Cuius hæc vis vt quod dub. &c. *Verba sunt Quinctil.*

Dissentiunt casu: facit n. lupi, leporis. *Non casu sed genere differre voluit Sergius: quia non vt lupus lupa, ita lepus lepa faceret.*

Item ex comparatione positiuor. *Donatus in art. secund.* In his regulis analogia vel ex collatione positiuor. nominum, vel ex diminutione cognoscitur.

Ex positione declinationem, & ex dim. g. *Consentiunt VV. CC. in hanc scripturam.*

In Cap. XXIX.

Vt reges à rectè agendo. *Al.* à regendo. *Vtrumque ex codicib. & ex aliis Isidori locis confirmari potest. Vid. lib. 3. de summ. bon. c. 48. & Burchard. lib. 15. c. 38. & Iuon. part. 16. c. 39. & infr. lib. 12. c. 3.*

In Cap. XXX.

Hanc Philosophi Adverbum. *Al. aduerbium. Græci* πρὸς ἔπος. *Vnde natum* & *dè* πρὸς ἔπος. *Glossas initio dictas ipsa verba vel obscura vel peregrina ex Aristotele, Galeno, Polluce, Suida, & Quinctiliano nouimus: posteriores interpretationes ipsis verbis additas eodem nomine vocarunt. Nimis tamen anguste loqui videtur Isidorus, cùm vnius verbi rem vno tantum verbo explanari præcipit, vt si plurib. verbis explicetur, glossam fore neget. Quod etiam repetit lib. 2. c. 30.*

In Cap. XXXI.

Differentia est. *Ex Victorin. & Boeth. lib. 1. de diffinit. c. 28. repetuntur ead. lib. 2. c. 30.*

In Cap. XXXII.

Vnaquæque n. gens. *Eadem inf. lib. 9. c. 1.*

Inter barbarismum, & barbarolexin. *Barbarolexin quoque nominat Charisius, Barbaralexin Donatus, & Diomedes.*

Labdacism. *Vid. Martian. Capell.*

Nam vnum l. largius, duo exilius. *Contra videbatur, vnum exilius, duo largius proferenda. Sed vetant libri omnes. Erit igitur (vt opinor) huiusmodi Isidori sententia: vt quemadmodum vocales duæ cum in diphthongum conueniunt, non plenè singulæ proferuntur, sed ita coeunt, vt confuso sono aliquid vnicuique depereat, neutráque illarum plenè exaudiatur, ita duplex ll in media dictione exilius profertur, quàm simplex. Neque id (si argutari licet) præter rationem accidit. Nam prius l, obtunditur cum in sequens illiditur: quam plagam accipiens, alteram vicissim sequenti infligit, nam cum eo coalescens aufert illi quod semiuocalis erat proprium, vt à vocali inciperet. Ita vtrumque languescit, prius posteriore sui parte, priore posterius. Labdacismos quoque nostri qui mollius loqui student sæpè admittunt. Neque Hebræi has delicias non agnouere, veluti cùm in* חדלו *&* גוולו *daghes decorum appingunt.*

Collisio est. *Collisionis supra non meminerat, at meminit Donatus.*

In Cap. XXXIII.

Verba non rectè coniuncta. *Ex Aug. 2. de doctrin. Christi. c. 13.*

è Cilicib. *Ex Diomede.*

Si præpositiones aduerbiis applicemus. *Ita VV. CC. rectè, vt si dicas de longè.* Non. Omnes artem secuti negant aduerbiis præpositionem addi oportere, sed auctoritas veterum præponi debet. De subito, &c.

In Cap. XXXIIII.

Gramineo in campo. *Quod aduertit Seru. 5. Æn.*

Cacephaton. *Quod Isidorus incompositè sonans, Seruius Cacephaton in sermone, Donatus cacephaton in composita dictione vocat.*

Mala. n. compositio. *Verba Seruij ad — Dorica castra Æneid. 2.*

Tautologia idemloquium. *Ita paulò antè macrologia longiloquium, & c. 36. allegoriam alieniloquium interpretatur.*

Amphibolia. *Ita VV. CC. & ita à Charisio nominatur, rectius quàm à Diomede, & Donato amphibologia.*

In Cap. XXXV.

Paragoge vt magis pro mage. *Iisdem exemplis vtitur Donatus, at Charisio Apocopes exemplum est mage pro magis.*

Adiunctarum vocalib. *Sat erat collisionem vocalium dicere. Sed si quid addendum fuit, tolerabilior Romani codicis scriptura visa est, in quo,* adiunctar. *quàm nostrorum vbi* iuncta *vel* adiuncta *legitur.*

Metaplasmus est, qui in vno sermone. *Totus locus è Seru. Æn. 5. ad illud.* Vrbis opus, triplici pubes quę Dardana versu. *Vtrobique tamen mendosus, quem restituit ex veteri editione Chacon.*

In Cap. XXXVI.

Per varias distinctionum formas. *Ita plerique ex Longob. malè in aliis dictionum. Nam distinctionum & ad nomen schematis, & ad rem ipsam de qua agitur multò est aptius.*

Apud Grammaticos ista inueniuntur. *Necessaria ex Donato, & Charisio addebat Chacon.*

Vertitur œnophoris fund. *Citatur à Nonio in sententia ex Lucil. lib. 3. Satyr.*

Syllepsis est in dissim. cl. *Donatus.* Item Syllepsis est in dissimil. clausulis, quando dictio singularis verbo plurali adiungitur. *Charis.* Syllepsis est cùm singularis dictio plurali verbo concluditur.

Quodam ambitu copulata. *Mendosè apud Donatum,* Eod. habitu copulandi. *legitur.*

Marcus Dama. *è Pers. Satyr. V.*

Antitheton. *Hæc vsque ad finem capitis neque Donati sunt neque Charisij, & in Rom. codic. plures aliæ figuræ leguntur, vt hæ quoque alienæ videri possint.*

In Cap. XXXVII.

ad non propriam similitudinem. *Ferri potest vulgata scriptura* similitudine, *vt sit quod Charisius dixit propter similitudinem. Nam ex eo videntur hæc. Sed cùm idem Charisius metonymiam definiat,* Dictionem translatam à propria significatione ad aliam proximitatem: *vtrouis modo legas licebit. Et Donatus,* ad impropriam similitudinem.

XIII. vsui trad. *Ita Beda XII. Donatus, & Charis.*

Tu Neptune pat. *Citatur ex Claudian. à D. August. lib. 3. de doctr. Chr. Varroni quidam, Albinouano tribuebat A. Augustinus.*

Inq. manus chart. *Pers. Satyr. 3. Quod verò sequitur*: Nã per manum verba, &c. *aut aliena sunt, vt aliis quoque visum est, aut fortè legendum,* nam per manum, chartam, & arundinem litteræ significatæ sunt.

Vinum precamur. *Seru. Æn. 1. ad*--Crateras magnos st. e. v. c. Tropus est Synecdoche, vt Cererem pro frumento dicimus. Sic Plautus: vinum precamur, nã hic Deus præsens adest.

Antonomasia. *Donatus.* Antonomasia est significatio vice nominis posita, *&c. vsque ad* Achilli.

Quib. duob. trop. *Ex Donat. Charisius quoque* ἐπίθετον est dictio vocabulo adiecta, aut ornandi, aut destruendi, aut indicandi caussa.

Interponimus sententiam. *Donatus.* Interposita formatio diuersæ sententiæ.

Ordo talis, &c. *Seruij ad eum Virgilij locum.*

Vt voluntas loq. non fall. *Quinctil. lib.* 8. Monere satis est, mentiri hyperbolen, neque ita vt mendacio fallere velit.

Allegoria. *Ambros. lib. de Abraham.* Allegoria est, cũ aliud geritur, & aliud figuratur. *Cic. 3. de Orat.* Aliud dicitur, & aliud intelligendum est.

Ironia. *Charisius.* Ironia est oratio pronunciationis grauitate in contrarium deducens sensum verborum.

Antiphrasis. *Hieronymus Bonos. ep.* 100. An ideò tibi bellus videris, quia fausto vocaris nomine, quasi non & lucus ideò dicatur, quòd minime luceat, & parcæ quòd nequaquam parcant, & Eumenides furiæ quòd non sint benignæ, & vulgò Æthiopes vocentur argentei.

Charientism. *Ex Donat. & Charis.*

Parœmia. *Ex Donat. Charisius.* Parœmia est vulgaris rei vsurpatio cum aliqua diuersitate, vt cocta numerabimus exta, cùm significet ex euentu sciemus. Et, contra stimulum calces, id est, rei contrariæ resistere. *Quæ sit sententia huius prouerbij in Actis Apost. & apud Terentium nemo nescit.*

Aiunt enim rustici. *Non rusticos, sed physicos id confirmare scribit Seruius ad eclog. 9. Vid. Donat. in Adelph.*

Sarcasmos. *è Seruio Æn. 2. ad verba Pyrrhi.* Referes ergo hæc. *Et eclog. 3. ad illud.* Qui Bauium non odit.

Tam fortiter periit apud Hipp. Scip. *Q. Metellum Scipionem, opinor, intelligit. Qui cùm antea P. Cornelius Scipio diceretur, postea adeptione Q. Metelli Pij, dictus est Q. Cæcilius Metellus Scipio. Hic, vt refert Appianus, cum in classem Cæsaris incidisset, neque effugere posset, gladio perfossus in mare se præcipitauit.*

In Cap. XXXVIII.

Prosum n. antiqui productum d. e r. *Glossar.* Prosa, pexatunica, πεξὸν ἱμάτιον. *Vid. Fest. Prosum autem, an prorsum dicas, nihil referre (nisi quod illud antiquius) rectè aduertit vir eruditiss.*

Pherecydes Syrius. *Apuleius lib. 2. Florid.* Pherecydes Syro insula oriundus, qui primus versuum nexu repudiato, conscribere ausus est passis verbis, soluto loquutu, libera oratione. *Meminit huius Plinius lib. 5. c. 29. & lib. 7. c. 56. Strab. lib. 10. & Eustath.* Ὀδυσσ. ο. *ad illud:* Νῆσος τις συρίη κεκλήσκεται εἴ ἢ ἥς (*inquit*) φερεκύδης. *Quod verò sequitur apud eund.* βαβυλώνιος, *corruptum est ex* βάδω ὑὸς. *Vid. Laert.*

In Cap. XXXIX.

Qui ne longius prouolu. *&c. vsque ad* - numerus dicitur. *Augustini sunt verba, 2. de ordin. c. 14. Vidend. idem 3. de Mus. c. 1.*

Carmen vocatur. *è Seru. Æn. 3.*

Vnde hodie -- carminare. *Vtitur eo verbo non semel Plinius vt lib. 9. c. 38.*

Quia geminos feriunt. *Terent.* Sed ter feritur hinc trimetros dicitur.

Eósq. longos. *Cicero 2. de legib.* Heroicis versibus, quos longos appellat Ennius.

Sotades genere Creten. *De quo Suid. & Athenæus lib. 14.*

Nomen solum obtin. *Quamuis Lyricis heroum quoque facta canerentur.*

Siquidem Iob. *Hieron. in præf. ad Iob.*

Longe ante Pherecydem. *Duo fuere Pherecydæ. Atheniensi antiquiorem fuisse Syrium (de quo cap. 37.) vult Strabo: Contra Suidas, nisi mendum in hoc hæret.*

Hecateus Milesius. *Strab. li. 1.* πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ εὐδοκίμησεν. ἔπειτα ἐκείνην μιμούμενοι λύσαντες τὸ μέτρον, τ' ἄλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικὰ συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον, καὶ Φερεκύδην, καὶ Ἑκαταῖον, *&c.*

Res relicta sit. *Ita V. C. Rom. relegata, vel religata nostri, nos duas voces, res relicta, alienas putamus. Horatius in art.*

Quis tamen exiguos elegos emiserit auctor,
Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est.

Transeunte in Græciam Xerxe. *è Seru. ad Eclog. 1.*

Chorúmq. agrestem Dianæ. *f. Agresti, vel vt est in Rom. C. Agresta. Dianæ Agrestis meminit Pausan. lib. 7.*

Prima Mnemia Timothoe. *Ita plerique CC. al. Memmia, Emmia, aut Inemia & Cymothoe. Qua de re amplius quærendum. Nam Timothoens vestigium nullum. Mnemia verò an pars nominis sit, an* μνημεῖα, *id est, monumenta reliquerit, id quoque in medio relinquimus.*

Quæ cantantur à Scholasticis. *Aug. in ps. 44.* Solent dici à Scholasticis carmina quædam vxorem deducẽtib. quæ vocãtur epithalamia, quidquid ibi cantatur, in honorem cantatur sponsi, & sponsæ. *Quod autem ad Scholastici nomen attinet. Hieronym. in catalog. de Serapione.* Serapion qui ob elegantiam ingenij nomen Scholastici meruit.

Clausulas autem Lyrici appellant. *Sic Terent. paulò ante pentametrum clausulam heroici dixit.*

Centones. *Tertullianus lib. de præscriptionib.* Cum de secularib. quoq. scripturis exemplum præsto sit eiusmodi facilitatis,* quouis hodie ex Virgilio fabula in totum aliam componi, materia secundum versus, versib. secundum materiam concinnatis. Denique Ossidius Geta Medeam tragœdiam ex Virgilio plenissimè expressit. Meus quidam propinquus ex eod. poëta inter cætera stili sui otia pinacem Cebetis explicuit. Homericentonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in vnum sarciunt corpus.

Proba vxor Adelphi. *Proba Falconia, cuius & Hieronymus meminit, & cento quidam circumfertur.*

Et quidam Pomponius. *Al. Pompinus.*

In Cap. XL.

Alcmæon Crotonienſ. *Pythagoræ diſcipulus.*

Aut Æſop. aut Lybiſticæ. *Ariſt. Rhetor. 2. de exemplo.* τύπων δ' ἐν αὐτῷ παραβολή, ἐκ δὲ λόγοι οἷον οἱ Αἰσώπειοι, καὶ λυβικοί. *Heſyc.* λυβικοὶ λόγοι χαμαιλέων φησὶ λίβυν εὑρεῖν τοὺς λόγους τούτους. *Vid. Theon. progymnaſm.*

Vulcan. claud. *è Seru. Æn.* 8.

Primaleo, poſtr. drac. *Lucretij verſus lib.* 5.

Caſib. inflexis. *Qui Longobardicos characteres norint, vel crurib. vel curſib. admittant, propter ſimilitudinem, a, & u, r, & ſ, cùm præſertim cuſibus ſit in libro Salmant. in Romano vero, caſibus ſubiacens inflexis.*

Sic & Demoſth. *In Olynthiacis.*

In Cap. XLI.

Hiſtoria ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν *è Seru. Æn.* 1.

Hæc diſciplina ad Grammaticam pertinet. *Aug. lib. 2. de ordin. c.* 12. Quia Grammatica ipſo nomine profiteri ſe litteras clamat, vnde etiam Latinè litteratura dicitur, factum eſt, vt quidquid dignum memoria litteris mandaretur, ad eam neceſſariò pertineret.

In Cap. XLII.

Primus hiſtoricus. *Primus in hiſtoria Roman. C. quam ſcripturam confirmare videtur Silien. Gotth. mendum* hiſtoriam: *ſic Martial.* Criſpus Romana primus in hiſtoria.

In Cap. XLIII.

Hiſtoriæ gentium non imped. legent. &c. *Vid. Aug. 2. de doct. Chriſt. c.* 28.

In Cap. XLIIII.

Genus hiſtoriæ tripl. *Vid. Agell. lib. 5. c.* 18.

Nam quod Latini Diarium, Græci Ephemerid. *Agell.* Id eorum eſt qui Diarium ſcribunt, quam Græci Ephemerida vocant.

In commentariis acta ſunt. *Conficiebantur ex actis primum commentarij, deinde ex commentariis annales vel hiſtoria texebatur. Iſidorus ex actis commentarios, ex commentariis annales, ex annalib. hiſtoriam confici vult, eiúſque dici hiſtoriam, cuius opera ex annalibus hiſtoria ſit compoſita, aut certè annales plures in volumen vnum redacti.*

Inter hiſtoriam autem, & annal. *Seruius Æn. 1. ad verba.* Et vocet annales. Hiſtoria eſt eorum temporũ quæ vel vidimus, vel videre potuimus. dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν. i. videre. Annales verò ſunt eorum annorum & temporum, quæ ætas noſtra non nouit, vnde Liuius ex annalib. & hiſtoria conſtat.

Salluſtius ex hiſtoria: Liuius, Euſeb. *Ita Gotth. Ouet. collig. probiſsimè: cùm in reliquis omnib. hiſtorialib. legatur. Videntur apud Seruium voces* Salluſtius ex hiſtoria *deeſſe. Et planè in Salluſt. ætatem inciderunt non modò reliquæ hiſtoriæ, quas à M. Æmilio Lepido, & Q. Lutatio Catulo Coſſ. orſus eſt, ſed etiam Iugurthinum bellum, quod P. Scipionis Naſicæ conſulatu cœpit. Huius autem rei ſit penes auctorem, hoc eſt Seruium, fides: non. n. probatur doctiſsimis viris hæc differentia. Beroaldi Vide de Seruij commentariis cenſuram.*

Inter hiſtoriam, argum. & fab. *è Seru. Æn. 1. ad verba:* reuocato à ſanguine Teucri. *Qui locus emendari & ſuppleri ex hoc poteſt, peſſumè enim affectus eſt.*

NOTAE IN LIBRVM SECVNDVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

RHETORICA eſt bene dicendi ſcientia. *Hæc tantùm verba huius loci propria eſſe duco. Quæ præterea leguntur in pleriſque libris.* In ciuilib. quæſtionib. neceſſaria ad perſuadendum iuſta & bona, eloquentiæ copia in rer. perſonarúmque negotio. *Neque eadem ſunt in omnib. & priora quidem importata huc ſunt è capite 2. libri 1. poſtrema verò.* In rer. perſonarúmque negotio. *à Gotthicis omnib. cc. abſunt. adſcripſimus ergo tantum quæ in melioribus libris leguntur.*

Dicta autem ἀπὸ τοῦ ῥητορεύειν. *Ita VV. CC. neque id abnuit interpretatio.*

In Cap. II.

A Gorgia, Ariſtot. Hermag. *Quoniam hi præcipuè artem hanc excoluerunt, quamuis alij prima fundamenta iecerint, vt Empedocles, Tiſias & Corax.*

Quinctiliano. *Et Titiano addunt quidam libri, non tamen melioris notæ. Rectéque irrepſiſſe putabat Chacon ex vltimis ſyllabis Quinctiliani librarior. vitio repetitis. De Titiano Hieron. in chronic.* Titianus vir eloquens præfecturam prætorij apud Gallias adminiſtrat. *Et Seru. Æn.* 10. Titianus & Caluus qui themata de Virgilio elicuerunt, & deformauerunt ad dicendi vſum.

Nam membranis retentis q. adh. *Reſpexiſſe videtur ad Cicer. verba Tuſc.* 1. Sed neſcio quomodo dum lego aſſentior: cùm poſui librum, aſſenſio omnis elabitur.

In Cap. III.

Artifice ſpectantur. *Al. expectantur ſ. expetantur.*

In Cap. IIII.

Liberaríque. *Reiiciebat hæc Chacon. Sed frequens apud Iſidorum coniunctionum, diſiunctionúmque viciſsitudo.*

In Cap. V.

Græci autem ſtatum à content. *Ita Herodia. & Hermagoras. Præferre videtur Iſidorus noſtram vocem Græcæ* στάσεως.

Relatio criminis comparatio. *Compenſatio in pleriſque libris, qua de re Capella.* Comparatio *(inquit)* quam compenſationem noui à poſteriorib. perhiberi. *Sed cōparatio eſt apud Ciceronem, vnde hæc ſunt. Et infra comparatio definitur, conſentientib. omnib. libris.*

Qualitas eſt. *Videntur abundare hæ voces ex Cic. 1. de inuent. legendúmque.* Dum qualis ſit res quæritur, quia de vi, & de genere negotij, &c.

Aſſumptiua. *Poſt aſſumptiuam videtur deſiderari abſolu-*

ta. Dixerat enim ex iuridiciali assumptiuam, & absolutam oriri. Quam Cicero definit. Quæ ipsa in se iuris, & iniuriæ cõtinet quæstionem.

Quod nos ad pœnit. *Vid. d. 50. in capite, & seq.*

Secundum Rhetoricos Tullij. *Libros de inu.*

In Cap. VI.

Omnia ex eod. lib. 1. de inuent.

In Cap. VII.

Beniuolum. *Ita scribi præcipit Isidorus ipse lib. 10. non beneuolum.*

In Cap. VIII.

Ex eod. Ciceronis loco.

In Cap. IX.

Confirmationis extrema concl. *Confirmationem syllogismo addidit Ciceronem secutus, exemplo tamen nonnisi syllogismi simplicis est vsus.*

Licet Apostolus. *Verba sunt Hieronymi ad Paul. Vrbicam ep. 155. mutasse Isidorum vocem Apost. in Philosophum credebat Chacon, redusséque rursus vel ex scribentium errore, vtraq. voce per compendium scripta, vel alicuius, qui eam ex Hieronymo accersiuit, superuacua diligentia.*

siue inter sermocinantes. *Victorinus*, in quacunque contentione verbor.

Ratiocinatio. *Eod. modo Cassiodorus. Breuius Fortunatianus.* Ratiocinatio est, qua aliquid approbamus.

Artigraphi. *Eadem voce vtuntur Donatus, & Seruius, ad artem Donati. Constátque ex D. Aug. ep. 59. huiusmodi Græcolatinas voces illa ætate vsurpatas esse, quamuis Quinctiliano inuisas. Iidem ab Augustino & Fortunatiano technici dicuntur.*

Enthymematum membra. *Fusius hæc Isidorus quàm Fortunatianus.*

Cic. *Philipp.* 2. quor. exempla imitere eorũ exitus non perhorrescere?

Quæ argumentata. *Ex Ouet. Colleg. Gotth. reliqui* quæ argumenta.

Ex sola assumptione. *Suppleuimus hic quædam ex Tarraconensib. libris & Cassiodoro auctore Ant. Augustino.*

Sequitur Epicherem. *Ex lib. 1. de inuent.*

latior, & executior Rhetoricus Syllogismus. *Sic paulò ante epicherema latiorem syllogismum dixit,* latior executio *volebat A. Augustinus ex Fortunatiano.*

& quarta conclus. *Vox quarta ex Gotthicis reposita est.*

In Cap. X.

Lex est. *Lib. 5. c. 10. & d. 2. c. 2.*

Repetuntur eadem lib. 5. c. 3. 10. 19. & seq. *Vid. Grat. d. 1.*

Institutio æquit. *Omne autem ius legib. & morib. constat. lib. 5. c. 3. & dis. 1. c. 2.*

de morib. tracta tantumdem. *Sic o. l.* tantummodo *Grat.*

Ratio cõmendat. *Tertul. lib. de corona milit.* Consuetudo etiam in ciuilib. reb. pro lege suscipitur, cùm deficit lex. Nec differt scriptura an ratione consistat, quãdo & legem ratio commendet.

Factæ autem sunt leges. *Ex Aug. ep. 56.*

vita moderatur humana. Moderatur *passiuè vt l. 15. D. de negot. gest.* Pro qualitate personar. & actio formatur, & condemnatio moderatur.

in captionem contineat. *Paul. lib. 3. sentent. c. 33.* Ne quis in captionem verbor. in cauendo incidat.

In Cap. XII.

egredientes Afric. *Ex Plin. & Solin. mendosè libri omnes ingredientes.*

Catasceuæ proderit. *Post hæc verba adduntur in Gotthicis aliquot.* Vt gradus omnes constituamus, honestum, vtile, verisimile, possibile, consentaneum, vel ex diuerso inhonestum, inutile, parum verisimile, impossibile, contrarium. *Quæ, quia neque satis cum superiorib. cohærent, neq. sunt in vetustiorib. libris, recipienda non putauimus, licet quibusd. probarentur.*

In Cap. XIII.

Prosopop. *Hæc & Ethopœia maiores visæ sunt, quàm vt cum figuris reliquis connumerandæ essent, propterea eas in progymnasmatis posuit.*

In Cap. XIIII.

diuersa ratio ducenda. *Ex Gotth. Ou. Al.* oratio dicenda.

In Cap. XV.

neque inest ei aliqua certa circunst. *Al.* Neque in thesi aliqua circunst. *eod. sensu.*

Vnde quasi pars caussæ, e. p. *Cic. in Top.* Itaque propositum pars caussæ est.

In Cap. XVI.

Nisi id quod dicat, & facetè dicat. *Rom. C.* Nisi id quod dicat & fecerit. *F. nisi id quod deceat fecerit. Al.* Nisi id quod dicat & facere dicat. *Quam scripturam vna mutata littera recepimus.*

In Cap. XVII.

nihil agitur, vt agat. *Sic o. l. ac tales sunt caussar. pleraq. in demonstratiuo genere.*

In Cap. XVIII.

instruitur. *Prothesis in Gotthica scriptura frequens, instruitur pro struitur, nec minus frequens aphæresis Spania pro Hispania. Spalensis pro Hispal. storia pro historia.*

morem requirunt. *Ead. verba apud Fab.* Nunc pro requirunt *in Miloniana,* minimè vident, *vulgo legimus. Cum alij quoque requirunt in m. s. libb. legisse se affirment.*

In Cap. XIX.

quæ structura. *Al. instructura ex vsitata prothesi.*

In Cap. XX.

Altitudinem suggerit. *Sic C. Romanus: nostri omnes altitudinem imaginis sugg. sed siue imaginis, siue imaginationi potius legas, nobis probari neutrum potuit.*

In Cap. XXI.

Vi atque ingratiis coactus. Coactus τῷ ingratiis *interpretationem esse quis dubitet? ergo expungi sine fraude poterat.*

Bina & bina. *LXX.* δύο, δύο ἐν χαταπέρματι τῶ ἑνός. *Et ita quidam vulg. edit. libri m. s.* duo, duo, vnum contra vnum.

Principum dignitas, &c. *Ex oratione pro Ligario.*

Pro inconsiderato fortè, pro illiberali dilig. Pro confidente fortem pro illiberali diligentem rei familiaris: *dixit Rutilius citans idem exemplum ex Hyperide. Eod. vtitur Fabius lib. 9. c. 3. Alterum autem Paradiastoles exemplum apud Rutilium Fabius Synœciosi aptauit, cùm oppositæ figuræ videantur, illa enim res, quæ videntur eadem, disiungit, Synœciosis contraria diuersa coniungit.*

Antanaclasis. *Anaclasim vocat Rutilius, nisi mendum in eo. Quinctilianus speciem esse dicit paronomasiæ.*

Quærebatur quidam. *Proculeium appellant hunc Fabius & Rutilius.*

Exoche * Quis eos appellauit. *Videtur hoc loco deesse tum definitio Exoches cum suo exemplo, tum etiam alterius figuræ nomen, cuius exemplum sit quod è Miloniana affertur. Hanc A. Augustinus Symplocen fuisse aiebat, vtramque è Seruio, & Aquila Rom. supplere non erit difficile.*

sententia est dict. imp. *Idem sup. c. 11.*

Quæ tamen ne non intellecta. *Verba Seruij ad v. 1. sequere Italiam vent. Æn. 4.*

Aliæ derogatiuæ. *Al. denegatiuæ.*

Quis furor. *Petron. in Satyr.* Quis furor, exclamat, pacem conuertit in arma?

Habebis frigore messes. *Febrim potius ex Seru. & Virg. vita. Sed hæc verba è margine inserta verissimè, indicabat Chacon.*

Pappæ viuere non lic. &c. *Verba sunt Hieronymi in ep. ad Rust. 4.*

sanabilis. *medicabilis apud Ouid.*

Vt quondam Creta. *Ex Æneid. 5.*

Sunt & amphidox. *Vid. Aug. de Rhetor. c. 10.*

Procatalepses. *Prolepsin Fabius, & præsumptionem vocat.*

Cenonesis. *Hanc Rufinianus Anacœnosin, Fabius communicationem nominat.*

Caluus in Vatinium. *Constat à Caluo Vatinium accusatum. Catullus.*

Risi nescio quem modo in corona,
Qui, cùm mirificè Vatiniana
Meus crimina Caluus explicasset.

Occidi, occid. *Ex Milonian.*

Metathesis. *Hypotyposin Rufinianus & reliqui vocant. P. Nunnesius rectè nominatam ab Isid. Metathesin aiebat, quòd per eam traducuntur iudicum animi ab eo quod adest, ad præteritum, aut consequens.*

Epanalepsis. *Cicero Reditum, Quinctilianus* ἄφοδον *vocat.*

Characterismus. *Vid. Rutilium, apud quem mendosè Chresterismus.*

Epithrochasmus cùm plures sens. *Duas figuras videtur confundere Epithrochasmum, & Synathrœsmum. Nam coaceruare plures sensus commune Epitrochasmo cum Synathrœsmo: cum quadam festinatione decurrere, Epithrochasmi potius est. Exemplum ex III. Catilinaria magis est Synathrœsmi: non. n. vita, bona fortunæ, coniuges, liberi plurimum inter se distantia, quod erat Epitrochasmi fortasse proprium. Volunt. n. Aquila & Numenius esse* πολυδιεστῶτα. *Ergo cùm in veteribus editionib. Epitrochasmus sit, Litrismus, Lintrismus, & Syntrismus in manuscriptis, vtramq. figuram ab Isidoro definitam putamus non admodum dissimilib. verbis, vnde vnius definitionem, alterius exemplum, vtriusque tantum nomina librarior. inscitia reliquerit. Quomodo peccatum ab iisdem paulò ante aduertit A. Augustinus in Exoche, & Symploce. Vid. Rutil. Aquil. & Fab. lib. 8. Vulcanius Athrœsmos fecit (credo) ex Litrismos.*

Diasyrmos. *Cuius exempla plura apud Aquilam, & Rufinian.*

Parathesis. *Cui Apœtesis (de qua paulò ante) respondet.*

Synchoresis. *Discessimus aliquantulum à libris, nam in excusis synæresis, in manusc. syneresis. Quia inuenimus* συγχώρησιν, *id est, permissionem ab Aristide, Quinctiliano in Musicis inter figuras Rhetoricas numerari.*

In Cap. XXII.

Hoc initium tertij libri in Tarrac. CC.

ad discernendas rer. c. *Al. ad differendas. Sed discernendas legendum ostendunt verba sequentia.* Docet quemadmodum disputando vera, & falsa diiudicentur.

In suis dictionib. *Id est disputationib.*

Post hos Arist. *Cassiodor.* Qua quidem veteres sunt vsi plurimùm, tamé ad artis non redegere normam. Primus ferè Aristoteles eorũ quidem, qui in aliquo sunt pretio, ad regulas quasd. huius disciplinæ argumenta perduxit.

Et Dialecticam nuncupauit. *Non ille quidem totam artem, sed eam solam partem, quæ probabiliter differit. vt obseruatum est ab antiquis Peripateticis Alexand. Boeth. & aliis.*

In Cap. XXIII.

in ix. discipl. lib. *Legitur totum hoc cap. apud Cassiod. sed vtrobiq. legendum nono aduertit A. Aug. citari. n. ab Agellio, Acroneo, & Non. Varronis, tertium, quintum & octauum disciplinar. libr. quamuis nouem disciplinar. libris ferri quoq. possit, si nouem non ad disciplinas sed ad libros referatur.*

Quod in manu hom. pugn. *Id multo ante Varronem Zeno Stoicus dixerat, vt refert non vno in loco Cicero.*

frequenter & populos. *frequentes & populos apud Cassiod.*

In Cap. XXIIII.

scientia & opinatione. *Ex Lact. lib. 3. c. 3.*

Nam Græci φίλον amorem. *F. amatorem.*

contemplata ratione. *S. O. L. contemplatus volebat A. Aug.*

Pro qua nostri Theoricam. *Ex Hieron. ep. ad Paulam Vrbicam. Vel ex Orig. homil. 1. in Cant.*

eaq. mente solummodo *Ex ead. Orig. hom.*

Quia nihil generatur in vita contra naturam. *Orig. hom. cit. in Cant.* Naturalis dicitur vbi vniuscuiusque natura discutitur, quia nihil contra naturam generatur in vita, sed vnumquodq. iis vsib. deputatur in quos à creatore productum est. *Duæ voces contra naturam, absunt à m. s. libris, pro quib.* confusum *legitur in excusis & apud Cassiodor.*

In Cap. XXV.

Transtulit Victorin. *Boeth. Dialog. 1.* Rogo vt mihi explices id quod Victorinus orator sui temporis ferè doctissimus à Porphyrio per εἰσαγωγὴν, i. per introductionem, in Aristotelis categorias dicitur transtulisse.

In Cap. XXVI.

Pleraq. ex Arist. categoriis Boeth. interp.

Nam birrus & tunic. *Idem Capella. quòd autem vestis genus birrus, vid. lib. 19. c. 24. & in Cassian. annot.*

Categoriar. species. *Cassiod.* Quidquid loquimur, aut cogitamus, in aliqua hor. specie inuenitur.

Ex his nouem accid. *Ex Aug. lib. de Categoriis.*

Hoc opus intentè legend. *Cic. in Hortens. apud Non.* Magna animi contentio adhibenda est explicando Aristotelem si legeris.

In Cap. XXVII.

De Perihermeniis. *Ita VV. CC. & paulò post* Præfatio Perihermeniarum.

calamum in mente ting. *De vniuersis Aristotelis scriptis Suidas.* Ἀριστοτέλης τῆς φύσεως γραμματεὺς ἦν τὸν κάλαμον ἀποβρέχων εἰς νοῦν.

Hæc omnia. *Addita sunt hæc ex m. s. quæ etiam sunt apud Cassiodorum nonnihil immutata.*

In Cap. XXVIII.

Vid. Caßiod. Capell. & Apulei. de syllogism. categor. siue Perihermenias.

error decipiendi. *al. deuincendi. al. deiiciendi.*

Qui conducit συνάγει. *Quod autem in exemplis propositionis loco assumptio collocatur, neque id de syllogismi vi quidquam minuit, neq. sine Græcor. & Arabum exemplo fit.*

per reflexionem ἀντιστροφήν, *vulgo conuersionem.*

Hinc ad Dialecticas. *Caßiod.* Hinc ad pulcherrimas definitionum species accedamus, quæ tanta dignitate præcellunt, vt possint iure dici ornamenta orationum & quædam lumina. *Vnde ex iudiciorum. tria verba iure dici orationum non dubitauimus facere. Cùm præsertim in m. Tarracon. libris multo hæc peius affecta deprehendissemus. Sensus autem hor. verbor. hic erit, vt & illustrandis sententiis, & enodandis dictionib. has definitiones dicat subseruire.*

In Cap. XXIX.

Non qualis sit. *Deerat negatio in omnib. lib. Boeth. de definit. c.4* Ergo definitio quæ est Philosophorum propria in reb. exprimendis explicat, quid sit, non quale sit, quemadmodum membris suis constare debeat, exponemus.

risus disciplinæq. cap. *Maleò. l.* sensus disciplinæq. cap. *Cum supra c.26.* risus capax *sit. Itémque apud Boeth.*

& onerosi -- in libidinem pronus. *Ex Boeth.*

Quam Græci κατ' ἀντίλεξιν. *Ex eod. lib. 3. in Top.*

qua fluctus eludit. *Eluderet quoq. legitur apud Cicer. Idque probat A. Augustinus & Gotthi. CC. confirmant. Alluderet malunt Lambinus, & Vrsinus.*

Vndecima κατ' ἔλλειψιν. *Boeth.* κατ' ἔνδειαν. *Porrò quæ restant, restituta sunt omnia ex Boethio.*

Vt si quæratur quid sit triens. r. c. b. d. v. a. *Probè A. Augustinus, cùm in plerisq. m. s. legeretur.* Vt si quæratur quid sit thesis? respondeatur, cui vis deest vt sit arsis, *quod exemplum è musica petitum ferri quoquomodo poterat. Sed non est, vt Isidorus à Boethio tam longè discesserit, cuius exemplum est, item vti apud Caßiodorum:* Vt si quæratur quid sit quadrans respondeatur, cui dodrans deest vt sit assis. *Aßis autem recto casu, non est quod quenquam apud Isidorum offendat.*

Quintadecima κατ' ἀπολογίαν. *Boethio*, αἰτιώδης.

In Cap. XXX.

Gloria est laus rectè fact. *Ex Orat. pro Marcello.*

A partib. *consentiunt lib. o. At Caßiod.* A partib. sic, vt puta si oculus videt, non ideò totum corpus videt.

quem in isto maiali. *Ita legendum apud Cic. in Pisoniana, non vt vulgo animali, quod aduertit etiam Lamb. est vero maialis porcus castratus.*

Nam inceptio est amentium, haud amant. *Indulsit hoc sibi, vt in etymologiis solet, vt amentem & amantem coniugata diceret. Idem exemplum apud Caßiodorum. Neq. verò displicebat A. Augustino Gotthicor. CC. scriptura: amentiũ, aut amantium.*

Is igitur non modò de tali. *Hæc paulò aliter apud Cic. pro Deiotaro.*

Sed quando aliquid specialiter prob. *Boeth. lib. 6. in Top. Cic. ad locum de cauß.* Communis quippè oratorib. ac Philosophis locus hic esse perspicitur, qui est à caussis, his naturas rer. (quod est Philosophiæ proprium) illis (quod oratoriæ facultatis est) facta probantibus.

In Cap. XXXI.

Quod iuxta Ciceronem aduersum vocatur. *Mendosè diuersum in libris omnib. Neque tamen dißimulandum quod Boethius dicere est ausus.* Ciceronem non tam propriis nominib. quàm notiorib. vsum fuisse. Nam quæ contraria (*inquit*) nominat, opposita veriùs dicentur, quæ aduersa dicuntur, contrariorum meliùs suscipiũt nomen.

Nisi vtrumq. ei vocabulum creet. *Id est, nisi medium ex extremis nomen accipiat.*

NOTAE IN LIBRVM TERTIVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. II.

VMERI discipl. *Eod. mod. apud Boeth.*

diffusiùs esse dispositam. *Ex Gotthicis. al. compositam.*

In Cap. III.

non numerum. *τὸ volunt additum in excusis, abest à Gotthicis, & quidem huiusmodi præcisæ locutiones per infinita verba frequentes in hoc opere.*

Quatuor à figura quadrata. *Immò figura quadrata à quatuor: quatuor verò à Græco τέσσαρες. Mutant. n. sæpè illi κ. in τ. vt τέος pro κέος, & contrà. quos nos quoque non raro imitamur.*

In multis. n. nominib. *è Seru. ad Eclog. 2. Allia, serpillúmque, &c.*

Centũ verò à cantho. *Canthus & circulus est oculorum, & ferrum quo lignorum rotunditas in rotis arctatur, & stringitur, vt ait Hieronym. ad Ezech. cap. 20. canthos. n. eo loco legendum, non (vt habet Reatini editio) conthos.*

Milia quæ Græci mutata lit. *Quod in excusis libris additur i. l. p. r. hoc est, id est, l. pro r. in manuscriptis non est. itaque licebit vel à μυρία, vel à χιλία milia dicta putare.*

In Cap. IIII.

Ratio numeri. *Augustini sunt verba lib. 11. de ciuit. c.30.*

noti huius artis. *i. periti. sic in vetustiorib. libb. & apud Bed. qui caput hoc in librum suum de computo transtulit. Eod. modo Braulio in vita Isidori.* Quod opus (id est, etymolog.) omnimodo philosophiæ conueniens quisquis crebra meditatione perlegerit, non ignotus diuinar. humanarúmque rer. scientia meritò erit.

Adime seculo computum. *Al. adime seculo calculi comp. sed vocem calculi neque Beda, neque antiquiores libri agnoscunt.*

nec differri potest. *Ita o. l. m. vt differri sit distingui. nisi quòd in quibusd numero multitudinis nec differri possunt a. c. q. c. nesciunt rationem.*

In Cap. V.

Impariter impar. *Ead. diuisione vtitur Capella, quamuis hoc membrum Boethius omiserit, neque sit hoc loco in Gotthicis, nisi quod paulò post explicat Isidorus quid sit impariter impar.*

sed etiam alieno numero. *Alio numero C. Rom. & Boeth.*

Alij diminuti. *Al. diminutiui.*

& longè à duodenario numero excedunt. *Hoc est duodenarium longè excedunt, quomodo & mox, & aliàs etiam loquitur.*

longè à denario minorem. *Seru. in artem Donati,* Comparatiuus gradus tribus casib. iungitur: ablatiuo, septimo, & nominatiuo interposita particula quàm, ablatiuo, vt doctior ab illo. *Quam loquendi rationem ipse etiam vsurpat, vt Æn. 1. ad verba,* dederátque abeuntib. heros, heros (*ait*) vir fortis, semideus, plus ab homine habens. *& infra c. 47.* dum Sol est superior à Luna.

In partes redacti. *Al. reducti.*

Sunt autem perfecti, &c. *Omnia ex Boeth. lib. 1. de Arithm. c. 20.*

In Cap. VI.

Librarior. inscitia, & nominum similitudine pleraque in hoc capite malè accepta fuerant. Nam definitionum quædam transpositæ, aliæ omissæ, exempla mendosa. Quæ omnia vt minimo negotio, ita nullo cum periculo restituta sunt. Quare illud vnum adnotasse sufficiat: quos numeros Isidorus submultiplicem superparticularem, submultiplicem superpartientem, aut submultiplicem superparticularem, submultiplicem subsuperpartientem vocat, iisdem quidem nominibus lib. 2. Geomet. à Boethio nominari, sed lib. 1. Arithm. c. 22. Multiplices subsuperparticulares, & Multiplices subsuperpartientes eodem dici.

In Cap. VII.

Secundus superficialis. *Ita etiam paulò post. al. superficiosus.*

Qui discretis monadib. *Ita apud Caßiod.*

Linea aut spatio aut solido dicitur continens. *Eodem modo Caßiod. disiunctione pro coniunctione vtens.*

Plano pede, id est, superficie. *Alio sensu dixit Vitruu. lib. 6. c. 11. & lib. 7. c. 1. & 4.*

Solidus qui long. lat. & altitud. *Vox latitudine abest à nostris libris. Est tamen inf. c. 11. in definitione figuræ solidæ, & in Cod. Rom.*

In Cap. VIII.

Secund. Geomet. *Hæc neq. integra sunt, neq. satis cum superiorib. cohærent. Nam cum proposuisset differentiam inter Arithm. Geomet. & Music. ex inuentione medij rationémq. Arithmetici medij inueniendi propositis extremis tradidisset, oportebat idem in Geometrico medio persequi, quod neque hoc loco præstat, neque inferius c. 13. vbi eadem repetuntur.*

Secundum Musicam. *Neque hæc meliore sunt conditione, nisi quod c. 22. alieno loco quæ huius propria erant, explicantur. Nam hîc non rationem Musici medij inueniendi, sed definitionem proportionis Musicæ aßignat, eámque non integrã. Vid. Boeth. lib. 2. Arithmic. 34. & seqq. & 50. & lib. 2. de Mus. c. 12. & 16.*

In Cap. X.

Quæ deinde longiùs prouecta. *Ex Plin. lib. 2. cap. 23.*

In Cap. XI.

quæ sunt iuxta Plat. *Probè hæc, quæ disiecta erant, in sedes suas reduxit Chacon.*

In Cap. XII.

Dianatheton grammon. *Hæc meliorum libror. scriptura. Antonius Couarruuias & doctrinarum omnium & elegantiarum admirabili quadam scientia præstantißimus, Diacatheton grammon minima mutatione volebat. Fieri enim à Vitruuio & aliis de cathetis lineis mentionem. Nec malè post quadratum subiici rectangulum altera parte longius per καθέτους, hoc est perpendiculares lineas productum. Id P. Nunnesio nequaquam probabatur, quod commune esset pluribus figuris. Nam & in tetragono, & trigono orthogonio esse lineas καθέτους. Ipse διὰ ἀντιθέτων γραμμάτων substituebat: esse. n. in quibusd. libris hanc figuram* Π *quam duo* Γ Τ *opposita coniunctáque redderent. A. Aug. codicum scripturam retinens ἀναθέτων suspensas interpretabatur. Suspensas námque videri eius figuræ lineas, quæ sit altera parte longior. Nobis propensior ad veritatẽ Couarruuiæ coniectura videbatur, quæ neque Chaconi displicebat. Nam Dianatheton vocem Geometrar. aures non agnoscunt, & P. Nunnesij nimis arguta sententia est.*

Cubus. *Adde quæ sex quadratis æqualibus continetur.*

Cylindrus. *De Cylindri definitione amplius deliberandum.*

In Cap. XIII.

Principia huius artis. *Cic. Academic. 4.* Non quæro in his initia illa mathematicorum: Punctum esse quod magnitudinem nullam habet. Extremitatem quasi libramentum in quo nulla omninò sit crassitudo. Lineamentum longitudinem latitudine carentem.

quia intra eas inuen. *Est enim punctus in circulo, linea in figuris planis, superficies eiúsque finis in solidis.*

In Cap. XIIII.

Numeros autem. *Repetuntur hæc ex cap. 8. quia caput 11. numerabilem magnitudinem partem Geometriæ fecerat.*

In Cap. XV.

ἀπὸ τοῦ μῶσθαι. *In CC. mira varietas, nos ex μῶσαι quod proprius aberat, μῶσθαι fecimus, quod etymon Platoni placuit in Cratylo.*

præterfluit in præter. *Aug. lib. 2. de ordin. c. 4.* Quoniam illud quod mens videt semper est præsens, sonus autem, quia sensibilis res est, præterfluit in præteritũ tempus, imprimitúrque memoriæ, rationabili mendacio iam poëtis fauente ratione, quærendum nequid propagini similiter inesset, Iouis & memoriæ Musas filias esse confictum est.

In Cap. XVI.

Græci verò Pythagor. *Macrob. lib. 2. in Somn. Scip.*

Linum Theb. *Ex Euseb. in Chron.*

Zeth. & Amph. *Ex eod. & Seru. in Corydone.*

Vt. n. in veneratione diui. *Horat.* Diuitum mensis, & amica templis.

Et in funeribus threni. *Hinc Siticinum modus in xij. tabul. de quib. Agell. lib. 2. c. 2. & Non. in Siticinis. Seruius Æn. 5.* Sciendum maioris ætatis funera ad tubam solere proferri, minoris verò ad tibias. *Vid. Fest. in Funebres tibiæ. Hebræos quoque tibias in funeribus adhibuisse, ostendunt Matthæi verba c. 9.* & vidisset tibicines, & turbam tumultuantem.

In conuiuiis circunf. *Ex Quinctil. c. de Music.*

In Cap. XVII.

Itaque sine Mus. *ex eod. Quinctil.*

In Cap. XVIII.

quæ requirit incursionem verb.*s.o.l.Caßiod.*quæ in concursione verbor.diiudicat. *Capell.* Quæ ad melos pertinet, harmonica dicitur, quæ ad numeros rhythmica, quæ ad verba metrica.

In Cap. XIX.

Nam aut voce. *Ex August.in Psal.150.& 2. de doct. Christ.cap.17.vnde sumpta hæc omnia.*

quod percutiendo canorum est.*Ex eod. lib. 2. de ord. cap.14.*

In Cap. XX.

Vox est aër sp.v.*Grammat.& Philosophor.(vt ait Lactantius) definitio, sed quæ ipsi tamen minime probatur lib. de opific.c.15.*

Dura quoties in dur. m. percutitur f. *Al.durum m. percutit ferrum.*

Vinnola.*al. Vinnolata. Festus.* Vinnulus molliter se gerens, & minimè quid viriliter faciens. *Non.* Vinnolum, sensiloquum, illecebrum. Plaut.in Asin.oratione vinnula, venustula, *Gloss.* Vinnulus Νωλεχής. *Vbi mendosè* Vinnicus *legitur.*

In Cap. XXI.

Organum vocab. est general.*Ex August.in ps.150.*

Hoc autem cui folles adhibent.*Hydraulon appellari à Græcis putabat Chacon, de quo Vitruu.lib.10.c.13.& Tertul. lib.de anima.c. de animo. Plin.lib.7.c.37. & Heron. in neupmat. Alij Tyrrhenam tibiam appellari putant ex Polluce li.4. cap.9. De organis vulgarib. extant pulcherrimi versus apud Claudian.in lib.de Manlij Theod. consulatu.*

Tuba primum - tibias excogitat. *Clem. Alex.strom. 1.Hetruscos tubam, & Phrygas tibiam ait excogitasse.*

Calamus.n. est prop. arb. *Non valde mirum si arundinē arborem dixit, quisquis fuit, vnde hæc sumpta sunt. Cur à calendo. i. fundendo voces nomen deduxerit, id multò obscurius, nisi calando, hoc est vocando, legas. Nam canendo, quod est in plerisq. Gotthicis, mendosum putamus. Sed has origines quæ aut nimis alienæ, aut etiam absurdæ multis apud Isidorum videbantur, non negligendas esse, satis iam viri eruditi hac ætate sunt experti.*

Alij à Fauno. *Plin.lib.7.cap.56.*

ab Ide pastore.*Rom.C. ab vno pastore. Quid si vox mutilata ex Daphnide, quem Diod. lib. 8. Bucolici carminis auctorē facit, quod A. Augustino non displicebat?*

Nam Græcè phos vox.*Visum est codicum simpliciorem scripturam sequi, si quid fortè veri crepant. Nam idem aliquoties repetit Isidorus. φωνὴ non longè aberat.*

Pandura.*Ab Assyriis inuentam scribit Pollux lib.4. Varr. lib.7.* Cur non à cithara, & psalterio, & pandura, dicamus citharicen, &c.

In Cap. XXII.

Citharæ vsus ab Apolline. *Bioni.*

Ὡς εὗρε πλαγίαυλον ὁ Πὰν, ὡς αὐλὸν Ἀθάνα
Ὡς χέλυν Ἑρμάων, κιθάριν δ' ὡς ἁδὺς Ἀπόλλων.

Vt psalter.lyr. barb.*Vid. Athen.lib.14. & Polluc.*

neruos in sonum strinxit. *Mendosè libri o. in neruos sonum strinxit. Tertull.lib.de coron.mil.c.8* Sed, & si neruos idem (Mercurius) in sonum strinxit, non negabo & hoc ingenium cum Sanctis fecisse.

In modum Δ *Caßiod.in prolog.in ps.* Psalterium est (*vt Hieronymus ait*) in modum Δ litteræ formati ligni sonora concauitas.

Sed psalter.& citha.*Ex August.in ps.80.*

Psalterio autem Hebræi decachord. *Nam apud alios nouem tantùm chordas habuisse ait Athenæus.*

Cùm regrediens Nilus--allicuisse. *Ex comment. Arat. in lyr.& Hygin. lib.2.*

pars media symphoniæ.*Sic suprà c.20. Sambuca species est symphoniar.*

Margaritum medium tympan.*Tympanium vocat Plin. lib.9.c.35.*

Cymbala & acitabula. *Aug.in Ps.150.* Cymbala inuicem se tangunt, vt benè sonent, ideò à quibusd. labiis nostris comparantur.

Dicta autem cymbala, quia cum ballematiis. *Interdicitur ballematior. vsus in natalitiis Sanctor. Concil. Tolet. III. can. vltim. Ballematium verò ἀπὸ τοῦ βαλίζειν, opinor, ductum. Est autem* βαλίζειν, *vt ait Suidas,* τὰ κύμβαλα κτυπεῖν, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἦχον ὀρχεῖσθαι. *Vnde nostrum quoquè bailar.*

Vnde apud Amazonas. *Quas ad calamos arma tractasse ait Capella lib.9. sed Isidor. magis videtur respexisse ad Virgilij carmen,* Regina in mediis patrio vocat agmina sistro. *Æn.8.*

Symphonia.*Hieron. ad Damas.epist.146.* Malè quidam Latinor. Symphoniam putant esse genus organi, cùm concors in Dei laudib. concentus hoc vocabulo significetur. Symphonia quippè consonantia exprimitur in Latino. *Qui locus Hieronymi Isidorum proculdubio nō fugit, inualuisse tamen consuetudinem, vt pro organi quodam genere illa ætate vsurparetur, apparet ex eius verbis: Symphonia vulgò appellatur.*

In Cap. XXIII.

id est, tertia de sex.*In scribendis numeris, Chaconi sumus assensi, vt reiiceremus aduerbia quædam obsoleta, quæ in excusis & manus. leguntur, quæ si quis malit, eiusmodi plura apud Volus. Mæcianum inueniet.*

In Cap. XXIIII.

Astronom.*Ead.sup. lib.2.cap.25.*

In Cap. XXIX.

Mundus est.*Hyginus(è quo multa Isidor.) Astr.c.1.* Mundus appellatur is, qui constat ex sole, & luna, & terra, & omnibus stellis.

quia semper in motu est. *Nempe quasi mouendus. Vid. lib.13.c.1.*

In Cap. XXX.

Nam quemadmodum.*Virg. Georg.1.* Mundus vt ad Scythiam Riphæásque arduus arces Consurgit, premitur Lybiæ deuexus in austros.

Caput autem.*Aristoteles tamen Australem verticem caput facit, secutus, vt quibusdam videtur, Homerum. Sed Philosophor. hac de re placita, vid.apud Plutarch.*

In Cap. XXXI.

vocatúmque. *Ex Amb. 2. Hexam.c.4.*

ad speculandum.*Ex eod.lib.3.c.22.*

In Cap. XXXII.

Sphæra cæli est speci.*Hoc caput ex Hygin. Astronom.c.1. & Ambros. 1. & 2. Hexam. & ex Somn. Scip. concinnatum est.*

Philosophi autem -- arbitrantur.*Ex Ambros. 2. Hexam.c. 2. Cicero.* Nouem tibi orbibus, vel potius globis connexa sunt omnia, &c.

In Cap. XXXIII.

Sphæræ motus duob. axib.*Id est, polis, quomodo alij quoq.*

interdum loquuntur.

appellatúrque Boreus. *Sic etiam appellatur à Seru. Georg.1.*

& Austronotius. *Al. Austronotus. & Hygino Notius. sed in comment. in Arat. Austronotus, vt etiam inf. c. 36. & lib. 13. cap. 5.*

& cum motu eius sidera in ea fix. *Aug. de Gen. ad lit. lib. 2. c. 10.*

In Cap. XXXVI.

Axis est septentrional. *Sic rursus lib. 13. c. 5. & Seru. 2. Æn.* Axis est, aut plaustrum septentrionale, aut pars septentrionis. *Delebat tamen vocem* septentrionalis *Chacon, à quo non dissentimus.*

Et dictus axis. *Quoniam cap. 32. axium, cardinum, & polorum meminerat, eorum nunc etymologias reddit.*

In Cap. XXXVII.

Poli sunt circuli. *Ead. inf. lib. 13. cap. 5.*

In Cap. XXXIX.

Conuexum. *è Seru. eclog. 4. repetitur lib. 13. cap. 5.*

In Cap. XL.

Ianuæ. *lib. 13. cap. 1.*

In Cap. XLI.

vltima septentrion. *Vocem Lucani ima, vltimam interpretatur Isidorus. Alioqui quomodo ima pars septentrionalis, si (vt c. 29. dixit) mundus in septentrionalem plagam erigitur. Itaque laborat vt Virgiliũ cum Lucano conciliet. Idem vidit Seruius qui ad Virgilij verba.* Mundus vt ad Scythiam, iá, *inquit,* definitio est nostri climatis, id est, nostræ habitationis quæ à septentrione incipiens in Australi plaga desinit. *Minus videt qui bis in Isidoro ima pro vltima reponere conatus sit ad Lucanum solum respiciens.*

In Cap. XLII.

Climata cæli. *Ex Hieronym. in Ezech. cap. 6.*

tertius Catachoras. *Catagoras, cathocoras, cathagorius, & catacorius habent m. s. & Voces, id est, Aphrica absunt à Romano C. & fortè à Cassiodoro huc allatæ, ille n. Tertius Aphrica. Capella, Tertius Dialexādrias quod ducitur per Cyrenas in Aphricam Carthagini ab Austro adiacentem. Ex quo quidam, Tertius Cyrenæ in Aphrica faciebat. Alius catacaras, catamisocaras interpretabatur, esse. n. Misocaram portum in Mauritania, Chacon superioribus verbis annectebat, à locis famosis κατὰ χώρας.*

In Cap. XLIIII.

quod intra eum Arctor. *s:o. Gotth. tum hîc, tũ lib. 13. c. 6. Hyginus lib. 3. c. 1. de polo Arctico,* quo vtræque. Arcti nixæ vehuntur Arctico circulo inclusæ. *Neque verò Arcturi quod est in excusis displicet. Nam idem Hyg. lib. 1. Astronom. (vnde hæc sumpta videntur)* qui circulus (*inquit*) Arcticus appellatur, quòd intra eum Arcturi simulacra, vt inclusa perspiciuntur, quæ signa à nobis vrsarum specie ficta, Septentriones appellantur. *Et Arat. interp.* Duo sunt Arcturi quorum maiorem vocant Helicen. *& paulò post* Arcturus minor, &c.

Secundus circulus. *Verba Hygini lib. 1. de Astronom.* ἰσημερινὸς. n. Latinè dicitur dies æquinox. *Quod si verbum ipsum redderemus, æquidialis potius nominaretur.* Quomodo antiquos locutos tradit Festus his verbis: æquidiale apud antiquos dictum est, quod nunc dicimus æquinoctiale, quia nox diei potiùs, quàm dies nocti adnumerari debet. Græci quoque in hoc consentiunt ἰσημερίαν, id est, æquidiale dicentes. *Sed nos æquinoctium dicimus non æquidium. Græci à die, nos à nocte nomen fecimus. Neque tamen dissimulabimus in omnibus libris legi. Hemerinos enim Latinè dicitur dies atque nox, duobus exceptis Tarraconensibus, à quibus voces, atque nox, absunt. Chacon ita.* ἡμέρα. *n. Latinè dicitur dies, atque nox: voluisse námque Isidorum* ἡμέρας *appellatione diem noctémque contineri, quomodo etiam edidit Vulcanius. Hygin. lib. 1.* Deinde ducitur circulus æquinoctialis Græcis Isemerinos appellatus, ideò quòd sol cùm ad eum orbem peruenit æquinoctiũ conficit. Hoc circulo facto dimidia sphæræ pars constituta perspicitur.

In Cap. XLV.

Zodiacus. *Ita o. libri, quo sensu, non planè dixerim, aliter lib. 13. c. 6. Sed illa quoque vt aliena à Gotthicis absunt.*

In Cap. XLVI.

quam aliqui dicunt. *Metrodorus vt refert Plutarch.*

qua circuit sol. *Currit R. vt lib. 13. c. 5.*

In Cap. XLVII.

fortior est terra. *i. maior, vt c. seq. & sup. c. 6. fortiorem numerum non semel dixit.*

In Cap. XLVIII.

superior sit à luna. *De hac constructione diximus in c. 5. locus autem ex Hygin. lib. 4. c. de luna.*

In Cap. XLIX.

Sol dum igneus sit. *Ex comment. Arat. in fin.*

Cuius ignem dicunt philosophi. *Cleanthi eam opinionem tribuit Cicero 2. de nat. Deor. & 3.* Alij autem solem, lunam, reliqua astra aquis, alia dulcib. alia marinis: eámque caussam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longiùs progrediatur solstitiali orbe, itémque brumali, ne longiùs discedat à cibo. *Lucretius quoq. de sideribus lib. 5.*

Siue aliunde fluens alicunde extrinsecus aër,
Versat agens ignes: siue ipsi serpere possunt,
Quo cuiusque cibus vocat, atque inuitat euntes,
Flammea per cælum pascentes corpora passim.

Et solem ex ignibus ab humidis vaporibus collectis coagmentatum, nubémque quandam vstulatem esse, Xenophanes aiebat. Vid. Plutarch. Plin. & Arat. comment.

In Cap. L.

Solem per seips. *Pleraque ex Hyg. lib. 4. c. de sole.*

In Cap. LI.

Ex ipso. n. temporum. *Verba Clem. VIII. Recogn.*

Sublimis attollitur. *Reliqua quæ in excusis libris leguntur absunt à m. s. & allata huc sunt è c. 17. libri de natura rer. ad Sisebuth.*

In Cap. LII.

per incognitas sub terra vias. *Cognitas iam nostrorum hominum diligentia.*

In Cap. LIII.

Lunam quidam. *Ex Arat. comment.*

Alij è contra. *sensum quidem ex iisdem commentariis. sed verba ex Hieronymo mutuatus est, in Isaiæ c. 66.*

In Cap. LIIII.

Secunda sectilis-sexta iterùm sectilis. *Al. vtrobique sextilis.*

In Cap. LVI.

Quæ ideò incid. *E Seruio Æen.1.ad V. Hic canit errantem lunam.*

In Cap. LVIII.

Eclipsis. *Ex interprete Arat. prope fin.*

In Cap. LXIIII.

per diuersos orbes cælestium planetar. *Rom. C. cælestium polorum. ex quo parallelorum faciebat Chacon. Porrò quæ restant ex Hygini sunt præfatione.*

In Cap. LXVI.

Pyrois. *Cùm in omnibus libris esset Vesper, rectè monuit Chacon permutandas esse litteras. Ita. n. Martem vocari ab omnibus etiam ab Isid. c.70. Vnde etiam corrigendus lib. 5. c. 30. Vid. Cic. 2. de nat. Deor. & Censor. c.13. de die natal.*

Iuxta quod & poëta. *Lucan. lib. 10. apud quem non aui, sed anni legimus.*

In Cap. LXXI.

Luna dicta q. Lucina. *Cic.* Luna à lucendo nominata, eadémque est Lucina.

per deriuationem à solis luce. *Cicer. in Somn.* Ex quibus illa quæ vltima cælo, citima terris luce lucebat aliena.

Nam quod videmus è cælo. *Seru. Georg. 1.* Quod autẽ videmus è cælo stellas quasi labi ἀπόῤῥοιαι sunt ignis ætherei, quæ fiunt, &c.

Sidera q. e. n. considerando. *At Varro.* Sidera quæ insidunt atq. ita significant aliquid in terris.

Arcturus sidus. *è Seru. Æn. 1.*

Hunc Latini iug. *Ex comm. Arat.*

vt gladio. *Aratus* ξίφεος ἶφι πεποιθώς. *Cic.* & dextra retinẽs nõ cassum luminis ensem. *Varro tamẽ non ad ensem refert iugulæ etymon. Sic. n. scribit.* Citius Orion patefit, huius signi caput dicitur è stellis tribus, quas infra duæ claræ quas appellant humeros, inter quæ quod videtur iugulum, vnde & iugula dicta.

Hyadas dict. *Seru. Æn. 1. Hyades dictæ* ἀπὸ τοῦ ὕειν, *Latinè succulæ à succo, & Georg. 1. Hyades* ἀπὸ τοῦ ὑετοῦ, *è quo apparet esse quæ hoc loco confusa leguntur. Arati quoque interpres.* Hyades (*inquit*) appellantib. Græcis, quod nostri à similitudine cognominis vocabulum eis stellis propter succos impositum arbitrantur imperiti appellauere succidas. *Cic. 2. de nat. Deor.* Has Græci Hyadas vocitare consueuerunt à pluendo, ὕειν. n. est pluere, nostri imperitè suculas, quasi à suibus essent non ab imbrib. nominatæ.

Pleiadas à pluralit. *Ex Arat. comment. Nam Seru. Georg. 1.* ἀπὸ τοῦ πλέειν, *i. nauigando, quòd ortu suo primæ nauigationis tempus ostendant.*

Sirius propter flãmæ candorem. *Qui siue pro Sirius hoc loco legerunt, (vt est in plerisq. omnib. manusc.) offecit eorum luminib. in canicula, & candore vocis similitudo, neque aduerterunt* σειρᾶν *candere esse, & splendere, Isidorúmque qui anteà* Canicula quæ & Sirius, *dixisset, nunc vtriusq. nominis rationem reddere. Cùm præsertim in Arat. cõmentariis vnde sunt hæc ita scriptum sit,* Sirium autem stellam vocatam putant propter flammæ candorem. *Postremò codicum varietas (nam in quibusdam* siue, *in aliis,* aut, *in aliis* vel *) ipsos satis coarguit. est verò propriè Sirius (vt ait Seru. Æn. 10.) stella in ore canis.*

Cometæ autem Latinè crinitæ. *Seru. Æn. 10.* Cometæ Latinè crinitæ appellantur, & Stoici dicunt has stellas esse vltra xxxij. quarum nomina, & effectus Auienus, qui Iambicis scripsit Virgilij fabulas, memorat. *Sed Isid. fortè vltra xxx. scripsit neglecto minori numero.*

quod iubas luc. *è Ser. Æn. 4. It. portis iubare ex. d. 1.*

Hesperus. *Seru. Æn. 1. & 3.*

Sed in aëre fer. *Vt multis est visum. Vid. Plin. lib. 2.*

Nam interdum ad Aust. *Verba Seru. Georg. 1. ad versum: Quos ignis cæli Cyllen.*

Quorum nomina Græc. *Siue hæc ex Hygino siue è Cicerone sumpta sint, illud certum est, Phaetonta Isidoro non esse Saturnum, vt sibi constet. Nam cap. 65. Phaetonta xij. annis cursum explere dixit, Saturnum verò xxx. Itaq. frustra in hoc doctissimus vir laborauit. Vid. Plutarch. 2. de plac. & Capell. 8. de planet. orb.*

Decepti. n. & decipere vol. *Ex Aug. in ps. 93.*

Sed & Taurum. *Ex Arat. comm.*

Castorem. *Ex Hygin. Astr. lib. 2.*

ideò formauer. *Al. finxerunt.*

Aurigam etiam Erichthon. *Hyg. lib. 2.*

Iouis cum filio. *Iouis in recto casu etiam vsus est Arati interpres, & Petronius, notus etiam de Diis Ennianus versus:*

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

NOTAE IN LIBRVM QVARTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

MEDICINA. *Cælium Aurelianum ferè secutus est in hoc libro.*

cibus & potus, & tegumen. *Al. cibi & potus tegmen, & tegumen. Al. regimen, & tegmen, nos regimen ex varietate scripturæ tegmen & tegumen irrepsisse putamus.*

In Cap. II.

Nomen autem medicinæ à modo. *Non tam de veriloquio laborasse, quàm occasionem in voce quæsisse videtur, vt reliqua inferret. Id. n.* φιλοσοφότερον, *quod & Plato, & Varro persæpè faciunt.*

In Cap. III.

Medicinæ autem artem. *Soran. in præfat. Isagoges.* Medicinam quidem inuenit Apollo, amplificauit Æsculapius, perfecit Hippocrates.

Reuocauit in lucem. *Plin. lib. 9. c. 1.* Tum verò eam reuocauit in lucem Hippocrates genitus in

insula Coo imprimis clara, & valida, & Æsculapio dicata.

Asclepio patre. *Qui fuit sanguinis fortasse auctor vltimus. Nam ab Æsculapio nonus, decimúsue fuisse dicitur Hippocrates, filius verò Heraclidæ, & Pheneretæ.*

In Cap. IIII.

itaque tres viri. *Vid. Celsi præfationem ad lib. de re medic.*

Empirica i. experientissima. *Potuit cum Plinio experimentosam dicere.*

In Cap. V.

Sanguis ex Græc. etymolog. ἀπὸ τοῦ ζῆν *siue* ζῆν, *quod est viuere.*

hoc est effusio fellis. *Cælius lib. 3. acutar. c. 19.* Cholera passionem aiunt quidam nominatã à fluore fellis, velut fellifluam passionem, nam cholera fel appellant, rheam fluorem.

Sanguis Latinè. *Hæc non omnes libri habent, sed verisimile est tentasse quoq. Latinam etymologiam reddere, quam etiam repetit lib. xj. c. 1.*

Phlegma autem quòd sit frigid. κατ' ἀντίφρασιν. *Rectè. n. Cælius lib. 3. trad. c. 1.* Multa (*inquit*) Medici contrariæ interpretationis vocabula sumpserunt, vt fella quæ Græci glyce vocant, velut dulcia, cùm sint amarissima. *Alioquin* φλέγμα *ab Homero* χόλον *appellari ait Pollux. & cap. seq. Isidoro ipsi phlegmon inflammans est.*

In Cap. VI.

Pleuresis, phrenesis. *Pleuritis, phrenitis perpetuò apud Cælium.*

Febris à feruore. *Ita Varro apud Non.*

Est autem perturbatio cum exag. *Rom. C.* perturbatio mentis cum agitatione.

Cardiaca. *Cæl. lib. 2. acut. c. 34.*

Lethargia. *Idem lib. 2. acut. c. 1.* Græci lethen obliuionem vocant, argian vacationem, quam corpori, atque animæ ingerit vis supradictæ passionis. *Quæ verba non ab Isidoro, qui notationes captaret, sed à librariis omissa credebat Chacon.*

Synanche. *Ex eod. lib. 3. c. 1.*

Apoplexia. *Ex cap. 5.*

Quam passionem à corde nominatam, *id est, ortam, oriuntur enim nerui à corde secundum Aristotelem.*

maiorum contractio neruorum. *Cæl. lib. 3. cap. 6.* neruorum maiorum, quos τένοντας vocant, leuis tensio. *In nostris tamen libris,* maior contractio, *mendosè.*

Telum. *Serenus.* Est & vis morbi, quod telum commemoratur. Cùm subitò furor insanus furit incitus ictu.

Hydrophobia. *Cæl. lib. 3. c. 9.*

Aut ex eius spuma. *Cùm* aëris spuma *legeretur in omnibus ferè libris, Rodericus Fonteius medicus doctissimus ex Ælian. lib. 9. de hist. anim.* eius spuma *legendum admonuit, cuius coniecturam comprobarunt Meioraden. liber, & Conchensis Hispano sermone conscriptus, in quo,* ò de la spuma del caida en tierra. *Sed cùm in reliquis omnib. libris* ex aëris spuma *legatur, Cæliúsque, quem Isidorus planè sequitur, ex solius aspirationis odore ex rabido cane adducto quosdam in hanc passionem dicat deuenisse, cùm venenosus aër adducitur, & vitalib. inseritur partibus, aëris quoque mentionem ab Isidoro factam verisimile nobis fit. A. Augustinus vel oris, vel eius probabat.*

Et toto descend. c. p. *Ex 5. Æn.*

Ipsa & inguinaria. *Vid. Paul. Diacon. de inguinaria noua Italiæ peste ante Iustinianum.*

Quæ tantò acuta est. *Gotthicismus frequens, nec Isid. fortasse, sed librariorum.*

In Cap. VII.

Cephalea. *Cæl. lib. 1. tard. c. 1.* Cephalea à parte corporis quæ patitur passionem nomen accepit.

Scotoma. *Ex eod. c. 2.*

pro lunæ cursu comitetur eos insania. *al. per lunæ cursum comitentur eos insidiæ dæmonum. Vtraque scriptura retineri poßit: vt prior lunationis (vt ita dixerim) posterior laruationis notatio sit.*

Ipse est morbus comitialis idem maior. *Fest. in prohibere comitia, & Cels. lib. 3.*

& diuinus. *Sacer potius: cuius appellationis multas reddit caussas Cælius Aurel. 1. tard. cap. 4. Peius tamen in plerisque libris pro diuinus, diutinus legitur. Nisi vtrumque hoc subsequenti paßioni, i. maniæ aptemus. Ea enim & diuinus morbus dicitur, & diutinus. Nam tardißima, vt Cæl. ait, paßio est.*

Erat autem apud Rom. comitior. dies sollemnis iij. Kal. Ianuar. In Kal. Ianuar. *omnes CC. Itaque expungebat hæc vt aliena, absurdáque Chacon. Non. n. Kal. Ianuar. comitia haberi, cùm is dies non comitialis sed fastus esset. A. Augustinus in Kal. Ianuar. ante eas Kalend. quib. initium magistratus erat, interpretabatur. Anton. Couarruuias vocem in ex nota iij. factã aduertit. Idémque esse iij. Kal. Ianuar. quod tertio Ianuarij die, quo die (vt ait Caius in l. si caluitur. D. de verb. signif. pro salute Principis vota suscipiebantur, erátque totius pop. Rom. conuentu iam inde à Numa vsque celeberrimus, eodémque modo dixisse Plutarchum, Ciceronem tertio die Kalendarum natum, quem Cicero ipse iij. Non. appellet. Is dies & nuncupatio votor. & sollemnia Imperatorum, & præcisè vota, & sollemnia dicebatur. Sueton. in Aug. Capitolin. in Pertinac. Tacit. iiij. & xv. Annal. Tertull. in lib. de coron. Comitia autem non ea solùm dici quæ ad legendos magistratus fierent, sed pro conuentu populi accipi solere manifestum est.*

Nam Græcor. vetustas. *Ex eod. Cæl. lib. c. 5. sed hæc confusa & perturbata sunt.*

Siue ab inanitate, quam Græci μανίαν. *Ita interpretatur μάνον & μανίαν Eustath. ιλ. ψ. explicans vocem παγήιοος. Ergo etiam apud Aurelian. inanitate pro iniquitate reponendum videri poßit, subiicit enim:* Quam appellant maniã, vel quod animum siue mentem vltra modum laxet, manon enim dimissum siue mollem appellant. *Hispana quoque tralatio.* O es dicha ab inanitate: esto es de vaziamiento. ò de causa vazia, que los Griegos llamã manie. *Adde, quod Isid. lib. 5. cap. 28.* Alij (*inquit*) putant manè vocari ab aëre, quia manus id est, rarus est, atque perspicuus. *In eo verò quod superius Græci* μανῆν *diuinare esse dixit, Gotthicos libros sumus secuti.*

Typi sunt frigidæ febres. *Eiecimus hinc illa (quæ abusiuè appellãtur ab herba quæ in aqua nascitur) quamuis erãt in omn. libris, neque. n. dubium, quin huc nullo adducta sint consilio è libro 17. Quod verò forma, atque status è libris scripsimus, statutum mallebat Chacon, vocari enim legem. siue pragmaticam apud Iustinianum τύπον. Nouell. Græc. 165. 166. edictúmque vij. τύπον πραγματικόν inscribi. Easdem quoque leges formas Latinè dici in l. decernimus C. de Sacros. Eccles. A statutis ergo temporib. & ea lege, quam periodicæ febres seruant,* τύπους *appellatas.*

Coryza-quoties influxio. *è Cæl. lib. 2. c. 7.*

In ossa ven. *In os ven. n. R. C.*

& prouocationem. *Ita Gott. o.* alij præfocationem. *Facilis lapsus ex digammo.*

Peripneumonia. *Hanc superiori capite inter acutas posuit, alios fortasse secutus: hìc Cælium imitatur qui eam in tardis numerat.*

Tussis Græc. *Nempe* βὴξ, *quasi* βὺξ, *siue* βίαιος, *aut* βύθος.

Apostema à collectione. *Collectionem vocant recentiores, quem Celsus abscessum nominat.*

Empye. *Cæl. lib. 2. tard. c.* 14. Item empyica passio, quòd ex vomica collectionis interioris purulenta per tussiculam excludantur sputa.

Hydrops. *Cæl. lib.* 3. *c.* 8.

Nephritis. *Quæ etiam* διαβήτης.

Paralysis dicta à corp. imp. *Ita o.l. neq. deest, qui tueatur hanc lectionem, esse. n. pensare ponderare. Laborare igitur suo pondere paralyticos, qui ægrè suos artus (vt ait Seneca) moliantur. Nobis illud suspicari venit in mentem: ex librarior. compendiis natum esse vitium. Fuisse enim potuit, dissolutio corporis impens ationem. Id est, dissolutio corporis impediẽs actionem.*

Cachexia. *Cæl. lib.* 3. *c.* 6.

Atrophia. *Idem lib.* 2. *c.* 14. *& lib.* 3. *c.* 7.

Sarcia. *Ita lib. o. Cæl. polysarcia.*

Ischias. *Idem lib.* 5. *c.* 1.

Podagra. *Ibid. c.* 2.

Diarrhœa. *Diarrhœa, & Satyriasis in acutis numerantur à Cælio.*

Fit autem anteced. f. &c. *Verba sunt Cælij lib.* 4. *c.* 6.

Per leuia intestin. *Al. lenia.*

In Cap. VIII.

circunscriptis p. f. æris qualitatem habentibus. *Al. aeris. Sed reijciebat hæc omnia, vt aliena, Chacon.*

Erisypelas. *Ab* ἐεὶ *voce augendi, &* σήπεσθαι, *putrescere,* ἐεισίπελας *vocari quidam volunt.*

cutis erubescit. *al. cutes rubescunt.*

Verrucæ aliud sunt, Satyriasis. *Editio antiqua, phthiriasis, manuscripti omnes, satyriasis, habent. Morbus vterque à verrucoso valde diuersus. Quamuis satyriasis nomine alia quoq. morbor. genera ab eo, de quo superiori capite dixit, significentur. Vt phthires, aut phthiriasis velimus, Eustathius facit, qui ι, λ, β, ad verba* οἱ μύλλωνες ἔχον φθεῖρας τὸ ὄρος ἀκερσίφυλλον: φθεὶρ *(inquit)* σημαίνει τὴν πίτυν, καὶ τοὺς κώνους τῆς πίτυος. *Quod si verum est, magna similitudo* φθειρσὶ, *siue, vt loquitur Didymus,* φθειρίσεις *cum verrucis. Siquis satyriasis magis probat, Gotthicos codices auctores habeat.*

lepidi similis. *Id est squammæ. Cassius Felix:* Lepida species scabiei corticosa squammas in se ostendens Græcè dictas lepidas, vnde nomen à Græco lepta accepit. *Scribon. larg. cap.* 133. squamma æris, quam Græci λεπίδα *vocant.*

Icteron à cuiusd. animal. *Galen. ab ictide mustella agresti, Plinius ab ictero auicula. Gloss.* Aurugo ἴκτερος. *Hieronym. Amos c.* 4. ירקון id est, auruginem omnes icteron transtulerunt.

Regium. *Plin. lib.* 22. *c.* 4. Varro regium cognominatum morbum arquatũ tradit, quoniã mulso curetur.

Cancer. *Locus sumptus ex Aug. lib.* 22. *de ciuit. cap.* 8. *sed vlcus dicendus fuit potius, quàm vulnus, cancer, si verè paulò post vulnus ab vlcere distinguit.*

Ordeolus-ex vtroq. conducta. *Libri A. Aug. ex vtraque parte conducta, id est, vt ipse interpretabatur, angusta, & quasi conclusa, vel circunducta.*

Oscedo. *Duo morbi confundi videntur, Oscedo, & quas Græci* ἄφθας *vocant. Ergo hæc quidam ita distinguebat, Oscedo dicta ex languore oscitantium. Aphthæ quib. infantium ora exulcerantur.*

Papula q. pupula. *Al. quasi papilla. Pupulas veteres puellas dicebant laneas.*

Sanies autem & tabus. *è Seru. Æn.* 8. *ad V. tormẽti genus.*

In Cap. IX.

Meminimus enim & Isaiam. *Verba sunt Tertull. in lib. de coron. milit.*

Diæta obseruatio legis, & vitæ. *Legis cur dixerit, haud ita obuiam. Sic apud Demosth.* διαιτᾶν ἐπιτρέψαι, *& apud Thucydidem* διαιτῶμαι *idem esse quod* πολιτεύομαι, *obseruarunt ante nos alij.*

Catapotia. *Scrib. larg. c.* 87. Catapotium, id est, medicamentum quod non diluitur, sed ita vt est, deuoratur.

Electarium. *Ita vocatur à Cæl. lib.* 3. *acut. c.* 4. *ecligma à Plin. lib.* 20. *c.* 14. *&* 22. *quod sub lingua liquatur à Celso.*

Colyria. ἀπὸ τοῦ κωλύειν τὸ ῥεῖν. *id est, à prohibenda fluxione.*

Pessaria. *Cels. lib.* 5. *c.* 21. Vt ea quæ fœminis subiiciunt πέσσους Græci vocant. *Inde* πεσσάριον *diminutionis vox. Isidorus verò pessaria, quòd pessum eant, dicta videtur existimasse.*

In Cap. X.

Dynamidia. *Sic appellarunt recentiores medici Galeni libros de simplicib. medicament. seruátq. hodie id nomen vetus cor. libror. interpretatio.*

In Cap. XI.

Simile — Angistrum — Spatomele. *Harum vocum interpretationes desunt.* σμίλης *vsus est in expurgandis vulnerib. Vnde* σμίλευμα *vocat Aristoph. in Ranis quod abraditur. Inde etiam* σμιλάριον *minuendi forma. Angistrum medici nunc vncinum dicunt. Spatomele ad exploranda vlcera adhibetur.* μήλης *etiam meminit Pollux ad idem opus.*

Guua. *Ita meliores CC. alij cum impress. antiq. Guuia. Vtramque lectionem defendunt viri doctissimi. Qui Guuia volunt, ex errore lectionis Græcæ vocis Guuia fluxisse dicunt. Græcis. n.* σικύα *vel* σικία *cucurbita. permutari. n. sæpè* ι *& v. alterámque in alterius locum immigrare. Chacon qui Guua mallebat ex Cusa G pro C. & v, pro F. digammo subeuntibus factum Guua existimabat. Vocari enim cucurbitas leues, quæ sine scarificatione adhibentur, à Græcis* κύφας, *& quidem non modo u. pro f. in Gotthicis libris frequens: sed & lib.* 19. *cap.* 19. *in Codice Oniensi peruetusto Gufia est vbi in reliquis omnib. Guuia instrumentum fabror. De cuphis porrò sæpè Cælius, vt lib.* 4. *c.* 7. Cucurbitæ apponendæ leues, quas Græci cuphas vocant, *& c.* 8. appositio cucurbitæ leuis quã Græci cupham vocant. *Isidorum verò, qui cucurbitas omnes à Græcis cuphas vocari putaret, deceptum Cælij lectione idem fatebatur.*

à suspirio ventosa. *Satyricus.* Iamdudum caput hoc ventosa cucurbita quærit. *Et Theod. Priscianus lib.* 2. *c.* 6. His cucurbitæ ventosæ sunt imponendæ. *Celsus cucurbitas medicinales appellat.*

Pinsendis præfuit aruis. *Ita CC. o. herbis tamen legit Hispanus interpres:* Varro dize, que Pilomino fue vn hombre en Italia que mejor molie y eruas, y mejor las amasaua que todos los otros. *Sed quia frumento pinsendo præfuisse ait Seruius initio libri ix. aruis ex libris retinuimus. vt aruis pro frumentis ponatur, vt apud Horat.* Ne percuncteris fundus meus optime Quincti, Aruo pascat herum, an baccis opulentet oliuæ, &c.

Coticula. *Al. citicula. A. Augustinus Cotyla. Plinius lib.* 31. *c.* 9. *de sale.* Ad hæc Hispaniensis eligitur, contráq. suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur.

In Cap. XII.

ἀπὸ τοῦ στάζειν. *VV. CC.* παρὰ τὸ τάζειν, τάκτην *id est obtritum. Al. id est optimum.*

Telinum, cuius Iul. Cæs. *Ad libros de analog. hæc refert Fuluius Vrsinus. Sed A. Augustinus non Cæsaris Dictatoris, sed Strabonis Tragici verba putabat, cuius Cicero meminit in Bruto, & Festus in Prophetas, quòd senarius ipse*

propè integer nobis quoque persuadet. Integer autem fortasse fuit. Corpúsque suaui Telini vnguine vnguimur. *Telini meminit etiam Tertull. in lib. de pall. & Athenæus lib. 15. cap. 15.*

Nam quidam tradunt regium quend. puer. *è Seru. Æneid. 1.*

Vt Cerotum Chalasticum. *Coniunctè hæc legebat Chacon ex Marcell. lib. de medic. c. 35.* Chalasticum Olympiacum cerotarium insigne. *& c. 25.* descriptio ceroti Chalastici. *Apud Priscianum verò lib. 2. cum Chalastici fomenti, cataplasmatis, adiutorij, aquæ, clysteris mentio fit, in his omnibus Chalastici vox laxãdi vim habet. Martiatum verò ab inuentore dicunt appellatum, vt Marcellianum, de quo Martialis:*

Cuius olet toto pinguis coma Marceliano,
Et splendent vulso brachia trita pilo.

NOTAE IN LIBRVM QVINTVM
ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

Moyses genti Hebraicæ. *Ex Euseb. Chroni.*

Phoronæus Rex Græcis. *Qui fuit Argiuor. Rex 11. vt ibid. tradidit Euseb.*

Mercurius Trismeg. *Lact. lib. 1. cap. 16.*

Solon primus. *Ante Solonem scripserat leges Dracon. Sed populus Atheniensis vni Soloni reip. initia accepta ferre solitus est.*

Lycurgus. *Aug. 2. de ciuit. c. 16.* Quamuis Lycurgus Lacedæmoniis leges ex Apollinis auctoritate se instituisse confinxerit, quod prudenter Romani credere noluerunt; propterea non inde acceperunt.

Numa Pompil. *Virgil.* Nosco crines incanáque menta Regis Romani primus qui legibus vrbem Fundabit. *Quamuis Romulum, & Tatium suas antè leges condidisse dicant Festus in Plorare. & Pompon. cap. 2. D. de orig. iur.*

Cùm populus seditiosos magistr. *Ex lib. de Viris Illust. in Virginio: & seditiosus, legebat Chacon ex veteribus quibusdam libris. Nondum enim fuisse seditiosos magistratus.*

P. Curiatius. *Ex Liuio, & Cassiod. Al. Curatius.*

Hi Decem vir. leg. c. e. s. *At non hi xij. tab. auctores, sed his suffecti excepto App. Claudio. Gratianus,* legum scribendar. caussa.

Leges autem redigere. *Vnde hoc sumpserit, incertum. à C. Tarracon. vno abest vox* Pompeius. *Vnde suspicabatur A. Aug. C. primùm scriptum fuisse, inde factum Consul, additúmque ab aliquo* Pompeius *ex margine. Cum C. Ciceronem fortasse ostenderet. quem constat librum edidisse de iure ciuili in artem redigendo. Sed quod sequitur: non perseuerasse obtrectatorum metu, nescio an satis in Ciceronis personam cadat, cadit autem optimè in Pompeium, cuius potentia inuidiosa, & suspecta erat.*

Deinde Cæs. *Suet. in Iulio.*

Nouæ à Constantin. Cæs. cœp. *A. Aug. propter Theodosianas, inquit, constitut. quar. collectio ex Christianor. Principum constitutionibus constat. eóque volumine Hispania vtebatur (non Iustiniani Codice) sumpto ex tribus Codicibus, in quibus leges Paganor. & Christianor. continentur.*

Posteà Theodos. min. *Sic etiam Iuo part. 4. c. 170. decret. & lib. 2. tit. 12. c. 17. Panormiæ. Legitur etiam* iunior, *in quibusd. Gratiani & Isidori libris.*

In Cap. II.

Fas lex diuina. *è Seru. Georg. 1. ad V.* Fas & iura sinunt.

Transire per alienum. *Ita Goth. CC. agrum addidit Gratianus.*

In Cap. III.

Ius generale. *è Seru. Æn. 1. ad V.* Iura dabat legésque viris.

Ius autem dict. quia iustum. *Vlp. c. 1. de iust. & iur.* Est autem ius à iustitia appellatum, *& Paul. c. 11.* Ius autem pluribus modis dicitur, &c.

tracta tantumdem. *Ita plerique CC. vnus Tarracon.* tracta tantùm.

Consuetudo autem est i. q. m. c. *Ex Iuliano c. 32. D. de legibus. Reliqua ex Tertull. lib. de corona milit.*

si ratione lex constat. *Ita apud Tertull. Al. consistat, vt lib. 2. c. 10. & apud Gratian.*

In Cap. IIII.

liberor. susceptio. *Ita meliores CC. non successio. Malè enim ante procreationem & educationem successio collocaretur.*

vel commodatæ restitutio. *Al. commendatæ pecuniæ. non perinde rectè.*

Nam hoc. *Paul. c. 9. de iust.* Ius pluribus modís dicitur, vno modo cùm id quod semper æquum & bonum est, ius dicitur, vt est naturale.

In Cap. V.

Ius ciuile. *Ex Cai. c. 9. de iust. & iur.*

vel ciuitas. *Ex c. omnis, de iust. & iur. D.*

humana diuináque caussa: diuina humanáque. *Gratianus. Est autem posita coniunctio pro disiunctione, quod neque Iurisconsultis insolens.*

In Cap. VI.

fœdera paces. *Sallust. in Iugurth.* leges iudicia. fœdera atque paces.

In Cap. VII.

stipendiorum modus. *Hinc duplicarij, quibus virtutis ergô stipendia duplicabantur, & ære diruti, quibus detrahebantur ignominiæ caussâ. Vid. Fest. & Cicer. in Verr.*

In Cap. VIII.

Ex Vlp. c. 1. D. de iust. & iur.

In Cap. IX.

quo nulli tenentur nisi ciues Rom. *Hæc Romanor. erant propria propter multas iuris obseruationes, & sollemnitates Quiritum proprias. Alioqui legitimæ hæreditates, & tutelæ, & vsucapiones etiam apud Græcos erant Græcor. legibus. Sed Romæ Græci peregrini erant, nisi qui ciues Romani fuerunt, & hæredes fieri non poterant, neque ab intestato succedere ex iure Quirit. quo iure alij non tenentur nisi ciues Romani.*

de cretionibus. *De quibus inf. c. 24. & Vlp. in fragm.*

siue prudentum resp. *Disiunctio pro coniunctione satis frequens in hoc opere.*

In Cap. X.

Lex eſt. *Sup. lib. 2. cap. 10.*

In Cap. XI.

Scita ſunt. *Plebiſcita. Grat. d. 2. c. 3.*

vel quod ſciſcit, ita vti rogata fuit. *Vel quod exſciſcit vt & rogat, & fuit. Salm. & Compl. codices vetuſtiſsimi, non longè à recta ſcriptura. Alij quod ſciſcitatur, & rogat. mendoſe; non enim plebs rogabat, ſed ipſa potius rogabatur illa formula,* Velitis, iubeatis Quirites, *& in fine:* Hæc vti dixi, ita vos, Quirites, rogo. *Poſt rogationem plebs in ſuffragium vocabatur; binæ ſingulis tabellæ miniſtrabantur: alteri A littera erat inſcripta, quæ antiquo, id eſt, antiqua probo, ſignificabat: alteri V. R. id eſt, vti rogas. Eſt autem ſciſco, vt Feſtus interpretatur, iubeo, ſententiam dico; vel ſuffragium fero. Quod ſi ſciſcitatur & rogatur, vel ſciſcitur & rogatur legas, vt eſt in aliis libris, poſterius prioris erit interpretatio. Gloſſ. ſciſcit* πυνθάνεται.

In Cap. XII.

ſenatores populis. *Ita o. l. ſed populi R. legebat Chacon. natus error ex ſimilitudine ſ & ſ Gotthicor. characterum: quorum prius ſ. poſterius r. illis fuit.*

In Cap. XIIII.

reſponſa Pauli. *Qui xxiij. libros Reſponſorum ſcripſit, ex quibus multa in Digeſtor libris leguntur.*

inſtitutiones iuris ciuil. *A reſponſis ad inſtitutiones veniſſe dicebat A. Auguſtinus propter Caij inſtitutiones cum Pauli ſentẽtiis ab Alarico editas poſt Codicem Theodoſianum.*

In Cap. XV.

Conſulares, Tribunitiæ. *Conſulares leges vocabantur; quæ, Conſule populum rogante, latæ erant. Tribunitiæ, quæ tribuno: quamuis hæc plebiſcita propriè appellarentur. Sed ſæpius leges Cic. 3. de legibus.* Leges ſunt veteres, neque eæ conſulares (ſi quid intereſſe arbitramini) ſed Tribunitiæ. *Vid. Agell. lib. 10. c. 20.*

Suffecti conſules. *Conſules ſuffecti dicebantur, qui non Kalendis Ianuariis vt ordinarij, ſed aliqua parte anni conſulatum capiebant. Senec. lib. 3. de ira. c. 31.* Dedit mihi præturam, ſed conſulatum ſperaueram; dedit duodecim faſces, ſed non fecit ordinarium conſulem: à me numerari voluit annum, ſed deeſt mihi ad ſacerdotium, &c. *Auſonius in Gratiar. actione.* Sed conſulatus ille cuiuſmodi? ordinario ſuffectus, bimeſtri ſpatio interpoſitus, in ſexta anni parte conſumptus. *Vid. Dion. lib. 48.*

Falcidius. *Locus ex Euſeb. Chron.*

In Cap. XVI.

Satyra lex. *Nulla fuit lex quæ proprio nomine ſatyra vocaretur; ſed leges omnes quæ multa, eáque diuerſa continebant, ſatyræ appellabantur, ducta ſimilitudine ſiue ab ea lance quæ diuerſis pomor. ſeu frugum generibus referta deorum templis inferebatur; ſiue à cibo variis rebus condito. Inde quas leges perpetuò valere & æternas eſſe volebant, in earum ſanctionibus addebant, néve per ſatyram abrogato, aut derogato. hoc eſt, ne ſimul quis cum aliis alterius legis capitibus de eis abrogandis ad pop. ferret. Cùm enim turbulenti aut factioſi magiſtratus legem aliquam populo non iniucũdam abrogare cupiebant, legum capita quædam æquiſsima & multitudini valde grata proponere, intérque ea vnum de illa alia lege abroganda inſerebant. quo artificio circumuentus populus vtiles ſæpè leges imprudens abrogabat. Vnde plures tranſlationes fluxere. Nam quidquid confusè non ſeruato temporis, aut rerum ordine fiebat, per ſatyram fieri dicebatur. Gloſſ.* Satyra. νόμος πολλὰ περιέχων. *Vid. Feſt.*

Et quaſi ſaturitate. *Saturam ſcilicet dicebant, & ſcribebant Iſidori ætate.*

Vnde & ſatyram ſcribere. *Hæc aliena cenſemus cum Chacone.*

In Cap. XVIII.

quod in priuato feratur. *More ſuo pro in priuatum. niſi potius in priuatos legendum. Cic. 3. de legibus.* Maiores noſtri in priuatos homines leges ferri noluerunt, id eſt enim priuilegium.

In Cap. XIX.

Repetuntur hæc capita ex lib. 2. cap. 10.

In Cap. XXIII.

ſibi placitis alligat- vnde & alligati. *An inde nos aliados, & aliança, quaſi alligatos & alligationem dicimus? An potius ſibi placitos ex A. Auguſtini veteri libro recipimus, & allegat legimus, & allegati? námque eoſdem quoque non multum diuerſa ſignificatione allegados hodie vocamus? Deflexiſſe enim ſignificationes ab antiquis infinitis in vocibus paſsim cernimus: nam ad anteſtationem reſpicere non ſit veriſimile.*

In Cap. XXIIII.

Teſtamentum ſanè. *Verba ſunt Aug. in Pſal. 82. & Hieronym. Habac. 2.*

quinque teſtium ſubſcriptione firmatum. *Tot enim teſtes in teſtamento per æs & libram adhibebantur. Iuſtinianus verò, ait, iure ciuili ſigna teſtium neceſſaria non fuiſſe, ſed iure tantum prætorio.*

Holographum teſtam. *Amb in epiſt. ad Gal. c. 6.* Vbi holographa manus eſt, falſum dici non poteſt. *Idem holographmmon, ſiue holographmmaton teſtamentum apud Iuſtinianum dicitur, de quo Nouell. 107. cap. 1.* βουλόμεθα εἴ τις γράμματα ἐπιστάμενος μεταξὺ τῶν αὐτοῦ παίδων βούλοιτο ποιήσασθαι διατύπωσιν, πρῶτον μὲν αὐτοῖς προγράφειν τὸν χρόνον, εἶτα καὶ τὰ τῶν παίδων ὀνόματα οἰκείᾳ χειρὶ, καὶ πρός γε τὰς οὐγκίας, εἰς ἃς γράφει κληρονόμους αὐτοὺς, μὴ τοῖς συμβόλοις τῶν ἀριθμῶν σημαινομένους, ἀλλὰ δι' ὅλων γραμμάτων δηλουμένους.

γραφὴν litteram. *Littera pro ſcriptura, vt apud incertum poëtam.* Littera rem geſtam loquitur, res ipſa medullam.

Nuncupatio-- hæc vt in his ſtabulis. *Vlpian. in fragm. Titul. xx.* Nuncupatur teſtamentum in hunc modum: Tabulas teſtamenti teſtator tenens ita dicet: Hæc, vt in his tabulis cerísue ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor, itáque vos, Quirites, teſtimonium præbitote. *Sed quod Vlpianus addit;* ita teſtor, *omiſſum ab Iſidoro, nihil mirum. Ait. n. Pomponius c. 120. de verbor. ſignif. in xij. tabul. legandi verbo etiam hæredis inſtitutionem contineri.*

Ius liberor. *Coniuges, quibus filij non eſſent, non poterant ſe inuicem hæredes in vniuerſum inſtituere, niſi ius liberor. à principe impetraſſent. Vlpian. tit. xvj. quod confirmatur etiam verbis veteris interpretis Nouell. Theodoſ. & Valent. de teſtament. quæ poſita eſt in calce Codicis Theodoſiani.*

Codicillum. *Seneca lib. de breuit. vitæ:* Hoc quoque quærentibus remittamus: quis Romanis primus perſuaſit nauem conſcendere. Claudius is fuit. Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabellar. contextus caudex apud antiquos vocabatur. Vnde publicæ tabulæ codices dicuntur. & naues nunc quoque quę ex antiqua conſuetudine per Tyberim commeatus ſubuehunt caudicariæ vocantur. *Hinc codicilli, qui ex tabulis cera illitis conficiebantur. Vt facilè in ſinu geſtari poſſent. Itémque ſcriptura, qua quis voluntatem ſuam ſine vlla ſollemnitate teſtatur.*

Cretio. *Vid. Vlp. tit. xxij.*

neque liberum illi eſt. *Ius ſiue arbitrium intellige.*

cretio appellata eſt. *Varr. lib. 6.* Creui valet conſti-

tui, itaque hæres, cùm constituit se hæredem esse, dicitur cernere; & cùm id fecit, creuisse.

Fideicommiss. *Vlp. tit. xxv.* Fideicommissum est, quod non ciuilibus verbis sed precatiuis relinquitur.

Pactum dicitur. *Refert hæc verba Bernard. Papien. c. 11. de verb. sign. in 1. collect. Decretal. & Greg. IX. c. 11. eo. tit. Rectè in VV. libris pactum à pago non à pango ducitur.*

Ritè autem esse non rectè. *Non dissentit à Seruio, qui ritè non rectè solùm, sed rectè secundùm ritum interpretatur.*

Chirographum--cautio. *Separatæ leguntur hæ voces in melioribus libris sine interpretatione. quæ sunt in editis ipsa se satis produnt. Cod. Neap. Chirographum cautio, id est, manus inscriptio.*

Emptio autem dict. *Vel potius quod è meo tuum fiat. nisi quod hæc notatio est mutui apud Iustinianum.*

Nam antiquus nuptiar.--sicut habemus in iure. *Verba Seruij initio lib. 1. Georg. vbi desunt fortasse hæc verba:* ne videretur vxor ancilla.

Conditiones propriè testium. *Ita scriptum in Gotthico. & ita procedit notatio.*

veteres--agnoscebant. *Expungebat hæc Chacon.*

iuxta Paul. iurid. *Lib. 5. sent. titu. 8. vid. infr. libro 10. stipul.*

In Cap. XXV.

nec legata testamento aut possess. retenta. *Verba sunt Ciceronis in Topicis, quæ in vno tantum libro Ouet. Colleg. integra leguntur.*

Inde & hæres. *Al. inde & res.*

Iura autem sunt. *Ex August. epist. 54. quæ referuntur à Greg. c. 12. de verbor. signifi. & 14. q. 4. c. quid dicam. & à Bernard. Pap. in 1. collect.*

Dummodò non angustiore quinque ped. *Negationem tollit A. August. ad leg. xij. tab. c. 20.*

Commodatum. *Commodum lib. o. mendosè.*

cum modo temp. *Id est, cum præfinitione temporis. Al. per commodum temp.*

Dictum precarium. q. p. a. *Productio verbi est arium vt in armario. Sed σημαινόμενον ita commodè explicari quis neget?*

Dicta autem arra à re. *Immò ab arrabone præcisè voce.*

vel in iure ceditur. *Quomodo iuris cessio fiat, docet Vlp. in fragm. & Caius citatus à Boëthio in Top.*

Momentum--vt quàm citò, quàm statim. *Ita meliores libri.*

vel biennij. *Anni vel biennij Vlpianus pleniùs.*

Vt Cicero. *In Ligariana.*

In Cap. XXVI.

Flagitium. *Non.* Flagitium veteres vitium quod virgini inferatur dici voluerunt.

Vis priuata--Vis publica. *Ex Paul. lib. 5. sentent. tit. 26. ex quo legendum videbatur Chaconi antea populum, nunc iudicem vel regem appellantem, quod nobis quoque videtur, nisi ante populum Gotthicismum esse mauis.*

Dolus est mentis calliditas. *De dolo malo hæc Labeo, & Aquillius. Nam est etiam dolus bonus, vt videatur deesse vox malus.*

Calumnia à caluendo, id est, decipiendo. *Hinc in xij. tabul.* Si caluitur pedémve struit.

Iniuria est iniust. *Verba Seruij Æn. 9. ad V.* cum Turni iniuria.

Seditio. *Citantur hæc à Non. ex Cic. vj. de Rep. in seditio.*

Sacrilegium. *Seru. Æn. 9.* legere furari, vnde & sacrilegi qui sacra furantur.

in idolor. cultu hæsit. *Ita interpretantur quidam illud Pauli ad Roman. 2.* qui abominaris idola sacrilegium facis.

Adulterium est illusio. *Abusio Ouet. & Neap. Fest.* Adulter, & adultera dicuntur, quia & ille ad alteram, & hæc ad alterum se conferunt.

Stuprum--- *Lacuna est in melioribus libris. in aliis quæ de raptu dicuntur pro interpretatione adhibentur.*

Raptus. *è Seru. Æn. 4.*

Interneciui. *Sic in antiquissimis quibusque libris. Fest.* Interneciuum testamentum propter quod dominus eius necatus est. *Neque aliorum librorum scripturas, in quibus interniciei, internicij, internicidij legitur, reijcimus. Internicidi etiam recipimus cum Iacobo Cuiac. Nam & Agell. internicinum morbum dixit.*

Furtum capitale. *Legib. xij. tab. vt ait Theophilus lib. 4. inst. tit. 12. Draconis vero leges etiam minimæ rei furem capitis damnabant. Plutarch. & Agell.*

Ante pœnam quadrupli. *At Cato in præf. lib. de re rust.* Maiores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posiuerunt, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. *Vid. Agell. lib. 11. c. 18. qui hanc litem componit.*

In Cap. XXVII.

Malum autem tunc plenum--& impendet. *Planum --& impedit legit interpres Hispanus, qui ita reddidit:* El mal entonce es llano quando es passado, è embarga al que sea dolor è miedo.

Est autem epitheton necessarium. *Pro necess. nomen est in plerisque libris, error natus ex scripturæ compendio nēm, quod est in libro Salmant.*

Octo genera pœnar. *ex Augusti. 21. de ciuit. c. 11. Cic. lib. 1. de Orat.* Vitia hominum, atque fraudes, damnis, vinculis, ignominiis, verberibus, exiliis, morte multantur. *Talionis tamē (quod sciam) non meminit Cicero, meminit Aug.*

Neruus--. *In VV. cc. lacuna est. alior. interpretatio ex Festi epitome sumpta videri possit, sed aliquanto etiam verius Festus ipse.*

Boia. *Fest.* Boiæ genus vinculorum tam ligneæ, quàm ferreæ dicuntur.

numero tantum plurali. *At Virgil. singulari dixit,* ruúntque effusi carcere currus.

Anguilla. *Plin. lib. 9. cap. 23.* Tenuissimum (murænis) tergus, contrà anguillis crassius, eóque verberari solitos tradit Verrius prætextatos, & ob id dicit his multam non institutam.

Vectes--saxáque velluntur. Vehuntur *mallebat A. August. sed velli, vehíque saxa vectibus passim videmus.*

Sed hi ad pœnas leg. n. p. *Cur igitur hîc commemorati? An quia Martyres vectibus cruciatos sæpè legimus?*

si lenis. *Al. si læuis.*

quia arcuato vulnere. *Verba sunt Hieronymi, siue Tertulliani potius. Vid. inf. lib. 12. c. 5.*

& fidiculæ--vt fides inueniatur. *Vel potius à fidium similitudine.*

Equuleus--quòd extendat. *Al. extendatur.*

Latumia. *Euseb. in Chron.* Tarquinius superbus excogitauit vincula, taurea, fustes, latumias, carceres, compedes, catenas, exilia, metalla. *Nec tamen lautumiæ dicendæ (vt quidam arbitrantur) quia Seneca lib. 5. controuer. dicat;* Nec quemquam vestrûm decipiat nomē ipsum latumiæ, minimè lauta res est. *Vid. Fest. Ascon.*

ad verberandum aptum. *Aliena hæc censemus.*

Ignominium. *Sic meliores libri, & statim infamium, quæ vox sæpè in Conciliis Toletan. legitur.*

Vt illud est illust. fam. *Ex orat. pro Marcel.*

qua non aliud. *Sic in omnibus Gotthicis, non* quo. *ac meo iudicio haud malè.*

Fama autem certi. *Totus locus ex Apolog. Tertull. c. 8.*

Vnde postliminium -- patriæ. *Obelo hæc notauimus de A. Aug. & Chaconis sententia.*

Metallum -- deputantur. *Neap. deportantur.*

Seruitus. *Ex Aug. 19. de ciuit. c. 15.*

Hæc est sola malor. *Cic. Philipp. 2.* Seruitus malorum omnium postremum non modò bello, sed morte etiam repellendum.

In ipso quoque genere necis. *Ex Apologet. Tertull.*

& serpente. *Iuuenal. satyr.* 8. Cuius supplicio non debuit vna parari Simia, nec serpens vnus, nec culleus vnus. *Quæ de serpente, gallo, & simia in quibusdam libris leguntur, in melioribus nulla sunt, præterquam in vno Salman. sanè peruetusto, sed ibi quoque ad finem totius capitis reiecta: vt liquidò appareat esse aliena. Huiusmodi accessionibus pessumè multati sunt hi libri.*

In Cap. XXVIII.

Quæ his xij. capitibus de temporibus continentur, adducta huc sunt è libro Isidori de astris ad Sisebuthum Regem, & eiusdem Chronico.

In Cap. XXX.

Interdianum. *Sic l. o.*

Vocatus autem dies à part. mel. *è Seru. Æneid. 5. ad v.* Torquet medios nox humida curs.

secundùm Atheniens. à sexta hora diei. *Ex eod. Seruij loco qui Agellium citat, Agellius verò lib. 3. c. 2. ex Varrone diem apud Athenienses ab occasu solis dicit incipere. Quod affirmat etiam Macrob. lib. 1. & Censorin. c. 19. ergo vel Seruium vel Agellium emendari oportet. Isidorum secutus est Beda cap. 2. de ratione temporum. Quid si è suprà per compendium scripta sexta lectores fecerunt cùm? supremam Isidorus intellexisset: vel potius pro suprema sexta hora legerunt? Nam alio pacto quomodo hinc honestè abeamus nescio.*

id est gallor. cantus. *Hæ voces additæ ex C. Neap. vt quod sequitur.* Quor. vox, *&c. procederet.*

quor. vox diei est p. *Ambros.* Hoc excitatus Lucifer soluit polum caligine.

quando & mesonyct. afflat. *Et quia noctis melior pars acta, solque ad nos iam flectitur, afflari radiis eius orbis hic dicitur. Afflari autem magorum est verbum, qui, aduentante sole, simulacra nocturna aufugere credebant. Vnde Philostrat. lib. 3. de vit. Apollonij negat Achillis simulacrũ gallicinium expectasse. Quò pertinet illud quoque Anchisæ.*

Iámque vale, torquet medios nox humida cursus, Et me sæuus equis oriens afflauit anhel. *eodémque modo interpretatur Seruius illud Æn. 6.* Ecce autem primi sub lumina solis & ortus. *Vt lumina primi solis medium noctis intelligat.*

Stella Martis quæ Pyrois. *Chaconi assensi sumus hîc, vt etiam suprà lib. 3. cap. 70. cùm in libris omnibus vtrobique vesper pro Pyrois legatur.*

Quem quidam Stilbonta. *Optimè quoque coniecit idem Chacon, cùm hîc legatur.* Quem quidam candidum circulum dicunt, *candidum glossam fuisse* τῷ ϛίλϐοντα, *vnde ab imperito lectore sublatum Stilbonta, additum circulum. Cùm candidus circulus via lactea Isidoro sit lib. 3. c. 45. huius rei magnum argumentum, vocem* circulum *etiamnum à quibusdam libris abesse.*

Dicentes habere à sole spirit. *Seru. Æn. xj. ad v.* Nil iam cęlestibus vllis debentẽ. Superis debemus omnia donec viuimus, ideò, quia, vt dicunt Physici, cùm nasci cœperimus, sortimur à sole spiritum, à luna corpus, à Marte sanguinem, à Mercurio ingenium, à Ioue desiderium, a Venere cupiditates, à Saturno humorem. *Vbi, quod ad Iouem attinet, Seruius ex Isidoro videtur corrigendus. Cic. 2. de nat. deor.* His interiecta Iouis stella illustrat, & temperat. *Quem propterea in Somn. Scip. fulgorem salutarem appellat. Bed. c. 4. à Saturno tarditatem.*

Et Saturni nominauer. *Aug. 18. cont. Faust. cap. 5.* Saturnum importare conamini, quia eum diem Saturni gentes appellauerunt.

Melius autem in vocab. *Ex Aug. in Ps. 93.*

Partes diei. *è Seru. Æn. 2.*

Et dictum mane à mano. *è Seru. Æn. 1. ad v.* tenet ille immania saxa. *Varro lib. 5.* mane, quod tunc manat dies ab oriente: nisi potius, quòd bonum antiqui dicebant manum. *Vidend. item Seru. Æn. 3. ad v.* stant manibus aræ.

à manibus. *Macrob. lib. 1. Saturn. c. 3.* Mane autem dictum, quòd à locis inferioribus, id est, à manibus lucis exordium emergat. *Et in fin. lib. 8. infr.*

Suprema est post. *Varro.* Suprema summum diei, id à superrima. Hoc tempus xij. tabulæ dicunt occasum esse solis.

Serum. *Al. Sero.*

Et quotidie non cotidie. *Vid. sup. lib. 1. c. 26*

Cras quod est postea. *Deesse videtur aliquid. Et postera fortasse legendum.*

In antecessum id est prius. *Gloss.* in antecessum *προχεία, & apud Senec. in antecessum soluere, hoc est, antequam dies debiti cedat.*

In Cap. XXXI.

Nox dicta. *è Seru. Æn. 1. ad v.* ponto nox incubat atra. *Raba. lib. 10. c. 6.* Nox dicta quòd noceat aspectibus vel negotiis humanis, siue quòd in ea fures, latronésque nocendi aliis occasionem nanciscantur? *Nisi potius à Græco νὺξ, vt ait Varro.*

consolaretur homines. *Al. omnes.*

Noctem autem fieri-lumen. *Lucret. lib. 5.* At nox obruit ingenti caligine terras, Aut vbi de longo cursu sol extima cæli Impulit, atque suos efflauit languidus ignes Concussos itere, & labefactos aëre multo: Aut quia sub terras cursum conuertere cogit, Vis eadem supera quæ terras pertulit orbem.

Noctis partes. *Ser. Æn. 2.* Sunt autem solidæ noctis partes secundùm Varronem hæ; Vespera, conticinium, intempestum, gallicinium, lucifer.

Creperum dubium. *Eleganter Ambros.* lætus dies hic transeat, Pudor sit vt diluculum, Fides velut meridies. Crepusculum mens nesciat. *Est autem creperum Sabinum verbum, vt ait Varro.*

Intempestum--id est actu. *Omnia sunt Seruij Æn. 3. ad v.* nox intempesta tenebat.

Est autem aurora. *Ex eod. Æn. 11. Varro tamen lib. 6.* Aurora dicitur ante solis ortum ab eo quòd igne solis tum aureo aer aurescit.

In Cap. XXXIII.

-Ianuarius vel quia limes & ianua. *Hieronym. Ezech. 28.* Ianuarius dicitur eò quòd apud Romanos anni sit ianua. *Sed limes non limen in omnibus libris legi, mirum.*

Februarius à Februo. *A die februato Varro. à Februo deo lustrationum Macrobius, à februo hoc est purgamento Censorinus: Seruium Georg. & Augustinum 18. contra Faust. c. 5. secutus est Isidorus.*

Idem appell. mensis nouor. *in sacris libris.*

Idem nouum ver ab indiciis. *Seru. Georg. 1. ad V.* vere nouo. *al. ab initiis.*

Aprilis--q. Aphrodis. *Macrob. lib. 1. c. 12.* Secundum mensem nominauit Aprilem quasi Aphrilem à spuma quam Græci vocant ἀφρὸν vnde Venus creditur orta.

Vel q.h.m.omnia aperiuntur in florem. *Quod Varroni placuit.*

Iulius verò & Aug. *Aug.2. de doct. Chr. c.21.*

à numero & imbre. *A numero tantùm Varro, Augustinus, & Seruius, à quo hæc proculdubiò sumpsit Isidorus. Sed hæc omnia additamentis plena. Quamuis scio Caßiodorum ex imbribus quoque notationem confecisse.*

In Cap. XXXIIII.

spatio æquali consistunt. *Ita nostri o. CC.* constant *Romani.*

Duo autem sunt. *è Seru. Georg.* 1. *ad v.* Humida solstitia. *At boni Latinitatis auctores æstiuum solum solstitium agnoscunt, alterum non solstitium, sed brumam nominant.*

Et in duo hemisphæria. *Sic o. l. in duas ἰσημερίας volebat A. Aug.*

In Cap. XXXV.

à communionis temperam. *à communi temp. C. Rom.*

Hæc & curricula. *è Seru. Æn.8.*

Constat autem post fact. *è duobus Seruij locis Georg.1. ad v.* Vere nouo. *& Georg. 2. ad v.* Non alios prima c. o. m.

Cuncta rumpuntur. *Al. erumpunt, al. prorumpunt.*

Æstus ab æstu. *Seru. Æn.2. ad v.* Propiúsque æstus incend. volu. æstus (*inquit*) calorem, vnde & æstas dicitur. *Vid. Varr. lib.5.*

Autumnus à tempestate. *An tempestatem tempestiuitatem intelligit? vt sit autumnus auctus annus detracta c. vt in sartor, fartor, autor. Fest.* Autumnum quidam dictum existimant, quòd tum maximè augentur hominum opes.

Bruma q. βραχύ. *Varr. Fest. Seru. & Macrob.*

Vnde & imbrumari. *Al. imbrumati, item brumati, & brumatici. quæ vox hodiéque apud nos in vsu est.*

quibus fastidium est. *Quibus studium est, vnus Tarrac.*

quasi hyemeuernus. *Ex C. Neap. & Ouet. al. hybernus. Vt sit præceps hyems.*

Ex compugnantia contrarior. aërum. *Contrariarum rerum, Seruius Georg.1. ad v.* Quid tempestates Autumni.

In Cap. XXXVI.

Annus est. *Totum caput vsque ad Æra. conflatum ex variis Seruij locis Æn.1.3. & 5.*

Æra singulor. annor. *Leguntur hæc in plerisque Eusebij codicibus: sed negabat exstare in antiquißimis Chacon. Porrò de æra multi hac ætate multa. Nos Nonio credimus ita scribenti:* Æra numeri nota. Lucil. lib.xxix. Hæc est ratio, peruersa æra, summa & subducta improbè. *M. Tullius in Hortensio apud eund. Non.* Quid tu, inquam, soles, cùm rationem à dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam quæ ex his confecta sit non probare? *Vid. inf. lib.6. c.15.*

censum exegit. *Ita lib.3. Tarrac. Neap. exagitato censu: & quidem apud Euseb. frequens: Censu Romæ agitato inuenta sunt hominum millia, &c.*

In Cap. XXXVII.

Et quinquennal. certam. *Euseb. in Chron.* Elij agunt quinquennale certamen, quatuor annis in medio expletis, quam Olympiadem Iphitus filius Praxonidis, siue Hæmodis primus constituit.

Lustrum verò. *Seru. Æn.1. ad v.* vencit lustris lab. ætas. Lustris quinquenniis, & benè Olympiadibus computat tempora, quia nondum vel Roma vel consules. Lustrum autem dictum, quòd post quinquennium vnaquæque ciuitas lustrabatur. *Ergo verba illa,* adhuc.n. consules, adhuc æra nondum erant, *quæ Virgilij interpretationi tantùm seruiunt, nihil Isidoro detracta oberunt. Nam Isidorus Seruium legens, non videtur Maronis verba considerasse:* propter Olympiadas, *pro Olympiadibus vel loco Olympiadum interpreteris licet.*

Et numerus qui septennis---gratiam Spiritus sancti. *Ex Hieron. ad Am. cap.5. & Ambros. in apolog. Dauid cap.8.*

In Cap. XXXVIII.

Secula generationibus constant. *Secula sex generationibus constant, Cod. Neap. sed nullo (opinor) sensu.*

Hunc quidam. *Ex Hieronym. ad Gal.2.*

Ætas. *Seru. Georg.3.* Ætatem plerumque generaliter dicimus pro anno, pro triginta, pro centum, pro quouis tempore. *Verba autem,* vt in annalibus. *Itémque,* vt in homine, *aliena cum Chacone censemus.*

Et dicta ætas q. æuitas. *Nam & æuitas olim eadem fuit.*

quatum decursus ---- seculi cognoscatur. *Hæc non sunt in vetustioribus: sumpta tamen sunt ex Isidori Chronico.*

Victor Tunumensis. *Ita legendum ex lib. de vir. illust. non (vt antea) Turonensis.*

NOTAE IN LIBRVM SEXTVM
ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

Ebræi autem. *Ex prolog. Galeato Hieronym. & præfatione in libros Reg. & Epiphan. lib. de pond.*

Hoc est Paralip. *Quæ post hæc verba adduntur in excusis, in m.s. nulla sunt, neque esse debent. Non. n. Chronicon is liber dictus est, quamuis id nomen aptißimè illi conueniat, vt Hieronym. ait.*

In Cap. II.

Pleraque ex Hieron. ep. ad Paulinum.

Hunc librum & Ruth. *Voces* & Ruth. *à plerisque aberant, sed reiiciendæ non fuerunt, cùm idem dicat lib. 1. de offic. Eccl. c.12.*

Principia autem & fin. *Ex præf. Hier. ad lib. Iob.*

Titulus autem comprehendit. *Ex ep. ad Sophron.*

Auctores autem. *Ex ead. ep.*

in morem Rom. Flacc. *Ex præf. ad Chron. Euseb. & ad Iob.*

nunc Saphico nitent. *Tument. apud Hieronym. tinent Segunt C. ex quo* tinniunt *quidam legebat.*

trimetro vel tetrametro. *Nihil de trimetro, aut tetrametro Hieronymus: sed* nunc semipede ingreditur. *Atque ita legi volebat Chacon, illud alterum glossema fuisse.*

Salomon. *Ex Hieronym. ad cap.1. Ecclesiastæ.*

vbi per epithalam. *Vid. Orig. hom. 1. in Cant. Hieronymo interp.*

eloquentia prosa. *Vt suprà prosa oratione. Al. eloquentiæ prosa.*

quos nos lamenta v. eò quòd tristioribus rebus funeribúsque. *Canebantur fortasse, vti nunc Iob verba, ita Isidori ætate, Ieremiæ lamentationes in officio defunctorum.*

Et ab vna tantùm. *Ex ep. ad Paul. Vrbic.*

Ezechiel & Daniel. *Idem refert 1. de Eccle. offic. ex Hebræorum sententia, qui hæc vaticinia, non ab ipsis vatibus scripta, sed ab aliis excepta somniarant. Sed de Ezechiele ne dubitatum quidem videtur Hieronymi ætate. Contra Danielis librum refert idem scripsisse Porphyrium, confutatúmque ab Euseb. Apollinario, & Methodio.*

Quia secundus, tertius, & quartus non habentur apud Hebr. *Quia Esdræ, Nehemiæq; sermones in vnum volumen (vt ait Hier.) coarctant. Ita neque secundum agnoscunt; at nobis Nehemias, idem secundus Esdræ inscribitur.*

Liber Sap. *Ex Hier. præf. cum in lib. Proëm. Iesu filio Sirach tribuat Augustinum secutus 17. de ciuit.*

Librum Ecclesiast. -- qui liber apud Latin. *Non mirum, si Isidori ætate Salomonis titulum præferret, cùm Hieronymus ita de eo:* Quem Hebraicum (*inquit*) reperi, non Ecclesiasticum, vt apud Latinos, sed parabolas prænotatum. Cui iuncti erant Ecclesiastes, & Cantica Canticor. vt similitudinem Salomonis non solùm numero librorum, sed etiam materiarum genere coæquaret.

Et Prophetam in Gen. posui te. *Ex Lxx.* τέθεικά σε. *Vulg.* dedi te.

Græci sermonis. *Ex Hier. epist. ad Damasum. 145. sed ibi Græcis Euangelium scripsisse dicitur, non in Græcia.*

& quæ promissa er. impleri. *Ex Neap. c. Al. in priori.*

Crura autem eor. rect. *Ex Lxx. Vulg.* Pedes eorum recti.

Paulus Apost. *Ead. lib. 1. de offic. c. 12. & Rab. 2. de instit. cler. c. 54.*

Ad Heb. *Ex Hieronymi catalog.*

In Cap. III.

Bibliothec. veteris testam. *Libri Sacri sæpè Bibliotheca appellantur. Hieron. in Catalog.* Eusebius in scripturis diuinis studiosissimus, & Bibliothecę diuinæ cum Pamphilo Martyre diligentissimus peruestigator. *Et in epist. ad Marcellam 141.* Beatus Pamphilus Martyr cùm Demetrium Phaleræum, & Pisistratum in sacræ Bibliothecæ studio vellet æquare. *Et Gratianus non semel Hieronymum in prologo Bibliothecæ citat.*

Apud Græcos autem. *Totus locus ex Agellij lib. 6. c. vlt. Vid. Athen. & Cicer. 3. de orat. Eustathius Aristarcho, & Zenodoto ad id vsum Pisistratum dicit. Plato in Hipparch. Pisistrati filium Hipparchum Homeri libros Athenas detulisse, eósque decantari in Panathenaicis ludis iussisse ait.*

Ptolemæus -- omnis litterat. sag. *Verba Tertull. in Apolog. c. 18.*

septuaginta millia. *s. o. l.* septingenta millia. *Agell. & Marcellin. lib. 22.*

In Cap. IIII.

& ab Eleaz. *Ex Hieron. in Chron.*

Siquidem sing. *Idem refert Aug. lib. 2. de doct. Christ. & lib. 18. de ciuit. c. 42. & Epiph. lib. de ponder. qua de re nimis multa à nostris hoc tempore dicta sunt.*

& vulgaris. *Hæc verba non sunt Augustini.*

miro labore rep. *Ex Catalog. Hier. in Origen. Reperit autem has editiones (vt ait Epiph.) in doliis, quinctam verò in Actæo littore ait Hieron. in præf. ad homil. Orig. à se versas.*

Presbyter quoque. *Aug. 18. de ciuit. c. 43.*

Cuius interpretatio. *Ex eod. 2. de doct. Christ. quæ tamen non de Hieronymi interpretatione, sed de Itala dicuntur ab Augustino.*

atque, vtpote à Ch. int. v. *Hæc quidam libri non habent, neque libro 1. de offic. Ecclesi. leguntur, sunt tamen in vetustioribus.*

In Cap. V.

Æmil. Paul. *Videndum, num ad hoc satis sit, quod Plutarchus Æmilij abstinentiam laudans, narrat; libros Regis dùmtaxat filiis studia litterarum tractantibus concessisse, cum auri & argenti aceruos, reliquámque prædam ne aspicere quidem voluerit.*

Deinde Lucull. *Cicer. in Lucull. & 3. de finibus. Sed quod Lucullo Isidorus, Pompeio, qui Lucullo successit, bellúmque confecit, tribuit Plin. lib. 7. c. 30.*

Primum autem Rom. *Plin. lib. 7. c. 30.* Marci Varronis in Bibliotheca, quæ prima in orbe ab Asinio Pollione de manubiis publicata Romæ est, vnius viuentis posita imago est. *Nam etsi reges illi multo ante Pollionem Bibliothecas instruxerant, non tamen fortasse publicarant, hoc est publicas fecerant.*

In Cap. VI.

Apud nos. *Ex epist. 141. ad Marcellam.*

In Cap. VII.

M. T. Varr. apud Græc. *Locus est ex Hieronymi libello, qui non extat, eius tamen eam partem, quæ ad hunc locum pertinet, refert Ruffin. inuect. his verbis:* M. Terentium Varronem miratur antiquitas, quòd apud Latinos tam innumerabiles libros scripserit. Græci Chalcenterum miris efferunt laudibus, quòd tantos libros composuerit, quantos quiuis nostrûm alienos sua manu describere non possit. *Id cognomen fuit Didymo Alexandrino Grammatico, vt ait Hesychius in lib. de iis qui in discipl. claruerunt. Vid. Suid.*

sex mill. lib. *Ita Ruffin. in apolog. sed eum Hieronymus mendacij arguit, vixque tertiam partem ab Euseb. relatam affirmat. Idem tamen quod Ruffinus, tradidit Epiphanius.*

In Cap. VIII.

Opusculorum. *Ex Hieron. præf. in homil. Orig. in Ezech. quæ repetit etiam Ruff. in inuect.*

Sermo autem dict. *è Seru.*

Sententiam contrectando secum. *Ita A. Aug. cùm in o. l. sentiendi nullo sensu legeretur:* seu à contrectando secum. *Chacon.*

Commenta iuris, commenta Euang. *Commenta pro commentaria præcisè scriptum putabat A. Augustinus. Sed retinet idem verbum hodiè abscisum vulgaris sermo, vt suspicari possimus eod. modo Isidori ætate vsurpatum.*

Apologeticum. *Ex Lact. lib. 5. c. 4.*

Panegyric. *Ex eod. lib. 1. cap. 15.*

Fastor. lib. --- à fascibus dicti. *Significationi etymon aptauit, vt consueuit, alioqui à fando dici non ignorans.*

Vnde & ob id. *Ex C. Neap. mendosè reliqui. Ouid.*

Martius vates. *Vid. Lil. Gyrald. Dialog. 4. de poët. Latin.*

In dedolat. ex l. c. *Ex Hieronym. epist. ad Niccam 42.*

In Cap. IX.

Ipsæ dant ingen. *Carmen est Dracontij lib. 2. de machin. mundi.* Cera dat ingenium pueris primordia sensus. Inde fit, vt præstet littera, vel noceat.

sicut indicat Atta. *Cui cur Attæ cognomen hæserit, vid. Fest. in Atta.*

In Cap. X.

Chartarum vſus. *Plin.lib.13.c.12.*

Auguſtæa regia. *regia, gloſſam putabat Chacon.*

Sexta Corneliana. *De Corneliana nihil Plinius. Conſtat verò ex Dione & aliis Cornelium Gallum Ægypto fuiſſe præfectum ab Auguſto.*

In Cap. XI.

pergameni Reges. *Eumenes Pergami rex membranas primus excogitauit.*

Vnde & Pergamenarum. *Verba ſunt Hieronymi in ep. ad Chromat. 43.*

Hæc & membrana dic. *Et fœminino, & neutro genere. Gloſſ.* membranum ὑμὴν.

Purpurea verò. *Hieron.ad Euſtoch.de cuſtod.virg.* Inficiuntur membranę colore purpureo, aurum liqueſcit in litteras. *Vnde liqueſcit hîc reponebat Chacon.*

In Cap. XII.

in omentis eleph. *Hinc elephantini libri, niſi mauis codices eboreos, aut tabulas eboreas ſignificari, de quibus meminere Vlp.de leg.2.c.52.& Pompon.c.2.de orig.iur.*

nouimus aërios. *Sic Gotth. o. Baſil. Zanchus ætherios legit. aërios autem ex illorum opinione qui ſidera non in orbibus fixa, ſed per aëra ferri exiſtimarunt.*

In Cap. XIII.

ante vſum chartæ. *Ex Hieronym. ad Nicæam.*

In Cap. XIIII.

Vnde apud nautas calare. *quo verbo noſtri quoque Thraſones vtuntur; cum calar el ſombrero, calar la viſera, atque alia huiuſmodi efficiunt. inde etiam dies intercalares dictos vult, quaſi interpoſitos, inf. c.17.*

quia ſic ſcribebant antiqui ſicut arat. terr. *Id Græci (vt ait Pauſan. lib. 1.* ἠλιαχῶν) βουϛροφηδὸν γράφειν, *dixere. Verſum autem vocabant ruſtici; cum ſulco ad finem perducto, iterum eò reditur, vnde arationis initium eſt. quod eſt verſum peragere Plinio lib.18.c.19.*

Ad inferiora. *Al. ad inferiorem.*

Scheda. *Chariſ. lib. 1.* Scida charta ſine aſpiratione à ſcindendo dicta eſt, ſed etiam alij cum aſpiratione ſchedam ex Græco ἀπὸ τοῦ σχίζειν dictam putant.

In Cap. XV.

Hammonius. *Ex Hieronymi Catalogo, & præf.in Euang. & præf. Euſeb. ad canones Hammonij.*

Subdita eſt æra quæd. *Vel ex hoc loco apparet æram nihil eſſe aliud, quàm numeri notam. Nam quam Iſidorus æram, Hieronymus numerum dixit. & Victor Capuanus in præf. ad harmoniam Euangelicam Tatiani eadem de re.* Memoratos numeros prius curioſus lector ſi velit inſpiciens facilè ex nota numeri reperta comprobet lectione. *Vid. ſuprà lib. 5. cap. 34.*

In Cap. XVI.

Canon autem. *Hoc caput ex alio Iſidori volumine à Braulione, qui hoc opus interpolauit, in libróſque digeſſit, accerſitum videtur. Nam & concilior. acta hoc opere condita contineri inferius dicitur, & multa huius loci verba in ea præf. quæ inſcribitur origo concilior. reperiuntur.*

Canones autem gen. *Citantur hæc à Grat. diſ.15. c. 1. & Iuone lib.2. tit. xj. cap.16. Panorm.ex. 18.cap.lib.6. etymolog. eadémque in Rabani margine ex. 17.*

Deum Filium. *Dei Filium Gratian.*

Conſtantinopoli. *Al. Conſtantinopolim.*

Tertia Synod. *Ante hæc verba Iuo c. 20.* Hæc ſynodus acta eſt temporibus Damaſi Papæ Romani, Cyrilli Hieroſolymitani Epiſcopi, Nectarij Conſtantinopolitan. *(ſic. n. legendum, non Neſtorij.)*

Oſtendens manere. *Gennad.* Sixtus vrbis Rom. epiſcopus decretū ſynodi aduerſum Neſtorium à ſe habitum volumine deſcribens ad Orientis & Occidentis Eccleſias dedit, confirmans duabus in Chriſto manentibus perfectè naturis, vnam Filij Dei credendam eſſe perſonam. *& rurſus ead. ferè in Leporio.*

Quarta ſynod. *Ante hæc verba Iuo cap. 21.* Hæc ſynodus acta eſt temporibus Cæleſtini Papæ Romani, Iuuenalis Conſtantinop. Epiſcopi. *Vbi pro Conſtantinopolitani, Hieroſolymitani legendum admonuit A. Auguſt.*

Chriſtum dominum. *Chriſtum Deum alij libri, & Grat. Iuo, Raban.*

Confiteamur naturæ. *Addit poſt hæc verba ſolus Iuo.* Hæc ſynodus acta eſt temporibus Leonis Papæ Ro. & Iuuenalis Hieroſolymitani Epiſcopi, Anatolij Conſtantinopolitani. *Sic. n. legendum non Athanaſij.*

Quor.geſta in hoc opere. *Hæc omiſſa oportuit.*

Concilij nom. t.e.m. Rom. *è Seru. Æn.6.ad v.* Nec verò h.ſ.ſ.d. *Quid autem eſſet Concilium oſtendunt Lælij Felicis verba apud Agell. lib.5. c.27.* Qui non vniuerſum populum ſed partem aliquam adeſſe iubet, non comitia, ſed concilium edicere debet. *Sic enim legendum docuit A. Auguſt. ex Cicerone, & Liuio.*

quaſi communicilium. *Ita Rabanus:* quaſi conſilium *veteres libri, vnus Salmant. ante 860. annos ſcriptus;* quaſi conſcilium, *quod ad hunc quidem locum attinet, mendosè, rem totam attentius ſi ſpectes, haud prorſus abſurdè. Nam* Conſcilium *Iſidori ætate ſolere ſcribi, mihi certè non ſit dubium, nam & paullò poſt idem codex habet,* Vel conſcilium à ſocietate, &c. *E qua ſcriptura duas ipſe notationes confecit. Vt conſcilium, ſit (neglecto ſ.) concilium, & hoc quaſi communicilium, vel ſit (neglecto c.) conſilium; & hoc quaſi conſidium d. in l. litteram tranſeunte, qua de re Feſtus.* Conſilium vel à conſulendo, vel quod in vnam rem plurium mentes conſideant. *Fuiſſe autem hanc conſcilij ſcripturam in vſu teſtatur Pierius Valerianus lib. 9. Æn. ad V.* Conſilium ſummis r. d. r. h. *Hoc Gratiani correctores non viderunt, nulla tamen re illorum ſenſus æquè adiuuatur. Nos antiquorum codicum ſcripturam repræſentauimus, quæ, hoc animaduerſo, & emendari & ſuppleri facilè poſſit: vt nihil ſit iam amplius quod deſideretur.*

In Cap. XVII.

Paſchalem cyclum Hippolytus Epiſcopus. *Poſt vocem Epiſcopus lacuna, eſt in cod. Neap. Hieronymus in Catalogo, negat ſe reperire potuiſſe cuius vrbis Epiſcopus fuerit. Gelaſius Papa Metropolis Arabum Epiſcopum facit (Boſtræ fortaſſe) eius enim vrbis ſubſcriptio in conciliis nonnunquam legitur. Zonaras, & Nicephorus Portus Romæ Epiſcopum fuiſſe tradunt. Reperta Romæ eſt antè annos xx. illius marmorea ſtatua ſedentis, legitúrque cyclus hic Paſchalis in lateribus ſedis cum Catalogo operum illius, non tamen integro; quia lapis ea parte fractus.*

Theophilus. *Ex Catalogo Gennadij.*

Victorius. *Ita omnino legendum ex Bed. lib.6. de ratione temp. cap.48. & ex Gennadio cuius verba ſunt:* Victorius homo Aquitanicus, inuitatus à S. Hilario vrbis Romæ Epiſcopo, compoſuit Paſchalem curſum. *(Al. recurſum)* indagatione cautiſſima, poſt quatuor priores, qui compoſuerāt, id eſt, Hippolytum, Euſebium, Theophilum, Proſperum. *Victorius quoque legitur in vetuſtiſſ. libris Salmant. & Complut.*

per quinquies decem nouies. *Per quinquies decies nouies Neap.*

quoto Kal. vel luna. *Concil. Bracar. 2. c. 9. quoto Kalendar. die vel quota luna.*

carmina ſimplici formitate facta cyclica. *Alij cyclia cum Rabano. ſiue id carminis genus arte quadam fieret, vt ait Ariſtophanis interpres in Auibus. Nam & κύκλω poëmatis quidam Homerum auctorem fuiſſe voluerunt, vt ait Phipon. ad lib. 1. ἀναλ. ſiue inſcitia potius fieret, vt vult Acrō ad Carmen Horat. Nec ſic incipies vt ſcriptor Cyclicus olim. Vnde Cyclici à pleriſque Græcis triuiales & circunforanei poëtæ dicuntur.*

Hinc & laterculum dictum. *Sic in melioribus libris, & rectè. Concilium Tolet. iv. cui Iſidorus interfuit, c. 4.* Solet in Hiſpaniis de ſollemnitate Paſchali varietas exiſtere prædicationis, diuerſa enim obſeruantia laterculor. Paſchalis feſtiuitatis errorem interdum parturit. *& Cedrenus.* ὁ παρ' ἕλλησιν ὀπλὴ πλίνθος λατέρκυλον παρὰ Ρωμαίοις λέγεται, *&c. & Hieronym. in Ezech. c. 4.* Pro latere qui Græcè dicitur genere fœminino, ἡ πλίνθος, Symmachus manifeſtius interpretatus eſt πλινθεῖον, quem nos laterculum, & abacum appellare poſſumus.

ſtratum annor. *Tertull. de reſurrect. carn.* Ordo temporum ſternitur.

Poſt cuius expletionem. *Quæ ante hæc in impreſſis ſunt.* A conditione mundi vſque ad hunc nouiſſimum cycli annum computantur anni 592. *à manuſcriptis vetuſtioribus abſunt. neque in reliquis idem numerus legitur ſed vel 5900. vel 5911. vel 5921.*

Paſchæ autem vocab. *Ex Aug. epiſtol. ad Ianuar. 119. Vid. Hieronym. ad Matth. 26.*

Eò quòd populus de Ægypt. *Immò quod Angelus percutiens poſtes agni ſanguine illitos cæde abſtinens prætergreſſus ſit. Vt Hieronym. loco citat. & Philo. ſed hæc Auguſtini ſunt.*

Cuius nox ideò peruigil dicitur. *Ex Lact. li. 7. c. 19.*

Quæ circa eum atteſt. *Abſunt hæc ab optimo cod. Tolet.*

primus menſis. *Expunximus τὸ nouorum, nam neque apud Aug. eſt, neque eſſe debet. Vid. Exod. 12.*

Qui xij. tantùm lunas. *Al. lunationes.*

quia biſſexiæs. *Ita ſcribi placuit A. Auguſtino, vt ſexiaes ſemiſſem ſignificaret, quod voluit Iſidorus. Atqui certum eſt, biſſextum appellari, quod bis ſexto Kal. Mart. dicamus, quod ipſe ſtatim ſubdit.*

ſol facit. *Quæ poſt hæc leguntur in quibuſdam m. ſ. etiam Gotthicis vt in Ontenſi & Cæſaraug. recipienda non putauimus, ea ſunt:* Quia tres dies ſine auctore ſole transierunt initio conditionis dierum. Inde quarta pars aſſis per annum creſcit, & quarto anno diem integrum reddit. Inde Ægyptij inuentores huius artis ob exaltationes ſiderum auctore ſole dici in quarta feria condito, vnum diem in quartum annum adiecerunt in honorem ſolis & lunæ.

quod nequeat annus ſubintroduci. *Al. annum ſubintroducere.*

In Cap. XVIII.

ab ſollo. i. firmo. *Vid. Feſt.*

Paſcha feſt. *De his tribus feſtiuitatibus vid. Hieron. ad Zach. cap. 1.*

Epiph. *Qui dies à Græcis baptiſmo Chriſti dicatus eſt, ſed quid potiſſimum hoc die ſit factum (ait S. Maximus) nouerit ille, qui fecit.*

Neomen. *Ex Hieronym. epiſt. ad Sunniam.*

Encæn. *Ex Aug. tract. 18. in Ioann.*

Capitilauium. *Vid. lib. 1. de off. c. 27. & Rab. lib. 2. c. 35.*

Hoc autem die Symb. Comp. *Qui dicantur competentes, infr. lib. 7. c. vltim.*

Atque in. n. a. v. c. t. d. *Addita ſunt hæc ex veteribus libris, quæ in editis non erant: in quibus autem manuſcriptis decerant, lacuna tantundem patebat.*

Qui dies non Iud. ſuam. *Verba Aug. epiſt. 119. c. 13.*
reſurrectio autem. *Ibid.*

In Cap. XIX.

Officium autem ab eſt. *Ex Amb. 1. offi. c. 8.*

à ſtella veſpere. *Virg.* Denique quid veſper ſerus vehat, *& alias ſæpè.*

Miſſa. *Ambroſium, Leonem, alióſque patres ſequitur. De Myſſæ etymo multa Claud. Sainct. in præf. ad Liturg.*

Alij chorum à concord. *Ex Aug. in pſ. 87.*

Latinè Sincinnium. *Feſt.* Sincinnium cantionem ſolitariam. *Agellius lib. 20. c. 2.* Qui rectius locuti ſunt, Sincinniſtas littera n. gemina dixerunt. Sincinnium. n. genus veteris cantionis fuit. *& paullò poſt.* Accius poëta Sincinniſtas appellari ait nebuloſo nomine, quod Sincinnium cur diceretur, ei obſcurum eſſet. *Sed quoniam aſſam vocem Aſconius, & Nonius ſolam interpretantur: aſſicinium, vt aſſipodium dictum ſuſpicabatur Chacon.* Sicinium *apud Rabanum.*

Vel ſaltationes claſſium. *Ita vetuſtiores libri. al. pſaltationes plauſuum. Neap. Ludicrum cantilenæ vel plauſuum ſine voce ſaltationes.*

Reſponſorios. *Vel reſponſoria, vtroque. n. modo loquitur in lib. de off. & in regul. monach. c. de off.*

Canticum eſt vox. *Ex Hilar. in prolog. pſ.*

Pſalmus autem. *Ex Aug. in pſ. 4.*

Nam canticum pſal. *Ex eod. Hilario vel Ruff.*

Primus ſuccentoris. *Permutari volebat hæc Chacon, vt eſſet primus incentoris locus, ex Varr. 1. de re ruſt. cap. 2.* Vt dextra tibia alia, quàm ſiniſtra, ita tamen vt ſit quodammodo coniuncta, quod eſt altera eiuſdem carminis modorum incentiua, altera ſuccentiua. Et quidem licet adiicias (inquam) paſtorum vitam eſſe incentiuam, agricolar. ſuccentiuam. *Sed Eccleſiar. morem ſecutum Iſidorum, in quibus qui cantum incipit ſuccentor dicitur. veriſimilius eſt Cod. Neap.* infimus ſuccentoris.

Diapſalma quidam Hebræum eſſe volunt. *Neque hoc (opinor) quiſquam ante Iſidorum, neque Iſidorus ipſe profectò dixit, qui toties apud Hieronymum legerat, quod in Hebræo eſt* סלה *ſela, id LXX. Theodotionem, & Aquilam* διάψαλμα, *Quinctam verò editionem,* ſemper *reddidiſſe. Vid. epiſt. ad Marcell. 138.*

Quidam verò. *Ex Aug. in pſ. 4.*

Canticum laudantium. *Canticum laudes Auguſt. in pſ. 39.*

Propriè autem hymnus. *Ex eod. in pſ. 72.*

Alleluia--laus Dei. *Ex Amb. in pſ. 118. Nam Hieronymus laudate Deū interpretatur, vt vocis ratio expoſcit, ep. 137.*

Oſianna. *Ex Hier. ep. ad Damaſ. 145.*

Fertum. *Feſt.* Ferctum (al. fertum) genus libi dictum quod crebrius ad ſacra ferebatur. *Gloſſæ quædam Latinæ Bibliothecæ Vaticanæ.* fertores ferto libantes.

Dona propriè diuina. *Sic Gotth. al. Dei.*

Immolatio-quod in mole. *A. Auguſtinus in mola.*

Et libauit de ſanguine vuæ. *Eccleſiaſtici c. 50.*

Sicut & quidam poëtar. *Virg. Æn. 7.*

Hoſtiæ apud vet. *è Seru. Æn. 1.*

Holocauſtum. *Ex Hieron. in Ezech. c. 45.*

Holon. n. Græc. *Ex Aug. in pſ. 64.*

Cærimoniæ. *Seru. Æneid. 4.* Sanè ſciendum orgia apud Græcos dici omnia ſacra, ſicut apud Latinos cærimoniæ dicuntur. *De etym. vid. Feſt.*

Sacramentum eſt in aliqua celebrat. *Ex Auguſt. ep. 119. in principio.*

Baptiſmus Græc. *Vid. Tertull. lib. de Baptiſm.*

Quæ aſcendit dealbata. *Ita LXX.* λελευκανθισμένη, *&*

Amb. Serm.19. in ps.118. vulg. Quæ aſcendit de deſerto deliciis affluens.

Cognominatione. *f. connominatione. peius apud Rabanum cognitione.*

Inuocato. n. Deo. *Ex Tertull.*

Chriſma. *Ex eod.*

Et ea quæ non dicitur fuiſſe peccatrix. *S. o. l. Sed non videtur legiſſe hæc Rabanus.*

Tunc enim ille Paracl. *Verba ſunt Tertull.*

Symbolum. *Ex Ruffin. Symbol.*

Orare eſt petere. *Ex Seru. Æn.3.*

Interpoſita orat. *Antepoſita Chaconis codex.*

Aſcendit celeriter. *Locus ex Aug. in pſ.*

Ieiunium autem & ſtatio. *Sic Caſſ. lib.5. de inſtit. Cœnob. c.24.* Per Ægypti monaſteria tanta cordis alacritate ſuſcipiebamur, vt abſq; legitimis ieiuniis quartæ, & ſextæ feriæ, quocumque pergebamus, quotidiana ſtatio ſolueretur.

Statio de militari exemplo. *Tertull. in lib. de orat. in fin.* Si ſtatio de militari exemplo nomen accepit (nam & militia Dei ſum⁹) vtiq; nulla lętitia ſiue triſtitia obueniens caſtris ſtationes militum reſcindit. Nam lætitia libētius, triſtitia ſolicitius adminiſtrabit diſciplinam.

Vnde & milites. *Ex eod. in lib. de ieiun.*

Vt ieiunium quarti. *Verba Zachariæ c.8. vid. Hierony. ibid. & Iſid. 1. offic. c.37.*

quam Xerophag. *Qua voce ſæpè vtuntur Tertull. Hieronym. & Caßian.*

Quaſi punitentia. *Al. quaſi punientia. Idem 2. de off. c.16.* Pœnitentia nomen ſumpſit à pœna.

Ex hoc ergo Græco vocab. *Tertull. lib. de pœnit.* Is actus qui Græco vocabulo magis exprimitur, & frequentatur, exomologeſis eſt, qua delictum Domino noſtro confitemur, non quidem vt ignaro, ſed quatenus ſatisfactio confeſſioni diſponitur, confeſſionis pœnitentia Deus mitigatur.

Itaque exomolog. proſtern. & humilif. h. d. eſt. *Verba Tertull. ibid.*

Sed nunc iam vtrumque vocab. *Id vnde natum ſit ex Concil. Agathen. conſtat. Sic in Concil. Tolet. 17. c.6. cùm titulus ſit de diebus litaniar. per totos xij. menſes celebrandis, in canone tamē dicitur, vt exomologeſis votis gliſcētibus celebretur.*

Nam feriæ aut legitimæ. *Verba ſunt Seruij Æn.1. ad v.* templis indicit honorem.

NOTAE IN LIBRVM SEPTIMVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

PRIMVM apud Heb. *Ex Hieronym. ep. 136.*

opprimitur. *Al. premitur.*

quaſi Δέος. *è Seru. Æn. 12. ad V.* Diua Deam.

Deus autem prop. e. n. I. *Ex Hieronym. ep. ad Amand. 147.*

Quinctum Helion. *Vnde quidam Græcos ἥλιον feciſſe putant.*

Hoc nomen--mors non habet. *Falsò citatur hic locus à Magiſtr. ſent. lib.1. d.8. c.1. ex Hieron. ep. ad Damaſum, cùm ſit potius conflatus ex Auguſtini & Greg. variis locis, prima pars vſque ad* non ſint, *ex Aug. 8. de ciuit. c.11.*

Quod. n. dicitur fuit. *Ex eod. in lib. de Symbolo. c.4. & in Pſ.101. ex quo τὸ* dicitur *deleri bis hoc loco ſine fraude poſſet.*

Deus autem eſſe tantùm nou. *Ex Gregor. 4. Moral. cap.27. al.32.*

Solus. n. *Ex eod. 18. Moral. c.27. al.32.*

Viuit Deus quia eſſ. *Ex eod. lib. c.3. al.1.*

Octauum יה. *Ex Hieronym. ep.136.*

Nonum. *Ex ead. ep. & ex 142. & in quæſt. in c.17. Gen.* Nec mirandum (*inquit*) quare cùm apud Græcos, & nos a littera videatur addita, nos ה litteram additam dixerimus. Idioma. n. linguæ illius eſt per ה quidem ſcribere, ſed per a legere, ſicut è contrario a litteram ſæpè per e pronunciant.

Nam omnis mutabil. *Ex Greg. 12. Moral. c.17. è quo ſunt ferè huius cap. reliqua.*

Sicut in homine cuius aliud. *Ex 18. Moral. cap. 27. al. 34.*

excepto hoc quòd relati. *Ex Auguſtin. 11. de ciuit. cap. 10.*

ab humanis mentibus. *Ex Greg. 32. cap.5. al.6.*

Nam & facies Dei. *Ex eod. in lib.1. Reg. cap.10.*

Nam & in proph. *Amos 2.*

In Cap. II.

Præceptum. n. fuerat Iud. *Ex Lact. lib.4. cap.7. Gotthor. quoque Reges à Pontificibus Toletanis inungi ſolitos tradunt hiſtoriæ.*

Et ſicut nunc Regibus indum. puerp. *Hinc purpura regum apud Virg. & purpurei tyranni apud Horat.*

Non eſt autem Saluatoris. *Lact. ibid.* Nam Chriſtus non proprium nomen eſt, ſed nuncupatio poteſtatis, & regni.

Dum. n. dicitur Chriſtus. *Ex Hieron. in Matth.16.*

Latinè autem Saluat. *Ex Lact.4. c.12.*

Etymologiam. n. *Ex Hieron. in Matth. c.1.*

Quod verbum Latina ling. ante non hab. *Qui enim σωτῆρα ſeruatoris voce ſatis ſe expreßiſſe credunt, valde errant. Cic. act.11. in Verr.* Itaque eum non ſolùm patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera inſcriptum vidi Syracuſis. Hoc quantum eſt? ita magnum, vt Latinè vno verbo exprimi non poſſit. Is eſt nimirum Soter, qui ſalutem dedit.

Verbum autem. *Vid. lib. de Patris & Filij vnitate inter Hilarij opera, è cuius fine iſtorum quædam deſumpta.*

Mediator. *Ex Lact. ibid.*

Angelus. *Ex Tertull. lib. de Trinitat.*

Quia veniens humilis. *Nominatiuus abſolutus, quem (ſi quid id ad noſtra hæc) etiam apud Ciceronem reperiri notauit Budæus in comment. ling. Græcæ.*

Serpens. *Vid. Greg. Nyſſ. in vita Moyſ.*

Idem & vermis. *Propter vermem, qui è cineribus Phœnicis exiſtit, de quo Clem. Rom. in conſtit. lib.5. c.6. & carmen quod Phœnicis titulo cum Lactantij operibus circunfertur. & Epiph. in Anchoratu. Nam quòd bombycem intellexerit: quamuis eo verme & notior, & fortaſſe verior reſurrectionis ſpecies conſtet, tamen non ſit veriſimile.*

In Cap. III.

De vnita eius pl. *Al. vnitatis.*

Cùm. n. vnus Euangelista. *Luc. c.11.*

Alius. *Matth. c.12.*

Vt natura--ipso felle caret. *Verba sunt Tertull. in lib. de baptism. & ita etiam cum plerisque loquitur D. Th. 3. p. q. 39. artic. 6. non quòd felle prorsus careat, sed quia fellis quàm minimum habeat, vt ait Arist. lib.3. de part.*

quanti ad crinem purp. coloris. *Purpureum capillum, & purpuream comam Virgilius, & Tibullus dixere. & Salom. cant. 7.* Comæ capitis tui, sicut purpura regis iuncta canalibus. *Sed cur hoc loco crinis mentio sit iniecta; alij dixerint.*

In Cap. IIII.

Sed alius quidem non aliud. *Ex August. 11. de ciuit. cap. 10.*

In Cap. V.

Angelorum autem vocab. *Ex Gregor. homil. 34. in Euang.*

Quibus ideò pictorum. *Ex Hieron. Is. 6.*

Nouem autem ordines. *Ex Greg. ead. hom.*

Nam quia Arch.--cognouisset. *Ex 4. Moral. cap. 27. al. 31.*

Quidam autem Archang. *Ex ead. hom.*

Gabriel--Michaël--*Ex Greg. & Hieronym. in Daniel. cap. 8.*

Potestates. *Ex Greg. ibid.*

in Latinum ard. *Ita Gregorius, comburentes Hieronymus.*

Nam quia Angeli & locis. *Ex Greg. 4. Mor. c.27.*

Præsunt enim auspiciis operum omnium. *Al. hominum. Neap. c.* pręsunt. n. vt aspiciant opera hominum.

Veteris & noui Testam. *Hieronym. Isai. 6. & Orig. hom. 1. in Is.*

Eorum testimonio. *Has voces reiiciebat Chacon, quòd apud Hieronym. non essent.*

Quia de fab. *Hieron. ibid.*

In Cap. VI.

Plerique. *Omnia ferè ex Hieronymo.*

à cadendo. n. n. s. calamit. *Victor. lib. de Orthog. & Ter. Scaurus,* Calamitas antea dicebatur cadamitas.

Vnde etymolog. *Ex Hieron. q. in Gen. c.4.*

Idem & lamentatio. *Hieronymus:* Cain possessio vel acquisitio. Cainam lamentatio, vel possessio eorum. *Vt mirum non sit, si quemadmodum Cainam possessio, ita è conuerso Cain lamentatio sit Isidoro.*

Quidam enim eum cum patre. *Ex q. in c. 5.*

Ægyptiorum lingua Cham. *Vel Ham ex q. ad c.9.*

Thara exploratio ascensionis. *In nominibus ex Gen.* Thara exploratoris odoris, siue exploratio ascensionis, vel pastio.

Chetura thymiama. *Hieronym.* Chetura thymiama offerens, vel copulata, aut iuncta.

Esau trinom. *Idem in Abd.*

Zelpha os hians. *Hieron. os fluens.*

Pharao nomen est non hom. *Ex eod. Isai. c.30.*

Pharao denudans eum. *In nominibus ex Act.* Pharao denudans eum, siue dissipator eius. *Idem in nomin. ep. ad Heb.*

Mambres mare pelliceum. *Sic o. l. & apud Hieronym. sed cùm idem Hieronymus Mambre perspicuum interpretetur: Iambres mare pellucidum, recta fortasse scriptura fuerit, vt & maris, & perspicui ratio constet aliqua. Nam & apud Paul. 2. ad Timoth. 3.* Ιαμβρῆς *legitur: & ita appellatur à Palladio in vita Macarij Alexand. & Euseb. lib. 9. de præp. cap. 3.*

Othoniel. *In nom. ex Iesu Nau.* Othoniel responsio Dei, *vel reuelatio Dei, vel tempus mei Dei, vel signum Dei.*

Aoth. *In nom. ex eod.*

Hesebon. *In nom. ex Num.* cogitatio, siue cingulum mœroris.

Noemi. *Ex ep. ad Furiam non longè à fine.*

Tribus nominibus. *Ex comm. Eccles. c.1.*

Absalon patris pax. *Non ex Hieronymo qui patrem pacis interpretatur, sed ex Greg. in prolog. psalm. VII. pænit. (si modò id opus Gregorij esse credimus) sic. n.* Absalon patris pax interpretatur, non quòd ei pax vlla cum patre fuerit: sed quia quantæ pacis & patientiæ extitit, in eius peruersitate pater ostendit.

Ochozias. *In nom. ex Matth.*

Ioas spirans. *Ita m. s. o. quòd verò apud Hieronymum legitur in nom. ex lib. Iudic.* Ioas sperans, siue temporalis, vel Domini robur. *Spirans eo loco reponendum putamus. Vna est enim etymologia spirans siue temporalis ducta à verbo* יאש *desperauit, quæ in sperantem, aut temporalem optimè cadit. Quod verò Domini robur additur, alia ratio est,* יה *enim Dominus, &* עז *fortis siue* עוז *fortitudo. Isque mos nomina Hebræa confundendi, siue quòd aliter olim scripta, siue quòd Latina scriptura, & pronunciatione eadem fiant, non infrequens Hieronymo. cùm tamen diuersæ interpretationis rationem nonnumquam reddat, sæpè etiam reddere negligat, quod ipse fatetur in præf. ad lib. de nom. Heb. & initio huius capitis aduertit Isidorus.*

Ozias autem ipse est qui. *Verba Hieronymi in Isa. c.1.*

Ipse est qui illicit. *Idem in Amos cap. 1. apud quem indebitum sibi sacerd.*

Amon. *In nominibus ex Matth.* Amon fidelis vel nutritius, si tamen ab Aleph littera exordium habet, quod si ex Ain scribitur, onustus interpretatur.

Iosias. *In nomin. ex Matth.*

Sedechias. *In nom. ex lib. 3. Reg. & in Ezech. c. 2.*

Ieroboam. *In Am. cap. 1.* Ieroboam iudicatio, siue caussa populi: δικασμὸς λαοῦ: licet quidam per χ Gręcam litteram legentes diuisionem populi suspicentur.

Iezabel. *In nom. ex Apoc.*

Iehu. *In nom. ex 3. Regum.*

Ioatha robustus. *Rom. c. Iathar ambustus. Hieronymus,* Etham robustus. *Ioatham verò & Ioachaz (qui in nonnullis codicibus leguntur) interpretationes, paullò antè positæ. Vt tota de re amplius quærendum videatur.*

Zorobabel. *In Agg. cap. 1.*

In Cap. VII.

Quorundam. *Omnia ferè ex quæstionibus in Gen.*

Abram pater vid. *Ex nominibus apud Matth.*

Posteà appellatus est Abraham. *Ex quæst. ad c.17.*

Sciendum autem. *Ad c. 17. Falso autem pro Salomone Samuelem quidam substituunt. Vid. Paralip. 1. c.22.*

Israel vir videns Deum. *Ita quidem in nominib. & in Is. c.1. Sed eam interpretationem improbat in quæst. cap.32. vbi* Princeps cum Deo *interpretatur. Idémque rursus in comment. in Ioel.* εὐθύτατον θεοῦ, i. rectissimum Dei.

Ruben. *Ad c.29.*

Simeon. *Ibidem.*

Issachar. *Ad c.30.*

Nephthalim. *Ibid.*

Hunc Pharao. *Ad c.41.*

Benjamim. *Ad c.35.*

Manasses--Ephrain. *Ad c.41.*

In Cap. VIII.

Prophetæ in vet. Test. *Ex prolog. Biblioth.*

idem & fort. *Ex ep. 61. ad Pammach.*

Nathan. *In nom. ex Luc.*

Isaias Salus Domini. *in nominibus ex Act.* Salutare Domini, *in nom. ex ep. ad Rom.* Saluator Domini *in c.1. Isai. ex sua sententia.*

Saluator est enim. *Ex præf. in eund. Isai.*

Hic & desider. *Ex ep. ad Eustoch. de custod. Virg.*

Ioel. *In præf. Malach.* Ioel qui interpretatur Dominus Deus. *In nominibus Ioel*, incipiens, vel est Deus, vel Dei. *In præf. in Ioelem*, Ioel ἀρχόμενος, i. incipiens.

Amos--quia iam auulſ. *Ex comm. in c.1.*

Nahum gemens. *Ita legendum apud Hierony. in nom. ex ep. Barnab. non* germen. *ex c. Toletan. nam reliqui mendosè* germen.

Habacuc. *Ex prolog. commentarior.*

Micheas--quo de Heliu dicitur. *Iob.38.*

Sophon. *In c.1.*

Abdias. *In c.1.*

Ionas-- ipse est Amathi, &c. *Ex præf. in Ion.*

Aggæus. *Ex prolog. Biblioth.*

Anania. *Ex nom. ex Ierem. & Daniele.*

Misael quæ palus Domini. *Ex nom. ex Daniele. Mendosè ergò cc. omnes* qui populus Domini-- *In nomin. ex Exod.* Misael, tactus Dei, siue quis interrogauit.

Misach. *Ibid.*

Ethan rob. siue ascensus. *Ita etiam apud Hieronym. accensus malebat A. August.*

Quosd. n. inhærentes. *Ex Aug. in Ps.38.*

Olda. *Ex nom. 3. Reg.*

Alij tria gen.--moderatur. *Omnia ex Aug. cont. Adimant. c. vltim.*

In Cap. IX.

Cephas-- quod in capite. *Græcam etymologiam Anacleti III. Dionysij Areopag. & Optati Mileuitani exemplo reddidit, cùm Syrum verbum esse constet, idque statim idem testetur. Cuius rei exempla alia, rationémque non inelegantem, vid. apud Turrian. lib.2. contr. Magdeburg. c.3.*

& ipsum nomen in Petro Syr. *Vid. Hieronym. Matth. 6. & in nomin. ex eod.*

Simon--audiens. *Hieron.* Simon quippe obediens dicitur.

Sermone autem Græc. *In nom. ex Act.*

Iacobus. *In cap. Matth.10.*

Boanerges. *Ibid. Sed in Dan.1.* Filij Zebedæi appellati sunt filij tonitrui, quod non (vt plerique putant) boanerges: sed emendatius legitur beneraham. *& in Is. c.62. & in nom. ex Ioann.*

Quia Maria vxor Alph. *ex eod. aduers. Heluid.*

Philipp. os lampadar. *In nom. ex Act.* lampadar. *In nom. ex Luc.* Os lampadis, vel os manuum.

Simon Chan-Iudas Iacob. *In Matth.10.*

Quem Ecclesiast. *Ibid. est autem historia Euseb. lib.1. cap. vlt.*

Marcus excels. mand. *Sæpè hoc repetit Hieronymus. Sed in nom. ep. ad Coloss.* Marcus sublimis mandato, siue amarus, vel certè attritus, atque limatus.

In Cap. X.

Maria illumin. *In nom. ex Matth.* Mariam plerique æstimant interpretari illuminant me isti, vel illuminatrix, vel smyrna maris. Sed mihi nequaquam videtur: Melius est autem, vt dicamus sonare eam stellam maris, siue amarum mare. Sciendum quoque quod Maria sermone Syro Domina nuncupatur.

Pontius declinans consilium. *Ita Gotth. cc. & apud Hieron.* concilium. *impressi, reliqua huius c. ex eod. Hieron.*

In Cap. XI.

Duo sunt autem martyrij gen. *Ex Greg.3. Dialog. cap.26.*

In Cap. XII.

Clerus, & Cleric. *Ex Aug. in Ps.67.*

Vel quia Dominum partem. *Al.* Domini partem, *Vtrumque retulit in lib. offi.*

Psalmist. lect. *Psalmista, siue lector Rab. lib.1. c.4. Non est autem Psalmista ordinis aut gradus proprium nomen. Sed ordinis nomine aliquando censeri, fatetur D. Th. in addit. q. 37. ar.2.*

Ordo Episcop. quadrip. *Sic Rab. Grat. & veteres libri. Sed idem Rab. lib.1. c.5.* Tripertitus est, id est, in Patriarchis, Archiepiscopis, qui & Metropolitani sunt, & in Episcopis.

Quia primum i. Apostol. *Sic Rab. & vetus Gratiani lib. cum Gotthicis libris.*

Metropolitani autem. *Hæc parenthesi inclusimus, vel quia aliena fortasse sunt, vt censebat Chacon, cùm veriorem interpretationem Rabanus retineat, qui omnia hæc ex Isidoro sumpsit, vel vt quæ sequuntur:* Singulis n. prouinciis, &c. *Archiepiscopis aptentur ex sententia Antonij Augustini. Cui duo veteres libri fauent, in quibus post hæc omnia Metropolitani etymon hoc qualecumque est collocatum. Sic etiam erit Episcopor. tripertitus ordo.*

Episcop. vocab. *Ex Aug.19. de ciuit. c.19.*

Nam maiorum. *è Seru. Æn.3. ad V.* Rex Anius.

Vates à vi ment. *à viendis versib. Varr. lib.6.*

Sanctificando. *Eod. modo lib.9. c.3.*

Flaminis. *è Seru. Æn.8. Vid. Fest. & Varr.*

Vnde & apud vet. idem Episcopis. *Ex Hier. ep.83. ad Ocean.*

Qui licet sint sacerd. *Ex Innoc. I. ep.1. c.3.*

Sicut in Sacerdote consec. *Ex ep. ad Rustic. Narb. de sept. gradib. Eccle. quæ cum Hieronymi operibus circunfertur.*

Hi apud Heb. Nathinæi. *Al. Nathanæi. Vid.2. off. Eccles. c.10. & Raban.*

Duo genera-- respondit. *Ex Aug. in Ps.87.*

Quando Euang. *Ex Hieronym. ep. aduers. Vigilant.*

Super energ. *Vid.2. offi. Eccl. cap.13. & d.25. c.27.*

Ipsi enim tenent cl. *Ex d. ep. ad Rust. Narb.*

In Cap. XIII.

Plura autem sunt gen. monach. *Ex Hieronym. ep. ad Eustoch. 22.*

Cœnob. enim. *Ex Caßian. collat.18. cap.10. & c.4. & seq.*

In Cap. XIIII.

Doxa gloria. *Opinio potius, vt reliqua conueniant.*

Competens vocatur. *Ex Aug. serm. ad Competentes. Hieronymus ad Pammach. ep.61.* An non tu potius scindis Ecclesiam, qui præcepisti Bethlehem presbyteris, ne Competentibus nostris in Pascha baptismum traderent?

NOTÆ IN LIBRVM OCTAVVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

DE Synagoga. *Ex Aug. in ps. 81.*

In Cap. II.

Dogma à putando. *Nempe ἀπὸ τοῦ δοκεῖν.*

Religio. *Aug. lib. 1. Retract. c. 13.* Ad vnum Deum tendentes & ei vni religãtes animas nostras, vnde religio dicta creditur. In his verbis meis ratio quæ reddita est, vnde sit dicta religio plus mihi placuit. Nam non me fugit aliam huius nominis originem exposuisse Latini sermonis auctores, quòd inde sit appellata religio, quòd religatur, quod verbum compositum est à legendo, id est eligendo, vt ita Latinum videatur religo, sicut eligo. *Sed postrema Augustini verba reiicienda putamus, vt malè cohærentia, & adiecta ab aliquo, qui integrum locum descripserit, non animaduertens, id etymon secutum fuisse Isidorum, quod maximè probaretur August. & Lactantio lib. 4. cap. 28. qui etiam aduersus Cic. notationem pluribus verbis disputat. quamuis hoc altero etiam vtatur Aug. lib. 10. de ciuit. c. 4.* Ipse.n. fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis, hunc eligentes, vel potius religentes (amiseramus. n. negligentes) hunc ergo religentes, vnde religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendamus. *Restat tertia notatio ex Cic. 2. de nat. deor.* Qui omnia quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi, ex relegendo, vt elegantes ex eligendo. *Vt religio sit vel à religando, vel religendo, vel relegendo.*

Si omnino fiat quod dic. *Ex Cic. 1. de offic.*

Quod sit pes. *Rectè de spe, quæ virtus sit. Nam spem subdolam qui respexere, spem, quasi sine pede interpretantur, vnde in nummis veteribus non fixa, sed in altitudinem, erectis pedibus fingitur. Aliis spes ἐλπὶς est.*

Omnis autem dilect. *Aug. 14. de ciuit. c. 7.*

In Cap. III.

Hæresis Græc. *Ex Hieron. ad Gal. 5. & ad Tit. 3.*

Inde ergo hær. -- vocabitur. *Ex Tertull. in præscript. apud quem pro* indulgere, inducere, *ex hoc loco reponas licet. Nam ea voce paullò post, alibique sæpius vtitur.*

Superstit. *Verba Seruij Æn. 8. ad V.* Vana superstitio, *&c. est verò Lucretij locus ad quem respexit lib. 1.*

Humana ante oculos fœdè cum vita iaceret,
In terris oppressa graui sub relligione.
Quæ caput à cæli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans.

Melius Balbus apud Cic. 2. de Nat. Deor.

In Cap. IIII.

Iudæi. *Euseb. lib. 4. hist. Eccles. cap. 21. ex Hegesippo septem fuisse refert Hebræorum sectas, quarũ nomina hæc sunt. Essæi, Galilæi, Hemerobaptistæ, Masbothæi, Samaritæ, Sadducæi, Pharisæi. Iustin. contra Tryph.* ὥσπερ οὐδὲ Ιουδαίους ἄν τις ὀρθῶς ἐξετάσῃ ὁμολογήσειεν εἶναι τοὺς Σαδδουκαίους, ἢ τὰς ὁμοίας αἱρέσεις γενιστῶν, καὶ μεριστῶν, καὶ γαλιλαίων, Ἑλληνιανῶν, καὶ Φαρισαίων, βαπτιστῶν, *&c.*

Pharisæi -- Sadducæi. *Ex Hieronym. Matth. 22. & Isid. 19.*

Esseni. *Vel Essæi ex Euseb. Conuenit autem quod Hieronymus lib. 2. aduers. Iouin. ex Iosepho de his refert, quòd ab vxoribus, vino & carnibus abstinerent, & quotidianum ieiunium verterent in naturam.*

Masbothæi. *Hoc eorum proprium fuisse nomen, præter Eusebij verba, quæ indicauimus, hæresis ipsa Sabbatizandi iis præsertim qui Hebræas litteras attigerunt, satis ostendet.*

Meristæi. *Meristæ C. Rom. De Essenis Epiph. in prolog.* ἐχρῶντο γραφαῖς ἑτέραις μετὰ τὸν νόμον, τοὺς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπεβαλλοντο.

Hemerobaptist. *Epiph. lib. c. 17. Retinent hunc morem interiorum vestium identidem lauandarum Fessani Mauri.*

In Cap. V.

Valentiniani -- Platonicæ sectatore. *Ita C. Neap. rectè. Tertull.* Vbi nunc Marcion Stoicæ studiosus? vbi Valentinus Platonicæ sectator?

Apellitæ. *Ex eod. Vid. Epiph. & Iren.*

Quidam. *Ex Aug. de hæres. ad Quoduuld. & Gennadij catalogo pleraque. Vid. 24. q. 3.*

Nicolaitæ. *Aug.* Qui cùm de zelo pulcherrimæ coniugis culparetur, velut purgandi se caussa, permisisse fertur, vt qui vellet ea vteretur, quod eius factum in sectam turpissimam versum est, qua placet vsus indifferens fœminar.

Ophitæ. *Ex Tertull. præscript. à quo nonnihil discrepat Isidorus, quòd ille serpentem ait fuisse virtutem, quæ generi humano scientiam bonor. & malor. contribuit. quare vocem virtutis reiiciebat Chacon. Vid. Epiph. Philastr. August.*

Sed hominem in phantasia apparuisse. *At Tertull. ita de Apelle.* Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, vt euangelium docet. *Et in lib. de carne Christi, & in lib. de resurr. separatim profitetur se disputare aduersus Marcionem, qui veritatem carnis Christo tollebat, vanitatem phantasmatis inducens; & contra Apellem, qui solidum corpus & carnem recipiebat, non tamen natam sed de sideribus & substantiis superioribus tractam. Itaque negabat hunc locum integrum esse Chacon. cui assentimur.*

Archontiaci -- opera Archangelor. *Archonton legebat Chacon. Nam & Augustinus principis interpretatur.*

Cainani. *Vid. notat. in Grat.*

Angelici. *Vid. Epiph. August. & Theod. ad Coloss. c. 2. & concil. Laodic. c. 35.*

Marcionistæ -- à quo duo princip. *Augustinum sequitur. Nam Epiphanius tria principia ab his inducta refert.*

Tatiani- qui & Encratitæ. *Ita legend. ex Aug. Epiph. & veteribus lib. non Encreatitæ. Nam quamuis Isido. carnium tantum meminerit, cõstat eos vino, carne, & nuptiis abstinuisse.*

Cathari -- viduas si nup. *Verba Aug. in lib. de agon. Chr. cap. 31.*

Hermog. -- quos Apost. improb. *Ex Tertull. præscript.*

Manich. -- qui vocatus est Manes. *Al.* Manis. *apud Aug.* Manin.

Anthropomorph. *Ex Hieron. aduers. errores Ioann. Hierosolymitan.*

Hierachitæ. *Etiam Hilarius Hierarcham auctorem appellat lib. 6. de Trin.*

Nouatiani à Nouatiano. *Ita legendum ex Hiero. Catalogo, non Nouato, quamuis hic primus auctor sectæ fuerit. Hos cum Catharis (de quib. paulò ante) non est necesse eosd. fuisse. Sed aliquid commune habuisse.*

Ebionitæ. *Eusebius li. 3. hist. c. 27. Ruffino interprete:* Ebionæi solùm esse hominem putant, & per profectum vitæ ac virtutis virum iustum effectum. *Et paulo post.* Vnde competenter Ebionitæ pro paupertate intelligentiæ appellati sunt. *Horum meminit sæpè Hieronym. & Tertull. in præscript.*

Hi semiiudæi. *Ita appellat Ebionem ad Gal. 3. Hieronym.*

Et ita tenent Euang. *Ex eod. in Is. c. 1.*

Aduersus quos ad Gal. *Ex Tertull. præscript. ita paucissima verba trib. ex locis contexta.*

Photiniani. *Hieron. de vir. illust. & Niceph. lib. 9. c. 31. mendosè apud Damascenum Smyrnensis pro Syrmien. legitur.*

Ætiani -- dicunt nullum imputari peccatum in fide manentium. *Quorum furorem reuocauit Lutherus.*

Origeniani -- vsq. ad filium. *Ex Hieronymi apolog. Reliqua ex Aug. xj. de ciu. c. 23.*

Antidicomaritæ. *Qui & Antidicomarianitæ ab Epiphanio, & Augustino dicuntur.*

Donatistæ -- decepit. *Verba Hier. in Catalogo.*

Circumcelliones. *Hi (vt ait Aug. in ps. 82.) Agonistrios se nominabant, quòd pro Christo cum dæmonio certarent. Et verè Circumcelliones dici, qui circũ cellas vagarentur, nullóque in loco consistentes sedes quotidie mutarent. In Ouet. Goth. Tarrac. & Rom.* Circiliones. *Eosdem Aug. Montenses, Philast. circuitores appellat. Sed cum* cotopitæ, coropitæ, catropitæ, catotopisci *(tot. n. aut plurib. modis hoc nomen in libris vet. legitur)* Catoptæ *A. Aug. probabatur. Illor. enim fuit non tantum se ipsos vario genere mortis interimere, sed alios quoq. in desertis locis insidiari, vt quos possent in eundem furorem incitarent, sibi vt mortem afferrent. Id ni effecissent, ipsi in illos sæuiebant, necatósque pro martyribus colebant. Biothanati dicuntur à Philastro.*

Bonosiaci. *Hi apud Aug. non sunt, & fortasse ab aliquo huc inducti: cuius rei magnum argumẽtum, quòd ante Circũcelliones leguntur, eósque à Donatistis contra Isidori verba mẽtémque separant. Nam Circumcelliones Donatistas esse, non Bonosiacos manifestum est. Bonosiacos verò Photinianis adnumerat Innoc. I. in ep. ad Laurent. Senen.*

Luciferiani. *Prima verba Augu. sunt in lib. de Hæresib. reliqua ex lib. de Agon. Chr. c. 30. Sed voces illæ* auctore suo *quæ August. non sunt, reiici poterant. Fuit autem Lucifer Caralitan. Episco. Caralis verò Sardiniæ vrbs nobilis. Huius extat adhuc liber. Vid. Hier. lib. de vir. illust. & Niceph. lib. 10. c. 17.*

Nyctages. *Siue Nystages, vel Nystazontes à dormitando. Vid. lib. de off. c. de noctur. vig.*

Aceph. -- Hi trium Chalcedon. capitulor. *Cur hæc tria capitula Chalcedonensia appellet, cùm sint in quinta Synodo tractata, cur item eorundem capitulorum D. Isidorus aut debeat aut non debeat defensor videri, vide annot. Segobricen. Antistitis ad c. 4. lib. de Vir. illustrib.*

Theodosiani & Gaianitæ. *Illæ corrupticolæ, hi phantasiastæ dicuntur in Breuiario Liberati, quar. appellationũ rationes explicat D. Thom. Quodlib. 4. Vid. notat. in Gratian. & Euag. & Anastasium Bibliothecarium, quor. dicta sumpta sunt ex Petri Theophanis libro qui in Vatican. asseruatur.*

Agnoitæ, & Tritheitæ. *Greg. lib. Regist. 8. ep. 35. & 42. & Niceph. lib. 18. c. 49. qui Agnoitarum Themistium sub Valente, Tritheitarum Ioann. Philoponum sub Phoca, nobiles Peripateticos duces extitisse refert.*

Aliæ Christi diuinitatem. *Quos Græci* θεοπασχῖτας *vocant.*

Aliæ liberationem omnium. *Ita omnino legendũ ex trib. Codicib. Tolet. Salm. & Rom. & ex Aug. indice præfixo ad lib. de hæresib. & opere ipso. Sic. n. in indic.* liberationem omniũ apud inferos factam Christi descensione credentes. *In opere verò.* Alia descendente ad inferos Christo credidisse incredulos, & omnes inde existimat liberatos.

Aliæ nudis pedib. *Non quòd id nefas sit, sed quia ipsi nefas aliter ambulare putent.*

In Cap. VI.

Nomen Philosoph. *Ex Aug. 8. de ciuit. c. 2. & Cic. Tuscul. 5.*

Iidem autem phi. tripl. *Aug. ibid.*

Habentes quidem nomina -- Academici. *Verba Tertul. in Apologet.*

quam Pœcilen stoan. *Ita veteres libri Pisianaction impressi. Et quidem vtroq. modo constat eam porticum appellatam. Laert. in Zen.* ἀναχάμπτων δ' ἐν τῇ ποικίλῃ στοᾷ, τῇ καὶ πεισιανακτείῳ καλουμένῃ, ἀπὸ δὲ τῆς γραφῆς τῆς Πολυγνώτου ποικίλῃ, *&c. Nisi* πλησιανακτείῳ *ex Pluta. in Cimone mauis, cuius verba sunt.* καὶ διὰ τοῦτο φασὶν ἐν πλησιανακτείῳ τότε καλουμένῃ, ποικίλῃ δὲ νῦν στοᾷ, *&c.*

Arcesilaus Cyrenaicus. *Vel quòd voluptati deditus, vel quòd Cyrenen. nauigarit, ibíq. Demetrium adulescentem perditè adamarit. Nam constat Prytaneum fuisse. Vid. Laert.*

Cuius sectator fuit Democritus. *Non Arcesilai, quem constat Democrito longè posteriorem fuisse, sed sectæ vel opinionis. Ergo τὸ* fuit *fuerat interpretare.*

Cynici ab immunditia impudentiæ. *Impudenti Anton. Augustinus.*

Quia se volutans. *Aug. in ps. 73. in excusis Venetiis anno 1493.* Et fortè qui dicit cùm mortuus fuero, nihil ero, & litteras didicit, & ab Epicuro didicit, hoc nescio quo deliro Philosopho, vel potius amatore vanitatis, non sapientiæ, quem ipsi etiam Philosophi porcum nominauerunt, quia voluptatem corporis summum bonum dixit. *Horatius,* cùm ridere voles Epicuri de grege porcum.

Gymnasium. *Idem inf. lib. 18. c. 17.*

commeanté & lucidum. *Cic. 1. de nat. Deor.* Nam Pythagoras qui censuit Deum animum esse per naturam rerum omnem intentum, & commeantem. *Et Minutius in Octauio.* Pythagoræ Deus est animus per vniuersam naturam rerum commeans & intentus. *Lucidum fortasse appellauit, quia apud Ciceronem non intentum sed nitentem legerat.*

Inuentum. n. solummodò. *Tertull. in apologet.* Inuentum enim solummodò Deum, non vt inuenerunt, disputauerunt. *Isid. exposuerunt. Vulg.* glorificauerũt. δόξα. *n. & gloria est, & opinio.*

& inexercitatum. *Tertull.* inexercitum.

Ignis cum de mundo. *Id est, cælo vt sup. lib. 3. cap. 63.*

Hi philosophor. errores. *Omnia vsque ad finem, ex Tertull. præscript. ex quo aliqua correximus non repugnantib. libris m. s.*

Inde Æones, & formæ nescio quæ, inde apud Arium trinitas nominis. & apud Valentinum.

Platonicus furor. *Non discessimus à veterib. lib. quorum magnus hoc loco consensus. Chacon ita ex Tertull. Inde Æon. & sin. q. & trinitas hominis apud Valentinum, Platonicus fuerat. Nos verò* nominis *retinuimus. Nam quamuis vtrumq. in Valent. cadat, quia tria hominum genera induxit:* πνευματικόν, ψυχικόν, καὶ σαρκικόν, *vt est in lib. contra Valentinianos, tamen si Arrium cum Valentino copulauit Isidorus, Æonem primum trinomium fuisse suspicemur. Ita. n. eod. in. libro præscript.* sed

&c cùm genealogias indeterminatas nominat, Valétin⁹ agnoſcitur, apud quem Æon ille neſcio qui noui & non vnius nominis generat è ſua charitate ſenſum, & veritatem, &c.

In Cap. VII.

Duo ſunt autem genera Comicor. *Succeßiſſe poetas Satyricos in locum veteris comœdiæ, cuius licentia lege compreſſa ſit, notum ex Horatio: ſed aut hos nouos Comicos, aut Plautum & Terentium veteres dictos, aut Attium, vel Accium Comicum fuiſſe, quis credat? neque mihi dubium quin aut hæc aliena, aut valde deprauata ſint.*

Satyrici autem dict. *Vid. quæ ſup. lib. 5. de leg. Satyr.*

Quidam autem poetæ. *Aug. lib. 18. de ciuit. c. 14.*

Officium autem poetæ. *Verba Lact. lib. 1. c. 11.*

Vnde & Lucá. *è Seru. Æn. 5. ad V.* Matre dea mõſt. viam.

Apud poetas. *Ex eod. Eclog. 3.*

In Cap. VIII.

Σιός. *Ex Lact. lib. 1. c. 6. & Seru. Æn. 3.*

Quæ ante Troi. *è Solin. c. 8.*

Herophila. *Vel Heriphile. Sed magna omnino in Sibyllar. nominib. confuſio. Nam Demophilen, Amaltheam, Cumanámque eaſd. cum Herophila facit ex Varrone Lactátius. Vid. Suid. & Viu ad lib. de ciuit.*

Samia quæ Phemonoe. *Samia à Suida ex Eratoſthene Phyto vocatur. Phemonoe verò Delphica fuiſſe videtur. Pauſan. in Phocaic. de Delphico oraculo:* μεγίστη δὲ περὶ πλείστων εἰς Φημονόην δόξα ἐστὶ ὡς πρὸ μάντις γένοιτο ἡ Φημονόη τοῦ θεοῦ πρώτη, καὶ πρώτη τὸ ἑξάμετρον ᾖσε. *Et Strab. lib. 9.* πρώτην δὲ Φημονόην φασὶ γενέσθαι πυθίαν. *Lucanus quoque Phemonoen Delphis facit Appio reſponſa dantem.*

In quib. erant decreta. *è Seru. Æn. 6. ad V.* Hic ego námque tuas ſortes. *Sed remedia non decreta apud Seru. Secreta volebat Chacon.*

In Cap. IX.

Magor. primus. *Auguſt. 1. de ciuit. c. 14.*

De quo Ariſt. *Ex Plin. lib. 30. c. 1. Sed Plinius Hermippum non Ariſtotelem citare videtur. Lapſus in eo, quòd Plinij verba de Ariſtotele non præcedentibus (vt debuit) ſed ſubſequentibus attexuit Iſidorus.*

ex traditione Angelor. malor. *Ex Lact. lib. 2. c. 16. & Tertull. in Apolog.* eadem officia dependunt, & qui aſtrologos, & aruſpices, & augures, & magos de Cæſarum capite conſultant, quas artes vt ab Angelis deſertoribus proditas, & à Deo interdictas, ne cauſſis quidem ſuis adhibent Chriſtiani.

Fertur & quæd. --- conuerteb. *Ex Auguſtin. 18. de ciuit. c. 17.*

Nobilis ille poeta. *Eiuſd.*

ſi credere fas eſt. *Problema à noſtris Theologis multum vexatum. Vid. Hieron. Iſ. 7. Cyrill. lib. 6. de Adorat. Aug. ad Simplician. & D. Tho. non vno in loco.*

Prudentius quoq. *Lib. contra Symmach.*

Magi ſunt qui vulgò malef. *Verba Hieron. Daniel. 2. ead. Auguſt. 21. de ciuit. c. 9. & Lact. lib. 2. c. 17.*

Incantata periit. Excantata *apud Lucan. Horatius quoq.* Quæ ſidera excantata voce Theſſala, Lunámque cælo deripit.

audent ventilare. *Etiam Quinctilianus præſtigiatores ventilatores vocat.*

Hi etiam ſang. --- mortuor. *Ex Hieron. Dan. 2.*

ad quos ſuſcitand. *è Seru. Æn. 6. ad v.* Præterea iacet exan.

eſt. n. hydrom. *Ex Aug. 7. de ciuit. c. vlt.*

etiam inferos perhib. ſciſcit. *Ex eod.*

à Perſis allatum Varro dicit. Diuinationis, &c. *Secuti ſumus Auguſtinum, non veteres libros, quorum hæc ſcriptura* à Perſis fertur allatũ. Varro dicit diuinationis, &c. *Illud enim ex Auguſtino conſtat: hoc de Varrone non audemus affirmare. Forma autem per infinita verba loquendi frequens Iſidoro, vt antea annotauimus.*

Incantatores. *Ex Hiero. Dan. 2.*

Aruſpices. *Donat. in Phorm.* Aruſpices harugarum inſpectores, i. hoſtiar. *ergo verba illa,* Dies enim & horas --intendunt, *è margine adſcita credimus. Cùm Iſidorus ſcripſiſſet.* Aruſpices harugarum (*vel haruigarum ex Feſto*) inſpectores. Hi exta inſpic. &c.

Nam auſpicia ſunt quæ iter facientes obſeru. *Horat.* Cui ſi vitioſa libido fecerit auſpicium, cras ferramenta Theanum Tolletis fabri. *Sed exemplor. plena ſunt omnia.*

Augurium q. auigerium. *Seru. Æn. 5.*

Pythones. *Al. Pythoniſſæ.*

Genethliaci. *Augu. 2. de doctr. Chriſt. c. 21. & Hiero. Dan. 2.*

iidem ſtellar. interp. *Ex Tertull. de idololat.*

Cuius artis ſcient. *Ex eod.*

Saliſatores. *Al. Salitores. Gloſſ.* Saliſatio παλμὸς. *extat libellus Melampodis Ægyptij* περὶ παλμῶν. *Vid. Iuſtin. Martyr. in reſponſ. ad orthodox. interrog. 19. Malè Cælius, & Viues Saliatores vocant.*

Ad hæc omnia pertinent. *Ex Auguſt. 2. de doct. Chriſt. c. 20.*

ſiue in præcant ſiue in char. *Vid. D. Thom. 3. cont. gent. c. 105.*

Quidam Tages. *Ex Cic. 2. de diuin. Columel.* Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aſelli Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris.

ex oris. *f. exarans, vel ex aruis.*

In Cap. X.

Pagani dicti. *Athenas in pagos diuiſas oſtendunt pagor. ipſor. nomina, Areopagus, Cronopagus, & alia. Sed melius Feſtus.* Pagani dicti à pagis, pagi dicti à fontib. quòd eadem aqua vterentur. nam παγαὶ lingua Dorica fontes.

In Cap. XI.

Apud Ægypt. Iſ. *Ex Lact. 1. c. 15.*

Apud Mauros Iuba. *Qui in captiuitate ex Barbaro doctißimus factus ſcripſit hiſtoriam. Minutius Fel. in Octau. Appian. & Plutarch.*

Ab actibus. *è Seru. Æn. 4. ad v.* Sacra Ioui Stig.

Simulacra finx. *Ex Lact.*

Latinus ſermo ſit in Heb. *Eſt* צלם *zelem imago vel ſimulachrum.*

Prometheus ſimul. *Ex Lact. lib. 2. c. 10.*

Cecrops ſub quo. *Integer locus ex Euſeb. Chron.*

Ex Mineruæ appell. *Nam Minerua* Ἀθηνᾶ.

Quæ quantum ad relig. *Alioquin in* λατρεία *&* λατρεύειν *latior ſeruiendi ſignificatio.*

idos enim Græc. *Ex Tertull. de idol.*

Dæmones. *Ex Lact. 2. c. 14. & Seru. Æn. 3.*

Ineſt enim illis cognit. *ex Auguſt. 2. de Gen. ad lit. cap. 17.*

Ante tranſg. *Ex eod. lib. 3. c. 10.*

Diabol. Hebrai. καταφρέων. *Ex Hieronym. ad Epheſ. 6.*

Sed & ille Antichriſt. *Ex Tertull. præſcript.*

Quod nomen apud Aſſyr. *è Seru. Æn. 1. ad v.* qua Belus & omnes à Belo. ſ.

Vnde & ling. Pun. *Ex Hieronym. in Ezech. 23.* Idolum Baal, siue Bel. & vt apertius dicam Belis, Assyriorum religio est consecrata à Nino Belis filio in honorem patris, quem cum Saturno eundem facit. *Is. 46.*

Idolum fuit Moabitar. *Ex eod. lib. de locis Hebr. in voce Fogor. & Os. c. 9. & Seru. Georg. 4. ad V.* Hellespontiaci seru tut. P.

Beelzebub. *Hieron. Eccles. 10. & Matth. 10. Idem Græcis* ἀπόμυιος, *i. muscarum depulsor. quòd muscas ab Olympo abegerit trans Alphæum: siue is Iuppiter, vt Pausanias velle videtur, siue Hercules fuerit.*

Behemoth. *Verba Greg. 32. Mor. c. 10.*

Leuiath. *Ex Greg. 33. c. 13.*

Quæd. autem nomina Deor. *Cic. de natura Deor.*

Hunc Latini à Satur. *Ex Aug. 7. de ciuit. c. 19.*

Vnde & cum Græc. *è Seru. Æen. 3.*

vel eo quod semen *Ex Aug. 7. de ciuit. c. 19.*

modo Danaes per im. *Ex eod. 8. c. 13.*

Ianum dicunt. *Ex 7. de ciuit. c. 8.*

Neptun. *è c. 16.*

& dict. Vulc. *è Seru. Æen. ad 8. V.* Haud secus ignipotens.

Vnde etiam Homer. ιλ. α, *& ibi Eustath.*

Idcircò autem. *Ex eod. Seruij loco.*

[illegible] quasi claudus. *Aug. 20. contra Faust.*

Pluton Latinè Diespiter. *è Lact. 1. c. 14.*

siue Ditis pater. *Ditis recto casu etiam alij vsi: Petron.* Has inter sedes Ditis pater extulit ora.

Quem alij Orcum quasi receptorem mort. *August. 7. de ciuit. c. 3* Quid de veritate? Quid de felicitate? quas cùm deas haberent, nullum eis locum inter selectos deos dare voluerunt, vbi dederunt Marti, & Orco, vni effectori mortium, alteri receptori.

Liberum à liberamento. *Ibid. c. 2.*

à monte Indiæ Nys. *è Seru. Æen. 6. ad V.* Liber agés celso Nysæ d. v. t.

Nam ideò Mercuri s. *Ex eod. lib. Aug. c. 14.*

Vnde & velox *è Seru. Æen. 4. & Aug.*

Trismeg *Ex Lact. lib. de ira. c. 11. & lib. 1. c 6.*

vt sit Mars, maris ars. *Vt sit Mars mas c. o. sed non fuit difficilis coniectura.*

Item Martem dicunt effect. mort. *ex August.*

Hunc & adult. &c. *Aug. 20. contra Faust. c. 9* Venerem Vulcan vxorem & Martis adulterá, quia belligerantibus incongrua est.

Mars autem apud Thrac. Gradiuus. *Non quòd apud Thraces Gradiui nomen sit, sed quia idem sit illis* θεὸς ἄρης, *qui Romanis Gradiuus. Fuerunt enim (vt ait Ser. Æen. 1. & 3.) Romæ duo Martis templa: alterum intra vrbem Quirini, quasi custodis, & tranquilli: alterum extra vrbem via Appia prope portam, quasi bellatoris, & Gradiui.*

Apollinem quamuis. *Aug. c. 16.*

qui aduersus Iouem non fecit. *Hispanismus hazer por alguno, o contra alguno, neq. fuit cur bellum adderent impreßi libri, quod in m. s. non est.*

Dianam quoq. *Ex Aug. c. 16.*

Quia ead. luna. *è Seru. Æen. 3. ad v.* Sacra mari colit. *apud quem mendosè* Iuno *pro* luna *legitur.*

sublustri splendet amict. *Carmen Prudentij 1. contra Symmach.*

Cererem. *Ex Aug. c. 24.*

Vestem quod herb. *è Seru. Æen. 1. ad v.* Cana fides, & Vesta.

quod simulacrum eius cum clau. *Ex eod. Æen. 10. ad v.* Alma parens Idæa.

quod tympana. *Ex August.*

quod curru vehitur. *è Seru. Æen. 3. ad v.* & iuncti currũ dominæ sub I.

& ideò ære, quod terram antiq. *Lucret. lib. v.* Et prior æris erat quàm ferri cognitus vsus. Quo facilis magis est natura & copia maior, Ære solùm terræ tractabant, æréque belli Miscebant fluctus, & vulnera vasta serebant.

Eand. Vestam, & ign. *Augustin. 4. de ciuit. & Seru. Æen. 1.*

ex Ætna Vulcanóq. *Ita apud Seru. alioquin Vulcaniis legerem, cum inf. lib. 14. de Æolis insulis, eadem & Vulcaniæ vocantur, quod & ipsæ sicut Ætna ardeant.*

& ideò virginem. *Lact. 1. c. 12.*

pro purgationibus fœminar. *Ex 7. de ciui. c. 2. & 3.*

ignem. n. -- gignuntur. *Verba Seruij Geor. 2.*

Minerua -- id est, fœmina. *An potius sine fœmina. Orta. n. è Iouis cerebro, vnde & ἀμήτωρ. ergò Ἀθήνη quasi ἄνευ θηλύας, vel certè ἀθήλη.*

Inuentricem multor. ingenior. *Aug. 18. de ciuit. c. 8.* Minerua multor. sanè operum inuentrix.

In cuius pect. *è Seru. Æn. 8. ad v.* connexósque angues.

Hæc Minerua -- innotuit. *Verba Aug. ibid.*

vel ἀπὸ τοῦ πάλλ -- occiderit. *Verba Seruij Æn. 1.*

Venerem exinde dic. *Ex Aug. 6. de ciuit. c. 9.*

ἀφροδίτην. *Seru. Æn. 5. ad v.* Vnde genus ducis.

Ideò autem Venerem. *Ex eod. Æn. 8. ad v.* Accepit solitam flammam.

Nam quod Satur. -- creatur. *Verba eiusd. Georg. 2. ad v.* Rusticus & curuo Sat.

Cupidinem. *Ex eod. Æn. 1. ad v.* Ergò his aligerum. *Vid. Propert. eleg.* Quicumque ille fuit puerum qui pinxit Amorem.

sagitta. *Ex August. 20. contra Faust. c. 9.*

Pan dicunt. *è Seru. eclog. 2.*

Villosus est, quia tellus conuestita est, & agitur vẽtis. *Horum nihil apud Seruium (è quo sunt reliqua) & variè leguntur in m. s. quare suspecta ea habebat Chacon.*

Isis ling. Ægypt. *è Seru. Æn. 8. ad v.* Regina in mediis p. v. a. s.

Serap. *Verba Aug. 18. de ciuit. c. 5.*

quem centum antist. *è Solin. 35.*

Sibi in eremo Iud. *Lact. lib. 4. c. 10.*

velut ἀπὸ τῆς φωνῆς. *è Seru. Æn. 7.*

Genium. *ex Aug. 7. de ciuit. c. 13.*

à fando igitur fat. *Ex eod. 5. de ciuit. cap. 9. & Seru. eclog. 4.*

quod nisi hoc nomen. *Ex eod. Aug.*

Tria autem fat. *Ex 20. contra Faust. c. 9.*

neentis. *Ita constanter Gotthici libri hic, & paulò post seruata analogia, non* nentis. *Siue secundæ sit coniugationis, siue tertiæ, vt apud Tibull.* Stamina quæ ducunt, quæque futura neunt.

Parcas *è Seru. eclog. 4.*

quasi deam quand. *Ex Lact. lib 3. c. 27.*

Vnde & cæcæ. *Ex 4 de ciuit. c. 18.*

Ipsas autem dicunt Mus. *è Seru. eclog. 8.*

Nymphas quippè mont. *Ex eod. Æn. 1. ad v.* Hinc atque hinc glomerantur Oreades. *& eclog. 10.*

campor. Hamadryad. *Seru.* quæ cum syluis nascuntur Hamadryades.

Heroas -- defunctor. *Ex Aug. 10. de ciuit. c. 21.*

Penates -- colebant *è Seru. Æn. 2.*

Penates dicti. *Arnob. lib. 3.* Varro qui sunt introrsus, atque in intimis penetralib. Deos (Penates) esse censet.

Manes. *è Seru. Æn. 3. ad V.* Stant manib. aræ.

Apuleius autem ait. *Non est integer locus. Nam cùm cætera ex Apuleio sint, (qui etiam ab Augustino citatur 9. de ciuit. cap. 9. in lib. de deo Socrat.) tamen hoc ex Seruio est potius, ut manes κατ' ἀντίφρασιν dictos scribat.*

Quarum natura. *Ex Hieron. in præf. Hebraic. quæst.*

Pilosi qui Græcè Panitæ. *Gregor. 7. Moral. c. 15.* Quinam alij pilosi appellatione figurantur, nisi hi quos Græci Panas, Latini Incubos vocant? *Ita enim emendatiores Gregorij libri, non Faunos, cùm tamen utrumque sit verum, & Panas & Faunos dictos. Sed Panisci hoc loco putamus legendum, non Panitæ.*

Inui ab ineundo. *è Seru. Æn. 6. ad V.* Pometium Castrúmque Inui.

Sæpe enim improbi. *Verba Augustin. 15. de ciuita. cap. 23.*

Hunc Romani Faunum Ficarium. *Hieron. Is 13.* Pilosi, vel Incubones vel Satyros, Syluestres quosdá homines, quos nonnulli Faunos Ficarios vocant. *Item Eutrop. lib. 12.* Syluestres homines quos nonnulli Faunos Ficarios vocant. *Idem Fatuus Fatuelis videtur cum Fauno Ficario, quantum è Seruij loco citato conijcere licet.*

NOTAE IN LIBRVM NONVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

VNA omnium nation.-- in litteris sacris. *Ex Aug. 16. de ciuit. c. 11.*

qua vsi sunt omnes Græciæ auctores. *Vel certè elegantiores, vel Græciam pro Hellade accepit, de cuius terminis vid. Eustath. ιλ. π. ad* Ἑ. Χάλκωπες φίλοι ἐὸν ὃς ἐλλάδι οἰκία ναῖον. *Hieronymus quoque in quæst. Heb. Iones qui Atticis sunt affines, olimq. iidem fuerunt, Græcos ἁπλῶς appellat.* De Ionib. *(inquit)* id est, de Græcis nascuntur Elisæi, qui vocantur Æoles.

Dorica quam habent Ægyptij. *Alexandrini.*

& Siculi. *mendosè* Syri *in o. l.*

Latinas autem linguas quatuor esse. *In quo si quid vitij est, id Isidorus præstare non debuit, auctor magis quærendus.*

Ex qua fuerunt XII. tab. *Non quòd sub Regib. scriptæ, sed quòd illorum fortasse lingua, quo plus auctoritatis haberent antiquiora verba, quod se quoque fecisse profitetur Cicero 2. de legib.* Sunt certa verba legum, Quincte, neque ita prisca vt in veterib. his, sacratisque legib. &c.

qua Enn.-- effuderunt. *Ex C. N. sed cum* scripta sua, *absit ab omnibus nostris, non displicet lectio à Vulcan. indicata ex V. C.* effulserunt.

Syrus & Chald. vicin. *Ex Ambros. 1. Hexam. c. 8. & Basil. homil. 1.*

Quidam autem arb. *Verba Hieronym. ad Daniel. cap. 1.*

animalibus brutis deterior. *Ex duobus Tarrac. & Raban.*

In Cap. II.

Gentes autem à quibus. *Aug. 16. de ciuit. c. 6.* Ex illis igitur tribus hominib. Noë filiis, septuaginta tres, vel potius, vt ratio declarata est, &c. *Nempe cap. 3. declararat.*

Hus Traconitid. *Ex Hier. in quæst. Heb. è quo sunt pleraque huius cap.*

Acarnanij siue Curiæ. *Mendosè apud Hieronym.* Cariæ pro Curiæ. *Stephanus.* Ἀκαρνανία χώρα κεκωρισμένη τῶν Κουρήτων πρὸς ἀχελῷ. διὸ καλοῦνται οἱ μὲν κεκαρμένοι Κουρῆτες, οἱ δὲ ἀκαρνᾶνες. *Quod autem Hieronymus, & Isidorus Curetas cum Acarnanib. confundunt, idem ab aliis quoque factũ narrat Strabo.*

Qui ab Euphrate. *Idem inf. lib. 14. c. 13. Vid. Hieron. q. in c. 25. Gen.*

Edom filius Esau. *Quod Gen. 36. legitur:* Hæ sunt generationes Esau patris Edom. *Idumæor. intellige. Ipse enim Esau est Edom, vt eo loco dicitur, filium eius nominis nullũ habuit nisi Idumæos, quos semper Edom, nunquam Idumææ nomine nisi in Græca tralatione nuncupari, ait Hieronymus ad Ezec. c. 25. Et quidem in antiquissimis Biblioth. Vaticanæ Bibliis* αὗται δὲ γενέσεις ἠσαῦ πατρὸς τῶν ἰδουμαίων, *hodie legi affirmabat Chacon. Eusebius quoque in Chroni. (vnde sumpta hæc videntur.)* Primus *(inquit)* Esau, qui & Edom, à quo gens Idumæorum. *Vt legi hoc loco sine fraude possit.* Edom qui & Esau, *vel potius,* Edom, i. Esau.

Chanaam à quo Afr. *Hier. Gen. 10.* De Chanaan primus natus est Sidon, à quo vrbs in Phœnicia Sidon vocatur. Deinde Aracæus, qui Arcas condidit oppidũ contra Tripolin, &c. *Vbi de Afris mentio nulla. Potuit tamen Isidorus ad Didonis migrationem respicere.*

Filij Chus. *Ex Hier. ibid.*

Filij Mesraim. *Videntur deesse nomina posita apud Hieronym.* Mesraim genuit Ludim, & Auamim, & Labaim, & Nephthuim. Et Phetrosim, & Chasloim, &c.

A quo Edessa Syriæ- Cæles. *Verba Hieronymi, è quo vocem* Edessa *suppleuimus.*

Magog. à quo quidam arb. *Verba sunt Hieronymi, qui videtur notare Ambrosium: qui lib. 2. de fid. Gog. Gotthos dixerat.*

Licet quidam. *Hieron. in Genes. Idem Ezech. 38.* Hebræi Italos suspicátur. *& Isa. 66.* Tubal, siue Tobel aut Italia interpretatur, aut Iberia.

Aschanaz à quo Sarmatæ. *Supplēdæ videntur apud Hieronym. voces,* à quo Sarmatæ, *& legendũ ex Ioseph.* Aschanaxas Aschanaz, quos Græci Rheginos vocant.

Filij Iauan. *Hier. q. in cap. 10.* De Ionib. id est, de Græcis nascuntur Elisæi, qui nominantur Æolides.

Vsque ad Ocean. Britan. *Quod Hieronym.* vsque ad Gadira *dixit.*

Nam multar. gent.-- appareat. *Verba Aug. 16. de ciuit. c. 11.*

Gangaridæ-- Hyrcani. *è Seru. Georg. 3. & Æn. 7.*

Fuerunt. n. eor. exul-- obtinuerunt. *Iustini verba lib. 41.*

Assyr. ab Assur. *Ex Hier. Is. 19.*
Námq. Iason. *Ex Iust. lib. 42.*
Cuius fuit priuign. *Ex eod.*
Ibíque Mediam. *Iustinus* Medeam *lib. 42. sic. n.* Postmodum Iasonis Medus æmulus virtutis eius in honorem matris Medeam vrbem condidit.
Sed inuenimus in Gen. *Minimè quidem in Genesi, sed apud Hierony. in Gen. vt pro* inuenimus Hieronymus *cum Chacone legendum credamus.*
Persæ autem. *Ex Hieronym. ad Is. c. 21.*
Sabæi dicti. *è Seru. Æn. 1. ad verba,* centúmque Sabęo Thure. *At supra à Saba filio Chus Sabæos deduxerat.*
Quos autem veteres Assyr. *è Hier. in Is. c. 19.*
Hebræi vocati ab Heber. *Ita Hier. Gen. 10. Ab Abraham deduci enixè contendit: ad cap. 3. epist. ad Phil. Ambrosius.*
Nam Patriarch. Heb. *Ex Euseb. chronic.*
Iudæis autem sciss. *Hieron. Ion. 1. & aliis in locis.*
Samaritanor. gens-- Item Phœnix Cadm. *Ex Euseb. Chron.*
Hi peramplam hab. *Hieron. ad Isa. 21.*
Philistæi ipsi sunt. *Ex Hiero. ad Ezech. 25. apud quem à* gente sua, *quod hic* à ciuitate sua.
Ægyptij ab Ægypt. *Ex Euseb. Chron.*
Armenius ex Thessal. *Iustin. lib. 42.*
Limes est Pers. *Plin. & Solin. c. 52.*
Gens antiquiss. *Ex Iustin. lib. 2. in princip.*
Nam sic Liuius arg. *Seru. Æn. 6. ad V.* Egregium forma iuuenem: Pro quo ære graui donatus est, id est, massas. Nam sic & Liuius argentum graue dicit, id est, massis.
Has Titianus--deletæ sunt. *è Seru. Æn. 1. ad V.* Ducit Amazonidum, &c. *& Æn. 11. ad vers.* At medias inter cædes exultat Amazon.
In parte Asiaticæ. *Verba illa* ab assiduis niuib. *Itémque* id est, picta, *aliena ducebat Chacon. neq. n. sunt apud Solin. è quo sunt reliqua.*
Deinde pernicib. eq. *Verba sunt Hieron. ep. 30.*
Dardanus & Iasius. *Ser. Æn. 7. ad V.* Dardanus Idæas. *Et Euseb. in Chron.*
parta Victoria. *Al.* peracta. *Ex Iustin. lib. 25. & Hiero. in ep. ad Gal. quæ repetuntur lib. 14. c. 3.*
Nam Græci propriè Thessali. *è Seru. Æn. 2. ad V.* Eruerint Danai. *Plin. lib. 7. c. 4.* Hellas eadem Thessalia, & Dryopis semper à regib. cognominata. Ibi genitus rex nomine Græcus à quo Græcia, ibi Hellen, à quo Hellenes, *ibi (fortasse) Thessalus à quo Thessalia, ne Isidori fidei derogemus.*
A rege Ægialo. *Euseb. in Chron.*
Visi sunt vt aues. *Ergo Pelasgi quasi* πελαργοὶ, *id est, ciconiæ.*
Primos. n. eos Varro. *Seru. Æn. 8.* Hi primi Italiam tenuisse perhibentur.
Myrmidones fuer. *è Seru. Æn. 2. ad V.* Myrmidonum, Dolopúmue.
successit Cranaus. *Ex Euseb. Chron.*
Ion vir fortis. *Ex eod.*
Epirotæ à Pyrrho. *Iustin. lib. 17. & 18.*
& Ellopes filius. *Seru. Æn. 2. ad illud.* Dorica castra: sanè Dorus Neptuni filius fuit, vnde Dori originem duxerunt, *neque Ellipes aut Ellopis meminit.*
Hi diu perseuerantes in bello. *Refert hoc ex Ephoro Strabo lib. 6. cuius etiam meminit Lactantius libro 1. c. 20.* sic iuuenes ante dimissi cum virginib. ex quib. sunt Parthenij nati. *Eusebius in Chronico.* Parthenitas. *Ephorus* Parthenias. *Seru. Æn. 3. & Georg. 4.* Partheniatas *vocat. Malè ergo in plerisq. codicib.* Spartani. *Propius à vera scriptura Gott. Ouet. colleg.* Spartenij.
Spartanos verò. *Eus. in Chr.* Ea quæ de Sparta memorātur, quos Palephatus scribit, cùm proximarũ essent regionum aduersum Cadmum constitisse, & propter repentinos quasi de terra contractus ex omni parte confluentes, Spartos vocatos. *Vid. Agell. lib. 17. c. 3. & Isid. inf. de Phalanto Parthenior. duce.*
Istrior.--qui missi. *Ab Aretha rege. Iustin. lib. 32.*
Romani--Quirites-Thusci. *è Seruij diuersis locis.*
Vmbri--tempore aquosæ clad. *Solin. c. 8. Plin. lib. 3. c. 14.*
Dicta à comite Liberi Marsya. *Silius lib. 8.* Sed populus nomen posuit metuentior hospes, Cùm fugeret Phrygios terras, æquor, Marsya Crenos, &c *Plinius tamen lib. 7. c. 2. à Marsa Circes filia.*
Marsos autem Græci. *Seru. Æn. 7. ad v.* Oscorúmq. manus, *ita scribit.* Capuenses, dicit, qui anteà Osci appellati sunt, quòd illic plurimi abundarent serpentes. *Sed, cur hos cum Vmbris postea habitare dicat Isid. cùm à Capuensib. longissimè distent, quærendum.*
Daci autem Gotth. *Verba sunt Iustini lib. 33. Carmen verò S. Paulini.*
De quibus quidam. *Idem Paulin.*
Sicut & populi hab. t. lem. *Seru. Georg. 4. ad verba,* propè flumina Mellæ.
Vt Tolerates. *Mira varietas in libris, dũ singula nomina multis modis scribuntur, vt Tolerates, Tolorates, Dolerates, Olarates, Coloniates. Item Amsiuari, Samsi, Vari, Amisi, Vari, Amismani: Item Quadi, Quadiui: Item Tungrij, Turingij, Vngari, Mungrij, Item Bruteri, Bruteni, Brutei, Bructeri: Item Camasi, Clamassi, Chasuasi, Chamaui: Item Blangiani, Blanciani: Item Tubantes, Abantes. Nobis Tolosates cum Rhenan. lib. 1. German. rer. placent. Itémque Angriuari, Quadi, Tungrij, Marcomani: Bructeri, Chamaui, VVangiones, Tubantes, ex Tacito. Quamuis pro Chamauis Clamosi in Panegyrico Nazarij ad Constantin. Aug. mendosè (vt credo) legatur. Eadem Antonio Aug. probabantur, nisi quòd pro Tolosatib. Tencteros, longius ab scriptura discedens, ex Tacito substituebat.*
Galli à candore. *Hier. in proœm. lib. 2. in ep. ad Gal. ex Lactantio, è cuius verbis Sibylla pro Virgilij nomine in quosd. nostros codices irrepsit.*
Gallos natura feroces, atque acriores. *è Seru. Æn. 6. ad v.* Principio cælum, ac terras, *quo tamen loco non acrioris, sed pigrioris ingenij legitur. Et Iulius Firmic. lib. 1. cap. 1. & Hilar. (vt refert loco citato Hieronymus)* Gallos stolidos vocant.
Vacca oppidum iuxta Pyren. *A. Augustinus Iacca legendum existimabat. Nam & Strabo lib. 3. de gentib. inter Pyreneum, & Idubedam montes Iaccetanor. agens, Iaccetanam nobilissimam prædicat, vbi nunc Iacca vrbs. Itaque delebat idẽ quæ sequuntur verba, vt aliena, abesse. n. à duob. cc. Carmen verò è Virgilij Æneid. libro 4.* Latéque vagantes Vaccæi, *mendosum, sed eodem modo legitur apud Hieron. in ep. ad Dardan.*
Quos Cn. Pompei--nomen accep. *Ex Hieronym. aduers. Vigilant. hodiéq. Comange dicitur.*
Ab Hispalo Hispali. *Ab Hispano Hispani. Iustin. lib. 44. & C. Neap.*
Galleci. *Ex eod. Iustin. Sed illa apud eum non sunt:* Vnde & naturali ingenio callent.
Inde Galleciam profectus. *Multa omissa sunt non ab Isidoro, vt Chacon quidem censebat, sed à librario, quæ petes è Iustino.*
Cantabri--à vocabulo vrbis. *Cuius & annales nostri sæpè meminere, & ruinæ hodie visuntur.*
Afri appellati. *Omnia ex Hieron. q. in Gen. c. 25.*

Pœni -- à Phœnicib. *Seru. Aen.* 1. Pœni ἀντὶ στοιχεῖον est, quasi Phœni.

Africam--habuere Libyes. *Ex Sallust. in Iugurth.*

Massyla. *Vid. Seru. ibidem.*

His nomen Gauloe. *è Solin. sed cur Aethiopiæ proxima? An quia Solinus statim de Aethiopia?*

Extremi, quia sæui. *è Seru. ad eclog.* 8. quasi sæui.

Chus n. ling. H. b. *è Hieron. de nominib. Heb.*

Hi quondam, &c. *Verba Hier. in lib. de loc. Hebraic.*

Trogloditæ gens. ἀπὸ τῆς τρώγλης, *id est, cauerna, quod in speluncis habitent. Solin. c.* 34. *sed Isidori notatio magis Trogoditis respondet, id est, viæ voratoribus. Plinius quoq. lib.* 6. *c.* 29. Gentes Troglodytarum idem Iuba tradit Therothoas à venatu dictos miræ velocitatis. *Neque tamen propterea Trogoditas ab Isid. nominatos putarim, cùm præsertim Troglodytæ in omnib. cc. legatur: sed lusisse in voce, vt solet, liberius.*

Pamphag. *Verba Solin. c.* 33.

Ichthyophag. *Ex eod. c.* 57.

Anthropophag. *Ex eod. c.* 53.

Antipodes. *Ex Aug.* 16. *de ciuit. c.* 9. *qui Lactantium secutus est, quædam etiam verba è Seruio Aen.* 6. *ad illud,* Noctes atq. dies p. a. i. D. *Hos omnes ætas nostra coarguit ad Antipodas ipsos penetrans. Sed Seruius non de Antipod. sed de inferis ac terræ centro loquitur.*

Titanas. *Ex Lactant. lib.* 5. *c.* 6.

Quos ferunt fabul. *Seru. Aen.* 6. Hic genus antiquum Troiæ.

In Cap. III.

Denique in illius fine huius initium fuit. *Nam quo tempore Sardanapalus vltimus Assyriorum Rex ab Arbace Medo victus igni se tradidit, Romulus & Remus nati sunt, quantum ex Eusebio colligere licet.*

Reges à regendo. *Ex Aug. ad ps.* 44.

Sicut enim sacerdos à sanctificando. *Ex eodem, vt etiam sup. lib.* 7. *c.* 12.

Rex eris, si rectè facies. *Horatius.*

Nam cùm Romani regum superbam dominationē. *Ex Aug.* 15. *de ciuit. c.* 12. *qui hæc ex Sallust. Catilin. apud quem etiam* superbam dominationē (*non vt vulgò* in superbiam dominationémque) *in antiquiss. libro legi aiebat Chacon.*

Regnauerunt autem annis CCCCLXIIII. *Totidem numerat Hieronymus in præf. ad Aggæum, & Euseb. in Chron. Mendosè libri nostri* CCCCLXVII. *facili librarior. lapsu.*

Sicut procurator curatoris. *Vid. c. seq.*

Dictatores nono anno. *Euseb.* (*siue Hieronymus potius*) *in Chron.* Nono (*inquit*) anno post exactos reges noua dignitas est creata. Dictatura scilicet. *In quo Liuium secutus videtur Cassiodorus octauo anno post exactos Reges, de qua discordia Fasti inspiciendi, Ant. August. non nisi duodecimo. Nostri omnes libri magno consensu* quinto anno *retinent, error fortasse natus ex nota* IIX. *vel* XII.

Hi quinquennij--tenebant. *Hæc censorib. aptanda videntur, de quibus cap. seq. Nam dictatura semestris fuit.*

Et dicti Dictat. *Varr. lib.* 5. Hinc in manipulis castrensib. dicta ducib. Hinc dictata in ludo. Hinc Dictator magister populi. *Cic.* 3. *de legib.* Ast quando duellum grauius discordiæ ciuium poscunt, Dictator esto, ne amplius sex menses, si senatus creuerit, idémque iuris quod duo consules teneto. Isque aui sinistra dictus populi magister esto. *Dictus verò Dictator, quòd à consule diceretur.*

Cæsarum autem. *Imperatorum, alioqui ante Cæsarem Dictatorem Cæsar Iuliorum cognomen fuit. Euseb. in Chron.* Iulius Cæsar apud Romanos singulare obtinuit imperium, à quo Cæsares Romani principes appellati.

Quod cæso matris. *è Seru. Aen.* 1. *V.* Nascetur p. t. o. Cæsar. *Quàm verum (cùm vixerit Aurelia Cæsaris mater diu viuo Cæsare) Seruius viderit.*

Qui n. ex secto. *Plin. lib.* 7. Auspicatius enecta parente gignuntur, sicut Scipio Africanus prior natus, primúsque Cæsarum à cæso matris vtero dictus, qua de caussa Cæsones appellati. *Vid. Fest. Verba verò* eò quòd comati essent, *aliena cum Chacone duximus.*

Solet. n. fieri. *è Seru. Aen.* 12. *ad v.* Murranum hic atauos.

Augustus-- eò quòd augerent. *Suetonius ab auctu, vel ab auium gestu, gustúve. Ouidius vtrumque indicauit Fast.* 1. Huius & augurium dependet origine verbi, Et quodcunq. sua Iuppiter auget ope.

Postea verò dum lud. spect. *Sueton. c.* 53.

Vt omen declinauit. *Verißimè restituit hunc locum A. Couarruuias, cùm in libris,* vt homo *legeretur. Neque Isidoriano codici à quo hæ voces absunt tantùm credo quantum huic emendationi. Sueton.* Domini appellationem vt maledictū, & opprobrium semper exhorruit. *Quod autem sequitur,* quæ nata est de sorore Iul. Cæsaris, *verba sunt Seruij initio Aeneid.*

Nam apud veteres. *è Seru. Aen.* 4. & 7. & *August.* 5. *de ciuit. c.* 19. Sed ne tyrāni non pessimi atque improbi reges, sed veteri nomine fortes dicti existimentur. *Vnde ait Virgil.* Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Princeps & dignitatis mod. *Seru. Aen.* 5. *ad v.* Cùm princeps medióq. Gyas, &c.

Dictus autem princeps. *Ex Aug. lib. de Grammat.*

Dux dictus. *Ex* 18. *de ciuit. c.* 45.

Patritij inde vocati. *De nouo Patritior. genere quod erat Iustiniani tempore, A. Augustinus.*

Præfecti. *De præfectis prætorio.*

Prætores iidem qui & præfecti. *Veteres prætores intellige, hoc est magistratus, qua ratione Prætores Consules dicebantur, & prætorium, & porta prætoria. Quod verò* quasi præpositores, *melius cum Varrone* quasi præitores *dixisset.*

Præsides. *Glossar.* Præses ἡγεμών.

Chiliarchæ. *Ex Hieronym. Isai.* 2.

Miles-- quia mille erat antè in numero vno. *Cohortes numeros appellari solitas à Latinis tradit Sozomen. tripart. hist. lib.* 1. *c.* 7. *Varro tamen lib.* 4. Milites quod triū millium legio primò fiebat, ac singulæ tribus Tat. Ramn. Lucer. millia singula mittebant.

ex populo. *Ex plebe.*

Romanæ autem militiæ. *è Seru. Aen.* 7. *ad v.* Ante vrbem pueri, &c.

Seruos sanè nunquam militasse. *Ex eodem Aen.* 9. *ad v.* vetitísque ad Troiam miserat armis.

Desertores. *Vid. l. desertorum. §.* 3. *D. de re milit. & Quinctil. lib.* 7. *c.* 7.

Optiones -- nam optare elig. *è Seru. Fest.* Optio qui nunc dicitur, antea appellabatur accensus, is adiutor dabatur Centurioni à Tribuno milit. vt quem vellet eligeret, vnde & nomen sortitus est.

Excubiæ autem diurn. *Ex eod. Aen.* 9.

Dicta autem castra. *Ex eod. Aen.* 3. *ad v.* nos castra mouemus.

quasi moletia. *Al molestia, quib. fauet Conchen. vernaculus.* la mollitia & *Rabanus. Festus quoq.* Militem Ælius à mollitia per antiphrasim dictum putat, eò quòd nihil molle, sed asperum quid reddat.

Macedonum phalanx. *è Seru. Aen.* 2. Et iam Argiua phalanx

phalanx.

Gallorum caterua. *Veget.lib 2.c.2.*

Legio autem habet LX. *Seru. Aen. XI. ad v.* Volscor. edice manipulis: Signiferi, *inquit*, quia secundum antiquum morem in legione erant triginta. Legio autem habebat septem cohortes, sexaginta cẽturias. *Putemus autem apud Seru. vitiosè* VII. *pro* XII. *scriptum. Nam apud Isidor. omnia constant, qui paulo post cohortem quingentis militib. constare dicit. Licet (vt ait ibidem Seruius)* in his reb. accessu temporis ducum varietas semper mutauerit militiæ disciplinam. *Agell. lib. 16. c. 4.* in legione sunt centuriæ LX. manipuli XXX. cohortes X. *Vegetius quoq. lib. 2. c. 6.* Sciendum est autem in vna legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas & numero militum & dignitate præcedit.

Turma--& fiebat turma. *Concinnasse videtur hæc (quæ nunc integra non esse nemo non videt) è Seruio & Varrone, ita vt vtriusque aliquid restet. Ergo scripturã quæ in libris omnibus erat relinquentes, amborum verba proponemus. Seru. Æn. 9.* Trecentũ scutati omnes: Romani, inquit, equites primò trecenti fuerunt, de singulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuisse diximus. *Varro lib. 4.* Turma terma E in Vabiit, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Ramnens. & Lucer fiebant: itaque primi singularum decuriar. decuriones dicti. *Chacon, reliquis reiectis, hæc tãtum ex Seruio retineri volebat:* Romani equites primo trecenti fuerunt, de singulis enim curiis decem dabantur. Cohors, &c.

Nodus propriè est densa. *è Seru. Æn. 10. ad illud:* Abantem oppositum interimit pugnæ nodúmq. morámq. *Quod autem sequitur.* Nodus autem dictus pro difficultate, *alia verbi apud Seruium notio est, non ratio prioris, vt videtur existimasse Isidorus, qui Seruij commentaria sine Virgilij carminibus fortasse inspiciebat.*

Et ipsa coitio in vnum. *verb. Aug. in lib. de ordi. c. 18.*

Alæ autem equites. *Veget. lib. 2. c. 1. & Agell. 16. c. 4.*

Agmen. *Seru. Æn. 1. & 9.* Agmen propriè est exercitus ambulans, quidquid fuerit aliud abusiuè dicitur.

In Cap. IIII.

Populus est cœtus. *Aberat à libris vox* cœtus, *quam restituimus ex Augu. 19. de ciuit. c. 21. & 24. qui hæc verba è libris Cic. de rep. citat.*

Populus verò. *Quot hic monstra è Græcis characteribus? sed proximè accedit ad lectionem, quam posuimus. Ouet. colleg. Gott. Vide nunquid ad hæc* πολὺς συμμικτὸς *Hieronymi Nahum 3. ad illud,* Bruchus expansus est.

Græcè autem populus. *è Seru. Georg. 1. ad v.* Vnde homines nati durum gen.

In senatorib. mill & plebib. *Aliena hæc ducimus.*

Quæ tamen tribus nunc multipl *Var. lib. 4.* Centuria primò à centum iugeribus dicta, post duplicata retinuit nomen, vt tribus multiplicatæ idem tenent nomen. *Ead. ex eod. Varrone refert Columella lib. 5. c. 1. à quo verius fortasse sit Isidorum sumpsisse. Nam Varronis libros de ling. Lati. non putabat ab Isidoro lectos Chacon.*

Alij à sinendo. *Verba sunt Seruij Æn. 5. ad v.* & patribus dat iura vocatis. *Sed quis hæc, obsecro, in Isidoro non risit? at in Seruio suspiciunt iidem.*

Patres autem. *Seru. ibid.*

remp. habebant. *Ita Gotth. cc. alij* alebant.

Patres conscripti. *Hæc vnde sint, quærendum. Dionys.* οἱ δ' μετέχοντες πατέρες ἔγγραφοι προσηγορεύθησαν, ἢ μέχεις ἐμοῦ ταύτης ἐτύγχανον τῆς προσηγορίας, ἑλληνικὸν δ' τοῦτο ἔθος ἦν. *Neque tamen sic satis placere possunt, neque si ex aureis æreas tabulas facias, adducemur, vt hæc non adulterina sint.*

Primi ordinis. *è Placidi glossis, è quo Senatorum, vocem delebat Chacon.*

Iudices dicti. *inf. lib. 18. c. 15. & Grat. 23. q. 2. c. 1. & Greg. c. 10. de verb. signif.*

Proceres-- vnde & capit. trab. *è Ser. Æn. 1. ad v.* Post alij proceres.

Tribuni-- decimo sexto. *Mendosè omnes libri* sexto. *Ascon. in Cornelian:* Tanta in illis virtus fuit, vt anno XVI. post reges exactos propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi restituerent, duos Tribunos crearent, & *Pompon. c. 2. de origin. iur.* Anno ferè XVII. post reges exactos Pop. Rom. Tribunos sibi in monte sacro creauit.

At contra nunc quidam. *Oportet hæc alicuius antiqui scriptoris verba fuisse, nam Isidori ætate Tribuni non erant.*

Numerarii. *Extat edictum Egicæ Regis in Concil. Tolet. 16. vbi Numerarij muneris mentio fit.*

Qui summam non intulit, vel curiam non particip. *Qua de re ita Chacon: Qui decurio fiebat, is pro introitu præstitutam summam inferebat, neque, antequam eam inferret, curialis erat, vbi verò de more nihil inferebatur, non antè curialis dicebatur, quàm cum aliis curiam ingressus de rebus publicis consultaret. Vid. Plin. lib. x. ep. 333. Ant. Augustinus.* Duplex, *aiebat, Decurionum genus ostende: alterum honorariorum, qui pecunia data honorem assequuntur, sed munere abstinent: alterum ordinariorum, qui Decurionum munus exercent, id enim esse curiam participare.*

Duumuirales. *August. in li. de gramm.* Duumuir, quasi duorum hominum vir. *Malè verò explent quidam libri lacunam quæ est in Gotthicis omnib.*

Collegiati. *De collegiis dicuntur aliqua in titu. de iure immun. lib. L. Digest. sed quæ ad hunc locum illustrandum non sint satis.*

Villicus--significat. *Hieronymi verba in q. 6. ad Algas. Vnde pro œconomo villicum, & dispensatorem reddidisse videtur Cicero in œconomic. Xenoph. Nam & in Hortens. (vt refert Non.) dispensatoris voce est vsus.* Quid tu, inquã, soles cum ratione à dispensatore accipis, si æra singul.. probasti, summam, quæ ex his confecta sit, non probare?

Actores -procuratores. *Iurisconsulti Actorem præsentis esse dicunt, procuratorem absentis, tutorem procuratorem constituere non posse, actorem posse.*

quasi propter curatores. *Hæc aliena existimamus.*

Nam sola vrbs Roma, cætera oppid. *Si quando verò Romani historici oppidi mentionem faciunt, nihil prætereà addentes, oppidum Palatinum intelligunt, vbi primùm fuit Roma condita, quam Ennius quadratam vocauit.* & quibus extiterat Romæ regnare quadratæ.

Serui -- quod hi qui. *Verba Augustin. 19. de ciuit. cap. 15.*

libertor. filij apud antiq. *Suet. in Claud. c. 24* Appium Cæcum Censorem generis sui proauctorem libertin. filios in Senatum allegisse docuit, ignarus temporibus Appij, & deinceps aliquandiu libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.

alapa percussos circumageb. *Nam vindicta serui caput percutere, faciemque palma tergúmue festuca verberare mos fuit. Vertebantur quoque & circumagebantur à dominis. Hinc Persius:* Heu steriles veri, quib. vna Quiritem Vertigo facit.

Ex his quidam postea à dominis manumiss. *Aug. in epist. ad Gal.* Stigmata dicuntur notæ quædam pœnarum seruilium, vt si quis verbi gratia seruus in cõpedibus fuerit propter noxiã, id est, propter culpã, vel huiusmodi aliquid passus fuerit, stigmata habere dicatur: & ideò in iure manumiss. inferioris est ordinis.

Aaa

Latini liberti ante Rom. cond. *De Latinis libertis ex lege Julia Norbana, ex Vlpiani Titulis, Caiique & Iustiniani institutionibus satis constat. Cum quibus hæc nequaquam congruunt. Itaque negligebat ista A. Augustinus & auersabatur. Nam quid illud? Ante Rom. cond. apud Latinos fiebant? Quid postremum? His primum aditus erat in vrbe Rom. commorari, &c. Sed quia veri aliquid interiicitur, vt quod per epistolam fierent, quod testamenti factionem non haberent, suspicari se dicebat Chacon: Latinos libertos ab Isidoro dictos, qui eo iure essent, quo liberti facti quondam à Latinis populis antè Rom. conditam. Quod quidem ad Latinor. libertorum etymon aliquid conferre, nemo negarit. Sed quomodo tam longè Isidorus respexit? ergo amplius quærendum.*

Cæteris autem libertis prohib. *Hoc (inquit) A. August. nemo vnquam dixit. Expellebantur tamen vrbe nonnunquam Latini ciues, si comitia impedirent.*

In Cap. V.

Soluit enim tributum auctoris. *Id est, eius, qui illum hæredem instituit.*

Patratio.n. rei ven. consumm. *Patrare obscœnum verbum fuisse ostendit Quinctil. lib. 8. c. 3* ductare (*inquit*) exercitum, & patrare bellum apud Sallustium dicta sanctè, & antiquè ridentur à nobis. *Et Gloss.* patrat. μαστάται χαχέρφαπας, ὡς ἐτ' ἀρχαῖς. *atque hoc tritum antiquis scriptorib. Catullo, Persio, & aliis.*

Lucretius, & benè parta patrant. *Optimè restituit Lucretio simul, & Isidoro sua verba ex paululum deformata scriptura nostrorum codicum Antonius Couarruuias.*

Crementum sem. *Idem repetit lib. XI. c. 1. Placid. gloss.* excrementum quod expuimus vel excreamus habetur. Item semen virile, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores parentes dicuntur.

Mater enim quasi materia. *Non vocis, quam Græcam esse non ignorabat, sed συναιρεμένη notatio.*

Materfam. in devoc. *è Seru. Æn. XI. ad v.* Tyrrhena per oppida matres. *Vid. Boeth. ad Topic. Cic.*

Matrona--mater nati *Vel nasciturі etiam ex Agellio, & ex ipso Isidoro, qui infr. c. 7.* quasi mater nati, vel quia iam mater fieri potest.

filius--filia. *Quasi familius, ne hæc quidem reiiciend.*

Femur enim genus. *Silan. Gotth.* femor enim, *haud dubium quin e, cùm alterum sequeretur, omissum sit à librario. Legendum ergo femure vel femore, quando vtroque modo constat veteres locutos.*

Suboles, eò quòd sit substit. *Ergo suboles, non soboles, ex hac quoq. notatione scribendum apparet.*

Idem & minimus à monade. *Vid. lib. seq. litt. M.*

Quatuor modis. *Ex Aug. lib. contra Adimant. c. 5. & 1. Retract. c. 22.*

Vt Fabius Æmilius, vel Scipio Paulus. *Vel Fabius Æmilianus, Scipio Paulinus.*

Posthumus eò quòd post humat. *E Seru. Æn. 6. ad v.* tua posthuma proles: *Sed A. Augustin. & Jacob. Cuiacius* postumus *scribi volunt, vt sit sola productio verbi* post, *vt in postremus. quorum sententiam adiuuant antiqui nummi.*

Nothus. *Seru. Æn. 7. ad v.* supposta de matre nothos: Nothos, *inquit*, materno ignobiles genere. *Est autem nomen Græcum, nam Latinè quomodo dicatur non est.*

quia muliebrem naturam veteres spor. *Plutarch. in Problem.* λεκτέον δ' ἔτι τὸν ἕτερον λόγον. ἔστι δ' ἀτοπώτερος, τὰς γὰρ Σαβίνας φασὶ τὸ γυναικὸς αἰδοῖον ὀνομάζειν σπόριον.

eosd. & Fauonios *Var. 2. de re rust.* in fœtura res incredibilis e in Hispania, sed est vera. Quod in Lusitania ad Oceanum in ea regione, vbi est oppidum Olysippo, in monte Tagro quædam è vento concipiũt certo tempore equæ, vt hîc gallinæ quoq. solent; quarũ oua ὑπηνέμια appellant. *Vt igitur oua ὑπηνέμια, ita equos Fauonios, nam Fauonio flante concipiebant equæ, vt ait Plin. lib. 4. c. 22.*

Nepos autem vtriusque sex.--admissum. *è Seru. Æn. 12. ad v.* Pauperque domus.

Minores autem -- vocabulum. *Ex eod. Æn. 8.*

Hoc loco adiectus erat in quibusdam libris titulus integer de gradibus cognat. ex Institut. Iustiniani. Sed quoniam in antiquioribus libris non erat, & alia Isidori nomine eadem de re à Burchardo referuntur lib. 7. c. 28. & ab Iuone lib. 7. tit. 12. Panormiæ, & parte 9. c. 64. Decret. & à Gratiano 35. q. 5. c. 6. quæ etiam leguntur in legib. Gotthor. & apud Iul. Paul. lib. 4. Sentent. Tit. XI. de gradib. nec illa Iustiniani admisimus, & hæc (siquidem Isidori sunt) quibus ex locis peti possint, indicare sat habuimus.

In Cap. VI.

Fratres dicti. *Fest.* Frater à Græco dictus est φρήτωρ, vel quòd sit ferè alter.

Germani d.e.g.m. non (v.m d.) de eod. germine. *Vides à vocis veriloquio, significationem deerrare, vt aliud fuerit τῶ συμαινομένῳ ἔτυμον comminisci necesse. Saltem vt res magis patefieret, fraterq. à germano distingueretur. Sunt autem Seruij verba Æn. 5. adv.* Hæc german. Eryx. Germanus est secundum Varronem in libris de gradibus de eadem genitrice manans, non (vt multi dicunt) de eodẽ germine, quos ille tantùm fratres vocat, secundum quẽ benè nunc Erycen Butæ, & Veneris filium Æneæ dicit fuisse germanum. *At Cornel. Fronto.* Frater aut ex alia matre, aut ex alio fratre potest esse: germanus ex iisd. parentibus sit, necesse est. *Iustinianus verò lib. 3. instit. c. 2.* Itaque eodem patre nati fratres agnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur, nec requiritur, an etiã eandem matrem habuerint. *Sed hos quoq. germanos vocari aduertit Cuiacius.*

Nam vterus tantùm mulieris. *è Seru. Æn. 2. ad v.* vterúmque a m.c.

Quatuor autem modis fratres. *Ex Hieron. aduers. Heluid.*

Soror quòd sola cum frat. *Antistius Labeo apud Agellium.* Soror, quòd quasi seorsim nascitur, separatúrq. ab ea domo in qua nata est, & in aliã familiam transgreditur.

Consubrini. *Et subrini, & consubrini per u perpetuò leguntur in antiquissimis libris.*

Thius. *Gloss.* θεῖος πρὸς πατρὸς, patruus, θεῖος πρὸς μητρὸς, auunculus. *Cuius nominis non inelegantem rationem reddit Simplic. in Epictet. quod cum liberis parentes quasi θεοί, id est, dij sint, eósque deos nominare numinis metu vereamur, eius tamen honoris & pietatis signum aliquod in Thiis remanserit. Vid. Stob. c. 42 & 77.*

Gener - ad augendum genus. *è Seruio Æn. XI. ad v.* generúmque adsciuerit vrbi.

Priuignus. *Duæ notationes: vel quòd priuo, hoc est, proprio patre, vel quod prius genitus, de posteriore Paulus apud Festum.* Priuignus dictus quòd antequam mater secundò nuberet est progenitus, pri enim antiqui pro præ dixerunt. *Vulgò antenado.*

Stemmata dicuntur. *l. stemmata. D. de gradib. Sunt autem in antiquissimis quibusq. libris duo hæc tantùm stemmata descripta.*

Hæc consanguinitas--fugientem. *ex 15. de ciuit. cap. 16.*

Ideò autem vsque ad sext. *Cur vsque ad sextum, cùm intra quartum nunc hæserit, vid. Rabani epist. ad Hunbert. Episcopum.*

In Cap. VII.

&à mare maritus. Et à marte marit. *Gotthici mendosè, vt videtur.*

Cæterum spondere prop. velle est. *Vnde sponte. Vid. Var. lib. 5. & Agell. lib. 4. c. 4.*

Proci à procando. *è Seruio.*

Pronuba dicta, quòd nubentibus præest. *è Seru. ad v.* pronuba Iuno, *Aen. 4. Festus.* Pronubæ adhibêtur nuptis, quæ semel nupserunt matrimonij perpetuitaté auspicantes.

Coniuges, &c. *Omnia ex August. lib. 1. de nupt. & concup cap. 11.*

Nuptæ. *Ead. lib. 2. de offi. c. 19.*

Vxores quasi vnxores -- Moris. n. erat. *è Seru. Aen. 4. ad v.* Coniugis antiq. m. q. h. c.

Quæ ideò vetabantur limina calcare. *Elegans ratio. Seruius verò ex Varrone:* ideò, *ait*, nuptas limen non tangere, ne à sacrilegio inchoarent, si depositure virginitatem calcent rem Vestæ consecratam. *ad eclog. VIII.*

matrona. *Sup. c. 5.*

Vidua vocata quòd cū viro duo fuerint. *Quasi dicat, nunc vna sit: ita enim videtur retineri posse veterum librorum scriptura. Quidam ex Rabano ita legebat, quod cùm à viro diuisa fuerit, circa consortium alterius viri non adhæserit.*

Item vidua dicta quòd sola sit. *Quasi sine duitate, vt enim Labeo ait*, Vidua sic dicta quasi vecors vesanus, qui sine corde aut sanitate est. *Aut verius fortasse quasi valde diuisa, nam ve augere solet, vt in vehemens, vescus. iduere autem diuidere, aut findere, quò videtur respexisse Horatius.* Idus tibi sunt agendæ, Qui dies mensem Veneris marinæ Findit Aprilem.

Fratris vxor fratrissa. *Festus.* Fratria vxor fratris. *Non.* Fratriç appellantur fratrum inter se vxores.

Leuir--- glos. --- Ianitrices. *Modestin. in l. non facile. D. de gradibus.* Viri frater leuir. Is apud Græcos δαὴρ appellatur. Viri soror glos. dicitur. apud Græcos γάλως duorum fratrum vxores ianitrices dicuntur. apud Græcos εἰνατέρες. *Gloss.* Ianitrices, δύο ἀδελφῶν γυναῖκες.

Matrimonium est nobilium. *A. Augu. Cur nobilium? an quia ciuium tantùm erat Romanor.? vel quia auspicato fiebat, & plebeiorum nulla erant antiqua auspicia, vt est apud Liuium?*

vel ἀπὸ τῦ ὑμένος. *Donat. in Adelph. ad v.* Missa hæc face Hymenæum, &c. Alij quod ὑμὴν dicatur membrana quædam, qua est munita Virginitas.

Diuortium à flex. viar. *Seru. Aen. 9. ad v.* Obiiciunt equites sese ad diuortia nota. Diuortia, inquit, diuerticula viæ militaris.

Fribolum est. *Vlpian. in l. cum hic Statius. §. diuortium. D. de don. inter vir. & vx.* Quod si diuortium, inquit, non intercesserit, sed fribusculum, profectò valebit donatio, si fribusculum quieuit.

Propriè enim friuola. *Fest.* Friuola sunt propriè vasa fictilia quassa, vnde dicta sunt verba friuola, quæ minus sunt fide subnixa.

In eligendo marit. *Ead. lib. 2. de offi. c. 9. Nisi quòd pro sapientia orationem illic posuit. Vt hîc quoq. in enumeratione.*

Item in eligenda vxore quatuor. *In officiis verò*, In fœminis tria spectabantur, si generosa, si benè morata esset, si pulchra. *Et Donat. in Phorm. Actu 1. Scen. 2.* Quatuor sunt, quæ in sponsis quæruntur, forma, probitas, dos, nobilitas. *Sed quid in officiis secutus sit, cùm dotem, siue diuitias omisit (si modò omisit) non est obscurum.*

NOTAE IN LIBRVM DECIMVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM, PER LITERAS Alphabeti discurrentem.

A

Licet origo. *Ante hæc verba in omnib. libris editis leguntur ista:* Origo quorundam nominū, id est, vnde veniant, non penè omnibus patet. Proinde quædam noscendi gratiâ operi interiecimus: *quæ in m. s. quibusd. non sunt: in aliis (vt in Salm. & Sil. Gotth.) tū diuerso charactere, tum etiam interiecto hoc titulo* (De quibusd. vocabulis hominum) *ab hoc initio separantur.*

Auctorem fœminino genere dici non posse. *Charisius.* Auctor siquidem propterea dicitur, quòd augeret & generaret, & auctricem dicemus, quòd pariter augere possit, cùm verò ad auctoritaté referatur, pro communi accipiendum. *Ead. Ser. Aen. XII. ad v.* Auctor ego audendi. *Sed hic locus non est integer. Nam in cursore alia ratio est.*

Alumnus -- sed melius tamen qui nutrit. *Ita veteres libri. Et ita fortasse visum Nonio consuetudine repugnante: sic. n. ille.* alumnos quos alas, vel educes, vel eos qui alūtur, consuetudo dici vult. *Quasi aliud ratio exposceret.*

Amasius eò quòd sit pronus ad amorem. *Julianus Rhetor apud Agellium lib. 19. c. 9.* Audite ac discite nostros quoque antiquiores, quos nominastis poëtas amasios, ac Venerios fuisse.

Æmulus. *è Seru. Aen. 5. & 6. quòd autem & amabilis, additur ab Isid. idem dixerat Hesiodus.* οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην ἐρίδων γένος, ἀλλ᾽ ἐπὶ γαῖαν Εἰσὶ δύω· τὴν μέν κεν ἐπαινήσειε νοήσας.

Æquitas ab æqualitate. *Ex August. de quant. anim. cap. 9.*

Auarus. *Hieronymi verba Eccles. 5.*

Anceps. *Aug. lib. de Gramm.*

Astrosus. *Retinet vulgaris lingua eand. vocem.*

Atratus. *Atramus VV. CC.*

Aduena. *Ambr. in ps. 38.* Aduena qui aliunde venit: Accola qui ad tempus colit.

Assiduus. *Charis.* adsiduus quidam per d, scribunt, quasi sit à sedendo figuratum: sed errant. Nam cùm à Seru. Tullio populus esset in quinque classes diuisus, vt tributim prout quisque possideret inferret, ditiores, qui asses dabant assidui dicti sunt. Et quoniam soli negotiis publicis frequentes aderant, eos qui frequenter adsunt, assiduos ab assib. dixerunt. *Hinc Agellius asiduum in XII. tab. & pro locuplete & facilè munus faciente dictum ait ab assib. Caper ab adsidendo deducit. legimus autem* ad ærarij expensam, *ex C. Rom.*

Nam reliqui ad ærarium expensum *nullo sensu, nisi ærariã expensam mauis.*

Attonitus. *Seru. Æn.*3. Attonitus, stupefactus. Nam propriè, attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis & sonitus dant stuporem.

Abactus q.s. a.a. r. *Festus.* Abacti magistratus dicebantur, qui coacti deposuerunt imperium.

Alius de mult. *è Seru. Æn.*XI.

B

Beatus q. benè auctus. *Caßiod. in ps.*1. Beatus sicut nobis maiorum tradidit auctoritas, dicitur quasi benè aptus, cui omnia desiderata succedunt.

Et nihil vult malè. *Ita Gotth. libri & August.* 13. *de Trinit. non malè.*

Eúmq. optimum qui peccat minimum. *Hor.* Nam vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est, Qui minimis vrgetur.

Nam beneuolentia absurdum sonat. *Et quia minus coalescunt partes altera manente integra, & volentia per se absurda vox Latinis aurib. & quia minor vox i, quàm e, vt ait Halicarnasseus, cui rei in componendis dictionib. studemus, vt minus grauis sit plurium dictionum coniunctio. At ætas hæc beneuolentiam vsurpauit.*

Bucco. *Gloss.* Buccones παράσιτοι βυκκίονες. *Apulei. Apolog.*2. Macie prorsus vt Buccones videbuntur.

Baburrus. *Gloss.* Baburra. ἄφρων, ἀνόητος, μάταιος.

Biothanat. *Seru. Æn.*4. *ad v.* Omnib. vmbra locis adero. Dicunt Physici biothanatorum animas nõ recipi in originem suam. *Vox frequens Iulio Firmico, Caßiano, Tertull.*

C

Cæles. *Aug. lib. de Gramm.* Præses, diues, hæres, cæles, cælites qui iter sibi faciunt ad cælum. *Cælite quoque in singulari vsus Ouid. lib. v. de Ponto.* Quod tamen potui de cælite Brute recenti, Vestra procul positus carmen in ora dedi.

Cælebs. *Quinctil. lib.*1. *c.*5. Ingeniosè Caius visus est dicere cælibes veluti cælites, quòd onere grauissimo carent. *Et Hieron.*2. *contra Iouin.* Cælibes, quòd cælo digni sunt, inditum nomen.

qualia sunt numina in cælo. *Verba Aug. loco cit.*

quasi cælo beatus. *al. Cælo aptus.*

Consultus. *è Seru. Æn.*3. *ad v.* Inconsulti abeunt.

Callidum pro astutè docto. *Hor.* Callidus huic signo ponebam millia centum.

Calumniator ---à caluendo. *Caius cap.* 23. *ff. de verb. signif.* Si caluitur, & moretur, & frustretur. Inde & calumniatores appellati, quia per fraudem & vexationem alios vexarent litib. Inde & cauillatio dicta est.

Compilator. *Fest.* Compilare est cogere in vnum, & condere. f. contundere. *Idem tamen*, Pilare & compilare sunt qui Græca originis---Græci. n. fures πειράτας.

Carnifex. *Donat. in Hecyr.* Caro propriè dicitur mortuor. vnde carnifices dicti, quòd carnes ex homine faciant.

Cruciarius. *Petronius.* Itaque cruciarij illius parentes, vt viderunt custodiam laxatam, detraxere nocte pendentem.

sicut dissors. *Aug. lib. de Gram.* Dissors dicitur dissimilis sortis.

Clientes. *è Seru. Æn.*6. *ad v.* Pulsatúsue parens, a.f.i. clienti.

Colomis. *Vnde incolumis à columna vel columine. Donat. in Phorm.* Columen culmen, an columen columna? *Vitruu. lib.* 4. *c.* 20. Columen in summo fastigio culminis, vnde & columnæ dicuntur.

Caupo pessimus. *Hieronym. Isa.*1. Hæretici quoque Euangelicam veritatem corrumpunt praua intelligentia, & sunt caupones pessimi facientes de vino aquam.

Clodus--Curuus--Crispus. *Aliqui libri recentiores has lacunas explent. Sed ita, vt referre non sit operæpretium.*

Collegiatus. *De collegiatis Titulus est lib.* XI. *Cod.*

D

Diues ab ære. *Aliqui Gotth.* ab habere.

Decorus -- à decem. *Seg.* à decendo.

Delibutus. *Ex Don. in Phorm. ad illud:* si te delibutum gaudio reddo.

Desperati -- consuetudo autem erat. *Seruij sunt hæc non Desperati, sed Depositi vocem interpretantis, Æn.* 12. *ad v.* Ille vt depositi p.s.p. *Quæ si non satis apta sunt, minus mirum, cùm Isidorus Seruij commentarijs sine Virgilij carminib. vsus sit: vt Chacon optimè coniecit, & ex aliis huius operis locis manifestè apparet.*

Depretiatus. *Vtuntur hac voce antiquus Biblior. interpres, Tertull. & alij Ecclesiastici scriptores.*

Dirus præparcus & teter. *Haud absurdè: opponitur enim diro comis. Cicero in Caton. Mai.* Quanta in vno comitas, in altero diritas? *Reliqua è Seru. Æn.*2. *&* 6.

Dehiscens. *Ex eod. Æn.*1. *ad illud*, his vnda dehiscens.

Delirus--dirigunt sulcos in quos omnis seges decurrit. *Sulcos pro porcis posuit, vel liris. nam in sulcos non seges decurrit, sed aqua ex liris. Vid. Varron. & Columell.*

Degulator. *Apul. apolog.*2. Quæ tamẽ omnia in paucis annis ita hic degulator studiosè in ventrem condidit, &c. *Idem* Degulo *dicitur ab Aug. in lib. de Gram.*

E

Enormis. *Anormis quibusd. placuerat quod in Gotth. Ænormis: in aliquo etiam Anormis, sed non conuenit interpretatio. Anormis. n. qui sine norma. Hor.* Rusticus anormis sapiẽs, crassáque Minerua. *Enormis extra normam. Illud absurdius quod supra in A, Enormis & Elatus & Heros: quia in libris Æros, Ænormis, Ælatus.*

Eruditus. *Vid. Caßiod. in ps.* 2.

Exsul. *è Seru. Æn.*3.

Nam exulare dicitur. *Ex eod. Æn.*XI.

Extorris. *Ex eod. Æn.* 4. *ad v.* Finib. extorris complexu auulsus Iuli.

Exterminator. *Non vna hîc species Græcor. characterum: sed* ἐξορίστου *manuscripti nihil habent.* ἀφανίστου *aliquid omnes. Ergo quod præferre libri videbantur,* ἀφανὴς εἶαι *scripsimus: neque* ἀφανιστὴς, *quod A. August. probabatur, reiicimus.*

Exilis -- siue sine iliis. *Vid. Fest. vel Seruium potius.*

Exanimis. *è Seru. Aen.*1. *ad v.* Exanimúmque auro c.u.A.

Nam antiqui diceb. *Ex eod. Aen.* 5. *ad v.* Si nondum exosus ad vnum.

Effœta. *Ex eod. Aen.*5. *ad v.* Frigéntque effœtæ in corp. vires.

F

Fœnerator autem Latin. *Ex Aug. in ps.*36.

Felix. *Seru. Aen.*1. Felix dicitur, & qui habet fe-

licitatem, & facit esse felicem.

Formosus--*Formum.n. veteres calidum. Ita legendum inf. lib.19.cap. 7. in Forcipes, & apud Seru. (cuius hæc sunt verba Æn.8.) non foruum, & apud Non. in Fauno. Vid. Fest. in Forcipes-- Forma-- & Formucalis. & Donat. in Phorm. act.1.sc.2. ad verba.* Hæc formam extinguerent.

Fœdus. *Fest.* Fœdum antiqui dicebant pro hœdo, folus pro holere, fostem pro hoste, fostiam pro hostia.

Hunc veteres in graui signif. *Seru. Æn.2.* Fœdum tam apud Virgilium, quàm apud Sallustium non turpe significat, sed crudele.

Formidolosus, cùm sit timid. *è Seru. Æn.4.*

Fatuus. *Ex eod. Æn.7. ad v.* Hunc Fauno, & nymph. g.l.M. *At Iustin. lib.43.* Fauno fuit vxor nomine Fatua, quæ assiduò diuino spiritu impleta, velut per furoré futura præmonebat. Vnde adhuc qui inspirari solent, fatui dicuntur. *Ipse quoque Faunus, vt supra è Seruio retulimus, Fatuus Fatuelis dicebatur.*

Fictor --lenit, *al.* lenit.

Fur. *Vid. Agell. lib.1.c.8.*

Factiosus -- cum verò gratiosum ac pet. *Gloss.* Factio τάγμα. *Sueton. in Nerone:* quinque millia iuuenũ elegit, qui diuisi in factiones plausuum genera condiscerent: *& Plaut. in Aul.* istas magnas factiones, dotes dapsiles nihil moror. *Inde factiosi, potentes; & gratiosi in factionib.*

Fœmellarius. *aberat hæc vox à plerisque Gotth. erat in Ouet.*

Furcifer. *Ex Donat. Vid. Gloss. in* Furcifer σταυρογνώμιστος, *&c.*

G

Gratiosus. *Agell. lib.9.c.12.* Gratiosus & qui adhibet gratiam, & qui admittit.

Ganeo -- tanquam in occul. & sub terr. *Fest.* Ganeũ locum abditum, ac velut sub terra dixerunt. *Donat. in Adelph.* Veteres ganeum meretricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γᾶς, τῦτο ἐστὶ τῆς γῆς, quòd ipsa sit in terra, non vt cœnacula superius, vnde & taberna, quasi trabena à validiorib. dicta trabib. quib. superiora suspensa sunt.

Glutto. *Aug. in lib. de Gramm.* Heluo, qui & Glutto. *Fest.* Ingluuies à gula dicta. Hinc & ingluuiosus, & glutto, & gulo.

H

Heros. *Idem sup. lib.1. cap.39.* Heroes appellantur viri quasi aërei, & cælo digni, propter sapientiã & fortitudinem. *Vid. Seru. Æn.1. & Aug. 10. de ciuit. c. 21. à quibus longè diuersus it Socrates in Cratylo. Aeros in libris VV in A scribitur.*

Humilis--humo acclinis. *Ita Gotthici omnes.*

Honestus q. honoris status. *al. q. honor stans.*

Hypocrita. *Ex Aug. Serm.1. in fer. vj. post Quinquag.*

I

Interpres. *Seru. Æneid.10. ad v.* Tertius ille h. diuúmque interp. Asylas. Interpres, medium est, nã & Deor. interpretator & hominum, qui diuinas indicat mentes, interpres vocatur.

Innox. *Gloss.* Innox ἀβλαβής.

Iracund. Vr. n. flamma. *Sæpè hoc repetit. Hebraicè* אור *lux.*

Incentor quia praua. *Succentor quia praua. &c. Neap. C. cui scriptura magis conuenit interpretatio suggerendi & succendendi.*

Illaudabilis *è Seru. Georg. 3. Sed hæc interpretatio non illaudabilem, sed illaudatum respicit. Id vnde tam sæpè nascatur anteà admonuimus.*

Inter impium autem & iniq. *Hieron. contra Pelag.* Omnis impius iniquus est, & peccator; nec reciprocatur, &c.

Inuidiosus est q.a.ə.p.i. *Agell. lib.9.c.12.*

Nam & frendere. *Fest.*

Inglorius. *Seru. Æn.10.* Inglorius sine triumphis, immemor gloriæ.

Inueterator. *Ita v.o. Danielis tamen 13.* Inueterate dierum malor.

Immanis. *Fest.* Immanis, ferus, siue magnus. *Gloss.* Immanis, μέγιστος, ἄγριος. *Vid. Seru. & Non.*

Immunis. *Gloss.* Immunes ἀτελεῖς, ἀνέπαφοι, ἀλειτούργητοι.

Olfecisse. n. veteres. *Idem inf. lib.11.c.1. Terent.* An non sex totis mensibus prius olfecissem, quàm ille quidquam cœperet?

Ignarus autem duo. *è Seru. Æn.1. & 6.*

Inconsultus. *Vid. Sup. consultus.*

Inops. *è Seru. Æn.6. ad v.* Inops inhumatáque turba est.

Indigena. *Ex eod. Æn.8.*

Internicida. *Fest. in* Interniciuum testamentum, & internectio, *vide Cuiac. obseru.*

Incincta. *Eandem vocem nostri vsurpant.*

Inuestis, id est, sine veste. *Hactenus rectè, hoc est sine pube. auctorib. Seru. Macrob. Non. Quod sequitur non admodum cohæret.* nondum n. habet stolam, quod est signum maritalis dignitatis. *Itaq. hoc addititium, eiúsque qui illud sine veste non intellexerat, auxerátque damno interpretationem, accersens hæc verba è lib.19.c.29.*

L

Lætus à latitudine. *Varro lib.5.* lætari ab eo quòd latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum.

Locuples. *Vid. Non. in* Pecuniosus.

Pusillanimis vehementer insip. *Ex LXX. editione, pro quo Vulg.* qui autem impatiens exaltat stultitiam suam *Prou.14.*

Labens interdum velox. *è Seru. Æneid.2. ad v.* Tot iam lab. ann.

Latro. *Vid. Var. lib.6.*

Luridus, à loro. *Rectè Var.* Lorica à loris, quòd de loro crudo pectoralia faciebant. Luridi autem huiusmodi coloris sunt. *Festus.* Luridi supra modum pallidi.

Luscitiosus, qui vesp. nihil vid. *At Festus contra,* Luscitio vitium oculorum, quod clarius vesperi quàm manè cernit. *Vid. Fulg. Plac.*

Luscos coclites. *è Seru. Æn.8.*

M

Misericors. *Ex Greg. Moral. lib.20. cap.23. al.24.*

Mactus magis auct. *è Seru. Æn. 9.*

Mansuetus. *Vid. Cassiod. in ps. 24.*

Modestus. *Ex Ambros. lib.1. Off. c.18.*

Mutus-- vocalem. n. sp. *Ex Lactan. libro de opific. cap.11.*

Magister -- nam steron Græc. statio. *Gloss.* στερὸς

Robustus, grauis, stabilis. Στάσις ἢ κατάμονή. Statio. *Vid. Fest. in* Magisterare *&* Magisteria.

Miser-- secundũ Cic. *è Seru. Æn.* 4. *ad v.* miseri post fata Sichæi.

Mœstus naturaliter tristis. *è Seru. ad v.* mœstum mittit Onyten. *Æn.* 12. mœstum, naturaliter tristem, seuerum, quem Græci *ἀγέλαστον dicunt.*

Vnde & mœstus. *f. metus. Vid. Seru. Æn.* 1. ad mœstúmque timorem.

Amicor. charor. suspecti sunt. *Ital. o. Gotthicismus.*

à malo autem peior, à bono det. *è Seru. Georg.* 4. *ad v.* Deterior qui visus.

quando furiosè. *Al. furore.*

Mulcator. *Donat. in Hecy. sc.* 1. Nam propriè Mulciber dictus est, quòd omnia mulceat, id est, molliat. *& in Adelph. scen.* 2. Ipsum dominum, atque omnem familiam mulcauit. *Ita enim legi in veterib. libris admonuit Gab. Faernus. Quæ autem de mulso, Plinij videntur lib.* 2. *c.* 94.

Mancus--manu ancus. *Festus:* Ancus appellatur, qui ad vncum brachium habet, vt porrigi non possit. *Gloss.* Ancus, mancus, *κυλλὸς, κυρδός.*

Moribundus-- morienti similis. *è Seru. Æn.* 10.

N.

Nemo, id est, ne homo. *Vel nec homo, Seru. & Fest.*

Nihili. *Festus.* Hilum putant esse quod grano fabę adhæret, ex quo nihil, & nihilum.

Nequam-- nequitiam. *Vid. Varr. in extremo libro nono, & Agell. lib.* 7. *c.* 11. vt ait Monatius. *f. Munatius vel Matius potius, cuius Mimoiambi laudantur à Terentiano.* Numatius *in c. Tarracon.*

Nefarius non dignus farre. *Non.* Nefarij proprietatẽ lib. 1. de vita pop. Rom. Varro patefecit, à farre quod adoreum est, quo scelerati vti non debeant. *Asc ō.* Nefarium quod sacra polluit farre pio solita celebrari ergo nefarij sacrilegi.

Nuntius. *Seru. Æn.* 6. *ad v.* Verus mihi nuntius ergo. Sanè qui nuntiat genere tantùm dicitur masculino. Quod autem nunciatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur etiam masculino.

Nugas autem Heb. *Ex Hieron. Sophon.* 3. Est autem vox Hebræa נוגי. *Charis. lib.* 1. Nugas licet indeclinabile sit, tamen commune trium generum, hic, & hæc, & hoc nugas. *& paulò post.* Neutralia indeclinabilia sunt, vt nugas, quod est commune trium generum.

Nepos à genere quodam scorp. *Gloss.* Nepa σκόρπιος. *Non.* Nam verè nepa scorpius dicitur. *Aliter Festus de nepotis etymo, & Isidorus ipse lib.* 9.

O

Orat. *At Fest.* Oratores ex Græco quasi ἀρατῆρες dicti, quòd missi ad reges, nationésque deos solerent ἀρᾶσθαι τῆρες, id est, testari.

Ospes. *Hospes. Rectè abest à quatuor Tarr. cc. hæc vox.*

Obscenus. *Varro lib.* 6. Obscenum turpe, quod nisi in scena palàm dici non debet.

Obtunsus. *l. obtusus-- obclusior. Al. obdurior. Vtroque. n. modo legi admittunt characteres Gotthici.*

Obiectator. *Fest. in verbo* lacit.

Obtrectator--obstringillando. *Vel obstrigillando potius, vt apud Varr. de re rust. c.* 20.

P

Patiens dictus à pauiendo. *Festus:* Obpuuiat verberat, à pauiendo, id est, feriendo. Vnde pueri quod puniendo coercentur, vnde & pauimenta. *Nimirum quod Græcis παίειν ferire, & pulsare. Nam & paimenta pro pauimenta legi in antiqua inscriptione affirmat vir eruditissimus.*

Perfectus. *Seruius Æn.* 11. *ad v.* ô fama ingens ingentior arm. Alia illa nomina sunt, in quibus est dubitatio, vtrum comparentur, vt est perfectus, quod si velis comparare, incipit perfectus non esse perfectus.

Præsul -- quia præest solicitud. *Paul. ad Rom.* 12. qui præest in sollicitudine. *Dictus autem præsul à prætsiliendo (vt ait Phocas) sic enim inter Salios primus appellabatur, quòd tripudium auspicaretur, inde Lucilius:* Præsul vt antruat, inde & volgus redantruat olli. *Hic est præsultor quem Glossarium vetus τὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς προχορευόμενον interpretatur.*

Pædagog. qui paruulis assign. *Ex Hieron. ad Gal.* 3.

Pecuniosos. *ex eod. Eccles.* 5.

Peruicax. *Donat. in Hecyr.* Peruicax perseuerans cum quadam vi. *& paulò post,* peruicax per vim agens.

Antiqui. n. viciam. *Ouet.* vicam. *vitiosè opinor.*

Pernix à pernitendo. *è Seru. Georg.* 3.

Alij pernicem velocem. *Ex eod. Æn.* 11.

Nam pernicitas ped. *Ex eod. Æn.* 4.

Pertinax, q. pertinens. *Quasi pertendens Varro lib.* 4.

Procax. *è Seru. Æen.* 1.

Præscript. ordinem signif. *Præscriptiones appellant Iurisconsulti exceptiones, illas præsertim quæ longi temporis obiectione actiones excludunt. Cuius nominis origo fortasse, quòd earum formula præscripta esset aut in edictis Prætorum, aut in actionum formulis. Sic etiam præscriptis verbis actio.*

Procinctus. *Vid. Fest.*

Præcinctus. *Ex August. in Ps.* 92.

Prædo. *è Seru. Æn.* 10.

Piratæ ab incendio. *At Græcis πειρατὴς, non πυρατής. Hesych.* πειρατὴς κλέπτης.

Periurus in verb. r. non habet. *Immò & nomen ipsum in vetustiss. Cod. Salm.* Peiurus *bis sine r, scribitur. Sunt autem hæc Seruij Æn.* 2.

Præuaricator. *Plin. lib.* 8. *c.* 19. Arator nisi incuruus præuaricatur. Inde translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque caueatur vbi inuentum est. *Quod autem à vario deduxisse Cicero videtur in Partitionibus cùm dicit:* Præuaricationis nomen significat, eum qui in contrariis caussis, quasi variè esse positus videatur: *non prorsus diuersa notatio est, nam & varium à varo fortasse descendit. Quanquam id exigere iniquum est, cùm præsertim* Quid enim tam præuarium *in quibusd. libris legatur.*

Parracida. *Ita Gotthici libr. non parricida.*

Publicanus. *Caius c.* 16. *de verb. sign.* eum qui vectigal pop. Rom. conductum habet, publicanum appellamus.

Pellex apud Græc. *Vid. Fest. Agell. & Paul. c.* 144. *D. de verb. sign.*

Pauidus -- habet enim cordis puls. *Respexisse videtur ad Virgilij verba,* corda pauor pulsans.

Petulcus. *è Seru. Georg.* 4. *ad v.* hœdíque petulci.

R

Religiosus ait Cic. 2. *de nat. deor.*

Rationator. *Sic in Gotthic. eáque scriptura Chaconi placebat. Nam ratiocinator alius est.*

Vir magnus. *Magus volebat A. Augustinus.*

Nam retractare. *è Seru. Æn.7. ad v.* Mos erat Hesperio in Latio.

Repens autem. *Ex eod. Æn. 12.*

Reus, à re de qua obnoxius. *Cic. 2. de orat.* Reos autem appello non eos modò, qui arguūtur, sed omnes, quarum de re disceptatur.

S.

Sanctus. *Vid. Seru. Æn.12. ad v.* qui fœdera fulmine sancit. *aut ad verba Pauli potius respexit:* Et omnia ponè in sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.

Sincerus. *è Seru. Georg. 4.*

Speciosus. *è Seru. Æn. 1. quamuis aliàs formosum non à forma, sed à formo ducat Isidorus.*

Solers. *Donat. in Eunuch.*

Superstitiosos ait Cic. *2. de nat. deor.*

Sodalis. *Tres etymologiæ indicantur à Festo. vt sodales sint vel ex suo edentes: vel vnà sedentes, quasi sedales; vel suadentes, quarum duas priores posuit Isidorus.*

Socij. *Quasi in eod. socco insistentes.*

Stultus est qui per stupor. *è Seruio Æn. 11. ad v.* Quis metus? o. n. d. semper inertes.

Segnis, id est, sine igne. *è Seru. Æen. 1. Hunc locum dispunctione sola restituimus.*

Suasor d. i. i. s. s. trahens. *Al.* suasor à suadendo, quem vult decipere. *Vtraque scriptura Gotthicor. libror.*

Scrupulosus. *è Seru. Æn. 6.*

Sacrilegus. *Ex eod. eclog. 8.*

Scæuus. *Ex eod. Æn. 3. ad v.* Scæuæque amplector limina portæ. *Gloss.* σκαιός Scæuus, *&* Scæua ἀεισπερὰ χείρ, *& Non. in* obscæuauit.

Scorta. *Vid. Fest. & epitom.*

Scelerosus -- Plus est autem scelerosus. *Donat. in Eunuch.* Scelerosus propriè auctor est scelerum, sceleratus in quo scelus sit constitutum, vel commissum.

Scurra. *Vid. Fest. & Scalig.*

Stipulator -- stipular. n. promittere. *Rectè Gotth. o. Gloss.* ἐπερωτῶμαι, promitto, spondeo, stipulor. *Item* ἐπερωτῶ, consulto, interrogo, stipulo. *seu mauis* stipulor. *Nam stipulor commune, vt ait Priscianus lib. 5. citans ad id Suetonium lib. 8. Prætorum. Festus in* stipe: Stipem esse nummum signatum, testimonio est & id quod datur stipendium militi; & cùm spondetur pecunia, quod stipulari dicitur. *vel (vt edidit Ful. Vrsinus)* Stipem dicebant pecuniam signatam, quod stiparetur: ideò stipulari dicitur is, qui interrogatus spondet. *Ergo cùm stipulari commune sit, interrogationémq; & sponsionē cōtineat: rectè quoque ead. Gloss.* ἐπερώτησις interrogatio, stipulatio. *Et* Stipulatio, ἱκανοδοσία, *itémque* ἱκανοδοσία satisdatio. *Satisdatio autem, &* ἱκανοδοσία *promittentis sunt, non interrogantis. Hæc propterea pluribus, quia A. Aug. stipulari rogare esse volebat, non promittere, & stipulatorem eum qui rogaret, nullo modo qui promitteret.*

Salus, à sale. *Quòd corruptionem prohibeat.*

Sequester. *Seru. Æn. XI. ad v.* pace sequestra: media (*inquit*) nam sequester est medius inter duos altercantes apud quem aliquid ad tempus seponitur. *Gloss.* Sequester μεσίτης, ἔντεινος, συνθηκοφύλαξ. *Vid. Agell. lib. 20. c. 10. & Iurisconsultorum libros.*

Sepultus. *è Seru. Æn. 6. ad v.* custode sepulto.

Saio. *Gotthor. vox, quam & nos retinemus, & sæpè legitur in Gotthicis legibus & membranis, & apud Cassiodorum. In concilio verò Emeritensi c. 8. mendosè* Salomonem *pro* Saionem *habent aliqui codices. Illud adnotandum, I. consonans eo modo prolatum à Gotthis, quo à nobis gi. & ge. Idque non modò scriptura ipsa sagio quæ in quibusdam libris est, & Germanus sager eadem significatione, sed notatio quoque Isidori satis demonstrat.*

T.

Testes. *Sup. lib. 5. c. 21.*

Tetricus. *è Seru. Æen. 7. ad v.* Qui Tetricæ horr. cautes.

Interdum & pertinax. *Eleganter vtrumque coniunxit Plautus.* Quid ais, tenáxne eius pater? Ph. immò ædepol pertinax.

Toruus, terribilis. *è Seru. Æn. 10. ad v.* vna toruus Abas, *eosd. nos rostrituertos dicimus.*

Turbidus. *è Seru. Æn. 4.*

Timidus -- id est, à sanguine. *Hoc est, fit propter sanguinem.* Nam timor sangui. *&c. quæ sunt Seruij verba Æneid. 3.*

V.

Vir à virtute. *Physica, non Grammatica, hoc est, non vocis, sed rei ipsius origo, qua de re in præfatione huius libri. Nam virtus potius à viro, vir à vi, quòd maior in eo vis, quàm in fœmina, nominatus, vt ait Lactantius in lib. de opif. cap. 12. eandem rationem sequitur paullò post in vero & veritate.*

Viridis vi, & succ. pl. q. virudis. *Varro.* Viridis à vi quadam humoris, quæ si exaruit, moritur.

Villis à villa, &c. *Hæc non leguntur in vetustioribus libris.*

Vecors. *Festus.* Vecors turbati, ac mali cordis. *At Labeo:* Vecors sine corde. Vesanus sine sanitate.

Vexatus. *è Ser. eclog. 6.*

Vector. *Ex eod. Æn. 4. ad v.* Nescius, illa fuga, &c.

Quatuor sunt venatorum officia. *Vestigatorum munus vox ipsa ostendit satis. Alia duo expressit Virgilius vno versu:* Dum trepidant alæ, saltúsque indagine cingunt. *Pressorum officium ex eleganti verbi premendi significatione constabit. Significat enim interdum fugientem insequi, atque ita vrgere, vt propè prendas. nos ir al alcance dicimus:* Hanc fugerent Graij, premeret Troiana iuuentus. *Æn. 1. & 2.* Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus, Insequitur, iam, iámque manu tenet, & premit hasta.

NOTÆ IN LIBRVM VNDECIMVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

NATVRA dicta est, *Verba sunt Seruij Georg. 2. ad verba* quippe solo natura subest.

Hanc quidem. *Ex Lact. lib. 2. cap. 1.*

Hominem de humo terræ. *Ita vetustißimi quique libri, secutúsque est (vt solet)* LXX. *interp.*

Nam propriè homo ab hum. *Hieron. Ioel. 2.*

Græcè autem ἄνθρωπον. *Ex eod. Lactan. loco.*

veluti pecora. *è Sallustio in Catilin.*

Duplex est autem homo. *Ex Hieron. Ezech. 14.*

Anima autem Gentilib. *Ita Gotth. cc. vid. Lact. de opif. c. 17.*

Euangelista pronunciat. *Ioann. c. 10.*

Emisit sp. *Ioan. 17.* tradidit sp. *Matthæus* emisit. *Sed eod. modo auctor libri de sp. & anim.*

Vel pro eo quod spiret. *Ead. in lib. de spiritu & anim. c. 34. quod opus non esse Hugonis de S. Vict. hæc atque alia in codicibus nostris Hugone antiquioribus satis ostendunt.*

Animum idem esse quod animam. *Ex Lact. de opif. cap. 18.*

Sed anima vitæ, animus consilij. *è Seru. Æn. 10. ad v.* sanguísque animúsque sequ. *súntque in eod. lib. de spir. & an.*

Dum ergo viuif.--accep. *In eod. lib. de sp. c. 34.*

Crementum. *è Placidi glossis vt sup. lib. 9. c. 5.*

Caro autem ex quatuor elem. *Ita CC. O.* corpus *scribebat Chacon ex Lact. & Hierony. non rectè, nisi* corpora nostra *ex Lact. vel* corpora humana *ex Hier. scribas. siquidem carnis nomine statim dicturus est, vitam contineri, corporis non item. Neque obstat, quòd carnem & totum & partem videtur facere, dum subdit,* nam terra in carne est; *id enim ita dicitur, vt quasi manifestum & euidens ponatur, quo cæteris elementis minus aliquanto notas sedes aßignare pergat.*

Nam terra in carn. *Lact. lib. 2. c. 12.*

Caro autem & corp. *Ex Hieronym. ep. ad Pammach. aduers. error. Ioann. Hierosolymitan.*

Sensus dict. *Eod. lib. de spirit.*

Vnde & præsenti. *Sup. lib. 10. litt. P.*

Visum autem fieri quid. *Prioris opinionis auctor Aristoteles; alterius Empedocles, & Plato, quos Galenus secutus est.*

per tenues vias. *Al. Venas.*

Visus dictus quòd viuacior. *Itaque Græci, cùm aliorum sensuum verbis gignendi casum tribuant, videndi verbo, quod efficientiæ plus habeat, accusatiuum dedere, quo Platonis opinio adiuuari putatur.*

Quod voces hauriat. *Ex Lact. c. 8. lib. de opif.*

Nam tactu probamus. *Ambros. 6. Hexam. c. 9.* Plerumque. n. tactu probamus, quæ oculis probare non possumus.

Prima pars corp. cap. datúmque illi hoc nom. *Lact. de opif. cap. 5.* In summo verò caput collocauit, datúmque illi hoc nomen, vt quidem Varro ad Ciceronem scribit, quod hinc capiant initium sensus ac nerui.

Atque ex eo omnis vigendi caussa oriatur. *Ambros. ibid.* Viciniores oculi sunt cerebro, vnde omnis manat vis vigendi.

per defectionem. *Nempè à caluendo, vt calumnia, & cauillatio, teste Caio cap. 233. de verb. signif. Gloss.* Caluor ἐξαπατῶ.

Et neutraliter pronunciatur. *Id est, non tantum fœminino genere. Gloss.* Caluarium, κρανίον. *Itē,* Caluaria, κρανίον.

Capilli q. capitis pili. *Aug. Dialect. c. 6.*

Sicut & pilum d. à pila. *Varro à pinsendo: Seruius à Pilumno ducit.*

Cæsaries--virorum est. *Verba Seruij Æn. 8. ad v.* Námque ipsa decoram Cæsariem.

Virum. n. tonsum. *Ambros. de Cæsarie:* Alium sexum crinita, alium tonsa decet.

Comæ. *Verba sunt Seruij Æn. 5. ad v.* tonsa coma pressa corona.

Nam comas Greci caimos. *Ita plerique omnes Gotthici libri. Nam* culmos *Salmanticensis eodem referri potest ex characterum affinitate. Alior. libror. monstra, qualia ferè occurrunt quoties è sermone Græco aliquid petitur, non est operæpretium proferre.*

Græci mallon. *Gloss.* μάλλος, cirra, villus.

Facies, &c. *Ambros. ibid.* Quid sine capite est homo? cùm totus in capite sit, cùm caput videris, hominem agnoscis.

Frons. *Ex Lact. c. 8. & Ambros. loco cit.*

Oculi voc. *Ex eod. Lact.*

Physici dicunt. *Verba Seruij Æn. 4. ad v.* Dat somnos adimítque, &c.

Voluos autem quidam. *Lib. 17. c. 10.* Volui appellati, quòd sint volubiles, & rotundi, ab aliis βολβοὶ & *bulbi: ab Isidoro perpetuò volui consentientibus omnibus libris. Al.* à similitudine valuar. *Addit Tarr. c.* Valuuli folliculi fabæ.

Palpebræ. *è Seru. Æn. 4. ad v.* sinum lacrymis impl. obortis. *Et Lact. c. 10. de opif.*

Munitæ sunt autem. *Ex Cic. 2. de natur. deor. vel ex Ambros. loco cit.*

Supercilia. *Ambros.* Frontem geminæ rupes superciliorum sequuntur, quæ oculis munimenta pretendant.

& sudorem c. d. depell. *Ciceronis sunt verba.*

Vox. n. repercussa. *Ambros. ibid.*

Pinnula summa pars. *Gloss.* Summa auricula, πτερύγιον.

Pinnum. n. *Sic lib. 17. c. 7. & lib. 19. c. 19.*

Nares - nare non desinit. *Ita C. R. & Lact. cap. 11. nostri mendosè* manare.

Quia nos ab odore admon. *Ex Don. in Adelph.*

Pirulam. *Hanc σφαίριον Græci, pinnulas πτερύγια, interfinium ἰσθμὸν appellant. Hoc idem interfinium, imbricem vocauit Arnobius. Septum voluisse videtur Lactantius, cùm dixit:* Velut pariete per medium ducto intersepsit, atq; diuisit. *Theophil. lib. 3.* περὶ τῆς κατασκ. παρὰ τοῖς ἰατροῖς διάφραγμα, παρὰ δὲ τοῖς ποιηταῖς κίονα καὶ πύλην.

Vel quia inde ingred. *Sic in Euang.* quia inde erat transiturus. *Sed* illuc *vel* illac *ex libris Tarr. legere etiam licet.*

Alij viror. labra. *Quos reprehendit Seru. in Corydone.*

A ligando cibo. *Lact.* Itaque Varro à ligando cibo putat linguæ nomen impositum.

Sicut. n. plectrum. *Ex Hieronymo in Epitaph. Paulæ.*

Colomellos. *Et Varro 2. de re ruſt. columellares appellari dicit.*

Dentium autem num. *Solini verba c.4.*

Gingiuæ. *Lact. c.10.*

Palatum noſtrum ſicut cælum. *Cicer. de Epicuro.* Sed dum palato quid ſit optimum iudicat, cęli palatium, vt ait Ennius, non ſuſpexit.

Arteriæ. *Confundit aſperam arteriam cum reliquis, quæ per corpus diffuſæ vitalem ſpiritum continent, aptátque Græcæ voci Latinam notationem iure ſuo.*

Toles Gallica ling. *Idem ſcribit Feſtus. Gloß.* Tolæ, Tolia. παρίσθμια, & Tuſillæ παρίσθμια. Toſillas *non tonſillas legi in Corn. Celſi manuſcriptis libris lib.6. cap.10. aiebat Chacon, & Tonſilla Feſto palus dolatus eſt.*

Gurgulio à gutture. *Vid. Lact. & Seru. Georg. 1.*

Rumen. *Et Feſt.*

Sublinguium. *Gloſſ.* Sublingua ὑπόγλωσσον.

rigidum & teres. *Lactantij verba.*

Quaſi capitolium. *f. capitulum, vel (vt Iſidorus loquitur) capitellum. Idem námque collo caput, quod columna capitulum.*

Primus Horten. *Ex Quinctil. lib.8. cap.3. quamuis & Varro idem referat lib 7. & 9. quò alluſit Cic. act. V. in Verr.* Taménne putamus patronum tuum in hoc crimine ceruiculam iactaturum?

Nam pluraliter contum. *Interpunctione ſola factum eſt, ne ſibi ipſe aduerſaretur hoc loco Iſidorus.*

Ola. *Al. aula.*

In brachiis. n. tori lacert. *Ex Lact. Ambroſius quoque:* Succedunt brachia, & validi lacertor. tori.

Et dicti tori. *Quia torum Seruius à tortis herbis dictum ſcribit: Iſidorus brachiorum, toros à tortis viſceribus dictos, voluit.*

Cubitus. *Horat.* Languidus in cubitum ſeſe conuiua reponat.

Vlna. *è Seru. Georg.3.*

Alæ, ſubbrachia. *Nos quoque ſobacos dicimus.*

Oſcilla--mouere. *è Seru. Georg. 2. Vid. Feſt. Macrob. Hygin. Arati interp. Ouid. in Faſt.*

Manus. *Ex Ambroſ. loco cit.*

Vnde manupretium. *Al.* manuſpretium, *vt apud Vlp. c.13. de verb. ſignif.*

Fidei teſtis. *Seru. Æn.3. ad v.* Dixerat, & genua amplexus: Phyſici dicunt, eſſe conſecratas numinibus ſingulas partes corporis, aurem memoriæ, frontem Genio, dexteram Fidei.

Siue quod fieri ſinat. *è Seru. Æn.2. vid. Feſt. in* ſiniſtræ aues, *&* ſiniſtrum.

Digiti. *Ex Lact.*

Secundus ſalutaris. *Ita vocatur à Sueton. in Aug. hodieque Romæ, cùm ſe matronæ ſalutant, indicem ori admouent. Idemque faciunt in publicis precibus viri, cum Chriſtum ſalutant.*

Idem & medicinalis. *Macrob. & Agell. quod ab eo ſiniſtræ manus digito neruus quidam tenuiſsimus ad cor vſque pertineat: ergò is erit potius medicinalis, quàm dexter.*

De quo Nigidius caput collo vehitur, &c. *Non. in* coxendibus. Coxendicas coxas, Lucil. caput collo ſuſtentatur, truncus ſuſtinetur à coxendicibus. *Quare totum hoc coxis, & genib. cruribúsq. ex vna voce coxendicibus non intellecta factum ſuſpicamur. Septenarius autem ſiue Lucilij, ſiue Nigidij ſic ſuſtentari poſſet:* Caput à collo ſuſtentatur, truncus à coxendicibus. *Si in coxendice penultimam producas. Aut vt ſenarius ex Iſidoro fiat;* caput collo vehitur, truncus coxendicis, vel coxendicibus.

Proinde mamilla eſt. *è Seru. Æneid. XI. & Feſt. in voce* Papillæ.

quia lacte vberta. *Ead. voce vſus Agell. lib.8. c.14.*

Lac vim nom. à col. *Idem repetit lib.20. c.2.*

κοπὶς. n. Græcè. *Ita A. Aug. Cùm in omnibus libris, cutis enim Græcè, nullo ſenſu legeretur. At Feſto cutis eſt ἀπὸ τοῦ σκύτους, quomodo libenter hoc loco legeremus, niſi inciſionem interpretaretur Iſidorus.*

Aruina. *Seru. Æn.7.* Secundum Suetonium aruina eſt durum pingue, quod eſt inter cutem, & viſcus.

Compago. *Ita plerique Gotth. Al.* compagia.

Vertibula--Cartilagines. *Lact. c.5. de oſsibus.* Summas eorum partes craſſioribus nodis conglobauit, vt & ſubſtringi neruis facilius, & verti poſſent, vnde ſunt vertibula nominata; eos nodos firmiter ſolidatos leui quodam operculo texit, quod dicitur cartilago, ſcilicet vt ſine attritu & ſenſu doloris aliquo flecterentur.

Eſt. n. læua pars corp. *Hinc interior ſiniſtra à Seruio dicitur. Is. n. Æn.5. ad v.* dum proram ad ſaxa ſuburget Interior. *Interior, id eſt ſiniſterior, interpretatur. Item Æn. 5. ad v.* Vrbem deſignat aratro: quem Cato in Originibus morem dicit fuiſſe. Condituri enim ciuitates taurum in dextra, vaccam intrinſecus iungebant. *Atque ita interpretatur etiam Aſconius iocum apud Ciceronem de Aſpendio cythariſta omnia intus canente. Vnde illuſtratur etiam Catulli locus:* Marrucine Aſini manu ſiniſtra Non bellè vteris in ioco, atque vino, Tollis lintea negligentiorum. *Ergo & latus tegere ſiniſtrum ire ſignificat, eiúſque eſt qui læuum poßit latus fodere, quod de nomenclatore dixit Horatius. Scimus quid tota de re viro eruditiſsimo placeat: de quo illud dicam. Seruio cur hac de re tantopere ſæuiret, non fuiſſe, cùm Catoni & Aſconio eadem opera ſuccenſere poſſet.*

Dextro lateri habil.-- accommodatior. *Verba Solini extremo cap.5.*

Dorſum. *Nempè quaſi durum ſurſum. At Feſt.* Dorſum dictum, quòd ea pars corporis deuexa ſit deorſum.

Terga. *Ex Lact. c.10.*

Interſcaplium. *Al.* interſcapulum, *aut* interſcapilium. Interſcaplium *apud Cæl. lib.3. cap.2. atque ita reponendum in gloſſ. vbi legitur,* interſcapulum μετάφρενον.

Sacra ſpina. *Hieron. in Eccleſiaſtæ 12.* florem amygdali quem nos pro canis poſuimus, quidam ſacram ſpinam interpretantur: quod decreſcentibus natium carnibus, ſpina creſcat & floreat. *Cæl. 4. tard. c.3.* Spina ſacra dicitur os ſacrum, quod Græci quoque vocant ἱερὸν ὀστέον.

Ideóque ex hoſtia. *Menander* οἱ δ' τὴν ὀσφὺν ἄκραν θύοντες.

Renes. *Ex Lact. c.14.*

Lumbi. *Ex Greg. verbis homil. 13. notationem qualemcumque confecit.*

Ex eo. n. inf. *Ex Lact. c.10.*

Quod eſt longao. *Gloſſ.* longao χολέδοχος. *Apud Cælium tum longao, tum longano, apud Arnobij & Varr. manuſcriptos libros* longano, *apud Veget. lib.1. c.42. de veterinaria* longanon inteſtinum.

Nates. *Ex Lact. c.13.*

Viſcus eſt pellis. *Gotth. Fiſcus per Digammon.*

Nam à genis genua. *Ead. repetit in libro differ. & in Cantic. expoſitione.*

Qui alternis motibus. *Lactantij verba nonnihil detorta.*

Plantæ. *Lact. ibid.*

Calcis prima p. plantæ. *Calcis rectus, vt lancis lib.20. c.4. ſed vtrumque librariorum putamus erratum.*

Solum dicitur. *Seruij verba Æn.7. ad v.* & Cereale ſolum.

Viſcera. *Ex eod. Æn.1.*

A viſco quod eſt inter cut. & carn. *Seru. Aen. 6. vbi inter oſſa & carnem.*

Quod ideò pulm. *Ex Ambroſ. 6. c. 9.*

Siniſtra plus ſanguinem. *Ita optimi quique libri, rectè opinor. quamuis paullo inſolentior constructio videri poßit.*

Præcordia. *è Seru. Aen. 7. ad V.* Huic Dea cæruleum v. d. c. anguem.

Quibus ſenſus percipitur. *Ex Ariſtotelis ſententia. Nam cerebro id tribuunt medici.*

Atque riui. *Ex Lact. c. 7.*

Sanguis. *Sup. lib. 4. c. 3.*

Sanguis non eſt integer. *è Seru. Aen. 2. ad v.* Vos ô quibus integer æui ſanguis.

Inde genas lacerare. *Pleniora hæc apud Seru. Aen. 12. ad v.* roſeas laniata genas, *& Aen. 6. ad v.* Purpureas ſup. veſt. *& ad v.* Purpureos ſpargam flores. *Cautum tamen lege XII. tab.* Mulier faciem ne carpito.

Græci enim pulmonem πλεύμονα vocant. *πλεύμων eſt Atticis, aliis πνεύμων. Alcæus apud Plutarch.* τέγγε πλεύμονας οἴνῳ.

Cordis flabellum. *Ventilabrum cordis dixit auctor lib. de ſpir. & anim. c. 33.*

Iecur eo quòd ignis. *Vt ſit quaſi iacens vr. nam vr Iſidoro ignis non vno in loco.*

Fibræ iecoris ſunt. *è Seru. Aen. 10. ad v.* Cui pecudum fibræ.

Sicut extremæ partes foliorum intyb. *Seru. Georg. 1. ad v.* amaris intyba fibris: fibris autem abuſiuè, quòd radices intyborum hac atque illac decurrunt, vt fibræ per iecur, id eſt venæ quædam, & nerui. *Vnde hæc malè affecta ſunt?* filiorum *legebat Chacon. Sed quid ſimile cum linguis eminentibus.*

Nam ſplene ridemus. *Ex eod. Aen. 8. ad v.* Exarſerat atro felle dolor.

Omentum membranum. *Gloſſ.* Omentum. ἐπίπλους. Membranum ὑμὴν.

τυφλὸν ἔντερον. *Fundulum vocat Varro, & ieiunum hilum.*

Venter. *è Seru. Aen. 2. ad v.* Vterúmque a. m. c.

Ab vtraque in duas. *Ex Lact. 12.*

Aqualiculus autem propriè porci eſt, h. a. v. tranſl. *Referuntur eadem hæc verba à veteri Perſij interprete.*

Semen receptum, &c. *Verba ſunt Hieronymi in ep. ad Pammach. contr. errores Ioann. Hieroſolymit.*

Ferrum rubigo. *è Solin. c. 4. Plin. lib. 7. c. 15.*

Germinabile. *Generabile, Gotth. o. & Rab.*

Primum autem aiunt cor. *Ex Lact. c. 12.*

Alij fœtus. *Ex eod. c. 11.*

Naſci autem. *c. 12.*

Quædam decoris. *c. 10.*

In Cap. II.

Gradus ætat. *Vid. Seru. Aen. 5. Ambroſ. ep. 49. Philon. de mundi opific.*

ad gignendum adulta. *Non ſunt hæc in quibuſdam codicibus.*

Quincta ſenioris ætas -- nondum ſenectus. *Seru. Aen. 5.* Tum ſenior tales: Secundum Varronem, iunior, & ſenior comparatiui ſunt per diminutionem, &c. *Item Aen. 6. ad v.* Iam ſenior: Aut pro poſitiuo poſuit, aut ſenior eſt virens ſenex, vt iunior intra iuuenem eſt, quam rem à Varrone tractatam confirmat etiam Plinius. *Ita verò diſtinguit ſeniores à ſenibus Varro apud Cenſorinum de die natali, vt ſeniores vocari dicat à XLV. vſque ad LX. annum, quòd tum primum ſeneſcere incipiat corpus, poſt ſexageſimum verò ſenio iam laboret.*

Quem Græci πρεσβύτην. *Ex Aug. de Gen. contra Manich. lib. 1. c. 23.*

Puer à puritate. *Varro apud Cenſorin. Pueri, quòd ſint puri, id eſt, impuberes.*

Hi ſunt ephebi, i. à Phœbo. *Immò ab Hebe.*

Adoleſcentuli leues. *Al. lenes.*

Puella eſt paruula q. pulla. *Feſt.* Pullus Iouis dicebatur Q. Fabius cui cognomen Eburno fuit, propter candorem, quòd eius natis fulmine icta erat. Antiqui autem puerum, quem amabant, pullum eius dicebant.

Hi autem verè pupilli -- quàm ab eis nomen acciperent. *Prænomen (intellige) quod ante pubertatem non accipiebatur. Nam gentis vel familiæ nomen luſtrico die accipiebant. auctorib. Feſt. Macrob. & Plutarch. in problem. Et Iulius Paris (ſeu Probus) in epitom. lib. x. Val. Max.* Pueris, non prius quàm togam virilem ſumerent, puellis, non antequam nuberét, prænomina imponi, Q. Scæuola auctor eſt. *Et poſtea.* Publij, qui priùs pupilli facti erant, quàm prænomina haberent. Alij ominis cauſſâ ex pube. *Vid. A. Auguſt. in not. 1. collect. decretal. c. 7. de deſponſ. impub. & c. 3. eo. tit. Greg. IX.*

Et dictæ puerperæ. *Hieronym. in Ierem. c. 4.* Puerpera interpretatur, quæ primos parit fœtus. *At Donatus in And.* Omnis quæ peperit puerpera, quæ primum πρωτότοκος. *Paulus c. 163. de verb. ſign.* Puerperas appellant recentes ex partu.

Vir. *Ex Lact. c. 12.*

Virgo à viridiore æt. *è Seru. Eclog. 3. ad v.* Bis venit ad mulctram.

Virago. *Ex eod. Aen. 12. ad v.* Iuturna virago.

Alij Græca etymologia. *An quaſi φιμαγομένη?*

minus ſignificat à poſitiuo. *Verba ſunt Donati in prolog. Hecyr.*

Nam Phyſici dicunt. *è Seru. Georg. 2. ad v.* Frigidus obſtiterit circum præc. ſ.

Nam ſi commune eſſet nomen, cur Terentius diceret ſenem mulierem? *Aſſentior Chaconi, qui hæc putabat aliena, eiúſque, cui Iſidori ſententia diſpliceret, itaque obijceret. Niſi commune eſſet nomen, &c. Sed fruſtra laborat Donatus (quem Iſidorus ſequitur) vt ſenem neget nomen eſſe commune. Papinius ſiue Pomponius apud Varronem lib. 6.*

Ridiculum eſt, cùm te caſcam tua dicit amica.

Fili Potoni ſeſquiſenex puerum.

Dic tu illam puſam: ſic fiet, Mutua muli.

Nam verè puſus tu, tua amica ſenex. *Et Tibullus.*

Hanc animo gaudente vident iuuenéſque ſenéſque,

Commemorant merito tot mala ferre ſenem.

Senectus autem. *Ex Hieronym. præf. ad lib. 2. in Amos.*

Nam duo ſunt. *è Seru. Georg. 2. ad v.* ſubeunt morbi triſtíſq. ſenectus.

Funus. *Ex eo. Aen. 1. ad v.* noctem flammis funalia. *Vid. ead. lib. 20. c. 10.*

Cadauer. *Ex eod. Aen. 6. ad v.* bellóque caduci.

Quod dum portatur. *Ex eod. Aen. 2. ad v.* patrios fœdaſti ſ. v.

Sepultus. *Ex eod. Aen. 3. ad v.* parce ſepulto.

In Cap. III.

Portenta. *Ex Aug. 21. de ciuit. cap. 8.*

Nam portenta. *Cic. 2. de diuin.* quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt; oſtenta, monſtra, prodigia dicuntur.

Xerxi quippe lepus. *Lepus ſcripſimus ex Herodoto in Polyhymnia, & Valer. Max. de prodig. cum* vulpes *inuerſis litteris in omnibus CC. legeretur.*

Quantus fuit Tityon. Cui tota nouem per iugera corpus Porrigitur. *Aen. 6.*

Homero teſtante. ὀδύσσ.

Vel cynodontes. *è Solon.4.*

Alia priuimeria. *Ita Rabanus, neque compositio Latinæ vocis suspecta esse debet, quando neque epitogium respuit. Quintilianus. Hos μονομάους vocat Agell.lib.9.c.4.*

Hermaphroditæ. *Mirum Hermaphroditæ non Hermaphroditi in omnib. libris legi, cùm dicat Aug.16. de ciuit. c.8. consuetudinem loquendi præualuisse vt à meliore, hoc est à masculino sexu appellarentur.* Nam nemo (*inquit*) vnquam aut Androgynas, aut Hermaphroditas nuncupauit: *equas tamen Hermaphroditas dixit Plin. lib.11.c.49.*

Hi dextram mamillam *è Plin.8.c.2.*

Falsò autem opinantur. *Sumpta sunt hæc ex 3.de ciuit. cap. 4. fuit vero opinio quæ hic exploditur grauißimorum auctorum, Clementis Alexandrini, Iustini Martyris, Cypriani, Ambrosij, Lactantij. Augustinus quæstionem proposuit, quid ipse sentiret, non pronunciauit.*

Cynocephali. *Augustini verba sunt 16. de ciuit. cap. 8. Vid. Ælian. & Plin.*

Gigantes-- qui eos gigenas. *Sic Callimach. in lauacro Pallad. & Gloss.* Terrigenæ, γηγενεῖς.

Hi & agriophagitæ. *Plin.6.cap.36. Solinus agriophagos vocat.*

Blemmyas. *Plin. 5.c.8. Solin.c.34.*

Alios fine ceruicibus. *Ex Plin.7.c.2. Vid. Aug.16.de ciuit.c.8. & Agell.lib.9.c.4.*

In vltimo autem orient. *Ex Solin.c.32.*

Artabatytæ. *Ita in Plinij emendatioribus libris: apud Solinum* Arthabathitæ.

Satyri. *Ex Hieronym. in vita Pauli eremitæ.*

Dicuntur & quidam syluestres. *Vid.lib.8.c.vltim.*

Faunos ficarios. Fatuos ficarios. *C. Card. Sirleti, & Complut. Goth. & Iere.50. Hieronym.* cum fatuis ficariis.

Quos inde Sciopodas. *Plin. lib.7. cap.2. Aug.16. de ciuit.c.8. Agell.9.c.4.*

Antipodes in Lib. *Androphagi in Scythia legebat Chacon ex Plin.7.c.2.*

Qui macrobij nuncupantur octo ped. *Optimè restituit hunc locum Chacon, cùm. n.* XII. *legatur in omnibus libris, deprehendit librariorum fuisse erratum qui* XII. *pro* IIX. *scripsissent. Nam horum corpora cubitorum quinûm, & binor. palmorum facit Plinius ex Onesicrito. Porrò quinos cubitos, qui singuli sesquipedibus constent, & binos palmos, qui semipedem conficiant, octo esse pedes, non duodecim.*

Quos pygmæos. *Ex 16. de ciuit.c.8.*

Triplici forma proditum. *Al. præditum. Sed proditum retinuimus ex Iustino lib.44.* Porrò Geryonem ipsum non triplicis naturæ vt fabulis proditur fuisse.

Gorgones quoque. *è Seru. Æn.6.*

Sirenes. *Ex eod. Æn.5.*

Scyllam quoque. *Locus adumbratus ex Iustini lib.4.*

Quem quidem ideò dictum Cerber. *è Seru. Æn.6. ad v.* Custodem in v. p.

Quæ Latinè excetra. *Ex eodem Æn.6. ad v.* Bellua lernæ.

Huius mentionem facit Ambrosius. *Libro 1. de fid. cap.4.*

Fingunt & chim. *Ex eod. Seruij loco.*

Onocentaur. *Hiero. Is. c.14.* Porrò centauri nomen ex asinis, centaurísque compositum. *At Isidorus hominis pro Centauri videtur scripsisse.*

In Cap. IIII.

& siue magicis artibus. *Omnia ferè ex Aug.18. de ciuitate c.16. & sequentibus.*

NOTÆ IN LIBRVM DVODECIMVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

OMNIBVS animantibus Adam. *Ex Tertull.lib.de virg.veland.*

Sed illa lingua, quæ ante diluu. *Sup.lib.9.c.1.*

Quadrupedia vocata. *Ex Aug.3.de Gen.ad lit.cap.11.*

Pecus *è Seru. ad v.* ignauum fucos pecus. *Æn.1.*

Propriè autem pecorum, &c. *Ex August.3. de Gen. ad lit.*

Nam bos carpenta. *Ex Hieron. in Is. c.1.*

Quòd sint apta armis. *è Seru. ad v.* bellum hęc armin. *Æn.3. Itémque Georg.3.*-- Seu quis Olympiacæ.

Alij armenta tantùm. *è Seru. loco proximè citato.*

Ouis ab oblatione. *Cur non ab ὄϊς? Sæpè gaudet ad rerum vel naturas, vel vsus, magis quàm ad voces respicere, quod non semel monuimus.*

Ex his quasdam bidentes. *Vid. Seru. ad v.* mactant lætis de more bidentes. *Æneid. 4. & Agell.lib.16. & Fest. in* bidental.

Veruex vel à viribus. *A natura versa Varro.*

Aries vel ἀπὸ τοῦ ἄρεος, id est, à Marte *Varro.* Aries, quòd eum dicebant ares, veteres, nostri aruiga.

Agn.-- ἀπὸ τοῦ ἁγνοῦ, quasi pium. *Purum fortassè ex Festo. Gloss.* agnus ἀρνειός, siue ἱερεῖος, *&* ἁγνὸς καθαρός, & castus. *Varro tamen, quòd pecori ouili agnatus sit Latina origine agnum dictum vult.*

Vt si in magno grege errauer. *Ex Ambros. Hexaem.6. cap.4.*

Hœdi ab edendo. *Fœdum pro hœdo dixisse antiquos, tradit Festus; atqui digammon pro V. & contrà Gotthos consuesse scribere ex Isidori codicibus satis constat. Nam & paullò post Cinyus, pro Cinyphij; & tragelaui, pro tragelaphi scribitur in omnibus nostris. Erit ergo hœdus, vel fœdus quasi vedus, vel vescus. (licet enim nobis his de rebus cum grauißimis auctoribus interdum argutari.) idque secutum fuisse Isidorum, ratio, quam subicit, satis videtur ostendere, ea est:* parui enim pinguissimi sunt, & saporis iucundi. *Voces quoque illas* vnde & edere, *quas alij expungendas censuerant, nos (cùm in omnibus libris legantur) libenter retinemus, scribimúsque* vnde & ederæ. *Festus in hederam vel quòd hæreat, vel quòd edat, vel quod edita petat, dictam existimat.*

Nam hirci sunt oculorum anguli. *è Seru. ad eclog.3. hirquos autem, an hircos pro eod. m scribas, nihil refert, vt rectè monet Pierius Valerianus.*

maiores-- à fluuio Cinyphe in Libya. *Vnde Theocrit. idil.3.* τοὶ λιβυκοὶ χιμαιροι [illegible]

Vnde eas crepas. *Festus.* Capræ dictæ, vel quòd

omne virgultum carpant, siue à crepitu crurum, vnde & crepas eas prisci dixerunt.

quas Græci pro eo quòd acutissimè videant. *Origen. homil. 2. in Cant. interprete Hieronym.* Caprea (*inquit*) id est, dorcas acutissimè videt.

Vnde & meridiana pars. *Ex Greg. 30. Moral. cap. 9. al. 16.*

Cerui dicti. *è Seru. ad v.* tres littore ceruos. *Æn. 1.*

Hi serpentum inimici. *Ex Orig. homil. 2. in Cant. & Seru. ad eclog. 8. & Plin. lib. 8. c. 32.*

Dictamnum. *Siue Dictamum (vtraque enim scriptura suos auctores habet) è Solin. c. 22.*

Si quando immensa flumina. *è Greg. 30. Moral. c. 10. al. 9.*

Tragelaphi. *Solin. c. 22. & Plin. lib. 8. c. 33.*

Innuli. *Ita scriptum in Gotthicis, & in codicibus Horatianis lib. 1. ode 23.* Vitas inuleo me similis Chloe. *quos secuti sunt Canterus, Lambin. & Hartung. ergo aliter fortasse scribẽdus Innulus νεβρὸς, quàm hinnulus ὁ ἐξ ἵππου, καὶ ὄνου.*

Lepus quasi leuip. *Varr. 3. de re rust. cap. 12.* Lucius Ælius putabat dictum leporem à celeritudine, quòd leuipes esset, ego arbitror à Græco vocabulo antiquo, quòd eum Æoles Bœothij λέποριν appellabant. *Vide Agell. & Quinctil. lib. 1. c. 6.*

Vnde & Græci pro cursu λαγῶς. *vt sit ἀπὸ τοῦ λᾶν ἄγειν, est enim λᾶν intensionis particula. Alij ἀπὸ τοῦ λᾶν, id est, cernendo, quòd patentibus oculis dormiat.*

Cuniculi--quasi caniculi. *Græcis id magis in promptu fuit ἀπὸ τῆς κυνῶν τοὺς κυνίκλους ducere, ita enim Polyb. lib. 12. & Ælian. de hist. animal. lib. 13. cap. 15. eos appellant, nisi quòd vterque Hispanam vocem esse dicit. At Varro lib. 3. de re rust. cap. 12.* Tertij (*inquit*) generis est, quod in Hispania nascitur, simile nostro lepori, sed humile, quem cuniculum appellant. Cuniculi dicti ab eo quòd sub terra cuniculos ipsi facere soleant, vbi lateant in agris. *Varronem sequitur Plin. lib. 8. cap. 55. Videre licet in Hadriani numismate Hispaniam ramum ilicis manu tenentem, ad cuius pedes cuniculus.*

Sus--quòd pascua subig. *Non ineleganter, si rem spectes, sed Græca est vox ὗς.*

Porcus q. spurcus. *Nisi Græcum esse mauis cum Varrone.*

Aper à feritate. *Varro.* Apri à locis asperis, nisi à Græcis, quod his κάπρος.

Iuuencus. *Ex Varr. lib. 4.*

vel qua apud Gentiles. *è Seru. ad v.* Cælicolûm regi mactabam in littore taurum, *Æn. 3. & Æn. 9. ad v.* statuam ante aras aurata fronte iuuẽcum. *Vide Macrob. de Virgilij versu,* Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Indicis tauris. *Plin. lib. 8. c. 21. & Solin.*

Hunc Latini trionem. *Varro lib. 6. & Agell. lib. 2. cap. 21.*

Boum in sociis eximia pietas. *Ambrosij verba sunt in orat. de morte Syri fratris*, bos bouem requirit, séque non totum putat, & frequenti mugitu pium testatur affectum, si fortè defecerit, cum quo ducere collo aratra consueuerat. *Basil. in orat. in Martyr. Iulit.* καί ποτε εἶδον ἐγὼ βοῦν ἐπὶ φάτνης δακρύοντα τοῦ συννόμου, καὶ ὁμοζύγου τελευτήσαντος. *Virgil.* It tristis arator mœrentem abiungens fraterna morte iuuencum.

Vacca--ex qualitate mobil. nom. *Donatus in arte secund.* Sunt (*inquit*) genera nominum fixa, sunt mobilia: fixa sunt, quæ in alterum genus flecti non possunt, vt pater, mater, soror. Mobilia autem: aut propria sunt, & duo genera ex se faciunt, vt Caius, Caia, Marcus, Marcia; aut appellatiua, & tria genera faciunt, vt bonus bona bonum, &c.

Vitulus. *è Seru. eclog. 2.*

Bubali adeò indomit. *Ex Hieron. ad Am. c. 6. & Solin. cap. 23.*

Ex eis gerulæ fiant. *è Solin. 23. vide Cæsar. 6. de bell. Gall. Plin. lib. 8. cap. 15. & Seru. ad v.* Siluestres vri assid. *Georg. 2.*

Græci χάμαι. *Etymologicum Græcum.* Κάμηλος τὸ ζῶον, ὅτι χάμαι καθημένη αἴρει τὸ φορτίον, ὡσεὶ χάμηλος. ἐτυμολογεῖται δὲ παρὰ τὸ κάμπτειν τοὺς μηροὺς ἐν τῷ καθέζεσθαι κάμηρος τις οὖσα. *Sed melius Varro lib. 4.* Camelus cum suo nomine Syriaco in Latium venit. *Est. n. Syris gemal, Hebræis gamal.*

camur enim. *è Seru. Georg. 3.* camuris, curuis, *at Fest.* Camera, & camuri boues à Græco καμπή.

Nam Arabici. *è Solin. cap. 52. Sed Bactrianis hoc tribuit Plin. lib. 8. c. 18.*

Dromeda. *vel Dromedarij. Nam dromeda--præcisè, credo, scriptum in Gotthicis pro dromedarij.*

Centum enim & amplius mill. *Ex Hieron. in Isidor. cap. 21.*

Ruminatio dicta est à ruma. *è Seru. ad eclog. 6. vel à rumine vt legunt editi. Festus.* Rumen est pars colli, qua esca deuoratur. *Varroni, Nonio, & Glossar.* Ruma est mamma.

In deserto vagantes. *Solin. & Plin. lib. 8. c. 3.*

Nascentibus masculis zelant. *Eodem modo loquitur Orosius in hist. præfat.* Non eos, quos insectantur, oderunt, sed his, quos amant, zelant.

Minor autem asellus agro. *Pessumè in editis quibusdam*; onagro. *Sunt enim Palladij verba lib. 4. cap. 14. idem Columell. lib. 8. c. 1.*

Caballus. *Respexit ad Virgilium:* At duplex agitur per lumbos spina, cauáque tellurem, & solido grauiter sonat vngula cornu.

Voce accensi ad cursum prouocantur. *Verior hæc lectio, quàm quæ apud Solinum est,* Nonnulli etiam accensis facibus ad cursum prouocantur.

Aliqui etiam proprios. *Solin.* Aliqui inuenti sunt, qui non nisi primos dominos recognoscerent, obliti mansuetudinis, si quando mutassent consueta seruitia.

Interfectis vel morientibus domin. *Nota sunt Homeri, & Virgilij de Achillis, & Pallantis equis carmina.*

Solent etiam euent. *Plin. lib. 8. c. 42.*

In generos eq. quatuor. *Pallad. lib. 4. cap. 13.* in admissario quatuor spectantur: forma, color, meritum, pulchritudo.

Venter substrictus. *Vox* venter *nulla erat in libris, sed cùm constanter* substrictus, *non* substrictum *in Gotthicis omnibus legeretur, non dubitauimus quin hæc esset vera scriptura, quam indicauit Chacon ex Columell. lib. 6. c. 29. Palladij vero locum mendosum cum eod. Chacone credimus, & ex Isidoro supplendum.*

Nares patulæ. *Quæ si angustæ sint, discindi solent, ne longo cursu incalescentes suffocentur, vt ait Theophil. lib. 4. de homin. fabric.*

Vngular. soliditate fixa rot. *Pallad.* vngularum solida & fixa rotunditas.

Motus autem equi in auribus intellig. *Solin. c. 30.* Motus equi in auribus intelligitur, animos leonum frons, & cauda indicat.

Color hic præcipuè spect. *Ex Pallad. lib. 4. Varro apud Non.* Equi colore dispares, ita nati; hic badius, iste giluus, ille murinus. *Vid. Agell. lib. 2. c. 26. & lib. 3. c. 9. & Alciat. lib. 2. parerg. c. 1.*

Ipse est spadix. *è Seru. Georg. 3. quos bayos, & datilados Hispani dicimus.*

Glaucus

Glaucus est veluti pictos ocul. *Seru.* Glauci felineis oculis, id est, splendore perfusis.

Nam veteres Glaucum alb. *Nam glaucum albo cæruleum diluit. Vnde & Virg.* Populus, & glauca canentia fronde salicta. *Sed idem de glauco paullò aliter lib. 19. c. 28. Est tamen in tribus Gotthicis lacuna:* nam glaucum -- veteres dicunt.

Giluus mellinus color. *è Seru.*

Canus dictus qui ex candido, & nigro. *Tilesius in lib. de coloribus:* Nascitur equus nonnunquam canus, atque albineus, non idem, qui & candidus, aut albus, sed huius non expers. *hos nostri tordillos dicunt.*

Petili appellantur. *Festus.* Petilam suram vngulam equi albam dici, ait Scæuola. *In glossario quoque, vbi* Perfilis μακρόσκελης *legitur.* Petilis μακρόσκελης *puto legendum, citat ex Plauto Non. hunc versum, in* Petilis, *& in* fronte. Nam coloratam frontem habet petilis. *Atque ipse tenuem & exilem ex sua libidine, vt solet, interpretatur.*

qui frontem albam calidi. *Glossar.* Callidus. λευκομέτωπος. *Habent tamen plerique libri* calidi. *Sed callidus probabat A. Augustin.*

Gauranem dicunt. *Retinent eandem vocem Itali, vna littera mutata, nam sauro dicunt.*

Myrteus est pressus in purpura. *Pressum quoque in coloribus equorũ numerat Palladius, sed quid apud eum pressus, apud Seru. professus murteum, hoc loco pressus in purpura valeat, nondum satis constitui. Opinor tamen pressi voce significari densiorem (vt ita dixerim) colorem, ducta similitudine ab vuis, quæ quo magis pedibus, vel prælo premũtur, minus liquida, & vel ex albis rutila, vel ex rubris subnigra vina reddant.*

Dossinus. *An quia Varro dossuarios vocat asinos oneribus ferendis aptos? & Gloss.* Dorsuaria, Νωτόφορα. *Hunc colorem murinum dicunt Pallad. & Columella.*

Quem vulgò buricum. *Hieron. in Eccles.* 10. Dignitate prælati vias publicas mannis terunt, quos vulgo buricos vocant. *& ad Pammachium.* Feruentes buricos mannos. *Paulin. ad Senec.* macro, & viliore asellis burico sedentem. *& Glossar.* Mannis, βουρίχοις. *At Porphyrio.* Manni, *ait*, equi dicuntur pusilli, quos vulgò burdos vocant, *& Acro.* Mannus burdo, *Ilminores equos, linos hodie exiguos asellos burricos dicimus.*

Veredos. *Verba sunt Festi, in quo ex Isidoro restituenda vox*, veredos. *Procop. lib. 2. de bello Persic.* ὁ δ' ἵπποις τοῖς δημοσίοις ὀχούμενος, οὓς δὴ βερέδους καλεῖν νενομίκασιν. *Julian. Antecessor in epitom. Nouell. Iustiniani, Nouell.* 150. *quod Græcè est*, τῶν δημοσίων ἵππων δρόμον. *veredorum cursum reddidit.*

Prœliis & oneribus. Honoribus, *quidam libri.*

Mulus. μύλων *pistrinum, &* μύλη *mola. ergò editorum scripturam retinuimus, nam mendosè Gotthici omnes, Mulus a. a. G. t. v. h. Græcum enim hoc, vel quòd iugo, & c. Nisi Isidorus mulum vocem esse Græcam putauit, molam tantùm Latinam. Sed quærẽdus auctor non inelegantis senarij, quem nemo olfecit: Tardas molendo ducat in gyrum molas.*

Iudæi asserunt quod Ana abnep. *Ex Hieronym. q. in Genes. c. 36. id Paphlagonibus tribuit Homerus* ιλ. β.

Nam talis fœtus. *Ex eod. lib. in c. 30. Gen.*

Hanc enim fœminarum dicunt esse naturam. *Verba Hieronymi ibid.*

Burdo ex eq. & as. *Varro 2. de re rust. c. 8.* ex equa & asino fit mulus, contrà ex equo, & asina hinnus. *Glossar.* ὁ μύονος ἐξ ἵππου θηλείας καὶ ὄνου. Mulus. Burdo ὁ μύονος ἐξ ἵππου ἢ ὄνου θηλείας.

Hybbridæ ex apris, & porcis. *Plin. lib. 8. c. 53. Acron tamen ad Saty. 7. lib. 1.* tractum (*inquit*) ab aquila, quæ ex aquila & vulture nascitur, siue à canibus, qui nascuntur ex venatico, & gregario.

Tityrus. *Seru. eclog. 1.* Laconũ lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire consueuit.

Musmo. *Ex Gotthicis, & musmones dicuntur à Strabone lib. 5.* musomones *à Seru. Georg. 3. ad v.* vdísque aries in gurgite vill. *Nonius.* Musimones asini, muli, aut equi breues.

In Cap. II.

Bestiar. -- serpentib. *Ex Aug. 3. de Gen. ad lit. c. 11.*

feræ appellatæ. *è Seru. ad v.* pinguísq. ferinæ. *Æn. 1.*

leæna. *Ex eod. ad v.* catulor. oblita leæna. *Georg. 3.*

vt autem leæna dicatur. *Ex eod. Aen. 12. Lucretius.* Irritata leæ iaciebant corpora saltu.

Leo autem Græcè, Latinè rex. *De hoc loco An. Augustinus. in veteri (inquit) libro Græco post Orionis etymologicon est:* Λέων, διὰ τὸ λεχύειν, ἤγουν νικᾶν.

animos eorum frons, & cauda. *Solin. c. 30.*

Cùm genuerint. *Verba sunt Origenis homil. 17 in Gen.*

Circa hominem leonum naturam. *Seru. ad v.* Tum demum mouet arma leo. *Æn. 12.* Hæc enim leonum natura est, vt nisi lacessiti, irasci nequeant.

Captiuos obuios repatriare. *Solin.* cùm multi captiuor. aliquot leonibus obuiis, intacti repatriauerint.

Tigris. *Ex Plin. lib. 8. cap. 18. & Solin. Etiam apud Armenios tigrim sagittam significare ait Varro.*

Siue quòd omnium animalium amicus. *Huic etymo fauent, quæ Plin. lib. 8. c. 17. & Aelian. 6. de hist. animal. referunt. Vulgò panthera, quòd tota fera sit, dicta putatur.*

πᾶν. n. omne dicitur. *Aut aliquid deest (quod visum est A. Aug.) aut hoc potius superfluum inepti alicuius, qui id solum nosset, interpretis glossema.*

Minutis orbiculis. *Solin. c. 21.* minutis orbiculis superpictæ, ita vt oculatis ex fuluo circulis, vel cærula, vel alba distinguatur tergi supellex.

Nam Plin. dicit. *è Seru. Georg. 2. ad v.* Sæua leonum Semina. *Locus verò Plin. lib. 8. c. 16.*

Pardus secundum post pantheram. *è Solin. ibid.*

Vt mulus & burdo. *Ex trib. codicib. A. Aug.*

Idem & Monoceron. *Ex Gregor. lib. 31. Moral. cap. 10. al. 13. Plinius alium à Monocerote Rhinocerotem esse vult, lib. 8. c. 20. & 21. hunc Romæ sæpè visum, illum negat viuum posse capi. Idem refert Solinus.* Viuus, *inquit*, non venit in hominum potestatem. *& in Balearico codice additur hoc loco.* Fertur tantam habere ferocitatem, vt captus statim moriatur.

pedum quatuor. *Sic etiam Solin. sed Plin.* cubitorum duorum, *cubiti vnius Ctesias in Indicis apud Photium: sesquicubiti Aelian. lib. 4. c. 52. de asinis Indicis. Est etiam in eius cornu coloris magna varietas apud eosdem. Videtur autem Plinius eundem monocerotem existimasse cum asino Indico. negat enim lib. 11. c. 46. aliud esse animal vnicorne præter asinum Indicum, & Orygem. Sumpsítque id ex Arist. lib. 2. c. 1. de hist. animal. De certamine Rhinocerotis cum elephante, vid. Plin. Solin. Ælian. Diod. Strab. Agatharchid. in lib. de mari rubro.*

Græcis. n. mons λόφος. *In Gotthicis* elepho, *nulla sententia, vt ferè in Græcis vocibus accidit. A. Aug. secuti sumus coniecturam non admodum dubiam. Alias ex aliis origines, aut notationes elephantis afferre nihil attinet.*

Rostrum autem Promuscis. *Ex Ambros. 9. Hex. c. 5.*

& est angui similis. *Lucretius --* anguimanos elefantos India quorum Millibus è multis vallo munitur eburno.

Hos boues Lucas. *Varr. lib. 6. & Plin. 8. cap. 6. Lucret. lib. 5.* Inde boues Lucas turrito corpore tetros --- Anguimanos belli docuerunt volnera Pœni -- Sufferre, &c.

Gregatim incedunt. *Ex Plin.8. c.5. Solin.* Oberrant agminatim.

Motu quo valent salutant. *Solin.* Solis exortus motibus quibus possunt salutant.

Viuunt ann. ccc. *Est in Græco etymologic. ea de re hemistichium.*

Gryphs vocatur quòd sit. *Non etymon reddit, vt neque Seruius è quo sunt hæc in eclog.8.*

Cameleon--dictus autem. *Post hæc verba lacuna est in Gotthicis.*

Camelopardus. *Camelopardalis dicitur à Plinio, & Solin. Vid. Varr. lib.4.*

Lynx dictus. *Goth. lyncis, vt sup. lib.11. calcis pro calx.* λυγγέλιον. *Dioscorid. Plin. Solin. Ælianus.*

Lynces dicit Plin. *è Seru. ad v.* Degere more feræ, *Æn. 4.*

Castores à castrand. *è Seru. ad v.* virosáque Ponti Castorea. *Georg.1.*

Vrsus q. orsus. *Varro.* Vrsi Lucana origo.

Vnde est illud, sic format ling. *Carmen Dracontij, de quo paullò post.*

Lycos Græcè. *Est. n.* λύσσα *rabies, &* λυσσᾶν, *rabie furere. Vetus Orionis liber:* λύκος δὲ τὸ χαχῶς λίαν λύειν τὴν ποίμνην.

De quo rustici. *Idem sup. lib.1. c.36. Vid. Plin.8. c.28. Solin. in c. de Ital. Ambros.6 Hexaem. c.4.*

Lupi- dieb. xii. coëunt. *è Solin. c.8. aut Plin. lib.8. c.22. Arist. non coire, sed parere omnes diebus anni duodecim refert, quod ipse fabulosum putat lib.6. c.35. de hist. animal. Duodecim dies parturire Ælianus ait lib.4. cap.4. de animalibus, his verbis:* οὐ ῥᾳδίως οἱ λύκοι τὴν ὠδῖνα ἀπολύουσιν, ἀλλὰ ἐν ἡμέραις δώδεκα, καὶ νυξὶ τοσαύταις ἐπὶ τούτῳ χρῆσθαι τὴν Λητῶ εἰς Δῆλον ἐξ Ὑπερβορέων ἐλθεῖν Δήλιοι φασίν. *Theodori Gazæ interpretatio confirmatur verbis Antigoni mirabilium narrationum cap.61.* φησὶν γὰρ αὐτὰς ἁπάσας ἐν ιβ τοῦ ἐνιαυτοῦ τίκτειν. *Sed est, qui putet* XII. *dies tantùm in vtero ferre, cui opinioni occasionem præbuit vetus quædam Aristotelis* κατὰ πόδα *interpretatio. Lege Pier. Valerian. lib.11. hieroglyph. in lupo, & properantia.*

lupos Æthiop. *Sol. c. de Æthiop.* - Æthiopia mittit Lycaonem, lupus est ceruice iubatus, & tot modis varius, vt nullum illi colorem dicant abesse.

quidam à canore latratus. *Varro lib. 4.* Catulus à sagaci sensu, & acuto. Hinc canis, nisi quòd tuba, & cornu signum cùm dant, canel dicitur, quòd hic item & nocticulus in custodia, & venandi signum voce dat, canis dictus. *Vbi pro* nocticulus, neictaculus *quidam legunt.*

Soli nomina sua recognosc. *Ex Plin. & Solin.*

Catuli abusiuè. *è Seru. Georg.3.*

Lycisci. *è Seru. eclog.3.*

Solent & Indi. *Ex Plin.8. c.4. & Solin.*

Vulpes dicta. *Varro.* Volpes, vt Ælius dicebat, quòd volat pedibus.

& nunquam rectis itinerib. *Ex Greg.19. Moral. c.1.*

Simiæ. *è Seru. eclog.10.*

rugis turpiter follicantib. *Vsus est eadem voce Apulei. lib.9.* quales illi muli senis, vel cantherij debiles circa præsepium capita demersi, contruncabant moles palearum ceruice cariosa vulnerum putredine follicantes nares languidulas. *& Hieron. in ep. ad Eustoch. de custod. virgin.* Si pes laxa pelle non folleat, *& paullò post,* laxæ manicæ, caligæ follicantes.

quòd multa in eis similitud. *Enn.* Simia quàm similis turpissima bestia nobis.

Noua luna. *è Solin. vid. Arist. & Plin.*

quam quidam ὕραν. *Chaconis coniectura, vt ad caudam non ad simiam referatur. Ad lectiones Vulcanij addas licet ex nostris alias non minus ineptas Cluram, cram, diuram, cuuram.*

Sphinges, Callitrices-- leontophonos. *Ex Solin.*

Histrix animal in Africa. *Ita Plin.8. c.35. at Solin. in Æthiopia c.33.*

Enhydros. *Solin. Plin. Amm. Marcellin. lib.22. hist. Diodor. Sicul. & Plutarch. in lib. Vtrum terrestria aquatilib. prudentiora.*

exit viua de visceribus crocodili, ipso mortuo. *Pro his verbis in veteribus libris sola hæc leguntur,* & sic moritur. *Vid. Plin. & Solin.*

Ichneumon, quod odore. ἰχνευτὴν, *hoc est, vestigatorem, siue indagatorem interpretantur Herodot. Nicander & Hesychius.*

De quo Dracontius prædicit. *Al. prӕcidit. Dracontius opus sex dierum carmine composuit, Athanagildo regnante, quod poëma Eugenius III. Tolet. antistes sub Cindasuintho, & Reccensuintho, & emendauit, & septimi diei versibus auxit. hunc librum Gotthicis characterib. scriptum bibliotheca Martini Roderici Azagræ nunc seruat.*

aduersus aspidem pugnat. *Plin.8. c.24.*

Alij dicunt quod catat, id est, acutè videt. *Varro lib. 6.* cata, acuta. hoc. n. verbo Sabini dicunt. quare Catus Ælius Sextus non, vt aiunt, sapiens, sed acutus, simul cata dicta, accipienda, acutè dicta.

Vnde & à Græcis venit catus. *è Seru. ad v.* instant ardentes Tyrij, *Æn.1.*

Furo à furuo. *Hodie à nobis huron. idem cum Plinij (vt opinor) viuerra.*

Melo. *Quem Georg. Agricola in lib. de subterran. animalibus, & (nisi fallor Plin. lib.8. c.38.) melem appellant. Siue, vt scriptum est in Varrone edito à P. Victorio mælem. Georg. Alexand. in priscar. vocum enarratione, quæ in libris veterum de re rustica sunt:* Meles (*inquit*) animal auib. inimicum, puto esse id, quod vulgus fouinum, & maturelum appellant, alij taxum dicunt.

In Cap. III.

quidquid verò ex eo trahitur. *Voces quæ à mure ducuntur.*

Nam mus terra. *Idem repetit lib.20. c.3.*

his in plenilunio. *Cic. in lib. de diuinat.* musculorum iecuscula bruma dicuntur augeri. *Item Plin. lib.11. c.37.* Murium iecusculis fibræ ad numerum lunæ in mense congruere dicuntur.

Antiqui Soricem. *è Seru. Georg.2. & 3.*

Mustella dicta. *è Seru. in illud* - at non hoc telum, *Æn.9. Vid. Fest. in*-Arma-*&*-Tela. *& Cai. c.233. de verb. signif.*

alterum in domib. oberrans. *Quam Græci* ἁπλῶς γαλῆν, *illam* ἀγρίαν γαλῆν *dicunt.*

Ore concipere, aure effund. *Contra duo CC. Tarrac.* aure concipere, ore effundere, *quod magis probabat A. August.*

Musaraneus. *Duæ hîc lacunæ in Gotthicis, vno Ouetensi excepto, in quo, Musaraneus cuius m. a. p. in aliis vel interimitur, vel moritur: vt suspecta prorsus mihi sit interpretatio* μυογαλῆ *dicitur à Dioscoride. Glossar.* μυογάλη musaraneus. *Silm. C.* Musaraneus, vel musaranea.

Est in Sardin. *è Solin.10.*

Talpa--quam Græci. *Ex Hieronym. in Is. c.2. Glossar.* Talpa. ἀσφάλαξ. *Gotthici* ἀσφάλακα *(non* ἀσπάλακα *vt Hieronymus) habent.*

Glires crescere. *Verba Seru. Æn.12. in princip.*

reuiuiscunt. *Post hæc verba adscriptum est in Baleárico de quo quidam. Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo tempore sum, quo me nil nisi somnus alit.*

Heritius. *Ex Ambros. Hexaem. 6.*

Hic retrò ambulat. *Plin. verb. lib. 19. c. vlt.*

formica dicta. *è Seru. Æn. 4.* Sanè (*inquit*) formica dicta est ab eo, quòd ore ferat micas. *Vox* Farris, *nihil ad etymon, sed hallucinatus est Isidorus, qui commentaria Seruij sine versib. Poëtæ habuerit, vide Seru.*

Dum pluit ei. *Al.* dum pluit super eius frumentum - totum eiicit, *hoc est, exponit soli.*

Dicuntur in Æthiopia. *ex Sol. c. 43.*

Formicoleon. *è Greg. 5. Moral. c. 16. nisi quòd apud eum myrmicoleon.*

In Cap. IIII.

pro Geniis locorum. *è Seru. Æn. 5.*

vel quod in lubricos t. fl. *Ex Lact. c. 8. de opif.*

tot venena, quot genera. *Verba Tertull. in lib. aduers. Gnostic. nisi quòd illic,* ingenia, *hîc* genera.

qui sæpè ab speluncis. *Ex Aug. in ps. 148.*

ore paru.--& linguam exerit. *Vide Solin. cap. 33. de Æthiop. Dictus autem draco* ἀπὸ τοῦ δέρκειν, *id est, videndo. Cernit. n. acutissimè Macrob. 1. Satu. & Fest. in* Dracones.

nec elephas tutus est. *Lucan. lib. IX.* Nec tutus spatio est elephas. *Sunt. n. dracones quoque ipsi ingentes. Diodor. lib. 4. tradunt quidam in desertis, ac feris locis, Serpentes, qui cum Elephantis propter aquas pugnant, magnitudine, numeróque admirabiles esse, &c. & Plin. 8. c. 11.*

Basiliscus. *Et Hieronym. in Is. c. 14. & ep. 83. ad Ocean. quædam tamen ex Plin. 8. & Solin.*

Reguli--hydrophobos faciunt. *Verba sunt Hieronymi ep. cit. ad Ocean.*

Sibilus idem qui & Regul. *Idem esse animal Sibilum, Regulum, & Basiliscum suspicor. De Regulo apertè in Glossario,* βασιλικὸς ὁ ὄφις. Regulus-- *& postea* βασιλίσκος Regulus. *De Sibilo Basilisci Plinius, Solinus, & Lucanus.*

Vipera. *è Seru.*--aut mala tactu vipera delituit. *Georg. 3. idem Greg. 15. Moral. c. 9. Sed quàm commodè citetur à Seruio Lucani carmen, Isidorus non examinauit. Dicta est tamen vipera, quasi viuipara, quòd non oua, sed animal viuum pariat. Vide Arist. lib. 1. de hist. an.*

ingemuerit. *Ita habent Gotthici, non intumuerit.*

Fertur autem quòd masculus. *Herodot. Nicand. Plin.*

fertur autem aspis. *Ex Aug. in Ps. 57.*

Dipsas quæ Latinè Situla *Siticula malim. Gloss.* Siticula δίψας. *de dipsade Solin. c. 30. & Ælian. lib. 6. cap. 50.*

Hypnalis. *Vide Solin.*

Hæmorrhois. *Lucan. lib. 9.* Impressit dentibus Hæmorrhois aspera Tullo Magnanimo iuueni miratoríque Catonis, Vtque solet pariter totis se effundere signis Corycij pressura croci, sic omnia membra Emisere simul rutilum pro sanguine virus. *Vide Solin. & Dioscor.*

extuberatum. *è Solin. 30. ex quo loco (quoniam neque ipse est integer.) nihil hîc mutamus.*

Seps tabifi. us. *Respexit ad Lucani carmen lib. 9.* Ossáque dissoluēs cum corpore tabificus seps. *Vide Nicand. Schol. & Dioscorid. lib. 2. c. 70.*

Cerastes. *è Solin. 30. E quo sollicitata animalia, aues, intelligas oportet.*

Scytale. *Ex eod. c. Videtur autem Isidorus* ἀπὸ τοῦ σύρειν *ducere, cùm alij* ἀπὸ τῆς σκυτάλης, *hoc est, tereti virga. Nota fuit Scytale Laconica, qua Spartæ vtebatur resp. ne interceptæ litteræ intelligerentur. Dioscorid. lib. 7. Amphisbænam* Scytalem *vocat, interpres Cæciliam.*

Et grauis in geminum vergens. *Etiam legitur surgens apud Lucan. quomodo legisse videtur Solinus, qui consurgere in geminum caput dixit. Vid. Nicand. in theriac.*

Enhydris. *Ex Plin. 31. c. 7.*

Hydros aquatil. *Verba Festi ex Boa.*

eo quòd fimo bouis. *Plin. lib. 28. cap. 18. Boas sanat fimum bibulum, vnde & nomen traxere.*

In Lerna palude. *è Seru. ad v.* bellua Lernæ *Æn. 6.*

Chelydros. *Verba sunt Seruij ad v.* Galbaneóq; agitare graues nidore chelydros. *Georg. 3. Quæ autem in omnibus libris sequebantur post hæc Lucani verba :* Semper. n. directus, *&c. cenchri vt aptaremus, auctor nobis fuit A. Aug. Id, quin rectum sit, dubitaturum credo neminem.*

Natrix. *Malè in omnibus libris* Rinatrix, *etiam in Lucani versu, hunc, quòd anguillæ simillimus sit, edentibus exitio sæpè fuisse ferunt.*

Cenchris. *Ita dictus, quòd eius maculæ millio, quod Græci* κέγχρον *dicunt, similes sint.*

Parias. ἀπὸ τοῦ πεφυσιωμένας ἔχειν τὰς παρειάς (*ait Græcus etymologist.*) *hoc est, ab inflatis maxillis. Hunc Æsculapij anguem vult esse Ælian. lib. 3. c. 11.*

Boas. *è Solin. c. 8.*

Iaculus. *Ex eod. c. 30.*

Sirenis. *Plin. lib. 10. c. 49.*

Ammodytes. *Ita proculdubio legendum, dictúsq. Ammodytes* ἀπὸ τοῦ δύειν τὸν ἄμμον. *Vt autem hîc* Ophites *pro Ammodyte subiret, carmen Lucani fecit. in quo vox vtraque corrupta erat, sed Ammodytes magis, nam in* admotus *mutatus, serpentis speciem prorsus exuerat. Gloss.* Harenarius, Ammodytes.

Seps exigua. *Hæc cur repetenda fuerint, non video.*

Cæcula. *Glossarium,* Cæca. *Columella lib. 6. cap. 17.* Cæcilia.

Solipunga. *Mira varietas in hac voce tum in codicibus Isidori, tum apud alios etiam auctores. Nam est Salpiga, Salpuga, Solipuga, Salpinga, Scalpiga, Scalpia, apud Solin. solifuga, in Gloss.* Solipaga ἡλιοκεντὶς μυίας εἶδος. *Plin. libro 29. est & genus formicarum venenatum, non ferè in Italia, Solipugas Cicero appellat, Salpugas Bætica. Vt non mirum sit salpigæ nomen retinuisse plerosque libros Gotthicos. Festus.* Solipunga genus bestiolæ maleficæ, quod acrius, concitatiúsque fit feruore solis, vnde etiam nomen traxit. *Lucanus verò :* Quis calcare tuas metuat salpuga tenebras? *Al.* solpuga latebras.

Salamandra vocata, quòd contra incendia. *Id (Plinius inquit) si verum esset, iam esset experta Roma. Sed nunquam ego credam de etymologia cogitasse Isidorum in his verbis.*

Hic autem scorpionib. *è Plin. 29. c. 4.*

Sunt & alia genera. *Ex Solino. Sed Ammodytes prætermitti potuit, nam de eo iam dixerat. At hæc in aduersariis ferri possunt.*

Venenum autem. *è Seru. Æneid. 1. ad v.* fallásque veneno.

animam exiget. *CC. 4. Tarracon. & Raban.*

Dicit autem Plin. *Ex eod. ad v.* tumidum caput abdidit altè. *Georg. 3.*

Vnde & totum corpus. *Ex Aug. in ps. 57.*

Anguib. vniuersis. *è Solin. 30.*

Nullum autem anim. *è Seru. ad v.* linguis vibrantib. *Æn. 2.*

Serpentum vda. *è Seru. ad v.* vdo sublapsa veneno. *Æneid 7.*

Pythagoras dicit. *Ex eod. Æn. 5. ad v.* Geniūne loci, famulúmne p. *Æn 5. Vid. Plin. 10. c. 66. Plutarch. in Clem. & Ælian. lib. 1. c 53. & Ouid. 15. Metam.*

Fertur autem quos serpens homin. nud. *Ex ep. ad Præsidium de cereo Paschali. apud Hieron. tom. 9.*

In Cap. V.

Vermis est anim. *August. in ps. 21.* Vermis de carne

ſine concubitu naſcitur.

In ſua arte. *Jta Gotthici. al.* In ſuo labore.

Scorpio--vermibus, non ſerpentib. *è Solin.*30.

arcuato vulnere. *Hieronym. aduerſ. Vigilant.* Scripſit Tertullianus ſcorpiacum rectiſſimo nomine, quia arcuato vulnere in Eccleſiæ corpus venena diffudit. *Itémque in prolog. Ioſue.*

Proprium autem. *Plin.*29.*c.*4.

Multipes. *ὄνισκος vocatur à Græcis. Vid. Galen. lib.*11. *de ſimp. medicam. facult.*

Plautus. *In Ciſtellar.* Imitatur nequam beſtiam, & damnificam. Phi. Quamnam amabo? La.--Inuoluolum, quæ in pampini folio intorta implicat ſe.

Nec adulat, vt locuſta. *ex Hieron. ad Am. c.*4.

Hos nos termites dicimus. *Seru. ad illud.*--Aut tempeſtiuam ſyluis euertere pinum. Nam tempore importuno cæſæ arbores termites faciunt: ita enim ligni vermes vocantur.

Hemicranius. *Chacon. cùm Marcellus (inquit) lib.*2. *de medicam. ita ſcribat,* Hemicranium ſtatim curant vermes terreni, pari numero ſiniſtra lecti; *vereor ne Iſidorus hemicranium vermem inde eduxerit, quamuis eod. nomine morbum, & medicinam vocari nihil prohibet.*

Aſcaridæ. *Tipulas reddit pro Aſcaridis Gaza. Heſychius Ασκαρίδες ἄδος σκωλήκων, de his medicor. libri conſulendi.*

Coſti. *Vid. Feſt. & Plin. de Coßis.*

Tarmus. *Feſt.* Tarmes genus vermiculi carnem exedens. *Sed pro termite quoque accipi oſtendunt exempla quæ ad hunc Feſti locum affert Scalig.*

Ricinus. *Gloſſar.* Riginus *κρότων, & poſtea κρότωι φθεὶρ* ricinus. *vtitur hac voce Columella in morbis canum lib.*7.*c.*13.

Vſia. *Quoniam ſ. ab r. vix diſtinguitur in Gotthicis characteribus. vriam, quàm vſiam, magis probabat A. Aug.*

Cimex de ſimilitudine cuiuſdam herbæ. *An Hyperici? quando nomen κόρις commune vtrique.*

In Cap. VI.

Reptilia. *Ex Ambroſ. Hexaem.*5.*c.*1.

Et ſpatioſum. *Vox* manibus, *quæ eſt in editis abeſt à Gotthicis, vt etiam à* LXX. *quos Iſidorus ſequitur, vt dubium non ſit, quin ex Hieronymo manarit in editionem vulgatam. Nos vocem Hebræam exprimimus, cùm* braços de mar *dicimus* LXX. *ſatis habuerunt εὐρύχωρον dicere.*

Piſcium verò poſtea. *Ambroſ.*5. *Hexaem. c.*2.

Nigri meruli. *Negat Varro merulum dici, ſed ter legitur in Gloſſar.*

Et turdi albouarij. *Aluouarij quoque legitur in aliquib. Iſidori, & Ambroſij libris. De turdorum colorib. Ariſtoteles, Athenæus & Maſſarius in iis quæ de piſcib. ad Plin.*

A colore, vt Vmbræ. *Huius piſcis Varro meminit lib.*IV. *& Græci σκιαίναν vocant. Plin.*32.*c.*11. *& Ouid. in Halieutico. Gloſſar. σκιὸς ἰχθύς.*

Et aurata. *Chryſophris Ouidio.*

A figura vt Orbis. *Orchis apud Plin.*32. *c.*2. *cuius hæc ſunt, vtrum verius, alij iudicent.*

Muſculus, quòd ſit balenæ maſculus. *Rei potius, quàm vocis etymon,* magnum. n. amicitiæ exemplum balena & muſculus. *Ait Plin. lib.*9. *c. vltimo.*

Hinc & muſculi cochlearum. *Plin.*9.*c.*35.

Cetæ dictæ *τὸ κῆτος, καὶ τὰ κήτη. è Seru. Æneid.* 5. *ſed vſum Jſidorum Seruij commentariis ſine Virgilij verbis hic quoq. locus indicat. Nam quod ſequitur,* hoc eſt ob immanitatem, *è Seruio ſe putauit deſcribere, quaſi ille cete immania interpretatus eſſet, cùm* immania cete *verba ſint Virgilij. Neque in hac ceti etymologia defendenda laborandum cenſeo, quamuis alias quoque res, vt naues, propter magnitudinem cete dici, non ignoro. Reliqua ſunt ex Ambroſ.* 5. *Hex. cap.*9.

Phocas. *Quòd* Bocas, *manuſcripti quidam habent, è digammo fluxit.*

Delphines. *Quod vocabulum ſequuntur, non Delphin, ſed Simon, vel (vt in aliis Solini libris ſcribitur) Simomon eſt, c.*18.

Eſt & Delphin. gen. in Nilo. *Solin. c.*35. *de Ægypto.* Hi delphines crocodilos ſtudio alliciunt ad natandũ, demerſíſque aſtu fraudulento tenera ventrium ſubter natantes ſecant, & interimunt.

Porci marini, qui vulgò vocantur Suilli. *Et nos Sollos vulgò dicimus. Lubentérque aſſentimur iis, qui Siluros eoſdem eſſe exiſtimant.*

Thynni- hi ingrediuntur. *Pontum intellige è Solin. c.*18. *apud quem* ingrediuntur, *legitur in manuſcr. non* illabuntur. *Vid. Ariſt.*8. *de hiſt. anim. c.*13. *& Plin.*9.*c.*15.

Quod dextris oculis acutius. *Ita Ariſtot. Plinius & Solinus. Contrà Plutarch. in libro, Vtra prudentiora animal. terreſt. an aquatil. acutius thynnos oculo ſiniſtro cernere exiſtimat.*

Gladius. *è Plin.*32.*c.*2.

Tradunt decem cancris. *Ex eod. c.*5.

Aranea. *Plin. lib.*9. *c.*48. Peſtiferum *(inquit)* in aquis animal araneus, ſpinæ in dorſo aculeo noxius; *etymologia è re vtcumque voci aptata, nam de ferendo (quod ad vocem attinet) ne cogitaſſe quidem Iſidorum credimus.*

Crocodilus à croceo colore. *Rectè ſi verum eſt, quod P. Martyr in lib.*3. *de legatione ad Sultanum narrat, comperiſſe ſe è nautis, flauos eſſe crocodilos. Sed Euſtath. & etymologic. Græcum, quòd crocum fugiat; vnde in apiariis crocum ſpargitur, ſed hoc de terreſtri, de marino quod τὰς κρόκας, hoc eſt littora timeat.*

Animal quadrupes. *è Solin. c.*35.

Longitudine plerumque xx. cubitor. XVIII. *Plin. & Herodot.*

Vt quamuis fortium ictus lap. *Solin.* Vt ictus quouis tormento adactos tergore repercutiat. *Vid. Ariſt. Herod. Plin.*

Hippopotam. *è Solin. ibid.*

Pagrum. *Strabo lib.*17. *φαγρώριος, ὃν καὶ φάγρον καλοῦσι. Gloſſ. φάγρος ἰχθὺς* dentatus.

Dentix. *Siue Dentex.* Dentices piſces *Columell.*8.*c.*18.

Lepus à ſimilitudine cap. *Ælian. lib.*16. *cap.*19. *Magni maris leporem omni parte ad terreni ſimilitudinem accedere præter pilos, ait. At Plin.*9. *c.*48. Lepus in noſtro mari offa informis, colore tantùm lepori ſimilis. *Quare à ſimilitudine coloris legebat Chacon.*

Denique reti circundatus. *Ex Plin.*

Mullus quòd mollis. *An quod Plin. ait nullum ſi lepore veſcatur tenereſcere, & ingratiorem, viliorémque fieri? Non defendo, ſi quidem hæc Iſidori ſunt: de etymol. vid. Plin.*9. *c.*17. *& inf.*19.*c. vltim.*

Libidinem inhibeat. *Quod Echineidi tribuit Plin. lib.*32. *cap.*10.

Oculor. autem aciem hebetari. *Sic Plin. eodem lib. c.*7.

Piſcem olent. *Compl. Gotth.* horrent, *hoc ſi attentius inſpicias, lepori, non nullo tribuit idem lib.*32. *cap.*1. *ſed aliter.* Homines *(inquit)* quib. impactus eſt, piſcem olent.

Mullus in vino -- affert. *Ex eod. lib. c.*10.

Græci. n. album *λευκόν. Secuti ſumus Vulcan. & Ant. Aug. quamuis γλεῦκοι pro γλαῦκοι, quod in Gotthicis eſt, non reiiciamus. Virg.* populus, & glauca canentia fronde ſalicta.

Thymallus. *Ambr.*5.*Hex. c.*2. *elegantißimus locus.*

Scarus. *Ex eodem. neque neceſſe eſt eſcarum ſcripſiſſe Iſidorum, vt etymon conueniat, illud multò durius; quod ait Plinius, adeò littoribus Italiæ ignotum, vt nec nomen Latinum habeat: raros certè ſatis indicat Horatij verſus.* Non me Lucrina iuuerint Conchylia, Magíſve Rhombus, aut Scari,

Si quos Eois intonata fluctibus Hyems ad hoc vetat mare.

Sed auersum caudæ ictibus. *Plin.32. c.2.*

Nam sparus telum. *è Seru. ad v.* Agrestis armat sparus. *Aen.11.*

Australis piscis. *Sæpè monuimus non contulisse Isidorum Seruij commentaria cum Virgilij verbis, ideòque declinasse interdum à Seruij mente. Hoc igitur loco cùm pisces marinos captaret, cælestes inscius in idem rete conclusit. Ergo deleri hæc iubebat Chacon: locus Seruij ad carmen;* Aut eadem sidus fugiens vbi piscis aquosi. *Georg.4.*

Hamia. *Ita scribendum ex Plutarch. lib. vtra prudentior. animal. qui ab* ἅμα *dici vult, id est simul, quòd gregatim hi pisces incedant.*

Echneis. *Plin.32. c.1.*

Vranoscopus. *Qui Anthias, Callyonymúsque à quibusdam putatur. Plin.32. c.7.*

Miluago--tempestates mutari. *Plin. ibid. tempestates mutari c.7. Trebius Niger auctor est. Est autem in libris veteribus,* Milago, *non Miluago.*

Squatus. *Plin.32. c.11. & c. vlt.* Rhina, quem Squatum vocamus, *licet lib.9. eund. squatinā vocet. Gloss.* squatus, ῥίνα εἶδος ἰχθύος. *Angli quoq. hodie scate appellant.*

Ciuitas Syriæ quæ nunc Tyr. *è Seru. ad v.* Sarrano dormiat ostro. *Georg.2. Fest.* Sarra Tyros Insula, quæ nunc Epiros, i. continens.

Sardas, Sardinas. *Veteres CC.* Sarras *fortasse non malè, solet. n. ex duplici r. alterum in d. non rarò mutari: sed Sarda hodie nomen etiam in vulgari lingua retinent.*

Aphorus. *Ita scripsisse Isidorum etymologia indicat. sed Aphros rectum erat ex Arist. lib.4. de hist. cap.15. Athenæus quoque lib.7.* τὸν θαλάττιον γόνον, ὃν ἡμεῖς μὲν ἀφύην, ἄλλοι δὲ ἀφρύην ὀνομάζουσιν, οἱ δὲ ἀφρόν.

Ferunt autem. *è Plin.9. c.3.*

Anguilla vin. *Ex eod. lib.32. c.10.*

Draco marinus. *Eundem hunc videtur cum scorpione facere. Vid. Plin. lib.2. c. vltim.*

Muræna eo quòd complicat se in circulos. *Num ad murænulas aureas, quæ sunt in Salomonis canticis respexit, quas priores pisce Muræna esse voluit, eadem ratione, qua sparum telum pisce quoque Sparo priorem anteà dixerat? Porrò* μυραίνα, *siue* σμύραινα *(nam vtroque modo effertur) à verbo* μύρω, *id est fluo dicta est, vt Eustathius putat.*

Hanc fœminino genere. *Ex Plin.32. c.2.*

Narrat Plin. ex Indico mar. *Lib.32. c.1. Sed Antico, siue Antiaco pro Indico legendum credo: nam de eo loquutur illic Plinius. Nisi deleri hæc mauis de Ant. Aug. sententia.*

Sepib. interclusa--concipit. *Verba Plin. lib.9. c.51.*

Æthiopes videri. *Ex Plin.33. c.10.*

Lulligo--euolare ex aqua. *Varro, Loligo quòd subuolat, littera commutata, primo voligo.*

Conchæ, & concleæ. *Al. cochleæ.*

Omnium. n. clausorum maris animal. *Verba Palladij lib. vlt. c.6.*

Inter quæ margaritiferæ. *Plin.32. c. vlt.*

Quæ celoe--& inf. vnde & celoe. Etiam eceloe, oeceloe, ocoele, & coclea *legitur. Ocelli, vel ocellati placebat A. Aug. (sed etymon cæli non conuenit.) Varro in Marcipor. apud Nonium:* altera exorat patrem libram Ocellatorum, altera virum semodium Margaritarum. *Suet. in Aug.* ocellatis nucibúsque ludit. *Etymon autem ocellatorum ex oculorum similitudine. Nam & Athenæus lib.83. c.8. margaritas bis oculis piscium magnis comparat.*

In quar. carne pretiosus calculus solidatur. *Ambr. V. Hex. c.11.* Vnde etiam ostreis pretiosissimā margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua in tam molli carne solidauerit.

Murex. *è Seru. ad v.* Concussæ cautes, & acuto in murice remi. *Aen.5.*

Conchyl. *è Vitruu. lib.7. cap.13. Ead. repetuntur lib.19. cap.28.*

inimica ostreis. *Plutarch. dicto iam lib. & Ambros. V. Hex. c.8. De polypo hæc eadem Plin.9. c.30.*

Ostrea autem neutro. *Vid. Seru. ad v.* ostriferi fauces tentantur Abydi. *Georg.1. & Non: sed ex iis locis quos citant contra potius existimare liceat promiscuè vtroque genere vsurpasse Latinos.*

quorum lacte concipiunt Ostreæ. *Ita Gotth. o. Ostrea tamen, si sibi constare, aut Seruium sequi vellet, dixisse debuit. Plin.9. c.51.* nuper compertum est in ostreariis humorem in iis foetificum modo lactis effluere.

Vngues. *è Plin. (sunt autem quatuor genera.) Item è Plin.*

Testudo. *Sunt autem quatuor gen. Item è Plin.*

Echinus. *Ambros.6. Hex. c.4.* Echinus iste terrenus, quem vulgò Heritium vocant. *Glossar.* Ericius ἐχῖνος, ἐχῖνος, Erinacius.

Circa genitales. *Ex Ambros. V. Hex. c.10.*

Et sonos vocis imporun. *Ex Origen. hom.4. in Exod.*

Quædam Rubetæ. *Plin.32. c.5.*

Aliæ Calamitæ. *Idem cap.10.*

Mutæ, & sine voce. *Plin.32. c.6.*

Agredulæ. *Ex Gotth. alij,* Agridulæ.

Sfungia à fingere. *Sphingiam pro spongia scripsisse aliquos indicat Charisius.* Spongia (*inquit*) sine h. dicenda est. Nam Græcè ψιλῶς *dicitur* σπόγγος. *Quin etiam Græci vel* ἀπὸ τοῦ σπᾶν τὰ ὑγρὰ; *vel* ἀπὸ τοῦ σφίγγειν κατὰ τὰς ἐκθλίψεις, *hoc est vel ab attrahendo, vel exprimendo humore deducunt. Notum illud Suet. in Vespas. procuratoribus illum suis pro spongiis vti, quod quasi siccos madefaceret, & exprimeret humentes. Vt autem ab effingendo traheret Isidorus, Seruius fecit, qui fingere tergere interpretatur Aen. 8. adducto ad id Ciceronis loco è Sextian. Quæ de generibus spongiar. referuntur, ex Arist. sumpta videntur lib.5. de hist. cap.16. & Plin. lib.9. cap.45.*

Animal autem esse docetur. *Plin.31. c. vlt.*

Alia quæ stant fixa. *Arist. lib.4. de hist. c.6.*

Mollissimum genus earum Pennicilli. *Verba sunt Plinij, sed in codice vetustissimo Plinij Eccl. Toletanæ non pennicilli, sed pennicillis legitur hoc modo;* Mollissimum genus earum pennicillis oculorum tumores leuat. *Ita fortasse nullum spongiarum genus pennicillus à Plinio dictum fuerit: scio tamen Festum ita scribere;* Penniculi spongiæ longæ, propter similitudinem caudarum appellatæ.

Animalium omnium in aq. viu. nom. 144. *Idem numerus in codice Plin. Ecclesiæ Tolet. in vulgatis 176. Hieronymus in Ezech. c.47. ex Oppiano, & aliis, qui* ἁλιευτικὰ *scripsere, refert 153. esse piscium genera, eáque omnia capta fuisse vult ab Apostolis Ioann. 21.*

Masculi commixtione suscepta. *Al.* susceptione concepta.

Quæ iidem insequentes. *Arist.6. de hist. anim. cap 13. de ouis piscium, Gaza interprete.* Nec vero hæc omnia fœcunda sunt, sed ea quibus editis, mas semen asperserit genitale. Sub partu enim mas insequens semen ouis aspergit, & quæ eo afflantur, iis pisciculi enascuntur.

In Cap. VII.

Vnum nomen auium--psitacus. *Omnia ex Ambros. Hex. c.14. præter exempla, quæ ab Isidoro quoque omissa putabat Chacon.*

Vt Garamantes. *De quibus Nicephorus lib.9.*

Aliæ Enchoriæ. *Ex voce* encuriæ, *aut* encoriæ, *incolæ librarij non omninò absurdè fecerant. Basilius à quo Ambrosius,* ἐγχώρια.

Neque. n. omnis Indiæ. *è Plin. 33. c. 11.*

Nam vnde volare, inde & ambulare. *è Seru. ad* Pascentes illæ tantùm prodire volando. *Æn 6.*

Et homo paruus, pullo. *Vt suprà ex Festo ostendimus.*

Tanti enim contuitus. *Ex Hieron. in Abd. c. 1.*

Nam & contra radios. *Ex Ambros. 5. Hex. c. 18. & in ps. 118.*

Harum quasi dicunt. *Ambros. c. 20.*

Vultures autem. *Idem in oratione de obit. Theodos.*

Bradypus apud Græcos. *Facilis fuit lapsus ex hac voce in* Gradipes, *quæ in plerisque CC. legitur. Plin. 10. cap. 22.* Proximæ sunt quas Hispania aues tardas appellat, Græcia otidas.

Ordine litterato. *è Seru. Æn. 1. ad v.* Cœtu cinxere polum. *Reliqua è Solin. c. de Thracia.*

Quem sonum oris potuis. *è Solin. 35. & Ambros. V. Hex. cap. 16.*

societatis comites. *Sic paullò post columbam castitatis comitem dicet.*

Olor autem dictus. *Olorem Latinam vocem statim faciet, sed è Græca duci, nihil vetat: nisi aliena hæc esse cum Chacone mauis.*

Cygnus. *Aliquanto durior notatio.*

Olores autem Latinè. *è Seruio ad v.* Strymoniámque gruem, aut album deiecit olorem. *Æn. 11.*

Nautæ bonam prognosin. *è Seru. Æn. 1. ad v.* Aspice bis senos læt.

Sicut Æmilius ait. *Aemilius Macer in ornithogonia. & ita legendum censebat Chacon apud Nonium in* Profecta, *non* Licinius. *Nam quamuis vtriusque Plinius meminerit, tamen cùm de auibus agit, Aemilium citat, qui citatur etiam à Non. in* luculentus, *ita Seru. Æn. 1. ad v.* Ignauum fucos pecus à præsepib. arcent.

Struthio. *Ex Greg. 31. Moral. ad Iob. c. 39.*

Quódque ausa volare Ardea. *è Lucan. 5. locus verò è Seru. Georg. 1. & Aen. 7.*

Formidat. *Ex Ambros. Hex. 5. c. 13.*

Tantalum vocant. *Videndum, num potius Taurum. Nam ardeam stellarem ita appellat Aristoteles. Quòd bouis mugitum voce imitetur. cuius meminit etiã Plin. lib. 10. c. 42.*

Phœnix auis dicta. *Plin. lib. 13. cap. 4. à phœnice, id est, palma.*

Cinnamulgus. *Plin. 10. cap. 33. & Sol. cap. 46. idem est cum cinnamomo. Sed cinnamomum vnicon, scribunt Græci: atque ita scribi præcipit apud Latinos Nestor antiquus Gramm.*

Psittacus. *è Solin. c. 55.*

Halcyon quasi auis Oceana. *Gotthici, Cyanea.*

Pellicanus-- fluminis. *Verba August. in ps. 101.*

Nam Canopus Ægyptus dicitur. *Nam Pellæus Canopus mallem, vt magis etymon responderet Virgil. Georg.* Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi. 4. *Et tamen lib. 19. c. 5. Nam Canopæa Aegyptius est.*

Stymphalides aues ab Stymphadibus insulis. *CC. Gotth.* Stromphalidæ aues ab Strophadibus insulis. *Vitiosum vtrumque. Nam neque Stymphades insulæ vllæ (vt opinor) dicuntur; neque Stromphalidæ aues. Est autem Stymphalus Arcadiæ palus, itémque in Epiro Strophades insulæ, & vtrobique aues, quarum illas confixisse sagittis Hercules, has abegisse Zethus, & Calais Boreæ filij memorantur: de illis Lucret. 5.* vncisque timendæ, Vnguibus Arcadiæ volucres Stymphala colentes--*de his Virg. 3. Aen.* Strophades Graio stant nomine dictę Insulę Ionio in magno, quas dira Celeno, Harpyæq. &c.

Diomedeas aues. *Locus pluribus ex auctorib. concinnatus è Seru. ad v.* Nunc etiam horribili visu p. seq. *Æn. 11. Aug. 18. de ciuit. c. 16. Solin. c. 9. Plin. & Ouidio.*

Memnonides. *Plin. 10. cap. 26. Solin. cap. 43. Albert. Magn. 23. de animal. Ouid. 13. Metam.* Térq. rogũ lustrant, & consonus exit in auras Ter plangor.

Herciniæ aues. *è Solin. 32.*

Quamuis nox obtenta densis tenebris. *Virg. Georg. 1.* Semper & obtenta densantur nocte tenebræ.

Onocrotalon-- quorum duo genera. *Ex Hieron. in Soph. 2. Est auis hæc voracissima, propterea Martial.* turpe Rauennatis guttur Onocrotali. *Vid. Nebriss. in lib. de L. locis.*

Ibis auis Nili. *Plin. 8. c. 27. Ælian. 2. c. 35.*

Hæc serpentum ouis. *è Solin. c. 45.*

Meropis -- eos. & gaulos. *Sic vocant Itali, nos auejarucos.*

Quam monedulæ committend. *Committebant legitur apud Cicer. Vid. Plin. lib. 10. c. 29.*

Vespertilio. *Ex Ambros. Hexaem. 5. c. 24.*

Animal murium simile. *Verba Hieron. in Is. 2. cap.*

Luscinia. *Ex Ambros. Hexaem. 5. cap. 11. Diuersa tamen origo placuit Varroni.* lusciola, aut luscinia (*inquit*) quod luctuosè canere existimatur, atque esse ex Attica Progne in luctu facta auis.

& mat. e. a. c. & matutinis Acredula vocibus instat, vocibus instat & assiduas iacit ore querelas. *i. de diuinatione ex usd. prognost. Quinctus frater.*

Vlula auis. *è Seru. eclog. 8.*

Cùm enim clamat. *Seruius hæc de bubone, non de vlula Æn. 4.*

Hanc autem insula Cretens. *è Solin. c. 16.*

Nam exorto splendore. *Ambr. 5. hex. c. 24.*

Noctua autem non est bub. *è Seru. Æn. 12.*

Nycticorax ipsa est noctua. *Hieronym. epist. 135. ad Sunniam.*

quia noctem amat. *Aug. in ps. 101.*

est. n. auis lucifuga. *è Seru. Georg. 1. ad v.* Ne quicquam seros e. noct.

& solem videre non pat. *De Vespertilione dixit Hieronym. Is. 2.*

Strix. *Vid. Fest. sed quod vulgò Ammas dici refert. hinc quidam nutrices amas à nostris vocari putant. alij vero non Latinam vocem, sed è Germania à Gotthis aduectam existimant. Sed, qui Hebræam dixerit, minus, credo, fallet.*

Coruus -- fertur hæc auis. *è Gregor. 30. Moral. cap. 9. Al. 15.*

Oculum petit. *Catull. de Cominio--.* Non equidem dubito, quin primum inimica bonorum - Lingua execta auido sit data vulturio, - Effossos oculos voret atro gutture coruus,-- Intestina canes, cętera membra lupi.

significationibus augere. *Ita solus Vulcan. reliqui agere.*

Picæ. q. poëtricæ. *Vel ad Persium respexit --* Coruos poëtas, & poëtridas picas -- *aut ad fabulam de Pieridibus in picas mutatis.*

Pica loquax. *Carmen Martialis.*

In quacumque arbore nidificauer. *Ex Plin. 10. cap. 18.*

iste est picus Martius. *è Seru. ad v.* Aurea percus. virga, *Æn. 7.*

Pauo-- vt putredinem vix sentiat. *Ex Aug. 21. de ciuit. c. 4.*

de quo quidam. *Martialis.*

à Phaside insula Græci v. *Fluuio potius, aut vrbe.*

consumi. *Aurum scilicet. Plin. 29. cap. 4.* Si auro liquescenti gallinar. membra misceantur, consumunt id in se, ita hoc venenum auri est.

Iste vigilias noctis. *Ex Ambros. Hex. 5. c. 13.*

Nullum animal. *è Seru. Æn. 8.*

Fulica dicta, eo quòd caro eius leporem sapiat. *Fuliginem, credo, aut vliginem sapit. sed quorsum illud? lagos, n. lepus dicitur, mirum, ni glossema est.*

Est enim auis stagnens. *Ex August. in ps.* 103.

maritimo q. f. d p *Ex Ambros. c.* 13.

mergis ab assid. *Ita est in Gotth. & apud Ambros. reliqua ex Virg. Georg.* I.

si quis vos accipit. *Ex Greg.* 33. *Moral. c.* 11. *al.* 16.

Fertur autem accipiter. *Ex Ambros. c.* 18.

Capys. *Seru. ad Carmen*-- Et capys hinc nomen Campanæ ducitur vrbi. constat *(inquit)* Capuam à Thuscis conditam viso falconis augurio, qui Tusca lingua Capys dicitur. *& Fest. in* Capuam.

rapacissimus, &c. *Verba Hieronymi ad Zachar. c.* 5.

Turtur auis pudica. *Hieron.* 1. *contra Iouinian.* Turtur auis pudicissima. *& Orig. hom.* 2. *in Cant. Hiero. interprete* turtur semper in montium iugis, & arborum verticib. commoratur.

ac sine felle. *Quod minimum fellis habeat vt diximus supra. vid. Arist.* 2. *de hist. anim. c.* 15.

quas vulgò Titos. Seru. *eclog.* I. Columbæ quas vulgus tetas vocat.

Perdix de voce nomen habet. *Est enim* πέρδεσθαι *flagitium (vt ait Plautus) crepando facere. honestè Statius* - quique refert iungẽs iterata vocabula perdix. *Hieron. tamen (oratoriè credo, vt caussæ seruiret) à perdendo perdicem nominatã dixit ep.* 48.

adeò autem fraudulenta. *Ex Ambros.* 6. *c.* 3. *& Hier. ad Jerem.* 17. *& ep.* 48.

Ortygometra. *è Solino.*

Vpupa. *Ex Hier. in Zacha. c.* 25. *vsque ad* commorans.

Tucos quos Hispanicuculos. *Inuerso ordine in libris omnibus legerim cum Chacone, Cuculos quos Hispani cucos.*

Merula-- q. mera volans. *Sic Varro, & Festus: sed improbat Quinctilian. lib.* I. *c.* 5.

hæc cùm in omnibus locis nig. *è Solin.*

à diris quoq. auibus *Ita est in Gotthicis rectè. Solin.* minimè certè à diris auibus impetuntur, neque vnquam prædæ sunt, vt sacræ.

hyemis enim confin. *Ambros.* 5. *Hex. c.* 14.

Furfurio. *Siue Farfario, vtramque enim lectionem admittũt & Gotthici characteres, & ipsa notatio. Varro* 3. *de re rust.* Diebus xx. antequàm quis tollere vult turdos, largiꝰ dat cibum, quod plus ponit, & farre subtiliore incipit alere.

Carduelis. *è Seru. Geor.* 3. *ad v.* littoráq. Halcyonem resonant, achalantida dumi.

Oscines. *Ex Festo.*

Quæ si aduersæ sunt Inebræ. *Fest.* Inebræ aues, quę in auguriis aliquid fieri prohibent, & prorsus omnia inebra appellantur, quæ tardant, vel morantur agentem. *Gloss.* Enibra Ἐναντία. Inebra ὄρνεοι μαντευτικοί. Ember picus ὄρνις ποιηεὸς. Enibrum πράγματος ἐπιβλαβές.

Præpetes. *Vid. Seru. ad v.* Præpetis omina pennæ. *Æn.* 3. *Agell. lib.* 6. *c.* 6. *& Fest.*

augurian tur. *Ita V. c.* 1. *auguria faciunt.*

Sed fidem non habet. *Hoc est, eã auguria certa, & rata non sunt, mendosè omnes libri.* sed fides hoc *vel* hæc nõ habet: *Rabanus,* sed fides Christi hoc non habet, *quasi minus superiora fides Christi damnet.*

Omnium autem genera voluct. *Ex Lactant. de opific. c.* 3.

Vnde & vua. *è Seru. eclog.* 10.

Ouorum vim. *Ex Plin.* 29. *c.* 3.

In Cap. VIII.

Apes dictæ. *è Seru. Georg.* 4. *ad carmen,* Aut illæ pedib. connexæ.

Nam posteà & ped. *Ex eod. ad v.* Trunca pedum primo.

generandi mellis officium. *Ex Lact. lib.* 3. *c.* 10.

Nam pro his creandis. *Seru. ad v.* cæsísque iuuencis.

propriè tamen apes. *Ex eod. ad v.* Ignauum fucos, *Æn.* I.

Costros Græci appellant. *Castros impreßi libri, Chacon Oestros legebat, cùm costros in libris omnibus sit, aliendásque esse illas voces* (dicti quòd castra ducant.) *Cur enim Græcæ voci Latinum etymon aptaret, quod peruersißimum esse Seruius, & Charisius dicunt. Sumpta enim esse hæc è Palladio lib.* 6. *c.* 10. Hoc mense incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant, sed Græci οἴστρους appellant, & necari iubent. *Eadem propè Columella lib.* 6. *cap.* 10. *Sed cùm rursus paulò post de œstris sermo sit, Costros hoc loco mouere religio fuit.*

Fucus ape mai. crabr. min. *Verba Æmilij Macri apud Seru. loco cit.*

Tauri vocantur scarab. *Ex Plin.* 30. *c.* 5.

Buprestis. *Ex eod. lib. c.* 4.

Hæ in Italia apud Rhegin. *è Solin. c.* 8.

Culex ab aculeo. *Non dubito, quin ex Aug. in ps.* 148. quis dedit aculeum culici, vt sanguinem sugat? quàm tenuis fistula est, qua sorbet?

Cyniphes. *Aug.* 3. *de Trinit. c.* 7. Cyniphes musculæ sunt breuissimæ, qua tertia plaga superbus populus Ægyptiorum cædebatur. *à Græcis* σκνῖφες, κνῖπες, *&* κνῖφες *ab Ætio dicuntur.*

Oestrum autem Græcum. *Verba Seruij Georg.* 3. *ad v.* Oestrom Graij vertere vocantes.

Bibiones. *al. bibones. Afranij senariis nihil elegantius.*

Gurgul. *è Seru. Geor.* I.

NOTAE IN LIBRVM DECIMVM-TERTIVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

MVNDVS est cælum,& terra. *Ex August. tract. 2. in Ioan.*

quod in sempiterno motu. *Idem etymon secutus videtur Festus cùm dixit*, Mundus appellatur cælum, & terra, mare & aër. Mundus etiam dicitur ornatus muliebris, quia non est alius, quàm quod moueri potest. *Varro verò, & Plinius ab absoluta perfectáque elegantia mundum ex Græcor. imitatione dictum volunt, & Cicer. de Vniu.* vt hunc varietate distinctum benè Græci κόσμον, nos lucentem Mundum nominaremus.

Nihil enim Mundo pulchrius o. c. a. *Verba Hier. in Ion c. 1.*

Quatuor autem esse constat clim. *eod. modo loquitur Hieronymus in nom. Heb. ex Exod. & in quæst. in Genes. c. 13.* Quatuor (*inquit*) climata mundi posuit, Orientem, & Occidentem, Septentrionem, & Meridiem. *Vid. Seru. Georg. 1. ad v.* Mundus vt ad Scythiam, Riphæásque arduus arces,

Meridies. *Eodem modo suprà lib. 3. cap. 41. & lib. 5. cap. 31.*

Cardines mundi. *Suprà lib. 3. c. 37.*

In Cap. II.

Atomos philosophi. *Vid. Plutarch. 1. de placit. philos. c. 3. & Stob. eclog. 1. phys. c. 17. & Seru. in Sileno.*

Sic & in littera. *è Serg. in art. Donati.*

In Cap. III.

Hylen. *Ex Aug. 20. contra Faust. c. 14.*

ex eius deriuatione vocabulum accep. *Nempe vt elementa sint, quasi hylementa.*

Hanc hylen Græci. *Seru. Æn. 8. ad v.* Aruor. pecorísque Deo.

Græci autem elem. στοιχεῖα. *Ambros. Hex. 3. cap. 4.* Vnde & Græcè στοιχεῖα dicuntur, quòd sibi conueniát, & concinant.

In Cap. IIII.

Cælum vocatum. *Ex Ambros. 2. Hex. c. 4. aliis cælum quasi κοῖλον, id est, cauum.*

Alias autem à superiora celando. *Absunt hæc à CC. Rom.*

Hoc autem Græcè ὄρανός. *Ex Ambros. 5 Hex. cap. 22. Auctor verò libri de mundo ad Alexand. quod super τὰ ὄρεα, id est, montes sit.*

Lucretius. *lib. 4.* Sunt etiam quæ sponte sua gignũtur, & ipsa Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur aër.

& nos in consuetudinem. *Ex Aug. de agone Christ. cap. 3.*

In Cap. V.

Æther.. *Repetitur hoc caput ex lib. 3. cap. 32. 36. 38. & 45.*

Sanè æther est. *Verba Seruij ad v.* lucidus æthra, *Æn. 2.*

Horum alter est Septentrional. *Ex commentariis Arati in fine.*

In Cap. VI.

Eo quòd intra ipsum Arctorum signa. *Hæc quoq. ex lib. 3. c. 43.* Arcturi, *quod est in editis non displicet (quamuis* Arctorum *sit in Gotthicis) sunt n. verba Hygini lib. 1. astronom. vt illic notauimus.*

Zodiacus circulus est. *Lacuna est in Gotthicis quibusd. post hæc verba & hîc, & in lib. 3. quam impleri nolim, cùm vtrobique dissideant inter se codices, qui eam explent.*

In Cap. VII.

quàm cætera elementa. *Assentior Chaconi, cui adulterinæ videntur hæ voces.*

longum per inane secutus. *Non sunt hæc apud Maronẽ. Ergo legas licebit, vel ex Sileno*-magnum per inane coacta. *vel ex XII. Æn.*-vacuum per inane volutus.

nam commotus ventos, &c. *Verba sunt Aug. 3. de Genes. ad lit. c. 10.*

nubes dictæ. *è Seru. ad v.* arsurásque comas obnubit amictu.

Vnde & Neptunus. *Arnob. 3. aduers. Gent. quòd aqua nubat terram. putabat Chacon Isidorum scripsisse: vnde & Neptunus, quòd nubat terram: &* mare *Neptuni*, tegat, *τὸ* nubat *glossas fuisse alienas.*

nubes autem aëris densitas. *Ex eod. Æn. 5.* atque in nubem cogitur aër.

In Cap. VIII.

nam tonus, sonus. *Tonitruum à Cæcina tonum dictum refert Seneca lib. 2. natural. quæst. & à priscis quidem tonitruũ ætate sua non nisi tonitrua pluraliter efferri.*

Ita vt cælum discidisse. Discessisse *quoque & decidisse legitur, quar. ego scripturarum vt nullam prorsus reiicio, ita* discidisse *libentius amplector, vt se* discidisse *intelligas, vt sæpe alias. nã &* discindi *legit Romanus codex, &* discisse *alij mendosè. &* præscindit *vel* perscindit *potius, quod sequitur, ter vsurpauit eadem in re Lucretius, quem imitatur hoc loco Isidorus, & exemplum de vesicula displosa magis* discidisse *videtur postulare. Quod verò ad* discessisse *attinet, non semel in libris de diuinatione* discessus cæli *legitur.*

Quod mirari quis non debeat, cùm vesicula. *Lucret. lib. 6* Nec mirum cum plena animæ vesicula parua, Sæpe ita dat pariter sonitum displosa repentè.

Fulgetra vocatur. *al. fulgetrum. Sed fulgetra omnino legendum ex Seru. Æn. 8. ad* - fulgores nunc terrificos ignémque, metúmque. *Vulcanius* fulgor *edidit.*

In Cap IX.

Fulgere enim ferire. *Fest.* fulgere prisci pro ferire dicebant, vnde fulgur dictum est.

Fulmina autem. *è Seru. ad v.* iaculata è nubibus igné. *Æn. 1.*

Nam omnium rerum coll.— arborum. *Verba Seruij*

Æn.1.ad illud, vnde imber, & ignes.

quia subtilioribus elementis. *Respexit ad Lucretij carmina lib.2.* Quare fulmineus multò penetralior ignis, Quàm noster fluat è tedis terrestribus ortus. Dicere enim possis cælestis fulminis ignem, Subtilem magis è paruis constare figuris.

In Cap. X.

Dictus Iris q. aëris. *Græci ab* ἔρειν, *id est, dicere, quòd sit deor. nuntia. Seruius Jrin quasi* εἴρειν *interpretatur, quòd vt Mercurius ad concordiam, ita Jris ad discordiam plerumque mittatur.*

Ex aduerso radium solis accip. *è Seru ad v.* Mille trah. v.a.s.c.Æn.4.

Nascuntur enim de terræ & maris anhel. *Verba sunt Seru. Æn.1.ad v.* Vnde imber, & ignes. *Lucretij verò locus qui à Seruio citatur, ex libro 6.* Consimili ratione ex omnibus omnibus humor, &c.

Sunt autem nimbi. *è Seru. ad v.* Nimbor. in patriam *Æn.1.*

dicti à Græco vocabulo ὄμβρος.

Vnde & Lucretius. *Eod. modo legitur Lucretij versus apud Seruium, è quo sunt hæc. paulò aliter in Lucretianis libris:* Et qui quatuor ex rebus posse omnia rentur Ex igni, terra atque anima procrescere, & imbri.

Vrere verò & ad frigus. *Vide Seru.* ad penetrabile frigus adurat. *Georg.1. Rectè aduertit Chacon Seruium ab Jsidoro sine Virgilij carminibus lectum hoc loco, vt sæpe aliàs, illi fraudi fuisse. Nam vno sermone duo (inquit Seruius) diuersa conclusit. quia verbum adurat & ad potentiam Solis, & ad frigus Maro retulit.*

Nihil autem sunt tenebræ--dicuntur. *Verba August. in 1. de Genes. contra Manich. c. 4.*

& ex motu ventorum. *Seru. eclog. v. ad vers.* Siue sub incertas Zephyris motantibus vmbras.

Vbi quoquo loco. *Ita Salm. vetustißimus:* vbique quo loco. *Complut.*

In Cap. XI.

Ventus. *De ventorum nominib. Agell. lib.2.c.22.*

Nothus quòd interdum corrumpat. *Est enim* νοθεύειν *corrumpere. vnde Horatius de illegitimis filiis.* fœcunda culpæ secula nuptias primum inquinauere, & genus, & domos.

Ipse est Libonotus. *Seneca.* A Meridiano axe Euronotus est, deinde Notus, Latinè Auster, deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

Caurus quem plerique Argesten. *Idem 3. natur. quæst.* A solstitiali Occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur, quia Cori violenta vis, & in vnam partem rapax, Argestes verò mollis est, & tam euntibus communis, quàm redeuntibus.

Circius--hunc Hispani Gallecum. *Al. Gallicum, & à parte Galliæ, sed mendosè. nam Galleci nomen nos hodie retinemus.*

Etesiæ autem flabra Aquilonis. *Lucret. lib 6.* Etesia flabra Aquilonum--Nubila coniiciunt.

ἐνιαυτὸς. *Propius aberat* ἔτος, *&* ἐτήσιος, *sed Hyginum secutus est, in cuius veterib. libris* ἐνιαυτὸς *legebatur, vt apparet ex Ioan. Baptista Pio ad Lucretij verba lib.5.* Inde loci sequitur calor aridus. *nunc melius* ἔτος.

Vnde & Lucret. aerias auras. *lib.1.*--& aerias auras rorémq. liquorum. *& lib.4.* Aeriis quoniam vicinum tangitur auris.

Altanus. *Seruius ad*--cùm venti posuere, omnísque repentè resedit--Flatus omnis (*inquit*) & qui ripæ est, & qui pelagi, qui Altanus vocatur. *& Plin. lib. 2. c. 43.* Námque è fluminibus, ac niuibus, & è mari videmus, & quidem tranquillo, & alios quos vocant Altanos è terra consurgere, qui quidē cùm è mari redeūt, Tropæi vocantur, si pergunt, Apogæi.

quia magnitudine sua multis oritur dieb. *Quomodo hæc verba, quæ sunt è Seru. ad v.* Nimbosus Orion, *Æn. 1. huic loco aptentur: amplius quærendum.*

Verno autem, & autumno. *Ex eod. ad 1. Georg.* Quid tempestates autumni, & sidera dicam?

Fragor à fractar. *Ex eod. ad*--aridus fragor.

procella. *Ex eod. Æn.1. ad illud*, crebérq. procellis.

Procellæ aut de flumin. *Ex eod. Æn.5. ad verba*, Tres Erici vitul.

alitis Austri. *Virg. Æn.8.*- rutuli tres ignes, & alitis Austri.

In Cap. XII.

Aquarum elementum. *Ex Plin.31. c.1. ex quo legendum videtur*, & ceu parum sit i.t. p.a. rapiunt eos.

peccata abluunt. *Ambros 3. Hexaem. c.5. Reliqua è Plin. lib.14.c.22.*

In Cap. XIII.

Albulæ aquæ. *Plin.31. c. 2.*

In Italia fons Cicer. *ibid.*

velut oleo nitescunt. *è Solin. c.43.*

Zamæ. *Vid. Vitruu. lib.8.c.3. Item de Clitorio, ex quo* Arcadiæ *pro* Italiæ *fortasse legendum.*

in Chio. *Ex Plin. ibid.*

Linus fons Arcad. Linus *scripsimus ex Plin. nam codices non vno modo, sed lechnus, lecinus, lethinus, lethnus. Etiam Plinij vetustus liber Ecclesiæ Tolet.* Leuius *habet.*

In Sicilia fontes duæ. *è Solin. c.11.*

In Thessalia. *In Bœotia Solin. c.12. ex Varrone. Plin. in Hestiæotide, quæ pars est Thessaliæ.*

Clitumnus--qui maximos boues. *Virg. Georg. 2.* Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus Victima- *Silius lib.8.* & lauat ingentem perfundens flumine sacro--Clitumnus taurum. *Ergo & albos, & maximos Clitumnus tauros generat.*

Reatin. paludib. *Verba Plinij lib.31.c.2.*

in Asphaltite. *Iosephus 5. de bello Judaic. c. 5. Hegesipp. lib. 4.c.18. Plin.5. cap.16. Solin. c. 48. nihil in eo mergi posse, quod & Plin. dixerat lib.2.c.103.*

in Indiis Siden. Siderin. *Codex Tolet. de Silia id prodidit Strab. lib. 15.* ἐν τῇ Ἰνδικῇ ὀρεινῇ σιλίαν ποταμὸν εἶναι, ἐν ᾧ μηδὲν ἐπιπλεῖ. *Nunnesius* Σίλαν *legit ex Antigoni historia & epitome Strabonis. nos* Siden *ex Gotthicis libris, & Plin.31.c.2.*

Apuscedamo -- Marsyæ fons --in Achaia. *ex eodem Plin.*

Gelonium Stagnum. *è Solin. c.11.*

fons est in Africa. *è Solin. 40.*

in Troglod. *Ex Plin.*

Oculis medetur. *Ex Solin. 10.*

in Epiro. *Plin.2.c.103. & Sol. c. 12.*

apud Garamant. *Plin. ibid. & Sol. c. 42.*

cùm per venas calentes. *Vid. Vitruu. lib.8. c.3.*

In Cap. XIIII.

Omnis enim congregatio. *Ex Aug. 1. de Genes. contra Manich. c. 12.*

Ideò autem mare incrementum non capere. *Totus locus expressus è Lucret.6.* Nunc ratio reddenda, augmen cur nesciat æquor, &c.

Maris autem certum non esse colorem. *è Seruio ad v.* fluctúsque atros Aquilone secabat, *Æn.5.* luculentū

verò ex Seruio, & vno Rom. codice, quàm lutulentum *è nostris Gotthicis maluimus, vt luculentum à luce sit. Vid. Agell. lib. 2. c. vltim.*

In Cap. XV.

Siue à celeritate. *è Solin. cap. 26. de Hispan.*

In Cap. XVI.

Mare magnum. *Non Oceanus, sed mare Mediterraneum, vt sæpè in sacris libris, vt in Num. à c. 34. & in lib. Iosue.*

qui in Hispaniis perfunditur. Hispanias perfundit. *Solinus.*

quod mare ex multitudine flumin. *Refert hoc è Sallustio Seru. Æn. 11. atque ita esse facilè credet, qui apud Pliniū leget Danubium LXX. amnibus, quorum dimidia pars sit nauigabilis, receptis Illyricum alluere, deinde in Pontum influere adiunctis sex aliis vastis fluminibus, quamuis idem Plin. lib. 6. c. 17. Caspio mari id tribuat.*

nebulosúmque & breuius. *è Mela lib. 1. c. 19.*

Vnde & Ponticum. *Vel à Pontone breui nauigio, vel* ἀπὸ τῦ πόντε, *id est, angusto æstu.*

alias belluas maiores non pat. *è Solino.*

Sicut autem terra dum vna sit. *Ex Ambros. 3. Hex. cap. 3.*

Nam Ibericum, & Asiat. *Solinus,* caussas nominum non vniformis dedit ratio; nam Ibericum, & Asiaticum, &c.

Nam inter Tenedum, & Chium. *Ex Sol c. 4. 17. vel legendum ex Plinij emendatioribus libris Tenem, & Cium lib. 4. c. 11. nam hæ in Cycladibus numerantur ab ipso, & Strabone.*

Sic & Carpath -- posita. *è Seru. ad v.* Carpathium Libycúmque Ser. *Æn. 5.*

Ion quippe dux fuit. *Euseb. in Chron.* Ion vir fortis ex suo nomine Athenienses Iones vocauit.

& sciendum Ionicum sinum. *è Seru. ad* -- Insulæ Ionio in magno. *Æn. 3.*

à moribus accolarum. *è Solin.*

nam Myrtoum mare. *è Seru. Georg. 3. in princip.*

Ægyptium autem pelagus Asiæ datur. *Ita Solinus, & Mella: at Ptolemæus de Asia,* ea (*inquit*) Ægypti pars, quæ vltra Nilum est, ad Asiam pertinere omnes affirmant.

Venerunt in partes. *Solinus,* venerunt in partes partium.

Vnde & plagia quod sit importuosa. *Seru. ad v.* - Statio male-fida carinis. Statio (*inquit*) est quam plagiá dicunt. *& nos playa vocamus.*

In Cap. XVII.

qui Oceano. *Qui ad sinum refertur, non ad mare.*

rubrum autem mare vocatur. *Vid. Solin.*

circunstat pelago. *f. o. l.*

minium acutissimum. *f. acceptissimum.*

adesum est. *Ita Goth. al.* adhæsum est.

In Cap. XVIII.

Fretum Siciliæ. *è Seru. Æn. 3.* Hæc loca vi quondam vast. &c.

Scyllam accolæ. *Citat hæc è Sallustio Seruius ad v.* -- dextrum Scylla latus. *Æn. 3.*

Vbi laniata naufragia. f. e. *Affert hæc eadem verba Fronto antiquus grammaticus probans emergere se dixisse Sallustium.*

erigit fluctus. *Respexit ad Virgilij verba Æn. 3.* sorbet in abruptum fluctus, rursúsque sub auras Erigit alternos.

Syrtes autem sunt arenosa. *è Seru. ad v.* sæuísque vadis immittite Syrtis. *Æn. 10.*

Syrtes autem Sallust. *In Iugurth.*

& appropinquanti vadoso mari hæreant. *Omnia scilicet, Gotthicos secuti sumus, nam editi* appropinquantes *habent,* appropinquantia, *fortasse rectum erat.*

Vada verò. *è Seru. Æn. 1.* in breuia, & Syrtes.

In Cap. XIX.

Lacus Asphalti. *Hegesipp. lib. 4. c. 18. & Ioseph. 4. de bello Iud.*

Nisi quæ bitumine illustratur. *Iustin. lib. 36.* Neque materia vllam sustinet, nisi quæ alumine illinitur. *Euseb. in Chron. bitumine illita -- sed cùm* illustratur *sit in Gotthicis omnibus, suspicor Isidorum* incrustatur *scripsisse.*

lucernam accensam. *Verba Hieronymi in epist. ad Dardan.*

Hoc & mare salinarum. *Verè lib. de locis Heb.*

Longitudo -- stadiis quingentis octoginta. *Hegesippum potius, è quo sunt hæc, & Iosephum secuti sumus, vnde hausit Hegesippus, quàm Isidorianos libros, in quibus* septingentis octoginta *constanter legitur.*

Genesar. *Ex Hegesipp. lib. 3. c. 26. Sed, vti tres lacus in Iudæa constitueret, Solinus fecit. Nam reliqui eundē Genasar, vel Genesareth cum Tiberiade faciunt. Hieron. ad Dardan.* lacum Genesareth, quæ nunc Tiberias appellatur. *Beda ad lac. c. 5.* stagnum Genesareth idem dicunt esse, quod mare Galileæ, vel mare Tiberiadis. *Neque Iosephus, nisi lacuum duorum, meminit.*

Auram non vent. f. d. s. i. excreans. *Non putaui τὸ* excreans *reiiciendum, quamuis* excitans *apud Hegesippum, & Bed. legatur.*

Benacus -- tempestates imitatur marinas. *Virg. Georg. 2.* téq. Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino. *Quo loco vid. Seru.*

Auernus autem lacus. *è Seru. ad* -- Diuinósque lacus, & Auerna sonantia syluis. *Æn. 3.*

In Cap. XX.

Abyssus profund. *Ex Aug. in ps. 12.*

Nam omnes aquæ -- ad matricem abyssum. *Ex Hieronym. in Eccles. 1. hanc matricem abyssum, Tartarum vocat Plato in Phædone.*

aerias vndas, id est, motus. *Ne minimum quidem dubitandum de hac lectione, elegantissimè vndæ rationem explicat Isidorus. Virg.* qua plurimus vndá fumus agit, *Æn. 8. & alio loco.* Et iuuat vndantem buxo spectare Cythorum.

Latex, propriè liquor. *è Seru. ad v.* - laticémque Lyæū *Æn. 1. sed vox* fontis *apud illum non est.*

Gutta est, quæ stat. *Hieron. in Chronic. ann. Domini 50.* Palæmon (*inquit*) insignis grammaticus quondam interrogatus, quid inter guttam, & stillam interesset: gutta (*inquit*) stat, stilla cadit.

Hinc & stillicidium. *è Seru. ad* -- Stiriáque impexis ind. horr. b. *sed Stiriam Græcam esse vocem Seruius non dicit. Quare τὸ Græcum est, expungi iubebat Chacon. Glossarium* stiria. ὁ τῦ ὕδατος χειμέριος κρύσταλλος.

In Cap. XXI.

Torrens. *è Seru. ad* -- montano flumine torrens. *Æn. 2.*

De quo Pacuuius. *Rectè Chacon delet voces,* de quo: *non enim de torrente Pacuuius, sed de sole, cuius versus ideo adducitur, vt ostendatur torrere esse idem, quod arescere. Integer Pacuuij versus legitur apud Festum in voce:* torrens flam-

meo vapore torrens terræ fœtum exusserit; *quod de sole dictum esse constat ex Varrone 1. de re rust. sed siue Varro Pacuuij verba referre voluit, siue sensum tantum, placet nobis Chacon, cui adiectæ videntur in Varrone voces illæ,* aut nox, aut frigore.

Vnde & Nilus dictus. *è Seru. ad v.* pingui flumine Nilus, *Æn.9.*

Nam ante Nilus Melo. *Ex eod. Æn. 4. ad v.* Nubila, iámque volans apicem, & latera ardua cernit.

De quo in meridiem versus. *è Solin. c. de Ægypto: ex quo pro* Ægypto, Ægyptio mari, *& pro* retro luctantibus, in arcto luctantibus, *videri possit in Isidoro reponendum.*

Phison, id est, caterua. *Ex Hiero. de locis Heb.*

Quia quindecim fluminib. *Totidem numerantur ab Arrian. lib. 5. de Alexand. undeviginti verò à Plinio lib.6. c.18. libri o.* quia decem, *sed planè repetitæ syllabæ similitudo librarios decepit.*

A rege Gange. *Gangem quoq. regem appellant Suidas & Plutarch. in lib. de fluminib. malè libri o.* rege Gangaro.

Exaltari. *Etiam in manuscripto Solino* exaltari, *non exundare, vt in excuso legitur.*

Nam Hebraicè Ephrata fertilitas. *Ita scribo ex Hier. non Euphrata. quæ vox apud Hebræos nulla est. Sed* פרת *perath, id est, Euphrates.* פרי *peri, hoc est, fructu.*

Sallustius autem certissimus. *Hier. in lib. de locis Heb.* Porrò Sallustius auctor certissimus asserit, tam Tigris quàm Euphratis in Armenia fontes demonstrari. *Ergo aliter legit Isidorus eum Hieronymi locum. Vid. Vibij Sequest. librum de flum. & quidem diuersos vtriusque fontes prodidit Strabo.*

Qui dum sit fluuius Persarum, dicitur tamen contra Or. *Hoc de Gange, non de Hydaspe cecinit Lucanus lib.3.* Mouet & Eoos bellorum fama recessus, Qua colitur Ganges, qui toto solus in orbe, Ostia nascenti contraria soluere Phœbo - Audet & aduersum fluctus impellit in Eurum. *Quæ leguntur in impressis libris Lucani carmina, in Gotthicis nulla sunt.*

Araris fluuius German. *è Seru. Eclog. 1. quod autem in editis, & quibusd. manusc. est:* Currit n. per Parthiam, & Assyriam, *expungi malumus (deerant enim in plerisque manuscriptis) quàm Tigri aptare, quod fecit Vulcanius.*

A rege Bactro. *Josephus non Bactrum, sed Cetrum filium Aram Bactrianorum primum auctorem facit.*

Adeò vt reges. *è Solin. c. de Cilicia.*

Vnde & cùm Alexander. *Meminit pontis Curtius lib.5. inundationis non meminit. Idem tentatum à Xerxe refert Seruius ad* --pontem indignatus Araxis. *Æn.8.*

Hic breuib. interuallis -- mare. *è Solin. c.25.*

qui vocatur Orontes. *Sic est in Gotthicis Hegesipp. lib. 3. c.5.*

Iordanis Iudææ fluu. *Hier. in lib. de locis Heb.*

Phasis. *Verba sunt Ambrosij 2. Hexaem. c.3. erat autem in omnib. libris* Eusis, *ni restituisset Chacon, indicato Ambrosij loco.*

Vnde & nuncupatur. *Delemus hæc cum Chacone.*

Cydnus. *è Solin.*

Hylas fluuius Asiæ. *Vid. Solin. c. de Bithynia. & Plin. lib.5. c. 32.*

Hermus. *Plin. lib.5. c. 29.* à Smyrna Hermus amnis campos facit, & nomini suo adoptat. *Sed hæc à Solino potius.*

A quo Smyrna vocata est. *An quia Plinius* & nomini *(inquit)* suo adoptat. *At idem Plinius ex Herodoto ab Smyrna Amazone Smyrnam vrbem appellatam dicit.*

Inachus -- dedit. *Verba sunt Solini c. de Græcia.*

Amnem sinu dirigit. Digerit *VV. CC. vnus Rom.* Arinem sinum.

Augetur autem -- defertur. *è Solin. C. de Italia.*

Quod niuib. albus sit. *Aliena videntur Chaconi.*

Ipse autem est Tybris. *è Seru. ad v.* Túque ô Tybri, tu ô genitor cum flumine sancto. *Æn. 8.*

Danubius à nubium copia. *De Danubij etymo vid. Steph. qui priùs* ματόαν, *hoc est,* ἄσιον *& felicem, deinde* δάνυβιν *aut* δάνουσιν *ab aduersa fortuna appellatum à Scythis refert.*

Et occidentalib. partib. Barbar. *Paulò aliter Ambros. 2. hex. c. 3.* Danubius de Occidentalibus partib. Barbarorum, atque Romanos intersecans populos, donec Ponto ipse condatur.

Qui rapido concit. curs. *Ex Amb. nisi quòd apud illum* non mediocrè fertur nauigantium periculum.

Qui à iugo Alpium. *Ex eod.*

Durius. *Dorius quidam libri.*

Tagum -- Carthago Hisp. nuncup. *Quod à Tago rege, ex ficto Beroso, dictus fertur, nihilo certius duco.*

Eo quòd ibi lanæ. *Plin. lib. 8. c. 48.*

Græci. n. βαθὺ *vel* βύθον, *Gotthici* bytin.

In Cap. XXII.

Toto orbe contecto. *Pleraque huius capitis ex Orosij lib. 1. Hæc ex c.3.*

Concretos sæpè & cau. *Oros.* scabros sæpè, & cauatos.

Secundum diluu. *Oros. c.7.*

Tertium. *Idem c.9. qui ex Iustin. lib.2. desumpsit.*

Qui post Cecropē regnauit. Athenis *addit Oros.*

NOTAE IN LIBRVM DECIMVM-QVARTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

ERRA est in medio. *Hyginus lib. 1. de astron. c. vltim.* Terra media mundi regione collocata, omnib. partib. æquali dissidens interuallo, centrum obtinet sphæræ.

Quæ singulari numero totum orb. *è Seru. Æn.6. ad v.* medióque ex hoste recepi -- *Itémq. ad v.* tot maria intraui.

Eadem & arua. *Varr. lib.4.* aruum, & arationes ab arando.

Propriè autem terra. *Ex Ambros. lib.3. Hexaem. cap. 4. apud quem vox* aquæ *non legitur.*

Cuius motum alij dicunt, &c. Vsque ad concu-

tiunt. *è Seru. Georg. 2. ad v.* qua vi maria alta tumescant. *Sed quod Sallustius hic à Seruio etiam citatur, mihi non fit verisimile hemistichium cum integro hexametro à Sallustio scriptum.* Venti per caua terræ Præcipitati, rupti aliquot montes tumuliq. sedere. *Itaque auctor alius quærendus eorum verborum, pro genitalem verò generalem habebant Isidoriani omnes libri.*

Et eas concutere sicut vas, vt dicit Lucretius. *lib. 6.* Vt vas in terra non quit constare, nisi humor Destitit in dubio fluctu iactarier intus.

Terræ quoque hiatus. Vsque ad fin. *è Seru. Æn. 8. ad v.* Non secus, ac si quâ penitus vi terra dehiscens.

In Cap. II.

Quia inter vtramque ab Oceano Mare magnum ingreditur. *Apertè hic Mare magnum Mediterraneum dicitur.*

In Cap. III.

Penè iungatur. Iungat. *Gotthici.*

Hæc à meridiano mari porrecta. *Ex Solin. c. 55.*

Tylon quoque. *De qua inf. c. 6. Vide Theophrast. Plin. Solin.*

Habet & fluuios. *Ex eod. Sol. è quo Indum pro Nidam, & Hypasin pro Hypanim posuimus.*

Etesiis potitur. *Solini verba.*

Sunt in ea Arachos -- Arbin. *Ex Orosij lib. 1. c. 2.*

A Septentrione Hircan. salum. *Ex Solin. cap. 59. de Parthia. ita. n. legit Camertes: & ita est in manuscriptis Eccl. Toletan. nisi Hircanij saltus mauis, cuius non semel meminit Solinus, & Hircan. &c. Hircaniæ Syluæ meminit Isid. sup. lib. 9. cap. 2.*

Ex quib. Media. *Ex Solin. ibid.*

Qui ipsorum lingua El dic. *è Seru. Æn. 1. ad vers.* Per tot ducta viros, &c.

Incipit à Septent. *Ex Oros. lib. 1. c. 2.*

Hoc. n. significare interp. *Ex Solin. c. 36.*

Ipsa est Sabb. *Joseph. lib. 1. antiq.*

Hæc autem angusto -- Arabicus. *Ex Oros. lib. 1. c. 2.*

Hæc ab Orient. Nabathæis. *Ex eod. cap.*

A vocabuli Comagenæ vrbis. *Vetus cod. Rom.* à vocabulo, quo vrbs nuncupata quæ quondam, &c. *Ergo Comagena ea vrbs, non Comage vocabatur. In Ethici quoq. cosmographia inter famosa (sic. n. appellat ipse) Orientalis Oceani oppida, Comagena numeratur.*

A Septentrione Armenia. *Sic veteres libri, non Cappadocia. idque & Ptolemæus tabul. 6. Asiæ confirmat, & Iuuenal. Satyr. 6. Armenios, & Comagenos haruspices coniungens.*

Phœnix Cadmi frater. *Sup. lib. 9. c. 2. ex Euseb. Chro.*

Initium longitudinis -- regiones totius. *Ex Hegesipp. lib. 3. c. 6.* Aquis illustris. *Ex Solin. c. 33.*

Vnde secundum elem. -- polliceretur. *Hæc Hegesipp. d. c. 6. de Samaria.*

Samaria. *Ex Hieron. in Os. c. 14*

A vico cui nomen est Eleas. *Hegesipp. ibid.*

Galilæa -- quòd gignat candidiores. *Etymon Græcum, cùm vox sit Hebræa.*

Hæc autem dup. -- fœcunda. *ibid. Hegesipp.*

Vberrima nunc autem des. *Ex Hegesipp. lib. 4. cap. 18. Solin. c. 35. & August. lib. 21. de ciu. c. 5.*

Nabathæa. *Sup. lib. 9. c. 2. & Hieron. in quæst. Heb. ad Genes. c. 25.*

Ægyptus -- accepit. *Sup. lib. 9. c. 2. & Euseb. in Chro.*

Hæc ab Oriente. *Ex Oros. lib. 1. c. 2.*

A meridie. *Solin. c. 33.*

Vnde & ferax -- terrarum. *Ex Hegesipp. lib. 4. c. 27.*

Hæc à Scythico Oc. *Totus locus ex Solin. c. 33. è quo voces duas* commercia abnuentes *suppleuimus. cum* cæter. gentium *legatur in VV. CC. non* cæteris gentib. *vt quidã edidere.*

Partes eius, quæ ponè. *al.* pronæ. *al.* planæ. *vid. Solin. & Plin. lib. 6. c. 16.*

A dextra Orient. -- vagantes. *Ex Oros. lib. 1. c. 2.*

Scythiæ plures -- rarus est. *Ex Solin. c. 20.*

Moschorum, Phasidem. Arax. *Solin.* Heniochorum montes Araxem, Moschorum, Phasidem fundunt. *Isid. li. o.* Oscorum.

Hircania dicta à sylu. Hir. *Idem sup. lib. 9. cap. 2. ex Seru. Æn. 7.*

Est autem Sylu. asp. *Solin. c. 21.*

Albania à colore populi. *F. capilli.*

Hæc ab orient. *Ex Oros. lib. 1. c. 2.*

Vsque ad Mæotides paludes. *Vsque ad Tanaim fluuiũ & Mæotides. Oros.*

Vt tauros premant, leones peri. *Solin. c. 25.* Apud Albanos nati canes feris omnib. anteponuntur, frangunt tauros, leones perimunt, *ex quo* frangant *malebat Chacon.*

Armenia nuncupata. *Suprà lib. 9. c. 2. & Iustinus lib. 42.*

Hæc in c. Syr. -- Cyprum. *Ex Oros. lib. 1. c. 2. Orosius ex Sallustio, quem citat Seru. Æn. xi. ad v.* Quales Threiciæ cùm fulmina Thermodo.

Terra eius a. a. n. equor. *Ex Solin. c. 57.*

Asia minor -- mare. *Ex Oros. lib. 1. cap. 2. apud quem* Cappadocia attingitur *non* cingitur *vt in Isidorianis lib.*

Nam prius Bebrycia. *Solin. c. 44.*

Ipsa est & maior Phrygia. *Ex Seru. Æn. 5. ad v.* Bebrycia ven. A. d. g. f. *apud quem Sallust.* Igitur introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata ipsa est & maior Phrygia.

Hannibal -- animam expirauit. Expulit *Sol. c. 44.* exhalauit *Margarin. Virg. lib. xi.* confixi expirant animas.

Galatia. *è Solin. c. 43. aut ex Hieron. in loc. Heb. ex Act.*

Nam Galli. *Ex Justi. lib. 25. & lib. de locis Heb. ex Act. Apost. inter Hieron. opera.*

Phrygia -- Æsopi f. *Sic veteres lib. & Messalla Coruin. in lib. de progenie Augusti.*

Hæc & Dardaniæ. *è Seru. Æn. 2.*

De quo Homerus ait, &c. *Verba Eusebij in Chronic.*

Hic. n. profectus de Corito. *è Seru. Æn. 3. ad versum 170.* Coritum terrásque req. *& Virg. Æn. 7. de Dardano.* Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum.

Troadi superiecta. *è Solin. c. 43. de Asia minore.*

Huius regio Troia. *è Seru. Georg. 3. ad v.* -- Trósq. parens, & Troiæ Cy. a.

Minor verò Ilium. *Ex d. lib. de locis Heb. Act.*

Cariam. *è Solin. c. 43.*

Loca Italiæ occup. *è Seru. & impres. veteres lib. o.* Galliæ.

A Lydo Regis fratre. *Vocem* Regis *delebat Chacon. videntur autem hæc è Seruio sumpta Æn.* VIII. *ad* Vrbis Ægyllinæ sedes, vbi Lydia quondam.

Meles flun. *Sic vet. libb. de quo superiori lib. vid. Plin. lib. 5. c. 29.*

Ciliciam à Cilic. *è Solin. c. de Cilic.*

Matrem vrb. h. Tarson, hác Cydn. &c. *Ex Solino. Nam inuerso ordine hæc leguntur in codicib. Isid. & in d. lib. de locis Heb. ex Act. Apost.*

Ibi est mons Chimera. *Ex Solin. cap. 42. de Lycia. ex quo*

quo Vesuuius hic legendum fuit, non Vesulus vt est in manuscriptis, vid. Seru. Aen. x i. adv. Multos Vesulus quem p.a. & Georg. 2. ad v. Talem diues arat Capua, & vicina Veseuo.

In Cap. IIII.

Iouis. Ita o. c. vt ante quoque adnotauimus.

Iste autem est Agenor Libyæ fil. Apollodorus de Agenore, λιβύης δὲ, ποσιδῶνος. γίγνονται παῖδες δίδυμοι ἀγήνωρ, καὶ βῆλος.

mari magno coniungitur. Contingitur. Chac.

Prima Europæ reg. Ex Oros. lib. 1. c. 2.

terra diues viror. al. virium. Virorum. Solin. c. 23.

& immanibus frequens. Frequens ex Solin. reposuimus.

Gignit aues. Ex Solin. ibid.

Bisontas quoque feras, & Vros, atque Alces. Solin. ibid. Plin. lib. 8. cap. 15. Cæsar lib. 6. de bell. Gall. Seru. Georg. 2.

Callaicum quoq. Callaim Plin. lib. 37. c. 8.

Prouinciarum autem. Ex Oros. ibid.

Prima est Mœsia. Mœsia, an Mysia verior scriptura sit, nondum satis constitui. Nam Isidori, & Solini, cuius hæc sunt, Codices variant, apud Orosium Mœsia perpetuò. Seru. Georg. 1. ad - nullo tantum se Mœsia cultu, Mœsia, inquit, ciuitas Phrygiæ, Mysia prouincia est. Verum, rem ipsam si spectes, Mysiam minore periculo scripseris. Constat enim Mysiam à Geographis, & in Asia, & in Europa collocari. Quinetiam apud Virgilium (si Pierio credimus) vt Mœsia legatur, inuitis manuscriptis libris, Seruij auctoritas fecit. Sed origo à messibus tracta Mœsiam, siue Mesiã potius ab Isidoro dictam arguit, quod Chaconi quoq. magis placebat. Nam quod μύσος aut μύσια apud Lydos auctoribus Eustathio ad Dionys. Afrum, & Hesychio, significat, nihil ad Isidorum.

Hæc autem ab Oriente ostiis Danub. Ex Oros. lib. 1. c. 2.

Huic ab Oriente Propontis. Ex Oros. ibid.

Adhæret autem ab Oriente -- clauditur. Ex eod. Post hæc verba leguntur in quibusdam Gotthicis ista, Illyrica regio iuxta Adriaticum mare, in qua Dardani sedes habent, ipsa est & Dardania à Dardano rege cognominata, homines ex Troiana prosapia in mores barbaros efferati. quæ fortasse reiicienda non sunt. Vid. Plinium lib. 4. c. 1. & Solin. c. 8.

Epirus à Pyrrho--extincti. è Seru. pleraq. Aen. 3. ad v. patrio Andromachen iterum cessisse marito. apud quẽ in lib. impressis à Rob. Steph. positam à fratre Chacone, legitur. De qua lectione alij iudicabunt.

Hellas dicta à rege. Ex Eusebij Chron. & Seru. eclog. 2. ad v.--Acteo Aracyntho.

Nam Cranaus indigena, &c. Verba sunt Eusebij.

Ipsa est & vera Græcia. Hæc omnia carptim sumpta è Solin. c. de Græcia.

mater liberal.-- nobilius. Ex Aug. 18. de ciuit. c. 9.

Vbi nati sunt Apol. & Herc. At Solinus c. 13. de Thebis. Vrbs ista numinibus apud se ortis gloriatur, vt perhibent, qui sacris carminibus Herculem, & Liberum celebrant, è quo pro Apolline Liberum substituebat Chacon inuitis omnibus lib.

eadem est & Aonia. è Seru. eclog. 10. ad v. Aonia Aganippe.

cuius à tergo Pieria est. Ita Solin. c. de Thessalia. sed paulò aliter Plinius lib. 4. c. 8.

De quibus fertur quòd hi prim. Virg. Georg. 1. Frena Peletronij Lapythæ gyrósq. dedere, & Seru.

Macedo Deucal. è Sol. c. de Macedonia.

est autem confin. Mysiæ. Ex Oros. lib. 1. c. 2.

& regio. è Solin.

qui excellenti vertice tantus. Ex eod. c. de Thessalia.

Achaia ab Ach. Ex Chron. Eusebij.

Cassiopas Insulas. Oros lib. 1. c. 2. ab Africo, & Occasu Cephaleniam, & Cassiopam insulas, à Septentrione sinum Corinthium, ab Aquilone angustum terræ dorsum, quo Macedoniæ coniungitur, vel potius Atticæ, qui locus Isthmos vocatur, vbi est Corinthus.

Arcadia verò sinus -- vt platani folium. Confusa sunt hæc -- Arcadia in sinu est Peloponesi, id est, in medio ipsius, Peloponesus verò, vt platani folium, extenditur.

quam Arcas Iou. &c. Ex Chron. Euse.

Pannonia. Ex Oros. ibid.

Viro fortis. Ita veter. lib. & Solin. c. de Gallia.

ab Euro Istriam. A meridie mallemus.

Italia -- magna Græcia. Seru. Aen. 1. ad v. Seu vos Hesperiam magnam, &c. μεγάλη ἑλλάς appellata est, quia à Tarento vsq. ad Cumas omnes ciuitates Græci condiderunt. vid. Iustin. lib. 20.

cuius situs longitudine ampl. è Solin. c. de Italia. proceritate amplior, quàm latitudine.

à Circio in Eurum - finitur. Ex Oros.

quæ hac ratione discernuntur, & c. è Seru. Aen. 1. ad v. est locus Hesperiam. & lib. 3. ab Hespero (inquit) Hispaniæ rege, vel à stella, quam intuentur petentes Italiam.

Vmbria verò pars Thusciæ. Ex eod. Aen. 12.

Vmbria verò dicitur vt hist. è Solin. c. 8.

Hetruria pars Italiæ. è Seru. Aen. 11. Hetruscique duces, & 2. ad terram Hesp. venies.

Apulia vbi Brundus. quam Ætoli. verba sunt Iustini lib. 12.

Belgis. Belgium dicitur à Cæsare.

Aquitania. Ex Oros.

Hispania. Ex Iustin. lib. 44.

ipsa est & vera Hesperia. è Seru. Aen. 1. ad vers. Est locus Hesp.

Duę sunt Hispan. Ex Oros.

In Cap. V.

Libya, quod inde Libs flat. è Seru. Aen. 1. ad - Ventorum ex id. Libyæ.

Alij aiunt Epaphum. Hyginus in fabulis c. 149. & Placidus ad Thebaid. 4.

Alij dicunt Africam. Hieronym. in quæst. in Gene. ad cap. 25.

De quo suprà. Lib. 9. c. 2.

Byzaciũ. Byzancium legitur in antiquissimis libris, & marmoribus, & apud Stephanum. Veram tamen scripturam Byzacium existimabat Chacon ex vetustis Varronis codicib. lib. 1. de re rust. c. 44. & Plin. lib. 5. c. 4. & lib. 17. c. 5. & lib. 18. c. 10. & Aug. in ps. 36. concione 2. quam etiam vulgati Isidori libri, & plerique ex Gotthicis retinent.

Mauritaniam Sitifensem Mauritan. Ting. Quod Cæsariensem addunt quidam libri, trésque Mauritanias videntur ex Orosio facere: nihil est, quod moremur, quando ex eod. & Isidoro paulò post Cæsariensem, & Sitifensem, vel etiam Sitifensem, & Tingitanam ex Concil. Carthag. VII. constat esse coniunctas, vt Cæsariensis alterutrius quasi appendix sit. Ita tamen vt pro Tingitana in Conciliis sæpe ponatur.

Libya Cyren.-- pertendentes, Ex Oros. lib. 1. c. 2.

Theuchira. Mendosè o. l. Ceutria. Vid. Ptolemæi tabul. 4.

Oea, Sabratæ, Leptis magn. Solin. c. 30. Achæi Tripolim lingua sua signant de trium vrbium numero Taphræ, Abrotani, Leptis magnæ. Nostri codices par-

tim Oetabrate *partim* Oea Tabrace *partim* Oea Sabrete. *Sil. lib.* 3.--Sabrata, tum Tyrium vulgus, Sarranique Leptis Æaq. Trinacrios Afris permista Colonos. *Vbi Oeaq. ex Isidoro lubentius legerim.*

patens passuum duc. *è Solin. c.* 30.

Zeugis vbi Carthago magna. *Verba sunt Oros.*

Numidia ab incolis passim vag. *Sallust. in Iugurth.* & quia sæpe tentantes agros, alia, deinde alia loca petiuerant, semetipsi Numidas appellauere. *Idem Plin. lib.* 5. *c.* 3. *paulò tamen aliter Festus.*

Habens ab ortu syrt. min. *Oros. ibid.*

Hipponem, Reg. & Rusicem. *Idem Oros.*

vtræq. igitur. *Oros.*

qui discernit inter fœcund. terram. *Oros.* qui diuidit inter viuam terram, & iacentes arenas vsque ad Oceanum.

Hæc vltima Africæ-- pererrantes. *Ex Orosio. illa tamen,* exurgit à montibus septem, *Solini sunt cap. de Mauritania.*

à Septentrione fretum Gaditanum *Orosius,* à Septentrione mare nostrum, & fretum Gaditanum.

à meridie Gaulalum gentes. *Orosius,* à meridie Autololum gentes, quas nunc Gaulales vocant.

Garam reg. *è Solin.*

qui riget cal. *Ita Gotthici,* friget *Solinus.*

denique vim s. p. h. e. *Verba sunt Solini, cap. de India.*

nam quidquid eius est sub Merid. card. *è Solin. c. de Æthiop.*

Antipodes fabul. *Sequitur Lactantium, & Augustinum.*

Terram autem significare prædixim. *Sup. c.* 1. *ex Seru. Æn.* 6.

Territorium vocatum. *Seru. Æn.* 5. *ad*--Vrbem designat aratro. Vnde & territorium dictum quasi terribouium, tritum bobus, & aratro. *Sed territorium retinuimus ex Gotth. lib. nisi territerium malis ex Vulcanij editione,* aut territaurium.

In Cap. VI.

Britannia Oceani insula, &c. *Hegesipp. lib.* 5. *c.* 15. quid attexam Britannias interfuso mari, toto orbe diuisas? *& Oros. lib.* 1. *c.* 2. Britannia Oceani insula.

Hæc in auersa Gall. *Oros. ibid.* & quoniam Oceanus habet insulas, quas Britanniam, & Hiberniam vocát, quæ in auersa Galliarum parte ad prospectũ Hispaniæ sitæ sunt.

Circuitus eius -- plurimus. *Ex Solin. cap. de Britannia.*

Thanatos. *Solin. Athanatis.*

à Britannia æstuario tenui sep. *è Solin. ibid. è quo restitutus est hic locus, mendosus in omnibus libris.*

Thyle vltima insula Oceani. *Locus è Seru. Georg.* 1. *ad v.* tibi seruiat vlt. Thule, *& è Soli. c. de Britannia sumptus. Horum verba apponemus, ex his qui volet, medicinam faciet.* Thule (*ait Seru.*) insula est Oceani inter Septétrionalem & Occidentalem plagam vltra Britanniã, & Hiberniã & Orchadas. Est autem insula in Oceano vltima, in qua cũ sol in Cancro est, perpetui dies sine noctib. esse dicuntur. *Solinus.* Multæ & aliæ circũ Britanniã insulæ, è quibus Thule vltima, in qua æstiuo solstitio, sole de Cancri sydere faciẽte transitum, nox penè nulla brumali solstitio, perinde nullus dies, vt ortus iunctus sit occasui. Vltra Thulem accepimus pigrum esse & concretum mare. *Chacon ita legebat, inter Sept. & Occ. plagam, in qua cum brumale solstitium sol facit, nullus dies est, vnde pigrum, & concretum est vltra mare. Sed à sole Thulẽ nomen habere dicit, non vt Thule (opinor) sed vt vltima, propter caussam à Seruio & Solino relatam, dicatur.*

quorum vig. des. *Ex Oros. ibid.*

Scotia, eadem & Hibern. *Ex eod. quamuis non prorsus eadem.*

illic nullus anguis. *Ex Solin. vid. Bed. in Angl. hist.*

in qua Herculis columñ. -- immittitur. *Ex Oros.*

à continenti terra cxx. passus. cxl. *emendarat Chacon ex Solini manuscriptis libris, vbi septingentis pedibus legitur, non passib. vt in vulgatis. Sed vetant codites, resq. ipsa Isid. Gadeb. ipsis vicino, vt par fuit satis explorata.*

in lingua sua Gadir. *Est quoq.* גדר *ghadar Hebræis sepire, ex Solin. c. de Hispania.*

Fortunatæ- easd. esse Paradisum. *Seru. Æn.* 5. *ad*--Elysiúmq. colo secundum Philosophos, Elysium est insulæ fortunatæ.

Sitæ sunt autem. *è Solin. c. vlt.*

Gorgades. *Ita v. libri, & Plinij, & Solini manuscripti.*

Chryse, & Argyr. *Solin. Plin. & Mela.*

Sexcentis viginti quinq. millibus. *vocem,* stadiorũ *ex Solino, Plinio, & Chacone auctorib. expunximus.*

Tylos -- ferens omni tempore fol. *al. virens o. t. f.*

Ipsa est & Paphos. *Hoc non referri ad Cyprũ insulam, sed ad vrbem in ea, quæ olim Cypros dicebatur, & Paphos, aiebat Chacon.*

ibi enim prima huius metall. inu. *Plin. lib.* 8. *c.* 56. *& lib.* 34. *c.* 2.

Hæc primùm à temperie cæli. *è Solin. c.* 17.

Prima etiam rem. *Ex eod.*

iura fixit. *Solinus,* iura iunxit. *Vid. Plato. in Minoe.*

Ceruis eget. *Ex Solin. Plin. lib.* 8. *c.* 58. mirabiliùs in ead. insulà (Creta) ceruos præterquam in Cydoniatarum regione non esse.

Phalágos autem. *Sic v. l. Solinus.* Phalangium aranei genus est, si nisum quæras, nulla vis est, si potestatem, ictum hominem veneno interficit.

Abydos insula. *Abydos neq. insula, neq. in Europa est, sed vt ait Solinus de Hellesponto loquens:* Abydos Asiæ est, & Sestos Europæ. *Seru. ad v.* fauces tentatur Abydi. *Georg.* 1. Sestos, & Abydos ciuitates sunt Hellesponti, quæ angusto, & periculoso mari segregantur. *Nos hæc aliis concinnanda relinquimus.*

Coos. *Solinus,* Multæ quidem insulæ obiacent Atticæ continenti, sed suburbanæ fermè sunt Salamis, Sunium, Cos, Ceos, &c. *Quæ, vt Varro testis est, subtilioris vestis amicula arte lanificæ scientiæ prima in ornatum fœminarũ dedit. In Solin. manusc. ecclesiæ Tolet. libro,* Ceos, Cos, *legitur: & quidem iampridem questus est Hermolaus Barb. harũ vocum affinitate sæpe peccatum à librariis in bonis auctorib. Ita vt iam propè vsu capta sint à Coo, quæ Ceos erant fortasse propria, sed lanificium fuerit Plinio auctore vtriq. commune. Hippocrates tamen communis esse non potuit, quem fuisse constat Coũ. Sed Coos Hippocratis patria non obiacet Atticæ in mari Aegeo, sed Rhodo in Icario pelago.*

Cyclades -- quas inde Cycl. aut. *è Solin.*

quidam verò non quòd in orb. *Vid. Seru. Aen.* 3. *ad* -- Cycladas, & creb. l. f. c. t.

sunt autem omnes num. *Ex Oros.*

tenentes *Ita Gotth. o* tendentes, *non displicet, ex Vulcan.*

Nam δῆλον Græci. *Verba sunt Seru. Aen.* 3.

ipsa est & Ortygia *è Solin. c.* 17.

In hac insula Latona. *Verba Seru. Aen.* 3. *ad v.* Sacra mari colitur med.

Rhodos Cycladum prim. *Ex Oros.*

rosæ capitulum. *al. capitolium, al. capulũ, al. cupulum, f. cobiuum, vel coiuum, Gloss. coiuum* χάλυξ ῥόδου μεγάλης.

Tenedos. *Ex Oros.*

Nam Tenes iste-- dicta est, *è Seru. Æn. 2. ad v.* Tenedos notissima fama.

Sic Cicero. *Verr. 3.*

Carpathos. *Ex Oros.*

Contra Ægyp. a. q. C. m. *Acro in Hor.*

est. n. inter Ægyptum, & Rhod. *è Seru. Æn. 3.*

Cytherea. *Ex Oros. & Solin. licebit etiam Cytheream appellare. Stephanus*, λέγεται καὶ ἡ νῆσος, καὶ ἡ γῆ κυθερεία. *Seru. Æn. 1. ad illud*, At Cytherea nouas artes. Cytherea ab insula (*inquit*) quæ plurali tantùm numero dicitur, vt sunt alta Cythera. *Æn. 10.*

Icaria vna de Cycladib. *Solinus.* de Sporadibus est Icaros. *Sed Cycladas quoque Sporadas fecisse videtur Virgilius, cùm dixit*, Sparsasq. per æquor Cycladas.

Naxos insula ante Dionysias dicta. *Solinus.* Naxos Dionysias prius quàm Naxos dicta, vel quòd hospita Libero patri, vel quòd fertilitate vitium vincat cæteras. *Quare autem Naxos dicta sit Diod. Sicul. lib. 6. illud verò,* quasi Dionaxon, *adulterinum duco.*

Melos. *è Solin.*

De qua Virg. niueámq. Paron. *Æn. 3.*

Syri. n. masticher. *Ead. leguntur in libell. de locis Heb. ex Act. Apost. inter Hieronymi opera.*

Trinacria- quod Latinè Triquetra. *Plin. & Solin. triquetra, seu* triquadram, *scripsisse Isidorum verisimile est ex etymologia, & ex Quintiliano qui lib. 1. c. 5.* Etymologia (*inquit*) nonnunquam barbara ab emendatis conatur discernere, vt cùm triquetram dici Siciliá, an triquadram oporteat, &c.

Hæc ab Italiæ exig. fret. *Ex Iustin. lib. 4. in princip.*

Fuit autem quondam patria. *Ex Oros. lib. 2. c. 4.*

primum est inuenta Comœdia. *è Solin.*

Gignit & sales Agreg. *Ex eod. idem inf. lib. 16. c. 2.*

& per angustiam scissum. *Idem sup. lib. 13. c. 18.*

Virg. Tapsúmq. iacentem. *vbi Seru.* insula non longè à Syracusis fluctib. penè par.

Æolia Hippotæ fil. *è Seru. Æn. 1. ad v.* Æoliã venit.

Hiera quod sit collib. emin. *Siue quòd* ἱερὸν *hoc est, sacrũ pro magno vsurpant, ita vti nos, Græci. siue vt ait Solinus, quòd sit Vulcano præcipuè sacra.*

Hephæstias. *Hæc in editione Margarini non est, & quidem sine ea numerus constat. Solinus & Plinius septem tantum esse dicunt.*

In fronte Narbon. prou. *Oros. lib. 1. c. 2.*

in Orientem, quàm in Occidenté latior. *locus est ex lib. 2. histor. Sallustij citatus ab Agell. lib. 13. c. 28. cui ex Isidoro addi hæc possunt.* Fermè paribus lateribus, quæ in Meridiem, & Septétrionem vertunt. *Corrigendus idem apud Non. in* Facies. *Voces autem,* ante commercium, *Chaconi suspectæ erant.*

Sed solifug. *sup. lib. 12. c. 3.*

nisi herba. *Ex Isidoro emendandus Seruij locus eclog. 8. vnde sunt hæc.*

Fontes habet. *Ex Solin.*

Ligur mulier. *Citat hæc Prisc. lib. 6. ex Sallustij lib. 2. hist.* Sed ipsi ferunt taurum ex grege, quem propè littora regebat Corsa nomine Ligur mulier, *ex quo intelligitur totum hunc locum esse Sallustij.*

Diuiditur autem à Sardin. *Oros. ibi.*

Ebosus. *Oros. ibid. Cæterum de etymo,* quod non procul à Zanio, *amplius quærendum, siue* Zanio *siue* Dianio *legas.*

Baleares insulæ duæ s. Aprosiades, & Gymnasides. *f. Aphrodisiales, sic dictæ quòd (vt ait Aristot. lib.* περὶ θαυμασ. ἀκουσμάτων*) apud hos maiori in pretio fœminæ sint, quàm viri. De Gymnasiis Plin. lib. 3. c. 5.* Baleares funda bellicosas Græci Gymnasias dixere. *Diodor. Siculus lib. 6. c. 1. Gymnasias dictas ait, quòd æstate nudi, quasi palæstritæ incedant.*

βάλλειν. n. Græc. *eod. mod. inf. lib. 18. c. 10.*

vnde ballista, quasi miss. & fundibalum. *Ita veteres lib. hic, & lib. 18. c. 10. & apud Aug. in ps. 54. & Veget. li. 1. c. 16.* Teretes lapides de funda, vel de fustibalo. *& lib. 2. c. 15* funditores, qui ad fundas, vel fustibalos. *& lib. 3. c. 4.* fustibalus fustis est longus. *quare* fundibalum *omnino legendum, non* fundibulum.

In Cap. VII.

Sic Sallustius de Sardin. *Qui citatur (vt superiori capite diximus) ab Agellio, & Non. ex lib. 2. hist.*

Sigæũ prom.-- σιγῇ. *è Seru. Æn. 2. ad illud,* -Sigæa igni freta lata reluc. *vbi codex Seruij Vaticanus* q. d. σιγῇ.

vt persequi nauig. *Seruius Æn. 5. ad illud,* -- Maleæque sequacibus vndis, sequaces, *inquit,* id est, persecutrices.

Pelorum prom. *Ex eod. Æneid. 3. ad illud,* rarescent claustra Pelori. *- illud tamen* respiciens Aquiloné, *Oros. est lib. 1. c. 2.*

Pachynum. *Item è Seru. Æn. 3. ad v.* proiectáque saxa Pachyni, *& voces,* pinguis &, *alienæ videbantur Chaconi, neq. immeritò.*

Lilybæum. *Ex Oros. ibid.*

Borion prom. *Solin. c. 30.* Boriõ promontoriũ quod Aquilone cæditur, Græci aduenæ sic vocauerunt. *Quæ verò sequuntur de Hippone, Rhegio postea dicto, sunt quidem ex eod. Solino, sed non erant huius loci, tantum abest, vt superioribus fuerint annectenda.*

In Cap. VIII.

Croacasin. *Al. Graucasum. Vid. Plin. lib. 6. c. 18. & Solin. c. 52.*

Libanus -- dictus à thure. *Est. n. Hebræis* לבונה *lebona, thus.*

Ararath. *Ex Hieron. de locis Hebraic. Gen. c. 8.*

Acroceraunij. *è Seru. Æn. 2. ad v.* vicina Ceraunia iuxta. *& Georg. 1. ad v.* alta Ceraunia telo Deiicit.

Riphæi montes. *è Seru. Georg. 3. ad illud,* -- Gens effrena virûm Riphæo t. euro.

De quo Virgilius, nubes excessit Olympus. *Apud Maronem hæc nusquam sunt.*

Olympus quasi ololamp. *Ex eod. Æn. 4. ad illud,* Ipse Deum tibi m. c. d. Olympo.

quasi cælum. *Hoc Isidori profectò non est.*

Athos -- qui ab eo LXXVI. mill. *Ita Solin. c. 21.*

Parnasus. *Seru. Æn. 10.* Parnasus mons est Thessaliæ iuxta Bœotiam, qui in duo finditur iuga, Cithero-nem Liberi, & Heliconem Apollinis, & Musarum. *itémque lib. 7.* Cyrrha autem & Nysa vrbes sunt sub eisdem iugis sitæ.

post bella Hispaniæ. *è Seru. Æn. 10. ad v.* exitiũ magn. a. Alpes imm. ap.

Vnde & gehenna. *Hoc quam vim habeat nescio.*

Solorius. *Vid. Plin. lib. 3. c. 1.*

De quo Lucanus. *Lib. 1.*

Nam Gallorum lingua Alpes m. a *è Seru. Æn. 4. ad illud,* Alpini Boreæ n. h. n. f. i. *At Festus* Album quod nos dicimus, à Græco quod est ἀλφὸν, est appellatum -- Sabini tamen Alpum dixerunt. Vnde credi potest nomen Alpium à candore niuium vocitatum.

Ité tumulus terra congesta. *Deesse videtur aliquid. Seru. Æn. 3. ad v.* Fortè fuit iuxta tumulus &c. Hoc sermone (*inquit*) & collem, & sepulcrum fuisse significat.

χάμα.n. *Vid. sup. lib.* 12. *in voce* Camel. *& inf. lib.* 20. *c.* 11. *in* Cama.

Solum est, quod sustinet. *è Seru. Æn.* 7. *ad v.* Cereale solum. *Locus vero ab Isid. citatus Æn.* 5.

Fauces sunt. *è Seru.* vt biuias armato obsidam milite fauces, *Æn.* 11.

Confrages. *Festus* Conflages loca dicuntur, in quæ vndiq. confluunt venti. *Nonius.* Conflug es loca in quæ diuersi confluunt riui.

Scabra sunt loca s. a. *è Seru. ad v.* Scabra rubigine, *Georg.* 1. *sed vox*, loca, *apud eum non legitur.*

Lustra. *Idem Æn.* 1. *ad v.* Lustrabunt, conuexa pol. d s p. Lustra & ferarum cubilia, & lupanaria per contrarium dicimus, quia parum illustrantur.

Lucus. *Idem ad v. Lucus in vrbe fuit summ.– Æn.* 1. Lucus autem dicitur, quòd non luceat, non quòd sint ibi lumina caussa religionis.

Auiaria. *Idem Georg.* 2. Auiaria secreta nemora, quæ aues frequentant.

Amœna loca Varro. *Hic Verrius, & Varro, alter alterius sedem occupauerat, vt constat ex Festo, & Seru. Æn.* 6. *ad v.* amœna vireta. *& Æn.* 5. *ad* Tartara habent -- sed amœna piorum.

Aprica loca. *è Seru. Æn.* 6. Trans pontum fugat, & terris immitt. apricis.

& lubricum dicitur non quod labitur, *Quod quidem ad locum attinet: alioqui lubricum dicitur, & quod labitur, & in quo labimur. Seru. Æn.* 2. lubricum dicitur, quod labitur, dum tenetur, vt piscis: & in quo labimur, vt sese opposuit Salio per lubrica surgens. *& Isidorus ipse lib.* x. lubricus, ab eo quod labitur : *Quare nihil hic opus vlla correctione: consentientib. præsertim libris omnib. tantum qua de re sit sermo, attendisse oportuit.*

Æstiua. *è Seru. Geor.* 3.

Naualia. *Ex eod. Æn.* 11.

Hoc & Textrinum. *Seru. Æn.* 2. *ad v.*- Ædificant, sectáque intex. abiete costas. Translatio (*inquit*) à nauibus, vt Cicero, nauem tibi ædificatam esse Messanæ, Item intexũt vt-- Bisdenas Italo texamus robore naues. *ad hanc videtur textrini notionem respexisse Cicero lib.* 4. *act.* 2. *in Verrem dicens.* Insula, iudices, Melita est satis lato à Sicilia mari periculosóq. disiũcta, in qua est eodem nomine oppidum, quo iste nunquam accessit, quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. *Ludens scilicet in voce ambigua.*

Satio est. *è Seru. Æn.* 2.

Importunum est. *Seru. Æn.* 11. Importunum autem est, quod caret portu, id est, quiete; vbi nullus est portus.

Portus autem locus ab acc. v. r. *Hæc ex margine assumpta credo. Sunt autem Virgilij verb. Æn.* 3. Portus ab accessu ventorum immotus.- *Nec minus illa quæ sequuntur. quæ sunt ex* 3. *Geor.* Et stabula à ventis hiberno opponere soli.

à baiulandis mercibus Baias. *Baiarum verò, quæ prope Cumas alia est ratio, dictæ. n. à Baio Vlyssis socio illic sepulto, vt ait Seru. Æn.* 3. *ad v.* Huc vbi delatus Cumæam accesseris vrbem. *Silius*-- docet ille tepentes.-- Vnde ferant nomen Baiæ, comitémque dedisse Dulichiæ puppis stagno sua nomina monstrat.

Littus est terr. a. e. m. v. *Et quidem Seruius modò littus definit terram aquæ vicinam, modò terram mari vicinam, quod vtrumque inclusit Isidorus.*

quia fluctu eliditur. *al. eluditur.*

vel quod aqua alluitur. *al. adliditur.*

Cic. qua fluctus eludit. *al. elidit. de quo lib.* 2. *c.* 30. *Non est autem Ciceronis definitio; sed Aquilij.*

In Cap. IX.

Specus -- qua perspici p. *Nempe ab aspiciendo dicitur. De genere, & declinatione huius nominis vide Ser. ad verba Virg. Æn.* 6. Hic specus horrendum, *& Priscian. lib.* 6.

Spelæa Græc spelunc. Lat. *è Seru. eclog.* 10.

quæ Græci. χαρωνεῖα, *Galenus.* πολλάκις δὲ ἀπὸ τοῦ πνεύματος μόνον χρὴ τὴν εἰσπνοὴν ἡ βλάβη γίνεσθαι καθάπερ ἐν τοῖς χαρωνείοις ὀνομασμένοις χωρίοις.

Profundum propriè. *è Seru. Æn.* 2.

maria ac terras cælũq. profun. verba Virg. *Æn.* 1.

Bara hrum imm. a. n. *è Seru. Æn.* 3. obsidet, atque imo Barathri, &c.

Ereb. *Ex eod. Æn.* 4.

Styx. ἀπὸ τοῦ στυγεῖν. *Ex Seru. Æn.* 6.

Cocytus. *Seru. Æn.* 6. Cocytus fluuius inferorum dictus ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id est, lugere.

Tartarus. *Ex eod. Æneid.* 6. *ad illud.* Tum Tartarus ipse. Bis patet, &c.

Gehenna. *Ex Hierony. in Matth. c.* 10.

infernus-perhibetur. *Ex Aug. lib.* 12. *de Genes. ad litt. c.* 34.

vnde & in Græca ling. orig. n.-- quod nihil suaue. *Nempe* ᾅδης *quasi* ἀηδής.

Sicut autem cor animal. *Ex Hieron. in Ion. c.* 2. *qui locus restituendus ex hoc loco.*

Ita Infernus in medio terræ. *Seru. ad v.* telluris parta subire. *Æn.* 6.

NOTAE IN LIBRVM DECIMVM-QVINTVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

De auctorib.-- errorem. *è Seru. Æn.* 7. *ad illud,* Nec Prænestinæ fundator defuit vrbis.

In Naid condidit. *In o. l. permutatis litteris ex* Naid India *euaserat.* LXX. ἐξῆλθε δὲ Κάϊν ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ᾤκησεν ἐν γῇ Ναίδ, κατέναντι Ἐδέμ. *Et Joseph. lib* 1. *Antiq. cap.* 4. πολλὴν δὲ ἐπελθὼν γῆν ἱδρύεται μετὰ τῆς γυναικὸς Κάϊν ἰδίᾳ τόποι οὔπω καλύμενοι. *Quòd autem eo loco Hierony. Nod aliter interpretetur, nihil ad Isidorum, qui* LXX. *vt solet, secutus est. Adde quod idẽ Hieronymus in lib. de locis Heb* Naid, terra (*inquit*) in qua habitauit Cain. *Nisi* Edem *pro* India *cum Chacone mauis.*

Primus post dil. *Ex Oros. lib.* 2. *c.* 6.

Iudæi Aller. *Ex Hieron. lib. de locis Heb.*

Quæ postea à Salomone Hierosolym. *Idem dixit Euseb. lib.* 9. *de Præp. euang,*

Quæ Heb. speculatio. *S. o. l.* speculam *Hieronymus.*

Dionys.--- condidit. *Ex Eusebij Chron.*

Medus autem Egei filius. *Et Medeæ, vt ait Diodor. libro 5.*

Perseus Danaes. *Cùm libri Athei, Athe, Audiæ & Andiæ, haberent, cur ipse sibi Isidorus non auxiliaretur, qui paulò post Tarsum Ciliciæ à Perseo Danaes prole ædificatam dicit? Vid. Hygin. fabul. 275.*

A quo & Persida. *Ruffinus in translatione Josephi Susan Persidæ metropolim vocat.*

Ctesiphontem. *Plin. lib. 6. c. 26.*

Susis oppidum. *Hæc vrbs & Susis, & Susa, & Susæ à Hieronymo dicitur, Daniel. c. 8. & 9. de qua Plin. lib. 6. c. 27.*

Menonis patrem *habent Gotthici quos vidimus, non* fratrem *vt impressi.*

Carra. *Ex Hier. de locis Heb.*

Ipse construxit & Chalanne. *Quam eandem esse cum Ctesiphonte ait Hieronym. in quæst. in Genes. & in Am. c. 6. videnda idem in locis Hebraicis.*

Philadelph. *Ex eod. lib.*

Ipse quoque Laodiciam. *Euseb. in Chron.* Seleucus Antiochiam, Seleuciam, Laodiciam, Apamiam, Edissam, Berceam, & Pellam vrbes condidit.

Damascus. *Ex Hieron. in quæst. in Genes.*

Gaza. *Ex eod. in locis Heb. & in Ezech. c. 40.*

Dor. *Ex Hierony. in epitaph. Paulæ. Sed locum Hierony. in palimpsesto relictum ab Isid. Braulio non expoliuit.*

Vbi taxum ostenditur. *Ex Solin. c. 47. ex quo restitutus est hic locus.*

Iericho. *Ex Hier. de locis Heb.*

Sichem, ipsa est nunc Neap. *Hier. ibid. & in epitaph. Paulæ.*

Bethel. *Ex lib. de locis Heb.*

Bethlehem, &c. *Hier. in prol. in Am.* Sex millib. abest à sancta Bethlehem, quæ mundi genuit Saluatorem. *Et in epitaph. Paulæ.* Salue Bethlehem domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cælo descendit.

Chebron, *quomodo etiam scribit Hieronym. al.* Hebron.

Ipsa est & Mambre. *Ex q. in Gen. c. 35.*

Samariam, &c. *Vid. Hieronym. in Isai. c. 36.*

Tyrus. *Vid. idem in c. 33.*

Phœnices. *Ex Iustin. lib. 18.*

Quam à piscium copia. *Vidi ego nummos Gadib. quæ Phœnicum Colonia fuit, repertos, quorum vna in parte Hercules Sidoniorum deus, in altera duo pisces inerant.*

Carthadam nominauit. *è Solin. c. 40. & Carthaginem à Cartha dictam ait etiam Seru. Æn. 4. ad illud,* Carthago, aut antiqua Tyros.

Carthago autem antea Byrsa. *è Seru. ibid. Virgilius Æn. 1.* Mercatique solum f. d. n. Byrsam.

Memphin-- regnaret. *Verba sunt Eusebij in Chronico.*

Nam hanc vrbem. *Ex Hieron. in Isa. c. 19.*

Tanis. *Ex eod. in Is. c. 3.*

Heliopolis. *Ex eod. in lib. de locis Heb. in* On.

Sicut LXX. interp. *Sic. n. illi Ex. 1.* καὶ ᾠκοδόμησαν *(filij Isr.)* πόλεις ὀχυρὰς τῷ Φαραῷ, τήν τε Πειθῶ, καὶ Ῥαμεσσῆ, καὶ Ὢν, ἥ ἐστιν ἡλίου πόλις. *Sed verba hæc,* καὶ Ὢν, ἥ ἐστιν ἡλίου πόλις, *neque in Hebræis, neque in Latinis libris leguntur.*

Petephres. *Sic etiam Hieronymus. Vulgat.* Putiphares. *Quam varietatem Hebraica scriptura vocalibus destituta sæpe creat.*

Vrbem Alexan. *Ex Hegesipp. lib. 4. c. 27. Vid. Strab. lib. 17.*

Hæc est vrbs Ægypti, &c. *Hieronym. in epitaph. Paulæ.* & vrbem No, quæ postea versa est in Alexandriam.

Quæ inter Ægyptias vrbes num. port. *Ex Solin. c. de Ægypt. 45.*

Cæsaream Cappadociæ. *Post hæc verba lacuna est in melioriб. lib. ineptissime à recentiorib. expleta.*

Quidam locus Indiæ Tharsis vocatur. *Ita proculdubio legendum, non* Tarsus. *Hieron. Is. 66.* Tharsis lingua Hebræa mare appellatur, &, vt aiunt, Indiæ regio est, licet Iosephus littera commutata Tarsum putet nuncupari pro Tharsis, vrbem Ciliciæ, ad quam Ionas de Ioppe fugiens ire cupiebat. *Rursúsque epist. 133. reprehendit Josephum, quòd Tarsum, & Tharsin eandē esse putet.*

Amazones Ephesum. *è Solin.*

Smyrna vocata. *Idem sup. lib. 13. c. 21.*

Amphitus & Tilchius. *Plin. lib. 6. c. 5. Ammian. lib. 22. & Solin.* Circius *verò qui in plerisque libris est, ex* Tilcius, *quod etiam in codice Plinij Ecclesiæ Toletanæ legitur, fluxit.*

Nicomedia à Nicomede. *Euseb. in Chron.* Nicomedes rex Bithyniæ Astacum vrbem amplians Nicomediam nuncupauit.

Bithynia cond. *Idem Euseb.* Bithynia condita à Phœnice, quæ priùs Mariandyna vocabatur.

Constantinopolim. *Ex Oros. lib. 7. c. 28. totidem ferè verbis.*

Condita primùm à Pausania. *Ex Justin. lib. 9.*

Vel quod tantùm pateat. *Vid. Plin. lib. 4. c. 11. Solin. & Capell. Neque tamen adhuc de etymologia liquebit.*

Vel quod sit receptaculum, &c. *Ex Iustin. lib. 9.*

Hanc Amphyction-- dedit. *Ex eod. lib. 2.*

Quia & litteræ-- habuerunt. *Ex eod.*

condidit Corinthus Orestis filius. *Strabo conditā ait à Sysipho, & Corcyram primò vocatam, deinde Ephyren ab Ephyre Oceani filia, postremò euersam, & instauratā à Corinthio Orestis filio.*

Ipsam autem esse Spartā, &c. *Ex Oros. lib. 1. c. vltim.*

Achaia ab Achæo. *Ex Euseb. Chronic.*

Pelópsque a. A. r. Pelopenosem. *Euseb.* Pelops apud Argos regnauit annos LIII. à quo Peloponesus vocata.

Cecrops. *Sic o. l. Sed* Cercapus *malim, cuius filij Lindum, Talyson, & Camirō cōdidere.* Λίνδος *autem (ait Stephanus)* πόλις ἐν Ῥόδῳ Κερκάφου τοῦ ἡλίου, καὶ Κυδίππης τῆς Ὀχίμου θυγατρός. *Vid. Strab. lib. 14. & Diod. lib. 11.*

Carpathus Coum. *Hæc integra non sunt, suppleri autem ex Diodoro, & Stephano possent ita,* Carpathum Ioclus, Merops Coum.

Dardanus c. Dardaniam. *Ex Euseb. Chron.*

Thessalonicam Thessalus. *Thessaliam velim, nam Thessalonicam à Cassandro conditam, ait Stephanus.*

Brundisium. βρένδον ἔλαφον, *hoc est, ceruum significare auctor Hesychius. Et* Βρένδιον, *vt ait Stephanus, siue* Βρεντήσιον, *vt est apud Strabonem, caput cerui à Messapiis dicebatur.*

In Italia autem à Iano Ianicul. *è Solin. c. de Italia.*

Ab Herc. i. C. Pompeia. Pompeij *apud Solin. ibid.* Pōpeia *apud Strabon. lib. 5.*

Capuā Capys. *Seruius Æn. x. ad illud,* Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.-- Iste quidem dicit à Capy dictam esse Campaniam, sed Liuius vult à locis campestribus dictam, in quibus sita est.

Galli quidam intestina discordia. *Ex Liuij lib. 5.*

Vocatum autem Mediol. ab eo quòd ibi sus. *Claudianus de nuptiis Honorij:* Iam Ligurum terris spumanti pectore Triton Appulerat, lassósque fretis extenderat orbes, Continuò sublime volans ad mœnia Gallis Condita lanigeræ suis ostentantia pellem Peruenit. *Visitur etiam nunc sus marmorea in Mediolanensi curia. al.* media lanea.

Manto Tiresiæ filia. *è Seru. Æn.* x. *ad illud*, Fatidicæ Mantus, & T.f. amnis.

Et Mantua dicta quòd inanes tuetur. *Sic veteres lib. & rectè fortasse. Nam lib 4. maniam morbum ab inanitate dictam dixit*, quam Græci *μανίαν vocant, & manè quasi μανὸν, id est, rarum & vacuum. Id autem pulchrè conuenit cum historia de Mantone fatidica eò confugiente.* manes *siquis malit, molesti non erimus.*

Phalantus Taras. *Vid. Seru. Æneid.* 3 Hic genus Herculei si vera est fama Tarenti.

Cùm Cyrus. *Eadem Ammian. Marcell. lib.* xv.

Atque in vltimos condiderunt. *Ex Iustin. lib.* 43.

Hos Varro triling. *e.a. Ex Hier. prolog. lib.* 2. *in epist. ad Galat.*

Cæsaraugusta -- sepulturis. *Abest totum hoc à libro Card. Sirleti, & vno ex Toletanis.*

Saguntum. *Ex Hieronym. lib.* 2. *in ep. ad Galat.*

Emeritam Cæsar August. *Dion lib.* 53.

Quo loco sicut historiog. *Plin. lib.* 4. *c.* 21. Excurrit deinde in altum vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij Magnum, multi Olyssiponense ab oppido terras, maria, cælum disterminans. *Eadem propè Solinus, & Capella, quæ nimis arctauit Isidorus.*

Hispalis --- eò quod in solo palust. *Nihilo certiora proferunt alij.*

Septa oppid. -- *Septem montium fratrum meminere Plin. lib.* 5. *c.* 2. *& Capella -- Ptolemæus quoque ἑπτάδελφος eos vocat.*

Et Lixis. *Hæc à Solino quoque* Lix, *à Plinio* Lixos, *ab aliis,* Lixa *dicitur.*

Icosium. *è Solin. cap. de Mauritania.*

Cyrene regina f. lib. *Seruius Æneid.* 4. Cyrene, & Barce reginæ fuerunt, quæ singulis dederunt ciuitatib. nomina.

In Cap. II.

Ciuitas est. *Aug.* 15. *de ciu. c.* 8. Ciuitas nihil aliud est, quàm hominum multitudo aliquo societatis vinculo colligata.

Vel ab vrbo. *Varr. lib.* 4.

Optauítq. locũ. *Virg. Æn.* 1. Pars optare locum tecto, & concludere sulco. *Idem lib.* 3. Optauítq. locũ regno, nondum Ilium arces: *hæc coniunxit Isid.*

Cato, qui vrbem. *Hunc locum innuere videtur Seruius lib.* 5. *Æn. ad illud* vrbem designat aratro. *Vidend. Varr. lib.* 4. *de ling. Lat.*

Vrbs autem aratro cond. aratro euert. *Acron ad locum Hor.* Condendis, atque euertendis ciuitatib. hæc consuetudo fuit, vt aratro fierent, *& Caius tit. de vsufruct.* Carthagini euersæ aratrum impressum ait.

Vicus à vicinis t.h. Ita imp. ab ipsis tantum habitationib. *Gotth. Placuit editor. scriptura, quia paulò post ipsas habitationes vicos dici affirmat.*

Teres est aliquid rotund. *Seru. Æn.* 6. Teres est rotundum aliquid cum proceritate. *Et eclog.* 8. Teres est oblongum, & rotundum, vt columna.

Nam quamuis quadratæ. *Locus ex Lucret. libro* 4. Quadratásque procul turres cùm cernimus vrbis, Propterea fit vti videantur sæpè rotundæ Angulus obtusus, &c.

Porta dicitur, qua potest, &c. *Seru. Æn.* 1. Omnis exitus porta dicitur, quasi qua potest vel importari, vel exportari aliquid.

Plateæ. *Aug. in ps.* 118. *Serm.* 10.

Emboli. *Sic vet. libri. puto legendũ* emboli *&* subuolamina - *significariq. illasque Asconius in Diuinat.* prouolantia tabulata, *dixit. Notum quid ἔμβολον sit apud Græcos.*

Forus est exercendarum litium locus. *Qui Isidorum de genere huius nominis audacter accusarunt, ipsi se deridendos præbuerunt. Charisius lib.* 1. Forum neutro genere dicimus locũ reb. agendis destinatum, aut cùm commercium significamus. Lucil. quum illa fora irant, Masculinè autem tabulata nauium, & semper pluraliter, quamuis Gellius fora nauium neutraliter dixerit, & Lucilius negotiorum forum masculinè extulerit, lib. 3. Forus olim ornatus lucernis. *Et Victorin. in lib. de orthogr.* Forus status tam in foro, quàm in naui, & torculari. *Quod verò ad etymol. attinet, quoniam semel toto hoc de genere diximus, tantùm monebo, ne has quidem contemnendas videri: nam cur non forum à fando, siue ἀπὸ τοῦ φῶ, cùm ἀγορὰ ἀπὸ τοῦ ἀγορεύειν? In Phoronei verò mentione diligens quædam negligentia est communis Isidoro cum aliis grauißimis auctorib.*

Rostra vocantur. *Ita etiam lib.* 18. *c.* 15.

Sedeat ad discutiendum. *al.* ad disputandum. *f.* ad disceptandum. *vt lib.* 9. *c.* 4. *& lib.* 18. *c.* 15. Iudex dictus, quòd iure disceptet.

Nam quæcunque tutissima. *Varro libro* 4. Arx ab arcendo, quòd is locus munitissimus vrbis, à quo facillimè posset hostis prohiberi.

Circum Roman. *Repetuntur hæc lib.* 18. *c.* 28.

Theatrum ἀπὸ τῆς θεωρίας. *è Seru. Æn.* 5. *ad illud:* mediáque in valle theatri.

Labyrinthus. *è Seru. Æn.* 5. *ad illud- Vt quondam* Creta fertur labyrinthus in alta. *Vid. Plin. lib.* 36. *c.* 13.

Pharus. *Ex Hegesipp. lib.* 4. *c.* 27. *& Plin. lib.* 36. *c.* 12. *& Solin. c.* 45.

Nam Alexandria fall. &c. *è Solin. c.* 33. *al.* 35.

Romæ 175. *Apparet hanc esse columnam Antonini, quam* CLXXVI. *pedes altam affirmat Philander ad Vitruu. lib.* 9. *c.* 2.

Balneis -- tollat. *Ex August. lib.* 9. *confess. c.* 12.

Asseribus, & tab. *al. axibus.*

Vbi merces nauium. *Respexisse ad Ambrosij verba in Luc. c.* 5. *ostendunt illa verba* nautarum emolumenta.

Carcer, à quo prohibemur exire. *Seruius Æn.* 1. Carcer est vndecũq. prohibemur exire, dictus quasi arcer, ab arcendo. *Sed libro* 3. *Georg. ad illud,* ruúntque effusi carcere currus, *vbi in vulgatis legitur*, qui ab arcendo dicti sunt. *Vaticanus codex habet,* qui à coërcendo d. s. *vt emendandus videatur Seru. ex Isid. Varro quoque libro* 4. Carcer à coërcendo quòd exire prohibentur.

In Cap. III.

Habitatio ab hab. *è Seru. Eclog.* 2. *nisi quòd more suo aliquid mutauit.*

Nam δώματα Græci tecta d. *Verba sunt Hieronymi in c.* 6. *Daniel. Vid. & ep. ad Sun. & Fret.*

Aula domus regia. *Aug. in quæst. sup. Exod. prope fin.* Quam Græci vocant αὐλὴν, nostri aulam vocauerũt. Sed iam non atrium isto nomine, sed domus regia significatur in lingua Latina. *Et in Græca, vt ait Athenæus lib.* 5. *Menandrum, & Diphilum citans.*

Atrium magna æd. siue amplior, & spatiosa dom. *Aug. in ps.* 133. Atria, ampliora spatia domus intelliguntur.

Atrium eo quòd addantur ei tres porticus. *Aug in q. in Exod.* Ibi erat illa tanquam triporticus, quæ concludebat spatium atrij. *Et in ps.* 133. Habebat atriũ decem columnas, non tamen recto ordine dispositas, sed sicut ostendimus, tanquam triporticum.

Aliis atrúmq. ab igne, &c. *è Seru. Æn. ad illud,* Vo-

cémq. per ampla volutant Atria. *Lychno autem scripsimus ex Cod. Rom. al.* ligno, *al.* lignis.

Cùm. n. raptæ fuissent à Rom. Sab. *Vid. Liu. libro 1. & Fest. in* Talassio. *sed cum* Talamoni *in nostris lib. legeretur*, Talassioni *è Seruio reposuimus, nam & Talassium, & Talassionem illum vocat.*

Triclinium est Cœnaculum. *Rectè Isidorus. Non rectè Æn. 1. ad illud.* Aurea composuit sponda. *Seruius, qui errare eos dicat, qui triclinium vocant, ipsum basilicam, aut cœnationem. Cicero 2. de Orat. Seru.* Galba cum iudicis L. Scribonio Liboni Tribuno pleb. ferret familiares suos, & dixisset Libo: Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? cùm tu (*inquit*) de cubiculo alieno. *Et ad Att. lib. 13. ep. 50.* Cùm secundis Saturnalib. ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa militibus est, vt vix triclinium, vbi cœnaturus ipse Cæsar esset, vacaret. *& Vitruuius lib. 6. c. 5.* Triclinior. quanta latitudo fuerit, bis tanta longitudo fieri debet. *Et Sueton. in Tiberio.* Ac Miseni cinis è fauilla, & carbonibus ad calefaciendum triclinium illatus.

Cella dicta q. n. o. *Seru. Æn. 1. ad illud*-- Distendunt nectare cellas, vel à celando (*inquit*) vnde cellas appellauerunt.

Hospitium sermo Græcus est. *An quia* σπῖτι *pro domo vsurpant? Vnde illud* καλὴ ἡμέρα εἰς καλοῦ κομπάρε σπῖτι.

Inde & metatum. *Vegetius lib. 2. cap. 7. metatores ait dictos, qui diuersoriorum, & hospitiorum designant loca.*

Menius colleg. Crassi. *Festus.* Meniana ædificia à Menio sunt appellata. Is. n. primus vltra columnas extendit tigna, quo ampliarentur superiora: *& Asconius in Diuinat. de columna Menia.* Menius cùm domum suam venderet Catoni, & Flacco Censoribus, vt ibi basilica ædificaretur, exceperat ius sibi vnius colũnæ, super quam tectum proiiceret ex prouolantibus tabulatis. *Ergo vocem* tabulata *hoc loco superioribus annectendam censebat Chacon.*

Cùm Hierosolymam--peregrinorum. *Ex Hegesipp. lib. 1. cap. 6. Vid. Ioseph. 1. de bell. Iud. cap. 2. & lib. 13. Antiq. cap. 15.*

Vbi autem ægrotantes, &c. *Hieronym. in ep. ad Oceanum, de Fabiola.* Prima (*inquit*) omnium νοσοκομεῖον instituit, in quo ægrotantes colligeret de plateis, & consumpta languoribus & inedia misericor. membra foueret.

In Cap. IIII.

Quia sanctor. compar--procellam. *Ex Hieron. in ep. ad Galat. c. 1.*

Sic leges sanctæ, & muri. *Sic Gotthici libri, rectè, cap. 1. D. de rer. diuisione:* Sanctæ quoque res veluti muri, & portæ. *& in c.* sanctum. *eodem tit.* in municipiis quoque muros esse sanctos, Sabinum rectè respondisse Cassius refert. *Et Zonar. to. 2.* σύγκειται γὰρ ὅσια ῥωμαίοις τὰ τείχη.

Penetralia. *Seru. Æneid. 6.* Penetralia secreta templorum.

Oratorium--accepit. *Ex Aug. ep. 109. ad monachas.*

Sed & locus designatus ad Orientem. *Sic o. l.* Designatus augurio, *vel* ad augurium *legebat Chacon. Festus* Tesca loca augurio designata. *Varro libro 6.* In terris dictum templum locus augurij, aut auspicij caussa quibusdam verbis finitus, &c. *Vid. Seru. eclog. 8. & Liu. lib. 1. de Numa inauguratione.*

Vnde & quando templum construeb. *Ex Vitruu. lib. 4. c. 5.*

Delubra veteres dic. *Seru. Æn. 2.* Alij dicunt delubrum esse locum ante templum, vbi aqua currit, à diluendo. *& lib. 4.* Delubrum dictum, propter lacum, in quo manus abluuntur.

Fons autem in delub.--corporaliter. *Omnia repetuntur lib. Offic. 2. cap. 24.*

Quartus similis filio hominis. *Tertull. lib. 4. contra Marcionem;* Hic erit visus Babylonio Regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis. *Et rursus.* Prospice igitur & tu cum rege Babylonio fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium hominis. *Vt suspicari liceat, totum locum è Tertull. libro aliquo, qui non extet, desumptum.*

Alij aras dicunt à precat. *Seruius Æn. 2. ad illud*, ne quicquam altaria circum.

Analogium. *In regula S. Benedicti c. 9.* Super analogium legantur tres lectiones.

In Cap. V.

Sacrarium--consueuerunt. *Verba Seruij Æn. 12. ad illud*, Et diri sacraria Ditis.

Donaria. *Ex eodem Georg. 3. ad illud*--alta ad donaria currus.

Inter Promptuar.--longè. *Ex eod. Æn. 1. ad*-- cura penum struere.

Vnde Enthecam. *Vtuntur hac voce sæpè scriptores Ecclesiastici. Cassian. lib. de instit. monach. c. 4.* Cúmque totam enthecam cœnobij suam esse credat substantiam. *Gelas. 12. q. 2. c.* vobis enim siquis fortè sub annua remanebit expensa, electo idoneo ab vtraque parte custode credatur enthecis.

In Cap. VI.

Ergastula-vbi deputantur noxij. *Vide Lips. elect. 2. cap. 15.*

Vnde & apud veteres-- saxo. *è Seru. Æn. 1. ad illud*, -Et torrere p. f. e. f. s.

à pinsendis granis. A findendis granis. *Gotth. o. & mox,* findebant, *pro* pinsebant: *sed Seruium & editionem veterem sumus secuti.*

Cliuum. n. ascensum dicim. *Festus.* Cliuia auspicia dicebant, quæ aliquid fieri prohibebant, omnia. n. difficilia cliuia vocabant, vnde & cliui loca ardua.

Furnus à farre. *à furuo Porphyrion.*

Forus est locus vbi vua. *Victorinus in fine lib. de orthograph.* Forus autem status tam in foro, quàm in naui, & torculari. *Columell. lib. 12. c. 18.* Tum lacus vinarij, & torcularia, & fora, omniáq; vasa, si vicinum est mare, aqua marina, sin minus, dulci eluenda sunt. *De reliquis fori significationibus, vid. Fest.*

In Cap. VII.

Aditus ab adeund. *Seru. Æn. 6. ad illud.* Quo lati dicunt aditus. Cùm ab aliquo arcemur ingressu, id ostium dicitur ab obstãdo; cùm ingredimur, aditus ab adeundo.

Vestibulum. *Seru. Æn. 6 ad illud*--vestibulum ante ipsum. Vestibulum (*inquit*) vt Varro dicit, etymologiæ non habet proprietatẽ, sed fit pro captu ingenij. Nam vestibulum, vt suprà diximus, dictum ab eo, quòd ianuam vestiat. Alij dicunt à Vesta dictum per imminutionem. Nam Vestæ limen est consecratum. Alij dicũt ab eo, quòd nullus illic stet. In limine enim solus est transitus, quomodo vesanus dicitur non sanus, sic vestibulum, quasi non stabulum.

à Iano, cui Gentiles omnem introit. *Ipse apud Ouid. lib. 1. Fast.* Præsideo foribus cæli cum mitibus horis, Et redit officio Iuppiter ipse meo.

Vnde Lucanus. *Lib. 1.*

Cætera intra ianuam. *Seru. Æn. 1. ad illud*, foribus

cardo ſtridebat ahenis. Ianua eſt primus domus ingreſſus, dicta, quia Iano conſecratum eſt omne principium. Cætera intra ianuam oſtia vocátur generaliter, ſiue valuæ ſint, ſiue fores, quamuis vſus iſta corruperit.

Oſtium ab obſtando. *è Seru. Æn.6. ad illud,* quo lati ducunt adit.

ſed fores dicuntur. *Seru. Æn.1. loco citato.* Fores(*inquit*) propriè dicuntur, quæ foras aperiuntur, ſicut apud veteres fuit. Valuæ autem ſunt, vt dicit Varro, quæ reuoluuntur, & ſe velant.

Feneſtræ. *è Seru. Georg.4. ad illud.* Quatuor à ventis obliqua luce feneſtras. *Sed Seruius non feneſtras tantùm,* ſed obliqua luce feneſtras, *interpretatus eſt, quod non aduertit Iſidorus, qui commentaria Seruij ſine Virgilij verſibus, vt ſæpè diximus, legebat.*

Card. *Seru. Æn.1. loco cit.* Cardo dictus, quaſi cor ianuæ, quo mouetur-- *& eod. lib. ad illud,* haud tanto ceſſabit cardine rer. vt ſit, *inquit,* de prouerbio tractum, res in cardine eſt.

Poſtes, & Antes. *Feſtus.* Antes, ſunt extremi ordines vinearum, vnde etiam nomen trahunt antæ, quæ ſunt latera oſtiorum. *Vid. Seru. Georg.2. ad illud,* Iam canit extremos effœtus vinitor antes.

In Cap. VIII.

Cæmentum -- quod craſſo lap. *Sic o. l.* quod cæſo lap. *malim.*

Culmina. *è Seru. eclog.1.*

Laquearia ſunt. *Repetitur totus hic locus auctior etiam aliquanto, quàm hîc in optimis libris legitur, infrà lib.19. c.12.*

Principaliter autem -- laquearium. *Verba ſunt Seruij ad v.* pendent lychni laquearibus aureis. *Æn.1.*

Teſtudo eſt camera -- conuexum. *è Seru. Æn.1. ad v.* mediáque teſtudine templi.

Ipſi & fornices. *Idem Æn.6. ad illud* -atque aduerſo fornice portas. Fornice(*inquit*) arcu. Cicero vidit ad ipſum fornicem Fabianum.

Pauimenta originem -colores. *Plin. lib.36. cap.25.* Pauimenta originem apud Græcos habent elaborata arte picturæ ratione, donec lithoſtrota expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Soſus, qui Pergami ſtrauit, quam vocant Aſarotonœcon, quoniam purgamenta cœnæ in pauimento quæque euerri ſolent, veluti relicta fecerat paruis è teſtulis tinctis in varios colores.

Vocata autem pauim. -- quòd pauiantur, id eſt, cæd. *Videtur reſpicere ad Virgilij verba,* corda pauor pulſans. *Æn.5 vid. ſup. lib.10. in voce,* Patiens. *Repetitur totus hic locus inf. lib.19. c.10.*

Baſes autem nomen petræ eſt f. f. Baſaltes, *aut* Baſanites. *Nam Plin. lib.36. c.7.* inuenit eadem Ægyptus in Æthiopia, quem vocant Baſaltem ferrei coloris, atque duritiæ, *quem locum ſumens Iſidorus lib.16. c.5.* Baſanitem, *ſcribit non* Baſaltem. *Plinius quoque eod. lib. c.22.* Medici (*inquit*) ad mortaria prætulere Baſanitem, hic enim lapis nihil ex ſeſe remittit.

Columnæ. *Ead. inf. lib.19. c.10.*

tertia pars altitudinis. *Adde templi, vel delubri ex Vitruu. lib.4. c.7. & Plin. lib.36. c.23.*

aut amplius. *Haud quidem Plinio auctore. Propterea deleri has voces volebat Chacon.*

Capitella. *Vtitur hac voce D. Auguſt. & alij.*

Sanè canalem melius genere fœmin. *Verba ſunt Seruij Georg.3. quæ etiam repetuntur inf. lib.19. cap.10. Vid. Non. Marcell.*

In Cap. IX.

Nam valli f. f. q. v. m. *Verba Seruij ſunt ad v.* ferro quis ſcindere vallum. *Æn.9.*

Agger eſt. *eiuſdem ad v.* foſſas aggere complent. *Æneid.9.*

Agger prop. -- dicimus. *Eiuſd. Æn.10. ad v.* Aggeribus murorum.

quibus vineæ aliquæ clauduntur. *Idem Georg.2. ad v.* Iam canit extremos effœtus vinitor antes. Antes (*inquit*) alij extremos vinearum ordines accipiunt, alij macerias, quibus vineta clauduntur.

Formatum, ſiue formatium. *è lib.35. c.14. Plinij, qui emendandus eſt ex hoc loco Iſidori. Retinemus nos hodie idem nomen, nam formatium Hiſpani hormigon dicimus.*

Caulæ, &c. *è Seruio Æn.9. ad illud v.* cùm fremit ad caulas.

In Cap. XI.

Prius quiſque in dom. f. ſ. *Verba ſunt Seru. ad v.* ſedibus hunc refer ante ſuis, *Æn.6.*

Poſtea vetitum eſt legibus. *Idem Æn.11. ad illud,* -Vrbique remittunt. Ante, *inquit,* homines in ciuitate ſepeliebantur, quod poſtea, Duillio Conſule, Senatus prohibuit, & lege cauit ne quis in vrbe ſepeliretur.

Monumentum. *Ex eod. in extremo lib. XI.*

Vxor eius, &c. *Locus expreſſus ex Hieronym. lib.1. aduerſ. Iouin.*

Pyramis. *è Solin. c.35. al.45. Non ergò Iſidoro obeſſe debent, quæ de vmbris dicuntur.*

Tali autem a d. f. *Vid. Amm. Marcellin. lib.22.*

Apud maiores enim potent. *Seruius Æn.11. ad illud,* fuit ingens mõte ſub alto. Apud maiores, Nobiles aut ſub montibus, aut in domibus ſepeliebãtur. Vnde natum eſt, vt ſuper cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes locarentur columnæ.

In Cap. XII.

quibus poſſint homines tueri. *Tueri dixit paſſiuè, vt Vitruuius, & alij.*

Hanc ruſtici capannam. *Ita hodie Itali, & noſtri cabanna.*

Teſqua, quidam putant eſſe tuguria. *Sic o. libri. Sabinum verbum aut eſſe Acron.*

quidam loca prærupta, &c. *Gloſſar.* Teſqua, ſiue Teſqua χωρία τραχέα, καὶ ῥαχώδη, καὶ ἔρημοι τόποι.

Magalia ędif. Num. &c. *Verba ſunt Salluſtij in Iugurth. de mapalib. quæ idem ſunt quod magalia, vt ait Seruius.*

& magalia dicta q. magaria, &c. *è Seru. Æn.1. ad illud,* miratur m. Æ. m. q. Nouam *addidit Iſidorus, fortaſſe linguæ Punicæ magis ſciens.*

In Cap. XIII.

Ager Latinè, &c. *Ita Varro lib.4. ſed reprehenditur à Quinctiliano.*

Poſſeſſiones, &c. *Omnia è Feſto in* -- Poſſeſſiones.

Fundus dictus. *Seru. Georg.2.* Fundus dictus ab eo quòd ſit rer. omnium fundamentum.

Omnis ager. *Seru. in princip. Georg. ex Varron.*

Seges eſt. *Seruius ibidem.*

Arcifinius ager, &c. *Frontinus de agror. qualitate.* Ager eſt arcifinius, qui nulla menſura continetur: finitur ſecundum antiquam obſeruationem fluminibus, foſſis, montibus, viis, arboribus, antemiſſis aquarum diuortiis, &c. *ergò pro voce* vnde, viarum *fortaſſe legendum hoc loco.*

Noualis ager. *Verba ſunt Seruij Georg.1.*

Vliginosus. *Eiusdem ad illud*,--dulcíque vligine læta. *Georg.* 1.

Inde & subsecivi -- & item subseciua. *Vidend. Siculus Flacc. & Frontinus c. de qualitate agrorum. quod verò attinet ad centuriæ nomen, melius omnino Varro qui à centum iugeribus dictam ait, quam Flaccus qui à centum hominibus vtriusque verba apponemus, sed Varronis ita vti emendata sunt à Chacone.* Syluis igitur cùm Romani (*inquit*) agrum ex hoste captum victori populo per bina iugera partiti sunt, centenis hominibus ducenta iugera dederunt, & ex hoc facto centuria iustè appellata. *Varro* 1. *de re rust. cap.* 10. Iugeri pars minima dicitur scrupulum, id est, decem pedes in longitudinem; & latitudinem quadratum. Ab hoc principio mensores nonnunquam dicunt, in subsecivum esse vnciam agri, aut sextàtem, aut quid aliud; cùm ad iugerum peruenerunt, id habet scrupula CCLXXVIII. quantum as antiquus noster ante bellum Punicum pendebat. Bina iugera, quæ à Romulo primum diuisa dicebantur viritim, quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt: hæc postea à centum centuria dicta. *Ac, in quid in ratione vocis requiras, idem lib.* 5. *de lingua Latina.* Centuria primò à centum iugeribus dicta, post duplicata retinuit nomen vt tribus multiplicatæ idem tenent nomen. *Festus quoque:* Centuria in agris ducena iugera significat. *Vid. not. ad Varr. à Fulu. Vrsin. editas.*

Pratum -- ab eo quòd sit protinus parat. *Ita Varro:* Prata dicta ab eo, quòd sine opere parata.

Paludes dictæ à Pale. *Varr.* Palus, paullulum aquæ in altitudinem, & palàm latiùs diffusæ.

In Cap. XIIII.

Fines dicti eo q. a. funiculis. *Diximus sæpè de hoc genere notationum.*

Limites appellati a. v. transuersi. *Hyginus de limitibus constituend.* Limites appellati à limo, id est, antiquo verbo transuersi. Nam & limum dictum eo quòd purpuram transuersam habet. *Item limina ostiorum, Seru. Æn.* 12. *ad illud*, Velati limo (sic etiam legit eo loco Seruius,) & verbena tempora vincti. Limus vestis est qua ab vmbilico vsque ad pedes teguntur pudenda poparum. Hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, flexuosam. Vnde & nomen accepit. Nam limum, obliquum dicimus.

& agr. intentio. *Sic v. cc.* intentio, *productio.*

quia Septentrio. *Ita Salmant. vetustissimus.*

Arca--Trifinium. *Vid. Higin. de limitibus agror. & Sicul. Flacc. de condit. agr. Glossar.* Arcæ, ἀκεχ χτισμεύων.

In Cap. XV.

Mensura -- finitur. *Verba sunt Boethij in Geometricis cap.* 1.

Orbem in partes. *Gotth. cc.* in partibus. *vt apud Boethium.*

Digitus est pars minim. agrest. mens. *Ex Frontino.*

Inde vncia habens digitum, & trientem. *Ita emendauit Chacon optimè, cùm in omnibus libris esset*, vncia habens digitos tres. *Frontinus lib.* 1. *de aquæductibus.* Est, *inquit*, digitus, vt conuenit, sextadecima pars pedis, vncia duodecima. *& paullo post:* vnciæ ergo modulus habet diametri digitum vnum, & trientem digiti.

Palmus autem quatuor dig. *Non videtur hic locus integer, nam proposuit omnes, quæ in hominis corpore reperiuntur, mensuras: palmos, pedes, cubitos, gradus, passus, neque tamen omnes explicat. Expleri hæc ita possent:* Palmus autem quatuor digitos habet, pes sexdecim, cubitus sesquipedem, gradus duos pedes & semipedẽ, passus pedes quinque.

Actus minimus, &c. *Quæ restant omnia vsque ad finem capitis è Columellæ sunt lib.* 5. *c.* 1.

Hunc Bætici Arapennem. *Sic fortasse legit Isidorus, qui ab arando nomen deducit: sed apud Columellam etiam in manuscriptis libris* Arepennem: *in legibus Gotthicis lib.* 8. *c.* 4. *l.* 25. *& lib.* 3. *l.* si inter Aripennem. *Glossarium verò*, Arpendia πλέθρα. Aruipendium σχοῖνος γεωμετρικός.

Agnam vocant. *Acnuam se reperisse in veteribus Columellæ, & Varronis libris testatur Victorius ad Varr. lib.* 1. *de re rust. c.* 10. *& Colum. lib.* 5. *cap.* 1. Acnam *Vtrobique etiam in vet. cod legit Chacon. g. in c. à ἀρχαϊσμός mutato. quare* agnam *ex cc. Gotth. retinere visum est.*

In agrestib. a p. CL. quadratum iustum Candetum vocant. *Columella:* In aggrestibus autem pedum CL. quod aratores Cadetum nominant. *Sed* Candetum *habent Isidorani omnes codices.*

In Cap. XVI.

Nos milliaria, Galli leuc. &c. *Hieron. in Ioel. c.* 3. Nec mirum, si vnaquæque gens certa viarum spatia suis appellet nominibus: cùm & Latini mille passus vocent, & Galli leucas, & Persæ parasangas, & restes vniuersa Germania, atque in singulis nominibus diuersa mensura sit. *& paullo post:* Ægyptij σχοίνους.

à vehiculor. incursu. impulsu. *Complut. Gotth.*

Nam duo actus capit. duo, *ad vehicula referendum. Seruius Æn.* 4. *ad illud.* Conuectant calle angusto; via est actus dimidium; qua potest ire vehiculum. Nam actus duo carpenta capit propter euntium, & venientium vehiculorum occursum.

Omnis autem via aut pub. *Ex Vlp. c.* Prætor. §. via. D. ne quid in loco publico.

Agger est media. *è Seru. Æn.* 5. *ad illud*, Qualis sæp. viæ d. 1. aggere 15.

Quam historici viam militarem dicunt. *Ex eodem Æneid.* 12. *ad illud*, Vidit ab aduerso venientes aggere Turnus.

Iter est via. *Vid. c.* 1. *D. de seruit. rustic. præd.*

Semita itineris dimid. *Seruius Æn.* 4. *ad illud*, Conuectant calle angusto, semita est semis via, vnde & semita dicta. *& Varro lib.* 4. qua ibant, ab itu iter appellarunt; quâ angustè semita, vt semi iter dictum.

Callis. *Seru. ibid.* Callis semita est tenuior callo pecudum prædurata.

eadem diuerticula - à latere viæ. *Seru. Æn.* 9. *ad illud:* Obiiciunt alij sese ad diuortia nota. diuerticula sunt semitæ transuersæ, quę sunt à latere viæ militaris. *Male ergò libri omnes*, alteræ viæ.

Compita. *Idem Georg.* 2. *ad*--pagos, & compita circum, id est, per quadriuia, quæ compita appellantur, ab eo, quòd multæ viæ in vnam confluant.

Ambitus i. v. æ. l. *Festi sunt verba. Varro lib.* 4. Ambitus circumitus ab eoque XII. tabular. interpretes ambitum parietis circumitum esse describunt. Puto autem legem his verbis fuisse conceptam. Ambitus parietis sestertius pes esto. *Volusius Metianus lib. de ponderibus.* Lex etiam (*inquit*) XII. tabul. argumento est, in qua duo pedes, & semis sestertius pes vocatur.

Vestigia. *Seru. Æneid.* 11. *ad illud.*- Vestigia plantis Institerat: Signa pedum primis plantis expresserat, nam hæc sunt vestigia, imagines pedum. *Illud autem*, primis *non aduertit Isidorus Virgilij esse, non Seruij. Deleuisset planè, nihil enim ad verbi interpretationem.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM-SEXTVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

PVLVIS-- quòd v. v. pellatur. *Al.* pulsetur. *Sed videndum, quid voluerit Plinius, cùm lib.35. cap.13. dixit,* Quis.n. satis meretur pessimam (terræ) partem ideóque puluerem appellatum.

limus vocatus, quòd leuis sit. *Mirum fugisse Isidorum verba Tertulliani in lib. de anima:* Quid aliud limus, quàm liquor opimus? *Illud verò magis mirum, cùm tam multa huiusmodi apud grauissimos auctores legantur; quosdam, qui sibi videntur cati, in solum Isidorum sæuire.*

Vligo. *Vid. præced. lib. c.13.*

Argilla ab Argis. *Hesych. & Suid.* ἄργιλλον γῆν λευκὴν καὶ κεραμεῖαν *interpretantur.*

Creta Cimolia. *Ex Plin. lib.35. c.17. Vid. Strab. lib.10.*

Terra Samia. *Ex eod. lib. c.16. & c.12.*

Puluis Puteolan. *Ex eod. c.13.*

sicut argilla igne in lap. vert. *Respexit ad historiam de Dibutade Sicyonio apud Plin.*

Vr enim ignis est. *Ita Hieronym. in q. in Genes. c.11.* VR Chasdem, id est, in igne Chaldæorum.

Huius genera quatuor. *è Plin. lib.35. cap.15. ex quo quædam sunt à nobis restituta.*

In Cap. II.

Bitumen in Iudæa. *Locus ex Hegesipp. lib.4. cap.18.*

In Syria autem limus est. *Plinius:* & bituminis vicina natura est, alibi limus, alibi terra; limus è Iudææ lacu, vt diximus emergens, terra in Syria circa Sidonem oppidum maritimum. Spissantur vtraque & in densitatem coeunt.

Græci Pissasph alton, *vel* Asphaltopissam; *vt quidem legitur apud* LXX. *Exod. 2. in manusc. Vatic.* καὶ κατέχρισεν αὐτὴν ἀσφαλτοπίσσῃ.

Natura eius ardens, e. i. c. *Hæc non de bitumine, sed de naphtha Plinius: & fortasse aliena sunt.*

& nequaquam ferro rump. *Hegesipp.* Hærere sibi fertur bitumen, vt ferro haudquaquam, vel aliqua præacuta metalli specie recidatur, &c.

est autem salsugo terr. *Plin.35. c.15.*

fugit. n. ignem. *Ex eod. lib.31. c.9.*

Nam ex aq. mar. *Ex cap.7.*

sunt & montes natiui. *Ex eod. c. Sustulimus hinc vocem* maius, *quæ sola ex integra Plinij sententia de vectigalibus, vel remanserat, vel irrepserat.*

Purpureus. *Solin. c. de Sicil.* purpureum salem Ætna mittit.

Nihil. n. virilius, &c. *Ex c.9.*

Multo larg. l. multóque grat. *Ex cap.7. Virg. Georg.3.*
Hinc & amant fluuios magis, & magis vbera tendūt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.

Nitrum. *è c.10. Sozomen. lib.6. Eccl. hist. c.30. de Scithi regione Ægypti:* istum locum appellant Nitriam, propterea quòd est pagus finitimus, in quo nitrum colligunt. *Meminit quoque Nitriæ Cassian. collat.6. c.1. & Hieronym. Prou. c.25.*

de quo quidam. *Martial. apud quem:* dicor & Aphr.

Olim in Hispania è put. *Ex Plin. lib.34. c.12.*

in similitudinem vitrei acin. *Ex eod.*

Tantam autem vim. *Verba sunt Plinij ibid.*

In Cap. III.

Lapis mobilis est. *Ita proculdubio legendum repugnantib. omnib. libris, non* mollis, *sequitur enim,* Saxa hærent.

Scopulus à saxo enim, &c. *verba sunt Seruij Æn.1. ad illud,* scopulóque infixit ac.

Spelunca Latinè, est autem rupis cau. *Idem ad illud,* sub rupe cauata, periphrasis est (*inquit*) speluncæ.

Crepido--quòd sit abrupti saxi altitudo. *Verba sunt Seruij Æn.10. ad illud,* Fortè ratis celsi coniuncta crepidine saxi-*quæ præterea sequuntur in editis, non Isidori sunt, sed eius qui plura, quàm oporteret, è Seruio descripsit.*

similis muricibus viuis. *Seru. Æn.5. ad v.* acuto murice remi. Murex saxi acumen eminens per tranquillitatem, *& Nonius.*

Echo saxum est. *Fit quidem in saxis sæpius echo, sed saxum ipsam dictam nollem.*

Echo autem Græcè, Latinè imago. *Non quòd* ἠχὼ *Græca vox, Latinè sit imago, si verbum verbo reddas. Sed quia Latini imaginem vocis appellant, quam Græci vocant* ἠχώ. *Virg. Georg.3.*-aut vbi concaua pulsu Saxa sonant, vocísque offensa resultat imago. *Horatius:* redderet laudes tibi Vaticani Montis imago. *& alibi:* cuius recinit iocosa nomen imago: *ergò non rectè quidam* εἰκόνι *edidere.*

Calculus est. *Seru. ad v.* dumosis calculus aruis, *Georg. 2.* Calculus est lapis breuis terræ admixtus. Dictus calculus, quòd sine molestia sui breuitate calcetur.

& omni puritate lenissimus. *f.* & omni parte læuissimus. *Idem inf. lib.18. cap. 62.* Calculi vocati, quòd leues sint, & rotundi.

cui contrarius scrupul. *Vid. Seru. ad*-- Scrupea tuta lacu, *Æn.6.*

Cos. *Vid. sup.*

Ex his aliæ aq. &c. *Ex Plin. lib.36. c.22.*

Pumex. *Ex eod. c.21.*

Rudos. *Ead. lib.19. cap.10. Vid. Vitruu. lib.7. cap.1. & Pallad. lib.1. c.6.*

Omnium autem opt. è lap. specul. *è Plin. lib.39. cap. 24.*

Calx viua. *Hæc, & quæ restant omnia repetuntur lib.19. cap. 10.*

Nam lapis lapidi non potest adhærere coniunctus. *Ex Aug. lib.5. de ciuit. c.27.*

Calx è lapide albo. *Plin. lib.36. c.23. Pallad. lib.1. c.10. Vitruu. lib.2. c.5.*

Arena ab arid. *Seru. Æn.1. ad v.* potiuntur Troës arena: Quæritur, *inquit,* habeat ne hoc nomen aspirationem, & Varro sic definit, si ab ariditate dicitur, non habet; si ab hærendo, vt in fabricis videmus, habet: melior tamen est superior etymologia. *Contra Charisius:* Harena dicitur, quòd hæreat, & arena quòd areat, gratius tamen cum aspiratione sonat.

Huius probatio, si manu comp. *è Pallad. lib. 1. cap. 10.*

In Cap. IIII.

Magnes lapis Indicus. *Plin. libro 36. cap. 16.* Magnes appellatus est ab inuentore, vt auctor est Nicander, in Ida repertus, &c. *Quæ lectio si vera est, & vox* Indicus *expungenda erit, &* Ida, *non* India, *deinde scribere oportebit. Sed quoniam illa de Magnete Nicandri carmina non extant, & varietas etiam in Plinij codicibus est, vt Hermolaus aduertit, nihil mutandum duximus: non quin* Ida *magis probemus (nam & fabulæ pastorali aptior est* Ida*) sed quia* India *legisse Isidorum apud Plinium credimus. Quod vero Serapion Arabs, & Marbodæus poëta Gallus Indicum lapidem Magnetem vocent, haud magni refert. Lucretio etiam, quàm Nicandro de etymologia magis assentior ita scribenti;*

Magneta vocant patrio de nomine Graij,
Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.

Nam adeo apprehendit ferrum, vt annul. cat. *Ex Aug. 21. de ciuit. c. 4. & Plin. lib. 34. c. 14.*

Vt refert beatiss. Augustin. *Ibid.*

Vnde factum est vt in templo q. *Idem c. 6. & Ruffi. Eccles. hist. lib. 11. & Plin. ibid. & Suid. in—μαγνῆς.*

Est quippe alius in Æthiop. *Ex Plin. 36. c. 16.*

Omnis autem magnes. *Ex Dioscor. lib. 5. c. 148.*

In Gagates--in Cilicia. *Diosco. lib. 5. c. 146.* γεννᾶται δὲ ἐν κιλικίᾳ κατά τινα ποταμοῦ εἴσρυσιν εἰς θάλασσαν ἐχχομένου. ἔστι δὲ πλησίον τῆς λεγομένης πλαγίου πόλεως. Καλεῖται δὲ ὁ τόπος, ἢ ὁ ποταμὸς γάγας. *Plinius tamen lib. 36. cap. 19.* Gagates lapis nomen habet loci, & amnis Gagis Lyciæ.

Niger planus. πλακώδης *videtur legisse Plinius apud Dioscoridem, nunc* πλατώδης *legitur: id est crustaceus.*

Fictilia, &c. *Ex Plin. ibid.*

Asbestos. *Ex Aug. lib. 21. c. 5. & 6.*

Pyrites. *Ex eod. c. 5.*

Est & alius Pyrites vulgar. *Ex Plin. 36. c. 16.*

Selenites. *Ex August. ibid.*

Dionysias. *Ead. inf. c. 11. ex Solin. cap. 50. & Plin. 37. cap. 10.*

Thracius--in Equitia. *Sic o. l.* Sed Scythia *credo legendum: ita. n. de eo Dioscorides lib. 5.* γεννᾶται μὲν ἐν σκυθίᾳ ἐν ποταμῷ λεγομένῳ πόντῳ. *Nam quod Equitia* ἱππόβοτος *sit, de qua Strabo lib. 11. non satis placet.*

Phrygius lapis. *Ex Plin. 36. c. 19.*

Syrius lapis. *è Plin. 36. c. 17. sed quod apud eum è* Scyro insula *vulgo legitur, aduertendũ,* Syro *quoque in manuscrip. Plinianis codicibus reperiri.*

Arabicus similis est ebori sine vll. mac. *è Dioscorid. lib. 5. c. 149. sed verba sumpta sunt è Plin. qui lib. 36. cap. 21.* Arabus *(inquit)* lapis ebori similis. *Et c. 20. de Hæmatite* tertium genus Arabici facit, simili duritie, vix reddentis succum ad cotem aquariam aliquando croco similem. *Et posterior hæc pars addita ex margine videbatur Chaconi tam hoc loco, quàm sequenti capite.*

Iudaïcus lapis. *Dioscorides lib. 5. c. 155.* ὁ δὲ ἰουδαϊκος λίθος γεννᾶται μὲν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ τῷ σχήματι βαλανοειδὴς λευκὸς, εὔρυθμος ἱκανῶς ἔσχων καὶ γραμμὰς παραλλήλους ὡς ἀπὸ τόρνου. *Verba autem Isidori è veteri illius interprete sunt, apud quem pro* scripturis, scriptulis *legebat Chacon, sic enim* γράμμας *interpretabantur antiqui, quòd verò* modulatis *idem vertit,* ὡς ἀπὸ τόνου *legisse videtur.*

Samius. *Ex Plin. 36. c. 21. & Diosc. 5. c. 173.*

Memphites. *Ex Plin. lib. 36. c. 7. & Diosc. c. 158.*

Sarcophagus. *Plin. 36. c. 17.*

Nascitur autem in Troad. *Ex Plin. ibid. Quæ autem post vocem* corpora *in plerisque omnibus libris sequuntur,* mitiores autem seruandis corporibus nec absumendis; *rectè expunxit Vulcanius, sunt. n. Plinij verba non tam de Sarcophago, sed de Chernite loquentis.*

Hæmatites. *Ex eod. cap. 20. & Dioscorid. Vidend. etiam Georg. Ægricol. lib. 5. de natura fossilium.*

Androdamas. *Ex Plin. 36. c. 20.*

Schistos. *è Dioscor. lib. 5. c. 145.*

Amiantos. *Ex eod. c. 156.*

Si vestis ex eo fuerit contexta. *Al.* contacta: *sed* contexta *legendum ex Dioscorid. lib. 5. c. 93.*

Ostracites s. e. t. l. s. *Verba sunt Dioscoridis lib. 5. c. 156.* ὀστρακίτης ὅμοιος ἐστιν ὀστράκῳ πλακώδης, καὶ εὔσχιστος. *Quod autem paullò post de Ostracite agit ex Plinio; mirum ni mendoso Dioscoridis codice vsus* Batrachites *hoc loco legit. qui autem* Bostrychitem *hîc legi volunt, nugas agunt.*

Galactites. *è Diosc. c. 50.*

Obsidius. *è Plin. 36. c. 26.*

Mitridax. *è Solin. cap. 50. idem à Plinio* mitrax *dicitur lib. 37. cap. 10. collocatur autem ab Isidoro inf. cap. 10. inter gemmas.*

Ætites. *Ex Plin. 36. c. 21.*

Alligati partus celeritatem. *Plinij verba referemus, si quis hæc fortè ex illo sarciat ea sunt.* Ætitæ omnes grauidis adalligati mulierib. vel quadrupedib. in pelliculis sacrificatorum animalium, continent partus; non nisi parturiant, remouendi, alioqui vuluæ excidunt. Sed nisi parturientibus auferantur, omnino non pariunt. *Nos Gotth. codicum scripturam repræsentauimus.*

Phengites. *Ex eod. c. 22.*

Chernites. *Ex eod. c. 17. Vid. Theoph. lib. de lapidib.*

Ostracites. *Ex eod. c. 19.*

Melitites. *Ex eod. c. 19. & Diosc. c. 151.*

Smyris--gemmæ teruntur. *Tunduntur Gotth.*

Chrysites colore similis Ochræ. *Ita legendum etiam apud Plin. 37. c. 10. Porro Ochræ Atticæ meminit Dioscorides lib. 5. c. 62.*

Hammites. *Ex eod. Plin. lib. 27. c. 10.*

Thyites gignitur in Æthiop. *Præclarè hunc locum restituit Chacon ex Diosc. lib. 5. c. 154. cuius verba apposuisse sufficiet:* λίθος ὁ καλούμενος θυίτης γεννᾶται μὲν ἐν τῇ αἰθιοπίᾳ, ἔστι δὲ ὑπόχλωρος, ἰασπίζων, ἐν δὲ τῷ ἀνιέσθαι γαλακτώδης φαινόμενος, ἀναδάκνων σφοδρῶς. *Gotthicorum autem librorum scriptura hæc est.* Vi gignitur in Æthiop.

Coranus albus est, duriórque Pario. *Plin. lib. 36. c. 18.* è diuerso albos Coranos, durioresque Pario. *Ita. n. legendum Plinij locum, & meliores codices ostendunt, & hæc Isidori verba satis confirmant.*

Molotius. *Ita VV. CC. Sed* Morochthius *puto scribendum ex Diosc.*

Tusculanus. *è Plin. 36. c. 18.*

Sabinus. *Ex Plin. ibid. Neque est cur corrector quisquam Gabinum hîc pro Sabino è Tacito substituat, propter sequentia verba, quæ sumpta quoque sunt è Plinio, neque de Gabino, aut etiam Sabino lapide dicta.*

Est & quidam virid. lap. *Ex eod. c. 22.*

Lapides quoque medicinal. mortarior. Ephes. Chalazius -- Thebaicus -- Basanites -- Specularis. *Omnia ex eod. cap. carptim sumpta.*

In Cap. V.

V. Post lapidum col. *Ex Plinij lib. 36. à c. 5. vsque ad 8.*

Marmorum colores & gen. *Ex cap. 7.*

Basaltis. Basanites *libri o. sed* Basaltes *apud Plin. cuius sunt hæc verba. De Basanite superiori capite egit.*

Alabastrites. *è cap. 8.*

Parius c. e. Lychnites cognom. *è c. 5.*

Lygdinus. *è c. 8. Nec malè hunc locum à nobis restitutum putamus. Similitudo vocum* lychnit. *&* lygdin. *suspectam vtramq; reddiderat. Ita alterutra tantum in Isidorianis libris remanserat, cùm ambæ sint necessariæ.*

Coraliticus. *Ex eod. c.*

Thebaic. *Ex eod. vocem* Africæ *addidimus prorsus necessariam.*

Ex quibus Thasius. *Hanc lectionem veteres quoque libri confirmant, nam in plerisque* Itasius, *in aliis apertè legitur* Thasius. *Vid. Plin. c. 6. qui locus medicina quoque eget.*

Lesbius liuid. paul. *Philostratus in lib. de vitis Sophist. de Lesbio lapide* κατηφὴς *(inquit)* ὁ λίθος, καὶ μέλας.

Numidium -- ad cotem succ. dimitt. croc. *Expungebat hæc Chacon, item vt capite superiori.*

Non crustis (tantum) sed in massam & lim. vsum apt. *Vox (tantum) quæ desiderabatur ex Plinio, ineptam sententiam reddebat,* aptatum *etiam, quam* aptum *malim.*

Lucull. -- nascitur in Chio insula. In Nili insula *Plinius.*

Est & Lunensis --. *Lacuna est in melioribus libb. deinde* Thephria *diuersum genus marmoris.*

Ebur à barro. *è Seru. Æn. 1. ad v.* Quale manus addunt ebori decus.

In Cap. VI.

Primord. ear. à rup. Caucas. *Ex præfatione Plinij in lib. 37.*

Omne enim quod rar. &c. *Ex Hieronym. in Is. c. 13.*

In Cap. VII.

Omnium gemmar. *Pleraque ex Plin. lib. 37.*

Cui veteres tertiam tribuunt dignitatem. *Quin verba illa, quæ in omnibus libris leguntur* post margaritas, & vniones *aliena sint, nemo dubitabit, qui quartum, & quintum caput Plinij inspexerit, vnde hæc sunt; Quid autem illum quisquis fuit, in errorem impulerit; haud obscurum est. Legerat videlicet capite 35. lib. 9. apud Plinium hæc verba.* Principium, culménque omnium rerum pretij margaritæ tenent. *In quibus vniones numerantur, locum vnde hæc Isidorus hausit, ille non consideraret; ita enim Plinius c. 4.* Maximum in rebus humanis, non solum inter gemmas pretium habet Adamas, *& in fine,* Proximum apud nos Indicis, Arabicísque Margaritis pretium est, *& initio, cap. 5.* Tertia auctoritas Smaragdis perhibetur.

Satis viride amarum. *Ita Gotthici libri. al.* Smaragdum.

Nullis. n. gemmis, vel herbis maior quàm huic austeritas. Gemmis, vel herbis, *abest ab omnibus Romanis libris. Porrò sumi à colorib. & saporib. mutuò nomina satis constat, & Plin. lib. 33. c. 6. in floridos, & austeros colores diuidit, nos quoque nostrum amarillo ab amaro, non alia ratione duximus.*

Colliguntur. n. in commissuris saxorum. In commissuras *legas oportet, si Plinium defensum vis, qui ex Theophrasti lib. de lapidibus hæc vertit,* οἷς δ' εἰς τὰ λιθοκόλλα χρῶνται. *Quid autem* λιθοκόλλα *sint, non est obscurum. Sed* commissuris *legit planè Solinus, qui,* Alij *(inquit)* minus nobiles in cōmissuris saxorum, vel in metallis ærariis apparent.

Quamuis natura imbuantur. *Verba sunt Solin. cap. 25. eadem apertiùs Plin.* Qui non omnino virides nascuntur, vino & oleo meliores fiunt. *Est itaque imbui, infici, apud Hor.* Quo semel est imbuta recens seruabit odorem Testa diu. *Et Virgil.* illius aram Sæpè tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Sanguineis punctis obhorret. *Ex Plin. c. 8.*

Chrysoprasius. *Ex eod. c.*

Quem quidam Beryllor. g. d. *Ex c. 5.*

Ias quippe viride pina gemma dicitur. *Hæc Vulcanius non habuit, nobis retinuisse satis est. Scio* πίναν *Græcis esse gemmam. De* Ias *quærendum.*

Volunt autem quidam. *Vid. Plin. c. 9.*

Callaica. Callais *Plin. & Solin.*

Nihil iucundius aurum decet. *è Solin. 33.*

Vnde & appellata. *Quia* καλὸν *pulchrum.*

Germania. *Ita Solin.* Carmania *Plinius.*

Molochites. *Ex Plin. c. 8. & Solin. c. 35.*

Heliotrop. *Ex c. 10.*

Sagda. *Ex eod. c. & Solin. 50.*

Myrrhites. *Ex Solin. c. 40. & Plin. ibid.*

Aromatites rep. *Ex eod. Plin. c.*

Melichloros. *Ex c. 11.*

Choaspites. *Ex cap. 10.*

In Cap. VIII.

Corallium -- vocitatur. *Curalium perpetuò apud Plinium, vt etiam apud Theophr. sunt autem hæc ex lib 32. c. 2.*

Venæ eius candidæ. *Sic veteres libri, al.* Baccæ *vt Plin.*

Hunc Magi fulminibus. *Repetuntur hæc c. 14. Plin. 37. c. 10.* Gorgonia nihil aliud est, quàm curalium, nominis caussa, quod in duritiam lapidis mutatur, emollit maria, fulminib. & Typhoni resistere affirmant.

Sardius dict. *Ex 37. c. 7*

Onyx. *Ex c. 6.*

Hæmatites. *Ex c. 10.*

Succinus. *Ex c. 2.*

Quoniam Sol vocitatus sit Elector. *Homerus* ιλ. γ. ὡς υἱὸς Πριάμου Πάρις κατὰ Περγάμου ἄκρης Παμφαίνων ὥστε ἠλέκτωρ ἐβεβήκει.

Rigore, vel tepore. *Plinius* tepore auctumnali. *Eodem modo legendum apud Solinum, non* tempore auctumnali *contendit Hermolaus Barbarus.*

Quocumque autem modo libeat, tinguitur, &c. *Ex c. 3.*

Lyncurius. *Ex c. 2. & Solin. c. 8.*

In Cap. IX.

Amethystus. *Ex Plin. 37. c. 4.*

Hyacinthus. *Solin. c. 33.*

Quidam autem eorum. *Ex c. 53.*

Chelidonia. *Ex Plin. c. 10.*

Cyanea. *Ex Solin. c. 20. & Plin. c. 9.*

In Cap. X.

Margarita. *Ex Plinio lib. 9. c. 35. & lib. 37. c. 9. 10. & 11. & Solin. c. 50.*

Nascitur in Perside. *Plin. verò c. 10.* nascíq. putatur in Arabia.

In Cap. XI.

Achates. *Ex Plin. 37. c. 10. & 11. & Solin. c. 50.*

Plurimis in locis. *Quàm multa Isidoro accesserint ex posteris, vel præpostertis potius auctoribus hic locus satis ostendit. Cum enim ea, quæ in omnibus libris, post hæc verba sequuntur,* Est autem nigra, habens in medio circulos nigros, & albos, iunctos, & variatos similis Hæmatiti: *neque apud Plinium, neque apud Solinum reperiremus, neque Achati planè conuenirent; incidit tandem Chacon in veteres quasdam glossas non admodum sanè bellas, in quibus ita erat:* Achates dicit Isidorus etymolog. 16. gemma est reperta primùm in Silicia iuxta flumen eiusdem nominis, pòstea plurimis in terris. Et Pappias addit, quod habet in medio circulos nigros, & albos iūctos, & variatos. Et Hugutio dicit, quòd reddit homines gratiosos.

Ægyptill. nig. rad. cerul. fac. *Plin.* Ægyptillam Iachus intelligit per albam Sarda, nigráque vena transeunte, vulgus autem in nigra radice cæruleam facit. *Considerandum vter ex altero restituendus.*

Habet

Habet venas aërij color. ærei. *Gotth. o.* aurei *legitur apud Plin.*

è summo ochræ. *Al.* summo cereum. *Al.* summo croceum.

Dionysios. *Ex Solin.* 50.

In Cap. XII.

Orca. Orca *vel* Olea *Gotthici libri.*

Nomen habet ex patria. *Adiecta hæc putamus.*

Nunc auratis. Atris *Plin.*

In Germania. Carmania *Plin.*

vnde & nomē sumps. *Hæc quoq. aliena putabat Chacon.*

In Cap. XIII.

Quod sit nix glacie durat. *Ita Plin. c.* 2. *& August. in ps.* 147. *Solinus verò cap.* 25. Putant (*inquit*) glaciem coire, & incrystallum corporari, sed frustra: nam si ita foret, neque Alabanda Asiæ, neque Cyprus insula hanc materiam procrearet, quibus regionib. incitatissimus calor est. *Sed nostrum non est has lites componere.*

Hic autem dissidet cum magn. *è Solin. c. de India.*

Vnum, quod Germania mittit. *Al.* Carmania. *Vid. Plin. lib.* 36. *c.* 9. *& Solin. c.* 33. *de Scandinauia. Vtrum horum secutus sit Isidorus, non liquet.*

Ceraunium alterum Hisp. *Solin. c. de Hisp.* Lusitanum littus pollet gemma Ceraunio plurimum, quod etiam Indicis præferunt, huius color est è Pyropo, qualitas igni probatur, quem si sine detrimento sui perferat, aduersus vim fulgurum creditur opitulari. *Ex quo loco quidam legebat,* qualitas videtur igni, *ut videri sit, quod Solinus dixit, probari.*

Iris. *Hæc partim è Solino, partim è Plin.* quod in Arabia, & sexangulato, *è Solino; reliqua ex Plinio.*

In proximos parietes emittit. *Mendosè libri omnes* imitatur. *Plinius,* eiaculatur.

A lectoria. *Ex Plin.* 37. *cap.* 10.

In Cap. XIIII.

Omnium. *Ex Plinio* 37. *& Solin.*

Quantum numero stillarum. stellarum *apud Plin.*

Lychnites. *Ex Solin. c.* 65.

Non ingemmescit. *Sic V. CC. Plinius* gemmescit.

Chrysoprasus. *In Solini manuscr. exemplari cap. de Æthiop. sic legitur.* Vbi hyacinthus, ibi & Chrysoprasus apparet, quem lapidē lux celat, produnt tenebræ; hæc enim in eo diuersitas, vt nocte igneus sit, die pallidus. *Quæ omnia Chrysolampi tribuunt Plin. & Isidorus c. seq. & Solini edita exemplaria. Ergo deleri hæc tutò poterant.*

Phlogites. *Ita dicitur à Solino, à Plinio* Phlegontis.

Syrtites. *Ex Plin. c.* 10. *aut potius ex Solin. c.* 8.

In Cap. XV.

Chrysopis. *Sic etiam dicitur ab aliis.* Chrysophis *à Plinio.*

Chrysolithus cum marini coloris similitudine. *Non dubito, quin ad Hieronym. Isidorus respexerit; ille enim Daniel.* 10. Pro Chrysolito (*inquit*) qui vnus est ex XII. lapidib. qui ponitur in Logio Pontificis, LXX. interpretes mare appellauerunt.

Chrysolampis. *Al.* Chrysolampsis.

Ammochrysus. *Ex Solin.*

Melichrysis. *Plin. cap.* 9. Sunt & Melichrysi, veluti per aurum syncero melle translucente.

Nisi quod augere aurum traditur. Agere aurum *legebat A. Couarruuias, vt agere sit, quod Plinius dixit,* trahere, *vel* iungere.

Argyrites habens stigmata. *Stemmata, Gotthici.*

Quadrata semper tesseris. *Plin.* quadrata semper tessellis similis.

Sideritis. *è Solin. Plinius quoque c.* 10. Sideritis ferro similis, litigio illata discordias facit.

Zmilaces. *Ex Plinio & Solin.*

Glossopet. *Diuersa ab his tradit Plinius. Verum hæc è Solino sunt.*

Ætites aquilæ. *Plinius.* Ætites à colore aquilæ candicante cauda.

Lycophthalmus. *Ex Plin. c.* 11

Ananchitide. *Plin.* Ananchitide in hydromantia dicunt euocari imagines deorum.

Chelonites. *De Chelonia hæc prodit Plinius.*

Brontia. *Plinius c.* 10. Brontia capitib. testudinum similis, & cum tonitruis cadens, vt putant, fulmine icta restinguit. *Idem voluit Isidorus.*

Pontica-- stillas aureas. Stellas aureas *Solinus*-- Stellas atras *Plin.*

Dicunt per eas interrogari d.e. effug. *Hæc vnde sint, non constat.*

In quibusd. gemma. gener. veras à falsis disc. *Ex Plin. c.* 12.

Quæ ternis glutinantur gemmis. *Ex Plin. ibid.*

In Cap. XVI.

Vitrum. *Vid. Plin. lib.* 36. *c.* 26.

Cuius arenæ de torrente fluctu sordib. eluuntur. *Aperta sententia. Hoc est cuius arenas torrens fluctus sordib. eluit. Nec est cur in ea ingeniosi videamur, quamuis paullò aliter eadem enunciauerit Plinius.*

Noui liquoris. *Al.* Nobilis liquoris.

Sed & aliis mixturis hanc art. stud. *Assentior Chaconi, qui adulterina ista censebat.*

Speculis aptior. *Plinius,* sequacior.

Fertur autem sub Tib. *Vid. Plin. & Dio. lib.* 57.

Deinde Marculum. *Al.* Martulum.

In Cap. XVIII.

Aurum ab aura. *è Seru. Æneid.* 6. *ad illud,* Discolor vnde auri p. r. aura refulsit inde *tamen habent constanter Gotth. in versu Maronis.*

Hinc & aurarij dicti, q. f. sp. v. *Verba sunt Seruij ibidem, nisi quòd apud illum* aurati, & fauor *legitur. Sed idem Seruius eod. lib. ad illud,* gaudens popularib. auris, Auris (*inquit*) fauorib. vnde & aurarij dicuntur fautores.

Obryzum autem dictum quod obrad. *De hoc notationum genere semel monuisse fuit satis. Sed occasionem fortasse sumpsit ex verbis Hieronym. ad Ierem. cap.* 10. Septem (*inquit*) nominib. apud Hebręos appellatur aurum. Quorum vnum Ophaz dicitur, quod nos dicere possumus Obryzum, *vt splendeat in superficie idolorum. Et in epist. ad Principiam;* Ophir genus auri à loco Indiæ, vel à colore, nomine indito.

Græci κίῤῥον. *Vt de hac scriptura minus dubitari possit:* Ciaron. *Latinis litteris scriptum est in Gotth. Ouet. colleg. & in Silien. Est autem κίῤῥον fuluum.*

Bractea -- ἀπὸ τοῦ βρέμειν quæ est ὀνοματοποιία crepitandi: ἢ ἀπὸ τοῦ βράσσειν quod est ἠχεῖν. *Ne de hac quidem lectione, quantumuis in codicib. deformata, dubitare licet.*

De corio. n. pecud. n. i. *Cassiod. lib.* 7. *variar.* Pecunia enim à pecudis tergo nominata. Gallis auctoribus, sine aliquo adhuc signo, ad metalla translata est. *Vid. Suid. in* ἀσσάρια.

Omne. n. patrimon. ap. antiq. *è Seru. Eclog.* 1. *ad illud,* Nec cura peculi.

Modo vero pecuniosus. *Hieronym. Ecclesiast.* Porrò Tullius pecuniosos primitus dictos refert, qui plura

habuisse peculia; id est pecora, designantur, ita. n. antiquitus appellabát; paullatim autem per abusionem nomen ad aliud deuolutum est.

Tributa. *Ita Varro lib. 4.*

Sic autem--nominarunt. *Verba Seruij Æn. 5. ad illud:* tres equitum numero turmæ, &c.

Quia nominib. princip. *Repetuntur hæc inf. c. 24.*

Nummi autem à Numa. *Ex Epiphan. lib. de ponderib. idem refert Suid. in voce ἀσσάρια ex Tranquillo.*

Quod & graue dicitur. i. massa. *Seru. Æneid. 6. ad illud:* Egregium forma iuuenem, &c.

Dum enim quacumq. ex caussa ardent syluæ, &c. Vsque ad finem cap. *Totus locus adumbratus ex Lucretij lib. 5.* Quidquid id est, quacumq. ex caussa flammeus ardor Horribili son. &c.

Cuiuscumque stricturæ. *Sic Virg. Æn. 7.* stricturas Chalybum *dixit. Est autem strictura, vt ait eo loco Seruius,* Terra ferri in massam coacta.

In Cap. XIX.

Cui mirum in modum illud inest. *Huius rei meminere Plinius, & Augustinus lib. 21. de ciuit. cap. 7.*

Sine hoc neque argentum, neque. *Vitruuius lib. 7. cap. 8.*

Potui autem datum interf. p. c. *è Dioscorid.*

In Cap. XX.

Apud antiquos autem prior æris. *Lucretius lib. 5.* Et prior æris erat, quàm ferri cognitus vsus. *ex quo sunt omnia vsque ad,* nullo denique honore. *Reliqua huius capitis è Plinij lib. 3.*

vsus eris. *è Plin. c. 3. & seqq. vsq. ad 9. è quo extremo sunt pleraq. huius loci verba.*

Cyprium æs. *Ex c. 24. & 10.*

Aurichalcum, quod & splendorem aur. & dur. ær. poss. *Verba sunt Seruij Æneid. 11. ad illud,* Ipse de hinc auro squallentem, albóque orichalcho- *de etymolog. vid. Fest.*

Fit autem ex ære, &c. *Quærendus huius medicaminis auctor, neq. n. hæc ex Plin.*

Nam dum hanc ciuitatem Hannibal. *μνημονικὸν ἁμάρτημα. Non enim Corinthum Hannibal, sed C. Mummius Consul cepit ann. ab Vrb. cond.* IↃC IIX.

Coronarium Regulare--Pyropum--Campanum. *è cap. 8.*

Æs omni frigore mel. *è c. 9.*

Æs rubiginem celerius trahit. *Plinius:* æra extersa rubiginem celerius trahunt, quàm neglecta, nisi oleo perunguntur, &c. *ergo deesse hîc videtur aliquid.*

Æruginem quoq. creat. Nam laminæ æreæ. *Hoc de cerussa Plin. c. 18.*

atque ita distillantibus. *Al.* distillantes.

In Cap. XXI.

Vnde & abusiuè, &c. *è Seru. Georg. 1. ad illud:* At Chalybes nudi ferrum.

Ferri vsus post alia metall. rep. *Lucretius.* Inde minutatim processit ferreus ensis, Versáque in opprobrium species est falcis ahenæ.

Ferri autem metall. p. vbique rep. *è Plin. 34. c. 14. à quo sunt ferè, quæ restant.*

Cæteris enim admiscetur mollior complexus. *Sic etiam interpungendus locus Plinij.*

culturæ terræ conueniens. *Hæc vtrum Plinio Isidorus, an Isidoro alius addiderit, non dixerim.*

à stringendo aptè vocabulo imposito. *Sic o. l.* ab stringenda acie v. imp. *Plinius, vter ex altero restituendus, alij viderint. Mihi Isidorianor. cc. lectio non displicet. Seru. Æn. 8.* strictura est terra ferri in massam coacta. *nihil de acie.*

Sicut Bilb. *aliquid deesse videtur. Vid. Plin.*

Oleo delectatior. *o. libri.* delicatior *apud Plin.*

à ferro sanguis hum. f. v. *Verba sunt Plinij.*

ferrum accensum. *Ex c. 15.*

Scoria. *Ex Hieronym. in Ezech. 22.*

Rubigine autem car. f. *Ex Plin. ibid.*

In Cap. XXII.

Huius genera sunt nig. *è Plinio 34. cap. 16.*

India neque plumbum. *è c. 17.*

In Cap. XXIII.

Stanni etymologia--crematur. *Totus locus concinnatus ex verbis Hieronymi in Zachar. cap. 4. ex quibus, quæ ad etymologiam attinet retulisse sufficiet.* lapis (*inquit*) id est, massa, qui apud Hebræos הבדיל scribitur, id est, stanneus, ἐτυμολογεῖται ἀποχωρίζων, id est separãs, & secernens, vt quomodo stannum mixta, & adulterata, &c.

Stannum illitum -- conficitur. *Ex Plin. 34. c. 17.*

In Cap. XXIIII.

Sol enim à poëtis Elector. *è Plinio 37. c. 2.*

Defæcatius est enim hoc metall. *è Seru. Georg. 3. ad illud,* Purior electro.

Huius tria genera. *Ex eod. Æn. 8. ad carmen,* Quod fieri f. l. v. p. electro. *& Seruij verba examinanda alijs relinquimus.*

electrum, quod est naturale, &c. *Ex Plin. 33. c. 4.*

In Cap. XXV.

Ponderum, ac mensurarum iuuat. *Rhemm. Palæmon.* Pondera Pæoniis veterum memorata libellis Nosse iuuat.

sicut scriptum est. *Sapien. 11.*

Cunctis corporeis rebus pond. n. *Palæmon.* Pondus rebus natura locauit Corporeis, elementa suum regit omnia pondus.

Primus Phidon. *Ex Euseb. Chron. Strabo quoque à Phidone signari cœptum argentum ex Ephoro refert.*

& centenaria pondera. *Vtuntur hac voce Vitruu. lib. 7. c. 8.* Si super id lapidis centenarij pondus imponatur. *& Plin. lib. 7. c. 20.* Fusius Saluius duo centenaria pondera pedib. totidem manibus, & ducenaria duo humeris contra scalas ferebat. *Exstant Romæ centenarij huiusmodi lapides multi è durissima silice, nonnulli etiam antiquissimis litteris inscripti. Id centumpondium vocat Cato de re rust. c. 13. his verbis:* Centumpondium incertum vnum, & pondera certa, *nisi* incretum; & creta *cum Chacone mauis legere, vt incretum sit ex Festo indiuisum.*

examen est filum. *è Seru. Æn. 12.* Iupiter ipse duas æquato examine lances.

Campana. *Eadem apud nos Romana dicitur.*

Chalcus minima pars ponderis. *Octaua pars oboli Polluci lib. 9. & Cleopatræ in fragmento quod extat: decima, Plinio lib. 21. c. vltim. Diodoro apud Suidam sexta: Dioscoridi tertia: vt fuisse appareat diuersi ponderis Chalcos.*

Scrupulus. *Sic meliores libri: scripulũ, scriptulũ, & scribulũ legitur in aliorum auctorum vetustissimis cc. vt ab scribendo ducta vox videatur ad similitudinem Græci nominis γράμμα.*

Drachma -- tribus constans scripulis. *Fannius:* In scripulísque tribus drachmam quo pondere doctis Argenti facilis signatur nummus Athenis.

Ab initio verò-- formam. *Ex Epiphan. lib. de pond. & mens.*

Sextula -- quòd his sex v. c. *Fannius*. Sextula quæ fertur, nam sex his vncia constat.

vulgus aureum solidum. *Non solum vulgus, sed Apuleius etiam lib.* 10. centúmque solidos aureos offerens pretium.

Sextula bis assumpta duellam. *Fannius*. Sextula cùm dupla est, veteres dixere duellam.

Quadrantem similiter Hebræi Codratem. *Ita quidem velle videtur Hieronymus in nominibus Hebraic. ex Matth. sed Hieronymus sæpè, quod scit, nescit, in eo libro, vt etiam Isidorus in hoc. Nam Græcas, & Latinas voces, quasi Hebrææ essent, interpretatus est.*

& vocata quadrans, quòd vnciæ quart. p. *Epiph. lib. de pond. & mens.* Siclus, qui & quadrans dicitur, quarta pars est vnciæ, dimidium stateris, habens drachmas duas. *Sed deceptus est in Latina voce Græcus homo, Isidorúmque ibidem labi fecit. Non enim quadrans vnciæ, sed assis est quarta pars. Neque eò confugere potest Isidorus, vt dicat, asses vnciales factos. Nam Plinio teste, semunciales facti, deinceps in eo statu manserunt, vt etiam in iis, qui nunc infinito numero extant, videmus.*

Sicel -- vnciæ pondus. *Verba quidem sunt Hieronymi in quæst. in Genes. c.* 23. *Verum præter Iosephum (qui lib.* 3. *antiq. c.* 9. *tradit, siclum pendere quatuor drachmas Atticas, hoc est semunciam) ipse Hieronymus sui oblitus in Ezechi. cap.* 4. Siclus (*inquit*) id est, stater, quatuor drachmas habet, drachmæ autem octo Latinam vnciam faciunt. *Hoc Isidorum non vidisse, mirum est.*

Apud Latinos autem, & Græcos. *Ex Epiphanio.*

Constat autem drachmis VIII. -- mensibus annus. *Fannius*; Vncia fit drachmis bis quattuor, vnde putandum, Grammata dicta, quòd hæc viginti quatuor in se Vncia habet, tot enim formis vox nostra notatur. Horis quot mundus peragit noctémque diémque. Vnciáque in libra pars est, quæ mensis in anno.

quod sunt siliq. &c. *Ita plerique Goth. vt tamen à quibusdam absit hæc summa.*

Talentum summum esse pond. perh. *Idem in Talento*: Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis. Nam nihil his obolóve minus, maiúsve talento.

Cuius varium apud diuersas gentes. *Seruius Æn.* 5. *ad illud*, Argenti, auriq. talenta. Talentum (*inquit*) secundum varias gentes, varium pondus est, sed apud Romanos talentum est LXX. libræ, sicut Plautus ostendit in Mostellaria, qui ait, duo talenta esse CXL. libras. *Sed rectè meo iudicio Chacon. Si talentum, ait, sex millia drachmarum continet, vt Fannius affirmat, libra verò drachmas* XCVI. *efficitur profectò, vt talentum libras Romanas* LXII. *tantum appendat, non* LXX. *vt apud Seruium legitur. neque Plauti locus aliud suadet. Quare cùm Isidori codices* LXII. *libr. &* CXLIIII. *libras constanter habeant, non dubito quin* LXII. *&* CXXIIII. *de doctissimi viri sententia hoc loco legendum sit. atque ita Seruium scripsisse cum eodem existimamus, vt pro* LX. *&* XX. *librariorum vitio* LXX. *&* XL. *irrepserint.*

Medium LXXII. *Scribo* LXII.

Summum CXX. *De quo Vitruuius loquitur libro* 10. *cap.* 21. *cùm ait*: Habentem pondus talentûm quatuor millium, quòd fit quadringenta octoginta millia pondo.

In Cap. XXVI.

Vnde & metiri pedes horar. *Vide Pallad. in fine singulor. mensium.*

qui etiam quibusdam Cuatus. *Al. casatus. al. caulacus. al. causatus. Cuatum quidem Arabes hanc mensuram vocant. Sed placet Chacon, qui Cuatum probat, sed ex margine hæc adscita existimat, Rabanum nihil moror.*

Acetabulum -- XV. drachmas append. *Ita Plinius. Isidoriani libri xij. drach. app. Error ex similitudine notarum* ч. & ν. *Rhemn. de cyatho: Bis quinq. hunc faciunt drachmæ, si appendere tentes, Oxybaphus fiet, si quinque addantur ad illas.*

Cotyla -- habens cyathos sex. *Rhemn.* At cotyle cyathos bis ternos vna recepta.

& hemina sextarij. *Idem*: At cotylas, quas, si placet, dixisse licebit Heminas, recipit geminas Sextarius vnus, Qui quater assumptus fit Graio nomine Chœnix. & *Epiphanius*: Cotyla dimidium Sextarii est. Appellata est Cotyla ab eo quod Sextarius in duas partes secetur.

quinquies complicatus Quinarem, siue Gomor facit. *Cùm paullò post Gomor dicatur esse modiorum* XV. *modius verò sextarios* XVI. *aut secundum Isidorum hoc capite* XXII. *contineat, quomodo sibi Isidorus constet, non video. Sed abfuisse his libris summam manum scimus, & aliena illis infinita propè accessisse, tertio quoque verbo cernimus.*

Nam Congius sex metitur Sextariis. *Sic infr. eo quòd quinq. modiis metiatur, passiuè dixit. & Iurisconsult. c.* 35. *§. penult. D. de contrah. empt. & c.* 36. *D. locati.*

à quo & Sextarii nomen ded. *Rhemn.* A quo Sextarij nomen fecisse priores; Crediderim.

Congiarium autem spec. *Ex Epiph. apud quem mendosè legitur apud Hebræos.*

Modius -- seruatur. *Omnia ex Epiphan.*

Satum genus est mens. -- capiens. *Ex Hieronym. in Matth.* 13.

Cuius nomen ex Heb. &. *Hæc, & quæ restant vsque ad finem cap. ex Epiphanio sunt, in quibus si quid vitij est, id nos non præstamus, sed Isidorum satis tectum tanto auctore ducimus.*

In Cap. XXVII.

Ponderis signa -- vt à veteribus. *Fannius*. Hæc de mensuris, quarum si signa requiris, Ex ipsis veterum poteris cognoscere chartis. *Vid. Galen. Dioscorid. Paul.*

Gammæ autem. *Non displicet nota Neapolitani codicis.* Г

Si o Latinum. *Paulus non o. sed v. adiungit.*

T Latinum in fine lambd. hab. *Huius notæ figura, & definitio facit, vt vnciæ notam, quæ est in Neapol. C. indigis probemus.*

Chi Græc. *seu potius*, Xv. *Græcum. Sic enim Chœnix notari solet.*

NOTÆ IN LIBRVM DECIMVM-SEPTIMVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

ERVM rusticarum -- complexus est. *Hæc ferè ex Columell. lib.1. cap.1.*

Mago quoq. Carthaginens. in XXVIII. *Ita Varr. lib.1. de re rust. c.1.*

Nec minus studium habuer. *Columell.* Nec minorem laudem meruerunt.

Iulius Atticus. *Qui de vitibus tantum scripsit. De quo Plin. in India lib.15. & 17.*

Æmilianus. *Palladius Rutilius Taurus Æmilianus, Vir Illustris.*

siue Columella. *Disiunctionem pro coniunctione more suo posuit.*

Primum ad aratr. b. iussisse fer. *Ex Aug.18. de ciuit. cap.6.*

Quidam autem Osirim q. Tript. *è Seru. Georg.1.* Vncique puer monstrator aratri.

& hic quæstio est. *Ex eodem ad illud,* Prima Ceres ferr.

quidam nomine Sterculius. *Ex Lact. lib.1. c.20. idem* Sterces, *&* Stercutus *vocatur apud Aug.18. de ciuit. cap.15.* Sterculius *apud Macrob. lib.1. Saturn.*

Cuius ara à Pico. *Macrobius, à Iano Pici patre.*

In Cap. II.

Cultura agri cin. ar. interm. *Seru. ad Georg. initium.* Pingues autem efficit terras cinis, intermissio arandi, incensio stipularum, stercoratio, vnde etiam lætas ait. Nam fimus, qui per agros iacitur, vulgo lætamen vocatur.

per quod ager inutilem hum. exud. *Virgil.* atque exudat inutilis humor.

Duplex autem est aratio. *è Seruio ad v.* Vere nouo *Georg.1.*

& dictus fimus, quòd f. mus id est, stercus. *Mus terram interpretatus est supra lib.2. cap.3. sed hæc aliena putabat Chacon, & rectè. nam & verba Seruij, quæ retulimus, ab Isidoro fideliter descripta credo: & fimi etymologiæ Rabanus non meminit. dicitur etiam hodie ab Italis stercus lætame.*

Grandes glebas. *Festus.* Occare, & occatorem Verrius putat dictum ab occadendo quod cædat grandes globos terræ, cùm Cicero venustissimè dicat ab occæcando fruges satas. *Vbi glebas, non globos, ex hoc loco legendum, sed prior etymologia vsus est Varro lib.1. de re rust. cap.31.* vineas nouellas fodere, aut arare; & postea occare, id est comminuere, ne sit gleba. *Gloss.* Occat. βωλοκοπεῖ.

In Cap. III.

Prima Ceres cœpit vti frugib. in Græcia. *Aug.18. de ciuit. cap.6.* Regnante autem Argo suis vti cœpit frugibus Græcia, & habere segetes in agricultura delatis aliunde seminibus.

Frumenta sunt prop. q. arist. hab. *è Seru. Georg.1. ad v.* siliqua quass. legumen.

Fruges autem reliqua. *At Seru. Æneid.1. ad v.* Frugésque recept. Errant (*inquit*) qui discernunt frumenta à frugibus.

Nam frumen dicitur summa pars gulæ. *Seruius vtrobique.*

Apud antiq. -- molendi. *è Seru. Æn.2. ad illud,* & torrere p. f. & frang. saxo.

Adoreum tritici genus. *Festus.* Ador farris genus edor quondam appellatum, ab edendo; vel quòd aduratur, vt fiat tostum, vnde in sacrificio mola salsa efficitur.

quod idem vulgo semen dicitur. *Plinius de Zea li.18. cap.8.* Est & hæc Italiæ in Campania, maximéque semen appellatur.

Nam vbi propter aq. aliámue caus. *è Columell. lib.2. cap.6.*

Alica Græcum nomen est. *Latinum putat Festus:* Alica (*inquit*) dicitur, quod alit corpus. *Charisius vero lib.1.* Alicam sine adspiratione dictam, Verrius tradit, & sic multi dixerunt. Lucilius XV. Nemo est halicarius posterior te. cum adspiratione dixit. *ergo sub iudice lis est.*

Alicastrum simile est alicæ. *Columell. ibidem.* Semen trimestre, quod dicitur alicastrum, idq. pondere, & bonitate est præcipuum.

Horum tria gener. *Ex eod. c.9. nisi quòd ad duo genera species omnes ordei retulit.*

scandula. *Al.* scandalia. *f.* scandia. *sic enim apud nos appellatur.*

Centenum. *Quod à Plinio* Secale *dicitur lib.18. cap.16.*

spicam de mat. - eminent. *è Seru. Georg.2. ad illud,* Spicea iam campis, &c.

Arista appell. *Ex eod. Æneid.7. ad illud:* cursu læsisset aristas.

Culmus. *Idem Georg.1. ad v.* culmúmq. leu. stipulásque: Culmus dicitur ipse calamus, stipulæ vero folia quæ ambiunt culmum.

Hæc super spicam, &c. *Ambros. lib. Hexaem.3. c.8.* Tum super ipsam spicam vallum struitur, vt quasi quadam in arce prætendat, ne auium minorum morsibus spica suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur. *Expressit autem Ambros. locum Cicer. ex lib. de senect.*

Stipulæ sunt folia. *è Seru. & Ambros. ibid.*

Cuius natura ex contrar. tantum est frigid. &c. *Augustin. lib.21. de ciuit. cap.7.* De palea sic frigente, vt fluescere niuem non sinat, sic calente, vt maturescere poma compellat.

In Cap. IIII.

Legumina à legendo -- veteres enim meliora quæque leg. *Seru. Georg.1. ad illud,* Maxima quæq. manu legeret: Hinc, *inquit*, quidam volunt dictum legumen.

siue quòd in. leg. n. f. r. *Ex eod. ad v.* Siliqua quassante legumen. *Varro lib.1. de re rust. cap.23. de cicere:* hoc enim quoque legumen, vt cætera, quæ velluntur è terra, non subsecantur, quæ quòd ita leguntur, legumina dicta.

Primum. n homin. hoc leg. vsi sunt. *Plin. lib.18. c.12.* Sequitur natura leguminum, inter quæ maximus

honor fabæ, quippe ex qua tentatus sit etiam panis.

vel quod adhæret humi. *Al. humida.--Alij lentem, quasi lenem dictam volunt ex verbis Plinij:* Inuenio apud auctores æquanimitatem fieri vescentibus ea.

sed faselus, & cicer Græc. *Cur cicer Græcum nomen dixerit, quærendum.*

sed faselus, vile genus. Vilémque faselum, *dixit Virg. reliqua Seru. ibidem.*

Lupinus, Græcum & ipsum. ἀπὸ τῆς λύπης, *dictus lupinus, eóque etiam videtur respexisse Virgilius.*

quo eam Xerxes rex Pers. *Seru. Georg. 1. ad illud,* Tunc te quoque Medica putres Accipiunt sulci. Hæc autem herba à Medis translata est in Græciam, quo tempore eam inuaserunt. *Plin. lib. 18. cap. 16.* A Medis aduecta per bella Persarum, quæ Darius intulit. *Sed cùr Xerxem pro Dario substituerit Isidorus, id anxiè peruestigandum non putauimus.*

Hæc semel seritur--recidi. *Ex Columel. lib. 2. c. 11.*

vicia dicta. *Seruius ad verba Virgilij ab Isidoro citata:* Mirè tenues ait. Nam vicia vix ad triplicem peruenit fructum, cùm alij leg. p. h. felicissimum, & fertilem. *ex his verbis Isidorus notationem qualemcumque confecit. Sed placet Varronis nobis etymologia lib. 1. cap. 31.* vicia dicta à vinciendo, quòd item capreolos habet, vt vitis, quibuscum sursum vorsum serpit ad scapum lupini, aliúmue quem, vt hæreat, id solet vincire.

Nam pis aurum dicitur. *f. nam inde Pisaurum dicitur. Seru. Æn. 6. ad illud,* Aspice Torq. & referentem signa Camill. Nam Pisaurum (*inquit*) dicitur quòd illic aurum pensatum est. *Sed reiiciebat hæc Chacon, vt adulterina.*

Tauros tamen pingues eff. *Virgil. eclog. 3.* Eheu quàm pingui macer est mihi taurus in eruo.

In Cap. V.

Vitis d. q. vim habeat citius radicandi. *à vita scilicet, vel vi.*

Est enim earum natura flex.--string. *Ambros. lib. 3. Hexaem. cap. 12. de vite.* Deinde quia natura flexibilis (*siue, vt est in veteri libro, fluxilis*) & caduca est, quasi brachiis quibusdam, ita clauiculis, quidquid comprehenderit, stringit.

Labrusca--terræ. *è Seru. Eclog. 5.*

Codex d. q. caudex. *Seru. Georg. 2.* Quin & caudicib. sectis: Caudicib. posuit pro codicib. sicut caulem, pro colem, sauricem pro sorice dicimus.

Malleolus--præbeat. *è Columell. lib. 3. c. 6.*

Spadonis. *Ex eod. lib. c. 10.*

Sagittam--præfert. *è cap. 17.*

Summitates vitium. *Ita Seru. Georg. 2. ad*--neue flagella Summa pete. *Et Varro lib. 1. c 31.*

Palmes, &c. quod nomen παράγωγον dicitur. *Charisius lib. 3.* Sunt quædam verba quæ παράγωγα appellantur, quæ à primitiui verbi declinatione, & mutationem, & adiectionem capiunt.

πρωτότυποι, quod dicitur principale. *Idem lib. 1. cap. de Analogia;* Nomina quædam sunt principalia, quæ Plinius secundus eodem libro, faciendi appellat, vt aqua; ex quibus possessiua nascuntur, quæ patiendi vocat, vt aqualis.

Pampinus, est folium, &c. *Ex Ambros. lib. 3. Hexaem. cap. 12.*

Capreoli quod capiant arbores. *Varr. lib. 1. cap. 51.* Ex altera parte caprea dicta, quòd parit capreolum. Is est coliculus viteus, intortus, vt cincinnus, is enim vites vt teneat, serpit ad locum capiundum. Ex quo à capiendo capreolus dictus. *Verius tamen; capreolum à nobis propter teneritudinem dictum, ita vti à Græcis μόσχοι, id est vituli, dicuntur rami nouelli.*

Ventos, ac turbines contemnere. *Ita omnino legendum ex veteribus libb. respexitque ad Virgilij verba Georg. 2. eiusmodi de re* Viribus eniti quarum, & contémnere ventos Assuescant.

Et sine lapsus periculor. *Lapsu periculorum libb. omnes. pediculorum quidam reponunt, quod pediculi & fructuum, & foliorum dicantur. Quib. Plinius repugnat lib. xv. cap. 28.* Dependent (*inquit*) alia pediculis vt pyra, alia racemis vt vuæ, & palma, alia & pediculis, & racemis vt ederæ, sambuci. *Quid si lapsus periculor. dixit Isidorus, vt* Catullus casus alios periculor. *sine lapsus periculo volebat Chacon.*

Corymbi, sunt annuli. *Item inf. cap. 9.* Corymbis, quos annulos vocamus, *nisi fortè* Corynni *legendum. Hesych.* κορύνια κόσμος τις γυναικεῖος περὶ τράχηλον. *Nam quod masculino genere enunciauit Isidorus, haud magni referre arbitror.*

Succiq. & pinguidinis. *Al. succiq. pinguedine.*

Nam humidum est, quod extrinsecus. *è Seru. Eclog. 10.*

Racemus est Botrionis pars. *Ex eod. Georg. 2. ad illud:* Et turpes auibus prædam fert vua racemos.

Suburbanæ vuæ. *è Columell. libro 3. c. 2. Vid. etiam Plin. lib. 14. c. 3.*

Præcoquæ. *Seru.* Præciæ, quasi præcoquæ, quòd ante alias sole coquantur.

Lageos. *Seru. ad* - tenuisq. lageos: Lageos est, quæ Latinè Leporaria dicitur.

Dactyli. *Plin. Dactylides.*

Stephanitæ. *Idem:* & coronario naturæ lusu Stephanites acinos foliis intercursantibus.

Aminea q. sine minio. *è Seruio ad illud,* Sunt & Amineæ vit. *Georg. 2. vbi multa Pierius de voce, & de vini genere.*

Aminea lanata. *Ita dicitur à Columella, & Plinio.*

Nobilitate Amineam sequitur. *Hæc de Nomentanis Columella, quas tamen cum Rubellianis, & Fæcenijs ipse & Plinius coniungunt.*

Apianæ, &c. *è Columell.*

Argitis - Visula materiam breuem. *è Columella, è quo Visulam suum in locum restituimus, quæ hîc nulla erat. Nisi siquis vulgatam lectionem secutus Vastam pro visula malit legere; vt hæc omnia de Argite dicantur: sed accidisse hîc credo quod in Inerticula, quæ statim sequitur. Quod cum siue in Isidoro, siue apud Columellam, vox materiis in Argite, præcederet, in Visula materiam breuem sequeretur; librarij sequentia verba describerent; quæ de Argite interponenda fuerant, cum nomine ipso Visulæ omitterent. Itaque sic fortasse locus integer legendus.* Argitis Græcula vitis generis ibi. fertilis vastis materiis, & vuis exuberat. Visulæ breuem materiam & latum folium, *&c.*

Inerticula - hebes. *Ex Columell. ibid. è quo Amethyston reposuimus inuitis omnibus libris. Nam vox* amaracion, *quæ hîc vulgò legitur, ex Heluinaceis vuis, de quibus agit statim Columella, huc compulsam, aiebat Chacon.*

Mareoticæ. *è Seru. ad v.* sunt & Mareotides albæ, *Georg. 2.*

Heluolæ. Heluenacas *vocat Plinius, nos vulgò* hebenes.

Tertius locus- fluens. *Huic tertio loco locus hic nullus est. Itaque expungendum censeo.*

Vitiscionia, &c. *Vitisciomiæ nomen ignotum. De Spionia Columella:* At Spionia dapsilis musto, & amplitudine magis vuarum, quàm numero fertilis.

Syriaca. *Plin.* eſt & nigra Aminæa, cui Syriacæ nomen imponunt.

Oblaqueare--appellant. *Ex Pallad. lib.2. cap.1. Video ablaqueare apud auctores de re ruſt. paßim ſcribi. Sed cur Gotth. libror. ſcriptura diſpliceat, in quibus omnibus oblaqueare. Si Oblaqueare eſt lacus circum facere.*

Propagines à propagari i. protend. *Seru. Æn.4. ad illud,* Genus alto à ſanguine Teucri Proderet modo *(inquit)* protenderet. i. propagaret.

In Cap. VI.

Arbuſtum locum--ſalictum. *Verba ſunt Seruij Eclog.3.*

Sylua dicta q. xylua. *F. xyla, dicta autẽ Sylua ἀπὸ τῆς ὕλης. s. pro aſpiratione ſuccedente.*

Auiaria. *è Seru. Georg. 2. ad illud --* rubent auiaria baccis.

Recidiua. *è duobus Seruij locis Æn. 4. ad--* recidiua manu p. P. v. *& Æn.10. ad illud,* Dum Latium Teucri, recidiuáque Pergama quærunt.

Inſitio d. cum fiſſo trunco--immittitur. *Ex eodem Georg. 2. ad illud--* arbutus horrida. *Vbi fiſſo, non infixo ex hoc loco, & manuſcrip. Seruij lib. legendum eſt.*

Plantæ-- Plantaria--transfer. *Ex eod. ibid.*

Nam Phyſici dicunt, &c. *Ex eod. Æn.4.*

Corticem veteres corucem. *Corium lubenter legerim ex veſtigiis quantumuis lubricis, Tarraconen. codicis.* Truncus eſt ſtatura arboris inſiſtens radice, veteres quorum voce vocabatur.

Liber. *è Seru. Eclog.10.*

Virgultum, quia ex virga. *Al.* quia hæc virga.

Et idcirco in ea hos ſuſtinēt illigatos. *Vt in Mercurij caduceo videmus.*

Reges, ac magiſtri. *Magiſtri vel puerorum: vel magiſtratus: ſic. n. alibi Iſidorus vſurpat.*

Flagella dicuntur. *è Seru. vbi ſup. c.5.*

Cymas--q. comas. *Item inf. c.10.* cyma quaſi coma.

A frumine i. eminent g. p. *è Seru. Æneid. 1. -- ad v.* frugé que receptas.

Vnde & lucinium. *F. Lychnus. vel ellychnium.*

Fomes eſt aſtula. *Dicitur à nobis hodie vulgo aſtilla. Sed Feſtus:* Fomites ſunt aſſulæ ex arboribus dum cæduntur excuſſæ. Opilius aduſtas iam vites vocari exiſtimat fomites.

Torris lignum aduſtum. *Hieronym. in Zachar. cap.3.* Cur quaſi torrem, quem vulgò titionem vocant, Ieſum conaris obruere, qui de Babylonica captiuitate, quaſi ſemiuſtus euaſit?

Quiſquiliæ. *Feſtus.* Quiſquiliæ, putant dici, quidquid ex arboribus minutis ſurculorum cadit, velut quidquid cadit.

In Cap. VII.

Palma dicta quia man. vict. *Ambroſ.3. Hexaem.c.13.* Laurus, & palma ad inſigne victoriæ: lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus eſt.

Ex nomine auis illius. *Contra Plinius lib. 13. cap. 3. ex arbore nomen aui inditum putari ait.*

Qui & Nicolai. *à Nicolao Peripatetico, cuius conſuetudine delectabatur Auguſtus: ſed cauſſam non vno modo referunt Plinius, Plutarchus, Athenæus, & Suidas.*

Alij Nucales quos Græci Caryotas. *Sic Plin.* καρυώτιδας *vocat Dioſcor. lib.1. c.149.*

Hanc arborem δάφνη G. v. q. n. d. viriditatem. *Reſpexiſſe quidam putabat ad Hegeſippum, qui lib.3. c.5. prope Antiochiam lucum eſſe ait, qui, quod ſemper vireat, Daphne ſit appellatus.*

Sola quoque hæc arbor fulm. *Plin. lib.14. cap. vltim.* Fulmine ſola non icitur.

Malum à Græcis dictum. *Sic ſup. lib.12. cap.1.* Melo, quòd ſit rotundiſſimo membro.

Malum Matianum à loco. *Aliter Plin. lib.15. c.14. ſed idem Plinius Matij quoque oppidi meminit lib 6. c.4.*

Cydonitum conficitur. *Vid. Pallad. in Octob.*

Fit quoque ex ea vinum. *De quo Dioſc. lib.5. c.28.*

Melimellum. *Plin. lib.5. cap.14.* Muſtea à celeritate miteſcendi, quæ nunc melimela dicuntur à ſapore melleo.

Vnde & quidam. *Martial. lib.13. epig.24.*

Idem & malogranatum. *Plin.13. c.19.* aliqui granatum appellant.

Quod intra corticis rotunditatem gran. contin. mult. *Ex Hieronym. Agg. vlt.*

Flores malor. à Græc. app. κύτινοι. *è Dioſcorid. libro 1. cap.153.*

Latini Caducum. *Aurelian. lib.5. tard. c.2.* Mali Punici caduco, quod Latini ampullacium vocant. *Sic. n. legendum exiſtimo apud Aurelianum à forma ampullæ. Nam idem lib.4. c.3. Ampullagium vocari ſcribit. Ego vtrobique ampullacium cum Chacone malo. Mallem quoque dixiſſet Iſidorus mali Punici caducum ampullacium à Latinis vocari.*

Agreſtium autem malor. flores Græci Balauſtium, &c. *è Dioſcorid. cap. 55.* περὶ βαλαυςίου. *Balauſtij meminit Plin.26. c.3. & Arnob. lib.6. aduerſ. gent.*

Negant Medici. *Id vno verbo complexus eſt Dioſcorides* ἄτροφον *dicens.*

Trium generum. *Pallad. lib. vlt. c.6.* Genera eorum hæc; Duracina, Præcoqua, Perſica, Armeniaca.

Quòd eam arborem primus in Ægypto, &c. *Vid. Plin. lib.15. c.12.*

Horum aliud præcox. *Quod à nobis albercoq. voce non prorſus immutata dicitur.*

Medica, &c. *Verba ſunt Solini c. de Media.*

Hanc Græci κεδρόμηλον. *Ita dicitur à Dioſc. lib.1. c.167. quamuis ſcio ſuſpectam quibuſdam hanc vocem, qui* κιτριόμηλον *malunt. Illud vero ſciendum à Nicandri interprete* νεράντζιον *dici, quod à nobis naranja.*

Hæc arbor omni fer.--poſita. *è Seru. Georg.2.*

Quæ vulgo -- faba Syriaca. *è Seru. ſed lotos à Plinio faba Græca, ab Athenæo faba Ægyptiaca vocatur. De Mella nihil comperi.*

Maiorem pipere. *Ita Dioſcorides.*

Alij à multitudine enixi fruct. nixam. *In margine codic. Rom. S. Petri hæc addita reperiſſe ſe, ſed eadem manu aiebat Chacon.* Hanc arborem Romani vocant prunum, Hiſpani nixum, Vandali, & Gotthi, & Sueui, & Celtiberi ceruleam. *Retinent hodie veſtigia huius vocis Luſitani & Galleci, qui pruna omnia, amexas, ſiue ameixas dicunt: & apud Aurelian. lib.4. Tard. c.8.* Pro, decoctione noxarum, aut glycirrhizæ. *nixarum ego legerim: quod autem myxa pro nixa legendum quidam contendunt, ex Paulo Ægin. lib.7.* μύξα δένδρον καρπὸς δὲ μικρότερος μὲν τῶν κοκκυμήλων, δυνάμει δὲ παραπλήσιος, *confirmat, quod de Gallecis diximus. Nam m. in locum n. aut etiam contra in multis vocib. ſucceßiſſe, paßim videmus.*

Hæc arbor ſola gummi. *Ex Dioſc. lib.1. c.175.*

Quo & medici, & ſcriptores. *Plin. lib.13. c.11.* Vtiliſſimum pictorib. & medicis, *ſed nihil muto.*

Elæomeli ſuauis. *Verba ſunt Dioſc. lib.1. cap.37. ſed de oleo, non de arbore. Plinius lib.16. cap.7.* Sponte naſcitur in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant, manat ex arboribus pingue, craſſius melle, reſina tenuius, ſapore dulci. *Et lib.23. c.4.* elæomeli, quod in Syria ex ipſis oleis manare diximus: *& arbor fortaſſe eodem nomine appellata eſt.*

Epimelis. *Genus mespili, vt ait Diosc. lib. 1. c. 171. Vid. Macrob. lib. 3. c. 19.*

Melosos. Sol. n. c. 40. & arbor est melops (*al. melopos*) Ex qua proflu. lentus humor, quem ammoniacum nominamus. *à Plinio metopium dicitur, à Diosc. lib. 5. c. 98. agasyllis.*

Mespila -- quod pilulæ. *al. pirulæ.*

Pyrus q. in ign. sp. deformata. *Sic Gotth. cc. alij,* formata.

Crudumia sunt pyr. -- nominata. *è Seru. Georg. 2.*

Pomapyri iument. *Ex Plin. lib. 23. c. 7.*

Cera us -- appellatum est. *è Seru. Georg. 2.*

Hinc & caricæ à copia nomen. *Est Caria ficuum fertilissima auctore Strabone, sed hæc adiecta credo ab aliquo, cui carica sarcinam significaret, quod Hispani ex ea voce targa, Itali carico fecissent.*

Priusquam eos Pythagoras exercit. *Ex Plin. libro 23. cap. 7. Sed hoc Dromio cuidam tribuit Pausanias in Heliac. posterioribus cui Pythagoras Rheginus fictor statuam fecit, & quidem id à Laertio omissum, qui Pythagoræ pugilis meminit, valde miror: vt Plin. deceptus videri possit.*

Tauros quoque ferocissimos. *Ita Plutarch. libro 6. συμποσ. κ. Id non nisi de caprifico refert Plinius.*

Fructus eius velut virgulti. *Ex c. Rom. sed arbuti, quàm virgulti mallemus.*

Est. n. morus syluestris fructus afferens. *Hieronym. Am. c. 7. ad illud: vellicans sycomoros,* &c. Nobis autem, quia solitudo in qua morabatur Amos, nullam huiuscemodi gignit arborem, magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac pastorum famem, & penuriam consolantur.

Huius folia superiacta scrip. *Verba sunt Ambros. lib. 5. Hexaem. c. 8.*

Iuglandem vocant q. Iouis gland. *è Seru. Eclog. 8.*

Nuces autem generaliter dicuntur. *è Seru. Eclog. 2.*

Quæ Latinè nux long. *Seru. ad illud, cùm se nux plurima:* plurima (*inquit*) id est, longa.

Hinc alij nuciclam. *Al. nucellam, nucedam, nuculam.*

Auellanæ ab Auellano Camp. opp.- cognom. *è Ser. Georg. 2. ad illud,* Plantis & duræ coryli, &c.

Hæc à Græcis Pontic. *Sic Macrob. lib. 3. cap. 18. sed Athenæus libro 2.* Castaneam nucem Ponticam vocat.

Quod fructus eius gemin. &c. *Cùm Græcam vocem dixisset, rutum putauit in etymologia ludere. Nisi hæc aliena esse mauis. Nam Castoris, i. fibri meminisse (quod quidam credidit) ego minimè puto.*

Simul vt excisa fuer. t. s. exp. c. *Verba sunt Ambrosij Hex lib. 3. c. 13.*

Suberies. *Legitur hæc vox apud Fest. in* Stura.

Quasi subedies. *F. suedies.*

Æsculus ab esca. *Seru. ad -- Æsculus imprimis. Georg. 2.* Æsculus arbor est glandifera, quę licet ab esu dicta sit, tamen per æ, scribitur. Sicut cælatum, licet à celocelas habeat deriuationem.

Phagus. *Ex eod. Eclog. 1.*

Xyliglycon. *Eandem alij vel ξυλόκερας, vel κεράτιον vocant.*

Huius arboris pomo succ. exp. acatia. *De Acatia Diosc. lib. 1. c. 134. sed apud illum arbor est, siue spina potius instar arboris, e cuius siliquis succus exprimitur. Et apud Plinium nihil commune siliquis cum acatia. Ergo deesse hîc credo aliquid.*

Pistacia. *Vid. Dioscorid. lib. 1. cap. 178. & Plin. 25. cap. 22.*

Pinum. n. antiqui acutum nom. *Idem sup. lib. 11. c. 1. & lib. 19. c. 19.*

Græci πεύκην. *Ex Ambros. Hex. 3. c. 3.*

Pinus creditur prodesse cunct. &c. *Ex Pallad. in Nouemb. vid. Theophr. lib. 3. de caus. plant. cap. 15. cùm Plinius contra existimasse videatur lib. 17. c. 12.*

Cuius natura expers est terreni humoris. *Vitruu. lib. 2. c. 9.* Abies plurimum habens aeris, & ignis, minimúque humoris, & terrenis leuiorib. naturę partib. comparata, non est ponderosa.

Quasi καιομένης δρυὸς ὑγρὸν, &c. *è Seru. ad v.* Procumbunt piceæ. *Æn. 6. ex quo hæc Cedriæ melius aptarentur: de qua statim.*

Vnde in templis propter diut. *Ex Ambros. 3. Hex. c. 13. & in fin. ps. 118.*

Huius ligni resina Cedrea. *Vid. Vitruu. libro 2. c. 9.*

Cyparissus Græc. dicitur, quòd caput eius. *Seru. Æn. 3. ad v.* Aeriæ quercus, aut coniferæ Cyparissi: Conus dicitur fructus cupressi, & ipsa κωνοειδὴς est. Nam à rotunditate in acumen leuatur.

Antiqui cypressi ramos. *Ex eod. Æn. 6. ad v.* ferales ante cupressus.

Iuniperus Græcè. *Iuniperus Latina est vox. Nam Græcè ἀρκευθος dicitur.*

Adeò vt si prunæ eius, &c. *Ex Hier. epist. ad Fabiolam. 126. mansione 16.*

Iuniperus autem alia paru. &c. *Ita Dioscorid. libro 1. c. 104.*

Ebenus in Ind. & Æthiop. *è Seru. ad v.* Sola India nigrum fert ebenum, *Georg. 2.*

Sed Indicum maculos -- fuluis. *è Dioscorid. libro 1. cap. 130.*

Est autem Mareotica palus in India. *Seruius ad v. Mareotid. alb. Georg. 2.* Ægyptiæ (*inquit*) Mareotis enim Ægypti pars est. *& ad --* sola India nigrum fert ebenum: Atqui in Ægypto nascitur, sed Indiam omnem plagam Æthiopiæ accepimus.

Lucanus. *Lib. 10.*

Sicut legitur de querc. Mambr. &c. *Hieronym. in loc. Hebrau.* Quercus Abraham, quæ est Mambre vsque ad Constantij. (*Al. Constantis.*) Regis imperium monstrabatur, & mausoleum eius in præsentiarum cernitur.

Huius fructus galla. *è Dioscor. lib. 1. c. 127.*

Lucernarum tantum vsib. necessaria. *Ex Plin. lib. 16. c. 7.*

Taxus venenata arb. *e Seru. Eclog. 9.*

Ityreos autem dicit Parthicos. *Verba sunt Seruij eo loco.*

Robur autem general. *Seruius Æn. 12. ad v.* In medióq. focos, & D. c. a. Gramineas: Robur, omne lignũ cùm sit & species.

Larix cui hoc cognom. *Ex Vitruu. lib. 2. c. 9.*

Ex qua tabulæ tegulis affix. *Ex Pallad. in Nouembr. tit. 15.*

Generat etiam resinam. *Electrum vocat Dioscorid. lib. 1. c. 114.*

Salix dicta. *e Seru. Eclog. 1.*

Arbor lent. vit. hab. v. *Ex Ambros. lib. Hex. 3. c. 13.*

Vt si quis illud in poculo hauserit lib. careat. *Ex Hieron. Isai c. 5. vid. Plin. 16. c. 26.*

Sed & fœmin. infœc facit. *Ex Diosc. lib. 1. c. 137. At Plinius sterilitatis medicamen fœminis esse ait.*

Populus autẽ, salix, & til. *Ex Vitruu. lib. 2. c. 9. & Pallad. in Nouembri. tit. 15.*

Vimen -- quòd vim habeat. *Immo quasi vincimen.*

Natura enim eius talis est, demergat. *Ex Hil. in ps. 136.*

Hæc arbor -- concitari. *Ex Hieronym. Is.17. dicuntur autem hæc de syluestri myrica, non de satiua. Nam duo sunt genera. Vid. Plin. Theoph. Ambros.*

Medicorum autem libri, &c. *è Seru. Georg. 2. ad v.* solido Paph. de robore myrtus.

Huius fructus -- gignitur. *Ex Dioscorid. libro 1. cap. 90. & 91.*

Terebinthus. *Ex eod. c. sequenti.*

Et leuitate materiæ -- scribe in buxo. *Ex Ambros. lib. Hex. 3. c. 3. locus autem scripturæ Isa. c. 30.*

Rhododendrum. *Diosc. lib. 4. c. 8.* Nerium aliqui Rhododaphnem, alij Rhododendron vocant. *Vid. Plin. lib. 16. c. 2. A nobis adelfa dicitur.*

Turbiscus *Græci Thymelea.*

Cicuta autem est -- nodos. *è Seru. Eclog. 2.*

Dicta quòd lateat *Isf. c. 9.* Cicuta propter quod in Thyrso geniculato nodos habeat occultos, vt canna, sicut dicitur fossa cæca, quæ occulta est.

Sambucus. *Gotthici libri,* Sabucus.

Sentix dicta à situ. *Lusit verbis Virgilij:* Per loca senta situ. *Æn. 6.*

Lacryma oleastro. *Ex Diosc.*

Olea autem ipsa arb. fruct. oliu. &c. *è Seru.* Sed truncis oleæ melius. *Georg. 2.*

Orchades. *Orchades etiam legi in vetustis Virgilij libris, non vt vulgò, Orchites, admonuit Pierius.*

Radiolæ. *Virg.* Orchites, & radij, & amara pausia bacca: *Radiolum vocat Colum. libro 12. cap. 47. vt distinguat (credo) à Radio maiore. De quo Cato cap. 6.* In agro Crasso, & caldo oleam conditiuam, Radium maiorem Salentinam, Orchitem.

Liciniæ. *Liciniæ meminit Plin. lib. 15. c. 2.*

Et dicta Pausia. *è Seru.*

Crustumia item, *&* Volema. *Pyrorum genera hæc sunt, propterea inter oleas posita, quòd Isidorus (vt diximus) Seruij commentariis sine Virgilij carminib. est vsus, id illi fraudi sæpe fuit. Qui Seruij locum inspexerit, id ita esse facile comperiet.*

Colymbades appellatæ. *è Plin. Columell. Athen. lacunam facilè expleas.*

Olea est arbor. vnde deriuatio est oleum. *Verba sunt Seruij.*

Sed quod ex alb. f. o. e. v. Hispanũ à Græcis ὀμφάκιον, &c. *Plin. lib. 12. c. 7.* Omphacion ex olea adhuc alba expressa deterius ex drupa, ita vocatur priusquam cibo matura sit, iam tum colorem mutans, differẽtia, quod hoc viride est, illud candidum. *Porrò de Hispano Galenus lib. 6. de simpl. medicam.* Si oleum (*inquit*) gustatum stricti quidpiam præferat, frigidum censetur, quale est quod ab Iberia aduehitur, quod Spanum, hoc est, Hispanicum nominant. *Meminit quoque Hispani olei Aurelianus sæpè, vt lib. 3. tard. c. 2.*

Amurca -- ab emergendo. Seru. Amurca per c. scribitur, & per g. pronunciatur.

Prima est resina terebinth. &c. *è Dioscorid. lib. 1. c. 91. 92. & 95.*

Hæc à Græcis appellatur Clonia. *Mendosè ergo apud Dioscoridem c. 95.* πίσσα ἣ μὲν ὑγρὰ ἣν ἔνιοι χρόνον χαλῶσι. *Cùm legendum sit* κώνιον.

Probabilis splendens, lenis, & munda. *Dioscorid.* δεῖ δὲ καλὴν ἢ στιλβοῦσαν, καὶ λεῖαν, καὶ καθαράν.

Creandarum arborum -- natura. *è Seru. Georg. 2. ad v.* Princip. arborib.

Omnia poma -- ligno composito. *Ex eod. Æn. 2. ad v.* foliis oleaster amaris: *in eo quædam emendanda ex Isid.*

In Cap. VIII.

Aromata sunt quæque. f. Od. India. *Quæq. id est, quæcunque.*

ramis ad aceris qualitatem, &c. *è Solin. c. 46.*

Cùm frangitur intus pingue *è Diosc. lib. 1. c. 82.*

Et appellatur apud nos mascul. *Ex Plin. libro 12. cap. 14.*

Adulteratur autem admixt. *è Dioscorid. ibid.*

Tus autem sine asp. *è Seru. ad v.* molles sua tura Sab. *Georg. 2.*

Myrrha Arab. arb. alt. ad. q. c. *è Solin.*

Similes spinæ quam ἄκανθον vocant. *Seru. Georg. 2.* Acanthus arbor est in Ægypto semper frondens, ἄκανθος dicta, quia spinis plena est.

Vnde & nomen accepit. *Nam myrrha è voce Hebræa fluxit: vt item Cinnamomum, Nardus, Crocus: Agallochus, siue Aloe auctore Hieronymo.*

Gutta eius sponte man. *è Solin.*

Myrrha autem Troglodytica. *è Dioscorid. li. c. 80. sed sinu fortasse legendum pro* insula.

Storax arbor Arab. *Donatus in Adelph. sc. 1.* Storax (*inquit*) ab odore. *Eadem vox legitur apud Solinum,* Styrax *apud Plin. & alios.*

Similis malo Cydonio. *è Diosc. c. 80. Plinius 12. c. 25. Cotoneo malo similem.*

Bdellium. *Vid. Diosc. c. 81.*

Æqualiter cerea. *Id est, vndiq. cerea. Plinius* esse autem debet translucidum simile ceræ.

Mastix. *è Dioscorid. c. 91.*

Candoris ceræ Punicæ. *Tyrrhenæ ceræ Diosc. sed hoc fortasse è Plinio, qui ceram Punicam candidissimam fieri dicit.*

Piperis -- similitudinem. *è Solin. c. de India.*

Cuius quidem diuersus est fructus. *Ex eod.*

Vnde & nomen traxisse creditur. *An quia, cũ Græcis* ἅλως *sit area; ara pro area in glossis legit siue Isidorus, siue, quod magis credo, qui hæc illi adiecit.*

Nam quod in crass. -eximium. *è Solin. c. 43. Vid. Theophr. lib. 9 de hist. plant. c. 5.*

Frutex eius botrosum sem. *è Diosc. lib. 1. c. 14.*

Casia. *Ex eod. c. 12.*

Calamus aromatic. *è c. 17.*

Balsami arbor. *è Solin. c. 48.*

Foliis similis rutæ. s. a. s. q. m. *è Dioscorid. c. 18.*

Arbor autem balsamum. *è Seru. Georg. 2.*

Opobalsamum, quod ideò cum adiectione signif. &c. *Ex Hegesipp. lib. 4. c. 17.*

Eo quòd percussus ferreis vng. *Ita quidem Dioscor. & Theophrastus. Melius Plinius: Ferro lædi vitalia odit, & Tacit. V. hist. si vim ferri adhibeas, pauent venæ. Hegesipp. libro 1.* Virgultisque innascitur, quæ acutis lapidib. incidunt pueri agricolæ.

Balsama autem, si pura fuerint. *è Seru. Georg. 2. ad illud,* Quid tibi odorato referam sudantia ligno Balsama?

In Cap. IX.

Folium dictum, &c. *è Dioscorid. lib. 1. c. 11.*

Nardus. *Ex eod. c. 6.*

& in Syria. *Istria legerim ex Dioscorid. c. 7.*

Costum. *Ex cap. 15.*

Crocum dictum ab oppid. *è Seru. Georg. 1. ad v.* Croceos vt Tmolus odores.

Optimum autem, &c. *è Dioscorid.*

& cùm carpitur manus inficiens. *Dioscorid.* βάπτων ἐν διδόντι τὰς χεῖρας, *hoc est tingens humectatione manus.*

aut infusum. *Dioscorid.* ἐμβρεχόμενος, *id est dilutum.*

atque decoctum. *id est, defrutum. Dioscorid.* καὶ τὸ τοῦ

ἐψεῖν ἐν ἱματιαπόδη τοῖς χύτραις, qui indecoctum hic substituunt, quid decoquere sit, non satis vident.

Crocomagna. *Dioscorid. c. 26. & Plin. lib. 21. c. 20.*

Asarum. *e Dioscorid. c. 9.*

foliis casiæ similibus. *Immo hederæ similibus. Dioscor. φύλλα ἔχει κισσῷ ὅμοια. & Plinius lib. 12. c. 13.* hederæ foliis. *Ergo κασσία pro κισσῷ legisse videtur vetus Dioscoridis interpres, quo est usus Isidorus.*

Phu. *è Dioscor. c. 10. Plinius lib. 12. c. 11.*

radix est iunci trianguli. *Hoc cauli tribuit Dioscorid. καυλὸν γωνιώδη.*

atque vacuis locis. *Contra Dioscorides: ἐν τόποις ἐργασίμοις, id est, cultis, error ergo interpretis qui ἀργοῖς fortasse legit, aut ἀργοσίμοις.*

Iris Illyrica. *E Diosc. c. 1.*

Acorum. *Ex c. 2.*

acerrimi saporis, sed odoris iucundi *Vox saporis deerat in omnibus libris, quam e Dioscor. reposuimus. ille enim: δριμέας τῇ γεύσει, καὶ τῇ ὀσμῇ οὐκ ἀηδῶς. Plinius quoq.* gustu acres, odore non ingratas.

Meu -- *Vid. Diosc. c. 3.*

Cardamomum --- *Idem c. 5. & l b. 2. c. 185.*

Schœnus melior. *Vid. Dioscorid. c. 6. qui primam laudem Nabathæo Schœno, secundam Arabico tribuit, Libycum inutilem esse ait: Cætera conueniunt.*

flos schœnanthos. *squinantos apud Pallad. in Octob. tit. 14. & apud Aurelianum non semel mendosè, sed ita fortasse tunc & proferebant, & scribebant.*

Epithymū. *Dioscorid. lib. 4. c. 179. ἐπίθυμον θύμου ἄνθος. Vid. Plin. lib. 26. c. 8.*

Sampsuchus. *Ita quoque ab Aureliano & Hesychio: ab aliis sampsuchum effertur.*

vnde & nomen amaracus. *è Seruio Æneid. 1.* vbi mollis amaracus illum.

Hyacinth. *Seru. eclog. 3. & Ouid. lib. 10.*

est autē radice, & flore volui. *V. Dioscorid. lib. 4. c. 63.*

Narcisf. *Ouid. lib. 3.*

In candore retinet folior. *Florum potius, nisi folia florum intelligas, vt mox de liliis, ex Ambros. cuius dum candor sit in foliis Diosco. ἄνθος λευκόν.*

quasi liclia. *al. quasi liglia.*

Cuius cum candor sit in fol. -- effulget. *Verba sunt Ambros. Hex. 3. c. 8.*

viola propter vim odoris *Doloris libri omnes præter Rom. mendose, vt apparet. Ambros.* In quibus nescias, species ne amplius florum, an vis odora delectet.

Huius genera sunt tria. *Quatuor retulit Dioscorid. λευκόν, μήλινον, κυανοῦν, πορφυροῦν, tria Plinius:* purpuream, luteam, albam.

Acanthus. *Locus conflatus ex tribus Seruij locis, Geor. 2. Æn. 1. & eclog. 4.*

Hedera *Festus.* Hedera dicta quod hæreat, siue quod edita petat, vel quia id, cui adhæserit, edat.

quod hœdis supra lactis abund &c *Columell. lib. 7. c. 6. de hœdis:* Qui vbi editi sunt eodem modo, quo agni, educantur, nisi quod magis hœdor. lasciuia compescēda, & arctius cohibenda est: Tum super lactis abundantiam Samera, vel Cythisus, aut Hedera præbenda.

Hederæ frigidæ terræ indices. *E Seruio Georg. 2.* Hederæ pandunt vestigia nigræ.

album, & nigrum. *Quæ post hæc leguntur in quibusdam editis, absunt ab omnibus manusc. Sunt vero Ambrosij verba, lib. 3. Hex. c. 9. quæ propterea hic adscribimus: Hanc autem periti loquuntur escam esse, & alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis euitant -- &c. vsque ad -- solutem.*

Acone portus est Bithyniæ, qui prouentu malor. *gr. è Solin. c. 55.*

Nam toxica venena ex eo dict. *Plin. lib. 16. c. 10.* Sunt & qui taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus.

Euphorbium dict. *Etymologiæ, opinor, meminisse Isidorus noluit, & hic vt sæpe alias aliquid à Braulione, vel potius à posteris additum. Plinius ab Euphorbo Iubæ regis medico nomen duxisse putat.*

Laser herb. n. i. monte Oscobagi. *Al. Osabagi. Quis verò hic mons, nos ad coniecturam euadere nunquam quiuimus.*

Cuius succus dictus primum Lac Sirpicum. *Solin. c. 40.* Dictum primum lac Sirpicum, quoniam manat in modum lacteum, deinde vsu deriuante, laser nominatum. *Columella vero lib. 6.* Radix quam Silphion Græci vocant, vulgus nostra consuetudine laserpitium appellant. *Et diuersum fuisse laserpitium, a sirpe videtur. Plautus in Rudente:* Te oro, & quæso, si speras tibi hoc anno multum futurum sirpe, & laserpitium. *Vid. Plin. lib. 19. c. 3.*

Aloe herb. a. f. *Dioscorid. lib. 3. c. 25.*

Panaces *è Diosc. lib. 3. c. 55.*

Hanc quidam latinor. Pulegium. *Plin. lib. 20. c. 14.*

Mandragora dicta quòd. *Ne hic quidem de veriloquio cogitauit.*

vnde & eam Latini malum terræ. *Dioscorid. Ῥωμαῖοι μάλα καρίνα, οἱ δὲ μάλα τερρέστρια.*

Hanc poetæ anthropormophon. *Quos imitatus est Columella:* Quamuis semihominis vesano gramine fœta Mandragoræ pariat flores, mœstamque cicutam.

Cuius cortex vino mixt. *è Diosc. lib. 4. c 76.*

mala generans in similitudinem prunorum. *Diosc. μῆλα οὔοις ἐμφερῆ, id est sorborum.*

Papauer. *Diosc. lib. 4. c. 65.*

succus quem opion vocant. *Sic Plin. lib. 20. c. 18. Dioscor. τὸν ὀπόν.*

Dicta autem colocynthis quod f. f. r. *Neque hic est, quod in etymologia moreris. Dioscorid. καρπὸς ἐμφερὴς ὅμοιος σφαίρα μέση, πικρὸς σφόδρα.*

Centaurium. *è Dioscor. 3. c. 9. & Plin. 25. c. 6.*

Dracontea. *Ex eod. lib. 2. c. 196.*

Chelidonia. *Ex eod. lib. 2. c. 211.*

Heliotrop. *Vid. Dioscorid. lib. 4. c. 193. & Plin. lib. 22. cap. 21.*

hæc & Verrucaria. *Vid. Plin.*

Pentaphyll n. *è Diosc lib. 4. c. 42.*

Hyssopus herba purgand. pulm. &c. *Ex August. in psalm. 50.*

Reubarbarum. *Vid. Diosc. lib. 3. c. 2.*

quor. ora ferata. *Diosc. Vid. alij.*

quem vulgus Stingum. *f. scincum. Vid. Dioscor. lib. 3. c. 135. & Plin. lib. 28. c. 28.*

Artemisia. *Plin. lib. 25. c. 7.*

Chamæmelos. *Diosc. 3. c. 154.*

Pæon. *Idem c. 157. & Plin. 27. c. 4.*

qui mirum in modum ob sap &c. Ob lætitiam, *ita enim reddidit Plinius. (εὐφροσύνην) quæ est apud Dioscor.*

Arnoglossos. *Dioscor. 2. c. 153.*

Herpyllus. *Vid. Seru. eclog. 2.*

Aristoloch. *Plin. 25. c 8. & Dioscor. 3. c. 4. & 5.*

Erigeron. *è Diosc. 4. c. 97.*

Psyllion. *Ex Diosc. & Plin.*

ier obotane. *Vid. Plin. 25. c. 9. & 22. c. 2. & Diosc.*

emediis, ac legationib. *Ligamentis libri omnes malè, Plin. lib. 22. c. 2.* Quoniā non aliunde sagmin a in rem-

diis publicis fuere, & in sacris legationibus verbenæ.

Paliurus. *è Seru. eclog. 5.*

Struthios. *è Dioscorid. & Plin.*

Pulegium apud Ind. p. pretiosius. *Verba sunt Hieron. ep. 83. ad Euagrium.*

habet autem virtutem therm. &c. *Ex Dioscor. lib. 3. c. 36. sed absunt hæc à veterib. lib.*

Absinthium. *è Dioscorid.*

Symphytum. *Ex eod.*

Polypodium. *Ex eod.*

Nascitur in teneris petrarum terris. *Id est, in muscosis petris. Si ita licet interpretari verba Diosc. φύεται ἐν πέτραις βρύα ἐχούσαις. Sed malim ego cum Chacone legere, nascitur in teneris petrar. siue in terris quercub. vicinis.*

Polion. *è Dioscor. Multa hîc in editis, quæ absunt à manusc. Gotthicis.*

Scammonea. *Ex eod.*

Daucus f. thyrsobipalmi. *Diosc. lib. 3. c. 76. τὸ δὲ μῆκος σπιθαμῆς. Quòd autem σπιθαμῆς, bipalmem verterit vetus eius interpres, mirari desinet, qui idem fecisse Plinium animaduerterit lib. 27. c. 4. Nam quod Dioscorides de agerato dixit: θάμνος ἐστὶ φρυγανώδης σπιθαμιαῖος, ipse reddidit,* Ageraton ferulacea est duorum palmorum altitudine. *Scio eundem Plinium σπιθαμὴν variè interpretari: Aliquando palmum, vt lib. 12. c. 19. & lib. 22. c. 1. & lib. 26. c. 7. & 8. ex Dioscori. & Theophrasto. Nonnunquam etiam semipedem, vt lib. 34. c. 4. ex Theoph. li. de hist plant. 2. c. 8. & li. 20. c. 8. & li. 27. c. vlt. Interdum verò cubitum, vt lib. 22. c. 8. & lib. 26. c. 8. de hyperico oleraceo frutice, tenui, cubitali. Aliis autem locis rectè vertit dodrantem, vt lib. 7. cap. 2. aut duodecim digitos, vt lib. 8 c. 21. nisi forte hi omnes loci corrupti apud Plinium, notis haud multum distantibus, & pro bipalmem, tripalmem, pro IIII. digitos, XII. digitos, & pro tenui cubitali semicubitali, & pro semipede semicubitum apud illum legas.*

lappa dicta quòd habeat caulem ingentem. *An ἀπὸ τοῦ λαπίζειν, quod est insolenter se gerere? Vid. Plin. lib. 27. c. 5.*

Rubia. *ἐρυθρόδανον. Diosc. lib. 3. c. 160.*

Anchusa. *Idem lib. 4. c. 25.*

Trifolium per singulas adnationes. *Adnata vocat Plinius lib. 27. c. 11. quas Dioscorid. παραφυάδας. Al. adnodationes.*

Althea. *Diosc. lib. 3. c. 163. ἀλθαία ἔνιοι δὲ ἰβίσκον καλοῦσι. μαλάχης ἐστὶν ἀγρίας εἶδος. Pallad. in Octob. tit. 14. Althea, hoc est, hibisci folia. Dicitur hodie à nostris maluauisco.*

Origanum quod Latinè colina. *Al. colerina. al. colena, fortasse conyla (quæ auctore Dioscoride, organi syluestris est species) scribendum fuit: sed neque vox est Latina, neque etymologia colorandi conuenit, sed mendis, & additamentis scatent omnia.*

Tithymalum. *Hoc quartum genus tithymali apud Plin. lib. 26. c. 8. quod helioscopon appellari ait. Etymologiam aptauit helioscopi significationi suo more Isidorus.*

Strychnos quæ Latinè herba salutaris. *Plin. lib. 22. c. 31.* Et nihil esse corporis malorum, cui non salutare sit Strychnos, Xenocrates prædicat. *Vid. Diosc. lib. 4. c. 69.*

Polygonos. *Dioscor. lib. 4. c. 4. Plin. 26. c. vlt.* Polygonus potâ menses ciet. *Alij vero sanguinem sistere tradidere.*

Ros marinus. *è Dioscor. lib. 3. c. 87. Sed quòd aspera dixit folia, τραχύτερα, legisse videtur interpres, non παχύτερα, vt vulgò legitur.*

quam Græci Calamintham. *Vid. Dioscorid. lib. 3. c. 42. & 43.*

Genicularis h. s. ob scorpion. *Id mentastro tribuit Plin. lib. 20. cap. 14. iisdem verbis, neque de polygonato (quod sciam) quisquam id prodidit. Ac neque Isidorus quidem, nisi valde fallor.*

Agaricum radix. *Ita quidem Galenus, atque alij existimauere, sed compertum est truncis adnasci fungi instar. Hîc vasta lacuna in Gotthicis.*

Asphodelos albucum. *al.* albutium. *Gloss.* albucinum. *Dioscorid. λευκὸν ἀσφόδελον τέμνεσθαι χρὴ τὴν ἰσημερίαν ἐν ἔαρι χρή.*

Scylla quòd nocens sit. *Est. n. σκύλλειν vexare, quo respexit fortasse Virgilius, cùm de Scylla dixit eclog. 6.* Dulichias vexasse rates.

De qua superstitio gentilium. *Ex Dioscor. lib. 2. & Plin. 21. c. 17.*

Staphisagria in locis amœnis. *Hæc tantùm verba leguntur in Gotthicis CC. quæ præterea leguntur in editis addita sunt ab aliquo Æsculapij filio, ex Dioscorid. Auicenna & Auerroe.*

Asplenum. *Vid. Dioscorid. 3. c. 151. & Plin. 27. c. 5.*

nascitur in humidis petris. *Quæ post hæc leguntur in editis, non sunt in manusc. addita tamen sunt è Dioscorid. & Plin.*

Voluus. *Apta scripturæ etymologia, Plinius, & alij bulbum, Græci βολβὸν dicunt.*

Stœchas. *Ex Dioscor. 3. c. 31.*

cuius radix, aut succus si vino, &c. *è Dioscor. 2. c. 194. Plin. 25. c. 9.* Narrant ebrietatem repræsentari addita in vinum.

Ampelos leuce, siue Bryonia. *Ex eod. lib. 4. c. 154.*

Ampelos melæna. *Ex eod. c. 185.*

Buphtalmas. *Ex eod. lib. 3. c. 156.*

foliis coriandri. *Fœniculi, Plinius & Dioscorides.*

Phlomos. *De qua paulò ante. Vid. Diosc. 4. c. 104.*

Ferula vocata à med illa. *Nempe quasi ferens bilum.*

Huius succus galbanum est. *Non cuiuslibet, sed νάρθηκος ἐν συρίᾳ γενομένου, vt ait Dioscorides, id est, ferulæ cuiusdam, quæ in Syria nascitur.*

Papyrus. *Vid. Plin. & Dioscor.*

Scirpus è quo tegetes texuntur. *Plin. 21. c. 18. & Festus in* Scirpus.

Fucus. *è Seru. Georg. 4.*

dicta quia mentitur alienum colorem. *More fuci illius qui apem simulat.*

Carex. *è Seru. eclog. 3.*

Spartum ab asperitate. *Etymologiam nihil moror.*

Vnde illud Græci ἀγρώστιν. *Ita interpretatur ἀγρώστιν Hieronym. ep. 19.*

licet omnis herba gramen -- cum sit & species, *Verba Seruij Æn. 12.*

Filix vna scissa folia gignit replicat. *Diosc. lib. 4. c. 188. & Plin. 27. cap. 9. Notandus verò Gotthicismus. nam folia singulari numero non semel vtitur. Sed hæc librariorum vitio magis putamus accidisse, quàm Isidori.*

In Cap. X.

Hortus nom. q. s. i. a o *Festus.* Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quòd ibi, qui arma capere possent, orirentur. *Vel. Long.* Hortus quoq; nō desiderabat aspirationem, quòd ibi herbæ oriantur, id est, nascantur, sed tamen à consuetudine accepit.

Nam cùm alia terras, &c. *è Seruio Georg. 4. ad --* Hellespontiaci s. t. P.

quoddam genus olerum caulis. *Brassica, Pallad. in Febr. Tit. 24.*

Cyma d. quasi coma. *Immo quasi κύημα, hoc est, fœtus auctoribus Theophr. lib. 7. de hist. plant. & Galeno 2. de facult. elem. c. 58. Vtuntur hac voce Celsus, Columel. & Plin.*

Malua -- eo quòd molliendi. *Plin. lib. 20. c. 21.*

Cuius succo. *Ex eod. Dioscor. lib. 2.*

Scorpionib creditur afferre t. *è Plin. lib. 20. c. 4.*

Rapa d. à rapiendo. *Jmò à Græca voce ῥάφυ siue ῥάπυ. rapum neutro genere enunciat Columella.*

nam rapa in alio solo, *vt Palladius inquit lib. 8 c. 2. & Colümella lib. 2. c. 10.*

eo quòd totus deorsū nititur. *Ex eod. Palladio in Ianuario tit. 14.*

cuius semine macer, &c. *Ex Plin. 20. c. 4.*

Si quidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. *Hæc si tollas, melius cohærebunt cætera, sed aliquid deesse credo. Plinius 19. c. 5. de raphanis;* Vtilissimi in cibis hyberno tempore existimantur, iidémq. dentibus semper inimici quoniam atterant: ebora certè poliunt.

Nam contra venena radices -- apponi. *è Seruio Georg. 2. ad illud,* Auxilium venit, ac membris agit atra venena.

Lactuca- exuberet. *Verba sunt Pallad. in Ian. tit. 14.*

seu quia lacte nutrient, fœm. *Vid. Diosc. lib. 2.*

hæc in viris ven. vs. *Ita quoddam lactucæ genus Eunuchium dictum refert Plinius lib. 19. c. 8.*

quam Sarraliam. *Nos cerraia dicimus.*

Intubum Græcum nomen est. *Romanum esse testantur Dioscorides, & Galenus.*

Ascalonia nuncup. ex vna vrb. Pal. *Jta Plin. lib. 19. cap. 6.*

Allium dictum quòd oleat. *Vel quòd halet, vt alij volunt.*

Vlpicum. *Vid. Columell. lib. 11. & Plin. 19. c. 6. De etymologia non liquet.*

Phaselus. *Cicero in Verr.* Phaselis illa, quam cœpit P. Seruilius, non fuerat vrbs antea Cilicum, atque prædonum. Lycij illam Græci homines incolebant.

qui dulces nasci perhibentur si lacte mellito. *Si lacte, & mulso Pallad. lib 4. c. 9.*

Nasturtium sapor app. &c. *Plin. 19. c. 8.* Nasturtium nomen accepit à narium tormento.

Vnde & esca vulgo dicitur. *à nobis yesca.*

Armoraca. *Pallad. lib. 11. c. 11.* Armoracam seremus; nam hæc agrestis est raphanus. *Non est verò Armoracia eadem cum lapsana: ae illa Dioscor. lib. 2. c. 138. de hac c. 142. foliis tamen similes esse ait.*

Carduus, succus eius alopecias curat. *Plin. 21. c. 23.* Antequam floreat contusus, atque expressus illito succo alopecias replet.

In Cap. XI.

Cuius radices. *è Dioscorid. lib. 3.*

Oleoselinon. *Oreoselinon malim ex Plinio, aut etiam helioselinon, quod palustre est; aut certè elæoselinon.*

Fœniculum quòd acuat vil. *Quasi phænoculum è Græca, & Latina voce.*

Cuius virtus trad. *è Plin. 20. c. 23.*

Ligusticum. *Ex eod. lib. 19. c. 8. & Diosc. lib. 3.*

Cuius semen -- nutrit. *è Dioscor. lib. 3. c. 71.*

Canos etiam ex coriando infici. *Jd non nisi de hyperico prodidit Plinius lib. 26. cap. 15. quod etiam corion (vt ipse ait) vocatur, sed Dioscorides id hyperici genus κόρις nominat.*

Ruta dicta quòd sit feru. *An à ruendo, an potius à sono quem feruens humor reddere solet? Non opinor. neque de etymologia cogitauit, sed ad Plinium, & Dioscoridem respexit, quorū vterque feruentem rutæ naturam tribuit.*

Hanc venenis repugnare mustellæ. *è Plinio 20. cap. 13.*

Inula, quam rustici Alam. *Quod nomen Hispani retinemus. de Jnula vid. Plin. lib 19. c. 5.*

NOTAE IN LIBRVM DECIMVM-OCTAVVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

PRIMVS bella intulit Ninus. *Ex Justino, aut fortasse etiam è Trogo, aliquanto enim hæc ampliora, quam apud Iustinum, neque eiusmodi, vt ab Jsidoro aucta videantur.*

Non solùm nauium commeatus -- vastantibus. *Verba sunt Orosij lib. 6. cap. 4.*

Nam seditio. *Eadem sup. lib. x. in S.*

Cicero docet. *Philippica 8.*

Tumultus quasi tumor multus. *è Seru. Æn. 2. ad v.* gemitu miseróque tumultu.

vt Cannensis. Trebiensis. Termensis *CC. o. mendosè.*

Alij per antiphrasim. *è Seru. ibid.*

vnde & prela- premitur. *Ex eod. Georg. 2.*

Alij fœdera -- porca. *Ex eod. Æn. 9*

In Cap. II.

Non est autem iucunda victoria -- deportasse. *è Seru. Æn. XI. ad illud,* Sin & Troianis cum multo gloria venit Sanguine. *nisi quòd apud illum* iudicanda victoria *legitur.*

præcedit autem Victoria. *Jd est, Victoriæ statua curru inuecta.*

Trophæum -- ab exultatione. *è Seru. Æn. x.* Ipsum te Lause trophæum.

Námque & purpuream, & palmatam togam. *Diuersa Purpurea à Palmata. Festus.* Picta, quæ nunc toga dicitur purpurea ante vocitata est, erátque sine pictura. *& ibidem:* Tunica autem palmata à latitudine clauorum dicebatur, quæ nunc à genere picturæ appellatur. *Liuius lib. 30.* Masinissa toga picta, & palmata tunica donatus. *& lib. 31.* Masinissæ dona missa, vasa aurea, toga purpurea.

Inde & colore russo perlin. *Seru. eclog. 10.* Pan facie rubea pingitur propter ætheris similitudinem. Æther autem est Iupiter, vnde etiam triumphantes habent omnia Iouis insignia, sceptrum, palmatam togam, faciem quoque de rubrica illinunt instar coloris ætherei.

Quod verò à carnifice contingebantur. *Non temerè carnificem dixit, quem alij seruum publicum. Nam eodem respexisse Plinium puto, lib. 28. c. 4.* Similis medicina linguæ, vt sit exorata à tergo fortuna, gloriæ carnifex,

Ab eo seruo suggerebatur triumphanti (vt ait Tertullianus in Apologetico c.33.) Respice post te, hominem esse te memento.

pro personarum qualit.&c. *Supra lib.5.c.7. Sed hoc loco ab antiquioribus Gotthicis absunt hæc.*

Spolia autem à paliis. *In quibusdam Gotthicis perpetuò legitur* expolia, *ita melius procedit notatio, in vetustioribus tamen* spolia.

In Cap. III.

Nam dum idem Iouis-- comitaretur. *è Seru. Æn.* IX. *ad illud,* pedibus Iouis armiger vncis.

Vexillum -- diminutione. *Ex eod. initio lib.*8.

Sub Romulo autem. *Idem Æn.* 11. *ad v.* disiectíque d.d.q. manipli: Manipli autem dicti sunt signiferi, quia sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus hastis fœni manipulos alligabant, & hos pro signis gerebant. Vnde hoc nomen remansit.

In Cap. IIII.

Huius clangor buccinum dicitur. *Est fortasse hoc aliquid. Plinius de apib. lib.*11. *cap.*10. Noctu quies in matutinum, donec vna excitet gemino, aut triplici bombo, vt buccino aliquo. *Hieronymus quoq.* buccino oris sui, *eodem sensu dixisse videri posit. Quamuis buccinum pro buccina etiam vsurpetur.*

Tubam Tyrrheni p. inuen. *è Seru. lib.*8. *ad locum ab Isid. citatum.*

Tuba autem dicta q. tofa. *al.* toua. *Inde nos genus quoddam lapidis touas, & quod fungosum est* fofo *dicimus. Digamma námque frequens in Gotthicis pro b. & v.*

Nam buccina insonans-- sonitum. *è Seru. Æn.* 11. Bello dat sig. r.c. Buccina.

Cuius sonitus varius--receptui. *Ex eod. Æn.*9. *ad v.* signa sequentum.

Nam receptus -- dicuntur. *Ex eod. Æneid.* 11. *ad v.* Planities i. i.tutiq. receptus.

Classica sunt cornua. *Idem Æn.*7. Classicum dicimus & tubam ipsam, & sonum, *& eod. libro ad* Hortinæ classes. Hortini equites, qui & classes dicuntur, vnde & eorum tubas classica dicimus, &c. *Vid. Ascon. in Diuinat.*

Apud Amazonas, &c. *è Seru. Æn.*8. *ad*-Regina in m. p.v.a. sistro.

In Cap. V.

Arma generalit. &c. *Seru. Æn.*1. *ad v.* Arma virum, tabulæq. Arma dicuntur cunctarum artium instrumenta.

Arma autem propriè dicta s. eo quòd arm. *Ex eod. Æn.* 4. Erigi & arma viri, & c.

In Cap. VI.

Mucro non tantum gladij est. *è Seru. Æn.*11. *ad v.* alto stat vulnere mucro.

Machæra - framea-- spatha. *Aug. in ps.*149. Framea appellatur, quam vulgò spatham dicunt. Sunt enim gladij ex vna parte acuti, ipsi sunt macheræ, ipsæ frameæ, etiam spathæ appellantur. *Sed legendum fortasse apud Augustinum* ex vtraq. parte *non* ex vna.

Idem & Clunabulum. *Festus:* Clunaclum cultrum sanguinarium dictum, vel quia clunes hostiarum diuidat, vel quia ad clunes dependeat.

In Cap. VII.

Virgil. ferratásque trudes. S.o.l. *trudes etiam legi in antiquis quibusd. cc. apud Virgilium admonuit Pierius.*

Venabula d.q.v.h.v.q.v.e.q. excipiabilia. *Seru. Æn.* 4. Retia r.p.l. venabula f. venabula ob hoc dicta quòd sint apta venatui, quasi expiabula. *Puto tamen Seruium ita scripsisse:* Venabula ob hoc dicta quòd sint apta venatui, vel quia venientem excipiunt, vnde & excipia (*vel excipula*) quasi excipiabilia, aut excipiabula, aut excipere habilia. *Glo.* excipulum ἐκδοχεῖον. *Item* ἐκδοχεῖον exceptorium. Excipculum κρεάγρα. κρεάγρα exemplum (*leg. excipulum*) arpago.

Lancea. *Hispaniensis vox, auctore Varrone apud Agell. lib.*15. *c.*30.

Amentum. *è Seru. Æn.*9. *ad v.* amentáque torquet.

Claua est qualis fuit Herculis. *Festus.* Claua teli genus, quo Hercules vtebatur.

Et est cubito semis facta in longitudine. *Seruius Æneid.*7. *ad v.* teretes sunt aclides illis Tela: Aclides sunt tela quædam antiqua adeò, vt neque vsquam commemorentur in bello. Legitur tamen, quòd sint clauæ cubito semis factæ, eminentib. hinc, & hinc acuminib. &c.

Hæc & Cateia quem Lucilius Calam. *Pro* Lucilio Horatius *erat in o. libris mendosè: Seruius initio VI. Aeneid.* Vallum autem dicebant calas: sic Lucilius: Scinde calam, vt caleas, id est, ô puer, frange fustes, & fac focum.

Hispani, & Galli Theuthonos. *Ij fortasse, quos vulgo chucones dicimus.*

Phalarica telum ingens-- iaculari potuisse. *è Seru. Æn.*9. *ad v.* Contorta phalarica.

Pila. *Seruius Æn.*7. *ad v. Pila manus.q.g.i.b.d.* Pilum po priè est hasta Romana, vt gessa Gallorum, sarissæ Macedonum.

Telum -- potest. *è Seru. Æn.* 8. *ad v.* Desuper Alcides telis premit.

Quanquam abusiuè dicatur & gladius. *Seru. Æn.*9. At non hoc telum: Hoc loco telum gladium dixit à longitudine vnde & mustella dicitur, quasi mus longus. *vid. l.* Si calluitur. *de verb. signif.*

Propriè autem cuspis, posterior pars hastæ. *Seruius Æn.*10. *ad v.* Vibranti cuspis medium transuerberat ictu: Sanè cuspidem abusiuè pro hastæ mucrone posuit.

In Cap. VIII.

Scorpio. *Vegetius lib.*4. *c.*22. Scorpiones dicebantur, quas nunc manuballistas vocant, ideò sic nuncupati, quòd paruis, subtilibúsque spiculis inferant mortem.

virus qua figit, infundit. *Tertull. aduers. Gnostic.* Vnde & bellicam machinam retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id spiculum, & fistula est, patula tenuitate in vulnus, & virus, quâ figit, effundit.

In Cap. IX.

Pharetra sagittar. theç. & Coriti prop. *Seru. Æn.*10. *ad v.* - Coritiq. leues: Coriti propriè sunt arcuū thecæ, dicuntur etiam sagittarum, quas & pharetras vocamus.

Dolones præferant ligni. *Ex eod. Æn.*7. *ad v.* Sæuósque g.i b. dolones.

Acutus morbus. ὀξεῖα. *Sic suprà lib.*4. *c.*6.

In Cap. X.

emittantur. *Quæ post hæc verba in editis quibusd. leguntur vsque ad* Ballista. *in manuscriptis nulla sunt: sunt tamen sup. lib.*14. *c.*6. *è Seru. Georg.* 1.

Inde

Inde & Fundibalus. *Vid. c. 6. lib. 4.*

Contra Ballistam testudo valet, series. n. fit arm. *Seru. lib. 9. ad v.* Accelerant acta p. testudine Volsci: Testudo est scutorum connexio curuata in testudinis modum.

In Cap. XI.

Arieti-- facilè cedunt. *Ex Hegesipp. lib. 3. c. 11.*

Musculus -- quasi murusculus. *Musculos à marinis bellnis, quæ balænis auxilio sunt, dictos putat Vegetius libro 4. c. 15.*

In Cap. XII.

Clypeus est scutum maius. *Seru. non semel.*

ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. *Ex eod. Æn. 7. ad v.* nec clypei currúsue sonant. *Sed verius* ἀπὸ τοῦ γλύφειν, *id est, ab sculpendo dictum. Caussam reddit Plin. 35. c. 3.* Scutis enim qualib. ad Troiam pugnatum est, continebantur imagines. Vnde & nomen habuere clypeorum, non vt peruersa Grammaticorum subtilitas voluit à cluendo. Origo plena virtutis, faciem reddi in scuto cuiusque qui fuerit vsus illo, &c.

Clypeus autem peditum. *è Seru. ad v.* Tercentum scutati omnes. *Æn. 9.*

Ancile -- ab omni parte recisum. *Ita etiam Varro.* aut quasi ἀμφίχειλον *(addit Seru. Æn. 8.)* id est, vndiq. labrum habens. *Vid. Plutarch. in num.*

Pelta. *è Seru. Æn. 1.* ad lunatis agmina peltis.

Cetra -- Hispani. *Ex eod. Æn. 7.*

Parma, leuia arma. *Seruius Æn. 10. ad illud,* Transiit & parmā mucro leuia arma minacis: parmam, id est, leuia arma, non clypeum.

Est & testudo scutorum connex. *Vid. sup. cap. 10.*

In Cap. XIII.

Lorica --- quòd loris careat, solis. n. circulis ferreis. *Non dubito, quin Isidorus apud Seruium legerit Æn. libro 10.* loricam esse propriè tegmen de loro factum, quo maiores in bello vti consueuerant: *sed loricis posteriorib. notationem aptauit, quæ conserta sunt hamis, vt ait Virgilius. Varro libro 4.* Lorica à loris, quòd de corio crudo pectoralia faciebant, postea succuderunt Galli è ferro sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam.

Squama est lorica ferrea, &c. *Ser. Æn. 9.* Nec duplici squama lorica fid. & au. Squama sunt loricarum catenæ, in modum squamæ compositæ. Sanè & squama splendorem significat, si à piscib. veniat, & sordes, si à squallore.

De ciliciis autem poliuntur loricæ. *è Seru. Georg. 3. ad illud,* Vsum in castrorum & miseris velamina nautis.

In Cap. XIIII.

Apex est q. in summ. gal. &c. *Seruius Æn. 12. ad v.* apicem tamen incita summum Hasta tulit: galeæ eminentiam, quam Græci conum vocant, in qua eminēt cristæ. *& lib. 10.* Apex coni altitudo.

In Cap. XV.

Forus. *Poterat duci cœna sine istis, sed Braulioni aliter visum. Vid. sup. lib. 15. c. 2.*

Discerneret agri aruis. *vulgò apud Virgil.*

Iudex dictus. *Ead sup. lib. 9. c. 4.*

Testes antiquitùs superstites dicebantur. *Melius omnino Isidorus, quàm Seruius, qui Æn. 3. ad illud:* Superátne & vescitur aura? Superstes *(inquit)* præsentem significat. *Festus:* Superstites testes præsentes significat, cuius rei testimonium est, quod superstitib. præsentib. ij, inter quos controuersia est, vindicias sumere iubētur. Plautus in Artemone, Nunc mihi licet quiduis loqui, nemo hîc adest superstes. *Quem locum ita legebat Chacon:* Superstites præsentes, testes præsentes significat. *Quam lectionem & Plauti verba, & hic Isidori locus satis confirmant: Ciceronis verò verba in Muræn. ita emendabāt.* Carmen compositum est, cùm cæteris reb. absurdum, tùm verò nullo vsu vtrisque superstitib. præsentib. (sumite vindicias) ite viam. Et vtrisque. *Actore & reo interpretabatur:* sumite vindicias, *è Festo supplebat.*

In Cap. XVI.

Quæ non per semetipsa inquinant. *Tertullianus lib. de spectaculis, c. vlt.* Retulimus suprà de locorum conditione, quòd non per semetipsa nos inquinent, sed per ea, quæ illic geruntur.

Lydij ex Asia transuenæ -- Liberi patris. *è Tertull. ibid. c. 2.*

originis macula -- accepit. *Ex eod. loco.*

In Cap. XVII.

Ex consilij decreto tunc Archon Hippomenes. *Auctor quærendus.*

In Cap. XXI.

arrepto lapide procul ferire. *al.* Arreptos lapides procul ferre.

In Cap. XXIII.

cominus certantes innitent. *Ita VV. CC. Goth. vnus Rom.* innituntur.

In Cap. XXIIII.

Palæstram autem -- fortis. *Seru. ad v.* Corporáq. ag. nud. prædura palæstra. *Georg. 2.* Palæstra autem dicta est vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est, à luctatione, vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, hoc est à motu vrnæ, nam ducti sorte luctabantur. *Hic locus pessumè affectus erat in omnib. Isidorianis libris.*

In Cap. XXVII.

Nam res equestris -- Hippion vocant. *è Tertull. c. 6. de circo.*

Circenses autem ludi, &c. *è Seru. initio 3. Georg. & Æn. 8. ad v.* magnis Circensib. actis.

In Cap. XXVIII.

Circus Soli -- in aperto habent. *è Tertull. c. 5. de loco.*

✱ Hunc Romani dictum put. *Sup. lib. 15. c. 2.*

Græci verò, &c. *è Tertul. ibidem.*

In Cap. XXIX.

Qua honori Castoris -- erubescunt. *Tertull. ibid.*

Ad caussas mundi referri. *Seruius ad v.* Centum quadrijugos ag. a. f. currus. id est, vnius *(inquit)* diei exhibebo Circenses. Quia, vt Varro dicit in libris de gente pop. Romani, olim xxv. missus fiebant, quorum quatuor & viginti pro numero horarum erant, sed vigesimus quintus ærarius dicebatur, eo quòd de collatione populi exhibebatur. *Adde duodecim hostias, quæ XII. cæli signa, & septem metas, quæ planetas VII. referebant. Fiebant autem Circenses hoc ordine: Quadrigæ, bigæ, aut trigæ quatuor sorte ductæ è quatuor factionibus, Prasina, Rosea, Alba, & Veneta, in carcer. constituebātur, Deinde, mappa à magistratu, qui ludis præsidebat, missa, hoc*

est, signo dato, quadrigæ carcerib. emissæ septẽ spatia, siue curricula circa metas conficiebant, victoréque coronato, missus vnus peractus erat. Idem in reliquis vigintiquatuor missib. fiebat: cùm autem in singulis quadrigæ quatuor currerent, rectè Virgilius centum quadriiugos agitabo ad flumina currus. *Vid. Sueton. in Domit.* Senec. *lib. 4. epist. 30. Ouid. in Halieutic. Arnob. 7. contra gentes. Agell. lib. 3. c. 3.*

In Cap. XXXI.

Obeliscum Mespres, Messeres & Mefferes, *habent manusc. Plinij manuscr. libri.* Mestres & Mestires. *Excusi* Mespheem. *Euseb. in Chronico* Mephres. *Josephus* Mephes. *De Pherone Sesostridis filio narrat hæc Herodotus lib. 2.*

In Cap. XXXII.

In circo. *è Seru. Æn. 1. ad v.* vinclis & carcere frænat.

In Cap. XXXIII.

Nam haurit ferit, vt, lat. h. a. *Verba sunt Seru. Georg. 3. ad v.* Exultantiáque haurit Corda pauor pulsans.

Agitator. i. v. a. agendo. *Ex eod. ad v.* Tardi costas agitator asell *Georg. 1.*

Nam Prasinus terræ, & c. *è Tertull. c. 6. de arte circi.*

In Cap. XXXIIII.

Ex eod. Tertull. loco.

In Cap. XXXV.

Carrum q. curuum. *al.* q. cursum. *al.* q. currum.

Primus Clysthenes Sicyon. *Pausan. in Phocaicis.*

Latini funarios. *Funales vocat Suetonius in Tiberio.*

In Cap. XXXVI.

Et Hespero. *Absunt hæ duæ voces ab antiquiorib. Gotth.*

Inde patefecit r. r. c. c. *Citatur hic versus à quibusdam ex Sidonio.*

In Cap. XXXVII.

Quorum finis est creta. *Sic est in optimis libris Neap. & Gotthicis quibusd. rectissime.* Seneca *lib. 19. ep.* 109. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo seculi mutauit, tanquam quod ait Cicero, quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione reuocati, hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. *Gloss.* Creta λευκή. *Candida calcis dixit Lucret.* Tu mihi currenti præscripta ad candida calcis.

In Cap. XXXIX.

Desultores. *Hygi. fabula* 80. Vnde & Romani seruant institutum cùm desultorem mittunt, vnus duos equos habet, pileum in capite* equo in equum transilit, quod ille sua, & fratris vice fungatur. *Cassiod. lib. 3. Var.* equi desultatorii, per quos Circésiũ ministri missus denunciant exituros, luciferi præcursoris velocitates imitantur.

In Cap. XLI.

Circa causs. *Vid. Tertull. c. 6. de arte circi.*

Totum. n. ill. Diab. & Angeli eius repleuerunt. *Tertull. c. de loco:* totum seculum Satanas, & Angeli eius repleuerunt.

In Cap. XLII.

Theatrum. *De theatro sup. lib. 15. c. 2.*

ἀπὸ τῆς θεωρίας. *è Seru. Æneid. 1. ad v.* mediáque in valle theatri.

Idem & postibulum. *Vid. Tertull. c. de theatro.*

Idem & lupanar. *Ex Aug. 18. de ciuit. c. 21. & Lact.* propter vulgati corporis vilitatem. *Lact. lib. 1. c. 20.* Fuit enim Faustuli vxor, & propter vulgati corporis vilitatem lupa inter pastores, i. meretrix nuncupata est, vnde etiam lupanar dicitur.

In Cap. XLIII.

Quod pulpitum Orchestra vocabatur. *Impropriè. Nam apertè distinguit Orchestram à pulpito Vitruuius lib. 5. c. 6. & scena pulpito, pulpitum altius erat orchestra: & apud Romanos senatorib. & honoratiorib. viris loca erant in orchestra designata, in pulpito nõ item. Sed orchestræ nomine pulpitum quoque continetur, non contra. Græci autem pulpitum* θυμέλην *dicebant, de qua mox Isidorus.*

Dicta autem scena. *Seruius ad v.* Syluis scena coruscis: scena, inumbratio. Dicta scena ἀπὸ τῆς σκιᾶς i. vmbra. Nam apud antiquos theatralis scena parietem non habuit, sed de frondib. vmbracula quærebant: postea tabulata componere cœperunt in modum parietis.

In Cap. XLIX.

Nam habebant suum auctorem. *F. actorem.*

In Cap. L.

Saltatores. *è Festo in* -- Salios, *nisi quòd ille non Varronem, sed Polemonem citat auctorem.*

In Cap. LI.

Est planè. *Omnia è Tertull. c. de artib. scenicis: sed* lyris *retinuimus ex nostris codicib. vbi apud Tertull.* litteris *legitur.*

In Cap. LIIII.

ferebat rete, quod iaculum appellabatur. *Et vno verbo reteiaculum: sed de retiario, secutore, & alijs gladiatorum generib. scripsit nuper eruditissimus vir. Vid. Fest. in Retiario.*

Cuspide insequente *Ita manusc. omnes,* insequentem *volebat Chacon,* insistentem *alij.*

In Cap. LVII.

Velites autem -- siue à volitatione. *Fest. in Aduolitatio:* Velites dicuntur expediti milites, quasi volites, i. volantes.

Siue à ciuitate Hetruscor. quæ Veles. *Sic Gotth. cc. al.* Veletes.

In Cap. LX.

à quodam milite nomine Alea. *Auctor quærendus.*

In Cap. LXI.

Pyrgus. *Vasculum in turriculæ figuram conformatum, ex quo tali in alueum conijciebantur, nequis dolus in iaciendis manu subesse posset. Turriculam vocat Martialis.*

In Cap. LXII.

quia sine molestia, sui breuitate calcetur. *Sup. lib. 16. c. 6. è Seru. Geor. 2.*

In Cap. LXIIII.

Quidam autem -- physiologicè per allegor. *Vid. Eustath. Iliad. α. ad illud:* πεσσοῖσι προπάροιθε θυράων θυμὸν ἔτερπον.

In Cap. LXV.

Trionem suppum *Græcè* ὕπτιον. *Vid. Fest.*

Quatrionem planum. *Immò pronum opinor, qui &*

Aristoteli πρηνὴς. Supino enim pronus opponitur, non planus.

In Cap. LXVI.

Vt puta senionem. *Qui & Venus, & Cous dicebatur, quoties ita quatuor tales cadebant, vt nullus cum alio congrueret. Arist. lib. 2. de Cæl.* ἔστι δ' κατορθοῦν χαλεπὸν ἢ τὸ πολλὰ, ἢ τὸ πολλάκις, οἷον πολλοὺς ἀστραγάλους χίους βάλλειν ἀμήχανον, ἀλλὰ ἕνα, ἢ δύο ῥᾷον.

In Cap. LXVII.

Vnde & egentes homines Inciti dicuntur. *Nonius:* Incitas, egestas dicitur.

In Cap. LXIX.

Trigonaria. *Martialis lib. 14. epig. 46.* Pila trigonalis: Si me nobilib. scis expulsare sinistris, Sum tua, si nescis, rustice, redde pilam.

Suram dicitur dare. *Plutarch. in Cicerone de Cornel. Lentulo, Catilinæ socio, cognomento Sura.* προσελθὼν ὀλιγόρως πάνυ, καὶ καταφρονητικῶς, λόγον μὲν οὐκ ἔφη διδόναι, παρέχειν δ' τὴν κνήμην, ὥσπερ παῖν εἰώθασιν οἱ παῖδες, ὅταν ἐν τῷ σφαιρίζειν ἁμάρτωσιν.

NOTAE IN LIBRVM DECIMVM-NONVM ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

Rtifex gener. nom. *Vt Græcis* τέκτων.

Nauclerus. *Qui & nauicularius, & magister nauis à Iureconsultis dicitur: qui nauem habet propriam, vel conductam, cuius obuentiones, & redditus omnes accipit. At Isidoro inf. c. 19. Nauicularius, nauium est fabricator, sicut carpentarius carpenti.*

In contributione sunt. *Contributionis vox apud Iureconsultos frequens, vt tit. de leg. Rhod. de iact.*

Gubernio, qui & gubernat. *Gloss. Guber. (mutila credo voce)* κυβερνήτης. *Gubernium pro gubernatore dixisse Laberium in Ana Peranna ait Agellius lib. 16. cap. 7. Legitur quoque archigubernius, siue etiam archigubernus lib. 36. Dig. tit. 1. c. 46. Item guberna pro gubernaculis, dixit Lucretius:* Disiectare solet magnum mare, transtra, guberna. *& Lucilius apud Non.* Proras despoliate & detundite guberna.

Nauita pro naut. *è Seru. Geor. 1. & Æn. 6. sic Græci* ναύτην, *&* ναυάτην.

quomodo tubex. *f.* quomodo & obex, *de cuius genere vid. Seru.*

Epibata. *Inde* ἐπιβατηγὸν, *naues vectoriæ. Dicuntur etiam epibatæ, qui tutelæ caussa adsumuntur. Vid. Poll.*

eo quòd nauum rect. *Ita libri Goth. rectè. Assignat autem nauo suam etiam etymologiam (vt nauus sit, qui nouit) quam probam, nihil moror. Interpretantur quidem Glossaria eodem modo nauum.* Nauus ἐπιμελής. Nauus ἐμπειρότεχνος, ὠφελής, εὐκίνητος.

* Lydij primum nauem. *Sumptum videtur ex Histro Græco scriptore, quem Latinum à Hieronymo factum quidam existimant.*

Rates prim. *Plin. lib. 7. c. 56.* Naue primus in Græciã ex Ægypto Danaus aduenit, ante ratib. nauigabatur inuentis in mari rubro.

Ratariæ. *De quib. Agell. meminit lib. 10. c. 25. Sed ratiarias appellari quidam malunt.*

Rates abusiu.-- inuicem trab. *è Seru. Æn. 1. ad illud:* Disiecitq. rat.

quam Græci durcon. *al.* durchonem. *Rectè fortasse hæc absunt à Segunt. libro. Sed amplius quærendum. Est. n. is codex sæpè alias mutilus.*

Liburnæ. *Videntur hæc quoque ex Histro. Sed vt apud illum Liburnia pro Libya, ita hîc Liburniis pro Libyis substituerim. Vid. Appian. in bell. Illyr. Lucian.* ἐν τοῖς ἔρωσι. *& Veget. lib. 4.*

propter scopulos ne feriantur. *Hister.* Nam ipsæ rostratæ in altum erectæ, quasi cacumen syrteum eminentiorem à puppi, in fronte rostra habent propter scopulos, ne fortè, cùm tantam vim discurrentium, & properãtium habeant, aut feriantur, aut collidantur.

Classis dicta-- portant. *è Seruio Æneid. 1.* Pallásne exurer. class.

Scapha, quæ & catascop. *Vid. Veget. lib. 4. c. 37. & Agell. lib. 10. c. 25. apud quem catascopium forma diminutionis. Catascopus apud Hirtium lib. de bell. Afric.*

Paro nauigium piratar. aptum. *Id est, instructum, & quasi paratum, captat enim huiusmodi notationes. Nisi mauis aptum Gotthico compendio pro apertum scriptum fuisse. Id enim & fluctigeri* ἐπιθέτον *in Ciceronis versu comprobat: & aperta, quæ à Græcis* ἄφρακτα *dicuntur, nauigia, testis opponuntur. Liuius lib. 36.* Liuius præfectus Romanæ classis cùm quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab sociis eius oræ conuenire iusserat, apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, &c.

quas Græci Celetes. *Sui.* κέλης ὁ μόνος ἵππος ὁ ἐπὶ τούτου φερόμενος: *& paulò post.* κέλης εἶδος πλοιαρίου μικροῦ. *& Thucydidis interpres,* μικρὸν πλοιάριον ὑφ' ἑνὸς ἐρεσσόμενον ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κέλητος ἵππου, ᾧ εἷς ἀνὴρ ἐπιχάθηται.

Actuariæ. Dictæ quòd citò agi possint, *ait Nonius.*

Hippagogus. *Hippaginem Latinè appellari tradit Festus.*

Pontonium. *Vox diminutionis. Nam pontones principaliter dicuntur.*

Hinc & traiectus. *Seru. Æn. 5.* traiecto in fune colũbam: traiecto (*inquit*) extento. vnde transenna dicitur extentus funis. *Quæ, quomodo huic loco aptari possint, non queo satis dispicere.*

& Caupillus. *al.* Caupolus. *Agellio lib. 10. cap. 25.* Capulica.

Portemia. *S. o. l. & ita Isidorum scripsisse arguit etymologia. Est tamen vox Græca, eadémque Diodoro Siculo nunc* πορθμεῖα, *nunc* πορεῖα *dicuntur.*

Trabariæ. *Festus.* Trabica nauis, quòd sit trabib. confixa.

Hæ & caudicæ. *Et caudicariæ, vel codicariæ. Non. Fest. Agell. Nam vt trabs propriè duo ligna compacta, teste Festo, ita caudex plurium tabularum contextus, vt ait Senec. lib. de breuitat. vit.*

In Cap. II.

Cumba. *Vulgò gumba.*

Fori. *Hæc vtcumque contexta è Seruio, nonnihil etiam aucta. At Charis.* Fori sunt in nauibus, quibus nautæ sedentes remigant, ἑδώλια.

Columbaria. *Vid. Philand. in Vitruu. lib. 4. c. 2.*

Agea viæ sunt. *Fest.* Agea via in naui est, dicta, quòd in ea maxima quæq. res agi soleat.

quæ Virgilius iuga app. *Æn. 6.* Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant, *vbi Seru.* Iuga Græcè dixit, ζυγὰ enim dicunt, quæ transtra nominamus.

Tonsæ remi. *è Seru. Æn. 7.* in lento luctantur marmore tonsæ.

Palmula. *Vid. Fest. &* Seru. *Æn. 5. eadem ratione Græci* ταρσὸν, *& palmam manus, & remorum latitudinem dixere, vt ait Ælius Dionysius apud Eustath.* ὀδυσσ. 1. *ad illud:* ταρσοὶ μὲν τυρῶν, *&c.*

Antemnæ autem dictæ, &c. *è Seru. Aeneid. 7. idem propè Festus in voce* amnenses. *Sed illi non de nauium parte, sed de vrbibus propè amnem sitis loquuntur.*

Cornua. *Ex eod. Aen. 3. ad illud,* Cornua velatarum obu. antemn.

Malus arb. *Ex eod. Aen. 5. nisi quòd* malis *apud illum, non malleolis, legitur.*

Cinna lucida. *Quod Catullo hic versus tribuitur ex Nonio potuit esse communis.*

Trochleæ quasi Φ littera. *Quasi* Θ *littera legit Philander apud Vitruu. trochleas etiam Athenæus in nauium armamentis numerauit in Hieronis naue. Gloss.* trochleæ ἐπαγωγίδες.

Clauus. *Clauum. fustem gubernaculi interpretatur Seruius Aen. 5.*

Porticulus. *Sic etiam Fest. & Non. nisi quòd apud hos* portisculus *dicitur. Isidoro fauent Gloss. in quib.* porticulus κελευστής.

apud Græcos aspirationem non habet. *è Seru. Aen. 1. ad illud,* vnco non alligat anchora morsu.

Pons scal. *Ex eod. Aen. 10.* Pontibus exponit.

In Cap. III.

Vela Græci ἄρμενα. *Homerum (vt ait Eustathius) secuti. nam vox ipsa multò est latior, ita vt instrumenta omnia, neque nautica solum, sed quæuis alia complectatur, dicta (vt ait etymologistes)* παρὰ τὸ ἄρω, τὸ ἁρμόζω, ἀραρῶ, ἀραρήμενον, καὶ κατὰ συγκοπὴν ἄρμενον.

Genera velor. *Vid. Poll. Hesych. Suid. qui tamen artemonis non meminere.*

Artemon dirig. pot. nauis. *Rectè. Vid. Chrysostom. Act. 27.*

Pes extremus angulus veli. *At Seruius Aeneid. 5. ad illud:* Vna omnes fecere pedem, podiam *(inquit)* id est, funem, quo tenditur velum. *Interpres quoq. Apollonij lib. 2. funes, quibus vela aut vertuntur, aut laxantur* πόδας *vocat. Vnde apud Lucan. lib. 5.* obliquat læuo pede carbasa, *id est, sinistro fune. Porrò de Mendico Festus:* Mendicum dici putant, velum, quod in prora ponitur.

In Cap. IIII.

Funes dicti q. a. in vsum lum. ἀπὸ τοῦ φαίνειν *ductum funem vult; non opinor: sed locum Seruij, vnde hæc sunt, non satis animaduersum.*

Rudentes. *Seru. Aen. 1.* stridórque rudentum, propriè *(inquit)* nam stridor in funibus est.

Cucurbas. *Sic plerique Gotth. al.* curcubas. *Vid. Fest. in Spira.*

Spiræ autem ab sparto. *Mirum ni notationi caussam præbuit Pacuuij versus:* Quid cessatis socij eiicere spiras sparteas, *cum potius spira ab* σπειρᾶσθαι *hoc est, in orbem conuoluo ducatur.*

si veli sinistrum. *In veli sinistrum legit Lilius Girald.*

Remulcus. *Vid. Fest. in* Remulco, *&* Promulco.

Struppi vincula -- quib. remi ad scalmos alligantur. *Vitruu. lib. 10.* Etiam remi circa scalmos strophis religati: *vbi* struppis *legunt eruditiores: sed multò peruersius* stuppis *pro* struppis *apud Agell. lib. 3. legitur. Vocabantur etiam struppi teste Festo,* in puluinarib. fasciculi de verbenis facti, qui pro deorum capitibus ponebantur.

Catapirates. *Sic lego ex codicibus vetustiss. Rom. Compl. Salm. & On. ita etiam postulante tentandi interpretatione. Alios, qui Cataproraten volunt, magis audiendos, quã auscultandos censeo, vid. Fest. in* Rodus.

In Cap. V.

Retes vocatæ. *Sic o. manusc. Charisius quoque retes vocat, & Glossar.* retes angulares.

Nam propriè plagas-- partem. *è Seru. Aen. 4. ad illud:* Retia rara, plagæ.

eadem & iaculum. Reteiaculum. *Seruius, & ita hoc loco legit Turnebus aduersar. lib. 18. cap. 26. Sed nihil muto. Nam Isidorus sup. lib. 18. cap. 54.* Retiarius *(inquit)* ab armaturæ genere in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem occultè ferebat rete, quod iaculum dicitur.

Tragum. *S. o. l.* trahum *malim, vt etymologia postulat, &* traha *plaustri genus est apud Virgil.*

Hinc est, quod incassum. *è Seru. Georg. 3.*

In Cap. VI.

Faber à faciendo ferrum. *Hoc idem secutus in regula monachorum fabrum ferrarium dixit fuisse Ioseph, adsensus fortasse Leandro fratri in libr. de institut. Virgin. c. 33. Nec mirum cum Hilarius & Beda idem existimarint. Ambrosius verò, & ferrarium, & lignarium fabrum illum fecisse videtur: sic enim scribit lib. 3. in Luc.* Pater Christi igne operatur, & spiritu, & tanquam bonus animæ faber vitia nostra circumdolat, citò securim admouens arboribus infœcundis, &c. rigida mentium spiritus igne mollire.

propter operis scilicet firmitatem. *Ferrarius fabri sibi generale nomen proprium fecit.*

in fabror. autem forn. *Eadem supra lib. 8. c. 11.*

lapides nig.-- candif. *Ex Aug. lib. 21. de ciuit. c. 7.*

Sæpè vri prodest. *Ex Plin. lib. 36. c. vlt.*

Habet quoq. & aliam in se diuersitatem ignis--eructat. *Tertull. Apolog. c. 48.* Nouerunt & philosophi diuersitatem arcani, & publici ignis; ita longe alius est qui vsui humano, alius qui iudicio Dei apparet, siue de cœlo fulmina stringens, siue de terra per vertices mõtium eructans.

Caminus est fornax. *è Seru. Aen. 3.*

pruna. *Ex eod. Aen. 11.*

qui dum interiisse cred. *è Plin. lib. 36. c. vlt. & lib. 33. cap. 5.*

In Cap. VII.

à cudendo dict. *Sic Seru. Aen. 6. & Non. in* stricturis.

vnde & tudes -- dictus. *non sunt hæc in Rom. Cod.*

Martellus. *Recentiores libri* Marcellus. *Vid. Capr. Grammat.*

Nam foruum --, creat. *è Seru. Aen. 8. ad illud,* versántque tenaci forcipe massam. *Vid. sup. lib. 10. in* formosus.

Cælum. *Seru. Æn.* I. Cælatáq. in auro--cælata (*inquit*) insculpta. Nam cælum dicitur ferrum ipsum, vnde operantur argentarij. *& Isidorus inf. lib.* 20. *c.* 4. *cælata vasa à cælo vocata, quod est genus ferramenti, quod vulgò cilionem appellant: ergo cilium ex cilione vulgari voce in nostros codices irrepsit. Idem ferramentum celte dicitur Iob. c.* 19. *& in peruetusta, & facetißima Sertij parasiti, apud Salonem Dalmatiæ vrbem inscriptione, quam non pigebit adscribere.* Iuuat vobiscum loqui, ac ore meo pendulos detinere. Saxum hoc vos vocat. Quid inquam? viuus assueui prudens, imprudens, mortuus item vos fallo. Nam non vos vocat, quod vacat ore, verùm is, cuius cinis hic latet. Olim quom potuit, nunc huc vos vocari voluit, valuítque hoc. Hæc olim sua voluntas volentes vos legere hoc scriptum, Vah. quid loquor. immò sculptū. Quàm ægrè veritas adhuc se mecum conciliat. Nam neque hîc atramentum, vel papyrus, aut membrana vlla adhuc, sed malleolo, & celte litteratus silex.

In Cap. VIII.

Machiones à machinis. *Machinæ dicuntur hoc loco tabulata, quibus insistunt, qui opus faciunt. Plin. lib.* 35. *c.* 10. *de Æmulio pictore*, Paucis horis pingebat ídq. cum grauitate, quod semper togatus, quanquam in machinis.

In Cap. X.

Nam intinctio ferri in aqua strictura est. *Mendosè V. CC.* instructura. *Mos enim frequens librarior. Gotthicorum in iis, quæ ab s. incipiunt, vel addere, vel detrahere etiam.* I. *vt in storia pro historia, Spania pro Hispania. Hæc verò eò pertinent omnia, vt constructio sit, quasi constrictio, & instructio quasi instrictio, seu potius structura, quasi strictura, de qua sup. lib.* 16. *c.* 21.

Instauratio verò quod rep. *è Seru. Æn.* 2. *ad v.* Instar mont. eq.

Lapides in structuris apti. *è Pallad. lib.* I. *cap.* 10. *Quo de genere lapidum Plin. lib.* 36. *c.* 22. *Sed videndum an Isidoro cum illo satis conueniat.*

Vapore tamen dissilit. *Ex Plin. Plin. ex Vitruuio, qui lib.* 2. *c.* 7. Tiburtina (*inquit*) omnia sufferunt, sed ab igne non possunt esse tuta, simúlq. sunt ab eo tacta dissiliunt.

Tophus ædificiis inutilis. *Hæc quoque descripsit Plinius ex eod. Vitruuij loco. Sed is locus in vulgatis Plinij libris valde deprauatus est, in Ecclesiæ Tolet. codice sic legitur.* In reliqua multitudine lapidum tophus ædificiis inutilis est. *Quòd verò sequitur in eo*, mortalitate, mollitie, *malo ex Isido.* mortalitate, & mollitie. *Postremo pro* exercetur, *halitu maris*, exestur *maualt A. Couarr. Sed ex æstu ferri potest ex Isidoro.*

feritur. *Plin.* fricatur vento, & verberatur imbri. *Salm. On. Complu. vetustiss.* feritur. *Valentinus* friatur, *consentitq. cum Vitruuio.*

Piperinus--durus, atque fortissimus. *Haud ita durus Romæ. Sed durißimus atque fortißimus Toleti. vbi multæ ex eo columnæ, atq. arcus in arce, & aliis ædificiis visuntur.*

Molaris parietibus vtilis. *Plin. lib.* 36. *c.* 23. *de calce* Vtilior è molari, quia est quædam pinguior natura eius.

Sphungia. *De hac voce vid. sup. lib.* 12. *c.* 6.

lapis creatus. *al.* concretus. *Cōcrescit nunc Tiburi ex Anienis aqua.*

Albi contra vetust. *è Plin.*

ex iis formæ fiunt in quib. æ. f. *Ex Plin. & Vitru.* æra funduntur. *Ex Vitruu. lib.* 2. *c.* 7. *Mendosè Gotth.* arena funduntur.

Globus. *Globosus legerim ex Plin.*

Hunc æstate exhiberi. *Sic libri nostri constanter legunt,* eximi, *ex Plinio, & Vitruuio malim.*

Fictilium oper. pariet. &c. *Hæc adumbrata ex Plin. lib.* 35. *c.* 12. *sed quomodo in hunc locum venerint, alius conuecerit.*

calx viu. *Ead. sup. lib.* 16. *c.* 3.

Gypsum cognatum calci. *è Plin.* 36. *c.* 3.

est. n. insignis -- gratissimus. *Ex eod. c.* 24.

Arena. *Vid. sup. lib.* 16. *c.* 3.

Huius probatio. *è Pallad. lib.* I. *c.* 10.

Antiqua ratio erat column. *Totus locus è Plin. & Vitruu.*

Bases. *Vid. sup. lib.* 15. *c.* 8.

Capitella. Capitula. *Vitruuius. Vtramq. vocem vsurpat Plinius.*

Ostracus. *Ostraceum malim ex Plin. c.* 25. *& Vitruu. li.* 6. *c.* 4.

Rudos. *Sup. lib.* 16. *c.* 3.

Sanè canalem. *Sup. lib.* 15. *c.* 8.

quibus est vncia, & quinaria. *Vid. Plin.* 31. *cap.* 6. *& Vitruu.* 8. *c.* 6. *& Frontin. de aquæductib.*

& cæteri modi cuiq. *al.* cuiusq. *al.* *&* cæteri modi cuiq. caussæ. *Chacon,* & cæteri quiq. moduli. *vel* & cæteri modi vsque ad centum. *Persequitur. n. Frontinus modulos à quinaria, vsque ad centenariam.*

In Cap. XII.

Laquearia. *Legitur integrum caput sup. lib.* 15. *c.* 8.

In Cap. XIII.

Quis autem marmora secand. *è Plin. lib.* 36. *At nūc serra non è ferro, sed ex ære fit. Laudatúrque imprimis ad id opus Toletana arena.*

In Cap. XIIII.

elaborata arte pict. *Eadem sup. lib.* 15. *cap.* 8.

In Cap. XVI.

Picturam autem Ægypt. *è Plin.* 35. *cap.* 6.

In Cap. XVII.

Coloris aut nasc. *Ex eod.*

Sinopide, aut sandyce. *Disiunctio pro coniunctione. vid. Plin.*

Minium primi. *Plin.* 33. *c.* 7. *& Vitruu.* 7. *cap.* 8.

Cuius pigmenti Hispan. *Iust. lib.* 43. Galleciæ portio Amphilochi dicuntur, regio cùm æris, & plumbi vberrima, tum minio, quod etiam vicino flumini nomen dedit.

Huius distillatio argent. liq. gign. *è Plin.* 33. *capit.* 8.

Cinnabaris à drac. & barr. *Sup. lib.* 8. *c.* 11. *Plin.* 33. *c.* 7. *Solin. c.* 38.

Optima autem in Lib. Cirenen. *At Vitruu.* 7. *cap.* 7. Creta viridis pluribus in locis nascitur, sed optima Smyrnæ. *ergo quærendum, vnde hæc sint.*

Chrysocolla. *è Plin. lib.* 33. *cap.* 5. *& Dioscorid. lib.* 5. *c.* 4.

Sandaracha. *è Plin.* 35. *c.* 5.

Arsenicum. *Ex eod.* 33. *c.* 4. *&* 8. *& Dioscorid. lib.* 5. *cap.* 55.

Ochra & ipsa. *omnia è Plin.* 35. *c.* 6.

Fit quoque ex ochra exusta rub. *Sic legitur Plinij locus in Tolet. Cod.* Nascitur autem in ferrariis metallis ochra. ex ea fit exusta rubrica. *quam lectionem confirmat hic Isidori locus, & Dioscorid. de fabrili rubrica.* ἀνθεμ

τῆς ὄχρας καιομένης. & Theophr. lib. de Lapidib. γίνεται ἐκ τῆς ὄχρας, ἀλλὰ χείρων, apud quem mendose paulò post λευκὰς pro Καινὰς, & πολὺν pro πῖλον legitur.

Cæruleum temperare. *in Cod. Seg. continenter legitur,* Venetum cæruleo temperare: *quod ferri poterat ex Vitruu. lib. 7. c. 11. Sed meliores libri* Venetum *habent sine interpretatione.*

In Italia ex arena. *Puteolis vt Vitruu. & Plin. tradidere.*

Vestoriani. *Sic Vitruu. lib. 7. c. 11. Malè vulgò apud Plin. Nestoriani. Nam & in Codice Plin. Toletano Vestoriani disertè scriptum est.*

Purpurissum. *Ex Plin. lib 35. c. 6. è quo, si quid deesse videatur, supplendum est.*

Adhuc in vase. *Aheno in vase legebat A. Couarruu. ex Plin.*

Indicum. *Ex eod. lib. 3. c. 6.*

Lacusculo ædificata. *Plin.* propter quod officinas etiam ædificauere. *Vitruu. lib. 6. cap. 10.* Ædificatur locus, vti Laconicum, & eius præfurnium magna diligentia comprimitur, ne flamma extra dissipetur. *Porro lacusculi voce etiam Columella est vsus lib. 12. cap. 50.*

Huic pictores. *Ita Plinius. Tectores Vitruuius lib. 7. cap. 10.*

Sunt qui vini fæcem. *è Plin. 35. cap. 3.*

Sed & sarmentum. *è Vitruu.*

Vsta. *è Plin. 35. cap. 6.*

Nam & si glebam silis boni. *è Plin. mendosè. námque in libris omnib.* silicis boni *hoc loco legitur.*

Melinum dictum. *è Vitruu. 7. capit. 7. & Plin. 35. cap. 6.*

Annulare- Vitreis gemmis. Ex vulgi (*addit Plinius*) annulis, vnde & annulare dictum. *Quæ verba numquam profectò Isidorus omisisset, etymologias tractans, nisi huic operi summa abfuisset manus.*

Cerussa. *Ex eod. 34. cap. vltim. & Vitruu. 7. c. 12.*

Post dies autem XXX. per dies X. *Plinius.*

Hæc obseruantia. *è Vitruu. 7. cap. 12. vid. Plin. 34. cap. 11. & Dioscorid. 5. c. 47.*

Chalcanthum. *Nulla est interpretatio in optimæ notæ libris. In vno tantùm Ouet. Colleg. Gotthico leguntur eadē ferè verba quæ in editis. quæ (sicuti tanti fuerint)* Chalcus *pro* Calcis, *siue, vt est in Gotthico* Chalcitis *&* Anthos *pro* Thymum, *legat. quamuis Thymum florem etiam interpretetur Isid. sup. lib. 17. cap. 9. sed quid Chalcantho cum Thymo? Sed neque cum ærugine, nisi sola apud Græcos (vt ait Plin.) cognatio nominis.*

In Cap. XVIII.

Norma à Græco vocab. *γνώμων.*

Componitur autem- id erit Norma. *Sumpta videntur è Vitruu. lib. 9. cap. 2. At exemplum hîc non perinde exactum, quamuis non longè distet. Nam si pedes duos, hoc est, latus vnum in vncias redigas, eásque quadres, efficient vncias 576. Rursúsque altero simili addito, conficient ambo vncias quadratas 1152. Quadratum verò tertij lateris, quod est duorum pedum, & dextantis, hoc est vnciarum 34. continebit vncias quadratas 1156. Superabit ergo duo quadrata reliquorum laterum vnciis quatuor.*

Cacuminib. *Ita Onien. Valent. cum Vitruuio. Reliqui* acuminib.

Perpendiculum. *Perpendiculum (ait Ascon.)* linea laterum æqualitatem à summo ad imum latitudine probans.

Denique in fab.--ruunt const. *Totus locus expressus ex elegantissimis Lucretij versib. lib. 4.* Deniq. vt in fabrica si praua est regula prima, Normáque, &c.

Martellus. *Sic Gotth. o. Gloss.* Martellus *σφῦρα. al.* Marcellus. *Item Gloss.* Marculum *σφύριον σιδηροῦ. &* Marculus Malleolus, & Malleus *Σφῦρα σιδηρᾶ καὶ κόπανον.*

Hæret. n. parietib. scalæ. *Verba sunt Virgilij, adstruendæ etymologiæ non satis apta, sed immigrasse puto e margine.*

quia numero tant. plur. *è Seru. Aen. 2. At iurisconsultus singulari est vsus, cap. Sit prius. D. de furt. & Hieron. in quæst. in Gen.*

In Cap. XIX.

Sarcitector. *Sic plerique omnes libri, & congruere videtur etymologia, neque eam vocem non probat vir grauissimus Iacobus Cuiacius. Vnus tantum codex Salmantic. imprimis vetustus, Arcitector habet, sed de architecto dixerat cap. 8.*

Lignum Græca etymolog. *At Varro* ab legendo (*inquit*) ligna, quòd ea caduca legebantur in agro, quibus in focum vterentur.

Tigna. n. iuncta. *Festus:* Trabs propriè dicitur, duo ligna compacta.

Trabes. n. sunt cùm sunt dolat. *è Seru. Æn. 9. ad v.* Has ego Dard. Sanè notandum, trabes, nisi iam cæsæ sint, & compositæ, non dici.

Tholus. *Ex eod. Æn. item 9.* suspendíue Tholo. *Gloss.* Tholus *τρούλλα.*

Cuplæ. *al.* coplæ. *Cupolam vocant hodie Itali dimidiam testudinis partem. Vitruuius hemisphærium.*

Agrantes----- *Al.* agentes. *Al.* conantes, *sed ita, vt hæ voces superiori sententiæ annectantur,* luctantium more agentes vel conantes. *Atlantes esse legendum, deinde lacunam relinquendam existimabat Chacon. Vitruuius enim lib. 6. c. 10.* Siqua (*inquit*) virili figura signa mutulos, aut coronas sustinent, nostri telamones appellant, cuius rationis, quid ita, aut quare, ex historiis non inueniuntur, Græci verò eos Atlantes vocant. Atlas. n. historicè formatur sustinens mundum. *Hæc ille. eius verò rei rationem ita reddit Seruius Aen. 1.* Ennius dicit Nilum Melonem vocari, Atlantem verò Telamonē. *Priscos enim illos Romanos, qui Græca verba emendatè enunciare non possent, pro Atlas mons proferre solitos Telamon. Nam in glossar. sic legitur ἄγλαστο ὄρος vbi fortè scribendum ἄτλας τὸ ὄρος.*

Asseres ab asse dict. Ab asso *legerim. est. n. Nonio* assa vox *sola vox humana, nullo præterea admixto sono. Festus aliter.* Asseres quòd assideant parieti, trabibúsque. *Alij asseres quasi axeres dictos putant antiqua declinatione axer, axeris, vt puluer, pulueris.*

Scindulæ. *Ita quoq. apud Raban. Easdem apud alios auctores scandulas videmus nominari. Manserit fortasse incorrupta apud Isidorum vox.*

Epigri claui sunt. *Epiri dicuntur apud August. lib. 15. de ciuit. c. 27. vnde hæc sumpta puto.* Nisi fortè (*inquit*) *&c.* lignum verò ligno per subscudines, epiros, clauos, & gluten bituminis non potest adhærere, vt fabricaretur arca, *& fortasse vox* clauos *glossa est τῶ* epiros, *siue* epigros *malis legere.*

Nā secare sectari, & sequi. *Seru. Aen. 10.* Quā quisq. secat spem, secat (*inquit*) sequitur.

Perdix quidam. *è Seru. Georg. 1. Vid. Ouid. Metamorph. 8.*

Exulatus abiit. *Eodem modo Victor. libro 2. de persec. Vvādal.* fratrem verò Theodoricum nudum, atque destitutum similiter exulauit.

Circinus dictus. *Elegantissimè descripsit Ouidius circinum.* Primus & ex vno duo ferrea brachia nodo Iunxit, vt æquali spatio distantibus illis Altera pars staret, pars altera duceret orbem.

Item securis q. semicuris. *è Seru. Aeneid. 1. ad illud,*

Remo cum f. Quir.

Bipennis dicitur, quod ex vtraque part. *Ita Non.* in bipenni.

Vnde & auium pennæ, quia acut. *Quinctil. lib.1.c.6.* Ne miretur, cur ex scamno fiat scabellū, aut à penna, quod est acutum securis, securis vtrinq; habens aciem bipennis: ne illorum sequatur errorem, qui, quia à pennis (Al. pinnis) duab. hoc esse nomen existimant, pinnis, (Al. pennas) auium dici volunt.

Et ecce nomen quod seruauit antiq. *Seru. Æneid.2.* Correpta dura bipenni, hoc (*inquit*) nomen seruauit antiquitatem, quia veteres pennas dicebant, non pinnas.

Dextralis. *Vtitur hac voce Victor. lib.1. de persec. Vvādal.* Vbi fortè venerabilis aulæ clausas repererant portas, certatim ictibus dextralium aditum reserabant.

Ex auersa part. *Ex Pallad. lib.1.c. vltim.*

à verme ligni, qui vocatur terebra. *Termitem vocauit supra lib.12.c.5.*

Taratrum. *Vulgo taladro.*

Cantherium. *Gloss.* cantherius χχεδάλλης μηχανικός.

Galla ---- *A plerisq. libris abest. Fuerit fortasse terebra Gallica, quæ bibrequi dicitur.*

Guuia ---- *Retinet idem nomen hodie apud nos.*

In Cap. XX.

Mineruam quand. *Al.* quidam.

Hanc primum lanif. *Seru. Æneid.7.* Bellatrix non ill. c. c. u. Mineruæ; & armorum (*inquit*) dea est, & lanificij.

Oliuæ quoque. *Virg. Georg.1.* oleæque Minerua Inuentrix.

Non. n. Minerua istar.-- vniuersa. *è Seru. Eclog.2.*

In Cap. XXI.

Octo. *Totum hoc caput sumptum è Hieronymi ep. ad Fabiolam 128. de veste sacerdotali. Octo quidem vestimenta sacerdotalia numerantur bis in Exodo: at in Leuit. septem (omittuntur. n. femoralia) cuius rei caussam reddit Hieronym.*

Poderis. *Hebraicè* כתנת *chethoneth.*

Pileum. *Heb.* מצנפת *miznepheth.*

Galeriam voc. *Hieron. galerum.*

אפד *Superindumentum, erat enim. absunt hæc ab Ouet. colleg. Gotthico.*

Logium. *Heb.* חשן *chosen.*

Petalum. *Heb.* ציץ זהב *ziz zaab.*

Badim. בדים *Et magis proprio nomine* מכנסי *michnesi.*

In Cap. XXII.

Perizoma i. succinctorium. *Id quale fuerit vid. apud Aug. lib.5. contra Julian.*

Hæc & campest.--operiunt. *Verba sunt Aug.14. de ciuit. c.17. Horatius.* Penula solstitio, campestre niualibus auris.

Talaris tunic. *è Hieron. ad Ezech. c.9.*

Sicut pectoralis. *Græcè* ἐξωμὶς, *quod (vt ait Agell. lib.12.) substricta, & breuis esset, ac citra humerum desineret.*

Manicleata. *S. o. l. Rabanus* Manucleata. *Ego* manuleata *lego, sic enim dicitur apud Plaut. in Pseud. & Sueton. in Caligul. Manicatis tunicis dixit Cicer. in 2. Catilin. Gloss.* Manulea χειρίς.

Quam Chirodoton. *Ita Agell. lib.7.c.12. quod* χειρῖδας, *hoc est manicas longas habeat. Easdem macrochereas vestes à Lampridio in Alexandro appellari puto.*

Dalmatica tunica. *Eam Romanis in vsu fuisse constat ex Lamprid. in Heliogabalo, quem ait dalmaticatum in publico post cœnam sæpè visum. Vt autem Diaconorum inter sacrificandum vestis esset, instituit Syluester.*

Russata. *Russus, si Thylesio credimus, Latina quidem vox, sed aratorum magis, quàm oratorum.*

Repertam à Laced. *Ita Philostrat. in epistolis.*

Solebant. n. prid. *Plutarch. in Fabio, Bruto, & Pompeio.*

Hyacinthina vest. aër. col. *Hieron. ad Fabiol.* Hyacinthus aëri tribuitur propter coloris similitudinem.

Molochinia quæ malu. stamin. *Melius, credo, Nonius:* Molochinum à Græco, color est flori similis maluæ.

Holoporphyr. *Primum trabeæ genus ex tribus, de quib. Seru. Æn.7.* ipsi Quirinali trab.

Byssina ex quodam genere lini. *Al.* ligni. *Malè: quamuis non desit, qui eam lectionem veram esse contendat, ex verbis Philostrati lib.2. de vit. Apol.* Byssum autem ex arbore nasci ferunt, quæ altitudine populos æquet, foliis autem salici similis est: *Num idcircò verum est è ligno grossiori vestes confici? Rursus de Bysso infrà cap.27.*

Mena ---- Masticina ----. *Vid. inf. c.28.*

Recta. *Ex Festo in* Recta, *&* Regillis.

Segmentata. *Vid. Seru. Æn.1. ad v.* Colloq. monile.

Leuidensis. *Nihil moror varias aliorum apud Cicer. ep.12. lib.9. siue scripturas, siue coniecturas.*

Citrosa. *Festus:* citrosa vestis à similitudine citri.

Næuius pulchrámque ex a. v. q. c. *Vid. Macrob. Saturn.3. c.19.*

Velensis. *Al.* Velenensis. *Quid si* Melensis *à Melo vna ex Cycladibus? aut Melitensis cuius meminit Cicer. lib.2. in Verr.* Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ plurimam vestem, Melitensem plurimam, stragulam, &c.

Exotica. *Nonius:* exoticum aduentitium. Plaut. Mostell. non omnes possunt olere vnguenta exotica.

Polymita mul. i col. *Plin.* Plurimis verò liciis texere, quæ polymita appellant Alexandria instituit.

Eadem & Phryg. *è Seru. Æn.3. vel Plin. lib.8. c.48.*

Trilicis. *S. o. l.* Trilex, *aut* Trilix *malim. Sed frequens in hoc opere huiusmodi obliquus pro recto, vt calcis pro calx.*

Et bilex. *Virg. Æn.12.* rumpítque infixa bilicem loricam. *Gloss.* Bilex δίπλοκον δίμιτον.

Ralla, quæ vulgo rasil. *At Nonius:* Ralla vestis, dicta à raritate. Plaut. Epid. Tunicam rallam, tunicam spissam.

Interpola. *Martianus c.45. D. de contrah. empt.* Labeo libro posteriorum scribit: si vestimenta interpola quis pro nouis emerit, Trebatio placere; ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit.

Panutia. *Sic anum Baucidem Persius panutiam dixit.*

Colobium--vtebantur. *è Seru. Æneid.9.* & tunicæ manic. e. h. r. m. *Vid. annotat. in Cassian.*

Lebitonarium. *Hieron. in præf. ad Regul. S. Pachomij:* Nihil habent (monachi) in cellulis, præter psiathium, & duo lebitonaria, quod Ægyptiis monachis genus est vestimenti sine manicis. *Suid.* λεβιτωνάριον χιτὼν μοναχικός.

Lumbare. *Vid. Hieronym. ad Ierem. c.13. & in procem. comm. in Ose.*

Limus est vestis. *è Seru. Æneid.12.* Velati lino (al. limo) & verb. t. c.

Armelausa. *Vtitur hac voce Paulinus.*

Tubrucos. *Al. Tubricos. al. Tubraicos.*

Tubraici--peruenianт. *Absunt hæc à Valent. & omitti sine fraude poterant.*

In Cap. XXIII.

Vt Parthis Sarabara. *Sic communis editio Græcor. (quam sequi solet Isid.) Dan.3.* καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη.

Aquila verò, Theodot. & Hieron. Saraballa, *melius. Syriacè enim* סרבל *Sarbal.*

Gallis lenæ. *Ita Strab.lib.4.de Heluetior. & Aruernor. vestitu.*

Germanis Rhenones. *Cæsar lib.4.de bell. Gall.*

Rhenones à Rheno G. f. *Aly* ἀπὸ τῶν ῥινῶν, *id est, ouib. Seru. Georg.3.* Vt Sallustius dicit in historiis vestes de pellib. rhenones vocantur.

Mastruca. Vestis Sarda. *Ita Tarrac. Simanc. Hispal. Meiorad. Plures tamen è Gotthicis* Mastruga vestis Germanica: *quæ lectio (nisi obstaret locus è Cicerone citatus) ferri poterat. Prudentius.* Tentauit Geticus nuper delere tyrannus Italiam patrio veniens iuratus ab Istro, Has arces æquare solo tecta aurea flammis Soluere, mastrucis proceres vestire togatos.

Dinoscuntur gentes ita habit. & ling. *Respexisse videtur ad Virgilij verba:* Incedunt victæ longo ordine gentes Quàm variæ ling. hàbitu tam vestis, & armis.

Brach. & crur. linament. *Al.* liniamentis. *Vsurpat eam vocem Plinius.*

Horrent & malè tecti. *Heteromalis tecti, legit quidam lib. 1. rer. German. id est, vestimentis altera parte villosis: rectè opinor.*

Aliqua sibi propria q. insig. vend. *Tertull. libro de veland. virg.* Debebant & ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pennas Garamantum aut strobulos barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut cirros Germanorum, aut stigmata Britonum.

In viris tonsi capilli. Vir si comam nutriat ignominia est illi. 1. *ad Corinth.*

In Cap. XXIIII.

Est autem pallium purum. *Toga pura dicebatur, quæ sine purpura erat, purum pallium qui dixerit, non video. Itaque* τὸ purum *delebat Chacon. Nam pura vestimenta alio sensu dicuntur à Festo, & à Seru. in fragmentis.*

Mensura tog. iust. si sex vln. *Horat. in Epod.* Vidésne sacram metiente te viam Cùm bis ter vlnarum toga, Vt ora vertat huc & illuc, &c.

Toga autem palm. *Seru. Eclog.10.* Sanguineis ebuli bacc. Palmata toga, qua vtebantur illi, qui palmam merebantur.

Ipsa vocatur & toga pict. *Vid. Fest. in* Picta.

Cinctus Gabin. *Vid. Seru. Æn.7.* Ipse Quirinali trabea, cinctúq. Gabino. *Quod autem* postsecus *dixit, sic in Gloss.* Postsecus ὄπισθεν, *&* ἔμπροσθεν antisecus.

Aut cingebantur prætores. *Consules voluit dicere.*

Trabea erat tog. sp. &c. *Seru. Æn.7.* Trabea toga est augurum de cocco, & purpura.

Hanc primus Romul. *Plinius lib.9. cap.39.* Purpuræ vsum Romæ semper fuisse video, sed Romulo in trabea.

Transbearet. *Ita Gotth. cc. aly,* transueheret.

Et circumtextum. *Seruius.* Velamen (*circumtextum intellige*) cycladem significat. *Non vt velamen appositio sit* τοῦ *circumtextum (quod putauit quidam) sed vt velamen sit circumtextum croceo acantho. Nam circumtextum participium est: nihilo minus quàm pictum, cùm idem versus paullò post apud Maronem nonnihil mutatus repetitur:* Pallámq. & pictum croceo velamē acantho. *Quamuis etiam circumtextum substantiuè vel vestis genus sit, vel potius vestimenti pars. Varro libro 4.* Amictus est dictum amiectum, id est circumiectum, à quo etiam quod vestes se inuoluunt, circumiectum appellant, & quod amictui habent purpuram circum, vocant circumtextum.

Diplois. *Seru. Æn.5.* Hæc fatus duplicem e. h. r. a. id est abollam, quæ duplex est, sicut chlamys. *Hor.* Contra quem duplici panno sapientia velat.

Est autem vestis militaris. *Peruersè hæc diploidi in omnibus libris tribui, quis non videat?*

Togis depositis Quirites ad saga. *Additur in quibusd.* iuerunt *in aliis vel* fuerunt, *vel* fugerunt, *vel* conuersi fuerunt. *Nempe adulterina omnia. Ergo solennia verba illa fuere in tumultu,* Togis depositis, Quirites, ad saga. *Vel etiam* Togis depositis, Quirites, ite ad saga: *Quod potius reor. Nam illud* ite *quod post,* Quirites, *sequebatur à librariis eandem syllabam (vt fit) non repetentibus, omissum: frequens apud Ciceronem ire, & redire ad saga. Itémque saga sumere, & togas deponere. Vid. Philipp.5.6.8. & 14.*

Pænula est pallium cum fimb. long. *Satis id confirmant Ciceron. verba in Miloniana.* Quid minus promptum ad pugnam, cùm pænula irretitus, rheda impeditus, vxore penè constrictus esset? *Quin & pænula quoque ipsa stricta, & angusta fuit & Grammaticor. & Rhetorum. Tacit. de caussis corrupt. eloq.* Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti, & velut inclusi cum iudicib. fabulamur?

Lacerna -- quo olim soli milit. *Propert.* Texitur hæc castris quarta lacerna tuis.

Inde autem lacernæ, quasi amput. cap. *Festus in* lacerare: lacerna quòd minor capitio sit.

Mantum Hispan. *Pollux:* μαντύη, ἱμάτιον τι τῷ χαλυμένῳ φαινόλη ὅμοιον. *Ergo fusiorem agnouit hanc vestem Pollux, quam Isidorus, si notationem recipimus.*

Prætexta puerile pall. *Rectè, sed fuit etiam prætexta magistratuum. Vid. Fest & Bayf.*

Planeta -- birrus -- Melotes. *Vid. annot. in Caßian. quod autem in omnibus libris legitur* birrum bibrum dicunt *mendum puto. Nam* Βίρρος *apud Suidam dicitur, & in Gloss.* Βίρρος birrus.

De pelliculis melonum. *Immò* μήλων, *id est, ouium, quamuis melonis animalis suprà meminerit lib.12. c.1.*

In Cap. XXV.

Regillum. *Vid. Fest. & Non.*

Peplum. *Seru. Æneid. 1.* Peplum propriè est palla picta fœminea Mineruæ consecrata. Hodie tamen abutuntur hoc nomine.

Palla est quadrum pall. *Fortasse è Tertulliano, qui quadrangulum describit pallium. Nisi aliena hæc esse dicamus. Nam Seruius è quo sunt reliqua, Æneid.11.* Palla (*inquit*) propriè est muliebris vestis deducta vsque ad vestigia. *Tibull.* Fusa sed ad teneros lutea palla pedes.

Et palla dicta ἀπὸ τοῦ πάλλειν. *Idem Æn.1* Ferre iubet pallam s. a. q. r. significat tunicæ pallium, quod secundum Varronem palla dicta est ab irrugatione, & mobilitate, quæ est circa finem huiusmodi vestium. *At idem Varro in libris de ling. Lat.* palla (*inquit*) quòd palam sit, quemadmodum intusium quod intus.

Eadem & Ricinium. *Seru. Æneid. 1. ad illud,* gentémque tog. Ricinius dicitur ab eo quod post tergum reiicitur, quod vulgo Mauorte dicitur. *De Mauorte vid. Non. in* Ricinio. *Isidor. 2. offic. & Annotat. in Caßian.*

Hoc apud veter. *Apud Romanos toga meretricum, & deprehensarum vestis fuit, vid. Horat. interp. 1. sermon. saty. 2. De amiculo amplius quærendum.*

Theristrum. *Totus locus ex Hieronym. Is. c.3. qui mutilus est in Gotthicis.*

Anaboladium. *Ex eodem Ambros. quoq. libro de Bened. patriarch. c.4. id quod Gen.49. apud* LXX. *est* ἀναβολὴ anaboladium *legit,* & sanguinem vuæ anaboladium suum.

In Cap. XXVI.

Stragulam vest. *Sic Gotthici omnes non* stragulatam.

Ludices. *Lodices apud Martial. in apophoret. vid. sup. lib.18. c.42. de prostibulis theatri.*

Galnapis --- *Isidorus in Regul. cap. de stratu monach.* Monachi stratus erit storia, & storagulum, pelles delanatæ, galnapis quoque, & facistergium, geminúsq. ad caput pulnillus. *Videndum etiam, num Varronis* gaunacuma: *siue (vt alij volunt)* gaunace, *huc pertineat. Nam* γαυνάκην *in* γαλνάπιν *abiisse, non admodum mirer. Sunt autem* γαυνάκαι *(vt ait Hesychius)* στρώματα ἢ περιβολαία ἑτερόμαλλα.

Fulcra sunt. Fulcra, spondæ lectorum, quibus fulcimur, *ait Seru. Æn.6.*

Culcitæ--quòd calcentur. *Ita Varr. lib.4.*

Sipla tapeta. *S. o. l. atque vt ita legamus, suadet notatio,* quasi simpla: *Sed psila malim. & quia amphitapis psila opponuntur, & quia apud Non. Lucilij versus ita legitur.* Psilæ atq. amphitapæ villis ingentibus molles. *Nisi si quis sibi persuadeat Lucilium quoque permutasse litteras, dum Romanis auribus tantisper seruit, quod nihil necesse est.*

Mantelia--olim terg. man. *Seru. Georg. 4. Mantelia quib. manus terguntur. Varro:* Mantelium, quasi manutergium. *Festus:* Mantelia, quòd manu tractentur.

Mappæ quasi manuppæ. *Sic Gotthici libri: vnus ex aliis* manupiæ: *Rabanus,* manubiæ. *Quam scripturam doctissimi quidam viri ita amplectebantur, vt quouis pignore veram esse contenderent. Respexisse enim in notatione Isidorum ad Sanctræ manubias (sic enim ab eo appellari volunt) sordidas illas è conuiuiis prædas, quas ridet faceto carmine Martialis:* Dulci placenta sordidam lingit mappam, Illic & vuæ collocantur ollares, &c. *Mihi quidem ob multa non fit verisimile. Atqui ipsis commentum placebat.*

Sabanum. *Vtitur hac voce sæpius Theodorus Priscianus medicus, & Victor. lib.3.* Ea sabana baiulabat, quibus eum dudum suscipiens de fonte texerat.

Aulæa vela pict. *Seru. Æn.1.* Cùm venit aulæis-- aulæis *(inquit)* velis pictis.

Ideo--aulæa--inuenta sunt. *Ex eod. Georg.3.* Purpurea int. t. aulæa. B.

Cortinæ, sunt aulæa de pellib. *Mirum discessisse à Seruio qui Æn.3.* Cortina *(inquit)* locus vnde oraculum exit, vel quia Apollinis tripus corio Pythonis textus est, vel, quia ibi sunt certa responsa, quasi certina; vel, quod est verius, quia ibi cor vatis tenetur. *additq. lib.6.* aut certè secundum Græcam etymologiam ὅτι τὴν κόρην τάνει, *&c. Sed illa ex alio genere.*

Cilicia. *Solin. c.46.* Ipsa autem tentoria cilicia sunt, ita nuncupant velamenta de caprarum pilis texta.

In Cap. XXVII.

Græci linarion. *Immò* λίνον *potius.* λινάεια *retia in Pamphilia. Eustath.* οδ. ε.

Hæc secundum antiq. orthog. *è Seru. Æn.5.*

Vnde stippatores-- componunt. *Ex eod. Æneid.3.* Stippántq. carinis.

Qui nauib. *al.* vallib. *f.* naualib.

Tomentum. *Al. Tumentum.*

Byssum--papatein vocant. *Absunt hæc à Gotthico Toletan.*

Quod Græci papatem. *Est. n.* πάππος ἄκανθης λευκὸν ἐξάνθημα, *vt ait Eustath. Festus quoque* Pappi, carduorum flores.

Fibrinum. *Sup. c 22.*

Aranea. *Sup. lib.12. c.5.*

Sericum. *è Seru. Georg. 2. ad v.* Velleráque vt foliis d.t. Seres.

Placium. *Vel plathium potius, vt sit* ἀπὸ τοῦ πλήθω, *quod est impleo, & stippo.*

Et quasi crassedo. *Vulgò, seda cadarca.*

In Cap. XXVIII.

Coccum Græci. *Frequentius apud* LXX. κόκκινον, *quàm* κόκκος: *vbi Hieronymus nunc vermiculum reddit, nunc coccum, vel coccinum relinquit.* φοινικοῦν *verò rubrum interpretari solet.*

Conchylium--elicitur. *Ex Vitruu. lib.7. c.13.*

Purpura -- à puritate luc. *Respexit fortasse ad Virgilij verba Æn.1.* luménque iuuentæ Purpureum. *Nam purpura* πόρφυρα *quin sit, ne ipse quidem videtur ambigere.*

Ferrugo est color--in Hispan. *Seruius Georg.1.* Cùm caput obscura nitidum ferrugine texit: Ferrugo est purpura nigrior Hispana. alibi, & ferrugine clarus Ibera, *vbi* Hispana *Gloss. fuit vocis* Ibera. *Ipse. n. Seruius in loco à se ex Æn.9. citato Hiberam ferruginem, non Hispanam, sed Ponticam intelligi vult. Fuerunt ergo Isidori ætate quædam (vt nunc sunt omnia) Seruij exemplaria corrupta.*

Glaucus est color ferrug. *Sup. in equor. colorib. lib.12. cap.1.*

Elbum. *Sup. lib.12. c.5.*

Luteus. *è Seru. Eclog.4.*

Menum. *Al.* melum. *Al.* melium. *fortè* melinum, *de quo alibi.*

In Cap. XXIX.

Tela pro longitudine. ἀπὸ τοῦ τηλόθεν *scilicet.*

Insula. *Gloss.* Insubula ἀντίον, καὶ ἀντία, *& alibi:* ἀντίον ἔνθα ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες. *Lucretius lib.5.* Insilia, ac fusi, radii, scapíque sonantes. *vbi insubula quidam legunt, nec syllabæ productionem curant. Hieronymus liciatorium vocat Paralip. lib.1.*

Alibrum q. i. e. librantur. *Gottici liberantur, id est, soluuntur.*

Calon enim Græci lign. *Ita Seru. non semel. Vid. Æn. 6. initium. Et Festus:* Calones calcei ex ligno facti.

Nam Latinè quasill. -- aurum. *Verba sunt Seru. Eclog. 4.*

Mataxa. *Vulgo madexa. Gloss.* Mataxa, σειρά, *&* Mataxa ἠνία. *vtitur ea voce Vitruuius lib.7. c.3. & Martianus lib.39. D. de pign. & hypothec. Vnde metaxarij apud Iustinian. lib.8. C. eod. tit.*

Gubellum. *Al.* Lubellum. *Al.* Iubellum. *Al.* Globiellum. *Hispani* ouillo, *atque etiam apud quosdam* Iouillo.

Panuliæ, vel panuclæ. *Absunt à Gotthicis duo posteriora verba. Vide eruditorum viror. notas ad Varronis verba lib.4.* Pannus Græcum, panuclum dictum à panno, & voluendo filo.

In Cap. XXX.

Huius principium à Libero. *Vid. Athen. lib.15. c.5.*

Sicut erat in sacerd. Gentilib. *Vt in flaminibus. Nam flamines dicti quasi filamines, vt ait Festus. Et in legatis. Liuius lib.1.* Legatus, vbi ad fines eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iuppiter, &c. *Quod autem lineas etiam coronas ait fuisse ex Virgilij versu,* Velati lino & verbena tempora vincti. *Æn.12. inuitis id Seruio, Capro, & Hyginio facit, qui* limo *legi eo loco malunt.*

Nomen coronæ. *Fest.* corona, cùm videatur à choro dici, caret tamen aspiratione.

Imperatores Romani, & Reg. *Vid. Plin. Agell. & Tertull. de coron. milit.*

Sed Reges rectas. *Xenoph. lib.8.* παιδ. ὁ κῦρος ἐφ' ἅρματος ὀρθὴν ἔχων τὴν τιάραν. *Et Hesych.* τιάρα ἡ λεγομένη κυρβασία, ταύτῃ δὲ οἱ πέρσαι βασιλεῖς μόνῃ ἐχρῶντο ὀρθῇ, οἱ δὲ στρατηγοὶ ὑποκεκλιμένῃ.

Athenienſes cicadas. *Dicti propterea* τεττιγοφόροι.

Inſula. *è Seru. Æn.10. vid. Feſt.*

Apex. *Ex Feſt.*

Nam virgul. *Seru. Æn.2.* fundere lumen apex.

Galerum. *Idem Æneid. 7.* Galerus, genus eſt pilei, quod Fronto genere neutro dicit hoc galerum. *Al.* galerium. *Al.* galeatium. *Feſt.* Galearia à galearum ſimilitudine dicta.

Cydaris. *Ex Hieronym. ad Zachar. c.3. & Ezech.12.*

In Cap. XXXI.

Diadema. *Citantur à Feſto ex Canone hæc verba in Ruſco:* Mulieres opertas auro, purpuráq. ars* inhæret diadema. coronas aureas, &c *Sed quia Hieronymus ad Ezech. c.12. & alij diadema non matronarum, ſed regij capitis inſigne eſſe dicunt; anadema hîc legebat vir doctiſſimus ex Lucretio lib. 5.* fiunt anademata mitræ. *Cuius poëtæ perſtudioſum fuiſſe Iſidorum conſtat ex plurib. huius operis locis.*

Nam & lumen quod circa Angelorum capit. *Seru. Æn.10.* Hęc vbi dicta d.c.s.p.a. Miſit agens hyemem nimbo ſuccincta p.a. Nimbo ſuccincta; nubibus (*inquit*) quia præmiſit agens hyemem, quod niſi eſſet, ſplendorem acciperemus, qui eſt circa corpus deorum.

Capitulum. *Capital. lego. Varro libro 4.* Item texta faſciola, qua capillum in capite colligarent; dictum capital à capite, quod ſacerdotulæ etiam nunc in capite ſolent habere. *& Feſtus:* Capital, linteum quoddam, quo in ſacrificiis vtebantur.

Mitra eſt pileum. *Seru. Æn. 4.* Mitra incuruum pileum, de quo pendebat & baccarum tegmen.

Sed Pileum vir--fœm. *è Seru. Æn.9.*

Ricula eſt mitra Virg. cap. *Vid. Varr. Feſt. Non.*

Tænia vittarum extrem. *è Seru. Æn.7.* fit longæ tænia vittæ.

Retiolum -- retineat crines. *Reticulum dicit Varro lib. 4.*

Diſcriminalia. *Diſcriminale dicit Hieronym. Iſai. cap.3. quod Varroni, & Nonio eſt diſcerniculum, id eſt, acus, quæ capillos à media fronte (vt ait Nonius) diſſeparat. Quod in gloſſariis diſcrimen dici exiſtimo. eſt enim inter ornamenta:* diſcrimen διάχειμα.

Nam diſcriminare diuidere eſt. *Virg. Æn.11.* & latè diſcriminat agros.

Antiæ ſunt cincini. *Feſtus:* Antiæ muliebres capilli demiſſi in frontem appellati ex Græco vidétur, quod enim nos contra, illi ἀντὶ dicunt. *Cur ab aurib. ducat Iſidorus, non video. Vtitur hac voce Tertull. in lib. de pall.*

Acus, diſſipentur capilli. *Verba Hieronymi Iſai. c.3.*

Quibus pretioſa grana lapidum dependent. *Sic Tertull. lib. de cultu fœminar.* Vt ex illis ad ferrum nati corporis grana neſcio quæ penderent.

Inaurium vſus in Græcia. *Al.* harum vſus. *Vtrumq. (vt puto) è margine.*

Pueri tantum dextera. *Tertull. in pallio de Achille:* aurem quoque foratu effœminatus.

Monile ornatum ex gemmis. *Ex Hierony. Ezech.16.*

Hoc etiam Serpentum. *Sic Gotth. & Pollux lib.6.* ὄφεις *inter ornamenta fœminarum numerat. Al.* ſerpetum, *& Græci quoq.* ἑρπετὸν, *& Feſtus:* Serpula ſerpſerit ait (*idem*) Meſſalla ſerpens irrepſerit.

Nonnulli hoc & ſegment. *è Seru. Æneid.1.* collóq. monile Baccat.

Plerumque autem & per monile omn. ornam. *è Hieron. Iſai.3.*

Muræna-- contexitur. *Ex eod. epiſt.15. ad Marcell. de laud. Aſellæ.*

Hæc interd.-- virgulis. *Ex eod. Iſ.3.*

Dextræ, communes. *Lego.* Dextralia, communia. *Quod enim LXX.* περιδέξια *Hieronymus* dextralia *vertit, quæ Ambroſius, itémq. Iul. Capitol. in Maximino,* dextrocheria *vocant.*

Armillæ autem prop. viror. *Vid. Feſt.*

Viriolæ diceb. *Leguntur in Pandectis ſæpè viriolæ, & in Gloſſ.* viriolæ, ψέλιαι. *Eſt autẽ viriola diminutiuum à viria, qua voce vtitur Ambroſius lib. de Abrah. Patriarch. cap.9.* Has (*inquit*) inaures habebat, quę non grauarent aures: has virias, quæ manum non materiali auro ornarent, ſed ſpiritali actu leuarent. *Et Tertull. de Pall.* vtique ſicut veſtigia cæſtuum viria occupauit.

Fibulæ. *De his inf. c.32.*

Lunulæ. *Ex Hieronym. Iſai.3. vox etiam Plauto nota.*

Specula-- Periſcelides. *Ex eod.*

In Cap. XXXII.

Primus Prometh. *Plin. in proœmio lib.37. ſed idem lib.33. c.1. fabuloſa hæc indicauerat.*

circumdediſſe. *V. cc.* circundaſſe.

qua conſuetudine homines. *Ex Hygin. lib.2. cap. de ſagitt.*

Annuli autem per dim. *Varro lib.5.* Tempus à bruma ad brumam dum ſol redit, vocatur annus. quod vt paruuli circuli annuli: ſic magni circites dicebantur anni. Sunt autem circites (*vt ait Feſtus*) circuli ex ære facti.

Apud Romanos annuli de publ. *Iis tantùm, qui legati ad exteras gentes ituri eſſent, ait Plin. lib.33. c.1.*

Nam dignitate præcip. *Hæc vnde ſint, quærendum.*

Annulo aureo lib. vteb. arg. libert. ſerui ferreo. *aureo tamen non (opinor) liberi omnes, niſi ſenatores, aut equites neque ferreo ſerui ſoli, ſed etiam milites.*

At nunc præ auro-- læue eſt membrum. *Verba ſunt Tertull. in Apologetico.*

Vngulus eſt gemmat. *Plin.* Quanquam & de nomine ipſo ambigi video, Græci à digitis appellauere. Apud nos priſci vngulum vocabant.

Samothracius aur. ſed c. ferr. *Plinius:* Necnon & ſeruitia iam ferrum auro cingunt, alia per ſeſe mero auro decorant, cuius licentiæ origo nomine ipſo in Samothrace id inſtitutum declarat.

quam olim Thynnam vocabant. *Ita Acron od.3. lib.3.*

Flaccus lugente. *Verſus Flacci, vt erant in Gotth. libris, inemendatos reliquimus, quos licebit vel ex Alciato ita legere:* lucentes mea vita, nec ſmaragdos Berillos mihi- nec nitentes, nec præcand. &c. *Vel integros potius minimo periculo, commodiſſimo ſenſu, Ant. Couarr. auctore, ita:* Lugenti, mea vita, nec ſmaragdos, Berillos mihi mitte, nec nitẽtes, Non mi candida, &c. *Nam poſt vocem mihi, omiſiſſe librarios mitte propter ſimilitudinem, quæ aliquanto etiam eſt maior in Gotthicis characteribus, mihi ſanè fit valde veriſimile. Et* τὸ Flacce *alienum eſſe, quis non videat? Vetat autem ſibi pretioſos lapides lugenti mitti, quod eorum (vt alter Flaccus ait) vſus dolentem non queat delinire.*

In Cap. XXXIII.

Cinctus eſt lata zona. *Varro:* cinctus, & cingulum à cingendo, alterum viris, alterum mulieribus attributum.

Cincto autem iuuenes, &c. *Ead. ſupra de perizomate cap. 22.*

Balteus. *Varro:* Balteum quod cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum.

vnde & balteus--dependent. *è Seru. Æn.5.*

de quo ait Cinna. *s. o. l. id hemistichium apud Catullum legimus in Nuptiis Pelei, sed fuisse illi commune cum Cinna, vt sunt nonnulla Maroni cum Catullo, & Lucretio, quid vetat? Itaque nihil muto.*

lactentes. *Al.* luctantes.

& Prudentius, nomen hoc gemm. *περὶ στεφάνων hymn. 4. & Tertull. strophium pro capitis ornamento posuit in extremo lib. de coron. milit.* Quid caput strophiolo, aut dracontario damnas diademati destinatum.

limus. *Sup. c. 22.*

Catulum. *Ita omnes Gotthici, præter vnum Salmanticen. in quo* Catulum. *Neutrum reucimus. Plautus in Epidic.* Intusiatam, patagiatam catulam, ac crocotulam. *quæ verba eadem citantur à Varr. lib. 4. At de Catulo Festus:* Catulus genus quoddam vinculi, qui interdum canis appellatur. *& Plautus:* Catulo vt accubes ferreo.

Fibula Græcum. *Pro* πλίξειν *Æoles* φλίξειν dicebant.

Suffibulum. Subligabulum. *Hæc separatim sine interpretatione legi malim, vt in quibusd. libris ponuntur: quàm vt alterum alterius sit glossa, quod fieri potuisse audent quidam suspicari ex verbis Varronis lib. 5.* eo præter virgines Vestales, & sacerdotem publicum, introeat nemo. Is cùm eat, suffibulum haud habeat scriptum id dicitur, vt à suffiendo, subligaculum. *Vid. Fest.*

Redimiculum. *Totus locus expressus est ex Ioan. Cassian. lib. de instit. monach. c. 6.*

quamuis nunc non brach. sed ren. *Gestant hodie has duplices resticulas laneas Monachi, qui S. Bernardi instituta sectantur.*

Fascia est-- arctatur. *Ex Hieronym. ep. 47. de vitand. susp. contub.*

Limbus. *è Seru. Æneid. 4.*

In Cap. XXXIIII.

quas Græci calopodas. *Al.* quod Græci calopodion. *Vtrumque rectè. Latini formas. Horat.* Si scalpra, & formas non sutor. *Vbi Acron etiam formas Græco vocabulo* καλοπόδια *interpretatur.*

Crepidas Græci. *Et vox ipsa Græca. Agell. lib. 13. c. 21.* Omnia fermè id genus, quibus plant rum calces tantùm infimè teguntur, cætera propè nuda, & teretibus habenis iuncta sunt, soleas dixerunt, nonnunquam voce Græca crepidulas.

Calceis Reges vtebantur. *Deest fortasse auratis, vel gemmatis. Nam huiusmodi calceis, & Gotthorum reges, & imperatorum quosdam vsos scimus. Plinius lib. 37. c. 2. de Caligula:* Super omnia muliebria soccos induebat è margaritis. *Et Lamprid. de Heliogab.* Habuit in calceamentis gemmas, & quidem scalptas, quod risum omnibus mouit, quasi possent scalpturæ nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærebant.

Ocreæ quòd crur. *Varro:* Ocrea quòd opponebatur ob crus. *Longè aliter Festus ex Ateio philologo. Ocrim montem confragosum à veteribus dictum, inde ocreas dictas, quòd sint inæqualiter tuberatæ.*

Cothurnus. *Est etiam cothurnus (vt ait Seru. Æn. 1.) calcei species venatorij, quo etiam sura vincitur, & aptus vtrique pedi. propterea singulari numero dixisse Maronem:* Purpureóq. altè suras vincire cothurno.

Baxeæ calciamenta comœd. *Tertull.* Si philosophus in purpura, cur non & in baxea (al. baxa) Tyria calciare, nisi aurum minimè Græcatos decet. *& Apuleius lib. 2. de asin.* palmeis baxeis indutum.

sicut subtolares q. s. t. s. *Sic Omen. Ouet. Salm. Silien. Gotthici. al.* subtulares.

Obstrigilli. Obstragula *vocat Plinius calceorum vincula lib. 9. cap. 35. de margaritis:* quin & pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis, sed & totis socculis addunt.

Mullei. *Vid. Fest.*

Dicti autem à colore rubro, qualis est mulli piscis. *Nisi potius pisces de calceis nominati. Plin. lib. 9. c. 17.* Nomen his Fenestella à colore mulleorum calceamentorum datum putat.

Soleæ. *Vid. Agellij verba dudum ad* Crepidas *citata.*

Soleæ materiales. *Materiarias dixisset Plinius vt lib. 7. cap. 56.*

Caligulæ--- *Al.* Galigulæ.

Cernui. *Festus:* Cernuus calciamenti genus. *& fortasse huc referri posset versus Lucilij à Nonio citatus:* Cernuus extemplo plantas conuestit honestas. *quanquam & pro inclinato intelligi possit, vt vult Nonius.*

quos nos folleatos. *Hieronym. in epist. ad Eustoch.* Apud hos affectata sunt omnia. Laxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis crassior. *Et paullò ante:* omnis his cura de vestibus. si benè oleant, si pes laxa pelle non folleat.

Sola caligis. *Sic manusc. o. Meminit clauorum caligarium Plin. lib. 9. c. 17.*

Perones. *Seru. Æneid. 7.* Perones rusticum calceamentum. *Vid. Fest. Mulleos.*

Sculponeæ. *Cato de re rust.* Sculponeas bonas alternis annis dare oportet. *Vid. etiam Non.*

NOTÆ IN LIBRVM VIGESIMVM ORIGINVM, SIVE ETYMOLOGIARVM.

In Cap. I.

COQVINÆ apparatum Apicius. *De quo Senec. ad Albinam matrem, c. 10.*

Torus à tortis herb. *è Seru. Æn. 2.*

Stibadium à stipidib. dictum. *Quibus adclinati edebant.* Stipib. *tamen habent libri de meliore nota.*

quasi ad cibitum. *Al.* ad cubitum. *Chacon* ad cibatum.

Conuiuium apud Græcos. *è Hieron. in Isai. cap. 1.*

In Cap. II.

Alimonium alendi cura. *Varro 1. de re rust. cap. 8.* Vbi natura humida ibi altius vitis attollenda, quod in partu & alimonio vinum, non vt in calice, quærit aquam sed solem.

Dapes regum sunt. *è Seru. Æn. 1. ad v.* Qui dapib. mens. on. & p. p.

Saturitas à satura. *Vid. Fest. in Satura.*

Iantaculum. *Ita meliores libri, & apud Festum in Silatum. Itémque in abbreuiatoris Pauli manuscripto libro,*

non vt in vulgatis ientaculum.

Vnde eſt illud ducis. *Leonidæ Spartanor. ducis. apud Iuſtin. & Cicer. Tuſcul.* 1.

Merenda cib. q. d. d. ſum. *Non.* Merenda, cibus qui poſt meridiem datur. *Gloſſ.* Merenda ἄριστον δειλινόν. *Calpurnius*: ſeræ cùm venerit hora merendæ.

Item merendare, quaſi meridie edere *Ne hoc quidem auctore caret. Feſt.* Merendam antiqui dicebant pro prandio, quòd ſcilicet medio die caperetur. *Tamen adhuc eadem de re aliter cap. ſequenti Iſidorus.*

Annona tractum, &c. *Nihilo melius Suid. in voce* Νόνναι. δεχθῆ δ' παρ' αὐτοῖς γενέσθαι, αἱ ἀννόναι, ὡς σῖτον ἀνὰ τὰς νόννας διδομένας.

Apud veteres. n. ſolitum erat in propatulo. *Valer. lib.* 2. *c.* 1. & *Macrob. lib.* 3. *c.* 17.

quam Veſpernam antiqui dicebant. *Feſt.* Cœna apud antiquos dicebatur, quod nunc eſt prandium: Veſperna, quam nunc cœnam appellamus. *Item in* Veſperna. Veſperna apud Plautum cœna intelligitur.

In vſu enim non erant prandia. *è Seru. Æn.* 4. *ad v.* Nunc ead. labente die. c. q.

Fermentatius. *Ita plerique Gotth. vt Clibanitius, & Focatius.*

Rubidus recoctus, & rubefactus. *Feſtus*: Rubidus apud Plautum panis vocatur parum coctus, *ſed locus è Caſina ab eo citatus Iſidoro potius fauet.*

ipſe eſt & Focatius. *Vulgo hogaza.*

Sphungia panis aqua diutius malaxatus. *Ita meliores libri, & malaxandi vox citatur à Zanch. ex Varrone.*

Dulcia. *Al. Dulciamina, haud malè. Hieronymus in vita S. Pachomij.* Qui ante fores conuiuij egredientibus fratribus erogat dulciamina, in tribuendo meditetur aliquid de ſcripturis. Hinc dulciarij. *Gloſſar.* γλυκεργοπλάκτης, Dulciarius. *Et* πλακουντάριος, Placentarius. Dulciarius.

Cruſta eſt ſuperf. p. *De cruſto, & cruſta, vid. Seru. Georg.* 3. & *Æn.* 7. & *Varr. lib.* 4. *Hoc autem loco tantùm retinuimus, quæ in vetuſtioribus libris inuenimus.*

Crudum quòd ſit cruent. *Seru. Æn.* 10. crudum per coſtas exigat enſem, crudelem, cruentum.

Sed & multi temporis coctum. *è Seru. Æn.* 11. *ad v.* Solidum nodis, & robore cocto.

Aſſúmq. arſum *Rectè, quamuis Varroni:* Aſſum quòd ab igni aſſudeſcat. *dictum placeat.*

elixum---lixa. n. aqua. *Nonnius*: Elixum quidquid ex aqua mollitur, nam lixam aquam veteres dixerunt.

Lardum, eo quòd in dom. rep. *At Macrob. lib.* 7. *c.* 8. Lardum, quaſi longè aridum, opinor, vocamus.

Taxea. *Hinc fortaſſe apud nos tocino, atque etiam taſſajo.*

Offa--cuius diminutiu. ofella. *Seru. Æn.* 6. Melle ſoporatam, & medicatis frugib. offam. Hinc eſt diminutio ofella, ſed f. non geminat, in diminutione enim multa mutantur.

Nunc offa eſt latrantium. *In Placidi gloſſis*: Offa latrantium eſt, diminutiuum ofellam facit, quæ ſi in os cani iaciatur, ſatiatus illico compeſcitur, & ſileſcit.

Pulpa dicta, quia cum pulte. Nam pulte (*ait Plinius lib.* 17. *c.* 8.) non pane vixiſſe longo tempore, Romanos manifeſtum eſt, quoniam inde pulmentaria hodiéque dicuntur.

Pulpa eſt caro ſine pinguedine-- glutinoſa. *Eadem ſup. lib.* 11. *c.* 1.

Minutal. *Iuuen. Satyr.* 14. Heſternum ſolitus medio ſeruare minutal Septembri.

Afratum. *Al.* Afrotum. *Africia etiam apud Arnob. lib.* 7. *genus libi eſſe videtur, aut certè pultis.*

Martiſia. *Ex hoc loco, opinor, Martifrium retulit in lexicon ſuum Alfonſus quidam Palentinus, (cui quantum tribuendum ſit, alij viderint) illud conſtat multa eum ex Iſidoro deſcripſiſſe. Is ergo*: Martifrium genus (*inquit*) condimenti ex piſcib. *vt videri alicui poſſet Martyphrium Græca vox, eſt enim* ἀφύα *piſciculus, de quo Athenæus lib.* 7.

Iſocen.-- Iſicia. *Arnob. lib.* 7. Quid ſibi hæc volunt apexabo, iſicia, ſilicernium, longauo? quæ ſunt numina, & farciminum genera hirquino alia de ſanguine commiſtis, alia inculcata pulmonib.

vt ponderibus arguatur. *Seri nihil remanere.*

Coloſtrum lac nouum. *Seru. eclog.* 2. Hoc verò laudabile eſt, quod quis habeat lac nouum, id eſt, coloſtrum, quod neutri generis eſt.

Lacte nutrimur, viuimus ſang. *Idem Æn.* 3. animámque ſepulcro Condimus, lacte corpus nutritur poſt animæ coniunctionem, & anima ſine ſanguine nunquam eſt.

Antea mella de rore erant. *Ex eod. initio Georg.* 4.

Siquidem huc vſque Ind. *è Dioſcor. lib.* 2.

Sardum autem amar. *Ex eod.*

aiunt Medici -- prodeſſe. *Ex Hieronym. epiſt.* 10. *ad Furiam de viduitate ſeruanda.*

In Cap. III.

Aqua- - quòd ſuperficies eius æqualis. *Ita Varro.* Aqua, quòd æqua ſumma.

Apud veteres Rom.-- dieb. *è Seru. Æneid.* 1. *ad v.* Primáq. libato ſ. t. a. o.

meridiem appellari -- quòd purum. *Idem ſup. lib.* 3. *c.* 41. & 5. *c.* 30. & 13. *c.* 1.

Nam mus, terra eſt. *Ita etiam lib.* 12. *c.* 3.

Roſeum. *Roſete vocant noſtri.*

Amineum -- album eſt. *è Seru. Georg.* 2. *ad v.* Sunt & Amineæ vites.

Colatum vas prop. *Seru. Georg.* 2. *ad v.* tu ſpiſſo vimine qualos, Coláq. prelor. qualos per quos vinum defluit, qui & ipſi à colando dicti ſunt.

Gazetum. *Sidon. Apollinar.* Vina mihi non ſunt Gazetica, Chia, Falerna.

Infertum, *Sic omnes libri. Sed inferium legebat vir doctiſſimus, cuius meminere Feſtus & Arnob. lib.* 7. & *Cato c.* 34. *De fercto, vel ferto, vid. ſup. lib.* 6. *c.* 19.

Spurcum quod offerri non licet. *è Feſt.*

Honorarium. *Frumenti quoq. honorarij meminit Cicero in Piſoniana.*

Crucium vinum. *Feſtus*: Crucium, quòd cruciat: vnde Lucilius vinum in ſuaue crucium dixit.

& accidum q. aquidum. *Quæ poſt hæc leguntur in editis, interpretationem loræ, quæ paullò poſt nuda relicta eſt, putabat Chacon: cui aſſenſi ſumus.*

Lactatum eſt potio è lacte. *Plin. lib.* 33. *c.* 2. *murænas lactatu pingueſcere dixit.*

Oenomeli. *Vid. Pallad. in Octob.*

Saccatum liq. eſt aq. f. v. a. ſacco expreſſus. *Non deeſt, qui duo vini genera hoc loco confuſa putet, itaq. legat*: Saccatum ſacco expreſſum. Fæcatum, liquor eſt aquę, fæci vini admixtus. *Nam ſaccato negant aquam admiſceri. & Fæcati meminere Cato, & Plinius.*

Lorea. *Eſt vilis potus ſeruis aptus, quia aqua lauantur vuæ in torculari poſt expreſſum vinum. His enim verbis aliunde euocatis expleri hanc lacunam placebat Chaconi.*

Fæcula - - vtilis ſtomacho. *Horat. lib.* 2. *Satyr.* 8. qualia laſſum peruellunt ſtomachum, ſiſer, halec, fæcula, Coa- .

paſſum. *Ex Pallad. in Octob. c.* 19.

Defrutum,

Defrutum, Carenum, sapa. *Ex eodem c.18. apud quem à defraudando, non à deferuendo legisse videtur Isidorus.*

sicera est omnis pot. *Ex Hieronym. epist. 2. ad Nepotian. itaque non inscitè apud Tertullianum pro* שכר *ebriamen legitur.*

aqua pinguior, quasi succus colatur. *Hieronym.* aqua pingior coloratur.

Ceruisia -- Cælia. *Hispaniensis vox. Plinius lib. 22. cap. vlt.* ex iisdem fiunt & potus Zethum in Ægypto, Cælia, & Ceria in Hispania, Ceruisia, & plura genera in Gallia.

In Cap. IIII.

Fictilia vasa in Samo insula. *Ex Plin. lib. 35. c. 12.*

Postea inuentum & rubricam addere. *Plinius:* Dibutadis inuentum est, rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere.

Antiquiorem autem fuisse. *Ex eod.*

Apud veteres -- sicut ad vina. *Plin.* etiam fictilib. vasis ad vina excogitatis, & ad aquas.

ad aquas amphoris. *Ita Pollux lib. 10. c. 5. & Hesych. vnde etiam interpres vulgat. edit.* κεράμιον, *amphoram aquæ reddidit. Amphoris vina quoque seruari, nihil notius. Horat.* Parcis deripere horreo, Cessantem bibuli Consulis amphoram. *Et,* amphoræ fumum bibere institutæ Consule Tullo.

Aretina vasa. *De quib. Martial. lib. 14. epigr. 98.*

quæ Samia appellatur. *Quoniam de Samiis paullò antè dixerat, Samnia hic quidam reponebat. Samnites enim non longè à Roma.*

quod vulgo cilionem. *Al.* cilicionem. *Sinzel à nobis dicitur.*

Chrysendeta. *Vasa argentea aureis crustis illigata, ait Baysius.*

Anaglypha. *Seru. Æneid. 5.* atq. aspera signis, id est, sculpta (*inquit*) anaglypha.

vnde & scutella. *Et scutula Martialis,* & leues scutulas, cauásque lances.

Messorium. Missorium *C. Ouet. colleg.*

Gabata. *Martial.* - Transcurrunt gabatæ, volántque lances.

Apophoreta. *Vt videantur non tantùm munera, aut reliquiæ, quæ è conuiuiis tollerentur, sed vasa quoque apophoreta nominata.*

idem & Sulzica. *Cuius vocis vestigium alibi nullum vidimus.*

Veterum distichon. *Mart. lib. 3. epig. 121.*

Trisceles. τρισκελεῖς.

In Cap. V.

Nam Latinè hæc cratera -- argenti. *E Seru. Æn. 1.*

fiebant autem primùm connexionibus virgultor. *Quæ fortasse craterræ dicebantur, de quib. Nonnius.*

Cymbia -- nauis. *è Seru. Æn. 5.*

Amystis. *Inde* ἀμυστὶ πίνειν *dicunt Græci vno haustu labris non clausis bibere. Horat.* Neu multi Damalis meri Bassum Threicia vincat amystide.

Baccea. *Al.* Bacchia. *Vulgò bazia.*

Calathi. *Virgil. eclog. 5.* Vina nouum fundam calathis Aruisia nectar.

Scalæ. *Quibus (credo) quasi per gradus aqua crepitans desiliret, qualia multa hodie fictilia, & vitrea vasa fiunt.*

In Cap. VI.

Vertitur OEnophor. fund. *Diximus lib. 1. citari hunc versum à Nonio in sententia ex Lucil. lib. 3. Satyr.*

Phlascæ à Græco vocab. *An quasi* φιάλαι ἀσκοί, *hoc est phialarum cullei. Nos vulgo frascos dicimus.*

Sicula. *Mira hîc in libris varietas,* sicula, scicula, singula, sigula. *Item paullò post* illi sicile, illi scicile. Siculâ *tamen,* & sicile *in plerisque libris.*

Situla. *Festus:* Nanum Græci vas aquarium dicunt humile, & concauum, quod vulgo vocant situlum barbatum. Vnde nani pumiliones appellantur, &c.

Græci cadum. *non. n. cadus vnius generis vas.*

Catinum vas fictile. *Vid. Varr. lib. 4. & lib. 1. de re rust. cap. 43.*

Orca est amphor. *Vocem esse Hispaniensem innuit Varro 1. de re rust. cap. 13.* Orcæ in Hispania feruore musti ruptæ, necnon & dolia in Italia.

Scyphus in quo manus lauamus. *Plutarch. in Anton.* παιδαρίῳ δ' εἰς ἀργυροῦν σκύφον ὕδωρ ἐμβάλλοντο κομίσαι, *&c. Poterium quoq. fuisse vas, nemo ignorat.*

Sicut Cilicises. *Al.* Silicisses, Silicenses, Silises, Silicienses.

Mulgarium vas. *Quod Mulctra, & mulctrale, vel mulctrare. Sed Georg. 3.* More patrum niuea implebunt mulgaria vaccæ, *in codicibus antiquissimis legi admonuit Pierius, & eadem voce vsum ante Valgium.* Sed nos ante casam tepidi mulgaria lactis.

Peluis. *Varr. lib. 4.* Peluis à pedum lauatione, vt pedeluis.

& camaras expressis ad superiora aquis emundant. *Erant enim cameræ signis albario opere aliquantum eminentibus ornatæ, aut lacunaribus distinctæ, eæ cùm sordidatæ erant siphonibus emundabantur, quia propter altitudinem adiri alio pacto non poterant.*

In Cap. VII.

Hemicadium. *Pollux lib. 10. c. 20.*

Scortea. *Festus, siue Paulus in voce Scorta.* Omnia námque ex pellibus facta scorta appellantur.

Lenticula. *Hieron. Abachuc 3.* Lenticula vas fictile sic vocatur, id est, φάκος, *& lenticulam à lentis forma dictam indicat Apuleius lib. 2. florid.* ampullam oleariam, quam gestabat lenticulari forma, tereti ambitu, pressula rotunditate. *Aquarium quoq. vas vtrumque fuisse videtur. Nam Reg. 1. cap. 26. vbi Dauid è Saulis tabernaculo hastam &* φάκος ὕδατος *antiqua tralatio (quam citat Lucifer Caralitanus lib. 1. pro Athanasio)* lentem aquæ reddit.

In Cap. VIII.

Cocula. *Fest.* Cocula vasa ænea coctionib. apta. Alij dicunt ligna minuta quibus facilè decoquantur obsonia.

Lebetes ærei sunt. *Seru. Æn. 3. ad v.* Dodoneósque lebetas, ollas æreas dixit.

Mola, vt mala pomor. *Nempe* μῆλον *&* μύλον *confudit.*

Rotabulum. *f. o. l. Festus;* Rutabulum est, quo rustici in proruendo igne panis coquendi gratiâ vtuntur. *Sed quod ad etymologiam attinet, nihil refert rotabulum, an rutabulum scribas, cum inf. c. 12. rotam à ruendo trahat. Gloss.* Rotabulum ἐσχάρης.

In Cap. IX.

Gazophylacium -- mittuntur. *Verba Aug. in ps. 63.*

Gaza. n. ling. Pers. *è Seru. Æn. 1. & 5.*

Arca ab arcend. *Varro.* Arca quòd arceantur fures ab ea clausa.

hinc & arcium. ἀρχεῖον *vocant Græci, vid. Suid.*

Sitarciæ nautar. sunt. *Apuleius lib. 2. de asin.* Hac enim sitarcia nauigium Veneris indiget sola. *Sed extenditur ad alios, vt Reg. 1. c. 9.* panes defecerunt de Sitarciis nostris.

fiſcus ſacculus --- dicuntur. *Ex Auguſtin. in Pſalmum 146.*

Caniſtrum -- alij Græcum aſſerunt. *Non malè. Nam* κανάστρον *aut etiam* κανύστρον *auctore Polluce dicitur.*

Cophinus vas ex virgulis. *Al.* virgultis.

Dictus autem cophinus q. couus. *Notatio nata ex ſcriptura Gouinus per digamon.*

Corbes -- quia curuatis virg. *Niſi* ἀπὸ τοῦ κορμοῦ *mauis, de quo Pollux lib.10. c.24.*

Sporta, vel quod ex ſparto. *Secunda interpretatio, quæ priorem reformat, abeſt à quibuſdam veteribus libris. Alia verò, quæ in editis leguntur de fructice ſparto, allata huc ſunt, è lib.17. cap.9.*

In Cap. X.

Ab igni colendo culinam antiq. appel. focum. *Mendosè Codices omnes:* Ab igni colendo, & ligna. *Varro apud Nonium lib.1. de vita pop. Rom.* Qua fine ſit antica, & poſtica: in poſtica parte erat culina dicta ab eo, quòd ibi colebant ignem. *Neque dubium quin Nonij verba hæc ſint:* Colinam veteres coquinam dixerunt, non vt nunc vulgus putat: culinam *ſcilicet. Nihil enim aliud propoſitum illi, quàm vt teſtimoniis euincat, colinam dixiſſe veteres, non culinam. Erat item* culigna *(vt ait Feſtus)* vas potorium. *Sed cur per gn. culigna vas potorium potius, quàm culina focus ſcribitur, ſi Varronis etymologiæ credimus? Ego ita exiſtimo culinam verum priſcúmque nomen extitiſſe, dictámque culinam eam domus partem (quia, vt ait Varro, poſtica eſſet) à poſteriore parte animalis, ſed mutaſſe priorem vocalem veteres honeſtati ſeruientes; idque Varronem ipſum vidiſſe, ſerióque diſſimulaſſe, texiſſe etiam eleganti notatione eam fœditatem, quæ verecundiores aures poſſet offendere, alióq. mentes abduxiſſe, functum ea in re magis philoſophi, quàm Grammatici officio. Quod Iſidorus quoque perſæpè facit. Ita verum quoque reperietur, quod voluit Nonius, colinam dixiſſe veteres. Illud magis reconditum, quòd culinam vocari ait Feſtus, locum, in quo epulæ in funere comburuntur.*

Sterili non quidquam frigore gigni. *è Lucan.4.*

Varro autem -- quòd foueant. *Et Feſtus & Ouidius Faſt.6.* At focus à flammis, & quod fouet omnia dictus.

Lucerna à lychno -- non ſtaret verſus. *è Seru. Æn.1. ad v.* dependent lychni laq. aur.

De quo quidam. *Martial.14. epig.42.* Hic tibi nocturnos præſtabit cereus ignes, Subducta eſt puero námque lucerna tuo. *Neque tamen Iſidorianor. codicum conſenſio mutare nos quidquam ſinit, cùm hæc quoque ferri poſſint.*

Candela -- lacunaria. *Leguntur hæc in aliquib. Gotthicis, ſed abſunt à meliorib.*

Funalia -- funera dicuntur. *è Seru. ibid.*

Quòd ſint σχολίαι, hoc eſt intorti. *Vnde vulgo,* antorchas.

Funalia c. a. v. e. ſt. h. aut vnc. Funus *(ait Don. in And.)* à funalib. dictum eſt, & vncis vel cuneis candelabror. quibus delibuti funes, aut cerei fomites infiguntur.

Lampas -- quòd lambentis motum. *Reſpexit (credo) ad Virgilij verba,* lambere flamma comas. *Cùm alioqui vocem eſſe Græcam conſtaret.*

Pyra -- ſolet. *è Seru. Æn.6.* arámq. ſepulcri.

Sed pyra eſt ipſa ling. cong. -- exuſtum vocant. *Ex eod. Æn.11. ad v.* conſtituere pyras.

Pharus eſt turris, &c. *Ead. ſup. lib.15. c.2. ex Hegeſipp. Plin. & Solin.*

ὅρος *viſio,* ὅρασις *potius.*

In Cap. XI.

Lecticæ à lectis herb. Lectica quòd legebant, vnde eam facerent, ſtramenta, atque herbas *ait Varro. Feſtus:* lectus dictus vel à collectis foliis ad cubitandum, &c.

Græci. n. χαμαὶ breue dicunt. *Idem lib.12. c.1.* Camelis cauſſa nomen dedit ſeu quod quando onerantur, vt breuiores, & humiliores fiant, accubant, quia Græci χαμαὶ humile, & breue dicunt.

Grabatum Græcum. κράββατον.

Spingæ in quib. ſunt ſpingatæ. *Spingæ ſpingatæ legebat Chacon. Videndum an ab ſphingis de quib. lib.12. cap.2.* Sphingæ villoſæ ſunt comis.

Punicani lecti. *De quib. Cic. pro Muræn. & Valer. lib.9. c.3. & Senec. ep.96.*

Rutilius Rufus de vita Scip. *Cuius Appianus meminit in lib. de bell. Hiſp.* ὁ δὲ ῥουτίλιος ῥοῦφος συνέγραφε τῶν δὲ τῶν ἔργων τότε χιλιαρχῶν. *Cic. in Bruto.* Memoria teneo Smyrneæ ex P. Rutilio Rufo audiuiſſe, cùm diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, vt ex s. c. P. Scipio, & D. Brutus (vt opinor) cos. de re atroci magnáq. quærerent, &c.

Sponda autem exterior pars lecti. *Rectè. Nam quod Cæſar à Dolabella (vt ait Sueton. in Iulio) interior ſponda regiæ lecticæ dictus ſit, maledictum vehementius facit.*

Geniales lecti. *Ead. ſup. lib.8. c. vltimo.*

Cunabula -- eniti. *è Seru. Eclog.4.*

Pheretrum -- vicinus capulo. *Ex eod. Æn.11. quare illud quod ſuper capita hominum feratur, aliena ducebat Chacon neque id mihi dubium, cùm præſertim addat Seruius.* & dictus capulus quòd corpus capiat. *Feſtus quoque* Capulum à capiendo.

Scamna -- Scabell. *Varro lib.4.* quo ſimplici ſcanſione ſcandebant in lectum non altum, ſcabellum: in altiorem, ſcamnum.

Scanſilia -- in ſedib. hærent. *Al.* in ædib. hærent.

Viri diſcumbere cœper. -- mulieres ſedere. *Valer. Max. lib.2. c.1.* fœminæ cum viris cubantibus ſedentes cœnitabant.

Cathedræ doctorum. *Caſſiod. in pſ.1.* Cathedra propriè doctorib. datur.

Solium -- dicta eſt. *è duob. Seruij locis. Æn.1. & 7.*

Tripodes ſcamnelli. *Sic apud Vitruu. lib.3. cap.3. & lib.5. cap.9. in vulgatis tamen exemplarib.* ſcamilli, *qui in aliis* ſcabelli, & ſcamnuli.

In Cap. XII.

Carpentum -- q. carrum pompatic. *Ouid.* Nam priùs Auſonias matres carpenta vehebant: Hæc quoque ab Euandri dicta parente reor. *Vt ſit Carpentum, quaſi Carmentum, à Carmenta Euandri matre.*

Plauſtrum q. pilaſtrum. *Varro:* Plauſtrum, quod ex omni parte palam eſt, vel potius à palando hoc eſt extendendo.

Caracutium. *Gotth. Ouet. colleg.* carrucium, *idem à noſtris carricoche dicitur.*

Capſum. *Vtitur hac voce Feſtus in Ploxemo. Gloſſ.* Capſum πλίνθιον.

Pilentum. *è Seru. Æneid.8.*

Baſterna. *Meminit huius etiam Hieron. Iſ.66.*

In Cap. XIII.

Fuſtes dicti q. -- ſtent. *Sup. lib.5. cap.27.* Fuſtes quòd præfixi in foſſis ſtent.

Veſtes. *Eadem lib.5. c.27.*

Forfices ſecundum etymolog. *Vel. Longus in libro de orthograph.* Sed quæſtio eſt in loquendo: vt forcipes,

& forpices; & arceſſo, & accerſo. His enim minimum erit dignoſcere quomodo dicantur. Proinde ac dixero, ſcribes mihi, quibus tamen adnotauimus veteres per tranſmutationem ſyllabæ forcipes dixiſſe. Nam & Virgilius, verſántque tenaci forcipe maſſam. Forcipes dicimus ab eo quòd formum capiant, id eſt, calidum.

Calamiſtrum. *è Seru. Æn.* 12. *ad v.* crines vibratos calido ferro.

Catenatum. *Quod nos* candado.

In Cap. XIIII.

Vomer-- ſeu ab euomendo terr. *Varro:* Aratrum quòd arauit terram, eius ferrum vomer, quòd vomit eo plus terram.

Sumítque per detrimenta fulgorem. *f. nitorem. reſpexit fortaſſe ad Virgilij verba*; & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.

Buris -- cauda bouis. *è Seru. Georg.* I.

Dentale. *Ex eodem, niſi quòd illic* inducitur, *non* includitur.

Falx eſt. *Pallad. lib.* I. *cap. vlt.* Falces putatorias quib. in arbore vtuntur, & vite.

Quòd hac primùm milites. *Vocem* milites *reiiciebat Chacon tanquam è Martialis verſu acceptam, cùm Palladius, cuius hæc ſunt, militum non meminerit. Ille. n.* Item (*inquit*) falciculas breuiſſimas, quibus filicem ſolemus abſcindere. *Falcis verò vocem è Syriaca Palca fluxiſſe eruditiſſimus vir exiſtimat.*

Vnde eſt illud: Pax me certa. *Martial. in apophor.*

Hi & Runcones. *Pallad. ibid.* Runcones quib. vepreta perſequimur.

Raſtra. *è Seru. Georg.* I.

Scudicia. *Quam nos fortaſſe* eſcoda *vocamus.*

Sarculi vel ſimpl. vel bicorn. *Ex Pallad. ibid.*

Paſtinum -- refodiuntur. *è Columell. lib.* 3. *c.* 18.

Cylindrus lap. *è Seru.*

Tribula. *Ex eodem.*

Pala. *Vtuntur hac voce Tertull. Cypr. Hieron. & Aug.*

Furcillæ. *è Seru. Georg.* 2.

Teſſeræ ſunt quibus frum. num. deſign. *Seru. Georg.* I. aut numeros impreſſit aceruis, id eſt, aut characteres facit, quibus pecora ſignantur, aut teſſeras quibus frumentorum numerus deſignatur. Nam numeros pro litteris poſuit, quibus numeri continentur.

Trapetum, mola olear. *Ex eod. Georg.* 2.

Prælum. *Ex eod.*

Qualus. *Ex eod.*

Fiſcum. *Aut hic* fiſcellum, *aut apud Columell. lib.* 12. *cap.* 38. fiſclum, *legas.*

In Cap. XV.

Rota. *Vid. Vitruu. lib.* 10. *c.* 11.

Hauſtra. *Non.* Hauſtra propriè rotarum dicuntur, ſicuti Græcè ἄντλα.

In tranſuerſa pertica. *Al.* parte.

Telonem hortulani vocant. *Ita ſcripſiſſe Iſidorum arguit etymologia, ſed tollenonem dixiſſe debuit. Feſtus:* Tolleno genus machinæ, qua trahitur aqua, alteram partem prægrauante pondere, dictus à tollendo. *Vtuntur hac voce Liuius, Plin. Vegetius.*

Vnde & muſtella q. mus longus. *Verba ſunt Seru.*

Hama --- *Ferramentum aduncum ad coercenda incendia. Plin. ep.* 250. Et alioqui nullus vſquam in publico ſipo, nulla hama, nullum denique inſtrumentum ad incendia compeſcenda. *Et Paul. cap.* 3. *D. de off. præf. vig.* Sciendum eſt autem præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere, & coerrare calciatum cum hamis, & dolabris. *Et Vlp. cap.* 12. *D. de fund. inſt.*

In Cap. XVI.

Phaler. Græcus ſerm. *è Seru. Æn.* 9.

Hinc & faba freſſa. *Feſt.* Frendere eſt frangere, vnde eſt faba freſſa, vnde & dentibus dicimus frendere. *Gloſſ.* Faba frenſa.

Lupata. *è Seru. Georg.* 3.

Hæc & retinacula. *reſpexit ad Maronis verba*, & fruſtra retinacula tendens. *Georg.* I.

Antella -- Poſtella. *Lege* Antillena *&* Poſtillena *inuitis libris omnibus. Nam vitium proculdubio natum ex notationib. Gloſſ.* Antillena ἀντίπηξ. Poſtillena *verò etiam legitur in Caſina Plauti.*

Cingulum hom. -- cingulis. *è Seru. Æn.* 9.

Caballus ſagmarius -- mula ſagmaria. *Eod. modo legendum apud Seru. Æneid.* I. *ad illud:* ſertiſq. recentib. halant. *non* ſaginarius. *Vid. Suid. in* σάγμα.

I M

NOTÆ IN LIBRVM SECVNDVM, DE DIFFERENTIIS SPIRITALIBVS.

Differentia I.

IN Domino filium. *Vnde hi occasionem sumpsisse potuerint, indicat August. 2. de Trinit. cap. 10.*

II.

Tria quidem nomina. *Nihil hic pericli à Sabellio. Iam enim dixerat: in personis esse discretionem, & extrema verba huius capitis sunt:* Trinitatem in personis non distinguere impium est: *& capite sequenti cur tam laboraret in discretione Personarum, si cum Sabellio consentiret, nihil fuit. Sed hæc multo plura, quàm opus est in re minimè dubia. Ita tamen veteres Patres interdum locutos ostendunt D. Eucherij verba immeritò ipsi ab hominibus minimè malis adempta. Non enim tollenda, sed explicanda fuerunt, aut ex Aug. qui serm. 192. ita ait:* Non enim nomina tantummodò, sed nominum etiam proprietates, id est, personas confitemur. *& 11. de Ciuit. cap. 10.* Neque verò sola est ista nominis Trinitas, sine subsistentia personarum, sicut Sabelliani hæretici putauerunt: *aut etiam ex Gregorio Theologo, qui, ne in id incideret,* non personarum nomina, sed nominum personas verè constare *dixit*: neque verbum *(inquit)* sine re velut sonum vocis accipimus, sed tria nomina, & tres personas vnius essentiæ, vnius maiestatis, atque potentiæ credimus.

VII.

Iam verò. *Pleraque ex August. serm. 2. de Trinit.*

XI.

Quod originaliter secundum materiæ substantiam - processerunt, ex Gregor. 32. Moral. cap. 9.

XII.

Peperit me mater mea. Ita apud Gregor. lib. 7. Reg. cap. 53. & lib. 12. cap. 10.

XIII.

Quæ sentiunt & intelligunt, & immortalia sunt. Eodem modo Augustinus 8. de Ciuit. cap. 6. vel vitam, quæ nutritorio subsidio non indiget, sed tantùm continet, sentit, intelligitque qualis est in Angelis.

XIIII.

Corpore aërei. Aug. de diuinat. dæmon. cap. 3. Dæmonum ea est natura, vt aërei corporis sensu terrenum corporis sensum facilè præcedant.

Denuò alij ad gloriam, &c. hæc non sunt in manuscriptis libris.

XV.

Eadem sententia apud Greg. 4. Moral. c. 9. & 20.

XVI.

Adde & aliud -- confiteri possumus. Hæc in vno tantùm libro leguntur.

XVII.

Hæc eadem pleniora Etymolog. lib. 11. cap. 1. vbi indicati loci, è quibus sumpta sunt: locus Augustini de cerebri ventriculis lib. 7. de Genes. ad litter. c. 18.

XVIII.

Hæc differentia in vno tantùm m. s. legitur.

XX.

A puritate. Non. Pueritia, id est, puritas. *Varro rerum diuinarum lib. 1.* Quæ pueritia est infrequens polluta.

quia nondum lanug. Fest. Puer, impubes tantùm dicitur.

quasi pulla. Pullum est ætatis nouellæ, *ait Non.*

puerilitate. Ita codex Hisp. Varro de liber. educand. Velim, me Hercules, ipse vsu magno puerilitatis formulam audire.

al. puerili ætate.

XXII.

Rationale est. Verba sunt Aug. 2. de ordin. c. 11.

XXV.

Intelligibile esse -- sentiuntur, verba Aug. 8. de Ciuit. c. 6.

XXXI.

Vid. Cassian. lib. de concupisc. carn. & spirit. c. 11. & seq.

XXXII.

Liberum arbitrium, quod primus homo perdiderat. Eodem modo August. in Enchirid. cap. 30. Nam libero arbitrio malè vtens homo, & se perdidit, & ipsum. *Quæ quomodo accipienda sint, ex ipso Augustino, satis constat, & ex Isidoro qui paulò post ita subiicit:* Ante gratiæ donum liberum quidem est in homine arbitrium, sed non bonum, quia sine gratiæ adiutorio manet infirmum.

XXXIII.

Nam præcepta legalia, &c. è Greg. 28. Moral. cap. 9.

NOTAE IN LIBRVM DE NATVRA RERVM.

IN PRÆFATIONEM.

E natura rer. *Ex cod. Gotth. Ouet. Braulione, & Sigeberto in Isidori vita, atque etiam ex Beda, qui Isidori exemplo libros suos* de Natura rer. *inscripsit, cùm aliàs* de Astronomia, *vel* de Mundo, *vel* de Naturis rer. *liber hic inscribatur.*

A me tibi efflagitas suffraganda. *Id est, supplenda, vt lib. 1. sent. cap. 10. de Angelis:* mutabilitatem itaque naturæ suffragatur in illis contemplatio creatoris. *Hoc est, supplet, compensat mutabilitatis infirmam conditionem, & naturæ debili subsidio est. Gloss.* suffrago, βοηθῶ. *Itémque* βοηθῶ adiuuo, suffrago, subuenio, opitulor.

Ego autem satisfacere studio animóque tuo decursa priorum monumenta non demoror. *Hoc est: ego operæ non parco, quominus euoluendis priorum scriptorum monumentis, ex ipsi. studio animóque tuo satisfaciam.*

In Cap. I.

E dieb. *Ex Ouet. & lib. 5. Etymolog. al.* De die.

Dies est--- suprema. *Sunt hæc eadem paullò pleniora in Etymolog.*

Chaldæi ab exortu. Secundum Persas ab ortu Solis, *in Etymol.* Babylonij Sole exorto, *Agell. lib. 3. cap. 2. & Macrobius (è quo sunt huius capitis pleraque) 1. Saturn. cap. 3.*

Ægyptij ex initio noct. Secundum Ægyptios ab occasu Solis, *in Etymol. ex Seru. 5. Æn.*

De tenebris lumen clarescere. *Ita m. S. Gotth. & August. lib. 1. Quæst. Euang. c. 7.* splendescere *vulg. cap. 4. epist. 2. ad Cor.*

Fasti sunt, in quib. ius fatur. *Macrob. lib. 1. c. 16.* Fasti sunt in quibus licet Prætori fari tria verba sollemnia, do, dico, addico. *His contrarij sunt Nefasti. Noti sunt Ouidij versus.*

Ille Nefastus erit, per quem tria verba silentur:
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Atri dies sunt, qui & Communes. *Macrob. ibid.* Dies autem postriduanos ad omnia maiores nostri cauendos putarunt, quos etiam atros velut infausta appellatione damnarunt, eosdem tamen nonnulli communes ad emendationem nominis vocitauerunt. *Ouid. 1. Fast.*

Vendicat Ausonias Iunonis cura Kalendas,
Idibus alba Ioui grandior agna cadit.
Nonarum tutela Deo caret, omnibus istis,
Ne fallare, caue, proximus ater erit:
Omen ab euentu est, illis nam Roma diebus
Marte sub aduerso tristia damna tulit.

Iusti --- Prœliares. *Macrob. cap. 17.* Prœliares ab Iustis non segregauerim. Siquidem Iusti sunt continui triginta dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris, in arce positum est. Prœliares autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostem lacessere. *Festus.* Iusti dies dicebantur triginta, cùm exercitus imperatus, & vexillum in arce positum esset. *Aliud genus iustorum* xxx. *dierum refert Agell. lib.* xx. *cap. 1.* Confessi, inquit, æris ac debiti iudicatis triginta dies sunt dati conquirendæ pecuniæ caussâ, quam dissoluerent, eósque dies Decemuiri iustos appellauerunt, velut quoddam iustitium, id est, iuris inter eos quasi interstitionem quandam, & cessationem, quibus diebus nihil cum his agi iure posset. Post deinde nisi dissoluerent, &c.

Intercalares sunt dies quinque, qui iuxta Ægyptios. *Macrob. cap. 15.* Tunc Horus: Dies hic, inquit, intercalaris, antequam quintus annus incipiat, inserendus, cùm Ægypti matris artium ratione consentit. Sed in illorum mensib. explicandis videtur operosum, quos tricenûm dier. omnes habent. Eò quòd explicitis xij. mensibus, id est, ccclx. diebus exactis, tunc inter Augustum & Septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, adnectentes quarto quoque anno exacto intercalarem, qui ex quadrantibus confit.

Et incipiunt ix. Kalend. Septemb. *Hoc pugnare videtur cum Macrobij verbis recitatis. Nam Horus exactis* ccclx. *dieb. reliquos quinque anno suo reddi dixit: Isidorus verò vltimo mensi nondum expleto interserit, eadem ratione qua nos Februario diem vnum bissextilem interiicimus.*

Solstitiales dies sunt. *Solstitij nomine Brumam quoque more suo comprehendit, & ita inf. cap. 8.* Solstitia duo sunt.

In Cap. II.

Vmbra terrar. *Ambros. 4. Hexaem. cap. 3.* Est enim *Nox*, vt peritiores probarunt, qui nobis ætate vel munere præcucurrerunt, vmbra terræ. *Et paullò post.* Vnde liquet, quòd noctem faciat vmbra terrarum. *Indicat autem Basilium.*

Quam datam ad quietem corporis. *Ambros. lib. 1. cap. 10.* Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris alicuius vel operis functionem.

Nox à nocendo. *Vt in Etymolog. ex Atteio, Capitone, & aliis.*

Noctis partes. *Vid. Etymolog. lib. 5.*

Crepusculum. *Non.* Crepera res propriè dicitur dubia. Vnde & crepusculum, dicitur dubia lux.

In Cap. III.

Apud Hebræos autem ſeptem anni ſunt. *Non quin apud illos dierum etiam hebdomas ſit. Vt Leuit. 12.* Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duab. hebdomadibus.

Quæ ſoli magnitudine proxima. *Vt ſpectantibus quidem propter propinquitatem videtur, cùm ſit alioqui ſiderum omnium minima. Cicer. in Somn. Scip.* Erant autem eæ ſtellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus, & eæ magnitudines omnium, quas eſſe nunquam ſuſpicati ſumus. Ex quibus erat ea minima, quæ vltima cælo, citima terris luce lucebat aliena.

Ab ſtella Martis quæ Pyrois. *Mendosè in omnib. libris Veſper pro Pyrois inuerſis litteris. Vt etiam lib. 3. Etymol.*

Quam quidam candidum circulum. *Stilbonta potius. Vid. not. ad cap. 28. lib. 5. Etymolog.*

Ab ſtella Saturni quæ ſeptimo cælo locata: *Mendosè lib. o.* ſexto cælo, *vti etiam in pleriſq. lib. Etymol.*

A Mercurio, linguam & ſapientiam: ingenium & linguam. *in Etymolog. ex Seru.*

Ex Marte feruorem: à Marte ſanguinem. *ibid.*

Ex Saturno tarditatem: à Saturno humorem. *ibid.*

In Cap. IIII.

Siue à noua ad nouam curſus. Cuius, &c. *Omiſerant librarij vocem* curſus *ſimilitudine ſequentis vocis*, Cuius, *decepti. Quam nos ex etymologiis reſtituimus. Sic enim illic cap. 31.* Vnde & apud Hebræos, menſes legitimi non ex Solis circulo, ſed ex Lunæ curſu enumerantur, qui eſt de noua ad nouam.

Antiqui definierunt: quandiu Luna Zodiacum circulum perducitur. *Verba ſunt Hygini extremo libro quarto.*

Antiqui autem Gentiles menſib. nomina quædam ex diis --- à ſacris Lupercorum appellauerunt. *Totus locus ſumptus ex Aug. lib. 18. contra Fauſt. c. 5. paucis quibuſd. inuerſis. Vidend. etiam Macrob. lib. 1. Satur. c. 12.*

October, Nouember, December, ex numero imbrium atque veris. *Nihil huiuſmodi apud Auguſtinum, ſed à numeris, vel à numerorum ordine. Ergo luſiſſe Iſidorum in notatione: an potius hæc illi adiecta cum P. Chacone, putabimus? Quod item ſuſpicari eadem cauſſa licet de verbis illis:* Sed ſpecialiter Ianuarius appellatur, eò quòd ianua ſit anni atque principium. *Nam huius notationis neque Auguſtinus, neque Macrobius meminit.*

Plerique Ancum Sabinor. Regem. *Numæ, qui Sabinus fuerat, ex filia, nepotem: quò reſpexit Catullus in Hymno Dianæ.*

Sis, quocumq. tibi placet
Sancta nomine, Romulíque,
Anciq. vt ſolita es, bona
Soſpites ope gentem.

Quod mirum non vidiſſe virum eruditiſſimum, qui veram ſcripturam ex libris antiquis reſtituit. Non enim Romanos tantùm indicare voluit Catullus, cùm Romulíq. Anciq *dixit: ſed Romanos, qui paternũ genus ad Romulum, maternum verò ad Ancum, hoc eſt, ad Sabinas referrent.*

Duodecim menſes fuiſſe anni etiam ante diluuium. *Hoc ita eſſe nihil vetat, id tamen non ſatis probat locus ex Geneſi adductus, cùm præſertim ibi decimi tantùm menſis fiat mentio, non (vt eſt in Iſidorianis libris) vndecimi. Id accidit, quia apud lxx. interpretes vbi nunc ἐν τῷ δεκάτῳ μηνί, legitur; ἐν δεκάτῳ μηνὶ in aliis exemplaribus legebatur.*

Calendas autem à colendo dictas. *Quod in Etymologiis non de ſua, ſed de aliorum ſententia pronunciauit. Conſtat autem à calendo hoc eſt vocando nominatas. Vid. Macrob.*

Vel ab Idulio. *Al.* Edulio. *Sed placet* Idulio. *Nam ſacrum quod Ioui ſingulis idib. Iduli agna fiebat, Idulium dictum ait Feſtus in* Sacra via. *Immo Idulis (inquies) agna, & Idulium ab idibus ipſis potius dicta. Quaſi id mirum, aut nouum Iſidoro, priora quæ ſint è poſterioribus ducere, dum de vtriſque magis liqueat? Sic enim apud illum quatuor à figura quadrata, & teſtis à teſtamento, & ieiunium à ieiuno inteſtino, & ſexcenta huiuſmodi. Sed videndæ aliæ elegantiſſimæ notationes Iduum apud Macrobium.*

Nonæ à nundinis. *Nihil Nonis cum nundinis. Immò, quòd aliquando nundinæ in Nonas incidebant, cautum, ait Macrobius, quomodo nundinæ in Nonas ne incurrerent.*

Apud Ægyptios autem principia menſ. &c. *Cur id faciant è Macrobij verbis cap. 1. relatis conſtabit.*

In Cap. V.

Vid. Palladij horologium.

In Cap. VI.

Annus eſt circuitus ſolis ac reditus. *Macrob. lib. 1. in Somn. cap. 6.* Anfractum Solis ac reditum annum vocans: anfractum propter Zodiaci ambitum; reditum, quia eadem ſigna per annos ſingulos certa lege metitur.

Alij ab æquinoctio verno, vt Hebræi. *Poſt Moyſen, nam antea ab autumno putabant.*

Alij à Solſtitio, vt Græci. *Non dixit à quo Solſtitio. Atqui conſtat Græcis duo anni fuiſſe initia, eáq. à duob. ſolſtitiis ducta. Vnum naturale à Bruma, quò reſpexiſſe putatur Terentius in Phormione:* Aruſpex vetuit ante Brumam aliquid noui incipere. *Alterum ciuile, qua ratione τὸν ἐνιαυτὸν μετὰ θερινὰς τροπάς. 6. de legib. vocat Plato. idque propter Olympicum certamen, quod proximo poſt Solſtitium æſtiuum plenilunio celebrabatur. De hoc poſteriori initio locutũ Iſidorum potius reor. Nam & hoc ſolum ſolſtitium veteres appellauere.*

Sed à Mileſio quodam Philoſopho. *Laërt. in Thalete, & Plutarch. 2. de placitis Philoſophor. Sed quis hunc annum naturalem appellauit?* Lunaris, *igitur, legendum? ne id quidem ſatis placet.*

Quem annum antiqui ſexcenteſimo anno. *Cur ita ediderimus repugnantibus omnibus libris, ratio reddenda eſt. Nam in impreſſ. & manuſcriptis vetuſtiorib. vt in Ouet. Gotth.* viceſimo, *in alio peruetuſto* xx. anno *legitur. Hanc rationem qui expedire non quiuerunt,* vndeuiceſimo *fecerunt, vt eſt in aliis duob. recentioribus manuſcriptis Valent. & Malacitan. Annum ſcilicet magnum cum decemnouennali Lunæ cyclo nullo neque exemplo, neque ratione confundentes. Nam neque quiſquam ita locutus eſt, neque in eo Lunari circulo ſidera omnia, ſed Luna ſol ad ordinem ſuum redit. Ita ſanè (inquies) ſed quid viceſimo, vel vndeuiceſimo cum ſexcenteſimo, aut cur ſexcenteſimo recta ſcriptura putabitur? Beda, qui huius libri plurima in ſuos de Natur. rer. & ratione temporum tranſtulit, cap. 9. libri de ratione temp. prioris editionis, ita ſcribit.* Annus magnus eſt, dum omnia ſidera, certis curſibus exactis, ad locum ſuum reuertuntur, quem ſexcentis annis ſolarib. Ioſephus dicit impleri. Item lib. de Natura rer. poſterioris edit. *cap. 35.* Annus magnus eſt, cum omnia ſimul errantia ſidera ad ſua quæque loca, quæ ſimul habuere, recurrunt. De quo Ioſephus in primo antiquitatum libro, cùm longæuitatem primorum hominum deſcriberet, ita meminit: Nullus autem ad vitam modernam, & annorum breuitatem, quibus nunc viuimus, vitam comparans antiquorum, putet falſa, quæ de illis ſunt dicta: &

eò quòd nunc vita tanto non ducatur tempore credat, neq. illos ad vitæ illius longitudinem peruenisse. Illi namque, cùm essent religiosi, & ab ipso Deo facti, cúmque eis pabula opportuniora ad maius tempus existerent præparata, tantorum annorum curriculis ritè viuebant: deinde propter virtutes, & gloriosas vtilitates, quas iugiter perscrutabantur, id est, Astrologiam, & Geometricam, Deus eis amplius viuēdi spatium condonauit, quæ nunc haud ediscere potuissent; nisi sexcentis viuerent annis, per tot enim annorum curricula, magnus annus impletur. *Varietatem autem hanc peperit anceps lectori scriptura huiusmodi: VIC°. è qua vel vicesimo, vel sexcentesimo cuiuis promptum facere. Non est autem hic annus ille magnus verè vertens Platonicus, de quo Cicero in Somn. Scip. in illo enim sidera omnino omnia, in hoc verò errantia tantùm ad loca, vnde profecta sunt, simul reuertuntur. Atque hunc etiam annum magnum definit lib. 5. Etymolog.* Qui fit omnib. planetis in eundem locum recurrentib. post annos solstitiales plurimos. *Et Balbus apud Ciceronem lib. 2. de natura deor.* Quarum ex disparib. motionib. magnum annum Mathematici nominauerunt. Qui tunc efficitur, cùm Solis, & Lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem, confectis omnium spatiis, est facta conuersio. *Quod autem antiquorum nomine vnum Iosephum intellexerit Isidorus, more suo fecit. Sed ne longius abeamus, eodem modo cap. 4. præcedenti, de Hygino dixit.* Mensem autem antiqui definierunt, quandiu Luna Zodiacum circulum perducitur.

Solstitialis annus. *Verba sunt Ambrosij lib. 4. cap. 5.*

Annus Iubilæus. *De quo Leuit. 25.*

Olympias. *Olympias quarto anno exacto, quinto inito, agebatur: Lustrum quinto expleto condebatur. Quare quinquennes Olympiadas, & quinquennia lustra apud auctores reperiri nihil mirum. Vid. 5. Etymolog. cap. 36.*

Indictiones Romani inuenerunt. *Quar. initia & caussas alij retulere, qui de emend. temporum scripserunt.*

Dicta autem Æra. *Ead. lib. 5. Etymolog.*

In Cap. VII.

Sicut ait Ambrosius. *Cuius sunt huius capitis pleraque lib. 4. cap. 5.*

Iuxta Hebræos integer annus. *Ita quidem apud Danielem loco citato. Aliàs Hebræis idem significat tempus quod reliquis gentib.*

Quorum temporum hæc sunt principia. *Vulgus ternos menses singulis anni temporib. assignat. Astrologi ex Zodiaci signis æstatem, & hyemem à solstitio & bruma: ver & autumnum ab æquinoctiis auspicantur. Medici temperiei rationem solam ducentes, duplo ferè maiora hyemem, & æstatem, quàm ver & autumnum faciunt. His enim ver æquinoctio incipit, Aprilis propè finem desinit: Autumnus nondum exacto Augusto incipit. Nouembris initio fermè terminatur. Isidoro alia ratio placuit. Nam æquinoctiis, solstitióque, & brumæ singulos menses præponens, anni tempora distinguit, quæ tamen ratio Bedæ non probata est lib. de Natur. rer. 2. edi. cap. 34.*

In Cap. VIII.

Hyemale viij. Calend. Ianuar. *Nunc ex Calendario Gregoriano xj. Calen. Ianuar.*

Quo Sol stat. *Non quod Sol vnquam stet, sed quod sistat cursum non vlterius descendens, sed regrediens. Quod idem de æstiuo (quod solum solstitium appellarunt antiquiores) intelligendum. Neque enim vlterius Sol ascendit.*

Alterum æstiuum viij. Calend. Iul. *Nunc xj. Calend. Iul.*

Vernale viij. Calend. April. *Nunc xiij. Calend. April. Autumnale verò Calen. Octob.*

In Cap. IX.

Quia sicut ille ex quatuor elem. *Hæc magis expoliuit lib. 1. Sentent. cap. 11.*

Nam quemadmodum erigitur mundus. *Virgil. 1. Georg.*

Mundus vt ad Scythiam Riphæásq. arduus arces
Consurgit; premitur Libyæ deuexus in Austros.

In Cap. X.

Quas Græci Zonas vocant. Quas Græci parallelos, id est, Zonas vocant. *Libri omnes. Mendosè, vt apparet ex 3. Etymolog. cap. 43. & lib. 13. cap. 6. vbi cùm bis eadem repetantur, tamen hæ duæ voces,* Parallelos, id est, *non leguntur. Eas quisquis addidit, parū Græcam vocem existimauit Zonam, legerátque apud Plinium lib. 6. cap. 33.* Plura sunt segmenta mundi, quæ nostri circulos appellauere, Græci παραλλήλους.

Quâ Solis valido nunquam rota ferueat igni. *Ex iis qui fragmenta Poëtarum edidere. Veterum tamen libror. scripturas referemus, si quis fortè melius coniiciat.* Quam solis valido nunquam vt auffera à igne. *Ouet.* Quam Solis valido nunquam aut auffera igne. *Toletan. Malacitan. & Valen.* Quam Solis valido nunquam vis auxerat igne. *Impress. vnde quis fortasse fecerit,* Quas Solis valido nunquam vis vsserit igne. *vel,* Quâ Solis validos nunquā vis afferat ignes. *Nam illud auxerat ex a ꝗ Ferat. duob. digammis scripto confectum putamus. Vel etiam,* Quas solis valido nunquam vis afflet ab igni.

Sed æquinoctialis circulus inhabitabilis. *Primus Auicenna habitationi commodissimum dixit, quod reapse compertum est.*

At contra Septentrionalis & Australis circuli sibi coniuncti. *Sibi, id est, æquinoctiali coniuncti, & proximi. Alioqui inter se longè distantes.*

In Cap. XI.

Iugabiles qualitates. *Ita Ouet.* Iugales *reliqui & Ambros.*

Per quendam chorum concordi societate conueniunt. Per quendam chorum concordiæ societatísque. *Ambrosius.*

Vnde & Græcè στοιχεῖα. *Mendosè libri omnes* κοινά. *Nam præterquàm quòd apud Ambrosium & Basilium* στοιχεῖα, *etiā 13. Etymolog. cap. 3.* Græci autem elementa στοιχεῖα nuncupant, eo quòd sibi societatis concordia, & communione quadam conueniant.

In Cap. XII.

Ambrosius in libris --- cælatum vocatur. *Lib. 2. cap. 4.*

Huius enim esse subtilem --- sicut fumum. *Lib. 1. cap. 6. sunt verò Isaiæ verba, cap. 51. ex* lxx. *interpret.* ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη.

Cous, *vel* Couus, *vel* Cohus. *Varro lib. 4.* Sub iugo medio Couum, quod bura extrema addita oppilatur, vocatur Couum à Couo. *Festus,* Cohum, lorum, quo temo buris cum iugo colligatur, à cohibendo dictū. Cohum Poëtæ cælum dixerunt à Chao, ex quo putabant cælum esse formatum. *Ego à cohibendo hoc quoq. ductum arbitror. Quod etiam luisse videtur Isidorus dicens.* Cohum, quòd cælum continet.

Poli ex cælestib. circulis cacumina --- dictus est. *Hyginus lib. 1.* Huius autem (*de axe loquens*) cacumina, quibus maximè sphæra nititur, Poli appellantur, quo-

rum alter ad Aquilonem spectans Boreus: alter ad positus Austro Notius est dictus. *Nihil tamen in Isidoro mutauimus. Nam & Australem, & Notium, & Austronotum, vel Austronotium hunc polum dici constat. Terræ verò oppositum dixit Isidorus, quòd obiectu terræ (vt ait Arati interpres) à nobis non videatur. Vid. lib. 3. Etymol. & lib. 13.*

Atque ardens esse dixerunt. *In his fuit etiam Plato, qui cælum, astráq. ignea esse scripsit. Sed (vt interpretatur Galenus) non hoc igne qui vrendi vim habeat, sed alio qui luminis tantùm sit particeps. Antiquorum rationem refutauit Aristoteles: ita tamen, vt Basilio, & Ambrosio, (quos hic noster auctores habet) suam ipse probare non potuerit.*

Eius incendium temperent. *Idem cap. seq. ex Amb.*

Sphæram autem confirmant. *Hygini lib. 1. initio.*

Quòd careat indicio angulor. *Ita o. l. Fortè* incisione angulor. *Cicero.* Nihil incisum angulis.

Quod in se cæteras. In se stellarum. *Lib. o. Mendosè.*

Tanta autem polus celeritate, &c. *Eadem lib. 3. Etymolog. cap. 34.*

In Cap. XIII.

Cuius quidem cæli naturam Deus aquis temperauit. *Ibid. cap. 3.*

In Cap. XIIII.

Vt inter orbem cæli: & supra orbem, *addit Ambrosius.*

In Cap. XV.

Nos autem credimus eum sicut habere virt.--- exurit. *Eiusd. lib. 4. cap. 3.*

Igneus est enim Sol --- rorantem. *Arati interpres.* Sol interea, dum igneus sit, præ nimio motu conuersionis suæ amplius incalescit. Cuius ignem dicunt Philosophi aqua nutriri, & è contrario elemento virtutem luminis, & caloris accipere, vnde videmus eum sæpius madidum, atque rorantem.

In quo euidens --- sumpserit. *Verba sunt Ambrosij loco citato.*

In Cap. XVI.

Hunc autem ampliorem, quàm terram. *Octies maiorem terra, ait Macrob. lib. 1. in Somn. Scip. cap. 20. Vid. Plut. lib. 2. de placit. Philos.*

Lunam minorem. --- maiorem futurum. *Verba sunt Hygini, lib. 4. cap. de Luna. Sed corrigendus ex Isidoro Hyginus.*

In Cap. XVII.

Dicunt antiqui Aratus & Hyginus. *Arati interpres cap. penult. Et Hygin. lib. 4. capite de Sole. Cuius sunt hæc omnia verba:* Solem per seipsum moueri, *vsque ad illa,* nequaquam per seipsum fixum volui, sed ipsum per se moueri. *Nisi quòd ea, quæ illi sine cunctatione pronunciant, ea Isidorus ipsis tribuens veluti addubitans profert.*

Qui postquam ardentem tinxerit Oceano rotam. *Mirum, ni hæc Lucretij sunt.*

Cui ideò Deus--- consumeret. *Verba sunt Ambrosij, lib. 2. cap. 3.*

Sed vt Clemens ait, diuersos accipit cursus.-- annus inducitur. *Verba sunt Clementis, lib. 8. Recognitionum.*

In Cap. XVIII.

Augustinus in ps. x. *Et lib. 3. de Genes. cap. 15.*

Si enim suo lumine vteretur ---- exilem fieri. *Verba sunt Hygini cap. de Luna.*

Sicut enim Luna deficit. --- coronatur. *Ambrosij sunt verba lib. 4. cap. 8.*

Larga roris. *Amb. lib. 4. cap. 7.*

Item sicut septem formas. *Ead. lib. 3. Etymolog. totidémque species assignat Lunæ Clemens lib. 6. Strom. ex Seleuco Mathematico. Ex quo & Isidori ipsius mente has nos species tùm hìc, tùm etiam in Etymologiis reformauimus. Sectilem autem, non sextilem ex veterib. libris appellamus dimidiā, vel semissem.*

In Cap. XIX.

Lunam per alios ortus ---- potius quàm stare. *Verba sunt Hygini omnia, licet non continenter apud eum legantur.*

Terris autem vicina Luna --- percurrit. *Verba sunt interpretis Arati, numero dierum Lunæ tantùm mutato.*

Itaque Luna per tricenos --- celebrato. *Verba sunt Ambrosij lib. 4. cap. 5.*

Nam & defectui --- feruntur. *Ambros. cap. 7.*

In Cap. XX.

Solem sapientes dicunt --- transmittit. *Totus locus ex Hygini lib. 4. cap. de Luna.*

Si foramen aëris, &c. *Quod Anaximandro placuit. Plutarch. 2. de placit. cap. 20. & 24.*

In Cap. XXI.

Pleraque ex eod. Hygin. cap. de Luna.

Nam dicunt Stoici. *ita m. s. o.* historici *impress. Hyginus* Et si nonnulli dixerunt in Solis cursu euenire, vt cùm peruenerit ad eum locum, vbi occidere dicatur: ibi montium magnitudine à nobis lumen auerti Solis, & ita noctem videri. Quod si ita sit, nimirū eclipsim Solis verius, quam noctem dicimus.

Figuraliter autem. *Ex Aug. in ps. x.*

In Cap. XXII.

Stellæ quidem cum mundo vertuntur. *Id probat Hyginus ibid. Vid. lib. 3. Etymol. à cap. 60. vsque ad 70.*

In Cap. X XIII.

Inde à Gentilib. Venus dicta. *Non dicta est Venus, quòd plus lucis habeat, sed Lucifer. Ita enim 3. Etymolog.* quòd inter omnia sidera lucis plus ferat.

Ita & hæc vmbram facit. *Plinius lib. 2. cap. 8. de Venere.* claritatis quidem tantæ, vt vnius huius stellæ radiis vmbræ reddantur.

Quarto circulo Sol. *Ciceronem sequitur. Nam Plato secundo circulo collocabat. Vid. Macrob. lib. 1. in Somn. Scip. cap. 19.*

Porrò quinto circulo Pyrois. *Mendosè libri omnes hoc quoque loco V esper pro Pyrois habebant.*

Non quòd ipsa errent. *Cic. 2. de nat. Deor.* Errantia appellantur, cùm omnium minimè errent.

In Sole enim, & Luna omnib. notitia est ortus & occasus. *Itaque Isidoro non videntur errantes. Vt neq. Arato quinque tantùm numeranti.*

Nam, quæ per bis sex signorum labier orbem

Quinque solent stellæ.

Nam Luna octo annis. *Ita m. s. o. etiam lib. 3. Etymolog. præter Malacitanum, in quo* XIX. annis *recentiore manu videtur hoc loco repositum. Hoc fortasse octennium illud, de quo Plutarch. extremo lib. 2. de Placitis.*

In Cap. XXIIII.

Stellas omnes non habere lumen. *Macrobius lib. 1. in*

Somn. cap.19. Lunam vnam alieno lumine, cæteras omnes stellas suo lucere, ait.

In Cap. XXV.

Falsa autem opinio. *E Seru. 1. Georg. ad v.*

Sæpe etiam stellas vento impendente videbis.
Præcipites cælo labi.

In Cap. XXVI.

Arcturus est ille quem Latini Septentrionem. *Hæc eadem in 3. Etymologiar. de arcto aliquanto aptius dicuntur. Sed hoc loco Arcton & Booten, siue Arctophylacem, & Arcturum, quæ propinqua sunt, confudit; vt ipse paulò post fatetur.*

Hanc spectant præcipuè, qui nauigare noscuntur. *Vtrauis vrsa vtuntur nullo periculo nautæ, quod vtraq. polo proxima exiguum circulum describat. Ita Ouidius:*

Esse duas Arctos, quarum Cynosura vocatur
Sidoniis, Elicen Graia carina notat.

Pleiades. *ead. 3. Etymolog.*

Ab eo quòd septem sunt. *Clem. Strom. 6. septem esse seriò affirmat, & Basil. in cap. 3. Isai. septem, ait, apparere, quamuis paruas, & glomeratas, & Ouid. Fast. 4.*

Quæ septem dici, sex tamen esse solent.

Cic. ex Arato.

Hæ septem vulgo perhibentur more vetusto
Stellæ, cernuntur verò sex vndiq. paruæ.
At non interiisse putari conuenit vnam,
Sed frustrà temerè à vulgo ratione sine vlla
Septem dicier, vt veteres statuere poëtæ,
Æterno cunctas æuo qui nomine dignant,
Alcyone. Meropéq. Celeno. Taygetéq.
Electre, Steropéq. simul sanctissima Maia.

Orion stella est *. *Asterisco notauimus locum, quem facilè explere possis, vel ex tertio Etymol. vel ex Arati interprete, à quo Isidorus hæc mutuatus est. Sic enim ille.* Orion, qui & incola dicitur, ante tauri vestigia fulget, & dicitur Orion ab vrina, id est, ab inundantia aquarũ. Tempore enim hyemis habet ortum, cùm mare, & terras tẽpestatib. turbat. Hunc Romani Iugulam vocant, eo quòd sit armatus, vt gladius, stellarum luce terribilis, &c.

Hic Orion gladius. *Ita impress. peius multò manusc.*

Hic autem Orion à gladio dictus est.

Lucifer stella nitens. *Plura hìc leguntur in quibusd. libris, è tertio Etymologiar. hùc accita, neq. enim in vetustiorib. reperiuntur.*

Cometes. *Totidem ferè 3. Etymol.*

Sirius quippe appellatur propter flammæ candorem. *Rectissimè, vt ne suspicio quidem vlla restet de emendatione loci libri 3. Etymolog. Arati interpres,* Sirium autẽ stellam vocatam putant, propter flammæ candorem.

In Cap. XXVII.

Vt ait S. Augustinus. *Extremo libro secundo de Genes. ad litteram.*

Quærendum quid futuræ sint in resurr. *Leguntur hæc in m. s. o. quæ videntur sumpta è lib. x. de ciuit. c. 29.*

In Cap. XXVIII.

Ambrosium in libro Hexaemeron. *quarto c. 3.*

Ad eum locum peruenerit, vbi occidere dicitur, ibi montium magnitudine à nobis separatur. *Non sunt hæc Ambrosij, sed Hygini verba superius c. 21. à nobis relata.*

Sicq. terræ obiectu à Septentrionali parte obumbratur aër. *Voces* à Septentrionali parte, *addidit Isido. quæ aptius collocarentur sic:* Obumbratur aër à Septentrionali parte, *ne obici terra videretur à Septentrionali parte.*

In Cap. XXIX.

Tonitrua. *Amb. lib. 2. c. 4.* Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore, aut penetrari. Vnde & de tonitrib. quæ concepto intra sinum nubium spiritu, cùm se vehementer erupturus eliserit magno concrepant sonitu, ait scriptura: firmãs tonitrua. *Suspicor autem verba hæc Isidori:* & in morem exilientium de stabulis quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras emittitur: *desiderari apud Ambrosium, restituendáque ex hoc loco: ante illa verba* ait scriptura, *vt parenthesi includantur, totúsque locus ita legatur.* Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore, aut penetrari. Ideò & firmamentũ dicitur, quod non sit inualidũ neque remissum. Vnde & de tonitribus (quæ concepto intra sinum nubium spiritu, cùm se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, & in morem exilientium de stabulis quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras emittitur) ait scriptura.

In Cap. XXX.

Aiunt naturalium scrutatores -- perueniat sonitus. *Concinnauit hæc ex Lucretij versibus hisce lib. 6.*

Fulgit item nubes, ignis cùm semina multa
Excussere suo concursu, ceu lapidem si
Percutiat lapis, aut ferrum: nam tunc quoq. lumẽ
Exilit, & claras scintillas dissupat ignis.
Sed tonitrum fit vti post aurib. accipiamus
Fulgere: quàm cernant oculi, quia semper ad aures
Tardius adueniunt, quàm visum, quæ moueãt res,
Id licet hinc etiam cognoscere, cædere siquem
Ancipiti videas ferro procul arboris auctum.
Antè fit, vt cernas ictum, quàm plaga per aures
Det sonitum: sic fulgorem quoq. cernimus antè,
Quàm tonitrũ accipimus, pariter qui mittitur igni
E simili caussa & concursu natus eodem.

Vnde & Virgilius. Non alias cælo ceciderunt p. sereno Fulgura. *Ad quæ verba Seruius:* Omen est (inquit) & in eo quòd sereno cælo fulgura missa sunt, & in eo quòd plura missa sunt.

Post fulminis autem iact. *Ex eod. Lucretij loco.*

Lucretius autem dicit. *Lib. 2. his verbis.*

Perfacile est iam animi ratione exoluere nobis:
Quare fulmineus multò penetralior ignis,
Quàm noster fluat è terris terrestrib. ortus.
Dicere enim possis, cælestem fulminis ignem,
Subtilem magis è paruis constare figuris,
Atque adeò transire foramina, quæ nequit ignis
Noster hic, è lignis ortus tedáque creatus.

Fulgura mõtes. *Ita omnes libri, vt & Horatiani quidã.*

In Cap. XXXI.

Clemens Roman.--- species eius formatur. *Sunt hæc lib. 8. Recognitionum, sed apparet Isidorum alia interpretatione vsum, ac dubitari posse, an ea quæ circumfertur Raffini sit.*

Quadricolor enim est. *Tricolorem vult esse Aristoteles. Isidorum secutus est Beda.*

In Cap. XXXII.

Vid. lib. xiij. Etymolog. c. 7.

In Cap. XXXIII.

Instar medicinalis cucurbitæ. *Ex Ambros. li. 2. c. 3.*

In Cap. XXXIIII.

Ait Ambros.--- nix funditur. *lib.2.c.4.*

In Cap. XXXVI.

Approbante Lucretio: Ventus n.f.v.c.a. p.a. *Versus ex lib. 6. quæ sententia fuit quoq. Anaximandri & Stoicor. quos reprehendit Aristoteles.*

Clemens autem eo quòd montes--- incanduerint. *Verba sunt Clementis.*

In Cap. XXXVII.

Primus ventor.cardinal. *Quatuor, quos hic cardinales vocat lib. 13. Etymolog. principales appellat. Nam cardinales illic duos tantùm nominat Septentrionem & Austrum, neque à Septentrione illic, sed ab Oriente incipit. Vid. Plin. lib. 2.cap.27.*

Libonotus. *Mendosè libri o. etiam Bedæ,* Euronotus. *idē enim Euronotus, qui & Euroauster.*

In Propontide iracidas. *Ita m.s.o. tiracidas impress.nisi fortè Thrascias qui suprà idem cum Circio.*

Aura & altanus. *Vid.Seru. & Plin. lib. 2. c. 14. Versus qui de his ventis in excusis libris corruptissimi feruntur, à manusc. absunt, in Ouetensi Gott. separati ab hoc opere leguntur propè integri, quos, quia non prorsus inelegantes, & antiquiores Isidoro visi sunt, proponendos putauimus: sunt autem hi:*

Versus de ventis.

Quatuor à quadro consurgunt limite venti.
Hos circumgemini dextra læuáq. iugantur:
Atq. ita bisseno circundant flamine mundum.
Primus Aparctias, alto qui spirat ab axe:
Huic nomen nostra è lingua Septentrio fixit.
Circius huic dexter gelido circumtonat antro:
Thrasciam Graij propria dixere loquela.
Huic læuus Boreus glaciali turbine mugit.
Frigidus hic Aquilo nostris vocitatur in oris.
At Subsolanus stat rectus Solis ab ortu:
Græcus Apeliotem apto quem nomine signat.
Huic at Vulturnus dextra de parte leuatur:
Attica Cæciam Graiis quem littora signant.
Nubifero flatu leuigatas irrigat auras
Dorica quem simili designat nomine lingua
At Notus è medio Solis dat flamina cursu:
Austrum ritè vocant, quia nubila flatib. haurit.
Euronotus cui dexter adest, quem, nomine mixto,
Euroaustrum Latia dixerunt voce Latini.
Libonotus læuam calidis adtaminat oris:
Æstib. immensis ardens Austroafricus hic est.
Solis ab occasu Zephyri tuba florea seruat,
Ex Itala nomen cui fixum est voce Fauoni.
Huic dextram tangit dictus lips Attide lingua:
Africus hic propria veniens regione vocatur.
At tu Core fremis Zephyri de parte sinistra:
Argesten Graio vocitarunt ore Camœnæ.

In Cap. XXXVIII.

Tranquillus in pratis sic dicit. *al.* Tranquillis in portis, *al.* Tranquillis in pratis. *al.* Tranquillus in partes. *Legerem* Tranquillo in portu sic disces: *nisi Tranquilli in cap. de ventis meminisset, & quosdam Græcorum libros suos λειμῶνας, hoc est, prata inscripsisse, diceret in Præfatione Plinius.*

Dum de parte Aquilonis fulg. *Virgil.*

At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm
Euríq. Zephyríq. tonat domus, omnia plenis
Rura natant fossis.

Nigidius quoq. --- carebunt. *Verba sunt interpretis Arati, è quo sunt multa restituta, nam mendosissima in omnib. libris erant. Sed eadem longè elegantius Maro.* Luna reuertentes cùm primum colligit ignes: Si nigrum obscuro, &c.

Si cornua eius tecta fuerint nebula. *Ita m.s.o.* tetra fuerint *apud Arati interpretem.*

Si Aquilonium cornu Lunæ sit correctius, Aquilonem imminere. Item si cornu Australe sit erectus. *Ita constanter omnes libri & apud Arati interpr. Cur autem Luna, vel erecta, vel prona videri soleat. Vid. Bed. c. 24. lib. de natur. rer. edit. 2.*

Si Sol in ortu suo maculosus---tempestatem significat. *Verba sunt eiusd. interpretis.*

Rubeat in occasu. *Voces* in occasu *deerant in omnib. nostris libris.*

Sincerus ferè. *Vox* ferè *non est in Arati interprete, legitur verò in omnib. nostris libris.*

In Cap. XXXIX.

Quidam dixerunt. *Clementem significat lib. 8. Recogn. cuius hæc sunt verba.* Quando pro peccatis --- & cætera animantia.

Item alij aiunt: pestifera semina rer. *Operæpretium, quib. ex verbis Lucretij, quæ restant huius capitis, conflarit, inspicere. Is igitur ita lib. 6.*

-- Primùm multarum semina rerum
Esse, suprà docui, quæ sint vitalia nobis,
Et contra quæ sint morbo mortíq. necesse est
Multa volare eà quom casu sunt fortè coorta,
Et perturbarunt cælum: fit morbidus aër.
Atq. ea vis omnis morborum pestilitásq.
Aut extrinsecus, vt nubes, nebulæq. supernè
Per cælum veniunt, aut ipsa sæpè coorta
De terra surgunt: vbi putrorem humida nacta est
Intempestiuis pluuiísq. & solib. icta.
Nónne vides etiam cæli nouitate & aquarum,
Tentari procul à patria quicunq. domóq.
Adueniunt, ideò quia longe discrepat aer.
--- Et paulò post.
Proinde vbi se cælum, quod nobis fortè alienũ est,
Commouet, atq. aer inimicus serpere cœpit:
Vt nebula, ac nubes paulatim repit, & omne,
Quà graditur conturbat, & immutare coactat.
Fit quoq. vt in nostrum, quom venit denique cælum
Corrumpat. reddátq. sui simile, atq. alienum.
Hæc igitur subitò clades noua, pestilitásq.
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudúmq. cibatus,
Aut etiam suspensa manet vis aere in ipso.
Et quom spirantes mistas hinc ducimus auras.
Illa quoq. in corpus pariter sorbere necesse est.

In Cap. XL.

Quidam aiunt in profundis Oceani esse quosd. meatus. *Plato in Phædone.*

Effluent maria, nunc retrahente reducant. *F. effluant m.n.r. reducantur. Ita enim paulò post retrorsum trahi, & refundi dicet, nisi ad nares referri mauis.*

Quidam autem volunt cum augmento Lunari refundatur. *Verba sunt Ambrosij lib. 4. in fine capitis septimi.*

Alij Oceani vndis ali dixerunt sidera. *Vide sup. cap. 15.*

In Cap. XLI.

Clemens Episcopus dicit. *lib. 8. Recognit.*

Adde etiam quod venti rapiunt. *Lucretius.* Præterea magnam Sol partem detrahit æstu. -- *Et mox.*

Tum porro venti magnam quoq. tollere partem
Humoris possunt, *&c.*

Lacus, multásq. lacunas. *Lucretij verbis lusisse videtur:* Multósq. lacus, multásq. lacunas.

In Cap. XLII.

Rursus Ambrosius. --impotabile sit. *lib. 2. c. 3.*

Ac ventorum flatib. *Hæc verba non sunt Ambrosij: sed veluti ex præcedenti cap. repetita.*

Quod etiam Solis ratione. *Hoc est solertia, & iudicio, & discernendi quadam vi. Ita enim Ambrosius:* quod ex solis quadam diiudicatione fieri perhibetur.

In Cap. XLIII.

Totius capitis sententia sumpta è Lucretij ead. de re elegantissimis versib. lib. 6. Nilus in æstate crescit, &c. *Sed verba Lucretij (quib. libenter uti solet) hoc loco dedita opera fugisse videtur.*

In Cap. XLIIII.

Sic dicit Ambrosius. *lib. 1. cap. 6.*

In Cap. XLV.

Huius quoq. capitis sententia è sexto Lucretij sumpta.

Quærentis vi viam euadendi. *Omiserant librarij illud* vi. *sequentis alterius syllabæ* vi *similitudine delusi. Notum illud:* fit via vi.

Vnde & Sallust. Venti (inquit) per caua terr. *Citantur eadem verba initio 14. etymolog. & à Seru. Georg. 2. ad v.* Vnde tremor terris.

Motúq. vndæ. *Lucretius.*

Fit quoq. vbi magnas in aquæ vastásq. lacunas,
Gleba vetustate è terræ prouoluitur ingens,
Vt iactetur aqua, & fluctu quoq. terra vacillet.

In Cap. XLVI.

Iustinus. *Initio libri quarti. Vnde sunt hæc omnia vsque ad allegorica.*

GOTTHORVM HISPANIAE
REGVM CATALOGVS.

Regum chronico Gotthorum (quod superius pagina 398. habetur) visum est hîc addere prætermissum catalogum huius gentis ex Isidoro & Iuliano (quem Vulsam alij crediderunt) & ex Conciliis vetustis non sine labore collectum: & alterum quoque Catalogum veterum Archiepiscoporum Toletanorum ex Gotthico codice Monasterij sancti Aemiliani in primis descriptum, ad historiæ Gotthicæ, & libri S. Ildefonsi de Viris Illustribus intelligentiam.

Æra.	Anno Christi.	REGES VVISEGOTTHORVM in Hispania.
407	369	Athanaricus regnauit ann. 13.
420	382	Alaricus ann. 28.
449	411	Athaulfus, ann. 6.
454	416	Sigericus.
454	416	VVallia, ann. 3.
457	419	Theuderedus, ann. 33.
490	452	Turismundus, ann. 1.
491	453	Theudericus, ann. 13.
504	466	Euricus, ann. 17.
521	483	Alaricus, ann. 23.
544	506	Gesaleicus, ann. 4.
549	511	Theudericus, ann. 15.
561	523	Amalaricus, ann. 5.
vel	vel	
564	526	
569	531	Theudis, ann. 17. mens. 5.
586	548	Theudisclus, ann. 1. mens. 5. dies 13.
587	549	Agila, ann. 5. mens. 3.
592	554	Athanagildus, ann. 15. mens. 6.
605	567	Liuua, ann. 1.
606	568	Liuuigildus, ann. 18.
624	586	Reccaredus, ann. 15. mens. 1. dies 10.
639	601	Liuua, ann. 2.
641	603	VViterícus, ann. 6. mens. 10.
648	610	Gundemarus, ann. 1. mens. 10. dies 13.
650	612	Sisebutus, ann. 8. mens. 6. dies 16.
659	621	Reccaredus, mens. 4.
659	621	Suinthila, ann. 10.
669	631	Sisenandus, ann. 3. mens. 11. dies 16.

674	636	Chintila, ann. 3. menſ. 8. dies 9.
678	640	Tulga, ann. 2. menſ. 4.
680	642	Chindaſuinthus, ann. 6. menſ. 8. dies 10.
687	649	Recceſuinthus, ann. 23. menſ. 6. dies 11.
710	672	VVamba, ann. 8. menſ. 1. dies 14.
718	680	Eruigius, annos 6. menſ. 10.
725	687	Egica, ann. 15.
739	701	VVitiza, ann. 10.
749	711	Rudericus, ann. 1. *Alij aiunt 3.*
750	712	Mauri inuadunt Hiſpaniam.

ARCHIEPISCOPI TOLETANI veteres collecti potiſſimùm ex libello S. Ildefonſi de Viris illuſtribus, & Catalogis veteribus Eccleſiæ Toletanæ, & codice Gotthico monaſterij ſancti Æmiliani.

Æra.	Anno Chriſti.		
150	circa 112	S. Eugenius.	*Miſſus à S. Dionyſio, & Martyr Pariſiis.*
350	312	Melantius.	*In Concilio Eliberitano.*
363	circa 325	1. Pelagius.	*Hinc numerat S. Ildefonſus & Catalogus S. Æmil. fortè à pace Conſtantini.*
		2. Patrunus.	
		3. Turibius.	
		4. Quintus.	
		5. Vincentius.	
		6. Paulatus.	
		7. Natalis.	
		8. Audentius.	*De quo Gennadius: octauum vocat Ildefonſus.*
443	405	9. Aſturius.	*Subſcribit, vt puto, in primo Concil. Tolet. Reperit Compluti reliquias SS. Iuſti & Paſtoris, ex Ildef.*
		10. Iſicius.	
		11. Martinus.	
		12. Caſtinus.	
		13. Campeius.	
		14. Sinticio.	
		15. Praumatus.	
		16. Petrus.	*Hîc aliqui Hectorem inſerunt ex Concilij Tarraconenſis vetuſto codice.*
		17. Celſus.	
565	527	18. Montanus.	*Annos 5. ex Ildef. Subſcribit in 2. Concil. Tolet.*
		19. Iulianus.	
		20. Bacauda.	
		21. Petrus.	
627	589	22. Euphimius.	*Subſcribit in 3. Concil. Tolet.*
		23. Exuperius.	
635	597	24. Adelphius.	*Subſcribit in quodam Concil. Tolet. ann. 12. Reccaredi.*
		25. Conantius.	
641	603	26. Auraſius.	*Ann. 12. ex Ildef.*
653	615	27. Helladius.	*Ann. 18. ex Ildef.*
671	633	28. Iuſtus.	*Ann. 3. ex Ildef. Subſcribit in 4. Concil. Tolet.*
674	636	29. Eugenius.	*Ann. 11. ex Ildef. Subſcribit in Concil. Tolet. 5. 6. 7.*
685	647	30. Eugenius alter.	*Ann. 12. ex Ildef. Subſcribit in Concil. Tolet. 8. 9. 10. magiſter S. Iuliani, à quo ſæpe citatur.*
697	659	31. S. Ildefonſus.	*Ann. 9. menſ. 2. ex Iuliano, ſanctitate & ſcriptis clariſſimus.*
706	668	32. Quiricus.	*Subſcribit in Concil. 11. Tolet.*
719	681	33. S. Iulianus.	*Ann. 10 menſ. 1. dies 7. ex Felice. Subſcribit in Concil. Tolet. 12. 13. 14. 15.*
729	691	34 Siſibertus.	*Depoſitus in Concil. Tolet. 16.*
731	693	35. Felix.	*Subſcribit in Concil. Tolet. 16.*
738	circa 700	36. Guntericus.	
750	712	37. Sinderedus.	*Romam Sarracenorum tempore fugiens, ſubſcribit in Concil. Rom. ſub Greg. II.*

HINC

HINC SEQVENTES EPISCOPI SVB IVGO SARracenorum.

Æra.	Anno Christi.		
	circa		
778	740	Sunieredus.	*Hic Oppa intrusus, & Vrbanus functus munere absentis Episcopi.*
798	760	Concordius.	
813	775	Cixila.	*Scribit vitam S. Ildef. & ad illum scribit Adrianus Papa.*
822	784	Elipandus.	*Eius opinio damnata in Conc. Francfordien. ann. 794.*
858	820	Gumesindus.	
888	850	Vvistremirus.	*De quo & meminit S. Eulogius Corduben. hoc tempore.*
		Bonitus.	
988	950	Ioannes.	*Obiisse æra 994. dicitur in codice S. Æmiliani.*
			Hinc caret Toletum Episc. donec Sarracenorum iugo liberatur ann. 1083.

NOTAE IN LIBRVM PROOEMIORVM.

IN PRAEFATIONEM.

QVAM in canone. *Hoc libro castigando septem exemplaribus vtebamur: tria Hispali aduecta erant, duo carthacea, tertium in membranis. In duobus carthaceis legitur:* quam in canone sacro. *Verum dictio* sacro *redundare visa est: & Hieronymus vbique in canone tantùm ait, vt in prologo Galeato his verbis:* Igitur sapientia, quæ vulgò Salomonis inscribitur, & Iesu filij Sirach liber, & Iudith & Thobias & Pastor, non sunt in canone. *August. lib. 2. de doctrina Christ. c. 8.* Totus autem canon scripturarum in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur. *Erat enim moribus receptum, vt ferè in Conciliis canon ederetur, omnes diuinas scripturas comprehendens: Ab eo canone libri canonici vocabantur. Quemadmodum è contrario apocryphi libri, id est, absconditi dicti sunt: quoniam eorum lectione, cùm prohibiti essent, occultè tantum, & in latebris vtebantur, & in diuinis libris, absconditi vox, aliquando in vetiti significatione sumitur, vt in psal. 16. ver. 14.* De absconditis tuis adimpletus est venter eorum, *id est, Quæ lege erant prohibita, comederunt. Sic sanè locum intelligit Apollinarius in psalmorum Metaphrasi, his verbis:*

Ἰῶν κρυφίων ἔπλησαν ἑὴν πολυχανδέα νηδὺν
πλησθέντες σιάλων.

Qui non ad historiam Iudicum, vt Hebræi asserunt, sed magis ad principium Regum pertinere videtur. *Hieron. in prologo Galeato Hebræorum canonem referens ait:* Deinde subtexunt Sophetim, id est, Iudicum librum, & in eundem compingunt Ruth, quia in diebus Iudicum facta eius narratur historia. *Nimirum Hebræi Abesan, qui post Iephten Iudæorum populo præfuit, Boos Ruth maritum fuisse, persuasum habent. Hanc Hebræorum opinionem Isidorus refellit, sequitúrque August. sententiam 2. de doctrina Christian. c. 8. vbi ait:* Totus autem canon scripturarum, in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur: quinque Moyseos, id est, Genesi, Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio, & vno libro Iesu Naue, vno Iudicum, vno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad regnorum principia videtur pertinere. *Quo loco suspicor August. lectionem esse vitiatam, & castigandam ex hoc loco Isidori. Alioqui comparatio magis ineptè poni videretur. Fauet opinioni August. Iosephus lib. 5. antiquit. c. 11. cum Heli sacerdotis ætate Ruth historiam accidisse ait. Isidorus ipse eam tantum dicti rationem inferius affert: quod in eo libello genus Regis Dauid referatur.*

Quia earundem gestarum rerum continent caussas. *Caussæ nomen variè sumitur, inter alia, argumentum significat. Vnde Rhetoribus triplex caußarum genus. Hoc loco negotium, euentum, successúmque significare mihi videtur. Hispanorum more, quibus caussæ nomen, hoc est, cosa, latißimè patet linguæ vernaculæ vsu, & proprietate, ac rem omnem significat, à qua significatione, αἰτία vox non multum differt. Iulianus certè Imperator, latißima eius vocis significatione vsus est: cùm Proæresium ad historiam scribendam hortatur: seq. si id suscipiat pollicetur de actionibus suis commentarios ad eum curatarum* τὰς αἰτίας εἰ μὲν ἱστορίαν γράφεις ἀκριβέστατα ἀπαγγέλλω σοι. *Vtitur inferiùs eadem voce Isidorus in eadem significatione, cùm dicit: Deuteronomium autem repetitionem eorundem librorum, & quasi quoddam Legis meditatorium dicunt: ea dumtaxat ratione, pro eo quod illi quatuor proprias rerum gestarum continet caussas, iste verò omnium. Locus ex Hieronymo desumptus est, nisi glossæ ordinariæ auctor fallit initio Deuteronomij,* sicut liber, *inquiens,* Deuteronomij repetitio est quatuor librorum Legis: illi enim proprias continent in se caussas, iste replicat vniuersa. *Cassian. lib. 3. de Inst. cœno. c. 5. & coll. 21. c. 14. caussam pro re, seu conditione posuit.*

Esdræ & Machabæorum libri duo. *Mallem legeretur,* Esdræ duo, & Machabæorum libri duo, *vt Aug. vnde hæc desumpta sunt, dixit 2 de doct. Christ. c. 8. his verbis:* Iob & Thobias, & Esther, & Iudith, & Machabæorum libri duo, & Esdræ duo, *vox certè duo, ad vtrũque referatur necesse est, alioqui summa librorum quadraginta quinque veteris Testamenti Isidoro non constabit. Neque mouere debet, quod in etymologiis lib. 6. cap. 2 hæc verba legũtur.* Nec quemquam moueat, quòd vnus Esdræ di-

citur liber, quia ſecundus, tertius, & quartus non habentur apud Hebræos, ſed inter apocryphos deputātur. *Quæ verba manifeſtè corrupta ſunt. Nā quamuis Hebræi, Eſdræ, & Nehemiæ ſermones vno libro comprehendant, quod fortè Iſidorus in etymologiis ſequutus eſt, apocryphi tamē Eſdræ, non tres libri, ſed duo tantùm ſunt.*

Sed hi omnes, præter librum Iob, Regum ſequuntur hiſtoriam. *Auguſt. loco citato, ſic ait:* Sicut eſt Iob, & Thobias, & Eſther, & Iudith, & Machabæorum libri duo, & Eſdræ duo, qui magis ſubſequi videntur ordinatam illam hiſtoriam vſq. ad regnorum vel Paralipomenon terminatam. *Quod Auguſt. de Eſdræ libris intellexit, adnecti Regum & Paralipomenon libris: Iſidorus ad Thobiam, Eſther, Iudith, Eſdræ, & Machabæorum libros extendit: vnde locus ſubobſcurus redditur, quod vt alij libri omittantur, de Thobia præſertim neſcio quomodo poſſit intelligi, cùm conſtet tempore Salmanaſar, & Senacherib eius filij ante euerſam Hieroſolymam in Aſſyria vixiſſe. Niſi fortè Iſidorus Regum ſequi hiſtoriam eos omnes libros credidit: quòd poſt omnes, aut poſt aliquot Reges res in iis libris explicatæ contigerint. Porrò Iudæorum annales, Ioſephi hiſtoriam, alióſque Hebræorum de rebus ſuis libros intelligit, vnde Seder-holam, hoc eſt, Hebræorum Chronicon ante quadringentos amplius annos conflatum eſt.*

Qui dum dicantur à Ieſu filio Sirach editi. *Codex D. Laurentij pro* dum dicantur, *legit:* dum ſint, *iuxta vtrāque lectionem (quod frequens in Iſidoro eſt) particula,* dum, *pro* cùm *accipitur, quod veteribus etiam vſitatum fuit, vt in illa verba Æneidos 1.*

Cùm venit aulæis iam ſe Regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda, mediámq. locauit.

Seruius ait: Sanè ſciendum, cùm & dum, malo errore à Romanis eſſe confuſa. *Quòd verò Sapientiam, & Eccleſiaſticum Ieſu filio Sirach tribuit: & idem inferiùs repetit, ex Auguſt. deſumpſit 2. de doctr. Chriſtia. cap. 8. vbi ait:* Nam illi duo libri, vnus, qui Sapientia, & alius, qui Eccleſiaſticus inſcribitur, de quadam ſimilitudine Salomonis eſſe dicuntur: Nam Ieſus filius Sirach, eos ſcripſiſſe conſtantiſſimè prohibetur, (*vnde & ex eiuſdem Aug. verbis lib. 17. de Ciuit. Dei, c. 20. intelligitur proximis verbis legendum:* propter quandam eloquij ſimilitudinem, *non autem:* propter grandem eloquij ſimilitudinem, *vt duo chartacei Hiſpalenſes legebant*) *verùm non animaduertit Iſidorus Aug. 2. retract. c. 4. eam opinionē, quod ſpectat ad Sapientiæ librum, retractaſſe. Sanè & Hieronymus præfatione in libros Salomonis, de Sapientiæ libro ait:* Nonnulli ſcriptorum veterum hunc eſſe Philonis affirmant, *quod Iſidorus ipſe ſeipſo prudentior ſequutus eſt, 6. etymol. c. 2. Philonis, vt ego ſuſpicor, non Alexandrini, ſed Biblici, de quo frequens in Euſebio mentio, libris de præparat. Euang.*

Ex quibus quatuor ſunt, qui maiora volumina condiderunt. *Sequitur hoc loco Græcorum, & Latinorum opinionem, qui libros omnes Prophetarum, ab eiſdem Prophetis, quorū nomina præferuntur, compoſitos eſſe credunt, cum 6. etymolog. c. 2. Ezechielis & Danielis libros affirmet, à quibuſdam viris ſapientibus ſcriptos eſſe, quæ eſt conſtans Hebræorum ſententia. Rabbi Iſaac Harama præfatione in Cantica: & Rabbi Moſis Kimhi lib. de auctoribus ſacrorum librorum: viros congregationis magnæ librum Ezechiel, duodecim Prophetarum, Danielis & Eſther ſcripſiſſe aiunt. Quo magis miror ex hoc numero Danielem ſolum inter Chethubim, id eſt, Hagiographa ab Hebræis poni. Hieronymus prologo in Danielem & præfatione comment. ad eundem Prophetam, Porphyrium ait: occaſionem arripuiſſe calumniandi religionem noſtram, quòd negaret Danielis Prophetiam à Propheta ipſo editam fuiſſe, ſed à quodā, qui in Iudæa vixit, tempore Antiochi Epiphanis, affirmaret ſcriptam.*

Triſhagios hymnum erumpunt. *Sic legit Hiſpalenſis in membranis. Septimancēſis:* Ter hagios hymnū erumpunt. *Duo carthacei Hiſpalenſes & Tarraconenſis* hagios, hagios, hagios dicentes hymnum erumpunt. *Alludit autem ad illa verba Iſai. 6. ver. 3. vbi de duobus Seraphinis ait:* Clamabant alter ad alterum, & dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum. *Porrò* hymnum erumpunt, *dixit: pro* in hymnum erumpunt, *quā locutionis forma Virgilius eſt vſus, cùm 3. Æneid. ait.*

Interdúmq. atrā prorumpit ad æthera nubem.

In Deuteronomium.

Populo dicta. *Septimancenſis, & Tarraconenſis legunt,* populo data. *Et alioqui dare dicere eſt, vt apud Virgilium,*

da Tityre nobis.
& --da, non indebita poſco.

Et contra accipere pro audire ſumitur Æneid. 1.

Quâ facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.

Nonnulli autem Hebræorum, quatuor tantùm libros computant Legis. *Fuiſſe qui negarent Deuteronomium à Moſe conſcriptum eſſe, Nicolaus de Lyra, ad primum Deuteronomij cap. initio docet, his argumentis: quod initio libri dicatur: Hæc ſunt verba, quæ loquutus eſt Moyſes, non ſcripſit, quod dicat, quæ loquutus eſt trans Iordanem: quem fluuium nunquam Moyſes tranſmiſit, quod in fine Moſis deſcribatur mors. Quæ argumenta refellere opus non eſt, & eam tamen opinionem ab antiquis Hebræis deriuatam arbitror. Nam recentiores Iudæi quinque libros Legi, & omnes à Moſe conſcriptos eſſe conſtanter affirmant. Nam Deuteron. cap. 31. ver. 9. dicitur.* Scripſit itaque Moyſes legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus filiis Leui, *& rurſus ver. 24.* Poſtquam ergo ſcripſit Moyſes verba legis huius in volumine, atque compleuit, præcepit Leuitis, &c.

In Lib. 1. Regum.

Heli quoque ſacerdotium in Samuel myſticè fuiſſe tranſlatum. *Hæc eſt Aug. ſententia lib. 17. de Ciuit. Dei cap. 4. vbi ait.* Nam Heli ſacerdote reprobato, ſubſtitutus eſt in Dei miniſterium Samuel, ſimul officio functus ſacerdotis, & Iudicis, & Saule abiecto, Rex Dauid fundatus in regnum, hoc quod dico figurauerunt: nempè veteris Teſtamenti in nouum commutationem, *quod Iſidorus illo aduerbio myſticè ſignificare voluit. Hieronymus 1. contra Iouinia. ex illis verbis pſal. 98. ver. 6.* Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius, *colligit, Samuelem non ſacerdotem, ſed Leuitam tantùm fuiſſe. Quæ ſententia eruditis magis probatur. Qui enim eſſet ſacerdos, præſertim ſummus, cum non eſſet de poſteritate Aaronis? Idem epiſt. ad Paulinum, quæ inſtar eſt generalis præfationis in ſacros libros, ſacerdotij mutationem non ab Heli in Samuelem, ſed ab Abiatar in Sadech factam eſſe, competenter ait, eáque re Legis veteris in nouam tranſitionem ſignificari affirmat.*

In Paralipomenon.

Paralipomenon apud Hebræos ſub vnius libri volumine continetur. *Hæc ex Hieronymo ſumpta ſunt præfatione altera in libros Paralipomenon. Illud de ſuo auctor addidit:* in duabus deciſus eſt partibus, *caſuum permutatione vt ſæpè conſueuit. Paulò inferius, vbi nos legimus* explicata ſunt, *duo carthacei* expleta ſunt. *Verùm noſtram lectionē veriorē eſſe, tùm ex plurium codicū fide, tū ex ea Hieron. præfatione intelligitur, tametſi ſentētia nō diſcrepet, vtrouis modo legatur.*

Námq. ab exordio mundi incipiens, &c. *Locum obelo confiximus, quamuis trium codicum lectione ſubnixum,*

qui neque in annorum numero, neque in generationũ conueniebant. Nos de annorum ratione non magnopere laboramus, cùm in ea re, vt in qua maximè, scriptores varient. Euseb. ab initio mundi vsque ad Hierosolymæ excidium sub Nabuchodonosor annos numerat 4610. *Hebræi in Seder-holam* 3338. *Nos, cùm in ea re nõnihil operæ esset consumptum, annos inueniebamus* 3390. *Atque hæc de annorum ratione. Quòd verò septuaginta duæ generationes, seu progenies ab exordio mundi vsque ad excidium Hierosolymæ fuisse ait, suspicor lectionem esse vitiatam, & quinquaginta duas generationes poni debere: nempè quot in Luca, quotque ab Hebræis ex veteri Testamento ab Adamo ad illud tempus numerantur.*

In Psalmos.

Decem enim Prophetæ sunt, qui eos diuerso tempore scripserunt. *Sententia est Hieronymi, non omnes Psalmos à Dauide fuisse editos, epistola ad Cyprianum, & epistola ad Sophronium, & prima contra Rufinum. Cum Hieronymo omnes Hebræi conueniunt. Augustin. varius est initio commentar. in psalmos, & 17. de Ciuitate Dei, capit. 14. Cæteri fermè Græci, & Latini expositores, omnes Psalmos à Dauide fuisse editos tuentur. De re hac nihil in præsentia statuo. Nomina sanè Prophetarum à quibus Isidorus psalmos esse compositos ait, in omnibus exemplaribus corruptissimè posita erant. Nos veram lectionem restituimus, tum ex codicum inter se collatione, tùm ex prim. Paralip. 6. vers. 22. in filiis Coræ denarius prophetarum numerus completur. Esdras, Aggæus, & Zacharias sub dubio ab Isidoro inter auctores Psalmorum numerantur, coniectura tum verborum, tum 6. etymologiarum capit. 2. vbi cùm de re eadem agatur, eorum nomina prætermittuntur. Rabbi Isaac Harama in Cantic. præfatione decem quidem Psalmorum auctores numerat, longè tamen aliter quàm Isidorus, nempè, Adam, Melchisedech, Abraham, Mosem, Heman, & Idithum, & tres filios Core, quæ ad Iudæorum fabulas ablegamus. Porrò præcipua auctoritate, & eruditione viri, Esdram non tantùm vt Hierony. epist. ad Sophronium ait psalmos omnes in vnum volumen collegisse affirmant, sed etiam pro certo ponunt, ab eodem primum psalmum fuisse compositum, vt esset instar præfationis in vniuersum opus, prouocaretque lectorem ad diuinæ legis lectionem.*

De iis autem qui sine titulis sunt. *Sententia est cùm Hebræorum, tum Hieron. epistola ad Cyprianum, eo argumento contendentis, vndecim omnino psalmos Moysem auctorem habere, à Psalmo octuagesimo nono, vbi eius nomen præfertur, cùm decem psalmi sequentes sine titulo sint apud Hebræos.*

In libros Salomonis.

Trium generum disciplinas composuit. *Sic sentit Hieronymus initio commentariorum in Ecclesiast. & epistola ad Paulam Vrbicam, nisi quòd pro* theorice, *quam ponit Isidorus, Hieronymus priori loco Theologiam, posteriori logicam posuit. Vtramque lectionem coniunxisse videtur Isidorus ipse 2. etymolog. c. 24. cùm ait:* In his quippe tribus generibus philosophiæ etiam eloquia diuina consistunt. Nam aut de natura disputare solent, vt in Genesi, & Ecclesiaste: aut de moribus, vt in Prouerbiis, & in omnibus passim libris: aut in logica, pro qua nostri Theologiã sibi vendicant, vt in Cantic. Canticor. & in Euangeliis.

Apud Hebræos hanc fuisse obseruationem. *Sic Hieronymus ad Paulinum de Genesi, & principio atque fine Ezechielis, & Origenes homil. 1. in Cantica, totidem fermè verbis, quot Isidorus in hunc modum:* Aiunt enim obseruari etiam apud Hebræos, quòd nisi quis ad ætatem perfectam, matúrámq. peruenerit, libellum hunc, ne quidem in manibus tenere permittatur. Sed & illud ab eis accepimus custodiri, quandoquidem moris est apud eos, omnes scripturas à doctoribus & sapientibus tradi pueris simul & eas quas δευτερώσεις appellant. Ad vltimum quatuor ista reseruari, id est, principium Genesis, in quo mũdi creatura describitur: & Ezechielis, &c. *Porro ætas perfecta 30. annorum erat, vt ait Hieronymus loco citato, & δευτερώσεις vt ipse Hieronymus docet epistola ad Algasiam, q. 10. & in Ezech. cap. 36. Iudaicæ traditiones, & fabulæ erant, primo institut. Apost. c. 7. Clemens traditiones seniorum vocat δευτερώσεις. Eas Epiphanius hæres. 33. contra Ptolemaitas, apud Hebræos quatuor libris comprehensas esse ait. Nostra ætate Thalmud Babylonicum in Misna, & Ghemara distributum est auctore Elia in Thisbi. Misna autem, & deuterosis, quod vis vtriusque nominis declarat, repetitionem significantis, idem sunt, ac propriè significant præcepta, vel expositionẽ Legis, quæ post Moysem ab Hebræis inuentæ sunt, quæ ratione inter Moysis libros Deuteronomium hoc nomen habet, quòd sit velut repetitio præcedentium librorum, & quasi secunda Lex, vt ipsis Isidori verbis vtamur.*

In Sapientiæ lib.

Liber Sapientiæ, qui vocatur Panaretôn. *Sic legit Tarraconensis. In aliis codicibus vox* Panaretôn *corrupta erat, nisi quòd in on, omnes terminabant. Ea verba ex Hieronymo, prologo in Salomonis opera, errore quodam sumpta ab Isidoro sunt.* Fertur, *inquit Hieronymus*, & Panæretos Iesu filij Sirach liber, & alius pseudepigraphus, qui Sapientia Salomonis inscribitur. *Quod ergo Hieronymus de Ecclesiastico dixit, Isidorus ad Sapientiæ librum transtulit, non eadem prorsus voce. Nam Panæretos, qua voce Hieronymus est vsus, eximiũ, ac præcipuum significat, ab ἀρέομαι, Panareton autem ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, quasi virtutum omnium apothecam. Rabanus prolog. in Ecclesiast. Isid. etymon sequutus, non gignendi casu, vt ipse, sed nominandi, neque de Sapientiæ libro, sed Ecclesiastico, propter excellentiam, inquit, virtutum suarum Panaretôs, id est, omnium virtutum capax appellatur.*

In Esaiam.

Totum mundum volucri celeritate discurrunt. *Hispanismus est, pro: Per totum mundum.*

Excidium vallis Sion. *Sic constanter legebant omnia exẽplaria præter vnum Laurentianum, cui, quod recens esset descriptum, non multum fidei tribuebamus, in quo* excidium vallis visionis, *legebatur, Isai. 22. vers. 1. Hier. & vulgata,* Onus vallis visionis *legunt. Septuaginta interpretes* ῥῆμα τῆς φάραγγος σιών, *id est,* verbum vallis Sion, *quo loco suspicor Hebraicam lectionem, vt in plerisque aliis locis, ab antiquo esse mutatam, & pro* גיא חזיון *vt habent codices Hebraici hoc tempore, & Hieron. septuaginta legisse* גיא הציון *facili inter se litterarum permutatione, lectio commutari potuit, sententia non dissimilis est, cùm Rabbi Salomo, & Rabbi Dauid Kimhi commentariis ad eum locum contendant, vatem de valle Sion, atque Hierosolyma esse loquutum.*

Prophetauit autem annis fermè LXX. *Quot annis singuli Prophetæ vaticinati sint: haud promptum est explicare. In Eusebij Chronico, nisi locus est vitiatus, ab initio vaticinij Isaiæ, vsque ad eius interitum centum fermè anni elabuntur. Neque minor est difficultas in Ieremia, quem Isidorus annis 72. & tribus mensibus prophetasse ait, & suspicor vehementer locum esse corruptum. Nam Hierony. comment. ad 1. eius Prophetæ cap. vno, & quadraginta annis vaticinatum esse ait: præter illud tempus quando ductus est in Ægyptum, ex Eusebij Chronico ab initio Ieremiæ Prophetiæ vsque ad euersam Ierusalem colliguntur anni 45.*

In Ieremiam.

Diminutionem vasis prioris. *Diminutionem pro comminutione dixit, iuxta illud Terentij.* Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis.

In Danielem.

Et Belis dracon ísq. fabulas ponit. *Plerique codices pro fabulis, fabulam legebant. Hieronymus tamen prologo in Danielem, vnde hæc Isidorus est mutuatus, Susannæ historiam negat, hymnum trium puerorum. Belis & draconis fabulas in Hebræo esse. Eodem modo loquitur procemio commentariorum ad eundem Prophetam, neque vocis insolentiâ moueri quis debet, vt credat, Hieronymi, & Isidori testimonio Danielis vaticinium ea parte falsi accusari. Nam fabula, quæ à fando dicitur, vt sit Varr. 5. de lingua Latina, est res passim vulgata, siue vera, siue falsa ait. Itaque passim ea vox in vtramque partem accipitur. Origenes homil. 5. in Genes.* Hîc iam (*inquit*) refertur famosissima illa fabula Lot. *Euseb. 3. hist. Ecclesiast. c. 23.* Audi fabulam, & non fabulam, sed rem gestam de Ioanne Apostolo. *Hieron. ad Philipp. 2.* longum est, *inquit, si* vellem Samsonis fabulam ad Christi trahere sacramentum.

In Osee.

In Christo vltimo tempore credituros. *Archaismus est, pro in Christum: vt Æneid. 2.* Talis in hoste fuit Priamo. *Simili libertate dicendi superius dixit,* transmigratum *pro transmigrasse,* inuisi sunt, *pro inuiderunt, & alia, quorum inire rationem, longum esset.*

In Amos.

Annuncians in hominibus Christum. *Sic quatuor codices correctiores, tres alij legebant,* annuncians in hominibus Christum suum, *vt est in ipso contextu Septuaginta interpretum, & vt legit Aug. 18. de ciuit. Dei, cap. 28. Totus locus ex Amos 4. ver. 13. desumptus est, vbi vulgata editio habet:* Quia ecce formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium suum, *nimirum vt docet Hier. comment. ad eum locum, vbi eius, & nostro tempore Hebræi legunt* מה שיחו *Septuaginta legerunt* משיחו *atque ea fuit variæ interpretationis occasio.*

In Abdiam.

Prophetauit autem sub Iosia. *Locus est implicatissimus. Hebræi, vt Hieronymus ait, initio in eundem Prophetam, sentiunt: hunc esse Abdiam illum, qui Achab tempore, Prophetas pauit in specubus. Dorotheus in Synopsi eũdem tertium ducem quinquagenarium ad Eliam missum ait. Vtrumque Isidorus ipse sequitur de vita & morte Sanctor. Hæc si vera sunt non Oziæ tempore vaticinatus est, sed Iosaphat, vt habent codices Septimancensis, Laurentianus, & Hispalensis in membranis. Hieronymo in Osee c. 1. Oseas, Isaias, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michæas* σύγχρονοι *fuerunt. Cum hac opinione conuenit lectio, quæ est in duobus chartaceis Hispalensibus, nempè sub Ozia esse vaticinatum. Isidorus ipse Abdiam Michææ coætaneũ, Michæam Sophoniæ facit. Sophonias sub Iosia vaticinatus est, quo tempore Ieremias. Itaque codices Tarraconensis & Parisiensis Prophetam hunc sub Iosia vaticinatum esse aiunt. Hanc nos lectionem sequuti sumus, tametsi de Ioele ait paulò superius:* Prophetauit autem sub Ioatham Rege Iuda quando & Michæas. *Nisi hoc etiam fortassis loco,* Ioatham *legendum sit* Iosia.

In Ionam.

Prophetauit autem sub Ozia 4. *Regum* 14. *ver.* 15. *Ieroboam filij Ioas Regis Israel, qui fuit æqualis Oziæ ætate Ionam vixisse constat. Falluntur enim qui Ionam eum puerum fuisse aiunt, quem Elias ad vitam reuocauit 4. Reg. 4. Tametsi Dorothei, Hieronymi, magnorũmq. aliorum virorum auctoritate nitantur.*

In Michæam.

Prophetauit autem sub Iosia, quando & Sophonias. *Alij codices legunt,* sub Ozia. *Neutrum placet, mallem* sub Ezechia: *propter locum Iere. 26. ver. 18.* Michæas de Morasthi fuit Propheta in diebus Ezechiæ Regis Iuda. *Ipse initio suæ prophetiæ ait.* Verbum quod factum est ad Michæam Morasthitem, in diebus Ioatham, Achaz, & Ezechiæ, Regum Iuda. *Fortassis ad Iosiæ regnum peruenit, quando Sophoniam vaticinatum esse constat, quem Isidorus Michææ æqualem facit, Michæam Ioeli, & Abdiæ.*

In Nahum.

Nahum, qui est consolator. *Sic Septimancensis, at Tarraconensis, & Hispalensis in membranis.* consolatus, *quæ lectio haud contemnenda est. Porrò in Seder-holam Hebræi asserunt, Iohel, Nahum, & Habacuc vaticinatos esse Manassis tempore, & quoniam improbus erat, subticuisse eius nomen. Hieronymus prologo in duodecim Prophetas: In quibus autem, ait, tempus non præfertur in titulo, sub illis eos Regibus prophetasse, sub quibus, & hi, qui ante eos habent titulos prophetauerunt. Quam opinionem, vnde desumpsit Hieronymus, non inuenio. Isidorus sanè vaticiniis Nahum, & Habacuc nulla tempora designauit.*

In Malachiam.

Suas despiciunt, & aliarum amore nectuntur. *Duo Hispalenses, post hæc verba addunt:* Hunc autem Malachiam Hebræi Esdram intelligunt sacerdotem. Nã & complura, quæ in hac prophetia scribuntur, in eius volumine continentur. *Quæ verba tametsi Hier. præfatio in hunc Prophetam, & August. 20. de ciuit. c. 25. auctoritate defendi poterant, tãquam malè assuta loco mouimus, reiecimúsque in hunc locum.*

In quatuor Euangelistas.

Matthæus itaque. *Hæc verba, vsque ad illud,* Et in principio fuisse annunciauit. *In duobus Hispalensibus tantùm erant, & suspectæ fidei esse visa sunt, quocirca obelo sunt iugulata, quemadmodum totus ille locus de epistolis B. Petri, cui initium est:* In prima autem epistola, *vsque ad extremum. Præterea nonnulla alia verba toto opere obelo notata sunt, de quibus vt propria mentio fieret, & singulorum ratio redderetur, non iudicauimus fore necessarium.*

Reliqui verò Græci sermonis eloquio ediderunt. *Hæc multo commodior opinio est, omnes Euangelistas præter Matthæum Græcè scripsisse, quàm quæ nuper prodiit. Marcum Latinè scripsisse, nullo satis idoneo argumento fundata.*

In epistolas Pauli.

Ad Thessalonicenses ad Hebræos. *Hebræos non ponit in numero Ecclesiarum, quoniam ad eos scribit, vt paulò inferius ait, qui à fide recesserunt.*

In epistolas B. Ioannis.

Primam Ioannis epistolam ad Parthos scriptam esse Hyginus in sua epistola decretali, & Augustinus 2. quæst. Euangel.q.39. affirmant. Cassiodorus lib. de diuin. lectio. cap. 14. ait: Epistola Petri ad Gentes, Iudæ, Iacobi & Ioannis ad Parthos.

NOTAE IN LIBROS ISIDORI SVPER VETVS TESTAMENTVM.

Et primò in Genesim.

In Cap. I.

REATVRA cæli & terræ. *Veterem interpretem imitatus est, quod enim vulgatus:* Istæ sunt generationes cęli & terrę: *ille reddēs verba LXX. interpretum:* αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς: Hic est liber creaturæ cæli & terræ, *dixit.*

In principio fecit. *Ex* LXX. creauit *Valent. & Comp. ex vulg.*

Ego principium qui & loquor. Quod & loquor *August. cuius sunt hæc lib.* 1. *de Gen. contra Manich. cap.* 2. *eodémque modo apud Ambrosium initio operis Hexaem.*

Spirituales carnales. *Ex August.* 13. *confess. c.* 12.

Terra autem erat inanis & vacua. *Ita quidem libri omnes manuscripti, & excusi, etiam apud Eucherium & Bedam: sed explicatio, siue allegoria non adhibetur his verbis, sed illis potius, quæ sunt ex* LXX. Terra autem erat inuisibilis & incomposita. *Augustinus loco proximè citato:* quia & apud nos in Christo suo fecit Deus cælum & terrā, spirituales, & carnales Ecclesiæ suæ, & terra nostra, antequam acciperet formā doctrinæ, inuisibilis erat, & incomposi..a, & ignorantiæ tenebris tegebamur, &c.

In Cap. II.

Prima die, *vsq. ad,* apparere voluit. *August.* 1. *de Genes. contra Manich. c.* 25.

Deinde secunda die, *vsque ad,* superiores & inferiores. *Carptim ex eiusd.* 13. *confess. cap.* 15. *& ex* 1. *contra Manich. c. cit.*

Post hæc die tertio, *vsq. ad,* valido robore iusti iudicij. *Ex eod. lib. confess. c.* 17.

Protectionis vmbraculum. *Ita Augustinus. & sic est apud Bedam.*

Deinde quarto die. *Ex* 13. *conf. cap.* 18. *&* 1. *de Gen. cont. Manich. c.* 25. *& Orig. hom.* 1. *in Gen.*

Scripturæ sanctæ cohærentes. Appareamus sicut luminaria in mundo, cohærentes firmamento scripturæ tuæ. *Aug.* 13. *conf. c.* 18. *est autem apud Euch. & Bedam* demonstrantes, *apud Aug. tamen,* ministrantes.

Tenebras paruulor. *Verba sunt eiusd. Aug. cap.* 19. prauorum, *tamen habent pleriq. m. s.*

Quia prædicatores. *Idem c.* 16. transeunt prædicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam, scriptura verò tua vsque in finem seculi super populos extenditur.

In Cap. III.

Pecorúmq. ferarū quoq. & repentium. *Ita Bed. & impress. ex veteri tralatione, alij aliter ex vulg.*

Post istorum, *vsque ad,* sperat homo quietem. *Verba sunt August.* 1. *de Gen. cont. Manich. c.* 25.

Quo significatur vita beata. *Eiusd. lib.* 2. *c.* 9.

Diuisus in quatuor partes vert. *Eiusd. c.* 10.

Deinde quid in figuram seculi, *&c. Reliqua huius capitis contexta sunt ex eiusdē verbis lib.* 1. *de Genes. contra Manich. c.* 23. *ordine tantùm immutato.*

Sex dieb. *vsque ad,* non habet vesperam. *Verba sunt Augustini* 12. *contra Faust. c.* 8.

Terrena curiositate: tenebrosa curiositate. *Aug.*

Concipiendam. *ex Aug.* concupiscendam, *Euch. & manuscripti mendosè.*

Sed spiritualis, *vsque ad,* potest. *emendatus est hic locus ex Aug. & Beda.*

Huius diei nom. secundum Prophetiam. *hæ duæ voces,* secundum prophetiam, *non sunt apud Aug. à quo sunt reliquæ lib.* 2. *de Gen. cont. Manich. c.* 3. *leguntur tamen in omnib. libris, & apud Euch. & Bedam.*

Nubem carnis nostræ: nubilum carnis nostræ. *Aug.* nebulam *apud Bedam.*

Homo nō erat, *vsque ad,* significabatur. *ex eod. li. August. c.* 24.

Paradisus Ecclesia est. *ex eod. lib. c.* 14.

Quæ erant in Ecclesia proditura: profutura, *apud Bedam.*

Quamobrem relinq. *vsq. ad,* corpus esse possemus. *ex eod. Augustini lib. c.* 24. *vel ex* 12. *contra Faust. c.* 8. *vtrobiq. enim eadem leguntur, atq. vtrumque locum sibi proposuisse videtur Isid. Legitur verò tam apud Aug. quàm apud Paulum* propter hoc, *non* quamobrem.

Iam dehinc præceptum, *vsque ad,* mihi fecistis, *eiusd. Aug. sunt verba c.* 25. *lib.* 2. *cont. Manich.*

In Cap. IIII.

Omni ligno paradisi, *vsque ad,* experiamur & malum, *ex eod. Aug. loco. Quod autem Aug. dixerat, ne vellemus superbire de natura nostra, Isidorus interpretatus est de natura arbitrij nostri, quod & superius fecerat.*

Serpens autem, *vsque ad,* astutia. *ex cap.* 24. *eiusd. lib.* 2. *contra Manich.*

Sed quid est quod per mulierem, *vsque ad,* tenetur conscientia. *Ex Aug. c.* 14.

Seduci ad peccandum: deduci ad consensum peccati. *Aug.*

Cæterum iuxtà metaphoram, *vsq. ad,* demonstrare. *ex c.* 25.

Nulli enim loquacius, atq. subtilius: loquacius atque iactantius. *Aug.*

Suam dignoscentiam: eam dignoscentiam, *Augustinus.*

Contra hunc serp. *vsque ad,* non Christus, *ex cap.* 26.

Sic hæreticor. curiosa cupiditas: calliditas, *Valent.* superba & curiosa cupiditas. *Aug. c.* 28.

Sic & omnes hæretici, *vsq. ad,* obscurent. *ex c.* 25.

In Cap. V.

Foliis fici, *vſque ad*, mentiuntur, *ex cap. 15. eſt autem* foliis fici *apud Auguſtinum:* foliis ficus, *apud Ambroſium.*

Et bene ad auram poſt meridiem. *Quis non videat magis congruere allegoriam, ſi* ad veſperam *ex* LXX. *legas cum Auguſt. c. 16.*

Lux illa feruentior: lux illa interior *Aug.*

Nomine pectoris, *vſque ad*, vult decipere, *ex cap. 17.*

Et terram manducabis, *vſque ad*, pœnam iudicij *ex cap. 18.*

Semen Diaboli, *vſque ad* reſiſtitur, *ex eod. c.*

Ipſa caput, *vſque ad* decipere in finem tendit, *Aug.* Et ideò obſeruat ipſe plantam mulieris, vt ſi quando in illicita labitur delectatio, tunc illam capiat. Et illa obſeruat caput eius, vt eum in initio malæ ſuaſionis excludat.

De pœna autem mulieris, *vſque ad*, viro iubenti *ex c. 19.*

Poſt hæc vocatur Heua, *vſque ad*, patrem & matrem, *ex 12. contra Fauſt. c. 8. Atque huius loci eſſe verba hæc, fruſtráq. capite quarto in quibuſd. m. ſ. legi, cùm hic repetenda eſſent, & res ipſa indicat, & Auguſt. 2. de Gen. cont. Manich. c. 21. ita ſcribens:* Quem autem non moueat, quòd poſt peccatum, & ſententiam iudicis vocat Adam mulierem ſuam vitam, quia viuorum ipſa ſit mater, poſteaquam meruit mortem, &c.

Vocatur dehinc mater viuor. *vſque ad*, ſignificantur: *eiuſdem ſunt verba 2. de Gen. cont. Manich. c. 21.*

Sic tamen dimittitur, *vſque ad*, recuperatur, *ex cap. 22.*

Abſtractæ voluptates: attracta phantaſmata. *cap. 27. Auguſt.*

Quæ carnaliter viuentem, *ita o. l.* quæ carnaliter mentientem, *Aug. ibid. qua tunicas pelliceas mentiendi libidinem interpretatus fuerat. itaq. nihil mutamus.*

Qui ſi aliquando, *vſque ad*, charitas eſt, *totus locus concinnatus ex verbis cap. 23.*

In Cap. VI.

Natiuitates duor. filiorum, *vſque ad* plantatus paradiſus. *deſumpta ſunt omnia ex Auguſtino 12. contra Fauſt. cap. 9. & quatuor ſequentibus, vnde ſunt quædam emendata.*

Ex innocentia grata: gratiæ, *Aug.* ex innocentiæ gratia, *impreſſ.*

Anteponitur. *Poſt hæc verba interiiciuntur quædam in códic. Val. & Compl. quæ aliena eſſe locus Auguſtini interruptus, & alij libri m. ſ. & impreſſi à quib. abſunt, ſatis oſtendunt: & ſi quid in eis ſani eſt, paulò poſt repetitur. Quæ tamen hîc referri nihil obfuerit.* Iſte autem filius Cain, qui vocatur Enoch, in cuius nomine condita eſt ciuitas, interpretatur dedicatio: impiorum enim dedicatio in hac vita fundata eſt. Enoch autem iuſtus ab Adam ſeptimus & ipſe dedicatio item dicitur. Sed tranſlatus oſtendit iuſtos (per quod ipſe eſt ſeptimus) in fine, hoc eſt in ſeptimo milleſimo annorum ab hac dedicatione terrenæ ciuitatis abituros. *De qua ſententia paulo poſt hoc eodem cap. & in expoſitionib. Exo. c. 29. importunè repetita, quid ſentiamus, mox dicemus.*

Eidémque peccato: ei denique *Auguſtinus facilè lapſu.*

Cum enim ſacramento accepto: cum eo accepto *Auguſtinus.*

Reſpondetur Amen. *Ita reſpondebatur in vtriuſque ſpeciei communione. Ambroſ. de corpore lib. 4. de ſacram.* Dicit tibi ſacerdos: Corpus Chriſti, & tu dicis: Amen. Hoc eſt verum quod confitetur lingua, teneat affectus.

Deinde cùm dixiſſet, *vſque ad*, reuelata eſt. *Malè hæc abſunt à veterib. libb. Val. & Comp. cùm ſint Aug. & legantur in excuſis, & reliquis m. ſ.*

Maior eſt iniquitas mea q. v. v. m. *Mirum, non vidiſſe, quiſquis vulgatam editionem ſuffecit: non cohærere quæ ſequũtur verba:* Hanc dicit maiorem cauſſam: *legendum ergo:* Maior eſt cauſſa mea, *ex* LXX. *& Auguſt. Idem paulò poſt coniunxit vtramq. interpretationem, cùm dicit:* Verè inde vagus, & profugus, gemit & tremit: *cùm Auguſt. tantùm verba* LXX. *interpretum retulerit:* Verè inde gemit & tremit, ne regno etiam terreno, *&c.*

Amiſſo regno gemit, & corporalem mortem tremit. *Oportuit mendacem memorem eſſe. Quorſum enim gemit, & tremit? ſi hæc verba explicáda nuſquam ſibi propoſuit? Id tamen prouiſum apud Euch.*

Siue vt LXX. tranſtulerunt. *Hoc rectè: vidit enim non reſpondere reliqua verbis vulg. ed. Vid. Hieronym. epiſt. 125. ad Damaſ. q. 1.*

Et ædificauit Cain ciuitatem, *ex Aug. 15. de ciuit. c. 17. & ſeq. & Greg. 6. Moral. c. 4. & lib. 16. c. 5.*

Iſte filius, *vſque ad*, ſperatur, *Auguſtini ſunt verba.*

Cùm genuiſſe filios filiáſque dicatur. *Hæc verba deerant in omnib. libris, repoſita ſunt autem ex Auguſt. c. 17. & Eucherio.*

Quo ſignificatur, *vſque ad*, proueniunt, *verba ſunt Auguſt. ibid.*

Enos filius eius interpretatur homo: Enos autem ſic interpretatur homo, vt hoc nomine non poſſe fœminam nuncupari, periti linguæ illius aſſeuerent, *ait Aug. lib. 15. de ciuit. c. 7.*

Hic autem Enoch ſept. *vſque ad*, formatur, *verba ſunt eiuſdem 12. cont. Fauſt. c. 14.*

Tranſactis enim, *vſq. ad*, perpetuæ immortalitatis. *Hæc neque eadem ſunt in omnibus libris, & in Val. & Compl. bis in hoc capite ponuntur. Ego verò Iſidori hæc eſſe neutiquam puto. Nam neque Auguſt. de his ætatib. ſæpius agens eas annor. numero vllo, ſextam præſertim, definit: neq. Greg. aut etiam Origenes. Neque veriſimile eſt Iſid. longius progreſſum, cùm lib. 1. ſent. c. 31. ita ſcribat:* Iudicij diem nouit Chriſtus, ſed in Euangelio dicere, & ſcire diſcipulos ſuos noluit. *Itaq. hanc annor. circumſcriptionem importunè hoc loco & ad Exod. c. 29. in 3. præcepto & lib. 2. aduerſ. Iudæos c. 15. repetitam, Iſidori eſſe nunquam ego crediderim. Huius rei magnum etiam indicium, quod apud Eucherium, & in Codic. Oliu. nihil horum viſitur. Ambroſ. ad Luc. c. 9. ita ſcribit.* Sed Matthæus & Marcus poſt dies ſex aſſumptos hos eſſe memorarunt. De quo poſſemus dicere poſt ſex millia annorũ, Mille enim anni in conſpectu Dei, tanquam dies vna. Sed plures, quàm ſex millia computantur annorum. Sed malumus ſex dies per ſymbolum intelligere, quod ſex diebus mundi opera ſunt creata, vt per tempus opera, per opera mundum intelligamus. *Elegantiſſimè verò D. Auguſt. 18. de ciuit. c. 53.* Omnium (*inquit*) de hac re calculantium digitos reſoluit, & quieſcere iubet ille, qui dicit: Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate. *& lib. 1. de Geneſ. contra Manich. c. 24.* Senectus verò, ſicut in nobis, nullo ſtatuto annorum tempore definitur, ſed poſt quinq. illas ætates quantũ quiſq. vixerit, ſenectuti deputatur: ſic & in iſta ætate ſeculi non apparent generationes, vt etiam occultus ſit vltimus dies, quem vtiliter Dominus latere oportere demonſtrauit.

Quòd autem per Seth, *vſque ad*, voluptas interp. *eiuſdem lib.15. de ciuit. cap.20.*

In Cap. VII.

Noe per aquam, *vſque ad*, per litteram. *Hæc omnia paucis, quæ notabimus, exceptis, ſunt Auguſtini verba ex lib 12. contra Fauſt. à cap.14. vſque ad 24. è quæ ſunt nonnulla reſtituta.*

Vi magnæ fortitud. vi magna, *apud Auguſtinum.*

In quinque per Proph. *ita in plerìſque m.ſ. & apud Eucher.* in quinta *apud Auguſt. & Bedam, & in Val. & Compl.*

Corporis enim longitudo, *vſque ad*, altus à terra. *Hæc non ſunt apud Auguſtinum. Sunt tamen in o.l. & apud Eucherium.*

Item quòd arca collecta ad vnum cub. *ex c.16.*

Conſummantur: conſummamur. *Aug.*

Quòd cuncta animalium genera. *ex c.15.*

In Eccleſia & ſacramentis. In Eccleſiæ ſacramentis. *Aug.*

Quod per ſeptem dies. *ex c.17.*

Quia in ſpe futur. quiet. *Ita Aug. Euch. Bed. Val. al.* in ſpecie.

Quod Noe quingentor. *c.18.*

Et quod viceſimus & ſept. *ex c.19.*

Quadratos: & conquadratos, *Aug.*

Arca ſedit, *ita Auguſtin.* reſedit, *Eucher. Val.* ſedit *Ambroſ.*

Qua perfecti requieſcunt. Ibi quoq. &c. *eod. modo legendus & interpungendus hic Auguſtini locus, qui mendoſus circunfertur ex emendatione Louanienſi.*

Vt nulla gens: vt nullatenus, *apud Bed. & Palent.*

Quod poſt dies quadrag. *ex c.20.*

Conſociatur Eccleſiæ, *ita Auguſt. Bed. & cc.* ſatiatur. *Val. mendoſè.*

Cur ſexcenteſimo. *è cap.21.*

Siccaſſe terram. *ita Auguſt. & plerique lib.* ſiccata eſſe. *Val.*

Cur animalia, *vſque ad*, ad implendam terram, *hæc abſunt à Val. & pleriſq. ſunt tamen apud Aug.*

Habeat tanquam effuſionem, *ita Aug.* habeant *lib. o. quod ferri poteſt, vt ad ipſos non ad vitam referatur. Quid ſi legas?* Sed abeat tanquam effuſione per confeſſionem.

In Cap. VIII.

Iam verò illud. *Ex cap.23.*

Iudæis ſcandalum, *vſque ad*, vnde ſint nati. *Hæc ex Auguſt. deſcribere maluimus adſtipulantibus impreſſis libris, quàm ex veteribus aliquantùm imminuta ponere.*

Sem verò & Iapheth, *vſque ad*, proſpectat futurum. *Ex 16. de Ciuit. c.2.*

Medius autem frater, *vſque ad* per litteram. *Ex 12. cont. Fauſt. c.23.*

Poſt hæc benedicuntur Prophetar. *Ex cap.24. Quòd autem hæc à manuſcriptis noſtris omnibus abſint, initium benedictionis repetitum fefelliſſe putamus librarios.*

Cham porrò. quàm opus eorum? *Ex 16. de ciuit. cap. 2.*

Hæreticorum feruere præcordia. *Ita apud Auguſt.* primordia, *in libris noſtris.*

Benedictis, *vſque*, maledicto. *Verba ſunt Aug. ibid.*

Ex quibus ſeptuaginta duæ gentes. *Vid. not. ad c.2. lib.9. Etym.*

In Cap. IX.

Primus poſt diluuium, *vſque ad* confuſio. *Hieronym. trad. in Gen. c.10.*

Quod autem dicitur venator, *vſque ad* ſuperbia. *Verba ſunt Aug.16. de Ciuit. c.4.*

Eo autem tempore, *vſque ad*, lingua remanſit. *Eiuſd. cap.11.*

In Cap. X.

Quis autem alius, *vſque ad*, ingentibus. *Auguſtini ſunt verba 12. cont. Fauſt. c.25.*

Duæ autem promiſſiones, *vſque ad*, cognationes terræ. *Eiuſd.16. de ciuit. c.16.*

Egreſſus Abrah. *vſque ad*, terræ ipſius. *Eiuſdem 16. de ciuit. c.18.*

Ædificauit altare, *vſque ad*, ſanguine. *Eiuſd. c.19.*

Quam tamen Pharao, *vſque ad*, reſtituit. *Eiuſd. 22. cont. Fauſt. c.33.*

Reuerſo rixabantur. *Eiuſd. c.20.*

Permanſit, *vſque ad*, Mambre. Et manſit in alio eiuſdem terræ loco, id eſt, iuxta quercum Mambre. *Aug. c.22.*

In Cap. XI.

Deinde à quinque regibus, *vſque ad*, vernaculos. *Aug. ibid.*

Cuius figura per τ litteram. *Id repetit aliquoties Aug. & Greg. Vid. inf. Iud.7.*

Habentis præputium. *Aliquot m.ſ. & imp. haud malè.*

In Cap. XII.

Nomen autem ipſum Melchiſedech Rex pacis, vel Rex iuſtitiæ. *Vox Melchiſedech regem tantùm iuſtitiæ ſignificat. Sed quia idem Rex erat Salem. Salem autem pacem ſignificat, non abſurdè vtrumque coniunxit.*

Per vaccam, *vſque ad*, Abrahæ promittuntur. *Aug. lib.16. de ciuit. c.24.*

Significat multos. *Ita manuſcripti omnes rectè. Aug.* Quod autem illis conſedit Abraham, ſignificat etiam inter illas carnalium diuiſiones veros vſque in finem ſeculi perſeueraturos fideles. *Mendosè ergo in excuſis* nullos.

In Cap. XIII.

Hic iam declaratur, *vſque ad*, reſonent nouitatem. *è cap. 26.*

Maſculus qui non circuncid. *vſque ad*, ipſe peccauit. *è cap. 27.*

In Cap. XIIII.

Languore. *Complut. & apud Eucher.*

Riſus autem Saræ non eſt dubitatio. *At Ambroſ. ep.30. lib.4.* Sara (*inquit*) quia riſit, incredulitatis coarguta eſt. *Et Aug.16. de ciuit. c.31.* Quòd riſus ille etiam ſi gaudij fuit, tamen plenæ fidei non fuit.

In Cap. XV.

Illud verò not. quòd Loth, *vſque ad*, ſalutis aliena. *Verba ſunt Greg. Paſtoral.3. p.c.28.*

In Cap. XVI.

Totum caput. *è lib.22. contra Fauſt.*

Tacuit Saram, *vſque ad*, marito. *è cap.33.*

Quis tunc, *vſque ad*, adimpletus. *è c.38.*

Honor honori. *Auguſt.*

Correptam. *Al.* Correctam.

Cùm autem, *vſque ad*, qui in cælis eſt. *è c.39.*

Quod autem Eccleſia, *vſque ad*, illorum eſt. *è c.40.*

Capacius. *Aug. & Bed. al.* Cautius.

In Cap. XVII.

Filium Dei. *Idem lib. 1. aduerſus Iudæos c.1. & 3.*

In Cap. XVIII.

Ligna portauit. *Quæ poſt hæc leguntur in impreſſis,*

Quis alius in Iſaac, qui lignum ſibi portabat ad victimam, niſi Chriſtum Ieſum, qui crucem ſibi ad paſſionem ipſe portauit? *Et paullò poſt*, Quis alius aries immolandus in vepre cornibus adhærebat, niſi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur? *Sunt quidem verba Auguſtini 12. contra Fauſtum, cap. 25. ſed rectè abſunt à manuſcriptis melioris notæ. Neque enim ſunt huius loci: & Iſidorus hac de re paullò poſt eadem propè dicet.*

Age nunc videam, *vſque ad*, perſonam Dei Patris. *Hæc atque alia carptim è ſermone Auguſt. 71. de tempore.*

Et ſicut Iſaac, *vſque ad*, locum ſacrificij. *Ex eod. ſerm.*

Cornua in manibus eius ſunt. *Ita in Cod. vetuſtiſſimo Vaticanæ Bibliothecæ*, κέρατα ἐν χερσὶ αὐτοῦ ὑπάρχει. *Habac. 3.*

Peracto igitur ſacrificio, *vſque ad*, dominabitur gentium. *Verba ſunt Aug. ſerm. 72. de tempore.*

In Cap. XIX.

Quid vult, *vſque ad*, Deum cæli. *Verba ſunt Aug. 16. de ciuit. c. 33.*

Quæ tamen cameli dorſo, *vſque ad*, confunditur. *Gregorij verba lib. 1. Moral. c. 7.*

Quod verò inclinato, *vſq. ad*, & regno. *Eiuſd. li. 35. c. 11.*

In Cap. XX.

Totum caput. *è 16. de ciuit. c. 34.*

In Cap. XXI.

Totum caput. *è lib. 22. cont. Fauſt. c. 46.*

In Cap. XXII.

Omnia, *vſq. ad*, commutauit. *Ex hom. 13. Orig. in Gen.*

In iſtum torrentem Gerara. In iſtam terra Gerar. *imp.* in iſtam vallem Gerara *Ruffinus.*

Hos cùm vellet. Quam cùm vellet, *Ruffinus, vt ad intelligentiam referatur.*

Iſaac apud alienig. *vſque ad*, ingerunt. *Verba ſunt Greg. 31. Moral. c. 13.*

Ab exhaurienda cordis terra. *Ita Gregor.* ad exhaurienda cordis interna. *Val. Comp. & apud Euch.* cordis terrena, *imp.*

Studioſius cor fodere. *Ita apud Greg. al.* confodere, *& pro* moleſtas *Val.* congeſtas.

Cogitationes ingerunt. *Ita Greg.* immergunt *lib. o. & apud Euch.*

In Cap. XXIII.

Primogenita autem ipſa veſtis erat ſacerdotalis. *ex Hieronymi Hebraicis traditionib. in hunc locum.*

Hieronymus replicauit. *epiſt. 125. q. 3.* explicauit, *apud Bedam.*

Ecce odor, *vſque ad*, ſaluus erit. *verba ſunt Aug. 16. de ciuit. c. 37. nonnullis tamen immutatis.*

Multitudinem frumenti, πλῆθος σίτου καὶ οἴνου LXX. abundantiam, *dixit vulg. ſed mirum apud Ambroſium, lib. de Iacob*, abundantiam, *legi, cùm* multitudinem, *apud Auguſtinum legamus. Nam ead. tralatione videntur ambo vſi.*

Quam colligit. *ita Aug. & imp.* quæ colligit *m. ſ. o. mendoſè, colligitur enim multitudo communione Euchariſtiæ.* Omnes enim vnum ſumus, qui de vno pane, & vno calice participamus.

Filij matri eius. *ex vulg.* patris, *Auguſt. ex Septuaginta.*

Ex ore populi Patrem ignorantis, *ex impreſſ. & Auguſtin.* ex ore Patris, *m. ſ.*

Repetente maiore. *ex Aug. & impreſſ.* petente, *m. ſ.*

Sed neque maiorem, *vſque ad*, ſaluus erit, *verba ſunt Hieronymi, ibid.*

Seruus populi minoris. *al.* ſeruies populo minori.

In Cap. XXIIII.

Somnus iſte Iacob, *vſque ad*, temperanter annuncient. *Hæc ex lib. 12. contra Fauſt. c. 26. vel ſerm. 79. de tempore, nam eadem vtrobique.*

In Cap. XXV.

Nunc autem quid rer. figurauerint. *omnia vſque ad Victorini interpretationem, ſunt Aug. lib. 22. contra Fauſt. à cap. 51. vſque ad 58.*

Neque enim ſe quiſque conuertit. *ita Aug.* ſubmittit, *Val.*

Aliud amans in conuerſatione. *ita lib. o.* in conuerſione, *Aug.*

Seculi noctem: noctes, *Aug.*

Lia inopinata, *Auguſt.* Liæ inopinatæ, apud *Eucher. & m. ſ.*

Miſericors, & mundicors. *ita Auguſt. eleganter, al.* mundicordis.

Ad vnum ergo tendendum, ſed propter hoc multa fer. ſ. *ex Auguſt.* ad vnum ergo tenendum multa f. ſ. *Apud Eucher.*

Atque patiendi, *ex Auguſt.*

Ad eam virtutem, *ex Aug. al.* vitam.

Vtcumque cogitandi, *ex Auguſt. & Euch. abſunt hæ duæ voces à m. ſ. o.*

Suſcipere filios: liberos, *Aug.*

Eſt verò quidam Liæ fœtus, *ex Aug.* affectus, *m. ſ.*

Agendo ac ſuadendo, *ac*, ſudando, *Euch.*

Feruntur amplexum. *ita Aug.* fruuntur amplexib. *Val. Eucher.*

Defugere officioſum laborem, *ex Aug. & imp.* fugere officij laborem, *m. ſ. non ita eleganter.*

Filios generent fidei, *Auguſt. & imp.* filios generent Dei, *m. ſ.*

A populis, *Aug.* ab Apoſtolis, *m. ſ.*

Ad miniſterium regendæ plebis: ad miſericordiam, *Aug. & imp.*

Quo ſe conuert. *Aug. al.* qua ſe.

In Cap. XXVI.

Laban quippe, *vſque ad*, accidit mihi. *Verba ſunt Gregor. lib. 30. Moral. cap. 16.*

In Cap. XXVII.

Et ecce vir luctabatur cum illo, *vſque ad*, claudicauerunt--à ſemitis ſuis. *ex 16. de ciuit. cap. 39. Vid. item Serm. 80. de tempore.*

Subtract. ſib. virib. *ex Pal. al.* tactis ſibi neruis.

In Cap. XXVIII.

Sed quid ſibi velit, *vſque ad*, gaudet etiam in delictis. *Verba ſunt Gregor. Paſtor. part. 3. admonitione 30.*

Humiliatur. *Greg.* ad ſe ducitur, *ſ. addicitur: ſic enim alibi loquitur, vt oſtendimus ad c. 19. expoſit. Deuteron.*

In Cap. XXIX.

Iam dehinc, *vſque ad*, fatebuntur. *Verba ſunt Auguſt. lib. 22. contra Fauſt. à cap. 83. vſque ad 87.*

Sæuus ante Deum: nequam, *Vulg.* πονηρὸς LXX. malignus vel ſæuus *apud Bedam:* malignus & ſæuus ante Dominum. *Aug. Hebraicè* רע.

Quàm non adiutæ, *ex Aug. & impreſſ.* quàm non habitæ, *m. ſ.*

Et huic adularentur, *ex Aug. & m. ſ.* & hunc adorarent, *apud Bedam.*

Veniendum erat Christo vero Saluatori Domino nostro. *ex Aug. & impress.* Veniendum erat ad Christum verum Saluatorem Dominum nostrum, *m.s.*

Cui repositum erat. *retinuimus verba* LXX. *quibus vtitur Aug. & inferius bis repetuntur, quod non aduertit qui vulg. ed. verba substituit.*

Herodis minoris: Herodis tetrarchæ, *August. & impress.*

Ad portam Henam vel Henaim. *Reliquerunt* LXX. *vocem Hebræam* Henaim, *quæ oculos vel fontes significat. Pro qua vulg.* in biuio *reddidit. Vid. Hier. trad. Heb. in cap.* 38. *Gen.*

Post verò iam publicatis: iam publicis, *Aug.*

Quòd ostenderit. *ita m.s.* Quod extenderit, *apud Bedam.*

In Cap. XXX.

Obiurgato, *vsque ad,* contemnunt, *verba sunt Ambros. c.2. de Ioseph.*

Polymitam, *vsque ad,* virtutum diuersitate. *Ambros. cap.3.*

Dehinc Iacob, *vsque ad,* ostenderet regnum. *Ambros. c.3.*

Dixit Iacob, *vsque ad,* filium meum. *Ambr. c* 8.

Vidit Ioseph, *vsque ad,* à plurimis videretur. *Ambr. cap.* 10.

Sed quid sibi vult, *vsq. ad,* prædicauit. *Ambr. c.11.*

Quinque autem stolas, *vsque ad,* viuificatur. *Ambr. cap.13.*

Vocatur ergo, *vsque ad,* saluus fieret, *Ambr. c.14.*

Distulit sanitatem. *ex Ambros. al.* distulit cæcitatem. *eod. sensu.*

Vid. Aug. 16. *de ciuit. c.42. Et quidem leguntur hæ benedictionum interpretationes in appendicibus operum Augustini. Sed mirum, vnde essent, non olfecisse Louanienses: Hieronymo verò illas tribuisse, magis etiam mirum.*

In Cap. XXXI.

Secundum mysticam intellig. *vsque ad,* primogenitus meus. *Ruffini verba sunt, siue mauis Origenis.*

Etenim iuxta quod primogenitis debebatur. *Vid. sup. not. ad c.23.*

Principium doloris mei. κεφάλαιον λύπης μου, *Aquila & vulg.* ἀρχὴ τέκνων μου, Principium filiorum meorum, LXX.

Quomodo autem ipse sit principium dolorum. *Quæ sequuntur:* nisi, dum Deo Patri, &c. *Verba sunt Ruffini siue Origenis, quæ tamen non videtur interpretatio τοῦ* principium dolorum. *Sed verborum* LXX. Durus portari, durus & temerarius. σκληρὸς φέρεσθαι, καὶ σκληρὸς αὐθάδης.

Non sicut Iudæi. *Ex Ambr. c.2. de bened. Patriarch.*

Per Simeon & Leui, *vsque ad,* anima mea. *Ex Ruff.*

Per hunc Iudam verus confess. &c. *Ex Ambr. c.4.*

Ipsum laudant fratres, *vsque ad,* cohæredes eius. *Ex Aug.12. cont. Faust. c.42.*

Fratres per gratiam, *vsque ad,* Dominus per natur. *Ambros. ibidem: quædam tamen verba mutata, vt* curuauit, *pro* subiugauit.

Id est, ascendens in crucem. *Aug.16. de ciuit. c.41.* Ipsum genus mortis, hoc est, sublimitas crucis, in vno verbo intelligitur, quod ait, ascendisti.

Manifestissimè, *vsque ad,* tradidit. *Aug. ibid.*

Siue quando in sepulcro, *vsq. ad,* quieuit. *Ambros.*

Sed quare vt leo, *vsque ad,* potestatem habeo. *Aug. ibidem.*

Physici autem, *vsq. ad,* resurrexit. *Verba sunt Ruffini.*

Vnde & sic adiung. *vsque ad,* suscitabo illud. *Ex 16. de ciuit. c.41.*

Probant hoc historiæ, *vsque ad,* pullum suum. *Ex 12. cont. Faust. c.42.*

Lauabit in vino, *vsque ad,* vestimentum. *Carptim ex Ambros.*

Nos quippe Christus, *vsque ad,* botrus in ligno pep. *Ex 12. cont. Faust. c.42.*

Sed aqua nos abl. *vsq. ad,* sang. redemit. *Ambr. ibid.*

Oculi Christi Apostoli. *Ruffin. ibid.*

Nomine autem lactis. *Hæc interpretatio communis Ruffino cum Ambrosio & Augustino.*

Zabulon, *vsque ad,* peruenit. *Ex Ambr. c.5.*

Legitur etiam in Euang. *vsque ad,* lucem magnam. *Ex Ruffino.*

Hic accubans, *vsque ad,* libenter portat. *Verba Greg. 1. Moral. c.7.*

Dan, *vsque ad,* designari volunt. *Verba sunt Ruffini.*

De tribu Dan, *vsque ad,* fideliter Christum. *Gregorij verba 31. Moral. c.10.*

Demonstrat apertè Moyses, &c. *Ambrosij hæc sunt quibusdam additis c. 8. de bened. Patriarch. locus verò Moysis Deut.33.*

Aser, *vsque ad,* viuet in æternum. *Ex Ambros.*

Benedictionibus vberum siue duor. testam. *vsq. ad,* sanctificaui te. *Ex eod. Ambr.*

Benedictionibus vberum, & vuluæ. *Sunt hæc ex Ambrosio. Sed deest hic alterum membrum: ille enim vbera matri tribuens, vuluam, sinum, cor, intimum quoddam paternæ charitatis, naturæq́; secretum, in quo semper Filius sit, & de quo tanquam ex genitali aluo procedat, interpretatur.*

De quo partu. *Ita Ambrosius.* De qua patet, *lib. o. mendosè.*

Beniamin lup. rap. *vsque ad,* ante non fecit. *Omnia sunt ex Greg.18. Moral. c.11. & Ruffino.*

NOTAE IN EXODVM.

In Cap. II.

Mortuo Ioseph, *vsque ad,* Ecclesia attulisset. *Origen. homil.1. in Exod.* Sed sustulisset *habent libri nostri omnes,* attulisset, *Ruffinus.*

In Cap. V.

In vasculo typico. *al.* thibi. *&* thebæ, *non malè: Græcè enim* θῖβις, *&* θίβη, *atque etiam* θίβη. *De qua voce August. in locutionibus.* Quid sit thibin, ideò difficile est nosse: quia neq. Græcus interpres ex Hebræo, neque Latinus ex Græco vertit hoc nomen, sed transtulit vt inuenit. *Eam difficultatem sustulere Hieronymus, Ruffinus, & Græcus Scholiastes, sed siue* תיבה thibath, *Hebraica, siue Ægyptiaca potius fuerit vox: Græcis postea in vsu fuisse constat ex Athenæo.*

In Cap. VI.

Interea Moyses. *Totum caput è 22. cont. Faust. cap.90.*

In Cap. VII.

Deinde dum pasceret, *vsque ad*, concremabatur. *Ex Greg. hom. 7. in Ezech.*

Ambrosius de Ruth lib. 3. de fide c. 5. Designabatur futurus ex Iudæis, ex quibus Christus secundum carnem, qui proximi sui, hoc est, populi mortui semen doctrinæ cælestis semine suscitaret. Cui calciamentum nuptiale Ecclesiæ copulandæ præscripta legis spiritualia deferebant. Non Moyses sponsus: illi enim dicitur: solue calceamentum pedum tuorum, vt Domino suo cedat, &c.

In Cap. XI.

Quæ est via trium dierum, *vsque ad*, sacrificium laudis. *Orig. Exod. 4. hom. 3.*

Abominationes Ægyptiorum, *vsque ad*, placere procurant. *Greg. 10. Moral. c. 16.*

In Cap. XIIII.

Dehinc inferuntur plagæ. *Quæ de decem plagis dicuntur, præter pauca quædam, sumpta sunt ex hom. 4. Orig. in cap. 7. Exod. quæ leguntur etiam apud Augustin. serm. 87. de tempore.*

Musca enim nimis insolens, *vsque ad*, feriuntur. *Greg. verba 18. Mor. c. 25.*

Alio quoque sensu, *vsque ad*, locustæ. *Greg. 33. Moral. cap. 27.*

In Cap. XXI.

Egresso populo. *Ex hom. 7. Orig. in cap. 15. vel sermone Aug. 91. de tempore.*

In Cap. XXII.

Cùm ergo par lignum, *vsque ad*, agnosceret. *Verba sunt Orig. ibid.*

In Cap. XXIII.

Murmurat, *vsque ad*, super mel & fauum, *sententia ex eod. Orig. verba diuersa.*

Sed quid est quod sexta, *vsque ad*, vermis efficitur, *ex eod. loco.*

In Cap. XXIIII.

Post Manna, *vsque ad*, sitim suam, *ex eod.*

In Cap. XXV.

Post hæc Moyses. *ex eod.*

In Cap. XXVI.

Deuicto autem Amalech, *vsque ad*, complentur. *Orig. hom. 11. in cap. 17.*

In Cap. XXVII.

Successit vtique, *vsque ad*, sensib. aperit, *verba sunt Greg. 5. Moral. c. 27.*

In Cap. XXVIII.

Quod autem legem daturus, *vsque ad*, obscurat. *Verba Greg. 6. Moral. cap. 17.*

In Cap. XXIX.

In hoc præcepto, *vsque ad*, sed cum illo. *Hæc tantùm legebantur in Val. & Comp. quæ propterea recepimus, quia sunt Aug. verba epist. 119. ad Januar. c. 11.*

Creatura enim, *vsque ad*, Dei tui, *hæc in solo Val. quæ sunt item Aug. verba.*

Tertio præcepto Legis, *omnia ex epist. Aug. citata ad Ianuar. c. 11. & seq.*

In sex dier. opere sex millium annor. operatio continetur. *Quid de his verbis sentiremus, diximus ad cap. 7. Gen. adulterina planè esse, neque reperiri vsquam huiusmodi quidquam in codice Oliuensi, neq. apud Aug. vnde sunt reliqua.*

Inter hæc igitur omnia, *vsque ad*, vt sonant, *hæc tantùm leguntur in Val. & Comp. sunt tamen Aug. verba c. 12. epist. 119. ad Ianuar.*

In Cap. XXXI.

Quod autem additur, *vsque ad*, fide solidamus. *Greg. 3. Moral. c. 15.*

In Cap. XXXVI.

Verùm quod dixit, *vsq. ad*, morte perpetua. *Greg. 27. Moral. cap. 11.*

In Cap. XXXVII.

Descendens, *vsque ad*, absorptus est. *Verba Aug. 12. cont. Faust. c. 93.*

Nunc autem, *vsque ad*, idolorum seruitus. *ex 12. cont. Faust. c. 92.*

In Cap. XXXIX.

Sola enim sibi integrè nota est Trinitas, & humanitati susceptæ, quæ tertia est in Trinitate persona. *Hoc est, non qua humanitas est, sed quia subsistit in vna ex tribus personis. Sunt autem hæc (quantum coniicimus) Græci alicuius scriptoris verba. Nam repetuntur paullulum immutata, vtpote ex diuersa interpretatione, lib. 1. sententiarum, cap. 3. illic enim:* Sola (*inquit*) Trinitas sibi integrè nota est, & humanitas à Christo suscepta, quæ tertia est in Trinitate persona. *Vtrumque vero in idem recidit. Ob id námque Trinitas humanitati susceptæ integrè nota est, quia humanitatis susceptæ nomine Verbum ipsum suscipiens simul intelligimus. Ac propterea humanitas à Christo suscepta ab alio integre nosci non potest, quia homo ille Deus est. Valétque ad hoc communicatio (quam vocamus) idiomatum. Nam, vt ipse lib. 1. sententiarum, c. 6. ait:* Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, nequaquam alter in humanitate, alter in Deitate est, sed in vtraque natura idem vnus est. *Vox autem* tertia, *ordinem hoc loco non magis significat, quàm cùm binarium numerum senarij tertiam partem dicimus, aut cùm doctus Poëta in epithalamio cecinit:*

Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est;
Tertia pars patri data, pars data tertia matri,
Tertia sola tua est: noli pugnare duobus.

Quin etiam Isidorus ipse alibi quoque eadem de Trinitate eodem modo loquitur. Nam lib. 1. aduers. Iudæos capit. 4. Cuius Trinitatis (*inquit*) sacramentum, & Aggæus Propheta ita aperuit ex persona Domini, dicens: Spiritus meus erit in medio vestri. Ecce Deus qui loquitur, ecce Spiritus eius. Post hæc de tertia persona, id est, de Filio ita subiecit: quia ecce ego commouebo cælum & terram, & veniet desideratus cunctis gẽtibus. *Et paullò post.* Et nunc Dominus, qui misit me, & Spiritus eius: ecce duæ personæ, Dominus, & Spiritus eius, qui mittunt, & tertia persona eiusdem Domini qui mittitur. *Bis itaque Filium tertiam personam, hoc est, vnam è tribus dixit. Quo sensu licuit dicere: in Trinitate diuina tertia persona Pater, tertia Filius, tertia Spiritus Sanctus. Sed, cùm in hac Trinitate nihil prius sit aut posterius, nostræ tamen aures, quasi ordinem in diuinis ex processionibus requirentes, iam id refugiunt, itaque has dicendi formas non tam vsurpamus, quàm sobriè interpretamur. Quod verò humanitatem personam quibusdam facere videtur, ij non attendunt, prouocabulum qui, quæ, quod, cùm inter diuersi generis duo nomina ponitur, non tantum præcedenti, sed sequenti etiam aptari solere notissimo Sallustij exemplo,* Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur. *Quomodo Isidorus quoque ipse loqui interdum gaudet, vt lib. 2. sententiarum cap. 15.* Inimicos Dei persequuntur tenebræ, qui intelliguntur dæmones. *Ita est enim in omnibus manuscriptis, mendosè verò in excusis, quæ intelliguntur dæmones. Quare lib. 1. sent. cùm posset dicere:* Sola Trinitas sibi integrè nota est, & humanitas à Christo suscepta, qui tertia est in Trinitate persona (*id enim volebat*) *noluit tamen ad præcedentem Christum prouocabulum respicere, sed ad personam subsequentem.*

Quod fecit item hoc loco, cùm tamen humanitatis susceptæ nomine filium ipsum (vt diximus) suscipientem conceperit. Neque est quod de scripturæ veritate aut hìc aut lib. 1. sentent. quisquam dubitet. Nam vt hìc octo, ita illic sedecim manuscripti libri, tam Longobardicis, quàm nostris characteribus scripti, omnes omnino cum editis consentiunt.

In Cap. XL.

Ecclesia Christi significatur, *vel etiam mens nostra ex Origene: ita enim ille homil. 10. in Numeros:* Et arca aurea, in qua sunt tabulæ Testamenti (vt opinor) non aliud, quàm mens nostra esse declaratur, in qua Legem Dei debemus habere descriptam. Hæc autem mens aurea debet esse, hoc est pura, & pretiosa, in qua Legem Dei descriptam semper habeamus, sicut Apostolus dicit, scriptam non atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. *Ambros. vero carnem Saluatoris esse voluit in cap. 9. epist. ad Hebræos. Vid. not. cap. seq.*

Corona aurea per circuitum. *Nihil hìc de corona aurea Gregorius, è quo sunt reliqua in Pastorali part. 2. cap. 10. Et quidem eadem hæc multò aliter & Septuaginta, & eorum Latinus interpres reddidere. Pro his enim apud Aug. in quæstionibus in Exodum hæc verba leguntur.* Cymatia aurea tortilia in circuitu. *Sed in hoc opere è variis auctoribus contexto non allegoriæ modò, sed Sacræ etiam scripturæ tralationes permiscentur, quamuis Gregorium hoc loco vulgata editione vsum vel vectes soli satis indicent, pro quibus interpres ille gestatoria vel supportatoria reddidit.*

Deuinciant. *ex Bed. & impress.* denuncient, *m. s. o. & Greg. mendosè opinor.*

In Cap. XLI.

Vrnam quoque auream intelligimus carnem Christi, *&c. Hæc quidem ex Ambrosio sumpta videntur, nisi quòd ille arcam, noster verò vrnam Saluatoris carnem esse vult: ita enim Ambrosius loco citato.* Arcam Testamenti: hæc est caro Saluatoris, in qua erat vrna aurea, habens Manna diuinitatis, & virga Aaron, quæ floruit in sacerdotio Christi, & tabulæ duorum Testamentorum.

Idem ipse Christus insinuatur. *Ita Gregorius homil. 6. in Ezech.* Quid enim per propitiatorium nisi redemptor humani generis designatur? *atque eodem modo Ambrosius.* Aptè autem propitiatorium super arcam positum esse dicitur, quia ipsi mediatori Dei & hominum à Deo Patre donatum est, vt esset propitiatio pro peccatis nostris, *&c. Cur verò super arcam, & tota omnino de re elegantissimè Aug. q. 105.* In arca poni iussa sunt, Lex & Manna, & virga Aaron: in Lege præcepta sunt, virga potestatem significat, Manna gratiam, quia nisi cum gratia non est potestas præcepta faciendi. Veruntamen quia Lex à quouis proficiente non ex omni parte completur, propitiatorium est desuper, ad hoc enim opus est, vt propitius sit Deus, & ideò desuper ponitur, quia superexaltat misericordia iudicium.

Alij eadem duo Cherubim. *Greg. homilia citata.*

Testante Propheta in medio duorum animalium cognosceris. *Inseruit testimonium ex Habacuc Gregorij allegoriæ. Citauitque illud (quod ei commodum fuit) non ex vulgata, sed ex Septuaginta editione. Pro his enim verbis Hieron.* In medio annorum notum facies, *vertit. Non solùm autem Hebræa diuersis punctis notata vtramque interpretationem recipiunt, sed Ecclesia vtraque etiam in diuinis officiis vtitur.*

In Cap. XLIIII.

Spiritus sancti gestabat imaginem. *Ambros.* Candelabra verò dona Spiritus sancti sunt, quæ in Ecclesiis lucent intelligentibus, per eum, super quem requiescit spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & spiritus timoris Domini. *Hier. & Zachar. c. 4.* Candelabrum (*inquit*) solidum aureum (Hebræi) Legem, id est, νόμον interpretantur. Lampadem autem, id est, flammam in vertice candelabri lucentem atque fulgentem, Christum, qui caput Legis sit, & omnem mundum illuminet. Septem lucernas super candelabrum, septem gratias Spiritus sancti. *Hæc quidem de Hebræorum sensu se dicere profitetur. Ipse verò de Ecclesiasticorum virorum commentariis subdit:* Candelabrum aureum de auro purissimo Ecclesiam intelligunt, quæ in scripturis sanctis sensum ac mentem, magis quàm verba perquirit.

In Cap. XLVI.

Vnde coniunctæ bases binæ significant. *ex Orig. hom. 9 in c. 28.*

Quòd verò, *vsque ad,* remissionis est, *verba Aug. 15. de ciuit. c. 20.*

In Cap. XLVIII.

Sed & quidquid incultum, *vsque ad,* irrigatus. *Greg. sunt verba 30. Moral. cap. 6. Vid. etiam Origen. hom. 13. in cap. 25.*

In Cap. LI.

Mala autem Punica, *vsque ad,* meritorum tenet. *Greg. Past. 2. p. c. 4. & 1. Regist. epist. 24.*

Hæc autem tintinabula, *vsq. ad,* nunquam sileant. *Orig. hom. 9. in c. 28.*

Primò enim quod Aaron, *vsque ad,* vnitas fidei designetur. *Ex Greg. lib. 1. Regist. ep. 24.*

NOTÆ IN LEVITICVM.

In Cap. I.

NOs autem, *vsque ad,* ambulamus. *Verba sunt Orig. cap. 1. hom. 2.*

In Cap. II.

Totum caput. *Ex 22. cont. Faust. c. 17.*

Sacrandos. *Ita m. s. o.* congregandos. *Bed. & imp.* consecrandos. *August.*

Ad sacrarium. *Ex Aug. & Bed. al.* sacrorum. *Mendosè.*

Religiosa prædicamenta. *Ex Aug. al.* religiosa sacramenta.

Sacrilegia imitamenta. *Ex Aug. & Bed. al.* Imitati sunt Pagani.

In Cap. VII.

Totum caput. *è Greg. 32. Moral. c. 4.*

In Cap. IX.

Et alio loco & cætera, *vsq. ad finem capitis absunt à Beda, & Palentino, & plerisque aliis.*

In Cap. XIII.

Integrum caput è Greg. Pastoral. 1. part. c. 11.

NOTAE IN NVMEROS.

In Cap. I.

CATALOGVS autem mansionum. *Pleraque omnia ex Hieronym. epist. 127. ad Fabiolam, & Ambrosij lib. de mansionibus.*

Vbi venit Ietro. *Vid. Orig. homil. 11. in cap. 18. Exodi.*

Interpretatur rubus. *At Hier.* interpretatur autem Sinai rubi, non vnus, vt suprà in solitudine Sin, sed plures, vt ibi principium sit, hîc perfectio: ibi solitarius numerus, hîc multiplex. *Aliud est enim vnam, aliud omnes gratias poßidere. Sed operæpretium erit additamentum ex margine referre, qui enim legerat*: interpretatur rufus *digammo deceptus* (*quod pro u. & b. in his codicibus sæpè reperitur*) *is addidit*, rufus, ex sanguine Christi redempta Ecclesia: *vt est in lib. Valent.*

Ibi fabricatur, &c. *Omnia vsque ad finem mansionis sunt Ambrosij.*

In Cap. III.

Oritur passione: oritur colluuie, *Ambros.*

In Cap. VI.

Charitas omnes pilos carnis, *vsque ad*, reddit, *verba sunt Greg. 5. Moral. cap. 24. ex quo* fruticantibus, *legimus, non* fructificantibus, *vt erat in m. s. o.* excrescentibus, *Ambros.*

In Cap. VII.

Ad procinctum fidei: ad prælium fidei, *Ambros.*

In Cap. IX.

Ex Hieronymi & Ambros. verbis tota conflata est.

Qui sunt magnar. carnium. *Ita lib. o. & Ambr.* quæ sunt poëtarum carmina. *Hier.*

Alioquin si post perceptum Angelicum Manna, &c. Paullò aliter Ambros. Alioquin si post præcepta, Angelicam escam, Mannáque cælestis vitæ, siue doctrinæ, rursus carnes Ægyptias, &c.

Vorabimus nauseam: nauseam mentis. *Val. sed Hieronymus vocem* mentis *non habet.*

In Cap. X.

Siue atria. *Ita omnino legendum ex Hieron. mansione 14. & hoc loco. Illic enim*, hazeroth in atria vertitur: *hîc verò*, post sepulcra concupiscentia, & vestibula. *Mendosè ergo lib. plerique* antra *habent. Nempe antrum sepulcro affine visum est.*

In Cap. XI.

Gigantum impetum. *ita Hier. Val. Compl. Palentin. Guad al.* gigantum populum.

Virens siccitas conseruatur. *ita Num. 17. & apud Hier.* consecratur, *lib. o. mendosè.*

Piacularis aspersio. *Ita Hieronym.* peculiaris. *lib. o. mendosè.*

Duodecim exploratores. *ex Ambros. & Augustin. ser. 100. de tempore.*

In Cap. XIII.

Sequitur excidium. *ex Ambros.*

Expenderunt. *al.* exceperunt.

In Cap. XIIII.

Deinde Aaron sanctus in ruinam mortis populum trahi spectans. *Hæc alio atque alio modo in vetustis libris leguntur, eadem tamen sententia, nos codicem Palent. secuti sumus, quem fideliorem reliquis experti sumus.*

In Cap. XVI.

Vitula rufa caro est Saluatoris. *Vid. August. q. 32. in Num.*

De cœtu Sanctor. *al.* de regno Sanct. *al.* de regno cælorum. *Vulg.* de medio Ecclesiæ. LXX. ἐκ μέσου τῆς συναγωγῆς.

Sextadecima. *Ex Hieron. cum reliquis omnibus.*

Vicesima quarta mansio est in Thare, quam nonnulli vertunt in malitiam, siue pasturam. *Verba sunt Hieronymi, sed hanc interpretationem reiicientis. Cum autem allegoriæ verba, quæ sequuntur:* Quod vel ad præpositos Ecclesiarum, *&c. ex eodem sint, manifestum est deesse interpretationem quam ipse probat, ab actoris scilicet, vel depulsoris. Propterera asterisco locum notauimus, quem explere sibi quiuis facilè ex Hier. poßit.*

Vicesima nona. Viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt serui, post te ambulabunt colligati vinculis. *Ex LXX. voce* serui *addita. Sed miror, cur interpres Latinus editionis LXX. pro* χειροπέδαις vinculis, *Hieronymus pro Mosaroth* manicis *reddiderit: vt ille non Græcæ sed Hebraicæ vocis rationem habuisse, Hieronymus contrà Septuaginta interpretib. præter morem subseruiisse videatur.*

Vicesima nona. Vel certè concisio. *Hier.* vel certè (quod nos verius arbitramur) κατατομή, id est concisio.

Tricesimatertia mansio. Cades autem sancta, *mendosè lib. o.* Sin autem sanctam. *Vid. Hier.*

In Cap. XVIII.

In hac mansione propter aquas, *vsque ad*, sapientia est, *omnia sunt Augustin. ver. 16. contra Faust. cap. 16. & 17.*

In Cap. XX.

Quòd verò æneus, *vsque ad*, esse solet. *ex Aug. ser. 101. de tempore.*

In Cap. XXI.

In his regib. *vsque ad*, omnes confunduntur, *verba Aug. in ps. 134.*

Quæ vertitur in contemptum palatarum. *Rectè nostri libri, mendosè apud Hieronymum* plagarum. *Sunt autem palatæ maßæ de recentibus ficubus. Vid. Ambros. hoc loco, & Hieronym. in nominibus de Numer.*

In Cap. XXIII.

Quæ est enim hæc asina, *vsque ad*, substrauit, *verba sunt Gregor. lib. 1. Moral. cap. 7. quæ hoc loco* (*adiecta voce* pœnitentiæ, *mutatóq.* renitens *in* retinens) *sensum nullum reddebant.*

Sed ista Angelum, *vsque ad*, erumperet. *Ambros. lib. 9. comment. in Luc. cap. 19.* Nec despicias asinam quoque istam, quondam Angelum Dei vidit, quam homo videre non potuit. Et vidit, & detulit, & locuta est. Vt agnosceres posterioribus temporibus sub aduentu magni Angeli gentiles illis, ante asinos locuturos.

Plerumque enim caro, *vsque ad*, non mentem mutauit. *verba sunt Gregorij Pastoral. 3. part. admonit. 13.*

In Cap. XXIIII.

Sed Phinees, *vsque ad*, populus censeatur. *ex Hieron. quibusdam interiectis.*

In Cap. XXVI.

Nec Legis plebs, nec fœmineus sexus, *Hieronymus.*

In Cap. XXVII.

Quia quos mundi implicamenta, *vsque ad*, desiderans, *verba sunt Greg.27. Moral. c.7.*

NOTAE IN DEVTERONOMIVM.

In Cap. II.

Orrò quòd vestis, *vsque ad*, durauit. Porrò quòd vestimenta, aut calceamenta filior. Israel per tot annos in eremo indetrita, & absoluta manserunt, nullàque vetustate cõsumpta sunt: *Val. & Compl. Reliqui & Beda, vt edidimus.*

In Cap. IIII.

Quando ingressi fueritis, *vsque ad*, comedatur, *omnia sunt Gregorij verba 8. Moral. c.29.*

In Cap. V.

Non operaberis, *vsque ad*, latent. *totum item caput ex eod. Greg. capite.*

Vt si quid fortè. *ex Beda.* vt quidquid fortè, *Gregor. & m. s.*

In Cap. VI.

Non arabis, *vsque ad*, obsistas. *ex eod. lib.1. Moral. c.7.*

Bouem quippe & asin. *vsque ad*, comites facit, *verba sunt Aug.6. contr. Faust. c.9.*

In Cap. IX.

Non indues vestem, *vsque ad*, malitiæ. *Greg. verba 8. Moral. c.31.*

Lineis vestibus, *vsq. ad*, moribus. *Augustini verba 6. cont. Faust. c.9. è quo sunt nonnulla restituta.*

In Cap. X.

Non accipies, &c. *Totum caput è Greg.33. Moral. c.11. nonnullis verbis immutatis, retenta tamen sententia.*

In Cap. XI.

Non abominaberis. *è Caß. collat.5. c.19.*

In Cap. XII.

Non habebis in sacculo, *vsque ad*, in conspectu eius. *è Caß. collat.21. c.22.*

Pondus magnum, *vsque ad*, compedietur. *Adnotanda dispunctio diuersa ab ea, quam secuti sunt correctores edit.* LXX.

In Cap. XIII.

Non stabit aduersus alterum vnus test. *Vid. August. 16. cont. Faust. c.13.*

In Cap. XIIII.

Illud verò quod vxorem, *vsque ad*, decoré amittit. *Verba sunt Augustini 32. cont. Faust. c.20.*

In Cap. XV.

Homo formidolosus. *è Caß. lib.7. c.15.*

In Cap. XVI.

Cùm introduxerit te Dominus, &c. *Ex Caßian. collat.5. c.16. & sequentib. carptim collectum caput hoc.*

Quam possessurus ingrederis. *Ita Caß. vulg. &* LXX. εἰσπορεύῃ. Ingredieris, *m. s.*

Ludicra. *Ita Caß. al.* ludibria.

Homicidia. homicidium *Caß.*

Aliàque complura. *Caß. paullò superius.*

Septem principalibus vitiis. octo *Caß. sed cur Isid. immutauerit, satis apparet.*

Quòd autem hæ pestes robust. *Caß. paullò post.*

Quòd verò istar. perniciosarum gentium. *Caßian. cap.23.*

Spiritus retinebat, retentabat. *Caß.*

Humilitas honestabit, *ex Caß.* Incipiet excolere humilitas, *m. s. o. mendosè.* Dixerat enim antè incipiet excolere fortitudo.

Id est affectus. *ex Caß.* effectus *m. s.*

In Cap. XVII.

Illud verò, quòd cùm ad Abraham. *Ex eadem coll. cap.22.*

Vel impia gentium. Gentilium, *Caßian.*

In Cap. XIX.

Illud autem quid signif. *Totum caput è Greg.10. Moral. cap.5.*

Plusquam debuit addicit. *Ita habent, & Gregoriani omnes libri, & Isidoriani, tum hîc, tum lib.2. sentent. cap.4.* Omnis quippe iustus spe, & formidine nitet: quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ addicit. *& cap.44.* Non est corpori adhibenda immoderata abstinentia, ne dum amplius grauatur caro pondere inediæ, malum agat postea, nec benefacere incipiat: & quæ addicitur, vt vsu mali careat, simul & boni officium, dum plus premitur, perdat. *Et lib.3. cap 5.* Nam ibi peccamus, vbi cupiditate vel voluntate deflectimus. Vbi verò violenter addicimur, etsi facinus, aut flagitium non est; miseria tamen & pro flagitio, & facinore est. *Est autem addicere (auctore Festo) damnare, aut (quod ad Isidorum & Gregorium attinet) quod nos vulgari lingua dicimus appremiar.*

Culpæ reatum non expetit. Vindictam de culpæ reatu non expetit, *Gregorius.*

In Cap. XX.

Si fuerit inter vos hom. *vsque ad*, ardoris gaudet. *Omnia sunt Gregorij verba lib.9. Moral. c.31.*

Ex bonor. se æstimatione. *Ita Gregor. al.* existimatione.

Erga societatem bonorum. *Ita Greg. al.* Erga societatis bonum.

Post aquæ quippe lauationem. *Ita Gregor. al.* post aquam quippe.

In Cap. XXI.

Iubetur prætérea, &c. *Ex Gregor. lib.30. Moral. cap.13.*

NOTAE IN IOSVE.

In Cap. I.

Defunctus, *vsque ad*, defuncta est Lex. *Orig. homil.* 1.

In Cap. II.

Transit deinde populus Iordan. *Orig. homil.* 4.

In Cap III.

Transit deinde populus Iordan. *Orig. hom.* 4.

In Cap. IIII.

Duæ semis tribus. *Orig. verba pleraque hom.* 3.

Hæreditate Legis potiti sunt. *Non gratia Euangelicæ. Vid. Orig.*

In Cap. VI.

Post Iordanem. *Ex Orig. hom.* 5.

In Cap. VII.

Circumdatur post hæc Iericho. *Orig. hom.* 6.

In Cap. VIII.

Furatur. *Orig. hom.* 7.

Linguam auream. *Omnino legendum ex* LXX. *non* regulam, *ex vulg. neque aliter procedit allegoria, quæ tota est Origenis. Mirum hoc non vidisse, quisquis hæc olim in peius reformauit.*

In Cap. IX.

Superatis ergo hostib. *Orig. sunt verba omnia, non tamen continenter posita hom.* 9.

In Cap. X.

Ex ead. homil. Orig.

Æternæ benedictionis amore. *Ita apud Origenem rectè.* Beatitudinis amore, *Val. & Comp.*

Condiscere. Discernere *dixit siue Ruffinus siue Hieronymus.* Conducere *codex Valent.*

In Cap. XI.

Ex hom. 10. *Orig.*

In Cap. XII.

Ex hom. 11.

In Cap. XIIII.

Totum caput ex hom. 3. *& hom.* 17.

In Cap. XV.

Ex hom. 21. *in c.* 26. *Num. & hom.* 17. *in Iesu Naue.*

In Cap. XVI.

Ex ead. hom. 17.

In Cap. XVIII.

Illud autem, *vsque ad*, subigit. *Omnia sunt Gregorij verba lib.* 4. *Moral. c.* 22.

Hæ sunt gentes. *Tractat etiam hunc locum elegantissimè Cass. collat.* 2. *c.* 6. *& coll.* 13. *c.* 14.

NOTAE IN IVDICVM LIBRVM.

In Cap. I.

X *Orig. hom.* 3.

In Cap. II.

Ex Orig. homil. 5.

In Cap. III.

Ex Origen. homil. 8. *& Aug. serm.* 108. *de temp.*

Pro redemptionis nostræ religione à populis deferendum. Pro religione populi deferendum. *August.* *à quo videntur abesse duæ voces* redemptione nostra, religiosè à populis deferendum, *Bed. & Val. non malè.*

In Cap. IIII.

Ex iisdem locis, præter ea, quæ notata sunt.

Quid ergo vellus, *vsque ad*, vacua est. *ex* 12. *contra Faust. c.* 32.

Illa vacua est. vacuata est, *Aug.*

Infructuoso cultu : infruct. æstu, *Aug.*

Id est in Iudæa, *additæ sunt hæ voces ex Augustin. quæ deerant in m. s.*

Imber ille : meatúsque suos fons ille diuinus in corda gentium deriuauit, *Aug.*

Et omnibus charismatibus : charismate, *Valent.* At verò Iudæi prophetas suos & consiliarios perdiderunt, *Aug.*

In Cap. V.

Totum caput è Greg. lib. 30. *Moral. c.* 17.

Quid hoc est, *quæ ante hæc leguntur in impressis sunt quidem Greg. verba c.* 16. *Sed ideò recepta non sunt, quia & sententiam interrumpunt, & à manuscriptis libris absunt, neq. dubium, quin è margine adcita sint.*

Non de vitio repell. *ita Greg. & apud Bed.* non de iudicio, *m. s.*

In Cap. VI.

Hoc caput sumptum putamus è sermone aliquo D. Aug. qui non extat, id indicat recapitulatio subiecta (qua solet ille plurimùm vti) ab iis verbis pariter deuorabit : quæ tamen recapitulatio apud Bedam non legitur, & nos eam valere iussimus, quamuis in plerisque m. s. legeretur, repugnat enim legi, quam sibi ipse in his commentariis breuitatis præscripsit Isidorus, eadem vno in capite bis referre.

In Cap. VII.

Vid. Aug. 1. *de ciuit. c.* 21.

In Cap. VIII.

Sed quis primùm, *vsque ad*, munimenta præbent, *Aug.* 12. *cont. Faust. c.* 32.

Ex ore leonis occisi fauus extractus : in ore leonis occisi fauus extructus, *August.*

In semetipso Samson, *vsque ad*, prostrauit. *Greg.* 29. *Moral. c.* 7.

Sed quid est quod Samson, *vsque ad*, amittunt. *Gregor.* 7. *Moral. c.* 13.

Quòd verò excalciatæ. *Vid. sup. Exod.* 7.

NOTAE IN REG. I.

In Cap. I.

EGVNTVR *hæ expositiones aliquantò etiam pleniores apud Eucherium, è quo & Beda sunt aliqua correcta, ita tamen vt multo plura apud vtrumque possint è nostris emendari.*

Nam ab ipso exordio, *vsq. ad,* figurauit, *verba sunt Aug.* 12. *contra Faust. cap.* 33.

Mater quoque, *vsque ad,* in Deo salutari meo, *ex eod. lib.* 17. *de ciuit. c.* 4.

Et fœtosa in filiis: multa in filiis, *apud Aug. & Eucher. &* LXX. ἡ πολλὴ ἐν τέκνοις.

Dicat ergo, *& paullò post,* dicat. *ex Aug.* dicit *lib. o. mendosè.*

Miserum me, *ita plerique m. s.* miserum se, *Val.* miserrimos, *Beda.*

In Cap. II.

Nam post Samuelem, &c. *vsque ad finem capitis omnia sunt ex Aug. loco proximè citato. Legitur autem apud Euch. integra cantici explanatio citato Aug. adhibitáque excusatione, cur* LXX. *interpretum tralatione vsus fuerit.*

In Cap. III.

Ad tuitionem suam, ad stationem suam, *apud Euch. & Bed.*

Hæc pœna signum videtur, *al.* hac pœna significatum videtur.

Et claritas humanis vt flos fœni, *ex veteri Interp.*

In Cap. XVI.

Mutauit os suum in Sacerdotio. In sacrificio *Pal.*

Et procidebat. *Quæd. interiecta sunt ante hæc verba in Val. & Compl. quæ cùm à reliquis omnib. & ab Eucherio, & Beda abessent, neq. cohærerent cum præcedentibus, & sequentibus, recipienda non fuerunt.*

Non tantùm saliuæ attendantur. *Ex Euch. al.* Non tanquam saliuæ offendant: non tanquam saliuam attendas. *Compl.*

In Cap. XX.

Augustinus Simpliciano. *Lib.* 2. *q.* 3. *& ad Dulcitium q.* 6.

Malignus spiritus. Immundus spiritus. *Augustinus & Euch. quamuis maligni ibidem postea vocentur.*

Repagulis vel. *Hæ voces non sunt apud Aug. aut Euch.*

Quolibet enim modo fecerit hoc ille, factum est: ita & modus quo Samueli factum est, vt excitaretur, similiter latet. *Ita omnino legendus hic locus etiam apud Augustinum mancus, vt τὸ* factum est, *quod semel tantum, sed non eodem in loco apud vtrumque positũ erat, apud vtrumque repetatur, atque alter alteri subsidio sit.*

Non conturbat. Non perturbat. *Apud Augustin. & Eucher.*

Illa quoque figmenta. *Ita apud Aug. in q. ad Dulcitium,* Ille quoque effigies, *apud eund. in lib. ad Simplician.*

Transfigurat se in Angelum. *Ita Aug. ad Simplician.* transfigurat se velut Angelum, *ad Dulcit.*

Etiam per infimos, infernósque spiritus aliquem ver. cogn. *vtrobiq. Augustinus,* per infimos, supremósq. spiritus, *apud Euch.*

Occultioribus mysteriis. *Ita Aug. ad Dulcit.* Imperiis, *ad Simp. & apud Euch.*

Hæc sunt, quæ tunc de Pytonissa. *Sed vide, quæ addidit postea ad Dulcitium scribens in fine quæstionis.*

In Cap. XXI.

Quicumque potentes. *Inter hæc leguntur in Val. plurima Gregorij verba è lib.* 4. *Moral. c.* 4. *de montium maledictione, quæ rectè absunt ab aliis libris & à Beda. Nam planè non cohærent.*

NOTÆ IN REGVM II.

In Cap. I.

Otum caput è Greg. 7. *Moral. c.* 16.

Qui adhuc actibus carnalibus incubat. *Ita lib. o.* incumbit, *apud Gregorium.*

In Cap. II.

Totum caput ex Aug. lib. 22. *cont. Faust. c.* 87.

In Cap. III.

Corporis & sanguinis sui figuram. *Hoc est corporis & sanguinis sui sacramentum. Puto autem verba esse Græci alicuius Patris.*

Quia pater habuit pacem, quam ille non habuit. *Verba sunt Augustini in Ps.* 2. *Gregorius verò in Prolog.* VII. *Psal. pœnitential.* Absalon autem patris pax interpretatur, non quòd ei pax vlla cum patre fuerit: sed quia quantæ pacis, & patientiæ extitit, eius peruersitate pater ostendit. *Hieronymus verò & Eucherius non patris pacem, sed patrem pacis interpretantur. Idem Etymolog.* 7. *c.* 6. *patris pacem per antiphrasin dictum putat.*

In Cap. IIII.

In animis illor. bibam. ἐν ψυχαῖς αὐτῶν πίομαι, LXX. *Ex quibus sunt etiam alia huius loci verba,* & animarum periculum bibam? *Dixit vulg. interpr.*

In Cap. V.

Quem voce mactauit. *Ita m. s. o.* voce prostrauit, *Eucherius non perinde eleganter: sequitur enim:* & in suum corpus traiiciens quodammodo manducauit.

In Cap. VI.

Tamen vsq. ad excellentiam diuinæ Trinitatis nequaquam attingunt. *Diuersa est apud Eucherium allegoria.*

NOTÆ IN REGVM III.

In Cap. I.

N quo quidem, *vsque ad,* pacificus. *Verba sunt Aug.* 17. *de ciuit. Dei, c.* 8.

In Cap. II.

Nam quòd ædificauit, *vsque ad,* estis vos. *August. ibidem.*

Quod verò eadem domus, *vsque ad,* veniamus. *Verba sunt Greg.* 34. *Moral. c.* 20.

In Cap. IIII.

Vid. Aug. serm. 200. *de temp.*

In Cap. VI.

Iam porrò. *Totum caput ex August.* 22. *contra Faust. cap.* 88.

In Cap. VII.

Ex Aug. 12. contr. Faust. c. 33.

In Cap. VIII.

Iam ipsa in Babylonia transmig. *Totum propè caput ex 12. contr. Faust. à cap. 34. vsq. ad 36.*

NOTÆ IN REGVM IIII.

In Cap. I.

Nec principem pœnitentiæ. *Ita lib. o. & Beda.* Nec principem indulgentiæ largitorem, *apud Eucherium, quæ scriptura videtur alterius interpretatio.*

In Cap. III.

Vid. Aug. 12. cont. Faust. c. 35. & serm. 204. de temp.

In Cap. IIII.

Ex eod. Aug. lib. cont. Faust. & serm. 206.

In Cap. V.

Ex eod. Aug. capite, & sermone 210.

In Cap. VI.

Decumbentem, &c. *Ita omnino legendum ex Cassiano, cuius sunt verba collat. 17. cap. 25. quomodo etiam lib. 1. c. 2. de Ochozia idem dixit:* Decumbenti Regi exposita vestis qualitate compertus est.

In Cap. VIII.

Iam ipsa in Babyloniam transmigra. *Totum caput ex 12. cont. Faust. c. 36.*

NOTÆ IN CAP. I. ESDRÆ.

Totum hoc caput est D. August. 12. cont. Faust. cap. 36.

IN CAP. DE MACHABÆIS.

Qvis poterit omnia, *vsque ad,* figuræ nostræ fuerunt: *ex eod. lib. cap. 37.*

NOTAE IN ALLEGORIAS SACRÆ SCRIPTVRÆ, SEV VETERIS AC NOVI TESTAMENTI.

Et primò, in Allegorias veteris Testamenti.

Adam figuram gestauit Christi. *Hæc allegoria est Apostoli 1. ad Corinth. cap. 15. sic enim ait:* Factus est primus homo Adã in animam viuentem: nouissimus Adam in spiritum viuificãtem. *Et quidem Genes. cap. 2. legimus factum esse primum hominem in animam viuentem, hoc est efficaciter operantem, cui membra corporis seruiant, cuiusq. voluntati ac efficaciæ auscultent, vt exponit B. Chrysost. Atq. vt scribit Theodoret. non vocauit secundum Adam spiritum viuentem, sed viuificantem. Omnibus enim vitam largitur. Talem autem Deus hominem creauit, quo per rationem ac intelligentiam omnibus esset animalibus præstantior, quæ mentem huiusmodi non habent, vt luculenter scribit B. Aug. 12. de ciuit. c. 23.*

Ita sexta mundi ætate. *Perfectio senario numero comprehenditur, propterea Deus sex diebus mundum perfecit, vt docet B. Aug. lib. 11. de ciuit. Dei, cap. 30. caussa autẽ cur extremo, id est, sexto die conditus fuerit homo, vt scribit eleganter Greg. Niss. lib. 1. de homine, cap. 2. fuit, Quoniam decebat, vt veluti quoddam regni domiciliũ futuro regi Deus efficeret, & deinde hominem animo quidem immortali, corpore verò mortali præditum in mundum introduceret, vt miraculorum mũdi, horum spectator, horum dominus esset, & Deo quidem frueretur per diuiniorem naturam, bonis verò, quæ in terra sunt per sensum vteretur similem, & terrenum. Eadẽ ferè scribit Damas. lib. 2. c. 11. secundum autem Adam, id est, Christum Dominum nostrum sexta ætate, quæ à B. Ioanne Baptista ad mundi vsque occasum, & interitum pertinet, natum esse ait Eucher. in cap. 1. Genes. Deinde, vt inquit B. Hier. in Amos c. 5. omnes labores & molestiæ septimo numero cõquiescent: sicuti requieuit Deus die septimo ab omni opere, quod patrarat Gen. 2. Quæ requies & septimi diei sanctificatio, & benedictio post opera sua valde bona, vt notat Iunilius, designat, quòd & nos singuli post opera bona, quæ in nobis Deus operatur, ad requiem tendimus vitæ cælestis, quæ, quia sempiterna est, meritò idem dies septimus vesperam habuisse non traditur.*

Per mysterium lauacri. *Hanc allegoriam docuit etiam & illustrem fecit Apostolus: nam cùm Genes. 2. scriptum sit:* Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam, cúmque obdormisset tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Et ædificauit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, &c. *Sacramentum hoc magnum esse in Christo & Ecclesia scripsit, Ephes. c. 5. Nam, vt præclarè ait Prosper in lib. de Promissionibus, & prædictionibus Dei,* hoc est magnum sacramentum, quod promissum sperauit Adam, & futurum præuidit: formandam scilicet Ecclesiam ex latere Christi in cruce pendentis. *Vnde Theophylactus enarrans verba illa B. Ioannis c. 19.* Ad Iesum autem cùm venissent, vt viderunt eum mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea eius latus aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua, *sic ait:* Non simpliciter hæc fiunt: sed quia Ecclesia per hæc duo & fit, & consistit. Nam per aquam quidem generamur, per sanguinem autem & corpus pascimur. *De quo vberius scribit B. Aug. 12. cont. Faustum Manichæum.*

Abel pastor ouium. *In hac allegoria plenior est lectio in m. s. quàm in impress. lib. nam citatur testimonium B. Ioan. c. 10. quod valde ad rem facit. Fuisse autem pastorem Abel declarat 4. cap. Gen. qui primus mortalium omnium fuit clarus virginitate, martyrio, & sacerdotio, quibus ornamentis Dominum expressit auctore B. Aug. in lib. de mirabilibus sacræ script. qui venturus rector fidelium populorum propterea dicitur, quod tandem futurus pastor sit vnius ouilis, id est, Iudæorum & gentium ad Rom. 11. & Ioan. 10.*

Cain frater eius ætate maior. *Et si Philo Episcopus sine caussa putat geminos fratres fuisse. Est autem imprimis pulchra hæc allegoria. Occiditur enim Abel pastor ouium à fratre maiore, occiditur Christus pastor & caput populi minoris natu à Iudæorum populo natu maiore, Abel in campo, Christus in Caluariæ loco, occiditur autem vterque post sacrificium, vterq. diabolo funestæ inuidiæ facibus parricidarum animos incendente. Et quidem sanguis Abel Deum ad iustam vindictam suo clamore prouocauit, itáque Cain vagus & profugus erat in terra, vel* στένων καὶ τρέμων, *id est, gemens & tremens, vt verterunt* LXX. *sed longè melius clamat sanguis Christi propter caussas, quas exponit egregiè B. Aug. cont. Faust. Manichæum, vbi ornatißimè hanc explicat allegoriam: cuius meminit B. Ambros. in lib. 1. de Cain & Abel.*

Enoch, *non* Enos *legendum esse perspicuum est. B. autem Aug. in lib. 15. de ciuitate Dei, vel non fuisse Enoch primogenitum Cain (nam & Iudas fuit quartus filius Iacob, à quo tamen Iudæa nominata est, & Iudæi) vel longo post interuallo temporis postquam natus est, conditam esse de illius nomine ciuitatem existimat, cùm iam scilicet tam numerosum esset genus humanum, vt ciuitas posset ædificari, quæ nihil aliud est, quàm hominum multitudo aliquo societatis nomine colligata. B. autem Chrysostomus cùm Genes. 4. scriptum sit: ædificatã esse ciuitatem à Cain, qui vocauit nomen eius ex nomine filij sui Enoch, non dißimiliter atq. B. Isidorus ait: vide quomodo paullatim deteriores fiũt. Quippe hominibus factis mortalibus studium fuit, vt immortalem suam memoriam facerent, partim ex filiis, quos generabãt, partim ex locis, quibus filiorum nomina imponebant. Hæc omnia rectè quis diceret peccatorum & ruinæ primæ monumenta, qua è pristina gloria exciderunt.*

Seth, qui resurrectio interpretatur. *Diuinæ litteræ, vt notauit etiam B. Hier. in quæst. nominis Seth Etymologiam tradunt iis verbis:* vocauítque nomen eius Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. *Itaq. Seth propriè* θέσις, *id est, positio dicitur, à verbo* שות *Soth id est, posuit, sed quia quodammodo suscitatus est Abel in fratre Seth, nam parentum luctum temperauit, & talis erat futurus (vt ait Eucherius) vt impleret Abel sanctitatem, ideò* LXX *sic conuerterunt* ἐξανέστησε γάρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον, *id est,* suscitauit enim mihi Deus semen alterum, *quocirca B. Chrysost. sic ait,* Vide verbi diligentiam, non dixit dedit mihi Deus, sed excitauit mihi Deus. Vide quomodo obscurè nobis hoc verbo resurrectionis exordia hîc ostendit. *Hoc sequutus B. Isidorus* Seth, *inquit,* qui resurrectio interpretatur. *Neque enim tam respexit ad verbi Hebraici Etymologiam, quàm ad arcanũ eius sensum, sicuti fecerunt* LXX. *quod postea Rupertus secutus est. Denique B. Aug. hanc ipsam allegoriam his verbis illustrauit in lib. 15. de Ciuit. Dei.* Ex duobus, *inquit,* illis hominibus, Abel, qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur resurrectio, mors Christi, & vita eius ex mortuis figuratur.

Enos filius eius. *libri m. s. sic habent:* Enos filius eius, qui cœpit inuocare nomen Domini. *Quod conuenit cum nostra ex Hebræo versione. At libri impreßi habent hoc modo,* Enos filius eius, qui spe inuocauit nomen Domini. *Quæ lectio congruit cum interpretatione* LXX. *qui hoc modo sunt interpretati,* οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ, *id est,* hic sperauit inuocare nomen Domini Dei. *Itaque Græci scriptores, & B. August. qui hac versione vtebantur, huius loci arcanum sensum similiter atq. B. Isidorus prodiderunt. Nam Greg. Nazianz. sic ait:* Præclara res est fides, spes, charitas, tria hæc. Et de fide testimonium attulit Abraham, qui iustus est habitus propter fidem: De spe Enos, qui primus sperauit inuocare nomen Domini. *Et apertiùs B. Aug. in lib. de ciuit. Dei 15. inquit,* Quid sibi hoc vult, sperauit inuocare, nisi quia prophetia est exorturum populum, qui secundum electionem gratiæ inuocaret nomen Domini Dei? *Sic B. August. qui hanc caussam esse putat, vt huic propriè tribuatur, quod piorum omnium fuerat commune. Sunt tamen qui putent eius tempore instauratum fuisse Dei cultum, ritúmque cœpisse Deum cæremoniis colendi, vt scribit Lypomanus. Quidam autem celebres Græci scriptores propter ignorationem linguæ Hebraicæ existimarũt reddi Etymologiam nominis Enos, cùm dicitur* hic sperauit, &c. *Cùm Enos, quod notauit B. Hier. homo vel vir dicatur, sicut Adam homo dicitur.*

Lamech seculi huius figuram tenuit. *Multa concurrerunt in Lamech Caini nepotem (errant enim qui filium Mathusalæ accipiunt) & in eius liberos, quæ vitam humanam deprauarent, vt notat præclarè B. Hier. Nam ipse sanguinarius, & homicida primus vnam carnem in duas diuisit vxores, & eius liberi ea repererunt, quæ animos hominum vel ad voluptatem, vel ad crudelitatem inflãmarent. Non est autem certum vnúmne, atque eum Cain, an duos occiderit. Illud certum est, dixisse ipsum duabus vxoribus suis, de se expetendam vindictam septuagies septies. Cuius loci arcanum sensum sic Damaso scripsit B. Hieron.* Quæritur quæ sint 77. vindictæ, quæ in Lamech exoluendæ sunt. Aiunt ab Adam vsque ad Christum generationes 77. lege Lucam Euãgelistam, & inuenies, ita esse, vt dicitur. *Et paullò post.* Lamech peccatum, id est, totius mundi, atque sanguinis, qui effusus est, Christi soluetur aduentu, qui tulit peccata mundi. *Idem postea Nicolaus Pontif. Lothario regi scripsit, & Alcuinus secutus est.*

Henoch, qui fuit septimus ab Adam. *De Henoch scriptum est Gen. 5.* Ambulauítque cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus. LXX. *postremam hanc partem sic verterunt,* ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός, *id est, quia transtulit illum Deus. Vnde Apostolus ad Heb. 11. hæc ipsa* LXX. *verba citauit. B. Chrysost. & Theodor. putant curiosum esse inquirere, quò Deus transtulerit Henoch, & num vsque ad tempus præsens viuat. Sed vtrumque docet Spiritus sanctus Eccl. 44. his verbis.* Henoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. *Notandum autem est, Enoch quidem filium Cain, de cuius nomine prima ciuitas appellata est, improbos significare, qui (vt rectè ait Strabus) in præsenti vita suæ spei radicem figunt: Henoch verò hunc, qui fuit septimus ab Adam, qui tanquam sexta die, sexta ætate seculi per Christi aduentum ad sanctitatem formatur, eos significat, qui septima ætate in vitam immortalem transferentur, vt alibi ait idem Isid. exposuit etiam hanc eandem allegoriam B. Aug. in lib. 15. de ciuit. Dei, c. 19.*

Noe, qui interpretatur requies. נח requies interpretatur, *B. Hieronym. ab eo igitur, quòd omnia opera retro quieuerunt per diluuium, appellatus est requies. Similiter B. Chrysost. sic appellatum puerum inquit, vt ex interpretatione vocabuli omnes discerent generalem interitum imminere, vt vel timore castigati arcerentur, & virtutem amplecterentur. Sed, vt rectè scribit Caietanus, si Lamech verba Etymologiam nominis Noe exponentis perpendantur, de agriculturæ labore videtur esse sermo, ait enim,* iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus. *In quibus tamen verbis suberat prophetia de Ecclesia & de Christo. Illud constat à Spiritu sancto per B. Petrum epist. 1. c. 3. hanc allegoriam insignem & illustrem esse factam.*

Sem verò. *Genes. 9. ait Noe.* Benedictus Dominus Deus Sem. *Quibus verbis pater Noe Sem pietatem prædixit propter veri Dei cultum apud eius posteros permansurum, vt præclarè scribit Theodor. Liquet igitur Noe vaticinatum fuisse, nam Abraham, & Patriarchæ ac denique salus, & decus generis humani Christus Iesus ex Sem orti sunt.*

Iapheth figurauit populum gentium. *Genes. 9. dixit*

Noe: dilatet Deus Iapheth & habitet in tabernaculis Sem. *In quibus verbis recondita est egregia hæc allegoria. Nam vt scribit B. Hieronymus*, De Sem Hebræi, de Iapheth populus gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credétium à latitudine, quæ Iapheth dicitur nomen accepit. Quod autem ait: & habitet in tabernaculis Sem, de nobis prophetatur, qui in eruditione & scientia scripturarum eiecto Israel versamur. *Et vt rectè inquit B. Aug.* In Ecclesiis Christi habitat gentium latitudo, & gentes fruuntur iis, quæ Iudæis parata erant, *vt in 9. c. Genes. scribit etiam B. Chrysostomus.*

Cham Iudæorum. *Huius loci allegoriam, id est altiorem sensum luculenter declarat B. Augustinus contra Faustum Manich. lib. 12. & 12. de ciuit. Dei, c. 2.*

Nemrod gigas. *De Nemrod legimus Genes. 10.* Chus genuit Nemrod. Ipse cœpit esse potens in terra, & erat robustus venator coram Domino, *pro* גבור *Gibbor*, LXX. *verterunt* γίγας *gigas: Noster verò interpres* potens *vertit, & paullò post* robustus. *Venator autem ideò dicitur, quòd rapto viueret, & crudelis esset tyrãnus. Cuius imperij initium fuit Babylon, quæ mundum, qui totus in maligno positus est, significat, ideóque Apocalyp. 18. vocatur habitatio dæmoniorum. De Nemrod autem legendus est B. Chrysost. 11. Gen. & B. Aug. in 16. lib. de ciuit. Dei, c. 3.*

Heber, in cuius familia. *in lib. m. s. est* vnitas fidei, *rectiùs, quàm in impressis*, fides vnitatis. *Ab Heber autem magis, quàm ab Abraham Hebræos dictos esse, qui Hebræam linguam conseruarunt, existimat B. Aug. in loco supradicto. In quo populo ciuitas Dei in sanctis peregrinata est, & in omnibus sacramento adumbrata. Ideo autem non est linguæ suæ amißione mulctatus, quòd expers fuerit criminis turrim ædificantium, quæ ab euentu Babel appellata est. Gen. 11.*

Melchisedech, qui de fructibus. *In lib. imp. est*, vel sacerdotium: *sed melius in m. s.* & sacerdotium. *Cùm sacerdotium Christi, & regnum significauerit Melchisedech, de quo scriptum est Gen. 14.* At verò Melchisedech rex Salem proferens panem, & vinum, (erat enim sacerdos Dei altissimi) benedixit ei, *scilicet* Abram. *Et quamuis Hebræi, & quidam alij putent aliter, multò tamen rectius sentiunt, qui affirmant Melchisedech sacrificium Deo pro Abrahæ nobili victoria obtulisse.* הוציא *enim hoc est, proferens, vel offerens, verbum est, quod vsurpatur sæpè in sacrificando. Itaque noster interpres pulchrè vertit id quod sequitur.* Et ipse sacerdos Dei altissimi. Erat enim sacerdos Dei altissimi. *Nam sæpè &, sumitur pro enim. Refert autem B. Hier. in longa, & erudita epist. quam scripsit Euagrio, constantem esse Hebræorum opinionem, Melchisedech fuisse Sem filium Noe. Et addit illum pane, & vino puro simplicique sacrificio Christi dedicasse sacramentum. Nobilitauit autem hanc allegoriam Apost. ad Hebræ. cap. 7. & illud psal. 109.* Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.

Abraham Dei patris gestauit typum. *Similiter exposuit hanc allegoriam Origenes in 22. Gen. & B. Augustin. lib. 12. contra Faustum, & serm. 71.*

Tres Angeli. *B. Aug. in serm. de tempore 68. sic ait*, in eo quòd tres vidit Abraham Trinitatis mysterium intellexit. Quòd autem quasi vnum adorauit, in tribus personis vnum esse Deum cognouit. *Idem scribit B. Hilar. in 4. & 5. lib. de Trin. & B. Greg. in hom. 18.*

Duas autem vxores. *Huic allegoriæ magnam auctoritatem dedit Apostolus, qui vbi rem gestam exposuisset, de duabus vxoribus Abram, Spiritu sancto afflatus adiecit: illa esse per allegoriam dicta, id est, aliud esse gestum, aliud figuratum, vt ait B. Ambros. qui vnà cum Ruperto perspicuè totam allegoriam exponit.*

Esaü hispidus. *Emendatè scriptum est in lib. m. s.* Impia persecutione sanguineus, *vitiosè autem in imp.* Impia persecutione sanguinis. *Porrò Esaü, quòd totus in morem pellis hispidus natus sit. Gen. 25. Seir est appellatus. Nam cur Edom vocatus sit, disertis verbis docent sacræ litteræ, Gen. cap. eodem. Dixit enim fratri Iacob*, da mihi de coctione hac rufa, quia oppido lassus sum, quam ob caussam vocatum est nomen eius Edom. *Sed rufus etiam natus est, ad quod alludit allegoria. Itaque falluntur, qui hinc nomen Edom sortitum esse putant. Eucherius autem & Rupertus similiter scribunt Esaü Iudæorum populum præsignasse, qui Dominum, & Prophetas occiderunt. 1. Thess. 2.*

Iacob autem. *Hanc allegoriam tractat etiam B. Aug. in lib. 16. de Ciuit. Dei c. 37.*

Vir, qui cum Iacob. *Cùm Angelus in specie humana luctaretur cum Iacob 32. Genes.* viderétque quòd eum superare non posset, tetigit neruum femoris eius, & statim emarcuit. Et benedixit ei in eodem loco. *Quocirca præclarè inquit B. Aug. in lib. 16. de Ciuit. Dei cap. 39.* Erat vnus, atque idem benedictus Iacob, & claudus, benedictus in eis, qui ex eodem populo in Christum crediderunt, atque in infidelibus claudus, de quibus prædictum est, & claudicauerunt à semitis suis. *Caussam autem huius luctæ fuisse ait Theod. Vt timenti fratrem Esaü fiduciam iniiceret, qui etiam se superari ab illo passus est. Ac si diceret, Me vicisti, & hominem vinces.*

Vxor Lot. *Idem significatum esse arcano sensu, cum vxor Lot versa est in statuam salis, scribit Orig. in 5. c. Iob.* immò Dominus *Luc. 17. hoc testatus est cùm ait*, mementote vxoris Lot, *quo loco Theophyl.* Præclarè (*inquit*) ad exemplum posteritatis, quasi columnæ inscriptum fuisse malum, quod illa perpessa est. Iosephus quidem, qui tam multis seculis fuit posterior, se hanc statuam vidisse affirmat. Salis auté propterea fuit, aut quoniam prudentiæ symbolum sal est, & ciborum condimentum, mortalium hoc exemplo condirentur affectus, & mores ad prudentiam formarentur, quæ elucet in diuinis præceptis custodiendis, quæ si seruasset vxor Lot, non pœnæ sed profectus sui posteritati exemplum reliquisset.

Consequenter Lot. *In lib. impr. vitiosè scriptum est:* qui etiam, *pro:* qui ea, *quod est in m. s. hanc autem perobscuram allegoriam sic perspicuè tradit B. Aug. pro sua excellenti scientia.* Lot, (*ait lib. 22. cont. Faust.*) futuræ legis videtur gestasse personam, quam quidam ex illo procreati, & sub lege positi, malè intelligendo quodammodo inebriantes, atque non legitimè vtendo, infidelitatis opera pariunt, *de toto autem facto eius, & filiarum idem scribit eruditißimè in eodem libro.*

Ruben primogenitus. *Emendatè est in lib. m. s.* desponderat, *vitiosè autem in impr.* spoponderat. *Ideo autem Ruben, id est, visionis filius à matre Lia est appellatus, vt filij nomine admoneretur, se Dei beneficio, qui eius angorẽ viderat, illum genuisse, cùm à viro despiceretur, vnde nominis etymologiam interpretans dixit*, vidit Dominus humilitatem meam. *Gen. 29.*

Simeon scribas designat. *Iacob grauißimis verbis increpauit filios Simeon, & Leui Gen. 49. quòd contra fœderis religionem in cæde Sichimitarum sint crudelißimè bacchati ob stuprum Dinæ oblatum à Sichem. In quibus verbis Spiritus sancti instinctu pronunciauit sanctus senex illustrem prophetiam contra scribas, & sacerdotes, qui communi sententia Dominum occiderunt. Illi enim ex Simeon, hi ex Leui orti sunt, vt ait Cyrill. & Orig. in c. supradictum. Sunt autem aliquot verba ex ipso vaticinio replicata in hac allegoria.*

Issachar Ecclesiæ typum tenuit. *Mendosè sequitur in li. imp.* qui subiecit, *emendatè autem in m. s.* quæ subiecit.

Zabulon. *Non minus grauis error est in hoc loco.* Quæ secus fluctus huius vitæ inhabitantes. *Legendum enim est,*

inhabitans, *vt habent m.s. exemplaria. Exponit hanc allegoriam præclarè B. Ambros. de benedict. Patriarcharum. c. 5.*

Nephthalim. *De Nephthali dixit pater Iacob Genes. 49.* Nephthali ceruus emissus dans eloquia pulchritudinis. *Vbi Eucherius de Apostolis, & Euangelij prædicatoribus arcano sensu intelligi hoc ait, qui cum ceruis quod veloci cursu ad cælestia contendant, & de latibulis animorum virulentos quodammodo extrahant & necent, rectissimè comparantur Marc. 16.*

Dan Antichristum significat. *In lib. impr. est,* in huius mundi deliciis, *sed luculentius in m.s.* in huius mundi deliciis, & diuitiis. *Pulchrè, & copiosè exposuit hanc ipsam allegoriam B. Greg. 31. Mor. c. 18. Theodoretus etiam quæst. 109. in Genes. ait, Spiritum sanctum hæc de Antichristo prænunciasse, quæ à Patriarcha Iacob de Dan dicta sunt. Idem etiã sentit B. Ambros. in lib. de benedict. Patriarch. cap. 7. vbi Antichristum de tribu Dan futurum scribit.*

Gad Christum demonstrat. *Tam in lib. imp. quàm in m.s. est,* præliandum se nunciat, *forte fuit error librariorum, pro* præliaturum. *Eucher. inquit, Gad ante & retro accinctũ ad præliandum Christi Domini personam exprimere, qui ante, & retro contra Antichristum præliabitur gladio verbi Dei, de quo gladio mentio fit psal. 44. & Matth. 10. Addit etiã B. Ambros. Moysen explicuisse Deut. 33. hanc Prophetiam euidenter esse de Christo.*

Aser eundem demonstrat. *De Aser dixit pater Iacob.* Aser panis pinguis, & præbebit delicias regibus, *quod vaticinium similiter de sacrosancta Eucharistia intelligunt B. Ambros. in lib. de benedict. Patriarch. c. 9. & Eucher. cum Ruperto in 49. c. Gen.*

Benjamin Pauli Apostoli. *In lib. impres. est:* qui & minimus Apostolorũ: *sed plenius in m.s.* quia & nouissimus & minimus, &c. *Et quidem minimum Apostolorum se ipse appellat 1. Cor. 15. & nouissimum. De Benjamin autem sic dicit pater Iacob Gen. 49.* Benjamin lupus rapax manè comedet prædam, & vesperè diuidet spolia. *Quæ verba quod ad mysticum sensum pertinet, de Paulo Apostolo manifestissimam prophetiam esse scribit B. Hieronym. in quæst. Hebr. quod in adolescentia sua persecutus Ecclesiam, in senectute prædicator Euangelij fuerit. Copiosè autem imprimis, & ornatè de hoc ipso disserit B. Ambros. de benedict. Patriarchar. c. 12. fuisse autem Paulum de tribu Benjamin constat ex c. 3. epist. ad Philip.*

Manasses prioris populi. *Connexa est hæc allegoria cum sequenti, in qua mendum est in lib. imp.* præpositus est maior pro maiori. *Breuiter autem B. Cyrillus has allegorias complexus est his verbis,* præfertur Ephraim Manasse, hoc est, gentes Iudæis, qui aduersus seruatorem impiè egerunt, atque nouissimi fiunt primi, & primi nouissimi. *Ducit etiam B. Ambros. ex etymologia nominum argumentum hoc modo de benedict. Patriarch. c.* Manasses ex obliuione Latina interpretatione significatur, eo quòd populus Iudæorum oblitus est Deum suum, qui fecit eum. Ephraim autem fœcunditatem fidei interpretatione nominis pollicetur, quod proprium est populi iunioris, qui corpus est Christi augens patrem & Deum proprium non derelinquens.

Thamar Ecclesiæ. *Sapienter docet B. Aug. in lib. 22. cont. Faust. cur de quibusdam malis operibus hominum in scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona futura significentur. Ibidẽ etiam docet typum Ecclesiæ gessisse Thamar.*

Dina filia Iacob. *Eleganter enarrat hanc allegoriam B. Greg. lib. de cura past. p. 3. c. 30. de mente, quæ sua studia negligens actiones alienas curat.*

Eliud verò. *Pulchrè ponitur ante oculos arrogantia Eliud c. 32. Iob, & quàm inflatus, atq. ira percitus inuectus sit in amicos suos, & in sanctum virum Job.*

Pharao figuram. *Opera carnis, de quibus Apostolus agit c. 4. ad Galat. comparat cum luto, & lateribus, de quibus fit mentio Exod. 1. hanc autem allegoriam copiosè persequitur B. Aug. in serm. 84. de temp. & 85. & B. Cyrillus in supradict. c. Exod.*

Maria soror Moysi. *Cur cùm Aaron socius fuerit peccati sola Maria lepra affecta sit, caussas exponit Theodoret. in quæst. Num. q. 23.*

Vxor Moysi Æthiopissa. *B. August. in lib. quæst. super Num. q. 20. rectè sentit solam fuisse Moysi vxorem Sephoram Madianitidem filiam Iethro, cæterum eam vocari Æthiopissam, quòd Madianitæ aliquando appellentur Æthiopes in sacris litteris vt 2. Paralip. 14. cum Iosaphat bellum gessit contra illos. Idem scribit Theodoretus in q. 22. in eũdem lib. Num. confutata opinione, vel potius fabula Iosephi & Apollinarij. Caussa ergo conuitij fuit, quòd alienigenam Moyses duxisset vxorem, Aaron autem Israelitidem. Hanc autem ipsam allegoriam præclarè exponit B. Aug. in serm. 86. de temp. & Theodor. in q. 4. in lib. Exodi.*

Amalech designat. *Res gesta narratur Exod. 17. Est autem Amalechites regio in deserto ad meridiem Judææ trans vrbem Petrã, vt scribit B. Hier. de loc. Hebraicis. Amalech porro nepos Esau nominis, & generis auctor fuit huic genti. Gen. 36. Tractat autem nobilem hanc allegoriam B. Aug. in ser. 93. de tempore, vbi ait Moysem ipsa eleuatione manuum mysterium crucis ostendisse. Et vt eruditè ait Theodoretus in q. 34. in Exod. quemadmodum cùm famulus Domini manus tenderet, cadebat Amalech: ita Domino manus tendente in cruce Diaboli castra iugulata sunt.*

Sehon quoq. *hîc quoque correctiora sunt exemplaria m.s. quæ sic habent:* ipse est Og rex Basan. *Nam in lib. impr. est,* ipse est rex Basan. *Vtraq. autem hæc allegoria ex etymologia præcipuè nominum Sehon, & Og orta est.*

Septuaginta duo viri seniores. *In m.s. lib. sic scriptus est locus hic:* Septuaginta duo viri seniores super quos cecidit spiritus Dei, septuaginta duas nationum linguas, *cùm in lib. impr. vtrobiq. duo desiderentur. Et quidem fuisse septuaginta duos illos viros, quos diuinus afflauit spiritus numeratis Eldad, & Medad perspicuum est legenti c. 11. lib. Num. Totidem etiam fuisse gentes, quæ ex tribus filiis Noë ortæ sunt docet diligenter B. Aug. in lib. 16. de Ciuit. Dei, c. 3. computatis gentibus, quæ numerantur Gen. 10. & sanè hac de caussa existimatur Dominus 72. discipulos elegisse Luc. 10. quos significabant 72. palmæ repertæ in Elim. Exod. 15. vt notat Theophylact. in dictum c. Lucæ.*

Dathan & Abiron. *Principes seditionis contra Moysen & Aaron extiterunt Core & Dathan atque Abiron, cum Hon, aliique ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ Nu. 16. Et quidem quod Core seditionem mouerit, minus fortasse mirum, erat enim ex tribu Leuitica: de cæteris verò tribus seditionis principibus eam rationẽ affert Theodor. in q. 33. in Num. quòd cùm orti essent ex Ruben primogenito, illi sacerdotium adhuc competere existimabant. Notandum autem est in Theodoreto perperam poni Eliab, pro Hon filio eius.*

Balaam, qui cadens. *Hanc egregiam allegoriam noster Isidorus à B. Gregor. cuius fuit studiosissimus, mutuatus est. Is enim lib. 25. c. 14. in 34. c. Iob sic ait.* Vnde etiam de Balaam scriptum est, qui cadens apertos habet oculos, cadens quippe in opere, apertos tenuit oculos in contemplatione. Ita ergo hi etiam oculos aperientes in fide, & non videntes in opere, intra Ecclesiam positi pia specie, extra Ecclesiam positi sunt impia conuersatione.

Iesu Naue. *Iosue filium Num, quem LXX. Iesum filium Naue vocant, virum insigni animi fortitudine Moyses & viuus habuit ministrum, & moriens imperij successorem. Eius primùm mentio fit Exod. 17. Cùm nobilem pugnam iniuit cum*

Amalech, in qua etiam victor fuit. Quocirca præclarè ait Origenes in illum ipsum locum. Vsque ad hunc locum beati nominis Iesu nusquam facta est mentio, hîc primùm vocabuli huius splendor effulsit. *Idem cum vndecim sociis terram promissam explorauit, & Iudæos fractos metu ac debilitatos confirmauit, Num.* 13. *Quo loco Osee, id est, Seruator appellatur, id quod notauit in q.* 25. *in Num. Postremò populo Dei post deuictum vnum & triginta reges, in terram promissam introducto, illam diuisit. Et cum nomine tum rebus præclarissimè gestis Christi Iesu Saluatoris nostri imaginem expressit.*

Raab. *Nam Iericho, id est, Luna mundum significat, qui totus in maligno positus est* 1. *Ioann. cap. vlt. A cuius exitio Christi sanguine liberamur.*

Gedeon. *De littera* T. *Græca sermo est. Hanc autem allegoriam egregiè tractat B. Aug. his verbis in q.* 37. *in li. Iud. numerus, quia trecenti erant, signum insinuat crucis propter litteram* T. *Græcam, qua iste numerus significatur, per quos etiam gentes magis in crucifixum credituras præfiguratum est, quod littera Græca est. Vnde Græcorum nomine Apostolus, omnes gentes significat, cùm dicit: Iudæo primum & Græco. Quòd in linguis gentium Græca ita excellat, vt per illam omnes decenter significentur.*

Iephte. *B. Hieron. ait, in vouendo illum fuisse stultum, & in reddendo impium. In eadem sententia est B. Thomas. Sed B. Aug. q.* 49. *in lib. Iud. quæstionem hanc magnam esse ait, & ad iudicandum difficillimam, de qua ipse copiosè in primu & eruditè disserit. Vtcumque sit, certum est de quibusdam malis operibus hominum in scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona futura significari, id quod eruditè probat idem B. Aug. in lib.* 12. *cont. Faustum.*

Samuel verò. *Samuelem non fuisse sacerdotem, sed Leuitam multi existimant: ortus enim est ex Abiathar filio Coræ.* 1. *Paral.* 6. *cum sacerdotes necesse fuerit originem ducere ex Aaron. Atque id videtur innuere psal.* 98. *his verbis:* Moyses & Aaron in sacerdotibus eius: *de Samuele autem ait, &* Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius. *At B. Aug. hoc ipso loco affirmat sacerdotem, & quidem magnum fuisse Samuelem. Et* 2. *lib. retr. c.* 43. *ait: Samuelis patrem non fuisse quidem sacerdotem, reperiri tamen in filiis Aaron.*

Vidua ad quam mittitur Elias. *Duas has allegorias de Elia & Christo tractat præclarè B. Aug. in serm.* 201. *de tempore, qui sermo est* 2. *in Dom.* 3. *de Trinitate.*

Pueri qui per stultitiam. *Rectius est in lib. m. s.* qui puerili stultitia, *quàm in impr.* qui per stultitiam. *Id quod docent hæc verba B. Aug. quæ ab illo mutuatus est noster Isidorus: ait enim in lib.* 12. *contra Faust.* Elisæo pueros insultantes & clamantes, calue, calue, bestiæ comedunt: puerili stultitia deridentes Christum in loco Caluariæ crucifixum, inuasi à dæmonibus pereunt. *Superiorem autem, de eodem Elisæo & Domino allegoriam exponit B. Ambr. in epist. vlt. lib.* 4.

Naaman Syrus. *Exponit hanc allegoriam B. August. in ser.* 108. *de tempore, vbi egregiè ait: Audiuit Naaman puellam, & venit ad Elisæum, audiuit populus gentium prophetiam, & venit ad Christum. Naaman veniens ad Elisæum sanatur à lepra, & populus gentium veniens ad Christum ab omni peccatorum lepra purgatur.*

Oseas. *Hanc allegoriam illustrauit, & multis similibus exemplis locupletauit B. Hier. in prœm. ad Pammach. in Oseã Prophet.*

Habacuc. *Ait B. Hieron. in prœm. in Ioelem,* περιλαμβάνων, *id est, amplexans, siue amplexatio, siue luctans. Atque, vt idem ait in prœm in Habacuc, vel ex eo quòd amabilis Domini est, vocatur amplexatio, vel quòd in certamen & luctam, & vt ita dicam, amplexum, cum Deo congreditur, amplexantis, id est, luctantis sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem vocare iustitiæ. Ibidem Græcos & Latinos notat, quòd apud eos corruptè nomen* Ἀβακοὺμ, *id est, Habacum legeretur, qui apud Hebræos dicitur* חבקוק *Habacuc.*

Sophonias. *Nomen Sophoniæ inquit B. Hieron. in* 1. *c. eiusdem prophetæ,* alij speculam, alij arcanũ Domini transtulerunt.

Aggæus & Zacharias. *Caussam dedit huic allegoriæ, quòd hi duo prophetæ secundo anno Darij regis Persarum filij Histaspis, cùm septuagesimus annus vastitatis templi, quẽ prædixerat Ieremias esset completus, Iudæos ad templi instaurationem mirificè incitauerunt.*

Princeps coquorum. *Hæc allegoria cum* LXX. *versione congruit. Id enim quod Hebraicè dictum est de Nabuzardam,* 4. *Reg. c. vlt.* רב טבחים *rab tabbahim. Noster interpres vertit princeps exercitus:* LXX. *verò* ἀρχιμάγειρος, *id est, princeps coquorum. Caussam huius varietatis doctè exponit Lyppomanus in caten.* 37. *Genes. B. quidem Hieronym. in quæst. Heb. sic ait: in plerisque locis archimagiros, id est, coquorum principes, pro magistris exercitus scriptura commemorat,* μαγειρεύειν *quippe Græcè interpretatur occidere. B. etiam Augustinus in quæst. in Gen. sic scribit:* nolunt quidam præpositum coquorum interpretari, qui Græcè ἀρχιμάγειρος dicitur, sed præpositum militiæ, cui esset potestas occidendi Nam sic appellatus est ille, quem Nabuchodonozor misit, penes quem potius inuenitur primatus fuisse militiæ.

NOTÆ IN ALLEG. NOVI TESTAMENTI.

OANNES autẽ. *Hæ primæ quinq. allegoriæ sumptæ sunt ex* 1. *c. Ezech. quo loco B. Hierony. eruditè disserit de hoc argumento, quod vberius tractat in prœmio in commentarios super Matth. Congruunt autem cum vaticinio Ezechielis ea, quæ de eisdem animalibus scribit B. Ioann. Apocal. cap.* 4.

Septuaginta duo. *Mundum peragi* 24. *horis perinde est, ac si diceret, motu primi cæli (empyreum excipio)* 24. *horis inferiores omnes cælestes orbes circumagi.*

Ille verò. *B. Chrysost. in c.* 7. *Matth. tractat hanc allegoriã, & tres caussas reddit, cur imperij homines cum arena conferantur. Quòd steriles sint, & infœcundi, quòd in varias opiniones distracti non cohæreant inter se, & quòd sint innumerabiles, sicut arena, Apoc.* 20. *B. autem Hieronymus propriè putat hoc hæreticis conuenire.*

Leprosus. *Hanc allegoriam videtur à B. Isidoro, Beda sumpsisse, qui fuit eius imprimis studiosus, & centum annis posterior.*

Notat autem B. Augustinus, Centurionem, cùm iam Iudæa

Romanorum præsidiis teneretur, Gentilem fuisse: quem ait B. Hieronym. principem extitisse gentium crediturarum.

Scriba repudiatus. *B. Hieronymus ait, scribam repudiatum, quòd signorum videns magnitudinem sequi voluerit Saluatorem, vt lucra ex operum miraculis quæreret, hoc idem desiderasse, quod & Simon Magus à Petro emere voluerat.*

Paralyticus. *Correctiores sunt lib. M.S. qui habent:* anima vitiis dissoluta, *quàm impr. in quibus est*, anima vitiis desolata: *nam alludit ad etymologiam Græcæ vocis. Paralyticus enim dictus est, quòd paralysi laboret, qui morbus sic est Græcis appellatus, quòd neruos laxet & dissoluat,* ἀπὸ τοῦ παραλύειν, *quod est dissoluere, itaque Tertullianus propriè & eleganter dixit in Apologia de Christo, paralyticos restringere, pro sanare.*

Archisynagogi filia. *Rectè autem scribit B. Chrysost. fœminam non esse ausam coràm ad Dominum accedere, quòd ex legis præscripto immunda esset. Nobilitatum autem est diuinum illud miraculum planè diuino miraculo & lectu dignissimo, quod narrat Euseb. lib. 7. hist. Eccl. c. 14.*

Mulier quæ fermentum abscondit. *Isychius lib. 1. in Leuit. c. 2. sic ait: abscondit in farina sata tria, Ecclesiam significans, quæ in Trinitatis verbo fermentat theologiæ mysteria. Hanc allegoriam interpretans B. Hieronymus præmisit, nunquam parabolas & dubiam ænigmatum intelligentiam, ad auctoritatem dogmatum proficere. Sed fortasse alius auctor rectè reprehenditur, qui non ad animum pietate informandum, sed ad stabiliendum sanctæ Trinitatis mysterium, hanc adhibuit allegoriam, contra quam docet B. Augustinus in epistola ad Vincen. Donat. Illud obiter notandum est, satum, cui apud Heb. respondet nomen* סאה Seach (*neque enim Hebraicum aut Græcum, sed Syrum nomen est*) *genus fuisse mensuræ, quæ continebat tertiam partem æphi. Et quidem B. Hieronym. aliquando satum vertit. Vt Gen. c. 18. vbi etiam fit mentio trium satorum. Sic enim Abraham ait Saræ:* accelera tria sata similæ commisce: *nonnunquam verò modium, vt 4. Reg. 7.* cras modius similæ statere vno, & duo modij hordei vno. *Hic enim habent Hebræa seach, id est, satum. Itaque fortasse quis miretur, cur idem Hiero. enarrans hanc parabolam Matth. 13. scripserit. Satum genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palæstinæ, vnum & dimidium modium capiens. Quod proculdubio sumpsit ex Iosepho, qui lib. 9. antiq. c. 4. ait: satum fert modium vnum & semis Italicum. Sed ne viro summè docto nota inuratur, dicendum erit, non eundem fuisse modium, sed alium atque alium pro regionum varietate. Probabiliter autem suspicatur Iansenius c. 57. præclari operis, quod concordiam Euangelicam appellauit, ideo Dominum trium satorum farinæ in hac parabola meminisse, quòd mos fortasse fuerit in Iudæa, vt tantundem panis in vsum familiæ semel conficeretur. Id quod congruit cum loco prædicto Gen. 17. & aliquot aliis sacræ Scripturæ locis. Si quis autem rationem diligenter inierit, inueniet æphi, siue sata tria, paulò plus capere, quàm capiunt in Hispania celemini 10.*

Rex qui fecit. *Tractat B. Gregorius in homil. disertè, vt solet, hanc allegoriam, sed securius dici putat, regem patrem regi filio nuptias fecisse, cùm ei per incarnationis mysterium sanctam Ecclesiam sociauit in vtero virginis, sicut in thalamo: Et caussa est, quia ex duabus personis fieri solet nuptiarum coniunctio, nefarium est autem in Christo duas credere personas.*

Alij in primo seruo. *D. Gregorium significat, cuius fuit in primis studiosus, is enim ad hunc modum tractat præsentem allegoriam.*

Homo qui descendebat. *Per paradisum cælestem, vt error vitetur, Ierusalem ciuitas pacis illa cælestis intelligenda est, à cuius beatitudine lapsus est Adam, miser factus per peccatum. Descendit autem in Iericho, id est, in mundum, in quo omnia orta occidunt, sicut luna, quam significat Iericho. Adã enim qui diuino præcepto obtemperans, diuino etiam beneficio fuisset immortalis, illo violato, mortis miseriã, & plurimas alias acerbitates meritò perpessus est. Sic enim exponit hanc allegoriam B. Aug. in lib. de quæst. Euang.*

Diues, qui induebatur purpura & bysso, significat. *Theophylactus eruditus inprimis scriptor non dubitauit affirmare diuitis & Lazari, non quidem historiam, sed fictam esse parabolam, quæ narratur à Domino: cui tamen nomen Lazari perspicuè repugnat. Nam egregiè ait B. Chrysostomus in hom. in Luc. de patre & duobus filiis: in parabola non sunt dicenda nomina. Parabolæ enim sunt illæ, in quibus exemplum ponitur & tacentur nomina. Præclarè etiam Origenes cap. 1. in Iob, inquit, necessariò nominis Iob mentionem fecit Moyses, qui libri auctor est, ne si hominem solùm diceret, argumentum aliquod fingere existimaretur. Eadem sententia est de diuite & Lazaro, Amb. Cyrilli, Damasi, atque Euthymij, qui etiam ait, diuitis quidem nomen silentio fuisse præteritum ab Euangelista, tanquam odio digni: scriptum est enim psalm. 15.* non accipiam nomina eorum per labia mea: *mendici verò nomen memoriæ proditum, tanquam amore digni. Aiũt autem quidam ex traditione Hebræorum, quòd per id tempus diues ille fuerit Nineusis appellatus, & mendicus iste Lazarus. Hæc Euthym. Quod si, vt in plerisque omnibus, sic etiam in hoc Theophylactus Chrysostomum, virum excellenti doctrina & sanctitate esset imitatus, næ ille à communi sententia nunquam desciuisset.*

NOTAE IN LIBRVM DE VITA ET MORTE SANCTORVM.

In Cap. V.

HVNC esse aiunt. *Hieron. epist. ad Euagrium. Isidorus 15. lib. Etymolog. c. 1.*

In Cap. VI.

Captiuum. *Parentem, id est, cognatum vel consanguineum, vt infr. cap. 9.*

In Cap. VII.

Pœnitentes scilicet Abimelech, & Ochozach, & Phicol. Genes. 26.

In Cap. VIII.

Innocentem habitans domum. *al.* Innocens habitans domi. *vel,* Innocenter.

In Cap. XXIIII.

Isidorus cum Ambrosio & August. putat eundem Iob & Ioab Genes. 36. aliter Hieron. in Hebr. quæst. & quæst. 36 in Genes.

Fidem religionis armans. *al.* fidei lorica armatur.

Accepit. *al.* Excepit.

In Cap. XXV.

Nomen esse Ægyptiacum Moyses aiunt Philo, Iosephus, & Auen Ezra.

In Cap. XXXI.

In ciuitate Sebul. *al.* Inter Saraa & Esthaol, *Iud.* 16.

In Cap. XXXVI.

Amelmoth, Abel Meula. 3. *Reg.* 19. Abel Muth. *in Epiphanio.* Abel Buel *in Dorotheo.*

Sebastopoli Samariæ, *ait Epiphanius.*

In Cap. XXXVII.

Hebræi asserunt Amos patrem Isaiæ fuisse fratrem Amasiæ regis Iuda, de quo 4. *Reg.* 14.

Origen. in Isaiam, & Hieron.

Obstruxerat. *ait Hierony.*

In Cap. XXXVIII.

Aspidum. *Hieronym.* crocodilorum, *ait Epiphan. & Doroth.*

In Cap. XL.

Daniel. *Vid. Epiph. Hieron. Ioseph.*

In Cap. XLI.

Belemoth. *etiam Epiphan. & Doroth.*

al. Quasi quercus, quæ est in Silo, cùm ex semetipsa.

In Cap. LXXII.

Assentimur iis, qui verbum scripsit *alienum censent. Reliqua ex iis, quæ Hieronymi catalogo à Græcis adiecta sunt sumpta videntur.*

al. Marmarica, *vel* Archis Marmaricæ, *vel* Achimarmarica.

In Cap. LXXVIII.

In editione Madritia additur ex Dorotheo, Sepultus est autem Berytho Armeniæ vrbe.

NOTÆ IN LIBRVM DE NATIVITATE DOMINI, PASSIONE, RESVRRECTIONE, REGNO, ATQVE IVDICIO.

In Cap. I.

VEM vos desideratis. *Locus est Malachiæ* 3. *ver.* 1. *cæterùm in vulgata legitur:* Quem vos vultis, *& septuaginta dixerunt* ὃν ὑμεῖς θέλετε. *Commodius autem, & significantius,* חפצ *verbi Hebraici vis desiderandi voce exprimitur, & patres non volebant modò, sed oppidò quàm ardenter Christi redemptoris aduentum cupiebant, ab eo verbo nomen* חפצ *deductum, non voluntatem absolutè significat, sed beneplacitum, cupiditatem, desiderium. Quod Græci* τῆς εὐδοκίας *voce significare consueuerunt. Atque Isaiæ* 58. *ver.* 3. *vbi id nomen positum est, & nos legimus:* Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra: *Mozarabes legunt:* Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluptas.

Ipse est enim filius, qui semper à Patre missus, visibiliter apparebat hominibus. *Nimirum Isido. in ea sententia est, quæ antiquorum patrum communis fuit, ab ipso mundi exordio, quoties se Deus humana effigie videndum præbuit hominibus. Non Patrem, non Spiritum sanctum, sed Dei Filium apparuisse. Sic sentiunt Tertull.* 2. *lib. contra Marcionem, Clemens Alexandrinus lib.* 1. *Pædag. cap.* 7. *Irenæus lib.* 4. *contra hæreses Valentini c.* 17. *Euseb. historiæ Ecclesiasticæ initio. Hilarius* 12. *de Trinit. Basilius* 1. *contra Eunomium. Itaque Dei filius Adamo loquutus est, quod Thargum etiam Ierosolymitanum cum Genesis* 3. *ait:* וקרא מימרא דיי אלוהים לאדם *Hoc est,* vocauit verbum Dei, Deus Adam. *Ipse Cain increpauit, Abrahamo apparuit, cum Iacob luctatus est. Quod Syrmiensis congregatio c.* 13. *his verbis credendum præcepit:* Si quis contra Iacob non filium tanquam hominem luctatum fuisse, sed ingenitum, aut Patrem eius dixerit: anathema sit. *Præterea cum Mose è rubo loquutus est, filios Israel eduxit ex Ægypto, eisque leges dedit in eremo. Quod ipsum Cassianus lib.* 4. *de Incarnat. duobus testimonijs confirmat: nimirum Iudæ c.* 1. *ver.* 5. Scientes semel omnia, quoniá Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundò eos qui non crediderunt perdidit, Angelos verò, &c. *Et Pauli* 1. *ad Corinth.* 10. *ver.* 9. Neque tentemus Christum sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt.

In Cap. II.

Ante solem permanet nomen eius, & ante lunam sedes eius. *Locus est desumptus ex Psalm.* 71. *vers.* 17. *& priora quidem verba iuxta editionem vulgatam, posteriora autem ex Psalterio Romano desumpta sunt, quo frequens vtitur Isidorus. Erat enim Gotthorum tempore in omnibus Hispaniæ Ecclesiis eius Psalterij vsus, vt Breuiarium Mozarabicum argumento est, non paucis tamen immutatis, ab ipso, vt arbitror, Isidoro. Nam in eius vita à Braulione scripta (duobus certè vetustis codicibus) scriptum inuenio, quartam eum Psalterij translationem edidisse, nimirum post tres illas famosas, quas D. Hieronymus adornauit auctore Sigeberto. Hoc Isidori Psalterium, quo Mozarabes vtuntur, nos deinde Hispanicum, Romani & Gallici comparatione vocabimus. Ex his omnibus Psalteriis toto hoc opere ab Isidoro testimonia adducuntur: prout commodius erat, aut promptius memoria suggerebat. Sed & reliquis diuinarum scripturarum libris promiscuè Hieronymi versione, & antiqua vulgata Latina editione vtitur, vtraque enim eius ætate circumferebatur, vt Gregorius docet initio Moralium: & ipsemet Isidorus indicat lib.* 6. *Etymologiarum, c.* 4 *sæpè etiam vt hoc loco fecit, ex variis interpretationibus vnum testimonium contexit.*

In Cap. III.

Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Quis est igitur iste Deus vnctus à Deo? *Vides argumẽti vim positam in geminatione vocis Deus, vt priori loco sit in vocatiuo, & referatur ad Christum: posteriori in nominatiuo, & referatur ad Patrem.*

Isai. 45. *ver.* 1.

In persona Cyri Christus est prophetatus. *Contendit Isidorus verba Isai. c.* 45. *ver.* 1. Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, *non de Cyro intelligenda esse, sed sub Cyri nomine, de Christo tantum, cùm absurdum videretur Cyrum superstitioni Deorum seruientem, Christum Dominum, & Deum nuncupari. Nam verba illa, quæ sequuntur:* qui voco nomen tuum Deus Israel, *ad ipsum de quo proximè loquutus erat, & quem Christum vocauerat, referenda, ipse equidem*

Isidorus indicabat. Deinde: quòd in translatione Septuaginta interpretũ non legatur hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, *sed,* hæc dicit Dominus Christo meo Domino. *Quomodo Lactantius lib. 4. diuin. institut. cap. 12. hoc testimonium citauit. Verùm Hieronymus commentariis ad eum Isaiæ locum, censet eam lectionem, quam Isidorus ait in Septuaginta fuisse, vitiosam esse, legendúmque Græcè, vt modò legitur* οὕτως λέγει κύριος ὁ θεὸς τῷ χριστῷ μου κύρῳ *vnius autem adiectione litteræ pro* κύρῳ, *id est, Cyro, nonnullos legisse* κυρίῳ, *id est, Domino. Itaque tum Hieronymus tum plerique alij expositores, id Isaiæ vaticinium, non nisi de Cyro intelligendum putant. Quinetiam Iosephus lib. 11. antiquita. cap. 1. Cyrum eo vaticinio adductum affirmat, Iudæos in patriam remisisse. Isidoro fauent Hebraici expositores antiqui, qui locum hunc de vero Messia intelligendum esse iudicarunt. Ego verò de vtroq. locum intelligi posse contendo: de Cyro iuxta historiam, de Christo allegoricẽ.*

Quod in persona specialiter Christi Domini nostri accipitur. *Fortaßis* spiritualiter *pro* specialiter *legendum est. Nam eodem litterarum compendio vtrumque aduerbium scribi solet.*

Ad cuius imaginem conditus homo creditur. *Imaginem hoc loco Isidorus personaliter sumit, intelligitque hominem fuisse conditum ad exemplar Dei, & imaginem, quæ est Filius, sequutus in eo Ambros. lib. 6. Hexameron c. 7. Euseb. 11. præparation. Euangel. c. 12. Procopium ad c. 2. Genes. Tametsi eam sententiam Aug. quidem 3. de Genes. ad litteram c. 19. impugnandam susceptit. Cyrillus etiam lib. 1. contra Iulianum, nugatoriam vocare non dubitauit. Fortaßis eo tempore ea positione Ariani ad erroris præsidium separandásque Trinitatis personas abutebantur: alioqui nihil periculi est. Theologi quidem certè recentiores hominem ad imaginem totius Trinitatis conditum esse intelligunt, atque imaginis vocẽ iis verbis nõ imaginem in Deo, sed potius in nobis impressam significare contendunt, vt perinde sit:* Faciamus hominem ad imaginem nostram, *ac si diceret, qui sit imago nostri ad nostræ essentiæ exemplar expressa & conformata. Quòd verò ad lectionem spectat proximis verbis, vbi non posuimus:* nisi ad eius cui vna imago cum Deo est, *tres codices legebãt,* cuius vna imago cũ Deo est. *Et Tarracon. maior:* Cuius imago cũ Deo est.

In qua sententia nemo dubitat secundam esse personam. *In verbis illis Genes. 19. ver. 24.* Pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham ignem, & sulphur à Domino. *Vocis Domini geminationem Isidor. ad primam, & secundam Trinitatis personas refert, quod ante eum fecerat Euseb. lib. 1. Ecclesiast. hist. c. 1. Irenæus lib. 3. c. 6. Basil. 5. contra Eunomium. Marcellinus Pontifex ad Salomonem Episcopum. Hier. ad Osee cap. 1.*

In Cap. V.

In libro quippe secundo Regum. *In Hispalensi & Tarraconensi minori legebatur,* in libro quoque primo Regum. *Quæ fortaßis germana Isidori lectio est. Nam vt Iunilius docet lib. de partib. diuinæ legis c. 12. & Hieron. in prologo Galeato, Hebræi duos tantùm libros Regũ cõputant, nempè Samuelis librum, quo primus & secundus comprehenditur, & librum Regum, qui continet tertium & quartum, atq. hãc computandi rationem Isidorus ipse sequutus est, lib. 6. etym. c. 1. Verùm quoniam alij codices discrepant, & Isidorus ipse in libro proœmiorum, quatuor libros Regum facit, diuersam lectionem præferendam iudicauimus, tanquam vulgatæ editioni, & communi vsui magis consentaneam.*

Psal. 147 Mittit verbum. *al.* Mittet *& melius.*

Nam quid ter Sanctus indicat? nisi eiusdem trinæ Omnipotentiæ gloria demonstrata est, in deitate triũ personarũ significatio. *Hoc loco maximè variabant exemplaria. Hispalensis legit:* Nisi eiusdem trinæ Omnipotentiæ gloriam, quæ demonstrata est, in deitate trium personarum sanctificationem. *Tarraconense minus:* Nisi eiusdem Trinæ Omnipotentiæ gloria demonstrata est, in Dei tamen trium personarum significationem. *In altero excus. legitur:* Nisi eiusdem trinæ Omnipotentiæ gloriam quæ demonstrata est, in deitate trium personarum sanctificationem. *Ex Parisiensi, & Tarraconensi maiori lectio, quam posuimus desumpta est. Suspicor legendum:* Nam quid ter sanctus indicat? nisi eiusdem trinæ omnipotentiæ gloria demonstrata est, in deitate triũ personarum significata.

In Cap. VI.

Minuisti eum paulò minus ab Angelis. *Tarraconensis maior:* Minuisti eum paulò minus à Deo. *Nimirum in Hebraico Psalmo 8. ver. 7. legitur:* Minuisti eum paulò minus ab Elohim. *Quæ dictio sæpe Deum, aliquando etiam Angelos significat, vnde vtriq. interpretationi locus. Septuaginta dixerunt.* Minuisti eum paulò minus ab Angelis. *Quod Paulus sequutus est ad Hebr. 2. vers. 7. Hieron. autem in sua interpretatione dixit:* Minuisti eum paulò minus à Deo.

Rursum futuram eius in carne natiuitatem ostendens, subiecit, dicens: & quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ. *Locus est ex psal. 109. vers. 4. In quo miror Isidorum, cùm adduxisset illa verba.* Ex vtero ante luciferum genui te, *adiecisse tanquam sequentia,* & quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ, *cùm sit potius eiusdem loci diuersa interpretatio, ex versione Hieronymi. Eodẽ memoriæ lapsu inferiùs c. 20. vtramque interpretationem coniunxit, vbi ait:* Ante luciferum genui te, & quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ.

Ad Sion autem dicetur, vir & vir natus est in ea, &c. *Locus est ex Psalm. 86. ver. 5. iuxta versionem Hieronymi. Codices Gotthici Romani Psalterij interpretationem secuti, legunt,* Mater Sion dicet, homo, & homo factus est in ea, & ipse fundauit eam excelsus. *Et fortaßis hæc erat Isidori germana lectio.*

In Cap. VII.

Nam Iosue quidem, qui Naue filius nominabatur. *Sic Tarraconensis maior, & excusi legunt. At lectio in Hispalensi, & Tarraconensi minori habet,* Nam Auses quidam. *& Numer. 13. ver. 17. vbi nos legimus:* Vocauitque Osee הושע filium Nun Iosue. *Septuaginta dixerunt,* ἐπωνόμασε Μωυσῆς τὸν Αὐσῆ υἱὸν Ναυὴ Ἰησοῦν. *Hanc Septuaginta interpretationem sequutus est Isidorus. Totus verò locus, ac verò magna cap. 6. pars, desumpta est ex Tertulliano, libro contra Iudæos, vbi ait:* Dum Moysi successor destinaretur, Auses filius Naue, transfertur certè de pristino nomine, incipit vocari Iesus, &c. *Vnde colligimus etiam paulò inferiùs legendum:* Qua nihil dulcius, *potiusquã,* Qua nihil est dulcius. *Tametsi hæc lectio in Tarraconensi minori, & Hispalensi erat.*

Deo salutari, id est, Iesu patri nostro. *Vocem Latinam per Hebraicam reddidit, id tantùm indicare volens, vbi in Latina versione, vox salutare, vel salus inuenitur, in Hebraico respondere nomen Iesu. Atq. hoc ipsum sequutus proximo testimonio, quod ex Psal. 149. ver. 4. desumptum est. Vbi nos legimus:* Exaltauit mansuetos in salutem, *ipse Hieronymi interpretationem sequutus dixit,* & exaltauit mansuetos in Iesu. *Sequens denique testimonium ex Habacuc 3. ver. 18.* Ego gaudebo in Domino, & exultabo in Deo Iesu meo. *in Hispalensi tantùm codice adiectum inuenitur.*

De quo semine per Isaiam facta fuerat ei à Domino repromissio *Legendum* per Isaac, *codice Tarraconensi maiori. Et paulò inferius delenda vox* eundem.

Nec dux de femoribus eius. *Sic quinq. codices. Iulianus 1. contra Iudæos, Hilarius in psalmum 59. nempè Septuaginta dixerunt ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, id est*, ex femoribus eius, *quam lectionem sequuti sumus. Licet Hispalensis, & Tarraconensis minor, vt est in nostra vulgata legebant*, Nec dux de femore eius. *Tertull. & ipse contra Iudæos*, de femoribus *legit*.

Mentientes nescio quem regem ex genere Iudæ, in extremis Orientis partibus. *Hunc locum fermè totidem verbis transtulit Iulianus Toletanus Archiepisc. in suum opus contra Iudæos, vbi libro primo sic ait:* An fortè adhuc in impudicæ frontis pertinacia perdurantes illud obiicitis, quod parentes vestri solent mentientes proponere, esse hodie nescio quem regem, ex genere Iudæ: qui in extremis Orientis partibus, videatur regnum tenere? *Et alia multa in eandem sententiam. Et quidem Iudæos magno numero in Oriente intra montes Caspios inclusos contineri, non ipsi solùm fabulantur, (nam extat de hac re liber Hebraicè, qui Baldad Suhites nuncupatur) sed etiam Prospero fuit persuasum lib. de prædictionibus parte vltima, c. 9. vbi ait:* Hîc ostenditur quòd ex Iudæis de tribu Dan, quæ hodie quoque in Perside est, veniet Antichristus. *Hanc Iudæorum opinionem Porchetus tangit prima par. Victo. cont. Iudæos cap. 2.*

Iurauit Dominus. *Psal. 131. ver. 11. in Gotthicis:* Iurauit Dominus Dauid in veritate, & non frustrauit eũ, de fructu ventris tui ponam super sedem meam, *quomodo in Psalterio Hispanico legitur. Et fortaßis itaetiam legit Isidorus.*

In Cap. VIII.

Signaculum crucis exprimit in frontibus eorum. *Hoc refertur siue ad sacramentum confirmationis, cùm puerorum frontes chrismate signantur, seu ad consuetudinem, qua singuli fideles consueuerunt frontes signo crucis munire. De qua Tertull. lib. 2. ad vxorem. Cyprian. lib. 2. contra Iudæos c. 21. dixit, quòd in hoc signo salus sit omnibus, qui in frontibus notantur.*

Petra autem deserti Ruth significat. *Hic locus ex Hieron. desumptus est, ad c. 16. Isaiæ initio, vbi ait:* De petra deserti, hoc est, Ruth, quæ mariti morte viduata, de Booz genuit Obed, & de Obed Iesse, & de Iesse Dauid, & de Dauid Christum. *Codex noster habet.* Et de Dauid stirpe natus est Christus. *Sed hæc propter auctoritatem Hieronym.* Et de Dauid stirpe Christum, *præferenda.*

In Cap. IX.

In Hebræo non virginem sed iuuenculam, &c. *Non constitui hoc loco de voce Halma, qua vtitur Isaias 7. cap. disputare, cùm liceat Hieronymum ad eum locum videre, atque Galat. lib. 7. de arcanis Catholicæ veritatis c. 15.*

Sequitur & dicit: priusquam cognoscat puer, &c. *Isidorus siue memoria hallucinante, siue data opera, à 7. cap. Isaiæ repentè ad 8. transiit, explicátque illud verbum:* Priusquam cognoscat puer, *id est, priusquam cognoscere faciat: se habere patrem Deum, matrem virginem subtiliter sanè, neque abhorrens à diuinarum litterarum vsu, Hier. ad ea verba, & August. de tempore serm. 32. faciléque expediunt, explicantes: Antequam puer sciat vocare patrem, & matrem, id est, antequam homo fiat.*

Sine manibus abscisus implens omnem terram. *Hispalensis interponit quædam verba, sic enim ait:* sine manibus complectentium concisus, id est, de virgine solo Spiritusancto cooperante, sine virilis commistione seminis ortus, implens omnem terram.

In Cap. X.

Et tu Beth-lehem domus Ephrata ⊢ nunquid paruula es in millibus Iuda? *Sic legebant duo codices Gotthici, sic etiam Iulianus lib. 1. contra Iudæos, præterquam quod genere masculino dixit:* Nunquid paruulus es? *Hier. in ipsa versione Septuaginta habet*, nequaquam minima es, vt sis in millibus Iuda. *Cyprian. 2. cont. Iudæos c. 11. eundem Michææ locum sic refert:* non exigua es, vt constituaris in millibus Iuda. *Ipsemet Isid. lib. 2. c. 3.* Et tu, *inquit*, Bethlehem domus Ephruta, non es minima in millibus Iuda. *In quam lectionem eo sanè loco omnes codices conspirabant, cùm in hoc, de quo agimus, plerique affirmatiuè legant:* Paruula es, siue paruulus es. *Tarracon. minor tantùm habebat*, Paruulus non es. *Libet autem suspicari Hebraicos Michææ codices à Iudæis esse vitiatos: & Septuaginta olim atq. veteres locum eum, vt est in Matthæo cum negatione legisse, tametsi quidam nostra ætate ita conantur Matthæi verba cum Michææ loco conciliare, vt dicant hoc modo Hebraica interpretanda. Et tu Beth-lehem Ephrata, parum (supple est tibi) vt sis in millibus Iuda. Nimirum vocem, Zahir Hebraicam, pro qua alij paruula seu paruulus reddiderunt, hi neutro genere sumi malunt, quod si recipiatur facilè Matthæus cum Michæa conciliabitur. Hebraica propter eos, qui eam linguam callent, subiicimus.*

ואתה בית לחם אפרתה צעיר לחיות באלפי יהודה.

Deus ab Africo veniet. *Locus est Habacuc 3. ver. 2. sic Aug. lib. de Pastor. c. 15. & 16. dixit:* Deus ab Africo veniet, & Dominus de monte vmbroso. *Quæ lectio in omnibus Isidori codicibus erat, præterquam in Hispalensi, qui legit, vt est in editione vulgata.* Deus ab Austro veniet. *Nos aliorum codicum auctoritatem sequuti sumus.*

In Cap. XI.

Diuinus ille Balaam. *Vox diuinus, anceps est. Iosephus lib. 4. antiq. c. 6. Balaam in magnorum & diuinorum vatum numero ponere non dubitat, cui tam frequenter Deus loquebatur, per quem Israelitis benedixit, & qui futura tam apertè vaticinatus est. Antiquorum Patrum opinio resistit. Iustini q. 2. Chrysost. homil. 21. in Genesim, Basilij epistola 80. Aug. serm. 103. His accedit diuinarum litterarum auctoritas, cùm Iosue 13. ver. 22. vocetur ariolus in Hebraico.*

In Cap. XII.

De quibus Magi venientes. *Remigius in Matthæum c. 2. varias de Magis fuisse opiniones ait, à quibusdam Chaldæos putari, ab aliis Persas, à nonnullis Balaam nepotes, quosdam ex vltimis terræ finibus venisse affirmare. Isid. hoc capite Magos Persas facit. Nempè eæ gentes astrorum cognitioni in primis deditæ erant, vnde Genethliaci Chaldæi vulgo dicebantur, vt ex Gellio constat lib. 14. c. 1. ab Helimaide prima Persidis regione Magi Helimæi vocabantur. Vnde illud Actorum 13. ver. 8.* Resistebat autem illis Elymas magus, sic enim interpretatur nomen eius. *An verò hi Reges Magi dicti fuerint à sapientia, vt Origenes indicat tract. 5. in Matthæum, & eo nomine reprehenditur à Theophilo 2. lib. Paschali, an verò à damnatis artibus, vt Iustinus contra Tryphonem, & Basilius de Christi ortu arbitrantur, magna quæstio est, neq. instituta breuitatis. Hier. Dan. 2. cùm in illa verba:* Præcepit Rex, vt conuocarentur arioli, *ait: Magos esse qui de singulis philosophantur, indicat ea voce non semper damnatas artes significari. Quod vero adiecit:* Nã & Magos Reges habuit Oriẽs. *Ea verba ex Tertull. desumpta sunt, libro contra Iudæ. & 3. contra Marcionem. Cicer. 1. de diuinat.* Nec quisquam, *ait*, Rex Persarum potest esse, qui non ante Magorum disciplinam, scientiámque perceperit. *Magos autem, qui ad Christum venerunt, fuisse Reges, Cyprian. serm. de baptis. Christi. Athanas. q. 2. Hier. in psal. 71. Augustin. serm.*

43. *ad fratres in erem. Christianus Druth. ad c. 2. Matthæi docent.*

In Cap. XIIII.

Sanctus Isaias sic indicat dicens: Dicite filiæ Sion. *Illa verba,* Dicite filiæ Sion: *sunt quidem in Isaia c. 62. ver. 11. quæ sequuntur:* Ecce Rex tuus venit tibi, *ex Zach. 9. ver. 9. desumpta sunt. Isidor. autem vtraq. tanquã Isaiæ adduxit. Neque mirum quando Marci 1. c. ver. 2. Isaiæ nomine citatur testimonium, cuius prima pars:* Ecce ego mitto Angelum meum, ante faciem tuam, &c. *ex Malachiæ 3. c. ver. 8. desumpta est. Tametsi (quod Porphyrius reprehendit, vt refert Hierony. ad 3. caput Matthæi, & quidam alij ausi sunt comminisci, memoria fuisse lapsos Euangelistas) agnoscere nefas est. Cyprianus 2. contra Iudæos, c. 28. totum hunc locum tanquam Zachariæ citat his verbis:* Quod ipse sit Rex in æternum regnaturus, apud Zachariam *(supple habetur)* dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi, iustus, & saluans, mitis, sedens super asinum Dominum. *Vnde tria suspicabar: primum, Isidorum non Isaiam, sed Zachariam posuisse: & à librariis locum fuisse mutatum, deinde legendum* iustus & saluans, *vbi Hispalensis, & Tarraconensis minor, vt est in nostra vulgata, legunt:* iustus & saluator, *demum non* asinum indomitum, *legendum,* sed domitum, *vt dixit Cyprianus, nempe* ὑποζύγιον *quæ vox est in septuaginta Interpretibus. Antiqui subiugalem dixerunt, nisi forte Isidorus ad verba sequentia respexit, pullum nouum, vel filium asinarũ, vt asinum indomitum diceret.*

In Cap. XVI.

Et Hieremias in libro Baruch. *Cùm Baruch fuerit amanuensis Ieremias passim eius vaticinium, tanquam Ieremias citatur. Sic Augustinus oratione contra Iudæos, Paganos, & Arrianos cap. 13. Illa verba Baruch 3. ver. 38.* Post hæc in terris visus est. Ieremiæ nomine adducit, *idem facit lib. 18 de ciuitate Dei, cap. 33. Sic Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædago. c. 10. Basilius 4. contra Euno. Cassiodorus in Psal. 81. sexta Synodus actio. 8. similes ex Baruch locos tanquam Ieremiæ citant, quam vnam caussam fuisse puto, cur in catalogo diuinarum scripturarum à Patribus olim, & conciliis nulla de Baruch vaticinio propria mentio extet.*

In Cap. XVIII.

Omnes canes cæci. *Hispalensis & Tarraconensis minor legebãt:* Omnes canes muti, *vt est in vulgata editione Isaiæ 56. ver. 10. Nos priorem lectionem sequuti sumus: quod inferius dicat:* At verò isti cæci canes, pastorem suum non videntes, &c. *Quæ autem ex Hilario verba subiiciuntur, nullibi sunt, quod sciam in eius operibus.*

Facti sunt mihi in sagittam reciprocam. *Hæc verba non inueniuntur in sacris libris, quibus hoc equidem tempore Ecclesia vtitur. Nimirum Isidorus editione Latina vtebatur diuersa à nostra, vnáque ex illis, quas innumeras fuisse, August. 2. de doctrin. Christ. cap. 11. affirmat. Vnde multi diuinarum scripturarum loci in communi vsu, & antiquorum Patrum scriptis relicti sunt, qui modò non inueniuntur, iisdem certè verbis, quale est illud:* Super quem requiescet spiritus meus nisi super humilem, & quietum, & trementem sermones meos. *Atque illud:* Non ædificabis mihi domum, quia vir sanguinis es. Tentatio est vita hominis uper terram. Maledictus, qui opus Dei facit negligenter. *& Ambrosius 1. de officiis cap. 31. & Prouerb. cap. 11. ver. 1. adducit illa verba:* Quia talia te oportet præparare, *quæ in nostra vulgata non sunt. Aliáque innumera alia, quorum pars maxima, ne in Græcis quidem septuaginta interpretum codicibus extant. Verùm, vt ad Isidorum redeamus, suspicor ea verba ex Oseæ c. 7. ver. 16. desumpta, vbi dicitur:* reuersi sunt, vt essent absq. iugo: facti sunt, quasi arcus dolosus.

In Cap. XIX.

quod appretiatus sum ab eis. *Locus est Zachariæ 11. ver. 12. vbi in vulgata legitur:* quo appretiatus sum ab eis, *quæ commodior lectio videbatur. Verùm in nullo codice inuenta est, & ipse Hieronymi textus, qui adiunctus est ipsius commentariis in Prophetas; habet,* quod appretiatus sum.

In Cap. XXIIII.

Testis falsus non erit impunitus, pro eo quod vendidit argento iustum. *Huius testimonij prior pars sumpta est ex Prouerb. 19. cap. ver. 5. Posterior ex Amos 2. ver. 6. vtramque Isidorus Isaiæ tribuit, nisi omnes codices sint vitiati; quod non videtur, cùm cap. 25. eadem verba, eodem Isaiæ nomine referantur. Vbi etiam verba illa:* Si inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus, &c. *quæ sunt ex Malachiæ 3. ver. 13. Zachariæ nomine per errorem adducuntur. Simili memoriæ lapsu c. 29. huius libri, tanquam Ieremiæ citat illa verba:* Posui scapulas meas ad flagella, & maxillas meas ad palmas. *Qui locus ex Isaiæ 50. c. ver. 6. desumptus est. Nam vbi in vulgata legimus,* Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus, *quæ verba iam Isidorus citauerat, Septuaginta legebant:* Dorsum meum dedi ad flagella, & genas meas ad alapas. *A Cypriano sanè 2. contra Iudæos c. 12. & Lactan. li. 4. diuinarum inst. c. 18. Isaiæ nomine adducuntur. Iam quod capite 31. huius libri Isidorus illa verba:* Spinis peccatorum suorum circundedit me populus hic: *tanquam Ieremiæ adducit, eorũ vestigium nullibi potui inuenire, quemadmodum quod à Lactantio eiusdem Ieremiæ nomine adducitur de Christo lib. 4. c. 8.* Beatus, qui erat antequam nasceretur, *& c. 12. illud ex Salomone:* Infirmatus est vterus virginis, & accepit fortem, & grauata est. *&,* facta est in multa miseratione mater virgo. *Vbi inuenias?*

In Cap. XXXII.

Quis enim Regum potestatis insignia, &c. *Hæc Tertull. contra Iudæos sic ait:* Quis omnino Regum insigne potestatis suæ, in humero præfert? & non aut in capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliqua proprietate vsus noua? *fortassis legendum in Tertull. ex Isidoro:* aut aliqua proprietate vestis noua.

Al. super humeros.

Genes. 22. ver. 6.

Ligna ipse sibi portauit. *Tarraconẽsis maior.* Ligna ipse portauit. *Tertullianus tamen contra Iudæos sic ait:* Itaq in primis Isaac, cùm à Patre hostia duceretur, lignumq. ipse sibi portans, &c. *Itaq. ea lectio placuit.*

In Cap. XXXIII.

Mittamus lignum in panem eius. *Locus est Ieremiæ 11. ver. 19.* in quo omnium Ecclesiarum consensus est, *vt Hieronymi verbis vtar,* sub persona Ieremiæ de Christo hæc dici. *Cyprianus lib. 2. contra Iudæos cap. 14. Lactant. lib. 4. cap. 18. Tertullianus contra Iudæos: nisi quod legit:* Mittamus panem eius in lignum. *Omnes sanè ad Christum referunt, in cuius corpus, quod verè panis & vita est, lignũ est missum, cùm cruci affixus est. Iustinus contra Tryphonem, à Iudæis olim hunc locum de ipsorum codicibus expunctum affirmat in odium Christi.*

Dominus regnauit à ligno. *Locus est ex Psalmo 95. ver. 9. Nam vbi modo legimus:* Dicite in gentibus quia Dominus regnauit: *olim legebatur.* Dominus regnauit à ligno. *Iudæi autem hunc locum sicut superiorem*

abſtulerunt, vt Iuſtinus ait contra Tryphonem, quoniam maxime omnium premebat. Extátque in Pſalteriis Romano, & Hiſpanico locus integer hoc modo: dicite in nationibus quia Dominus regnauit à ligno. *Vnde Fortunatus Epiſcopus in hymno de cruce dixit:* Impleta ſunt, quæ concinit Dauid fidelis carmine, Dicens in nationibus Regnauit à ligno Deus. *Simili audacia, idem Iuſtinus ait, Iudæos ex ſacris libris abſtuliſſe illa verba:* Hoc Paſcha Saluator noſter eſt, & refugium noſtrum, cogitate, & aſcendat in cor veſtrum: quoniam habemus humiliare eum in ligno, & poſt hæc ſeparabimus in eum, ne deſeratur hic locus in æternum tempus, dicit Dominus Deus virtutum: *quæ verba à Lactantio quidem adducuntur lib. 4. cap. 18. In ſacris libris ne veſtigium quidem eorum extat, ac ne ab Iſidoro quidem toto hoc opere citantur.*

In Cap. XXXIIII.

Foderunt manus meas & pedes meos. *Pſal. 21. ver. 18. vbi Chriſti Redemptoris cruciatus ſigillatim recenſentur. Verùm hunc etiam locum Iudæorum perfidia deprauauit. Et pro* Foderunt manus meas, *legunt ipſi Hebraicè:* Sicut leo manus meas. *Sanè Iſaac, quamuis Iudæus genere, eo libello, in quo pro Hebraicorum codicum fide diſputat, hunc locũ eſſe deprauatum confitetur.*

In Cap. XXXVI.

Erat enim tunica, ex omni parte contexta. *Locus eſt Ioann. 19. ver. 23. Sed in Tarraconenſi minori tantùm, vox inconſutilis additur, in aliis omnibus deeſt. In editione vulgata legimus:* Erat enim tunica incõſutilis, deſuper contexta per totũ. *neq. Græca diſcrepant,* ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου *Iſidorus, vbi vulgata dixit,* per totum: omni ex parte *poſuit. Genus autem veſtimenti de quo ibi mentio fit, à Feſto Pomp. vocatur tunica recta, vbi ait.* Recta appellantur veſtimenta virilia, quæ patres liberis ſuis conficienda curant ominis cauſſâ, ita vſurpata, quòd à ſtantibus & in altitudinem texuntur. *Hanc Græci* ὀρθοστάδιον χιτῶνα, *vocant. Cuius formam Nonnus explicat in eum Euangelij locum, his duobus verſibus.*

ὅστις ὅλος καὶ ὕπερθεν ὁμοῦ καὶ ἔνερθε φορῆος·
ἄρραφος ἠϋφαντος ἀπ' αὐχένος εἰς σφυρὰ λήγων.

Iſidorus lib. 10. Etymologiarum cap. 22. Recta, *inquit,* dicitur veſtis, quam ſurſum verſus, ſtantéſque texunt. *Itaque Iſidorus & Feſtus ſurſum verſus texi rectam tunicam dicunt, Euangelium, & Nonnus à ſuperiori parte inchoari, nimirum deorſum verſus. Et fortaſsis vtroque modo id genus veſtimenti texebatur.*

In Cap. XXXIX.

Ne corrumpas tituli inſcriptionem. *Titulus eſt Pſal. 56. neque in Græco tamen, ac ne in editione quidem vulgata, ſed in vno tantùm Pſalterio Hiſpanico, hæc verba reperio:* In finem ne corrumpas Dauid in tituli inſcriptione. *Auguſtinus comment. ad eum pſalmum:* Ne corrumpas ipſi Dauid in tituli inſcriptionem. *Commentariis, quæ Hieronymi nomine circumferuntur:* Ipſi Dauid in tituli inſcriptionem, ne diſperdas, hoc eſt, ne corrumpas tituli inſcriptionem: *quæ ſunt verba Iſidori. Hebraica ſic habent:* אל תשחת לדויד מכתם *hoc eſt,* ne corrumpas Dauid Michtam, *quæ dictio à nonnullis in aureolæ ſignificatione ſumitur. Septuaginta & antiqui patres, tituli inſcriptionem ſignificare putarunt, & ad Chriſti crucem retulerunt. Paginus in ſua verſione intactam reliquit, opinionum varietatem veritus.*

In Cap. XLI.

Id eſt ſacrificium pro peccatis noſtris. *Hæc verba in vno tantùm Tarraconenſi minori erant. Quod verò ſequitur:* Quare autem pro nobis paſſus eſt: *exiſtimo aduerſatiuam pro illatiua ſumi, quod vitium Hiſpanis familiare eſt.*

In Cap. XLII.

Deus noſter, Deus ſaluos faciet nos, & Domini mors, & Domini exitus mortis. *Ex Pſal. 63. ver. 22. voce* mortis, *ex Tarraconenſi minori adiecta, in quo tantùm erat. Cuius teſtimonij priora quidem verba:* Deus noſter, Deus ſaluos faciet nos, *in vno Pſalterio Hiſpanico inueni, poſteriora hoc modo in eodem Pſalterio legebantur,* & Domini Dei exitus mortis. *Et fortaſsis ita legendum erat in Iſidoro: ſed codices omnes diſcrepabant.*

In Cap. XLV.

Legendum Viderunt in quem confixerunt. *Zachar. 12. ver. 10. vbi Septuaginta dixerunt:* Aſpicient ad me pro eo, quod inſultauerunt. *Ioannes Euang. cap. 19. ver. 37. dixit:* Videbunt in quem transfixerunt. *Porrò in conſequentibus verbis, vbi nos poſuimus,* Vtique hominem quẽ crucifixerunt, *vterq. Tarraconenſis legit,* Vtiq. hominem, quem confixerunt. *Hiſpalenſis:* Vtique hominem, quẽ crucifixerunt.

In Cap. XLVI.

Flumina aquæ viuentis egredientur de ventre illius. *Ioan. 7. ver. 38. ſic legimus:* Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius, &c. *Quo tamen ex loco ſcripturæ diuinæ hoc teſtimonium deſumptum ſit, non ſatis conſtat. Hieronymus prologis in Pentateuchum, & Paralipom. abſque loci deſignatione, in Hebræo tantùm inueniri ait. Quidam putant deſumptum ex Prouerb. 5. cap. ver. 16. vbi dicitur:* deriuentur fontes tui foras. *Verùm eo loco codices Septuaginta ab Hebraicis non diſcrepant. Chryſoſt. ad eum Ioan. locum cenſet nullibi extare in veteri Teſtamento, ſed citari ex libro aliquo, qui non extat.*

In Cap. XLVII.

Collocauerunt me in obſcuris. *Pſal. 142. ver. 4. cæterùm in Pſalteriis omnibus, ſingulari numero legitur:* collocauit me in obſcuris. *Iſidorus, vt puto, cùm hos numeros alternari ſæpè videret, locum legit numero multitudinis, quo modo inſtituto magis fauebat.*

In Cap. LI.

Quoniam non derelinques animam meam in inferno. *Pſal. 14. ver. 10. quæ verba à Petro, Acto. 2. ver. 31. de Chriſti reſurrectione citantur.*

Ego dormiui, & requieui, & reſurrexi, quia Dominus ſuſcitauit me. *Ex Pſal. 3. ver. 6. iuxta Pſalterium Hiſpanicum, quod ſæpè non à Gallicano tantùm, ſed etiam à Romano diſcrepat, vt ſuperiùs dictum eſt.*

In Cap. LIIII.

Idem locus in Orientis partibus eſt. *Non tantùm locus, vnde Chriſtus aſcendit, in Orientis partibus eſt: ſed etiam facie ad Orientem conuerſa in cælum aſcendit, vt veſtigia pedum indicant, quæ ad hunc vſque diem loco impreſſa cernuntur. De quibus Seuerus Sulpitius lib. 2. hiſtor. & Paulinus epiſt. 10 ſcribunt: vnde traditio ad Orientalem cæli partem, conuerſa facie orandi, atq. templa ædificandi, vt docet Baſilius lib. de Spiritu ſancto cap. 27. Contra in cruce pendens, faciem ad occaſum conuerſam habuit, vt Sedulius lib. 5. Carminum auctor eſt, vbi ait.*

Quattuor inde plagas quadrati colligit orbis.

In Cap. LIX.

Nonne hic est qui humiles subleuauit. *Ezech. 21. ver. 26. nisi quòd in linguis omnibus genere fœminino legitur:* Nonne hæc est, quæ humiles subleuauit. *Verùm Hier. comment. ad eum locum, ea verba nihilominus de extremo iudicio explicat.*

Isai. 42. ver. 13.

Sicut pariens loquar. *Isai. 42. ver. 13. Hispalensis legit* Parturiens loquar. *Tarracon. minor.* Pariens loquar. *Quæ vera lectio est.*

Credo enim quòd redemptor meus viuit. *Locus est Iob. 19. ver. 25. quo Hieron. ad Pammachium affirmat, nullum apertius in veteri Testamento extare, ad futuram corporum resurrectionem comprobandam.*

NOTÆ IN LIBRVM DE VOCATIONE GENTIVM.

In Cap. II.

Obauditu auris obaudiuit mihi. *Psal. 17. vers. 44. Sed in psalterio Gallicò est.* In auditu auris obediuit mihi.

Et post alia leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit. *Verba quæ præcesserant, nimirum:* in die illa erit radix Iesse, &c. *legũtur Isai. 11. ver. 12. quæ consequuntur* leuabit signum in nationibus, &c. *ex cap. 5. ver. 26. desumpta sunt. Isidorus memoriæ lapsu, & loci similitudine deceptus, quæ priora erãt, quasi posteriora, & consequentia citauit.*

In Cap. III.

Dic ciuitatibus Iudæ, nolite timere. *al.* Noli timere: *vt ad prophetam, non ad ciuitates referatur.*

Sicut & Isaias ait: donec plenitudo, &c. *Illa equidem verba,* donec plenitudo Gentium introeat, *Pauli sunt ad Roman. 11. ver. 26. quæ sententia cùm Isai. 59. ver. 20. iis verbis continuatur:* veniet ex Sion, &c. *Isidor. Isaiæ verba in Pauli commutauit.*

Quasi in nouissimo conuersurus. *Id est, conuertendus. Isidorus enim suo more actiuis vtitur pro passiuis.*

In Cap. V.

Aures eius aggraua & oculos. Eius claude, *desideratur, & addi debet.*

In Cap. VIII.

Quia posuisti ciuitatem in tumultum. *Alij legendum asserunt,* in tumulum.

In Cap. XIIII.

Fœdus nouum, non secundum pactum, &c. *Ieremiæ 31. ver. 31. vt Hieronymus vertit, & vt est in editione vulgata. Multò autem commodius LXX.* disponam, *inquiunt,* domui Israel, & domui Iuda Testamentum nouum, non secundum Testamentum, *id Hebraica dictio Berith significat. Sic antiqui patres hunc locum retulérunt, Cyprianus 1. contra Iudæos cap. 11. Augustinus libr. 18. de ciuitate Dei cap. 33. Sic Paulus ad Hebræos 8. ver. 8. Quin potius ex propria Testamenti ratione colligit, Christum, qui nouum Testamentum nuncupauit, necessario, vt esset validum, fore moriturum cap. 9. ver. 16.* Testamentũ, *inquit,* in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum viuit, qui testatus est.

Et non quidem foris in lapideis diptychis, sed intrinsecus in tabulis cordis. *Erant autem δίπτυχα propriè, tabulæ Ecclesiasticæ quibus Episcoporum nomina scribebantur, vt constat ex D. Gregorij vita lib. 4. cap. 22. & Theodor. lib. 5. historiæ cap. 34. & 35. eràntque geminæ, vt nomen ipsum declarat, in altera viuorum nomina erant, defunctorum in altera, cuius rei in Missali Mozarabum & Græcorum liturgiis expressa vestigia extant. Dum enim sacris operantur duo catalogi referuntur viuorum, & defunctorum Pontificum, id δίπτυχα significant. Isidorus tamen hoc loco vocem traduxit ad legis mandata significanda, quoniam duabus etiam tabulis descripta, & à Moyse veteri populo tradita sunt.*

In Cap. XV.

Horum dierum Sabbathum, septimi millesimi anni tempus, ac requies futuri regni ac seculi est *Tarraconensis:* Septimi millesimi anni tempus, requies futuri regnum seculi est. *Fuit opinio Iudæorum libr. Sanhedrin c. Helith, & lib. Hauoda sara, c. Libne, mundum sex millia annorum fore duraturum, in septimo requiem fore. His argumentis: quoniam sex diebus conditus est mundus, mille anni apud Deum tanquam dies vna sunt. Psal. 89. ver. 4. Aleph, littera quæ millenarij numeri nota est, in primo Genes. versu sexies ponitur. Enoch septima ab Adamo proles viuus translatus est. Hanc opinionem Patres antiqui sequuti sunt, Irenæus lib. 5. extremo. Lactantius lib. 7. c. 14. Tertull. Victorinus, Apollinarius. Eam Epiphanius hæresi 77. impugnat. Papias Ioannis Apostoli discipulus in errorem induxit: ita se ex Apostolorum ore accepisse confirmãs, auctore Eusebio lib. 3. historiæ c. 39. Quis enim tantæ auctoritati resisteret? Hanc sententiam Isidorus tangere, ac verò sequi hoc loco videri possit. Sed longè aliter est. Tantùm contendit Iudæorum argumento respondere Sabbathi obseruationem inducentium, quòd in decalogo esset præcepta: ad mysticas eam significationes traducens, ac requiem futuri seculi significare contendens, August. exemplo lib. 22. de ciuit. Dei c. vltimo. Iulianus sanè primum librum contra Iudæos ea opinione conuellenda consumit.*

In Cap. XVII.

Item ipse, qui supra. *Etiam hoc librò, hallucinante memoria, alij pro aliis libris citantur, vti hoc loco testimonium Osee 8. ver. 12. Ieremiæ nomine: inferiùs cap. 22. extremo illud:* quia mei oblitus es ecce ego annunciabo iustitiam tuam, *ex Isaia c. 57. ver. 12. eiusdem Ieremiæ nomine adducitur.*

In Cap. XX.

Scribe legem dupliciter, & tripliciter in corde tuo. *Prouerb. 22. ver. 20.* Ecce descripsi eam tibi tripliciter in cogitationibus, & scientia. *Septuaginta:* describe eam tibi ipsi tripliciter, in consilium, & cogi-

tationé, *quod nisi ex hoc loco, nescio, vnde ea verba desumi potuerunt. Nimirum Isidorus diuersa editione vsus est. Quod præterea, quæ dicta sunt, declarat locus Habacuc 3. ver. vltimo ab Isidoro adductus, superiori lib. c. 35. nam vbi alij omnes legunt:* vt vineam in Cantico eius, *siue* victor in Psalmis canétem, *Isidor. legit:* vt vineam in claritate eius.

In Cap. XXVI.

Thau quippe littera speciem crucis demonstrat. *Intellige de veteribus Hebræorum characteribus, nunc enim alia forma est. Hieronymus ad ea verba quæ hoc loco ab Isidoro adducuntur ex Ezechielis 9. cap.* Et vt ad nostra, *inquit*, veniamus, antiquis Hebræorum litteris, quibus vsq. hodie vtuntur Samaritani, extrema, Thau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, &c. *Porrò ab Esdra veteres characteres Hebræorum fuisse immutatos, Hieronymus ipse testis est in prologo Galeato.*

NOTAE IN ECCLESIAST. OFFIC. LIB. I.

In Cap. I.

CVIVS & in gentibus & in Iudæis prærogatiua est dignitas potestatis. *Ita vterq. m. s. quod ferri posse video. Sic enim apud Ciceronem*, prærogatiua centuria & prærogatiuum omen comitiorum, *& apud Cyprianum lib. 5. ep. 13.* prærogatiua communicatio *legitur. Sed vereor, ne vox* dignitas *interpretatio fuerit* prærogatiuæ, *alienáq. sit Ambros. lib. de Noe & arc. c. 24.* Hæc prærogatiua potestatis in cæteris animantib. videtur hominib. attributa & in superiorib. partib. *Et in lib. de Incarn. Dominic. sacram. c. 19.* Vidêt igitur in verbis prærogatiuam quandam potestatis esse: *Nisi quis* prærogatiuam dignitatis, & potestatis *malit, quod est aliquanto plenius.* Neq. solis sacerdotib prærogatiua est dignitatis, *ait auctor libri de cardinalib. operib. Christi apud Cyprianum.*

Ecclesia autem, &c. *Omnia vsq. ad finem capitis sunt verba Cyrilli Ierosolymitani Cateches. 18. ex veteri interpretatione.*

In Cap. II.

Prudentia peritus. *Ita vterq. m. s.* prudentiam peciturus *impress.*

Atria. *al.* Altaria.

In Cap. III.

Chorus ab imag. fact. *Idem lib. 6. etymolog. c. vltim. At Plato 2. de legib.* ἀπὸ τῆς χαρᾶς *chorum duci maluit.*

Apud Iudæos non minus à decem. *Honos est in eo habitus Decalogo. Nam & psalterio propterea decachordo sunt vsi, cùm apud alios nouem tantùm chordis constitisse dicat Athenæus. Sola quoq. decem instrumenta agnoscunt recentiores Hebræi ad hymnor. modulationem. Quod autem non minus à decem dixit, eodem modo locutus est lib. 3. etymolog. c. 3. & sæpè aliàs, neq. id sine exemplo, vt eo loco ostensum est.*

In Cap. IIII.

Canticum autem est vox hom. *Ruffinus (siue Hilarius) in prologo psalmor.* Psalmus est cùm cessante voce, pulsus tantùm organi canentis auditur. Canticum est, cùm cantantium chorus libertate sua vtens, neque in consonũ organi adstrictus obsequium, hymno canoræ tantùm vocis exultat. Psalmus autem cantici est, cùm organo præcinente, subsequens & æmula organo vox chori cantantis auditur, modum psalterij vocis imitata. Canticum verò psalmi est, cùm choro ante cantante, humanæ cantationis hymno ars organi consonantis aptatur, vocísque modulis præcinentis pari psalterio suauitate modulatur.

In Cap. V.

Cantorum princeps. *Ex Roman. edit.* cunctorum princeps *Gotth.*

Ad affectum pietatis exurgat. In effectum pietatis assurgat, *apud August.*

In Cap. VI.

Hymnos primum eund. Dauid. *Nam librum psalmorum eund. hymnor. & Soliloquiorum vocari ait Ruffinus.*

In hymn. & psal. *vsque ad*, exẽpl. *Leguntur hæc Cõcil. 4. Tolet. c. 12. & apud Gratian. de consec. d. 1. c.* de hymn.

Quia eius tempore in Eccles. Mediolan. *Augustinus* IX. *confess. c. 6. & 7.* Non longè cœperat Mediolanensis Ecclesia hoc genus consolationis, & exhortationis celebrare magno studio fratrum concinentium vocibus & cordib. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, &c.

Carmina autem quæcunq. in laudem Dei dicuntur. *Canuntur mallem. Id enim omnino exigit hymni ratio, Ruffino & Augustino auctoribus, sic enim ille:* Hymni sunt cãtus laudẽ Dei continentes. Si sit laus, & non sit Dei, non est hymnus. Si sit laus Dei, & non cantetur, non est hymnus. Oportet ergo, vt si sit hymnus, habeat hæc tria, & laudem, & Dei, & canticum. *Eadem Aug. in ps. 72. totidem, aut pluribus etiam verbis. Quæ etiam relata sunt in* VI. *etymolog.*

In Cap. VII.

Antiphonas Græci. *Vid. Paulin. Sigebert. & Rodulph. apud Pamelium lib 1. Liturg.*

In Cap. VIII.

Responsoria ab Italis. *Idem 6. etymolog. nisi quòd illic* Responsorios *dicit, vt in regul. monach. c. 6. de Officio.*

Chorus consonando. *Nempe idem respondendo. Sic enim in etymologiis*, quòd vno canente chorus id respondeat.

In Cap. IX.

De libro iuris cælestis. *Laborauimus, vt verba auctori suo redderemus. Nam, quin Isidoro antiquiora sint, non dubitamus. Tertulliani, aut Cypriani visa sunt aliquando. Nunc magis adducimur, vt Augustini esse credamus. Is enim epist. 118. ad Ianuarium c. 4.* Non enim mihi, *inquit*, de libro Dei hæc recitaturus est. *Nam proximum videtur, vt Christus Dominus de iuris cælestis libro recitet.*

In Cap. X.

Cùm lectio legitur facto silentio. *Ambros. in præf. psalt.* Quantum laboratur in Ecclesia, vt fiat silentium cùm lectiones leguntur?

In Cap. XI.

Testamentum autem dicitur, quia idoneis testibus. *Verecundior notatio, quàm si Testamentum à testatoris monumento, aut testes à testamento deduxisset, quod vtrumque fecit 5. etymolog.*

Post hæc versuum octo libri. *Quinque tantùm priores recenset Cyrill. Catech. 4. & Sapientiam Hebraicè scriptam reperisse se negat Hieronymus. At Isidorus non sua, sed aliena, nunc suis, nunc aliorum verbis se tradere in his libris præ se fert. Dicet autem paulò post ex Sapientis cuiusdam testimonio, librum hunc ab Hebræis aliquando receptum, postea reiectum.*

Quoniam LXXII. linguæ. *Clem. Alexand. Stromat. lib. 1. Ab Ephoro & scriptoribus aliis* LXXV. *tum gentes, tum linguas prodi, ex Moysi verbis,* Erant autem omnes animæ ex Iacob LXXV. quæ descenderunt in Ægyptum. *Sed linguas dialectósve videri* LXXII. *planè fuisse, vt nostræ tradūt scripturæ. Quod se etiam colligere tradunt Hebræi, è familiar. numero. totidem námque censeri Genes. c. 10.*

In Cap. XII.

Et Samuelis primam partem. *Idem sensit Diodorus, qui Samuelis 9. verba illa,* Nam videntem vocabat populus, qui nunc propheta dicitur, *non ipsius Samuelis, sed eius, qui Samuelis scripta collegit, verba fuisse vult. Isidoro sat fuit monuisse, non se de suo, sed de Hebræor. sensu, & traditione loqui.*

Malachim totum edidit Ieremias. *Nihilo id certius.*

Psalterium verò scripserunt decem. *ij scilicet quorum nomina in Psalmor. titulis præscribuntur. Id verò persuadere alicui fortasse possent, nisi Adamo, & Melchisedecho suos etiam psalmos assignarent, illi nonagesimum primum, huic centesimū nonum.*

Viri synagogæ sapientes scripserunt Ezech. & Hest. *Fabellæ Iudæor.*

Primam post Esdram. *Quæ de* LXX. *interpretum editione refert, vsque ad verbum inuenirentur, leguntur in Cyrilli Catechesi 4. Eadémque Iustinus, Irenæus, Augustinus, Philo, atque alij prodidere. Sed ridet Hieronymus quæ de cellulis referuntur. Neque huic, neque illis nostror. Theologorum studia desunt. Nec minore contentione de ea quoq. re dissident, omnes ne veteris Testamenti, an soli quinque Moysi libri ab illis sint conuersi.*

Vt meminit S. Augustinus. *Lib. 2. de doct. Christ. c. 11. idem in nouo Testamento accidisse ait Hieronymus ep. 123. ad Damasum, tot penè fuisse exemplaria, quot codices.*

Ad Hebræos autem epist. *Ex Hieronymi catalogo. At nunc dubitandi nullus relictus locus post concilior. sequentium decreta. Quæ de Petri, Iacobi, & Ioannis epistolis dicuntur, ex eodem sunt catalogo. De Apocalypsi, quoniam etiam ante Hieronymi ætatem recepta fuerat, neglexisse videtur Isidorus eos, qui illam suo tempore non reciperent, contra quos est Concilij Toletani* IV. *canon 16.*

In Cap. XIII.

Laudes. *Quid Laudes appellet, & ipse satis superq. declarat, & cuiuis ex concilio* IV. *Tolet. magis adhuc constare poterit. Vt mirum sit tam manifesta in luce quantas sibi ipse tenebras offuderit, qui magno negotio contenderit, vt hæc plurium capitum inuerso ordine, post caput dematutinis collocaret. Cùm neque quid Laudes, neque quid Matutinæ preces apud Isidorum sit, posset vlla ratione dispicere. Ac de Matutinis suo loco. Laudes hoc loco canticum Alleluia dicitur, quod in aliis regionibus, (vt nunc vbique fit) ante Euangelij lectionem; in Hispania post Euangelium decantari ea Synodus præcipit can. X. & XI.*

In Africanis autem regionib. *Ex ep. 119. August. ad Ianuarium cap. 15. & 17.* Actionem nostram non esse futuram, *vsque ad,* laudabunt te. *Verba sunt Augustini c. 15.*

In Cap. XIIII.

Offertoria quæ in sacrificior. honore canuntur. *Gentiles quoq. in libationib. grauiores quosdam sonos adhibuisse, qui magnam partem spondæis pedib. constarent, unde nomen huic pedi datum, qui & Pontificius propterea dictus est, notum ex Terentiani versib.*

Qui quòd in templis canorus à sono vocis malæ
Aurib. libantis obstat, & fauet, σπονδεῖος est.

Eam uicem ubi cantores organáq. desunt, tintinnabulor. rotæ antiquo iam ritu præstant.

In Cap. XV.

Cuius celebrationem. *Traditam à Petro, quem ad consecrationis verba quidam tres orationes, alij solam Dominicam initio adhibuisse dicūt. Auctæ deinde aliæ ab aliis tum preces, tum cæremoniæ, vt videmus in Patrum liturgiis. Nam & illud Pauli* 1. *ad Corinth.* 11. Cætera autem cùm venero disponam, *ad id refert Aug. epist. 118. c. 6. Isidorus ordinem, qui ætate sua in Concil. Tolet.* IV. *iussus est per omnem Hispaniam, & Galliciam obseruari, tantum refert. Qui tamen ordo non idem prorsus retinetur in Mozarabo Missali, quod aduertit etiam Iacobus Pamelius.*

Quinta deinde infertur illatio. *Pensiones vt à Græcis εἰσφορὰς, ita à nostris illationes dictas, constat è Cassiodor. lib. 12. ep. 16. quomodo illationis voce vsa est etiam Synodus Tolet.* VII. *can. 4.* Ne ergo fiat de cætero, quod constat hactenus inordinatè præsumptum, non amplius, quàm duos solidos vnusquisque episcopor. præfatæ prouinciæ per singulas diœcesis suæ basilicas iuxta Synodum Bracarensem annua illatione sibi expetent conferri. *Mediáque videtur inter exactionem & oblationem, siue inter pensionem & munus illatio. Vt enim Imperatores pensionis tristiorem appellationem, illationis nomine mitigarunt; ita Ecclesiastici viri submissiùs se loqui putauerunt, si quæ aliàs dona & munera vocant, illationem appellarent. Id quod etiam debitum seruitutis non vno in loco dicitur. Hinc illud in Canone* offerimus præclaræ maiestati tuæ de tuis donis ac datis. *Nimium videbatur* offerimus, *ni subiiceretur* de tuis donis ac datis. *Sed (vt ego quidem existimo) dicebatur illatio, tum panis, & vinum antequam offerrentur, tum formula ipsa precationis quàm inferebantur. Erat ergo illatio, tum id, quod inferebatur, ex quo erat oblatio facienda; tum precatio ipsa, qua inferebatur, vt fieret, ex illatione oblatio.*

In qua oratione, vt Patres scripser. septem petitiones. *Singulis petitionibus* Amen, *respondetur quarta excepta,* Panem nost. q. d. n. hodie, *cui respondetur,* quia tu es Deus.

In Cap. XVII.

Benedictio. *Singulis propè Missis benedictiones propriæ assignantur in Mozarabo Missali. Est autem hæc è Dominic.* VII. *post Pentecost.*

Illuminet Dominus faciem, &c. *Ita Goth. codex ex septuaginta interpretatione: in excusis libris vulgatæ edit. verba substituta sunt.*

In Cap. XVIII.

Vid. Cyprian. epist. 3. lib. 2. de sacramento Dominici calicis.

Quod non mane, *vsque ad*, vesperam mundi, *Cypriani verba sunt.*

Proinde non communicauerunt ieiuni Apostoli. *Vid. c. 54.* liquido *de consec. d. 2.*

Calix Dominicus, *vsque ad*, adunatus. *Omnia sunt Cypriani verba.*

Dicunt aliqui nisi aliquo interuen. peccato. *Vid. c. 13. de cons. d. 2.* Quotidie.

Hoc est enim indignè accipere. *Aug. ep. 118.*

Cæterùm si non sunt tanta peccata. *Hilarij siue Augustini verba relata à Gratiano de cons. d. 2. cap.* si non sunt.

Relegamus libros Regnor. *vsque ad*, accedere possit. *Verba sunt Hier. in c. 1. epist. ad Tit.*

Defunctor. animæ, &c. *vsque ad fin. cap. verba sunt Augustini Enchirid ad Laur. c. 110.*

In Cap. XIX.

Vid. Cypriani librum de Orat. Dominic. & Tertullian. de ieiunio.

In Cap. XX.

Vt tempus ipsum vesp. *vsque ad*, seculi. *Cypriani sunt verba epist. citata.*

In Cap. XXI.

Integrum caput ex epistol. de obseruatione vigiliarum, 36. *apud Hieron. tom. 9.*

In Cap. XXII.

Pleraq. ex eadem epistola carptim hinc inde sumpta.

Hoc námq. tempore vastator Angel. *ex Hieronym. Matth. 25.*

Audientib. cunctis vinctis. *vox* cunctis, *non est apud Hieron. neque Act. 16. & fortasse librarior. partim* vinctis, *partim* cunctis *scribentium vitio vtrumque tandem inoleuit.*

Nyctages, *aut etiam* nystages, *vel* nystazontes. *ead. 8. etymol. c. 5.*

In Cap. XXIII.

Matutinæ preces hic dicuntur eæ, quas nos Laudes dicimus, vt constat ex Cassian. lib. 3. de insti. cœnob. c. 3. 4. & 8. Sequebatur vigilias Missa post galli cantum, inde eæ quas nos Laudes, Cassianus matutinam sollemnitatem nominat c. 4. & 6. in qua canebatur psal. 148. Laudate Dominũ de cælis, *cũ sequentib. Nouellæ (vt ipse vocat) tunc sollemnitati, quæ à nobis prima dicitur deputati erãt psalmi,* 50. Miserere mei Deus secund. 62. Deus Deus meus ad te de luce vig. *&* 89. Domine refugium factus. *Ita videntur Ecclesiæ Occidentalis Laudes vtranq. illor. id est, Matutinam antiquam sollemnitatem, & nouellam atque amplius aliquid continere. Nam nouellæ, hoc est, Primæ psalmi alij sunt assignati.*

In Cap. XXIIII.

Omnia ferè ex epist. Aug. ad Janua. 119. *cap.* 10.

Sabbathum autem dat. *vsque ad*, interpretatur. *ex ead. epist. c.* 10. *Editio Madritia facit hic nouum caput.*

Dies tamen Dominicus, *vsque ad*, successit, *ex c. 13.*

Apparet autem, *vsque ad*, datum est, *ex eiusdem sermone 251.*

Sabbathum autem dies septim. &c. *è serm. 91. quæ sunt eadem Origenis homil. 7. in Exod. c. 15.*

In Cap. XXVI.

Cassian. collat. 10.

Epistolæ quoq. Pontif. Alexandrini: peracto eo die, *ait Cassian.*

In Cap. XXVII.

Asellum sedisse perhibetur, *& mox*, quem sedendo. *Ita etiam Ambrosius*, Pullus sedetur asinæ.

Capitilauium vocant. *Aug. ep. 118. c. 7.* Si autem quæris, cur etiam lauandi mos ortus sit, nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quòd baptizandor. corpora per obseruationem Quadragesimæ sordidata cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lauarentur. *Hanc autem diem, quæ in Hispania Dominica, vt videtur, Palmarum fuit, in Africa fuisse Feriam V. in cœna Domini, ex hoc Augustini loco apparet: subdit enim.* Istum autem diem potius ad hoc electum, quo cœna Dominica anniuersariè celebratur, &c. *Qui mos adeò in Africa inualuerat, vt de lotione pedum, quæ in eundem diem incurrebat, vel tollenda prorsus, vel certè in alium diem reiicienda, propterea cogitauerint. Sic enim Augustinus ep. 119. ad Ianuar. c. 18.* De lauãdis verò pedib. cùm Dominus hoc propter formam humilitatis, propter quam docendam venerat, commendauerit (sicut ipse consequenter exposuit) quæsitum est, quo nam tempore potissimùm, res tanta etiam facto doceretur, & in illud tempus occurrit, quo ipsa commendatio religiosiùs inhæreret. Sed ne ad ipsum sacramentum Baptismi videretur pertinere: multi hoc in consuetudinem recipere noluerunt. Nonnulli etiam de consuetudine auferre non dubitauerunt. Aliqui autem, vt hoc sacratiore tempore commendarent, & à Baptismi sacramento distinguerent, vel diem tertium octauarum, quia ternarius numerus in multis sacramentis maximè excellit, vel etiam ipsum octauum, vt hoc facerent, elegerunt.

In Cap. XXVIII.

Propter humilitatis formam commend. *August. ibid.*

In Cap. XXIX.

Docet autem Apostolus, *vsque ad*, profundum. *Verba sunt Ruffini in Symbol.*

Cuius latitudo, *vsque ad*, describitur. *Cõmunia hæc sunt Ruffino cum Augustino 2. de doct. Chr. c. 42. & in lib. de grat. Vet. & Nou. Testam.*

Dicitur enim homini, &c. *Omnia sunt vsque ad finem capitis Augustini verba ep. cit. ad Ianuar. c. 14.*

In Cap. XXXI.

Cuius quidem Paschalis resurr. *Omnia vsque ad finem ex ep. citata Augustini ad Ianuar. descripta sunt.*

In Cap. XXXIII.

Pleraq. ex ead. Augustini ad Ianuar. epistola.

In Cap. XXXIIII.

Totum caput ex lib. 20. Aug. contra Faust. Manich. c. 21.

In Cap. XXXV.

Encænia quippe fest. *Ex Aug. Tract. 48. in Ioann.*

In Cap. XXXVI.

Primum enim ieiunium Quadrag. *vsque ad*, viuendum. *Verba sunt August ad Januar. c. 15.*

A quattuor ventis delimatur. *Ita m. s. vterque & apud August. & Hieronymum tom. 9. ep. 21. nam* describitur, *quod in excusis libris est, & apud Raban. lib. 2. de inst. cler. c. 20. proculdubio interpretatio fuit eius, qui* deliniatur *legerat: vt est in edit. Rom.* delimatur *autem, vel purgatur interpretor, vel potius deuehitur, & obliquatur, vt* delimatur & erigitur, ἀντίθετα *sint. Est enim limum transuersum, & obliquum. Erit ergo* delimatur *quod Virgilius dixit* deuexus premitur.

Mundus vt ad Scythiam Riphæásque arduus arces
Consurgit premitur Libyæ deuexus in Austros.

Sed Maro de cælo, Augustinus de terræ orbe locutus est. Declinatur *probari alicui posset, ita enim in lib. de Natura rer. ad Sisebuth. Regem c. 9.* Nam quemadmodum erigitur mundus in Septentrionalem plagam, ita declinatur in Australem, *nisi Augustinus, cuius hæc sunt, obstaret.*

Lege enim Mosaica, *vsque ad,* dedicarent. *è Cassian. collat. 21. c. 25.*

Triginta sex dier. Triginta sex semis. *Cassianus.*

Subtractis enim à Quadragesima diebus Dominicis. Si dies Dominici, & Sabbatha subtrahuntur *Cassianus. Sed quia in Occidentalibus ciuitatibus, & maximè in vrbe Sabbathis ieiunabatur, vt idem ait lib. 3. c. 10. propterea Isidorus Sabbatha non subtraxit, nec semis addidit, aut rationem aliam iniit, non enim ἀκριβῶς hæc exigebat.*

Cuius quidem Quadragesimæ legib. *vsque ad,* dedicarent. *Ex ead. collat. c. 29.*

Velut decimas Domino dedicarent. *Ita Cassianus & Gotthicus,* vt decimas *excusi libri.*

In Cap. XXXVII.

Hoc ieiunium à plerisque ex auctoritate Euangelij post Domini Ascẽsionem completur. *Id vetat Theonas apud Cassianum collat. 21. cap. 20. ex Apostolicor. virorum traditione.*

In Cap. XXXVIII.

Quater in die, & quater in nocte. *Absunt hæc à* LXX. *interpretum editione emendata. Voces autem* in nocte *etiam à vulg. & Hebraica veritate.*

In Cap. XL.

Refertur à Possidio Augustini tractatus de Kalendis Ianuarij. Vnde hæc fortasse sumpta. Har. Kalendar. in eandem hanc sententiam meminere Concil. Turon. II. c. 13. & 16. & Tolet. IV. c. 10. Est etiam canon I. Antisiodoren. Non licet Kalendis Ianuarij Vecolo, aut Ceruolo facere, vel strenas diabolicas obseruare. *Vid. August. serm. 215. de temp. & append. tom. 9. tract. 20. Ambros. serm. de Circuncis. Petr. Chrysolog. serm. de Kalend. Ianuar. S. Maxim. homil. de Circuncis. siue de Kalend. Januar. Alcuinus lib. de diuin. offic. cap. 4.* Hæ (*inquit*) Kalendæ secundum dementiam Gentilium, potius cauendæ sunt dicendæ, quàm Kalendæ.

In Cap. XLII.

Post Pascha autem, vsq. ad Pentecost. *Referuntur hæc à Gratiano d. 76. cap. 10.*

In Cap. XLIII.

Totum caput ex epist. Augustin. 118. ad Januar. cap. 1. & 2.

In Cap. XLIIII.

Vid. cap. Ab exordio *d. 35. & Hieronym. 1. contra Jouinianum.*

NOTAE IN ECCLESIAST. OFFIC. LIB. II.

In Cap. I.

V*Id. ep. Hieronymi ad Nepotian.*

In Cap. II.

His igitur lege cauetur. *Totius huius capitis verbis Concilium Moguntiacum canonem 10. sanxit.*

Occupationes lucror. *Ita quidem Gotth. & Concil. Mog. sed non displicet alterius m. s. scriptura,* aucupationes lucror.

Per ambitionem non subeant: ad honorum gradus, per ambitionem non subuehant: *idem m. s. non ineleganter: modò pro* subuehant, subuehantur *legas, est enim subuehi è loco humili in excelsum vehi. Virg.* Necnon ad templum, summásque ad Palladis arces Subuehitur magna matrum regina caterua.

Non infræni lingua. Effræni *idem m. s.*

Gestu incedant. Gressu *impress.*

In Cap. III.

Hoc quoque capite ead. Synodus est vsa legem ferens de vagis clericis c. 22.

In Cap. IIII.

Quòd vero detonso superius capite. *Vid. c.* Duo sunt genera *12. q. 1. ex Hieronymo.*

In Cap. V.

Sacerdotum nomine hoc loco, vt sæpè alias, Episcopi soli veniunt.

Initium quidem sacerdotij, &c. *Ex Anacleti ep. 2. ad Episcopos Italiæ.*

Quatuor sunt autem genera Apostolor. *Ex Hieron. in cap. 1. ep. ad Galat.*

Quòd verò vnius matrimon. virg. *Vid. d. 3. cap.* si quis, *& 28. q. 3.*

Porrò quod Episcopus non ab vno. *c.* Archiepiscopus, *& seqq. d. 66. & Ruffini histor. c. 6. in Nicænæ Synodi canonibus.*

Ideóq. ab omnib. conuenientib. *Vid. 64. distinct.*

Putet se non tam ministerium humil. *Ex Hieronym. in cap. 1. ep. ad Tit.*

Nunc verò sæpè cernimus, *vsque ad,* dignitatem. *Ex eod. loco.*

Cùm neq. Moyses. *Ex eod.*

Interdum autem. *Vid. c.* audacter. *8. q. 1. ex Origene vel Hieron. potius.*

Quòd autem is, qui post baptismum aliquo mortali peccato correptus. *Quod eiusmodi sit (ait Gratianus d. 25. c.* primum *) vt ex eo sit perpetua infamia. Ita enim ille Hieronymi verba in c. 1. ep. ad Titum, vnde hæc sumpta sunt, interpretatur, quæ referemus, ne cui hæc duriora videantur.* Primùm itaque sine crimine iubetur esse Episcopus, quod puto alio verbo ad Timotheum irreprehensibilem nominatum. Non quòd eo tantùm tempore, quo ordinandus est, sine vllo sit crimine & præteritas maculas noua conuersatione diluerit: sed quòd ex eo tempore, quo in Christum renatus est, nulla peccati

conscientia remordeatur. Quomodo enim potest præses Ecclesiæ auferre malum de medio eius, qui in delicto simili corruit? aut qua libertate corripere peccantem potest, cùm tacitus sibi ipse respondeat, eadem admisisse, quę corripit? *Legitur autem* corruptus *in Gotth. & in ed. Rom. sed* correptus, *magis videtur ex Gratiani sensu. Mollisse enim videtur Isidorus Hieronymi verba, cùm non quolib. crimine, sed mortali, &* correptum, *quasi deprehensum esse voluit.*

Quapropter quia lex pecc. *vsque ad*, occupare. *Verba sunt Hieronymi ibidem.*

Nam cum qua fronte, *vsq. ad*, recta sunt. *Eiusd. sunt.*

Cui etiam scientia script. *vsq. ad*, peruertere. *eiusd. ibidem.*

In quo etiam hospitalitas, *vsque ad*, inhumanus. *Hieron. ibid.*

Erit quoque illi iuxta Apostol. *Ibidem & 1. contra Iouinian.*

In Cap. VI.

Quæ de corepis. dicit è Concil. Antioch. cap. 10. sumpta videri possunt. Vid. Leon. ep. 88. & can. Nicæn. 54. Hi propter insolentiam (*ait Gratianus c. Corepisc. d. 68.*) ab Ecclesia prohibiti sunt.

In Cap. VII.

Exordium sumpsit à filiis Aaron. *Anaclet. ep. 2. & Hieronym. ad Nepotian. ep. 2.*

His enim sicut Episcopis, *vsq. ad*, prædicādi. *Carptim hæc sumpta ex ep. ad Rustic. Narbonen. Hieronym. tom. 9. ita vt quædam resecuisse consultò videatur, vt confirmandi & benedicendi officia. Quòd autem æquare Episcopis presbyteros videtur, nos eum alia ratione non defendemus, quàm qua tuetur ipse sese, non referenda esse ad culpæ suæ titulum, de quibus testificatio adhibetur auctorum. Sunt autem verba quibus plus æquo presbyteris tribuisse videtur, non Isidori, sed Hieron. Cuius mens atq. animus is fuisse videtur, vt Episcopor. fastum, & insolentiam comprimeret, atq. retunderet, non vt presbyteros illis pares faceret. Vt ex collatis eius pluribus locis collegere iampridem doctissimi viri. In quib. Franc. Turrianus lib. 8. const. c. 36. Maria. Reatin. in ep. ad Euagr. Cæs. Baron. Annal. tom. 1. ann. 58. Nam quid Isido. senserit de Episcop. offic. satis constat ex c.* perlectis. *d. 25. & ex c. vlt. huius operis* de chrismate.

Nam Paulus. *Ex Hier. ep. ad Euagr. & comm. ad Tit.*

Presbyteros autem meritò, *vsque ad fin. Verba sunt Hieronymi in cap. 3. Isai. quorum pleraque leguntur etiam in Anacleti ep. 2.*

In Cap. VIII.

Pleraq. ex ep. citata ad Rustic. Narbonen.

In Cap. X.

Vid. cit. ep. ad Rustic.

In Cap. XII.

Veteres lamina pectori imposita. *Hoc de Nerone prodidit Plinius lib. 34. cap. 18.* Nero (quoniam ita diis placuit) princeps, lamina pectori imposita sub ea cantica exclamans, alendis vocibus demonstrauit rationem.

In Cap. XIII.

Quos Esdras actores templi. *Quid exorcistis cum actoribus templi? Hoc opinor: corpora nostra templa sunt Spiritus sancti. In ea cùm immigrat nequam spiritus, iam tum ædibus (vt Comici verbis loquar) vitium datur. Atq. eò nonnunquam res redit, vt non videantur ædes sarciri posse, quin totæ perpetuæ ruant. Exemplo esse possunt, & is, quem restituere non potuerunt Apostoli, & is, quem mutum, surdum, cæcúmq. Dominus ipse sanauit, ac refecit. Id igitur Exorcistar. munus, eas vti ædes reficiant, sartas tectásq. reddant. Est verò Poëtæ locus, quem indicaui, supra quàm dici posit elegans ad hanc similitudinem illustrandam, atq. dilatandam.*

In editione Madritia sequebatur caput 14. de Acolythis: sed illud addendum minimè censuimus: quoniam in codicibus impreßis Coloniæ 1568. & Lutetiæ 1580. atq. etiam in nostro m. s. non inuenitur. Extat autem integrum lib. 7. Etymol. c. 12.

In Cap. XV.

Quantum pertinet ad auctor. *vsque ad*, Iordan. *Ex Hieron. ep. 13. ad Paulin.*

Reliqua verò teterrima atq. omnimodis euitanda. *Caßian. coll. 18. c. 4.* Tria sunt in Ægypto genera monachor. quorum duo sunt optima, tertium verò tepidum atq. omnimodis euitandum.

Primum genus, *vsque ad*, cor vnum. *Ex eod. Caß. c. 5.*

Secundum gen. *è c. 6. & Hier. ep. 22. ad Eustoch.*

Quartum genus, *vsque ad*, quam curari. *è c. 8. eiusd. collat.*

Quintum genus est Circumcellionum. *Circumcelliones dictos (ait Augustinus) aduersus Gaudentium, quòd victus sui caussa villas rusticanas circuirent.*

Sextum gen. *Ex ead. collat. c. 7. & 10.*

Sicut ait de ipsis Hieronymus. *Ep. 22. ad Eustoch.*

In Cap. XVI.

Horum duntaxat dignitate seruata. *Offendit quosdam hic locus, qui non aduertêre de pœnitentia publica loqui Isidorum: Sunt autem verba Felicis III. ep. 1. c. 1. Vid. Gratian. d. 50. cap.* Confirmandum. *cum sequentib.*

In Cap. XVII.

Tam sancti propositi. *Verba Caßiani, cuius sunt quæ sequuntur, nisi Hieronymi esse, vel communia vtriusque mauis.*

Cùm & ipsa vniuersa. *Aug. serm. 23. de verb. Domini secundum Matth.* Tota Ecclesia quæ constat ex virginib. & pueris & maritatis, & vxoratis, vno nomine virgo est appellata. Vnde hoc probamus? Apostolum audi dicentem, non solis sanctimonialibus, sed vniuersæ potius Ecclesiæ Dei: Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. *& Tertull. lib. de monogam.* Et coniungent vos in Ecclesia virgine vnius Christi sponsa. *Ambrosius quoque in hortatione ad virginitatem.* Virgo est Ecclesia, quam studuit Apostolus virginem castam exhibere Christo.

Sic tamen laudetur virginitas, ne nuptiæ condemnentur. *Hoc sæpè repetit Hieronymus.*

Ante aduentum quippe Christi coniugia placuere. *Ex Tertulliano, vnde eadem quoq. hausit Hieronym.*

Et nisi fallor vnius eiusdémq. Dei, *vsque ad*, indulserat. *Verba sunt Tertull. in exhortatione ad castitatem.*

Et iterum si acceperis vxorem, *vsque ad*, prostrati sunt. *Verba sunt ex commentariis in ep. ad Corinth. Hieron. adscriptis.*

Per Isaiam Prophetam se daturum. *Quem locum tractat elegantißimè Basilius in lib. de virginitate.*

Meliorem multò. *Vulg.* melius à filiis, & filiabus.

In gradibus enim vel officiis, *vsque ad*, ostendat. *Tertull. in lib. de virginib. veland.* potuit digniùs honorari aliqua prærogatiua virilis gradus, aut officij? &c. *E quo loco sunt verba ferè quæ restant huius capitis.*

Notabilis vel insignis. *More suo disiunctione pro coniunctione vtitur. Nam Tertullianus* notabilis & insignis *dixit.*

Honorem sanctificati corporis. Honorem sanctitatis, *Tertullianus.*

In Cap XVIII.

Anna quæ Dominum cognouit infantem. *Tertull. in lib. de ieiunio aduersus Psychicos.* Anna prophetis filia Phanuelis, quæ infantem Dominum & agnouit, &

multa super eo prædicauit expectantib. redemptionem Israel.

Felix ergo virgo quia intacta, &c. *Hausere ista non Isidorus modo, sed Hieronymus quoq. è Tertulliano, cuius sunt, lib 1. ad vxorem hæc verba.* Quanti est vidua ipsa, cuius assertor Dominus disputabit? Non tantùm virginib. datum opinor, licet in illis integritas solida, & tota sanctitas de proximo visura sit faciem Dei. Tamen vidua habet aliquid operosius, quia facile est non appetere quod nescias, & auersari quod desideraueris nunquam. Gloriosior continentia quæ ius suum sentit, quæ quid viderit, nouit. Poterit virgo felicior haberi, at vidua laboriosior: illa quod bonum semper habuit: ista quod bonum sibi inuenit, in illa gratia, in ista virtus coronatur, &c.

Quæ post vnius coniugij totum interceptum, *vsq. ad*, renunciat. *Ita vterque m. s. probissimè, quos sequi non est ausus, qui, cuius hæc essent, non olfecerat. Sunt autem eiusdem Tertulliani initio exhortationis ad castitatem.* Tertius gradus superest monogamiæ, cùm post matrimonium vnum interceptum exinde sexui renunciatur. *Ergo vox* virili *turpiter addita fuerat, quæ etiam legitur in edit. Rom.*

Vtique sicut Tabitha, *vsque ad*, viuendi. *Ex commentariis in epistolam ad Timotheum Hieronymo adscriptis.*

Vtique vt ipse earum incess. *vsq. ad*, dignitatem. *Ex Hieronymo ad Tit. 2.*

Nam solent, *vsque ad*, ex otio. *Verba sunt eiusd. ibid.*

Simul autem, *vsq. ad*, quæ non oportet. *Ex commentariis in ep. ad Timoth. citat.*

In Cap. XIX.

Vnam de costis eius mutuatus vir in fœm. fecit. *Tertull. in lib. de monogam.* Vnam fœminam masculo Deus finxit, vna costa eius decerpta: & vtique ex pluribus, &c. *quæ eadem in exhortatione dixerat, totúmq. locum Hieronymus sibi aduersus Iouinianum aptauit.*

Item secundum spirituales nupt. *Idem in exhortatione:* At cùm Apostolus in Ecclesiam & Christum interpretatur, erunt duo in carne vna, secũdum spirituales nuptias Ecclesiæ, & Christi, vnus Christus, & vna eius Ecclesia: agnoscere debemus, duplicatam & exaggeratam esse nobis vnius matrimonij, tam secundum generis fundamentum, quàm secundum Christi firmamentum.

Numerus autem matrimonij, *vsq. ad*, figurentur. *Verba Tertull. ibid. & Hieronymi 1. contra Iouinian.*

Secundas autem nupt. *vsq. ad*, non est religionis, sed criminis. *Dicuntur hæc ex Hieronymi sensu, non qui digamos, aut etiam octogamos (vt ipsius verbis vtar) damnet: sed qui cælibatum & viduitatem coniugio longè antistare velit. Cuius verba aliquanto etiam liberiora, quàm hæc sunt, retulit quoque Gratianus 31. q. 1. c.* quomodo.

Quòd verò iisdem virginib. legitimè nubentibus vniuiræ. *Tertull. in exhort.* Monogamia apud Ethnicos in summo honore est, vt & virginibus legitimè nubentibus vniuira pronuba adhibeatur, etsi auspicij initium est, tamen boni auspicium est. *Ita enim Tertulliani ratio explenda est ex hoc loco. Quod non vidisse, qui in eo emendando laborarunt, neque in interrupta & pendenti sententia quidquam desiderasse, valde miror.*

Quòd verò eædem fœminæ, *vsque ad*, perueniat. *Legitur totus hic propè locus apud Grat. 30. q. 5. c.* fœminæ.

Vnde & Rebecca, *vsque ad*, velauit. *Ex Tertull. lib. de virginibus veland. eadem etiam apud Ambros. in fine lib. 1. de Abraham.*

A Leuita vno vinculo copulantur. *Aliter hæc apud Gratianum, nos codices nostros sumus secuti.*

Quòd imprimis anulus. Quod in primis negotiis anulus. *Apud Gratianum.*

Antiquitus. *Tertull. Apologet. c. 6.* cùm aurum nulla norat, præter vnico digito, quem sponsus oppignerasset pronubo anulo.

Penes Israel autem, *vsque ad*, maturitate. *Verba sunt Tertull. in libro de virginib. veland.*

Apud veteres. *Vid. etymolog. lib. 9. c. 7.*

Vt ait quidam sapiens. *Theophr. apud Hieron. 1. contra Iouinian.*

Nam & ipse dot. tab. *August. lib. de morib. Manichæor.* Nuptiæ autem, vt ipsæ nuptiales tabulæ clamant, liberorum procreandorum fœminam maremq. coniungunt. *atq. ead. serm. 3. Dom. 22. post Trinit.*

Quando ergo quisque luxuriosè amplius viuit, *vsq. ad*, maculant. *August. ibidem:* Sed dicis peccatum quidem est, sed tamen paruum est. Nec nos dicimus, quia capitale peccatum est, sed tamen si frequentius exerceatur, & ieiuniis, vel eleemosynis non redimatur, nimis immundam animam facit. *Vid. Hieronym. 1. contra Iouin. & Grat. 23. q. 4. c.* origo. *& Fulgent. ep. 1.*

Solum vt ait Hieronymus. *In Matth c. 19. quæ verba citantur à Gratiano 32. q. 1. c.* Dixit Dominus.

Stultus & impius. *Ita Gotth. & Hieronymus.* Stultus & insipiens. *Vulg. edit.*

Quid ergo si sterilis, *vsque ad*, habenda. *Ex eodem Hieron. loco.*

Vt ait Lactantius. *Lib. 6. c. 23.*

Seruanda igitur fides, *vsque ad*, sequitur Christum. *Ex Aug. cap. 3. de decem chord. citat. 32. q. 6. c.* Non mœchaberis.

Hortatur idem Apostolus, &c. *vsque ad finem. Verba sunt Hieronymi ad Titum 2.*

In Cap. XXII.

Tradunt enim his verbis: quòd post Ascens. *vsque ad*, indicium posuere. *Verba sunt Ruffini in præfat. ad Symbolum.*

Est enim breue verbum fidei, &c. *Ex eodem paullò superiùs, ead. Cyprianus in oratione Dominica.*

In Cap. XXIII.

Hominem suscepisse. *Frequens apud Patres locutio: August. libro singulari de Gen. ad litteram, in ipsa fidei explicatione.* Cùm ipsa ineffabilis, incommutabilisque Dei sapientia plenum totúmque hominem suscipere dignatus est, *& in quotidiano hymno.* Tu ad liberandum suscepturus hominem non horruisti virginis vterum.

Diuinam humanámque substantiam. *Neq. minus vsurpata est substantia pro natura. Vt testimonia afferre, abutentis otio sit.*

Et quòd animæ incerta sit origo. *Cunctationem suam sæpissimè fatetur August. vt ep. 157. ad Optatum.* Aliquid ergo certum de animæ origine nondum in scripturis canonicis reperi. *Et lib. 1. Retract. c. 1.* Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt sit in corpore: vtrum de illo vno sit, qui primùm creatus est, quando factus est homo in animam viuam: an semper ita fiant singulis singulæ, nec tunc sciebam, nec adhuc scio. *Eod. modo hæsit Isidorus cum Fulgentio, cuius verba refert lib. 1. different. cap. 26. ita vt neutram in partem vterque inclinare ausus sit, cùm nondum quidquam definitum esset. Sed idem quid senserit satis expressit postea lib. 1. sent. cap. 14. his verbis.* Animam non esse partem diuinæ substantiæ vel naturæ, neque esse eam priusquam corpori misceatur, sed tunc eam creari, quando corpus creatur, cui admisceri videtur. *Eadem Greg. ep. 53. ad Secundinum lib. 7.*

Ideóq. incorporea quòd ad imaginem Dei creata

ſit. *Eadem ratione eſt vſus lib.1.ſent. loco citato. Sed cùm hæc ſit ſcriptura codicis vtriuſque manuſcripti: corpoream tamen fecerant impreßi libri, etiam (quod mirum ſit) Romani. Atque eo magis mirum, quòd eodem volumine hic ipſe locus cum tota regula fidei integer ſincerúſq. in Rabano eſt editus.*

De pietate morum. *Hæc non ſatis integra videntur.*

Nec humanæ voluntatis arbitrio boni quidquam deputandum. *Hæc abſurdam ſententiam redderent, ſi ſeparatim legerentur: ſed annectenda ſunt ſequentib. verbis,* ſed ſecundum propoſitum voluntatis Dei omnem numerum electorum acquiri. *Vt ſit ſenſus, ad prædeſtinationem nihil conferre arbitrium noſtrum, ſed ſoli diuinæ voluntati & gratiæ vocationem & electionem aßignandam. Ita facilè metu liberamus eos, quos hic locus malè habebat.*

In Cap. XXIIII.

Baptizauit Moyſes, *vſq. ad,* ad cælum eleuare. *Omnia ex oratione Gregorij Nazianzeni εἰς τὰ ἅγια φῶτα.*

Baptiſmus enim aquæ eſt, *vſque ad,* habitat corporaliter. *Ex epiſtola ad Ruſticum Narbonen. de ſeptem gradib. Eccleſ. Hieron. tom.9.*

Paruuli alio profitente, *vſque ad,* reſpondeat. *Refertur à Grat. De conſec. d.4. c.74.*

Vnde conſtat baptiſma, *vſque ad,* euocetur. *Eadem d.c.19.*

Habet enim hæreticus baptiſm. *Vid. Auguſtin. 2. contra Parmenian. c.3. & ex eod. c.* Quamuis. *de conſ. diſt.4.*

In Cap. XXVII.

Innocentius ſcribit. *Ad Decentium. Vid. c.* Manus. *de conſ. d.5.*

NOTAE IN LIBROS SENTENTIARVM.

IN LIBRVM PRIMVM.

In Cap. I.

INC *ortum habuit, vt hic liber de ſummo bono à quibuſdam appellaretur, à prima voce titulum libro imponentibus, more Hebræorũ: cùm tamen à B. Iſidoro inſcriptus ſit* ſententiarum liber, *vt auctor eſt Braulio Cæſarauguſtanus Antiſtes, conſentientibus etiam omnibus cc. m. ſſ. & Gratiano, Iuone Carnotenſi, aliiſque Decretorum collectoribus. In Concil. etiam Tolet.8. ſic ſcriptum eſt:* Noſtri ſeculi Doctor egregius, Eccleſię Catholicæ nouiſſimum decus, præcedentibus ætate poſtremus, doctrinæ comparatione non infimus: atque quod maius eſt, iam ſeculorum finitorum doctiſſimus, cum reuerentia nominandus Iſidorus, in libro Sententiarum 2. *Quo in loco Petrus Crabbe & Iouerius pro* ſeculorum finitorum, *legunt in* ſeculorum fine. *Sententia autem Iſidori, quæ illic citatur, eſt lib.2. cap.31. de iuramento, & habetur apud Grat. 22.q. 4.c.* Non eſt obſeruandum.

Fulg. de fid. ad Petr. c.3. 21.22. & Aug. de nat. boni, in princip.

Ex D. Gregorio, quem in his ſententiis potiſsimè ſequitur Iſidorus, cùm propter admirabilem in eo ſanctißimo viro morum doctrinam (quæ in eius ſcriptis præter cæteras quàmplurimas maximáſque virtutes mirè elucet) tum propter amorem ex mutua familiaritate fratris Leandri, & Gregorij conceptum, vt ex lib.1. epiſt. Greg. indict.9. epiſt. ad Leandrum liquidò conſtat. Inde eius ſcripta velut auguſtißima colit, ac veneratur. Greg. itaque lib. Moral.25. cap.4. Quid enim, *inquit,* mutabilitas, niſi mors quædam eſt? &c. *Totius ſententiæ explicationem vide apud Auguſt. lib.3. contra Maximum c.12.*

Omnes m. ſſ. cc. coniunctionem priorem reiiciunt: Nam Angeli & animæ, *ſed retinenda, vt in editis. Locus eſt apud Greg. lib. Moral.25. c.4.*

Auguſt. lib. de duabus animabus. c.8. mortem animæ auerſionem eſſe à Deo dicit, & lib.4. de Trinitate c.3. Sicut anima Deo deficiente, *&c.*

Auguſt.8. ſup. Gen. ad litt. c.20.22. Omnis variatio, & permutatio rerum à materia ortum habet, eo quòd materia habet concretam priuationem: ex priuatione autem naſcitur appetitus, & ex appetitu impulſus ad aliam formam, vt Ariſtoteles docuit lib.1. Phyſic. Deus verò alienus eſt ab omni materia, vt præclarè docet D. Thom. lib.1. contra gentes. cap.16. & 17.

Auguſt. lib.5. de Trinit. c.1. probat, quòd aliqua ſint, quæ propriè prædicentur de Deo, vt eſt illud: Ego ſum qui ſum. *& quod ſit immortalis.*

Ex Greg. lib. Moral.16. cap.4. Et hoc eſt, quod eleganter aſſerit Auguſt. lib.1. de Ciuit. Dei, cap.13. Nouit quieſcens agere & agens quieſcere, & poteſt ad opus nouum, non nouum, ſed ſempiternum adhibere conſilium. *D. Ambroſ. lib.3. offic. cap.10. probat Deum frequenter mutare ſententiam, reprehendens iuramentum Herodis, & impium Iephte facinus. Eſt de hac re longa diſputatio in Concil. Tolet. 8.*

D. Greg. lib.18. Moral. c.28. & Auguſt. lib.6. de Trin. c.6. & lib.5. c.8.

Ex Eucherio de formul.

Eſt apud Magiſtrum ſententiarum lib.1. diſt.8. ex Greg. lib.16. Moral. c.20.

Hieronymus in libello de his, quæ Deo in ſcripturis attribuuntur. Et Iſidorus ipſe fusè explicat hanc ſententiam, lib.7. Etymol. cap.1. de Deo. Quem locum ſumpſit ex Greg. lib.32. Moral. c.6. dum interpretatur illud Iob: Commouiſti me aduerſus eum, *ibi enim inquirit, an ſit in Deo commotio.*

Gregorius epiſt.78. ad Mauritium Auguſtum, ſimplicitatis vocabulo, *inquit,* me fatuum appellat. *Et ſimplex ſumitur pro non malo, non verſuto. Matth.10.* Eſtote prudentes, ſicut ſerpentes, & ſimplices, ſicut columbæ. *Et Prouer.10.* Benedicta omnis anima ſimplex. *Et:* qui ſimpliciter ambulat, in fiducia ambulat.

In Cap. II.

Interpretatur locum Ierc.25. Cælum & terram ego impleo, dicit Dominus. *Quem locũ ſic ferè ad verbum explicat auctor Specul. apud Aug. c.21. & 22. Greg. hom.8. ſuper Ezech. Et Chryſ. in hom. de Sancto, & adorando Spiritu tom.3.*

Phrasis est auctoris Spec. cap. 2. & 3. Vide Hilar. 2. de Trinitate.

Ex auctore Spec. c. 22.

Ex auctore Spec. c. 23. & de essent. diuin. c. 1. & Gregor. 2. Moral. cap 16.

Ex auct. Spec. c. 7.

August. super Ioan. tract. 13. eleganter hoc dixit: Omnia, *inquit*, possunt dici de Deo, & nihil dignè dicitur de Deo: sed nihil latius hac inopia, quæ congruum nomen non inuenit.

Ex lib. de cognit. ver. vitæ apud Aug. c. 29. & de ess. diuin. cap. 1. Et August. epist. 28. ad Hieronym. de origine animæ ostendit, quo pacto Deus in suis ambulet Sanctis.

Locus Pauli ad Ephes. c. 3. in Spec. c. 13. & 14. & in epis. ad Paulinum 112. c. 13. & à Greg. lib. Moral. 10. cap. 7. sicut ab Isidoro explicatur.

In Cap. III.

Ex Greg. lib. 27. Moral. c. 4. vbi exponit illud: Ecce Deus magnus, vincens scientiam nostram.

Locus est Pauli ad Philip. 4. Augustin. in Enchir. ad Laur. cap. 63. Pax Dei, *inquit*, quæ præcellit omnem intellectum: vt in eo, quod dicit omnem, nec ipse intellectus sanctorum Angelorum esse possit exemptus, sed Dei solius.

Videtur respexisse ad Incarnationis mysterium, aut etiam ad aliud missionis genus, quo Verbum à Patre & Spiritu sancto mitti perhibetur, qua ratione Christus tertia dicitur ab eodem Isidoro persona. lib. 1. aduers. Iud. c. 4 Cuius Trinitatis sacramentum & Aggæus Propheta ita aperuit, ex persona Domini dicens: Spiritus meus erit in medio vestri. Ecce Deus, qui loquitur, Ecce Spiritus eius. Post hæc de tertia persona, id est, de Filio ita subiecit. *Et mox ex Isai.* & nunc Dominus meus misit me, & Spiritus eius: ecce duæ personæ: Dominus, & Spiritus eius qui mittunt, & tertia persona eiusdem Domini qui mittitur. *Mitti autem Filium non tantùm à Patre sed etiam ab Spiritu sancto idem confirmat hoc lib. c. 15. ex eod. Isa. loco.* Et nunc Dominus misit me, & Spiritus eius. *Voluit fortassè Isid. hoc genere locutionis Arrianorum, & Nestorianorum hæresim refellere: quorum illi secundam Diuinitatis personam impiè negabant: hi quartam quoque (vt Maxentius aduersus eosdem ait) nefariè addebant.*

Greg. lib. Moral. 5. c. 20. & lib. Moral. 27. c. 2.

Ex Greg. lib. 2. Dialog. c. 15.

Gregor. lib. 32. Moral. cap. 5. vnde locus Isidori desumptus. Superna, *inquit*, sententia, & si non est cognita, non tamen credatur iniusta, sed eo saltem iustum credatur omne, quod patitur, quo nimirum constat, quod, Deo auctore, patitur.

In Cap. IIII.

Ex Gregor. lib. Moral. 26. c. 8.

Similis est sententia in Aug. lib. 2. de libero arbit. c. 7.

Ex Aug. Psal. 148. Ipsa quidem per se (*loquitur de irrationabilibus*) voce sua, & corde suo non laudant Deum, sed ab intelligentibus considerantur, per ipsa laudatur Deus.

Antiquos Philosophos vocat, qui de Dei natura variè scripserunt, & senserunt; vt Cicero in libris de natura Deorum docuit, & inter alia, esse Deum animum per omnes mundi partes vndique diffusum, & per omnem naturam commeantem, à quo cuncta, quæ nascuntur, animalia vitam, & spiritum capiant, quam sententiam Virgilius mirè expressit.

Principio cælum, ac terras, campósque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque astra
Spiritus intus alit, totámque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Vide Saluianum lib. 1. de Prouidentia.

In Cap. V.

Ex D. Gregor. lib. 20. Moral. c. 23. & Aug. lib. quæst. ad Simplic. q. 2. de nominibus, quæ Deo attribuuntur, D. Hieronymus librum scripsit. Est etiam apud August. liber de essentia diuinitatis, qui de spiritualib. formulis apud Eucherium appellatur, à quibus Isidorus hîc frequenter sententias accipit.

August. lib. 1. contra aduersarium legis, & Proph. cap. 20. Ira Dei non habet perturbati animi ardorem. *Et Psal. 78.* Ira & zelus, non sunt perturbationes Dei.

Duo cc. m. ss. Iram sacra lectio nominauit, *vnus m. s. consentit cum excuso. Iram, & iracundiam promiscuè in diuinis litteris inuenio Deo attribui. De ira, Iob. 9.* Deus, cuius iræ nemo resistere potest. *Et Psal. 2.* Loquetur ad eos in ira sua. *Paulus:* Reuelabitur ira Dei. *Et:* Thesaurizas tibi iram in die iræ: *& alia. De iracundia, apud Isaiam, c. 1. & 30.* Me ad iracundiam prouocastis. *Et Ierem. 4. Et Apocalyp. 15.* Plenas iracundiæ Dei.

Tam clementer Deus. Ex auctore Spec. c. 12.

Locum mutilum in excus. ex fide omnium m. s. restitui, & lib. de Speculo apud Aug. c. 13. ex quo tota sententia Isidori desumpta est. Multis siquidem modis, *inquit*, ad significandum te hominibus, de rebus inferioribus ad te species ducis, quem de re vera, iuxta propriam naturam, inuisibilem constat esse, & in totum incomprehensibilem & incircumscriptum.

Eucherius de spiritualib. formul. dupliciter explicat significationem huius vocis in Deo. Ambulare dicitur Deus, *inquit*, non de loco ad locum transeundo, quod impium est ita credere, sed deambulatio eius est in cordibus Sanctorum delectari, sicut scriptum est: & inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus. Vel certè ambulare Dei est in Sanctis prædicatoribus suis de loco in locum transire. *Hæc Aug. Huius posterioris acceptionis Isidorus meminit suprà capit. 2. sententia quinta.* Dum localis, *inquit*, non sit Deus, localiter tamen in suis ambulat sanctis, dum de loco ad locum prædicatur ab eis. *Aliter verò deambulare Dei interpretatur ab Augustino sermone 3. de verbis Apostoli, super illud:* Spiritu ambulate, & desideria carnis, ne perfeceritis. Deambulat, *inquit*, in nobis præsentia maiestatis, si latitudinem inuenerit charitatis.

Locus est apud Hieronymum ibidem c. 51. Iurauit Dominus exercituum per animam suam. *Iurare Dei, Augustino auctore, promissionis est firmamentum. Sic super illud Psal. 109.* Iurauit Dominus, *& sermone 17. de Aduentu Domini in carne, & lib. de Ciuit. Dei, 16. cap. 22.*

Vermis dicitur Psal. 21. Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. *Et Oseæ 5.* Ego, quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Iacob. *Et Iob. 25.* Homo putredo, & filius hominis vermis. *Exponuntur hæc ab Augustino, super Ioann. tom. 2. vermis significatur abiectus, & contemptus, & sine specie, & decore, Isa. 33. & Psal. 108.* Et non homo, *id est, non vir fortis & robustus, quam emphasim Chaldæus paraphrastes expressit:* Ego autem sum vermis, & debilis, & non fortis, portans vituperationes hominum. *Greg. lib. 30. Moralium cap. 29. sic inquit, exponens illud Iob. 39.* Quis dimisit onagrum liberum? Nec indignum quis iudicet, per tale animal Dominum posse figurari: dum constat omnibus, quia per significationem quandam in scriptura sacra, & vermis, & scarabæus ponuntur. Sicut scriptum est: Ego autem sum vermis, & non homo. Et sicut apud Septuaginta interpretes dicitur: Scarabæus de ligno clamabit. *Hæc Gregorius. Est autem locus, quem innuit apud Habacuc. cap. 2.* Lapis de pariete clamabit. *Pro quo Septuaginta posuerunt.* Καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται ταῦτα. *Id est, Scarabæus de ligno loquetur ea. Sym-*

machus aliter: iunctura ædificij lignea, loquetur ea. *Vide D. Hieronymum.*

De diuinis nominibus prolixa, & varia est disputatio. Nam alia essentialiter dicuntur de Deo, vt sunt affirmatiua, quæ perfectionem significant: alia de Deo Patre, alia de Filio, alia de Spiritu sancto per appropriationem; alia similitudine sumpta ex passionibus, & perturbationibus creaturarum: alia verò per figuram, qualia sunt, agnus, leo, vermis. De his omnibus Dionysius Areopagita primus occultè & Laconicè disseruit, postea Hieronymus, & Eucherius: vltimò D. Thomas via, & ratione animum informauit. Neoterici aliqui non indoctè in eodem argumento versantur, quamuis dum à Thoma recedunt, nec sibi, nec aliis sunt adiumento.

Pessima distinctione locus erat corruptus in aliquibus excusis. Frequens autem est in diuinis litteris mortem, & sapientiam serpentem appellari. August. lib. 3. de Trinitate, cap. 10. Per serpentem enim intelligitur mors, quæ facta est à serpente in Paradiso, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonstrante.

Ex Greg. 32. Moral. c. 6.

Ex auctore Speculi c. 13. Falluntur, *inquit,* Anthropomorphitarum hæresis sectatores, qui dum legunt hominem ad imaginem, &c. *Idem Greg. lib. Moral. 32. c. 6. Cassianus de origine huius hæresis disserit collat. 10. Nicephor. lib. 11. c. 14. & Cyrillus ad Episcopum Calosirium.*

Locus est apud Hieronymum & Euch. de formul. & Greg. lib. Moral. 24. c. 3. & adducit illud Gen. 32. Et postquam Iacob cum Angelo loquutus est, ait: Vidi Dominum facie ad faciem: ac si dicat: Cognoui Dominum, quia me cognoscere ipse dignatus est.

Vt nunc in orationibus Ecclesiasticis præponuntur hi versus. Ostende nobis faciem tuam. Et salutare tuum da nobis. *Ex Psal. 79. Et Aug. vel Eucherius lib. de essentia diuinitatis:* Ostende nobis Domine faciem tuam, & salui erimus, hoc est, *inquit,* da nobis cognitionem tuam.

Os Dei. *ex Euch. & Greg. 27. Mar. c. 10.*

Huius figuræ vsum agnoscit Augustin. lib. 3. de Trinitate cap. 10. explicans locum illum Ioan. 3. Sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, *&c.* Sic, *inquit,* per serpentem intelligitur mors, quę facta est in Paradiso, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonstrante. *Et rursus eodem lib. cap. 11. sic exponit locum illum Genes. 22.* Nunc cognoui, quia timeas Deum.

Interpretatur locum Pauli 1. ad Corinth. 13. Videmus nunc per speculum in ænigmate, *vt Augustinus vltimo de Trinitate, c. 8. & 9. Gregorius vestigia Dei, quibus ad speciem supernam tendimus, multipliciter interpretatur, lib. Moral. 10. cap. 6.*

In Cap. VI.

Ex August. in Dialog. ad Oros, & Gregor. lib. 20. Moral. cap. 23.

August. lib. de ciuit. Dei, 11. c. 6.

Ex Augustino lib. 12. confess. cap. 12. Duo reperio, *inquit,* quæ fecisti, &c. *vbi interpretatur locum Genes. 1.* In principio creauit Deus cælum & terram. *Et per cælum, intelligit naturam intellectiuam: per terram, primam materiam informem. Terra enim erat inanis, & vacua. Est quippe materia prima, auctore Aristotele 1. Physicorum, ab omni expoliata, & denudata forma, ac specie.*

In Cap. VII.

Ex Aug. lib. 1. super Genes. ad lit. c. 5.

Genesis primo dicitur: In principio creauit Deus cælum, & terram. *Ex multis huius loci interpretationibus, quæ à Basilio, Hilario, Hieronymo, & Ambrosio traduntur, illam amplectitur, vt* in principio, *significet in exordio temporis formatum cælum & terram fuisse.*

Ex Augustino lib. 11. confess. cap. 12. & sequentibus: vbi dissoluit hanc quæstionem, quòd præteritum, & futurum, & præsens non est spatium in rebus, sed cognoscuntur in animo, qui spectat futurum, attendit præsens, præteritorum meminit. Philosophi mirè se torquēt in intelligentia illius sententiæ Aristotelis 4. Phy. Tempus non est sine anima. *Vide Gregor. lib. Moral. 4. c. 2.*

Ex August. lib. 11. confess. c. 20. Sunt enim hæc in anima tria quærenda.

Ex Augustino in eodem loco.

In Cap. VIII.

Vnde à Paulo appellatur creatura mundi, ad Rom. 1. Inuisibilia Dei à creatura mundi, *eo quòd sua natura complectatur omnia. Quamuis hunc locum aliter interpretetur Hieronymus, & Theophyl.* à creatura mundi, *inquiunt, id est, à creatione & constitutione, id enim etiam significat vox Græca* κτίσις*: sed primæ expositioni fauet illud:* quod continet omnia, scientiam habet vocis. *& Gregorius lib. Moral. 6. cap. 7. dum de homine interpretatur Marci locum c. 6.* Prædicate Euangelium omni creaturæ, *id est, homini, qui commune aliquid habet cum omnibus creaturis; esse, augeri, sentiendo viuere, & intelligere.*

Augustin. de Ciuit. Dei, lib. 11. cap. 6. & lib. 5. super Genes. c. 5.

August. lib. 3. contra Maxim. c. 2.

August. lib. de Gen. contra Manich. c. 2.

August. lib. 12. confess. c. 29. & lib. 1.

Ex Augustino lib. 11. de Ciuit. Dei, c. 9. & August. lib. de Genes. ad lit. c. 3.

Ex Aug. lib. 3. confess. c. 9.

Quærit B. Athanasius in quæst. ad Antiochum Principem, quæstione prima: vnde facti sunt Angeli. Creatos verò Angelos ante mundi constitutionem censuère multi ex antiquis patribus. Dionysius Areopagita lib. de cælesti hierarchia, c. 10. & D. Maximus in prima centuria Theolog. & Constitut. Apostolorum. Clemens lib. 8. & Gregorius Nazian. in sermone de natali Christi, & in secundo de Pascha, & Damascenus lib. 2. Orthodoxæ fidei, & Epiphanius aduersus hæreses, disputans contra hæresim Pauli Samosateni, & in synodica epistola Sophronij Patriarchæ Ierosolymitani missa ad Honorium Principem. Quæ epistola recitata fuit in sexta Synodo, actione vndecima. Versat quæstionem hanc Augustinus lib. 1. super Genesim ad litteram c. 2. & concludit rem esse secretissimam & humanis coniecturis impenetrabilem. Atq. hi omnes in eo consentiunt, quòd affirment Angelos creatos ante mundi formationem.

Creaturarum. *apud Luc.*

Hæc ex Augustino. Nam, vt auctor est D. Thomas in p. 1. q. 58. art. 6. hoc quod dicitur de cognitione matutina, & vespertina Angelorum, introductum est ab Augustino lib. 4. super Genesim cap. 22. & lib. 5. cap. 4. & lib. 11. de Ciuit. Dei, c. 9. Qua de re subtiliter & doctissimè disseruit Ioannes Picus Mirandula in Heptaplo. D. Thomas sic explicat sententiam Augustini, vt hîc Isidorus: sicut in die consueto (*inquit*) manè est principium diei, vesperè autem terminus; ita cognitio ipsius primordialis esse rerum, dicitur cognitio matutina. Et hæc est, secundum quod res sunt in verbo. Cognitio autem ipsius esse rei creatæ, secundum quod in propria natura consistit, dicitur cognitio vespertina.

August. lib. 11. de ciuit. Dei, c. 9. & lib. 4. super Gen. ad lit.

Legebatur antea: Nam sic, *verùm malè, consentientibus omnibus vv. cc. & sequenti sententia, & Augustino lib. 1. super Genes. ad litteram c. 2. & c. 9. vbi de hac re accuratè agit.*

Pro quo D. Augustinus dicit, vtrum temporaliter, an in verbi æternitate, *lib. 1. super Genesim ad litteram cap. 2. & 9.*

In Cap. IX.

In codice Gotth. secunda sententia est. Creditur ab hæreticis mentem à Deo, vitia à diabolo fuisse creata; vnde ab ipsis duæ naturæ, bona & mala putantur. Sed vitium natura non est, & dum verè à diabolo sit, non tamen creatum est; non quia alicubi, aut aliquando. *Verùm hæc sententia est, quarta infrà. Augustinus Tract. 2. expositionis in Ioãnem interpretatur illud:* Sine ipso factum est nihil, *de peccato & malo, quod nihil est. Et lib. de natura boni.*

Ex August. in Enchir. ad Laur. c. 12. & lib. de nat. boni.

Locus est Sapientiæ 16. Creatura (*inquit*) tibi factori deseruiens exardescit in tormentum aduersus iniustos, &c. *pro* exardescit *autem, in aliquibus m. ss. est* excandescit.

In Cap. X.

Ex Gregor. hom. 34. in Euang.

Gregor. lib. Moral. 5. cap. 29. & lib. 15. cap. 4. & Fulg. de Fid. ad Pet. c. 23.

In aliquibus m. ss. cc. est, claritas sempiterna: *verùm legendum, vt in editis,* charitas; *sic enim habet Gregor. lib. Moral. 5. c. 29. Vnde sententia hæc desumpta est,* Quia ergo ipsa quoque natura Angelica est in semetipsa mutabilis, quam videlicet mutabilitatem vicit, per hoc quòd ei, qui semper idem est, vinculis amoris alligatur, *&c.*

Gregorius lib. Moral. 4. c. 13. de apostata Angelo interpretatur illud Apoc. 20. Vidi Angelum descendentem de cælo, & habẽtem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum. *Et illud, quod est infrà;* Cùm cõpleti fuerint mille anni, soluetur Satanas; *vbi sic inquit:* Ille enim apostata Angelus, qui ita conditus fuerat, vt Angelorum cæteris legionibus emineret, ita superbiendo succubuit, vt tunc stantium Angelorum ditioni substratus sit. Quatenus vel nunc ad vtilitatem nostram eis ministrantibus religatus lateat, vel tunc ad probationem nostram, eis relaxantibus totis se suis contra nos viribus solutus exerceat.

Gregor. lib. Moral. 32. c. 18.

Ex Gregor. ibid.

In editis erat virtutis, *verùm posui* veritatis, *consentientibus omn. m. ss. cc. Et quamuis locus sit deductus ex Gregor. hanc vocem Isidorus addit sententiæ Gregor. sic enim est apud eum lib. 32. Moral. cap. 18.* vt quò subtilior est eius natura, eò in illo similitudo Dei pleniùs creditur expressa.

August. 11. de Gen. ad litteram.

Ex Gregor. lib. Moral. 22. c. 5.

Locus est Psal. 102. In vulgata habetur, Recordatus est, quoniam puluis sumus.

Ex Gregor. hom. 34. in Euang. & lib. 32. Moral. c. 18.

August. idem lib. 12. de Ciuit. c. 1.

Aug. lib. 15. de Ciuit. c. 23. & lib. de mirab. sacræ scripturæ lib. 3. & Greg. lib. 18. Moral. c. 2. Greg. lib. Moral. 17. cap. 8.

August. serm. 68. ad fratres in eremo. Matth. 18.

Ex Gregor. tota sententia lib. 18. Moral. c. 28.

August. lib. 2. de Trinit.

Gregor. lib. 27. Moral. cap. 8.

In Cap. XI.

Ita Sancti interpretantur illud Sapientiæ 1. hoc quod continet omnia scientiam habet vocis. *Et illud Matth. vltimo;* Prædicate Euangelium omni creaturæ: *vt nomine omnis creaturæ homo intelligatur; præsertim Gregorius homil. 29. in Ascensione Domini: & lib. 6. Moral. cap. 7. De hac re suprà c. 10.*

Gregor. lib. Moral. 9. cap. 36. & August. super Gen. in lib. imperfecto.

Id patet ex illo Genes. 1. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. *Homo enim vtrumq. sexum comprehendit. Vnde Heua, vocatur virago, & imago viri, homo verò imago, & gloria Dei, à Paulo 1. ad Corinth. cap. 11. Ita interpretatur August. lib. de Trinit. 12. c. 7. & Gen. 5. dicitur;* hic est liber generationis Adam. In die qua creauit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum: masculum, & fœminam creauit eos. *Et Paul. 1. ad Corinth. 11. cùm dicat:* Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem, *concludit;* Omnia autem ex Deo. *Ambros. ibi:* ambo vnum sunt in natura: *id vocat Isidorus originaliter esse vnum, specialiter verò postea mulier de latere viri formata est. Hanc sententiam probat Gregorius lib. 33. Moral. c. 10.* Rerum quippe, *inquit,* substantia simul creata est; sed simul species formata non est, &c. *Obserua obiter Augustinum, & Gregorium in rerum formatione dissentire: cùm Augustinus multis in locis super Genesim probet, omnia esse facta simul secundum substantiam, & secundum speciem, præsertim lib. 4. super Genes. ad litteram c. 34. Gregorius verò dicit in substantia esse facta simul, sed non in specie. In qua sententia est Isidorus hîc, & lib. 2. differentiarum cap. 10.* In creatione, *inquit,* mundi, & formatione, in qua hæc est differentia, quòd originaliter secundum materiæ substantiam simul cuncta creata sunt, secundum distinctionem verò rerum per sex dierum alterationem formata sunt. *Philo lib. 1. legis allegoriarum, rusticanæ simplicitatis esse, inquit, putare sex diebus, aut vtique certo tempore mundum conditum. Refellit hîc Isidorus sententiam eorum, qui dicunt Androgynos creatos Adam & Heuam, id est, hominem in quo duo sint corpora, maris s. & fœminæ circa dorsum copulatos; ita vt esset homo à principio geminus, vt Plato in conuiuio seu de amore asseruit, postea verò sectus, vt ex aduerso ad prolis procreationem coniungerentur: è latere enim protoplasti non è costa mulierem formatam affirmant, voce Hebræa, Zela, latus, & costam significante. In hac sententia fuit Franciscus Georgius. Verùm D. Augustin. Platonicos insectatur li. 3. de Genes. ad litt. c. 22. inquiens:* Rursus, ne in homine vterque sexus esse putaretur, sicut in his, quos Androgynos vocant: pluraliter subiecit, masculum, & fœminam, creauit eos.

Ex Paul. 1. ad Corinth. c. 11. Vir imago & gloria Dei est, mulier autem gloria viri. *Mulier dicitur gloria viri, sicut opificium ex viro. August. de catechiz. rudibus explicat, quo pacto vir potissimùm dicatur imago Dei per subiectionem, vnde Actorum 17.* fecit ex vno omne genus hominum.

Ita interpretatur Gregorius in enarratione in septem Psalmos pœnitentiales Psal. 4. exponens illud: Et terræ eius miserebitur: per terram, *inquit,* accipimus peccatores: vnde serpenti à Domino dictum est: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. *Idem lib. 2. Moral. c. 30. Idem & Ambros. lib. de pœnitentia, c. 13. & August. lib. de agone Christi. c. 1.*

Hieronymus interpretatur locum eodem modo.

In Cap. XII.

Ex Aug. de spiritu & anima.

Isidorus vocis etymologiam considerauit in hac sententia, vt homo dicatur ab humo, quod est corpus, & non ab anima. Id explicat lib. Etymolog. 11. cap. 1. Homo propriè ab humo dicitur, abusiuè verò pronunciatur ex vtraque substantia totus homo, id est, ex societate animæ & corporis: Nam propriè homo ab humo. *Idem lib. differentiarum, cap. 1. D. Greg. lib. 12. Moral. cap. 16.* Eo enim,

inquit, quod dicitur homo, terrenus exprimitur & infirmus: homo enim ab humo appellatus est. *Cicero de natura Deorum.* Deus hominem, *inquit*, humo excitatum, celsum, & erectum constituit. *Verùm Augustin. lib.19. de Ciuit. Dei, c.3. diluit hanc quæstionem ex sententia Varronis, qui hominem dici putat, propriè ex vtraq. substantia compositum anima, & corpore: & lib. de moribus Eccles. c.4. difficile dixit esse, hanc controuersiam diiudicare, aut si ratione facile, oratione longum est. Idem Hieronymus ad Damasum in explanatione symboli, & Magister sententiarum in 3. dist.2. errare eos affirmat, qui dicunt hominem non à substantia, sed à proprietate dici. Verùm noster Isidorus vocis etymon explicat, non hominis naturam. Et de homine exteriori disserit, de quo Paulus 2. ad Corinth.* Licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur, tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.

Id D. August. lib. de hæres. c.86. attribuit Tertulliano. Et refellit lib. de quantitate animæ. De Tertulliano autem Africæ prouinciæ presbytero, qui primo illic illustris habitus est, posteà verò in turpem hæresim Montani impostoris, & aliorum prolapsus est, Hieronymus in epistola ad Magnum Oratorem. Niceph. lib.4.c.34. Vincentius Lyrinensis, & Hilarius in commentariis ad Matthæum.

Aug. de spiritu, & anima. Et idem Isid. lib.2. different. c.27. & Conc. Bracarens.1. can.5.

Animam esse corporis formam probauit Conc. Viennense, sub Clemente V. & Conc. Lateranense, sess.8. sub Iulio II. & Leone X. August. lib. de Eccles. dog. cap.13. & Greg. lib.7. epist. Regist. cap.33. Secundino. Omnes ferè hæreses de anima, in hac sententia Isidorus complexus est, quas neoterici copiosè refellunt.

Greg. lib.25. Moral. cap.3. & Aug. de veræ vitæ cognitione, cap.5.

In Cap. XIII.

Ex August. lib. confess.10. c.35.

De varia humanorum sensuum positione, & præeminentia inter se, Galenus de vsu partium; Cicero in libris de natura Deorum: Basilius, & Ambros. in Hexaemero, & Greg. lib. Moral.11. c.3.

Id Aristoteles probat lib.2. de anima, c.vlt. visus, *inquit*, maximè est sensus.

Integra sententia est ex August. lib. epistolarum, epist.112.

August. confess.10. c.8.

Cogitatio à cogendo dicta, vt August. docet lib.10. confess. cap.11. Lactantius lib. 6. de vero cultu: cogitatio nihil aliud est, quàm mentis agitatio. διάνοια *ab Aristotele vocatur in brutis æstimatiua, & inter sensus communes reponitur.*

De memoria acutissimè scripsit Augustin. lib.10. confess. cap.8. à quo hæc omnia ferè deprompta sunt ibidem cap.14. quòd sit venter animi. Et lib.4. de Trinitate, c.11. quòd non solùm sit præteritorum sed etiam præsentium. Idem Isidorus lib. different. c.21. Aristoteles, quòd sit præteritorum (lib. de memoria & reminiscentia) resumptio alicuius apprehensi sensu, vel intellectu.

August. id probat lib.10. confess. c.14.

Aristoteles lib. de memoria, & reminiscentia, cap.1. imaginis naturam exprimens, sic inquit: Vt enim animal pictum in tabula animal est, & imago: & cùm vnum, idémque sit, vtraque est; sed tamen ratio diuersa extitit, considerarique potest vt animal est, & vt imago. Sic de phantasmate, quod in nobis est, censere oportet, & ipsum quippiam in se, & alterius simulacrum esse. Nam quatenus in se, seorsúmque spectatur, spectrum ac visum est: quatenus verò ad aliud refertur, imago, & monumẽtum. *Hæc de imaginis natura ex Aristotelis sententia, maximè ad huius loci intelligentiam conducunt, & ad quæstionem de imaginum adoratione enodandam aduersus hæreses nostri temporis, & tandem D. Thomæ veram sententiam explicandam.*

In editis est: similitudinem, *sed Gotthicus* beatitudinem *habet, & alij m. ss. cc. quam lectionem posui, ductus auctoritate August. lib. confess.10. c.21. vnde locus iste desumptus est. Ibi enim probat, quòd meminimus eorum, quorum nunquam speciem habuimus, vi beatitudinis, & gaudij. Et infrà, c.25. inquirens, in quo memoriæ gradu reperiatur Deus, sic inquit;* Quia sicut non est imago corporalis, nec affectio viuentis; qualis cùm lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiscimur.

Aristoteles id probat lib. de memoria & reminisc.

In Cap. XIIII.

Tota sententia est ex Greg. lib. Moral.29. cap.1. Verùm de duplici Christi natiuitate, Lactan. lib.4. de vera sapientia eleganter disserit, c.8. Et Damasc. lib.3. de Orthodox. fide. c.7.

Et Greg. lib. Moral.18. c.27. Aug. lib. Medit. c.16.

Ex Gregor. vbi suprà.

Editum *in aliquibus m. ss. Similitudo hæc desumpta est ex Paul.1. epis. ad Corinth.3. & ad Heb.3. & Petri 1. epis. c.2.*

Ex Greg. lib. Moral.33. c.7. & 9.

Gregor. lib.3. Moral. c.11.

Eodem modo infrà, cap.27. consumitur à Deo innox. &c. *& paullò post:* consumitur innox & impius. *Et Etymolog. lib.10.* Innox, quòd non noceat. *Et gloss.* Innox, ἀβλαβής.

Ex Greg. lib.33. Moral. c.7.

Ita in m. ss. omnibus. Quam lectionem amplector testimonio Gregor. ductus lib.33. Moral. c.10. Quasi hamus quippe fauces glutientis tenuit; dum in illo & esca carnis patuit, quam deuorator appeteret, & diuinitas passionis tempore latuit, quæ noceret.

Ex eodem Greg. lib.33. Moral. c.12. vbi exponit illud Iob. an extrahere poteris Leuiathan hamo. *Quod etiam Ezech. c.32. futurum prædixerat:* Extraham te in hamo meo, & extendam te super terram. *Et Habac.1.* totum in hamo subleuauit; traxit illum in sagena sua.

Refutat hæresim eorum, qui dicebant Dominum in infernum descendisse, & omnes ibi eum confitentes extraxisse, & saluasse. Quam Greg. improbat lib.6. epistolarum epist.179.

Totus sententiæ sensus, & ordo est apud Greg. lib.4. Moral. cap.32.

De duplici inferno ita Greg. lib. Moral.12. c.7. Nec tamen ita iustorum animas ad infernũ dicimus descendisse, vt in locis pœnalibus teneãtur. Sed esse superiora inferni loca, esse alia inferiora credenda sunt; vt & in superioribus iusti requiescerent, & in inferioribus iniusti cruciarentur. *Vnde & Psalmista psalm. 85. propter præuenientem se Dei gratiam dicit:* Eruisti animam meam ex inferno inferiori.

Greg. lib.2. Moral. c.21. Dextera Dei, Angelorum pars electa, sinistra autem Dei, pars Angelorum reproba designatur. *Idem Isidorus lib. officiorum 2.*

In Cap. XV.

Ex August. in epist. ad Donatum 106.

Locus est apud Isaiam cap.48. Hieronym. in eodem loco: breui versiculo, *inquit*, Trinitatis nobis ostendit mysterium.

Idem Cyprianus in libello de Spiritu sancto. Adesto, *inquit*, sancte Spiritus, & paraclesim tuam expectantibus illabere cælitùs. *Idem Isidor. etym. lib.7. c.3.*

Gotthus vnus habet: reuelante Spiritu sancto. *Alij cc. consentiunt cum edito.*

Ex Aug. super Ioan. tract. Ex Greg. lib.24. Moral. c.10.

Ioan.1. cap. plenus gratia & veritate. *Vulgata editio*

plenum gratiæ & veritatis, *sunt qui legant* πλήρης, *id est*, plenæ (*scilicet*) gratiæ & veritatis.

Paul. 1. *ad Corinth.* 12. *ad Galat.*

Ex Tertull. deductum puto lib. de Trinitate, sic, inquit, vnus ergo & idē spiritus, qui in Prophetis, & in Apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hîc semper. Cæterùm ibi, non vt semper illis inesset: hîc, vt in illis semper maneret: & ibi mediocriter distributus, hîc totus effusus, *& affert Ioëlis Prophetæ testimonium vt Isid.*

Ioël. 2. *& habetur Actorum* 2. *vbi dicitur à Petro*, & erit in nouissimis diebus effundam, &c. *Apud Ioëlem est*: Et erit, post hæc effundam. *Hieronymus in comment. in Ioël. adducens locum Actorum* 2. *legit, & erit post hæc*, καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, *sicut est apud Ioëlem. Isaias clarius eandem sententiam expressit, cap.* 44. Effundam aquas super sitientem, & flumina super aridam: Effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam, & germinabunt inter herbas quasi salices, iuxta præterfluentes aquas. *Hæc Isaias. Quod verò dicitur apud Ioëlem*, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis, *dicitur Actor.* 2. Antequam veniat dies Domini magnus, & manifestus. *sic Græca Complutensis editio Bibliorum* τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, *vertit* magnus, & illustris. *Theophylacti interpres in Act. Apostolorum*: Antequam veniat dies Domini ille magnus, & illustris. *In Hebraica veritate, dicitur* horribilis. *In versione* 70. illustris. *Hieron. diem hunc aut resurrectionem putat esse, aut certè multa post tempora diem iudicij; qui verè magnus, & horribilis erat.*

Sic est apud Tertull. lib. de anima. Deniq. *inquit*, Saülem, *inquit*, tàm *Dei* spiritus postea vertit in alium virum, id est, in Prophetem; cùm dictum est, Quid hoc filio Cis? an Saül & in Prophetis? Quem & malus spiritus postea vertit in alium virum; *scilicet, id constat* 1. *Reg.* 10. *Caussæ damnationis Saül sunt apud Gregorium lib. Moral.* 34. *cap.* 15. *nempè quia fastu susceptæ potestatis intumuit: vt constat ex diuina increpatione Reg.* 1. *c.* 15. *Nec verè à Iudæis excusatur vocabuli ambiguitate, vt in bibliotheca Sixtus Senens. adnotauit lib.* 3. *& alij super lib.* 1. *Regum. August. lib.* 17. *ciuitatis Dei, elegantißimè interpretatur disruptionem regni Israelis in persona Saulis.*

Tertull. lib. 4. *aduersus Marcionem. Et Gregor. lib.* 1. *super Ezech. homil.* 10. *Origenes homil.* 13. *innumeros affirmat libros diuinationum suarum reliquisse. Eius doctrinam recenset Apocalyp. c.* 10.

Dicturi sunt Domino habent. *cc. m. ss. locus est Matth.* 7. In nomine tuo virtutes multas fecimus. *illud quod sequitur*: Nescio vos vnde estis. *Est apud Lucam, cap.* 13. quoquò sitis, *habent cc. m. ss. sic & ipse Lucas.*

Quod probat Gregor. lib. 14. *Moral. cap.* 29. *ex illis verbis*: Scio enim quòd redemptor meus viuit.

Numerorum 24. Orietur stella ex Iacob, & consurget virgā de Israel. *Quem locum ita exponit Cyprianus in libr. aduersus Iudæos, & in libello de stella, & Magis in principio.*

Vt habet Paulus ad Ephes. 3. quod aliis gentibus, *inquit*, non est agnitum filiis hominum, sicut nunc reuelatum est, gentes esse cohæredes & concorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium. *Et Actor.* 10. *dicitur in conuersione Cornelij Centurionis cohortis Italicæ, quòd* stupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerant cum Petro; quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. *Et c.* 11. *dictum est Petro*: Quare introisti ad viros præputium habentes? Et, audito Petro, tacuerunt omnes, & glorificabant Deum dicentes: Ergo & gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam. *Greg. lib.* 10. *Moral. c.* 38. *probat, quòd vocatio gentium ab antiquo in Dei consilio abscondita sit. De gentium vocatione, vide Isidori elegantem libellum.*

In Cap. XVI.

Ex D. Greg. Moral. lib. 9. *cap.* 9.

Gregor. ibid.

Apud Greg. lib. 18. *Moral. c.* 3. *&* 19. *c.* 8.

Hæc in nullo m. s. extant. Verum retinēda puto, eo quòd sunt in antiquo edito, & apud Gregorium, qui lib. 18. *Moral. c.* 1. Sancta, *inquit*, Ecclesia summopere habere sapientiam, & patientiam studet: sed exercetur eius sapientia, cùm tentatur gladiis. Nunc verò de ea persequutione loquitur, in qua non gladiis, sed falsis assertionibus lacessitur. *Hactenus Gregorius.*

Idem Gregorius lib. 7. *epistolarum, epistola ad Anastasium indict.* 1. *Leander Hispalensis Episcopus sanctißimus Isidori frater in homilia habita in tertio Concilio Toletano in conuersione gentis Gotthorum, quam apud me habeo nondum typis excusam, elegantißimè propagationem Ecclesiæ depinxit, dum ab hæreticis infestatur.*

Augustinus tract. in con. Matth. & Lucæ: Vtiles sunt, *inquit*, hæretici ad inueniendam veritatem, dum calumniantur ad seducendum in errorem: negligentius enim veritas quæreretur, si mendaces aduersarios non haberet.

Quid vox Catholica significet, docuit Pacianus in epist. 1. *ad Sempronianum, & Vincentius Lyrinensis Gallus in illo libello aureo aduersus hæreses. Clemens Alexandrinus libro Strom.* 7. *vnam esse Catholicam Ecclesiam, hæreticorum verò Ecclesiam, seu potius conciliabula, non esse vnam, neque Catholicam. Nam hæreses hanc vnitatem in multitudinem scindunt. Vnde aliæ appellantur ex nomine, vt ex Valentino, Marcione, & Basilide: aliæ ex loco, vt Peratici: aliæ autem ex gente, vt Phrygum hæresis: aliæ autem ex operatione, vt Encratitarum: aliæ autem ex propriis dogmatibus, vt Docitarum, & Hæmatitarum, &c. In quo loco ad viuum aspicere licet nostri temporis hæresum nomina varia, & ancipites, repugnantésq. sectas, in quas insanum vulgus, & indoctum scinditur.*

Ad Romanos 1. Gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis: quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. *Cyprianus vocat Ecclesiam Romanam fortem in fide, eo quòd in Cathedra Petri sit fundata, & in eius vnitate, lib. de vnitate Ecclesiæ. Notas verò Ecclesiæ Catholicæ Augustinus esse in Romana Ecclesia docuit libro contra epistolam Manichæi, cap.* 4. Multa sunt, *inquit*, quæ me in Ecclesiæ gremio iustissimè tenent. Tenet me consensio populorum, atque gentium: tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, charitate aucta, vetustate firmata: tenet me ab ipsa sede Petri Apostoli, cui pascendas oues suas post resurrectionem suam Dominus commendauit, vsque ad præsentem Episcopatum successio Sacerdotum: tenet postremò ipsum Catholicæ nomen, quod non sine caussa inter tam multas hæreses sola obtinuit. *Hæc Augustinus.*

Hæresis ab electione dicitur, teste Hieronymo in epistolam ad Galatas, cap. 5. *Et Clemens Alexandrinus lib. Strom.* 7. Hæresis, *inquit*, electio est. *Et Tertullianus lib. de præscript. aduersus hæreticos. Elegans descriptio hæreticorum est apud Cyprianum lib. de vnitate Ecclesiæ. Et inter alia*, hi sunt, *inquit*, qui se vltro apud temerarios conuenas sine diuina dispositione præficiunt, qui se præpositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui, nemine Episcopatum dante, Episcopi sibi nomen assumunt. *Et infra.* Hos eosdem denuò Dominus designat, & denotat, dicens: Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt

aquam portare. *Augustinus lib. de vtilitate credendi ad Honorium, cap.* 1. Hæreticus est, qui alicuius temporalis commodi, & maximè vanæ gloriæ, principatúsq. gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur. *Viuam huius rei his calamitosis temporibus habemus imaginem.*

Sic Paulus 1. *ad Corinth.* 11. Oportet hæreses esse, vt &, qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. *Tertullianus lib. aduersus hæreses in principio.* Hæreses, *inquit*, ad languorem, & interitum fidei productas.

A veritatis obscuritate ortas esse hæreses docet elegantissimè Clemens Alexandrinus lib. Strom.7. & Tertull. lib. præscrip. aduersus hæreticos. Augustinus originem, & progressum hæreseon variè tradit: Nam lib. de Genesi contra Manichæos, hæreses ortas dicit à superbia: Mater, *inquit*, omnium hæreticorum est superbia. *lib.83. quæst. quòd manant à falsa scripturæ intelligentia.* Non posset, *inquit*, error oboriri palliatus nomine Christiano, nisi de scripturis non intellectis. *Vide Hieronymum in epistolam ad Galatas, cap.5. & habetur q.3.c.* Hæresis, *hæreticum appellat eum qui aliter scripturam intelligit, quàm sensus spiritus efflagitat, & Hilarius:* De intelligentia, *inquit*, hæresis, non de scriptura est: sensus, & non sermo facit crimen. *Tertull. de præscript. aduersus hæreticos, à Philosophia esse natas hæreses tradit, ipsæ denique hæreses, inquit*, à Philosophia subornantur.

Innocentius tertius eleganter hoc idem dixit, facies quidem diuersas habere, sed caudas ad inuicem colligatas, quia de vanitate conuenirent in idipsum. Habetur de Hære. lib.5.c. excommunicauimus.

In excusis legebatur, per Ieremiam, *verùm emendaui* Isaiam, *consentientibus omnibus m.ss. & veritate. Locus est Isaiæ cap.57.*

Ex D. Greg. lib.35. Moral. c.7.

Fulgen. de fide ad Petrum.

Cyprian. de vnitate Eccles. Aug. lib.18. de Ciuit. Dei, c.5.

Iustorum variæ sunt in diuinis litteris appellationes. Vocantur filij Dei, vt Ioan.8. Illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est. *Joan.1.* Dedit eis potestatem filios Dei fieri. *Ad Rom.5.* In spem gloriæ filiorum Dei. *&* 8. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. *Et Genes.6. vocantur filij Dei, qui in fide vnius Dei altissimi, & eius cultu, virtute, pietate, & obseruantia, mortalibus reliquis ventri deditis, qui vitam ducunt impiam, & exlegem, & idololatris longè excellunt: vnde & per excellentiam sunt appellati filij Dei. Vocatur etiam Christus D. N. filius Dei altissimi, per naturam: iusti autem per gratiam adoptionis. Aliis etiam nominibus iusti appellantur, vt filij resurrectionis, Lucæ* 20. *& filij regni, Marc.13. filij nuptiarum, Marc.2. filij sponsi, Luc.5. filij pacis, Luc.10. filij lucis, Luc.16. & Joan.20. Iustinus Martyr, Iosephus Hebræus, Tertullianus, & Lactantius Firmianus Angelos Genes.6. filios Dei appellatos existimant. Quam sententiam grauissimè refellit Theodoretus quæst. in Genes. quæst.47. & sic interpretatur illud de Enos, Genes.4.* Iste cœpit inuocare nomen Domini, *ex versione Aquilæ: Tunc exorsus est appellatione in nomine Domini, quæ verba significare videntur, quod hic sua pietate primus diuinum nomen adeptus est, vt à consanguineis Deus appellaretur, à quo deinceps posteri filij Dei, perinde ac nos à Christo Christiani. Hæc Theodoretus.*

In Cap. XVII.

Greg. lib. Moral.25. c.12.

Ad Rom.1. euanuerunt in cogitationibus.

Psalm.6. Rom.1.

In Cap. XVIII.

Est apud Gregorium lib.30. Moral. c.15. dum interpretatur locum illum Iob.39. Circunspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit.

Sensus est apud Augustinum, dum exponit locum illum Psalm. 103. Montes excelsi ceruis: petra refugium herinaciis. *Vbi Augustin. legit:* Petra refugium hircis & leporibus. *Perpedit hunc locum D. Hieronymus super Ezech. lib.13. cap.43.* Hircus, *inquiens*; animal est semper ad excelsa festinans, & nihil periculi sustinens in præcipitiis: Et ibi inuenit viam, vbi cæteris animantibus interitus est: vnde & Græco sermone, caprarum, & hircorum grex, sublimium conuersatio dicitur, hoc est, αἰπόλιον quasi αἰποπόλιον: siquidem αἴπο excelsum, πόλιον conuersationem significat. *Idem ad Demetriadem, sic, inquit*, statui supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus: pro quo multi herinacios legunt. Animal paruum, ac fugax, & spinarum sentibus prægrauatum. *Et ad Suniam, Sephanim animal esse ait, non maius hericio, habens similitudinem muris, & vrsi, & in Palæstina ἀρκτομῦν dici, magnámque illorum in ea regione esse abundantiam, ac semper in cauernis petrarum, & terræ foueis habitare. Hæc ex Hieronymo. Alij cuniculum.*

Gregor. lib.1. Moral. c.21. & August. lib.1. super Genes. ad litteram, c. vltimo.

Gregorius probat homil. 10. *super Ezechiel. lib.1. & homil.* 6. Quid autem rota, *inquit*, nisi sacram scripturam designat, quæ ex omni parte ad auditorum mentes voluitur?

Gregor lib.1. super Ezechiel. homil.6. & lib.31. Moral. c.12.

Greg. lib.1. Moral. c.21.

De vsu præteriti, & futuri differit Gregorius lib.34. Moral. c.3. & Augustinus lib. de verbis Apostoli, serm.2. & lib.4. super Num. & in enarratione psal.103. & Tertull. lib.3. aduersus Marcionem. Quam temporis enallagen frequentem esse in diuinis litteris, vt futurum pro præterito ponatur, probat Psalmus 6. Lauabo per singulas noctes lectum meum, *pro* laui. *Et psal.65.* In flumine pertransibunt pede. *Et Isa. c.38.* Sicut pullus hirundinis sic clamabo, & meditabor vt columba. *pro meditatus sum, & clamaui. Præteritum ponitur aliquando pro futuro, vt Psalm.54.* Ego autem ad Deum clamaui, & Dominus saluauit me. *Hoc est, saluabit me. Sequitur enim:* Et exaudiet vocem meam. *Futurum pro præsenti, Psalm.144.* Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur.

Id frequens est in diuinis litteris, vt constat ex Gregorio in Cant. cap.6. & Hieronymo super Ezech. cap.16. & ex Augustino lib.17. de Ciuitate Dei, cap.3. Tripartita, *inquit*, reperiuntur eloquia Prophetarum: siquidem aliqua sunt ad terrenam Ierusalem spectantia, aliqua ad cælestem, nonnulla ad vtramque. *Hieronymus super Ezech. cap.16. Quod quatuor modis dicitur Ierusalem. Exempla nos ponemus: Primo modo dicitur, iuxta Iudæos, illa ciuitas terrestris, quam planxit Christus, Matth.23.* Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. *Secundo, Sanctorum est congregatio, Psal.36.* Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. *Tertio, est multitudo Angelorum, Dominationum, Potestatum, & cælestis paradisi, Paulus ad Galatas* 4. Quæ autem sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater omniũ nostrûm, *ad Hebræos* 12. Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cælestem. *& hæc est, quæ describitur Apocalyps.12. Quarto pro Ecclesia militante & triumphante, Apocalyp.21.* Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem. *Hieronymus etiam in Ezech. cap.23. affirmat, quòd quidquid de Ierusalem τροπικῶς dicitur, ad animam referri possit.*

Oseæ 4. Particeps Ephraim idolorum dimitte eum. *Et c.5.* Calumniam patiens Ephraim, fractus iudicio,

quia cœpit abire post sordes. *Et illud:* Ero tinea Ephraim, & putredo Iacob: *Tinea enim totum vestimentum consumit. Iob* 13. Sicut vestimentum, *inquit*, quod comeditur à tinea. *Putredo non ita. Sic enim hæresis, est tinea Ephraim: peccatum verò, putredo Iacob.*

Psalm. 32. *Dicere enim iussionem importat multoties in diuinis litteris, vt est illud Pauli ad Rom.* 12. Dico autem per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere, quàm oportet sapere. *Græcè λέγω, vt Latini dicunt: iubeo saluere, & dico salutem. Et illud:* Dic, vt lapides isti panes fiát, *id est*, iube, vt lapides, &c.

Hieronymus super Ezech. cap. 33. *adnotauit in scripturis sacris hoc obseruari debere: vbi videtur aliqua similitudo esse sententiæ, non in omnibus eadem dici, sed vel subtrahi plerumque vel addi, & singulorum inter se verborum discrepantium haberi rationem.*

Lex à delectu dicta: iubet siquidem quæ eligenda, faciendáque sunt: vt Cicero lib. 1. *de legibus docuit. Vnde Paulus ad Rom.* 3. Per legem, *inquit*, cognitio peccati. *Lex accipitur pro veteris Testamenti libris. Isai.* 2. De Sion exibit lex. *Et apud Paulum in epistol. ad Roman. cap.* 1. Si autem Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora, instructus per legem. *Et cap.* 7. Lex Sancta. *Et liber psalmorum, lex à Christo D.N. appellatur Ioan.* 10. In lege vestra scriptum: Quia ego dixi, dij estis. *Vt Aug. ibid. tract.* 48. *adnotauit. Et Amalaricus Taurienſ. lib. de officio missæ. Distinguitur etiam Lex à Psalmis, & Prophetis. Matt.* 11. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. *Et illud:* Oportet impleri quæ scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis de me. *Matth.* 22.

De partitionibus veteris & noui Testamenti, vide Epiphanium lib. de mensuris, & ponderibus, & Ioannem Damascenum lib. 4. *de Orthodox. fid. & Gregor. Nazian. in carminibus, & Hieron. in præfatione lib. Regum, & Isidor. lib.* 6. *Etymolog. cap.* 1. *Obiter adnotandum duxi, non aliter hîc Isidorum de partibus diuinæ legis disserere, quàm in lib.* 6. *Etymol. Nam ibi post veteris Testamenti partitionem in legalia, prophetica, & hagiographa, sic inquit,* Summa vtriusque Testamenti trifariè distinguitur, id est, in historia, in moribus, in allegoria. *Hæc ille. vt intelligas præcepta, ad mores: Prophetas, ad allegoriam pertinere. Nam diuisio illa celebris ac peruagata, in tres explanationis species seu partes: allegoricam, tropologicam, anagogicam, iuxta triplicem præteriti, præsentis ac futuri differentiam, ab antiquis Patribus traditur: ita vt allegorica expositio, præteritarum in veteri lege vmbrarum ac figurarum prænotiones, & prodigia manifestet, vnde Prophetæ ad allegoricam exponendi rationem pertineant. Adde etiam merito Prophetis tribui dicendi genus allegoricum, propter tropos, verborum ænigmata, & translationes, vt Tertullianus adnotauit aduersus Marcionem, lib.* 3.

Ita habent omnes cc. m. ss.

Augustinus lib. vnico super Genesim ad litteram cap. 2. Quatuor modi, *inquit*, à quibusdam scripturarum tractatoribus traduntur legis exponendæ: secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum etymologiam. Historia est, cum siue diuinitus, siue humanitus, res gesta commemoratur. Allegoria, cùm figuratè dicta intelligũtur. Analogia cùm veteris, & noui Testaméti congruentia demóstratur. Etymologia, cùm dictorum, factorúmq. caussæ redduntur. *Idem de vtilitate credendi ad Honoratum, cap.* 3. *diuidit scripturam secundum Historiam, Etymologiam, Analogiam, & Allegoriam.*

Sensus historicus scripturæ, qui litteralis est, inter omnes est potentissimus, & efficacissimus, & ad probandam fidei auctoritatem, reliquis multò illustrior: estque fundamentum, & basis omnium expositionum diuinæ scripturæ, cuius difficultatem adnotauit Hieronymus in præfatione commentariorum in Abdiam, & Augustinus lib. 1. *retractationum. Verùm si sola historia, & nuda legatur, non intellectus litteræ spiritus, modicam habet vtilitatem, & ita appellatur à Hieronymo Ezech.* 4. *vilior intelligentia, & Augustinus lib.* 15. *de Ciuit. Dei, cap.* 27. *non esse illis consentiendum asserit, qui solam historiam recipiunt sine Allegorica significatione: nec illis, qui solas figuras defendunt repudiata historiæ veritate. Sensus enim vtilis scripturæ ad docendũ, ad arguendum, ad corrigẽdum, & ad iusta erudiendum, vt perfectus sit homo Dei, ex littera & spiritu constat: littera enim sola occidit, spiritus autem viuificat, animúmq. in omne opus bonum instruit. Vnde Gregorius lib.* 16. *Moral. cap.* 10. Vt, *inquit*, modò nos nuda pascat historia, modò sub textu litteræ velata medullitus nos reficiat spiritualis allegoria.

Tropologica expositio idem est, quòd moralis. Exemplum ponamus aquæ: ex illo Geneseos 1. Congregatæ aquæ in locum vnum, *significat aquam elementalem: verùm tropologicè tribulationes significat, vt in illo psalmi* 65. Transiuimus per aquam, & ignem, & eduxit nos in refrigerium. *Et Isai.* 43. Cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te. *Et illud:* Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. *Significat etiam tropologicè sapientiam, Prouerb.* 18. Aqua profunda verba ex ore viri, & torrens redundans, fons sapientiæ. *Et illud:* Fiet ei fons aquæ salientis in vitam æternam. *Eccles.* Aqua sapientiæ salutaris potabit eos. *Significat etiam hæreses. Prouerb.* 9. Aquæ furtiuæ dulciores sunt. *Et humanas prosperitates. Ioan.* 4. Omnis qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum. *Spiritus sancti infusionem. Ioan.* 7. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent. *Euangelista id interpretatur,* Hoc autem, *inquit*, dixit de spiritu, quem accepturi erant, credentes in eum. *Significat etiam populos. Apocalyp.* 17. Aquæ verò populi sunt. *De sensu tropologico Hieronymus sic scribit in Ezech. c.* 4. Eisdem litteris historia currit, & tropologia, sed illa humilior est, ista subtilior, illa hæret terræ, ista ad cælestia subleuat.

Mysticum sensum hîc Isidorus vocat spiritualem intelligentiam. Hieronymus, cuius diuinæ scripturæ partitionem Isidorus sequitur, sic habet in 12. *quæst. in Abdiam.* Triplex in corde nostro descriptio, & regula scripturarum est: prima vt intelligamus eas iuxta historiam: secunda iuxta tropologiam: tertia iuxta intelligentiam spiritualem. In historia eorum, quæ scripta sunt, ordo seruatur. In tropologia de littera ad maiora consurgimus, & quidquid in priori populo carnaliter factum est, iuxta moralem interpretamur locum, & ad animæ nostræ emolumenta conuertimus. In spirituali θεωρία ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine, & cælestibus disputamus, vt præsentis vitæ meditatio, vmbra futuræ beatitudinis sit. *Hactenus Hieronymus. D. Eucherius in libro spiritualium formularum, quatuor ponit diuinarum expositionum genera, historicum, tropologicum, allegoricum, anagogicum. De historica, tropologica, & allegorica expositione, iam ex mente Augustini disputauimus. Nunc de anagogica expositione, quam Eucherius vocat, quæ ad sacratiora cælestium figurarum secreta perducit: vt si aquam exponamus de æterna beatitudine: vt in Ieremiæ* 2. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ. *Et de Angelis Psalm.* 148. Aquæ, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. *Poteris sub mystica, & spirituali intelligentia allegorica, & anagogica collocare. Ita Eucherius, Hieronymus, Augustinus, & Isidorus consentiunt in multiplici, & varia scripturarum partitione.*

Tria, & septem decem præcepta. *habent omnes cc. m. ss. quam lectionem maximè probo. Sic enim est apud August. lib. de decem chordis cap. 5. (vnde sententiam desumpsit Isid.) & lib. 15. contra Faustum, c. 4.*

Hanc partitionem præceptorum in tabulis, nempe quòd fuerint tria in vna, & septem in alia scripta, sequuntur plurimi Latinorum Sanctorum, vt August. in locis citatis, & lib. de decem chordis, cap. 5. probat suam sententiam ex illo Pauli: Primum mandatum in repromissione. *Verùm in hac sententia non est constans, cum lib. quæstionum veteris Testamenti q. 7. quatuor verba affirmet esse exarata in prima tabula, quorum primum statuit.* Non sint tibi dij alieni præter me: *Secundum,* Non facies tibi vllam similitudinem: *Tertium:* Non sumes nomen Dei tui in vanum: *Quartum:* Sabbatum Domini Dei tui seruabis, & non facies in eo vllum opus seruile. *Reliqua in secunda, ita vt primum verbum secũdæ tabulæ sit,* Honora patrem tuum, & matrem tuam, *ex illo Apostoli ad Ephes. 6.* Honora patrem tuum, & matrem, quod est mandatum primum in repromissione. *Quomodo, inquit, esset primum, nisi in secunda tabula ab ipso cœpisset?* In repromissione *autem ideò dicitur, quia statim subiicitur,* vt sis longæuus super terram, & benè sit tibi. *hæc est promissio facta iis, qui mandata custodiunt. Ioseph. lib. 3. Antiq. c. 6. & Philo in lib.* Quis rerum diuinarum hæres sit, *in vtraque tabula quinque esse præcepta tradita affirmant. Sunt qui dicunt has tabulas tempore vltimi Ierosolymitani excidij sub Romanis Imperatoribus in templo Dei fuisse, indéque à Tito Augusto, inter cætera captæ vrbis spolia, in triumphum allatas.*

In Cap. XIX.

Has septem regulas veluti claues aperiendi sensus diuinæ scripturæ reconditos excogitauit Ticonius. Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana, cap. 30. Ticonius, *inquit,* quidam, qui contra Donatistas inuictissimè scripsit, cùm fuerit Donatista, *& lib. 2. contra epistol. Parmeniani, cap. 28. vocat eum magistrum, eiúsque interpretandi diuinam scripturam, leges & formulas tanti fecit, vt Cypriani expositionibus prætulerit: vt constat lib. 2. retractat. & lib. 3. de doctrina Christiana, c. 30. vbi de harum regularum vtilitate sic inquit:* Necessarium duxi ante omnia quæ mihi videntur, libellum regularum scribere & secretorum leges, veluti claues & lumina, fabricare: sunt enim quædam regulæ mistæ, quæ vniuersæ legis recessus obtinent, & veritatis thesauros aliquibus visibiles faciunt. Quarum si ratio regularum, sine inuidia, vt communicamus, accepta fuerit, clausa quæque patefient, & obscura dilucidabuntur, vt quisque prophetiarum immensam syluam perambulans, his regulis quodammodo quasi lucis tramitibus deductus ab errore defendatur. *Et subdit:* cautè sanè legendus est, non solùm propter quædam, in quibus, vt homo errauit, sed maximè propter illa, quæ sicut Donatista hæreticus loquitur. *Meminit & Cassiodorus harum regularum in præfat. comment. in Psal. Scripsit idem Ticonius expositiones in Apocalyp. Ioannis, vt auctor est Gennadius & Beda in Apoc. extat nunc liber regularum editus in Bibliotheca sanctorum à Margarino Theologo Parisiensi compilata tom. 6. floruit Theodosio & filiis eius imperantibus anno Domini* CCCXC.

Quæ de vno ad vnum loquitur. *in excus. est. Quam lectionem non probo. Nam sensus ita est, vt sola ratione discernatur, cùm in vna persona duo distinguuntur, ratione & cogitatione officia. Vnde sola ratione complecteris, quando à capite ad corpus transitum sit.*

Est hoc exemplum Isa. c. 61. apud Ticoniũ & Augustinum: quamuis 70. vtantur versione sicut spõso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornatu: ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ. *Isidorus vulgatam semper amplectitur versionem.*

Ticonius dixit: de Domini corpore bipartito: quam vocem Augustinus correxit, affirmans quòd non debuit ita appellari, sed potius de Domini corpore vero atque mixto, aut, verò atque simulato, vel de permixta Ecclesia.

August. lib. 3. de doctrina Christiana ita sentit, quòd potius sit magna quæstio, quàm regula. Ticonius appellat hanc regulam tertiam, de promissis & lege, Aug. de spiritu & littera, vel de gratia & mandato.

Tota hæc regula corruptè legitur in excus. eam restitui ex c. Gotth. m. s. antiquo, eius meminit Greg. lib. 3. Moral. & homil. 26. in Euang. super illud: Tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum.

Psal. 44. Adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. *Sic Aug. super psalmos legit.* Adorabunt eum filiæ Tyri, *ita vt sententiæ periodus non claudatur in* adorabunt eum, *vt in multis codicibus inter punctũ inuenio. Idem,* filiæ Tyri filiæ gentium à parte refertur ad totum. Tyrus vicina huic loco, vbi prophetia erat, significabat gentes credituras Christo. *Theod. super psal. sic legit.* Quoniam ipse est Dominus Deus tuus & adorabis eum: & filiæ Tyri in muneribus. *Et adfert interpretum diuersas sententias, & per filias Tyri totam impietatem significari affirmat.* Mos est, *inquit,* sacræ scripturæ à parte totum demonstrare. Sic alibi per Libanum omnem superstitionis cessationem prædicit: Nam Libanus, *inquit,* cum excelsis cadet. *Sic etiam D. Basilius, à quo Theodoretus scholia in psalmos ferè collegit.*

Cap. 14. vbi Hieron. Hoc loco quidam arbitrantur generalem esse contra omnem orbem prophetiam. Quibus nequaquam contradicimus, dum sciamus hîc omnem terram Assyriorum propriè significari.

Locus est apud eundem Isa. c. 13.

Duobus modis dicit Ticonius hanc vigere regulam, aut per Synecdochen, aut per legitimos numeros. Vocat legitimos numeros eos, quos eminentiùs scriptura commendat, vt est septenarius, denarius, duodenarius, vide ipsum Ticon. & August.

August. lib. 3. de doctrina, & lib. 4. de Trinit. c. 6. & Ticonius in regulis, hunc locum latè versant.

Et erunt dies vitæ hominis cxx. dum tantùm centum vsque ad diluuium inueniantur ex quo hæc à Domino statuta sunt. Vel sicut illud quadringentis, &c. *Est verò locus ille Genes. 6. dixítque Deus: non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est, erúntque dies illius centum viginti annorum. Quem locum Lactantius Firmianus lib. 2. diuinarum institution. cap. 14. ita exponit: vt dicat Deum iratum breuiori spatio vitam hominum circumscripsisse, & abrogata viuendi longitudine, quam ante diluuium habuerant, intra centum & viginti annorum spatium coërcuisse. Idque ex Iosepho accipit Firmianus lib. 1. antiquit. Verùm aliter interpretatur locum Hieronymus lib. quæst. Hebraic.* Hoc est, *inquit,* dabo centum viginti annos ad pœnitentiam. Non igitur humana vita, vt multi errant, in centum viginti annos contracta est, sed generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt. Quia verò pœnitentiam agere contempserunt, noluit Deus tempus expectare decretum, sed viginti annorum spatiis amputatis, induxit diluuium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato. *Quam etiam expositionem Chrysostomus est amplexus, Homil. 22. in Genes. verùm eam improbat Gennadius veluti absurdam, & à Deo penitus alienam, cùm semper Deus ad vindictam tardo ingrediatur passu. Vide catenam Græcorum patrum in pentateuchum. Quod verò Deus, vt censet Hieronymus, viginti annos amputauit, ex decreto tempore liquet. Nam*

Genes. 5. dicitur. quingentorum annorum erat Noë cũ genuit Sem, Cham, & Iaphet. *c. 6. dicitur* erunt dies vitæ illius centum viginti annorum. *deinde c. 7.* Sexcentorum annorum erat Noë, cùm aquæ diluuij inundauerunt super terram.

Genes. 15. dicitur quòd quarta generatione reuerterentur in terram promissionis, quod etiam ita impletum est. Nam primus Iacob cum filiis ingressus est Ægyptum, Moses verò quartus à Iacob populum eduxit. De computatione horum annorum lege scholium nostrum in Chronicon Isidori.

In excusis legitur: est & alia de temporibus figura, per quam quædam, quæ futura sunt, quasi iam gesta, *&c. Verum m.ss. lectionem probo. Omniáque suprà cap. 18. de lege numer. 7. posita sunt, ibique adnotatum, sententiam esse ab Augustino desumptam lib. de verb. Apostoli.*

Gotthus & alij duo Cod. antiqui sic habent: In quibus quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur: Sed quando aliquid faciendum pronunciatur, secundum nos dicitur, &c. Reliqua verba, quæ in editis, & aliis m.ss. reperiuntur, in his duobus non extant.

Aug. de hac regula sic scribit: Sextam regulã Ticonius recapitulationem vocat in obscuritate scripturarum satis vigilanter inuentam: Sic enim dicuntur quædã, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrentur, cùm ad priora, quæ prætermissa fuerant, latenter narratio reuocetur, quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur.

Codex Guadal. sic habet, sicut in Isaia, vbi dum contra Babylonem, hoc est, contra diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, rursus ad caput, id est, ad diabolum, oraculi sententia deriuatur, dicens: Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris? Sicut cùm filios filiorum Noë scriptura commemorasset, *&c. Hæc habentur Isai. 14. Verum ad hanc regulam non pertinet, sed ad septimam de diabolo & eius corpore, vt patet ex Augustino.*

Hæc omnia in nullo extant c. m.s. eorum, quos nactus sum ad huius operis correctionem, inter quos duo erant membranei antiquissimi litteris Gotthicis scripti, vnus Ecclesiæ Toletanæ æra 953. exaratus, alius ex insigni collegio Ouetensi apud Salmanticam eo antiquior, vt ex litteris miram vetustatem præ se ferentibus colligere licet. Quapropter omnia velut aliena à germana lectione reieci.

Quæ in parenthesi includuntur in Gotthico tantùm Cod. Ecclesiæ Toletanæ in margine addita inueni, locus est Isaiæ c. 14. & apud D. August. in exempla septimæ regulæ & apud Ticonium.

Angelus apostata est Lucifer de quo Isa. Quomodo cecidisti de cælo Lucifer. *Idem vocatur & draco, & serpens antiquus, diabolus, & satanas, Apoc. 12.*

In Cap. XXI.

Symbolum, & Dominicam orationem continere fidem, spem, charitatem, docet Aug. in Enchir. c. 6. & 7. Symbolum autẽ illud ab ipsis editum magna cum cura & Spiritus sancti instinctu apertum est ex Ruffino in expositione Symboli, & Aug. in sermone secundo Dominicæ Palmarum: vbi quam singuli Apostoli partem contulerint docet in hunc modum: Quod Græcè symbolũ dicitur, Latinè collatio nominatur. Collatio ideò dicitur, quia collata in vnum totius Catholicæ legis fides, Symboli colligitur breuitate, cuius textum vobis modo Deo annuente dicemus. Petrus dixit: Credo in vnum Deum Patrem omnipotentem. Ioannes dixit: Creatorem cæli & terræ. Iacobus dixit: Credo & in Iesum Christum Filium eius vnicum, Dominum nostrum. Andreas dixit: Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine. Philippus ait: Passus sub Pontio Pilato, Crucifixus, mortuus & sepultus. Thomas ait: Descendit ad inferna, tertia die resurrexit à mortuis. Bartholomæus dixit: Ascendit ad cælos: sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Matthæus dixit: Inde venturus est iudicare viuos & mortuos. Iacobus Alphæi: Credo & in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam Catholicam. Simon Zelotes dixit: Sanctorum communionem: remissionem peccatorum. Iudas Iacobi: Carnis resurrectionem. Mathias compleuit: Vitam æternã, Amen. *Ambrosius etiam sermone 38. de ieiuniis & quadrages. Symbolum appellat fidei clauem duodecim artificum operatione conflatam: Irenæus lib. 1. cap. 2. tesseram fidei vnanimem, & Leo in epistola ad Pulcheriam Augustam. Ambrosius lib. 3. de Virgin. vocat signaculum cordis, & esse antelucanis horis quotidie recitandum. Pro fidei autem Symbolo, Apostolorum intelligitur: vt in Concil. Laod. capit. 46.* Baptizatos oportet fidei Symbolum dicere, *& cap. 47. Similiter in Concilio Agathensi can. 9. in Concilio Maguntino sub Carolo Magno cap. 45. De Symbolo Apostolorum lege Hieronymum in epistola ad Pammachium, & August. lib. ad Catech. & Clementem Romanum in epist. ad Iacobum fratrem Domini.*

A patribus quotidiana oratio dicitur, vt Cypriano in eius expositione, & Augustino lib. 21. Ciuit. cap. 27. Et Concilio Toletano 4. c. 9. Quia quotidie dicitur, & quia delet minima & quotidiana peccata.

Locus est apud Isaiam cap. 10. vbi Hieronym. sic inquit: Pro cunctis laciniosæ legis cæremoniis dedit præceptum breuissimum dilectionis & fidei. *Cyprian. in expositione orationis Dominicæ locum interpretatur de Symbolo fidei, & August. lib. de perfectione iustitiæ hominis respons. 11. & contra Faustum lib. 15. cap. 4. diptychium Ecclesiæ appellat duo dilectionis præcepta.*

In Cap. XXII.

Isidorus non damnat baptisma hæreticorum, vt Cyprianus cum Episcopis Africæ, de quo Hieronymus in dialogo contra Luciferianos sic inquit, Cyprianus lacus contritos fugere, nec bibere de aqua aliena voluit: idcirco hæreticorũ baptisma reprobans ad Stephanum tunc Romanæ vrbis Episcopum, qui à beato Petro vigesimus sextus fuit super hac re, Africanam Synodum direxit: sed conatus eius frustra fuit. *Verùm hîc Isidorus loquitur de baptismo adultis collato ab hæreticis cum inuocatione sanctissimæ Trinitatis, qui licet sit sacramentum, characterémque in animo obsignet, nihil tamen illis ad salutem remissionémque peccatorum prodest, quousque ab Ecclesia suscipiatur.* Non enim illis ad remissionem peccatorum, *inquit,* sed ad supplicij testimonium datur. *Quam sententiam probat Augustinus lib. 3. contra Donatistas. cap. 14. & lib. de baptismo capit. 12. & habetur de consecrat. d. 4. c.* Tunc valere incipit ad salutem baptismus, cùm fictio à veraci confessione recessit. *Idem Gregorius ad Quiriacum epistola 61. lib. 9. Registri. Et Nicolaus Pontifex ad consulta Bulgarorum. cap. 3. Quid verò de baptismo ab hæreticis collato senserit Isidorus, liquet lib. 2. de officiis. cap. 24. dum inquit:* Hæretici autem, si tamen in Patris & Filij & Spiritus sancti attestatione doceantur baptisma suscepisse, non iterum sunt baptizandi, sed solo chrismate, & manus impositione purgandi. Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi: ideóque nihil interest hæreticus, an fidelis baptizet: quòd sacramentum tam sanctum est, vt nec homicida ministrante polluatur. Habet enim hæreticus baptismum Christi; sed quia extra fidei vnitatem est, nihil prodest. At vbi ingressus fuerit, statim bapisma, quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi iam prodesse ad salutem. Quod enim accipitur ap-

probo, sed quia foris accipitur, improbo, dum autem venerit, non mutatur, sed agnoscitur. Character est enim Regis mei, non error sacrilegus: recorrigo desertorem, non muto characterem. *Hæc Isidorus. Nouißimè sacra Tridentina Synodus sess. 7. cap. 4. Verum esse baptisma, inquit, quod datur in canone forma Ecclesiæ ab hæreticis.*

Infernus multiplex est, vt adnotauit doctißimè, sicut omnia D. Thomas Aquinas. Infernus, *inquit,* quadruplex: scilicet damnatorum, puerorum, purgatorium, & sanctorum patrum. In primo sunt tria, tenebræ gratiæ, tenebræ gloriæ, & pœna sensus: A quo æterno supplicio vtinam liberemur. In secundo sola duo prima, tenebræ gratiæ, & gloriæ. In tertio tantùm secundum & tertium, tenebræ gloriæ, & pœna sensus. In quarto tantùm secundum, tenebræ gloriæ, vocatúrque hic sinus Abrahæ. *De quo Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. Diuus Gregor. lib. 7. epistolarum epist. 53. ad Secundinum de receptaculo agit animarum paruulorum, qui sine baptismo discedunt.*

Ita Codex Gotth. & alius m. s. Locus manifestus ad probandam originis maculam esse in pueris à parentibus contractam, & esse omnes natura procreatos filios iræ.

Habetur hæc sententia in collectaneis Gratiani de Cons. d. 4. & apud Iuon. p. 1. c. 185. & apud Magistrum lib. 4. sent. dist. 6.

Psal. 39. Ita interpretatur & Augustinus. Verum Basilius & Theodoretus aliter locum interpretantur in scholiis psalmorum.

Sic habent omnes cc. m. ss. & editus antiquus, quam lectionem posui & deleui: in regno reproborum*: ex Gregorio, & Augustini expositione: vnde Gregorius subiungit de illis qui sunt super numerum. Hîc enim fidelibus per confeßionem admixti sunt, sed propter vitam reprobam illic numerari in sorte fidelium non merentur.*

Habetur tota sententia de consecr. d. 2. c. Qui scelerate viuunt. *fragmentum verò eius de cons. d. 4. c.* Qui in maternis vteris *in fine capitis.*

In Cap. XXIII.

Isidorus martyris nomen hoc capite non tantùm illis tribuit, qui extremam mortem gloriosè pro Christo paßi sunt, sed illis etiam, qui à confeßione nominis Christi nulla tormentorum atrocitate abduci potuerunt. Idem facit vbiq. Cyprianus martyrum eximius laudator. Tertullianus autem hos designatos martyres appellat, illos verò absolutè martyres.

VV. CC. ad vnū omnes legūt: vir sanctus vltro se in agone pro certamine debet offerre iustitiæ. *Tollunt enim negationem, non. Verùm ita sensus non conuenit iis, quæ sequuntur,* sed tamen si agonis fructum videns vberrimum, non debet declinare laboris periculum. *Quapropter existimo negationem, vt in editis est, retinendam. Thomas 2. 2. quæst. 124.* Martyrium, *inquit,* oblatum debet tolerari patienter, sed non debet quæri: quia non debet dari occasio agendi iniustè. *Hæc ille. Vnde Cyprianus fugit martyrium, vt constat ex primo lib. epistol. & Athanasius, vt patet. ex homilia super Matthæum c. 10. & ex apologia de fuga sua, prope medium. Hinc eleganter Cyprianus ait epist. 83.* Dominus confiteri nos magis voluit, quàm profiteri. *Verùm quid de virginibus illis dicemus, quæ ob castitatis & pudicitiæ amorem, ne turpiter violarentur, mortem sibi aqua, vel ferro, vel laqueo consciuerunt? Quas etiam sancta Ecclesia inter diuas martyres connumerat, vt constat ex D. Ambrosio lib. 3. de virginibus, ad Marcellinam sororem, de Pelagiæ & filiarum morte, & Eusebio Cæsariensi lib. 8. Eccles. histor. de virgin. Antiochiæ, & Sophronia, qi se se occidit, ne vim à Maxentio pateretur? Hieronymus super Ionam exponens illud c. 1.* Tollite me & mittite me in mare, *sic inquit:* Non est nostrū, mortem arripere, sed illatam ab aliis libenter accipere, vnde in persequutionibus non licet propria perire manu, absque eo, vbi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere. *Augustinus verò lib. 1. de Ciuit. Dei multis capitibus probat nulla prorsus causa fas esse sibi mortem inferre. Quod si dixeris id licere, ne virginitatis integritas omittatur, respondet corporis sanctitatem, animi sanctitate manente non amitti. Verùm eodem lib. velut de sententiæ suæ vigore nonnihil remittens, quæstionem hanc sic concludit.* Sed quædam, inquiunt, sanctæ fœminæ tempore persequutionis, vt insectatores suæ pudicitiæ deuitarent, in rapturum atque necaturum se flumen proiecerunt, eóque modo defunctæ sunt, earúmque martyria in Ecclesia catholica, veneratione celeberrima frequētantur. De his nihil temerè audeo iudicare. Vtrùm enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, vt earum memoriam sic honoret diuina persuasit auctoritas, nescio, Et fieri potest, vt ita sit. Quid si hoc fecerunt non humanitus deceptæ, sed diuinitus iussæ, nec errantes sed obedientes? sicut de Samsone aliud nobis fas non est credere. Cùm autem Deus iubet, séque iubere sine vllis ambagibus intimat, quis obediētiam in crimen vocet? quis obsequium pietatis accuset? *Hæc Augustinus. ex cuius verbis, illud aduersus hæreticos nostri temporis obiter notandum, Ecclesiam sanctos suos diuina persuasione actam honorare. Hîc etiam in quæstionem factum Raziæ (de quo Machabæorum 2. capit. 14.) solet vocari. Quod D. Augustinus improbat li. 2. contra secundam epist. Gaudentij c. 23. & epist. 61. ad Dulcitium, vbi eum laudari ait, non quia seipsum interfecit, sed quòd esset vir strenuus, ciuitatísque ac patriæ amator. Nam alioqui turpe est, & animi impatientis, sibi manus inferre, vt docet Arist. 3. Ethicorum c. 10. vnde labitur Cicero Offic. 1. dum Catonis mortem laudans, honestum ac licitum esse asserit, virum fortē, vbi res postulauerit, se violenta manu perimere.*

Id liquet ex Actorum c. 19. Paulo enim volente egredi ad populum, non permiserunt discipuli eius.

In Cap. XXIIII.

Ex Gregor. Homil. 29.

Id constat ex Luca 10. Ecce dedit vobis potestatē calcandi serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur: Gaudete autem, quòd nomina vestra scripta sunt in cælis*: Quod doctè etiam probat venerabilis & sanctus Beda super Ioan. c. 1.*

Id eleganter probat Cyprianus in oratione de vnitate Ecclesiæ ex illo Matth. 7. Multi enim dicent in illa die, Domine Domine, nōne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc dicam illis, nunquam vos cognoui: recedite à me, qui operamini iniquitatem. *Sic enim legitur apud Cyprianum, pro quibus in editione vulgata est:* Multi dicent in illa die, *&c.* Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me. *Idem probat D. Ambrosius in comment. epist. 1. ad Corinth. c. 12. exponens illud:* & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Quare miracula in Ecclesia nunc cessauerint, caussas etiam reddit August. lib. 1. Retract. cap. 13. & lib. de vera religione cap. 25. & Ambros. super primam epistolam ad Corinth. cap. 12. in fine. D. Gregorius lib. 27. Moralium, docet etiam Ecclesiam olim adminiculis miraculorum indiguisse, nunc vero non item: Paulus, *inquit,* egregius prædicator Miletum veniens, plenam infidelibus insulam, sciens patrem Pu-

blij dysenteria, febribúsque vexatum, orando saluauit: & tamen ægrotanti Timotheo præcepit dicens: Modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.

Ex Gregor. lib. 27. Moral. c. 14.

Ex Gregor. lib. 34. Moral. cap. 2.

In Cap. XXV.

Antichristus Latinè dicitur contrarius Christo, vt auctor est Augustinus in primam Canonicam Ioan. tract. 3. & in libello de Antichristo, si modò eius est, & Greg. lib. 29. Moral. cap. 6. Rebellis Christo vocatur à Tertul. lib. de præscript. aduersus hæret. A Ioanne epist. 1. c. 2. mendax dicitur. Quis est, *inquit*, mendax, nisi qui negat, quoniã Iesus non est Christus, hic est Antichristus. *Apoc. 13. Bestia nominatur. Homo peccati, & filius perditionis, à Paulo 2. ad Thessal. c. 2. Hæc aliáque multa nomina illi per translationem, & allegoriam in diuinis litteris tribuuntur.*

Membra Antichristi sunt hæretici, & improbi Christiani, qui ore Christum confitentur, factis autem negant, ex August. tract. 3. super primam epist. Ioann. Quisquis factis, *inquit*, negat Christum, Antichristus est. *Quotquot enim habet Ecclesia periuros, fraudatores, adulatores, ebriosos, fœneratores, aliósque id genus sceleratos homines, Antichristos, hoc est, aduersarios Christi esse, idem rectè asserit. Quod ipsum etiam de hæreticis censet, ex illo eiusdem loci:* Antichristus est, qui negat Patrem, & Filium. Omnis spiritus, qui soluit Iesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus.

Locus Pauli est 2. ad Thessal. c. 2. Nam mysterium iam operatur iniquitatis. *In quem locum D. Thomas Aquinas sic ait:* sicut omnia bona Sanctorum ante Christum, fuerunt figura Christi, sic in omni persequutione Ecclesiæ, Tyranni fuerunt quasi figura Antichristi. *Græci hũc Pauli locum de Nerone dictum accipiunt, in qua sententia etiam D. Ambros. est in hunc locum.*

Num vera futura sint miracula ac prodigia Antichristi, vide Aug. lib. 20. de Ciuit. Dei, c. 19.

Quàm atrox Antichristi bellum futurum sit, patet ex illo Isai. 14. Hic homo qui concitat terram, commouet Reges, qui ponit orbem terræ totum desertum. *Sic enim legit Cyprianus, interpretatúrque de Antichristo lib. 3. testimoniorum ad Quirinum. Vulgata editio ita habet:* Nunquid iste est vir, qui turbauit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum, & vrbes eius destruxit?

Ita in m. ss. & in editione veteri de tempore aduentus Antichristi. Vide piam ac prudentem sententiam Aug. lib. 18. de Ciuit. Dei, c. 93. & Greg. 34. Moral. c. 10.

In Cap. XXVI.

Ex Greg. lib. 4. Moral. c. 22. & 23.

Aug. lib. 22. de Ciuit. c. 14. & 15.

Fideles vocantur filij Dei per adoptionem epist. 1. Ioan. c. 3. Videte, *inquit*, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus. *Et statim:* Nunc filij Dei sumus (*per gratiam videlicet*) & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum, sicuti est.

In Cap. XXVII.

Sed in Euangelio dicere se scire discipulis noluit. *m. ss. legunt nonnulli. Cæterùm Gotthus Toletanus omnium fidelissimus cum edito consentit. Locus verò est Marc. cap. 13. his verbis:* De die autem illo vel hora nemo scit: neque Angeli in cælo, neque filius, nisi solus Pater. *Et Matth. 24.* De die autem illa, & hora nemo scit, neque filius hominis. *Quorum locorum interpretationem vide apud Aug. 83. quæst. q. 6. & Hieron. in Matth. Ambros. lib. 5. de fide, c. 8. Theophyl. super Marcum c. 13. Gregor. lib. 3. super 1. Reg. c. 3. Qui omnes Patres ideò dicunt filium iudicij diem nescire, quia eum indicare noluit hominibus. Alij Doctores neoterici, dicunt Christum, quatenus homo erat, diem iudicij non cognouisse naturali notitia. Nam solus Deus nouit ex sua naturali notitia, tempora, & momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. Vnde apud Matth. c. 24. additur,* neque filius hominis. *Nam quatenus verbum, nouit sicut pater. Quam interpretationem videtur etiam sequi Basilius in epistola ad Amphilochium, dum Matthæi & Marci hæc loca interpretatur: cæteris verò omnibus occultum esse, multis sacrarum litterarum testimoniis confirmatur. Matth. 24.* Sicut autem in diebus Noë: ita erit & aduentus filij hominis. *Luc. 16.* Sicut in diebus Lot, *&c. & 1. ad Thess. c. 5.* cùm dixerint homines, pax & securitas, veniet repẽtinus interitus. *Et ibidem.* Dies Domini sicut fur in nocte. *& Luc. 12.* Quando non putatis filius hominis veniet. *Et alibi:* Vigilate, quia nescitis diem neque horam. *Apocalyp. 3.* Veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.

1. Petri c. 4. Quoniam tempus est vt incipiat iudicium de domo Dei. *vbi iudicium Græcè* κρῖμα pro afflictionib. accipiendum.

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 11. & 12.

Pulchrè differentiam iustitiæ, qua Deus & homo iusti dicuntur, expressit aduersus vesana hæreticorum huius temporis dogmata, de qua sic etiã in Conc. Trid. sess. 6. c. 7. scriptũ est. Demum vnica formalis caussa est iustitiæ Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit: qua videlicet à Deo donati, renouamur spiritu mentis nostræ, & non modò reputamur, sed verè iusti nominamur, & sumus, iustitiam in nobis recipientes.

Ita est in omnibus m. ss. quæ lectio videtur cum illo Pauli quadrare 1. ad Corin. 11. si nosmetipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. *Et cum illo Sapient.* Ante iustitiam, præpara iudicium.

Ioann. 15. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem, qui fert, purgabit eũ. *Greg. Palmes fructuosus purgari dicitur, quia per disciplinam reciditur, ad vberiorem gratiam.*

Gotthus, in qua iudicatus est, videbunt, *non malè: sententia hæc est apud Augustinum super Ioann. tract. 23. & de Trinit. lib. 1. c. 3. & 16. & 17. Est etiam in Magistro sentent. lib. 4. dist. 48.*

Ex illo Isai. 26. Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.

Gregor. lib. 25. Moral. c. 5. & 6. desumitur autem sententia ex illo Pauli ad Rom. 2. Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationũ accusantium, aut etiam defendentium, in die cùm iudicabit Deus occulta hominum. *Quem locum ita etiam Ambros. interpretatur.*

Ex Greg. lib. 26. Moral. c. 24. & Magist. in 4. dist. 97.

Secundum illud Ioan. 3. Qui non credit iam iudicatus est. *& illud Pauli ad Rom. 2.* Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.

Theophylactus super Matth. c. 10. exponens illud: Timete autem magis eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Gehennam, *inquit*, quum dixit, significat perpetuam pœnam. *Gehenna enim dicitur à semper nascendo. Hic est ille vermis, de quo ait Isaias:* Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. *Cui conuenit illud Tityi (vt est in fabulis.)*

—Rostróque immanis vultur obunco,
Immortale iecur tundens, fœcundáq. pœnis
Viscera, rimatúrque epulis, habitátq. sub alto
Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis.

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 39.
Gregor. ibidem.
Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 38.

In Cap. XXIX.

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 39.
Ex Gregorio ibidem.

Ita in Gotth. & aliis m. ss. in vno verò perantiquo sic legitur: nec deerit in supplicij die futurus damnationis ordo.

Psalm. 108. legitúrque in editione vulgata: nutātes transferantur filij & mendicent. *Hebræus sermo habet:* oberrent liberi eius. *Nutantes autem est, instabiles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi, & errantes.*

Apoc. cap. 20. ponitur ordo iudicij & apud Paulum 1. ad Corinth. c. 15.

Locus est Amos c. 7. Ecce vocabit iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorabit abyssum multam, & comedit simul partem, *Vox autem* domus, *quæ apud Isidorum est, in nullo Bibliorum exemplari legitur, neq. in versione LXX. cuius hæc sunt verba,* ϰ̀ ἐχάλεσεν τὴν δίκην ἐν πυρὶ ϰ̀ κατέφαγεν τὴν μερίδα, *vbi Hieronymus:* Comedit partem, *inquit,* hoc est ad sanctos illius peruenit, qui in peculio Domini, & in eius parte reputantur. *Theodoretus in eūdem locum:* partem, *inquit,* appellat Israel. Sic enim etiā Moses, inquit, & facta est pars Domini populus eius Iacob.

In Cap. XXX.

Ex Gregorio homilia 40. est apud Magistrum, in 4. distin. 50.

In excuso erat sicut: *verùm Gotthus legit:* sic iustitia iniustitia, sic virtus vitio crescit. Ergo sanctorum excrescit gloria, *vt sit superioris sententiæ redditio, similiter est in omnibus ferè vv. cc.*

NOTÆ IN LIBRVM SECVNDVM SENTENTIARVM.

IEREMIAS 10. Stultus factus est omnis homo à scientia. *in editione vulgata non est,* sua, *neque apud Septuagin.* ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. *verùm apud Hebræos est* à scientia sua, *& ita vertit D. Hieron. Ier. c. 10. quamuis cap. 51.* à scientia *tantum.*

Ex D. Greg. ferè ad verbum hæc sententia & sequens lib. 18. Moral. c. 25.

Locus est Eccles. 38. vbi in editione vulgata sic est, sapientia scribæ in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu sapientiam percipiet. *Dictio* scribæ *non est verbum impe-randi, sed genitiuus, vt constat ex Græcis* σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς. *Et Complut. editio ita habet:* sapientia scribæ in opportunitate otij, *scilicet consistit, aut comparatur. Sunt qui sapientiam legant, & tunc,* scribæ, *est nominatiuus, ita vt sit sensus, scribæ, hoc est legis doctores sapientiam percipient in tempore, quo vacui & liberi sunt ab operibus seruilibus, & illiberalibus, totos se veritatis speculationi tradentes. Sed hæc interpretatio licet à doctis probetur Græcæ editioni non conuenit. Isidorus locum desumpsit ex D. Gregor. lib. 18. Moral. cap. 25.* Nullus quippe, *inquit,* eam planè recipiet, nisi qui ab omni se abstrahere actionum carnalium fluctuatione contendit: vnde & aliàs dicitur: sapientia scribæ in tempore otij, & qui minoratur actu, ipse percipiet eam.

Sensum de scriptura sumit & non verba. Locus est Lucæ 12. Ille autem seruus, &c.

In Cap. II.

In omnibus editis erat, confessionis oris, *malè: sed in omnibus m. ss.* confessione oris: *quam lectionem probo, sic est apud Paul. ad Rom. 10.* Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit.

Greg. lib. 8. Moral. c. 26.
Greg. lib. 25. Moral. c. 10. ad verbum.
Ioan. 6. est etiam apud Greg. lib. 23. Moral. c. 17.
Greg. lib. 21. c. 10. & lib. 27. c. 6. Moral.

In Cap. III.

Ex Gregor. lib. 18. Moral. c. 14. adfértque id testimonium Pauli ad Corinth. 13.

Sic omnes cc. m. ss. & Cyprianus de vnitate Eccles. & Cassianus collat. 1. de Monach. destin. c. 6. Locus est apud Paul. 1. ad Corinth. c. 13. Græcè ἵνα καυθήσομαι.

Ex Greg. lib. 28. Moral. c. 9.

Ex Greg. li. 10. Mor. c. 12. adfértque illud Cantic. 8. valida.

Gregor. lib. 11. Moral. c. 5

In Cap. IIII.

Greg. lib. 20. Moral. c. 7. & ex lib. 33. c. 11.

In Cap. V.

Ex Greg. lib. 18. Moral. c. 23.

Oseæ 13. vulgata editio sic habet, Perditio tua Israel: tāt ummodò in me auxilium tuum. *in Septuaginta est,* corruptioni tuæ Israel quis auxiliabitur? *quem sensum D. Hieron. in Oseam interpretatur.*

Ex D. Gregor. li. Moral. 18. c. 23. ferè ad verbum, illud autem de latrone adnotandum propter fratricidium fuisse in supplicium actum.

Loquitur de Gratia perseuerantiæ, nam de iustificante, Concil. Trid. sess. 6. c. 17.

Greg. lib. 24. Moral. c. 6. & homil. 10. in Ezech.

Ezech. 1. Ita interpretatur Greg. homil. 3. in Ezech.

Exod. 4. ad Mosen dicitur de Pharaone. Ego obdurabo cor eius. *Greg.* Moral. 11. *cap.* 5. Obdurare (*inquit*) quippe per iustitiam dicitur Deus, quando cor reprobum per gratiam non emollit. *& homil. 11. in Ezech. exponens illud,* Ego indurabo cor Pharaonis, non enim cor peccantis Dominus obdurat, sed obdurare dicitur, cùm ab obduratione non liberat.

In Cap. VI.

Ex Greg. lib. 33. Moral. cap. 20.

Tota sententia desumitur ex D. Greg. lib. 29. Moral. c. 18.

In Cap. VII.

Conuersi in vniuersum vocantur omnes, qui in monastica vita Deo militant, vt est apud Pachomium in regula & apud Caß. li. 4. de institutis renunciantium c. 1. Renunciantes vocantur conuersi: nunc in monasticis ordinibus laici appellantur conuersi.

Ex veteribus impreßis. Non inchoantibus præmium promittitur sed perseuerantibus datur. *m.ss. omnes.*

Eccles. 2. Greg. lib. 6. exposit. in pri. regulam c. 13. interpretatur locum, sustinentiam, *inquit*, perdunt qui bona, quæ inchoant, non consummant.

Id probat Greg. lib. Moral. 5. c. 8. & lib. 9. c. vlt.

Locus est Psal. 31. vbi ita legitur: In camo & fræno maxillas eorum constringe. *Sic Septuag. legunt & Basil. & Theod. per camum & frænum disciplinam intelligentes. Camus Græcis est genus vinculi, κημὸς. Sunt qui vertant:* lupato & fræno: *verùm in Psalt. Isid. est,* in fræno & camo.

Greg. lib. 2. Moral. c. 19. & lib. 18. c. 12.

Ex Greg. lib. 25. Moral. c. 7. & 10.

Ita Gotth. Tolet. quasi iustorum animæ. *Salm. Gotth.*

In Cap. VIII.

Ex Gregor. lib. 24. Moral. cap. 7.

Ita Salm. Gotth. Mundata. *Tolet.*

Gregor. lib. Moral. 9. c. 22.

Greg. lib. 24. Moral. c. 7.

In Cap. IX.

Gregor. lib. Moral. 24. c. 7.

Tota hæc sententia desumpta est ex Gregor. Homil. 2. in Euãg. Luc. 18. de cæco illuminato, exponẽte illud mysticè: Et qui præibant increpabant eum vt taceret.

In Cap. X.

De desidia & fraude fusè differit Greg. li. Mor. 9. c. 17. ex quo loco tota hæc sententia deducitur.

Ita Gotth. Tolet. infirmi *Salmant.*

Est apud Gratianum dist. 81. in editis & in Decreto Gregoriano est, pro animæ salute. *In Gotthicis omnibus m.ss. est* pro animi salute.

In Cap. XI.

Gotthus c. & multi alij ex m.ss. sic habent. Nam cætera perfectorum exempla mores inchoantiũ non queũt perficere ad benè viuendum. Reprobi autem non attendunt documenta bonorum, *& c. vnus c. legit:* Nam certa. *Illud verò nisi perfectorum informetur exemplis patrum, in nullo c. m.s. est. Verùm retinui lectionem excusi c. eo quòd sensus est dilucidior, & auctoritate Gregorij nixus in quo lib. 25. Moral. cap. 7. sic est.* Nam quasi quædam fomenta igni dare est, in exercitatione charitatis, vel exempla patrum, vel præcepta Dominica ministrare.

Greg. homil. 25. in Euangel. in fine.

Greg. lib. 9. Moral. c. 35.

Alludit ad illud Greg. lib. 24. Moral. c. 6. Viua lectio est, vita bonorum.

Gregor. lib. 27. Moral. c. 5.

In Cap. XII.

Greg. lib. 23. Moral. c. 13. & Homil. 22. in Ezech.

Greg. homil. 22. in Ezech. & alibi.

Greg. lib. Moral. 23. c. 13.

Ex duobus psalmis psal. 103. Qui respicit terram & facit eam tremere. *& psal. 17.* Commota est & contremuit terra. *& psalm. 76.* Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, Commota est, & contremuit terra. *In Psalterio Isidoriano, in hoc loco psal. 76. sic est:* Illuxerunt fulgura tua orbi terræ, vidit & commota est terra.

Gregor. lib. Moral. 22. c. 10. & lib. 24. cap. 6.

In Cap. XIII.

Gregor. 22. Moral. cap. 10. & lib. 24. Moral. cap. 6. circa finem.

Gotthus & alij m.ss. habent seipsum nosse homo, *obiter obseruandum est, ad intelligentiam diuinæ scripturæ & huius loci, quòd vox homo in diuinis litteris multis sumitur modis: aliquando pro natura, aliquando pro culpa, aliquando pro fragilitate. Pro natura humana, Genes. 2.* Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. *Pro culpa, Psal. 81.* Vos autẽ sicut homines moriemini, *hoc est, sicut inobedientes peccatores, & 1. ad Corinth. 3.* Cùm sit inter vos zelus & contentio, nónne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? *Pro fragilitate, Ierem. 17.* Maledictus homo, qui spem suam ponit in homine, *ac si apertè dicat in infirmitate, & fragili fundamento innititur. Et Isai. 31.* Ægyptus homo & non Deus. *Homo etiam vocatur qui humana sapit, vt adnotauit Gregorius libr. 24. Moral. c. 6. & adducit illud 1. ad Corinth. cap. 3.* Nónne homines estis? *vocatur & qui carnis illecebris & concupiscentiæ ardore vincitur. Ezech. 24.* Vos autem grex pascuæ meæ homines estis. *Et Isai. 2.* Incuruauit se homo, & humiliatus est vir. *Inde homines carnales, iumenta vocantur, & affectus bestiarum illis tribuuntur. Ioel. 1.* Computruerunt iumenta in stercore suo. *Et illud Ierem.* Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. *& Ezech. 23.* Vt carnes asinorum carnes eorum, & fluxus equorum fluxus eorum. *Vt Dauidicum illud exprimatur Psal. 48.* Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

In omnibus excusis erat, quod paruus est, *verùm consentientibus omnibus c. m.ss. posui* quod prauus est.

Ex illo Pauli. Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur, dum iudicaremur autem à Domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

Ex Greg. lib. 8. Moral. c. 11.

Est apud Magist. sentent. lib. 4. d. 14. & Smaragd. cap. 4. in Reg. S. Benedicti. Et in Decreto Gregoriano dist. 3. cap. 9. sic habetur. Ille pœnitentiam dignè agit, qui quę commisit, sic præterita mala deplorat, vt futura iterũ nõ cõmittat: nam qui plangit peccatum, & iterum admittit peccatum, quasi si quis lauet laterẽ crudum: quia quantò magis lauerit, tantò magis lutum facit. *Huius canonis lectionem à viris doctiß. magno studio, & accurata diligentia perspectam, in summo loco habeo: tamen ponam aliorũ codicum lectiones, vt doctus lector intelligat, me quoque in emendatione huius libri omnem curam, & studium adhibuisse. Sunt apud me duo cc. verendæ antiquitatis, alter ex bibliotheca sanctæ & augustæ Eccles. Toletanæ, scriptus æra* DCCCCLIII. *alter ex insigni Collegio Ouetensi apud Salmanticam antiquior, vterq. litteris Longobardis in pergamino scriptus, qui sic habent.* Ille pœnitentiam dignè agit, qui sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non cõmittat (*alius,* admittat) nam qui plangit peccatum & iterum committit peccatum, quasi si quis lauet laterem crudum, quem quantò magis abluerit, tantò amplius lutum facit.

Paulò aliter est in editione vulgata Ioan. 9.

Locus est Ierem. 12. quem Hieronymus de captiuitate Babylonica, aut de extremo iudicio interpretatur.

Locus est Ierem. 6. & tota sententia videtur ex D. Hieronymo desumpta ibidem.

In Cap. XIIII.

In excusis erat, per innocentiam boni finis, *pro quo*

posui in innocentiam *consentientibus omnibus m. ss. & D. Grego. lib. 27. Moral. c. 11. Ex quo loco desumitur hæc sententia:* asini ergo (*inquit*) primogenita oue mutare, est immundæ vitæ primordia in innocentiæ simplicitatem conuertere.

In Cap. XV.

Gregor. lib. 11. Moral. cap. 5.

Ex Gregor. li. Moral. 9. c. 25. Contra bonos (*inquit*) consilium maligni spiritus ineunt.

Greg. lib. 25. Moral. c. 9.

Greg. lib. 9. Moral. c. 34.

In Cap. XVI.

Ex Aug. homil. 41. habetur apud Gratianum de pœnit. dist. 3. c. 11. & apud Mag. in 4. dist. 14. tamen in vtroque C. perantiquo Gotthico est, effectum pœnitentiæ non habere, & flenda iterum non admittere.

Gregor. lib. Pastor. curæ par. 3. admonit. 31. Estq. locus apud Isai. c. 1.

In Cap. XVII.

Apud Magist. sentent. lib. 2. distin. 42.

Greg. lib. 4. Moral. c. 25.

Ex Greg. lib. 25. Moral. c. 11. est apud Magist. sent. 2. dist. 22.

1. ad Timoth. 2.

Gregor. ibidem.

In Cap. XVIII.

Ex Greg. lib. Moral. 21. c. 9. Peccatum hic vocat, quod non est capitale scelus, crimen verò quod peccatum ad mortem dicitur. Sic Cassian. explicat collat. 11. cap. 10. Omnis, *inquit*, qui natus est ex Deo, peccatũ non facit, quia semen ipsius in eo est: & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. *Et iterum:* Scimus quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum. *Quod intelligendum est non de omni genere peccati, sed de capitalibus tantùm criminibus dici, à quibus quisquis se abstrahere atque emundare noluerit, pro illo in alio loco prædictus Apostolus ne orari quidem debere pronunciat:* Qui scit, *inquiens*, fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat & dabit ei vitam peccanti non ad mortem: est peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis. *Cæterùm de illis, quæ pronunciantur non esse ad mortẽ, à quibus etiam hi, qui fideliter Christo deseruiunt, quantalibet semetipsos circumspectione custodiãt, immunes esse non possunt, ita dicitur:* Si dixerimus quoniam peccatũ non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis nõ est. *Et iterum:* Si dixerimus, quia non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis. *Impossibile námque est, quemlibet sanctorũ, non in istis minutis, quæ per sermonem, per cogitationem, per ignorantiam, per obliuionem, per necessitatem, per voluntatem, per obreptionem, per somnium admittuntur, incurrere: quæ licet ab illo peccato, quod ad mortem dicitur esse, aliena sint, culpa tamen ac reprehensione non carent.*

Posui ex paruis & minutis guttis: *vt est in Gotth. Ouet. Similitudo est apud Greg. li. 3. Past. curæ admonit. 34.* altos quippe gurgites fluminum paruæ, sed innumeræ replent guttæ pluuiarum. *In Tole.* ex paruis & minimis. *Intelligitur dispositiuè leuia disponunt ad mortalia.*

Iuuenal. Omne animi vitium tantò conspectius in se Crimen habet, quantò maior qui peccat habetur.

In Cap. XIX.

Greg. lib. 25. Moral. c. 9. Et est apud Magist. sent. in 2. Distinct. 36.

Locus est apud Paul. 2. ad Thess. 2. eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideò mittit illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

Greg. lib. 26. Moral. c. 28.

In Cap. XX.

Ex Greg. lib. 4. Moral. c. 25. & alibi in cura Pastor.

De clamore vide Gregorium in expositione secundi psal. pœnit. in illud, quoniam tacui, *& psal. 7. & 3. lib. Pastor. curæ, admonit. 10. ibi,* clamorem libertatem peccandi vocat.

In Cap. XXI.

Greg. lib. 6. Moral. c. 11.

In Cap. XXII.

Loquitur Isidorus de necessitate, quæ non reiicit voluntariũ, cùm duplex sit peccatum absolutum & ex conditione Magist. lib. 2. dist. 36.

In Cap. XXIII.

Ex Gregor. lib. 4. Moral. c. 25.

Alludit ad illud Socrus Simonis febricitantis. Marc. 1. Accedens (*inquit*) eleuauit eam apprehensa manu eius, & continuò dimisit eam febris.

Luc. 14. Cuius vestrûm asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbathi? *Vide August. de quæst. Euang. lib. 2. q. 29.*

Locus est Isa. 31. Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israël. *Vbi Symmachus.* Agite pœnitentiã, qui profundo consilio atque peccato à Domino recessistis. *Ex Hieronymo.*

Ex Gregor. lib. Moral. 33. c. 9. Isai. 5.

In Cap. XXIIII.

Ex Gregor. ibidem & August.

In Cap. XXV.

Sic Greg. lib. Moral. 10. c. 11. Omne peccatum aut sola cogitatione committitur aut cogitatione simul & opere perpetratur. Iniquitas ergo in manu est, culpa in opere.

Iob. 20. Occidet cum lingua viperæ, *vbi Gregor. lib. 15. Moral. capit. 9.* Viperæ autem cùm conceperint filij earum in ventre sæuiunt: Qui ruptis lateribus matrũ, ex earum ventribus procedunt, vnde & vipera, eo quòd vi pariat nominatur. Vipera itaque sic nascitur, vt violenter exeat, & cum matris suæ extinctione producatur. *Quod verò falsum sit viperarum fœtus viscera parentis perforare, docet Aristoteles lib. 5. de hist. animaliũ. cap. 39.* Vipera, *inquit*, parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur, & singulis diebus singulos parit, plusquam viginti. Et euenit interdum, quòd qui in vtero sunt, abrosis membranis, prorumpant. *Hæc Aristoteles, quod & adnotauit Albertus Mag. lib. 25. eo in loco. Plin. lib. 10. Natur. Histor. c. 62. eadem. Sed addit:* Itaque cæteræ tarditatis impatientes prærumpunt latera occisa parente.

S. Nicolaus Martyr in sententiis, cogitationes prauas, aliis cogitationibus bonis depelle.

In Cap. XXVI.

Ex Greg. lib. 27. Moral. c. 16.

Gregor ibidem.

Psalm. 41. & ibi August.

In Cap. XXVII.

Alludit ad illud Matth. 6. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. *Quem locum de cordis intentione interpretatur*

tatur Gregor. lib. Moral. 28. *c.* 6. vnde benè in Euangelio veritas dicit: Lucerna corporis tui est oculus tuus, &c. Quid enim per oculum exprimitur, nisi opus suum præueniens cordis intentio? quæ priusquam se in actione exerceat, hoc iam quod appetit, contemplatur. Et quid appellatione corporis designatur, nisi vnaquæque actio, quæ intentionem suam, quasi intuentem oculum, sequitur? Lucerna itaque corporis est oculus: quia per bonæ intentionis radium merita illustrantur actionis. Et si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: quia si rectè intendimus, per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiam si minus bonum esse videatur. Et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: quia cum peruersa intentione quid vel rectum agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, apud examen tamen interni iudicis obscuratur. *Ita etiam interpretatur Chrys. homil.* 2. *in* Matth. & *Aug. de serm. Domini, & contra mendacium c.* 7. *Theologi discrimen statuunt inter finem, voluntatem, & intentionem*: *de quo Magist. li.* 2. *dist.* 39.

Ambrosius idem, sed paulò aliter lib. 1. *offic. c.* 30. Affectus tuus operi tuo nomen imponit.

Sup. c. 7. *sentent.* 13.

In Cap. XXVIII.

In excusis cogitationes, *quod abstuli, & reposui* cognationes, *ex Ier. c.* 1. Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis. *Atque ita constanter legũt Hieron. & cæteri neoterici interpretes: Septuaginta autem non habent cognationes, sed tantum,* Ecce ego conuocabo omnia regna ab Aquilone. ἰδοὺ ἐγὼ συγκαλῶ πάσας τὰς βασιλείας ἀπὸ βορρᾶ.

Gregor. lib. Moral. 21. *c.* 2.

In Cap. XXIX.

Ex Greg. 3. *par. curæ Pastor. admonit.* 15.

Gregor. ibidem.

Gregor. lib. Moral. 32. *c.* 2.

Ex Gregor. part. 3. *curæ Pastor. admonit.* 15.

Alludit ad illud Sapient. 7. Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia. *Quẽ locum Greg. interpretatur lib. Moral.* 23. *c.* 10. Vnde bene quidam sapiens dixit, Mihi autem det Deus hæc dicere ex sententia: sententia quippe ex sensu vocata est. Et recta, quæ intelligit, non ex sola scientia, sed ex sententia dicere appetit, qui nequaquã tantummodò sciendo dicere, sed sentiendo desiderat experiri, quod dicit.

Ita est apud Gregor. lib. 24. *Moral. c.* 13. *Verùm Hieronymus omnem loquendi rationem his terminis circumscripsit cap.* 4. *ad Ephesios.* Quoties verò, *inquit*, loquimur aut nõ in tempore, aut importuno loco, aut non vt conuenit audiẽtibus, toties sermo malus procedit de ore nostro, ad destructionem eorum, qui audierunt: quæ sententia *habetur* 22. *q.* 5. *c. Quoties.*

In omnibus excusis erat sentiendi, *sed non bene. Nam locus est apud Gregor. lib. Moral.* 8. *cap.* 22. Vis quippe summa loquentium quadrifaria qualitate distinguitur. Nam sunt nonnulli, quos sentiendi simul ac dicendi amplitudo dilatat: & sunt nonnulli, quos sentiendi simul & dicendi inopia angustat. Sunt nonnulli, qui efficaciam dicendi habent, sed acumen sentiendi non habent. Et sunt nonnulli, qui acumine sentiendi subnixi sunt, sed ex inopia loquutionis obmutescunt.

Alludit ad illud Lucæ 6. Bonus homo de bono thesauro cordis profert bonum: ex abundantia enim cordis os loquitur.

Ex Ouid. Metamorph. lib. 4. *Quæ sequuntur verbá*, Cæcus enim languor, vehemens est ac nimius, *putamus versum quoque fuisse ex alio loco pentametrum, ita fortasse conceptum:* Cæcus enim languor, viuidus ah nimium.

In Cap. XXX.

Locus Hier. epist. ad Iulian. Diac. Antiquus sermo est: Mendaces faciunt, vt nec vera dicentibus credatur.

22. *quæst.* 1. & *apud Magist. in* 3. *dist.* 39. & *Poly. li.* 6. *tit.* 12. *Burch. li.* 12. *c.* 20. *Iuon. p.* 12. *c.* 7. *Panorm. lib.* 88.

August. octo genera mendaciorum enumerat lib. de mend. cap. 14. *septimúmque esse ait*, quod nulli obest, & prodest alicui, veluti si nolens hominem ad mortem quæsitũ prodere mentiatur: *Et concilio Toletano* 8. *c.* 2. *duo ponuntur genera mendaciorum, in quibus non est magna culpa, sed tamen omnino non sunt sine culpa, cùm aut iocamur, aut, vt proximis prosimus, mentimur.*

Ita quidem apud Greg. & in Gotth. cc. sed rectè fortasse vox vitam, *ab excusis abest. Ita enim sæpè aliàs loquitur, vt præstare pro prodesse vsurpet.*

Verba Gregorij sensum huius sententiæ explicant lib. Moral. 18. *c.* 4. Nam si quælibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quantò magis hæc facillimè abstergitur, quam mater boni operis pietas comitatur?

Similitudo hæc deducta est ex Paulo ad Galat. 6. Opus enim suum (*inquit*) probet vnusquisque, & sic in semetipso gloriam habebit, & non in alio.

In Cap. XXXI.

22. *q.* 1. & *apud Magist. in* 3. *d.* 39. & *Polycarp. lib.* 6. *tit.* 12. *Burch. lib.* 12. *c.* 20. *Iuon. p.* 12. *c.* 7. *Panorm. lib.* 88.

Augustinus in commentariis super epistolam ad Galat. c. 1. *sic hunc Matthæi locum interpretatur.* Quamuis, *inquit*, iuramentum amplius sit, quàm est, est, non, non, & ideò à malo sit, non tamen à malo tuo: sed infirmitatis, aut incredulitatis eorum, qui non aliter mouentur ad fidem.

22. *q.* 5. *Magist. Sent.* 3. *d.* 31.

22. *quæst.* 4. & *Concil. Toletan.* 8. *c.* 2. *Magist. in* 3. *d.* 39.

Editi libb. permutatio. *m. ss.* mutatio: *Quorum lectionem sequor. Nam sic habet Augustinus in Psalm.* 109. Pœnitentiâ mutatio rerum significatur.

In Cap. XXXII.

Ex Gregor. lib. 7. *Moral. cap.* 12.

Gregor. ibidem.

Ex Gregor. lib. 6. *Moral. cap.* 13.

Ambros. lib. 1. *offic. c.* 29. *aduersarios suos Hebræi Allophylos, id est, alienigenas Latino appellant vocabulo. Hoc nomine dicti sunt Palæstini, qui Philisthæi φ. in π. mutato, auctore D. Hieronymo.*

In Cap. XXXIII.

Ex Gregor. lib. Moral. 10. *cap.* 9.

Ex Gregor. lib. 33. *Moral. c.* 23 & *in Ezech. homil.* 12.

In Cap. XXXIIII.

Actorum 15. *Nam Paulus Gentiles ad Euangelij libertatẽ venientes circumcidi prohibuit, & tamen Lystram & Iconium transiens, Timotheum, qui gentili patre natus fuerat, circumcidit. Gregor. lib. Moral.* 28. *cap.* 6.

Ex Gregor. lib. 31. *Moralium. capit.* 7. & 32. *cap.* 17.

In Cap. XXXV.

Ex Gregor. lib. Moral. 32. *c.* 17.

Ex Greg. ibid. & lib. Pastor. cur. par. 3. *admonit.* 17.

Gregor. lib. Moral. 9. *c.* 13.

In Cap. XXXVI.

De incremento virtutum Greg.lib.Moral.22.cap.14.

In Cap. XXXVII.

Ex Gregor.lib.Moral.31.cap.17.

In Cap. XXXVIII.

De superbia eleganter disserit Ioannes Caßianus Eremita lib.12.c.1.his verbis: Octauum, quod & extremum, aduersus spiritum superbiæ nobis certamen est. Qui morbus licet vltimus sit in conflictu vitiorum, atque in ordine ponatur extremus, origine tamen & tempore primus est, sæuissima & superioribus cũctis immanior bestia, perfectos maximè tentans, & propemodum iam positos in consummatione virtutum morsu diriore depascens.

Ex Gregor.lib.Moral.32.c.7.

Glossa ordinaria: pascet ventus, id est, inanis fiducia. *Quod in excusis ad marginem est:* superbus spiritus: *id verò m.ss.nostri cc.non agnoscunt.*

In Cap. XXXIX.

Ex Gregor.lib. Moral.26. cap. 13.

Gregor.ibidem.

Gregor. loco citato.

Ex Gregor.lib.33. Mora.cap.3.

Gregor. lib. 4. Moral. cap.25.

Paulus 2. ad Corinth. 12. Datus est mihi stimulus carnis meæ, Angelus Satanæ, vt me colaphizet. *De hoc stimulo Pauli variæ sunt Sanctorum sententiæ. Gregor. lib. 33. Moral.cap.11.* Paulum, *inquit*, post tot reuelationum sublimia, stimulus carnis agitabat. *Et infrà:* Tentatio illa non vorago vitiorum, sed custodia meritorum fuit.

Locus Isaiæ cap. 32. sic in editione vulgata est, accingite lumbos vestros, super vbera plangite. *Septuaginta.* περιζώσασθε σάκκους ὀσφύας ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε. Id est, accingimini saccis lumbos vestros, & super vbera plangite, *quem locum, vt instituto suo accommodaret, decurtauit.*

Augustin.lib.1. de Serm.Domini in monte, cap.11.

In Cap. XL.

Paulus 1.ad Corinth.c.7. Igitur qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. *Ambros.lib.1.de viduis.*

Ibidem Paulus, vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic. *Matth. 19. de Eunuchis propter regnum cælorum castratis dixit:* qui potest capere, capiat.

Gregor. lib. pastor. curæ admonit. 29. part. 3. Locus Isaiæ cap.36.

Triplex est castitas, coniugalis, vidualis, & virginalis. Ambros. lib. 1. de viduis. Idem epistola ad Syagrium, castitatem in Sacerdotibus in primis esse debere affirmat, lib. de Patriarch.

Greg.lib.6. exposit.in 1. Reg.

Greg.lib. Moral.23. c.4. & lib.9. Epistolarum, Epistola ad Theotistam.

Expreßit August. sententiam, lib.2.c.12. de adulterinis cõiugiis ad Pollentium. Cùm itaque dicebat, volo iuniores nubere, hoc inquam, monebat propter ruinam incõtinentiæ fulciendam. *Et ad Iulianum lib.5. c. vlt.* Nõ dicimus turpia esse coniugia, quandoquidem ne incontinentia in damnabile cadat flagitium, fulcienda est honestate nuptiarum. *Et lib. 1. de nupt. & concupis. ad Valerium.c.16.* Ac sic infirmitas (*ait*) incontinentiæ ne cadat in ruinam flagitiorum excipiatur honestate nuptiarum. *Verùm obscura verbi* destina, *quo vsus est Isidorus significatio (ita enim exstat in m. s. exemplaribus, Gotthicis præsertim, quorum vt vetustatem colo, sic scripturam & fidem lubens sequor) posteriorum temporum exscriptores vim nominis* destina *non satis percipientes in errorem induxit, effecitque vt pro* destina *alij* caussam, *alij* doctrinam matrimonij, *alij* contemptum, *alij alia perperam substituerint. Est autem destina, fulcrum quod parieti ruinoso, ne cadat, supponitur: quo vsus est Corippus Poëta Afer de laudibus Iustini Iunioris* --

Et Thomas Libycæ nutantis destina terræ.

Arnob.lib.2. Quando (*ait*) siderum motus aut ratio cœpta est genethliacã sciri? non post Atlantem (vt quidam ferunt) gestatorem, baiulum, tibicinem illum ac destinam cæli? *Cæli destinam vocat Atlantem, quòd eo, velut firmo præsidio, impendens cæli ruina (vt fingebat antiquitas) sustineretur, quo sensu Braulio Cæsaraugustanus Episcopus in vita D. Isidori scribit*, quem (*scilicet Isidorum*) Deus post tot defectus Hispaniæ nouissimis tẽporibus suscitans, credo ad restauranda antiquorum monumenta, ne vsquequaque rusticitate veterasceremus, quasi quandam destinam apposuit. *Sic enim restituenda littera ex v.c.m.s. cùm ante non rectè legeretur:* quasi quandam lucem apposuit destinari. *Ab hoc nomine destina, destinari verbum, quod firmare & fulcire significat, fluxit. Vitruuius de portubus & structuris in aqua faciendis, lib. 5.c.12.* Portetur (*inquit*) puluis à regionibus quæ sunt à Cumis continuatæ ad promontorium Mineruæ, isque misceatur, vti in mortario duo ad vnum respondeant. Deinde tunc in eo loco, qui definitus erit, arcæ stipitibus robustis & catenis inclusæ in aquam dimittendæ destinandæque sunt. *Hoc est destinis fulciendæ & firmandæ. Nam statim subiungit.* Sin autem propter fluctus aut impetus aperti pelagi destinatæ arcæ non potuerint contineri, tunc ab ipsa terra siue crepidine puluis quàm firmissimè struatur. *Philander in c.m.s. legi scribit:* destinæ arcas non potuerint continere, *quod eo in loco ad Vitruuij mentem videtur propriùs accedere. Sicut & in altero, qui sequitur:* In quibus autem locis puluis non nascitur, iis rationibus erit faciendum, vti arcæ duplices relatis tabulis & catenis colligatæ in eo loco, qui finitus erit, constituantur, & inter destinatas creta meronibus ex vlua palustri factis calcetur. *In m.s.* inter destinas legi ait Philander, *quod magis probarim. Pro destina in alio c. m. s. legitur:* destinatione matrimonij, *relatione facta antiquæ formulæ, qua vxores dicebantur destinari. Vlpian. in l. tutor. ff. de ritu nup.* Tutor vel curator adultam vxorem ducere non potest, nisi à patre desponsa destinatáue testamento, nominata cõditione nuptias sequuta fuerit. *Et in l. qui pupillã. ff. ad* Legem Iul. de adulteriis. Nisi à patre desponsa destinatáue, testamentóue nominata, cõditionem nuptiarum sequuta fuerit, *quod frequenter vsurpat in l. vltim. §. vltim. ff.* de diuortiis. *& in l. 7. §. 1. ff.* de iure dot. *vt doctè obseruauit Iacob. Cuiacius lib. 16. obseruat. cap.33.*

In Cap. XLI.

Greg. lib.1.Reg. 1.

Eccles. 10. Greg. lib.20. Moral. c.12.

Greg. lib. Moral. 15. c.12. Sunt verba Horatij lib. 1. epistolarum, epistola 2.

Greg. 3. part. Pastor. curæ, admonit. 21. Isai. c. 5.

In Cap. XLII.

Ex Greg. lib. Moral. 30. c. 13.

Greg. 3. part. Pastor. curæ, admonit. 20.

Leo Papa serm. 3. de ieiunio.

Hinc illud Catonis Maioris apud Ciceronem in libello de senectute. Tantum cibi & potionis adhibendum, vt reficiantur vires, non opprimantur. *Alioqui, vt rectè confirmat Theognis,* πολλῷ τοὶ πλέονας λιμῦ κόρος ὤλεσεν ἴδη· Ἄνδρας ὅσοι μοίρας πλεῖον ἔχειν ἔθελον. *Quorum versuum hæc ferè sententia est: longè plures nimia cibi potúsque ingurgitatione, quàm fame periisse. Benè itidem Theopompus lib. 5. Philipp.* τὸ ἐσθίειν πολλὰ, καὶ κρέα φαγεῖν, τὺς μὲν λογισμὺς ἐξαιρεῖ, καὶ τὰς ψυχὰς ποιεῖται βραδυτέρας. Multa, *inquit,* edere & carnibus vesci, rationis vim tollit, animósq. efficit tardiores. *Meritò itaque laudantur Platonicæ illæ cœnæ apud Athenæum lib. 10. & apud Cice. lib. 5. Tusculan. propterea quòd non tam præsenti, quàm postero die iucundæ essent.*

Hinc illud quod ex Theopompo iam retuli. Porrò locus hic esse videtur ex Hieronymo, epistola ad Nepotianum de vita Clericorum: is enim hoc pacto: pulchrè dicitur apud Græcos, & nescio an apud nos æquè resonet: pinguis venter non gignit mentem tenuem. *Græcus senarius huiusmodi est:* παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν ὐ τίκτει νόον.

Gregor. lib. Moral. 30. c. 13.

Gregor. homil. 40. in Euang.

Ex Gregor. lib. 3. Past. curæ, admonit. 20.

Greg. lib. Moral. 30. c. 13.

Totius sententiæ summa deducta est ex Greg. lib. Moral. 30. Verùm is quintum genus addit: Sciendum, *inquit,* præterea est, quia quinque nos modis gulæ vitium tẽtat, &c. *Cassianus lib. 5. cap. 23. tria tantùm genera enumerat.* Triplex, *ait,* natura est gastrimargiæ: vna, quæ canonicam refectionis horam præuenire compellit, alia, quæ tantummodo ventris ingluuie, & saturitate quarumlibet gaudet escarum: tertia, quæ accuratioribus epulis, & esculentioribus oblectatur. *Vide eundem latius ibidem.*

Pulchrè Seneca in epistolis: Venter præcepta nõ audit, poscit, appellat. Non est tamẽ molestus creditor: paruo dimittitur, si modò das illi, quod debes.

In Cap. XLIII.

Sic intelligo illud August. lib. confess. 10. c. 31. Ebrietas longè est à me: misereberis, ne appropinquet seruo tuo: Crapula verò nonnunquam subrepit seruo tuo, misereberis, vt longè fiat à me. *Aristoteles problem. sect. 3. text. 17. Crapulam apertè ex vino esse testatur. Addit præterea,* Est enim crapula feruor quidam, & desinens inflammatio, quæ plus conflictat, quàm temulentia, quòd mentem illa quatit & alienat: crapula autem, mente sibi constante, dolorem admouet.

Oseæ 4. Fornicatio & vinum, & ebrietas, auferunt cor.

In excusis est, sicut ait Salomon. *verùm malè Gotth.* Fornicatio enim sicut in Salomone infatuat sapientẽ: Ebrietas sicut in Loth, sensum rationis captiuat: vnde in prouerbiis, &c. *Est enim explicatio verborum Oseæ:* Fornicatio & ebrietas auferunt cor. *Fornicatio nempè, vt in Salomone: ebrietas, vt in Loth. præterea nõ extat in prouerbiis hæc sententia.*

Eccl. 10. vbi Septuaginta hoc modo: ὐαὶ σοι πόλις, ἧς ὁ βασιλεὺς σῦ νεώτερος, καὶ οἱ ἄρχοντες σῦ ἐν πρωίᾳ ἐσθίυσι. *Id est,* Væ tibi ciuitas, cuius Rex tuus iunior, & Principes tui in hora matutina comedunt. *In vulgata editione ita est,* Væ tibi terra, cuius Rex puer est, & cuius principes mane comedunt. *Quam versionem etiam Gregorius sequitur lib. 16. Moral. c. 15.*

In Cap. XLIIII.

Gregor. lib. Moral. 30. c. 9.

Gregor. lib. Moral. 8. c. 26.

Greg. lib. 8. Moral. c. 24.

Pius PP. Nihil prodest homini ieiunare & orare, & alia religionis bona agere, nisi mens ab iniquitate renouetur, *de pœnit. d. 3.*

Leo PP. ser. 4. de quadrag.

Ita quidem Gott. & alij m. s. & excusi libri. At Hieronymus, voluntas vestra: *& Septuaginta, vt idem auctor est,* voluntates vestræ.

Cassianus coll. 2. de discret.

NOTÆ IN LIBRVM TERTIVM SENTENTIARVM.

In Cap. I.

EX *Gregor. lib. 9. Moral. c. 12. Et in comprobationem testimonij Ieremiæ.* Ego sum testis, & iudex, *affert illud Isaiæ* 42. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar, *voces autẽ* vt iudex, *absunt à Gott. & aliis.*

Ierem. 29. Apud Ieremiam sic habetur, Ego sum iudex & testis. *Et Gregor. lib. Moral. c. 12. Codex Cœnobij de la Oliua in Regno Nauarræ legit:* Ego sum testis & vindex. *Septuaginta,* καὶ ἐγὼ μάρτυρ φησὶ κύριος. Et ego testis dicit Dominus.

In cod. Gotth. Tolet. hæc non habentur. Codex Cœnobij de la Oliua, indigno Isidoro.

Greg. lib. 7. Moral. c. 8. exponens illud Iob: Hæc mihi consolatio est, vt affligens me dolore, non parcat. Ideò inquit, hic quibusdam parcit, vt eos in perpetuum feriat. Ideò me hic feriat non parcendo, vt in perpetuum parcat.

Gregor. lib. 26. Moral. c. 17. electorum námque est hic conteri, vt ad præmia debeant æternæ hæreditatis erudiri.

Vide Greg. lib. 26. Moral. c. 17. vbi differit cur quædã à Domino hìc feriantur, & quædam seruentur multa.

Gregor. lib. 8. Moral. c. 32. de iustis: gaudent despici, nec dolent se necessitatibus affligi. *Idem Augustin. serm. 105. de tempore, & Greg. lib. 5. Moral. cap. 1.*

Ex multis locis Gregorij lib. 5. Moral. c. 1. & 26. c. 18.

Greg. 26. Moral. c. 17. & lib. 12. & 15.

Greg. lib. 7. epist. 32. & lib. 18. Moral. c. 13. & lib. 18. c. 7. & cap. 12.

Locus est Petri 1. cap. 4. Tempus est, *inquit,* vt incipiat iudicium à domo Dei. *Hunc locum explicat Isi-*

dorus suprà lib. 1. c. 30. sentent. 2. & Augustin. super Psalm. 93. Tempus est, inquit, vt incipiat iudicium à domo Dei, id est tempus est, vt modò iudicentur, qui pertinent ad domum Dei: si flagellantur filij Dei, quid debent sperare serui nequissimi? Venerabilis Beda in Psalm. 9. explicat Petri locum de occulto & iusto iudicio, quod in præsenti ad purgationem exercetur in domo Dei, id est, in insidelibus. Gregor. lib. 26. Moral. c. 17. vt Isidorus locum interpretatur.

In Cap. II.

Sic omnes cc. m. ss.

Ambrosius quomodo respiciat Deus super iustos & peccatores, libro super Beati immaculati, & lib. 1. de Apologia Dauid, & lib. 5.

Respexit enim illum oculis gratiæ, non corporis, cùm ex Matthæo, & Marco constet Christum tunc fuisse in atrio interiore domus, Petrum verò in atrio deorsum foris. Ex Aug. c. 6.

Genes. 18. Dixit Dominus, descendam, & videbo vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerunt.

Quinque modis flagella contingunt, teste Beda in Matthæū, & Augustino in sermone de gratia, vel iustis, vt per patientiā merita augeantur, vt Iob. vel ad custodiam virtutum, ne superbia tentet: vt Paulo 2. ad Corinth. 12. vel ad corrigenda peccata, vt Mariæ lepra Num. 12. vel ad gloriam Dei, vt de cæco nato, Ioann. 9. vel ad iudicium pœna, vt Herodi Act. 12. Quæ omnia hîc complectitur Isidorus.

Gregor. lib. 7. Moral. cap. 10. exponens illud Ezech. 11. Tollam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.

Idem lib. 21. c. 4. vbi probat, quòd iusti, dum temporaliter flagellantur, probantur, reprobi verò, qui in laboribus hominū modò non sunt, æterno anathemate condemnantur, & lib. 16. cap. 16. & lib. 11. c. 21.

Hieron. in Nahum c. 7. exponens illud: Non consurget duplex tribulatio, vel, non vindicabit bis Deus in idipsum, videtur sentire Ægyptios non flagello damnationis, sed purgationis punitos. Sic enim inquit: Quod si vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quod in diluuio genus deleuit humanum, super Sodomam & Gomorrham igne pluit, Ægyptios submerserit fluctibus, Israelitarum cadauera prostrauerit in eremo: scitote, ideò ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Quem locum Magister sentent. li. 4. distinct. 15. intelligendum censet, non promiscuè de omnibus, sed de illis tantùm, qui inter ipsa flagella pœnitentiam egerunt.

De Iob, quòd de gente Idumæa duxerit genus, probat Augustin. lib. 18. de Ciuit. Dei c. 47. & de tentatione Abrahæ & Tobiæ, & Iob in lib. quæst. veteris & noui test. lib. 2. q. 99. de eius tentatione Psal. 100. Accepit, inquit, à Deo tentandum, non opprimendum, purgandum, non euertendum, aut fortè nec purgandum, sed probandum. Eius laudes commemorat Greg. lib. 28. Moral. c. 1. & exponens illud: In omnibus his non peccauit Iob labiis suis, nec stultum quid contra Deum loquutus est, & lib. 2. c. 19.

2. ad Corinth. 12. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satan, vt me colaphizet: vbi Græcè, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ. Quo in loco, σκόλοψ, est stimulus per carnem, siue in carne. Qui stimulus quomodo hîc intelligendus sit, non bene inter interpretes constat. Alij libidinis affectum & motum accipiunt, vt Isid. lib. 2. sent. c. 39. sent. 11. Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satanæ angelo, inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis habitant. Idem videtur sentire Greg. in hoc loco. Alij, vt refert Hieronymus comment. in epist. ad Galatas, corporis aduersam valetudinem, quòd capitis dolore solitus sit frangi & molestari: atque ita etiā Theophylactus. Thomas Aquinas, quòd fuerit iliaco morbo obnoxius. Ambrosius stimulum appellat insectationem malorum hominum, & afflictionem ab inimicis illatam. In qua sententia est Theodoretus: probat verò ex sequentibus, non esse stimulum carnis corporis infirmitatem: propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persequutionibus, & angustiis pro Christo. Athanas. q. 139. Alexandrum ærarium fabrum, & vocat stimulum carnis, vide locum. Ego existimo carnis stimulum intelligi contradictiones & molestias à Iudæis illatas (qui erant cognati eius secundum carnem) ne Euangelij doctrina incrementum susciperet, de quorum persequutione, sic ait ad Thessal. cap. 2. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum & Prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo non placēt, & omnibus hominibus aduersantur prohibentes nos gentibus loqui, vt saluæ fiant, vt impleāt peccata sua semper, præuenit enim ira Dei super illos vsque in finem.

Greg. lib. 33. Moral. c. 23.

Ex Greg. lib. Moral. 18. c. 13.

Gregor. lib. 18. Moral. c. 12. Flagellum, inquit, tunc diluet culpam, cùm mutauerit vitam.

Aliqui m. ss. habent, in hac vita inchoant: melius, ab hac vita: sic est apud Gregor. loco supra adducto. His flagella ab hac vita inchoant, & in æterna percussione perdurant.

Deut. 32. sic habet vulgata editio Latina nostra: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Isid. legit, vt Greg. lib. 18. c. 22. vsque ad inferos deorsum.

Ex Gregor. ad verbum lib. 18. c. 12.

Iud. epist. 1. Quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans: secundò eos, qui non crediderunt perdidit. Explanat hunc locum Iudæ Greg. li. 10. Mor. c. 33.

Psalm. 108. locus ad verbum ex Greg. lib. Moral. 9. c. 33.

Ex Greg. lib. 9. Moral. c. 24.

Est apud Isai. c. 40. suscepit de manu Domini duplicia, pro omnibus peccatis suis. Et Ierem. 17. duplici contritione contere eos.

In Cap. III.

Ferè omnes cc. m. ss. esse nonnullos eiusdem qualitatis homines. Codex vnus papyraceus perantiquus: esse nonnullos eius qualitatis homines. Locus apud Greg. lib. 18. Moral. cap. 13.

Theodoretus q. in Genes. ex illis verbis: & ideò custodiui te, ne peccares in me, colligit, Abimelech Regem Geraræ, ne peccaret in Saram, consilio Dei infirmitate percussum.

Pulchrè Isidorus complexus est visitationis in diuinis litteris significationem, nam & in malam, & in bonam partem vsurpatur: in bonam, vt illud Luc. 19. Non cognouit tempus visitationis suæ. Et Oseæ 4. Non visitabo super filias vestras, cùm fornicatæ fuerint. Exod. 5. Visitando visitaui vos, & vidi afflictiones vestras. Et alia multa loca in sacris litteris occurrunt, in quibus visitare & visitatio demonstrat Dei curam erga genus humanum, eiúsque prouidentiam, misericordiam, & beneficia hominibus exhibita. Significat etiam visitare, præstare Deum, quod promisit, vt in illo Genes. 21. Dominus visitauit Saram. & Lucæ 1. Visitauit, & fecit redemptionem populo suo. In malum etiam nonnunquam sumitur, pro eo quod est punire, castigare, vindicare scelera aduersus diuinam maiestatem com-

missa. Sic Exod. 31. Ego autem in die vltionis visitabo hoc peccatum. Et Isa. 10. Visitabo super fructum magnitudinis cordis Regis Assur. Et 13. Visitabo super orbē mala. Et Psalm. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum. Vbi voces illæ in virga supplicij incrementum denotant. Et Oseæ 1. Quoniam adhuc modicum visitabo sanguinem Iezrahel. Et Psal. 18. Visitationes Domini rectæ lætificantes corda. Denotant iustitiam visitationis. Visitationes enim Septuaginta verterunt δικαιώματα.

Vt est illud Pauli 1. ad Corinth. 11. Propter quod imbecilles & infirmi, & dormiunt multi.

Hoc probat Aug. super Ioannem tract. 7.

Ita in omnibus m. ss.

Actorum 9. Hunc locum ferè similiter interpretatur ad mores Greg. lib. 33. Moral. cap. 31. Et Ambros. lib. super Beati immaculati, simul oculus, inquit, corporis, animæque sanatus.

In Cap. IIII.

Ex Gregorio lib. 6. Moralium cap. 17.

Greg. lib. 32. Moral. c. 5.

Si idcirco se habet codex Tolet. & Cœnobij de la Oliua in Nauarra. Cæteri cum editis consentiunt, quam lectionem probo.

Gotthus & alius papyraceus Malacitanus correctus habent, Laudet Deum potius non accuset. Cæteri m. ss. consentiunt cum editis: quæ lectio non displicet.

Totius sententiæ sensus desumptus est ex Gregor. lib. 32. cap. 3.

C. Tolet. Latinus habet quod talia pati dignus sit, reputauerit. Cum eo consentiunt duo cc. Malacitanus, & alius, cæteri cum editis.

In Cap. V.

Vt est illud Pauli Phil. 1. Desiderium habens dissolui & esse cum Christo. Et rursus: Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Et illud Dauid. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Vid. Greg. 9. Moral. c. 17.

Gregorius ibidem.

Sic habet Gregorius: Cū flagella exterius tolerat, illud est grauius, quod de tentatione aduersarij in intimis portat.

De potentia diaboli, & eius voluntate nocendi electis rectè dixit Gregor. lib. 2. Moral. c. 6. & c. 25. Satanæ voluntas semper iniqua est, sed nunquam potestas iniusta: quia à semetipso voluntatem habet, à Domino potestaté. Vnde August. super Ioann. tractat. 7. capit. 1. Diabolus non tentat, nisi permissus aut missus.

Decipit excusi libri, haud rectè.

Ita Salmant. Goth. reprimeret. Tolet. est autem locus è Greg. 10. Moral. c. 34.

Ad verbum ex Greg. lib. 2. Moral. c. 6. & legendum: voluntas, non voluptas, vt est in multis m. ss.

Sic legendum, non inceptor, vt habent aliquot cc. m. ss. Ex Ambros. lib. super Beati immaculati, de diabolo. Ipse est incentor, ipse accusator, ipse in ludum introiuit. Immissor autem dixit, quia voluntate nostra vitia amplectimur: Neque ille immittit nisi homo fenestram immissioni aperiat. Vnde August. Non enim diabolus cogendo, sed suadendo nocet, nec extorquet à nobis consensum, sed petit. Homil. 11. to. 10. Nec obstat illud, quod est apud Ioann. 13. Cùm diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes. Non enim intrasset, vt ait August. super Psalm. 136. nisi locum dedisset. Vnde locus interpretandus de ea missione, quæ allicit & impellit suggerendo, non de ea, quæ efficit imperando. Locus Ioannis Græce est, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἵνα αὐτὸν παραδῷ Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτης. est etiam nominis ratio habenda: nam aliud est mittere, aliud immittere.

Versus est Ouidij.

Sic Euangelica exhortatio habet: simplices, vt columbę, prudentes, vt serpentes. Et illud Pauli ad Roman. 16. Volo vos sapientes esse in bono, simplices autem in malo. Item illud 1. ad Corinth. 14. Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parui estote.

Oseæ 7. sic interpretatur Hieronym. in Oseam, Columba lactata, siue insipiens & insensata. Septuaginta ἄνους.

Greg. lib. Moral. 33. c. 28.

Tota hæc sententia cum testimoniis ex Iosue 5. & Ierem. 15. ex Gregor. est concinnata lib. Moral. 33. cap. 28. & cap. 22.

Ex Gregor. lib. 34. Moral. c. 2. vbi locum Oseæ interpretatur, & alienos in scriptura intelligi affirmat angelos apostatas. Oseæ autem cap. 7. vulgata editio habet, & ipse nesciuit.

Sic legunt plerique m. ss. quam lectionem probo, non vt excusi, de aperta, cùm Gregor. lib. 9. Moral. c. 5. ita habeat (ex quo loco desumpta est sententia hæc) Antiquus námq. hostis, quasi inermis vincitur, cùm mala aperta suggerens humanę menti bona omnia simul destruere conatur.

Ita habent omnes m. ss.

Diabolus mirmycaleon dicitur à Septuaginta, pro eo quòd scriptum est apud Iob. Tygris periit, eo quòd nō haberet prædam, est enim, inquit Greg. lib. 5. Moral. c. 17. formica & leo, aliisque leo est, aliis formica, vide locum.

Gregor. lib. 17. Moral. c. 20.

Coluber lubricus & tortuosus, appellatur in sacris litteris. Iob 26. eductus est coluber tortuosus. Et Isa. 27. Leuiathan serpentem, vectem tortuosum. Tota sententia est apud Greg. lib. 17. Moral. c. 20.

Videtur alludere ad illud Geneseos: Ipsa conteret caput tuum: quo docetur caput esse conterendum serpentis, hoc est primum diaboli incursum, quo intendit, vt animus deditionem faciat, esse propulsandum.

Genes. 3. Greg. lib. 1. Moral. c. 38. Calcaneum finem actionis interpretatur exponens locum Psalm. 55. Ipsi calcaneum meum obseruabant. Et in locum Geneseos.

Alexander primus epist. 2. Nam sicut leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret, sic diabolus non cessat circuire, & quærere, quos ex fidelibus perdat, & maximè illos, quos ardentiores in seruitio saluatoris, eique familiares inuenerit.

Greg. lib. 3. Moral. c. 6. interpretatur illud Isa. 45. Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras.

Est apud Gregor. lib. 33. Moral. cap. 18. Vbi exponit illud Iob 40. Behemoth caudam suam, quasi cedrus, adstringet: hoc est mouebit & agitabit, velut cedrus agitatur à vento, vel arriget membrum, veluti cedrus arrecta & ingens.

Greg. lib. Moral. 31. c. 29.

Greg. lib. 7. Moral. c. 8.

Aug. lib. 2. de Genes. contra Manic. tom. 1.

Totam hanc sententiam mirè versat Greg. lib. 33. Moral. cap. 18. & 19. & 20. vbi exponit illud Iob, nerui testiculorum eius perplexi sunt.

Ita quoq. editio antiqua.

Tota hæc sententia deducitur ex Greg. lib. 33. Moral. c. 14. vbi quærit, cur diabolus Behemoth bestia quadrupes, cur Leuiathan serpens in aquis, qui hamo capitur, dicatur. Quorum nominum rationem hîc Isidor. ex Greg. reddit, inter nomina autem diaboli, quæ varia & multa occurrunt in diuinis libris, hæc tria Behemoth, Leuiathā, & Auis, potissima sunt. Dicitur

etiam leo, Baal, Aquilo, latro, Satan, cauda, Basiliscus, Belial, malus, tentator, canis, impius, aduersarius, alienus, lupus, exactor, aspis, homicida, nequissimus, malignus, prauus, asper, Lucifer, clibanus, fortis, potestas tenebrarum, catulus leonis, princeps potestatis, Deus huius seculi, leo rugiens, apostata, & præuaricator, absque iugo, filius Belial, vt adnotauit Hieronymus Isa. 28. *Et ita interpretatur illud Psal.* 17. Torrentes iniquitatis conturbauerunt me, *id est*, impetuosæ incursiones dæmonis. *Behemoth autem plurale est apud Hebræos (vt hoc obiter annotem) idem quod bestiæ, eo quod vnum animal cùm sit ex multarum bestiarum magnitudine & immanitate est coagmentatum: estque animal terrestre, vastũ, & eximiæ magnitudinis: de eo dicitur Iob* 40. Behemoth, quẽ feci tecum, fœnum quasi bos comedet. Iuxta nonnullos est elephas.

Leuiathan dixerunt antiqui teste Hieronymo lib. 6. *in Isa. cap.* 14. *esse patrem diaboli, quam sententiam ipse refellit, significatque draconem. Vnde illud Ezech.* 32. Leoni gentium assimilatus est, & draconi, qui est in mari. *Aquila pro dracone posuit Leuiathan, auctore Hieronymo similiter Psal.* 90. *dum dicitur*, Conculcabis leonem & draconem, *legitur Leuiathan. Vocatur hic cetus magnus, de quo, quòd à Christo capiendus sit, mystico in Iob sermone narratur. Est igitur Leuiathan piscis marinus ingens, Iob* 40. An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius? *Septuaginta ibi pro Leuiathan posuerunt cetum & draconem: sicut & in illo Iob cap.* 3. qui parati sunt suscitare Leuiathan, *vertunt illi cetum, alibi draconem interpretantur, vt Psal.* 103. Draco iste quem formasti ad illudendum. *De creatione Leuiathan & Enoch habetur Esdræ* 4. *c.* 6.

Daniel. 7. *& Isai.* 31. *& illud Euangelij* volucres cæli.

Exinde enim, quod per membra sua: *habent excusi Greg. lib.* 33. *Moral. c.* 22. *ex quo est hæc sententia:* ex ipso, *inquit*, suarum actionum nomine vocatur, cùm iumentum, draco, vel auis dicitur.

Gregor. lib. Moral. 33. *cap.* 28.

Similis est interrogatio apud Greg. lib. 32. *Moral. cap.* 10. *in fine, & apud Iulianum Archiep. Tol. Sanctiss. in Anticimenon lib. ex Iob interrog.* 132.

Greg. lib. 33. *c.* 17. *Moral.*

Tota sententia ex Gregor. dum interpretatur illud Iob: Armilla perforabis maxillam eius, *lib. Moral.* 33. *cap.* 40. *& c.* 17.

Ex Greg dum illud Iob explanat c. 41. Et flamma de ore eius egredietur, *lib.* 33. *Moral. c.* 41.

Locum Pauli 1. *ad Corinth.* 5. *Isid. interpretatur de corporali traditione, vt Hieron. & Greg. li.* 33. *Moral. c.* 11. *Et Anselmus, cùm alij sancti patres de separatione à Christi corpore, spiritualique traditione in* Satanæ *potestatem intelligant. Vterque sensus Ecclesiasticæ excommunicationis vim atque auctoritatem probat, eámque esse pœnam grauissimam & maximè formidandam, cùm ab Ecclesia eiiciat hominem, diabolique mancipium efficiat, & ab omni sacramentali virtute reddat alienũ: vnde illud Pelagij PP. ad Angliæ Episc.* Apostolicæ auctoritatis exemplo didicimus, errantium, & in errorem nutantium, spiritus tradendos esse Satanæ, vt blasphemare dediscant, *& Vrban. PP. c.* Notandum 24. *q.* 3. *Cassian. lib.* 2. *c.* 16. *Pauli locum intelligit de eo qui ab oratione suspenditur. Origenes tamen homil.* 2. *ad cap.* 2. *Iudicum, quas quia B. Hieronymus Latinas fecit, ei tribuuntur, explicat etiam hunc locum de excommunicatione Ecclesiastica, & dupliciter hominem Satanæ tradi ostendit excommunicationis vinculis irretitum. Sic & Augustinus de verbis Apostoli ser.* 68. Omnis, *inquit*, Christianus, dilectissimi, qui à Sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur. Quomodo? scilicet quia extra Ecclesiam diabolus est: sicut in Ecclesia Christus, ac per hoc quasi diabolo traditur, qui ab Ecclesiastica communione remouetur.

Ita Gotth. Salm. & alij m. s. sustineamus *Gotth. Tolet.*

In Cap. VI.

Gregor. lib. 8. *Moral. cap.* 18. *& lib.* 4. *Dialog. c.* 48. *sex modis docet somnia animam tangere, primo ventris plenitudine, secundò inanitate, tertiò illusione, quartò illusione simul & cogitatione, quintò reuelatione, sextò cogitatione simul & reuelatione. Augustinus in lib. de diuinatione per somnium, multa de somniis, quæ dæmones immittunt, tradit. Sex autem illos Gregorij modos hîc noster Isidorus complexus est.*

Ita Gotth. Salm. & alij m. s. minant *Toletan.*

Alludit fortè ad verbera Hieronymi ob Ciceronis & poëtarum lectionem accepta, qui liuentes habuisse scapulas, & plagas sensisse se post somnium ait, ad Eustochium, de custodienda virginitate, & in apologia ad Rufinum.

Ex Greg. li. 8. *Moral. c.* 18. *& lib.* 1. *Dialog. cap.* 49. *Affert de quodam diuite cui diabolus per somnium longa vitæ spatia promisit: qui cùm multas pecunias pro longioris vitæ stipendiis collegisset, repentè defunctus est.*

Sententia est Aristotelis 1. *lib. Ethic. c. vltimo: virtute præditos per quietem meliora habere theoremata, quàm improbos. Vnde etiam Eccles.* 34. *somnia malè facientium vanitatem vocat Sapiens.*

Somnia bona immitti à Deo pulchrè demonstratur Ecclesiast. 34. Et sicut parturientis cor tuum phantasias patitur: nisi ab Altissimo fuerit immissa visitatio, ne dederis illis cor tuum. *Sic Salomon in somnis cælitus diuinam accepit sapientiam* 3. *Reg. c.* 3. Euigilauit Salomon & intellexit, quod esset somnium. *Aliqui hoc somnium non fuisse naturale, sed prophetiæ dicunt, vt est illud Num.* 12. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnum loquar ad eum. *In somno tamen prophetiæ vis non ligatur, & exercitium liberi arbitrij, sed liberum manet. Prophetæ similiter dormiendo erudiebantur à Deo, & de arcanis & mysticis docebantur, vt Ioseph. Nam dormiente homine intellectus eius potest in Deum ferri, cuius munus est percipere & iudicare. Vnde dum dormit, de his, quæ antea considerauit, aliquid percipit, & ratiocinatur, & argumentorum nodos dissoluit. Sic August. de cura pro mortuis agenda, c.* 12. *Narrat Eulogio discipulo suo: qui dum Rhetoricos Ciceronis libros Carthagini interpretaretur, in quendam locum offendit obscurum, quo non intellecto, vix potuit dormire sollicitus, qua nocte somnianti sibi exponere visus est, quod non intelligebat. Hinc etiam ortum habent venerearum rerum somnia, quæ non contingunt nisi antea vigilantes, de illis animi vel tentantur vel cogitant, vt tradit August. lib.* 12. *super Genes. cap.* 15. *Aliquando verò intellectus mouetur in somno illustratione alicuius superioris & nobilioris substantiæ, ad cuius eruditionem & disciplinam intellectus quiescentis est promptior & habilior, propter sensuum & cogitationum, & phantasiarum affluentem quietem, cùm his tempestatibus libera, tota sibi sua sit. Cantic. Ego dormio, cor meum vigilat. & Iob* 38. *Per somnium in visione nocturna quando sopor solet occupare homines, & dormiunt in lectulo suo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina. Thomas Aquinas* 2. *q.* 95. *art.* 6. *Ad caussas internas animi & corporis, quæ ex Dei reuelatione, & cælesti influxu dimanant, & ad externas, quæ ex vigilia & humoris copia oriuntur, omnem somniorum rationem retulit. Similiter Hippocrat. lib. de somnis.*

Sic ait de se August. lib. 10. *Confess. c.* 30. *Vigilanti illi occurrere imagines rerum, illecebrarum carentes viribus, quæ tamen in somnis vsque ad consensionem animam trahebant.*

Sententia hæc, & septima, est apud Gregor. lib. 8. *Moral.*

cap.18. & lib.4. Dialog. c.48. Sex somniorum caussas distinguit, vt suprà diximus.

Diurnæ actiones sæpè repræsentantur in somniis, vt tradit Hippocrates, qui etiam existimat huiusmodi somnia corporis sanitatem indicare. Simile est Africani illud somnium apud Ciceron. cui earum rerum species obiiciuntur per quietem, de quibus pridie sermonem habuerat.

Eccles.34. ita legitur: Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis. *Gregor. tamen lib.8. Moral. c.18. vt Isidorus legit.*

August. lib.22. de Ciuitate c.22. de falsitate somniorum & difficultate ea discernendi, & quo pacto animam miseram, sensúmq. perturbent, disserit. Plinius lib.11. natur. histor. c.75. quærit; Vtrum ne sint aliqua præscita animi quiescentis, quáq. fiant ratione, & alia quæ illic vide. Et lib.7. cap.50. de Publio Cornelio Rufo, qui dormiens oculorum visum amisit, cùm id sibi accidere somniaret. Melancholicos magis vera somniare ait Aristoteles lib. de somn. & vigil. Clemens Alexandr. lib.2. Pædag. c.9. ait, ea quæ sunt vera somnia reputari sobriæ animæ cogitata.

Apud Matthæum, cap.23. sic est: Tunc si quis dixerit, Ecce hîc est Christus, aut illic, nolite credere. *Idem Marc.13. & Luc.17.*

Artem augurandi per somnia non reiicit Hippocrates lib. de somniis apotel.2. & 3. Aristotel. lib. de somno & vigil. somnia reducit ad caussas, signa, & accideptia. Plin. lib.37. natural. hist. c.10. de lapide eumetrite, ait, quòd capiti suppositus visa nocturna oraculi modo reddat. Idem facit Amphictyonem interpretationis ostentorum & somniorum primum auctorem lib.7. c.56. dixit de lauro supposita puluino quòd somnia vera faciat. Ab Ecclesia somniorum interpretes damnantur Concil. 2. Ancyran. c.23. & in c. Episcopi, 26. q.5.

Plinius lib.28. c.8. à Democrito traditum scribit sinistrum chamæleontis armum qualiter somnia, quæ velis & quibus velis, imitantur referre.

Gratian. sed tunc est peccatum in animo. *Sensus huius sententiæ desumitur ex Gregor. in Epistol. ad August. Anglorum Episcopum, & habetur dist.6. c. Testamentum. Iuo part. 9. c.112.*

De pollutionibus, & earum diuersitate, & causis disserit doctißimè Thomas Aquinas in opusculis de puritate conscientiæ & officio sacerdotis.

In Cap. VII.

Idem August. lib. de salutaribus documentis, cap.28. epist. 1. Petri cap.4. Estote itaque prudentes, vigilate, in orationibus. *Est autem subdat in m. s. o. & edit. vet. non* conuertat.

Id Gregor. probat lib.22. Moral. c.18. dum exponit illud Iob: Quis mihi tribuat auditorem, vt desideriũ meum Omnipotens audiat? *Neque tamen reiicit hoc loco Isidorus vocalem orationem. Nam cum duplex in Ecclesia sit oratio, communis & priuata, cõmunis fit in persona totius Ecclesiæ, & ideò est vocalis, & alta voce prolata. Probat id forma orandi à Christo Apostolis præscripta Matthæi 6.* Orantes nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. *Et infrà:* Sic ergo vos orabitis: Pater noster: *quo in loco orationem haud dubiè in voce constituit. Et Luc.11. apparet, quòd Dominus voce oraret.* Et factum est, *inquit Euangelista,* dum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis suis ad eum: Domine doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos: & ait illis, cùm oratis dicite: Pater noster. Dum oratis, *inquit,* dicite: *quod omnino voce fit. Hinc Concil. Toletan. tertio c.2. præcipitur in omnibus Ecclesiis symbolum fidei recitandum, priúsque orationem Dominicam voce clara prædicandam, quò fides vera manifesta sit, & testimonium habeat: & ad Christi corpus & sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant. Et Concil. Tolet.4. c.9. Orationem Dominicam quotidiè dicendam esse in publico aut priuato officio decernitur, idque probatur auctoritate Cypriani, Hilarij, Augustini. Et Concil. Gerundens. can.10. dicitur post matutinas & vespertinas preces orationem Dominicam proferendam. Hæc omnia & alia complura, quæ à viris doctißimis collecta sunt, ad orationem publicam adstruendam spectant, cuius ratio atque natura requirit vt sit vocalis. Et inde ortum habuit Ecclesiæ cantus, quem Paulus probat ad Ephes.5.* Loquentes, *inquit,* vobismetipsis in Psalmis, Hymnis & Canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino, *& ad Coloss.3. Idem Actorum etiam 6.* media nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum, & audiebant eos, qui in custodia erant. *Hanc antiquam in Ecclesia cantus consuetudinem, præter multa testimonia sanctorum Dionysij, Tertulliani, & vsus antiphonarum & responsoriorum, & hymnorum eorúmq. modulationem Nicephorus Apostolis tribuit lib.18. cap.51. Sunt etiam Conciliorum loca insignia, vt Tolet.4. cap.14. & 15. & Turon.2. sub Pelagio primo & Laodic. sub Liberio c.59. vbi statuitur: quæ psallere & legere in Ecclesia conueniat, & can.15. psalmistarum officium præscribitur. Atque hactenus de communi, seu publica oratione, in qua excolenda multum laborarunt Hilarius, Gregorius, Ambrosius, & Isidor. Oratio verò priuata & singularis potest esse sine voce, de qua loquuntur Sancti, quum orationem cordis laudant, vt Cyprianus in expositione orationis Dominicæ, & August. Psal.118. & Greg. lib. Moral. c.18. Quamuis vox cordi adiuncta excitat, & promouet plurimum interiorem animi affectum, vt qui habitat intus in pectore, ipse sit & in voce, & totus homo animo & corpore Deo seruiat, &, vt inquit Cyprianus, diuinis oculis placeat, & habitu corporis & modo vocis; dum Deo reddit labiorum vitulos, vt ait Oseas, & affectum amorémque animo conceptum, ex quadam redundantia, voce exprimat, vnde Paulus corde credit, & ore confitetur: & Dauid Psal.15.* Lętatum est cor meum & exultauit lingua mea. *Et Iob:* Conceptum sermonem tenere quis poterit? *Multæ sunt commoditates, & vtilitates animi, quæ ex perfecta oratione vocali homini proueniunt. Verùm si ab ea seiungas cordis affectum & intentionem, solúmque sit volubilis & vaga oratio, atque verbosa, longè præstat ea, quæ corde tantum fit; quod probat Cyprianus de oratione Dominica, dum ait, non paßim oportere ventilare preces nostras inconditis vocibus, nec petitionem commendandam modestè Deo, tumultuosa loquacitate iactare. Quia Deus non vocis, sed cordis auditor est. Et August. lib. de verbis Domini, serm.18.* Ne strepentes, *inquit,* simus vocibus, & muti moribus. *& serm.2. de oratione,* Melius est orare corde sine sono vocis, quàm solis verbis sine intuitu mentis. *Et Hieron. Cuius verba habentur de consecrat. dist.5. cap.* Non mediocriter.

Lacrymosa oratio multum valet apud Deum. Greg. lib.10. Moral. c.17. Ambros. *multis in locis lib. super* Beati immaculati. *& Psal.37. & Cyprian. egregiè epist. ad Clerum & plebem de precando Deum in fine.*

Ex Greg. ibid. Et in hoc sensu interpretor illud Eccles.7. Ne iteres verbum in ore tuo.

August. lib. de salutaribus documentis hinc meritò ait, c.28. Hoc, mi frater, stude in tua oratione, vt orationem puram offeras Domino Christo, *&c.*

Paul. 1. ad Cor.14. Orabo spiritu, orabo mente. *Vigilia etiam in oratione requiritur. Hinc Marc.13.* Videte, vigilate, & orate. *Et Luc.21.* Vigilate itaque omni tempore orantes. *Et 1. ad Thess.5.* sine intermissione orate. *Et 1. ad Timoth.2.* Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. *Hinc etiam Hier. ad Rust. de viuendi forma;* Vigilet sensus, nec

vagis cogitationibus patens corpus, pariterque animus tendat ad Dominum, *&c.*

Probat id Augustinus in enarratione Psalm. 85. *exponens illud*, Quia tu Domine suauis es, ac mitis: *& adducit illud* 2. *Reg.* Quoniam inueni Domine cor meum, vt orarem ad te.

*Ex Gregor. homil.*8. *in Ezechiel.* Accenditur ad compunctionem animus, sed earum rerum quas egimus, &c. *Et lib.*10. *Moral. c.*17. *est autem* cogitauit *in Gotth. Salm. non* agitauit.

*Id tradit Aug. Psal.*33. *Nam oratio, vt inquit Bernardus, duas alas habet, contemptum mundi, & carnis afflictiones, serm.*3. *de Epiphania.*

*Est apud Greg. huius sententiæ sensus lib.*10. *Moral. c.*18. *Verum August. serm.*2. *de oratione*, Tribus, *inquit*, modis orationes impediuntur, aut cùm quis à Deo petit, quod suæ saluti resistit, aut cùm orat, & ab iniquitate non cessat, aut si delinquenti in se debita non relaxat. Quod triplex malum, dum à se vnusquisque studiosiùs abstraxerit, securus studio orationis incũbat, &c. *Greg. ita:* Tunc igitur verè sine macula faciem leuamus, cùm nec nos prohibita mala committimus, nec ea quæ in nos à proximis commissa sunt ex proprio zelo retinemus. Graui námque mens nostra orationis suæ tempore confusione deprimitur, si hanc aut sua adhuc operatio inquinat, aut alienæ malitiæ seruatus dolor accusat. *Existimo itaque Isidorum ex August. potius quàm ex Greg. hanc sententiam hausisse.*

*Sic enim habetur Matth.*5. orate pro persequentibus & calumniantibus vos. *Et Luc.*6. *pro inimicis itaque orare in orationibus communibus quisque ex necessitate tenetur, & esset peccatum inimicos excipere. Thom.*2.2. *q.*83. *art.*8. *specialius autem pro illis orare est perfectionis opus. Id probat Augustinus lib.*3. *de verbis Domini serm.*16. *loquens de vtilitate inimicorum, & Ambr. Psal.*38. *exponens illud:* pro eo, vt diligerent me, detrahebant mihi: Ego autem orabam. *Sic Greg. in epist. ad Vercellensem Episcop. lib.*10. *epistolarum epist.*82. Euangelii plenitudo, *inquit*, pro calumniantibus & persequentibus nos iubet orare, vt peccatis eorum veniam postulemus, *&c.*

*Greg. lib. Moral.*10. *c.*17. *idem ait, sed aliis verbis.* Menti námque, vt gladius figitur, & mucrone illius ipsa viscerum occulta perforantur. Qui scilicet à transfixo corde si prius non educitur, nihil in precibus diuinæ opis obtinetur.

*Est apud Iacobum, c.*1. Postulet, *inquit*, in fide nihil hæsitans: qui enim hæsitat similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur.

Ita Gotth. Tolet. perfectam, *Gotth. Salm.*

*Oratio peccatoris damnatur in multis sacræ scripturæ locis, Psal.*16. Auribus percipe orationem meam non in labiis dolosis. *Psalm.*65. iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus. *& Psal.* 144. propè est Dominus omnibus inuocantibus eum in virtute. *Eccles.*7. Ante orationem præpara animam tuam: noli esse quasi homo, qui tentat Deum. *Et Eccles.*3. Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis, & in oratione dierum exaudietur. *Prou.*1. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam eos. *& c.*59. *& Ier. Thren.*3. Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcircò inexorabilis es. *Ezech.*8. Cùm clamauerint ad aures meas voce magna non exaudiam eos. *Et Oseæ* 7. Væ eis quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia præuaricati sunt in me. *Et subdit*, non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis. *Præcepta orandi traduntur à Christo Domino nostro. Matth.*6. Quum oratis, &c. *&* 13. *& Luc.*11. *&* 20. *Et Paul. ad Phil.*4. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, & obsecratione, cùm gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. *Iacob.* 4. Petitis & non accipitis, eo quòd malè petitis, vt in concupiscentiis vestris insumatis. *Sic Augustinus multis in locis orationem peccatoris infœcundam, & inexaudibilem dicit, præsertim libro de vera innocentia cap.*333. *& in epist. ad Prob. c.*13. *& Ambrosius, quòd orantis affectus debeat esse purus, & quietus, & vacuus ab omni onere delictorum, libro super* Beati immaculati, *& lib.*1. *de Cain & Abel c.*9. *Cyprianus de oratione Dominica. Extat etiam grauis epistola Gregorij Magni ad Theodoricum Francorum Regem de clericis simoniacis, vbi ait:* Maior ergo metuenda est locis illis calamitas, vbi tales intercessores ad locum regiminis adducuntur, qui Dei magis in se iracundiam prouocant, quam per semetipsos placare debuerant. *Idem c.*6. *præfat. in Iob, exponens illud:* Victimæ impiorum abominabiles Deo sunt: *& habetur c.* grauibus. 3. *q.*7. *Bernard. super Cantica serm.*63. *explicans illud:* Oratio iusti penetrat cælos. *Si igitur ita est, quod orationes hominis peccatoris Deus non audit, quo pacto intelligendus erit Augustinus, tractat.*44. *in Ioannem ad illud c.* 9. Scimus quia peccatores Deus non audit: illud, *inquit*, verbum est: Cæci adhuc inuncti, id est, nondum perfectè illuminati. Nam si peccatores Deus non exaudit, frustra publicanus dixisset: Domine propitius esto mihi peccatori. *Idem Chrysostomus homil.*18. *In opere imperfecto exponens illud:* Omnis qui petit accipit, siue iustus, *inquit*, siue peccator. *Sic hæc loca discrepantia concilianda sunt & interpretanda: peccatorem in peccatum lapsum absq. affectu peccati relinquendi clamantem Deus non audit: at peccatorem humilem ex bono desiderio naturæ petentem, & Deo se prosternentem Deus exaudit, vt inquit Thomas Aquinas* 2.2. *q.*83. *Hoc verò non ex iustitia fit, quia hoc peccator non meretur, sed ex pura misericordia. Obseruandæ verò sunt in hac peccatoris petitione quatuor leges, prima vt pro se petat; secunda vt necessaria ad salutem: tertia, vt piè, id est ad pietatem spectans: quarta, vt perseueranter petat. Ac tunc oratio erit impetratoria, licet non meritoria. Hæc de peccatoris oratione adnotanda duxi, quia ad totius capitis intelligentiam maximè conducunt.*

*Ad verbum ex Gregorio lib. Moral.*18. *c.*5. *nisi quod apud eum* operatione *pro* opere.

*Habetur simile exemplum apud Cyprianum de oratione Dominica, est autem oratio Pharisæi apud Luc. c.*18.

*Sic scriptum est Psal.*108. *de impio.* Oratio eius fiat in peccatum. *Vbi Hieronymus sic ait:* Pœnitentia Iudæ peius peccatum factum est. Quomodo peius peccatum est pœnitentia Iudæ? iuit & suspendio periit, & qui proditor Domini factus est, hic interemptor sui extitit, pro clementia Domini hoc dico: quia magis ex hoc offendit Dominum, quia se suspendit quàm quod Dominum prodidit. Oportebat orationem ipsius esse in pœnitentiam, & versa est in peccatum. Vides hæreticum orantem, vides Iudæum, vides Manichæum: licet ieiunent, licet orent, tamen oratio ipsorum vertitur in peccatum. *Hæc Hieronymus quæ omnia pauculis verbis additis & immutatis, sua fecit Leo Magnus. Eadem Gregor. homil.*27. *in Euangel.*

*Ex Greg. lib. Moral.*26. *c.*15.

*Ex Aug. in expositione Psal.*68. *concione* 2. *Habetur historia Daniel.*3. *Quòd fuerit ille ignis frigidus, apparet ex scripturæ contextu.* Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & sociis eius in fornacẽ, & excussit flammam ignis de fornace, & fecit medium fornacis, quasi ventum roris flantem: & non tetigit eos omnino ignis, neq. contristauit, nec quicquam molestiæ intulit. *Et infrà dicitur, quòd calor ignis non transiit per eos. Nicolaus*

Lyranus versat hanc quæstionem hoc loco, an ignis ille fuerit actiuus, éstque in ea sententia, vt existimet ignem hunc habuisse quidem ignis formam & naturam, sed comburendi & agendi actum fuisse virtute diuina cohibitum.

Loquitur de priuata oratione, de qua Christus Dominus Apostolos docuit Matth. 6. Tu autem, cùm oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscōdito: Et pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. *Cyprianus de oratione Dominica caussam reddit, quare Christus orationi silentium & secretum indixerit.* Magisterio, *ait*, suo Dominus secretò orare nos præcipit, in abditis & semotis locis, in cubilibus ipsis; quod magis conuenit fidei nostræ: vt sciamus Deum vbiq. esse præsentem, audire omnes, & videre, & maiestatis suæ plenitudine in abdita quoque & occulta penetrare. *Hæc Cyprian. vide etiam August. in Psal. 141. & Greg. 8. Moral. c. 29.*

Sic scriptum est Matth. 6. Cùm oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus.

Oratio abscondita & abdita ad cordis salutem spectat; hymnorum & psalmorum cantus ad Christi crucifixi gloriam & honorem, vt omnis lingua confiteatur, quòd Dominus Iesus in gloria est Dei Patris. Vnde qui cantum Ecclesiasticum de medio tollunt, Christi magnificam gloriam obscurant, dulce curarum leuamen euertunt, ordinis Ecclesiastici hierarchiam confundunt, pulchritudinem ornatúmque admirabilem Christi sponsæ fœdant: demum lucem quasi è mundo tollere nituntur, qui choros Ecclesiasticos ab Ecclesia abesse contendunt. Sicut enim luce hac naturali cuncta splendorem, pulchritudinem, ordinem, vitámque suscipiunt, quæ in hac mundana machina continentur; sic choris Ecclesiasticis omnia Ecclesiæ munia illustrantur, augentur, amplificantur, & in debito officio conseruantur. Quapropter Sancti, & antiqui patres in statuendis, componendis, ordinandisq. Ecclesiasticis officiis multùm diúq. insudarunt. Vid. Aug. Psal. 148. Hier. Psal. 146.

De Psalmorum laude multa Basilius homil. 1. super Psal. Plura Ambrosius: & Augustinus totius Ecclesiæ (*inquit in præfat. Psalmorum*) vox vna psalmus solennitates decorat: psalmus tristitiam, quæ propter Deum est, emollit: psalmus etiam ex corde lapideo lacrymas mouet: psalmus Angelorum opus est, exercituum cælestium spirituale thymiama. *Hæc inter alia adnotare libuit, vt intelligas veram sapientiam à patribus superiori seculi ad inferiores fuisse deriuatam, omniáq. eorum sententiis, velut firmissimis radicibus, niti. Basilius homil. 1. in psalmos.* Vox est, *inquit*, Ecclesię psalmus. Hic dies festos illustriores reddit, ac perfundit gaudio: quum tristitiam alioquin operetur, sed quæ secundum Deum est, è corde lapideo ciet lacrymas: Psalmus opus est Angelorum, cælestis illius reipublicę in communi proposita functio, spirituale thymiama, &c. *Et quæ sequuntur penè omnia ad verbum vertit August. Ambrosius etiam laudes psalmorum doctissimè commemorat in præfatione in psalmos, à quibus has sententias de psalmis Isidorus accepit.*

In Cap. VIII.

Timotheum Paulus erudit. Attende lectioni, exhortationi, doctrinę. Lectio enim frequēs (*inquit Ambrosius lib. 1. super* Beatus vir) nec intermissione aliqua destituta, doctrinæ munus operatur. *Augustinus etiam serm. 112. de tempore, tom. 10. eruditè de lectione scripturarum disserit.*

Orationem etiam præponit lectioni Hieronymus ad Furiam.

Ex Augustino ad verbum serm. 112. de tempore. Et eodem loco sententia quarta est.

Ita Gotthus c. Nam cùm oramus ipsi, cum Deo loquimur, *sicque Augustinus.*

Id docet August. lib. de doctrina Christiana 4. c. 4. officium doctoris diuinæ scripturæ depingens; vbi distinguit inter sapienter dicere & eloquenter: & tria illa eloquentis munera, docere, delectare, flectere, ad scripturarum lectionem detorquet. ibidem c. 12. Docere, *inquit*, est necessitatis, delectare suauitatis, flectere victoriæ. *Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus docendo. Quod hîc Isidorus dixit: qua vtilitate & dignitate dicatur, vtilitas ad delectationem, dignitas ad victoriam spectat.*

Id Augustinus passim docet, præsertim Psal. 11. & libr. de opere Monachorum in fine, cap. 17.

Adimplendum Hieronym. comm. in Mich. cap. 2. Tunc scripturæ prosunt legenti, si quod legitur, opere compleatur. *Idq. idem laudat in Marcella vidua in eius epitaphio ad Principiam.*

Hieronymus ad Principiam in epitaphio Marcellæ viduæ: Erubescit enim quamuis præclara doctrina, quam non pia reprehendit conscientia.

Psal. 118. Tunc non confundar, cùm perspexero in omnibus mandatis tuis. *Sic habet editio nostra Latina. August. in enarratione conc. 4. in hunc Psalm.* Tunc non cōfundar, dum inspicio in omnia mādata tua. *Pagninus ita:* Tunc nō pudore afficiar, cùm respexero ad omnia præcepta tua. *Estque futuri temporis cùm perspexero, id est, cùm intelligam, & comprehendam, cur illa imperaueris. Nam paucis datum est, vt omnium Dei præceptorum teneant rationes, & caussas, eorumq; mandata diligenter exequantur.*

In Cap. IX.

Prouerb. 4. Arripe illam, & exaltabit te, glorificaberis ad ea, cùm eam fueris amplexatus, *priùs dixerat.* Dilige eam, & conseruabit te. *De assiduitate & perseuerantia legendi sacras scripturas multa traduntur à patribus, in primis à Cypriano in fine de spectaculis, & August. lib. 2. de doctrina Christiana, cap. 5.* Erit diuinarum scripturarum solertissimus indagator. *Quod habetur d. 19. Et in sermone mirabili 38. ad fratres in eremo. De laudibus scripturæ & diligenti ipsius lectione, Ambrosius lib. super* Beati immaculati in via, *assiduè legendum esse docet:* Beatus, *inquit*, qui in lege Domini die ac nocte meditatur. Sed qui meditatur in lege, eruditur in lege, & quem lex erudierit, Dominus erudit, qui locutus est legem. *Et epistola 3. ad Sabinum de eius studio. Hieronymus etiam ad Demetriadem in fine:* Ama scripturas sanctas, & amabit te sapientia; Dilige eam, & seruabit te: Honora illam, & amplexabitur te. *Ex quo loco videtur desumpta esse hæc sententia.*

In multis cc. m. ss. deest hoc.

August. lib. 2. de doctrina Christ. c. 9. Solertiùs & diligentiùs in libris sacris præcepta viuendi & regulas credendi esse inuestigandas docet.

Exod. 19. & cap. 34. Et videtur desumpta sententia ex Greg. lib. 5. Moral. c. 25. & 26.

1. ad Corinth. 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, &c. *Et infrà:* animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus: spiritualis autem iudicat omnia. Nos autem sensum Christi habemus. *Aug. in enarratione Psal. 118. exponens illud:* Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini: Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde, exquirunt eum. *Gregorius etiam idem optimè: & ab eo sententiam deductam existimo lib. Moral. 23. cap. 20. & 21.*

Simile exemplum est apud Aug. serm. 112.

Gotth. c. addit: illum plus metuit diabolus, quem

assiduè legere viderit. *Quam lectionem in nullo alio M. S. inuenio ex tredecim antiquißimis, quos ad emendationem huius operis iussu Philippi II. Regis Catholici & piißimi ex omnibus bibliothecis Hispaniæ nactus sum.*

August. lib. de spiritu & anima, c. 11. definit ingenium esse vim animæ, siue intentionem, qua se extendit anima, & exercet ad incognitorum cognitionem.

In Cap. X.

D. Hilarius in Psalm. 125. in principio docet doctißimè non esse sensu nostro scripturas sanctas accipiendas, vt hæretici faciunt, sed eius dono atque ope intelligendas, qui dixit, Accipite Spiritum sanctum, *& aperuit scripturarum abstrusa & recondita sensa. Docet idem D. Hieronymus epistola ad Paulinum in fine. Vnde Cyprianus de vnitate Ecclesiæ, ferè in medio, eos corruptores Euangelij nominat, dum depingit hæreticorum mores elegantißimè; & vt D. Hieronymus de ipso ait ad Paulinum in fine, instar fontis purißimi, dulcis incedit & placidus.*

Videtur exponere illud Psal. 118. In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.

In Cap. XI.

Totum hoc caput desumptum est à Gregor. lib. Moral. 20. c. 11. dum exponit illud Iob: Qui rodebant in solitudine, squallentes calamitate & miseria.

Sic Gregorius lib. 20. Moral. cap. 9. Quo plus appetunt, plus amittunt.

Luxit *Tolet. Gotth.*

Augustin. serm. de tempore 30. de Iudæis ita ait: apud Iudæos solas diuinas litteras remansuras, quibus gentes instruerentur, illi excæcarentur.

In Cap. XII.

Diuinæ legis intellectus exterior verborum carnalis à Doctoribus dicitur, ex eo, quod est apud Paulum ad Coloss. c. 2. de seductoribus scriptum. Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput. *Inde est apud Augustin. frequens carnaliter intelligere, & terrena, carnalisque iustitia, præsertim in expositione epist. ad Galatas c. 3. & in expositione Psal. 10.* Spiritualiter, *inquit,* legem intelligentibus sacramentum est libertatis: carnaliter autem sentientibus, si Iudæi sunt, iugum est seruitutis, si Pagani aut hæretici, velamen est cæcitatis. *Similiter Hieronymus ad Algasiam quæst. 10.* Frustrà inflatur Iudæus, & tumet sensu carnis suæ, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarum deliramenta perquirens, non tenens caput.

Vt est illud à Cælestino PP. Galliarum sacerdotibus inhibitum, qui amicti pallijs, & lumbis præcincti, in Ecclesia ministrabant, vt illud Domini præceptum: sint lumbi vestri præcincti; ad verbum implerent epist. 2. ad Episcopos Galliæ. Qui credunt, *inquit,* se sanctæ scripturæ fidem non per spiritum, sed per litteram completuros, &c. *Et hoc non solùm de lege diuina, sed etiam de ciuili dictum est.*

Vt de Hebionitis tradit Augustin. lib. de hæret. ad Quoduult-Deum.

In excusis: signa, *malè, ita enim Isaias c. 8.* Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. *Hunc locum interpretatur Eusebius Cæsariens. lib. 7. c. 3 demonstrat. Euang. & Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos, cap. 9. de cessatione legis Mosaicæ, quasi dicat, inquit:* Claude legem Moysis, & aperi legem Christi, Apostolis & discipulis traditam.

Ioan. 13. In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem, *& ita est Cod. Seguntino.*

Legitimum scripturæ sensum & verum corrũpere, proprium hæreticorum est: vt D. Petrus de Epistolis Pauli dicit Epist. 2. cap. 3. In quibus, *inquit,* sunt difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem. *Idq; etiam annotauit D. Gregor. lib. Moral. 20. cap. 9. Augustinus item in Psal. 48. con. 1.* Omnia, *inquit,* diuina eloquia salubria sunt benè intelligentibus, periculosa verò iis, qui ea volunt ad sui cordis peruersitatem detorquere, potius quàm suum cor ad eorum rectitudinem corrigere. *Hinc Hieronymus illud:* de sensu est hæresis, non de scriptura. *Idem Vincentius Lyrinensis monachus in aureo libello aduersus hæreses. Vnde de vero sensu scripturæ tradendo ac retinendo multa in Constitut. D. Clementis inserta sunt. Concil. etiam Constantinop. 6. cap. 2. idem probatur. Idem in Concil. Lateran. 1. sub Martino 1. aduersus Paulum Constant. Episc. sic decretum est;* Si quis non confitetur secundum sanctos patres propriè & verè, & omnia quę tradita sunt, & prædicata sanctæ & Apostolicæ Dei Ecclesiæ ab ipsis sanctis patribus, & probabilibus & vniuersalibus quinque conciliis, vsque ad vnum apicem verbo & mente, sit condemnatus. *Et in altero Lateranensi sub Iulio 2. & Leone 10. seß. 10. sub Leone:* Mandamúsque omnibus, qui prædicandi onus sustinent, quique in futurum sustinebunt, vt Euangelicam veritatem, & sanctam scripturam iuxta declarationem, & interpretationem doctorum, quos Ecclesia Dei vel vsus diuturnus approbauit, legendóque hactenus recepit, & in posterum recipiet, prædicent, & explanent: nec quicquam eis proprio sensu contrarium vel dissonum adiiciant: sed illis semper insistant, quæ ab ipsis sacræ scripturæ verbis ritè ac sanè, & præfatorum interpretationibus intellectis non discordant. *Quam regulam sancti patres Spiritu sancto afflati nouißimo vniuersali concilio Tridentino rursus, ad coërcenda petulantia huius temporis hæreticorum ingenia, tradiderunt seß. 4. Augustin. lib. 12. Confess. cap. 25. docet quomodo is sit sensus scripturæ, qui sit omniũ Doctorum Ecclesiæ, communísque sententia sit Dei sententia.*

Familiare est hæreticis pestilens suum virus, non solùm nomine, & auctoritate doctißimorum tegere, verùm etiam venenata vesaniæ suæ pocula sub Apostolorum titulo insipientibus propinare, quò dulciùs faciliúsque ab eis hauriantur. Hinc Pauli nomine Thessalonicensibus epistola mittitur, sicut ipse innuit 2. ad Theß. 2. Neque per epistolam, tanquam per nos missam. *Hinc etiam pseudepigrapha illa, liber Seth filij Noë, Scriptura Cham, Euangelium Petri, Thomæ, Mathiæ. Hinc Pauli raptus, Salomonis incantationes, & huius generis infinita alia, vt tradit Euseb. lib. 3. hist. Eccles. c. 19. & concil. Nicen. 2. Priscillianus etiam & Dictinius, hæretici scripturas sub nomine Prophetarum, Apostolorum, & Patriarcharum publicarunt Concil. Brachar. Nicephorus etiam lib. 16. hist. Eccles. cap. 28. asserit Apollinaris hæretici libellos Athanasio, Gregorio, & Iulio attributos; sic & Epiphanio Cypri Episcopo Ibæ epistolam falsò imposuerunt, vt est in Concil. Niceno 2. Et Augustino articuli falsò impositi Prosper ad obiect. Vincent. cap. 15. Nostris etiam exulceratißimis temporibus, Oecolampadij volumen aduersus sacramentum Eucharistiæ, Bertramio presbytero ad Carolum Magnum adscribitur: Carolostadij opus aduersus imagines ipsi Carolo Magno. Caluini quidam liber Alcuino Caroli M. præceptori: vt doctè adnotauit Sixtus in Bibliotheca sua.*

Sic Clementis, Dionysij, Origenis, Athanasij & aliorum nobilium Doctorum scripta deprauata ab hæreticis fuêre, vt Pamphylius Martyr, Euseb. Cæsariens. Didymus, Ruffinus, & alij tradunt. Concilia etiam eidem iniuriæ fuerunt obnoxia, vt in sexto general. Concil. Constantin. act. 14. constat. An verò

Origenis libri ab hæreticis (vt hoc obiter moneam) corrupti fuerint, longam Picus Mirandulanus disputationem texit. Contra eos porrò qui flagitium hoc admittere non verentur, & falsos pro veris libros obtrudere audent, ita in const. Apost. statuitur. Siquis falsò inscriptos libros, tanquam sacros in Ecclesia ad populi & cleri corruptionem publicauerit, deponitor.

Sic habet Apostolus 1. *ad Thess. c.* 5. Prophetias nolite spernere: omnia autem probate.

In Cap. XIII.

Citatur in collectis Gratiani dist. 37. *c.* Ideò prohibetur. *In tota illa distinct. secularium librorum agitur ex decreto Concil. Carthag.* 4. *c.* 16. *& Hieronym. & Rabano, & Beda & Clemente.*

Paulinus epist. 7. Negant Camœnis, nec patent Apollini dicata Christo pectora. *De lectione Episcoporum & Sacerdotum, & quomodo iuxta Apostoli sententiam attendere debeant lectioni, exhortationi, & doctrinæ, est in collectis Gratiani d.* 36. *c.* Qui Ecclesiasticis disciplinis: *& si quis vult ex Zozimo in epist.* 1. *ad Hesychium: & Origen. homil.* 6. *ad caput* 8. *Leuit. & Gregor. lib.* 9. *Regist. epistola* 48. *Desiderium Episcopum reprehendit, quòd Grammaticam quibusdam exponeret, quia in vno se ore cum Iouis laudibus Christi laudes non capiunt. Non omnia tamen poëtarum figmenta protinus Christianis interdicuntur, sed ea dumtaxat, quæ libidinis fomenta excitant. Nam vt Ambros. docet lib.* 3. *de fide S. Trinitatis, in principio tom.* 2. *etiam in diuinis scripturis poëtarum inueniuntur colores, & similitudines, & versiculi poëtarum diuinis libris inserti sunt: Nam & gigantes, & vallem Titanum prophetici sermonis series non refugit, & Isaias sirenas, & filias passerum dixit, & Jeremias. Vnde August. lib.* 2. *de Ciuit. Dei, c.* 8. *improbat quidem studium tragœdiarum, & comœdiarum, & poëticarum fabularum, sed earum dumtaxat, quæ verborum obscœnitate compositæ sunt, puerisque earum lectionem interdicit. Idque non solùm ipse atque alij sancti patres, verùm etiam Gentiles, qui virtutum leges tradunt, inter quos est Plato lib. de legibus, & alij. Vide Aug. ipsum lib.* 14. *de Ciuit. Dei.*

Sic Paulus 1. *ad Corinth.* 2. Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis, vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

Ita Gotth. Salm. & aliis m. s. humilitatem Christianam, *Toletan.*

Ambros. epist. 5. *ad Sabinum in princ.*

Alludit ad illud Pauli: scientia inflat, charitas ædificat.

Psal. 70. *vbi Basilius probat Symmachi versionem,* quoniam adnumerare nequeo ingrediar in potentias Domini: quoniam politius erat illud: Os meum annunciabit iustitiam tuam. Hæc autem promissio, quia maior est viribus humanis subiecit: quoniam connumerare nequeo: tales enim scripturas non est natura mea assequuta: Attamen ingrediar in potentias Domini, vt humanæ naturæ imbecillitatem possibilem reddam. *Idem Theodoretus. Augustinus, quod alij cc. habent negotiationem & de litteratura hæreticorum, & negotiatione exponit.* Sunt, *inquit,* qui de omnibus litteris tam sacris, quàm profanis interpretentur, vt est illud: *Isai.* 29. Nescio litteras, *quasi dicat non satis intelligo scripturas sacras, neque mysteria, quæ in eorum sensu abdita latent incognita: litteraturã vocat legem Moysis in cortice & littera: cognoscere interpretatur approbare. Quasi dicat non approbaui litteram occidentem, intraui in potentias, viuificante Spiritu filij Dei, recolendas, atque annumerandas, satis mihi erit meditari, & dicere aliis Deum omnia posse; & tota ratio facti mihi erit potentia facientis.*

Grammaticos hic vocat Aristarchos illos, qui sibi de omni doctrina iudicium vendicabant, censores doctrinæ, & styli; quorum & inanem tumorem reprehendit August. lib de catechizand. rudibus, cap. 9. Sedulò monendi sunt scholastici, vt humilitate induti Christiana, discant non contemnere, quos cognouerint morum vitia, quàm verborum, ampliùs deuitare. *Et habetur d.* 38. *vnde de sensu & intelligentia diuinarum litterarum, non de Grammatica certandum docet lib.* 2. *doctrinæ Christ. c.* 13. *Rursus vtile esse Grammaticorum tropos præcognoscere ad intelligentiam litteralis scripturæ sensus docet lib.* 3. *cap.* 29. *Et d.* 37. *fuse sub nomine Hieronymi in* 1. *cap. epist. ad Titum.* Si quis, *inquit,* artem nouerit Grammaticam, vel Dialecticam, vt rectè loquendi rationem habeat, & inter falsa & vera diiudicet: non improbamus: Geometria & Arithmetica & Musica habent in sua scientia veritatem: sed non est scientia illa scientia pietatis. Scientia pietatis est, nosse legem, intelligere prophetas, Euangelio credere, Apostolos non ignorare: Grammaticorum autem doctrina etiam potest proficere ad vitam, dum fuerit in meliores vsus assumpta. *Clemens Alexand. Strom.* 1. *ex sententia Eupolemi tradit, Moysem primum fuisse sapientem, & Grammaticam primò tradidisse Iudæis, & Phœnices à Iudæis cepisse. Idem Basilius homilia* περὶ τοὺς νέους.

In Cap. XIIII.

August. lib. 2. *soliloquiorum, non alia ratione meliùs veritatem quæri posse affirmat, quàm interrogando & respondendo. Et lib.* 1. *Academ. quæst. disput.* 1. *cap.* 3. veritatis sola inquisitio perfectum sapientiæ munus est.

August. tradit disputandi normam lib. de vtilitate credendi ad Honoratum, separatis, *inquit,* nugis locorum communium: res cum re, caussa cum caussa, ratio cum ratione confligat.

Sic Paulus 2. *ad Timoth.* 2. stultas autem, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites. *Et ad Titum ferè idem cap.* 3. stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita, sunt enim inutiles & vanæ: *vbi quæstiones multas, ineruditas appellat, Ambros. auctore quæ ex contentione fiunt, & sine vllo fructu disciplinæ Christianæ.*

Ita est in Gotth. Tolet. Nam à Salmant. abest tota sententia. in reliquis omnibus, oblitterat.

In Cap. XV.

De vita actiua & contemplatiua passim Gregorius agit, sed præsertim lib. 2. *super Ezech. Homil.* 14. *& lib.* 5. *exposit. in* 1. *Regum cap.* 15. *illud:* Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo seruimus. *Ad Philippens.* 3. *Vita actiua & contemplatiua mirificè depingitur ab Augustino præsertim super Ioann. tract. vlt.* Duas itaque vitas sibi diuinitùs prædicatas & commendatas nouit Ecclesia: quarum vna est in fide, altera est in specie: vna in tempore peregrinationis, altera in æternitate mansionis: vna in labore, altera in requie; vna in via, altera in patria: vna in opere actionis, altera in mercede contemplationis: vna declinat à malo, & facit bonum; altera nullum habet, à quo declinet, malum, magnum habet, quo perfruatur, bonum: *Et lib.* 2. *de verbis Domini serm.* 26. *&* 27. *Idem ferè Basilius in regularum monasticarum proœmio: vbi fusè hanc materiam tractat. Clemens etiam Alexandrinus lib. Strom.* 6. *veritatem in cognitionem, & actionem partitur. Et de excellentia vitæ contemplatiuæ lib.* 7. *Prosper etiam tres libros de vita contemplatiua composuit, & discrimen vtriusque vitæ statuit, potissimùm lib.* 1. *c.* 12.

Greg. lib. 6. *Moral. c.* 17.

Conuersus is dicitur, qui seculo renuncians sequitur in vita

perfecta Christum. Vnde laici, qui seculo renunciarunt, in religione conuersi appellantur. Est enim in illis conuersio quædam cordis versio. Impositum illis nomen videtur ab illo Ezech.33. quod Augustinus lib. de vera & falsa pœnitentia ita citat: Quacumque hora peccator ingemuerit, & conuersus fuerit, vita viuet: *Additq. August.* dixit, Conuersum, non tantùm versum, vita viuere. Versum quidem puto, qui dolet de crimine: conuersum, qui dolet de animi eius, quam exposuimus, varietate. Vertitur à peccato, qui iam vult dimittere peccatum. Conuertitur, qui iam totus, & omnino vertitur, qui iam non tantùm pœnas non timet, sed ad bonum Domini contendere festinat. Quæ conuersio si contigerit alicui, etiam in fine, desperandum non est de eius remissione. Sed quoniam vix vel raró est tam iusta conuersio, timendum est de pœnitente seró.

Greg.lib.2. sup.Ezech.homil.14.

Ex Greg. lib.6.Moral. c.17.

Ex Greg. lib.6. Moral. c.17. Est etiam lib.6. Epist.169. ad Cyriacum Episcopum. Et habetur 8.q.1.c. in scripturis.

Greg. lib.9.Moral. c.16.

Greg. lib.Moral.10. c.10.

Greg. ibidem.

Luxu, *ita Gotth. Salm. & alij m.s.* fluxu *Toletan. & edit. vet.*

In Cap. XVI.

De tribus vocationum generibus ab homine, à Deo, & ex necessitate differit Phanutius Antonij discipulus apud Caß. coll.3. cap.3. & similiter de tribus abrenunciationum modis eadem collat. cap.6. ac toto penè libro. Ambrosius de fuga seculi piè omnes ad mundi contemptum adhortatur.

Paulus c.11.ad Hebræos: Quia peregini & hospites sunt super terram. *Et 1. Petri.* Obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos.

In hac sententia triplicem abrenunciationem complectitur Isidorus, de qua Caßianus collat.3. cap.6. vt suprà retuli.

Allusum ad illud Isaiæ: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quasi flos agri.

In Cap. XVII.

Est apud Iob c.39. Contemnit, *inquit*, multitudinem ciuitatis, & clamorem exactoris non audit; *quem locum, eodem quo Isidorus modo Gregor. interpretatur lib.30. Moral. c.12. & Caß. coll.17. c.6.*

In Cap. XVIII.

Greg. homil.32. in Euang.

In Cap. XIX.

Vulgata editio Ierem.48. Maledictus homo, qui facit opus Dei fraudulenter. *Quomodo etiam legit Caßian. coll. 21. de remißione quinquagesimæ, c.22.*

August. ad frat. in Eremo, serm.17. tom.10.

In Cap. XX.

In vulgata edit. est, qui addit scientiam, addit & laborem. *Alij tamen legunt,* dolorem; *vt hic noster Isidorus, rectius. Ita enim Græcè est,* καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν, προσθήσει ἄλγημα.

In duobus cc. Seguntino, & Toletano est: Hinc etiam Dominus dixit ad eos, qui pro hoc seculo conuertuntur, vt honorem sacerdotalem adipiscantur: Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis.

In Cap. XXI.

Gregor. lib. Moral.7. c.17.

Gregor. lib.7. Moral. c.17.

In Cap. XXII.

Tota hæc sententia antea deprauatißima m.ss. ope nostraq; diligentia est restituta.

Ita Salm. Gotth. excedunt, *Tolet.*

Græcorum cœnodoxia Latinis est vana gloria. Caßianus voce ea frequenter vtitur. Et lib.11. de spiritu cœnodoxiæ vanam siue inanem gloriam vocat. Est apud Paulum etiam huius vocis vsus ad Philipp.2. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam. *Nam Græcè ita legitur,* μηδὲν κατ' ἐριθείαν, ἢ κενοδοξίαν.

In Cap. XXIII.

Gotthus c. Toletan. Cauendam esse iactantiam, flenda est tamen ruina, sibi quemquam magis, quàm Domino placere, & laudem ab hominibus comparare.

Gregor. lib.16. Moral. c.15.

August. lib. Confeß.9. c.38.

Greg. lib.8. Moral. c.3.

Sic Gotth. lib. & apud Greg. lib. Moral.8. c.35. Idcircò innotescere citiùs non debet in aliis.

Gregor. ibidem.

Greg. ibid. c.30.

Ex Gotthicis duobus & aliis quibusdam cc. hæc verba adduntur: iactantia oculos, quibus Deus videri poterat, claudit. *In nullo tamen excuso sunt, neque in aliquot m.ss. verumtamen à Gregorio esse videntur lib.24. Moral. c.28.* Sic quippe in mente, *inquit*, superbia, sicut in oculis caligo generatur.

In Cap. XXIIII.

Totum hoc caput legitur ad verbum in libro de conflictu vitiorum, & virtutum.

Hypocrita hoc sonat Latinis, quod simulator. Gregor. lib.18. cap.7. in illud Iob c.27. Quæ enim est spes hypocritæ. *Hypocrita (inquit) Latina lingua dicitur simulator; iustus esse non appetit, sed videri. Augustin. lib.1. de sermo. Domini in monte c.3. eleganter, vt omnia:* Sunt enim hypocritæ simulatores, tanquam pronunciatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis. *vocatur ab eodem fictus.*

Ex hac sententia apertè colligo illud quod sæpè mihi persuasi: non solùm à D. Greg. sententias esse desumptas, sed etiam ab aliis patribus maximè verò à D. August. tota hæc sententia est. In libello de conflictu vitiorum & virtutum sic habetur: Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari. Simulatio autem & hypocrisis non committuntur nisi à malè astutis, per calliditatē valentibus vitia sub specie virtutum celare, & non veram sanctitatem obiicere: Sancti non solùm gloriam supra modum omnino non appetunt, sed hoc ipsum videri refugiunt, quod esse merentur, &c. *Eadē etiam ferè dicuntur à Greg. lib.26. Moral. c.28. Vbi explanat illud Iob c.36.* Simulatores & callidi prouocāt iram Dei: Cùm simulatores diceret, *inquit*, aptè subiunxit: & callidi: Quia nisi ingenio calleant, quod videri appetunt, congruè simulare non possunt. Sunt enim nonnulla vitia, quæ etiam à sensu tardioribus facilè perpetrantur, &c. *Et in fi.* Hęc itaque simplicibus minimè congruunt: quia si congruunt, iam simplices non sunt. *Et lib.18. Moral. c.4.* Refugiunt videri quod sunt, & ante oculos hominum, superinducta quadam innocentiæ honestate se vestiunt, vnde rectè per Euangelium voce nostri Redemptoris increpantur: cùm eis dicitur; Væ vobis hypocritę; quia similes facti estis sepulcris dealbatis: quę foris quidem apparent hominibus speciosa, intus verò sunt plena ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Ita & vos foris quidem apparetis hominibus iusti, intus verò pleni estis auaritia & iniquitate. *Vnde constat D. Greg. etiam à D. Aug. sententias accepisse, Isidorum porrò nostrum ab vtroque.*

In Cap. XXV.

Greg. lib. Moral.5. cap.32.

Ex Greg.

Ex Greg. lib. Moral.29. cap.3.

Greg. lib.6. Moral. c.13.

In Cap. XXVI.

Tota sententia alludit ad illud Psal.10. Quia ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas in pharetra, vt sagittent in obscuro rectos corde. *Vbi legit Aug.* in obscura Luna rectos corde. *Et philosophatur ibi de Lunæ lumine, an habeat à se, quòd dimidia pars lucida, dimidia obscura sit, sicuti si dimidia pilæ sit candida, dimidia nigra: an vero à Sole illustretur. Alius locus psalmi est, ad quem hîc Isidorus allusisse videri potest. Is est Psal.63.* Quia exacuerunt vt gladium linguas suas, intenderũt arcum, rem amaram, vt sagittent in occultis immaculatum. *Vbi Augustinus idem ferè quod Isidorus habet.*

In Cap. XXVIII.

Aug. lib. de amicitia, c.2. tom.4. & lib.4. Confess.6.

In Cap. XXXI.

Act.23. Exod.14.

In Cap. XXXII.

Gregor. lib. Moral.23. cap.8.

Greg. lib.10. Moral. c.3.

Greg. lib.1. sup. Ezech. Homil.7.

Greg. lib. Moral.10. c.3.

Vulgata editio habet, Bona enim in mala conuertens insidiatur, & in electis imponit maculam. *Est vero locus Ecclesiastici 11.*

In Cap. XXXIII.

Greg. lib. curæ Pastor. par.2. c.5. & 6. & lib.5. Moral. c.2.

Alludit fortè ad illud Augustini ad Eudoxiam epist. 81. de his qui blandiente desidia regimen Ecclesiæ respuunt. Nec vestrum otium, *inquit,* necessitatibus Ecclesiæ præponatis. *Idem habet contra Faustũ lib.32. c.10.* Qui electus, *inquit,* ab Ecclesia ministerium Euangelizandi renuit, ab Ecclesia meritò dignéq. contemnitur. *Idem Greg. lib.6. Epistolarum epist. ad Cyriacum Episcopum.* Si is, qui valet, omnipotentis Dei oues renuit pascere, ostendit se pastorem summum minimè amare. *Vide Greg. etiam Pastor. curæ, par.1. c.5. De his qui in regiminis culmine prodesse exemplo virtutũ possunt, sed quietẽ propriã sectando refugiunt.*

Greg. lib. Moral.5. c.3.

In Cap. XXXIIII.

1. Paralip.17. ita interpretatur Greg. in Explic.4. Psalm. pœnit. in illud: Tunc acceptabis sacrif.

Greg. par.1. Pastor. curæ, c.1. Oseæ 8.

In Cap. XXXV.

Greg. par.1. Past. cur. c.1.

In Cap. XXXVI.

Greg. lib. Moral.23. c.7. 2. ad Timoth.4.

Videntur hæc ex Cass. collat.1. c.20. de probabili trapezita.

In Cap. XXXVII.

Exponit illud Psalm.77. Conuersi sunt in arcum prauum. *Vbi Gregor. lib. Moral.27. c.27.* Peruersum. *Ex quo etiam Isidorus huius sententiæ sensum & verba accepit.*

Greg. ibid. c.20.

Sic est in plerisque m. ss.

In Cap. XXXVIII.

Locus erat in excusis deprauatus, qui sine doctrina, sine exemplis, *quem nos ex fide m. ss. emendauimus.*

In Cap. XXXIX.

Hæc sententia non facilè intelligitur, nisi legas Gregorium lib. Moral.25. cap.16. vnde desumpta est & velut in compendium redacta.

Gregor. vbi suprà cap.14.

Gregor. vbi sup. c.16.

Gregor. vbi suprà cap.14.

Gregor vbi suprà.

In Cap. XLI.

Greg.24. cap.19. 21. & 22.

Greg. lib.24. Moral. c.9. Prouerb.14.

In Cap. XLII.

Greg. lib. Moral.26. c.19. & Past. curæ, part.2. c.6.

In Cap. XLIII.

Gregor. lib. Past. curæ, in prolog.

Aristoteles lib.6. de hist. animal. cap.5. & Gregor. lib.30. Moral. c.8. vbi exponit illud Iob cap.35. Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, clamant vagantes, eò quòd non habeant cibos? *Et illud Psal.146.* Qui dat iumetis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Affirmant eos diuinitus nutriri, dum, veluti nothi & degeneres, ob albicantes plumas à parentibus negliguntur. Ferunt præterea muscarum alimento, quæ sese clamantium in ora ingerunt, prouida Dei benignitate sustentari. *Idem Chrysostomus, Euthymius, & alij.*

Greg. ibid 2. ad Timoth.2.

Greg.3. part. cur. Past. admonit.18.

In Cap. XLIIII.

Sic rectè pleriq. m. ss. Gregor. lib. Moral.30. c.18. Vnde hæc sententia desumitur: Sæpe verbum pro gratia tribuitur auditoris, & sæpe propter auditoris culpam subtrahitur sermo doctori.

Ita Gotthici libri pro vtilitate audientiũ meritò tribuatur *alij m. s.* pro vtilitate audientis *vnus Sal. Ecclesiæ.*

Gregor. ibid. Eccles.3.

Ita Gotthici, incorrectibilem *alij.*

In Cap. XLV.

Ex Greg. epist. ad Ioan. Constant. lib. indict.9. Isa.40. vide Gregor. super Ezech. hom.11.

Greg. lib.29. Moral. c.6. & part.2. Past. curæ, c.4.

In Cap. XLVI.

Ezech.3. & ibi Greg. homil.11. & par.2. curæ Past. c.6.

Ita Goth. Salm. & alij melioris notæ, cui scripturæ & Hebraica veritas & Septuaginta interpretum editio fauet, robustum *habet tamen Goth. Tolet.*

Lectionem Gotthicor. reposuimus, putamus tamen rectam esse. Quod si opus est aliquem salem v.1. asp.

Ex Greg. lib.12. epistolarum Petro subd. Siciliæ.

In Cap. XLVII.

Greg. lib. Moral.21. c.11. & Aug. lib.19. de ciuit. Dei, c.15.

Ita Goth. Salmant. & excusi libri: confert consultum *alij m. s.*

In Cap. XLVIII.

Ex Greg. lib. Moral.24. c.30.

Paulus 1. ad Thess. cap.2 sic inquit: Non quærentes ab hominibus gloriam, neq. à vobis, neque ab aliis, cum possemus oneri esse, vt Christi Apostoli, sed facti sumus in medio vestrûm paruuli. *Qui locus etiam à Greg. eodem modo interpretatur lib. Moral.24. c.30. Legitur verò in Goth. Salm.* quod decebat. *Itémque in aliis m. s.* quod licebat *in excusis.*

Est apud Gregor. lib.33. Moral. cap.19. & affertur d.13. c. Nerui. Et ibi non est supereminet, *sed,* omne quod hîc eminet.

Hinc illud Petri 1. c.2. & Lucæ 19. Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates: *parabolas etiam quæ sunt de Regibus de iustis ferè hominibus interpretatur Greg. lib. Moral.11. c.9. exponens illud Iob 12.* Baltheum Regum dissoluit, qui membrorum suorum motus benè regere sciunt, non immeritò Reges vocantur.

Hoc August. in Psalm.75. piè explicat in illud: terribili apud Reges terræ. Esto Rex terræ, *inquit,* & erit tibi terribilis Deus. Quomodo, inquies, ero Rex terræ? Regẽ terram, & eris Rex terræ. Noli ergo auiditate

imperandi ponere tibi ante oculos prouincias latissimas, qua tua regna diffundas: terram quam portas, rege. Audi Apostolum regentem terram. Non sic pugillor, quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.

In Cap. XLIX.

Reg. c. 6. Greg. lib. Moral. 27. c. 26.

In Cap. LI.

Apud Grat. d. 9. c. Iustum est.

Ita apud Gratian. d. 9. c. Iustum est, *in Decreto Gregoriano recens correcto:* Nec in se conuenit posse damnare iura, quæ in subiectis constituunt.

In c. Principes *23. q. 5. concil. Parif. 1. cap. 2. & Aquisg. part. 3. c. 1.*

Apud Gratianum dict. cap. Principes, *vbi in Decreto correcto legitur:* & vt venerationem mereatur. *Quam lectionem in scholiis ex concilio Parisiensi sub Ludouico & Lothario lib. 2. c. 2. cc. Gotthi perantiqui habent,* vt venerationem mereatur virtute potestatis impertiat.

In Cap. LII.

Scyllæ rapacitatem, cui rapaces iudicum ille quisquis est comparat Virgil. 6. Eclog. his verbis indicat.

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis.

Vide Seruium in eo loco de duplici Scylla, & Virgilium ipsum de Cyri ad Messalam, & Fulgentium in mythologicis.

Locus est Sophoniæ 3. Iudices eius lupi, vespere non relinquebant in mane. *Atq. ita legunt m. ss.*

In Cap. LIII.

Aug. tract. 30. in Ioan. ad illud. Nolite iudicare secundum faciem, sed rectū iudicium iudicate. *c. 7. Leuit. 19. Deuter. 1. & 19. Prouerb. 24. Eccl. 42.*

In Cap. LIIII.

Grat. 11. q. 3. & Burchar. lib. 16. c. 28.

Ex Greg. homil. 4. in Euang.

In Cap. LVI.

Hieronym. in epist. ad August. Sed incidit (*inquit*) tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit, quàm loqui; ita, vt studia nostra cessarent, & iuxta Appium, canina exerceretur facundia. *& aduersus Luciferianos,* Proximè accidit, vt quidam Luciferi sectator cum alio Ecclesiæ alumno odiosa loquacitate contendens caninam facundiam exercuerit. *& Lactant. lib. 6. c. 18.* Sed quia ipse caninā illam facundiam (sicut Sallustius ab Appio dictum refert) exercuit, voluit quoq. hominem canino more viuere, vt remorderet. *Extantq́; duo Sallustij fragmēta, in quibus hoc Appij de canina facundia dictum refertur. Prudentius quoq. in Hamartigenia.*

Inde canina foro latrat facundia.

In Cap. LVII.

Greg. lib. 20. Moral. c. 21.

Ita nonnulli m. s. moribus *vterq. Gotth. & vet. ed.*

Greg. lib. 26. Moral. c. 9.

In Cap. LVIII.

Greg. lib. 31. Moral. c. 23.

Idem lib. Moral. 5. c. 1.

Idem lib. 20. Moral. c. 21.

Aquæ significatio multiplex est in diuinis litteris, vt constat ex Gregor. lib. Moral. 19. c. 4. vnde desumpta est hæc sententia, ad illud Iob 29. & aquis appēdit mensuras. Aqua, *inquit*, in scriptura sacra aliquando Spiritum sanctum, aliquando scientiam sacram, aliquando scientiam prauam, aliquando tribulationem, aliquando defluentes populos, aliquando mentes bonorum fidei prædicamenta sequentium designare solet. *August. cap. 62. in prima Canonica Ioannis homil. 6.* Nonne aquæ multa significant? quibusdam locis Spiritum sanctum, &c. *& lib. diuersarum quæstionum ad Oros. q. 51. significatur præter alia nomine aquæ omnis potus: ipse quæst. in Exod. & lib. loquutionum Exodi.*

In Cap. LIX.

Ex Greg. lib. Moral. 1. c. 4. & 31. c. 10.

Greg. lib. Moral. 11. c. 7.

Idem lib. 5. Moral. c. 2.

Ex eod. lib. Moral. 34. c. 2. in illud Iob. Facies eorum præcedet egestas. *c. 41.*

Alij cc. abundant diuitiis: *malè & præter sententiam Isidori. D. etiam Gregorius, vnde hæc transcripta sunt lib. 34. Moral. c. 2. ita habet:* Vnde & egestas eorum propriè dicitur: quia dum replentur vitiis, virtutum diuitiis vacuantur.

Tota hæc sententia cum sequenti ex Gregor. lib. Moral. 33. cap. 4. vbi calamum vel arundinem; nitorem gloriæ temporalis significare demonstrat.

Greg. lib. Moral. 10. c. 28.

Greg. ibid. Non est census in crimine, sed affectus.

Gregor. ibidem.

In Cap. LX.

Ex Greg. lib. Moral. 18. c. 9.

Aug. lib. de mor. Eccl. c. 27. Nam quis ignoret ex eo appellatam esse misericordiam, quòd miserum cor faciat condolentis alieno malo. *Et lib. 9. de ciuitat. Dei, c. 9. damnat Stoicorum disciplinam, eo quòd non animus dolore & tristitia pro afflicto afficiatur. Quod etiam irridet Cicero pro Muræna.*

Greg. lib. 12. Moral. c. 24.

Greg. lib. Past. curæ, p. 3. c. 22.

Ex August. tom. 3. Enchir. ad Laur. c. 72.

August. homil. 6. tom. 10. Duæ sunt eleemosynæ, vna cordis, alia pecuniæ, eleemosyna cordis est dimittere ei à quo læsus.

Gregor. Past. cur. part. 3. c. 22.

Gregor. vbi sup.

In vulgata edit. Eccles. 34. Qui offert sacrificium ex substātia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris. *D. Greg. lib. Past. curæ, part. 3. c. 22. aliter affert hoc testimonium:* Qui immolat, *inquit*, sacrificium de substantia pauperis, quasi qui, &c. *Isidorus itaq. pro* substantia pauperum, *dixit*, de rapina pauperum. *Quod vnde hauserit, dubium est, Græcè sanè legitur* ἐκ χρημάτων πενήτων, *id est, ex diuitiis, siue facultatibus pauperum.*

Greg. vbi suprà.

Ita pleriq. libri, vnus gratiæ, *Tolet. Gotth.* gelatiæ, *quam quidem vocē nos alibi legisse non meminimus: nisi quòd lib. 13. Etymologiar. idem glaci, quasi gelaciem, aut gelaquiem, hoc est gelatam, aquam dictam voluit. Quid si galatiæ, ex quo vox nostra gala abscisa sit? Videndum etiam quid sit in Gloss. callatia* ἀναιδεῖς, αἰσχρῶς ἀπὸ τοῦ θερμαίνεσθαι.

In Cap. LXI.

Greg. lib. 8. Moral. c. 12.

Greg. lib. 1. in Ezech. homil. 10.

Congruum, *est Gotth. Toletano, Salmantino verò desunt extrema hæc folia.*

Ad verbum ex Greg. lib. 8. c. 11. Moral.

Greg. lib. 11. Moral. c. 27.

In Cap. LXII.

Greg. lib. Moral. 14. c. 5.

Ex Greg. 18. Moral. c. 13.

Gregor. lib. 18. Moral. cap. 13. vnde hæc est sententia ad verbum.

Greg. lib. 24. cap. 17.

I M

LIBER GLOSSARVM, EX VARIIS GLOSSARIIS QVÆ SVB ISIDORI NOMINE CIRCVMferuntur, collectus.

A.

AB se, spontaneus.
Abaja, infama domus.
Abadir, lapis.
Abartenum, inhonestum.
Abaso, infirma domus, quasi sine base.
Abgrego, segrego.
Ablutes, ablutium, loca cœnosa.
Aborris, scandalosus.
Abrigeum, splendor auri.
Abrogans, humilis.
Abrogat, ablegat.
Absternit, abicit, repellit.
Accepta, genus nauis.
Acclibanum, obliquum.
Accuculia, acutus, solers.
Achateon, velum maximũ in medium nauis.
Acia, ala.
Acieres, genus securis.
Acinari, tricari, in paruo morari.
Acroamata, auditio lyrarum vel tibiarum.
Aculus, ministerialis domus regiæ.
Acus, calamistratorium.
Acrozymus panis, leniter fermentatus.
Acucula, aculus, solers, agagula.
Adasia, onis, maior nata.
Adfiliatio, penè Naturæ imitatio.
Adfrutabulum, vasculum.
Adlicula, genus vestis.
Adluuiis, locis cœnosis.
Adoptarius puer, ex adoptato natus.
Adorea, libamenta.
Adpectoret, adplicet ad pectus.
Adpetulantia, procacitate.
Adplanat, hostit, æquat.
Adrummauit, rumores adtulit.
Adsecla, domesticus familiæ, agaso.
Adseclæ, domestici pedissequi, lenones.
Adsella, sella quadrijugis.
Adsuetula, agaso.
Adtaminat, vsurpat.
Ægret, acidiatur.
Æmidus, tumidus, inflatus.
Ænigma, figura siue typus, vel species.
Æquilatium, æquatio.
Affostrata, reditus.
Agabo, qui negotia præcedit.
Agagola, lenocinator, pantomimus.
Agagula, lenocinator.
Agaron, minister, officialis.
Agaso, minister, officialis.
Agginantes, explicantes.
Agiæ, glandolæ.
Agonei, victimæ.
Agonia, hostia.
Agrarius.
Alacrimonia, lætitia.
Albanæ, plurali numero, nuces pristinæ.
Albuna, mater matuta.
Alebra, bona quibus alimur.
Alegmina, partes extorum, quæ prosegmina dicuntur.
Alia, tranata.
Alibre, alimentum.
Alistrare, humectare.
Allex, pollex in pede.
Alliger, Gallus.
Allobroga, gallus rufus.
Allutes & Allutia, loca cœnosa.
Alluuium, ruina riparum ex aqua.
Alnum, lignum, i. vernum.
Alopecia, passio stricturæ.
Alopus, qui propter mercedem alapas patitur.
Altar, altare.
Altar. *Prud.* Altar & impositum.
Altilis, pasta, ab alendo.
Amansit, expectauit.
Amasco, amare cupio.
Ambro, deuorator, consumtor patrimoniorum, decoctor, luxuriosus, profusus.
Ambus, malcus.

Ambusilla, venter.
Amfariam, per amborum partes.
Amfibulum birrum, villosum.
Amfiscij, biumbres.
Amussis, regula, fabrica, qua tabulæ diriguntur.
Anclabeo, vel auricabeo, i. lex Longobardorum.
Anclena, instrumentum ferreum forte.
Anconiscus, incastrare.
Ancuba, succuba.
Ancyromagus, genus nauigij.
Angaria, Auianus, qui agrum locat, vt angariam accipiat.
Anger spatharius, qui angit, i. stringit spatham.
Angia, ferrum buculæ scuti.
Angores, molestias.
Angræ, interualla arborum, vel conualles.
Anguilla, est qua coërcentur in scholis pueri, quæ vulgo Scutica dicitur.
Anguipedes, Gigantes.
Anhelabundus, fatigatus.
Anilia, amentia, fatuitas.
Animæquus, patiens animo.
Annet, fulget.
Ansile scuti bucula intus, quæ ab intus tenetur.
Antela, antilena, sicut Postela, postilena.
Antemalorum, præteritorum malorum.
Antepedes, obsequia amicorum.
Antia, ferrum in scuto.
Antibiblium, pignus Codicis, librorum.
Antiblium, pignus librorum, Codex pro codice.
Antigerio, valde.
Antigerium, quemadmodum, inprimis.
Antigraphus, Cancellarius.
Antipelargosin dicunt Græci talionem.
Antlia, rota exhauritoria.
Anxiferis, mœstis.
Apertularius, effractor.
Apiciosus, caluus, caluaster.
Apicire, ligare. Apicitus, ligatus.
Apismergis, loca calentia aparum.
Apochrysarius, minister Romanæ Ecclesiæ.
Appia, æstiua, cadens, temperata.
Applare, cochlear.
Apium, vellus lanæ.
Aqualium, summa pars capitis.
Aquaticus, hydrus.
Arbiterium, collectio arbitrorum multorum, i. ipsa consensio.
Arcarius, dispensator, actor.
Architriclinius, maior domui.
Arcites, sagittarij.
Arcubius, qui cubat in arce.
Arculis, circulis.
Ardalio, gluto, vorax, manduco.
Arenacia, sicca.
Ariæ, mortuorum puluinaria.
Ariolator, cocio, ὁ μεταβολεύς.
Arnelaus, scapulare monachorum.
Armillum, crater, vas vinarium.
Arreptitius, ariolus, furiosus.
Artemo, instrumentum arietis.
Artificina, in qua artes exercentur.
Artiplicem, duplicem, dolosum.
Artuatim, membratim.
Aruinulis, adipibus.
Arula, craticula.
Asciculus, asciola, dolabra.
Ascios, exumbres.
Aspita, ruina.
Assecla, buccellarius.
Assecula, buccellarius homo.
Assentaneum, consentiens.
Astarium, vbi venduntur bona proscriptorum.
Astraba, tabella vbi pedes requiescunt.
Astrosus, malo sydere natus.
Astrosus, lunaticus.
Atanulum, genus rasis.
Atta, qui primis plantis ambulat.
Attaminat, inquinat.
Attanabo, genus vasis.
Attibernalis, vicinus.
Aucella, ortygometra.
Aucones, incantatores vel vicini.
Auctare, constringere.
Auctionarius, qui emit.
Auctoramentum, ipsa res vocatur venditionis.
Auctoratio, venditio. Nam sub auctoratione sunt gladiatores, qui se vendunt.
Augumentum, profectus.
Augusta, vxor Imperatoris.
Aularius, aulicus, Palatinus.
Aunicula, auctio minor supra fundum.
Aureax, equus solitarius.
Auricularius, auscultator.
Aurorans, illuminans.
Auruginosus, arcuatus.
Auteritas, antiquitas.
Auxinium, Romanum, Latinum.

B.

Babiger, stultus.
Babigera, stulta.
Baburrus, stultus.
Baccal, in quo mortui deferuntur.
Baccapulus, in quo mortui deferuntur.
Baccarium, vas aquarium.
Baccatum, margaritatum.
Bacchanal, sacrarium Liberi Patris.
Bacerus, barefactus.

Baen, est lamina auri ab aure ad aurem, qua familiares regum vtebantur. Ornamentum colli ex auro & gemmis; quod alio nomine torques potest dici.
Bagario, orceoli genus.
Balastrum, balneum.
Baldiosus, effabilis.
Balio, manus, palma.
Balteat, cingit.
Bamber, arena.
Bambis, aranea.
Banadola, lectus, quod in itinere fertur. In alio Gloss. Baniola.
Barbarica, opera de auro.
Barbarica opera, subtiliter ornata.
Barbastereli, duribuccius.
Barbatus, operarius, intimidus.
Barbustinus homo, qui fert barbam plenam prorisinis.
Barcanda, conca ærea.
Barciæ, barbari.
Bargines, fortes in bello.
Barria, regula, norma, rubrica.
Barrigenæ, peregrinæ.
Barto, genus organi.
Baruo, barunculus.
Basilides, palatinus homo, ἀνὴρ τῆς βασιλίδος, i. de aula regia.
Bassatum, terræ hiatus.
Bassus, crassus.
Bassus, pinguis, obesus.
Basterna, tecta manualis.
Batioca, patera.
Batinius, rusticus, agricolanus.
Batis, nomen serpentis.
Batus, genus holeris.
Baucatem, gellonem.
Bellicerpa, quoddam genus ludorum cum armatis.
Belluus, moribus bestiarum.
Belues, egestas, quia solet contingere per vastationem.
Benè linguatus, eloquens.
Bestemiæ, Troiæ.
Bestiarius, venator bestiarum.
Bestiones, tiraces.
Bibitor, potator.
Bibleis, duplicibus linteis.
Bibliothecarius, qui codices secat.
Bibuscus, morsus bestiarum.
Bidellium, aqua ex vesicis de vlmo confecta. proficit ad vulnera in corpore medenda.
Bidens, anchora.
Bifax, duos habens obtutus.
Bigera, vestis gufa, vel villata.
Billa, iumentum, asinus.
Biluus, morbus bestiarum.
Bimaritus, iterum maritus.
Biplex, duplex.
Biplicitas, duplicitas, alterplicitas.
Birrus, rufus.
Bistimiæ, Trullæ.
Bitidum, informe.
Biuira, secundò coniux.
Blandiosus, affabilis.
Blato, cubicularius, hospitalarius.
Blenones, puditi hircorius.
Blini, tetri.
Blitea, stulta.
Bobinatores, inconstantes.
Boëter, verum, veranum.
Boia, torques damnatorum.
Bolonæ ipsi cetarij, qui diuersa genera piscium emunt.
Bombum, sorbellum.
Bombycinare, purpuram facere.
Bombycinatores, purpuram facientes.
Bona caduca, quibus nemo succedat hæres.
Bona caduca, res damnatorum.
Bortanea, tecta manualis.
Bostar, locus vbi stant boues.
Boteonem, iuuenem.
Botriones, latices.
Brantia vel Branzia, tenuis auri lamina.
Brasbrat, lucubro.
Breuigerulus, qui breue gerit.
Brj . . . . . de tesseris.
Britanium, marmoricum.
Britanniaca, flos qui in sinua nascitur.
Broia, vlua marina.
Bromosa, immunda.
Brumalia, resinosa pluuia.
Brumosus, annosus, resinosus.
Brunda, solida.
Brustum, materiæ genus.
Brutus, gurdus.
Bubis, barba.
Bucco, garrulus, quòd cæteros oris loquacitate non sensu superet; rusticus, stultus.
Bucinaria, voces.
Buceta, pascua.
Bucita, pascua, vbi cientur boues.
Bucula, pascua.
Buda, historia.
Buda, ornamenta regalia vel camelorum.
Bullæ, stramenta regalium camelorum.
Bullum, baculum pastoris.
Burbalia, intestina.
Burga, cloaca.
Burgones, caulas.
Burgos, castra.
Bursa, cloaca.
Bustantes, sepelientes.
Busticeta, sepulcra in agro.

Bustuarius, qui corpora comburit humana.

Butis, stella Cometes, quæ quasi comas habet.

Butum, imbutum, imbuendum.

Buuinare, sanguine inquinare mulieris menstruæ.

C.

CAballarius, alaris.

Caballus, cabo equus.

Cabo, caballus, sonipes equus.

Cadax, claudus qui sæpe cadit.

Caducarius, ad quem pertinent quæ cadunt defuncto aliquo, cui non est qui succedat.

Cæca vestigia, ratione carentia.

Cadurda, labra pudendi muliebris, vel sponda lecti.

Cæruleus, bestia marina.

Cærulus, viriatus.

Calabri, versus obscœni.

Calabris, ventis siccis.

Calator, minister sacrorum.

Calces, Gallicæ militum.

Calcitio, rusticus, eò quòd durè calcet. *Plaut.*

Clamat, si quid videt ad se ire calcitionem.

Caldicum, foris deambulatorium. quod & Peribulum dicitur, & iterum.

Calestra genus mitræ.

Caletra vbi vespæ nutriuntur.

Callas fabrorum foramina.

Calles, viæ tritæ pecorum vestigiis.

Callicularium medium æstatis vel hyemis.

Callithrix, simul producta barba.

Callorus, malitiosus.

Calones, galearij militum.

Calonica.

Calpes, galeæ militum.

Caluitio, memor.

Calutor, minister sacrorum.

Camasus, amfimallus.

Campiones, gladiatores, pugnatores.

Campsat, flectit.

canaua, camea, post cœnaculum.

cancellat, concidit, batuit.

cancer, forceps.

candes, vasa fictilia.

candomina.

canier, leuo.

cantabulum, Stabulum.

cantricula, fucus.

caparcus, pistor.

capite census, coronam qui in capite gerit.

capite census, taxatio possessionis.

caplum, funis.

caprioli, botriones, latices.

capsis, Galea de corio.

captentula, captio.

captura, deceptio, vel locus piscosus: & vbi sedet actuarius, qui balneare exigit.

carabus, parua scapha ex vimine & corio.

cardudum, membrum fœminæ.

carinantes, inludentes.

carissa, lena vetus & litigiosa: ancilla dolosa, fallax.

carrio, diuido.

cartilagini, lardo bradone.

casona, acus qua mulier scalpit caput.

casorum, vetustum.

cassatur, castratur.

cassiculum, rete, iaculum.

cassidilis, pera, marsupium.

castiferum, qui flagellum portat.

castipulum, mensa quadrata.

castorinum, vebrinum.

catadocta, multorum cantica.

catamaiti, ergastulum.

catamontem, cæli aspectum.

cataplus, aduentus nauis.

catasta, Eculeum, genus pœnæ.

catasta, lectus ferreus.

catax, claudus, coxus.

cateruarius, qui in cateruas populi est.

catomain, ergastulum.

catricula, fucus.

cauillator, mandator, calumniator.

caules, cancelli tribunalis, vbi sunt aduocati.

caupilus, Nauicula breuis.

caupulus, nauis.

cauriones, festa, officia.

causarius, litis amator.

causarius, reus.

cautos, sacerdos.

cautumne, citanæ.

cecua, noctua.

cecuma, noctua.

censitores, agrimensores.

ceptio, commercio.

cerachi, nauium funes.

cerealis, qui ad sacra stat.

cerniculi, catamites recrementorum.

cernuare, præcipitare.

cernulus, in capite ruens.

ceruida, lignum super quod ducitur tarantatura.

cessiosus, qui sæpe cedit.

cessit, nupsit.

cetes, oues, aues.

charaxatis, scriptis.

choraula, princeps chori ludorum, quo nomine potest dici totus chorus.

choreis, ballationibus.

ciccum, mali granati membrana.

cidones, puerorum amatores.

Cilindrum, semicolumnium.

Cima, cocumula.
Cinnes, cinni.
Circat, circumuenit.
Circellio, monachus per cellas vagans. *Augustinus.*
Circiliones, falsi anachoretæ.
Circio, pars inter Aquilonem & Occidentē.
Circitorum, circantium.
Circulator, qui fumat.
Cirrus, cirritus, cirritudo.
Citaxus, similis taxo.
Citenæ, cautumniæ.
Citix, pirata.
Ciuica, ciuem facit.
Ciuitare, ciuitatem colere, vel ciuē facere.
Clacindex, concha.
Clamnum, clarissimum.
Clanculare, occultare, palliare, subacellare.
Clanculat, celat, abscondit.
Claredines, claritudines.
Claudire, claudicare.
Clauia, borda.
Clauosum, inæquale.
Clibanarij, quasi tunici ferrei.
Clingit, eludit.
Clipei, vbi imagines proponuntur.
Clitellæ, cretellæ.
Cliuior, nobilior.
Cloaca, burca.
Cloës, pluuia vel nauigium.
Cnios, tortiones, indecentes.
Coactores, argentarij.
Coarcuatio, concameratio, coniunctio arcuum.
Cocio, arilator.
Cocistro, prægustator cocinæ.
Cocula, ligna arida, vel vasa ærea.
Cognitor, à cognoscenda caussa dictus, vel executor, dilator curiosus.
Cohibentia, conclusio.
Cohibuli, concordes, coniuncti.
Colifarius, bos operarius.
Colimbus, locus vbi mundantur vestimēta.
Colitor, dominus fundi.
Collegarius, vnus ex collegis.
Collianorum, publicanorum vel impiorum.
Collybum, καρμάπον.
Colume, sanum.
Columes, saluos.
Comat, frondet.
Comitare, loqui in conuentu, eundo, redeūdo, ambulando.
Comites, socij.
Comitiæ dicuntur tempora bonorum, quando dant honores, i. vbi milites sunt.
Comixius, verbosus, loquax.
Comma, breuis dictio.
Commanipularis, conscius, collega.
Commatibus, disciplinis.
Commaticus, versificator.
Comminando, intentando.
Commolunt, dentibus comprimunt.
Commulcare, complodere.
Commulcat, conculcat.
Communicarium, partiarium.
Comodia, hostiaria.
Complex, qui in vno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum, ad bonū verò nunquam dicitur.
Concibiones, quædam stellæ quæ per Astrologiam concipientibus aptantur.
Conciliabulum, vbi plures sui iuris sedent.
Conclassare, conclamare.
Conclassare, coniungere classes.
Concubium, pellicatus.
Condiarium, ærarium.
Conditura, impensa.
Condones, gladiatores.
Confarreatio, consacrorum communicatio.
Confarreatus, consociatus.
Conferentia, collatio.
Conferiatus, sociatus.
Confervi, cognoui, comperi.
Confida, dubitator.
Conflatim, copulatim, contextè.
Conforanēus, vnius fori.
Confragmentum, simul rugosum, vt mons.
Coniecit iaculum, augmentauit.
Coniuoli, concordes, iuncti.
Connixa, partu liberata.
Consæpe, vt adsolet.
Consipit, saporem habet.
Consponsores, alterutri fidem dicentes.
Contra fœdus, contra pactum.
contribules, consanguinei, quasi ex eâdem tribu.
contribuni, consanguinei, parentes.
contumia, contumelia.
coraula, iocularius.
corimbata, nauis.
corugio, puer. est ludus, quando prouerbia dicunt. *Alibi igitur*: coragium pars est in ludis quando prouerbia dicuntur.
coruscatio, vibrat hyems.
cracat, cracerrat.
cracentes, graciles.
cracerat, cracat.
crea, stercus, spurcitia, vnde Excreare dicimus, spurcitias eiicere.
creagras, tridentes.
crebro, nis, porca, terra inter duos sulcos eminens.
creditaria, cameraria.
creditarius.
crematum, collybum.
cremutium holocaustum.

creporem ferri, sonum catenæ.
crepundiis, initiis.
cretellæ, clitellæ.
cristatus, honestus, decens.
cruminat, ruminat.
crustaria taberna, à vasis crustatis.
cubio, masculus.
cucier, Ponticum sacerdos.
culina, latrina, secessum.
culit, vehementer percussit.
culleus, tunica ex spartho in modum crumenæ facta, quæ linebatur à populo pice & bitumine, in qua includebantur parricidæ cum simia, serpente, & gallo insuta mittebatur in mare: & contendentibus inter se animantibus, homo maioribus pœnis afficiebatur.
culpa piabunt, peccatum soluent.
cuma, poma syluestria.
cumerus, vrbanus.
cuppes, fastidiosus, cupidus.
curagulus, i. curiosus, curaculus, curiosus.
curcilla, oppilago.
curio, sanguis.
curustus, magnus.
cusire, consuere.

D

Dalmata, vestis sacerdotalis candida, cum clauis purpureis.
Dalum, minimum velum nauis.
Damnatitius, dedititius.
Damus, fœnerator.
Datitius, Latinum non est, sed Dedititius is est. si Barbarus dedat se Romanis, dedititius is est.
Datiua, donatiua.
Decalco, dealbo.
Decentarius, promptus, paratus, ingeniosus.
Decluere, decorari.
Decardo, occupatio.
Delticus, literatus doctor.
Demundinat, omnibus notum facit.
Depalata, manifestata.
Depanare, dilacerare.
Deplicare, decedere, deuitare.
Depubis, porcus sugens. q....à setis.
Derarat, torpet, frigidum est.
Desiduus, ignauus, impiger.
Desolanus, subsolano.
Destitudo, destructio.
Destricare, consummare.
Detectus agitur modò, i. probatio fit tironũ.
Deuibiæ vigiliæ. vulgò paleæ mulieris.
Déuirginat, corrumpit.
Deuoratores, ambrones.
Deuoto, accuso.
Dextralia, brachialia.
Dialapis, constitutum Imperatorum.
Diale, diurnum meridiale.
ex Diametro annus sumptus, hoc est, non à principio signiferi, sed à medio.
Diaria, cibus vnius diei.
Diaria, quotidiana salaria.
Diatim, de die in diem.
Dictatorius. Ex dictatore.
Didatim, diuisim.
Diditum, percrebatum, diuulgatum.
Diennium, biennium.
Diescit, dies fit.
Diet, nunc dies fit.
Diffarreatio, dissolutio inter virũ & fœminã.
Differentior, eminentior.
Diffitiscit, dissoluitur.
Dilargus, multum donans.
Dimus, bimus.
Dinidor, malus odor.
Diplomatarius, duplicator.
Diplomum, gubernatum.
Diptycha, tabellæ quas ferimus.
Dique, denique.
Diribere, dinumerare.
Diribitorium, locus contubernij.
Discipulati, edocti.
Discussor, examinator.
Disdonat, diuersa donat.
Disgrex, segregus.
Dispeccatis, decoriatis.
Displacidus, morosus.
Dispunctores, qui dona militibus erogant.
Dispungere, donare.
Dissultores, singulares.
Distario, occupatio.
Distrigare, consummare.
Diuale, diuinum.
Diuersiclinia, heteroclita.
Diuomerat, aperuerat.
Diuus, Imperator qui post mortem Dei nomen accepit.
Doctitat, frequenter docet.
Dolumen, belubrum.
Dorsennus, persona parasitorum.
Dosius vel Dosinus, equus asinini pili.
Dramea, postframearum.
Draquiti, manus inuidi.
Drusus, patiens, rigidus.
Dualis, diuisa fœmina.
Duellio, rebellis.
Durica castra, Stationes nauium.
Dusius, dæmon.

E

Ecitum, periculum.
Ecloga, pars carminis.
Econes, sacerdotes rustici.
Eda basterna.

Edentat, dentes excludit.
Edilitius, qui ex ædile est scriba.
Editius, custos ædis.
Eduli, voratores, degulantes.
Effatui, vaniloqui sine effectu.
Efficabilis, in omnibus expeditus.
Effœminatorium, domus meretricum.
Egeator, hortator nauis, à mari Egeo.
Egeria, noxia.
Egestio, nocens.
Egestuosus, mendicus.
Egones, sacerdotes rusticorum.
Egrex, eximius, eminens.
Egrotatitius, qui frequenter ægrotat.
Elegiis, criminibus vel carminibus malis.
Elogium, narratio numerantis, vel ordo criminum.
Elogium, responsum aliquod, vbi ratio redditur, tanquam si dicat aliquis de quoque, Exhæredabo eum, quare? quia mihi insolens fuit.
Elogium, textum malorum dictorum, quod Notoriam dicunt.
Emacitas, emendi auiditas.
Emanceps, famulus à seruitute liberatus.
Emedium, vehiculum.
Ementum, excogitatio.
Eminiscitur, in memoriam reducit.
Emissarius, percussor.
Emissarius, sanguinarius.
Enica, adultera, mœcha.
Enigma, obscuriloquium.
Enormate, cui addi minus nihil potest.
Enulum, caldarium.
Ephebion, locus constuprationis puerorum imberbium.
Epibatæ laici.
Epigri, claui quibus lignum ligno adhæret.
Epimenia, xenia, quæ dantur per singulos menses.
Epulatitius, qui epulis dat operam.
Equotus, vita priuatus.
Ereptoria, adimenda, reddenda.
Ergastulum, carcer, vel locus vbi damnati marmora secant, vel aliquid operantur, quod Latinè Talentum dicitur, sub priuata custodia, vbi non sunt tenebræ.
Ergat, circat.
Errancí, errantes.
Error, vaticinatio.
Erugat, planum facit.
Eruli, domini.
Escit, lentus.
Esculentia, pinguedo.
Etica, proprietas.
Eticon, proprium.
Euadatur, reposcit, flagitat.
Eubo, oleo.
Euiscerat, excomedit.
Euitaneus, qui in æuo durat.
Exadituat, excludit ab aditis.
Exapla, exempla.
Excastratus, excoliatus.
Excauet, præcauet.
Excellare, cum vxore esse.
Exceptoria, cisterna.
Excilare, cum vxore esse in libertate.
Excipulum, venabulum.
Exdorsuandum, iudicandum.
Exenim, valde.
Exfretat, nauigat.
Exibus, pinguedo.
Exilta, erronum marinus.
Eximequi, proxenetæ.
Eximietas, sublimitas.
Exippitare, rarè oscitare.
Exminutuare, pauperem facere.
Exundat, repluit.
Exodium, cantio in theatris ludicra & scurrilis.
Exornis, immanis.
Expalmare, depellere.
Exparta, partu vacua.
Expartoa, patula aqua.
Experti, extranei, extra partem notitiæ.
Expilatores, alienæ hæreditatis surreptores.
Expotata, hausta.
Exprodita, exclusa.
Expudoratus, impudicus.
Expuncta, fibras pectorum.
Exsumptuauit, pauperauit.
Extensio, regio.
Externauit, extraneum fecit.
Extestinum, extraneum.
Extispices, aruspices.
Extracautis, foris versos.
Extraculas, foris versos.
Extromis, extremus.
Extruncis, arbor truncata.
Exuito, depello, euito.
Exundantibus, repluentibus.
Exundat, prorogat.

F

FAbarij, Cantores.
Fabarius, cantor.
Fabulo, fabulas componens.
Fabulones, fabularum inuentores.
Falangarius, vt gladius.
Falcarius, gladiator falcem gerens.
Falcitat, putat, secat, æstimat.
Falcones, qui pollices pedis intra curuos habent.
Falsatus sum, deceptus sum.
Falsosum, circumuentosum, deceptosum.
Famis, contusio faucis.
Famulosus, seruiens.

Fanculum,feniculum.
Faria, verba multa.
Farrago.πρᾶσις.
Fascemina,clausibilis vallatio circa castra.
Fascinat, grauat.
Fasculum,discum.
Fauitor,piscator, fautor.
Fauonium, odium lene, & sine causa velut à vento collectum.
Fecundispices, fertiles deæ.
Feliatum,curuatum.
Fellebrem,adhuc lætum viuentem.
Fellitat, fugit.
Femellarius, feminis deditus, quem antiqui Mulierarium vocant.
Fensus, iratus.
Feriferus,furens.
Feronia,dea agrorum.
Fertores,ferto libantes.
Ferula, palmatoria,volaria.
Festalis,dies solemnis.
Festilia,dies festi.
Ficarius, Faunus.
Ficatum,quod Græci συκωτὸν vocant.
Fictè habet,cauillat.
Fictura,sectura.
Filiaster,priuignus,qui antè natus est.
Finctus fuerit,apicem obtinuit dignitatis, & dicitur fluminalis.
Fiscella forma,vbi casei exprimuntur.
Fiscellus,mollis casei appetitor.
Fiscos,siccos grossos.
Fistulor,sibilo.
Flabarius,custos porcorum:
Flabri, flabulosi, ventosi, perfecti.
Flabrum, perfectum.
Flamineum, Babylonicum.
Flaminor,incendor.
Flauus,genus vestis.
Flegua, Martis filia.
Folonitia,vanitas.
Forago,trames diuersi coloris.
Forceps,fabricæ corruptæ forfices dicuntur.
Foria,latrina,secessus.
Foris facio,offendo,nec eo.
Formastrum,opus pistorium.
Fractillum,ad frangendum piper.
Fractior,difficilior.
Fragus,recuruatio poplitis, quæ & Suffraginatio.
Fraternus,fratris filius.
Fratruelis,materteræ filius.
Frea,æ,vel mundiana de parente suo relicta.
Fretat,regit,coërcet.
Frigiones,genus vestimenti.
Frigium,mitra.Constantin.Imp. Frigiũ candido splendore eius sacratissimo capiti imposuimus.
Fritellum,stillicidiũ stercoris in sterquiliniũ.
Fudibulum,traiectorium.
Fuginat, adulando impedit,laudando decipit.
Fulcralia,lecti ornamenta.
Fulguratores,rustici aruspices.
Fulina,culina.
Fulinare,coquinare.
Fullo,decorator.
Fungitur,soluit.
Funus imaginarium, dicitur tumulus sine cadauere,i. inane sepulcrum.
Furabula,tenebræ.
Furfuraculum,tenebræ.
Futis,quoddam vas in templo Vestæ,vbi reponebantur quædam sacrificia.
Futo,ἐλέγχω.

G

GAbarus, insulsus,barbarus, vnde Gabares mortuorum.
Gaberina,arca.
Galbares,mortuorum condita corpora.
Galenum,vas vinarium. Romani antiqui dixerunt Calenum vinum.
Galera,stricta glutino.
Galeros, calamancos.
Galerũ,pileum pastorale,quod de iunco fit.
Galgulus,baca, πυρήν.
Galiuit,peribit.
Gallarius,cerdo.
Ganzia,occulta loca & subterranea.
Gaunaca,gausapa.
Gaunatrices duorum fratrum vxores.
Gellonem,baucalem.
Gemina,peristromata.
Gemini,aquigeni.
Gemmades,i. mulieres lucæ dominicæ, lingua Gallica.
Gemmatum,baccatum.
Genialis lectus, quod nuptiarum die sternatur.
Geniatus,genialis,gratus.
Genubium, intrinum, interiorem,domesticum.
Gessiæ,diuitiæ.
Gestiuncula,res minuta.
Gesum,asta,iaculum, ζολίς.
Geta, Gotthus.
Getage,garrit, Gotthicè loquitur.
Geti, Gotthi.
Geminarium,lauacrum.
Girgillus,rota hauritoria.
Gisma,angulus.
Gissium,labium,terminus, finitio.
Glaucia,viridis.
Glebo,rusticus,arator.
Glirium,torpentem,stupidum.

Glirius, somnolentus.
Glis, glitis, humus tenax.
Gnabat, natus, generatus, filius, creatus vel enixus, lingua Gallica.
Gnauat, fortiter exequitur.
Gorriones, cum errore sonantes.
Grandias, offas carnis.
Grassus, setosus, pilosus.
Gremia, siccamina lignorum.
Grippus, Superbus, Ceruicosus.
Grumulus, ager tractus.
Gulosus, tabernio, popinator.
Gumba, cuneus, cripa.
Gumma, tegorium.
Gurdus, lentus, inutilis.
Guttur, glutum.
Gutturnia, gutturis inflatio.
Guua, Ventuosa.

H

HAmatores, piscatores.
Hapsum, vellus lanæ.
Hareolus, iucundus.
Harpyiæ, virgines volaticæ.
Hause, sine circuitu.
Haustrum, rota, hauritorium, qui & Girgillus.
Hebira, Lorica.
Hemosus, odium.
Herbitium, locus in quo herbæ nascuntur.
Herculaneus, Eunuchus.
Hercule, saluum.
Herenicas, antiquas.
Herma, proditus, castratus.
Hernia, castratio.
Hernia, ratio.
Herniæ, castratio.
Heti folia quatuor fuere de exemplari.
Hidrinis, serpentinis.
Hilo, Aquilo.
Hippitare, oscitare, badare.
Hirigis, funibus.
Hirnia, ramex.
Hiscire, desinere.
Holitor, horticola.
Hormula, statua sine manibus.
Horripilatur, horret.
Hortilio, horti custos.
Hostit, æquat, adplanat.
Hostitor, ianitor, portitor.

I

IAcentia, subciua, reliqua.
Iactuarius, qui frequenter iacturã patitur, i. damnum.
Ianitrices, duorum fratrum vxores.
Ibalia, maris habentia.
Icium, quasi exitus nullo remanente.
Igniarius, ignem continens.
Ignitior, ignitus.
Illis fas, ilicet.
Imbulus, ab ambulando, ambulatorium.
Immadescit, bibendo totus infunditur.
Immo hercule, imo saluo.
Immorsus, ieiunus.
Impartes, expertes, sine parte.
Impetibile, improbum, sæuum.
Implisceret, implicaret.
Inabstinentes, impatientes.
In ante diem, in ipso die.
Inasta, sancta, pulchra, clara, splendida.
Incæniare, stupere, cessare.
Incenis. *Plaut. Castina.* Incenem ex ædibu
Incentiua, aculei vitiorum.
Incippat, illudit.
Incitæ, vltima conditio fortunarum.
Inclinis, incumbens.
Incoma, mensura militum.
Inconcessum semen, illicitas nuptias.
Incuba, qui res alienas tenet.
Indoles, spes in puero.
Indubiæ, indumentum.
Indubias, belli interuallum, id est, pax bello manente.
Indubies, pax bellum manens.
Indutiarij, vestiarij.
Inducit, charaxat.
Industriare, decere.
Inesis, segnis, piger.
Infula, sacerdotalis vitta, & administratio iudicialis.
Infaria, non fatua, falsa aut fatuum efficit.
Infelicare, affligere.
Infiduciare, impignerare.
Inforare, in foro placitare.
Infulat, propitiat.
Ingraminat, in gramina rumpit.
Iniuum, iniuriam, vel contrarium.
Iniux, bos, nondum iugo iunctus.
Initiabunt, nomen dabunt.
Inlethales, immortales.
In lugiem, in luctus.
Inpalàm, apertè.
Inpopularis, inusitata.
Insiciale, ius.
Institæ, grauatæ, resticulæ.
Intellonem, folles lucernarum.
Interamnia chorda, qua frequentius est inter amnes.
Interlectus, interfedarus, variè per interualla fuscatus.
Internecies, mors, iactura.
Interpolis, vestis quę ex vetusta fit quasi noua
Interuallum, mediũ inter fossam & murum.
Inuentria, facilis ad inueniendum res.
Iocista, qui verbum iocatur.

Ioguuium, seruitus, captiuitas,
Ipparius, aurigarius.
Istre, secte.
Iugit miluus, cùm vocem emittit.
Iulca, fissilia.
Iunceum, lectile.
Iuraticus, scholasticus, legisperitus.
Iuris, iuramen.
Iussorianem, præceptio.
Iutia, lactare.
Iuuenestres, fortes viri.

K

KÆre Cæsar, amicos.
Kai, cancellæ.
Kaij, cancelli.
Kalones, Gallicæ militum.
Kaniser, senex.
Kapax, memoriosus.
Karibs, furca pœnalis, aliàs Kalibs.
Kartulum, quo mortui afferuntur. alibi:
Katulum, in quo mortui deferũtur, inuestitũ, detritum seu lintea.
Kuppedinarius, voluptarius.

L

LAberna, ferramẽtum latronum, vel grassatorum, vel furum.
Laberna, gladiator.
Laberna, latro, aut qui filios alienos seducit.
Labina, labrum inferius.
Lacatismus, laqueus, decipula.
Laciniosum, pannosum, laceratum.
Lactena, malleum.
Lamiro, blandus.
Lampium, pulpitum, analogium.
Lancibus, missoriis.
Lanistra, lanarius.
Largens, domesticus.
Larna, rasorium.
Latororum, genus nauis, sed latrociniorum.
Latos, nauis.
Latrunciat, per nauis pugnat.
Lautitia, aqua farina conspersa.
Laxamina, habenæ.
Lecator, gulosus.
Lecticalis, qui lectulos facit.
Lectistitium, statio lecti.
Lectrum, analogium, super quo legitur.
Ledo, maris æstuatio.
Leno, lecator, mediator.
Lenocinatur, turpi adulatione famulatur.
Lenociniis. *Donatus*: Pronunciabat autem cũ suauitate cum lenociniis miris.
Lenocinium, lecacitas.
Lentandus, flectendus.
Lerulus, paruus lecator.
Leuisata, tunica militaris.
Leuitonarium, Colobariũ, lineum, sine manicis.
Libatorium, coxale.
Libitina, vnde mortui tolluntur.
Licerceris, centurio.
Liciani, prophetæ.
Licini candelæ, lucernæ vel cicindilia.
Licitator, gladiator, apparitor, occisor, cui multa licent.
Licius, negotiator.
Limbo, alibi pro inuenit.
Limbus, nauis piratica, vel clauus in veste regia, siue ipsa vestis.
Limfaticus, quòd aquam timeat, quem Græci ὑδροφόβον dicunt.
Liniarius, retiarius.
Limina portarum, loca mortuorum.
Liminum, seruitium mortiferum, captiuitas.
Limula, larua.
Linarius, retiarius.
Linguiscisinus, ferrum quo virgæ & frutices reciduntur.
Linguitri, sulcis trifariàm diuisis.
Liniuia, retia.
Lintres, nauiculæ modicæ in Nilo.
Litarius, gladiator.
Lix, cinis.
Lixabundus ambulat, qui voluptatis causa ambulat.
Lixe aquum quæ per milites ambulant, antiqui lixum dixerunt.
Lixiones, aquarum portitores.
Locar, locus apud vrbem Romam.
Lubrica, vallum, imò fossa.
Lubricum, lutum cum labina.
Lucar, vectigal, erogatio, quæ fiebat in lucis.
Lucerna, genus cocullæ.
Ludarius, locus deceptorius, vbi quis citò labitur.
Ludices, meretrices.
Luecula, parua lucs.
Lugues, Lugdinenses.
Luitio, iuris verbum.
Luma, sagum quadrum.
Lumbare, subligar.
Lumbones, cingula circa lumbos.
Lumentum, nitrum.
Luna semenstris, Luna medij mensis.
Lunatica, quod fit plenilunio.
Lupal, lupanar.
Lusores, falsi testes.
Lustramentum, fœtor, putor, oleum, fœtulentia.
Lustro, vagatur.
Lurore, colore luteo.

Macere

M

MAcere fallio, locus circumueniendi.
Mænit, struit, ædificat.
Mafortes, operimentum capitum mulierum.
Magister ludi, calculo.
Maia, media, obstetrix.
Maialis, porcus pinguis, quòd Deæ Maiæ sacrificabatur, quasi matri Mercurij.
Malarium, pomarium.
Malce, popino, qui amat in popinas ire.
Manda, deceptio, fraus.
Mandones, ambrones, tardeliones.
Mandratur, cauillatur.
Mandus, vestis virginalis.
Maniæ formidinum imagines.
Manifex, manum dans.
Manipulum, qui auxilium dat in bello.
Manius, burceus.
Mannulus, caballus buricus.
Mansionarius, ostiarius.
Manticulare, fraudare vel decipere.
Manucalis, sporta.
Manua, manipuli.
Manuale, liber ad gerẽdum aptus, qui enchiridion dicitur.
Manuale, orarium.
Manubla, iteratio doctrinæ.
Manubiare, vigilare, pernoctare.
Manutius, magnas manus habens.
Mappa, gausape, tegilla, expiarium
Marsiculus, qui citò mouetur ad irã. *Plautus.* Quid ais, homo marsicule?
Masortia, marsupium.
Masticina, crocea.
Matapontum, metabula matris.
Matricularius, pauper, inops.
Matum est, humectũ est, emollitũ, infectum.
Meatim, meo more.
Mediastinus, balneator.
Mediastinus, in media auctione positus.
Mempanis, torporibus.
Meraria, popina.
Mercedarius, qui dat mercedem pro labore sibi impenso.
Mercedonius, qui soluit mercedem.
Mercurius, lapidum congeries in cacumine collium.
Mergi, corui marini, fustes, serræ.
Mergoræ, situlę quib⁹ aqua de puteo trahitur.
Meritoria, loca tabernaculorum.
Mesillus, paruus mos.
Mesopicatum, medium picatum.
Metabulum, prospera nauigatio.
Metaplum.
Metatores, mansionum præparatores.
Metreta, amfora dimidia.
Militaris, opinatus i. vetus miles.
Millum, collare canis.
Minnarius, morio, stultus, malus.
Mincius, Ericius.
Miniculo, auxilio.
Minicus, eritius.
Miridicus, mira dicens.
Miriones fantasiarum inanium numeratorũ.
Miriones, miratores.
Missilius, qui missilia exhibet.
Momar, Siculus, stultus, qui citò mouetur ad iram. *Plaut.* Quid tu, ô Momar Sicule homo præsumis?
Momentanea, duabus lancibus & vno in medio stilo æqualiter constat. Est trutina modica pecuniæ.
Momentum, stilus quo Momentaria inclinatur.
Monacosmum, quod ab vno iumento ducitur genus vehiculi.
Monopolium, statio vbi vna res venditur.
Monopticus, mimus . . . .
Monotonus, rigidus.
Moratores, aduocati.
Morificando, moram faciendo.
Muginatur, causatur.
Mulcat, percutit.
Mullitiones ardianum serretum siue constitutionis.
Mulosus, cauiculus rusticus.
Mulsitanter, leniter.
Muna, munera quæ militibus dantur.
Mundialis, homo mundi statu.
Munia, officia saluationis vel munera,
Munifer, qui munera fert.
Munificentia, publicum opus.
Munitoria, prætinctoria.
Munitoria, succinctoria.
Munuscularius. *August. de Ciuit.* Dei. *c.* 7.
Murcinarius, mutilus.
Murgiso, callidus murmurator.
Murilegus, catus.
Murrat, murmurat.
Murrire, clamare, propriè murium.
Musarum, diuinantium.
Muscarde sunt cusmorinum.
Muscipula, captentula.
Muscipulator, deceptor, alterplex.
Musculus, parua nauis.
Musca, nidi soricum.
Musiæ, nidi isuricum.
Musiarius, qui per musia quærit.
Mustricola, machina ad stringendos mures.
Mutelus, post Ruffus, antè Rubrum.

N

NAbita, nancta.
Nagare, vacillare, huc & illuc fluctuare
Nardum pisticum, chrisma sine impostura.
Narici, bruti.

Nario, subsannans.
Nasale, ornamentum equorum.
Natinari, negotiari.
Naucupes, ad eundem acutum habēs pedē.
Naufícus, nauis factor.
Nauregus, nauaretius.
Nauricus, nauis princeps.
Nebris Dianæ, corium Dianæ quæ cum ceruo pingitur.
Nec nocte, nec simulatè. *Pers.* -- -- Nec nocte pater plorabit.
Necolatum, stultum & elanguentem.
Nefandarius.
Nefrenditium, annuale tributum, quod certo tempore rustici dominis, vel discipuli doctoribus afferre solent, duntaxat sit carneum, vt porcellus.
Neruicus, neruicosus, fortis.
Netorsum, fusum, fusile.
Nibarus, splendidus.
Nibita, aqua ex nubibus facta.
Nicolaum, stultum.
Nicolaus, dactylus.
Nictit canis, quum acutè gannit.
Nihil censi, nihil iudicati.
Niniticus, nimius, eximius, immanis.
Niniosus, garrulus.
Ninnarius, cuius vxor mœchatur & tacet.
Nitellæ, neutrones, parunitores, deminuti.
Nitura, genitura.
Nixè, munitè.
Nomicolæ, tubercula, quæ sub mento capræ sunt.
Nominosus, famosus, celeber.
Nonnula, rete ad capiendas aues.
Non putatiuum, non est dubium.
Norax, peccator, criminosus.
Notarius, scriptor, charaxarius.
Noxilis, nocens.
Nugigerulus, turpis nuncius.
Nugiparus, qui parit nugas.
Nullatenus, nulla ratione.
Numida, qui vendit herbas, vel qui alit pecora ad vendendum.
Numeria, dea numeri.
Nuptant, nubunt.
Nuptorium, domus & locus nubentium.
Nutinare, corpus, ingenium, genitura.

O

OBfibulare, concludere, circundare.
Obicula, paruus obex.
Obilat, limpidat.
Oblogat, increpat.
Obsillas, marsus.
Obsolitatus, pollutus, inquinatus.
Obtundit, obcæcat.
Obtunsa, stulta vel stolida.
Obtunsus, obcæcatus.
Obuallum, vndique munitum.
Occa, rastrum.
Occamen, contisio.
Occentare, malè ominari.
Occistrio, Tabernarius.
Oes, insania.
Offendices, nodi quibus libri signantur.
Offex, impeditor.
Officialis, sacrorum minister.
Officiperdi, qui sui laboris non habeant remunerationem. Catoni quoque dicuntur Officiperdi.
Ogit, moritur.
Olacitas, fœtulentia, olor.
Olax, olidus.
Olerare, olera plantare.
Olographa, omnem rem propriam.
Olouitreum, totum vitreum.
Omentum, mappa ventris.
Opersolatio, clusis à persolis dictum.
Opinatores, existimatores, vel arte militares.
Opinax, manifestus.
Opinosa, ingentia certamina.
Oppilago, curcilla.
Oppito, sospito, valde saluto.
Orcinus, morte manumissus.
Ordinarius meles, qui in integro ordine est vel numero.
Orge, occide.
Oricus, loquax, qui magnum os habet.
Originarij, vernaculi.
Oripta, amens, turba hominum.
Orispex, orarum inspector.
Ouispex, ouium inspector.

P

PAbo, vehiculum vnius rotæ cum b.
Pabulator, pastor, qui bub' pabula prębet
Pabulator, pater qui præbet pabula.
Pactario, plantario.
Paculum, sacculum, pasceolum.
Pagæ, memoriæ sine idolis.
Paganitius, vt occultus.
Pagit aut palum agit, aut citharam tangit.
Pagula, frena.
Pagus, collegium, curiæ.
Παλαιὸς μωρὸς νέον φρόνιμον ȣ̓ ποιεῖ.
Palax, dolosus, fallax.
Palla, latubres.
Palmosus, victoriosus.
Palpones, qui ducunt cæcos.
Palteum, murum vel fastigium.
Paludatis, mantuatis.
Pamæum, vestis pastoralis.
Panarium excipulum.
Panchra, rapina.
Pandex, qui semper pandit ora ad potandū.
Panegyricis, laudabilibus.

Panegyricus, laus in promptu dicta.
Panera, rapina.
Pangitare, laudare.
Panora, rapina.
Pansa, qui ambibat pedibus in diuersa tendentibus.
Pantapola, simplasiarius.
Pappas, pædagogus, qui sequitur studentes.
Parapsides, suffusoria.
Parapsis, granata vel catunis.
Particus, negotiator, qui partes vẽdit, qui institor, & agomanus dicitur, eò quòd in diuersa manus agat.
Partiliter, diuisè, per partes, distributè.
Pastam, præclaram.
Pastoforium, atrium templi, aut sacrarium.
Pastorium, aluiale tempti vel safurium.
Patago, genus mortui.
Patercularius, à paterculo.
Patibulum, res patens.
Patrauit, patrem fecit.
Patres patriæ.
Patreus, vitricus.
Paximatum, panis subcineritius.
Pecuosus, qui multa pecora habet.
Pedana, æ, pedales nouus, qui caligæ assuitur.
Pegaso, homo iocularis.
Pelagus, prælubium.
Pelops, qui habet vxorem & amicam.
Pencina, lacinia vel stola.
Penita, aula regia.
Pennum, bis acutum.
Percartapsere, valde diuidere.
Percataprat, valde tædet.
Peripsima, media planta pedis.
Pero, calciamenta pilosa.
Persolenter, assiduè.
Perula, extrema pars nasi.
Pessimus, verbosus.
Pestincius, violentius.
Pestinuncium, qui pestem nunciat.
Pestiliter, demissè, diuisè.
Petitius, qui frequenter petit.
Petulus, equus qui habet albos pedes.
Phaculla, perna petaso, petasunculus.
Phago cibus: vnde φάγος ἡμεεινὸς, ἄρτος καὶ τυρὸς καὶ οἶνος in vita monachorum.
Phylacteria, carmina.
Pictatium, epistola breuis & modica.
Pictatiuncula, membrana.
Pictiones, qui vendentes vincere in pictura.
Pigella, artopta, genus vasis.
Pilasca, vas vinarium ex corio.
Pilax, murilegus, catus.
Pileum, calamaucum.
Pilicrepus, qui pilà ludit.
Pililudius, qui polotello ludit.
Pilliones, portitores mortuorum.
Pilumen, quicquid in pila tunditur.
Pindæ, pinnæ dictæ sunt à pendendo, sed vsus obtinuit, vt pinnæ dicantur.
Pinnirapi sectatores, gladiatores, quòd pinnas rapiunt.
Pipilare, resonare.
Pipiunculus, accipiter, acceptor.
Pipuli, conuitio plorati.
Pissago, pix liquida.
Pisseima, speculor.
Pitigmata, causiæ.
Placor, tranquillitas.
Plautos auribus gracili corpore.
Plaria, dilucida.
Plaustrit, quod plaustro sonat.
Plebescere, plebem alloqui.
Plebiscitari, plebem imitari.
Plebiscitat, plebem alloquitur.
Plemina, cùm in manibus & pedibus calusi sulci sunt.
Plotei, proprij.
Plumbum in oculis, macula coloris plumbei.
Podiarius, inter mimos.
Polingon, vbi cadauera ponuntur. *Græcum.*
Polluctare, consecrare.
Polosè, altè.
Polosus, altus.
Pomatium, mollis & liquidus cibus ex pomis.
Poneprope, iuxta & propter.
Popina, meraria, crustaria.
Porrum, basum.
Portemia, nauicula.
Portitorium, porticulum, baculus lixarum.
Positiones, ædificia.
Postifices, iudices.
Postilio, postulatio.
Postmurium, insertorium.
Postpridie, hodie.
Postulatitius, ille qui postulat.
Postumus, vltimus, nouissimus.
Præclues, valde clarus & inclytus.
Prædarius, præbens auxilium.
Prælubium, pelagus.
Prærogator, dispensator.
Prætenta, anteposita.
Prætoriola, domuncula in naui.
Prandeum, genus zonarum.
Pransorium, promulsarium.
Prima porta, primum locum vel grecia exposio.
Prima terra, litore.
Primiuirgius, caballarius, quòd primus est militiæ in virgines.
Priuignus, vulgò antè natus.
Procapibus, proximis.
Procapis, proximus.
Prociuimus, probauimus.

Proculprocul,longè longiùs.
Proculum,abominatio.
Proculus,qui patre lõgè peregrinante nascitur,vel longè à patre natus.
Prodactis, consumptis.
Profecta sunt,promouerunt.
Proficiens,antepositus,prouectus.
Prolicere,emanare,effluere. *Varro.* Demum vbi prolicuit dulcis vnda.
Polumum,locus sacrorum.
Promptria,cubilia.
Promurale,murus ante murum.
Pronefas,antefas,contralicentia.
Pronefas,plusquam nec dicendum, vel quã inlicitum.
Pronefas,scelus,incontinentia.
Pronostra,antenostra.
Propagando,protelando.
Propala,vendenda proponens.
Propedat,impedit,cohibet.
Propij,legati matri muneribus.
Propolæ,tabernarij.
Propos,valde potens.
Propoſcit,petit.
Propudorio,contressio.
Prosatrix,genitrix.
Protelat,differt, prolongat.
Proxeneta, homo præcurrens quodcunque negotium.
Proxeneta, quasi inter emptorem & venditorem,vel ante ambulo.
Prurientes auribus, qui libenter desiderant de alio mali aliquid audire.
Pubeta,vel pubeda,adolescens.
Pugillones,pugillatores.
Pulpidinem,colophia.
Pulpitum,analogium,lectrum.
Puluicinare, pluitare, sæpe pluere.
Puluinceria, area mortuorum.
Punicani, lecti parui.
Purpurilla,locus extra portam quo purpurea veste vterentur.
Puteal,sedes prætoris.
Puticuli,quo cadauera proiiciuntur.

Q

QVadras,duo minuta.
Questuarius, qui questu corporis viuit.
Quæstuosus,πορισής.
Quantocyùs,quantò velociùs.
Querelantem,querelas afferentem.
Quinquatria, ambitus quinque porticorum.

R

RAllum, rasorium.
Randum,arbitrandum.
Raricent,patricent.
Ratiscunt,adæstimauerunt.
Rator,iudex.
Rauit,rauie loquitur.
Reburrus,hispidus.
Receptor,actor concordiæ medius.
Recidua,ex ruinis renascentia.
Recitabulum,vbi recitatur.
Recognatus,filius patris.
Rectitas,iustitia,æquitas & veritas.
Redandruare, gratiam referre.
Redhibere,reddere.
Redimiæ, res à prædonibus redemptæ.
Redimicula,vittæ quibus mitra ligatur.
Redubias,reliquias.
Reducta,concaua, depressa.
Redulus,strues lignorum ardentium.
Refrontat,repellit à fronte.
Regillus,regulus.
Regimonium,gubernationem.
Remasculata,virili virtute resumpta.
Remilicines, remoratrices.
Remillo,repando,pronullo.
Remillus,repandus.
Remotum.
Rendis,requies otiosa.
Repatriat,ad patriam redit.
Repelta, lapis excelsus.
Repignerat, pignus recipit.
Repluentibus,exabundantibus.
Replum,species mulieris.
Retanda,purganda.
Retica ligna,quibus ligna sublimantur.
Reuidare,reuerti,redire,repedare.
Reuma,effusio maris, quãdo accessione maris in fossis colligitur & remanet aqua.
Rimidia,crepido.
Rinas,naues vel massa.
Roga,eleemosyna.
Rogatarius,petitor.
Ructa vel frumen in homine, tumen in bestia: pars gutturis gurgulioni proxima.
Rues,ruina.
Ruffatus,sanguine cruentus.
Rumare,rumores adferre.
Runa,pugna.
Runata,præliata.
Rupa,ex vtraque parte acuta.
Rupinas,abrupta montium.
Ruspantur, perquirunt anxiè.

S

SAbarium,atrium templi. *Chal.*
Sabbatini aranearum.
Sacra,non idoneus artis suæ professor.
Safarium,atrium templi.
Saga,nomen gemmæ.
Salattarius,portator armorum.
Salmentum,salsamentum.
Sambuciarius,ipse qui dicit.

Sambucistria, quæ citharista canit.
Sambucistrio, saltator.
Sambucus, saltator.
Samelubro, artificio.
Samica, puluis.
Sancenissat, lætatur, triumphat.
Sappappa, quasi sarculo.
Sarapia, rapinæ.
Sarcitator, qui tecta resarcit.
Sardius, sacella, loca sacra.
Sarge, idoneus. quælibet ars, aliàs Sarga, non idoneus cuiuslibet artis professor.
Sario, sarculo.
Sauium, osculum vxoriosum.
Saures, sorices.
Scabra, pumicia aspra.
Scæuitas, iniquitas.
Scamellum, simfoniaci.
Scammata, arenæ, vbi athletæ luctant.
Scana, arborum densitas nimia.
Scansuæ, ferrum per quod equus scandit.
Scapolum, fustis longus.
Scapus, certus numer⁹ tomorũ cartæ scriptæ.
Scaturrio, lepra.
Scatus, impetigo, sicca scabies.
Sceptoriæ, cisternæ.
Scillæ, saxa latentia in mari.
Scinthiæ, næuus, macula.
Scipio, virga ante triumphantes delata.
Scipiones, virgæ consulum.
Scispadum, iupatum.
Scolaces, quod nos funalia dicimus, eò quòd sint scoliæ, hoc est, intorti. Hos Romani funes & funalia nominabant.
Sconna, sponsus.
Scordalus, ferox.
Scordiscum, corium crudum.
Scordiscum, scortum.
Scories, stulti, stolidi, fatui.
Scorio, stultus, fatuus.
Screa, pituita.
Scriba ædilitius, qui ex ædile est, sic vocatur ex ædilitate.
Scribula, epistola.
Scripula, epistola. Scripula, sollicitator.
Scrutinium, quod infantes scrutantur.
Scrutitum, pellica.
Scrutulus, ventriculus fartus.
Scurra, parasitus, buccellarius.
Scurra, qui incopriatur.
Sebra, vetusta.
Sector, vsurpator, vel bonorum vindicta.
Securicularius, qui secures fert.
Secus, malum.
Semestria, liber in quo actiones sex mensium continentur.
Semiermis, sine armis.
Semiiustus, dimidium iusti.
Semiuecors, minimus à vecorde.
Sennumia, tristitia.
Sententia, ἀπόφασις.
Sentes, sententia firma, & indubitata responsio. ἐπιφώνημα.
Sentio, sententia.
Sentitare, in animo sensim diiudicare.
Separ, seorsum à parte.
Sepia, incaustum. *Persius.*
Sequela, exemplum.
Seruitium, multitudo seruorum, & ingenuorum obsequium.
Sextertiarius, ipse qui erogat.
Sica, cluniculus, machæra, splendona.
Sica, genus ramorũ est, simile Vidubij. Hoc maximè vtuntur, qui apud Italos latrocinia exercent.
Silo, naso inciso, vel reducto.
Simfoniaci, cantatores musici.
Simplagium, minus rete.
Simpulator, amicus sponsi assiduus cum eo in conuiuio.
Simpulator, conuiua.
Simultum, vermis in cornu arietis.
Singultim, qui loquitur per gluttuos.
Sinum, vas in quo butirum conficitur.
Sirascula, vas aquarium.
Stringina, restrictio vrinæ.
Sispes, sospes, sanus.
Solerare, id est, solidare, à sol⁹, soleris, i. solidũ.
Sonticus, verax.
Sortillator, degulator.
Sortinidus, qui iudet per sortem.
Sosij, duo fratres, qui bonos libros emebant, & eos postea præparando multum lucrabantur in vendendo.
Spargana, initiarum, infantia.
Spoliaria, exteriores balnearum cellulæ.
Sputarium, sputum.
Stagnare, secernere metalla mista.
Stamio, partus.
Stater, duo didragma.
Stellionatus, crimẽ cũ vna res duob⁹ vẽditur.
Sternaces, pauidi.
Stica, tunica.
Stigia, tunica.
Stigina, ornamenta regia.
Stigium, genus vestimenti.
Stilinquadrum, id est, quadrum.
Stlataris, vestis piratica.
Stranaces, cupidi.
Strigio, mimarius scenicus.
Strofarius, strofosus, impostor, fraudator.
Stultomalus, stultus malus.
Subcensia, fomenta.
Subcenturiatus dicitur, qui in numero priore quasi per centuriæ tuæ vicem succedat.
Subcisiuus, malus interpres.

Subcus, subcutaneus, subcirratus, intercus, intercutaneus, intercutatus, subtercus, subtercutaneus.
Sublestia, infirmitas, tristitia.
Sublestis, infirmus, tristis.
Submeles, qui in lectulo mingit, mejes.
Subses, qui subtus sedet.
Sububeres, infãtes qui adhuc sunt sub vbere.
Suffraginatus, fractis auribus, vel substitutus in locum succidentis.
Sugrudia, fundamenta.
Sugrundaria, sepulcra.
Sultor, cultor.
Sumptuarius, qui erogat sumptus.
Supedium, refugium.
Supera nauis.
Superaria, vestis quæ superinduitur.
Supparant, supplent.
Suppararia, vestis quæ superinduitur.
Supes, supumpis, hoc est, supinis pedibus.
Suprema, quando sol supprimitur.
Surcetur, irascitur.
Surus, musculus brachiorum.
Surus, surculus.
Susses, qui habilis ad subsistendum.
Susurrio, senillosus, bilinguis.
Sutela, corrigia, quæ tẽditur sub cauda equi.
Sutrium, locus vbi suuntur species aliquæ.

T

TAbæ, mutiæ.
Tabernio.
Tagax, furunculus.
Talax, scaurus.
Talitius, colafus in talo.
Tallus, calculus, tabula.
Tam nefas, tam detestabile factum.
Tames, cruor, sanguis.
Tarmus, vermes in carne.
Tartarium, horribile.
Tautones, palpebræ.
in aliis Tegellaria venefica.
Tegora, tegus, coria, vel posteriora iumentorum.
Telonem, quasi omniũ tittorum fiscalis conductio.
Tenilis, qui potest tenere.
Terimentum, nutrimentum.
Terrale, genus vestis.
Terrigiponæ, quæ terra capiunt, id est, piscinæ, quas & lacus rustici vocant.
Testinium, opportunum.
Thoca, flauus vel vestis.
Tiaries, portitores signorum.
Tinctorium, gladius.
Tironatum, rudinem.
Tironicare, militare.
Titiensis clangor, id est, sonitus cũ tumultu.
Tocuis, calculus dictus est compito solo pilis quod sibi componunt, calx enim lapis est, calculus diminutiuum.
Togillatim, singillatim.
Togipurium, toga pura.
Tollerunt, genuerunt.
Tongillatim, sigillatim.
Tongilliatim loqui, prauis verbis, à Tongilio Parasito qui in hoc inuenerat risus aucupiũ, vt salutatus conuicio responderet, & maledicentem salutaret blandissimè.
Tragum, genus piscatoriæ.
Tragum, inter legumina.
Tragum, verriculum.
Trictilia, vbi pendent vaciæ.
Trimitat, posturna.
Tritile, quod teri potest.
Trochus, rota ludentum.
Trocinus, sectæ genus arduum.
Tuber, siti subterranei.
Tucetum, bula condita apud Gallos Alpinos.
Tugellaria, maleficia, eò quòd supra tegulas sacrificent.
Tuligatum, carpitum.
Tullia, media vel regia.
Tuore, visu.
Turturilla, ita dictus locus in quo corruptelæ fiebant, quòd ibi turturi opera daretur, i. panem.
Tuspollem, manna, vel genus pigmenti.

V

VAbra, callidus, artificiosus.
Vabrum, varium, multiforme.
Vadatur, promittit, pollicetur, fide dicit.
Vadimonia, iudicia, vnde apud iudicem per fideiussorem vadere liceat.
Vadimonium facit, fideiussorem dat.
Vaginatus, exagitatus.
Vagitatur, violenter flet.
Vagurrit, per otium vagatur.
Valgis, foras versi tumentibus.
Valitant, valent.
Vallemac pia, inhonestæ cantationes & carmina iocáque turpia.
Vaniparentes, inanes, mendaces, inutiles, pellaces.
Varam tibiam ianam, perticæ duæ sunt inter se colligatæ, quæ asserem sustinent. Vnde prou. Vibia varam sequitur.
Ventriloqui, præcantatores.
Varicat, diuertit, ambulat.
Varicauit, ambulauit.
Vascillum, paruum vas. *Macrob.* Soluens radiis in aqua subiecta vascillo.
Vatia, diuersis plantis.
Vefaba, parua faba.
Vehigelorum, genus fluuialium nauium apud Gallos.

Veneripeta, luxuriosus.
Venilia, maris exæstuatio, quæ ad litus venit. *Varro*: Venilia, vnda quæ ad littus venit. Salacia, quæ ad mare redit.
Vepra, callidus, testificator diuersipellis.
Verax, sonticus fidelis.
Verbosus, nugator pessimus.
Verbotenus, verbigratia.
Vernacellus, qui suscitat per dies festos.
Vespeliones, fossarij, qui mortuos sepeliunt.
Vespertilio, serotinus.
Vespillo, sepulcrorum violator.
Vestiæ, balbæ.
Vestiarium, erogatorium.
Vestiplica, fœmina quæ vestes plicat.
Vestis ludiaria, histrionica, tonis.
Veteratricem, i. callidam, incircumscribendam.
Vexilla, impetus fortis carrorum.
Victimo, immolo.
Vidubium, qui duos maritos amisit.
Viduuium, viduitas.
Villaturia, territoria.
Viocurus, & statim Cestifer.
Virginal, membra virginis, in quo habitat.
Virgobretus, nomen magistratus.
Viria, viriola, brachiales.
Viriosus, austerus.
Virops, quæ iam opus habeat viro.
Visor, videntes.
Viticus, actor, exactor villæ pensionum, insularius.
Vitricus, patricus.
Vnca manu, stricta manu μωλλῇ.
Vnicuba, vnius viri vxor.
Vnorum, multorum.
Votificantibus, dona libantibus.
Vtensilia, viatici sumptus.
Vultuosus, tristis.

Z

Zanga, pellis. *Acro.* Nigris medium impediit crus Pellibus.

Finis operum omnium quæ extant Beati Isidori Hispalensis Episcopi.

INDEX
LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRAE,
QVI VEL CITANTVR TOTO HOC OPERE, VEL ETIAM EXPLICANTVR.

Paginam prior numerus, posterior eiusdem columnam, literæ verò lineam fermè demonstrabunt.

GENESIS.

PROVERBIORVM.

ECCLESIASTES.

CANTICA.

SAPIENTIA.

HIEREMIAS.

EXPLICIT VETVS TESTAMENTVM.

SEQVVNTVR LOCI EX NOVO TESTAMENTO AVT CITATI AVT EXPLICATI.

Finis Indicis locorum omnium sacræ Scripturæ.

INDEX RERVM ET VERBORVM COPIOSISSIMVS, QVÆ TOTO HOC OPERE B. ISIDORI HISPALENSIS Episcopi exponuntur.

Hîc primus numerus paginam, alter columnam notat: literæ verò subsequentes locum, vbi legas, ferè delineant.

A

Ægyptus

B.

C.

F Latinum

G

N

O

P.

Vuu

Q.

Senatores

T.

V.

X.

Y.

Finis rerum omnium toto hoc Isidori Hispalensis Episcopi volumine contentarum.

AD DEI OPT. MAX. GLORIAM.

EXTRAICT DV PRIVILEGE DV ROY.

PAR grace & priuilege du Roy, il est permis à Sebastien Niuelle, Michel & Laurent Sonnius freres, Libraires Iurez en l'Vniuersité de Paris, d'imprimer ou faire imprimer, & mettre en vente vn liure intitulé *Sancti Isidori Hispalensis Episcopi opera, per F. Iacobum du Breul monachum S. Germani à Pratis emendata.* Et defenses sont faictes à tous Libraires, Imprimeurs ou autres de quelque qualité qu'ils soyent, de l'imprimer ou faire imprimer, vendre, debiter ny distribuer, par nostre Royaume, ny ailleurs durant le temps de dix ans, sur peine aux contreuenans de confiscation des exemplaires & d'amende arbitraire, de tous despens, dommages, & interests, comme il est contenu és lettres donnees à Paris le 22. Septembre 1601.

Par le Conseil. Signé Buyer.

Acheué d'imprimer le 1. Octobre 1601.

S. ISIDORI
OPERA